چون بکشند نکیر و منکر میگویند بیا تا برویم تلقین حجتش کردند احتیاج بپرسیدن
نیست پس بر میگردند و سؤال نمیکنند و مکروهست عمارت بر سر قبر کردن و برسر
قبر بسیار ماندن و گچ مالیدن بر قبور مگر قبور انبیا و ائمه صلوات الله علیهم و بعضی
گفته اند که قبور علما و صلحا نیز این حکم دارد و مکروهست تازه کردن قبر بعد از مندرس شدن
و در خبر است که حق تعالی دوست میدارد دلهای شکسته و قبرهای مندرس شده را و مکروه
در حال اختیار دو میت را در یک قبر گذاشتن و میت را از بلدی که در انجا مرده است بشهرهای
دیگر بردن مگر بمشاهد مشرفه ائمه معصومین علیهم السلام و بعضی استثنا کرده اند نقل بقبر
علما و صلحا و شهدا را نیز و مکروهست بر روی قبر نشستن و راه رفتن مگر بواسطه زیارت قبور
که ضرور شود و مشهور انست که جایز نیست شکافتن قبور مگر در چند موضع یکی انکه در قبر
مال صاحب قیمتی افتاده باشد دیگر انکه در زمین غصبی دفن کرده باشند یا در کفن
غصبی کفن کرده باشند دیگر انکه او را بی غسل و کفن دفن کرده باشند و از هم نپاشیده
باشد و مشهور انست که جایز نیست نقل مردگان بعد از دفن و بعضی استثنا کرده اند
نقل بمشاهد مشرفه حضرات ائمه معصومین علیهم السلام را و مشهور انست که جایز نیست
گریبان چاک کردن و جامه دریدن برای غیر پدر و برادر و برای ایشان جایز است
بلکه از بعضی اخبار ظاهر میشود که مستحب است خصوصا برای پدر و بعضی تجویز کرده اند
زنان را مطلقا و احوط ترکست و جایز نیست خراشیدن رو و کندن و بریدن موی
و احوط انست که طپانچه بر رو و زانو و غیر آن نزنند و بعضی از علما موافق روایتی قائل
شده اند که زنیکه موی سر خود را در مصیبتی ببرد واجب است کفاره بدهد چنانچه
در خاتمه مذکور خواهد شد انشاء الله تع و بعضی گفته اند گناه دارد و کفاره بر او
نیست و دور نیست که سنت باشد و احوط دادن کفاره است و بعضی تراشیدن موی را
الحاق کرده اند ببریدن در وجوب کفاره و همچنین اکثر علما شده اند که واجبست کفاره قسم
بر زنیکه موی سر را بکند در مصیبت یا روی خود را بخراشد که خون بر آید و بر
مردیکه در مرگ فرزند خود یا زن خود جامه چاک کند و کفاره همین انشاء الله مذکور

خواهد شد و بعضی واجب میدانند و احوط عمل بمشهور است و لازمست که اصحاب
مصیبت را که صبر کنند بلکه بقضای الهی راضی باشند و بدانند که حق تعالی صابران را اجر بیحساب
کرامت فرماید و باید که صاحب مصیبت بسیار بگوید انا لله و انا الیه راجعون تا گناهان
گذشته او امرزیده شود و هرگاه ان مصیبت بخاطرش اید این کلمه را بگوید تا گناهان ما بین
اید و کلمه امرزیده شود و بسند معتبر منقولست که هرگاه مصیبتی را بخاطر اورد اگرچه
بعد از مدتی باشد **انا لله و انا الیه راجعون و الحمد لله رب العالمین**
پس بگوید (ما ایم مر خدا را و ما بسوی او برگردندگانیم و حمد مر خدا را پروردگار جهانیان)
اللهم اجرنی علی مصیبتی و اخلف علی افضل منها ثواب همان مصیبت
(خدایا جزا ده مرا بر مصیبت تو و جانشین کن بر من بهتر از آن) بار دیگر باو داده شود
و سنتست که دیگران تعزیه ایشان بکنند و ایشان را بصبر و شکیبائی امر کنند پیش از
دفن و بعد از دفن و مبالغه در پیش از دفن بیشتر است در بعد از دفن و اقل تعزیه انست
که بروند تا صاحب عزا ایشان را ببیند و منقولست از حضرت رسول صلی الله علیه و اله
که هر که صبر فرماید اند و هنگامیکه در صحرای محشر که همه کس برهنه خدا او را حله نیکوئی
ز حلهای بهشت بپوشاند که موجب سرور او گردد و هر که مصیبت زده را صبر فرماید
حق تعالی او را ثواب ان صاحب مصیبت کرامت فرماید بی انکه از اجر او چیزی کم شود و فرمود
که ثواب تعزیه و صبر بهشتست و مستحب است که صاحب مصیبت تغییر وضع خود بکند تا او را
بشناسند و جایز است که پیرهن بدر کردن که نیکیهای میت را بشمارند و نوحه کردن بحق
جایز است که دروغ نگویند و چیزهای بد برای او ظاهر نکنند و بهتر انست که نوحه گری نیاورند
و مستحب است که تا سه روز دیگران خصوصا همسایگان برای صاحبان مصیبت طعام
بفرستند و زیاده از سه روز ماتم نگیرند مگر زن که چهار ماه و ده روز برای شوهر
ماتم میگیرد بانکه جامههای رنگین نپوشد و زینت نمیکند و سنت موکد است زیارت قبر
مؤمنان خصوصا خویشان **السلام علی اهل الدیار من المؤمنین**
و چون داخل قبرستان شود بگوید (سلام بر اهل خانها از گروندگان)

مخفی نماند که چون نسخ کتاب مستطاب
نهج البلاغه تالی کتاب مجید [illegible]
و بلاغت [illegible] مشتمل [illegible] و تشبیهات
و معادن غرایب لغات و کلمات [illegible] و اخبار آن را کلید
از مجملات و متشابهات شروح عدیده [illegible] از جمله شرح فارسی جناب مستطاب
صاحب شرح منهاج الصادقین [illegible] خطبه ناس و عوام و خواص [illegible]
مر عوام و [illegible] خاصه [illegible] اهل علم [illegible]
ایشان با کتاب مستطاب [illegible] زلال [illegible]
غریب الوجود [illegible] در دار السلطنه طهران که سواد اعظم ایران است
از چند نسخه [illegible] مختص [illegible]
العلماء [illegible] مغفور آقا میرزا محمد علی طهرانی علی اکبر کتابفروش [illegible] الی الله و الطالب
لرضوانه [illegible] استطاعت از خداوند متعال جلت عظمته توفیق مسئلت نموده و توکل
علی الله و توسلا برسوله و صحبه و اهل بیته ائمه الطاهرین صلوات الله علیهم اجمعین
از روی نسخه مضبوطه صحیحه مرحوم حاجی میرزا شکر الله علیه الرحمه مقابله که [illegible]
[illegible] کتاب مستطاب [illegible] خارق العاده [illegible]
[illegible] استنساخ و [illegible] نهایت [illegible] تا بقی چند [illegible]
[illegible]
تشویق ناظرین [illegible]
[illegible] و بعد [illegible]
و مزید احتیاج است ثالثا آنکه شرح و متن از یکدیگر ممتاز شد [illegible] با کمال سهولت
متن تمام متن نهج البلاغه در این کتاب مطالعه شود و از نهج البلاغه مستغنی گردد رابعا
[illegible] مقدمه در فهرست از کلمات نهج البلاغه از خطب و غیرها شده که هر یک از کلمات
اول از خطب و کلام امیر [illegible] اند و مواضع آنها [illegible] فهرست [illegible]
[illegible] مطالب [illegible] و در حاشیه صفحات خطب [illegible]
[illegible] بطوری که بمجرد نظر به فهرست با کمال سهولت مقصود [illegible]
[illegible] امید است که مطالعه کنندگان [illegible]
کتاب مستطاب [illegible] و قصور [illegible]
از خطا بپوشند [illegible] عند الکرام
الناس مقبول بتاریخ چهاردهم
شهر رجب الاصب ۱۳۰۳ تحریر
گردید کتبه الحقیر محمد حسن الجرفادقانی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام سيدنا محمد وآله الطاهرين وبعد فهذا فهرست كتاب نهج البلاغة
من كلام سيد الاوصياء وامام الاتقياء يعسوب الدين وامير المؤمنين صلوات الله وسلامه عليه هذا الكتاب الذي
جمعه السيد العلم العلامة الرضي الذي يشهد الاعداء باوحديته في زمانه وبانه الفائق على جميع اقرانه طاب ثراه
وجعل على فراديس الجنان مسكنه ومأواه بوّبه بابواب ثلاثة اولها الخطب والاوامر وثانيها الكتب والرسائل وثالثها
الحكم والمواعظ والمذكور في باب الخطب هذا الترتيب باب المختار من خطب امير المؤمنين واوامره وكلامه الجاري
مجرى الخطب في المقامات المحضورة والمواقف المذكورة والخطوب الواردة ا من خطبة له ع يذكر فيها ابتداء خلق السماء
والارض كيفية صفاته تعالى ومعنى كونها عين ذاته المقدسة على ما هو مذهب محققي الحكماء يقول الحمد لله الذي لا يبلغ
مدحته القائلون الخ ب ما ذكره صلى الله عليه وآله في صفة خلق آدم وامره الملائكة بالسجود له ومخالفة ابليس ترك السجود
وفيها ذكر بعثة الانبياء ع وبعثة نبينا صلى الله عليه وآله وانزال القرآن عليه وذكر الحج يقول ثم جمع سبحانه من حزن الارض
وسهلها الخ ج ومن خطبة له عليه السلام بعد انصرافه من صفين وفيها ذكر الفتن بعد رسول الله ص وفيها ذكر آل النبي
يقول احمده استتماما الخ د ومن خطبة له عليه السلام وهي المعروفة بالشقشقية وفيها شكايته ع من الثلاثة يقول والله
لقد تقمصها الخ ه ومن خطبة له عليه السلام يخاطب بها طلحة وتوابعه يقول بنا اهتديتم في الظلماء الخ و لما قبض رسول الله
يقول ايها الناس شقوا امواج الفتن الخ ز ومن كلام له عليه السلام لما اشير عليه بان لا يتبع طلحة والزبير ولا يرصد لهما
القتال يقول والله لا اكون كالضبع الخ ح ومن كلام له عليه السلام في اتباعهم الشيطان يقول اتخذوا الشيطان
لامرهم الخ ط ومن خطبة له ع يقول يعني به الزبير الخ ى ومن كلام له ع يشير الى مثال طلحة والزبير يقول
وقد ارعدوا وابرقوا الخ يا ومن كلام له ع في ذم اصحاب الجمل يقول الا وان الشيطان قد جمع حزبه واستجلب الخ
يب ومن كلام له عليه السلام لابنه محمد بن الحنفية لما اعطاه الراية يوم الجمل يقول تزول الجبال ولا تزل الخ يج ومن
كلام له عليه السلام لما اظفره الله سبحانه باصحاب الجمل وقد قال له بعض اصحابه وددت ان اخي فلانا كان شاهدنا يقول اهوى
اخيك معنا الخ يد ومن كلام له ع في ذم البصرة واهلها كنتم جند المرأة واتباع البهيمة الخ يه ومن كلام له ع
في مثل ذلك يقول ارضكم قريبة من الماء وبعيدة من السماء الخ يو ومن كلام له عليه السلام فيما رده على المسلمين
من قطائع عثمان يقول والله لو وجدته الخ يز ومن خطبة له ع لما بويع بالمدينة يقول ذمتي
بما اقول رهينة الخ يح ومن هذه الخطبة في الموعظة يقول شغل من الجنة والنار امامه الخ يط ومن
كلام له عليه السلام في صفة من يتصدى للحكم بين الامة وليس لذلك باهل يقول ان ابغض الخلائق الى الله الخ ك ومن
كلام له ع في ذم اختلاف العلماء في الفتيا يقول ترد على احدهم القضية الخ كا ومن كلام له ع قاله للاشعث بن قيس
يقول وما يدريك ما علي مما لي الخ كب ومن خطبة له عليه السلام يقول فانكم لو عاينتم ما قد عاين الخ كج
ومن خطبة له عليه السلام في مثل ذلك يقول فان الغاية امامكم الخ كد ومن خطبة له عليه السلام يذكر فيها من
نسب قتل عثمان اليه كطلحة والزبير وغيرهما يقول الا وان الشيطان قد ذمر حزبه الخ كه ومن خطبة له عليه السلام
يأمر فيها الفقراء بترك الحسد والاغنياء بالشفقة والرحمة على الفقراء يقول اما بعد فان الامر ينزل من السماء
الخ كو ومن خطبة له ع يذكر فيها ثبات قدمه في المحاربة ونفي المداهنة يقول ولعمري الخ كز ومن خطبة له ع
وقد تواترت عليه الاخبار باستيلاء اصحاب معاوية على البلاد يقول ما هي الا الكوفة اقبضها وابسطها الخ كح

خطبة له ع يذكر فيها حال العرب وكفرهم قبل النبي صلى الله عليه وآله في الجاهلية وقلة رضاه بعده صلى الله عليه وآله
وذكر عمرو بن العاص في بيعته لمعوية يقول ان الله بعث محمدا ص الخ كط ومن خطبة له عليه السلام يصف فيها
الشجاعة والجبن يقول اما بعد فان الجهاد الخ ل ومن خطبة له ع يزهد الناس في الدنيا ويرغبهم في العقبى
يقول اما بعد فان الدنيا الخ لا ومن خطبة له ع يعيب فيها على قبيح فعال اصحابه يقول ايها الناس المجتمعة ابدانهم الخ
لب ومن كلام له ع في معنى قتل عثمان يقول لو امرت به لكنت قاتلا الخ لج ومن كلام له ع لما انفذ عبد الله
بن العباس الى الزبير قبل وقوع الحرب يوم الجمل ليستفيئه الى طاعته يقول لا تلقين طلحة الخ لد ومن خطبة له ع يشكو
فيها ابناء زمانه يقول ايها الناس انا قد اصبحنا الخ له ومن خطبة له ع عند مسيره لقتال اهل البصرة يقول
ان الله سبحانه الخ لو ومن خطبة له عليه السلام في استنفار الناس الى اهل الشام يقول اف لكم لقد سئمت عتابكم
الخ لز ومن خطبة له ع بعد التحكيم يقول الحمد لله وان اتى الدهر الخ لح ومن خطبة له ع في تخويف اهل النهروان
يقول فانا نذير لكم الخ لط ومن كلام له ع يجري مجرى الخطبة يذكر فيها فضائله يقول فقمت بالامر الخ م
ومن خطبة له ع يبين فيها وجه تسمية الشبهة شبهة يقول وانما سميت الشبهة شبهة الخ ما ومن خطبة له ع يشكو
فيها اصحابه بعد الطاعة والاجابة له يقول منيت الخ مب ومن كلام له ع في الخوارج لما سمع قولهم يقول
لا حكم الا لله قال كلمة حق الخ مج ومن خطبة له ع في فضل الوفاء والصدق يقول ان الوفاء توأم الصدق الخ
مد ومن خطبة له ع يخوف بها الناس من اتباع الهوى وطول الامل يقول ايها الناس ان اخوف ما اخاف عليكم
اثنان الخ مه ومن كلام له ع وقد اشار عليه اصحابه بالاستعداد لحرب اهل الشام بعد ارساله جرير بن عبد الله
البجلي الى معوية يقول ان استعدادي الخ مو ومن كلام له ع لما هرب مصقلة بن هبيرة الشيباني الى معوية يقول
قبح الله مصقلة الخ مز ومن خطبة له ع يذكر وحمد ربه ويشكره ويزهد اصحابه في الدنيا ويرغبهم في الاخرة
يقول الحمد لله غير مقنوط الخ مح ومن كلام له ع عند عزمه على المسير الى الشام يقول اللهم اني اعوذ بك
من وعثاء السفر الخ مط ومن كلام له ع في ذكر الكوفة وخرابها بايدي الظلمة يقول كاني بك يا كوفة الخ
ن ومن خطبة له ع عند مسيره الى الشام يقول الحمد لله كلما وقب ليل الخ نا ومن خطبة له عليه السلام [illegible]
يقول الحمد لله الذي بطن خفيات الامور الخ نب ومن خطبة له ع يقول انما بدء وقوع الفتن
اهواء تتبع الخ نج ومن كلام له عليه السلام لما غلب اصحاب معوية اصحابه على شريعة الفرات بصفين يقول قد
استطعموكم الخ ند ومن خطبة له ع في التزهيد عن الدنيا والترغيب في الاخرة يقول الا وان الدنيا قد تصرمت
الخ نه ومنها في ذكر يوم النحر وصفة الاضحية يقول من تمام الاضحية الى اخره نو ومن خطبة له عليه السلام
يذم فيه اصحابه بصفين يقول فتداكوا على تداك الابل الخ نز ومن كلام له عليه السلام وقد استبطأ اصحابه
اذنه لهم في القتال بصفين يقول اما قولكم الخ نح ومن كلام له ع يذكر فيه شيوخ اصحاب النبي صلى الله عليه وآله
في جهادها لتعتبر بهم اصحابه يقول ولقد كنا الخ نط ومن كلام له عليه السلام يذكر فيه لاصحابه يقول اما انه سيظهر عليكم
الخ س ومن كلام له عليه السلام كلم به الخوارج يقول اصابكم حاصب الخ سا وقال عليه السلام لما عزم على
حرب الخوارج يقول مصارعهم دون النطفة الخ سب وقال ع لما قتل الخوارج فقيل له يا امير المؤمنين
هلك القوم باجمعهم فقال كلا والله انهم نطف الخ سج وقال ع فيهم لا تقتلوا الخوارج من بعدي الخ سد
ومن كلام له عليه السلام لما خوف من الغيلة يقول وان علي من الله الخ سه ومن خطبة له عليه السلام في الزهد والوعظ

يقول

يقول الا وان الدنيا دار الى اخرها سو ومن خطبة له ع في مثل ذلك يقول فاتقوا الله عباد الله الخ
سز ومن خطبة له ع في معرفة الله يقول الحمد لله الذي لم تسبق له حال حالا الخ سح ومن كلام له ع
يقول لاصحابه في بعض ايام صفين يقول معاشر المسلمين الخ سط ومن كلام له ع في معنى الانصار قالوا لما
انتهت الى امير المؤمنين ع انباء السقيفة يقول ما قالت الانصار الخ ع ومن كلام له ع لما قلد محمد بن ابي بكر
مصر فملكت عليه وقتل يقول وقد اردت الخ عا ومن كلام له عليه السلام في ذم اصحابه يقول كم اداريكم الخ
عب وقال ع في سحرة اليوم الذي ضرب فيه يقول ملكتني عيني الخ عج ومن كلام له ع في ذم اهل العراق
يقول اما بعد يا اهل العراق الخ عد ومن خطبة له ع علم فيها الناس الصلوة على النبي صلى الله عليه وآله يقول
اللهم داحي المدحوات الخ عه ومن كلام له عليه السلام لمروان بن الحكم بالبصرة وقد اخذ اسيرا يوم الجمل يقول او لم يبايعني
الخ عو ومن كلام له عليه السلام لما عزموا على بيعة عثمان يقول لقد علمتم اني احق بها الخ عز ومن كلام له
عليه السلام لما بلغه اتهام بني امية له بالمشاركة في دم عثمان يقول اولم ينه امية الخ عح ومن
خطبة له ع يذكر فيها الصفات المنجية عن عذاب الله يقول رحم الله الخ عط ومن كلام له ع يشكو فيه بني امية
يقول ان بني امية ليفوقونني الخ ف ومن كلام له ع في مذمة اهل النجوم قال لبعض اصحابه يقول اتزعم انك
تهدي الخ فا ومن كلام له ع بعد فراغه من حرب الجمل في ذم النساء يقول معاشر الناس الخ فب ومن كلام
له ع في النصيحة يقول ايها الناس الزهادة الخ فج ومن كلام له عليه السلام في صفة الدنيا يقول ما اصف من دار الخ
فد ومن خطبة له ع وهي من الخطبة العجيبة وتسمى الغراء يقول الحمد لله الذي علا بحوله الخ فه ومنها في صفة
خلق الابدان يقول جعل لكم اسماعا لتعي ما عناها الخ فو ومنها في صفة خلق الانسان يقول ام هذا الذي
انشاه الخ فز ومن كلام له ع في ذكر عمرو بن العاص يقول عجبا لابن النابغة الخ فح ومن كلام له عليه السلام
فيما وصف به الرب يقول واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له الخ فط ومن خطبة له ع في الموعظة يقول
فاتخذوا عباد الله الخ ص ومنها من صفة الجنة يقول درجات متفاضلات الخ صا ومن خطبة له عليه السلام
للامور يقول قد علم السرائر الخ صب ومن خطبة له عليه السلام كذلك يقول عباد الله ان من احب عباد الله اليه
الخ صج منها فاذكر زوال دولة بني امية يقول حتى يظن الظان الخ صد ومن خطبة له ع في الظالمين يقول
اما بعد فان الله سبحانه لم يقصم جباري الخ صه ومن خطبة له ع في صفة ارسال الله النبي صلى الله عليه وآله
يقول ارسله على حين فترة من الرسل الخ صو ومن خطبة له ع وصف فيها تبرجل جلاله يقول المعروف
من غير رؤية الخ صز ومن خطبة له عليه السلام تعرف بخطبة الاشباح وهي من جلائل الخطب يقول الحمد لله
الذي لا يفره الخ صح منها في صفة نفوذ كل شيء من المصنوعات يقول قدر ما خلق الخ صط منها في صفة
السماء يقول ونظم بلا تعليق الخ ق ومنها في صفة الملائكة عليهم السلام يقول ثم خلق سبحانه الخ قا
منها في صفة الارض ودحوها على الماء يقول كبس الارض الخ قب ومن كلام له ع لما اراد الناس على البيعة
بعد قتل عثمان يقول دعوني الخ قج ومن خطبة له عليه السلام يشير الى فتن صفا الجمل وصفين وغيرهم يقول
اما بعد ايها الناس الخ قد ومن خطبة له عليه السلام يذكر فيها صفات الله ووصف النبي والائمة يقول
فتبارك الله الذي الخ قه منها فيما ذكر امانة الانبياء والائمة عليهم السلام يقول فاستودعهم الخ
قو ومن خطبة له ع في صفة النبي صلى الله عليه وآله يقول اختاره الخ قز ومن خطبة له عليه السلام بصفة ذم

لهُ ع في معنى الخوارج لما انكروا التحكيم الرجال و يذمّ فيه اصحابه يقول انا لم نحكّم الرجال الخ قمح [١٤٨] ومن كلام له ع لما
عوتب على تصيير الناس اسوة في العطاء من غير تفضيل يقول أتأمروني الخ قمط [١٤٩] ومن كلام له ع للخوارج ايضاً يقول فانّ
ابيتم الّا ان تزعموا الخ قن [١٥٠] ومن كلام له ع لما كان يخبر به عن الملاحم بالبصرة يقول يا احنف الخ قنا [١٥١] ومنها
ويومي بها الى وصف الاتراك يقول كانّي اراهم الخ قنب [١٥٢] ومن خطبة له ع في ذكر المكائيل والموازين يقول عباد الله
الخ قنج [١٥٣] ومن كلام له ع لابي ذر لما اخرج الى الربذة يقول يا ابا ذر الخ قند [١٥٤] ومن كلام له ع يذمّ اصحابه
يقول ايتها النفوس المختلفة الخ قنه [١٥٥] ومن خطبة له ع يصف الله ورسوله فيها يقول نحمده الخ قنو [١٥٦] منها
في ذكر الموت يقول فانه والله الجد لا اللعب الخ قنز [١٥٧] ومن خطبة له ع في الوعظ يقول وانقادت له الدنيا الخ
قنح [١٥٨] ومن كلام له ع وقد شاوره عمر ابن الخطاب الى غزو الروم يقول قد توكّل الله الخ قنط [١٥٩] ومن كلام له ع
بمغيرة بن الاخنس لعنه يقول يا ابن اللعين الابتر الخ قس [١٦٠] ومن كلام له ع في طلحة والزبير يقول لم تكن بيعتكم اياي
الخ قسا [١٦١] ومن كلام له ع في معنى طلحة والزبير يقول والله ما انكروا الخ قسب [١٦٢] منه في ذم اصحابه بسبب نكث
بيعته ع يقول فاقبلتم الخ قسج [١٦٣] ومن خطبة له ع يومي فيها الى ذكر الملاحم يقول يعطف الهوى الخ قسد [١٦٤]
منها يذكر فيها زمان حنا الامر ونهاية الشدة يقول حتى تقوم الحرب بكم الخ قسه [١٦٥] منها يذكر فيها فتنة عبد الملك
المروان يقول كانّي به قد نعق الخ قسو [١٦٦] ومن كلام له ع في وقت الشورى يقول لن يسرع احد قبلي الخ قسز [١٦٧] ومن
كلام له ع في النهي عن عيب الناس يقول انما ينبغي لاهل العصمة الخ قسح [١٦٨] ومن كلام له ع في النهي عن سماع الغيبة
يقول ايها الناس من عرف الخ قسط [١٦٩] ومن كلام له ع في باب وضع المعروف موضعه و في مصارف الاموال يقول
وليس لواضع المعروف الخ قع [١٧٠] ومن خطبة له ع في الاستسقاء يقول الا وانّ الارض الخ قعا [١٧١] ومن خطبة له ع
في بعثة الانبياء ومخالفة الاشرار يقول بعث رسله الخ قعب [١٧٢] منها في ذكر اخبار الدنيا [illegible]
يقول اثروا عاجلا واخروا آجلا الخ قعج [١٧٣] ومن خطبة له ع في ذم الدنيا يقول ايها الناس انما انتم في هذه الدنيا
غرض الخ قعد [١٧٤] ومن كلام له ع وقد استشار عمر بن الخطاب في الشخوص لقتال الفرس بنفسه يقول ان هذا الامر الخ
قعه [١٧٥] ومن خطبة له ع يذكر فيها بعثة نبينا ص يقول وبعث الله محمدا بالحق الخ قعو [١٧٦] ومن خطبة له ع
في ذكر اهل البصرة يقول كل واحد منهما الخ قعز [١٧٧] ومن كلام له ع قبل موته يقول ايها الناس كل امرئ لاق منكم
الخ قعح [١٧٨] ومن خطبة له ع يومي فيه الى الملاحم وذكر اهل الجاهلية يقول واخذوا الخ قعط [١٧٩] منها في ذكر طول
الزمان للجهلاء ويقول وطال الامد بهم ليستكملوا الخزي الخ قف [١٨٠] ومن خطبة له ع في مدح النبي ص وذكر الملاحم
يقول [illegible] الخ قفا [١٨١] منها في ذكر احوال المؤمنين وكيفية احوالهم يقول بين قتيل مطلول الخ قفب [١٨٢]
ومن خطبة له ع في ذكر صفاته تعالى وانتقال الاحوال الى موضعها الطبيعي يقول الحمد لله الدال على وجوده الخ قفج [١٨٣]
منها ايضا في ذكر انتقال الخلافة ع يقول قد طلع طالع الخ قفد [١٨٤] ومن خطبة له ع يذكر فيها عاقبة مهلة
العصاة يقول فهو في مهلة مراقبة الخ قفه [١٨٥] ومنها ايضا في باب تفضيل الغاية والعاقبة لاهل العصيان
في معصيته يقول حتى اذا كشف لهم الخ قفو [١٨٦] ومن خطبة له ع ينصح بها الناس ويعظهم يقول فيا ناظر قلب
اللبيب الخ قفز [١٨٧] منها يذكر في مناقب وفضائل اهل البيت ع يقول فيهم كرائم الايمان الخ قفح [١٨٨] ومن خطبة
له ع يذكر فيها بديع خلقة الخفاش يقول الحمد لله الذي الخ قفط [١٨٩] ومن كلام له ع خاطب به اهل البصرة يقول
فمن استطاع عند ذلك الخ قص [١٩٠] ومن خطبة له ع يعظ بها اصحابه بالزهد في الدنيا والرغبة في الآخرة

يقول الحمد لله الذي جعل الحمد مفتاحا الخ قصا ومن خطبة له ع في مدح القرآن وذكر بني مروان يقول أرسله
الخ قصب ومن خطبة له ع يذكر فيها حسن معاشرته مع أصحابه يقول ولقد أحسنت الخ قصج ومن
خطبة له ع يصف فيها الرب جل جلاله يقول أمره قضاء الخ قصد ومن خطبة له ع يذكر فيها النبي ص وأهل
بيته يقول لبعثه الخ قصه ومن كلام له ع لبعض أصحابه وقد سأله كيف دفعكم قومكم عن هذا المقام يقول
يا أخا بني أسد الخ قصو ومن خطبة له ع بنعت جابر يقول الحمد لله خالق العباد الخ قصز ومن كلام
له ع لما اجتمع الناس إليه وشكوا ما نقموه على عثمان يقول إن الناس ورائي الخ قصح ومن خطبة له ع يذكر فيها
عجيب خلقة الطاوس يقول ابتدعهم الخ قصط ومن خطبة له ع في صفة الجنة يقول فلو رميت الخ ر ومن
خطبة له ع يعظ فيها أصحابه وينهاهم عن غائبة يقول ليتأس صغيركم الخ را ومن خطبة له ع في ولاة الخلافة يقول إن الله
تعالى أنزل الخ رب ومن كلام له ع بعد ما بويع بالخلافة يقول يا إخوتاه الخ رج ومن خطبة له ع عند
مسير أصحاب الجمل إلى البصرة يقول إن الله تعالى بعث رسولا الخ رد ومن كلام له ع كلم به بعض العرب يقول أما
قرب الخ ره ومن كلام له ع لما عزم على لقاء القوم بصفين يقول اللهم الخ رو ومن خطبة له ع يذكر فيها
الخلافة يقول الحمد لله الذي الخ رز منها في ذكر أصحاب الجمل يقول فخرجوا يجرون حرمة رسول الله الخ رح
ومن خطبة له ع في ذكر الخلافة أيضا يقول أمين وحيه الخ رط ومن كلام له ع في معنى طلحة بن عبيد الله يقول
قد كنت وما أهدد الخ ري ومن خطبة له ع ينبه أصحابه ويعظهم يقول أيها الغافلون الخ ريا ومن خطبة
له ع يعظ فيها أصحابه يقول انتفعوا ببيان الله الخ ريب ومن كلام له ع في معنى الحكمين يقول فأجمع رأي
ملائكم الخ ريج ومن خطبة له ع في صفات الله تعالى يقول لا يشغله شأن عن شأن الخ ريد ومن كلام
له ع قاله ذعلب اليماني وقد سأله هل رأيت ربك يقول أنا عبد ما لا أرى الخ ريه ومن كلام له ع في ذم
[illegible] يقول أحمد الله على ما قضى الخ ريو ومن خطبة له ع يذكر فيها طائفة من أهل الكوفة قد لحقوا بالخوارج
بعدا لهم كما بعدت ثمود الخ ريز ومن خطبة له ع رواها عن نوف البكالي يقول الحمد لله الذي الخ ريح ومنها
في صفة صاحب الزمان ع يقول قد لبس الخ ريط ومن خطبة له ع الحمد بجادريه ويذكر فيها بعثة الأنبياء وتمثيل
القرآن يقول الحمد لله الخ رك ومن كلام له ع للبرج بن مسهر الطائي من الخوارج يقول اسكت الخ ركا
ومن خطبة له عليه السلام يصف فيها المتقين وجل غالبا بعض أصحابه يقال له همام يقول يا همام اتق الله الخ ركب
ومن خطبة له ع يصف فيها المنافقين يقول نحمده على ما وفق له الخ ركج ومن خطبة له ع ينعت فيه الرب جل جلاله ويعظ
الناس يقول الحمد لله الذي أظهر من آثار سلطانه الخ ركد ومن خطبة له ع يذكر فيها بعثة نبينا ص ويعظ الناس يقول
بعثه حين لا علم الخ ركه ومن خطبة له ع يصف فيها نفسه صلوات الله عليه بالشجاعة والعصمة والقرب من
رسول الله ص يقول ولقد علم الخ ركو ومن خطبة له ع في علم الله تعالى بجميع الجزئيات وترغيب الناس في التقوى
يقول يعلم عجيج الخ ركز ومن كلام له ع كان يوصي به أصحابه يقول تعاهدوا أمر الصلاة الخ ركح ومن خطبة
له ع يذكر فيها فهم وجوه فيه بالزهاد والجبلة لكن لم يستعمله قط يقول والله ما معوية بأدهى مني الخ ركط
ومن كلام له ع يعظ فيه الناس ويعظهم يقول أيها الناس الخ رل ومن كلام له ع عند دفن فاطمة ع يقول السلام عليك
يا رسول الله الخ رلا ومن كلام له ع يعظ فيه أصحابه يقول أيها الناس إنما الدنيا الخ رلب ومن كلام له ع كثيرا
ما ينادي به أصحابه يقول تجهزوا رحمكم الله الخ رلج ومن كلام له ع كلم به طلحة والزبير بعد بيعته بالخلافة يقول لقد نقمتما

بسر وقد عتبا عليه الخ دلد ومن كلام له ع وقد سمع قوما من اصحابه يسبون اهل الشام ايام حربهم بصفين يقول اني اكره
الخ دله ومن كلام له ع وقد رأى الحسن ع يتسرع الى الحرب يقول املكوا الخ دلو ومن كلام له ع لما اضطرب عليه اصحابه
في امر الحكومة يقول ايها الناس الخ دلز ومن كلام له ع بالبصرة وقد دخل على العلاء بن زياد الحارثي يعوده وهو من
اصحابه وكان زاده وسيعة يقول ما كنت تصنع الخ دلح ومن كلام له ع وقد سأله سائل عن احاديث البدع وعما في ايدي الناس
من اختلاف الخبر يقول ان في ايدي الناس الخ دلط ومن خطبة له عليه السلام يصف فيها عجائب صنعة تعالى يقول وكان
من اقتدار جبروته الخ دم ومن خطبة له ع يتضرع فيها الى الله تبارك اصحابه نصرته يقول اللهم ايما عبد الخ
دما ومن خطبة له ع يقول الحمد لله الخ دمب ومن خطبة له ع يذكر فيها النبي وطيب عنصر المقدس واله
يقول واشهد انه الخ دمج ومن دعاء له ع كان يدعو به كثيرا يقول الحمد لله الذي لم يصبح بي ميتا ولا سقيما الخ
دمد ومن خطبة له ع خطبها بصفين يقول اما بعد فقد جعل الله لي عليكم الخ دمه ومن كلام له ع في
شكاية الى الله من قريش فيما ظلموه يقول اللهم اني استعديك الخ دمو ومن هذا الكلام في ذكر السائرين الى
البصرة لحربه ع يقول فقدموا الخ دمز ومن كلام له ع لما مر بطلحة وعبد الرحمن بن عتاب بن اسيد يقول لقد اصبح
الخ دمح ومن كلام له ع يصف فيها المؤمنين ويذكر جميل العارفين يقول قد احيى عقله الخ دمط ومن كلام
له ع بعد تلاوته الهيكم التكاثر حتى زرتم المقابر يقول يا له مراما الخ دن ومن كلام له ع عند تلاوته رجال
لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله يقول ان الله سبحانه الخ دنا ومن كلام له ع قاله عند تلاوته يا ايها الانسان ما
غرك بربك الكريم الخ دنب ومن كلام له ع يتبرى نفسه عن الظلم يقول والله لئن ابيت على حسك السعدان
مسهدا الخ دنج ومن دعاء ع يستدعي فيها اليسر وعدم الاحتياج يقول اللهم صن وجهي باليسار الخ
دند ومن خطبة له ع يذم فيها الدنيا بكثرة البلاء يقول دار بالبلاء محفوفة الخ دنه ومن دعاء ع
يذكر فيها المواتسه لله تعالى يقول اللهم انك انس الانسين الخ دنو ومن كلام له ع يعرض به المخالفين ويقول
لله بلاد فلان الخ دنز ومن كلام له ع في صفة بيعته بالخلافة وقد تقدم مثله بالفاظ مختلفة يقول بسطتم الخ دنح
ومن خطبة له ع في الحث على التقوى يقول فان تقوى الله مفتاح الخ دنط منها في صفة الزهاد يقول كانوا قوما
من اهل الدنيا الخ دس ومن خطبة له ع خطبها بذي قار وهو متوجه الى البصرة ذكرها الواقدي يقول فصدع
بما امر به الخ دسا ومن كلام له ع كلم به عبد الله بن زمعة وهو من شيعته وذلك انه قدم عليه يقول ان هذا المال
الخ دسب ومن كلام له ع يذكر فيها سبب العي وعدم النطق بعض الاحيان يقول الا ان اللسان الخ دسج ومن كلام
له ع قاله في ذكر اختلاف الناس يقول انما فرق بينهم الخ دسد ومن كلام له ع قاله وهو يلي غسل رسول الله ص واله
وتجهيزه يقول بابي انت وامي الخ دسه ومن خطبة له ع يبعث به الرحل حيلة يقول الحمد لله الذي لا تدركه
الشواهد الخ دسو منها في صفة عجيب خلق اصناف الحيوانات يقول لو فكروا الخ دسز ومن خطبة له ع
في التوحيد تجمع هذه الخطبة من اصول العلم ما لا تجمعه خطبة يقول ما وحده من كيفه الخ دسح ومن خطبة له
تختص بذكر الملاحم الا بابي وامي الخ دسط ومن خطبة له ع يحث على التقوى يقول فعليكم ايها الناس الخ
دع ومن خطبة له ع في قوة الايمان وضعفه يقول فمن الايمان الخ دعا ومن خطبة له ع في الترغيب والترهيب
واهوال القبور والقيمة يقول الحمد لله شكرا الخ دعب ومن خطبة له ع في موعظة الناس يقول الحمد لله لفاء
حمده الخ دعج ومن خطبة له ع وتسمى القاصعة وهي يتضمن ذم ابليس لعنه على استكباره وتركه السجود لادم ع يقول الحمد لله

الذي لبس الخ **باب المختار** من كتب امير المؤمنين ع ورسائله الى اعدائه وامراء بلاده ويدخل في
ذلك ما اختير من عهوده الى عماله ووصاياه لاهله واصحابه **ا** من كتاب له ع الى اهل الكوفة عند مسيره من المدينة الى
البصرة من عبد الله علي امير المؤمنين الى اهل الكوفة الخ **ب** ومن كتاب له ع اليهم بعد فتح البصرة يقول وجزاكم الله
من اهل مصر الخ **ج** ومن كتاب له ع كتبه لشريح بن الحارث قاضيه الخ **د** ومن كتاب له ع الى امراء جيشه يقول
فان عادوا الخ **ه** ومن كتاب له ع الى الاشعث بن قيس عامل اذربايجان يقول وان عملك الخ **و** ومن كتاب
له ع الى معوية يقول انه بايعني القوم الخ **ز** ومن كتاب له ع اليه ايضا يقول اما بعد فقد اتاني منك الخ **ح** ومن
كتاب له ع يقول اما ما هم فرق بينه وبين اهل الشام الخ **ط** ومن كتاب له ع الى جرير بن عبد الله البجلي لما ارسله الى معوية يقول
اما بعد الخ **ى** ومن كتاب له ع الى معوية يقول فاراد قومنا الخ **يا** ومن كتاب له ع ايضا يقول وكيف انت صانع
الخ **يب** وصية وصى بها ع جيشا بعثه الى العدو يقول فاذا نزلتم الخ **يج** ومن وصية له ع لمعقل بن قيس
الرياحي حين انفذه الى الشام في ثلثة الاف مقدمة يقول اتق الله الخ **يد** ومن كتاب له ع الى اميرين من امراء جيشه يقول وقد
امرت الخ **يه** ومن وصية له ع لعسكره قبل لقاء العدو بصفين يقول لا تقاتلوهم الخ **يو** وكان يقول ع اذا لقي العدو
محاربا يقول اللهم اليك افضت القلوب الخ **يز** وكان يقول لاصحابه عند الحرب يقول لا تشتدن عليكم الخ
يح ومن كتاب له ع الى معوية جوابا عن كتاب منه يقول فاما طلبك الخ **يط** ومن كتاب له ع الى عبد الله بن عباس و
هو عامله على البصرة يقول واعلم ان البصرة الخ **ك** ومن كتاب له ع الى بعض عماله يقول اما بعد فان دهاقين الخ **كا** ومن
كتاب له ع الى زياد بن ابيه وهو خليفة عامله عبد الله بن عباس على البصرة يقول واني اقسم بالله الخ **كب** ومن كتاب له ع
الى زياد بن ابيه ايضا يقول فدع الاسراف الخ **كج** ومن كتاب له ع الى عبد الله بن عباس وكان عبد الله يقول
ما انتفعت الخ **كد** ومن كلام له ع قبيل موته لما ضربه ابن ملجم لعنه الله على سبيل الوصية يقول وصيتي لكم ان لا
تشركوا الخ **كه** وصية له ع بما يعمل في امواله كتبها بعد منصرفه من صفين يقول هذا ما امر به الخ **كو** منها يقول
بهذا الامر الحسن علي ع ويأكل منه بالمعروف الخ **كز** ومن وصية له ع كان يكتبها لمن يستعمله على الصدقات يقول انطلق
على تقوى الله الخ **كح** ومن عهد له ع الى بعض عماله وقد بعثه على الصدقة امره بتقوى الله في سرائر امره وخفيات عمله
الخ **كط** ومن عهد له ع الى محمد بن ابي بكر حين قلده مصر يقول فاخفض لهم جناحك الخ **ل** منه يذكر فيه
امام الهدى وامام الردى وولي النبي وعدو النبي يقول فانه لا سواء امام الهدى وامام الردى الخ **لا** ومن كتاب له ع الى معوية جوابا
وهو من محاسن الكتب يقول اما بعد فقد اتاني كتابك تذكر فيه اصطفاء الله الخ **لب** ومن كتاب له ع الى اهل البصرة
يقول وقد كان من انتشار حبلكم الخ **لج** ومن كتاب له ع الى معوية يقول فاتق الله فيما لديك الخ **لد** ومن وصية له ع
للحسن علي ع كتبها اليه بحاضرين عند انصرافه من صفين يقول من الوالد الخ **له** ومن كتاب له ع الى معوية يقول وارديت
جيلا من الناس الخ **لو** ومن كتاب له ع الى قثم بن العباس وهو عامله على مكة يقول اما بعد الخ **لز** ومن كتاب له ع
الى محمد بن ابي بكر رض لما بلغه توجده من عزله بالاشتر يقول اما بعد فان الخ **لح** ومن كتاب له ع الى عبد الله بن عباس بعد مقتل محمد
بن ابي بكر بمصر يقول اما بعد فان مصر الخ **لط** ومن كتاب له ع في ذكر جيش انفذه الى بعض الاعداء وهو جواب كتاب كتبه اليه اخوه عقيل يقول
فسرحت الخ **م** ومن كتاب له ع الى معوية يقول فسبحان الله الخ **ما** ومن كتاب له ع الى اهل مصر لما ولى عليهم الاشتر رح يقول من عبد الله
علي الخ **مب** ومن كتاب له ع الى عمرو بن العاص يقول فانك قد جعلت دينك الخ **مج** ومن كتاب له ع الى بعض عماله يقول اما بعد فقد
بلغني عنك امر الخ **مد** ومن كتاب له ع الى عبيد الله بن العباس يقول اما بعد فاني كنت الخ **مه** ومن كتاب له ع الى عمر بن ابي سلمة

باب المختار من حكم امير المؤمنين ع ومواعظه

ويدخل في ذلك المختار من اجوبة
مسائله والكلام القصير
الخارج في سائر

قاجار مظفر الدین شاه

نهج البلاغة یهدی السالکین الی
مواطن الحق من قول و من عمل

فاسلکه یهدیک الی دار السلام غدا
و تحظ فیها بما ترجوه من امل

در سال فرخنده
سال یکهزار و سیصد و بیست و یک
هجری و بهار سلطنت شاهنشاه اسلام پناه
یعنی مالک رقاب انام تاج بخش اعاظم و ...
اورنگ کیان خاتم ممالک ایران ... گشا ... خدا
رکنا فلک معدلت ... فلک نصفت ...
افضال و اکرامش همه ... فرق ... شاهوار ... سخا و نعمت
در ... همه ... فیمطر ... نفحة ... و یقطر
یوم ... سیفه الدما مولانا السلطان الاعظم
و الخاقان الافخم السلطان ابن السلطان ابن السلطان
و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان
خلد الله ملکه و سلطانه ...
در دار الخلافه

کتاب کلام الله رصع لفظه
بجوهر آیات الکتاب المنزل

حوی حکما کالدر تنطق صادقا
فلا فرق الا انه غیر منزل

طهران
مطبوع طباع
منطبع و طبع
گردید

۱۳ ۳۲

هذا الكتاب المستطاب المبين الموسوم بتنبيه الغافلين وتذكرة العارفين في الشرح الفارسي لنهج البلاغة للعالم العلامة والفاضل الفهامة وحيد عصره وفريد دهره المحقق الرباني والمدقق الصمداني المولى فتح الله الكاشاني صاحب تفسير منهج الصادقين عطر الله مرقده ونور الله مضجعه بمحمد وآله الطاهرين

كلام علي كلام علي
وما قاله المرتضى مرتضى

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله والصلوة والسلام على من امر العباد بان
يصلوا عليه ويسلموا في كتاب الله على بدر الدجى وشمس الضحى والرسول المجتبى والنبي المصطفى محمد حبيب الله وعلى آله
الذين هم اعلام الهدى ومنار التقى وحفظة الشريعة الغراء وامناء الملة البيضاء وحجج الله خصوصاً على سيد الاوصياء وقدوة
الاولياء ونهج البلغاء وغطريف الفصحاء امير المؤمنين وامام المتقين وقائد الغر المحجلين علي ولي الله وعلى محبيهم ومقلديهم
ومواليهم رضوان الله وعلى اعدائهم ومبغضيهم ومعانديهم لعنة الله **اما بعد** بر ضمير بصاير ثاقبه وخواطر باهره مخفی
نيست که ترقی بمدارج قرب الهی و وصول بمنهج نامتناهی و حصول مقاصد اخروی که منتهای مطالب است بتحلیهٔ نفس است بمعرفت حضرت سبحانی
و تخلیهٔ آن از اخلاق ذمیمهٔ شیطانی و تجلیهٔ آن برفع کدورات نفسانی و عوائق جسمانی و تخلق آن باخلاق ربانی و آن بوسیلهٔ
اطلاع بر مسائل کلام الهی و امتثال اوامر و نواهی و استماع مواعظ و نصایح حکمی حاصل نشود چه عقول بی کسب علوم یقینیه
عارف نشوند و نفوس سرکش جز بتازیانهٔ امر و نهی رام نگردند و طباع خودپسند جز بزواجر مواعظ حکمی باصلاح
نیایند و کتابی که مبین آن معنی باشد بعد از کتب الهی و مشتمل بر اوامر و نواهی و مواعظ و نصایح حکمی کتاب نهج
البلاغه است از انشای ابو الحسن که هل اتی در شأن اوست لافتی در مدح او لو کشف الغطاء اختر برج اوست عین الله هم زمن موسی
محلی بحلیهٔ انا مدینة العلم و علي بابها مدرس مدرس سلونی معلم علم لدنی اسد الله الغالب و مطلوب کل طالب ابی الحسن
علي بن ابي طالب صلوات الله وسلامه علیه که در آن بلاغت و فصاحت در غایت جزالت و براعت است **فقطرات** سحاب وداد اوحد
محمد شعار نظر از مطلع شاه اقبال و دولت و مکین اذکار کامل انوار دانش شعله ذهن و اختر آسمان علم از
یقین سواد شرح را که کحل الجواهر معناست عبارات آن بیان [illegible] ذات [illegible] که غره صباح [illegible]
بدانش [illegible] چشم جهان بین توان نهاد **مهیب** شد که کاتب [illegible] سواد [illegible]

وجامع

الدجى
جمع دجية بمعنى ظلمت وتاريكي است ١٢

ومنار
بفتح ميم علم ونشانه است كه در راهها بنا كنند واستعمال در جميع مناره بهمين وجه نيز شده ١٢

الشريعة الغراء
يعني شريعت روشن وآشكار ١٢

نهج
بسكون هاء ومنهج ومنهاج راه گشاده ظاهر پيدا را گويند ١٢

غطريف
بمعنى قنديل سيد كريم وجوانمرد وبزرگ

الغر
جمع اغر من الغرة وهي بياض الوجه ١٢

المحجل
بياض يدي الفرس ورجليه واستعار اثر الوضوء في الوجه واليدين للانسان من البياض للفرس ١٢

و جامع و مؤلف این کتاب حضرت من خصه الله بالالطاف الابدیه و السعادات السرمدیه باللطف الخفی السید الشریف النسیب
الحسیب رضی الدین محمد بن ابی المناقب ابی احمد حسین بن موسی بن موسی بن ابرهیم بن موسی الکاظم است قدس الله تعالی روحه و اسکنه فی
روضات الجنان شخصی و شرح آن کتاب بواسطه کثرت استعارات و تشبیهات و غرایب لغات بعضی از طالبان طریق نجات از استفاده
آن محروم و مردود بودند و از اخذ مسائل کلام و اوامر و نواهی و مواعظ آن علی الوجه التمام بهره مند نشدند از این جهت فقیر العباد
الی الله الغنی فتح الله بن شکرالله الکاشانی عفی الله تعالی بفضله عن ذنوبهما و ضاعف انوار المعارف فی قلوبهما
با استمداد و استفاضه حضرت شاه اولیا و ائمه هدی علیهم صلوات الله رب الارض و السما کشف معضلات و رفع مشکلات
آن نموده بر طریقی که شارحان مثل ابن میثم و غیره حل نموده اند در تبیین و تفسیر آن کوشیده اند بعضی از روایات و حکایات
که مناسب مقام بود در آن درج نموده متقربا به الی الله المعین و متوسلا الی شفاعة الائمة المعصومین صلوات الله علیهم
اجمعین و چون کتاب مذکور بر نهجی واقع شده که **بیت** بهار عالم حسنش دل و جان تازه میدارد برنگ ارباب
صورت را ببوی ارباب معنی را از این جهت مسمی شد به تنبیه الغافلین و تذکرة العارفین و این فقیر اگر چه در این مکان
ابرام و خطر خود را هدف سهام ملامت می بیند اما در مقابله مقاله لازم التمهید من صنف فقد استهدف و مقوله واضح
التمهید من صنف فقد استطرف فرو میخواند **نظم** دیده انصاف چه بینا بود در شمرد گر چه که مینا بود
من خجلم از عمل زشت خویش تو بملامت مکن سینه ریش در روش قیمت آزادگان نیست ره طعنه افغانکان
چشم هنربین بود از عیب پاک نی هنر از عیب نما هیچ پاک و بالله العصمة و التوفیق و هو خیر معین و رفیق
پوشیده نماند که چون افتتاح امور باسم الهی سبب یمن و تیمن است و عدم تبیان آن امر را ابتر و قطع ساز کما ورد فی
الحدیث النبوی صلی الله علیه و آله کل امر ذی بال لم یبدء فیه ببسم الله فهو ابتر و مضمون آنست بر لسان بعض العرفا **بیت** ای نام تو
نام نیابد بی اسم تو کی نظام یابد از این جهت سید قدس سره و رضی الله عنه این کتاب را مصدر ساخت به بسمله و فرمود

بسم الله الرحمن الرحیم

بدانکه الله علم ذات مقدسه واجب الوجود بالذات است که در وجود و هستی خود محتاج بغیر نیست و هر چه غیر اوست
با او محتاج است و از او پیدا شده و نعم ما قال احد العارفین **نظم** ای همه هستی ز تو پیدا شده خاک ضعیف از تو
توانا شده زیر نشین علمت کاینات ما بتو قائم چه تو قائم بذات و رحمن یعنی بخشاینده است بر خلق بوجود
و حیات و ارزاق تا معرفت او حاصل کنند و عبادات او بجای آرند و بواسطه آن ناجی شوند از عذاب نیران و برسند
بروضات جنان و رحیم یعنی بخشاینده مهربان بر مومنان در دنیا و بخشاینده مغفرت ایشان در عقبی اما بعد حمد الله یعنی
پس از سپاس و ستایش خدا و ثنای حضرت کبریا الذی جعل الحمد آنچنان خدائیکه بعنایت ازلی و عطوفت
لم یزلی گردانید حمد را ثمنا لنعمائه بهای نعمتها و عوض عطاهای خود و معاذا من بلائه ملجا خلقان
از بلیه و پناه بندگان از عقوبت خود و وسیلا الی جنانه و سبیلها رهانیدن ایشان بهشتهای خود
و سببا لزیادة احسانه و نعمائه و سبب مر زیادتی احسان و علت افزونی انعام خود و مصداق این است که لئن
شکرتم لازیدنکم و آنچه در حدیث قدسی وارد شده که اگر شکر کنید مرا نعمت شما زیاده کنم بر ایشان و اگر سپاس دار
نمائید بر آن افزون کنم با افضال و اعطا و احسان و اگر بر آن ستایش کنند زیاده سازم از بکمال معرفت و اگر بر آن
حامد باشید بر شما نور بمقام قربت و اگر بر آن حمد کوشید زیاده دهم وصلت و شکران بر سانم بخلوتخانه انس
پس از اینکلام حقایق اعلام مشهود که سپاس الهی و ستایش پادشاهی مرقات ترقی و معراج تصاعد بر درجات شهر کرم

روضات
الجنان جمیع روضه اطیبها
و انزهها
صح

معاذ
بر وزن سحاب و عوذه بفتحتان جای
پناه است
ثمنا بها
ملاذا جا
وسیله جا
الی زیاده
غد
وسبل
دو سائل جمع وسیله بمعنی سبب
و دست آویز است

بحمد الله ... ۱۴

شهرستان برد هر که کند شکر فنابادت برد والصلوة علی رسوله وسلام و تحیت و رحمت بر فرستاده او
یاد کرده شده نبی الرحمة پیغمبر با رحمت است و واسطهٔ وصول نعمت بر کافهٔ بریه کما قال عز اسمه و ما ارسلناک الا رحمة
للعالمین **مثنوی** آنکه ایجاد جهان از واسطه است در میان خلق و خالق رابطه است شاهباز صد
آمدجاه او رحمة للعالمین رستان او و امام الائمة و پیشوای همه پیشوایان و بیش روان و سراج الامة
و چراغ امتان و رهنمای ایشان در ظلمات ضلالت و طغیان و این اشارتست بقوله تعالی یا ایها النبی
انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و داعیا الی الله باذنه و سراجا منیرا یعنی ای پیغمبر برگزیده ما
فرستادیم ترا گواه بر تصدیق و تکذیب امت مژده دهنده بر حمت بیم کننده از عقوبت و خواننده به پرستش
ما بفرمان ما و توفیق و تیسیر ما و چراغی روشن تا که بواسطه ضوء نور تو ظلمت کفر محو شود و تاریکی ضلالت
بنور هدایت تو مبدل گردد و ما احسن ما قال **نظم** شد بدنیا رخش چراغ افروز شب تاریک شد ز النفاثر
روز باز فردا چراغ افروزد که از جرم عاصیان سوزد المنتجب من طینة الکرم برگزیده از آفرینش
کرم و بزرگواری و پاکیزه از جمیع عیوب باطنی و ظاهری و سلالة المجد الاقدم و بیرون کشیده شده
از بزرگی کرم مرتبت تقدم دارد بر سایر بزرگیها و مغرس الفخار المعرق و محل نشاندن مفاخری که اصل
در کرامت و فرع العلاء المثمر المونق و شاخ بلند میوه او و برگ دار با برکت این فقرات استعاره اند
از برای علو مرتبه و رفعت و کمال قرب و رتبه و نزد حضرت عزت و اصلیه نسب و نسبت بجانب **نظم**
محمد کز ازل تا ابد هر چه هست بارایش نام او نقش بست چراغی که انوار بینش ازوست فروغ همه آفرینش ازوست
بدوست و علی اهل بیته و رحمت و تحیت بر اهل بیت آنحضرت باد که مصابیح الظلم چراغهای ظلمتهاء
تا بیکران د و طریق ظلمت و شعاع ضلالت سلوک نمایند و عصم الامم و نگه دارندهای امتان از کفر و
غوایت نیفتند و منار الدین الواضحة و علامات و نشانهای دین که هویدا و روشن اند تا سرکشتگان
بادیه گمراهی بر شنه هدایت ایشان رو براه آورند و مثاقیل الفضل الراجحة و معیارهای فضل
و زیادتی که افزون شدند بهای بر فضایل تا جاهلان شیر و ذکار بواسطه اکتساب علوم دینیه از ایشان رستگار
شوند از نار و برسند بجوار ابرار کردگار القرار صلی الله علیهم اجمعین سلام و تحیت فرستد خدای تعالی
بر همه ایشان صلوة تکون ازاء لفضلهم صلواتی که مقابل شد مبر فضل ایشان و مکافاة لعملهم
و پاداش کردارهای ایشان و کفاء لطیب فرعهم و اصلهم و مساوی پاکی فرع و اصل بزرگوار ایشان
ما انار فجر ساطع مادام که روشنی صبح بلند شوند و خوی نجم طالع که فرو افتد از برای غروب ستاره
برآینده از کتاب است از عدم احصای صلوات و انقطاع آن یعنی صلواتی که در حیز حصر نیاید تحیاتی که نامعدود
باشد بارواح طیبه ایشان باد شعر صلوات و تحیت باد بر اهل بیت پیغمبر فانی کنت جواب اما است یعنی
اما بعد حمد خدا و ندی درود ما لا یحصی بر حضرت سید انبیا و ائمه هدی بتحقیق که من بودم فی عنفوان السن
در اول اعمال جوانی و غضاضة الغصن و زمان تازگی نهال او غوانی ابتدأت که ابتدا کرده بودم بتالیف کتاب
بجمع کردن و ترتیب دادن کتابی فی خصائص الائمة که دلالت خاصه امامان و خلالات مخصصه ایشان علیهم
بر ایشان باد صلوات و تحیت و رحمت یشتمل که مشتمل و جامع بود آن کتاب علی محاسن اخبارهم بر نیکوئیهای
اخبار مهمة انارها اخبارها ایشان این از قبیل اضافه صفت است بموصوف یعنی خبرهای ایشان که مستحسن و نیکو شده

الفخار
بکسر الافتخار المفاخرة و مغرس الفخار من تصف بالشرف والمکارم
وان لم یفتخر کما روی عنه ص انا سید
ولد آدم ولا فخر
بهجه

والعلاء
بفتح العین المد اسم بمعنی الرفعه
دره

المنتجب خد
المنتجب کالنتجب لفظا و معنی
دره

السلالة
بالضم المستخرج من الشی
و سلالة المجد فرده کما
ان طینة الکرم اصله
بهجه

ازاء
بالکسر المحاذات والمقابله
بهجه

فضلی خد

وهوی خد

کفاء
ککتاب مصدر فی الاصل ثم
استعمل فی المثل والنظیر
دره

تالیف خد

محاسن خد

غضاضه
بفتح غین المعجمه و ضاد بمعنی طراوت
دره

وجواهر كلماتهم وگوهرهای کلام بلاغت شعار ایشان واین از قبیل اضافه مشبه به است بمشبه یعنی سخنان ایشان
که مانند جواهر گرانبها و درّ ثمین اند حدانی علیه غرض باعث شده بود مرا بر تالیف این غرض و بر تصنیف آن
مدعائی ذکرته ذکر کرده بودم آن غرض را فی صدر الکتاب در اول کتاب وجعلته وگردانیده بودم آن مدعا را
امام الکلام مرقوم انکه در قصد باب فرغت من الخصائص فارغ شده بودم در آن کتاب از تمام الاخبار
وتمام مختص التی تخص امیر المؤمنین علیا که خاص بوده امیر المؤمنین علی بن ابی طالب صلوات الله
علیه رحمتهای الهی وسلامهای نامتناهی بر او باد وعاقت وباز داشته بود مرا عوائق تمام بقیة الکتاب از تمام
کردانیدن بقیه آن کتاب محاجزات الایام مانعات روزها ودفع کنندهای آن ومماطلات الزمان وباز دارندهای
زمانه واین معترض است که زمانه دون ودون نکار بوقلمون آنچه عکس مطلوبست بفعل میآورد وفلک غدار وسپهر ستمکار
بر خلاف مراد میگردد وکنت قد بوبت وبوده من که گردانیده بودم ما خرج من ذلک آنچه بیرون آمده بود از
کتاب از قوه به حد فعل رسیده ابوابا بابهای متعدده وفصلته وساخته بودم از اصوله فصلها متنوعه
فجاء فی آخرها پس آمد بوده در آخر آن ابواب وفصول فصل یتضمن فصلی که متضمن بود محاسن ما نقل علیه
السلام نیکوئیهای آنچیزیکه نقل کرده شده بود از امیر المؤمنین ع من الکلام القصیر از کلام اندک لفظ
بسیار معنی فی المواعظ در موعظه هائیکه خطابات مقنعه وحکایات نافعه اند والحکم وحکمتها که از کلماتی اند
که مزیل باطل ومثبت حقند والامثال ومثلها که از وقایع وقصص اهل زمان اند از برای تنبیه اهل عبرت والاداب
وادبها که از طریق پسندیده وباصلاح است نزد اهل خرد دون الخطب الطویلة نه خطبهای بلند که خارج زاید
اختصار والکتب المبسوطة ونه نامهائی که گسترده اند بیرون از حد اقتصار فاستحسن پس نیکو شمردند جماعة
من الاصدقاء گروهی از دوستان صادق والاخوان وبرادران ثابت قدم ما اشتمل علیه آنچیزیکه
مشتمل بود بر آن الفصل المقدم ذکره فصلی که پیش از این گذشته شد بود ذکر آن معجبین در حالتیکه بسیار
بعجب آمده بودند وخوشحال شده از غیر خود از بدایعه سخنهای نیکو وعجب آورنده آن ومتعجبین در حالتیکه تعجب
کننده بودند من نواصعه از سخنان خالصه پاکیزه آن که در صفا وطراوت مثابه شبچراغ بودند نظم
از او شکفته باغی از فرخنده تر ز شبچراغی لفظش چو طراوت جوانی معنیش چو آب زندگانی وسألونی
ودرخواستند از من عند ذلک نزد این حال وشنیدن این مقال ان ابتدی آنکه ابتدا کنم وشروع نمایم
اولا بتالیف کتاب اول بتصنیف وتالیف کتابی که یحتوی مشتمل وجامع باشد علی مختار کلام امیر
المؤمنین علیه السلم بر سخنان برگزیده امیر المؤمنین صلوات الله علیه فی جمیع فنونه بهمه فنها وانواع
ان ومتشعبات غصونه ودر جمیع اجزای شاخهای شجره بلاغت ثمرهای او من خطب وکتب از
خطبها ونامهای در نشر وانحصر ومواعظ وآداب از موعظها وادبها عالی مقدار او واین سؤال از برای
علما از جهت دانستن ایشان بود بان ذلک بانکه آن کتابی که التماس کرده بودند یتضمن من عجائب البلاغة
متضمن خواهد بود از بلاغت عجیبه وغرائب الفصاحة وفصاحت غریبه وجواهر العربیة وگوهرهای
با مقدار عربیه وثواقب الکلم الدینیة والدنیویة وکلمات افروخته روشن که متعلق ومنسوب
باشند بدین ودنیا ما لا یوجد مفعول یتضمن است یعنی متضمن خواهد بود آن نوع بلاغت عجیبه وکلمات
ثاقبه را که یافت نشود مجتمعا در حالت اجتماع فی کلام در هیچ کلامی ولا مجموع الاطراف موجود

نگردد

حدا
من باب نصر تقول حدا بالابل اذا زجرها الیها وحثها علی السیر ۱۲

وعاقت
من عاق تعویق عوقا یعنی باز داشت

علیه السلام نخ

تمام نخ

محاجزات الزمان نخ

مماطلات الایام نخ

عوائق الایام ق

مماطلات الزمان نخ

محاجزات و مماطلات بفتح جیم وطاء بصیغه اسم مفعول ۱۲

والآداب نخ

البسیطة نخ

معجبین نخ

نواصع
جمع ناصع وهی الخالصة من کل شیء ۱۲

ان ابدا بتالیف نخ

کلام مولانا نخ

فصوله نخ

وآداب نخ

علما ان ذلک نخ

متشعبات
بفتح عین بصیغه اسم مفعول است ۱۲

نکرده در خطبها که جمع کرده شده و فراهم آورده سخنان پراکنده بوده باشد فی کتاب در همچو کتابی اذ کان امیر
المؤمنین علیه السلام زیرا که بود امیر المؤمنین علیه صلوات الله الملک المنان مشرع الفصاحة محل شروع
فصاحت و جوی آب او و موردها و محل ورود آن چه همه فصحا عالم از سرچشمه زلال فصاحت او سیراب شده اند و منشأ
البلاغة و مکان پیدا شدن بلاغت و مولدها و موضع متولد شدن آن چه همه بلغا نوع بنی آدم علم آداب بلاغت
از آنجناب بلاغت مآب اخذ نموده اند و منه علیه السلام ظهر و از آنحضرت ع ظاهر و نمایان شد مکنونها پوشیده
فصاحت یعنی فصاحت و بلاغت پوشیده و عنه اخذت و از جانب آنجناب فصاحت و بلاغت آثار فرا گرفته
شد قوانینها قاعدهای بلاغت و براعت و علی امثلته و بر مثلهای او علی انتساب حذا برابری نمود
مانند کلام او و در برابر آن و همسری کل قائل خطیب هر قائل بلاغت نشان و خطیب فصاحت بیان و بکلامه
استعان و بسخنان آنحضرت استعانت و یاری جست کل واعظ بلیغ هر واعظ گوینده بلیغ
زبان و مع ذلک و با وجود اینحالت فقد سبق پس بتحقیق که پیشی گرفت تعالی مقدار بلاغت مدار
و قصروا و تقصیر کردند آن بلغا و فصحا و بگرد میدان فصاحت و بلاغت او نرسیدند و تقدم و تقدم
کرد و سبقت نمود آن مهر عالمتاب و تأخروا و باز پس افتادند ایشان لان کلامه علیه السلام زیرا
که کلام آنحضرت علیه الصلوة و التحیة الکلام الذی علیه مسحة آن کلامیست که بر آن اثریست من
العلم الالهی از علم و دانش الهی و فیه عبقة و در آن نسیم و رائحه طیبه است من الکلام النبوی
از کلام حضرت رسالت پناهی و نبوت مآبی فلهذا کلام او فوق کلام بشر است و چون عده انجاح مرام از اصدقا
و اخوان غیر مستحسن بود فاجبتهم پس اجابت کردم التماس ایشان را و توجه نمودم الی الابتداء بذلک
بابتدا کردن باین کتاب عالما بما فیه در حالتی که عالم و دانا بودم بآنچه در این کتابست من عظیم النفع از
منفعت بزرگ و فایده بسیار و منشور الذکر و ذکر پراکنده و نیکنامی شهرت یافته در آفاق و مذخور الاجر
و مزد ذخیره کرده از برای روز شمار و اعتمدت به و قصد کردم باین کتاب ان ابین آنکه مبین و روشن کنم
عن عظیم قدر امیر المؤمنین علیه السلام از بزرگی قدر و منزلت و رفعت رتبت حضرت امیر المؤمنین
علیه السلام فی هذه الفضیلة در این فضیلت که بلاغت و فصاحت است مضافة در حالتی که اضافه نموده
شده باشد آن فضیلت الی المحاسن الدثرة بمحاسن کثیره و مناقب غفیره آنحضرت و الفضائل الجمة
و فضیلتهای وافره آن عالی رتبت و انه علیه السلام و بتحقیق که آنحضرت علیه السلام انفرد ببلوغ غایتها
یگانه است در رسیدن بنهایت این فضیلت من جمیع السلف الاولین از همه گذشتگان در ازمنه سابقه
الذین انما یؤثر عنهم آنکسانی که روایت کرده نمیشود از ایشان منها از این فضیلت الا القلیل النادر
الا اندکی که نادر باشد و الشاذ الشارد و تنها مانده که نافر باشد یعنی خورده که نفرت کنند و رمنده
باشد از غیر خود بسبب توحش و عدم موانست او در میان کلامهای غیر بلیغ کاللؤلؤ بین الخزف فاما کلامه علیه السلام
پس اما کلام امیر المؤمنین صلوات الله علیه فهو البحر الذی لا یساجل پس آن دریائیست بی پایان که مغلوب غیر
نمیشود در مساجله که آن مباهات نمودن در مفاخره کردن است در دستی یعنی با او غلبه نمیکند هیچ زبانی در آب
زیرا که این نهر بحریست که پایان و کنار ندارد و الجم الذی لا یحافل و جمع فضائلی است که جمعی بکثرت برابر با او
نمیتوانند یعنی در کلام غیر او جمعی نیست که برابری کند با کلام او در فضل و با او مکاثره نماید چون افتخار نمودن با

حذا
یحذو من باب نصر حذوة
ای قعدت بحذائه
ق

کل فاضل نحو

والمسحة
کهزة بفتح الاول اثر الشئ
در م

والعبقة
از باب علم یعلم عبق به الطیب
عبقا یعنی چسبیده باد بوی
ق

والدثرة
بفتح الدال و سکون الثاء الکثیرة
در م
الجمة
بفتح الجیم و تشدید المیم الکثیر
در م

لا یساجل
لا یناضل

راجح است بلکه مناقب و مراتب ایشان از این جهت سید مفخر ایشان وارد آن نوع علی را اراده کرده آنکه جا بر او
خوشگوار باشد مراد چون آب صافی در حلق عطشان التمثل فی الافتخار به مثل زدن در افتخار نمودن و از بابت بیگ
نسب من نان غالی نسب بقول الفرزدق بگفته فرزدق شاعر اولئک آبائی فجئنی بمثلهم یعنی آنگروه
پدران منند پس بیاور از برای من مثل و مانند ایشان اذا جمعتنا یا جریر المجامع هنگامی که جمع کند ما را
ای جریر مجمعها و محفلها یعنی هنگامی که همه مردمان جمع شوند بوجه تفاخر نسب که آبای خود کنند تعداد اوصاف
و مراتب جلیله علیه ایشان کنند تو در مقام مثل آبای عالی مقدار مرا طلب کن و بدیده تامل بنگر که این چنین اصل
و نسب در عالم کراست ورأیت کلامه دیدم سخن و ملاحظه نمودم کلام آنجناب را که ثابت مدار یدور علی اقطاب ثلثة
که دایر بود بر سه قطب که مدار علیه مسائل است اولها الخطب والاوامر اول آن سه قطب خطبها بود و امرها که
رعیت را بدان هدایت نموده وثانیها الکتب والرسائل و دوم آن مکتوبها و رسالهایی که بجانب عمال خود فرستاده
وثالثها الحکم والمواعظ و سیم آن حکمتها و موعظها که بر آن حق را ثابت کرده و تنبیه غافلان نموده فاجمعت
بتوفیق الله تعالی پس مصمم استوار کردم عزم را بتوفیق خدا تعالی و یاری او علی الابتداء باختیار محاسن
الخطب بر ابتدا کردن و اختیار نمودن خطبهایی که مواعظ حسن اند و نیکوئی ثم محاسن الکتب بعد از آن بر
مکتوبهای حسنه ثم محاسن الحکم والآداب پس از آن حکمتها و ادبهای محسنه مفرداً در حالتی که منفرد ساخته
بودم لکل صنف من ذلک از برای هر نوعی از این مذکورات بابا بابی از ابواب و مفصّلا و در حینی که جدا
کرده بودم فیه در آن باب اوراقا ورقی چند از بیاض لتکون تا باشد آن اوراق مقدمة لاستدراک
ما عساه یشذ عنی از برای دریافتن چیزی که شاید جدا باشد از من عاجلا در اینحال ویقع الی
آجلا و واقع شود بسوی من در مآل فاذا جاء پس هرگاه که آمد شیء من کلامه علیه السلام چیزی از کلام
آنحضرت علیه السلام الخارج فی اثناء حوار که خارج بود از ایراد مقصود در میانهای محاوره و مخاطبه
او جواب سؤال یا در میان جواب سؤالی او غرض آخر من الاغراض یا در میان غرضی از اغراض فی غیر
الانحاء التی ذکرتها در غیر مقاصدی و اغراضی که یاد کرده ام او قررت القاعدة علیها و وضع کرده ام و
ثابت کرده ام قاعده را بر آن نسبته نسبت دادم آنرا خارج را الی الیق الابواب به بر ملایق ترین بابها
واشدها ملامحة و محکم ترین آن بابها از روی موافقت و مشابهت لغرضه از برای غرض آن یعنی آنرا
بوضعی که بآن الیق و انسب بود بآن وضع کرده ام فطر سخنها از بدستور خردمند بوجه خوب باید پیوند
وربما جاء فیما اخترته و بسا که آمده است در آنچه اختیار کرده ام من ذلک از این مذکورات فصول
غیر متسقة فصلی چند که بر یک نسق نیستند و محاسن کلم و کلامهای نیک غیر منتظمة که بیکدیگر
انتظام ملایم نیافته اند لانی بجهت آنکه من اورد النکت بیاورم نکتهای غریبه لطیفه که بدقت نظر حاصل
میشوند واللمع و کلمات درخشنده که منور اذهانند ولا اقصد التتالی و قصد نمیکنم متعاقب آوردن
و ترتیب هم ذکر کردن والنسق و همیشه ملخص سخن آنست که من هر سخنی که مناسب کلام بود قطبی از اقطاب ثلثه
ذکر کرده ام و بدیگر قطب ایراد آن نکرده ام و لکن متصل نسق فصول و محاسن کلام شده ام بجهة آنکه مقصود دیگر
اقسام کلام بلیغ است علی ای حیث کان و من عجائبه علیه السلام و بعضی از عجائب و غرائب آنحضرت التی انفرد بها
که منفرد و یگانه است بآن وامن المشارکة فیها و ایمن از مشارکت غیر در آن کلامه آنست که

والانشاد
بفتح الهمزة جمع شئی بکسر الشاء المثلثة

والحوار
بکسر الاول وضمه بر وزن کتاب و غلام بمعنی سخن گفتن و خطاب کردن است

والادب

ما عساه یشذ

کتاب

ملامحة

لا اتقی

والملامحة
بفتح المیم المشابهة لفظا و معنا

المنتقد
بصیغة المفعول والفاعل

آمن
تا ایمن از ارباب علم العلم خود خوف داشتن نیست

علیه السلام الواردة فی الزهد والمواعظ که در وی باشد در زهد و ترک دنیا و موعظها و التذکیر و الزواجر
و در احوال مبدأ و معاد باید شاد و در منع کنند فاضل منکر زاد اذا تأمله المتأمل چون تأمل کند او را تأمل کننده
و فکر فیه المتفکر و تفکر نماید در آن فکر کننده و خلع من قلبه و برکند از دل خود و قطع نظر کند علاقة الهوی
و یفیه التعصب علیه علاقه هوا و بند تعصب را خواهد دانست انه کلام مثله از انکه آن کلام مثل او است
ممن عظم قدره از آن کسی که بزرگ باشد قدر و منزلت او و نفذ امره و جاری باشد امر و فرمان او و احاط بالرقاب
ملکه و احاطه کند و فرا رسد بجمیع عباد حکومت و پادشاهی او لم یعترضه الشک عارض نشود او را
شک و پیش نیاید او را گمان فی انه در آنکه آن کلام من کلام من لاحظ له او را بکلام کسیست که هیچ حظی و بهره
نیست او را فی غیر الزهادة در غیر زهادت و ترک دنیا و ما فیها و لا شغل له و هیچ مشغولی نیست مر او را بغیر
العبادة بجز از عبادت و پرستش خدا قد قبع فی کسر بیت در حالتی که سر فرو برده در گوشه خانه او انقطع
الی سفح جبل یا بریده از مردم و توجه نموده بدامن کوهی لا یسمع الا حسه نمیشنود مگر آواز نرم خود را
و لا یری الا نفسه و نمی بیند مگر شخص خود را چنانکه دأب زهاد است و لا یکاد یوقن و نزدیک نیست
که یقین کند آن متأمل بأنه بآنکه آن کلام کلام من ینغمس فی الحرب کلام کسیست که فرو رفته در دریای حرب
مصلتا سیفه در حالتیکه کشنده است شمشیر بران خود را از غلاف فیقط الرقاب پس میبرد و نیم میکند
و میزند گردنهای کفار را و یجدل الابطال و می اندازد بر زمین مذلت دلیران اهل نفاق را و یعود به
و بر میگردد بانه منکر زند باز شمشیر و ینطف دما در حالتی که روان میسازد خون جاری را او یقطر مهجا
و میچکاند بان خونها کردن ما است یعنی جانهای ایشان را از تن جدا میکرداند و هو و آنحضرت صلوات الله
علیه مع تلک الحال با وجود این حالت فی ازهد الزهاد خلاصه زاهدان و زبدهٔ تارکان بود و بدل الابدال
و بدل ابدال آن جمع بدیل است ابن میثم فرموده که ابدال جماعتی اند از اولیاء الله که دنیا از وجود ایشان خالی
نیست هرگاه احدی از ایشان بعالم قدس عروج نماید بعباشانه مقصد صدق پرواز کند حق سبحانه و تعالی بدل او دیگری را
در مقام او کند ایشان قطب مدار علیه بناء اند و بوجود احدی از ایشان دنیا قرار میگیرد و انها ائمه اثنا عشر اند
صلوات الله علیهم که بعد از پیغمبر آخر الزمان در دنیا بوجود ایشان قائم است اینکه در دعای عدیله منسوب بامیر
المؤمنین وارد شده که ثم الحجة القائم المنتظر المهدی الذی ببقائه بقیت الدنیا و بیمنه رزق الوری و بوجوده ثبتت الارض
و السماء مؤید این است و نزد اهل خلاف ایشان چهل تن اند در شام و سی در سایر بلدان و بر هر تقدیر آنحضرت
خلاصه جماعت و زبده اینطایفه بود و وافی بضبط امور دینیه و تحصیل سعادات اخرویه و او را هیچ چیز مانع نبود
در عبادت بلکه من جمیع الوجوه متوجه بود بعبادت حضرت عزت و مؤید قول مذکور داستان آنکه آنحضرت در لیلة الهریر
در صفین هزار رکعت نماز گذارد و روایت نصف بیت سر متوفق بد زخ فرمیداد ذخر الیوم المعاد و علو رتبه آن
اعلی رتبه بر وجهیست که عقل دوربین بکنه شرح رفعت او نرسد و اندیشه فطعم عقول اولی الالباب کجا که اخر ازوی
نشانده و قلمش جمله لولوی منثور ذهن بعلم از لطائف البدیعه حل کرده نکات دقیق و مشکلات بود
کجا شوند بصد قرن دیگران چون او ستاره ما جهان تاب که شود پیدا و هذه و این فضیلت جلیله من فضائله
العجیبة از فضیلتهای عجیبه و خصلتهای غریبه آنحضرت و خصائصه اللطیفة از خاصیتهای لطیفه و منقبتهای بدیعه
عالی جناب است التی جمع بها آنچنان فضائل که جمع فرموده بآن بین الاضداد میان اضداد و متباینات و الف

و الموعظة

المفکر

ربقة
ربق بکسر اول ریسمانی است که درو چند دسته و حلقه است که بسته میشود بر اینها و هر دسته ربقه بکسر و فتح اولست و جمع آن ربق بروزن عنب ربقه بروزن فعل از باب ضرب و نصر یعنی گردن را در الحلقه و دسته
ق

قبع
القبع از باب منع یعنی داخل کرد خارپشت سر خود را در جلد خود
ق

سفح
بفتح اول و سکون ثانی از باب منع پهنای کوه یا بیخ کوه یا دامن کوه و جمع آن سفوح
ق

مع ذلک نهد

کسر
الخیمة بکسر الاول جانبها و الکسر الکسر ایضا القطعة من الشئ المکسور و الجمع کسر کقطعه و قطع
مجمع

یقط
از باب نصر یعنی بریدن مطلق یا بریدن بپهنا یا بریدن چیز سخت سفت و سخت
ق

ابطال
جمع بطل بتحریک بمعنی مرد دلیر است
ق

ینطف
نطف الماء از باب ضرب و نصر نطفا یعنی روان شد آب
ق

مهج
جمع مهجه مثل غرفه و غرف بمعنی خون
ق

و پیوند داده بین الاشتات نیا منفرقهای و از اینجا است که آنحضرت را مظهر العجائب و مظهر الغرائب میگویند و نعم ما قال
عربیة لوان المرتضی ابدی محله لصار الخلق طرا سجدا له کفی فی فضل مولانا علی وقوع الشک فیه انه الله
و کثیرا ما اذاکرنی و در بسیاری از اوقات مذاکره میکرد مرا بنا دعبد الاخوان یعنی برادران دینی زیاد
فضیلت و استخرج و بیرون می آورد ما و تو بفعل عجبهم منها چیزی که موجب تعجب و شگفت ایشان بود از
منقبت و هی و این فضیلت و منقبت موضع للعبرة بها محلی است از برای اعتبار کردن و فکر کردن بآن
والفکرة فیها و از برای اندیشه نمودن در آن و ربما جاء و بسا که آمده است فی اثناء هذا الاختیار
معظم این کلام مختار را اللفظ المردد لفظی که بر گردانیده شده بود در موضع بسیار و المعنی المکرر
و معنی که مکرر بود در محل بسیار و العذر فی ذلک و عذر در توجیه تکریر لفظ و معنی از روایات
کلام امام انست که روایتهای کلام آنحضرت تختلف مختلف و گوناگون بود اختلافا شدیدا مختلف بودن
سخت بسیار فربما اتفق الکلام المختار پس بسا که اتفاق افتاد کلامی که اختیار نموده شده است فی
روایة فنقل و روایتی و نقلی فنقل علی وجهه پس نقل کرده شده بر همان طریق که و زیاد ثم وجد بعد ذلک
پس یافت شد آنکلام بعد از این نقل فی روایة اخری در روایتی و نقلی دیگر موضوعا در حالتی که وضع
کرده شده بود غیر وضعه الاول بر خلاف وضع اول اما بزیادة مختارة یا بزیادتی که برگزیده شده بود
واعتبار آن بود او بلفظ احسن عبارة یا بلفظی که نیکوتر بود از روی عبارت فیقتضی الحال پس اقتضا کرد
حال ان یعاد آنکه اعاده کرده شود بار دیگر استظهارا للاختیار و از جهت طلب ظهور و احتیاط در اختیار
کردن آنکلام و غیرة علی عقائل الکلام و از جهت غیرت و حمیت بر عقیلهای این کلام معجز نظام و مراد
از عقیله شی گرامی و بهتر از شئ است و ربما بعد العهد ایضا و بسا که بعید شد بود نیز وقت
آن زمانی که ملاقی بود بما اختیر اولا با آنچه اختیار کرده شده بود در اول فاعید بعضه پس اعاده کرده شد
بعضی از آن دوم بار سهوا و نسیانا از روی سهو و فراموشی لا قصدا و اعتمادا نه از روی قصد و عمد یعنی سهو
و نسیان که بجهت بعد عهد عارض شده بود باعث تکرار آن شده نه آن تکرار بطریق عمد واقع شده بود و دیگر
آنکه کلام آنحضرت مولف فاکرده نه بتوضع و لا ادعی مع ذلک و دعوی نمیکنم با وجود ایراد محاسن کلام
آنحضرت در اینکتاب انی احیط آنکه من احاطه کرده ام و فرا رسیده ام باقطار جمیع کلامه ع باطراف و
جوانب همه کلام آنحضرت حتی لا یشذ عنی منه شاذ تا غایتی که تنها نمانده باشد از من تنها مانده
از کلام او و لا یند ناد و نرمیده باشد از من هیچ رمنده از سخن او بل لا ابعد بلکه دور نمیدارم آن
یکون القاصر عنی آنکه باشد آنچه قاصر است از من و نرسیده بجانب من از محاسن کلام آنحضرت فوق
الواقع الی زیاده از آنکه واقع شده بسوی من و الحاصل فی ربقتی و آنچه حاصل است در ریسمان
تصرف من دون الخارج من یدی کم از آنکه خارجست از دستهای من و بیرون نشسته از دائره حیازه
و موید قول سید است قدس الله سره آنچه از او نقل کنند که در حجاز از بعضی از علما شنیدم که گفت مجموعه از کلام
امیر المومنین ع در مصر دیدم که از بیست مجلد متجاوز بود و ما علی و نیست بر من الا بذل الجهد مگر صرف
نمودن سعی و طاقت و بلاغ الوسع و رسانیدن توانائی و کوشش در استحصال کلام شاه ولایت پناه
پس کوشش آنحضرت رسالت که ما لا یدرک کله لا یترک کله بجمع منتخبات آنحضرت مشغول شده و علی الله

العبرة
بکسر العین اسم الاعتبار
و هی کالفکرة اسما مصدرا

والغیرة
بفتح الغین مصدر و هی الم الطبع من تخیل مشارکة الغیر فی امر محبوب له

عجبهم

لا یشذ
شذ یشذ از باب ضرب و نصر
و شذ هو از باب نصرت
فقط ق

لا یند
از باب ضرب ند یند ندا
و ندیدا و ندودا و ندادا
بمعنی گریخت و نفرت کرد
ق

فیقتضی

و ما ادعی

انی

الجهد
بفتح الجیم و الضم آن بمعنی توانائی است
از باب منع
ق

نهج
بفتح و سکون و مناهج و منهج
بمعنی راه است
ق

بذل الجهد

علی الله سبحانه

نهج السبیل و بر خدا تعالی است هویدا و آشکار ساختن راه راست و رشاد الدلیل و نمودن دلیل این راه
ان شاء الله و اگر مشیت و اراده او سبحانه بوده باشد شعر اگر توفیق او رهبر نباشد جمیع سعی ما باشد معطل
و رایت من بعد ذلک و دیدم صواب بعد از تالیف این کتاب که مشتمل است بر خطب و رسایل و آداب ان اسمیه هذا
الکتاب بنهج البلاغة نام نهادن این کتاب بنهج البلاغة اذ کان یفتح زیرا که هست این کتاب که میگشاید
للناظر فیه از برای نظر کننده در آن ابوابها بابهاء و درهای بلاغت را و یقرب علیه و نزدیک میکرداند
بر او طلابها طلب کردن اسباب فصاحت را و فیه و در این کتاب است حاجة العالم و احتیاج دانند و المتعلم
و دانش آموزنده و بغیة البلیغ و مطلوب بلیغ و فصیح و الزاهد و مرغوب تارک دنیای قبیح و یمضی فی
اثنایه و میگذرد در میان این کتاب من عجیب الکلام از کلام عجیب و غریب آنحضرت که واقع است فی التوحید
و در بیان یکتایی الهی و العدل و در عدل حضرت باری و تنزیه الله و در منزه و معرا دانستن حضرت باری عن شبه الخلق
در مشابهت او بخلقان در جسم و جسمانی ما هو بلال کل غلة از نحو کلامی که تری حلق هر تشنه است و شفاء کل علة
و شفای نجوم هر علتی و مرضی از امراض عقاید باطله و جلاء کل شبهة و جلا و صفا دهنده قلوب از زنگ هر شبهه
قطعه هر که او راه ذات مطلبد گو بیا رو بجانب این کن قدمی در حدیقه جانانه رو تماشا روضه دین
و من الله تعالی استمد و از خدای تعالی استمداد میکنم و مدد میخواهم التوفیق موافق کردانیدن اسباب را
و العصمة و نگه داشتن از هر نا صواب و اتنجز و از او طلب حاجت میکنم و التماس مینمایم التسدید راست کردانیدن
و راه نمودن براه راست فی المعونة و اعانت و یاری نمودن و استعیذه و پناه میبرم باو من خطاء الجنان از خطای دل
که آن انکار رد دین و شبهها باطله است قبل خطاء اللسان پیش از خطای زبان که آن تلفظ است بالفاظ غیر مرضیه و کلمات
غیر واقعه و من زلة الکلم و از لغزیدن سخنان قبل زلة القدم پیش از لغزیدن پای اینکه عبارت است از خطا و وقوع در
ورطه مهلکه خطا طریق قویم و عدول نمودن بر صراط مستقیم و هو حسبی و هم اوست بس است مرا در جمیع کارها و نعم الوکیل و نیکو وکیلی

باب المختار

این بابی است در بیان انچیزی که اختیار نموده شده من خطب امیر المؤمنین علیه السلام از خطبهای امیر المؤمنین علیه السلام
و اوامره و امرهای آنحضرت و یدخل فی ذلک المختار و داخل میشود در این خطب کزیده من کلامه
الجاری مجری الخطب از کلام آنحضرت که قائم مقام خطبها است و واقع است فی المقامات المحضورة
در مقامها و مجلسهائی که شمرده شده است و المواقف المذکورة و مقامات و مجالسی که مذکور کشته
و الخطوب الواردة و کارهای دشوار و بزرگ که ورود یافته در زمان آنحضرت

خ و من خطبة له علیه السلام ١

یعنی از خطبه که مر آنحضرت راست یذکر فیها یاد میکند در او ابتداء خلق السماء و الارض
آغاز آفریدن آسمان و زمین و خلق آدم علیه السلام و آفریدن آدم صفی و این خطبه مشتمل است بر مباحث
عظیمه و مسائل مهمه بترتیب طبیعی چون واجب الوجود تقدم بالذات دارد بر مراتب و رتبه موجودات زیرا
که مبدا جمیع کائنات و مبدء کامل مکونات است از اینجهت حضرت ولایت مآب مصدر ساخت خطبه را بذکر ثنا و صفت
کمال او سبحانه و فرمود الحمد لله الذی لا یبلغ مدحته القائلون یعنی سپاس بحد و ستایش بعد مر خدای را
که نمیرسند بهیئت ثنای او جمیع گویندگان بدانکه ایراد لفظ حمد بر شکر بجهت دلالت او است بر تعظیم مطلوب بحمد

البغیة
بکسر الاول و ضم الثانی حاجت
و مطلوب است
شرح مدعی

الغلة
بضم الغین العطش او شدیده
او حرارة الجوف
قرده

طلابها

شبهة

و استعیذه

خطاء

الکلام

جلاء
بکسر الجیم مصدر من جلا یجلو یقال
جلوت السیف جلاء اذا صقلته
دره

الخطوب
بر وزن قلوب جمع خطب بمعنی
کار بزرگ و کوچک است
١٢

المدحة
هی الثناء الجمیل کالمدح و المدحة
ایضا هی الهیئة التی ینبغی ان یکون
المدح علیها
نعمه

شکر که مخصوص است بادای نعمت ضد حمد فعلا است اما خواندن مدح از هیچ اسم محمد مدح زیرا که مدح بر اندوامع منبه
واحبیا فاتلین برما دحین بجهت مبالغت الخ اشد عدم بلوغ همه حمد احسن زیرا که فاتل اعم از مادح است و عدم
بلوغ اعم همه حمد مستلزم عدم بلوغ اخص است یا در بدیع عکس و این نیز اشاره است به تنزیه و سبحان از اطلاع عقول
بشر بر کنه وصف و نیز اگر اطلاع بر کنه صفات کمال او نحو جلال او فرع اطلاع است بکنه ذات و اطلاع بکنه ذات واجب
الوجود ممتنع است پس مطلع شدن بر کنه صفات او غیر ممکن باشد موید این است انچه حضرت سید المرسلین فرموده که لا
احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک و فوق ما یقول القائلون عربیة اعشا الوری بمغفرتک عجز الواصفون
عن صفتک تب علینا فاننا بشر ما عرفناک حق معرفتک و چونکه نعم الهی غیر متناهی است از اینجهت صنف فرمایدکه
ولا یحصی نعماءه العادون یعنی احصا نمی نمایند شماره نمیکنند نعمتهای او را جمیع شمارندگان کما قال عز اسمه
وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها و از عدم احصا نعمای الهی لازم می آید عدم تمکن منعم علیه از مجازات ان و ادای
حقوق او دیگر آنکه توفیق شکر ادای حق هر نعمت نعمت دیگر است از جانب منعم پس ممکن نباشد جزای نعمت و ادای حق
انچونکه موجب حق دیگر شود پس غیر ممکن باشد ادای حق منعم لهذا فرمود که ولا یؤدی حقه المجتهدون یعنی ادا
نمینمایند حق نعمت او را جهد کنندگان و سعی نمایندگان در خبر است که داود پیغمبر علی نبینا و علیه السلام چون عاجز شد
از ادای شکر و منعذر شد از ادای حق نعم الهی مناجات فرمود که یا رب کیف اشکرک و شکری لک نعمة اخری توجب علی الشکر
یعنی ای پروردگار من چگونه شکر گذاری تو اقدام نمایم همچنانکه خود شکر نیست در حال آنکه شکر کردن نیز از نعمت های
از طرف تو که واجب میگرداند بر من شکر گذاری ان چون داود این مناجات فرمود از جانب عزت خطاب امد که اذا عرفت
ان النعم منی رضیت منک بذلک شکرا یعنی که چون شناختی که جمیع نعم از من است راضی شدم از شکر تو با همین قدر
و فی المثنوی المعنوی حد شکر خود ندانم هیچکس حضرت احمد علاج افزون نبود پس آن زبر کی کفت با خود زنهار کای بدید
اننده هر دو جهان ایمن از زرد خود شکر نمیگفت کی توانم شکر نعمتها کفت بیل خضرت داد ش از ایزد پیام گفت
از تو این تو شکر هم کای چون ندانستی این بر یا حمد شکر نعمتها ما کرده بس غایت شکر آنست که بنده معترف شود
بعجز خود از شکر گذاری و ادای حق نعم الهی فطرة غایت شکر چیست دانستن خود یکشکر نا توانستن لکن الذی لا یدرکه
بعد الهمم الخ اینکه نمی یابد او را همتهای بلند پرواز و اگر چه معانی نظر کنند در طلب کنه حقیقت او بدانکه اضافه
بعد بهم از قبیل اضافه صفت است بموصوف یعنی هم بعیده و تقدیم صفت از جهت کمال عنایت است بان و همت عزم
جازم که فتور در ان راه نیابد بعید همت تعلق همت است با مور عالیه و ن محقره دیگر از جمله صفوت کمال الوالعت اینکه
منفرد اید ولا ینالـه غوص الفطن یعنی نمیرسد بدار فطنتها و فهمهای غائصه و غوطه خورنده در دریای افکار
این نیز از قبیل اضافه صفت است بموصوف و استعار وصف غوص از جهت تعمق افهام تا قعر بحر در تحقیق معقولات بعید
او که غایتی و نهایتی ندارد یعنی فطنی که غوص نمایند در دریا فکر قاصر ند از ادراک حقیقت او و بعجز
اعتراف بعجز چاره ندارند مثنوی عقلها عاجز ند از وصاف ش فکر بهوش مبهوتند لا فش عقل عقل ز
جا جان تا جان انجه دو بو تو است تست نعالی الله چه انست که عقل نخستین زاد در سرادقات عظمت و جلال
او راه نیست تبارک الله چه حقیقتی است که در هم و دین از کنه معرفتش کمال اطلاع کاه نه رباعیة عقل
بذات کمال تو در سد نه فکر بکنه لا بزال تو رسد در کنه کمالت نرسد هیچ کسی کو غیر تو کس تا بکمال تو رسد
الذی لیس لصفته حد محدود الخ اوست که نیست مر صفت او را نهایتی معین که از ان تجاوز ننماید

نَعماءُ
بفتح نون و مد بر وزن حمراء
بمعنی نعمت بکسر نون و ان بمعنی
وسعت و دست رس نیکی و ناز
و مال و منت و انچه کرده شود از نیکوئی
در حق کسی
ق

والهِمَم
کعنب جمع الهمة و هی القصد الجازم
و فلان لعبید الهمة ای تتعلق ارادته
بعلیات الامور و جلائل تحقیرا تها
دره

والغوص
فی الماء النزول تحته
دره

والفِطَن
کعنب جمع فطنة و هی جودة
الذهن لادراک الامور الواردة
علیه
دره

الصفة
کعدة از باب ضرب و هی الاصل
مصدر بمعنی النعت ثم استعملت
اسماء فی اصطلاح النحویین الفرق
بینهما و بین النعت ان الصفة تقع
علی الموجود المعدوم و النعت لا یقع
الا علی الموجود
۱۲

یعنی انچه اعتبار نموده عقول ما از صفات او نهایتی ندارد تا حدی معین از صفات باشد محتمل است که معنی این باشد که او را هیچ صفتی
نیست زاید بر ذات تا محدود شود و بنابراین معنی لیس اینجا بمعنی سلب بسیط بود یعنی سلب نفس صفت وارد شده تا
نه بر تحدید آن و بنا بر معنی اول سلب حقیقت خود باشد یعنی سلب وارد باشد بر تحدید نه بر نفس صفت ولا نعت
موجود و نیست مر مطلق انچه موصوف میشود او سبحانه بان یعنی موجودی که جمع کند از او منحصر سازد دران یعنی
صفات او را صفتی نیست که احاطه جمیع صفات نماید ولا وقت معدود و نه وقتی شمرده شده یعنی داخل در عدد از
جهت انکه صفت او عین ذات است و ذات او سبحانه مقدس است از احاطه زمان که بعید است از او بمراتب زیرا
که زمان از لواحق حرکت است و حرکت از عوارض اجسام و او منزه است از ان ولا اجل ممدود و نه اجلی
کشیده شده که منتهی شود بدان زیرا که او واجب الوجود است که ممتنع است انفکاک وجود از او و اتصاف
جمله صفات او است انکه ابتدائی نباشد او را و اخر بر همه چیزها شد تا در فطر الخلائق بقدرته افریده و پدید
کرده جمیع مخلوقات و همه مکونات را بقدرت کامله و توانائی باهره خود و مراد بقدرت قادر بودن او است یعنی بودن او سبحانه
بحیثیتی که صحیح باشد از او فعل و ترک فعل زیرا که صفات او سبحانه عین ذات است نه زاید بر ذات و فطر بمعنی شق است
و ابداع و استعاره و صفت شق برای ایجاد خلق جهت ملاحظه دفع و توهم شق ظلمت عدم است بنور وجود ایشان
و چون ریاح سبب عظیم است مر بقاء نوع حیوانات و نباتات و منشاء اصلاح امزجه و نمو ایشان است از این جهت بعد از
استناد ابداع خلائق باو سبحانه فرموده و نشر الریاح برحمته و نشر و پراکنده کرد بادها را برحمت شامله خود
استناد ریاح برحمت بواسطه انست که منافع عالم از او است از انجمله حامل سحابیست که مملو باشد از اب تا بر انشود
ارض میته و رویده شود بران نباتات و زروع و اشجار و مملو شود پستان حیوانات از شیر بسیار کقوله تعالی هو الذی
یرسل الریاح بشرا بین یدی رحمته و دیگر انکه استقراء کلام عرب دلالت بر استعمال لفظ ریاح در رحمت و ریح در عذاب
فلهذا اسناد ریاح نموده برحمت و بواسطه انکه بعضی حمل نشر ریاح است در سببیت قرار حیوانات
و نباتات از این جهت متذکر بذکر او شده مقرر نمایید و وتد بالصخور میدان ارضه و میخ زد بکوه ها حرکت
زمین خود را اضافه میدان بارض اضافه صفت بموصوف است و این تقدیر است که ارض المائده یعنی زمینی که
منبسط و گسترده است و تقدیم صفت از جهت اهمیت ذکر او است زیرا که او سبب بعضی حالات و این فقره اشارت است
بقوله تعالی والقی فی الارض رواسی ان تمید بکم یعنی بیافکند در زمین کوهها بلند بزرگ تا میل نکند شما
زمین یعنی متحرک و مضطرب نکردد بشما اینکه ذاکر شده و در خبر است که چون حق سبحانه زمین را بیافرید بر روی اب
متحرک بود و بی قرار ملائکه گفتند این بساط مقر هیچکس نتواند بود حق سبحانه و تعالی کوهها را بیافرید و انها
میخ زمین ساخت تا قرار گرفت و با ابتدای شعر زمین از تب رعشه امد ستوه فرو کوفت بر دامنش میخ کوه
و ابن میثم قدس سره در بیان طرف بود بدعویه ارض بصخور و وجهی ذکر نموده یکی انست که ارض کره ایست و صخور جاری
مجرای خشونات در تضاریس اند و حیرت پس اگر چنانچه این صخور نمیبود زمین کره حقیقی میبود خالی از صخور
متحرک میشد بادنی سببی بحرکت استداره زیرا که جرم بسیط مستدیر متحرک است علی نفسه اما چونکه این صخور
بر سطح ان واقع شده اند و هر یک از انها بطبیعت ثقل متوجه اند بسوی مرکز عالم پس جاری مجرای وتد شد اند که
مانع کره ارض باشد از تحرک باستداره و وجه دوم انست که اطلاق لفظ اوتاد بر جبال بر سبیل استعاره است
و مقصود از انکه او وتاد و حکم اوتاد گردانید انست که او سبب هدایت مردم است بطرق ارض پس بواسطه ان

قوله
از باب نصر ینصر آغاز کرد و آفرید
و منه قوله فاطر السموات
ق

وتد
یوتد از باب ضرب یضرب
وتدا بمعنی میخ زدن اوتاد
جمع وتد بکسر الاوسط
یعنی میخ
ص

میدان
بفتحتین بمعنی التحرک والمیل الی
الجانبین ... از باب ضرب
ماد یمید میدا و میدانا یعنی
بحرکت آمد و میل
گوید و نمو کرد
ق

جهات شبهها و ضواغه مردمان تمیز کنند و ایشان از منحرف نگشایند از مقاصد خویش کما قال عز اسمه و سبل الله الکم
تمند ون وعلامات یعنی پدید کرد مستعاد در زمین راهها از موضعی بموضعی تا باشد که شما را باید
بمنازل و مقاصد خود و پیدا کرد نشانها برای راه روندگان از کوهها و پشتها و چون مقصود از آفرینش خلایق و
جمیع مکونات معرفت است انا بنجهت بعد از ابراد ایجاد خلایق و سبب صلاح آن میفرماید که اول الدین معرفته یعنی ابتداء
دین شناخت او سبحانه است بنظر بنظری که از علم بوجود عالم عالم شوند بوجود صانعی و موجد **نظم** برگ درختان
سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتریست معرفت کردگار و کمال معرفته التصدیق به و تمام شناخت او از عالم
نمود و کرده یافتن وجود او و کمال توحیده الاخلاص له و تمامی یکتا شناختن او اخلاص است در عمل از برای
او که آن معنی حقیقی است که عبادت از نخبه هر چه غیر او است بطریقه ایثار و از این کلام حقیقت علم مفهوم
میشود که معرفت الهی چند مرتبه است اول عارف شدن بوجود صانعی و این ادنی معرفت است در تعمق وجود او و آن
مکمل مرتبه اولی است بسیم ترقی نمودن از این مرتبه بمرتبه توحید تنزیه او و شریک با بنظر بقیه که عارف شوند بانکه و
لازم ذات وجود واجب چیزی بوجود مشترک باشد میان دو کس لازم آید که متمیز شوند هر یک از آن بامر جوی
که ما به الاشتراک نیست لازم آید ترکیبی که مستلزم امکان است پس توحید تمام تصدیق بوجود او باشد تصور لازم
کمال تصور ملزوم و چهارم عروج است از این حال بمرتبه اخلاص بانحو که عارف انچه کند کو بداز برای خدا خالص
خالص کند بخوای او و اورا بهیچ غرضی از اغراض دنیویه مخلوط نسازد مانند حب جاه و توانگری یا طلب نیکنامی
چه اینها از باب شرکت و منافی کمال توحید بدانکه شرک بر دو قسم است جلی و خفی جلی عبادت اوثان و غیر آن
خفی در حدیث آمده که دبیب الشرک فی امتی اخفی من دبیب النملة السوداء علی الصخرة الصماء فی اللیلة الظلماء
یعنی نرم رفتن شرک در دل امت من خفی تر است از نرم رفتن مورچه سیاه بر سنگ نرم در شب تاریک و لطایف
شرک تباه تر از منافی است از سر و بیجون در حضرت عزت در حدیث قدسی وارد است که من عمل لی عملا اشرک فیه
غیری ترکته لشریکه یعنی هر که بکند برای من عملی که شریک ساخته غیر مرا در آن واگذارم آن عمل را از برای شریکی
که او کرده و در کلام معجز نظام قرآنی نیز منع شرک نموده در عبادت حیث قال فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا
صالحا ولا یشرک بعبادة ربه احدا یعنی هر که امید دارد از وصول برحمت پروردگار خویش باید که بکند کار شایسته
و عمل پسندیده و شریک نسازد در پرستش پروردگار خود مر احدی را یعنی باتضییع آن عمل نکند
نظم ما را خواهی خطی بعالم درکش کاندر بکدل دو دوستی نابد خوش ما را خواهی جمله بیگانه ما کن خونابا کن
زد بگران خود اکن و اولی است که عارف را بعد از نجات اغراض دنیویه محترز شود از عبادات از اغراض اخروی
مثل طمع ثواب و نجات از عذاب بالکلیه من جمیع الوجوه توجه نماید بحضرت رب الارباب چنانچه حضرت ولایت پناه در دعا
فرمود ماعبدتک خوفا من نارک ولا شوقا الی جنتک بل وجدتک اهلا للعبادة فعبدتک یعنی نپرستیدم ترا بجهت
از اتش سوزان تو و نه بجهت ارزومندی بهشت تو بلکه یافتم ترا اهل و سزاوار پرستش پس عبادت تو کردم و نعم ما قال احد
العرفاء **شعر** خاطر که رقم فیض پذیرد هیهات مکر از نقش پراکنده ورق ساده کنی و مرتبه که ما فوق این مراتب اربع
و نهایت معرفت نفی صفات است از حضرت احدیت کما قال ع و کمال الاخلاص له نفی الصفات عنه یعنی تمامی
اخلاص برای او سلب صفات است از او و او را عین ذات دانستن لشهادة کل صفة انها غیر الموصوف بجهت آنکه
حال هر صفت شاهد است بانکه غیر موصوف یعنی غیر ذات است و شهادة کل موصوف انه غیر الصفة و حال هر موصوف

قوله و کمال معرفته
لان معرفته تکون ناقصة و قد تکون
تامة فالمعرفة الناقصة ان العالم
خالقا صانعا و اما المعرفة التامة
ان یعلم ان ذلک المؤثر خارج عن
سلسلة الممکنات و الخارج عن کل
الممکنات لیس بممکن فهو
واجب الوجود فمن علم ان
للعالم مؤثرا واجب الوجود
فقد عرفه عرفانا اکمل من
عرفان ان للعالم
صانعا مؤثرا
فقط ابن
ابی الحدید

امثل

قوله
و شهادت کل صفة
و سبحانه قریبا هو صفة
لمغایرة الذات و الصفة و شهادة
هذه التعدد فقد تجزیه نوع من التجزیة
فانه الحق لفظة الله مثلا علی الذات
و الصفة فجعل مسمی هذا اللفظ
متجزیا لکلمة اطلاق
علی جسم واحد

شاهد است بر آنکه او غیر صفت است فمن وصف الله سبحانه فقد قرنه پس بنا بر این هر که وصف کرد باری تعالی را
و اثبات صفت نمود از برای او پس تحقیق که قرین پیدا کرد از برای او زیرا که هرگاه صفت مغایر ذات باشد لازم آید که
زاید بر ذات باشد پس بنا بر این قران از برای ذات لازم آید ومن قرنه فقد ثنّاه و هر که قرین پیدا کرد او را پس تحقیق که دو ان
پیدا کرد او را زیرا که اعتبار نمود در مفهوم وجود دو امر را یا بیشتر پس لازم آید که دو یا بیشتر باشد ومن ثنّاه فقد جزّاه
و هر که اثبات دوئی کرد برای او پس بدرستیکه مجزی ساخت او را زیرا که هر فردی که کثرتی در او است مرکب از اجزا
است ومن جزّاه فقد جهله و هر کسیکه مجزی ساخت او را پس تحقیق که جاهل است باو زیرا که هر ذی جزء ممکن است
بجهة افتقار او بجزء خود پس هر که حکم کرد باینکه ممکن است واجب الذات جاهل باشد بذات او و جهل منافی اعتقاد
است پس منافی ملزوم جهل باشد که از اثبات صفت است فتح نفی صفت متحقق باشد ومن جهله فقد اشار الیه
و هر که نداند وجود او را پس تحقیق که اشاره کرد بسوی او و چه اشاره از لوازم ممکنات است که محتاج است بمکان و جهت
که مستلزم اشارتست و از اینجا معلوم میشود که مراتب عرفان پنج است و هر یک از مراتب بعد اول مبدأ ما بعد خود و منتهای
افضل مراتب مع اخیر کمال ما قبل خود و بدانکه مراد بصفاتی که نفی او از ذات واجب شده صفات ثبوتیه است
که آن علم است و قدرت و حیات و سمع و بصر و اراده و تکلم و اشاعره بر آن رفته اند که ذات واجب تعالی عالم است
باشیا بعلم مغایر ذات که قائم است بذات او و قس علیه بواقی الصفات و علماء امامیه و حکماء و صوفیه همه متفق اند
بر آنکه واجب تعالی بذات خود مبدء و فاعل آثاریست که بر آن صفات مترتب میشود و اصل صفات زائد بر عین ذات
منصوص نیست و دلیل ایشان آنست که اگر صفات زائده بر تقدیر وجود واجب الوجود موجود نخواهند بود بوجوب وجود
بنابر آنها توحید پس ممکن الوجود باشد و چون ممکن الوجود باشد پس ناچار باشد ایشان را از فاعل و مؤثری و آن
فاعل یا بعلم و قدرت تاثیر خواهد کرد در علم و قدرت مثلا یا نه بعلم و قدرت بر تقدیر اول تسلسل لازم آید و بر تقدیر
ثانی الخ لازم شود و دیگر آنکه اگر ذات عاری از علم و قدرت در تاثیر کشوده شود پس توان گفت که تاثیر او در جمیع ممکنات
میتواند بود که بی علم و قدرت باشد تعالی عن ذلک علوا کبیرا و دیگر آنکه اگر صفات زائد بر ذات باشد پس بالذات
لازم آید که او سبحانه ناقص باشد یا بغیر مستکمل و این موجب نقص است و او از نقص مبرّا است و قال الحکماء العرفاء
آنکه ذات او بصفات و توفیق بر تو فرض است که درین تصدیق که صفات کمال عالم غیب عین ذات و بندگی ذات
که صفاتش نه عین ذات بود ذات محتاج به صفات بود نبود پس بذات خود کامل باشد بلکه بغیر مستکمل و هم
چنانکه صفات مذکوره منتفی است بودن او متحیز بحیثیتی که مشار الیه باشد نیز از او منتفی است کما اشار علیه السلام
ومن اشار الیه فقد حدّه یعنی هر که اشاره کند بسوی او پس تحقیق که حد و نهایت پیدا کرده است او را
زیرا که اشاره یا حسیه است یا عقلیه اگر حسیه است پس آن مستلزم وضع و کون مشار الیه است در محل و حیز که
فتح ناچار باشد او را حد و نهایتی و اگر عقلیه است پس مشیر بحقیقت شیء در حینی که زاعم آن باشد که او را
یافته است تصور او نموده و واجب کرده است از برای او حدی که وقف نموده ذهن خود را بر آن و بآن اعتبار ممتاز
کرده است او را از غیر ومن حدّه فقد عدّه و هر که حدی تعیین نمود برای او پس تحقیق که او را در شمار آورده
زیرا که هر شیء را محلی ذکر کرده است پس او را مرکب ساخته از امور معدوده بواسطه آنکه واحد موضع مجرد
واحد نیست الا مغلوق نشود اشاره حسیه باو زیرا که لابد است در اشاره حسیه از امور دیگر که متشخص و مخصص
او باشد پس او فی نفسه معدود و الکثرة باشد و اگر محدد شود باشاره عقلیه لابد است که مرکب باشد زیرا

که معلوم

قرنه
ای جعل له قرینا ماخوذ من قرن الثور و غیره کذا ذکره الفاضل قرن یقرن قرانا از باب نصر ینصر بمعنی بهم پیوستن
۲

ثنّاه
تثنیه از باب تفعیل یعنی دو تا کرد او را مجرد او ثنی یثنی از باب ضرب یضرب و از باب منع یمنع شاذ است بجهة نبودن عین و لام آن از حرف حلق
ق

جهله
از باب سمع یعنی نادان شد او را ضد علم مصدر آن جهل بفتح اول و جهالت است و وصف آن جاهل و جهول بمعنی نادان و جمع از ین جهل بضم اول و جهل بدو ضمه و جهل کرکع و جهال بر وزن کفار و جهلاء بر وزن شرفاء است
ق

جزّاه
از باب تفعیل مجرد آن جزی یجزی جزاء از باب ضرب بمعنی پاداش دادن و جزاء یعنی دو جزء قرار داد و مجزی ساخت
۲

حدّه
یحدّ حدا از باب نصر ینصر یعنی پایان و نهایت قرار دادن
ق

عدّه
عد یعد عدا از باب نصر ینصر یعنی شماره کرد و اسم از آن عدد و عدید بر وزن امیر است
ق

که معلوم شد که هر محدود مرکب است و در معنی پس او نیز ذی کثرة متعدده باشد پس اشارهٔ مطلقه ممتنع باشد در حق
او سبحانه و مستلزم جهل باشد باو **وَمَنْ قَالَ فِيمَ فَقَدْ ضَمَّنَهُ** و هر که گفت که او در کجا است پس گردانید
او را در ضمن محلی چون جسم و جسمانی زیرا که استفهام بفیم از مطلق محل است و مکان و حق تعالی از محل و مکان مبراست
چرا که در محل باشد محتاج بآن باشد و این مستلزم نقص است و نقص برا او روا نیست و دیگر آنکه احتیاج لازم امکان
است و واجب الوجود است **وَمَنْ قَالَ عَلَامَ فَقَدْ أَخْلَى مِنْهُ** و هر که گفت که او بر چیست هر آینه خالی گذاشت بعضی
امکنه را از او زیرا که معنی علا فوقیت است و بلندی نظر ببعضی از موجودات و معنی علام استفهام است از چیزی
که او در فوق است پس سؤال بعلام مستلزم کون باشد در جهت فوق و این مستلزم اخلاء سایر جهات است و ممکن
کو نیست و هو معکم اینما کنتم و هو الذی فی السماء اله و فی الارض اله و تخصیص جهت علو بانکار است که آن جهت
متوهم است که او سبحانه در او باشد و از غیر آن و مرویست که یهودی از آنحضرت پرسید که این الله در جواب فرمود
که این الاین و لا این له و کیف الکیف و لا کیف له **كَائِنٌ لَا عَنْ حَدَثٍ** هستی است از جانب حدث و نو پیدا شدن
نیز آنکه وجود و وجود او منافی است با آنکه لفظ حدث مشترکست میان دو معنی اول حدث ذاتی و آن بودن شیء است بحیثیتی
که بالذات مستحق وجود و عدم نباشد بلکه استحقاق او بامری باشد خارج ذات او و این معنی ملازم امکان است دوم
حدوث زمانی و آن بودن وجود است مسبوق بعدم بسبق زمانی و این اخص از امکان و در مقابل کل المعنیین است
و چون این هر دو معنی بر صفحهٔ خاطر منقش شد پس بدانکه حضرت تنزیه نمود او سبحانه را از هر دو که معنی اول
نیز آنکه او سبحانه واجب الوجود لذاته است و تنبیه فرموده بلفظ کائن که زمان خارج است از مفهوم آن بدلیل عقلی مجرد
بودن وجود او از زمان و کان اینجا کان تامه است و قوله **مَوْجُودٌ لَا عَنْ عَدَمٍ** اشاره است بتقدس او از لحوق حدوث
بوجود او بمعنی ثانی و این هر دو وصف مستلزم اثبات ازلیة و قدم است مر ذات او سبحانه را بکلا المعنیین و چونکه
زمان و مکان معتبر بود در مفهوم مقارنت از این جهت مر سلب نفی آن از او از این صفت بقوله **مَعَ كُلِّ شَيْءٍ**
لَا بِمُقَارَنَةٍ یعنی با هر چیز است نه بر وجه مقارنت و پیوستگی بلکه معیت در مقام علم او است که محیط است بجمیع
کلیات و جزئیات چون غیر او بلکه بمعنی مقارنت است اضافه ایست که معقول نیست الا بقیاس مقارنت و وجود او تعالی
و غیر او و نسبت با شیاء منزه است از لحوق این هر دو اضافه بجهت وجود زمان و مکان و در مفهوم هر دو از این جهت
نفی مزایله نمود از غیر او سبحانه نسبت با شیاء همچنانکه نفی مقارنت نمود از معیت و نسبت با نها و فرمود
وَغَيْرُ كُلِّ شَيْءٍ لَا بِمُزَايَلَةٍ و مغایر هر چیز است نه بجدائی در محل و مر با شیاء که داخل در صفات و تا باشد
بلکه امتیاز او از جمیع ماهیات بالذات است نه بخصوصیت و تشخصات **فَاعِلٌ لَا بِمَعْنَى الْحَرَكَاتِ وَالْآلَةِ** فاعل است یعنی فعل
از او صادر یافته نه بمعنی حرکات و توسط آلات زیرا که حرکت از لوازم جسم است و بجهت آنکه انتقالات از خروج جسم
از قوه بفعل بر سبیل تدریج و او از جسمیت منزه است و آلت نیست که تا ثیر فاعل در منفعل بمیانجی او باشد و
این هر دو مسلوب است زیرا که اگر موقوف باشد فعل او بر آله پس بدون او غیر مستقل باشد پس ناقص بالذات
و مستکمل بالغیر باشد و اینها آنحضرت او کامل بالذات است **بَصِيرٌ إِذْ لَا مَنْظُورَ إِلَيْهِ مِنْ خَلْقِهِ** بینا است در وقتی
که هیچ منظور الیه نبوده او را از مخلوقات و هیچ مبصری نبوده او را از مبصرات این فقره اشارت است بآنکه او بینا
بصیر است بذات نه بالة بصر زیرا که اگر بینا بجز بصر بودی باستی که مبصرات او در ازل بوده تکرر بها سا لمع و نابد
لامع و حجت قاطع ناطق است بحدوث عالم و بر ثبوت بصر او سبحانه در ازل پس مراد بکونه بصیر کونه عالما بالمبصرات

و فیم و علام
اصلها فیما و علاما و الماء استفهامیه
بمعنی ای شیء و اذا حذفت الالف فیجب
ابقاء فتحه المیم للدلالة علی المحذوف و قد
تحذف بتبعیة الالف و تبقی المیم ساکنة
فی ضرورة الشعر
دره

کائن
والکائن اسم فاعل من کان و لها فی
اللغة استعمالات ثلثة الاول و هو الاکثر
ان تکون بصیغتها دالة علی الزمان وحده
و یحتاج فی الدلالة علی الحدث الخاص الی خبر
یتم به و هی الناقصة کقوله تعالی ان ابراهیم
کان امة قانتا لله الثانی ان تدل علی الحدث
و الزمان و هی التامة کقوله اذا کان الشتاء
فادفئونی الثالث ان تکون خالیة
عن الدلالة علی حدث او زمان کقولهم
نزل فلان علی کان ختنه ای علی
ختنه فاحفظ هذا

خ ۱

المزایله
بفتح الیاء مصدر من باب المفاعله
بمعنی المفارقه منه

والسکن
بفتحتین کل ما یسکن فیه و الیه کالبیت
و الاهل و العیال و اذ فی اذ لا منظور
الیه للظرف و فی اذ لا سکن للتعلیل
دره

باشد مُتَوَحِّداً اِذْ لا سَكَنَ يَسْتَأْنِسُ بِهِ منفرد و یگانه است در حینی که هیچ سکنی نبود مر آنکه برو با او و لا يَسْتَوْحِشُ لِفَقْدِهِ و مر کسی که وحشت پیدا کند بفقدان و مراد بسکن ما یسکن به است یعنی چیزی که با و ساکن شوند و آرام گیرند و بسبب او از وحشت ایمن گردند این کلام در آنست بر هذا نیست ذات او سبحانه از جهت تنها ماندن از انس و ماندن دلیل بر این مدعی آنست که استیناس و استیحاش که عبارتند از میل طبیعت و نفرت جبلت از توابع مزاج اند و حق تعالی منزه است از مزاج زیرا که مزاج مرکبست از عناصر اربعه و او از ترکیب منزه است دیگر آنکه چون ثابت شد حدوث عالم پس شد معدوم سکن وجود از لکه مقارن و انیس او تعالی باشد تحقق او سبحانه منفرد باشد بوحدانیت مطلقه مر بقیاس لشئی دون شئی شعر مبرّا ذات پاکش از انیسی معرّا و منزه از جلیسی و بعد از تصغیر خطبه بصفات کمال باری سبحانه ایجاد عالم را بقدرت و تعالی بر سبیل اجمال و تفصیل و اشارت مینماید بکیفیت آن در معرض مدح سبحانه و میفرماید که اَنْشَاءَ الْخَلْقَ اِنْشَاءً بیافرید اولا مخلوقات را آفریدن بی‌ابتدا یعنی بدون سبق مثالی و نمونه وَ ابْتَدَأَهُ اِبْتِدَاءً و ابتدا کرد بایجاد آن ابتدا کردنی بر وجه کمال بِلَا رَوِيَّةٍ اَجَالَهَا بی فکری که جولان داده باشد آنرا و مراد از اجاله و تقلیب نفس در طلب اصلح از امور وجود را تا چه قصد کرده شود از مطالب وَ لَا تَجْرِبَةٍ اِسْتَفَادَهَا و بی تجربه که فایده گرفته باشد از آن و مراد از تجربه مشاهدات انسانست بتکرار تا مستفید شود عقل او بآن وَ لَا حَرَكَةٍ اَحْدَثَهَا و بی حرکتی که احداث نموده باشد آنرا وَ لَا هَمَامَةِ نَفْسٍ اِضْطَرَبَ فِيهَا و بی اهتمام نفسی که مضطرب بوده باشد در آن زیرا که این چهار کیفیت از شرایط و افعال و احوال ممکنات است و حق سبحانه از آن مبرا و معرا است اما رویه و تجربه از جهت آنکه از خواص نفس است بواسطه آلات جسمانیه است که ممتنع است بر باری تعالی و همچنین حرکت از عوارض جسمیه است و اما همت زیرا که آن عبارتست از میل نفسانی که جازم باشد بفعلی یا تالم و غم بسبب تصور فقدان و این در ذات او سبحانه منفی است اَجَالَ الْاَشْيَاءَ لِاَوْقَاتِهَا گردانیده اشیاء را از حالی بحالی در اوقات او از برای وقتهای آن یعنی مرتبط ساخته آن اشیا را باوقات خود شان در وقتها قبل و ما بعد آن از وقتها دیگر و ثبت نموده آنرا در لوح محفوظ و علم مبین خود و بدانکه لام لاوقاتها از برای تعلیل است یعنی هر وقتی که بحسب علم الله تعالی و حکمت او مستحق آنست که شئی در آن باشد در غیر آن واقع نمیشود پس معلل کردانید وجود شئی را بوقتی که آن شئی در او واقع میشود در بعضی روایات اجال واقع شده بجای مهمله یعنی حواله فرمود اشیا را بوقتهای خود و در روایتی دیگر اجل است یعنی کردانید است اشیاء را ذات آجال از برای وقتهای خود که بر آن متقدم و متاخر نشوند وَ لَاءَمَ بَيْنَ مُخْتَلِفَاتِهَا و بهم پیوسته میان اشیا مختلفه گونا گون چون عناصر اربعه که ضد یکدیگرند در کیفیت و جمع شوند هر یکی را منکسر ساخته و کیفیت متوسطه میان اضداد که آن مزاجست حاصل کردانید شعر مثنوی چهار اضداد در طبع مرکز بهم جمع آمد کس دید هرگز مخالف هر یکی در ذات و صورت شد یکچیز از حکم صانع و دیگر ارواح لطیفه و نفوس مجرده شریفه که اصلا احتیاج ندارند بماده ملائم ابدان مظلمه کثیفه کردانید بمحض قدرت بالغه و حکمت کامله خود فتبارک الله احسن الخالقین وَ غَرَّزَ غَرَائِزَهَا و فرو برده و ثابت کرد ساخته طبایع اشیا را که آن عوارض و خواص ماهیات است در آن ماهیات چون تعجب و ضحک در بشر و تهور و شجاعت در غضنفر و جبن در ارنب و مکر در ثعلب وَ اَلْزَمَهَا اَشْبَاحَهَا و لازم ساخت آن طبایع را در اشخاص خود شان که منفک نمیشوند از آنها چه هر طبیعت کلیه که هست یافت نمیشود الا در ضمن شخص بدر بعضی

رویه
مشتقست از روّیت از روی یعنی نگریست و اندیشه کرد و اسم از این رویه بر وزن غنیه است بمعنی فکر و اندیشه
ق

اجالها
باب افعال از جال یجول یقال اجاله و اجال به یعنی گردانید او را و بمجاد لهو لغیر گردیدند بعضی از ایشان بر بعضی در جنگ و پیشنهم مجادلات از ... گردید ...
ق

تجربه
بکسر را مصدر جرّب یعنی آزمودن است مجرّب بر وزن معظم آزموده شده در کارها که باور داده
ق

همامة غ
آخال آغ

بر وزن صحابه مثل همه بر وزن بروة مصدر است از اهتم یهتم و همامة النفس اهتمامها بالامور
١٢

اجال
قد ذکر شرحه و عالان یکون بالمهملة بمعناه التحویل و الانقلاب من حال الی حال و الو قرء اجّل لا مرّ ... فمعناه وقت و حدّه
اجّل من باب فرح
دره

لائم
ام مجرد من لاءم الجرح اذا اصلحه و التام و مزید من الملائمة بمعنی الاصلاح و الموافقة دره

غرز
غرز الشئ بالغین و الزاء المعجمتین و پنهان را و مفتوحه ای اثبته و الغرائز جمع غریزه و هی الطبیعة التی طبع علیها الانسان کانها غرزت فیه دره

اشباحها
الاشباح جمع شبح و هو الشخص و ایراد منه الانسان و غیره و ان کان المراد هو اولسناخ فی سنخ و هو الاصل الشئ و سناده دره

نخ

انتخ اسنا خها آمد بسین مهمله و نون و خاء معجمه یعنی گردانید آن غرایز را لازم اصول خود شان که از ماهیات

وصفوات بود که ضمیر منسوب الیهما راجع باشد باشیا یعنی چون مرتبه تعالی غرایز اشیا و انخاص را لازم آن

اشیا کرد این بعد از آنکه آن اشیاء کلیه بودند عالما بها قبل ابتدائها و ایجاد این اشیا در حالتی بود که

و بعلم ازلی عالم بود بانها متصل پیش از ایجاد آنها محیطا بحدودها و انتهائها احاطه کننده بود با قطار

و نهایات آنها عارفا بقرائنها عارف و شناسا بود بآن چیزها که مقترن و پیوسته اند بآنها و ملایم اند با ایشان

چون نفس نسبت به بدن و بعضی طبایع نسبت بعضی اشیا دون بعضی دیگر و احنائها و بنواحی و جوانب آنها و بیان

تعلق علم او سبحانه بآنها آنست که او عالم است بکل معلومات از کلیات و جزئیات زیرا که علم او سبحانه نسبت بهمه

اشیا علی السویه است چنانکه در علم کلام مبین گشته و غیر ذی در این باب گفته که فطهر بهیئت و شبهه کرد که

عزیز قادر و عالم است به همه چیز و تفاوت در آن نقصیه بود زانکه نزدش علی السویه بود و در ما باشد

صفت عالم لازم آید که باید این هنگام شیئی بر شیئی بی جهت ترجیح این محالست نزد عقل صحیح و بعد از ذکر

اجمال شروع در تفصیل خلق عالم نموده میفرماید که ثم انشا سبحانه فتق الاجواء پس از آن بیافرید حق

سبحانه و تعالی جلت قدرته کشادن فضاها را یعنی فضاها کشاده را وشق الارجاء و شکافتن نواحی را یعنی

ناحیها و طرفهای و اسع را وسکائک الهواء و کشادگیهای مکان خالی که میان آسمان و زمین است اینکه

ذالسنه و فضای واسع که آن خلاء است نزد متکلمین پیش از وجود عالم و بدانکه اجوا جمع جو است و آن فضائیست متصل بار

ارض که ادنی است از اجوا و سکائک جمع سکاکه است و آن فضائیست مرتفع از ارض حاصل که چون او سبحانه خلق فرمود

فضا و کشادگیها را فاجری فیها ماء متلاطما تیاره پس روان ساخت در آن کشادگیها آبی که باکرد امواج یکدیگر

بو موجهای او متراکما زخاره بر هم نشسته بود انبوهی آن یعنی ممتلی بود بعضی از آن بر بالای بعضی دیگر و این اشاره است

بکثرت و وفور آن و بدانکه در اکثر نسخ اصل فاجاز فیها واقع شد که همان بمعنی اجری فیها است و در روایتی دیگر اجاج است

استخاء مهمله یعنی ذاره فرمود و بکرد آن فضاها و ود آب را حمله علی متن الریح العاصفة برداشت آن آب را

بر پشت باد جهنده والزعزع القاصفة و جنبانده محکم شکننده یعنی باد سخت بیا قوت فامرها برده

پس امر کرد آن باد را برد کردن و باز کرد انیدن آن آب را بر بالا وسلطها علی شده و مسلط کردانید باد را بر محکم بستن آن آب

وقرنها الی حده و مقرون و پیوسته ساخت آن را بنهایت آن آب بحیثیتی که هیچ جیبی دیگر واسطه نبود میان باد و آب

الهواء من تحتها فتیق هوا در زیر آن کشاده شد والماء من فوقها دفیق و آب از بالای آن ریخته شد

و ابتدا جلت قدرته و عظمته و در بعضی تفاسیر رد کشته که حق سبحانه در مبدا آفرینش یاقوت سبز بیافرید پس بنظر هیبت

در او نگریست بجوهر آب شد پس باد را بیافرید و آب را بر بالای آن بداشت و عرش را بر بالای آن جای داد و در قوت

عرش بر آب و استقرار آب بر باد اعتبار عظمت مر اهل تفکر را شعر پیش دیگر با قدر قدرت او این جنبها که از حساب است

و منقولست از ابی جعفر محمد بن علی الباقر علیهما السلام که چون حق سبحانه و تعالی اراده فرمود که آسمانها را بیافریند امر کرد باد را که

دریا را بر هم زند چندان بر هم زد که کف بر روی او پیدا شد و دود از آن بخار در آسمان را از آن بخار آفرید و مصداق

این نقلست بخبر فیفرماید ثم انشا سبحانه ریحا اعتقم مهبها پس از آن بیافرید او سبحانه و تعالی بادی را که مسدود

و مضبوط ساخت جای وزیدن آن را و بر وفق حکمت او سبحانه بمقداری محصور ساخت و در بعضی روایات اعقم آمده است

یعنی ساخت محل وزیدن او را عقیم و مانع حرکات آن تا جاری شود آنچه مصلحت حکمت باشد یا عقیم ساخت مجرای وزش او از شدت

واحنائها
جمع حنو بکسر الاول بمعنی پهلو و جانب است
ق

فتق
فتق یفتق فتقا از باب نصر بمعنی کشادن
ق

الاجواء
بالفتح جمع الجو بمعنی فضای میان
زمین و آسمان
ق

شق
از باب نصر بمعنی شکافتن است
ق

واخاذ غدد — واخاذ غدد

والارجاء
بالفتح والمد جمع رجا بمعنی سوی و جانب
وتثنیه آن رجوان و رجا بر جواز باب
نصر ینصر ق

سکایک
جمع سکاک بالضم و هو الهواء الملاقی
عنان السماء
دره

خ

الزعزع
از باب دحرج جنبانیدن باد است
درخت را و مثل آن را لهذا باد جنباننده
سخت را زعزعه میگویند
ق

القاصفه
من الریح التی لها قصف ای صوت
شدید کانها تقصف ای تکسر لا بد [illegible]
قصف الشیء الا قصفه من باب [illegible]
دره

اعقم

مهبها
مصدر میمی است هبت الریح از باب ضرب یضرب
[illegible]

مربها
مشتق است از رب از باب نصر و رب
تحریک آب بسیار است بمعنی جمع آب
بسیار
اعقم خ ده [illegible]

مجریها
و در نسخه‌ها مصدرها ان جاء من ریث السفینه
و در نسخه‌ها من جری یجری از باب ضرب
دره

جریان آن واین باد غیر آن بادیست که مذکور شد زیرا که اول بطریق قعر و وقوع یافته و ثانی بطریق نکر و وادام مربها

ودائم کردانید اقامت نمودن و ملازمت کردن آن باد برای تحریک آب و اعصف مجریها و محکم و قوی کردانید جریان

و محل جریان کردانیدن او و ابعد منشأها و دور کردانید مبدأ نشو او را بحیثیتی که ممکن نیست وقوف بر آن مهب

ثم امرها پس امر فرمود آن باد را بتصفیق الماء الزخار بزدن و حرکت دادن آب بهم خورده از غایت غلبه

واثارة موج البحار و برانگیختن موج دریاها را فمخضته پس بجنبانید آن باد آبرا مخض السقاء مثل جنبانیدن

ظرف شراب و عصفت به و سخت وزید بآن عصفها بالفضاء مثل دوان شدن در جای خالی ترد در جا

که آن باد رد میکرد اوله الی آخره اول آبرا باخر آن وساجیه الی مائره و ساکن آنرا بر حرکت کننده آن حتی

عب عبابه تا آنکه بلند بر آمد معظم آن آب ورمی بالزبد ركامه و انداخت کف را تکامه و آب بهم نشسته آن فرفعه

پس بلند کردانید باری تعالی آن کف را که عبارتست از بخار فی هواء منفتق در هوای واسع وجو منفهق

و در فضای فراخ و کشاده فسوی منه پس راست کرد بی اعوجاج و خلل از آن بخار آب سبع سموات هفت آسمان

و در قرآن نیز اشارتی باین واقع شده حیث قال عز اسمه ثم استوی الی السماء وهی دخان یعنی قصد کرد بافرینش آسمان و حال آنکه

او دخانی بود یعنی بخار آب بصیغه دخان شعر بخار بر ابر افروز و که این سقفیست بر هینا و ز آن سقف معلق حسن صورت

کنند بنا جلت قدرته وعظمته و مذهب حکما و قدماء موافق این است بنا بر آنکه کل متکلمین نیست آنکه اجسام

مولف اند از اجزای لا یتجزی بجهت آنکه جایز است که خدای تعالی خلق کرده باشد اجسام را از اجزاء لایتجزی و بعد از جمیع

اجسام را از اجسام اولی خلق نمود و چون که ترتیب مذکور و در تکوین اجسام موافق مذهب حکما نیست بجهت آنکه مقتضی

ادله ایشان تاخر وجود عناصر است از وجود سموات لذا بجهت محتاج شده اند بتاویلات ترتیب چنانکه در شرح

کبیر ابن میثم بعد بسط یافته بعد از آن تفسیر تسویه مینماید باین طریق که جعل سفلاهن موجاً مکفوفاً

یعنی کردانید زیرین آسمانها را که آسمان دنیاست موجی ممنوع از سقوط آن بر زمین استعاره لفظ موج از برای سما بجهت

ملاحظه مشابهت بینهما در علو و لون وعلیاهن سقفاً محفوظاً و زبرین آنرا کردانید سقف نگاه

داشته از استراق سمع شیاطین اخبار غیب را از ابن عباس منقولست که قبل از این شیاطین محجوب نبودند از سموات بلکه

منصاعد میشدند و از ملائکه اخبار لوح محفوظ را دوش میشنودند سخنان میبردند نیز بر زمین آمده باد و ستان خود

از کاهنان میگفتند در زمانی که عیسی متولد شد ممنوع شدند از سه آسمان و در حینی که سید انبیاء تولد یافت ممنوع شدند

از جمیع آسمانها و بجهت رجم ایشان شهب ثاقبه مقرر شد و ابواب کهانت بکلی مسدود شد کقوله تعالی و حفظناها من کل

شیطان رجیم الا من استرق السمع فاتبعه شهاب ثاقب شعر مهی از مه بازو ساحر نشکست کلی نشکف

هنا هو خار آخر شد وسمکاً مرفوعاً و کردانید آسمان سابع را سمك برداشته یعنی سقف بر افراشته ملبند بغیر

عمد یدعمها بستونی که بر پا دارد او را ولا دسار ینظمها و بی مسماری و میخی که بهم در آرد او را و این تنبیه است

بر عظم قدرت الهی و علو او از احتیاج بعمد و رشل از قوی و اوز ثمّ ثالثه تعلید بشریت در احتیاج بآن ثم زینها

پس زینت داد آنرا کردانید سموات سبعه را بزینة الکواکب بآرایش ستارهای درخشنده نوردهنده وضیاء الثواقب

و بروشنی کوکبهای بلند که بنور خود سوراخ کننده هوا شده اند جری فیها و روان کردانید در آسمانها سراجاً مستطیراً

چراغی منتشر که نور او انتشار یافته بأطراف و جوانب عالم و او آفتاب است مراد قرص شمس است در اشتعال و از برای شمس عبارت

اضاءه او است بهمه عالم و اشیاء اضاءت سراج بجوانب بیت را و قمراً منیراً و ماه نوردهنده را فی

والتصفیق من الصفق وهو الضرب الذی له صوت در ۲
والاثارة من اثره الموج اذا هیجه و رفعه در ۲
والمخض بالفتح والسکون التحرک الشدید
والسقاء ککساء بمعنی مشک در ۲
غامرها ج د
والساجی الساکن از باب نصر والبحر الساجی یعنی دریای آرمیده ق
والمائر من مار الدم العین من باب ضرب ای الیوم ولم اجده فی اللغة بمعنی المتحرک کما فسره الشراح ۱۲
والعباب کغراب معظم الماء وکثرته وارتفاعه در ۲
والرکام بالضم الراء من باب نصر الجمع المتراکم وهو الذی یقع بعضها فوق بعض در ۲
والمنفهق بصیغة الفاعل من باب علم العلم الشیء الواسع در ۲
والسمک بالفتح والسکون الرفع ثم استعمل فی سقف البیت من باب نصر ینصر در ۲
والعمد جمع الکثرة للعمود وکذلک العمد من باب ضرب ح
یدعمها ینظمها ج
من باب منع یمنع اذا جعل له ما یمنعها من السقوط در ۲
والدسار ککتاب المسمار والحبل وجمعه دسر الذی یخلق فی شیء لتشده وجمعه دسر در ۲
والرقیم بالقاف الموج ثم استعیر الفلک تشبیها له باللوح المکتوب او الثوب کمنقوش ثم کثر استعماله وقیل حما اسماء من اسماء السماء در ۲

فلکاً دائراً وسقفاً سائراً تعبیر کردند و سقف تعبیر کنند وقیماً مائراً ولوح جنبنده رفیع سمبست ارتفاع آنها
فلک و تشبیه او بآن جهت است که مرقوم است و منقوش بکواکب مثل ثوب منقوش و لوح مکتوب یا آنکه مجموع
استعارات مستلزم تشبیه ملاحظه این عالم است با سریر بیت و نقش کرده در غایت حسن و زینت باشد پس سما که مانند
قبه خضراست که منصوب شده است بر ارض مثل سقف است و حجاب است از مرده شیاطین مانند حفظ غرف بیت است از دزدی
لصوص و تزیین آن بترصیع کواکب جمیع همچو سقف بیت است که از زمرد مرصع باشد بلؤلؤ و مرجان و شمس و قمر که اعظم
کواکب اند از روی جرم و اشراق مانند سرجند که اضاءت بیت با نست و بعد از ذکر اشاره اجمالیه بقوله سموات اشاره
میکند بتفصیل آن و تمیز بعضی از آن از بعضی بفوقان و اسکان ملائکه در هر یک از آن بطبق کریمه اولم یر الذین
کفروا ان السموات والارض کانتا رتقا ففتقناهما و میفرماید ثم فتق یعنی بعد از آنکه باری تعالی خلق سموات نمود و رجم
اتم و اکمل فتق کرد و گشود ما بین السموات العلی یعنی ما بین آسمانهای بلند است بجهت طبقه فملأهن یعنی
تا ختن طبقات سموات را اطواراً من ملائکته بانواع متباینه و حالات مختلفه از فرشتگان خود و ایشان نزد
متکلمین اجسام لطیفه نورانیه اند که قادرند بر تصرف و اسرع بر افعال شاقه و فاعل خیرات علی الاتصال و تفاوت درجات
ایشان باعتبار مراتب ایشانست در عبادات کما اشار الیه منهم سجود لا یرکعون یعنی بعضی از ایشان ساجدانند
که رکوع نمیکنند این مرتبه قصر باری در نگاه احدیت است و رکوع لا ینتصبون و در کعانند که از قیام و انتصاب
بهره ندارند و داشته نمیباشند و این صفت حمله عرش است و در بعضی از تفاسیر نقل کرده اند از شهر حوشب که حمله
عرش هشت اند چهار میگویند سبحانک اللهم وبحمدک لک الحمد علی حلمک بعد علمک و چهار دیگر میگویند سبحانک
اللهم وبحمدک لک الحمد علی عفوک بعد قدرتک و در کشاف آورده که حول سما جمیع فرشتگان را میفرماید
تا صبح و شام از روی اجلال و اکرام بر حمله عرش سلام میکنند و صافون لا یتزایلون و طایفه دیگر صف کشنده اند
که از صفوف زایل نمیشوند و بهره نمیبرند و این رتبه حافین من حول العرش است در روایت آمده که در حول عرش
هفتاد هزار صف از ملائکه اند که مشغول اند بعبادات با این طواف گرد و دستها خود برگردنها خود نهاده اند و برفع صوت بتسبیح و
تهلیل و تکبیر مشغول اند و مسبحون لا یسأمون و بعضی تسبیح کنند که از آن ملالت نمییابند و ایشان
صد هزار فرشته اند که در پس حافین من حول العرش ایستاده اند و دستها راست بر چپ نهاده اند و دستهای چپ
بر راست و بتسبیح او مشغول اند بدانکه سجود و رکوع و صف و تسبیح عبادات متعارفه اند که مشتمل اند در
استلزام کمال خضوع و خشوع و ممکن نیست حمل آن در حق ملائکه علی ظواهره بجهت اختصاص الات آن ببعضی
حیوان پس متعین است که حمل کنند از غیر ظواهر آن و اشبه آنست که حمل مراتب مذکوره و تفاوت آن بر تفاوت کمالات
ایشان باشد در خضوع و خشوع از قبیل اطلاق اسم ملزوم بر لازم آن پس سجود مرتبه مقربین باشد و رکوع مرتبه
حمله عرش و صافون مرتبه حافین من حول العرش چنانکه مبین شد و از جمله صفات ایشان اینست که لا یغشاهم
نوم العیون حاجب و مانع عبادات ایشان نمیشود خواب کردن چشمها ولا سهو العقول سهو عقلها ولا فترة
الابدان فترت بدنها ولا غفلة النسیان و نه غفلت فراموشی زیرا که اینها لواحق اجسام حیوانات و ملائکه از
اجسام مبراءاند پس صفات مذکوره از ایشان مسلوب باشد و منهم و بعضی دیگر از ایشان امناء علی وحیه
امینانند بر وحی او سبحانه که بان بخوبی کرمان مامور شده اند برسانند بی زیاده و نقصان و وحی عبارتست از القای
کلام بملک تا به بشر رسانند والسنة الی رسله و زبانها اند که بسوی پیغامبران و واصلا عوجا و انحرافی

العلی
بضم العین جمع العلیا بالضم تأنیث الاعلی وهی مؤنث الاعلی کالکبری فی تأنیث الاکبر
الکبیر او وجمعا کبری منه ورقه انتهاء الکبر وهو حجة من الکتب العلمیه
۱۲

فملأهن
ملاء یملاء از باب منع یمنع پر کردن
ومصدر آن ملاء و ملاءة بزیادت تاء آمده
بکسر اول می آید ق

اطوار
جمع طور از باب نصر ینصر والاطوار هی
الاصناف المختلفة والاحوال المتباینة
۱۲

سجود
جمع ساجد از باب نصر ینصر
۱۲

رکوع
جمع راکع از باب منع یمنع
۱۲

خ

ملائکه
عن الکسائی ان اصل الملک مألک
بتقدیم الهمزة من الالوک وهی الرسالة
ثم قدمت اللام علی الهمزة فقیل ملأک ثم
ترکت الهمزة لکثرة الاستعمال فقیل
ملک فلما جمعوه ردوه الیه فقالوا ملائکة
انتهی وزیدت التاء فی ملائکة للمبالغة
او لتانیث الجمع
دره

لا یسأمون
من باب تعب یتعب ای لا یملون و هم
سلوم ای طول
دره

امناء الله

لا یغشاهم
از باب فرح و تغشا از باب تفعل بمعنی
پوشیدن است
ق

در قول ایشان نیست و اینکه میگویند که فلان لسان قومست مراد آنست که او مظهر احوال ایشانست و مخاطب از قبل ایشان و چون ملائکه واسطه اند میان خود سبحانه و رسولان و میرسانند خطاب کبریا پس شایع لفظ السنه از برای ایشان در غایت حسن باشد **وَالْمُخْتَلِفُونَ بِقَضَائِهِ وَأَمْرِهِ** و تردد مینمایند که اسند بقضا و فرمان او و از جمله جبرئیل امین است و میتواند بود این قسم ملائکه داخل باشند در اقسام سابقه و تخصیص ایشان بذکر باعتبار وصف ثانی باشد و آن رسالت و مأمور شدن بقضا و حکم او سبحانه **وَمِنْهُمْ** بعضی دیگر از ایشان **الْحَفَظَةُ لِعِبَادِهِ** حافظان بندگان اویند و ایشان بر دو قسمند بعضی از ایشان نگهبان بنده اند از مضار و مکاره و دافع آفات و بلیات کقوله تعالی لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ و از کعب الاحبار منقولست که اگر خدای تعالی ملائکه را موکل از نکردی جنیان ایشان را بر بودندی از روی زمین و بعضی دیگر بر دو و کرام الکاتبین اند که بر چپ و راست بنده نشسته اند و اقوال و افعال ایشان آنکه میکنند و ثبت مینمایند حتی النفخ فی الرماد کقوله تعالی یرسل علیکم حفظة و در بعضی تفاسیر وارد شده اند که ایشان ده ملکند بروز و ده ملکند بشب که بر چپ و راست ایشان نشسته اند اقوال و افعال او و آنکه میکند از بد ثبت مینمایند و موید قول اخیر است نقل از ابن عباس منقولست که با هر انسانی دو ملک موکلند در روز و دو در شب یکی بر یسار و دیگری بر یمین هرگاه که تکلم نماید بحسنه آنکه بر یمین است ثبت نماید و اگر متکلم شود بسیئه آنکه بر یمین است با فرشته دست چپ گوید که ثبت مکن شاید که نادم شود و توبه کند پس اگر چنانچه توبه نکند بنویسد از **شعر** لطف و لطفیست خارج از عدد فضل او فضلیست بیرون از قیاس و **السَّدَنَةُ لِأَبْوَابِ جِنَانِهِ** و طایفه دیگر دربانانند از برای درهای بهشتهای او **وَمِنْهُمْ** و بعضی دیگر از فرشتگان **الثَّابِتَةُ فِي الْأَرَضِينَ السُّفْلَى أَقْدَامُهُمْ** آنانند که ثابت است در زمینهای زیرین قدمهای ایشان و **الْمَارِقَةُ مِنَ السَّمَاءِ الْعُلْيَا أَعْنَاقُهُمْ** و بیرون رفته و در گذشته از آسمان برین گردنهای ایشان **وَالْخَارِجَةُ مِنَ الْأَقْطَارِ أَرْكَانُهُمْ** و بیرون رفته از اطراف و نواحی زمین ارکان و جوانب ایشان **وَالْمُنَاسِبَةُ لِقَوَائِمِ الْعَرْشِ أَكْتَافُهُمْ** و موافق قائمهای عرش است دوشهای ایشان یعنی دوش ایشان مشابه قوائم عرش است در راستی و ثبات آنها و عدم زوال ایشان از تحت آن ابدا و لفظ اکتاف کنایت است از قوی و قدرت ایشان که بسبب آن بر داشته اند جرم عرش را مانند قوائم عرش معهود و وجه شبه استقلال ایشانست در حمل عرش مانند قوائم عرش معهود و وجه شبه استقلال ایشانست در حمل عرش مانند قوائم و در بعضی اخبار وارد شده که این اوصاف حاملین عرش است پس محتملست که در این مقام مراد ایشان باشند و هر گاه ثابت است زمین که پایهای این فرشتگان در ارض سفلی است و دوش ایشان متجاوز شده از عرش اعلی و در غایت خضوع و خشوع اند بمرتبه که رفع نمینمایند نظر خود را و خوف ایشان زیاده است از اهل سما سابعه و خوف اهل سما سابعه بیشتر است از اهل سماء سادسه و هم چنین تا بسماء دنیا و منقولست از ابن عباس که در حینی که باری تعالی خلق نمود حمله عرش را امر فرمود ایشان را بحمل عرش ایشان بسطاقت شدند و عاجز گشتند از حمل آن تعالی امر الهی خطاب آمد که بگوئید لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم چون این کلمات طیبه بگفتند عرش مستقر شد و قدمهای ایشان نفوذ کرد در ارض سابعه بر متن شریعت واصل و قرار نگرفت حق سبحانه و تعالی هر ملکی از ایشان آنکه اسمی از اسمای خود نوشت تا قدمهای ایشان مستقر شد و در تفسیر کاشفی مذکور است که عرش الهی سیصد هزار رکن دارد و از قائمه تا قائمه سیصد هزار ساله راه است علت عظمت و کبریائی میسر در صفت ایشان مقرر میباید که تا کسی در وقت **اَبْصَارُهُم** بیش افتاده است در تحت عرش بدیها ایشان این کتابت است

قَضائه
بر وزن سماء و بمعنی حکم و فرمانست
قضاء علیه یقضی از باب ضرب قضیا و قضاء یعنی حکم و فرمان کرد
ق

حَفَظة
بر وزن کفره جمع حافظ از باب علم یعلم یعنی نگاه دارنده
ق

والسَّدَنة
جمع سادن کالخدمه و خادم والسدنه لابواب الجنان هم المتولون لامورها من فتح فتح ابواب و اغلاقها
مجمع

السُّفلی
مونث اسفل از باب کرم ١٢ م

والمارقة
از باب نصر یعنی بیرون رفتن تیر از طرف دیگر و نامیدن خوارج را مارقین بجهت بیرون رفتن ایشان است از دین
ق

فی الاقطار

والعلیا
مؤنث اعلا از باب نصر و فرح
م

ارکانهم
ای جوانبهم التی یقومون بها و یستندون الیها
مجمع

اکتاف
بر وزن اصحاب و کتف بر وزن قرده جمع کتف و کتف بمعنی شانه است
ق

ناکسه
نکس از باب ضرب یعنی بر گردانید او را بر سر و نگونسار کرد او را
ق

از کمال خشیت و خوف و اشارتست بانکه شعاع اضواء ایشان غیر متجاوز است از حجب عزت و انوار عظمت متلفعون تحته
با جنحتهم پیچیده شده اند در زیر عرش ببالهای خود و این اشارتست از قصور و محو و عقل ایشان عاجز اند از طیران بنور
در فضاء معلومات خدا تعالی و معقولات او و چون جناح فطاير و انسان عبارتست از محل قدرت و قوت و بطش است پس صحیح
باشد که مستعار باشد برای ملائکه بر سبیل کنایه از کمال ایشان در معلومات که بان طیران میکنند در دریای جلال و عظمت
او سبحانه و اگر چه جمیع فضاها از اطلاع نمیتوانند نمود چنانچه لفظ تلفع اشارتست باین و بعد از ان تصریح بلفظ دلالت
میفرماید بر فرط مرتبه و علو درجه ایشان بقوله مضروبة بینهم و بین من دونهم حجب العزة زده شده است
میان ان فرشتگان و غیر ایشان از ان که غیر ایشان باشند حجابهای عزت پادشاهی و استار القدرة و پردهای قدرت الهیت
کنایتست از قصور آلات بشریت از ادراک ایشان مگر کاملان که نفوس قدسیه ایشان را حاصل باشد لا یتوهمون
ربهم بالتصویر توهم نمیکنند این فرشتگان پروردگار خود را بصورت و ردو زیرا که وهم مدرک محسوسه
متصوره جزئیه است که در احیاز و امکنه باشند و ملائکه از اوهام و خیالات معرا اند و حضیا از ان
امور مبرا و لا یجرون علیه صفات المصنوعین و اجرا نمیکنند بر پروردگار خود صفات مخلوقات و لا
یحدونه بالاماکن و حد و نهایت پیدا نمیکنند در امکانها و لا یشیرون الیه بالنظائر و اشاره نمیکنند
بجانب او بنظایر و امثال چه او سبحانه مقدس است از این صفات و ایشان منزه از وهم و خیال بر تر است از حد کمال
عقل و وهم لاجرم کم گشت در وی فکر و وهم چون بکلی در وی گفت کوی نیست هیچکس را جز خموشی روی نیست

خ منها فی صفة خلق ادم علیه السلام ب ۲

بعضی دیگر از ان خطبه در بیان آفرینش آدم صفی است علی نبینا و علیه السلام ثم جمع سبحانه بعد از ان جمع فرمود
و فراهم ورد حق سبحانه و تعالی من حزن الارض از زمین درشت و سهلها و زمین نرم و عذبها زمین
خوش گیاه رو باننده و سبخها و زمین شوره نارو باننده یعنی از جمیع اجزاء مختلفه زمین قبض فرمود تربة
پاره خاک را ستها بالماء امیخت انخاک را با آب خشما بن طریق که قطعه سحاب یکرا بر بالای ان مبدأت
و چنانچه تعیین فرمود که چهل روز بر انخاک بباراند و هیچ نوع سایر از سراین بر ندارد انسحاب بفرمان رب الارباب
چهل روز بر انخاک بباراند حتی خلصت تا خالص و پاکیزه شد و لاطها بالبلة و مخلوط ساخت آنرا
برطوبت و تری حتی لزبت تا انکه چسبناک گشت این اشارتست بامتزاج عناصر اربعه و خصوص آب و خاک
از انست که ایشان اصل اند در تکون اعضا زیرا که مشاهد اند و مدار علیه صورت انسان و تنبیه فرموده باختلاف
اجزای ارض بر اختلاف مبادی مردمان در اخلاق و الوان همچنانکه وارد گشته در بعضی اخبار و واقع شد کدر
اثار و غلاصه و لزابت بنا است بلوغ ان تربت بسر حد استعداد تکون صورت و جواب استعدادی او و احاضر
شد فجبل منها صورة پس خلق کرد و بیافرید از ان تربت صورتی و شکلی ذات احناء و وصول
که صاحب طرفها بود و بندها و اعضاء و فصول خداوند عضوها و کشادگیهائی که از ان صورت زائو
بدان بود اجمدها خشک بساخت انصورت را حتی استمسکت تا چنانکه زرد و ملصوق و چسبید شد یکدیگر این
اشارتست بلحم و اعضا و شریان و اصلدها و هموار و تخت کردانید انرا حتی صلصلت تا کل خشک شد
که اواز کند و این ایما است بعظام پس گردانید اجما بعضی از ان باشد با صلابت و بعضی بکرد و اینست این تدبیر حکیم جل
عظمته از جهت انست که او علت اولیست و اگر چه اسباب قریبه طبیعیه عقلا از عنایت امر در بعد اجماد و اصلاد او الذا

متلفعون
تلفع شوبه بلتحف به و استعمار التلفع لتقبض الجناح لان الطائر عند وقبض جناحه یشبه الملتحف بثوبه و هذه کنایة عن کمال خضوعهم و تقیّدهم تحت سلطان الله و عظمته و لفع از باب منع و لفاع بر وزن کتاب چادر و شب یا کله یا رداء یا جامه ایست که اندازه میشود بر وی ق

حجب
بدو ضمه جمع حجاب یعنی انچه باو پوشیده میشود و فعل آن از باب نصر است ق

اماکن
واکمنه بر وزن اراذل و افرخه جمیع مکان که یعنی جای بودنست اما مکان که اسم مکانه است جمع آن امکانات ق

خلقت ۲

خصلت ۲

خ ۲

حزن
و حزنه بسکون ثانی درشت و سبز از زمین است الام و متعدی از باب فرح و نصر ق

سهلها
از باب کرم و سهل از زمین نرم و هموار او است ق

و سبخها
بفتح ثانی و سکون آن زمین شوره زار است و جمع ان سباخ بر وزن رجال است از باب منع ق

خلصت
از باب نصر یعنی گشت صاف و ساده و لی المنجد مصدر آن خلوص بر وزن سرور است ق

احناء
جمع حنو بکسر اول بمعنی سوی جانب است از باب نصر ق

لوقت معدود یا از برای وقت شمرده شده واجل معلوم و اجلی دانسته شده این لام از برای غایتست یعنی
تا وقتی معینی که حکمت الهی مقتضی آن بود که در آن وقت نفخ روح نماید ثم نفخ فیها من روحه بعد از آن دمید در آن
صورت روح خود را استعاره فرموده لفظ نفخ را از برای افاضه روح بر بدن و اشتعال نور روح را در بدن به
اشتعال نار از نفخ و مراد بروح نفس ناطقه انسانیست که آن جوهریست مجرد که ببدن تعلق پذیرد و تصرف نماید
و کلمه من زائده است و اضافه روح باو سبحانه از جهت شرافت و برائت آنست از جواهر او یا بنوع مناسبتی باشد باو
تعالی یا از جهت اتصاف اوست بقدرت و اراده و سایر صفات شریفه مثل علم باشیاء و اطلاع بر آنها و غیر آن و نعم ما قیل

بیت آمد آیینه جمله کون ولی   هیچ آیینه نگردد جلی   گشت آدم جلای این مرآت   شد عیان ذات و بجمله صفات
مظهری گشت کلی و جامع   سر ذات و صفات از او لامع

و محتمل است که مراد وجود فیض الهی باشد و از روح گفته
باشد بواسطه آنکه مبدا هر حیوة است و باو است قوام هر شیئی و بنا بر این تقدیر کلمه من از برای تبعیض باشد
و وجه اضافه روح بخدا ظاهر است و میشاید که مراد جبرئیل باشد و در اینصورت فاعل نفخ جبرئیل باشد و من
زائده یعنی در آن صورت نفخ کرد جبرئیل بفرمان ملک جلیل فمثلت انسانا پس متمثل شد آن صورت انسانا ذا اذهان
یجیلها با انسانی که صاحب ذهنهائیست که جولان میدهد و متحرک میسازد آنها را در مدرکات مراد قوای باطنه
مدرکه اند و در بعضی روایات مثلت واقع شده بصیغه مجرد پس راست باستاد آن صورت در حالتی که انسانی بود خداوند
قوای مدرکه و فکر یتصرف بها و صاحب فکرها که تصرف کند با نها در تفتیش مخزونات و ترکیب بعضی معلومات
و مکنونات ببعضی دیگر و تحلیل و تفصیل آن بدانکه مراد از فکر قوت مفکره نیست زیرا که این قوت در انسان
یکیست و تعدد در آن نادر است بلکه مراد حرکات این قوت اند در چیزهائی که تصرف میکند در آن و آنها متعددند
پس معنی چنین باشد که انسان صاحب حرکات فکریه است و جوارح یختدمها و خداوند جمیع عضوها که
که خدمت میخواهد از آنها و ادوات یقلبها و آلاتی که میگرداند آنها را در کارها چون دست و پا و معرفة
یفرق بها و شناختی که فرق میکند بآن بین الحق والباطل میان راه حق و راه باطل مراد قوه عاقله است که حق
و باطل از امور کلیه بدرکه در میابد بآن والاذواق والمشام و مبادی ذوقها و شامها که مذوقات
و مشمومات از ایشان حاصل میشود والالوان و مبادی رنگهای مختلفه چون سرخی و سفیدی و سیاهی و غیر آن
والاجناس و مبادی جنسها که آن مدرک نفس است بعد از ادراک جزئیات و متنبه شدن او بر مشارکات و مباینات
آنها و مبادی مراد آنست که انسان خداوند آلاتیست که بهر یک از آن در مییابد یکی از این امور اربعه و مراد با جناس
اجزای اجناس است زیرا که مدرک اجناس عقل است بجهة آنکه اجناس از امور کلیه است لکن بواسطه اجناس جزئیه
معجونا بطینة الالوان المختلفة در حالتیکه آن انسان مخلوط و آمیخته شده است با اصل رنگهای گوناگون
یعنی بماده اصلی که بسبب آن استعداد قبول رنگهای مختلفه نموده چه امتزاج بعضی اجزا با دیگری واحد با مرتها
مقتضی آنست که سفید باشد چون استخوان و بعضی سرخ چون خون و بعضی سیاه چون موی و سیاهی چشم والاشباه
المؤتلفة و آمیخته شده است بطینت اشباهی که با هم الفت دارند چون استخوان و دندان و امثال آن از اجزائی
که با یکدیگر مشابهند پذیرفته اند و بعضی با بعضی الفت گرفته اند بسبب قیام صورت بدنی گشته و از مبادی ترکیب شده و
الاضداد المتعادیة نیز مخلوط شده است با اضدادی که دشمنند از هم و معاندند با یکدیگر والاخلاط
المتباینة بخلطها و آمیختگیها متباعد از هم دور من الحر ذکر میکه صفراست والبرد که از سردی که بلغم

فتمثلت
از باب تفعل مشتق از مثل از باب نصر بمعنی
برپا ایستادن گشت و مثل از باب کرم
داشتن بروزن احمد بمعنی
فضل و فرقی داشتن است
ق

فکر
کعنب جمع فکره والفکر بالکسر و الفتح
بمعنی اندیشه کردن است در چیزی و الفکره
کذلک
ق

فمثلت

خ ۲

والمشام
کمحارم و مراحم جمع مشام مصدر
ق

والاشباه
شبه بکسر اول و شبه بتحریک و شبیه
بروزن امیر مانند چیزیست و جمع آن
اشباه بروزن امثال و مشابه بروزن
محاسن و مشابهه بروزن خلاف
قیاس
ق

والبله
بله بتحریک و بلة بکسر اول و بلال بروزن
کتاب و بلاله بضم اول بمعنی تری است از
باب نصر و مصدر آن بفتح
اول و بلة بکسر
اول بمعنی تریست
ق

والبلغم یعنی تری که خونست والجمود و از خشکی که سوداست فیهما اخلاط اربعه اند که قوام بدن ایشانست والمسائة

واز غم و پریشانی والسرور از شادی و خوشحالی این هر دو اشاره بکیفیات نفسانی است بر آنکه سرور وقتی حاصل میشود

که روح نفسانی حرکت کند بر کمال احوال خود باشد هر کو ونر بسیار رود و کیفیت حزن بود در غلظت و رقت یا

ولطافت فی حصول مشابعکرین آورده اند که پیش از آفرینش آدم علی نبینا و علیه السلام خدای تعالی با ملائکه عهد نمود

که من شخصی را خلق خواهم فرمود که مجمع غرائب صنع و عجائب غیب شهود باشد و خلاصه عوالم جسمانی و روحانی

جامع حقایق علوی و سفلی **شعر** متصل با دقایق جبروت مشتمل بر حقایق ملکوت هر گاه که خلقت او را تمام کنم

و قالب او را بجوهر وجهی پرداز و نفخ روح نمایم را و بسجده او قیام نمائید سجده تکریم و تعظیم ایشان قبول این عهد

نمودند و منتظر موعد میبودند تا زمانی که مظهری چنین از کتم عدم بفضا وجود آمد واستاد کی الله سبحانه الملئکة

وطلب این نمود حق سبحانه از فرشتگان و دیعته لدیهم و ودیعت امانت خود را که نزد ایشان داشت و عهد فی صبیته

الیهم و عهد صنیت یعنی صنیت معهود خود که بجانب ایشان گذاشته فی الاذعان بالسجود له در انقیاد و اطاعت

نمودن ایشان بسجده کردن مراد مراد او الخشوع لتکرمته فروتنی ایشان از برای تعظیم تکریم او فقال سبحانه

پس فرمود حق سبحانه ایشان را اسجدوا لآدم سجده کنید آدم را سجده تعظیم نه بجهت سجده عبادت چه او مرغیر سبحانه

روا نیست فسجدوا پس همه سجده کردند هیچکس از ایشان سر از این امر باز ننمود الا ابلیس و قبیله مکر ابلیس تلبیس

و قبیلها او که جماعتی اند از جن و شیاطین که تابع او بند اعترتهم الحمیة بید شد ایشان را کبر و غیرت و غلبت

علیهم الشقوة و غالب شد بر ایشان بدبختی و بی سعادتی و تعززوا و تعظم نمودند و بزرگی دانستند خود را بخلقة

النار بمخلوق شدن ایشان با تش واستوهنوا و ضعیف و خوار شمردند خلق الصلصال مخلوق صلصال را

که گل خشک صوتست و گفتند که ما بهتریم از آدم چه ما مخلوق شده ایم از آتش که جسم لطیف علوی نورانیست و آدم

آفریده شده از گل که جسم کثیف سفلی ظلمانی است و فاضل چگونه اقدام نماید بسجده مفضول ابلیس مغلطه خورد که

فضیلت را با عتبار عنصر ملاحظه کرد اگر با عتبار رفاعل کلما خلقت بیدی عتبار داشت او را ن نسبت حقیقت

که نفخت فیه من روحی اشارتست بدان نظر کردی دانستی که خیریت و فضیلت آدم زیاده است از او **مثنوی**

دادمی ابلیس صورت دید بس غافل از معنی شد او زد و غش که چرا من سجده این طین کنم صورتی را آدم لقب

چون یقین کنم نیست صورت چشم را نیکو بمال تا ببینی شعله نور جلال و قیاس او در افضلیت نار

نا مستقیم بود زیرا که آتش خائن است هر چه باو دهند فانی سازد و خاک امین است هر چه بدو سپارند

نگاه دارد و امین از خائن بهتر باشد و آتش متکبر است که میل بعلو دارد و خاک متواضع که میل بجانب سفلی

دارد و تواضع از تکبر نیکوتر بود و خاک نقش پذیر است چنانکه آدم علیه السلام نقش معرفت پذیرفت کما قال و لقد کتب فی قلوبهم

الایمان و آتش نقش سوز است چنانچه نقش معرفت ابلیس بسوخت که ففسق عن امر ربه **بیت** صورتها

اگرچه داد دفتر کی در تیره کی نیک بنگر کزره معنی صفا اند صفات این همه خاکستر کاند و صف صاحب لی

نکته گفته است که زود تند جانرا جلالت جستن کو کو را عمر ضایع کردنست دوم بر خاک او را گرگ نیهان

و دیگر آنکه آتش سبب وقت سنت خاک و صلت وصلت آتش گشتن با زخاک سوختن آدم که از خاک بود

بدبیرو مطیع شد تا خلعت خلیفتی یافت ابلیس کهار آتش بود یکبست ظهر نبوة فاهبط منها مردود کشت

اگر خاک نبودی آتش عشق محبت افروخته شدی و سوز سینها و ارد بدیدها نظاره یکسینه مهر این که شنودی و آشنا

تکرمه
بکسر راء بر وزن ترضیه
مصدر است مثل تکریم از باب
تفعیل یعنی گرامی گردن
ق

اعترتهم
عراء یعرو از باب نصر یعنی فرو گرفت
او را مثل اعتراه از باب افتعال
ق

والحمیة
بفتح حاء و کسر میم و تشدید
یاء الانفة والغضب
در بر

وعهد فی صبیته ...

اعترتهم

والشقوة
شقی از باب فرح بر وزن تعب مصدر
آن شقاوه بر وزن سماحه و
وشقاء بر وزن حصا و سقاه بر وزن
زداء و شقوه بفتح اول است بمعنی
بدبختی و بدبخت شدن است
ق

صلصال
مشتق است از صل یصل از باب ضرب
یعنی صدا کرد و مصدر آن صلیل است
مثل صلصل از باب دحرج و صلصال
گل است از آدم که آمیخته شده است بریگ
یا گلی است که آواز کند سفال
کرده شده است
ق

فرو هم نزول که بودی **بیت** ای خاک چه خوش طینت قابل داری کلها لطیف است که در کل داری در مخزن کنت
کنز هر گنج که بود تسلیم تو کرده اند و در دل داری بدانکه جمیع علما متفق اند بر آنکه سجده کردن ملائکه مر آدم را
سجده عبادت نیست بجهت آنکه این سجده مر غیر خدا را کفر است لکن بعضی گفته اند که آدم مانند قبله بود و سجده از برای
خدای تعالی نه مر آدم را سجدوا لادم مانند کلامی است که در قول حسان بن ثابت واقع شده در مدح امیر المؤمنین علیه السلام که ما
کنت احسب ان الامر منصرف عن هاشم ثم منها عن ابی حسن الیس اول من صلی لقبلتکم واعرف الناس بالآیات
والسنن وبعضی گفته اند که سجده تعظیم است مر آدم را و این سجده از سنن امم سالفه بوده است در تعظیم اکابر و بعضی
دیگر گفته اند که سجده در لغت بمعنی خضوع و خشوع است کقوله تعالی والنجم والشجر یسجدان و در اینمقام بمعنی
لغوی است نه اصطلاحی القصه چون ابلیس از سجده امتناع نمود حق تعالی طوق فان علیک لعنتی الی یوم الدین
در گردن او کرد و از رحمت خودش مأیوس کردانید ابلیس استدعا مهلت نمود تا بروز بعث و نشور فاعطاه
الله النظرة یعنی داد او را باری تعالی مهلت دادن استحقاقا للسخطة برای مستحق شدن او مر غضب و خشم را این
است بقوله تعالی لا یحسبن الذین کفروا انما نملی لهم خیر لانفسهم انما نملی لهم لیزدادوا اثما ولهم عذاب مهین
یعنی باید که نپندارند آنکسانیکه کافر شدند و سر از فرمان ما پیچیدند که آنچه مهلت میدهیم ایشانرا بهتر است
مر نفسهای ایشانرا بدرستیکه ما مهلت میدهیم ایشانرا تا زیاده کنند نافرمانی را و مر ایشانرا باشد عذابی خوار کننده
و رسوا سازنده واستتماما للبلیة و برای تمام ساختن بلیه آزمایش بنی آدم و اختبار ایشان بعصیان و طاعت
وانجازا للعدة و برای راست ساختن وعده مهلت چه در حینیکه ابلیس ابا نمود از امر سجود و مستحق سخط معبود
گشت استدعا مهلت نمود تا نفخ اول فقال پس حق سبحانه فرمود که انک من المنظرین بتحقیق که تو از مهلت دادگانی
الی یوم الوقت المعلوم تا روز یکه وقت دانسته شده است یعنی زمان نفخه اولی که همه کس بمیرند و خلف
وعده در خبر دادن او سبحانه محالست بدانکه علما اختلاف کرده اند در جماعتی که مأمور بودند بسجده
بعضی بر آنند که ایشان جماعتی بودند از ملائکه که با ابلیس هبوط نمودند بزمین بجهة آنکه در وقتیکه حق سبحانه
خلق آسمان و زمین و ملائکه نمود امر کرد ابلیس و طائفه از ملائکه بزمین که ایشانرا جن میگفتند و اخف ملائکه
بودند و روی عبادت بعد از آن ابلیس عجب و کبر را در نفس خود راه داد و حق سبحانه بر آن مطلع شد و فرمود
اورا مع جماعتی که تابع او بودند که انی خالق بشرا من طین فاذا سویته ونفخت فیه من روحی فقعوا له ساجدین
وبعضی دیگر گفته اند که جمیع ملائکه در این امر داخل بودند بدلیل قوله تعالی کلهم اجمعون و هم چنین
اختلاف دارند در ابلیس جمله معتزله بر آنند که ابلیس از جنس ملائکه نیست بدلیل قوله تعالی کان من الجن
و جن نه از جنس ملائکه اند چنانکه گویند اهولاء ایاکم کانوا یعبدون موید این است و قول ملائکه که سبحانک
انت ولینا من دونهم بل کانوا یعبدون الجن نیز شاهد این است و اکثر مفسرین بر آنند که ابلیس از ملائکه
زمین است و گویند کان من الجن منافی نیست زیرا که جن از اجتنان مأخوذ است بمعنی استتار و ملائکه نیز مستترند از ابصار
پس اطلاق لفظ جن بر اینها جایز باشد و موید این است آنچه ابن عباس ذکر نموده که طایفه از ملائکه بعد از خلق زمین
و آسمان هبوط نمودند بزمین مسمی بودند بجن پس بینهما منافات نباشد با آنکه بسبب عصیان لباس ملکیه از او خلع کردند
و ملابس جنیه پوشانیدند اما اصح آنست که او از جن بوده چه ملک معصوم است و عصیان نمیکند چنانچه طریقه
امامیه است و اگر چه مأمور نبود بسجده او گویم و اذ قلنا للملائکة اسجدوا لادم مفهوم نمیشود اما انه الا انسجد

والنظرة
نظره از باب نصره انظره و تنظر
یعنی درنگ کرد براو و نظره بر وزن
فرحه پس انداختن در کار
و مهلت کردن
ق

والسخطة
سخط بر وزن قفل و سخط بر وزن عنق
و سخط بر وزن جبل و مسخط بر وزن
مقعد خشم گرفتن ضد خوشنودیست
و سخط از باب فرح
یعنی خشم گرفت
ق

وانجازا
نجز از باب فرح و نصر یعنی بسر آمد
و سپری شد و نجز الوعد یعنی بسر آمد
یا رسید وقت وعده و نجز حاجته
یعنی بر آورد نیاز او را
مثل انجزها از باب
افعال
ق

والعدة
وعده و الامر به یعده از باب ضرب
عده و وعدا و موعدا و موعدة و موعودا
و موعودة خیرا و شرا یعنی وعده کرد
او را بخیر و شر و وقتی که هر دو
در هم مذکور نشوند وعد
در خیر و ایعاد
در شر است
ق

ادا مرتبت صریح دلالت میکند بر آنکه سبب عداوت ابلیس با آدم پیش بعضی حسد بردن او است بمکرمت و مسجودیت
آدم چنانچه در بعضی اخبار وارد شده و نزد بعضی مباینهٔ اصل که مقتضاء قیاس او گشته چه او گمان کرد که طرح
قیاس انداخت ملعون بود و بنا بر این اصل اثر کلی دارد در عداوت و مجانبت و گویند حکمت در مهلت دادن ابلیس
آنست که وسوسه و اغوای او سبب زیادتی مشقت انسانست در ادای طاعت و بموجب کثرت ثواب انسانست در اعمال
عبادات چنانچه در حدیث وارد است که افضل الاعمال احمزها یعنی بهترین عملها آنست که مشقت در او بیشتر باشد قول المختصر
که اشتماما للبلیة اشارتی باین حکمت است **بیت** زیر هر رنجی گنجی مضمر چشم مکشا خار بنگر گل نگر

ثم اسکن سبحانه آدم پس از آن ساکن کرد آن بلند حضرت حق سبحانه و تعالی آدم را دار آ فیها ارغد عیشة در سرایکه
خوش ساخته عیش و زندگانی را در آن و امن فیها محلة و ایمن ساخت در آنجا محل و مقام او را از عروض خوف و الم
مراد بهشت عدن است کقوله تعالی فقلنا یا آدم اسکن انت و زوجک الجنة فکلا من حیث شئتما و لا تقربا هذه الشجرة
فتکونا من الظالمین یعنی گفتیم ای آدم ساکن شو و جفت تو که حواست در بهشت پس بخورید از میوها و نعمتهای بهشت
هر کجا که خواهید و نزدیک مشوید این جنس درخت را که گندمست یا انگور و مخورید از آن اگر بخورید پس باشید از
ستمکاران بر نفس خویش و حذره ابلیس و عداوته و بترسانید او را از ابلیس و دشمنی او حیث قال
فقلنا یا آدم ان هذا عدو لک و لزوجک فلا یخرجنکما من الجنة فتشقی یعنی گفتیم ای آدم بدرستیکه ابلیس
دشمن تست و مر جفت ترا که حواست پس باید که بیرون نکند شما را یعنی سبب بیرون کردن شما نشود از بهشت که در نج
در رنج افتی و در مشقت و محنت گرفتار شوی فاغتره عدوه پس غافل و فریفته ساخت او را دشمن او که ابلیس
است نفاسة علیه بدار المقام بجهت حسد بردن بر او بسکون او در سرای اقامت که جنت است و
مرافقة الابرار و برفیق شدن و قرین بودن آدم بعیش خوشگوار و این اغترار و غافل ساختن او از نهی کردن کار
القای وسوسه او بود بعد از نهی از اکل شجرهٔ معلومه بانوعی که بدهن مار و طاوس به بهشت در آمد و بصورت
پیری بر آمد و حوا را دید از مرگ بترسانید و حوا با آدم باز گفت و آدم از مرگ هراسان شد با ابلیس رجوع کرد
و بطریق تضرع از وی علاج مرگ طلبید گفت ای آدم علاج این مرض خوردن درخت گندم است بعد از آن
گفت که این درختیست که هر که از آن بخورد هرگز نمیرد و زوال نیابد و نرسد آدم باین اغترار اکل الشجرة منهیه
نمود و بدانکه چون واجبست نزاهت انبیا از گناه پس بحکم حسنات الابرار سیئات المقربین این نهی تنزیهی که ترک اولی است
حمل باید کرد و بعضی گفته اند که بیرون آمدن آدم از بهشت ضروری بود اگر چه اکل شجره واقع نمیشد برای آنکه او از
برای زمین مخلوق شده بود بدلیل قوله تعالی انی جاعل فی الارض خلیفة لیکن خروج از بهشت اگر بدون اکل
شجر میبود بر وجه اسهل میبود و چون بعد از اکل متحقق شد اصعب نمود و بای حال چون آدم باغترار فریفته شد
و اکل آن شجره نمود فباع الیقین بشکه پس بفروخت یقین را بشک خود یعنی حال خود را که در جنت یقین بود
از سرور و نعمت بدل کرد بشک در نصیحت ابلیس چه معلوم نداشت که چگونه باشد معیشت او در دنیا
بعد از مفارقت جنت با آنکه یقین عداوت او را مبدل کرد بشک در نصیحت و بیع یقین بشک مثلیست از برای کسی
که عمل غیر مفید را ارتکاب کند و آنچه مهم است از آن اجتناب نماید و العزیمة بوهنه بفروخت عزیمت و اهتمام را
بضعف و سستی خود یعنی فروخت عظم و اقتدار برا که بدان سزاوار بود که خود آنگاه دارد بضعف و سستی از همه
آنچه بدان امر شد که بر آن صبر کند بعد از اکل شجرهٔ منهیه بدانکه آدم منفق بود و عازم بملازمت طاعت و امر

الهی

ارغد
از باب افعال رغد بروزن سمیع
و فرح است رغد و رغد بمعنی زندگانی
فراخ و پاکیزه است
ق

عیشة

محلة
حل المکان و حل بالمکان از باب ضرب
و بمعنی از باب نصر یعنی فرود آمد بآنجا و مصادر
آن حل بفتح اول و حلول بروزن سرور و
و حال فرود آینده و جمع آن حلول و حلال
و حلل بروزن سرور و کفار و رکع
آید و محلة بفتح المیم
جای فرود آمدن است
ق

و عداوته

خ ۲

نفاسة
نفس به از باب فرح یعنی بخیلی کرد بمال
خود و نفس علیه بخیر یعنی رشک برد بر او به نیکوئی
و نفس علیه الشیء نفاسة بفتح
اول یعنی ندید او را سزاوار
برای او
ق

و العزیمة
بتقدیم العین المهملة علی الزاء المعجمة عزم
علی الامر یعزم از باب ضرب یعنی
آهنگ کرد و دل نهاد بر آن کار
و مصدر آن عزم بفتح و ضم اول
و معزم بروزن مقعد
و مجلس و عزمان
بروزن غفران
و عزیم بروزن امیر
و عزیمة بزیادتی
ها است
ق

الهی اما آدم حین وسوسه ابلیس فراموش نمود آن عهد را کما قال تعالی وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ
عَزْمًا وَاسْتَبْدَلَ بِالْجَذَلِ وَجَلًا و استبدال کرد و بدل نمود فرح و سرور را بخشیه و ترس وَبِالْاعْتِزَازِ نَدَمًا
و عزت و بزرگی را بندامت و پشیمانی و گریه در عیون اخبار الرضا منقولست که آدم بعد از هبوط او بدنیا دویست سال بگریست
و نالید او بر بهشت بود که از نعمتها و ماهیها دنیا بموافقت او ناله نمودند و آب نمی‌آمد او چون سیلی بر زمین میآمد و درختی چند
باز آن جمله زمین رُستند مانند بید که در درختان مبارکتر و چو بید آمده است آب از چشمهای چشم و میخوردند
ثُمَّ بَسَطَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لَهُ فِي تَوْبَتِهِ بعد از انقضاء مدت مذکوره بسط کرامت خود فرمود حق تعالی از برای آدم در
توبه او وَلَقَّاهُ كَلِمَةَ رَحْمَتِهِ و او در پیش او یعنی افاضه فرمود الهام نمود او را کلمه رحمت خود را کما قال
عزّ و جلّ فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ و این اشارتست بکلمه طیبه رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا
وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ و صاحب طبرسی آورده که آدم بشفاعت او زد حضرت سید الانبیا و آل هدایت انتمای
او را علیهم افضل الصلوة و الثناء با سطر بود که ای پروردگار من بحق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین که توبه مرا
قبول کن حق سبحانه که ای آدم تو انها را چگونه شناختی گفت الهی بر ساق عرش این پنج نام دیدم نوشته دانستم که گرامی
ترین آفریدگان بحضرت تو اینها اند پس چون آدم علی نبینا و علیه السلام بحضرت خاتم الانبیا و آل او استشفاع نمود
توبه او محل قبول رسید **بیت** چو آدم کرد روی دل بسوی او شفیع آدم آمد ذات ذو شان کز و گل دسته بستند
گلستان بوی نه آخر خوش‌چین خرمنش بود صلی الله علیه و آله این میثم آورده که از ابن عباس نقل کرده اند
که بار سبحانه تعالی چون آن کلمات که گفته میشود در او تعلیم آدم و حوا نمود و ایشان بهمان طریق تفرج کردند
و چون فارغ شدند وحی فرستاد با ایشان که من قبول توبه شما کردم و مروی است که منشأ قبول توبه آدم آن بود
که هفت بار طواف کعبه نمود و کعبه در آن روز تلی سرخ بود و دو رکعت نماز بگذارد و بعد از آن مستقبل کعبه شد
و گفت اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ سِرِّي وَعَلَانِيَتِي فَاقْبَلْ مَعْذِرَتِي وَتَعْلَمُ حَاجَتِي فَأَعْطِنِي سُؤْلِي وَتَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي
فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا تُبَاشِرُ بِهِ قَلْبِي وَيَقِينًا صَادِقًا حَتَّىٰ أَعْلَمَ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَ
لِي وَالرِّضَا بِمَا قَسَمْتَ لِي پس باری تعالی وحی فرستاد باو که ای آدم بتحقیق که امرزیدم ترا و هیچکس از ذریه تو این دعا
نخواند الا که بیامرزم گناهان او را و کشف کنم غموم او را و نزع نمایم فقر را از او و نعم دنیا متوجه او سازم
واضح رواییست که حقیقتا حق تعالی باستشفاع آل عبا توبه آدم قبول نمود وَوَعَدَهُ الْمَرَدَّ إِلَىٰ جَنَّتِهِ و وعده داد او را
رجوع و بازگشت به بهشت خود کما قال جل ذکره فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ یعنی پس اگر بیاید بشما از جانب من دلائلی و بیانی بارسال رسل و کتب پس هر که متابعت کند و پیروی
نماید دلائل و بیان مرا پس هیچ ترسی نیست بر ایشان و نباشند ایشان که اندوهناک شوند پس اگر بدیل مقام
و درجات عالیه خود فایز گردند فَأَهْبَطَهُ إِلَىٰ دَارِ الْبَلِيَّةِ پس فرستاد او را بسرای بلیه و محنت و منزل مشقت
وَتَنَاسُلِ الذُّرِّيَّةِ و بجهت زاییدن فرزندان یعنی اگر چه او را بدنیا فرستاد اگر چه تناسل ذریه آن از کمال
دنیا است لیکن او را در معرض نقصان و کدورت ها آورد اند از جهت حقارت آن نسبت بکمالیه و درجات عالیه او که در
بهشت داشت بدانکه در فقرات مذکوره تقدیم و تاخیر هست و تقدیر او این نهج است که والغرض بوهفه و اهبطه
الی دار البلیه و تناسل الذریه فاستبدل بالجذل وجلا و بالاعتزاز ندما ثم تاب الله تعالی علیه و بسط الخ و
بعد از آنکه تناسل ذریه منتهی شد اصْطَفَىٰ سُبْحَانَهُ مِن وَلَدِهِ أَنبِيَاءَ برگزید او سبحانه از فرزندان او پیغمبران اخذ علی

الجذل
جذل از باب فرح یعنی شاد شد فهو
جذل بر وزن کتف و جذلان بر وزن
سکران یعنی شادمان و جمع
آن جذلان
ق

بالاعتزاز
از باب ضرب مصدر آن عز و عزة بکسر اقل
و اعتز ابن تعلق یعنی شمرد نفس خود را عزیز بفلان
ق

ولقاه
لقی از باب فرح یعنی دید و لقاه یعنی
افکند بسوی او و انک لتلقی القرآن
یعنی افکنده میشود بسوی تو
وحی قرآن
ق

والمرد
بفتح المیم والراء وتشدید الدال بمعنی
الرد والصرف من باب نصر والردی
ایضا بمعنی الرد
ق

خ ٢

والذریه
مثلثه قیل اصلها الهمزة لانها فعولة
من ذرء الله الخلق فابدلت الهمزة
یاء فلم یستعملوها الا غیر مهموزة
و قیل اصلها ذرورة علی وزن فعولة
من الذر بمعنی المتفرق لان الله ذرهم
فی الارض فلما اکثر الله لتضعیف ابدلوا
الراء الاخیرة یاء فصارت
ذرویة فادغمت الواو فی
الیاء فصارت
ذریة
ذکره

الوحی میثاقهم فرا گرفت پروردگار وحی عهد و پیمان ایشان را و علی تبلیغ الرسالة امانتهم و بر رسانیدن
رسالت امانت ایشان را و این اشارت است بقوله تعالی و اذ اخذنا من النبیین میثاقهم و اذ اخذ الله میثاق النبیین
و علت ارسال رسل و حکمت در بعثت ایشان این است که میفرماید که ارسال رسل نمود لما بدل اکثر خلقه
وقتی که تبدیل کردند بیشتر خلایق او عهد الله الیهم پیمان خدا را که بسوی ایشان بود مراد عهد الست است
کما قال جل و علا و اذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم و اشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالوا
بلی شهدنا یعنی یاد کن ای محمد چون فرا گرفت پروردگار تو از فرزندان آدم از پشتهای ایشان فرزندان ایشان را
و گواه کرد ایشان را بر نفسهای ایشان با قراری که کردند یا بعضی را بر بعضی گواه ساخت و گفت که آیا نیستم
پروردگار شما گفتند آری تو پروردگار مائی و گواه شدیم ما بر اقرار خود و نقل کرده اند از ابن عباس که حضرت پیغمبر فرمود
که بعد از خلق آدم حق سبحانه ظهر او را مسح فرمود بین برزخ او و از ظهر او همه ذریه او را که خلق میشوند تا روز قیامت
و بعد از آن فرا گرفت میثاق را از ایشان بنعمان و آن وادیست نزد ملتی عرفات و گفته اند نعمان سحاب کوه است تعوی بطن
نعمان خوانند و در بعضی تفاسیر آورده اند که اخذ عهد در هند بوده و آن زمینی است در ولایت هند بعد خروج آدم
بوده از بهشت و جمهور مفسران بر آنند که بعد از خلق آدم و قبل از دخول او در جنت بوده بر فضائی که بر در بهشت است
و عرض این سی هزار ایشان را هست خود تعالی همه ذریه آدم را از صلب او بیرون آورد بر مثال مورچها و خود و حیا و عقل
و نطق داد ایشان را فرمود بر تبیت خود و ابر ایشان عرض کرد و ایشان قبول نمودند و اذعان بر بوبیت او کردند
بعد از آن ندا آمد که یومئذ جف القلم بما هو کائن الی یوم القیمة یعنی بدانکه چون تمامت عالم در وجود خارجی
از انشا نشئه پیدا شد در تقدیر الهی نیز مطابق است لهذا با انشاء تقدیر تمام شده و قلم قضا سمت جفاف پذیرفت و
چونکه ایشان مملو شدند از فتوای مدنیه که مشارع کما لا انتزاعات ایشان منحرف شدند از استقامت عهد الست
فجهلوا حقه پس جاهل و نادان شدند حق و سبحانه را که آن میثاق است و اتخذوا الانداد معه و فرا گرفتند
شریکان برای او و اجتالتهم الشیاطین عن معرفته و حیله کردند و فریب دادند ایشان را دیوان راه زننده از
شناخت او و در اینجا چهار وجه بکرار شد اجتالتهم و اختبلتهم بجاء منقوطه و این هر دو بمعنی اغرا و فریب
دادن است و اغتالتهم و این بمعنی اهلاک یعنی هلاک کردند ایشان را در تیه ضلالت و جهالت بسبب دور داشتن
ایشان را از هدایت معرفت و احالتهم و این بمعنی گردانیدن است یعنی وقتی که بگردانیدند ایشان را از شناخت او سبحانه
و اقتطعتهم عن عبادته و بریدند ایشان را از پرستش او فبعث الله فیهم رسله پس برانگیخت خدا در میان ایشان
رسل فرستادگان خود را و واتر الیهم انبیائه و پیاپی فرستاد بجانب ایشان انبیا مر پیغمبران خود را لیستادوهم
تا طلب اداء کنند از ایشان میثاق فطرته عهد فطرت را یعنی آن عهدی را که مخلوق شدند بان در روز الست
که آن معرفت است و یذکروهم منسی نعمته و بیاد دهند ایشان را منسی نعمت یعنی نعمت حسیه عطیه عظیمه او
که فراموش کرده اند یا قصص و اخبار گذشتگان و عبرتهای لاحق شده است بایشان و یحتجوا علیهم و حجت
تمام کنند بر ایشان بالتبلیغ برسانیدن رسالت و یثیروا لهم و برانگیزانند از برای ایشان دفائن العقول
دفینهای عقلها را و گنجهای افهام ایشان که آن جواهر فکرها است و نتایج نظرها که در خطرات ایشان مرکوز است
و یروهم و بنمایند ایشان را آیات المقدرة نشانها و علامتهای قدرت الهی تا راه نمایند ایشان را بتحصیل مقدمات
دلیل و برهان من سقف فوقهم مرفوع بنا بالا است یعنی از انتهای قدرت سقف است و بالای سر ایشان برافراشته

میثاق
و موثق بر وزن مجلس یعنی عهد و پیمان
و جمع آن مواثیق و میاثیق و میاثق
میاید و وثق از باب حسب و ورث
امین داشت و اعتماد کرد و از باب
کرم یعنی استوار شد یا
گردید وثیقه
نورکار
ق

و اجتالتهم
بالجیم یعنی برگردانید ایشان را از قصد و اراده
و جال یجول از باب نصر
ق

واتر
مواترة و وتارا یعنی پی در پی کرد مثل
تواتر از باب تفاعل که
پی در پی کردن است
ق

یثیروا
از باب افعال است
از ثور بمعنی برانگیخته
شدن و بر جهیدن
و بالا رفتن است
از باب نصر
ق

خ ٢

و اجتالتهم خ د
و اختبلتهم خ د
و اختلتهم خ د
و اغتالتهم خ د
و احالتهم خ د

والمقدرة
مثلثة الدال و قدرة بالضم و مقدار و قداره
مثل سحابه و قدوره و قدور بالضم اقتدار و قدران
بکسر اول وقد اقدر بروزن سحاب واقتدر
بمعنی توانمندی و فراخ دستی و قوه است
از باب ضرب و نصر و فرح و وصف
آن قادر و قدیر می آید
ق

و یثیرو لهم
جمع مذکر باب افعال از اثاره برانگیزانیدن از باب
منع و بعضی از باب ضرب
و المنة لله
و یثیر لهم خ د

ومهاد تحتهم موضوع و فراشیست در زیر ایشان از برای سکون و سیر نگاه داشته و معایش تحییهم
معیشتهائی که زنده میدارد ایشانرا یعنی بدست قوام حیات ایشان و آجال تفنیهم و اجلهای مقدره که
فانی میسازد ایشانرا و اوصاب تهرمهم و بیماریها که پیر میکرد ایشانرا و احداث تتابع علیهم و [illegible]
و حوادث روزگار که پیاپی میاید بر ایشان بعد ازان اشارت میکند ببعثت انبیا با عنایت او سبحانه بخلقان بتواتر ارسال
رسل بجانب ایشان بجهت هدایت ایشان بجانب جناب عزت خود و میفرماید و لم یخل الله سبحانه یعنی خالی
نگذاشت حق سبحانه و تعالی خلقه خلقان و آفریدگان خود را من نبی مرسل از پیغمبر رسالت که هدایت
کند ایشانرا بطریق حق او کتاب منزل یا کتابی فرو فرستاده که داعی باشد ایشانرا بعبادت معبود مطلق
او حجة لازمة یا برهانی لازم ساطع که آن امام زمان است او محجة قائمة یا علامتی استوار و قاطع که آن معجزه
باهره رسولانست رسل لا تقصر بهم قاصر نمیساخت رسل را قلة عددهم کمی عدد ایشان با تمام
و لا کثرة المکذبین لهم و نه بسیاری تکذیب کنندگان مر ایشانرا از اداء آنچه مکلف بودند از تبلیغ رسالت
و تحمیل خلقان بر آنچه مکروه طبیعت ایشانست از مصالح دنیویه و اخرویه من سابق سمی له من بعده بیان
رسولانست یعنی رسولانی که هر سابقی از ایشان نام مینهاد از برای خود آنکسی را که بعد از او است یعنی هر سابقی
لاحقی را بجای خود تعیین مینمود بفرمان الهی او غابر عرفه من قبله یا لاحقی که تعریف میکرد او را کسیکه
پیش از او است چنانچه عیسی علیه السلام که خبر داد از حضرت خاتم الانبیا کقوله تعالی مبشرا برسول یأتی من بعدی اسمه احمد
و چونکه غایت اصلیه از طینت نبوت بعثت خاتم النبیین بود ازینجهت امیر المؤمنین صلوات الله علیه این خطبه را
منتهی ساخت بآن و فرمود که علی ذلک نسلت القرون یعنی برین اسلوب و نظام شتافته شد قرنها و مدتها
و مضت الدهور و گذشتند دهرها و روزگارها و سلفت الآباء و از پیش رفتند پدران و
خلفت الابناء و از پس آمدند پسران الی ان بعث الله سبحانه تا آنکه برانگیخت حق سبحانه و تعالی
محمدا صلی الله علیه و آله محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف را صلوات بلا نهایات الهی و
تسلیمات بی غایات پادشاهی بر او و بر آل او و بعد ازان اشارت میکند ببعضی از غایات بعثت آنحضرت و میگوید
که حق سبحانه مبعوث گردانید آنحضرت را لانجاز عدته از برای وفا کردن وعده خود که از اخبار او بود
بوجود با وجود آنحضرت و تمام نبوته و از برای تمام کردانیدن نبوت خود مأخوذا علی النبیین میثاقه
در آنحالت فرا گرفته شده بود بر پیغمبران عهد و پیمان او چه گرفته و معترف بودند فطرت ایشان باعتراف بحقیقت
نبوت حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله و تصدیق کردن با وی در آنچه اید به و این اشارتست بقوله تعالی
و اذ اخذ الله میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب و حکمة ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به
و لتنصرنه قال أأقررتم و اخذتم علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشهدوا و انا معکم من الشاهدین
یعنی یاد کن که چون فرا گرفت خدا عهد و پیمان پیغمبرانرا بامیطریقی که امر فرمود با ایشان که هر چه بدهم شما را از کتاب
منزل و فهم آن پس میاید بشما فرستاده از نزد من که آن محمد است در حالتی که باور دارنده باشد مر آنچه
که با شما است از کتاب و حکمت هر آینه ایمان آورید بوی و یاری کنید او را اگر در زمان شما آید و الا باتباع
صفات و نعوت او و نحو آنها بامم خود فرمایید گفت خدا تعالی مر انبیا را بعد از عرض کردن این میثاق
بر ایشان آیا اقرار کردید و فرا گرفتید بر اینکه گفتم عهد مرا بروجهی که بدان وفا کنید گفتند اقرار کردیم

تهرم [ف] ...

و اوصاب
جمع وصب بتحریک یعنی بیماری و درد و وصب از باب فرح و وصب از باب تفعیل و توصب و اوصب یعنی بیمار شد و اسم آن وصب بروزن کتف و جماعت آنرا وصابی بفتح اول و قصر آخر و وصاب بروزن رجال گویند
ق

و لم یخل
از باب افعال از خلا یخلو از باب نصر ینصر خلوا و خلاء می آید
ق

و المحجة
بالضم یا بالفتح جداً لسان عنیزه ...
عرفه ...

و المحجة
بالفتحات جادة الطریق ...

خ ۲

و الغابر
الباقی و قد یستعمل فی الماضی فیکون من الاضداد من باب نصر و الغبر که ... جمع غابر
ق

نسلت
نسل الماشی از باب ضرب و ... از باب نصر یعنی شتاب کرد رونده در رفتن
ق

سلفت
سلف فلان یعنی در پیش شد فلان و مصدر آن سلف بفتح اول و سلوف بروزن سرور می آید
ق

بعد بر تشیع حق سبحانه فرمود گواه باشید بعضی بر اقرار بعضی با ملائکه فرمود که گواه باشید بر اقرار انبیا و نیز
که خداوند من از گواهانم پس از این اقرار او سبحانه که بعثت حضرت رسالت کرد مشهورة سماته در حالتی بود که
مشهور و معروف بود در میان پیغمبران و رهبانان و کاهنان و علماء اهل کتاب علامات ظهور آنحضرت کریما میلاده با کرامت
بود محل ولادت او یعنی با طهارت بود اصل او و بعد از آن تنبیه نماید بر فضل بعثت آنحضرت بذکر اختلاف
مردمان و تشتت اهوا و تفرق طرق و مذاهب ایشان در زمان بعثت آنخلاصه جهان و میگوید و اهل الارض
یومئذ ملل متفرقة یعنی اهل زمین در آن روز خداوند ملتهای متفرقه بودند و اهواء منتشرة و هوسها
پراکنده و طرائق متشتتة و طریقها و مذهبهای پراکنده که دائر بود آن تشتت اختلاف بین مشبه لله
بخلقه میان تشبیه کننده حق تعالی بمخلوقات چون یهود و نصاری و مجوس و صابیان و دهریه و ثنویان و مجسمه
او ملحد فی اسمه یا میان عدول کننده در اسم او یعنی جماعتی که عدول مینمودند از حق در اسماء حسنی بنامهائی
که اشتقاق میکردند از آن اسما برای بتان چو لات از الله و عزی از عزیز و منات از منان او مشیر الی غیره یا میان
اشاره کننده بغیر او چون معطله که انکار بعث و اعاده اجسام میکردند و میگفتند که طبع محیی است و دهر مهلک
و هر یک از اینها از حق عدول کرده بودند و بطریق باطله رو آورده و برای خود کیشی پیدا کرده فهداهم
به من الضلالة پس هدایت نمود ایشانرا واجب الوجود بسبب بعثت حضرت رسالت پناهی ص من الضلالة از گمراهی و انقذهم
و برهانید خلاصی داد ایشانرا بمکانه بجلالت منزلت و مرتبت آنحضرت من الجهالة از نادانی
ثم اختار الله لمحمد صلی الله علیه و آله بعد از آن برگزید حق سبحانه و تعالی از برای محمد ص لقاءه و مقام
قرب یا که قاب قوسین از آن مخبر است و رضی له و پسندید از برای او ما عنده آنچه را که نزد او است
بخششهائی که هیچ چشم ندیده و هیچ گوش نشنیده فاکرمه پس اکرام کرد و احترام نمود او را عن دار الدنیا
از دار دنیای فانی یعنی جدا نمود از دنیا گردانیده میل داد بجانب خود که محل اکرام است و اعزاز و رغب به
بگردانید رغبت او را عن مقارنة البلوی از پیوستن بمقام محنت و بلیت فقبضه الیه پس قبض نمود او را
بسوی درگاه کبریائی خود کریما در حالتی که مقرب و بزرگوار بود نزد او سبحانه صلی الله علیه و آله سلام و تحیت
و رحمت فرستاد خدای تعالی بر او و بر آل او و خلف فیکم و باقی گذاشت در میان شما ما خلفت الانبیاء آنچه گذاشتند
پیغمبران فی اممها در میان امتان خود اذ لم یترکوهم زیرا که پیغمبران نکردند امتان خود را هملا در حالتی که
واگذاشته شده باشند بغیر طریق واضح براه روشن هویدا و لا علم قائم و بی علامت و نشانه ثابت استعاره نمود
لفظ علم را از برای چیزی که خلق مهتدی میشوند بآن از اوصیا و قوانین شریعت غرا کتاب ربکم مبینا حلاله
این منصوبست بدلیت از لفظ ما خلفت و مراد بلفظ ما نوع آن چیز است که واگذاشته اند انبیا در میان امم خود
از حفظ و طریقی که کتاب مشتمل باشد بر آن و هیچ نبی مخالفت نکرده باشد و آن نا سبب دیگر و از قوانین کلیه اند چون
توحید و امر معاد و تحریم کبائر و نصب مبینا بر حالیت است از ضمیر خلفت و ذو الحال ضمیر خلف است که راجع است بحضرت
رسالت ص و مراد از حلال در اینمقام مباح و مکروهاتست یعنی بگذاشت پیغمبر در میان خود کتاب پروردگار شما
در حالتی که روشن کننده بود حلال آن کتاب را مثل احلت لکم بهیمة الانعام و حرامه و حرام آنرا مانند حرمت
علیکم المیتة و الدم و فرائضه و فریضهای آنرا چون فاعلم انه لا اله الا الله و اقیموا الصلوة و آتوا الزکوة
و غیر ذلک و فضائله و فضیلتهای آنرا که نوافل و مندوبات است چو و من اللیل فتهجد به نافلة لک و ناسخه و نسخ کننده

سماته
سماته جمع سمة بکسر السین و سکون المیم
و هی العلامة کما فی العدة و سمی سیت
مخلوقات جمیعا لسمة بمعنی العلامة
علیها کما کان فیما سمی جمع الصفة
کما فی الجمع و قال فی تسمیة و عاد
السمات سمتا انها جمع
سمة و هی السیر [illegible]
[illegible]
ح

میلاده
مصدر میمی [illegible] و میلاد الرجل
الوقت الذی ولد فیه
ح

و اهواء
جمع هوی یعنی خواهش و خواستن
از باب علم خبر مبتداء محذوف است
یعنی و اهوائهم اهواء متفرقة
و طرائقهم طرائق
متشتتة
ح

خ ۲

من مقارنة
عن مقارنة

و انشطائه

و البلوی
بلوة از باب نصر یعنی آزمودم او را و مصدر
آن بلو بفتح باء و بلاء بر وزن سماء آمده
از برای این بلو برود و شکر و هر
اشتالیشر
ق

میتة
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

و دلایل بیان نیز آنرا فاقتلوا المشرکین مثل ومنسوخه ونسخ کرده شده او را مانند لکم دینکم ولی دین نسخ رفع حکمیست
که منصوص بنص ثابت شده باشد بحکمی دیگر و آنرا ناسخ گویند و مرفوع را منسوخ و این بحسب مصلحت اختلاف زمان است
و مخصصه و مخصصها آن کلام را و مخصص نیز دارد نسبت بکاری از جهت ضرورتها و وجوه قیام بسبب مرض و سفر و نحوه کان
منکم مریضا او علی سفر فعدة من ایام اخر و مثل فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه و عزائمه و عزیمتهای او را
و غیره حکمی شرعیست که جاری باشد بر وفق سبب شرعی و از آن تجاوز نتوان نمود چون فمن شهد منکم الشهر فلیصمه
و اقیموا الصلوة و این اخص است از فریضه و خاصه و خاص او را و آن لفظیست که بوضع واحد مثال جمیع افراد
نباشد چون الا ابلیس و عامه و عام او را و آن لفظیست که بوضع واحد مستغرق جمیع فرد خود باشد که صلاحیت آن داشته
باشد چون فسجد الملئکة کلهم اجمعون و چون من و ما و حیثما و انی و جمع معرف بلام مثل الرجال و المسلمون و غیر
و عبره و عبرتهای او را عبرت مشتق از عبور است که انتقال جسم است از جائی بجائی و مراد اینجا انتقال ذهن انسانست
از چیزی که واضح شده باشد بر غیر آن بنفس خود تا از آن منزجر شود و رجوع کند بحضرت الهی کقوله تعالی فاخذه الله نکال
الاخرة و الاولی ان فی ذلک لعبرة لمن یخشی و از این قبیل است قصص و اخبار امم سابقه و قصص که ذکر ما از آن شده است
و امثاله و مثلهای او را مثل قوله تعالی مثلهم کمثل الذی استوقد نارا و انما مثل الحیوة الدنیا کماء انزلناه من السماء
الخ و مرسله و لفظ مرسل او را که در عرف اصول فقه آنرا مطلق گویند و آن لفظیست که نفس تصور او مانع از وقوع
شرکت نباشد و مقید بقیدی که مفید عموم و خصوص باشد در او نباشد مثل فتحریر رقبة من قبل ان یتماسا و مثل فاغسلوا
وجوهکم و محدوده و معین او را که باصطلاح اصول آنرا مقید گویند چون فتحریر رقبة مؤمنة و مثل و ایدیکم
الی المرافق و محکمه و محکم او و او که محفوظ است از تشابه و در اصطلاح علمی لفظیست که بدون قرینه راجح الافاده
است مراد مفهوم یا محتمله الاراده خود و او مندرج است در تحت نص که عبارتست از وجهی که مانع از نقیض
باشد کقوله تعالی والله بکل شیء علیم و ظاهر از وجهی است که مانع نقیض باشد کقوله تعالی فاقتلوا المشرکین چه
آن ظاهر العموم است در جمیع افراد و اگر چه محتمل بعض است و متشابهه و متشابه او را که محل اشتباهات
و آن لفظی است غیر راجح الافاده مراد مفهوم یا محتمله خود و آن شامل مجمل است که عبارتست از لفظی که غیر
راجح الافاده و مرجوح الافاده باشد کقوله تعالی ثلثة قروء چه لاالتقروء بر حیض و طهر بحسب وضع علی
السویه است و شامل اول که آن مرجوح الافاده است و غیر راجح الافاده و کقوله تعالی بل یداه مبسوطتان چه مراد از ید در آن
معنا غیر ظاهر است و لفظ مأول را مبین نیز گویند نیز که تبیین آن بلفظی دیگر است مانند ید الله فوق ایدیهم
و مفسره مجمله در حالتی که آن مختصر تفسیر کنند مبین بود مجملهای او را مثل اقیموا الصلوة و مبینا و غوامضه
و بیان کنند بود مشکلات و دقایق او را مثل کهیعص و حمعسق و غیرهما بین مأخوذ میثاقه علیهم من تفصیل
احکام کتاب است باعتبار دیگر یعنی از کتاب میثاق یا چیزیست که اخذ کرده شده است بیان دانستن آن یعنی ظرفی تحریرات
که فرا گرفته شده است بر خلق عهد تعلم آن و عدم توسع بجوز در جهل آن ملکه وجوب تعلم آن بر جمیع خلقان
موسع شده و آن مثل علم است بوجود ایشت صانع کقوله تعالی فاعلم انه لا اله الا الله و لیعلموا انما هو اله واحد
و موسع علی العباد فی جهله و ظرفی چیزیست که توسع کرده شده بر بندگان در جاهل بودن از آن که
وجوب علم بآن و آن مانند ابا مقتلهاست و اوائل سور مثل طس و حم و کهیعص و بین مثبت فی الکتاب فرضه
در یک طرفی چیزیست که ثبت نموده شده است در آن کتاب فرض آن و معلوم فی السنة نسخه در نسخ شده است

و منسوخه
از باب منع نسخه یعنی زایل کرد و زدود
او را
ق

و مخصصه
رخصه
بضم الاول والثانی و بفتح الثانی از باب
کرم بمعنی فراخ و آسان کردن
خداست بر بنده
ق

خ ٢

عبرة
جمع العبرة بالکسر و هی الاعتبار
و الاتعاظ من باب علم یعلم کیده
و سند هذا فی المجمع و اما ما فی القاموس
فهو ان العبر جمیع العبرة
بالفتح بمعنی الدمعة
١٢

جمله
جمل جمع جملة بضم اول بمعنی گروه
چیز دیگر و شد شیء دست و جمل بروزن
قفل و جمل بروزن عنق و جمل بروزن
سکر نیز جمع جملت
ق

ودر بعثت حضرت رسالت نسخ نمودن و زایل کردانید حکم ان کقوله تعالی واللاتی یاتین الفاحشة من نسائکم
فاستشهدوا علیهن اربعة منکم فان شهدوا فامسکوهن فی البیوت حتی یتوفیهن الموت او یجعل الله لهن سبیلا
واللذان یاتیانها منکم فاذوهما فان تابا واصلحا فاعرضوا عنهما ان الله کان توابا رحیما یعنی انکسانیکه
از جهت متابعت هوای نفس بیایند بفعل قبیح کران زناست از زنان شما مراد محصنات است پس شما باحکام شریعت طلب
کواه کنید بر ایشان چهار مرد عاقل بالغ عادل از شما که مؤمنانید تا بر ایشان کواهی دهند پس اگر این چهار کس بر
ایشان کواهی دهند پس نگاه دارید این زنان را و حبس کنید در خانها تا وقتی که متوفی سازد ایشانرا ملک الموت
واستیفا ارواح ایشان کند عزرائیل یا کرداند خدا یعنی پیدا سازد برای ایشان با منعی راهی که حدی تعیین کند که از حبس
خلاص باشد و اگر از دو کس یعنی مرد و زن که غیر محصن باشند بیایند بفاحشة از شما که مسلمانانید پس برنجانید ایشانرا
بزبان و سرزنش و ملامت کنید و نبیند پس اگر توبه کنند از ان فاحشة و کار خود را بصلاح ارند پس روی بکردانید
از ایشان یعنی دست باز دارید از ایشان بدرستیکه خدا توبه پذیرنده است از بندکان و مهربانست بر توبه کنندکان در
بدو اسلام بمقتضی ایة اولی حکم بحبس ثیب بود در خانه و بمقتضی ثانیه حکم بشتم و تشنیع و ضرب بکر و بعد از ان وحی فرود امد
و سبیل او ظاهر شد فرمود که فرا کیرید از من حکم قد جعل الله لهن سبیلا که صحابه متوجه شدند حضرت فرمود که الثیب بالثیب الرجم
والبکر بالبکر مائة جلدة و تغریب عام پس بحکم ایة امساک بیوت منسوخ شد و حکم رجم قرار کرفت و شتم و تشنیع
طرف شد و حکم جلد و تغریب مقرر کشت و واجب فی السنة اخذه و دیکر کتاب ظاهرش چیزیست که واجبست در سنت
یعنی رخصت فرا کرفتن ان و مرخص فی الکتاب ترکه که اذن داده شده است در ان کتاب ترک نمودن ان مثل توجه
بر بیت المقدس کرد در ابتدای اسلام ثابت بود بحکم سنت بعد از ان منسوخ شد بکریمه فول وجهک شطر
المسجد الحرام و بین واجب فی وقته و ظاهر چیزیکه واجبست نزد وقت خود و زایل فی مستقبله و زایلست
در زمان استقبال خود یعنی در ان کتاب وارد است چیزیکه وجوب او نزد وقت واجبست و زوال او نیز ظاهر است
که بعد از او ست مثل حج که وجوب ان تابع وقت معین و زمان مخصوص است و مباین بین محارمه بر عطف
بر مجرور است یعنی و معنی چنین است که انکتاب مبان حکمیست که مباین است جدا میان مواضع حرمت ان یعنی در ان
کتاب مذکور است حکمی که ممتاز است میان محارم بتفکیک و ضعف یعنی بوعید بر بعضی و غفران مر بعضی بکردان
من کبیر اوعد علیه نیرانه از قبیل گناه کبیره است که وعید نموده و بیم کرده است بان از اتش سوزان خود
کقوله تعالی و من یقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم خالدا فیها او صغیر ارصد له غفرانه یا صغیره
که اماده کرده و مهیا ساخته از برای ان امرزش خود را وان بقول بعضها تلطیف حسنست سایر صغایر که فرموده
ان ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم و ظلم کناه صغیره است چنانکه در تفسیر در یافته و بین مقبول فی ادناه
و میان چیزیکه مقبولست کناه اقل است در مرتبه ادنای خود و موسع فی اقصاه و جایز است در وسعت اقصا و غایت
خود مثل قراءة سور قرانی که قصار و طوال ان در نماز جایز است که قوله تعالی فاقرؤا ما تیسر من القران منها یعنی بکرد
از ان خطبه اشارتست بوجوب حج بیت الله الحرام و نعمت او سبحانه بر خلقان بواسطه ان و تنبیه بعضی از اسرار حج
ان با این طریق که و فرض علیکم حج بیته و فرض نمود و واجب کردانید حق تعالی بر شما حج خانه خود را الذی جعله
قبلة للانام انخانه که کردانید انرا قبله از برای خلقان یردونه ورود مینمایند بان خانه ورود الانعام
و میروند بان مانند تشنکی یعنی مثل خلقان بران در رمها و رفتن ایشان بان در رمهها همچو ازدحام حیوانات

یاتین
بفتح الیاء بصیغة المفرد من المفاعلة
ای المعروف منها بالن بین
ق ره

ومحارمه
حرم بکسر اول بمعنی حرام و ناشایسته
و جمع آن حرم بروزن کتب و حرم
از باب کرم مصدر آن حرم بضم اول
و حرام بر وزن سحاب و از باب فرح
نیز آمده و محارم بر وزن مساجد حرامها
است که ناروا و ناشایسته کرده
خدای تعالی ق

خ ٢

حج بیته
حج آهنگ کردن است ...
آوردن نسک و بکسر حاج ...
حاج بتشدید جمع آن حجاج ...
بضم اول و در مؤنث حاجه ...
و حج بکسر اول از باب ضرب ...
ق

ویالهون
الوه بر وزن ...
... بغیر ...
کرد پرستش کردن و آله الیه ...
بسوی او ... باشد
از باب فرح ... و از باب
ورث و ضرب
میاید
نیز
ق

تشنه اند بر آب و ما یلهمون الیه و سخت مشتاقند و آرزومند بجانب آن خانه و لوه الحمام خوشند شوق بود برای که
در آن خانه ساکنند نزد خروج ایشان از آن جعله الله سبحانه و کرد این خانه را حقیقتها و تعالی علامة لتواضعهم
نشانه از برای فروتنی ایشان لعظمته مر جلاله و بزرگی خود را و اذعانهم و تصدیق نمودن و اعتقاد کردن
ایشان لعزته مر سلطنت و بزرگواری او را چه اداء مناسک حج مستلزم تواضع و تذلل است و علامت تمکین و خلوص
انقیاد بعزت رب العباد و اختیار او گشته که ابرهیم علی نبینا و علیه السلم بعد از آنکه اتمام خانه کعبه فرمود خطاب الهی نازل
شد که در میان مردمان آواز ده و ایشان را بطواف خانه طلب کن ابرهیم گفت خداوندا آواز من نمیرسد باقطار عالم
فرمود که تو دفع صوت نمای و بر منست رسانیدن آن بشرق و غرب پس بر بالای مقام آمد و آنموضع فی الحال بعون
ذی الجلال طول جبالی گشت بعد از آن توجه نمود بطرف شرق و غرب و بجانب یمین و شمال و آواز داد که ای مردمان
فرض شده است بر مستطیعان حج بیت و بر غیر ایشان مستحب گشته پس اجابت کنید امر پروردگار خود را آنانکه
اجابت این قول نمودند در اصلاب رجال و ارحام نساء گفتند لبیک اللهم لبیک حق سبحانه ایشان را بنوازش فرمود
و مرتبه جلیله از برای ایشان تعیین نمود چنانکه حضرت ولایت پناه بآن خبر میدهد که واختار من خلقه
و اختیار کرد و برگزید از میان خلایق خود سماعا اجابوا شنوندگان را که اجابت نمودند الیه بجانب خانه او
دعوته خواندن او را و صدقوا کلمته و تصدیق نمودند سخن او و کلمه او را و آنکه امر بود بآن بحج کردن
و چون طباع انسانیه متنفرند از اعمال شاقه از اینجهت آنحضرت صلوات الله علیه ترغیب و تحریص ایشان نموده
بمناسک حج که مستلزم ریاضت بدنیه و مشقت نفسانیه است بذکر تشبیه ایشان بانبیا و ملائکه و فرموده که
ووقفوا و بایستادند مطیعان امر حضرت منان باداء مناسک حج و سایر اعمال آن مواقف انبیائه
بجای ایستادن پیغمبران او که مواقف مناسک حج است و تشبهوا بملائکته و مانند شدند بملائکه مقربین
المطیفین بعرشه که طواف کنندگانند بر گرد عرش اعظم او وجه تشابه طواف و ترک نکاح و جماع و فسوق
و جدال و شهوات و غیر آن از اشیاء محرمه در حالت احرام بدانکه طواف فی الحقیقه طواف قلب است بحضرت
ربوبیت و خانه کعبه در عالم شهادت مثال حضرت ربوبیت است در عالم غیب هم چنانکه انسان ظاهر
در این عالم مثال انسان باطن است در عالم غیب که نه مشاهد بصر است و اینکه در حدیث واقع شده که بیت المعمور
در آسمان بموازات کعبه معظمه است و طواف ملائکه مثل طواف انسانست بآنخانه اشارت باین معنی است مخفی نیست که عالم
شهادة مرقات مدارج عالم غیب است و لهذا چونکه مرتبه اکثر بنی آدم قاصر است از طواف حقیقی مامور گشتند
بمتشبه شدن ایشان بحسب امکان بواسطه طواف کعبه کردن در اینجا و موعود شدند بانکه من تشبه بقوم فهو منهم
و بسیار هست که آن تشبه زیاده میشود بحیثیتی که متشبه بسر حد مشبه به میرسد و از اینجا است آنچه در حق بعض
از مکاشفین و اولیاء الله گفته اند که الکعبة تزوره و تطوف به و هم از اینجهت ترغیب و تحریص عباد است بانکه
میفرماید یحرزون الارباح جمع میکنند حاجیان و زایران سودهارا بسبب اینها فی متجر عبادته
در مکان تجارت عبادت و پرستش او استعاره فرمود لفظ متجر را از برای حرکاتی که واقع میشوند در عبادت
و لفظ ارباح را از برای ثمرات در آخرت از کرامت حضرت عزت و یتبادرون عنده و میشتابند نزد
[illegible] موعد مغفرته بمحل وعده مغفرت و آمرزش او جعله سبحانه و گردانید این خانه را حق سبحانه
و تعالی للاسلام علما از برای دین اسلام نشانه [illegible] فوریافته بحج بر [illegible]

سماعا
جمع سامع لغة باب فرح مصدر آن سمع بفتح تاء و کسر آن ... بفتح مصدر و بکسر اسم مصدر است
ق

کلمته
از باب ... از باب کرم و فرح ... بمعنی ... الاجر یعنی فراهم آورد مزد را
ق

متجر
تاجر کسی است که امر خرید و فروش نماید و تجار ... و تجار کعمال و تجره ککتبه و تجر کرکع جمع آن است
و ارض متجره یعنی زمینی است که در آن سوداگری کرده میشود
ق

نشانه ان راه باشد وَلِلْعائِذِینَ حَرَماً و از برای پناه برندگان بدان موضع محترم حرمی و یا آن بمعنی محرم است
کقوله تعالی عِنْدَ بَیْتِكَ الْمُحَرَّمِ چه عرب آن موضع شریف محرم می خوانند که حلال نداشتند در غیر آن از قتل
و قتال و غارت و یا بمعنی حرام چون نعمان بن زمن چه هر گناه کاری که پناه بآن خانه برد حرام است تعرض بدان امن و
رسانیدن ما ذام کردن انجا باشد و این اشارت بقوله تعالی وَمَنْ دَخَلَهُ كانَ آمِناً فَرَضَ حَجَّهُ واجب نمود حج آن را
وَأَوْجَبَ حَقَّهُ و لازم گردانید حق آن را و متحتم ساخت معرفت آن را وَكَتَبَ عَلَیْكُمْ وَ فرض کرد بر شما وِفادَتَهُ
امدن بنزدیک آن بجهت بر خواستن لفظ وفاده که بمعنی قدوم است برای استعاره مستعار است زیرا که حج بجهت
انکه امدن بآن موضع عالی مقدار بواسطه طلب فضل و ثواب است از حضرت آفریدگار بعد از آن اشاره میکند بسبب وجوب
حج بآن طریق که فَقالَ سُبْحانَهُ پس فرموده است او سبحانه و تعالی وَلِلَّهِ عَلَی النّاسِ و مر خدا راست بر مردمان
حِجُّ الْبَیْتِ قصد خانه کعبه مَنِ اسْتَطاعَ إِلَیْهِ سَبِیلاً هر که استطاعت و توانائی داشته باشد بسوی آن
خانه از جهت امکان زاد و راحله است و مؤنت عیال در رفتن و امدن و امکان سیر در راه و قدرت بر رکوب و سعت
وقت و این خبر است بمعنی امر وَمَنْ كَفَرَ و هر که انکار و تعرض حج فَإِنَّ اللّهَ غَنِیٌّ عَنِ الْعالَمِینَ پس بدرستیکه خدای تعالی
بینیاز است از همه عالمیان

خ ومن خطبة له علیه السلام بعد انصرافه من صفین خ

این بعضی از خطبه آنحضرت است که بعد از باز گشتن او از صفین فرموده است و صفین موضعیست به بیست فرسخی کوفه
أَحْمَدُهُ اسْتِتْماماً لِنِعْمَتِهِ سپاس و ستایش پروردگار بر زبان میرانم و در وقت شکر او در فرخوان احسان او میجویم
از برای تمام کردانیدن نعمت بی غایت او زیرا که بنده بمزید حمد و شکر مستعد مزید نعمت و مکرمت میگردد که
لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِیدَنَّكُمْ وَاسْتِسْلاماً لِعِزَّتِهِ و از جهت انقیاد و فرمان برداری عزت و بزرگواری او و جهت
انقیاد بحضرت عزت بکمال احمد است و نعمت و چون این هر دو غایت تمام نمیشوند بی عصمت او سبحانه از ورطات
معاصی و بی معونت بکفایت و بردواعی مهلکه از این جهت طلب عصمت که وسیله این هر دو غایت است
غایت دیگر کردانید و در عقب آن طلب معونت نموده از او بر تمامیت استعداد مطلوب خود و بعد از آن اشاره
نموده بعلة این استعانت که آن احتیاج است بکفایت دواعی تفریط و افراط بامیطر بقوله فرموده که وَاسْتِعْصاماً
مِنْ مَعْصِیَتِهِ یعنی حمد میکنم او را بجهت باز ایستادن از معصیت کردن تا در درگاه او تا منظور نظر عنایت او
حاصل شود وَأَسْتَعِینُهُ و استعانت و یاری میخواهم از او فاقَةً إِلی كِفایَتِهِ از جهت احتیاج بسوی کفایت
بر آوردن کار او و بعد از آن اشاره میفرماید بر تعلیل استعانت از حضرت احدیت بر تحصیل کفایت باین وجه که
إِنَّهُ لا یَضِلُّ مَنْ هَداهُ بدرستیکه گمراه نمیشود و میل نمینماید بجانب افراط و تفریط کسیکه بمحض عنایت راه
راست نموده است او را و مستقیم کردانیده او را بر آن وَلا یَئِلُ مَنْ عاداهُ و نجات نمییابد و رستگار نمیشود آنکه
دشمنی نماید با او یعنی انکه مر او را دشمنی نماید بنا فرمانی و میل نماید وَلا یَفْتَقِرُ مَنْ كَفاهُ و محتاج نمیشود
کسیکه کفایت کرده و بر آورده کار او را فَإِنَّهُ أَرْجَحُ ما وُزِنَ پس بدرستیکه حضرت کردگار راجح ترین چیزیست
که سنجیده شود بمیزان عقل وَأَفْضَلُ ما خُزِنَ و فاضل ترین چیزیست که مخزون کرده در گنجینها قلوب
و میتواند بود که ضمیر راجع باشد بحمد یعنی حمد او ارجح و افضل است وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلهَ إِلاَّ اللّهُ و گواهی
میدهم بیقین که نیست هیچ معبودی بحق و خداوند مطلق مگر معبودی که مستجمع جمیع صفات کمال است وحده

الصفیر
از باب ضرب و فتحه داده شود کاهی
ضاد بضیل و مصدر آن ضلال بر وزن
سحاب است
ق

خ ۳

ولا یئل
وأل الیه یئل وأل از باب ضرب مصدر آن
وألاً بفتح اهمزه و وئول بر وزن سرور
و وئیل بر وزن امیر است و وأل
بفتح اهمزه و همزه بر وزن
مجلس بمعنی نجات است
ق

لا شریک له در حالتی که منفردانست در ذات و در صفات که هیچ شریک نیست او را شهادة ممتحناً اخلاصها

شهادتی که آزموده شده باشد اخلاص و پاکیزگی او یعنی عاری باشد از شبهه شرک خفی معتقداً امصاصها

اعتقاد کرده شده باشد خالص و خالص بعد از آن شهادت میکنند بوجوب تمسک بکلمه شهادت با نوعیکه تمسک

بها ابداً ما ابقانا متمسک میشویم بآن شهادت و دست اعتصام بحبل المتین آن میزنیم همیشه ما ابقانا مادام که باقی

گذاشته است و نجات داده ما را از برای عبادت و ندخرها و ذخیره میسازیم آن شهادت را لاهاویل ما یلقانا

از برای هولها آنچه برسد بما از شدائد امور فانها عزیمة الایمان پس بتحقیق که آن شهادت عقیده ایمانست که

مطلوب فی حب او خواسته شده است خلقان و فوائد بر آن از کمال عقیده است و فاتحة الاحسان و گشاینده نیکوئی

کردن ملک منانست بخلقان چه بآن و بحاصل میشود استعداد احسانات الهی در بهره و جهان و مرضاة الرحمن و محل رضا و

خوشنودی خدا بسبب آن بخشاینده است و مدحرة للشیطان و محل دور کردن شیطان رجیم است زیرا که مردم از شیطان

از آنان شرک بحضرت سبحان و کلمه شهادت نافی است که شرک بفهمانات و اشهد و گواهی میدهم از روی یقین آنکه

محمداً عبده و رسوله آنکه محمد بن عبدالله بنده شده خداست و فرستاده او و برگزیده او ارسله بالدین المشهور

فرستاد او را بدینی مشهور و معروف که مشتملست بر کیفیت سلوک مستقیم و طریق قویم و العلم المأثور بر نشانها

که نقل کرده میشود از قرنی بقرنی و الکتاب المسطور و بکتابی نوشته شده که آن قرآنست که در الواح نفوس

پاکیزه مرقوم است و مراد بنشر ظاهر مذکور و النور الساطع و بنور بالا رونده و درخشنده و الضیاء اللامع

و بروشنی بغایت تابنده که از اسرار مقصوده شرع بعثت استعاره فرموده لفظ علم و نور و ضیاء را برای کتاب و سنت

بجهت هدایت خلقان بآن در ظلمات جهل و ضلالت بسوی صراط مستقیم حضرت عزت و الامر الصادع و با

که بفهم الهی شکافته است کقوله تعالی فاصدع بما تؤمر و اعرض عن المشرکین ازاحة للشبهات این

اشارتست بوجوه مقاصد بعثت یعنی حق سبحانه او را مبعوث کرد انبیا از جهت دور کردن شبهها و قطع نمودن شبهها بالعلم

کرد نفوس مرکوز بود از شرک و طغیان و احتجاجا بالبینات از جهت حجت او دلیل بر مردمان بمعجزات ظاهره

و تحذیرا بالآیات و از برای ترسانیدن با بیمها میکنند و تخویفا للمثلات و ترسانیدن مر عقوبات که واقع

شده بود امم ماضیه قوله و الناس فی فتن محتمل است که جمله حالیه باشد و عامل ارسله پس معنی چنین باشد

که حق سبحانه ارسال حضرت رسالت پناه فرمود در حالتی که مردمان افتاده بودند در فتنها جاهلیت از کفر و ضلال

و باز کلمه ردیت از دین باز داشته و احتمال دارد که کلامی باشد ملتقط که سید رضی جمع کرده باشد از بحدین

نظام و مراد حضرت افتضا فتنهای زمان خویش باشد بعد با احوال قوم که بعد از حضرت رسالت مخالفت او نمودند

و همه خود را که از دین تابع ضال مطلق شدند و این اصح احتمالین است فحج معنی بر این نهج باشد که مردمان

افتاده اند در این زمان در فتنهائی انجذم فیها حبل الدین که بریده شده در آن فتنها ریسمان دین متین

و تزعزعت و متحرک گشته و منحرف شد انجا خود سواری الیقین ستونهای یقین یعنی متزلزل شد قواعد

ایمان و این تزلزل و اضطراب برای آن بود که اطاعت امام مفترض الطاعه نکردند و از رهادی زمان میگوشیدند

و اختلف النجر و مختلف شده اصل دین ایشان و تشتت الامر و متفرق گشته کار اسلام و ایمان چه اول

همه بر یک مذهب بودند و بعد از آن مختلف شدند و بحق پیغمبر خود را نشنیدند و در ظلمات شبهات افتادند

و اصل دین خود را باختند و ضاق المخرج و تنگ شد محل بیرون رفتن ایشان از آن فتنها و عمی المصدر کور

ممتحنا
للعینه ... مفعول از باب منع محنة
و امتحنه یعنی [illegible]
این محنت [illegible]
ق

امصاصها
از باب فرح و نصر و
مزاب خالص و صاف از هر چیزیست
ق

مدحره
و حره معنی منع و دحر دور کردن و دفع
مشدد حور بر وزن سرور و فعل
این معانه از باب [illegible]
آن و حسره [illegible] بر وزن [illegible]
و صبورات
ق

للشبهات
بضم الاولی والثانی جمع شبهه کظلمات
و ظلمه و بضم الاولی و سکون الثانی جمع
الجمع و هو الشبه [illegible] کغرفات
غرف

خ ٣

للمثلات
بفتح المیم و ضم الثاء جمع مثله بفتح
الاولی و ضم الثانی و هی العقوبة
ق

تزعزعت
تزعزع از باب [illegible] جنبانیدن
باد است درخت را و تزعزع از باب
تفعلل یعنی
جنبید
تزحزحت
ق

سواری
بر وزن [illegible] جمع ساریه بمعنی
ستون [illegible] ازباب
[illegible] ابر

النجر
بفتح [illegible] مثل نجار
بر وزن کتاب [illegible] بر وزن
غراب ازباب نصر
ق

شده است برای ایشان جای صدق هدایت و این از قبیل اسناد فعل است بمفعول از روی مجاز و اصل کلام حقیقت انجام
اینست که وعموا عن الصدق یعنی کور شده اند از دیدن محل صدق هدایت بجهت غلظت غشاوه شبهه چشمهای بصیرت ایشان
کور گشته اند از دیدن طریق صدق هدایت و بواسطه آن از صراط مستقیم منحرف شده اند و در وادی ضلالت
هلاکت افتاده مثل کوری که راه بمطلوب نبرد فالهدی خامل پس راه راست بی نام گشته یعنی انوار دین در میان
ایشان مخفی گشت والعمی شامل و کوری عام است بجهت عدم استضائه همه ایشان بضوء ایمان عصی الرحمن
عصیان کرده شده است رحمن یعنی که فرمان او را کار نمی بستند بصراط مستقیم و نمیرفتند ونصر الشیطان
و یاری داده شده است شیطان باینطریق که متابعت او نموده اند در ضلالت و طغیان وخذل الایمان و فرو
گذاشته شده است ایمان بسبب عصیان نمودن باوامر مالک منان فانهارت دعائمه پس ویران شد ستونهای ایمان
وتنکرت معالمه و ناشناخته شد یعنی محو گشته از قلوب ایشان آثار و علامات آن ودرست سبله
فنا پذیرفته راههای آن یعنی بالکلیه قواعد ایمان از خاطر ایشان رفته وعفت شرکه و زایل گشته معظم
راههای آن بسبب عدم سالک از برای دل دین و طریق آل سید المرسلین است که در زمان گوشه نشینان اند از نظر مردم
پوشیده اند اطاعوا الشیطان فرمانبرداری کردند اهل این زمان شیطان را فسلکوا مسالکه پس سلوک کرده اند
و رفته اند در طرق مطالب او ووردوا مناهله و وارد شدند بر مواضع آشامیدن او یعنی در چشمهای او
آب گمراهی خورده اند در غمرات مناهج او بهم سارت اعلامه و بامداد ایشان روانند علمها و نشانهای او که بدان
کشنده خلایق بوادی ضلال و سلاسل وقام لواؤه و با ایشان قائم شده و ولایت ایشان علم ضلالت و فساد
او و قوله فی فتن متعلق است ببشارت و معنی چنین است که بامداد اهل ضلال روانند علمهای غوایت شیطان
در میان فتنها که آن ظلمات جهل است و احتمال دارد که متصل بما سبق نباشد بلکه متعلق باشد بکلامی که
سید رضی متذکر آن نشده و معنی چنین باشد که مردمان واقعند در میان فتنهائی که داستهم باخفافها
کوفته و پایمال کرده ایشان را بر سمهای خود همچنانکه شتران پایمال کنند اشیاء را ووطئتهم باظلافها
و لگدکوب کرده ایشان را بسمهای خود مانند بقر و غنم که لگدکوب کنند چیزها را وقامت علی سنابکها و راست
بایستاده بر طرفهای مقدم سمهای خود چون خیل و مخفی نیست که وصف دوس و وطی مشعر است برای فتن ذکر اخفاف
و اظلاف و سنابک ترشیح است و حاصل کلام اینست که آن قوم بدان فتنه گرفتارند پای بست فریب شیطان
فهم فیها تائهون پس ایشان در آن فتنها سرگردانند حائرون متحیر و سرگردانند در بیابان خود باطل جاهلون
ناداننده بامر خویش و اصلا علمی بآن ندارند مفتونون در فتنه افتاده شدگانند بفتنهای ناکسان و
اراذل شیطان از اتباع سبیل رحمن فی خیر دار در بهترین سرا که زمین مقدس شام است وشر جیران و بدترین
همسایهها که اصحاب معاویه اند که مسمی اند بقاسطین بعضی برآنند که مراد زمین عراقست و اصحاب او که ایشان را بجهاد
خواند اجابت ننمودند و امتناع کردند و نزد بعضی آن دنیا است که مراد اعمالست خیر و نسبت بکسی است که
قیام نماید باو و بعبادت و اکثر متجاوزان و اشرار اند و بیشتر خلق او شر جیرانند بامر باز خیر او مکرم باشد شر جیران
قریش و بهم تقدیر نومهم سهود خواب ایشان بیخوابیست وکحلهم دموع و سرمه ایشان اشکهاست این
هر دو فقره کنایتند از شدت اهتمام ایشان بحرب و عدم استقرار ایشان از فتنه و آشوب یعنی ایشان بواسطه
نهایت حرص بمحاربه و غایت اهتمام بفتن بالکلیه دور از راحت اند خواب گرفته اند بواسطه مشغولی مخواب

شتافتند

خامل
بالخاء المعجمه خمل ذکره وصوته از باب نصر و مصدر آن خمول بروزن سرور یعنی پوشیده شد ذکر او و صیت او
ق

فانهارت
باب انفعال از هار البناء هورا از باب نصر یعنی ویران شد بناء وانهار گذشت
ق

شرکه ن د
شرکه ن د

شرکه
بفتح اول و دوم بمعنی دام شکار کننده و صیاد و از راه جاده‌ای اوست یا آنکه راههای سخت که پنهان نیست بر تو
ق

خ

وطئتهم
از باب فرح وطئه یطئه یعنی پای زد بر او و سپرد او را مشی و وطأ توطئة
ق

سنابک
جمع سنبک بروزن قنفذ کناره و طرف سم است

تائهون
تاه یتیه از باب ضرب و صفت آن تایه بروزن کاتب و تیاه بروزن شداد و تیهان بروزن شیطان است و تیه بالکسر بیابانست و جمع آن اتیاه بروزن اشجار و اتاویه بروزن اباطیل
جراید
ق

سهود
مصدر سهد از باب سمع و سهد بضم بیخوابیست
۱۴

شناخته‌اند بسبب شدت غضب و خشم چشم ایشان سرخ گردید و چشمی که حاصل میشود از بخار متصاعد بدماغ نزد غضب
و هیجان نفس و اصلا بتسکین حدت و تهییج که آن کحل الجواهر و سایر اشیا است مشغول نمیشوند و همیشه تن مقدم
میشمارند بِأَرْضٍ عَالِمُهَا مُلْجَمٌ بزمینی که دانای آن لجام کرده شده است الجام منع نمودن خود را باشاره
بنفس نفیس خود شده است وَجَاهِلُهَا مُكْرَمٌ و نادان آن اکرام نموده شده است بانواع حرمت و ارجمندی کنایه است
از معاویه مِنْهَا يَعْنِي آلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بعضی از این خطبه را ذکر نموده آل پیغمبر را یعنی بعد از کمالات
ایشان نموده باین وجه که هُمْ مَوْضِعُ سِرِّهِ ایشان موضع سر الهی اند و موصوف‌اند بعلوم نامتناهی وَمَلْجَأُ أَمْرِهِ
و پناه امر او میباشند زیرا که ایشان بر وجه قرب و قوه حق قیام مینمایند باوامر او پس امر الهی مکنون ضمیر ایشان است
وَعَيْبَةُ عِلْمِهِ و موضع نهادن علم او میباشند و صندوق دانش او و چونکه عیبه موضع حرز چیزی میباشد پس ایراد
برای نفوس شریفه ایشان مستعار شده بجهت مشابهت با ایشان بحفظ آنچه در غیبت بوی نهند
چه ایشان حفظه اسرار الهی و نگهبان علم او میباشند بمعنی که از تغییر و تبدیل نگاه میدارند آنچنانچه که هست
بمردم میرسانند وَمَوْئِلُ حُكْمِهِ و مرجع حکمتهای او میباشند زیرا که حکم او سبحانه نزد ایشان است در حینی که علوم
و حکم مفقود است نزد اهل عالم از ایشان طلب میکنند وَكُهُوفُ كُتُبِهِ و مخزنهای کتابهای او میباشند و فرقان
و سایر کتب الهی که بانبیاء نازل گشته چه تاویل و تفسیر آن کتب کما ینبغی میدانند وَجِبَالُ دِينِهِ و کوههای
دین او میباشند که نگاه میدارند آن را از تزلزل و وجهه شیطان و از تبدیل و تحریف همچنانکه جبال نگاه
میدارند زمین را از تحرک و تزلزل بِهِمْ أَقَامَ با ایشان راست کرده و درست داشته انْحِنَاءَ ظَهْرِهِ
کجی پشت نبی خود را که ضعیف بود در بدایت اسلام وَأَذْهَبَ ارْتِعَادَ فَرَائِصِهِ و ببرد بواسطه ایشان لرز
است لرزیدن گوشت پهلوها میان پهلو و شانه آنحضرت و این کنایت است از ذهاب خوف و هول آنحضرت بسبب معاونت
اهل بیت زایل گردانید هول و ترس پیغمبر را که در حینی که محاربه و مقاتله او واقع میشد چه دعوت
تازه بود حینی که دین اسلام قوت یافته و دشمنان دین موجود بودند با آنحضرت مقهور و مقتول شده اند بدانکه
همه ضمایر مفرده راجعند بباری تعالی مگر ضمیر ظهره که برسول یا بدین راجع است و ضمیر فرائصه نیز بآنحضرت
راجع است و بعضی برآنند که همه عاید برسول الله صلی الله علیه وآله الا ضمیر کتبه و این ضعیف است منها
يعني قَوْمًا آخَرِينَ بعضی دیگر از این خطبه را ذکر نموده قوم دیگر را که آن معاویه است و اهل شام یا اصحاب جمل
یا جمیع خوارج و آن این است که زَرَعُوا الْفُجُورَ کاشته اند خوارج تخم نافرمانی آنحضرت را در دلهای
تیره خود و پنهان کرده اند انحراف طریق حق را در سینه پر کینه خود وَسَقَوْهُ الْغُرُورَ و آب داده اند انحراف و نافرمانی را
بآب غفلت و فریب وَحَصَدُوا الثُّبُورَ و درو کرده اند هلاکت دنیا و آخرت را که حاصل آن غرور است چه
هلاک شدند در دنیا بشمشیر آنحضرت و جمیع غازیان و در آخرت معذب گشتند بعذاب نیران بدانکه استعاره لفظ زرع
از برای خوارج باعتبار آنست که ایشان اصل ضلالت شدند و اساس خلاف و وصف سقی از برای ایشان بجهت
نمای ایشانست در زیادتی غفلت و انحراف ایشان از طریق حق و وصف حصاد ثبور از جهت هلاکت ایشانست در
دنیا و عقبی و چونکه اهل بیت موضع سر الهی و مخزن علوم و حکم او بند و جمیع خلایق بر چشمه حیات بخوف
ایشان از تشنگی هلاکت نجات مییابند از این جهت رحمت ایشان میفرماید که لَا يُقَاسُ بِآلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى
اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قیاس کرده نمیشود بآل محمد مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَحَدٌ از این امت هیچ یکی در وفور علم و کمال التفات

ملجم
بر وزن مکرم صیغه مفعول باب افعال الجم یلجم از باب افعل یفعل الجام مثل کتاب معرب است و فارسی آن لگام است
ق

والموئل
بکسر الهمزه الملجأ ما ذکر من ان الموئل المرجع من آل الامر الی کذا اذا رجع حسن ان ثبت جواز قلب الهمزه واوا والواو همزه او القلب فی امثال هذه الموارد قیاسا او سماعا والا فما ذکرناه و هو المتعین
دره

والفجور
والغرور والثبور بضم الاوائل مصادر من فجر و غر و ثبر بمعنی الانبعاث فی المعاصی والاطماع بالباطل والهلاکت والویل والعذاب
ایضا
دره

و در رتبهٔ منزلت ایشان چه ایشان مواضع اسرار حق‌اند چنانکه مذکور شد وَلا یُسَوّی بِهِم و برابر کرده نمیشود
با ایشان مَن جَرَتْ نِعْمَتُهُم عَلَیْهِ اَبَداً آنکسیکه جاری شد نعمتهای ایشان بر او همیشه و از نعمت ارشاد قواعد دین و علم
یقین است و شکی نیست که منعِم افضل است از منعَم علیه خصوصا مثل نعمت ارشاد اصول ایمان و قواعد اسلام پس
دیگری را چگونه رسد که خود را بر ایشان تفضیل کند و اولی بخلافت داند و لهذا اجماع است که این اعتقاد کردند
مردود حق گشتند و هدف تیر طعن و لعن شدند و صدق و کمال ایشان را ندیدند و چگونه برابری نماید کسی با ایشان با آنکه
کمال عصمت و طهارت و ارشاد دین و ملت و فنون علم و حکمت و اسرار معرفت و غایت بلاغت و براعت و فرط سخاوت و
شجاعت و قرب منزلت بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله و انقطاع از ما سوی الله بالکلیه در ایشان حاصل است هُمْ اَساسُ الدّینِ
ایشان اصل دین‌اند و عِمادُ الْیَقینِ و ستون یقین‌اند زیرا که اسباب ازالهٔ جمیع شبهات‌اند اِلَیْهِمْ یَفیءُ الْغالی
بسوی ایشان راجع میشوند و باز میگردند غلو کنندگان و افراط نمایندگان یعنی درگذرندگان از صراط سوی
و منهج حق وَبِهِمْ یُلْحَقُ التّالی و با ایشان ملحق میشوند واپس افتادگان و تفریط و تقصیر کنندگان زیرا
چه ایشان معیار عدالت‌اند و منهج صدق و صراط سوی و معصوم و محفوظ از شائبهٔ افراط و تفریط وَلَهُمْ خَصائِصُ
حَقِّ الْوِلایَةِ و مر ایشان راست خاصیتهای حق امامت که از عموم امت ممتازند مثل اخلاص و آیات واضحه و معجزات باهره
بخلعت خلافت وَفیهِمُ الْوَصِیَّةُ وَالْوِراثَةُ و در میان ایشان دائر است وصیت حضرت رسالت و میراث کونین از
او زیرا که ایشان مِن جَمیعِ الْوُجوه اقرب‌اند از غیر بحضرت رسالت اَلْآنَ اِذْ رَجَعَ الْحَقُّ اِلی اَهْلِهِ این هنگام
آنست که راجع شود حق خلافت باهلش وَنُقِلَ اِلی مُنْتَقَلِهِ و زمان آنست که منتقل شود رتبهٔ امامت بمحل نقلش
و این ایماء است بآنکه منصب خلافت قبل از او بغیر حق داشتند و خلعت و ولایت را بظلم از او خلع نموده‌اند من غصب حقه و ظلم علیه

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلامُ الْمَعْروفَةِ بِالشِّقْشِقِیَّةِ د

وَالْمُقَمِّصَةِ و از جمله خطبه که مر آنحضرت راست خطبه ایست که مشهور است بشقشقیه و مقمصه و در این خطبه
مذکور است شکایت آنحضرت و تظلم او در امر خلافت و امامت بدانکه اهل سنت منکر این خطبه‌اند و آنچه
متضمن شکایت است در امر خلافت از خطبهٔ بکر و معتقد ایشان که شکایت در امر خلافت اصلا از آنحضرت
صادر نشده و بعضی از ایشان نسبت داده‌اند این خطبه را بسید رضی الدین رضی و حق آنست که این از مقوله افراطات
و کمال تعصب و عناد زیرا که منافسه که میان صحابه بود در امر خلافت معلوم الضروره است و از جمله بدیهیات
کسیکه اخبار ایشان شنیده و تشاجر و تنازع که در موضع سقیفه واقع شده استماع نموده و تخلف امیر المؤمنین
و اعیان بنی هاشم از بیعت امری ظاهر است که دفع آن نمیتوانند کرد الا جاهل یا معاند و هرگاه که ثابت شد که آن
حضرت را در این امر مناقشه بوده پس شکایت او در امر خلافت متحقق الوقوع باشد اگرچه این شکایت بسمع حد
نرسیده باشد چه جای آنکه این شکایت بسر حد تواتر رسیده و در میان انام مشهور و معروف گشته و منقول است
از علما و ادبای موثوق القول که این خطبه قبل از مولد سید رضی الدین بوده است پس چگونه از او صادر
باشد و ابن میثم آورده که من یافتم این خطبه را بخط وزیر ابن فرات که زیاده از شصت سال قبل از مولد سید رضی
الدین نوشته بودند و وجه تسمیه این خطبه بشقشقیه آنست که در آخر این خطبه بر زبان آنحضرت جاری شد که هذه
شقشقة هدرت ثم قرت از این جهت باین اسم اشتهار یافته و وجه تسمیه آن بمقمصه آنست که در اول این خطبه میفرماید

یعنی
از فاء یعنی همیشه و فیئه یعنی بازگشتن
از باب ضرب یضرب و جمع فیئ افیاء
و فیوء بدو ضمه است ص

والولایه
ولی بمعنی قرب و نزدیکی آمده است و بمعنی
محبت یا منت و تصرف کردن هم آمده
مصدر آن ولایه بفتح است و بکسر
امارت بمعنی کار و پادشاهی
و فرمان روائی است
از باب حسب و فرح
ق

والوراثه
ورث آباه و ورث شیئا من ابیه بکسر راء از
باب حسب شد مانند یعده ورثا
و وراثة و ارثا و رثة بکسر اینها و رهم
اینها
ق

و کان قد جمع د

الشقشقیه
والمقمصة القمیص کرنجه و هو شیء
کالرئة یخرجه البعیر من فیه اذا هاج و وجه
التسمیه لقوله لابن عباس تلک شقشقة
هدرت ثم قرت و وجه التسمیه بالمقمصة
لاشتمالها علی لفظة التقمیص و هذا
من قبیل تسمیة
الکل باسم
جزئه

صادر گشته که أما والله لقد تقمصها فلان یعنی آگاه باشید بخدا سوگند که پوشید فلان خلافت را چون
پوشیدن پیراهن و مراد بفلان ابی بکر بن ابی قحافه است که اول خلفاء است و در بعض نسخ تصریح باسم و شده باین
طریق که لقد تقمصها ابن ابی قحافه خلافت را بمنزله قمیص در بر خود کرده وانه لیعلم و حال آنکه او علم داشت
ان محلی منها آنکه محل من از خلافت محل القطب من الرحی همچو محل قطب است از سنگ آسیا و قطب
میخیست که آسیا بر آن میگردد یعنی مدار است که همچنانکه قطب نظام احوال آسیا و مدار اوست من نیز نظام خلافت و مدار
آنم ینحدر عنی السیل بزیر میآید از من سیل علوم و حکم تشبیه فرموده نفس نفیس خود را بجبل منیع عالی که از او سیل
منحدر میشود یعنی همچنانکه از بلند کوه فرود آید سیل بزیر میآید علوم کثیره و حکم وافره و تدبیرات و نصرت کافیه از من منحدر
میگردد و بخلفا و دیگران منتشر میشود و علو رفعت من در رفعت علوم و حکم بمرتبه ایست که ولا یرقی الی الطیر
بر نمی آید و بلند نمیشود بسوی من هیچ پرنده و نمیرسد بدرجه کمالات من دست هیچ بلند پرنده این کلام دفع فرمایند را
تمام دارد بر جهل ابوبکر و عمر لیاقت خلافت را با بودن مرد جاهلانی مانند که با عث بوده اند با آنکه با وجود اعلم افضل مفضول را
خلیفه دانسته اند چونکه منصب مرا غصب نمود و خلعت خلافت مرا خود در بر کرد فسدلت دونها ثوبا پس فرو گذاشتم
نزد آن خلافت جامه صبر را یعنی محجوب شدم بحجاب هدو و گشتم از طلب آن باز داشتم و طویت عنها کشحا و در نوردیدم
از آن تهیگاه را و بیکجانب شدم یعنی اعراض نمودم از آن و اصلا التفات بجانب آن نکردم و طفقت ارتئی
و در ایستادم بفکر کردن در امر خود و جولان رای در فکر بین ان اصول میان آنکه حمله کنم بید جذاء بدست بریده
این کنایه است از عدم معاون و ناصر چه مرد بی دست و بی یار زدو از وده کن نبوند او اصبر یا صبر نمایم و شکیبائی پیشه کنم
علی طخیة عمیاء بر ظلمتی که متصف بکوری است این کنایه است از شدت التباس در امر خلافت یعنی با شکیبائی
و نزد مرد بر تاریکی التباس امور خلافت که خلقان بان مهلکه مبتلا شوند و بواسطه آن در وادی ضلالت می افتند
مثل کوری که بان راه نبرند و در چاه هلاکت افتند یهرم فیها الکبیر صفت بعد از صفت است یعنی آنچنان
ظلمتی که نهایت پیری میرسد در آن بزرگ سال و یشیب فیها الصغیر و بحالت پیری میرسد در آن خورد سال بسبب عدم
انتظام امور معاش و یکدح فیها مؤمن و تعب و رنج میکشد در آن مؤمن بجهت شدت سعی و اجتهاد در حصول
حق و دفع فساد و نمیرسد بان حتی یلقی ربه تا میرسد بپروردگار خود و چون حال بر این منوال بود فرأیت ان الصبر
علی هاتا احجی پس دیدم که صبر کردن بر این شدت ظلمت اقرب است بعقل و اولی و الیق است بان که سبب عدم
نظام اسلام بواسطه عدم معاون و کثرت معاند فصبرت پس صبر کردم و ترک منازعت و محاربه نمودم
وفی العین قذی در حالتیکه در چشم من خاشاک بود و غبار که از آن بدا میبافتم و متاذی میشدم و فی الحلق
شجا و در گلوی من استخوان گرفته بود که از آن منغص بود عیش من این هر دو فقره کنایه اند از شدت غصه و غم
مزاحمت صبر و الم و سبب این شدت غصه و تلخی صبر این بود که اری تراثی نهبا میدیدم میراث خود را که منصب خلافت است
غارت یافته بعضی گفته اند که این میراث فدک است که حق فاطمه بود علیها السلام و بسبب علاقه زوجیت و اتحاد
میراث او را که غصب کرده بودند میراث خود گفته و مال او را حکم مال خود داده و این نیز میراث همه بود حتی
مضی الاول لسبیله تا آنکه یعنی ابوبکر براه خود و بدار القرار شتافت فادلی بها پس فرو گردانید
خلافت را و القا کرد آنرا الی فلان بعده بفلان بعد از خود مراد عمر بن الخطاب است که ابابکر او را بعد
از خود خلیفه گردانید از جمله ظرایف و عجایب است که نزد اهل سنت و جماعت نص کردن ابابکر عمر را بر خلافت

تقمصها
التقمص لبس القمیص استعاره علیه السلام ... للعلاقه و تشبیهها بالقمیص قمص الفرس
یقمص از باب ضرب و نصر ... قمیص یعنی
پیراهن است و جمع آن قمص بدو ضمه
و القمصه بر ... الفرجیه و قمصان
بروزن عثمان میآید
ق

لا یرقی
از باب فرح
ق

طویت
الصحیفه بطویها از باب ضرب یعنی
نوردید نامه را و پیچید
ق

طفقت
از باب ضرب و فرح و مصدر آن
طفق و طفوق بروزن سرور است
ق

طخیه

منها خذ

و یکدح خذ

طخیه
بحرکات ثلث در اقرب بمعنی تاریک است
ق

عمیاء
بروزن حمراء و عمیه بروزن
فرح و عمیه بتشدید یا مؤنث
اعمی بروزن احمرات و عمی
از باب فرح می آید
ق

احجی
تقدیم الحاء المهمله علی الجیم و حجا از باب
فرح و حجی بروزن کتف و حجی
بروزن قفل ...
ق

در حال مرض صواب است نص کردن پیغمبر صلی الله علیه و آله امیر المؤمنین را بر خلافت در حال مرض ناروا و ناصواب
نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا بدیهم و صاحب کشف الغمة رحمه الله چند بیتی در این باب آورده که دو بیت از آن است
شعر اوصی النبی فقال قائلهم قد ضل یهجر سید البشر و اری ابا بکر اصاب و لو یهجر فقد اوصی الی عمر
یعنی وصیت کرد پیغمبر بخلافت یا امیر المؤمنین و نص کرد بر او پس گفت گوینده از ایشان مراد عمر بن الخطاب است
که بتحقیق گمراه شد و خطا کرد با این وصیت هذیان میگوید در وقت نقل بهتر آدمیان و چنان میبینم که ابو بکر را صواب
کرده و هذیان نگفته که خلافت را باو وصیت نموده ثم تمثل بقول الاعشی بعد از آن امیر المؤمنین علیه السلام
مثل زد بقول اعشی که او میمون بن جندل است از بنی قیس بن ثعلبة که از قصیده ایست که در مدح عامر و هجو علقمه
گفته بود شتان ما یومی علی کورها و یوم حیان اخی جابر بدانکه ما در این بیت زائده است
و ایراد آن از برای تاکید مبالغه است و یومی مرفوع المحل است که اسم فعل است و یوم معطوف است بر یومی و حیان
و جابر پسران سمین بن عمرو اند از اولاد بنی حنیفه و ابن حیان مردی فرمان مطاع و صاحب حصن و حصار بوده در
بلده یمامه و نعمت وافر داشت و در رفاهیت تمام و مشقت سفر نمیکشید و رعایت و صله بسیار از جانب که میکرد
و اعشی ندیم وی بود و این بیت اعشی اظهار مبالغه میکند میان روز خود و روزی که برنج سفر گرفتار است
و دور از اوطان و روزی که بر تنعم میگذرانید نزد حیان و میگوید که چه بعید دور است روز من که بر پشت
ناقه ام و رنج و مشقت سفر میکشم در هواهای گرم و روز حیان که برادر جابر است یعنی روزی که در نعمت فراوان و ناز
نزد حیان و ندیم اویم غرض از این تمثیل بر وجهی که سید مرتضی قدس سره تفصیل یافته نموده بیان مبالغه و دوری است
میان حال خویش که گرفتار محنت است و همیشه قرین مشقت و میان حال قومی که در وسعت عیش و رفاهیت اند
محظوظ از نعمت و جمعیت و محتمل است که یوم حیان منتعمان باشد از برای زمان آنحضرت با حضرت رسالت و آنچه ورود
در صحبت وی بحصول میرسید از فوائد جسیمه و کمالات عظیمه و روز کور منتعمان باشد از برای زمان خویش بعد
رسول الله صلی الله علیه و آله و آنچه کشید از صبر نمودن در اسفار و عداوت اشرار نابکار و متاعب و محن
و مشقت و صبر فتن فیا عجبا بینا هو یستقیلها فی حیوته پس ای عجب در وقتی که ابا بکر طلب فسخ نمود عقد ملازمت
بجهت ثقل آن و آن حین حیوة او بود که گفت اقیلونی فلست بخیرکم و علی فیکم اذ عقدها لآخر بعد وفاته
هنگامی که عقد کرد خلافت را از برای دیگری بعد از مردن او یعنی ملاحظه نمودن این هر دو حال متباین
و متناقض محل تعجب است لشد ما تشطرا ضرعیها مراد از این سخن شدن که قسمت ابا بکر و عمر هر دو پستان خلافت را
لفظ ضرع مستعار است از برای خلافت بجهت تشبیه خلافت بناقه در انتفاع و وصف تشطر از برای ابا بکر و
عمر بجهت شراکت ایشانست در امر خلافت اخذ نمودن نفع از آنچنانکه دو دوشنده که دو پستان
ناقه را و نفع کبیر بدان و منفعت زیاد از دو پستان خوش فصیرها پس گردانید ابا بکر خلافت را فی حوزة خشناء
در طبیعتی خشن و درشت یغلظ کلمها که غلیظ میبود جراحت که حاصل میشد از آن و یخشن مسها و درشت میبود
این هر دو مکنی باشد و وصف عمر است بجناب غلیظ القول بودن و جراحتی که از قول او در قلب حاصل میشد تا اثر عمیق
تاثیر آن میبود و خشونت و بیم تیر بود که در جنبی کابن عباس رضی الله عنه بعد از فوت او اظهار مسئله عول نموده از وی پرسیدند
که چرا در حیات عمر اظهار نکردی فرمود که از غلظت و خشونت قول او اندیشه نمود و نیز در صفت آن سفر با یلا
و یکثر العثار فیها و بسیار میبود سر در زدن او در مسائل دینیه و الاعتذار منها و عذر گفتن او از لغزش

شتان
بفتح النون و کسرها علی ان یکون تثنیة
شت قلیل و هو اسم فعل بمعنی الماضی
شتان ما بینهما ای بعد ما بینهما
دره مر

کور
بضم الاول و سکون الواو رحل الناقه
بأداته و هو کالسرج للفرس
دره مر

حیان
فعلان من الحیاة بثبت العرب صرفه
الف العلم فیا و یقال حیان بزیاده
المیم المعنی واحد دره مر

الحوزة
کرونة الطبیعة و الناحیة ایضا
صدار

الخشناء
مؤنث وصف من الخشونة
دره مر

العثار
عثر کضرب و نصر و علم و کرم و مصدره
ای عثر بفتح اعثر و عثیر بیاء تحته الامیر و
عاثور بر وزن عاشور حبابی
العثار اعتذار منها و بمعنی
شرمت مثل خمار
بروزن کتاب
ق

از طبیعت در مسائل شرعیه وقتی که ظاهر میشد از انچه مشهور است که مکرر گفته لولا علی لهلک عمر فصاحبها
کراکب الصعبة پس صاحب ان طبیعت با غلظت چو سوار ناقه سرکش است که زمام کشنده باشد ان اشنق لها
اگر بکشد مهار ان ناقه را تا سر او را بالا کند و از متحرک بودن باز ایستد خرم یعنی بشکافد و مجروح سازد بینی او را و بسبب ان
در مشقت افتد وان اسلس لها و اگر رها کند و فرو گذارد او را تقحم یعنی بیفتد بر روی خود بشدت در صعوبت و واقع
شود در مهالک حاصل انکه صاحب ان طبیعت غلیظه اگر بسیار میشود انکار داوری انچه مدعا منازعت مینماید معترض
میشود در ان بجهالت خود در مشقت می افتد و اگر مسامحه مینماید با خلال واجب هلاک میشود در بادیه
ضلالت فمنی الناس لعمر الله پس قسم ببقای خدای که مبتلا شدند مردمان بخبط و شماس یعنی با انداختن خود را
در غیر طریق قویم و در مبتلا شدن از صراط مستقیم وتلون و اعتراض یعنی مختلف احوال شدن و میل نمودن از
طریق بی استقامت چه طریق مستقیم از ایشان پوشیده شده و راه استقامت بر ایشان مخفی گشته فصبرت
پس صبر نمودم با رنج علی طول المدة بر درازی روزگار و شدة المحنة و سختی اندوه و غم بسیار حتی اذا مضی
لسبیله تا هنگامی که در گذشت عمر براه خود یعنی مرد و جای بالکان پیمود بمحل خود جعلها گردانید خلافت را
فی جماعة زعم انی احدهم در جماعتی که گمان برد که من یکی از ایشانم در رتبه و مساوی ایشانم در محل
و مرتبه این جماعت اشارت است باهل شوری و ملخص این قصه انست که چون ابو لؤلؤ عمر را زخم زد اعیان صحابه
نزد او حاضر شدند و از او سوال کردند از استخلاف مردی که صلاحیت این امر داشته باشد جواب داد که من
دوست ندارم انکه هیچ زنده و مرده متحمل امر خلافت شود قوم گفتند که البته مردی برای تعیین میباید کرد
ابرای این امر تا کار اسلام بهرج و مرج نانجامد گفت اگر اجابت میکنید و اطاعت قول من مینمائید من بگویم که
صلاحیت این امر که دارد گفتند که ما مور بتوانیم بعد از ان گفت صالحان این امر هفتند یکی سعد زید چون
او از اهل بیت من است و او را بیرون میکنم از اینکار در غرض او ان بود تا مردم بگویند او بی غرض است در این امر و شش
دیگر علی است و سعد وقاص و عبد الرحمن بن عوف طلحه و زبیر و عثمان اما سعد بسبب عنف و غلظتی که دارد لایق
این امر نیست و عبد الرحمن بن عوف بواسطه انکه قارون این امت است لیاقت اینکار ندارد و طلحه بواسطه
انکه متفاخر و متکبر است لایق منصب خلافت نیست و زبیر بخیل است و بسخاوت پیشامد او نرسیده پس او نیز از این
خارج باشد و عثمان دوست میدارد قوم خود را و تعصب ایشان مینماید علی حریص این امر است و بسیار بان راغب
پس ایشان از اینکار نیز معزول باشند با انکه انحضرت بفرموده خدا و رسول حق خود را که بغصب گرفته بودند
طلب میفرمود ایشان را احمل بحرص میکردند و از ان امر انکه گفت صهیب با مردم نماز گذارد و این شش نفر را
در این مدت در خانه باز دارند تا بر یکی از انها اتفاق نموده شود بعد از ان گفت اگر چنانچه متفق شوند
پنج کس و یکی ابا کند او را بقتل ارند چون میدانست که امیر المؤمنین ع با ایشان اتفاق نخواهد نمود از
جهت انبیعت را بر لسان راندند خیانت ایشان تا او را بقتل ارند و اگر این امر بر سه کس قرار گیرد و سه دیگر ابا کنند ان
سه کس که عبد الرحمن بن عوف با ایشان باشد بگذارند و ان سه کس دیگر را بکشند عبد الرحمن گفت ثلث
این امر از ان من است و از ان سعد که ابن عم من است ما خود را اخراج کردیم تا مردی را که از همه شما باشد
اختیار کنیم پس قوم گفتند که شما را با این اختیار رضا دادیم غیر از علی که رضا نمیدهیم تا که متهم است
و چون عبد الرحمن از رضا دادن ایشان نسبت بامیر المؤمنین ع نومید شد بسعد رجوع کرد و گفت بیا تا علی را تعبیر

اشنق
شنق البعیر شنقا از باب ضرب و نصر یعنی از داشت شتر را با فسار و مهار او تا انکه بلند کرد سر او را مثل اشنقه
ق

خرم
از باب ضرب بمعنی شکافتن و خرم فلانا یعنی شکافت پرده میان دو بینی فلان را و خرم هو از باب فرح یعنی پس شکافته شد پرده میان دو بینی او
ق

منی
من مناه و یمنی از باب ضرب یعنی آزمود او را
ق

لعمر الله
والعمر بفتح العین وضمها اسم لمدة الحیوة ولا یستعمل فی القسم الا بالفتح
درر

خ ۴

شماس
وشمس الفرس از باب نصر مصدر ان شموس و شماس بر وزن سرور و سحاب یعنی منع کرد پشت خود را از سوار شدن باو
ق
و در بعض کتب دیگر مصدر انرا شماس بر وزن کتاب نقل کرده اند
۱۲

کنیم و با او بیعت نمائیم و هرگاه که ما با او بیعت کردیم مردم نیز با او بیعت خواهند نمود سعد گفت اگر عثمان با او بیعت
میکند ثالث او باشم و اگر عثمان را متولی این امر میگردانی محبوبتر است نزد من از علی و چون عبد الرحمن از مطاوعت
سعد نومید شد با ابو طلحه و پنجاه کس دیگر از انصار روی بامیر المؤمنین ع آورد و دست مبارک او بگرفت و گفت
با تو بیعت میکنم بشرط آنکه عمل کنی بکتاب خدا و سنت رسول خدا و سیرت خلیفتین ابابکر و عمر آنحضرت فرمود که بیعت کن با من
بر آنکه عمل کنم بکتاب خدا و سنت رسول او و اجتهاد نمایم برای خویش بنحوی که میسر است پس دست او را که بمنزله دست رسول بود رها کرد و بعثمان
روی آورد و دست او را گرفته بدو گفت آنچه با امیر المؤمنین ع گفته بود عثمان گفت بلی با این شروط قیام نمود پس سه بار مکرر
کرد این گفتار را بر علی ع و عثمان و از هر یک همان جواب شنید بعد از آن گفت خلافت تراست ای عثمان و با او بیعت
کرد و همه قوم به بیعت او روی آوردند این بود مجمل سخن و در بعضی نسخ واقع است که زعم انی سادسها یعنی گمان برد
عمر که من ششم جماعت باشم و داخل باشم در سلک ایشان یعنی مساوی ایشان باشم در رتبه آنکه در عقب این کلام
استغاثه بملک علام نموده میگوید فیا لله وللشوری پس خداوند بفریاد من رسد از این شوری انظر کن متی اعترض الریب
فی چگونه عارض شد شک مردمان در رتبه من مع الاول منهم با اول ایشان و تردد نمودند که آیا او در مرتبه
من برابر است تا به مراد سعد وقاص است که منحرف بود از آنحضرت و بهیچوجه با او موافقت ننمود و بعد از قتل عثمان
نیز تخلف نمود از بیعت آنحضرت حتی صرت اقرن تا بمرتبه که گشتم مقارن داشته شدم الی هذه النظائر با امثال
این طایفه در مرتبه فضل و استحقاق و اگر چه فی الحقیقه میان من و ایشان در مرتبه فضل و رتبه استحقاق بعد المشرقین
لکنی اسففت لکن من بطریق مدارا نزدیک شدم بزمین در طیران اذا اسفوا هنگامی که ایشان نزدیک شدند
بزمین و طرت اذا طاروا و طیران کردم وقتی که طیران کردند یعنی چون مرا همشل ایشان داشتند در جمیع حالات
مدارا و مواسا نمودم با ایشان و صبر کردم بر سر کشیدن در همه اوقات فصغی رجل منهم پس میل کرد و منحرف شد
از من مردی از ایشان لضغنه از جهت حقد و حسد خود مراد سعد وقاص است که بعد از عثمان از بیعت آنحضرت
تخلف نمود و مال الآخر و میل نمود مرد دیگر و اعراض نمود از بیعت من لصهره از جهت دامادی و خویشی
او بعثمان از جانبین مع هن و هن با شیء قبیح و شیء قبیح یعنی میل و انحراف او مجرد مصاهرت نبود بلکه اسباب
با او بود دیگر از حقد و حسد است و مراد عبد الرحمن عوف است که میان او و عثمان مصاهرت بود باین وجه که عبد
الرحمن زوج ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط بود و او خواهر مادری عثمان بود حاصل که ایشان با من موافقت
ننمودند بطریق تخالف رفتار نمودند الی ان قام ثالث القوم تا آنکه برخاست سیم قوم مراد عثمان است نافجا
حضنیه در حالتیکه باد کننده بود هر دو پهلوی خود را یعنی گاه خود را بین نثیله و معتلفه که میان موضع
سرگین او و موضع علف او است مثل شتر که هر دو جانب او بر آمده باشد بواسطه کثرت اکل و شرب این کنایت
است از آنکه همت او مصروف به توسع و ببیت المال و اشتغال او باکل و مشارب با اشارتست بکثرت تکبر او
بحیثیتی که منفور شده بود از کبر و نخوت هر دو فخا او و قام معه و برخواستند با او بنو ابیه فرزندان پدر او مراد
بنی امیه اند که خویشان وی بودند یخضمون مال الله میخوردند بجمیع دهان مال خدا را بخوشی و خوشحالی خضم
الابل مانند خوردن شتر بهمه دهن نبتة الربیع علف بهار را و وارد است که عثمان بن عفان از بیت المال
مبلغ چهار صد هزار دینار طلا بحکم را مادر خود داد و منقول است که ابو مخنف بن عبد الله بن خالد بن اسید
با چند کس دیگر از مکه پیش عثمان آمدند عثمان سیصد هزار درم از برای عبد الله فرستاد و برای هر یک از ایشان

فیا لله
وللشوری واللام فی لله مفتوحة لان مدخولها مستغاث وفی للشوری مکسورة لان مدخولها مستغاث فیه ویکون الواو فی وللشوری اما زائدة او للعطف علی محذوف المستغاث له ایضا وکان التقدیر فیا لله لی وللشوری ونحوه والشوری کطوبی اسم من شار الیه بکذا اذا اشار دره

اسففت
قد سف الطائر از باب نصر یعنی گذشت پرنده بر روی زمین واسف الطائر یعنی نزدیک شد پرنده از زمین در پرواز ق

الضغن
کالحقد لفظا ومعنا دره

بود

خ ع

اذا طاروا

وهن کاخ کلمة کنایة عن اسم الجنس ومعناه شیء وکثیرا ما تستعمل فی محل استهجان التصریح او کونه غیر مناسب له واصله هنو کاخو دره

حضنیه
تثنیة حضن بکسر اول فروتر از زیر بغل است از باب نصر ق

نثیله
نثل الفرس ثیل از باب ضرب یعنی سرگین افکند اسب نثیل بر وزن امیر سرگین نثیل بر وزن امیر است ق

النبتة
بکسر النون النبات دره

صد برات نوشت بعلی بن ارقم که خازن بیت المال بود و چون نزد او برات بفرستاد انها را بر داشته نزد عثمان
آورد عثمان گفت تو خازنی چرا برات رد میکنی گفت من خود را خازن بیت المال مسلمانان میدانم نه غلام تو باین
کار اولی است بعد از آن کلید بفرستاد او زد در منبر و بخشید عثمان از انفاذ امر خود را حاصل که باین نوع تضییع اموال مسلمانان
مینمود الی ان انتکث علیه فتله تا آنکه تاب داده بود ریسمان تابیده او و این کنایت از منتقض شدن امور او یعنی صحابه
نقض عهد او نمودند و او را در ورطه هلاک انداختند و اجهز علیه تکمیل شتاب نمود بر او بعد از جراحت بسیار
عمله کردار قبیح یعنی اعمال ناپسندیده او باعث قتل او شد و بواسطه آن صحابه بسرعت تمام او را بقتل رسانیدند
بعد از آنکه جراحت بسیار بر جسد او واقع شده بود و کبت به بطنته و بسر در آورد او را بطنته کثرت اکل و شرب او
یعنی کثرت اسراف او در بیت المال و بسیاری ظلم او در جمیع احوال سبب قتل او شدند و او را بهلاکت رسانیدند
فما راعنی الا و الناس الی و الناس از برای حالت و خبر مبتدا محذوف است متعلق جار و مجرور در الناس است و
یعنی یقبلون الی و فاعل راعنی مصدریست که جمله حالیه است یعنی اقبال الناس و تقدیر کلام چنین است که ما راعنی
الا اقبال الناس حال کونهم یقبلون الی یعنی نترسانید مرا بعد از قتل عثمان مگر اقبال کردن مردم بجانب من در حالتی
که ایشان بسبب بیعت رو بما آورده بودند و ازدحام و غلبه میکردند و بغلظت و کثافت در آن امر مانند مینمودند
کعرف الضبع مانند یال کفتار که در غایت غلظت و کثافت و درشتی است ینثالون علی و این خبر دوم مبتدا است
یا حال است از راعنی یا از الی یعنی مردمان پیاپی میآمدند بر من یا خود من حالتی بود که ایشان متعاقب وارد میشدند
یا اقبال مردم بسوی من در حالتی بود که بسبب تعاقب توجه مینمودند بر من من کل جانب از هر طرفی و ناحیه و غلبه
و هجوم میکردند حتی لقد وطئ الحسنان تا بمرتبه که در آن بیعت پایمال گردانیده شدند حسن و حسین علیهما
و شق عطافی و شکافته شد دو اطراف ردای من نزد کثرت ایشان بعضی گفته اند مراد بحسنان هر دو ابهام انحضرت اند یعنی
ابهاماند یعنی کوفته کردانیدند هر دو انگشت بزرگ مرا از جهت کثرت عقد بیعت و بعضی روایت عطفای دو
عطفان هر دو جانب پیراهن است تا هر دو طرف ردا یعنی هر دو جانب پیراهن من یا هر دو طرف ردای من دریدند
مجتمعین حولی در حالتیکه مجتمع بودند گرداگرد من کربیضة الغنم مانند گله گوسفند بجهت آنکه گوسفند
نزد عرب بصفت غباوت و قلت فطانت است از این سبب تشبیه فرموده ایشان را بربیضه غنم و چون ما را انمودند ناچار
امر خلافت را اختیار نمودم و اگر چه میدانستم که مآل ایشان بنقض عهد خواهد کشید فلما نهضت بالامر
پس چون بر خواستم بامر خلافت نکثت طائفة شکستند گروهی عهد بیعت را و مرقت اخری و بدر رفتند
جماعت دیگر از طریق شریعت مانند نهروانیان و قسط آخرون و فاسق شدند طائفه دیگر و خارج شدند از حق
و بجانب بطلان شتافتند مراد از ناکثین عایشه و طلحه و زبیر اند که عهد شکستند بر انحضرت خروج کردند در جنگ
بصره با او محاربه نمودند و مارقین خوارجند که در نهروان علم بغی بر افراشتند و با انحضرت در مقام محاربه در آمدند و قاسطین
قاسطین اند یعنی معاویه و اصحاب او که در صفین با انحضرت مقاتله نمودند کانهم گویا که ایشان لم یسمعوا کلام
الله سبحانه یقول نشنیده بودند کلام خدا که میفرماید تلک الدار الاخرة نجعلها للذین لا یریدون
علوا فی الارض و لا فسادا و العاقبة للمتقین یعنی سرای آخرت که نعیم جاودانیست گردانیدیم آن را از برای
کسانی که نخواهند بلندی و سرکشی در زمین و فساد و فتنه نمایند تا شورانگیزند در آن و از قانون شریعت منحرف شوند عاقبت
و خاتمه کار از برای پرهیزکارانست بلی والله لقد سمعوها بلی سوگند بخدا که بیقین شنیده اند آن را و وعوها

فتله
فتل یفتل از باب ضرب یعنی تابیده اورا
ق

کبت
کبه از باب نصر یعنی بروی در افکند اورا مثل اکبه از باب افعال
ق
و نفطت

البطنة
بکسر الاول و الکظة و هی شدة الامتلاء من الطعام بکسر الکاف
١٢

عرف
بضم اول و سکون ثانی موی گردن و یال اسب و بدو ضمه نیز آمده است از باب ضرب
ق

(٤٠)
عطفای

ینثالون
از باب انفعال ثول از باب فتح و انثال علیه القول یعنی از پی یکدیگر شد براو گفتن و بسیار شد
ق

عطافی
بکسر اول یعنی ردا از باب ضرب و عطیف بکسر عین و سکون طاء یعنی سوی است
ق

کربیضة
ربض یربض از باب ضرب و نصر آمده

وعوها
وعاه یعیه از باب ضرب یعنی نگاه داشت اورا
ق

در حفظ کرده اند و نگاه داشته اند انرا و لکنهم حلیت الدنیا و زینت داده و اراسته شده است دنیا و متاع زائل دنیا
فی اعینهم در چشمهای ایشان یعنی بواسطهٔ مغرور شدند بمتاع فانی این جهان و زینت و نعیم بیدوام بنظر ایشان
مکدر و بی نور شده است و از دیدن راه حق احول گشته و راقهم زبرجها و تعجب اورده است ایشانرا زیب و زینت
دنیای فانی و بسبب حب جاه از اوج شرف طاعت الهی و فرمان حضرت رسالت پناهی بحضیض هاویهٔ ضلالت طغیان و اطاعت
شیطان افتاده اند بعد از این اشارت میفرماید بعد رفع قبول خلافت بعد از تخلف ان میگوید که اما والذی
فلق الحبة بدانکه فلق بقول ابن عباس و ضحاک بمعنی خلق است فالق الحب که در قران واقع شده است یعنی ابن تمر بالمنوه دانه
و نزد بعضی دیگر بمعنی شق و سط حبست پس علی کلا القولین معنی کلام چنین باشد که اگاه باشید ای طالبان حق و
جویندگان طریق معبود مطلوب بحق خدائیکه خلق نموده است دانه را یا شکافته است صانع از کمال حکمت و براء النسمة
و افریده است انسان را از مبدا بدیع قدرت لولا حضور الحاضر که اگر نمیبود حاضر شدن حاضران از برای صبایعت
و قیام الحجة و قائم شدن حجت بر من بوجود الناصر یافت شدن یاری کنندگان در طلب حق و ما اخذ
الله تعالی علی العلماء و انچه یعنی عهدی که اخذ کرده و فرا گرفته است خدای سبحانه بر عالمان الا یقاروا
که قرار ندهند یا مکث نکنند و راضی نشوند بهم علی کظة ظالم بر امتلاء ستمکار و سیر شدن او از ظلم و ستم و لا
سغب مظلوم و نه بر گرسنگی ستم رسیدگان و ستم کشیدگان کظه و سغب کنایت است از سیری و تسلط ظالم
و ضعف و خواری مظلوم یعنی اگر عهد خدا نمیبود براین که راضی نشوند بر سیری و استیلای ظالم بر مظلوم و عجز
و فرو ماندگی مظلوم از جور ظالم لالقیت هر اینه میانداختم حبلها علی غاربها ریسمان خلافت را بر کوهان
ان تشبیه کرده است خلافت را بناقه و کنایه داشته است حبل و غارب را از برای ترک ان هیچ ترک ناقه و ارسال
ان از برای چریدن یعنی ترک میکردم و سال او و وا میگذاشتم ازاد درین وقت همچنانکه در زمان گذشته و اگذاشته
بودم و لسقیت اخرها و هر اینه میدادم اخر خلافت را بکاس اولها بجام اول ان یعنی بدستور ایام گذشته میکذاشتم
از انخلافت و میگذاشتم امت را در حیرت و ضلالت و لالفیتم و هر اینه یافتید شما دنیا کم هذه
دنیای خود را که ان میباشد بدین خود در طلب ان میباشید عندی ازهد نزد من بی رغبت تر و بیمقدار تر
من عفطة عنز از خیفهٔ بزیا از عطسهٔ ان علی اختلاف التفسیرین یعنی رغبت من باینکار از برای حصول مطالب
دنیای نا پاینده نیست بلکه برای رضای الهیست و نظم امور خلایق بر قانون شریعت و قواعد معدلت بجهت
خوشنودی حضرت رسالت پناهی قالوا و گویند و قام الیه رجل برخاست بسوی انحضرت مردی من اهل
السواد از اهل بلد و گویند که مردی از شهرهای عراق بود که متوجه انحضرت شد عند بلوغه الی هذا الموضع
نزد رسیدن او باین موضع من خطبته از خطبهٔ خود که میفرمودند و ناوله کتابا بر داد او را نوشته فاقبل
ینظر فیه پس روی اورد و نگریست در ان فلما فرغ من قرائته پس چون فارغ شد از خواندن ان کتاب قال
له ابن عباس رضی الله عنه گفت مر انحضرت را عبد الله عباس رضی الله عنه یا امیر المؤمنین ای امیر
مؤمنان و پیشوای متقیان لو اطردت مقالتک اگر جاری میشد گفتار تو من حیث افضیت از انجا که
گذاشته بودی هر اینه نیکو میشود فقال پس انحضرت فرمود هیهات یا ابن عباس چه دور است از زمان
نسبت باین زمان ای پسر عباس تلک ان مقوله شقشقة هدرت مانند شقشقه شتر بود که نزد هیجان
نفس و اشتعال ان با صوت و غریدن از دهن بیرون امد ثم قرت بعد از ان قرار گرفت بجای خود و ساکن شد

در اعینهم
راقه الامر ای اعجبه — در بحر

زبرجها
بکسر الزاء و الراء الزینة و الذهب
و گرد حرف ماله ظاهر جمیل و باطن ردی

مخلافه
منه

و النسمة
بالفتحات نفس الروح او الروح
او الانسان
منه

یقاروا
المقاره اقرار کسی و حسد صاحبه
علی الامر و تراضیهما — در بحر

کظة
بکسر الاول و تشدید الثانی چیزی است
که بهم میرسد از پر خوردن طعام
از باب نصر
ق

و لا سغب
از باب فرح و سغب از باب نصر
یعنی گرسنه شد و مصدر ان سغب
بسکون و سغب بتحریک است
ق

و لالفیتم
الفاه از باب افعال یعنی یافت
او را — در بحر

عفطة
بفتح الاول و الثالث و هو من الشاة
کالعطاس من الانسان او الضرطة

و العنز
بفتح للاول الانثی من المعز — در بحر

هدرت
از باب ضرب و نصر یعنی بانگ کرد شتر
خون او و مصدر ان هدر و هدیر
میاید

وشقشقه چیزیست مانند شش که بیرون میاید در حالت مستی شتر از دهن قال ابن عباس یعنی گفت عبد الله
عباس که فوالله ما اسفت بجدا کلام اندوهگین نگشته ام علی کلام قط بر هیچ کلامی هرگز در جمیع
ایام کاسفی علی ذلک الکلام چون اندوهگین شدن من و تاسف خوردن بر این کلام ان لا یکون
امیر المؤمنین بلغ منه که نبود امیر المؤمنین که برساند از آن کلام حیث اراد از انجاکه اراده کرده بود
ابو الحسن کندی گوید که در کتب سلف مذکور بود که در کتاب آنفرده مسئله مسطور بوده یکی آنکه کدام
حیوانست که از شکم حیوان دیگر بیرون آمد و میان ایشان هیچ مناسبتی نبوده آنحضرت جواب داد که یونس پیغمبر بود که از
شکم ماهی بیرون آمد دوم آنکه چیست آنچیزیکه اندک او مباح و بسیار او حرام جواب فرمود که نهر طالوت
کقوله تعالی ان الله مبتلیکم بنهر فمن شرب منه فلیس منی ومن لم یطعمه فانه منی الا من اغترف غرفة
بیده یعنی طالوت گفت بلشکریان خود که بدرستیکه خدا تعالی آزماینده شما است باین نهری که مجری
از آبیکه میان اردن و فلسطین است تا مطیع و عاصی را جدا نماید پس هر که بیاشامد از این جوی پس نیست از من
یعنی بر مذهب من و هر که نچشد و نیاشامد از این آب او از منست پس بیشتر مردم از شهر که آب نخوردند مگر آنکه
کف بر دارد کفی آب بدست خود سیم آنکه کدام عبادتست که اگر کسی کند مستحق عقاب گردد فرمود که نماز
سکران چهارم آنکه کدام مرغ است که او را اصلی و فرعی نیست فرمود که آن مرغ عیسی است علی نبینا
و علیه السلام که برای معجزه از گل میساخت و جان میدمید و میپرید و بعد از آن میمرد پنجم آنکه اگر کسی در کیسه او
هزار درهم باشد ضامن کسی شود که او را هزار درهم بوده باشد پس چون سال بر آن کیسه مذکور بگذرد
زکوة بر کدام واجب گردد فرمود که اگر ضامن شده باشد باذن مدیون زکوة بر او نیست و اگر بی اذن ضامن
شده زکوة بر او لازم است ششم آنکه اگر جماعتی حج بگذارند در خانه خود را در خانه از خانهای مکه که در او
کبوتران باشد بنهند و یکی از ایشان در آنخانه بر بندد و پیش از عود ایشان بآنخانه کبوتران از تشنگی بمیرند
کفاره بر که واجب گردد فرمود آنکه در بسته و نگشاده و آنها از آب و دانه بیرون نکرد هفتم آنکه اگر چهار کس
بر محصن گواهی بزنا دهند و بعد از امر امام برجم او یکی از گواهان با جماعتی دیگر از غیر ایشان او را
رجم کنند پس اگر چنانچه آنگواه پیش از موت مرجوم رجوع کند از شهادت با گواهان دیگر دیت بر که واجب گردد
بعد از موت مرجوم فرمود بر گواهی که رجم نموده و بر آنکه در رجم موافق او بوده هشتم آنکه اگر دو کس از یهود
گواهی دهند بر اسلام یهودی شهادت ایشان مقبول باشد یا نه فرمود نه زیرا که تغییر کلام الهی میکنند
و شهادت دروغ روا میدارند نهم آنکه اگر دو کس از نصاری بر اسلام دیگری گواهی دهند مسموع باشد یا نه
فرمود مسموع باشد از جهت آنکه حق تعالی فرموده ولتجدن اقربهم مودة للذین امنوا الذین قالوا انا نصاری
هر اینه می یابی نزدیکترین مردمان از روی دوستی با مردمان که گرویده اند آنانرا که میگویند که ما ترسایانیم که دلهای
ایشان نرمتر است از یهود بدرستی مشرکان استظهار نمی جویند و کسی که از عبادت خدا تعالی استکبار
نماید گواهی بر زوج او نپذیرند دهم آنکه اگر قطع کند شخصی دست کسی را پس چهار کس نزد امام گواهی دهند
بر آنکه قطع کننده زانیست و محصن و بعد از آنکه امام اراده رجم او فرموده باشد و بیان امر نموده بسبب قطع یکدست
کند و یا قطع دست لازم شود یا دیه نفس فرمود که دست قطع فقط و اگر گواهی دهند که نصرانی را بزد دیه
واجب شود و اگر قطع دست قطع ید قطعا والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب سید رضی الدین ر

ما اسفت
از باب فرح یعنی آن اسافه بروزن
کتابه است
ق

قط
بفتح اول از باب نصر بمعنی بریدن است
ومنه قط القلم و مقطه بکسر المیم
استخوانی است که میبرند بآن قلمها را
و بفتح قاف و سکون طاء بمعنی حسب
و بمعنی هرگز چهار لغت است قط و
قطّ و بتخفیف ثانی مع فتح
الاول و ضمه
قطُ وقطّ قطْ وقطُ
٤

خ ٤

الله عنه تفسیر میکند بعضی از عبارات مغلقهٔ این خطبه را و میگوید که قوله علیه السلام فی هذه الخطبة
کراکب الصعبة ان اشنق لها خرم وان اسلس لها تقحم یعنی اینفقره که فرموده است آنحضرت ع در اینخطبه
برید ازاده نموده آنرا اذا شدد علیها الکهر گاه سخت گیری نماید بر ناقهٔ سرکش فی جذب الزمام
در کشیدن مهار او وهی تنازعه رأسها درحالتیکه آن ناقه نزاع کند با او وباز کند سر خود را از او خرم انفها
پاره کند بینی او را از کشیدن وان ارخی لها شیئا واگر آن راکب فرو گذارد از برای او چیزی از مهار و رها کند
از امع صعوبتها با دشواری آن یعنی با سرکشی تقحمت به بعد از آن تقحمت به فلم یملکها بیندازد او را بزمین
بشدت هرچه تمامتر بحیثی که مالک نتواند شد او را یعنی خود را نگه نتواند داشت از آن یقال اشنق الناقة میگو
که اشنق الناقة اذا جذب رأسها بالزمام گاهی که بکشد سر ناقه را بمهار فرفعه پس بالا کرد سر او را وشنقها
ایضا لفظ شنقها که فعل ثلاثی مجرد است نیز بهمین معنی است یعنی شنق واشنق هر دو مترادفند متحد المعنی
ذکر ذلک ابن السکیت یاد کرده است این هر دو لفظ را ابن السکیت فی اصلاح المنطق در کتابی
که مسمی است باصلاح المنطق وانما قال اشنق لها چرا گفت امیر المؤمنین ع اشنق لها ولم یقل اشنقها
ونگفت اشنقها یعنی چونکه لفظ اشنق لها واشنقها بیک معنی اند چرا آنحضرت اشنق لها را اختیار نمود بر آن دیگر
لانه جعله از جهت آنکه گردانید اشنق لها را فی مقابلة قوله اسلس لها در برابر قول خویش که اسلس لها
یعنی تا هر دو مناسب هم باشند در وزن وچون معلوم شد که اشنق لها باین معنی است که شدد علیها فی جذب
الزمام فکانه قال پس گویا که آنحضرت ع چنین فرموده ان رفع لها رأسها بالزمام یعنی اگر بر دارد
راکب سر ناقه را بمهار یعنی امسکه علیها یا بمعنی که نگاه دارد مهار را بر بالای او بکشا قد ...
ودر بعضی نسخ بلاغت نهج مذکور است که وفی الحدیث در حدیث واقع شده از رسول الله صلی الله علیه وآله
آنکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله خطب الناس خطبه خواند بر مردمان وهو علی ناقة قد شنق لها درحالتیکه سوار
بود بر شتری که باز کشیده بود مهار او را وهی تقصع وآن شتر نشخوار میکرد بجرتها با آنچه بیرون آورده بود از حلق
خود پس از این کلام معلوم شد که شنق واشنق مترادفانند ومن الشاهد واز جمله آنچه گواهند است یعنی
راه نماینده علی ان اشنق بمعنی شنق بر آنکه اشنق بمعنی شنق است قول عدی بن زید العبادی گفتار عدی بن زید
عبادی است واین بیت که ساءها ما بنا تبین فی الایدی واشناقها الی الاعناق یعنی بد نمود او را که
نزد ما ظاهر نشود حاضر نکردند یعنی رنگ نکنند وقرار ندهند در دستهای ما وبر کشیدن آنها بسوی گردنها

خ ومن خطبة له علیه السلام ه

وبعضی از خطبهٔ آنحضرت این است که خطاب میکند بطلحه وتوابع او ومیفرماید که بنا اهتدیتم فی الظلماء
بسبب ما هدایت یافتید بانوار دین وقتی که در ظلمات کفر وجهالت گرفتار بودید واصل او مجوسیه بودید
وتسنمتم العلیاء وبواسطهٔ ما سوار شدید بر کوهان بلند یقین که آن علو مرتبهٔ اسلام است وبما
قدر شما عالی شد وبنا انفجرتم عن السرار وبسبب ما بیرون آمدید از تیرگی کفر وبنور اسلام رسیدید تشبیه
فرموده لفظ ظلما را از برای جهل که حاجب بصائر است از ادراک حق ولفظ تسنم را از برای
ایشان بشرف اسلام وبلند شدن مرتبهٔ ایشان ولفظ انفجار را از برای ظهور ایشان در انوار اسلام و

الرخی
رخوه بحرکات ثلاث سست از هر چیزی است رخو از باب کرم وفرح ورخاء بروزن سماء ورخاوة ورخوة بکسر الفاء یعنی گشت سست مثل استرخی واز رخا ورخا وفیه رخوة بضم الفاء وکسر الفاء یعنی در او سستی
ق

الزمام
زمه از باب نصر یعنی بست او را وزمام بروزن کتاب آن چیزیست که بسته میشود باو وجمع آن ازمه میآید
ق

تسنم
سنام بروزن سحاب کوهان است وتسنم از باب فرح یعنی بلند کوهان شد شتر
ق

العلیاء
علا یعنی از باب نصر وعلیا بروزن حمراء آسمان وسر کوه وجای بلند است
ق

السرار
بفتح اللام وکسره بروزن کتاب وسحاب یعنی آخر شب است از ماه
ق

خروج ایشان از سرا و سرای و سرو بکشتن باید و شب خبرها هست که قرب راه و مستتر میباشد مخفی و از مستعار
از برای ظلمت شرک و جهل که سابق بر اسلام بوده و چون طلحه و توابع او استماع قول حق نکردند سخن او را که
مثل سخن خدا و رسول خدا بود نمی شنیدند از اینجهت ایشان را بقلت سمع دعا علی سمعهم کرده اند میفرماید که
وُقِرَ سَمْعٌ لَمْ یَفْقَهِ الْوَاعِیَةَ اینکلام دو این تقدیر است که وقر سمع لم یفقه صاحبه باذنه الواعیة علم
الشریعة یعنی گران باد شنوائی که فهم نکرد صاحب آن بگوش نگه دارنده و شنونده خود علم کتاب الهی و سنت
نبویرا و محتمل است که اسم فاعل بر اینمعنا یعنی مفعول باشد و موصوف او محذوف یعنی الاشیاء الموعیة پس معنی چنین
باشد که گران باد گوشی که فرا نگرفت چیزهائی را که نگهداشته شده است در سمع مؤمن و آن عبارت از مقاصد کتاب
الهی و کلام حضرت رسالت پناهی و اهل بیت پناهی کَیْفَ یُرَاعِی النَّبْأَةَ چگونه مراعات کند او از نرم را که آن
خواندن من است مَنْ أَصَمَّتْهُ الصَّیْحَةُ کسیکه کر ساخته باشد او را آواز عظیم و قوی که آن خطاب الهی و
دعوت نبویست یعنی هرگاه که خطاب خدا و رسول که در غایت سختی و قوت است کر ساخته باشد او را پس کجا مرا
خواهد باشد و اصلا استجابت آن نکرده پس چگونه مرا اغاثت کند و دعوت مرا که نبات است نسبت بخطر ربط
جَنَانٌ لَمْ یُفَارِقْهُ الْخَفَقَانُ این دعا ایست از برای قلوب جماعت از عقوبت الهیه یعنی ثابت و با سکینه باد دلی
که جدا نشد از او طپیدن از ترس خدا و در بعضی روایت ربط بصیغه مجهول واقع شده یعنی مربوط و مثبت
باد یا بمعنی که خدای تعالی ثابت و با سکینه کرداناد دلی را که مضطرب شد از خوف الهی و محتمل است که اینفقره نیز
دعا علیه باشد و مراد طلحه و توابع او باشد یعنی سخت و غلیظ باد دلی که مفارقت نکرد از او تزلزل و عدم
استقرار بسبب عدم ثبات در دین مَا زِلْتُ أَنْتَظِرُ بِکُمْ همیشه بوده ام که انتظار میکشیدم بشما عَوَاقِبَ الْغَدْرِ عاقبتهای
خیانت را یعنی همیشه منتظر نقض بیعت شما بوده ام وَأَتَوَسَّمُکُمْ و بفراست میدانستم شما را که متصفید بِحِلْیَةِ
الْمُغْتَرِّینَ بزینت فریفته شدگان از قبیل باطل و ناروا و بواسطه آراسته کرد ابلیس شیطان امور باطله را
در نظر شما سَتَرَنِی عَنْکُمْ پوشانید مرا از شما و پنهان کرد مرتبه مرا در نظر شما جِلْبَابُ الدِّینِ پرده دین و صلاح
شدیا مرتب شما بحیثیتی که چشمهای شما قوت مرا در ضمیر شما در نمی یافت و پرده صولت و هیبت من برابر ادراک
شما نمی تابید چه بواسطه سلوک و ثاقت دین من پوشیده مهربانی و شفقت من ظاهر میکردید و دائم عفو جرائم
از من مشاهده میشود و در بعضی روایت در واقعه که سترکم عنی یعنی پوشانیده است شما را از من عصمت دین
و اسلام و بواسطه آن خون و مال شما محفوظ مانده وَبَصَّرَنِیکُمْ صِدْقُ النِّیَّةِ و بینا کرد انید مرا بحال
شما راستی نیت خالص من یعنی بسبب صفای اندرون دل من از زنگ مناهی و نور انیت آن بانوار الهی میشناسم
احوال و مال شما را و این ایماء است بقول نبوی ص اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله تعالی آن اشارت میفرماید
بمرتبه مرتبه و فضل خود نامر در با واقف نمایند و مطیع امر او شوند و میگوید که أَقَمْتُ لَکُمْ عَلَی سُنَنِ الْحَقِّ
راست استاده ام از برای شما بر طریق حق فِی جَوَادِّ الْمَضَلَّةِ در جاده ها گمراه کننده و در بعضی روایت المضلة
بفتح ضاد واقع شده یعنی راهها که محل گمراهی اند مراد آنست که از برای شما ایضاح نموده طرق حقه و جواد باطله را
حَیْثُ تَلْتَقُونَ در محلی که مجتمع شده بودید در ظلمت جهالت وَلَا دَلِیلَ و هیچ دلیلی و هادی نداشتید و
تَحْتَفِرُونَ وَلَا تُمِیهُونَ چاه میکندید یعنی بحث و کاوش میکردید از برای اخراج نتیجه مطلوب از ادله قلب و لا تمیهون
و بیرون نمی آوردید آب را از آن چاه یعنی نتیجه مطلوب را اگر بمنزله آب حیوة است از صغری و کبری بیرون نمیاوردید

وقر
وقر یوقر وقرا اگران گوش گران شدن از باب علم یعلم
ح

الواعیة
الصراخ والصوت و قیل ان الواعیة الصارخة و هم درنه

الجلباب
بفتح الجیم و کسرها القمیص او الملحفة و کلی ما یستتر به من کساء و غیره دره

ربط

السنن
مثلثة الفاء و فتح النون و تضمین ایضا نهج الطریق و جهته دره

خ ٥

الجواد
جادة بفتح الدال المشددة بزرگ از راه است که شاه راه گویند و جمع آن جواد بفتح الدال و شدید دال است
ق

المضلة
ضل از باب ضرب و فرح است و مصدر آن ضلال بر وزن سحاب و ارض مضلة بفتح میم و ضاد و مضلة بکسر ضاد زمینی است که گم کرده شود در آن
ق

تمیهون
ماهت الرکیة بتشدید الیاء ماه از باب فرح و ماه از باب نصر و تمیه از باب ضرب مراد بسیار شد آب آن بعضی عبارت مرحوم نماید ق

ملخص سخن آنست که شما هر محلی که در اقامت نتیجه مطلوب عاجز میشدید برهان قاطعی آن نتیجه را از قوه بفعل
میاوردم و بدلیل قاطع آن را مبین و هویدا مینمودم أَنْطَقَ لَكُمُ الْعَجْمَاءَ ذَاتَ الْبَيَانِ امر گویا
گردانید از برای شما حیوان بی زبان را خداوند کلام فصیح یعنی امر که هست بی زبانان بلسان حال خبر دهند
استماع امثال مقال من و ناطقست بر حقیقت حال من و وجوب اتباع همه خلایق بمن و بر خلاف براهین و السنه گویا که
آیتها از منطوق ظاهر در آورد بر صدق قول خود و از بعضی روات منقولست که أنطق بفتحتین است و عجماء صفت مصدر
محذوفست که فاعل اوست و تقدیر چنین است که انطق لکم الکلمات العجماء ذات البیان یعنی سخنگو دارد شمارا
سخنهای بسته با زبان فصیح گفتار مراد رموزیست که مذکور است در این خطبه چه بحقیقت نطق ندارند و بر ناظر آن فواید
بیشمار مینمایند عَزَبَ رَأْيُ امْرِئٍ تَخَلَّفَ عَنِّي غایب بادا رای و اندیشه مردی که تخلف کرده است از من
یعنی عقل از او زایل شده و در حماقت و سفاهت فرو رفته و این از جهت آنست که مَا شَكَكْتُ فِي الْحَقِّ شک نکردم
در حق و اصلا شبهه از آن در خاطر من خطور ننموده مُنْذُ أُرِيتُهُ از آن وقت که نموده شد مرا حق پس کسیکه از فعل
و قول من تخلف نماید متصف بصفت حماقت باشد مقرر است که این اراءه در آن وقت بود که حق سبحانه و تعالی نور
او را خلق فرموده بعد از آن تشبیه مینماید حال خود را نسبت بمخالفان زمان خود بحال موسی نسبت بفرعون و اتباع
او میفرماید که لَمْ يُوجِسْ مُوسَى نیافت موسی کلیم خِيفَةً عَلَى نَفْسِهِ خوفی را بر هلاکت نفس خود
أَشْفَقَ مِنْ غَلَبَةِ الْجُهَّالِ که سخت تر بوده باشد بخوف از خوف غلبگی جاهلان وَدُوَلِ الضَّلَالِ و
فیا مرد و لتهای گمراهان بعضی گفته اند که اشفق در تقدیر اسند فی ذلک بعد از نفی است و فعل ماضی است نه افعل
تفضیل پس معنی چنین باشد که موسی بر هلاک نفس خود نترسید بلکه ترسید از غالب شدن نادانان و غلبگی
دولتهای گمراهان که طریق هدایت نمی پویند و در مسالک غوایت میرفتند و از اینکلام میمنت
انجام چنین مفهوم میگردد که عمر بن الخطاب فرعون آل محمد بوده و اتباع او که مخالف آنحضرت بودند
بمنزله لشکریان فرعون الْيَوْمَ تَوَاقَفْنَا امروز ایستاده ایم ما و شما عَلَى سَبِيلِ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ بر راه
حق و باطل یعنی من ایستاده ام بر سبیل عدالت و شما ایستاده اید بر طریق ضلالت بعد از آن از جهت تنبیه
بر وجوب اتباع فرمود بما بان امام زمان ما و اعتماد نمودن ایشان بر قول و فعل او و متذکر شده است بین مثلکم من وثق
بِمَاءٍ لَمْ يَظْمَأْ یعنی کسیکه وثوق و اعتماد داشته باشد تشنه نماند یعنی آب مراد آنست که اگر واثق شوید
بقول من و تمسک جوئید بحبل المتین یقین من نزدیک شوید بهدایت و از وادی ضلالت بساحل سلامت رسید
و اگر از فعل و قول من اعراض نمائید در وادی ظلمت طغیان و عدوان هلاک شوید همچنانکه کسی در وادی
متمسک میشود بآب ایمن شود از خوف عطش و هلاک و اگر اعتماد نکند و تمسک بآب نجوید هلاک میشود

خ ومن كلامٍ له عليه السلام ف

و این کلام از جمله کلام آنحضرتست که فرموده لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در حینی که قبض کرده
شد روح حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وارد است که چون بعد از وفات حضرت رسید کائنات علیه
و آله افضل الصلوات مردم بیعت نمودند با ابی بکر بن ابی قحافه در سقیفه بنی ساعده ابوسفیان میخواست
که فتنه انداز در میان مسلمانان تا باشد که بیکو طریقه مقاتله و کارزار پیش گیرند در دین ...

غرب
عزب بفتحتین بالعین المهملة والزاء المعجمة بمعنی پنهان و دور شدن از باب نصر و ضرب ق

اشفق
شفق ترسیدن از باب نصر اول یحتمل ان یکون اشفق افعل التفضیل والنصب علی الصفة المصدر والمعنی علی هذا التقدیر کلم یوجس موسی اشفاقا علی نفسه اشد من غلبة الجهال الی ان قال الایة الی ان الخوف ... بمخافة موسی
منه
لکن اشفق معمول

خ ٥

منه
لیس علی مجرد نفسه بل اشد خوفه علیه السلام من غلبة الجهال علی الدین واحترار الخلق بهم ویحتمل ان یکون اشفق فعل ماض والتقدیر ان خوف موسی من السحرة لم یکن علی مجرد نفسه وانما خاف من غلبة الجهال فکانه قال لکن اشفق او انما اشفق
دره

پیش عباس آمدند گفت ای ابو الفضل بسیار متعجب زاده‌ام و ملول خاطرم از کار خلافت که از میان بنی هاشم بیرون
میبرند و از برای بنی تیم مقرر میشود و فردا این فظ غلیظ که از بنی عدی است یعنی عمر بن الخطاب صاحب حکم خواهد
کردید و ما را محکوم خود خواهد ساخت برخیز تا به پیش علی رویم و با وی بیعت کنیم و قوم پیغمبر را و نخستین مکی
در میان قریش معتبر است پیش او گر موافقت ما نکنند با مخالفان کارزار کنیم و همه را بقتل آوریم پس با جمعی اتفاق نموده
رو بجانب آن جناب نهادند فی ان سابعاه بالخلافة در آنکه بیعت کنند با او بخلافت و جانشینی پیغمبر آن حضرت
آغاز سخن نمود که ایها الناس شقوا امواج الفتن ای بشکافید موجهای فتنها را که در طلاطم ماند
دریای پر خار خونخوار و از این ورطه جانسپار خود را بساحل رسانید بسفن النجاة یعنی بکشتیهای رستگاری
از فتنه که آن مصاحبت تمام و قت مخالفت زاید و عرجوا و میل نمائید و انحراف ورزید عن طریق
المنافرة از راه مخالفت بسوی من که سلامت قرین اوست و ضعوا و بنهید از سر تیجان المفاخرة تاجهای تکبر و سرکشی را
و مفاخرت و اظهار ننمائید بر بنی تیم و بر ایشان بطریق مفاخرت سلوک منمائید تا از امواج فتن ایمن شوید بعد
از نهی از مفاخرت و منافرت اشاره مینماید بامری که لایق حال طالب خلافت است تا برسد بمطلوب با نجح
شورا و فتنه و آشوب میگوید که افلح من نهض بفلاح رسید و رستگار شد من نهض هر که برخواست و پرواز نمود
بجناح یعنی بال اعوان و انصار او استسلم یا گردن نهاد و بگوشه منزوی شد فاراح پس آسایش داد
یافت در هر دو حال از اندیشه معاندان ستمکار و مخالفان شریر و غدار و چون اعوان و انصار کسب
فلاح و ظفر مفقود ندید ناچار صبر بر صبر باید کشید و از امواج بحار فتن بنفسه مصابرت
خود را بساحل سلامت باید رسانید بعد از آن از جهت تسکین فتنه و آشوب اظهار تنفر مینماید از مطالب این
جهان و تنفر میفرماید غیر خود را از آن و میگوید مطالب نبوده که هذا ماء آجن یعنی این آبی است گندیده و لقمة
یغص بها آکلها و لقمه ایست که گلوگیر است خورنده آن را بسبب خوردن آن یعنی منصب امارت و سلطنت اگر
چه عظیم و جلیل است اما مشوب است بشائبه محن و بلیات و ممکن و بکدورات غموم و آفات و بعد از آن تشبیه
میکند حال خود را در طلب امر خلافت در غیر وقت حصول آن با آن شخصی که و مجتنی الثمرة و چیننده میوه
لغیر وقت ایناعها در غیر وقت رسیدن آن کالزارع بغیر ارضه مانند کسیست که زراعت کند باشد
در غیر زمین خود تا آنکه بر او روا دارد از آن یعنی همچنانکه میچیننده در غیر وقت خود فایده او را حاصل نشود
و زارع بغیر زمین خود در غیر ارض خود بجهت تصرف از آن منتفع نمیگردد در طلب امر خلافت در غیر محل خود
و جهد نمودن در غیر وقت آن نیز فایده و نتیجه ظاهر نمینماید بلکه موجب فتنه و آشوب و سبب حرب
و حروب میشود فان اقل پس اگر میگویم که رغبت بامر خلافت دارم یقولوا میگویند که حرص علی
الملک حریص است بر امارت و پادشاهی و ان اسکت و اگر خاموش میشوم و لب او امر یقولوا میگویند
جزع من الموت ترسید از مرگ و از مقاتله و محاربه هیهات هیهات چه دور است و چه قدر دور است جزع
من از موت بعد اللتیا والتی بعد از تعاقب شداید بسیار و ملاقات نمودن سختیهای بسیار از کوچک
و بزرگ ان اشاره بمثل است که در وقت سختیها و مصیبتهای عظیمه میگویند و منشا آن این بوده که مردی
نکاح کرد زن کوچک کوتاه بالا را و از او سختیها و المها کشید بعد از آن او را طلاق داد
و نکاح کرد زن بزرگ سال بلند بالا را و از او نیز سختیها دید او را نیز طلاق داده و دیگر با نفاق گشود

کر بعد

تیجان
بر وزن غلمان جمع تاج و آن
اکلیل پادشاهان است که بجای
دستار بر سر می‌نهند
ق

آجن بالفتح آجن
بر وزن کاتب آبی است که گردیده است
رنگ و مزه آن و آجن از باب ضرب
و فرح می‌آید مصدر آن آجن بتحریک
و اجون بر وزن سرور است
و اجاءة بکسر اول بمعنی
تغار است جد
بتبایعوا کرد
ق

ایناعها
بتقدیم الیاء علی النون ینع الثمار
از باب منع و ضرب یعنی هنگام
چیدن خرما رسیدن آن ینع یَنع
و ضم اول و ینوع بر وزن
سرورست
ق

تقولوا ند
تقولوا ند

بعد اللتیا و التی
اسم مبهم للمونث و هی معرفة و فیه
ثلث لغات اللتی و اللتیة
اللتیا بسکون الیاء و التصغیر
اللتیا بالتعریف و تشدید
الیاء
۱۲

که بعد اللتیا والتی لا اتزوج ابدا یعنی بعد از این هر دو زن هرگز تزویج نمیشوم آنحضرت ص از برای مصائب
عظیمه و شدائد متعاقبه این مثل زده و بعد از آن فرموده که والله بخدا سوگند لابن ابی طالب هر آینه پسر ابی طالب
آنس بالموت انس گیرنده تر است بمرگ من الطفل از انس طفل شیرخواره بثدی امه به پستان مادر خود انس
طفل به پستان از قبیل شهوتست که در معرض زوالست و انس من موجب خلاصی از سرای انتقال و رسیدن بجوار حضرت
بیزوال است انس آنحضرت بموت از انس طفل به پستان بیشتر باشد و چون حال براین منوالست پس تاخیر من از امر خلافت
و تعلل از امارت نیز از جهت خوف مقاتله و ملاقات نمودن نبوده است بل اندمجت بلکه سبب توقف من در
امر انستکه منطوی و پیچیده شده ام علی مکنون علم بر علم مخزون خود پوشانیدم از شما انطلی را که در گنجینه
سینه منست و اظهار آن نمی نمایم لو بحت به که اگر ظاهر سازم آنرا لاضطربتم هر آینه مضطرب شوید
و بلرزید اضطراب الارشیة مانند لرزیدن ریسمان فی الطوی البعیدة در چاه دور و دراز و
این از اخبار نبوی بوده که آنحضرت را گفته که زود باشد که کار خلافت بر بنی امیه رسد و با افعال شنیعه
و اعمال قبیحه آن ناقابلان جاهل و متکبران سنگین دل ظهور انجامد و بواسطه آن اکثر مسلمانان در فتنه
و آشوب مبتلا شوند تو بر آن تحمل نمای و از صبر و شکیبائی انحراف منما تا وقتی که منقضی شود دولت ایشان و بعضی
گفته اند که مراد حضرت بعلمی که منطوی است علم آخرتست و آنچه بعد از موتست از شداید و احوال و معنی این
که اگر کشف نمایم مواخرت را از اهوال و مخاوف آن هر آینه مضطرب شوید چون اضطراب ریسمان در چاه عمیق از ترس
عقاب و مخاوف و بواسطه آن مناقشه نمودن شما با من در امر خلافت و طلب امارت و سلطنت از دل شما زایل گردد

خ ومن کلام له علیه السلام ن

و از جمله کلام آنحضرت است که فرموده لما اشیر علیه در وقتیکه اشاره کرده شد باو بان لا یتبع طلحة و الزبیر
بآنکه نرود در پی طلحه و زبیر که نقض بیعت نموده بودند و گریخته بودند گویند که آنکس امام حسن ع بود از پدر
بزرگوار التماس نمود که در پی طلحه و زبیر نرود و لا یرصد لهما القتال و مهیا نسازد برای ایشان مقاتله
و محاربه را و متصدی حرب ایشان نشود آنحضرت فرمود که والله لا اکون کالضبع یعنی بخدا سوگند که من
نیستم همچو کفتار تنام علی طول اللدم که بخوابد بر درازی مدت زدن دست خود را بر سنگ که آن از جمله
حیله اوست یعنی غافل شود از بسیاری مکر او حتی یصل الیها طالبها تا آنکه برسد باو طلب کننده او و یختلها
و فریب دهد او را و اصدها و انتظار کشند و چشم دارند او گویند که اصطیاد کفتار برین وجه است
که سنگی که بر در سوراخ او میزنند نرمی و آهستگی دستها و میزنند و میبینند او که صید او است پس
بیرون میآید گرفتار میشود حضرت میفرماید که من مانند این حیوان نیستم تا در خانه خود نشینند و او را بحیله
صید کنند و لکنی اضرب و لکن من میزنم بقوت و توفیق الهی بالمقبل الی الحق بموافقت کسیکه
رو بجانب حق نهاده المدبر عنه کسی را که پشت گردانیده از حق و بالسامع المطیع و بیاری شنونده فرمان
بردار العاصی المریب کسی که در شک اندازنده است ابدا در جمیع حالات و در همه اوقات یعنی لا یزال با انصار
و اعوان خود بر حرب مخالف اقدام مینمایم حتی یاتی علی یومی تا آنکه بیاید بر روز اجل من فوالله پس بخدا
سوگند که ما زلت مدفوعا عن حقی همیشه دفع کرده شده ام از حق خود و مرا منع نموده از آن مستاثرا

اندمجت
دمج از باب نصر و منع چابر وزن سرور
اندمج شی از باب انفعال ای دخل فیه
و استتر و در لغت دیده نشد اندماج
باین معنی که شارح بیان نموده و در
قاموس و صراح اندماج بمعنی
شده به پیچیدن در
جامه شده اندماج
۱۲

بحت
از باب نصر باح یبوح ای ظهر

والارشیه
رشاء از باب نصر یعنی رشوه داد
او را و رشا و رشوه بحرکات ثلثه در اول
معروف است و در منتهی بضم اول و کسر آن
جمع آن آمده است و رشاء بر وزن کتاب
ریسمان است
ق

في الطوى
طوی الصحیفة لیطویها از باب ضرب
یعنی پیچید نامه را و طوی بر وزن غنی
چاهیست در مکه
ق

و اللدم
بفتح اول طپانچه زدن و زدن بچیزی است
گران که شنیده شود صدای زدن آن
از باب ضرب
ق

یختلها
ختله یختله از باب ضرب
و نصر یعنی فریبد او را و مصدر
آن ختل و ختلان بتحریک
می آید
ق

علی و تنها ایستاده ام برکار خود و هیچ ناصر معین برای من نبوده منذ قبض الله ازان زمان که قبض
نمود و فرا گرفت حق تعالی نبیه صلی الله علیه و آله روح پیغمبر خود را حتی یوم الناس هذا تا امروز مردمان
این روزگار یعنی تا زمان حال از زمان رحلت حضرت رسالت مدفوع بوده ام در گوشه خانه خود و امر
کار اعوان و انصار نیافته ام چگونه ترویج دین نبوی کنم و بچه صورت بر حرج خارجیان و ستمکاران و معاندان تنبیه و نکال

خ ومن خطبة له علیه السلام ح

بعضی از خطب آنحضرت است که فرموده در مذمت مخالفان که اتخذوا الشیطان لامرهم ملاکا
فرا گرفتند اهل خلاف شیطان را از برای کار خود معتمد علیه و ما یقوم به یعنی چیزی که بر او اعتماد کنند
با او و انست با او پیوندند چه اهل خلاف و ضلال اعتماد بر او کرده اند این کنایت است از سهولت تصرف او در ایشان
یعنی باسانی هر چه در ایشان تصرف میکند در اضلال و او را پشتیبان خود ساخته اند در افساد و بوسیله
او اغوای مردمان مینمایند و باعانت او آتش فتنه را مشتعل میسازند و اتخذهم له اشراکا و فرا گرفت
شیطان ایشان را از برای خود شریکها در مخالفت و نقض عهد میشاید که اشراک جمع شرک باشد و آن
ریسمان صید است یعنی شیطان اخذ نموده ایشان را ریسمان صید خود باینمعنی که با ایشان مردم را صید
میکند فباض پس تخم شقاوت نهاده است و فرخ و جوجه بدر آورده ازان فی صدورهم در سینه های
ایشان تشبیه نموده سینه مخالفان را باشیانه مرغ و وصف بیض و تفریخ از برای شیطان ایراد نموده
باعتبار ملازمت او در صدور ایشان مانند ملازمت مرغ در آشیانه و دب و درج و خزیده و رفته و تدرج و تدریج
و آهستگی ازان رفتار ترقی نموده تا قوی و مسلط شد فی حجورهم در کنارهای ایشان چون فرزند که در کنار
مادر تربیت یابد و بتدریج پرتو پرورش برآید تا بزرگ شود و وجه شبه ملازمت است یعنی همچنانکه فرزند ملازم
مادر است تا بزرگ شود شیطان نیز ملازمت ایشان مینماید تا ضلالت و اضلال ایشان قوی میشود بحیثیتی
که مشابه او میگردند فنظر باعینهم پس می بیند بچشمهای ایشان و نطق بالسنتهم و گویا میشود بزبانهای
ایشان فرکب بهم الزلل پس سوار میگرداند ایشان را بر لغزشها قدامها و اقوال و افعال یعنی مسلط میکند
ایشان را بر جمیع وزر و وبال و زین لهم الخطل و میآراید از برای ایشان قول تباه را و ایشان میکنند کار
فعل من قد شرکه الشیطان همچو کردن کسیکه شریک ساخته باشد او را شیطان فی سلطانه در تسلط و طغیان
و استیلا و غلبگی خود و نطق بالباطل علی لسانه و همچو فعل کسی که گویا باشد بامر باطل بر زبان و معنی فعل
و قول ایشان مثل فعل و قول کسیست که من جمیع الوجوه مطیع شیطان شده باشد از غایت امتزاج و اختلاط
با شیطان اثنینیت بینهما مرتفع گشته باشد بحیثیتی که فعل و نطق او فعل و نطق شیطان باشد و فعل و نطق شیطان فعل و نطق او

خ ومن کلام له علیه السلام ط

این کلام از جمله کلام آنحضرت است یعنی به الزبیر که اراده نموده بود بان زبیر را فی حال اقتضت ذلک
در حالتی که اقتضا میکرد ازادن وقتی بود که آن ملعون نقض عهد نموده بود و در مقام محاربه درآمد
آنحضرت فرمود که تو بیعت نموده با من پس بیعت من در گردن تو لازم باشد و متابعت تو با من واجب

منذ قبض الله

اثر از باب ضرب و نصر می آید
و استاثر باشئی یعنی تنها خود بان
چیز متفرد گردید و خاص کرد
بان ذات خود را
ق

ملاکا

ملک از باب ضرب و ملاک الامر
ما یقوم به و یعتمد علیه و منه ایضا
ملاک الجسد و اهل اللغة یکسرون
المیم و یفتحونها
مجمع

مالکا

لهم شرکا

اشراکا

شرک از باب علم و شرک و شریک
بمعنی مشارک و انباز است و جمع
آن اشراک و شرکا می آید و در
مونث شریکه و جمع آن
شرایک است
ق

خ ٨

فرکب

رکبه از باب سمع یعنی سوار شد او را
مصدر آن رکوب بر وزن سرور است
و مرکب بر وزن مقعد و جمع
راکب رکاب و رکبان و
رکوب و رکبه می آید
ق

شرکه فی
سلطانه

الخطل

تحریک بمعنی سبکی و شتاب و سخن
تباه بسیار گفتن است و خطل از
باب فرح بسیار سخن و خطل
بر وزن کتف می آید
ق

دمنتهم زبیر گفت که دو حین بیعت تقیه نموده ام و خلاف آن در دل نهفته بود پس از اظهار بیعت نموده پس بیعت نقض کردن
من نباشد انحضرت میفرمایند و از ما حلة و وعدی که بیعت او کرده است از او استماع کرده فرمود که یزعم انه
قد بایع بیده دعوی میکند زبیر که بیعت نموده است بدست خود و لم یبایع بقلبه بیعت نکرده بدل خود فقد اقر بالبیعة
پس تحقیق که اقرار کرده است به بیعت خود بر سر ادعا اظهار نموده بان و ادعی الولیجة و دعوی کرده نهان داشتن خلاف
آن در باطن خود پس هر که دعوی غیر ظاهر میکند در اثبات ان محتاج است به بینه بحسب شرع فلیأت علیها بامر یعرف
که بیاورد بر آن دعوی امری که شناخته شود یا نصحیح دعوی او و الا اگر بر آن حجت نیاورد و اقامت
بینه ننماید فلیدخل فیما خرج منه پس باید که داخل شود در آنچه بیرون رفته از آن یعنی طاعت نماید و منقاد شود

خ ومن كلام له عليه السلام ٨

در اینکلام اشارت میشود بامثال طلحه و زبیر که پیش از محاربه تهدید و وعید نمودند و چون محاربه برپا شد فرار کردند و ازجمله
ناهیان و خایبان گشتند و قد ارعدوا و ابرقوا یعنی ساز غدر و تهدید و صیحه زدند و مثل برق درخشیدند و مع
هذین الامرین الفشل و با این دو کار یعنی رعد و برق الفشل مال ایشان ترس است و فرار و لسنا نرعد حتی نوقع
که ما نمیترسانیم حتی نوقع تا آنکه واقع کردانیم و لا نسیل حتی نمطر و روان نمیکردانیم سیل را حتی نمطر تا آنکه ببارانیم یعنی
همچنانکه باران مقارن رعد و برق است و سیل مقرن بباران همچنین گفتار ما مقرون است بکردار نه مانند ایشان که از آن تخلف کنند

خ ومن كلام له عليه السلام ٩

ابن خطبه مشتمل است بر سه فصل اول مذمت اصحاب جمل است و دم باستهزاء ایشان دوم تنبیه است بر فضیلت
خودش سیم بیم دادن ایشان است بمحاربه و مقاتله اما اصل خطبه اول آنست که میفرماید الا و ان
الشیطان قد جمع حزبه آگاه باش که شیطان جمع کرده است حزب خود را یعنی گروه خود را از برای اضلال
و استجلب خیله و رجله و کشیده است سواران و پیادگان خود را در وسوسه اغوای مردم و اصل دوم اینست
و ان معی لبصیرتی و بیقین که با منست بینائی من در دریافتن حق با من است و اصلا از من منفک نمیشود
ما لبست علی نفسی نپوشانیده ام بر نفس خود حق را بصورت باطل و لا لبس علی و پوشانیده نشده است
بر من یعنی ابلیس و تابعان او بر من نپوشیده اند لباس حق را بصورت لباس باطل از جهت و بتقریب دلالت میکند
بر نفاد پاکی سریرت و طهارت ذات بزرگوار انحضرت و کمال عقل و تجارب و مکارم اخلاق و بسیاری فطنت
و بعضی از سلف فرموده اند که عاقل آنست که کسی او را فریب نتواند داد و مسلمان آنکه فریب ندهد کسی را و اصل
سیم این است که و ایم الله لافرطن لهم حوضا بدانکه لفظ ایم در اصل ایمن است که جمع یمین است و نون را
بجهه خفت انداخته اند از قبیل لم یک و بعضی گفته اند که آن اسم مفرد است که موضوع شده است از برای
قسم بر تقدیر اول واو حرف قسم است معنی چنین که قسم بسو کندها که حق سبحانه در کلام مجید خود متذکر شده
و بر تقدیر دوم واو حرف عطف است و معنی اینکه بخدا سوگند که هر آینه پر کنم از برای آن ناکسان مدکیتان
آنا ماتحه که من آب کشنده آن باشم اشتعار فرموده وصف افراط حوض را از برای تهیه اسباب حرب و لفظ ماتح
کنایت است از تصدی انحضرت بحرب بنفس نفیس خود یعنی من بنفس نفیس خود تهیه اسباب حرب مشغول شوم و در

الولیجة
ولیجة کل شیء اوخاصته و بطانته
و من لیس منه والرجل یکون فی القوم
و لیس منهم فهو ولیجة فیهم والفعل
من باب ضرب
مجمع

الفشل
در جله
از باب فرح والرجل فاشل
جمع الرجال کصحب وراکب
مجمع

وایم الله
بفتح الهمزة وکسرها اسم موضوع للقسم
لا جمع یمین خلافا للکوفیین ...
و فیها لغات کثیرة
و همزتها للوصل
و قد یقطع
مجمع

خ ۱۱

لافرطن
فرط از باب نصر فرط مصدر آن
یعنی پیش گرفت و افرط از باب
افعال یعنی پر کرد آنرا یا آنچه روان
کرد ابرا تا آنکه بغالب شد
قاموس

ماتحه
متح از باب منع یعنی کشید آب را
وصف آن ماتح بروزن
کاتب است
قاموس

حوضی را

لشکری بهم رسانم که همه ایشان را در امواج شدائد غرق کردانم لا یصدرون عنه باز نکردند از ان حوض تشنه کامان ماده
باشند یعنی هر که از ایشان بسوی بحر حرب شتابد غرق شود در ان و دست از جان بشوید هر که از ان دریا خون بسلامت بجانب
باز آید بکرد بار ان او جنگ نشود

خ ومن کلام له علیه السلم یب ۱۲

واز جمله کلام آنحضرت است که فرمود لابنه محمد بن الحنفیة مر پسر خود را محمد حنفیه لما اعطاه الرایة یوم الجمل وقتی که
داد او را علم یوم الجمل در روز حرب جمل و او را بجنگ فرستاد و با ابن نهج اورا از دستور و آداب حرب وصاحب وقوف کرد
تزول الجبال زایل میشوند کوهها و از جا خود حرکت میکنند ولا تزل و تو زایل مشو این نهی است بر تقدیر و قوع
امر محال که مستلزم نهی است از کل محال و تقدیر کلام این است که لو زالت الجبال لا تزل یعنی اگر بر تقدیر فرض
زایل شود جبال تو اصلا زایل مشو از موضع حرب خلاصه کلام آنست که باید ثبات قدم تو در محاربه و رسوخ
تو در مقاتله از زیاد از ثبوت و رسوخ کوهها باشد عض علی ناجذک بگیر بدندان بالای دندان آخر خود را آن مستلزم
دو فایده است یکی ثبات قلب در حرب و تماسک اجزاء بدن در ضرب و دیگری تصلب عضل راس بجهت نفاذ و مرنج
واقع شود از طعن اعر الله جمجمتک عاریه ده بخدای تعالی جمجمه کاسه سر خود را که ان استخوانیست مشتمل بر دماغ
یعنی ثابت قدم باش در حرب و توکل نمای بر او سبحانه و خود را بالکلیه باو سپار و در تشبیه جمجمه بالتی که بعاریت میکیرند و بعد
انتفاع بصاحب رد میکنند تنبیه است بر انکه وی را از جنگ بسلامت بر میباید تد فی الارض قدمک
میخ ساز در زمین قدم خود را یعنی قدم را در ثبات مانند میخ کردان بانوجه که استوار کن هر دو پا بر زمین
و عظیمه ثبات را در دل مصمم کردان ارم ببصرک بینداز چشم خود را اقصی القوم بر نهایت قوم تا بدانی که
چکونه مینمایند و چه حیله مینمایند و غض بصرک و فرو خوابان چشم خود را بعد از کشیدن ان بجانب قوم زیرا که ان
علامت ثبات است قرار و دیگر آنکه بسیار کشادن نظر بر برق شمشیرها باید و مظنه ترس است فرار و اعلم و بدانکه
باش ان النصر من عند الله سبحانه بدرستیکه نصرت و فتح از نزد حق سبحانه و تعالی است کی وما النصر الا من عند الله

خ ومن کلام له علیه السلم یج ۱۳

از کلام آنحضرت است لما اظفره الله باصحاب الجمل که در وقتی که ظفر و نصرت داد او را حق تعالی
باصحاب جمل وقد قال له بعض اصحابه و گفت او را بعضی از اصحاب او که ودت دوست داشتم من ان اخی
فلانا کان شاهدا انکه برادر من فلان حاضر میبود تا مینمود این حرب فقال علیه السلم بس فرمود که آهوی
لخیک معنا آیا میل و محبت برادر تو با ما است قال نعم گفت بلی یا امیر المؤمنین قال فرمود که فقد شهدنا پس
بتحقیق که حاضر است با ما یعنی بالقوه و بحضور همت چه تاثیر همت و نیت او در دفع دشمنان قوی و عظیم است
ولقد شهدنا بتحقیق حاضر است که البته حاضرند با ما فی عسکرنا هذا در این لشکرگاه ما اقوام فی اصلاب
الرجال جماعتی که در پشتهای پدرانند وارحام النساء و در رحمهای مادرانند یعنی که با ما رود هند
حق اگرچه بالفعل موجود نشده اند در زمان ما لیکن در توحضوند که اگر چنانچه بالفرض حاضر میشوند از حق
تخلف نمیکردند اصلا و چون حال بر این منوال است بس کویا که حاضرند با ما و در حرب اعدا ما سیرعف بهم الزمان
زود باشد که بیرون آورد ایشان را زمان مانند بیرون آمدن خون از بینی یعنی نسبت اخراج ایشان بزمان
مجاز است که زمان از جمله اسباب وجود ایشان است ویقوی بهم الایمان و قوی کردد بسبب وجود ایشان ایمان و جمیع

عفص
بفتح اول و کسر امر است از عفصت علیه
از باب سمع و از باب منع نیز
شاذ است و مصدر آن عفص
بفتح اول و عضیض
بر وزن
امیر است
ق

جمجمه
بضم هر دو جیم استخوان کاسه سر
۱۲

غض
امر از غض طرفه از باب نصر
۱۲

خ ۱۲

شاهدنا الیوم فانصرنا الله
به علی اعدائک
ق ل
والله لقد خد

اهل بغیان و عدوان مقهور شوند از دست ایشان

خ ومن کلام له علیه السلام ید

و از جمله کلام غالی مقام آن امام همام است که فرموده فی ذم البصرة واهلها در مذمت بصره و اهل آن وارد شده
که چون آنحضرت از جنگ جمل و فتح بصره فارغ شد منادی را امر فرمود که ندا کند که بعد از سه روز دیگر همه اهل بصره
بنماز جمعه حاضر شوند چون همه جمع شدند و شرف نماز جمعه را با آنحضرت دریافتند بعد از سپاس الهی و درود
بر حضرت رسالت پناهی و آمرزش برای مؤمنان حقیقی فرمود که ای اهل بصره کنتم جند المرأة بودید شما لشکر زن
مراد عایشه است که او را پیشوای خود ساخته بودند و تدبیر امور مملکت را بکف کفایت او نهاده با وجود ضعف
عقل و نقص دین بل لیس لهن ناقصات العقل والحظ والدین واتباع البهیمة و بودید شما تابعان و پیروان بهیمه
که آن جملیست که عایشه بران سوار بود رغی آواز کرد آن جمل در معرکه حرب فاجبتم پس شما اجابت کردید آنرا
وعقر و پی کرده شد آن جمل و مجروح گشت فهربتم پس گریختید همه پشت کرده بجهة آنکه سبب اجتماع شما بود
اخلاقکم دقاق خویهای شما حقیر است و حقیر این کنایه است از اخلاق رذیله و صفتهای ناپسندیده ایشان وعهدکم
شقاق و پیمان شما مخالفت است و عهد شکنی با امیر خود ودینکم نفاق و کیش شما نفاق است و دو روئی وماؤکم
زعاق و آب شما شور است و در غایت تلخی زیرا که شهر شما نزدیک است بدریا و آب آن متصل بانجا و بواسطه
البحرة متعفنه عذوبت البحرة عقل شما زایل شده و بلادت و حماقت عارض شده و از اینجهت تابع عایشه شدید
و با امام زمان خود خروج کرده اید المقیم بین اظهرکم مرتهن بذنبه اقامت کننده در میان اشخاص شما در
گرو است بگناه خویش والشاخص عنکم متدارک در حالتی که باشد و در گذرنده از شما دریافته شده است
برحمة من ربه برحمت و بخشش از پروردگار خویش چه بسبب بیرون آمدن او از این دیار که منبع ماتم است و معدن
اثر و رحمت الهی شامل حال او شد و بعد از ان تشبیه نمود نفس نفیس خود را و مشاهده کردن بنور بصیرت
بمسجد ایشان که مکرر اقبل از آنحضرت در میان آب غرق شده بود بمشاهده حاضر مجلس بصره و میگوید کانی بمسجدکم
گویا من نظر میکنم بمسجد شما که فرا گرفته است آن را آب بمرتبه که دیده نمیشود مگر کنگره ها مسجد کجؤجؤ سفینة
همچو سینه کشتی که در دریا قد بعث الله تعالی بتحقیق که فرو فرستاده خدای سبحانه و تعالی علیها العذاب بر آن
که شهر شما است عذاب را من فوقها ومن تحتها از بالای آن و از زیر آن وغرق من فی ضمنها وغرق
کرده است کسی را که در میان آن شهر بود وفی روایة و در روایتی دیگر وارد شده که وایم الله قسم بخدا لتغرقن
هر آینه غرق کرده شود بلدتکم هذه این شهر شما حتی کانی انظر تا آنکه گویا من نظر میکنم الی مسجدها
بسوی مسجد آن شهر کجؤجؤ سفینة همچو سینه کشتی بر روی دریا او نعامة جاثمة یا شتر مرغ بر سینه خفته
در روی دریا وفی روایة و در روایت دیگر آمده که کجؤجؤ طیر همچو سینه مرغ فی لجة بحر در میان دریا
حضرت ع روایت کند که روزی حضرت رسالت ص در موضعی بود که غیر از من کسی با او نبود فرمود که جبرئیل مرا برداشت
بر دوش خود و بمن نمود هر چیزی که در روی زمین و بمن داد کلیدهای زمین را و بیاموخت بمن چنانچه آموخت
به پدرم آدم ع و دیدم بقعه بر کنار دریا یعنی بصره که دورترین زمین بود از روی عمق و نزدیکترین بآب
دریا و شتابنده ترین بخراب شدن و خبیث ترین از روی خاک و سخت ترین از روی عذاب که بادها فرو شده بود
بر زمین سر زده باشد که فرو رود در دریا در روایت آمده که بعد از این اخبار دو بار بصره غرق شد یکی در زمان

رغی
از باب نصر بمعنی آواز کردن
۱۲

دقاق
بر وزن غراب ریزه ریزه شده
از هر چیز است از باب ضرب
یضرب و از باب نصر نیز آمده است
۱۲

شقاق
کنفاق المخالفه من باب نصر
در ر

فانهزمتم غد

والنفاق
بر وزن رجال از باب نصر
مصدر است
۱۲

خ ۱۴

زعاق
بضم زای آب تلخ است سبز
غلیظ که تاب آورده نمی شود
آشامیدن او فعل آن
از باب کرم است
ق

جؤجؤ
بر وزن هدهد سینه را گویند
و جمع آن جآجی بر وزن
سراویل است
از باب
دحرج
قا

القادر بالله و یکی در عهد القائم بامر الله با بن طریق که در ناحیه جبل شام بود طغیان نمود و ویران شد بر آن شهر هر شهر که نمود نشد از عمارتهای آن مگر غرفه‌های مساجد منقولست که آنحضرت در آخر این خطبه این دلالت نمود و مدحها فرمود و اظهار نمود که غرض این بود که از شجاعتها بگویند که فرموده بعد از این بکمال ساعت نباید و بعد از امام بیرون نیاید

خ ومن كلام له عليه السلام يد

و این کلام نیز آن جناب است که فرموده فی مثل ذلك در مثل همین موضع که بصره است أرضكم قريبة من الماء زمین شما نزدیک است با آب بعيدة من السماء دور است از آسمان زیرا که در نشیب واقع است نزدیک بدریا یا مراد آنست که شما بواسطه اوصاف ذمیمه دور بودید از آسمان رحمت رب العالمین بسبب خلق و بدذیله نزدیکید باسفل السافلین و شاید که مراد از آسمان باران باشد یعنی که در بصره باران کم میبارد خفت عقولكم خفیف است و سبک عقلهای شما و سفهت حلومكم و سفیه شد و فاسد عقلهای شما مراد بسفاهت حلم تبدیل است بضد آن یعنی استعمال آن در غیر موضع آن و چون بواسطه خفت عقل و فساد حلم از تدبیر امور و تصرف در آن عاجزید اعدا قصد نفوس شما مینمایند و طمع در اموال شما میکنند و بعد از صلح حرب مینمایند فأنتم پس شما بواسطه نقص عقل و ضعف رای غرض لنابل نشانه تیر اندازید از بهر تیر اندازنده وأكلة لآكل و طعمه خورش اید از برای خورنده وفريسة لصائل و شکار اید از برای حمله کننده

خ ومن كلام له عليه السلام يه

و در بعضی از کلام آنحضرت واقع شد فيما رده على المسلمين در چیزی که رد فرموده بود آن را بر مسلمانان در زمان خلافت خود من قطائع عثمان از قطیعه‌های عثمان مراد قطعه‌های زمین و عقار و ضیاعی است که عثمان در زمان خلافت خود اخذ نموده بود از مسلمانان و بر بنی امیه که اقربای او بودند بخشش کرده و آن کلام عدل نظام اینست والله لو وجدته پس بخدا سوگند که اگر بیابم آن مال را قد تزوج به النساء که تزویج کرده باشند بآن زنان را وملك به الإماء و مالک شده باشند بآن کنیزکان را لرددته هر اینه رد کنم از آن مال خود فإن في العدل سعة پس بدرستیکه در عدل وسعت و فراخیست چه تمکن انسان در تصرفیکه از روی عدل باشد اکثر است از تصرفی که از محض جور باشد زیرا که تصرف عدل محل رضای مظلوم و ظالمست اما مظلوم بجهت رد حق باو و دفع ظلم از او و اما ظالم بجهت علم او بآنکه منتزع حق غیر از او اخذ چیزیست که نه حق او است پس از متصرف در آن ... باشد بعد از تأکید این قول فرمود ومن ضاق عليه العدل و هر که تنگ باشد بر او عدل فالجور عليه أضيق پس جور و ستم بر او تنگتر است زیرا که ظالم اگر چه در تسلط او بر حق غیر طریق عدل بر او تنگست اما در محل رضاست چنانکه گذشت بخلاف جور که تنگتر است بر او در دنیا و آخرت اما در دنیا بر آنکه اوامر و نواهی شرعیه و نحو تصرف باطل نموده است پس با ... که انتزاع حق غیر از او موجب ضیق قلب و ضعف نفس او میشود و دیگر آنکه ظالم در عدل معتقد اخذ ما ینبغی است در جور معتقد اخذ ما لا ینبغی و شکی نیست که اخذ ما لا ینبغی اصعب و اضیق است بر نفس از اخذ ما ینبغی و اما آخرت بجهت صعوبت عذاب و شدت عقوبت پس ستمکار در دنیا و آخرت تنگدل و گرفتار باشد عادل در دنیا محفوظ و در آخرت رستگار

خ ومن خطبة له عليه السلام يو

و از جمله خطب آنحضرت است که فرموده لما بویع بالمدینة در وقتی که بیعت نمودند مردمان با او در مدینه ذمتی

بما اقول رهینة عهده و پیمان من بصحت آنچه میگویم در گرو است و اصلا ازهم مفارقت نمی‌نماید و انا به زعیم

و من باین گفتار ضامنم و کفیل چون از اقوال حقه است که معری از شائبه شبهات باطله است و از جهة تاکید

اینقول آنچه میفرماید که ان من صرحت له العبر بدستی کسیکه ظاهر شد از برای او عبرتها و توفیق

الهی عبرتها عما بین یدیه از آنچه در پیش او گذشته من المثلات از عقوبات و انقلابات اطوار دنیا و

آفات این سرای پر رنج وعنا حجزه التقوی منع کرد او را پرهیزکاری عن تقحم الشبهات از انداختن

نفس خود را بی تامل و تفکر در شبهها یعنی در چیزها ئیکه مشابه حقند در اذهان و اوهام غالب مردمان از

امور فانیه زایله و لذات دنیویه باطله که او و امثال او از ان تصور میکنند تشبیه بحق مینماید این کلام عالی مقام اشارت

بانکه عبرت گرفتن از عبرتها منعه دنیویه و امور باطله و سرعت تغیر و تبدل این حالات بر و مستلزم تصور

مثل انست در نفس تا بواسطه ان عبرت امتناع نماید از تقحم نفس در امور زایله و شبهها باطله که مشابه بحقست و

ملازم تقوی شوند و شبهه نیست که عقل که خارجست از اتباع هوی و ممنوع از تقحم قویست در انقیاد حق و تمیز

ان از شبهه باطله مانند آنحضرت ع بعد از این کلام تنبیه مینماید مردمان را بر شبهها ئی که مغرور شده اند بجهت متابعت

نمودن ایشان بتقوی و منقاد شدن ایشان بان قدوة اولیاء و میگوید که الا الا آگاه باشید و ان بلیتکم

بتحقیق که بلیه شما که اختلاف اهواست و تفرق آرا و عدم الفت در نصرت دین حق قد عادت عود نموده و بار

کشته کهیئتها یوم بعث الله نبیه بر مثال هیئت و صفت آن در روزی که برانگیخت حضرت حق پیغمبر خود را

یعنی همچنانکه بودی عاصی بودند و طاغی بر فرمان پیغمبر یا امام زمان انشیوم عجم میدانید بعد ازان و عید ایشان

مینماید بعاقبت این اختلاف اهوا و غایت آن و میفرماید که والذی بعثه بالحق قسم بحق آنکسیکه برانگیخت

پیغمبر خود را بحق و راستی لتبلبلن بلبلة هر اینه امتحنه میشوید رهم امتحنی سخت این گفتار اشارتست

بکرّ با دنی امیه و عموم و هموم مردمان از دست ایشان بجهت مخلوط شدن ایشان بعضی مردمان را

بعضی و دفع نمودن او از وضع کردن کار را بر ایشان و لتغربلن غربلة و البته بیخته میشوید بغربال بیختنی

صعب این کنایت از ذی اجماعت شدن و قتل بسیاری از صحابه و تابعین و لتساطن سوط القدر و تیغو

که بر هم زده میشوید و ازان امام مانند بر هم زدن آنچه در دیگست از طعام حتی یعود تا باز کردد اسفلکم

اعلاکم پست ترین شما و اعلاکم اسفلکم و بلند ترین شما بر پست ترین شما یعنی فرو بالا میشوید تا

طریقه که وضیع شما شریف شود و شریف شما وضیع بجهت پیشوایان ظلم و جور و شکی نیست که این اخبار از

علم مکنون آنحضرت بوده بر همین منوالست آنچه میفرماید که ولیسبقن و البته پیشی کیرند سابقون

کانوا قصروا پیش افتادکانی بودند باز پس مانده و لیقصرن و هر اینه باز پس مانند سباقون کانوا

سبقوا پیش کیرندکانی که بودند پیش افتاده و اول این طایفه نهایند که در حین وفات سید کاینات علیه

افضل الصلوات از نصرت آنحضرت باز پس ماندند و در زمان امامت و خلافت وی شیعه و شدند با وی و با وی بجای

آوردند و در دنیا بر حربها و دشمنان وی کارزار کردند و دوم آنانند که با آنحضرت م و اسلم سابقه محبت اظهار مینمودند

و در آخر منحرف شدند با وی محاربه و مقاتله نمودند بعد از این اشارت میفرماید باینکه این اخبار از انخبرها نیست که حضرت

رسالت پناه صم با و اخبار فرموده میگوید و الله ما کتمت وشمة یعنی بخدا سوکند که پنهان نداشتم هیچ

خ ١٧

الزعیم
کالکفیل لفظا و معنا از باب
نصر مصدر آن زعم و زعامت است
ق

لتبلبلن
مجهولی جمع مخاطب مذکر مضارع است
بلبلهم بلبلة و بلبالا از باب فعلل
یعنی برانگیخت و برجنبانید ایشان را
ق

ولتغربلن
مثل ولتبلبلن از غربل و غربلة و
غربالا بمعنی بیختن است
ق

ولتساطن
آنهم مجهولی جمع مخاطب مذکر است
از فعل مضارع از سوط یسوط
ق

ولیسبقن
جمع مغایب مذکر از مضارع
سبق یسبق از باب ضرب و نصر
بمعنی پیشی گرفتن
ق

ولیقصرن
کذلک ه

والسباق
کسداد الفرس الذی یسبق سایر الافراس
در ره

و شمة ای د

کلمه یعنی جمیع کلمه حقه را که از پیغمبر استماع کرده ام درین باب بتمامی سوای نقصان نموده ام و هیچ از آن نخفته ام

و در بعضی روایت بسین مهمله و اقع شده بمعنی خلاف یعنی قسم بحضرتش حدیث که مخفی نکرده ام علامتی

اثری که از پیغمبر شنیده بودم و لا کذبت کذبة و دروغ نگفتم هیچ دروغی یعنی هر کز از من لفظ

دروغ صادر نشده بلکه انچه از من بظهور رسیده دیده ام از پیغمبر یا شنیده ام و لقد نبئت بهذا المقام

و بتحقیق که خبر داده اند مرا باین مقام که مقام بیعت خلفا است و هذا الیوم و باین روز که روز اجتماع مردم

است الا و ان الخطایا خیل شمس آگاه باشید که گناهان خیل شمس اسبان سرکش حمل علیها که سوار کرده شده

باشند اهلها خداوندان ان و خلعت لجمها و بر کنده باشد لجامهای ایشان فتقحمت بهم فی النار پس

انداخته باشند سواران خود را در آتش استعاره لفظ خیل بوصف شمس و خلع لجم از برای خطایا

باعتبار سرعت ورود ایشان بآتش یعنی بسبب خطایا همچنانکه اسب سرکش بی لجام که صاحب خود را

بسرعت بیندازد در مهالك و الا و ان التقوی بدانید بتحقیق که پرهیزکاری مطایا ذلل

مثل شتران اند که مرکبهای رام باشند حمل علیها و سوار کرده باشند بر آن اهلها صاحبان ان و اعطوا

ازمتها و داده شده باشد بدستهای ایشان مهارهای ایشان فاوردتهم الجنة پس وارد سازند سواران خود را

بهشت عنبر سرشت استعاره لفظ مطایا بصفت ذلل از برای تقوی است که موصل صاحب خود است بدار السلم

مانند آن کشتر رام که بسهولت و اختیار میرساند بمرحله مراد این تقوی و پرهیزکاری حق را هست و دست

و خطا یا و آثام باطل را هست حق و باطل را است و لکل اهل و مر هر یکی را از تقوی و خطایا اهلیت اهل

تقوی مقبول اند و اهل خطایا مردود اند بعد از ان توبیخ اهل باطل میکند بر کثرت و اعتذار اهل حق مینماید

و قلت و میفرماید فلئن امر الباطل اگر پس اگر بسیار شده است باطل لقدیما

بر قلت بیند قلت بجهت ترغیب ایشان در لزوم حق

نا بجا از دل ایشان مضمحل شود و میکوید فلئن کثر الباطل پس اگر بسیار شده است باطل لقدیما

فعل هر اینه بتحقیق از قدیم الزمان کرده است اهل ان و درین زمان بهمان دستور است و لئن قل الحق و اگر کم شد

حق در این زمان لربما که بسیار شود و لعل و امید هست که چنین باشد و لقلما ادبر شیء و کم است که پشت

کرده است چیزی فاقبل پس روی آورد یعنی بسا حقی که بوطن فهم شده بود عود نماید لکن کمتر واقع میشود

مراد ان است که کثرت باطل و قلت حق بدیع و غریب نیست در این زمان زیرا که در زمان پیش نیز بسیار بوده است

باطل و کم بوده است حق و در زمان صاحب الزمان ع انچه حق است بظهور خواهد آمد و انچه باطل

محو و نا چیز خواهد شد سید رضی الدین رضی الله تعالی عنه فرموده که و اقول و میکویم من ان

فی هذا الکلام الادنی بدرستیکه واقع است در این کلام که کوتاه ترین لفظ است و جوامع فائده

کثرت معانی من مواقع الاحسان از مواضع وقوع فعل حسن ما لا تبلغه مواقع الاستحسان

که میرسد بان مواضع وقوع تحسین مراد بمواقع احسان محاسن کلام و کلمات حسنه انما التحسین است

مواقع استحسان کلماتی که مستحسن باشد یعنی جمیع کلماتی که در تعلق احسن شمرده میکنند بتمامی تحسین

کلمات بلیغه این بلاغت غریبه نمیرسند و از وصف بلاغت مدح فصاحت ان عاجز اند و ان حظ العجب

منه اکثر و بدرستیکه بهره تعجب و شگفت از این کلام بیشتر است من حظ التعجب به از بهره خوشحالی

بان یعنی تعجب فصحا از بدایع حسن او بیشتر است از بهره عجب و خود بینی و عجب ایشان بسبب استخراج استحسان

کذبت
از باب ضرب یعنی دروغ گفت مصدر
آن کذب بر وزن کتف و کذب بکسر
اول و کذبه بزیادتی ها و کذبه بر وزن
فرحه و کیذاب بر وزن کتاب
و کذّاب بتشدید ذال هم آمده
ق

شمس
شمس الفرس از باب نصر مصدر آن
شموس بر وزن نسور و شماس بر وزن
سحاب یعنی منع کرد پشت خود را
از سواری و آن اسب را شامس
گویند و شموس بر وزن
صبور و جمع آن شمس
و شمس بدو ضمه
ق

ذلل
ذل یذل از باب ضرب مصدر آن
ذل بکسر اول لیستی آن ذلول بر وزن
صبور و جمع آن ذلل بر وزن
کتب یعنی رام و مطیع
ق

بدایع و مستحسنات صنایع آن از براکه غرایب بسیار در او مشاهده میکنند و عجایب بیشمار در او مییابند چه میدانند
که ممکن نیست بشما از تعبیر آن نمودن بعبارات راضی و فیه مع الحال التی وصفت و در این کلام بلاغت
نظام بمثابه خواهی یافت که وصف کرده‌ام از انواع زوائد من الفصاحة زیادتها است فی صناعتها لا یقوم بها
لسان که قائم نمیشود بادای آن فصاحت هیچ زبانی ولا یطلع فجها انسان و اطلاع نمییابد بعمق آن هیچ انسانی
ولا یعرف ما اقول و نمیشناسد آنچه میگویم من گفتم از این اوصاف الا من ضرب مگر کسیکه گام زده باشد فی
هذه الصناعة بحق در این صناعت که بلاغت است بحق و مهارت تمام اندران داشته و جری فیها علی عرق
و رفته باشد در طریق فصاحت بر اصالت شأن و از آنکه او حقیقت دانسته وما یعقلها الا العالمون و تعقل نمیکنند آنرا
مگر عالمانند دانایان کامل متکلم

ومن هذه الخطبة خ

و از جمله این خطبه است اینکه میفرماید که شغل مشغول شد با مور آخرت و پیرا از غیر آن یعنی مرتکب شده مکروه را
و اغراض نموده از افعال ناپسندیده من الجنة والنار امامه آنکسیکه بهشت و دوزخ در پیش او است یعنی کسیکه
بدیده بصیرت ملاحظه بهشت و دوزخ نموده باشد که آن هر دو در عقب او است و مآل و مرجع آن منتهی است بآن
هر آینه ملاحظه مآل خود کرده عمل بهشت که افعال حسنه است پیشه میکند و از عمل دوزخ که اعمال سیئه است
محترز میشود ساع سریع نجی سعی نماینده شتابنده باعمال صالحه بنجات یافته است از مواضع مهلکه و
طالب بطیء رجی و طلب کننده فعل خیر که کاهل است و در آن طلب اهمال دارد است امیدوار و مقصر فی
النار هوی و تقصیر کننده در دوزخ فرو رفته است و از بهشت دور افتاده قسم اول که سعی در طاعات نموده
و اجتناب از معاصی کرده سابقانند که معصومانند قسم دوم که در او دو حالت حاصل است که گاهی منجذب میشود بملکی و گاهی بشیطانی
مؤمنانند چه عنایت الهی ایشان را میکشد بجانب ملکی که طاعت است و فرمان برداری و وسوسه و اغوای شیطان میبرد ایشان را
بجانبی که معصیت و نافرمانی چون رجا حاصل است ایشان را و امید عفو دارند و کوشش کاهلانه که با آن منضم
مینمایند مقتضی کرم الهی است که از ورطه هلاکت نجات یابند و بدار السلام رسانند و قسم سیم که اشقیا
و منافقانند که امید نجات نیست ایشان را و مؤید اینست کلام الهی جل جلاله انجا که فرموده که فمنهم ظالم لنفسه
ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخیرات باذن الله یعنی بعضی از بندگان ستمکارند بر نفس خود که همیشه
افعال قبیحه و اعمال سیئه از ایشان بفعل میاید و بعضی از ایشان میانه روند در خیرات و سیئات و برخی از ایشان
پیشی گیرنده‌اند بر نیکوئیها و پیوسته عمل مینمایند الیمین والشمال مضلة جانب راست و چپ که
انحرافست از طریق مستقیم محل گمراهیست والطریق الوسطی هی الجادة و راه میانه که افراط و تفریط
در او نیست جاده درست و راه میانه است که مطلوب است علیها باقی الکتاب مقتضی است باقی
مانده کتاب که قرآن واجب التکریم است و آثار النبوة و بر آن طریقه است اخبار پیغمبر که از احکام شریعت
واجب التعظیم است ومنها منفذ السنة و از او است مخرج سنت مطهره والیها مصیر العاقبة و بسوی او است
بازگشت عاقبت خلود در دنیا و آخرت چه عدل که مرجع امور خلایق و عواقب ایشانست از سنت حضرت رسالت
ناشی شده و منتشر گشته هلک من ادعی هلاک شد و بادیه ضلالت کسیکه دعوی غیر حق کرد و خاب
من افتری و نومید شد از رحمت کسیکه افترا کرد و دروغ گفت در راه حق این تعریض است بجمعیکه دعوی

امامت

خ ٨

فج
فج آنچه منبسط باشد راه گشاده
و فراخ میان دو کوه است اشیا
فجاج بر وزن غراب
ق

مضلة
از باب ضرب و فرح و مضلة
بفتح المیم و کسر ضاد زمینی است
که گمگردیده شود در او راه
ق

امامت مینمودند و میتواند بود که لفظ هلک دخطاب بمعنی فی خاطبه باشد معنی چنین باشد که هلاک باد در دنیا و آخرت
کسیکه دعوی غیر حق نموده و نومید باد از رحمت کسیکه افترا کرد و دروغ گفت من أبدی صفحته یعنی کسیکه ظاهر کرده باشد
صفحته للحق روی خود را از برای خود در مقابله باطل هلک عند جهلة الناس یعنی هلاک شد نزد مردمان نادان
یعنی ز دست رفت بآن اینان مبتلا شد همچنانکه میان انحضرت و معاویه میان اهل بیت او و جمله منافقان میشد
که دعوی بی استحقاق مینمودند و امامت حق ایشان را غصب مینمودند ایشان چون دعوی حق خود میکردند
در مشقت و ریاضت مبتلا میشدند و کفی بالمرء جهلا و کافیست مرد را از روی جهل و نادانی ان لا یعرف قدره
انکه نشناسد قدر خود را چه جاهل بودن مرد بمرتبه خود جهلی فاحش است زیرا که آن مستلزم رذایل است مثل
عجب و تکبر و غیر ان از اوصاف ذمیمه مهلکه و دعوی غیر حق کردن چون معاویه و لا یهلک علی التقوی و هلاک
نمیشود بر راه پرهیزکاری سنخ اصل یعنی اصل راسخ و طینت استوار و لا یظمأ علیها و تشنگی
نمیبرد پرهیزکاری و معرفت حق زرع قوم زراعت هیچ گروه یعنی کسانیکه مخاف الهی و امتثال اوامر و نواهی
در زمین نفس خود بکارند و باب التقوی سیراب کرده باشند آن زراعت را از خشکی و پژمردگی ایمن شود و برای آنکه
که سرمایه نجات و رفع درجات است باخرت و همچو بر دارند چو حاجتها برایشان نوالست فاستتروا ببیوتکم پس پنهان شوید
در خانهای خویش و تاج خودنمائی و دغنائی از سر بنهید و قطع نمائید ماده فتنه را که شایع میشود از اجتماع
شما بر مفاخرات و مفاخرات و اصلحوا ذات بینکم و اصلاح کنید در میان مردم ما بغیر خصومتها که
ذات بینکم چه این سبب قطع ماده فتنه و شر است والتوبة من ورائکم و توبه کردن بازگشت است بجانب حق
تعالی و پشیمانی از گناه در پیش شما است زیرا که این زمان که شما بجانب کار آمدست و پیوند عنایت الهی رسید بسبب اخلاص شما
روی دل شما را از معصیت بگردانید بجانب طاعت و لا یحمد حامد الا ربه و باید که حمد و ستایش نکند هیچ ستایش کننده
در روزگار الا پروردگار خود را چه منعم علی الاطلاق اوست سزاوار تعظیم و اجلال و لا یلم لائم الا نفسه و باید
که ملامت نکند هیچ ملامت کننده الا نفسه مگر نفس خود را زیرا که تقصیر از نفس و هوای کشته شده از جانب او سبحانه

خ ۱۹ ومن کلام له علیه السلام یط

و از جمله کلام انحضرت است که فرموده فی صفة من یتصدی للحکم در صفت کسیکه متصدی شود و بر پا ایستد
از برای حکم کردن بین الامة میان امت پیغمبر و لیس لذلک باهل و حال آنکه نباشد بحکم کردن از اهل آن
یعنی اهلیت این مرتبه نداشته باشد که حکم کند میان مردمان چو بنی تیم و بنی عباس و این کلام مبلغ نظام است که
ان ابغض الخلائق الی الله تعالی رجلان بتحقیق که دشمن ترین خلقان در نزد خدای تعالی دو مرد اند
ببغض او سبحانه علم او است بمخالفت عبد در اوامر و اطلاق این لفظ از قبیل اسم لازم است بر ملزوم یعنی عاصی
ترین مردمان در اوامر الهی در مرتبه یکی از آن هر دو رجل وکله الله الی نفسه مردیست که باز گذاشته باشد
حق سبحانه او را بنفس خود و بسبب عصیان و طغیان او لطف از او بازگرفته و امور او را بنفس خویش حواله نموده
تا نفس اماره او را بهر جا که خواهد کشد نعوذ بالله من هذا فهو جائر پس آن مرد بیرون کار و ستمکار و میل کننده است و منحرف
جوینده عن قصد السبیل از میانه راه راست که راه خواست مشغوف بکلام بدعة یعنی دلداده و نامیده
شده است بسخنان بدعت و خدعه ها است در بعضی نسخ بعین مهمله واقع شد مشتق از شعف یعنی سوختن دل یعنی سوخته

هلک
هلک از باب ضرب و منع و علم هلکاً و هلاکاً و تهلکاً یعنی
مرد و فوت
شد
ق

ولا یلم
لام یلوم از باب نصر نکوهیده
و سرزنش کرد و مصدر آن
لوم بفتح لام و ملام بروزن
مقال و ملامه بزیادتی
هاست و وصف آن
ملیم است
ق

خ ۱۹

مشغوف
شغف از باب منع و شغاف
بروزن سحاب غلاف دل
یا پرده دل یا سیاهک میان
دل یا سویدای دل است
ق

مشعوف

شده است دل او بانکار امر بدعت نشان و دُعاء ضلالة و بخواندن مردم بگمراهی و بدعملی فهو فتنة لمن
افتتن به پس او مرد فتنه و بلا است مر کسی را که در فتنه و بلا افتد بواسطه او ضالٌ عن هدی من کان قبله
گمراه است از راه راست کسیکه بوده است قبل از او و متصف بصفت امامت و خلافت حضرت عزت و نص حضرت رسالت
مُضِلٌّ لِمَنِ اقتدی به گمراه کننده است مر کسی را که اقتدا نماید باو و پیروی او کند فی حیوته و بعد موته در زندگانی
او و بعد از موت او بجهت بقای ان اعتقادات فاسده که از او اخذ نموده باشد حمّال خطایا غیره بردارنده
است بار گناهان غیر خود را بجهت اضلال آن غیر رهن بخطیئته در گرو است بگناه خود و گرفتار است بکار نباه خود
چنانچه حقتعالی میفرماید که لیحملوا اوزارهم کاملة یوم القیمة و من اوزار الذین یضلونهم بغیر علم یعنی ایشان
و مضل شدند تا بردارند بار گناهان خود را بتمام و دروز رستخیز و بردارند بعضی از گناهان آنانکه گمراه ساخته
ایشان از بی دانشی یعنی مقدار حصه اضلال باشد غرض که هم عقوبت خود خواهند کشید بتمام و هم حصه عقوبت
که ایشان اکراه کرده است و نیز در حدیث وارد شده که من سنّ سنّة سیّئة فعلیه وزرها و وزر من عمل بها الی
یوم القیمة یعنی هر که وضع کند راه بد را پس بر او است گناه آن بدعت و بر دست گناه آنکسیکه بدان راه بد
عمل کرده باشد تا روز قیامت و رجل قمش جهلا و مردیکه جمع کرده است جهل را یعنی مردیکه جهل را
که جمع کرده و فراهم آورده نادانی را موضع فی جهّال الامّة بوضع قیمتی که میشتابند ایشان در آن
و در بعضی روایت بصیغه مجهول واقع شده یعنی وضع و دنی کرده اند شده است در میان جاهلان امت این
معنی که از اشراف الناس نیست غارٌّ فی اغباش الفتنة سعی کننده است در ظلمتهای فتنه و فساد و در بعضی روایت
اغطاش بطاء مهمله آمده که همان بمعنی ظلمت است و غار براء مهمله که بمعنی غافل است یعنی بیخبر است در ظلمات
خصومت و عنادیکه مهیج میشود تخلیص آن عمٍ بما فی عقد الهدنة کور دل است بآنچه در عقد صلح است از اسباب
مصلحت و مصالحه نمودن در میان مردمان و جاهلست بنظام امور و مصالح قد سمّاه بتحقیق که نام نهاده اند او را
اشباه الناس اشخاص مردمان عالمًا دانا بعلوم شریعت و لیس به و حال آنکه نیست دانا و مراد باشباه ناس
جهالند و اهل ضلالند که در صورت با ایشان مانند و در علوم و اخلاق مخلوع اند از لباس انسانیت بکّر
بامداد کرد فاستکثر پس بسیار خواست من جمع ما قلّ منه خیرٌ از جمع آوردن آنچیزی که اندکی از او
بهتر است ممّا کثر از آنچه بسیار است مراد فکرهای فاسده و اندیشهای بیهوده است در مسائل باطله و شبهات
واراء مضلّه و این بدیهیست که قلیل آن بهتر از کثیر است بدانکه لفظ بکر مستعار است از برای سبقت نمودن در اول
عمر بسوی جمع شبهات و آراء باطله از اول عمر تا حین وفات جمع شبهها مضله نمود و در بعضی روایات
جمع واقع شده منونا و بنا بر این جمله که بعد از او است صفت و باشد ما ما مصدریه یا موصوله و جمع بمعنی
مجموع یعنی استکثار نمود از جمع کرده شده که قلیل آن بهتر است از کثیر آن یا بسیار کرد از فراهم آورده که اندک
از او بهتر است از آنچه کثیر است و انساد لیه بنفکار و مدار و منت میسا ید بر این استکثار حتی اذا ارتوی
تا آنکه چون سیراب شد من ماءٍ آجنٍ از آب متعفن گندیده و این مستعار است از برای اعتقادات فاسده و وصف
ارتوی از برای متمکن شدن از آن یعنی مملو شد باطن خبیث او از فکرهای فاسد و اعتقادات و کسیکه واکتثر
و پر شد من غیر طائل از مسائل بی فائده نا پسندیده جلس بین الناس نشست در میان مردمان قاضیا داد رها
که حکم کننده است میان ایشان ضامنًا ضامن شونده لتخلیص ما التبس علی غیره از برای خلاص کردن آنچه

قمش
بفتح اول گرد کردن قماش بروزن
غراب است و قماش آن چیزیست
که بر روی زمین است از ریزه
چیزها
ق

موضع غد

غارّ
غره از باب نصر مصدر آن غره
بفتح اول و غرور بروزن سرور
و غره بکسر هم آید یعنی فریب داد
او را و در طمع انداخت او را
به بیهوده و مغرور و غریر وصف
آن است
ق

موضع غد

خ ١٩

فی غیب غد

اغباش
غبش بتحریک باز مانده از شب
یا تاریکی آخر شب است و غبش
از باب فرح یعنی تاریک شد
و جمع غبش اغباش است
ق

هدنه
هدن از باب ضرب هدون بروزن
سرور یعنی آرمیده شد و آرمیده
کرد و هدنه بضم اول با یکدیگر
مصالحه و نیکوئی
کردن
ق

الجخیر یعنی که پوشیده است حال آن بر غیر او از مسائل شرعیه و از برای قطع و فصل مرافعات و بیان حل مشکلات
فان نزلت به پس اگر فرود آید بسوی او احدی المبهمات یکی از قضایای مشکله که پوشیده باشد فصل آن هیّأ لها
آماده سازد از برای آن قضایای مبهمه حشواً سخنان بسیار بی فایده رثّاً ضعیف و سستی که صادر سازد آنرا من
رایه از فکر فاسد خود ثم قطع به پس بعد از آن قطع کند بآن کلام غیر واقع خود فهو من لبس الشبهات پس او
از پوشیدگی آن شبهها افتاده است فی مثل نسج العنکبوت در امور واهیه که مانند تار عنکبوت است وجه
تمثیل آنست که جاهل هرگاه قصد حل مبهمی نمود بسیار شد بر او شبهات پس پوشانید بر ذهن او وجه حق را
و امکان خلاصی نداد او را از آن مانند مگس افتاده در تار عنکبوت که از ضعف ممکن نیست که خلاص شود
از آن لا یدری نمیداند که اصاب حکم میکند بصواب ام اخطأ یا بخطا فان اصاب پس اگر اتفاق بصواب رسید
در آن حکم خاف ان یکون قد اخطأ میترسد از آنکه او خطا کرده باشد و ان اخطأ و اگر بخطا حکم کرد رجا
ان یکون قد اصاب امید میدارد که صواب گفته باشد و آن جاهل خبّاط جهلات با ذات بسیار خبط
کننده در رفتار با ذات آن و در بعضی روایات جهالات است بسیار بر راه بند در نادانیهای خود عاشٍ رونده
در ظلمات جهل بدیده ضعیف رکّاب عشوات سواره بر شترها که پیش راه خود نمیبینند از کثرت
غلطهای آن جاهل نادان مراد آنست که استنتاج نمیتواند نمود نور حق را از ظلمات شبهات الا نتیجه ضعیفه و رکیکه
بجهت نقصان شعور و بصیرت لم یعضّ علی العلم نگزیده بر علم و دانش بضرس قاطع بدندان برنده یعنی دندان
بر هیچ علم ننهاده و این کنایت است از عدم اتقان او بر قوانین شرعیه و عدم وقوف او بر مسائل دینیه یعنی همچنانکه
انسان مضغ طعام نتواند نمیتواند کرد از آن حظی و انتفاعی نبرد او نیز بجهت تصحیف اخبار و روایات و
نیک نفهمیدن معنی مراد منتفع و محظوظ نمیتواند شد از آن یذری الروایات میفکند روایتها بی وقوفانه
اذراء الریح الهشیم مانند افکندن باد گیاه خشک شکسته را یعنی همچنانکه باد هشیم را منتشر میسازد و نفع
از او سلب مینماید و نیز علوم و روایات را از انتفاع بدو میبرد لا ملیّ والله بخدا سوگند که نیست قادر و
توانا باصدار ما ورد علیه بباز گردانیدن و تفریع کردن آنچه وارد شده است بر او از مسائل لا یحسب العلم
فی شیء نمیشمرد علم را در چیزی مما انکره از آنچه انکار دارد آنرا و نمیداند و بواسطه آن
تشنیع میکند بر دانایان و در بعضی روایات لا یحسب بکسر سین واقع شده که مشتق باشد از حسبان که ظن است و گمان
یعنی گمان نمیبرد که علمی که ورای اعتقاد او است فضیلتی داشته باشد پس قول خود را اعتبار میکند و لا یری و
نمیبیند ان من وراء ما بلغ منه آنکه از ورای آنچه رسیده است از آن مذهباً لغیره مذهبی و راهی باشد
مر غیر او را یعنی گمان ندارد آنست که مذهب حق آنست که او ترجیح میکند و ان اظلم علیه امر و اگر
تاریک و پوشیده شود بر او کاری اکتتم به پوشاند آن کار را لما یعلم من جهل نفسه بجهت آنکه میداند از
جهل نفس خود بمسائل و نمیخواهد که آشکار شود حال او و در بعضی نسخ باب فضایل تصرخ فریاد میکند بزبان
حال من جور قضائه از جور حکم او الدماء خونهای بناحق ریخته شده و تعجّ منه و صدا بلند میکند از او
از دست ستم او المواریث میراثهای مباحه که باحکام باطله او بغیر حق بکسی رسید اسناد صراخ بدماء
و عجیج بمواریث اسناد مجازیست و اگر چنانچه تقدیر کنند لفظ اهل را که مضاف باشد بدماء و مواریث مسند الیه
بر حقیقت خواهد بود نه مجاز بعد از آن شکایت میکند از رفتن جمله روزگار و میگوید الی الله اشکو

حشواً
حشو بفتح اول و سکون ثانی زیادتی سخن است
ق

من لبس

رثّاً
رثّ بفتح اول کهنه را گویند مثل ارثّ بر وزن افعل و مثل رثیث بر وزن امیر بی قیمت از کالای خانه است و رثّ یرثّ از باب ضرب و ارثّ از باب افعال یعنی بدحال شد
ق

جهالات ق جهلات

عاش
وصف است از عشی بر وزن علا از باب فرح و نصر بمعنی بد دیدن در شب و روز یا کوریست مثل عشاوه بر وزن صباحه و وصف آن عشی بر وزن غنی عشیرست
ق

خ ١٩

عشوات
جمع عشوة بفتح اول بمعنی تاریکیست مثل عشواء بر وزن حمراء یا آنکه عشوة میان اول شب است تا چهار یک آن
ق

لا ملیّ — لا یوفی ١٤
ملؤ از باب کرم و منع است مصدر آن ملائة بر وزن سحابه و ملاء بر وزن سحاب و وصف آن ملیّ بر وزن امیر و جمع آن ملیاء بر وزن خطباء و بمعنی مالدارانست و صاحبان ثروت یا خوبان و نیکویان ایشان میباشد
ق

حکایت‌ها الی الله اشکو شکایت میکنم من معشر یعیشون از گروهی که میزیند جهالاً در حالتیکه جاهل‌اند و یموتون و میمیرند ضلالاً در حینی که گمراهانند لیس فیهم سلعة نیست در میان ایشان کالائی ابور من الکتاب کاسدتر باشد از کتاب یعنی قرآن اذا تلی وقتی که خوانده شود حق تلاوته چنانچه حق خواندن است یعنی بر آن وجه که تغییر و تبدیل داده نشود و لا سلعة و نیست هیچ متاعی انفق بیعاً ازهیچ تر از روی فروختن و لا اغلی ثمناً و نه گرانتر از روی بها من الکتاب از کلام خدا اذا حرف عن مواضعه هرگاه که تحریف و تغییر داده شود از مواضعش و تاویل کرده شود بر مشتهیات طبع و اغراض فاسده چنانچه خوارج و مخالفان میکردند و لا عندهم و نیست نزد ایشان انکر من المعروف منکرتر از معروف زیراکه مخالف مطالب ایشانست و لا اعرف من المنکر و نه نیکوتر از منکر بجهة آنکه موافق مدعای ایشانست

خ و من کلام له علیه السلام ل

و بعضی از کلام در درر نثار آن مبلغ نظام علیه الصلوة و السلم فی ذم اختلاف العلماء فی الفتیا در مذمت و نکوهش اختلاف علما است در فتوی دادن اینست که ترد علی احدهم القضیة وارد میکرده بر یکی از حکام قضیه مشکله فی حکم من الاحکام در حکمی از حکمها فیحکم فیها برأیه پس حکم میکند در آن مسئله برای خود ثم ترد تلک القضیة بعینها بعد از آن وارد میشود ذات همان قضیه علی غیره بر غیر آن حاکم فیحکم فیها پس حکم میکند بر آن حاکم ثانی در آن قضیه بخلاف قوله بخلاف قول حاکم اول ثم یجتمع القضاة بذلک بعد از آن جمع میشوند حکم کنندگان با آن احکام عند امامهم الذی استقضاهم نزد پیشوای خودشان که طلب قضا کرده است از ایشان و ایشان او را پیشوای خود ساخته‌اند فیصوب پس نسبت میدهد بصواب آرائهم جمیعاً همه اندیشهای مخالف ایشان را و الههم واحد و حال آنکه خدای ایشان یکیست و نبیهم واحد و پیغمبر ایشان یکیست و کتابهم واحد و کتاب ایشان یکیست پس کلام صریح است بر آنکه قول حق یکیست و همه مجتهدین در فروع مصیب نیستند همچنانکه جمهور برآنند و این مسئله از مسائل مشهوره علم اصول است بعد از آن در صدد بطلان آرای مختلفه ایشان درآمد که افامرهم الله سبحانه بالاختلاف آیا امر فرموده است حق سبحانه و تعالی ایشان را باختلاف در مسئله فاطاعوه پس فرمان برده‌اند او را در آن حکم ام نهاهم عنه یا نهی کرده ایشان را از آن اختلاف فعصوه پس نافرمانی کرده‌اند ایشان او را ام انزل الله یا فرو فرستاده حق سبحانه و تعالی دیناً ناقصاً دینی که ناتمام است فاستعان بهم پس یاری خواسته با ایشان علی اتمامه بر تمام کردن آن ام کانوا شرکاء له یا بوده‌اند ایشان شریکان حق سبحانه در گفتار و وجود فلهم ان یقولوا پس مر ایشان را باشد که قائل شوند بآن مقالات مختلفه و علیه ان یرضی و بر خدا باشد که راضی شود بآن مقال چنانچه شأن شریک مقتضی این است در هر حال ام انزل الله یا فرو فرستاده حق سبحانه دیناً تاماً دینی را که کامل است و تمام فقصر الرسول پس تقصیر کرده رسول او عن تبلیغه و ادائه از رسانیدن آن و ادا نمودن آن بر انام و شبهه نیست که جمیع اقسام خمسه باطل است اما اول زیراکه مستند بنا الهی کتابست و آیهها او مصدق همدیگرند پس اختلاف مستند بکتاب نباشد و اما ثانی زیراکه عدم جواز معصیت با اختلاف مستلزم عدم جواز اختلافست و اما ثالث زیراکه آن مستلزم نقص است و نقص در کلام الله منتفی است و اما رابع و خامس ظاهر البطلانست پس اقوال ایشان باطل باشد

ضلال
بروزن طلاب جمع ضال یعنی گمراه است و ضلال از باب ضرب و فرح آمده است
ق

سلعه
بکسر اول و سکون ثانی و آن چیزیست که بتجارت کرده شود باآن و جمع آن سلع بروزن عنب و سلع از باب فرح میآید
ص

ابور
مشتق از بوار بمعنی هلاکت آبار الله یعنی هلاک کرد خدا او را و بمعنی سردی و بازار و این بازار است مثل بوار بروزن سحاب
ص

الامام نسخه

غلی
غلا یغلو از باب نصر غلاء بروزن سماء و هو غال گالی و غلا بروزن غنی یعنی گران شد نرخ نقیض رخص است
ق

الفتیا
افتاه فی الامر از باب افعال یعنی فتوی داد فقیه او را و آشکار کرد از برای او و فتیا بضم اول برخلاف بشری و فتوی بواو بدل یاء و فتحه داده میشود اول او و آن حکمی است که جواب داده است فقیه باو گفته است که حکم خدا این است
ص

بعد از آن اشارت میفرماید بر اینکه قرآن مجید مشتمل است بجمیع مطالب یعنی هرگاه که بیان تأمل نماید در معنی آن و اصلا
اختلافی و خللی در وی نیست و حرام است قولی که مستند بآن نباشد و میگوید که والله سبحانه یقول و حق سبحانه میفرماید
در کتاب خود که ما فرطنا فی الکتاب من شیء یعنی تقصیر نکرده ایم در کتاب خود از هیچ چیز و هیچ باب و فیه
تبیان کل شیء و در آن کتاب بیان هر چیزی و ذکر و یاد فرموده او سبحانه ان الکتاب یصدق بعضه بعضا
بدرستیکه این کتاب تصدیق میکنند بعضی از آن مر بعضی دیگر را یعنی جمیع آیات قرآنی موافقند و انه لا اختلاف فیه
و بدرستیکه هیچ جهة اختلاف نیست در وی فقال سبحانه پس فرموده است او سبحانه و لو کان من عند غیر الله لوجدوا
فیه اختلافا کثیرا یعنی اگر بودی این کتاب از نزد غیر خدا هر آینه یافتندی در وی اختلاف بسیار و ان القرآن
بدرستیکه قرآن ظاهره انیق ظاهر او حسن است و معجب بانواع بیان و باطنه عمیق و باطن او عمیق است و پرمعنی با
بحیثیتی که نهایت جواهر اسرار او نمیرسند مگر مؤیدین من عند الله لا تفنی عجائبه فانی نمیشود یعنی باخر نمیرسد
سخنهای عجیبه آن و لا تنقضی غرائبه و بنهایت نمی انجامد اشیاء غریبه آن و لا تکشف الظلمات الا به و زائل
نمیشود شبهها بانوار ساطعه ظلمانی مگر قرآنی

انیق
الانیق بتحریک بمعنی شادی و سرور و شادمان شدن است و فعل آن آنق از باب فرح است و شی انیق بر وزن امیر یعنی چیز نیکو و خوش آیند است لکل شیء

خ ۲۱ ومن کلام له علیه السلام

و بعضی از کلام آن عالی مقام است علیه السلام قاله للاشعث بن قیس که گفته است آن را اشعث بن قیس و هو علی
منبر الکوفة یخطب در حالتیکه بر بالای منبر کوفه خطبه میفرمود فمضی فی بعض کلامه شیء بر گذشت
در بعضی سخنهای وی چیزی اعترضه الاشعث اعتراض کرد بآن چیز اشعث فقال یا امیر المؤمنین و گفت ای
امیر المؤمنین هذه این کلمه که فرمودی علیک لا لک بر تست نه از برای تو یعنی ترا ضرر میرساند این سخن
نه نفع در بعضی روایات آمده که آن سخن این بود که یکی نزد آنحضرت اقرار ... کرد که حد بر آن مرتب بود و پیش از حکم
اظهار توبه کرد چون در امنصوص تا امام مخیر است میان حد و عفو پس امیر المؤمنین عفو فرمود اشعث اعتراض کرد
که ترا اجرای حد میبایست کردن نه عفو زیرا که حق تو نبود که عفو کنی و آن غافل جاهل از شریعت خبر نبود
که چگونه اعتراض توان کرد بر باب مدینه علم نبوی که تمکین فرمان سلونی ... و العرش در انگشت مبارک داشته
باشد و بعضی گفته اند که آنحضرت در خطبه امر حکمین را یاد کرد مردی از اصحاب او برخواست و گفت ما را از
حکومت نهی فرمودی و باز بعد امر نمودی نمیدانیم که کدام یکی از این هر دو کار بهتر است نزدیک کرد آنحضرت
دست مبارک برهم زد و فرمود که این جزای شما بود که ترک حزم و احتیاط کردید در طلب مقصود پس اشعث
گمان برد که آنحضرت اراده جزای عمل ایشان نموده در انجام نمانکه حق سبحانه امر بآن فرموده و بواسطه
این بیگانی زبان بآن کلام بیهوده بگشوده فخفض الیه علیه السلام بصره پس آنحضرت فرود آورد بجانب اشعث
چشم جهان بین خود را ثم قال بعد از آن فرمود و ما یدریک و چه دانا کردانید ترا ما علی مما لی
باینچه بر من مضر است از آنچه بر من سود خواهد بود یعنی تو از نفع و ضرر این جاهلی و روا نیست مر جاهل
بیخبر را که اعتراض کنند بر چیزی که علم بآن نداشته باشد و چونکه اشعث از جمله منافقان و معاندان بود
از اینجهت او را هدف نفرین کردانید میفرماید علیک لعنة الله بر تو باد لعنت خدا و دوری از رحمت او
و لعنة اللاعنین و لعنت جمیع لعنت کنندگان حائک بن حائک تو جولاهی پسر جولاهی منافق بن کافر
منافقی پسر کافری منقولست که اشعث و پدرش در صنعت ... مبالغه ... جولاهی که مظنه نقصان عقل است

حائک
حاک الثوب از باب نصر یعنی بافت جامه را و مصدر آن حوک و حیاک بر وزن کتاب و حیاکه داوی ... است و وصف آن حائک بر وزن کاتب یعنی بافنده و جولاه و جمع آن حاکه بقلب واو بالف و حوکه بتحریک و جمع در آن حوائک بر وزن قوافل است

وسفاهت از جهت آنکه همه اوقات ذهن حائک متوجه است بآن کار و کثیر الحرکات و غافلست از اسرار کارهای
بزرگ و معامله حوائک بحکم خرد است چون زنان و کودکان و نیز حیاکت صفتیست قائل بدنائت و مظنه کذبست و خیانت
از این جهت او را باسم حیاکت در معرض مذمت در آورده و در بعضی تواریخ آورده اند که او از اکابر کنده بود و سرزنش
او بحیاکه از آن بوده که در رفتار دوش میجنبانید جهت تبختر و افتخار و این نوع حرکت را در لغت حیاکه خوانند
و نیز در مذمت او میفرماید که وَاللهِ لَقَدْ اَسَرَكَ الْكُفْرُ مَرَّةً بخدا سوگند که اسیر نمودند ترا اهل کفر یکبار
وَالْاِسْلَامُ اُخْرٰى و اهل اسلام یکبار دیگر این کلام تاکید است از برای نقصان فطنت او زیرا اگر کسی که فطنت
دارد خود را دو بار بدست دشمن نمیدهد فَمَا فَدَاكَ پس نجات نداد ترا مِنْ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا از افتادن تو در دست هر یک
از اهل کفر و اسلام مَالُكَ مال تو وَلَا حَسَبُكَ و نه حسب و بزرگی تو بلکه با وجود کثرت مال و منال و بزرگی تو بند
ایشان گرفتار شدی بواسطه حماقت و بی عقلی و بدانکه مراد بفدا اینجا نجاتست هم چنانکه مفسر شد باین نه فدا
دادن بعد از اسیری زیرا که در دو روایت واقع شد که منشا اسر او آن بود که در زمان کفر بطلب خون پدر خروج
نمود جماعتی که قاتل پدر او بودند غالب شدند برو و او را اسیر کردند در جنگ بعد از آن سه هزار شتر فدا
داد و با هفتاد مرد از کنده روی بجانب مدینه آورد و مسلمان شد و بعد از رحلت آنحضرت مرتد شد و حضرموت
که عامل آن دیار بود و ابوبکر زیاد بن لبید و عکرمة بن ابی جهل را با جمعی از لشکر بحضرموت فرستاد بجهت اخذ
او و او التجا نمود بحصن قوم خود و بعد از حصر در حصن زیاد او را اسیر کرده نزد ابابکر آورد و بعد از آن ابابکر
او را عفو گردانید و خواهر خود را که ام فروه بود بنکاح او در آورده و بگو در مذمت او و میگوید که وَاِنَّ امْرَءًا
دَلَّ عَلٰى قَوْمِهِ السَّيْفَ بدرستی مردی که راهنمونی کند بر قوم خود شمشیر را وَسَاقَ اِلَيْهِمُ الْحَتْفَ
و براند بسوی ایشان هلاک را لَحَرِيٌّ اَنْ يَمْقُتَهُ الْاَقْرَبُ هر آینه سزاوار باشد که دشمن دارد او را
نزدیکتر او که قوم او بند وَلَا يَاْمَنَهُ الْاَبْعَدُ و ایمن نباشد دورتر از شر آن بدگهر قَالَ السَّيِّدُ گفت سید
رضی الدین رضی الله عنه که یرید علیه السلام اراده نمود آنحضرت علیه السلام اَنَّهُ اُسِرَ فِي الْكُفْرِ مَرَّةً آنکه اشعث
اسیر شد در کفر یکبار وَفِي الْاِسْلَامِ مَرَّةً اُخْرٰى و در اسلام بار دیگر وَاَمَّا قَوْلُهُ و اما قول آنسید برار
که دَلَّ عَلٰى قَوْمِهِ السَّيْفَ تا آخر فَاَرَادَ بِهِ حَدِيثًا پس اراده فرموده بآن حدیثی و حکایتی و آن اینست که
كَانَ لِلْاَشْعَثِ مَعَ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ بِالْيَمَامَةِ بود اشعث را با خالد بن ولید در یمامه غَرَّ فِيهِ قَوْمَهُ فریب داد در
آن شهر قوم خود را وَمَكَرَ بِهِمْ و مکر کرد با ایشان و کلمات فتنه انگیز در میان انداخت حَتّٰى اَوْقَعَ
بِهِمْ خَالِدٌ تا آنکه در افتاد با ایشان خالد ولید و آغاز حرب نمود و در میان ایشان فتنه عظیم پیدا شد و
كَانَ قَوْمُهُ بَعْدَ ذٰلِكَ و بودند قوم او بعد از این واقعه يُسَمُّونَهُ عُرْفَ النَّارِ که مینامیدند او را عرف
نار یعنی علامت بلند آتش وَهُوَ و عرف النار اِسْمٌ لِلْغَادِرِ عِنْدَهُمْ نام غدر کننده است نزد ایشان و
چون غدر و نمامت در طبع آن نامطبوع مرکوز بود و آن مستلزم تا بر فتنه و نار را خواستن پس او مثل علم نار
بوده باشد که تابعان خود را بجانب نار کشیده همچو علامه طریقی که مردمان توجه مینمایند ابن میثم آورده
که قول حضرت صلوات الله علیه که دَلَّ عَلٰى قَوْمِهِ السَّيْفَ الخ اشارتست بغدر اشعث با قوم خود در حینی که زیاد لعنه الله
او را با تمام قوم خود حصر کرد او از برای نفس خود و اندکی از قوم امان خواست بغیر قوم او که گمان بردند که
اشعث امان را از جمیع ایشان اخذ نموده از تمامی خود بیرون آمدند زیاد ایشان را گرفته بند کرد و ایشان در آن بند هلاک

فداک

فدا یفدی از باب ضرب فداء بروزن کساء و فدا بفتح و قصر
و فتح داده میشود او را و تقدی
و فاداه یعنی داد چیزی را که بستانید
او را و فداء بروزن کساء
و فدی بروزن علی و فدیه
بروزن جلسه بکسر اول آن
داده شده است و بقول بعضی
آنچه اسیر خرید
گویند
ق

والعرف

عرف النار عرف از باب ضرب
یعنی شناخت
ق

خ ١٢

الحتف ١٢

والعرف

عبارت هر کل جال مرتفع و مرتفع شان
المرتفع ان یستر ما ورائه و لما کان
الغادر یستر مکره و حیلته امور کثیره
وکان هو قد غر قومه بالباطل
و غدر بهم صدق علیه بوجه
الاستعاره انه عرف النار
لستره عنهم ما ورائهم من نار
الحرب و نار الآخره
اذ حملهم علی
الباطل
...

شد ندوا انچه سید رضی الدین ره ذکر نموده که مراد خالد است من مطلع نشدم و در هیچ کتاب اما حسن ظن من باو مقتضی صدق
نقل او است حاصل کلام آنحضرت در این کلام مذمت فرموده اشعث و اتباع او را بذمایم و رذایل و قبیح خصال مثل جهل و غباوت و نفاق و شقاوت
و نقصان عقل و نخوت و غفلت و ظلم و غدر که مقابل علم و عقل و وفاق و سعادت و امن و بیداری و علو و وفا است و بجهت اینرذایل
مستحق لعن و طرد شده

خ ومن خطبة له عليه السلام کب ۲۲

در این خطبه جاهلان بیخبر و غافلان بی بصر را انذار و منفر می نماید باهوال و بلا و محنتی که واقع است بعد از موت و میگوید
که ای اهل عصیان و طغیان و بیرون رفتگان از طاعت رحمن فانکم لو قد عاینتم ما قد عاین پس بدرستیکه اگر
ببینید باعیان آنچیز را که بمعاینه می بینند من مات منکم کسیکه مرد از شما لجزعتم هر آینه بجزع میشدید و وهلتم
و ذاهل میشدید از جهت اهوال امور آخرت و در بعضی روایات هلعتم واقع شده یعنی سخت بی صبر میشدید و بسیار فزع
میکردید از آن اهوال و سمعتم و میشنوید سخن حق را و اطعتم و فرمانبردار میشوید و لکن محجوب عنکم و لیکن پنهان
کرده شده است از شما ما قد عاینوا آنچه معاینه نموده اند از گذشتگان چیزهای عظام که گرفتار بدانست
محجوبست بواسطه ظلمات بدنیه و کدورات جسمانیه و معاصی و اوهام و خیالات از مشاهده عالم غیب و اسرار ملکوت
و این حجاب قابل شدت و ضعف است و کثیف ترین حجابها حاصل است مر کفار و منافقان را بجهت ظلمت اعتقادات
باطله و خیالات فاسده که مبعد قلوب ایشانست از قبول نور حق و صواب و رقیق ترین حجاب واقع است مر کسی را که در عمل
و اجتهاد خود را در امتثال اوامر کردگار صرف همت نماید و از نواهی پروردگار اجتناب میکند و بصیقل ذکر
طاعت و ریاضت زنگ این ظلمت و غرامت را از خویش میزداید و بعین الیقین تفاوت بسیار است پس هرگاه آدمی
از حجاب تقوی و ایمان و اخلاص یافت و بنشأه آخرت شتافت بعین الیقین مشاهده آن مینماید کقوله تعالی فکشفنا
عنك غطاءك فبصرك اليوم حديد و کلام حضرت امیر است لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا از این خبر میدهد و بعد
از آن هدایت ایشان مینماید بعبرت و موعظت و منفر می نماید که و قریب ما یطرح الحجاب کلمه ما مصدریه است و مرفوع
المحل باشد یعنی نزدیکست افکندن حجاب بدن و برداشتن نقاب از روی ثواب و عقاب اخروی و لقد بصرتم و بتحقیق
نموده میشوید و بینا میکردید ان ابصرتم اگر ببینید بنظر عبرت و بتامل در آن نظر کنید در قصص پیشینیان
که وارد شده بر پیغمبر آخر الزمان علیه صلوات الله الرحمن و اسمعتم و شنوانیده شده اید ان سمعتم اگر بشنوید کتاب حضرت
رب العالمین و سنن سید المرسلین و هدیتم و راه نموده شده اید براه راست ان اهتدیتم اگر راه راست و ملت یعنی
راه ائمه معصومین صلوات الله علیهم اجمعین بحق اقول لکم براستی میگویم شما را لقد جاهرتکم
که هر آینه باشکار نموده اوامر و نواهی بشما العبر عبرتها و اعتبار نمودن مصیبتهائیکه بشما و پیشینیان
رسید و زجرتم و زجر کرده و باز داشته شده اید بالسنة و سل بما فیه مزدجر بآنچه در او بود زجر و منع کرده
شده از انواع مناهی مؤکده بوعید آجله و عقوبات کقوله تعالی و لقد جاءهم من الانباء ما فیه مزدجر
و ما یبلغ عن الله و پیغام نمیرساند از جانب حق سبحانه بعد رسل السماء بعد از رسولان آسمانی
فرشتگان الا البشر مگر جنس و صنف انسان از پیغمبران پس معذرتی نیست شما را در تخلف نمودن از دعوت ایشان

خ ومن خطبة له عليه السلام کج ۲۳

لجزعتم
جزع متحرک ناشکیبائی نقیض صبر است و جزع از باب فرح و مصدر آن جزع بتحریک و جزوع بر وزن سرور و وصف آن جازع و جزع بر وزن کتف و جزوع بر وزن رجل و جزوع بر وزن صبور و جزاع بر وزن غراب مرآید
ق
هلعتم ره

وهلتم
و وهل از باب فرح یعنی ترسید و ترسید پس اکنس و وهل بر وزن کتف است
ق

و عن قریب طبع

زجرتم
زجر از باب نصر یعنی منع کرد و نهی نمود او را از چیزی از زجره از باب افتعال فانزجر از باب انفعال از زجر هر دو مطاوع است یعنی ممتنع گردید
ق

در این خطبه نیز تهدید غاصبان و انذار طاغیان مینماید میگوید اینها فلان فَاِنَّ الغایَةَ اَمامَکُم پس بدرستیکه
غایت یعنی بهشت و دوزخ در پیش شما است و اینها را غایت خوانده زیرا که غایت ایشان باین هر دو منتهی است و
نهایت ایشان بآن منقضی است کقوله تعالی فَریقٌ فِی الجَنَّةِ وَفَریقٌ فِی السَّعیرِ وَاِنَّ وَراءَکُمُ السّاعَةَ و بدرستیکه
در عقب شما است ساعت یعنی قیامت یا موت کما قیل من مات فقد قامت قیامته تَحدُوکُم میراند شما را استعاره فرموده لفظ وراء را
از برای ساعت و وصف نموده آنرا بصفت حدا یا غیبا اینکه مهروب عنه است و مهروب منه خلف ها دجت یعنی همچنانکه
شخصی از امر مکروهی میگریزد و آن امر در عقب و میشتابد میراند او را هم چنین شما از ساعت میگریزید و آن
در عقب شما سعی میکند شما را میدواند و چون حال بر این منوال است و رسیدن ساعت شما بی فیل و قال تَخَفَّفُوا
سبک شوید در این سفر پر خطر بقطع علائق و رفع عوائق که آن زهد حقیقی است و در گذرگاه دنیا و رفتن بقبله
اصلی و منازل سابقین تَلحَقُوا تا لاحق شوید بمطلوب حقیقی که آن جوار و قرب حضرت الهی است فَاِنَّما یُنتَظَرُ
بِاَوَّلِکُم آخِرُکُم پس بتحقیق که انتظار کشیده و چشم داشته شده اند بلاحق شدن پیشینیان آخر کم پسینیان شما وصف انتظار
مشعر است برای مطلوب الهی از جمیع خلقان که آن وصول ایشان است بساحل عزت چه نظر عنایت او سبحانه بجمیع
ایشان برهدایت است یعنی کمال مطلوب او سبحانه آنست که جمیع خلقان بمنازل سابقان رسند و از حضیض چاه
مذلت شیطانی بمدارج اوج شرف جناب سبحانی برآیند قال السَّیِّدُ گفته است سید رضی الدین رضی الله عنه اِنَّ
هذَا الکَلامَ لَو وُزِنَ بدرستیکه این کلام اگر برابر کرده شود بَعدَ کَلامِ اللهِ سُبحانَهُ بعد از کلام حق سبحانه
و تعالی وَکَلامِ رَسُولِهِ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَآلِهِ و کلام پیغمبر صلی الله علیه و آله بِکُلِّ کَلامٍ بهر کلامی
از کلامها لَمالَ بِهِ هر آینه میل کند کلام آنحضرت بجمیع این کلامها راجِحاً از جهت رجحان و افزونی و برتری علیه
و غالب شود بر او سابِقاً از جهت سبقت در فضیلت فَاَمّا قَولُهُ عَلَیهِ السَّلامُ اما قول آنحضرت صلوات الله علیه
والتحیة که تَخَفَّفُوا تَلحَقُوا فَما سُمِعَ پس شنوده نمیشود کَلامٌ اَقَلُّ مِنهُ کلامی که کمتر باشد از وی مسموع نا
از وی شنیده شد یعنی از جهت عبارت وَلا اَکثَرُ مَحصُولاً و نه بیشتر از جهت فایده وَما اَبعَدَ غَورَها
مِن کَلِمَةٍ و چه بعید ساخته است تک این مقوله را آن کلمه رفیعه و انقطع نُطفَتَها مِن حِکمَةٍ و چه قطع
گردانیده آب قلیلها فی ازاز حکمت وَقَد نَبَّهنا و بتحقیق که تنبیه کرده ایم عَلیٰ فی کِتابِ الخَصائِصِ در کتاب خود
که مسمی است بخصایص عَلیٰ عِظَمِ قَدرِها بر بزرگی قدر و مرتبه این کلمه و شرف جوهرها و بر شرف و بزرگواری گوهر معانی انتهی

خ وَمِن خُطبَةٍ لَهُ عَلَیهِ السَّلامُ کد ٢٤

در این خطبه مذمت میکند جماعتی را که نسبت خون عثمان بآنحضرت میدادند مثل طلحه و زبیر و غیرهما و اثبات
بطلان دعوی ایشان را و اظهار شجاعت خود و تخویف معاویه و اتباع او میکند و میگوید که اَلا وَاِنَّ الشَّیطانَ
قَد ذَمَرَ حِزبَهُ آگاه باش بدرستیکه شیطان برانگیخته گروه خود را وَاستَجلَبَ جَلَبَهُ و بکشید جماعت
مردمان خود را که جمع کرده بود ایشان را و میان ایشان الفت داده از برای اغوا و در بعضی روایت خیله واقع
شده یعنی بکشید سپاه خود را لِیَعُودَ الجَورُ اِلیٰ اَوطانِهِ تا باز گرداند ستم را بجایهای خود وَیَرجِعَ الباطِلُ
اِلیٰ نِصابِهِ و راجع گرداند باطل را باصل خود وَاللهِ ما اَنکَرُوا عَلَیَّ مُنکَراً بخدا سوگند که انکار نکردند
بر من فعل منکری را که آن دعوی قتل عثمان بود و قصاص بر قتله او بلکه گفته اند که من بان قتل خوشنود

تحدوکم
حدا الحید و از باب نصر حدا
و حداءً بر وزن غراب یعنی
بانگ زد و راند شتر را و صحر
حداء بر وزن غراب سرود
گفتن از برای شتر است
ق

ذمر
از باب نصر یعنی برانگیخت بر جنگ
مثل تذامر از باب
تفاعل

والجلب
بفتحتین الجماعة من الناس
و جمعهم
در ه ک

نصاب
نصاب الشیء الجمرة النوت ...
در ه ک

بوده ام و نا غش بران و لا جعلوا و نکردانیده اند این مدعیان فعل منکر بینی و بینهم نصفا میان من و خویشان انصافا و عدل را یعنی انجه من نسبت بمن میدهند که انرا من بر انداز قتل عثمان و عدم انکار بر قاتلان اگر بعدل کار میکردند ظاهر میشد بطلان دعوی ایشان و انهم و بدرستیکه این مدعیان لیطلبون حقا هم ترکوه هر اینه طلب میکنند حقی را که خود ترک کرده اند انرا و دما هم سفکوه و خونی را که خود ریخته اند مراد طلحه و زبیر اند و اتباع ایشان بعد از ان اقامت حجت میکند بر دفع مقالهٔ ایشان برانوجه که فلئن کنت شریکهم فیه پس اگر میبودم من شریک ایشان در ان خون فان لهم پس بتحقیق مر ایشان راست لنصیبهم نصیب ایشان منه از ان خون فحق لازم است ایشان تسلیم نمودن نفسهای خود را با ولیای عثمان و لئن کانوا ولوه دونی و اگر بودند که مباشر شدند ان خون را بدون من فما التبعة پس نیست عقوبت را بازخواست را الا عندهم مگر نزد ایشان پس جایز نیست که دعوی ان خون از غیر کنند چه هر کس داخل شود در خون کسی باستقلال یا بشرکت پس جایز نیست که طلب ان خون از غیر کنند و ان اعظم حجتهم و بدرستیکه بزرگترین حجت ایشان لعلی انفسهم بر نفسهای ایشانست یرتضعون اما قد فطمت شیر میخواهند از مادری که قطع شده است شیر او از گرفته ایشان را و یحیون بدعة قد امیتت و زنده میکنند بدعتی را که میرانیده شده است مراد به ضلالت و تفضیلیست که عثمان از بیت المال مسلمانان با ایشان عطا کرده بود بر خلاف فرمودهٔ خدا و رسول و انحضرت از ایشان اخذ نموده بود و بسبب قطع نمودن ان رسانیدن استعاره فرموده لفظ ارتضاع را از برای خلافت ایشان و تضاع و قطع که لوازم متعارف است از برای ان و وجه پس بیت المال در حکم لبن باشد و خویشان او مانند کودکان اولاد در تضع و وصف فطام از برای انحضرت منع ایشان از بیت المال یعنی منتسب شدند بخون بمن و دعوی نمودن ان بر من از برای انکه من جمیع قطایع و عقار و ضیاعی که عثمان غصب کرده بود با ایشان داده از ایشان گرفته بودم مستحقان داده بعد از ان بمذمت معاویه و اصحاب غاوی او در امده میگوید که یا خیبة الداعی ای نکال مرد موضع تعجب است از عظم خیبه و نومیدی خوانده بقتال انحضرت یعنی ای قوم تعجب کنید از نومیدی کسیکه خوانده است مردمان را بجنگ من دعی و الی ما اجیب این استفهام است بسبیل استحقار برای خوانده شدگان بقتال و یاری دهندگان داعی بجدال یعنی چه کس است انکه خوانده داعی او را بانکار و بسوی چه چیز اجابت کرده شده از خوانده شده مراد بداعی معاویه است که خوانده اهل شام را و دلالت کرد بمحاربهٔ امیر المؤمنین ع و اتباع ایشان شوم اجابت کردند و شمشیر کشیدند بروی انحضرت و محتملست که استفهام از برای تعظیم کسی باشد که او را بقتال ایشان خوانده باشد یعنی انحضرت و توابع او از جهت مدعو الیه که حرب است و انی لراض بحجة الله علیهم و بدرستیکه من خوشنودم بحجت خدا بر ایشان و علمه فیهم و علم حق تعالی در شان ایشان از جمیع نزاد بحجت امر و سبحانه است که صادر شده بقتال فئه باغیه کقوله تعالی فان بغت احدیهما علی الاخری فقاتلوا التی تبغی حتی تفیء الی امر الله یعنی اگر ستم کنند و افراط نمایند یکی از دو طایفه مؤمن بر دیگری و نفرمان خدا راضی نشوند پس قتال کنید با ان گروه که بغی میکنند تا باز گردند بحکم خدا و گردن نهند بفرمان خدا جل و علا فان ابوا اعطیتهم حد السیف پس اگر ابا کنند و سر کشی نمایند از متابعت من که راه حق است عطا میکنم بدهم با ایشان حد السیف تیزی شمشیر برا و کفی به شافیا من الباطل و ناصرا للحق و کافیست شمشیر بر آن شفا دهندهٔ از باطل درحالیکه شفا دهنده اهل حق است از اهل باطل و یاری دهنده از برای حق و من العجب و از جملهٔ امور عجیبه است بعثتهم الی فرستادن ایشان بسوی من از برای انکه

والتبعة

تبعه از باب فرح بمعنی رفت از پی او مصدر آن تبع و تباعه بفتح تا می‌آید و تبعه بر وزن فرحه و تباعه بر وزن کتابه چیزیست که از برای تو در او حاجت و نیاز مندی باشد مثل ستم و ظلم و مثل آن است
ق

یحیون

حی بکسر حاء و حیوان بتحریک و حیواة بر وزن فلاة و حیوة بفتح حاء و سکون یا بمعنی زندگانی در زیستن ضد مردن است حیی از باب فرح حیاءا بر وزن سماءا
ق

خ ۱۴۲

امیتت

وانی لراض

مات یموت و یمات و یمیت یعنی مرد او و میت بتخفیف اسم کسیست که مرده است و میت بر وزن سید و مائت بر وزن فاعل کسیست که نمرده است و خواهد مرد و جمع آن اموات و موتی و میتون بتشدید یا و تخفیف می‌آید
ق

برای الطِّعانِ از برای نیزه زدن وَاَنْ اَصْبِرَ و صبر کن و شکیبائی لِلْجِلادِ از برای شمشیر کشیدن یکدیگر شمشیر
زدن و حال آنکه هَبِلَتْهُمُ الْهَبُولُ بی فرزند شده اند ایشان مادران ایشان بجهت کشتن من اخبار میکند با وجود
آنکه منع میکنند ایشان مرا بخروج و حضور بصفین مانند مرا بجنگ لَقَدْ کُنْتُ هر آینه بوده ام من وَما اُهَدَّدُ بِالْحَرْبِ
در حالتیکه تهدید کرده نشده ام بمحاربه و بیم داده نشده ام از مقاتله وَلا اُرْهَبُ بِالضَّرْبِ و ترسانیده نشده ام از ضرب شمشیر بلکه
پیش از او با همان بزرگ مرتبه چگونه با شمشیر هرزه شده وَاِنّی لَعَلی یَقینٍ مِنْ رَبّی و بدرستیکه من بر یقینم از پروردگار خود
وَغَیْرِ شُبْهَةٍ مِنْ دینی و بی شبهه ام از دین استوار خویش پس ضرب شمشیر من بکار کرد و طعن نیزه من بیخبر باشد

خ ٢٥ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلامُ

مدار این خطبه بر ترغیب فقراء است بترک حسد بر اغنیا و امر نمودن اغنیا است بشفقت و رحم کردن بر فقراء و مواسا
نمودن ایشان با جماعت پریشان حال مشوش البال و تزهید جمیع ایشان از مال و جاه و بسط و قبض ارزاق عباد
در زمان خانه نَحْنُ قَسَمْنا بَیْنَهُمْ مَعیشَتَهُمْ وجود گرفتن و بروفق وَما نُنَزِّلُهُ اِلّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ نازل میشود از جانب
حضرت سبحانه میفرماید اَمّا بَعْدُ یعنی اما پس از حمد الهی و صلوات بر حضرت رسالت پناهی فَاِنَّ الْاَمْرَ یَنْزِلُ پس بدرستی
و راستی که امر الهی نازل میشود مِنَ السَّماءِ از آسمان جود او سبحانه اِلَی الْاَرْضِ بزمین قوابل جود و محتملست که آسمان
و زمین بمعنی حقیقی باشند نه مجازی زیرا که حرکات سموات از جمله شرایط معدات اند از برای حدوث حوادث الهی در زمین
و بر تقدیر امر الهی فرود میآید از آسمان بزمین کَقَطْرِ الْمَطَرِ مانند قطرهای باران اِلی کُلِّ نَفْسٍ بسوی هر نفسی بِما
قُسِمَ لَها مِنْ زِیادَةٍ اَوْ نُقْصانٍ بانچه قسمت یافته از زیاده و نقصان وجه تشبیه آن بقطر مطر اختلاف اصابات
یعنی همچنانکه قطر نسبت ببقاع مختلف است در اصابه آن نزول امر الهی از برای هر نفس نیز مختلف است در زیادت و نقصان
و چون این تفاوت بروفق تقدیر الهی است فَاِذا رَأی اَحَدُکُمْ پس هرگاه که ببیند یکی از شما لِاَخیهِ مر برادر
خود را غَفیرَةً زیادتی و افزونی فی اَهْلٍ اَوْ مالٍ اَوْ نَفْسٍ در اهل یا مال یا نفس یا علم یا سایر منال فَلا
تَکُونَنَّ لَهُ فِتْنَةً پس باید که نباشد آن کثرت مال و منال از برای او فتنه و فسادی چون افتادن در حسد و عداوت و تمنی
زوال آن بعد از آن تنبیه نماید بر فضیلت حفظ نفس از حقد و حسد بر این وجه که فَاِنَّ الْمَرْءَ الْمُسْلِمَ پس بدرستی
که مرد مسلمان ما لَمْ یَغْشَ دَناءَةً مادام که نیاید بسر نامه و ناکسی تَظْهَرُ که ظاهر شود آن ناکسی از او در
میان مردمان مثل حقد و حسد است فَیَخْشَعُ لَها پس خشم برهم نهد از برای ظهور آن ناکسی از او بجهت خجالت
اِذا ذُکِرَتْ چون یاد کرده شود آن ناکسی وَیُغْری بِها و آرزومند کرده شود بجسارت لِئامُ النّاسِ مردمان
ناکس نادان لئیم و احمق و هتک ستر او نمایند یا آنکه مراد این باشد که حریص کرده شوند مردمان دنی در فعل مثل آن
کانَ کَالْفالِجِ الْیاسِرِ بود مانند قمار باز ظفر یافته یعنی مرد مسلمانی که متعری باشد از دنائت که موصوف باین صفات مذکوره همچو
فیروزی یابنده قمار بازنده اَلَّذی یَنْتَظِرُ اَوَّلَ فَوْزَةٍ که انتظار کشد اول بیرون آمدن فوز را مِنْ قِداحِهِ از تیرهای قمار خود
تُوجِبُ لَهُ الْمَغْنَمَ که واجب میگرداند آن بیرون آمدن از برای او غنم را وَیُرْفَعُ عَنْهُ بِهَا الْمَغْرَمُ و رفع کرده میشود از او
بان بیرون آمدن غرم وَکَذلِکَ و همچنین است مثل آن فالج یاسر اَلْمَرْءُ الْمُسْلِمُ مرد مسلمان اَلْبَریءُ مِنَ الْخِیانَةِ
که بری باشد از دنائت و ضابط نفس خود باشد از ارتکاب آن دنائت یَنْتَظِرُ مِنَ اللهِ تَعالی اِحْدَی الْحُسْنَیَیْنِ
انتظار میکشد از جانب خدا یکی از این دو حال نیکو اِمّا داعِیَ اللهِ یا خواننده خدا را یعنی ملک الموت را

الطعان
بکسر اول طعنه دادن با نیزه از باب نصر
مصدر آن طعن و طعان بروزن
کتاب است
ق

هبلتهم
از باب فرح یعنی گریه کناد بر ایشان مرگ و هبول بروزن
صبور زنی است که نمیماند ولد ق

علی یقین از
من آن ...

لم یغش
غشی فلانا یغشاه اورا ...
یغشو از باب نصر
ق

خ ٢٥

غفیرة ز د

دنائة
دنی از باب نصر دنوا و دنائة بروزن
صحابة بمعنی نزدیکی و خویشی است
دنی بر وزن غنی بمعنی افتاده و ناتوانست
مکان ... و قد دنی و دنائة بروزن صحابة
یعنی خود ناکسی را افتاده
افتاده و ناتوان شد
ق

یغری ز د

که میخوانداو را بسوی کرم و رحمت خدا و دار آخرت فما عند الله خیر له پس آنچه نزد خدای تعالی است از
انواع لطف و اصناف مکرمت بهتر است مر او را کقوله تعالی فما عند الله خیر و ابقی و اما رزق الله و بار ذوی هذا
فاذا هو ذو اهل و مال پس آن هنگام او خداوند اهل و مال و منال میشود و معه دینه و حسبه در تفاسیر
کر با او ست دین و حسب و علم و ادب بی خوف و بیم این فوزیست عظیم و چونکه این بهره و دولتها مستلزم عدم خسران تمیز
حسن تشبیه آن بفالج یا سرکه در بردن مستلزم عدم اشتراک کمال ظهور باشد بعد از آن تنبیه میفرماید بر
تحقیر اسباب دنیوی نسبت بمتاع اخروی میکوید که المال و البنون حرث الدنیا بدرستیکه مال و پسران کشت
این سرای فانیند و اندک زمانی بعد زوال و عرصه تلف میشوند و العمل الصالح حرث الآخرة و کار شایسته
کشت آن سرای است که ابد الآباد باقی میماند و قد یجمعهما الله و کاه هست که جمع میکند این هر دو کشت را حق تعالی الا تو
از برای کروهی که متصف باشند بصفت توکل فاحذروا من الله پس حذر کنید از خدای تعالی و بترسید از آن
ما حذرکم با آنچه حذر فرموده شما را من نفسه از ذات خود یعنی از عذاب خود و اخشوه و بترسید
از عقاب الهی خشیة لیستعملکم بترسیدنی که نباشد در او اظهار عدم بودن و اعملوا و عمل صالح کنید
فی غیر ریاء و لا سمعة در غیر نمودن آن بمردمان و شنوانیدن آن باشان یعنی عمل از برای مردم مکنید تا
معتقد شوند و بواسطه این اموال و مناصب بشما دهند فانه من یعمل لغیر الله پس بدرستیکه هر که عمل
میکند از برای غیر خدای تعالی یکله الله میکذارد او را حق سبحانه و تعالی الی من عمل له با آنکس که عمل کرده
از برای او ماخذ این کلام حدیث قدسی است که من عمل لی عملا اشرک فیه غیری ترکته لشریکه و شمه از این در
اوراق سابقه سمت ذکر یافت پس باید که بنده مؤمن اعمال خود را خالص سازد از شوب ریا و سمعه با تکلیف
توکل نماید بحضرت احدیت و اغراض نماید از اغراض دنیویه تا بواسطه آن حق تعالی دنیا و آخرت را جمع کند از
برای او و مصداق این بخبر در حدیث قدسی روایت فرموده که یا دنیا اخدمی من خدمنی و اتعبی من خدمک و چون بحضرت
من جمیع الوجوه متوجه و مولی بود و منقطع از ما سوا از این جهت فرمود که تنال الله منازل الشهداء
میخواهم از خدای تعالی منزلهای شهیدان و دیدنهای ایشان و معایشة السعداء و زندگانی نیکبختان و مرتبه ایشان
و مرافقة الانبیاء و رفاقت پیغمبران و همراهی ایشان بعد از آن تادیب اغنیا میکند بمعونت فقرا و مستمندان
که ایها الناس ای گروه مردمان انه لا یستغنی الرجل بدرستیکه مستغنی و بی نیاز نمیشود مرد و ان کان
ذا مال و اگر چه باشد خداوند مال و جاه عن عشیرته از عشیرت و قبیله خود و دفاعهم عنه و ایشان دفع
کردن ایشان مکروه را از او بایدیهم و السنتهم بدستها خود و زبانهای خود یعنی هر چند کسیکه صاحب مال
و جاه باشد محتاج است بمعاونت قبیله خود در دفع مکروه نمودن ایشان از او پس سزاوار است که
توانگران سخی و معاون باشند با دوستان خصوصا با خویشان و هم اعظم الناس حیطة و ایشان بزرگ
ترین مردمانند از روی احتیاط و شفقت در بعضی روایت بکسر حا و سکون یاء واقع شده یعنی از روی حفظ و
رعایت من ورائه از پس و یعنی در زمان غیبت او حافظ مال اویند و باحتیاط هر چه تمامتر حارس آن
و المهم لشعثه و جمع کنندترین مردمانند مر کارهای پریشان او را و اعطفهم علیه و مهربانترین ایشانند
بر و عند نازلة نزد فرود آمدن بلا از نازله اکر فرود آید باو و لسان الصدق و زبان صدق یعنی ذکر
جمیل و دعای خیر یجعله الله للمرء که کرداند آن را خدای تعالی از برای مرد فی الناس در میان مردمان خیر له من

تعذیر
عذر بضم عین بهانه و جمع اعذار
و عذر یعذر از باب ضرب مصدر
آن عذر بفتح و ضم است
و تعذیر اظهار
عذر است
ق

سمعة
سمع از باب فرح یعنی شنید
ما فعله ریاء و لا سمعة
بفتح اول و ضم و بتحریک یعنی
نکرد او را از برای دیدن خلق
یا بلند آوازه کردن که دیده
یا شنیده شود
ق

من غیر ما

خ ٢٥٠

حیطة
حاط یحوط از باب نصر یعنی نگاه
داشت او را و پرستاری کرد مصدر
آن حوط بفتح اول و حیط بکسر اول
و حیاطة بر وزن کتابه و اسم
از این حوطة بفتح اول و حیطة
بیا بدل واو است
و کسر داده
میشود
ق

از برای وی من المال ليورثه غيره از مالیکه میراث خواره باشد از او بهتر چون چیزی که نتیجه این شمرها است ثمره
آن منع ندامت عنها این فصل از تمامت فاقبل نخواستی حاصل و هیچ عده نیست از مراعات اقربا بی نوعی حاجت
بتفاصیل مال و چون که زیاده و نقصان مال هیچ اثر نیست در صلاح و فساد مال از این جهت میفرماید که
ألا لا يعدلنّ أحدكم عن القرابة باید که میل نماید و عدول نکند یکی از شما از خویش خود هرگاه ببیند در حال ایشان کم
کمی او و میلی آن الخصاصة درویشی و بیچیزی أن يسدّها از آنکه ببندد او را و ضم کند بالذي لا يزيده
بمال آنکه زیادت نمیکند او را إن أمسكه اگر امساک کند و نگاه دارد او را ولا ينقصه و کم نمیکند
او را إن أهلكه اگر هلاک کند او را یعنی نفقه کند بخویشان در راه خدا چه زیاده و نقصان او موجب نفع و ضرر
نمیشود پس خویشان درویش خود را رعایت کند و ایشان را بصله و عطیه خوشنود سازد چه هیچ عیبی نباید که مال
زیاده و نقصان باشد و ثواب جلیل و شکر جمیل حاصل یعنی امساک زیاد نمیکند مال را و نه زیاده میکند او را و اصلاح حال
نزد خالق و ثواب نزد خدا و بلکه زیاد [illegible] ثواب عدد آن [illegible] کردن او [illegible]
ترغیب مینماید اغنیا را بر مراعات اقربا بر وجهی که ومن يقبض يده و هرکه قبض کند و نگاه دارد دست خود را
عن عشيرته از خویشان خود و ایشان را ممنوع سازد از نفع خود فإنّما تقبض منه عنهم يد پس جز این نیست که قبض نموده
و تنگ کرده میشود از جانب او از خویشان يد واحدة یک دست وتقبض منهم عنه و قبض نموده و فراهم کرده
میشود از جانب ایشان از او أيد كثيرة دستهای بسیار یعنی ممنوع میباشد دست او از ایشان اما دستهای اقربا و اقربا
ممنوع میباشند دستهای خود را از نصرت و معاونت و مددگاری او ومن تلن حاشيته و کسیکه نرم باشد جانب او یعنی
شفقت و مرحمت داشته باشد با قوم خویش يستدم من قومه طلب دوام میکند برای خود از جانب خویشان خود
المودّة محبت و دوستی را یعنی طلب میکند دوام محبت ایشان را زیرا که رعایت صله موجب دوام محبت
ایشان است قال السيد رضي الله عنه سید رضی الدین رضی الله عنه میفرماید که ما أحسن هذا المعنى
الذي أراده عليه السلام بقوله ومن يقبض يده عن عشيرته إلى تمام الكلام چه نیکو است این معنی که
اراده فرموده است آنحضرت [illegible] ومن يقبض يده الى آخر فإنّ الممسك پس بدرستیکه کسیکه
نگاه دارنده است خيره عن عشيرته مال خود را از خویشان خود إنّما يمسك جز این نیست که امساک نموده
نفع يد واحدة فائده یک دست را فإذا احتاج پس چون محتاج شود إلى نصرتهم بیاری خویشان واضطرّ
إليهم و مضطر شود بسوی ایشان إلى مرافدتهم بمدد کردن ایشان قعدوا عن نصره می‌نشینند از یاری
نمودن و مددکاری کردن او وتثاقلوا عن صوته و گرانی میکنند از اجابت خواندن او و بر نمیخیزند از برای
فریاد رسیدن او فمنع پس ممنوع کرده ترافد الأيدي الكثيرة از مددکاری دستهای بسیار وتناهض
الأقدام الجمّة و از برخواستن قدمهای بسیار از برای اعانت و مددکاری او

خ ومن خطبة له عليه السلام

در این خطبه اظهار میکند بیان قدر خود را در محاربه و میفرماید [illegible] که قابل [illegible] است در محاربه [illegible]
میفرماید [illegible] از عصیان و تحریض میکند ایشان را بطاعت [illegible] و میگوید که ولعمري قسم بزندگانی من ما عليّ
که نیست بر من من قتال من خالف الحق از مقاتله نمودن با آن کسانی که مخالفت میکنند با امر حق و طریق

تلین
تلأن از باب ضرب و مصدر آن
لین بکسر لام [illegible] بر وزن
سحاب بمعنی نرم کرده [illegible]
[illegible] تلیین

ترافد تفاعل
رفده یرفده رفدا از باب ضرب
یعنی بخشید او را و بخشیدنی و رفد
بکسر [illegible] بخشش و صله است
[illegible] بمعنی کاسه بزرگ است
و ترافد باهم مددکردن است
ق

وتثاقلوا
ثقل از باب کرم یعنی گران شد
[illegible]
[illegible]

تناهض
مصدر باب تفاعل
[illegible] از باب منع
[illegible]

شریعت و خابط الغی و بیراه شونده ضلالت من اذهان ولا ایهان هیچ مداهنه نمودن و سستی
کردن در راه دین مرا جایز نیست مداهنه نمودن با جماعت بجهة انکه مقاتله نمودن با کسانیکه متصف بصفت مخالفت
و مخابطت باشند از جمله واجبات کیست پس از ان نیست تا زمان اطاعت فاتقوا الله عباد الله پس بترسید ای بندگان خدای
بندگان وفروا الی الله و بگریزید بسوی رحمت خدا من الله از غضب و سخط خدا یعنی پناه ببرید بخدا از غضب او و امضوا
فی الذی نهجه لکم و بروید در ان راهی که روشن ساخته است ان را از برای شما و قوموا بما عصبه بکم
و قیام نمائید بانچه باز بسته است ان را بشما و لازم کردانیده بدانکه مراد از فرار عبد بخدا اقبال و شتافتن و متوجه
ساختن خود بسوی او و این مبنی بر چند مرتبه است اول فرار از بعضی اثار او بسوی بعضی دیگر چون فرار نمودن
از اثر غضب او بسوی اثر رحمت او دوم غنا عبد از مشاهده افعال و ترقی نمودن او در درجات قرب و معرفت
بسوی مصادر افعال که صفات است پس فرار مینماید از بعضی ان بسوی بعضی دیگر همچنانکه مستفاد میشود از سخط
خدا بعفو او و سخط و عفو از صفات است سیم انست که ترقی نماید از مقام صفات بسوی ملاحظه ذات
پس فرار کند از صفات بسوی ذات و حضرت رسالتپناه صلی الله علیه و اله وقتیکه در رکوع و سجود اقرب مقام و تقرب
شد جامع جمیع این مراتب بود فلهذا در سجود فرمود که اعوذ بعفوک من عقابک و عفو همچنانکه اثر صفت
فعل میباشد همچنین گاه هست که مراد بان اثری میباشد که ناشی شده باشد از صفت عفو و چونکه بمقام قرب رسید
غنی گشت از مشاهده افعال و ترقی نمود بسوی مصادر که صفات است و اعوذ برضاک من سخطک و عفو و سخط
از صفاتند بعد از ان ترقی نمود از مقام مشاهده صفات و نزدیک شد بسوی ملاحظه ذات و فرمود که اعوذ بک منک
و این فرار است از ذات او بسوی او و شکی نیست که این مقام وصول است بسوی ساحل عزت و ما بین ساحل لجه وصول را
درجاتی دیگر است غیر متناهی و لهذا چونکه قرب انحضرت زیاد شد فرمود که لا احصی ثناء علیک و این اشاره اند
نفس است از درجه اعتبار و اعراض نمودن او از تبجح بزینت حضور در ذات خود و انچه بعد از این فرمود که انت کما
اثنیت علی نفسک کمال اخلاص و تجرید انحضرت پس معلوم شد که کلام حقیقت انجام فروا من الله الی الله
امر است بترقی نمودن بسوی مرتبه ثالثه از مراتب مذکوره و شبهه نیست که غایت سلوک سالک بعبادت نظر به تطویع نفس
اماره است از برای نفس مطمئنه فح ثابت شد که مدار ریاضت بر اوامر ثلثه است که انحضرت اشاره بانها نموده چه امر بتقوی
مستلزم زهد حقیقی است که معین حذف موانع داخله و خارجه است و امر بسلوک سبیل الهی معین است بر تطویع
نفس اماره و امر بفرار بسوی جناب احدیت متوجه ساختن سر است بان و پس دانسته شد که ریاضتی که مستلزم کمال
استعداد است از برای وصول بسوی او سبحانه توجه بجانب اغراض ثلثه است و از اینجا است که انحضرت میفرماید
که هرگاه که باین مراتب رسید بید فعلی ضامن پس علی بن ابی طالب ضامن و کفیلست لفلجکم مر رستگار شدن و فیروزی
شما اجلا گر داخرت ان لم تمنحوه عاجلا اگر داده نشوید فیروزی در دنیا که ان فراغت نفس است و عدم اشتغال
بریاضت و مجاهده و مقاتله پس رغبت نمائید در جهاد اکبر که انجهاد است با نفس اماره و جهاد اصغر که محاربه است با جماعت
باغیه طاغیه گروه

خ ومن خطبة له علیه السلام ۲۷ کن

از جمله خطب انحضرت است که فرموده وقد تواترت علیه الاخبار در حالتی که بتواتر رسید بر انحضرت خبرها
باستیلاء اصحاب معویة بغالب شدن اصحاب معویه و بر اسکنهم استغالها و بر علی البلاد در شهرها

یا عباد الله

ادهان
دهن از باب نصر یعنی روغن کرد و مداهنه از باب مفاعله اظهار کردن خلاف آن چیزیست که در دل دارد مثل ادهان از باب افعال
ق

ایهان
وهن بفتح سستی است در کار و حرکت داده شود و فعل آن از باب ضرب و کرم است و اوهنه از باب افعال یعنی سست کرد او را و مصدر آن ایهان است
ق

خ ۲۶

تمنحوه
منح از باب منع و ضرب یعنی داد او را و اسم از این منحة بکسر است که دهش باشد تمنحوه مجهول جمع مذکر مخاطب مضارع
ق

لفلجکم غ د

دیارها وظلم وعناد ایشان بر عباد وَقَدِمَ عَلَيهِ عَامِلَاهُ وآمدند بر آنحضرت دو عامل آنحضرت که حاکم بودند
بامر حضرت عَلَى اليَمَنِ بر شهر یمن وَهُمَا عُبَيدُ اللّٰهِ بنُ العَبَّاسِ وَسَعِيدُ بنُ نِمرَانَ وآن هر دو عامل عبید الله بن
عباس و سعید بن نمران بودند لَمَّا غَلَبَ عَلَيهِمَا هنگامی که غالب شده بود بر ایشان بُسرُ بنُ أَبِي أَرطَاةَ و
سبب بیرون آمدن ایشان از یمن آن بود که گروهی در صنعا بودند از دوستان عثمان که بیعت کرده بودند با امیر
المؤمنین ع چون مردم در عراق اختلاف کردند و محمد بن ابی بکر را در مصر بقتل آوردند انفوهم بطلب خون عثمان
بر خواستند و بر عاملان آنحضرت طرح مخالفت انداختند چون خبر بآنحضرت رسید نامه نوشت بسوی ایشان
مشتمل بر تهدید و وعید ایشان جواب نوشتند که ما طاعت میکنیم اگر عزل کنی از این شهر عبید الله و سعید را
و بعد از آن و بعد از آن نامه آنحضرت را بمعویه فرستادند و از اینجا الخبر دادند معویه بسر بن ابی ارطاة را
که مردی بود درشت و فتنه انگیز و خونریز بسوی ایشان روانه کرد در راه زاد و سلیما که پسران عبید الله بن عباس بودند
بقتل آورد و عبید الله و سعید عبد الله ثقفی را خلیفه خود ساختند و متوجه آنحضرت شدند بسر ایشان را بقتل آورد
وامیر المؤمنین ع عبید الله و سعید را بر آنکار عتاب کرد فَقَامَ عَلَيهِ السَّلَامُ إِلَى المِنبَرِ پس برخاست و متوجه منبر شد
و بر بالای آن بر آمد ضَجِرًا در حالتی که تنگدل بود بِتَثَاقُلِ أَصحَابِهِ عَنِ الجِهَادِ بسبب گرانی اصحاب خود از جهاد
و تعلل نمودن ایشان از قتال وَمُخَالَفَتِهِم لَهُ و مخالفت کردن ایشان مر او را فِي الرَّأيِ در رای و تدبیر و صواب فقال
عَلَيهِ السَّلَامُ پس فرمود که مَا هِيَ إِلَّا الكُوفَةُ ضمیر هی راجع است ببلده کوفه و اگر چه مرجع او غیر مذکور است الا آنکه
که حضور او تا ماده در ذهن آنحضرت بجهة خوض نمودن در تدبیرات امر او و تصور نمودن بد اهل این کرده مکرو لجاری
مجری ذکر است و دیگر آنکه کوفه معهود بوده است در خطاب یعنی نیست این بلده که متصور است در ذهن من یا نیست
این بلده که معهود است در خطاب مگر کوفه أَقبِضُهَا وَأَبسُطُهَا در حالتیکه میگیرم او را و میگسترانم او را یعنی بار دیگر
یعنی همین کوفه است که محل تصرف من است بجمیع عقد و امر و نهی و اعتماد نمودن بر مردمان آن در حرب و نصرت نه سایر بلاد
دیگر اینکلام ملتفت از برای تحقیر بلادی که غیر کوفه است یعنی بلاد دیگر از درجه اعتبار من ساقط است بگوشه
التفات بجانب آن نمیاندازم و چون صرف همت بجانب هبوب اعاصیر از اینجهت در نظر و تحقیر او در آمده میفرماید که إِن لَم
تَكُونِي إِلَّا أَنتِ خبر تکونی محذوفست و ضمیر منفصل بدل است از ضمیر متصل یعنی اگر نباشی یا کوفه مگر که باشی
ستان لشکر من تَهُبُّ أَعَاصِيرُكِ در حالتیکه وزش کرده باشد گردبادهای تو فَقَبَّحَكِ اللّٰهُ پس زشت کرداناد ترا خداوند تعالی
یعنی با وجود اینکه ستان لشکر منی اما چون که مهب اعاصیر خواهان تو نیستم و صحبت تو با من متضمن است احتمال
دارد که اعاصیر مستعار باشد از برای آراء مختلفه اهل کوفه و وجه شبه انزعاج و اضطراب باشد یعنی هرگاه
ظاهر شود اندیشهای گوناگون و اعتقادهای گوناگون اهل تو که موجب تشتت و باعث انزعاج نفس من گردد پس زشت
گرداناد ترا خدای تعالی وَتَمَثَّلَ بِقَولِ الشَّاعِرِ پس متمثل شد بقول شاعر از جهت استصغار کوفه و لَعَمرُ أَبِيكَ
الخَيرِ يَا عَمرُو إِنَّنِي عَلَى وَضَرٍ مِن ذَا الإِنَاءِ قَلِيلِ یعنی سوگند میخورم بزندگانی پدر تو که بهتر مردمانست ای عمرو
بتحقیق که من واقع شده ام بر چرک و چربی اندکی که باقی مانده است از این ظرف طعام و وجه تمثیل قلت و حقارت است
یعنی کوفه در نظر من در غایت قلت و حقارت است مانند چربی که باقی میماند بعد از اکل و در بعضی نسخ اناء بفتح
همزه واقع شده که آن درختیست نیکو منظر تلخ مزه یعنی من واقع شده ام بر چیزی اندک که در نظر ناظر نیکو مینماید
و اصلا نفع در ذات او متصور نیست و بنابر این وجه تمثیل عدم انتفاع باشد و قلت آن نسبت با سایر بقاع و تخصیص

خد
عَلَيهِمَا

ضَجِرًا
ضجر منه و ضجر به کفرح و التضجر از
باب التفعل یعنی خشمگین و ملول گردید
و دلتنگ شد و وصف آن ضَجِر
بر وزن کتف بمعنی
غمگین است
ق

تهب
از باب نصر هبت تهب هبا و هبوبا
بمعنی انگیخته شدن
باد است
ق

الی تق ۷

خ ۲۷

اعاصیرک
عصره بعیره از باب ضرب و اعصار
بر وزن افعال باد یست که بر انگیزد
ابر یا بادیست که از زمین مانند ستون
بسوی آسمان بر خیزد یا بادیست
که در آن غبار شدید باشد
ق

خد
مِن ذَا الإِنَاءِ
الاَنَاءِ
غد

کوفه بد کردن و بصره بجهت آنست که معظم لشکر آنحضرت اهل کوفه بودند بعد از تمهید این مقدمه شروع در مقصود کرده بقول
که أُنْبِئْتُ بُسْراً خبر داده شده ام ببسر یعنی خبر دادند مرا که بسر بن ابی ارطاة قَدِ اطَّلَعَ الْيَمَنَ بتحقیق دیده و رسیده و در آمده
بدیار یمن وَإِنِّي وَاللَّهِ و بخدا سوگند که من لَأَظُنُّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ هر آینه گمان میبرم این قوم را سَيُدَالُونَ مِنْكُمْ که
زود باشد که دولت و تسلط داده شوند از قبل شما یعنی گردانیده شوند دولت و تسلط از جانب شما بجانب ایشان
بِاجْتِمَاعِهِمْ عَلَى بَاطِلِهِمْ بسبب اجتماع و اتفاق ایشان بر باطل خود چه اجتماع سبب انتظام امور است وَتَفَرُّقِكُمْ
عَنْ حَقِّكُمْ و بسبب متفرق شدن شما از حق خود زیرا که تفرق و پراکندگی نشانه فتور است و عدم انتظام امور وَبِمَعْصِيَتِكُمْ
إِمَامَكُمْ فِي الْحَقِّ و بواسطه نافرمانی شما امام خود را در امر حق وَطَاعَتِهِمْ إِمَامَهُمْ فِي الْبَاطِلِ و بجهت
فرمانبرداری ایشان پیشوای خود را در کار باطل وَبِأَدَائِهِمُ الْأَمَانَةَ إِلَى صَاحِبِهِمْ و برسانیدن ایشان امانت
و عهد را بصاحب خود و وفا نمودن ایشان بآن وَخِيَانَتِكُمْ و بخیانت کردن شما امانت را و شکستن شما پیمان خود را
و از این جهت است که مشهور شده اند باینکه الکوفی لا یوفی وَبِصَلَاحِهِمْ فِي بِلَادِهِمْ و بصلاح ایشان در
شهرهای خود در جمیع امور ملکی بسبب فرمانبرداری وَفَسَادِكُمْ و بفساد شما در بلاد بواسطه خروج از طاعت
امام خود و خودرائی حاصل که در ذات شما اسباب انتها و مغلوبیت است و در ذات ایشان اسباب قهر و غلبه
و چون حال شما بر اینمنوال است فَلَوِ ائْتَمَنْتُ پس اگر امین کردانم أَحَدَكُمْ یکی از شما را عَلَى قَعْبٍ قدح چوبی
لَخَشِيتُ هر آینه میترسم أَنْ يَذْهَبَ بِعِلَاقَتِهِ که ببرد آنرا با دوال و رشته اش پس چگونه باشد چه نوع صورت
بندد ادای امانت شما و وفا به بیعت نمودن شما با امام زمان بعد از آن ایشان را نفرین و دعا علیهم کرد ابتدا نمود باینکه
اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ مَلِلْتُهُمْ بار خدایا بدرستیکه من ملول و تنگدل شده ام از ایشان وَمَلُّونِي و ملول شده اند ایشان
از من وَسَئِمْتُهُمْ و سیر شده ام از ایشان وَسَئِمُونِي و سیر شده اند ایشان از من فَأَبْدِلْنِي بِهِمْ پس بدل کن
برای من ایشان را خَيْراً مِنْهُمْ بهتر از ایشان وَأَبْدِلْهُمْ بِي و عوض کن برای ایشان مرا شَرّاً مِنِّي یعنی بکسی که
شر باشد آنحضرت نفرین فرموده بجهت علم او بعدم صلاح ایشان و دعا کرد همچنانکه نوح ع که مأیوس شد از قوم خود
فرموده که وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَاراً اللَّهُمَّ مِثْ قُلُوبَهُمْ بار خدایا بگداز دلهای ایشان را بگداختن عذاب كَمَا
يُمَاثُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ همچنانکه گداخته میشود نمک در آب و نقل وارد شده که در آن ساعت که آنحضرت این دعا
کرد حجاج بن یوسف در دنیا متولد شد و چندان ظلم و ستم بر اهل کوفه کرد که همه هلاک شدند و کوفه خراب شد
و دیگر آبادان نشد بعد از آن تفضیل غیر معهود بر کوفیان جهت تحقیر ایشان و میگوید که ای کوفیان أَمَا وَاللَّهِ آگاه
باشید بخدا سوگند لَوَدِدْتُ هر آینه دوست دارم أَنَّ لِي بِكُمْ أَلْفَ فَارِسٍ اینکه مرا باشد بعوض شما هزار سوار
مِنْ بَنِي فِرَاسِ بْنِ غَنْمٍ از فرزندان فراس بن غنم بن تغلب بن وائل و این طائفه مانند بنی عبس در شجاعت و
و اجابت دعوت مشهور بوده اند در میان قبائل و تمثل علیه السلام بشعر و هذا شعر شاعر در صفت تعریف ایشان گفته
میفرماید هُنَالِكَ لَوْ دَعَوْتَ أَتَاكَ مِنْهُمْ فَوَارِسُ مِثْلُ أَرْمِيَةِ الْحَمِيمِ یعنی آنجا اگر بخوانی و فریاد خواهی نمائی
بسوی تو از ایشان سواران مثل ابرهای تابستان با سرعت و استیلا ثُمَّ نَزَلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الْمِنْبَرِ بعد از آنکه
آنحضرت این مشتمل بر وعید و تهدید را فرموده فرود آمد از منبر سید ابو الرضا علیه الرحمه فرموده که این بیت از جمله
ابیات جنگ هذا البیت که در او مخاطب ساخته زنی را که نام او ام زنباع بوده و اول آن ابیات این است الا
یا ام زنباع اقیمی صدور العیس نحو بنی تمیم یعنی ای ام زنباع راست کردان سینه های شتران سفید را بجانب

خ ٢٧

یدالون مجهول
جمیع مغایب مذکر از اداله
یدیل و دوله بفتح اول و گاهی
ضمه داده میشود معروف است
یا آنکه دوله بفتح در دنیا و این
جهان است و بضم اول در روز
بازپسین و آن جهان است
و جمع آن دول بحرکات ثلث
در اول و فتح واو میآید
ق

قعب
بفتح اول و سکون ثانی کاسه
بزرگ چوبی است اقعب بضم
عین و قعاب بروزن کتاب
و قعبه بروزن قرده جمع
آن است
ق

مللتهم
ملال از باب فرح یعنی بستوه آمد
و سیر شد از او و مصدر آن ملل
و مله و ملاله و ملال است
ق

وسئمتهم
سئم از باب فرح یعنی بستوه آمد
و ملول شد مصدر آن سئم و سئمة
میآید بسیر آمدن سئوم بروزن
صبور است
ق

یماث
مثیه ماثا ماث از باب نصر
و امر از آن میث بضم المیم و کسر آن
تخریبات بیث لف

بنی تمیم یعنی توجه نمای بجانب ایشان بواسطهٔ استغاثت و استعانت نمودن تو از ایشان از شر دشمنان ابجران در
تعریف بنی تمیم وارد شده در سرعت اجابت استغاثت ایشان و گفته هنالک لو دعوت منهم الخ قال السید رضی الله عنه
سید رضی الدین رضی الله عنه میفرماید که وقلت اغاوِ میکویم من که الارمیة جمع ارمیّ و هو السحاب و ارمیه
جمع رمیّ است و آن بمعنی ابرات و الحمیم ههنا وقت الصیف و لفظ حمیم درا بمقام بمعنی وقت تابستان است و
انما خص الشاعر و چرا تخصیص نموده شاعر که چند هذا استحاب الصیف بالذکر ابر تابستان را
بیاد کردن و متذکر ابو فصل بهاد بکر نشده لانه و زیرا که ابر تابستان اشد جفولاً سخت تر است از روی
شتاب رفتن و اسرع خفوقاً و سریع تر است از روی سبکی لانه لاماء فیه زیرا که نیست باران در آن ابر و
انما یکون السحاب ثقیل السیر و جز این نیست که میباشد ابر گران رفتار لامتلائه بالماء از جهت پر بودن با
وذلک و ابر ممتلی از آب لا یکون فی الاکثر الا فی زمان الشتاء نمیباشد در اکثر اوقات الا در زمان زمستان
و انما اراد الشاعر وصفهم اراده نموده شاعر وصف کردن ایشان را بالسرعة بتندی و شتاب فی مکی اذا دعوا
در وقتی که خوانده شوند والاغاثة و بفریاد رسیدن ایشان اذا استغیثوا وقتیکه بفریاد خواسته شوند یعنی
از ایشان فریاد میخواهند و شر دشمنان والدلیل علی ذلک قوله و دلیل بر این که مراد شاعر این است قول او گفته است
که هنالک لو دعوت آتاک منهم

خ و من خطبة له علیه السلام ٢٦ خ

این خطبه ایست که فرموده پیش از وقت نهروان و دوان یا میفرماید حال عرب را در زمان جاهلیت از شدت و بیکار را
در معاش و معاد و منت مینهد بر ایشان بتبدیل الحالت برفاهیت و جمعیت بسبب بعثت با وجود حضرت رسالت علیه و آله
الصلوة والتحیة برا تو چه کرد ان الله بعث محمداً صلی الله علیه و آله نذیراً للعالمین بدرستیکه خدا
تعالی برانگیخت محمد بن عبدالله را صلی الله علیه و آله در حالتی که بیم کننده بود برای عالمیان از بدی افعال ایشان و امیناً
علی التنزیل و امین بود بر انچه نازل میشد بر او از وحی الهی یعنی بر آن چه که مأمور بود بر رسانیدن بیاد بیکی
و انتم معشر العرب و شما ای گروه عرب علی شر دین بر بدترین کیشی بودید که از عبادت اصنام
بود و فی شر دار و در بدترین سرائی که آن زمین حجاز است منیخون اقامت کرده بودید میان حجارة خشن
میان سنگهای درشت و حیات صم و مارهائی که منزجر نمیشدند و نمیرمیدند از آواز بواسطهٔ شدت قوت و صلابت
و کثرت خباثت مانند اصم که از صوت عظیم منزجر نمیشود و میتواند بود که صم بمعنی صمیم باشد که جمع صمه است
یعنی ماران نر با صلابت تشربون الکدر و میاشامیدند آب تیره را بضرورت و تأکلون الجشب و میخوردید
و میخوردید طعام غلیظ درشت چون و دو چو پوست ارزن و استخوان خرما و سوسمار و امثال آن بجهة جوع
او و وده اند که در ایام گرسنگی خون را با بول شتر میآمیختند و خشک کرده و کوفته از انطعام میساختند
و میخوردند بعضی گویند مراد از جشب طعام بی ادام است و تسفکون دماءکم و میریختید خونهای یکدیگر را
و تقطعون ارحامکم و قطع میکردید خویشان خود را چنانکه بیشتر از این گفته شد الاصنام
فیکم منصوبة بودند میان شما نصب کرده شده بودند برای پرستش شما و الآثام بکم معصوبة و گناهان
بشما مضبوط بسته شده بود که از وا ضلال اجتناب نمیکردید پس بعض متکفل بحضرت سید عالم با صلاح احوال شما
و دو بسبب کمی ارتکاب نامی از اعمال شما و بوجود با جود انحضرت فتح شهرها نمود و اعدا را شکست داد و غنیمتها اخذ

منیخون

تنوخ از باب تفعل و اناخ از باب
افعال و استناخ از باب استفعال
نشسته بود اناخ الجمل الناقة یعنی خوابانید
شتر ماده را برای برجستن
براد
ق

وخشن

از باب کرم مصدر آن خشن بتحریک
و خشنة کرحله و خشونة بروزن
حموضه و خشنة بضم امد و است
خشن بروزن کتف و اخشن بروزن
احمر بمعنی درشت از هر چیز است
و جمع آن خشان بروزن
کتاب آید
ق

صم

جمع اصم بروزن احمر و آن
ماری است که قبول افسون نمیکند
خش دد

جشب

جشب الطعام از باب نصر و منع
یعنی خوراک او درشت و غلیظ است
یا نان خورش ندارد و وصف آن
جشب و جشیب جشب
و جشاب و جشوب
میاید
ق

انتک دد

نمود میبود بعضی امر دنیا معروف و مشهور شدید منها یعنی یکی از ان خطبه است که بیان میفرماید ادعای خود را بعد از رحلت حضرت رسالت و طلب خلافت و شکایت مینماید از دست مخالفان بی مصلحت و میگوید که چون اهل عناد منصب خلافت مرا غصب نمودند و مرا نظر کردم فنظرت پس نظر کردم من در تدبیر امر خود فاذا لیس لی معین پس ناگاه نبود مرا یاری دهنده از انصار و اعوان الا اهل بیتی مگر اهل بیت من که اندکی بودند نسبت بمخالفان فضننت بهم پس بخیل شدم بایشان عن الموت از مرگ یعنی ایشان را از معارک مهالک نگاه داشتم و اغضیت بهم و پوشانیدم با ایشان دیده خود را یعنی حال خود را بر ایشان ظاهر نکردانیدم و بنظر طمع اعانت در ایشان نگاه نکردم با وجود انکه بودم علی القذی بر چیزی که از او میرسید از او در دیده من و شربت و اشامیدم زهر اسیب مخالفان را در حینی که بودم علی الشجی بر غصه و غم که کاوی من گرفته بود و صبرت و صبر کردم و شکیبائی نمودم علی اخذ الکظم بر فرا گرفتن اندوه و خشم فرو خوردن و علی امر و بر چیزی که تلختر بود من طعم العلقم از چشیدن درخت علقم با وجود انکه درخت علقم غایت مرارت و تلخی منها یعنی یکی از خطبه مذکوره در ذکر اغترار عمرو عاص بی اخلاص است از صحابه و بسبب ان سخن نمودن او و مجمل این قصه انست که چون خبر واقعه جمل بمعویه رسید و صدمت هیبت امیر المؤمنین بمن رسید و بر خود ملرزید و خود را در گرداب حیله انداخت و بهانه خون عثمان بکار خود ساخت تا انکه اهل شام شوم را بر بیعت خود دعوت نموده و اورده باشد که انکاه در کشتی بامداد عمرو عاص صور و مبیند نامه نوشت و تعریفات و کمالات بسیار که یکی مطابق واقع نبود در ان درج نمود پس او و امثال او خود طلبید چون نامه بعمرو عاص رسید جواب نوشت باین مضمون که نامه تو را مطالعه نمودم و مقصود تو را فهم کردم بدانکه من میدانم که ربقه اسلام از رقبه خود برداشته و در راه ضلالت و جهالت دوانیده به متابعت تو و روی شمشیر در روی علی بن ابی طالب کشیده در ان جواب اثبات فضیلت و مرتبت و قرابت و سبقت مصاف و شجاعت و حجت امیر المؤمنین علی ع ثبت نمود و بعد از ان نوشت که امیدوار نبودم که تو بوسیله خون عثمان میخواهی که خلافت را بر تو قرار دهی با مخالفه کسی را فریب میتوانی که بیش از تو سر از بیعت او دور نخورد در باز دهد معویه چون مضمون نامه را دریافت از غصه جوش و شورش یافت اخر الامر از راه تلبیس و حیله بار دیگر نامه باو نوشت و وعده حکومت مصر داد و عمرو عاص نیز از برای خود اختیار کرد بشرط ایالت مصر و حضرت امیر ع اشاره باین معنی فرماید با منظر توکه فلم یبایع حتی شرط و بیعت نکرد عمرو با معویه تا شرط کرد ان یؤتیه علی البیعة انکه بدهد معویه بعمرو بر بیعت کرد او مزد و ثمن بهائی که ان حکومت مصر بود فلا ظفرت ید المبایع پس فیروزی نیابد دست بیعت کننده که عمرو است و خزیت امانة المبتاع و خوار و رسوا باد عهد و پیمان مشتری که معویه است و چون بر انحضرت ظاهر شد غدر معویه و اهل شام و بیعت عمرو با او و اصحاب خود را امر نمود بتهیه اسباب حرب و فرمود که فخذوا للحرب اهبتها پس فرا گیرید از برای جنگ اهبتها الات و سلاح جنگ را و اعدوا لها و مهیا سازید از برای جنگ عدتها ساز و براق او را و قد شب لظاها و بتحقیق بر افروخته شد اتش جنگ و علا سناها و بلند شد اشتعال و بر افروخته شدن ان و استشعروا الصبر و بشعار خود گیرید شکیبائی را در معارک فانه اجلب افانه اخر هر للنصر و بدرستیکه شعار آن سوار اوست نسبت بکارها دیگر از برای نصرت

بامتن اذان خ ومن خطبة له علیه السلام نط ۲۹ جماعت امیر

انچه لیستد و تعریف شجاعت و تسخیر بانداست اما بعد انا بر انحمد الهی و صلوات بر حضرت رسالت پناه فان الجهاد باب من ابواب الجنة بتحقیق که جهاد در یست از درهای بهشت یعنی سبب دخول بهشت است

فضننت
از باب فرح و ضرب فضن بالشئ اذا بخل به
در م

والقذی
از باب فرح ما یقع فی العین والشراب
در م

والشجی
از باب فرح کعصا هو ما اعترض فی الحلق من عظم
در م

والکظم
بالفتحتین هم از باب ضرب هو الحلق او الفم او مخرج النفس
در م

۲۸ خ

والاهبة
کالعدة بالضم فیهما ما یعد للحرب والسفر من الالات والاسلحة
در م

تشب غل
شب
از باب ضرب لازم و متعدی آمده شبت النار یعنی بر افروخت آتش و بشباب بکسر اول آنچه افروخته میشود بان آتش مشتعل مثبوب بر وزن صبور
ل

وفتح ابواب آن موقوف بر آن خواه آن جهاد با کافران و منافقان باشد که جهاد اصغر است یا با نفس و شیطان که
که آن جهاد اکبر است فتحه الله فتح کرده است جهاد را خدای تعالی لخاصة اولیائه از برای خاص دوستان خود که شمه ای از اخلاص
دارند در محبت و عبادت پروردگار بجهتی که از برای رضای سبحانی قطع تعلقات اینجهان کرده اند از زن و
فرزند و مال و نفس درگذشته اند در معرکه جهاد آورده اند با وجود غلبه ظن فوت و فنا یا آنکه جهاد با نفس اماره و شیطان
مکاره بواسطه جهاد اکبر گفته اند که ضرر و خطر او اکثر است بر اکثر مضرت دشمن ظاهر مضرت دنیویه فانیه است و مضرت
دشمن باطن مضرت اخروی باقیه است و نیز احتراز از عدو ظاهر آسانتر است از دشمن باطن وهو لباس التقوی و جهاد
پوشش پرهیزکاریست که نگاه میدارد صاحب خود را از حر و برد آنجهان همچنانکه جامه که حافظ بدنست از آن
برودت و حرارت ودرع الله الحصینة و زره خداست که مستحکم و استوار است چه پوشندگان آن از زخم حصار
محکمند و حفظ پروردگار وجنته الوثیقة و سپر محکم پروردگارست از ضربهای دشمنان نابکار فمن ترکه
پس هر که ترک کند جهاد را رغبة عنه بجهت عدم رغبت بکردن آن البسه الله بپوشاند او را خدای تعالی ثوب الذل
جامه خواری وشمله البلاء و شامل شود او را بلا و گرفتاری ودیث و خوار گردانیده شود بالصغار و
القماء بحقارت و مذلت و بی اعتباری وضرب علی قلبه زده شود بر دل او بالاسهاب بسبب ذهاب عقل و بیخردی
بجهت غفلت او از مصالح دنیوی و اخروی وادیل الحق منه و گردانیده شود حق از او و مغلوب عدو گردد
بتضییع الجهاد بسبب ضایع کردن کارزار وسیم الخسف و تکلیف عنف داده شود مذلت انواع خود
ومنع النصف و باز داده شود از عدالت و داد گری بعد از آن تحریص میفرماید اصحاب خود را بر جهاد و توبیخ میفرماید
ایشان را بر ترک آن و میگوید که الا وانی قد دعوتکم آگاه باشید بتحقیق که خواندم شما را الی قتال هؤلاء
القوم بمحاربه و کارزار از آن قوم یعنی معاویه و اتباع او لیلا ونهارا در شب و روز وسرا واعلانا
در نهان و آشکار وقلت لکم و گفتم مر شما را اغزوهم قبل ان یغزوکم غزا کنید با ایشان پیش از آنکه غزا
کنند با شما فوالله پس بخدا سوگند که ما غزی قوم قط غزا کرده نشدند هیچ قومی هرگز با ایشان بمحاربه
ننمودند الا فی عقر دارهم در بیخ خانه ایشان الا ذلوا مگر آنکه ذلیل و خوار باشند چه توجه عدا
بر سر خصم مظنه قوت و شوکت ایشانست و اعتقاد ضعف و جبن اینها پس سبقت بر سر عدا اولی باشد فتواکلتم
پس باز گذاشتید شما یکدیگر کار خود را وتخاذلتم و فرو گذاشته کردید یکدیگر را در یاری یعنی هر یک از شما
در دفع سستی و شفقت اعتنا کردید بر دیگری حتی شنت علیکم الغارات تا آنکه پراکنده کرده شد بر سر شما
غارتها بسبب غارت شدن اعدا از هر جانب بر شما وملکت علیکم الاوطان و ملک کرده شد وطنها و تسلط
بر شما یعنی گرفته شد مسکنها از شما باستیلا هذا اخو غامد اینمرد یعنی معاویه که با شما طریقه عداوت پیش
گرفته و برادر غامد است و غامد قبیله ایست از یمن مراد حضرت از غامد سفیان بن عوف غامدیست و مردی
مشهور بود از اصحاب معاویه که او را منصب غارت داده بود بر بنی غامر بن نمر و شبیخون آورده بود بر لشکر
امیر المؤمنین بعد از صفین و از اینجهت است که آنحضرت میفرماید قد وردت خیله الانبار بتحقیق
که وارد شده بر شما لشکریان غامد در موضع انبار و آن شهریست که در راه شام واقع شده بطرف کوفه
وقد قتل حسان بن حسان البکری و بتحقیق که بقتل آورده بود حسان بن حسان بکری را وازال خیلکم
و زایل کرده بود سواران شما را عن مسالحها از مسالح خود و مسالح جمع مسلح است و آن محلی است که سلاح داران

بالصغار
بفتح اول و تشدید صغر بکرم مصدر آن
صغر کعنب و صغار بر وزن سحاب
و صغاره بر وزن سحابه می آید بمعنی
راضی بخواری شد
ق

القماء
از باب جمع و کرم بمعنی خوار
و حقیر شد مصدر آن قماءة
بفتح اول بر وزن سحابه و قماء
بمد بر وزن غراب و قماء بر وزن
جمال و وصف آن قمیئ
بر وزن امیر است
ق

وادیل
دال از باب ضرب بمعنی آشکار
کردن است وادال از باب افعال
بمعنی غلبه کردن است ق

والغائر ز
والقماءة ز

٢٩ خ

سیم
بمعنی سام از باب نصر سامه
ای کلفه و سیمة خسفا ای اولیه
ایاه یعنی خواری و مذلت
دادم ق

شنت
شن الماء از باب نصر یعنی پراکنده
کرد آب را و شن الغارة علیهم یعنی ریخت
تاراج را بر ایشان
ق

نکه صدا دهند او را از تاخت دشمن ولقد بلغنی و بتحقیق رسید بمن ان الرجل منهم آنکه مردی از ایشان قبیله کان
یدخل علی المرأة المسلمة داخل شده بود بر زن مسلمان والاخری المعاهدة و بر دیگری که ذمیه بود فینتزع
حجلها وقلبها پس بیرون میکند خلخال و دستبرنجها از پای او و قلائدها و رعاثها و گردن بندها و گوشوارهای او را ما
تمتنع منه باز نمی ایستاده است آن زن از آن مرد و باز داشته او را الا بالاسترجاع مگر بفریاد کردن بگفتن انا لله
و زاری والاسترحام و بخواندن خویشان خود تا ایشان نظر او را رحم میکنند ثم انصرفوا پس بعد از غارت کردن دار
الاسلام باز گشتند وافرین در حالتیکه تمام بوده اند در حین انصراف یا با غنیمت ما نال رجلا منهم نرسید هیچ
از ایشان کلم جراحتی در هیچ عضو ولا اریق لهم دم و ریخته نشد از ایشان خون فلو ان امرأ مسلما مات
پس اگر مرد مسلمان بمیرد من بعد هذا از پس این ظلم دلسوز جانگاه اسفا از روی غم و اندوه ما کان به ملوما
نباشد بمردن ملامت کرده شده بل کان به عندی جدیرا بلکه هست نزد من بمردن سزاوار و در این فقره
تعجب میفرماید از حال اصحاب خود از تقصیر در کار زار با انقوم ستمکار فیا عجبا عجبا نصب عجبا بر مصدر است و منادی
محذوف است و تکرار او از جهت شدت تعجب است و تقدیر کلام آنست که یا قوم اعجبوا عجبا یعنی ای گروه من تعجب کنید
تعجبی چه تعجبی والله یمیت القلب بخدا سوگند که میمیراند دل را و یجلب الهم و میکشد اندوه را من اجتماع
هؤلاء القوم از اجتماع و اتفاق آن گروه علی باطلهم بر کار باطل و راه ضلال خود و تفرقکم عن حقکم
و تفرقه شما از حق خود یا و جواب عتاب شما بر حضرت ذو الجلال یعنی بحق خدا که متصف باین صفت است که تعجب نماید
در این هر دو امر غریب عجیب فقبحا لکم پس زشت باد روی شما و دور باد خیر از شما و ترحا و حزن و اندوه شما را باد
حین صرتم هنگامیکه گشتید غرضا یرمی هدف تیر انداخته شده یعنی هدف تیر خصم یغار علیکم غارت
میکنند بر شما ولا تغیرون و غارت نمیکنید شما و تغزون و غزا کرده میشوید یعنی با شما غزا میکنند ولا تغزون
و شما غزا نمیکنید و یعصی الله و نافرمانی کرده میشود خدا یعنی نافرمانی خدا میکنند و ترضون و شما راضی و
خوشنود میشوید فاذا امرتکم پس هر گاه که امر کردم شما را بالسیر الیهم برفتن بسوی دشمنان فی ایام الحر
در روزهای گرما قلتم گفتید شما هذه حمارة القیظ این سختی گرما است امهلنا مهلت ده ما را یسبخ عنا
الحر تا سبک شود از ما گرما و اذا امرتکم و هر محلی که فرمودم شما را بالسیر الیهم فی الشتاء به سیر نمودن
بجانب خصما در وقت زمستان قلتم گفتید که هذه صبارة القر این شدت سرما است امهلنا مهلت ده ما را
ینسلخ عنا البرد تا برطرف شود از ما سرما کل هذا همه این عذرها فرارا از برای گریختن است من الحر و
القر از گرما و سرما فاذا کنتم پس چون بودید شما من الحر والبرد تفرون که از گرما و سرما میگریختید
فانتم والله پس شما بخدا سوگند من السیف افر از شمشیر اعدا گریزان ترید چه ظاهر است که قتل و ضرب
سخت تر است پیش مردان از حر و برد یا اشباه الرجال ای جماعتی مانند مردان بحسب ظاهر ولا رجال و نیستید
مردان بحسب حقیقت چه مسلوب است از شما صفات مردان چون شجاعت و غیرت و حمیت حلوم الاطفال فکرهای شما
مانند خوابهای پریشان اطفال است و عقول ربات الحجال و عقلهای صاحبان حجلها است یعنی زنان عروس را
که شما مانند اطفال بی تمیز و قانع میشوید بادنی سببی که صلاحیت آن ندارد که عاقل بان قانع شود چون زنان
پرده نشین در حجلهای عروسی ضعیفید از دادن داد [illegible] و جو مصالح چه فریب خوردید از اهل شام برفع مصاحف در جنگ
صفین لوددت هر آینه دوست داشتم انی لم ارکم آنکه نمیدیدم شما را ولم اعرفکم و نمیشناختم شما را معرفة

حجلها
بکسر الحاء المهملة و سکون الجیم الخلخال
درر

قلبها
بکسر قاف سینه‌بند است در جای خلخال
و جمع آن احجال و حلقه بند
قید است که گره‌اشته شود
بر پا و گاهی فتحه
داده میشود
ه

قلبها
بضم اول دست برنجن زن است و
فعل آن از باب ضرب میآید

رعاثها
رعثه بفتح اول و سکون دوم گوشواره است
و جمع آن رعاث و رعوث و رعثات است
ق

قبحا
قبح بضم قاف و فتح آن بمعنی زشتی
نقیض خوبی از باب کرم ق

۲۹ خ

ترحا
ترح تحریک اندوه و فعل ازین
ترح از باب فرح میآید
ق

حمارة
بفتح الحاء و المیم و تشدید الراء
شدة الحر

صبارة
بفتح الصاد و تشدید الراء
البرودة
درر

القر
بالضم و شد الراء البرد او هو
مختص بالشتاء
درر

والله جرت قدماً آشنا حبسی که کشیده شده است بندامت و پشیمانی و لا عقبت سدماً و در عقب در آورده است غم
و حزنی که سالها کشیده ام از آن قاتلکم الله ملاک سازاد و لعنت کند خدا شما را ای اصحاب لقد ملاتم قلبی هر آینه
پر کردید دل مرا قیحاً از ریم یعنی چرک و زرداب و این کنایت است از شدت تالم و تضجر چه ریم غایت الم عضو است و شحنتم
صدری و پر ساختید سینه مرا غیظاً بخشم و غضب و جرعتمونی و جرعه دادید مرا نغب التهمام جرعهای الم
و اندوه انفاساً در حالتی که آن جرعه ها بودن نفسی بعد از نفسی و زمانی بعد از زمانی بود و افسدتم علی رایی
و فاسد ساختید بر من رای مرا بالعصیان و الخذلان بسبب نافرمانی و فرو گذاشتن حتی قالت قریش تا آنکه گفتند
قریش در غیبت ان ابن ابی طالب بدرستیکه پسر ابی طالب رجل شجاع مردی دلیر است و لکن لا علم له و لیکن دانش
نیست مر او را بالحرب بکیفیت حرب در معارک و در سواء نمیدانند و تدبیر نمیتوانند کرد و در فتح ممالک بر [illegible]
قول مخالفین را بانکار لله ابوهم این کلمه از جمله مدح عربست یعنی خدا نگهدارنده پدران ایشانرا و هل احد
منهم آیا هیچ یکی از ایشان اشد لها مراساً سخت تر است مر جنگ را مراساً از روی علاج و اقدم فیها و مقدمتر است در جنگ
مقاماً از روی ایستادن در مقاتله منی از من علاج کردن و ایستادن من لقد نهضت فیها هر آینه برخواستم در معارک
قتال از برای جهاد و ما بلغت العشرین در حالتی که نرسیده بودم به بیست سال و ها انا ذا و اکنون که من قد ذرفت
علی الستین افزون گشته ام بر شصت سال در عرض این مدت مقاتله نمودم با پهلوانان جهان و مدبر اکثر احوال و
لکن لا رای و لکن هیچ رای و تدبیر نیست لمن لا یطاع مر کسیرا که طاعت او نپذیرند و فرمان او را فرمان مطاع نباشند

خ و من خطبة له علیه السلام ن ۳۰

در این خطبه تنفیر مینماید مردمانرا از دنیا و ترغیب مینماید ایشانرا در عقبی و متعهد میشود ایشانرا از برای
موتمر اعمال صالحه و میفرماید که اما بعد اما پس از حمد خدا و صلوات بر سید الانبیا فان الدنیا قد ادبرت
پس بتحقیق که دنیا رو گردانیده و پشت داده و آذنت بوداع و اعلام کرده بتغیرات خود بوداع و فراق
از صحت و دوستان و مال و لذات و ان الآخرة قد اقبلت و بتحقیق که رو آورده است و اشرفت باطلاع
و مشرف شده بظهور پس سزاوار است منظور نظرها باید داشت در امور آخرت و باقی تصور باید نمود و فنود دان دنیا
ناپایدار الا و ان الیوم المضمار بدانید و آگاه باشید که امروز که زمان مدت عمر است وقت گداختن بدن است
در ریاضت نفسانیه باعمال صالحه و تهذیب اخلاق پسندیده و غداً السباق و فردا که روز قیامت است
روز پیشی جستن است بثواب و ترقی نمودن در درجات عالیه بدانکه مضمار در اصل لغت صد تبنت که اسب را در آن
علف میدهند و فربه میسازند تا بجهت سبقت بردن آن بر اسبان دیگر بزد و این در مدت چهل روز است و در این
مقام مستعار است از برای مدت حیوة باعتبار آنکه انسان در مدت حیوة خود مستعد میشود و تقوی را آن قوت لبنه
قوت عقلیه تا سبقت نماید بلقای حضرت عزت همچنانکه فرس مستعد میشود در مدت مذکوره از برای سابق شدن
بر مثل خود و سباق مصدر است بمعنی مسابقت و محتمل است که جمع سبقه باشد چون نطفه و نطاف و سبقت بضم سین و فتح
آن مالیست که در بعضی روایت سباق برفع واقع شده و این توجیهی ندارد مگر در صورتیکه مضاف
الیه باشد بتقدیر مضافی که خبر آن باشد و تقدیر چنین که روز غدا وقت السباق یعنی فردای قیامت زمان سبقت
کردن است بر غیر بثواب بهشت و در سبیل بهر مبنا از و و السبقة الجنة و پیش رو اهل آن بهشت جاوید است

فیحاً بجد آسودگند
بالفتح و سکون الیاء الرمیم
و المدة
در رم
شحنتم
از باب منع ای اسلاً ثم
در رم
آلودگی کردن
غیظاً
غاظه یغیظه غیظاً از باب ضرب
بفتح اول بمعنی خشم گرفتن
ق
نغب
نغب الریق از باب منع و نصر
و ضرب بمعنی فرو بردن آب دهن را
و نغب جمع نغبة بمعنی جرعه
والتهمام
بفتح اول الهم
در رم
۳۰ خ
و الانفاس
جمع النفس بفتحتین
در رم
برأس
بر دو زانو کن با بمعنی نحرات
ق
آذنت
آذن از باب سمع آذنه الامر
از باب افعال بمعنی آگاه نمایند
ق
و المضمار
بضم بالضم و العجمتین لاغری و کوتن
شکم برنشست و ضمر کنعر وام
مصدر آن مضمور بر وزن سرور و مضمار
موضع ریاضت دادن
ت

وَالغَايَةَ النَّارُ و منتهای آنکه آتش سوزان است أَفَلا تَائِبٌ مِنْ خَطِيئَتِهِ آیا پس نیست هیچ توبه کننده از گناهان
خود قَبْلَ مَنِيَّتِهِ پیش از رسیدن مرگ او أَلا عَامِلٌ لِنَفْسِهِ آیا نیست هیچ عمل کننده برای فائده نفس خود قَبْلَ يَوْمِ
بُؤْسِهِ پیش از روز سختی و بیچارگی روز قیامت أَلا وَإِنَّكُمْ آگاه باشید بدرستیکه شما هستید فِي أَيَّامِ
أَمَلٍ در روزهای امید واری مِنْ وَرَائِهِ أَجَلٌ که از عقب او مرگست که منتظر است فَمَنْ عَمِلَ فِي أَيَّامِ أَمَلِهِ پس هر که عمل کند
در روزهای امید خود قَبْلَ حُضُورِ أَجَلِهِ پیش از حاضر شدن اجل او فَقَدْ نَفَعَهُ عَمَلُهُ پس بتحقیق سود دهد او را
عمل او وَلَمْ يَضْرُرْهُ أَجَلُهُ و ضرر نرساند او را اجل او وَمَنْ قَصَّرَ فِي أَيَّامِ أَمَلِهِ و هر که تقصیر کند در روزهای امید
خود قَبْلَ حُضُورِ أَجَلِهِ پیش از رسیدن اجل او فَقَدْ خَسِرَ عَمَلُهُ پس بتحقیق کرد زیان کار شد عمل او وَضَرَّهُ أَجَلُهُ
و ضرر رساند او را اجل او أَلا فَاعْمَلُوا آگاه باشید پس عمل کنید فِي الرَّغْبَةِ در زمان رغبت کردن كَمَا تَعْمَلُونَ فِي
الرَّهْبَةِ همچنانکه عمل میکنید در زمان ترس خلاصه آنکه نباید که غافل و جاهل باشد که در حالت سختی و گرفتاری
خدا را خواند و دست نیاز بدرگاه او بردارد و در حالت رخا و رفاهیت خدا را فراموش کند و غفلت ورزد از تضرع و زاری بدرگاه
حضرت باری أَلا وَإِنِّي لَمْ أَرَ كَالْجَنَّةِ بدانید بدرستیکه من ندیدم نعمتی را همچو بهشت نَامَ طَالِبُهَا که خواب کند طالب او
انجمله مفعول ثانی اول است و این قیاس است وَلا كَالنَّارِ نَامَ هَارِبُهَا و از نقمتی مانند آتش که بخسبند گریزنده او
پس بهشت چگونه خواب کند از آتش گریزنده چگونه غفلت ورزد أَلا وَإِنَّهُ مَنْ لا يَنْفَعُهُ الْحَقُّ بدانید بتحقیق کسیکه
سود نرساند او را حق و راستی يَضُرُّهُ الْبَاطِلُ زیان رساند او را باطل و ناراستی وَمَنْ لا يَسْتَقِيمُ بِهِ الْهُدَى
و هر که راه راست ننماید او را هدایت يَجُرُّ بِهِ الضَّلالُ إِلَى الرَّدَى بکشد او را گمراهی بچاه هلاکت أَلا وَإِنَّكُمْ
قَدْ أُمِرْتُمْ آگاه باشید بدرستیکه شما امر کرده شده اید بِالظَّعْنِ به کوچ کردن و برفتن بجانب خدا وَدُلِلْتُمْ عَلَى
الزَّادِ و راه نموده شده اید به توشه برداشتن که تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَإِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ و
بدرستیکه ترسناکتر چیزیکه میترسم بر شما اتِّبَاعُ الْهَوَى پیروی هوا و آرزوهای نفس اماره وَطُولُ
الأَمَلِ و درازی امید با منعه در توبه و این هر دو منع اند از تهیه اسباب اخرویه و چون که حاصل تقوی راجع است
بخشیت از عقاب حضرت عزت و لزوم اعمال صالحه و این ممکن نیست مگر در دنیا که نفس را مشغول سازد بحرکات فکر
در عبرت گرفتن بدنیا و حرکات جوارح بعبادات خدا در دنیا از اینجهت فرموده که تَزَوَّدُوا فِي الدُّنْيَا توشه
بردارید در دنیا مِنَ الدُّنْيَا از دنیا مَا تُحْرِزُونَ بِهِ آنچه توانید نگاهداشتن بسبب آن أَنْفُسَكُمْ غَدًا نفسهای
خود را فردای قیامت از عذاب خدا و چون سفر کردن در دنیا اسلم است از سفر کردن از دنیا بی توشه برداشتن
از دنیا بطریق اولی ختم شد قَالَ السَّيِّدُ رضی الله عنه سید رضی الدین میفرماید که لَوْ كَانَ كَلامٌ يَأْخُذُ
بِالأَعْنَاقِ اگر باشد کلامیکه بگیرد گردنها کردن کشان را و بکشاند إِلَى الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا بجانب زهد در دنیا و عدم
رغبت در آن وَيَضْطَرُّ و مضطر سازد ایشان را إِلَى عَمَلِ الآخِرَةِ بسوی عمل آنجهان لَكَانَ هَذَا الْكَلامَ هر آینه
این کلام است وَكَفَى بِهِ و کافیست این کلام تمام قَاطِعًا لِعَلائِقِ الآمَالِ در حالتیکه قطع کننده و برنده است
آرزوها را که او بخیه اند بدنیا که مانع ایشانند از سلوک سبیل رب العالمین وَقَادِحًا و برافروزنده
زِنَادَ الاتِّعَاظِ آتش زنهای پند گرفتن مردمان وَالازْدِجَارِ و باز ایستادن ایشان از عصیان وَمِنْ
أَعْجَبِهِ و از عجیب ترین کلام آنحضرت قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلامُ گفته او است صلوات الله علیه که أَلا وَإِنَّ الْيَوْمَ الْمِضْمَارَ
وَغَدًا السِّبَاقَ وَالسَّبَقَةُ الْجَنَّةُ وَالْغَايَةُ النَّارُ فیه پس بدرستیکه در این کلام بلاغت فرجامع

بوس
اپن تن
بضم الباء و سکون الهمزه بمعنی
سختی و بیچارگی است بئس از باب سمع
یعنی سخت شد نیاز و مصدر آن
بؤس بضم است و بؤس
مردن سرور است
ق

خ ٣٠

بالظعن
ظعن ظعنا و ظعنا بتحریک
از باب منع یعنی کوچ
کرد و اظطعنه از باب افتعال
نیز کوچانیدن.
ق

فخامة اللفظ با وجود بزرگواری لفظ وعِظَم قَدْرِ المعنی و بزرگی مرتبهٔ معنی وصادق التمثیل و تمثیل صادق مطابق نفس الامر وواقع التشبیه و تشبیه واقع موافق قانون عقلا سرّ عجیبا سرّی عجیب و امری شریف غریبست و معنی لطیفا و معنی نازک و با لطافت است و هو و آن سرّ عجیب و معنی لطیف قوله علیه السّلام قول آنحضرتست که والسبقة الجنة والغایة النار فخالف پس مخالفت فرموده بین اللفظین میان این هر دو لفظ بلاغت آثار که از برای جنت سبقت اراده نموده و از برای نار غایت فرموده است لاختلاف المعنیین از جهت اختلاف معنی این هر دو در نظر مردمان فصیح بلیغ ولم یقل و نگفت آنحضرت که والسبقة النار کما قال همچنانکه گفت که والسبقة الجنة لان الاستباق زیرا که پیشی گرفتن انما یکون الی امر محبوب بسبب امری که محبوب و مرغوب باشد و غرض مطلوب و بغرضی که مقصود و مطلوب باشد و هذه صفة الجنة و این صفت بهشت است که موصوفست بجریان انهار و انواع ثمار و اصناف لذات و لیس هذا المعنی موجودا فی النار و نیست این معنی موجود در آتش نعوذ بالله منها پناه میگیریم بخدا از آن فلم یجز ان یقول پس جایز نباشد که بگوید والسبقة النار بل قال بلکه گفته است که والغایة النار لان الغایة قد ینتهی الیها زیرا که غایت منتهی میشود بسوی او و من لا یسرّه کسی که شاد نمیگرداند و روا الانتهاء الیها منتهی شدن بسوی آن و من یسرّه ذلک و کسیکه شاد میسازد او و روا آن منتهی فصلح ان یعبّر بها پس صلاحیت دارد آن لفظ مبهم که تعبیر کرده میشود با و عن الامرین معا از این هر دو امر با هم فهی فی هذا الموضع پس این لفظ در آن موضع کالمصیر والمآل همچو لفظ مصیر و مآل قال الله تعالی که فرموده است حق تعالی قل تمتعوا فان مصیرکم الی النار یعنی متمتع و برخوردار شوید ای نظام دنیا پس بدرستیکه بازگشت شما باتش دوزخ است ولا یجوز فی هذا الموضع و جایز نیست در این موضع ان یقال آنکه گفته شود فان سبقتکم الی النار فتأمل پس تامل کن و نیک ملاحظه نما ذلک در این گفتار بلاغت آثار فباطنه عجیب که باطن او عجیب است و غوره بعید و قعر او دور و راست و غریب و کذلک و هم چنین است اکثر کلامه علیه السّلام یعنی مانند اینگرامی است در فصاحت و بلاغت بیشتر سخنان آنحضرت علیه السّلام وفی بعض النسخ و در بعضی نسخ واقع شده که وقد جاء فی روایة و در روایتی وارد یافته که و السُّبقة بضم السین فالسبقة عندهم پس لفظ سبقت نزد عرب اسم لما یجعل اسم چیزیست که گردانیده شده باشد للسابق از برای سبقت گیرنده اذا سبق من مال و عرض هرگاه که سبقت گرفته باشد از مال و متاع والمعنیان و این هر دو معنی یعنی معنی سبقت و سُبقت متقاربان نزدیک بهم اند لان ذلک زیرا که سبقت لا یکون جزاء علی فعل الامر المذموم نمیباشد جزا دادن بر کردن امری که نکوهیده باشد وانما یکون جزاء علی فعل الامر المحمود و جز این نیست که میباشد پاداش دادن بر کردن امری که پسندیده باشد والله اعلم

خ ومن خطبة له علیه السّلام ٣١

در این خطبه تنبیه میفرماید بر بعضی قبیح شمرده از احوال و اقوال و افعال اصحاب خود و میگوید که ایها الناس المجتمعة ابدانهم ای مردمانی که مجتمع است بدنهای شما المختلفة اهواؤهم و متفرقست هوا و هوسها و اندیشهای شما که موجب تخاذل شما است در جهاد کلامکم یوهی الصم الصلاب اقوال شما است

سنگهای سخت را چه شما مهتدید و بخوف اعدا شبه قلوب صلبه ایشان بسبب مظنهٔ صدق آن تهدید نرم میشود

وَفِعلُكُم و افعال شما که آن تخاذل و فرار است یُطمِعُ فیکُم الأعداءَ بطمع میاندازد دشمنان را

تَقُولُونَ فِی المَجالِسِ کَیتَ وَکَیتَ میگوئید در مجلسها چنین و چنین یعنی لاف میزنید و اظهار جلادت

و مردانگی میکنید یکی را بقتل مینمائید فَإِذا جاءَ القِتالُ پس چون میاید وقت محاربه و مقاتله قُلتُم میگوئید

حِیدِی حَیادِ این ضرب المثل است که عرب نزد فرار میگویند که حیدی امر است از حاد یحید و حیاد اسم امر است تکرار

امر از جهت مبالغه است و مفهوم آن این است که تنحی عنا ایتها الحرب یعنی دور شو از ما ای حرب و ای شدت دور شو

و محتمل است که حیاد اسم حرب باشد چون فَیاح یعنی ای حرب میگویند که دور شو از ما ای حرب ما عَزَّت دَعوَةُ مَن

دَعاکُم عزیز و ارجمند نشد دعوت آنکه خواند شما را بلکه خوار گردید وَلَا استَراحَ قَلبُ مَن قاساکُم

و آسایش نیافت دل آنکه کشید رنج شما را چه ملول و تنگدل شد از کثرت تقاعد شما از کارزار أعالیل

بِأَضالیلَ أعالیل جمع اعلال است و اعلال جمع علة است از اسم ما یتعلل به است و اضالیل جمع اضلال و اضلال

جمع ضلة است که اسم ضلالت است و اعالیل خبر مبتدا محذوف است یا از برای صفت و دوا متعلق به است که

علتها و کرها اعالیل بسبب اضلالات یعنی علتهای شما علتهای باطلند که سبب کراهیهای شما است از راه حق دِفاعَ

ذِی الدَّینِ المَطُولِ و مضاف است یعنی مدافعه مینمائید شما در مقاتله محاربه همچون مدافعه کردن و دفع الوقت

نمودن صاحب وام که نسبت او را کند و وعده با شد یا وجوان اصل مدافعه و عده بن خوان او تاز یعنی

همچنانکه صاحب دین عذرهای باطل میگوید و وعدهای دروغ میدهد وعدهای شما بمحاربه نیز همان

مشابه است همچنانکه صاحب دین او دیگر را کر نیز است شما نیز از وعدهٔ محاربه گریزانید هر زمان لا یَمنَعُ

الضَّیمَ الذَّلیلُ باز نمیدارد ستم را کسیکه عاجز است و ترسناک وَلا یُدرَکُ الحَقُّ إلّا بِالجِدِّ و در نیافته نمیشود حق

مگر بجد و جهد و کوشش بسیار أَیَّ دارٍ بَعدَ دارِکُم تَمنَعُونَ کدام سرای بعد از سرای شما که اسلام است تابع میشود

یعنی هرگاه که دار اسلام را از اعدا منع نکنید پس از کدام دار ایشان را منع خواهید نمود وَمَعَ أَیِّ إمامٍ بَعدِی

تُقاتِلُونَ و با کدام امام بعد از من مقاتله میکنید یعنی با وجود آنکه عزو کرامت و فضیلت حقیقت من بر شما

ظاهر است مقاتله اختیار نمینمائید پس با کدام امام بمحاربه مشغول میشوید المَغرُورُ وَاللهِ مَن غَرَرتُمُوهُ بخدا

سوگند که فریفته شده کسیست که فریب داده اید او را وَمَن فازَ بِکُم و کسیکه فایز شود بسبب شما فَقَد فازَ بِالسَّهمِ الأَخیَبِ

فایز میشود بسهمی که نومید تر باشد از سهمها و آن سهمی است در قمار که اصلا غنم برو مترتب نمیشود بلکه محض غرم است

یعنی حاصل اعتماد کننده بر شما نومیدی است و خسران مانند حاصل آن مانند سهم قمار که موسوم است بخیبه و حرمان

وَمَن رَمی بِکُم و کسیکه تیر اندازد از شما بجانب دشمنان فَقَد رَمی بِأَفوَقَ ناصِلٍ پس بتحقیق که تیر انداخته بتیر شکسته

فاق بی پیکان یعنی همچنانکه این تیر دور نمیشود از کمان شما نیز دور نمیشود از اوطان أَصبَحتُ وَاللهِ لا أُصَدِّقُ

قَولَکُم قسم بخدا که گردیدم امروز که باور ندارم گفتار شما را وَلا أَطمَعُ فِی نَصرِکُم و طمع نکنم در یاری دادن

شما وَلا أُوعِدُ العَدُوَّ بِکُم و بیم نکنم دشمن را یعنی معاهره از بما منت شما ما بالُکُم چیست حال شما ما دَواؤُکُم

چیست دوای شما ما طِبُّکُم چیست علاج شما القَومُ رِجالٌ أَمثالُکُم گروهیکه با شما دعوی نبرد دارند یعنی اصحاب معاویه

رِجالٌ أَمثالُکُم مردانند چو شما أَقَولاً بِغَیرِ عِلمٍ میگوئید گفتارها بی اعتقاد یعنی بزبان وعده حرب میدهید بی تصدیق

دل او و بغضی وا ابت بغیر عمل واضح شده یعنی گفتار بی کردار وَغَفلَةً مِن غَیرِ وَرَعٍ و غفلت میورزید از تدابیر عقلی

خ ٣١

تقولون خ ل

وکیت کیت بفتح تا و کسر تا هر دو نیز آمده یعنی چنین و چنان و تا در آنها در اصل ها است

ما عزت و بتقدیم العین المهملة علی الزاء عزّ یعزّ از باب ضرب یعنی گشت گرامی ق

والمطول معنی بفتح امر پس افکندن و مدافعه کردن بوعده و وام است بسیار که بسی مطول بر وزن صبور و مطال بر وزن شداد است ق

الضیم ضامه حقه یضیمه از باب ضرب یعنی کم کرد حق او را و ضیم بفتح اول بمعنی ظلم و ستم است و جمع آن ضیوم بر وزن نسور میآید و منه اباه الضیم

بافوق فاق السهم یفاق از باب فرح مصدر آن فاق و فوق بفتح اول است و فقت السهم یعنی شکستم سوفار تیر را و سهم افوق بر وزن احمر است ق

پس از ورع قبل من غیر ورع بواسطه آنست که بر صاحب ورع گاه هست که غفلت عارض میشود از مصالح دنیویه
و این محمودات و مذمومات این طایفه اند که پیغمبر صلی الله علیه و آله اشاره میفرماید بایشان و صفت ایشان که اکثر اهل الجنة البله
چه ایشان سلیم الصدرند از اهتمام بدنیا و وجوه تحصیل آن و طمعا من غیر حق و طمع تفضیل و زیادتی
برا عطا طمع بر غیر حق و بدون استحقاق زیرا که جبن و کسالت و غفلت شما از مصالح حرب مانع آمده است

خ ومن کلام له علیه السلام لب ۳۲

این کلام از جمله کلام بلاغت نظام امام الانام است که اراده نموده است در معنی قتل عثمان در معنی کشته شدن
عثمان اظهار تبری خود از داخل شدن در امر و نهی آن و اثبات آن مطلوب را بصورت شرطیه داده که استثنا
کرده میشود از هر یک از آن نقیض ملزوم باستثناء نقیض لازم و فرموده که لو امرت به اگر امر میکردم بکشتن
کشتن عثمان همچنانکه اعتقاد شما است ای اهل عناد لکنت قاتلا هر اینه بودم قاتل عثمان لکن من
امر او نبوده ام پس قاتل او نبوده باشم او نهیت عنه یا اگر نهی کرده بودم از آن کشتن لکنت ناصرا هر اینه
بودم ناصر و معاون ولکن ناهی او نبوده ام پس ناصر او نبوده باشم و ملازمت میان هر یک از قضیتین ملازمه
عرفیه است چه امر بقتل مسمی است بقاتل از روی عرف و همچنین ناهی بقتل نامیده شده است بناصر چون جماعتی
زبان اعتراض گشوده بودند بر آنحضرت و بر اکابر صحابه در عدم نصرت عثمان از این جهت در معرض جواب در آمده
میفرماید غیر ان من نصره الا آنست که کسی یاری داد او را از دشمن لا یستطیع ان یقول توانائی ندارد
که گوید خذله من انا خیر منه فرو گذاشت او را کسی که من بهترم از او و من خذله و کسیکه فرو گذاشت او را
در دست دشمن لا یستطیع ان یقول استطاعت ندارد که گوید نصره من هو خیر منی یاری داد او را
کسی که بهتر است از من مقصود این مرد و قضیه آنست که اگر من مسلم دارم که فرو گذارنده عثمان بوده باشم پس فرو
گذارندگان او افضل بودند از یاری دهندگان از جهت آنکه فرو گذارندگان اکابر صحابه بودند بزرگان ایشان و
یاری دهندگان او معدودی بودند از خویشان او و بعضی بنی امیه که بافعال قبیحه شناخته بودند ناصرین بودند
فضیلتی نداشتند و حقیقتی نیست ایشان را که افضلیت جویند بر خاذلان و نیست مر خاذلان را که اعتراف کنند بمفضولیت
خود و تقدیر کبری آنست که هر گاه خاذلان او افضل باشند از ناصران او بنا بر نیست که خاذلان او در معرض ملامت
باشند بلکه واجبست که خاذلان متبوع باشند و ناصران تابع بنا بر این صغری و کبری من در معرض اعتراض و ملامت
نباشم بعد از آن تنبیه میفرماید بر منشا قتل عثمان و سر عیب قاتلان بعد قتل او و میگوید که و انا جامع لکم امره
من جمع کننده ام از برای کار عثمان یعنی بیان کننده ام از برای شما منشا قتل او را استاثر استبداد کرد امور عظیمه را
بصلاح مسلمانان و اصلا التفات ننمود در آن امور بمشورت کردن با ایشان فاساء الاثرة پس بد کرد این
استقلال را و غیر معقول بود التفات نکردن او بصلاح شما و جزعتم و بی صبری کردید شما فاساتم الجزع
پس بد کردید ناشکیبائی از برای آنکه اشبه آن بود که صبر کنید و در اصلاح کار کوشید و از فتنه نینگیزید و لله
حکم واقع فی المستاثر و مر خدا را حکمیست که واقع است در حق تنها کننده کار که بی مشورت دیگران یعنی عثمان
عفان و الجازع و در حق مرد ناشکیبا یعنی آنچه ارتکاب کرده اند از خطا یا صواب حکم آن بر عهده حق تعالی است از ثواب
و عقاب خدای تعالی ایشان را بکار خود جزا خواهد داد در روز حساب والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب

حص

ورع
ورع بتحریک پرهیزکار ... ورع از باب ... و از باب وجل و فرح و از باب وضع و منع و از باب کرم یعنی پرهیزکار و از گناه پاک شد مصدر آن ورعه بر وزن ... و وریع بفتح اول ... ورع بتحریک ... و ورع بر وزن صبور ... بر وزن ... می آید و وصف آن ورع بر وزن کتف ...

و الاثرة
و الاثرة علی اصحابه کفرحة یعنی در میان یاران برای نفس خود چیزهای خوب اختیار کرد ... از این اختیار اثره بتحریک و اثره بضم و کسر ... آمده ... باشتی یعنی تنها خود ... چیز مشغول شد و خاص کرد بآن ذات خود را

خ ومن كلام له عليه السلام لج ۳۳

وبعضی میگویند از کلام آن بلاغت نظام است لما انفذ عبد الله بن العباس در وقتی که فرستاده عبد الله بن العباس را الی الزبیر بسوی زبیر قبل وقوع الحرب یوم الجمل پیش از وقوع شدن جنگ در روز جمل یستفیئه الی طاعته تا باز گرداند او را بسوی فرمانبرداری خود و از مطیع خود نماید قال گفت فرموده آن او را که لا تلقین طلحة ملاقات مکن با طلحه البته فانک ان تلقه پس بدرستیکه اگر تو ملاقات کنی با او تجده کالثور پابی او را میابی مانند گاو عاصی عاقصا قرنه در حالتیکه پیچیده باشد کج کرده شاخ خود را بر گردانیده گوش خود و این کنایت است از تکبر و خشونت و غلظت او یرکب الصعب سوار شد بر دابه سرکش بی زمام و یقول هو الذلول و با وجود این حال میگوید که این رام است کنایه فرموده باین قول از تهور طلحه در رکوب امور صعبه و چون حال طلحه بر این منوال است پس با او ملاقات مکن و از صحبت او احتراز کن ولکن الق الزبیر ولکن ملاقات کن بزبیر و او را بر فق و مدارا باز گردان فانه الین عریکة پس بتحقیق که زبیر نرمتر است از روی طبیعت و شکسته تر است از روی نخوت و تجبر والده زبیر صفیه بود که خواهر ابی طالب و دختر عبد المطلب و از این جهت آنحضرت فرموده بعبد الله که چون ملاقات کنی با زبیر فقل له پس بگوی مر او را یقول لک ابن خالک که میگوید ترا پسر خال تو عرفتنی بالحجاز شناختی تو مرا در حجاز و انکرتنی بالعراق و نا شناختی کردی با من در عراق فما عدا مما بدا این ضرب المثل است یعنی مرا در حجاز و انکرتنی بالعراق و ناشناختی کردی با من در عراق فما عدا مما بدا این ضرب المثل است از برای کسیکه بکند کاری باختیار خود و بعد از آن رجوع نماید و منکر او شود یعنی چه چیز در گذرانید ترا از بیعت من از آنچه ظاهر شد ترا از امور و بعضی گفته اند که معنی آنست که چه چیز منع نمود و بگردانید ترا از آنچه ظاهر شد از تو از طاعت و بیعت من و این روایت است از جعفر بن محمد الصادق علیه السلام که از پدر بزرگوار خود نقل فرموده و او از پدر عالی مقدار خود که فرموده از ابن عباس پرسیدند که زبیر بعد از این پیغام چه جواب داد گفت که جواب داد که میخواهم آنچه او میخواهد یعنی ملک و پادشاهی و این بنیاد تمیز نکرده بود ما خود و ما خود رضا عباس

قال السید رضی الله عنه فرموده که هو اول من سمعت منه هذه الکلمة اعنی فما عدا مما بدا آنحضرت اول کسی بود که شنیده شد از او این کلمه یعنی عدا مما بدا و قبل از آنحضرت از هیچ کس مسموع نشد این کلمه

خ ومن خطبة له عليه السلام لد ۳۴

منزلت رفیع

در آن خطبه بیان میکند احوال مردمان زمان خود را و شکایت مینماید از ایشان و اشاره میفرماید باختلاف و شمایل ایشان بتحصیل اسباب این جهان و نبودن اعمال ایشان موافق رضای خدا و رغبت نمودن ایشان بکسب افعال الزیرو زینت دنیا و میگوید که ایها الناس ای گروه مردمان انا قد اصبحنا فی دهر عنود بدرستیکه ما مذاد کرده ایم در روزگار دعنایت ستیزه کننده ستمکار روز زمن شدید و در زمان بسیار جفا کار و در بعضی روایت زمن کنود و اقع شده یعنی در زمان ناسپاس و نعمت اغرید کار بعد غبیر که شمرده میشود در آن المحسن مسیئا نیکوکار بدکردار و یزداد الظالم فیه عتوا و زیاده میکند ستمکار در آن روزگار سرکشی و افتخار بجهت ضعف حاکم دین لا ننتفع بما علمنا فایده نمیگیریم با آنچه دانسته ایم یعنی عمل نمیکنیم بر وفق علم خود مراد مردمانی اند که در زمان آنحضرت بوده اند و بر این قیاس است قول او که ولا نسئل

لا تلقین
نهی مخاطب مفرد از لقی یلقی از باب فرح و تلقه مفرد مخاطب مضارع و القی امر است از آن
۱۲۰

عریکه
عرکه از باب نصر یعنی مالید و سود او را تا آنکه ناپدید کرد او را و آهسته کرد و براه بیدی و عریکه بمعنی نفس است و گفته شود رجل لین العریکه بروزن سفینه یعنی نرم نفس فرمان بردار خوشخوی بزرگ و گوشت نشسته است
کنود

عما جهلنا و نمیترسیم از آنچه ندانسته‌ایم بجهت قلت رغبت در علم و قلت انتفاع بآن ولا نتخوّف قارعة
و نمیترسیم از کار دشوار بزرگ خطرناک لشکر باشد کوبنده دلها حتی تحلّ بنا تا آنکه فرود آید بما آن کار خطرناک بنا بر
کنایت است از عدم تفکر مردمان در حال عاقبت خود و اینما شبیه بظهور فتنه بنی امیه و غیر ایشان بعد از زمان امام علی
حضرت بدانکه نسبت خیر ببعضی از ازمنه و شر ببعضی دیگر نسبتی صحیح است بر آنکه زمان از اسباب معدّه از چیزهائیست که
واقع میشوند در آن بغایراز حوادث و سایر امور و گاه هست که ازمنه متفاوت میباشد در اعداد قبول خیر و شر بر
بحسب استقراء در بعضی از آن خیر غالب است خصوصاً در زمان قوت اسلام و نوامیس شرعیه که ناظم عالم اند و در بعضی
دیگر شر غالب است فالناس ای پس مردمان که در این روزگار طالب دنیا اند علی اربعة اصناف بر چهار صنفند
سوق کلام تا با آخر مقتضی آنست که مردمان بر پنج صنفند الا آنست که اول چهار صنف را ذکر کرده بجهة اشتراک
ایشان در مذمت و در صنف خامس تغییر اسلوب نموده و آنرا از اصناف اربعه ممتاز کرده اند بجهة اختصاص آن بمدح و
قسمت آنست که مردمان یا مرید دنیا اند یا مرید آخرت اول که مرید دنیا اند یا قادرند بر آن یا نه دوم که قادر نیستند
یا بحیله طلب آن میکنند یا نه آنکه طلب ایشان از جمله است یا طالب ملک اند یا مادون آن منهم بعضی از آن
که قادر نباشد بر اسباب تحصیل دنیا و بحیله نیز نتوانند که دنیا را بدست آورند من لا یمنعه الفساد فی الارض کسیست که باز
نمیدارد او را از فتنه و تباهی در زمین الا مهانة نفسه مگر ذلت و خواری نفس او و عدم تسلط او وکلالة حدّه
و کندی تیزی آلت او یعنی بلادت و کند فهمی او که عاجز است از حیله کردن در طلب دنیا و نضیض وفره و کمی
مال و نقصان ثروت و توانگری او و منهم و بعضی دیگر از ایشان که قادر باشند بر تحصیل دنیا المصلت
لسیفه کسیکه از غلاف برکشنده است شمشیر خود را از برای مردم والمعلن بشرّه و آشکارا کننده است شر خود را
بر انام والمجلب بخیله و رجله و کشنده است سوار و پیاده خود را یعنی جمع کرده است اسباب ظلم و تسلط را از برای
نصرت خود قد اشرط نفسه بتحقیق که نصب کرده است علامت نموده نفس خود را از برای اشرار فتنه و اوبق دینه
و فاسد و تباه ساخته دین خود را لحطام ینتهزه از برای متاع دنیای بی ثبات که دریابد آنرا از طالبان او یا مقنب
یقوده یا از برای ستوران که بکشد ایشان را از جنگ ... بر لشکر از اغیار او یا منبر یفرعه یا از برای منبری
که برآید بر او از جهة تفوّق و خطابت بر مردمان تخصیص این امور ثلثه بجهت غلبت آنست در مطالب نفوس
ولبئس المتجر و هر آینه بد تجارتیست ان تری الدنیا آنکه ببینی دنیا را لنفسک ثمنا از برای نفس خود بها
و مما لک عند الله عوضا و از آنچه مر تراست نزد خدا تعالی از نعیم آخرت عوض چه هر که واگذاشت تجارت
ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة و فروخت آنرا بدنیا پس او مغبون شد و از لقای
بهشت محروم ماند و منهم و بعضی دیگر از ایشان که طالب غیر قادر باشند و بحیله طلب مرتبه کنند که کمتر
از امارت و سلطنت باشد من یطلب الدنیا بعمل الآخرة کسیست که طلب کند دنیا را بعمل آخرت با بنظر آنکه
او را مقرون سازد بریا و سمعه تا باین وسیله مردم را معتقد خود سازد و اعوان و انصار پیدا کند ولا یطلب
الآخرة بعمل الدنیا و طلب نکند آخرت را بعمل دنیا با بنظر آنکه در اینجا تخم نیکی بکارد تا آنجا محصول ثواب
بیحسابی بردارد پس مخصص اینچنین قد طامن من شخصه بتحقیق که پست کرده تن خود را در خشوع و قارب
من خطوه و نزدیک نهاده گام خود را بجهت خضوع و شمّر من ثوبه و بر چیده دامن خود را یعنی جنت
بالا کشیده از برای طهارت و زخرف من نفسه و زینت داده است نفس خود را للامانة برای امانت و دیا

مهانة
هان از باب نصر هونا الضعیف ای
و هوان بر وزن سحاب مهانة
بر وزن سحابة یعنی خار شده و هان
هونا بفتح ای یعنی آسان شد و پس از این
بفتح ای و کسر یاء و هونا
بر وزن احمر است
ق

نضیض
نض الماء ینض از باب نصر
یعنی روان شد آب کم یا بیرون
آمد بعنوان تراویدن و تراوش
کرد و مصدر آن نض بفتح ای و
نضیض بر وزن امیر است
ق

۳۴ خ

مقنب
بر وزن منبر از کوکب باید
سی اسب است تا چهل یا مقدار
سیصد اسب است
ق

التحیة ... قد

طامن
شی طمعانا بر وزن و حرج
از طمن بمعنی آرمیده است
طامن یعنی فرود داشت
پشت خود را
ق

واتخذ ستر الله وفرا گرفت راه خدا را ذریعة الی المعصیة وسیلهٔ رفتن بسوی معصیت طریق تربیت

ستر الله گفته زیرا که بان مستور و محفوظ میشوند اهل تقوی از صولت و هلاکت ومنهم و بعضی یکی از اصناف

اربعه که غیر قادر باشد بر تحصیل دنیا و بجهت مرتبهٔ امارت و سلطنت طلب کند من اقعده کسی است که نشانده

باشد او را و اعزه طلب الملک از طلب پادشاهی ضؤولة نفسه حقارت و قصارت نفس او وانقطاع سببه

و بریدگی سبب که آن قلت لشکر و مال است کمی استعداد و مال وفقصرته الحال علی حاله پس کوتاه ساخته است

او را حال فقدان و بر حالتی که اراده نموده از رفعت مرتبه او نزد خلایق فلهذا در لباس حیله گری در آمد

تا جذب قلوب عباد کند بجانب خود فتحلی باسم القناعة پس آراسته ساخت خود را باسم قناعت و تزین

بلباس اهل الزهادة و مزین شد بلباس اهل زهد طاعت ولیس من ذلک و نیست از اهل زهادت نزد خوف

عباد فی مراح در محل شب ولا مغدی و نه در محل روز یعنی در هیچ وقت و سلک زاهد حقیقی نیست بعد

از اشاره بصنف خامس میکویند که و بقی رجال و باقی ماندند مردانی که غض ابصارهم فرو خوابانیده است

ایشان را از متاع دنیوی ذکر المرجع یاد کردن محل بازگشت و نزد سبحانه واراق دموعهم و ریخت

اشکهای ایشان را خوف المحشر ترس روز برانگیخته شدن از قبر فهم بین شرید ناد پس ایشان میان رانده ناد

داخل شده اند یعنی شرید ناد در میان رانده شده و نفی شده بیجا عت بواسطهٔ انکار منکر و قلت صبر

بر مشاهدهٔ تا تا باشند خود را از میان اهل دنیا بیرون کشیده اند و با لکلیه از ایشان منقطع شده اند

وخائف مقموع و دور میان ترسنده مقهور و ذلیل وساکت مکعوم و خاموش شونده ممنوع شده از کلام

بدانکه کلام امیر که در شرح میکنند در بهجا او و این مستغاث است و برای سکوت این طایفه عالی مرتبه

که همگی اوقات ایشان مصروف به تقوی بجهتی که گویا تقوی بسته است با دهانهای ایشان را از غیر کلام

حق وداع مخلص و خوانندهٔ با خلاص خدا که از برای حق و تکلا این و فریاد کننده بسبب فقدان دوستان

و معاونان یا بجهت خوف انجها موجع رنجور و دردناک بواسطهٔ منافات ظالمان قد اخملتهم التقیة

بتحقیق که افکنده است ایشان را بگوشه خمول و گمنامی ترس از خوف ستمکاران وشملتهم الذلة و کرده

در آمده ایشان را خواری از جور معاندان فهم فی بحر اجاج پس ایشان افتاده اند در دریا شور و تلخ که لذت

نمی یابند اصلا از متاع آن همچنانکه عطشان که از آب شور ملتذ نمیتواند شد افواههم ضامزة دهنهای ایشان

خاموش است از سخن غیر مستحق و در بعضی روایت بر آنهم واقع شده است یعنی افواه ایشان لاغر است بجهت قلت طعام و

کثرت صیام وقلوبهم قرحة و دلهای ایشان ریش است از جهت شدت خوف و خشیت سبحانه قد وعظوا بتحقیق که

موعظه فرموده اند و پند داده مردمان را حتی ملوا تا بمرتبه که ملول شده اند و غمگین گشته از آن بسبب پند

پذیر نشدن سامعان وقهروا و مقهور و مغلوب شده اند حتی ذلوا تا آنکه ذلیل و خوار گشته اند در میان ایشان و

قتلوا و کشته گشته اند بشمشیر ظالمان و بسبب حقد طاغیان حتی قلوا تا آنکه کم شده اند در اینجها و چون دنیای بی بقا

نسبت باین طایفه عالی مقدار باینمنوال است فلتکن الدنیا پس باید که باشد دنیا اصغر فی اعینکم خوار تر در چشم

شما من حثالة القرظ از ریزه برگ سلم که آن درختیست که بان دباغت میکنند جلود را وقراضة الجلم و از

ریزهای پشم که از مقراض میافتد واتعظوا و پند پذیرید بمن کان قبلکم بآنکسانی که بودند پیش از شما

قبل ان یتعظ بکم پیش از آنکه پند گیرند شما من بعدکم آنکسانیکه بعد از شما پیدا شوند وارفضوها

ضؤولة

ضؤول از باب کرم یعنی خورد و باریک و نزار شد ضئیل بر وزن امیر خورد و باریک و حقیر ضؤولة سست و ناتوان

ق

والمرجع

از باب ضرب مصدر آن رجوع و مرجع بفتح و کسر میم و مصدر باب ضرب بفتح عین میآید مگر در منزل و مرجع که شاذ نادر است

ق

ضامزة

از باب نصر و ضرب میآید ضمر یعنی خوار و شتر شد پس او خامره و ضمور بر وزن صبور

ت ق

حثالة

بر وزن کناسه دانه ریسیا و شده ای است که در میان غله و خوراک باشد و پوست و سبوس گندم و جو و چیزی که بیکو نیست در او نیست و بعد از همه چه او است

ق

والقرظ

بضم یکی درخت سلم یا میوه درخت سلم است و فتح دو بیشه از او دقاقیا

ق

خ ٣٤

قراضة

بضم هرآن چیزی است در افتاده شود بیریدن قراضه از باب ضرب یعنی بیرید او را

ق

والجلم

جلم بتحریک از باب ضرب یعنی برید او را و جلم آن چیزیست که برید پشم را و مو را بپشم

ق

دیگذارد بلکه متاع دنیا را او از او مفارقت کنند باختیار بلکه از آنکه جدا شود بلا ازان با ضطرار ذمیمه در اینجا است
که مذموم است و مصور در نظر اهل دانش و بینش فانها قد رفضت بی تحقیق که دنیا ترک کرده است و لذا
من کان لیشغف بها منکم کسی را که حریص تر و مشتاق تر بوده بدنیا از شما قال السید رضی الله عنه سید
الذین رضی الله عنه فرموده که وهذه الخطبة ربما نسبها من لا علم له و این خطبه ما که نسبت داده است کسیکه هیچ دانش
نبوده او را باحوال الکلام الی معویة بمعویه و هی و این خطبه من کلام امیر المؤمنین علیه السلام از کلام در دو بار
گوهر نثار امیر المؤمنین است الذی لاشک فیه بلکه شکی و شبهه نیست در اینسخن و عادف ذلک و این الذهب
من الرغام و کجا است نسبة طلا از خاک و اعذب بعض الاجاج و کجاست مرتبه آب شیرین از شور و تلخ وقد
دل علی ذلک و بتحقیق که دلالت دارد و رهنمونی کرده بر صحت اینسخن الدلیل الخریت راهنمای بغایت عادف و ماهر
در دلالت و نقده و نقد کرده و فراهم آورده اینکلام را الناقد البصیر نقد کننده بینا عمرو بن بحر الجاحظ
که صاحب تواریخ است فانه بتحقیق او رحمه الله ذکر هذه الخطبة ذکر کرده است اینخطبه را فی کتاب البیان
والتبیین در کتاب خود که مسمی است ببیان و تبیین و ذکر من نسبها الی معویة و یاد کرده کسی را که نسبت
داده اینخطبه را بمعویه ثم تکلم من بعدها پس از ان متکلم شده بعد از ایراد این خطبه بکلام فی معناها
بکلامی طویل در معنی اینخطبه جملته انه قال جمله آن کلام آنست که گفته هذا الکلام بکلام علی اشبه
این کلام بکلام امیر المؤمنین علیه السلام موافق تر است و بمذهبه فی تصنیف الناس و بمذهب و روش آنحضرت
در متنوع کردن مردمان و صنف صنف ساختن ایشان و فی الاخبار و در خبر دادن عما هم علیه از انچه ایشان
بر ان بوده اند من القهر و الاذلال از مغلوبیت و مذلت و من التقیة و الخوف و از پرهیز کردن از اعدا و
خشیت شوی لایق تر و مناسب تر است یعنی منقسم ساختن مردمان باقسام مذکوره و خبر دادن از قهر و تقیه
خوف ایشان بروش آنحضرت الیق و مناسب بود قال و بکر جاحظ گفته در اینکتاب که و متی وجدنا معویة و کی
یافتیم معویه را فی حال من الاحوال در حالی از احوال و زمانی از زمان یسلک فی کلامه که سلوک کرده باشد
در اقوال خود مسلک الزهاد در راه زهاد و مذاهب العباد و در روشهای عابدان چون نیز باطن جاحد
بود و کلام او با حشو و بی حاصل چگونه صادر شود از او این کلام بلیغ فصیح کامل در نقل آمده که منشاء این التباس
آنکه معاویه یکی از اصحاب خود از شام بکوفه فرستاد تا حفظ کند خطبه ها که امیر المؤمنین ع میخواند آنحضرت در روز
جمعه اینخطبه را ادا فرموده و او را اخذ نمود بمعاویه رسانید و او حفظ کرده بر اصحاب خود خواند علیه لعنة الله علی معتقد

خ ومن خطبة له علیه السلام ۳۵

و از جمله خطبه های آنحضرت است که فرموده عند مسیره لقتال اهل البصرة نزد رفتن او بجهاد با اهل بصره
وقال عبد الله بن العباس رحمه الله گفت عبد الله بن عباس که دخلت علی امیر المؤمنین علیه السلام داخل
شدم بر امیر المؤمنین صلوات الله علیه بذی قار بموضع ذی قار و آن موضعیست نزدیک بصره که آب چاه آن نه دور
نه قریب است وهو یخصف نعله و آنحضرت میدوخت نعلین خود را فقال لی پس گفت مرا که یا ابن عباس
ما قیمة هذه النعل چیست قیمت این نعلین فقلت لا قیمة لها پس گفتم که قیمتی نیست مر او را و او هیچ نمی ارزد
قال والله فرمود که بخدا سوگند که لهی احب الی من امرتکم این نعلین دوست تر است بسوی من از امارت بر شما

والرغام
ترجمه از باب علم و منع یعنی دشوار داشت
و رغم بفتح اول و رغام بروزن سحاب
یعنی خاک است
ق

والخریت
بروزن سکین یعنی راهنمای
بزرگ است
ق

وخرت
از باب نصر یعنی سوراخ کرد
و مخروت سکافته یا لب
شکافته را گویند
ق

قیمة
از باب نصر مصدر آن قوم
و قومه و قامه و قیام آمده است و قیمة
بکسر قاف یعنی ارزش چیزی است
و جمع آن قیم است بروزن عنب
حیتیه
ق

حکومت در میان شما إلّا أن أُقیم حقّاً مگر آنکه اقامت کنم حقّی را أو أدفع باطلاً یا برطرف سازم باطلی را ثمّ خرج
علیه السلام بعد از آن آنحضرت بیرون آمد از آن موضع فخطب الناس پس خطبه خواند از برای مردمان فقال پس فرمود
إنّ الله سبحانه بعث محمّداً صلّی الله علیه وآله بدرستیکه خدای تعالی برانگیخت محمّد را و لیس أحد من
العرب یقرأ کتاباً در حالتی که نبود هیچ یک از عرب که بخوانند کتاب را زیرا که ایشان بعبادت اوثان مشغول بودند
و کتابی در میان ایشان نبود و یهود و نصاری چون تحریف کتاب الهی کرده بودند پس بواسطه آن کتاب الهی در میان ایشان
نیز نبود و از این جهت هیچکس بقرائت کتاب خدا اشتغال نمینمود ولا یدّعی نبوّة و دعوی نمیکرد هیچکس از ایشان
پیغمبری را یعنی نه کتابی در میان ایشان بود و نه پیغامبری فساق الناس پس راند آنحضرت مردمان را حتّی بوّأهم
تا آنکه جای داد ایشان را محلّتهم در منزلت و مرتبه‌ای که مخلوق شده بودند برای آن که فطرت اسلام است و بلّغهم منجاتهم
و رسانید ایشان را بمحلّ رستگاری ایشان فاستقامت قناتهم پس راست شد نیزه‌های ایشان و این کنایت است از استقامت
دولت و انتظام امور ایشان یعنی مستقیم شد دولت ایشان و منتظم شد امور متشتته ایشان بمرتبه‌ای که قوی و غالب شدند
بر خصمان واطمأنّت صفاتهم و آرام گرفت سنگ همواره ایشان و این کنایت است از ثبوت ابدان ایشان در دوار خود
بعد از آنکه مضطرب و متزلزل بودند و غالب شدند بر خصمان بعد از آنکه مغلوب بودند أما والله بخدا سوگند
إن کنت لفی ساقتها بدرستیکه بودم در میان مردمی که راندند آنها را که خصم بودند حتّی تولّت بحذافیرها
تا آنکه پشت دادند جمیع لشکر خصم ما عجزت ولا جبنت عاجز نشدم و ترسناک نگشتم بلکه ثابت قدم بودم
در عرصه نگاه داشتن دین اسلام از خلل بعد از آن در مقام تهدید و تخویف ایشان میفرماید که وإنّ مسیری هذا
و بدرستیکه این سیر من یعنی رفتن بقتال اهل بصره لمثلها مثل آن حالتی است که بود پیش از این از دلیری و صف شکنی
در عمل آن زمان حضرت رسالت فلأنقبنّ الباطل پس هرآینه میشکافم باطل را حتّی یخرج الحقّ تا آنکه بیرون آید
حق من جنبه از پهلوی باطل چون شکافتن شکم جانوری که فرو برده باشد دانه‌ای قیمتی را ما لی ولقریش
از برای من کدام چیز است و قریش را بود از معانده و چه جز فضل آنحضرت یعنی چیست مرا با قریش و منشأ معاندت ایشان
با من چه چیز است والله لقد قاتلتهم بخدا که مقاتله و محاربه کردم با ایشان کافرین در حالتی که کافر
بودند تا آنکه ایشان را باسلام در آوردم ولأُقاتلنّهم مفتونین و مقاتله میکنم با ایشان در حینی که ایشان
در فتنه و عصیان افتاده‌اند وإنّی لصاحبهم بالأمس و بدرستیکه من صاحب ایشان بودم دیروز
کما أنا صاحبهم الیوم همچنانکه صاحب ایشانم امروز یعنی در روزی که کفر ایشان بود در حرب و قتال
امروز که روز عصیان و طغیان ایشان است نیز مصاحب ایشانم در نصرت و حدّ الغرض از این کلام تهدید اهل طغیان و عصیان

خ ومن خطبة له علیه السلام لو ۳۴

این خطبه‌ایست از خطبه‌های آنحضرت که فرموده فی استنفار الناس إلی أهل الشام در طلب خروج مردمان
بمحاربه اهل شام و دعوت کردن آنکه آنحضرت بعد از قتل خوارج در نهروان حمد الهی بزبان راند اصحاب را ترغیب فرمود
بر قتال اهل شام ایشان عذرها میگفتند با نیط بتو که تیر و شمشیر و نیزه نمانده بما تا آنرا تجدید کنیم و آلات اسلحه
برداشته متوجه آن صوب شویم و بعضی گرما و سرما بهانه ساختند گروهی بجانب خانه میرفتند پس یکیک بواسطه
این عذرها بکوفه رفتند باقی نماندند مگر جماعتی اندک و چون آنحضرت مشاهده این حال نمود خطبه فرمود و در او مرا

بحذافیرها
حذفور بروزن عصفور بمعنی جانب
مثل حذفار بروزن سربال و بمعنی
شریف و جمع کثیر هم آمده و
حذفره بروزن دحرج یعنی برگردانید تمام را
و اخذه بحذافیره یعنی گرفت او را
بالتمام یا جوانب آنرا یا اعالی
آنرا گرفت
ق

غ ل
ما ضعفت

ولکن غ ل

خ ۳۵

فلأنقبنّ غ د

خاصرته غ د

جبنت
وقد جبن از باب کرم مصدر آن
جبانة بروزن سحابه و جبن
و جبن بضم و بضمتین آمده است
و وصف آن جبان بروزن
سحاب و جبانه و جبین
بمعنی بددل و ترسنده
آمده و جمع آن
جبناء بروزن
شرفا می‌آید
ق

فلأنقبنّ
نقب الحائط ینقب من باب
قتل نقباً ای خرقه
مجمع

بحر بعض فرمود یعنی برمنال اهل یعنی ایشان از آن تغافل نمودند و روی بغلط آوردند بعد از چندی و از این قصبه این خطبه را
که مشتمل است بر نقص و قصور نهایت ایشان و دلتنگی خود بود از معجزبیان ادا نمود بر این وجه که أُفٍّ لَكُم این کلمه ایست که متکلم
در حین تنگدلی و گرانی از چیزی و اسم فعل است یعنی اتضجر و اتوجع که معبر عنه تضجر و توجع است یعنی اندوهناک
و تنگدل گشتم و مراد از او انشاء است نه اخبار و چون که انشا بمصاع خالی از نسبت است ازمنه ازین جهت معبر شد است از وی بمضارع
و معنی مراد آنست که اندوهی و پریشانی باد مر شما را لَقَد سَئِمتُ عِتابَكُم بتحقیق که ملول شد از عتاب و ملامت نمودن
شما أَرَضِيتُم بِالحَياةِ الدُّنيا آیا راضی شده‌اید شما که فندگانی دنیا مِنَ الآخِرَةِ عِوَضاً از آخرت عوض یعنی آیا شده‌اید
خوشنود گشته‌اید که حیوة دنیا عوض عقبی باشد وَبِالذُّلِّ مِنَ العِزِّ خَلَفاً و رضا داده‌اید بمذلتی که از عزت بدل کوادی بدل
باشد إِذا دَعَوتُكُم هر گاه که خوانم شما را إِلى جِهادِ عَدُوِّكُم بمحاربه دشمنان شما دارَت أَعيُنُكُم گردید
چشمهای شما كَأَنَّكُم مِنَ المَوتِ في غَمرَةٍ که گویا شما از سکرات مرگ در گرداب سختی افتاده‌اید وَمِنَ الذُّهُولِ في سَكرَةٍ
و از غفلت و مدهوشی غرق و فتاده‌اید در بیهوشی مرگ و بقول سید رضی الله عنه که در هر خطبه انحضرت رشحه
از کلام الهی است و این از آن قبیل است که قوله تعالی فَإِذا أُنزِلَت سُورَةٌ مُحكَمَةٌ وَذُكِرَ فيها القِتالُ رَأَيتَ الَّذينَ
في قُلُوبِهِم مَرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيكَ نَظَرَ المَغشِيِّ عَلَيهِ مِنَ المَوتِ يُرتَجُ عَلَيكُم حِوارِي بسته میشود و شما خطاب
کردن با من فَتَعمَهُونَ پس متحیر و سرگردان میشوید در سخن کردن وَكَأَنَّ قُلُوبَكُم مَألُوسَةٌ و گویا دلهای
شما مجنونست و دیوانگی عارض او شده فَأَنتُم لا تَعقِلُونَ پس شما عقل ندارید ما أَنتُم لي بِثِقَةٍ نیستید از
برای من معتمد یعنی امین من نیستید سَجِيسَ اللَّيالي در مدت جمیع شبها این کنایت است از دوام یعنی همیشه نا امنید
ما أَنتُم بِرُكنٍ نیستید شما از رکنی و اصلی يُمالُ بِكُم که میل نموده شود بشما در دفع اعادی که کنایت است از اعوان
و انصار کقوله تعالی أَو آوِي إِلى رُكنٍ شَدِيدٍ یعنی شما ناصر و معاون نیستید تا در دفع اعدا میل نمایند
بجانب شما وَلا زَوافِرُ عِزٍّ و نیستید یار و مددکاران عزت و از جمعی يُفتَقَرُ إِلَيكُم که محتاج شوند بشما یعنی شما
انصار و عزت نیستید تا من محتاج شوم بشما در استقلال امور و استمهال لشکر شمنا ما أَنتُم إِلّا كَإِبِلٍ نیستید مگر شترانی
که ضَلَّ رُعاتُها که گم شده باشد رعات ایشان فَكُلَّما جُمِعَت مِن جانِبٍ هرگاه جمع کرده شود از یک کناره انتَشَرَت
مِن آخَرَ پراکنده شود از کناره دیگر لَبِئسَ لَعَمرُ اللهِ سُعرُ نارِ الحَربِ أَنتُم قسم ببقای خدا که بد بانیها نید شما حرب
تُكادُونَ در کید و مکر میباشید وَلا تَكِيدُونَ و کید و مکر نمیکنید وَتُنتَقَصُ أَطرافُكُم و نقصان میشود اطراف
و جوانب شما یعنی بلاد شما را از جوانب اخذ میکنند بجوه تصرف در میآرند فَلا تَمتَعِضُونَ پس خشم نمیگیرید
از سغر و غیرت لا يُنامُ عَنكُم خواب کرده نمیشود از شما یعنی دشمنان خواب نمیکنند از قصد شما وَأَنتُم في غَفلَةٍ
ساهُونَ و شما در خواب غفلت بیخبرانید غُلِبَ وَاللهِ المُتَخاذِلُونَ مغلوب و منکوب شدند بخدا سوگند فروگذارندگان
حرب یا شما وَايمُ اللهِ و سوگند بحق خدا إِنّي لَأَظُنُّ بِكُم بدرستیکه گمان میبرم بشما أَن لَو حَمِسَ الوَغى اگر سخت شود
کارزار وَاستَحَرَّ المَوتُ و گرم گردد معرکه مرگ قَدِ انفَرَجتُم عَنِ ابنِ أَبي طالِبٍ جدا شوید از پسر ابیطالب
انفِراجَ الرَّأسِ مِنَ الجَسَدِ همچو جدا شدن سر از تن و شبیه علیه غوات یعنی همچنانکه سر از تن عود نمیکند شما نیز عود نمیکنید
بمن وَاللهِ قسم بذات خدا إِنَّ امرَأً يُمَكِّنُ عَدُوَّهُ بدرستیکه مردی که متمکن سازد دشمن خود را مِن نَفسِهِ
از نفس خود یعنی ظفر دهد او را بر نفس خود و مسلط سازد بحیثیتی که يَعرُقُ لَحمَهُ بکند و جدا کند گوشت او را وَيَهشِمُ عَظمَهُ
و بشکند استخوان او را وَيَفرِي جِلدَهُ و قطع کند پوست او را لَعَظِيمٌ عَجزُهُ هراینه بزرگ باشد ناتوانی او و دع

يرتج
رتج از باب فرح یعنی بسته شد
بر او سخن و کلام و رتج الباب
یعنی بست در را
ق

حواری
بالضم حاء و کسر آن و حویرة
بفتح و حویره بروزن سفینه
بمعنی سخن گفتن با کسی است
ق

تعمهون

خ

مألوسة
الس خیانت و دروغ و دزدی
عیب و دگرگون شدن عقل
و دیوانگی است
قاموس

حمس
از باب فرح یعنی سخت
شد در دین و بمعنی جنگ کردن است
سپس او حمیس بروزن کتف است
و آن در آن لو حمس الوغی مخففه از
مثقله و اسم آن ضمیر شأن و آن
با اسم و خبر قایم مقام مفعولی
ظن است

ضعیف ما ضمت علیه جوانح صدره سست باشد آنچه که فراهم آورده شده است بر آنچه جوانب سینه او بر آن
کتابست از دلی که واقع است در پهلوها یعنی عاجز غافل انت فکن ذاک تو پس تو باش مثل این عاجز کاهل ان شئت اگر خواهی
که متصف باشی باین صفات در پهلو صاحب فیهم و اما انا فوالله پس اما من بحق خدا فدون ان اعطی ذلک پیش از آن
که بدهم بدشمن تمکین قدرت را ضرب بالمشرفیة زدنیست بشمشیرهاییکه منسوب بمشارف اند قریه ایست در
زمین عرب یعنی که هرگاه که تمکین دهم دشمن را بر خود ناچار اولا بزنم بشمشیر تطیر منه فراش الهام که بپرد
از او کاسه سرها و تطیح السواعد تباه شود از او ساعدها والاقدام و قدمها ویفعل الله بعد ذلک و میکند
خدا تعالی بعد از آن هر آنچه میخواهد چیزی که مصلحت بنده در آنست ایها الناس ای گروه مردمان ان لی علیکم حقا بدرستیکه
که مرا بر شما حقیست و لکم علی حق و مر شما راست بر من حقی فاما حقکم علی پس اما حق شما بر من فالنصیحة لکم پس آن
نصیحت کردن منست مر شما را در دوام و اشکال باعمال حسنه و اطوار پسندیده و آنچه بکار آید در امر معاش و معاد و توفیر
فیئکم علیکم و تمام گردانیدن غنیمت شما بر شما و تعلیمکم کیلا تجهلوا و تعلیم دادن شما از کتاب و سنت تا نادان نباشید
و تادیبکم کیما تعلموا و ادب ساختن شما تا عالم شوید و عمل بآن علم کردن توانید و اما حقی علیکم و اما حق من
بر شما فالوفاء بالبیعة پس وفا نمودنست به بیعت والنصیحة فی المشهد والمغیب و نصیحت در حضور و غیبت
والاجابة حین ادعوکم و اجابت کردن وقتی که بخوانم شما را والطاعة حین آمرکم و فرمانبرداری در زمانی که فرمایم شما را

خ ومن خطبة له علیه السلام لز ٣٧

و بعضی یکی از خطب آنحضرت است که ایراد نموده بعد التحکیم بعد از حاکم ساختن مردمان عمرو عاص را از طرف
و ابو موسی اشعری را در امر خلافت و اختیار کردن آن دو شخص معویه را بخلافت و اعادت فلان این است که الحمد
لله ستایش مر خدا راست و ان اتی الدهر بالخطب الفادح و اگرچه آورده باشد زمانه کار بزرگ گران را که
کمر و عاجز نماید دلیران باشد والحدث الجلیل و اگرچه پدید آورده باشد حادثه عظیم را چه حمد در حال
واجب است در همه حال واشهد ان لا اله الا الله و گواهی میدهم که هیچ معبودی نیست سزاوار پرستش مگر معبود
بحق و خداوند مطلق لیس معه اله غیره نیست با او خدایی که غیر او باشد یعنی او یکتاست بی انباز است و از شریک بی نیاز
و ان محمدا عبده و رسوله و گواهی میدهم که محمد بن عبدالله بنده برگزیده و فرستاده اوست بسوی ما صلی الله
علیه و آله صلوات و رحمت خدا بر او و آل او اما بعد پس از ستایش آفریدگار و صلوات بر رسول مختار و آل اخیار
او فان معصیة الناصح الشفیق پس بدرستیکه فرمان نبردن نصیحت کننده مهربان العالم المجرب دانای تجربه کار
تورث الحسرة میراث میدهد حسرت را و تعقب الندامة و از پی در آورد ندامت را و قد کنت امرتکم
و بتحقیق که بودم که فرمودم شما را فی هذه الحکومة در این حکومت یعنی در حکم کردن عمرو عاص و ابو موسی اشعری
امری بامر خود که عین مصلحت بود و نخلت لکم و بیختم از برای فائده شما خالص و صافی ساختم
مخزون رأیی آنچه در گنجینه ضمیر من بود از خلاصه تدبیر و مکر و کید اعدا و از این مثل لو کان یطاع
لقصیر امر اگر فرمان برده میشد قصیر امری یعنی اگر فرمان امر قصیر را میبردند شما نمیشدید و اصل این
مثل آنست که جذیمه ابرش که از پادشاهان عرب بود بقتل او در رسیده بود و بار و اگر ملک جزیره بود بعد از آن زباء
فرستاد بجانب جذیمه و وعده تزویج خود باو داد تا با بن حیله او را بقتل آورد قصیر بن سعد لخمی که مولای جذیمه

والمشرفیة
بفتح میم و راء منسوب بمشارف است
و مشارف شام دهها است از
زمین عرب و از نهایت شمشیر
مشرفیه و شرف از باب کرم
یعنی بزرگوار شد
ق

فراش
سر و زن سحاب تنک و رقیق را
گویند و از باب نصر بمعنی ... کردن
و گستردن است
ق

الهام
بتخفیف جمع هامة سر و زن قامة
بمعنی سر هر چیز است و هام از باب
ضرب بمعنی ... داشت
ق

الفادح

الخطب
بالفتح و السکون الامر العظیم الذی
یکثر فیه التخاطب ... او مطلق
الامر
ق

والفادح
فدحه الدین از باب منع یعنی
گران بار کرد او را دام
ق

جلنهم بود چون این حال را مشاهده نمود او را نصیحت بسیار فرمود و علامه زیارا با و شنوانید از اشنوده انکاشت و لشکر
گذاشته تا بنبر خواهر خود که عمرو بن عبد بود و با هزار سوار بتوز با شتافت تا لشکر جمع کرده بر ایشان تاخت و او را
مقتول ساخت و این گفتار که لا انطاع لقصیر امر مثل شد بر صفحه روزگار از برای نصیحت کننده که نصیحت او را
نشنوند و آخر پشیمان شوند بعد از آن میفرماید که فأبیتم علیّ پس سر باز زدید بر من و اصلا اطاعت نصیحت من
نکردید اباء المخالفین الجفاة همچو سر باز زدن خلاف کنندگان جفاکار و المنابذین العصاة و شکنندگان
عهدها که عصیان نمایند کاننده در روزگار حتی ارتاب الناصح تا آنکه بشک افتاد بنده بنصحه بر پند دادن خود
این مبالغه است در اتفاق اصحاب و بر مخالفت و اجماع ایشان بر منافقت بمرتبه که اصلا رای صواب او را نمی پسندند
یعنی چونکه همه مجتمع بودند بر مخالفت در نصیحت پس کان آن نصیحت بحسب ظاهر خالی نبوده از شایبه و اگر نه بحسب
حقیقت آنحضرت از شک کردن در آنچه صواب است مبرا و منزه است و ضنّ الزند بقدحه و بخل ورزید آتش زنه
بر بیرون دادن آتش خود را و این مثلی است از برای کسیکه بخل کند بفواید کارها بسبب عدم قبول مردمان نصایح سودمند
او را بعد از آن متمثل شد بشعر درید بن الصمه میگوید که فکنت انا و ایاکم پس بودم من در نصیحت کردن شما
و در عدم قبول نصیحت کما قال اخو هوازن همچنانکه گفت برادر هوازن که آن درید است امرتکم امری بمنعرج
اللوی فلم تستبینوا النصح الا ضحی الغد یعنی فرمودم شما را بامر خود از آنکه شما را نصیحت کرده بودم در
منزل منعرج اللوی پس ندانستید فایده نصیحت و صدق قول مرا مگر در وقت چاشت روز دیگر که در دوزخ انتظار
خونخوار گرفتار شدید و درید را برادر هوازن گفته زیرا که در نسب بقبیله هوازن میرسید بواسطه آنکه او از بنی
جشم بن معویة بن بکر بن هوازن بود و مانند اینست قوله تعالی و اذکر اخا عاد و این قصه بر سبیل اجمال آنست
که درید برادر خود عبدالله را گفت در وقت اخلاص بعد از بازگشتن از غزو بنی بکر بن هوازن که در منعرج اللوی
که اسم موضعیست منزل نسازید مبادا که آن قوم غارت یافته بر سر ایشان تازند و دمار از روزگار ایشان برآورند عبدالله
سخن برادر را نشنید در شب آنجا نزول کرد صباح دشمنان بر ایشان ملحق شدند عبدالله را مقتول ساختند درید بعد از جراحات
بسیار خلاص شد و قصیده گفت که این بیت از آنست که مذکور شد و وجه تمثیل آنحضرت نفس خود و اصحاب خود را با ابن صایل
و قوم او اشتراک آنحضرت و ابن صایل است در نصیحت و اشتراک اصحاب آنحضرت و قوم ابن صایل در عصیان که متعقب هلاکت و ندامت است

خ ومن خطبة له علیه السلام خ ۳۸

این خطبه از جمله خطبهای ملفوظه اولیا است علیه السلام که فرموده فی تخویف اهل النهروان در ترسانیدن اهل نهروان
فانا نذیر لکم پس بدرستیکه من بیم کننده ام شما را ای اهل طغیان و عدوان ان تصبحوا صرعی
آنکه در صباح زاید افتاده و جان داده باثناء هذا النهر در میان این جوی و باهضام هذا الغائط و در
زمینهای هموار این گودال گشاده اخبار فرموده بجنگ نهروان و کشته شدن ایشان از زبان پیغمبر چنانکه از ابو سعید
خدری مرویست که گفت نزد رسول خدا صلعم بودیم و او چیزی قسمت میکرد مردی از بنی تمیم که او را ذو الخویصره گفتندی
بیامد و گفت یا رسول الله عدل کن و ظلم در قسمت مکن حضرت فرمود که ویلک کیست که عدل کند اگر من
نکنم عمر بن الخطاب گفت که یا رسول الله دستوری ده تا گردن شریفم رسول فرمود که بگذار او را که او را یارانند که
حقیر شمرید نماز شما را در جنب نماز خود و روزه شما را در جنب روزه خود و بیرون روند از اسلام چنانچه تیر از کمان

اباه: بروزن کتاب مصدر آباه از باب منع شاذ و از باب ضرب بمعنی ناخوش داشت او را ق

الجفاة: بضم الجیم جمع جاف و جفاء بالفتح و جفا بروزن سماء بمعنی درشت خوئی و درشتی کرد او را از باب نصر ص

ارتاب: از باب افتعال یعنی بشک افتاد و ارتاب به بمعنی تهمت زد او را و از باب ضرب بمعنی گمان [illegible] ق

الزند: بالفتح و سکون الزاء العود الذی یقدح به النار [illegible] ق

هوازن: جمع هوزن بروزن جوهر بمعنی کمرد و [illegible] و هوازن قبیله است ق

اهضام: هضم از باب ضرب و هضم بفتح و کسر [illegible] اندرون [illegible] و جمع آن اهضام [illegible] ق

بیرون رود و پیشرو ایشان مردی باشد سیاه رنگ یکی از دو بازوی او مثل پستان زنان باشد بیرون آید بر بهترین
خلقان و از عایشه منقولست که پیغمبر فرمود که یقتلهم خیر الخلق والخلیقة و اقربهم الی الله یعنی بکشد ایشان را بهترین خلقان
و خلیقها پیغمبران و نزدیکترین ایشان بحضرت ملک منان ابو سعید خدری گوید که گواهی میدهم که من شنودم
این سخن را از رسول خدا و گواهی میدهم که امیر المؤمنین ع کارزار کرد با آنگروه و من با وی بودم پس فرمود تا آنمرد
که پیشرو خوارج بود بجویند و بیاوردند چون چنانکه در نعت وی نظر کردم بر همان موضع که رسول خدا گفته بود
و آن علامت داشت ومهیت زبان مصطفی معجز نشان بود خبر از هر چه میداد همچنان بود واز اینجاست که حضرت
امیر علیه السلام اخبار میفرماید ایشان را بقتل و میگوید که شما را کشته می بینم در اثنای این نهر و صحرای کشاده علی غیر
بینة من ربکم در حالتیکه هیچ بینه و حجتی نباشد شما را از جانب پروردگار خود بر خروج کردن و مخالفت
نمودن بر امام خود ولا سلطان مبین معکم و نه برهانی روشن در دست شما باشد که این امر قد طوحت بکم الدار
بتحقیق متحیر و سرگشته ساخت شما را دار و دنیا یا آنکه مراد بدار کوفه و اوطان ایشان باشد یعنی انداخت شما را
خروج شما از اوطان باینموضع خونخوار واحتبلکم المقدار و دام کرد شما را در حبالهای خود و دام کرد از حبله
از اهل خصوص مقدار یعنی مرتبه زبون شما وقد کنت نهیتکم و بتحقیق که بودم که نهی کردم شما را عن هذه الحکومة
از اینحکومت که حکمین است مراد بحکمین عمرو عاص و ابو موسی اشعری اند و مجمل این قضیه آنست که در لیلة الهریر
صفین چون جنگ در پیوست چنانکه سی و شش هزار کس از طرفین کشته شدند و دو دانشت امیر المؤمنین ع پانصد و بیست
وسه عنان توبه شدند آثار فتح خوب بد و فتح فرمود و مع ذلك هر چه در گفت تکبیر نماز گذارد و صباح آنشب معاویه اثر ظفر از
جانب مالک اشتر احساس کرده با عمرو بن عاص اخلاص مشورت نمود پس براه حیله گری در آمد و پانصد مصحف بر سر نیزها
کرده و روی بلشکر آنحضرت آوردند و گفتند که مصحف حکم باشد میان ما و شما و باین حیله دوازده هزار کس از
لشکر آنحضرت روگردان شدند و آنحضرت بفرموده اصحاب مالک اشتر را از جنگ منع کرد و بعد از آنکه عبد الله عباس
رفته بود با ثبات حجت بر ایشان امیر المؤمنین ع بنفس نفیس خود نیز متوجه ایشان شد و دفع شبههای ایشان نمود
هشت هزار کس توبه کردند و باز گشتند و چهار هزار بکفر مصر شدند و عبد الله بن کوا را امیر خود ساختند در
نهروان کشته شدند مگر نه کس که منتشر شدند و بیشتر خوارج و نواصب از نسل ایشانند القصه آنحضرت اهل نهروان را
بر طریق حجت از حیله عمرو خبر میدهد و میگوید که گفتم شما را که رفع مصاحف حیله ایست از عمرو عاص فابیتم علی
پس ابا کردید بر من اباء المخالفین المنابذین چون ابا کردن مخالفان و شکنندگان پیمان حتی صرفت رأیی
تا آنکه گردانیدم رأی خود را الی هواکم بسوی هوا و آرزوی شما که مالک را باز گردانیدم وانتم معاشر اخفاء
الهام و شما طایفه هستید سبک سر سفهاء الاحلام سفیهان شوید عقل ولم آت لا ابا لکم بجرا
لا ابا لکم جمله معترضه است میان جمله فعلیه و مفعول و معنی آن اینست که پدر مباد شما را و این کلمه ایست که مستعمل
نزد عرب در جای دشنام و نفرین مدکه متضمن مذلت باشد نه آنکه عدم پدر نزد ایشان عار داشت و سبب مذلت بیشتر یعنی
چنین باشد که ذلیل و خوار لازم شما باد نیاوردم من بر شما حادثه و بلیه عظیم را و بعضی روایت عراً واقع شده یعنی
یعنی نازل نساختم بر شما سختی و دشواری ولا اردت بکم ضرا و نخواستم بشما چیزی از ضرر بلکه خواستم که باز دارم شما را

خ ومن کلام له علیه السلام ۳۹ لط

طوحت
طاح یطوح از باب نصر و یطیح از باب ضرب یعنی هلاک شد و طاح یعنی رفت و طاح یعنی افتاد و طاح یعنی حیران و سرگردان شد در زمین و طوحه یعنی سرگردان کرد او را
ق

اخفاء
خف یخف از باب ضرب مصدر آن خف بفتح اول و خفه بکسر و فتح اول بمعنی سبک شدن وصف آن خفیف وجمع اخفاء
ق

بجرا
بجر از باب فرح بمعنی بزرگ شکم شدن و بجر بمعنی داهیه و عیب کردن و بجره روزن فعلی بدی و کار بزرگ و شگفت است ابا جر جمع و اباجیر جمع جمع است
ق

عراً ند
و فجراً ند

۳۸ خ

واین از جمله کلام تعالی مقام است یجری مجری الخطبة که قائم مقام خطبه است این فقره ها ثبت کرده سید قدس سره
چند از کلام طویلی که از آنحضرت بظهور رسید بعد از واقعه نهروان و ذکر کرد حال خود را از
زمان حضرت رسالت تا آخر زمان خلافت و اظهار فضایل خود نمود نسبت بسایر صحابه از شجاعت و حل
قضایای مشکله و اهتمام عالی کما ینبغی باسطر یعنی که فقمت بالامر یعنی برخواستم بامر خدا و فرموده حضرت رسالت پناه
در مقام حرب صعب التیام هیجا حین فشلوا هنگامی که از ترس بددل شدند مردمان و دست کشیدند از جهاد دیگران
اهل عدوان و تطلعت و مطلع شدم و دیده ور گشتم حین تقبعوا وقتیکه سر فرو بردند و گوییا عاجز از بیان
نمودن مسائل علمیه و نطقت حین تعتعوا یعنی گویا شدم وقتیکه بعضا با مشکله و احکام مبهم معضله در تمام کردند و ماندند
بودند عاجز گشته مدعیان خلافت و مضیت بنور الله و گذشتم بنور الهی در علوم و مقامات حین وقفوا
در حینی که ایستاده اند و متحیر ماندند دیگران جمله کور باطن که غالب بودند بطریق قویم و غیر عارف بکیفیت
سلوک راه مستقیم و کنت اخفضهم صوتا و بودم من پست ترین ایشان در روی آواز و این کنایه
است از استواری نفس او در امور صعبه و ثبات او در آن و عدم اضطراب و جزع او در آن و اعلاهم فوتا
بلند ترین ایشان در پیشی بردن و پیشی گرفتن بدرجات عالیه و مراتب کمال و میشاید که مراد از پستی خود با آواز
باشد و آنحضرت اگر چه در سال خورد بود لیکن بی مثال بود در مقال و قتال و مرتبه جلال چنانچه میفرماید که فطرت
بعنانها ضمیر مجرور راجع است بفضایلی که در کلام آنحضرت واقع شده و سید ذکر آن نشده و لفظ عنان
مستعار با وصاف آنحضرت است یعنی پس پرواز نمودم بدوال لجام فضایل و بواسطه آن فایق شدم بر سایر اقران
و اهل قبایل همچنانکه راکب که فرس را بلجام زمام خود میسپارد و بهر طرفی که میخواهد آنرا میتازد و محتمل است
که مرجع ضمیر خلافت باشد یعنی طیران نمودم بعنان خلافت بحالت خبر و استبددت برهانها و بتنهایی
قیام نمودم ببودن گرو و فضیلت با خلافت و ثابت قدم شده در آن کالجبل همچو کوه باشکوه لا تحرکه
القواصف که بجنبانند او را بادها شکننده و لا تزیله العواصف و زایل نکردند او را بادهای سخت جهنده
لم یکن لاحد نبود مر هیچ یک را فی مهمز در شان من ملامت کردن بعیب و عاری و لا لقائل و نه هیچ گوینده
فی مغمز در حق من جای غیبت گفتار و کردار چه آنحضرت معصوم بود و پاکیزه از جمیع افعال منکره و اعمال
قبیحه الذلیل عندی عزیز خوار و بیمقدار نزد من عزیز بود و با مقدار حتی آخذ الحق له تا بستانم
حق او از مستکبر ستمکار و القوی عندی ضعیف مسلط با قوت نزد من ضعیف بود و بی اعتبار حتی
آخذ الحق منه تا آنکه اخذ میکردم حق ضعیف را از او و با مراد فرموده اند که جماعتی از اصحاب آنحضرت را متهم
ساخته بودند در آنچه خبر میداد از پیغمبر بحیثیتی که در مواجهه تکذیب قول او میکردند آنحضرت بجهت تسلیه
نفس خود و دفع این تهمت فرموده که رضینا عن الله راضی و خوشنودیم از خدای تعالی قضاءه حکم او را
و سلمنا لله و گردن نهادیم مر خدا را امره فرموده او را اترانی اکذب آیا گمان میبری مرا که دروغ گویم علی رسول
الله صلی الله علیه و آله بر پیغمبر خدا که محمد بن عبدالله است والله قسم بخدا لانا اول من صدقه هر آینه
من اول کسی ام که تصدیق نمود او را فلا اکون پس نباشم من اول من کذب علیه اول کسی که دروغ و افترا
کرد بر او مثل کبر ... فلاسفاطه یعنی ابابکر بن ابی قحافه و عمر بن الخطاب که افترا بستان کردند بر پیغمبر باعانت
نصرت خود اوردند فنظرت فی امری ابتکلا مطلب مقطوع از کلام آنحضرت که در آن ذکر نموده احوال خود را

تقبعوا
تقبع القنفذ از باب تفعل اخذ کرد خار پشت سر خود را در پوست
ق

تعتعوا
تعتع تعتع آمدی و تعتعة بزنامی همین ... و ... شدن است و تعتع فی الکلام ... کرد در کلام از بسته شدن ... زبان مثل تعتع از باب دحرج
ق

تهمز
همز تفعیل آمدی اشاره کردن و بعیب ... ذکر کردن از باب ضرب ... و همز و همزه بر وزن لمزه بمعنی غماز است
ق

تغمز
غمز بالعین والحاجب از باب ضرب یعنی اشاره کرد بچشم و ابرو و غمز ... بمعنی سعایت کرد ... و فیه مغمز بر وزن مقعد و غمیزه بر وزن ... نیز از او ... است
ق

٣٩ خ

اخذ
فی الموضعین بصیغة المتکلم الوحده

بعد از وفات حضرت رسالت پناه بنا کردم بر پیغمبر را بود و بعد نزاع در امر خلافت و جون تصدی او با مر خلافت تا جصوت
بر نفوس مردم بهمین ما حصل معنی کلام انستکه چون مامور بود در امر خلافت انجناب حضرت رسالت پس نظر کردم در کار خویش
فاذا طاعتی قد سبقت بیعتی پس ناگاه فرمان بردن من امر پیغمبر را در ترک قتال پیشی گرفته بود بر بیعت من با این گروه
بعد فاتا واذا المیثاق فی عنقی لغیری و ناگاه پیمان درگردن من بود از برای غیر من یعنی درگردن من بود پیمان پیغمبر و عهد
مبرات کار را با مخالفان در اول کار با مر ایشان که واجب بود بر ایشان طاعت من پیش از آنکه بر بیعت من در آیند جوب طاعت
من بنص پیغمبر در غدیر خم با تمام من بعد از مدتی که قریب به بیست سال بود مبایعت مردمان با من حاصل شد الحاصل
پیمان در گردن منست از برای ایشان پس ناچار مبادا قیام نمودن بان امر تا ایشان از من حجت باشد بخلاف اول که خوف
غضب کردم بود من در منازعه کردن سبب نزاع او در وهم از مطالبت حق خود ممنوع شدیم از ان درگردن من نبوده باشد

خ ۴۰ ومن خطبة له علیه السلم م

وورد این خطبه وجه تسمیه شبهه لشبهه بنا بر فرمایش میگویند که وانما سمیت الشبهة شبهة یعنی و جز این نیست که نام نهاده
شد شبهه لشبهه لانها تشبه الحق زیرا که شبهه شبیه است بحق در نمود و صورت مثل همچنانکه از برای حق ترتیب صغری
و کبری مینمایند نتیجه حاصل میشود باطل نیز چنین است چنانکه میگویند در حق که عالم متغیر است و هرچه متغیر است
حادث است پس عالم حادث باشد و باطل آنکه عالم متغیر نیست قدیم است پس عالم قدیم باشد که باطل بحق مشابه باشد
بسبب این فاما اولیاء الله پس اما دوستان خدا فضیاؤهم فیها الیقین پس روشنائی ایشان در آن شبهه یقین
بخدا و رسول و اعتقاد کامل بما جاء به النبی و بسبب این هدایت یافته اند بطریق حق و دلیلهم سمت الهدی و راهنما
ایشان قصد راه راست در ظلمات شبهات و نور ایمان نمودن در آن چنانچه کریمه نورهم یسعی بین ایدیهم
این فرده مید هد و در این طریق روی او میگشاید واما اعداء الله واما دشمنان خدا فدعاؤهم الضلال
خواندن ایشان که راهنمایی و بال که و ما دعاء الکافرین الا فی ضلال و دلیلهم العمی و دلیل ایشان
کوری است از دیدن راه حق که و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور فما ینجو من الموت پس رستکاری نیافت
از مرگ و خلاص نشد از او من خافه کسیکه ترسید از ان و لا یعطی البقاء و داده نشد بقا من احبه
کسیکه دوست داشت او را که مرگ هر دو را ملاحقت لیکن هر که راه دوستان خدا گزید بعد از مرگ به بهشت رسید و هر که راه دشمنان خدا
پیمود مآل او بدوزخ کشید

خ ۴۱ ومن خطبة له علیه السلم م

آورده اند که معاویه از روی نفاق و شقاق نعمان بشیر را با دو هزار سوار جهت تخویف اهل عراق و غارت
انصوب کرد ابد و چون نعمان نزدیک عین التمر رسید مالک بن کعب که عامل امیر المؤمنین بود او را از این اخبار نمود
آنحضرت هرچند استمداد و ترغیب نمود بکار زار ایشان تکاسل و تکاهل ورزیدند و حاضر نشدند بموضع میگفتند
حضرت این خطبه را خواند که منیت مبتلا شدم و در افتادم بمن لا یطیع بانکسیکه فرمان نمیبرد امر مرا
در قتال با اهل ضلال اذا امرت هرگاه که میفرمایم او را بان و لا یجیب اجابت نمینماید قول مرا در حالی
اذا دعوت هرگاه که میخوانم او را بان لا ابا لکم بی پدر باشما از و نیکو کراهت و پریشانی ملازم حال شما باد
ما تنتظرون بنصرکم ربکم چه انتظار میکشید با یاری دادن پروردگار خود را و چه اهمال میکنید در این امر

ذرتم بحمعكم ابا ابتست شما ادنبی وجمع کند شما را وواز این پراکندکی و آراء مختلفه شما را مجتمع منموها رد ولا احمیته
نجمتکم ونیست غیرت کر بخشم او رد شما را از کردار دشمنان تا بکار ایم قوم فیکم مستصرخا استاده ام درمیان شما فریاد
خواهنده کاکی در دفع اشرار و ناادیکم متغوثا وصیحه زدم شما را بفریاد رسی در قتل اعدا استمکار فلا تسمعون لی قولا
پس نشنیدید برای من گفتار را یعنی قول مرا بسمع اصغا نمیشنوید ولا تطیعون لی امرا و اطاعت نمیکنید برای
من فرمان را یعنی فرمان امر مرا نمی برید حتی تکشف الامور تا آنکه پیدا میشود و هویدا میکردد کارها از عواقب المساءة از عاقبتهای بد فما یدرک بکم ثار پس دریافته نمیشود بامانت شما کینه جوئی از اعدا
ولا یبلغ بکم مرام و رسیده نمیشود یعنی بعمل نمی آید بیاری شما مطلوبی از مطلوبها دعوتکم الی نصر اخوانکم
خواندم شما را بیاری دادن برادران شما فجرجرتم پس آواز کردید مانند در حنجره بجهت تنکی شما از دعوت من
جرجرة الجمل الاسر چون آواز شتری که در ناف داشته باشد و ناله کند از آن المی و تثاقلتم و کرانی نمودید
کار را درست جنبیدید و ان امرتها قبل النضو الادبر چو کرانی شتر لاغر پشت ریش در رفتار ثم خرج الی
منکم یعنی بیرون آمد بسوی من از جانب شما جنید متذائب لشکری مضطرب در قول هرای ضعیف سست و ناتوان
کوئیا که آنها سیصد کس بودند کانما یساقون الی الموت کوئیا رانده میشوند بزجر و اجبار بسوی مرگ و هم
ینظرون در حالتیکه نظر میکنند بسبب او بمرگ و ابوافراه قال السید رضی الله عنه سید رضی الدین رضی الله
عنه فرموده که متذائب مضطرب یعنی لفظ متذائب که در قول آنحضرت واقع شده بمعنی مضطرب است که ماخوذ است
من قولهم از قول عرب که تذائبت الریح اضطرب هبوبها متذائب شد باد این معنی که مضطرب و متزلزل شد وزیدن آن
ومنه ازانجاست که سمی الذئب ذئبا نامیده شده است کرک بذئب لاضطراب مشیه از جهت مضطرب بودن رفتار او

خ ومن كلام له عليه السلام مـ ٤٢

وازکلام بلاغت انجام تعالی مقام است که ارشاد فرموده فی الخوارج در شان خارجیان لما سمع قولهم وقتیکه شنید
گفتار ایشان را که لا حکم الا لله یعنی هیچ حکمی نیست مکر مر خدای را قال آنحضرت فرمود که این سخن کلمة حق یراد بها
باطل سخن حقی است که اراده نموده شده بان امر باطل یعنی مقصود خدایان نه کتابست بلکه غرض باطل است که آن
اختلاف شما است و تعرق اهواء و تفریق احبا چه معنی این کلمه را باین تنزیل نموده بود که جایز نیست بندها تغییر آنچه نص
علیه کتاب عمل کند و این محض بطلانست زیرا که اکثر احکام فرعیه که منصوص نیستند بلکه بحکم اجتهاد ثابت شده
منصوص علیه نیستند و حال آنکه از جمله احکام الله اند و بعد از آن تقریر حقیقت معنی آن کلمه میفرماید بان وجه که
نعم انه لا حکم الا لله بلی بدرستیکه هیچ حکمی نیست مکر خدای را اما حکم خدا منحصر نیست در نص کتاب چنانچه معتقد
ایشانست بلکه شامل احکام سنت است و احکامیکه مستنبطات از اجماع و اجتهاد و نیز میبایدکه اطلاع
داشته باشند بر آیات محکمات و متشابهات و عام و خاص و ناسخ و منسوخ و غیر ذلک تا آنچه از متشابهات
طبع خود استنباط کنند چه یکی از لوازم اعتقاد ایشان آن بود که هیچ حکمی نیست مکر خدا را و آن موجب نفی امارت
وحکومتست زیرا که استنباط احکام و نظر در وجوه مصالح از لوازم امارتست و نفی لازم مستلزم نفی ملزوم
از آن جهت میفرماید که ولکن هؤلاء یقولون و لیکن ایشان میکویند از سر اعتقاد که لا امرة الا لله نیست
هیچ امارتی و حکومتی در میان عباد مکر از برای خداوند بعد از آن تکذیب قول ایشان نموده باین جمله که

تحکمکم
حرمه ازباب تعب بحکمه کرده
و او را همچنین از باب ضرب یعنی
حکم شد و مصدر آن حکم
تجربه است
ق

تثاقلتم
تقاعد بر وزن جهینه کرده
سستی است تقعد از باب کرم
بعیر کران شد مصدر آن ثقل

دعوی ظاهر

نضو
لفظ مرمر ازباب نصر بر وزن
کردا و ازجامه او و نضو بکسر نون
لاغر شده از شتر و غیره رسید
نفی بر وزن حمر و جمع آن انضاء
بر وزن اسماء
ق

خ ۴۲

وَإِنَّهُ لَابُدَّ لِلنَّاسِ و حال آنکه ناچار است مر مردمان را مِنْ أَمِيرٍ بَرٍّ از امیر و حاکمی که نیکوکار باشد أَوْ فَاجِرٍ یا بدکار اینکه
در صورت قیاس استثنائی ثابت باین طریق که هرگاه قایل شوند بلا حکم الا الله همچنانکه معتقد خوارج است قایل
بنفی امیر باشند لکن لازم باطل است پس قایل شدن بلا حکم الا الله باطل باشد و بطلان لازم بجهت آنست که طبیعت وجود
عالم شاهد است بضرورت احتیاج بامارت امیر و حکومت حاکمی يَعْمَلُ فِي إِمْرَتِهِ الْمُؤْمِنُ که عمل کند در زمان امارت
امیر نیکوکار مؤمن پرهیزکار چه عمل مؤمن در وقت حکومت امیر فاجر میسر نیست که بر طبق اوامر و نواهی باشد
وَيَسْتَمْتِعُ فِيهَا الْكَافِرُ و تمتع و برخورداری گیرد به لذات فانیه در زمان امارت فاجر کافر بر باطن وَيُبَلِّغُ
اللَّهُ فِيهَا الْأَجَلَ و برساند خدا تعالی در امارت او اجل مردمان را وَيُجْمَعُ بِهِ الْفَيْءُ و جمع کرده شود بواسطه آن
امیر مال غنیمت که مأخوذ شده باشد از کافران وَيُقَاتَلُ بِهِ الْعَدُوُّ و مقاتله کرده شود بواسطه او با دشمنان وَتَأْمَنُ
بِهِ السُّبُلُ و ایمن شود بسبب او راههای بیابان وَيُؤْخَذُ بِهِ و گرفته شود بحکم او حقها لِلضَّعِيفِ از برای ضعیف ناتوان
مِنَ الْقَوِيِّ از ذی شوکت تهمتن حَتَّى يَسْتَرِيحَ بَرٌّ تا آسوده شود نیکوکار وَيُسْتَرَاحَ مِنْ فَاجِرٍ و راحت یافته شود
از شر بدکار وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ و در روایتی دیگر آمده که آنحضرت ع لَمَّا سَمِعَ تَحْكِيمَهُمْ
وقتی که شنید تحکیم خوارج یعنی قول ایشانرا که لا حکم الا الله است قَالَ فرمود که حُكْمَ اللَّهِ أَنْتَظِرُ فِيكُمْ
انتظار میکشم حکم خدا را در باب شما وَقَالَ و فرمود که أَمَّا الْإِمْرَةُ الْبَرَّةُ اما امارت نیکو فَيَعْمَلُ فِيهَا التَّقِيُّ
پس عمل میکند در آن پرهیزکار وَأَمَّا الْإِمْرَةُ الْفَاجِرَةُ و اما امارت بد فَيَتَمَتَّعُ فِيهَا الشَّقِيُّ پس تمتع و برخوردار
میشود در آن بدبخت تبه روزگار إِلَى أَنْ تَنْقَطِعَ مُدَّتُهُ تا آنکه منقطع و بریده شود مدت او در زمان وَتُدْرِكَهُ مَنِيَّتُهُ
و دریابد او را مرگ در آن زمان

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مج ۴۳

در این خطبه مدح وفادار مینماید و مذمت غدار و چون وفا فضیلت نفسانیه است که ناشی میشود از لزوم عهدی
که واجب است ملاقی بودن آن و صدق فضیلتی است که حاصل میشود از لزوم اقوالی که مطابق واقع باشد و هر دو خلق
در تحت فضیلت واحده که عفت است از اینجهت اشعار فرموده لفظ توأم را از برای ایشان و فرمود که إِنَّ الْوَفَاءَ تَوْأَمُ
الصِّدْقِ بدرستیکه وفا همزاد راستی و درستی است وَلَا أَعْلَمُ جُنَّةً أَوْقَى مِنْهُ و نمیدانم هیچ
سپری که نگاه دارنده تر باشد از وفا زیرا که نیست هیچ فضیلتی از فضایل متعلقه بمعامله با شریک که ممکن که وقایه او از عذاب آخرت
بیشتر باشد از فضیلت وفا پس او اصلی عظیم باشد که مستلزم فضایل کثیره باشد وَمَا يَغْدِرُ و غدر نمیکند عهد شکنی نمینماید
مَنْ عَلِمَ كَيْفَ الْمَرْجِعُ کسیکه داند که چگونه است بازگشت بخدا پس علم بکیفیت معاد مستلزم امتناع او است از غدر که
از اخلاق قبیحه و اعمال رذیله است تخصیص فرموده غدر را بذکر بجهت آنکه در معرض مدح وفا است و ضد مظهر حسن
ضد است و چونکه اکثر مردمان مباشر غدر و مکر تمیز نیکو نکنند بجهت اشتراک آن با زیرکی و در تحت فطنت از اینجهت تصریح نماید
وَلَقَدْ أَصْبَحْنَا فِي زَمَانٍ و بتحقیق در آمدیم در زمانی قَدِ اتَّخَذَ که اخذ نموده اند و فرا گرفته أَكْثَرُ أَهْلِهِ بیشتر جاهل از اهل آن زمان
الْغَدْرَ كَيْسًا بیوفائی را دانائی و زیرکی وَنَسَبَهُمْ أَهْلُ الْجَهْلِ فِيهِ و نسبت داده اند اهل جهل و نادانی جماعت غدار را
در آن روزگار إِلَى حُسْنِ الْحِيلَةِ به نیکوئی حیله و تدبیر است و حال آنکه مباشر غدر و مکر فرق نمیان است هر غدر استعمال
فطنت است از برای حیله کردن و در تحصیل امری که مخالف قانون شرعی و مصلحت عامه باشد و کثیر استعمال در کار است در استخراج
وجوه مصالحی که سزاوار باشد و ایشان بجهت زیرکی باطن غدر فطانت و زیرکی نمیدانسته اند و خود را استاد

بروز فیله غدر و فجور داشته ذات باطل را بر افراشته خود را نابود انگاشته و منافع باقیه را گذاشته و چشم از متغیر
فانیه کاشته فما لهم حیث ابتجا عنت غدا و وجهال را قاتلهم الله که دور کرداناد خدا ایشان را از رحمت خود در همه
سرا قد یری الحوّل القلّب بدرستیکه می بیند مردی که کثیر التحول است و وافر التقلب را استنباط اراء مصالح و وجوه
مصالح وجه الحیلة ظاهر حیله را مراد انحضرت ذات مشخص نفیس نفیس خود است و شبهه نیست که فطنه انحضرت اتم فطن
بود پس فطن او جمیع حیلها را باسرها میدانستند و انواع انواع بصیر تر بود لیکن محافظت او بر حدود الله مانع حیل بود
چنانچه میفرماید که ودونها مانع من امر الله و نهیه ما نعیست از امر خدا و نهی او چه مخالف قانون شرع
و مصلحت عامه مردم است فیدعها پس میگذارد آن حیله را رأی عین در حالتی که ببیند آنرا بچشم بعد القدرة علیها
بعد از قدرت او بر آن بجهت خوف از عذاب حق و دگر غالبا ان وینتهز فرصتها و غنیمت میشمارد مجال آن حیله را
و عبارت میشمارد آن من لا حریجة له فی الدین کسیکه از گناه هیچ پرهیز نیست او را از ذم در چون عمرو عاص که اخلاص و معنا

خ ومن خطبة له علیه السّلام مد

در این خطبه تنفیر میفرماید مردم را از اتباع هوی و طول امل بانوجه که ایّها الناس انّ اخوف ما اخاف علیکم اثنان یعنی بدرستیکه ترسناکترین
چیز که میترسم بر شما دو چیز است اتباع الهوی یکی پیروی هواست که آن میل نفس امّاره است بمقتضای طبع
خود از لذات دنیویه که بیرون از حدود شریعت باشد و طول الامل و دیگر دراز امید داشتن مر غوبات دنیویه فامّا
اتباع الهوی پس امّا پیروی هوی فیصدّ عن الحق پس باز میدارد مرد را از راه حق و امّا طول الامل و امّا دراز
امید فینسی الاخرة پس فراموش میگرداند سرای اخرت را و هر چه مانع حق و منشاء خسران باشد واجب الترک است الا
و انّ الدنیا آگاه باش که دنیا فانی قد ولّت حذّاء رو گردانید است در حالتیکه شتابانست در گذشتن و نیز کردانید
و در روایتی حذّاء بجیم وارد شده بمعنی قطع یعنی در حینیکه بریده شده است از انواع خیر فلم یبق منها پس باقی نماند است از دنیا
الا صبابة مگر بقیه کصبابة الاناء همچو بقیه آب در ظرف اصطبّها صابّها که بخنده باشد آن را ریزنده آن
اشارت است به بی اعتباری و فنا پذیری آن بجهة الا و انّ الاخرة قد اقبلت بدانکه آخرت روآورده است همه ما چه باز
گشت همه بدانست و لکل منهما و مر هر یکی را از دنیا و آخرت بنون پسرانست که مایلند بمیل دادن بهر یک از آن
مثل میل فرزند با مادر فکونوا من ابناء الاخرة پس باشید از پسران آن جهان یعنی میل نمائید بتحصیل آن
تا داخل شوید در بهشت و با حور و غلمان ولا تکونوا من ابناء الدنیا و مباشید از پسران این جهان یعنی
مایل مشوید بمتاع فانی او تا گرفتار نشوید بعذاب نیران فانّ کلّ ولد پس بدرستیکه هر فرزندی سیلحق بامّه
زود باشد که ملحق شود بمادر خود یوم القیمة در روز رستخیز یعنی هر که مایل بدنیا است و غیر از غیب یعنی
موضع او بحکم فامّه هاویة نار سوزان خواهد گشت و هر که مایل بعقبی است و غیر از غیب عقبی مرجع او
جنّتی جنّا و حور و غلمان خواهد بود و انّ الیوم عمل ولا حساب و بدرستیکه امروز که جهان تست روز کردارست
و شمار نیست و غدا حساب ولا عمل و فردا روز شمار است و روز کردار نیست پس امروز که فرصت غنیمت است
در عمل کوشید تا فردا که روز حسابست فارغ البال از کوثر آب نوشید حلل و زیور پوشید و در جنات با حور و غلمان

خ ومن کلام له علیه السّلام مه

حریجة
حرج بفتح اوّل و حرج بکسر اوّل
بمعنی گناه است و حرج بتحریک
بمعنی حرمت است و فعل آن حرج
از باب ضرب
میاید
ق

حذّاء
بفتح حاء مهمله و تشدید ذال معجمه
والف ممدوده قصیده ایست
که در او حذف باشد و بمعنی زن
تیز رونده پیشی گیرنده در کارها
که در بنا و میرد با آن
جوهری ق

خ

صبابة
صبّه از باب نصر یعنی ریخت او را
فصبّ پس ریخته شد متعدی و لازم
هر دو آمده است و صبابة بروزن
طاعه یعنی بقیه از آب
و شراب است
ق

اصطبّها
مأخوذ از باب افتعال صبّ است
که تاء آن بطاء مبدل شده
ق

و از جملهٔ کلام فصاحت نظام امیر المؤمنین صلوات الله علیه و آله اجمعین که فرموده وقد اشار علیه اصحابه
در وقتی که اشارت کردند بر او و اصحاب او بالاستعداد لحرب اهل الشام بمهیا شدن از برای حرب اهل شام
بعد ارساله جریر بن عبد الله البجلی بعد از فرستادن انحضرت جریر بن عبد الله البجلی را الی معاویة
بسوی معاویه و تفصیل این حکایت آنست که چون اصحاب امیر المؤمنین ع بیعت کردند انحضرت نامه نوشت بمعاویه
با این مضمون که اما بعد بدرستیکه مهاجر و انصار بیعت کردند مرا پس لازمست بر تو بیعت کردن پس جریر بن عبد الله را که از
اهل هجرتست بجانب تو فرستادم و او مردی متعصبست در ایمان پس با او بیعت کن والسلام و بعضی گفته اند که من غیر
کوفه تو این حکم من بشنو و تفویض کن کار حکومت را بجریر چون نامه باو رسید گفت در این امر مشورت کنم با اهل
شام و انگاه بفرستم القصه وصول نشد که جریر را فریب داد هر چند جریر جهد نمود متحیر نشد چه امیر المؤمنین ع
فرموده بود بجریر که خود را نگاه دار تا او فریب نخوری آخر الامر انحضرت نامه بجریر نوشت که کدام تخصص را
والی ساخت تا غزل کنی مرا والسلام و چون اصحاب انحضرت میدانستند که معاویه بواسطهٔ طغیان و عداوتی که دارد
اطاعت نخواهد نمود و به بیعت راضی نخواهد شد قبل از انکه جریر بخدمت انحضرت رسد استدعای حرب نمودند
حضرت امیر این کلام بلاغت نظام ادا فرمود که ان استعدادی لحرب اهل الشام بدرستیکه مهیا شدن من از برای
جنگ اهل شام و جریر عندهم و حال انکه جریر نزد ایشانست برسالت پیغام اغلاق للشام در بستن شامست
وصرف لاهله و باز گردانیدن اهل ان عن خیر از قبول طاعت و بیعت ان ارادوه اگر اراده کرده باشند
بیعت را یعنی ایشان متفکرند و متردد در امر بیعت و چون خبر استعداد ما بایشان رسد جازم شوند در مخالفت
و عدم اطاعت و این مخالف حزم است پس چگونه مستعد حرب شوم ولکن قد وقت لجریر وقتا و لکن من تعیین
کرده ام از برای جریر وقتا لا یقیم بعده وقتی را که نمی باشد بعد از ان وقت الا مخدوعا او عاصیا مگر در حالتی که فریب
خورده باشد از مکر معاویه و اتباع غاویهٔ او او عاصیا یا در حینی که نافرمان باشد از انچه بان مامور شده
تاخیر جریر در حالتین مذکورتین که از خدع و عصیانست بجهت آنست که موانع اختیاریه یا از جانب اهل شام
و غالب ظن آنست که فریب دهند او را تا مستحکم شود امر ایشان و یا از جانب جریر است و غالب ظن عصیان اوست
زیرا که از جریر متصور نیست که در مثل این امری که مامور بان شده عدول نماید بسوی شغل نفس خود یا بغیر خود
مگر در حالتی که عاصی و نافرمان باشد حاصل کلام آنست که تعجیل نمیکنم در حرب اهل شام بلکه بعد از وقت معین
که ان وقت خدع و عصیان جریر باشد متوجه حرب ایشان میشویم والرأی مع الاناة و فکر صائب با تانی و آهستگی است
چه تانی منشأ اهتدا است بوجوه مصالح فارودوا و این مرهم از آهستگی کار کنید و شتاب مکنید و لا اکره
لکم الاعداد و مکروه نمیشمارم مر شما را مهیا ساختن اسباب حرب چه سزاوار آنست که مهیا باشید و حزم و احتیاط
از دست نگذارید ولقد ضربت انف هذا الامر و هر اینه زده ام بینی این کار را و عینه و چشم او را و
قلبت و دانسته ام ظهره و بطنه پشت و شکم او را یعنی ظاهر و باطن این کار را کما هو حقه فلم ار فیه
در وجوه از اعلانیه آنرا که نبغی دانسته ام فلم ار پس ندیدم از برای خود دانکار الا القتال مگر محاربه و
او الکفر یا کافر شدن بما انزل علی محمد صلی الله علیه و آله بانچه فرستاده شد بر محمد بن عبد الله صلی الله علیه
و آله چه حضرت رسالت مر امیر المؤمنین علیه السلام را بقتال ناکثین و مارقین و قاسطین خبر داده بود پس اگر چنانچه
قتال واقع نمیشد لازم میامد مخالفت پیغمبری که او علم داشتند بان بالضروره از امر آنحضرت و این موجب کفر است

وقت
تشدید قاف و تا مشدد و حده
از ماضی باب تفعیل مجرد ان وقت
از باب ضرب دو فتح تعیین
اندازه و هنگام
از روزگار است
۱۲

الاناة
اسم از باب ضرب انیا
و اناه بر وزن حصاة و انا بکسر
همزه و انی بر وزن عنی بمعنی وقت
و هنگام آن چیز رسید
و اناة بر وزن قناة بردبار
و آهستگی و در نگ است
ق

۴۵ خ

فارودوا
امر است از باب افعال و ترود
بر وزن ضم و بمعنی آهستگی
و التصغیر ان رویدا مستوه اترود
ارواد و ترود و مرود
و رود و رودا و رودیه
یعنی نرمی و مهلت
منتهی
ق

وانکار وی دیگر آنکه رضا بوقوع منکرات با قدرت بر دفع آن و تهاون نمودن بامر خدا و رسول موجب کفر است فی
یا قتال یا شد یا کفر و چون امر ثانی مخالفت بر سبیل تمثیل وارد شد پس متعین باشد اختیار قتال او و بعد از آن تعبیر
میفرماید بر وجه عذر خود از آنچه معاویه نسبت باو میداد از خون عثمان و میگوید که اَمَرَ فَقَدْ کَانَ عَلَی الْاُمَّةِ وَالٍ
بتحقیق که بود بر امت حضرت رسالت والی و حاکمی اَحْدَثَ اَحْدَاثاً که پدید آورد کارها بیموقع را وَاَوْجَدَ لِلنَّاسِ
و موجود ساخت از برای مردمان مَقَالاً محل قول یعنی کردانید این احداث را محل گفتار مردمان و بسط السنه ایشان
در تشنیع او فَقَالُوا پس قائل شدند بان احداث ثُمَّ نَقَمُوا بعد از آن انکار نمودند و عتاب کردند برو فَغَیَّرُوا پس
تغییر دادند کار او را و بقتل او رسیدند و مراد بامیر والی عثمان عفان است و از جمله احداث او که منشاء او شد
که مردم از او متنفر شدند و برگشتند والی ساختن او بود جمعی از خویشان بی دیانت خود را چون ولید بن
عقبه که برادر مادری او بود که شراب خورد و در محراب قی کرد و دیگر سعید عاص که روی بعصیان آورد و دیگری
عبدالله بن سرح را که حرام الحلال میخورد و دیگر آنکه حکم بن ابی العاص که پیغمبر او را از مدینه رانده بود بان
او و اهل او را برگردانید مبلغ چهار صد هزار دینار طلای تمام عیار بچهار داماد خود داد و عبدالله بن مسعود را
چندان زد که پهلوی او شکسته فوت شد و مردم را جمع کرد بقرائت مصحف زید ثابت و مصحفهای دیگر را بسوخت عمار
یاسر را بزد و ابوذر را از مدینه اخراج کرد و امر نمود تا او را بربذه بردند که در آنجا غایب بود و فدا با ذانی و معطل
ساخت حدی را که واجب شد بر عبدالله بن عمر که کشته بود ملک اهواز را بمجرد تهمت آنکه امر کرده بود ابا لؤلؤ را که بکشد
او را بقتل آورد و غیر ذلک

خ ومن کلام له علیه السلام مو

و از کلام آنحضرت است که ایراد نموده لَمَّا هَرَبَ مَصْقَلَةُ بْنُ هُبَیْرَةَ الشَّیْبَانِیُّ در وقتیکه بگریخت مصقلة
هبیره شیبانی اِلَی مُعَاوِیَةَ بسوی معاویه غاویه وَکَانَ قَدِ ابْتَاعَ سَبْیَ بَنِی نَاجِیَةَ و منشاء فرار او آن بود که خریده
بود اسیران بنی ناجیه را مِنْ عَامِلِ اَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ از عامل امیر المؤمنین یعنی معقل بن قیس ریاحی وَاَعْتَقَهُمْ
و آزاد کرده بود ایشان را فَلَمَّا طَالَبَهُ بِالْمَالِ پس وقتیکه مطالبه کرد امیر المؤمنین بها از او خاس به غدر کرد
بان وَهَرَبَ اِلَی الشَّامِ و بگریخت و متوجه شام شد اصل این قصه آنست که مصقله عامل امیر المؤمنین بود
بر اردشیر خره و حریث که از بنی ناجیه بود با آنحضرت در حرب صفین حاضر شد شیطان راه زنی او کرده بسبب
تحکیم روی بخوارج آورد و اصحاب خود را برداشته متوجه مدائن شد و آنحضرت معقل بن قیس ریاحی را با دو هزار
سوار در عقب ایشان فرستاد تا آنکه بکنار بحر اسیف فارس با ایشان رسید و حریث را با جمعی کثیر بقتل آورد و پانصد
نفر از مرد و زن که اول نصرانی بودند و بعد از اسلام مرتد شدند اسیر کرد چون نزد مصقله رسیدند با او
استغاثه نمودند و آزادی خود را از او طلبیدند مصقله ایشان را بپانصد هزار درهم از معقل خرید و چون
در کوفه نزد آنحضرت رسید دویست هزار درهم بوی رسانید و از ادای باقی عاجز گردید و گفت یا امیر
المؤمنین چه شود که این باقی را بمن بخشی که مال من وفا نمیکند بادای آن و عثمان هر سال از خراج آذربایجان
صد هزار درهم باشعث بن قیس میبخشید و من دو شرف را و دیلم پس عنایت فرما و آن مابقی را بمن هبه نما
حضرت فرمود که مرا نصیبی در این اموال نیست که از آن مسلمانانست حق غیر تو را نتوانم داشت پس لابد
است ترا ادای آن نمودن مصقله گفت پس مرا مهلت ده روزی چند پس حضرت امیر او را مهلت فرمود بعد از آن خواند

اَحْدَاثاً — بر وزن افعال جمع حدث بفتحتین ... تو از گویند که تعیص کند باشد مصدر آن از باب نصر است ق

قَدِ ابْتَاعَ — باعه از باب ضرب بیع فروخت او را و بمعنی خریدن هم آمده و این از اضداد است و ابتاع از باب افتعال بمعنی خریدن است ق

خاس — خاس به از باب نصر ینصر یعنی وفا بعهد ننمود و خیانت کرد مصدر آن خوس بفتح اعلی است ق

خصّ کو بخت و بجانب شام متوجه شد و چون بجانب معاویه رسید او را خانه زاد و بسیار اکرام و اجلال او بجای
آورد و اثملعون خانه و بنای آبادان کرده خانه دین ذا ویران ساخت و چون خبر رفتن او بشام باامیر المؤمنین ع رسید
امر فرمود تا خانه او را خراب کردند و منزله فقال پس فرمود که قبّح الله مَصقلة دور کرد از خدا مصقله را
از رحمت خود فعل فعل السّادة کرد کار بزرگان و خواجگان که آن خریدن بندگان بود و آزاد کردن ایشان و فرّ
فرار العبید و بگریخت همچو گریختن بندگان فما انطق مادحه پس گویا نکرد ستاینده مدح گوینده خود را
حتی اسکته تا آنکه ساکت ساخت او را بسبب وفا و قرائت ولا صدّق واصفه و تصدیق نکرد وصف کننده
خود را حتی بکّته تا آنکه خاموش کرد ایشان را و ایشان کار یعنی قبل از آنکه مادح ناطق شود بفعل جمیل او که آن
اعتاق بندگان است ساکت او نمود بفعل قبیح که آن فرار است و پیش از آنکه واصف بوصف حسن او قایل شود
او نمود بفعل کرده که آن توبیخ و بود بسوی اصحاب نفاق و بریدن او از ارباب خاق و لو اقام و اگر اقامت میکرد
و نمیگریخت لاخذنا میسوره هرآینه میگرفتیم از او آنچه مقدور او بود و انتظرنا بماله و فوره و انتظار
میکشیدیم بمال او و افزونی آن یعنی میگذاشتیم تا مال او زیاده شود و همت و مصرف میشود که او صاحب ثروه گردد
در روایت آمده شده که مصقله بعد از این حال پشیمان شد و از انتقال بشام تاسف و تحسر خورد و در آن باب
قصیده گفت که این بیت از آن است وفارقت خیر الناس بعد محمد لمال قلیل لا محالة ذاهب یعنی مفارقت کردم
از بهترین مردمان بعد پیغمبر آخر الزمان از جهت مال اندک که البته فانی میشود و سمت زوال میپذیرد

خ ٤٧ و من خطبة له علیه السلام خ

در این خطبه ذکر رحمت و نعمت الهی میفرماید و اظهار شکر گذاری آن و تصغیر میفرماید مر دنیا را و تنبیه این
جهان و ترغیب ایشان بان جهان باین عنوان که الحمد لله غیر مقنوط من رحمته شکر و سپاس مر خدای راست
در حالتی که نومید کرده نشده است از رحمت خود یعنی هیچکس از بندگان او نومید نیستند از رحمت بیقیاس او
ولا مخلوّ من نعمته و خالی کرده نشده است از نعمت خود یعنی که هیچ یک از مخلوقان او خالی نیستند از نعمت
بی غایت او ولا مأیوس من مغفرته و نومید کرده نشده است از مغفرت خود یعنی هیچکس نومید نیست از
آمرزش او ولا مستنکف عن عبادته و ننگ داشته نشده نیست از عبادت خود یعنی که هیچکس ننگ ندارد
نیست از پرستش او الّذی لا تبرح منه رحمة آنچنان خدایی که زایل نمیشود از او هیچ رحمتی ولا تفقد له نعمة
ونایاب نمیشود از او هیچ نعمتی پس شکر این نعما واجب باشد سپاس این الا لازم والدّنیا دار منی لها الفناء
و دنیا سرایست که تقدیر کرده شده است از برای او فنا ولاهلها منها الجلاء و از برای اهل او از آن بیرون رفتن
با صد کونه رنج و عنا و هی حلوة خضرة و او دنیا شیرین است در مذاق و سبز و خرم در نظر اهل آفاق وقد
عجلت للطّالب بتحقیق که دنیا شتابانیده شده است مر جوینده او را یعنی بسرعت روی نموده است از او که هیچ
نیست او را بغیر از نوایب والتبست بقلب الناظر و آمیخته شده است بدل نظر کننده از جهت فادلجوا
منها بین حلة غایبه و کوچ کنید از او با حسن ما بحضرتکم من الزّاد به نیکوترین آنچه نزد شما است از توشه
یعنی اعمال صالحه ولا تسئلوا فیها فوق الکفاف و سؤال مکنید در او بالاتر از آنچه کفاف باشد شما را
از آن یعنی نخواهید زیاده از چیزی که باز دارد شما را از سؤال کردن از مردمان و لا تطلبوا منها اکثر من

بتعییر تبکیت از باب تصریعیر ... زراور ا شمشیر و عصا و همچنین ... از ... زدن بانچه خوش نیاید او را مثل بکفته ... از باب تفعیل و تبکیت بمعنی ملامت کردن ق

تحلو
نصیبه نصیب از باب تفعیل خلاالمکان از باب نصر خلوا و خلاء یعنی پرداخته و تهی شد از جای و مکان ق

لاتبرح
یبرح مکانه از باب سمع یعنی دور و زایل گشت از جای ق

حلوة
حلو بضم ... یعنی شیرین ضد تلخ است حلی از باب فرح و نصر و حلو از باب کرم مصدر آن حلاوة و حلو بفتح اسم و حلوان بردن عثمان ... آید و مؤنث حلو حلوة بزیادة تا است و جمع آن حلوات بزیادة الف و تا ق

خ ومن کلام له علیه السلام مح

۴۸ از او بیشتر از اینجا وارد شد بعلت لبلاغ و طلب میکند یعنی مدت خو اینجا

و از جملهٔ کلام امام بلاغت نظام است علیه الصلوة والسلام که فرموده عِنْدَ عَزْمِهِ عَلَی الْمَسِیرِ إِلَی الشَّامِ
نزد قصد کردن برفتن بجانب شام بجهت محاربه نمودن با معاویه بدسرانجام ان ابن است اَللّٰهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ
بار خدایا بدرستیکه من پناه میگیرم بتو از مشقت و سختی سفر وَکَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ و از غم و اندوه باز گشتن بر خطر
یعنی از اندوهی که بعد از رجوع بمنزل خود حاصل میشود بسبب مصیبت فوت و موت اولاد و اموال وَسُوءِ الْمَنْظَرِ
از بدی نگاه کردن فِی النَّفْسِ وَالْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ در نفس خود و اهل و عیال و فرزند و مال اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ
فِی السَّفَرِ بار خدایا تو همراه در سفر وَأَنْتَ الْخَلِیفَةُ فِی الْأَهْلِ و تو قائم مقامی در محافظت اهل در حضر
و محافظ هم از خطر و ضرر وَلَا یَجْمَعُهُمَا غَیْرُکَ و جمع نمیکند صحبت و خلافت را غیر تو لِأَنَّ الْمُسْتَخْلَفَ لَا یَکُونُ مُسْتَصْحَباً
زیرا که کسی که خلیفه شده باشد او را بعد از خود نمی باشد همراه داشته شد یعنی محالست که جانشین همراه باشد در سفر
وَالْمُسْتَصْحَبُ لَا یَکُونُ مُسْتَخْلَفاً و کسی که مصاحب کرده شده باشد او را نمیباشد خلیفه که منصوب باشد در حضر این کلام
اشارت است بتنزیه او سبحانه از جهت جسمیت چه اجتماع ضدین در جسم واحد محالست چنانکه ثابت شد قَالَ السَّیِّدُ رَضِیَ
اللّٰهُ عَنْهُ سید رضی الله عنه رضی الدین فرموده که وَابْتِدَاءُ هٰذَا الْکَلَامِ مَرْوِیٌّ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَآلِهِ
اول اینکلام منقولست از پیغمبر صلی الله وَقَدْ قَفَّاهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ و بتحقیق که در عقب اینکلام در آورده است آن
امام علیه السلام بِأَبْلَغِ کَلَامٍ بعبارت بلیغ تر و فصیح تر کلام وَتَمَّمَهُ و تمام کرده است آنرا بِأَحْسَنِ تَمَامٍ به نیکو
ترین تمام مِنْ قَوْلِهِ وَلَا یَجْمَعُهُمَا غَیْرُکَ إِلَی آخِرِ الْفَصْلِ از گفتار خود که لا یجمعهما است تا آخر فصل

خ ۴۹

خ ومن کلام له علیه السلام مط

۴۹

و از جملهٔ کلام امیر المؤمنین است علیه السلام که فرموده فِی ذِکْرِ الْکُوفَةِ در یاد کردن کوفه و خراب شدن آن است
کَأَنِّی بِکِ یَا کُوفَةُ گویا من حاضرم بتو و مشاهده میکنم حال مستقبلهٔ ترا ای کوفه تُمَدِّینَ مَدَّ الْأَدِیمِ که کشیده شوی مثل کشیدن ادیم
الْعُکَاظِیِّ همچو چرم عکاظی و عکاظ موضعی است در ناحیهٔ مکه در زمان جاهلیت
عرب در او جمع میشدند همه ساله در آن بازار میساختند و اشعار میخواندند بر یکدیگر مفاخرت میکردند و نسب
و دوا و چرم بسیار میفروختند و در زمان اسلام این بازار بر طرف شد یعنی گویا ای کوفه کشیده و پراکنده شوی
بواسطهٔ آمدن عساکر از جانب اطراف و جوانب مانند ادیم عکاظی که نزد دباغت بسیار میکشند تُعْرَکِینَ بِالنَّوَازِلِ
مالیده شوی ای کوفه بسبب فرود آمدن حادثه‌ها و پیدا شدن مصیبتها مانند بسیار مالیدن ادیم با دباغت وَتُرْکَبِینَ
بِالزَّلَازِلِ سوار کرده شوی بزلزله‌ها و جنبشها این اشارتست بانواع بلا و محنت و عنا و مصیبت که واقع
شده بر اهل کوفه از ظلم ظلمه و جفا فجره وَإِنِّی لَأَعْلَمُ و بدرستیکه من میدانم أَنَّهُ مَا أَرَادَ بِکِ جَبَّارٌ آنکه
اراده نمیکند بتو هیچ گردنکش ستمکار سُوءاً بدی و مضرت إِلَّا ابْتَلَاهُ اللّٰهُ مگر که مبتلا و گرفتار ساز و او را
خدا تعالی بِشَاغِلٍ ببلائی و دردی که بآن مشغول شود و او را در ورطهٔ هلاک اندازد وَرَمَاهُ بِقَاتِلٍ و
بیندازد خدا تعالی او را بدست قاتلی تا او را مقتول سازد و در روایت واقع شده که بشر بلائی که واقع شده و آنکه
مبدأ آن از کوفه ناشی شد و از جمله کرد زنکشان زیاد بن ابیه بود که جمع نمود مردم را در مسجد کوفه و امر کرد برایشان

وعثاء
وعث الطریق از باب سمع و کرم یعنی دشوار شد و وعثاء بر وزن حمراء بمعنی سختی است
ق

کآبة
کأب بفتح الهمزه و کآبة بر زیادهٔ ماه غم و بدحالی و شکستگی و اندوه است کأب از باب سمع یعنی اندوهگین شد و وصف آن کئیب بر وزن کتف و کئیب بر وزن امیر است
ق

تمدین
صیغهٔ مجهول مفرد مخاطب از مضارع تمدید از باب نصر یعنی کشید
ق

تعرکین
و ترکبین نیز بر آن وزن و مثل است
۱۲

العکاظی
بضم الاولی و کسر الاخر و تشدید الیاء عکظه از باب ضرب یعنی باز داشت او را و غلبه کرد او را و عکاظ بر وزن غراب بازاری است در صحرا و دشت نا هموار میان نخله و طائف و از این است چرم عکاظی که منسوب است بآن بازار
ق

کرد با امیر المؤمنین بسب کینه که از وی در برابر امر وجمع شده بودند و با ابن عم قبیح اشتغال داشتند که تا کار امر را ممکن نباشد و گفت متفرق شوید که امر در اینحال مفلوج شد و نعمان دو روز بعد از علت امر و جابر الکانی و فرخ پسران و وبکر پسر مالک و عبید الله ملعون بسبب عمل قبیح که از او صادر شد بعلت جذام مبتلا گشت و بجهنم پیوست و در حکم حجاج بن یوسف علی وفا و کوفیها پیدا شدند و بانیه بعمر بن هبیره و عمر بن هبیره و یوسف بعلت برص ... شدند و خالد قسری ابزد تا از کرسی ... وصبر کردند بجا طمع کنند

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۵۰

و این خطبه از جمله خطب آنحضرتست که فرموده عِنْدَ مَسِيرِهِ إِلَى الشَّامِ نیز در رفتن او بشام مرویست که این خطبه در نخیله که موضعیست خارج کوفه در حال توجه بصفین فرموده در پنجم ماه شوال سنه سبع و ثلثین اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ كُلَّمَا وَقَبَ لَيْلٌ وَغَسَقَ سپاس و ستایش بقیاس مر خدا یراست در هر وقتی که در آمد شب و روی تاریکی نهاد وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كُلَّمَا لَاحَ نَجْمٌ وَخَفَقَ و شکر بیحد و ثنا بیعدد مر واجب الوجود راست در هر محلی که پدید آمد ستاره و در غروب افتاد وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ غَيْرَ مَفْقُودِ الْإِنْعَامِ و حمد بلا حد مر معبودیراست که مستجمع جمیع صفات کمالست در حالتیکه نا یابست نعمت دادن او وَلَا مُكَافَأِ الْإِفْضَالِ جزا داده و برابر کرده نیست عطا دادن او یعنی هیچ شکری در مقابله افضال او نمی‌افتد و هیچ سپاس در محاذی عطاء او واقع نمیشود زیرا که جمیع شکر شاکران و حمد حامدان در ازای نعمای او سبحانه و تعالی مثل قطره ایست نسبت بدریای بی منتهی أَمَّا بَعْدُ اما پس از حمد الهی فَقَدْ بَعَثْتُ پس بتحقیق که برانگیختم و فرستادم در وقت اراده توجه بصفین مُقَدِّمَتِي پیشرو لشکر خود را یعنی زیاد بن نضر و شریح بن هانی را در دوازده هزار سوار وَأَمَرْتُهُمْ و امر کردم ایشانرا بِلُزُومِ هٰذَا الْمِلْطَاطِ بلازم شدن در اینکنار فرات یعنی که در کنار فرات مکث نمایند اصلا از اینجا تجاوز نکنند حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرِي تا آنکه بیاید بایشان فرمان من وَقَدْ رَأَيْتُ و بتحقیق که دیدم و مصلحت دانستم أَنْ أَقْطَعَ هٰذِهِ النُّطْفَةَ آنکه از خود قطع کنم و بعد هم تمام و کمال این آب فرات را إِلَى شِرْذِمَةٍ مِنْكُمْ بگروهی اندک از شما یعنی جمعی از خود بدیشان ببخشم با ایشان مُوطِنِينَ أَكْنَافَ دِجْلَةَ در حالتیکه جا گیرنده و مقیم شوند در کنارهای دجله فَأُنْهِضَهُمْ مَعَكُمْ پس برانگیزم ایشانرا با شما و متوجه سازم همه شما را إِلَى عَدُوِّكُمْ بجانب دشمن شما وَأَجْعَلَهُمْ و بگردانم ایشانرا مِنْ أَمْدَادِ الْقُوَّةِ لَكُمْ از مددهای قوت شما و وقت میدان شما مراد باین جماعت اهل مداین بودند که آنحضرت از کوفه بمداین توجه نمود و ایشانرا نصیحت کرد و ترغیب فرمود بر متوطن شدن و حوالی فرات و ایشان اطاعت نمودند قَالَ السَّيِّدُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ سید رضی رضی الله عنه فرموده که یعنی اراده نموده آنحضرت بِالْمِلْطَاطِ هٰهُنَا ملفظ ملطاط در اینخطبه الَّذِي أَمَرَهُمْ بِلُزُومِهِ آنجیزی را که امر فرموده بود ایشانرا بلزوم آن وَهُوَ شَاطِئُ الْفُرَاتِ و آن کنار فرات بود وَيُقَالُ ذٰلِكَ أَيْضًا و گفته میشود لفظ ملطاط نیز لِشَاطِئِ الْبَحْرِ مر کنار دریا را وَأَصْلُهُ مَا اسْتَوَى مِنَ الْأَرْضِ و اصل ملطاط آن چیزیست که هموار است از زمین یعنی ملطاط در اصل وضع بمعنی زمین هموار است وَيَعْنِي بِالنُّطْفَةِ و اراده فرموده بلفظ نطفه مَاءَ الْفُرَاتِ آب فرات را وَهُوَ و اراده نطفه بفرات وَهُوَ مِنْ غَرِيبِ الْعِبَارَاتِ وَعَجِيبِهَا از جمله عبارات غریبه و الفاظ عجیبه است

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۵۱

و شمه از این ... سابقه سمت ذکر یافت

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بَطَنَ خَفِيَّاتِ الْأُمُورِ حمد و سپاس مر معبودیراست که در آمده است در باطن امورهای نهانی

مکافاة
مکافاة از باب مفاعله یعنی پاداش دادن و شایان مکافات بفتح فاء و بکسر فاء هم گفته اند یعنی جزا و آنکه هر یک از آن برابر آید با آن دیگر
ق

اکناف
کنف بتحریک بر وزن کتف ... بمعنی جانب و کرانه بمعنی سایه و کنار هست و جمع آن اکناف بر وزن افعال میآید
ق

دجله
بفتح و کسر اول نهر بغداد است و بضم جیم بر وزن زبیر پاره ایست که جدا شده از آن
ق

شاطئ
شاطئ النهر کنار نهر است و جمع آن شطوء بر وزن سرور است مثل شاطئ النهر که آنهم بمعنی کناره است و جمع آن شواطی بر وزن فواعل و شطئان بر وزن عثمان میاید
ق

یعنی که علم او تعلق گرفته بجمیع اشیاء نهانی ودلت علیه اعلام الظهور و دلالت کرده بود بر وجود او علامتهای ظاهر چه از حدوث و امکان و تغیرات ممکنات استدلال کرده میشود بر وجود آن ذات بجهت شهادت فطرت انکون محتاج شدن بمبدء حکیم فلا عین لم یره تنکره پس نه چشم کسیکه ندیده باشد او را انکار وات او مینماید وامتنع علی عین البصیر و ممتنع و محالست دیدن او بچشم بیننده زیرا که در جهتی و مکانی نیست تا مرئی شود بچشم بصر ولا قلب من اثبته یبصره و نه دل کسی که اثبات وجود او کرده ادراک میتواند کرد و محیط میتواند شد بذات او بجهت آنکه حقیقت و کنه او مدرک نمیشود و هیچکس نمیتواند رسید سبق فی العلو پیشی گرفته در بلندی فلا شیء اعلی منه که هیچ چیز در علو مرتبه بلندتر از او نیست مراد سبق او سبحانه است بشرف و علیه بمکان و جهت و زمان وقرب فی الدنو و قریبست آن ذات در نزدیکی باین وجه که علم او محیط است بذات کاینات فلا شیء اقرب منه پس نیست هیچ چیز نزدیکتر بغیر او بمکونات فلا استعلائه باعده عن شیء من خلقه پس نه بلندی او دور میگرداند او را از چیزی از مخلوقات زیرا که علو او مکانی نیست ولا قربه ساواهم و نه نزدیکی او مساوی ایشانست فی المکان به در مکانی که با او باشد زیرا که قرب او حسی نیست لم یطلع العقول در نیافته و نگردانید عقلها را علی تحدید صفته بر نهایت صفت خود زیرا که صفت او را نهایت نیست تا محدود شود یا آنکه متناهی نیست اعتبار صفات او تا بنهایت او توان رسید ولم یحجبها و محجوب نساخته و ممنوع نکردانید عقلها را عن واجب معرفته از واجب شناخت خود بجهت آنکه عقول شاهدند بوجود صانع و اینند واجب معرفت خلاصه کلام آنست که اگرچه عقول متحیرند در شرح حقیقت ذات و در تحدید و تعیین آن صفات لیکن هر نفس مبدا اندا نجه ضرور ولیست از معرفت او سبحانه بحسب استعداد تا غایتی که دل منکر جاحد نیز مذعن است لیکن مکابره مینماید از روی عناد وجحود فهو الذی تشهد له اعلام الوجود پس او آنکسی است که گواهی میدهد از برای او نشانها وجود علی اقرار قلب ذی الجحود بر اقرار کردن دل صاحب جحود و انکار بوجود او سبحانه چه اهل جحود مثل عبده اصنام و معطله اگر رجوع نمایند بعقل خود و اندک تاملی نمایند در آثار موجودات معترف شوند بوجود پروردگار ففی کل شیء له آیة تدل علی انه واحد آورده اند که زندیقی نزد صادق علیه السلام نکاه کرد ذاو و فرمود که از کجا میائی و سر گذشت تو چیست گفت من مسافر بودم در دریا باد مخالف پیدا شد طوفان عظیم پدید آمد دریا را بموج درآورد و بواسطه آن کشتی شکسته شد من خود را بتخته رسانیدم و باد آن تخته را باطراف و جوانب دریا میبرد تا آنکه از ساحل انداخت و نجات یافتم حضرت فرمود در حینی که کشتی شکسته شد و تو با آن تخته را بهر طرف میانداخت در دل خود یافتی که با خلوص تضرع کنی بدرگاه او و نجات خود از او طلب کنی گفت آری آنحضرت فرمود که آنکه از او نجات میطلبیدی بجز خدا نیست پس زندیق اعتراف کرد بوجود آفریدگار و اعتقاد نمود بوحدانیت حضرت پروردگار و نعم ما قیل برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتریست معرفت کردگار تعالی الله بلند است حقیقت او و منزه عما یقول المشبهون به از آنچه میگویند تشبیه کنندگان بخلق او والجاحدون له و انکار کنندگان وجود او علوا کبیرا بلندی بزرگ یعنی دور است و منزه و مقدس است از اقوال باطله مشبهان و اعتقادات فاسده جاحدان

خ ومن خطبة له علیه السلام نب ٥٢

در این خطبه ذکر میفرماید تنبیها ذکر باعث انحراف مردمان از طریق مستقیم و منشا اعوجاج ایشان از

ساواهم
ت ویا از باب تفاعل یعنی مانند یکدیگر شدند و استویه از باب افتعال یعنی برابر کردم و نیز آن مساوات از باب مفاعله یعنی برابر شدن و هما سواء آن وزن سمآن و در سیتان بجدول ... استمیم اندایم
ق

خ ٥١

الجحود
ستیهیدن الجحود مثله الجهد جحید جحده و جحد بجحد از باب منع یمنع انکار کردن حق را در ... حق اوست و مصدران جحد و جحود بر وزن مسعود هیثید و جحیدا از باب فرح یعنی کم شد
ق

نویم و سبب وقوع فتنه و عذاب الیم و میکوید که اِنَّمَا بَدْءُ وُقُوعِ الْفِتَنِ اَهْوَاءٌ تُتَّبَعُ جز این نیست که ابتدا واقع شدن فتنها هواهای شیطانیست که پیروی کرده میشود و اَحْکَامٌ تُبْتَدَعُ و حکمهائیست نفسانی که از خود پیدا کرده شود و چونکه شرایع و سنن الهیه مبادی نظام عالم است پس لازم میآید که آراء مبتدعه که مخالف شرایع و سنن الهیه است اسباب خرابی عالم باشد و مبدء فتنه چون آراء بغاة و خوارج یُخَالَفُ فِیهَا کِتَابُ اللهِ مخالفت کرده میشود در آن هواها و احکام کتاب خدا از این وجه که بر شبهها نفس حمل کرده میشود وَ یَتَوَلَّی عَلَیْهَا رِجَالٌ و متولی و غالب میگردند بر آن هواها باطله و حکمهای مبتدعه رِجَالٌ رجالی اگرچه مردانی چند عَلَی غَیْرِ دِینِ اللهِ بر غیر دین حق تعالی و از نص عدول کرده غیر منصوص را والی میسازند برای فاسد خود و از اجماع نام مینهند و بسبب آن فتنه پیدا میکنند که هرگز طرفی ندارد انکه مقصود از بعثت انبیاء و وضع شرایع نظام احوال عباد است فی امر معاش و معاد و ایشان بر خلاف آن احکام مبتدعه و شبهها باطله پیدا کرده و باطل را بحق ممزوج نموده آتش فتنه را مشتعل ساخته‌اند و انتظام عالم را منزلزل میکردانند و احوال بنی آدم را مختل و متغیر میسازند فَلَوْ اَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مِزَاجِ الْحَقِّ پس اگر باطل خالص میشود از آمیزش حق لَمْ یَخْفَ عَلَی الْمُرْتَادِینَ پنهان نمیشود باطل بر طالبان این اشارتست بسبب تباع مردم باراء فاسده که آن امتزاج حق است با باطل چه اگر جمیع مقدمات مطلوب باطل میبودند و حق با آن ممزوج نمیبود متنبه میشدند بر آن جهت و اصلا مخفی نمیماند فساد آن بر طالبان و بواسطه آن حق ظاهر میشد وَ لَوْ اَنَّ الْحَقَّ خَلَصَ مِنْ لَبْسِ الْبَاطِلِ و اگر حق خالص میبود از آمیختگی باطل اِنْقَطَعَتْ عَنْهُ اَلْسُنُ الْمُعَانِدِینَ بریده میشد از او زبانهای ستیزه‌کنندگان نمیماند کان قدح او کاملا اگر مقدمات همه صواب میبودند در ماده و صورت هر آینه نتیجه حق میدادند بالضرورة پس بریده میشدند معاندان از ستیزه و مخالفت وَ لٰکِنْ یُؤْخَذُ مِنْ هٰذَا ضِغْثٌ و لکن فرا گرفته میشود از این که حق است قبضه وَ مِنْ هٰذَا ضِغْثٌ و از این که باطل است پاره فَیُمْزَجَانِ پس آمیخته میشوند بیکدیگر فَهُنَالِکَ پس اینجا یعنی نزد امتزاج حق با باطل یَسْتَوْلِی الشَّیْطَانُ مستولی میشود شیطان عَلَی اَوْلِیَائِهِ بر دوستان خود با نظر بر آنکه هوا متبع و احکام مبتدعه در نظر ایشان میآراید و از جمله شبهها یکی آنست که چون عمار یاسر رحمه الله شهید کردند در صفین بعضی گفتند پیغمبر فرموده بود که گروه باغیه او را شهید کنند عمرو عاص گفت که علی کشنده او است که او را لشکر خود آورد و بمقاتله ما بکشت پس لازم آید که محمد صلی الله علیه و آله حمزه را کشته باشد پس اگر او را بجنگ برده بود و عمرو عاص باطل را نزد اهل شام شمول بلباس حق میپوشانید ایشان در ان ظلمات شبهها میماندند و تمیز میان حق و باطل نمیکردند و بیچون شبهه نیست که نجات مییابند از خطر این شبهه اَلَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ آنکسانی که پیشی گرفته است از برای ایشان مِنَ اللهِ از جانب حق تعالی اَلْحُسْنَی خصلت نیکو که آن عنایت الهی است و اینجماعت اصحاب امیر المؤمنین اند که عنایت حق ایشان را از ظلمات شبهها نگاه میدارد و نجات میدهد و بر تو هدایت و تمیز حق و باطل بر ایشان

خ ۵۳ و من کلام له علیه السلام

از جمله کلام امیر المؤمنین است صلوات الله و سلامه علیه که فرموده لَمَّا غَلَبَ اَصْحَابُ مُعَاوِیَةَ اَصْحَابَهُ در وقتی که غالب شدند اصحاب معاویه بر اصحاب انحضرت عَلَی شَرِیعَةِ الْفُرَاتِ بِصِفِّینَ بر محل آب خوردن فرات در موضع صفین وَ مَنَعُوهُمْ مِنَ الْمَاءِ و منع کردند اصحاب انحضرت را از آب بتقدیر اِسْتَطْعَمُوکُمُ الْقِتَالَ بتحقیق که اصحاب شام از شما میخواهند طعام کارزار را یعنی طلب میکنند از شما آنکه مقاتله ایشان باشد بسبب

لم یخف
و خفی از باب فرح خفاء بر وزن سماء و وصف آن خافی بر وزن قاضی و خفی بر وزن غنی یعنی پنهان شد آشکار نشد
ق

المرتادین
زود یعنی طلب و جستن رِیاد و ارتیاد از باب افتعال
ق

خ ۵۲

ضغث
بکسر ضاد معجمه و سکون غین معجمه بمعنی یک مشت از گیاه تر و خشک که بیکدیگر آمیخته باشد و اضغاث احلام خوابهائی که صحیح نباشد و تعبیر آن از آمیختگی و شوریدگی
ق

ینجو
نجی ینجو از باب نصر ینصر صیغه مفرد غائب
۱۲

منع کردن ایشان اب فرات را از شما چه منع اب مستلزم قتال است فاقروا علی مذلة پس قرار دهید یا اقرار کنید بر خواری و
تاخیر محلة و برتابی پیش انداختن فرزانت و مرتبه شجاعت بر انکار او یا انفو مطاعی او و روّوا السیوف یا سیراب باشید
شمشیرها را من الدماء از خونها انجماعت تا عین ترووا من الماء تا سیراب شوید از اب حمد خدا در تخییر
تو غیبت است اختیار نمودن شق ثانی چه ارتکاب قتال موجب سرافرازی و نیکنامی است دنیوی و سبب خوشنودی حضرت
باری و ترک ان سبب خواری و بدنامی و فوت عزت و ثواب اخروی چنانکه میفرماید که فالموت فی حیوتکم پس مردن
در زندگی شما است مقهورین در ان حال که مغلوب و مقهور شوید از اعدا چه شداید مغلوبیت و سقوط شجاعت
و عرض جنابرا از مکروه تر است والحیوة فی موتکم و زندگی در مرگ شما است قاهرین در ان وقت که قاهر باشید
غالب در روز هیجا بسبب ذکر جمیل و نیکنامی و وجود ثواب عظیم و عتاب عادل و بزندگی ابدی که مجاهد را در اخرت
واقع است و حاصل چون حال را بنمود است پس رغبت کنید بقتال و جدال با ان جماعت بد فعال الا و ان
معاویة قاد بدانید که معاویه غاوی کشیده است لمة من الغواة جماعتی اند کوا از کمراهان و جاهلان
و عمس علیهم الخبر و پوشانیده است بر ایشان نیکوئی را که ان طریق حق است حتی جعلوا نحورهم تا انکه کردانیدند
گلوی خود را اغراض المنیة نشانها سهام مرگ از طعن و ضرب و سایر اسباب فوت

خ ومن خطبة له علیه السلام ند

انخطبه در تحقیر دنیا است و ترغیب مردمان بما یبقی و قد تقدم مختارها بروایة و گذشت در اوراق سابقه انچه
برگزیده شده است از انخطبه بروایت اخصر و نذکرها ههنا و یاد میکنیم انخطبه را در این مقام بروایة اخری
بروایتی دیگر لتغایر الروایتین از جهت مغایرت و مخالفت این هر دو روایت و هی الا و ان الدنیا قد
تصرمت بدانید که دنیا روی در ربوده با نقطاع و انتها و اذنت بانقضاء و اعلام کرده است مردمان را
بزوال و فنا بواسطه تغیرات و تبدلات خواه از تندرستی به بیماری و توانگری به درویشی و تنکر معروفها و متنکر
شد اشناسائی او چه خطا مردمان بادراک فرصتی مشتبه مشوش و بضدان و ادبرت حذاء و پشت کرده از روی
سرعت و شتاب و دبکی فهی تحفز بالفناء پس از زبیای دنیا میراند بسرعت فنا سکانها ساکنان خود را بسوی مرگ
چون میرانند شتر اعدا را در روز هیجا و تحدوا بالموت و میرانند بمرگ جیرانها همسایهای خود را بسوی دار بقا
و قد امرّ فیها منها و بتحقیق که تلخ گشت از دنیا ما کان حلوا انچه بود شیرین که کدر شد و تیره شد ازو ما کان صفوا
انچه بود صاف و کدر بود و مبتلا شد جوانی به پیری و عزت بخواری و صحت به بیماری فلم یبق منها الا سملة
پس باقی نماند از دنیا مگر بقیه کسملة الاداوة مانند بقیه اب در مطهره او جرعة و مقدار دم اب شامیدن
کجرعة المقلة مثل مقدار اشامیدنی که بمقله اخذ کنند و مقله بفتح میم و سکون قاف سنگریزه ایست که بان قسمت
اب کنند و بشناسند بان مقدار ابی که بهر شخصی حلول خود را و این در محلیست که اب در نهایت کمی باشد
لو تمززها الصدیان که اگر بمکد ان بقیه و جرعه را تشنه لم ینقع ننشاند تشنگی را این کنایت است
از غایت قلت دنیا و نهایت کمی باقی بودن دوران و چون حال دنیا بی اعتبار بر مرد روزگار بدین منوالست
فازمعوا عباد الله پس عزیمت را ثابت کرده اید ای بندگان خدا الرحیل عن هذه الدار بکوچ کردن
ازین سرای بفنا المقدور علی اهلها الزوال که مقدر شده بر اهل او زوال و فنا و لا یغلبنکم
فیها الامل و باید که غالب نشود بر شما در اینجا ارزو و نفس و هوا و لا یطولن فیها الامد و باید که دراز

رَوّوا
اروت از باب تفعیل و تروّوا بفتح واو اوّل جمع مخاطب از مضارع اروی یروی از باب فرح اروی من الماء واللبن ریا بفتح اوّل و ریا و روی بر وزن عصا و تروّی از باب تفعّل هم و ارتوی از باب افتعال یعنی سیراب شد از آب و شیر
ق

لُمَة
لما الموا لقبح اول یعنی گرفت الخبر را و لُمَة بضم اول و فتح ثانی گروه از سه تا ده است
ق

عمّس
از باب تفعیل و عَمَس بتخفیف میم و احمس از باب افعال هر سه بمعنی پنهان کردن است و عمس یومنا از باب کرم یعنی تحجب و سیاه شد
ق

خ ۵۴

تحفز
حفزه یحفزه از باب ضرب یعنی دفع کرد او را از پس پشت
ق

سَمَلَة
سمله بحرکت و ضمه داده میشود اول او آب کم را میگویند و جمع آن سمال باسقاط تا موّرت
ق

تمززها
تمزّزه از باب نصر یعنی مکید او را و مزمزه از باب دحرج یعنی جنبانید او را و تمزّز از باب تفعّل یعنی مکید شراب را
ق

نشود بر شما در اینها غایب چوه یعنی نباید که دل نهید بر وی اجل در این دنیا فوالله پس سوگند بخدا لو حننتم
اگر ناله کنید شما در طاعات و عبادات حنین الوله العجال مثل ناله کردن شتران حیران سرگردانی که گم کرده باشند
بچه را ودعوتم و بخوانید خدا را بهدیل الحمام بنوحه حزین مثل نوحه کبوتران وجأرتم و آواز بلند کرده
بتضرع و زاری جؤار متبتلی الرهبان مثل تضرع کردن و زاری نمودن زاهدان انصاری که منقطع اند از شهوات
دنیا و توجه نموده اند بالکلیه بحضرت مولی وخرجتم الی الله و بیرون آئید بسوی خدا من الاموال والاولاد
از محبت مالها و فرزندان التماس القربة الیه بجهة درخواستن تقرب و نزدیکی بسوی حضرت منان فی ارتفاع
درجة عنده در بلند شدن درجه نزد او سبحانه او غفران سیئة یا آمرزیدن گناهی احصتها کتبه که شمرده
باشد آنرا نامهای او یعنی نامهائی که نزد او مکتوبست اعمال بندگان وحفظتها رسله و نگاه داشته باشد آنرا
فرشتگان او لکان قلیلا هر آینه باشد این جمله اندک فیما ارجو لکم در آنچه امید میدارم برای شما من
ثوابه از ثواب او سبحانه واخاف علیکم و در آنچه میترسم از برای شما من عقابه از عذاب کردن او تعالی
زیرا که از برای بندگان نیکوکار و امثال شایسته احمد مختار و شیعیان حیدر کرار و باقی ائمه اخیار آماده شده ثواب
شیئا که سزای خلد برین و بهشت جاودانست و از برای عاصیان نابکار از کافران و منافقان و مخالفان و
دشمنان محمد و آل او صلوات الله علیهم مهیا شده از عقاب و نکال که آن عذاب نیرانست خلاصه معنی آنچه آنحضرت
از این کلام اراده نموده آنست که آنچه امید میدارم از ثواب الهی برای کسیکه متقرب باشد باو و منتها اکثر از آن
که تصور کرده باشد از آنکه برسد بسبب تقرب بجمیع اسباب قرب و آنچه میترسم از عقاب الهی بیشتر است از عقابی که
توهم کرده باشد کسی که دفع کند او و اسبحانه حق از نفس او بواسطه توسل او با سباب تقرب پس مراد آنست که کسی
طالب بلندی مرتبه و درجه باشد نزد او سبحانه بالکلیه خالص شود در تقرب بسوی جناب احدیت اگر برسد باو آنچه
اعظم از آنست که توهم کرده که برسد بآن از منزلت و مرتبه نزد حضرت عزت و اولی آنست که کسی طالب باشد از گناه خود
من جمیع الوجوه فرار نماید از آن تا خلاص شود از هول آنچه بدتر است از آنکه توهم نموده که دفع کند او سبحانه از او نفس او
بوسیله طاعت چه امید خواهد از امر آخرت اعظم از آنست که تصور میکند از عقول بشر تا دامکه باشد در این عالم
بعد از این تنبیه منبه میفرماید بر عظم نعم الهی و عدم امکان شکر کردن آن کما هی و میگوید که وتالله و سوگند بخدا
که لو انماثت قلوبکم اگر گداخته شود دلهای شما انمیاثا گداختنی از ترس الهی وسالت عیونکم و روان
شود چشمهای شما من رغبة الیه بجهت رغبت بثواب او او رهبة منه و ترس از عقاب او دما بخونهای دیده ها
ثم عمرتم فی الدنیا پس از آن عمر داده شوید در دنیا ما الدنیا باقیة مادامیکه دنیا باقی باشد ما جزت اعمالکم
جزا و مکافات نباشد عملهای شما را که در این مدت بفعل آمده ولو لم تبقوا شیئا من جهدکم واگرچه
نگذارید هیچ چیز را از سعی و طاقت خود انعمه علیکم العظام نعمتهای عظیمه او سبحانه که انعام فرموده بر شما یعنی اگر
تا انقراض دنیا بعمل صالح مشغول باشید یک لحظه از آن فوت نشود منتها برابری نکند این اعمال با نعمتهای کثیره الهی که بر
شما فائض شده وهداه ایاکم للایمان و بهدایت او سبحانه و راه نمودن او سبحانه شما را بسعادت ایمان

خ ومنها

و بعضی از خطبه واقع شده فی ذکر یوم النحر در یاد کردن روز عید قربان وصفة الاضحیة
و در وصف گوسفند قربانی عنوان این است که ومن تمام الاضحیة و از تمامی گوسفند قربانی است
استشراف اذنها دراز کشیدن گوش آن یعنی عدم قطع آن و سلامة عینها و سالم بودن چشم او از ملع و نقع

خ ۵۴

وجأرتم
جأر کمنع مصدر آن جأر بفتح
اول و جؤار بر وزن غراب
می آید یعنی بلند کرد آواز
خود را بدعا و زاری
و فریاد کرد
قد

الاضحیة
بضم اول گوسفندیست که
کشته میشود در چاشتگاه و جمع آن
اضاحی بر وزن اباطیل است
مثل ضحیة بر وزن غنیة
که آن هم گوسفند
کشته شده
قربان و
قربانیست
ق

چه اعتبار بکوش و کور و نقص در چشم او پیدا نشود فاذا سلمت الاذن والعین پس هرگاه که سالم باشد گوش و چشم آن
گوسفند سلمت الاضحیة سالم است قربانی آن گوسفند قربانی و تمت و به مرتبه تمامیت رسد ولو کانت عضباء القرن
و اگر چه باشد آن گوسفند شاخ شکسته تجر رجلها کشد پای خود را بسبب لنگی الی المنسک بسوی مذبح و موضع عبادت
ذبح اگر چه موجب نقصان قیمت است مقبول است بر درگاه حضرت عزت

خ ومن خطبة له علیه السلام نو ۵۵

این خطبه اشارتست بصفت اصحاب صفین در وقتی که آنحضرت ایشان را از قتال اهل شام منع فرمود و بسبب منع آنحضرت
اصحاب خود را از محاربه با اصحاب معویه دو چیز بود یکی آنکه توجه نمایند بقتال چه طبیعت انسانی مجبولست بآنکه هر چند
او را از امری منع میکنند شوق او در طلب آن بیشتر میشود و دوم آنکه شاید که ایشان اطاعت نمایند مسلمانان مانند
مانند بعد از اصحاب آنحضرت بواسطه منع قتال گمان کرده اند که مکر او مرتبه را مکروه میداشته باد و دوم جواز قتال مخالف
را و پس یکبار توجه نمودند با آنحضرت و هجوم نمودند بر او و استدعا حرب کردند چنانکه میفرماید که فتداکوا علی
پس کوفتند یکدیگر را بر من چنانچه تداک الابل الهیم چون کوفتن شتران تشنه یکدیگر را یوم ورودها
در روز وارد شدن ایشان بر آب قد ارسلها راعیها در حالتی که واگذاشته باشد ایشان را شبان ایشان
وخلعت مثانیها و جدا کنده شده باشد بندهای دست و پای ایشان و بر تیه هجوم کردند حتی ظننت انهم قاتلی
تا آنکه گمان بردم که ایشان کشنده منند و بهجوم انبوهی او بعضهم قاتل بعض لدی یا آنکه بعضی از ایشان کشند بعضی
دیگر را نزد من وقد قلبت هذا الامر و بتحقیق که منقلب ساختم امر کارزار را بطنه وظهره پشت از او شکم او
یعنی برای صواب ظاهر و باطن امر محاربه را مد نظر نمودم و جمیع فکر را بآن مصروف داشتم حتی منعنی النوم تا آنکه
منع کرد مرا از خواب کردن فما وجدتنی یسعنی پس نیافتم خود را که وسعت داشته باشد مرا الا قتالهم
مگر کارزار نمودن با اهل شام او الجحود بما جاءنی به محمد صلی الله علیه وآله وسلم یا انکار نمودن بانچه
آورده است از حضرت رسالت بمن از جانب خدا و چون انکار حضرت رسالت موجب عذاب دائم است و عقوبات
غیر متناهی فکانت معالجة القتال پس باشد علاج جنگ نمودن و کوشش نمودن در آن اهون علی
آسانتر است بر من من معالجة العقاب از علاج کردن و در نمودن عقاب و عذاب و موتات الدنیا و مرگهای دنیا
یعنی سختیها و بلاها از شدائد حرب و قتل اقربا و احبا و غیر آن اهون علی آسانتر است بر من من موتات الآخرة
از مرگهای آخرت یعنی دواهی و عقوبات مکروهه آن چه سختی امر اخیر بمراتب سختی امر اول است و در ترک قتال مخالفت خدا و رسول لازم آید

خ ومن کلام له علیه السلام نو ۵۶

این از جمله کلام امیر المؤمنین است صلوات الله علیه که فرمود وقد استبطأ اصحابه در حالتی که دیر شمردند
اصحاب او اذنه لهم دستوری دادن او ایشان را فی القتال بصفین در کارزار نمودن بموضع صفین اما
قولکم اما از گفتار شما ای اصحاب که اکل ذلک کراهیة الموت آیا همه اینها از تعلل و تکاسل
و منع از قتال بجهت مکروه داشتن مرگ است و فنا فوالله پس قسم بذات خدا که ما ابالی هیچ باک ندارم که دخلت
الی الموت داخل شوم بسوی مرگ او خرج الموت الی یا بیرون آید مرگ بسوی من واما قولکم واما گفتار شما
که ما خبر دارد و تعلل ان شکا فی اهل الشام بجهت شک من است در قتال اهل شام فوالله پس سوگند بخدا که دفعت

فتداکوا
دک بفتح اول از باب نصر بمعنی کوفتن و بمعنی ویران کردن است
تداکوا جمع مغایب مذکر ماضی است از باب تفاعل
ق

کراهیة
کره بفتح اول و ضم آن سر باز زدن و ناپسند داشتن و دشواری است و کره از باب منع یعنی ناخوش داشت او را و مصدر آن کره بضم و فتح آید و کراهة بر وزن سماحة و کراهیة بر وزن علانیة میآید
ق

الحرب يوما كه دفع نكرده حرب را بكروه الاول نا مكرده حالانكه من اطمع ان تلحق بى طائفة طمع داشتم كه
شوند بمن طائفه فتهتدى بى پس هدايت يابند ورستكار شوند باقتدا كردن ايشان بمن وتعشوا الى ضوئى واستدلال
كنند وبنكرند ببصر ضعيف بسوى روشنى من فهو احب الى خبر مبتداى محذوفست ومراد اين نقد براست
كه ذلك احب يعنى امر انتظار محبوبتر است بسوى من من ان اقتلها از انكه بكشم انكروه را على ضلالها
بكمراهى ايشان وان كانت تبوء باثامها واگرچه هستند ان قوم كه باز گشت كنند بگناهان خود ازان جهت

خ ومن كلام له عليه السلام ٥٨ خ

مقصد ساخته است بكلام او بيان رسوخ صحابه حضرت رسالت در جهاد نمودن با كافران وجد وجهد نمودن ايشان را
تا سامعان اقتدا بايشان نموده در محاربه اهل عناد مجد وموافق شوند ثبات قدم كنند ولقد كنا مع رسول
الله صلى الله عليه وآله وهر اينه ما بوديم با رسول خدا نقتل اباءنا وابناءنا كه ميكشتيم پدران خود را وپسران
خود را واخواننا واعمامنا وبرادران وعمهاى خود را ما يزيدنا ذلك زياده نميساخت ما را ان كشتن الا ايمانا
وتسليما مكر ايمان وتسليم يعنى گردن نهادن در شقاقات بفرمان حضرت ملك منان ومضيا على اللقم وبگذشتن را
راسته كه موصل است بنجات وصبرا على مضض الالم وشكيبائى نمودن بر سوزش الم ومحن وجدا فى جهاد العدو
وجهد كردن در محاربه دشمن ولقد كان الرجل منا وهر اينه بود مردى از ما يتعين كه مردى از ما والاخر
من عدونا ومردى ديگر از دشمن ما يتصاولان حمله مياوردند بر يكديگر تصاول الفحلين چو حمله كردند
دو نر با قوت هر چه تمامتر يتخالسان انفسهما ميربودند نفس يكديگر را ايهما يسقى صاحبه تا ظاهر شود
كه كدام يك از ايشان ميچشاند وهمتا خود را كاس المنون جام مرگ را فمرة لنا من عدونا پس يكبار
نوبت گردش بود ما را بود از دشمن ما ومرة لعدونا منا ويك بار مر دشمن ما را بود از ما يعنى گاهى غالب
بوديم وزمانى مغلوب در جنگ بدر واحد فلما راى الله صدقنا پس چون ديد خدا صدق ما را ونيتهاى صادق
وراستى ما را در طلب مطلوب انزل بعدونا الكبت فرود آورد بر دشمن ما ذل وكوتاهى ونازل كرد وخوارى وانزل
علينا النصر وفرود آورد بر ما تائيد ونصرت را حتى استقر الاسلام تا آنكه قرار گرفت دين اسلام ملقيا
جرانه در حالتى كه افكنده بود پيش گردن خود را كنايه است از استقرار وثبات اسلام
ومتبوءا اوطانه وجاگيرنده بود در مكانهاى خود واين كنايه است از براى قلوب مؤمنان وبلاد ايشان يعنى
جاى گرفته بود اسلام در دلهاى مؤمنان وشهرهاى ايشان ولعمرى وسوگند بزندگانى من لو كنا نأتى ما اتيتم
كه اگر ميبوديم در آن زمان كه ميآمديم آنچه شما آمديد يعنى ميكرديم تقصيرى را كه شما ميكنيد تا مجاهده ما قام للدين
عمود برپا نميشد از براى دين هيچ ستونى ولا اخضر للايمان عود وسبز نميشد از براى ايمان هيچ شاخ درخت
فقره اولى كنايه است از اصل ايمان وفقره دوم اشارت است بنضارت وتازگى او در قلوب مؤمنان يعنى قائم نميشد اصل ايمان
وباقى نميماند نضارت وطراوت آن در دل مؤمنان وايم الله وبحق خدا سوگند لتحتلبنها دما هر اينه ميدوشيد از ناقه
تقصير خود را بعوض شير خالص ولتتبعنها ندما وهر آينه ميداريد در عقب آن حالت پشيمانى وتشبيه فرموده افعال ايشان را
باحلوبه كه دير بجهة مشابهت آن افعال كه رسيده است بايشان او افعى بسبب واقع شدن تقصير از جانب صاحب

خ ومن كلام له عليه السلام فظ

وانه

خ ٥٨

قوله
انتقب الى كلام شارح مبتنى
بر كنتى است كه ذكر مبتدا بلفظ هو
يا ذلك نشده باشد
١٢

اللقم
بالفتحتين معظم الطريق او
وسطه
ده

مضض
مضض الشيء يعنى سوزانيد وبدرد
آورد انگشت ما را در امضض از
باب فرح يعنى دردمند شد
ومضض بتحريك زرد
ومصيبت است
ق

الكبت
كبته از باب ضرب يعنى افكند
او را بر روى وكبته يعنى خوار
كرد او را
ق

جرانه
جرن از باب نصر مصدر آن
جرون بر وزن سرور يعنى خو گرفتن
وعادت كردن است وجران
البعير بر وزن كتاب پيش داور گردن
شده از گردن او است از جاى
ذبح كردن تا جاى نحر كردن
وجمع آن جرن بر وزن
كتب ميآيد
ق

واین از کلام بلاغت فرجام فصاحت انجام او است علیه الصلوة والسلام که ایراد نموده مر اصحاب را از برای اعلام
خود مراد اهل کوفه اند اما انه سیظهر علیکم بعدی یعنی بدانید که زود باشد که غالب شود بر شما بعد از من رجل
رحب البلعوم مردی گشاده گلوی مندحق البطن برآمده شکم یأکل ما یجد که خورد آنچه یابد و یطلب
ما لا یجد و جوید آنچه نیابد مراد مبالغه است که طعام میجوید تا آنکه ملول میشد و میگفت بردارید که سیر نشد
ولیکن ملول شدم مرویست که این علت جوع البقر بدعای رسول الله صلعم او را عارض شد بسبب آنکه پیغمبر کسی را
بطلب او فرستاد گفتند که طعام میخورد دو مرتبه فرستاد نیز بطعام خوردن مشغول بود حضرت فرمود لا اشبع الله
بطنه یعنی سیر نکند خدا شکم او را از غذا و یکی از شعرا در وصف کسی که باین مرض مبتلا بود گفته که
وصاحب لی بطنه کالهاویه کأن فی امعائه معاویه یعنی یار دیستم که شکم او مانند هاویه است که اصلا از طعام
ممتلی نمیشود و بعضی گفته اند که مراد از این شخص زیاد بن ابو سفیان است و بعضی میگویند که حجاج بن یوسف است اما
اصح و اشهر آنست که معاویه است بجهت تهدید و مبالغه فرماید که هرگاه چنین شخصی را یابید فاقتلوه پس بکشید او را
ولن تقتلوه و هرگز نمیکشید او را این خبر از الهام الهی صادر است چون باقی خبرها الا و انه سیأمرکم
بدانید که زود باشد که امر کند شما را آن مرد فاسد الاحوال تباه که همیشه باشد [illegible] بسبّی
بدشنام دادن شما مرا بافواه والبرائة منی و به بیزاری شما از من باکراه فاما السب فسبونی پس اما سب کردن من
پس سب کنید مرا بزبان با حیات(؟) کراه فانه لی زکوة پس آن سب مرا پاکیزگیست از آنچه بعد از من کرده فی ولکم
بود مر زکوة لزوم [illegible] زیادة فی حسابه یعنی پاک کردن مؤمن بیکی او باکیزگی او است و مدمت
او با آنچه نباشد در او زیادتیست در بزرگی و بزرگواری او ولکم نجاة و آن سب مر شما را نجات است در دستگار
انصار ملعونی بعضی از اواخر انجا بود که انحضرت بلسان معجز نشان بیان کرده بود زیرا که مرتها انحضرت را سب کردند
بر منبرها و منارها لعنة الله و سخطه و غضبه علیهم اجمعین و بعد از آن عمر بن عبد العزیز آن را قطع کرد مر شما را از آن
قول قبیح و فعل شنیع منع نمود واما البرائة واما بیزاری فلا تتبرءوا منی پس بیزاری مجوئید از من باعتقاد و دل زیرا که
ما برستاویز فانی ولدت علی الفطرة پس بدرستیکه من مولود شده ام بر فطرت اسلام و این اشارتست بآنکه
ابوین وی مؤمن بودند وسبقت الی الایمان والهجرة و پیشی گرفته ام بایمان و هجرت با انحضرت مالک و جمیع
که متصف باشد باین صفات و موسوم باشد باین سمات بیزاری او و هیچ جزء از اجزاء او نباشد بلکه موجب عقاب دائم است و با عث
بر انواع عقوبات

ومن کلام له علیه السلام

واین از کلام عالی مقام اوست علیه الصلوة والسلام کلم به الخوارج که سخن کرد با ان خارجیان وقتی
که گفتند چون راضی شدیم بتحکیم کافر شدیم و خطا کردیم پس باز گشتیم و از آن توبه نمودیم تو نیز توبه کن و از
ان رجوع نما تا اطاعت تو کنیم فرمود که اصابکم حاصب نباشد مر شما را باد سختی که سنگ ریزه اندازد
ولا بقی منکم آبر و باقی نماناد از شما مصلح کار سازی و در بعضی روایات بناء منقطه واقع شده یعنی هلاک
باد از شما خبر دهنده حکایت کننده و در بعضی دیگر با موحده و راء معجمه وارد گشته یعنی نابود باد از شما بر جهنده
ابعد ایمانی بالله آیا پس از ایمان آوردن من بحضرت پروردگار و جهادی مع رسول الله
صلی الله علیه واله و غزا کردن من در خدمت رسول مختار و فرستاده آفریدگار اشهد علی نفسی بالکفر

رحب
رحب از باب کرم واز باب سمع یعنی گشاده و فراخ شد مصدر آن
رحب بضم اول و رحابه بر وزن سحابه و صفت آن رحب بفتح اول
و رحیب بر وزن امیر و رحاب بر وزن غراب
میاید
ق

البلعوم
وزن زنبور گذرگاه خوراک است
گلو مثل بلعم بر وزن
قنفذ
ق

حاصب
حصب از باب ضرب یعنی انداخت
او را سنگ ریزه و حاصب بر وزن
فاعل بادی است که بر میدارد و با خود
خاک را
ق

آبر
ابر النخل والزرع یا بره ابراً باب
نصر و ضرب مصدر آن ابر بفتح
اول و ابار بر وزن کتاب است
یعنی اصلاح نمود آن را
ق

آبر بوزن
ابر بوزن

گواهی دهم بر نفس خود بکافر شدن و از دین برگشتن لقد ضللت اذاً هر آینه گمراه باشم بن هنگام که بر کفر خود گواهی دهم وما انا من المهتدین و نباشم از راه یافتگان و نجات یابندگان فاؤبوا شرّ مآب پس بازگردید از بدترین جای بازگشت بسوی حق وارجعوا علی اثر الاعقاب رجوع کنید بحق بر اثر پاشنهای خود مراد آنست که از آنجا که بیرون رفته اید یعنی از کفر بکه بر خاطر شما گذشت باز گردید براه حق اما انکم ستلقون بعدی بدانید که بدرستی که شما ملاقات کنید و برسید بعد از من ذلاً شاملاً بخواری فراوان و سیفاً قاطعاً و شمشیر بران والاثرة یتخذها و بخیره برگزیدن که فرا گیرند آن را الظالمون فیکم ستمکاران در میان شما سنة طریقه را که عمل کنند بدان و این اشارت است بفتی و غنائمی که مخالفان و معاندان بعد از زمان امام علیه السلام میکردند از ایشان بشمشیر بران و نیزه جانستان چون حجاج یوسف و مهلب و اولاد او و غیر ایشان قال السید رضی الله عنه سید رضی الدین رضی الله عنه گفته که بیان اختلاف روایت کرده و لفظ ابر واقع شده و منکور کرده قوله علیه السلام ولا بقی منکم آبر یعنی گفتار آنسید بزرگوار که ولا بقی منکم آبر یعنی بالراء روایت کرده اند برای مهمله و باء موحده من قولهم رجل آبر ما خوذ است از گفتن عرب که رجل آبر للذی یابر النخل مردی را که اصلاح کند نخل را یعنی ای یصلحه یعنی اصلاح کند از وا قدام نماید بامری که مثمر نشود و پیوند بخرما ای یصلحه یعنی اصلاح کند از وا قدام نماید بامری که مثمر نشود و برو اثر ورد روایتی دیگر وارد شده آثر بثاء سه نقطه و هو الذی یاثر الحدیث و آثر آنکسیست که اثر کند حدیث را ای یحکیه یعنی حکایت کند از آن و یرویه و روایت کند بآن و هو اصح الوجوه عندی و این قول صحیح ترین وجوه است نزد من گانه قال گویا که آنحضرت گفته است که لا بقی منکم مخبر یعنی باقی نماناد از شما خبر دهنده و برخصه بونکار و یروی بالزاء المعجمة و در روایتی دیگر واقع شده آبز بزاء نقطه دار و هو الواثب و آن بمعنی برجهنده است و الهالک ایضاً یقال للهالک آبز نیز گفته میشود لفظ آبز از برای او یعنی آبز را بر هالک نیز اطلاق میکنند اما آنچه مناسب مقام است معنی اول است

خ وقال علیه السلام

کفت امیر المؤمنین صلوات الله وسلامه علیه و اله اجمعین لما عزم علی حرب الخوارج در وقتی که عزم نمود بر محاربه نمودن با خارجیان و قیل له انهم قد عبروا و گفتند آنحضرت را که خارجیان عبور کرده اند و گذشته اند جسر النهروان بر پل نهروان مصارعهم دون النطفة مواضع افتادن و هلاک شدن ایشان نزد آب نهروانست و الله لا یفلت منهم عشرة بخدا سوگند که نمیرهند از آن خوارج ده نفر ولا یهلک منکم عشرة و هلاک نمیشود از شما ده مرد و چنان بود که آنحضرت فرمود زیرا که بعد از حرب نه کس از خارجیان خلاص یافته و نه کس از مؤمنان بقا یافته قال سید رضی الدین فرموده که یعنی بالنطفة ماء النهر اراده نموده آنحضرت بلفظ نطفه آب نهروان را و هی افصح کنایة و آن نطفه فصیح ترین لفظهاست نزد کنایه داشتن از آب نهروان و ان کان کثیراً جماً و اگر چه بسیار و در غایت افراط و قد اشرنا الی ذلک و بتحقیق که اشاره کردیم باین معنی فیما تقدم در آنچه مقدم گذشته ما اشبهه نزد گذشتن که شبیه باین است

خ وقال علیه السلام شب

خطبه که شبیه است

فرمود آنحضرت علیه الصلوة والتحیة لما قتلهم در وقتی که قتل نمود خوارج را فقیل له یا امیر المؤمنین پس گفتند او را که یا امیر المؤمنین هلک القوم باجمعهم هلاک شدند این قوم همه ایشان فقال کلا والله

فاویو

جمع مذکرست از فعل امر مفرد آن آب چون قل میاید و اوب بفتح اول و ایاب بروزن کتاب و بتشدید واو هر دو آمده بمعنی باز گشتن و اویه بقلب واو بیا و ایبه بکسر همزه و تادیب از باب تفعیل و تاییب بیا بدل واو و تاوب از باب تفعل بمعنی رجوع و بر گردیدن آمده است

ق

یفلت

بمعنی رستن و رهیدن جز باب افعال و تفعل و انفعال بامعنی ثابت اما در مجمع است که فلت الطائر از باب ضرب لغة و فی الحدیث فمن یفلت من ضغطة القبر ای یتخلص

پس گفت که نیست چنین بخدا سوگند انهم نطف بدرستیکه ایشان نطفهائی اند فی اصلابِ الرجالِ در پشتهای
مردان و قراراتِ النساءِ و در رحمهای زنان کلما نجم منهم قرن هرگاه که بر آید از ایشان شاخی قطع
بریده شود بحکم الهی استعاره فرموده لفظ قرن را از برای رؤسای خوارج که پیدا شوند بعد از آنحضرت و کوکب نجوم را از
برای ترشیح است و لفظ قطع کنایه است از قتل یعنی هر وقتی که رئیسی از رؤسای ایشان از اصلاب و رحمها خروج نموده
و مسند حکومت نشیند مقتول گردد و برود و دنیا مکث ننماید حتی یکون آخرهم تا آنکه باشند آخر ایشان
لصوصاً سلّابین دزدان ربایندگان یعنی تا آنکه مآل ایشان به اذل و اذلی کشد که کار ایشان دزدی باشد
در خفیه و بواسطه عجزی و ضعفی که داشته باشند بآن کار بنحوی تا توانند نمود و بعد از امیر چگونه بالفعل قطع خوارج
بالکلیه شده باشد و گروه اندکه فرقه فراران بقیة السیف که مانده بودند در نهروان متفرق شدند در بلاد و بعضی
رفتند بعمان و رفتند با ذربیجان و بسجستان و بجزیره و بیکی شهر موزن ها و ظاهر شد در کوه از زنی و انواع
بدع از ایشان در اطراف جهان و قریب بیک فرقه شده اند کافران

خ وقال علیه السلام فیهم سج

و فرموده حضرت امیر کبیر علیه صلوات الملک القدیر درشأن خوارج لا تقتلوا الخوارج بعدی مکشید خوارج را
بعد از من فلیس من طلب الحق پس نیست کسیکه طلب کند حق را فاخطأه پس خطا کند از آن کمن طلب الباطل
همچو طلب کسیکه طلب کند باطل را فادرکه پس دریابد آنرا سید رضی الدین رضی فرموده که یعنی معاویه و اصحابه
اراده نموده است از آن فقره اخبار در طلب باطل معویه و اصحاب او و از یغنی خوارج بجهت آنکه معویه و یاوران که
ایشان طلب حق میکنند بالذات پس خطا میکنند در آن بالعرض و معاویه طلب باطل میکند بالذات و انواد در میانه
پس میان ایشان تفاوت بسیار باشد آنحضرت نهی فرموده قتل ایشان بعد از خود و جهت آنکه خود مرتکب قتل ایشان بود زیرا
که ایشان فساد میکردند صلحا را بقتل میرسانیدند مثل عبدالله بن خباب که او را کشتند و شکم زن او را شکافتند
در حالتیکه حامله بود و نهی از قتل ایشان بعد از آنست که فساد در زمین نکنند و خون ناحق نریزند اقدام بحرب نمایند چون
ایشان با بنی امیه مشغول بودند و مقاتله با ایشان نافی نهی آنحضرت نباشد

خ ومن کلام له علیه السلام سد

و از کلام امیرالمؤمنین علیه صلوات المصلین لما خوف من الغیلة که در وقتی که ترسانیدند او را از کشتن ابن
ملجم لعنه اصحاب آنحضرت انملعون را که فتنه و قصد کشتن وی کرده بود فرمودند که بگذارید او را که تا کشته قصاص شود که
و ان علیّ من الله جنة حصینة و بدرستیکه بر منست از جانب خدا سپر محکم که آن بقا اجل است تا در
فاذا جاء یومی پس هرگاه که بیاید روز اجل من انفرجت عنی و اشود از من آن سپر و اسلمتنی و باز کند مرا
بدشمن فحینئذ لا یطیش السهم پس در هنگام نرود تیر و السبر واقع شود و لا یبرأ الکلم و خوش نشود اثر جراحت و اصلاً روی بصحت ننماید

خ ومن خطبة له علیه السلام شه

در این خطبه ترهیب میفرماید مردمان را از عذاب اخروی و تنفیر از متاع سریع الزوال دنیوی و ترغیب
اعمال و تحریص در اعمال حسنه میکوید که الا ان الدنیا دار آگاه باشید که دنیا سرائیست لا یسلم منها الا
فیها که بسلامت نمیماند از عذاب آخرت مگر که بکند در او اعمال الصالحه و صرف نماید عمر را در او بطاعت و عبادت

خ ۶۳

سلابین
جمع سلاب مبالغه در سلب سلبه از باب نصر یعنی ربود او را و مصدر آن سلب بفتح اقل و سلب بتحریک میآید
ق

الغیلة
بکسر غین بمعنی فریب است و بمعنی اغتیال و ناگاه کشتن و گفته میشود که فتله غیلة یعنی فریب داد او را پس کشت او را ق

یطیش
طاش یطیش از باب ضرب یعنی سبک شد و طیش گذشتن تیر است از نشانه و خطا کردن آن است
ق

وَلَا يُنْجِي مِنْهَا بِشَيْءٍ كَانَ لَهَا و رستگاری حاصل نمیشود بچیزی که باشد از برای دنیا چون زیاد و سمعه مَنْ يُنْجِي بِشَيْءٍ كَانَ لِلّٰهِ بلکه نجات حاصل میشود بچیزی که باشد از برای حضرت عزت أُبْتُلِيَ النَّاسُ بِهَا فِتْنَةً مبتلا شده اند مردمان بدنیا از روی آزمایش و امتحان کقوله تعالی وَلِنَبْلُوَنَّكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا و مراد با بتلا اختبار طمع است از غایت مرادِ او از ابتلاء خدا نه آنست که او سبحانه علم ندارد بمآل احوال عباد زیرا که او عالم السّر و الخفیّات است حیث قال یَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى بلکه مراد آنست که چون شراع الهیه حجاب خلقانست بسوی غایتی که مخلوق شده اند از برای آن و نفوس امّاره و کشنده ایشانست بسوی لذات دنیا و هر که اطاعت میکند داعی خدا را و صاف میشود از لذات دنیا فائز میشود بفوز عظیم و هر که تابع نفس امّاره میشود خاسر میشود و گرفتار بعذاب الیم پس تشبیه فرموده امتحان را بصورت ابتلای او سبحانه فتح مستعار باشد لفظ ابتلا و فتنه از امتحان مذکوره فَمَا أَخَذُوهُ مِنْهَا لَهَا پس آنچه گرفته اند از دنیا از برای حصول و استمتاع و لذات آن أُخْرِجُوا مِنْهُ بیرون کرده میشوند از آن بصد رنج و عنا و حسرت وَحُوسِبُوا عَلَيْهِ و حساب کرده میشوند بر آن در روز قیامت بانواع عذاب و عقوبت وَمَا أَخَذُوا مِنْهَا لِغَيْرِهَا و آنچه گرفته اند از برای غیر دنیا یعنی از برای نجات عقبی از طاعت و عبادت قَدِمُوا عَلَيْهِ مینمایند بر او یعنی بر ثمره که مترتب شود بر آن از حصول بهجت و مرتبه مرتبت فَأَقَامُوا فِيهِ و میباشند در او مخلد و مؤبد وَإِنَّهَا عِنْدَ ذَوِي الْعُقُولِ و بدرستیکه دنیا در نزد خداوند عقلها كَفَيْءِ الظِّلِّ همچو سایه منخلفیست که در سرعت زوالست و در معرض انتقال و وجه شبه آنست که منفرطاست بَيْنَا تَرَاهُ سَابِغًا در میان آنکه میبینی اورا تا بهره را تمام حَتَّى قَلَصَ تا آنکه ناگاه بکمی شتافت و برجست از پیش نظر وَزَائِدًا حَتَّى نَقَصَ و میان آنکه ملاحظه میکنی او را زیاد تا آنکه فی الحال نقصان یافت یعنی تا کمی استیلا دنیا از فروغ همچنین است معنی

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ سوّ چند

اینخطبه نیز جاری مجرای خطبه مذکوره است وَاتَّقُوا اللّٰهَ عِبَادَ اللّٰهِ و بترسید و پرهیزید از معبود بندگان خدا وَبَادِرُوا آجَالَكُمْ بِأَعْمَالِكُمْ و بشتابید در اجلهای خود بعملهای خود یعنی در زمان مهلت دنیا بعمل عقبی کوشید و لباس تقوی پوشید وَابْتَاعُوا مَا يَبْقَى لَكُمْ و بخرید آنچه میماند از ذخیره عقبی برای خود بِمَا يَزُولُ عَنْكُمْ بآنچه زایل میشود از شما که از متاع دنیا است یعنی بخرید عقبی را بدنیا وَتَرَحَّلُوا و رحلت نمائید بسوی درگاه خدا فَقَدْ جُدَّ بِكُمْ پس بتحقیق که سعی و کوشش نموده شده است بشما در بریدن منازل و مراحل اینراه یعنی شمارا بسرعت میکشند و بشتاب میبرند فَاسْتَعِدُّوا لِلْمَوْتِ و آماده شوید از برای مرگ فَقَدْ أَظَلَّكُمْ پس بتحقیق که سایه انداخته مرگ بر شما وَكُونُوا قَوْمًا صِيحَ بِهِمْ و باشید گروهی که آواز عظیم تاراج با ایشان رسیده باشد فَانْتَبَهُوا پس متنبه و آگاه شده باشند وَعَلِمُوا أَنَّ الدُّنْيَا و دانسته باشند که دنیا لَيْسَتْ لَهُمْ بِدَارٍ نیست مر ایشانرا جای قرار و بواسطه آن بعمل آخرت مشغول باشند و دنیا را از نظر اعتبار انداخته فَاسْتَبْدَلُوا و بدل کرده باشند آنچه فانی را با آنچه باقی فَإِنَّ اللّٰهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يَخْلُقْكُمْ عَبَثًا پس بدرستیکه خدای تعالی نیافریده شما را بی فائده وَلَمْ يَتْرُكْكُمْ سُدًى و فرو نگذاشته است شما را مهمل و معطل که در دنیا مکلف و در عقبی مبعوث نگردید چنانچه فرموده الله تعالی بقرهنه چنانچه که هیچ خلقت الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ شاهد آنست وَمَا بَيْنَ أَحَدِكُمْ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ و نیست میان یکی از شما و میان بهشت و دوزخ إِلَّا الْمَوْتُ أَنْ يَنْزِلَ بِهِ مگر مرگ که فرود آید باو پس آنکه او از مؤمنانست

بینا
بفتح اول بمعنی جدا شدن و پیوستن است و این از اضداد است و چنانچه بین ظرف و اسم متمکن و بین چه اسم است که کرده شده است یا وصل کرده شده است بفتح و همزه مخففه و تخفیف داده شده و نامیده میشود بین و کلمه ایشان که بینا نحن کذا این چنانچه بین است که اشباع کرده است فتحه اول را پس بهم رسیده الف و بینما بفتح اول و قصر آخر و میم با زیادتی ما براو از حروف و بتدا است واضح ... بعد از چهار ادر حالتی قابل باشد که نهاده شود در جای او بین و غیر اضمحلال رفع میدهد با آنچه بعد از بینا است بنابر مبتداء و خبر بودن

بنای او جنان است و گروه او کافران بی ایمانست مکان او سعیر و بئس المصیرست وان غایة تنقصها اللحظة دیدن و یکه غایتی یعنی اجلی
که کم میگرداند او را نگریستن وتهدمها الساعة و ویران میسازد بنای او را ساعتی لجدیرة بقصر المدة
هر آینه سزاوار است آن غایت بکوتاهی مدت چه نزد عقل هر چه تمام شدنی است نزدیک باشد وان غائبا یحدوه و هر غائبی که
غائبی که میراند او را الجدیدان اللیل والنهار نو آینده کان شب و روز لحری بسرعة الاوبة هر آینه سزاوار است
بسرعت باز گشتن بدار قرار و مراد بغائب میت است زیرا که در دنیا غربت واقع شده و دور گشته از مستقر اصلی و موطن حقیقی
خود چه او مخلوق است از برای غیر دنیا بود در اینجا غریب باشد و بعضی گفته اند مراد بغائب ملک الموتست اما قول
اول اصح است وان قادما یقدم و هر آینده که میاید بسوی آخرت مراد بآن انسانست یعنی آدمی که صریح بسوی عقبی
بالفوز او الشقوة با رستگاری یا با شقاوت و گرفتاری لمستحق لافضل العدة هر آینه سزاوار است بافضل زاد و بهتر سامانی
بود باید که همیشه در تحصیل ساز راه آخرت باشد تا برسد بسعادت و دور شود از شقاوت فتزودوا فی الدنیا پس توشه
برگیرید در دنیا توشه تقوی و خشیت من الدنیا از دنیا از برای بعد نفس از دنیا ما تحرزون به انفسکم غدا آنقدر
که نگاه دارید بآن نفسهای خود را فردا از عقوبت جزا فاتقی عبد ربه پس متقی شد و پرهیزکار گشت بنده برای
پروردگار خود نصح نفسه که نصیحت کرد نفس خود را بعمل شایسته قدم توبته مقدم داشته توبه خود را بر زمانی
که در آن مقبول نباشد توبه غلب شهوته غالب شد بر شهوت خود و آن را مقهور و مغلوب گردانید این چند فقره که در صورت
ماضی اند در معنی امر اند یعنی باید که انسان از راه حق در جوانب تقوی و تقدیم عمل شایسته و غلبه بر شهوت فان اجله
مستور عنه پس بدرستیکه اجل او پنهانست از او وامله خادع له و آرزوی او فریبنده او است والشیطان موکل به
و شیطان در همه حال بر او گماشته و مسلط است یزین له المعصیة که میآراید از برای او عصیان و نافرمانی لیرکبها
تا سوار شود بر آن ویمنیه التوبة و در دل او می افکند امید توبه را لیسوفها تا تأخیر اندازد توبه را حتی تهجم
منیته علیه تا هجوم میکند مرگ او بر او اغفل ما یکون عنها در حالتیکه غافلترین چیز است بر مرگ فیالها حسرة
علی کل ذی غفلة نصب حسرت بر تمیز است برای تعجب که مدعو است و لام از برای استغاثه است در موضع تعجب و ضمیر از قبیل
ربه رجلا است پس گویا گفته که یا حسرة علی الغافلین ما اکبرک یعنی ای حسرت و ندامت بر غافلان چه بزرگ حسرت
و ندامتی بر ایشان و محتمل است که لام از برای جر باشد و مفتوح شده باشد باعتبار دخول آن بر ضمیر و منادی محذوف
باشد و تقدیر کلام چنین باشد که یا قوم ادعوکم لها حسرة یعنی ای قوم میخوانم شما را از برای حسرت خوردن
بر هر خداوند غفلت و صاحب حیرت ان یکون عمره علیه حجة بر آنکه باشد عمر او بر او حجت در روز قیامت وان تؤدیه
ایامه الی الشقوة و بر آنکه برساند او را روزگار به بدبختی و شقاوت چه کدام حسرت از این بزرگتر باشد که عمری که
وسیله سعادت است و رفع درجات سبب شقاوت گردد و حجت بکند صاحب خود را برکات نسأل الله سبحانه درخواست میکنیم
از حق سبحانه و تعالی ان یجعلنا وایاکم اینکه بگرداند ما را و شما را ممن لا تبطره نعمة از آنکسیکه شاد نگرداند او را
هیچ نعمت ولا تقصر به عن طاعة ربه غایة و کوتاه نسازد او را از طاعت پروردگار او هیچ مانند و غایتی
یعنی در تقصیر نفکند از غایتهای طاعت بسبب دنیا و شهوت ولا تحل به بعد الموت ندامة و فرود نیاید باو بعد الموت
پس از مرگ هیچ ندامتی و حسرت ولا کآبة و هیچ اندوه و محنتی در حصول بیچارگی در ضمن اخذ اصل

خ ومن خطبة له علیه السلام سز

بقصر
قصر بفتح اقتی و قصر بر وزن عنب بمعنی کوتاهی خلاف درازیست و قصر گکرم فعل است و قصیر بر وزن امیر وصف است در مرد و قصیرة در زن و قصره از باب ضرب بمعنی کوتاه گردانید او را و قصر الطعام یعنی زیاد گردید غله و خوردنی و گران شد و نقصان پذیرفت و ارزان شد از لغات اضداد است
ق

لا تبطره
بطر بتحریک بمعنی نشاط آمده و فعل آن از باب فرح است و ابطره از باب افعال یعنی صاحب نشاط گردانید او را
ق

خ

کآبة
بر وزن سحابه و کآب بفتح اول و کآبة بزیادة هاء بمعنی غم و اندوه و بد حالی و شکستگی است و کئب از باب سمع آمده
ق

تقصیر د

این خطبه در ذکر صفات کمال الهی و نعوت جلال حضرت باریست الحمد لله الذی لم تسبق له حال حالاً سابق
وسابق هر مسبوق او است که در اول بودن پیشی نگرفته است مر او را حالی بعد از حالی فیکون اولاً قبل ان یکون آخراً تا باشد اول
پیش از انکه باشد آخر و یکون ظاهراً قبل ان یکون باطناً و تا باشد ظاهر پیش از انکه باشد باطن زیرا که سبق و قبلیت
و تأخر و بعدیت از لواحق زمان لذاتست و از لواحق زمانیات و او سبحانه منزه است از لحوق زمان در ذات و در صفات کمال
بسبب انکه زمان از لواحق حرکت است و حرکت از لوازم اجسام و وجود او مقدم است بر همه اجسام پس او متصف نباشد باول
الاخر و ظاهر قبل الباطن و عالم قبل القادر و حی قبل العالم و غیر ذلک ملکه اولیت و آخریت و عبارتست از بودن او سبحانه
مبدء هر موجود و آخریت و عبارتست از بودن او تعالی غایت هر ممکن در وجود و ظاهریت او بودن وجود او است ظاهر
از همه اشیا و باطنیت او بودن ذات و هست خفا از همه چیزها و این کمالات عین ذات او و نیست بعضی را بر بعضی تقدم
نباشد و گاه هست که اطلاق میکنند قبلیت و بعدیت را باعتبار دیگر چون قبلیت بالشرف و الفضیلة و بالذات و العلیة
و این نیز ممتنع است در حق او سبحانه زیرا که صفات که اطلاق کرده میشود بر ذات اقدس او سبحانه اعتبارات ذهنیه اند که
عقول حذاق انرا میکنند نزد مقایسه او سبحانه بمخلوقات و هیچ سبقی نیست مر شیء از ان اعتبارات را بر شیء دیگر
نظر بذات او تعالی و اگرنه لازم آمدی که کمالات ذات او قابل زیاده و نقصان باشد و بعضی از ان علت بعضی دیگر باشد
و اشرف از ان و بعضی معلول و ناقص نظر بذات او و این از لواحق ممکنات است هذا خلف کل مسمی بالوحدة غیره
قلیل هر نامیده شده بوحدت سوای خدای تعالی که غیر او است متصف بصفت قلت است بخلاف او سبحانه که واحد است که متصف
باین صفت نیست زیرا که او واحد حقیقی است که کثرت ندارد در هیچ حال نه بحسب اجزای خارجی و عقلی و نه بحسب صفات
و نه بحسب وجود و نه بحسب اشخاص و امثال و ماسوای او واحد نه بمعنی مبدأ و جزء کثیر و این واحد عددی است زیرا که قلت لازم است نسبت
بکثرت چنانچه واضح است نزد اهل معرفت و کل عزیز غیره ذلیل و هر عزیزی غیر او سبحانه ذلیل است و خوار زیرا
که عزیز فی الحقیقه کسیست که محتاج نباشد بغیر خود و محتاج الیه همه بود در وجود و غیر او است سبحانه که متصف
باین صفت نیست غیر او پس عزت او دائم نباشد و ذلت غیر او واو کل قوی غیره ضعیف و هر توانائی غیر او
ضعیف است و حقیر چه او منشأ هر قوتی است و مبدأ هر قدرتی و هر چه غیر او است در اغلب و تحت قهر و قدرت تامه او
و کل مالک غیره مملوک و هر مالکی غیر او مملوک است زیرا که او موجد همه اشیا است و خالق کل ما یری و کل ما لا یری
پس مالک علی الاطلاق او باشد و بس و کل عالم غیره متعلم و هر دانائی غیر او متعلم است و اموزنده زیرا که عالم
مستفاد از فیض وجود او است و علم هر دانائی از رشحه علم او است و عالم مطلق او است چنانکه عنده مثقال ذرة
فی الارض و لا فی السماء مصرح بان است و کل قادر غیره یقدر و یعجز و هر توانائی غیر او قادر است در بعضی امور
و عاجز در بعضی مورد دیگر عاجز در بعضی دیگر و او سبحانه مبدء قدرت و هر قادر است پس او در کمال قدرت باشد و غیر
او ناقص چه عجز غیر او در بعضی اشیا شاهد کمال قدرت او است و کل سمیع غیره یصم عن لطیف الاصوات
و هر شنونده غیر او کر است از آوازهای نرم و آهسته و او سبحانه سامع کل اصوات است یعنی عالم بجمیع مسموعات از جهت
تنزه او سبحانه از آلتی که از شان او اصمیت است پس جمیع مسموعات معلوم او باشد و بصمه کبیرها و کم میکرد انده
غیر او را آوازهای بزرگ مانند صیحه بجهه تفریق انضال روحی که حامل قوت سمعات است و یذهب عنه ما بعد منها
و میرود از غیر او آنچه دور است از آوازها یعنی نمیشنود از غیر او آنچه که دور است و نزد او سبحانه آواز دور و نزدیک
و کبیر و صغیر یکسانست چه نسبت ذات او تعالی بمخلوقات علی السویه است و کل بصیر غیره یعمی عن خفی الالوان

اخر ا

اخر بر وزن کاملی بمعنی خلاف اول است
و تانیث آن آخره است بکسر خاء و آخر
بمعنی غایب است مثل اخر بر وزن امیر
و آخر بفتح خاء بمعنی غیر است
و جمع آن آخرون
بواو و نون
ق

خ ٧

یصم
صمم بتحریک کرانی و ناشنوائی است
و در فارسی کری میگویند و فعل آن
از باب علم می اید و صفت آن اصم
و جمع آن صم بضم است و صمان
بر وزن رمان است
و صمها از باب نصر
بمعنی بستن سر شیشه است ط

وهر بینائی غیر او کور است از رنگهای پنهان چون لون در ظلمت و لطیف الاجسام از جسمهای لطیف و مراد از جسم لطیف یا عدیم اللون است چون هوا یا رقیق القوام مثل ذره و چون بصر او عبارتست از علم بمبصرات پس بصیر باشد بکل مبصرات زیرا که عالم است بکل معلومات شعر حق تعالی بود سمیع و بصیر نه بسمع و بصر بدان ای منیر هست معنی این دو وصف گویم که بمسموع و مبصرات علیم وكل ظاهر غيره غير باطن و هر ظاهر غیر او غیر باطن است زیرا که هر چیزی که منکشف است نزد عقل متصف نشود بباطن چو آفتاب وكل باطن غيره غير ظاهر و هر باطن غیر او غیر ظاهر است زیرا که چیزی که پوشیده است از ما بر غیر ظاهر است بر خاطر و او سبحانه متصف است بهر دو صفت چنانکه مذکور شد لم يخلق ما خلقه لتشديد سلطان نیافرید آنچه را آفرید از بجهت تقویت سلطنت ولا تخوف من عواقب زمان و نه بجهت ترسیدن از عاقبتهاء زمانه ولا استعانة على ند مثاور و نه بواسطه یاری خواستن بر دفع همتای بر جهنده از برای منازعه ولا شريك مكاثر و نه بر دفع شریک غلبه کننده در معارضه ولا ضد منافر و نه بر دفع ضدی که مفاخرت کننده باشد در غلبگی زیرا که حضرت باری منزه است از عجز و خوف و ضد و ند و انباز ولكن خلائق مربوبون ولکن آنچه آفریده خلقانند که بنعمتهای او سبحانه پرورده شده اند وعباد داخرون و بندگانند خاشعان یعنی مسخر امر حضرت مناند لم يحلل في الاشياء حلول نکرده در چیزها فيقال هو فيها كائن تا گفته شود که او در آنها حاصل است زیرا که آن مستلزم حاجت است بمکان و حق تعالی منزه است از آن ولم ينأ عنها و دور نشده است از اشیاء فيقال هو منها بائن تا گویند که وی تعالی از آنها جدا است زیرا که علم او محیط است بهمه چیزها لم يؤده خلق ما ابتدأ مانده نکرد او را آفریدن آنچه ابتداء کرده است در ایجاد ولا تدبير ما ذرأ و نه تدبیر و اصلاح حال آنچه آفریده زیرا که ماندگی از لوازم جسمانیه است و او سبحانه از آن منزه است ولا وقف به عجز و باز نداشت او را ناتوانی عما خلق از آنچه او را پدید آورد زیرا که قادر مطلق است و توانای باستقلال ولا ولجت عليه شبهة و در نیامد بر او شبهه فيما قضى در آنچه حکم فرمود وقدر و اندازه نمود زیرا که منزه است جناب الوهیت از عوارض قوای بشریت که منشاء شکوک و شبهات است بل قضاء متقن بلکه حکم او محکم است و استوار وعلم محكم و دانش بغایت پایدار وامر مبرم و امر بسته محکم و باقرار المأمول مع النقم امید داشته شده بندگان بکرم کردگار بتوبه و استغفار با وجود خشم و قهر او بر اشرار المرهوب مع النعم ترسکار اند با وجود نعمت در دنیا و این اشارتست به تنزه او سبحانه از احوال بشریت زیرا که مردمان منتقم در حین انتقام کشیدن مأمول نیستند و مردمان منعم در حال نعمت دادن مرهوب نیستند

خ ومن كلام له عليه السلام شح

این کلام در صفت نظام دنیا و آداب و رسوم حربست که آن امام همام علیه السلام بقوله لاصحابه بر گفته است آنرا باصحاب خود في بعض ايام صفين در بعضی از روزهای صفین که از صباح روزی بود که شبش ليلة الهرير بود در ماه صفر سی و هفتم سال از هجرت معاشر المسلمين ای جماعت مسلمانان استشعروا الخشية پوشش خود گردانید ترس کردگار را وتجلببوا السكينة و بپوشید چادر آرام و وقار را تا جبن عارض نشود وعضوا على النواجذ و بفشارید دندانهای آخرین را در امور شاقه حرب و مردانه و چست و چالاک گردید فانه انبى للسيوف عن الهام زیرا که عض نواجذ دور کننده تر است شمشیر اعدا را از سر واكملوا

لم ینأ: نای ینای از باب منع نأیاً و نأیت عنه یعنی دور شدم از او، و انأیته از باب افعال و انتأیت از باب افتعال یعنی دور کردم او را پس او دور شد. نبا ینبو البصر از باب نصر نبواً و نبوة یعنی گنده شد چشم او و نارسا شد تیزی او. و نبا السیف عن الضریبة نبواً و نبوة یعنی کند شد شمشیر و برگشت از زخم و تیزی و بریدن. ق

خ ۶۷

اللأمة و کامل کنید زره را با پوشیدن آلتهای دیگر از خود و سواعد و غیر آنها از جهت سد تحصن وقلقلوا السیوف
و بجنبانید شمشیرها را فی اغمادها در غلافهای خود قبل سلّها پیش از کشیدن آنها تا در وقت حاجت آسان باشد کشیدن
والحظوا الخزر و بنگرید بگوشهٔ چشم یعنی خشمناک و غضبناک تا گرم شوید در حرب ترسناک واطعنوا الشزر
و بزنید نیزه را بچپ و راست ونافحوا بالظبی و دفع کنید خصم را با طراف شمشیرها وصلوا السیوف بالخطی و برسانید
شمشیرها را بدشمن بگام نهادن و پیش آمدن و دست دراز کشیدن در وقت قصر شمشیرها واعلموا انکم بعین الله و بدانید
که شما هستید بنظر خدا یعنی او سبحانه حاضر و ناظر شما است بحیثیتی که می بیند همه شما را و میداند آنچه میکنید ومع
ابن عم رسول الله صلی الله علیه و آله و هستید با پسر عم رسول الله ص پس معاون و ناصر او باشید که او را
فعاودوا الکر عود کنید بازگردیدن را یعنی مکرر او حمله را یعنی مکرر او منقلبا حمله کنید بر اشرار فاستحیوا من الفر و شرم دارید
از فرار فانه عار فی الاعقاب بدرستیکه فرار عار است در عقبها و اولاد و نبیرها و اقارب و تبار و جبران موجب ننگ
ابناء است تا بابد در اینکار و نار یوم الحساب و آتش روز حساب است و طیبوا عن انفسکم نفسا
و خوشنود باشید از رفتن شخصهای شما از روی نفس یعنی باید که نفس شما خوشحال باشد از نکاره مفارقت نمودن روحهای
شما از ابدان زیراکه میرسید بچیزی که بهتر است از حیات دنیا و این اشارت است به بشارت بل احیاء عند ربهم یرزقون
فرحین بما آتاهم الله من فضله وامشوا الی الموت و بروید بسوی مرگ مشیا سجحا رفتن سهل و آسان و شاد از
عندنا بجهت نیکنامی دنیا و ثواب عقبی آنجهان علیکم بهذا السواد الاعظم بر شما است لازم این سپاه گران
تو است او باقی سپاه مراد جماعت اهل شام اند والرواق المطنب و با آن قبه با طناب مراد خیمه ایست که زده بودند
بر سر معویه آورده اند که چهار صد هزار دینار کرد این خیمه حالطه که معبود شد با یکدیگر عهد بستند که متفرق
نشوند تا کشته شوند بنا بر این حضرت فرمود که فاضربوا ثبجه پس بزنید میانه آنرا فان الشیطان کامن
پس بدرستیکه شیطان پنهانست فی کسره در جانب آن خیمه مراد معاویه است یا عمرو عاص بی اخلاص قد قدم للوثبة
یدا بتحقیق که پیش فرموده است دستی را برای بر جستن و ستیز را واخر للنکوص رجلا و پس کشیده است از برای باز گشتن
و گریختن پای را مراد دست عصیانست که پیش آورده از کر و پای فرار که بر میدارد در گریزان فصمدا صمدا او
قصد کنید بر شما قصد کردنی بر دیگری حتی ینجلی لکم عمود الحق تا ظاهر شود بر شما ستون حق که دین متین است
و مبین شود شما را که حق که با شما است یا با کسی که شما را اعدا چه طالب غیر حق سریع الانفعال است و قریب الفرار
در مقاومت وانتم الاعلون و شما بالنکه شما بلند تر اید یعنی غالبان والله معکم و خدا با شما است بنصرت
و عون که طالب اهل حق‌اید ولن یترکم اعمالکم و ضایع نکند خدای تعالی و کم نکرد اند از ثواب کردارهای شما

خ ومن کلام له علیه السلام سط

و از جمله کلام میمنت انجام امیر المؤمنین است علیه صلوات الله رب العالمین که فرموده فی معنی الانصار
آنچه متعلق بانصار بود قالوا و راویان گفته اند که لما انتهت الی امیر المؤمنین علیه السلام چون رسید بامیر
المؤمنین علیه السلام انباء السقیفة خبرها سقیفه بنی ساعده بعد وفات رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم
پس از رحلت رسالت پناه بجوار رحمت و سقیفه بنی ساعده صفه بود که جمع شده بودند در آن انصار و داعیه
داشتند که سعد بن عباده را بر خود امیر کنند و خلیفه گردانند ابو بکر و عمر خبر یافتند بانجا شتافتند

اللأمة
کالتمرة الدرع و آلاتها بالتقیة
درر

قلقلوا
القلقلة التحریک وفایدة قلقلة السیوف فی اغمادها سهولة سلها وقت الحاجة
درر

الخزر
بفتح الخاء وسکون الزاء المعجمتین النظر بمؤخر العین وتضییقها کاللحظ ولحظ الخزر من امارات الغضب
درر

والشزر
بالفتح وسکون الطعن علی غیر استقامة بل یمینا وشمالا
درر

والظبی
کهدی جمع ظبة بوزن ثبة وهی حد السیف او السنان ونحوه
درر

سمحا قد

خ ۶۸

والخطی
بضم اوله جمع خطوة وهی ما بین القدمین
درر

الثبج
بتقدیم المعجمة وبضمتین الوسط
درر

والثبج
بفتحتین وسط الشیء ومعظمه درر

کسره
کسر الخباء بفتح الکاف وکسرها وسکون السین شقه الساقط وکسر الشیء ناحیته
درر

فصمدا صمدا
والصمد بالفتح والسکون القصد معناه اقصدوا قصدا بعد قصد
درر

ویترکم
من وترته حقه من باب ضرب اذا نقصه

با انصار مناظره آغاز کردند ایشان گفتند ما امرای شما نیز بامر امارت که قبول ندارید امیری از ما باشد و امیری از شما باشد عمر گفت دو شمشیر در یک غلاف نشاید و عرب اطاعت نمایند بعد از آن بشیر بن سعد خزرجی حسد بر سعد عباده و مدحت قریش نموده و تقویت ایشان کرده روی با ابوبکر آورده و با عمر و ابو عبیده بدست ابوبکر بیعت کردند و سعد عباده را بیمار بمنزل خویش بردند حاصل که چون این اخبار بآنحضرت رسید قال اما قالت الانصار فرمود که چه گفتند انصار در باب امارت و خلافت قالوا قالت گفتند که اصحاب چنین گفتند که منا امیر و منکم امیر از ما امیری و از شما امیری قال فرمود که فهلا احتججتم علیهم پس چرا حجت نیاوردید بر ایشان و ملزوم نساختید ایشان را بان رسول الله وصی بانکه رسول الله وصیت فرموده بان یحسن الی محسنهم بانکه نیکوئی کنند به نیکوکاران ایشان و یتجاوز عن مسیئهم و در گذرند از بدکردار ایشان قالوا و ما فی هذا من الحجة علیهم گفتند که چگونه باشد در این حجت بر انصار فقال علیه السلام پس آنحضرت فرمود که لو کانت الامارة فیهم اگر میبود امارت و خلافت در باره ایشان لم تکن الوصیة بهم نمیبود وصیت پیغمبر یعنی پیغمبر وصیت در حق ایشان نمینمود با نوعیکه با نیکان ایشان احسان کنند و از بدان ایشان در گذرند زیرا که وصیت شفاعت نیکو متبوع میباشد در حق تابع نه بعکس ثم قال بعد از آن فرمود که فماذا قالت قریش پس چه گفتند قریش در احتجاج بر انصار قالوا احتجت گفتند حجت آوردند بانها شجرة رسول الله صلی الله علیه و آله بانکه ایشان شجره رسول خدا بند فقال علیه السلام پس فرمود که احتجوا بالشجرة حجت آوردند بشجره و اضاعوا الثمرة و ضایع کردند ثمره او را یعنی بدرخت حجت آوردند و میوه او را مهمل و معطل گذاردند لفظ شجره مستعار است برای قریش باعتبار آنکه ایشان اصل رسول الله بودند و لفظ ثمره مستعار است برای نفس نفیس خود و باقی ائمه انام علیهم السلام و شبهه نیست که غرض از شجره ثمره است و هیچ آنکه در ثمر فائده میکرفتند از حضرت رسول صلی الله علیه و آله بجز آنکه موجب صلاح دنیوی و ثمره نجات اخروی است از ایشان بر همه نشو فایده میشود انست که فرمود زیرا که اخلاق و علوم رسول الله نزد ایشان بود و قریش این ثمره را ضایع کردند و مردم را از ثمره نبوت فایده باز داشتند و خود از غره ندانستند چه در ختانی بودند بی که از آن درختان آتش دوزخ افروختند و خود و دیگران را سوختند این کلام بلاغت نظام در صورت احتجاج بآنحضرت است بر قریش بمثل احتجاج او در زبان بر انصار و تقریر احتجاج آنست که قریش اگر احق بودند بامر از انصار بجهت آنکه شجره رسول بودند پس ما اولی بامارت و خلافتیم زیرا که ما ثمره آنحضرتیم و ثمره غرض شجره است لکن ملزوم و حق است پس لازم نیز مثل آن باشد

خ ومن کلام له علیه السلام ع

از جمله کلام امیر المؤمنین علیه السلام است که فرموده لما قلد محمد بن ابی بکر مصر در وقتیکه در وقت محمد بن ابی بکر را فرمان داد بمصر و او را تفویض نمود آن مملکت را با او فملکت علیه و قتل پس ممالک شد و مقتول یعنی او را از حکومت مصر دور کرده و شهید کردند رحمة الله علیه رحمت خدا بر او باد و مجمل این قصه آنست که چون حضرت ولایت پناه ولایت مصر را بمحمد بن ابی بکر تفویض نمود و کار معاویه بعد از واقعه صفین قوی شد طمع در ملک مصر کرد و عمرو عاص را وعده ایالت مصر داده و طمع انداخت و شهرت داد و سواد از طالبان خون عثمان همراه عمرو کرده بجانب مصر روانه ساخت و کار آنجا مرجح بود که محمد بن ابی بکر عثمان را کشته و در حینیکه عمرو را روانه ساخت نامها فرستاد بجانب مصر مشتمل بر ترغیب دوستان و ترهیب دشمنان و چون محمد این خبر را شنود ایلچیان بآنحضرت فرستاده نمود و طلب مدد

فهلا بفتح الهاء یعنی بر سکون آخر کلمه استفهام و طلب فهم است و آل لغتیست در هل و تصغیر هل الهی و هلا بفتح الهاء و قصر کلمه تحضیض است بمعنی بر انگیزانیدن است بکردن کاری و مرکب است از هل و لا یعنی ایا نمیکنی یعنی بکن ق

وعده کرد آنحضرت جواب کتاب فرستاد و اینچه خواسته بود وعده داد و محمد شتابزدگی نموده با چهار هزار سوار

و یک لشکر عمرو که بود ده هزار بود کنانة بن بشر را بعد باستقبال ایشان فرستاد و کنانه مردانگی بسیار نموده خلق بسیار

از لشکر عمرو را بقتل آورد و آخر الامر شربت شهادت چشید و چون این خبر بلشکر محمد رسید وی متفرق شدند و محمد

تنها ماند دیگر بمصر نهاده و در یکی از خرابهای مصر پنهان شد و عمرو و یکی را بطلب فرستاد و معاویة بن خدیج کندی بطلب محمد رفت

خدیج بعد از تجسس بسیار وی را پیدا کرده او را در کمال ضعف یافت بسبب تشنگی و گرسنگی پس جثه او را در جوف حمار

مرده نهاد و بسوخت رضوان الله علیه و چون خبر قتل وی بامیر المؤمنین علیه السلام رسید اثر اندوه بسیار در روی مبارک آنحضرت ظاهر

شد و فرمود که محمد پسر خوانده بود و گریبد و جبلّه احدا ندید وقد اردت تولیة مصر هاشم بن عتبة و تحقیق

که میخواستم حکومت مصر را بر هاشم بن عتبه که مرد بسیار قوی و ثابت بجرب بود و مرقال ابن عتبه پسر اخی

وقاص بود که در جنگ احد دندان مبارک پیغمبر را شهید کرد لیکن هاشم از شیعیان امیر المؤمنین علیه السلام بود و اخلاص تمام داشت با آن

حضرت و در صفین با شهادت پرواز نمود و در حظیرة قدس نزول اجلال فرمود بعد از آنحضرت امیر عم سخن فرمود که و لو

ولیته ایاها و اگر حاکم میکردم او را بمصر هاشم را لما خلی لهم العرصة هر اینه خالی نمیکرد از برای ایشان عرصه هیجا

ولا انهزهم الفرصة و نمیداد ایشان فرصت را و محمد اگر با لشکر در مصر ثبات میبود و نمیدید لشکر ما نیز با ایشان میرسید

و مدح کردن هاشم را بلا ذم لمحمد بی آنکه مذمت کرده باشم محمد را یعنی نه آنکه در مدح هاشم مذمت کنم محمد را فقد

کان الی حبیبا پس بتحقیق که بود محمد بسوی من دوست مخلص و کان لی ربیبا و بود مرا پسر زن زیرا که مادر او اسماء

بنت عمیس بود که در اول حلیله جعفر بن ابی طالب بود و بعد از شهادت او ابو بکر با او متزوج شد آنحضرت محمد را بسیار

دوست میداشتی و در همه حال بنظر مرحمت بر وی گماشتی و فرمود که محمد ابنی من ظهر ابی بکر یعنی محمد پسر منست از پشت ابی بکر

خ ۷۱ ومن کلام له علیه السلام

و از کلام آن عالی مقام است علیه التحیة والسلام که فرموده فی ذم اصحابه در مذمت و نکوهش اصحاب خود

کم اداریکم چند مدارا کنم با شما کما تداری البکار العمدة چنانکه مدارا کنند با شتران جوان که کوفته باشد

کوهان ایشان بسبب گرانی بار و بواسطه آن گزنده از بار کشیدن و صاحبان ایشان مدارا کنند بر آن که نخستین و شکفت

کشیدن والثیاب المتداعیة و همچنانکه مدارا کنند بجامهای کهنه که پی در پی دریده شود بمرتبه که کلما

حیصت من جانب هر بار که دوخته شود از جانبی تهتکت من آخر دریده شود از جانبی دیگر کلما اظل

علیکم منسر هر بار که مشرف شود بر شما لشکری من مناسر اهل الشام از لشکرهای اهل شام اغلق کل

رجل منکم بابه به بندد هر مردی از شما در خانه خود را از ترس و انجحر و در آید در سوراخ انجحار الضبة فی

جحرها همچو در آمدن سوسمار در سوراخ خود والضبع و همچو در آمدن کفتار فی وجارها در خانه خود الذلیل

والله من نصرتموه بخدا سوگند که ذلیل و خوار آنکسیست که یاری دهید شما او را و کار دهاد ومن رمی بکم و کسی

که تیر اندازد بسبب شما بطرف دشمنان فقد رمی بافوق ناصل پس بحقیقت که میاندازد تیر سوفار شکسته بی پیکان

والله لکثیر فی الباحات بخدا سوگند که هر اینه شما بسیارید در عرصه خانها قلیل تحت الرایات اندکید در زیر علمها

وانی لعالم بما یصلحکم و من دانایم بچیزی که باصلاح آورد شما را و یقیم اودکم و راست کرداند کجی شما را

ولکنی والله ولیکن من بخدا سوگند لا اری اصلاحکم نمی بینم اصلاح شما را بافساد نفسی بتباه آوردن نفس خود

انتهزهم
نتز از باب منع یعنی غنیمت شمرد او را و انتهز یعنی دفع کرد او را و انتهز یعنی غنیمت شمرد آن چیز را و انتهزها یعنی فرصت شمرد او را
ق

البکار
بالکسر جمع البکر بالفتح وهو الفتی من الابل
در

والعمدة العمد
بفتح العین وکسر المیم بعیر انشدخ داخل سنامه من الرکوب وظاهره صحیح
در

والمنسر
بالفتح وکسر السین وبالعکس القطعة من الجیش من المائة الی المائتین
در

انجحر الضب
بتقدیم المعجمة علی المهملة دخل جحره
در

الوجار
ککتاب بیت الضبع در

والباحات
جمع الباحة وهی ساحة الدار
در

والاود
بفتحتین الاعوجاج
در

کار خود را در عقب چه اصلاح ایشان تهدید و قتل و عقوبت بود چنانکه عادت ملوک ستمکار است و هرچند که
جهاد دین بیش امام عادل واجب است شرعا اما جایز نیست که عقوبت ترك هر واجب قتل باشد مع ذلك مشتبه که معلوم ان
بوده باشد که اگر بقتل عقوبت منیمود او کوتاهی بجنگ مبادرت ندیرا رباب البات مخفی نیست که اینکلام اصل مکارم
اخلاق فی برا که اما فی که نصیحت بر بنبسند و ادیب نمیتابند در ایشان عوجاج تمام هست در اصلاح ان مشابه
مبالغه با شتغال قوت غضبیه بر وجهی که بیرون رود از حد اعتدال اغراض باب و الحمت از اشتغال نمودن بان مشابه
وجون انحضرت علم داشت بعدم اصلاح ایشان بنصیحت و تهدید از این جهت از موعظه اعراض نموده به دعا علیهم و اکال
استجابت نباده بجانب ایشان انداخت فرمودکه اضرع الله خدودکم خوار کرداناد خدا رخسارهای شما
و اتعس جدودکم و برو در افکناد و هلاك و تباه کرداناد نصیبهای شما را از بزرگی تو انگری لا تعرفون
الحق بمعرفتکم الباطل یعنی نمیشناسید حق را کامل مانند معرفت شما باطل را همچو شناختن شما باطل را و لا تبطلون الباطل و باطل نمیکردانید باطل را
کابطالکم الحق کردانیدن شما همچو باطل
حق را

خ وقال علیه السلام عب ۷۲

فرمود انحضرت فی سحرة الیوم الذی ضرب فیه صلوات الله و سلامه علیه در سحر روزی که ضربت یافت و لوم ملکتنی
عینی مالك شدمرا چشم من یعنی غلبه شد خواب بمن و انا جالس در حالتی که من نشسته بودم فسنح لی رسول الله صلی
الله علیه و آله پس ظاهر شد بمن رسول خدا فقلت یا رسول الله پس گفتم که ای رسول خدا ماذا لقیت من امتك بچها
رسیدم از امت تو من الاود از کجی و نا راستی و اللدد و از سختی عداوت و خصمی یعنی از کج یاری و دشمنی دیدم و در
کم سکرا شتند فقال پس حضرت رسالت فرمود که ادع علیهم دعا بد کن بر ایشان فقلت پس من گفتم که ابدلنی
الله بهم بدل کرداناد و عوض دهاد مرا خدا تعالی با ایشان خیرا لی منهم بهتری از برای من از ایشان یعنی بجای ایشان
جماعتی بهتر بمن کرامت کرداناد و ابدلهم بی و بدل و عوض دهاد ایشانرا بمن شرا لهم منی کسی را که بد باشد از برای ایشان
بجای من دعا انحضرت مستجاب شده حجاج پیدا شد و انواع ظلمها و بلاها از او کشیدند و اکثر در ورطه هلاك افتادند
قال السید رضی الله عنه سید رضی الله عنه که یعنی علیه السلام اراده نموده است امیرالمؤمنین بالاود الاعوجاج و بلفظ
اللدد اعوجاج ذکر یعنی کجی است و باللدد الخصام و بلفظ لدد خصام ذاکر یعنی دشمنی است فهذا اینکلام من افصح الکلام
از فصیح ترین کلام است

خ ومن کلام له علیه السلام عج ۷۳

و از کلام انعالیجنابست که فرموده فی ذم اهل العراق در مذمت و نکوهش اهل عراق بسبب انخداع
ایشان برفع مصاحف و ترك محاربه نمودن ایشان بواسطه ان اما بعد اما بعد از حمد و ثنای الهی و نعت حضرت
رسالت پناهی یا اهل العراق فانما انتم ای اهل عراق پس جز این نیست که ذا شما در استعداد از برای
محاربه با اعدا و مشرف شدن شما بر ظفر و منخدع شدن شما از اهل حیل و عدم اطاعت و اخذ اموال و عیال از شما بجز
کالمرأة الحامل حملت همچون زن ابستن است که بار گیرد فلما اتمت پس چون تمام کرد ان حمل را املصت
بیندازد ان بچه را و مات قیمها و بمیرد شوهر او که قائم است بامر او و طال تایمها و دراز کرد بی شوهر بودن
او زن پس بمیرد و ورثها ابعدها و میراث برد از ان دور تر از زن نه فرزند و شوهر و جه تمثیل ایشان بامرأه موصوف
تشبیه حال ایشانست بحال ان مرأة پس اسعد او نها باشد ایشان بجهت تمام شبیه است بجمله مرأة و ما دیدنا ایشان

التعس
تعس بفتح اول بمعنی هلاك شدن است
و فعل ان از باب سمع و منع آمده
و تعسه الله و اتعسه الله از باب افعال
یعنی پیر در آورد و بینداز دو هلاك کند
و هلاك گرداند خدای
او را
ق

سحره
سحر بفتحتین اند صبح است و جمع آن
اسحار است و سحرة بفتح اول و بضم
هم آمده است بمعنی صبح که ذهب که از
صبح پیشین گویند
ق

تایمها
ایم مرد و زن بی کس زن است
که همسر است از برای او شوهر و مرد است
که همسر است از برای او زن و جمع آن
یعنی ایامی ایم مرد و زن شده اید
ایامی بفتح اول است و فعل آن
از باب ضرب آمده و تایم
از باب تفعل یعنی در نگ
کرد الحمرد و زیا
و نکرد زن
ق

بر ظفر ها نداشت با تمام ولدچه مالک اشتر مشرف شد بر دمشق و نصیحت لیلة الهریر و نزدیک شد که داخل شوند

بدو فتح حرب معاویه و عمرو خدعه نمودند برفع مصاحف متخادع شدند اصحاب آنحضرت و رجوع ایشان از عدو

بعد از ظفر یافتن بر ایشان مشابه است با ملاص و رجوع ایشان از وزای آنحضرت و تفرق ایشان ما شد است بتزویج

زوج مرئة که مستلزم مزاهت و عجز آن مرئه است و اخذ مال ایشان و بلاد و غلبهٔ عدو بر ایشان شبیه است بمیراث بعد

بعد از آن میفرماید که اما و الله آگاه باشید بخدا سوگند که ما أتیتکم اختیارا نیامدم بسوی شما ای اهل کوفه

از روی اختیار و لکن جئت الیکم سوقا و لکن آمدم بجانب شما بجهت راندن و دفع کردن چیزی که حادث

شده بود در میان شما و آن امتناع شما بود از بیعت کردن بمن و بعضی گفته اند که ملامت و مذمت اهل مدینه باعث شد

آنحضرت را بجانب کوفه و اختیار او دو کشته که منافقان کوفه میگفتند تکذیب آنحضرت میکردند در هر چه اخبار میفرمود

از احوال ماضیه و مستقبله بکذب حمل میکردند و از آن جمله روزی میفرمود که لو کسرت لی الوسادة لحکمت بین اهل

التوریة بتوریتهم و بین اهل الانجیل بانجیلهم و بین اهل الزبور بزبورهم و بین اهل الفرقان بفرقانهم و

الله ما من آیة نزلت فی بر او بحر او سهل او جبل و لا سماء و لا ارض الا و انا اعلم فیمن نزلت و فی ای شیء نزلت

مرد عربی برخواست از تحت منبر و گفت یا لله للدعوی لکاذبة بخدا سوگند که این دعوی کاذبه است تا القصة چون آنحضرت

تکذیب ایشان را استماع نمود خطاب با اهل کوفه کرد و فرمود و لقد بلغنی و بتحقیق که رسید بمن انکم

تقولون یکذب و آنکه شما میگوئید از روی نفاق که زبان بدروغ میگشاید از آنچه خبر میدهد واز رسول

خدا نقل مینماید قاتلکم الله دور کرداناد شما را خدای تعالی از خیر و رحمت خود فعلی من اکذب

پس من بر که دروغ میبندم اعلی الله آیا بر خدا افترا میکنم فانا اول من آمن به پس من اول کسی ام که

ایمان آورده ام او را ام علی نبیه یا بر پیغمبر خدا کذب میکویم فانا اول من صدقه پس من اول کسی ام که تصدیق

کرده ام او را کلا و الله نه چنین است که شما میگوئید بحق خدا و لکنها لهجة و لکن این سخنان

که اخبار مینمایم و شما اعلام میکنم قول صحیح و گفتاری فصیح است غبتم عنها غائب بودید شما از آن و حجتی

که از پیغمبر فرا گرفتم و لم تکونوا من اهلها و نبودید و نیستید شما از اهل آن سخنان زیرا که عقول ضعیفه شما

از ادراک آن قاصر است و یل امه این کلمه ایست که میگویند از برای تعجب امری که اصل اینکه دعا بوده است بر مادر بفقد

ولد یعنی ای اهل کوفه مادر برای شما بنشیند کیلا بغیر ثمن کیل میکنم و میپیمایم از برای شما علم و هدایت را بیهوده

بدون بها یعنی علوم دینیه را تعلیم شما میکنم و اصلا توقع مزد از شما ندارم لو کان له وعاء اگر بود مر آن را ظرفی

شما کسی که مر او را باشد ظرف علم و هدایت یعنی علوم را تعلیم کسی میکنم که از او بفهمد و حفظ کند چون که دارد ظرفی یعنی از کمال

بسمع انکار و لتعلمن نبأه بعد حین و هر آینه بدانید که نبأه بعد حین یعنی خبر آن گفتار را یعنی صدق سخن مرا هنگامی که

آن روز قیامت است و در آن روز تصدیق قول من فائده ندهد شما را بلکه سبب ندامت و حسرت و نکال و عذاب شما گردد

یا آنکه مراد بحین بعد از رحلت آنحضرت باشد که مبتلا شدند از دست بنی امیه بخواری و قتل و گرفتاری

خ و من خطبة له علیه السلام عد

و این خطبه از جملهٔ خطب غرا آنحضرت است علیه الصلوة و التحیة علم الناس فیها که تعلیم فرموده است مردم را

در آن الصلوة علی النبی صلوات الله و سلامه علیه بجود فرستادن بر پیغمبر آخر الزمان علیه صلوات الله

شوقا

سوقا

سوق المکشبه از باب نصر یعنی راند

چارپا را و مصدر آن سوقا نقیح اثر

و سیاق بر وزن کتاب و ساق

چون مقال است پس انکس ساق

و سوائق بر وزن

شدائد است

ق

خ ۷۳

لهجه

لهج از باب فرح یعنی حریص کرد

بچیزی یا با چیزی ملازمت کرد

بر هیکلام و لهجه بفتح اول

او لهجه بحرکت زبان را

میگویند و عرب این شیم

انه اللسان

و اهل الفصیح

الملك المنان با بو جیر که اللهم ای خداوند ما داحی المدحوات یکسترانندهٔ گستردها بجکش بالفه چون همقت طبقه زمین
وداعم المسموکات وای نگهدارندهٔ برداشتها بستون قدرت تامهٔ چون نه طبقات چرخ برین وجابل القلوب
علی فطرتها وای آفرینندهٔ دلها بر طریقهٔ آفرینش آن از نمو و استعداد سلوک سبیل خیر و شر شقیها این بدل
قلوبست واضافه از قبیل اضافهٔ صفت بموصوفست یعنی ای آفرینندهٔ دلهای بدبخت که بمقتضی عهد بوزخ جا ایشان باشد
چون دلهای کافران و منافقان و اهل طغیان و عدوان وسعیدها و دلهای نیکبخت که بموجب عدهٔ بهشت ماوای
ایشان بود چون قلوب مؤمنان و متقیان اجعل شرائف صلواتك بگردان شریف ترین و بزرگوارترین درودهای
خود را ونوامی برکاتك و بلندترین وافزونترین برکتهای خود را علی محمد عبدك بر محمد بن عبد الله که بندهٔ
برگزیدهٔ تست ورسولك وفرستادهٔ بزرگوار تو الخاتم لما سبق که ختم کنندهٔ انچیزیست که از پیش گذشته از نبوة
وحی ورسالت والفاتح لما انغلق وگشایندهٔ انچه بسته شده بود از دین وملت والمعلن الحق وآشکار
کنندهٔ حق که دین خداست بالحق بحقی که معجزات وحجج بینات والدافع جیشات الاباطیل ودفع کنند
وباز دارندهٔ لشکرها از جوشها وغلیانها باطلها یعنی دفع نمایندهٔ شوران وهیجان اباطیل مشرکان در ورطها جاهلیت
وباز دارندهٔ شوران فتنها ایشان والدامغ صولات الاضالیل وشکنندهٔ صولتهای گمراهان وجاهلان
كما حمل علیه صلوة فرست بر آنحضرت صلواتی که كما حمل مانند انچه عبارت ازیست که یاد کرده شده بود بر وی مراد حمل رسالت است یعنی صلوتی
که مشابه باشد برسالتی که بوداشت او را فاضطلع پس قوت نمود برکشیدن ان بار رسالت قائما بامرك در حالتی که
استاده بود بفرمان تو وکمر اطاعت تو بر میان جان بست مستوفزا فی مرضاتك مستعجل بود در انچه خوشنودی
تو در ان بود از تبلیغ رسالت غیر ناکل عن قدم بازگردنده نبود از پیش افتادن وسبقت نمودن در اوامر تو
ولا واه فی عزم وسست نبود در عزیمت قصد او بابلاغ امور شرعیه داعیا لوحیك نگاه دارنده
وضبط نمایندهٔ بود وحی ترا بکمال سعی وجهد تمام حافظا لعهدك حفظ کننده بود مر پیمان ترا که فرا گرفته بودی
از او بتبلیغ اوامر ونواهی ماضیا علی نفاذ امرك گذرنده بود برروان شدن فرمان تو بجهت بکرمن رفتن احکام آن بکو سلوك
دین وایمان حتی اوری قبس القابس تا آنکه برافروخت شعلهٔ آتش نور دهنده را لفظ قبس مستعار است از برای علم
حکمت یقین ولفظ اوری ترشیح است از برای اظهار آن علم واضاء الطریق للخابط وروشن ساخت راه شرع
مبین را از برای خبط کننده وافتاده در عشوهای جهالت وهدیت به القلوب وراه نموده شد بسبب او ضیا
دلها عبارت بعد خوضات الفتن والاثام بعد از شروع نمودن انها که ان مطالب بمراهند در فتنها وگناهها
واقام موضحات الاعلام وبر پای کرد علمهای راه نماینده بجانب حق که اند دلیلها واضحه اند ونیرات
الاحكام وحکمهای روشن وشرع هندسه مشابه آفتاب وماه اند اما ابو هریرة وفقره از قبیل اضافهٔ صفت بموصوف فهو
امینك المأمون پس او امین تست بامانت ودیانت که بان طریق که امر فرموده رسانیده بی زیاده ونقصان وخازن
علمك المخزون وخزینه دار علم مخزون وخفایا اسرار مکنون تست ازین اشارتست بقوله تعالی عالم الغیب فلا
یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول وشهیدك یوم الدین وگواه تست بر امتان از طاعت
وعصیان در روز معاندگان وبعیثك بالحق وبرانگیختهٔ تست بطریق حق وراه یقین دعیان از مهمان
ورسولك الی الخلق وفرستادهٔ تست بسوی خلقان اللهم افسح له بار خدایا گشاده گردان از برای آنحضرت
مفسحا فی ظلك جای فراخ در سایه کشیدهٔ خود که ان مقعد صدق وحظیرهٔ قدس است واجزه وباداش ده

داحی
دحی الله الارض یعنی گسترد آنرا از باب
نصر دیدهٔ خدا از باب منع وحاصل
بفتح الف یعنی زمین گرد گسترده ساخت
زمین را
ق

المسموکات
سمکه از باب نصر مصدر اوست سمک
بفتح اول فیضم بر داشت او را و اسم فاعل سامک
بر وزن کرمات آسمانها را گویند
ومسموکات بروزن معلومات
سکون باشد بر نشیب
ق

مستوفزا
بصیغهٔ فاعل از باب استفعال
از بفتح اول وفتح زای معجمه بحرکت
بمعنی شتاب کردن است وجمع
آن اوفاز بروزن
افعال آید
ق

قد خرمند

عن قدم
تحریک یعنی در پیش شونده در کارهاست
مثل قدمه بضم اول وقدم بروزن جنب
وقدم گشتن که از برای آمرینه است
در مینکوئی ق

داء
وهی یهی از باب ضرب ضرب یعنی
دریده و شکافته شد دست
ریسمان هارا ق

اوری
وریت النار وریا بفتح اول یعنی
افروخته شده واوریته از باب
افعال یعنی بیرون آوردم آتش را
از آتش زنه و دری بروزن از باب
ضرب وفرح میاید
ق

مضاعفات الخير باد شها نیکو تر بنا بر نیکو یها من فضلك از فرفی رحمت خود اللهم اعل بار خدا یا بلند کردان

علی بناء البانین بر بنا بانیان بناءه بنای او را که دین متین است یعنی ظاهر و غالب کردان دین او را بر همه ادیان واکرم

لدیك نزله کرامی دار نزد بارکاه خود منزله جای نزول او را که فردوس برین است واتمم له نوره و تمام کردان از برای

او نور دین او را تا برسد بهمه عالمیان و تمامیت آن در عهد صاحب الزمان و قوع خواهد یافت واجزه و پاداش ده

او را من ابتعاثك له از بر انکیختن تو او را مقبول الشهادة با منطریق که پذیرفته باشد شهادت او

مرضی المقالة پسندیده شده کفتار او و این مفعول دوم ابتعاث است و قبول شهادت کنایت از تمامی رضای او

ذا منطق عدل در حالتیکه خداوند نطق راست است واصلا کذب در قول او راه ندارد وخطبة فصل و ضاحب

کار جدا کننده است میان حق و باطل اللهم اجمع بیننا و بینه بار خدایا جمع کن میان ما و میان او فی برد العیش

در خوشی زندکانی که آن عبارت از جنت است وقرار النعمة و در ثبات نعمت جاودانی که آن جنت است و منی الشهوات

و مطلوبها آرزوهای نفسانی در زوها مطلوبها ابدی واهواء اللذات و هوسها لذتها سرمدی و آن نعیم جنان است که

فیها ما تشتهی الانفس و تلذ الاعین و رخاء الدعة و در کشادکی راحت و آسایش و منتهی الطمانینة و در

پایان استراحت و آرام کرفتن و آن سکون نفس است بلذت معارف حق تعالی و انس کرفتن بملاء اعلی و اطمینان از مزعجات

دنیا و تحف الکرامة و در تحفهای کرامت که موائد جنت و حصول قرب است بدان خطبه امیر المؤمنین صلوات الله علیه

واله موصوف ساخته است حضرت رسالت صلی الله علیه و اله به بیست و نه وصف که انجمع جهات رحمت است از حضرت

خ ومن کلام له علیه السلام ع ٧٥

وا ذکلام او بلاغت نظام است قاله لمروان بن الحکم بالبصرة که فرمود از برای مروان بن حکم در شهر بصره

قالوا راویان کویند که اخذ مروان بن الحکم اسیرا کرفتند مروان بن حکم را اسیر یوم الجمل در روز حرب جمل

فاستشفع الحسن والحسین علیهما السلام پس در خواست کرد با مام حسن و امام حسین علیهما السلام با نوجه که توجه فرمایند

الی امیر المؤمنین علیه السلام بسوی امیر المؤمنین ع فکلماه فیه پس سخن کفتند با آن خلاصه انام در خلاص

آن بی اخلاص فخلی سبیله تا واکذار د راه او را یعنی رها کند او را از اسیر و بند فقالا له پس کفتند آنحضرت را که

یبایعك یا امیر المؤمنین بیعت میکند با تو ای امیر مؤمنان مروان فقال پس آنحضرت فرمود که او لم یبایعنی ایا بیعت

نکرد با من بعد قتل عثمان بعد از کشته شدن عثمان لاحاجة لی فی بیعته هیچ حاجتی نیست مرا در بیعت کردن

او انها کف یهودیة بدرستیکه آن ملعون دست یهودیست یعنی دست پلید و دون او از برای اخذ بیعت حکم دست

یهودی دارد در غدر و خبث و حیله و همچنانکه شان یهودیان نقض عهد و شکستن بیعت است و نیز متصف باین صفت است

و چونکه غدر و نقض عهد اقبح رذایل است از آن جهت نسبت داده است او را با قبح عضو او و فرموده که لو بایعنی بیده

اکر بیعت کند با من بدست خود لغدر بسبته هر اینه غدر کند و بشکند آن عهد را بسبته بدبو خود یعنی بیعت آن ملعون حکم

باد کننده او را دارد در سرعت نقض بعد از آن در معرض استهانت آن ملعون در آمده تنبیه میفرماید بر چیزی که از او

حاصل شود در مستقبل و میکوید که الا ان له امرة بدان بدرستیکه مر او را باشد امارتی و حکومتی بغایت کوتاه

کلعقة الکلب انفه مانند لیسیدن سک بینی خود را و این ضرب المثل است از برای غایت کوتاهی و اشارت است بنا

و نجاست آن ملعون و ابو جعفر محمد بن حسن خازن در تاریخ خود آورده که ایام امارت مروان چهار ماه و ده روز بود وهو

بناه

بناه یبنیه از باب ضرب بمصدر آن
بنیا بفتح اول و بناء بکسر بر وزن
کتاب و بنیان بر وزن غفران آمده است
و بناء در همه موضع بر وزن
کتابست و بنی بفتح اول بمعنی ساختن
و بر آوردن خانه است و نجاری
شالد کویند و آن بفتح
خراب کردن است

ق

وخطبة ۱ ع

أَبُو الْأَكْبُشِ الْأَرْبَعَةِ واو پدر چهار و ثمین پسر تلبیکن بود که هریک در مکر و حیله و اضلال و ضلالت مثل ابلیس باشند
ومراد برؤسای اربعه پسران مروانند که آن عبد الملک است که خلیفه بود و عبد العزیز که والی مصر بود و بشر که والی عراق
بود و محمد که والی جزیره بود و ممکن است که اولاد عبد الملک بن مروان باشند که آن یزید است و سلیمان و ولید و
هشام وَسَتَلْقَى الْأُمَّةُ مِنْهُمْ وزود باشند که برسد این امت از جانب مروان وَمِنْ وُلْدِهِ و از جانب
پسران او يَوْماً أَحْمَرَ روزی سرخ که آن قتل است و انواع شدايد و فتنه و بلاها و احوال امت با بنی امیه مشهور و معروفست

خ وَمِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عو

و از کلام آن امام همام است عليه السلام که فرموده فِي بَيْعَةِ عُثْمَانَ در باب بیعت نمودن اصحاب شوری با عثمان بعد از انجام لَقَدْ
عَلِمْتُمْ هراینه دانسته اید شما أَنِّي أَحَقُّ بِهَا که بدرستی و تحقیق که من سزاوارترم بامر خلافت مِنْ غَيْرِي از کسی که
غیر من باشد بجهت فرموده رسول بامر حضرت سبحانه و اخالفه من فضائل ظاهری و باطنی وَوَاللَّهِ لَأُسْلِمَنَّ قسم بذات
خداوند که می سپارم که امر خلافت را و مناقشه و منازعه در آن بکار نیارم مَا سَلِمَتْ أُمُورُ الْمُسْلِمِينَ مادام
که سالمست باشد کارهای مسلمانان از فتنه و فساد و عناد پس از جهت انتظام دین ناچارم طلب خلافت باید کرد تا اگر ابا
کنند از حق من شما مواخذ باشند من و چون ابا نمودند تسلیم شما نمودم امر را وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا جَوْرٌ
و نباشد در خلافت ستمی إِلَّا عَلَيَّ خَاصَّةً مگر بر من تنها و این تسلیم امر خلافت شما الْتِمَاساً لِأَجْرِ ذَلِكَ
از جهت التماس است مر ثواب این را وَفَضْلِهِ و افزونی اجر را از حق سبحانه و تعالی وَزُهْداً و از جهت بی رغبتی
کردن فِيمَا تَنَافَسْتُمُوهُ در آنچه رغبت نمودید در آن شما مِنْ زُخْرُفِهِ وَزِبْرِجِهِ از زینت آن و نقش و نگار آن

خ وَمِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عز

و از جمله کلام آن عالی مقام است عليه الصلوة والسلام که فرموده لَمَّا بَلَغَهُ در حینی که رسید بوی اتِّهَامُ بَنِي
أُمَيَّةَ لَهُ متهم داشتن بنی امیه آنحضرت را بِالْمُشَارَكَةِ فِي دَمِ عُثْمَانَ بشریک شدن در خون عثمان أَوَلَمْ
يَنْهَ أُمَيَّةَ آیا باز نداشت بنی امیه را عِلْمُهَا بِي علم ایشان باطوار من عَنْ قَرْفِي از متهم داشتن مرا در این امر
أَوَمَا وَزَعَ الْجُهَّالَ آیا منع نکرد جاهلان را سَابِقَتِي سبقت من در ایمان عَنْ تُهَمَتِي از متهم ساختن
مرا در خون عثمان وَلَمَا وَعَظَهُمُ اللَّهُ بِهِ و هر آینه آنچه پند داد ایشان را حق تعالی بآن أَبْلَغُ مِنْ لِسَانِي بلیغ
تر است از زبان من مراد ازان آیه است که إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ و دیگر فرموده که وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئاً فَقَدِ احْتَمَلَ
بُهْتَاناً وَإِثْماً مُبِيناً یعنی هرکه کسب کند گناه صغیره یا کبیره را پس تهمت زند بآن گناه بی گناهی را پس بدرستیکه برداشت
دروغی را که بان متحیر و مبهوت می شوند بی گناهان و دیگر حامل شد گناهی ظاهر و هویدا أَنَا حَجِيجُ الْمَارِقِينَ
و من حجت آرنده ام بر بیرون روندگان از دین بیگمان مثل بیرون جستن تیر از کمان وَخَصِيمُ الْمُرْتَابِينَ و خصومت
کننده ام در شک کنندگان در اسلام و ایمان یعنی منافقان عَلَى كِتَابِ اللَّهِ تُعْرَضُ الْأَمْثَالُ امثال
بر کتاب خدا عرض کرده می شود شبهها و کارهای پوشیده بر مسلمانان مثل شبهه ایشان در صورت قتل عثمان و نسبت دادن
آن خون بمن و حال آنکه من در خانه خود نشسته بودم و از اینجا بر من نیامد پس اگر آیتی از کتاب الله دلالت کند بر آنکه قاتل
او منم پس شما را رسد که بآن حکم کنید و آنچه موافق باشد بحق من عمل نمائید وَبِمَا فِي الصُّدُورِ و بآنچه در سینه

از اعتقاد

اَکبُش
کَبش بفتح اول و سکون ثانی و شین معجمه سرکرده ایشانست و جمع آن اکبش بر وزن
ارجل و کباش بر وزن رجال و
اکباش بر وزن اشجار
می آید
ق

خ ۷۷

قرفی
قرف بفتح اول مصدر قرفت است
بمعنی عیب کردن و تهمت زدن است
و بمعنی دروغ گفتن است و قرفه بکسر اول
بر وزن فرقه بمعنی تهمت و گمان بد
بکسی بردنست و قرفه کسیست
که تهمت میزنی تو او را بچیزی
ق

از اعتقاد بان مدبحازی العباد جزا داده میشوند بندکان در این جهان و آن جهان

خ ومن خطبة له علیه السلام ع ۷۶

در این خطبه تعداد صفاتی میکند که هرکه متصف بآن شود بنجات یابد از نیران و مستحق جنان شود در آن جهان میفرماید که رحمت کناد خدا بر بنده که شنید حکمی را فوعی بشنود حکمی را پس درگوش گیرد و دعی الی رشاد و خوانده شود بچیزی که راه نمای باشد بطریق حق فدنا پس نزدیک آید باجابت ندا و اخذ بحجزة هادٍ و بگیرد کمرگاه راه نمائی را یعنی چنگ اعتصام زده بدامن او فنجا پس نجات یابد از مهالک نفس خویش است فساعر ایمه هدی راقب ربه مراقب باشد پروردگار خود را یعنی نگهدارنده فرمان او بوده و درجه کامل مراقبه مراعات قلب است از برای رقیب که آن حق سبحانه است کما قال جل ذکره ان الله کان علیکم رقیبا و استغراق قلب بمراعات جلال او و لازم آن استشعار خشیت و تعطیل جوارح از التفات نمودن بمناجات فضلا عن المحظورات وخاف ذنبه و بترسد از گناهان خود قدم خالصا پیش فرستد کرداری که پاکیزه باشد از شائبه ریا و سمعه وعمل صالحا و عمل کند عملی شایسته اکتسب مذخورا کسب کند از برای ذخیره خود و اجتنب محذورا و اجتناب نماید از آنچه از آن حذر باید از اعمال سیئه و افعال قبیحه ورمی غرضا بیندازد غرض را یعنی مقاصد از نظر اعتبار دور بعضی روایت غرض بعین مهمله واقع شده یعنی قطع نظر کند از متاع ماها یعنی دنیای غدار و احرز عوضا و جمع کند عوض متاع دنیا را اگر آن متاع حسی است بوسیله عمل صالح تا فائز و رستگار شود در روز شمار کابر هواه مکابره کند با مواد هوس خود و قمع شهوت و غضب نماید و کذب مناه و تکذیب و دفع آرزوهای خود را و در رسیدن با منیه و نمونه و آمال و امانی آن و بکوشد بخلاف آن جعل الصبر مطیة نجاته بگرداند شکیبائی را مطیه نجات یعنی سبب نجات خویش استعاره لفظ مطیه که شتر بارکش است از برای صبر باعتبار آنست که ملازمت نمودن بان سبب نجات است و التقوی عدة وفاته و سازد پرهیزکاری را عده و ذخیره در وقت مرگ خویش رکب الطریقة الغراء سوار شود بطریقت روشن و درخشنده که آن شریعت است و لزم المحجة البیضاء و ملازم شود راه روشن و مسلک طریقت اغتنم المهل غنیمت شمرد ایام مهلت خود را و بادر الاجل و شتابد بر نیکوکاری پیش از مدهمات و تزود من العمل و توشه بگیرد از کردار شایسته از برای راه آخرت تا بسبب این صفات مستحق ثواب جزیل و رحمت کبیر گردد

خ ومن کلام له علیه السلام ع ۷۷

در این کلام شکایت میکند از دست بنی امیه و تهدید و توعید مینماید ایشان را و میگویند که قائل که گفته است این کلام را حین منع سعید بن العاص حقه هنگامی که باز کرده بود و فرستاده بسوی آنحضرت سعید بن عاص شیئا من الفیء و هو والی المدینة من قبل عثمان در حالتیکه او حاکم مدینه بود از جانب عثمان بن عفان و منع کرد چیزی را از غنیمت دار الحرب ان بنی امیة لیفوقوننی بدرستیکه بنی امیه ستمکار میدهند اندک اندک تراث محمد میراث محمد را تفویقا اندک اندک دادنی مثل شیر دادن بچه شتر را اندک زمان در میان دو شیر ناقه مادام شود از برای دوشیدن و انکندار آن والله لئن بقیت لهم بحق خدا اگر باقی مانم از برای ایشان عنود لانفضنهم هر آینه بیفشانم ایشان را نفض اللحام افشاندن قصاب الوذام التربة

پاره جگر یا شکنبه خاک آلود شد و این استعاره است از برای دور کردن ایشان از مراحل خلافت و یروی الترائب
الوذمة و روایت کرده اند الترائب الوذمة بجای الوذام التربة و هو علی القلب و این بر قلب است چنانچه
مخفی نیست بر طبع سلیم و فهم مستقیم و سید رضی الله عنه میفرماید که قوله لیعقونی ای یعطونی من
المال قلیلا قلیلا یعنی قول آنحضرت لیعقونی یا بمعنی آنست که میدهند بمن مال را اندک اندک کفواق
الناقة مانند شیر دادن ناقه و هو الحلبة الواحدة من لبنها و فواق بضم فاء و شیر دادنست از شیر یکباره داده و قوله
شبه قلت فما تشبه الوذام جمع وذمة و وذام جمع وذمه است و هی الحزة من الکرش و آن پاره ایست
از شکنبه او الکبد یا جگر تقع فی التراب که افتاده باشد در خاک فتنفض پس افشانده شود از خاک و من
کلمات کان یدعو بها این از جمله کلمات آنحضرت است که میخواند بآن خدا را در مناجات اللهم اغفر لی
بار خدایا بیامرز از برای من ما انت اعلم به منی آنچیز را که تو دانا تری از من فان عدت پس اگر من باز
گردم بمعصیت فعد لی بالمغفرة پس تو باز گرد از برای من بآمرزیدن سیئات اللهم اغفر لی خدایا بیامرز برای
من ما وایت به من نفسی آنچه وعده کرده ام از نفس خود که بکنم آنرا از برای تو و لم تجد له وفاء عندی
و نیافتی مرا وفا کننده بآن نزد من اللهم اغفر لی بار خدایا بیامرز از برای من ما تقربت به الیک بلسانی آنچه تقرب
جسته ام بزبان بسوی تو از اعمال صالحه ثم خالفه قلبی پس مخالفت کرده آنرا دل من بقصد غیر آن از افعال شبیه مثل ریا
و سمعه اللهم اغفر لی بار خدایا بیامرز از برای من رمزات الالحاظ اشارتهای گوشه های چشم ببدیها مانند اشاره
کردن بغیر تا ظلم کند و بغیبت مومنی لب گشاید و سقطات الالفاظ و بیهودها گفتارها و شهوات الجنان
و آرزوهای دل و هفوات اللسان و لغزشهای زبان از حق بامر باطل مخفی نیست که آنحضرت معصوم بوده از جمیع معاصی
و لغزشها مقصد اینها بخاطر خطیر او خطور نکرده بلکه غرض از این دعا تعلیم کیفیت استغفار عباد است بانکه بر سبیل هضم
نفس و تواضع دعا با تضرع و تخشع و ادامه استغفار بر لسان مبارک جاری ساخته یا آنکه تنبیه باشد بر آنکه ترک اولی که از
امور مباحه باشد اگرچه در نسبت بمعصومان

خ و من کلام له علیه السلام ف

و این کلام از بلاغت نظام است قال لبعض اصحابه که فرموده است آنرا از برای بعضی از اصحاب خود یعنی
عفیف بن قیس که برادر اشعث بود و دعوی علم نجوم میکرد لما عزم علی المسیر الی الخوارج در وقتی که قصد نمود
در رفتن بسوی حرب خارجیان فقال له بعض اصحابه پس گفت مر آنحضرت را بعضی اصحاب او که آن عفیف است یا امیر
المؤمنین ای امیر مؤمنان و پیشوای متقیان ان سرت فی هذا الوقت اگر سیر کنی در این وقت خشیت ان لا تظفر بمرادک
میترسم که فیروزی نیابی بمراد خود من طریق علم النجوم از طریقه قاعده علم نجوم یعنی خشیه من از جهت علم نجوم است
چه در آن علم مییابم که این زمان اوضاع فلکی دلالت بر ضعف حال مسلمانان و ستاره ایشان در هبوط است پس بر
این خوف دارم از عدم ظفر تو فقال علیه السلام پس فرمود که ای عفیف اتزعم انک تهدی آیا گمان میبری که راه
مینمائی الی الساعة التی من سار فیها بساعتی که کسی سفر کند در آن صرف عنه السوء بگردد از وی بدی
و تخوف و میترسانی من الساعة التی من سار فیها از ساعتی که هر که سیر نماید در آن حاق به الضر
احاطه کند با و ضرر و نیابد ظفر فمن صدقک بهذا پس هر که تصدیق کند ترا بآن سخنان فقد کذب القرآن
پس بتحقیق که تکذیب نموده است بقرآن زیرا که او مصدق قول کسیست که دعوی علم میکند که در زمان مستقبل

الوذام
و ذمت الدلو از باب فرح یعنی بریده شد
دوال های دستهای دلو و ذمه بتحریک
روده ها و شکنبهاست و جمع آن وذام
بروزن رجالست
ق

تربه
و ترب بروزن فرح یعنی بسیار
شد خاک او و تراب بروزن کتاب
اصمعی از عیش و فراع گو سفندست و منه الحدیث
الودمة مثل فرحة یا اینکه تراب جمع
ترب بفتح اول مخفف ترب بروزن
کتف است یا صواب و ذام تربة است
یعنی روده ها و شکنبهای
خاک آلوده
ق

خ ۷۹

حاق
و حاق از باب ضرب یعنی دور
گرد و شامل شد
ق

واقع خواهد شد در وقت معین پس او مکذب این خبر باشد که فرموده تَدرِی نَفسٌ مَاذَا تَکسِبُ غَداً یعنی نمیداند هیچ نفسی که چه خواهد کرد فردا وَاستَغنَی عَنِ الاِستِعَانَةِ بِاللهِ یعنی بی نیاز شده است از کمک زیرا که خواستن یاری فِی نَیلِ المَحبُوبِ در رسیدن بامر محبوب یافتن مطلوب وَدَفعِ المَکرُوهِ و در دفع کردن مکروه و وجدان مرغوب وَیَنبَغِی فِی قَولِکَ و سزاوار است در گفتار تو لِلعَامِلِ بِاَمرِکَ مر کسی را که عمل کنند است بفرموده تو آن بود که اَن یُولِیَکَ الحَمدَ آنکه والی گرداند ترا بحمد یعنی ترا خدا وند حمد داند دُونَ رَبِّهِ نه پروردگار خود لِاَنَّکَ بِزَعمِکَ زیرا که تو بگمان خود انت هَدَیتَهُ راه نموده او را اِلَی السَّاعَةِ الَّتِی نَالَ فِیهَا النَّفعَ بساعتی که رسید در آن بمنفعت وَاَمِنَ الضُّرَّ و ایمن گشته از مضرت ثُمَّ اَقبَلَ عَلَی النَّاسِ بعد از آن توجه نموده بمردمان فَقَالَ پس فرمود که اَیُّهَا النَّاسُ ای مردمان اِیَّاکُم وَتَعَلُّمَ النُّجُومِ برحذر باشید از آموختن علم نجوم اِلَّا مَا یُهتَدَی بِهِ مگر آن قدری که مهتدی باشد یعنی بمقداری که راه یابید فِی بَرٍّ اَو بَحرٍ در بیابان یا در دریا چه او سبحانه این مقدار از نجوم تجویز کرده است در قرآن کریم خود که هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ النُّجُومَ لِتَهتَدُوا بِهَا فِی ظُلُمَاتِ البَرِّ وَالبَحرِ و بجای دیگر فرموده که وَلِتَعلَمُوا عَدَدَ السِّنِینَ وَالحِسَابَ بعد از آن بیان سبب نهی بلیغ برای ایشان از تعلم علم نجوم و میگوید که فَاِنَّهَا پس بدرستیکه معرفت علم نجوم تَدعُوا اِلَی الکَهَانَةِ داعی است بغیب گوئی بواسطه نجوم المُنَجِّمُ کَالکَاهِنِ منجم همچو کسی است که مخبر است از جن زیرا که مانند او خبر دهند بمعمورات خود از آینده از مستقبل وَالکَاهِنُ کَالسَّاحِرِ و کاهن همچو سحر کننده است وَالسَّاحِرُ کَالکَافِرِ و سحر کننده همچو کافر است وَالکَافِرُ فِی النَّارِ و کافر در آتش دوزخ است پس منجم در آتش دوزخ باشد بدانکه بعضی از نفوس که قوت دارند بر مطلع شدن از امور مستقبله و بر تصرفات عجیبه غریبه در این عالم اگر کامل و خیر باشند مجذوب از جانب الهی بود و اعمی سلوک بجانب او پس این نفوس انبیا و اولیاء اند که صاحب معجزات و کرامات اند و اگر ناقص و شریر اند مجذوب نشوند از جانب خدا بلکه طالب غیر او تعالی باشند و مقصود ایشان نه فضایل خالق و خصایل امور همچو تکهن و غیر آن پس این نفوس کهنه و سحره و اهل تنجیم اند و فرق میان کاهن و منجم آنست که کاهن مخبر مغیبات است از قوت نفسانیه خود بواسطه مصاحبت جن بخلاف منجم که او مخبر است بواسطه تغیرات اوضاع فلکیه و شبهه نیست که فساد اذهان خلقان و اغوای ایشان بکاهن بیشتر است بسبب یاری اعتقاد ایشان باو و فرق میان ساحر و کاهن آنست که ساحر قوت تاثیر دارد در آثاری که خارج از ذوات است و ان ضرر او و نفع خلق است چون تفریق بین الزوجین و غیر آن بخلاف کاهن و شر ساحر زیاده است از کاهن زیرا که فساد اذهان مردمان و زیادتی اعتقاد ایشان باو بیشتر است در انفعال ایشان باو از روی خوف و رغبت بیشتر است و کافر نهایت است در سحر با کثرت بعد او از رحمت او سبحانه در ضلال و فساد و اضلال و افساد مشترک باشد میان اصناف اربعه الا آنست که آن مقول بر تشکیک است در میان ایشان یعنی در بعضی شدید است از بعضی و در بعضی ضعیف زیرا که کافر قوی است از ساحر و ساحر اقوی است از کاهن و کاهن اقوی از منجم علی هذا حضرت ولایت پناه کاهن را ابتدا اصل گرفته و تشبیه منجم و ساحر را اصل دانسته پس تشبیه کاهن و کافر را اصل و تشبیه کاهن و کافر را در تشبیه ساحر و از این کلام ظاهر شد که وجه شبه در جمیع ایشان ضلالت و اضلال ایشان است چون حال منجم بر این منوال است از این جهت آنحضرت از قول عفیف اعراض نموده امر فرمود باصحاب که بِسِیرُوا عَلَی اسمِ اللهِ تَعَالَی وَعَونِهِ سیر کنید در سفر با خدای تعالی و ظفر و نصرت از او طلبید و دعا نمود که آنحضرت در همان ساعت متوجه خوارج شده بر ایشان مظفر و منصور گشت و در مصباح المتهجد مذکور است که از بعضی از ائمه ما صلوات الله

بر غم انف

زعم بضم کاف است در امر بمعنی درست و راست و دروغ و کذب است و این ضد است و بیشتر آنچه گفته میشود زعم در چیزی است که گمان در شک گرده میشود در او و ضد آن رز اهمعی از باب نصر است ق ۱۳۲م

الضر

ضر بفتح است و تشدید راء و بضم آن هم آمده ضد نفع است بالفتح مصدر و ضر بالضم اسم مصدر است و ضره یضره از باب نصر و ضربه و اضره و ضاره از باب مفاعله یعنی ضرر رساند او را ق

الکهانت

کهانت از باب منع و نصر و کرم کهانه نیز بر وزن صحابه یعنی حکم کرد از برای او بنا پدید پس او کاهن بر وزن کاهی و جمع آن کهنه بر وزن کفره و کهان بر وزن کفار می آید ق

خ ۸۰

علیهم بر تو و بیت صفویست که توکل علی الرحمن ان کنت مؤمنا یقینا ودعنی عن تخویف الطوالع فان الله قد قدر لله وقع فما لم یقدره فلیس بواقع یعنی توکل کن بر خدا وکار خود را با و باز گذار اگر هستی مؤمن یعنی بیقین و واگذار مرا از طالعها نحس یعنی صندکر بدکرانش مشو که پس آنچه حق سبحانه تقدیر کرده است البته واقع میشود وآنچه تقدیر آن نکرده البته نمیشود

خ ومن کلام له علیه السلام ۸۱

وان کلام را فرموده است علیه الصلوة والسلام بعد فراغه من حرب الجمل بعد از فارغ شدن فی ذم النساء در مذمت ونکوهش زنان چه در جنگ عایشه باعث شد و بسبب او جمعی کثیر کشته گشتند معاشر الناس ای گروه آدمیان بدانید که ان النساء نواقص الایمان بدرستیکه زنان ناقصانند در ایمان یعنی ایمان ایشان ضعیف است نواقص الحظوظ وناقصند در نصیبها یعنی نصیب ایشان کم است نواقص العقول نقص دارند در عقلها یعنی عقلهای ایشان زبونست فاما نقصان ایمانهن پس اما نقص ایمان ایشان فقعودهن پس نشستن ایشان یعنی دور شدن و باز داشتن ایشانست عن الصلوة والصیام ایام نماز روزه فی ایام حیضهن در روزهای حیض ایشان واما نقصان عقولهن واما نقصان عقلهای ایشان فشهادة امرأتین منهن پس گواهی دو زن از ایشان کشهادة الرجل الواحد همچو گواهی یک مرد است بواسطه بسیاری نسیان ایشان حیث قال عز اسمه فان لم یکونا رجلین فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء ان تضل احدیهما فتذکر احدیهما الاخری یعنی پس اگر دو گواه نباشند مردان یعنی اتفاق نیفتد که دو مرد گواه شوند پس یک مرد و دو زن گواه شوند از آنکسانیکه پسندیده باشید از گواهان تا چون فراموش کند یکی از آن دو زن چیزی را که بر آن گواه بوده بسبب غلبه رطوبت که در مزاج ایشان باعث نسیانست پس یاد دهد یکی از ایشان دیگری را واما نقصان حظوظهن واما ناقص بودن نصیبهای ایشان فمواریثهن علی الانصاف پس میراثهای ایشان بر نصفهاست من مواریث الرجال از میراثهای یعنی نصیب میراث ایشان نصف نصیب مردانست کما قال الله تعالی للذکر مثل حظ الانثیین یعنی مرد را مثل نصیب دو زنست در وارث چون زنان متصف باین صفت اند فاتقوا شرار النساء پس بترسید از بدترین زنان واز ایشان احتراز نمائید وکونوا من خیارهن علی حذر وباشید از ذوی تدبیر ایشان بر حذر ولا تطیعوهن فی المنکر وفرمان مبرید ایشان را در کارهای ناشایسته بواسطه تدبیرهای فاسد و میل نمایند بجانب تعدی وافراط بسبب عقول ضعیفه وفهمهای ناستقیمه لهذا حضرت رسالت پناه صلعم فرموده که شاوروهن وخالفوهن یعنی مشورت کنید با زنان وآنچه مخالف رای ایشان باشد عمل نمائید

خ ومن کلام له علیه السلام ۸۲

این از جمله کلام ان خلاصه انام است که بیان ترغیب فرموده مردمان را بورع وزهاده وشکر نعم حضرت عزت ایها الناس ای جماعت مردمان الزهادة قصر الامل زاهد بودن وترک دنیا کردن کوتاهی امید از لذتها والشکر عند النعم وشکر کردن نزد نعمتها والورع عن المحارم و پرهیزکاری از حرامها فان عزب ذلک عنکم پس اگر دور شود این امور از شما یعنی متعسر باشد شما را استجماع اینها فلا یغلب الحرام صبرکم پس باید که غالب نشود حرام بر صبر شما پس شکیبائی ورزید بر اجتناب نمودن

از نعمتها و مرنجانید و دمعاو مآثم ولا تفتنوا عند النعم و فراموش مکنید نزد نعمتها شکر کسی را که شکر گذار خود را زیاده است که اگر شکر بجا آورید زیاد شود نعمت ولا تفتنوا عند النعم و فراموش مکنید نزد نعمتها شکر گذار

خود از اوانست که اگر شنوا باشد شما را فضل طلبی شما از این دوام اخیر بود و نتوانید بهیچ جبر ان آن ونکنید و بیند بلکه همیشه

از آن در وصف دانش تعاظم خود برسانید فقد اعذر الله الیکم پس بتحقیق که اتمام کرد حق تعالی عذر را در میان شما بحجتهای مسفره

ظاهره یعنی بحجتهای روشن نمایان که پیغمبرانند و معجزات و کتب اعذار و العذر واضحه و کتابها که عذر از آن ظاهر و هویدا

خ ومن کلام له علیه السلام فی ذم الدنیا ٨٣

این از جمله کلام آنحضرتست که ایراد نموده فی صفة الدنیا در صفت دنیا و بی اعتباری آن ما اصف من دار

چه وصف کنم سرائی را اولها عناء که اول آن که زمان مکث است عناء و رنج است و آخرها فناء و آخر آن فنا و فوت

فی حلالها حساب و در حلال دنیا حسابست یعنی کسیکه متمتع شود از آنچه حلالست از امتعه دنیویه روز آخرت

حساب میباید داد و فی حرامها عقاب و در حرام دنیا عقابست یعنی کسیکه مرتکب حرام شود در دنیا مال او در

روز قیامت عقابست و مرجع او عذاب من استغنی فیها فتن هر که توانگر شد در او در فتنه افتاد و مبتلا

شد با نواع بلایا و کدورات که از متعلقات دنیا ناشی میگردد و من افتقر فیها حزن و هر که درویش شد در او

اندوهناک شد غمناک و من ساعاها فاتته و هر که بشتافت بدنیا و سعی نمود در تحصیل آن فوت شد سرمایه

او از و بفوت موت و من قعد عنها واتته و هر که متقاعد شد از آن و طلب حصول آن نکرد مساعدت نمود و مطاوعت

کرد او را و این اشارتست بحدیث که یا دنیا اخدمی من خدمنی و اتعبی من تبعک و من ابصر بها بصرته و هر که نگریست

دنیا را سبب هدایت و محل ابصار خود و نگریست با دیده اعتبار خود نمود با وراه راست و من ابصر الیها اعمته

و هر که نظر کرد بسوی دنیا و بزوائد آن کور ساخت از اینکه چشم بصیرت او را قال السید رضی الله عنه سید رضی الله

عنه میگوید که اذا تأمل المتأمل و هر که نیک نظر کند بدیده بصیرت قوله علیه السلام در قول آنحضرت علیه الصلوة و

التحیة که و من ابصر بها بصرته وجد با بدیخته در باطن آنکلام من المعنی العجیب و الغرض البعید از

مقصود غریب و عجیب ما لا تبلغ غایته بحیرتیکه وسیله نمیشود بنهایت آن و لا یدرک غوره و دریافته نمیشود

نهایت آن لاسیما اذا قرن الیه قوله خصوصا هرگاه که قرین شود با این کلام این قول او که و من ابصر الیها اعمته فانه

یعنی بدرستیکه متأمل یجد الفرق میباید فرق را بین ابصر بها و ابصر الیها میان لفظ ابصر بها و لفظ

ابصر الیها واضحا نیرا فرقی روشن و هویدا و عجیبا باهرا و عجیب و غریب و نمایان و پیدا

خ ومن خطبة له علیه السلام و هی من الخطب العجیبة ٨٤

و این خطبه از خطبهای عجیبه غریبه آنحضرتست و تسمی الغراء و نام نهاده شده است این خطبه بخطبه

غراء و چون او سبحانه منزه است از علو مکانی و طلب اعتبار علو و بلوا عتبار رتبست که او موجد هر شئ است و باعتبار

که لاحق او میشود قیاس بهر موجودی که از قوت و قدرت و صفات و میشود از این جهت نسبت داد علو را سبحانه را

بحول او و فرمود که الحمد لله الذی علا بحوله یعنی ستایش مر معبودی را که بلند است بقدرت

و قوت خود و چون قرب وی سبحانه امری معقولیست نه خیالی غفلان بحیثیتی که مشاهده میکنند از او صورت و طول

و فضل او را نسبت میفرماید که و دنا بطوله و نزدیکست بفضل او فاضت خود مانح کل غنیمة و فضل

خ ٨٣

عناء
عنی از باب فرح عناء ابر وزن سماء و تعنی از باب تفعل یعنی رنج دید و اعناء از باب افعال و عناه از باب تفعیل برنجانید و رنج رساند او را و عنیة بفتح اول بمعنی عناء بر وزن سماء و رنج است
ق

و اتته
ایتان بکسر آمدن اتی یأتی از باب ضرب و اتوته و یا قوه نعره و و اتی یواتی مواتاة از باب مفاعله بمعنی موافقه و مطاوعه است و واتت مفرد مؤنث مغایبت از فعل ماضی از باب مفاعله و اصل آن همزه بوده و تخفیف داده شده و بسیار شده تخفیف تا آنکه نزدیک اصل کلمه شده

عطا کنند هر غنیمت جسیم و نعمت متکثره و کاشف کل عظیمه و از اله کننده اهل بلا از نفس هر بلیه عظیمه شدید

در حمد ست احمده حمد میکنم و ستایش بجا میاورم او را علی عواطف کرمه بر مهربانیهای عطا او یعنی

بر آثار خیر او که میرسد به بندگان و نزدیک خلق و سوابغ نعمه و فراوانیهای نعمتهای او بجمیع خلقان و اومن

به اوّلاً بادیاً مصدر و بو حالیت و بادیا بمعنی ابتدا کننده یعنی ایمان میاورم باو سبحانه در حالتیکه اول باد

ابتدا کننده امر با ایمان یعنی اول چیزی که ابتدا میکنم بان ایمان آوردنست بخدا و میتواند بود که هردو حال باشند از

ضمیر مجرور و بادیا نا قص باشد بمعنی ظاهر یعنی ایمان میاورم بخدا در حالتیکه او سبحانه کلّا ولیست و مبتدا است در اعجاز

خود و ظهور دارد نزد عقل ایشان در جمیع آثار خود که انظهور مبدا ایمان آوردن و تصدیق نمودنست باو و

واستهدیه و طلب هدایت میکنم و راه راست میجویم از او قریباً هادیاً در اینحال که نزدیکست به بندگان بعلم خود

و راه نماینده است ایشان را یعنی مبدء هدایتست نزد طلب کردن از او واستعینه و طلب معونت میکنم و یاری میجویم

از او قاهراً قادراً در حالتیکه او غالب و توانا یعنی مبدا استعانتست واتوکل علیه و توکل میکنم بر او یعنی تفویض

امور مینمایم باو کافیاً ناصراً در حینیکه کفایت کننده مهماتست و یاری دهنده در حین توکل کردن بر او واشهد

و گواهی میدهم ان محمدا صلی الله علیه و آله انکه محمد صلی الله علیه و آله عبده ورسوله بنده برگزیده

او است و فرستاده او بجمیع خلقان ارسله فرستاده است و را برایشان لانفاذ امره برای روان کردن فرمان خود

وانهاء عذره و اعلام نمودن نصیحت خود از حجت و برهان وتقدیم نذره و پیش داشتن ترسانیدن

خود تا خلایق پیش از لقای آخرت تدارک نمایند بر سبیل او اوصیکم وصیت میکنم شما را ای بندگان

خدا بتقوی الله بپرهیزکاری خدا الذی ضرب لکم الامثال آنخدائیکه بیان کرد از برای شما مثلها و داستانها

از برای متنبه شدن شما از خواب غفلت و راه یافتن شما بسوی خیر و صلاح ووقت لکم الاجال

و تعیین فرموده از برای شما وقت اجلها را و نوشت بقلم قضا عمر شما را تا اجل معین والبسکم الریاش و پوشانید

شما را لباسهای فاخر وارفغ لکم المعاش و فراخ کرد از برای شما زندگانی دنیا را بطعام ظاهر

واحاط بکم الاحصاء واحاطه کرد بعمل شما شمردن یعنی رسید علم او بجمیع اعمال و همه را بعلم شامل

خود احصا نمود وارصد لکم الجزاء و آماده ساخت از برای شما جزای عمل شما را واثرکم

و برگزید شما را بالنعم السوابغ بنعمتهای تمام و فراوان والرفد الروافغ و عطایای بهم وارسنده وانذرکم

و بیم کرد شما را بالحجج البوالغ بحجتهای رسنده بر حد کمال فاحصاکم عددا پس شمرد شما را از روی

شمار و کمال علم او است باحاطه او بجمیع مردمان یعنی هیچکس از شما از دائره علم او خارج نیست ووظف لکم مددا

و اندازه کرد از برای شما مدت عمرها را فی قرار خبرة در جای ناکن [illegible] از برای آزمایش و دار عبرة و سرای عبرت

گرفتن یعنی دار دنیا که محل اختبار است و اعتبار انتم مختبرون فیها شما آزموده شدگانید در سرای فانی و محاسبون

علیها و حساب کرده شده هائید بر خیر و شر دنیا در دار بقا فان الدنیا رنق مشربها پس بدرستیکه دنیا

تیره است محل آب خوردن آن چه آن مکدر است بشوائب مصائب و ممزوج است بهموم و متاعب و غموم ردغ

مشرعها خلناک آلوده است محل آب خوردن آن باعتبار آنکه موارد دنیا و لذات و مشارع آن بر اقدام

استقامت و نظر توفیق مستقیم به طرف افراط و تفریط یونق منظرها خوش میآید در نظر غافلان نظرگاه آن و بوبق

مخبرها و هلاک میسازد محل آزمایش آن ترا لذات و زینتهای آن غرور غرور مالک فریبنده است نیست شونده

ناتج
منتجة از باب منع و ضرب بمعنی زاد و زاد و وصف آن ناتج بر وزن کاهل و اسم از ان منتجة بکسر اول و نتیجة بر وزن سفینة است
ق

ارفغ
بالغین المعجمة رفغ از باب کرم رفغ بعیش او اتسع و عیش رافغ ای واسع طیب
ق

والرفد
رفد بکسر اول بخشش و صله است و رفد از باب ضرب و رفد بفتح اول مصدر است
۱۲

خبرة
بکسر اول خبر بفتحتین بمعنی حکایت است و جمع آن اخبار و اخابیر جمع جمع است و خبر و خبرة بکسر و بضم در هر دو آمده
ق

رنق
بفتح اول و کسر ثانی و رنق الماء از باب نصر و فرح یعنی تیره شد که آب و مصدر آن رنق و رنق بحرکت پس آن آب کدر رنق بر وزن عدل و رنق بر وزن کتف است
ق

ردغ
بفتح اول و کسر ثانی و ردغه بحرکت و فتح اول آب و گل و گل تنک است سخت که از باران بهم میرسد و وصف آن ردغ بر وزن کتف است
ق

یونق
انق بحرکت بمعنی شادی است و سرور و شادمانی است از باب فرح و وصف آن انیق بر وزن امیر است
ق

یوبق
وبق از باب ضرب و فرح و وجل از باب حسب و ورث [illegible]

خ ۸۴

وَضَوافِلُ و روشنائیست فرو رونده وَظِلٍّ زائِلٍ و سایه ایست زوال پذیرنده وَسِنادٍ مائِلٍ تکیه گاهیست برو
میل نماینده حَتّی اِذا اَنِسَ نافِرُها تا بمرتبه که هرگاه انس گیرد کسی که نفرت کننده و دور ماندهٔ ان باشد بسبب
عمل خود وَاطْمَأَنَّ ناکِرُها و آرام گیرد کسی که ناشناسای ان باشد و ترک نمایندهٔ ان مدتی بصرت قَمَصَتْ
بِاَرْجُلِها بر جهد بپایهای خود و بیندازد او را بر زمین مذلت وَقَنَصَتْ بِاَحْبُلِها و شکار کند بدامهای خود او را
بحبالهٔ حیلهٔ خود و آورد بانواع مشقت و محنت وَاَقْصَدَتْ بِاَسْهُمِها و رساند باو تیرهای جگر دوز خود او هلاک
کند وَاَعْلَقَتِ الْمَرْءَ و بیاویزد مرد را اَوْهاقَ الْمَنِیَّةِ بکمندهای مرگ یعنی بیندازد او را در اسقام و مهلکات که اسباب
مرگ اند قائِدَةً لَهُ در حالتیکه کشنده باشد او را اِلی ضَنْکِ الْمَضْجَعِ بتنگی و فشار خوابگاه که آن قبر است وَوَحْشَةِ
الْمَرْجِعِ و وحشت بسوی بازگشتگاه خود و مخطرات وَمُعایَنَةِ الْمَحَلِّ و بمشاهده کردن جای مجازات وَثَوابِ الْعَمَلِ و
پاداش کردار وَکَذلِکَ الْخَلَفُ و همچنین است حال پس ماندها بِعَقَبِ السَّلَفِ که میاید در عقب پیش امدها حاصل
نماینده لا تُقْلِعُ الْمَنِیَّةُ اخْتِراماً باز نمیایستد مرگ از بریدن و بیخ کندن وَلا یَرْعَوِی الْباقُونَ اجْتِراماً و نیز باز
میشوند باقی ماندگان از گناه کردن یَحْتَذُونَ مِثالاً اقتدا میکنند بر مثال گذشتگان و مشغول میشوند
بکارهای ایشان وَیَمْضُونَ اَرْسالاً و میگذرند گروهی در پی گروهی اِلی غایَةِ الْاِنْتِهاءِ تا بغایت که منتهی شدن است و
وَصَیُّورِ الْفَناءِ و عاقبت فنا و نیستی حَتّی اِذا تَصَرَّمَتِ الْاُمُورُ تا آنکه چون بریده شوند کارها وَتَقَضَّتِ
الدُّهُورُ و بسر آید روزگارها وَاَزِفَ النُّشُورُ و نزدیک شود زنده شدن و پراکنده شدن مردمان اَخْرَجَهُمُ اللهُ
بیرون آورد ایشان را حق تعالی مِنْ ضَرائِحِ الْقُبُورِ از میانهای قبرها وَاَوْکارِ الطُّیُورِ و از آشیانهای مرغها و
اَوْجِرَةِ السِّباعِ و مواضع درندها وَمَطارِحِ الْمَهالِکِ و محلهای افتادن و هلاکت شدن سِراعاً اِلی اَمْرِهِ
در حالتیکه شتابان باشند بسوی امر فرمان کردگار مُهْطِعِینَ اِلی مَعادِهِ و رو آورندگان بسرعت بمعاد کردگار
رَعِیلاً جمع شوندگان صُمُوتاً خاموش شدگان قِیاماً ایستادگان صُفُوفاً در صف بستگان مخفی نماند
که این فقرات صریح الدلالة اند بر اثبات معاد جسمانی و لواحق ان و اشارتست بجمع شدن اجزای بدن و تألیف ان
بعد از تشتت و تفرق ان و رد است بر مذهب بعضی که منکر اند از حکماء فلاسفه و غیر ایشان و نیز رد صنف
حشر و نشر میفرماید که یَنْفُذُهُمُ الْبَصَرُ نفوذ میکند در ایشان بصر و میبیند حق جل شأنه ایشان را از نظر وَیُسْمِعُهُمُ
الدّاعِی و میشنواند با ایشان خوانندگان خود را عَلَیْهِمْ لَبُوسُ الْاِسْتِکانَةِ بر ایشان باشد لباس فروتنی
وَضَرَعُ الْاِسْتِسْلامِ وَالذِّلَّةِ و شکستگی و خواری قَدْ ضَلَّتِ الْحِیَلُ بتحقیق که گم شده باشد
حیلهها و تدبیرها وَانْقَطَعَ الْاَمَلُ و بریده گشته باشد امید وَهَوَتِ الْاَفْئِدَةُ و افتاده باشد
دلها در حضیض مذلت کاظِمَةً در حالتیکه ساکن باشند از ترس عذاب و عقوبت وَخَشَعَتِ الْاَصْواتُ
و ترسان و لرزان باشند آوازها مُهَیْنِمَةً در حالتیکه نهان باشند بجهت غلبهٔ ترس و هیبت وَاَلْجَمَ الْعَرَقُ
در رسیده باشد عرق بموضع لجام یعنی دهان وَعَظُمَ الشَّفَقُ و بزرگ باشد ترس از عقوبت گناهان وَحَفَّ
الْقُلُوبُ و مضطرب شده باشد و متزلزل گشته دلها از بیم دل وَاُرْعِدَتِ الْاَسْماعُ و بلرزه در آمده باشد گوشهای
ایشان لِزَبْرَةِ الدّاعِی از جهت زجر خواندن خوانندهٔ ایشان اِلی فَصْلِ الْخِطابِ بسوی خطابی که جدا کننده باشد
میان حق و باطل وَمُقایَضَةِ الْجَزاءِ و بعوض دادن جزا با نچه کرده باشند از خیر و شر در دنیا وَنَکالِ
الْعِقابِ و ممنوع گردانیدن عقوبت عذاب وَنَوالِ الثَّوابِ و عطا کردن اصناف ثواب عِبادٌ مَخْلُوقُونَ اقْتِداراً

غُرُور
غروره بالضم ای خدعه و اطمعه بالباطل والخدعه الغرور بالفتح
درّه

سِناد
بالکسر ما یستند الیه انس من باب ضرب و طمأنت من بابی ضرب و نصر و قنصت من باب ضرب
درّه

وَاَحْبُلِها
کارجلها جمع الحبل و اسهم کذلک و اعلقت العین المهملة من باب تعب والاوهاق جمع الوهق بفتحتین و هو الحبل یعقب
تقلع ۱۲
والعقب بمعنی العقب
۱۲

اِخْتِراماً
بالخاء المعجمة هو الافتعال من اخترمته المنیة ای اخترمته و اعوی عن القبیح ای ارتدع و اجتراماً بالجیم المعجمة اجترم الرجل اذا اذنب
وارسال کافعال جمع رَسَل بفتحتین و هو القطع من الغنم تتبع بعضها بعضاً

خ ۸۴

وَصَیُّور
کقیوم هو المآل والعاقبة والاوکار کافعال الاعشاش والاوجرة کامثلة جمع وجار ککتاب و هو جحر الضبع
درّه

واللبوس
کصبور اللباس والضرع بفتحتین الخضوع والاستسلام زبرة الدعوة زبره کان زجره و نهره والمقایضة بالباء الموحدة و هی المفاعلة من القبض والمقایضة بالیاء المثناة المعاوضة
الباوله
درّه

مقایضة
نهر

ایشان بلکه بندهٔ آفریده شده اند بی توانائی یعنی بقدرت فاعل مختار ومربوبون اقتداراً و پرورده شد
از روی حکمت وحرمت اختیار ومقبوضون اختضاراً و قبض کرده شده در وقت اختضار که هنگام رحلت است
بدار القرار ومضمنون اجداثاً و نهاده شده اند در درون قبور وکائنون رفاتاً و گردیده اند
ریزه ریزه چون هبا منثور ومبعوثون افراداً و برانگیخته شده اند تنها بی اهل و مال ومدینون جزاءً
وجزا داده شده اند جزا دادنی بحسب اعمال وممیزون حساباً و جدا کرده شده اند یعنی حساب کرده شده اند حساب کردنی که
فریق فی الجنة وفریق فی السعیر قد امهلوا فی طلب المخرج بتحقیق که در دنیا واگذاشته شده اند در طلب بیرون
آمدن از ظلمات جهل وورطات معاصی بانوار حق و هدایت وهدوا سبیل المنهج وراه نموده شده اند بسوی راه
راست وعمّروا مهل المستعتب و مهلت داده شده اند در زندگانی همچو مهلت دادن کسی که طلب کننده باشد خوشنودی
از حضرت عزت بتوبه وانابت و طاعت و عبادت وکشفت عنهم و زایل کرده شده است از ایشان سدف الریب
تاریکیهای شک وگمان بحجت و برهان وخلّوا لمضمار الجیاد و واگذاشته شده اند در دنیا از برای ریاضت
فرمودن بنفوس سرکش بواسطه حمل کردن ایشان باسباب تقوی و اثقال طاعت چون ریاضت فرمودن ولاغر کردن
میان اسپهای نیک رو از برای دوانیدن در میدان اسب بقرینه مستعار باشد لفظ مضمار از برای ریاضت و ذکر جیاد از برای
مضمار استعاره ترشیحیه است وروِیّة الارتیاد و از برای اندیشه نمودن در جستجوی اعمال صالحه وافعال حسنه
واناة المقتبس المرتاد و از برای تأنی نمودن فرا گیرنده نور الهی بتحصیل سعادات و جوینده آن بکسب کمالات فی
مدّة الاجل در مدت زندگانی این جهان ومضطرب المهل و اضطراب بلکه در محل مهلت و منزل شدن
ایشان بجمع کردن اسباب آنجهان این فصل در تنبیه مردمانست بر اوصاف ایشان که منافی اغراضی است که مخلوق
شده اند از برای آن فیالها امثالاً صائبة پس بقوم تعجب کنید از این پندها از روی داستانهای رسنده بر حد
فائده کثیر ومواعظ شافیة و از روی نصایح شفا دهنده از امراض جهل و اخلاق فاسده لو صادفت قلوباً
زاکیة اگر واخورد بدلهای پاکیزه از کدورات تعلقات دنیویه واسماعاً واعیة وبگوشهای نصیحت نگاه
دارنده وآراءً عازمة و با اندیشهای عزم کننده بسبب علو همت خود در توجه نمودن بسعادات و کمالات اخرویه
والباباً حازمة و بعقلها جزم شونده و ثابت استوار در آنچه باشد مضی بر وی کار فاتقوا الله پس بپرهیزید
و بترسید از خدا تقیة من سمع فخشع همچو پرهیز کسی که شنید پند را پس فروتنی نمود خداوند را واقترف
فاعترف و کسب گناه کرد پس روی باعتراف آورد وبتوبه وانابت اشتغال نمود ووجل فعمل و ترسید پس عمل
شایسته کرد وحاذر فبادر و حذر کرد از عقوبتها پس سبقت نمود و شتافت بتوبه کردن از معصیت
وایقن فاحسن و یقین کرد بروز قیامت پس نیکوکار شد بعمل طاعات وعُبِّر فاعتبر و پند یافت پس پند
پذیرفت شناخت وحذّر فازدجر ترسانیده شد از گناه پس منزجر شد از خوف الله واجاب فاناب و اجابت
نمود دعوت را پس باز گردید بزبان عذرخواه از امور شیطنت بامتثال امر حضرت عزت وراجع فتاب
و باز گشت نمود پس توبه کرد از معصیت واقتدی فاحتذی و اقتدا کرد به پیغمبران و امامان پس تابع
امور ایشان شد وأُری فرأی و نموده شد بوی دین مبین پس دید بصر و یقین فاسرع طالباً
پس شتافت در حالتی که جوینده حق بود ونجی و رستگار شد از تعلقات دنیویه و ظلمات جهالت هارباً
در حالتی که گریزان بود از ورطات مهلکه فافاد ذخیرة پس فائده کرفت ذخیره از برای روز جزا

واطاب

المرقات
لغراب الحطام و ما ینشر من ... شی
وحمزة الصیغة المجهول باب التفعیل
والمهل بالفتح والسکون وبالتحریک
فی فتحه لفصیح علی المصدر درهم

والمستعتب
اما مصدر بمعنی الاسترضاء
او الصیغة الفاعل
درهم

مهل المستعتب

سدف
کسرة جمع سدفة هی الظلمة
درهم

خ ۸۲۴

واناة
کقناة اسم من تانی فیالها
واللام للتعجب وامثالا
مواعظ منصوب علی التمیز
درهم

واقترف الذنب
ای اکتسبه احتذی [illegible] الامتثال
قولهم حذا حذوه
درهم

واطاب سترها و خوش کردانید درون خود را از برای سلوک عقبی و عمر معادها و عمارت کرد با کثرت
بهر نیکوئی و تقوی واستظهر زادها و پشت قوی کرد بتوشه برداشتن لیوم رحیله برای روز رحلت یعنی
سفر آخرت و وجه سبیله و برای وجه راه خود و حال حاجته و حال احتیاج خود و موطن فاقته و موضع
درویشی خود وقدم امامه و فرستاد پیش از خود توشه طاعات و عبادات را لدار مقامه از برای سرای
دائمی و مکان اصلی خود فاتقوا الله عباد الله پس بپرهیزید از خدا ای بندگان خدا جهة ما خلقکم
له یا عباد جهة آنچه آفرید شما را از برای آن که آن معرفت و عبادتست یعنی تقوی خود را مقارن دارید بهمه
جهت غیر بجهت ریا و سمعه و نصب جهت بر نزع خافض است و احتمال دارد که مفعول به فعل مقدر باشد یعنی اقصدوا
بتقوی بکم جهة ما خلقکم واحذروا منه یعنی قصد کنید بمقارنه تقوی خود جهت عبادت و او بترسید از او
کنه ما حذرکم من نفسه بنهایت آنچه ترسانید شما را از نفس خود حیث قال و یحذرکم الله
نفسه واستحقوا منه و استحقاق پیدا کنید از و ما اعد لکم آنچیزی را که مهیا ساخته است برای شما
بالتنجز بطلب حاجت و روا کردن لصدق میعاده برراستی وعده او والحذر من هول معاده و بحذر
نمودن از هول معاد او مدار این فصل بر فصل موعظه و تذکیر آنحضرت و ترغیب نمودن است بر تقوی و طاعت

خ منها فه

بعضی دیگر از این خطبه در بیان خلق بدانست و آنچه متعلق است بان از منافع دنیویه و اخرویه و تنبیه کردنست بر عظیم
بر نعم او سبحانه و حکمت بالغه او و آن اینست که جعل لکم اسماعا گردانید حق سبحانه از برای شما گوشها را لتعی ما
عناها تا نگاه دارند آنچه بکار آید ایشان را و حضر و لیکه باشد از امور دین و دنیا و ابصارا و آفرید چشمها را لتجلو عن
عشاها از برای آنکه روشن شوند بنور معرفت از شب کوری که حاصل شده باشد از تیرگی جهالت و نظر کنند بنظر
اعتبار در آثار پروردگار بدانکه فائده لفظ عن آنست که جلا متضمن معنی تجلو است که از عشا است و تجلو عنه بصیرت قوت
پس این ترکیب از باب قلب باشد و معنی این تقدیر باشد که لتجلو عن نورها عشاها تا روشن شود از نور بصر کوری آن
واشلاء و پیدا کرد جسدها را جامعة لاعضائها که فراهم آورنده اند اعضای خود را ملائمة لاحنائها
موافق اند با طراف و جوانب متناسبه خود فی ترکیب صورها در ترکیب صورتهای آن و مدد عمرها و در مدتهای
عمران ها بابدان قائمة بارفاقها بدنهائی که قائمند بارفاق خود بمنافع خود و قلوب رائدة و دلها بعینیه عقلها که طلب کننده اند
لارزاقها مر رزقهای خود را فی مجللات نعمه در بزرگ گرداننده و بسیار سازنده نعمتهای او و بندهای
تام و موجبات منته و در عملهائی که واجب کرده اند شکر و نعمتهای او و بندهای صالح و حواجز عافیته و در موانع عافیت
او از مضرات یعنی در دافعهائی که منع کنند انواع آفات را مثل اصناف محن وقدر لکم اعمارا و اندازه کرد از برای شما عمرها
سترها عنکم که پوشانید اجال آن عمرها را از شما تا باطل نشود نظام دنیا و خلف لکم عبرا و وا پس انداخت از برای
شما عبرتها تا بدیده عبرت نظر کنید و نگرید من آثار الماضین قبلکم و از اثرهای گذشتگان پیش از شما من
مستمتع خلاقهم از نجاح بهره خود و فایده یافتن از نصیب خوششان که ان دنیا است و مستفسح خناقهم
و از جای فراخی ریسمان ایشان که از برای خنق و گلو گرفتن ایشان معد و مهیا است استعاره بوده لفظ
مستفسح را از برای مدت حیوة دنیا و خناق را از برای اجل یعنی از برای مدت حیوة ایشان تا انقضای ان ارهقتهم المنایا

بشتابانید

عناها
عناه الامر یعنیه از باب ضرب العنوه از باب نصر مصدران عنا به بروزن کتابه و صحابه یعنی آهنک و قصد کرد کار را
ق

عشا
بروزن علی و بلی در شب و در روز یا عشا کوری است و عشی از باب فرح و نصر مصدر آن عشا بروزن عصا میاید
ق

واشلاء
شلو بکسر یعنی اندام و تن است از هر چیزی مثل شلع بروزن علو و شلو اهر پوست کنده شده است که خورده شده از و چیزی و باقی مانده است از او بقیه و باز مانده و جمع آن اشلاء میاید و شلا از باب نصر یعنی رفت
ق

خ ۸۵

موجبات فد

تلبیته فد

لاحنائها
جمع حنو بکسر یعنی امتی و آن هر چیزی است که در و کج شده است از تن و بدن مثل استخوان ابرو و استخوانی که دندان رو بیند است در او و استخوانهای پهلو و حنو بکسر اقتی یعنی جانب و سوی است و جمع آن احناء بروزن اشجار میاید
ق

قد
بارفاقها

ایشانرا باشند ایشانرا مانا یعنی مرکبها دون الآمال یعنی رسیدند بایشان آرزوها وشذّبهم عنها وسترف ساخت ایشانرا
از آرزوها تخرّم الآجال یعنی بریدن اجلها لم یمهّدوا یعنی آماده نکردند وتهیا نساختند عملهای نیک را فی سلامة
الابدان یعنی در سلامتی بدنها ولم یعتبروا فی اُنُف الاوان یعنی عبرت نگرفتند در اول زمان وجوانی که تا وقت عمل
شایسته باشد واوان شناخت بکسی که منتظر نهایت شباب باشد تا در زمان فرصت بعمل صالح مشغول شود از این
جهت مضطر باید که فهل ینتظر یعنی پس انتظار نمیکشند اهل بضاضة الشباب اهل قوت واصلاء جوانی الّا
حوانی الهرم مگر دو تا شدنهای پیری وناتوانی واهل غضارة الصحة ومنتظر نیستند اهل نیکوئی وخوشی
صحت وتندرستی الّا نوازل السقم مگر فرود آمدن بیماری واهل مدة البقاء وانتظار نمیکشند اهل مدت بقا
الّا آونة الفناء مگر وقتهای فنا یعنی مع قرب الزیال با وجود نزدیکی مفارقت وازوف الانتقال
وقرب نقل نمودن از دنیا بآخرت وعلز القلق ولرزه اضطراب والم المضض ودرد سوزش وغصص الجرض
وبسیار بگلو ماندن آب دهان از اندوه ومحنت فراوان وتلفّت الاستغاثة ونگریستن برای فریاد
خواستن بنصرة الحفدة والاقرباء بیاری دادن اعوان وخویشان والاعزّة والقرناء وعزیزان وهمسران
فهل دفعت الاقارب پس آیا دفع کردند خویشان این بلاها را او نفعت النواحب یا فایده داد گریه
کنندگان باواز بلند وقد غودر در حالتیکه ترک کرده شد فی محلّة الاموات رهینا در محله مردگان در
گرو افتاده بگناه وفی ضیق المضجع وحیدا ودر تنگی خوابگاه بی غمخوار وهمراه قد هتکت الهوامّ جلدته
بتحقیق که دریدند گزندگان پوست تن او را وابلت النواهک جدّته وکهنه ساخت لاغر کنندگان وکهنه سازندگان
بدن او را وعفت العواصف آثاره ومحو کنند بادهای سخت جهنده آثار علامات او را ومحا الحدثان معالمه
ونیست گردانند حادثهای دوران جای نشان وذکر اثر او را از ذهن خبر وصارت الاجساد شحبة وبگردید جسدها
متغیر وهلاک بعد بضّتها پس از تازگی بدنها والعظام نخرة واستخوانها پوسیده وریزیده بعد قوّتها
پس از توانائی آنها والارواح مرتهنة وروحها گرو کرده شده بثقل اعبائها ببار گران گناهان خود موقنة
بغیب انبائها در حالتیکه یقین کننده باشند باخبار غائبه خود یعنی بخبرهای آنها واحوال آنکه غایب اند از نظر
مردمان ودر این سرا وبآن اشارتست بعذاب وعقاب لا تستزاد من صالح عملها افزون خواسته نشوند از عمل شایسته
خودشان یعنی از ایشان طلب نکنند زیاده کردن عمل صالح را در آن جهان ولا تستعتب من سیّء زللها
وخوشنودی خواسته نشوند از بدی خطاء خودشان یعنی ایشانرا نگویند که عذرخواهی کنید تا از شما خوشنود شوند
کقوله تعالی وان یستعتبوا فما هم من المعتبین اولستم ابناء القوم والآباء آیا نیستید پسران قوم خود
وپدران ایشان واخوانهم والاقرباء وبرادران قوم خود وخویشان ایشان تحتذون امثلتهم اندازه
میگیرید بر مثلهای آن گذشتگان یعنی اقتدا میکنید در جمیع امور بایشان وترکبون قدّتهم وسوار میشوید
بر طریقه ایشان در اقوال وافعال وتطئون جادّتهم وگام مینهید در میان راه ایشان بهمه حال فالقلوب
قاسیة عن حظّها پس دلها سختند از قبول کردن بهره سودمند خود لاهیة عن رشدها غافلند از طلب هدایت
خود سالکة فی غیر مضمارها سلوک کننده اند در غیر میدان یعنی منفعت خود که آن میدان با وسعت شریعت است
کأنّ المعنیّ سواها گویا خواسته شده بنصایح غیر آن دلها است وکأنّ الرشد فی احراز دنیاها
وگویا که راه راست در گرد آوردن متاع دنیا است حال آنکه در نهایت مذمت است در نظر دانا بعد از

تخرّم
مصدر باب تفعّل از خرم الخرزة
یخرمها از باب ضرب یعنی شکافت او را
وباز کرد ووزرا مثل خرم فتخرّم
یعنی پس شکافته شد
ق

انف
بفتح الف از هر چیز اول است
ق

غضارة
غضر بالمال کفرح یعنی فراخ حال گشت
وغضرة ته غضرا یعنی فراخ حال
وغنی گردانید او را العیدان شکسته شد مستی وعصار
سر وزن سحاب نعمت وفراخی وارزانی است
ق

حوانی
جمع حانیة وهی التی تحنی ظهر
الشیخ وتکبّه ذرنگ

آونة
جمع اوان کازمنة جمع
زمان دره

ازوف
ازف الترحّل از باب فرح یعنی نزدیک شد
کوچ کردن ومصدر آن ازف ...
وازوف بر وزن سرور است
ق

علز
بدو فتحه بی آرام وسبک شدن است
از باب فرح
ق

المضیض
بفتحتین وجمع المصیبة وغصوص الصدر
جمع غصّة والجرض بفتحتین مصدر
بالجیم المعجمة جرضنا از غصّ ...
والجدة بکسر الجیم جدّ الثوب جدّة
اذا صار جدیدا
دره

والحدثان
بکسر اللام والسکان النوائب والنوازل
وبالتحریک دره

تخویف میفرماید مردمان را از اهوال صراط و ترغیب مینماید ایشان را بر تقوی و میگوید و اعلموا و بدانید ای مردمان
ان مجازکم علی الصراط آنکه محل گذشتن شما بر پل صراط است و از امام حسن عسکری منقولست که
صراط دو است یکی صراط دنیوی که عدم تقصیر است در عبادات و ثابت بودن بر استقامت و میل نکردن بسوی
دنیا و توجه نمودن بحضرت مولی و دوم صراط اخروی هر که بر صراط دنیا مستقیم شد بطریقی که عقیده
صحیح دارد و عمل پسندیده بر صراط اخرت ایمن از عذاب جحیم است پس ابنا فلان زمانه متنبه شوید و بر صراط
مستقیم شریعت ثابت قدم باشید که عبور شما بر پل صراط است و مزالق دحضه بر مواضع لغزیدن قدمها
بران و اهاویل زلله و بر خوفهای لغزیدن ان و تارات اهواله و بر تکرار هولها و ترسهای آن مرة بعد اخری
فاتقوا الله پس بترسید از خدا تقیة ذی لب همچو ترسیدن صاحب عقل شغل التفکر قلبه که مشغول
ساخته باشد اندیشه اخرت دل او را از خیالات فاسده و انصب الخوف بدنه و در رنج انداخته باشد ترسیدن
از حضرت بدن او را در کسب اعمال صالحه و اسهر التهجد و بیدار کرده باشد عبادات شب غرار نومه اندک خواب
او را یعنی نگذاشته باشد از برای او هیچ خواب را و اظما الرجاء و تشنه ساخته باشد امیدواری ثواب غایب کرده
هواجر یومه روزه داشتن نیم روزهای غایب گرمی را این کنایت است از کثرت صوم در اشد اوقات حرارت و
مخفی نیست که لفظ هواجر که مفعول به است اقا متظرفست در مقام مظروف در این تقدیر است که الصوم فی الایام
الهواجر و ظلف الزهد و منع کرده ترک دنیا شهواته مشتهیات و ارزوهای او را و اوجف الذکر بلسانه
و سبقت نموده شتافته ذکر الهی بزبان او و قدم الخوف لامانه و پیش داشته ترس خدا را از برای امان خواستن از
عقوبت گناه و تنکب المخالج و یکسو شده از اندیشه هائی که باز دارد او را عن وضح السبیل از راه روشن
هدایت ظفر و سلک اقصد المسالک و سلوک کرده از راههائی که او لایند بقصد کردن الی النهج المطلوب
بسوی راه راستی که مطلوبست یعنی راهی که سلوک کردن در آن نزدیک تر بمنهج مطلوب توان رسید که آن ثواب فرعو
و لم تفتله و باز نداشته او را فاتلات الغرور باز گردانندهای غرور و فریب یعنی منفعت دنیویه که باز دارنده
باشد از رسیدن بمنزل صواب و لم تعم علیه و پوشیده نشده بر او مشتبهات الامور شبهها کار دنیا یعنی جاهل
نشده از امر حق بواسطه شبهات ظافرا بفرحة البشری در حالتی که فیروز است بشادی بشارت دادن فرشتگان
او را ببهشت کقوله تعالی بشریکم الیوم جنات تجری من تحتها الانهار و راحة النعمی و اسایش از متاع
دنیویه بنعمتهای اخرویه فی انعم نومه در آسوده ترین خواب او و آمن یومه و ایمن ترین روز ثواب او و اطلاق
لفظ نوم بر راحت جنت اطلاق اسم ملزوم است بر لازم او و قد عبر معبر العاجلة بتحقیق که گذشته از گذرگاه
دنیا حمیدا در حالتی که ستوده شده است در افعال و اعمال و قدم زاد الاجلة و پیش فرستاده توشه
برای اخرت سعیدا در حالتی که شاد است و نیکبخت است و بادر من وجل و شتافته بعمل نیکو از ترس کردگار
و اکمش فی مهل و سرعت ورزیده بکردار شایسته در زمان مهلت دنیا و رغب فی طلب و رغبت
نموده در طلب رضای پروردگار و ذهب عن هرب و برسیده از معاصی از جهت گریختن از خوف الهی و
راقب فی یومه و چشم داشته در روز دنیا خود غده فردای اخرت خود را و نظر قدما امامه
و نظر انداخته پیش از رفتن باخرت در آنچه مبا بد و پیش او از اهوال الاخرت یعنی اصلا التفات نکرده در غیر
رضای خدا فکفی بالجنة پس بس است بهشت نوالا و ثوابا از روی ثواب و نعمتها و کفی بالنار

و کافیست

المزالق
جمع مزلق و هو الموضع الذی تزل فیه القدم ره

و الدحض
دحض برجله از باب منع دحضا بفتح اول و سکون ثانی دحضت رجله یعنی لغزید پای او ق

غرار
بالغین المعجمه بروزن کتاب بمعنی قلیل از نوم و غر از باب نصر مصدر آن غر بفتح و غرور بروزن سرور است ق

لامانه
الذکر ۲ ر

خ ۸۵

وضح
بتحریک بمعنی راه روشن است از باب وعد ره

انعم
کافضل ای فی اطیب راحة ره

النعمی
کبشری النعمة ره

وكانت آتش دوزخ عقاباً ووبالاً از روی عقوبت وشدت مصیبت وكفى بالله وبس است خدا منتقماً
ونصيراً انتقام كشنده ظالم ویاری دهنده صالح وكفى بالكتاب وكافیست كتاب خدا حجيجاً وخصيماً حجت
آورنده وخصومت كننده اوصيكم بتقوى الله وصیت میكنم شما را بپرهیزكاری وترسكاری از خدا الذى اعذر آنخدائی
كه اظهار عذر كرد وظاهر ساخت پاداش عمل را بما انذر بآنچه بیم كرد خلق را بدان از انواع عقوبتها واحتج بما
نهج وحجت آورد بر ایشان بآنچه روشن كرد از دلایل وبینات وحذركم عدواً وترسانید شما را از دشمنی
كه نفذ فى الصدور ودر رفت در سینها خفياً در حالتیكه پنهان است از نظر ونفث فى الآذان ودمید در
گوشها كلمات مضله را نجياً در آنحال كه راز گوینده است بسبب كمانبستن او وسوسه شیطان در قلوب بندگان بصور
الفاظ وعبارات فاضل پس گمراه كرد مطیع خود را واردى وبهلاكت انداخت او را ووعد فمنى ووعده داد پس
آرزومند كرد اینان او را بامیدها وزين وبیاراست در نظر او سيئات الجرائم بدیهای جرمها وهون وآسان
كرد در دیده اعتبار او موبقات العظائم گناهان بزرگ را كه هلاك سازنده اویند حتى اذا استدرج قرينته
تا آنكه چون اندك اندك نزدیك گرداند همنشین خود را كه آن نفس است مراد استغفا ووسوسه او است یعنی بتانی وآهسته
او را غافل ساخت واستغلق رهينته وفرو بست نفس را كه رهن او است باعتبار احاطه معاصی بآن انكر ما زين
انكار كرد آنچیز را كه آراسته بود در نظر او واستعظم ما هون وبزرگ شمرد آنچیز را كه آسان كرده بود بر او
وحذر ما امن وترسید آنچیز را كه ایمن كرده بود او را بان این كلام اشارت است بقوله تعالى نكص على عقبيه وقال انى برئ منكم
پس احتراز از دشمنی چنین واجب باشد در اعتراز از قول وفعل او لازم ومتحتم **بیت** غافل مشو كه مركب مردان
راه را در سنگلاخ وسوسه پیها بریده اند

بعضی دیگر از خطبه **خ ١ ومنها فى ٨٥** مذكوره فى صفة

خلق الانسان در صفت وكیفیت آفرینش آدمیست در مبدء عمر او وبیان نعمت وسپاس وتبكیت او بكفران نعمت
در مقابل نعمت حضرت منان وبغفلت او ومتابعت شیطان در تذكیر او بعاقبت ونهایت او كه موتست وتوابع آن از احوال
میت وآنچه بعد از موتست از عذاب قبر وغیر آن از جهت تنفیر او از تعلقات این جهان وترغیب او در آنچه عاقبت
اصلاح معاد است ونهایات آن وان این سخن ام هذا الذى انشاه فى ظلمات الارحام لفظ ام در
اینمقام از برای استفهام است در معرض تعدید نعم وسپاس وتقدیر كلام اینست كه افلا ینظرون الى كذا من خلق
الله ام الى هذا الانسان الذى انشاه فى ظلمات الارحام یعنی یا نظر نمیكنند بآنچه از پیش گذشت از
انواع مخلوقات ویا بآدمی كه بیافرید او را صانع حكیم در تاریكیهای رحمها كه آن ظلمت مشیمه است وظلمت
رحم وظلمت شكم وشغف الاستار ودر درون غلافهای پردها دل نطفة دهاقاً در حالتیكه بود نطفه ریخته
وپرشده در رحم وعلقة محاقاً وخون بسته گشته ناقص وناتمام وجنيناً وبچه در شكم وراضعاً وطفل
شیرخواره ووليداً واز شیر بازگرفته ویافعاً ورسیده بحد احتلام ثم منحه پس ارزانی داشت او را
قلباً حافظاً دل حفظ كننده ویاد گیرنده ولساناً لافظاً وزبان گوینده وبصراً لاحظاً ودیده نگرنده
ليفهم معتبراً تا فهم كند در حالتیكه عبرت گیرنده باشد ويقصر مزدجراً وباز ایستد از گناه در آنحال كه
زجر كننده باشد نفس خود را از ناشایست تا بایست حتى اذا قام اعتداله تا آنكه چون قایم شد اعتدال
او یعنی بحد جوانی رسید واستوى مثاله وراست شد مثال وپیكر او ونفر مستكبراً رمید از حق

الآذان
بالمد جمع اُذُن بضمتین در بر

شغف
بضمتین وشغاف كسحاب غلاف
دل یا پرده دل یا سیاهك میان
دل یا سویدای علاراست وشغفه از
باب منع یعنی رسید شغاف
او را وشغف از باب فرح
یعنی دریخت باد
ق

محاقاً
محق از باب منع یعنی ناچیز كرد او را
وزدود وپاك كرد ومحاق بحركات ثلث
از آخر ماه یا سه شب از آخر ماه است
یا محاق پوشیده شدن ماه است ودیده
نمیشود صبح وشام گفته شده است
محاق بجهة آنكه برآمده است
شعاب بسیر زدود و مجو
ده است او را
آفتاب
ق

خ ٨٥

یافعاً
غلام یافع مردوزن كامل یعنی پسر است
بالیده مانند مردان وجمع آن یفعه
بروزن طلبه ویفعان بروزن
كیشان میاید وغلام یفع بحركه
وجمع آن ایفاع
بروزن اشجار
ق

دهاقاً د

در حالتی که کردم ترکش نیکو از طاعت الهی و مشغول بنا هی و خبط ساهر را و خبط کرده و روی بفسادی او و در دار بحال

که پایان کشنده بود در ملاهی ما تجافی غرب هواه آب کشنده بود در دلو بزرگ هوا و هوس خود استعاره

فرموده لفظ غرب را از برای آنچه پرکرده در صحایف اعمال از گناهانی که بیشتر از هواهای نفس خواسته و

ثواب خود را بان کاسته کابحاً سعیاً لِلدُّنیاهٔ رنج کشنده جهد نماینده از برای دنیای خود فی لذات طربه

در لذتهای خوشی خویش و مبتدرات ریبه و در شتابندگی طور دامدها حاجت یعنی حاجتها که بخاطرا و خطور کرده

باشد ثم لا یحتسب فی ذنبه پس گمان نمیدارد مصیبتی را که برسد باو و لا یخشع تقیة و نمیترسد از محل بدی و بلیتی

که رخ نماید باو فمات فی فتنته پس مرد در فتنه روزگار و غروری در حالتی که غافل بود از غضب کردگار و

عاش فی هفوته و زیست در لغزش خود از طریق شریعت غیرا و اندک فما لم یفد عوضا فائده

نکرفت عوضی را در دنیا از آنچه فوت کرده از امور عقبی و لم یقض مفترضا و قضا نکرد فرض شده را دهمت

هجوم کرد بر او ملکاه فجعات المنیة اندهها و دهشها مرک فی غبر جماحه در بقایای ناشناختن زیادتی هوای خود

و سنن مرحه و در طریق نشان خود فظل ساهدا پس گشت سختی فکار و بات ساهرا و شب کرد را سپید بیدار

یعنی هر بیدار شب را به روز آورد فی غمرات الالام در سختیها دردها و طوارق الاوجاع والاسقام و در

اینده ها المها در بیماریها یعنی دردها و بیماریها رسیده بین اخ شقیق و میان برادری که پاره ای از جان والد

شفیق و پدر مهربان و داعیة بالویل جزعا و خواننده بکلمه وای بجهت جزع و ناشکیبائی و لادمة للصدر

قلقا و زننده سینه بجهت اضطراب و المرء فی سکرة در حالتی که مرد در سختی جان کندن ملهیة مشغول شونده

بجود و غمرة کارثة و سختی در کرد آئی که باشد و بر او آکشنه کشته بد و بد نالهها و انة موجعة و نالهای درد آور

و جذبة مکربة و در کشش اضطراب آرونده کشش روح است که ملائکه از بدن کشند از مطوره بدن کما

و ظلمات کقوله تعالی و لو تری اذ الظالمون فی غمرات الموت و الملائکة باسطوا ایدیهم اخرجوا انفسکم و سوقة

متعبة و راندن رنجاننده ثم ادرج فی اکفانه پس چون مرد از مرد پیچیده شد در کفنهای خود مبلسا

در حالتی که نومید است از رحمت و جذب و کشیده شد منقادا سلسا در حینی که گردن نهاده است امان و نرم

ثم القی علی الاعواد پس از آن انداخته شد بر چوبهای نعش بعد از آنکه مکرر با طوار مرض و اصناف تعب

شده باشد رجیع وصب هیچو شتر مرده در اسفار که قرین رنج و عنا است و نضو سقم و هیچو شتر لاغر

از بیماری نحمله بر دارند او را حفدة الولدان فرزندان شتابنده و یاری دهنده و حشدة الاخوان

و برادران جمع شده الی دار غربته بسرای غربت او و موضع کربت او و منقطع زورته و جا منقطع دوری او

حتی اذا انصرف المشیع تا آنکه چون باز گردند کسی که رونده است از پی جنازه و رجع المتفجع و رجوع نماید

شخصی که تأسف و اندوه خورنده است بران مرد مرده را نشت که چون او را در قبر نهند و باز گردند اقعد فی

حفرته نشانیده شود در قبر نجیا در حالتی که این مرد راز گوینده باشد لبهتة السؤال از جهت حیرانی که از

که حاصل شده باشد او را از سؤال منکر و نکیر و عثرة الامتحان و بجهت لغزش و بی ره امدن او در آزمایش

کردن ایشان او را و ادراک عقاد بان کلام دلالت میکند صریحا بر عذاب قبر و سؤال منکر و نکیر و اعظم ما

هنالک بلیة و بزرگتر بلائی که در آنجا است فرود آمدن مثقت نزول الجحیم فاحضر و پیشکش آب گرم جوشان

و تصلیة الجحیم و در آوردن در آتش سوزان و فورات السعیر و جوششهای آتش افروخته سوزانند

تجمحا
منع از باب منع یعنی گسسته آمد
ق

والغرب
بفتح العین المعجمة والسکون الشاط
درهم

مبتدرات
اما مصغر بو الکارح او مصدر را مستقی
من ذکر فعله
درهم

بدرات
بدا الشی الا مرید و بفتح اشرع بدا و
مر دنان سحاب یعنی بهم سیاه برا او
در آن کار اندیشه و جود بدوات
تجرید یعنی او صاحب اندیشهها است
عبدا از باب نصر
آمده
ق

والارتب
بفتحتین الحاجة والغرر کامیر المغرور
سیر او صفة ظرف محذوف ای زمانا
سیرا
درهم

خ ٨٩

ثم یقعد
مر بیت الافعال والقبر کر کع
جمع القابر و هو القبر
درهم

حجاجه
جماح بر وزن کتاب مصدر جمح
الفرس از باب منع یعنی توانا شد بسوار
و سرکشی و زیادتی میکند
ق

وسنن الطریق
مثلثا السین و فتح النون و بضمتین
نهجه و جهة
درهم

والفضو
بالکسر السلون المهزول من الابل
و غیره و المنصوبات العشرون
المذکورة کلها احوال والعامل
فی کل حال ما یلیه من
الافعال
درهم

سلوک القبر نه

لا فَتْرَةٌ مُرِيحَةٌ نيست انجا سستئى از عذاب كه راحت دهنده باشد او را وَلا دَعَةٌ مُزِيحَةٌ و نه دادى كه زايل كننده عقاب باشد وَلا قُوَّةٌ حاجِزَةٌ و نه قوتى كه مانع باشد از عقوبت و نكال وَلا مَوْتَةٌ ناجِزَةٌ و نه مرگى كه حاضر شونده باشد تا برهد از اين وبال وَلا سِنَةٌ مُسَلِّيَةٌ و نه خوابى اندك كه راننده غم باشد بلكه هميشه بين اَطْوارِ المَوْتاتِ در ميان انواع مرگها باشد وَعَذابِ السّاعاتِ و عذاب الساعات يعنى هر ساعت بعقوبتى مبتلا باشد و مصيبت عظيمه گرفتار باشد صد افغان و ناله از خلاص نشود و شبهه نيست كه اين حال مخصوص است بكفار و دشمنان اهل بيت محمد مختار عليهم صلوات الله الملك الجبار اِنّا بِاللهِ عائِذُونَ بدرستيكه ما بخدا تعالى پناه گيرندگانيم از اين عذاب و عقاب وَإنّا إلَيْهِ راجِعُونَ و بدرستيكه ما از آن خداونديم و ببندگى و درگاه او برگردنده ايم بتحقيق كه ما بسوى حكم او كه بعد بعث و اثابت است باز گردندگانيم عِبادَ اللهِ اَيْنَ اى بندگان خدا كجا اند اَلَّذِينَ عُمِّرُوا آنكسانى كه عمر داده شده بودند فَنَعِمُوا پس نعمت يافتند بناز و نعمت وَعُلِّمُوا و آموخته شدند فَفَهِمُوا پس فهم كردند بفتنه سليمه وَاُنْظِرُوا و مهلت داده شدند فَلَهَوْا پس غفلت ورزيدند و اعراض نمودند و غافل وَسُلِّمُوا و سالم كرده شدند از آفات فَنَسُوا پس فراموش كردند نعمت را بر ناسپاسى كردند تنبيهها اُمْهِلُوا طَوِيلًا مهلت داده شدند در زمان دراز وَمُنِحُوا جَمِيلًا و عطا داده شدند نعمتها را از نيكو و خوب وَحُذِّرُوا اَلِيمًا و ترسانيده شده اند بعذاب دردناك وَوُعِدُوا جَسِيمًا و وعده داده شدند بنعمتهاى بزرگ و ايشان بهرجا ماندند از آن نعمتها اِحْذَرُوا و احذر كنيد و احتراز نماييد اى بندگان خدا اَلذُّنُوبَ المُوَرِّطَةَ از گناهانى كه اندازنده صاحب خود در هلاك وَالعُيُوبَ المُسْخِطَةَ و از عيبها كه خشم دهنده حضرت عزت باشد اُولِي الاَبْصارِ وَالاَسْماعِ اى صاحبان ديدها و گوشها وَالعافِيَةِ وَالمَتاعِ و ايجاد و فراغت و متاع دنيا هَلْ مِنْ مَناصٍ يا هيچ گريزى هست از امر خدا اَوْ خَلاصٍ يا هيچ خلاصى هست از عقوبت عقبى اَوْ مَعاذٍ اَوْ مَلاذٍ يا هيچ پناهى يا گريزگاهى هست اَوْ فِرارٍ اَوْ مَحارٍ يا هيچ فرارگاهى يا جاى بازگشتى مراد آنست هيچ مفرى و مناصى و مقرى و اين ظاهر است كه نيست فَاَنّى تُؤْفَكُونَ پس چگونه باز گردانيده از فرمان خدا اَمْ اَيْنَ تُصْرَفُونَ يا بكجا صرف كرده ميشويد اَمْ بِماذا تَغْتَرُّونَ يا بچه چيز فريفته ميشويد پس بحكم فَفِرُّوا اِلَى اللهِ در پناه حق گريزيد و از امور باطله احتراز نماييد وَاِنَّما حَظُّ اَحَدِكُمْ مِنَ الاَرْضِ و جز اين نيست كه بهره يكى از شما از زمين ذاتِ الطُّولِ وَالعَرْضِ كه خداوند درازى و پهنا است قِيدُ قَدِّهِ مقدار قامت او است مُتَعَفِّرًا عَلى خَدِّهِ در حالتى كه خاك آلوده باشد بر خساره خود فَالآنَ عِبادَ اللهِ اين هنگام اى بندگان خدا كه زمان حيوة فرصت غنيمت شمريد و خود را بامر حق تعالى مشغول سازيد و از نهى او دست باز داريد وَالخِناقُ مُهْمَلٌ و حال آنكه جبل كريبان اخذ كرده نشده اعنى نفوس يعنى موت واگذاشته شده است و دست اين گلوى آن باز داشته شده وَالرُّوحُ مُرْسَلٌ و روح فرستاده شده است يعنى فروگذاشته شده است فِي فَيْنَةِ الاِرْشادِ در ساعت رشد يعنى در ساعت كسب كردن خيرها كه سبب شكار و زاد آخرت و بتوبت ارشادات يعنى طلب يعنى در ساعت طلب كردن حق وَراحَةِ الاَجْسادِ و در راحت بدنها وَمَهَلِ البَقِيَّةِ و در مهلت دادن بقيه عمرها وَاُنُفِ المَشِيَّةِ و در اول فرا گرفتن اختيارها وَاِنْظارِ التَّوْبَةِ و در مهلت دادن توبه بمعاصى منكر و زشت وَانْفِساحِ الحَوْبَةِ و در گشادگى حاجت يعنى در زمان فراخ كه گنجايش زاد در گرفتن حاج خود را حاصل كنند گران زاد آخرت قَبْلَ الضَّنْكِ پيش از زمان كوتاه وَالمَضِيقِ و جاى تنگ كه گنجايش نداشته باشد كه زاد اعمال آخرت كنند وَالرَّوْعِ وَالزُّهُوقِ و قبل از ترس و رفتن جان از بدن وَقَبْلَ قُدُومِ الغائِبِ المُنْتَظَرِ

مُسَلِّيَة: بالياء المثناة من باب افعال تسلية يعنى وا كردن و گشودن غم از او اندوه و اسم از اين سلو بفتح و ضم اول ثالث و سلاه و سلاعة از باب نصر و فرح و سلو بفتح اول و سكون راء و زان علو و سلوان بر وزن غفران يعنى فراموش كرد او را و خوش شد و بى غم شد ق

والمحار: كمقال المرجع

والقيد: بكسر القاف المقدار و بالفتح لغة درة

قدّه: بالفتح والتشديد بمعنى قامت مرد و تقطيع مرد و اعتدال او است ق

خ ٨٥

والفينة: بفتح الفاء و تقديم الياء على النون الحين درة

والاُنُف: بدو ضمه بر وزن عنق يعنى كارى است نو از سر گرفته شده كه پيشى نگرفته آن قضا و قدرى و آتيك بمعنى فى الانف بدو ضمه يعنى ساعتيم ترا پيش از آنچه پيش آمده بود غ د

فى الاثباد وباخير الاحلشاد

و پیش از آمدن غایب انتظار کرده شده یعنی مرگ وَأَخْذَةِ الْعَزِيزِ الْمُقْتَدِرِ و پیش از گرفتن خدای غالب و توانا او را در سلسله عقوبت
وَفِي الْخَبَرِ و در خبر وارد شده أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا خَطَبَ بِهَذِهِ الْخُطْبَةِ آنکه آنحضرت چون خواند این خطبه را بر مردمان و جواهر مواعظ بر
مستمعان افشاند اقْشَعَرَّتْ لَهَا الْجُلُودُ بلرزه در آمدند از جهت آن پوستها و از جهت ترس و اشک باریدند وَبَكَتِ الْعُيُونُ
و بگریه در آمدند چشمها وَرَجَفَتِ الْقُلُوبُ و مضطرب شدند دلها وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُسَمِّي هَذِهِ الْخُطْبَةَ الْغَرَّاءَ

خ وَمِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٨٧

و از کلام آنحضرت است که ایراد نموده فِي ذِكْرِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ الْأَبْتَرِ در یاد کردن اقوال قبیحه و افعال ناپسندیده
عمرو بن عاص بی اخلاص عَجَباً لِابْنِ النَّابِغَةِ عجب دارم عجب داشتنی مر پسر نابغه را و او که عمرو عاص است و وجه
تسمیه او بنابغه آنست که نبغ بمعنی ظهور است و آن نابکار مشهور بوده بفجور و زن بوده جهود و انتفاء پاکی اصل بوده که
آن بی‌ایمان در شیمه محاربه امیر المؤمنین ع اختیار نموده و از او انواع افعال شنیعه و اقوال سیئه بفعل آمده
و از جمله اقوال قبیحه او آنست که اسناد مزاح و لعب کرده با امیر المؤمنین چنانچه آنحضرت از این خبر میدهد که عجب
از پسر نابغه که يَزْعُمُ لِأَهْلِ الشَّامِ که میگوید بمردمان شام أَنَّ فِيَّ دُعَابَةً بدرستیکه در منست مزاح وَأَنِّي
امْرُؤٌ تِلْعَابَةٌ و من مردی ام بسیار بازی کننده و لعب پیشه أُعَافِسُ مزاح میکنم وَأُمَارِسُ و میکوشم در بازی
لَقَدْ قَالَ بَاطِلاً بتحقیق که آن کج اندیش گفته است باطل و سخن ناراست وَنَطَقَ آثِماً و آن نامرد سخن گوینده شد
در حالتی که کننده گناه هست چه مزاح که بحد افراط رسد و منجر شود بلعب و هزل از رذائل است و دامن عصمت من
از آن مبرا و معراست اما مزاحی که بحد اعتدال باشد و از آن تجاوز ننماید و بسرحد اثم نرسد از توابع تواضع و
حسن خلق است و منافاتی بعصمت من ندارد چنانکه حضرت رسالت پناه صلعم فرموده که إِنِّي لَأَمْزَحُ وَلَا أَقُولُ
إِلَّا حَقّاً یعنی بدرستی و تحقیق که من مزاح میکنم و نمیگویم الا کلمه حق را بعد از آن در مقام مذمت و دلالت میفرماید که
أَمَا وَشَرُّ الْقَوْلِ الْكَذِبُ آگاه باش که بدترین گفتار دروغ است و لوح ضمیر از کلمه دروغ مبرا و مبرهن است إِنَّهُ لَيَقُولُ
بدرستیکه پسر نابغه فاجره قایل میشود فَيَكْذِبُ پس دروغ میگوید وَيَعِدُ و وعده میدهد فَيُخْلِفُ پس خلاف
وعده میکند وَيُسْأَلُ و سؤال کرده میشود یعنی از او سؤال میکنند فَيَبْخَلُ پس بخل مینماید در جواب وَيَسْأَلُ
و خود سؤال میکند فَيُلْحِفُ پس بالحاح در میآید و ابرام میکند و اندوه وَيَخُونُ الْعَهْدَ و خیانت میکند عهد را که کرده
و وفا نمیکند بآن وَيَقْطَعُ الْإِلَّ و قطع میکند پیوند خویشی را و اصلا رعایت صله رحم نمیکند فَإِذَا كَانَ عِنْدَ
الْحَرْبِ پس هرگاه که واقع شد ابن نابغه نزد حرب فَأَيُّ زَاجِرٍ وَآمِرٍ هُوَ پس کدام نهی کننده است و امر نماینده است
او در اصول و فروع حرب یعنی در وقت شروع حرب علم بکدام فعل منهی دارد تا نهی کند مردمان را از آن و کدام فعل
مستحسن را میداند تا امر فرماید ایشان را مَا لَمْ تَأْخُذِ السُّيُوفُ مَآخِذَهَا مادام که شروع نکرده اند شمشیرها
در محل شروع خود مراد آنست که پیش از آنکه شروع در حرب کنند اصلا نمیترسد و سوء حرب را عیب نمیداند تا از منهی آن
نهی کند و از مستحسن آن امر نماید و بواسطه آن ظفر یابد در حرب فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ پس چون که یافت شد آن کار
فرمودن شمشیرها كَانَ أَكْبَرُ مَكِيدَتِهِ میباشد بزرگتر مکر او أَنْ يَمْنَحَ الْقَرْمَ سُبَّتَهُ آنکه ببخشد بمردمان
دبر خود را تا بواسطه آن فعل شنیع خلاص شود از مرگ و این اشارتست بآن چیزی که صادر شد از او در جنگ
صفین وقتی که آنحضرت بر او حمله کرد تا او را بقتل آورد خود را از اسب بینداخت و پیش خود برهنه ساخته

دعابة: بضم اول دعب از باب منع یعنی مزاح کرد او را و بمعنی دعا کرد و بمعنی خوش طبعی کرد با او نیز آمده و دعابه و دعب بضم اول در هر دو بمعنی بازی است ق

تلعابة: بکسر اول و تشدید ثانی لعب از باب سمع یعنی بازی کرد مصدر آن لعب بفتح اول و لعب بکسر اول و لعب بر وزن کتف و تلعاب بر وزن تفعال بکسر اول و تلعابه بزیادتی هاء آمده است ق

أعافس: بمعنی بفتح اول بازداشتن و راندن و زدن بپای سرین کسی صراح

فیخلف وعد

والإلّ: بکسر اول و تشدید لام بمعنی پیمان و سوگند است و بمعنی همسایه و نزدیکی و خویش و شتاب زدگی است و الّ یئلّ از باب نصر و ضرب میآید بمعنی شتاب زدگی و بی آرامی است ق

در برابر آنحضرت وی چشم پوشید باز کرد بدن عمرو بیچاره را بن حبله از مرگ رهید و بسر ابی ارطاة علیه لعنة الله
نیز اینچنین بکار برد و چند تا کس دیگر از اهل شام استعمال کردند بعد از آن کلمه یمنح القوم سبته مثل شد از برای کسی که
که دفع کند از نفس خود امر مکروه را بارتکاب فعل قبیح و فضیحت و ابو فراس شاعر در این باب گفته که ولا خیر
فی دفع الاذی بمذلة کما ردها یوما بسوأته عمرو یعنی هیچ چیزی نیست در دفع کردن ضرر بواسطه مذلت
و خواری همچنانکه دفع کرد عمرو عاص اذیت و ضرر را از نفس خود در روزی که آن روز صفین باشد بکشف عورت
خود بعد از آن تبریه مینماید لعب و بازی را از نفس نفیس خود و میفرماید که اما والله آگاه باش بخدا سوگند انی
لیمنعنی من اللعب که هر آینه باز میدارد مرا از لعب و بازی ذکر الموت یاد مرگ و چاره ناسازگاری
وانه لیمنعه و هر آینه باز میدارد این نابغه زاده را من قول الحق از قول حق و صواب نسیان الآخرة فراموشی
امر آخرت و عقاب انه لم یبایع معاویة بیعت نکرد و سبب که این نابغه متابعه نکرد با معاویه حتی شرط له تا آنکه شرط
کرد معاویه از برای او ان یؤتیه اتیة که برساند باو عطیه نیز و یرضخ له و ببخشد مر او را علی ترک الدین
بر ترک دین و برگشتن از آن رضیخة رشوه حقیر که آن حکومت ده روزه ملک مصر بود و آن بی معاملت ملک
فانی دنیا را بر ملک باقی عقبی اختیار کرد و ترک دین نموده خود را در آتش سوزان گرفتار کرد ذلک هو الخسران المبین

خ ومن خطبة له علیه السلام فح ٨٨

در این خطبه اشاره میفرماید بصفت وحدت او سبحانه و تنزیه مینماید او را از ادراک اوهام بشر بعد از صفات جمیله
و میگوید که واشهد ان لا اله الا الله و گواهی میدهم و یقین میدانم که نیست هیچ معبودی بسزا بجز خدا وحده
لا شریک له که یکتاست و هیچ انبازی نیست مر او را الاول لا شیء قبله اول است که نیست هیچ چیز پیش از او
در بدایت و الآخر لا غایة له و آخر است که نیست مر او را غایت و نهایت لا تقع الاوهام له علی صفة
نمی افتند وهمها از برای او بر صفتی و توانا نیستند در صفت و معرفتی و لا تعقد القلوب منه علی کیفیة
و بسته نمیشوند دلها از او بر کیفیتی چه اوهام عاجزند از ادراک کسی که منزه است از حس و خیال و قلوب قاصرند
از علم بذات او و بر هیچ خالی مخفی نماند که آنحضرت نفی فرموده از واجب تعالی صفتی و کیفیتی که زاید بر ذات تعالی
او باشند زیرا که این هادم وحدت او سبحانه چنانکه معلوم شد در خطبه سابقه و لا تناله التجزئة و التبعیض
و نمیرسد باو جزو جزو ساختن و مبعض گردانیدن زیرا که او واحد حقیقیست متصف بوجوب وجود و تجزی و تبعض از
صفات امکانست لا تحیط به الابصار و القلوب و احاطه نمیکند و نمیرسد باو بصرها و دلها چه بصرها
چیزی را احاطه میتوانند کرد که جسمیت و لونیت داشته باشد و دلها چیزی را محیط میتوانند شد که او در ترکیب باشد و جزء
کرده تواند شد و حد و نهایتی نیز آمده و ذات بی ادراک نتواند نمود قلوب کنه حقیقت او را و پوشیده نیست بر خاطر ارباب
اولو الالباب که حصر و لا تحصی عابثه جمع فرموده جمیع احکام توحید را در این لفظ اندک و این نهایت بلاغت
و ما یعقلها الا العالمون

خ منها فط ٨٩

بعضی دیگر از این خطبه در موعظه و نصیحت مردمانست و آن اینست که فاتعظوا عباد الله پس پند پذیرید
ای بندگان خدا بالعبر النوافع بعبرتهای فایده دهنده فاعتبروا بالآی السواطع و عبرت گیرید با آیتهای

رضیخة
رضخ الحصی از باب منع ...
ق

الآی
آیة بمعنی نشان ...

باهره قرآن با معجزات ظاهره پیغمبر را نظر کنید در آثار گذشتگان و بترسید از آنچه رسید بایشان وازدجروا بالنذر
البوالغ ومنزجر شوید بسبب بیم کردنهای رسیده بپایان وانتفعوا بالذکر والمواعظ ومنتفع گردید بیاد دادن مذکر
وموعظه‌هائی پند دهندگان فکان قد علقتکم پس گویا آویخته است بشما مخالب المنیة چنگالهای مرگ خون
آشام وانقطعت عنکم وبریده شد از شما علائق الامنیة آویختگیهای آرزوها وحقتکم ودهمتکم ورسید
بیکبار بشما مفظعات الامور کارهای شنیع شوار والسیاقة وراندن بهشت الی الورد المورود بسوی در آمدنجائی
که در آیند در او وکل نفس معها وهر تنی با او است سائق وشهید راننده و گواهی دهنده سائق یسوقها الی
محشرها راننده که میراند او را بمحشر وشاهد یشهد علیها بعملها و گواهی دهنده که گواهی میدهد بر او بکردار ناپسند

خ ومنها ص ٩٠

بعضی دیگر از خطبه مذکوره فی صفة الجنة در وصف بهشت است درجات متفاضلات درجهای بهشت بعض
افزونست بر بعضی دیگر بر حسب اعمال ومنازل متفاوتات ومنزلهائیست مختلف بقدر اعمال لا ینقطع نعیمها بریده نمیشود
نعیم بهشت ولا یظعن مقیمها وکوچ نمیکند کسی که اقامت کننده است در او وچه آنجا اقامت ابدیست ولا یهرم خالدها
وپیر نمیشود جاوید ماننده او بلکه دائم در او ایام جوانیست ولا ییأس ساکنها ونومید نمیشود ساکن او زیرا که در او همیشه

ذات و کامرانیست

خ ومن خطبة له علیه السلام صا ٩١

این خطبه در بیان صفات کمال الهی است و در ترغیب مردمان در طاعات و عبادات حضرت باری قد علم السرائر بتحقیق دانسته
خدا اندرونها و خبر الضمائر و آگاهست از ضمیرها وادانستها له الاحاطة بکل شیء مر او راست و رسیدگی بهمه
چیزها از کلیات و جزئیات والغلبة لکل شیء واو راست غلبگی و تسلط هر چیزی را از کائنات والقوة علی کل شیء
و قدرت و توانائی بر هر چیزی از مکونات و موجودات واجب الوجود بر سرائر و ضمائر شما آگاه است و علم او و او رسیده بهمه احوال شما
فلیعمل العامل منکم پس باید که عمل کند عمل کننده از شما فی ایام مهله در روزهای مهلت خود که ایام دنیاست
قبل ارهاق اجله پیش از سرعت لحوق اجل او وفی فراغه و در زمان فراغت و حضور او وقبل اوان شغله
پیش از زمان مشغولی او باهوال قبور و نشور وفی متنفسه و در زمان امکان نفس زدن او وقبل ان یؤخذ بکظمه
پیش از آنکه گرفته شود راه نفس او ولیمهد لنفسه و باید بگسترد بساط طاعات از برای نفس خود وقدمه
واز برای استواری قدم خود بر صراط ولیتزود و باید که توشه برگیرد من دار ظعنه از سرای کوچ کردن خود لدار
اقامته از برای سرای اقامت خود فالله الله عباد الله پس بترسید از معبود بسزا ای بندگان خدا فیما
استحفظکم من کتابه در آنچه خواسته است نگاهداشتن شما از کتاب او یعنی و باید کتاب الهی را و عمل کنید باوامر
و نواهی آن واستودعکم من حقوقه و در آنچه امانت نهاده در پیش شما از حقوق خود یعنی رعایت آن نمائید
فان الله سبحانه پس بدرستیکه خدای تعالی لم یخلقکم عبثا نیافریده است شما را بعبث و خالی از حکمت و غرض
ولم یترککم سدی و فرو نگذاشته شما را مهمل و معطل که در دنیا مکلف نباشید و در عقبی مبعوث نگردید ولم یدعکم و نگذاشته
شما را فی جهالة ولا عمی در نادانی و کوری بی تعلم امور و ضروریات از علوم معنوی و صوری قد سمی آثارکم
تحقیق که نام کرده آثار و افعال شما را از خیر و شر وعلم اعمالکم و دانسته کردارهای شما را وکتب آجالکم و نوشته

والنذر
بضمتین جمع نذیر وهو الانذار والمصدر یجمع لاختلاف اجناسه
در ه

ومخالب
مخلب هی کالاظفار للسباع
در ه م

والسیاقة
ساق الماشیة از باب نصر یعنی راند چار پارا مصدر آن سوق وسیاق بر وزن کتاب وتساق بر وزن مقال است
در ه م

والورد
بکسر اتی الماء والورد والمورد الذی یرد ونه
در ه م

خ ٩١

بکظمه
والکظم بفتحتین الحلق او الفم او مخرج النفس والاخذ به کنایة عن قبض روحه
در ه م

فالله الله
نصب علی التحذیر
در م

وسدی
سدی بیده از باب نصر یعنی کام برداشتن فراخ مستور وسدی بفتح السین بمعنی مهمل گذاشتن و منه قوله تعالی ایحسب الانسان ان یترک سدی دق لیغ
سین صراح

اجلهای شما را وأنزل علیكم الكتاب و فرو فرستاد بر شما كتاب را تبیانًا از جهت بیان كردن هر چیزی و روشن نمودن
هر چیزی را وعمّر فیكم نبیّه و زندگانی داد در میان شما پیغمبر خود را أزمانًا و زمانهای چند حتّی أكمل له تا آنكه
كامل ساخت از برای او ولكم و از برای شما دینه دین متین خود را فیما أنزل من كتابه در آنچه فرو فرستاد
از كتاب خود كه قرآنست دینه الّذی رضی لنفسه دین خود را كه پسندید از برای ذات خود وأنهى إلیكم و رسانید بسوی
شما على لسانه بزبان پیغمبر خود محابّه من الأعمال دوست داشته خود را از كردارها ومكارهه و مكروههای خود
از كردارها ونواهیه و نهیهای خود را از سیئات وأوامره و فرمودهای خود را از حسنات فألقى إلیكم المعذرة پس
پیش آورد بسوی شما عذر را و اعلام كرده بپاداش اعمال را واتّخذ علیكم الحجّة و فرا گرفته بر شما حجت را وقدّم
إلیكم بالوعید و پیش داشته بسوی شما ترسانیدن و بیم را وأنذركم و ترسانید شما را بین یدی عذاب شدید پیش
از عذاب سخت فاستدركوا بقیّة أیّامكم پس دریابید بقیه روزگار خود را واصبروا لها أنفسكم و باز دارید
در وقت بقیه ایام خود نفسهای خود را از ناشایست فإنّها قلیل پس بدرستیكه از بقیه ایام اندكست فی كثیر
الأیّام الّتی تكون منكم در میان روزگار بسیاری كه میباشد از شما فیها الغفلة در آن غفلت و بیخبری والتشاغل
عن الموعظة و مشغول بودن از موعظه و پند ولا ترخّصوا لأنفسكم و رخصت ندهید نفسهای خود را
بشهوات و آرزوها فتذهب بكم الرخص پس ببرد شما را رخصتها مذاهب الظلمة براههای ستمكاران
مراد برخصه مساهله نمودنست در تناول طعمه یا شبهه و روایت شده كه ابلیس بر یحیی پیغمبر ع ظاهر شد و دید
كه بر ابلیس قلابی چند است فرمود ای ابلیس اینها چیست گفت اینها شهواتست كه میاندازم بر دلهای بنی آدم فرمود كه برای
من از اینها چیزی داری گفت بلی اكثر اوقات شكم تو سیر میبینم میخواهم كه از نماز و از دعا باز دارم و از ذكر منع نمایم
فرمود كه چیزی دیگر داری گفت نه یحیی گفت بخدا سوگند كه پر نكنم شكم را از طعام ابلیس گفت بخدا سوگند كه دیگر هیچ
مسلمانی را نصیحت نكنم ولا تداهنوا و نرمی منمائید و مساهله مكنید با فاسقان و ظالمان یا ما نفس فیهجم بكم
الإدهان پس میاندازد شما را آن نرمیها و مساهلها على المعصیة بر معصیت نمودن مراد آنست كه مداهنه مكنید با اهل
خلاف تا سبب هجوم بر معصیت نشود عباد الله ای بندگان خدا إنّ أنصح الناس لنفسه بدرستیكه نصیحت كننده
ترین مردمان نفس اماره خود را أطوعهم لربّه فرمان برنده ترین ایشان مر پروردگار خود را زیرا كه اطاعت حق خلاف
نفس اماره است وإنّ أغشّهم لنفسه و بتحقیق كه خیانت كننده ترین ایشان مر نفس خود را أعصاهم لربّه
عاصی ترین ایشانست مر خدای خود را والمغبون من غبن نفسه و زیان كار كسیست كه زیان سازد نفس خود
در فعلی كه موجب عقوبت اخرت گردد والمغبوط من سلم له دینه و خوشحال كسیست كه بسلامت باشد مر او را
دین او تا در پی آن سبب بخلد برین والسعید من وعظ بغیره و نیكبخت كسیست كه پند گیرد بحال غیر خود و حذر كند از
شرور او والشقیّ من انخدع لهواه وغروره و بدبخت آنكسیست كه فریب خورد بهوا و غرور خود واعلموا
و بدانید ای بندگان خدا أنّ یسیر الریاء شرك آنكه اندكی از ریا شرك است بخدا و آن شرك خفیست چه فعل ریائی
از برای رضا و خوشنودی خلق است نه فعل خالص از برای رضای خدا و خوشنودی حق ومجالسة أهل الهوى و هم
نشینی اهل هوا و آرزو منساة للإیمان محل فراموشی ایمانست ومحضرة للشیطان و محل حاضر شدن شیطانست
جانبوا الكذب دوری جوئید از دروغ فإنّه مجانب للإیمان پس بتحقیق كه دروغ بر یكجانب است مر ایمانرا
یعنی میان كذب و ایمان مباینه است چه ایمان از اعظم فضائلست و كذب از اكبر رذایل و مؤید این است آنچه در

الرخص
جمع رخصه و رخصه بضم
اول و سكون خاء و ضمه بمعنی فراخ و آسان
كردن خداست بر بنده در حكمی
بضم اول بمعنی ارزانی و آسان
داشتن و قدر خص ارزاب
كرم بمعنی ارزان شد
ق

أغشّهم
غشه از باب نصر بمعنی خالص كرد
پند دادن را و خیانت كرد و ما
و غشش بكسر اول اسم از آنست
بمعنی خیانت و غشش بمعنی كینه
و حقد است
ق

خ ۹۱

منساة
الإیمان ای سبب نسیان ذكر الله
والأعمال الصالحة التی هی اركان
الإیمان
ق

محضرة الشیطان
ای مكان محضور لأنّ كلمة محضر یقال
فیه فهو محضر الشیطان و مظنّة
والتاء و یقال الكثرة كارض مسبعة
هی التی یكثر فیها السباع حضر
از باب نصر
و سمع

حدیث نبوی وارد شده که الکذب لا اسمی آورده اند که مردی جدید الاسلام نزد امیر المؤمنین علیه السلام آمد گفت یا امیر المؤمنین
در اسلام مناهی بسیار است و مرا اجتناب از جمیع آنها متعذر است یک خصلت از خصایل ذمیمه اختیار فرما تا از آن دور
شوم امیر المؤمنین علیه السلام فرمود که از کذب اجتناب نما آن مرد از خدمت امیر المؤمنین علیه السلام جدا شد که دو برد خانه خماری افتاد
طبیعت و مایل بشرب خمر گشت خواست که مرتکب آن شود با خود گفت اگر امیر المؤمنین از من پرسد که خمر خورده اگر اقرار کنم
حد میزند و اگر انکار کنم دروغ گفته باشم عهد کرده ام که دروغ نگویم پس از سر آن درگذشت بخانه فاحشه رسید
شهوانی او در کار آمد بهمان علت اول از آن ممتنع شد بهر گناه که میرسید از بیم آنکه مبادا از جنب نکاب آن دروغ باید
گفت عنان عزیمت از آن باز میکشید پس بخدمت امیر المؤمنین علیه السلام آمد گفت یا امیر المؤمنین بند مجموع مناهی بر من بستی
کردنا بدی و معلوم شد که سر همه بدیها دروغ گفتن است **بیت** در پی کذاب دون و همت مرو زمر الکذاب لا امانت
کم شود روزی ز گفتار دروغ در سخن کذاب را نبود فروغ در خبر است که عبد الله جواد از حضرت رسول صلعم پرسید که مؤمن
زنا کند فرمود که باشد که کند گفت یا رسول الله مؤمن دزدی کند فرمود باشد که کند گفت یا رسول الله مؤمن دروغ
گوید گفت نه یعنی که حق تعالی میفرماید که انما یفتری الکذب الذین لا یؤمنون بآیات الله و اولئک هم الکاذبون
هر که را عادت بود قول دروغ آتش دوزخ از او گیرد فروغ الصادق علی شفا منجاة و کرامة راست
گوی برکناره نجات است و مشکاری بزرگواری والکاذب علی شرف مهواة و مهانة و دروغ گوی بر کو
هوس و خواری است ولا تحاسدوا و بر یکدیگر حسد مبرید فان الحسد یأکل الایمان پس بدرستیکه حسد میخورد
ایمان مردم را کما تأکل النار الحطب همچنانکه آتش هیزم را **بیت** هر که را بیشتر بود حقد و حسد هرگز
از آتش دوزخ نرهد کینه از سینه خود بیرون کن زین عمل قدر و شرف افزون کن بیخ حقد و حسد از دل برکن
بر فلک شاد چو عیسی مسکن ولا تباغضوا و دشمنی مکنید با یکدیگر فانها الحالقة پس بدرستیکه آن تراشنده است
و بیخ کننده حسنات واعلموا و بدانید ای مردمان ان الامل یسهی العقل آنکه امید و آرزوی متاع دنیوی سهو
میاندازد خرد را و ینسی الذکر و فراموش میگرداند ذکر خدا را فاکذبوا الامل پس بدروغ دارید آرزو را
بذکر موت و احوال قبور و نشور فانه غرور پس بتحقیق که امل غرور داشت فریب وصاحبه مغرور و صاحب
امل مغرور و یعنی فریب خورده و از خدا غافل است **بیت** همه مشغول غافل و گولست ترک گولی بخدا مشغولست

خ ومن خطبة له علیه السلام صب

اینخطبه مشتمل است بر سه فصل اول در صفات متقیان و تقسیم انسان که دانا باشد بعلوم یقینیه دوم در ذکر
کسیکه خود را عالم داند و حال آنکه از اهل علم نباشد سیم در یاد کردن غایب ولی نعمت امیه عباد الله ای بندگان
خدا ان من احب عباد الله الیه بدرستیکه بندگان خدا محبوب ترین بسوی او سبحانه عبدا اعانه الله بنده ایست
که یاری داده او را خدای تعالی علی نفسه بر نفس او یعنی غالب کرده باشد او را بر نفس او فاستشعر الحزن پس پوشش
خود کرده باشد اندوه را و مثل جامه غم و غصه را در بر خود کرده و تجلبب الخوف و سرپوش خود کرده باشد
ترس را یعنی حزن را شعار خود ساخته صبر کرده در مصیبت خوف را جلباب خود کرده باشد از جهت فراهم نمودن
از عقوبت فظهر مصباح الهدی فی قلبه پس روشن شد چراغ هدایت در دل او یعنی نور معارف الهی که ثمره
استعمال خوف و حزن است مشتعل شد در باطن او واعد القری و آماده کرده است مهمانی را که آن عمل شایسته است

شفا
شفا و شفیه از باب ضرب بمعنی تن درست کرده او شفا بر وزن علی باز مانده از هلال و ماه و موت و کنار هر چیزی است ق

والحالقة
بالحاء المهمله حلق ... از باب ضرب یعنی زدود و سترد موی سر او را مصدرش حلق و تحلاق بر وزن تکرار است ق

خ ٩١

والقری
قریه بفتح اول شهر جامع و گرد کننده مردم است یا آنکه بمعنی ده است که بجهة زراعت آنجا ساکن باشند و قری الماء فی الحوض تقریه از باب ضرب قری بفتح اول و قری بر وزن رضا یعنی گرد کرد آب را در حوض و قری الضیف قری بکسر اول و قصر آخر و قراء بفتح اول و مد آخر یعنی مهمان کرد مهمان را ق

لِيَوْمِهِ النَّازِلِ بِهِ از براى روزى كه فرود آيد باو يعنى مهيا ساخت اعمال صالحه را كه زاد و توشه معرفت الهى است از براى مهمانى روز
موت خود كه باو فرود آيد فَقَرَّبَ عَلَى نَفْسِهِ الْبَعِيدَ پس نزديك گردانيد بنفس خود دور را كه احوال آخرت بود و احضار
آن در دل خود وَهَوَّنَ الشَّدِيدَ و آسان گردانيد كار سخت را كه آن استحقار مرتبه و قطع طبيعت است نزد حضرت عزت باشد
گردانيده شد امر آخرت باعمال صالحه نَظَرَ نگريست بديده اعتبار در ملكوت آسمانها و زمين فَأَبْصَرَ پس بينا شد به
چشم عقل بر قدرت كامله در مخلوقات عجيبه او وَذَكَرَ و ياد كرد خدا را و معاد خود را فَاسْتَكْثَرَ پس بسيار خواست اعمال
صالحه را از براى اطمينان دل در روز بازخواست وَارْتَوَى و سيراب شد مِنْ عَذْبٍ فُرَاتٍ از آب خوش شيرين كه آن كمالات
نفسانيه است سُهِّلَتْ لَهُ مَوَارِدُهُ آسان گردانيده شد مر او را جايهاى فرود آمدن او براى اطلاع بر معين كه آن علوم است
كمالات ديگر كنايه است در سرعت اخذ علوم يقينيه و كمالات نفسانيه از جهت كمال استعداد فَشَرِبَ نَهَلًا پس آشاميد
اول بار يعنى سبقت نمود بر اخذ علوم يقينيه و كمالات نفسانيه وَسَلَكَ سَبِيلًا جَدَدًا و سلوك كرد براه راست
و هموار كه آن راه خداست قَدْ خَلَعَ سَرَابِيلَ الشَّهَوَاتِ بتحقيق كه بر كند پيراهنهاى آرزوها را وَتَخَلَّى مِنَ الْهُمُومِ
و خالى شد از همه غمها إِلَّا هَمًّا وَاحِدًا مگر يك غم انْفَرَدَ بِهِ كه تنها است او و هيچ غمى ديگر با او نيست كه آن قصد
وصول است بقرب مبدأ و حصول رضاى او فَخَرَجَ مِنْ صِفَةِ الْعَمَى پس بيرون آمد از صفت كورى دلى و مُشَارَكَةِ
أَهْلِ الْهَوَى و از شريك بودن با اهل هوا و غفلت وَصَارَ مِنْ مَفَاتِيحِ أَبْوَابِ الْهُدَى و گرديد از كليدهاى
درهاى هدايت كه آن فضايل است و طاعت وَمَغَالِيقِ أَبْوَابِ الرَّدَى و از قفلهاى درهاى هلاكت كه
آن رذايل است و معصيت قَدْ أَبْصَرَ طَرِيقَهُ بتحقيق كه ديد راه صواب خود را وَسَلَكَ سَبِيلَهُ و سلوك نمود
راه ايمان خود وَعَرَفَ مَنَارَهُ و شناخت نشان هدايت خود را از براهين و ادله واضحه قاطعه وَقَطَعَ
غِمَارَهُ و قطع كرد و بريد آنچه فرو رفته بود در آن از شبهات و غير و اسْتَمْسَكَ مِنَ الْعُرَى
و چنگ زد از دستها بِأَوْثَقِهَا بمحكم ترين آنها وَمِنَ الْحِبَالِ و از ريسمانها بِأَمْتَنِهَا باستوارترين آنها
يعنى متمسك شد بكتاب خدا و عترت سيد انبيا كه محكم ترين استمساك و حبل متين دين مبين است فَهُوَ مِنَ الْيَقِينِ
پس او از يقين و بينائى عَلَى مِثْلِ ضَوْءِ الشَّمْسِ بر مثال نور آفتاب است در تابندگى و درخشندگى قَدْ
نَصَبَ نَفْسَهُ بتحقيق كه بر پا داشت نفس خود را لِلَّهِ سُبْحَانَهُ از براى طاعت حق سبحانه و تعالى يعنى چون
كامل شد معرفت او متخلق شد و متصف گرديد بعلوم و كمالات خود فِي أَرْفَعِ الْأُمُورِ در بلندترين كارها
مِنْ إِصْدَارِ كُلِّ وَارِدٍ عَلَيْهِ از باز گردانيدن جواب هر وارد كننده سؤال بر او وَتَصْيِيرِ كُلِّ فَرْعٍ إِلَى أَصْلِهِ
و باز گردانيدن هر فرعى از فروع علوم باصل خودش مِصْبَاحُ ظُلُمَاتٍ چراغ تاريكيهاى جهل است كَشَّافُ
عَشَوَاتٍ كشف كننده اشتباهات كه ملتبس شده بعضى از مسائل بر بعض مِفْتَاحُ مُبْهَمَاتٍ كليد پوشيده هاست
از حكمتهاى مغلقه دَفَّاعُ مُعْضَلَاتٍ دفع كننده سختيها از قضاياى مشكله دَلِيلُ فَلَوَاتٍ راهبر بيابانهاست
از جهت هدايت او در مفاوز جهالات بر طريق موصل بنجات يَقُولُ فَيُفْهِمُ ميگويد پس ميفهماند مر مستمع
شبهات را وَيَسْكُتُ و خاموش ميشود فَيَسْلَمُ پس سالم ميماند از آفات يعنى استعمال ميكند قول و سكوت خود را
در موضع خود و ميرسد بواسطه آن بمقصود خود قَدْ أَخْلَصَ لِلَّهِ بتحقيق كه خالص گردانيد عبادات خود را از براى
خدا از شرك و ريا فَاسْتَخْلَصَهُ پس خالص ساخت حق تعالى او را از براى خود يعنى مخصوص كرد باو انواع فيوضات
و اصناف كمالات را فَهُوَ مِنْ مَعَادِنِ دِينِهِ پس او از كانهاى دين او است كه اخذ ميكنند بندگان از او جواهر نفيسه

نهلا
نهله بتحريك اول شربه ميدهند
شتر بعد تشنگى از باب قرح
يعنى سيراب شدن شتر مقصود
آن نهل بتحريك و منهل بمعنى بيرون
مقصد
ق
هذب

والغمر
كالماء جميع غمرة وهو معظم البحر
ولعل المراد بقطع غماره خروجه
عن فتن الدنيا و مضلاتها بغير
النجاة
منه

خ ٩٢

عشوات
جمع عشوة بفتح اول كشيده شود
مع البصره غشاوه عشوه يعنى
بر چشم و دل او پوشش و پرده
است لغز كشاف عشوات
كشاف حجبة الجهالات
عن البصائر
منه
عشوات

معضلات
والمعضلة المسئلة الصعبة الضيقة
المخارج من عضل الامر اذا
اشتد
منه

علوم داوود غزانرا و اوتاد ارضه از میخهای زمین اوست که زمین بوجود شریف او برپا است قد ألزم نفسه العدل بتحقیق که لازم کرد انید بر خود عدل را در هر کار فکان أوّل عدله پس هست اول عدل او نفی الهوی عن نفسه دور کردن آرزو را از نفس خود یصف الحقّ وصف میکند هو یدا میسازد امر حق را ویعمل به وعمل میکند بآن لا یدع للخیر غایة ترک نمیکند مر کار نیک را فائده إلّا أمّها مگر که اهتمام میکند بآنها سایر فواید ولا مظنّة و نمیکند جای کمان خیر را إلّا قصدها مگر که قصد میکند او قد أمکن الکتاب بتحقیق که دست داده و قدرت رسانیده اکر دبکتاب من زمامه مهار خودش یعنی تمامی کتاب حضرت ربانی بقبضه اقتدار اوست و سر رشته اوامر و نواهی آن بدست عقل اوست فهو قائده پس او کشنده کتابست بطریق الهی و إمامه و پیشوای او است در همه مسائل آن یحلّ حیث حلّ ثقله باز فرود میکرد هر جاکه فرود میارد کتاب الهی بار معنی خود را وینزل حیث کان منزله و فرود میارد هر جاکه هست جای نزول او و مخفی نیست که همه این صفات مذکوره او صاف حمیده و صفات پسندیده آنحضرتست صلوات الله علیه بعد از این احوال و صفات مخالفان زمان و مدعیان خلافت را بیان میفرماید باین طریق که وآخر و شخصی دیگر که مقابل شخص مذکور است قد تسمّی عالما بتحقیق که نام نهاده است خود را دانا ولیس به و حال آنکه نیست دانا فاقتبس جهائل پس فرا گرفته است نادانیها و جهل مرکب خود را من جهّال از نادانان تبه روزگار وأضالیل و اخذ نموده گمراهیها من ضلّال از گمراهان نابکار ونصب للنّاس أشراکا و بر پای کرده از برای مردمان دامها حبل را من حبائل غرور از ریسمانهای فریب وقول زور و از گفتار دروغ قد حمل الکتاب بتحقیق که حمل کرده کتاب الهی را علی آرائه بر اندیشهای باطل خود وعطف الحقّ و میل داده حق را علی أهوائه بر آرزوهای باطل خود یؤمن من العظائم ایمن میکرداند مردم را از گناهان عظیم ویهوّن کبیر الجرائم و آسان میکرداند گناهان بزرک را از اثم یقول أقف عند الشّبهات میکوید که باز میایستم نزد شبهها و از آن احتراز مینمایم وفیها وقع و حال آنکه در آنها افتاده ویقول أعتزل البدع میکوید که گوشه میگیرم از بدعتها و کارهائی که مخالف شریعت غراست وبینها اضطجع و حال آنکه در میان بدعتها خواب کرده و پای آن دست در آغوش در آورده فالصّورة صورة إنسان پس شکل و هیکل آدمی است والقلب قلب حیوان و دل او دل جانور یعنی دیو بصورت انسان مصور است چه مستولیست بر او شهوات همچنانکه مستولیست بر بهائم انعام لا یعرف باب الهدی نمیشناسد باب هدایت را فیتّبعه تا پیروی کند آنرا ولا باب العمی و نمیشناسد باب کوری دل و جهالت را فیصدّ عنه تا باز ایستد از آن فذلک میّت الأحیاء پس این شخص مرده زندگانست بحسب صفات چه متصف است بجهلی که موت ابدیست فأین تذهبون پس کجا میروید شما کراه وأنّی تؤفکون و از کجا باز کردانیده میشوید والأعلام قائمة و حال آنکه نشانهای هدایت قائم اند در دین والآیات واضحة و علامات روشن اند در میان مسلمین والمنار منصوبة و مناره‌ها بلند قدر در میان بر پاست فأین یتاه بکم پس بکجا حیران و سرگردان کردانیده میشوید در تباهی بل کیف تعمهون بلکه چگونه متحیر و سرگردان میشوید در گمراهی وبینکم عترة نبیّکم و حال آنکه در میان شما اند اهل بیت پیغمبر شما علیهم السلام وهم أزمّة الحقّ و ایشان زمامهای حقند که مردم را بطریق حق میکشند وألسنة الصّدق و زبانها صدقند یعنی ترجمان وحی الهی اند که همچنانکه هست بیان میکنند فأنزلوهم پس فرود آورید ایشان را بأحسن منازل القرآن بر نیکوترین منزلهای قرآن که آن جوهر دلست

تشتی
سما از باب نصر تسمواً یعنی بلند شد و سما به یعنی بلند کرد او را و دسمی بر وزن غنی کسیست که هم اسم تو باشد و در فارسی هم نام گویند و تسمی و کندا از باب تفعل یعنی نام نهاد چنین و تسمی بالقوم و تسمی الیهم یعنی خواند خود را بآن کرده و از ایشان کرد خود را ق

ثقله
اشراکا
بر وزن افعال جمع شرک بتحریک دام شکار کننده و صیاد است و آن چیزیکه بر پا کرده میشود برای پرنده و شرکه فی البیع والمیراث از باب علم یعنی انباز شد در خرید و فروخت

یتاه
بصیغه مجهول تاه یتیه از باب ضرب مصدر آن تیهاً بفتح اول و تیهان بر وزن رمضان و معنی آن تیه بر وزن شد دولت یعنی ضلال و گم شدن و گمراهی است ق

اینان است حیث قال عز اسمه قل لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی و عصمت و طهارت ایشان برهان و بطهرکم تطهیرا
و علوم فی بابان رسوخ ایشان در آن بحکم وما یعلم تأویله الا الله والراسخون فی العلم و اطاعت ایشان بفرموده
واطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم پس این منازل را منازل حسنه ایشان دانید و مقابل این
بهترین منازل که قرآن است برای دشمنان و مخالفان ایشان فرود آئید که اولئک کالانعام بل هم اضل واولئک
هم الغافلون و ظلمات بعضها فوق بعض فی غیر ذلک و چون غیر ظاهر و منبع لآلی علوم اند از این جهت فرمود که ورود
وارد شوید بر ایشان ورود الهیم العطاش چون فرمان شتر تشنه با به فرمایند یا ایها الناس بگیرید فرمایش ما خذ ها
فراگیرید این روایت را از خاتم النبیین صلی الله علیه وآله از خاتم پیغمبران صلعم انه یموت من مات منا
بدرستیکه میمیرد کسیکه مرده از ما و لیس بمیت و حال آنکه نیست مرده بحقیقت بلکه زنده است نزد خداوند و این تعبیر
قول او سبحانه است که ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم و یبلی من بلی منا و
میپوسد آنکه پوسیده از ما و لیس ببال و حال آنکه نیست پوسیده جواهر ارواح ایشان و این اشاره است
بآنکه اولیاء الله علیهم رفع و نمیپوسند هیچ بعد از رحلت ایشان تا در سینه بهشت و نشان ایشان بر صفحه وجود
میماند تا روز آخرت متصفند بصفت بل احیاء عند ربهم پس ایشان زنده هر روز اند باشند و چونکه مرتبه ادراک معانی
خوض میکردند بود و نوع علم و دانش و ایات قرآن و حدیث نبوی را بر موافقت رای باطله خود حمل میکردند بجنب
از این جهت میفرماید بایشان که فلا تقولوا بما لا تعرفون پس قایل نشوید بانچه نمیشناسید فان اکثر الحق
فیما تنکرون زیرا که بیشتر حق در آنچیزیست که انکار میکنید علم بان ندارید پس بگفتار باید [illegible]
واعذروا من لا حجة لکم علیه و معذور دارید کسی را که حجتی نیست شما را برو و او کسیکه تقصیر نکرده در
توعید و موعظه تا باشد شما را برو حجت و انا هو و منم آن شخص سپاسنا نصیحت کننده الم اعمل فیکم بالثقل الاکبر
در میان شما بالثقل الاکبر بار گران بزرگتر که قرآن است و اترک فیکم و وا نگذارم در میان شما الثقل الاصغر
بار گران کوچکتر که عترت سید البشر است و رکزت فیکم و مرکوز ساختم در میان شما و ثابت کردانیدم رایة الایمان علم
ایمان و نشانه اسلام و وقفتکم و واقف کردانیدم شما را علی حدود الحلال والحرام بر حدود مسائل حلال و حرام
والبستکم العافیة من عدلی و پوشانیدم شما را لباس عافیت و رستگاری از عدالت خود و فرشتکم المعروف
و گسترانیدم از برای شما امر معروف و شرع را و جمیع فعل خیر حضرت عزت من قولی و فعلی از گفتار و کردار خود
واریتکم کرائم الاخلاق من نفسی و نمودم شما را خلقهای شایسته خوبهای پسندیده من نفسی از نفس خود فلا تستعملوا
الرای پس بکار مدارید اندیشه را فیما لا یدرک قعره البصر در آنچه نمیرسد بنهایت آن بصر بصیرت و لا تتغلغل
الیه الفکر و در نمیاید بسوی آن اندیشهای فکر این خلیلت را اشارت ضعیف در استعمال حقایق مسائل الهیه

معاد بدون تعلم و خلیفه پیغمبر

خ منها ص ۹۳

کرفتن از آن مرشد و اولی الامر علیه صلوات الله الرحمن

در این فصل خبر میدهد هذا اذا بجز واقع شد بعد از زوال دولت و شوکت بنی امیه و مکو میکند دولت بنی امیه
دولت ایشان بنهایت رسد حتی یظن الظان تا برتبه که کمان برد کمان برنده ان الدنیا معقولة علی
بنی امیة که دنیا محبوس است و مربوط بر بنی امیه تمنحهم درها بدهد بایشان خیر خود را و همه حال
وتوردهم صفوها و فرو میبارد آنها را ابواب صافی و زلال خود و لا یرفع عن هذه الامة سوطها و بر داشته نمیشود

الهیم
هام از باب ضرب بمعنی سرکشته شدن در آن
هیم بفتح اول و کسر ثانی بمعنی دوست داشت
آن تشنه و گرفتار شده هیم جمع
آن بمعنی شتر تشنه است و جمع
آن اهیم بر وزن
احمر است
ق

والعطاش
بر وزن کتاب عطش بتحریک
بمعنی تشنگی و فعل از این عطش از
باب فرح بمعنی تشنه شد
عاطش بر وزن کاهل تشنه شونده
و جمع آن عطشی بر وزن
سکری عطشان بفتح اول
و جمع آن و فتح آخر
و عطاش بر وزن
رجال است
ق

خ ۹۲

بالثقل مربوط

والثقل
ثقل از باب کرم بمعنی گران شده و مصدر
آن ثقل بکسر اول است و ثقل بتحریک
کالای مسافر است و جامه های گران باد
و ثقل بفتحتین هر چیز نفیس و خوب است
که نگاه داشته میشود و از اینست حدیث
انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و
عترتی یعنی که گذاشتم در میان شما
دو چیز نفیس را و ثقل بار گران
سنگین و گناهان است و واحد آن
ثقل بکسر اول است
ق

خیر ها خ

از ایشان امت سوطها تازیانه دنیا و لا سیفها و نه شمشیر دنیا مراد عذاب کردن و قتل نمودن ایشانست بدست مراد زهد

ستم و کذب الظان لذلک و دروغ گفت گمان برنده آن یعنی ظن او بدوام دولت و سلطنت ایشان غیر واقعست

بل هی مجة بلکه آن دولت ایشان مثل تکیدن و بدهان انداختن آب یکبار از دهان من لذیذ العیش یتطعمونها از سر لذت

زندگانی بچشند اینها را برهه زمانی که اندکی از زمانست ثم یلفظونها جملة پس بیندازند آنرا چون بیرون انداختن لقمه از دهان

خ ومن خطبة له علیه السلام ٩٤

در این خطبه توبیخ امت میفرماید بسبب اختلاف ایشان در فروع مسائل و تشتت آرای ایشان در احکام و استقلال هر یک

بمذهبی در مسائل دینیه برای خود بی مراجعت بامام زمان همچو اهل عناد و استکبار و فرمود بعد از حمد و ثنا که

اما بعد یعنی اما بعد از حمد الهی و درود بر حضرت رسالت پناهی فان الله سبحانه پس بتحقیق که خدای تعالی

لم یقصم جباری دهر قط نشکست گردن زورکاران هیچ روزگاری الا بعد تمهیل و رخاء

مگر بعد از مهلت دادن و فراخی زندگانی ولم یجبر عظم احد و باصلاح نیاورد استخوان شکسته هیچ یکی را

من الامم از امتها پیغمبران الا بعد ازل و بلاء مگر بعد از سختی و تنگی و گرفتاری وفی دون ما استقبلتم

و در نزد آنچه روآورد بشما از من عتب تنگی و ضعف احوال و کثرت اهوال در ابتدای اسلام و ما مو

شد مید با یکدیگر ثبات ورزید یکی از شما با ده نفر از کافران و استدبرتم و آنچه پشت کرد بشما من خطب از کار

بزرگ با وجود کثرت و قوت شما بجهت اختلاف آراء و عدم انقیاد در اطاعت پیشوا معتبر محل اعتبار است

در مردم روزگار وما کل ذی قلب بلبیب و نیست هر خداوند دل عاقل و دانا و لا کل ذی سمع بسمیع

و نه هر صاحب گوش شنوا و لا کل ذی ناظر ببصیر و نه هر خداوند بینائی بینا زیرا که عاقل آنست که بعقل خود

فایده گیرد با آنچه روا فرموده اند و در گوش فرا گیرد آنچه بوی شنوانیده اند و اخذ کند آنچه بوی نموده اند در طریق

مبدأ و معاد و راه سداد و رشاد فیا عجبا پس ای عجب بیا و ما لی لا اعجب و چیست مرا که تعجب نکنم من خطا

هذه الفرق از خطای این فرقها یا این مذاهب علی اختلاف حججها فی دینها بر اختلاف حجتهای ایشان در

دین و مذهب خود و لا یقتدون بعمل وصی و اقتدا نمیکنند بعمل وصی پیغمبر خود و شبهه نیست که اگر متابعت

و پیروی ایشان مینمودند از اختلاف در دین ایمن میبودند و از عقوبات اخروی بپرهیزند و لا یؤمنون

بغیب و ایمان نمیآورند بغیب که آن ایمانست بامور غیبی عقبی و ثواب و عقاب و لا یعفون عن عیب و عفت

نمیورزند از عیب افتاده اند در شک و ریب یعملون فی الشبهات عمل میکنند در شبهها و یسیرون

فی الشهوات و میروند در پی شهوتها و آرزوها المعروف فیهم ما عرفوا معروف در میان ایشان آن

چیزیست که خود شناخته اند بمیل طبیعت نه بقانون شریعت والمنکر عندهم ما انکروا و منکر نزد ایشان

آن چیزیست که منکر شناخته اند نه بفرموده حضرت عزت مفزعهم فی المعضلات پناه گرفتن ایشان

در مشکلات الی انفسهم بسوی نفسهای ایشانست نه بسوی سید کاینات و تعویلهم فی المهمات و اعتماد

ایشان در کارها نا شناخته علی آرائهم بر اندیشهای خود شانست کان کل امرئ منهم گویا

هر مردی از ایشان امام نفسه پیشوای نفس خود است در امور دین قد اخذ منها بتحقیق که فرا گرفته

از نفس خود فیما یری در چیزی که می بیند بعری ثقات بدستهای استوار و اسباب محکمات و سببهای

مُجَّة: بفتح میم و جیم مج الشراب من فیه از باب نصر یعنی شراب را از دهان انداخت. ق

أَزْل: بفتح اول و سکون ثانی بمعنی تنگی و سختی است و ازل بفتح و کسر زا بروزن کتف مبالغه و غلو در سختی است و ازل بتحریک بمعنی تنگی و دروغ است و آن چیزی را ازلی گویند بیان ثبت. ق

من خطب. من خصب

خطایه د

خِصب: بکسر اول و سکون ثانی بسیاری گیاه و فراخی عیش را گویند و بلاد خصب یعنی شهریست که در آن ارزانی است. ق

یعفون

یقتصون: قص اثره از باب نصر یعنی از پی رفت اثر و نشان او را مثل اقتص الاثر از باب افتعال که آن نیز بهمین معنی آمده. ق

خ ٩٤

[illegible]

محکم چون نصوص کردکار یعنی آنچه اخذ میشود از نفس خود دراستحکام مانند احکام الهی میدانند

خ ومن خطبة له علیه السلام صه ۹۵

این خطبه در ذکر نعمت الهی است که آن بعثت حضرت رسالتپناهی است در زمان غفلت و روزگار تباهی و آنچه مستلزم
است از خیرات تا اعتبار کنند بندگان بجای و بندگان او شکر گویند ارسله فرستاد خدای تعالی پیغمبر آخر الزمان را على حين
فترة من الرسل در هنگامی که خالی بود از پیغمبران وطول هجعة و در وقت درازی خواب کردن و غفلت ورزیدن
که صادر میشد من الامم از امتان واعتزام من الفتن و در محل اهتمام کردن فتنها و در بعضی روایت اعترام بمهمله است
بمعنی کثرت یعنی در وقت بسیاری فتنه و در روایتی بکر اعتراض است یعنی هنگام ستیزندگی در رضا فتنه وانتشار من الامور
و در وقت منتشر متشتت شدن از کارها و عدم ربط و ضبط آن وتلظ من الحروب و در زبانه زدن و برافروخته
شدن از کارزارها والدنيا كاسفة النور و در وقتی که دنیا فرو پوشنده نور روحی بود ظاهرة الغرور و ظاهر بود
فریب او على حين اصفرار من ورقها در وقت زرد شدن برگ دنیا واياس من ثمرها و نومید از فواید میوهای او
واغورار من مائها و فرو رفتن آب دنیا اینها کنایت اند از خشونت مطاعم دنیا و عدم حلاوت عیش در آن
و مراد از یاس ثمره آن انقطاع آمال ایشانست از ملک و دولت قد درست اعلام الهدى بتحقیق که محو و
ناچیز شده بود نشانهای هدایت وظهرت اعلام الردى و ظاهر گشته بود نشانهای غوایت که منجر بود بهلاکت
فهي متجهمة پس دنیا ناخوش بود لاهلها مر اهل خود را بانواع ستم عابسة في وجه طالبها ترش روی
بود در روی طالبان خود باصناف الم ثمرها الفتنة میوه او فتنه بود وطعامها الجيفة و طعام او پلید و
مردار این کنایت از حرام است چه در زمان فتنه طعام از غارت میباشد وشعارها الخوف و پوشش او ترس
بود ودثارها السيف و لباس بیرونی او شمشیر بران فاعتبروا عباد الله پس عبرت گیرید ای
بندگان خدا واذكروا تيك التي آباؤكم و یاد کنید آن کارها که پدران شما واخوانكم و برادران
بها مرتهنون در گرو اند از اعمال منکره و افعال قبیحه وعليها محاسبون و بر آن حساب کرده میشوند لعمری
سوگند بزندگانی من ما تقادمت بكم که دیر نشده است شما را ولا بهم و نه بایشان العهود عهدها و زمانها
ولا خلت فيما بينكم و نگذشته است در میان شما و بينهم و میان ایشان الاحقاب والقرون روزگارها
و قرنها وما انتم اليوم و نیستید شما امروز من يوم كنتم في اصلابهم از روزی که بودید در پشتهای ایشان
ببعيد دور و دراز یعنی هنوز نزدیک پدران و برادران و سایر خویشان از شما مفارقت کرده اند و بلاد
الجزا شتافته اند پس از ایشان عبرت گیرید و در دنیا خود را باعمال الصالحه مشغول شوید تا هنگام ممات مرفه
الحال باشید **رباعی** بکوش امروز تا تحصیل باشی که فردا بر نخواهی قادر دنیا اگر این کشت زیر انداز و زین
در دانجرمن بر نبیم از دون نبردی والله بخدا سوگند ما اسمعكم الرسول نشنوانید شما را رسول خدا شيئا
چیزی از منهیات و مامورات الا وها انا ذا مسمعكموه مگر که اینک شنواننده ام از آنها بر طرفی نباشد دون
اسماع وما اسماعكم اليوم و نیست سمعهای شما امروز بدون اسماعهم بالامس کم از سمعهای ایشان دیروز
بی تفاوتی نباشد در اسماع ولا شقت لهم الابصار و شکافته نشد از برای ایشان چشمها که ببینند بانجزها
ولا جعلت لهم الافئدة و گردانیده نشد از برای ایشان دلها في ذلك الاوان در آن زمان الا وقد

اعطیتم

ترجمه
تقیع اماتی ثالث بیع از باب
منع بمعنی خوابیدن شب و آن جواب
کان هجع بروزن رکع و جمع
بروزن رکوع
ق

اعترام ...
اعتراض ...

ایاس
بروزن سحاب مصدر است
ایس از باب سمع بمعنی
نا امید شد
ق

خ ۹۵

متجهمة
جهم بفتح اول و ضم دوم بروزن کنف
روی ستبر فراهم آمده ناخوش
از باب کرم مصدر آن جهامه بروزن
صبابه و جهوم بروزن برآمد است
بمعنی ستبر روی و ناخوش شد روی او
و جهم از باب منع و از باب
بمعنی پیش آمد او را به ترش روی
و روی ناخوش و ستبر شد
تجهم از باب
تفعل
ق

اُعْطِيتُم مِثْلَهَا مكر كه داده شد بشما مثل ان فِي هَذَا الزَّمَانِ در اين زمان وشبهه نيست كه انچه حضرت رسالت پناه
شنوانيده انحضرت نيز شنوانيده بلا تفاوت اما دل خدا و گوش شنوائى بايد كه در يابد انرا وَوَاللهِ وسوگند بخدا كه
مَا بُصِّرْتُم بَعْدَهُم نموده نشديد شما بعد از ايشان شَيْئاً جَهِلُوهُ چيزيكه ندانسته باشند ايشان انرا وَلَا
اُصْفِيتُم به وبر گزيده نشديد بچيزى وَحُرِمُوهُ در حاليكه محروم باشند بدان شما از ايشان از غنيمت دانيد
شرف اسلام را ضايع مكردانيد بنافرمانى وعصيان ونظر كنيد بحال مطيعان وعاصيان پيشينيان وعبرت نمائيد در موجبات
ثواب ببر هيزيد از انچه موجب ميشود بعقاب لَقَدْ نَزَلَتْ بِكُمُ البَلِيَّةُ وبتحقيق كه فرود امد بشما بلا جَائِلًا
خِطَامُهَا در حاليكه جولان كننده است مهار ان بلا رِخْواً بِطَانُهَا سست وبى ثبات تنك ان كه نزديكست كه
بيفتد از سوار خود فَلَا يَغُرَّنَّكُم پس بايد كه مغرور نسازد شما را مَا اَصْبَحَ فِيهِ اَهْلُ الغُرُورِ انچه صبح كرده اند
در ان اهل غرور وارباب شرور فَاِنَّمَا هُوَ ظِلٌّ مَمْدُودٌ پس جز اين نيست كه ان سايه ايست كشيده شده اِلَى اَجَلٍ
مَعْدُودٍ تا مدتى شمرده شده مشحون بانواع قصور وفتور واورده اند كه ان بليه اشارت است بدولت ملوك بنى اميه
كه قتال بخلافت بود ويريشانى ايشان از زور وزكار ومى شايد كه عام باشد شامل قتل ولحق ونخالفانى كه در زمان انحضر بودند وبعد او

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ صو

اين خطبه در بيان صفات جلال الهى است وقيام ودوام وجود او لِذَاتِهِ اَلْمَعْرُوفُ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَةٍ بى رؤيتى كه شناخته شده
است بى حس بصر اَلْخَالِقُ مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ ونيز افريننده است بى انديشه نمودن وفكر كردن اَلَّذِي لَمْ يَزَلْ قَائِماً
انكسيكه هميشه قائمست بعلم وتدبير دَائِماً دائم بالذاتست اِذْ لَا سَمَاءٌ ذَاتُ اَبْرَاجٍ ونه حجابهائى كه خداوند
درها باشد ستكه ممكن نيست كشودن ان وَلَا لَيْلٌ دَاجٍ ونه شب تار وَلَا بَحْرٌ سَاجٍ ونه دريا ارميده از موج
زدن وَلَا جَبَلٌ ذُو فِجَاجٍ ونه كوهى كه خداوند راههاى كشاده است وَلَا فَجٌّ ذُو اعْوِجَاجٍ ونه راه
فراخ كه خداوند كجيست وَلَا اَرْضٌ ذَاتُ مِهَادٍ ونه زمين كه خداوند گستردگيست وقرار وَلَا خَلْقٌ ذُو اعْتِمَادٍ
ونه افريده شده كه خداوند قوتست واعتماد واين اشارتست باز ليه قيام او بذات خود وسبقت او بجميع ممكنات واز اينجاست
كه حضرت رسالت فرموده كه كان الله ولا شئ معه ذَلِكَ مُبْتَدِعُ الخَلْقِ انذات افريننده خلايق است بى سابقه ماده
ومدت وَوَارِثُهُ ووارث ايشانست كه همه فانى شوند و او بماند وَاِلَهُ الخَلْقِ ومعبود افريدگانست وَرَازِقُهُ
وروزى دهنده ايشانست وَالشَّمْسُ وَالقَمَرُ دَائِبَانِ وافتاب وماه دوندگانند فِي مَرْضَاتِهِ در رضا الهى يعنى
بر طبق اراده او يُبْلِيَانِ كُلَّ جَدِيدٍ ميپوسانند هر نو را اين كنايتست از بقاى افتاب وماه بعد از هر جديدى ومحتملست
كه مراد ان باشد كه انها اسباب معدة زوال هر شئ اند دراين عالم وَيُقَرِّبَانِ كُلَّ بَعِيدٍ ونزديك ميكردانند
هر دور يرا كه ان مرت واحوال اخرت چه مكرور شدن انها عمرها بسر مى ايد بمرك نزديك ميكردند قَسَمَ اَرْزَاقَهُم
بخش كرده روزيها خدا ايشانرا وَاَحْصَى آثَارَهُم وشمرده اثار وعلامات ايشانرا وَاَعْمَالَهُم وكردارهاى
ايشانرا علم او بانها وارسيده وَعَدَدَ اَنْفَاسِهِم وشمرده عدد نفسهاى ايشانرا وبحيطه ضبط در اورده
وَخَائِنَةَ اَعْيُنِهِم وشمارد داوى خيانت چشمهاى ايشانرا وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُم وانچه پنهان ميكنند سينهاى
ايشان مِنَ الضَّمِيرِ از انچه در دل كيرند از قصد عصيان وغيران وَمُسْتَقَرَّهُم وَمُسْتَوْدَعَهُم وقرارگاه و
محل وديعت ايشانرا مِنَ الاَرْحَامِ از رحمهاى مادران وَالظُّهُورِ وپشتهاى پدران اِلَى اَنْ تَتَنَاهَى بِهِم

بالكسر والسكون كلمة تدل على المضى من الزمان وذو بمعنى صاحب ولا يكون الا مضافا والمؤنث ذات درهم

الابراج كاسباب جمع البرج بالتحريك وهو الباب العظيم وقرئ بكسر الهمزة على كونه مصدرا او الانسب الى الابراج لفظا ومعنا فتح الهمزة ان الابراج كافعال جمع البرج بضم الراء وبالتحريك ويقال في جمع البرج بروج ايضا

خ ٩٥

داج اسم فاعل من دجا الليل اذا اظلم

ساج ايضا اسم فاعل من سجى اذا سكن

والفجاج بكسر الفاء جمع فج وهو الطريق الواسع بين الجبلين والفج الواسع درهم

الغایات تا آنکه منتهی بشما برسد یا بایشان غایتها یعنی تا انتهای احوال و اعمال ایشان از ابتدا و انتها هو الذی
اشتدت نقمته او آنخداوندیست که سخت است عقوبتها و علی اعدائه بر دشمنان او فی سعة رحمته در
گشادگی رحمت او و اتسعت رحمته و گشاده شده است رحمت او لاولیائه از برای دوستان او فی شدة نقمته
در سختی عقوبت او یعنی و منبع جمع رحمت و اشد عقوبت شدید است از برای اولیا و اعدا قاهر من عازه قهر
کند کسی است که غلبگی جوید بر او و بر دوستان او و مدمر من شاقه و هلاک کننده کسی است که نزاع کند با او
و محبان او و مذل من ناواه و خوار کننده کسی است که دشمنی کند با او بنافرمانی و پیروی شهوات و غالب
من عاداه و غلبه کننده است بر کسیکه عداوت ورزد با او با ارتکاب معاصی من توکل علیه هرکه توکل کرد بر او
و امور خود را باو تفویض نمود کفاه کفایت کرد کار او را ببهتر وجهی و من سأله و هرکه درخواست از او
اعطاه داد او را بخوبتر وجهی و من اقرضه و کسیکه قرض داد بوی یعنی بفقرا و مساکین بحکم الفقراء
عیالی قضاه ادا کرد آنرا با اضعاف و من شکره و هرکه شکر نعمت او کرد جزاه جزای او عطا
نمود بالات عباد الله ای بندگان خدا زنوا انفسکم بسنجید نفسهای خود را بمیزان عدالت دنیا و عدل اخرا
از حاق وسط شریعت قبل ان توزنوا پیش از آنکه سنجیده شوید شما بمیزان عمل و حاسبوها و حساب کنید
نفسهای خود را بانچه میکنید از نیک و بد و بر قبایح نادم شوید قبل ان تحاسبوا پیش از آنکه حساب کنند شما را
و ممکن نباشد تدارک مافات و تنفسوا و نفس بکشید و فرصت غنیمت شمارید قبل ضیق الخناق و پیش از تنگی
گرفتن گلو و انقادوا و منقاد شوید و گردن نهید از برای طاعت قبل عنف السیاق پیش از آنکه رانند
شما را بعنف و درشتی بدار الجزاء و اعلموا و بدانید ای بندگان خدا انه من لم یعن علی نفسه آنکه کسی یاری داده
نشد یعنی یاری نکند خداوند تعالی توفیق غافل او را بر قهر نفس اماره و حتی یکون له تا آنکه باشد مر او را منها
از آن نفس واعظ و زاجر پند دهنده و زجر کننده ازمنها تا باشد قهر کننده و زجر نماینده بر نفس خود لم یکن له من غیرها
نیست مر او را از غیر نفس او زاجر منع کننده و لا واعظ و نه پند دهنده از ملاهی یعنی متمکن نیست بموعظه غیر او

خ ٩٧ ومن خطبة له علیه السلام صح

و از جمله خطب آنحضرتست این خطبه تعرف بخطبة الاشباح که معروف و مشهور است بخطبه اشباح
و وجه تسمیه او آنست که اشباح بمعنی اشخاص است و این خطبه جلیله مشتمل است بر آن و وجه دیگر آنکه شبح بمعنی
طول و امتداد است از جهت آنکه این خطبه ذات اقسام طویله است چون ذکر آسمانها و کیفیت آفرینش آن و ذکر فرشتگان و اقسام
ایشان و کیفیت خلقت و احوال ایشان و ذکر زمین و کیفیت آن و هی من جلائل الخطب و این خطبه از خطبه‌های
جلیله کبیره آنحضرتست رواه مسعدة بن صدقة روایت کرده مسعدة بن صدقة عن الصادق جعفر بن محمد علیهما السلام
از صادق یعنی جعفر بن محمد الباقر علیهما السلام انه قال که آنحضرت فرمود خطب امیر المؤمنین علیه السلام که خطبه
خواند امیر المؤمنین علیه السلام بهذه الخطبة باین خطبه اشباح علی منبر الکوفة بر منبر مسجد کوفه و ذلک ان
رجلا اتاه و این بود که مردی آمد نزد آنحضرت فقال یا امیر المؤمنین پس گفت یا امیر المؤمنین صف لنا
ربنا وصف کن از برای ما پروردگار ما را لنزداد له حبا تا زیاد کنیم از برای او دوستی را و به معرفة و بسبب آن
زیاده شود شناختن او فغضب علیه السلام پس غضب کرد آنحضرت بر او و خشمناک شد و نادی الصلوة جامعة

عازه
عز یعز از باب ضرب یعنی گشت گرامی مصدر آن عز بکسر اول و عزه بزیادتی ها و عزازه بفتح اول ... و عز یعز از باب نصر یعنی غلبه کرد او را در مبالغه و غلبه کردن یکدیگر و عزه فی الخطاب یعنی غلبه کرد در سخن ... مثل عازه از باب مفاعله ق

عنف
بحرکات ثلث در اول یعنی درشتی مصدر ... و عنف علیه و به از باب کرم یعنی درشتی کرد بر او ق

لم یغن
نفع العین ...

و السیاق
گلکتاب ساق المریض سوقا و سیاقا بکسر السین اذا شرع فی نزع الروح ...

وندا فرمود مردمان را بنماز تا جمع شونده باشند در مسجد فاجتمع الناس پس مجتمع شدند مردمان حتی غص
المسجد باهله تا آنکه پر شد مسجد باهل خود فصعد المنبر پس بالای منبر رفت وهو مغضب در حالتی که غضبناک
بود متغیر اللون تغییر پیدا کرده بود رنگ مبارک او و از آن گفتار فحمد الله پس زبان مبارک بحمد و ستایش حق
سبحانه بگشاد وصلی علی النبی صلی الله علیه وآله و درود فرستاد بر پیغمبر خدا ثم قال پس از آن فرمود
که الحمد لله الذی لا یفره المنع سپاس و ستایش مر خدا را که وافر و بسیار نمیگرداند مال او را منع کردن
و امساک نمودن ولا یکدیه و منقطع و بی‌بهره نمیسازد مال او را الاعطاء والجود دادن و بخشیدن
اذ کل معط منتقص سواه زیرا که هر دهنده کم کرده شده است مال او غیر از آنحضرت جل ذکره وکل
مانع مذموم ما خلاه و هر منع کننده عطا مذموم است غیر از حضرت عزت زیرا که منزه است از انقطاع
و از نقص و نقصان او و مبراست از حاجت و امکان و خزائن نعمت روزی او و نه نهایت دارد و نه کران و اوست
محتاج الیه عالمیان هو المنان و اوست نعمت دهنده بسیار عطا بفوائد النعم بنعمتهای با فائده وعوائد
المزید بازدید نعمتها عائده بعباد والقسم و قسمتهای مقرره از برای ایشان عیاله الخلائق عیال اویند خلقان
ضمن ارزاقهم ضامن شده بروزیهای ایشان وقدر اقواتهم و تقدیر فرموده قوتهای ایشان را ونهج
سبیل الراغبین الیه و روشن نموده راه راغبان بسوی بارگاه خود والطالبین ما لدیه و راه طالبان را
بانچه در نزد او است و چه در نزد خود ولیس بما سئل و نیست ذات جود او بانچه درخواسته شده باجود منه بخشنده تر
از آن بما لم یسئل بانچه درخواسته نشده چه جود ذات فیاض او عام است نسبت بجمیع عباد و همه کس را
بقدر استحقاق میرساند الاول الذی لم یکن له قبل اولیست که نیست او را قبلی فیکون شیئا قبله
تا باشد چیزی پیش از او از مکونات زیرا که قبلیت و بعدیت را بجناب حدیث او راه نیست بجهت آنکه قدیم ازلیت
و سرمدی لم یزلی والرادع و باز دارنده است اناسی الابصار و مردمکهای دیدها را عن ان تناله از
آنکه برسند بآن ذات او تدرکه یا دریابند او را بجهت منزه بودن او از حیز و جهات ما اختلف علیه
دهر مختلف نشده است بر او روزگار فیختلف عنه الحال تا مختلف شود او را حال ولا کان فی مکان
و نبوده است در مکانی فیجوز علیه الانتقال تا روا باشد بر او انتقال از حالی بحالی ولو وهب و اگر
ببخشد ما تنفست انچه را شده است و از هم گشوده از او معادن الجبال معدنهای کوهها وضحکت عنه
و خندیده است از او اصداف البحار و صدفهای دریاها من فلز اللجین والعقیان از گداخته نقره
و طلا ونثارة الدر و پاشیده در و حصید المرجان و درویده مرجان ما اثر ذلک فی جوده اثر نکند
از همه در وجود او [illegible] ولا انفد و تمام نسازد سعة ما عنده گشادگی آنچه نزد او است از
نعم تا محدود و لکان عنده و هر آینه هست نزد او من ذخائر الانعام از ذخیرهای نعمتها ما لا تنفده
آنچه بپایان نمیرساند او را مطالب الانام مطلوبهای خلایق لانه الجواد زیرا که او بخشنده‌ایست
الذی لا یغیضه که کم نمیکند عطای او را سؤال السائلین درخواست درخواهندگان ولا یبخله
و بخیل نمیسازد او را الحاح الملحین مبالغه کردن مبالغه کنندگان در سؤال اذا امام علیه الصلوة
والثناء بیان معنی جواد فرموده که این سؤال و وجه [illegible] اگر از مخلوق بپرسند جواد کیست گفته‌اند که
آنچه خدا تعالی بر او فرض کرده [illegible] و بخیل آنکه ادا نکند آنچه بر او فرض شده و اگر از خالق بپرسند پس او جواد

لا یفره
و فر بکسر اول توانگری از مال و کالای
بسیار فراخ انرا گویند یا آنکه
عام است در بسیار از هر چیز و
جمع آن وفور بر وزن سرور میآید
و فر الماء از باب کرم و از باب
وعد یعنی بسیار شد مال مصدر
آن وفارة بر وزن صباح
و وفر بفتح اول و وفور بر وزن
سرور و فرة بر وزن عده
میآید
ق

واناسی
بفتح الهمزة وتشدید الیاء وجمع انسان
الانسان وهو المثال الذی یری
فی سواد العین
دره

٩٧

والفلز
بکسر الفاء واللام وتشدید الزاء
ذکرا لقضیتین جواهر الارض کلها
او ما ینفیه الکیر من کل ما یذاب منها
دره

واللجین
کزبیر الفضة والعقیان بکسر
العین الذهب الخالص والنثار
ما تناثر من الشیء
دره

اگر عطا فرمود و اگر نفرمود زیرا که اگر عطا کرد عطا میکند بانکه مستحق است و اگر باز داشت نا نمیباید کسی را که مستحق
آن نیست فانظر ایها السائل پس نظر کن ای سؤال کننده انصاف پرور دگار فما دلک القرآن علیه
پس آنچه دلالت نمود ترا قرآن بر آن من صفته از صفت حضرت آفریدگار فائتم به پس اقتدا کن باو و استضیئ
بنور هدایته و طلب روشنائی کن بنور هدایت او وما کلفک الشیطان و آنچه تکلیف کند ترا شیطان
علمه دانستن او را مما لیس فی الکتاب از آنچه نیست در قرآن علیک فرضه بر تو فرض آن ولا فی سنة النبی
صلی الله علیه و آله و نیست در سنت پیغمبر صلی الله علیه و آله و ائمة الهدی و نه در روش امامان راه نما
علیهم صلوات الله رب الارض و السما اثره علامت و نشانه آن فکل پس واگذار علمه الی الله سبحانه
دانستن او را بخدا تعالی فان ذلک پس بدرستیکه آنچه در کتاب و سنت نیست منتهی حق الله علیک جای
نهایت حق خداوند است بر تو یعنی بیش از آن بر تو واجب نکرده واعلم ان الراسخین فی العلم و بدانکه جماعتی
که راسخ و استوار اند در دانش و متمکن در بینش هم الذین اغناهم ایشان کسانند که بی نیاز ساخته
حقتعالی ایشانرا عن اقتحام السدد المضروبة از در آمدن بسنجیده دا بوابی که زده شده است دون
الغیوب نزد پوشیدگیها یعنی آنچه عقل ایشان بان نمیرسد از ان تجاوز نمینمایند الاقرار بجملة ما جهلوا
تفسیره اقرار کردن ایشان بهمه آنچه ندانسته اند تفسیر آنرا من الغیب المحجوب از غیبی که پوشیده
چه سر پرده عظمت و جلال او از ان ارفع است که پرتو هوش ان توان گشت بعکود و توان او و زیر بدانکه حجب غیوب دارای
طبقات بسیار است چنانکه حضرت رسالت پناهی صلوات الله علیه و آله اشاره بان نموده که ان لله سبعین حجابا
من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه کل من ادرک بصره یعنی بدرستیکه مر خدا راست هفتاد حجاب
از نور و ظلمت که اگر خدا مر بردارد انها را بسوزاند جلالت عظمت ذات او هر کسی را که دریافته باشد او را بصر او و چونکه
تکلیف عباد بقدر عقول و تفاوت مراتب ایشان است کما قال النبی صلی الله علیه و آله بعثت لا کلم الناس علی قدر عقولهم
یعنی مبعوث شدم تا سخن گویم با مردمان بمقدار عقول ایشان پس هر عقل که فوق گردد بر رفع حجابی از حجب غیب بمقاصد
از ما وراء آن و اعتراف نمود بعجز خود از رسیدن بان پس این تکلیف و است و از جمله راسخین است فی الرسوخ
مرتبه واحده نباشد کران تعلیل ظاهر شریعت است فقط بلکه تعلیل او مرتبه اولی است از مراتب ما وراء آن مراتب
مراتب غیر متناهیه است بحسب مراتب ایشان لکن و قوت ایشان بر رفع حجب انوار و چون عجز ایشان از ادراک ما وراء
از منشاء رسوخ ایشان است فرمود که فمدح الله سبحانه پس مدح فرمود حقتعالی اعترافهم
بالعجز معترف شدن ایشانرا بعجز و ناتوانی عن تناول ما لم یحیطوا به علما از فرا گرفتن آنچه احاطه نکرده اند
بان از روی علم یعنی دانش ایشان بان نرسیده و سمی و نام نهاده است ترکهم التعمق و اندیشیدن ایشانرا تعمق
دوری فیما لم یکلفهم البحث عن کنهه در چیزی که تکلیف نکرده با ایشان بحث کردن از حقیقت آن رسوخا
و استواری چونکه ترک تعمق ایشان را در چیزی که تکلیف نفرموده بحث کردن از حقیقت آن رسوخ نام نهاده
فاقتصر علی ذلک پس اقتصار کن ای سائل برانچه ذکر کرد مقدار عقل تست ولا تقدر عظمة الله و تقدیر مکن
بزرگی حقتعالی سبحانه و تعالی را علی قدر عقلک بمقدار عقل خود که اگر چنانچه عظمت الهی را بر قدر عقل
خود تقدیر کنی فتکون من الهالکین پس باشی از هالکان یعنی هلاک شوندگان و بترس از ان هو القادر
الذی اذا ارتمت الاوهام او تواناییست که هرگاه انداخته شود وهمها لتدرک منقطع قدرته ناد

و تکفی ... تکفی تکفی از باب ضرب و توکفی علیه از باب تفعل و اکفی از باب افعال و انکفی از باب افتعال یعنی کردن بنا و بر فرمان خدا و معروف گردید بنا توانی خود و اعتماد کرد بمراد

خ ۹۷

والتعمق تفعل است از عمق از باب کرم یعنی ژرف شد و عمق بفتح و ضم اول و بد و ضمه ژرف یعنی چاه شد ان ... عمیق یعنی چاه ژرف و عمق ... و علایق ... رجال ...

نهایت توانائی او و حاول الفکر المبرّء و طلب کند فکر مبرّی باشد من خطر الوساوس از خطور وسوسهای شیطان ان یقع علیه آنکه واقع شود بر ان ذات فی عمیقات غیوب ملکوته در اسرار عمیقه پادشاهی او و تولّهت القلوب الیه و واله و متحیّر شوند دلها و برسند بنهایت اشتیاق بسوی ذات او لتجری فی کیفیّة صفاته تا جاری شوند در چگونگی صفتهای او و غمضت مداخل العقول و باریک و دقیق شود در مواضع در آمدن عقلها فی حیث لا تبلغه الصفات در جائی که نمیرسند بان صفتها لتناول علم ذاته تا برسند بدانستن ذات او ردعها ردع کند باز دارد از ذات عقول و اوهام را از معرفت کنه خود و هی تجوب و حال آنکه آن اوهام و عقول قطع کنند مهاوی سدف الغیوب مواضع هلاک تاریکیهای غیوب را این مستغار است برای عدم اهتدای ان ذات یعنی ضلالت راه نبرند ببر پرده جلال او متخلّصة الیه سبحانه در حالتی که رهیده باشند از غیر و نزدیکی جویند بسوی حق سبحانه فرجعت پس رجوع نمایند از جهت وقتی که باز داشته شوند باکراه معترفة در حالتی که اعتراف کننده باشند بانّه لا ینال بانکه رسیده نمیشود و مدرک نمیگردد بجور الاعتساف بشدّت جولان در بیداء جلال عزّت کنه معرفته حقیقت شناختن او و لا تخطر بیاب اولی الرویّات و در نمی آید بدل خداوندان فکرها خاطره در آمده من تقدیر جلال عزّته از اندازه کردن بزرگی عزّت او فریدگار الّذی ابتدع الخلق انکه معبود که از نو پیدا و ورد خلایق را علی غیر مثال امتثله بی سبق نمونه که امتثال کرده باشد بان و مثل آن افرید باشد و لا مقدار احتذی علیه و بمقداری که پیروی آن کرده باشد و عمل کرده بر وفق آن من خالق معبود کان قبله از آفریننده که معبود خلایق بوده باشد قبل از او یعنی قبل از او خالقی نبوده که خلق اشیا نموده باشد و او سبحانه بر طبق آن آفرینش باشد خلایق را و ارانا من ملکوت قدرته و بنمود ما را از پادشاهی قدرت خود و عجائب ما نطقت به و از عجایب آنچه گویا است با او آثار حکمته نشانهای حکمت او و اعتراف الحاجة من الخلق و از اعتراف نمودن و معترف شدن باحتیاج که صادر شده است از جانب خلقان الی ان یقیمها بسوی آنکه برپا داشته است ز عجایب را بمساک قوّته بنگهداشت قوّت خود ما دلّنا این مفعول و بنمود است یعنی بنمود ما را این اشیاء مذکوره آنچیزی را که راه نمود ما را باضطرار قیام الحجّة به مضطر شدن قیام حجّت و برهان که مرا و راست علی معرفته و شناختن خود یعنی چون راه نمود ما را بمعرفت خود باین آثار لازم شد حجّت بالضرورة و این بدیهی است که دلالت عقلیّه شاهد است بر حاجت محدث بمحدث و ظهرت فظاهر و نمایان شد فی البدائع التی احدثها در اشیاء بدیعه که پدید آورده از آثار صنعته نشانهای صنعت و قدرت او و اعلام حکمته و علامتهای حکمت او فصار کلّ ما خلق پس گردید هر چه آفرید حجّة له و برهانا قاطعا مر خداوند را او دلیلا علیه و دلیلی ساطع بر وجوب وجود او سبحانه و ان کان و اگر چه باشد آنچه آفریده خلقا صامتا خلقی غیر ناطق و جمادی ساکت فحجّته پس حجّت حق با جهت از خلق صامت بالتدبیر ناطقة بتدبیر حکمت او گویا است و دلالته علی المبدع قائمة و راه نمونی او بر وجود صانع گویا است بعد از آن التفات نموده انقلاب بمخاطب منفرها بدکه فاشهد و گواهی میدهم ان اعتقاد ذا زمان من شبّهک انکه کسیکه تشبیه کرد ترا بتباین اعضاء خلقک با اعضا متباینه و منفرقه خلق تو و تلاحم حقاق مفاصلهم و بسته شدن مفاصلهم به پیوسته شان المحتجبة لتدبیر حکمتک

غمضت

غمض المکان از باب نصر غموضا بر وزن سرور و غمض المکان از باب کرم غموضة بر وزن سخوفة و غماضة بر وزن سحابة یعنی پست و بهموار شد زمین و غمض از باب کرم و غمض از باب نصر یعنی دور از فهم شد سخن و مصدر آن غموض و کلام غامض سخن پوشیده و دور خلاف واضح از باب کرم

صراح

و غمض الشئی بالفتح ای خفی ماخذه

بهار

خ ٩٧

بمساک

بر وزن کتاب مسک به از باب نصر یعنی واداشت و چنگ زد باو و فیه امساک بر وزن افعال شکسته بضم اول و به و ضمه و مساک بر وزن سحاب و مساکة بر وزن سحابة و میاکة بر وزن کتابة یعنی در او نگاه داشتی هست

ق

حقاق

بر وزن رجال جمع حق بضم اول سر استخوان سرین و سر استخوان بازو است و حق بمعنی از باب ضرب و نصر و علم آمده است

ق

کرپوشیده شده است بر حکمت ذات تو لم یعقد غیب ضمیره بلکه فکر باطنی خود را علی معرفتک بر شناختن

ذات تو ولم یباشر قلبه الیقین ومباشر نشد بدل او بیقین بانه لا ندّ لک بانکه هیچ همتائی نیست مر ترا وکانه

لا یسمع وگویا آن مشبه نشنیده است تبرّء التابعین من المتبوعین بری شدن تابعان از متبوعان از بقول

ایشان که گویند تالله ان کنا لفی ضلال مبین بخدا سوگند که هر آینه بودیم ما در گمراهی

هویدا و بیرهی بغایت بیّنه اذ نسوّیکم در وقتی که برابر میکردیم شما را برب العالمین با پروردگار عالمیان

کذب العادلون بک دروغ گفتند برابر کنندگان تو موجود برا از جهان با اذ شبّهوک وقتی که تشبیه کردند ترا

باصنامهم به بتان خود ونحلوک ونسبت دادند تو حلیة المخلوقین صفت آفریده شدگان باوهامهم بوهمهای خود

وجزّؤک واجزاء کردند ترا بتجزئة المجسمات همچه تجزیه کردن اشیاء مجسمه بخواطرهم بخاطرهای خود وقدّروک

واندازه کردند ترا علی الخلقة المختلفة القوی بر هیکلی وشکلی که مختلف است قوتهای او بقرائح عقولهم

بعقلهای اجاده غیر تو بغیر خود که تابع اوهام فاسد اند فاشهد پس گواهی میدهم ان من ساواک بشیء که هر که ما

ساخت ترا بچیزی من خلقک از مخلوق خود فقد عدل بک تحقیق که برابر کرد ترا بغیر تو والعادل بک کا

واثبات کننده عدیل ومثل از برای تو کافر بما تنزّلت به بانچه فرود آمده بان محکمات آیاتک

آیتهای محکمه تو که اصلا احتمال اشتباه در آن وانداد در مثل ائنکم لتکفرون بالذی خلق الارض فی یومین وتجعلون

له اندادا ونطقت عنه وبانچه گویا شده از آنچیز شواهد حجج بیّناتک گواهان حجتهای روشن تو یعنی

دلیلها که گواهی دهند اند بمنزه بودن تو از جسم جسمانیان وانک انت الله وبدرستیکه تو معبود برای

الذی لم تتناه فی العقول آنچنان معبودی که پایان ندارد در عقلها تا بعوض آن خاطر توان نمود ذات و

صفات تو فتکون پس باشی تو فی مهبّ فکرها مکیّفا در محل وزیدن اندیشهای آن عقول مکیّف بکیفیتی در

خیال ولا فی رویّات خواطرها ونه در اندیشهای خاطرهای آن عقلها محدودا مصرّفا نهایت یابنده وگردیده

شده از حالی بحالی یا بمعنی که حکم کرده شود در آنها بتجزیه وتحلیل وترکیب وغیر آن وچون این لوازم باطلست پس ملزوم

که تناهی است نیز باطل باشد

خ منها ص ٩٨

بعضی دیگر از خطبه مذکوره اینست که قدّر ما خلق فاحکم تقدیره تقدیر کرد هر چیز را که آفرید از مصنوعات فاحکم تقدیره

پس محکم کرد اندازه آن را بر وفق حکمت بحیثیتی که اگر مقدار مقدّر وی را از اعتبار زیاده شدی یا کم بودی بخلل مدّ

مصلحت او ومتغیر گشتی منفعت او ودبّره وتدبیر کرد آنرا فالطف تدبیره پس لطف کرد وتدبیر آن یعنی آنرا بر

وفق مصلحت وحکمت موجود گردانید ووجّهه لوجهته وگردانید او را بجهتی که آنرا از برای آن آفریده فلم

یتعدّ حدود منزلته نه ناظر از مکان خود ولم یقصر وقاصر نشد دون الانتهاء الی غایته

بی سبیل بغایت خود تا الامر بنابد تعبیر در علم او ولم یستصعب ودشوار نشد امر آنچه آفرید اذ امر

که مأمور شد بالمضیّ علی ارادته بگذشتن بر وفق اراده وخواهش خود وکیف وچگونه باید دشوار شود وانما

صدرت الامور وحال آنکه صادر شده است همه کارها عن مشیّته از خواست او برونق رضا وحکمت او برای

فایده عباد از امر معاش ومعاد المنشئ اصناف الاشیاء آفریننده است اشیاء متنوعه را بلا رویّة فکر آل

الیها بی اندیشه فکری که راجع شود آن اشیا ولا قریحة غریزة ضمر علیها وبی غوث طبیعی وفکری اضمر علیها

لم یعقد

عقد البیع والعهد والحبل یعقده یعنی بست آنرا عقد وظاهر آنست که باین معنی از باب ضرب باشد وبمعنی گره کرفتن زبان از باب علم میاید

١٤

حلیة

حلیة بکسر اول بمعنی حلّ و پیرایه است وجمع آن حِلی بر وزن عنب وحُلی بالضم آمده میاید وحلیت المرئة از باب فرح است

ق

لوجهته

وَجه بفتح اول معروف است ووجه بمعنی جهت کرده است ووجه بمعنی جانب وسوی وکنار است ووجهه از باب ضرب بمعنی رو دادن ووجهة بفتح وکسر اول ناحیه وسوی است مثل وجه بفتح وکسر وجمع آن وجهات

ق

خ ٩٨

خاطرها

قریحة

بر وزن سفینة اول هر چیز است وقریحه از نو سرشت است وار آنست که هیچکس ندیده قریحه خواهد دار یعنی بیرون نیاورد علم آن اگو

طبع

واقتراح

از باب افتعال بمعنی اندیشه وتازه سخن گفتن است وبمعنی بیرون آوردن از خود است بدون شنیدن از کسی وبمعنی برگزیدن واختیار کردن وظاهر کردن چیز ومعانی دیگر آمده

ق

که دو دل کرفته باشد از آن چیزها وَلَا تَجْرِبَةٍ أَفَادَهَا و نه تجربه که فائده کرفته از مِنْ حَوَادِثِ الدُّهُورِ
از حادثهای روزکار وَلَا شَرِيكٍ أَعَانَهُ و نه شریکی که یاری داده باشد او را عَلَى ابْتِدَاعِ عَجَائِبِ الْأُمُورِ بر نو
آفریدن امور عجیبه و اشیاء غریبه زیرا که اینها از لوازم بشریت اند چنانچه در خطبه سمت ذکر یافت فَتَمَّ خَلْقُهُ بِأَمْرِهِ
تمام شد مخلوق او بسبب امر او وَأَذْعَنَ لِطَاعَتِهِ و کردن نهاد بفرمان برداری او وَأَجَابَ إِلَىٰ دَعْوَتِهِ و اجابت کرد بسوی
خواندن او لَمْ يَعْتَرِضْ دُونَهُ و فرا پیش نیامد نزد او رَيْثُ الْمُبْطِئِ دیر کردن دیر کننده وَلَا أَنَاةُ الْمُتَلَكِّئِ و نه سستی تأخیر
مانند چیزهای از لوازم جسمیه است فَأَقَامَ مِنَ الْأَشْيَاءِ پس راست کرد از چیزها أَوَدَهَا کجی آنها را یعنی بروجه مصلحت
و حکمت خلق فرمود وَنَهَجَ و روشن کرد حُدُودَهَا راه حدود چیزها را با نهایات آن وَلَاءَمَ بِقُدْرَتِهِ و جمع کرد بقدرت خود
بَيْنَ مُتَضَادِّهَا میان اضداد آن اشیا باین طریق که جمع نمود عناصر اربعه را با آنکه ضد هم اند و از آن مزاج اختراع فرمود
وَوَصَلَ و متصل ساخت أَسْبَابَ قَرَائِنِهَا اسباب و سببهای مقترنات را وَفَرَّقَهَا و پراکنده ساخت آنها را أَجْنَاسًا
مُخْتَلِفَاتٍ بجنسها کوناکون فِي الْحُدُودِ وَالْأَقْدَارِ در نهایات و مقادیر وَالْغَرَائِزِ وَالْهَيْئَاتِ و در خوها و هیئتها
بَدَايَا خَلَائِقَ عجایب مخلوقات عجیبه أَحْكَمَ صُنْعَهَا استوار کردانید صنعت آنها را چنانچه لایق بود وَفَطَرَهَا و آفرید
یعنی مخلوقات عجیبه آنها را عَلَىٰ مَا أَرَادَ بر وجهی که اراده کرد وَابْتَدَعَهَا و نو پدید آورد بر طریق حکمت بالغه خود فتبارک الله

أحسن الخالقين

خ منها صـ ط

و بعضی دیگر از خطبه الاشباح فِي صِفَةِ السَّمَاءِ در صفت آسمان است و کیفیت خلق آن وَنَظَمَ و ترتیب فرمود بر نسق
مناسب بِلَا تَعْلِيقٍ رَهَوَاتِ فُرَجِهَا بی آویختن فرجهای منشعبه را که کشاده اند وَلَاحَمَ و بهم آورد صُدُوعَ
انْفِرَاجِهَا شکافهای کشادکی آنرا وَوَشَّجَ و در هم آورد و بهم پیوست بَيْنَهَا وَبَيْنَ أَزْوَاجِهَا میان آنها و میان
نظیرها و قرینهای آنها که نفوس فلکی اند یا ملکی که قرین اجرام علوی اند یعنی مربوط ساخت میان آنها و نفوس آنها بقبول
کردن هر جرمی نفسی را که نازل او شد وَذَلَّلَ و رام ساخت لِلْهَابِطِينَ بِأَمْرِهِ برای فرود آیندکان بامر او سبحانه
وَالصَّاعِدِينَ بِأَعْمَالِ الْخَلْقِ و از برای بالا روندکان با اعمال بندکان حُزُونَةَ مِعْرَاجِهَا درشتی نردبانهای آسمان را
وَنَادَاهَا و ندا کرد آسمانها را و بخواند آنها را بَعْدَ إِذْ هِيَ دُخَانٌ بعد از آنکه بود دود
فَالْتَحَمَتْ پس بهم آمد عُرَى أَشْرَاجِهَا بندهای اسمانها و این کنایت است از التیام یعنی اجزای آن بهم
متصل کشت وَفَتَقَ و کشود بَعْدَ الْارْتِتَاقِ بعد از بهم پیوستن صَوَامِتَ أَبْوَابِهَا درهای استوار
آنها را برای فرود آمدن رحمت بر بندکان و بجهت نزول باران و بعضی کفته اند که آسمانها در مبدا حال یکی واحد بود پس
فتق کرد حق سبحانه میان آنها کقوله تعالی أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَأَقَامَ
رَصَدًا و بپا کردانید نکهبانی مِنَ الشُّهُبِ الثَّوَاقِبِ از شهابها و ستارهای درخشان عَلَىٰ نِقَابِهَا بر درهای آسمان
تا منع کنند شیطان را از بر بودن استماع نمایند اسرار را و تفصیل این در خطبه اولی مذکور شد
وَأَمْسَكَهَا و نکاه داشت آسمانها را مِنْ أَنْ تَمُورَ از آنکه بیاید و برود فِي خَرْقِ الْهَوَاءِ در شکاف هوا بِأَيْدِهِ
در حالتی که با قوت و غلبه خود باشد یعنی و رام و مسخر ساخت و مقهور و مغلوب خود کردانید وَأَمَرَهَا و حکم کرد
آنها را أَنْ تَقِفَ آنکه بایستند مُسْتَسْلِمَةً لِأَمْرِهِ در حالتی که کردن نهاده باشند مر فرمان او را و در سیر
متابعت نمایند و دایر شوند وَجَعَلَ شَمْسَهَا و کردانید آفتاب آسمانها را آيَةً مُبْصِرَةً نشانه آشکارا لِنَهَارِهَا
برای روز آن وَقَمَرَهَا و کردانید ماه را آيَةً مَمْحُوَّةً علامتی باطل سواد و مایل بتاریکی مِنْ لَيْلِهَا از علامات

رتبت
جمع ادنی یعنی دنبک کردن است
مصدر رتبت از باب تفعیل و تکسیر
رتیث بر وزن کیس کویند
یعنی درنک کننده
ق

بل
حدودها
ولائم خد

والمتلکئ
بصیغه فاعل از باب تفعل از تلکؤ
مهموز اللام الکاؤ از باب فرح
یعنی ایستاد در آنجا و لازم شد
انتجابا و تلکاه حسنه یعنی درنک
کرد
ق

خ ۹۹

رهوات
جمع رهو بفتح اول بمعنی کشادی
آمده و فُرَج بر وزن غرف
جمع فرجه بر وزن غرفه
بمعنی شکاف
آمده
ق

ووشج
و شیج بر وزن امیر در هم شدن
خویشی و نزدیکی است و شجت
قرابته از باب ضرب یعنی در هم شد
بهم قرابت و نزدیکی او و شجها
توشیجا از باب تفعیل یعنی
در هم کرد خدای تعالی
خویشی و قرابت را
ق

بایده
بائده
باد بیدا از باب ضرب یعنی رفت
و ناپدید شد و تید بفتح اول و باید
بر وزن فاعل هر چه بلی رفع یعنی چیز
و معنی علم و معنی احدیث است ق

تابان یعنی گفته‌اند که انصار اثر شمس بودن نور شمس است از آنها محو آیة اللیل مستفاد نشد نور قمر است شمس و أجوها
وجاری کواکب اثبات شده ذاتی فیها فلک مجراها هاو مواضع اشتغال که جاری باشند ثابت سپهر کدام از مدار یستند که بر آن
حرکت میکنند و قدر و مسیرها و تقدیر و تعیین نمود اینها را فی مدارج درجه چهارم درجه‌ها ومنزلهای ریحهای ایشان
و مقادیر بوس که ان دو ازده برج است و بیست و هشت منزل لیمیّز تا تمیز کند بین اللیل و النهار بها میان روز و شب
بها با این مدار کوکب ولیعلم و تا دانسته شود عدد السنین والحساب بها شمار سالها و شمار ماهها و نعونها
بمقادیرها بمقدار حرکات این کوکب‌ها ثم علّق پس آویزان کرد و معلق کرد فی جوّها فلکها در فضای آسمان مسخّر
او و آنکه از غلط شامل مستقیم فقد نیست کامله خود و ناط بها و آویخت بآن زینتها از زینت و زیور خفیّات دراریها
از ستارگان پنهانها که نور دهنده هستند و مصابیح کواکبها و چراغهای ستارگان که نور دهنده‌اند ورمی
مسترقی السمع و انداخت بجاهای که بدزدی گوش دادندگان گوش بعضی شیاطین که عروج مینمایند از فرشتگان
بدزدند بثواقب شهبها بستارگان درخشنده سوراخ کننده و اجراها و روان ساخت ستارگان را علی اذلال
تسخیرها بر طریقهایی که مذلل تسخیر و رام کرد اینها را کقوله تعالی والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره من ثبات ثابتها
از ثابت بودن ثابتها که حرکت نمیکنند و مسیر سایرها و رفتار و روندگان آنها یعنی سبعه سیاره که آن نیّر اعظم
و نیّر اصغر و خمسه متحیره و غیر آنها ثوابت اند و هبوطها و از هبوط و انتقاص آن و صعودها و از آن مراد آن
صعود کوکب توجه او است بجانب عوق شرف خود و هبوط کوکب بعکس آن است و سعودها و نحوسها و از
سعود و نحوس آن سعود کواکب است که انصاف آن اسباب صلاح عالم باشد و نحوس کواکب است که انصاف آن منشأ فساد
عالم گردد

خ منها ق ١٠٤

جلد عظمه

بعضی دیگر از این خطبه فی صفة الملائکة در صفت فرشتگان است ثم خلق سبحانه بعد از خلق آسمانها فرمود
حق سبحانه لاسکان سمواته از برای ساکن کردانیدن در آسمانهای خود و عمارة الصفیح الاعلی و عمارت کردن
و معمور ساختن صفحه بلند تر که عرش است من ملکوته از پادشاهی خود خلقا بدیعا آفرینش بدیع عجیب
من ملائکته از فرشتگان خود و ملأ بهم و پر ساخت با ایشان فروج فجاجها فرجهای راهها که آن گشادهٔ آسمانها
و حشا بهم و آکنده کرد با ایشان فتوق اجوائها گشادگیهای فضاهای آن و بین فجوات تلک الفروج و میان
وسعتهای این فرجهاست زجل المسبحین منهم آواز تسبیح کنندگان از ایشان فی حظائر القدس بصحن‌های قدس
جلالت و سترات الحجب و پرده‌های حجاب عظمت و سرادقات المجد سرپرده‌های عزت و وراء ذلک و در پس
این زجاج که آن است الرجیج الذی تستک منه الاسماع زلزله و اضطرابی که کر میشود از آن گوشها مخلوقات سبحات
نور اشراقات نوری تردع الابصار که باز میدارد دیدهٔ ملائکه را عن بلوغها از رسیدن بآن مراد جلالت
او سبحانه و تنزیه او از وصول ابصار ملائکه بجلال او و تقف خاسئة پس میایستد ذلیل و متحیر علی حدودها
بر نهایات خود و باز داشته شوند انشاهم آفریدشان ایشان را علی صور مختلفات بر صورتهای
گوناگون و اقدار متفاوتات اندازهای متفاوت در مرتبه‌های کمال بعضی صاحب اجنحه و اولی اجنحة خداوند
بالها دو دو و سه سه و چهار چهار این مستعار است از برای قوای عقلیه ایشان که از برای معارف ایشان که بسبب آن طیران
میکنند مسبحة جلال عزته تسبیح کنندگان جلال عزت او را یاد میکنند به پاکی عزت وار جمند او و لا ینتحلون
نسبت نمیدهند بخود ما ظهر فی الخلق من صنعه آنچه ظاهر شد در آفرینش از صنع او

اذلال
بروزن اشجار جمع ذل بکسر است
و ذل الطریق بکسر ذال روشن آشکار
از واه و را گویند از باب ضرب و ذل
بضم اول و کسر بمعنی نرم و رام شدن است
وصف آن ذلول بروزن صبور
و جمع آن ذلل بروزن کتب
و اذله بروزن اشده
درجتها خ ل — فلکها خ ل
ق

ثبات
بروزن سحاب ثبت یعنی بر جای خود
بود و مصدر آن ثبات بروزن سحاب
و ثبوت بروزن سرور یعنی بر جای
بودن است از باب نصر و ثبت
از باب کرم یعنی دلیر شد
ق

خ ١٠٠

زجل
زجل بتحریک بمعنی بازی و غوغا
و آواز است و بمعنی گره ایستادن
و آواز خوش و بلند کردن صدا است
و مصدر آن از باب فرح میاید
ق

رجیج
رج یرج آنرا یعنی جنبانیدن
و جنبیدن و اهتزاز است و وصف
آن رجیج بروزن امیر است
ق

تستک
مضارع استک النبت از باب
افتعال یعنی به هم پیچید گیاه و استکت
المسامع یعنی کر شد و تنگ شد
مراجع او

وَلَا يَدَّعُونَ و دعوى نمیکنند أَنَّهُمْ يَخْلُقُونَ شَيْئًا انکه ایشان می‌آفرینند چیزی را مَعَكَ با آفریدگار یعنی دعوی
شرکت نمیکنند مِمَّا انْفَرَدْتَ بِهِ از آنچه یگانه است او سبحانه بآفریدن آن بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ بلکه ایشان بندگانند
گرامی داشته شده لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ یعنی نمیگیرند او را بگفتار وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ و ایشان بفرمان او
سبحانه عمل میکنند و مشغول میشوند بکردار وَجَعَلْتَهُمْ فِيمَا هُنَالِكَ گردانید ایشان را در آنجا که هستند یعنی در مقام
خود که حظایر قدس است أَهْلَ الْأَمَانَةِ عَلَى وَحْيِهِ اهل امانت بر وحی او سبحانه یعنی ایشان را امین وحی خود گردانید
که چنانکه هست برسانند بی‌زیاده و نقصان وَحَمَّلْتَهُمْ إِلَى الْمُرْسَلِينَ و متحمل ساخت ایشان را بسوی پیغمبران مرسل علیهم السلام
وَدَائِعَ أَمْرِهِ وَنَهْيِهِ بامانات اوامر و نواهی خود وَعَصَمْتَهُمْ و نگاه داشت ایشان را مِنْ رَيْبِ الشُّبُهَاتِ از شک
کردن در شبهها فَمَا مِنْهُمْ زَائِغٌ پس نیست از ایشان میل کننده عَنْ سَبِيلِ مَرْضَاتِهِ از راه خوشنودی حق تعالی
بلکه در طریق رضا سلوک مینمایند او را بانواع محامد میستایند وَأَمْدَدْتَهُمْ و مدد داد ایشان را بِفَوَائِدِ الْمَعُونَةِ
بفایدهای یاری دادن وَأَشْعَرْتَ قُلُوبَهُمْ و شعار دلهای ایشان ساخت تَوَاضُعَ إِخْبَاتِ السَّكِينَةِ فروتنی خواری
آرام و وقار وَفَتَحْتَ لَهُمْ و گشود از برای ایشان أَبْوَابًا ذُلُلًا درهای آسانی و نرمی إِلَى تَمَاجِيدِكَ بسوی وصف کردن او
به بزرگیها این اشارت است به پیراستن عقول ایشان از معارضات نفسانیه وَنَصَبْتَ لَهُمْ و بر پای کرد از برای ایشان
مَنَارًا وَاضِحَةً نشانهای روشن از براهین و حجج عَلَى أَعْلَامِ تَوْحِيدِكَ بر نشانهای توحید یگانگی او سبحانه لَمْ تُثْقِلْهُمْ
گران نکرد ایشان را مُؤْصِرَاتُ الْآثَامِ گران سازندهای گناهها وَلَمْ تَرْحَلْهُمْ و مقام ننهاد بر ایشان یعنی ثقیل
نساخت پشت ایشان را از طاعت و عبادت عُقَبُ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ در آیندهای شبها و روزها وَلَمْ
تَرْمِ الشُّكُوكُ و نینداخت شکها بِنَوَازِعِهَا با اندیشهای فاسد خود که مفسد عقاید باشند عَزِيمَةَ إِيمَانِهِمْ
عزیمت ایمان و محکمی ایقان ایشان را وَلَمْ تَعْتَرِكِ الظُّنُونُ و انبوهی نکرده اند گمانها عَلَى مَعَاقِدِ يَقِينِهِمْ
بر مواضع عقد یقین ایشان چه طریق علم ایشان نه بر وجه اکتساب است تا داخل شود در او شک و گمان
وَلَا قَدَحَتْ و بر نیفروخته قَادِحَةُ الْإِحَنِ بر افروزنده کینها فِيمَا بَيْنَهُمْ در آنچه میان ایشانست از تفاوت
مراتب یعنی حقد و حسد در میان ایشان مفقودست وَلَا سَلَبَتْهُمُ الْحَيْرَةُ و نربوده از ایشان حیرت مَا لَاقَ
مِنْ مَعْرِفَتِهِ بِضَمَائِرِهِمْ چیزی را که ملاق شده از معرفت او بضمیرهای ایشان وَسَكَنَ مِنْ عَظَمَتِهِ و آرام گرفته
عظمت او وَهَيْبَةِ جَلَالَتِهِ و هیبت بزرگی او فِي أَثْنَاءِ صُدُورِهِمْ در میان دلهای ایشان وَلَمْ تَطْمَعْ فِيهِمُ
الْوَسَاوِسُ و طمع نکرده در ایشان وسوسها فَتَقْتَرِعَ بِرَيْنِهَا تا حمله اورد بغلبه و استیلای آن عَلَى فِكْرِهِمْ
بر فکرهای ایشان زیرا که شیطان راه ندارد بر ایشان مِنْهُمْ بعضی از فرشتگان مَنْ هُوَ آنانند که قرار کرفته اند
فِي خَلْقِ الْغَمَامِ الدُّلَّحِ در میان ابرهای مخلوق شده که گران بارند و ایشان موکلند بر آن وَفِي عِظَمِ الْجِبَالِ الشُّمَّخِ
در کوههای عزوک بلند وَفِي قَتَرَةِ الظَّلَامِ الْأَيْهَمِ و در سیاهی تاریکی که راه یافته نشوند در آن وَمِنْهُمْ
و بعضی دیگر از ایشان مَنْ قَدْ خَرَقَتْ أَقْدَامُهُمْ آنانند که دریده است قدمهای ایشان تُخُومَ الْأَرْضِ السُّفْلَى
پایان زمین پایین را مراد دانش ایشانست که محیط است باقطار زمین فَهِيَ پس آن قدمها كَرَايَاتٍ بِيضٍ
همچو علمهای سفید بید قَدْ نَفَذَتْ فِي مَخَارِقِ الْهَوَاءِ که فرو رفته باشند در مواضع خرق هوا و شکافته آن
وَتَحْتَهَا رِيحٌ هَفَّافَةٌ و زیر آن قدمها است بادی که ساکن است و میدمد تَحْبِسُهَا که باز داشته است آن قدمها را
بحکمت عَلَى حَيْثُ انْتَهَتْ بر جائی که منتهی شد آن قدمها مِنَ الْحُدُودِ الْمُتَنَاهِيَةِ از جوانب نهایت رسنا

اِخْبَات
بکسر اول فروتنی کردن و قد اخبت
از باب افعال یعنی فروتنی و تواضع
کرد
ق

مُؤْصِرَات
بصیغه فاعل از باب افعال از مهموز
الفاء اصر بفتح اول بمعنی شکستن و
میخ نمودن و بند کردن و برای خانه
سایه بان بستن و فعل همه از ضرب
و اصر بکسر پیمان و گناه
و گرانی بهت و دراین
معنی بضم هم آمده
و در همه معانی
بفتح آمده است
ق

وَالْإِحَن
بر وزن سدر جمع احنة بکسر اول
بمعنی کینه و خشم گرفتن و فعل آن
احن از باب سمع میاید
در هر دو معنی
غد ق
نَوَازِعُهَا

بِرَيْنِهَا
رین بفتح اول بمعنی سرشت و بمعنی
رنگ گرفتن و پوشیده گردیدن
و چرکن شدن است ران ذنبه
علی قلبه برین از باب ضرب
یعنی غلبه کرد گناه او بر دل
او و سیاه کرد او را
مصدر آن رین
بفتح اول و رُیون
بر وزن سرور
است
ق

قد استفرغ عنهم بتحقیق که در خواستند فارغ شدن ایشان را از ما سوای اشتغال بعبادته به شغلهای عبادت او
سبحانه چندی روز در تسبیح اند و لا ینقطع در تهلیل کردگارند ووسّلت و وسیله جسته است حقایق الایمان
حقیقتهای ایمان بینهم وبین معرفته میان ایشان و میان معرفت یزدان وقطعهم الایقان به و بریده است
ایشان را یقین و اذعان بخدا از رغبت و میل بما سوی و مایل ساخته ایشان را الی الوله الیه بسوی حیرانی بجانب او
جل و علا ولم یجاوز رغباتهم و درنگذشته است رغبتهای ایشان ما عنده از آنچیزیکه نزد او است الی
ما عند غیره بسوی آنچیز که نزد غیر او است قد ذاقوا بتحقیق که چشیده اند حلاوة معرفته شیرینی شناختن او را
وشربوا و آشامیده اند بالکاس الرویة بجام سیراب کننده من محبته از شراب محبت او وتمکنت و جا گرفته
من سویداء قلوبهم از سویدای دلهای ایشان وشیجة خیفته اصل کهای خشیت و ترس او فحنوا پس دو تا کرده اند
بطول الطاعة بمدد درازی طاعت و عبادت اعتدال ظهورهم راستی پشتها خود را ولم ینفد و تمام نکرده طول
الرغبة الیه درازی رغبت بسوی حضرت عزت مادة تضرعهم ماده تضرع و زاری چه کلال و ملال از عوارض
مرکبات عنصریه اند و ایشان از آن منزه اند و مبرا ولا اطلق عنهم و رها نکرده است از گردنهای ایشان عظیم
الزلفة بزرگی قرب ایشان بحضرت بیچون ربق خشوعهم ریسمانهای گردن فروتنی ایشان را زیرا که هرچند
معرفت زیاده است خشوع و هیبت زیاده است ولم یتولهم الاعجاب و غالب نشده ایشان را خود پسندی
فیستکثروا تا بسیار شمرند ما سلف منهم آنچه پیش گذشته از طاعات خود زیرا که عجب از لوازم نفس اماره است
ولا ترکت لهم و نگذاشته از برای ایشان استکانة الاجلال خواری و فروتنی که حاصل شده باشد ایشان را از مر
بزرگ دانستن حضرت باری نصیبا فی تعظیم حسناتهم نصیبی بهره زاد و بزرگ داشتن حسنات ایشان را
ولم تجر الفترات فیهم و روان نشده سستیها در ایشان علی طول دؤوبهم بر درازی کوشش و کردار ایشان
ولم تغض رغباتهم و کم نگشته رغبتهای ایشان که از اشراق ایشان است بکمالات فیخالفوا تا مخالفت کنند
و عدول نمایند عن رجاء ربهم از امید پروردگار خود چه شوق ایشان بطاعات واهب العطایا نامتناهی است در همه
اوقات و حالات ولم تجف و خشک نگشته لطول المناجاة بجهت درازی راز و نیاز اسلات السنتهم
اطراف زبانهای ایشان و این استعاره ترشیحیه است از برای مناجات ولا ملکتهم الاشغال و مالک نشده ایشان را
شغلهای غیر عبادات فتنقطع بهمس الجؤار الیه تا منقطع شود بسبب نرمی و پنهانی و صوت ایشان بسوی او اصواتهم
آوازهای ایشان یعنی ضعیف نگردانیده ایشان را عبادت تا منقطع شود صوتهای ایشان بسبب پنهانی تضرع
و خشوع ایشان که از ضعف ناشی شده باشد زیرا که ضعف عبادت از احوال بشریت است و عوارض
ولم تختلف و مختلف نشده فی مقادم الطاعة در مواضع سبق طاعت و در بعضی نسخ مقاوم است یعنی
در مواضع قیام عبادت مناکبهم دوشهای ایشان زیرا که بیرون نمیروند از صف بهیچ حال استعاره فرمود
لفظ مقادم را از برای سبقت نمودن ایشان بیکدیگر در وجوب طاعات از معرفت و توحید و غیر آن استعاره لفظ
مناکب را از برای ذوات ایشان یعنی مختلف نیست ذوات و اجرام ایشان در آنکه مسابقه نمایند بعبادت و معرفت
بلکه لا یزال صف کشیده اند در استقامت طریقه خود و اصلا از آن منحرف نمیشوند ولم یثنوا و منعطف نکرده
اند الی راحة التقصیر بسوی راحت تقصیر فی امره در فرموده او رقابهم گردنهای خود را ولا تعدو
و غالب نمیشود بقهر و استیلا علی عزیمة جدهم بر دل نهادن ایشان بر جهد کردن بلادة الغفلات بیخبری

ربق
بکسر را و فتح با ریسمانیست که در او چند
دسته و حلقه است که بسته میشود بر آنها
چارپایان و هر دسته ربقه است
و بکسر اول است و جمع آن ربق بر وزن
عنب است و ارباق بر وزن اصحاب
و رباق بر وزن رجال و ربقه از باب
ضرب و نصر بمعنی گرو بر دست او را در
انحلقه ق

وصلة

لم تغض
غاض یغیض از باب ضرب لازم است
بمعنی کم شد آب مصدر آن غیض و
مغاض
نقیض میم است
ق

تنغص

اسلات
بر وزن اشجار جمع اسل بجز یک
و آن جمع اسله بر بالای ما است و اسله
از زبان سوی او است که باریکتر است
ق

الجوار

مقادم

لم یثنوا
بصیغه جمع غایب مذکر از ثنی یثنی
... یعنی بر گردانید بعضی را
بعضی دیگر در این مقام مراد این است
که گردن نه پیچند از طاعت پروردگار
١٢

غفلتها و لا تنتضل فی هممهم و تیر نمیاندازند در همتهای ایشان خدائع الشهوات فریب دهندگان شهوات یعنی شهوتها که فریب دهنده نفس ما و اند ایشان را فریب نمیتوانند داد زیرا که ایشان بری اند از بلادت و غفلت و غایند از شهوت قد اتخذوا بتحقیق که فرا گرفته اند ذا العرش خداوند عرش را ذخیرة لیوم فاقتهم ذخیره روز حاجت خود و تیمموه قصد کرده اند او را عند انقطاع الخلق نزد بریده شدن خلق الی المخلوقین بسوی مخلوقات در التماس حاجت برغبتهم برغبت خود لا یقطعون آمد غایة عبادته قطع نمیکنند پایان غایت عبادت او را و لا یرجع بهم و باز نمیگرداند ایشان را الاستهتار بلزوم طاعته حرص و محبت علو و طاعت او و متلبس شدن بفرمانبرداری او الا الی مواد مگر بسوی مادهای مودت من قلوبهم از دلهای ایشان غیر منقطعة که بریده نمیشود من رجائه از امید واری باو و مخافته و از خوف و ترس گاری بسوی او و چه غیر نقشید در بجر مود و رو او لم تنقطع بریده نشد اسباب الشفقة منهم سببهای ترسکاری از ایشان فینوا فی جدهم تا سست شوند در جهد خود در طاعت و لم تأسرهم الاطماع و اسیر و گرفتار نکرده ایشان را طمعهای فاسد دنیوی فیؤثروا اختیار نمایند وشیک السعی سعی قریب کوشش نزدیک را در کسب ان علی اجتهادهم بر کوشش خود در تحصیل عادت دائمی ان جهان و لم یستعظموا و بزرگ نمیشمرند ما مضی من اعمالهم آنچه گذشته از عملهای ایشان و لو استعظموا ذلک و اگر بزرگ شمرند اعمال خود را لنسخ الرجاء منهم زایل کرداند امید و اری که از جانب ایشانست بثواب عبادت از هیبت کار شفقات و جلهم ترسهای ایشان از پروردگار و لم یختلفوا فی ربهم و اختلاف نکردند در اثبات پروردگار خود باستحواذ الشیطان علیهم بجهت غالب شدن شیطان بر ایشان و لم یفرقهم و متفرق نساخت ایشان را سوء التقاطع بدی بریدن از یکدیگر که ان ناشیست از غضب و شهوت و لا تولاهم و مالک نکردانید ایشان را غل التحاسد خیانت حسد بردن بر یکدیگر که پیدا گشته از بخل و ضنت و لا تشعبتهم و پراکنده نساخت ایشان را مصارف الریب مواضع صرف شک و گمان و لا اقتسمتهم و منقسم نکردانید ایشان را اخیاف الهمم اختلاف همتها چه همت ایشان مصروفست بطاعت و عبادت ملک علام فهم اسراء ایمان پس ایشان گرفتاران ایمانند که ممکن نیست خروج ایشان از آن و لم یفککهم من ربقته جدا نمیکند ایشان را از ربقه ایمان و لو زوران زیغ میل نمودن از حق و لا عدول و نه بدر رفتن از منهج صدق و لا ونی و نه سستی در عبادت و لا فتور و نه کاهلی در طاعت و لیس فی اطباق السموات و نیست در طبقهای آسمانها موضع اهاب جای پوستی الا و علیه ملک ساجد مگر بر آنست فرشته سجده نماینده او ساع حافد یا سعی نماینده شتاب کننده در خدمت حضرت عزت یزدادون زیاده میکردانند علی طول الطاعة بربهم بر درازی فرمانبرداری پروردگار خود علماً دانش و یقین را و تزداد و افزون میکرداند عزة ربهم بزرگی پروردگار ایشان فی قلوبهم در دلهای ایشان عظماً عظمت و بزرگی صانع مکونات بواسطه زیادتی معرفت ایشان در ذات و صفات

خ منها فا ١٠١

در بعض دیگر از خطبه مذکوره فی صفة الارض در صفت زمین است و دحوها علی الماء و گسترانیدن آن بر روی آب چون زمین در وسط کوه آب واقع شد از اینجهت استعاره فرموده لفظ کبس را از برای او و گفته کبس الارض فرو برد حضرت عزت زمین را علی مور امواج مستفحلة بر بالای آمد شد موجهای آب صولت

الاستهتار
شر بفتح اهتمام کردن ناموس است از باب ضرب و بمعنی دروغ و کار بزرگ نعمت سکفته فایده از نحن و غلط و اهتر الکبر یعنی خرفت کرد او را پیری و مستهتر بلشیء الحریص بعمل حریص شده بآن چیز و شیفته شده است که پروا ندارد با آنچه گفته است در آن چیز و دشنام داده سلامة شده از برای او و تهیجوه شد
ق

فینوا
جمع مغایب مذکر است از ونی یعنی از باب ضرب و نیاً بمعنی سست کردن است
ق

خ ١٠٠

اخیاف
بر وزن اشجار جمع خیف بفتح اول است گفته میشود هم اخیاف یعنی ایشان مردمانی هستند مختلف و اخوة اخیاف برادرانیکه مدران آنها و پدران پراکنده و مختلف اند
ق

غیاث اللغات

اهاب
بر وزن کتاب بمعنی پوست است یا اهاب پوستی است که پیراسته و دباغت نشده باشد و جمع آن اهبة است بر وزن فاعلة است
ق

از تندی بر مثال الصولة و هیجان فحل بر ماده ولجج بحار ذاخرة و بودی واب دریا بر شده برهم تلتطم اواذی
امواجها در اشتغال که صبر زند موجهای بزرگ ان دریاها بعضی بعضی را و برهم بالا میشدند بلند و تصطفق
و بهم وا میکوفتند و دور میکردند یکدیگر را متقاذفات اثباجها دفع کنندهای موجهای بزرگ و بلند یعنی
موجهای دفع کننده عظیم القدر بهم میخوردند و یکدیگر را دفع میکردند و ترغو زبدا و بر روی اب میانداختند
ان موجها کف را کالفحول همچو نرها که بر ماده ها جهند عند هیاجها نزد هیجان و اضطراب ایشان یا همچو
شتران نر که جنگ کنند با یکدیگر در حالت مستی و چونکه جرم زمین در میان اب فرو رفت فخضع پس فروتنی کرد
جماح الماء آب سرکشنده طاغی شونده المتلاطم موج زننده رد کننده یکدیگر لثقل حملها از جهت گرانی بار
زمین و سکن هیج ارتمائه و ساکن شد هیجان ملاطمت ان و شدت امواج ان اذ وطئته وقتی که در نوردید
زمین ان آب را بکلکلها بسینه خود و ذل و ذلیل و خوار شد مستخذیا در حالتی که خاضع و فروتن
بود اذ تمعکت چونکه غلطید زمین بکواهلها بدوشهای خود مانند غلطیدن حیوان در خاک استعارات لطیفه و
کنایات بدیعه کرده این فقرات واضح است بر صاحب فن بیان مخفی نیست چون زمین بجای خود قرار گرفت فاصبح
پس گردید آب بعد اصطخاب امواجه بعد از غلبه موجهای او ساجیا ساکن و آرمیده مقهورا مغلوب و ذلیل و خوار
وفی حکمة الذل و در حلقه اهنین لجام مذلت منقادا اسیرا گردن نهاده و گرفتار و سکنت الارض
و ساکن شد زمین مدحوة در حالتی که گسترانیده شده بود فی لجة تیاره در میان موج بزرگ و خار آب و
ردت و باز گردانید آن زمین من نخوة بأوه و اعتلائه از نخوت کبر و بلندی و سرکشی ان و شموخ انفه و از بلندی
بینی او بواسطه نخوت و بینی و تکبر و گردن کشی و سمو غلوائه و از بلندی و از حد در گذشتن ان بسبب کبر و منی و خود
پسندی و کعمته و بست آبرا علی کظة جریته بر پری روان شدن او فهمد پس آرمید و فرو نشست بعد
نزقاته بعد از خفت و سبکی کردن ان و لبد و چسبید بزمین بعد زیفان وثباته بعد از تبختر کردن
برجستنها و اضطراب نمودن فلما سکن هیج الماء پس چون آرمیده شد هیجان من تحت اکنافها از زیر
اطراف زمین و حمل شواهق الجبال البذخ و حمل کرد حق سبحانه کوهها بلند در غایت علو را علی اکتافها
بر دوشهای زمین از جهت بقاء انواع مخلوقات بر بالای ان فجر روان گردانید ینابیع العیون چشمهای آب جوشنده را
من عرانین انوفها از بالای بینیهای زمین و فرقها و پراکنده ساخت ان چشمه ها را فی سهوب بیدها در بیابانهای
گشاده و اخادیدها و در شکافهای ان و عدل حرکاتها و تعدیل فرمود حرکتهای زمین را بالراسیات بکوهها
من جلامیدها از سنگهای سخت ان و ذوات الشناخیب الشم و بکوهها که خداوندان سرهای بلند اند من
صیاخیدها از سختها سنگهای کبار ان فسکنت پس ساکن شد زمین من المیدان از جنبیدن و متزلزل بودن
لرسوب الجبال بجهت رفته فرو رفتن کوهها فی قطع ادیمها در قطعهای سطح زمین و تغلغلها و بواسطه
داخل شدن کوهها در عمقها زمین متسربة در حالتی که در آمده اند فی جوبات خیاشیمها در رخنها اندرون
بینیهای زمین یعنی در حالتی که فرو رفته اند در ته زمین و رکوبها و بجهت سوار شدن ان کوهها اعناق سهول
الارضین بر گردنهای زمینهای هموار و جراثیمها و بر بلندیهای ان یعنی کوههای گران که در ته زمین در آمده اند
مانند میخ و او را قرار میدهند و از اضطراب باز میدارند مثل سوار که ناقه هموار را هموار میسازد و رام میکند
او را بسواری و فسح بین الجو و فراخ کرد میان هوا و بینها و میان زمین و اعد الهواء و آماده ساخت هوا را

متنسما

اواذی
بفتح همزه و تشدید اخر جمع آذی بمد همزه و تشدید اخر و آن بمعنی موج دریا است
۱۲

والاثباج
کاسباب جمع ثبج و هو معظم امواج البحر
در

جماح
بروزن کتاب مصدر است از جمح الفرس از باب منع یعنی توانا شد بسواری و سرکشی میکند
ق

فی حکمة
نقبهات لجام و دهنه اسب است
۱۲

خ ١٠١

من نخوة
بفتح اول مصدر است از باب نصر یعنی نازید و بزرگی نمود ق

بأوه
بفتح اول مصدر بأی یبأی از باب منع و از باب نصر آمده است یعنی فخر کرد و نازید
ق

بذخ
بروزن رکع بذخ بمعنی گردن کشی است و جبل باذخ عال البذخ ای جبال عالیه
۱۲

والشم
بضم اول جمع اشم و آن کوهی است که در او شمم و بلندی باشد
۱۲

وَمُسْتَقَرَّهَا جای بنشیم نفس زدن لِسَاكِنِيهَا از برای ساکنان زمین تا با دخال نفس روح حیوانی زایند یا روح تبریح
دهند بواسطه احتقان منطفی نشود و با خراج نفس روح را تنقیه دهد از اخلاط و بخار دخانی وَاَخْرَجَ
و بیرون آورد حق سبحانه و تعالی بمحض حکمت بالغه اِلَيْهَا بسوی زمین اَقْطَابَهَا اهل او را از انواع حیوانات عامه
تمام مَرَافِقِهَا بر تمامیت منافع آن با ین طریق که بعضی از آن مستقر ایشان ساخت و برخی را مجرای آب کرد
تا ممکن باشد بر سطح آن زیست انسان و حیوان و پاره از او را افرید تا دهد عاشت صلابت و نرمی تا نهایت خاور
تا قابلیت آن داشته باشد که نباتات برویانند غیر ذلک ثُمَّ لَمْ يَدَعْ جُرُزَ الْاَرْضِ پس از آن ترک نکرد
حق تعالی زمین بی گیاه را اَلَّتِي تَقْصُرُ مِيَاهُ الْعُيُونِ که قاصر باشد بهار چشمها عَنْ رَوَابِيهَا از بلندیها
زمین آن و نرسد بآن بسبب بلندی آن وَلَا تَجِدُ جَدَاوِلُ الْاَنْهَارِ و نیابد جویهای نهرها ذَرِيعَةً اِلَى بُلُوغِهَا
وسیله بسبب بلندی زمین فَاِحْتَى لَنْشَأَ لَهَا این متعلق است به لم يدع یعنی حق سبحانه ترک نکرد زمین
که آب بان نمیرسد تا آنکه بیافرید از برای آن نَاشِئَةَ سَحَابٍ بر عظام شد تُحْيِي مَوَاتَهَا که زنده کرد آن مرده را
وَتَسْتَخْرِجُ نَبَاتَهَا و طلب کند بیرون آوردن گیاه او را یعنی بسبب باران زمین مرده را زنده ساخت و بیرون آورد
نباتات تا انسان و حیوان از آن بخورند کقوله تعالی اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ
بِهِ زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ اَفَلَا يُبْصِرُونَ اَلَّفَ غَمَامَهَا ترکیب کرد والفت داد ابر آن زمین را ابر را
بعد از آن بَعْدَ اِفْتِرَاقِ لُمَعِهِ بعد از جدا شدن پاره‌ها در خشان ابر بر آن وَتَبَايُنِ قَزَعِهِ و جدا شدن پاره‌های پراکنده
ابر سحاب حَتَّى اِذَا تَمَخَّضَتْ تا آنکه چون جنبان شد و متحرک گشت لُجَّةُ الْمُزْنِ فِيهِ معظم ابرها سفید در آن ابر
وَالْتَمَعَ بَرْقُهُ و درخشان شد برق آن فِي كُفَفِهِ در میان ابرها کشیده و مستدیر وَلَمْ يَنَمْ وَمِيضُهُ و خواب نکرد
یعنی ساکن نشد و پنهان نگشت درخشان برق فِي كَنَهْوَرِ رَبَابِهِ در میان ابر سفید بر زمان وَمُتَرَاكِمِ سَحَابِهِ و در هم
افتاده ابر کشیده آن اَرْسَلَهُ فرستاد آن ابر را سَحًّا مُتَدَارِكًا در حالتی که ریزاننده آب است و در پا بند و هم
رسنده بعضی بعضی تکرر قَدْ اَسَفَّ هَيْدَبُهُ بتحقیق که نزدیک شد بزمین ابری که بواسطه ثقل تا بلست جنفل
تَمْرِيهِ الْجَنُوبُ بیرون میبارد باد جنوب ازو ابر و باران دِرَرَ اَهَاضِيبِهِ باران‌ها دفعه دفعه او که بسیار ند قطره او
وَدُفَعَ شَآبِيبِهِ و دفع میکند او را باران‌های در بخته شد از او با شدت دفعه چه باد جنوب حار و رطب است بحرارت
گشاینده مسامات است و برطوبت فرو فرستنده باران‌ها در صحرا و معمور افلما اَلْقَتِ السَّحَابُ پس چون افکند
ابر بَرْكَ بَوَانِيهَا سینه ذکر قریب باضلاع او است چون شتران با یک سینه خود بر زمین نهاد و آن متعال
از برای نقل ابر زباران وَبَعَاعَ مَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ و افکند گرانی چیزی که باستقلال بر داشته است او را
مِنَ الْعِبْءِ الْمَحْمُولِ عَلَيْهَا از بار گرانی که حمل کرده شده است بر آن یعنی از باران بسیار و آب بسیار اَخْرَجَ بِهِ بیرون
آورد حضرت الدنا آب مِنْ هَوَامِدِ الْاَرْضِ از مواضع بیگیاه زمین اَلنَّبَاتَ گیاه روئیده را وَمِنْ زُعْرِ الْجِبَالِ
و از کوه‌های بی علف و گیاه اَلْاَعْشَابَ گیاه‌های تر و تازه فَهِيَ تَبْهَجُ پس آن زمین بعد از این حال بهجت میکند
و شادی میکند بِزِينَةِ رِيَاضِهَا بآرایش مرغزارهای خود چون زنان با زیب و زینت وَتَزْدَهِي و تفاخر میکند و
تکبر مینماید بِمَا اُلْبِسَتْهُ بآنچه پوشانیده شده بآن مِنْ رَيْطِ اَزَاهِيرِهَا از چادرهای شکوفهای نو و در مثل خوش
شکل خوشبوی وَحِلْيَةِ مَا سُمِّطَتْ بِهِ و زیور آنچه آراسته شده بآن و در بعضی روایت بشین منقوطه وارد
شده است بمعنی خلطت یعنی آنچه مخلوط و آمیخته شده است بآن مِنْ نَاضِرِ اَنْوَارِهَا از شکوفهای تازه

رَوَابِيهَا
بروزن مساجد جمع رابیه بمعنی بلندی از ربا یربو از باب نصر بمعنی زیاد شدن و رَبَا الرابیه یعنی بر آمد بالای بلندی
ق

قَزَعِهِ
بتحریک پاره‌های از ابر است واحد آن قزعه بر زیادی پاره است و قزع الظبی انقاب منع یعنی شتاب کرد آهو
ق

وَالْمُزْنِ
بروزن قفل ابر یا سفید از او یا ابر با باران است و پاره از و مزنه بر زیادی پاره است و مزن از باب نصر یعنی گذشت او براه و رفت
ق

دُفَعَ
بروزن صرد جمع دفعه بضم اول و آن یکبار آمدن از باران و هر چیز است
ق

فِي كُفَفِهِ
كُفَفْ بروزن غرف جمع كُفَّه بضم کاف و شد فاء بمعنی کناره از ابر و غیم است
ق

كَنَهْوَرِ
کَنَهْوَر پاره‌های از ابر است مانند کوه‌ها یا ابر تو بر توی در هم شده است
ق

زُعْرِ
وَرَبَابِهِ
بروزن سحابه بمعنی ابر سفید است تمریه تمری یعنی از باب ضرب یعنی بیرون آورد
ق

جَنُوب
بروزن صبور خلاف شمال است
سُمِّطَتْ
قواصیر ود
ق

ريط
[illegible]

بیعنی اسم جمع ریطه و آن ملحفه
ق

[illegible]
[illegible]

وجعل لکن وگردانید حق سبحانه اجزا که برپا باشند است از زمین بلدما للانام مردمان ساکنین او برای عالیان فقد

للانعام و دیگر از برای چهارپایان چنانکه گذشت از منطوق قرآن وخرق الفجاج و شکافت راههای گشاده

فی آفاقها در اطراف زمین واقام المنار وبرپا کرد نشانهای بنابان للسالکین از برای روندگان علی

جوادّ طرقها بر میانهای راهها زمین چون کوهها الوان فلما مهد ارضه پس چون گسترانید حضرت رب العالمین

زمین را تا آسان باشد بر او تصرف بندگان وانفذ امره و روان ساخت امر خود را در ایجاد جهان اختار

آدم علیه السلام اختیار کرد آدم را خیرة بجهت برگزیدن او را من خلقه از میان خلقان خود با عطای عقل و دانش و

حکمت وجعله وگردانید او را اوّل جبلته اول آفرینش نوع انسان واسکنه وساکن گردانید او را جنته

در بهشت خود وارغد فیها اکله وکشاده ساخت در آنجا خورش او را از اطعمه متنوعه واوعز الیه فیما نهاه

عنه و اشاره کرد بسوی او در آنچه نهی کرد او را از آن یعنی اکل شجره واعلمه واعلام کرد او را ان فی الاقدام علیه

که در اقدام نمودن در آن فعل منهی التعرض لمعصیته پیش آمدن است بمعصیت و مرتکب عصیان شدن والمخاطرة

بمنزلته و در خطر افکندن است ضایع ساختن منزلت و مرتبه خود را فاقدم پس اقدام کرد آدم علی ما نهاه عنه

از آنچه نهی کرده بود او را موافاة لسابق علمه بجهت موافقت علم سابق او و کان علم او سبحانه بود با آنکه

ترک اولی از آدم موجود نبود لیکن است بر آنکه علم تابع معلوم است و بودن شیء تابع شیء دیگر مستلزم آن نیست

که او از آن شیء باشد و چون از آدم ترک اولی بفعل آمد فاهبطه پس فرود آورد او را بزمین بعد التوبة

پس از انابت و رجوع او بدرگاه حضرت عزت لیعمر ارضه تا عمارت دهد زمین خود را بنسله بنسل آدم

و ایشان چهل تن بودند چه در حینی که آدم از دنیا رحلت نمود از اولاد صلبی خود چهل کس گذاشته بود

ولیقیم الحجة به و تا برپای دارد حجت خالقیت خود را بسبب او علی عباده بر بندگان خود ولم یخلهم و خالی

نگذاشت ایشان را بعد ان قبضه پس از آنکه قبض فرمود روح آدم را مما یؤکد علیهم از آنچه تاکید کند بر ایشان

حجة ربوبیته حجت پروردگاری خود را ویصل بینهم و پیوند کند میان ایشان وبین معرفته و میان شناخت خود

بل تعاهدهم بلکه عهد کرد با ایشان بالحجج علی السن الخیرة بحجتها بر زبانهای برگزیدگان من انبیائه از

پیغمبران خود ومتحملی ودائع رسالاته و بردارندگان امانتهای پیغامهای خود قرنا فقرنا قرن بعد از قرن

این بدل است از ضمیر تعاهدهم یعنی عهد کرد بحجج و بینات قرن بعد از قرن حتی تمت تا آنکه تمام شد بنبینا محمد

صلی الله علیه وآله به پیغمبر ما که محمد بن عبد الله است صلوات الله علیه وآله حجته و حجت بالغه و برهان ساطعه او

سبحانه وبلغ المقطع عذره و رسید پایان عذر او بمحقان ونذره و بیم کردن او بمبطلان وقدّر الارزاق و تقدیر

کرد روزیها را فکثرها پس بسیار کردانید آنرا بر بعضی وقللها و کم کردانید آنرا بر برخی بر وفق حکمت وقسمها

و قسمت کرد روزیها را علی الضیق والسعة بر تنگی و فراخی نسبت ببندگان بحسب مصلحت فعدل فیها پس

عدل فرمود در آن قسمت لیبتلی تا صورت آزمایش کند من اراد بمیسورها بکسی که اراده فرموده آسان قسمت

روزی او را ومعسورها و دشوار آن ولیختبر بذلک و تا امتحان نماید بدان الشکر والصبر شکر و صبر را

من غنیها وفقیرها از توانگر و درویش آن ثم قرن بسعتها پس اقران ساخت بفراخی آن عقابیل

فاقتها بقایای فقر و فاقه آن وبسلامتها و پیوسته کردانید بسلامت و صحت آن طوارق آفاتها آفتهای

در آینده وبفرج افراحها و بگشادگیهای فرحهای آن غصص اتراحها غصه‌های اندوههای آن وعنها گاو گیر

غ د
شیئکث
تواضیر غ ر
خیرة
بکسر اول و سکون ثالث مصدر خذ الشی بر
گاه عیزه شدن چنیه بکسر اول و سکون ثانی
و خیر بر وزن حیث که هر سه
مصدران فعل باشند
ق

خ ١٠١

اوعز
تقدیم عین مهمله بر زای معجمه و غز الیه
کذا ان بعضی امیرک از باب ضرب
یعنی پیش گرفته سوی او در امری نخست یا کرد
کند داوعز یعنی پیش کرد و امر کرد
او را در امر کرد دیگر دن
دیگر دن
ق

آن وَخَلَقَ الآجالَ و آفرید اجلها او مدتهای عمرها را فاطالها پس دراز ساخت انها بعضی از آن را و قصرها
و کوتاه کردانید ان بعضی از آنها و تقدیم فرمود آغاز آن را و آخرها و تاخیر فرمود آخر آن را و وصل بالموت اسبابها و پیوند
کرد بمرک سببهای اجال ان حیوانات و امراض و قتال و جمله و کردانید مرک را ناخالجا لاشطانها کشنده ریسمانها
آجال همچون کشیدن انسان آنچه خواهد بر جیمان و قاطعا لمرایر اقرانیها و برنده ریسمانهای محکم مانند اجال
بیدا از ان در صدد تمجید او سبحانه در امده بعنوان غالمیت و بجمیع جزئیات اشیا میفرماید که عالم السر
خدا تعالی داننده راز است من ضمائر المضمرین از ضمیرهائیکه در دل پنهان کنند کانست و نجوی المتخافتین
و از سرّ راز کویندگان در نهان و خواطر رجم الظنون و از خاطرها اندا خته شده ظنون و کمان یعنی خاطرها
که ظن و کمان در ان واقع میشوند و عقد عزیمات الیقین و از انچه منعقد میشود در نفس از عزیمتها
و نیتها یقین و مسارق ایماض الجفون و از مواضع دزدیدن نکریستن پلکهای دیدهای مردمان
و ما ضمنته و آنچه در بر کرفته است از اکنان القلوب پوششهای دلها از امور پنهان و غیابات الغیوب
و تاریکیهای قعرچاههای غیبها از اسرار نهانی و ما اصغت لاستراقه و از انچه کوش فرا داشته است از برای دزدیدن
آن مصائخ الاسماع مواضع سوراخهای کوش شنوندگان و مصائف الذر و مواقع تابستان
مور و مشاتی الهوام و جایهای زمستان جنبندگان و کزندگان و رجع الحنین و از باز کردانیدن آواز باله
و نالۀ که صادر شود من المولهات از زنان جدا کرده از فرزندان و همس الاقدام و از آواز نهان قدمها
و منفسح الثمرة و از جای کشوده شدن میوه من الولایج غلف الاکمام از مداخل غلافها یکه در ان میوه مخلوق
میشود و منقمع الوحوش و از جای مکمن و خود پوشیدن وحوش من غیران الجبال از غارها کوهها
و او دیتها و رودخانها و مخبا البعوض و از موضع پنهان شدن پشهها بین سوق الاشجار میان ساقها
درختان و الحیتها و پوستها و مغرز الاوراق و از جای رستن برکها من الافنان از شاخها و محط
الامشاج و از مکان فرود امدن نطفها آمیخته بخون من مسارب الاصلاب از مواضع روان شدن ان از صلبها
و ناشئة الغیوم و از برامدن ابرها و متلاحمها و بهم پیوسته انها و درور قطر السحاب و فرو ریزان شدن
قطرهای باران از ابر و متراکمها و بهم بر نشستن برهای آن و ما تسفی الاعاصیر و از انچه مینشانند کرد باد
بد یولها بذیلهای خود از تراب و تعفو الامطار و از انچه محو میکنند باران ها بسیولها بسیلهای خود
بنات الارض و از فرو رفتن و سبز کردن حشرات زمین فی کثبان الرمال در تو جویشهای ریکستانها
و مستقر ذوات الاجنحة و از قرارکاه خداوندان بالها بذری شناخیب الجبال بر بلندیهای سرها کوهها
و تغرید ذوات المنطق و از بازکردانیدن آواز صاحبان نطق از مرغان فی دیاجیر الوکار در تاریکیهای اشیانها
و ما اوعته الاصداف و آنچه در ظرف کرده است آن را صدفها از لؤلؤ و مرجان و حضنت علیه
و از انچه حضانت و تربیت کرده بر آن امواج البحار موجهای دریاها لفظ حضن هستغنا و استعاره برای اشتمال
امواج بحار بر آنچه فرا کرفته و اشتمال کرده بر آن و ما غشیته سدفة لیل و از آنچه پوشیده است از آن تاریکی
از وقت شب و غلبه ما بر ان شارق نهار و درخشنده روز و ما اعتقبت علیه و از آنچه در پی
است بر آن اطباق الدیاجیر تعاقب ظلمتهای مستور و سبحات النور و مظان روشنی نور و اثر کل
خطوة و از نشانۀ هر کام و حس کل حرکة و از ندیدن هر جنبش جسمی از اجسام و رجع کل

عقابیل
بروزن قنادیل باقی مانده از بیماری و دشمنی و محبت و ان جمعی است که بیرون میاید بر لب روز دیگر تب که از ان بعبارت دیگر تبخال کویند و عقابیل بمعنی سختیها است و واحد بمعنه عقیبل بروزن زنبور و عقول بر بادی نیست
ق

اتراحها
بر وزن اصحاب جمع ترح بمعنی اندوه است که در مقابل فرح و شادی است و بعضی از این ترح میاید از باب فرح است
ق

مرایر
بروزن سفاین جمع مریره بر وزن سفینه بمعنی ریسمان باقته محکم یا دراز باریک است
ق

خ ۱۰۱

مصائخ
جمع مصاخ بر وزن مفعد یعنی مکان صوخ که بمعنی شنیدن است و اصاخه کوش دادن است
قاموس

غد
السحائب

غیران
بر وزن جیران و اغوار بر وزن اشجار جمع غار که بمعنی مانند خانه است در کوه یا مکان پست در کوه یعنی یا بهر زمین هموار یا بر راه فراخی است که جا میکرد در آن وحشی
ق

قطر
بفتح اول و سکون ثانی جمع قطره
ق

تسفی
از سفت الریح یعنی پاشید و پراکند یا برد باد خاک را
ق

غرد
بفتح اول یعنی شناکردن است و دراب ... الباعه ... است از ان حشرات زمین ق

رفتا خیر
الجبال بروزن قنادیل
... نسبا ... جمع ... دراز ... بیدان

کلمة واز جواب باز دادن از هر کلمه در مطلب و تحریک کل شفة واز حرکت دادن هر لب و مستقر کل نسمة
واز قرارگاه هر فرید و مثقال کل ذرة واز مقدار هر مورچه خورد که از خوردی بزودی بآسانی
که از شوان دید و یا از یکی حصول ذات بمقدار و غبار یا اغبار که مرئی میشود وقتی که آفتاب در تاریکی
تابیده باشد و همام کل نفس هامة واز اراده‌های نهانی هر نفسی همت ورزنده و قصد کننده بچیزی
خود وما علیها وانچه بر زمین است من ثمر شجرة از میوه درختی از درختان او ساقط ورقة یا ورقی
افتاده از آن او قرارة نطفة یا قرار گرفتن نطفه از نطفه‌های حیوان در ارحام مادران او نفاعة دم
یا گوخون یعنی گوی حم که در او خون مجتمع میشود و مضغة و خون بسته او نایشة خلق یا مخلوق نمایان شده
وآفریده گشته و سلالة و نطفه حیوانات که بیرون کشیده شده است از پشت ایشان لم تلحقک تو نرسید بآن
آفریدگار فی ذلک در این چیزها که آفریده و پیدا کرده کلفة رنجی و مشقتی ولا اعترضتک و پیش نیامد او را فی حفظ
ما ابتدع در نگاه داشت آنچه نو پیدا کرده من خلقه از آفریدهای خود عارضة پیش آمده از فتور و سستی
ولا اعتورتک واخاطه نکرده او را فی تنفیذ الامور در روان کردن امرها و تدابیر المخلوقین و تدبیرها
خلائق ملالة ملالتی و کدورتی ولا فترة و نه ضعفی و سستی بل نفذهم بلکه نافذ شده و جاری گشته در ایشان
علمه دانش بینهایت او واحصاهم و بشمار در آورده ایشان را عدده شمردن او و وسعهم و فرا رسیده بایشان
عدله عدالت و دادگستری او وغمرهم و پوشیده گناهان ایشان را فضله فضل بی منتهای او و مع تقصیرهم
با وجود تقصیر کردن ایشان عن کنه ما هو اهله از پایان رسانیدن چیزی که او سزاوار است از عبادت
و شکر نعمت و غیر آن بعد از آن التفات نموده از غیبت بخطاب و فرمود که اللهم بار خدایا انت اهل الوصف
الجمیل توئی سزاوار وصف نیکوی بیشمار والتعداد الکثیر و شایسته شمار نمودن ستایش و ثنا بسیار ان تؤمل
اگر امیدوار باشند بتو فخیر مأمول پس تو بهترین امید داشته شدگانی وان ترج و اگر رجا از تو خواهند
فاکرم مرجو پس تو گرامی ترین رجا داشته شدگانی اللهم بار خدایا وقد بسطت لی لسانا و
بتحقیق که گشاده از برای من زبانی فیما لا امدح به غیرک در آنچه مدح نکنم بآن غیر ترا ولا اثنی به
وثنا نخوانم بآن علی احد سواک بر هیچ یک بجز تو آنچه مستحق مدح و ثنا غیر تو نیست ولا اوجهه و متوجه
نگردانم زبان را الی معادن الخیبة بسوی معدنهای نومیدی و مواضع الریبة و محلهای شک و گمان که ارباب نعم
فانیه‌اند در آنچه بالنسبة بدیشان در مظنه رفع مطالب‌اند و مواضع شک‌اند پس ترا حمد و ثنا باید گفت که منعم حقیقی
در آنجاها و آنجاها توئی وعدلت بلسانی و بازداشته و بازگردانیده زبان مرا عن مدائح الادمیین از مدحهای
آدمیان والثناء علی المربوبین المخلوقین و ثنا گفتن بر آفریده شدگان که پرورده نعمت تواند اللهم بار
خدایا ولکل مثن و مر هر ثنا کننده را علی من اثنی علیه بر آنکس که ثنا گفته براو مثوبة
من جزاء مثوبتی هست از پاداش او عارفة من عطاء یا نیکوئی از نعمت دادن وقد رجوتک و بتحقیق
که امیدوار شدم بتو دلیلا که در این حال که تو راه نما باشی علی ذخائر الرحمة بر ذخیره‌های بخشش و کنوز
المغفرة و گنجهای مغفرت یعنی آمرزش اللهم بار خدایا وهذا مقام من افردک این نوع ثنا گفتن
مقام و منصب کسیست که منفرد داشته ترا بالتوحید الذی هو لک بیگانگی که آن خاص است ترا ولم یر
مستحقا و ندید کسی را که استحقاق داشته باشد لهذه المحامد والممادح مر این ستایشها و ثناها را غیرک

دیاجیر
بر وزن قنادیل جمع دیجور بمعنی
ظلمت و تاریکی
۱۲

اعتورته
عاره از باب نصر و عوره از باب تفعیل
و اعوره از باب افعال بمعنی گردانید او را
اعور و یک چشم و اعتور و تعاور از باب
افتعال و تفاعل بمعنی نوبت بنوبت
گرفتند اشیاء الچیز را
ق

ح ١٠١

فخیر خ د

مثوبة
ثاب یثوب از باب نصر مصدر آن
ثوب و ثؤوب بر وزن سرور و ثوبانا
بر وزن رمضان بمعنی برگشتن است که
بعد از رفتن باشد و ثواب
بر وزن سحاب بمعنی جزا
و پاداش طاعت است و بهمین معنی است
مثل مثوبة بفتح
اول
ق

عبرت نداد مر بزرگوار تو و بی نیازی فقر الیک و حاصل سخن آنکه خیبتنی لولا الحجز همکسکتها که جبر ثلث فی
نمیکند سکنت و مثلث نخاخت الافضلات مکر فضل و احسان تو و لا ینعش من خلتها و بر نمیدارد فقر فی
آن احتیاج فقر الا منّک و جودک مکر عطا و بخشش تو فهب لنا پس بخش ما را فی هذا المقام و ابتغنا
و مرتبه رضاک خوشنودی خود را و اغننا و بی نیاز کردان ما را عن مدّ الایدی از کشیدن دستها
الی سواک بسوی غیر تو انک علی ما تشاء قدیر بدرستیکه تو بر انچه میخواهی توانائی **رباعی**

یارب تو همه خلق را نیکخو کن و ز جمله جهانیان را نیکو کن تا دل بسوی کس نکنی اندوه خو دو کار خون یکی بهمه و یکی را کن

خ ومن کلام له علیه السلام قب ١٠٢

و از جمله کلام بلاغت نظام آن امام انام علیه الصلوة والسلام این است که فرموده لمّا ارید چون قصد کرده
خواسته شد از او علی البیعة بر بیعت نمودن با او بعد قتل عثمان بعد از کشته شدن عثمان دعونی بگذارید
مرا و رها کنید غرض از این گفتار از دیاد رغبت مردمان است در انقیاد و دل نهادن ایشان بر فرموده او از امر و نهی
و غیر آن یا آنکه مراد این باشد که چون اول بر حق نهاده بشد کار دین را بجا رسانیده بحالی فتند بر دستور سابق عمل
خواهید نمود و نقض بیعت خواهید کرد و اگر چنانچه آنحضرت میداند که نقض بیعت نمیکنند این سخن نمیفرمود
و از حق خود با نمی نمود و از اینجا است که میفرماید که فانّا مستقبلون امرا پس بدرستیکه ما پیش آینده ایم کار
له وجوه و الوان که مر او را وجهها است و رنگهای متنوع لا تقوم له القلوب که نمی ایستند و صبر نمی
کنند مر آن کار را دلها و لا تثبت علیه العقول و ثابت نمیشود بر آن عقلها بلکه ابا میکنند از قبول آن
بجهت تاویلات فاسده و شبهات باطله چون تهمت نسبت معاویه و اهل بصره آنحضرت را بخون عثمان و مانند
سخنان خارجیان و غیر آن و انّ الآفاق و بدرستیکه اطراف عالم قد اغامت ابر ستم کرفته است و غبار
ظلم و انحراف بر دلهای جاهلان نشسته و المحجة قد تنکرت و راه روشن شریعت کردیده است ناشناخت
و جهالت و اعلموا و بدانید ای مردمان انی ان اجبتکم که اکر من اجابت کنم شما را در بیعت کردن شما
رکبت بکم ما اعلم سوار شوم بر شما انچه را میدانم در کار شریعت یعنی مرکب شریعت غرا شوم و بر آن نهج که علم
دارم بآن عمل کنم و لم اصغ الی قول القائل و کوش نکنم بسوی گفتار کوینده و عتب العاتب و سرزنش
سرزنش کننده و ان ترکتمونی و اکر بکذارید مرا و دیگری را اختیار کنید فانّا کاحدکم پس من با شما
همچو یکی از شما و لعلی اسمعکم و شاید که من شنواتر باشم از شما و اطوعکم و فرمانبردارتر شما لمن
ولّیتموه مر کسی را که والی سازید شما او را امرکم در کار خود اکر آن والی عاصی نباشد با امر و نواهی
و غافل نباشد از شریعت حضرت رسالت پناهی صلعم و انا لکم وزیرا و من از برای شما در حالتیکه وزیر باشم
و معین و ظهیر خیر لکم منّی امیرا بهتر است شما را از من در حالتیکه امیر باشم زیرا که در حالت فقد
تحمل شما بر مکروهها طبایع از مفضات زهری و منایع تسویه عطایا در میان شما و منع شما از مخالفت شرایع دین است و
وزارت و معاونت واجب نیست بر من مکر نصیحت و موعظه و الزام عمل و بر دفع خلل و امر بمعروف و نهی منکر واجب بقدر آنچه مقدور

خ ١٠٣

خ ومن خطبة له علیه السلام قج ١٠٣

در این خطبه اشاره میفرماید بفتنهٔ اهل بصره و صفین و غیر آن و میگوید که اَمّا بَعدُ اما پس از حمد و ثنای الهی
و سلام و صلوات بر حضرت رسالت پناهی صلّی الله علیه و آله أَیُّهَا النّاسُ ای گروه مردمان فَأَنَا فَقَأْتُ عَیْنَ الفِتْنَةِ پس
بدرستیکه من بر کندم چشم فتنه را که آن فتنهٔ اهل بصره است و غیر آن از صفین و نهروان وَلَمْ یَکُنْ لِیَجْتَرِئَ
عَلَیْهَا أَحَدٌ غَیْرِی و نبود دیگری جرئت کند بر دفع آن فتنه غیر از من چه شما علم نداشتید بر جواز قتال مسلمانان
چون خروج کنند بر امام زمان و غافل بودید با آنکه جایز است سبی زنان و اطفال ایشان و غنیمت و قسمت اموال
ایشان پس غیر من متصدی دفع آن فتنه شد بَعْدَ أَنْ مَاجَ غَیْهَبُهَا بعد از آنکه مضطرب شد تاریکی
آن فتنه که شبهات بود و آن دامن گیر مردمان وَاشْتَدَّ کَلَبُهَا و سخت شد شر و بدخوی فتنه در میان اهل زمان
و چون که من عالمم بجمیع احکام اسلام و واقفم بهمه مسائل شریعت سید انام فَاسْأَلُونِی پس بپرسید
از من مشکلات و قضایا را قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِی پیش از آنکه نیابید مرا فَوَالَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ پس بحق آن
خداوندی که نفس من بید قدرت اوست لَا تَسْأَلُونِی عَنْ شَیْءٍ نپرسید مرا از چیزی فِیمَا بَیْنَکُمْ وَبَیْنَ السَّاعَةِ در آنچه
میان شما است و میان قیامت وَلَا عَنْ فِئَةٍ تَهْدِی مِائَةً و نه از گروهی که راه نماید صد کس را وَتُضِلُّ مِائَةً و جماعتی که
گمراه سازند صد کس دیگر را مراد کثرت است نه عدد معین إِلَّا أَنْبَأْتُکُمْ مگر که خبر دهم شما را بِنَاعِقِهَا بخوانندهٔ
آن وَقَائِدِهَا و کشنده آن وَسَائِقِهَا و راننده آن وَمُنَاخِ رِکَابِهَا و محل فرود آمدن شتران بار کران ایشان
وَمَحَطِّ رِحَالِهَا و جای فرو گرفتن بارهای ایشان وَمَنْ یُقْتَلُ مِنْ أَهْلِهَا و آنکه کشته میشود از اهل ایشان قتلا
کشتنی وَمَنْ یَمُوتُ مِنْهُمْ مَوْتاً و آنکه میمیرد از ایشان مردنی یعنی دانایم بگروه راه یافته و گمراه و بآنکه هادی
و مضل ایشان است استعاره فرموده و صاف و لواحق شتر را که آن ناعق است و قائد و سائق و مناخ و رکاب و رحال
از برای گروه راه یافته و گمراه باعتبار انقیاد و اجتماع ایشان مر خواننده و کشنده خود را وَلَوْ قَدْ فَقَدْتُمُونِی
و اگر نیابید مرا وَنَزَلَتْ بِکُمْ کَرَائِهُ الأُمُورِ و فرود آید بشما امور کریهه و ناخوش آینده وَحَوَازِبُ الخُطُوبِ
و کارهای عظیمهٔ مهمه لَأَطْرَقَ هر آینه سر در پیش افکنند کَثِیرٌ مِنَ السَّائِلِینَ بسیاری از سائلان وَفَشِلَ کَثِیرٌ
مِنَ المَسْؤُولِینَ و بد دل شوند و جرئت نکنند بسیاری از پرسیده شدگان که حل آن امور معلقهٔ مشکله کنند
وَذَلِکَ و آن اطراق سائلین و فشل مسئولین إِذَا قَلَّصَتْ حَرْبُکُمْ وقتی که بهم نشیند و درهم کشیده شود
حرب شما وشمرت عَنْ سَاقٍ و بکمر بجوید از ساق یعنی مهیا شوند در شدت آن و مجد شود در فرو آمدن
وَکَانَتِ الدُّنْیَا عَلَیْکُمْ ضِیقاً و باشد دنیا بر شما تنگ بواسطه شدت فتنه تَسْتَطِیلُونَ در حالتی که دراز
شمرید بسیار مکث نمایید أَیَّامَ البَلَاءِ عَلَیْکُمْ روزهای بلا که واقع شده باشد بر شما حَتَّی یَفْتَحَ اللهُ تا آنکه فتح
کند خدای تعالی لِبَقِیَّةِ الأَبْرَارِ مِنْکُمْ از برای بقیه نیکوکاران از شما و نگه دارد دین و اعمال ایشان از شر بنی امیه
هلاکت و زوال دولت آن گروه باغیهٔ طاغیه إِنَّ الفِتَنَ إِذَا أَقْبَلَتْ بدرستیکه فتنها چون روآورند بر مردمان
شَبَّهَتْ مانند سازند شبهها را بحق و لذا مردمان وَإِذَا أَدْبَرَتْ و چون پشت کنند بر ایشان نَبَّهَتْ آگاه سازند ایشان را
از فتنه خود شان یُنْکَرْنَ مُقْبِلَاتٍ شناخته نمیشوند آن فتنها در حالتی که پیش آینده اند و رو آورنده وَیُعْرَفْنَ
و شناخته میشوند مُدْبِرَاتٍ در حینی که پشت کننده اند یعنی شناخته نمیشوند در مبدا حال بجهت شبهه و چون پشت
کردند معلوم شد که ایشان از حق بر کنار بودند و خوانندگان ایشان خوانندهٔ ضلال اند یَحُمْنَ دور میزنند و
میگردند فتنها و فسادها حَوْمَ الرِّیَاحِ مثل گردیدن بادها یُصِبْنَ بَلَداً میرسند بشهری وَیُخْطِئْنَ بَلَداً

فقأت
از باب منع فقأ العین یعنی کند چشم
و فقاء ناظره یعنی برکند هر دو چشم او را
ق

غیهبها
بفتح اول و سکون دوم بر وزن صیقل بمعنی تاریکی است
و غیهب عنه از باب فرح یعنی بی خبر شد
از او و فراموش کرد او را و موج غیهب
طغیان اوست
۱۲۳

کلبها
کلب بتحریک بمعنی حرص و بمعنی تحیر
و معانی دیگر آمده و در کلب از باب
فرح یعنی رسید بآن علت
ق

مناخ
بضم اول بر وزن نصاق
جای خوابیدن شتر است
ق

۱۶۳

ودرمیکذرند از شهری الا و ان اخوف الفتن عندی علیکم بدرستیکه ترسناکترین فتنها نزد من برشما
فتنة بنی امیة فتنه بنی امیه است بجهت شدت وطول مدت ان انها فتنة عمیا بسبب انکه ان فتنه عمیا
پس بدرستیکه ان فتنه فتنه ایست تاریک کور عمیا کرا هنمائی ندارد و برجاده شرع مثل اعمی دراه طرق خود نظلمة
تاریک کننده براهل دنیا عمت خطتها عام است حال وکار ان بجهت رسیدن بجمیع مردم تا وخصت بلیتها
خاص است بلیه ان برخواص اهل تقوی وایمان تسیما براهل بیت پیغمبر اخر الزمان چه عظیمتر از ان فتنه نبود
بود که هتک حرمت رسول الله صلعم نمودند بزهردادن بامام حسن با صدگونه جور وجفا وشهادت امام حسین
واقربا با تشنگی وخواری در عرصه کربلا وخراب کردن بیت الله وقریب هشتاد سال ناسزا گفتن بر منبرها ومنابرها
وتسلط حجاج لعین بریختن خون سیدان ومؤمنان در مدینه طیبه وغیر ان واصاب البلاء ورسید بلا
من ابصر فیها بکسیکه نگاه کرد بچشم بصیرت در ان فتنه و بلیه بسبب حزن طویل او بمشاهده منکرات و
اخطا البلاء ودر گذشت بلا من عمی عنها از کسی که کور گشت از فتنه بودن او بعذالت بدعت زدن
ومطیع گمراهان گشتن وایم الله وسوگند بخدا لتجدن هر اینه مییابید شما بنی امیة لکم بنی امیه را از برای خود ارباب
سوء خداوندان بد لکم بعدی بعد از رفتن من کالناب الضروس مثل ناقه گزنده بد وشیند تعذم بفیها
که گزند و شند با دهان و تخبط بیدها و فرو کوبد بدستها خود و تزبن برجلها ولگد زند بپای خود
وتمنع درها و منع کند شیر خود را از خداوند خود لایزالون بکم همیشه باشند با شما ابدا حتی لایترکوا منکم
تا انکه ترک نکنند و نگذارند از شما الا نافعا لهم مگر فائده دهنده از برای خود او غیر ضائر بهم یا غیر ضرر رساننده
با یشان ولا یزال بلاؤهم وهمیشه باشد بلا و فتنه ایشان با شما حتی لا یکون انتصار احدکم تا انکه
نباشد داد ستاندن یکی از شما منهم از ایشان الا مثل انتصار العبد مگر مثل داد ستاندن بنده من ربه از
خداوند خود والصاحب ومثل داد ستاندن تابع من مستصحبه از کسی که با خود داشته باشد و ذلیل و متبوع
او باشد ترد علیکم وارد میشود بر شما فتنتهم فتنه ایشان شوهاء در حالتیکه باشد ان فتنه زشت منظر
در نظر عقل و شرع مخشیة ترسیده شده از او و برکه در غایت قبح بوده و نکار و قطعا جاهلیة ومثل
قطعها سواران جاهلیت که دماده مرهجرت غارت میشتابند لیس فیها نباشد در میان ان فتنها منار هدی علامت
هدایت و رهنمائی ولا علم یری و نه علمی دیده شود از برای عدالت مراد امام عادل است نحن اهل البیت
که اهل بیت رسولیم منها بمنجاة از ان فتنه و شمکاریم ولسنا فیها بدعاة ونیستیم در ان فتنه از دعوت خواننده
بمثل ان ثم یفرجها الله عنکم بر او ان بکشاید خدا تعالی ومیرد از شما بلاو فتنه بنی امیه را کتفریج الادیم
مثل شکافتن وجدا کردن پوست یمن یسومهم خسفا براند ایشان را ببدی و یسفقهم وازپی ببد ایشان را
بکاس مصبرة بقدحی پر از صبر مرارت بتلخی گرد او و صبر مشهور است ثمر درختی است بسیار تلخ و تمثیل نمودن بر
بکاس مصبرة با غرض ککرد او و صبر سخت مرارت ظاهرا بر انکه لازم صبر است و متحمل نمودن بر
والم و محنت یعنی بچشانند بایشان تلخی الامر و فساد معرت الا لا یعطیهم نمیدهد بایشان الا السیف مگر شمشیر
خون اشام ولا یحلسهم ونمیپوشاند بایشان الا الخوف مگر پلاس ترس و بیم این کلام اشارت
بزوال دولت بنی امیه و استیصال ایشان بدست بنی عباس و منتقل شدن پادشاهی ایشان بخلفای عباسیه فعند
ذلک پس در ان نوبت تود قریش دوست داشته باشند قریش بالدنیا وما فیها در مقابله دنیا و انچه در
لو یروننی مقاما واحدا اگر ببینند مرا در یک محل و مکان یعنی دنیا و ما فیها را بدهند بعوض انکه مرا ببینند

خطتها
بضم اعلی و فتح ثانی خطه احسد
الخطط و نام موضعی است بتامه و بنیر
وطه منسوب بوی است و بمعنی خط کشیدن
و بیک مرجعه قال اشستن ارباب
نصره خطه بضم کاره حال یقال جاء
فی امر خطة ای حاجة قد عزم
علیها

مرام

تعذم
بالعین المهملة والذال المعجمة عدم الفرس
از باب ضرب یعنی گزیدنست
ق

تخبط
جنبه تخبط ازباب ضرب یعنی زد او را سخت
ق

خ ۱۰۳

تزبن
زبن ازباب ضرب یعنی صدر کردن
بچه خود را از پستان بلکه و پای بنزد او
دادن و زبن زدن بزانو و در کفش
زدن بپا و خرط زدن
بدشتست
ق

شوهاء
شاه و جه ازباب فضر ستصدان
شوه بفتح اعم و شواشه بزیاده معروست
یعنی زشت شد روی او شکل شوه
الرباب فرح وصفت ان
انشوه مرد وزن
احمد
ق

در ذلک مکانه ولو قد دعیتم و اگر چیزی جستید بفد گشتن شر فتنه نباشد لا تقبل منهم قبول کنم از ایشان
ما اطلب الیوم آنچه طلب میکنم از ایشان امروز بعضه پاره از او و قلا یعطونکم بیش بعضه هند بعض از اورد
روایت شده که مروان بن محمد که آخر ملوک بنی امیه بود و مخاطب کفت مروقتی که دید عبد الله بن محمد علی
بن عبد الله بن عباس را در صف لشکر خراسان که ابکاش علی بن ابی طالب در تحت این رایات بودی که بد الا ینجوان المنفصله مشهور

خ ومن خطبة له عليه السلام ۱۰۴

این خطبه در ذکر از کبریا و عظمت واجب الوجود است و اشارت بر پیغمبران و امامان و طهارت مولد ایشان حمد الله
الله بس بزرگ و برتر است معبود بحق الذی لا یبلغه بعد الهمم ان معبودی که نمیرسد با وهمتها بعیده ولا یناله
ودر نمییابد بحد س الفطن تیزی در یافتن فهمهای زیرکیه الاول الذی لا غاية له اولی که هیچ پایانی
او را فینتهی تا بنهایت برسد ولا آخر له و هیچ آخری نیست و را فینقضی تا بغایت کشد اثبات تمطلو

خ منها ۱۰۵

در خطبه سالف مدکور رفت

بعضی دیگر از این خطبه این است که فاستودعهم پس با مانت نهاد حق سبحانه پیغمبران و امامان را فی افضل
مستودع در فاضلترین موضع امانت که اصلاب پدران کرام ایشانست و اقرهم و قرار داد ایشان را در
خیر مستقر در بهترین محل قرار که ارحام طاهره امهات ایشانست تناسختهم نقل کرد ایشان را
کرایم الاصلاب مهتری بزرگواریان الی مطهرات الارحام بر حمهای پاک کرده شده مادران از زنا پاک
از شرک و زنا و مانند آن و این اشارتست بقول حضرت رسالت پناهی نقلنا من الاصلاب الطاهرة الی الارحام الزکیة
و در داست نبوت ما نکر پیغمبر از شرک زاده دانند نعوذ بالله من ذلک کلما مضی سلف هر گاه که گذشت بجوار پروردگار
سلف قام منهم بامر الله پس از ایشان بدین الله خلف با قامت دین او فرو تکار خلفی حتی افضت کرامة الله
سبحانه تا آنکه رسید کرامت خدای عز که منصب نبوتست الی محمد صلی الله علیه و آله فاخرجه پس بیرون
آورد آنحضرت را من افضل المعادن از بهترین معدنها منبتا از روی روییدن که از طینت طیبه نبوتست و غرس
الاروم وعزز من اصلها مغرسا از روی نشاندن که از ماده پاکیزه ابن که مستعد رسالت است من
الشجرة التی صدع منها از درختی که شکافته است و هویدا کرد از آن شجره طیبه انبیاء پیغمبران خود
و انتجب منها و برگزیده است از آن درخت سعادت بخت امنائه امینان خود را عترته خیر العتر عترت آنحضرت
و ذریه او بهترین عترتهاست و از این جهت است که آنحضرت فرمود که ساداة اهل الجنة کی ساداة اهل الدنیا انا و
علی و الحسن و الحسین و حمزة و جعفر یعنی بهترین اهل محشر و اهل دنیا منم و علی و حسن و حسین و حمزه و جعفر
و اسرته خیر الاسر و قوم او بهترین قومهاست قوم انبیا اند کما قال النبی صلعم ان الله اصطفی من العرب معدا و
اصطفی من معد بنی النضر بن کنانة و اصطفی هاشما من بنی النضر و اصطفانی من بنی هاشم یعنی حق تعالی
برگزید از عرب معد را و اختیار کرد از معد بنی نضر بن کنانه را و برگزید از بنی نضر هاشم را و برگزید مرا از
هاشم و شجرته خیر الشجر و شجره آنحضرت بهترین شجره است که آن هاشم است که از شجره طیبه ابراهیم پیغمبر است
نبتت فی حرم روییده است شجره هاشم در حرم محترم و کعبه و در آن کشیده و بالا بسقت فی کرم
در معدن کرم مجد و کرم لها فروع طوال مر آن شجره را شاخهای دراز بلند که حضرت خیر البشر است و

جزو
معارض صبور شتر ایاد شتر
دنج کرده شده است جمیع آنها
حزایه و جزور و جزوه است
و مفرد زنج کوسفند ذبح کرده
شده هم آمده و جزر بمعنی
واسپر معرّب است
و مقدرآن از آنها
صرف اسب
ق

نبت
نبت تقیع آنکه کیا بیت از نبت
الارض از باب نصر یعنی رویید زمین
و نبتت بکسر باء بر وزن مجلس
جای روییدن و نادر است
ایمن وزن بکسر قیاسی است
بروزن مفعل
ق

ارومات
نقیع اصل و ختم هم آمده آرم مانع
المانه یعنی عزم ارجمند در خوان معه
و ارم از باب ضرب آید و بعضی از باب
ضرب نگفته اند و ارد و مفتح اهل
بروزن معول و ضمه ادات شرعیه
و بیخ درخت است و جمع آن
ارم باسقاط ها
ق

واشمه اثنا عشر علیهم السلام و ثمرة لا تنال و من این شجره است میوه که دست هیچ کسی بدان میوه نرسید مراد طهارت

عترت آنحضرت است که دست لوث بان نرسید فهو امام من اتقی پس آنحضرت پیشوای کسیست که سمت تقوی

دارد و بصیرة من اهتدی و بینائی دل کسیست که هدایت پذیرد سراج لمع ضوءه چراغیست که درخشان

روشنائی او یعنی که پرتو او بهمه جا رسیده و شهاب سطع نوره و ستاره درخشانیست که علم کشند

نور او یعنی که شعاع آن از ثری تا ثریا ممتد گذشته و زند برق لمعه و آتش زنه ایست که بار قیست لمعان

او از افق هدایت جهید سیرته القصد روش آنحضرت میانه رویست از افراط و تفریط و سنته الرشد

و سنت او راه نماینده خلق است و کلامه الفصل و کلام او جدا کننده حق است از باطل و حکمه العدل

و حکم او بر قانون عدل کامل است ارسله بفرستاد او را حق سبحانه علی حین فترة من الرسل بزمان

منقطع شدن از پیغمبران و هفوة عن العمل و لغزش عاملان از عمل و غباوة من الامم و وقوع جهالت

از امتان اعملوا عمل کنید ای بندگان خدا رحمکم الله که رحمت کناد بر شما خدا علی که واقع شود علی اعلام بینة

بر طریقه نشانهای روشن هویدا که آن ائمه هدی اند فالطریق نهج پس راه راست است و روشن

یدعوا الی دار السلام که میخواند شما را بسرای سلامت یعنی جنت و انتم فی دار مستعتب و حال آنکه شما

در سرائی هستید که ممکن است که طلب کرده شود در آن عتبی که آن عبارتست از رجوع کردن بجهة آنکه

ممکن است که در او طلب عتبی کنند از خدا که آن رجا و عفو است از حق سبحانه علی مهل و فراغ بر مهلت زمان

و فراغت و الصحف منشورة در حالتی که نامها اعمال نشر کرده شده است و الاقلام جاریة و قلمهای کرام

الکاتبین روانست در نوشتن خیر و شر و الابدان صحیحة و بدنها صحیحند و الالسن مطلقة و زبانها

روانند و فصیح و التوبة مسموعة و توبه شنونده شده است و الاعمال مقبولة و عملها قبول کرده شده است

پس غنیمت شمرید فرصت را از دست مگذارید و قد اغتنمت آن انفلکه بتوانی حاصل خواهجان بدست

خ ومن خطبة له علیه السلام قو ١٠

این خطبه در بیان زهوق باطل است بحیثیتی که آن وجود با جود حضرت رسالت صلی الله علیه و آله بعثت بود و آنحضرت

حضرت رسالت را صلی الله علیه و آله و الناس ضلال و حال آنکه مردمان گمراه بودند فی حیرة در سرگردانی

و حاطبون و خبط کننده بودند بسبب گمراهی در فتنة در فتنه و بلا بسبب عدم مشی ایشان بر طریق مستقیم

و در بعضی نسخ حاطبون است و آن مستعار است از برای جمع شدن ایشان در فتنه بواسطه اقوال باطل و سخنان

لا طائل قد استهوتهم الاهواء بتحقیق که از راه برده بود ایشان را آرزوها و استزلتهم الکبریاء و لغزانیده

بود ایشان را تکبر و بزرگی و در بعضی روایت الکبراء واقع شده یعنی ایشان را اکراه کرده بودند بزرگان و پیشوایان ایشان

و استخفتهم و سبک گردانیده بود ایشان را الجاهلیة الجهلاء جاهلیتی که با جهالت و نادانی بود و این

وصف است بما اشتق منه الموصوف از برای تأکید مثل لیل الیل حیاری در حالتی که حیران بودند فی زلزال من الامر

در مضطرب و متزلزل بودن در کار نیکو و بلاء من الجهل و در غم و غصه بدی احوال از نادانی فبالغ

صلی الله علیه و آله پس مبالغه فرمود حضرت رسالت فی النصیحة در نصیحت کردن و مضی علی الطریقة

و گذشت بر طریقه حضرت عزت و دعا الی الحکمة و الموعظة الحسنة و خواند مردمان را بحکمت که برهان

طوال

بکسر اول طوال از باب نصر مصدر است

طول بضم اول یعنی کشیده و دراز شد

پس اطول بر وزن امیر و طوال بر

وزن غراب و جمع آن

طوال بر وزن

کتاب است

ق

و زند

بالفتح و السکون عود تقدح

به النار

ق م

خ ١٠٦

الجهلاء

بفتح اول و سکون ثانی جهل از باب

سمع یعنی نادان شد او و مصدر آن

جهل و جهالة بر وزن صباحة

صف

و حاطبون

الکبراء

آن جاهل و جهل و جهال الجهلاء بر وزن

حمراء و تأکید است از برای او یعنی نادانی

بسیار نادان چنانچه گفته میشود لیل الیلاء

ق

بلبال

فالح است و موعظه که دلیل افناء عبث الباب از غرفات کفر بساحل اسلام کشید از وادی ظلمات ضلالت و طغیان
بنور هدایت و ایمان رسانید از ظلمات ضلال واه که بری غیر من کردشکی نودتو شمع ولن همه

خ ومن اخری قز ۱۰۷

واز جمله خطبهای دیگر است که ایراد نموده در ذکر صفات کمال والجلال الحمد لله الاول شکر و سپاس معبودی را
سزاست که اول بی بدایت است فلا شیء قبله پس نیست هیچ چیز پیش از او والآخر و آخر بی نهایت است فلا
شیء بعده پس هیچ چیزی نیست بعد از او والظاهر پیداست یعنی عالی و غالب است فلا شیء فوقه
پس نیست چیزی بالای او در ظهور و علو والباطن و پنهانست یعنی عالم است بخفیات امور و باطن اشیا
اقرب اشیا است بخفیات فلا شیء دونه

خ ومنها قح ۱۰۸

پس چیزی نیست که نزدیکتر باشد از او باشیا
وبعضی از این خطبه فی ذکر الرسول صلی الله علیه وآله در ذکر نعت حضرت رسالت صلی الله
علیه وآله مستقره خیر مستقر قرارگاه او که مکه مبارکه است بهترین قرارگاه است زیراکه ام القری است و محل بیت الله
الحرام ومنبته و موضع روئیدن او یعنی مدینه طیبه که مدفن او است اشرف منبت شریف ترین منبت است
واین هر دو موضع فی معادن الکرامة در معدنهای کرامت و بزرگواریند زیراکه محل عبادتند ومماهد
السلامة و مواضع گسترانیده امنیت و سلامتی از عقوبت قد صرفت نحوه بتحقیق گردانیده شده است بجانب او
افئدة الابرار دلهای نیکوکاران وثنیت الیه و میل داده شد بسوی او ازمة الابصار مهارهای بصرها یعنی
اهل بصیرت یعنی حق سبحانه بالطاف عمیم و عنایات بی غایت خود دلهای ابرار و ازمه ابصار را بجانب آنحضرت
گردانیده است دفن الله به دفن کرد و برطرف ساخت خدا بسبب وجود شریف او الضغائن کینه های دیرینه را و
اطفا به فرو نشانید بسبب ذات لطیف او النوائر آتشهای عداوت و کینه ها برکینه الف به اخوانا والفت
داد بواسطه ارشاد او میان برادران را اهل ایمان وفرق به اقرانا و پراکنده ساخت بسبب او همسران مشرکان را اعز به الذلة
عزیز گردانید بعزت او خواری دین اسلام را واذل به العزة و خوار گردانید بعلو او عزت کافران کلامه
بیان کلام او بیان شرایع است و احکام وصمته لسان و خاموشی او زبانی است یعنی دلیل است بر مباحات اما هیچ سکوت
آنحضرت در بعضی مواقع همچو نص است زیراکه اگر مناهی میفرمود امر او انکار نمینمود دال بود بر خصیت آن

خ ومن کلام له علیه السلام قط ۱۰۹

اینکلام در ذکر ظلم ظالمانست و مکافات ایشان بر آن واگرچه تا خیر واقع شود در عقوبت و شکایت اصحاب خود بعد
انقضای ایشان بحرب اهل طغیان و عدوان ولئن امهل الله الظالم و اگر مهلت دهد خدای تعالی ستمکار را فلن یفوت
اخذه پس هرگز فوت نمیکند گرفتن او و زایل نمیشود انتقام او در معرض عقوبت بمعاقبه اهل شام و ظلمه ازمان او نیز
وهو له بالمرصاد و خدای تعالی مر ستمکار را نگهبانست علی مجاز طریقه بر محل گذشتن راه او وبموضع
الشجی و بموضع غصه و جرعه گلوگیر من مساغ ریقه از محل فرو بردن آب دهان اما والذی نفسی بیده آگاه
باش بحق آنکسیکه نفس من بید قدرت او است لیظهرن که هر آینه غالب میشوند هؤلاء القوم علیکم این گروه یعنی
اهل شام بر شما لیس لانهم نیست غلبه لانهم اولی بالحق بجهت آنکه ایشان سزاوارترند بحق منکم از شما ولکن

الکرامه
بفتح اعلی کرم بتحریک جوانمردی
و بخشندگی ضد ناکسی و بخیلی است
و معنی آن کرم بضم و مصدر آن
کرامه بر وزن صباحه و کرم
بتحریک و کرمه بر بادی هاء است
و معنی آن کریم و کرامه و کرمه
بر وزن فرحه و کرم بضم میم
و فتح راء و کرمه و کرام بر وزن
زنار و جمع آن کرماء
بر وزن فضلاء و کرام بر وزن
رجال و کرایم بر وزن شداید
میاید و جمع کرام کرامون بواو
و نون است
ق

ح ۱۰۸

صمته
صمت بفتح اعلی و صموت بر وزن
سرور و صمات بر وزن غراب
خاموش شدن است از
باب نصر ق

ریقه
بکسر اعلی و ریق بفتح اعلی اندر فت
کردن آلبست بر بدن ریق من راق
الماء از باب ضرب یعنی ریخته
شده است آب و ریق بکسر
اعلی آب دهن است
ق

لأسرع منهم ولکن از غلبه بجهت شتافتن ایشانست الی باطل صاحبهم بسوی باطل صاحب خود وشما وابطائکم
عن حقی ودیر جنبیدن شما از حق من ولقد اصبحت الامم وبتحقیق که در صبح در صبا باید آن امتها تخاف ظلم
رعاتها در حالتی که میترسند از ستم والیان واصبحت ومن در صبح داخل میشوم اخاف ظلم رعیتی
در حالتی که میترسم از ستم رعیت خود استنفرتکم رمانیدم شما را للجهاد برای بیرون رفتن بکارزار فلم تنفروا
پس بیرون نرفتید وامر مرا کار نبستید واسمعتکم وشنوانیدم شما را فواید غزا فلم تسمعوا پس گوش نکردید فرمان
مرا ودعوتکم ودعوت کردم شما را سراً وجهراً نهان وآشکار فلم تستجیبوا پس اجابت نکردید بکارزار
ونصحت لکم ونصیحت کردم شما را فلم تقبلوا پس نپذیرفتید قبول نکردید شهود کغیاب حاضران شما همچو غایبان
در عدم فایده خطاب وعبید کارباب غلامان همچو خواجگانند در نافرمانی وزهر باب اتلوا علیکم الحکم
میخوانم بر شما حکمتهای پر فایده فتنفرون منها پس میرمید از آن واعظکم وپند میدهم شما را بالموعظة البالغة
بموعظه رسنده بسرحد نفع فتتفرقون عنها پس پراکنده میشوید از آن واحثکم وترغیب میکنم شما را علی
جهاد اهل البغی بر کارزار اهل طغیان وعدوان فما آتی پس ایشان نمیایم علی آخر قولی بر آخر گفتار
خود حتی اریکم متفرقین تا آنکه میبینم شما را متفرق وپراکنده از مجلسی ایادی سبا مانند تفرق اولاد
سبا در بلاد وایادی سبا ده اسلم اند که از پدرهم کلمه واحد کوچ نمودند چون معکوس سبا قبیله اند از اولاد
سبا بن یشجب بن یعرب بن قحطان وقصه تفرقه این قبیله مشهور است وبآن ضرب المثل واقع میشود ترجعون باز میگردید
الی مجالسکم بمجلسهای خود بغفلت وتتخادعون وفریب میدهید یکدیگر را عن مواعظکم از مواعظ وعظ
خود اقومکم غدوة راست میگردانم شما را در بامداد چون چوب تیر شما را وترجعون الیّ وباز میگردید بسوی من
عشیة در شبانگاه کظهر الحنیة مانند پشت کمان کج شده عجز المقوم عاجز شد راست سازنده واعضل المقوم
ومشکل شد راست شدن کج باز نده ایها الشاهدة ای آنانکه حاضر است ابدانهم بدنهای ایشان الغائبة عنهم
غایب وناپیدا است از ایشان عقولهم عقلهای ایشان المختلفة اهواؤهم مختلف وناموافق است فکرهای ایشان
المبتلی بهم در بلا وفتنه اند بسبب ایشان امراؤهم امیران ایشان صاحبکم یطیع الله صاحب شما فرمان میبرد خدا
وانتم تعصونه وشما نافرمانی میکنید او را وصاحب اهل الشام یعصی الله وصاحب اهل شام یعنی معاویه
عصیان میورزد بخدا وهم یطیعونه وایشان اطاعت مینمایند او را لوددت والله هر آینه دوست دارم بخدا
سوگند ان معاویة صارفنی بکم آنکه معاویه معامله کند بصرف من با شما صرف الدینار بالدرهم صرف دینار بدرهم
که دیناری ده درهم است فاخذ منی عشرة پس بگیرد از من ده مرد منکم از شما واعطانی رجلاً منهم
وبدهد بمن یکی را از ایشان یا اهل الکوفة ای اهل کوفه منیت منکم مبتلا افکنده شده ام از شما بثلاث بسه خصلت
که هست در شما واثنتین وبدو خصلت که نیست صلا آنکه موجود است در شما وآنست که صم هستید کران ذوو
اسماع خداوندان گوشها بکم گنگانید ذوو کلام صاحبان گفتار وعمی کورانید ذوو ابصار صاحبان
چشمها چرا که حق را نمیشنوید ونمیگوئید ونمیبینید بآن منتفع نمیشوید ودو که مفقود است از شما آنست که لا احرار
صدق نیستید آزادگان در صدق وراستی عند اللقاء نزد ملاقات کارزار بلکه در بند بندگی بحرام وعار اید
گرفتارید ولا اخوان ثقة ونیستید برادران حقیقی در اعتماد وتوکل کردن بجانب قدم بودن واستوار شدن
عند البلاء نزد بلا وآزار تربت ایدیکم خاک آلوده باد دستهای شما یا اشباه الابل ای مانند شتران

الحنیة
حناه از باب نصر حنوا بفتح اول
وحناه از باب تفعیل یعنی برگردانید و
دوته کرده او را فانحنی از باب انفعال
وتحنی از باب تفعل یعنی او برگردیده شد
وحنیة بفتح اول وکسر ثانی بروزن
فعیله بمعنی کمان است وجمع آن
حنی باسقاط ها است
وحنایا بروزن
بدایا میآید
ق

خ ۱۰۹

صم
بضم اول جمع اصم بروزن احمر است
اصمه الله یعنی کر کرد خدای او را پس
او اصم است یعنی کر وهمچنین بکم
بضم اول جمع ابکم بروزن احمر است
یعنی گنگ وبکم بفتحتین بمعنی گنگی است
وبکم از باب علم یعنی گنگ شد
وعمی نیز بضم اول جمع اعمی بمعنی
کور است و ذوو جمع ذو
بمعنی صاحب
منه

غاب عنها رعاتها که غایب باشد از ایشان شتربانان آنها کلما جمعت من جانب هر بار که جمع کرده شوند
از جانبی تفرقت من آخر پراکنده شوند از جانب دیگر بعضی روایت خبثت واقع شده که همانا جمعت است والله
بخدا سوگند که لکانی بکم گویا من بشما فیما اخال در آنچه میپندارم این است که لو حمس الوغی اگر سخت شود
معرکه محاربه وحمی الضراب و گرم کرده شود هنگامه مضاربه قد انفرجتم عن ابن ابی طالب جدا شوید از پسر ابی طالب علیه السلام
انفراج المرأة عن قبلها همچو از هم باز شدن زن از پیش خود انی لعلی بینة بدرستیکه من بر بینه و حجتی ام من ربی
از جانب پروردگار خود ومنهاج و بر راه راستم من نبیی از پیغمبر خود وانی لعلی الطریق الواضح و
بتحقیق که من بر راهی روشنم القطه لقطا میبرم آن راه را رفتنی ببصیرت و دانائی و این اشارتست بمعرفت انحصار بطرق
شریعت بر خلاف کسیکه بطریق استعجال در راه رود و شتابزدگی نماید و این انظروا اهل بیت نبیکم
نظر کنید باهل بیت پیغمبر خود فالزموا سمتهم پس ملازمت کنید جهت ایشان را واتبعوا اثرهم و پیروی کنید
اثر ایشان را و در عقب ایشان روید فلن یخرجوکم پس هرگز بیرون نمیکنند شما را عن هدی از هدایت و راه راست
ولن یعیدوکم و هرگز باز نمیگردانند شما را فی ردی در چاه هلاکت فان لبدوا پس اگر باز ایستند ایشان
از طلب امری فالبدوا پس باز ایستید شما وان نهضوا و اگر برخیزند بطلب کاری فانهضوا پس شما نیز برخیزید
به تبعیت و همراهی ایشان شوید در آن امر ولا تسبقوهم و پیشی مگیرید بر ایشان فتضلوا پس گمراه شوید که گمراه شوید
ولا تتأخروا عنهم و واپس نمانید از ایشان فتهلکوا پس هلاک شوید بعضیها نابحکم وکونوا مع الصادقین با ایشان
باشید و بواسطه متابعت فیضان ایشان باشید لقد رأیت اصحاب محمد صلی الله علیه و آله
دیدم اصحاب محمد صلی الله علیه و آله را در ظاهر و باطن فما اری احدا منکم پس نمی بینم یکی از شما را یشبههم که مانند
باشند با ایشان لقد کانوا یصبحون هر آینه بودند صحابه پیغمبر که داخل میشدند در صباح شعثا غبرا
ژولیده موی و غبار آلود بکثرت طاعت و عبادت و ترک نمودن زینت دنیویه وقد باتوا بتحقیق که شب میکردند در آن حالتی
سجدا سجده کنندگان وقیاما ایستادگان در صف عبادت یراوحون اقدام مینمودند بنوبت بین جباههم
میان پیشانیها وخدودهم و میان رخسارها یعنی در شب گاهی پیشانی و گاهی رخسار بر زمین مینهادند ویقفون
میایستادند علی مثل الجمر بر مثال اخگر من ذکر معادهم از یاد کردن معاد خود یعنی ایشان از ترس روز
معاد مانند کسانی بودند که بر آتش باشند کأن بین اعینهم گویا که در میان چشمهای ایشان
رکب المعزی زانوهای گوسفند که بر پیشانی بسته است من طول سجودهم از درازی سجود ایشان
اذا ذکر الله سبحانه و چون مذکور میشد حق تعالی هملت اعینهم روان میکرد آب چشمهای ایشان
حتی تبل جیوبهم تا آنکه تر میشد گریبانهای ایشان از اشک چشم ومادوا و بجنبش در میآمدند کما
یمید الشجر همچنانکه جنبد شجر یوم الریح العاصف در روز باد سخت خوفا من العقاب بسبب ترس

از عذاب ورجاء و امید داعی از برای **خ ومن کلام له علیه السلام** فی للثواب و امید ثواب

در این کلام اشارت میفرماید بافعال قبیحه بنی امیه و افراط ظلم آن گروه با غیر میگوید که والله
لا یزالون بخدا سوگند که همیشه باشند بنی امیه ستمکاران حتی لا یدعوا لله تا آنکه نگذارند از برای
خدا محرما حرام کرده را الا استحلوه مگر که حلال شمرند آن را ولا عقدا و ترک نکنند عقدی از عقود

فیما اخال
بکسر الهمزة متکلم وحده از مضارع باب فرح خال ای ظن بخال یعنی پنداشت
الخیر او بمصدر آن خیل بفتح وکسر آمده
ولغة بنی اسد در مستقبل و در متکلم اخال بکسر
همزه و فتحه داده میشود در لغتی
و قیاس بفتح همزه
است
ق

حمس
از باب فرح یعنی سخت و سفت شد
در دین و بمعنی جنگ کردن است
پس او حمس بروزن کتف ای حمی بروزن
احمر
ق

القطه
لقط از باب نصر یعنی گرفت
او را از زمین پس آن چیز
ملقوط بروزن منصور است
قا

خ ١٠٦

شعثا
شعث بتحریک پراکندگی یقال لم الله
شعثک ای جمع امرک المنتشر و شعث
الشعر من باب تعب تغیر لونه و منه رجل
اشعث و امرأة شعثاء مثل احمر و حمراء
وکانوا شعثا غبرا کنایة عن تفشلهم اکثر الاوقات
جلوسهم وترکهم زینة
الدنیا
مج

رکب
جمع الرکبة بالضم و هی موصل ما بین
اطراف الفخذ والساق کغرفة
و غرف
در مه

المعزی
بکسر الاول وقصر الاخیر
خلاف الضان
در مه

دینی را الا حللوه مگر گاه ار بگشایند یا نکشند جور و جفا وحتی لا یبقی و تا آنکه باقی نماند بیت مدر

خانه از کلوخ ولا وبر و نه خیمه از پشم الا ادخله ظلمهم مگر که در آید در او ظلم و ستم ایشان یعنی ظلم ایشان

بجمیع شهرها و بادیها برسد ونبا به و نزول نماید به سوء رعیهم و فرود آید بآن افساد ایشان و تباه و مضطرب و متزلزل سازند ایشان

از سوء رعیهم بدی رعایت ایشان وحتی یقوم الباکیان و تا آنکه بر خیزند دو شخص گریه کننده

یبکیان که گریه کنند در آن زمان باکٍ یبکی لدینه یک گریه کننده گریه کند از برای دین خود یعنی از جهت

خوف فنای دین خود وباکٍ و گریه کننده دیگر یبکی لدنیاه گریه کند از برای دنیای خود یعنی از جهت بردن و رفتن

اسباب دنیا از دست او وحتی یکون و تا آنکه باشد نصرة احدکم یاری دادن یکی از شما من احدهم

از برای یکی از ایشان کنصرة العبد من سیده همچو یاری کردن بنده از برای مولای خود یا بنوعیکه

اذا شهد هرگاه که حاضر باشد نزد خواجه خود اطاعه فرمان برد او را واذا غاب و هرگاه که غایب گردد

اغتابه غیبت نماید او را وحتی یکون و تا آنکه باشد اعظمکم فیها بزرگتر شما در فتنه ایشان عناءً

از روی کفایت و برائت احسنکم بالله نیکوترین شما بخدا ظناً از روی گمان چه نیکو گمانان بخدا امور

دو رنگیت نسیم کاران فان اتاکم الله بعافیة پس اگر بیارد خدای تعالی عافیت و رستگاری

فاقبلوا پس قبول نمائید وان ابتلیتم و اگر مبتلا شوید فاصبروا پس صبر و شکیبائی پیش آرید

فان العاقبة للمتقین پس بدرستیکه عاقبت کار و متقیان و پرهیزکاران است در دنیا و آخرت

بیت ز ابر خدایان ز مهر سپهر چون زیزدان شود   هر که دارد بر تقوی جان ز ستم بر برد

خ ومن خطبة له علیه السلام قا

خ ١١١

این خطبه در تزهید مردمانست از زخارف دنیا و تبیین بی اعتباری آن نحمده حمد میکنیم ما خدا را

علی ما کان بر آنچه واقع شده از نعما و تخصیص حمد بما کان بجهت آنست که شکر نعمت مترتب است

بر وقوع نعمت ونستعینه و یاری میخواهیم از خدای تعالی من امرنا از کار خود علی ما یکون بر آنچه

واقع میشود در استقبال و تخصیص استعانت بما یکون باعتبار آنست که طلب معونت در چیزیست که

متوقع باشد فعل او بحسب مصلحت ونسئله و در میخواهیم از او المعافاة فی الادیان رستگاری در دینها

کما نسئله المعافاة همچنانکه میخواهیم رستگاری فی الابدان در بدنها چه همچنانکه در ابدان امراض و علل میباشد

در ادیان نیز میباشد از عقاید فاسده و اعمال غیر شائسته اوصیکم عباد الله وصیت میکنم شما را ای

بندگان خدا بالرفض لهذه الدنیا بگذاشتن دنیای ظالم پاینده التارکة لکم که ترک کننده شما است

بناچار وان لم تحبوا ترکها و اگر چه دوست ندارید ترک او را باختیار والمبلیة لاجسادکم

و پوساننده است مر جسدهای شما را وان کنتم تحبون تجدیدها و اگر چه دوست دارنده باشید

و تازگی او را فانما مثلکم ومثلها پس جز این نیست که داستان شما و داستان دنیا کسفر سلکوا

سبیلا همچو مسافرانیست که روند براهی فکانهم پس گویا که ایشان قد قطعوه بریده اند آنرا

وامّوا علماً و قصد کنند نشانه از راه فکانهم پس گویا که ایشان قد بلغوه رسیده اند

بآنجا زیرا که هر که در راهی میرود ناچار است ازو از مطلب و غایتی پس چون قدم نهاد منزل میرسد بآن

تحزّما

بفتح السین وسکون الیاء المستقیم و الشدّه المستقلة بعبر ... گردن است علت بعیت انداست هر سبب یعنی تباه کرد

ونبا به

لتع تقدیم النون علی الباء اه معمور لمعز لم تقع او ناقص وادی مرتبا منزله به اذا لم یوافقه ... فی النسخ هو الثانی

کسفر

بفتح اول و سکون ثانی سفر تحریک بریدن مسافت زمین را گویند و جمع آن اسفار و سفر بکسر اول شتسته و جمع آن اسفار و سافره بروزن کاملة و اسفار بروزن اشجار و سفار بروزن رمان یعنی صاحبان سفر نارکننده جمعیت و سافر بروزن کاهر یعنی مسافرت و جمع آن نیامده و سفر بضم اول طعام مسافرت و سفره بروزن کسته ... جمع مسافرت از باب ... و سفر بفتح اول ... جمع ... و در خطبه سفر ... ان سفر جمع سافر ... و صاحب

مطلب و کو عسی الجری الی الغایة این استفهام است برای تحقیر یعنی مرجو است آن بقای دنیا یعنی اما شاید
دراز کشد بسوی مطلب و غایت ان یجری الیها انکه جاری شود بسوی آن غایت حتی یبلغها تا انکه برسد بان و ما
عسی ان یکون بقاء من له این نیز استفهام است برای تحقیر طلب بقا یعنی یا شاید انکه یافت شود بقای
کسیکه مر او راست یوم لا یعدوه روزیکه در نگذرد از او روز و طالب حثیث و طلب کننده بشتابنده
که مرکشت یحدوه فی الدنیا میراند او را در دنیا تا زمانه زنج و عنا حتی یفارقها تا مفارقت میکند از آن
فلا تنافسوا فی عز الدنیا پس رغبت مکنید در عزت و رجمندی دنیا و فخرها و فخر کردن بان و لا تعجبوا
و شگفت منمائید و خوشحال مشوید بزینتها و نعیمها با رایش دنیا و نعمت و تا زلو و لا تجزعوا و جزع مکنید
من ضرائها و بؤسها از دشواری و سختی آن فان عزها و فخرها الی انقطاع پس بدرستیکه عزت دنیا
و فخر آن منتهی میشود بانقطاع و زینتها و نعیمها الی زوالها رایش و نعمت او میکشد بزوال و فنا
و ضرها و بؤسها الی نفاد و دشواری و سختی او منجر میشود بسوی نیست شدن و کل مدة فیها الی انتهاء
و هر مدتی که در او است با تمام میکشد و کل حی فیها الی فناء و هر زنده که در او است نیست میکردد بفنا
او لیس لکم فی آثار الاولین آیا نیست مر شما را در آثار پیشینیان و فی آبائکم الماضین و در پدران شما
که در گذشتگانند تبصرة بینائی و معتبر و محل عبرت گرفتنی ان کنتم تعقلون اگر هستید که تعقل کنید در امور
دنیا او لم تروا الی الماضین منکم آیا نمی بینید بدیده بصیرت بسوی گذشتگان از شما لا یرجعون که باز نمیگردند
اصلا و الی الخلف الباقی و بسوی پس گذاشته باقی مانده لا یبقون که باقی نمیمانند او لستم آیا نیستید شما
ترون اهل الدنیا که می بینید اهل دنیا را یمسون و یصبحون که شبانگاه میکنند و بامداد مینمایند علی احوال
شتی بر حالهای پراکنده فمیت یبکی پس یکی مرده ایست که میگریند بر او و آخر یعزی و دیگری پرسش مینمایند او را
در عزا و صریع مبتلی و یکی افتاده است بانواع بلا گرفتار و عائد یعود و کسی دیگر پرسنده بیمار است که بر سر
بیمار دست و آخر بنفسه یجود و دیگری بنفس خود جان میدهد و طالب للدنیا و یکی جوینده دنیا است
و الموت یطلبه و حال آنکه مرگ میجوید او را و غافل و دیگری بیخبر از عقبی و لیس بمغفول عنه و غافل و بیخبر نیستند
از او اصلا و علی اثر الماضی و بر عقب گذشته است ما یمضی الباقی گذشتن آنچه باقیست الا فاذکروا
آگاه باشید یاد کنید هادم اللذات ویران کننده و شکننده لذتها که مرگست و منغص الشهوات و ناخوش
سازنده شهوتها است و قاطع الامنیات و قطع کننده آرزوها عند المساورة نزد بر جستن للاعمال
القبیحة برای کردار های زشت و عملهای ناشایست و اتیان بلفظ مساوره که بر وزن مفاعلت و ذالست بر بین اشتر
باعتبار آنست که فعل قبیح را ناچار است از مانعی که آن شرع است و عرض این دو او توهم معنی مواثبه باشد و استعینوا
الله و یاری خواهید از خدای تعالی علی اداء واجب حقه بر ادا کردن حق واجب او و ما لا یحصی و آنچه شمرده
نمیشود من اعداد نعمه و احسانه از شمارها نعمتهای او یا بان نیکوئی کردن او

خ ومن اخری منب ١١٢

و از جمله خطبه دیگر است که وارد شده در تعداد نعم الهی و اصناف الطاف با نامتناهی الحمد لله الناشر فی
مهد ایست لناشر فی الخلق فضله که پراکنده کننده است در میان خلق او فضل و اکرام خود را و الباسط
فیهم بالجود و کستراننده است در میان ایشان جود و بخشش یده دست نعمت خود را نحمده حمد میکوئیم او را فی جمیع اموره

حثیث
بروزن امیر صفت مشبهة حث ...
(حاشیه)

فی خ
ولا تعجبوا

فی خ
و ضرائها

الخلف فی خ
الباقین

خ ٢١١

واو المساورة
...

در همهٔ امرهای او و نستعینه و یاری میخواهیم از او علی رعایة حقوقه بر رعایت کردن حقهای او و نشهد و گواهی
میدهیم ان لا اله غیره انکه هیچ معبودی نیست بجز او و ان محمدا عبده و رسوله و انکه محمد بندهٔ او است و فرستادهٔ
اوست ارسله فرستاده او را بر همه مردمان بامره صادعا در حالتی که بامر او شکافنده بود بیضه شرک و عصای
مشرکان را و ظاهر سازنده قواعد ایمان و بذکره ناطقا بذکر او و قطع کننده عقاید باطلهٔ اهل کفر و طغیان
و در روایتی ناطقا است یعنی بذکر او گوینده بودند نه برای خود فادّی پس گذارد حق رسالت را امینا
در انحال که رهنمای مؤمنان بود و مضی رشیدا و درگذشت در حالتی که راهنمای مؤمنان بود و خلّف
فینا و واپس گذاشت در میان ما رایة الحق نشانهٔ حق را که کتاب است و سنت و امامت ائمه اثنی عشر علیهم السلام
من تقدّمها کسی که پیش رود از آن نشانه یعنی افراط نماید در آن مرق بجهد از دین همچو جهیدن تیر از کمان
و من تخلّف عنها و کسی که واپس ایستد از آن یعنی تفریط کند در آن زهق هلاک شود یقین و من لزمها
و کسیکه ملازم آن نشانه شد مراد نفس نفیس خویش است که هادی مردمانست بمعانی کتاب و سنت لحق دلیلها
رسید بسعادت دلیل آن که خلیفه رایت مکیث الکلام من ملازم تانی نماینده است در کلام تا بجای آید
اندیشه که اصلح باشد در میان انام بطیء القیام دیر قیام است بمبارزت تا وقت ظهور بود جهت مصلحت آن
شتابان باشد سریع اذا قام شتابانست چون برخواست بجهاد اسلام فاذا انتم ألنتم له پس چون نرم سازید شما
از برای این ملازم رقابکم گردنهای خود را با طاعت و اشرتم الیه و اشاره کنید بسوی او باصابعکم با انگشتان خود
بجهت تعیین و تعظیم و تشهیر جائه الموت بیاید بسوی او موت فذهب به پس ببرد او را از میان
شما فلبثتم بعده پس درنگ کنید بعد از او ما شاء الله آن مقدار که خواهد خدا بحسب مصلحت حتی یطلع الله لکم
تا آنکه بیرون آورد و ظاهر سازد خدای تعالی از برای شما من یجمعکم کسی را یعنی امامی که جمع کند شما را و یضم
نشرکم و بهم در پیوندد پراکندگی شما را از وضیع و شریف مراد امام منتظر موعود است که قائم آل محمد است فلا تطمعوا
فی غیر مقبل پس طمع مکنید در غیر اقبال نماینده و این عادت که اختیار کرده باشد طاعت کردن کار و داد خلق
و میشاید که مراد بغیر مقبل کسی باشد که منحرف شود از دین یا مرتکب منکر و باطل یعنی جایز نیست طمع کردن در دامان
این مبطل چنانکه در زمان خلافت مخالفان و در روایتی دیگر فلا تطعنوا فی عین مقبل است یعنی پس طعن مکنید
و دفع منمائید در ذات کسی که اقبال نماید و باشد از اهل بیت پیغمبر ص و اهل این کار و شرایط اخلال ننماید پس با
او باشید و معاونت او نمائید ولا تیأسوا من مدبر و نومید نشوید از پشت کننده بر خلافت با وجود اهلیت
فان المدبر پس بدرستیکه این پشت کننده عسی ان تزل احدی قائمتیه شاید که بلغزد یکی از دو قائمهٔ او
و بعضی از شرایط او که آن وجود ناصرانست خلل پذیر شود و تثبت الأخری و ثابت باشد قائمهٔ دیگر یعنی وجود
بعضی شرایط فترجعا پس رجوع نمایند هر دو قائمه حتی تثبتا جمیعا تا ثابت شوند همه جمیع شرایط آن کار
و اهلیت وجود پذیرد الا انّ مثل آل محمد صلی الله علیه وآله بدانکه مثل اهل بیت پیغمبر ص کمثل نجوم السماء
مانند مثل ستارهای آسمانست اذا خوی نجم هر گاه که بیفتد از برای غروب ستاره طلع نجم طلوع نماید اختری دیگر
از برای هدایت مردمان و راه نمای مسالک شرعیه است تا آنکه خالی نیست هیچ زمانی از وجود امام معصوم
فکانکم پس گویا شما قد تکاملت من الله فیکم پس گویا تمام شد از جانب خدا در شما الصنایع نعمتها
و اراکم ما کنتم تأملون و نمود شما را چیزی که بودید امید داشتید و این نعمتهاست بر امثال ما بر بندگان بوجود امام

ناطقا غد

مرق
مرق السهم من الرمیة یعنی بیرون رفت
تیر از آن سوی دیگر یعنی تیر از آن شد
و خوارج را مارقه بر وزن کاتبه
گویند از برای بیرون رفتن ایشان
از دین مثل تیر از رمیه و از باب نصر
ینصر میآید و مرق بفتح میم بمعنی شیره
زدن شتاب است و مرق بتحریک
بمعنی شوربا است

لها
فلا تطعنوا فی عین مقبل

ولا تیأسوا
یأس بفتح اول و سکون ثانی بر وزن صبح
ناامید شدن است ضد رجا و امید
داشتن و از باب منع و فرح میآید و
از باب ضرب شاذ است و ایس را
بر وزن یئس صبور گویند

۱۱۲

منتظر که بعد از ظهور باصلاح آرد احوال ایشان را و نعمت الهی را بر ایشان تمام کرداند

خ ومن اخرى ۱۱۳ ش

و از جمله خطبهای بکواست که مشتمل است که مشتمل جامع است علی ذکر الملاحم بر یاد کردن واقعهای عظیمه و فتنهای
کبیره الاوّل قبل کل اوّل حقسبحانه وتعالی اوّلیست پیش از هر اوّلی برای آنکه مبدأ جمیع ممکنات است والآخر بعد
کل آخر و آخر است پس از هر آخری برای آنکه همه اشیا با و منتهی میشود وباوّلیّته وجب ان لا اوّل له و باوّلیّت
او واجب کشته که نباشد هیچ اوّل مر او را و باخریّته وجب ان لا آخر له و با آخریّت او لازم شده که نباشد
هیچ آخر مر او را و چون معنی اوّلیّت او سبحانه بودن او است بحیثیتی که مبدأ هر موجود باشد و معنی آخریّت و غایتی است
که منتهی میشود بآن هر شیئ پس معلوم شد که اوّل او اوّلیست که لا آخر و الا نباشد و سبحانه اوّل و آخر بمعنی مذکور
واشهد و گواهی میدهم ان لا اله الا الله آنکه نیست معبودی که سزاوار پرستش باشد مگر واجب
الوجود بالذات شهادة یوافق فیها السرّ الاعلان گواهی که موافق باشد در آن نهان با آشکار والقلب
اللسان و دل با زبان و این از باب عطف تفسیری است زیرا که او مفسّر معطوف علیه است ایّها الناس ای مردمان
لا یجرمنّکم شقاقی باید که باعث نشود شما را نزاع کردن و خلاف نمودن با من ولا یستهوینّکم و مایل
نکرداند شما را عصیانی نافرمانی کردن با من ولا تتراموا بالابصار و مینداختید بهم دیگر بچشم
بجهة استخفاف عند ما تسمعونه منّی نزد آنچه میشنوید از من فوالذی پس سوگند بحق آنکسیکه
فلق الحبّة شکافت دانه را وبرأ النسمة و آفرید صورت را انّ الذی انبّئکم به بدرستی آنچه خبر میدهم
شما را بآن عن النبیّ الامّی صلّی الله علیه وآله از جانب پیغمبر روایت کرده است ما کذب المبلّغ دروغ
نگفته است رساننده آن خبر یعنی پیغمبر ولا جهل السامع و نادان نیست شنونده آن خبر یعنی نفس خود
لکانّی انظر گویا من مینگرم الی ضلّیل بکسی که بغایت گمراه است قد نعق بالشام که بانگ کند به
مردمان را و فحص برایاته و بحث و تفتیش کند بعلمهای خود فی ضواحی کوفان در نواحی ظاهر
کوفه بجهت غارت اهل آنشهر مراد بآن کس سفیانی دجال است گویند که معاویه است که نکبتی و لشکر
در شام بود و انتهای غارت و تا نواحی کوفه فاذا فغرت فاغرته پس هرگاه که گشوده شود دهان او و اشتدّت
شکیمته و سخت شود دهنه لجام او و ثقلت فی الارض وطأته و گران شود در زمین گام
نهادن او و این کنایه است از قوت طمع او در ملک مردمان و تسلّط او بر ایشان یعنی هرگاه قوی شود طمع او در
خلقان و سخت شود استیلا و شوکت او و دود لکردن عضّت الفتنة بگزد فتنه و آشوب ابناءها بانیابها
پسران خود را یعنی مردمان زمانه را بدندانهای نابهای خود مراد است که همه را مجروح الحال و مشوش البال سازد
وماجت الحرب و موج زند جنگ بامواجها بموجهای خود وبدا من الایّام و ظاهر و نمایان شود از روزها
کلوحها ترشروئی ... و ترش روئی او و از ... و من اللیالی و هویدا گردد از شبها کدوحها
خراشیدن و ریش ساختن او و این کنایه است از قوت فتنه روزگار و شب ... فاذا اینع زرعه
و ... ذا ... که ... قام علی ینعه ... و با ... خود ... پیدا کند ینعه
درختان ... شقاشقه ... وبرقت بوارقه ...
بوارق ... درخشان شود ... برقهای ... و احوال مخوفه ... که هر

لا یجرمنکم
جمیع مخاطب است از فعل نهی از باب تفاعل
از جرم از باب ضرب بمعنی کسب آمده است
آن چیز را استیداری ... از باب افعال مصدر
آن ... بر وزن کتاب ...
السحاب از باب تفاعل یعنی بهم آمد
بعضی از ابر به بعض دیگر
ق

ضلّیل
بروزن سکّین بمعنی بسیار گمراه ضلّ یضلّ
از باب ضرب بمعنی گمراه شد و از باب فتح
نیز آمده و ضلول بروزن صبور بمعنی ضالّ
و گمراه شده است
ق

ضواحی
ضحی از باب ... بمعنی ... آمده
بآفتاب و ضحی از باب منع ...
بفتح ... بمعنی رسید او را آفتاب ...
از حوض اطراف آن است
ق

فغرت
فغر فاه کمنع ... بمعنی گشاد دهن خود را
مثل افغره از باب افعال
ق

ابناءها
بتقدیم الباء علی النون جمیع الابن
بانیابها بر وزن اشجار بتقدیم
النون علی الیاء جمیع ناب است

کلوحها
بروزن سرور کلح از باب منع بمعنی
تبسّم کرد و ترش کرد روی او را مصدر
آن کلوح بروزن سرور و کلاح بروزن
غراب میآید
ق

کدوحها کدح
فی العمل از باب منع بمعنی کوشش کرد
... کردن ... خود ...
و وجه ... خراشید ... ق

جون موسم بر خال بسر حد کمال رسد و بلیه او بنهایت انجامد عقدت رایات الفتن المعضلة بسته شود
علمهای فتنهای سخت بدیه او و اقبلن و روی آورند فتنها کاللیل المظلم مانند شب تار و البحر الملتطم و مثل دریای
مواج رفتار بهذا غایت کار این خواهد بود که اما بکتفا و تشبیه فرموده اقبال این فتن را بلیل مظلم باعتبار آنکه
مهلکه نمیشوند راه نجات همچنانکه ابتدا حاصل نمیشود در ظلمت و تشبیه نموده این فتن را به بحر ملتطم باعتبار
عظم آن و کم یخرق الکوفة و بسا که بدرد کوفه را و از هم بپاشد من قاصف باد سخت شکننده بسیار آواز
کننده و یمر علیها و بگذرد بر کوفه من عاصف باد تند جهنده مراد فتنهای دمادم و بلاهای متعاقب است
که بسرعت هر چه تمامتر متوجه کوفه شود و از هم منتشر و پراکنده سازد چون فتنه حجاج و مختار و غیره
و عن قلیل تلتف القرون بالقرون و از پی اندک زمانی جمع شوند قرنها با قرنها و گروهی بعد گروهی
و یحصد القائم و درو کرده شود ایستاده سنبله و یحطم المحصود و شکسته شود خورد کرده درو شده
مانند زراعتها یعنی نشو و نما نمایند و سر کشند و باندک زمانی زیاد از حد خورد و مرده شوند بکار آنجا

خ ومن اخری قید ۱۱۴

و بعضی دیگر از خطبه آنحضرت تجری لهذا المجری که جاری شده است در موضع خطبه پیشین و در و مذکور
اهوال روز بازپسین ذلک یوم و از روزیست که یجمع الله فیه جمع کند حق سبحانه و تعالی در او الاولین
والاخرین خلائق اولین و آخرین را لنقاش الحساب از برای دروود و از کشیدن حساب و تمامی و جزاء
الاعمال و باز داشتن کردار خضوعا قیاما در حالتی که همه فروتن باشند و ایستاده در مقام عجز و
شکستگی و بیچارگی قد الجمهم العرق بتحقیق که رسیده باشد ایشانرا عرق بدنها مثل دهن لجام در دهن حیوان
از کمال شدت آن غایت شده و تمامیت و محنت روز بازپسین حد هول آن و رجفت بهم الارض و بلرزد بر ایشان
صفوف و شدت حالات ایشان عرصه زمین فاحسنهم حالا بهترین ایشان از روی حال من وجد کسیست که بیابد
لقدمیه موضعا از برای ثبات قدم جائی و لنفسه متسعا و از برای نفس خود محل گشادگی و فراخی

خ ومنها فتنه ۱۱۵

در این فصل انذار میکند مردمان را بآنچه واقع شود بعد از انواع فتن مثل فتنه صاحب زنگبار کرد در
بصره حادث شده غیر آن و میگوید فتن کقطع اللیل المظلم فتنهائی همچو پارهای شب تار از شدت کار زار
وعده اهتداد از آن روز کار لا تقوم لها قائمة که برنخیزد از برای دفع آن فتنه ایستاده و لا ترد لها
رایة و باز نگردانند مر آن فتنها را علم باز دهند تاتیکم بزمها مزمومة در حالتیکه مهار کرده شده باشد
مرحولة بالان برنهاده یعنی آماده شده یحفزها قائدها دفع کند آن فتنها را کشنده آنها یعنی ملتشی و
محدث آنها و یجهدها راکبها و جهد کند و سرعت نماید در رفتار سوار آنها یعنی غوات آنها اهلها اهل آن فتنه
گرزنگبانند قوم شدید کلبهم گروهی باشند که سخت باشد حرص ایشان قلیل سلبهم اندک باشد شان
و سلاح و اسباب ایشان یجاهدهم فی الله جهاد کند با ایشان در راه خدا قوم اذلة گروهی از
مخلصان که خوار باشند عند المتکبرین نزد متکبران و گردنکشان فی الارض مجهولون در زمین
شناخته نشده باشند یعنی مردم مرتبه ایشان ندانسته باشند و فی السماء معروفون و در آسمان
معروف و مشهور باشند یعنی فرشتگان منزلت ایشان دانسته باشند فویل لک یا بصرة و بس وای مر ترا

تلتف: مضارع از باب افتعال است لفه از باب نصر یعنی پیچید او را ضد نشره ثم لففه از باب تفعیل والفاف بر وزن اسباب درختهای درهم پیچیده است و احدان لف بکسر اول و فتح آمده یا آنکه لف بالضم اول جمع لفاء بر وزن ضراء والفاف جمع جمع است ی

کلبهم: بتحریک بمعنی حرص و بمعنی معانی دیگر است

سلبهم: از باب نصر یعنی ربوده او را و مصدر آن سلب بفتح اول و ثانی بتحریک آمده و سلب بتحریک هم آنچه ربوده شود و جمع آن اسلاب ی

۱۱۴

ای صبر عند ذلک نزد نزول آن بلا من حلق من نعیم الله از لشکری که پدید آید از خشم خدا از برای عاصیان لا اد هج له هیچ غباری نباشد مر آن لشکر را و لا حس و هیچ حسی و آوازی نباشد مر آن لشکر را از برای که ایشان را خیل و قعقعه نباشد و سیبتلی اهلک زود باشد که مبتلا شوند اهل تو ای بصره بالموت الاحمر بمرگ سرخ که قتل است و الجوع الاغبر و بگرسنگی غبار آلوده که آن بیرنگ دخان است و دخال خود گشتن

خ و من خطبة له علیه السلام قیو

این خطبه را مقصد ساخته است بتزهید مردمان از دنیا بر این وجه که انظروا الی الدنیا نظر کنید بجانب دنیا نظر الزاهدین فیها همچو نظر تارکان در او الصادفین عنها و همچو نظر معرضان از آن فانها و الله عن قلیل دنیا بخدا که عما قلیل زیرا که در اندک وقتی تزیل الثاوی الساکن زایل میسازد مقیم آرام گرفته را و تفجع المترف الآمن و اندوهناک میسازد متنعم ایمن را لا یرجع ما تولی منها باز نمیگردد آنچه روگردان شد از آن فادبر لا یُکیف گردد چنانچه باز نیاید و لا یدری و دانسته نمیشود ما هو آت منها آنچه آینده است از آن فینتظر تا چشم داشته شود سرورها مشوب بالحزن شادی آن آمیخته است باندوه و جلد الرجال فیها و قوت مردان در آن منسوبست الی الضعف و الوهن بضعف و سستی فلا یغرنکم پس باید که نفریبد شما را کثرة ما یعجبکم فیها بسیاری آنچه بعجب می‌آرد شما را در آن لقلة ما یصحبکم منها از جهت قلت آنچه همراه میباشد شما را از دنیا مثل کفن رحم الله امرءا رحمت کناد خدا بر آن مرد تفکر تفکر کند در امور دنیا فاعتبر پس عبرت گیرد و اعتبر و باندیشه در پیچ و در و بالکلیه تارک دنیا شود فابصر پس ببصر بصیرت مدرک حق شود فکان ما هو کائن من الدنیا پس گویا آنچه واقع است از دنیا عن قلیل لم یکن از روی اندک وقتی نبوده است و کان ما هو کائن من الآخرة و گویا آنچه واقع میشود از امور آخرت عما قلیل لم یزل از روی اندک وقتی زوال پذیر نشده است بلکه موجود است تشبیه فرموده حال وجود متاع دنیا را بعد از آن و حال عدم آخرت را بوجود آن و تنبیه نموده بر این مدعی بقیاسی که اخذ نموده است از شکل اول و کبرای آن این است که و کل معدود منقض و هر شمرده شده منتهی است و بنهایت در آخر کار و کل متوقع آت و هر انتظار کشیده شده آینده است یا جار و کل آت قریب دان و هر آینده نزدیکست البته بجهت سرعت انقضا

خ منها قیو

روزگار

بعضی دیگر از این خطبه این است که العالم من عرف قدره دانا کسی است که شناخت قدر و مرتبه خود را که آن مستلزم معرفت او است بنفس خود و معرفت بنفس خود مستلزم معرفت است بخالق خود که من عرف نفسه فقد عرف ربه و معرفت بخالق از تمامیت علمست و از این لازم میآید که هر که نشناسد قدر خود را عالم نباشد بلکه جاهل باشد زیرا که سلب لازم مستلزم سلب ملزوم و مستلزم است همچنانکه اشاره باین فرموده که و کفی بالمرء جهلا و بس است مر مرد را در جهل ان لا یعرف قدره آنکه نشناسد قدر خود را و ان من ابغض الرجال الی الله و بدرستیکه دشمن ترین مردمان بسوی خدا لعبدا و کله الله هر آینه بنده ایست که باز گذارد او را خدا تعالی الی نفسه بنفس خودش جائر عن قصد السبیل در حالتی که میل کننده باشد از میانه راه حق بسوی هوای نفس سائر بغیر دلیل سیر کننده باشد بی راه نمائی که آن کتاب و سنت و امام و ان دعی الی حرث الدنیا

الثاوی: ثوی المکان و بالمکان ثیوی از باب ضرب مصدر آن ثواء بر وزن سماء و اثوی از باب افعال یعنی دراز کرد ایستادن با یکجا را و ثوی بر وزن غنی خانه است که آماده کرده شده از برای مهمانی و نازل و مقیم در آن مکان را ثاوی گویند ق ۱۲

خ ۲۱۶

جلد: بتحریک یعنی توانائی و معانی دیگر است و آن کسی را جلد بفتح اول و جلید بر وزن امیر گویند و جمع آن اجلاد بر وزن افعال و جلداء بر وزن علماء و جلاد بر وزن رجال و جلد بضم اول میآید و جلده از باب نصر یعنی زد او را تازیانه و جلد از باب کرم یعنی چست و چالاک شد

اگر خوانده شود بکسر یعنی بنا و کسب آن عمل بکند او را بان عمل مشغول شود و الی حرث الآخرة و اگر خوانده شود بکسر یعنی عمل آن کس که اهمال کند کان نما علمه کو نبا انچه عمل کرد از برای خود از امور دنیوی و اخرویه و علیه واجب و لازم است و وکان ما وفی فیه و کو نبا انچه سست شد و کاهلی نمود در آن از امور اخرویه ساقط عنه

احاده اثبات ازو و غیر منهاج البرو است

خ منها قیح ۱۱۸

بعضی دیگر از این خطبه در بیان احوال زمان بنی امیه است که سایر مخالفان و آن اینست که و ذلک و آن زمان یعنی زمان بنی امیه و آنچه بعد از ایشان واقع شود از زمان اهل عدوان و طغیان زمان لا ینجو فیه زمانیست که نجات نیابد در آن الا کل مؤمن نومة مگر هر مؤمن کم شر دیگر نام ان شهد لم یعرف اگر حاضر باشد در مجلس نشناسند او را و ان غاب لم یفتقد و اگر غائب باشد نجویند او را اولئک آن گروه مؤمنان مصابیح الهدی چراغهای طریق مستقیم اند و اعلام السری و نشانهای شب رفتن در راه قویم لیسوا بالمساییح نباشند بسیار گویندگان در میان مردمان سخن چینی و فساد و لا المذاییع البذر و نه فاش سازندگان شرها و عیبها و عبارتها سفیهانی بی بنیاد اولئک این جماعت مؤمنان یفتح الله لهم میگشاید خدای تعالی از برای ایشان ابواب رحمته درهای رحمت خود را و یکشف عنهم و برطرف میکند از ایشان ضراء نقمته سختی خشم خود را ایها الناس ای گروه مردمان سیأتی علیکم زمان زود باشد که بیاید بر شما زمانی یکفأ فیه الاسلام که سرنگون کرده شود در او اسلام کما یکفأ الاناء همچنانکه سرنگون کرده میشود ظرف بما فیه با آنچه در او هست ریخته شود ایها الناس ای جماعت مردمان ان الله بدرستیکه خدای تعالی قد اعاذکم بدرستیکه نگاه داشت شما را ان یجور علیکم از آنکه جور و ستم نماید بر شما و ما ربک بظلام للعبید و لم یعذکم و در پناه نگرفت شما را من ان یبتلیکم از آنکه بیازماید شما را و قد قال جل من قائل حال آنکه گفته است و سبحانه که بلند است ذکر او بنده ان فی ذلک لآیات بدرستیکه در آن ابتلا نشانها است از برای عاقلان و ان کنا لمبتلین و اگر چه هستیم ما آزمایش کنندگان ایشان بشدائد و بلاها یعنی با ایشان معامله آزمایندگان میکنیم تا ظاهر شود رضا و عدم رضا قال السید رضی الله عنه سید رضی الدین رضی الله عنه میفرماید که اما قوله علیه السلام اما گفتار امیر المؤمنین که کل مؤمن نومة فانما اراد به پس جز این نیست که اراده فرموده بان الخامل الذکر القلیل الشر کم نام کم شر و المساییح جمع مسیاح و لفظ مساییح که در قول آنحضرت واقع شده جمع مسیاح است و هو الذی یسیح بین الناس و آنکسیکه گردد در میان مردمان بالفساد و النمائم بتباهی کاری و سخن چینیها و المذاییع جمع مذیاع و مذاییع که اراده نموده جمع مذیاع است و هو الذی اذا سمع لغیره و آن شخصیست که چون بشنود از برای غیر خود بفاحشة چیزی بد ناشایست اذاعها فاش سازد آنرا و نوه بها و آوازه بلند گرداند بان و البذر جمع بذور و بذر که در این خطبه مذکور آن شده جمع بذور است و هو الذی یکثر سفهه و آن کسیست که بسیار باشد سفاهت و سبکی او

منطقه و یلغو

کند کار و بیهوده باشد

خ و من خطبة له علیه السلام قیط ۱۱۹

این خطبه در تذکیر لطف حضرت منان است بر بندگان با دسال پیغمبر آخر الزمان … و این خطبه … حسب … شده است این خطبه بر خلاف این روایت یعنی بر روایت دیگر با …

نومة
بروزن همزه نام بینام از باب علم یعنی خوابیده و منام بروزن مقام و منامه جای خواب است که قوم … نومة بروزن همزه نیز مرد … بی چیز شده یا بی نام و نشان … ق

منیة غد
نومیة غد

و المساییح
بروزن قنادیل سیاح المساییح از باب ضرب یعنی روان شد آب بر روی زمین و سیح بفتح … روی زمین … مسیح ابن مریم و سیاح بروزن مفتاح کسی است که بسیار سخن چینی در زمین و جمع آن مساییح است ق

خ ۱۱۸

و المذاییع
بروزن مصابیح ذاع الخبر از باب ضرب یعنی پراگنده شد خبر مصدر آن ذیع و ذیوع بروزن سرور میاید و مذیاع بروزن مفتاح کسی است که نمی پوشد راز را و جمع آن مذاییع بروزن قنادیل است ق

و البذر
بروزن عنق بذر بفتح اول و اسکان ثانی تخم گیاهی است … و بذور بروزن صبور و بذار بروزن کتف یعنی سخن چین و کسی است که بر نپوشیدن راز خود قدرت نداشته باشد و جمع بذور بذر بروزن عنق … است

الفاظ در سلك تحرير در آمد اما بعد اما بعد از حمد خدا و صلوات بر حضرت سيد انبيا فان الله سبحانه پس بدرستى كه معبود بحق پاك است از مر الانبياء و ناسزا بعث محمدا صلى الله عليه و آله برانگيخت حضرت محمد را بجانب عباد وليس احد من العرب يقرء كتابا و در حالتى كه نبود كه هيچ يك از عرب يقرء كتابا كه خواند و بود كتاب آسمانى را ولا يدعى نبوة و نه كه دعوى كند پيغمبرى را و لا وحيا و نه وحى و خطابى را از جانب خدا فقاتل بمن مقاتله و كارزار كرد بمن اطاعه بمعونت و امداد كسانى كه فرمانبردارى كردند او را من عصاه با كسانيكه نافرمانى كردند او را يسوقهم الى منجاتهم ميراند مردمان را بجانب رستگارى ايشان كه دين اسلام است و يبادر بهم الساعة و پيشى ميگرفت بر ايشان بر ساعت مرگ ان ينزل بهم كه نازل شود بر ايشان يحسر الحسير در آنحال كه حسرت منيع و مانده شده ناتوان و يقف الكسير و ميايستاد شكسته پريشان فيقيم عليه پس ثابت قدم ميبود مينمود در جزء ان مانده و عاجز شكسته حتى يلحقه تا آنكه ميرسانيد هر يك از ايشان را غايته بمقصد خود نشان الا هالكا مگر هالك و خاسر بيبا لا خير فيه كه خيرى در او نبود و نبود و بند و زجر فائده نميداد او را حتى اراهم تا آنكه نمود بايشان منجاتهم جاى نجات ايشان از عذاب جهنم و انجها و آنجهانكران نهب اموال و قتل ايشانست و انش سوزان و بواهم و جاى داد ايشان را محلتهم در مقام خود ساكن كران ملكست و دين اسلام فاستدارت رحاهم پس دائر شد آسياى ايشان و استقامت قناتهم و راست شد نيزه ايشان كه كج شده بود از حوادث روزگار و اضلال شيطان وايم الله و سوگند بخدا بدرستيكه لقد كنت من ساقتها كه بودم من از دنباله آن لشكر و ميراندم ايشان را بزجر حتى تولت بحذافيرها تا آنكه باز گشتند آن لشكريان بتمامى ايشان از كيش خود بمنزل نجات كه اسلامست و استوسقت فى قيادها و منتظم شدند در جائى كه ايشان را بان طرف ميكشيدند و اين كنايت است از اجتماع ايشان بر دين اسلام ما ضعفت ضعيف نكرديدم و لا جبنت نترسيدم و لا خنت و خيانت نكردم و لا وهنت و سستى ننمودم وايم الله و سوگند بخدا لابقرن الباطل كه ميشكافم باطل را حتى اخرج الحق تا آنكه بيرون آورم حق را من خاصرته از تهى گاه باطل لفظ بقر مستعار است از براى تفريق باطل از حق و تميز آن از آن و لفظ خاصره ترشيح استعاره است و سيد رضى الدين رضى الله عنه فرموده كه و قد تقدم مختار هذه الخطبة بتحقيق كه از پيش گذشت آنچه اختيار كرده شده از اين خطبه الا انى الا آنكه من وجدتها فى هذه الرواية يافتم اين خطبه را از اين روايت على خلاف ما سبق بر خلاف آنچه گذشت من زيادة و نقصان از زيادتى و كمى در عبارات فاوجبت الحال پس واجب كردانيد اين حال اثباتها ثانيه ثابت كردانيدن و در نوشتن آن را در اين موضع بار دوم

خ ومن خطبة له عليه السلام قلك

اين غايت خطبه ايست كه اظهار ميكند در او بدحالى عرب را در زمان جاهليت و خوشحال كشتن ايشان و مرفه الحال شدن بوجود با جود حضرت رسالت عليه افضل الصلوات و التحية و ميفرمايد كه زمان جاهليت در نهايت پريشانى و بدحالى بودند حتى بعث الله محمدا صلى الله عليه و آله تا آنكه برانگيخت حق سبحانه و تعالى محمد صلى الله عليه و آله را شهيدا در حالتى كه گواه بود بر امتان و بشيرا و بشارت دهنده مطيعان و نذيرا و بيم كننده عاصيان خير البرية طفلا بهترين خلق بود در زمان طفوليت و انجبها كهلا و گرامى ترين ايشان در حال كهولت اطهر المطهرين پاكيزه ترين پاك كرده شدگان شيمة از روى خلق عظيم و اجود المستمطرين

حسير

حسر از باب ضرب و نصر مصدر آن حسر بفتح اول يعنى ظاهر كرد و حسر عليه كفرح مصدر آن حسر بفتح اول و حسرة بر يادكى ها مياد يعنى افسوس كرد افسوس كردن و وصف آن حسير بر وزن اميراست
ق

والكسير

كسره يكسره از باب ضرب يعنى شكست او را تا بر وزن كامل شكسته را كويند و كسر كركع جمع آن است و كسير بر وزن امير بمعنى شكسته شده است
ق

ساقتها

والساقة جمع سائق كقادة جمع قائد والساقة هم الذين يسوقون الغزاة و يكونون من ورائهم يحفظونهم و قد يقال فلان فى ساقة الجيش اى فى مؤخرهم و هذا غير ها جمعها

والقياد بالكسر ما يقاد به
درهم

و بخشنده ترین جماعتی که باران عطا از ایشان خواسته شود بشما باز افتد و گروهی نرسید بهم این اشارت است
بکثرت جود آنحضرت چنانچه در روایت واقع شده که چون شب میرسید در میان فراش قرار نمیگرفت تا آنکه
جمیع ذهب و فضه را که در آنخانه بود تصدق میفرمود و بعد از ان خطاب میفرماید باعراب و میگوید که ای اهل عرب
فما احلولت لکم الدنیا پس شیرین نشد دنیا برای شما فی لذتها در لذت و خوبی مطالب او و لا تمکنتم و
ممکن نشدید و توانا نگشتید من رضاع اخلافها از شیر خوردن پستانهای دنیا این مستعار است از برای خوبی
مطالب و مکاسب دنیا یعنی مقاصد دنیویه شما از قوت بفعل نیامد الا من بعد ما صادفتموها مگر بعد از هدایت
آنحضرت یافتید دنیا را جائلا در حالتی که در جولان بود خطامها مهار دنیا و دولت آن قلقا وضینها و
مضطرب بود و متزلزل تنگ پالان تنگ آن قد صار حرامها بتحقیق که گردیده بود حرام دنیا در زمان
جاهلیت عند اقوام نزد مردمان اشرار بمنزلة السدر المخضود بمنزله کنار بی خار و حلالها بعیدا
غیر موجود و حلال این دنیا دور بود و مفقود و مردم عرصه رو زگار و بعد از ان ببرکت و میمنت حضرت رسالت
این قضیه منعکس شد و صادفتموها و الله و یافتید دنیا را بخدا سوگند ظلا ممدودا سایه کشیده الی اجل
معدود تا وقت شمرده شده که زمان انقضای عمر است استعاره فرموده از برای دنیا لفظ ظل را باعتبار آنکه
نفع او در معرض زوال است فالارض لکم شاغرة پس زمین از برای شما خالیست از مدعی و متصرف و در تحت
تصرف غیر شما نیست و ایدیکم فیها مبسوطة و دستهای شما در زمین گسترده شده است و ایدی القادة عنکم
مکفوفة و دستهای کشنده از شما ممنوع و باز داشته شده است و سیوفکم علیهم مسلطة و شمشیرهای
~~شما بر ایشان مسلط و غالب است و سیوفکم علیهم مسلطة و شمشیرهای شما بر ایشان مسلط و غالب~~
شما بر ایشان مسلط و غالب است و سیوفهم عنکم مقبوضة و شمشیرهای ایشان از شما باز گرفته شده است الا ان لکل دم ثائرا بدانید
که مر هر خون معصوم را ثار گیرنده و خونخواهی هست و لکل حق طالبا و مر هر حقی را جوینده هست
و ان الثائر فی دمائنا و بدرستیکه طلب کننده قصاص در خونهای ما کالحاکم فی حق نفسه همچو
حکم کننده است در حق نفس خود یعنی تقصیر نمیکند در ان اصلا همچو صاحب حق که منتفع میشود بحق خود
و متضرر میگردد در ترک آن و هو الله و آن طالب ثار الله الذی لا یعجزه من طلب معبودیست که عاجز نمیکند
او را کسی که او سبحانه طلب کرده او را و لا یفوته من هرب و فوت نمیشود از او کسی که گریخت از او پس خون
ناحق ریخته ما و حقوق مغصوبه ما ضایع نشود هیچوقت و البته حاکم علی الاطلاق حکم کند میان ما
و میان اهل طغیان و عدوان فاقسم بالله پس سوگند میخورم بخدا یا بنی امیة ای پسران امیه که مغرور دیدید
بحکومت دنیا عما قلیل لتعرفنها از پس اندک وقتی بشناسید دولت دنیا را فی ایدی غیرکم در دستهای
غیر شما و فی دار عدوکم و در خانه دشمن شما یعنی دراندک مدت بطلند و حسرت دنیا را به دیگران بگذارید
و خانه را بالکل دوزخ سیازید الا ان ابصر الابصار بدانید که بیناترین دیدها ما نفذ آنست که نفوذ
کند فی الخیر در امر خوب که راه خوب است طرفه نظر او یا بصیرت او الا ان اسمع الاسماع آگاه باشید که
شنواترین گوشها ما وعی التذکیر آنست که نگاه دارد پند و نصیحت را و قبله و بپذیرد از آ ایها
الگروه مردمان استصبحوا چراغ قبول نصیحت را برافروزید من شعلة مصباح واعظ متعظ از
شعله چراغ پند دهنده پند گیرنده و امتاحوا و بکشید آب معرفت را من صفو عین از چشمه صافی که از آن کدر دور

شیمة
بالکسر شام شیمة و شیم از باب ضرب
یعنی بغلاف کرد شمشیر را و این ضد است
و شیمة بکسر اول بمعنی سرشت و خوی است
و بهمزه و او د یمیع بمعنی لبها و ...
تشاء است و خالی ...
در بدن مخالف
رنگ بدن و جمع
ان شامة
شامات
می آید

ق

من بعدها

دیمة
بالکسر دام یدوم از باب نصر و یدام
از باب خاف یعنی همیشه بود و مصدر
آن دوم بفتح اول و دوام بروزن
سحاب و دیمومة بروزن کینونة است
و دیمه بکسر اول باران است که همیشه میبارد
و در او آتش یعنی رعد و برق و جمع آن
دیم بروزن عنب و دیوم بروزن
سرور می آید

ق

خ ۱۲۰

مرا اکسیدید که ضیا گردانید شمع استانی تر کی شوید شبهها باطله و از مصباح هدایت چشم حق و عبارتست از ذات
بزرگوار علی عالی صفات و شبهه نیست که بار مصباح درخشنده طریق حق را میتوان پوشید بسر چشمه حیات جاودانی رسید
کر تشنه فیض رحمتی بحافظ سر چشمه از ساقی کوثر پرس عباد الله ای بندگان خدا لاترکنوا الی جهالتکم
میل مکنید بسوی نادانی خود ولا تنقادوا لاهوائکم و منقاد و مطیع مشوید مر آرزوهای نفسانیه خود را
فان النازل بهذا المنزل یعنی بتحقیق که فرود آمده باین منزل نازل بشفا جرف هار فرود آمده است بکنار رود
خانه سیل برده افتاده ینقل الردی که نقل میکند هلاکت را علی ظهره بر پشت خود من موضع الی موضع
از محل هلاکت بمحل دیگر که آن نیز سبب هلاکت است یعنی متحمل انتقالی میشود که منشا هلاکت و باعث عقوبت میگردد
لرای یحدثه بجهت اندیشه فاسد که پدید می آرد از بعد رأی بعد از اندیشه یعنی همیشه سبب فکر فاسد دیگر ناصواب
دو مید آن جهالت بجولان در عبادت نتیجه که باعث بهلاکت خویش است بفعل ما یرید ان یلصق بما
که بچسباند ما لا یلتصق چیزی را که بهم چسبیدنی نشاید و یقرب ما لا یتقارب و نزدیک گرداند ما لا یتفق و چیزی را که بهم
نزدیک شدن نمی آید چون مخالفان زمان آنحضرت که خود را بخلافت امامت چسبانیدند و خود را بآن نزدیک میگردانیدند
اما نا حق بحق چگونه چسبد و در افتاده از حق و گم شده از راه چگونه نزدیک آن شود فالله الله پس بترسید از خدا
ان تشکوا از آنکه شکایت کنید الی من لا یشکی شجوکم بکسی که زایل نگرداند اندوه شما را و در بعضی نسخ
من لا یبکی است یعنی بکسی که گریه نکند بر خون شما ولا من ینقض و نه بکسی که بشکند برای بفکر فاسد خود ما قد
ابرم لکم آنچه استوار کرده شده است از برای فایده شما پس مشورت مکنید در امور دنیا و دین با جاهلان و منافقان
بلکه انه لیس علی الامام بدرستیکه نیست بر امام الا ما حمل مگر آنچه بار کرده شده است او من امر ربه
از امر پروردگار او الابلاغ فی الموعظه رسانیدن او مر پند دادنست والاجتهاد فی النصیحه و جهد
نمودن در نصیحت کردنست والاحیاء للسنة و زنده گردانیدن مر سنت نبوی را است واقامة الحدود علی مستحقیها
و بر پای داشتن حدود بر مستحقان آنست واصدار السهمان و باز گردانیدن نصیبها علی اهلها بر اهل آنست
فبادروا العلم پس پیشی گیرید بعلم و عرفان من قبل تصویح نبته پیش از خشک شدن گیاه آن یعنی
برحلت آنحضرت بسرای جاودان و من قبل ان تشغلوا بانفسکم و پیش از آنکه مشغول گردانند شما را بنفسهای
خود بفتنها فراوان عن مستثار العلم از بیرون آوردن دانش من عند اهله از نزد اهل علم و ایقان
یعنی پیش از آنکه شما را از کسب علم و معرفت باز دارند بر آن مواظبه نمائید و مرا از منبع انا مدینة العلم
و علی بابها فرا گیرید وانهوا عن المنکر و نهی کنید از کار زشت و ناشایست و تناهوا عنه و باز ایستید
از آن فانما امرتم بالنهی بعد التناهی پس جز این نیست که مامور شده اید بنهی کردن بعد از باز ایستادن

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۲۱ قد

در این خطبه بیان میفرماید شرف نعمت اسلام و بزبان شکر الهی و حمد پادشاهی بجای می آورد با منطق نو که
الحمد لله الذی شرع الاسلام حمد و سپاس معبودی راست که پیدا و هویدا کرد دین اسلام را
فسهل شرایعه پس آسان گردانید راههای اسلام را یعنی روشن ساخت لمن ورده از برای کسیکه وارد شد بران
از ذکر و غبی و اعز ارکانه و عزیز و غالب گردانید رکنهای اسلام را علی من غالبه بر کسیکه غلبگی

شفا
شفا داز باب ضرب یعنی تن درست گردید اورا وشفت الشمس یعنی فرو رفت و پنهان شد آفتاب و شفا بر وزن علا باز مانده از هلال و ماه و نوست و کنار هر چیز است
ق

جرف
بدو ضمه جرفه از باب نصر یعنی بردهمه اورا بیکرفت گرفتن بسیار از او و مصدر آن جرف بفتح است و جرفه بزیادی ها آمده و جرف بضم است آن چیزی است که رود کند اورا سیل و خورده است از زمین و جمع آن اجراف بر وزن اشجار است مثل جرف بدو ضمه و جمع آن جرفه بر وزن قرده
ق

خ ۱۲۰

هار
هاره فی الامر تهور بفتح است از باب نصر یعنی شکست گرد اورا بانکار و هار البناء یعنی ویران کرد بنا را هار یعنی ویران شد پس او هایر بر وزن کامل و هار با سقاط یاه یعنی ویران شد
ق

والسهام
بضم است جمع بفتح است بهره و نصیب و جمع آن سهمان بر وزن عثمان و سهم بضم است هم میاید

تصویح
صوح بفتح است و ضم است آن دیوار را درا کوبید و التصوح خشکیدن تر بهت از بالای آن و التصویح از باب تفعیل یعنی خشک کردن است
ق

بر کوی برای آن یعنی محفوظ داشت آنرا از آنکه کسی قصد هدم آن کند فجعله پس گردانید اسلام را أمنا ایمن از عذاب
ونکال لمن علقه از برای کسیکه در او بچنگ زد وسلما وصلح و آشتی لمن دخله از برای کسیکه در آمد در آن
استعاره فرموده لفظ سلم را از برای اسلام باعتبار عدم اذیت کسیکه داخل شود در آن وبرهانا و دلیل
روشن لمن تکلم به برای کسیکه تکلم کرد بدان وشاهدا لمن خاصم به و گواه از برای کسیکه مخاصمه کرد
بوسیله او و انما شاهدا اعم است از برهان بجهت آنکه متناول جدلیات و خطابیات است و غیر آن بخلاف برهان ونورا
لمن استضاء به نور مر کسی را که روشنی با وجست و طلب هدایت کرد وفهما لمن عقل و فهم از برای کسیکه تعقل
کرد اطلاق فهم بر اسلام از قبیل اطلاق اسم مسبب بر سبب است زیرا که اسلام سبب فهم کسیست که تعقل کند حقایق
آنرا و از این قبیل است قوله ولبا لمن تدبر و عقل و خرد مر کسی را که تدبر کرد و اندیشه نمود وآیة لمن توسم و علامت
و نشانه از برای کسیکه تفرس است در یافت خبر را در اسلام وتبصرة لمن عزم و بینا گردانیدن مر کسی را که
عزم کرد و دل در او بست وعبرة لمن اتعظ و عبرت گرفتن مر کسی را که پند گرفت در او بپوست ونجاة
لمن صدق و فیروزی و رستگاری مر کسی را که تصدیق کرد بان و باور داشت وثقة لمن توکل و اعتماد مر کسی را
که خود را بحق باز گذاشت وراحة لمن فوض و راحت و آسایش مر کسی را که تفویض کرد کار خود را بحق
وجنة لمن صبر و سپر مر کسی را که صبر کرد در بلا و شکیبائی نمود بر مشقتی که از امر طاعات و عبادات
ناشی میشود فهو پس اسلام أبلج المناهج روشن ترین راههاست مراد بمناهج اسلام کتاب است و سنت
وأوضح الولائج و واضح و نمایان ترین باطنها و سرهاست مر کسی را که تدبر کند در احکام آن مشرف المنار
بلند است نشانه آن که اعمال صالحه و سایر عبادات است مشرق الجواد تابانست راههای او مضیء المصابیح
روشن و درخشانست چراغهای آن که ائمه هدی اند و اشراق و اضاءه ایشان باعتبار علو قدر ایشانست کریم
المضمار گرامی است میدان و سبق آن و این مشتقاست زیرا که اسلام باعتبار آنکه نفوس در آن سبقت میجویند
بر یکدیگر بسوی حضرت عزت مثل اسبانی که مسابقه مینمایند در میدان رفیع الغایة بلند است نهایت آن که کرامت و خوشنودیست
بدرگاه احدیت جامع الحلبة جمع کننده است و فراهم آورنده اسبانرا که مسابقه مینمایند پیشی میگیرند بر هم بسوی
قرب بارگاه ربوبیت مراد مؤمنین اند و صدیقین متنافس السبقة رغبت کرده شده است سبقت و پیشی او
یعنی سواران راغب مسابقت اند در میدان آن شریف الفرسان بزرگوارند سواران که مؤمنانند صالحات
التصدیق منهاجه تصدیق کردن بخدا و انبیا و ائمه هدی و بروز جزا منهاج و راه راست اسلام است والصالحات منارة و عملهای
شایسته و فعلهای پسندیده مناره و علامت و نشانه اسلام است والموت غایته و مرگ نهایت اوست
الدنیا مضماره و دنیا میدان مسابقات اوست تا بچوگان عمل شایسته گوی رستگاری در ربایند والقیامة حلبته
و روز قیامت مکان اسبان مسابقتست والجنة سبقته و بهشت جای پیشی گرفتن اوست

خ منها قکب ۱۲۲

بعضی دیگر از این خطبه فی ذکر النبی صلی الله علیه و آله در ذکر پیغمبر ما است حتی أوری قبسا لقابس
این غایت فضلی است که در مدح فرموده حضرت رسالت را یعنی بجهاد و اجتهاد پیغمبر ما اجتهاد نمود
در تبیین دین و هدایت نمودن خلقان را بنور یقین تا بمرتبه که برافروخت شعله انوار دین مبین را
از برای آتش فرا گیرنده و اقتباس نور کننده مراد قلوب مؤمنانست وأنار علما و روشن گردانید
نشانه را که آن دلیل هدایت است بجهت لحابس از برای کسیکه ایستاده باشد در راه که حیرت و ضلالت

والجواد
بالفتح و شد الدال المهملة جد یجد جدا از باب
نصر و ضرب بمعنی درست و راست گفتن
ضد هزل و بیهوده گفتن است و جاده
بفتح اول و دال مشدده بزرگ راهیست
که شاه راه میگویند و جمع آن
جواد بفتح اول و شد
دال است
ق

اوضح عاد

خ ۱۲۱

والحلبة
حلب بفتح اول و سکون لام بیرون کردن
و دوشیدن آنچه در پستان باشد
و فعل آن ازین از باب ضرب و نصر میآید
و حلبه بفتح اول یکبار آمدن از اسبانست
در گرو بستن و حلبه اسبانیست که فراهم
میآید از برای سباق از هر جانبی
یعنی از برای دوانیدن با یکدیگر
و این اسبان از یک طویله
نیستند
ق

و این نشانه اشارتست بآنکه دین که منوّر ساخته آنحضرت دلهای پاکیزهٔ ایشانرا بنور یقین و معادف و کمال دین فهو امینک المأمون پس حضرت رسالت امین و معتمد تست در وحی و امین یعنی بران تهمتی که تو او را بان امر فرموده بخلقان رسانیده بی زیادة و نقصان وشهیدک یوم الدین و گواه تست در روز قیامت بر امتان و بعیثک نعمة و بر انگیخته تست نزد ما نعمت بر جمیع عالمیان ورسولک بالحق رحمة و رسول تست بحق از روی رحمت بسوی بندگان واو مبادان اللهم اقسم له مقسماً بار خدایا بخش کن از برای او یقین وافر را من عدلک از عدل کامل خود و مقتضی عدل او سبحانه آنست که قسمتیم کند او برای اشرف نفوس کمال الا واعلی المراتب نزد خود واجزه و پاداش ده او را مضعفات الخیر بنیادتها بخیر و خوبیها من فضلک از فضل شامل خود اللهم اعل بار خدایا بلند گردان علی بناء البانین بر بنا بنا کنندگان بناء او یعنی بنا او کنان قواعد اسلام است و ارکان ایمان یعنی غالب گردان دین او را بر سایر ادیان واکرم لدیک و گرامی دار نزد خود نزله ما حضر مهمانی او را وشرف عندک و بلند گردان در حضرت خود منزلته منزل و جای او واته الوسیلة و بده او را استعداد تمام از برای کمال مرتبه او یا درجه عالیه نزد جناب خود واعطه السناء والفضیلة و عطا کن او را رفعت و افزونی در هر دو جهان واحشرنا فی زمرته و حشر کن ما را در جماعتی که او داند مؤمنان و صالحان غیر خزایا در حالتی که رسوا و خوار نباشیم نزد خلقان ولا نادمین و نه پشیمانان ولا ناکبین و نه از راه راست گردیدگان ولا ناکثین و نه شکنندگان عهد و پیمان ولا ضالین و نه گمراهان ولا مضلین و نه گمراه کنندگان ولا مفتونین و در فتنه افتادگان سید رضی الدین رضی الله عنه فرموده وقد مضی هذا الکلام و بتحقیق گذشت این کلام فیما تقدم در آن خطبه که او پیش رفت الا انا کررناه الا آنکه مکرر کرده ایم او را بجهت آنکه دانیم مقام لما فی الروایتین من الاختلاف از جهت آنچه در این هر دو روایتست از اختلاف الفاظ و عبارات

ومنها فی خ ١٣٣

و بعضی دیگر از خطبه مذکوره فی خطاب اصحابه در خطاب بحضرت با اصحاب خود وقد بلغتم و بتحقیق که رسیدید شما من کرامة الله لکم از نوازش حضرت عزت مر شما را که آن عطاء ایمانست بشما منزلة تکرم بها امائکم بمنزلتی که گرامی میدارند بسبب آن منزلت پرستاران شما را وتوصل بها جیرانکم و پیوند میکنند بسبب آن بهمسایگان شما ویعظمکم و تعظیم میکنند شما را من لا فضل لکم علیه کسی که هیچ فضیلتی نیست مر شما را بر او بجهت نسب ولا ید لکم عنده و هیچ نعمتی و حقی نیست مر شما را نزد او ویهابکم و میترسد از شما من لا یخاف لکم کسی که نمیترسد از شما سطوة از روی گرفتن بقهر و غلبه ولا لکم علیه امرة و نیست مر شما را هیچ امارت و حکومت وقد ترون و بتحقیق که میبینید عهود الله عهدهای خدا تعالی منقوضة شکسته از هم گسسته فلا تغضبون پس در غضب نمیشوید و در خشم نمی آئید وانتم لنقض ذمم آبائکم و حال آنکه شما از برای شکستن عهدهای پدران خود انفون ننگ میدارید و پرهیز لازمست بر شما بطریق اولی ننگ داشتن از نقض عهد خدا وکانت امور الله و بود امرهای خدا تعالی علیکم ترد که بر شما وارد میشد وعنکم تصدر و از شما بر میگردید بر آن منوال والیکم ترجع و بسوی شما راجع میشد یعنی حل و عقد مسائل اسلام در دست شما بود بجهت آنکه مهاجر و انصار بودید فمکنتم الظلمة پس جای دادید ستمکاران یعنی بنی امیه را من منزلتکم محل و منزل خود یعنی جای خود را بایشان دادید

نزوله
بدو ضمه نزل نزول از باب ضرب یعنی فرود آمده و تنزل یعنی فرود آمدن بتکلف و بهمین معنی است و نزل بدو ضمه جای فرود آمدن است و آن چیزیست که آماده کرده شده است از برای فرود آمدن مهمان برای او نزل بالضم اسمی و جمیع آن انزال بر وزن اشعار
ق

خزایا
بفتح اسمی خزی از باب فرح مصدر آن خزایة بر وزن کنایه و خزی البقر آنچه بر شرم داشت و صفت خزیان و خزیا بر وزن سکران و سکری و جمع آن خزایا بر وزن بلایا می آید
ق

ولا ید
اصل ید یدی بتحریک است و جمع آن ایدی بر وزن افعل و جمع جمیع آن ایادی و ید بمعنی ملک بکسر میم و کره و خوردن و پشیمانی و غیاث و قدرت و رسن و استلام سودن حجر الاسود و بعضی خاری و بعضی ناز و نعمت و بیگونی و احسانی است که میکند او
ق

خ ١٣٢

وَأَلْقَيْتُمْ إِلَيْهِمْ و بيفكنديد بسوى ايشان أَزِمَّتَكُمْ مهارهاى خود را كه مطيع و منقاد ايشان شديد وَأَسْلَمْتُمْ أُمُورَ اللهِ
فِي أَيْدِيهِمْ و سپرديد كارهاى خدا را در دستهاى ايشان كه همه امور شريعت با ايشان تفويض شد يَعْمَلُونَ بِالشُّبُهَاتِ عمل
ميكنند بشبهه‌هاى باطله وَيَسِيرُونَ فِي الشَّهَوَاتِ و سير ميكنند در شهوتهاى نفسانيه وَايْمُ اللهِ و بخدا سوگند لَوْ فَرَّقُوكُمْ
اگر پراكنده كنند شما را تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ در زير هر ستاره يعنى اگر شما را در اطراف و اكناف عالم پراكنده كنند
سازند لَجَمَعَكُمُ اللهُ هر اينه جمع كند شما را خداى تعالى لِشَرِّ يَوْمٍ لَهُمْ از براى بدترين روزى از براى ايشان اين
كلام وعيد بنى اميه است با وعده اصحاب در ثبات ايشان بغالب شدن بر بنى اميه در انتهاى دولت ايشان

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قكد

از جمله خطب آنحضرت است كه فرموده فِي بَعْضِ أَيَّامِ صِفِّينَ در بعضى از روزهاى صفين در مذمت
عساكر خود بواسطه عدم استقامت ايشان در معركه محاربه وَقَدْ رَأَيْتُ جَوْلَتَكُمْ و بتحقيق ديدم جولان
كردن شما را وَانْحِيَازَكُمْ عَنْ صُفُوفِكُمْ و بكشتن شما از صفهاى خود تَحُوزُكُمْ كه جمع ميكردند و ميراندند
شما را الْجُفَاةُ الطَّغَامُ جفا كنندگانى كه از اراذل مردمانند وَأَعْرَابُ أَهْلِ الشَّامِ و عربهاى باديه
نشين اهل شام كه اراذل مردمانند وَأَنْتُمْ لَهَامِيمُ الْعَرَبِ و حال آنكه شما جوانمردان عرب هستيد وَيَآفِيخُ
الشَّرَفِ و بلنديهاى دماغ شرف داريد وَالْأَنْفُ الْمُقَدَّمُ و بينى پيش داشته شده وَالسَّنَامُ الْأَعْظَمُ
و كوهان بزرگتر اشتر فرموده اين اشياء از براى اصحاب خود زيرا كه سادات عرب و مقدم و بزرگ ايشان وَلَقَدْ
شَفَى و بتحقيق كه شفا ميابد وَحَاوِحَ صَدْرِي آوازهاى سينه من كه بواسطه ناله از من صادر ميابد
أَنْ رَأَيْتُكُمْ از آنكه ببينم شما را بِأَخَرَةٍ در آخر كار تَحُوزُونَهُمْ كه جمع كنيد و برانيد ايشان را از مواضع خود
كَمَا حَازُوكُمْ همچنانكه راندند ايشان شما را از اماكن خود وَتُزِيلُونَهُمْ و زايل كردانيد ايشان را عَنْ مَوَاقِفِهِمْ
از محلهاى ايشان بقتال كَمَا أَزَالُوكُمْ همچنانكه دور كردند شما را از مواضع جدال حَسًّا بِالنِّصَالِ از روى
قطع كردن و بريدن ايشان را به شمشيرها وَشَجْرًا بِالرِّمَاحِ و طعن كردن و زدن به نيزه‌ها حالا تَرْكَبُ أُولَاهُمْ
أُخْرَاهُمْ كه بر نشينند پيشينيان ايشان بر پسينيان كَالْإِبِلِ الْهِيمِ الْمَطْرُودَةِ همچو شتران تشنه رانده شده تُرْمَى
عَنْ حِيَاضِهَا كه انداخته شوند از حوضهاى خود وَتُذَادُ عَنْ مَوَارِدِهَا و دور كرده شوند تشنگان از مواضع ورود برآب

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قكه ١٢٥

وَهِيَ مِنْ خُطَبِ الْمَلَاحِمِ اين خطبه از خطبهائيست كه مذكور است در او حوادث روزگار و فتنه‌هاى خونخوار الْحَمْدُ
لِلَّهِ الْمُتَجَلِّي لِخَلْقِهِ شكر و سپاس مر خدا را است كه پيدا و هويدا است از براى مخلوق خود بِخَلْقِهِ بسبب آفريدن آن
چه هر مخلوقى از مخلوقات و هر ذره از ذرات موجودات دلالت واضحه دارد بر وجود ذات و صفات كمال
حق تعالى وَالظَّاهِرِ لِقُلُوبِهِمْ و هويدا است از براى دلهاى بندگان بِحُجَّتِهِ بدليل روشن خود كه آن آثار
قدرت او است خَلَقَ الْخَلْقَ آفريد مخلوقات را بقدرت بالغه مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ بى فكر و انديشه إِذْ كَانَتِ الرَّوِيَّاتُ
لَا تَلِيقُ إِلَّا بِذَوِي الضَّمَائِرِ زيرا كه فكرها و انديشه‌ها لايق نيست مگر بصاحبان انديشه‌ها وَلَيْسَ بِذِي
ضَمِيرٍ فِي نَفْسِهِ و نيست و سبحانه خداوند فكر در نفس خود و اگر چه دانا است همه ضماير خواطر و علم

الجفاة: بضم الجيم جمع الجافى جفاة كجفو از باب نصر جفوا بفتح اول و جفاء بر وزن سماء يعنى درشت خونه و درشتى كرد او را و ثبه جفوة بفتح و كسر اول يعنى جدا و درشتى و بدى است ١٢

الطغام: بر وزن سحاب فرومايه از مردم است و بد زبون از پرندهاست واحد آن طغامه بزيادتى ها است ق

لهاميم: بر وزن قناديل لهمه از باب سمع مصدر آن لهم بفتح اول و لهم بتحريك آمده يعنى فرو برد او را يكبار و اللهموم بر وزن زنبور عدد و شمار بسيار و لشكر بزرگ است جمع آن لهاميم آمده ١٢

يآفيخ: بر وزن مصابيح افحمه يعنى زد يافوخ او را از باب ضرب و يافوخ بر وزن يعفور ميان سر كودك جمع آن يآفيخ بر وزن فناديل است ١٢

وحاوح: وحوحه از باب دحرج صدا و بانگ كرده است كه با او گرفتگى گلو باشد و جمع آن وحاوح بر وزن منابر آمده ١٢

در دیدن آنش و باطن غیب السرائر باطن پنهان غایب است امور مجهوله سایر پوشیده که پنهان او احاطه واحاطه کرده و او رسید

بغموض عقاید السرائر

خ منها ۱۲۶ قلو

و بنهانیها عقیدتها غیر ظاهر

دیگر از این خطبه فی ذکر النبی صلی الله علیه و آله در ذکر اوصاف حضرت رسالت است اختاره برگزید
حضرت عزت آنحضرت را من شجرة الانبیاء از شجره طیبه پیغمبران علیهم السلام لفظ شجره مستعار است از برای صنف
پیغمبران از برای ابرهیم علیه السلام باعتبار فروع ایشان چه اکثر پیغمبران از ایشان ظاهر شدند و ثمره فروع
آن شجره علوم است و مکارم اخلاق ایشان و مشکوة الضیاء و از چراغدان روشنی و این استعاره است
از برای انبیا باعتبار سطوع ضیاء نور ایشان چه نور هدایت از ایشان تابان و راه خواند روشنی مصباح
ایشان نمایانست و ذوابة العلیاء و از گیسوهای مکان شرف لفظ ذوابه عبارتست از آنچه آویخته میشود
از موی غیر آن و چون انبیا متدلی و آویخته شده اند از مقاوم عز و شرف که آن حظایر قدس است و از آنجهت استعاره
فرموده ذوابه را از برای ایشان و سرة البطحاء و از ناف زمین بطحا یعنی از اشرف مواضع زمین بطحا و او مبعث
منبسط در زمین مکه و مصابیح الظلمة و از چراغهای تاریکی استعاره فرموده مصابیح را از برای انبیا باعتبار
هدایت ایشان خلایق را مثل چراغ که راه مینماید در شبهای تار و ینابیع الحکمة و از چشمهای حکمت و این استعاره
است از برای انبیا بواسطه آنکه منفجر میشود علوم و حکمت از ایشان

خ منها ۱۲۷ فکر

طبیب دوار بطبه طبیبی است حاذق که گردنده است بطب خود در میان خلایق اراده فرموده بان طبیب
نفس نفیس خود را و مراد بدوران آنحضرت بطب خود اشتغال او است بعلاج جهل از جهله و فجره و نصب نفس خود
از برای ازالت آن علت چه همیشه همت او مصروف بود بمداوای مرض جهل و رذایل اخلاق و استیصال رگها
و خلطهای متعفنه شرک و نفاق قد احکم مراهمه بتحقیق که استوار ساخته مرهمهای خود را که علم است و حکمت
و احمی مواسمه و گرم کرده آلتهای داغ را چون استعاره فرموده است علیه السلام خود را بطبیب تشبیه نمود
از آنکه مراهم و مواسم که کنایت است از علوم و اخلاق و وعظ و نصیحت جهل و حدت رعیت را که مراهم
نصیحت و موعظه مینهد بر جراحت جهل جهله اگر مندمل میشود فبها و الا قطع میکند از امکان و جلد
قطع و حدت و مستاصل میکند بمواسم سیوف تا زیاده نشود از این جهت است که میفرماید یضع ذلک مینهد آن طبیب
هر یک از دوا را که معد است از برای دفع مرض حیث الحاجة الیه بجائی که احتیاج واقع میشود بان
من قلوب عمی از دلهای کور یعنی دو دیده مغشیه فهم و لشرح محدثه ذهن مینهد و آذان صم و از گوشهای
کر و آذان مهیا است از برای سماع موعظه بر آن اطلاع میفرماید و السنة بکم و از زبانهای گنگ که
در وانی که منطقه السنه است بذکر الله بر آن وضع میکند متتبع بدوائه در پی درونده است بدوای خود
مواضع الغفلة در محلهای بیخبری و مواطن الحیرة و جایهای سرگردانی که آن قلوب ارباب جهل و اصحاب
ضلالت است لم یستضیئوا روشنی نجستند ایشان باضواء الحکمة بروشنیهای حکمت و عرفان و لم
یقدحوا و آتش بیرون نکردند بزناد العلوم الثاقبة با آتش زنهای علمهای درخشان استعاره فرموده لفظ
زند را از برای فکر و لفظ قدح را از برای اکتساب علوم زیرا که بفکر استخراج علوم میشود که همچنانکه
با آتش زنه استخراج آتش توان نمود فهم فی ذلک پس ایشان در آن ظلمت غفلت کالانعام السائمة

السرة
بضمه سین بکسر الف پروده و جمع
آن سرر بر وزن سرور و اسرار
بر وزن اشجار و استار بکسر سین
که بشیده میشود آن که سار بد
ناف بریده است و جمع آن سرر بر
سرهست
ق

ذوائبه
ذوائب از باب کرم و فرح و منع
آمده است و ذوابه بضم اول بمعنای
یا جای روئیدن موی از سر و جمع آن
ذوائب بر وزن فعائل و اصل
آن ذائب است
ق

والعلیاء
بر وزن حمراء مونث اعلی بر وزن
احمر اعلی علو از باب نصر بمعنی بلند
شد
ق

خ ۱۲۷

مراهمه
بهمه بکسر اول مرهم باران نیست بمعنی
و جمع آن جمع مرهم کنند و رایم
گرجال آمده و مرهم بر وزن منعکست
ماسیه است مرهم که ساخته شود از دوا
و ماکیه میشود بر ریشها و جراحتها
و حشی است از مرهم بواسطه
نرمی آن و جمع آن
مراهم است
ق

مانند چهارپایان سائمه یعنی چرا کنندگان که اصلاً شعور ندارند و همیشه همت ایشان مصروفست باکل
مشرب و الصخور القاسیة و مثل سنگهای سخت که ادراک اشیا نمیکنند قد انجابت السرائر بتحقیق که باز شده است
و نمایان گشته پوشیدها لاهل البصائر از برای اهل دیدها با بصیرت و مراد نفس نفیس خود است و اولاد معصوم من
آنحضرت چه هر چند افشاء شریعت مسائل مشکله بود نزد ایشان ظاهر بود و هویدا و وضحت محجة الحق
و روشن شده میان راه حق لخابطها از برای خبط کننده گمراه و اسفرت الساعة عن وجهها و گشته ساعت قیامت
و نمایان شد عن وجهها از روی خود نزد اهل عرفان کنایه از قرب اسفار ساعت و نمایان نزدیک وقوع فتن
در میان خلقان و ظهرت العلامة و ظاهر شد علامت ساعت لمتوسمها از برای صاحب فراستان بر آیات
و انقلابات حکمت و شگفتیها است و ... مبایندگان در جمیع بلدان و مراد به متوسمین ائمه طیبین اند صلوات الله
علیهم اجمعین بعد از آن زمان که باد دولت بنی امیه و توابع ایشان که بعد از زمان آنحضرت ظاهر شد نازل شد
موجود مشار الیه تصور کرده بطریق تخاطب با ایشان میگوید که ما لی اراکم چیست مرا که می بینم شما را
اشباحا بلا ارواح کالبدهای بی روحها و این کنایت است از غفلت و عدم انتفاع ایشان بعقول خود
چه عقول خود را اصلاً کار نمیفرمودند در امر مبدا و معاد و ارواحا بلا اشباح و جانهای بی جسمها
و این اشارت است بعدم نهضت ایشان از برای حرب و جهاد و نساکا بلا صلاح و عبادت کنندگان بی صلاح حیث
و این کنایت است از زهد ایشان از سر جهل و نادانی و سمعت و مردم نمائی و تجارا بلا ارباح و تجارت کنندگان
بی فواید از جهت آنکه معامله با غافلان بود که امید ثواب نبودند و ایقاظا نوما و بیداران بخسبندگان خواب
کنندگان بعید از مشاهده حضرت آفریدگار و شهودا غیبا و حاضران با بدن غایبان بعقول از انوار ذات
پروردگار و ناظرة عمیاء و بینایان ببصر کوران ببصیرت و سامعة صماء و شنوندگان بگوش کران
بقبول موعظه و ناطقة بکماء و گویا بمقال لالان باحوال رایة ضلال این علامت گمراهیست
قد قامت بتحقیق که قائم شده است و ایستاده علی قطبها بر مدار خود و این کنایت است از اجتماع اهل
نفاق و شقاق بر ایشان یعنی ایشان مدار علیه موافق و مخالف شده رجوع همه با ایشان است و تفرقت
بشعبها و پراکنده شده است آن علامت بشاخهای خود در آفاق عالم یعنی صیت سلطنت ایشان باکناف
عالم انتشار یافته تکیلکم بصاعها کیل کند شما را رایت یعنی امیر بصاع خود استعاره فرموده
وصف کیل را از برای رایت باعتبار اهلاک ایشان مردمان را بکرات و تخبطکم بباعها و فرو کوبد شما را
بفراخی گام خود چون ناقه و صید با عنف قائدها کشنده آن رایت خارج من الملة بیرون است از
دائره دین و ملت قائم علی الضلة ایستاده است بر محل ضلالت و برای اضلال ارباب جهالت فلا
یبقی یومئذ منکم پس باقی نماند از شما در آن روز الا ثفالة مگر درد و آنچه بر مانده بی اعتبار
کثفالة القدر چون درد دیگ و آنچه بر مانده در بن از طعام در آخر کار او نفاضة یا مثل خورده ریزه کنفاضة العکم
مثل خورده ریزه توشه‌دان یعنی از شما کسی باقی نماند که مشار الیه و ملتفت الیه مردم باشد بواسطه عدم
شهرت شما در میان قوم اشرار تعرککم بمالد شما را آن رایت عرک الادیم مثل مالیدن چرم
و تدوسکم و بکوبد شما را دوس الحصید مانند کوفتن کشت درو شده در خرمن استعاره فرموده وصف
عرک را از برای رایت باعتبار ایذا که نازل شود با ایشان از مذلت و وصف دوس را باعتبار ازار و اهانت

والضلال
بالکسر و ضلال بر وزن سحاب و ضلاله
بر زیادتی ها و ضل بفتح اول و ضمه داده میشود
و ضلضله بر وزن دحرجه و اضلوله
بر وزن احجوبه و ضعی بمعنی گمراه
شدن ضد هدی و راه راست
نمودن است و فعلش از باب
ضرب و فرح میآید
ق

ثفاله
بضم اول از باب نصر آمده و ثفل
بضم اول و ثانی بر وزن کاهل آنا
چیزی است که آرام گرفته در زیر چیز از تیره او
درد خانه است درد و لای گویند و ثفل
بر وزن کتف کسی است که میخورد
ثفل درد را و ثفالة القدر
بالضم ما ثفل فیه
منتهی الطبیخ
۱۲

ح ۱۲۷

نفاضه
بضم اول نفض الثوب از باب نصر یعنی
افشاند جامه را و نفاضة بضم اول
آنچه افشانده میشود ازو بعد از نیز بار بکرد
و نفاضه آن چیزی است که افشانده میشود
ازو افشانده مثل نفاض باسقاط هاء
ق

والعکم
بالکسر و سکون کاف عکم المتاع یعکمه از باب
ضرب یعنی بست متاع و کالا را بجامه
و عکم بکسر اول آن چیزی است که بسته
میشود متاع بدو و عکم بمعنی تای
بار بسته و جمع آن اعکام
ق

وَلَيَسْتَخْلِصَنَّ الْمُؤْمِنَ مِنْ بَيْنِكُمْ برگزینند مؤمن را از میان شما از جهت انداختن در بلا و خطر اسْتِخْلاصَ الطَّيْرِ مثل برگزیدن مرغ الْحَبَّةَ الْبَطِينَةَ دانه فربه را مِنْ بَيْنِ هَزِيلِ الْحَبِّ از میان دانه لاغر أَيْنَ تَذْهَبُ بِكُمُ الْمَذَاهِبُ بکجا میبرد شما را روشهای باطله وَتَتِيهُ بِكُمُ الْغَيَاهِبُ متحیر میسازد شما را ظلمتهای جهالت وَتَخْدَعُكُمُ الْكَوَاذِبُ و فریب میدهد شما را امال کاذبه که سانح گردد از نفس اماره خادعه وَمِنْ أَيْنَ تُؤْتَوْنَ و از کجا آورده میشوید وَأَنَّى تُؤْفَكُونَ و کی باز گردانیده میشوید از انچه بر آن هستید از راه غفلت و جهالت وَلِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ و مر هر اجلی را از اجال کتابیست که نوشته شده است در نزد حضرت باری وَلِكُلِّ غَيْبَةٍ إِيَابٌ و مر هر چیزی را که غایب است و پنهان بازگشتنی است فَاسْتَمِعُوا پس بشنوید نصیحت را مِنْ رَبَّانِيِّكُمْ از عالم ربانی خود یعنی از کسی که دانا است بعلمهائی که فرا گرفته است از جانب الهی بواسطه حضرت رسالت پناهی مراد نفس نفیس خودش است وَأَحْضِرُوهُ قُلُوبَكُمْ و حاضر کنید بسوی او دلهای خود را از جهت استماع موعظه و نصیحت وَاسْتَيْقِظُوا و بیدار شوید از خواب غفلت و جهالت إِنْ هَتَفَ بِكُمْ اگر آواز دهد شما را بمشغول شدن بطاعت و عبادت وَلْيَصْدُقْ رَائِدٌ أَهْلَهُ و میباید که راست گوید مرشد قوم با اهل خود انچه شنود از عالم ربانی یعنی باید که برساند هر یک از حاضران با اهل و قبیله خود انچه میشنود از علم و حکمت و موعظه ربانی و نقصان تا منتفع شوند بآن حکمت و موعظه و رجوع نمایند بطاعت استعاره فرموده لفظ رائد را که در موضوع عربی کسی که فرستاده شده باشد بطلب آب و گیاه از برای مرشد قوم که مبشر قوم است و سبب انتفاع ایشانست وَلْيَجْمَعْ و باید که جمع کند آن رائد شَمْلَهُ امور متفرقه و پراکنده که خاطر را اگر سانح شده باشد از متعلقات دنیا و بالکلیه متوجه او شود وَلْيُحْضِرْ ذِهْنَهُ و حاضر سازد ذهن و زیرکی خود را تا علوم و حکمت و نصیحت را که می اخذ نماید بقوم خود برساند و بعضی گفته اند که اراده فرموده آنحضرت برائد فکر را و باهل نفس را یعنی باید که فکر برساند بنفس انسانی انچه کسب نموده از کمالات و متابعت دلالت عقلیه نماید نه شهوات نفسانیه فَلَقَدْ فَلَقَ لَكُمُ الْأَمْرَ پس بتحقیق شکافته است از برای شما کار دین را و روشن ساخته است و بیخ جهل را بسوزد یقین فَلْقَ الْخَرَزَةِ مثل شکافتن مهره مراد نفس نفیس خود شریف است تخصیص خرزه تنبیه است بر آنکه قلع جهالت و قطع ضلالت بر تدبیر نموده که قطعا عود آن صورت نمی بندد مثل فلق خرزه که اصلا التحام آن منفعل نمی باید وَقَرَفَهُ و کنده است آن امر را بالکلیه قَرْفَ الصَّمْغَةِ چون باز کردن صمغ از درخت یعنی از برای شما آشکار کرده تمامی انچه را که باز کردن صمغ از درخت که باقی نگذارد چیزی را از آن فَعِنْدَ ذَلِكَ پس نزد آن زمان خالی یعنی با وجود فلق دین و قرف آن یعنی أَخَذَ الْبَاطِلُ مَآخِذَهُ فرا گرفت باطل موضع فرا گرفتن خود را وَرَكِبَ الْجَهْلُ مَرَاكِبَهُ و سوار شد جهل بر مرکبهای خود وَعَظُمَتِ الطَّاغِيَةُ و بزرگ شد آن جماعت که گذشتند از جاده مستقیم وَقَلَّتِ الدَّاعِيَةُ و کم شدند دعا کنندگان شرع قویم در بعضی و اثبت الداعیة واقع شد یعنی کم کشتند دعوت کنندگان مردمان براه حق و منهج صدق وَصَالَ الدَّهْرُ و حمله آورد روزگار صِيَالَ السَّبُعِ الْعَقُورِ مانند حمله آوردن درنده گزنده وَهَدَرَ فَنِيقُ الْبَاطِلِ و آواز داد شتر نر باطل بَعْدَ كُظُومٍ بعد از سکوت و خاموش شدن آن استعاره فرموده فنیق را از برای استیلای باطل و صوت آن در زمان ظلم و فتنه و لفظ کظوم را از برای ضعف باطل و سکون فتنه در زمان عدالت وَتَوَاخَى النَّاسُ عَلَى الْفُجُورِ و برادری کردند مردمان بر فضل نا شایست و عمل شنیع وَتَهَاجَرُوا عَلَى الدِّينِ و دور شدند از یکدیگر بر دین منیع وَتَحَابُّوا

تَتِيهُ
تا وتیه از باب ضرب بمصدر آن تیه بفتح اول و کسر آن و تیهان بروزن رمضان است بمعنی ضلال و گمراه شدن و گمراهی است
ق

رَبَّانِيِّكُمْ
رَبّ هر چیز مالک و خداوند آن چیز است و جمع آن ارباب بروزن افعال می آید و ربانی بشد یاء یابنده گی کننده خدا و ستایش کننده اوست و ربانی دانایان را گویند منسوبست برب بزیادتی الف و نون یا ربانی منسوبست بربه که بمعنی جماعت باشد پس ربانی از شدت بربة ولغت و نون زائد است یا ربانی لغت سریانی بمعنی دانا است
ق

خ ۱۲۷

فَنِيق
بروزن امیر هو الفحل المکرم الذی لا یؤذی لکرامته علی اهله و لا یرکب و جمع آن افنق بروزن اکتب و جمع آن افناق بروزن اشجار و فنیقه بروزن سفینه بمعنی جوال است
ق

مَآخِذَهَا الدَّاعِيَة

كُظُوم
بدو ضمه کظم بر بنای مجهول کظوما بروزن سرور یعنی خاموش شد و قوم کظم بروزن رکع یعنی گروه خاموش و کظم غیظه از باب ضرب یعنی فرو خورد خشم خود را
ق

عَلَى الْكَذِبِ و میشی کوشنند با یکدیگر در دروغ و دزدی وَتَغَاضَوْا عَلَى الصِّدْقِ و دشمنی کردند با هم در راستی و دوستی
فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ پس چون باشد حال چنین منوال كَانَ الْوَلَدُ غَيْظاً باشند فرزندان سبب خشم پدران بواسطه
نشوار و بو غیر و بین و ادب یا بجهت عدم موونت چه تحصیل معیشت در آن زمان دشوار باشد و یا تعب فرح
فرزند سبب محنت پدر شود و همه کس بجان خود در خواهد وَالْمَطَرُ قَيْظاً و باشد باران در گرما تابستان
یعنی باران در وقت نخواهد این کنایت است از جدب و قحط النسل وَتَفِيضُ اللِّئَامُ فَيْضاً و بسیار شوند لئیمان
بسیار شدنی وَتَغِيضُ الْكِرَامُ غَيْضاً و کم شوند کریمان کم شدنی یعنی امور بعکس صورت بندد و اوضاع
عالم مختلف گردد وَكَانَ أَهْلُ ذَلِكَ الزَّمَانِ ذِئَاباً و باشند مردمان آن روزگار گرگان وَسَلَاطِينُهُ سِبَاعاً
و پادشاهان آن زمان درندگان استعاره فرموده لفظ ذئاب را از برای اکابر آن زمان و وصف سباع را از برای
سلاطین ذی شوکت باعتبار تسلط ایشان و مردمان ذی حرفه وَأَوْسَاطُهُ أُكَّالًا و مردمان میانه آن زمان طعمهای
ستمکاران وَفُقَرَاؤُهُ أَمْوَاتاً و درویشان ایشان مردگان یعنی گویا بواسطه استیلای ظالمان بر ایشان
ماده حیوة از ایشان منقطع شده وَغَارَ الصِّدْقُ و نقصان پذیرد راستی وَفَاضَ الْكَذِبُ و بسیار
شود دروغ و ناراستی وَاسْتُعْمِلَتِ الْمَوَدَّةُ بِاللِّسَانِ و استعمال کرده شود دوستی بزبان وَتَشَاجَرَ
النَّاسُ بِالْقُلُوبِ و خلاف کنند مردمان با دلها در آن وَصَارَ الْفُسُوقُ نَسَباً و بگردد فسق انتساب و اصل ایشان
وَالْعَفَافُ عَجَباً و پاکدامنی عجب و شگفت ایشان وَلُبِسَ الْإِسْلَامُ و پوشیده شود اسلام لِبَاسِ نازگونه لُبْسَ
الْفَرْوِ مَقْلُوباً همچو پوشیدن پوستین در حالتیکه باشد واگردانیده شده یعنی پشت او بیرون کرده شده این کنایت است
از تقلب احوال و تغیر اقوال و لبس نفاق و استعلام اسلام بخلاف فرموده خالق انفس و آفاق و وضع معروف بجای منکر و منکر در مقام معروف

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قح

خ ۱۲۸

این خطبه در ذکر صفات کمال الهی است و نعوت جلال پادشاهی و اوصاف فرشتگان و غیر ایشان از بندگان متاع
این جهان تا حین نزول موت ایشان و بیان حشر ایشان و ذکر صفات پیغمبر آخر الزمان كُلُّ شَيْءٍ خَاشِعٌ لَهُ
هر چیز فروتنی کننده است برای حضرت عزت بسبب ذل و خود در تحت ذلت وَكُلُّ شَيْءٍ قَائِمٌ بِهِ و هر چیز در
وجود قائم است بجناب احدیت غِنَى كُلِّ فَقِيرٍ و توانگری هر درویش است وَعِزُّ كُلِّ ذَلِيلٍ
و ارجمندی هر خوار و حقیر است بسبب افتقار و ذل او وَقُوَّةُ كُلِّ ضَعِيفٍ و توانائی هر عاجز ناتوان وَمَفْزَعُ كُلِّ
مَلْهُوفٍ و جای پناه و محل فریاد خواستن هر ستم رسیده از دست ظالمان مَنْ تَكَلَّمَ سَمِعَ نُطْقَهُ هر که سخن کرد
شنود او سبحانه گفتار او و اگر مراد علم او است بمسموعات وَمَنْ سَكَتَ عَلِمَ سِرَّهُ و هر که خاموش شد داند اسرار
او را چه او عالم است بخفیات و مضمرات وَمَنْ عَاشَ فَعَلَيْهِ رِزْقُهُ و هر که زیست بر او است روزی او وَمَنْ مَاتَ فَإِلَيْهِ
مُنْقَلَبُهُ و هر که مرد بسوی او است جای بازگشت او لَمْ تَرَكَ الْعُيُونُ نمی بینند ترا چشمها فَتُخْبِرَ عَنْكَ
تا خبر دهند از تو صاحبان دیدها بَلْ كُنْتَ قَبْلَ الْوَاصِفِينَ مِنْ خَلْقِكَ بلکه بودی تو پیش از وصف کنندگان
از آفریدگان تو لَمْ تَخْلُقِ الْخَلْقَ لِوَحْشَةٍ نیافریدی خلق را از جهت وحشت تنهائی خود وَلَا اسْتَعْمَلْتَهُمْ لِمَنْفَعَةٍ
و عمل نخواستی از ایشان بجهت فایده که باز گردد بجناب تو وَلَا يَسْبِقُكَ مَنْ طَلَبْتَ و پیشی نمیگیرد بتو کسی
که طلب نمودی تو او را وَلَا يُفْلِتُكَ مَنْ أَخَذْتَ و نرهد از تو کسی که گرفتی تو او را وَلَا يَنْقُصُ سُلْطَانَكَ

تغیض
ماء الماء و تغیض از باب ضرب یعنی
فرو شد آب مصدر آن غیض بفتح
غین و مغاض بفتح میم است
و لازم و متعدی هر دو
آمده است
قاموس

و اکالا
بضم همزه بر وزن فعال اکل از باب
نصر یعنی خورد او را و اکل بضم اول
اسم است که خورده شود و جمع آن
اکل بر وزن صرد میآید و اکله
بکسر اول هیئت خوردن است
و اکال جمع آکل بر وزن
اشجار روزیهای
ایشان است
قاموس

لبس
لبس الثوب از باب سمع لبسا
بضم اول یعنی پوشید جامه را
و لباس بر وزن کتاب و لبوس
بر وزن صبور و لبس بکسر اول
و ملبس بر وزن مقعد است و
ملبس بر وزن منبر چیزی است
که پوشیده شود
قاموس

و کم نمیکند پادشاهی ترا من عصاک کسی که نافرمانی کند ترا ولا یزید فی ملکک و نیفزاید زیاده نمیشود در ملک

تو من اطاعک کسی که فرمان برد ترا ولا یرد امرک و باز نمیدارد فرمان ترا من سخط قضائک کسیکه ناخوشنود

باشد بحکم تو ولا یستغنی عنک و بی نیاز نمیشود از تو من تولی عن امرک کسی که رو گرداند از فرمان تو

کل سر عندک علانیة هر نهانی نزد تو آشکار است و کل غیب عندک شهادة و هر غایبی نزد تو حاضر

و هویدا است انت الابد تویی دائم بعضی گفته اند که در اینجا مضاف محذوف است یعنی ذو الابد یعنی تویی صاحب

دوام فلا امد لک که هیچ غایتی و نهایتی نیست ترا و انت المنتهی و تویی موضع نهایت فلا محیص

عنک که هیچ گریزگاهی نیست ایشان را از تو اصلا و انت الموعد و تویی وعده گاه همه فلا منجی منک الا

الیک و هیچ گریزگاهی نیست از عذاب تو مگر بسوی رحمت سابقهٔ تو بیدک ناصیة کل دابة بدست قدرت

تست موی پیشانی هر جنبنده از حیوانات و این کنایت است از تسلط و قدرت او سبحانه بر کل کاینات و

الیک مصیر کل نسمة و بسوی تست بازگشت هر کدام از مخلوقات سبحانک تنزیه میکنیم ترا از هر نقصانی

تنزیه کردنی ما اعظم ما نری من خلقک چه بزرگست آنچه میبینیم از آفریدگار تو و ما اصغر عظمه

و چه کوچک است مخلوق عظیم تو فی جنب قدرتک در جنب توانایی تو و ما اهول و چه هولناک و ترسناک است

ما نری من ملکوتک آنچه مشاهده میکنیم از پادشاهی تو و ما احقر ذلک و چه حقیر و خوار است

این فیما غاب عنا من سلطانک در جنب آنچه غایب است از ما از سلطنت پادشاهی تو و ما اسبغ

نعمک فی الدنیا و چه فراخ است نعمتهای تو در دنیا و ما اصغرها فی نعم الآخرة و چه صغیر و کوچک است

این نعمتها در جنب نعمتهای باقیهٔ عقبی

خ ومنها ۱ و قسط ۲۹۶

بعضی دیگر از این خطبه در صفت

فرشتگان است و احوال ایشان در این جهان و آن جهان من ملائکة بعضی از فرشتگان از آن قبیل اند که

اسکنتهم سمواتک ساکن گردانیدهٔ ایشان را در آسمانهای خود و رفعتهم عن ارضک و برداشتهٔ ایشان را

از ارض که محل کثافت است بسوی چرخ برین که موضع لطافت است هم اعلم خلقک بک ایشان دانا

ترین آفریدهای تواند بذات تو بجهت پراستی علوم ایشان از شائبهٔ نفس اماره و تقرب و منزلت بجناب

احدیت و اخوفهم لک و ترسنده ترین خلایق اند مر ترا بسبب زیادتی علم ایشان تو بحکم انما یخشی الله من عباده العلماء و اقربهم

منک و نزدیکترین مخلوقات اند بتو چه دورند از شائبهٔ نفس اماره و شیطان لم یسکنوا

الاصلاب ساکن نشده اند در پشتهای پدران و لم یضمنوا الارحام و در رحمهای مادران

جای داده نشده اند و لم یخلقوا من ماء مهین و آفریده نشده اند از نطفه که خوار است و بی مقدار و لم یتشعبهم ریب

المنون و پراکنده نساخته ایشان را حوادث مرگ در روزگار و انهم علی مکانهم منک و بدرستیکه

ایشان بر مکان رفیع خود از بارگاه تو و منزلتهم عندک و بر منزلت و مرتبه منیع خود نزد درگاه تو

و استجماع اهوائهم فیک و بر جمع آرزوها مجتمعه خود در شان تو و کثرة طاعتهم لک

و بر بسیاری طاعت خود از برای فرمان تو و قلة غفلتهم عن امرک و بر کمی غفلت خود از امر تو

واجب الاذعان لو عاینوا اگر معاینه ببینند کنه ما خفی علیهم منک پایان آنچه پنهانست بر ایشان

از معرفت تو لحقروا اعمالهم هر آینه حقیر شمرند کارهای خود را در جنب عظمت تو و لزروا علی

لازروا

انتهم

أنفسهم و هر آینه عیب کردندی بر نفسهای خود در تقصیر طاعت و لعرفوا و هر آینه شناختندی آنهم
لم یعبدوک آنکه ایشان نپرستیده‌اند ترا حق عبادتک همچنانکه سزاوار پرستش تست و لم یطیعوک
و فرمان نبرده‌اند ترا حق طاعتک همچنانکه حق فرمان بردن تست این اشارتست بتنزیه او سبحانه از اطلاع
ملائکه بر کنه معرفت او سبحانک منزه میدانیم ترا از هر چه سزاوار نیست بکبریای تو منزه دانستنی خالقاً
در آنحال که آفریننده مخلوقاتی و معبوداً در حالیکه معبود مکوناتی بحسن بلائک عند خلقک این متعلق
است بسبحانک یعنی تسبیح و تنزیه تو بجا میآوریم باعتبار حسن آزمایش تو نزد آفریدهای خود و محتمل است که
متعلق باشد بخالقاً یا بمعبوداً یعنی تو خالق کائناتی باعتبار حسن بلای خود یا معبود مکوناتی باعتبار
نیکوئی آزمایش خود بر خلقان و میتواند بود که متعلق باشد بقوله خلقت داراً یعنی باعتبار حسن
بلای خود آفریده سرائی ذاکران دار السلام است و جعلت فیها و مهیا ساختهٔ در آن سرا از برای مهمانان
مأدبة مهمانی را مشرباً و مطعماً از مکان آشامیدنی و محل طعام خوردن و أزواجاً و زنان یعنی حوران
پاکیزه منظر و خدماً و خادمان یعنی ولدان پری پیکر و قصوراً و غرفها در کمال رفعت و أنهاراً
و جویها در عین لطافت و زروعاً و زراعتها در غایت طراوت و ثماراً و میوها در نهایت نزاکت ثم
أرسلت داعیاً بعد از آن فرستادی خواننده را که آنحضرت رسالت است یدعو الیها که میخواند مردمان را
بآن سرائی که موجود است در او انواع نعمتهای جاودانی فلا الداعی أجابوا پس مردمان نه دعوت کننده را
اجابت نمودند و لا فیما رغبت رغبوا و نه در آنچه رغبت دادی راغب بودند و لا الی ما شوقت
الیه اشتاقوا و نه بسوی آنچه آرزومند گردانیدی بآن آرزومند شدند أقبلوا علی جیفة روی آوردند
بمردار دنیای غدار قد افتضحوا بأکلها بتحقیق که رسوا شدند بخوردن آن مردار و اصطلحوا علی
حبها و آشتی کردند با یکدیگر بر دوستی آن جیفهٔ بی مقدار استعاره فرموده لفظ جیفه را از برای دنیا باعتبار
استقذار نفوس اولیا از آن و افتضاح را از برای اشتها و ایشان بمفتون شدن بآن و خروج ایشان از شعار
صالحان و طاعت یزدانی و من عشق شیئاً و هر که دوست داشت و واله چیزی شد از دنیای بی اعتبار
أعشی بصره کور ساخت آنچیز یا غطیهٔ جهل دیدهٔ او را از دیدن عجب و عار و چنان گشت آنچه نفع رساند
او را در روز شمار و أمرض قلبه و بیمار گردانید دل او را از دانستن آنچه لایق است بسزاوار فهو
ینظر پس او نظر میکند و مینگرد بعین غیر صحیحة بدیدهٔ بیمار و یسمع و میشنود باذن غیر سمیعة
بگوش غیر شنوا از چیزی که نفع دهند که باید بگفتار قد خرقت الشهوات عقله بتحقیق که دریده و پاره کرده
کرده شهوتهای دنیوی عقل او را در تحصیل امور مشتهیهٔ فانیه و أماتت الدنیا قلبه و میرانیده است
دنیای دنی دل او را یعنی بیرون برده قلب او را از اشتغال امری از امور آخرت و ولهت علیها نفسه
و واله و شیفته ساخته محبت دنیا نفس او را بر تحصیل امور دنیویه فهو عبد لها پس آن طالب دنیا
و واله آن بندهٔ دنیاست و لمن فی یدیه شیء منها و بندهٔ کسی که در دست او است چیزی از متاع دنیا حیثما
زالت هر کجا که گردید دنیا زال الیها گردید بسوی آن و حیثما أقبلت و هر کجا که روی آورد دنیا
أقبل علیها رو نهاد بر آن لا ینزجر من الله بزاجر منزجر نمیشود از خدا بزاجری زجر نماینده و لا یتعظ منه
و پند نمیگیرد از حق سبحانه بواعظ به پند دهنده مراد بزاجر و واعظ پیغمبرانست و ائمه اثنا عشر علیهم السلام

خ ۱۲۹

اطاعتک

لزوا

لزروا
نُذر علیه از باب ضرب نذراً بفتح اول و زبانه بر وزن کتابه و مزریة بفتح میم و کسر راء و مزرات بفتح میم و زء یا تابروزن مغفرات یعنی عیب کرد او را و خشم کرد مثل ازری از باب افعال جز آنکه این معنی از باب افعال کم است
ق

مأدبة
بفتح میم و ضم دال آدب بتحریک بمعنی ظرف است که جای بار و گذاشتن چیزهاست و بمعنی خوانده و قرار کردن چیزی میکویند آدب از باب کرم آدبا بتحریک یعنی او صاحب فرهنگ شد پس او ادیب است یعنی صاحب فرهنگ است و جمع آن ادباء بر وزن علماء می‌آید و مأدبة بضم دال و مأدبة بر وزن مرحلة و مادبة بضم دال خوراکی است که مهیا کنند از برای خواندن جمعی از یاران و دوستان آدبه یأدبه از باب ضرب یعنی خواند او را بطعام و کرد مأدبة به معنیها و مصدر آن ادب بتحریک است
ق

و هو یری المأخوذین و حال آنکه می‌بیند گرفتاران را که ایستاده‌اند علی الغرة بر فریب دنیا حیث لا اقالة
جائی که نیست فسخ بیع فریبان و لا رجعة و هیچ بازگشتنی از آن کیف نزل بهم که چگونه فرود آمد بایشان ما کانوا
یجهلون آنچه بودند جاهل از آن یعنی علامات موت و شدتهای آن و جاءهم من فراق الدنیا و آمد بایشان از فراق
دنیا ما کانوا آمنین آنچه بودند ایمن از آن من بیانیه است از برای بیان ماء موصوله که مقدم شد بر مبین خود
یعنی واقع شد بر ایشان آنچه بودند ایمن از آن از جدائی از جهان و بر این قیاس است قوله و قدموا من الآخرة
علی ما کانوا یوعدون یعنی آمدند بر آنچه بودند که وعده داده میشدند از احوال آنجهان فغیر موصوف
ما نزل بهم پس وصف کرده شده نیست آنچه فرود آمد بایشان یعنی در خبر و صفت نمی‌گنجد آنچه که نازل شد بر ایشان
از شدت موت و عقوبات واقعه بعد از فوت اجتمعت علیهم سکرة الموت جمع شد بر ایشان بیخودی و بیهوشی مرگ
و حسرة الفوت و پشیمانی فوت شدن و برگ ففترت لها اطرافهم پس سست شد از جهت سکرات موت بدنهای ایشان
و تغیرت لها الوانهم و متغیر شد از جهت آن رنگهای ایشان ثم ازداد الموت فیهم پس افزون شد مرگ در
ایشان ولوجا از روی در آمدن فحیل پس حائل واقع شد بین احدهم میان هر یکی از ایشان و بین منطقه
و میان گویائی او و انه لبین اهله و بدرستیکه او در میان اهل خود ینظر ببصره می‌نگرد بدیده خود و یسمع
باذنه و میشنود بگوش خود با وجود آنکه هست علی صحة من عقله بر صحتی از عقل خود و بقاء من لبه و باقی
بودن دل خود یفکر فیم افنی عمره تفکر میکند که در چه چیز فانی کرد عمر گرامی خود را و فیم اذهب
دهره و بچه و کار گذرانید و فنا کرد روزگار خود و یتذکر اموالا جمعها و یاد میاورد مالهائی را که جمع
کرده است اغمض فی مطالبها و اغماض کرده است در مواضع طلب آن و اخذها من مصرحاتها
و اخذ نموده است از آنجاهائی که واضح و روشن کرده شده بود حلیت آن و مشتبهاتها و از جاهای شبهه‌ناک آن
قد لزمته تبعات جمعها بتحقیق که لازم شد او را تبعات جمع آنها عواقب جمع آن اموال و اشرف علی فراقها و مطلع
بر فراق آن مال شد تبقی لمن وراءه باقی ماند از برای آنان که از پس مردن او باشند ینعمون فیها بنعمت گذرانند
در آن و یتمتعون بها و تمتع گیرند بآن فیکون المهنأ لغیره پس باشد آن مال که بی مشقت حاصل شده باشد
از برای غیر او و العبء علی ظهره و بار گران که وزر و وبال است بر پشت او و المرء قد غلقت رهونه بها
و آن مرد بسته شد گروهای او بآن اموال بجهت آنکه خلاصی او از وبال آن متعذر باشد استعاره فرموده وصف
غلق رهون را از برای عدم انفکاک نفس او از تبعات اموال مشتبهه و مباحه عدم نجات او از نکال او فهو
یعض یده ندامة پس او میگزد دست خود را بدندان از روی پشیمانی علی ما اصحر له بر آنچه ظاهر شد او را عند
الموت من امره از امر او که از خسران و حرمانست بواسطه عدم فعل هر توبه و عدم اداء حقوق الله
و حقوق الناس و یزهد و ترک رغبت کند فیما کان یرغب فیه در آنچه بود که رغبت مینمود در آن
ایام عمره در روزهای عمر خود و یتمنی و آرزو کند ان الذی کان یغبطه بها که کاشکی او آن کسی که بحو
خوشی حال او و از آن اموال و یحسده علیها و حسد میبرد او را بر آن مال قد حازها دونه دون او که
جمع کرده بود آن اموال را در تصرف او یعنی در آن وقت محسود حسد بر حاسد برد فلم یزل الموت یبالغ فی جسده
پس همیشه مرگ مبالغه کند در بدن او حتی خالط لسانه سمعه تا آنکه آمیخته شود بسمع و قوت سامعه او
فصار بین اهله پس گردد میان اهل خود بحیثیتی که لا ینطق بلسانه سخن نکند بزبان خود و لا یسمع بسمعه

نشنود

تبعات
بفتح اول و کسر ثانی جمع تبعه بر وزن فرحة و آن چیزیست که برای تو در آن حاجت و نیازی هست استد ظلم و ستم یعنی عاقبت اندیشی از برای هر کاری که بود و تبعه از باب فرح یعنی رفت تبع او و همچنین تبع بتحریک و تباعة بر وزن سحابه می‌آید
ق

المهناه
بر وزن مرقد آنچه آمده است ترا بی تعب و مشقت و هنا و از باب فرح و از باب کرم و ضرب و نصر و منع آمده است
ق

عمره ج ل

خ ۱۲۹

العبء
بکسر اول یعنی گران از هر چیزیست و یعنی یکتای بار و یعنی مثل و مانند نیز آمده و بفتح اول هم هست و از باب منع می‌آید
ق

لسان سمعه
اعراب این دو لفظ بنصب اول و رفع دوم و بنصب اول و رفع ثانی و عکس هم در نسخ دیده شده و در بعضی نسخ دیگر سمعه فقط ضبط شده و ظاهر آنکه صحیح باشد یا آنکه نصب هر دو بر مفعولیه لسانه و عطف سمعه بر او باشد و حرف عطف سهو باشد از ناسخ والله العالم
منه

ونشود مکر بیننده‌ای خود برگردد طرف هر کرداند چشم خود را بالنظر فی وجوههم بنگاه کردن در رویهای ایشان
ولا یسمع رجع کلامهم ونشنود ترديد سخنان وجواب بازدادن ایشانرا ثم ازداد الموت پس از آن زیاده شود مرگ
التیاطا به ادنی چسبیدن بان مرد فقبض بصره پس اخذ کند به پنجه دید او را کما قبض سمعه همچنانکه قبض
نمود گوش شنیدن او را وخرجت الروح من جسده وبیرون رود روح از تن او وصار جیفة بین اهله
گردید مرداری در میان اهل وولد خود قد اوحشوا من جانبه رمانیده شوند اهل او از اطراف او وتباعدوا
من قربه ودوری جویند از نزدیکی او لا یسعد باکیا موافقت نکند گریننده را ولا یجیب داعیا واجابت نکند
خواننده را ثم حملوه الی مخط پس بردارند او را وببرند بسوی مخط او واین کنایت است از لحد باعتبار آنکه
اول خط میکشند وبعد از آن میکنند او را در لحد بخوابانند و بروایتی بجاء مهمله واقع شده بمعنی منزل یعنی او را بردارند
بسوی منزل او که واقع است فی الارض در زمین واسلموه فیه الی عمله بسپارند او را در آن لحد بعمل خود
وانقطعوا عن زورته وبریده شوند از زیارت کردن او وجمیع یاران ومصاحبان او و از موضع بی وحشت باشد
حتی اذا بلغ الکتاب اجله تا محلی که برسد مدت مکتوبه معینه فنای وجود خلایق در اینجهان بنهایت خود
والامر مقادیره وبرسد کار باندازهای خود والحق آخر الخلق باوله ولاحق کردانیده شود آخر مردمان باول
ایشان وجاء من امر الله ویاید از امر خدای تعالی وفرمان او ما یریده آنچه اراده کرده باشد از امر تجدید
خلقه از نو پیدا کردن خلقان خود امار السماء بحرکت دراورد آسمان را وفطرها وشکافت آنرا و
ارج الارض وحرکت داد زمین را وارجفها وبجنبانید او را وقلع جبالها وبرکند کوههای زمین را ونسفها
وپراکنده گردانید اجزای آنرا ودک بعضها بعضا وبکوبید بعضی از جبال بر بعضی من هیبة جلالته از خوف
جلالت وعظمت خود ومخوف سطوته وترس از غالب شدن وقهاریت خود واخرج من فیها وبیرون آورد
هر کس که باشد در بطن زمین فجددهم بعد اخلاقهم پس تجدید نماید نو پیدا کند ایشان را بعد از کهنه کردن
ایشان وجمعهم بعد تفرقهم وجمع کند ایشان را بعد از متفرق ساختن اجزای ایشان ثم میزهم بعد
از آن تمیز فرماید ایشان را لما یریده از برای آنچه اراده نموده باشد من مسائلتهم از سؤال کردن ایشان
عن الاعمال از عملها وکردارها وخبایا الافعال وپوشیدهای فعلها وجعلهم فریقین وگردانید
ایشان را دو فریق انعم علی هولاء انعام فرماید بر فریقی که سزاوار جزا باشد وانتقم من هولاء وانتقام
کشد از گروهی دیگر که لایق نیران باشند که فریق فی الجنة وفریق فی السعیر فاما اهل الطاعة پس اما
اهل صلاح وفرمانبران فاثابهم بجواره پس پاداش دهد ایشان را بجوار رحمت خود وخلدهم فی داره
وجاوید گرداند ایشان را در سرای خود که آن دار السلام است حیث لا یظعن النزال جائیکه کوچ نکند
فرود آیندگان ولا تتغیر بهم الحال متغیر نشود ومبدل نگردد بایشان حال در آن مکان ولا
تنوبهم الافزاع ونرسد ایشان را ترسها ولا تنالهم الاسقام ونیابد ایشان را بیماریها ولا تعرض
لهم الاخطار وپیش نیاید ایشان را خطرها ولا تشخصهم الاسفار واز جائی بجائی نقل ندهد ایشان را سفرها
بلکه همیشه باشند در آن دار القرار با جمیع لذات وانواع نعمتها فرحناک واما اهل المعصیة واما اهل عصیان
وطغیان فانزلهم شر دار پس فرود آورد ایشان را در بدترین سرای وغل الایدی وببندد دستهای ایشان را
الی الاعناق بگردنها وقرن النواصی بالاقدام وپیوسته گرداند موهای پیشانی ایشان را بقدمها

والبسهم

غد
اوحشوا

مخط غد

التیاطا ط
لاط الحوض ولاطه بالحوض یعنی مالید گل حوض را ولاطه الشیء بقلبی یعنی چسبید آن بدل من وفعل آن از باب نصر وضرب آمده والتاط حوضا از باب افتعال یعنی گل مالید حوض را از برای نفس خود والتاط بقلبی یعنی چسبید بدل من ق

زورة
زور زیارت کنندگان مثل زوّار بروزن رمان وزُوَّر مثل سکر ومصدر زار یزور هم از باب نصر بفتح اول وزیاره وزوار بروزن غراب ومزار بفتح اول آمده و زوره یکبار زیارت کردن است ق

ارج
بشدة الجحیم ... الفرس ... دیگر ... بروزن ... بفتح ... از باب نصر ق

خ ۱۲۹

وَأَلْبَسَهُمْ و بپوشاند مر ایشان را سَرَابِيلَ الْقَطِرَانِ پیراهنها از قطران وَمُقَطَّعَاتِ النِّيرَانِ و جامهای آتش سوزان و قطران روغنیست در نهایت عفونت بمرتبه که اگر فرضا قطره از آن در دنیا ریزند اهل دنیا بیجان شوند از عفونت آن و آنرا بخور دود و زبانه دهند بر اعضای ایشان تا مهیا باشند تا آتش بسرعت هر چه تمامتر متشبث شود برابدان ایشان پس باشند اهل عصیان فِي عَذَابٍ در عذابی قَدِ اشْتَدَّ حَرُّهُ که سخت باشد گرمی آن وَبَابٍ قَدْ أُطْبِقَ عَلَى أَهْلِهِ و در دربندی که بهم آورده باشند آن در را بر اهل آن فِي نَارٍ لَهَا كَلَبٌ در آتشی که باشد او را شور و حرص و دود و زبانه وَلَجَبٌ و غلبهٔ اصوات وَلَهَبٌ سَاطِعٌ و زبانهٔ بلند شونده وَقَصِيفٌ هَائِلٌ و آواز سخت هول آورنده لَا يَظْعَنُ مُقِيمُهَا کوچ نکند اقامت کننده در آن آتش سوزان و نقل ننمایند از آن مکان وَلَا يُفَادَى أَسِيرُهَا و فدیه ندهد گرفتار آن آتش چه او از فدا عاجز باشد بر تقدیر عدم عجز او فدیهٔ او را قبول نکنند وَلَا تُفْصَمُ كُبُولُهَا و شکسته نشود قیدهای آتش لَا مُدَّةَ لِلدَّارِ مدتی و نهایتی نباشد مر آن سرا را فَتَفْنَى تا فانی شود وَلَا أَجَلَ لِلْقَوْمِ و غایتی معین نباشد مر آن قوم را فَيُقْضَى تا بسر آید و از آن عذاب برهند

خ ۱۳۰ منها فل

بعضی دیگر از این خطبه فِي ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ در صفت حضرت رسالت است علیه الصلوة والتحیة قَدْ حَقَّرَ الدُّنْيَا بتحقیق که حقیر داشت حضرت پیغمبر دنیا را و در بعضی نسخ حقر مشدد واقع شده یعنی حقیر کرد دنیا را در نظر امتان وَصَغَّرَهَا و کوچک شمرد آنرا یعنی زهد ورزید در آن وَأَهْوَنَهَا و آسان شمرد آنرا وَهَوَّنَهَا و آسان کرد یعنی سهل انگاشت آنرا و خوار کردانید آنرا در نظر مردمان یعنی در ذکر مذمت او بسیار کوشید وَعَلِمَ و دانست بعلم یقین أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ زَوَاهَا عَنْهُ آنکه خدای تعالی دور داشت تعلقات دنیا را و بگردانید آنرا از او اخْتِيَاراً از جهت برگزیدن او سبحانه آنحضرت را وَبَسَطَهَا لِغَيْرِهِ و گسترانید آنرا از برای غیر او احْتِقَاراً از جهت خوار داشتن آن غیر را فَأَعْرَضَ عَنِ الدُّنْيَا بِقَلْبِهِ پس روی گردانید از دنیای دنی بدل خود یعنی خواطر خود را بالکلیه از تعلقات آن منقطع ساخت وَأَمَاتَ ذِكْرَهَا عَنْ نَفْسِهِ و میرانید یاد دنیا را از نفس خود یعنی اصلا متذکر آن نشد و بذکر آن نپرداخت وَأَحَبَّ و دوست داشت أَنْ تَغِيبَ زِينَتُهَا آنکه غایب شود آرایش دنیا عَنْ عَيْنِهِ از دیده بابصیرت او لِكَيْلَا يَتَّخِذَ مِنْهَا رِيَاشاً تا فرا نگیرد از زینت آن لباس تجمل وَلَا يَرْجُوَ فِيهَا مُقَاماً و امید ندارد در آن مقام کردن و آسایش نمودن بَلَّغَ عَنْ رَبِّهِ رسانید از جانب پروردگار خود بخلقان پیغام را مُعْذِراً در حالتی که عذر درستی نمی‌بود با امتان و اثبات حجت نموده بود از برای ایشان وَنَصَحَ لِأُمَّتِهِ و نصیحت فرمود امتان خود را مُنْذِراً در حالتی که بیم کننده بود ایشان را وَدَعَا إِلَى الْجَنَّةِ و خواند خلق را بسوی بهشت مُبَشِّراً در حالتی که بشارت دهنده بود بعد از آن در وصف بعضی از اهل بیت آنحضرت بر این منوال میفرماید که نَحْنُ شَجَرَةُ النُّبُوَّةِ ما که اهل بیتیم درخت نبوتیم لفظ شجره مستعار است از برای بنی هاشم یعنی ما و لاید ما شجریم وَمَحَطُّ الرِّسَالَةِ و موضع فرود آمدن پیغام الهی وَمُخْتَلَفُ الْمَلَائِكَةِ و محل آمد شد فرشتگان بارگاه پادشاهی وَمَعَادِنُ الْعِلْمِ و معدنهای علم و عرفان وَيَنَابِيعُ الْحُكْمِ و چشمهای حکمتهای ربانی نَاصِرُنَا وَمُحِبُّنَا یاری دهنده ما و دوست گیرنده ما يَنْتَظِرُ الرَّحْمَةَ چشم میدارد رحمت الهی را وَعَدُوُّنَا وَمُبْغِضُنَا و خصم ما و دشمن دارنده ما يَنْتَظِرُ السَّطْوَةَ انتظار میکشد قهر پادشاهی را

القطران
بالفتح و الکسر الذی یتطلی به الابل الجرب فیها الجرب و الکلب بفتحتین الشدة
و اللجب الکلب الصیحة و القصیف الصوت الشدید

کبول
جمع کبل بفتح اول و سکون ثانی و کسره و در آخر کاف یا زرگ از بند و جمع آن کبعای بوزن کسرو می آید
کبلت الاسیر یعنی در قید کردم اسیر را ۱۲

تفصم

حقر
حقر بفتح اول بمعنی خوار داشتن و حقارت مثلثه الکاف و تحقیره بروزن تفعله فعل آن که ضرب و کرم و بمعنی خوار گردانیدن است مثل تحقیر و حقارت سید لازم و متعدی هر دو آمده ۱۲

خ ۱۳۰

لا شفض ...

ریاشا
بکسر اول ریش بالکسر بمعنی پر است از بال پرنده و جمع آن ارياش و رياش بروزن رجال آمده و ریش جامه و پوشش گران بها است ... بروزن کتاب ... و ریش السهم ... جمانید ... تیر ۱۲

حقر ...

خ ومن خطبة له عليه السلام ١٣١

این خطبه در ذکر شرح بنا است و تعداد اصول و قواعد آن إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَوَسَّلَ بِهِ المُتَوَسِّلُونَ بدرستیکه
فاضل ترین چیزی که نزدیکی جویند بآن نزدیکی جویندگان إِلَى اللهِ سُبْحَانَهُ بسوی خدائی که پاکست از جمیع عیوب
و نقصان الإِيمَانُ بِهِ تصدیق بوحدانیت و صفات کمال و نعوت جلال وَبِرَسُولِهِ و اذعان نمودن به پیغمبر او
و آنچه آورده است از نزد خدا از احوال معاد و نصب ائمه هدی وَالجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ عطف است بر ایمان یعنی
فاضل ترین اشیا که متوسل شوند بآن برحمت الهی جهاد است در راه خدا فَإِنَّهُ ذِرْوَةُ الإِسْلامِ پس بدرستیکه
جهاد بلندی اسلام است زیرا که اصل قیام دین است و جواز اسلام و انتشار آن منفرع است بر آن پس آن اشرف و اعلی
باشد وَكَلِمَةُ الإِخْلاصِ و دیگر کلمه اخلاص است یعنی کلمه طیبه لا اله الا الله که مشعر است به تعبد عباد
و اقرار ایشان بربوبیت و وحدانیت او سبحانه و تعالی فَإِنَّهَا الفِطْرَةُ پس بدرستیکه آن کلمه طیبه فطرة
خداست زیرا که آفریده است خدای تعالی مردمان را بواسطه آن وَإِقَامُ الصَّلاةِ و دیگر بپای داشتن نماز
فَإِنَّهَا المِلَّةُ پس بدرستیکه اقامت صلوة ملت است و این تسمیه شیء است باسم اشرف اجزای آن شیء چه اشتمال
صلوة بر مقصود ملت که آن التفات است باو سبحانه و دوام ملاحظه او اکثر است بنسبت با اجزای دیگر وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ
و دیگر دادن زکوة است فَإِنَّهَا فَرِيضَةٌ وَاجِبَةٌ پس بتحقیق که زکوة فریضه واجبه است و مکلف در شرع
خود با وجود که اراده نموده حضرت و لایت پناه عم بفرضیت زکوة تنبیه بر آن که منقطع است از مال وجوب او
اگر نه تخصیص زکوة بفریضه از میان فرایض سایر فرایض از قبیل ترجیح بلا مرجح است وَصَوْمُ شَهْرِ رَمَضَانَ
و دیگر روزه ماه رمضان است فَإِنَّهُ جُنَّةٌ مِنَ العِقَابِ پس یقین که روزه شهر رمضان سپر است از عذاب
نیران و تخصیص صوم رمضان باستعاره لفظ جنه از جهة آنست که آن اشد است در کسر نفس اماره و قطع وسائل
شیطانیه که آن شهوات نفسانیه است لهذا حضرت رسالت صلعم فرموده إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ
أَلا فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالجُوعِ یعنی بتحقیق که شیطان روان میشود در فرزند آدم در محل جاری شدن خون
که آن عروق بدنست یعنی در جوف کها فرو میرود پس تنگ کردانید مجاری خون را که آن عروق است و دیگر منکی
قمع شیطان از صوم بیشتر باشد نسبت بعبادات دیگر پس او اقوی عبادات باشد در دفع آنچه لا تمد میاید بسبب شیطان
از عذاب نیران پس ایراد لفظ جنه از برای آن انسب باشد وَحَجُّ البَيْتِ وَاعْتِمَارُهُ و دیگر حج خانه
خداست و عمره بجا آوردن آن فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الفَقْرَ پس بدرستیکه حج و عمره نفی میکنند و دور میکنند
فقر و فاقه را وَيَرْحَضَانِ الذَّنْبَ و میشویند گناه را اثر عنیف نموده مردمان را بحج و عمره بجهة فضیلت
یکی بنبوتیکه آن نفی فقر است از ایشان بسبب تجارتیکه واقع میشود در موسم حج و بواسطه قیام اسواق مکه
دوم نوعیه یکی آخرویست که آن رحض ذنب است و غسل معصیت وَصِلَةُ الرَّحِمِ و دیگر وصلت
بخویشان و پیوسته شدن بایشان فَإِنَّهَا مَثْرَاةٌ فِي المَالِ پس بتحقیق که صله رحم محل بسیار شدن مال
وَمَنْسَأَةٌ فِي الأَجَلِ و موضع تأخیر است در اجل خویشان که صاحبان او میشوند در آنحال از شر دشمنان و حضرت مثال
در روز و دوستی میکنند با او پس چون که میبایند لوازم یاری خویشان طول عمر او را از حقیقتا مسلمت
مینمایند او اجابت میکنند دعای او را وَصَدَقَةُ السِّرِّ و دیگر صدقه دادن در سر فَإِنَّهَا تُكَفِّرُ

بخوة
ذروة الشیء اعلاه از باب نصر ذروة
بفتح اعلای چیز را گویند یا آن چیز را
و پوشید و ذروه با اشش بضم و کسر
یعنی سر و بالای آن چیز است و ذروه سنام
یعنی بر بالای و سر آن چیز شدم
و تذریت از باب
تفعل است
ق

یرحضان
رحضه از باب منع غسل شست او را
مثل ارحضه از باب افعال و اسم آن
رحیض و مرحوض بمعنی شسته
شده است
ق

مثراة
ابتح میم بمعنی مکثرة ثریت بک
ای کثرت بک و ثریت بفلان ای
غنیت به و ثراء بسیاری مال و قد اکثر
یعنی انه لفی ثراء و ثراوة یعنی
و کثرة مال و مفعله من الثراء
للمال ای مکثرة از
باب علم
صراح

خ ١٣١

الخطیئة پس بتحقیق که صدقه سر میپوشاند گناهان را چهرن نزد مکتر است بسوی خدا نیز اکه دور تر است از ریا و صدقة العلانیة و دیگر صدقه ظاهر است زیرا که پس آشکارا فانها تدفع میتة السوء پس بیقین که صدقه علانیه دفع میکند مردن بد را چو سوختن و غرق شدن و کشته گشتن غیر آن از جهت آنکه شهرت او باحسان دادن مردم باعث میشود بر آنکه محافظت نمایند و از خلقان زهر زدن ما و صنایع المعروف و بکرکردن کارها نیکست فانها تقی مصارع الهوان پس بدرستیکه آن کارها نگه میدارند او را از موضع افتادن بذلت و خواری افیضوا فی ذکر الله شروع کنید و درروید در ذکر خدا تعالی فانه احسن الذکر پس بدرستیکه ذکر خدا بهتر ذکرهاست وارغبوا فیما وعد المتقین و رغبت نمائید در آنچه وعده فرموده پرهیزکاران را از جنات فان وعده اصدق الوعد پس بتحقیق که وعده او براستر است از وعدها است واقتدوا بهدی نبیکم و پیروی کنید سیرت پیغمبر خود را فانه افضل الهدی پس بتحقیق که آن سیرت بهتر سیرتها است واستنوا بسنته سنت بهید بسنت او یعنی وضع طریقه و روش او نمائید فانها اهدی السنن پس بدرستیکه راه نماینده ترین سنتها است وتعلموا القرآن و بیاموزید قرآن را فانه احسن الحدیث پس بتحقیق که قرآن بهتر کلامها و نیکوترین سخن است کقوله تعالی نزل احسن الحدیث وتفقهوا فیه و فقیه و عالم شوید در قرآن فانه ربیع القلوب پس بدرستیکه قرآن بهار مرغزار دلهای مؤمنان است استعاره فرموده لفظ ربیع را از برای آنچه در قرآن است از فنون علمی که متاع ابصار و نواظر انظار است همچو بهار ضربیع واستشفوا بنوره و شفا طلبید بنور قرآن فانه شفاء الصدور و پس بدرستیکه آن شفای سینهها است از امراض جهل واحسنوا تلاوته و نیکو کنید خواندن قرآن را یعنی حق لفظ را مرعی دارید بر نوعیکه منقول است و جانب معنی را رعایت نمائید به تدبر و تفکر در فروع و اصول فانه انفع القصص پس بیقین که قرآن نافع ترین قصها است از روی عبرت فان العالم العامل بغیر علمه پس بدرستیکه دانای عمل کننده بغیر علم خود کالجاهل الحائر همچو نادان متحیر است الذی لا یستفیق من جهله که بهوش نیاید از جهل و نادانی خود بل الحجة علیه اعظم بلکه حجت بر او در روز قیامت بزرگتر است از حجت بر جاهل چه جاهل عذر نا مسموع میتواند گفت با سطریقی که من از این غافل بخلاف عالم والحسرة له الزم و ندامت و پشیمانی عالم عامل بغیر علم و الازم تر است از آنکه چرا اقدام بر معصیت نموده با وجود آنکه عالم بقبح او بود و منقاد نفس اماره گشته و عنان اختیار و از دست بخلاف جاهل که متصدی معصیت شده بسبب جهالت وهو عند الله الوم و او نزد خدا تعالی ملامت کرده شده تر است چه دانسته قوت جرات خود را در مخالفت و انقطاع عذر خود را

خ ومن خطبة له علیه السلام

قلب ۱۱۱

این خطبه در مذمت دنیا است و تنفیر خلایق از آن بذکر معایب آن اما بعد اما پس از حمد بر خدا و درود بر سید انبیا فانی احذرکم الدنیا پس بدرستیکه من میترسانم شما را از دنیای غدار فانها حلوة پس بتحقیق که دنیا شیرین است در ذائقه خضرة سبز است در باصره استعاره فرموده لفظ حلوه و خضره را از برای دنیا باعتبار زینت و بهجت آن و تخصیص کرده متعلق ذوق و بصر را که آن خضرت و حلاوت است از جهت آنکه التذاذ نفس از آن بیشتر است از حواس دیگر حفت بالشهوات احاطه کرده و فرا گرفته شده است دنیا بانواع شهوات و تحببت بالعاجلة و دوستی نموده با اهل خود بمتاعهای عاجله زوال پذیر وراقت بالقلیل و شگفت

السوء

میتة بکسر اول نوعی از مردن است مثل جلسة که نوعی از نشستن است و میتة بفتح اول مرد را گویند ۱۲

القصص بتحریک قص اثره از باب نصر یعنی از پی رفت اثر نشان او را و قص الخبر یعنی آگاه شد او را بخبر و گفته خدای تعالی نحن نقص علیک احسن القصص یعنی هویدا میکنیم بر تو نیکوترین هویدا کردنی و قصه بکسر اول یعنی کار و چیزیست که نوشته شود و جمع آن قصص بر وزن عنب می آید ۱۲

خ ۱۳۱

خضرة بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زراعت و تره سبز است و خضرة بفتح اول بمعنی سبزیست و جمع آن خضر مثل صرد و خضره بضم است و خضر بفتح ... و خضره بضم بمعنی تازگی و نرمی است و اخضر بمعنی سیاه است زیرا که از لغات اضداد است ۱۲

آمد بر بودها اندک بی اعتبار که نسبت نعمتهای باقیه اجله بسر نهایت قلت است غایت اختصار و تَحَلَّتْ بِالْآمالِ و متحلی و آراسته شد بامیدهای دنیا و تَزَيَّنَتْ بِالْغُرُورِ و آراسته شد بفریب اهل جهالت فنا الاثان و خیر تهما نمی پاید سرور و شادی ان و لا تُؤْمَنُ فَجْعَتُها و ایمن نتوان بود از درد و الام ان غَرّارَةٌ ضَرّارَةٌ فریبنده است ضرر رساننده حائِلَةٌ زائِلَةٌ متغیر شونده نیست کننده نافِدَةٌ بائِدَةٌ دیر و پاینده است هلاک کننده اَکّالَةٌ غَوّالَةٌ خورنده است بفریب اخذ کننده لا تَعْدُو اِذا تَناهَتْ تجاوز نمیکند و در نمیگذرد وقتی که متناهی شد و رسید اِلی اُمْنِیَّةِ اَهْلِ الرَّغْبَةِ فیها بسوی آرزوی اهل رغبت در ان وَالرِّضا بِها و اهل خوشنودی بان اَنْ تَکُونَ کَما قالَ اللهُ تَعالی از آنکه باشد همچنانکه فرموده حق سبحانه و تعالی یعنی دنیا چون رسید با مانی اهل خود متجاوز نمیشود از تمثیلی که حق سبحانه ایراد نموده در کلام معجز نظام خود که کَماءٍ اَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ یعنی مثل دنیا در سرعت انتقال همچو گیاهیست مانند آبی که فرو فرستادیم آنرا از آسمان پس فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْاَرْضِ پس آمیخته شد بان آب گیاه زمین و قوت گرفت در نشو و نمای خود بکمال رسانیدند زمین بگیاه تازه و خرم شد فَاَصْبَحَ هَشیماً پس بامداد کرد یعنی روز دیگر گشت آن گیاه تازه و زیبا هشیم یعنی خشک گشته و درهم شکسته یعنی که از خشکی در شکستگی تَذْرُوهُ الرِّیاحُ پراکنده میکند آنرا بادها و از بیخ بر میکنند و بهر طرفی میبرد وَکانَ اللهُ و هست خدای تعالی عَلی کُلِّ شَیْءٍ بر همه چیز از انشاء و افنا مُقْتَدِراً توانا تشبیه فرموده زندگانی دنیا بگیاهی که به آب باران سبز شود و بکمال نمو رسد و وقت آن نرسیده که او ان نفع گیرند ناگاه آب از ان منقطع گردد و خشک و بی فایده بماند همچنین آدمی زندگی تازگی که دارد خوش برآید همین که نامه عمر از عنوان بپایان رسد مقتضی اجل درآمد نهال بهار او را صرصر فنا خشک سازد و خرمیهای او زودی بپایان رسد بیت

بهار عمر بسی دلفریب و رنگین است \ ولی چه سود که در وی خزان مرگ از پی

پس حاصل کلام حضرت ولایت پناه آنست که او نهایت اهل دنیا در عرصه فنا و زوال است مثال ذاهب اوده و معرض انتقال لَمْ یَکُنِ امْرُءٌ مِنْها فی خَبْرَةٍ نیست هیچ مردی که از متاع دنیا در سرور و شادی باشد اِلّا اَعْقَبَتْهُ بَعْدَها مگر که در پی در آورد بعد از ان شادی عبرة یعنی گریه و زاری وَلَمْ یَلْقَ مِنْ سَرّائِها و نرسید کسی از آسائی دنیا بَطْناً یعنی بکسی اِلّا مَنَحَتْهُ مِنْ ضَرّائِها مگر که داد او را از دشواری خود ظَهْراً پشتی بطن کنایت است از اقبال نعمت و دولت و پشت عبارتست از ادبار و نعمت روی آورد و نکبت یعنی نعمت دنیا و دولت آن روی آورد یکی الا منقلب شد بنکبت و انواع محنت و شقت مهیب کدام سرسبزی از سپهر آباد که باز خشک گردش با تش نبناد وَلَمْ تَطُلْهُ فیها دیمَةُ رَخاءٍ و بر ناخت کسی در دنیا نم رخاء بار ان بر آسانی و خوشحالی اِلّا هَتَنَتْ عَلَیْهِ مگر که روان شد بر او مُزْنَةُ بَلاءٍ باران بزرک قطره بلیه خوارکی وَحَرِیٌّ اِذا اَصْبَحَتْ لَهُ مُنْتَصِرَةً و سزاوار است که چون بامداد کند از برای او دادستاننده اَنْ تُمْسِیَ لَهُ مُتَنَکِّرَةً آنکه شبانگاه کند از برای متغیر شده و ناخوش شمرند وَاِنْ جانِبٌ مِنْها و اگر باشد جانبی از دنیا اِعْذَوْذَبَ وَاحْلَوْلی بسیار خوش و شیرین اَمَرَّ مِنْها جانِبٌ تلخ کرده از او جانبی دیگر فَاَوْبی پس مرض شود بمرض مهلک لا یَنالُ امْرُءٌ مِنْ غَضارَتِها از حوادث نرسد هیچ مردی از خوشی عیش دنیا رَغَباً بر غبتی و ارادتی اِلّا اَرْهَقَتْهُ مگر که در رسانید باو مِنْ نَوائِبِها از حوادث و مصائب خود تَعَباً رنجی و غمی وَلا یُمْسی مِنْها و شبانگاه نکرد دنیا فی جَناحِ اَمْنٍ در بال امنیت و آسایش اِلّا اَصْبَحَ مگر که صبح کرد عَلی قَوادِمِ خَوْفٍ بر پایهای

والغرور بالضم الاباطیل جمع غار والحبرة بالفتح والسکون السرور والحائلة المتغیرة والنافذة الفانیة و البائدة الذاهبة والمنقطعة دره

لم تطله
طلع یعنی ابر بار ان سست و سبک است یا فروتر از باران است و جمع آن طلال بوزن رجال و طلق بر وزن عنب و طلق دمه از باب نصر یعنی با طل شد خون او و یا از ین معنی از باب ضرب و معنی باران از باب نصر باشد ق

خ ١٣٢

امر
بشد راه از باب افعال و مزه بضم اول تلخ است ضد شیرین و فعل آن مَرَّ یَمُرُّ بفتح اول و مصدر آن مرارة بر وزن سحابه است و امر از باب افعال یعنی تلخ کردانید ق

فاوبی
وباء بتحریک بمعنی طاعون است و جمع آن اوباء بر وزن افعال و وباء ممدود هم آمده و فعل آن از باب فرح است واد باب الارض از باب افعال یعنی بروباشد زمین ق

دارد ترسی و بلیتی تنبیه فرموده باستعاره لفظ جناح از برای امن و لفظ قوادم از برای خوف بر آنکه
نیست هیچ امنی در دنیا مگر که مستعقب خوفیست که از آن قویتر است غرارة دنیا بسیار فریب دهنده است
غرور ما فیها فریب است آنچه در او است از حطام فانیة فنا پابنده است و زوال پذیرنده فان من علیها فان
آنکسی که بر او است از آنام لا خیر فی شیء من ازوادها هیچ خیری نیست از توشهای دنیا الا التقوی مگر پرهیزکاری
کر از خیر از ادِ التقوی من اقل منها کسی که اندک منصرف شود از توشهای دنیا و لذات استکثر مما
یؤمنه بسیار خواهد از چیزی که ایمن کرداند او را از اعمال الصالحات و من استکثر منها و کسی که بسیار خواهد
از او از لذات استکثر مما یوبقه بسیار خواهد از چیزی که هلاک گرداند او را از شهوات و زال عما قلیل عنه
و زوال یابد از بیرون اندک وقتی از او فان کم من واثق بها پس بسیار اعتماد کننده بدنیا قد فجعته که دردمند ساخت
او را و ذی طمأنینة الیها و بسا آرام گرفته بدنیا قد صرعته که بر خاک افکند او را و ذی ابهة
و بسا صاحب بزرگی قد جعلته حقیرا که گردانید او را بی مقدار و بی اعتبار و ذی نخوة و بسا خداوند تکبر
قد ردته ذلیلا که باز گردانید او را خوار سلطانها دول سلطنت و پادشاهی او دور آن کننده است یعنی گاهی بدیگری
نا پایدار و گاهی عیشها رنق و زندگانی او مکدر است تیره و عذبها اجاج و آب شیرین او تلخ است و شیرین
چه مال آن عذابست در آخرت و مرجع آن مرارت عقوبت و حلوها صبر و شیرین آن تلخ است و غذاؤها سمام
و طعامهای آن زهرها مهلک است و اسبابها رمام و ریسمانهای مواصلت آن پوسیده است و از هم گسیخته
حیها بعرض موت و زنده آن پیش آمده است مرگ را و صحیحها بعرض سقم و تن درست آن پیش آمده است بیماری را
و در بعضی روایت بغیر منقوط واقع شده است یعنی صحیح آن بوته تیر بیماریست ملکها مسلوب ملک دنیا
ربوده شده است پس اکر بی اعتبار است و عزیزها مغلوب و غالب آن مغلوب گشته است از جهت آنکه نا پاینده است
و موفورها منکوب و مالدار آن نکبت رسیده است بنهایت حال و جارها محروب و همسایه او ربوده شده است
از مال الستم فی مساکن من کان قبلکم آیا نیستید شما در مسکنهای کسانی که بودند پیش از شما اطول اعمارا
دراز تر از روی عمرها و ابقی آثارا و پاینده تر از روی اثرها و نشانهای پا رو ابعد آمالا و دور و دراز
اندر از روی امیدها شما و اعد عدیدا و آماده تر از روی شمار و اکثف جنودا و انبوه تر از روی لشکر بسیار
تعبدوا للدنیا پرستیدند از برای دنیا ای تعبد هر پرستیدنی و آثروها و برگزیدند دنیا را ای ایثار هر برگزیدنی
ثم ظعنوا عنها بعد از آن کوچ کردند از دنیا بغیر زاد مبلغ بی توشه رساننده بمنزل و لا ظهر قاطع
و بی مرکبی قطع کننده مراحل فهل بلغکم پس آیا رسیده بشما ان الدنیا سخت لهم که دنیا سخاوت ورزید از
برای اهل خود نفسا بفدیة بنفسی را بعوض دادن و باز خریدن او او اعانتهم بمعونة یا یاری داد ایشان را بمعونتی یاری داد
او احسنت لهم صحبة یا احسان کرد مر ایشان را صحبت از روی مصاحبت بل ارهقتهم بلکه در رسید ایشان را بالقوادح
با مورشدیده و اوهنتهم بالقوارع و سست کردانید ایشان را بمصیبتهای شدیده کوبنده و ضعضعتهم بالنوائب
و جنبانید بحرکت در آورد ایشان را بحادثها و عفرتهم للمناخر و بخاک مالید بینیهای ایشان را بر و اهها
بینیها و وطئتهم بالمناسم و لگد کوب کرد ایشان را بسمها و پاها و اعانت علیهم ریب المنون و یاری داد
بر ایشان گردش روزگار یعنی بلاهای حوادث روزگار را با تفاق یکدیگر فانی ساختند ایشان را فقد رأیتم
تنکرها پس بتحقیق که دیدید شما تغیر و ناشناسی دنیا را لمن دان لها مر کسی را که نزدیکی ورزید بسوی او و آثرها

والدول
بالحرکات الثلاث و فتح الواو جمع دولة و هو ما یتداول

رنق
سبعین
یعرض

ج ۱۳۲

المساکن
الاسباب

و برگزیدلوزا اَوَ اَخْلَدَ اِلَيْهَا وچسبید باو حَتّى ظَعَنُوا عَنْهَا تا وقتی که کوچ کردند از دنیا لِفِرَاقِ الْاَبَدِ بفراق ابدی
که هرگز باز گشت نباشد ایشانرا هَلْ زَوَّدَتْهُمْ آیا توشه داد ایشانرا اِلَّا السَّغَبَ مگر گرسنگی اَسْغَبُهَا از برای
تقرب است یعنی البته گرسنگی و بی برگی را توشه ایشان کرد بمیرند و برین قیاس است بکه میفرماید که اَوْ اَحَلَّتْهُمْ
یا فرود آورد ایشانرا اِلَّا الضَّنْكَ مگر جای تنگ اَوْ نَوَّرَتْ لَهُمْ یا روشن کرد ایشانرا اِلَّا الظُّلَمَ
مگر تاریکی که آن کسب جهل است و نادانی اَوْ اَعْقَبَتْهُمْ یا از پی در آورد ایشانرا اِلَّا النَّدَامَةَ مگر پشیمانی اَفَهَذِهِ
تُؤْثِرُونَ آیا پس این دنیا ی اعتبار را اختیار میکنید اَمْ اِلَيْهَا تَطْمَئِنُّونَ یا بسوی آن آرام میگیرید اَمْ عَلَيْهَا
تَحْرِصُونَ یا بر او حرص میکنید و امیدوار اید فَبِئْسَتِ الدَّارُ پس بد سرائیست دنیا لِمَنْ لَمْ يَتَّهِمْهَا از برای کسی که متهم ندارد
او را و دل نبندد در او و او را مطلوب خود داند وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا و نباشد در او عَلَى وَجَلٍ مِنْهَا بر ترس از خطر او
نیکو سرائیست از برای شخصی که متهم داند او را و او را مطلوب خود نداند و عمل کند در او و بر ترس و خوف از خطر او
خائف باشد بعاقبت آن فَاعْلَمُوا پس عمل کنید وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ و حال آنکه شما میدانید بِاَنَّكُمْ تَارِكُوهَا با آنکه ترک
کننده دنیا باشید وَظَاعِنُونَ عَنْهَا و کوچ کننده اید از آن وَاتَّعِظُوا فِيهَا و پند گیرید در آن بِالَّذِينَ قَالُوا با آنانکه
گفتند که مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً کیست سخت تر از ما از روی توانائی حُمِلُوا اِلَى قُبُورِهِمْ برداشته شدند بسوی قبرهای خود
فَلَا يُدْعَوْنَ رُكْبَانًا پس خوانده نشده سواران وَاُنْزِلُوا الْاَجْدَاثَ و فرود آورده شدند در قبرها فَلَا يُدْعَوْنَ ضِيفَانًا
پس خوانده نشدند مهمانان یعنی در این هر دو لفظ رکبان و ضیفان را بر ایشان اطلاق نکردند چه عادت عرب آن
بود که چون جماعتی محمول میشدند مینامیدند ایشانرا سواران و هرگاه که منزل میشدند میخواندند ایشانرا مهمان
و این در حال زندگی ایشان بود اما در حال مردن این هر دو اسم بر ایشان اطلاق نمیکردند وَجُعِلَ لَهُمْ مِنَ
الصَّفِيحِ و گردانیده شد از برای ایشان از سنگ اَجْنَانٌ قبرها وَمِنَ التُّرَابِ اَكْفَانٌ و از خاک کفنها وَ
مِنَ الرُّفَاتِ جِيرَانٌ و از استخوانهای پوسیده همسایها فَهُمْ جِيرَةٌ پس ایشان همسایگانند لَا يُجِيبُونَ دَاعِيًا
اجابت نمیکنند خواننده را وَلَا يَمْنَعُونَ ضَيْمًا و مانع نمیشوند ستم را وَلَا يُبَالُونَ مَنْدَبَةً و اصلا باک نمیدارند
از نوحه کردن اِنْ جِيدُوا لَمْ يَفْرَحُوا اگر داده شوند باران نمیکنند فرحها و شادان وَاِنْ قُحِطُوا لَمْ يَقْنَطُوا
و اگر رسیده شدند بقحط و تنگی ناامید نشوند جَمِيعٌ جمع کرده شده اند وَهُمْ آحَادٌ و حال آنکه متفرقند
منفرق وَجِيرَةٌ و همسایگانند وَهُمْ اَبْعَادٌ و حال آنکه دورند مُتَدَانُونَ نزدیکانند لَا يَتَزَاوَرُونَ و حال آنکه
زیارت یکدیگر نمیکنند وَقَرِيبُونَ و خویشانند لَا يَتَقَارَبُونَ و حال آنکه خود را خویش نمیشمارند حُلَمَاءُ
بردبارانند قَدْ ذَهَبَتْ اَضْغَانُهُمْ در حالتی که رفته است کینهای ایشان وَجُهَلَاءُ و نادانند یعنی درک
چیزها نمیکنند قَدْ مَاتَتْ اَحْقَادُهُمْ در این حال که مرده است حقدها و حسدهای ایشان لَا يُخْشَى فَجْعُهُمْ ترسیده
نمیشود در خوردن ایشان یعنی از درد و اندوه خود نمیترسند وَلَا يُرْجَى دَفْعُهُمْ و امید داشته نمیشود دفع
کردن ایشان یعنی از دفع و طرد خود باک ندارند اِسْتَبْدَلُوا بِظَهْرِ الْاَرْضِ بَطْنًا بدل کرده اند بظاهر
زمین درون او را وَبِالسَّعَةِ ضِيقًا و بفراخی تنگی را وَبِالْاَهْلِ غُرْبَةً و با نسبة غریبی را وَبِالنُّورِ ظُلْمَةً
و بنور تاریکی را فَجَاؤُوهَا پس آمدند بزمین كَمَا فَارَقُوهَا همچنانکه مفارقت کردند از آن یعنی آمدند بسوی
باز گشت دیگر بار همچنانکه مفارقت کرده بودند از آن اول بار کقوله تعالی مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ
حُفَاةً عُرَاةً در حالتی که پا برهنگان بودند و محتمل است که معنی چنین باشد که آمدند دنیا از شکم مادران

اَجْنَانٌ
جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ از باب نصر جنا یعنی تاریک
و اجنّه از باب افعال یعنی پوشید او را
شب و جنّ لیل بکسر اول و جنون تنها
بر وزن سرور و جنانها بر وزن سحاب
و جنن بتحریک بمعنی قبر و بمعنی
مردن و بمعنی کفن است
ق

جنن خ ل

والجنة
الستر وجمعها جنن ثم الاجنان
جمع الجمع
در

فاعلم خ ل

ضیفا خ ل

خ ۱۳۲

والرفات
بضم اول رفت از باب نصر یعنی بریده
شد مثل ارفت از باب افعال و
رفات بر وزن غراب
ریزه ریزه را
میگویند
ق

جیران
جار بمعنی همسایه و کسیکه تو پناه داده ای
او را جمع آن جیران بر وزن
غلمان و اجوار بر وزن
اشجار و جیرة
بر وزن خیرة
ق

سر و پای برهنه بیرون کرد دنیا اینچنین جفا بعضی کرد دنیا لقد ظعنوا عنها بجمیع که کوچ نمودند از دنیا باعمالهم
با کردارهای خود الی الحیوة الدائمة بسوی زندگانی دائمی والدار الباقیة و بسرای باقی کما قال سبحانه چنانکه فرموده
است حق سبحانه و تعالی کما بدأنا اول خلق نعیده همچنانکه ابتدا کردیم در آغاز آفرینش خلق را اعاده کنیم ایشان را بار دیگر وعدا
علینا این وعده ایست لازم و متحتم بر ما انا کنا فاعلین بدرستیکه ما کنندگانیم و قادر بر اعاده ایم

خ ومن خطبة له علیه السلام قلج ١٣٣

و بعضی یکی از خطبه آنحضرت ذکر فیها ملک الموت که یاد کرده است در آن احوال ملک الموت را که از فرشتهٔ است
موکل بقبض ارواح و توفیه الانفس و فرا گرفتن ارواحها را هل تحس به آیا تو در مییابی او را اذا
دخل منزلا هرگاه که در آید بمنزلی ام هل تراه یا آیا می بینی او را اذا توفی احدا گاهی که فرا میگیرد روح
یکی را از مردمان استفهام بر سبیل انکار است یعنی نه چنین است که تو بینی او را در حین قبض روح بل کیف
یتوفی الجنین بلکه چگونه میکند قبض روح بچه را فی بطن امه در شکم مادر خویش ا یلج علیه من بعض جوارحها
آیا در می آید بر وی بعض از اجزاء مادر او ام الروح اجابته یا آنکه جان بچه اجابت میکند او را باذن ربها
بفرمان پروردگار او ام هو ساکن معه فی احشائها یا آنکه ملک الموت ساکن است با آن بچه در اندرون
مادر کیف یصف الهه چگونه وصف میکند معبود او را من یعجز آنکسی که عاجز است عن صفة مخلوق
مثله از وصف مخلوقی که مثل او است در امکان و احتیاج یا و نگر این خطبه در معرض تنزیه واجب الوجود است
از ادراک عقول بشریه و بعبارت استدلال است که انسان عاجز است از وصف مخلوقی که مثل اوست که آن ملک
الموت است و از معرفت کیفیت تصرفات او در قبض نفوس انسانیه و هرکه اینچنین باشد پس عجز او بیشتر باشد در وصف خالق او

خ ومن خطبة له علیه السلام قلد ١٣٤

اینخطبه در مذمت دنیا است و تنفیر مردمان از استماع آن و احذرکم الدنیا و میترسانم و تنفیر میکنم شما را از دنیا
فانها منزل قلعة پس بدرستیکه دنیا منزل برکندنست و لیست بدار نجعة و نیست سرائی که طلب آب و گیاه کنند
و باطمینان خاطر نزول نمایند و بخندها که بآن مغرور میشوند قد تزینت بغرورها بتحقیق که آراسته
شده است بفریب خود یعنی بلذاتی که سبب غرور است و این از قبیل اطلاق اسم مسبب بر سبب و غرت بزینتها
و فریب داده است با آرایش خود دارها نت علی ربها این سرایست که خوار است بر آفریدگار خود فخلط حلالها
بحرامها پس بهم آمیخته است حلال آن بحرام و خیرها بشرها و خیر آن بشر آن مخلوط است یعنی خیرات بشرور و حیوتها
بموتها و زندگانی آن بمرگش و حلوها بمرها و شیرین آن بتلخش چه هر لذتی در وی در پی رنج و مشقتی است
در عقب آن درد کدورتی لم یصفها الله لاولیائه صاف نکرده است خدای تعالی آنرا و نهاده برای
دوستان خود و لم یضن علی اعدائه و امساک نکرده و بخیلی ننموده از برای دشمنان خود خیرها زهید خیر آن
اندک است و بی رغبت شرها عتید و شر آن مهیا و حاضر است با صفت کثرت و جمعها ینفد و گرد آورده دنیا
فنا میپذیرد و ملکها یسلب و پادشاهی آن ربوده میشود و نمی پاید و عامرها یخرب و آبادان خراب میشود فما خیر
پس چه خیر باشد یکی در سرای تنقض نقض البناء که شکسته میشود چون شکسته شدن بنای بی اعتماد و عمر یفنی

قلعة
قلعة از باب منع یعنی کندن و از
از بیخ و قلع بالضم اسم مرد تواناست که
رفتنی است و قلعه بر بادی از الی
یا مالی است که نمی باشد همیشه و لهذا
میشود منزل قلعه بضم اول
و بد و ضمه و بر وزن همزه یعنی منزل
یا جای وطن که گرفته شده نشسته یا آنکه
منزل جائی است که صاحب نمیشود
او را تا آنکه نمیداند که
از آنجا بجائی باید
رفت
ق

توفیه خذ

نجعة
بضم النون و فتح العین المهملة بعد الجیم
الساکنة نجع الطعام از باب منع یعنی
گوارا شد خوراک خورنده او را
ق

وجمعها
ان کان المروی الجمع بالضم و
فمعناه الشیء المجموع و هو المناسب
بملکها و ان کان بالفتح فالسکون
فمصدر بمعنى المفعول
در ه

خ ١٣٢

فَنَاءَ الزَّادِ و چه عمریست که فانی میشود چون فانی شدن توشه اسفار و تشبیه فرموده عمر را بزاد باعتبار آنکه همیشه کم
تر شده و در برود از خوردن کم میشود تا آخر میشود عمر نیز این چنین است چه هر روزی که میگذرد چیزی
از عمر نقصان می پذیرد تا تمام میشود و بسر میآید **بعبارت** هر روز و روزگار چون میگذرد نیکو روز عمر را بسر میآید
وَمُدَّةٍ تَنْقَطِعُ انْقِطَاعَ السَّيْرِ و چه مدتی نیکوست که منقطع میشود چون انقطاع رفتار اجْعَلُوا
مَا افْتَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ بگردانید آنچه فرض کرده خدای تعالی بر شما مِنْ طَلِبَتِكُمْ از جمله مطلوب خود در دنیا
وَاسْأَلُوهُ مِنْ أَدَاءِ حَقِّهِ مَا سَأَلَكُمْ من بیانیه است که مقدم شده بر مبین خود که آن ماء موصوله است یعنی
طلب اعانت کنید از او آنچه درخواست از شما از رسانیدن حق او و تا توفیق و مدد اعانت فرماید شما را در آن کار
وَأَسْمِعُوا دَعْوَةَ الْمَوْتِ و بشنوانید دعوت مرگ را آذَانَكُمْ بگوشهای خود یعنی یاد کنید مرگ را قَبْلَ أَنْ يُدْعَى بِكُمْ
پیش از آنکه بخوانند شما را از برای مرگ إِنَّ الزَّاهِدِينَ فِي الدُّنْيَا بدرستیکه بی رغبتان در دنیا تَبْكِي قُلُوبُهُمْ
میگرید دلهای ایشان از خوف و دوری و بازپسین وَإِنْ ضَحِكُوا و اگر چه خندانند بحسب ظاهر وَيَشْتَدُّ حُزْنُهُمْ
و سخت است اندوه ایشان وَإِنْ فَرِحُوا و اگر چه شاد باشند و فرحان بر روی ناظر وَيَكْثُرُ مَقْتُهُمْ أَنْفُسَهُمْ و بسیار است
دشمنی ایشان با نفس خودشان وَإِنِ اغْتَبَطُوا و اگر چه در غبطه برده شده باشند یعنی اگر چه مردمان ایشان را غبطه برند
نیکوئی حال ایشان بِمَا رُزِقُوا با آنچه روزی داده شده اند از آنچه ها قَدْ غَابَ عَنْ قُلُوبِكُمْ بتحقیق که غایب شده
از دلهای شما ذِكْرُ الْآجَالِ یاد کردن اجلها و نهایات اعمار وَحَضَرَتْكُمْ كَوَاذِبُ الْآمَالِ و حاضر کنند شما را
آرزوهای کاذب دروغ روزگار فَصَارَتِ الدُّنْيَا أَمْلَكَ بِكُمْ پس گردید دنیا مالک تر و متصرف تر بشما مِنَ الْآخِرَةِ
از سرای باقی وَالْعَاجِلَةُ أَذْهَبَ بِكُمْ و دنیا برنده تر و بخود کشنده تر است مر شما را مِنَ الْآجِلَةِ از سرای عقبی
وَإِنَّمَا أَنْتُمْ إِخْوَانٌ و جز این نیست که شما برادران یکدیگرید عَلَى دِينِ اللّٰهِ بر دین خدای تعالی بحکم إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ
مَا فَرَّقَ بَيْنَكُمْ تفرقه نینداخت در میان شما إِلَّا خُبْثُ السَّرَائِرِ مگر ناپاکی سرها وَسُوءُ الضَّمَائِرِ و بدی ضمیرها
و نیتها وَلَا تُوَازِرُونَ و یاری نمیکنید یکدیگر را بر مهمات وَلَا تَنَاصَحُونَ و نصیحت نمیکنید یکدیگر را
بنفقت وَلَا تَبَاذَلُونَ و نمی بخشید مایحتاج یکدیگر از نعمت وَلَا تَوَادُّونَ و دوستی با یکدیگر نمیورزید
عزت مَا بَالُكُمْ تَفْرَحُونَ چیست مر شما را که شاد میشوید بِالْيَسِيرِ مِنَ الدُّنْيَا باندکی از دنیا تُدْرِكُونَهُ که دریابید آنرا
کرده می یابید از ابریخ و عناد وَلَا يَحْزُنُكُمُ الْكَثِيرُ و اندوهگین نمیگرداند شما را بسیار مِنَ الْآخِرَةِ از ثواب عقبی
تُحْرَمُونَهُ که محروم میگردید از آن و نا امید میشوید از آن وَيُقْلِقُكُمْ و بی آرام میکند شما را الْيَسِيرُ مِنَ الدُّنْيَا اندکی
از متاع دنیا بجهاد بی چیز يَفُوتُكُمْ هنگامی که فوت میشود از شما حَتَّى يَتَبَيَّنَ ذَلِكَ تا آنکه ظاهر میشود اثر آن
فِي وُجُوهِكُمْ در بشره رویهای شما وَقِلَّةِ صَبْرِكُمْ و در کمی شکیبائی شما عَمَّا زُوِيَ مِنْهَا از آنچه گرفته شده است
از دنیا عَنْكُمْ از شما كَأَنَّهَا دَارُ مُقَامِكُمْ گوئیا دنیا سرای اقامت شما است وَكَأَنَّ مَتَاعَهَا
و گوئیا برخورداری دنیا بَاقٍ عَلَيْكُمْ همیشه ثابت است بر شما وَمَا يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ و باز نمیدارد هیچیک از شما را
أَنْ يَسْتَقْبِلَ أَخَاهُ که روبرو گردد با برادر خود بِمَا يَخَافُ مِنْ عَيْبِهِ با آنچه که میترسد که بوی عاید شود از عیب
إِلَّا مَخَافَةُ أَنْ يَسْتَقْبِلَهُ مگر ترس آنکه پیش آید او را بِمِثْلِهِ بمانند آن گفتار در برابر یعنی منع نمیکند کسی از اظهار
عیب برادر دیگر خوف آنکه او نیز عیب او را تعداد کند و اگر نه خوف این میبود همه بعیب یکدیگر اشتغال
مینمودند بی خوف عقاب الهی و تصور عتاب حضرت پادشاهی قَدْ تَصَافَيْتُمْ دوستی خالص میورزید با یکدیگر عَلَى رَفْضِ

الآجل

طلبتكم
بفتح اول و کسر ثانی طلبه از باب نصر
مصدر آن طلب بتحریک است یعنی خواهش
از او کردن و طالب است و جمع
آن طلاب مثل کتاب و طلب
بر وزن سکر و طلبه بتحریک
و طلب باسقاط کمتر آید
و طلبه بفتح اول و کسر ثانی
آنچه تو از او خواهش
میداری
ق

خ ۱۲۴

زوی
زواه از باب ضرب زیاً بفتح اول
یعنی جمع کرد او را فانزوی از باب انفعال
یعنی جمع شد و زواه عنه
یعنی فرو دید و پنهان داشت و
زاویه بر وزن کاملیح
و گوشه خانه است جمع
آن زوایا بر وزن
هدایا میآید
ق

الاجل بر ترک ثواب آنسرا که باقیست و حب العاجل و دوستی امر این سرا که فانیست شما را از آن جدا کرده و کوینده من مکی از
شما لعقة علی لسانه آنچه یکبار لیسیده شود بزبان شما فرمود لفظ لعقه را از برای افراط در بطلان یا عبارت
ضعف و قلت آن یعنی دین شما اقرار زبانیست بی تصدیق با جنانی و عمل ارکانی و میکنید ترک دین خدا همچنان صنیع
من قد فرغ کار کسی که فارغ شده باشد من عمله از کردار خود و احراز و فراهم آورده باشد آنچه آورد رضا سید
خوشنودی مولای خود

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۳۵ قله

مدار این خطبه بر ترغیب بندگانست بر تقوی و پرهیزکاری و تهدید ایشان از مهالک فانی و تحریض ایشان
بامور باقیه قوله علیه السلام الحمد لله شکر و سپاس مر خدا یراست الواصل الحمد بالنعم که وصل کننده است و پیوند دهنده
حمد را بنعمتهای فراوان زیرا که افاضه میفرماید نعمتها را بر حمد کنندگان و زیاده میکرداند ثواب را برایشان
والنعم بالشکر و پیوند کننده است نعمتها را بشکر یعنی افاضه کننده است صورت شکر را بر قلوب منعم علیهم اعتراف
ایشان بر انعم و این افاضه نعمتی دیگر است از فضل او و چون او مستجمع مفیض نعم است پس حامد او از آنجهة که
بحمد او کشوده میفرماید نحمده علی آلائه حمد میکنیم و شکر مینمائیم بر نعمتهای او کما نحمده علی بلائه همچنانکه
سپاس و ستایش میکنیم او را بر بلاء او چه مبتلا بواسطه ابتلا مستحق ثواب میشود در عقبی پس بلا سبب نعمت
باشد و موجب شکر و چون ابتلا نعمتی عظیم است در حق اولیاء الله و اقوی از نعم مشهوره است از این جهت
جلب بلا را اصل گرفته در تشبیه چه مشبه به اقوی میباشد از مشبه ونستعینه و یاری میخواهیم از او علی هذه
النفوس البطاء بر این نفسهای کاهل در حرکت عما امرت به از آنچه مامور شده بان السراع الی ما نهیت
عنه و شتابنده بسوی آنچه منهی گشته از آن ونستغفره و آمرزش میخواهیم از او مما احاط به علمه از آنچه
احاطه کرده و فرا رسیده باو دانش او واحصاه کتابه و بشمار در آورده او را کتاب او که لوح محفوظ است علم
غیر قاصر دانشی که نیست کوتاه و غیر محیط باشیاء وکتاب غیر مغادر و کتابی که غیر ترک کننده صغایر و کبایر
ونؤمن به و ایمان میآوریم باو ایمان من عاین الغیوب مانند ایمان کسی که ببیند غیبها را بعین الیقین ووقف
علی الموعود و واقف باشد بر چیزی که وعده داده شده است از احوال یوم الدین ایمانا نفی اخلاصه الشرک
ایمانی که نفی کند اخلاص آن شرک را از دلها ویقینه الشک و زایل گرداند یقین آن شک را و آن چیزها شکه فی
الاعتقاد بانها ونشهد و گواهی میدهیم ان لا اله الا الله که نیست معبودی که سزاوار پرستش باشد
مگر خدا وحده لا شریک له که یکتاست که انبازی نیست ورا وان محمدا عبده ورسوله و گواهی میدهیم
که محمد بن عبد الله ص بنده پسندیده و پیغمبر برگزیده اوست شهادتین و این منصوبست بمصدریت یعنی گواهیم بوجود
الهی و گواهی میدهیم برسالت محمد عربی ص دو گواهی را دو شهادت تصعدان القول که این هر دو گواهی بالا میبرند گفتار را
وترفعان العمل و دفع میکنند کردار را بمحل قبول حضرت کردگار زیرا که شهادتین اصل است در قبول عبادات
قولیه و فعلیه لا یخف میزان و سبک نمیشود ترازوی اعمال بندگان توضعان فیه که نهاده شده باشد این
شهادتین در آن ولا یثقل میزان و گران نمیگردد میزان اعمال ترفعان منه که برداشته شوند اینها از آن
اوصیکم عباد الله وصیت میکنم شما را ای بندگان خدا بتقوی الله به پرهیزکاری در همه کارها از خدای تعالی التی هی الزاد
آن پرهیزکاری که بان حاصل میشود توشه راه آخرت وبها المعاد و بآن است بازگشتن بسوی حضرت عزت

در بعضی

لعقة
لعق از باب سمع مصدر آن لعقه بفتح اولی و ضم آنست یعنی لیسید او را و لعق اصبعه یعنی لیسید انگشتان خود را و این کنایه از مردن است یعنی مرد و لعق بفتح لام بکسر عین مرادف آنست و لعوق بر وزن سرور آن چیزی است که لیسیده شود و لعقه بضم لام آن چیزی است که میگیرد آنرا قاشق کفچه لغت ق

والبطاء
بطاء بر وزن کرم یعنی درنگ کرد و مصدر آن بطء بضم اولی و بطاء بر وزن کتاب میاید و ابطاء از باب افعال یعنی درنگ کرد ق

خ ۱۳۵

والسراع
بکسر اولی سرع تحریک و سرع بر وزن عنب و سرعه بضم اولی یعنی شتاب کردن است و سرع از باب کرم یعنی زود شد و سراع بر وزن کتاب مصدر است از سارع از باب مفاعله و در معنی جمع نیز استعمال شده یخرجون من الاجداث سراعا ق
سریعان ۱۲

در بعضی و امن به العقبی یعنی یافت پناه گرفتن از عقوبت زاد مبلغ آن توشه ایست که رساننده است بمقصود
و معاذ منجح و پناهیست رهاننده از عذاب روز موعود دعا الیها خواندند بآن تقوی اسمع داع شنوانند
ترین خواننده که سید المرسلین است و وعاها خیر واع و نگاهداشت تقوی را بهترین نگاه دارنده این اشارتست
بنفس نفیس خویش ع فاسمع داعیها پس شنوانید خواننده آن و فاز واعیها و فیروزی یافت نگاه دارنده آن
عباد الله ای بندگان خدا ان تقوی الله بدرستیکه پرهیزکاری و ترسکاری از خدای تعالی حمت اولیاء
الله باز منع کرد دوستان خدا را محارمه از مواضع حرام او و الزمت قلوبهم و لازم میکرداند دلهای ایشان
مخافته ترس و بیم و حتی اسهرت لیالیهم تا آنکه بیدار میکرداند آن ترس شبهای ایشان یعنی باعث بیداری ایشان بود که
و اظمأت هواجرهم و تشنه میساز دروزهای گرم ایشان را بجهت خوف فرهیدگار نسبت سهر بلیالی و ظما بهواجر
از قبیل مجاز است و اقامه منتظر فیه در مقام مظروف از جهت مبالغه مثل نهاره صائم و لیله قائم فاخذوا الراحة
بالنصب پس فرا میگیرند آسایش آخرت را برنج کشیدن و الری بالظماء و سیرابی شراب طهور را بتشنگی روزه کشیدن
و استقربوا الاجل نزدیک میشمرند اجل را فبادروا العمل پس میشتابند بکردار و کذبوا الامل
و دروغ میدارند آرزوهای دنیا را فلاحظوا الاجل پس ملاحظه میکنند اجل خود را و دایم در نظر عبرت دارند
ثم ان الدنیا پس بدرستیکه دنیا دار فناء و عناء سرایی فانی شدنست و رنج کشیدن و غیر و عبر و محل تغییر
و اعتبار گرفتن فمن الفناء پس از جمله فنای دنیا است ان الدهر موتر قوسه که روزگار زه کرده کمان خود را
لا تخطی سهامه خطا نمیکند تیرهای بلای او و لا تؤسی جراحه و دوا کرده نمیشود جراحتهای او یعنی
ممکن نیست دوای آن یرمی الحی بالموت میاندازد زنده را بمرگ و الصحیح بالسقم و تندرست را به بیماری و الناجی
بالعطب و رستگاری بهلاکت و گرفتاری آکل لا یشبع خورنده ایست که سیر نمیشود و شارب لا ینقع
و آشامنده ایست که سیراب نمیگردد و من العناء و از جمله رنج و عنای دنیا است ان المرء یجمع ما لا یأکل
آنکه مرد جمع میکند چیزیرا که نمیخورد و یبنی ما لا یسکن و بنا میکند مسکنی را که ساکن نمیشود در آن ثم
یخرج الی الله تعالی پس بیرون میرود بسوی خدا لا مالا حمل نه مالی برداشته و لا بناء نقل و نه بنائی
نقل کرده ملکه همه را بجای خود واگذاشته و من غیرها و از جمله تغیر دنیا است انک تری المرحوم آنکه
تو میبینی فقیر عاجز را که همه کس را بر حال تباه او رحم آید مغبوطا غبطه برده یعنی بدل شد فقر و فاقه او بغنا و نعمت
و المغبوط مرحوما و غبطه برده فقیر و عاجز و مبتلی بفاقه لیس ذلک الا نعیما زل نیست آن مگر نعمتی که
[illegible] رفته و بؤسا نزل و سختی فرود آمده و بجای گرفته و من عبرها و از جمله عبرت استقبال دنیا
ان المرء یشرف علی امله آنکه مرد نزدیک میشود بر آرزوی خود فیقتطعه پس جدا میکند حضور اجله
حاضر شدن اجل او فلا امل یدرک پس نه آرزو دریافته میشود از آن حال و لا مؤمل یترک
و نه امیدوار میگذارند او را در آن حال فسبحان الله ما اغر سرورها پس سبحان الله چه چیز عجیب و غریب
سبب غرور کرداننده شادی دنیا را و اظمأ ریها و تشنه ساخته سیرابی از آنچه سیرابی از لذات دنیای غدار موجب
تشنگی است از شرابی که معد است برای ابرار در دار قرار و سرور آن موجب حزن و اندوه است در آخر کار
و اضحی فیئها و چه مرغ عجیب چاشت کرداننده سایه آنرا که اصلا بر یک وقت نمیکند مرد از سایه راحت دنیا
و ضحی آتش سوزان عقبی لا جاء یرد نه آمده باز کرداننده میشود و لا ماض یرتد و نه گذشته بر گشته میشود

بالنصب
بتحریک نصب از باب فرح بمعنی مانده شد
و رنج برد و نصبه المرض از باب ضرب بمعنی
دردمند و رنجور کرد او را اشد التعب از
باب افعال و النصب بفتح اول و النصب
بتحریک و النصب بضم اول و النصب
بدو ضمه درد و از باب [illegible]
گویند و نصب بروزن
کتف بمعنی بیمار است
ق

والری
بکسر الراء و شد الیاء اصل آن روی
بکسر راء و سکون واو بود واو بدل بیاء
شد و ادغام شد روی من الماء از باب
فرح ریا بفتح اول یعنی سیراب شد
از آب و اسم از این باب
روی بکسر اول است یعنی
سیراب و آبداری
ص

موتر غلط

خ ١٣٥

بالنعیم غلط

ولا تؤسی
اسی الجرح از باب نصر [illegible]
بفتح اول بمعنی دوا کرد جراحت و
ریش را و اساة بر وزن کتاب
بمعنی جراح و مرهم ساز و دارو ست
ق

فسبحان الله ما اقرب الحی من المیت پس سبحان الله چه چیز عجیب نزدیک کردانیده زنده را بمرده للحاقه به
بجهت رسیدن او باو بسرعت وابعد المیت من الحی و چه دور گردانیده مرده را از زنده لانقطاعه عنه
بجهت بریده شدن مرده از زنده انه لیس شیء بشر من الشر بدرستیکه نیست بدتر از شر دنیا از جنس شر الا عقابه
مگر عذاب و نکال خدا چه بزرگتر شر دنیا حقیر است نسبت بعقوبت عقبی ولیس شیء بخیر من الخیر و نیست
چیزی بهتر از خیر دنیا از جنس خیر الا ثوابه مگر ثواب حق تعالی چه اعظم خیر دنیا محقر است نسبت بثواب آن سرا که خیر
آخرت باقی ابدیست و خیر دنیا فانی و بی رونق و کل شیء من الدنیا و هر چیزی از متاع دنیا سماعه اعظم
من عیانه شنیدن آن بزرگتر است از دیدن آن و کل شیء من الآخرة و هر چیزی از نعم و نقم آخرت عیانه اعظم
دیدن آن بزرگتر است من سماعه از شنیدن آن فلیکفکم من العیان پس باید که کافی باشد شما را از امور اخروی
السماع شنیدن صفات آن ومن الغیب الخبر و باید باشد شما را از غایب بودن از احوال آخرت خبر دادن چه ممکن است
اطلاع بر حقیقت آن نهاد و ابنیه مگر نبی که ازان احوال بر او منکشف است یا ولی که قائل لو کشف است واعلموا و بدانید
ان ما نقص من الدنیا که آنچه کم شده است از دنیا از اقسام عبادت چون زکوة و لا غرو اعضاد و طاعت
وزاد فی الآخرة و آنچه زیاده شده است از ثواب آخرت خیر مما نقص من الآخرة بهتر است از آنچه ناقص شده
از عقبی وزاد فی الدنیا و زیاده گشته در دنیا فکم من منقوص رابح پس بسا از کم شده سود مند است
ومزید خاسر بسا از زیاده کرده زیان زده است ان الذی امرتم به بدرستیکه آنچه مامور شده اید شما از او
اوسع من الذی نهیتم عنه فراختر است از آنچه نهی کرده شده اید از آن زیرا که عمده او کبایر که منهی اند پنج است
قتل و ظلم و کذب و غنا و لواطه وما احل لکم و آنچه حلال کرده شده است برای شما اکثر مما حرم علیکم
بیشتر است از آنچه حرام کرده شده است بر شما زیرا که افعال مکلفین پنج اند واجب و مندوب و مباح و مکروه و حرام قسم
اخیر مرغوب عنه است و باقی مرغوب الیه فذروا ما قل لما کثر پس ترک کنید آنچه اندک است برای آنچه بسیار است
وما ضاق لما اتسع و آنچه تنگ است برای آنچه گشاده است قد تکفل لکم بالرزق ضمان کرده شده است برای شما
روزی دادن و امرتم بالعمل و مامور شده اید بعمل فلا یکونن المضمون لکم پس نباید که باشد آنچه ضمان
کرده شده است برای شما که روزیست طلبه اولی بکم طلب کردن آن اولی بشما من المفروض علیکم عمله از
آنچه فرض کرده شده بر شما عمل آن مع انه والله با وجود آنکه بحق خدا که لقد اعترض الشک بتحقیق پیش آمده است شما را
شک در ضمان روزی ودخل الیقین و مدخول شده است یقین بعدم تعرض عبادت رب العالمین حتی کان الذی ضمن
لکم تا بمرتبه که گوئیا آنچه ضمان کرده شده است برای شما قد فرض علیکم فرض کرده شده است بر شما وکان الذی
فرض علیکم و گوئیا آنچه مفروض است بر شما از اعمال قد وضع عنکم انداخته اند از گردن شما فبادروا پس بشتابید
العمل بر بنا به سبقت کنید بکردار پسندیده وخافوا بغتة الاجل و بترسید از ناگاه رسیدن اجل چه زیرا
فانه لا یرجی من رجعة العمر پس بدرستیکه امید نیست از باز گشتن عمر که آن ما یرجی من رجعة الرزق
آنچه امید است از باز گشتن روزی بفضل یزدان ما فات الیوم من الرزق آنچه فوت شده امروز از روزی رجی
غدا زیادته امید هست فردا افزونی آن وما فات امس من العمر و آنچه فوت گشته دیروز از عمر لم
یرج الیوم رجعته امید نیست امروز باز گشتن آن الرجاء مع الجائی امید با آینده است که بهره دارد فرا
والیأس مع الماضی و نومیدی با زمان گذشته است که آن گذشتن عمر است فاتقوا الله پس بترسید از خدا حق

خ ۱۳۵

للحاقه
بمعنی به از باب سمع و لحقه بفتح قاف سیده
باو و دریافت او را و بمصدر آن
لحق و لحاق بر وزن
سحاب میآید

وسماعه
بفتح اول سماع بفتح اول آگاه شدن
او را ه گوش است و سمع او از شنیده
شده است و کسره داده بجهت مثل سماع
بر وزن سحاب و سمع مثل جمع
واحد و جمع بر سماع آمده است
جمع آن اسماع و اسمع
بمعنی ... جمع جمعها
اسامع گویند و سمع
باب فتح یعنی شنیدن
او را و مصدر آن
سمع بفتح و کسر
آمده است

ودخل
مبنی بر مجهول از باب نصر مصدر آن
دخل و مدخل است یعنی در آمده و دخیل
بمعنی آن چیزیست در آمده باشد
مدرون تو از مشتباه شدن در گرد
یا در تن و قد دخل از باب فرح
دخل بر بناء مجهول مصدر آن
دخل بفتح اول و دخل
بمعنی است

تقاتهم اینچنانکه سزاوار پرهیزکاری و پرهیزکاری او است ولا تموتن الا وانتم مسلمون و نمیرید مگر و حالتیکه باشید مسلمانان بحکم

و کردن نهادگان ملک منان

خ ومن خطبة له عليه السلام في الاستسقاء قلق ۱۲۶

اینخطبه وارد شده در باران خواستن اللهم قد انصاحت جبالنا بار خدایا شکافته شد از خشکی کوههای ما
واغبرت ارضنا و گرد آلود شد زمین ما وهامت دوابنا و تشنه شده اند چهارپایان ما وتحيرت
في مرابضها و سرگردان شده‌اند در جایهای خوابیدن خود وعجت عجيج الثكالى على اولادها و ناله بلند کشیدند
همچو ناله کردن زنان بچه مرده بر فرزندان خود وملت التردد و ملول گشتند و تنگدل شدند بر تردد کردن
في مراتعها در چراگاههای خود والحنين الى مواردها و آرزومند شدن بسوی مواضع فرود آمدن بر آبخور اللهم
فارحم انين الآنة پس بار خدایا رحم کن بر نالهای ناله کنندگان وحنين الحانة و بر آرزومندی آرزومند شوندگان
و فغان ایشان از جهت آن اللهم فارحم بار خدایا پس رحم کن حيرتها في مذاهبها بر سرگشتگی ایشان در مواضع
رفتن ایشان وانينها في موالجها و رحمت فرما بر نالهء ایشان در جایهای در آمدن ایشان و چون ناله و زاری در
آب اثری عظیم دارد در استسقا از این جهت آنحضرت ایشانرا وسیله ساخت در دعا کردن و مؤید این است آنچه
در نقل وارد شده که سلیمان نبی على نبينا و عليه السلام و با لشکریان خود بیرون رفت بصحرا برای دعای استسقا چون
بصحرا رسید مورچه دید که در گرد او مورچها بودند آن مورچه باستاد بر پایهای خود و دستها را برداشت
و گفت بار خدایا من آفریده از آفریدهای توام مرا توانائی نماند و طاقت طاق شد و شکمها از گرسنگی بی تاب
گشته و روی برما بنهایت تنگی رسیده پس روزی فرست برما از فضل بی غایت خود بار خدایا ما را مؤاخذه مکن
بگناهان سفیهان بنی آدم سلیمان علیه السلام بلشکریان خود گفت که باز گردید که اینچنین دعا و غالبا ازین کافیست اللهم
خرجنا اليك بار خدایا بیرون آمده ایم بسوی تو و توجه نموده ایم بدرگاه تو حين اعتكرت
علينا در حینی که مخلوط شده و درهم افتاده بر ما حدابير السنين شتران لاغر قحط سالها و لکد کوب شده
و بر دست و پای آنها تشبیه فرموده سالهای قحط را بشتران لاغر چنانچه سید قدس سره بعد از این اشاره بان نمود
و این از قبیل اضافه مشبه است بمشبه به یعنی سالهای قحطی که مثل شتران لاغرند و وجه شبه جوع است و
اخلفتنا مخايل الجود و وعده خلاف کرد برما ابرهائیکه امید وار بود باران آنها فكنت الرجاء للمبتئس
پس هستی امید داشته شده مر اندوهگین را والبلاغ للملتمس و رساننده بمطلوب التماس کننده حزن دار
ندعوك میخوانیم ترا و درو میخواهیم از تو حين قنط الانام هنگامیکه نومید شدند مردمان ومنع الغمام
و ممنوع شدند از باریدن ابرها آسمان وهلك السوام و هلاک شدند چرندگان ان لا تؤاخذنا باعمالنا
آنکه نگیری ما را بکردارهای ما ولا تاخذنا بذنوبنا و اخذ نکنی ما را بگناهان ما اللهم وانشر علينا
و پراکنده کن برما رحمتك رحمت بی نهایت خود را بالسحاب المنبعق با ابر سخت ریزان والربيع
المغدق و بهار بسیار باران والنبات المونق و گیاه بعجب آورنده خلقان سحا وابلا دانه‌های کلان که
باشد ریختن باران فراوان تحيي به که زنده سازی بآن ما قد مات آنچه مرده وترد به و باز گردانی ما قد فات
آنچه فوت گشته اللهم سقيا منك بار خدایا آب دادنی از جانب خود محيية که زنده سازنده باشد
این سقیا زمین مرده را مروية سیراب کننده تامة تمام شده عامة بهمه رسنده طيبة خوش آینده مبارکه

مخایل جمع مخیله بمعنی سحاب القی الظن انها ممطرة سمیت بمخاطره والسوام کسحاب الابل الراعیة درر

خ ۱۳۶

والمنبعق بصیغه اسم الفاعل بتقدیم النون على الباء والموحده تعق الموابل الارض تعقا فا بضم اول بعنی فرو گرفت ناگاه باران بزرگ قطره زمین را انبعاق از باب انفعال فرود آمدن ابر تو تست چیزی ناگاه و انبعق المزن بعنی گشاده شد ابر بباران ق

وکن کرده شده هنیئة گوارنده مریعة بسیار حاصل دارنده زاکیا نبتها نمو کننده گیاه آن ثامرا
فرعها میوه دادنده شاخ آن ناضرا ورقها تر و تازه برگ آن تنعش بها که بر داری بان گیاه و قوت دهی
الضعیف من عبادک عاجز و ذلیل را از بندگان خود و تحیی بها و زنده سازی بان المیت من بلادک
مرده را از شهرهای خود اللهم سقیا منک بار خدایا آب ده ما را آب دادنی از نزد خود تعشب بها نجادنا تا گیاه بر
شود بان آب بلندیهای ما که آن فرو رفتها است و تجری بها وهادنا تا روان شود بصحرا آن زمینهای پست ما که آن
نهرها است و تخصب بها جنابنا و بفراخ سالی دهد بسبب آن جوانب اطراف ما و تقبل بها ثمارنا و میوه‌های
او رو یعنی نمو کند و بسیار شود بان میوها و تعیش بها مواشینا و زندگانی کنند بان چهار پایان ما
و تندی بها اقاصینا و نمناک کردند بان جماعتی که دورند از ما و در جوانب مین مسکن دارند و تستعین بها
ضواحینا و یاری خواهند بان دمیبها ملبندها یعنی اهل نواحی ما من برکاتک الواسعة از برکتهای فراخ تو که بهم
وا رسیده است و عطایاک الجزیلة و بخششهای بزرگ که بسیار است علی بریتک المرملة بر خلقانت که محتاج
و درویش و بی توشه مانده و وحشک المهملة و حیوانات وحشی خود که فرو گذاشته اند و ناتوان گشته
وانزل علینا و فرو فرست بر ما سماء مخضلة باران تر کننده مدرارا هاطلة بارنده بسیار و بران
یدافع الودق منها که دفع کند باران بزرگ قطره از آن الودق بزرگ قطره دیگر را از غایت شدت
و یحفز القطر منها و بر انگیزاند و دفع کند قطرها از آن القطر قطرهای دیگر را از نهایت سرعت غیر
خلب برقها در حالتی که بی باران نباشد برق درخشان او و لا جهام عارضها و نا ابری که بی آب باشد ابر پهن
شده او در کنار آسمان و لا قزع ربابها و نباشد پاره‌های کوچک ابر سفید او و لا شفان ذهابها و نه خنکی بادهای
خنک نرم باران او و چه چیزی نباشد در مثل این باران حتی یخصب تا آنکه فراخ سالی یابند لامراعها
بجهت بسیاری گیاه‌های آن المجدبون قحط یافتگان و یحیی ببرکتها و زنده کرده شوند ببرکت همین آن
المسنتون سختی رسیدگان قحط یافتگان فانک تنزل الغیث پس بدرستیکه تو فرو میفرستی باران را
من بعد ما قنطوا از پس آنکه نومید میشوند خلقان و تنشر رحمتک و پراکنده میسازی رحمت خود را بر
عالمیان و انت الولی و توئی ناصر مؤمنان و متولی و متکفل امور فرزندان الحمید و توئی ستوده شده
بصفات کمال و نعوت جلال سید قدس سره فرموده که تفسیر ما فی هذه الخطبة من الغریب یعنی تفسیر بعضی
آنچیزیست که در این خطبه واقع است از لغتهای غریبه و کلمات مغلقه قوله علیه السلام انصاحت جبالنا
ای تشققت من المحول اینجا آنحضرت فرموده که انصاحت جبالنا این معنی دارد که شکافته شد کوههای ما
از خشکی سال قحط یقال انصاح الثوب اذا انشق میگویند اهل عرب انصاح الثوب در وقتی که شکافته
شود جامه و یقال ایضا انصاح النبت وصاح وصوح اذا جف و یبس و نیز میگویند که انصاح النبت
و صاح و صوح در وقتی که خشک شود گیاه و بر جا خوشیده شد و قوله هامت دوابنا ای عطشت و
قول آنحضرت که هامت دوابنا باین معنی است که تشنه شدند چهارپایان ما و الهیام العطش و هیام بمعنی تشنگی
بسیار است و قوله حدابیر السنین جمع حدبار حدابیر که واقع است در قول آنحضرت که حدابیر السنین جمع
است و هی الناقة التی انضاها السیر و آن شتر ماده ایست که لاغر ساخته باشد او را کثرت رفتار فشبه بها
پس تشبیه فرموده است مانند ساخته باشد لاغر السنة التی فشا فیها الجدب سالی را که فاش شده باشد در او

سقیا
سقاه و سقیه ...

والنجاد

وخلّب

لا قزع ربابها

خ ١٣٦

مخطی و تنگی قال ذو الرمة گفته است ذو الرمه که شاعری بوده از ثقات عرب حذایبر ما تنفک الا مناخة علی الخسف او نرمی بها بلدا قفرا یعنی ایشان شترانی اند لاغر شده از سیر که از هم جدا نمیشوند مگر در خوابگاه بر حالت گرسنگی یا انداخته میشوند در شهری که خالیست از آب و گیاه و قوله و لا قزع ربابها قول آنحضرت که و لا قزع ربابها القزع القطع الصغار المتفرقة من السحاب قزع پارهای کوچک پراکنده از ابر و قوله و لا شفان ذهابها یعنی بتقدیر ذات که مضاف باشد بشفان و الشفان الریح الباردة و شفان بمعنی باد خنک است و الذهاب الامطار اللینة و ذهاب بمعنی بارانهای نرمست فحذف ذات پس حذف کرد آنحضرت مضاف را که لفظ ذات است لعلم السامع بها بجهت آنکه عالم است شنونده از کلام بآن مضاف و الذهاب جمع ذهبة بالکسر و ذهاب جمع ذهبه است بکسر ذال معجم

خ و من خطبة له علیه السلام قلق ١٣٧

مدار این خطبه بر نعت خاتم پیغمبران است و بر تخویف مردمان بعقوبات رنجها و عذاب و نکال آن و ابتلای ایشان بفتنهٔ حجاج بن یوسف مقهور و مقتول شدن ایشان بدست نظالم بی‌ایمان بواسطهٔ عدم انقیاد و اطاعت ایشان با امام زمان علیه صلوات الله الرحمن ارسله داعیا الی الحق فرستاد خدای عز و جل آنحضرت را در حالتی که خواننده مردمان بود براه راست که موصلست بجنان و شاهدا علی الخلق و گواه بر اطاعت و عصیان آفریدگان او فبلغ رسالات ربه پس رسانید با ایشان پیغامهای پروردگار خود را غیر وان در آنحال که سستی ننمود در ادای پیغام رسالت و لا مقصر و تقصیر کننده نبود در تبلیغ آنحضرت عز و جاهد فی الله اعدائه و غزا کرد در راه خدا با دشمنان غیر واهن در حالتی که سست نشد و لا معذر و بتقصیر عذر نیاورد در مجاهده نمودن با ایشان امام من اتقی او پیشوای کسی که پرهیزکاری کرد و از عصیان اجتناب نمود و بصر من اهتدی و بینائی کسیست که روی براه راست آورد

خ منها و لو تعلمون ما اعلم قلح ١٣٨

و اگر بدانید شما مردمان آنچه من میدانم مما طوی عنکم غیبه از چیزی که در نوردیده شده است از شما عیان و پوشیده شده است بر شما احوال آن از فتن مستقبله یا احوال آخرت پس اذا لخرجتم آنزمان هر آینه بیرون روید الی الصعدات بسوی اطراف و جوانب عالم تبکون علی اعمالکم در حالتی که گریه کنید بر عملهای قبیحه که داده‌اید نامرضیه خود و تلتدمون علی انفسکم و بزنید بر نفسهای خود یعنی دستها را بر سینه خود زنید و لترکتم اموالکم و هر آینه واگذارید مالهای خود را لا حارس لها در حالتی که هیچ نگهبانی نباشد مر آنرا و لا خالف علیها و هیچ خلیفه و جانشینی نباشد بر آن و لهمت کل امرئ منکم نفسه و هر آینه غمگین سازد هر مردی از شما نفس او و لا یلتفت الی غیرها که التفات نکند بغیر خود بواسطه آنکه بکار خود درمانده باشد و گرفتار کقوله تعالی یوم یفر المرء من اخیه و امه و ابیه و صاحبته و بنیه لکل امرئ منهم یومئذ شأن یغنیه و لکنکم و لکن شما نسیتم ما ذکرتم فراموش کردید چیزی را که پند داده شدید بدان از آیات الهی و امنتم ما حذرتم و ایمن گشتید از آنچه ترسانیده شدید از فتنه و بلیه و عذاب و عقاب حضرت ربانی فتاه عنکم رایکم پس حیران و سرگشته شد از شما اندیشه شما و تشتت علیکم امرکم

القضاء
انقضاء مرغ بود از باب انفعال یعنی فرو ریختن گرد آوردن از جاییکه ... و خسوف ان لاغر شده از شتر و خیول است منفك از باب انفعال یعنی لاغر کردن و انقضاء یعنی ... لاغر از شتر
ق

والصعدات
بدو ضمه صعدات جمع کمنع صعود یعنی بالا رفتن و حیث بالا رفتنی و صعود بفتح اول آن ضد هبوطست و صعید بروزن امیر است خاک یا روی زمینست جمع آن صعد بروزن عنق و صعدات بدو ضمه میاید
ق

خ ١٣٧

و پنج ز غذ

تلتدمون
لدم بفتح اول طپانچه زدن و زدن چیزی گران که شنیده شود صدای زدن آن و الدم سینه کردن جامه است و لدم یلدم از باب ضرب یعنی ... و الملدمة المرأة یعنی زدن دست بر سینه خود در نوحه کردن
ق

پراگنده کردید بر شما کار شما چنانچه شما را لوددت هر اینه دوست دارم ان الله تعالی یعنی خواستم که الله فرق بینی
وبینکم جدائی افکند میان من و میان شما والحقنی و ملحق سازد مرا بمن هو احق بی منکم بکسانیکه سزاوارتر
بودند بمن از شما و آنها اصحاب آنحضرت بودند که از سرایه عمر بودند بعد سر و اشتغال کرده بودند بعد از آن در وصف
مدح ایشان بر آمده میفرماید که قوم والله ایشان قومی بودند بخدا سوگند که میامین الرای خداوندان
رایهای میمون و فکرهای صواب بودند و اهل دانش و بینش مراجیح الحلم و اضع رجحان حلم و افزونی بردباری
مقاویل بالحق سخن گویندگان براستی متاریک للبغی ترک کنندگان ستم و گمراهی مضوا قدما علی الطریقة
گذشتند در حالتی که پیش آمده بودند اقدام نموده بر طریقه خدا و اوجفوا علی المحجة و شتافته بودند بر جهت
بیضا و طریق واضح حق سبحانه و تعالی فظفروا بالعقبی الدائمة پس فیروزی یافتند بعقبی که دائم باقی است
والکرامة الباردة و بکرامت حسنه نعمت جنة اما والله بدانید بخدا سوگند که لیسلطن علیکم البته
مسلط شود بر شما غلام ثقیف پسر ثقیف یعنی پسر یکه از قبیله بنی ثقیف باشد مراد حجاج بن یوسف بن حکم
عقیل بن مسعود بن عامر بن معتب بن کعب بن مالک است الذیال کر کشنده باشد جامه را بزمین یعنی در آخر ما باشد
بجهت تکبر و تبختر در مردمان المیال میل کننده از دین و ایمان یاکل خضرتکم که بخورد سبزه شما
این کنایت از دنیا یعنی جمیع مال دنیا را بجوره تصرف کند او و یذیب شحمتکم و بگدازد پیه شما را
یعنی لاغر گرداند شما را بظلم و جفا و چون علم آنحضرت بتحقیق وجود حجاج بعد از زمان او همچو علم او بود بوجود
مشاهده از این جهت وی را معاصر خود تصور نموده بطریق تخاطب در صدد مذمت او در آمده میفرماید که ایه
ابا وذحة هان ای پدر وذحه چه وذح بفتح ذال معجمه در اصل لغت بمعنی بول و سرگین است
که بر دنبه گوسفند چسبیده باشد استعاره فرموده این لفظ از برای جعل ماده یعنی ای پدر جعل ماده که از برای جو
وسم مهیا شده و ماده جعل ماده کرده و قصه از آنها بیان نما قال السید رضی الله عنه گفته است سید رضی
الدین رضی الله عنه که والوذحة الخنفساء و وذحه جعل ماده است وهذا القول یومی به الی الحجاج و این قول
اشاره نموده بان بسوی حجاج وله مع الوذحة حدیث و مر حجاج را با جعل ماده سخنیست لیس هذا موضع ذکره
که نیست اینجا جای یاد کردن آن و ابن میثم این حدیث وارد و شرح خود آورده بر این وجه که روایت ثابت شد که
روزی حجاج نماز میکرد و جعل روی باو آورده بجانب او حرکت میکرد و او کراهت میداشت از او پس گفت
دور کنید اینرا که ذحر بیت از وذحه شیطان لعین و غرض از نمودن جعل باو اشارت بود بانکه ای
حجاج تو در مثل این جعلی که از هر پلید عملی مردار دنیا را بکرده بدل آورده و از آن قوت خود دانسته
ای حجاج پلید علاج با این صورت محشور خواهی شد و باین هیئت مبعوث خواهی گشت

خ ومن کلام له علیه السلام ۱۳۹ قلط

در این کلام مذمت اصحاب مینماید بر کفران نعمت حق سبحانه و عدم بذل اموال و انفس در راه او و میگوید
که ای اصحاب حق سبحانه اموال دنیوی بشما کرامت نمود و ابدان صحیحه داد بشما عنایت فرمود فلا اموال بذلتموها
پس هیچ مالهای دنیا بذل نکردید للذی رزقها برای کسی که روزی شما کرد آنها را یعنی صرف نمی کردید در راه
خدا و لا انفس خاطرتم و هیچ جانها در مخاطره و مهلکه نیفکندید للذی خلقها برای کسی که آنها را

مراجیح
کمصابیح جمع مرجاح بالکسر الثقال
رجال مراجیح الحلماء والمقاویل
جمع مقوال الحسن القول کثیره
لسن
مذکر

قدماء
متقدمین یقال فلان یمشی فی القدم
اذا تقدم سایره و یضیره علی الحال
والذیال کشداد المتبختر فی مشیه
والطویل القد ایضا
در مح

خ ۱۳۸

الخضرة
بالفتح و الکسر البقلة الخضراء
او ضرب من الکلاء ق

وایه
بکسر همزه و هاء تنوین داده هیچ
در هاء مکسوره کلمه ایست ...

الخنفساء

افریده یعنی در جهاد کوشش نکردند برای رضا مولی نکرموز بالله کوامی و بزرگوار شدند بسبب حسنا علی عبادی
بر جمیع بندگان او یعنی ولا تکرموز الله فی عباده و معزز و گرامی نبدارید خدا را در میان بندگان او یعنی
تعظیم او بشان بجای نیاورید بوسیله طاعت و عبادت فاعتبروا بما نزل بکم پس عبرت گیرید بنفرین دامنگیر شما
من کان قبلکم بمنزلهای کسانی که بودند پیش از شما وانقطاع عنکم عن اصل اخوانکم و بریده شد شما
از اصل برادران خود که دنیا است در بعضی و اسباب وصل واقع شده یعنی از اقرباء و اخوان خویش که دنشتگان که
کردند و فبا بج اجتناب نمائید و بعملهای صالح مشغول شوید چه هرچه بر ایشان فرود آمد بر شما نیز فرود آید

خ ومن کلام له علیه السّلام ۱۴۰ فهر

در این کلام امر میفرماید اصحاب را بقبول نصیحت بعنوان مدح نمودن ایشان و میگوید که ای اصحاب انتم الانصار علی الحق
شما یاری دهندگان مید بر راه راست و یقین والاخوان فی الدین و برادران بکدیگرید در دین والجنن یوم الباس
و سپرهائید از سلاح حرب در روز سختی و جنگ والبطانة دون الناس و خاصه عنید مردمان بکم اضرب المدبر
شما میزنم پشت کردانندگان را از ایمان وارجو طاعة المقبل و امید میدارم از شما رغبت داوروده از اقبال
پس یاری دهید مرا بمناصحة خلیة من الغش بنصیحت کردن که خالص است از شایبه نقص و عیب سلیمة من الریب
و وا رسته از شک و ریب فوالله پس بخدا سوگند که انی لاولی الناس بالناس بدرستیکه من بهترین مردمانم

خ ۱۳۲

خ ومن کلام له علیه السّلام ۱۴۱ فما خواهی

بخبر مردن ما

و از جمله خطبه آنحضرتست که فرموده وقد جمع الناس در حینی که جمع کرده بود مردمانرا و حضهم و تحریص
و ترغیب میفرمود ایشانرا علی الجهاد بر مجاهده و مقاتله کافران و منافقان فسکتوا پس ایشان ساکت شدند
و خاموش گشتند ملیا زمان دراز و کسی جواب نداد فقال علیه السّلام پس فرمود که ما بالکم چه حالت شما را
امر دنما مخرسون انتم آیا شما لال ساخته شده اید فقال قوم پس گفتند بعضی از ایشان یا امیر
المؤمنین ای امیر مؤمنان و بکوا منقباان سرت سرنا معک اگر سیر میکنی سیر میکنیم با تو و بهر جا متوجه شوی
توجه میکنیم ثم فقال علیه السّلام پس فرمود که ما بالکم چه حالت شما را لا سددتم لرشد ثابت و راست کرده نشده اید
و موفق نیستید از برای راه راست قوم و لا هدیتم لقصد و راه نموده نشدید براه راست طریق مستقیم افی مثل هذا
ایا در مانند اینکار ینبغی لی ان اخرج سزاوار است که بیرون روم بکارزار انما یخرج فی مثل هذا رجل
بدرستیکه بیرون میرود در مانند اینغزا و جدال ممن ارضاه مردی که از آنکسی باشد که بپسندم او را من شجعانکم
از دلیران شما و ذوی الباس و صاحبان شدت و توت شما در هیجا و لا ینبغی لی و سزاوار نیست مرا ان ادع الجند
والمصر که ترک کنم و بگذارم لشکر را و شهر را و بیت المال و بیت المال مسلمانانرا و جبایة الارض و خراج و باج
زمین را والقضاء بین المسلمین و حکم کردن میان اهل اسلام والنظر فی حقوق المطالبین و نظر کردن
در حقها طلب کنندگان اذا نام ثم اخرج فی کتیبة تتبع اخری بعد از آن بیرون ایم در لشکری که تابع اخری که از پی
لشکری میرود اتقلقل تقلقل القدح جنبش نمایم همچو جنبش نمودن تیر بی پر فی الجفیر الفارغ
در جعبه فراخ اینکلمات را وقتی اداء فرمود که پاره لشکر بغزا و ستادیان بامر رفته بودند و در دست دیگران

والجنن کغرف جمع جنة بالضم کغرفة بمعنی سپر
سلاح جنگ بخبر اهل و مجنة بزیادی میم و جنان
بروزن عذاب و ابابه بزیادی کاف
که همه بمعنی سپر است
ق

والبطانة بکسر اول نظر از باب کرام نیز شکم
بزرگ شد والبطن از باب ضرب و نصر بالا
والبطانة از باب تفعیل یعنی زود شکم دو را
و بطانة بالکسر بمعنی نهان است والبطانة
در دامن شهرت والبطانة پارچه خامه
لذتی است از دست خلاف
ظاهره که روی دایره جامه است
منتهی

شجعانکم
بر وزن بکمار شجاع بر وزن غراب
و بر وزن کتاب و بر وزن غراب
و شجیع بر وزن امیر و شجع بر وزن
کتف و شجعة بر وزن عنبه و اشجع
بر وزن احمد سخت دل در جنگ و جمع
آن شجعه بحرکتین و شجاع بر وزن رجال
و شجعان بکسر و ضم اول و شجعا بر وزن
علما می آید و شجع از باب
کرم یعنی دلیر
شد
ق

بود کرد و بی‌اینها بفرستند لشکری دیگر و اگر باقی مانده بودند پس تشبیه فرمود بیرون رفتن خود را با این لشکر اندک
به تیری که از آهن بنا شده و در جعبه گذارده باشد و جنبش و حرکت نماید بعد از آن شما میفرماید بنفس نفیس خود
بقطب آسیا باعتبار دعوت اسلام بحرب و تردد و اضطراب و سرگردانی او و رضای امام و میفرماید که وانما
انا قطب الرحاء و جز این نیست که من قطب آسیایم تدور علی که میگردد آن آسیا بر من و انا بمکانی
و من در جای خود استوارم فاذا فارقته پس هنگامی که جدا شوم از آن استحار مدارها متحیر و سرگردان
شود مدار آن آسیا و اضطرب ثفالها و مضطرب گردد و پوست آن که بجهت نگاه داشتن ته ... هذا
این خروج عساکر ضعیفه قلیله و خالی گذاشتن مصالح مذکوره لعمر الله قسم به بقای الهی الرای السوء نگر
بد و اندیشه کج است والله بخدا سوگند لو لا رجائی الشهادة اگر نمیبود امید و آرزوی شهید شدن عند لقائی
العدو نزد دیدن من بدشمن لو قد حم لی لقائه اگر مقدر باشد از برای من ملاقات دشمن لقربت
رکابی هر آینه نزدیک میکردانیدم رکاب خود را بجهة ارتحال ثم شخصت عنکم پس میرفتم و مفارقت مینمودم
از شما فلا اطلبکم پس طلب نمیکردم شما را بهیچ حال ما اختلفت جنوب و شمال مادام که اختلاف
دارند بادها جنوب و جانب شمال بدانکه لقربت جواب لولا است یعنی لولا رجائی الشهادة عند لقاء العدو لقربت و جواب
لو مقدر داشته رفا قبل او یعنی لقیت العدو لو حم لی لقاؤه و قوله طعانین حال است از ضمیر منصوب متصل باو و
در فلا اطلبکم یعنی طلب شما نمیکردم در حالتی که باشید طعن نماینده‌گان عیابین بسیار عیب‌کنندگان حیادین
برگردیدگان از قواعد ایمان و میل نماینده‌گان بار دیگر جاهلان رواغین ترسندگان لا غناء فی کثرة عددکم
هیچ نفعی نیست در بسیاری دشمنان و اصلاً فائده نمیرسانند ایشان از کثرت ایشان مع قلة اجتماع قلوبکم با وجود
کمی اجتماع دلهای شما لقد حملتکم هر آینه حامل و باعث شدم شما را علی الواضح التی لا یهلک علیها و بر
روشنی که هلاک نمیشود بر آن الا هالک مگر هلاک شونده که را هم من استقام هر کسیکه استقامت ورزید بر آن
طریق فالی الجنة پس رسید به بهشت و من زل و کسیکه لغزید از آن راه فالی النار پس افتاد بسوی آتش سوزان

خ ۱۴۲ و من کلام له علیه السلام قب

و کرد شاد دو دست ... ما الکان

در اینکلام اظهار علوم کثیره و فضیلت کامله خود میکند تا مردم اطاعت و نمایند و دست اعتصام بحبل المتین
او زنند و از حضیض ظلمت ضلالت و غوایت بسر حد آفتاب و شعاع هدایت رسند تا الله لقد علمت بخدا
سوگند که من دانسته‌ام تبلیغ الرسالات رسانیدن رسالات حضرت پیغامهای الهی را بانام و اتمام العدات
و تمام کردن وعده‌ها ملک علامرا و تمام الکلمات و تمام حکمتها را از تفسیر قرآن و تأویل
کلام و عندنا اهل البیت و نزد ما است که اهل بیت حضرت رسالتیم ابواب الحکم بابهای حکمها و حکمتها
و بیان امور مشتبهه بر فهمها و ضیاء الامر و روشنی دین خدا الا و ان شرایع الدین واحدة و بدانید که
قوانین دین متین و قواعد راه مبین یکی است چه غایت مقصد آن منتهی است بعلم علم لدنی صلوات الله
علیه و آله یا انکه مراد شرایع دین ائمه معصومین باشند چه ایشان موارد خلقند و مقصد ایشان و از ایشان
اغتراف علم و حکمت کرده‌اند زیرا که سرچشمه علوم الهی و ینبوع حکم نامتناهی اند و سبله قاصدة و در راهها
دین میانه راهست که هر که از آن تجاوز کرد گمراه است من اخذ بها لحق و غنم هر که فرا گرفت راههای دین را

الجفیر
جفیر از جانب تیر یعنی چهارپاره شد بچه گوسفند
و جفیر بر وزن امیر تیردان از چوب یا پوست که
در آن چوب بنا شد یا از چوب که در
آن جرم نباشد
ق

ثفالها
ثفل بضم اول چه و دردی را گویند و ثافر
سرگین را گویند و ثفال بر وزن کتاب
لولینی است و پوست یا پارچه ایست
که نگاه میداری تو با او آسیا را از
زمین و ثفلها از باب نصر آمده
صحت
ق

خ ۱۴۲

اتی الاغناء

علی الطریق الواضح

حم
بصیغه مجهول حتم الامر بر بنا مجهول
حما بفتح اول یعنی روا خته شد آن
کار و حم له لذلک یعنی اندازه شد بر
او این و حم حمه از باب نصر یعنی
قصد کرد قصد او را
ق

و العداة
بر وزن کتاب جمع عده مصدر و عد
یعد از باب ضرب یعنی وعده
کرد
ق

وسید بمقصد غنیمت یافت ومن وقف عنها وهر که باز ایستاد از آن ضل وپند گمراه شد وبحسرت وندامت
شتافت اعملوا عمل کنید بکردار صالح مشغول شوید لیوم تذخر له الذخائر از برای روزی که ذخیره کرده
میشود از برای آن روز ذخیرها یعنی فرستاده از افعال حسنه واعمال صالحه وتبلی فیها السرائر وظاهر
میشود در آن روز از احوال نیات وعقاید صحیح وفاسد ومن لا ینفعه وکسی که فایده ندهد او را حاضر لبه عقل
او که حاضر است نزد او ودر دنیا حیوة فعازبه عنه پس عقلی که غایب است از وی در وقت ممات اعجز عاجز تراست
اندر رسیدن بفواید وغائبه اعوز وعقل پنهان او نایاب تر است نظر بحصول مقاصد واتقوا وبترسید ای
بندگان خدا نارا حرها شدید از آتشی که گرمی او سخت است وقعرها بعید وتك او دور است وباسفل
سافلین مایل وحلیتها حدید وزیور او آهن است مانند اغلال وسلاسل وشرابها صدید وشراب او زرداب
چون زهر هلاهل الا وان اللسان الصالح بدانید وآگاه باشید که زبان شایسته یجعله الله للمرء که میگرداند او را
خدای تعالی از برای مرد فی الناس در میان مردمان بذکر جمیل خیر له من المال بهتر است مر او را از مال یورثه
که میراث برد از او من لا یحمده کسیکه ستایش نکند او را واکثر وقلیل این ترغیب بر طلب ذکر جمیل برای آخرت واهانت مال دنیا

خ ۱۴۳ ومن كلام له عليه السلام قح

آورده اند که آنحضرت صلوات الله علیه نهی فرمود اصحاب را از حکومت در حینی که اهل شام مطالبه آن کردند پس
چون غالب شد اکثر اهل شام بر حکومت ومبالغه وجد کردند ابا نمودند واصحاب آنحضرت نیز در صلح الحاح کردند
رجوع نمود از آن نهی وامر نمود بحکومت وقد قام الیه رجل ودر این حال برخواست بسوی او من اصحابه
مردی از اصحاب او فقال پس گفت نهیتنا باز داشتی ما را عن الحکومة از حکومت حکمین در وقت طلب اهل شام
ثم امرتنا بها پس از آن امر کردی ما را بآن کار فما ندری پس نمیدانیم ما ای الامرین ارشد که کدام یکی
از این هر دو کار بهتر است وصفق علیه السلام پس بر هم زد آنحضرت احدی یدیه یکی از هر دو دست مبارک خود را علی
الاخری بر دست دیگر ثم قال پس فرمود هذا جزاء من ترک العقدة این گفتار شما جزای کسیست که ترک کند
بسبب گفتار جهله انچه استوار ساخته از رای وفکر خود که آن باقی بودن بر محاربه اما والله اما. باشید بخدا
سوگند لو انی حین امرتکم اگر من وقتی که امر کردم شما را بما امرتکم به بانچه فرمودم شما را بآن از محاربه
حملتکم حمل میکردم شما را علی المکروه بر فعلی که مکروه نفس شما بود یعنی محاربه با اعدا الذی
یجعل الله فیه خیرا آنچنان مکروهی که میگرداند خدا تعالی در او خیر را که آن ظفر است وسلامتی وعافیت
فان استقمتم پس اگر استقامت مینمودید وپا برجا بودید هدیتکم هدایت میکردم شما را وراه راست مینما
مینمودم وان اعوججتم واگر کجی مینمودید قومتکم راست میساختم شما را بجهت تعزیر وغیر آن وان ابیتم
واگر سر باز میزدید تدارکتکم بدست میآوردم شما را لکانت الوثقى هر آینه میبود آنکار محکم
واستوار در نهروان وموجب فتح ونصرت اهل ایمان ومغلوبیت اهل عدوان وطغیان ولکن بمن ولیکن
با مدد ومعاونت که میکردم آنکار را والی من وانجا بکه میبردید تمشیت آنکار را ارید ان اداوی بکم
میخواهم که مداوا کنم بمعاونت شما وانتم دائی وحال آنکه شما درد مند کناقش الشوکة بالشوکة همچو بیرون
آرنده خار از تن بخار وهو یعلم وحال آنکه او میداند بخار بعد از آن ان ضلعها معها که میل

حلیتها
بکسر اول وسکون ثانی پیرایه است وجمع
آن حلی بروزن عنب وحلی بضم اول
می‌آید وحلیت المرأة از باب
فرح حلیا بفتح اول یعنی گردید زن
پیرایه دار
ق

ضلعها
بفتح اول وضلع بروزن عنب وضلع
بکسر اول استخوان پهلو ومؤنث است
وجمع آن اضلع واضلاع وضلوع
آمده وضلع از باب منع بمعنی کژ شد
وازراه گشت وضلع السیف از باب
فرح یعنی کج شد شمشیر وضلعك معه
بفتح اول یعنی میل تو باوست
ولا تنقش الشوکة بالشوکة
فان ضلعها معها یعنی خار را
بیرون مکش بخار که میل خار
بخار است
ق

خ ۱۴۳

انجا دبا خاد است این ضرب المثل است از برای کسیکه مستعانٌ به باشد و لیکن حال آنکه میل او بامستعانٌ علیه باشد و چون حال شما براینمنوال است پس چگونه یاری خواهم ببعضی از شما بر غالب شدن بر بعضی دیگر با آنکه طباع شما متحد است و میل میکند بیکدیگر بعد از ان شکایت ایشان را بحضرت عزت عرض میکند باینطریق که اللّٰهُمَّ قَدْ مَلَّتْ اَطِبّاءُ هٰذَا الدّاءِ الدَّوِیِّ بخدایا ملول شدند طبیبان این درد جانکاه وَ كَلَّتِ النَّزَعَةُ وكال یافتند کشندگان آب بِاَشْطانِ الرَّكِیِّ بریسمانهای چاه استعاره فرموده لفظ اطبا را از برای نفس نفیس خود و اعوان و انصار خود و بر این قیاس است لفظ نزعه و وجه استعاره نزع عبارت است که همچنانکه مستسقی نزع میکند دلو را همچنان آنحضرت نزع میکرد از برای ایشان وجوه اراء صالحه را اَیْنَ الْقَوْمُ الَّذینَ دُعُوا اِلَی الْاِسْلامِ کجا اند انگروهی که خوانده شده اند باسلام فَقَبِلُوهُ پس قبول کردند آنرا باخلاص تمام وَ قَرَؤُا الْقُرْآنَ و خواندند قرآن را فَاَحْكَمُوهُ محکم کردانیدند عمل کردند بموجب آن وَ هیجُوا اِلَی الْجِهادِ و بر انگیخته شدند فَوَلِهُوا وَلَهَ اللِّقاحِ اِلی اَوْلادِها پس متفرق کردانیدند شتران شیرده را از اولاد و بسبب سوار شدن بر آنها در وقت محاربه کفار و فجار وَ سَلَبُوا السُّیُوفَ اَغْمادَها و ربودند شمشیرها از غلافها وَ اَخَذُوا بِاَطْرافِ الْاَرْضِ و گرفتند اطراف زمین را زَحْفاً زَحْفاً جماعت جماعت وَ صَفّاً صَفّاً و صفی بعد از صفی بَعْضٌ هَلَكَ بعضی هلاک شدند وَ بَعْضٌ نَجا و گروهی نجات یافتند لا یُبَشَّرُونَ بِالْاَحْیاءِ مژده داده نمیشدند باهل حیات وَ لا یُعَزَّوْنَ عَنِ الْمَوْتی و تعزیت کرده نمیشدند از اصحاب اموات این کنایت است از شدت و استغراق ایشان در جهاد بمرتبه که نمیخواستند حیوة حتی تعزیت اموات خود را میشنوند با آن و بدوام در کار خود ساعی نشدند تا معزی کردند از آن مُرْهُ الْعُیُونِ مِنَ الْبُكاءِ تباه چشمان بودند از گریه بسیار خُمْصُ الْبُطُونِ مِنَ الصِّیامِ لاغر شکمان بودند از روزه داشتن بسیار ذُبُلُ الشِّفاهِ مِنَ الدُّعاءِ پژمرده لبان از بسیاری دعا و زاری صُفْرُ الْاَلْوانِ مِنَ السَّهَرِ زرد رنگان از غایت بیداری عَلی وُجُوهِهِمْ غَبَرَةُ الْخاشِعینَ بر روی ایشان نشسته بود غبار خاشعان و فروتنان اُولٰئِكَ اِخْوانِیَ الذّاهِبُونَ آنگروه برادران منند که رونده گانند بجنان فَحَقَّ لَنا پس سزاوار است ما را اَنْ نَظْمَاَ اِلَیْهِمْ که تشنه شویم بسوی زلال وصال ایشان وَ نَعَضَّ الْاَیْدی عَلی فِراقِهِمْ و بگزیم دستهای خود را بسوزش فراق جمال ایشان اِنَّ الشَّیْطانَ یُسَنّی لَكُمْ طُرُقَهُ بدرستیکه شیطان نیکو و آسان میکرداند از برای شما راههای ضلالت خود را وَ یُریدُ اَنْ یَحُلَّ دینَكُمْ و میخواهد که بگشاید از دین شما عُقْدَةً عُقْدَةً گره بعد از گره یعنی تا باکلیه نابل کرداند آنچه بسته شده است در نفوس شما از اعتقادات حسنه بواسطه ترغیب شما بر افعال قبیحه و اعمال ناپسندیده وَ یُعْطِیَكُمْ بِالْجَماعَةِ الْفُرْقَةَ و میدهد شما را بعوض جمعیت تفرقه و جدائی را وَ بِالْفُرْقَةِ الْفِتْنَةَ و بواسطه تفرقه فتنه و رسوائی را بعوض جمعیت فَاصْدِفُوا عَنْ نَزَغاتِهِ پس روی بگردانید از نزغانه و وسوسه او وَ نَفَثاتِهِ و از دمیدنهای او و وسواس خود را در نفس شما وَ اقْبَلُوا النَّصیحَةَ و اقبال نمائید بقبول کردن نصیحت مِمَّنْ اَهْداها اِلَیْكُمْ از کسیکه بهدیه فرستاد نصیحت را بسوی شما مراد نفس نفیس خویش است که ناصح بیغرض است وَ اعْقِلُوها و ملزم کنید و به بندید آن نصیحت را عَلی اَنْفُسِكُمْ بر نفسهای خود و بیع مزید آن از برای تجارت دنیا و آخرت و مقصود که عدم اضاعت انفاس است

خ ومن كلام له عليه السلام ۱۲۴ قمد

واز کلام بلاغت نظام آنحضرت است قاله للخوارج که گفته است آنرا با خوارج وَ قَدْ خَرَجَ اِلی مُعَسْكَرِهِمْ و حال آنکه بیرون آمده بود بلشکرگاه ایشان

مرهٔ العیون
بفتح میم و سکون را و فتح ها بمعنی بروزن ققل جمع امره عبارت از چشمی است که از کثرت گریستن سرخ شده و آن کسی است که چشم او تباه شده باشد مرهت عینه از باب فرح یعنی خالی شد چشم او از سرمه یا تباه شد از ترک آن ۱۲

والغبره
بفتحات غبر بفتحتین بمعنی خاک و غبره مزیادی بمعنی غبار است مثل غبره بضم اول و غبر از باب نصر یعنی در رنگ سموده و درگذشت و از لغات اضداد است مصدر آن غبور ۱۲ ق

یسنی
سنا بروزن علا روشنی برقست و سنا بمد آخر بمعنی بلندی است و اسناء از باب افعال یعنی بلند کرد او را و تسنیه از باب تفعیل یعنی آسان کرد او را ۱۲ ق

فاقبلوا
نزغاته
بفتحات نزغ بینهم از باب منع یعنی تباه کرد میان ایشان را مثل انجمن تحریص کرد او را و اندا خت اندیشه بد در دل او ۱۲ ق

ناصح بیغرض

تجارت

موجب

قند

سبحهها

بیرون رفته بود بسوی لشکر ایشان وَهُم مُقیمُونَ و ایشان ایستاده بودند عَلیٰ اِنکارِ الحُکُومَةِ بر ناپسندیدن حکومت ذات آنحضرت فَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ پس فرمود که اَکُلُّکُم شَهِدَ مَعَنا صِفّینَ آیا همه حاضر بودید با ما در صفین فَقالوا مِنّا مَن شَهِدَ پس گفتند که بعضی از ما آنکسانی اند که حاضر بودند وَمِنّا مَن لَم یَشهَد و بعضی از ما جماعتی اند که حاضر نبودند قالَ فرمود آنحضرت که فَامتازُوا فِرقَتَینِ پس جدا شوید از یکدیگر بدو فرقه یعنی دو فرقه شوید فَلیَکُن مَن شَهِدَ صِفّینَ فِرقَةً پس باید که باشند کسانی که حاضر بودند در معرکه صفین یک فرقه وَمَن لَم یَشهَدها فِرقَةً و جماعتی که حاضر نشوند بودند در آن معرکه یک گروه دیگر حَتّیٰ اُکَلِّمَ کُلّاً مِنکُم بِکَلامِهِ تا سخن کنم با هر یکی از شما بکلامی که مقتضای عقل او باشد وَنادَی النّاسَ و ندا کرد مردمان را فَقالَ پس گفت اَمسِکُوا عَنِ الکَلامِ باز ایستید از سخن کردن وَاَنصِتُوا لِقَولی و خاموش شوید از شنیدن قول من وَاَقبِلُوا بِاَفئِدَتِکُم اِلَیَّ و متوجه سازید دلهای خود را بسوی من فَمَن نَشَدناهُ شَهادَةً پس هر که را که بخوانیم ما او را بگواهی فَلیَقُل بِعِلمِهِ فیها پس باید که قایل شود و زبان بگشاید بعلم و دانش خود در آن شهادت ثُمَّ کَلَّمَهُم عَلَیهِ السَّلامُ بعد از آن سخن کرد با ایشان بِکَلامٍ طَویلٍ بکلامی دراز مِن جُملَتِهِ اَن قالَ که از جمله آن این است که گفت اَلَم تَقُولُوا آیا نگفتید شما عِندَ رَفعِهِمُ المَصاحِفَ نزد برداشتن ایشان مصحفها را حیلَةً وَغیلَةً از روی حیله کردن و تباه کاری وَمَکراً وَخَدیعَةً و مکاری و فریفتن یعنی نه بلکه اِخوانُنا گفتید که ایشان برادران ما اند در اسلام وَاَهلُ دَعوَتِنا و اهل دعوت ما اند بنصرت و انواع رغبات از میان انام اِستَقالُونا طلب فسخ بیعت کرده اند از ما وَاستَراحُوا اِلیٰ کِتابِ اللهِ سُبحانَهُ و راحت جسته اند بسوی کتاب خدا و متوسل شده اند بآن فَالرَّأیُ القَبُولُ مِنهُم پس رای صواب قبول کردن ذات ایشان است وَالتَّنفیسُ عَنهُم و غم زایل کردن و بر طرف ساختن پریشانی از ایشان که متوسل شده اند بکلام ربانی فَقُلتُ لَکُم پس گفتم شما را که هٰذا اَمرٌ ظاهِرُهُ ایمانٌ این مرفع مصاحف کاری است که ظاهر این شعار ایمان است و باطن آن کفر و نفاق است وَباطِنُهُ عُدوانٌ و اندرون آن ظلم است و کین وَاَوَّلُهُ رَحمَةٌ و اول آن رحمت است و بخشایش از شما با ایشان وَآخِرُهُ نَدامَةٌ و نهایت کار آن ظهور حیله ایشانست بر شما و ندامت و خسران فَاَقیمُوا عَلیٰ شَأنِکُم پس بایستید بر کار خود که کار روا است با دشمنان وَالزَمُوا طَریقَتَکُم و لازم شوید طریقه و روش خود را که اهتمام است بشان بجهاد با خارجیان و منافقان وَعَضُّوا عَلَی الجِهادِ و بگزید بر کار زار اهل فساد بِنَواجِذِکُم بدندانهای پیش یعنی نداز امحکم بنهید بر تدارک خویش و این کنایت است از لزوم حرب پیش از پیش وَلا تَلتَفِتُوا اِلیٰ ناعِقٍ نَعَقَ و التفات نکنید بسوی بانگ کننده که فریاد کند مثل بانگ حیوان و این اشارتست بمعاویه و عمرو عاص اِن اُجیبَ اَضَلَّ اگر اجابت کرده شود آن ناعق گمراه کرداند مجیب خود را و برساند او را بهلاکت وَاِن تُرِکَ ذَلَّ و اگر ترک کرده شود خوار گردد و بی اعتبار وَلَقَد کُنّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَآلِهِ و به تحقیق بودیم با حضرت رسالت پناه وَاِنَّ القَتلَ لَیَدُورُ و حال آنکه کشتن دایر بود بَینَ الآباءِ وَالاَبناءِ میان پدران و پسران وَالاِخوانِ وَالقَراباتِ برادران و خویشان در دولت اسلام بجهت ترک و طغیان ایمان پس زیاده نکردیم ما عَلیٰ کُلِّ مُصیبَةٍ وَشِدَّةٍ بر هر بلایی و محنتی که میرسید بما از مر کار زار اِلّا ایماناً مگر ایمان بخدا و رسول مختار وَمُضِیّاً عَلَی الحَقِّ و گذشتن بر راه درست و راست وَتَسلیماً لِلاَمرِ و گردن نهادن از برای فرمان پروردگار وَصَبراً عَلیٰ مَضَضِ الجِراحِ و شکیبایی نمودن بر سوزش جراحتها وَلٰکِنّا و لیکن ما اکنون مقاتله

(خ ۱۲۲)

وغیلة: بکسر اول یعنی فریب و مغیر و حیله ... تعقیب ... فریب ... و تغییر ... شد در حنت ق

والقرابات: بفتح اول جمع قرابه ... بمعنی نزدیکی و خویشیست قرب ... از باب کرم و قربه ... اللغه و قربان ... بکسر اول ... کویند ... یکسان ... ق

نمیکنیم برآن نظر بوی که در اول اسلام میکردیم یعنی با اهل شرک و کفار بلکه اِنَّمَا اَصْبَحْنَا نُقَاتِلُ جز این نیست که از آن
حالت مشغول شده ایم باینکه کارزار کنیم اِخْوَانَنَا فِی الْاِسْلَامِ با برادران خود در اسلام عَلٰی مَا دَخَلَ فِیْهِ بر آنچه داخل
شده است در اسلام مِنَ الزَّیْغِ وَالْاِعْوِجَاجِ از گمراهی و دو آوردن بکجی وَالشُّبْهَةِ وَالتَّاْوِیْلِ و مانند شدن حق
بباطل و تاویل ساختن نص بگفتار بیجا حاصل یعنی در ابتدای اسلام محاربه مینمودیم تا حقیقت اسلام حاصل شود و بیخ شرک
برکنده گردد و اکنون مقاتله میکنیم تا حقیقت اسلام محفوظ ماند و خانه باطل ویران گردد و بیت الاسلام آبادان شود
فَاِذَا طَمِعْنَا پس چون طمع کردیم فِیْ خَصْلَةٍ یَلُمُّ اللّٰهُ بِهَا در خصلتی یعنی بحکمی که جمع کند خدا تعالی بآن خصلت
شَعَثَنَا پراکندگی ما را وَنَتَدَانٰی بِهَا و نزدیک شویم بسبب آن خصلت اِلَی الْبَقِیَّةِ بسابق مانند الفت و اجماع بر
طریق شریعت فِیْمَا بَیْنَنَا در آنچه میان ماست رَغِبْنَا فِیْهَا رغبت کنیم در آن خصلت وَاَمْسَکْنَا عَمَّا سِوَاهَا و باز ایستیم
از آنچه غیر آن صفت است چه غرض اصلی ما قیام ملت است و بقای شریعت و مبدای جهاد و مقصد ما باز گشتن اهل بغی است بسوی
خود — حقیقت

خ وَمِنْ کَلَامٍ لَّهٗ عَلَیْهِ السَّلَامُ قمه ۱۴۵

و از کلام امیر المؤمنین علیه السلام است که فرموده لِاَصْحَابِهٖ مر اصحاب خود را فِیْ وَقْتِ الْحَرْبِ در وقت جنگ اعدا
وَاَیُّ امْرِءٍ مِّنْکُمْ اَحَسَّ مِنْ نَفْسِهٖ و هر مردی که از شما احساس کند و دریابد از نفس خود رَبَاطَةَ جَاْشٍ ثبات
قلب یا آرام و قلت دغدغه و فزع نمودن فزع عِنْدَ اللِّقَاءِ نزد رسیدن بدشمن وَرَاٰی مِنْ اَحَدٍ مِّنْ اِخْوَانِهٖ فَشَلًا
و ببیند یکی از برادران خود بددلی و ترسی را فَلْیَذُبَّ پس باید که دفع نماید عَنْ اَخِیْهِ از برادر خود بِفَضْلِ
نَجْدَتِهٖ بمزیت شجاعت خود اَلَّتِیْ فُضِّلَ بِهَا عَلَیْهِ آن شجاعتیکه تفضیل کرده شده است بآن بر برادر خود کَمَا یَذُبُّ
عَنْ نَفْسِهٖ همچنانکه دفع میکند از نفس خود فَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ پس اگر خواستی خدای تعالی لَجَعَلَهٗ مِثْلَهٗ هر آینه میکرد آن بددل
او را در شجاعت مانند او اِنَّ الْمَوْتَ طَالِبٌ حَثِیْثٌ بدرستیکه مرگ طلب کننده ایست شتابان لَا یَفُوْتُهُ الْمُقِیْمُ
فوت نمیکند از او کسی که متوطن و مقیم مکان باشد وَلَا یُعْجِزُهُ الْهَارِبُ و عاجز نمیگرداند او را شخصی که گریزنده است اِنَّ
اَکْرَمَ الْمَوْتِ الْقَتْلُ بدرستیکه گرامی ترین مرگ کشته شدن است زیرا که مستلزم ذکر جمیل است در عاجل و موجب ثواب
جزیل نزد ملک جلیل در آجل وَالَّذِیْ نَفْسُ ابْنِ اَبِیْ طَالِبٍ بِیَدِهٖ بحق آنکسیکه جان پسر ابی طالب بید قدرت اوست
لَاَلْفُ ضَرْبَةٍ بِالسَّیْفِ هر آینه هزار ضربت شمشیر خوردن اَهْوَنُ مِنْ مِیْتَةٍ عَلَی الْفِرَاشِ آسانتر است از مردن بر بستر
وَمِنْهُ و بعضی دیگر از این کلام این است که وَکَاَنِّیْ اَنْظُرُ اِلَیْکُمْ و گویا من نظر میکنم بسوی شما
تَکِشُّوْنَ که آواز میکنید در آن دها نمودن بجز نهیب و فرار کَشِیْشَ الضِّبَابِ همچو آواز پوستهای سوسمارها که بر هم
خورند در رفتار لَا تَاْخُذُوْنَ حَقًّا فرا نمیگیرید حقی را بجهت ضعفی که دارید وَلَا تَمْنَعُوْنَ ضَیْمًا و منع
نمیکنید ستمی را از ستمکار قَدْ خُلِّیْتُمْ وَالطَّرِیْقَ بتحقیق که رها کرده شده اید با طریق آخرت فَالنَّجَاةُ لِلْمُقْتَحِمِ
پس رستگاری مر کسی راست که افکنده است خود را در آن راه و این کنایت است از جهاد با کافران گمراه وَالْهَلَکَةُ
لِلْمُتَلَوِّمِ و هلاکت مر کسی راست که باز ایستاده است از آن راه و این اشارتست بترک جهاد با معاندان صحابه

خ وَمِنْهُ قمو ۱۴۶

و بعضی دیگر از این کلام مهمست با نجام رسانید که اراده نموده فِیْ حَثِّ اَصْحَابِهٖ عَلَی الْقِتَالِ در تحریض و ترغیب اصحاب

ع مَضِیض
بالتحریک معضه الشی یعنی سوزانید او را
و درد آورد و آن چیز از باب لغه و فرح
آمده است و بمعنی ستحر یاب و مضیض بر
وزن امیر و مضاضه بر وزن صحابه
مصدر آن است
ق

الزَّیغ
زاغ یزیغ از باب ضرب یعنی برگردید و کج شد
مصدر آن زَیغ بفتح اول و زیغان
بر وزن رمضان و زیغوغه بر وزن
کینونه می آید
ق

خ ۱۴۵

رباطة جاش
ربط از باب ضرب و نصر یعنی
بست آن چیز را و رباط بمعنی دل است
و بمعنی ایستادن در کارها و جای رابط
الجاش و ربیط الجاش یعنی مرد سخت دل
و سرایت و ربط جاشه رباطة
بجبر یعنی سخت شد دل او
ق

تکشون
کش یکش از باب ضرب یعنی صدا
کرد و کشیش بر وزن امیر صدای مار است
از پوست او نه از دهن او و آن
نیز صدا دادن شتر است
ق

خود بر مقاتله و محاربه و اداب حرب تعلیم ایشان نمودن بانحو جبر کرای اعتماد در وقت محاربه فقدموا الدارع
پس پیش دارید زره داران را واخروا الحاسر و در پس دارید بی زره داران را وعضوا علی الاضراس بگزید بر دندانها یعنی
دندانها را بر هم نهید چه این کنایت است از لزوم محاربه و ثبات قدم در مقاتله فانه انبا للسیوف عن الهام پس بدرستیکه ثابت
قدم بودن در حرب تیغ شمشیرها را باز دارنده تر است از سرها والتووا فی اطراف الرماح و
پیچیده شوید در اطراف نیزها یعنی توجه نمائید بهر طرف که نیزها میرسد فانه امور للاسنة پس بدرستیکه آن
پیچیدن حرکت دهنده تر و نفوذ کننده تر است مر نیزها را در ابدان وغضوا الابصار و فرو خوابانید چشمها
فانه اربط للجاش پس بدرستیکه چشم فرو خوابانیدن موجب زیادتی ثبات دل است در امر واسکن للقلوب و ساکن
کردانندهتر است مر دلها را از اضطراب وامیتوا الاصوات و فرو میرانید آوازها یعنی آواز بلند مکنید فانه اطرد
للفشل پس بدرستیکه پست کردن آواز راننده تر است مر بد دلی را ورایتکم و ملاحظه کنید علم خود را فلا تمیلوها
پس میل مدهید و از موضع خود زایل مکنید آنرا ولا تخلوها و خالی مکنید آنرا ولا تجعلوها و مگردانید آنرا
یعنی بدست کسی مدهید الا بایدی شجعانکم مگر بدستهای دلیران شما چه علم اصل است و مدار علیه در نظام لشکر
و روان قایمست دلهای مردم بآن پس لازم است که علمدار اشجع قوم باشد والمانعین الذمار منکم و بدست
مدهید علم را مگر بجماعتی که باز دارند کان را ... از شما در روز هیجا فان الصابرین علی نزول الحقائق
پس بدرستیکه صبر نمایندگان بر فرود آمدن امور شدیده که ثابت باشند در نزول آنها هم الذین یحفون برایاتهم ایشان
آنانند که گرد در میایند برایتهای خود ویکتنفونها و احاطه میکنند آنها را حفافیها و از دو جانب آن
ووراءها و از پس آن وامامها و از پیش آن یعنی جمیع جوانب آنرا محافظت میکنند لا یتاخرون عنها و پس
نمیروند از آن علم فیسلموها تا تسلیم کنند آنرا باعدا ولا یتقدمون علیها و پیشی نمیجویند بر آن فیفردوها و
تا تنها بگذارند آنرا اجزأ امرؤ قرنه کفایت میکند و امداد مینماید مرد کار همسر خود را و آسا
اخاه بنفسه و مواسات میکند و موافقت مینماید برادر خود را بنفس خود در دفع کردن ضرر خصم از او
ولم یکل قرنه و فرو نمیگذارد همسر خود را که خصم اوست الی اخیه ببرادر خود فیجتمع علیه قرنه
تا جمع آید بر او همسر او وقرن اخیه و همسر برادر او از برادر او و ظفر یابند بر او ... که فرصت مخصم نمی یابد
فانعد ... برادر و ... خود را ملاحظه میباید کرد تا ... خصم نامرد وایم الله و بخدا سوگند
لئن فررتم اگر بگریزید شما من سیف العاجلة از شمشیر دنیا لا تسلموا من سیف الآخرة سالم نمانید از
شمشیر قیامتی که ... غایب ... ناشد ...
فلکن ... الفرار ان فررتم من الموت او القتل انتم لهامیم العرب شما اشراف عرب ... السنام الاعظم
و کوهانهای بزرگ ... این کنایت است از مرتبت شرف ایشان در نهایت مرتبه ان فی الفرار موجدة
الله بدرستیکه از جنگ غضب ... والذل اللازم و لزوم ...
والعار الباقی و عیب دائمی که باقی ماند در روزگار وان الفار لغیر مزید فی عمره و بدرستیکه گریزنده زیاد
کننده نیست فی عمره در عمر خود ولا محجوز بینه وبین یومه و میان او و مرگش باز داشته شده نیست
خود ... من رائح الی الله کالظمآن ...
شوق ... کالظمآن یرد الماء ... الجنة تحت اطراف العوالی

اتباء
تباء بتحریک بمعنی خبر است و جمع آن
انباء است و نبا از باب منع یعنی بلند
شد و نبأ من الارض یعنی بیرون رفت
از زمین و نبئی ... روشن
ظاهر را گویند و نبأ ...
... ازباب
منع یعنی ...
از باب ...
...
ق

شجعانکم غر

والتووا
امر است از باب افتعال لوی یلوی از باب
ضرب لیا بفتح لام بمعنی تابید او را و
برگردانید و خم کرد فالتوی از باب
افتعال والتوی از باب تفعل یعنی پس
تابیده و برگردانیده و خم شد
ق

حفافیها
تثنیه حفاف بر وزن کتاب بمعنی
سوی است وحف را ثبه از باب
ضرب یعنی ... روزگار ...
... مصدر آن
حفوف بر وزن
سرور است
ق

بجست و بر جوانب نیزها بلند مقدار است اطلاق لفظ بجست بر حرکاتی که در تحت اطراف نیزها است

از قبیل تشبیه شیٔ است باسم غایب آن چه غایب حرکات نیزه و شمشیر دو را خذ ایشان و سنت البوم سلی الاخبار

امر ناشکار و منشو خبرها دون اهل مجادبه از جبن و شجاعت اللهم باینجها فان ردّوا الحق پس اگر

رد کنند کلمه حق را و قبول ننمایند فافضض جماعتهم پس پراکنده گردان جماعت ایشان را و شتت کلمتهم

و متفرق گردان سخن باطل ایشان را و ابسلهم بخطایاهم و فروگذار و هلاک ساز ایشان را بگناهان خودشان

انهم لن یزولوا ایشان هرگز زایل نمیشوند عن مواقفهم از مواضع وقوف خود که از فتنه است و فساد

دون طعن دراک بی زدن نیزه که دوپاینده باشد ایشان را یعنی نفوذ کننده باشد از طرفی بیگری یخرج منه النسیم

که بیرون آید از او باد که روح است و ضرب یفلق الهام و بی ضربتی که بشکافد کاسه سر اهل عنا و یطیح العظام

و هلاک سازد استخوانها را و یندر السواعد و بیندازد بازوها را و الاقدام و قطع کند قدمها را و حتی

یرموا بالمناسر تا آنکه انداخته شوند بلشکرهائی دیگر که مقدمه لشکر دیگر باشند تتبعها المناسر که در پی

لشکرهای دیگر که مقدمه عنا گردد دیگر باشند یعنی متعاقب لشکرهای وارد شوند بر ایشان و یرجموا بالکتائب

و انداخته شوند بلشکرها که از تقفوها الحلائب که در عقب آنها باشند سر سواران یا اسبان جمع کرده شد

از برای سباحتی یجر ببلادهم الخمیس که در عقب آن باشد سپاه دیگر و حتی تدعق الخیول و تا آنکه بکوبند

اسبان بسمهای خود فی نواحر ارضهم در اواخر زمین و اقاصی بلاد ایشان و باعنان مساربهم و بنواحی

مراعی و چراگاههای ایشان و مساردهم و بمواضع گذار و دشمن و جایهای رفتن ایشان قال السید رضی الله عنه

سید رضی الدین رضی فرموده که الدعق الدق که دعق بمعنی کوفتن است تدعق الخیول ارضهم بحوافرها یعنی بکوبند

اسبان بسمهای خود زمین ایشان را و نواحر الارض متقابلاتها و نواحر ارض متقابلات زمین است که برابر یکدیگر باشند یقال

یعنی فلان منازل بنی فلان تتناحر میگویند که منزلهای فرزندان فلان نحر میکند یکدیگر و متناحر است ای تتقابل یعنی متقابلند و برابر

خ ومن کلام له علیه السلام فی معنی الخوارج ١٤٧ فهرز

بعضی دیگر از کلمات آنحضرتست که واقع شده در معنی خارجیان یعنی در اغراض ایشان و شبهه که طاری شده بود

ایشان را لما انکروا تحکیم الرجال در وقتی که انکار کردند و نپسندیدند حکم ساختن مردان را و یذمّ فیه اصحابه

و مذمت فرموده آنحضرت در این کلام اصحاب خود را و تقریر شبهه خوارج آنست که ایشان

بطریق اعتراض و الزام آنحضرت را گفتند که راضی گشتی بتحکیم عمرو عاص و موسی اشعری و عهد فرمودی

بر آن و هر که راضی باشد بامری و عهد بر آن نماید پس نیست او را که نقض آن عهد نماید و حکم کند بتحکیم رجال

و چون آنحضرت این شبهه را استماع فرمود اول منع صغرای این شبهه نمود فقال علیه السلام پس فرمود

که انا لم نحکم الرجال بدرستیکه ما حکم نکرده بودیم مردان را و انما حکمنا القرآن

و جز این نیست که حاکم کرده بودیم قرآن را یعنی فرا گرفته بودیم هر حکمین که حکم کنند بحکم قرآن

پس هر که را قرآن شهادت کند بشهادت مجمله بر امامت وی برایشان بود که نصب کنند او را از برای

امامت و ایشان چنین نکردند پس حکم ایشان نافذ و جاری نباشد و هذا القرآن انما هو مسطور

و این قرآن جز این نیست که خطیست نوشته شده بین الدفتین میان دو طرف جلد لا ینطق بلسان

وابسلهم

فبلا تبلا تقبیح و هلاک در هر چه یعنی امین آمین

و بسئد له یعنی دلیری و عتاب از برای او

و بسل از باب نصر یعنی ترش گردید

از خشم یا از دلیری و بسل از باب

کرم یعنی دلیر شد و ابسله از باب

افعال یعنی داد او را از برای

هلاک شدن

ق

یندر

از باب افعال ذال مهمله ندر

الشیٔ از باب قصر یعنی افتاد

از درد و اندر عنه مثاله یعنی بیرون

کرد او را از مال خود از برای خود

و اندر الشیٔ یعنی انداخت

او را

ق

المناسر

بر وزن مساجد جمع منسر بر وزن

مجلس آن پاره از لشکرهاست

که میرود پیش لشکر بزرگ

١٢ ہر

والمسارح

بر وزن مساجد جمع مسرح بر وزن

مقعد یعنی چراگاه است

١٢ ہر

گویا نیست بزبان وَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ تَرْجُمَانٍ وناچار است او را از مترجمی یعنی که منطوق او را بیان کند وَإِنَّمَا
يَنْطِقُ عَنْهُ الرِّجَالُ و گویا میشود از قرآن مردان وَلَمَّا دَعَانَا الْقَوْمُ و چون خواندند ما را گروه
معاویه إِلَى أَنْ نُحَكِّمَ بَيْنَنَا الْقُرْآنَ بآنکه حاکم گردانیم در میان خود قرآن را لَمْ نَكُنِ الْفَرِيقَ الْمُتَوَلِّي
نبودیم ما گروه برگشته عَنْ كِتَابِ اللهِ از کتاب خدای تعالی وَقَالَ اللهُ سُبْحَانَهُ و حال آنکه حق سبحانه
فرموده که فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ پس اگر نزاع کنید در چیزی از امور دنیویه و اخرویه فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ
پس رد کنید آن را بسوی خدا وَالرَّسُولِ و پیغمبر و غیر رده إِلَى اللهِ پس رد کردن متنازع به بخدا أَنْ نَحْكُمَ
بِكِتَابِهِ اینست که حکم کنیم بکتاب او وَرَدُّهُ إِلَى الرَّسُولِ و رد نمودن آن به پیغمبر أَنْ نَأْخُذَ بِسُنَّتِهِ
اینست که فرا گیریم سنت و طریقت او را فَإِذَا حُكِمَ بِالصِّدْقِ فِي كِتَابِ اللهِ پس چون حکم کرده
شود در کتاب خدا براستی فَنَحْنُ أَحَقُّ النَّاسِ بِهِ پس ما سزاوارترین مردمانیم بدان وَإِنْ حُكِمَ بِسُنَّةِ
رَسُولِ اللهِ و اگر حکم کرده شود بطریقه پیغمبر خدا فَنَحْنُ أَوْلَاهُمْ بِهِ پس اولای مردمانیم بعمل کردن
بدان وَأَمَّا قَوْلُكُمْ و اما گفتن شما که لِمَ جَعَلْتَ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُمْ أَجَلًا فِي التَّحْكِيمِ چرا گردانیدی
میان خود و میان ایشان مدتی را در تحکیم فَإِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ پس جز این نیست که کردم آن را لِيَتَبَيَّنَ
الْجَاهِلُ تا بداند نادان طریق صواب را وَيَتَثَبَّتَ الْعَالِمُ و استوار گردد دانا بر صراط مستقیم
وَلَعَلَّ اللهَ تَعَالَى أَنْ يُصْلِحَ فِي هَذِهِ الْهُدْنَةِ و شاید که حق سبحانه اصلاح نماید در این صلح
أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ کار این امت را وَلَا تُؤْخَذُ بِأَكْظَامِهَا و گرفته نشوند بمجاری نفس خود این کنایه
است از عجال یعنی تا ایشان را بی تعقل و تفکر نگیرند فَتَعْجَلَ پس شتابنده شوند عَنْ تَبَيُّنِ الْحَقِّ از دانستن
حق وَتَنْقَادَ و گردن نهاده شوند لِأَوَّلِ الْغَيِّ مر اول گمراهی را إِنَّ أَفْضَلَ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ بدرستیکه
فاضلترین مردمان نزد خدای تعالی مَنْ كَانَ الْعَمَلُ بِالْحَقِّ أَحَبَّ إِلَيْهِ آنکسیست که مر او را عمل
کردن بحق دوستر باشد بسوی او وَإِنْ نَقَصَهُ و اگرچه نقصان باو رساند وَكَرَثَهُ مِنَ الْبَاطِلِ و اندوهگین
گرداند او را از عمل کردن بباطل و غیر حق وَإِنْ جَرَّ إِلَيْهِ فَائِدَةً و اگرچه بکشد بسوی او منفعتی و فائده
وَزَادَهُ و زیاده گرداند او را اموال و معالی فَأَيْنَ يُتَاهُ بِكُمْ پس از کجا سرگردانیده راه یافته شما وَمِنْ
أَيْنَ أُتِيتُمْ و از کجا آمده شد ابلیس بشما اسْتَعِدُّوا و آماده شوید لِلْمَسِيرِ إِلَى قَوْمٍ برای رفتن
بکارزار گروهی حَيَارَى عَنِ الْحَقِّ که حیران و سرگردانند از راه حق لَا يُبْصِرُونَهُ که نمی بینند حق را در هیچ
باب وَمُوزَعِينَ بِالْجَوْرِ و حریص گردانیده شده اند بظلم و ستم لَا يَعْدِلُونَ بِهِ که عدول نمیکنند از آن اصلا
جُفَاةٍ عَنِ الْكِتَابِ دورانند از فهم مقاصد کتاب نُكُبٍ عَنِ الطَّرِيقِ بسیار عدول نمایندگان
از راه صواب مَا أَنْتُمْ بِوَثِيقَةٍ نیستید شما چیزی استوار يُعْلَقُ بِهَا که تعلق بجا کرده شود و پیوندیابان تا ایمن شوند از شداید
روزگار وَلَا زَوَافِرِ عِزٍّ و نه اعوان و انصار و عشیره عزیز و غالب يُعْتَصَمُ إِلَيْهَا که چنگ در زنند
بان در مکاید اشرار لَبِئْسَ حُشَّاشُ نَارِ الْحَرْبِ أَنْتُمْ بد افروزندگان آتش حربید شما أُفٍّ لَكُمْ اندوه و تنگی
باد شما را لَقَدْ لَقِيتُ مِنْكُمْ هر آینه رسید از شما برنجها یعنی و اندوه يَوْمًا أُنَادِيكُمْ در روزی که میخوانم
شما را از برای نصرت دین خدا وَيَوْمًا أُنَاجِيكُمْ و روزی که راز میگفتم با شما بنصیحت و مشورت در کار اعدا
فَلَا أَحْرَارُ صِدْقٍ پس نیستید شما آزادانی که صفت صدق داشته باشید عِنْدَ النِّدَاءِ نزد خواندن به نجات در

خ ١٤٧

ترجمان

به ضم و فتح الجیم بر وزن عنفوان و بفتح هر دو بر وزن زعفران و بفتح اول و ضم جیم بر وزن رهبان تفسیر کننده از برای زبان دیگر ق

کرثه

کراث بر وزن رمان و کراث بر وزن کتان تره ایست معروف و بفارسی گندنا میگویند و کرثه بفتح راء از باب نصر و از باب ضرب یعنی سخت شد بر او اندوه و مثل اکرثه از باب افعال ق

حیاری

بر وزن عذاری جمع حیران از باب سمع مصدر آن تحیر بفتح اول و حیره بر وادی ها یعنی دید بسوی چیزی پس مدهوش شد و راه آن گم کرد و وصف آن حیران بر وزن سکران و حائر آمده و در مؤنث حیراء بر وزن حمراء و در جمع حیاری بر وزن عذاری و بضم آمده ق

اگر شان مراد از خلاص ساختن خود است از بند تقصیر و ملامت مردمان و لا اخوان تقیه و نشنیدند بر دانکه
کرا غنما کنند بر ایشان عند النجاء نزد راز گفتن نهاید دشمنان افشای اسرار است و عدم قبول نصیحت در
انچه نافع جهان است در دنیا و جهان

خ و من کلام له علیه السلام لما عوتب ۱۴۶

در وقتی که سرزنش کردند آن حضرت را علی التصییر الناس بر کردانیدن مردمان اسوة فی العطاء
برابر شده بیکدیگر در عطا دادن عطیه و تحف یعنی اعطا عطیه علی السویة من غیر تفضیل اولی
السابقات والشرف یعنی افزونی دادن بر خدا زیاد است سفت در عقل و حسب صاحبان بزرگی در مرتبه فضل نسب
فقال پس فرمود بعد از استماع کلام عتاب آمیز که أتأمرونی یا امر میکنید مرا ان اطلب النصر بالجور
آنکه طلب کنم یاری شما را بجور و ستم و با فراط و تفریط فیمن ولیت علیه در قومی که والی کردانیده‌اند مرا
یعنی عطا دهم با و بی سویه حال آنکه سنت حضرت رسالت است اوده اند که بعضی از مدعیان اهل بعد از زمان حضرت رسالت
سویه را که سنت نبویه است ترک نمودند و بعضی را از معاف و تفضیل دادند در قسمت بدعت عمل نمودند تا زمان
خلافت حضرت امیر المؤمنین ع آن حضرت بزمان خلافت خود بطریق سنت سویه مرعی داشت پس امر بر قوم شاق
آمد که بناهای بر بنیه را تازه ساختند تا منجر شد بمخالفت نقض عهد بیعت هر چند زبیر و طلحه در ابتدا مبالغه
نمودند قبول ننمود و فرمود که والله لا اطور به بخدا سوگند که نزدیک نشوم بآن کار ما سمر سمیر مادام
که افسانه گوید و فکار و ما ام نجم فی السماء نجما و مادام که قصد کند ستاره در آسمان نجما ستاره دیگر را و در دنیا
یعنی هرگز بهیچ حال صادر نشود از من این کار فکیف و انما المال لهم پس چگونه باشد ترک سویه در حالتی
که اموال باشد مال خدا که داده با ایشان ثم قال علیه السلام بعد از آن فرمود که الا و ان اعطاء المال
بدانکه دادن مال خدا فی غیر حقه در غیر حق خود یعنی در غیر مصرف خود تبذیر بیجا و اندازه خرج کردنست
و اسراف و از حد در گذشتن و اسراف و تبذیر در شرع شریف مذمومات کما قال الله تعالی و لا تبذر تبذیرا ان المبذرین
کانوا اخوان الشیاطین و قوله تعالی و لا تسرفوا انه لا یحب المسرفین بعد از آن در مذمت تبذیر در دامنه
میفرمایند که وهو یعنی تبذیر یرفع صاحبه بر میدارد خداوند خود را و بلند میکرداند او را فی الدنیا
در دنیا دنی و یضعه و پست میسازد او را فی الآخرة در سرای باقی و یکرمه فی الناس و مکرم
و معزز میکرداند او را در میان مردمان و یهینه و خوار میسازد او را عند الله نزد خدا امنان و لم یضع
امرؤ و ننهاد هیچ مردی ماله فی غیر حقه مال خود را در غیر مصرف آن و عند غیر اهله و نزد غیر کسانی
که اهلیت آن داشته باشند الا حرمه الله مگر که باز داشت او را خدای تعالی شکرهم از شکر کردن
و ثنا گفتن ایشان او را زیرا که اعطای مال بغیر مستحقین نا بجهت غیبت معطی است و معاونت ایشان بر
و جهت سخت و تولی و لشت از ایشان و این باعث نشد که او سبحانه منع کند او را از معاونت ایشان
یا و از شکر کردن ایشان بر او و کان لغیره ودهم و باشد مر غیر معطی را دوستی غیر مستحقین یعنی ایشان غیر او را
دوست دارند او را فان زلت به النعل یوما پس اگر بلغزد او را پای در روزی از روزها دور افتاد فاحتاج
الی معونتهم پس محتاج شود بیاری دادن ایشان فشر خدین پس بدترین دوست و رفیق باشند و الام
خلیل و سرزنش کننده ترین صدیق

خ وَمِنْ كَلاَمٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ لِلْخَوَارِجِ أَيْضاً قط

زعم خوارج آن بود که امیر المؤمنین ع در تحکیم خطا کرد و هر مخطی کافر است و بقتل مباح و نیز هر کسیرا
که مخالف ایشان بود آنحضرت در این کلام میمنت انجام فساد رای ایشان را بیان مینماید میگوید که اگر بجا رجیان
بی ایمان فَإِنْ أَبَيْتُمْ پس اگر باز می ایستید از فرمان إِلاَّ أَنْ تَزْعُمُوا أَنِّي أَخْطَأْتُ مگر بجهت آنکه گمان میبرید
که من خطا کرده ام وَضَلَلْتُ و گمراه شده ام فَلِمَ تُضَلِّلُونَ پس چرا گمراه میدانید و بی دین میخوانید عَامَّةَ أُمَّةِ
مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ همه امت پیغمبر را بِضَلاَلِي بگمراهی من وَتَأْخُذُونَهُمْ بِخَطَئِي و میگیرید
ایشان را بخبط و خطاء من وَتُكَفِّرُونَهُمْ بِذُنُوبِي و تکفیر میکنید ایشان را بگناهان من و حال آنکه پیغمبر ص
هیچکس را بارتکاب گناه از اسلام اخراج ننموده سُيُوفُكُمْ عَلَى عَوَاتِقِكُمْ شمشیرهای شما بر دوشهای شما است
تَضَعُونَهَا میگذارید آنرا مَوَاضِعَ الْبُرْءِ وَالسُّقْمِ در جایهای خوش شده و بیمار یعنی میزنید شمشیر بهر که میرسید
از جانی و غیره وَتَخْلِطُونَ مَنْ أَذْنَبَ و میآمیزید گناه کار را بِمَنْ لَمْ يُذْنِبْ بکسیکه گناه نکرده
وَقَدْ عَلِمْتُمْ و بتحقیق دانسته اید شما أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ که پیغمبر خدا ص رَجَمَ الزَّانِيَ سنگسار
کرد زناکار را ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهِ پس نماز گذارد بر او ثُمَّ وَرَّثَهُ أَهْلَهُ و داد میراث او را بوارثان او وَقَتَلَ الْقَاتِلَ
و بقتل آورد کشنده را بقصاص وَوَرَّثَ مِيرَاثَهُ و میراث داد میراث او را أَهْلَهُ بکسان او وَقَطَعَ السَّارِقَ
و برید دست دزد را وَجَلَدَ الزَّانِيَ غَيْرَ الْمُحْصَنِ و تازیانه زد بر زنا کننده غیر مزوج ثُمَّ قَسَمَ عَلَيْهِمَا
پس قسمت کرد بر مقطوع و محدود مِنَ الْفَيْءِ از مال غنیمت وَنَكَحَا الْمُسْلِمَاتِ و نکاح کردند ایشان زنان
مسلمه را فَأَخَذَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ پس گرفت آن کسانرا آنحضرت بِذُنُوبِهِمْ
بگناهان ایشان وَأَقَامَ حَقَّ اللهِ فِيهِمْ و بپا داشت حق خدا را در شان ایشان وَلَمْ يَمْنَعْهُمْ و منع ننمود
ایشانرا سَهْمَهُمْ مِنَ الْإِسْلاَمِ نصیب ایشانرا از اسلام وَلَمْ يُخْرِجْ أَسْمَاءَهُمْ و بیرون نکرد اسمهای ایشانرا
مِنْ بَيْنِ أَهْلِهِ از میان اهل اسلام بجهت گناه ثُمَّ أَنْتُمْ شِرَارُ النَّاسِ پس شما از مردم جهلا بدترین مردمانید
وَمَنْ رَمَى بِهِ الشَّيْطَانُ و بدترین کسی که بیندازد او را شیطان مَرَامِيَهُ بمواضع انداختن خود وَضَرَبَ
بِهِ تِيهَهُ و ببرد ایشانرا بیابان گمراهی و حیرانی خود وَسَيَهْلِكُ فِيَّ و زود باشد که هلاک شوند در شان من
صِنْفَانِ دو گروه مُحِبٌّ مُفْرِطٌ یکی دوست غلو کننده در دوستی يَذْهَبُ بِهِ الْحُبُّ که ببرد او را دوستی بسوی مفرط
إِلَى غَيْرِ الْحَقِّ بسوی غیر حق مثل اعتقاد کردن الوهیت در حق من در کتاب فرق الفرق آورده که سبائیه اعتقاد
الوهیت کردند در شان آنحضرت بغیر موتا ایشانرا سوختند از جمله مفرطین بیانیه اند که اتباع بیان بن
سمعان تمیمی بودند زعم ایشان آنست که امیر المؤمنین ع و امام حسن و امام حسین انبیاء الله اند و دیگر غرابیه اند
که زعم ایشان آنست که خدای تعالی جبرئیل را بامیر المؤمنین فرستاد و او سهو کرد بمحمد فرود آورد و دیگر
ذمیه اند که زعم ایشان آنست که امیر المؤمنین پیغمبر را بنیابت خود بنبوت فرستاد و او از برای خود دعوی
نبوت کرد نعوذ بالله من الاهواء الباطله والاراء المدخوله پس این طوایف را امید نجات نیست بسبب افراط محبت
و عقیده فاسده وَمُبْغِضٌ مُفْرِطٌ و قسم دوم از صنفین دشمنی است که تقصیر کننده است در محبت يَذْهَبُ بِهِ
الْبُغْضُ که ببرد او را دشمنی إِلَى غَيْرِ الْحَقِّ بسوی غیر حق چون خارجیان و ناصبیان و مخالفان که او را برابر نوحه که

عَوَاتِقِكُمْ
عتق العبد یعتق از باب ضرب یعنی بیرون رفت از بندگی و مصدر آن عتق بکسر و فتح اول است و عاتق بروزن کاهل یعنی دوش و عواتق جمع است ۱۲

تِيهَهُ
تیه بکسر اول بمعنی بیابان است و جمع آن اتیاه بروزن اشجار و اتاویه بروزن اباطیل است یا آنکه جمع جمع است و تاه از باب ضرب یعنی گردنکشی کرد

ثُمَّ وَرَّثَهُ خ د
نَكَحَ خ د

خ ۱۴۹

النَّمَط
نمط یک ابره گستردنیها یا قسمی از گستردنی و افکندنیست و جامه ابریشمیست که اندازند بر کجاوه و هودج و جمع آن انماط بروزن اشجار و نماط بروزن رجال است و نمط بمعنی روش و طریقه و بمعنی نوع از چیزها گفته میشود و آن از این قبیل است یعنی از این نوع است و نمط بدو فتحه گروهی را گویند که کار ایشان یکیست ۱۲

خدا و رسول چنانکه گفته اند که غیر او را بر او تفضیل کنند وَخَیرُ النّاسِ فیَّ حالاً و بهترین مردمان در حق من از روی
حال و مآل اَلنَّمَطُ الاَوسَطُ جماعت میانه اند که بری اند از اعتقاد ما فوق غایت و از عداوت و مخالفت قائلند
بعصمت و امامت و بلا فاصله و با فضلیت و بعد از حضرت رسالت بر تمام امت فَالزَموهُ پس لازم شوید این جماعت
میانه را وَالزَموا السَّوادَ الاَعظَمَ و ملازم شوید سواد اعظم را که آن طائفه محقه اند که جنگ زده اند بمعرفت
و نفی فَاِنَّ یَدَ اللهِ عَلَی الجَماعَةِ پس بدرستیکه دست عنایت معبود بر این جماعت است وَاِیّاکُم وَالفُرقَةَ و بپرهیزید
و دوری از اهل ایمان فَاِنَّ الشّاذَّ مِنَ النّاسِ پس بدرستیکه شخص منفرد از مردمان ماده است لِلشَّیطانِ از برای اغوای
شیطان کَما اَنَّ الشّاذَّ مِنَ الغَنَمِ همچنانکه تنها مانده از گوسفند معد است لِلذِّئبِ از برای طعمه گرگ و شبهه کنان
اَلا بدانید ای اهل ایمان مَن دَعا اِلی هذَا الشِّعارِ هر کس بخواند مردمان را باین شعار که آن مفارقت است از جماعت
محقه و ارتکاب بدعت فاسد فَاقتُلوهُ پس بکشید او را وَلَو کانَ تَحتَ عِمامَتی هذِهِ و اگر چه باشد بر این دستار من
و این اشارتست بنفس نفیس خود یعنی اگر چه بر سبیل فرض من باشم گویند مبالغه است در صفت کسیکه در نهایت
قرب باشد در نهایت عنایت آنحضرت وَاِنَّما حُکِّمَ الحَکَمانِ و جز این نیست که حکم ساخته شده اند دو حکم از میان
ما لِیُحیِیا ما اَحیَا القُرآنُ تا زنده سازند چیزی را که زنده ساخته است آنرا قرآن از هدایت وَیُمیتا ما اَماتَ
القُرآنُ و بمیرانند چیزی که میرانیده است آنرا قرآن از بدعت و ضلالت وَاِحیاؤُهُ و زنده کردن قرآن الاِجتِماعُ
عَلَیهِ اتفاق نمودنست بر آن و عمل کردن بمضمون آن وَاِماتَتُهُ و میرانیدن آن الاِفتِراقُ عَنهُ جدا شدنست
از او و عمل نکردن بمقتضای آن فَاِن جَرَّنَا القُرآنُ اِلَیهِم پس اگر بکشد ما را بسوی ایشان مضمون قرآن اِتَّبَعناهُم پیروی
کنیم ایشان را وَاِن جَرَّهُم اِلَینا و اگر بکشد ایشان را بجانب ما اِتَّبَعونا پیروی کنند ما را فَلَم آتِ پس نیاوردم بشما مضمون
این کلام را که لا اَبا لَکُم بُجراً این کلمه ایست که در حوادث عظیمه و مصیبات کبیره استعمال میکنند و بجر در اصل لغت
بمعنی شر است و امر عظیم یعنی حوادث عظیمه و شرور کثیره بر شما نازل نکرده ام و تتمه از تفسیر این کلمه در ما سبق
سمت ذکر یافت وَلا خَتَلتُکُم عَن اَمرِکُم و فریب ندادم شما را از کار شما وَلا لَبَّستُهُ عَلَیکُم و نپوشانیدم کار
بر شما و منع کردن آن از شما اهل طغیان و عدوان اِنَّما اجتَمَعَ رَأیُ مَلَئِکُم بدرستیکه جمع شده اند بزرگان شما
عَلَی اختِیارِ رَجُلَینِ بر اختیار کردن دو مرد اَخَذنا عَلَیهِما فرا گرفتیم پیمان از ایشان که اَلّا یَتَعَدَّیَا القُرآنَ که
در نگذرند از احکام قرآن فَتاها عَنهُ پس متحیر و سرگردان شدند از آن وَتَرَکَا الحَقَّ و بگذاشتند حق را
و بپوشانیدند او را وَهُما یُبصِرانِهِ و حال آنکه هر دو بینا بودند بحق وَکانَ الجَورُ و بود جور و عدوان و بیدادگری نزد
امر یزدان هَواهُما آرزوی نفس ایشان فَمَضَیا عَلَیهِ پس بگذشتند بر هوای نفس خود یعنی تابع آرزوی نفس خود شدند
وَقَد سَبَقَ استِثناؤُنا عَلَیهِما و حال آنکه سابق شده بود جدا کردن ما بر ایشان فِی الحُکومَةِ بِالعَدلِ در حکم کردن
بعدل و دادگری وَالصَّمدِ لِلحَقِّ و قصد کردن از برای حق و راستی سوءَ رَأیِهِما بدی اندیشه ایشان و عدم قبول آن
وَجَورَ حُکمِهِما و از تعدی کردن حکم ایشان از امر یزدان یعنی استثنا کرده بودیم در اول حال که اندیشه بد معتبر نخواهد
بود و حکم بجور از کسی عنباد ادا نخواهد

خ وَمِن کَلامٍ لَهُ عَلَیهِ السَّلامُ ق ن ۱۵۰

و از جمله کلام آنحضرت این کلام است که وقوع یافته فیما یُخبِرُ بِهِ در آنچه خبر میدهد بآن عَنِ المَلاحِمِ از
وقایع عظیمه و فتنها که واقع شد بِالبَصرَةِ بشهر بصره یا بن طرو که با احنف و این نام مردیست از اصحاب

عمامتی
عمامه بروزن کتابه بمعنی کلاه خود و خود دستاریست که بر سر گذاشته میشود و چیزیکه بر سر پیچیده میشود و جمع آن عمائم بروزن شمائل و عمام بروزن رجال می آید
ق

ملائکم
ملاء بروزن جبل با یکدیگر مشورت کردن و بمعنی اشراف و بزرگان است و بمعنی گروه و جماعتست و بمعنی گروهیست که صاحب صورت و هیبت باشند تیر اندکست
ق

خ ۱۴۹

والصمد
بفتح اول و سکون ثانی بمعنی قصد کردن و زدن و بر پا نمودن است و صمد بتحریک بمعنی مهتر است و بمعنی همیشه و بلندی و بمکانست که خلاء در آن مراد و ابنا شد و بمعنی مرد بزرگست که در جنگ گرسنه و تشنه نمی شود و صمد از باب نصر آمده است
ق

آنحضرت و گویند که اسم او ضمره بود و او پسر قیس بن معاویة بن حصین بن عباد بن قرة بن عبید تمیمی است و او سبب اسلام
بنی تمیم شد چنانکه در روایت آمده که در وقتی که حضرت رسالت صلعم دعوت فرمود و اجابت نکردند
الا او که اجابت نمود و مسلمان شد و گفت چرا اجابت نمیکنید دعوت شخصی را که شما را امر بکارهای اخلاق و
طرق نجابت میخواند بنی تمیم بعد از استماع این قول اسلام آوردند و او از اصحاب امیر المؤمنین بود و در حرب صفین
با آنحضرت حاضر بود اما در جمل حاضر نبود و مردی صاحب رای و عقل بود و بزرگ قوم و لهذا حضرت ولایت پناه
در میان اصحاب او را مخاطب ساخت فرمود ای احنف کانی به گویا من نظر میکنم با آنشخص وقد سار و در حالتی
که سیر کند بالجیش الذی لا یکون له غبار بلشکری که نباشد مر آن را گردی و لا لجب و نه آواز بلند و لا
قعقعة لجم و نه آواز لجامها و لا حمحمة خیل و نه آواز اسبها از برای آنکه صاحب اسب صلاح نباشند
یثیرون الارض بشورانند زمین را باقدامهم بقدمهای خود کانها گوئیا قدمهای ایشان اقدام النعام
قدمهای شتر مرغها است در پهنائی و کوتاهی و در پراکندگی انگشتان از یکدیگر یومی بذلک علیه السلام
اشاره میفرماید آنحضرت باین کلام الی صاحب الزنج بخداوند زنگیان یعنی علی بن محمد علوی که مشهور است
به برقعی و این قصه بر سبیل اجمال چنانست که برقعی از شهر ری که مولد او بود توجه نمود بصره و غلامان
زنگی را که کارکنان اهل بصره بودند بخود دعوت فرمود و با ایشان در روز معین بموافقت دیگران خواجهان
خود را بقتل آوردند و همه بر او جمع شده با او بیعت کردند و در بلاد عباسیان و لشکریان ایشان ورود
و انواع فتنه و فساد باهل بصره رسانیدند و لشکریان ایشان را مضطر ساختند و چون او با برقع سیر میکرد
به برقعی مشهور شده و علمای نسابه در نسب او سخن است و گویند که نسبتی درست ندارد و مردم بسیار را بخود با
ساختند دعوی نبوت کرد و این در محرم بود در سال دویست و هفتاد از هجرت سید عالم صلی الله علیه و آله
ثم قال علیه السلام بعد از آن فرمود که ویل لسکککم العامرة وای در آن تمام محلتهای شما را که
آبادان والدور المزخرفة و مر سراهای نیز اندوده و آراسته التی لها اجنحة که مر آنها را بالها باشد
کاجنحة النسور مانند بالهای کرکسان و این کنایت است از کنگرهای و خراطیم و خرطومهای
کخراطیم الفیلة مانند خرطومهای فیلان و این اشارت بناودانها است من اولئک از گروهی آنها
الذین لا یندب قتیلهم کسانی باشند که گریسته نشوند بر مقتولان ایشان و لا یفقد غائبهم و جستجو
نموده نشود غائبان ایشان از جهت عدم مبالات ایشان بموت و قتل بسبب شدت باس ایشان یا از جهت غربت
ایشان نزد موتشان اهل داشته باشند که بر ایشان بگریند نه خویشی که تجسس و تفحص ایشان کنند انا کاب
الدنیا لوجهها منم افکننده دنیا بر روی او یعنی نیستم التفات کننده بدو و قادرها بقدرها
و اندازه کننده دنیا مر او را بقدر و منزلت آن در چشمها و ناظرها بعینها و نظر کننده او را
بدیده آن یعنی بدیده که مشاهده و اعتبار او نمایم و از آن عبرت گیرم و از آن جمله اهل بصیرت

خ ۱۵۱ و منه

و بعضی دیگر از این کلام است که یومی بها که اشارت میفرماید بملاحم و فتن الی وصف الاتراک
بسوی وصف ترکان یعنی وقایع مشهوره که میان ترکان و مسلمانان واقع شد در ایام عبدالله بن زبیر
و قتیبة بن مسلم و وقایع عراقین و خراسان که تفاصیل آن در تواریخ مضبوط مذکور است و چون آنحضرت متیقن بود

لجم
لجام بر وزن کتاب و هم بست است اسب و آن معرب است و فارسی آن لگام است و جمع آن لجم بر وزن کتب و الجمة بر وزن اسنمة و لجم الثوب از باب نصر یعنی جامه را
ق

خ ۱۵۰

والفیلة
بکسر اول و فتح ثانی فیل بکسر اول است و آن معروف است و جمع آن فیال بر وزن اشجار و فیول بر وزن سرور و فیلة بر وزن حسنة برآید واحد آن فیلة زیادتی است صاحب آن را فیال بر وزن شداد گویند و فال رایه یعنی از باب ضرب صادر آن فیلوله بر وزن کینونه و فیلة بفتح اول یعنی غلط و سست شد رای و اندیشه
ق

در حدیث این فتن از این جهت فرمود که کانی اراهم قوما گویا که من می بینم گروهی را فرزندان ما کان وجوههم
گویا روی هاشان المجان المطرقة سپرها پشت بر پشت نهاده بر او فرود استدازه و اتساع و غلظة
یلبسون السرق و الدیباج میپوشند جامه های خوب ابریشمین و دیبا و یعتقبون الخیل العتاق و
میبندند اسبانی عجیب و نجیب را و یکون هناک و باشد در آن محل استحرار قتل یعنی سخت شدن کشتن و
کارزار حتی یمشی المجروح تا آنکه رود مرد مجروح علی المقتول بر مرد کشته شده افتاده ذلیل و
ویکون المفلت و باشد اهل فرار اقل من الماسور کمتر از اسیر گرفتار فقال له بعض اصحابه
پس گفتند مر آنحضرت را بعضی از اصحابها او لقد اعطیت یا امیر المؤمنین هر آینه داده شده
ای امیر مؤمنان و بهره مند شدی علم الغیب دانستن که غایب است و هنوز بفعل نیامده و در میان مردمان ما و صحیح
از افراد یکان داده نمیریان فضحک علیه السلام فقال للرجل پس تبسم فرمود آنحضرت و گفت مر این مرد را که
قائل این قول و کان کلبیا و این مرد از قبیله کلب بود یا اخا کلب ای منسوب به کلب لیس هو بعلم
الغیب نیست این علم علم غیبی و انما هو تعلم و جز این نیست که آموختنی است من ذی علم از صاحب
علم یعنی از رسول که علمک ما لم تکن تعلم درستان اوست و انما علم الغیب علم الساعة
و غیر از این نیست که علم غیب علم بوقت قیامت است و ما عدده الله سبحانه و آنچه را شمرده است
و ذکر فرموده ازو حضرت حق سبحانه و تعالی بقوله بگفتار خود بدو کلام معجز که ان الله عنده علم
الساعة و ینزل الغیث الآیة یعنی بدرستیکه نزد خداست دانستن وقت قیامت و وقتی که فرو میفرستد
باران را و میداند او سبحانه آنچه در رحمها ما در است از ذکور و اناث و نمیداند هیچ شخصی که چه چیز
خواهد کرد فردا و نمیداند هیچکس که بکدام زمین میمیرد بدرستیکه خدا تعالی داناست و آگاه فیعلم
سبحانه پس میداند او سبحانه ما فی الارحام آنچه در رحمها است من ذکر او انثی از نر یا ماده
و قبیح او جمیل و زشت یا خوب و سخی او بخیل و بخشنده یا بخل کننده و شقی او سعید و بدبخت
و بدکردار یا نیکبخت و نیکوکار و من یکون فی النار حطبا و آنکه باشد در آتش دوزخ هیمه
او فی الجنان للنبیین مرافقا یا باشد در بهشت مر پیغمبران همراه فهذا علم الغیب این است علم
غیبی الذی لا یعلمه احد که نمیداند آنرا هیچکس الا الله مگر حضرت اله و ما سوی ذلک و این علم که غیر
از اینست فعلم علمه الله نبیه پس علمیست که تعلیم داده حق سبحانه نبیه صلی الله علیه و آله پیغمبر بلند قدر خود
فعلمنیه پس تعلیم داده است آنحضرت مرا و دعا لی و دعا فرموده است از برا من بان یعیه صدری که نگه
دارد او را نگاه دارنده سینه من و تضطم علیه و بهم آید بدان نگاه جوارحی پهلوهای من و ... خود
جای دهد دختر واقع شده که چون آیه و تعیها اذن واعیة نازل شد حضرت رسالت فرمود اللهم اجعلها
اذن علی آنحضرت فرمود که بعد از این دعا هیچ چیز نشنیدم از سید انبیا که فراموش کرده باشم از اخبار
انتهی مقام این است که انعلمی که حاصل شده باشد بواسطه معلم علم لدنی و علم غیب نیست آنچه بواسطه انبا است علم

خ و من خطبة له علیه السلام ۱۵۲ قب

و از جمله خطبه که آنحضرت فرموده این خطبه است که واقع شده فی ذکر المکائیل و الموازین در یاد کردن

المطرقه ۱۲

المجان
بفتح المیم و شد النون جمع مجن
بکسر اول یعنی سپر است مثل مجنة
بزیادی ها و جنان بر وزن غراب
و جن بحرکتین از باب ضرب
یعنی پوشیده
ق

المطرقه
بصیغه اسم مفعول از باب افعال
و از باب تفعیل هم روایت شده
و مجان مطرقه بر وزن مکرمه
یعنی سپرهائیست که بر هم گذاشته
بشود و پوستهای او بعضی بر بعضی
مثل نعلین مطرقه که نیمه گذاشته
شده باشد ...
...
...

خ ۱۵۱

المکائیل
بر وزن مصابیح جمع مکیال بر وزن
مصباح کال الطعام یکیل از باب
ضرب یعنی پیمود خوراک را مصدر
آن کیل بفتح اول بکیل بر وزن مبیع
و اسم از این کیله بکسر اول است
و کیل بفتح اول و مکیال بر وزن منبر
و مکیال بر وزن مفتاح و کیله
بر وزن مبیعه آن چیزی است
که بپیمودند بهو خوراک
باد
ق

ذالاثو یاه
بر وزن اعنیا جمع ثوی بر وزن
...

بیمانه‌ها و ترازوها عِبادَ اللهِ ای بندگان خدا اِنَّکُم وَما تَأمُلُونَ بدرستیکه شما و آنچه امید میدارید مِن
هذهِ الدُّنیا از این دنیا اَثوِیاءُ مهمانانید مُؤَجَّلُونَ مهلت داده شده تا مدت معین وَمَدینُونَ وام
دارانید مُقتَضُونَ تقاضا کرده شده باداء آن وام اداء امر حق تعالی عبادت او و سایر ارکان ایمان اَجَلٌ
مَنقُوصٌ مدت عمر شما مدتیست نقصان یابنده وَعَمَلٌ مَحفُوظٌ و عمل شما عملیست نگاه داشته شده فَرُبَّ دائِبٍ
مُضَیِّعٍ پس بسا جهد کننده شتابنده در عمل که ضایع کننده آن عملست بانواع خلل وَرُبَّ کادِحٍ خاسِرٍ
و بسا رنج کشنده که زیان کار است بسبب فعل قبیح وَقَد اَصبَحتُم فی زَمَنٍ بتحقیق که در آمدید شما در روزگاری
لا یَزدادُ الخَیرُ فیهِ که زیاده نمیشود نیکویی در آن اِلّا اِدباراً مگر پشت کردن بر آن وَالشَّرُّ فیهِ و
افزون نمیگردد بدی در آن اِلّا اِقبالاً مگر پیش آمدن بسوی آن وَالشَّیطانُ فی هَلاکِ النّاسِ و
نمی‌افزاید شیطان در هلاک مردمان اِلّا طَمَعاً مگر از روی طمع کردن در اغوا و اضلال ایشان فَهذا
اَوانٌ پس این زمانیست که قَوِیَت عُدَّتُهُ قوی شده استعداد شیطان وَعَمَّت مَکیدَتُهُ و فرا رسیده است کید
و مکر او بر بیشتر مردمان وَاَمکَنَت فَریسَتُهُ و دست داده است صید او و این سخن استعارست برای آدمیان
باعتبار استیلای شیطان بر ایشان یعنی غالب شده و مسلط گشته شیطان بر ایشان بعد از ان شرح میدهد
شرور دنیا را و میگوید که اِضرِب بِطَرفِکَ بزن و دوان نظر خود را حَیثُ شِئتَ مِنَ النّاسِ هرجا که خواهی
از مردمان فَهَل تُبصِرُ اِلّا فَقیراً پس نمی‌بینی مگر درویشی را یُکابِدُ فَقراً که میکشد رنج درویشی را اَو
غَنیّاً یا توانگری را بَدَّلَ نِعمَةَ اللهِ کُفراً که بدل کرده نعمت خدا را بکفران اَو بَخیلاً یا ممسکی را اِتَّخَذَ
البُخلَ بِحَقِّ اللهِ که فرا گرفته است بخل را مساکرا بحق خدا وَفراً درهم بسیار یعنی در حق الله بخل بسیار ورزیده
و بنفقه انداده اَو مُتَمَرِّداً یا گردنکشی را کَاَنَّ بِاُذُنِهِ گویا بگوش او عَن سَمعِ المَواعِظِ وَقراً از شنیدن
پندها گرانیست چه انها را نشنید و بواسطه عناد افاده اَینَ خِیارُکُم کجا اند بهتران شما وَصُلَحاؤُکُم
و شایستگان شما وَاَینَ اَحرارُکُم و کجا اند آزاد مردان شما وَسُمَحاؤُکُم و جوانمردان شما وَاَینَ المُتَوَرِّعُونَ
کجا اند پرهیزکاران شما فی مَکاسِبِهِم در مواضع کسب خود وَالمُتَنَزِّهُونَ و پاکان عمل خود و کجا اند دور
شوندگان از شبهها فی مَذاهِبِهِم در محلهای رفتن خود اَلَیسَ قَد ظَعَنُوا جَمیعاً آیا نیست که رحلت کرده اند همه
ایشان عَن هذهِ الدُّنیا الدَّنیَّةِ از این دنیای پست وَالعاجِلَةِ المُنَغَّصَةِ و تند آینده ناخوش
مقترن بانواع مشقت و محنت وَهَل خُلِقتُم و آیا گذاشته شده اید اِلّا فی حُثالَةٍ مگر در دردی لا تَلتَقی
بِذَمِّهِم که بهم نمیرسد بمذمت کردن ایشان الشَّفَتانِ هر دو لبهای مردمان اِستِصغاراً لِقَدرِهِم بجهت خورد
قدر ایشان وَذَهاباً عَن ذِکرِهِم و دور شدن از ذکر خیر ایشان فَاِنّا لِلّهِ پس بدرستیکه ما از ان خداوندیم و
بر نسبت عبودیت او ایستاده‌ایم وَاِنّا اِلَیهِ راجِعُونَ و بتحقیق که بسوی حکم او در ان سرا باز گردندگانیم ظَهَرَ الفَسادُ
ظاهر و نمایان شد فساد در جمیع بلاد فَلا مُنکِرٌ مُغَیِّرٌ پس نیست هیچ انکار کننده تغییر
فرماینده وَلا زاجِرٌ مُزدَجِرٌ و نه منع کننده باز ایستاده بزجر و منع اَفَبِهذا تُریدُونَ آیا با این سبب میخواهید
اَن تُجاوِرُوا اللهَ آنکه همسایگی کنید با خدا فی دارِ قُدسِهِ در سرای پاکیزه او که بهشت عدن است وَتَکُونُوا و باشید
اَعَزَّ اَولِیائِهِ عِندَهُ عزیزترین دوستان او نزد او هَیهاتَ دور است چه دور است این که میخواهید لا یُخدَعُ اللهُ فریب
داده نمیشود خدای تعالی عَن جَنَّتِهِ از بهشت خود یعنی بحیله و فریب بهشت از او نمیتوان گرفت وَلا تُنالُ مَرضاتُهُ

خ ١٥٢

الدائب
دائب فی عمله از باب منع یعنی جد و جهد کرد و رنج کشید در کار آن و مصدر آن دئبا و دؤوبا بر وزن سرور می آید و دائبان بر وزن فاعلان شب و روز را گویند
ق

تشمر دن

حثالة
بضم اول حثل از باب فرح یعنی بزرگ شد شکم او و احثل الدهر از باب افعال یعنی بد کرد حال او روزگار و حثل بفتح اول یعنی شیر دادن و بدی حال است و حثل بکسر اول کودک بار سیده و حثالة بر وزن کناسه دانه سیاه و شکسته است که در میان غله و خوراکیست و مثل گندم و جو و چیزی است که میکوبی از آن نیست و نابود هر چیزیست حقیر
ق

ودر سیدن نمیشود بچو شنودی والابطاعینه مکو بفرمانبرداری ولعن الله الامرین بالمعروف لعنت کناد دور

کرداناد حق سبحانه امر کنندگان بمعروف التارکین له که ترک کنندگان باشند او را والناهین عن المنکر

ونهی نمایندگان از فعل منکر العاملین به که عمل کنندگان باشند بان ومحتملست که این جمله اخباری

باشند نه انشائی یعنی خدا تعالی در ازل لعنت کرده است این طایفه را و دور کرده است ایشان را از رحمت خود

خ ومن کلام له علیه السلام قج ۱۵۰۳

واز کلام انحضرت است که فرمود لابی ذر رحمه الله مرابی ذر غفاری را لما اخرج الی الربذة

در حینی که اخراج کردند او را بسوی ربذه وان موضعی است نزدیک بمدینه در جانب بادیه بمسافت

چهار فرسخ و در ان نواحی اصل ابی ذر است و سبب اخراج ابوذر رحمه الله قاضی ابو الفتح محمد عبد الواحد

در تصفوه اورده وملخص کلام او این است که ابوذر رحمه الله چون مکرر مشاهده کرد چیزهای

چند ناملایم در موضع از عثمان مهاجرت اختیار کرد و روی بجانب شام نهاد و در انجا افعال عثمان اظهار میکرد

چون معاویه از قبل عثمان والی شام بود این احوال را شنید بعثمان اعلام کرد عثمان بوی نامه نوشت که چون نامه من برسد

او را بر شتری برهنه سوار کرده بمدینه فرست معاویه تلقی امر نموده ابوذر را باین کیفیت روانه کرد چون بمدینه رسید

تمام پوست گوشت ارانهای آن مؤمن حقیقی رفته بود و او مردی بود بلند بالا و لاغر و نحیف و ضعیف

و موی سر و محاسن او سفید گشته و مثالها بنا در حضرت رسول خدا صلعم نبز برده و برضای انحضرت عمر کرده بود چون

عثمان او را دید گفت ای جنید خدا ترا بنعمت خود ناکرم کرداناد ابوذر گفت منم جندب بن جناده اما

حضرت رسالت پناه مرا عبد الله نام نهاده عثمان انچه شنیده بود بوی عرض کرد و هرچه غیر واقع نیز بوی بود نسبت داده بود

انها را منکر شد و گفت من نگفته ام و لیکن من از رسول صلعم شنیدم که چون طایفه شما که بنی امیه اند

بسی مرد برسند مال خدا را بر خود مباح سازند و بندگان شایسته خدا را خوار گردانند و دین الهی را تباه سازند

بعد از ان خلق الهی را بندگان خود سازند چون هذا از ایشان عثمان روی بحضار مجلس کرد و گفت که شما این را

از پیغمبر شنیده اید گفتند نه عثمان گفت ویحک یا جندب بر رسول خدا دروغ میبندی گفت من دروغ نه میبندم

عثمان کس بخدمت امیر المؤمنین ع فرستاد انحضرت تشریف اورد و این حدیث را از انحضرت پرسید که

شنیده فرمود و لیکن او هرچه میگوید راست میگوید زیرا که حضرت رسالت صلعم فرمود که ما اظلت الخضراء

ولا اقلت الغبراء علی ذی لهجة اصدق من ابی ذر الغفاری یعنی سایه نینداخت اسمان و بر نداشت زمین صاحب

لهجه ذاکری راستگوی تر باشد از ابی ذر غفاری عثمان از ان اعراض نموده گفت ای ابوذر بدروغ گفته

جواب گفت بحر خال التوحید اقتدا بمیکنی با بو بکر و عمر که با ما انخود بودند تا جمهور بر تو سخنی نداشته باشند

انکار روی بحاضران کرد که چه میگوئید در باره این شیخ کذاب که تفرقه انداخته در میان مسلمانان امیر المؤمنین فرمود

که ای عثمان من میگویم بتو انچه مؤمن ال فرعون بفرعون میگفت در باره موسی چنانچه قران از ان خبر میدهد که وان

یک کاذبا فعلیه کذبه وان یک صادقا یصبکم بعض الذی یعدکم ان الله لا یهدی من هو مسرف کذاب فرعون

لئیم که تکذیب موسی کلیم میکرد و قصد کشتن او داشت مؤمن ال فرعون گفت اینها بی وجه است موسی مردیست که

امده و دعوی پیغمبری میکند و معجز مینماید پس اگر دروغ گوست دروغ انچه میگوید میکند بر او هست و بال دروغ

لابی ذر
بالفتح والتشدید ذر البقل والشمس
یعنی طلوع کردند و ظاهر شدند و ذرت
الارض النبت یعنی ظاهر ساخت زمین
روئیدنی را و ذر الرجل یعنی پیر شد مقدم سر
او مضارع آن یذر بفتح ذال نیاید
و ذر دار بمعنی بسیار کوه و ذریه بضم اول
و بکسر وال اولاد مرد است و جمع آن
ذریات و ذراری آمده و ذر بفتح اول
مورچهای خورد است و صد مور چه است
که بر وزن یکدانه جو شود واحد آن
ذره یا زیادی ها و بمعنی جدا کردن و
متفرق نمودن دانه و نمک و مانند
ان است مثل قد ذره بر وزن و حجه
و بمعنی انداختن ذرور است
در چشم وابوذر جندب بن
جنابه وزن او
اتم ذر است
و

خ ۱۵۲

الربذة
بالتحریک قریة معروفة قرب
المدینة کهامن نقله امیال کانت
عامرة فی صدر الاسلام وهی فی هذا
الوقت دارت لا یعرف بها
اثر ولا رسم درهم

و اگر چنانچه راست گوید در آن خبر برسد بشما بعضی آنچه وعده میدهد شما را یعنی جزای تکذیب پیغمبران عذاب
الهی است بر شما واقع خواهد شد بتحقیق که خدا تعالی راه ننماید یعنی دین ندهد هر که آن میکند از بسیار گناه او
اسراف کننده دروغ گوینده است عثمان سخن بی ادبانه برو گفت امیر المؤمنین گفت و آنحضرت مرد جواب
فرمود و گفت ای عثمان چه میگوئی این ابوذر که حاضر است و سخن خالص رسول الله است چون این سخن
بشنید روی با ابوذر آورد و گفت ای ابوذر بیرون رو از شهر ما گفت بخدا که من هم کراهت دارم
که در جوار تو باشم گفت برو بزمین عراق و هر چند که خواهی برو آنجا ساکن شو در جواب گفت
هر جا که باشم مرا ناچار است از سخن حق گفتن گفت کدام زمین است که تو دشمن میداری گفت ربذه
عثمان امر کرد بمروان بن حکم تا او را بر شتری بی جهاز سوار کرده بربذه برد و او را بآن صفت تا زمانی که
رسانید و او آنجا بود تا وقت وفات و در آنجا زن او و گریستی و او گفتی که گریه مکن که پیغمبر فرموده
بود که مرا مرگ در غربت باشد و متولی دفن تو خواهند شد مردمان صالح شایسته بعد از آن گفت چون
مرا وفات رسد گوسفندی از گوسفندها من بکشید بپزید و بر سر راه بنشینید جماعتی از اهل اسلام از اینجا
خواهند رسید و از احوال شما خواهند پرسید تو بگو که ابوذر غفاری که صاحب رسول الله بود وفات
کرده و برحمت حق پیوسته ایشان بمنزل تو فرود خواهند آمد چون اجابت کنند طعام کن ایشان را
بآن گوسفند و ایشان مرتکب دفن من شوند چون او را وفات رسید و آن در سال هشتم بود از خلافت عثمان زن بفرموده
او عمل کرد و برفت و بر سر راه بنشست ناگاه جماعتی از جانب بیت الله الحرام رسیدند از میان آن جماعت بعضی جدا
شدند و متوجه آن زن گشتند و ایشان احنف بن قیس تمیمی بود و صعصعة بن صوحان عبدی و خارجة بن صلت
تمیمی و عبد الله بن مسلمة سهمی و هلال بن مالک مزنی و جریر بن عبد الله بجلی و اسود بن قیس نخعی و مالک
اشتر بن حارث نخعی رحمهم الله با آن زن گفتند که ترا چه عارضه دست داده گفت ای یاران صاحب رسول
ابوذر غفاری بجوار رحمت حق رفته و من تنها و غریب و عاجز مانده ام ایشان او را برداشتند و برفتند
و بخانه آن زن فرود آمدند و او را غسل دادند و تکفین کردند و بر او نماز گذاردند و دفن کردند بعد از آن مالک
اشتر ره برخاست و خطبه بلیغ بخواند و بعد از خطبه تعداد محاسن او کرد و قرب او را با رسول الله صلعم و سابقه
عبادات و طاعات و جهاد و مظلومی او یاد نمود و برای او دعا کرد و طلب ترحم کرد از برای او از خدای سبحانه
و بعد از آن نشستند و طعام خوردند و رفتند و این بود مجمل قصه حاصل کرده و چنین که ابوذر را از شهر اخراج
میکردند امیر المؤمنین ع او را امر بصبر میفرمود و تسلی داد و بیان مبارک با سخنان رکتا که یا اباذر انک
غضبت لله ای ابوذر بدرستیکه تو خشمگین شدی از برای رضای خدا تعالی فارج من غضبت له
پس امیدوار باش بکسی که خشمگین شدی از برای او یعنی حضرت اقدس الهی ان القوم خافوک علی دنیاهم بدرستیکه مردمان
ترسیدند از تو علی دنیاهم بر دنیا تباه خود و خفتهم و ترسیدی تو علی دینک بر دین خود فاترک
فی ایدیهم پس واگذار در دستهای ایشان ما خافوک علیه آنچه ترسیدند از تو بر آن واهرب منهم
و بگریز از ایشان بما خفتهم علیه بآنچه ترسیدی از ایشان بر آن یعنی دین را و اگذار دنیا را بایشان فما
احوجهم پس چه محتاجند ایشان الی ما منعتهم بسوی آنچه منع کردی تو ایشان را از منکرات و چه احتیاج دارند
بآنچیزی که منع کرده تو ایشان را از دین خود بسبب بیرون رفتن تو از میان ایشان و ما اغناک عما

غضبت
غضب بفتحتین خشم کردن ضد خشنودی است
مثل غضبه بر وزن مرحله غضب علیه و غضب له
از باب سمع و قتی میگویند که زنده باشد
و انکس را غضب بر وزن کتف
و غضوب بر وزن صبور و غضب کتنی
و برناوری راه و غضبان بر وزن سکران
میگویند و زن را غضبی بر وزن سکری
و غضوب بر وزن صبور گویند
و غضبی صد شتر است معرفه است
و الف و لام و تنوین در او نمی
آید

غدا
غدوه بضم اول بمعنی بامداد است
یا میان نماز بامداد و بر آمدن آفتاب
مثل غداة بر وزن قلاة و غدا علیه بغیر
بامداد کرد و غداه بر وزن سحاد خوردن
بامداد است و آن را بفارسی چاشت گویند
و جمع آن اغدیه بر وزن اسرجه میاید
و غد بمعنی فردا در اصل غدو بواو بوده
حذف کردند بلا عوض و قد جاء علی
الاصل و النسبة الیه غدوی و ان شئت
غدی
قاموس

منعوك وچه بسیاری تو از آنچه منع کرده اند ترا از متاع دنیا بر افت و ستعلم من الرابح غداً و زود باشد که بدانی تو که کیستند سود برنده فردای قیامت و الاکثر حسّداً و کیستند بیشتر در حسد که خاسد باشند در این سرا و لو ان السموات و الارضین و اگر آسمانها و زمینها کانتا علی عبد رتقاً باشند بر بنده بسته و این کنایت از شدت ضیق ثم اتقی الله پس از آن پرهیزدار شد آن بنده از خدای خود و تقوی پیشه کند لجعل الله له هر آینه بگرداند خدا از برای آن بنده منهما مخرجاً از آسمانها و زمینها بیرون شدن و دوری بیرون رفتنی ببرکت تقوی کقوله تعالی و من یتق الله یجعل له مخرجاً لا یؤنسنک الا الحق و باید که انس ندهد ترا مگر طریق حق و راه مستقیم که آن شریعت قویم است و لا یوحشنک الا الباطل و بوحشت نیندازد ترا راه باطل و ناراست که آن طریق شیطان رجیم است فلو قبلت دنیاهم پس اگر قبول کنی دنیای ایشان را لاحبوک هر آینه دوست دارند ترا و لو قرضت منها و اگر ببری از دنیا یعنی اخذ بکنی عطا یا و هدایا ایشان را لامنوک هر آینه ایمن شوند از جانب تو

و من کلام له علیه السلام ۱۳۱ ق

در این کلام مذمت اصحاب خود مینماید بجهت عدم قبول نصیحت و موعظه از آنحضرت و میفرماید که ایتها النفوس المختلفة ای نفسها که مختلف و متفرق است از برای شما و القلوب المتشتتة و دلهائی که پراکنده است از بدنهای شما الشاهدة ابدانهم و حاضر است بدنهای ایشان و الغائبة عنهم عقولهم و غایب است از ایشان عقلهای ایشان این کنایت است از عدم ادراک ایشان نصایح حقه را اظأرکم علی الحق مهربانی میکنم بشما بر راه حق و صواب و انتم تنفرون عنه و شما میرمید از آن نفور المعزی مانند رمیدن بز من وعوعة الاسد از آواز شیر هیهات دور است آنکه اطوار شما ان اطلع بکم آنکه روشن کنم و ظاهر کردانم بشما سرار العدل پنهانهای عدل را یعنی عدالتی که پنهان است از شما و وجه پنهانی آن بعلت تخاذل ایشان است از طریق حق و تفرق اهوای ایشان او اقیم اعوجاج الحق یا راست کنم کجی حق را و طریق مختار برایست و مقاومت در امر خلافت بعد از آن مناجات میکند بحضرت قاضی الحاجات از شکایت اصحاب عتّه و میفرماید که اللهم بار خدایا انک تعلم بدرستیکه تو میدانی انه لم یکن الذی کان منا که نبود آنچه واقع شد از ما از محاربه و مقاتله در امر خلافت منافسة فی سلطان رغبت کردن در امر سلطنت دنیوی و لا التماس شیء و نه در خواستن چیزی من فضول الحطام از زیادتیهای دنیای فانی و لکن لنرد و لیکن اینکار بجهة آن بود که باز کردانیم المعالم من دینک نشانهای راه هدایت از دین تو تا پوشیده نشود بر خلقان تو و نظهر الاصلاح و تا آشکار اکنیم صلاح را و نیکوئی را فی بلادک در شهرهای تو فیأمن المظلومون تا ایمن شوند مظلومان و ستم رسیدگان من عبادک از بندگان تو و تقام المعطلة و تا برپا داشته شود فرو گذاشته من حدودک از حدهای تو اللهم بار خدایا انی اول من اناب بتحقیق که من اول کسی ام که باز کشت نمود بتو و سمع و شنید خطاب ترا ایمان و قبول و اجاب و اجابت کرد مرا باطاعت رسول لم یسبقنی الا رسول الله صلی الله علیه و آله پیشی نگرفت بر من مگر حضرت رسول بالصلوة بنماز و قد علمتم و بتحقیق که شما دانسته اید انه لا ینبغی ان یکون آنکه سزاوار نیست که باشد حاکم و والی علی الفروج بر فرجها و الدماء و بر خونها و المغانم و بر غنیمتها و الاحکام و بر حکمها و امامة المسلمین

حسد:
بر وزن ترک حسده اشتی و حسد علیه یحسده از باب نصر و ضرب مصدر آن حسد و حسود بر وزن سرور و حسادة و حسید می آید و وصف آن حاسد و جمع آن حسد بر وزن قبر و حساد بر وزن رمان و حسدة بتحریک است و وصف آن حسود بر وزن صبور نیز آمده و جمع آن حساد بر وزن کفار و حسد بد و ضمه می آید
ق

تنفرون

خ ۱۵۲

وعوعة:
و عوعهم از باب دحرج یعنی جنبانید ایشان را و وعّ بفتح اول شغال را گویند شد دعوعة و وعوعه از باب دحرجه و وعواع بر وزن شغال آواز و صدا کردن گرگ و سگ و شغال است و وعواع بسیار گوی است و وعواع صدا و فریاد مردم است
ق

در پیشوای مسلمانان البخیل تا بخشند واین مرفوع است بانکه اسم یکون است وخبرش محذوف است تقدیر کلام
اینست که لا ینبغی ان یکون البخیل حاکما و والیا علی الفروج الی اخره یعنی سزاوار نیست که باشد بخیل حاکم و والی
بر فروج و دماء و مغانم و احکام و امامت مسلمانان که اگر چنانچه حاکم عدول بصفت بخل موصوف باشد فتکون
فی اموالهم نهمته پس باشد در مالهای مسلمانان نهمته حرص و رغبت و بجوع عنانه و زیرا که حریص بود در بخوردن
اموال ایشان ولا الجاهل و دیگر و اینست که باشد حاکم نادان بقواعد ایمان فیضلهم بجهله پس گمراه نماید
ایشان را بجهالت نادانی خود چون معاویه که مضل اهل شام بود ولا الجافی و دیگر آنکه نباشد آن حاکم
غلیظ جفاکار فیقطعهم بجفائه پس قطع کند ایشان را بسبب جفا وجور خود ولا الحائف للدول و نباشد
ترسنده از گردش دولتهای روزگار فیتخذ قوما دون قوم پس فرا گیرد گروهی را دون گروه دیگر یعنی گروهی را بعطیه مخصوص
نامبدل کنند بسوی او و این نیز تشبیه عثمان و معاویه بود ولا المرتشی فی الحکم و نباشد رشوت گیرنده در حکم
کردن در میان مسلمانان فیذهب بالحقوق پس ببرد حقها را از مردمان ویقف بها و بایستد بحکم کردن
بآن حقوق یعنی جاری نسازد حکم شرع را دون المقاطع نزد مواضع قطع احکام ایمان ولا المعطل للسنة
و نباشد ضایع کننده سنت پیغمبر خدا فیهلک الامة پس هلاک کرداند امت را بتعطیل مراسم شریعت

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۵۵ قنه

مفاد این خطبه بر ذکر صفات کمال الهی است و نعوت حضرت رسالت پناهی و توعید مردمان از موت و
شعور بآن و اقعه بعد از فوت و تهدید ایشان بطول امل و امتعه فانیه دنیویه و چون جمیع افعال الله
از بلاء و ابتلاء بحسب مصلحت است از اینجهت حضرت ولایت پناه حمد نموده واجب الوجود را بر جمیع فعال و فرمود نحمده
علی ما اخذ سپاس و ستایش میکنیم معبود بحق را بر آنچه گرفت عاصی را از نکال و عذاب و اعطی و بر آنچه مطیع
داد از ثواب علی ما ابلی و بر آنچه انعام فرموده بعباد چون مال و صحت و نسبا و ابتلی و بر آنچه ذم و بند را
باو چون مرض و فقر و مثیب الباطن لکل سریرة و تفتیش مرهر پوشیده را العالم بما تکن الصدور و
دانا است بآنچه پوشیده است در سینها از محبت و عداوت وما تخون العیون و بآنچه خیانت میکند چشمها
از نگرستن بحرمت و نشهد ان لا اله غیره و گواهی میدهیم که نیست هیچ خدائی غیر او وان محمدا نجیبه
و آنکه محمد بن عبد الله صلی الله علیه و آله بنده برگزیده او است و بعیثه و فرستاده او است بر کافه مردمان شهادة گواهی از
سر خلوص یوافق فیها السر الاعلان که موافق باشد نهان با آشکار والقلب اللسان موافق و مطابق بود دل با زبان

خ منها فانه والله قنو

ضمیر ملفوظ ضمیر شان است که در امور عظیمه مستعمل است و محتمل است که راجع باشد بنبی محمد و منه که مفتر شده است
بعد از این بموت پس معنی بر اینچنین باشد که قسم بذات خدا که امر عظیم الشان بآنچیز که ترسانید شده اید
مردمان از آن الجد مرهینت بحقیقت و یقین لا اللعب نه بازی والحق و صدق و راست است لا الکذب نه دروغ
وما هو الا الموت و نیست آنچیز مگر مرگ اسمع داعیه دعا خوانده که شنوانید خواننده خود را و اعجل
حادیه و شتاب نماینده راننده خود را فلا یغرنک پس باید که فریب ندهد ترا سواد الناس بسیار مردمان مانند گروه
ایشان من نفسک از نفس تو مراد این است که هر گاه دیدی مرده را که او را بسیار بود دوستان و تو واقف بودی

حاصل

تکن
مضارع از باب افعال کن بکسر اول پوشش هر چیز و پرده است مثل کنه بیاد هاء و کنان بر وزن کتاب و کن بمعنی خانه است و جمع آن اکنان بر وزن ازمان و اکنه بر وزن اشدة و کنه از باب نصر کنا بفتح اول و کنونا بر وزن سرور و اکنه از باب افعال و کننه از باب تفعیل و اکتنه از باب افتعال یعنی پوشید او را
ق

واللعب
بفتح اول و کسر ثانی لعب از باب سمع یعنی بازی کرد و مصدر آن لعب بفتح اول و کسر ثانی و لعب بر وزن کتف و تلعاب بکسر اول می آید و و صیغه آن لعب بر وزن کتف و لعب بکسر اول و تلعاب بفتح اول و لعبة بر وزن همزه و تلعبة و تلعاب و تلعابه آمده
ق

خاصل شد پس باید که بعد از رجوع وسواس معاودت ننماید نفس تو فریب نخورد با انبوهی مردمان و مرگ را
فراموش نکنی و غافل نگردی از آن و این نکته ها بجهت تحقیق مطلب است فَقَدْ رَأَيْتَ مَنْ كَانَ قَبْلَكَ و بتحقیق که دیدی کسی را که بود
پیش از تو مِمَّنْ جَمَعَ الْمَالَ از آنکسی که جمع کرد مال را وَحَذِرَ الْإِقْلَالَ و ترسید از درویشی و کمی مال وَأَمِنَ
الْعَوَاقِبَ و ایمن شد از عاقبتها طُولَ أَمَلٍ بجهت درازی آرزو وَاسْتِبْعَادَ أَجَلٍ و دور شمردن نهایت
عمر كَيْفَ نَزَلَ بِهِ الْمَوْتُ که چگونه فرود آمد باو مرگ فَأَزْعَجَهُ عَنْ وَطَنِهِ پس برکند او را از وطن و جایگاه خویش وَأَخَذَهُ
مِنْ مَأْمَنِهِ و بگرفت او را از مکان امن خویش مَحْمُولًا در آنحال که برداشته شده بود عَلَى أَعْوَادِ الْمَنَايَا بر چوبهای
مرگها یعنی بر جنازه که معد است از برای حمل میت يَتَعَاطَى بِهِ که فرا میگرفتند او را الرِّجَالُ الرِّجَالَ مردان از مردان بنوبت
حَمْلًا عَلَى الْمَنَاكِبِ از برای برداشتن بر دوشها وَإِمْسَاكًا بِالْأَنَامِلِ و نگاه داشتن بانگشتان أَمَا رَأَيْتُمْ آیا ندیدید
شما الَّذِينَ يَأْمُلُونَ بَعِيدًا آنکسانی که امید میداشتند کار دور و دراز را وَيَبْنُونَ مَشِيدًا و بنا
میکردند قصور را وَيَجْمَعُونَ كَثِيرًا و جمع میکردند بسیاری از متاع غرور كَيْفَ أَصْبَحَتْ بُيُوتُهُمْ قُبُورًا گردید
خانهای ایشان قبرها وَمَا جَمَعُوا و آنچه جمع کرده بودند بُورًا هلاک و فانی بود شد چون هباء منثور وَصَارَتْ
أَمْوَالُهُمْ و گشت مالهای ایشان لِلْوَارِثِينَ از برای وارثان وَأَزْوَاجُهُمْ و زنان ایشان لِقَوْمٍ آخَرِينَ
از برای جماعتی دیگر لَا فِي حَسَنَةٍ يَزِيدُونَ نه در کار شایسته زیاد میکنند از برای آن سرا وَلَا مِنْ سَيِّئَةٍ
و نه از کار بد يَسْتَعْتِبُونَ طلب کرده میشود از ایشان عتبی که آن رجوع است از سیئه و بازگشت بخدا چه
ممکن نیست عمل شایسته و کردار پسندیده در دار الجزاء فَمَنْ أَشْعَرَ التَّقْوَى قَلْبَهُ پس کسیکه شعار ساخت تقوی و
پرهیزکاری را بر دل خود بَرَّزَ مَهَلَهُ و ظاهر ساخت مهلت خود را از برای کار آنسرا وَفَازَ عَمَلُهُ و فیروزی یافت
بکردار خود در دار الجزاء فَاهْتَبِلُوا پس اهتمام کنید هَبَلَهَا اهتمامی که سزاوار و لایق باشد بتقوی وَاعْمَلُوا
لِلْجَنَّةِ و عمل کنید از برای بهشت عَمَلَهَا عملها را یعنی عملی که موجب دخول بهشت باشد فَإِنَّ الدُّنْيَا پس بدرستیکه
دنیا را لَمْ تُخْلَقْ لَكُمْ آفریده نشده برای شما دَارَ مُقَامٍ سرای اقامت و قرار گرفتن بَلْ خُلِقَتْ لَكُمْ
بلکه مخلوق شده از برای شما مَجَازًا بجهت گذشتن بصحرای قیامت لِتَزَوَّدُوا مِنْهَا تا توشه بردارید از آن
الْأَعْمَالَ عملهای شایسته و فعلهای بایسته و متوجه شوید إِلَى دَارِ الْقَرَارِ بسوی سرای قرار و اقامت فَكُونُوا مِنْهَا
پس باشید از دنیا عَلَى أَوْفَازٍ بر شتابزدگیها بر جناح سفر آخرت وَقَرِّبُوا الظُّهُورَ و نزدیک کنید شترهای
مرکب را لِلزِّيَالِ از برای رحلت کردن و فانی دنیای غدار این کنایت است از استعداد رحیل بجانب سفر آخرت با تهیه سفر و زاد

ازداد

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قنه ١٥٧

ان

در این خطبه اظهار میکند تذلل دنیا و آخرت را در تحت فرمان حضرت منان و تذکیر میفرماید مردمان را بنعمت قرآن
و ارسال پیغمبر آخر الزمان و تنفیر مینماید ایشان را از متاع فانیه این جهان باین طریق که وَانْقَادَتْ لَهُ الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةُ گردن نهاد از برای رب العباد اینجهان و آنجهان بِأَزِمَّتِهَا با مهارهای خود و این کنایت است از دخول
ایشان در ذل حاجت و در تحت تصرف قدرت صانع عالمیان و لفظ ازمه مستعار است از برای امکانی که محتاج است
بصانع وَقَذَفَتْ إِلَيْهِ انداختند بسوی او السَّمَاوَاتُ وَالْأَرَضُونَ آسمانها و زمینها مَقَالِيدَهَا کلیدهای
خود را ابن عباس رضی الله عنه گفته که مقالید السموات و ارض مفاتیح رحمت است و رزق وَسَجَدَتْ لَهُ و سجده کردند

خ ۱۵۶

وقد بوراً
بضم اول ای هالک فاسد لا خیر فیه
قال ابو عبیده و امراة بور کذلک
و قوم بور ای هلکی قوله تعالی و کنتم قوما
بورا هو جمع بایر مثل حایل و حول
و حکی الاخفش عن بعضهم انه لغة و لیس
بجمع لبایر کما یقال انت بشر و انتم
بشر و بار فلان ای هلک اباره الله
ای اهلکه صراح اهتبلها بدو فتحه
یقال اهتبل الصید اغتنم اهتبلک
بتحریک یعنی بر بوتت
کار تو
ق

بیطول

اوفاز
و فز بفتح اول و دوم بتحریک بمعنی
شتاب کردن است و جمع آن اوفاز
بر وزن افعال میآید
ق

للزیال
بکسر اول بر وزن کتاب مصدر باب
مفاعله است زایله و زیالا
یعنی جدا ساخت الله ازاله حرکه
یزیله از باب ضرب یعنی جدا کرد و جدا
ساخت او را
ق

از برای اوعیا الفقه و الاصال یا بامداد و شبانگاه الاشجار الناضرة درختان تازه و این اشاره است بدخول
اشجار در تحت خضوع و حاجت بحضرت عزت وقد حنت له ودرافرو خست بفرمان او ومن قضبانها از شاخهای
ان اشجار النیران المضیئة آتشهای روشن کننده و آتت اکلها و داد خورش خود را بکلماته برسبب
قدرت کامله او الثمار الیانعة میوهای رسیده از اوقات رسیده منها وکتاب الله بین اظهرکم کتاب خدا
درمیان شما الالاطق لایعیا لسانه گویا ئیست که عاجز و درمانده نمیشود زبان او وحجة قاطعة ونیت لاتهدم
ارکانه وخانه ایست که ویران نمیگردد اصول او که قوانین محکمه است وعز لاتهزم اعوانه وعزتی و غلبه
است که شکسته نمیشود اعوان و انصار او که عاملانند بمضمون فرقان وحافظانند بالفاظ فرقانی منها ارسله
فرو فرستاد حضرت عزت حضرت رسالت را علی حین فترة من الرسل هنگام انقطاع وحی از رسولان و تنازع
ودروقت نزاع کردن سیکدیگر من الالسن از زبانها مرادها خلاف اقوالست فقفی به الرسل پس پی آورد
او را دری رسولان وختم به الوحی وختم کرد با او وحی خود را فجاهد فی الله پس جهاد نمود آنحضرت در
درراه حضرت عزت المدبرین عنه با مدبران واعراض کنندگان از او بواسطه کمال جهل وعناد ایشان والعادلین
به وبابر برکنندگان ومانند گردانندگان غیر با او از آفریدگان منها وانما الدنیا منتهی بصر الاعمی
جز این نیست که دنیا نهایت دیده نابیناست یعنی آنکه او جاهل احوال آخرتست لایبصر مما وراءها شیئا نمی
بیند دیده او چیزی را که بیرون دنیاست از احوال آخرت و از اینجهت همت خود را مصروف دنیا میکرداند والبصیر ینفذها
بصره و بینا از احوال خود موقف میکند از دنیا بصر خود را و یعلم ان الدار وراءها و میداند
و میداند که سرای بقا در پس این دار فناست و سعی میکند از برای آن فالبصیر منها شاخص پس بینا بطرف آخرت
در نقل روده است و رحلت غاینده و ندو با او وابستگی و قرار والاعمی الیها شاخص و کور بطرف دنیا نظر دوخته و ...
است و میل کننده و دل نهاده از نا دانی در انیسرای نا پایدار والبصیر منها متزود و بینا از دنیا متزود زاد تقوی
زاد زاد گیرنده است از برای راه سفر آخرت والاعمی لها متزود و کور بصیرت از برای دنیا متزود و توشه گیرنده است بجهه
و شفقت منها واعلموا انه لیس من شیء بدانید بتحقیق که نیست هیچ چیزی الا و یکاد صاحبه یشبع منه
مگر که نزدیکست که صاحب او سیر شود از آن و بمله و ملول گردد از آن الا الحیوة مگر زندگی دنیا فانه لا یجد
له فی الموت راحة پیوسته که نمی یابد صاحب از برای خود فی الموت راحة در مرگ آسایشی بعضی گفته اند که نسبت
راحت بمرگ خاص است با شقیاء و اولیاء را بموت راحت کبری حاصل میشود و در خبر آمده که حضرت رسالت
فرموده لیس للمؤمن راحة دون لقاء الله یعنی نیست مؤمن را راحتی غیر از لقای حق سبحانه و تعالی که موت
قرینست و بعضی دیگر بر آنند که نیافتن راحت عامست بهمه زیرا که بموت منقطع میشود تجارت آخرت که بسیار
کسب سعادتست و بتحصیل راحت و نیز گفته اند که هیچ راحتی نیست در نفس موت از برای هیچکس چه آن مجرد الامرات
و راحت و لذاید در عقبی است و دیگر آنکه چون نفوس بشریت مطلع نیستند بر ما بعد موت از احوال آخرت
پس ناچار است از آنکه مخوف باشند از موت و مکروه دارند او را و مؤید این قولست آنچه منقولست از امام حسن
علی علیهما السلام که در حین احتضار میگریست امام حسین علیه السلام گفت چیست مر ترا که میبینم ترا گریه کننده و جزع
نماینده و حال آنکه پیش پدر و جد خود میروی آنحضرت جواب داد که چنین است که تو میگوئی
و هیچ شکی درین نیست اما من بر هیچ چیزی که هرگز نرفته ام قبل از این و چیزی که متعرض آن باشند از لحد

خ ۱۵۷

قضبانها
قضیبة از باب ضرب یعنی برید او را و قضیب شاخ درخت است و جمع آن قضبان بضم اول و کسر اقتدایست
ق

و آتت اکلها
اکل از باب نصر یعنی خورد او را و اکلة بضم اول آن لقمه ایست که خورده میشود و نیز آن کرده و خورشی است که خورده میشود و جمع آن اکل برو زن صرد
ق

ان یشبع منه

لا یعیا
عیی بالامر از باب فرح یعنی نایستاده برآن و در ماند و عیی در منطق در سخن گفتن ... بسته شد زبان او در سخن
ق

لا تهزم
هزیمت مصدر است از باب ضرب هزم القوم یعنی زد او را و هزمت القوم یعنی ... شکست داد گروه ... کرد و هزم ... یعنی شکست دشمن و دیگر ... اسم ... اسم برو سبو رسیدن سفینه است
ق

احکام سبحانی و مخالف باشد با موقرانی بمثابه نمانست از اینجهت صیغه فرمایدکه واِنَّمَا ذٰلِكَ بِمَنْزِلَةِ الْحِكْمَةِ و حرز
بنست که حساب بسبب حقیقت انست که معتبر باشد بمنزله حکمت مراد نفس حکمت است چه کلام مقتضی آن نیست که
از منزله غیر حکمت اراده کرده شود زیرا که مدعا از منزله حکمت قرآن مجید است و آن محض حکمت است نه بمنزله حکمت
الَّتِي هِيَ حَيٰوةُ الْجَنَانِ حکمتی که زندگی است لِلْقَلْبِ الْمَيِّتِ مرده را از اعتقاد موصله بحق و بصر و
بینائیست لِلْعَيْنِ الْعَمْيَاءِ مرچشم کور را از دیدن آثار و علامات وَسَمْعٌ و شنوائیست لِلْاُذُنِ الصَّمَّاءِ
مرگوش کر را از شنیدن احوال مصنوعات وَرِيٌّ و سیرابیست لِلظَّمْاٰنِ مرتشنه را از ظلال علوم و احکام و اضحات
وَفِيهَا الْغِنٰى كُلُّهُ و در وی است بی نیازی تمام وَالسَّلَامَةُ و وارستگی از آلام و اسقام بدانکه لفظ حیوة مستعار است
از برای قرآن باعتبار آنکه محیی قلبی است که مرده باشد بجهل و لفظ بصر و سمع از برای عیون و اذن جاهل باعتبار
آنکه مستفید ملشود بان بهره و از قرآن و لفظ ظمان از برای جاهل متعطش بعلم و لفظ ری از برای قرآن
باعتبار نصا نفس بزلال علوم از کِتَابُ اللّٰهِ و این خبر دوم ذلك است و بمنزلة الحکمة خبر اول و است یا خبر مبتدا
محذوف و تقدیر چنین است که هو کتاب الله یعنی آنچه که محض حکمت است کتاب خدا است که جامع امور دینیه
و دنیویه است تُبْصِرُوْنَ بِهٖ می بینید بدان امور را و بحق مقاصد دنیویه مطلوب حال و مآل وَتَنْطِقُوْنَ و گویا
میشوید بان و در دنیوی اسئلة الکی قصص و امثال وَتَسْمَعُوْنَ بِهٖ و میشنوید بان و مواعظ حسنه و امثال نافعه را
وَيَنْطِقُ بَعْضُهٗ بِبَعْضٍ و گویا است بعضی از آن کتاب ببعضی دیگر زیرا که تفسیر میکنند مبین مجمل را و مقید
مطلق را و خاص عام را وَيَشْهَدُ بَعْضُهٗ عَلٰى بَعْضٍ و گواهی میدهد بعضی از آن بر بعضی یعنی استشهاد میتوان کرد
ببعضی از آیات آن برآنکه مراد از بعضی دیگر از آیات این است وَلَا يَخْتَلِفُ فِي اللّٰهِ و اختلاف ندارند آیات قرآن در دلالت
کردن بر مقاصد حقه که موصل باشند بسوی خدا غالبا اخرویه بلکه جمیع آن مطابق و موافق آن مقاصدند
وَلَا يُخَالِفُ بِصَاحِبِهٖ خلاف نمیکند با صاحب خود عَنِ اللّٰهِ از راه نمودن بخدا یعنی بیرون نمیبرد کسی را که
متمسک شده بان از وصول بحق قَدِ اصْطَلَحْتُمْ بتحقیق که صلح کرده اید با یکدیگر و متفق شده اید باهم عَلَى الْغِلِّ فِيمَا
بَيْنَكُمْ بر حقد و کینه که در میانه شما است استعاره فرموده وصف اصطلاح را از برای غل و حقد ایشان باعتبار
اشتراک و اتفاق همه ایشان در آن وَنَبَتَ الْمَرْعٰى و رسته است گیاهی که میچرید بان حیوان عَلٰى دِمَنِكُمْ بر آنچه
برهم گشته از سرگین و خاکستر این ضرب المثل اخر است از برای صلح کنندگان در ظاهر با غل قلوب و حقد باطن یعنی
صلح شما سریع الزوال است و اصلا اصلی ندارد و هیچ نیست که روبالای سرگین و خاکستر میروید و تَصَافَيْتُمْ و
دوستی پاک صوری ورزیدید با یکدیگر بحسب ظاهر عَلٰى حُبِّ الْاٰمَالِ بر دوستی آرزوها و امیدها که از صاحب خود دارید
از نفع عاجل وَتَعَادَيْتُمْ فِي كَسْبِ الْاَمْوَالِ و دشمنی میکنید باهم در جمع مالهای فانی بیحاصل لَقَدِ اسْتَهَامَ
بِكُمُ الْخَبِيثُ بتحقیق که شیفته ساخته شما را ابلیس ناپاک وَتَاهَ بِكُمْ و حیران کرده است شما را در طریق الغرور
شیطان فریبنده بی باک وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ و حق تعالی یاری خواسته است عَلٰى نَفْسِي وَاَنْفُسِكُمْ بر نفس من و
نفسهای شما یعنی از خدا استعانت میجویم بر تسلط نفس من و نفس شما اگرچه نفس آن حضرت مقهور عقلش بود
اما با وجود این طرز سلوک کلام نمود تا ایشان بر قهر نفس خود کوشند و از وساوس شیطانی اجتناب نمایند بالکلیه

من جمیع الطاعة المحضة | خ وَمِنْ كَلَامٍ لَهٗ عَلَيْهِ السَّلَامُ | قمح ۱۵۸ | الوجوه کنند

علی الغل
غل علولا بروزن سرور و غلول از باب نصر
بمعنی خیانت کرد و غل بصدمه غلیم
از باب ضرب یعنی کینه ور شد
سینه او و غلیل بکسره اول و غلیل
بروزن امیر بمعنی کینه است
ق

دمنکم
دمن بروزن عنب جمع دمنه بکسر
اول و آن بمعنی سرگین است و بمعنی لکلک است
از باب ضرب است و دمنه بکسر اول
بمعنی کینه است و بمعنی آن از باب
سمع میاید و دمان بروزن
سحاب بمعنی سرگین و
خاکستر است
ق

خ ۱۵۷

استهام
ام از باب ضرب مصدر آن هیم بفتح اول
و هیمان بروزن رمضان بمعنی حرکت داشت
آن زن او کرفتار شد و هیام بروزن
زنانه کرفتاران و عاشقان شدند
ق

وازجملهٔ کلام بلاغت نظام آنحضرتست که فرموده وقد شاوره عمر بن الخطاب در آنحالکه مشورت کرد
با او عمر بن الخطاب فی الخروج در بیرون رفتن الی غزو الروم بنفسه بسوی غزای روم بنفس خود و این وقتی بود
که قیصر روم با تمامی لشکر خود از روم بیرون آمده بود و کار تنگ گرفته بر خالد بن ولید و ابو عبیدهٔ جراح
وغیر ایشان که امرای سرایای عمر بودند و ایشان مدد خواسته بودند از عمر که شر ایشان را دفع کند پس عمر
با آنحضرت مشورت نمود و این مرد فرمود که قد توکل الله لاهل هذا الدین بتحقیق که وکیل و کفیل شده است
خدای تعالی از برای اهل این دین باعزاز الحوزة بغالب کردانیدن و قوی ساختن ناحیهٔ مسلمین وستر العورة
و پوشانیدن عورت مؤمنین این کنایتست از حمایت حریم مؤمنین والذی نصرهم وآنکسیکه نصرت داد مسلمانان را
وهم قلیل در حالتیکه اندک بودند بحیثیتی که لا ینتصرون قادر نبوده اند بر مقاومت و انتقام ومنعهم
و مانع داشت ایشان را وهم قلیل لا یمتنعون در حینیکه اندک بودند بمرتبه‌ئی که وانمیایستادند در پیش تیر
شمشیر و نیزه حی لا یموت زنده ایست که هرگز نمیمیرد و پاینده ایست که سمت فنا نمیپذیرد و چون آنحضرت
میدانست که عمر مرد معرکه نبود و ازدست او کاری ازپیش نمیتواند برد همچنانکه در جنگهای دیگر از او مشاهده
نموده بود از این جهت فرمود که انک متی تسر بدرستیکه تو هرگاه روانه شوی الی هذا العدو بنفسک
بسوی این دشمن بنفس خود فتلقهم بشخصک پس برسی با ایشان بنفس خود فتنکب پس نکبت رسیده و محنت
زده شوی و درمانی بیخیلی تمام و بنا و چون حال لا تکن للمسلمین کانفة نباشد از برای مسلمانان پناهی
و نگهبانی دون اقصی بلادهم نزد نهایت شهرهای ایشان یعنی تا فی که دور باشند از تو نگهبانی نداشته
باشند و لیس بعدک مرجع ونباشد بعد از تو جای بازگشتنی یرجعون الیه که باز گردند مسلمانان بسوی
او در مطالب و این سخن بواسطهٔ آن فرمود که مبادا اگر مردم تماما بلند مانی و بی بصیرانند از ادراک کسی که امام مفترض
الطاعه است و چون حال بر اینموالست فابعث الیهم پس بر انگیز بر ایشان یعنی بفرست بسوی ایشان رجلا
محربا مردی جنگ دیده آزموده کاردان واحفز معه و جمع کن با او واهل البلاء والنصیحة اهل آزمایش
و اهل نصیحت فان اظهر الله پس اگر غالب گرداند او را خدا بر کافران فذاک ما تحب پس آن غالبیت بچیزیست که محبوب و مرغوب
تست وان تکن الاخرى و اگر باشند امطایفهٔ دیگر غالب کنت ردءًا للناس باشی تو یار و مددگار مردمان و مثابة للمسلمین
مسلمانان

ومرجع **خ ومن کلام له علیه السلام** ١٥٩ قط

وقد وقعت مشاجرة و بتحقیق که واقع شده بود مخالفتی و منازعتی بینه و بین عثمان میان امیرالمؤمنین و عثمان
فقال المغیرة بن الاخنس لعثمان پس گفت مغیرة بن اخنس مر عثمان را انا اکفیکه من کفایت
کنم از تو کار او را فقال امیرالمؤمنین علیه السلام للمغیرة پس گفت امیرالمؤمنین و سید المتقین علیه
افضل صلوة المصلین یا ابن اللعین ای پسر کسیکه رانده درگاه الهی است مراد نفس خنس بن اخنس است
نه اخنس یعنی ملعون مطرود از رحمت الهی الابتر مقطوع از خیر و نیکوئی والشجرة التی لا اصل لها
ولا فرع وای درختی که نه بیخ مر او راست و نه شاخ استعاره فرموده لفظ شجره را از برای نسبت و
کنایه نموده از سقوط اصل او و بنفی اصل شجره و فرع آن یعنی ای انکسیکه باقی نماند ترا خدا و در غایت تو بکار
انت تکفینی تو کفایت میکنی کار مرا فوالله ما اعز الله پس بخدا سوگند که عزیز نکرد یعنی غالب نگردانید

خدای تعالی مَنْ اَنْتَ نَاصِرُهُ کسیرا که تو یاری دهنده اوئی وَلَا قَامَ مَنْ اَنْتَ مُنْهِضُهُ و برنخواست کسیکه تو
برخیزاننده اوئی اُخْرُجْ عَنَّا بیرون رو از میان ما اَبْعَدَ اللّٰهُ نَوَاکَ دور گرداناد خدای تعالی قصد ترا ای پیرخانس
ثُمَّ اَبْلِغْ جُهْدَکَ پس ازان برس بنهایت سعی خود تا اگر هرچند سعی نمائی و جهد کنی بمقصود خود نخواهی رسید
فَلَا اَبْقَی اللّٰهُ عَلَیْکَ پس رعایت رحمت مکناد خدای تعالی بر تو اِنْ اَبْقَیْتَ عَلَیَّ اگر تو رعایت کنی بر من جهت آنکه رعایت نکنی

خ وَمِنْ کَلَامٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ قش ١٥٠

در این کلام خطاب میکند بطلحه و زبیر و توابع ایشان و میگوید لَمْ تَکُنْ بَیْعَتُکُمْ اِیَّایَ نبود بیعت شما با من ای گروه
جفاپیشه فَلْتَةً واقع شدن بی تدبیر و اندیشه وَلَیْسَ اَمْرِی وَاَمْرُکُمْ وَاحِداً و نیست کار من و کار شما یکی
اِنِّی اُرِیدُکُمْ لِلّٰهِ بدرستیکه من میخواهم شما را از برای خدا و طلب میکنم تعلقه خود را بر شما برای دین و منافع
دنیا وَاَنْتُمْ تُرِیدُونَنِی لِاَنْفُسِکُمْ و شما میخواهید مرا از برای حظ نفسهای خود از غنایم اَیُّهَا النَّاسُ
ای مردمان اَعِینُونِی یاری دهید مرا عَلٰی اَنْفُسِکُمْ بر قهر کردن شما بر نفسهای اماره خودتان بموافقت کردن در طاعت
یزدان وَاَیْمُ اللّٰهِ و سوگند بخدا لَاُنْصِفَنَّ الْمَظْلُومَ هر آینه داد میدهم و عدل کار میفرمایم ستم رسیده را
وَلَاَقُودَنَّ الظَّالِمَ و هر آینه میکشم ستمکار را بِخِزَامَتِهِ بحلقه بینی و حَتّٰی اُورِدَهُ تا فرود آورم او را
مَنْهَلَ الْحَقِّ بآبشخور حق و صراط مستقیم وَاِنْ کَانَ کَارِهاً و اگرچه باشد کراهت دارنده

خ وَمِنْ کَلَامٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ قثا ١٥١

و از جمله کلامی که آنحضرت فرموده این کلام است که واقع شد فِی مَعْنٰی طَلْحَةَ وَالزُّبَیْرِ در دعوی کردن طلحه و
زبیر خون عثمان را از آنحضرت وَاللّٰهِ مَا اَنْکَرُوا و سوگند بخدا که انکار نکردند و نپسندیدند طلحه و زبیر و اتباع
ایشان عَلَیَّ مُنْکَراً بر من فعل منکری را وَلَا جَعَلُوا بَیْنِی وَبَیْنَهُمْ و نگردانیدند میان من و میان خودشان نِصْفاً
عدالت و حقی را وَاِنَّهُمْ لَیَطْلُبُونَ حَقّاً و بدرستیکه ایشان طلب میکنند حقی را هُمْ تَرَکُوهُ که خود ترک کرده
بودند وَدَماً هُمْ سَفَکُوهُ و خونی را که خود ریخته بودند فَاِنْ کُنْتُ شَرِیکَهُمْ فِیهِ پس اگر باشم من شریک ایشان
در آن خون فَاِنَّ لَهُمْ نَصِیبَهُمْ مِنْهُ پس بدرستیکه مر ایشان راست نصیب خودشان از آن خون وَاِنْ کَانُوا وَلُوهُ
دُونِی و اگر متولی شده باشند آن خون را بدون من فَمَا التَّبِعَةُ اِلَّا قِبَلَهُمْ پس نیست مطلوب الا بنزد
ایشان پس غرض چیست از من بمطالبه کردن وَاِنَّ اَوَّلَ عَدْلِهِمْ و بدرستیکه اول عدل ایشان لَلْحُکْمُ عَلٰی
اَنْفُسِهِمْ حکم کردنست بر نفسهای خودشان وَاِنَّ مَعِی لَبَصِیرَتِی و بدرستیکه با من است بینائی من از عقل و علم و
برهان مَا لَبَسْتُ نپوشانیدم امر بر دیگری وَلَا لُبِسَ عَلَیَّ و نپوشانیدند بر من دیگران وَاِنَّهَا و بدرستیکه جماعت
طلحه و زبیر و خون عثمان لَلْفِئَةُ الْبَاغِیَةُ گروهی اند از اهل بغی بقول پیغمبر خدا فِیهَا الْحَمَأُ در آن جماعت گل
سیاه متغیر وَالْحُمَّةُ و زهر عقرب استعاره فرموده لفظ حما را از برای غل و حسد و کینه که در صدور ایشان متمکن
بود و وجه شبه استلزام غل و حسد است تیرگی صفای مسلمین را همچنانکه حما که مستلزم تیرگی آبست و لفظ حمه
مستعار است از برای ایشان باعتبار آنکه لازم ایشان بود اذیت مؤمنین و در بعضی روایت حمه بضم حا و تشدید
میم واقع شده و آن بمعنی سواد است اراده فرموده با ظلمت جهل و شبهها ایشان را و موید روایت اخیر است

انکه

بِخِزَامَتِهِ
خزمه یخزمه از باب ضرب بمعنی ثقب
و بینی است او را و خزم البعیر یعنی کرد در
جانب سوراخ بینی شتر خزامه بر وزن
کتابه را و آن حلقه ایست از موی یا از
چوب و آهن و جز آن که بر بینی
شتر کنند و مهار بر آن
بندند
ق

نِصْفاً
بحرکات ثلث در اول و سکون ثانی
یکی از دو نیمه چیزیست مثل نصیف بر وزن
امیر و جمع آن انصاف بر وزن
اشجار میآید و نصف با حرکات
ثلث بمعنی نصفت بتحریک
بمعنی عدل و دادست
و نصف بتحریک
مذکور هست
ق

خ ١٥١

قِبَلَهُمْ
بکسر قاف و فتح با بر وزن عنب
بمعنی عند
در نهم

الْمُغْدِفَة
اغدف له فی العطاء از باب نصر
یعنی بسیار کرد دادن را با و
و اغدف اللیل یعنی فرو گذاشت
شب پرده های خود را
قا

الحمأ خد
والحمة ذ

اینکه وصف فرموده شبهه را بمظلمه فرموده که وَالشُّبْهَةُ المُغْدِفَةُ یعنی و پنهان کرده است شبهه مظلمه که دل باقی نه نمیشوند در آن وَاِنَّ الاَمْرَ لَوَاضِحٌ و بدرستیکه امر بی شبهه روشن و هویدا است و قد زاح الباطل عن نصابه

و نبجه غیکره رفته است باطل از اصل خود و شن پیکبار و این اشارتست بآنکه باطل از اصلی بنیا شده وَانْقَطَعَ لِسانُهُ

و بوید شده باطل عن شغبه از بر انگیختن شر و این اشارتست بآنکه اهل دنیا و اصحاب جمل وَاَيْمُ اللهِ و سوگند بخدا

عزوجل لَاُفْرِطَنَّ لَهُمْ حَوْضاً هر آینه پر سازم از برای این اصحاب حوضی را اَنَا مَاتِحُهُ و که من باشم کشنده آن

لا یَصْدُرُونَ عَنْهُ بِرِیٍّ بازنگردند از آن سیراب وَلا یَعُبُّونَ بَعْدَهُ و نیاشامند آب بعد از آن فی حَسْیٍ در موضعی که مخفی

باشد از برای جمع آب این اشارتست بشدت کارزار و ریختن خون آنحضرت خون بسیار را در هر فرصتی

خ مِنْهُ قمب ۱۴۲

این فصل نیز در مذمت اصحاب است بواسطه نکث بیعت بعد از مجبور بودن ایشان در آن فَاَقْبَلْتُمْ اِلَيَّ پس پیش

آمدید بسوی من ای اصحاب اِقْبالَ العُوذِ المَطافِيلِ مانند پیش آمدن نوزائیدهها که خداوندان اطفال باشند

عَلى اَوْلادِها بر فرزندان خود تَقُولُونَ میگفتید البَيْعَةَ البَيْعَةَ شتاب کن بر بیعت شتاب کن بر بیعت فانیک را

نصب است بر تحریص ایشان در اخذ بیعت و ابو نمودن ایشان بر حال استعجال قَبَضْتُ كَفِّي پس بهم کردم کف خود را

فَبَسَطْتُمُوها پس گستردید شما کفها را بجهت بیعت وَنازَعْتُكُمْ يَدِي و منازعت کردم با شما دست خود را فَجاذَبْتُمُوها

پس کشیدید شما بسرعت بعد از آن شکایت طلحه و زبیر را بحضرت عزت میکند میگوید که اَللّهُمَّ اِنَّهُما قَطَعاني

بار خدایا طلحه و زبیر بریدند از من وَظَلَماني و ستم کردند بر من و برانگیختن فتن وَنَكَثا بَيْعَتي و شکستند بیعت

وَاَلَّبا النّاسَ عَلَيَّ و حریص ساختند مردمان را بمحاربه من فَاحْلُلْ ما عَقَدا پس بگشای آنچه بستند ایشان

از رای فاسد در نقض و مخالفت وَلا تُحْكِمْ لَهُما و استوار مکردان از برای ایشان ما اَبْرَما آنچه استوار کردند

از عزایم باطله در نکث متابعت وَاَرِهِمَا المَساءَةَ و بنما بایشان بدی را فيما اَمَّلا در آنچه امید میداشتند وَعَمِلا و

بعمل میآوردند وَلَقَدِ اسْتَثَبْتُهُما و هر آینه طلب کردم بازگشتن ایشان را بسوی طریق حق قَبْلَ القِتالِ پیش از مقاتله

و در بعضی نسخ اسْتَتَبْتُهُما واقع شده یعنی طلب توبه کردم از ایشان قبل از محاربه در آنکه نکث بیعت نکنند بلکه ثابت

قدم باشند بر آن وَاسْتَاْنَيْتُ بِهِما و توقف نمودم با ایشان اَمامَ الوِقاعِ در پیش حرب و مقاتله تا بر گردند

گروند با ایشان فَغَمَطَا النِّعْمَةَ پس خوار شمردند نعمت را و ناسپاسی کردند در آن وَرَدَّا العافِيَةَ و باز گردانیدند عافیت را بر روی خود

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلامُ قسج ۱۴۳

خود دیدار و عفو ایشان را کنار نهادند

یُومِیٌ فیها اِلى ذِكْرِ المَلاحِمِ اشارت میفرماید در این خطبه بوقایع عظیمه و فتن کثیره که واقع شود در زمان مهدی و بیان

مینماید ظهور مهدی صاحب الزمان علیه السلام را و میگوید که چون صاحب الزمان ظاهر شود یَعْطِفُ الهَوى عَلى

الهُدى میل دهد هوای نفس را بسوی هدی مایل میگرداند نفوس بشریت را بر قوانین دین خدا اِذا عَطَفُوا الهُدى

عَلَى الهَوى وقتیکه مایل ساخته باشند مردمان هدایت را بر هوا وَيَعْطِفُ الرَّاْيَ عَلَى القُرْآنِ و باز گرداند و مطابق گرداند رای را

قرآن اِذا عَطَفُوا القُرْآنَ عَلَى الرَّاْيِ وقتیکه باز گردانند قرآن را بر طبق رای خود یعنی وقتیکه برگردند مردمان

از قرآن و از دین الظاهر گردد

خ مِنْها قسد ۱۴۴

القائم بالله علیه و علی آبائه صلوات الله

المغدفة بالغین المعجمة المظلمة

ولبسانه بالکسر مبله والشغب بالفتح فالسکون تهیج الشر و منع الماء و زجره و جمع الماء ما یطب نفر را شبهه و الحسی بفتح اللام و کسره و سکون السین سهل من الارض یستنقع فیه الماء در همه

والعوذ جمع عائذ بالمعجمة اهوان نوزائیده و معجز هر نو زاییده تا هفت روز جمع عائذ بر وزن کامل است از باب نصر مصدر آن عیاذ بر وزن کتاب است و عوذه زیادتی بمعنی المون است شکل معاوذه و تعوید

خ ۱۴۲

والمطافیل جمع مطفل از باب کرم مصدر آن طفاله بر وزن صحابه و طفوله بر وزن حمومه می آید والمطفل بکسر فاء ناقه زاینده شده که بچه او همراه او است مطافیل و مطافل بر وزن مساجد و مطفل بر وزن مصابیح می آید و مطفل بر وزن محسن صاحب بچه را گویند

الب بتشدید الباء از باب تفعیل الب الابل الب از باب ضرب و از باب نصر آید چنانکه ...

دراین فصل خبر میدهد از زمان صاحب الزمان و میگوید که فتن امور ودر نهایت شدت باشد حتی تقوم الحرب
بکم علی ساق بر تبه که قایم شود جنگ شما یعنی بالا در شما علی ساق بر ساق خود و این کنایت است از شدت حرب بدا فیا
بادیا نواجذها در حالتی که ظاهر کننده باشد حرب دندانهای خود را چون درندگان نوع غضب مملوة اخلافها
پرباشد پستانهای آن و این کنایت است از تمامیت استعداد آن همچو ستکمال شیر در پستان حلوا رضاعها
شیرین باشد شیر دادن آن در ابتدا علقما عاقبتها تلخ باشد نهایت آن استعاره فرموده لفظ حلو را از برای خطل
شدن مردمان در حرب باعتبار اقبال اهل نجده بر آن ولفظ علقم را از برای سیل مردمان بهلاکت و ضعف در عاقبت
ان الا وفی غد بدانکه واقع شود امور فایق فردا و سیاتی غد وزود باشد که بیاید فردا بما لا تعرفون با نچه
نشناسید شما این تنبیه است بر ظهور امام منتظر یاخذ الوالی من غیرها اخذ کند حاکمی که از غیر اینها
باشد عمالها عاملان اینها یعنی قایم عجل برد عمال مردمان را علی مساوی اعمالها بر بدیهای اعمال ایشان
وتخرج له الارض وبیرون آورد زمین از برای صاحب الزمان افالیذ کبدها پاره‌های جگر خود را استعاره
فرموده لفظ افالیذ کبد را از برای کنوز زمین باعتبار خفا و عزت آن مثل اکباد که خفی و عزیز است در حیوان
وتلقی الیه سلما و بیندازد زمین بسوی آن امام عالی مقام سلما انقیاد و طوع ورغبت مقالیدها کلیدهای
خزاین خود را فیریکم پس بنماید بشما کیف عدل السیرة که چگونه است عدالت در روش مملکت
داری ودر عیت پروری ویحیی و زنده کند میت الکتاب والسنة مرده کتاب و سنت را یعنی مذکور انداز
انچه متروک شده است از ان و این ظهور خاتم امامان در اخر الزمان است این خطاب بکم باعتبار تغلیب حاضران باشد بر غایبان

مثل خطابات قرآن

خ منها ١٦٥ قسه

دراین فصل اشاره میفرماید

بفتنه عظیمه عبد الملک مروان و میفرماید که کانی به گو بیا من میبینم فرمان مروان یعنی عبد الملک را قد
نعق بالشام که فریاد میکند در شام از برای دعوت خود وفحص برایاته و بر کرداند علمهای خود را فی ضواحی
کوفان در نواحی ظاهره کوفه و این کنایت است از منقلب ساختن و متغیر کردانیدن او امور کوفه را فعطف
علیها پس میل کند بر ایشان عطف الضروس مثل میل کردن ناقه کزنده بدندان بر دوشندگان خود
وجه شبه غضب است یعنی خشمگین شود بر مردمان وفرش الارض وفرش سازد زمین را بالروس بسرهای
ایشان چنانچه در روایت واقع شده که چون ان ملعون در شام ظهور کرد در حینی که پدرش او را خلیفه خود
کردانیده بر جمیع مردمان ملک فرو رفت و مصعب بن زبیر را بقتل اورد بعد از انکه مختار بن ابی عبیده ثقفی را بقتل
رسانیده بود و حجاج را امر کرد بقتل عبد الله بن زبیر و هدم خانه کعبه و او بمنجنیق خانه کعبه را خراب کرد و عبد
الله را بر فتنه اورد و بقتل رسانید و این در سال هفتاد و سیم بود از هجرت و خلق بسیار از عرب بقتل رسانید
و حجاج را بر همه مردمان مسلط کردانید تا بانواع ایذا و ازار مردمان را هلاک کرد و از انجاست که انحضرت
میفرماید که قد فغرت فاغرته بتحقیق که کشاده سازد ان ملعون دهان خود را برای قتل اهل قبایل
ضایل وثقلت فی الارض و کران کردد در زمین وطأته قدم نهادن و ایستادن او وبعید الجولة دور
کرد ورودن باشد جولان او و شیرش بغایت عظیم الصولة بزرگ باشد حمله او و دویدن او و کنایت فرموده
بثقل وطأه از برای شدت باسو در اشاره نموده بعید جوله بانتشار نصرت و تمام امر او در بعضی روایت بعید عظیم

ظاهر الیه
نقیه محیی ... ... بکر منتشر ...
رتبه ... ... است و ...
منقره ... ... و جمیع ...
... ... و جمیع ...

خ ۱۶۵

والضروس
بروزن صبور ... بفتح ...
ضرب یعنی کزیدن ...
وضرس بکسر ... است
وجمع آن ...
واضراس ...
و ...

برفع واقع شد یا آنکه خبر مبتدای محذوف باشد که آن هو است یعنی او بعید بحول و عظیم الصولة باشد و الله لئن فرّقکم
فی اطراف الارض بخدا سوکند که اگر پراکنده سازند شما را در جوانب زمین بسبب ظلم و جفا حتی لا یبقی
منکم الا قلیل تا آنکه باقی نماند از شما مگر اندکی کالکحل فی العین مانند سرمه در چشم مقرر است که این خبر
غیب با دیر ایشان بود تا آخر و همه چه شد فیما بعد آن را ادبار کردند بختنصر بودا در قصه حکمین و غیر آن بعد از آن که
ظاهر او را ضایع ساختند پس او را خوشحال مختار و آن ایشان مسلط کردانیدند تا دیگر و هفتاد و چند از کبری
کوفیان را بقتل رسانیدند و بعد حجاج ظالم ایشان را کماشتند تا اکثر ایشان را هلاک ساخت و کوفه را خراب کرده
دیگران پرداخت چنانچه در تواریخ مذکور است چون این فتن عظیمه مکتوب بواسطه مخالفت و عناد
و عدم اطاعت بعضی بود از اینجهت صفیر آنکه فلا تزالون کذلک پس همیشه باقی باشند باین فتنه و آثار
حتی تئوب الی العرب عوازب احلامها باز کردد بسوی اهل عرب عوازب احلامها عقلهای غایب در نظام احوال که غایب
باشد از ایشان مثل حالهای صاحب در باب اختیار و تقوی و پرهیزکاری و پیروی ائمه و علما و غیر آن و گفته‌اند که این
عرب اشاره است بعباسیان و معاونان ایشان چو قحطبه بن شبیب طائی و حمید حسن ابراهیم بن مصعب و تمیمی بن ورزیق
و غیر ایشان که در زمان بنی امیه مقهور بودند تا محلی که ابومسلم مروزی ملک را تسلیم بنی عباس کرد و خود بازگشت
بمقر خود که مرو بود فالزموا السنن القائمة پس لازم شوید بر راههای ثابت سید سنهای تمامی را و الآثار البینة و نشانهای
واضح را و العهد القریب و بمانی نزدیک را الذی علیه باقی النبوة که بر اوست باقی پیغامبری مراد ایام خلافت
خود است که همچو ایام رسول الله است در بسط عدل و ترویج دین و اعلموا ان الشیطان و بدانید
بتحقیق که دیو سرکش انما یسنّی لکم جز این نیست که آسان میکرداند از برای شما طرقه راههای خود را لتتبعوا عقبه
تا پیروی کنید در عقب او و بواسطه آن در آئید در فتن کقوله تعالی انما یدعوا حزبه لیکونوا من اصحاب السعیر

خ ومن کلام له علیه السلام قسو

و از جمله کلام آنحضرت است که واقع شد فی وقت الشوری در وقتی که کردانید عمر خلافت را مشورت در میان شش کس و مراد بشوری
در اینجا اختیار کردن کسیست که از برای خلافت بی نص از جانب حضرت رسالت پناهی و این کلام در وقت نظام این است که لن
یسرع احد قبلی الی دعوة حق سبقت نخواهد کرد کسی پیش از من بسوی خواندن حق و صلة رحم و برعایت کردن
پیوستکی بخویشان و عائدة کرم و بر عایدی بخشش یعنی اگر از شوری حق من بود من شتاب میکردم بسوی آن و غیر آن
بمیر سد که بر من سبقت نمایند پس فاسمعوا قولی پس بشنوید کفتار مرا وعوا منطقی و نگاه دارید سخنان مرا عسی ان
تروا هذا الامر که نزدیک است که ببینید امر خلافت را من بعد هذا الیوم از بعد امروز تنتضی فیه السیوف
که برکشیده شود در او شمشیرها و تخان فیه العهود و خیانت کرده شود در عهدها و پیمانها حتی تکون بعضکم
ائمة تا آنکه باشند بعضی از شما امامان و پیشوایان لاهل الضلالة مر جماعت کمراهان را و شیعة لاهل الجهالة
و بعضی دیگر از شما تابع و مطیع مر گروه نادان و بی خرد از و مشتبهه شوری باشد چنانکه بنی امیه تا بعان اهل ضلالت و جهالت
کشتند و شیعه و دیگر از ایشان بدند
امد لعن الله التابع و المتبوع

خ ومن کلام له علیه السلام قسر

و از کلام معجز نظام آن زبده انام است که وارد شد فی النهی عن عیب الناس در نهی فرمودن

تئوب
ثوب بفتح اول و ثانی را یا سبب بروزن کتاب و تشدید واو بیو واو به زبان دیگر بفتح اول و یا بکسر اول و تادیب از باب تفعیل آیب با بدل واو و تادیب از باب تفعل بمعنی رجوع کردن و برگردیدن و آیب یئوب از باب نصر ای رجع
ق ص

یسنی
سنا بروزن علا روشنی برقست و سنا گیاهی است راننده از برای زرداب و سودا و بلغم و گاهی مدداده همچو اجزاد و سنا قسمی از حریر است و سناء بمد آخر بمعنی بلندیست و اسنا از باب افعال یعنی بلند کرد او را و سناه تسنیه یعنی آسان کرد او را و گشود و سناه از باب مفاعله یعنی نمود
و سناء و ستنی تسنیه آسان شده در کارها
منجد
ق

ذکرها
... از باب ضرب ...
ق

خ ١٢٥

از عیب فرمودن مردمان وانّما ینبغی لاهل العصمة و جز این نیست که سزاوار است مر گروهی را که بفضل الله
نگه داشته شده اند از گناه والمصنوع الیهم فی السلامة و نیکویی کرده شده با ایشان در سلامت ماندن ایشان
از نافرمانی الله ان یرحموا اهل الذنوب والمعصیة آنکه مهربانی کنند بگناهکاران و از فرمان بیرون رفتگان
بانوجه که باز ایستند از عیب جستن ایشان ویکون الشکر هو الغالب علیهم و سزاوار است که باشد شکر
کردن غالب بر اهل عصمت والحاجز لهم عنهم و مانع ایشان از مذمت اهل معصیت و چولانی باحوال ایشان
شکر گذاریست فکیف بالعائب پس چگونه شاید عیب کننده الذی عاب اخاه که عیب کند برادر خود را و
عیّره ببلواه و سرزنش نماید او را بگناهش اما ذکر آیا یاد نمیکند موضع ستر الله علیه که عیب پوشیده
خدا تعالی بر او من ذنوبه از گناهان او مما هو اعظم آنچنانچه آنست که بزرگتر است من الذنب الذی
عابه به از گناهی که عیب کرده آن برادر را بان وکیف یذمّه و چگونه مذمت و سرزنش میکند برادر خود را بذنب
قد رکب مثله بگناهی که مرتکب شده است بمثل آن فان لم یکن رکب ذلک الذنب بعینه پس اگر نبوده است
که مرتکب شده باشد آن گناه را فقد عصی الله فیما سواه پس بتحقیق که عاصی شده است بخدا در غیر آن گناه
مما هو اعظم منه از چیزی که آن بزرگتر است از آن گناه و آن غیبت برادر مؤمن است که از کبایر است و
ایم الله و سوگند بخدا تعالی لئن لم یکن عصاه که اگر عاصی نبوده باشد او بخدا فی الکبیر در گناه بزرگ
عصاه فی الصغیر و عصیان ورزیده باشد او در گناه کوچک لجرأته علی عیب الناس هر آینه دلیری او بر عیب کردن
مردمان اکبر بزرگتر است نزد خدا تعالی از آن گناه یا عبد الله ای بنده خدا لا تعجل فی عیب احد شتاب مکن
در عیب کسی بذنبه بگناه او فلعله مغفور له پس شاید که او آمرزیده باشد در گناه ولا تأمن علی نفسک
و ایمن مباش بر نفس خود صغیر معصیة از گناه کوچک فلعلک معذب علیه پس شاید که تو از آنکسی باشی
که عذاب کرده شود بر او فلیکفف پس باید که باز ایستند از غیبت من علم منکم کسیکه داند از شما
عیب غیره عیب غیر خود را لما یعلم من عیب نفسه از جهت آنکه میداند از عیب نفس خود ولیکن الشکر شاغلا
له و باید که شکر مشغول کننده باشد او را علی معافاته بر عافیت دادن او مما ابتلی به غیره از آن گناهی که مبتلا شده است غیر او

خ ومن کلام له علیه السلام ١٩٠ قسم ١٤٨

مدار این کلام بر نهی سماع غیبت است ایها الناس ای مردمان من عرف من اخیه کسیکه دانست از برادر خود
وثیقة دین محکمی و استواری ایمان وسداد طریق و راستی طریق عرفان فلا یسمعن فیه پس باید که نشنود
البته در حق او اقاویل الناس گفتارهای مردمان اما انه قد یرمی الرامی بدانید که گاه هست که میاندازد
اندازنده وتخطئ السهام و خطا میکند تیرها و بهدف مطلوب نمیرسد ویحیک الکلام و تاثیر میکند سخن
یعنی تیر خطا میکند و تاثیر سخن خطا نمیکند بلکه موثر است در دل سامع اگر چه دروغ باشد وباطل ذلک
یبور و کلام باطل که از دهن بیرون آمد فاسد است و تباه و موجب عقوبت او والله سمیع و خدا تعالی شنوا
غیبت وشهید و گواه است بر آن و جزا دهنده آنست دانجها اما انه بدانید که بدرستیکه لیس بین الحق
والباطل نیست میان حق و باطل الا اربع اصابع مگر مقدار چهار انگشت فسئل علیه السلام پس سوال کردند
از آنحضرت عن معنی قوله هذا از معنی این قول فجمع اصابعه پس هم آورد انگشتان مبارک خود را ووضعها

بلواه
بلوی [illegible] و [illegible] فتح [illegible]
[illegible]
جمع آن [illegible]

اعظم
اجل
الخلی
خ ١٩١
الرجال
یحیل

ویحیک
حاک القول فی القلب یحیک ای [illegible]
ضرب یعنی جا گرفته گفته و در [illegible]
آن حیک بفتح [illegible] و حاکت
الشفرة یعنی برید کارد و بزرگ و [illegible]
احاک السیف از باب افعال یعنی
کار کرد در او شمشیر

بیّن از دیدن و عیان نه شنیدن و بهتان انکشاف تو امیان گوش و چشم تم قال بعد از آن فرمود الباطل ان تقول سمعت باطل آنست که بگوئی شنیدم والحق ان تقول رایت چه مجرد استماع غالبا بر کذبست و حق آنست که بگوئی دیدم

خ ومن کلام له علیه السلام قسط ۱۶۹

غرض آنحضرت باین کلام تنبیه مردمانست بر مواضع معروف که مصرف مال باشد ولیس لواضع المعروف فی غیر حقه و نیست بخشنده احسان را در غیر محل خود یعنی در غیر وجهی که سزاوار است که صرف مال کنند در آن وعند غیر اهله و نزد غیر اهل آن احسان من الحظ حظی و بهره از نیکوئی فیما اتی در آنچه داده الا محمدة اللئام مگر ستایش لئیمان وثناء الاشرار و مدح بدکاران ومقالة الجهال و گفتار جاهلان ما دام منعما علیهم مادامی که نعمت دهنده و احسان کننده باشد بر ایشان ما اجود یده چه بخشنده باشد دست او وهو عن ذات الله بخیل و حال آنکه او از ذات باری تعالی یعنی در راه او بخیل است بواسطه آنکه نعمت در غیر اهل استحقاق صرف کرده و اصلا ثواب بر آن مترتب نشده فمن آتاه الله مالا پس کسیکه عطا کند او را خدای تعالی مالی فلیصل به القرابة پس باید که برساند از آن بخویشان با فضال ولیحسن منه الضیافة و باید که نیکو سازد از آن مال مهمانی مردمان نیکو خصال را ولیفک به الاسیر والعانی و باید که برهاند بآن مال اسیر گرفتار را ولیعط منه الفقیر والغارم و بدهد از آن مال بدرویش و وامدار ولیصبر نفسه و باید که بند کند نفس خود را علی الحقوق بر ادای حقوق مردم که بر او است والنوائب و بر دفع کردن مصیبتها و حادثها از خود و از دوستان و برادران بر وجه امکان ابتغاء الثواب بجهت طلب ثواب از حضرت یزدان فان فوزا بهذه الخصال پس بدرستیکه فیروزی یافتن باین خصلتهای پسندیده شرف مکارم الدنیا بزرگوار مکرمتهای دنیاست و درک فضائل الآخرة و رسیدن بفضیلتهای عقبی ان شاء الله اگر خواسته باشد خدا

خ ومن خطبة له علیه السلام قع ۱۷۰

و از جمله خطب آنحضرت این خطبه ایست که واقع شده است فی الاستسقاء در باران خواستن الا وان الارض التی تحملکم بدانید ای مردمان بدرستیکه زمینی که بر میدارد شما را والسماء التی تظلکم و آسمانی که سایه میافکند بر شما مطیعتان لربکم مطیع و فرمانبردارند مر پروردگار شما را در اخراج روزی خلقان زیراکه گردانید آسمان چون بنده فرمانبردار باران و زمین را مانند مادر در قبول کردن آب و رویانیدن و پرورش گیاه فراوان برای روزی بندگان کقوله تعالی فلینظر الانسان الی طعامه الی قوله متاعا لکم ولانعامکم یعنی که باید نظر کند انسان بخوردنی خود بچشم عبرت و ببیند که بچه وجه حاصل کرده ملتفت و ملاحظه این کند که ما ریختیم آب از ابر ریختنی چنانکه باید پس شکافتیم زمین را شکافتنی چنانکه سزاوار باشد پس برویانیدیم در زمین دانه که قوت توان کرد چون گندم و جو و غیر آن و انگور و سبزی و درخت زیتون و خرما و باغها انبوه و درخت میوها و گیاهها برای خوردن شما و برای تمتع چهارپایان شما وما اصبحتا تجودان لکم و نگردیده اند این زمین و آسمان که بدهند شما را ببرکتهما ببرکت خود نسان توجعا لکم بجهت دردناک شدن ایشان از برای شما ولا زلفة الیکم و نه بجهت قرب و منزلت زمین و آسمان بسوی شما ولا لخیر ترجوانه منکم و نه از جهت خیری که امید وار باشند بآن از شما ولکن امرتا بمنافعکم و لکن مامور شده اند بمنفعتهای شما فاطاعتا پس فرمان بردار شده اند مر پروردگار خود را از برای شما واقیمتا و بداشته شده اند علی حدود مصالحکم بجهت

مصلحتهای کار شما بمقتضای عنایت و حکمت الهی فقد امنا ین فیا مر نموده اند بان مصالح نا متناهی بعد
از ان تنبیه میفرمایند برسبب حبس باران باین طریق که ان الله تعالی یبتلی باید دانست که حق سبحانه و تعالی
مبتلا مینماید عباده بندگان خود را عند الاعمال السیئة نزد عملهای ناشایسته بنقص الثمرات بکم
کردن میوها و حبس البرکات و باز گرفتن برکتها و اغلاق خزائن الخیرات و بستن ابواب خزینهای
خیرها لیتوب تائب تا توبه کند و رجوع نماید بدرگاه الهی توبه کننده و رجوع نماینده و یقلع
مقلع و باز ایستد از گناه باز ایستاده و یتذکر متذکر و پند گیرد پند گیرنده و یزدجر مزدجر و منزجر شود
زجر پذیرنده وقد جعل الله سبحانه الاستغفار و بتحقیق که گردانیده حق سبحانه و تعالی کلمه استغفار را
سببا لدرور الرزق سبب فرود آمدن روزی فراوان و رحمة للخلق و باعث رحمت از برای فرزندان
فقال تعالی پس فرموده درکلام مجید که او خودگه و استغفروا ربکم آمرزش خواهید از پروردگار خود
بتوبه و انابه از کفر و عصیان انه کان غفارا بدرستیکه او است آمرزنده گناهان یرسل السماء
علیکم مدرارا تا بفرستد بر شما ابر را در حالتیکه ریزان بود بباران و یمددکم باموال و بنین
و مدد فرماید شما را بمالها و پسران فرحم الله امرءا رحمت کند خدا بر مردی استقبل توبته که روی آورد
بتوبه و انابه بدرگاه یزدان و استقال خطیئته و طلب نمود فسخ معصیت را و منقلع ساخت گناه را از دل
خود بتوبه بواسطه دعای خضر و حسن و بادر منیته و پیشی گرفت بر موت خود بتوبه نمودن از عصیان اللهم
انا خرجنا الیک بار خدایا بتحقیق که ما بیرون آمده ایم بسوی رحمت تو من تحت الاستار و الاکنان
از زیر پردها و پوششها یعنی از خانهای خود بیرون آمده ایم پا برهنه و بصحرا نهاده بجهت طلب رحمت از خزاین
فضل تو بعد عجیج البهائم و متوجه تو شده ایم بعد از ناله و فریاد چهار پایان و الولدان فرزندان و راغبین
فی رحمتک در حالتیکه رغبت کنندگانیم در رحمت تو و راجین فضل نعمتک و امیدواریم بزیادتی
نعمت تو و خائفین من عذابک و ترسندگانیم از عذاب تو و نقمتک و خشم و عقاب تو اللهم فاسقنا
بار خدایا پس آب ده ما را غیثک باران خود و لا تجعلنا من القانطین و مگردان ما را از نومیدان
و لا تهلکنا بالسنین و هلاک منما ما را بسالها قحط و تنگی و لا تؤاخذنا و مگیر ما را بما فعل السفهاء
منا با نچه کرده اند سفیهان و بدعملان ما یا ارحم الراحمین ای رحم کننده ترین رحم کنندگان اللهم انا خرجنا
بار خدایا بدرستیکه ما بیرون آمده ایم بدرگاه تو نشکوا الیک شکایت میکنیم بسوی تو ما لا یخفی علیک
از چیزیکه پوشیده نیست بر تو از نهال لما حین الجئتنا و قتی که بیچاره کرد ما را المضائق الوعرة
تنگیهای دشوار سخت و اجائتنا المقاحط المجدبة و آورد ما را بسوی تو قحطها تنگی که در یافته اند سالها
تنک زاد و بی باران اسمان و بی برشدن زمین ذات اعیتنا المطالب المتعسرة و عاجز و ضعیف کرد ما را
مطلبهای دشوار و تلاحمت علینا و پیوسته شد بر ما الفتن المستصعبة فتنهای صعب و دشوار اللهم انا
نسئلک بار خدایا بدرستیکه در میخواهیم از فضل تو الا تردنا آنکه باز نگردانی ما را از موضع خاص تو
خائبین در حالتیکه نا امید باشیم و لا تقلبنا و باز پس نبری ما را بمنازل و اهلین در و قتیکه سخت
اندوهگین بوده باشیم از عدم استجابت دعا و لا تخاطبنا و خطاب و عتاب نکنی بما بذنوبنا بواسطه گناهان
و لا تقایسنا و قیاس نکنی و برابر نفرمائی ما را باعمالنا بکردارهای بد ما اللهم انشر علینا غیثک

خ ١٧٠

اقتلاع
از باب افتعال قلع از باب منع بکنید او را
از بیخ مثل اقلعه و اقتلعه و اقلاع از کار
از باب افعال بمعنی و ستادن آن است
از او مثل مقلع بر وزن مکرم و اقلعت
عنه الحمی یعنی در گذشت از او تب
ق

الوعره
بفتح اول و سکون العین و قد تحرک
المکان از باب کرم یعنی دشوار شده
الخ و از باب وعد و ولع نیز آمده
مصدر آن وعر بفتح اول و عین بیک
و وعور بر وزن سرور و وعوره آمده
بمعنی دشوار شدن و وعرته از باب
تمعید یعنی صعب کردم او را
ق

واجمین
وجم بر وزن کتیف و واجم بر وزن نیا
کاهل ترش روی و سر پیش افکنده است
از سختی اندوه و وجم از باب ضرب
یعنی خاموش و ساکت شد و از خشم
و وجم بفتح اول و جیم بر وزن
سرور مصدر است
ق

بارهدا یا برا کنده کن بارانِ خود را و برگنگ و افزونی و زیادتی نعمت خود روزیها و درودیها خود را و دختهای و درافتد و مهربانی خود را و اسقنا و آب ده ما را و اسقیا نافعة آب دادنی با نفع سود و فیض بسیار ذاتها همه جو متشبثه روانده کیاه از برای هر جوانب بجود و تنبت بها و برویانی بسبب آن سقیا ما قد فات آنچه فوت شده باشد از غلات و تحیی بها و زنده گردانی بواسطه آن ما قد مات آنچه مرده از نبات نافعة الحیا آنچنان بارانی که نشاننده تشنگی باشد و در بعضی روایت نفعا واقع شده یعنی آن نوع بارانی که نفع دهنده خلایق باشد کثیرة المجتنی بسیار باشد میوه چیده شده که حاصل شده باشد از آن تروی بها القیعان سیراب کردانی بآن باران دشتهای هموار که معدّ از برای زراعتها و تسیل البطنان و روان کردانی بآن مسیلهای منخفض دره زمینها و تستورق الاشجار و برگدار کردانی درختان را از برای میوه و ترخص الاسعار و ارزان کردانی نرخها را بجهت کثرة غله انک علی ما تشاء قدیر بدرستیکه تو بر آنچه میخواهی از رحمت و توانائی

خ ومن خطبة له علیه السلام قـ ۱۷۱

در این خطبه بیان میفرماید بعثت پیغمبران عالی مقدار و فضائل و کمالات رسول مختار و انحراف جماعت اشرار از طریقه پروردگار و عدم تمسک ایشان باهل بیت اطهار بعث رسله از وحی خود بواسطه جبرئیل امین و جعلهم و کردانید ایشان را حجة له علی خلقه حجت واضحه و دلیل هویدا بر آفریدگان خود لئلا تجب الحجة لهم تا واجب و لازم نشود حجت و برهان مر ایشان را بترک الاعذار الیهم بسبب ترک عذر و دلیل بسوی ایشان و لازم نکردانید حجت بر ایشان فدعاهم پس خواند سبحانه بندگان را بلسان الصدق بزبان راست که دعوت حضرت رسالت است که مؤید است بمعجزات باهره الی سبیل الحق بسوی راه درست و استوار که آن راه شریعت مطهره اوست الا ان الله آگاه باش بدرستیکه حضرت آفریدگار قد کشف الخلق آشکار ساخت خلق را کشفة آشکار ساختنی بآنکه تکلیف فرمود ایشان را بعبادات چه تکلیف کاشف است از آنچه حق سبحانه دانسته از علم ازلی از فرمانها عبادت و عصیان ایشان لا انه جهل ما اخفوه نه آنکه نمیدانسته آنچیزی را که پنهان کرده اند من مصون اسرارهم از نگه داشتن سرهای خوشان و مکنون ضمائرهم و اندیشهای در دل گرفته ایشان و لکن لیبلوهم ولکن تا بیازماید بمعامله آزمایندگان که ایشان ایهم احسن عملا که کدام از ایشان بهترند از روی کردار فیکون الثواب جزاء تا باشد ثواب پاداش عمل ایشان و العقاب بواء و عقاب جزای کردار قبیح ایشان این الذین زعموا کجا اند آنکسانیکه دعوی کردند انهم الراسخون فی العلم دوننا آنکه ایشان ثابت و استوارند در علم کتاب و اخبار نه ما که اهل بیتیم کذبا از روی دروغ گفتن و بغیا علینا و از روی ظلم کردن و ستم نمودن بر ما ان رفعنا الله بجهت آنکه برداشت ما را حق تعالی و وضعهم و فرو گذاشت ایشان را و اعطانا و داد بما منصب امامت و خلافت را و حرمهم و محروم ساخت ایشان را از آن و ادخلنا و در آورد ما را در عنایت خاصه خود و اخرجهم و بیرون برد ایشان را از آن پس از روی کذب و بغی بعضی از این مخالفین دعوای امامت و خلافت کرده اند و بعضی دعوی فضیلت تا آنکه امامت و خلافت و فضیلت و عصمت و طهارت مخصوص ما است و مقام فضیلت ما را یافته اند بنا یستعطی الهدی بما خواسته میشود هدایت و راهنمائی و یستجلی العمی و بما روشنی جسته میشود از کوری و گمراهی چون مخالفین شک و معاند اند پس ما داو

حاشیه

نافعة غـ‌لـ

القیعان

بر وزن غلمان قاع الفحی از باب النصر یعنی جهت شیر بر زیر باد مصدر آن قوع بفتح اول و قیاع بر وزن کتاب است و قاع الکلب یعنی لنگ شد سگ مصدر آن قوعان بر وزن رمضان میآید و قوح بفتح اول طبق و خانه است که احکنده بمتقعه بسا و خرما یا گندم و جمع آن اقواح بر وزن اقوال است و قاع زمین نرم و هموار است که گشاده و از دست از دو کوهها و پشتها و جمع آن قیع بکسر اول و فتحه بزیادتی ها و قیعان بر وزن جیحان و اقواح بر وزن افعال و اقوع بر وزن ارجل میآید

ق

کذبا ع لـ

والبطنان

بضم الاول البطن بفتح اول بمعنی شکم خلاف ظهر و پشت است و مذکر است و جمع آن ابطن بر وزن ارجل است و بطون بر وزن سرور و بطنان بر وزن سبحان میآید و رجل بطین بمعنی بزرگ شکم بزرگ و فعل آن بطن از باب کرم میآید و بطن بکسر یعنی پر شکم است

ق

هذا بت خوتنا خستة لا جرم در روای عمی گمراه شدند و از دین و راه حق کور و بی بصیرت گشتند و من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخرة اعمی و اضل سبیلا ان الائمة من قریش بدرستیکه امامان از قریشند با تفاق غرسوا فی هذا البطن من هاشم نشانده شده اند در این بطن من هاشم از هاشم بن عبد مناف و مؤید اینست قول حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله ولایت علی مع الحق والحق مع علی یدور حیث دار و لا تصلح علی سواهم صلاحیت ندارد امامت غیر ایشان و لا تصلح الولاة من غیرهم و صلاحیت ندارند والیانی که غیر ایشان باشند و مراد باین امامان ائمه معصومین اند زیرا که ایشان مخصوص شده اند از عموم قول حضرت رسالت پناه که الائمة من قریش بقول آنحضرت که مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکب فیها نجی و من تخلف عنها غرق و انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی ان تمسکتم بهما لن تضلوا بعدی پس پیروی دیگران موجب گمراهی باشد و دیگر کمال استحقاق امامت و خلافت که آن عصمت است و شرطها در معرفت و وفور علم نزد امیر المؤمنین بود و با فرزندان علیهم السلام نه نزد دیگران و نصوص دالّه بر امامت و خلافت امیر المؤمنین از کتاب و سنت ما لا یحصی و علامه قدس سره العزیز و هزار دلیل در الفین ذکر کرده در این باب پس ایشان را گذاشتن و تمسک بغیر ایشان جستن عین کوردلی و بی بصیرتی است فنعم ما قال شعر سنی بی بصر کور دلی غیر بکر زید و بر علی ولی

خ منها ١٧٢ قعب

آثروا عاجلا برگزیدند بنی امیه و اتباع ایشان متاع سریع الزوال ناپایدار را و اخّروا آجلا و وا پس انداختند کردار پسندیده و عمل شایسته را که مخصوص است از برای دار القرار و ترکوا صافیا و ترک کردند زلال صافی آن دار را که خالص است از تیرگیهای اعراض و امراض منغصه عیش بعکس دنیای غدار و شربوا آجنا و آشامیدند آب متغیر تیره را یعنی حطام دنیای بی اعتبار که مخلوط است بکدورات اعراض و امراض منغصه و انواع آزار کانی انظر الی فاسقهم گویا من مینگرم بفاسق ایشان یعنی عبد الملک بن مروان و قد صحب المنکر در حالتی که مصاحب است با فعل منکر که شرب خمر است و انواع معاصی دیگر فألفه پس الفت گرفت بدان و بسئ به و آرام گرفت با آن و وافقه و موافقت کرده آن منکر را حتی شابت علیه مفارقه تا آنکه پیر شد یعنی سفید گشت میانهای سر او و صبغت به خلائقه و رنگ گرفت باو طبیعتها و سرشتهای او یعنی حرص او مال دنیا ثم اقبل پس روی آورد بکار او ورده با منعقد فاسد مزبدا در حالتی که کف برآورده کالتیار همچو دریا با موج لا یبالی ما غرق اصلا باک ندارد و او از آنچه غرق کرده تشبیه فرموده اقبال او و ادبار او حرکاتی که خواهد در این بحر مواج و استفاده کرده زبرای او لفظ مزبدا او کوقع النار فی الهشیم یا همچو افتادن آتش است در گیاه خشک لا یحفل ما حرق شبه غیرت فعل است یعنی همچنانکه آتش سریع است در افتادن در گیاه خشک و نیز سریع است در افعال قبیحه بحیثیتی که باک ندارد از آنچه سوزانیده است این العقول المستصبحة کجا اند عقلها که چراغ بر افروزند بمصابیح الهدی بچراغهای هدایت و الابصار اللامحة و بصرهائی که نگرنده الی منار التقوی بمنارهای تقوی و نشانه‌های تقوی و طریقه تقوی و این اشارتست بائمه اطهار که از صلب امام حسین اند علیهم السلام این القلوب التی وهبت لله کجا اند دلهائی که بخشیده شده باشند از برای خدای تعالی یعنی مطیع و منقاد فرمان او شده باشند و عوقدت علی طاعة الله و بسته شده باشند بر طاعت و فرمان برداری او یعنی معصوم باشند بر طاعت و محو باشند در عبادت ازدحموا انبوهی نموده اند

اثروا

اثر بفعل کلّکه الفرح یعنی ... برگزیدند اختیار کرد و اثر علی الامر یعنی عزم کار نمود و اثر از باب افعال یعنی اختیار نمود و اثره باثره از باب ضرب و نصر یعنی نقل حدیث کرد
ق

آجنا

بر وزن کامل آبی است که گردیده است مزه و رنگ او و آجن بتحریک و آجون بر وزن سرور می آید مصدر آن و اجّانه بکسر اول و شدّ جیم یعنی تغار است
ق

دنباء

بر وزن جعفر و بر وزن فرح می آید و مصدر آن نبأ بفتح اول و نباء بر وزن سحاب و نباءة بزیادتی هاء و نبوء بر وزن سرور می آید یعنی ابس کرمث با او و اباءة از باب افعال یعنی پس دادم
اوبره
ق

دنتنا حوا

تنح بحرکات ثلث در اصل یعنی بخیل حریص وار زه مندی است و شح شح از باب نصر و ضرب یعنی بخیل گردید مشر متناخسار از باب مفاعله تشاح الامر یعنی بخیلی میکنند در آن کار بعضی بعضی دیگر در آن کار
ق

بنی امیه و اتباع ایشان علی الحطام بر متاع دنیا بی اعتبار و گستاخوا علی الحرام و نزاع نمودند
با هم در فعل حرام و فع لهم و بود اشتر شده است نمایان کرده شده است برای ایشان علم الجنة و النار
نشانه بهشت و دوزخ فصدوا عن الجنة وجوههم پس گردانیده اند از بهشت رویها خودرا و اقبلوا الی
النار یعنی رو آورده اند بسوی دوزخ باعمالهم بعملها یعنی بواسطه حطام دنیا ناپایدار متوجه شدند با تش دعاهم
دعاهم ربهم خواند است ایشانرا پروردگار ایشان بطاعت و عبادت فنفروا و ولوا پس رمیدند و پشت کردند
بفرمان او و دعاهم الشیطان و خوانده است ایشان را شیطان فاستجابوا پس اجابت کرده اند و شنیدند و اقبلوا

وروی آورده بطاعت او و باو دعوت کرده

خ ومن خطبة له علیه السلام قح ۱۷۳

مدار این خطبه بر مذمت دنیا است و حض عباد بر کسب زاد عقبی ایها الناس ای گروه مردمان انما انتم فی هذه الدنیا
جز این نیست که شما در این سرای فانی غرض تنتضل فیه المنایا هدفی که تیر اندازند در او مرگها یعنی شما بوته
تیر مرگید مع کل جرعة شرق با هر آشامیدنی از شراب دنیا شرق است یعنی گلو شکستن و فی کل اکلة غصص
و در هر خوردنی او محنتها و المهائی گلو گیرنده لا تنالون منها نعمة نمیرسید از دنیا بر خط نعمتی الا بفراق
اخری مگر بجدا شدن از نعمتی دیگر چه لذات دنیا ممکن نیست که مجتمع شود در انسان زیرا که آن لذات حاصل میشوند
بطریق حواس مختلفه پس نزد توجه نفس بتحصیل نوعی از آن و اشتغال او بآن محروم میماند از نوع دیگر بخلاف نعمت
اخروی و لا یعمر معمر منکم و زنده کانی داده نمیشود دراز عمر از شما یوما من عمره روزی از زندگانی او
الا بهدم آخر من اجله مگر بویران کردن دیگری از مدت عمر او زیرا که طول عمر نسبت بنقص عمر دیگر است
و لا تجدد له و نو کرده نمیشود از برای او زیادة فی اکله زیادتی و افزونی در خوردن او الا بنفاد ما
قبلها من رزقه مگر به نیست شدن آنچه پیش از این بود نیست از روزی او و لا یحیی له اثر و زنده نمیماند از برای
او فرزندی الا مات له اثر مگر که میمیرد او را فرزندان دیگر و لا یتجدد له جدید و نو نمیشود او را نو شدی
الا بعد ان یخلق له جدید مگر بعد از آنکه کهنه میشود نوی دیگر و لا تقوم له نابتة و قائم نمیشود
از برای او رسته از گیاه الا و تسقط منه محصودة مگر که میافتد از او درو شده خشک شده این کنایت
از آنست که چیزی بعد از فنا چیزی دیگر و قد مضت اصول و بتحقیق گذشت اصلها یعنی نحن فروعها ما فرعهای
ایشانیم یعنی پدرانی که ما فرزندان ایشانیم فما بقاء فرع پس چیست بقای فرع بعد ذهاب اصله
بعد از رفتن اصل او منها و ما احدثت بدعة و پدید آورده نشد بدعتی و ذاهب الا ترک بها سنة
مگر که ترک کرده شد سنتی و واضحست زیرا که بدعت آنست که پیدا شده باشد بی حجت شرعی در دین و سنت افعالیست
منصبه از منهاج سید المرسلین صلعم و ترک بدعت سنت است پس ارتکاب بدعت مستلزم ترک سنت باشد فاتقوا البدع
پس بپرهیزید از بدعتها و الزموا المهیع و لازم شوید براه روشن و واسع که از شریعت حضرت خاتم الانبیاء است
ان عوازم الامور بدرستیکه امور عظیمه یعنی سنن که در عهد رسول الله بان امر واقع میگردید و مواظبه میبودند
افضلها بهترین و خوبترین عوازمست و ان محدثاتها بدرستی که امور متجدده نو پیدا شده شرارها بدترین امورا ست

خ ومن کلام له علیه السلام قعد ۱۷۴

زیرا که مخالف
دین سید المرسلین است

شرح لغات
از باب فرح بمعنی سکتی و شدن سوخته شدن
کرمقصد ... واحرق ... شرق بمعنی ... گرفت
... شد و شرقت الشمس ... باب
نصر بمعنی برآمد آفتاب

الأکلة
بضم اول لقمه ... بفتح یکبار خوردن
و جمع آن اکل
... در جمع ...
اکید ... اکل
... و اکل ... بدو تفتح یضم
... و بفتح ...
... از ... است

مُخلق
... کهنه

مهیع
بروزن مقعد راه روشن از باب
ضرب ... از باب فرح
بمعنی پهن شده ...
... بمعنی رسید و طریق مهیع
... بمعنی ...
و جمع آن ... بروزن
مساجد است

خ ١٧٤

واز کلام امیر تعالی حضرتست که فرموده وَقَدِ اسْتَشَارَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ و حینی که مشورت کرد بان قدوه احبا عمر بن الخطاب
فِي الشُّخُوصِ لِقِتَالِ الْفُرْسِ بِنَفْسِهِ در رفتن بمحاربه اهل فارس بنفس خود و این در وقتی بود که جماعتی از اعیان
کفره که در مملکت خود ز آنکه نه در دست اهل اسلام بود تفویض یزدجرد شهریار کردند و او بنهاوند آمده
باطراف مملکت خود فرستاد و مدد طلب کرد صد و پنجاه هزار کس و بعضی گفته اند که دویست هزار مرد بر او جمع شدند
و او رستم بن فرخ زاد را امیر لشکر ساخت با انواع عاطفت بنواخت تا بحرب لشکر اسلام قیام نماید امیر
کوفه اینحال را دانسته کیفیت آنرا در نامه ثبت کرد و پیش عمر فرستاد چون نامه بوی رسید صحابه کبار خود را طلبید
با ایشان مشورت کرد در باب رفتن خود بمحاربه ایشان بعضی گفتند که بر جای خود عمل نمای و عثمان و توابع او گفتند که
رفتن تو اولی است عمر استصواب و اختیار صواب ندانسته بدان مشورت کرد بحضرت امیر کبری آنحضرت فرمود اِنَّ هٰذَا الْاَمْرَ یعنی
که این کار لَمْ يَكُنْ نَصْرُهُ وَلَا خِذْلَانُهُ نه نصرت یافتن در آن و نه فرو گذاشتن او بِكَثْرَةٍ وَلَا بِقِلَّةٍ ببسیاری لشکر و انبوهی
و نه بکمی مردان ما یعنی نصرت این امر ببسیاری لشکر و خذلان او بکمی لشکر نیست وَهُوَ دِينُ اللّٰهِ الَّذِي اَظْهَرَهُ و این امر
دین خدائیست که غالب گردانید آنرا بر همه ادیان وَجُنْدُهُ الَّذِي اَعَزَّهُ و لشکر اوست که عزیز گردانید آنرا
و در بعضی روایت اعده است یعنی مهیا و آماده ساخت آنرا وَاَمَدَّهُ و قوت داد آنرا بر دشمنان حَتّٰى بَلَغَ مَا بَلَغَ
تا آنکه رسید بانچه رسید از عزت و کثرت آن در آفاق وَطَلَعَ حَيْثُ طَلَعَ و طلوع کرد از افق آنجا که طلوع
کرد یعنی در آفاق جمیع عالم با همه احوال علی الاطلاق وَنَحْنُ عَلٰى مَوْعُودٍ مِنَ اللّٰهِ و ما مستظهریم بوعده از
خدای تعالی و آن وعده غلبیت اسلامست بر جمیع ملل و ادیان و عدم خوف مسلمانان از اهل طغیان و عدوان چنانچه قال عز اسمه
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا یعنی وعده کرد خدای تعالی آنانرا که گرویدند از شما و
کردند کارهای شایسته که البته ایشانرا خلیفه گرداند در زمین کفار از عرب و عجم همچنانکه خلیفه گردانید
آنانرا که بودند پیش از این یعنی بنی اسرائیل که زمین مصر و شام مر ایشان را داد بود تا تصرف میکردند و از وهم ایشان
ممکن و ثابت سازد از برای ایشان دین ایشانرا که پسندیده است و برگزیده از برای ایشان یعنی دین اسلام مر آنان
کرا و را بر همه ادیان غالب گرداند و بدل دهد ایشانرا از پس بیم ایشان از اعادی ایمنی را حضرت عزت بعد از اندک
زمانی بوعده مومنان وفا فرموده جزایر عرب و دیار کسری و بلاد روم و ایشان ارزانی داشت و امید هست که جمیع
اطراف و انحای مشارق و مغارب بحکم لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ بحوزه تسخیر ملازمان شده شرع نبوی و متابعان احکام
مصطفوی در آید و ملک صفت کمال دولت خدا او عرصه ربع زمین را سراسر خواهد گرفت شاه باز
همتش چون بر کشاید بال قدر از ثریا تا ثری در زیر پر خواهد گرفت وَاللّٰهُ مُنْجِزٌ وَعْدَهُ و خدای تعالی
وفا کننده وعده خواست وَنَاصِرٌ جُنْدَهُ و یاری دهنده لشکر خود وَمَكَانُ الْقَيِّمِ بِالْاَمْرِ و جای قیام نماینده
بکار اسلام که امام است مَكَانُ النِّظَامِ مِنَ الْخَرَزِ همچو جای رشته است از مهره مجمعه که جمع میکند آنرا وَيَضُمُّهُ
و انضمام میدهد آنرا بهم فَاِنِ انْقَطَعَ النِّظَامُ پس اگر منقطع و بریده شود رشته مهره تَفَرَّقَ وَذَهَبَ متفرق و
پراکنده شود مهرها و از هم بپاشد ثُمَّ لَمْ يَجْتَمِعْ بِحَذَافِيرِهِ اَبَدًا پس جمع نشود بتمامی خود هرگز یعنی همچنانکه نظام
که رشته مهرهاست جمع میکند و انضمام میدهد آنها را بیکدیگر و در حین انقطاع منتشر و پراکنده میشوند از هم
امام نیز مثل آن نظام است که بوجود با جود او مسلمانان بر هیئت اجتماع باقی اند و بعد او منتشر و متفرق میگردند

بِكَثْرَةٍ
کثر بفتح الکاف و بکسر ایضا اسم آمده
بمعنی بسیارست ضد کمی مثل کثره
بضم الکاف و آن بمعنی معظم شئی و اکثر
آن نیز آمده و کثر ککرم فعل است و
وصف آن بر وزن عدل و امیر
و غراب و صاحب و صیقل است
و کثره و اکثره از باب تفعیل
و افعال یعنی بسیار کرده شد
او را و کوثر
بسیار از همه
چیز است
ق

الخرز
بالخاء المعجمه و الراء المعجمه بعد الراء
المهمله خرز الخف یخرزه از باب
نصر یعنی دوخت درز موزه را و جمع آن
خرز بر وزن صرد آمده و مخرز بر وزن
منبر درفش است و خرز بتحریک گوهر را
گویند و مهره است که بکانه بیشو و خرزات
الملک بتحریک جواهر تاج پادشاهی
بوده که زیاد کرده میشد در تاج
و افسر او جوهری بهر سال
تا دانسته شود سالهای پادشاهی
او
ق

والعرب

والعرب الیوم و مردمان عرب امروز و ان کانوا قلیلاً و اگر چه اندک‌اند نسبت بکافران فهم کثیرون پس ایشان
بسیاراند بالاسلام بسبب اسلام و ایشان عزیزون بالاجتماع عزیز و غالب‌اند باجتماع و اتفاق فکن قطباً
پس باش تو قطب آسیا که مدار علیه آن است واستدر الرحی بالعرب و بگردان آسیا را بعرب استعاره نموده لفظ
قطب را از برای امام و آسیا را از برای امور اسلام یا حرب یعنی امور بگردش در آور یا حرب را بمعاونت
مردمان عرب واصلهم و ببر ایشان را دونک نار الحرب جز خود آتش محاربه و مقاتله فانک ان شخصت
پس بتحقیق که تو اگر بیرون روی من هذه الارض از این زمین یعنی مدینه طیبه انتقضت علیک العرب
فرو شکنند بر تو عربان بیکبار من اطرافها و اقطارها از جوانب زمین خود و نواحی آن حتی یکون ما تدع
وراءک تا آنکه باشد آنچه واگذاشته باشی از پس خود من العورات از مواضع محافظ بر اسلام و اهل آن
اهم الیک مهم‌تر بسوی تو مما بین یدیک از آنچه در پیش است از کارزار زیرا که دلهای عرب زیاده استقراری
ندارند پس ایشان طمع کنند بعد از رفتن تو در خلافت و امور اسلام هرج و مرج شود و کار بفتنه کشد
ان الاعاجم ان ینظروا الیک غداً بدرستیکه مردمان عجم اگر نظر کنند بسوی تو فردا یقولوا هذا اصل العرب
گویند که این اصل عرب و پیشوای ایشان است فاذا اقتطعتموه پس اگر شما پاره پاره کردید او را استرحتم و راحت
یافتید و آسوده شدید فیکون ذلک اشد پس رفتن تو بمحاربه ایشان سخت‌تر باشد از مدد ایشان بقتال مسلمانان
لکلبهم علیک از جهت شره و حرص ایشان بر تو وطمعهم فیک و بطمع افتادن ایشان در تو و چون عمر
گفته بود با میر المؤمنین که من نمیخواهم که ایشان با ما محاربه کنند از این جهت میفرماید در جواب او که فاما ما
ذکرت پس اما آنچه ذکر کردی من مسیر القوم از آمدن اهل فرس الی قتال المسلمین بمحاربه مسلمانان فان
الله سبحانه پس بدرستیکه خدای تعالی هو اکره لمسیرهم منک مکروه‌تر میشمارد از تو رفتار ایشان را و هو اقدر
علی تغییر ما یکره و او قادرتر است بر تغییر و تحویل آنچه مکروه است بر وی و چون شکایت کثرت عدد ایشان بحضرت
کرده بود از آن جهت فرمود که و اما ما ذکرت من عددهم و اما آنچه یاد کردی از بسیاری عدد ایشان فانا
لم نکن نقاتل فیما مضی پس ما نبودیم که کارزار میکردیم با کفار در زمانی که پیش از این زمان بود یعنی
زمان سید المرسلین بالکثرة بلشکر بسیار و انما کنا نقاتل بالنصر والمعونة و جز این نیست که محاربه میکردیم
بمعاونت و نصرت حضرت پروردگار پس بر حرب اعدا توکل میباید کرد بر خدا و اصلاً نمیباید ترسید از کثرت خصما

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۷۵

در این خطبه ذکر اغراض بعثت میفرماید در معرض مدح حضرت رسالت و میگوید که فبعث الله محمداً صلی الله علیه وآله
پس برانگیخت حق سبحانه و تعالی محمد بن عبد الله را بالحق براستی و درستی لیخرج عباده تا بیرون آورد بندگان را
من عبادة الاوثان از پرستیدن بتان الی عبادته بسوی عبادت یزدان و من طاعة الشیطان و از فرمان
بردن شیطان الی طاعته بسوی طاعت حق بقرآن قد بینه بقرآنی که بیان کرده است آنرا حق سبحانه
و احکمه و محکم کرده است آنرا لیعلم العباد ربهم تا بدانند بندگان پروردگار خود را اذ جهلوه وقتی که
نمیدانستند او را و لیقروا به و تا اقرار کنند بآفریدگار خود بعد اذ جحدوه بعد از آنکه جاحد بودند باو و منکر
وی بودند و لیثبتوه و تا اثبات کنند وجود او را بعد اذ انکروه بعد از آنکه نمی‌شناختند او را فتجلی

الرحا
بروزن عصا بفارسی آسیا را گویند و مؤنث است تثنیه آن رحوان بروزن رمضان است و رحوتها از باب نصر یعنی ساختم آسیا او گردانیدم او را
ق

واصلهم
امر است از باب افعال صلی اللحم از باب نصر یعنی بریان کرد گوشت را یا انداخت او را در آتش از برای سوزانیدن مثل اصلاء از باب افعال و صلاه از باب تفعیل و اصلاه از باب افعال و صلاه ایاها و فیها و علیها از باب تفعیل یعنی داخل کرد او را بآتش و در آتش و بر بالای آتش مقیم کرد او را بر او
ق

خ ۱۷۴

لکلبهم
بر وفتحه کلب بتحریک بمعنی تشنگی است و بمعنی گرسنگی است مثل تکلبه بروزن مرحله که بآن بمعنی نیست و از این است کلبتان بروزن قلتبان از برای قواد گرگشنده و بمعنی دلال زنان است بسبب یکدیگر از برای اعمال ناشایسته و کلب بمعنی خوردن بسیار است که سیری نداشته باشد و کلب بمعنی حرص و بمعنی شرارت است
ق

سبحانه لهم پس هویدا کرد سبحانه از برای ایشان وجود خود را فی کتابه در کتاب خود من غیر ان یکونوا راوه بی آنکه دیده باشند او را بما اراهم من قدرته بسبب آنچه نمود بایشان از قدرت و توانائی خود بانواع علامات و آثار و باصناف بدایع محکمه استوار وخوفهم من سطوته و ترسانید ایشان را از شوکت و سلطنت خود تا نافرمانی نکنند و عصیان نورزند وکیف محق و چگونه محو و نابود کرد من محق آنکسی را که محو کرد از قرون ماضیه بالمثلات بعقوبات نازله واحتصد من احتصد و درو بدرو و منقطع ساخت کسی را که درو بدرو و استیصال نمود بالنقمات بنقمتها و غضبها ونازله وانه سیأتی و بدرستیکه زود باشد که بیاید بر شما من بعدی از پس من بعالم قدس زمان لیس فیه شیء اخفی من الحق روزگاری که نباشد در او پوشیده و پنهانتر از حق که طریق هدایت و حق است ولا اظهر من الباطل و نه ظاهرتر از باطل که راه ضلالت و انتساب شیطانست ولا اکثر من الکذب و نه بیشتر از دروغ بستن علی الله ورسوله بر خدا و رسول او و روایت شده از شعبه که پیشوای محدثانست که نه عشر حدیث دروغ است و افترا و از دارقطنی منقولست که نیست حدیث صحیح مگر همچو موی سفید بر اعضای گاو سیاه و از ابویوسف قاضی مرویست که نسبت با تفتیش احادیث کردم هشت هزار یا فتم چهار هزار از آن دروغ بود جزما و در دو هزار توقف داشتم در صحت و کذبش و دو هزار از آن صحیح و راست بود و لیس عند اهل ذلک الزمان و نباشد اهل این زمان سلعة ابور من الکتاب متاعی کاسدتر از قرآن اذا تلی حق تلاوته هرگاه که بخوانند او را چنانکه حق خواندن آن باشد ولا انفق منه و نه رواج تر از قرآن اذا حرف عن مواضعه هرگاه که تحریف و تغییر کرده شود از مواضع آن بجهت اغراض جاهلان ولا فی البلاد و نباشد در شهرها شیء انکر من المعروف چیزی زشت تر از کار شایسته ولا اعرف من المنکر و نباشد نیکوتر از کار منکر و ناشایسته فقد نبذ الکتاب پس بتحقیق که بیندازند قرآن را حملته حاملان او از تامل کردن در آن و عمل کردن بآن وتناساه حفظته و فراموش کردند او را حافظان آن بجهت توجه ایشان بوسوسه شیطان فالکتاب یومئذ واهله پس قرآن در آن روز و اهل آن یعنی آنها که تابع او باشند طریدان منفیان نفی کرده شدگان و راندگان باشند از دیار وصاحبان مصطحبان و دو مصاحب صحبت کننده باشند با یکدیگر فی طریق واحد در یک راه که آن ذات الله است لا یؤویهما مؤو جای دهنده ایشان را جای دهنده و چون حافظان قرآن و عمل کنندگان با آنچه در او است ترس از خدا الله متفق باشند و مصاحب این کتاب در طریق هدایت مر ایشان را منافق و مجتمع باشند در سلوک نمودن بوادی ضلالت و جهالت فالکتاب واهله فی ذلک الزمان پس قرآن و عامل او در آن زمان فی الناس در میان مردمان باشند بصورت و اندام ولیسا فیهم و نباشند بحسب معنی در میان ایشان ومعهم و با ایشان باشند ظاهرا ولیسا معهم و نباشند با ایشان باطنا لان الضلالة لا توافق الهدی زیرا که ضلالت موافق نیست با هدایت پس جمع نشوند در محل واحد که قلب است وان اجتمعا و اگر چه مجتمع شوند در یک مکان فاجتمع القوم علی الفرقة پس مجتمع و متفق باشند قوم از هر کار بر جدا شدن از شریعت سید مختار وافترقوا عن الجماعة و جدا باشند از جماعت باطله از جماعت محقه کانهم ائمة الکتاب گویا ایشان امامان کتابند و لیس الکتاب امامهم و نیست کتاب امام ایشان فلم یبق عندهم پس باقی نماند نزد ایشان منه از آن کتاب الا اسمه مگر نام او ولا یعرفون الا خطه وزبره و نشناسند مگر خط و کتابت او نه معانی و احکام او ومن قبل ما مثلوا بالصالحین ما مصدریه است مرفوع المحل است با بتدائیه و خبر و قبل از او

بالنقمات
بفتح اول و کسر ثانی نقمه بکسر و فتح و نقمه بر وزن فرحه پاداش و شکنجه و عقوبت کردن است و جمع آن نقم بر وزن کلم و نقم بر وزن عنب و نقمات بر وزن کلمات میآید و نقم بمعنه از باب ضرب و علم مصدر ان نقم بفتح اول و نقمام بر وزن انتقام بکسر اول است
ق

سلعه
بکسر اول و سکون لام کالای خانه و آن چیزیست که تجارت کرده شده است باو و جمع آن سلعه بر وزن عنب است
ق

خ ۱۷۵

زبره
بفتح اول بمعنی نوشتن است مثل زبره بر وزن تبصره و بمعنی باز داشتن و بمعنی منع نمودن و بمعنی نهی کردن از گناه و مصدر آن کینصر و لیضرب و زبر بکسر اول نوشته شده است و جمع آن زبور بر وزن سرور و مزبر بکسر میم بمعنی قلم است و زبور کتاب بمعنی مزبور است و جمع آن زبر بدو ضمه است
ق

زبره ذ

مثلوا ذ

کرانه و من قبل است یعنی از پیش استئصال نمودن و عقوبت کردن ایشان بصالحان کُلَّ مُثْلَةٍ بجمیع انواع عقوبت
مراد انست که مقدّاست زمان عقوبت کردن ایشان نسبت بزمان کسانی که باشند بعد از ایشان بر سیرت ایشان این
کلام اشارتست بافعال ناشایسته امراء و ولاة بنی امیه مثل ذو الکلاع حمیری و بشر بن ارطاة فهری و عبیدالله
زیاد و حجّاج و غیر ایشان که با شیعه انحضرت عقوبت میکردند اند امر ساینده و بظلم و ستم میکشتند در بلاد
حجاز و یمن و سایر اطراف زمین حاصل که عقوبت کردن این گروه طاغیه باغیه مقدمست نسبت بزمانی که بعد
از ایشان باشند و سَمَّوْا صِدْقَهُمْ عَلَی اللّٰهِ و دیگر مقدّاست نامیدن ایشان صدق صالحان را بر خدا تعالی فریه
دروغ و بهتان وَ جَعَلُوا فِی الْحَسَنَةِ و گردانیدند ایشان در کار رضا لحان شایسته الْعُقُوبَةَ السَّیِّئَةَ عقوبت بد
جزای ناشایسته یعنی انجماعت را بکار طاعت شیعیان را سیئه شمردند و بسبب آن انبار را بانواع عقوبت و فتن
مبتلا ساختند وَ اِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ و بدرستیکه هلاک شدند انکسانی که بودند پیش از شما بِطُولِ
آمَالِهِمْ بدرازی املها ایشان وَ تَغَیُّبِ آجَالِهِمْ و بغایب بودن اجلها ایشان حَتّٰی نَزَلَ بِهِمْ تا انکه فرود
امد با ایشان الْمَوْعُودُ الَّذِی تُرَدُّ عَنْهُ و عده داده که باز گشته میشود از او الْمَعْذِرَةُ عذرها و دور مرده میگردد
عَنْهُ التَّوْبَةُ و برداشته میشود از او توبه کردن وَ تَحُلُّ مَعَهُ الْقَارِعَةُ و فرود میاید با او مصیبت شدیده
کرکوبنده دلها باشد وَ النِّقْمَةُ و امر ناخوش و نا فرطبیعت اَیُّهَا النَّاسُ ای گروه مردمان اِنَّهُ مَنِ اسْتَنْصَحَ اللّٰهَ کسی که
طلب نصیحت کند از خدا تعالی وُفِّقَ توفیق داده شود وَ مَنِ اتَّخَذَ قَوْلَهُ دَلِیلًا و کسی که فرا گیرد گفتار خدا
رهنما خود هُدِیَ هدایت داده شود لِلَّتِی هِیَ اَقْوَمُ مر طریقه را که اثبت طرق و اعظم انست وَ اِنَّ جَارَ اللّٰهِ
و بدرستیکه همسایه خدا تعالی یعنی ملازم درگاه او بطاعت و تقوی آمِنٌ ایمن است وَ عَدُوَّهُ خَائِفٌ
و دشمن او ترسانست و هراسان وَ اِنَّهُ لَا یَنْبَغِی و بدرستیکه سزاوار نیست لِمَنْ عَرَفَ عَظَمَةَ اللّٰهِ مر کسیرا که شناخت
است جبروت و بزرگواری خدای تعالی اَنْ یَتَعَظَّمَ انکه خود را بزرگ نماید زیرا که عظمت مخلوق حقیر و خوار است در جنب
عظمت و جبروت خالق فَاِنَّ رِفْعَةَ الَّذِینَ یَعْلَمُونَ پس بدرستیکه قدر انکسانی که میدانند مَا عَظَمَتُهُ انچه عظمت
و بزرگی او است اَنْ یَتَوَاضَعُوا لَهُ انست که متواضع شوند از برای او یعنی خود را در جنب عظمت حق هیچ انکت
شمارند و تکبر را از خود دور دارند وَ سَلَامَةَ الَّذِینَ یَعْلَمُونَ و سلامتی و درستی انانی که میدانند مَا قُدْرَتُهُ
قدرت داو را اَنْ یَسْتَسْلِمُوا لَهُ انستکه گردن نهند از برای او و مطیع و منقاد او شوند فَلَا تَنْفِرُوا مِنَ الْحَقِّ
پس نفرت مکنید و رمیده از حق نِفَارَ الصَّحِیحِ مِنَ الْاَجْرَبِ همچو نفور صحیح البدن از کسیکه علت جرب داشته باشد
وَ الْبَارِئِ مِنْ ذِی السَّقَمِ و همچو نفور تندرست خوش شونده از کسی که بیمار باشد وَ اعْلَمُوا و بدانید ای جماعت مردمان
اَنَّکُمْ لَنْ تَعْرِفُوا الرُّشْدَ انکه نمیشناسید راه مستقیم را حَتّٰی تَعْرِفُوا الَّذِی تَرَکَهُ تا انکه بشناسید کسی را که ترک
کرده ان طریق قویم را وا نا ترک کند از او وَ لَنْ تَاْخُذُوا بِمِیثَاقِ الْكِتَابِ و هرگز فرا نمیگیرید عهد و پیمان قرآن را
حَتّٰی تَعْرِفُوا الَّذِی نَقَضَهُ تا انکه شناسید کسی را که نقض عهد کرده و شکسته انرا وَ لَنْ تَمَسَّکُوا بِهِ ابدا و املا
چنگ در نمیزنید بان کتاب و متوسل بان نمیشوید حَتّٰی تَعْرِفُوا الَّذِی نَبَذَهُ تا انکه شناسا گردید کسی را که انداخت
او را از درجه اعتبار یعنی معرفت پیدا کردن بتارک رشد و ناقض کتاب شرطست در تمامیت معرفت رشد و
کتاب زیرا که معرفت تامه شی مستدعی معرفت شکوک و شبهاتیست که سبب نقصان معرفت ان شی است تا معرفت ان
بر وجه بصیرت باشد چون راه رشد و مستقیم را دانستند که انحضرت راهنمای است تا بعان او و تارک اتراه مخالفان او اند

المعتذرة
بفتح المیم و کسر الذال عذر خواهی و نیز
بمعنی بهانه جمع آن اعذار بر وزن اعمار
و معذرة بعذر ره از باب ضرب مصدر آن
عذر بفتح اول و عذر بضم اول و عذر
بر وزن حبلی و معذره بر وزن
معدله و معذره بضم ذال می آید
و معذرت مثلثة الذال
اسم مصدر است
ق

خ ١٧٥

رفعة
بکسر اول بر فع از باب منع یعنی برداشته
شد و ضد وضع یعنی نهاده شدن رفعت دار رفعه
لازم و متعدی هر دو استعمال میشود و رفع
از باب کرم رفاعة بر وزن صباحه
یعنی گشت بلند او از در رفع رفعة بکسر
اول یعنی بزرگوار شد مرتبه او و رفیع
بر وزن امیر است
ق

والبارئ

لن تعرفوا

از ائمه ضلال پس تمامیت معرفت ایشان بمعرفت خصوصیت جماعتی باشد که ترک آن راه کرده باشند و نقض کتاب نموده
و متوسل شده بشبهات باطله و شبهه نیست که این کلام عدل نظام اشارتست بانکه تولی باولیاء حق تمام نمیشود مگر
بتبرا از دشمنان ایشان فالتمسوا ذلک پس طلب کنید رشد و تمسک کتاب را من عند اهله از نزد اهلش
که ائمه هدی اند علیهم السلام و متابعان ایشان فانهم عیش العلم پس بدرستیکه ایشان زندگانی دانش اند و حیات
عرفان و موت الجهل و مرگ جهلند و عادم وجود آن استعاره فرموده وصف عیش علم و موت جهل را از برای
اهل شد باعتبار انکه وجود علم و عدم جهل بسبب وجود ایشانست هم الذین یخبرکم حکمهم ایشان کسانیند
که خبر میدهند شما را حکم ایشان عن علمهم از دانش ایشان باسرار و صمتهم عن منطقهم و خاموشی ایشان از گفتار
ایشان بحکمت افریدگار زیرا که سکوت ایشان در جائی که سکوت باید کرد از جمله حکمتها است در امر ملک و ملکوت و
ظاهرهم عن باطنهم و ظاهر ایشان که هیئت خاشعان و عابدانست از باطن ایشان که اتصاف نفوس نفیسه ایشانست
بکمال قوت علم و عمل ایشان پس بحکم الظاهر عنوان الباطن متصف باشند بانواع کمالات علمیه و اصناف حیثیات عملیه
لا یخالفون الدین مخالفت نمیکنند دین را و لا یختلفون فیه و اختلاف نمیکنند در ان چون مخالفان فهو
بینهم پس دین در میان ایشان شاهد صادق گواهیست راست گو و صامت ناطق و خاموشیست گویا استعاره
فرموده لفظ صامت و ناطق را از برای دین باعتبار انکه نزد رجوع کردن بان مفید احکام شرعیه است و نزد عدم

رجوع بان دنیا فوائد — خاموش است و بانیه

خ و من خطبة له علیه السلام فعو ١٧٥

و از جمله خطب آنحضرتست که واقع شده فی ذکر اهل البصرة در یاد کردن احوال مردمان بصره و مذمت ایشان و
طلحة کل واحد منهما یرجو الامر له هر یک از طلحه و زبیر امید دارند از برای خود کار امارت را و یعطفه
علیه و میل میدهد انرا بر نفس خویش خود دون صاحبه نه صاحب خود چه ایشان مخالف بودند بیکدیگر
در نفس الامر و اگرچه متفق بودند در مخالفت کردن با امام زمان یعنی امیر مؤمنان و سر متقیان و غرض ایشان
در مخالفت نمودن بیکدیگر نه انکار منکر بود بلکه طلب امارت بود بلکه طلب ریاست بود چنانچه اورده اند که
اختلاف کردند در حقیقة تقدیم نماز پیش و انکه کدام نماز کنند تا انکه عایشه بران قرار داد که روزی محمد بن طلحه
بامامت مردم اقدام نماید و روزی عبدالله بن زبیر و عایشه بواسطه عنادی که داشت با امیرالمؤمنین ع امر کرد که
بصیغه السلام علیک یا امیرالمؤمنین بر ایشان هر دو سلام کنند و حال انکه حکم الهی صادر شده بود که علی بن ابی طالب را
امیرالمؤمنین خوانند حاصل کلام تعالی مقام انست که طلحه و زبیر در کار دین مخالفت میورزند دقیقه در مخالفت
فرو گذاشت نمیکنند لا یمتان الی الله بحبل متوسل نمیشوند و نزدیکی نمیجویند بسوی خدا بریسمان پیمان و لا
یمدان الیه بسبب و نمیکشند بسوی او رشته عهد را کل واحد منهما هر یک از ایشان حامل ضب لصاحبه
بردارنده کینه است از برای یار خود و عما قلیل یکشف و از پس اندک وقتی ظاهر میسازد قناعه پرده
خود را که مراد انست از عهد و پیمانست یعنی پرده ظاهر را که بان عهد و پیمان خود را پوشیده میدارد و نکث عهد را اشکار
کند والله لئن اصابوا الذی یریدون و بخدا سوگند که اگر برسند بان چیزی که میجویند و طلب میکنند لینتزعن
هذا نفس هذا هر اینه نزع کند این یکی جان آن دیگر را و لیاتین هذا علی هذا و هر اینه بیاید این یکی
بر سر این یکی دیگر بقصد قتل تا خود تنها فائز ان مطلوب را اخذ نماید ان دیگر قد قامت الفئة الباغیة

که برخواستند

وصمتهم
صمت بفتح اول و سکون ثانی بروزن ستر و
و صمات بروزن غراب خاموش شدن
مثل اصمات از باب افعال و تصمیت از باب
تفعیل و از ین هر سه باب لازم و متعدی
هردو آمده
ق

یمتان
تشدید میمست از باب نصر مت بالفتح
اسم کشیدن و پیوند خویشی جستن و ماتة
بمعنی پیوند و وسیله و نزدیکی است یقال
فلان یمت الیک بقرابة ای یتوسل
مثل متته از باب مد و متی
بروزن عتی یا ستی بدون
ادغام اسم پدر
یونس نبی علیه
السلام
ق

ضب
بفتح اول معروفست و آن جانوریست
جانوریست که سوسمار گویند و جمع آن
اضب بفتح اول و ضم ضاد و ضباب
بروزن کتاب و ضبان بروزن
رمان است و ضبت الارض
از باب فرح و کرم بمعنی زمین
بسیار سوسمار شد و ضب
بمعنی کینه است
و بکسر اول هم امده است
ق

که برخواستند گروه ستمکار در خطر تو نفس و شیطان مکار بعد از آن تحریص و ترغیب فرمود بدانچه خود را

از فتنه با خبر یا مطلع بوده که فأین المتعظون کجا شدند ارباب خلقها یعنی طالبان اجر و ثواب قد سنّت لهم السنن

که بنا کرده شده است از برای ایشان سنتها پیغمبر و قدّمت لهم الخبر و مقدم داشته شده است برای ایشان خبر

سید بشر و از این است که با علی انک ستقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین مراد آنست که هر که شنید این خبر را از

ثواب واجب است که قتال کند با این مفسدان و لکلّ ضلّة علّة و مر هر گمراهی را علتی و بهانه ایست و لکلّ ناکث شبهة

و مر هر شکننده بیعت را شبهه افسانه ایست والله لا اکون سوگند بخدا که نباشم کمستمع اللدم همچو شنونده

صدای زدن دست بر روی و سینه یستمع الناعی که شنود خبر مرگ دهنده را و یحضر الباکی و حاضر شود

نزد گریه کننده مراد آنست که هر گاه که با مات ظاهر علم پیدا کنم بقصد این گروه با خبر مجادبه من تغافل نمی

ورزم و نمی نشینم در جای خود تا ایشان هجوم کنند بر من بلکه بمشاهده آن میایم تا خود را بدشمن نمایم و مستعد حرب

شوم تا مقصود ایشان بحصول رسد و فریب خوردن دشمن قرار نگیرد

و من کلام له علیه السلام خ ۱۷۷

این کلام مختصریست که فرموده قبل موت نزد رحلت وی از دار فنا بدار بقا ایها الناس کل امرئ منکم

لاقٍ هر مردی از شما ملاقات کننده است ما یفرّ منه با چیزیکه میگریزد از آن فی فراره در گریختن خود یعنی

مرگ که رسنده است بهر انسان اگر چه فرار نماید و گریزد و قید فی فراره اشارتست بآنکه انسان همیشه گریزنده است از مرگ

و چونکه لابد است از ملاقات موت پس او رسنده باشد بموت در فرار خود والاجل مساق النفس و مدت عمر جای راندن

نفس است بنهایت آن والهرب منه موافاته و گریختن از موت رسیدنست بآن زیرا که فرار نمیباشد مگر بحرکات

و معالجات و آن مستلزم فنای اوقاتست و فنای اوقات موجب رسیدن بمرگ است کم اطّردت الایام بسا که گردانید

روزگار روزها را یعنی بسا که گذرانید روزگار را ابحثها در جستن که تفحص میکردم در آن عن مکنون

هذا الامر از پوشیده این کار یعنی قتل خود را که پیغمبر مرا خبر داده بود پنهان از روی اجمال با اینکه با علی

آتیه من اشقی الاولین یعنی تو میدانی که چه کس است بدبخت ترین پیشینیان گفتم نعم عاقر الناقة یعنی آنکسی

که پی کرده است ناقه صالح پیغمبر را پس فرمود که فتعلم من اشقی الآخرین یعنی میدانی تو که کیست بدبخت

ترین پسینیان گفتم نه یا رسول الله پس فرمود که من یخضب هذه یعنی آنکسیست که رنگ کند این را و اشارت فرمود

بسر و محاسن من فأبی الله ابا فرمود حق سبحانه از اعلام آن الا اخفاءه مگر پنهان کردن آن امر را از

وی تفصیل آن از اجمال هیهات چه دورست دانستن این علم مخزون این علمیست مخزون نزد حق تعالی کقوله

و عنده علم الساعة الخ اما وصیتی اما وصیت من بشما فالله لا تشرکوا به شیئا پس خداست شریک مسازید

با وی چیزی از مخلوقات و محمد صلی الله علیه و آله فلا تضیّعوا سنّته و محمد است پس ضایع مکنید

و شریعت او را در بعضی روایات الله و محمد منصوب واقع شده بتقدیر اعبدوا و اتبعوا یعنی بپرستید خدا را و تابع

شوید محمد را اقیموا هذین العمودین بپا دارید این دو ستون اسلام را یعنی توحید و شریعت که رکن دین اند

و اوقدوا هذین المصباحین و برافروزید این دو چراغ را که هدایت مردمان بآنهاست و مراد بایقاد احیاء آنهاست

یعنی زنده سازید این هر دو ستون را بمواظبت عبادت و متابعت و خلاکم ذم و خالی باشد از شما ملامت

عتب عار مادام که ترسید و فراخ نسازید از توحید و شریعت سید مختار و لفظ خلا

ضلّة

بکسر اول و ضلال و ضلاله بفتح اول و ضلّ و ضلّة بکسر گمراه شدن ... اتست ... از باب ضرب و فرح ... بروزن صبور یعنی ... گمراه شده است ... و در پنهانی کسی ... ق

فراره

بکسر اول و فتح ... بمعنی ... بفتح فا ... از باب ضرب ... و وصف آن فرور بروزن صبور و فرّة و فرّة بکسره و فرار گشاده ... ق

مساق

ساق الماشیة از باب نصر یعنی راند چاره پای ... مصدر آن سوق بفتح اول و سیاق بروزن کتاب و مساق بروزن مفعل است ... و سواق یعنی راننده است و ساق المریض یعنی آغاز کرد بیمار در جان کندن ق

خ ۱۷۷

تا هر ضرب المثلی است از برای کسیکه بری باشد از عیب و اول کسیکه این لفظ گفت قصیر بود مولی جذیمه حُمِّلَ کُلُّ امْرِئٍ
مَجْهُودَهُ بار کرده شده هر مردی آنچه وسع و طاقت اوست وَخُفِّفَ عَنِ الْجَهَلَةِ و سبک کرده شده بار تکلیف
از نادانان و ضعیفان این اشاره است بتفاوت تکلیف برحسب تفاوت مردمان رَبٌّ رَحِیمٌ خدای عالم پروردگار بخشنده است بر بندگان
وَدِینٌ قَوِیمٌ و دین او دینیست راست که اصلا اعوجاجی و انحرافی نیست در آن وَإِمَامٌ عَلِیمٌ غَفَرَ اللَّهُ لِی وَلَکُمْ
و پیغمبر او پیشوائیست دانا بعلوم شرایع و احکام ملک علام أَنَا بِالْأَمْسِ صَاحِبُکُمْ من دیروز صاحب شما
بودم وَأَنَا الْیَوْمَ عِبْرَةٌ لَکُمْ و من امروز عبرت شمایم پس از من اعتبار کنید وَغَداً مُفَارِقُکُمْ و فردا
مفارقت کننده ام از شما غَفَرَ اللَّهُ لِی وَلَکُمْ بیامرزد خدا تعالی مرا و شما را إِنْ تَثْبُتِ الْوَطْأَةُ اگر ثابت
و استوار باشد جای قدم نهادن من فِی هَذِهِ الْمَزَلَّةِ در این دنیا که جای لغزیدن پا است فَذَاکَ پس اینست مراد
وَإِنْ تَدْحَضِ الْقَدَمُ و اگر بلغزد قدم در این منزل بی بنیاد و برحلت کردن بسوی ملک عبا فَإِنَّا کُنَّا پس بدرستی
که بودیم فِی أَفْیَاءِ أَغْصَانٍ در سایهای شاخهای درخت وَمَهَابِّ رِیَاحٍ و مواضع وزیدن بادها این
کنایت است از اسباب دنیا وَتَحْتَ ظِلِّ غَمَامٍ و در زیر سایه ابرها اضْمَحَلَّ فِی الْجَوِّ که نیست شد در هوا و معدوم
گشت مُتَلَفِّقُهَا مجتمع شده آن ابرها این اشارتست باسباب مجتمعه بقا که متفرق شدند و مبدل گشت وَعَفَا فِی
الْأَرْضِ و ناپیدا شد در زمین مَخَطُّهَا موضع خط آن بادها و این مستعار است از برای فنای ابدان و مندرس
شدن قبور ایشان وَإِنَّمَا کُنْتُ جَاراً و جز این نیست که بودم من همسایه از برای نصیحت و پند جَاوَرَکُمْ بَدَنِی
همسایگی میکرد با شما بدن من أَیَّاماً در روزی چند این اشارتست باینکه نفس قدسیه آن حضرت متصل بود بمبداء
اعلی در جوار خالق و بدن او متصل بود بمخلوق وَسَتُعْقَبُونَ مِنِّی و زود باشد که بیافت شوید در عقب من
جُثَّةً خَلَاءً بدنی که خالی باشد از روح سَاکِنَةً بَعْدَ حَرَاکٍ آرام گرفته بعد از حرکت کردن او وَصَامِتَةً
بَعْدَ نُطْقٍ و خاموش شده بعد از گفتار لِیَعِظْکُمْ هُدُوِّی تا پند دهد شما را سکون من وَخُفُوتُ إِطْرَاقِی و فرو
افتادن چشم در پیش انداختن من وَسُکُونُ أَطْرَافِی و سکون یافتن طرفهای بدن من فَإِنَّهُ أَوْعَظُ پس
بدرستیکه مراتب پند دهنده تر است لِلْمُعْتَبِرِینَ مر عبرت گیرنده گان را مِنَ الْمَنْطِقِ الْبَلِیغِ از گفتار بلیغ فصیح
وَالْقَوْلِ الْمَسْمُوعِ و از قول شنیده شده صریح وَدَاعِیکُمْ وداع کردن من شما را وَدَاعُ امْرِئٍ مثل
وداع کردن مردیست مُرْصَدٍ لِلتَّلَاقِی مهیا شده از برای ملاقات روز قیامت غَداً تَرَوْنَ أَیَّامِی
فردا به بینید روزهای مرا وَیُکْشَفُ لَکُمْ و کشف شود مر شما را عَنْ سَرَائِرِی از عقاید و نیات خفیه من بعد
از موت من غارغ شوید بحق من در امر دین و مقاصد من در حروب وَتَعْرِفُونَنِی و بشناسید مرتبه مرا
بَعْدَ خُلُوِّ مَکَانِی بعد از خالی بودن مکان من وَقِیَامِ غَیْرِی مَقَامِی و ایستادن غیر من بجای من

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ قمح

و از جمله خطب آن حضرت است یُومِئُ فِیهَا که اشاره میکند در آن إِلَی الْمَلَاحِمِ بوقایع عظیم و مصائب کبیره و آن این است
وَأَخَذُوا یَمِیناً وَشِمَالًا و فرا گرفتند گمراهان اصحاب طریق یمین و شمال را که آن طریق افراط و تفریط است
ظَعْناً فِی مَسَالِکِ الْغَیِّ بجهت رفتن در راههای گمراهی وَتَرْکاً لِمَذَاهِبِ الرُّشْدِ و بجهت ترک کردن راه
راست را که موصل است بسعادت نامتناهی مراد آن است که اصحاب از آنحضرت پرسیدند از وقت وقوع فتن و استعجال

المزلة
زلة از باب ضرب و فرح یعنی لغزیدن پا
در گل یا در سخن گفتن مصدر آن زلل
بفتح اول و ثانی و زلیل بر وزن امیر و زلول بر وزن سرور و زلة
بتحریک است و ازلة از باب افعال
یعنی لغزانیدن او را و مزلة بفتح اول و کسر و فتح ثانی جای لغزیدن است
و اسم از این زلة بفتح
اقرب
تدحیض
دحض بر وزن منع یعنی لغزیدن پا و
مکان دحض بفتح اول و دحض
بتحریک و دحوض بر وزن صبور یعنی جای لغزیدن
لغزنده
قاموس

افیاء
فیئ بفتح اول سایه ایست که محو میکند آفتاب را از اول طلوع
آفتاب تا پیشین ظل است و فیئ هم
میگویند و از پیشین که سایه برمیگردد
تا غروب آفتاب فیئ است
و ظل میگویند و فیئ بمعنی رجوع
و غنیمت... فیئ میگویند و جمع آن
افیاء بر وزن
افعال و
فیوء بر وزن
سرود
هدوء
هدء از باب منع یعنی ساکن شد
و آرام گرفت مصدر آن هدء
بر وزن ... و هدوء بر وزن سرود است
و کلمه ... هدء
... هدوء
اقرب

نمودند از استعلام اشراط قیامت که از ایشان پرسیدند از سؤال فلا تستعجلوا پس بخواهید شتاب ما هو کائن من
امر واقع شونده است یعنی چیزی نخواسته شده از انواع عقوبت و عذاب ولا تستبطؤا و دیر مشمرید آنها یجیء
العذاب بغتة که بیاید آن فتنه ها ناگاه ظاهر شود یا انکم من مستعجلها پس شتاب خواهید بجهت آن او نه
کرا که ما بدان او که انزلنا الیکم که فرود آمده شد ناگهان آمد و ما افرب انبئوم وحید نزدیکست
با ظهور آن با شیر علامات و اقعات فیرانا قوم اکروه من هذا ایان فتنه ذکل موعود
انبیاء از وقت هر که سبب پیدا گشتن هر غدا زاده شده است فی ذنوب و نزدیک رسیده است من طلعته ما الانبیاء
اند بدان انچه بهشتی و ناش از قتل و سبی انواع ستم الاوان من اذ کهاما مثاب مدیست که کسی
باشد آن فتنها از اما که اهل بیتم تیری فیها بود در ظلمتها آن فتنه لسراج منیر بچراغی که روشن باشد
اقطار است شعار فرموده لفظ سراج را از برای کمالات و فضایل نفسانیه آن زبده اخیار و یحلن فیها
و رو در آن فتنه یعنی در عقب فتنه رو ود علی مثال الصالحین بر مثل صالحان و نیکوکاران
لیحل فیها ربقا تا بگشاید در آن فتنه گرهها و بندها را این مشتغاست از برای عقاید باطله که بسته شده
در نفوس فیها یعنی دفع نماید شبهات باطله را و یعتق فیها رقا و آزاد کند بنده را از بندگی هوا مضله
و یصدع شعبا و بشکافد انچه بهم پیوسته از منکران قبیحه و یشعب صدعا و بهم پیوندد انچه شکافته
شده باشد از اعتقادات حقه و این محل دیو و معشوق فی سترة عن الناس در پوشش است از مردمان
یعنی نهان است از نظر ایشان لا یبصر القائف اثره نه بیند کسی که در پی او رود فتنه باشد اثر و نشانه
او را و لو تابع نظره و اگر چه پی در پی کار فرموده باشد نظر خود را در ابصار آن شخص که نتواند
هیچ کس او را که جهد متعاقب و متتابع طلب آن کند مگر شخصی که امام علیه السلام شناسد با نفس خود ثم لیشحذن
فیها قوم پس البته تیز ساخته شود در آن فتنها خوانح اذهان گروهی از برای اخذ علوم و اسرار
شحذ القین همچون تیز ساختن آهنگر النصل شمشیر را یجلی بالتنزیل جلا داده شود بود قرآن بصائر
دیده های ایشان و یرمی بالتفسیر و انداخته شود تفسیر قرآن و تبیین آن فی مسامعهم در مواضع سمعهای
ایشان فرموده و یغبقون و بیاشامند ایشان در شبانگاه کأس الحکمة جام حکمت را که علوم شرعیه است
بعد الصبوح بعد از آنکه آشامیده باشد در نقطه چاشتگاه لفظ غبوق و صبوح کنایه از تعلم علوم
و تمادی ایشان در

امام علیه الصلوة والسلام

فقط ۱۷۹

خ منها

وطال الامد بهم و دراز گشت غایت و نهایت روزگار با اهل جاهلیت لیستکملوا الخزی
تا آنکه تمام کرده باشند رسوائی خود را در انواع فسق و فجور و یستوجبوا الغیر و مستوجب شدند تغیر حال
که ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم حتی اذا اخلولق الاجل تا آنکه کهنه شد یعنی منقضی گشت
عهد این اجل و استراح قوم الی الفتن و راحت یافتند گروهی از ایشان بفتنها و حیل و اشتالوا
عن لقاح حربهم و دور داشتند از برای ایشان شدن جنگ و جدل یعنی آماده ساختند نفسها خود را
از برای حرب همچنانکه شتر ماده که آماده شود از برای آنکه بر وجهی بحمل لم یمنوا علی الله عنمبر است بد کرستی صحا
در این خطبه یعنی منت ننهادند صحابه کبار و بزرگ کار با الصبر بسبب شکیبائی نمودن در کارزار و لم یستعظموا

اللباشیر
اقاویل المبشره و بشاره الصبح
اوائله و کذا اوائل کل شی و لا یکون
منه فعل قاله الجوهری
ق

و ایان
الشی بکسر الهمزه و تشدید الیاء
الموجب و وقته او اقرنه
درر

و الطلعه
کطلعه بمعنی المرئیه
و الربق بالکسر فالسکون جبل فیه
عده عرى تشد به البهایم
درر

و الصدع
بفتح الدال مراب منع الشق
و الشعب بالفتح الجمع و من
باب ضرب اصلاح ایضا
ق

خ ۱۷۸

و السترة
بالضم الستر به کائنا ما کان و القائف
اثره مراب نصر ای تبعه
درر

لیشحذن
لیعیدن جمعی لمعانی شحذ السکین
کمنع یعنی تیز کردن کارد را مشحذ
از باب افعال و مشحذ بروزن
منبر سنگ است که کارد را تیز
مکند ق

و یغبقون
تغبیقه از باب نصر غیر آشامیدن را
آشامیدن شام و غبوق بروزن
صبور انچه آشامیده شود در شام
صبح صبوح آن حیر صبح آشامید
بشود در صبحا ق

و اشتالوا
از باب افتعال اشتالت الناقة بذنبها
ان باب نصر شتر مصدر ان شول فتح
... بزرگان .. لازم و متعدی

و بزرگ نشمردند بذلوا فی الحق انفسهم فدا کردن جانها خود را فی الحق در اظهار حق بجهت رضای کردگار حتی اذا وافق وارد القضاء تا آنکه چون موافق شد فرود آمده قضای الهی انقطاع مدة البلاء بعبریدن شدن زمان بلا را جا هلیت در حین قوت اسلام بهجرت حملوا بر داشتند معانان حضرت رسالت بصائرهم بصیرتها جماعتیکه ایمان نداشتند بحضرت عزت علی اسیافهم برسرها شمشیرها خود و دانوا لربهم و نزدیک شدند بنزد پروردگار خود یعنی فرمانبرداری کردند بامر واعظهم بفرموده پند دهنده خود که رسول الله صلعم واله است حتی اذا قبض الله تا آنکه چون قبض کرد خدای تعالی رسوله صلی الله علیه واله روح رسول خود را رجع قوم باز گشتند گروهی علی الاعقاب بر پاشنهای خود با بغداد و غالتهم السبل و هلاک ساخت ایشان را طرق باطله مشتبهه و اتکلوا علی الولائج و اعتماد کردند بر شبهه‌ها که داخل شد در خاطر ایشان و وصلوا غیر الرحم و پیوستند بغیر خویشان پیغمبر و هجروا و دوری گزیدند السبب الذی امروا بمودته سببی که مامور شده بودند بدوستی آن کقوله تعالی قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی و نقلوا البناء و نقل کردند و بگردانیدند بنای دین را عن رص اساسه از استواری بنیاد خود فبنوه فی غیر موضعه پس بنا کردند در غیر موضع وی از اشارت است با نبجه ابوبکر و عمر و عثمان کردند بعد از رحلت حضرت رسالت چه بنای خلافت را کندند از محل خود و بنا نهادند در موضعی بیجا بیجا و بیتی سبیل از نحر در غایت معادن کل خطیئة آنکروه کانهای هر گناهند از ضلالت و ضلال و ابواب کل ضارب فی غمرة و درهای هر رونده در شدت فتنه جهالت و ضلالت استعاره فرموده از برای ایشان لفظ ابواب را باعتبار آنکه مبادی شبهه آرا فاسد بودند قد ماروا فی الحیرة بتحقیق که متردد بودند در وادی سرگردانی و گمراهی و ذهلوا عن السکرة و غافل بودند در بیهوشی جهالت و نعاق علی سنة من آل فرعون بر طریقه آل فرعون یعنی همچنانکه قبطیان بنی اسرائیلیان را ضعیف میشمردند و بر ایشان ستم میکردند و غافل بودند از عاقبت کار تا آنکه مال ایشان بغرق کشید در دنیا و بحرق در عقبی مخالفان و دشمنان اهل بیت نیز چنین رفتار کردند و ایشان بطعن گرفتار شدند و در آتش هاویه تمام داخل شدند و نار من منقطع الی الدنیا راکن ایشان از جمله کسانی اند که منقطع و بریده اند از عقبی الی الدنیا راکن بسوی متاع دنیا مایل و بدان رضا مشتاق چه غصب خلافت ایشان بجهت اعلای قدر و رفعت خود شان بود در جهان او مفارق للدین از ایشان از قبیل جماعتی اند که مفارقت کننده اند از راه حق و یقین للدین مباین جدا شوندگان از دین خدا

خ

و من خطبة له علیه السلام

قف ۱۸۰

مدار این خطبه در مدح سید البشر است و نصیحت اهل عرب و ذکر ملاحم و استعینه و یاری میخواهم از یزدان علی مداحر الشیطان بر مواضع راندن شیطان و مزاجره و بر اماکن باز داشتن او از اطاعت وی و الاعتصام و بر چنگ در زدن بحبل الله من حبائله از دامهای نهاده او مکر او و مخاتله و مواضع فریب و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و گواهی میدهم که محمد صلعم بنده و فرستاده اوست و نجیبه و صفوته و مختار و برگزیده اوست لا یوازی فضله برابر کرده نمیشود فضل او بفضل دیگران زیرا که فضل او را مثل نیست در دهر و جهان و لا یجبر فقده و جبر و اصلاح کرده نمیشود نایافتن او در دو جهان زیرا که بی نظیر است در دنیا عالم اضاءت به البلاد روشن شد بوجود با جود او شهرها بعد الضلالة المظلمة بعد از گمراهی ظلمانی والجهالة الغالبة ونادانی با افراط و غلبه و الجفوة الجافیة و غلظت در غایت غلظت و درشتی که آن کفر است و بت پرستی

و غالتهم
غاله از باب نصر یعنی هلاک کرده او را و غول بفتح اول بمعنی سختی و داهیه و سختی است و سلاح و غول بیابانی است و جمع آن اغوال بر وزن اشجار و غیلان بر وزن جیلان میاید و غول بمعنی مار است و بمعنی فرون که پریان است
ق

رص
رصه از باب نصر یعنی چسبانید بعضی از آن را به بعضی دیگر و بهم آورد و رصاص بر وزن سحاب بفارسی ارزیر است و آن دو قسم است یا سیاه و آنرا اسرب گویند یا سفید و آنرا ارزیر گویند اگر کم او در دیگ باشد گوشت ان پخته نشود هر گز و اگر طوق کرده شود گردن درخت میوه آن نیفتد و زیاد شود
ق

خ ۱۷۹

ماروا
مار یعنی آمد و شد کرد در پیها مصدر آن مور بفتح اول میاید
ق

مداحر
بر وزن مساجد مقاطات و حرکت از طاعات و عبادات و حر بفتح اول بمعنی منع و دور کردن و بمعنی دفع است از باب جعل و حف آن داحر و دحور است
ق

فالناس یستحلون این جمله آلبیست فاعل ایشان یعنی ضمان بلاد بوجود او در عالم بود که مردم احلال امتنه مد
الحرام کار حرام و ناشایست را و تستنذرون الحکیم و خوار میشمرید دانست کمتار و سنت کردار انبیا و علمای
زندگانی میکردند در زمان انقطاع پیغمبران و تموتون علی کفرة و میمرید بر کفر و طغیان ثم انکم معشر العرب
پس از ان شما ای اهل عرب اغراض بلایا نشانه تیرها سهام بلاها و فتنه ها قد اقتربت که نزدیک رسیده ظهور آن بر
وجهی که موعود شده اید بان فاتقوا سکرات النعمة پس بپرهیزید از غفلتها و بیهوشیهائی که از مرتبه تنعم ناشی شود
چه آن مقتضی تغیر و زوال نعمت است واحذروا بوائق النقمة و حذر کنید از شدتها عقوبت و تثبتوا فی قتام
العشوة و درنگ کنید در غبار ظلمت شبهه یعنی مرتکب بدعت و تاریکی شبهه و اعوجاج الفتنة و کجیهای فتنه و
بلیته یعنی امتیه عند طلوع جنینها نزد ظاهر شدن آنچه در شکم فتنه است این کنایت است از صغر آنچه ظاهر شود
از فتنه اول بار و ظهور کمینها و بدیدار شدن آنچه پنهان است و فتنه و بلا در بلاد و این اشارت است بظهور انواع
فتن از مکمن غیب و مرتبه وانتصاب قطبها و نزد راست ایستادن فتنه در بنا عباقتها و مدار رحاها و نزد
انتصاب محل دوران سنگ آسیا فتنه و بلیه این مستعار است از برای صاحب فتنه که داعی مردم باشد بان و انتساب
کنایت است از قیام او بان و مدار اشارت با جتماع خلقان بران تبدء فی مدارج خفیة ظاهر شود ان
فتنه در راهها پنهان که آن سینه‌ها نیست امتیه و مردانست و تؤول الی فضاعة جلیة و بازگردد بسیاعت اشکارا
وشدت قبح شیماد شبابها نمو و افزونی فتنه کشباب الغلام همچو نمو کودک بسبب اشتغال حرارت غریزی
واثارها و نشانهای ان فتنه کآثار السلام همچو نشان و جراحتهای سنگها است تتوارثها الظلمة میبرند
میراث ان فتنه را ستمکاران بالعهود بعهدها و پیمانها یعنی هر یکی بعد از خود دیگری را ولی عهد خود میسازد
و بعضی فتنه اولهم قائد لآخرهم اول ایشان کشنده آخر ایشانست و آخرهم مقتد باولهم و آخر ایشان
پیروی کننده است باول ایشان در عصیان و طغیان یتنافسون فی دنیا دنیة و غیبت میکنند و مناع در
پست و بیمقدار و یتکالبون علی جیفة مریحة و بر هم میجهند و خصومت میکنند بر مردار بوی دهنده و عن قلیل
یتبرء التابع و از پس اندک زمانی بیزاری کنند پیروی کننده من المتبوع از پیروی کرده شده و القائد
و کشنده من المقود از کشیده شده فیتزایلون پس پراکنده شوند از یکدیگر بالبغضاء بدشمنی و
و یتلاعنون و لعنت کنندگان یکدیگر را عند اللقاء نزد ملاقات ایشان بیکدیگر ثم یاتی بعد ذلک
پس از ان بیاید بعد از انقراض دولت بنی امیه طالع الفتنة فتنه و بلیه طلوع نماینده او کتم عدم الرجوف
که بسیار مضطرب و متزلزل باشد و القاصمة الزحوف شکننده شدید که امور عالم از ان بپیچ و تاب آید
و آن فتنه آخر الزمانست یعنی خروج ترک از چین و خروج دجال از اصفهان از دیو یمین و بعضی گفته اند
مراد خروج حجاج بن یوسف است با عتقاد اعتبار بنا مقول اول اصح است فی ای حال چون این فتنه ظاهر شود
فتزیغ قلوب پس میل کنند بباطل دلهای دجال بعد استقامة پس از راستی بنیاد دان ان قلوب در جمیع
احوال و تضل رجال و گمراه شوند بسیاری بعد سلامة پس از سلامتی ایشان در راه خالق متعال
و تختلف الاهواء و مختلف شوند رایها عند هجومها نزد هجوم آن فتنه در وقت استقبال و تلتبس الآراء
و پوشیده و مشوه شود اندیشها عند نجومها نزد ظهور آن فتنه ما الامال من اشرف لها مرکه
مطلع کردد بر آن فتنه او مقاومت نماید و آن قصمته شکند و نابود سازد او را بشد و من سعی فیها

والجفوه
سما
جفاه جفوا از باب نصر و جفاء بر وزن
یعنی درشت خوئی کرد و درشتی کرد او را
و فیه جفوه بفتح اول و کسر آن یعنی
در او بدی و درشتی است و جفا
مقصور نمیاید
ق

علی کفرة
بفتح اول پس سکون بمعنی کفر و طغیان
که شارح بیان نموده و بدو نشده
بلکه بمعنی ظلمة و تاریکی است و کفر علیه
یکفر از باب ضرب یعنی پوشید
او را
ق

خ ۱۸۰

والبوائق
جمع بائقه و هی الداهیة القیام
بفتح القاف والعشوه مثلث العین
الامر الملتبس من عشوة اللیل ظلمة
و اعوجاج الفتنة اتیانها علی غیر
وجهها و جنینها ما خفی منها علیکم
و کذلک کمینها ما کمن منها
و استتر
دوم

والسلام
جمع سلمه ککلمه بمعنی الحجارة
والرجوف کصبور الاضطراب
الشدید والزحوف بالضم
المشی والوصف المصدر
للمبالغة
دره

وهر که سعی کند در حصول آن حطمته برکند او را و برساند به هر جهد هلاکت مراد است که قائم در مقاوم هر فتنه هلاک
شوند بانواع ضرر یتکادمون فیها بگزند و مذمت و ایذا رسانند مر یکدیگر را مانند گزیدن خران یکدیگر را در آن فتنه تکادم
الحمر فی العانة همچو گزیدن و ایذا رسانیدن خرها که در گله وحشی یکدیگر را در دهد قد اضطرب معقود الحبل بتحقیق که مضطرب
و متحرک شود ریسمان بسته شده مراد است که انتظام دین اسلام متلاشی و متفرق شود در آن فتنه و عمی وجه الامر
و پوشیده شود در آن کار و مصالح دو کار تغیض فیها الحکمة ناقص شود و نابود گردد در آن فتنه علم
و عمل و تنطق فیها الظلمة و گویا شوند در آن ستمکاران و اهل جهل و تدق اهل البدو و بکوبد آن فتنه
اهل بادیه را بمسحلها بجلفه آهنین لجام خود و ترضهم و خرد و خمیر کند ایشان را بکلکلها یعنی بسینه
نافرمان خود تشبیه فرموده فتنه را بشتر سرکش و استعاره تخییلیه کان دق و رض است که ملایم مشبه به است
از برای او و رد وغیره و چو حال بدین منوال باشد تضیع فی غبارها الوحدان ضایع و تباه شوند در غبار آن
فتنه تنها روندگان و یهلک فی طریقها الرکبان و هلاک کرده شوند در راه آن فتنه سواران ترد بمر القضاء
وارد شود آن فتنه و فرود آید با شواربین قضای خدا چو قتل با نواع بلوی و تحلب عبیط الدماء و دوشیده شود
آن فتنه دو کاره خون تازه را و تثلم منار الدین و رخنه کند نشانهای دین را و این منار استعاره است
برای ائمه دین یعنی شهادت یابند در این فتنه ائمه شرع سید المرسلین و تنقض عقد الیقین و در هم شکند
و خورد کند آن فتنه عقدهای یقین را و مبانی اهل ایمان یعنی بر طرف سازد آنچه منعقد شده در نفوس از اعتقاد
من فتنه تهرب منها الاکیاس بگریزند از آن فتنه صاحبان عقل و آرای صحیحه و تدبرها الارجاس
تدبیر کنند با صلاح او و یعنی آن فتنه را پلیدان و پلیدان مرعاد مبراق با نشان در تهدید و تخویف عباد الله
رعد و البرق فتنه کاشفة عن ساق آن فتنه کشف کننده است ساق خود را و این کنایت است از اقبال
فتنه بشدت و شتابندگی مثل کسی که دامن بر زند و طلب امری نماید تقطع فیها الارحام بریده شود در آن
فتنه خویشاوندیها و یفارق علیها الاسلام و مفارقت کند بر آن فتنه دین اسلام بریئها سقیم
بری بودن کسی از آن فتنه بیمار است به انواع محن گرفتار و ظاعنها مقیم و روندۀ و کوچ زنندۀ از آن یعنی کسی که
خلاصی جوید از آن فتنه ساعی نکند او را و کسی که بر رود از آن نجات نیابد ابدا نعوذ بالله من هذه الفتنة فی الدارین

خ ۱۸۱ منها

از جمله این خطبه مذکوره است که اخبار میفرماید از احوال مؤمنان آن زمان و میگوید که مؤمنان در آن زمان
واقع شده باشند بین قتیل مطلول یا کشته شده که خون او بجوید و خائف مستجیر و میان ترسنده پناه
خواهنده که از شجاعت او نگویند و نام او نبرند یختلون فریفته شوند بعقد الایمان بر بستن سوگندها
و بغرور الایمان و بفریب ساختن با ایمان و یعنی اهل فتنه با مؤمنان که ضرر رسانند ایشان را
در مقام ایذا باشند و اظهار ایمان کنند با ایشان و این معنا دلیل است در قول ما است ایشان را فریب دهند
کرد اند و از بلیه و خوف مصیبهای عدو سازند هرگاه شما بدانید و گمان باشید فریب را ایشان مخورید
فلا تکونوا انصاب الفتن پس مباشید نشانهای فتنها و اعلام البدع و نشانها بدعتها یعنی پیشوای فتنه
و امام بدعت مباشید والزموا ما عقد علیه حبل الجماعة ملازم شوید چیزی که بسته شده است ریسمان جماعت

والعانة
القطیع من الوحش و المسحل بر وزن
منبر است رنده کردن و سائیدن
لوبان و بمعنی لجام یا آنکه زیر لجام
و دهنه است و مسحل حلقه است
در هر طرف لجام که داخل شده است
یکی از آن در حلقه بود دیگری
و بر هر طرف لجام است
ق

و الوحدان
بضم اول واحد بمعنی یگانه منفرد است
و جمع او احدان و وحدان بضم اول
و در هر دو جمع کعلیم و کرام یکی
مضارع مکسور العین
در هر دو
ق

و تثلم
تثلم الاناء و السیف و نحوه از باب
ضرب و فرح یعنی رخنه کرد و شکست
دم ظرف و شمشیر و مانند او را و مثل نصر
از باب تفعیل و ثلمه بضم اول گشادگی
و آن چیزی است که شکسته
در رخنه شده است
ق

و الاکیاس
جمع کیس بفتح اول بمعنی زیرک و بمعنی
غلبه کردن و کاسه کیسه از باب ضرب
یعنی غلبه کرد او را در زیرکی
ق

و الارجاس
رجس و رجیس السماء از باب نصر بمعنی
صدا کرد آسمان بغریدن رعد
و جنبید آسمان که ابر در خروش بود
افتر بیرون است و رجس بکسر
الرجس بوزن کتف و رجس
بمعنی گناه و هر چیز
پلید است ق

در پیمان عهد که جماعت کرانه الفت و محافظت دین اسلام یعنی متمسک شوید بحبل المتین دین الهی و شریعت حضرت رسالت پناهی و بنیت علیه و با نچه بنا کرده شده است بر آن ارکان الطاعة دکنهای طاعت و عبادت واقدموا علی الله مظلومین بیائید و داخل شوید بحکم الله تعالی مظلومین یعنی حالتیکه ستم رسیده باشید ولا تقدموا علیه ظالمین و داخل شوید بر او ظالمین در حینی که ستم کننده باشید بر خلقان مراد ترغیب بانظلام و ترکه آن از جمله رذایل دنیا است نفس بلکه مدعا آنست که چون تعارض کند ظالمیت و مظلومیت پس مظلومیت اعلی است نزد عجز از مقاومت نزد قوت مقاومت چرا که از روی ذات ایست و اتقوا مدارج الشیطان و بپرهیزید از راههای شیطان و مهابط العدوان و مواضع فرود آمدن عدوان و طغیان که مظالم است و لا تدخلوا بطونکم و در میاورید در شکمهای خویش لعق الحرام لقمهای حرام را فانکم پس بدرستیکه شما بعین من حرم علیکم المعصیة در نظر کسی هستید که حرام کرده بشما گناه را و سهل لکم سبیل الطاعة و آسان کرد از برای شما راه طاعت را یعنی چونکه عالم السر که محرم معصیت است علم دارد بجزئیات احوال شما پس از معصیت محترز شوید و نظر الاجتناب نمائید

خ ومن خطبة له علیه السلام قفب ١٨٢

مدار این خطبه بر تعداد صفات کمال الهی است و ذکر انتقال خلافت از موضع بموضع طبیعی و نصیحت امت آن حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله الحمد لله سپاس و ستایش بی قیاس مر خدایرا است الدال علی وجوده که راه نماینده است بر هستی خود بخلقه با فرینش خلقان خود زیرا که امکان صنایع دلالت بر وجود صانع میکند که صفا ممکنات دلالت تمام دارد بر صنعتکاملیه ان ذات و دیگر آنکه ایجاد ذات مستلزم تقدم وجود متحقق نمیشود مگر در کسی که متصف بصفت وجود باشد و بمحدث خلقه علی ازلیته و دیگر راه نماینده است بواسطه مخلوقات محدثه خود بر ازلیت و سرمدیت خود زیرا که وجود حوادث دلیل است بر انتهای ایشان بواجب الوجود و وجوب وجود دلیل است بر ازلیت و سرمدیت معبود چه حوادث را ناچار است انتهائی که منتهی شوند بسوی آن پس اگر فاعل آنها محدث باشد لازم میاید که حوادث را نهایتی نبود و این محال است پس لابد است حوادث را از منتهائی که قدیم باشد فحج حدوث مخلوق دلیل ازلیت خالق باشد و باشتباههم علی ان لا شبه له و دیگر دلالت کننده است واجب الوجود بمانند بودن مخلوقات بیکدیگر بر آنکه هیچ مانندی نیست مر او را زیرا که اگر او را شبه و مانند میبود بی شبهه از اجناس معقوله میبود و آنچه معقولست مانند قدیم تعالی منحصر است در جوهر و عرض و دلیل دلالت کرده بر حدوث آنها پس هرگاه که معقولی که غیر واجب الوجود است محال باشد و غیر معقول ممتنع الاثبات پس جایز نباشد که در موجودات قدیمی باشد مانند او سبحانه لا تستلمه المشاعر در نمی یابند او را حواس زیرا که او در جهت و طرف نیست تا مشاهد تواند شد بمشاعر از جهت عدم حسن او و نیز هرگاه او جهتی مخصوص نباشد پس غافل نباشد از جهات دیگر بلکه عالم باشد بکل جهات و معلومات چنانکه میفرماید که و لا تحجبه السواتر و مانع نمیشود او را پوشاننده ها از عناصر و افلاک بعد از آن اشاره میفرماید بدلیل مدعا خمسه بقول دلربا نثار خود که لافتراق الصانع و المصنوع یعنی از جهت متمایز بودن مر بابا از آفریننده و آفریده شدن بجهت خاص و مقام اختصاص و الحاد و المحدود و بسبب بهم نزدیکی ... هر یک از نهایت بعید کننده و نهایت کرده شده و الرب و المربوب و جدا شدن هر یک از پرورنده و پرورده شده

واقدموا
امر است از باب علم یعلم و قدم قدوما و مقدما آمدن از سفر از باب علم است و تقدم قدما بضم بمعنی پیش شدن از باب نصر میاید و قدما بالکسر بمعنی دیرینه نیز از باب علم آمده وصف آن قدیم است
ق

لعق
بر وزن غرف جمع لعقة بالضم بر وزن غرفه لعق بفتح اللام لیسیدن از باب علم یعلم و لعق فلان اصبعه ای مات و هو کنایة و ملعقه کچه و آنچه بوی لیسند جمع ملاعق و رجل و عیق لعق بر وزن کتف ای حریص
صراح

لا تستلمه
لا تمیکسه
سلم من الآفة از باب فرح سلامة بفتح سین یعنی رهیدن از بلاء و آفه و سلمه از باب تفعیل یعنی رهانید او را و التسلیم بمعنی رضا کردن نهادن بحکم خدا و استلم الحجر از باب افتعال یعنی بسودن بوسه کردن یا بدست بسودن
ق

خ ١٨٣

مراد آنست که هر یک از صانع و مصنوع را صفاتیست که مخصوص بشأن او است و بسبب آن مفارق غیر خود شد
و تقدیر حجت بر این وجه است که مخلوقیت در حدوث و اشتباه و محسوسیت بمشاعر و حجب نیز از صفات مختصه مصنوع
و محلول و معلول است چنانچه نقایص تمامت در که یافته نمی‌شود صانع و خالق در حقیقت او باشد از آن و تفصیل این در
خطبه اول سمت تحریر یافته الاحد لا بتأویل عدد این صفت بعد از صفت است یعنی یکی و یگانه است نه از جهت آن
که یکیست که تعبیر کرده شود از آن بعدد و شمار که مبدأ کثرت است چه او واحد حقیقی است نه واحد عددی والخالق
لا بمعنی حرکة و نصب و آفریننده است نه بمعنی حرکت و تعب زیرا که حرکت و تعب مختص است در اجسام
چه فاعل هر گاه که جسم است واقع میشود بواسطه افعال او تحریک نفس او و چون حرکات متوالی شد منجر میشود
برنج و تعب و مشقت و این مقصور است بر جسمیت چنانکه در خطبه اول سمت ذکر یافت والسمیع لا باداة
و شنوا است نه بآلت گوش والبصیر لا بتفریق آلة و بینا است نه بمتفرق ساختن پلک آلت بینائی زیرا که اگر
سمیع بآلت باشد و بصیر بتفریق آلت هر آینه محتاج باشد بآن و او سبحانه مستغنی است از ما سوی و غیر او است
که محتاج است باشیا الشاهد لا بمماسة و حاضر است باشیاء نه بملاصقه و مجاورت او بآنها زیرا که معنی حضور
او نسبت بآنها آنست که او عالم است بجمیع اشیاء و این مقتضی مجاورت و مماسه نیست والبائن لا بتراخی مسافة و
جدا است از اشیاء نه بمسافت دوری راه والظاهر لا برؤیة و آشکار است نه بدیدن بچشم والباطن لا بلطافة و پنهان است
نه بسبب لطافت مقدار زیرا که اینها صفات مخصوصه جسمانیست بان من الاشیاء بالقهر لها جدا است او سبحانه
از اشیا بقهر کردن بکمال غلبه و استیلاء بر آنها والقدرة علیها و توانائی بر آنها وبانت الاشیاء منه
و جدا اند اشیا از او بالخضوع له بفروتنی نمودن از برای ذات بیهمتای او والرجوع الیه و باز گشتن
بسوی او و ذات او من وصفه فقد حده کسیکه وصف کرده او را پس بتحقیق که حد و نهایت پدید آورده
او را چه توصیف بی اشاره وهمی عقلی معقول نیست و اشاره تحدید و تعیین مشار الیه مقبول عقول است
چنانکه در خطبه اول مذکور شد ومن حده فقد عده و هر که حد پدید کرد پس بتحقیق که در شمار آورد
او را ومن عده فقد ابطل ازله و کسی که در شمار آورد او را باطل کرد ابدیت و ازلیت او را زیرا که
حد مخصوص بمنقسم محدود و آن مستلزم حدوث و امکانست و واجب تعالی منزه است از آن این کلام اشارتست
بنفی صفات مغایره از ذات چه صفات او اگر حادث باشد پس لازم آید که ذات واجب تعالی محل حوادث باشد
و اگر قدیم باشند تعدد قدما لازم آید و این منافی وحدتست ومن قال کیف و هر که گفت که او چگونه است
فقد استوصفه پس بتحقیق که خواست صفت او را ومن قال این و هر که گفت کجا او کجا است فقد حیزه
پس بتحقیق که مکان پدید کرد از برای او عالم اذ لا معلوم دانا بود وقتی که نبود هیچ معلومی ورب اذ لا
مربوب و پرورنده بود هنگامی که نبود هیچ پرورده شده وقادر اذ لا مقدور و توانا بود در حینی
که نبود هیچ مقدوری زیرا که این صفات عین [illegible] نباشند و مغایرند بالاعتبار

خ منها ١ قج ١٨٣

قد طلع طالع بتحقیق که طلوع کرد و روی بظهور آورد بر آمده و بلند شده مراد خلافت آنحضرت است
که بوی انتقال یافت ولمع لامع و درخشید درخشنده که آن ظهور نور عدالت آنحضرت است ولاح
لائح و نمایان شد نماینده که آن امارات فتنه‌ایست که در عهد وی روی نمود واعتدل مائل و معتدل و راست شد

نصب
بتحریک النصب از باب علم یعنی مانده شد و رنج برد و النصب بفتح اول و النصب بتحریک و النصب بالضم اول و النصب بدو ضمه درد و از ماندگی و رنج را گویند و النصب بر وزن کتف بیچاره و دردمند [illegible] و النصیبة المراءة [illegible] از باب افعال
ق

بلطافة
بفتح لام لطف از باب نصر یعنی نرم و نازک شد و لطف یعنی نزدیک شد مصدرش لطف بالضم آمده است و لطف از باب کرم یعنی خرد و باریک شد مصدرش لطف بالضم آمده و لطافة [illegible] آن لطیف است
ق

خ ٢٨٢

میل کننده بضلالت مراد خلافت است که میل کرده بود بانحراف روزگار شیوخ ثلاثه خرافت شعار
واستبدل الله و بدل کرد حق سبحانه و تعالی بقوم قوما بگروه پیشین که مدعیان خلافت بودند بگروه
پسین که آنحضرتست و اولاد امجاد او یعنی حق تعالی بدل ساخت باطل را بحق که وقد جاء الحق وزهق الباطل
وبیوم یوما و استبدال فرمود بروز ماضی روز حال وانتظرنا الغیر و انتظار کشیدیم و چشم داشتیم گردش
روزگار را انتظار المجدب المطر همچو انتظار کشیدن قحط رسیده باران غرض انتظار حق بود که در
مرکز خود قرار گیرد وانما الائمة قوام الله و بدرستیکه ائمه اثنی عشر ایستادگانند بامر خدای تعالی علی خلقه
بر آفریدگان او وعرفاؤه علی عباده و شناسایان او یند بر بندگان او و چه ایشان حق را به بندگان میشناسانند
لا یدخل الجنة داخل نمیشود در بهشت جاودان الا من عرفهم مگر کسیکه شناسد حق ایشان را باین طریق
که اعتقاد کند عصمت و طهارت ایشان را و بآنکه بعد از رسول الله ص امام بر حق و خلیفه مطلق بلا فصل امیر
المؤمنین صلوات الله علیه و بعد وی یازده فرزند معصوم وی علیهم السلام یکی بعد از دیگری و امام دوازدهم خاتم و قائم
ایشانست و صاحب الزمانست و بالفعل زنده است تا زمان موعود و مؤید اینست حدیث نبوی ص که من مات و لم
یعرف امام زمانه مات میتة جاهلیة یعنی کسیکه مرد و نشناخت امام زمان خود را مرده است همچو مردن
زمان جاهلیت که زمان کفر است پس دخول در جنت موقوف باشد بر آنکه مکلف بشناسد حقیقت ایشان را بآنکه
امامان مفترض الطاعة واجب العصمت‌اند وعرفوه و بشناسند ائمه هدی را بمحبت و ایمان و تبری او از دشمنان
ایشان ولا یدخل النار و داخل نمیشود در آتش سوزان الا من انکرهم مگر کسی که نشناسد منصب ایشان را
بر وجه مذکور وانکروه و نشناسد ایشان را و طریق منظور ان الله قد خصکم بالاسلام بدرستیکه
خدای تعالی خاص گردانید شما را باسلام واستخلصکم له و پاک گردانید شما را از برای اسلام در دنیا نام و
ذلک و این خصوصیت و استخلاص لانه اسم سلامة بجهت آنست که اسلام نام سلامتست در دنیا
از قتل و اسر و غارت و در عقبی از نکال و عقوبت وجماع کرامة و گرد آورنده انواع کرامتست و بزرگواری در
جنت زیرا که مدار اسلام بر تعلیم فضایل است و پاکی از رذایل و عقیده صحیحه و اخلاق حسنه که اسباب نجات اند
در آخرت اصطفی الله لکم برگزید حق سبحانه و تعالی از برای شما منهجه راه راست خود را که اسلامست و
بین حججه و پیدا کرد دلایل و براهین واضحه او را من ظاهر علم از ظاهر علم او و باطن حکم و حکم باطن او که
قرآنست چه اکثر حکم شریعت مستخرج از بواطن کلام عزیز حضرت عزتست لا تفنی غرائبه فانی نمیشود
احکام غریبه او ولا تنقضی عجائبه و بسر نمیاید مسائل عجیبه او فیه مرابیع النعم در او است بارانهای
بهاری نعم یعنی علوم و حکم که محیی زمین قلوب موات بنی آدمست ومصابیح الظلم و در او است چراغهای
ظلمتهای شب که بدان راه یابند در تاریکی جهالت لا تفتح الخیرات کشوده نمیشود ابواب خیرات در جهان الا بمفاتیحه
مگر بکلیدهای قرآن ولا تکشف الظلمات و کشف نمیشود حجاب ظلمتهای نفسانی الا بمصابیحه مگر بچراغهای
نور افروز قرآن قد احمی حماه بتحقیق که نگاه داشت حضرت سبحانی محرمات قرآن را از تحریف و تغییر بنی امیه و عباسیه
وارعی مرعاه و روا نمود چراگاه او را که آن اشیاء مباحه است که حلال گردانیده است از ارشاد قرآن فیه
شفاء المشتفی در او است شفا مر شفا یابنده و کفایة المکتفی و کفایت مر کفایت نماینده

خ ومن خطبة له علیه السلام فصل ۱۸۴

واغیر
روزان غنب جمع غیره بکسر است بمعنی حوادث بغاره بغیره از باب ضرب یعنی هلاک کرد او را و غیرة الدهر یعنی حادثهای زمانه که تغیر دهنده است و غیر بفتح بمعنی سوی و بمعنی لا و بمعنی الا هم آمده است و آن لازم الاضافه است در معنی و منقطع الاضافه در لفظ
ق

والمجدب
مجدب بفتح اول تنگ سال و عیب است مضارع آن از باب ضرب و نصر آمده و بجادب دروغ گورا گویند جدوبت از باب کرم مصدر آن جدوبه بفتح اول بمعنی قحطی تنگی شده و جدیب از باب فرح و اجدب از باب افعال بهمین معنیست
ق

۱۸۳

وجماع
بکسر اول و جمع بفتح اول از باب منع گرد کردن پراکنده است و جماع چیز بر وزن کتاب جمع او است که گفته میشود که جماع خباء اخبیه است و جماع رجل رجال است جمع رجل و خباء رجال و اخبیه است بجهت آنکه جماع چیز آنست که گرد کرده است عدد را یعنی کلمه ایست که گرد کرده است کلمها را
ق

حماه
بکسر اول حمی اشتی بحمیه از باب ضرب یعنی باز داشت و منع کرد از او و حمی بروزن الی دهند داد بحمیه اخراد و حمیه بکسر اول آن چیزیست که باز داشته شده است
از جنهر

وَهُوَ فِي مُهْلَةٍ مِنَ اللّٰهِ و او کسی است که عاصی و گناهکار است و او از رحمت اله در مهلت است از خدای تعالی در مدت
زندگانی بِهْوِي مَعَ الْغَافِلِينَ غَداً میافتد با غافلان و بیخبران و منخرط ملبشود در سلک ایشان بسوی
مهالک هلاک وَيَغْدُو مَعَ الْمُذْنِبِينَ و با مذاد میکند با گناهکاران بی باک بِلَا سَبِيلٍ قَاصِدٍ یعنی در
راه میانه و راستی وَلَا إِمَامٍ قَائِدٍ و بی امامی که کشنده خلایق است با نجه حق سبحانه از بنده خود خواست

خ منها فقه ۱۸۵

این فصل در بیان غایت و عاقبت اهل عصیان است مراد آنست که اهل عصیان و طغیان همیشه در وادی معصیت سلوک
مینمایند حَتّٰى إِذَا كَشَفَ لَهُمْ تا آنکه کشف کند و نمایان سازد خدای تعالی برای این گناهکاران عَنْ جَزَاءِ مَعْصِيَتِهِمْ
از جزاء و پاداش معصیت ایشان وَاسْتَخْرَجَهُمْ و طلب بیرون آمدن ایشان کند مِنْ جَلَابِيبِ غَفْلَتِهِمْ از پردهای غفلت
ایشان که ابدان است استعاره فرموده جلابیب را از برای ابدان و پیشانی ایشان باعتبار محجوب مراهو و آخرت را
و بعد از نزع ارواح اِسْتَقْبَلُوا مُدْبِراً روی آوردند بچیزی که پشت کرده باشد از ایشان از امر دین و کار
آخرت چه در ایام حیوة دنیا کار دنیا پیش گرفته باشند و پشت بر آخرت کرده وَاسْتَدْبَرُوا مُقْبِلاً و پشت
بر دنیا کنند فَلَمْ يَنْتَفِعُوا بِمَا أَدْرَكُوا پس منتفع نشوند و نفع نگیرند با نچه دریافته باشند مِنْ طَلِبَتِهِمْ از
مطلوب خود شان که متاع این سرای فانیست وَلَا بِمَا قَضَوْا و نه با نچه گذارده باشند مِنْ وَطَرِهِمْ از حاجت
خود که لذات و شهوات دنیاست فَإِنِّي أُحَذِّرُكُمْ وَنَفْسِي بدرستیکه من میترسانم شما را و نفس خود را هٰذِهِ
الْمَنْزِلَةَ در این منزلت و از عقوبت این منزلت که حال دنیا معصیت است فَلْيَنْتَفِعِ امْرُؤٌ بِنَفْسِهِ پس
باید که فایده گیرد مرد بنفس خود را بنیر فَإِنَّمَا الْبَصِيرُ پس بدرستیکه بینا و بصیر عقل مَنْ سَمِعَ کسیکه
شنید مواعظ و نصایح را فَتَفَكَّرَ پس تفکر کرد در آن وَنَظَرَ و در اعتبارات دنیا را فَأَبْصَرَ
پس بینا گردید بان وَانْتَفَعَ بِالْعِبَرِ و نفع گرفت بعبرتهای روزگار ثُمَّ سَلَكَ جَدَداً وَاضِحاً پس سلوک
کرد در راه راست و روشن را الْقَرَار يَتَجَنَّبُ فِيهِ الصَّرْعَةَ در حینی که دوری میجوید در آن راه از افتادن فِي الْمَهَاوِي
در مواضع پستی و تباهی وَالضَّلَالَ فِي الْمَغَاوِي و از گمراه شدن در مواضع گمراهی که محها است و انواع منا
وَلَا يُعِينُ عَلَى نَفْسِهِ و یاری نمیدهد بر نفس خود الْغُوَاةَ گمراهان را بِتَعَسُّفٍ فِي حَقٍّ به بیراه رفتن در راه
حق با ان تبا کاران و اهمال کردن در اثبات امور مشبهه و احتمالات دیگر أَوْ تَحْرِيفٍ فِي نُطْقٍ یا تبا و بل و تغیر
در گفتاری که لایق نیست در طریق اخبار أَوْ تَخَوُّفٍ مِنْ صِدْقٍ یا بترسید از گفتن صدق و صواب و بواسطه تملق
مداهنه کردن با جهال و ضلال اصحاب فَأَفِقْ أَيُّهَا السَّامِعُ مِنْ سَكْرَتِكَ پس بهوش آی ایشنونده نصیحت
از بیهوشی خود وَاسْتَيْقِظْ مِنْ غَفْلَتِكَ و بیدار شو از خواب غفلت و مدهوشی خود وَاخْتَصِرْ مِنْ عَجَلَتِكَ
و کوتاه کن از تعجیل کردن و شتاب در کوشیدن خود در طلب دنیا وَأَنْعِمِ الْفِكْرَ و نیک اندیشه کن و تامل نمای
فِيمَا جَاءَكَ در آنچه آمد ترا عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بر زبان پیغمبر نانویسنده
ناخواننده صلی الله علیه و آله از خطاب الهی مِمَّا لَا بُدَّ مِنْهُ از آنچه ناچار است از آن مِمَّا لَا مَحِيصَ عَنْهُ
و اصلا گریز نیست از آن از امور آخرت وَخَالِفْ مَنْ خَالَفَ ذٰلِكَ إِلَى غَيْرِهِ و مخالفت کن با کسیکه
مخالفت کند آن بغیر آن یعنی عمل کند بخلاف آن وَدَعْهُ وَمَا رَضِيَ لِنَفْسِهِ و بگذار او را با آنچه راضی است

جلابیب
بروزن مصابیح جمع جلباب بروزن
مصباح جلببه از باب ضرب از باب
نصر یعنی راند او را از جائی بجائی دیگر
و جلباب بکسر اول بروزن مشنایه پیراهن
و جامه ایست گشاده از برای زنان غیر چادر
یا آنکه بمعنی چادر است یا آنکه خمار و مقنعه
زنان است مثل معجر و فعل ازین جلببه
بروزن دحرجه یعنی پوشید
جلباب را
ق

الوطر
بالتحریک الحاجة و تجد بفتحین المستوی
من الارض المغواة کمهواة لمفتلة
و جمعها المیادی و المهاوی و التحریف
التغییر و النعم فی الامراد بالغ فیه
در عبر
ق

محیص
حاص عنه یحیص از باب ضرب یعنی
برگشت از وی بیک سوی شد مصدر آن حیص
بفتح اول و حیصه بزیادتی ها و حیوص و محیص
و حاص و حیصان بروزن رمضان می آید
و محیص بفتح اول بروزن منبع جای برگشتن
و جای یکسو شدن و جای گریز است و در
حیص و بیص که بمعنی تنگی است
لغات عدیده است فتح اول هر دو بر فتح
آخر کسر اول هر دو بر کسر آخر در هر دو
فتح اول هر دو بکسر آخر
هر دو و کسر اول و تنوین
مجرور در آخر هر دو
ق

از براى نفس خود از غضب او وَضَعْ فَخْرَكَ وبند از سر او ش بلند خود او اُحْطُطْ كِبْرَكَ وفرو كذار كبر خود
پستى خود را وَاذْكُرْ قَبْرَكَ وياد كن كور خود را فَاِنَّ عَلَيْهِ مَمَرَّكَ پس بدرستيكه بر آن كور است كذشتن تو
وَكَمَا تَدِينُ تُدَانُ وهمچنانكه جزا ميدهى جزا داده ميشوى اينكلام بر طريق مجاز است يكى از ازدواج كما فى قوله
فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ ومعنى مراد آنستكه هر عملى كه ميكنى از نيك و شر بهر نوعى آن
جزا داده ميشوى وَكَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ ومانند آنكه ميكارى ميدروى وَكَمَا قَدَّمْتَ الْيَوْمَ
ومانند آنچه از پيش فرستاده امروز تُقْدِمُ عَلَيْهِ غَداً ميائى بر او فردا فَامْهَدْ لِقَدَمِكَ پس بكستران
از براى قدم خود بساط خيرى كه فائده دهد ترا در آنسرا وَقَدِّمْ لِيَوْمِكَ واز پيش فرست از براى روز خود
در هنگام فرصت فَالْحَذَرَ الْحَذَرَ پس البته حذر كن و بترس اَيُّهَا الْمُسْتَمِعُ اى شنونده موعظه وَالْجِدَّ الْجِدَّ
والبته جد و جهد نما اَيُّهَا الْغَافِلُ اى بيخبر و در غفلت وَلَا يُنَبِّئُكَ و آگاه نكند ترا از حقيقت كارها هيچ آگاه كننده
مِثْلُ خَبِيرٍ مانند كسيكه آگاه است باصول و فروع شريعت اِنَّ مِنْ عَزَائِمِ اللهِ بدرستيكه از عزيمتها يعنى فريضه ها
و اوامر محتومه پروردگار كه واقع است فِي الذِّكْرِ الْحَكِيمِ در قرآن محكم و استوار كه فرقانست اَلَّتِي عَلَيْهَا
يُثِيبُ كه بر آن عزائم بحسب اعتقاد و عمل ثواب ميدهد وَيُعَاقِبُ و بر ترك خلل عقاب مينمايد وَلَهَا يَرْضَى
و مر آنها را راضى ميباشد وَيَسْخَطُ و خشم ميكند اَنَّهُ لَا يَنْفَعُ عَبْداً آنستكه فائده نميدهد بنده را وَاِنْ اَجْهَدَ
نَفْسَهُ و اگر چه برنجاند نفس خود را و در رنج اندازد در ادا اعمال وَاَخْلَصَ فِعْلَهُ و خالص كرداند كردار خود را
اَنْ يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا آنكه بيرون رود از دنيا لَاقِياً رَبَّهُ در حالتيكه ملاقات كننده باشد ثواب پروردگار
خود بِخَصْلَةٍ مِنْ هَذِهِ الْخِصَالِ با خصلتى و طريقه از اين خصلتها كه لَمْ يَتُبْ مِنْهَا كه توبه نكرده باشد از آن
خصلتها اَنْ يُشْرِكَ بِاللهِ آنستكه شرك آورد بخدا بشرك خفى كه رياست يا شرك جلى كه شركت غير است بخداوند يكتا
فِيمَا افْتَرَضَ عَلَيْهِ در آنچه فرض كرده براو مِنْ عِبَادَتِهِ از پرستش خود اَوْ يَشْفِيَ غَيْظَهُ يا آنكه شفا دهد خشم
خود را بِهَلَاكِ نَفْسٍ به هلاك كردن نفس خود را آخرت بواسطه ارتكاب محرمات كه موجب تباهى است در آن سرا
اَوْ يَعُرَّ بِاَمْرٍ يا اقرار كند بكارى فَعَلَهُ غَيْرُهُ كه كرده باشد آنرا غير او و مثل بهم است شعار اَوْ يَسْتَنْجِحَ حَاجَةً
نا خواهد و اگر دارد حاجت اِلَى النَّاسِ بسوى مردمان بِاِظْهَارِ بِدْعَةٍ فِي دِينِهِ بظاهر كردانيدن بدعتى در دين
و ايمان خود تا بواسطه آن برسد بان حاجت مثل گواهى بد نوع و دواهى ناحق سلطان بارتكاب عصيان
اَوْ يَلْقَى النَّاسَ يا ملاقات كند مردمان را بِوَجْهَيْنِ بدو روى و نفاق اَوْ يَمْشِيَ فِيهِمْ يا برود در ميان مردمان
بِلِسَانَيْنِ بدو زبانى و عدم وفاق اِعْقِلْ ذَلِكَ دريابى اين مثل را كه خواهم زد از براى تو فَاِنَّ الْمَثَلَ
دَلِيلٌ عَلَى شِبْهِهِ پس بدرستيكه اين مثل دليل است بر مشابه خود يعنى ضرب المثل دلالت ميكند بر آنكه هر كه
مثل آن باشد داخل باشد در آن و مثل اينستكه اِنَّ الْبَهَائِمَ هَمُّهَا بُطُونُهَا بدرستيكه چهارپايان قصد
شكمهاى آنها است از شراب و طعام وَاِنَّ السِّبَاعَ هَمُّهَا الْعُدْوَانُ و بدرستيكه جانوران درنده قصد ايشان
ستم است و ازار عَلَى غَيْرِهَا بر غير خود فقط از حيوانات روزكار وَاِنَّ النِّسَاءَ و بدرستيكه زنان هَمُّهُنَّ
زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا قصد ايشان آرايش زندگانى دنيا است وَالْفَسَادُ فِيهَا و تباه كارى در آن بر
اضافه قوه شهوانيه بهايم تنبيه است بر آنكه هر كه ضايع سازد روزكار خود را در كذرانيدن شهوات نفسانيه
پس او داخل بهايم است حقيقة و اگر چه باشد از افراد انسان صورة و اضافه قوت غضبيه بجانوران منفرت

قدمت

تقدم

اعقل

رمها اشارتست بانکه هرکه اطاعت این قوم کرد بر مسلک این جانوران درنده است و اضافه زغب و
مجمل و قلت تدبر و تفکر مثلا ایماء است با نکه هرکس زینت جهوة دنیا را شعار خود سازد و در فنا و تباهی کوشد
داخل زنان باشد و وجه نسبت دادن فتنا به نساء انست که اکثر خصومات و منازعات که در دنیا واقع میشود بسبب
ایشانست و همیشه احوال مردان بجهت زنان پریشانست لهذا بعضی از اکابر گفته اند که گویند مکتوب است که اگر در دنیا
خصومتی مشاهده کنی که منشاء ان زن نباشد بشکر الهی اقدام نمای که ان امر بعجیب و غریبست ان المؤمنین
مستکینون بدرستیکه مؤمنان فروتنانند مر کردنکشان و جباران ان المؤمنین مشفقون بدرستیکه ترسندگانند
در نهان و مشغول شدن بگناه ان المؤمنین خائفون بتحقیق که مؤمنان ترسناکانند مثل دلیران در عصیان

خ ومن خطبة له عليه السلام فقو ۱۸۴

در این خطبه نصیحت بی غرضانه و مواعظ مشفقانه بگوش هوش مردم زمانه میرساند با ینطریق که و ناظر
قلب اللبيب به يبصر امده و اضافه ناظر بقلب از قبيل اضافه صفت است بموصوف و مراد بقلب فكر است
یعنی مرد خردمند که نظر کننده است و از دو بان فکر میبیند غایت امر خود را که مرگست و قطع میشود و يعرف
غوره و میشناسد نهایت پستی خود را و نجده و بلندی قدر و طور خود را این هر دو کنایتند از طریق شر و خیر
داع دعا خواننده که حضرت رسالت است قران دعوت کرد خلق را بحق و راع رعا و رعایت کننده که
نفس نفیس خود است رعایت کرد یا بجهت انکه موشد بان از احکام ایمان فاستجيبوا للداعي پس اجابت کنید
خواننده را و اتبعوا الراعي و متابعت کنید رعایت کننده را قد خاضوا بتحقیق که شروع کرده اند مخالف
ان داعی بحار الفتن در دریاهای فتنها و اخذوا بالبدع و فرا گرفته اند بدعتها مصله را دون السنن
غیر سنتها فادبر و ارز المؤمنون و منقبض شده اند مؤمنان اگاه و نطق المكذبون الضالون و گویا
شده اند در وغ گویان گمراه نحن الشعار نما که اهل بیتیم بمثابه جامه ایم که ملاصق بدن باشد استعمال لفظ شعار
از برای نفس خود و اهل بیت خود با عتبار قرب ایشانست برسول الله صلی الله علیه و آله چو شعار که بدن حسد است و الاصحاب و الخزنة
و ما یاران و خازنان علم رسولیم و همچنین و الابواب و درهای شهر علم اوئیم در هر باب این اشارتست بقول حضرت
رسالت صلی الله علیه و آله که انا مدينة العلم و علي بابها و لا تؤتى البيوت الا من ابوابها و مقرر است که داخل خانه نمیتوان شد
مگر از درهای ان فمن اتاها من غير ابوابها پس هر که بیاید بخانها از غیر درهای ان سمي سارقا نامید شود دزد

خ منها فقر ۱۸۷

در این فصل اشارت میفرماید بمناقب و فضایل اهل بیت علیهم السلام فیهم كرائم الايمان در میان
ایشانست کرامتهای ایمان و نفایس تصدیق و عرفان که از اعتقادات صائبه کامله و اخلاق حسنه شامله
و هم كنوز الرحمن و ایشان گنجهای حضرت رحمن اند و خازنان علم یزدان ان نطقوا صدقوا اگر بگفتار
لب گشایند راست گو باشند و ان صمتوا لم يسبقوا و اگر خاموشی اختیار فرمایند مسبوق نشوند بفضیلت نطق
زیرا که سکوت ایشان در موضع خاموشی محض حکمت است و عین مصلحت فليصدق رائد اهله پس باید
راست گوید طالب گیاه با اهل خود و این مستعار است از برای کسیکه حاضر شده در مجلس انحضرت و بعد

تتمیم این باید داد و از آنچه سابق سمت تحریر یافت یعنی که حاضر شد بمجلس ما و احوال ما را مشاهده کرد و متأمل
اخذ نمود باید که باین طریق که استماع کرده و مشاهده نموده بعضا بر اولاد خود رساند و لیحضر عقله و باید که
حاضر سازد عقل خود را تا فهم کند آنچه بشنود و لیکن من ابناء الآخرة و باید که باشد از ابنای آخرت
باین طریق که اعمال خود را خالص سازد از برای حضرت عزت و بجهه شبه انتساب با بنای آخرت آنست که منقرض باید
که فانه منها قدم بدرستیکه او از آخرت که عالم لاهوتست آمده است بسوی عالم ناسوت و الیها ینقلب
و بسوی عالم آخرت منقلب میشود و باز میگردد همچنانکه از مادر متولد شود و باز بسوی مادر رجوع نماید
فالناظر بالقلب پس نظر کننده بفکر خود العامل بالبصر عمل کننده ببصیرت خود یکون مبتدء عمله
میباشد آغاز کردار او ان یعلم آنکه بداند که اعمله علیه ام له کردار او مضر است و بجای واقع آمده یا سودمند
است از برای او و نافع فان کان له پس اگر باشد سودمند از برای او مضی فیه گذارد نماید در آن یعنی در آن
کردار کوشد و ان کان علیه و اگر ضرر رساننده باشد بر او وقف عنه توقف نماید بر آن و اصلا عمل
ننماید و نکند فان العامل بغیر علم پس بدرستیکه عمل کننده بی دانش کالسائر علی غیر طریق همچو
سیر نماینده است بغیر راه راست فلا یزیده پس زیاده نمیکند او را بعده عن الطریق دوری او از راه
الا بعدا من حاجته مگر دوری او از حاجت و العامل بالعلم و عمل کننده بدانش کالسائر علی الطریق
الواضح همچو سیر کننده است بر راه روشن فلینظر ناظر پس باید که نظر کند نظر کننده و اندیشه نماید
نماینده اسائر هو ام راجع آیا سیر کننده است او ام راجع یا رجوع نماینده است پس اگر سائر است واجبست بر او که
مصباح علم و عمل را مشتعل سازد تا در ظلمات ضلالت نیفتد و اگر راجع است بحکم کل الینا راجعون لازم است
که ملازم چراغ علم و عمل شود تا در ورطه عقوبت آخرت نیفتد و اعلم ان لکل ظاهر باطنا
و بدانکه هر ظاهری را باطنی است علی مثاله بر طبق آن یعنی قبایح افعال ظاهر که مشاهد میباشند دلالت میکند
بر بدی عقیده احوال باطنی و تزکیه افعال و پاکی اعمال دلالت دارد بر پاکیزگی عقیده و نیکوئی اسرار قلبی و بر این
مضمون ورود یافته است نص الهی حیث قال عز اسمه و البلد الطیب یخرج نباته باذن ربه و الذی خبث لا یخرج
الا نکدا و چون حال بر این منوال است فما طاب ظاهره پس آنچه خوب است ظاهر او چون نماز و روزه و صدقه و احسان
و صدق و حسن خلق طاب باطنه خوش است باطن او که اعتقادات حسنه است و ما خبث ظاهره و آنچه
زشت است ظاهر او چون زنا و دزدی و بخل و بدخلقی و ناراستی خبث باطنه ناپاکست اندرون آن که اعتقادات
سیئه است لیکن دلالت اکثریست نه کلی و ظنی است نه یقینی بواسطه اجتماع حسن صورت و قبح سیرت در بعضی که ظاهر خوب
چنانچه مخبر بسوی این اشتها میفرماید که و قد قال الرسول الصادق صلی الله علیه و آله و بتحقیق که فرموده
است پیغمبر صادق مقول صلوات ان الله یحب العبد بدرستیکه حق تعالی دوست میدارد بنده را بجهت صورت زیبا
که آن مقتضای حکمت اوست و آنست بوجوه از زشتی که آنست بعد و یبغض عمله و دشمن دارد کردار
او را که موافق نیست بشریعت سید مختار و یحب العمل و دوست میدارد کردار نیکو را و یبغض بدنه و دشمن
میدارد بدن غیر مستحسن او را یعنی کافر گاه که بحسن خلق و احسان و صدق و عدل متصف باشد دوست میدارد
با تصافات نیکو حق سبحانه او را دشمن میدارد بجهت کفر و عمل او را دوست میدارد بجهت حسن
و اعلم ان لکل عمل نباتا و بدانکه هر کرداری را روئیدنیست و زیاد شدنیست و کل نبات لا غنی به عن الماء

طاب
یطیب از باب ضرب یعنی خوش آمد و خوش بو شد و طاب یعنی پاکیزه و حلال شد مصدر آن طاب بر وزن فعل و طیب بکسر اول و الطیبة بکسر اول تیا یا و طابه از باب ضرب و اطابه از باب افعال یعنی خوش کرد او را طیب بکسر اول معروف است که بوی خوش باشد و طیب بکسر یعنی حلال شدن و شیء طیب یعنی پاکیزه

خ ١٨٧

خبث
خبیث بر وزن امیر پلید است که ضد پاک باشد و خبث از باب کرم یعنی پلید شد و مصدر آن خبث بضم اول و خباثه و خباثیه بر وزن صبایح و خبث بمعنی ردی و تباه و غیر پلید است مثل غایب برون نکرد و خبث بضم اول بر وزن قفل بمعنی خبیث است و اخبثان بصیغه تثنیه بول و غایط است خبث بضم اول بمعنی زناست و خبیث بر وزن سکیت بسیار زنا کننده است

وهر دو بنده بی نیازی نیست او را از استعاره فرموده لفظ نبات از برای زیادتی اعمال نیکوان و لفظ ما که
ترشیح است برای نمو او از برای علیت ماده او از زیادتی و نبات مخالفت و موافقت والمیاه مختلفة وابها
مختلفند فما طاب سقیه یعنی پس آنچه خوبست آبخوردن آن طاب غرسه وحلت ثمرته خوب باشد درخت نشاندن
آن و شیرین است میوه آن وما خبث سقیه وآنچه پلیدست آبخوردن آن خبث غرسه وأمرت ثمرته پلید است
درخت نشاندن آن و تلخست میوه او تشبیه فرموده اعتقاد صحیح و عمل صالح را بدرختی که ثمره او شیرینست لذیذ که
انجنت است از انواع نعیم واکر برعکس اینست ثمره او

خ ومن خطبة له علیه السلام فح

اصناف عقوبات است وعذاب الیم و نکال جحیم
واز جمله خطب آنحضرتست صلوات الله وسلامه علیه یذکر فیها که یاد میفرماید در او و بدیع خلقة الخفاش
آفرینش بدیع و عجیب شب پره را الحمد لله که انحسرت شایستی و قبایش شکر و سپاس مر خدایرا است الذی انحسرت
الاوصاف عن کنه معرفته که کلال یافتند وصفها از کشف کردن حقیقت او بجهت تعری آن ذات از
ترکیب وردعت عظمته العقول و مانع داشت عظمت و بزرکی نامتناهی او عقلها را فلم تجد مساغا بلوغ
عقلها کنه کاهی او الی بلوغ غایة ملکوته بسوی رسیدن نهایت پادشاهی او هو الله الحق المبین او است معبود بحق الملک
پادشاه مطلق الحق المبین ثابت آنچه آشکار است هستی و بحج باهره و براهین واضحه و شواهد دالة
بر ثبوت ربوبیت و وحدانیت او احق وأبین ثابت تر و آشکار تر است ذات کبریائی او مما تری العیون از آنچه
می بینند او را چشمها زیرا که احتمال غلط در وجوب وجود و صفات کمال او راه ندارد بدلیل عقل که دیده بصیرت
مشاهده بدیده سر که غلط بسیار در او راه مییابد مثل نزول قطره که بصورت خط مستقیم در نظر در می آید لم تبلغه
العقول بتحدید نرسید بکنه ذات او عقلها بتعیین نمودن او فیکون مشبها تا باشد تشبیه کرده شده بمخلوق
از اخلاق بصفت حسیه ولم تقع علیه الاوهام و واقع نمیشود بر او وهمها بتقدیر یعنی باندازه کردن قدر او
فیکون ممثلا تا باشد مانند کرده شده بغیر خود خلق الخلق بیافرید خلقان را علی غیر تمثیل بر غیر صورت کشیدن
و بیان نمودن ایجاد کردن ولا مشورة مشیر و بی مشورت کردن با اشاره کننده در مصلحت امری و لا
معونة معین و بی یاری یاری دهنده فتم خلقه بامره پس تمام شد آفرینش و پیدا کرده او بامر او واذعن
لطاعته و کردن نهادند خلقان فرمانبرداری او را فاجاب پس اجابت کردند و قبول نمودند امر او را ولم
یدافع و مدافعه نکردند در طاعت و انقیاد و منقاد شدند بامر او وانقاد ولم ینازع و منازعه ننمودند در او ومن
لطائف صنعته از جملهٔ لطیفه های صنع او است وعجائب خلقته و عجیبه های آفرینش او ما أرانا آنچه نموده
بما من غوامض الحکمة از پوشیده های حکمت او فی هذه الخفافیش در این شب پره ها از شب کنند
در ظلمت التی یقبضها که میکیرد بصرها را نهار الضیاء الباسط لکل شیء روشنی که کسترانده است
مر ابصار را و یبسطها و میکسترانند بصرها را الظلام القابض لکل حی تاریکی قبض کننده مر
هر زنده و کیف عشیت اعینها و چکونه ضعیف و تاریک شد چشمهای آن شب پره ها عن ان تستمد
از آنکه مدد خواهند من الشمس المضیئة نورا از آفتابی که میباشد روشنی دهنده نور را تهتدی به فی مذاهبها
که راه یابند بدها بسبب آن نور در مواضع رفتار خود وتصل و میرسند بعلانیة برهان الشمس بواسطه
ظهور نور روشن آفتاب الی معارفها بسوی جزهائی که شناخته شده ایشانست از مرغزارات وردعها

عطف است بر او انا یعنی از جمله صنایع او سبحانه است آنچه باز داشت شب پره ها را ابتلج الوضیا بسبب
درخشیدن روشنائی خورشید تابان عن المضی فی سبحات اشراقها از گذشتن در صفاهای درخشیدن
انوار آن و اکنها و فرو پوشیدنها را فی مکامنها در پرده سرای خوشان عن الذهاب از رفتن ایشان فی بلج
ائتلاقها در روشنیهای درخشیدن آفتاب و محل ضیا بعضی گفته اند بسبب ضعف بصر ایشان تحمل روح باصره ایشان
بحرارت نهار و شب بینند بجهت سواد روح باصره ایشان که منتشر و مجتمع میگردد و منشا دیدن ایشان منتشر
فهی پس این شب پره ها مسدلة الجفون فروگذاشته شده است پلکهای چشم ایشان بالنهار بسبب روشنی روز علی حداقها
بر حدقه های ایشان و جاعلة اللیل سراجا و گرداننده اند شب را چراغ خود تستدل به که راه میجویند بدان فی التماس
ارزاقها در طلب کردن روزیهای خود فلا یرد ابصارها پس باز نمیگرداند دیدهای ایشان را اسداف ظلمته
تاریک شدن ظلمت شب ولا تمتنع و باز نمیایستند من المضی فیه از گذشتن در شب لغسق دجنته بجهت تاریکی
ظلمت شب فاذا القت الشمس پس چون بیندازد آفتاب قناعها برقع خود را از رخسار و بدت اوضاح نهارها
و پیدا آید روشنیهای روز و دخل من اشراق نورها و در آید تافتن نور او علی الضباب بسوی سوسمارها
فی وجارها در غارهای ایشان از مستغاث است برای سطوع و ارتفاع آفتاب یعنی هرگاه آفتاب بحد ارتفاع رسد
اطبقت الاجفان بر هم نهند پلکهای چشم خود را علی مآقیها بر گوشهای چشم و تبلغت بما اکتسبته
و روزگار گذرانند بآنچه کسب کرده اند و اندوخته اند از امر المعاش از معیشت فی ظلم لیالیها در تاریکیهای
شبهای خود فسبحان من جعل اللیل لها پس پاک است خداوندی که گردانید شب را از برای ایشان نهارا و معاشا روز
معاش ایشان والنهار سکنا و قرارا و روز را وقت آرام و قرارگاه ایشان و جعل لها اجنحة من لحمها
و گردانید از برای ایشان بالها از گوشت ایشان تعرج بها که بالا میپرند بآن بالها عند الحاجة الی الطیران
نزد حاجت بپریدن خود چه صورت مرغ ندارند و حال آنکه طیران مینمایند گانها گویا بالهای ایشان
شظایا الاذان سرهای گوشهاست غیر ذوات ریش ولا قصب نه صاحب پر و نه خداوند عظم
و عروق الا انک تری لیکن تو می بینی و مشاهده مینمائی مواضع العروق جایهای رگهای ایشان را
بینة که ظاهر و نمایانست اعلاما از روی نشانها لها جناحان مر ایشان راست دو بال لما یرقا که
نیستند که تنک باشند فینشقا تا شکافته شوند نزد حرکت طیران ولم یغلظا و غلیظ نیستند فیثقلا تا ثقیل و گران باشند
و مانع طیران تطیر و ولدها لاصق بها میپرند در حالتی که بچه ایشان بایشان چسبیده است لاجئ الیها پناه برنده بسوی ایشان
یقع اذا وقعت میافتد بچه هرگاه که بیفتند ایشان و یرتفع اذا ارتفعت و بلند میشوند هرگاه که
بلند شوند لا یفارقها جدا نمیشود از ایشان حتی تشتد ارکانه تا آنکه محکم شود اعضای او و قوت دهد
در طیران باستقلال و یحمله للنهوض جناحه و برمیدارد بچه خود را از برای برخاستن بال او و
یعرف مذاهب عیشه و میشناسد از بچه راههای زندگانی خود را و مصالح نفسه و مصلحتهای نفس خود را
نزد برخاستن بال او فسبحان البارئ لکل شیء پس منزه و پاک است آفریننده همه چیز علی غیر مثال خلا من غیره
بی نمونه که گذشته باشد از غیر او

خ ومن کلام له علیه السلام ١٨٩ فقط

صدور آن از غیر وجود خالق همه اشیا است معدوم جمیع ما سوای او

و از کلام آن حضرت است خاطب به اهل البصرة که خطاب کرده بآن مر اهل بصره را یعنی از حرب جمل علی جهة

فی سبحات
بدو ضمه سبح بالتحرز از باب منع یعنی شنا کرد
در نهر مصدر آن سبح و سیاحه بکسر او آل آ
و سبحان الله بمعنی رکردن ازیار و
فرزندان از برای خداست و سبحه بضم اول
مهرهانیست از برای ذکر خدا و سبحه اقد
بضم اول بمعنی جلال و عظمت خداست
و سبحات وجه الله بدو ضمه
یعنی نورهای روی خدا و عظمت
و جلال او
ق

غ د
احداقها

و بلج
الصبح از باب نصر یعنی روشن شد صبح
و بلجه بضم اول بر وزن عرفه بمعنی روشن
و جمع آن بلج بر وزن عرفست

١٢ م
حداقها
بر وزن کتاب جمع حدقه بتحریک سیاهی چشم
و حدقوا به از باب ضرب یعنی در آمدند
بگرد او
ق

اوضاح
بر وزن اشجار جمع وضح بتحریک
بمعنی روشنی است
ق

مآقیها
بر وزن مساجد مأق العین بفتح اول و مؤق
و موق بر وزن منظر و ماقه بر وزن ناقه و
ماق بر وزن مال و موقه بر وزن [illegible]
و مأقی بر وزن محبس و موق بر وزن
سوق و اماق بفتح و مقیه بر وزن کلیه
سوی چشم است از آنچه پهلوی بینی است و آن
گذرگاه سرشک است از چشم و جمع آن
آماق بر وزن آبار و امآق بر وزن
اشجار و مواق بر وزن سحاب و
مآق بهمزه میآید و فی الصحاح
و ماقی العین بالیاء و فی الجمع لغة
فی الموق العین و هو فعل و لیس
بمفعل لان المیم من نفس الکلمة و انما
زید فی آخره الیاء للالحاق فلم
یجد واله نظیر یلحقونه به لان
فعلی بکسر اللام نادر لا اخت لها
[illegible]
ق

اقتصاص الملاحم بو طربو حکایت کردن از وقایعهای عظیمه وخبر دادن از حادثهای کبیره که سانح گردد
در میان امت و از کلام معجز نظام اوست که فمن استطاع عند ذلک پس کسی که توانائی داشته
باشد نزد حادثهها و فتنهها ان یعتقل نفسه که ببندد نفس خود را والزام کند از اعلی الله بر طاعت خدا
فلیفعل باید که بکند آنچه تواند از طاعت و عبادت فان اطعتمونی پس اگر اطاعت کنید و فرمان برید مرا فانی حاملکم
پس بدرستیکه من حامل و باعث شما ام ان شاء الله اگر اراده کرده باشد خدا علی سبیل الجنة بر راه بهشت
که از روی حق و منهج صدقست و ان کان و اگر چه باشد آن راه ذا مشقة شدیدة خداوند محنت سخت و رنج
صعب و مذاقة مریرة و چشیدنی تلخ و اما فلانة و اما فلانه زن یعنی عایشه فادرکها ضعف رای النساء
پس دریافت او را سستی رای و اندیشه زنان و نقصان عقل در دین و در صلاح پدر بموافقت بصر زنان و ضغن
غلا فی صدرها و کینه دوستی عداوت قدیمه که جوش زده در کانون سینه او کمرجل القین چون دیگ
کران و آتش کاران ولو دعیت و اگر خوانده شدی عایشه لتنال من غیری تا فرا گیرد از غیر من ما اتت الی
آنچیز که آمد عایشه بسوی من از عزو وخون عثمان لم تفعل نکردی در روی یاران کار را و این اشارتست بشدت
حقد و عداوت او با انحضرت و لها بعد و مر عایشه راست بعد از این همه قبایح که از او صادر شد حرمتها الاولی
حرمت اول او در زمان رسول خدا یعنی با وجود این فضایح و قبایح که از او صادر شد همان حرمتی که در زمان رسول
خدا داشت مرعی میدارم و مجری میدارم و الحساب علی الله تعالی و حساب انکار بر حضرت خداوند جبار است
در روز شمار ما کار نداریم و بحل کنندگان کارساز بگذاشتیم تا غضب فرو چه میکند این کلام اشارتست بانکه محاذ
بانحضرت امری عظیم بود و بواسطه این حساب از ایشان فرو انداخت در دنیا بمکافات این نپرداخت و بدانکه اسباب
حقد و عداوت عایشه نسبت بانحضرت بسیار است از جمله آنست که چون حضرت رسالت پناه ص بعد از رحلت خدیجه
عایشه را تزویج فرمود انحضرت هرگاه که خدیجه را یاد کردی عایشه سخنان نالایق گفتی و بر سیدة النساء فاطمه
زهرا ع شاق آمدی و موجب کدورت و بحث شما شدی و این باعث میشد که عایشه فاطمه و بغض ایشان
میکرد و دیگر قصه قذف عایشه چون روی نمود حضرت رسالت در باره طلاق او مشورت نمود با امیر المؤمنین
حضرت امیر المؤمنین فرمود که دغدغه بخاطر اشرف مرسان از حکم نعل در درو نعل را بینداختن اشارتست
این سخن و امع شی زائد بعایشه رسانیدند و این نیز باعث عداوت او شد و دیگر آنکه چون حضرت رسالت
بحکم حضرت عزت سوره برائة را از ابوبکر اخذ نموده با امیر المؤمنین داد موجب کدورت و کین او گشت
و دیگر آنکه از جمله ابواب مسجد که حضرت رسالت مامور شده بود بسد آنها غیر در باب امیر المؤمنین باب
ابی بکر بود و آن نیز منشا عداوت او شد منها سبیل ابلج المنهاج راه ایمان واضح است و روشن تر از جمیع
راهها انور السراج تابان تر از جمیع چراغها فبالایمان یستدل علی الصالحات پس بایمان استدلال کرده
میشود بر کردارهای شایسته و بالصالحات و بکردارهای شایسته که صادر باید از بندگان یستدل علی
الایمان استدلال میشود و گرد بر ایمان که آن تصدیق قلبیست بخدا و رسول و بما جاء به النبی زیرا که استدلال
از معلول بر علت و از علت بر معلول در همه احوال جایز است و بالایمان یعمر العلم و بایمان معمور میشود علم
زیرا که ثمرات و کمالات حاصل میشود بر شرار او است که عمارت علم بان کمالات باشد و بالعلم یرهب الموت
و بعلم ترس حاصل میشود از مرگ زیرا که علم که نتیجه ایمانست مستلزم علم است باحوال معاد و آن مستلزم دوام ملاحظه

موت سخت تر بود فنعذاب بعذاب فبالموت تختم الدنیا و بمرگ ختم میشود دنیا و بالدنیا تحرز الاخرة و بدنیا
محکم و استوار میشود امر عقبی و ان الخلق و بدرستیکه افریدگان لا مقصر لهم عن القیمة هیچ جای بازگردیدن
نیست ایشانرا از قیامت مرقلین در میدان دونده گشتاده شده مضمارها الی الغایة القصوی
تا نهایت قصوی که ان سعادت و شقاوت و ندامت است لفظا مقال مشتعل است او براین همه که متوهم میشود در مکی
اعماد امت تا با خرت ومنها قد شخصوا بتحقیق که بیرون رفتند پس بعد از موت من مستقر الاجداث از قرارگاه
قبور خود و صاروا و گردیدند یعنی رجوع نمودند الی مصایر الغایات بسوی جایها باز گشت غایتها و
نهایتها که انجا نشست فاتش سوزان لکل دار اهلها مر هر سرائی راست از اخرت از بهشت و دوزخ اهل است که
اهلیت دارند که در ان نزول نمایند لا یستبدلون بها بدل نمیکنند ایشان با سرای دیگر ولا ینقلون
عنها و نقل کرده نمیشوند از انجا بجای دیگر بعد از ان تنبیه میفرماید بر وجوب امر بمعروف و نهی منکر بر وجه
قیاس صغری اول ایشکه و ان الامر بالمعروف والنهی عن المنکر بدرستیکه فرمودن بمعروف و نهی باز داشتن از منکر
لخلقان من خلق الله تعالی سبحانه دو خلقند از اخلاق خدای تعالی زیرا که امر بمعروف فرع اراده و حبّ است
و نهی منکر فرع کراهت او و اراده و کراهت دو صفتند از صفات ثبوتیه حضرت عزت و هر خلقی که از اخلاق الهی باشد
واجبست متخلق شدن بان بدلیل تخلقوا باخلاق الله پس واجب باشد متخلق شدن با امر و نهی و صغری قیاس دوم
اینست که وانهما و بدرستیکه امر بمعروف و نهی منکر لا یقربان من اجل نزدیک نمیگردانند مرگ را ولا ینقصان
من رزق و کم نمیگردانند روزی را و هر چیزی که مقرب اجل و ناقص رزق نباشد سزاوار نیست که از ان تحرز باشد
پس سزاوار نباشد که احتراز نمایند از ان وعلیکم بکتاب الله و بر شما است بعمل کردن بکتاب خدا که قرانست
فانه الحبل المتین پس بدرستیکه قران ریسمانیست محکم و استوار والنور المبین و نور روشنست بغایت روشن
والشفاء النافع و شفا دهنده ایست سود رساننده والری الناقع و سیراب کننده ایست تشنگی نشاننده
والعصمة للمتمسک و نگاه دارنده است برای چنگ در زننده بان والنجاة للمتعلق و رستگاریست ...
در اویزنده وان لا یعوج فیقام کج نمیشود تا راست کرده شود ولا یزیغ و میل نمیکند بباطل فیستعتب
تا طلب خوشنودی از او کنند که از ان رجوع است از بدی ولا تخلقه و کهنه نمیگرداند او را والکثرة الرد بسیاری تردید
و ولوج السمع و در امدن در گوشها من قال به کسیکه قائل شد بان کتاب صدق صادق شد و سخن او و من عمل به و
من عمل به و کسیکه عمل کرد بمضمون ان سبق سابق شد بدرجات عالیه و قام الیه رجل بعد از ان بر خاست بسوی ان
حضرت مردی در اثنای این کلام فقال یا امیر المؤمنین پس گفت ای امیر مؤمنان اخبرنا عن الفتنة خبر ده ما را
از فتنه و بلیه که پیدا شود وهل سالت عنها رسول الله و ایا پرسیده از فتنه و از رسول خدا فقال علیه السلام
پس فرمود لما انزل الله سبحانه قوله چون فرو فرستاد حق سبحانه و تعالی قول خود را که الم احسب الناس
ان یترکوا ان یقولوا امنا و هم لا یفتنون منم حمد الله فیحیلا یا پنداشتند مردمان که فرو گذاشته شوند
بمجرد انکه گویند ایمان اوردیم و حال انکه ایشان ازموده نشوند بانواع فتن و اصناف محن و مبتلا نگردند در تلف
نفس و مال علمت دانستم ان الفتنة لا تنزل بنا انکه فتنه فرود نمی اید بما و رسول الله صلی الله علیه و اله
و حال انکه باشد حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و اله بین اظهرنا در میان ما اما بواسطه شرافت انحضرت فقلت یا رسول الله
پس گفتم ای پیغمبر خدا ما هذه الفتنة چیست این فتنه التی اخبرک الله تعالی بها که خبر داد ترا خدای تعالی بان

مرقلین
ارقال از باب افعال بمعنی شتاب کرد
و ناقه مرقال بر وزن مفتاح و مرقل
بر وزن محسن بمعنی شتر دونده سخت
... ق

مصایر
بر وزن مساجد جمع مصیر است بمعنی
الامر الی کذا و مصدر ان صیر بفتح اول
و مصیر بر وزن مقیم و صیرورة بر وزن
قیلولة میاید بمعنی مال و مرجع کار
چنین شد
ق

لخلقان
خلق بضم اول و دوم و بضمه بمعنی خوی و سرشت
و کیش و دین است و فعل از این
از باب فرح و کرم امده است
ق

النجاة
بفتح اول نجا از باب نصر بمعنی رستگاری
اقتد و نجاء بر وزن سماء و نجاه
بقصر اخر و ... و نجاة بر وزن ...
یعنی خلاص شد ... از
باب افعال و تفعیل ... رهانید
و خلاص کرد او را
ق

یعوج
بر وزن ... الا باب افعال عوج از
باب فرح بمعنی کج شد و عوج بر
وزن عنب اسم است بمعنی کجی ...
اعوج ... از باب افعال
کج شد ...

داد نرا حق سبحانه باین فقال یا علی پس فرمود که ای علی ان امتی سیفتنون بدرستیکه امت من زود باشد
که مفتون شوند من بعدی از پس موت من فقلت یا رسول الله پس گفتم ای رسول برگزیده خدا اولیس قد
قلت لی ایا نبودی که گفتی مرا یوم احد در روز جنگ احد حیث استشهد من استشهد در انزمان که درجه
شهادت یافتند کسانی که شهید شدند من المسلمین از گروه مسلمانان شصت وپنج مرد از مهاجر وانصار
حمزة بن عبد المطلب بود وعبد الله بن جحش ومصعب بن عمیر وشماس بن عثمان وحیزت عنی الشهادة وباز داشته شد
من شهادت فشق ذلک علی پس دشوار امد عدم شهادت بر من فقلت لی پس گفتی که مرا ابشر بشارت شو ای علی
فان الشهادة من ورائک پس بدرستیکه شهادت از پس تو زود باشد که بکشند ترا اشقای امت فقال لی
پس حضرت رسالت فرمود که ای علی ان ذلک لکذلک بدرستیکه این شهادت تو هر اینه همچنین واقعست واز ان تو
چاره وگزیری نخواهد بود فکیف صبرک اذا پس چگونه است صبر تو ان هنگام فقلت یا رسول الله پس گفتم ای پیغمبر
برگزیده حضرت اله لیس هذا این نیست من مواطن الصبر از مواضع صبر وشکیبائی ولکن من مواطن
البشری والشکر ولیکن از مواضع بشارت وشکر حضرت الهی فقال یا علی پس فرمود ای علی ان القوم
سیفتنون بدرستیکه این قوم زود باشد که در فتنه افتند بعدی از پس من باموالهم بسبب مالهای خود ویمنون
بدینهم منت نهند بدین خود علی ربهم بر پروردگار خود ویتمنون رحمته وارزو کنند رحمت وبخشایش او را
ویامنون سطوته وایمن شوند از قهر وخشم او ویستحلون حرامه وحلال شمرند حرام او را بالشبهات
الکاذبة بشبهه های دروغ والاهواء الساهیة واز هوسهای اهل سهو ودروغ فیستحلون الخمر پس حلال
شمرند شراب را بالنبیذ باسم نبیذ والسحت ورشوه را بالهدیة باسم هدیه وتحفه والربوا بالبیع ومکسب ربا
باسم خرید وفروخت ورده اند که اب خرما ملایم شود بود انحضرت فرمود که میتواند که نبیذ شیره خرما باد از اب بود
انها بعد اگر نشکند شور اورا اما مادام که متغیر نشود وبصفت سکر پدید نکند که اگر بدینحال رسید اکنون خمر خواهد بود وحرام
پس بعضی بعد از تغیر قیاس کردند بر حالتی که پیش از ان بود واز حلال شمرند بعید مگر انحضرت فرمود که نبیذ باکنر
واب انگور اما شیره ان که صفت سکر پدید اکرده حرام است ونا پاک است ایشان التفات باین قول نکرده حکم بطهارت وحلیت
نمودند القصه حضرت امیر میفرماید که چون رسول صلی الله علیه وآله بیان فتن کرد فقلت یا رسول الله پس گفتم که ای رسول عالی مقدار
وفرستاده ملک جبار فبای المنازل انزلهم پس بکدام منزلها فرود ارم ایشان را عند ذلک نزد ان حال ابمنزلة
فتنة ابا فرود ارم ایشان را بمنزله ارتداد ام بمنزلة فتنة یا بمنزله مرتد شدن وبرگشتن از دین
فقال بمنزلة فتنة پس فرمود بمنزله فتنه فرود ار ایشان را که اگر چه اعمال ایشان باطل باشد اما تصدیق باصول دارند شبهه نیست

ومن خطبة له علیه السلام خ ۱۹۰ قص

این وقتیست که خلعرا صریحا حلال ندانسته اند

مدار این خطبه بر نصیحت وموعظه امتانست در زهد ایشان از این جهان وترغیب ایشان بزاد انجهان الحمد
لله حمد وثنا مخصوص ذاتیست الذی جعل الحمد که گردانید حمد را مفتاحا لذکره کلید ذکر خود یعنی ایراد
نمود حمد را در مقصد کتاب بزرگوار خود تا عباد نظر کنند در ان واستدلال جویند بران که او منعم است نعم
جمیع امم وسببا للمزید من فضله وسبب زیادتی فضل بی منتهای خود که لئن شکرتم لازیدنکم ودلیلا علی
الائه وعظمته وراه نماینده بر نعمتهای بی غایت خود وعظمت وبزرگی بی نهایت خود چه حمد اعم است از شکر

البشیر ابشار مصدر از باب افعال بمعنی شاد شدنست و ابشر یعنی فرحناک شد وبشور بر وزن سرور مصدر بشر از باب نصر واستبشار از باب استفعال بمعنی مژده دادنست ق

خ ۱۸۹

بکسر اول اسم ارتداد است بمعنی برگشتن از دین رده رده ورده وارتداد بمعنی باز گردیدن او را باز گردانیدن ... ورود وسحاب وکتاب اسم مصدر ... از ان ورده چیزی از را گویند ... ورد بکسر اول بمعنی ستون ... چیزی است ورده نوع اعلی بمعنی ... زبدة الشرح نت

باین معنی که در مقابل نعمت و غیر نعمت است پس هم در مقابل نعمت الهی باشد هم بازای عظمت و کبریائی و

عِبَادَ اللّٰهِ ای بندگان خدا اِنَّ الدَّهْرَ یَجْرِیْ بدرستیکه روزگار جاری میشود بِالْبَاقِیْنَ بجماعتی که باقی اند

کَجَرْیِهٖ بِالْمَاضِیْنَ همچو جاری بودن او بر کروهی که گذشته اند لَا یَعُوْدُ مَا قَدْ وَلّٰی مِنْهُ باز نمیگردد آنچه رفت

کرد آنچه است از روزگار وَلَا یَبْقٰی سَرْمَدًا مَا فِیْهِ و باقی نمیماند همیشه آنچه در او است اٰخِرُ فَعَالِهٖ کَاَوَّلِهٖ

آخر کار از آن همچو اول آن است از فنای عمر و مال و از عدم ثبات عز او مُتَسَابِقَةٌ اُمُوْرُهٗ پیشی کیرنده است بر یکدیگر

در فنای کارهای او مُتَظَاهِرَةٌ اَعْلَامُهٗ پشت یکدیگرند در سرعت زوال نشانها و آثار آن فَکَاَنَّکُمْ

بِالسَّاعَةِ پس گوئیا شما ملازم روز قیامتید در این سرای ناپایدار تَحْدُوْکُمْ میرانند شما را حَدْوَ الزَّاجِرِ

بِشَوْلِهٖ همچو راندن کسی که راننده باشد بر جماعتهای تند رفتار خود امید آنکه شول جمع شائله است

که پستان او خشک شده باشد از کم شیری و از وقت زائیدن او هفت ماه گذشته باشد و این لفظ مفرد و جمع

هر دو آمده است و تخصیص شول از میان نوق از جهت خفت و سرعت او است در رفتار فَمَنْ شَغَلَ نَفْسَهٗ پس

هر که مشغول سازد نفس خود را بِغَیْرِ نَفْسِهٖ بغیر نفس خود از امتعه دنیا مراد آنست که هر که در تطهیر و تزکیه

نفس خود نکوشد بکسب علوم و کمالات بلکه از او غافل و ذاهل شود با همال آن کمالات تَحَیَّرَ فِی الظُّلُمَاتِ

حیران شود در تاریکیها جهل و هوا وَ ارْتَبَکَ فِی الْهَلَکَاتِ و آمیخته شود و گرفتار گردد در تباهی مهلکات وَمَدَّتْ بِهٖ شَیَاطِیْنُهٗ

و بکشند او را شیطانهای او یعنی قوای نفس اماره او فِیْ طُغْیَانِهٖ در عدوان و سرکشی او وَزَیَّنَتْ لَهٗ وَ بِیَارَا

شیاطین از برای او سَیِّئَ اَعْمَالِهٖ عملهای بد او را بر غبت نمودن او در عصیان فَالْجَنَّةُ غَایَةُ السَّابِقِیْنَ

پس بهشت پایان کار پیشی گیرندگان است در طاعت وَالنَّارُ غَایَةُ الْمُفَرِّطِیْنَ و دوزخ نهایت کار تقصیر کنندگان

است در عبادت اِعْلَمُوْا عِبَادَ اللّٰهِ بدانید ای بندگان خدا اَنَّ التَّقْوٰی بتحقیق که تقوی و پرهیزکاری دَارُ

حِصْنٍ عَزِیْزٍ سرای حصار بلند است وَالْفُجُوْرَ و نا پرهیزکاری دَارُ حِصْنٍ ذَلِیْلٍ سرای حصار خوار

و ناپسند لَا یَمْنَعُ اَهْلَهٗ که باز نمیدارد اهل خود را از بلا و ضرر وَلَا یُحْرِزُ و نگاه نمیدارد مَنْ لَجَاَ اِلَیْهِ کسی را که پناه برد

بسوی او از رنج و تعب اَلَا وَبِالتَّقْوٰی تُقْطَعُ حُمَةُ الْخَطَایَا بدانید که بتقوی بریده میشود نیش زهر گناهها و

در بعضی روایت حُمّه بتشدید میم آمده بمعنی شدت یعنی منقطع میشود شدت گناهها وَبِالْیَقِیْنِ و بیقین که دین حق است

و اعتقادات حقه تُدْرَکُ الْغَایَةُ الْقُصْوٰی دریافته میشود نهایت قصوی که آن بهشت جاودانست عِبَادَ اللّٰهِ اَللّٰهَ اَللّٰهَ

ای بندگان خدا بترسید از خدا فِیْ اَعَزِّ الْاَنْفُسِ عَلَیْکُمْ در عزیزترین نفسها بر شما وَاَحَبِّهَا اِلَیْکُمْ و دوست‌ترین آن

بسوی شما که آن نفس مطمئنه است پس اشارتست بنفوس متعدده انسانی از مطمئنه و لوامه و اماره و شهویه و غضبیه

و اعز آنها مطمئنه است زیرا که باقی است در مدار ثواب است در عقبی فَاِنَّ اللّٰهَ قَدْ اَوْضَحَ پس بدرستیکه حق سبحانه

روشن کردانید سَبِیْلَ الْحَقِّ راه حق را که آن شریعت است وَاَنَارَ طُرُقَهٗ و نورانی ساخته راههای آن را

فَشِقْوَةٌ لَازِمَةٌ پس حال انسان با شقاوت ثابت که لازم او است اگر منحرف شود از طریق ایمان اَوْ سَعَادَةٌ دَائِمَةٌ یا سعادت

که دایم با او است اگر مستقیم باشد بر جاده آن فَتَزَوَّدُوْا پس توشه تقوی برگیرید فِیْ اَیَّامِ الْفَنَاءِ در روزها

فنا که سرای دنیا است لِاَیَّامِ الْبَقَاءِ از برای روزهای بقا که دار بقا که دار عقبی است فَقَدْ دُلِلْتُمْ عَلَی الزَّادِ پس

بتحقیق که راه نموده شدید بر توشه آخرت وَاُمِرْتُمْ بِالظَّعْنِ و امر کرده شدید بکوچ کردن از این منزل ناپایدار

وَحُثِثْتُمْ عَلَی الْمَسِیْرِ و بشتاب انگیخته شده اید بر رفتن مراد سرعت نفس است در تحصیل کمالات فَاِنَّمَا اَنْتُمْ

یشوله
شائلة الناقة بدینها از باب نصر مصدر
آن شول بفتح اول و شولان بر وزن
رمضان است و شاید بر وزن کامل
از شتر آن است که آمده است بیماو
از بار داری و آبستنی و زائیدن هفت ماه
پس خشک است شیر او و جمع آن شول
بفتح اول است بر غیر قیاس بلکه
قیاس شوائل است و جمع جمع
آن اشوال بر وزن
غلتا بفته اشجار میاید
ق

ارتبک
ربکه از باب نصر یعنی آمیخت او را
فارتبک از باب افتعال یعنی پس
آمیخته شد و ربک فلانا یعنی
انداخت او را در گل
ولجن
ق

خ ١٩٠

حمه غد

آبان غد
حُمَة
بضم اول و فتح ثانی بر وزن سنبقه
بمعنی زهر است یا نیش است که میزند با او
زنبور و مانند آن و جمع آن حماة
بزیادتی الف و تاء و حمی بر وزن هدی
میاید و حماة اشتی بهمه از باب
ضرب حمیا بفتح اول و حمایه
بر وزن کتابه و محمیة بکسر میم ثانی
بر وزن مضربه یعنی باز داشت
آن چیز را در دفع کردن
ق
التقوی غد

رکب وقوف پس بدرستیکه شما مانند سواران ایستاده لا تدرون که نمیدانید متی تؤمرون بالمسیر که کی مأمور
میشوید برفتن از این جهان بسوی عقبی و طرح بدن و قطع عقبات موت الا و ما یصنع بالدنیا و چه میکند بدنیا من خلق
للآخرة کسیکه آفریده شده باشد از برای آخرت و ما یصنع بالمال و چه کار دارد و بمال من عما قلیل یسلبه کسیکه
از پس اندک زمانی بوده شود از او آن مال و تبقی علیه تبعته و باقی ماند بر او وبال نکال آن و حسابه و حساب آن
روز قیامت در ملک متعال عباد الله ای بندگان خدا انه لیس لما وعد الله من الخیر بدرستیکه نیست مر آن خیر را
که وعده فرموده حق سبحانه از نیکوئی مترک محل ترک و اعراض از آن و لا فیما نهی عنه من الشر و نیست آنچه نهی
نموده از بدی مرغب محل رغبت در آن عباد الله ای بندگان خدا احذروا یوما بترسید از روزیکه تفحص
فیه تفحص و تجسس نموده شود در آن الاعمال کردارها حسنه و قبیحه و یکثر فیه الزلزال و بسیار شود در آن روز
اضطراب و اضطرار و تشیب فیه الاطفال و پیر شوند در آن طفلان از هول آن کار و بار اعلموا عباد الله
بدانید ای بندگان خدا ان علیکم رصدا بدرستیکه بر شما است چشم دارندگان و نگهبانان من انفسکم از نفسهای
شما از برای روز قیامت ظاهر خواهد شد در نفوس شما و عیونا من جوارحکم و بر شما است جاسوسان از اعضای
شما که گواهی دهند بر شما کقوله تعالی یوم تشهد علیهم السنتهم و ایدیهم و ارجلهم بما کانوا یعملون و حفاظ صدق و بر شما
نگه دارندگان راست و درست که آن کرام الکاتبین اند یحفظون اعمالکم که نگه میدارند عملهای شما و عدد
انفاسکم و شماره نفس زدنهای شما را لا تسترکم منهم نمی پوشانند شما را از ایشان ظلمة لیل داج تاریکی
شب تار و لا یکنکم منهم و مستور نمیگردانند شما را از آن حفظه صدق و ثواب باب ذو رتاج باب بسته شده و هیچ با
وان غدا و بدرستیکه فردا من الیوم قریب از امروز نزدیکست یذهب الیوم بما فیه میرود امروز با آنچه در او است
از خیر و شر و یجیء الغد و می آید فردا لاحقا به در رسنده بآن فکان کل امرء منکم پس گوئیا هر مردی از شما
قد بلغ من الارض رسیده است از زمین منزل وحدته بمکان تنهائی خود و مخط حفرته و بجای خط گودال
گور که آن قبر است فیا له پس تعجب کنید ای مردمان مر او را من بیت وحدة از خانه تنهائی و منزل وحشة و جای هول
و ترس و مفرد غربة و موضع انفراد غریبی و کان الصیحة و گوئیا آواز صور اسرافیل در نفخه اولی قد اتتکم
آمد بشما والساعة قد غشیتکم و قیامت فرو آمد است بر شما و برزتم و بیرون آمده و ظاهر شده لفصل القضاء
از برای حکم الهی قد زاحت عنکم بتحقیق که دور شده از شما الاباطیل باطلها و اضمحلت عنکم و زایل
گشته از شما العلل علتها و استحقت بکم و سزاوار شده بشما الحقائق حقیقتها امور و صدرت بکم و باز گشته
بشما الامور کارها مصادرها بمواضع باز گشتن آن فاتعظوا بالعبر پس پند گیرید بعبرتها روزگار و اعتبروا
بالغیر و اعتبار گیرید بتغیرات دنیای غدار و انتفعوا بالنذر و فایده برید بترسانیدن کردنها از عقاب عذاب

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۹۱ فصل

این خطبه در بیان مدح قرآنست و خبر دادن از زمان ... ارسله علی حین فترة من الرسل فرستاد
خدای عز و جل پیغمبر آخر الزمان را بر زمان منقطع شدن وحی و خالی بودن از پیغمبران و طول هجعة من الامم
و بدرازی خواب غفلت از احوال امتها و انتقاض من المبرم و وقت شکسته شدن از دستان استوار
شرع پیشینیان انتقاض مستعار است برای تغیر شرایع و حبل مبرم از برای شرایع سابقه یعنی ...

بالسیر خد
کرکب بالآخرة
رکب از باب سمع یعنی بر آمد بر بالای او و سوار شد مصدر آن رکوب و مرکب میاید و رکب بفتح اول شتر سواران را گویند در سفر و این اسم است و از ده سوار و بالاتر را رکب گویند و از سه تا ده را رکب نمیگویند و گاهی رکب از برای اسب سواران میگویند و جمع آن ارکب است بر وزن افلس و رکوب بر وزن سرور میآید ق

وتفقد

رصدا
بفتحتین رصده رصدا یعنی انتظار کشید او را و مرصاد راه و مکانیست که انتظار میشد در آن دشمن و رصد بتحریک رصد بندان را گویند و در انتقام بمعنی حفظه است ق

الهجعة
هجع از باب منع یعنی خوابید شب و آن خوابندگان را هجع بر وزن رکع و هجوع بر وزن سرور گویند و هجیع بر وزن امیر پاره از شب است ق

خ ۱۹۰

کرد انبد خصوصاً درسالت او وقت تغیر و تبدل شرایع پیغمبران ماضیه فجائهم پس آورد بایشان بتصدیق الّذی
بَيْنَ يَدَيْهِ چیزیرا که تصدیق کننده آن چیزیست که پیش ازاو بود از توریة و انجیل و زبور و النُّورِ المُقتدی به و
نور بود اگر پیروی کرده شد ایشان ذٰلِكَ القُرآن این مصدق و مقتدی قرآنست فَاسْتَنْطِقُوهُ پس طلب گفتار کنید ازاو
وَلَن يَنطِقَ و نمیباشد او گویا دمیان انام وَلٰكِن اُخبِرُكُم عَنهُ ولیکن خبر دهم شما را از مضمون و فواید اسرار ان بالتمام
زیرا که منم زبان کلام ملک علام و ترجمان شرایع و احکام اَلا اِنَّ فِيهِ بدانکه در قرآنست عِلمَ مَا يَأتي دانستن
آنچه میاید از فتنهای آخر الزمان و از احوال موت و بعث و حشر و حساب و صراط و میزان و بهشت و دوزخ و تفصیل آن وَالحَدِيثَ
عَنِ المَاضِي و سخنان از زمان گذشته یعنی قصص پیشینیان وَدَوَاءَ دَائِكُم و دوا و است دواء درد جهالت
و امراض دینیه شما و آن بتحصیل علوم دینیه است و تزکیهٔ نفوس از رذایل و ترغیب بمکارم اخلاق و تحلیه بکمالات
نفسانیه وَنَظمَ مَا بَينَكُم و نظام دادن و بهم پیوستن آنچه میان شما است از امور مصالح دنیویه فَمِنهَا فَعِندَ ذٰلِكَ
پس نزد دولت بنی امیه و بنی مروان که مدت صد سی سال بود لَا يَبقىٰ بَيتُ مَدَرٍ باقی نماند هیچ خانه که بنا کرده باشد
از کلوخ و خشت وَلَا وَبَرٍ و نه خانهٔ پشمینه یعنی خانهٔ اعراب که ساخته شده باشد از پشم اِلّا وَادخَلَهُ الظَّلَمَةُ مگر
داخل سازند در آن ستمکاران تَرحَةً غم و اندوه را وَاَولَجُوا فِيهِ و در آورند در آن نَقمَةً ناخوشی و مکروه را
فَيَومَئِذٍ پس در آن روز لَا يَبقىٰ لَهُم باقی نماند برای ایشان فِي السَّمَاءِ عَاذِرٌ در آسمان عذر آورنده وَلَا فِي الاَرضِ
نَاصِرٌ و نه در زمین نصرت دهنده اَصفَيتُم بِالاَمرِ برگزیدید بجماعت جاهل و گروه غافل بکار خلافت غَيرَ اَهلِهِ
غیر اهل از اکراه معاویه و اتباع او وَاَورَدتُمُوهُ و فرود آوردید او را غَيرَ وِردِهِ بغیر آبشخور او بظلم و ستم وَ
سَيَنتَقِمُ اللّٰهُ و زود باشد که انتقام کشد خدا تعالی مِمَّن ظَلَمَ از آنکس که ستم کرد باین وجه که تبدیل کند مَاكَلًا بِمَاكَلٍ
طعامهای لذیذ ایشانرا باکلها که بجای اکل دنیا ضرر و مَشرَبًا بِمَشرَبٍ و آشامیدنی را بآشامیدنی ایشانرا بجای شرب بیکو مِن مَطَاعِمِ العَلقَمِ از
مواضع چشیدن درخت حنظل که در غایت تلخیست وَمَشَارِبِ الصَّبِرِ و از اماکن آشامیدن صبر دارو که در تلخیست وَالمَقِرِ
و از جایهای شرب چیزی که در نهایت مرارتست وَلِبَاسِ شِعَارِ الخَوفِ و از ملبس شدن لباس اندرون ترس و بیم وَدِثَارِ
السَّيفِ و بلباس بیرونی شمشیر و عذاب الیم تخصیص خوف بشعار و سیف بدثار بجهت آنست که خوف در باطن دل
مدخل دارد و شمشیر در جوارح ظاهر همچنانکه شعار جامهٔ زیرین است که ملاصق جسد است و دثار جامهٔ زبرین
این کلمات اخبار است بزوال دولت بنی امیه و بنی مروان و بنی عباس چنانچه در شروح آورده اند که چون مروانیان
زید را که پسر امام زین العابدین علیه السلام بود شهید کردند حق سبحانه انتزاع ملک ایشان نمود بمدد ابو مسلم
مروزی که صاحب دولت بنی عباس بود و بعد از زوال ایشان اول سفاح بخلافت قیام نمود و زمام ملک
در قبضهٔ اقتدار ایشان بود تا بمستعصم رسید و زمان پادشاهی ایشان تا پانصد و پنجاه سال کشید تا آنکه
ترکان از چین ظهور کردند با سپاهی تمام متوجه عراق شدند و مستعصم را بقتل آوردند و آخر بنی
خلفای بنی عباس بود و بعد از آن قصد دیار عرب و اماکن عرب کردند و مقدمهٔ لشکر ایشان به بیت المقدس
رسید و از آنجا منهزم شده باز گشتند بعراق و در آخر کار دولت ایشان نیز مبدل شد بنکبت هر کسی
پنج روزه نوبت او است و چون خطبا و شاهم بنی امیه در نهایت کثرت بود از این جهت فرمود که اَنَّمَا هُم
مَطَايَا الخَطِيئَاتِ و بدرستیکه ایشان شتران بارکش گناهانند و بردارندگان معاصی اند بر پشتهای خود
وَزَوَامِلُ الاٰثَامِ و شتران توشهٔ خطایانند فَاُقسِمُ ثُمَّ اُقسِمُ پس سوگند میخورم باز سوگند میخورم یعنی

تَرحَةً
مِنَ التَّرَحِ بالتحریک و آن اندوه را گویند که در مقابل فرح و شادیست و فعل آن
از باب فرح میآید و ترحه از باب تفعیل یعنی اندوهناک کرد او را
ق

وِردِهِ
قوله و نسوق المجرمین الی جهنم وردا قیل الورد مصدر ورد یرد وردا و ورودا و الورد بالکسر الماء الذی یورد و الذی یرد علیه و فی التفسیر وردا ای عطاشا و قوله بئس الورد ای الورد والذی یردونه النار لان الوارد انما یقصد لتسکین العطش و تبرید الاکباد والله رضیه
مجمع

خ ۱۹۲

وَالصَّبِرِ
بر وزن کتف و بسکون با نیامده است مگر در ضرورت شعر آب درختیست تلخ و شهر صبر ماه روزه است و صبیر بکسر و ضم اقل ناحیه شیء و طرف آنست و بمعنی ابر پاره سفید است
ق

وَالمَقِرِ
مقر عنقه یعنی زد او را بعصا تا که شکست استخوان او در حالیکه پوست آن سلامت ماند و مقر کتف دارو تلخ است چون صبر و مانند آن و از بهر است مثل مقر نقع اقلد و امقر از باب افعال یعنی تلخ گشت
ق

سوگند هستها میخورم بر آنکه لتنخمنها امیة البتة ببیند از فرزندان بنی امیه خلافت را من بعدی از پس من کما تلفظ النخامة

همچنانکه انداخته شود آب دهن از دهن ثم لا تذوقها پس از آن نچشند هرگز خلافت را ولا تطعم بطعمها

ابدا و نچشند طعم خلافت را هرگز ما کر الجدیدان مادام که باز گردد لیل و نهار

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۹۳ قصب

در اینخطبه اظهار مینماید حسن معاشرت و رفق و مخالطت و نهایت شفقت خود را نسبت باصحاب با تو بیخ کرد و لقد احسنت

جوارکم و هر آینه نیکو کردم همسایگی شما را و آنچه حقوق جوار باشد بجای آوردم و احطت بجهدی و احاطه

کردم و وارسیدم بقدر طاقت خود من ورائکم از پس شما یعنی احوال غنی و ملاذ را بقدر طاقت خود اعلام شما کردم تا

محفوظ مانید از اضلال اعدا و جهلا و اعتقتکم پس آزاد کردم شما را من ربق الذل از کردنهای خواری و حلق الضیم

و از حلقهای ظلم و تنگنای ستمکاری که بشما رسید از دولت ارذال و تسلط آنگروه بد فعال و این احسان و احاطه جهد شکراً منی

للبر القلیل بجهة شکر کذاری من بود نیکوئی اندک شما را که آن طاعت قلیل شما است نسبت بمن و اطراقاً و بجهت

در پیش افکندن و خواموش شدن عما ادرکه البصر از آنچه دریافت بصر من و شهده البدن و حاضر شد از بدن من از

المنکر الکثیر از فعل منکر بسیار که دفع آن موجب فساد بود و ضرر و تجاوز از بعضی منکرات و عبة ضرر بست به بلیه

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۹۳ قصبج

این خطبه بر ذکر صفات کمال حضرت ذو الجلال است و توبیخ کسی که امید داشته باشد برحمت و مغفرت شامله او

بی سبیله اعمال صالحه و مذمت خطام انیجها و توهید مردمان از آن امره قضاء و حکم الهی حکمی لازم است که رد کرده

نمیشود لا راد لقضائه و لا معقب لحکمه و حکمة و بر وفق حکمت است و نظام اکمل و رضاه امان و رحمة

و خوشنودی او بفعل طاعات امانست از عقوبت و امید وار است برحمت یقضی بعلم حکم میکند بعلم شامل خود و یغفر

بحلم و در میگذرد از گناه بندگان بحلم کامل خود یعنی عفو میکند از عذاب با وجود قدرت بر عقاب اللهم بار خدایا

لک الحمد مر تراست حمد و ستایش علی ما تاخذ و تعطی بر آنچه میگیری و میدهی و علی ما تعافی و بر آنچه رستگار

میسازی از بلیات و تبتلی و مبتلا میکردانی بآفات بر اکر گاه هست که مصلحت بنده در دین و دنیا در آنست که از نعمائی

او چیزی نقصان پذیرد یا خود بمرضی و بلائی مبتلا گردد پس آن از جانب تو نعمت است بر بنده حمداً حمد میکنم ترا

حمد کردنی یکون ارضی الحمد لک که باشد خوشنود کننده ترین حمد مر ترا و احب الحمد الیک و دوست ترین حمد بسوی

تو و افضل الحمد عندک و فاضل ترین حمد نزد تو حمداً یملأ ما خلقت حمدی که پر سازد هر چیز را که آفریده

و یبلغ ما اردت و برسد بآنچه اراده کرده حمداً لا یحجب عنک حمدی که محجوب نباشد از درگاه تو و لا یقصر

دونک و مقصور نباشد نزد بارگاه تو و آن حمد مؤمنان و موحدانست چه آن کافران و منافقان محجوب و مردود

است از درگاه معبود حمداً لا ینقطع عدده حمدی که منقطع نشود شماره آن و لا یفنی مدده و فنا نپذیرد

کشش و کثرت آن فلسنا نعلم پس نیستیم ما که بدانیم کنه عظمتک نهایت بزرگی و جلال و قدرت و کمال ترا

الا انا نعلم لیکن اینقدر هست که میدانیم انک حی قیوم آنکه تو زنده و پاینده منزه از زوال و امکان لا تأخذک

سنة فرا نمیگیرد ترا مقدمه خواب که خواب سبک است و لا نوم و نه خواب گران لم ینته الیک نظر نرسید بسوی

لتنخمنها
مضارع معلوم از باب تفعل مؤکد بنون ثقیله
با حذف حرف مضارع نخمه النخم
نخامه بضم اول آب بینی است و نخع
بفتح اول و سکون دوم یک بیت و تنخم از
باب تفعل یعنی خو زکر و بیرون
ازو بینه یا سینه
ق

ربق
بر وزن عنب جمع ربقه
بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث
بمعنی ریسمان است و در اینمقام
مستعار از اخلاقست
۱۲

خ ۱۹۳

حلق
بر وزن عنب جمع حلقه است
مثل حلقات و حلق بفتحتین بر غیر
قیاس است و حلقات بکسر اول
نیز آمده و حارب نیست که حلقات
جمع جمع باشد نه جمع و حلق را
از باب ضرب یعنی سترد و تراشید
موی سر او را مصدر آن
حلق بفتح و حلاقیا
بکسر آمده
قام

و رضاه
بکسر اول و قصر آخر بمعنی رضاه
و خوشنود شدن است و تثنیه
کرده شود رضوان بکسر اول و
ضم ثانی و رضیان بقلب واو بیاء
و رضی عنه و رضی علیه رضا از باب
فرح یعنی خوشنود شد از مراده
مصدران رضی بکسر اول
و قصر آخر و رضوان
بر وزن سبحان

نسخه بدل [illegible] اول [illegible]

كمال تو نظری فکری ولم تدرکک بصر و در نیافت جمال ترا بصری ادرکت الابصار در یافتی تو
بعلم شامل سیرها را واحصیت الاعمال در ضبط شماره در آوردی عملها را واخذت وگرفتی جبارانِ
بد سیر انجام را بالنواصی والاقدام بموهای پیشانی و قدمهای ایشان بدست تمام وما الذی نری من خلقک
ما ما را استفهام است بر سبیل استحقار مدرکات نسبت بآن چیزی که مدرک نمیشود از عظم ملکوت یعنی
چه چیز است آنچه می بینیم از آفرینش تو ونعجب له من قدرتک و تعجب میکنیم مر آنرا از توانائی تو ونصفه
و وصف میکنیم آنرا من عظیم سلطانک از بزرگی پادشاهی جلال نامتناهی تو وما تغیب عنا منه
وحال آنکه آنچه غایب است از ما از آن از سماء و عرش و کرسی و سایر مخلوقات غیر مدرکه وقصرت ابصارنا عنه و آنچه
قاصر است بصرهای ما از دیدن آن وانتهت عقولنا دونه و فرود آنچه بپایان رسید عقلهای ما از فهم آن
وحالت ستور الغیوب و آنچه حایل و مانع شده پردهای غیبها بیننا وبینه میان ما و میان آن اعظم بزرگتر است
از این اشیاء مدرکه فمن فرّغ قلبه پس هر که فارغ گرداند قلب خود را از موانع واعمل فکره و کار فرماید
فکر خود را در رضای او لیعلم کیف اقمت عرشک تا بداند که چگونه بر پای داشته عرش عظیم خود را
وکیف ذرأت خلقک و چسان آفریدی مخلوقات خود را وکیف علقت فی الهواء و چه نوع در هوا آویختی
سمواتک آسمانهای خود را وکیف مددت علی مور الماء و چه صفت گسترانیدی بر موج آب ارضک
زمین خود را رجع طرفه حسیرا باز گردد بینائی او کلال پذیرفته و درمانده وعقله مبهورا وعقل
او مغلوب افتاده از این صور وسمعه والها و شنوائی او شیفته سرگردان وفکره حائرا و اندیشه او
عاجز و حیران منها یدعی بزعمه دعوی میکند معاینه بزعم خود یا فرزند آدم مطلقا که انه یرجو الله
که امیدوار است بخدا تعالی کذب دروغ میگوید والعظیم بحق خدای بزرگ ما باله چیست حال او را که
لا یتبین رجاؤه که ظاهر نمیشود امیدواری او فی عمله در کردار او وکل من رجا و هر که امیدوار
عرف رجاؤه شناخته میشود امیدواری او فی عمله در کردار او الا رجاء الله مگر امید بحضرت حق تعالی
فانه مدخول پس بدرستیکه آن امید مغشوش است غیر خالص وکل خوف محقق و هر ترسی یقینی است الا خوف
الله مگر ترس خدا فانه معلول پس بدرستیکه آن معلول است غیر متیقن یرجو الله فی الکبیر امید میدارد
بخدا در ثواب باقی و عطای کبیر ویرجو العباد و امید دارد به بندگان فی الصغیر در امر حقیر فیعطی العبد
پس میدهد به بنده ما لا یعطی الرب آنچه نمیدهد به پروردگار فما بال الله پس چیست شأن کریم که
جل ثناؤه که بزرگست ثنا و حمد او یقصر به تقصیر کرده میشود بکار او یعنی در حق او تقصیر میکنند عما یصنع
لعباده از آنچه میکنند به بندگان او اتخاف ان تکون آیا میترسی که باشی فی رجائک له در امیدواری
تو باو کاذبا دروغ گوی او تکون لا تراه یا باشی که نه بینی او را للرجاء موضعا از برای امیدواری جائی پس
وخاسر شوی وکذلک و براین قیاس است ان هو خاف اگر انسانی میترسد عبدا من عبیده از بنده از
بندگان را اعطاه من خوفه میدهد باو از جهت ترس خود ما لا یعطی ربه آنچه نمیدهد به پروردگار
خود فجعل خوفه پس میگرداند ترس خود را من العباد نقدا از بندگان نقد عاجل وخوفه من خالقه
و ترس خود را از آفریدگار ایشان ضمارا ووعدا غیر متیقن و آجل وکذلک و همچنین من عظمت الدنیا
کسیکه بزرگ باشد دنیا فی عینه در چشم او وکبر موقعها من قلبه و بزرگ نماید قدر دنیا

خ ١٩٣

مور آمده چنانکه در صحاح مصدر آن مور بفتح اول است و مار الدم یعنی روان شد خون و اماره از باب افعال یعنی روان کرد خون را و مور بر وزن موج که به زدن است و بمعنی اضطراب است و بمعنی روان شدن به روی زمین است و بمعنی جنبیدن نیست ق

مبهورا بهر بفتح اول بمعنی بریده شدن دم از ماندگی و گرانی و قد انبهر از باب انفعال و بهر کمنع فهو مبهور بر وزن منصور و بهیر بر وزن امیر یعنی منقطع بریده دم او از ماندگی و بهر بفتح اول بمعنی روشن گردن مثل بهور بر وزن سرور و بمعنی غلبه کردن و بمعنی بریدن و بمعنی دشتی و بمعنی رنج و بمعنی دشنام و بمعنی بهتان و بمعنی تکلیف زیاده بر طاقت و بمعنی ... و بهر الرجل هلاک باد ... منه غالب آمد روشنی ماه بر ستارها ق

از دل غفلت بین او و آثرها اختیار کند و بر کویند آن دنیا را علی الله بجمله تعالی فانقطع الیها بن منقطع شو از خدا و رجوع نماید بالکلیه بسوی متاع دنیا و صار عبداً لها و بکرد بنده دنیا و لقد کان فی رسول الله صلی الله علیه و آله و بتحقیق که هست در شیمه و روش حضرت رسالتپناه کاف لک کفایت کننده مر ترا فی الاسوة در تأسی و اقتدا کردن بان و دلیل لک و راه نماینده مر ترا علی ذم الدنیا و عیبها بر مذمت این سرای فانی و عیب او و کثرة مخازیها و بسیاری مواضع خواری او و مساویها و مبدیها او اذ قبضت عنه زیرا که بسته شد از آنحضرت اطرافها طرفهای دنیا و وطئت لغیره و گسترده شد از برای غیر او اکنافها جانبهای آن و فطم و باز کرفته شد بدن مبارک او من رضاعها از شیر دادن دنیا او و زوی عن زخارفها و دور کرده شد از زینتهای آن و ان شئت و اگر خواهی ثنیت بموسی کلیم الله ع دوبار کردانی اقتدا را یعنی اقتدا کنی بار دوم بموسی پیغمبر علی نبینا و علیه السلام که خدا با او سخن کفت پس چنین کن اذ یقول و قتیکه بطریق مناجات کفت مر حق را خود را رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر یعنی ای پروردگار من بدرستیکه من بانچه فرو فرستادی بسوی من از طعام محتاجم و الله بخدا سوگند که ما ساله سؤال نکرد و التماس ننمود او را و سبحانه الا خبزاً یاکله مکر نانی که بخورد آنرا لانه کان زیرا که بود آنحضرت یاکل بقلة الارض که میخورد سبزی زمین را و لقد کانت خضرة البقل بتحقیق که بود سبزی تره تری که دیده میشد من شفیف صفاق بطنه از پوست تنک درون شکم و لهزاله بجهت لاغری او و تشذب لحمه و کمی کوشت او در زیاضت و ان شئت و اگر میخواهی ثلثت بداود ع که سه بار کردانی تأسی را بانمعنی که اقتدا کنی بار سیم بداود علی نبینا و علیه السلام صاحب المزامیر که صاحب مزمارها است یعنی خداوند نی بود چه در فصلی که در او است موسوم است بمزمور و آن بمعنی سرود است و قاری اهل الجنة و قرائت کننده اهل بهشت است توحید و کتاب مجید پس اقتدا کن با او فلقد کان پس بتحقیق که بود یعمل سفایف الخوص که عمل میکرد بافته شدهای برگ درخت خرما بیده بدست خود و یقول لجلسائه و میکفت مر اهل مجلس خود را ایکم یکفینی یعنی زنبیل میبافت از برک خرما بیده بدست خود و یقول لجلسائه و میکفت مر اهل مجلس خود را ایکم یکفینی کدام یک از شما کفایت میکند مرا بیعها بفروختن این و یاکل قرص الشعیر و میخورد نان نان جو را من ثمنها از بهای آن و ان شئت قلت و اگر خواهی که بکوئی سخن را فی عیسی در حق عیسی بن مریم علیه السلام که پسر مریم بود علی نبینا و علیهما السلام فلقد کان یتوسد الحجر پس بتحقیق که بود که بالش میساخت سنک را و یلبس الخشن و میپوشید جامه درشت را و کان ادامه الجوع و بود نان خورش و کرسنکی و این بر سبیل استعاره است یعنی همچنین است آنچه میفرماید و سراجه باللیل القمر و چراغ او بشب روشنائی ماه بود و ظلاله فی الشتاء مشارق الارض و سایه بانها او در فصل زمستان مواضع آفتاب برآمدن بود از زمین و مغاربها و مغاربها آفتاب فرو رفتن آن یعنی جای او در زمستان بود که صبح و شام آفتاب بر وی میتابید و فاکهته و ریحانه و میوه او و ریحان و برک خوش بوئی او ما تنبت الارض آنچه میرویانید زمین للبهائم از برای چهارپایان و لم تکن له زوجة و نبود او را زنی تفتنه که بفتنه و بلیه افکند او را و لا ولد یحزنه و نه فرزندی که غمکین کند او را و لا مال یلفته و نه مالی که متوجه سازد بسوی خود او را و لا طمع یذله و نه طمعی که خوار کرداند او را بتحقیق دابته رجلاه مرکب و چهارپای او بود یعنی پیاده راه میرفت و خادمه یداه و خدمتکار او هر دو دست او بود یعنی خود بخدمت نفس قیام مینمود و چون پیغمبر ص مستجمع صفات جمیع پیغمبران مرسل بود پس اقتدا باو اقتدا بجمیع پیغمبران

رضاعها
رضع الصبی امه از باب سمع یعنی مکید پستان مادر را مصدر آن رضع بفتح اول و رضع بتحریک و رضاع بروزن سحاب و رضاعه بزیادتی تا و رضاء بکسر اول در هر دو و رضع بروزن کتف میآید و رضع از باب کرم و منع یعنی ناکس شد
ق

صفاق
بروزن کتاب پوست پائین زیرین پوستی را که بر او است موی یا صفاق میانه پوست و روده یا صفاق پوست همه شکم است و صفاقی و صفاقات و صفاوق تو آمده است و صفق زدنی است که شنیده میشود صدا از او
ق

خ ۱۹۳

المزامیر
زمر یزمر از باب نصر و ضرب مصدر آن زمر بفتح اول و زمیر بروزن امیر میآید و زمر ترمیراً یعنی نواخت نی را و زماره بروزن کتابه نی نوازی است و مزامیر بروزن قنادیل چیزی است که از زبور داود خوش میخواند یعنی الواح دعا است و جمع مزمار بروزن مصباح است
ق

یلفته
لفت از باب ضرب یعنی پیچید او را و بمعنی باز کردانید او را از اعتقاد او و از این است التفات از باب افتعال یعنی نکریستن بعد از نکریستن دیکر مثل تلفت از باب تفعل
ق

بنا بر باشد لهذا آنحضرت بنا بر تخصیص نموده تأسی را بخاتم الانبیا و فرموده که فتأسّ بنبیّک الأطیب الأطهر
پس اقتدا کن به پیغمبر خود که از همه کس خوشبوتر است و پاکیزه‌تر فإنّ فیه أسوة پس بتحقیق که در ذات شریف او است
قدوه و متبوعیت لمن تأسّی از برای کسیکه باقتدای او در آید و پیروی او نماید وعزاء و در او است نسبت
دادن لمن تعزّی از برای کسیکه نسبت کند خود را باو در روش و تابع او شود در طریق وأحبّ العباد
إلی الله تعالی و دوست‌ترین بندگان بسوی خدا المتأسّی بنبیّه پیروی کننده است به پیغمبر خود والمقتصّ
لأثره و پیروی کننده است مر اثر و نشانه او را قضم الدنیا قضماً خورد دنیا را بیکطرف دهان نه بپری
دهان یعنی آنچه لابد و ضروری بود از دنیا مرتکب آن شد نه بیازاد و در بعضی نسخ قصم بصاد مهمله واقع شده
یعنی شکست دنیا را شکستنی ولم یعرها طرفاً و بعاریت نداد او را بگوشه چشم یعنی صلا التفات ننمود بحطام دنیا
أهضم أهل الدنیا کشحاً لاغرترین اهل دنیا بود از دو پهلوگاه و این اشارتست بکم خوردن وأخمصهم
من الدنیا بطناً و گرسنه‌ترین ایشان بود از دنیا از روی شکم عرضت علیه الدنیا عرض کرده شد
بر او متاع و مال این جهانی فأبی أن یقبلها پس امتناع نمود از قبول کردن آن وعلم أنّ الله و
دانست که حق تعالی أبغض شیئاً دشمن داشت چیزی را فأبغضه پس آنحضرت نیز دشمن داشت او را
وحقّر شیئاً و حقیر شمرد او سبحانه چیزی را فحقّره پس تحقیر فرمود آنحضرت نیز او را وصغّر شیئاً
و کوچک و خوار داشت حق تعالی چیزی را فصغّره پس آنحضرت تصغیر نمود او را ولو لم یکن فینا و اگر
نبود در میان ما خلاف کردن با خدا إلّا حبّنا ما أبغض الله ورسوله مگر دوستی آنچیز که دشمن داشت
خدا او را وتعظیمنا ما صغّر الله و بزرگ داشتن ما آنچیز را که خوار و خورد شمرد خدا لکفی به
هر آینه کافی میبود آن کار شقاقاً لله از روی خلاف غیرت آمیز با خدا ومحادّة عن أمر الله و از روی
معاندت از فرمان پروردگار ولقد کان رسول الله صلّی الله علیه وآله و هر آینه بود پیغمبر او یأکل
علی الأرض میخورد طعام را بر روی زمین ویجلس و مینشست جلسة العبد مانند نشستن بنده خاکنشین
از غایت فروتنی ویخصف بیده و میدوخت بدست خود تعلی نعله کفش خود را از نهایت افتادگی و
یرقع بیده و پینه میزد بدست مبارک خود ثوبه جامه خود را از کثرت تخاضع ویرکب الحمار العاری
و سوار میشد بر درازگوش برهنه ویردف خلفه و سوار میکرد در پس خود دیگری را از بسیاری تخلق و تواضع
ویکون الستر علی باب بیته و بود پرده بر در خانه آنحضرت فیکون فیه التصاویر و میبود در آن پرده
صورتها چون مشاهده فرمود فیقول پس گفتی لإحدی أزواجه مر یکی از زنان طاهرات خود را یا فلانة
ای فلانه غیّبیه عنّی غایب ساز این را از من فإنّی إذا نظرت إلیه پس بدرستیکه من چون نظر میکنم باو
بود ذکرت الدنیا یاد میکنم دنیا را وزخارفها و زینتهای او را فأعرض عن الدنیا پس اعراض فرمود
از متاع آن جهانی بقلبه بدل سلیم خود وأمات ذکرها و میرانید یاد کردن دنیا را من نفسه از نفس
نفیس خود وأحبّ أن تغیب زینتها و دوست داشت که غایب شود آرایش دنیا عن عینه از چشم جهان
بین او لکیلا یتّخذ منها تا فرا نگیرد از زخارف دنیوی ریاشاً جامه فاخر ولا یعتقدها و اعتقاد
نکند او را قراراً جای قرار یعنی از امید ولا یرجو فیها و امید او نشود در او مقاماً بمقام ساختن و
ایستادن فأخرجها پس بیرون کرد دنیا را من النفس از نفس نفیس خود وأشخصها عن القلب و دور برد

قضم
از باب سمع یعنی خورد باطراف دندانها و قضم
بحرکت یعنی شمشیر است و قضم شکسته شدن
دندان یا شکسته شدن کناره‌ها و سیاه
شدن و سفید شدن از آن
و فعل از آن از باب فرح و وصف
آن اقضم بروزن احمر و قضم بروزن
کتف است
ق

ولم یعرها
مضارع از باب افعال بکسر عین
مهمله است عاره و یعوره و یعیره
از باب ضرب و نصر یعنی گرفت
آنرا و برد یا تلف نمود آنرا و اعاره
المشی از باب افعال یعنی عاریه
داد او را آن چیز را اعاره سینه
یعنی گرفت از او آن
چیز را
ق

۱۹۳

جلسة
بکسر اول جلس یجلس از باب ضرب
یعنی نشست و مجلس بکسر لام جای
نشستن مثل مجلسه و جلسه بکسر هیئة جایست
که چه شده بر او نشسته و جلسه بروزن
همزه بسیار نشیننده را
گویند
ق

والستر
بکسر اول یعنی پرده است و جمع
آن ستور و استار است و ستر بفتحتین
یعنی سپر است و ستاره بکسر اول
چیزیست که پوشیده شود بآن
مثل ستر بضم اول و سترة
بروزن منبر و ستار
بدون ها پرده است
و جمع آن ستر
بضمه
ق

دنیا را از دل بی غل خود و غیبها و غایب کردانید دنیا را عن النظر از نظر خود و کذلک و همچنین است
من ابغض شیئا هر که دشمن دارد چیزی را ابغض ان ینظر الیه دشمن میدارد که نظر کند بجانب آن و ان یذکر
عنده و آنکه مذکور کردد نزد او و لقد کان فی رسول الله صلعم و هر آینه بود در اطوار حضرت
رسالت صلعم ما یدلک آنچه که دلالت میکند ترا علی مساوی الدنیا بر بدیهای دنیا و عیوبها و عیبهای آن
اذ جاع فیها زیرا که کرسنه میبود در دنیا مع خاصته با مخصوصان خود و رغبت منفر میشد که سیر بخورد از دنیا
و زویت عنه زخارفها و دور کرده شد از او زینتهای دنیا مع عظیم زلفته با وجود قرب منزلت و نزد
حضرت عزت فلینظر ناظر بعقله پس باید که نظر کند نظر کننده بعقل خود اکرم الله محمدا صلعم بذلک آیا کرامی
داشت خدای تعالی محمد صلعم را بذلک بسبب آنکه دنیا را ام اهانه یا خوار کرد او را فان قال اهانه پس اکر کوید
خوار کرد او را فقد کذب پس تحقیق که دروغ کفته والله العظیم بحق خدای بزرگ و اتی بالافک
العظیم و آورده بهتان بزرک را و ان قال اکرمه و اکر کوید کرامی داشت او را فلیعلم پس باید که بداند
ان الله آنکه خدای تعالی قد اهان غیره بتحقیق که خوار کرد غیر او را حیث بسط الدنیا له از حیثیت آنکه بکسترد
دنیا را از برای غیر او و زواها و دفع کرد و منع نمود دنیا را عن اقرب الناس منه از نزدیک ترین مردمان
از او جهت اراده خیر فتاسی متاس پس باید که اقتدا کند اقتدا کننده بنبیه
به پیغمبر خود و اقتص اثره و پیروی نماید اثر او را و ولج مولجه و داخل کردد بجای در آمدن او و الا
فلا یامن الهلکة و اکر نه پس نباید که ایمن شود از هلاکت و واقع شدن بها و به فان الله تعالی پس بدرستیکه
خدای سبحانه جعل محمدا صلعم کردانید محمد را علما للساعة نشانه قیامت زیرا که پیغمبر آخر الزمان است و مبشرا
بالجنة و بشارت دهنده اهل طاعت به بهشت و منذرا بالعقوبة و بیم کننده ارباب معصیت بنکال و عذاب خرج
من الدنیا بیرون رفت از این دنیا خمیصا شکم تهی و ورد الآخرة و فرود آمد بعالم آخرت سلیما سالم از
نقصان لم یضع حجرا علی حجر ننهاد سنکی را بالای سنکی حتی مضی لسبیله تا آنکه در کذشت براه خود یعنی اصلا
متصدی عمارت اینجهان خراب نشد تا آنکه بشتافت بعالم آخرت و اجاب داعی ربه و اجابت نمود خواننده پروردکار
خود را فما اعظم منة الله عندنا پس چه بزرکست نعمت خدا نزد ما حین انعم به علینا وقتیکه انعام فرمود
بر ما با آنحضرت سلفا نتبعه پیشرو که پیروی کنیم او را و قائدا نطأ عقبه و کشنده که کام نهیم در پی او و والله
لقد رقعت بخدا سوکند که دوختم و رقعه زدم مدرعتی هذه بر این دراعه خود حتی استحییت تا بمرتبه که شرم
داشتم من راقعها از رقعه دوزنده آن و لقد قال لی قائل و بتحقیق که کفت مرا کوینده الا تنبذها
آیا نمی اندازی آنرا فقلت پس کفتم او را اعزب عنی دور شو از من فعند الصباح که نزد بامداد یحمد القوم
السری ستایش کرده میشوند مردمان شب روند این ضرب المثل است از برای حامل مشقت از جهت وصول براحت و اصل آن است
که چون قومی سیر میکنند در شب پس هر کاه که صبح کنند ستوده میشوند بعاقبت سیر بقرب منزل و رفع رنجها پس لفظ صباح
در کلام آنحضرت از برای اتصال نفس عاقله است بملاء اعلی و از برای اشراق نور حق بر آن نفس نزد مفارقت ظلمت
بدن و هیئت دنیویه بسبب اتصال کامله که نزد آن ظلمت و هیئات محو و نسیان میشود عواقب صبر در مکاره اینجهان و معنا

خ ومن خطبة له علیه السلام ان بشد ابذان ۱۹۴ قصد

فتاسی متاس — التبصرة
تاسا الجرح از باب التفعل اسوا بفتح الهمزه و اسا بروزن عصی یعنی دارو کرد جراحت و ریش را و اسوه بضم الف و کسر آن پیشوا و پیشرو است در کارها و جمع آن اسی بضم الف و اسی بکسر است و اساه تاسیة از باب تفعیل یعنی صبر فرمود او را در مصیبت فتاسی از باب تفعل یعنی پس صبر کرد و ائتسی از باب افتعال یعنی کرد او را پیشرو ق

خ ۱۹۳ — رقعت

خمیصا
خمصه بفتح الهمزه از کرسنگی و مخمصه بروزن مرحله کرسنگی و کرسنه کردانیدن و قد خمصه الجوع از باب نصر یعنی باریک کرد او را کرسنگی مصدر آن خمص بفتح الهمزه و مخمصه بروزن مرحله و رجل خمصان بروزن عثمان و خمص بتحریک و خمیص شکم امیر یعنی بر و پشت باریک شکم ق

تنبذها
نبذ بفتح الهمزه یعنی انداختن نبذت چیزی را پیش روی خود یا پس خود انداختم است و فعل آن کضرب یضرب می باشد ق

اعزب عنی
عزب بفتح الهمزه و سکون است یعنی دور شد بعزب و فعل آن از باب کرم آمده است و تعزب از باب تفعل یعنی دور شد و عزوب بضم اول مصدر است از وطن و جای غریب است منزل غربة بزیاده یاء و اغتراب از باب افتعال ق

محصل این خطبه ذکر نعوت حضرت رسالتست و تنبیه مردمان از خواب غفلت و ذکر دنیا از روی مذمت بعثه بالنور
المضیئ برانگیخت خدای تعالی محمد را بنور روشن کننده دلها که آن نبوتست والبرهان الجلی و بحجت ظاهر که
معجزاتست والمنهاج البادی و براه ظاهر که شریعتست والکتاب الهادی و بکتاب راه نماینده که قرآنست
أسرته خیر أسرة گروه آنحضرت بهترین گروهیست و شجرته خیر شجرة و درخت او بهترین درختست
و این اشارتست بپدران بزرگوار وی أغصانها معتدلة شاخهای آن درخت معتدلند با استقامت و آن
کنایتست باهل بیت وی و ثمارها متهدلة و میوهای آن فرو هشته شده است و آن عبارتست از فضایل علمیه و
عملیه ایشان که بیان میوه که از ایشان صادر است در کمال سهولتست منتفع شدن بآن مولده بمکة مکان تولد
او بمکه است و هجرته بطیبة و هجرت او بطیبه است شرفهما الله تعظیما و تکرمة و علی مشرفهما التحیة والسلام
علا بها ذکره بلند شد بمدینه ذکر بی اندازه او و امتد منها صوته و کشیده شد از مدینه آوازه او ارسله
بفرستاد خدای تعالی او را بحجة کافیة ببرهان کفایت کننده و موعظة شافیة و پند دادن شفا دهنده و
دعوة متلافیة و بخواندن تلافی کننده خلایق و تدارک کننده بوقوع ایشان در مهالک و مضایق و آن
کنایتست از انتشار دعوت آنحضرت أظهر بها الشرائع المجهولة آشکار کرد بسبب آن احکامی که مجهول
مردمان بود و قمع به و قمع کند بوجود باجود آنحضرت البدع المدخولة بدعتهای ناقصه معیوبه را و بین به
و روشن کرد آنرا بزبان در رفشان او الأحکام المفصولة حکمهای مقطوع عذر که از ملت ابرهیم
فمن یبتغ غیر الإسلام دینا و هر که طلب کند غیر از دین اسلام دینی را تتحقق شقوته محقق شود بدبختی او
و تنفصم عروته و گسسته شود بند نیکنامی و سعادت و نیکبختی او و تعظم کبوته و بزرگ شود در سر در آمدن
او و یکن مآبه و باشد بازگشت او إلی الحزن الطویل بسوی اندوه دراز بی پایان والعذاب الوبیل
و بعذاب تباه سازنده گران و أتوکل علی الله و اعتماد میکنم بر خدای تعالی و تفویض میکنم امور خود را با او توکل
الإنابة إلیه همچو توکل بازگشتن بسوی او یعنی توکل بحضرت عزت میکنم و بالکلیه از او منقطع میشوم و استرشده
السبیل و طلب میکنم از او راه راست المؤدیة إلی جنته که رساننده باشد به بهشت عنبر سرشت القاصدة
إلی محل رغبته میل کننده باشد بمحل رغبت و خواهش او و أوصیکم عباد الله و وصیت میکنم شما را
ای بندگان خدا بتقوی الله به پرهیزکاری و ترسکاری از خدا و طاعته و فرمانبرداری او فإنها پس بدرستی
که تقوی و پرهیزکاری النجاة غدا دستگاری است در روز قیامت والمنجاة أبدا و محل نجات و پناه است همیشه
رهب ترسانید مخلوقات خود را از عذاب و عقوبت خود فأبلغ پس بهمه رسانید ترهیب خود را و رغب و ترغیب
کرد بطاعت و عبادت فأسبغ پس تمام کرد آن ترغیب را و وصف لکم الدنیا و وصف کرد از برای شما
دنیا پر و بال زوال انقطاعها و بریده شدن آنرا و زوالها و نیست شدن آنرا و انتقالها و گردیدن آنرا
فأعرضوا پس روی بگردانید عما یعجبکم فیها از آنچه بشگفت میآورد شما را در دنیا از متاع آن لقلة
ما یصحبکم منها از جهت قلت آنچه همراه باشد از دنیا أقرب دار این دنیا نزدیکترین سرایست من سخط الله
از خشم و غضب خدا و أبعدها و دورترین سرایست من رضوان الله از خوشنودی حق جل و علا فغضوا
عنکم عباد الله پس دفع کنید و باز دارید از خود ای بندگان خدا غمومها غمهای دنیا را و أشغالها و شغلها
آنرا لما قد أیقنتم به از جهت آنچه یقین کرده اید بآن من فراقها از جدا شدن از دنیا و تصرف حالاتها

متهدلة
متهدله فاعل از باب تفعل و هدل تهدیله
از باب ضرب یعنی فرو فرستاد او را به پائین و
فرو هشت و تهدل سست شدن پوست
جنبه است و هدال بروزن سحاب
بخزریست که فرو هشته شده از شاخهای
درخت
ق

بطیبة
اسم مدینه پیغمبر است مثل طابه بروزن
نعله و طیبة بروزن سیده و طیبة
بروزن معظمة و همه اسم مدینه مشرفه است
و طیب بروزن سیبه ...
و طوب بضم اول خشت پخته را گویند
ق

خ ۱۹۴

شقوته
شقا بروزن سخا بمعنی بدبختی است و مد داده
شود و شقی از باب فرح مصدر آن شقاوة
بروزن صباحة و کتابه و شقاء بروزن
بداء و شقوة بفتح و کسر اول است
ق

کبوته
کبا از باب نصر کبا بفتح اول و کبوا بروزن
سمو یعنی در افتاد بر روی و کبوة بفتح
اول یعنی تیرگی و استادگی از تو برای
روی چیزی که ناخوش میداری تو
آن چیز را و کبوة بضم
اول اسم از آنست
ق

وتغییر و گردش احوال از فاحذروها پس بترسید از دنیا حذر الشفیق الناصح چون ترسیدن دلسوز مهربان
نصیحت کننده والمجد الکادح وسعی کننده و رنج کشنده در راه خدا واعتبروا بما قد رأیتم وعبرت
گیرید بآنچه دیدید من مصارع القرون قبلکم از مواضع افتادن قرنهای پیش از شما قد تزایلت اوصالهم
بتحقیق که جدا شده است از یکدیگر بندهای اعضای ایشان وزالت اسماعهم و زائل شده گوشهای ایشان
وابصارهم و دیدهای ایشان وذهب شرفهم ورفته است بزرگواری ایشان وعزهم و عزت و بلندی
مرتبه ایشان وانقطع سرورهم و بریده گشته شادی و آسایش ایشان ونعیمهم ونعمتهای ایشان فبدلوا
بقرب الاولاد پس بدل کرده شده اند بعوض نزدیکی فرزندانی که نزدیک ایشان بودند فقدها نایافتن ایشان وبصحبة
الازواج و بمصاحبت زنان مفارقتها جدا شده همچو مانده از ایشان لا یتفاخرون تفاخر و نازش نمیکنند
با یکدیگران گذشتگان ولا یتناسلون و نسل نمی آرند فرزندان را متولد نمیسازند ولا یتزاورون و یکدیگر را
زیارت نمیکنند ولا یتحاورون و با هم همسایگی نمیکنند فاحذروا عباد الله پس حذر کنید ای بندگان خدا حذر
الغالب لنفسه همچو حذر کردن کسی که غالب است بر نفس اماره خود المانع لشهوته و قهر منع کننده است شهوت و خواهش
خود را الناظر بعقله نظر کننده است بچشم عقل خود در قباحت شهوت و قباحت غرور و غفلت فان
الامر واضح پس بدرستیکه امر خیر و شر روشن است والعلم و نشانه هدایت که کتاب است و دین قویم قائم
برپا ایستاده است والطریق جدد راه حق لایح و نمایان است والسبیل قصد و راه درست راه میانه است

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۹۵ قصه

وازکلام آن عالی مقام است علیه الصلوة والسلام که فرموده لبعض اصحابه مر بعضی از صحابهای خود را وقد سأله و در حالتیکه
سؤال کرد او را کیف دفعکم قومکم چگونه دفع کردند شما را قوم شما عن هذا المقام از مقام خلافت وانتم
احق به و حال آنکه شما سزاوارتر بودید باین مقام فقال علیه السلام پس فرمود که یا اخا بنی اسد ای برادر بنی اسد
انک لقلق الوضین بدرستیکه تو تنگ محرک پادمی این ضرب المثلست از برای کسیکه ثبات نداشته باشد در امور
یعنی تو استواری نداری در گفتار ترسل فی غیر سدد فرو میگذاری سؤال را یعنی اظهار میکنی آن را در غیر صواب
و چون این سائل از اقارب لیلی بنت مسعود بن خالد بود و لیلی زوجه آنحضرت بود و عبدالله و ابوبکر
از او متولد شده بودند از این جهت فرمود که ولک بعد ذمامة و مر ترا است با وجود گفتار غیر سداد ذمامه
الصهر حرمت دامادی وحق المسئلة و حق سؤال کردن چه سائل را مقابل نتوان کرد بملامت وقد
استعلمت بتحقیق که تو طلب این سؤال کردی فاعلم پس بدان اما الاستبداد علینا بهذا المقام
اما استقلال و تسلط ایشان بر ما باین مقام خلافت ونحن الاعلون نسبا و حال آنکه ما بلندتریم از ایشان
از روی نسب عالی رتبت والاشدون بالرسول نوطا محکم تریم بحضرت رسالت صلی الله علیه و آله نوطا از روی آمیزش و قرب منزلت
فانها بدرستیکه خلافت مشوخ فانی مرتبت کانت اثرة چیزی که بخودی خود استاده بودند بران بر نقص الهی
و فرموده حضرت رسالتپناهی شحت علیها بخیلی کردند بران خلافت نفوس قوم یعنی نفسهای خسیس جماعتی یعنی
بخل ایشان مانع خلافت من شد وسخت عنها و سخاوت و جوانمردی کرد از خلافت نفوس آخرین نفسهای
نفیسه دیگران و بعضی وثت خلافت را پیش ایشان گذاشتند مراد نفس نفیس خودش است والحکم الله وحکم

قصد
بفتح اول وقصد قصدا از باب ضرب یعنی میانه روی کرد و مثلی اقتصاد از باب افتعال وقصد بمعنی استقامت طریق و اعتماد و آهنگ آمده وقصد گوشت قصد یعنی فربه شد آن فربه شدنی
ق

قلق
بروزن کتف مردیست بی آرام مثل مقلاق بروزن مفتاح که آنهم بمعنی بی آرام است وقلق بتحریک بمعنی برانگیخته شدن و بی آرام گردیدن است
ق

والوضین
بروزن امیر وضن یوضن از باب ضرب یعنی برگردانید و تاکرد بعضی از آن چیز را بر بعضی دیگر ووضین بروزن امیر بمعنی تنگ که بافته شده است از شم یا از مو یا از پوست و جمع آن وضن مثل کتب است
ق

خ ۱۹۵

ذمامه
بروزن کنابه ذم یذم ذما از باب نصر یعنی نکوهیده ضد مدح است وذمام بروزن کتاب ومذمة بفتح میم وکسر ذال بمعنی درست و حق و بمعنی آزرم و پایه و مرتبه است وجمع آن اذمه بروزن اشده وذمه بکسر اول بمعنی عهد و پیمان است و پایندانی وضامنی است مثل ذمامه بفتح و کسر اول
ق

نوطا
بفتح نون ناطه از باب نصر نوطا بفتح اول یعنی آویخت او را وانتاط یعنی آویخته شد و نیاط بروزن کتاب جایی را میگویند و نیاط آویخته شده از هر چیز است یا نیاط رگی است که آویخته شده است با و دل و جمع آن انوطه بروزن اغربه است وانواط بروزن افعال ونوط بروزن لوط میاید
ق

کنند میان ما و ایشان بعلت حسد خداوند است وَالْمَعْوَدُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ و حکمه که باز گردیده میشود در روز قیامت
قیامت است بعد از ان بقول امرؤ القیس متمثل شده میفرماید که وَدَعْ عَنْكَ نَهْباً صِيحَ فِي حَجَرَاتِهِ یعنی بگذار
و دست بدار از نحو خلافت غارت شده که بانگ کرده شده در نواحی آن و تسلط و جبر بوده شد و منشاء این قول که از امرؤ
القیس صادر شده است که چون پدر امرؤ القیس را بقتل آوردند در قبایل عرب میگشت بواسطه طلب قصاص آخر الامر در خانه
مردی طریف نام که از قبیله بنی جدیله بود نزول کرد و او حق همسایگی را مرعی داشته خدمت نیکو در حق او بجای آورد
و او طریف را مدح گفت و همانجا مقیم شد بعد از آن ترسید که طریف حمایت او نتواند کرد در قصاص پدر پس بنهانی نزد
خالد بن سدوس رفت از بنی جدیله بود و غارت و بردند شتران او را و بود در نزد خالد خبر یافت امرؤ القیس گفت شتران را خود
بمن ده تا بروم و شتران تو را از او بگیرم پس خالد برفت و بنی جدیله رسید گفت همسایه مرا غارت کردید شتران او را باز
دهید گفتند او همسایه تو نیست و سوگند یاد نمود که همسایه من است و این شتران که بر نشسته ام از او و راحله او است ایشان
خالد و تابعان او را از راحلها فرود آوردند و شتران او نیز بردند امرؤ القیس چون از این قصه مطلع شد قصیده انشاء کرد
که مطلع آن این بود که مذکور شد و مراد امرؤ القیس از این مطلع آنست که از غارت اول هیچ مگوی بلکه تکلم نمای در حدیث
دوم که آن عجیب تر و غریب تر است و مدعا حضرت امیر کبیر علیه السلام از ایراد این مصرع آنست که خلفاء ثلثه اگر چه با استقلال
در امر خلافت شروع نمودند و آنرا از من غارت کردند و بغیر استحقاق متصرف شدند بواسطه شبهه فاسد از سبقت
اسلام و قرب منزلت و هجرت لکن بگذار ای اخا بنی اسد این سخن را و سد این باب کن وَهَلُمَّ الْخَطْبَ فِي ابْنِ أَبِي سُفْيَانَ
و بیا بامر عظیم که حادث شده در پسر ابی سفیان یعنی خلافت معاویه که آن عجیب تر و غریب تر است از خلافت خلفاء ثلثه
فَلَقَدْ أَضْحَكَنِي الدَّهْرُ پس بدرستیکه خندانید مرا روزگار بَعْدَ إِبْكَائِهِ پس از گریانیدن او وَلَا غَرْوَ وَاللَّهِ و هیچ عجب
نیست بخدا سوگند در خندانیدن بعد از گریانیدن فَيَا لَهُ خَطْباً پس بیا باشد از برای تعجب کردن مر اینکار عجیب را
يَسْتَفْرِغُ الْعَجَبَ تمام توانائی خود را صرف میکند ابن ابی سفیان در امر عجیب یعنی خلافت که با او استقبال یافته
وَيُكْثِرُ الْأَوَدَ و بسیار میکند کجی را از جهة آنکه حَاوَلَ الْقَوْمُ طلب کردند مخالفان قریش إِطْفَاءَ نُورِ اللَّهِ فرو
نشاندن نور الهی را مِنْ مِصْبَاحِهِ از چراغ کثیر الانوار او وَسَدَّ فَوَّارِهِ مِنْ يَنْبُوعِهِ و بستن آنچه میجوشد
از چشمه او از علوم و کمالات استعاره فرموده لفظ مصباح و ینبوع را از برای نفس نفیس خود اما مصباح از برای
که نور دهنده بن خدا است و مقتبس است و اما ینبوع از جهة آنکه منبع این نوع علوم است که ابواب ابدیت وَجَدَحُوا بَيْنِي وَ
بَيْنَهُمْ و آمیختند میان من و میان ایشان شِرْباً وَبِيئاً شربت وبا آورنده یعنی آنچه بر عموم که آن حرب و قتال
فَإِنْ تَرْتَفِعْ عَنَّا وَعَنْهُمْ پس اگر مرتفع شود از ما و ایشان مِحَنُ الْبَلْوَى محنتهای بلاها أَحْمِلْهُمْ مِنَ الْحَقِّ
بردارم ایشانرا از طریق حق عَلَى مَحْضِهِ خالص آن وَإِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى و اگر باشد آن حالت دیگر یعنی موت و قتل
بسبب غلبه اعدا فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ پس باید که فوت نشود نفس تو بر کار ایشان حَسَرَاتٍ از روی حسرتها
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بدرستیکه خدای تعالی داناست بِمَا يَصْنَعُونَ بآنچه میکنند و جزا میدهد بر آن بدیهای

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فصل ۱۹۴

مدعا حضرت از این خطبه بیان نعوت جلال است و اظهار کمالات و بیان موجه کمال الْحَمْدُ لِلَّهِ خَالِقِ الْعِبَادِ حمد و
ستایش قرار دارم معبودی را که آفریننده بندگان است وَسَاطِحِ الْمِهَادِ و گستراننده زمین است از برای فرش بودن

حَجَرَاتِهِ
بدو فتحه جمع حجره مثل السماء بمعنی منع است
و بمعنی کنار مردم و بمعنی حرام است
و بمعنی جمع حجره بمعنی ناحیه است
و کو شده مثل حجرات بروزن شجرات
و حواجر بروزن فواعل است و حجر
بروزن غرف جمع حجره بروزن
غرفه مثل حجرات بدو ضمه
و حجرات بفتح جیم و سکون
آن قول زمخشری است
ق

وَهَلُمَّ
بفتح ها و ضم لام و تشدید میم بمعنی بیا است
و مرکب است از ها تنبیه و از لم بمعنی
بپیوند و نزدیک کن چون ها بسیار تخفیف
داده شده الف ها تنبیه از برای کثرت
استعمال و بسیط استعمال شده که با
یک کلمه است و جمع و واحد و مذکر
و مؤنث در او یکسان است
نزد اهل حجاز و اهل نجد صرف
میکنند و میگویند
هَلُمَّا هَلُمُّوا
ق

لَا غَرْوَ
بفتح غین و سکون را بمعنی عجب است
نصر بمعنی عجب است و غروی بدل او و ملحقه
لا غرو بفتح غین و سکون را و لا غروی بروزن
سکری بمعنی نیست عجب
ق

وَبِيئاً
بروزن امیر وبائی بسیار از ارباب
افعالی بمعنی وبا شد زمین و میگویند
ارض وبیئة بروزن سفینه و مربیه
بروزن فرح و موبئة بروزن
مکرمة بمعنی با وبای بسیار
و وبا و اسم از این است
بروزن جلد
مریذ
ق

ومسيل الوهاد وروان كننده نمها نشيبها زلال ومخصب النجاد وفراخ سالى دهنده زمينهاى بلند برابند

كياه دزان ليس لاوليته ابتداء نيست مر اوليتش را ابتدائى ولا لازليته انقضاء ونيست مر ازليت اورا

نهايتى وانتهائى زيرا كه قديم بالذات وباقى است هو الاول لم يزل او است اول وهميشه بى زوال والباقى بلا اجل

وپاينده بى نهايت وغايت خرت له الجباه بروى افتاده اند براى او پيشانيها ووحدته الشفاه وبتوحيد

او متحرك كنند لبها را حد الاشياء عند خلقه لها نهايت پيدا كرده همه اشيا را نزد آفريدن آن يعنى تعيين فرمود

از براى اشيا حدود ونهايات را كه آن اجزاء واشكال واقطار است كه منتهى ميشوند بآن ابانة له من شبهها

بجهة جدا كردن چيزها از مشابهت آنها بيكديگر ومتميز ساختن هر كدام از صاحبش لا تقدره الاوهام

اندازه نميكنند او را وهمها بالحدود والحركات بنهايتها وحركتها ولا بالجوارح والادوات بعضوها

وآلتها از جهة عدم احتياج او بما سوى لا يقال له متى گفته نميشود او را كه او از كى است زيرا كه منزه است از احاطه

زمان ولا يضرب له امد بحتى وزده نميشود از براى او نهايتى بكلمه حتى زيرا كه اين كلمه از براى غايت است

واو را لا غايت است وجميع اينها منه ما لا نهايت الظاهر آشكارا است لا يقال مما گفته نميشود كه از چه ظاهر شده

زيرا كه مبراست از زمان ومكان والباطن وپنهانست لا يقال فيما گفته نميشود كه در چه پنهانست زيرا كه منزه است

از محل ومكان لا شبح فينقضى نه جسم است كه از دور نمايد فينقضى تا دور شود از نظر ولا محجوب فيحوى ونه مستور است

تا كرد در آمده واحاطه كرده شود براو چيزى لم يقرب من الاشياء نزديك نيست باشيا بالتصاق بچسبيدن

ولم يبعد عنها ودور نيست از آنها بافتراق بجدا شدن لا يخفى عليه من عباده پوشيده نيست بر او از بندگان

او شخوص لحظة مد بصرى ولا كرور لفظة ونه مكرر كردن لفظ وخبرى ولا ازدلاف ربوة ونه پيش

آمدن پشته ولا انبساط خطوة ونه كستردن كامى في ليل داج در شب تار ولا غسق ساج ونه در ظلمت

آرميده يتفيؤ عليه كه ميكردد بر آن تاريكى القمر المنير ماهى كه نور دهنده است وتعقبه

ودر عقب آن مى‌آيد الشمس ذات النور آفتابى كه صاحب روشنى است في الكرور والافول در باز گرديدن

وغروب كردن وتقليب الازمنة والدهور ودر گرديدن زمانها وروزگارها من اقبال ليل مقبل از روى

آوردن شب رو دهنده وادبار نهار مدبر وپشت دادن روز پشت دهنده قبل كل غاية ومدة موجود است ذات

واجب الوجود پيش از همه نهايتى ومدتى وكل احصاء وعدة وپيش از همه شمردنى وضبط كردنى زيرا

كه او سبحانه خالق همه است وخالق همه لا بدا است كه پيش از همه باشد تعالى منزه است پاك عما ينحله المحددون

از آنچه نسبت ميدهند براو بيان كنندگان حد براو كه آن من صفات الاقدار از صفتهاى اندازه كرده شده

ونهايات الاقطار ونهايتهاى جوانب متناهيه وتأثل المساكن واو سر ما كرفتن واصل شدن مسكنها وتمكن

الاماكن ومتمكن شدن در منزلها وجايها فالحد لخلقه مضروب پس حد ونهايت مر خلق او را زده شده است

والى غيره منسوب وبسوى غير او نسبت داده شده است لم يخلق الاشياء نيافريد چيزها را من اصول

ازلية از اصلهاى كه قديم باشند ولا من اوائل ابدية ونه از اولهاى كه هميشه بوده باشند بل خلق

ما خلق بلكه آفريد آنچه آفريد برين اسلوب ثبت بطلان قول اهل طبايع وفلاسفه كه قائلند بهيولى فاقام حده

پس بپا داشت حد ونهايت آنرا از اجزا واشكال واقطار وصور ما صور وتصوير فرموده آنچه تصوير كرده

فاحسن صورته پس نيكو كردانيد صورت او را بحسب خلقت وتقدير ليس لشىء منه امتناع نيست چيزى را از او

الجباه
بالكسر الجبهة بالفتح من الانسان
مجتمع ع جباه كحلبة وكلاب وحسن
الخليل اى مستوى ما بين الحاجبين
الى الناصية وعن الاصمعى موضع
السجود ورجل اجبه عظيم الجبهة
والمرأة جبهاء وجبهه كمنعه
ضرب جبهته
مجمع

النقاص
نقص از باب فرح يعنى ناقص شد
ونقص از باب منع يعنى [illegible]
[illegible] والتنقص از باب تفعل
يعنى گرفته او را
ق

كرور
بروزن سوره وكر بفتح اول وكرير بروزن
امير وكمار بفتح اول مصدر است از كر
عليه يعنى بازگرديد وكر عنه يعنى بازگشت
ق

خ ١٩٥

ربوة
ربا ربوا بروزن علو ورباء
بروزن سماء از باب نصر يعنى زياد شد
وبالبيه وهى ربوة ورباوة بحركات
ثلث وبها قرئ الآية ورابية بروزن
كامله هو رابيه بروزن سحابة آن
چيزى است كه بلند است
از زمين
ق

عدة
بكسر اول وشد دال عد از باب نصر
يعنى شمار كرد واسم از آن عدد وعديد
بفتح مى‌آيد وعدة [illegible]
جماعت [illegible] والعدة
بالكسر [illegible]
[illegible] المعدود

استماعی وباکی ولا له بجاعة شیء استماع ونه او را بفرمانبردن چیزی شنودنی وفا عالم بالاموات
الماضین که گذشته اند کعلمه بالاحیاء الباقین همچه علم او است بزندگانی که باقی اند وعلمه بما فی
السموات العلی ودانش او بانچه در آسمانها برتر است کعلمه بما فی الارضین السفلی همچو دانش او است
بانچه در زمینها زیرتر است چه نسبت علم او بهمه معلومات علی السویه است این اشارت بازلیت او سبحانه وعدم تجدد
وتغیر منها ایها المخلوق السوی ای انسان آفریده شده بجا اعتدال والمنشأ المرعی وای پیدا آورده شده
رعایت کرده شده ونگاه داشته شده فی ظلمات الارحام در تاریکیهای رحمها ومضاعفات الاستار ودر
پردهای ظاهر مضاعف بدئت من سلالة من طین ابتدا کرده شدی از خلاصه گل چه خو بجا اول آدم از گل آفرید
وجمیع اولاد او از نطفهها که اصل آن خاک است پیدا شدند ووضعت فی قرار مکین ونهاده شدی در آرامگاه
متمکن وبامکانت الی قدر معلوم تا مقدار دانسته شده که ایام حمل است واجل مقسوم ومدت قسمت کرده شده
که هنگام موت است تمور فی بطن امک میجنبیدی در شکم مادر خود جنیناً در آن حال که بچه بودی لا تحیر
دعاء که جواب باز نمیدادی خواننده را ولا تسمع نداء ونمی شنیدی آواز طلب نماینده را ثم اخرجت
پس از آن بیرون آورده شدی من مقرک از قرارگاه خود الی دار بسوی سرائی لم تشهدها که حاضر نشده بودی او را
ولم تعرف ونمیشناختی سبل منافعها راههای منفعتهای آن را فمن هداک پس که راه نمود ترا لاجترار
الغذاء بکشیدن غذا که شیر است من ثدی امک از پستان مادرت وعرفک وکه شناسا ساخت ترا عند الحاجة
وکه شناسا ساخت ترا نزد حاجت مواضع طلبک بمواضع طلب خود وارادتک وخواستن مراد
ومقصود خود وشبهه نیست که همه اینها آلات دالت بر وجود صانع مصنوعات هیهات چه دور است معرفت کنندگان را
ان من یعجز بدرستی که کسی که عاجز باشد عن صفات ذی الهیئة از معرفت حاصل کردن بصفتهای مخلوقی
که خداوند صورت است والادوات وصاحب آلات وجوارح وقادر نباشد باطلاع پیدا کردن بر منافع جزئیات
اعضاء او با وجود آنکه اقرب اشیاست باو فهو عن صفات خالقه پس او از صفات آفریننده آن اعجز عاجزتر
خواهد بود ومن تناوله واز فرا گرفتن او ذات او بحدود المخلوقین بنهایات وصفات مخلوقات ابعد دورتر ومحجوب تر

خ ۱۷۶ ومن کلام له علیه السلام قصر

واز کلام آنحضرت است که ایراد فرموده لما اجتمع الناس الیه در حینی که جمع شدند مردمان بسوی او وشکوا
وشکایت کردند ما نقموه آنچه که انکار کردند وناپسندیدند آنرا علی عثمان بر عثمان بن عفان و
سألوه وخواستند از آنحضرت مخاطبته عنهم سخن گفتن او با عثمان از جانب ایشان واستعتابه لهم
وطلب خوشنود ساختن عثمان را از برای ایشان ببرگردیدن او از مظالم وبدعها فدخل علیه السلام پس
داخل شد آنحضرت علی عثمان بر عثمان بن عفان فقال پس گفت ان الناس ورائی بدرستیکه مردمان در عقب منند
وقد استسفرونی وبتحقیق که فرستاده اند مرا باصلاح آوردن بینک وبینهم وآنچه میان تو ومیان ایشان است
پس پیک میان مصالح گشود فرمود والله وبخدا سوگند ما ادری ما اقول لک نمیدانم که چه گویم ترا ما اعرف
شیئاً تجهله نمیشناسم چیزی که تو ندانی او را ولا ادلک ونمینمایم ترا علی امر لا تعرفه بر کاری
که نشناسی انک لتعلم ما نعلم بدرستیکه تو میدانی آنچه میدانیم ما این کلام بآن معنی نیست که میدانست عثمان

تمور
مور بفتح اول بمعنی جنبیدن است
مار یمور از باب نصر ومور تمور السماء
مورا ای تموج موجا
۱۲

لا تحیر
مضارع معلوم از باب افعال وحیرا
بالکسر وحوران بالضم ومحاورة و
محورة بفتح واو وبکسر آن جواب
مثل جویر بر وزن امیر وحوراء بالضم
وکسر اول وحیر بفتح وحویرة بر
وزن سفینه وبمعنی سخن گفتن
بالکسر است وما احار جوابا
رد نکرد جواب را واستحار
یعنی طلب جواب نمود
ازدی
ق

خ ۱۹۵

استسفرونی
از باب استفعال وسفر بین القوم
یعنی صلح نمود میان آنها ومضارع
آن در این معنی یسفر کیضرب
وینصر است ومصدر آن سفر
وسفارة بفتح اول ...
بر وزن کتابه است وسفیر
بر وزن امیر وصف آ
ق

علوم دینیه و معارف یقینیه دانسته اند چنانچه امیرالمؤمنین علیه السلام میداند بلکه مراد آنحضرت آن بود که تو از خصوصیات مشاهد
که بوده سلوک او با امت در رعایت رعیت در دانسته بودی آنچه ما مشاهده کرده بودیم از رعایت و مرحمت نسبت
با امت و مدارا و مراقبت جانب و منکر در بیعت ایشان ولکن مراد همان علم خاص بود تا شاید که از آنحال باز ایستد چنانچه
چنانچه حق سبحانه و تعالی در حینی که موسی و هرون را نزد فرعون میفرستاد فرمود که فقولا له قولا لینا لعله یتذکر
او یخشی یعنی سخن گوئید او را سخن گفتن نرم مراد آنست که مدارا نمائید با او و دعوت کنید او را بصوت نرم
شاید که او وعید که در کلام شما باشد بترسد از غضب خدای تعالی پس بنابراین آنحضرت نیز بر سبیل مدارا و مراقبت فرمود
که تو میدانی آنچه میدانیم ما از گفتار و حالات پیغمبر صلی الله علیه و آله ما سبقناک الی شیء سابق نشده ایم ما بچیزی
فنخبرک عنه تا اخبار کنیم ترا از آن و لا خلونا بشیء و خلوت نکرده ایم بچیزی با پیغمبر فنبلغکه تا برسانیم
بتو آنچیز و قد رأیت کما رأینا و بتحقیق که تو دیده همچنانکه ما دیده ایم و سمعت کما سمعنا و شنیده
همچنانکه ما شنیده ایم و صحبت رسول الله و صحبت داشته با رسول خدا کما صحبنا همچنانکه ما صحبت
داشتیم و ما ابن ابی قحافة و نیست پسر ابی قحافه و لا ابن الخطاب و نه پسر خطاب باولی سزاوارتر بعمل
الحق بکردار حق و صواب منک از تو و انت اقرب الی رسول الله و تو نزدیکتری به پیغمبر وشیجة
رحم از روی رگهای خویشی منهما از ابن ابی قحافه و ابن خطاب و این از جهت آنست که عثمان بعبد مناف منتهی
میشود و ظاهر نسب او این است که عثمان بن عفان بن ابی العاص بن امیة بن عبد شمس بن عبد مناف و عبد مناف
برادر هاشم است که جد اعلای پیغمبر است و ابوبکر و عمر دورترند از او بواسطه آنکه تیم هم میرسند بمره که
ظاهر نسب او اینست که ابوبکر عتیق بن ابی قحافه بن عثمان بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مرة بن کعب و ظاهر
نسب عمر منتهی میشود بکعب که پدر مره است و آن این است که عمر بن خطاب بن نفیل بن عبد العزی بن ریاح بن
عبد الله بن قرط بن رزاح بن عدی بن کعب و چون ظاهر حال نسب ایشان بر این منوال بود از اینجهت آنحضرت فرمود
بعثمان که تو اقرب به پیغمبری در نسبت بایشان و قد نلت من صهره و بتحقیق رسیدی از دامادی پیغمبر ما لم ینالاه
بچیزی که ایشان نرسیدند بدان بعضی گویند که او دو دختر پیغمبر که ام کلثوم و رقیه بود بعقد نکاح در آورده بود
اما در کامل الشفیقه و در کتب دیگر مثل تحفة الابرار و غیر آن آورده اند که ایشان دختران پیغمبر نبودند بلکه
دختران خواهر خدیجه بودند که پدر ایشان هند است که از قبیله بنی تمیم بوده و مادر ایشان هاله بنت خویلد
که خواهر خدیجه است و از دو دختر یکی رقیه نام داشت و دیگری زینب و در حین طفولیت پدر و مادر ایشان
وفات یافتند و خدیجه کبری ایشان را در خانه حضرت رسالت صلی الله علیه و آله تربیت میکرد تا بزرگ شدند و آنحضرت نظر
شفقت و مرحمت بجانب ایشان میفرمود چنانچه با دختران خود بواسطه این بدختران آنحضرت مشهور شدند و
وقتی که عثمان رقیه را طلب کرد بوی عقد کردند بعد از چندگاه که وفات نمود زینب را بجای خواهر باو دادند
پس اینکه ایشان را دختران حضرت میگویند بر سبیل مجاز باشد حاصل که آنحضرت از جهت اینست قول فرمود که ای عثمان تو
صهر پیغمبری فالله الله فی نفسک پس بترس از خدای تعالی در حق خود و مرحمت بجان خلقان کن و از آن بترس فانک
والله پس بخدا سوگند که تو ما تبصر من عمی بینا کرده نشدی از نابینائی و لا تعلم من جهل و آموخته
نشدی از نادانی یا تمیز میان حق و باطل نتوانی و ان الطرق و بدرستیکه راههای دین اوضحه هر آینه روشن
نزد مسلمین و ان اعلام الدین و بتحقیق که نشانهای دین مستبین لقائمة هر آینه قایم و ثابت است و آن

خ ۱۶۲

قحافه
بضم اول و تخفیف حاء بی نقطه پدر ابوبکر است که بالای مقعر است و تخفیف بضم
اول جمع تحفه و بمعنی بیرون آورنده آنچه در ظرف است و قحف
بفتح اول از باب منع بمعنی نیز
و کاسه سر است یا شکستن و زدن
اوست و بمعنی آشامیدن آنچه در ظرف است و قحافه
بالضم لقب است از قبیله خثعم و ابو قحافه
کنیه عثمان بن عامر پدر ابوبکر است

وشیجه
بر وزن سفینه بیخ درخت را میگویند
و گفته شده و شیجة القوم یعنی نزدیکان آن گروه اند و وشیج بر وزن
امیر درختی است که از آن نیزه میسازند
و وشیج در هم شدن خویشی و نزدیکی است
و وشجت قرابته از باب ضرب یعنی
در هم شد خویشی و نزدیکی
او و وشجها الله توشیجا
از باب تفعیل یعنی در هم
کرد خدا آنرا و توشیج
و قرابت

قرائت و ائمه معصومین فاعلم پس بدان ان افضل عباد الله بدرستیکه فاضلترین بندگان نزد خدا عند الله
نزد خدا امام عادل پیشوای دادگر است هدی که راه نموده شده باشد و هدی و راه نماید پس فاقام
پس بپا دارد سنة معلومة روش دانسته را که شریعت مصطفویه است و امات بدعة مجهولة و بمیراند
بدعت نادانسته را یعنی برطرف سازد طریقه مخترعه را در میان ارباب دین و ان السنن لنیرة و بدرستیکه شریعتها
هر آینه نمایانند لها اعلام مر آنها راست نشانها که از ائمه هدی اند و ان البدع لظاهرة و بدرستیکه بدعتها نمایانند
لها اعلام مر آنها راست علامتها و ان شر الناس عند الله و بدرستیکه بدترین مردمان نزد خدای تعالی امام
جائر پادشاهیست جور کننده ضل که گمراه باشد و ضل به و گمراه شوند بسبب او فامات سنة ماخوذة
پس بمیراند طریقه فرا گرفته از کاملان شریعت غرا پس در صدد نسخ آن باشد و احیی بدعة متروکة و زنده کرداند
بدعت واگذاشته را و انی سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله و بدرستیکه من شنیدم از حضرت رسالتپناه
یقول که میفرمود یؤتی یوم القیمة بیاورند روز قیامت بالامام الجائر امام ظالم را و لیس معه نصیر
و نباشد او را یاری دهنده و لا عاذر و نه عذر آورنده فیلقی فی نار جهنم پس انداخته شود در آتش دوزخ
بانواع عذاب و عقاب فیدور فیها پس گردد در آن جهنم کما تدور الرحی همچنانکه دور میکند آسیا
ثم یرتبط فی قعرها پس از آن بسته شود بزنجیر در تک جهنم مقرون بحسرت دمادم و انی انشدک الله بدرستیکه
من در خواست میکنم تو را از خدا ان لا تکون انکه نباشی تو امام هذه الامة المقتول پیشوای این امت که کشته
شوی بواسطه ظلم و ستم خود فانه کان یقال پس بدرستیکه گفته میشود یعنی مردمان میگویند یقتل فی
هذه الامة کشته خواهد شد در این امت امام یفتح علیها القتل و القتال پیشوائی که گشوده بر این امت
قتل و کارزار را الی یوم القیمة تا روز قیامت یعنی بواسطه شآمت بدعتهای او مقاتله و محاربه استمرار خواهد
داشت تا روز رستاخیز و یلبس امورها علیها و پوشیده است کارهای ایشان را بر ایشان و یبث الفتن
فیها و پراکنده کرده فتنه‌ها را در میان ایشان فلا یبصرون الحق پس نمی بینند و تمیز نمیکنند راه درست
راست من الباطل از راه تباه نادرست یموجون فیها و بهم در میزنند و اضطراب میکنند در آن فتن موجا
بهم در رفتنی و اضطراب کردنی و یمرجون فیها مرجا و بهم آمیخته میشوند در آن فتنها بهم آمیخته شدنی فلا
تکونن لمروان سیقة پس مباش ای عثمان از برای مروان و اقوام خود سیقة مثل مرکبی که سوق کنند دشمنان او را
در نهب اموال یسوقک حیث شاء که براند مروان ترا هرجا که خواهد بعد جلال السن بعد از کبر سن و بزرگی
سال و تقضی العمر و بسر آمدن عمر در آخر حال آورده اند که در آن وقت که عثمان وفات کرد هشتاد و یک ساله
بود و یازده سال و یازده روز خلافت کرد و اقوی اسباب باعث بر قتل او حکم کردن او بود بر وفق تدبیرهای
فاسده مروان برعکس نصیحت امیرالمؤمنین القصه چون حضرت امیر این نصایح و درر مواعظ را از دریای
کمالات خود بساحل رسانید و او را از اصداف الطاف بهره‌ور نموده بر نمایان ساخت فقال له عثمان
پس گفت مر آنحضرت را عثمان بی‌سبب بعد از آن که ترسیده بود از خلقان کلم الناس سخن کن با مردمان فی
ان یؤجلونی در آنکه مهلت دهند مرا حتی اخرج الیهم تا بیرون آیم بسوی ایشان من مظالمهم از عهده
مظالم و تظلمات ایشان فقال علیه السلام پس آنحضرت فرمود که ما کان بالمدینة آنچه هست در مدینه
از مردمان فلا اجل فیه پس هیچ مهلتی نیست در او یعنی مردمانی که حاضرند در شهر مدینه بقبول مهلت راضی

نمیشوند

خ ١٩٧

الرحی
بفتح الراء بر وزن علی و آن معروف است
و بفارسی آسیا را گویند و مؤنث است
و تثنیه آن رحوان بر وزن رمضان است
و رحوتها از باب نصر یعنی ساختم
آسیا را و گردانیدم او را
و رحیتها یا بمعنی آسیا ساختن
آسیا و گردانیدن آن
نادر است
ق

جلال

انشدک
نشد بالله یعنی سوگند بخدا خورد و نشدک بالله
یعنی قسم میدهد ترا بخدا ای و ناشده من ثلاثة
و نشاد از باب مفاعله یعنی قسم داد او را
و از باب افعال جز بمعنی تعریف و انشاد
ضاله نیامده و هرگاه در بعضی نسخ بصیغه
متکلم از باب افعال ضبط شده باشد
سهویست از ناسخ چنانچه ابن اثیر در
نهایه ذکر کرده که انشدک بالله خطاست
یعنی انشاد بمعنی طلب و سؤال خطاست
و شیخ طریحی در مجمع تصریح کرده که انشدک
بضم المیم بفتح الهمزه و ضم الشین است
و تعدی بدو مفعول است پس انشد
در ینمقام متکلم وحده مضارع
از باب نصر است ق

نمیشوند و ما غاب و اینچنین غایب است از ایشان فاجله پس مهلت ده وصول امر الیه پس رسید حکم تو بسوی او اکر
قادر باشی بران در کتب معتبر مسطور است که عثمان را با شطرنج بود و ده اند که او چون خلیفه شد چیزهای نا ثابت و حکمهای نا ثابت با
دردین اختراع کرد و در غایت حقوق مسلمانان نمیکرد تا کار بجائی رسید که عایشه بمجلس او آمد با عمامه و پیراهن
حضرت رسالت و گفت ای مسلمانان عمامه و پیراهن رسول خدا هنوز کهنه نشده است عثمان دین او را کهنه ساخت اهل مصر
واصحاب بر عثمان تشنیعات کردند بعد از آن رجوع نمودند بامیر المؤمنین و التماس کردند که او را نصیحت فرماید و آن
انحضرت بطریقی که سمت ذکر رفت نصیحت فرمود قبول نکرد و همان بطریقه سابق سلوک نمود بعد از آن اهل مصر آمدند
و شکایت کردند از ظلم عبد الله بن ابی سرح که از قبل او والی مصر بود گفت شما بگوئید راضی میشوید که والی شما باشد
کفتند محمد بن ابی بکر که شیمه او عدالت و اصلاح است و ظهور نماید پس گفت تا این مضمون نامه نوشتند و زبیر بن
عوف و طلحه بن عبید الله و سعد ابی وقاص و عبد الله بن عمر و زید بن ثابت و سهل بن حنیف و ابو ایوب انصاری بر آن نامه
کواهی نوشتند بعد از آن گفت که علی بن ابی طالب ضامن است بر عثمان از برای مؤمنان بانکه وفا نماید بپیمان از برای
ایشان و آخر نامه نوشت که هذا ما جری فی ذی القعده سنه خمس و ثلثین اهل مصر این نشان مشتمل بر حکومت محمد بن
ابی بکر با عهدها پیمان اخذ نمودند با محمد بن ابی بکر روانه مصر گشتند چون سه روز راه رفتند ناگاه دیدند غلامی بر شتری سوار
رسید گفت که تو بشتاب با حال آن گفت من غلام عثمانم مرا فرستاده بسوی عامل مصر پس گفت که عامل مصر با ماست
غلام گفت آنکسی که من میخواهم نیز این است محمد گفت که او را تفتیش کنند و از شتر فرود آرید چون او را فرود آوردند
بار او را جستند چیزی نیافتند و با او مطهره آبی بود داشتند و آنجا فارو را یافتند سر بمهر و همه کرفته بشکافتند بیرون
آوردند و از آنجا کتابی بود چون کشودند نوشته بود که بسم الله الرحمن الرحیم این نامه ایست از بنده خدا عثمان که امیر المؤمنان
است بعبد الله بن ابی سرح اما بعد چون نامه من بتو رسید محمد بن [illegible] و رفاعه خزاعی را بقتل آور و علقمه بن عدیس و کنانة بن بشر و عروة
تمیم لیثی را دست و پای قطع کن و بگذار که خون برود تا بمیرند آنگاه ایشان را بردار کن و نشان امارت حکومت محمد ابی بکر را
قبول مکن و اخبار دار [illegible] در کشتن او و بر قرار و عمل خود باش و السلام چون محمد کتاب را دید با همراهان باز گشت نمودند و اصحاب را
جمع کرد و آن کتاب را بر ایشان خواند ایشان پیش عثمان رفتند کتاب را باو نمودند منکر شد گفت که من از این خبر ندارم
امیر المؤمنین فرمود که این خط مروان بن حکم است که کاتب تست و غلام غلام تست و این شتر شتر تست عثمان خاموش شد
بعد از آن میان محمد ابی بکر و اصحاب او و میان عثمان فتنه در گرفت تا آخر الامر عثمان در خانه خود متحصن شد و در خانه را
بست مردم او را محاصره کردند و آتش آوردند در خانه را سوختند و باندرون خانه ریختند و اول کسی که داخل
خانه شد محمد ابی بکر بود چون نزد عثمان رسید بر جست و ریش او کشتن را بگرفت و در دست پیچید بجنبانید عثمان
او را گفت ای پسر برادر ریش مرا بگذار اگر پدر تو زنده میبود بچنین فعل اعراض میکرد محمد گفت اگر پدر من زنده میبود و حرکات
شنیعه ترا مشاهده مینمود منکر تو میشد [illegible] بر تو روا میداشت و می پسندید پس عثمان دست کرد و مصحف را
برداشت و کشود و در کنار خود نهاد محمد مشتی زد بر کردن عثمان گفت اینک کتاب خدا یعنی که در میان شما است تا بان
عمل کنیم محمد گفت آلآن وقد عصیت قبل وکنت من المفسدین هر چند تو آنچنان کردی از عصیان و افساد والحال که اعمال
بد بکردن تو در آمد و عاجز گشته این میگوئی در این اثنا کنانة بن بشر درآمد و گرزی بر دستش بود و سند ابن حمدان مرادی
ضربت شمشیر رسانید بر فرقش که بر قفا افتاد گویند قطره از آن خون با آیه فسیکفیکهم الله وهو السمیع العلیم چکید
بعد از آن شمشیر را بر او زدند تا کشته شد و سه روز او را در مزبله گذاشتند یکی از اهل مصر گفت او را دفن بکنیم

وعلم
انهم یکتبون بسم الله بحذف الالف
ایضا وقع وجه و بسم و خطاء لان الف
انما حذفت منه اذا کتب فی فواتح السور
واوائل الکتب لکثرة استعماله
کلما ابتدا به و شرح فیه وتقدیر الکلام
فی البسملة المصدرة ابدء باسم الله
فترک اظهار الفعل لدلالة الحال
الحاضرة علیه فان ابرز وجب اثبات
الالف کما ثبت فی اقرأ باسم ربک و
سبح باسم ربک وقد رایت احد
الاعیان المتشبعین بدعوی البیان
کتب فی صدر کتابه بسم الله
الرحمن الرحیم استفتح و به
استنجح

خ ۱۹۷

یحذف
الالف من بسم الله مع اظهار الفعل وقد
وهم فی حذف وابان عن قصور الاستبصار
وضعفه وانما کان یسوغ له حذف الالف
لو انه عطف بالواو علی البسملة المجردة
کما یکتب قوم بعد البسملة وبه نستعین
فیکون تقدیر الکلام افتتح باسم الله
وبه نستعین نعم قد منع اکثر العلماء
الهجاء من حذف هذا الالف عند الاضافة
الی اسم الله تعالی خاصة فان اضیف
الی غیره من اسمائه نحو الرحمن والقهار
وجب اثبات الالف وعلی ذلک
بقلة مدارات المغفلین ونظایرها
فی الکلام وحذف افتتاح
الاعمال وتمام
الحروف

مکروه و معتبر بهجوان حکیم بن حزام گفت که او را دفن میکنید تا مردم بر امیر المؤمنین بیعت کنند القصه چون مردمان بیرون
شرق و مستعد گشتند حضرت امیر بفرمود تا او را دفن کنند پس او را بر تخته کو چکی نهادند که ان پایش که ماند بود او از تخته
بود از ان تخته بعد از ان حکیم بن حزام برا و نماز گذارد و در اقصی بقیع او را دفن کردند و در زمان تولای عایشه بمکه رفته
بود و چون کنار رود خرچ چون باز گشت و منزل تو رسید عبد الله بن ابی مسلمه لیثی را دید احوال ازو پرسید گفت عثمان کشته
عظیم واقع شده عایشه گفت و بعد از آن کار امر علیها گفت عثمان باین کیفیت کشته شد گفت پس از ان چه شد گفت مردم
بر امیر المؤمنین بیعت کردند گفت من میخواستم که این واقع شود بر ان یعنی قضیه بر عکس باشد والله که عثمان
مظلوم کشته شد و من طلب خون او خواهم کرد سوگند بخدا که یک روزه عثمان نزد من بهتر بود از تمامی دهر از علی عبد الله
گفت این امر مکرر که کمان نمیبرم که در میان آسمان و زمین کسی باشد که گرامی تر بود از علی بن ابی طالب نزد خدا تو چرا
منکر ولایت او می شوی تو نبودی که ترغیب میکردی مردمان را بر قتل عثمان و میگفتی که بکشید نعثل را که او از اهل نعی است
گفت بلی میگفتم و لیکن باز گشتم از ان عبد الله گفت یا ام المؤمنین بحق خدا که این تخلیط است در دین باز
گشت بمکه و نمود و طلحه و زبیر خبر یافتند باو ملحق شدند
و او را بر داشته ببصره رفتند و فتنه حرب نمودند

خ ومن خطبة له علیه السلام فصل ۱۹۸

وَ از جمله خطب آنحضرتست که یاد میفرماید در آن عجیب خِلْقَةِ الطَّاوُسِ عجایب غرایب
آفرینش طاوس را بر وجهی که متحیر شدند در آن عقول و نفوس و آن این است که اِبْتَدَعَهُمْ خَلْقًا عَجِیبًا
بنا فرمود بی سبق مثالی خلایق را افرینش عجیب و غریب مِنْ حَیَوَانٍ وَ مَوَاتٍ از ذی روح و غیر ذی روح وَ سَاکِنٍ
وَ ذِی حَرَکَاتٍ و از ارمید و خداوند حرکتها وَ أَقَامَ و بر پای داشت مِنْ شَوَاهِدِ الْبَیِّنَاتِ از علامات باهره
و نشانها واضحها عَلَی لَطِیفِ صَنْعَتِهِ بر صنعت باهر لطیفه خود یعنی بر آفرینش نیکوی خود وَ عَظِیمِ قُدْرَتِهِ و بر قدرت عظیمه
و توانائی بزرگ خود مَا انْقَادَتْ لَهُ الْعُقُولُ آنچیزی را که منقاد شدند مر او را عقلها مُعْتَرِفَةً بِهِ در حالتیکه اعتراف کننده اند
بخدا مستقیما وَ مُسَلِّمَةً لَهُ و گردن نهنده اند مر او را در همه حال وَ نَعَقَتْ فِی أَسْمَاعِنَا و آواز دهنده اند در گوشهای ما دَلاَئِلُهُ
دلیلهای ظاهره جهت ها یا دلیلها با هره آنجناب عَلَی وَحْدَانِیَّتِهِ بر یکانگی و یکتائی او سبحانه وَ مَا ذَرَأَ و بر آنچیزی که
آفرید مِنْ مُخْتَلِفِ صُوَرِ الْأَطْیَارِ از صورتهای گوناگون مرغان الَّتِی أَسْکَنَهَا که ساکن گردانید آنها را
أَخَادِیدَ الْأَرْضِ شکافهای زمین وَ خُرُوقَ فِجَاجِهَا و در فرجها و رخنه های زمین که واقعند میان کوهها
وَ رَوَاسِی أَعْلاَمِهَا و بر سرهای کوهها بلند مِنْ ذَوَاتِ أَجْنِحَةٍ مُخْتَلِفَةٍ از صاحبان بالهای گوناگون وَ هَیْئَاتٍ
مُتَبَایِنَةٍ و از هیئتهای جدا گانه در اطوار مُصَرَّفَةٍ فِی زِمَامِ التَّسْخِیرِ گردانیده شده در مهار تسخیر و در افرینش
وَ مُرَفْرِفَةٍ بِأَجْنِحَتِهَا و حرکت دهنده بالهای خود فِی مَخَارِقِ الْجَوِّ الْمُنْفَسِحِ در شکافهای هوای فسیح وَ الْفَضَاءِ
الْمُنْفَرِجِ و جای فراخ و وسیع کَوَّنَهَا پدید آورد آن مرغان را بَعْدَ إِذْ لَمْ تَکُنْ بعد از آنکه نبودند فِی عَجَائِبِ صُوَرٍ
ظَاهِرَةٍ در غرایب صورتهای آشکار وَ رَکَّبَهَا و ترکیب کرد آنها را فِی حِقَاقِ مَفَاصِلَ مُحْتَجِبَةٍ در استخوانهای محکم
مفصلها که پنهان شده در تحت انسان وَ مَنَعَ بَعْضَهَا و منع کرد بعضی مرغان را بِعَبَالَةِ خَلْقِهِ بسبب سطبری آفرینش آنها مثل
شترمرغ أَنْ یَسْمُوَ فِی الْهَوَاءِ از آنکه بلند پرواز کند در هوا بگو سمت خُفُوفًا در انحال که سبک باشند در رفتار
وَ جَعَلَهُ و گردانید بعض را یَدِفُّ که میپرند بر روی زمین دَفِیفًا پریدنی که قریب باشد بزمین وَ نَسَقَهَا و ترتیب داد مرغان را
بسا مان عَلَی اخْتِلاَفِهَا با وجود مختلف بودن فِی الْأَصَابِیغِ در رنگهای گوناگون بِلَطِیفِ قُدْرَتِهِ بقدرت

حیوان
بدو فتحه الحی بکسر حاء و حیوان بتخفیف
تحریک و حیاة بر وزن قلاة
و حیوة بفتح اقل و سکون یاء
بمعنی زندگانی و پرستش ضد مرد نیست
جنی از باب فرح حیاة بر وزن
ستّات و حیّ تحیی باد غام و حیی
باستقلال با سیاید و حیّ بفتح
اقل بمعنی زنده ضد مرده و جمع
آن احیاء میاید و حیوة
طیبه بر وزن قناة روزی
حلال یا بهشت را
میگویند
ق

خ ۱۹۸

و موات
بر وزن سحاب آنچه در آن جان نیست
و موات بر وزن غراب مرگ را
گویند و میت بفتح و تخفیف آنکه مرده است و میتة بر وزن سیده
مانند بر وزن کامل کسی است که نزدیک است
و لیسر از این خواهد مرد
ق

لعبالة عبالة
بفتح اول سطبر از هر چیزیست و در شتی
چیز زیاده است و جمع آن عبال بر
وزن رجال است چنانکه از باب کرم
و از باب نصر یعنی سطبر شد

فی الهواء

لطیفه و توانائی شامله خود و دقیق صنعته و صنعت دقیقه خلقت کامله خود فمنها بعضی از طیور مغموس فی قالب
لون فرو برده شده اند در قالب رنگی از رنگها لا یشوبه که اصلا مخلوط نیست بوی غیر لون ما غمس فیه
غیر از رنگی که فرو برده شده در آن و منها و بعضی دیگر از مرغان مغموس فی لون صبغ فرو برده شده اند در
رنگ قد طوق که طوق دار کرده شده اند بخلاف ما صبغ به بغیر از رنگی که فرو برده شده است بآن ایشان
بآن و چون از میان طیور دلالت طاوس بر کمال قدرت و حکمت اکثر بود بواسطه اشتمال او بر جمیع الوان از این جهت
او را بذکر تخصیص کرده میفرماید که و من اعجبها خلقا الطاوس و از عجیب ترین مرغان از روی آفرینش
طاوس است الذی اقامه که بپای داشته است خالق او را فی احکم تعدیل در استوار ترین راست ساختن و نمام
آفرینش و نضد الوانه و ترتیب کرده و بر هم نهاده رنگهای او را فی احسن تنضید در نیکوترین ترتیب و بهم
او ردن عجیب بجناح اشرج قصبه بالی که در هم افکنده است بیخ از پرهای و استخوانهای و کهای در بر بعضی
آن را در بعضی دیگر فانها و ذنب اطال مسحبه و دمی که دراز ساخته است جای کشیدن آن را اذا درج الی الانثی چون
میکند رود طاوس بسوی طاوس ماده نشره یراکنده ساز دم را من طیه از نوردیدن و پیچیدن آن و سما به
و بلند گرداند دم را مطلا علی راسه در حالتی که مشرف باشد سایه گستراننده بر سر خود مرا دانست که دم را
بر سر خود آورد کانه گویا دم او در حالت حرکت و رفع و نشر از داده سفینه قلع داریه بادبان کشیده است
منسوب بشهر دارین عنجه نوتیه که میل داده است آن را کشتیبان و دارین شهری است قدیم در کنار قطیف و بحرین یختال
بالوانه مینازد برنگهای مختلف خود و یمیس بزیفانه و میخرامد بنازشهای خود یفضی مباشرت میکند
کافضاء الدیکه همچو مباشرت خروسان و یؤر بملاقحه مجامعت میکند با طاوس ماده ار الفحول
المغتلمه للضراب مانند مجامعت کردن نرهای شدید الجماع احیلک من ذلک حواله میکنم ترا از این امر
علی معاینه بر مشاهده کردن تو در آن لا کمن یحیل نه همچو کسی که حواله میکند قول خود را علی ضعیف اسناده
بر ضعف اسناد و سستی نسبت دادن حدیث بکسی و لو کان و اگر باشد این امر کزعم من یزعم همچو گمان کسی که گمان
میبرد انه یلقح که طاوس آبستن میسازد ملقحه خود را بدمعه تسفحها مدامعه باشکی که میریزد از آنها
او فتقف بر میایستد آن دمعه فی ضفتی جفونه در هر دو کنار پلکهای دیده او و ان انثاه و آنکه ماده او
تطعم ذلک میچشد آن را ثم تبیض پس از آن تخم میدهد لا من لقاح فحل نه از آبستن ساختن نر سوی
الدمع المنبجس بدون اشک بیرون آمده از چشم لما کان ذلک هر آینه نسبت آن را با عجب من مطاعمه
الغراب عجیب تر از مطاعمه زاغان زعم عرب آنست که مجامعت زاغان بمطاعمه ذکر است یعنی سانیدن جزئی از آب
که در دهن دارد از آن به منقار ماده و نهادن هر یکی از ایشان منقار خود را در منقار آن دیگر و ضرب المثل ایشان است
هذا اخفی من سفاد الغراب و انحضرت علیه السلام متعرض نفی و اثبات این نشده و همچنین میگوید که آبستنی کبک ماده از
باد است که میوزد از جانب کبک نر و از شنیدن آواز او و ابن سینا در کتاب شفا تصریح باین نموده والله اعلم و احکم و دیگر وصف
طاوس میفرماید که تخال قصبه و خیال میکنی طاوس اصل پرهای خود را مداری من فضه میلها از نقره و بسیار
و ما انبت علیها و آنچه رسته شده است بر آن من عجیب داراته از پرهای عجیبه ملونه او و شموسه و از دائره
غریب بر آمده مشعشع و نیز خیال میکنی پرهای خود را که در نهایت صفرت و خضرت است خالص العقیان طلای
خالص یا اینکه از عنصره و اصل الزبرجد و پارهای از زبرجد آن یعنی بر خود را زبرجد دیدی و بر ملونه

قالب
قالب مثل کالبد است

انرا شاهد میکند فان شبهته پس اگر تشبیه کنی طاوس را بما انبتت الارض با نچه رویانید زمین است
از گلهای انبار وشگوفهای غم زدا قلت جنی گوئی نبات چیده است جنی که چیده شده است من زهرة
کل ربیع از شگوفه رنگارنگ هر بهاری وان ضاهیته بالملابس واگر مانند سازی بپوششها فهو کموشی الحلل
پس او همچو حلهها نقش کرده شده است یا طلا او کمونق عصب الیمن یا همچو جامهای خوش اینده یمن است وان
شاکلته بالحلی واگر مانند سازی او را به پیرایه و زیور فهو کفصوص ذات الوان پس او همچو نگینها
صاحب رنگها قد نطقت که کشیده شده است در اطراف و بعضی مدور شده مانند نطاق باللجین
المکلل بنقره مرتب بجواهر یمشی میرود طاوس مشی المرح المختال همچو منش شادی کننده متکبر خرامان
و یتصفح و میبینگرد بدقت نظر ذنبه و جناحه بدم و بال خود هر زمان فیقهقه پس قهقهه میزند ضاحکا
در حالتیکه خندانست لجمال سرباله از جهت حسن پیراهن نگین خود واصابیغ وشاحه و رنگهای حمایل
مرصع بجواهر با تزیین خود فاذا رمی ببصره پس چون انداخت نظر خود را الی قوائمه بسوی پاهای سیاه
با رنگ خود زقا بانک کند باواز معولا بصوت در حالتیکه باواز بلند گریه کند بواسطه تحسر واندوه
فراوان یکاد یبین نزدیک است که اشکار کند عن استغاثته از فریاد خواستن خود ویشهد و گواهی دهد بصادق
توجعه بر راستی اندوه خود لان قوائمه حمش زیرا که پاهای او باریکست زشت کقوائم الدیکة الخلاسیة
همچو پاهای خروسان خلاسی و خلاسی خروس است که متولد میشود میان مرغ هندی و فارسی وقد نجمت و بر امده است من
ظنبوب ساقه از طرف ساق او صیصیة خفیة خاری پوشیده که پنهانست در پس پای خروس و لکن فی موضع العرف
و مر او راست در موضع پس کردن قنزعة خضراء موشاة کاکل سبز موشی شده بهم برامده سبز موشاة مزین بنقش و نگار
و مخرج عنقه و موضع بیرون امدن گردن او کالابریق همچو لوله است و مغرزها و جای فرو بردن گردن او الی حیث
بطنه تا موضع شکمش کصبغ الوسمة الیمانیة همچو رنگ وسمه یمانیست و کحریرة ملبسة یا همچو حریر پوشیده شده
مرآة ذات صقال در حالتیکه مانند اینه است صیقل داده وکانه متلفع و گوئیا که طاوس پیچیده و
فرو گرفته شده است بمعجر اسحم بمقنعه سیاه رنگ الا انه یخیل لیکن اینست که خیال کرده میشود لکثرة
مائه از جهت بسیاری تری و نازکی او وشدة بریقه و سختی براقی و درخشندگی او ان الخضرة الناضرة
که سبزی با طراوت ممتزجة بها امیخته است بان و مع فتق سمعه خط و با شکافته گوش او خطی است که مشدق
القلم مثل باریکی سرقلم فی لون الاقحوان در رنگ گیاه بابونه ابیض یقق که سفیدیست در نهایت پاکیزگی
و روشنی فهو ببیاضه پس ان خط بسفیدی خود فی سواد ما هنالک در سیاهی انچه انجاست یاتلق میدرخشد
وقل صبغ و کمتر رنگی از رنگها الا وقد اخذ منه بقسط مگر که گرفته است از ان قسطی کامل و علاه و بلند
برامده است ان رنگ بر او و تفوق پیدا کرده بکثرة صقاله ببسیاری درخشندگی ان و بریقه و درخشندگی و
بصیص دیباجه و برق دیبا او و رونقه و خوبی او فهو پس طاوس کالازاهیر المبثوثة همچو شگوفهای پراکنده
کرده شده لم تربها که پرورش نداده است انرا امطار ربیع باران های بهار ولا شموس قیظ و نه افتابهای گرما
کرمای بهاری وقد یتحسر و گاهی برهنه میشود من ریشه از پر خویش و یعری من لباسه
و برهنه میشود از لباس زیور خود فیسقط تتری پس میافتد پرهای او پی در پی و ینبت تباعا و میروید عقب افتادن
انها فینحت پس میریزد پرها من قصبه از قلم پرها انحتات اوراق الاغصان همچو ریختن برگهای شاخهای

حبر
بتشدید الیاء فعیل بمعنی المفعول من الحبر التزیین
وضاهیته ای شابهته والوشی النوب
من باب التفعیل ای النقش جمعه وشی
المونق المعجب والعصب بالفتح فا
لسکون برد یصبغ غزله ثم ینسج وحکی
انه صبغ لاینبت الا بالیمن والحلی
بضم الحاء وشد الیاء جمع حلی بفتح الحاء
وخفة الیاء وهو اسم لکل ما یتزین به
من الذهب والفضة والفصوص
بضم جمع فص بالضم ونطقه اذا
البسه المنطقة وکلل فلانا اذا البسه
الاکلیل
درر
والوشاح
بالکسر شئ ینسج من ادیم عریض و یرصع
بالجوهر و یوضع شبه قلادة تلبسه النساء
والحمش کعفص جمع احمش ای دقیق القائمة
۱۲

خ ۱۹۸

والدیکة
الخلاسیة بکسر الخاء المولدة
بین الدجاج الهندی والفارسی
والظنبوب کزنبور طرف الساق
والقنزعة بضم القاف والزاء وفتحهما
وکسرهما الخصلة من الشعر والوسمة
بفتح الواو وکسر السین افصح من التسکین
والاسحم کاسود لفظا ومعنا والاقحوان
بضم الهمزة والحاء نبت طیبة الریح
والیقق کجبل وکتف المتناهی
فی البیاض والبصیص
بالکسر البریق

درخت ثم تنبت الحق بعد از آن منبت لاحق میشود در عقب یکدیگر میرسند نامیبا دو عمانمو کننده است برامده حتی

بعود کهیئته تا آنکه باز میگردد بهیات و صورت خود قبل سقوط یعنی پیش از افتادن یا نشتالا تخالف سالف الوانه

مخالف نمی باشد رنگهای لاحق بر رنگهای سابق و لا یقع لون و واقع نمیشود هیچ رنگی فی غیر مکانه در غیر جای خود

بلکه بر طبق اشکال و الوان پیشین است از رنگی لون به و مکانیه واذا تصفحت شعرة و چون نظر کنی تا مل در هر موئی

مو شعرات قصبه از موهای قلم او ارتک مینماید تو را آن موها حمرة وردیة سرخ گل که بلون گل سرخ است دو وقتیکه

که باشد تازه و تر و تارة خضرة زبرجدیة و باری دیگر سبزی زبرجدی که برنگ زبرجد است تر و منور و احیانا صفرة

عسجدیة و گاهی زردی که بلون طلا بیست که مستلزم سرور است و نشاط اهل نظر فکیف تصل پس چگونه میرسد

الی صفة هذا بصفت این مرغ خوشرنگ عمائق الفطن عمقهای رسنده بعمق طبایع و نظر کننده به دقایق و ادراک

صنایع او و تبلغه یا چگونه میرسد بکنه این مرغ قرایح العقول طبایع عقلها در مشاهده بدایع او او تستنظم وصفه

یا چگونه در سلک نسق و نظم میکشند صفت او را اقوال الواصفین قولهای وصف کنندگان و اقل اجزائه و حال

آنکه کمترین جزوهای او قد اعجز الاوهام عاجز کرده است وهمها را آن تدرکه که ادراک نمایند او را از کیفیات و الالسنة

و زبانها را از تصفه از وصف کردن او فسبحان الذی بهر العقول پس پاکست خدائی که غالب گردانیده عقلها را

عن وصف خلق از وصف کردن آفریده جلاه که ظاهر و روشن کرده است او را للعیون از برای چشمها فادرکته

پس دریافتند چشمها آن مخلوق را محدودا مکونا در حالتیکه تعیین شده است آفریده کشته و مؤلفا ملونا و ترکیب

کرده شده است بلونهای گوناگون ملون شده و اعجز الالسن عاجز کردانید زبانها را عن تلخیص صفته از پاکیزه

کردانیدن یعنی بیان کردن صفت او و بر وجه اتم و قعد بها و متقاعد ساخت زبانها را عن تادیة نعته از ادا کردن نعت

و صفت او بر وجه اکمل فسبحان من ادمج پس پاکا خداوندی که استوار آفرید قوائم الذرة پایهای مورچه را و الهمجة

و مکس خورا چون پشه کوچک الی ما فوقهما با آنچه بالای آنهاست در عظم جثه من خلق الحیتان از آفریدن

ماهیها عظیم و الفیلة و فیلان بزرگ و وای علی نفسه و وعده کرد یعنی واجب کردانید بر ذات خود الا یضطرب

شبح که بجنبد هیچ جنبنده مما اولج فیه الروح از آنچه فرو برده روح را در آن الا و جعل الحمام مکرر کردانید

موعده وعده کاه او والفناء غایته و نیستی را پایان کار او

خ ١٩٩ منها قصص

فی صفة الجنة بعضی دیگر از این خطبه در وصف بهشت است فلو رمیت ببصر قلبک پس اگر بیندازی تو دید

دل خود را نحو ما یوصف لک بجانب چیزی که وصف کرده شده است برای تو منها از بهشت لعزفت نفسک

هر آینه رغبت بگرداند نفس تو و اعراض کند عن بدایع ما اخرج از نوادر آفریدها آنچه بیرون آورده شده از

مکمن غیب الی الدنیا بسوی دنیا فانی من شهواتها از آرزوهای آن و لذاتها و لذتهای آن و زخارف مناظرها

و زینتها منظرهای آن یعنی بینهائی که معدند از برای نظر افکندن در آن و لذهلت بالفکر و هر آینه غافل شوی

از آن بسبب فکر کردن فی اصطفاق اشجار در آواز دادن و بهم واخوردن درختانی که غیبت عروقها

غائب و ناپید شده اند رکهای آن فی کثبان المسک در تلهای مثل علی سواحل انهارها بر کنار جویهای

مترشحات آن و فی تعلیق کبائس اللؤلؤ الرطب و در آویختن خوشهای مروارید تر و تازه فی عساليجها در

شاخهای نو رسته آنها و افنانها و شاخهای کوچک آن و طلوع تلک الثمار و در دو ثمارها پیدا شدن در اکمه

والعسجد
کجعفر الذهب و الجوهر کله کالدر
والیاقوت و العسالیج جمع عسلوج و
قد بینا اقعد بها اعجز ها وادمجه
احکمه و الهمجة محرکة ذباب صغیر
کالبعوضة یسقط علی وجوه الغنم
والدواب والفیلة کعنبة جمع
فیل ووای الشئ من باب ضرب
اذا اوعده و الحمام بالکسر
والتخفیف الموت
در ثم

قالوا
ان غایة ما یعیش الطاوس خمسة و عشرین
سنة و یبیض فی السنة الثانیة من عمره و
یبیض فی السنة مرة واحدة اثنتی عشرة
بیضة فی ثلثة ایام و یحضنها ثلثین یوما
و یفرخ و یحت ریشه عند سقوط
ورق الشجر و ینبت مع ابتداء
نبت ورقه در ثم

خ ١٩٨

لعزفت
بالعین المهملة و الزاء المعجمة المفتوحة
یقال عزفت نفسی عنه اذا زهدت
فیه و اعرضت عنه و الراء المهملة
لکان نفسک منصوبا علی المفعولیة
ای تعرف نفسک
در ثم

کثبان
کثب بفتح اول متعدی کرد کردن بمعنی
فراهم آوردن و بمعنی ریختن و بمعنی
درون شدن است و فعل از این کثب
بر وزن ایضرب و کثیب انبایک اضره
کثیب بر وزن امیر پشته از ریگ و جمع
آن اکثبه بر وزن اغرجه و کثب
به دو ضمه و کثبان بر وزن
عثمان میاید
ق

از صنوفها مختلفة در آنحال که مختلفند در لون و طعم في غلف أكمامها در غلافهای میوه‌هاشان تجنى که چیده شوند
من غير تكلف بی رنجی و تعبی بهر نوع که خواهند اهل آن فتأتي على منية مجتنيها پس بیایند میوه‌ها بر آرزوی
چینندهای خود و يطاف على نزالها و طواف کرده شود بر فرود آیندگان اهل آن في أفنية قصورها در
پیرامون قصرهای آنجا ازان بالأعسال المصفقة بعسلهای صاف کرده شده از کدورات و الخمور المروقة و خمرهای
پاک کرده از دردها قوم لم تزل الكرامة تتمادى بهم جماعتی که همیشه کرامت و مکرمت تمادی بهم کشیده میشود بایشان
حتى حلوا دار القرار تا آنکه فرود آیند بسرای قرارگاه و أمنوا نقلة الأسفار و ایمن شوند از نقل کردن
از جائی بجای دیگر بدانکه اکثر الفاظ مستعمله درینجا مستعار است زیراکه اشجار جنت و انهار آن و خوبیهای فوائد
و نعمتهای مثلث برانوعی که اینجا است محسوس نمیشود در اینجا بلکه اعلی و اشرف است از آن و ایراد این امثله برای آنست
که تعقل کنند آنچه میان این امثله و میان آنها است از وجوه مناسبت و بعد از معرفت بقواعد عقل و نقل و وقوف پیدا کرد
بر آنچه مول آنها است از علوم الهیه ممکن هست که بقدر امکان شناخته شود وجهی از وجوه که صلاحیت مناسبت
با این امثله داشته باشد فلو شغلت قلبك پس اگر مشغول گردانی دل خود را أيها المستمع ای گوش فرا دارنده
بالوصول إلى ما يهجم عليك برسیدن بسوی آنچه بیکبار هجوم کند بر تو من تلك المناظر المونقة از آن منظرهای
خوش آینده لزهقت نفسك هر اینه بر آمدی جان تو شوقا إليها بجهت آرزومندی آنها بسوی آن و لتحملت من مجلسي هذا
و هر اینه متحمل شوی از این مجلس و متوجه شوی إلى مجاورة أهل القبور بهمسایگی اهل قبرها یعنی بسوی گورستان
نمائی استعجالا بها از جهت شتافتن بآن نعیم جعلنا الله و إياكم بگرداند ما را خدای تعالی ما را و شما را
ممن يسعى بقلبه از اهل آنکسانی که سعی میکنند و میشتابند بدل خود إلى منازل الأبرار بمنزلهای نیکوکاران
برحمته برحمت بی نهایت و بخشش بیغایت خود تفسير بعض ما في هذه الخطبة من الغرائب سید قدس سره
تبیین و توضیح فرموده بعضی از الفاظ که در این خطبه عجیبه است از لغات غریبه مغلقه بر این وجه که
قوله عليه السلام و يؤر بملاقحه الأر كناية عن النكاح یعنی قول آنحضرت ع که یؤر بملاقحه لفظ ار کنایت
از جماع کردن و فرو بردن و شوهر کردن يقال أر المرأة يؤرها إذا نكحها از وجها میگویند اهل لغت ار المرأة
یؤرها وقتی که زن کند او را شوهر او و جماع نماید با او و قوله عليه السلام كأنه قلع داري عنجه نوتيه القلع
شراع السفينة و لفظ قلع بکسر قاف و سکون لام و عین مهمله که واقع شده در قول آنحضرت که کانه قلع داری یعنی
بادبان کشتی است و داري منسوب إلى دارين و لفظ داری بمعنی شیئ است که منسوب باشد بدارین و هي
بلدة على البحر و دارین شهری است بر کنار دریا يجلب منها الطيب که کشیده میشود از آن شهر بوی خوش
و عنجه أي عطفه و عنجه بمعنی است که میل داد او را يقال عنجت الناقة أعنجها عنجا میگویند این کلمات را
إذا عطفتها هرگاه میل دهی ناقه را و النوتي الملاح و نوتی بمعنی کشتیبانست و قوله عليه السلام ضفتي جفونه
و قول آنحضرت ع که ضفتی جفونه اراد جانبي جفونه اراده فرموده بآن هر دو کنار پلکهای چشم و الضفتان الجانبان
و ضفتان بمعنی هر دو جانب است و قوله عليه السلام فلذ الزبرجد لفظ فلذ جمع فلذة است و هي القطعة و فلذه بمعنی پاره است
و الكبائس جمع الكباسة و لفظ کبائس که واقع شده در قول آنحضرت که کبائس اللؤلؤ جمع کباسه است و هي العذق
و آن خوشه خرما است و العساليج الغصون و عسالیج شاخها است واحدها عسلوج واحد از عسلوج بمعنی شاخ درخت

خ و من خطبة له عليه السلام ٢٠٠

والعساليج — عسالج بر وزن قنفذ و عسلوج بر وزن زنبوران جمع است که نرم و سبز است و از شاخهای درخت و علوج جمع علج است ۱۲

و افنان — جمع فنن بمعنی شاخ درخت است و جمع جمع افانین بر وزن اباطیل است ق

و الغلف — بضم و بضمتين ايضا جمع غلاف و الأعسال جمع عسل و المصفق المصفى و المروقة المصفاة و النقلة بضم النون اسم من الانتقال درهم

خ ١٩٩

فلذ — بر وزن عنب و افلاذ بر وزن اقوال جمع فلذه بفتح فاء بمعنی پاره جگر و پاره از طلا و نقره و گوشت می آید و فلذه از زمین گنجها و دفاین آن است ق

زبرجد — بر وزن سفرجل جواهری است معروف و شرح لازم از این کلمات در ورق سابق گذشت ۱۲

این خطبه در نصیحت اصحاب و مذمت خوارج و بنا بر اخراج که شاید سوء مزاج داشتند با آنجناب لِیَتَأَسَّ صَغِیرُکُم
بِکَبِیرِکُم باید که پیروی کند کوچک شما به بزرگ شما وَلْیَرْأَفْ کَبِیرُکُم بِصَغِیرِکُم و باید که مهربانی نماید بزرگ
شما بکوچک خود وَلَا تَکُونُوا کَجُفَاةِ الجَاهِلِیَّةِ و مباشید چون جفاکاران و غلیظان زمان جاهلیت لَا فِی الدِّینِ
یَتَفَقَّهُونَ که نه در دین دانا شوند وَلَا عَنِ اللّٰهِ یَعْقِلُونَ و نه از خدای تعالی آگاه میشوند و نه سخن او را میشنوند
کَقَیْضِ بَیْضٍ همچو پوست بیرون تخمها یعنی غیر از حیوانات موذیه فِی أَدَاحٍ در مواضع بچه بیرون آوردن
یَکُونُ کَسْرُهَا وِزْرًا که میباشد شکستن آن تخمها گناه بجهت آنکه یافتن حیوان وَیُخْرِجُ حِضَانُهَا شَرًّا
و بیرون آورده میشوند بچگان آنها از روی شر برای آنکه اذا میرسانند بمردمان و وجه شبه اهل جاهلیت بقیض بیض
است که همچنانکه جایز نیست شکستن بیض بواسطه آنکه موجب قتل است همچنین حلال نیست بجانیدن ایشان
حرمت ظاهر اسلام و همچنانکه از عدم کسر آن بیض و واگذاشتن آن بحال خود بیرون میاید حیوانی که موذی مردم است
و قاتل ایشان هم چنین از عدم تعرض با اهل جاهلیت و واگذاشتن ایشان بیرون میروند از دین و داخل میشوند
در راه شیطان لعین مِنْهَا اِفْتَرَقُوا بَعْدَ أُلْفَتِهِمْ متفرق و پراکنده شدند احزاب بعد از الفت گرفتن ایشان
بطریق صدق و صواب وَتَشَتَّتُوا عَنْ أَصْلِهِمْ و پراکنده شدند از اصل خود و از اشارت ایشان قدوه احباب
فَمِنْهُمْ آخِذٌ بِغُصْنٍ پس بعضی از ایشان فراگیرنده اند شاخی را از آن اصل بزرگوار و ایشان شیعه ناجیه اند
که متمسک شده اند بحبل متابعت آل احمد مختار یعنی ائمه اطهار أَیْنَمَا مَالَ هرجا که میل کرد آن شاخ بلند
مَالَ مَعَهُ میل کنند با او آن تابع فرمانبردار عَلَی أَنَّ اللّٰهَ سُبْحَانَهُ بنا بر آنکه خدای تعالی سَیَجْمَعُهُمْ زود باشد
که جمع کند ایشان را لِشَرِّ یَوْمٍ از برای بدترین روز لِبَنِی أُمَیَّةَ مر بنی امیه ستمکار را که روز زوال ملک ایشانست
و این اخبار است از انقراض قوم ستمکار بدست ابو مسلم مروزی و اتباع انصار شان کَمَا تَجْتَمِعُ قَزَعُ الخَرِیفِ
همچنانکه جمع میشود پارهای ابر پراکنده در فصل پائیز مخصوص گردانید خریف را بسبب عدم تألف سحاب و امطار است یعنی
ایشان را جمع کند با سرعت زمانی و اسهل وجهی یُؤَلِّفُ اللّٰهُ بَیْنَهُمْ الفت دهد حقتعالی میان ایشان ثُمَّ یَجْعَلُهُمْ
پس از آن بگرداند حقتعالی ایشان را رُکَامًا متراکم و بر هم نشسته کَرُکَامِ السَّحَابِ همچو ابرهای بر هم نشسته در
باران ثُمَّ یَفْتَحُ لَهُمْ پس از آن بگشاید حقتعالی از برای ایشان أَبْوَابًا یَسِیلُونَ درهائی که روان شوند
مِنْ مُسْتَثَارِهِمْ از جای برخواستن و پراکنده شدن خود کَسَیْلِ الجَنَّتَیْنِ مانند سیل دو بستان شهر سبا
حَیْثُ لَمْ تَسْلَمْ عَلَیْهِ بجهتی که بسلامت نماند از آن سیل قَارَةٌ هیچ پشته زمینی وَلَمْ تَثْبُتْ لَهُ و ثابت نبود
مر او را أَکَمَةٌ هیچ زمین مرتفعی وَلَمْ یَرُدَّ سَنَنَهُ و باز نگردانند راه او را رَصُّ طَوْدٍ محکمی کوهی وَلَا
حِدَابُ أَرْضٍ و نه تلهای زمینی یُذَعْذِعُهُمُ اللّٰهُ متفرق سازد ایشان را خدای تعالی فِی بُطُونِ أَوْدِیَتِهِ در میان رودخانها
وادیها آنها خود ثُمَّ یَسْلُکُهُمْ پس درآورد ایشان را فِی یَنَابِیعِ الأَرْضِ در چشمهای زمین یَأْخُذُ بِهِمْ بگیرد
با ایشان مِنْ قَوْمٍ از گروهی حُقُوقَ قَوْمٍ حقها قومی دیگر وَیُمَکِّنُ لِقَوْمٍ و جای دهد قومی را فِی دِیَارِ قَوْمٍ
در ممالک قوم دیگر یعنی که باقی نماند از بنی امیه اکابر و اصاغر همه هلاک شوند همچو هلاک آن دو بوستان از سیل
عرم که در قرآن اشاره بآن شده و وجه شبه ایشان بسیل عرم خروج ایشانست در سرعت غلبه ایشان بمرتبه که هیچ کس
سالم نماند از ایشان همچنانکه سالم نماند از سیل عرم هیچ پشته زمینی وَایْمُ اللّٰهِ و سوگند بخدا لَیَذُوبَنَّ مَا فِی
أَیْدِیهِمْ هر آینه بگدازد هرچه در دست ایشان باشد بَعْدَ العُلُوِّ وَالتَّمْکِینِ بعد از بلندی و تسلط ایشان

قیض بیض
قیض بفتح اول پوست بالائین خشک
بر تخم است یا آن پوست است که بیرون میاید
از روی جوجه یا آب و جای آن پوست بیضه است
بفتح میم و بیضه واحد بیض بفتح اول یا بیضات
تخم است که تخم پرنده است و جمع آن بیوض
بروزن سرور و بیضات بالف و تا
میاید و بیضه بمعنی آهن و بمعنی خصیه
و بمعنی ناحیه است
ق

حضانها
بکسر اول حضن الطائر بیضه یعنی زیر بال
کرد پرنده تخم خود را و چهره در زیر بال برآورد
از برای بچه کردن مصدر آن حضن بفتح اول
و حضان بروزن کتاب و حضانه بروزن کتابه
و حضون بروزن سرور است
ق

خ ۲۰۰

قارة
کوه کوچک خرد و جدا شده از کوهها
یا سنگ بزرگ یا زمین سخت که
آن سنگ ریزه سیاه باشد
و جمع آن قارات و قور بضم
و قیران بروزن غلمان
ق

اکمه
بحرکت پشته و تل که از زمین بلند است
از یک سنگ یا اکمه
خرد تر از کوههاست و جمع آن
اکم بفتحتین و اکم بضمتین
و اکام بروزن جبال
و آکام بروزن
آمیال میاید
علمیه

بسبب ظلم خلافت بنی عباس کما تذوب الألية علی النار همچنانکه گداخته شود دنبه بر آتش أيها الناس

ایمردمان لو لم تتخاذلوا اگر فرو نگذارید یکدیگر را عن نصر الحق از یاری دادن حق از جهاد استمالت کردن و لم تهنوا

و سستی نکنید عن توهين الباطل از سست کردانیدن امر باطل که راه شیطان لعین است لم يطمع فيكم طمع

نکنند در شما اصلا من ليس مثلكم کسیکه نیست مثل شما و لم يقو و قوی نشود من قوي عليكم کسیکه قوی شد

بر شما و لكنكم تهتم لیکن شما حیران و سرگردان شدید مثل متاه بني إسرائيل همچه حیرانی و سرگردانی بنی

اسرائیل در بیابان تیه و لعمري و قسم بزندگانی من ليضعفن لكم هر آینه افزون کرده شود برای شما التيه

من بعدي حیرانی و سرگردانی بعد از من أضعافا فراخ افزونی فراوان گویند که اشارتست بملک بنی امیه زیرا که سرگردانی

بنی اسرائیل در تیه چهل سال بوده و مدت ملک بنی امیه صد و بیست سال و این اضعاف چهل است زیرا که ضعف چهل هشتاد

است و اضعاف از صد و بیست فا خلفتم الحق بسبب آنکه گذاشتید حق را وراء ظهوركم در پس پشتهای خود و قطعتم

الأدنى و قطع کردید پیوند نزدیکتر را از اهل بیت آنحضرت و وصلتم الأبعد و پیوند کردید بدورتر یعنی دشمنان

آنحضرت و اعلموا و بدانید ای مردمان أنكم إن اتبعتم آنکه اگر شما پیروی کنید الداعي لكم خواننده خود را

که منم سلك بكم ببرد شما را منهاج الرسول براه راست پیغمبر خدا و كفيتم و کفایت کرده شوید مؤونة الاعتساف

رنج بیراهی و شستن گمراهی را و نبذتم الثقل الفادح و بیندازید بار ثقیل گران کننده را که وزر و وبال است عن

الأعناق از گردنهای نفوس خود

خ و من خطبة له عليه السلام ۲۰۱

في أول خلافته این خطبه ایست که فرموده در اول خلافت خود إن الله تعالى بدرستیکه خدای سبحانه و تعالی

أنزل كتابا هاديا فرو فرستاد کتابی که راه نماینده مردمانست بين فيه الخير و الشر بیان فرموده در آن

نیک و بد را و غایت و ضرر آنرا با خوبیها فخذوا نهج الخير پس فرا گیرید راه خیر را تهتدوا تا هدایت یابید و رستگار

شوید و اصدفوا و روی بگردانید عن سمت الشر از طرف شر تقصدوا تا میانه رو باشید الفرائض ملازمت نمائید

باموری فریضه الفرائض أدوها فریضه‌ها را ادا کنید إلى الله بسوی خدا تؤدكم تا برساند شما را از فرائض

إلى الجنة بسوی بهشت عنبرسرشت إن الله حرم بدرستیکه خدای تعالی حرام کرده است حراما غير مجهول حرامی

که نیست مجهول و نادانسته و أحل و حلال کردانید حلالا غير مدخول حلالی را که نیست ناقص و معیوب

و فضل حرمة المسلم و تفضیل داد حرمت مسلمان را على الحرم كلها بر همه حرمتهای جهان و شد بالإخلاص

و التوحيد و بست با خلاص یکتا یکی خود حقوق المسلمين حقهای مسلمانان را في معاقدها در موضع

بستن و جوب آن یعنی واجب گردانید بر موحدین محافظت حقوق مسلمین و مراعات مواضع آن حقوق را و مراد از بستن

توحید خود را با آن تا آنکه گردید فضل این محافظت و مراعات مثل فضل توحید و لهذا هر که مسلمانرا ناحق بکشد

همچنانست که سلب توحید کرده باشد فالمسلم من سلم المسلمون پس مسلمان کسیست که سلامت باشند

مسلمانان من لسانه و يده از زبان او و دست او إلا بالحق مگر بحق یعنی بر وجهی که امر حق بر او و رو باشد و

لا يحل أذى المسلم و حلال نیست رنجانیدن و آزار مسلمانان إلا بما يجب مگر بانچه واجب باشد در شرع اقدس

و مثل حد بادروا أمر العامة شتابی نمائید و سبقت جوئید بر کاری که عام است بر همه عالمیان که آن قیامتست

و خاصة أحدكم و بر آنچه خاص است بیکی از شما و هو الموت و آن مرگ است و نزدیکتر فإن الناس

الألية
بفتح اول و سکون دوم و فتح یا دنبه
و کفل یا آنکه آلیه پیه یا گوشت است
که بر پشت است بر هر طرف ستون
و جمع آن الایات بفتحتین الف و تا
و الایا بروزن بلایا صیا و فعل
آن ألي از باب سمع است
و الية بکسر اول بمعنی سوگند است
و الالاء بمد اول و آخر
بمعنی نعمتهاست
ق

تهتم
جمع مخاطب از ماضی از باب ضرب
مصدر آن تیها بفتح و کسر اول
و تیهان بروزن رمضان بمعنی سرگشتگی
و حیرانی است و متاه بروزن مقعد
زمینیست جای گم شدن است
ق

و الحرم
بروزن غرف جمع حرمة
بروزن غرفه است

أذى
أذي الرجل أذى مثل باب تعب
ای وصل علیه المکروه فهو أذ مثل
عم و یتعدی بالهمزه فیقال آذیته
ایذاء و الأذية
اسم منه
مجمع

خ ۲۰۱

اَمَامَكُمْ پس بدرستيكه مشقت و محنت در پيش شما است وَاِنَّ السَّاعَةَ تَحْدُوكُمْ و بدرستيكه ساعت مرك ميراند شما را مِنْ خَلْفِكُمْ از پس شما بجانب آخرت تَخَفَّفُوا سبكبار شويد از وزر و وبال تَلْحَقُوا تا برسيد بهم رهان فَاِنَّمَا يُنْتَظَرُ پس بدرستيكه انتظار داده ميشود در اين جهان بِاَوَّلِكُمْ آخِرُكُمْ باول شما آخر شما اِتَّقُوا اللّٰهَ بپرهيزيد و بترسيد از خدا فِي عِبَادِهِ در ميان بندكان او و بازار كردن بغير حق وَبِلَادِهِ و شهرهاى او بخراب كردن بظلم و طغيان فَاِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ پس بتحقيق كه شما پرسيده ميشويد از هر چيز و فساد حَتّٰى عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ تا آنكه از بقعها و چهارپايان چه مرويست كه در آنجها كويند كه چرا وطن ساختيد در آنجها و چرا دور شديد از آن و چرا زديد اين حيوان را و چرا كشتيد از جهت آنكه خوش شما و تعالى فرموده وَلَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اَطِيعُوا اللّٰهَ فرمان بريد بخدا وَلَا تَعْصُوهُ و عصيان وى مورزيد در حق او وَاِذَا رَاَيْتُمُ الْخَيْرَ و چون ببينيد خير و نيكى را فَخُذُوا بِهِ پس بكيريد آنرا و مشغول شويد بآن وَاِذَا رَاَيْتُمُ الشَّرَّ و چون شر را ملاحظه كنيد بدى را فَاَعْرِضُوا عَنْهُ پس اعراض جوئيد از او و اجتناب نمائيد كه ع ده رستكار هميشه است

خ ٢٠٢ وَمِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ

و از كلام آن تعالى حضرت كه فرموده بَعْدَمَا بُويِعَ بِالْخِلَافَةِ بعد از آنكه بيعت كردند با و بخلافت وَقَدْ قَالَ لَهُ قَوْمٌ و كفتند او را كروهى مِنَ الصَّحَابَةِ از ياران او لَوْ عَاقَبْتَ قَوْمًا كه كاشكى عقوبت ميكردى قومى را مِمَّنْ اَجْلَبَ از آن كسانى كه جمع شدند عَلٰى عُثْمَانَ بر قتل عثمان فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ پس فرمود آنحضرت كه يَا اِخْوَتَاهْ اى برادران اِنِّي لَسْتُ اَجْهَلُ بدرستيكه من نيستم كه ندانسته باشم مَا تَعْلَمُونَ چيزى را كه شما ميدانيد وَلٰكِنْ كَيْفَ لِي بِقُوَّةٍ و لكن چكونه مرا باشد قوتى در انتقام وَالْقَوْمُ الْمُجْلِبُونَ و حال آنكه كروهى كه جمع شده بودند بر آن كار عَلٰى حَدِّ شَوْكَتِهِمْ بر نهايت شوكت و قوت خودند باكثرت اعوان و انصار يَمْلِكُونَنَا مالك ما و توانا باشند بر ما وَلَا نَمْلِكُهُمْ و مالك و توانا نيستيم بر ايشان زيرا كه اكثر اهل مدينه و اهل مصر و بسيارى از اعراب باديه نشين و غير ايشان اجتماع نمودند بر قتل عثمان آورده اند كه امير المؤمنين ع جمع كرد مردمانرا و خطبه بليغ بخواند بعد از آن فرمود كه كشندكان عثمان برخيزند از جاى خود اكثر برخواستند و از دليل آنكه كشندكان ذى شوكت و قوت بودند وَهَا هُمْ هٰؤُلَاءِ و بدانيد كه ايشان كروهى اند قَدْ ثَارَتْ مَعَهُمْ كه برخواسته اند با ايشان عُبْدَانُكُمْ بندكان شما وَالْتَفَّتْ اِلَيْهِمْ و پيوسته اند با ايشان اَعْرَابُكُمْ عربان جهال شما وَهُمْ خِلَالَكُمْ و ايشان در ميان شما اند يَسُومُونَكُمْ مشقت و رنج ميرسانند بشما عَلٰى مَا شَاؤُا بر آنچه ميخواهند وَهَلْ تَرَوْنَ مَوْضِعًا و آيا مى بينيد جائى را لِقُدْرَةٍ عَلٰى شَيْءٍ از براى توانائى بر چيزى كه ميخواهيد از عقوبت قتله عثمان اِنَّ هٰذَا الْاَمْرَ بدرستيكه اين كار اَمْرُ جَاهِلِيَّةٍ كار جاهليت و نادانى است ابو حاتم در كتاب زينت آورده كه جاهليت دو است يكى جاهليت كفر است و آن پيش از مبعث حضرت رسالت پناه بوده و ديگرى آنست كه ملك اصحاب اهواء ضلالات است چه خود را از جمله مسلمانان ميشمارند بسبب اقرار بظاهر ايشان برسول اللّٰه نام كفر بايشان نمى نهند لكن متوجه جهل اند بر آنكه فى الحقيقه از طريق حق كشته اند و در كريمه افتاده اند قول الهى وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى مؤيد جهالت اين طايفه است وَاِنَّ لِهٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ و بدرستيكه مر اين جماعت را است مَادَّةً مادۀ بسيار از اعوان و انصار اِنَّ النَّاسَ مِنْ هٰذَا الْاَمْرِ

الْبِقَاعُ بكسر اوّل جمع بقعه بفتح اوّل آن جائيست كه مرتفع باشد در آن آب و البقعه بضم اوّل كاهى فتحه داده ميشود پاره از زمين است كه بغير نباتات و نشان زمين است كه در پهلوى او است و جمع آن بقاع بر وزن رجال مى آيد
ق

عُبْدَانُكُمْ بكسر عين و عبد بفتح اوّل آدمى را كويند آزاد باشد يا بنده و شتر جمع آن عبدون و جمع آن عبيد و اعبد كافلس و عباد كالكتاب و عبدان كعثمان و عبدان كغلمان و عبدان بكسر عين و با و شدّ دال و معابد كمساجد و عبداء بكسر عين و با و شدّ دال و مدّ آخر و قصر آخر و عبد كعنق و عبد كعضد و معبود كمنصور بزيادتى الف ممدوده همه اينها است جمع و جمع اعابد مثل اساور
ق

وَالْتَفَّتْ لف از باب نصر يعنى پيچيد او را ضد نشر يعنى كشود او بركرد او را و لفلاف نيز وزن سلسال مرد ريست سست خلقت و الف الطائر راسه از باب فعال يعنى كرد پرنده سر خود را زير بال خود و التف فى ثوبه از باب افتعال بمعنى تلفف از باب تفعل است
ق

خ ٢٠٢

بدرستیکه مردمان ما از این کار اذا حرک هرگاه که جنبانیده شوند علی امور بر امور متعدده باشند فرقة فرقه تری
ما ترون گروهی از ایشان فرقه که میبینند صواب آنچه شما میبینید از عقوبت قتله عثمان و فرقة تری ما
لا ترون و طایفه دیگر از ایشان میبینند آنچه شما نمی بینید از عقوبت قتله او و فرقة و جماعتی دیگر لا تری
هذا و لا هذا نمی بینند این را و نه این را یعنی نه ذم قتله او میکنند نه مدح فاصبروا پس صبر کنید و شکیبائی ورزید
حتی تهدأ الناس تا آنکه آرام گیرند مردمان ما و تقع القلوب و واقع شوند دلها مواقعها در مواضع وقوع خود
و تؤخذ الحقوق و گرفته شود حقها مسمحة بسهولت آسانی فاهدؤا عنی پس آرام گیرید از جانب من و
انظروا و نظر کنید ماذا یأتیکم به امری بآن چیزی که بیاید شما را بآن فرمان من و لا تفعلوا فعلة و
مکنید کاری را تضعضع قوة که درهم شکند قوتی را و تسقط منة و بیندازد طاقت و توانائی را
و تورث وهناً و ذلة و بار آرد سستی و مذلت را و سامسک الامر و زود باشد که چنگ زنم
در این کار ما استمسک مادامی که چنگ زدنی بگردد استوار و اذا لم اجد بداً و چون نیابم چاره
فآخر الدواء الکی پس آخر دوا داغ است که کنایه از قتال است

۲۰۳ خ و من خطبة له علیه السلام خ

این خطبه ایست که فرموده عند مسیر اصحاب الجمل الی البصرة نزد رفتن اصحاب جمل بسوی بصره ان الله
تعالی بعث رسولا بدرستیکه خدای تعالی فرستاد رسول خود را هادیا بکتاب ناطق راهنمائی بکتاب
گویا و امر قائم و بامر ثابت و استوار که شریعت مطهر است لا یهلک عنه الا هالک هلاک
نمیشود از مخالفت او الا هالک مگر هلاک شونده در نهایت هلاکت و این از قبیل است که میگویند
لا یعلم هذا العلم الا عالم و ان المبتدعات المشبهات بدرستیکه بدعتها دوینکه پوشیده شده است مشتبهات
و بعضی وابسته اشتباهات واقع شده یعنی مشابه سنت بظاهر هن المهلکات اینها هلاک کننده
منها الا ما حفظ الله منها مگر آنچه نگاه داشت او را واقع شدن آن و ان فی سلطان الله و بدرستی
در پادشاهی خدا که امر او است عصمة لامرکم نگاهدارنده است کار شما را یعنی او حافظ شما است از ضرر دنیا
و عقبی فاعطوه طاعتکم پس بدهید بوی فرمانبرداری خود را یعنی مطیع او شوید و دست اعتصام بحبل
المتین او زنید غیر ملومة در حالتیکه سرزنش کرده شده است صاحب طاعت بسبب مغشوش انطاعت
و یا بعضی غیر ملوم باشد یعنی صاحب کجی نیست از راه مستقیم حضرت عزت و لا مستکره بها و
مکرهی نشده است بآن و الله لتفعلن بخدا سوگند هر آینه بکنید فرمان بردار امام خود را او لینقلن
الله عنکم یا نقل میکند خدای تعالی از شما سلطان الاسلام غلبه اسلام را ثم لا ینقله الیکم ابدا پس
از آن نقل نمیکند او را بسوی شما هرگز حتی یارز الامر تا بناه برد این امر خلافت الی غیرکم بغیر شما
ان هؤلاء قد تمالؤا علی بدرستیکه طلحه و زبیر و عایشه با تابعان او قد تمالؤا گرد آمدند و هم پشت شدند علی
سخطة امارتی بر خشم و غضب خود بواسطه امارت من خلافت من و ساصبر و زود باشد که صبر کنم
ما لم اخف مادامیکه نترسم علی جماعتکم بر جماعت شما فانهم ان تمموا پس بدرستیکه ایشان اگر تمام کنند
امورهما دلالت برای هذا الرأی بضعف و سستی این رأی و اندیشه که دارند انقطع نظام المسلمین
بریده شود نظام مسلمانان و منهدم شود قواعد دین و ایمان و انما طلبوا هذه الدنیا و جز این نیست که

تهدأ

به از باب منع آرام گیر شده و آرام کرده است معدلان بذده بر وزن و است وانه آنسه از باب افعال نیز سکن کرده استعدام آورد

ق

فعلة

بفتح اول و سکون عین مصدره بمعنی کار کردن است و فعل آن از باب منع است و فعل بکسر اول بمعنی کار است و فعال بر وزن سحاب اسم است از برای کار نیک و بمعنی نیکو کار است و فعال بکسر نیز جمع فعل بکسر است آید شعر قداح و قدح

ق

خ ۲۰۳

المشبهات

بمعنی

منة

بضم میم مشدده از باب نصر منت بفتح اول یعنی نعمت داد او را و نیکوئی کرد و منه بمعنی منت نهاد او را و احسان نیکوئی خود کرد بر او و منت بمعنی برد او را و توانائی خود و منة بضم اول بمعنی توانائی است

ملو بمعنی خود

قبالة

بر وزن سحابه کار را بپذیر از باب ضرب مصدر آن قبوله بر وزن کیسونه و قبالت بفتح نیز بمعنی ضد دست شدن در دینه ام

طلب کرده اند ابن دنیا را حسداً لمن افاءها الله علیه بجهت حسد بردن بر کسی که عطا فرموده خدای تعالی غنیمت دنیا
بر او فارادوا ردّ الامور پس خواستند باز گردانیدن کارها را علی ادبارها بر پشتهای آن و لکم علینا و من
برّنا العمل بکتاب الله عمل کردن بکتاب الهی و سیرة رسوله و بروش حضرت رسالت پناهی و القیام بحقه
دفع نمودن بحق او سبحانه و النعش لسنّته و دفع کردن طریقه او و منصب نمودن روش او و بعد دنیا

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۰۴ رد

این کلام وارد شده در حق کلیب جرمی کلّم به بعض العرب تکلم فرموده باین کلام با بعض عرب که آن کلیب جرمی
بود وقد ارسله قوم من اهل البصرة وقتی که فرستاده بودند او را گروهی از اهل بصره لمّا قرب علیه السلام
منها در زمان کجا آنحضرت نزدیک بصره رسیده بود برای محاربه باعث بر فرستادن او آن بود لیعلم لهم منه
حقیقة حاله مع اصحاب الجمل معلوم کند از برای ایشان از آنحضرت حقیقت حال او با اصحاب جمل و کیفیت
جواز محاربه او با ایشان لتزول الشبهة عن نفوسهم تا زایل شود شبهه از نفسهای ایشان در جواز محاربه نمودن با انکه
فبیّن له علیه السلام پس روشن کرد انید آنحضرت از برای او من امره معهم از امر جواز محاربه خود با ایشان
ما علم به انّه علی الحق آنچیزی را که علم پیدا کرد کلیب با آنچیز بر حقیت آنحضرت و بطلان اصحاب جمل ثمّ قال که بعد
از آن فرمود او که بایع بیعت کن با من فقال انّی رسول قوم پس گفت بدرستیکه من فرستاده گروهی ام از مردمان
ولا احدث حدثاً پدید نمیکنم کاری نوپیدا بی مشورت ایشان حتّی ارجع الیهم تا آنکه باز گردم بسوی ایشان
و این کلیب که رسول اهل بصره بود و آمده بود نزد آنحضرت تا معلوم نماید حال او را که بر شبهه است یا بر حجت چون کلام او را
شنید که دید نه با شبهه است نه فساد نمود و خواست بیعت کند او را فقال علیه السلام پس حضرت فرمود که آیا خبر ده مرا
لو انّ الذین وراءك اگر آنکسانی که در پس اند بعثوك برانگیزند ترا رایداً رائدا که طالب آب و گیاه باشی
از برای ایشان تبتغی لهم طلب کنی از برای ایشان مساقط الغیث مواضع افتادن باران فرجعت الیهم
پس باز گردی بسوی ایشان فاخبرتهم پس خبر دهی بازگردی ما عن الکلاء والماء از گیاه و آب فخالفوا الی
نمایند توجه نمایند الی المعاطش و المجادب بمواضع تشنگی و قحطی ما کنت صانعاً چه کار خواهی کرد در حال
مخالفت ایشان قال گفت کنت تارکهم و مخالفهم باشم ترک کننده ایشان و مخالف ایشان و توجه خواهم کرد
الی الکلاء والماء بسوی آب و گیاه فقال له علیه السلام پس حضرت فرمود که فامدد اذاً یدك پس فرا کن آن هنگام
دست خود را از برای بیعت فقال الرجل پس گفت کلیب فوالله ما استطعت پس بخدا سوگند نتوانستم ان امتنع
که امتناع نمایم عند قیام الحجة علیّ نزد قائم شدن برهان بر من فبایعته علیه السلام پس بیعت کردم با آنحضرت

والرجل بکلیب یعرف الجرمی

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۰۵

واز کلام آنحضرت است لمّا عزم در حینی که عزم نمود علی لقاء القوم بصفّین بر ملاقات نمودن با قوم در
موضع صفین فرمود که اللّهم یا خدا یا ربّ السقف المرفوع ای پروردگار سقف برافراشته که
والجو المکفوف فضا باز داشته الذی جعلته آنچنان سقفی که گردانیدی آنرا مستقر جای نقصان
للیل والنهار مر شب و روز را و مجری و محل جریان الشمس والقمر آفتاب و ماه را و مختلفاً و سکونت گاه

لِلنُّجُومِ السَّيَّارَةِ و هفت ستاره سیر کننده که آن زحل است و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه وَجَعَلْتَ سُكَّانَ
و گردانیدی ساکنان آسمانها را سِبْطاً مِنْ مَلَائِكَتِكَ قبیله از فرشتگان خود لَا يَسْأَمُونَ مِنْ عِبَادَتِكَ که ملول
نمیشوند از عبادت تو در هیچ زمان وَرَبَّ هٰذِهِ الْأَرْضِ و ای پروردگار این زمین اَلَّتِي جَعَلْتَهَا که گردانیدی آنرا
قَرَاراً لِلْأَنَامِ قرارگاه مر خلایق وَمَدْرَجاً لِلْهَوَامِّ و محل رفتار جنبندگان وَالْأَنْعَامِ و چهارپایان وَمَا
يُحْصىٰ و آنچه بی آنکه شمرده نمیشود مِمَّا يُرىٰ از آنچه دیده میشود وَمَا لَا يُرىٰ و از آنچه دیده نمیشود از خلق
وَرَبَّ الْجِبَالِ الرَّوَاسِي و ای پروردگار کوههای استوار بلند مقدار اَلَّتِي جَعَلْتَهَا که گردانیدی آنها را لِلْأَرْضِ
أَوْتَاداً از برای زمین میخها بجهت استقرار وَلِلْخَلْقِ اعْتِمَاداً و از برای خلق تکیه گاه و آرام گاه بجهت
حصول منافع ایشان از آن إِنْ أَظْهَرْتَنَا اگر غالب گردانی ما را عَلىٰ عَدُوِّنَا بر دشمنان ما فَجَنِّبْنَا الْبَغْيَ
پس دور گردان ما را از تعدی و ستم وَسَدِّدْنَا لِلْحَقِّ و راست دار ما را از برای حق وَإِنْ أَظْهَرْتَهُمْ عَلَيْنَا
و اگر غالب گردانی ایشان را بر ما فَارْزُقْنَا الشَّهَادَةَ پس روزی ما گردان شربت شهادت را وَاعْصِمْنَا و نگاه دار
ما را مِنَ الْفِتْنَةِ از گرفتاری بسبب معصیت أَيْنَ الْمَانِعُ کجاست نگاه دارنده لِلذِّمَارِ چیزی را که بر مرد لازم است حفظ آن
وَالْغَائِرُ و کجاست غیرت دارنده عِنْدَ نُزُولِ الْحَقَائِقِ نزد فرود آمدن امرهائی که محقق است از وقوع عظائم امور
مِنْ أَهْلِ الْحِفَاظِ از اهل حمیت و غیرت الْعَارُ وَرَاءَكُمْ ننگ و عار یعنی دوزخ با انواع عقوبت در پس شما است
اگر رجوع نمائید از محاربه وَالْجَنَّةُ أَمَامَكُمْ و بهشت در پیش شما است با انواع ناز و نعمت اگر اقدام نمائید در حرب

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ رو [٢٠]

این خطبه در بیان خلافت است و ارشاد کردن جمل اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ شکر و سپاس مر خدای راست اَلَّذِي لَا تُوَارِي عَنْهُ
که نمی پوشد از او سَمَاءٌ سَمَاءً آسمانی آسمانی دیگر را وَلَا أَرْضٌ أَرْضاً و نه زمینی زمین دیگر را یعنی پوشیده
نیست از او هیچ چیز مقصود از این کلام بیان احاطه علم او است بآسمانها و زمینها و بهم پیمانها و هر دو اشت سلب او و صاف
مخلوقین از حضرت رب العالمین مِنْهَا وَقَالَ لِي قَائِلٌ و گفت مرا گوینده که آن گوینده سعد ابی وقاص بود که
در ایام شوری بعد از قتل عمر امیر المؤمنین را گفت يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ ای پسر ابی طالب إِنَّكَ عَلىٰ هٰذَا الْأَمْرِ
بدرستیکه تو بر امر خلافت لَحَرِيصٌ بسیار حریصی و رغبت تو بیشتر از مردمان دیگر است و این ملعون ندانسته بود
که امامت مانند نبوتست و همچنانکه نسبت دادن بپیغمبر که اسقاط حق نبوت کند امام نیز روا نباشد که اسقاط حق
امامت نماید القصه امیر المؤمنین ع فرمود که فَقُلْتُ پس گفتم در جواب آن قائل که من حریص تر از شما نیستم در این
امر بَلْ أَنْتُمْ وَاللّٰهِ أَحْرَصُ بلکه شما بخدا سوگند که حریص ترید از من وَأَبْعَدُ و دورترید از من در این امر
زیرا که طلب غیر حق میکنید بر این ناحق اصرار مینمائید وَأَنَا أَخَصُّ و من مخصوص ترم باین کار و بقرب حضرت
افرید کار و پیغمبر بزرگوار وَأَقْرَبُ و نزدیکترم به پیغمبر خدا ص بحسب نسب و هم بحسب وَإِنَّمَا طَلَبْتُ حَقّاً لِي
و جز این نیست که طلب میکنم حقی را که مر است و بمن است سزاوار وَأَنْتُمْ تَحُولُونَ و شما حایل و مانع میشوید
میان من و میان آن کار وَتَضْرِبُونَ وَجْهِي و دست رد میزنید بر صورت من تا بر گردانید از آن کار
یعنی و مدینه میان من و میان آن کار فَلَمَّا قَرَعْتُهُ بِالْحُجَّةِ پس چونکه کوفتم سمع آن قایل را بحجت و برهان فِي الْمَلَإِ الْحَاضِرِينَ در میان جماعت حاضران
هَبَّ بیدار شد از خواب غفلت در بعضی روایت چنین که کانه بهت یعنی گویا خیره شد لَا يَدْرِي مَا يُجِيبُنِي

لِلذِّمَارِ
ذمار بکسر اول و ذیر گکتف و امیر
و فلز بمعنی مرد مردانه است و ماذره
بر وزن سحابه مردانگی است و ذمار
بر وزن کتاب چیزی است که لازم باشد
ترا حفظ و حمایت آن
ق ر

وَالْحِفَاظِ
حفظه از باب علم یعنی نگاه داشت او را
و حفظ القرآن یعنی بر کرد و یاد گرفت
قران را و نگاه دارنده را حافظ
و حفیظ گویند و جمع آن حفاظ
بر وزن کفار و محافظه از کاری
استادن و باز داشتن از
حرام ها است مثل حفاظ
بر وزن کتاب
ق

خ ٢٠٦

وَالْغَائِرُ
غور تحریک رفتن شدن حس
یکی از دو چشم است و عور که فرح
و علد یعار کخاف لیخاف وصف
آن اعور است و جمع آن عور
بضم اول و عیران بکسر و عوران
بضم است و عاره از باب نصره
عوره از باب تفعیل و اعوره
از باب افعال یعنی کرد ایشکر
او را اعور و عوار مثلثه
عیب و دریدگی و
شکاف در جامه
است
ق

بِهِم ندانسته که چه جواب بدهد از این بطریق مناجات استعانت میکند بر قریش بسوی حضرت قاضی الحاجات و شکایت میکند از جفای قریش بدرگاه مجیب الدعوات و میگوید که اَللّٰهُمَّ یا خدایا اِنّی اَسْتَعْدیکَ عَلی قُرَیْشٍ بدرستیکه من یاری میخواهم از تو بر قبیله قریش وَمَنْ اَعانَهُمْ و بر آنکسی که یاری داده ایشان را بر من بجهت حسد و طلب خلافت فَاِنَّهُمْ پس بدرستیکه ایشان قَطَعُوا رَحِمی بریدند خویشی مرا وَصَغَّرُوا و خورد شمردند عَظیمَ مَنْزِلَتی بزرگی مرتبه مرا وَاَجْمَعُوا عَلی مُنازَعَتی و اتفاق کردند بر نزاع کردن با من اَمْرًا هُوَ لی در کاریکه آن خاص منست ثُمَّ قالُوا پس از آن بر اخذ حق من اقتصار نکردند بلکه گفتند اَلا اِنَّ فِی الْحَقِّ اَنْ تَاْخُذَهُ بدانکه در حق است که فرا گیری تو آن کار را و در آن شروع نمودن وَفِی الْحَقِّ اَنْ تَتْرُکَهُ و هم در حق است ترک کردن تو آنرا و از دو شد یعنی اخذ و ترک تو هر دو علی السویه است و حقیقت آنکه حقیقت در اخذ باشد عدم حقیقت در ترک و بر روایتی ناخذه و نترکه واقع شد بصیغه تکلم یعنی قصر ما در آن بهر نوع که خواهیم از اخذ و ترک

خ ۲۰۷ منها

فی ذِکْرِ اَصْحابِ الْجَمَلِ بعضی دیگر از این خطبه در بیان اصحاب جمل است فَخَرَجُوا پس خروج کردند اصحاب جمل یَجُرُّونَ حُرْمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَآلِهِ در حالتی که میکشیدند زوجه پیغمبر خدا را یعنی عایشه را کَما تُجَرُّ الْاَمَةُ همچنانکه کشند کنیز را عِنْدَ شِرائِها نزد خریدن او مُتَوَجِّهینَ در آنحال که توجه کننده و رو آورنده بودند بِها با عایشه اِلَی الْبَصْرَةِ بسوی بصره بجهت کارزار فَحَبَسا پس باز داشتند طلحه و زبیر نِساءَهُما زنان خود را فی بُیُوتِهِما در خانهای خود وَاَبْرَزا و بیرون آوردند از خانه حَبیسَ رَسُولِ اللّٰهِ باز داشته رسول خدا را لَهُما از برای صلاح کار خود وَلِغَیْرِهِما و از برای صلاح کار غیر خود فی جَیْشٍ ما مِنْهُمْ رَجُلٌ در لشکری که نبود از ایشان مردی اِلّا وَقَدْ اَعْطانِی الطّاعَةَ مگر که داده بود بمن فرمان برداری خود را وَسَمَحَ لی بِالْبَیْعَةِ و بخشیده بود بمن بیعت خود را طائِعًا در حالتی که طاعت و سماحت بطوع و اختیار بود غَیْرَ مُکْرَهٍ بی اکراه و اجبار فَقَدِمُوا پس فرود آمدند عَلی عامِلی بِها بر عامل من در بصره که عثمان بن حنیف انصاری است و از اصحاب کبار سید مختار بود در بعضی شروح مذکور است که بعد از آنکه میان او و مروان محاربه واقع شد عایشه امر کرد تا او را فرو گرفتند و موی ابرو و مژه و محاسن او را کندند و رها کردند چون بخدمت امیر المؤمنین علیه السلام در آمد گفت پیش تو پیر رفتم و جوان باز آمدم او و گفته اند که چون عایشه در رفتن بصره بآب حوأب رسید ابیات در آن بصره گفت مرا باز گردانید که من از رسول خدا شنیدم که میفرمود گویا می‌بینم که سگان حوأب فریاد میکنند در یکی از زنان من پرهیز کن تو از آنها باش طلحه و زبیر او را تسکین دادند و پنجاه کس را آوردند و گواهی دادند که این آب حوأب نیست متوجه بصره شدند و دست تعدی بر عامل بصره گشودند وَخُزّانِ بَیْتِ مالِ الْمُسْلِمینَ و خزینه داران بیت المال مسلمانان وَغَیْرِهِمْ و غیر ایشان مِنْ اَهْلِها از اهل بصره بظلم و عدوان فَقَتَلُوا طائِفَةً پس کشتند جماعتی را صَبْرًا از روی اسیر ساختن و حبس نمودن بزجر فراوان وَطائِفَةً و گروه دیگر غَدْرًا از روی حیله و مکر و وفا نا بودن فَوَاللّٰهِ پس سوگند بخدا که لَوْ لَمْ یُصیبُوا مِنَ الْمُسْلِمینَ اگر نمیرسیدند از مسلمانان اِلّا رَجُلًا واحِدًا مگر بیک مرد مُعْتَمِدینَ لِقَتْلِهِ در حالتی که قصد کننده کشتن او بودند بِلا جُرْمٍ جَرَّهُ بی گناهی که او آنرا کشیده باشد لَحَلَّ لی بهر آینه حلال بود مرا قَتْلُ ذٰلِکَ الْجَیْشِ کُلِّهِ کشتن

رَحِمی
رحم بفتح اول و کسر ثانی رقت دل و بخشودن و مهربانی کردن است و رحم بضم اول و سکون ثانی و فتح ثانی بر وزن مرحله و فعل آن از باب علم آمده و رحم بر وزن کتف نزدیکی و خویشی است با اصل خویشی است و اسباب آن و جمع آن ارحام و ام الرحم بضم و ام رحم مکه را گویند و مرحومه مدینه طیبه است
ق

سَمَحَ
از باب کرم یعنی بخشید و جوانمرد باشد مصدر آن سماح بر وزن سحاب و سماحه بزیادتی ها و سموح بر وزن سرور و سموحه بزیادتی ها و سماح بفتح اول و سکون و سماح بر وزن کتاب و آن مسنح بفتح اول و سکون یعنی بخشید و جوانمرد
ق

جَرَّهُ
جر از باب نصر بمعنی کشیدن است و جریره بر وزن سفینه بمعنی گناه و جنایت است و جر بالفتح جریره بالضم جمع آن جرائر یعنی جنایت کرد بر ذات خود یا بر دیگر جنایت کردن و جریره بمعنی است و جرار سیتر از شعبان است و جر بر وزن زرنج و جرجیر بر وزن قندیل تره بزرگ است
ق

خ ۲۰۷

همه از لشکر آن حضرت حاضر شدند و آن امر منکر را فلم ینکروا پس انکار نکردند و لم یدفعوا عنه و دفع
ننمودند از آن مرد مسلمان بلسان بزبان و لا ید و نه بدست خود با وجود قدرت بر دفع آن ضرر دع ما انهم قد قتلوا
یعنی بگذار که ایشان بقتل رسانیده اند من المسلمین از جماعت مسلمانان مثل العدة التی دخلوا مثل آن
عدد که داخل شده اند بها علیهم با مردم بصره ایشان بقتل و عقوبت آنحضرت اینجا اظهار علت فرمود در قتال
ایشان که گناه کبیره از اصحاب جمل ظاهر و در بصره بود که مستلزم اباحت قتل ایشان بود مثل شکستن حرمت حرم
رسول الله و بیرون آوردن او را از خانه اش با وجود آنکه خدا سبحانه امر فرموده و قرن فی بیوتکن و دیگر شکستن بیعت آنحضرت
و کشتن جمعی از مسلمانان بظلم و عدوان و اما جواز قتل ایشان بقول الهی است که و ان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا
فاصلحوا بینهما فان بغت احدیهما علی الاخری فقاتلوا التی تبغی حتی تفیء الی امر الله و اما تعلیل آنحضرت بجواز
قتل لشکر بقتل یک مرد بر وجهی که ذکر فرموده عموما این آیت است که انما جزاء الذین یحاربون الله و رسوله
و یسعون فی الارض فسادا ان یقتلوا او یصلبوا او تقطع ایدیهم و ارجلهم من خلاف او ینفوا من الارض ذلک لهم
خزی فی الدنیا و لهم فی الآخرة عذاب عظیم و مراد محاربه خدا و رسول خدا محاربه مسلمانانست با دشمنان آنحضرت

ح و من خطبة له علیه السلام ح ۲۰۸

این خطبه در ذکر خلافت است امین وحیه حضرت رسول امین وحی الهی است یعنی براه طریقی که وحی
باو نازل میشود میرساند به بندگان بی زیاده و نقصان و خاتم رسله و خاتم پیغمبران اوست و بشیر رحمته
و بشارت دهنده رحمت شامله اوست و نذیر نقمته و بیم کننده خشم و عقوبت کامله اوست ایها الناس
ای گروه مردمان ان احق الناس بهذا الامر بدرستیکه سزاوارترین مردمان باین کار که امامت است و خلافت
اقواهم علیه قوی ترین و تواناترین ایشانست بر این کار تا باشد او را شجاعت در جهاد اهل بغی و کفار
و اعلمهم و داناترین ایشانست بامر الله فیه بامرها خدای تعالی در آن امر هست تا در چیز شرع و غیر او
در این امر محتاج بعلمست باصول و فروع دین که دارای صفت عدالت و عفت که اصول دین مکارم اخلاق است تا
وضع کند هر چیزی را در موضع آن و در موقع خود بعد از قول اعلمهم بامر الله فیه واقع شده یعنی احق
ناس باین کار عمل کننده ترین ایشانست بامر خدا در آن کار فان شغب شاغب پس اگر فتنه انگیزد فتنه
کننده بر انگیزاند مبرا در روزگار استعتب خواسته شود از او بازگشت بحق و یا آنچه لایق است
فان ابی پس اگر ابا نماید و مصر باشد در استکبار قوتل کشته شود بناچار و چون زعم معاویه و اتباع
او آن بود که انعقاد خلافت فرع اجماع جمیع امامست بواسطه این اغراض بر آنحضرت میکردند بعدم
ثبوت خلافت او بسبب عدم اجماع مذکور از این جهت آنحضرت در رد ایشان در مقام معنی فرمایند که و لعمری
و قسم بزندگانی من لئن کانت الامامة لا تنعقد اگر باشد امامت و خلافت که منعقد نشود حتی یحضرها
تا آنکه حاضر شوند بانعقاد آن عامة الناس جمیع مردمان فما الی ذلک سبیل نباشد بانعقاد آن راهی
در هیچ زمان از جهت عدم امکان حضور جمیع مردمان در بلاد او و بر تقدیر امکان در غایت دشواری
خواهد بود و قریب بحرج است حضور ایشان پس معنی خلافت موقوف باشد باستجماع جمیع مردمان و لکن
بلکه معتبر در انعقاد آن اجماع و اتفاق اهل حل و عقد است از امت محمد چنانکه اشارت میفرماید بآنکه و

قوله یدکه من [illegible]
بفتح اول و الف و ... [illegible]
... [illegible]
فاخم

ح ۲۰۸

خاتم
بروزن ... ختم ... از باب ضرب ... مهر کرد ... و خاتم بکسر تا اسم فاعلست
یعنی مهر کننده و خاتم بفتح ... و ختام
... انگشتری ... که بآن مهر
کرده شود ... و جمع آن
خواتم بروزن ... و خواتیم بروزن
... و خاتم بکسر ... هر چیز را انجام
... خاتم ... و خاتم
... خاتم
بفتح تاء
۱۲

اهلها یحکمون علی من غاب عنها لکن اهل امامت که اهل حل و عقد اند حکم میکنند بر کسی که غایب است از ان
ثم لیس للشاهد ان یرجع پس از ان نیست مر حاضر را یعنی طلحه و زبیر که از بیعت رجوع نماید و لا للغائب ان
یختار و نه غایب را که معاویه است که اختیار کند امامی را از برای خود و حاصل مسئله انکه هرگاه بر قوم بطریق اعتقاد
ایشان و اگر نه امامت ثابت بود بنص و شرایط خلافت که در صدر کلام اشاره بان فرموده بود و موجود نبود در
دیگران مفقود و بعد از جواب اعتراض خصم فرمود که الا و انی اقاتل رجلین بدانید که من مقاتله
میکنم با دو مرد رجلا ادعی ما لیس له مردی که دعوی کرد چیزی را که حق او نبود چون معاویه و آخر منع
الذی علیه و مرد دیگر که منع نمود چیزی را که واجب بود بر او از اطاعت چون زبیر و طلحه غاوی اسکنهما الله فی الهاویه
اوصیکم بتقوی الله وصیت میکنم شما را بتقوی و پرهیزکاری از خدا فانها پس بتحقیق که تقوی خیر
ما تواصی العباد به بهترین چیزیست که وصیت کرده شوند بندگان بان و خیر عواقب الامور
و بهترین عاقبتهای کارها است عند الله نزد معبود ما و قد فتح باب الحرب و بتحقیق که گشاده شد در جنگ
و مقاتله بینکم و بین اهل القبلة میان شما و میان اهل قبله که مدعیان اهل اسلام اند و لا یحمل هذا العلم
و بر نمیدارد این علم را یعنی علم بوجوب محاربه با جماعت الا اهل البصر مگر اهل بصیرت و خداوندان
عقول و الصبر و اهل صبر بر مکاره و بلیه و العلم بمواضع الحق و اهل علم بمواضع حق و دفع شبهه های
مطلق مراد این کلام ظفر فرجام اعلام است بوجوب محاربه با بغاة اهل قبله چه حرب اهل قبله اعظم محن
بر مسلمانان و مردمان پیش از حرب جمل ندانسته بودند وجوب مقاتله با اهل قبله را تا انکه از انحضرت معلوم کردند بود و این
هذا العلم است بفتحتین یعنی بر نمیدارد علم را که مدار حرب است در قلوب و حکم منوط است بان مگر اهل بصیرت و
صاحبان صبر فامضوا پس بگذرید و بکنید یکجا شوید لما تؤمرون به بر انچیزی که امر کرده میشوید بان و قفوا و
بایستید عند ما تنهون عنه نزد انچه نهی کرده میشوید از ان از فساد و عصیان و لا تعجلوا فی امر و شتاب
مکنید در کاری که بر شما منکر نماید حتی تتبینوا تا انکه مبین شوید بر صلاح فان لنا پس بدرستیکه ما را
مع کل امر تنکرونه غیرا با هر کاری که انکار میکنید از ان بحسب عرف یا شرع غیر تغییر است ظاهرا الا و ان هذه
الدنیا بدانید بتحقیق که این دنیا التی اصبحتم تتمنونها که گردیده اید باین وجه که تمنا میکنید ان را و ترغبون
فیها و رغبت مینمائید در ان و اصبحت تغضبکم و گردیده است این دنیا با این حال که دشمن میدارید شما را
و ترضیکم و خوشنود میکرداند شما را لیست بدارکم نیست سرای مقیمی شما و لا منزلکم الذی خلقتم له و نه جای
که آفریده شده اید از برای ان و لا الذی دعیتم الیه و نه سرائی که خوانده شده اید بسوی ان الا و انها بدانید که
ایضا لیست بباقیة لکم نیست باقی و دائمی از برای شما و لا تبقون علیها و باقی نمانید دائما الی غیر منتهی و
و ان غرتکم منها و این دنیا اگر فریب دهد شما را از نفس خود با زینتها فقد حذرتکم شرها پس تحذیر نمود و ترسانید
شما را از شر خود و الم فدعوا غرورها پس بگذارید فریب او را لتحذیرها از برای ترسانیدن او شما را
و اطماعها و واگذارید طمع کردن را در ان لتخویفها از برای خوف انداختن او شما را و سابقوا فیها و مبادرت کنید
الی الدار التی دعیتم الیها بسرائی که خوانده شده اید بسوی ان که دار قرار است و انصرفوا بقلوبکم عنها و بگردانید
دلهای خود را از دنیا و لا یخنن احدکم و باید که ناله نکند یکی از شما خنین الامة چون ناله کردن کنیزک
علی ما زوی عنه منها بر انچه ممنوع شده است و نرسیده است بشما از متاع دنیا بخصوص کنیزک بسبب ناله

القبلة
بکسر اقول آنست که نماز کرده میشود
بسوی او و قبله یعنی سوی و جهت و قبله
کعبه است و هر آن چیزی است که پیش آمده
میشود و گفته میشود ما له قبلة و لا دبرة بکسر اقول در هر دو یعنی
نیست از برای او در امری روکردنی
یا پشت کردنی
ق

خ ٢٠٨

خنین
بر وزن امیر آرزومندی است و گریه
و نشاط و شادی با صدا ای نالیدن است از اندرون
یا شادمانی حن یحن از باب ضرب حنین
یعنی شادی کرد یا گریه کرد و حان بر وزن کاتب
و حنان بر وزن سحاب یعنی بخشش
و روزی و بمعنی افسردن و هیبت و وقار
و آهستگی و نیک دل و بیدی در بار است
و حنان الله بر وزن سحاب
یعنی پناه میبرم بخدا پناه بردنی
و حنانی بر وزن شداد اسم
خداوندیست یعنی بخشنده بسیار
ا ه
ق
صد
خنین

او اشیعو سطر ضمر و از ان یا بجهت منفعت از اقربا و حبا و تر و احبن بجا معجمه بمعنی کرفتار بود دینی و اشتیمو نعمة

اللهِ علیکم بالصبرِ علی طاعة الله و فاکنید بنعمت خدا از برخود بشکیبائی بر طاعت و فرماندار خدا والمحافظة

و نکهبانی کردن علی ما استحفظکم بر انچه طلب حفظ و نکهبانی کرده است خدا از شما من کتابه از کتاب منزل خود

و مراد از این رعایت قوانین قرانیست و عمل نمودن بمضمون آن الا و انه لا یضرکم بدانید بدستیکه ضرر نمیرساند

شما را تضییع شیءٍ من دنیاکم ضایع کردانیدن چیزی از متاع دنیا بعد حفظکم قائمة دینکم بعد از انکه باید دارد

شما قائمه دین خود را کران کان دو اصول الا و انه لا ینفعکم بدانید بدستیکه فائده نمیدهد شما را

بعد تضییع دینکم بعد ضایع کردانیدن دین خود شیءٌ حافظتم علیه چیزیکه محافظت کرده اید بر ان من

امر دنیاکم از کار دنیای خود اخذ الله بقلوبنا وقلوبکم اخذ کناد خدای تعالی دلهای ما را و دلهای شما را الی

الحق بسوی راه حق وألهمنا وإیاکم الصبر و الهام کناد بما و شما شکیبائی را در طاعت

ومن کلام له علیه السلام ط ۲۰۹

و از کلام انحضرت است در مقام اینکلام است که فرمود فی معنی طلحة بن عبید الله در حق طلحة بن عبید الله وقتیکه

استماع فرمود خروج طلحه و زبیر را بطرف بصره و تهدید ایشان انحضرت را بمجادله و مقاتله قد کنت و بتحقیق

موجود بودم در دنیا تا غایت وما أهدد بالحرب در حال انکه تهدید کرده نشدم بجنک کردن

ولا ارهب بالضرب و ترسانیده نشدم بزدن وأنا علی ما وعدنی ربی و من بر ان چیزی ام که وعده داده مرا

پروردکار من من النصر از یاری دادن والله ما استعجل بحق خدا که طلب شتافتن نکرد طلحه متجرداً در حالتیکه

مجرد بود از موانع للطلب بدم عثمان برای طلب خون عثمان الا خوفاً من ان یطالب بدمه مکر بجهت ترس انکه

مطالبه کرده شود بخون عثمان لانه مظنته زیرا که او است محل ظن در ان خون ولم یکن فی القوم و نبود

در میان قوم احرص علیه منه حریص تر بر قتل عثمان از طلحه فاراد ان یغالط پس خواست که بغلط افکند

مردمان را بما اجلب فیه با نچه جمع کرده بود و کرد اورده بود در باب قتل او لیلتبس الامر تا پوشیده شود

امر کار بر ایشان ویقع الشک و واقع شود شک و ریب با مظنه مردمان که طرف راجح است تنزل کند بجانب

شک و ریب که جانب مرجوح است والله ما صنع فی امر عثمان بحق خدا که نکرد طلحه در کار عثمان واحدة من ثلث

یکی از سه کار را اول انکه لئن کان ابن عفان ظالماً اگر بود پسر عفان ستمکار کما کان یزعم و همچنانکه کمان میبرد

لقد کان ینبغی له هر اینه بود سزاوار او را ان یوازر قاتلیه انکه یاری دهد کشندکان او را و ان ینابذ ناصریه

و دشمنی کند یاری دهندکان او و دوم انکه لئن کان مظلوماً اگر بود ستم رسیده لقد کان

ینبغی له هر اینه بود سزاوار مر او را ان یکون من المنهنهین عنه انکه باشد از باز دارندکان مردم از

کشتن او والمعذرین فیه و از عذر اورندکان در شان او و سیم انکه ولئن کان فی شک من الخصلتین

اکر بود شک در این هر دو کار لقد کان ینبغی له ان یعتزله هر اینه سزاوار بود مر او را که کوشه کیرد بطرفی

از ان کار ان یعتزله ویرکد جانباً و بایستد بطرفی ویدع الناس معه و بکذارد مردمان را با عثمان فما فعل

واحدة من الثلث پس نکرد هیچ یک از این سه کار وجاء بامر لم یعرف بابه و اورد کاری که شناخته نشد در

او ولم تسلم معاذیره و سالم نماند عذرهای او

ومن خطبة له علیه السلام ری ۲۱۰

طلحه

طلح بفتح و فتح درختهای بزرک ثت از درختهای خار دار بمعنی شکوفه خرما و بمعنی موز که میوه ایست از آمده و طلح ایا بمعنی جهت بند و طلح البعیر بمعنی مانده شدن لازم و متعدی هر دو آمده و طلح بکسر اول کنه را کویند و طلاح بروزن سحاب بمعنی صلاح است ق

عفان

بروزن شداد اسم است منصرف است حفن اللحم یعنی برکردانید پوست را مثل عفنه از باب تفعیل بسیار آن پوست عفن بروزن کتف و معفون بروزن منصور است ق

یوازر

زور بمعنی کوه بلند و هر پناه و جای جنک زدن را کویند و وزر بکسر اول کناه و کرانی و بار کران را کویند و جمع آن اوزار بروزن افعال است و وزر ار بار رفع و ضرب میاید و وزیر خاصه پادشاه که بر مدد و یکرانی او را و ازره از باب مفاعله بمعنی یاری کرد او را و وزاره بفتح و کسر میکویند و جمع آن اوزار و وزراء میاید ق

المنهنهین

نهنهه عن الامر از باب دحرج بمعنی باز داشت او را از ان کار و زجر و نهیب و اصل آن نهنهه از باب تفعیل است و نهنهه بروزن هزهزه جامه تنک بافته است ق

در این خطبه تنبیه میکند مردمانرا از خواب غفلت و اظهار میکند فضائل کثیره و علو مرتبه خود را تا مردمان را کمال انقیاد
او حاصل شود و متابعت او بجا آورند بلا واسطه ملتجا غائله حیات ستاند از عذاب آن برهند ایها الغافلون غیر المغفول
عنهم ای غافلانی که غافل نیستند از شما والتارکون وای ترک کنندگان مر چیزیرا که واجب گشته بر شما و
المأخوذ منهم و ای جماعتی که فرا گرفته شده است از شما آنچه داده اند شما را از متاع این جهان یا اخذ کرده شده از شما
از عهد و پیمان برداری امانات و تکالیف دیانات و قواعد ایمان و شما پوشیده ما لی اریکم چیست مرا که میبینم
شما را عن الله ذاهبین از خدای تعالی روندگان و دور شوندگان والی غیره راغبین و بسوی غیر او رغبت
کنندگان کانکم نعم گویا شما چهارپایانید اراح بها سائم که بوده باشد شبانگاه آنها را شبان الی مرعی
وبی بسوی چراگاه وبا آورنده و مشرب دوی و آشامیدن آب بیمار کننده هلاک سازنده اراده فرموده بنعم
اشباح را و به سائم نفوس اماره را و بمرعی وبی و مشرب دوی دنیا را و تشبیه فرموده کشیدن نفوس اماره
ایشانرا بجانب معاصی براعی که کشنده است غنم را بچراگاه انما هی جز این نیست که آن چهارپایان کالمعلوفة
همچو حیواناتی اند که علف داده شوند للمدی از برای کاردها فرمانبر لا تعرف ماذا یراد بها نمیشناسند که
چه چیز خواسته میشود از ایشان اذا احسن الیها چون نیکوئی کرده شود بسوی او تحسب یومها میپندارند
روز خود را دهرها روزگار خود وشبعها وسیری خود را امرها کار خود یعنی در بعضی اوقات
که لذات دنیویه برایشان کثیر الجمله شده گمان میبرند که دائم این حال خواهد بود از عاقبت نادانی والله
لو شئت ان اخبر بخدا سوگند که اگر خواهم که خبر دهم کل رجل منکم هر مردیرا از شما بمخرجه بجای بیرون
آمدن او ومولجه وبجای در آمدن او وجمیع شأنه وبهمه کار او لفعلت هر آینه میکنم آنرا وبفعل میآرم
آن اخبار را ولکن اخاف ولکن میترسم ان تکفروا فی که کافر شوید در حق من برسول الله صلی الله علیه
وآله برسول خدا که در حق او غلو فرموده گرویدند یعنی میگفتند طائفه از امت من درباره تو آنچه نصاری
درباره عیسی میگفتند من از آن میترسم بمقاله چند که هر کسی که از من میشنید خالق میدانند ترا بر مید
برای روشنی دیده خود وضو تورا فرا گرفتند از برای شفا همین قدر کافیست ترا که از منی و من از تو میراث
میبری از من و من از تو الا وانی مفضیه بدانکه من رسانندهام آن اخبار را که منشأ کفر مستضعفین میشود
الی الخاصة بخاصه اصحاب خود ممن یؤمن ذلک منه از آنکسانی که ایمن کرده شده است این کفر از ایشان
یعنی از جماعتی که ایمنم از انحراف ایشان از ایمان بواسطه علم و ثبات صدق و صواب ایشان و رسوخ و اغراق
ایمان در ایشان والذی بعثه بالحق بحق آنکسیکه فرستاد رسول خود را براستی و درستی واصطفاه و بر
گزید او را علی الخلق بر خلقان بهدایت و ارشاد ما انطق الا صادقا که نمیگویم این سخن را واخبار
نمیکنم بآن مگر در حالتی که صادقم در آن ولقد عهد الی و هر آینه عهد فرموده حضرت رسالت بسوی من بذلک کله
بهمه این اخبار وبمهلک من یهلک و بموضع هلاک هر که هلاک میشود ومنجی من ینجو وجای نجات هر که نجات
میکرد ومآل هذا الامر و مرجع این امر خلافت وجفائی که میکنند از اعدا وما ابقی شیئا و باقی نگذاشت چیزیرا یمر علی
رأسی که میگذشت بر سر من از خوشی و ناخوشی و ستم کردن ستمکاران الا افرغه مگر که ریخت آنرا فی اذنی در گوشهای
من وافضی به الی ورسانید آنرا بمن ایها الناس ای مردمان انی والله ما احثکم علی طاعة بخدا سوگند که
برنمیانگیزم شما را بر طاعتی الا واسبقکم الیها مگر که سبقت کرده ام بر شما بسوی آن طاعت ولا انهیکم عن معصیة

نعم
تحریک و گاهی ساکن گرده میشود علیق او
شتر و گوسفند را میگویند و جمع آن
انعام بروزن اشجار و جمع جمع اناعیم
بروزن اباطیل میآید و نعیم بروزن
عیب و النعم کاره جمع جمع نعمت است
و آن بمعنی آسانی و راحت و رامیده
شدن و بمعنی مال و سامان است
و از باب سمع و ضرب و نصر
میآید
ق

وبی
یا منقلبه از همزه است و در اصل وبیء است
و وباء و طاعون یا هر مرض عام و شایع است
و ارض وبیئه بروزن سفینه بمعنی زمینی است
بسیار وبا و از باب کرم میآید
۱۲
مستفیضا

خ ۲۱۰

دوی
دواء بروزن سماء بمعنی دارو و دال
چیزی که به میکنی با و چیزی بر او و ابروزن
ء بمعنی بیماری است و دوی از باب
دوی بفتح آخر یعنی بیمار شد و دوی بروزن
کتف و دوی بروزن غنی بمعنی او بیمار است
و ارض دویه بروزن غنیه بمعنی زمین
غیر موافق و بیمار کننده
قاموس
مفضیه
غد

والمدی
بکسر المیم و ضمها جمع مدیه مثلثه
وهی السکین والشبع بالفتح فالسکون
وکعنب مصدر و النسخ وان کانت
ساجدة للثانی الا ان الاول
مناسب للفظ الیوم
دره

وانهی بمنکم شما از معصیتی الا واتناهی مگر که باز ایستم قبلکم عنها پیش از شما از معصیت

خ ومن خطبة له علیه السلام

مراد این خطبه در نصیحت است امت را وموعظه ایشان انتفعوا ببیان الله فایده گیرید بیان کردن حق تعالی قواعد شریعت را

واتعظوا بمواعظ الله وپند گیرید بموعظه‌ها حق سبحانه وتعالی واقبلوا نصیحة الله وقبول کنید نصیحت خدا را فان الله

تعالی قد اعذر الیکم پس بدرستیکه حق سبحانه وتعالی عذر آورد بسوی شما بالجلیة بعذرهای مبین وروشن

واتخذ علیکم الحجة وگرفت بر شما حجت را وبین لکم وبیان کرد برای شما محابه من الاعمال دوست داشته شده‌های

خود را از عملها ومکارهه منها ومکروه داشته‌های خود را از آنها لتتبعوا هذه تا در پی روید بدین عملها که محبوب است

وتجتنبوا هذه واجتناب نمائید از افعال که مبغوض است فان رسول الله پس بتحقیق که رسول خدا کان یقول

بود که میفرمود ان الجنة حفت بالمکاره بدرستیکه بهشت گرد آمد شده است بد شوارها که اعمال شاقه از طاعات

وعبادات وان النار حفت بالشهوات وبدرستیکه دوزخ گرد آورده شده است بشهوات ولذات واعلموا وبدانید

ای مردمان انه ما من طاعة الله شیء که نیست از طاعت خدا چیزی الا یاتی فی کره مگر که می‌آید در کراهت

طبیعت یعنی آنکه طاعت قهر کردنست بر نفس ونصرت عقل وما من معصیة الله شیء ونیست از معصیت خدا

چیزی الا یاتی فی شهوة مگر که می‌آید در شهوت ورغبت طبیعت یعنی آنکه معصیت قهر کردنست بر عقل ونصرت نفس

بر هوی وهوس فرحم الله رجلا پس رحمت کناد خدا مردی را که نزع عن شهوته برکند از شهوتها نفس خود را

بجهت رضا الهی وقمع هوی نفسه وبرکند هوای نفس خود را از گناه وملاهی فان هذه النفس پس بدرستیکه

این نفس اماره ابعد شیء منزعا دورترین چیزیست از روی باز کردن از شهوت وبازایستادن از گناه ومجبولست بر محبت باطل

وانها وبدرستیکه این نفس اماره لا تزال تنزع الی معصیة همیشه میکشد صاحب خود را بسوی معصیت در

هوی وآرزوی لاطایل واعلموا عباد الله وبدانید ای بندگان خدا ان المؤمن بدرستیکه بنده مؤمن

لا یمسی در شبانگاه داخل نشود ولا یصبح ودر صبح در نیاید الا ونفسه ظنون عنده مگر که نفس

او متهم است نزد او بخیانت وتقصیر در طاعت فلا یزال زاریا علیها پس همیشه مؤمن عیب کننده است بر نفس

خود ومسرزنش نماینده است او را بمعصیت ومستزیدا لها وافزون خواهنده است مر او را بطاعت وعبادت فکونوا

وباشید ای مردمان کالسابقین قبلکم همچو سابقانی که بودند پیش از شما والماضین امامکم وگذشتگان پیش

شما قوضوا من الدنیا که بر کندند از دنیا تقویض الراحل همچو بر کندن رحلت نماینده وطووها ودر نوردیدند

دنیا را طی المنازل همچو در نوردیدن منزلها واعلموا ان هذا القرآن وبدانید بدرستیکه این قرآن هو الناصح

الذی لا یغش او نصیحت کننده‌ایست که بخیانت نمی‌پردازد والهادی الذی لا یضل وراه نماینده‌ایست که گمراه

نمیسازد والمحدث الذی لا یکذب وسخن گوینده‌ایست که دروغ نمیگوید وما جالس هذا القرآن احد ونشست

با این قرآن با هیچیک از شما الا قام عنه مگر که برخواست از مجلس او بزیادة او نقصان با افزونی یا کمی زیادة فی هدی

افزونی در هدایت وقربت ونقصان من عمی یا کمی از کوری وضلالت واعلموا وبدانید

ای مردمان انه لیس علی احد بعد القرآن آنکه نیست بر هیچیک از شما پس از قرآن من فاقة احتیاجی بهدایات

وکمالات نفسانیه ولا لاحد قبل القرآن ونیست مر هیچیک از شما پیش از قرآن من غنی توانگری از

ایمان وتصفیها روحانیه فاستشفوه پس طلب شفا کنید از او من ادوائکم از دردهای خود که جهل ورذایل

ظنون
بروزن صبور ظن بفتح اول آمده در لغت
واجح خاطر و اندیشه است میان دو طرف
اعتقاد که جزم در آن نیست وجمع آن
ظنون بروزن سرور است وظنه
بکسر اول تهمت است وجمع آن ظنن
بروزن عنب وظنین تهمت
زده است
واخذ ق حجیث

زاریا
زری علیه از باب ضرب زریا بفتح اول
وزرایه بروزن کتابه ومزریه بالفتح میم
وکسر راء ومزارت بروزن ... امروزن
غفران یغفر ... و شم
گرفت اندر ورجل مزحاه بروزن
مفتاح یغفر مردی است که عیب
میکند بر مردمان
ق

٢١١

قوضوا
قاض البناء از باب نصر ینصر ویران کرد
بنا را انشکی قوضه از باب تفعیل با آنکه
تقویض باز کردن بناءات از غیر ویران
وخراب کردن یا آنکه تقویض کنند
وستونها وچوبها وریسمانها
وکفشه ... ابذا قوضا
تقویض بفتح اول از باب نصر ینصر
این با آن بدل به
بدل است
ق

فاستشفوه
شفاء

واستعینوا و مدد جوئید به علی لأوائکم بر سختیهای خود در زمان شواغل فان فیه پس بدرستیکه در قرآن
شفاء من اکبر الداء شفا ثابت از بزرگترین دردها و هو الکفر و آن ناگرویدنست بتوحید الهی و نبوت حضرت
رسالت پناهی والنفاق و اظهار اسلام و اخفاء کفر والغی و ضحر شدن از جاده شریعت والضلال و گمراه شدن
و راه باطل گرفتن فاسئلوا الله به پس درخواهید از خدای تعالی شفا را بوسیله قرآن و توجهوا الیه و روی آرید
بخدای تعالی بحبه بدوستی قرآن کران عمل کردن بدان ولا تسئلوا به خلقه و درنخواهید بوسیله قرآن از خلق
انه ما توجه العباد بدرستیکه هیچ چیز روی نیاوردند بندگان الی الله تعالی بدرگاه او سبحانه بمثله که مثل
قرآن باشد یعنی براه او و مشتمل است جمیع کمالات را واعلموا و بدانید ای مسلمانان انه شافع مشفع بدرستیکه
قرآن شفاعت کننده است که مقبولست شفاعت او وقائل و سخن کننده است که سخنهای او در نعت بندگان
عاصی نزد خدای تعالی مصدق و گوینده است که باور داشته شده است قول او وانه من شفع له القرآن
و بدرستیکه هر که شفاعت کند برای او قرآن یوم القیمة در روز قیامت شفع فیه قبول کرده شود
شفاعت او در حق او ومن محل به القرآن یوم القیمة و هر که مذمت کند او را قرآن نزد خدا صدق
علیه باور داشته شود بر او فانه ینادی مناد پس بدرستیکه ندا کند ندا کننده یوم القیمة در روز
قیامت الا ان کل حارث مبتلی بدانید که هر کشت کننده مبتلی فی حرثه گرفتار است در کشت خود وعاقبة
عمله در عاقبت کار خود با حسرت و ندامت غیر حرثة القرآن غیر از کشت کنندگان قرآن یعنی بیرون
آورندگان خزائن و اسرار جواهر نفع بحار آن فکونوا من حرثته پس باشید از کشت کنندگان او و خادمان
او واتباعه و پیروان او و خوانندگان و دانندگان و عمل کنندگان بآن بشرط آنکه فرا گیرید مضمون
او را از صاحبان قرآن واستدلوه و دلیل گیرید او را علی ربکم بر پروردگار خود واستنصحوه
و نصیحت خواهید از او یعنی او را ناصح خود دانید علی انفسکم بر نفسهای خود واتهموا علیه و متهم
دانید بر او آرائکم اندیشهای مخالف خود را واستغشوا فیه و مغشوش دانید در او اهوائکم هواهای
پراکنده خود را چه هر رای و اندیشه که مخالف قرآنست از قبیل شیطانست العمل العمل مبادرت کنید
عمل و بشتابید بر کردار باقی ثم النهایة النهایة بعد از آن مسارعت کنید بنهایت و پایان کار که قال
الله تعالی وان الی ربک الرجعی بعضی گویند غایت آدمی آنست که بدل کند افعال ذمیمه خود را باخلاق
حمیده چون جهل بعلم و بخل بجود و معصیت بطاعت و ظلم بعدالت و علی هذا و غایت اصلی که موت است و
انسان باشد والاستقامة الاستقامة و درستی نمائید بر آن شد و ثابت باشید بر کردار و گفتار ثم
الصبر الصبر پس صبر کردن و نیکو شکیبائی او ورزید و عبادات فریضه والورع الورع و متورع شد
و پرهیزکاری کردن از آنچه نیست لایق و سزاوار ان لکم نهایة بدرستیکه شما را نهایتست شکر اخلاق
است فانتهوا پس منتهی شوید الی نهایتکم بسوی نهایت خود وان لکم علما و بدرستیکه مر شما را نشانه است امر و نهی
نفس خود را است فاهتدوا بعلمکم پس راه یابید بنشانه خود وان للاسلام غایة و بدرستیکه مر اسلام را
غایتی است که آن یافتن ساختن عملست از شایسته خلق فانتهوا الی غایته پس منتهی شوید بسوی غایت او واخرجوا
الی الله و بیرون آئید بسوی او سبحانه بما افترض علیکم از آنچه فرض کرده بر شما من حقه از سنت تا شته خود و بین
لکم من وظائفه و بیان کرد برای شما از وظیفه‌های خود وانا شاهد لکم و من گواهم برای شما و حجیج

ماده لکم
بر وزن حمراء والالاء تقبیح ارباب
منع بمعنی درنگ کردن و باز داشتن
بمعنی سختی است مثل لاتی بر وزن علی و شدت
لاواء بر وزن حمراء والاواء از باب
افعال یعنی افتاده است در سختی والتاوی
از باب افتعال یعنی بی چیز شد والتاوی
یعنی درنگ کرد و لای بر وزن علی
گاو کوهی یا گاو ماده است
وجمع آن آلاء
بر وزن اسماء
منتهیه
ق

قد
امثله

خ ۲۱۱

محل به
بحرکات ثلث در عین الفعل از باب
منع و از باب ضرب و از باب کرم
مصدر آن محل بفتح اول و محال بر وزن
سحاب است یعنی مکر کرد او را القتر و
سعایه کرد نزد سلطان و وصف آن
ماحل بر وزن کامل میآید و ماحله
و مماحلة و محالا بکسر اول یعنی
نیرو کرد با او در نیرو تا هویدا شد
که کدام یک نیرومند تر اند در نیرو
و سخت تر اند
ق

وحجت اند امر یوم القیمة عنکم در روز قیامت از شما دور است باید صحیح وارد گشته که در موقف سؤال
از امام هر قوم خواهند کرد از حال عبادت و دین او اگر امام معروف باشد که ایشان بر طریق مستقیم بودند
حجت باشد بر ایشان الا وان القدر السابق بدانید بدرستیکه قدر الهی که سبقت گیرنده است مر خلایق
از غیر مدت خلایق است آنچه در ابواب آن از دفتر وقایع قضا فقد وقع بتحقیق که وقوع یافته و القضاء الماضی
و حکم گذشته که رد آن ممکن نیست فقد تورد وارد شده است و اشیاء مقدره را تدریج از مکمن غیب بصحرای
وجود آورد از امام جعفر صادق علیه السلام منقولست که حق سبحانه چون اراده فرمود چیزی را پس آن قدر است
و چون تقدیر کرد قضا شد و چون قضا شد امضا فرمود پس قضا فصل است و قطع در امر و نهی و جزای نیک
و بد بندها و انی متکلم و بدرستیکه من تکلم کننده ام بعدة الله و حجته بوعده خدا و حجت او و اما وعده
خدا که تکلم مینمایم بآن اینست که قال الله تعالی گفته است حق سبحانه در کلام معجز نظام خود که ان الذین
قالوا ربنا الله بدرستیکه پروردگار ما معبود بحق است ثم استقاموا بعد از آن استقامت ورزیدند بر لوازم
آن یعنی شرایع انبیا و عمل نمودند بجمیع فرایض خدا میشوند تتنزل علیهم الملائکة فرود آیند بر ایشان فرشتگان نزد مرگ
او که بشارت دهنده باشند بایشان باین طریق که الا تخافوا ولا تحزنوا مترسید و غمگین مشوید و ابشروا
و شاد شوید بالجنة التی باین بهشتی که در دنیا کنتم توعدون بودید بآن وعده داده میشدید و اما حجت
سبحانه که متکلم میشوم بآن اینست که وقد قلتم ربنا الله و بتحقیق که گفتید که پروردگار ما خدا بحق است
فاستقیموا علی کتابه پس ثابت باشید بر مضمون کتاب او و عمل نمائید بآن و علی منهاج امره و قیام
نمائید بر منهاج و راه واضح او سبحانه و علی الطریقة الصالحة و استقامت ورزید بر طریقه شایسته
من عبادته از عبادت و پرستش او ثم لا تمرقوا منها پس از آن بیرون مروید از آن طریقه واضحه و لا
تبتدعوا فیها و بدعت مگذارید در آن و لا تخالفوا عنها و خلاف مکنید با یکدیگر از آن در عبادت فان
اهل المروق پس بدرستیکه اهل خروج از عبادت منقطع بهم بریده شده اند از ثواب الهی عند الله
نزد خدا تعالی یوم القیمة در روز قیامت ثم ایاکم و تهزیع الاخلاق پس از آن بترسید از متفرق
ساختن خلقها از روی بی وعدوی که شیمه ارباب نفاق است و تصریفها و حذر کنید از گردش اخلاق
واجعلوا اللسان واحدا و بگردانید زبان را یکی و لیخزن الرجل لسانه و باید که در خزانه نهد مرد زبان
خود را یعنی محافظت او کند از سخن ناپسندیده فان هذا اللسان پس بدرستیکه این زبان جموح گفتار
سرکش است بخداوند خود آنچه نباید بگوید والله ما اری عبدا بحق خدا که نمی بینم بنده را یتقی که پرهیز
کاری نماید تقوی تنفعه پرهیزکاری که فایده دهد او را حتی یخزن لسانه تا آنکه در خزینه نهد
زبان خود را یعنی نگهدارد او را از گفتار ناروا فان لسان المؤمن بدرستیکه زبان بنده مؤمن من
وراء قلبه از پس قلب او است که اول اندیشه مینماید بعد از آن میگوید و ان قلب المنافق بدرستیکه دل
منافق من وراء لسانه از پس زبان او است که اول میگوید بعد از آن اندیشه میکند بخلاف مؤمن لان
المؤمن زیرا که بنده مؤمن اذا اراد ان یتکلم بکلام هرگاه میخواهد که متکلم شود بسخنی تدبره فی نفسه
اندیشه کند در نفس خود و متفکر شود در دل خود فان کان خیرا پس اگر باشد آن سخن خیر او کند یا در آخر
ابداه ظاهر سازد او را و ان کان شرا واراه و اگر باشد شر پوشاند او را و ان المنافق و بدرستیکه بنده منافق

القدر: بتحریک بمعنی قضا و حکم و مبلغ چیزی است و بالضم هم آمده است مثل مقدار بر وزن مفتاح و بمعنی طاقت است مثل قدر بفتح در هر دو معنی و جمع آن اقدار است و قدریه بتحریک منکران قدر اند و فعل آن از باب نصر و ضرب میآید مصدر آن قدر بفتح اول و قدر بتحریک و قدره علیه دال یعنی قضا کرد و حکم نمود و قدر بمعنی فراخ دستی و توانگری و قوت است مثل قدر بالضم و مقدرة مثلثة الدال و مقدار و قداره بفتح و قدور و قدورة بالضم و قدرة و قدران بکسر و قدار بفتح و گاهی بکسر هم آمده و اقتدار و فعل آن کضرب و نصر و فرح است ق

یعده: بتخفیف دال مصدر است از وعد یعد عدة و وعدا و موعدا و موعدة و موعودا و موعودة خیرا و شرا یعنی وعده کرد ق

تهزیع: هزع یعنی شکست او را و تهزیع بر وزن تمیز کسرت وی شکند هر دو شیء و آلتیست که بآن حلاج پنجه میزند و پنبه میزند ق

جموح: بفتح اول جمحت المرأة زوجها یعنی سرکشی کرد زن از شوهر و از خانه شوهر بی رخصت بیرون رفت و جمح الفرس از باب منع یعنی توانا باشد اسب سواری و سرکشی و زیادتی میکند مصدر آن جمح بفتح اول و جموح بر وزن سرور و جماح بر وزن کتاب و وصف آن جموح بر وزن صبور است ق

تتکلم بما اتی علی لسانه میگوید هرچه میآید بر زبان او ولا یدری ماذا له و نمیداند که چه چیز سودمند است
از برای او وماذا علیه وچه چیز زیان رساننده است برای او ولقد قال رسول الله صلی الله علیه و آله وبتحقیق که فرموده است حضرت
رسالت پناه صلی الله علیه و آله که لا یستقیم ایمان عبد حتی یستقیم قلبه راست نمیشود ایمان بنده تا مستقیم نشود دل او
ولا یستقیم قلبه حتی یستقیم لسانه و مستقیم نمیشود دل او با اعتقاد آنچه باید تا راست نشود زبان او با آنچه
باید از اقوال صالحه مراد آنست که استقامت لسان علامت استقامت قلب است نه آنکه سبب او باشد چون علم
پیدا کردن بیک علامت موقوفست بر علامت دیگر از این جهت متفرع ساخت استقامت قلب را بر استقامت لسان
فمن استطاع منکم پس کسی تواند از شما ان یلقی الله سبحانه که ببیند بقرب خدای تعالی وهو نقی الراحة
در حالتی که پاک باشد کف ومن دماء المسلمین از خونهای مسلمانان واموالهم و مالهای ایشان
سلیم اللسان سلامت باشد زبان او من اعراضهم از عرضهای ایشان واز تهمت و غیبت و بهتان فلیفعل
پس باید که بکند آنرا وبجای آورد واعلموا عباد الله و بدانید ای بندگان خدا ان المؤمن بدرستیکه بنده مؤمن
یستحل العام حلال میشمارد امسال ما استحل عاما اول آنچه حرام شمرده در سال اول و یحرم
العام و حرام میشمارد امسال ما حرم عاما اول آنچه حرام شمرده در سال گذشته بگفته خدا و رسول او در
اقوال و افعال یعنی هرگز حلال نمیداند آنچه خدای تعالی حرام کرده و حرام نمیسازد آنچه حقتعالی حلال ساخته و آن
ما احدث الناس و بدرستیکه آنچه پیدا و ایجاد کرده مردمان لا یحل لکم شیئا حلال نمیکند خدای تعالی از برای شما چیزی را
مما حرم علیکم از آنچه حرام کرده شده است بر شما یعنی بدعتهای مردمان بر شما حلال نیست ولکن الحلال
ما احل الله ولیکن حلال آنست که حلال کرده شد آنرا خدای تعالی والحرام ما حرم الله و حرام آنست که حرام
کرده است آنرا حق جل و علا این اشارتست بعدم جواز قیاس فقد جربتم الامور و بتحقیق که تجربه نموده اند
کارها را وضرستموها و محکم کرده اند بتجربه آنها را و وعظتم و پند داده شده اید بمن کان قبلکم بکسانی
که بودند پیش از شما وضربت الامثال لکم و زده شده داستانها برای شما ودعیتم الی الامر الواضح و خوانده
شدید بکار روشن ظاهر و بدین ظاهر فلا یصم عن ذلک پس کر نمیشود از آن کار بعد از بیان و ایضاح آن
الا الاصم مگر شخصی که بغایت کر است از دانستن آن ولا یعمی عنه و کور نمیگردد از آن الا الاعمی مگر شخصی
که بغایت بی بصیرت باشد در آن ومن لم ینفعه الله و کسیکه نفع ندهد او را خدای تعالی بالبلاء و التجارب ببلا و آزمایش
در مصیبت و عنا لم ینتفع بشیء فائده نگرفت هیچ چیز من العظة از وعظ و پند واتاه النقص و آمد
او را نقص و ضرر من امامه از پیش او حتی یعرف ما انکر تا آنکه معروف بداند چیزی را که منکر است و
ینکر ما عرف و انکار میکند چیزی را که معروف است و نیکو یعنی جهل او بمرتبه رسید که تخیل میکند عالمیت خود را
در چیزهائی که مجهول او است و جاهلیت خود را که معروفست و انما الناس رجلان و بدرستیکه مردمان
این دو مرد اند متبع شرعة مردیست که پیروی کننده است شریعت را و مبتدع بدعة و مردی که پیدا
کننده است بدعت را لیس معه من الله سبحانه نیست او را از جانب حقتعالی برهان سنة دلیل از شریعت
ولا ضیاء حجة و نه روشنی حجت بینه وان الله سبحانه و بدرستیکه حقتعالی لم یعظ احدا موعظه نفرموده
هیچکس را بمثل هذا القرآن بچیزی که مانند این قرآن باشد فانه حبل الله المتین پس بدرستیکه قرآن
ریسمانیست که هرگز انقطاع در او راه نمییابد وسببه الامین و ریسمان امین داشته شد

خ ٢١١

والعام
والعوام بفتح اول شناکردن است در آب
وعوم رفتن شتر و کشتی است وعوم بضم اول
جانوریست وجمع آن عوّم بروزن صرّد
میآید وعام بمعنی سالست وجمع آن اعوام
بروزن اشجار است وسنون عوّم بروزن
رکّع است تاکیدست وعام روز را گویند
وعاومت النخلة یعنی بار برداشت سالی
ونبرداشت سالی وعامه وعمامه بمعنی
دستار وعمامه است
ق

شرعة
بکسر اول و شریعة بروزن سفینه آن چیزیست
که راه کرده است خدای تعالی از برای بندگان
خود بنبد که وآشکار است از راهها و شرع
هم از باب منع یعنی نهاد از برای ایشان
روش و راهی و دار شارع و منزل
شارع باسقاط ها یعنی خانه و منزلی است
که در او براه گذر مردم است ویقال
الناس شرع واحد بفتح وبتحریک
یعنی مردم یک قسم و یک نوع اند
وهم حسبین الناس فی هذا شرع
بفتح اول وبتحریک یعنی مردم
در این برابر اند
ق

از وصول معشوقان بنیران و فیه ربیع القلوب و در وی است بهار دلها یعنی سبزی و طراوت و خرمی و نضارت دلها و
ینابیع العلم و چشمهای دانش و ما للقلب جلاء غیره نیست مر دل را جلائی یعنی صیقلی از قرآن مع انه قد
ذهب المتذکرون بلکه با وجود اینکه رفتند یاد دارندگان و بقی الناسون و باقی ماندند فراموش کنندگان
والمتناسون و فراموشی نمایندگان فاذا رأیتم خیرا پس چون ببینید نیکوئی را فاعینوا علیه پس یاری دهید
بر آن نیکی یعنی متصدی آن شوید و آن را دستور العمل خود سازید و اذا رأیتم شرا و چون مشاهده کنید بدی را
فاذهبوا عنه پس یکسو روید از شر آن و بهیچ جهه مشغول آن نشوید فان رسول الله صلعم پس بدرستیکه
حضرت رسالت پناه صلعم کان یقول بود که میفرمود بر بندگان خدا این کلام معجز نظام را که یا ابن آدم
اعمل الخیر ای پسر آدم عمل کن عمل نیکو را و دع الشر و بگذار عمل شر را و هرگاه با این صفت متصف باشی
فاذا انت جواد قاصد پس آن هنگام تو باشی قاصد پسندیده کردار یعنی میانه رفتار الا و ان الظلم ثلثة
بدانید ای مردمان که ظلم بر سه گونه است ظلم لا یغفر یکی از آن ظلمیست که آمرزیده نمیشود و ظلم لا یترک
و دوم ظلمیست که ترک کرده نمیشود بلکه بعد لغزش باز خواست آن خواهد شد و ظلم مغفور و سیم ظلمیست آمرزیده شود
لا یطلب که طلب کرده نمیشود مکافات آن در روز موعود فاما الظلم الذی لا یغفر پس اما ظلمی که هرگز
مغفور نخواهد شد فالشرک بالله تعالی پس آن شرک آوردنست بحضرت معبود و دلیل بر این مدعی آنست
که قال الله تعالی فرموده است در کلام مجید خود ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن
یشاء بدرستیکه حق تعالی نمی آمرزد شرک آوردن باو را و اما الظلم الذی یغفر و اما ظلمی که مغفور خواهد
بود فظلم العبد نفسه پس آن ظلم کردن بنده است بخود عند بعض الهنات نزد بعضی از قبایح
که آن صغایر است نه بر سبیل اصرار و اما الظلم الذی لا یترک و اما ظلمی که متروک نمیشود فظلم
العباد بعضهم بعضا پس آن ظلم کردن بعضی بندگانست بر بعضی دیگر در حقوق یکدیگر القصاص هناک
شدید قصاص آنجا یعنی در عقبی سخت است بمرتبه که لیس هو جرحا بالمدی نیست آن قصاص جراحت کردن بکاردها
ولا ضربا بالسیاط و نه زدن بتازیانها و لکنه و لکن آن قصاص ما یستصغر ذلک معه جراحت کردن خون
شمرده میشود این جراحت و ضرب با او یعنی عذاب و نکال آن در نهایت سختی خواهد بود در نهایت شورش بحیثیتیکه
جراحات و ضرب در مقابل آن هیچ نخواهد بود و چون حال بر این منوال است فایاکم والتلون پس بپرهیزید از متلون
بودن یعنی دو رنگ بودن در دین و دو گونگی بودن فی دین الله در دین خدا فان جماعة فیما تکرهون
پس بدرستیکه متفق بودن در آنچه مکروه میشمارید من الحق از امر حق خیر من فرقة فیما تحبون بهتر است
از متفرق گشتن و متشتت شدن در آنچه دوست میدارید من الباطل از امر باطل
و ان الله سبحانه و بدرستیکه خدای سبحانه و تعالی لم یعط احدا بفرقة خیرا نداد هیچ یک را بواسطه
متفرق و مختلف بودن امر ممن مضی از آن کسی که گذشت و لا ممن بقی و نه از آن کسی که باقی ماند یا ایها
الناس ای گروه مردمان طوبی لمن شغله عیبه خوشا مر کسی را که مشغول ساخت او را عیبش عن عیوب الناس
از عیبهای مردمان و طوبی لمن لزم بیته و خوشا مر کسی که ملازمت نمود خانه خود را یعنی منزوی شد
در آن و مختلط نشد با مردمان و اکل قوته و خورد قوت حلال کسب خود را و اشتغل بطاعة
و مشغول شد بطاعت حق و بکی علی خطیئته و گریست بر گناهان خود و کان من نفسه و بود از

القلب ق
جلاء
جلی السیف والمرآة جلوا بکسر اول
و جلاء بروزن رداء یعنی روشن
کرد شمشیر و آیینه را و دور زنگ از آنها
و جلی الهم عنه یعنی برد اندوه را از او
و جلی العروس علی بعلها جلوة
بحرکات ثلث در اول و جلاء
بروزن رداء یعنی آشکار کرد
زن و عروس را بر شوهر
برهنه روی شده
ق

والهنات
بفتح اول هن کلمه کنایه بمعنای شیئی
و اصله هنو و یقال هذا هنک یعنی هنک
این شیئ تو و هما هنان والجمع هنون
و یقال هنة للمؤنث و هنت بسکون
النون والجمع هنات و هنوات
علی الاصل و یقال فی فلان هنات
ای عضلات شر و لا یقال ذلک فی الخیر
و یقال هذا هنوک و رأیت
هناک و مررت
بهنیک
صراح

خ ۲۱۱

بفرقة
بضم اول فرق چیزها از یکدیگر
یعنی جدا کرد میانه آنها بمصدر
آن فرق بفتح اول و فرقان بروزن
سبحان است و فرقة بکسر اول طایفه
از مردم است و جمع آن فرق
کعنب میآید و فرقة بضم اول
و فراق بروزن کتاب
و بروزن سحاب
یعنی جدائی
است
ق

نفس خود فی شغل در کاری یعنی بواسطهٔ آداب شرعیه معالجه نمود امراض دینی خود را که از کبر
وحسد و حرص وحب مال وجاه والناس منه فی راحة ومردمان از او در راحت و آسایش بودند و اصلاً
از جانب او متضرر و متظلم نشدند   خوشا کسی که از او بد بهیچکس نرسد   غلام همت آنم که این صفت دارد

خ ومن كلام له عليه السلام ٢١٢

فی معنی الحکمین این کلام بلاغت نظام در ذکر حکمین یعنی دو داور و مقصود از ایشان ابو موسی اشعری و عمرو عاص
است و خلاصه آنست که حکم غیر حق کردند خلاف خدا و رسول نمودند و در بادیهٔ ضلالت و غوایت ماندند و بواسطه
این رخت بها و بر کشیدند و بسلاسل و اغلال قوم و غسلین گرفتار شدند و مجمل این قصه آنست که اهل
شام چون روی مصحفها را بر نیزه‌ها کردند بواسطهٔ آن اصحاب امیر المؤمنین را از کارزار باز داشتند مقرر کردند
که دو مرد را حکم سازند یکی از قبل امیر المؤمنین ع و دیگری از طرف معاویه پس معاویه عمرو عاص را اختیار کرد
اصحاب امیر المؤمنین گفتند که ما راضی میشویم بحکم ابو موسی اشعری زیرا که او ایلچی رسول الله بود بسوی یمن
و متقاسم ابی بکر و عامل عمر خطاب آنحضرت ابا نمود از آن و فرمود که ابن عباس را اختیار کنید گفتند او پسر عم تست
و کسیکه از تو باشد اختیار نکنیم آنحضرت فرمود پس مالک اشتر را اختیار کنید اشعث گفت که او و همین بو ما آتش
ما بحکم او راضی نشویم ابو موسی مرد یمنی است و اولی است که او در میان ما حکم باشد پس آنحضرت فرمود که بکنید
انچه میخواهید بعد از آن فرمود با خدا که ما برییم میگیرم از کردار ایشان القصه بعد از مبالغه بسیار قرار
بر ابو موسی دادند و امیر المؤمنین علیه السلام فرمود بعبید الله بن ابی رافع که مولی رسول الله بود و کاتب آنحضرت که
بنویس بسم الله الرحمن الرحیم هذا ما قضی علیه امیر المؤمنین علی بن ابی طالب و معاویة بن ابی سفیان معاویه گفت
اگر تو امیر المؤمنین میبودی من با تو مقاتله نمیکردم آنحضرت فرمود که الله اکبر من با رسول الله بودم در روز حدیبیه
در وقتیکه کفار منع کرده بودند آنحضرت را از مکه بعد از آن اتفاق کردند بر صلح پس مرا طلبید آنحضرت فرمود
که بنویس هذا ما اصطلح علیه محمد رسول الله و اهل مکه ابو سفیان گفت یا محمد اگر میدانستیم که تو رسول الهی
با تو مقاتله نمیکردیم ولیکن بنویس که محمد بن عبد الله پس نوشتم اینها را آنحضرت امروز در مثل آن روز است عمرو
عاص گفت سبحان الله آیا قیاس میکنی ما را بکفار و حال آنکه ما مؤمنانیم آنحضرت فرمود که تو در کدام روز دوست
مؤمنان و دشمن ویلی کافرانی و پیشوای اهل طغیان و عدوانی ای عمرو و تو آن نیستی که با محمد جنگ انگیختی
و بعد از او در فتنه انداختی تو ابتر اهل ضلالی و دشمن خدا و رسول و اهل بیت رسولی یا عدو الله
برخیز که اینجا جای بودن مثل تو نیست و خاموش شد برخاست و چیزی نگفت بعد از آن عمرو از برای تحکیم
بدومة الجندل رفت در آنجا با ابو موسی اشعری ملاقات کرد مصافحه نمود و او را در بغل گرفت و تملق بسیار
با هم کردند و طعامی با هم خوردند و از گشتیه معاویه لشکر شد در مجلس ایشان تا آنکه با عمرو اینکار را برای
نخواسته اختیار کند مغیرة بن شعبه بسوی ایشان فرستاد تا احوال معلوم کند و پیش ابو موسی آمد گفت چه میگوئی در این
امر گفت اینجا اشتباه میکنم که این مرد از برای خود میخواهد اما از عمرو کلامی شنید که دلالت میکرد که این امر
از برای خود طلب میکند باز گشت و بسوی معاویه آمد و گفت ابو موسی صاحب خود را از خلافت منع میکند اما
عمرو از برای خود میخواهد پس از این خبر لشکر شد یعنی خط نوشت بعمرو و مشتمل بر عهد و پیمانها او را

خطیئته
خطا بفتحتین نقیض صواب است وقد یمد و قرء قوله تعالی ومن قتل مؤمنا خطاء ممدودا و مقصورا وخطاء وخطاه از باب علم بمعنی گناه کردن وخطیئة علی فعیلة اسم فیه ولک ان تشدد الیاء لان کل یاء ساکنة قبلها کسرة او واو ساکنة قبلها ضمة وهما زائدتان للمد لا للالحاق ولا هما من نفس الکلمة فانک تقلب الهمزة بعد الواو واوا وبعد الیاء یاء وتدغم فتقول فی مقروء مقرو وفی خطیئة خطیة وجمعها خطایا صراح

خ ٢١٢

شغل
بضم اول و بد و ضمه و بفتح اول و بد و فتحه کار داشتن ضد فراغ و بپرداختن کار است وجمع آن اشغال بر وزن اشجار و شغل بر وزن سرور میآید و شغله از باب منع شغلا بفتح اول یعنی بکار واداشت او را و هو شغل بر وزن کتف یعنی او کار دار است و مشغله بر وزن مرحله آن چیزی است که بکار وا میدارد ترا ق

داضی ساختند عمرو لعین فریبی انگیخت و حیله ساخت و گفت مصلحت اینست که خلافت را بعبد الله عمر مقرر
داریم که مردی زاهد و متقی است و علی و معاویه را از خلافت خلع کنیم تا فتنه منقطع شود ابو موسی گفت این
اندیشه نیکست عمرو گفت تو اول علی را از این امر خلع کن تا من معاویه را از این امر بیرون کنم ابو موسی را
گفت تو مقتدای حقیقتی ترا تقدیم فرموده در ایمان و هجرت پس ابو موسی گفت من علی را از خلافت خلع کردم و آنرا
عبد الله عمر مقرر کردم همچنانکه بیرون میکنم این انگشتری را از انگشت خود بیرون کرد عمرو لعین گفت که من معاویه را
نصب کردم در خلافت در او در نمردم او را در آن امر همچنانکه این انگشتری را در انگشت خود کردم ابو موسی چون
حیله عمرو را مشاهده کرد گفت لعنک الله بحق اگر تو نیستی مگر آنچه حق تعالی فرموده که فمثله کمثل الکلب تا آخر
پس با یکدیگر چیزها ناسزا گفتند و مردم در هم افتادند و گفتند این فریبست و ما باین راضی نیستیم امیر المؤمنین
فرمود که من نگفتم که فریب میخورید از ایشان اما کار از دست رفت پس اول فکر در بدنبال نمودن ما حرب را در
بعد از آن هر کدام ببلاد خود روانه شدند بعزم آنکه بعد از انقضاء مدت که یکسال بود دیگر بقتال رجوع
کنند و ابو موسی از شرمندگی بجانب مکه رفت و پیش از مدت مقرر شهادت امیر المؤمنین واقع شد و غصه در گور کرد
والی الله المرجع والمآب و در حینی که امیر المؤمنین از این حیله واقف شد خطبه آغاز کرد که مختار این است که
فاجتمع رأی ملأکم پس مصمم شد اندیشه اشراف شما علی ان اختاروا رجلین بر آنکه اختیار کنند دو مرد را
بگفتار اهل نفاق که موسی اشعری بود و عمرو بن عاص بی اخلاص فاخذنا علیهما پس گرفتیم ما عهد و پیمان را
بر ایشان ان یجعجعا آنکه حبس کنند و باز دارند نفس خود را عند القرآن نزد حکم یعنی خصا کنند بر اوامر
و نواهی آن ولا یجاوزاه و تجاوز نکنند از آن و تکون السنتهما معه و باشد زبانهای ایشان با قرآن و قلوبهما تبعه
و دلهای ایشان تابع باشد بآن فتاها عنه پس هر دو متحیر شدند از حکم قرآن و پیروی آن ننمودند و ترکا الحق
و بگذاشتند حق را و هما یبصرانه و حال آنکه ایشان میدیدند حق را و کان الجور هواهما و بود جور و ظلم آرزوی
ایشان والاعوجاج دأبهما و کجی دأب و عادت ایشان و قد سبق استثناؤنا علیهما بتحقیق که سابق
شده بود و مستثنی کرده بودیم ما بر ایشان دو مرد فی الحکم بالعدل در حکم کردن براستی والعمل بالحق و عمل نمودن
با آنچه حق است و سوء رأیهما بدی رأی و اندیشه باطل را و جور حکمهما و ستم نمودن ایشان
در حکم کردن ایشان والثقة فی ایدینا و اعتماد و حجت در دستهای ما است لانفسنا برای نفسهای ما
حین خالفا سبیل الحق در وقتی که مخالفت کردند طریق حق را و اتیا بما لا یعرف من الحق و بیاوردند چیزی را که غیر معروف
و مستحسن بود من معکوس الحکم از حکمی که منعکس ساخته بودند آنرا و برخلاف شرط امر قرار داده بودند
یا بعضی بر حقیقتی در عدم رضا بحکم ایشان ... بحسب شرطی بوده باشد که ایشان مخالفت نمودند

خ ومن خطبة له علیه السلام رج ٢١٣

این خطبه در ذکر صفات کمال ذی الجلال است و نعت حضرت رسول متعال و ترهیب مردمان از دنیا و توجیه ایشان
بطاعت حضرت مولی و تخویف از نزول عقوبت و بلا لا یشغله شأن عن شأن مشغول نمیکند او را
کائنی از کائنات دیگر و دلیل این در خطبه سابقه سمت گزارش یافته ولا یغیره زمان و متغیر نمیسازد او را
زمانی دیگر که تغیر عبارتست از زیادتی شیء یا نقصان آن زیادتی یا بر نابی اجزاء میباشد یا بحلول اعراض

ملأکم
ملأ از باب منع بعضی پر کرد او را
و قد ملئی بر بنای مجهول بعضی پر شد
از باب کرم و ملأ و بر وزن شعاع
و ملاءة بضم اول و سکون ثانی
و ملاء مثل غراب بهر سه بعضی زکام است
که از پری معده بهم میرسد و ملأ بر وزن
حبل با یکدیگر مشورت کردن است
و بعضی اشراف و غلبه و بزرگان
است و بعضی گروه و جماعت آمده است
ق

یجعجعا
جع از باب نصر بعضی خود گلی را و جعجع
فلانا بعضی اند اخت او را و جعجعه
باز داشتن در جایی نشستن بعضی
از میدان است و جعجع بر وزن
جعفر آنچه از میدان شده است
ق

خ ٢١٣

تبعه
بتحریک مصدر تبع از باب فرح
مثل تباعه بفتح اول که آنهم مصدر است
بعضی رفت از پی او و تبع بتحریک بعضی
تابع و پی رو است و پیاشد تبع
جمع و واحد هر دو و جمع آن
اتباع بر وزن اسباب است
و نصب حین تبع در این مقام
بوسطه خبر بودن از تکون است
نه آنکه فتحه لام الفعل داشته
باشد

واین هردو از لوازم اجسام است و برابر قیاس است نقصان و تغییر پس تغییرناپذیر است به فصل ربیع و
خریف چه خدای تعالی خالی از زمان است و منزه از جسمیت و محل حوادث در ذات بیمثال او تغییر زمان و فنا عارض نشود
وَلَا يَحْوِيهِ مَكَانٌ و احاطه نمیکند او را هیچ مکانی وَلَا يَصِفُهُ لِسَانٌ و وصف نمیکند او را هم چنانکه
کمال وصف او است هیچ زبانی وَلَا يَعْزُبُ عَنْهُ عَدَدُ قَطْرِ الْمَاءِ و غایب نمیشود از علم محیط او شماره قطرهای
باران وَلَا نُجُومِ السَّمَاءِ و نه عدد ستارهای آسمان وَلَا سَوَافِي الرِّيحِ فِي الْهَوَاءِ و نه بادهای سخت جهنده در هوا
وَلَا دَبِيبُ النَّمْلِ عَلَى الصَّفَا و نه رفتار نرم مورچه بر سنگهای سخت صاف وَلَا مَقِيلُ الذَّرِّ فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ
و نه خواب کردن مورچه در شب تاریک يَعْلَمُ مَسَاقِطَ الْأَوْرَاقِ میداند مواضع افتادن برگهای درختان وَخَفِيَّ
طَرْفِ الْأَحْدَاقِ و پنهان گردیدن حدقهای چشمها وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ و گواهی میدهم که نیست هیچ معبودی
بجز او که خدا است غَيْرَ مَعْدُولٍ بِهِ در حالتیکه برابر کرده نشده با او هیچ چیز وَلَا مَشْكُوكٍ فِيهِ شک کرده نشده
هستی ذات او وَلَا مَكْفُورٍ دِينُهُ پوشیده نشده دین او وَلَا مَجْحُودٍ تَكْوِينُهُ و انکار کرده نشده ایجاد او چنانچه قال
جلّ ذکره وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ شَهَادَةَ مَنْ صَدَقَتْ نِيَّتُهُ مثل گواهی
کسیکه صادق باشد قصد او وَصَفَتْ دِخْلَتُهُ و صاف باشد باطن او وَخَلَصَ يَقِينُهُ و خالص و پاک باشد
یقین او وَثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ و گران باشد ترازوهای او باعمال صالحه وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ و گواهی
میدهم بیقین که محمد بنده او است وَرَسُولُهُ الْمُجْتَبَى و فرستاده او که برگزیده شده است به رسالت و تبلیغ شرع
مبین مِنْ خَلَائِقِهِ از میان خلایق او از اولین و آخرین وَالْمُعْتَامُ و اختیار کرده شده است لِشَرْحِ حَقَائِقِهِ یعنی
برای روشن کردن و هویدا ساختن چیزهائیکه حق است از دین او وَالْمُخْتَصُّ بِعَقَائِلِ كَرَامَاتِهِ و اختصاص
یافته است به نفیسهای الطاف و انعام او از قواعد قوانین دین مبین وَالْمُصْطَفَى لِكَرَائِمِ رِسَالَاتِهِ و برگزیده
شده است از برای بزرگواریهای پیغامهای او وَالْمُوضَحَةُ بِهِ أَشْرَاطُ الْهُدَى و روشن کرده شده است باو علامتهای
هدایت و صراط مستقیم او وَالْمَجْلُوُّ بِهِ غِرْبِيبُ الْعَمَى و جلا داده شده است بسبب او تاریکی کوری گران
حجاب جهالت است أَيُّهَا النَّاسُ ای گروه آدمیان إِنَّ الدُّنْيَا تَغُرُّ الْمُؤَمِّلَ لَهَا بدرستیکه دنیا مغرور میسازد کسی را که
امید دارد بدنیا از برای لذات او وَالْمُخْلِدَ إِلَيْهَا و آرام گیرنده است بسوی او وَلَا تَنْفَسُ بِمَنْ نَافَسَ فِيهَا و بخل نمیکند
بکسیکه رغبت کرده در او وَتَغْلِبُ مَنْ غَلَبَ عَلَيْهَا و غالب میاید بر کسیکه غلبه کرد بر او وَايْمُ اللَّهِ و سوگند
بخدا که مَا كَانَ قَوْمٌ قَطُّ نبودند هیچ گروهی هرگز فِي غَضِّ نِعْمَةٍ در نعمت تازه و خرمی بی اندازه مِنْ عَيْشٍ از
زندگانی دنیا فَزَالَ عَنْهُمْ پس زوال یافت آن نعمت از ایشان إِلَّا بِذُنُوبٍ اجْتَرَحُوهَا مگر بسبب گناهانی که کسب
کردند آنرا لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى زیرا که حق سبحانه لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ نیست ستم کننده بر بندگان خود و مصداق این
کلام است قول حضرت عزت جل ذکره که ضرب الله مثلا قریة کانت آمنة الخ وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ و اگر مردمان
حِينَ تَنْزِلُ بِهِمُ النِّقَمُ در وقتی که فرود میاید بر ایشان خشم و غضب خدا وَتَزُولُ عَنْهُمُ النِّعَمُ و زایل میشود از
ایشان نعمتها فَزِعُوا إِلَى رَبِّهِمْ تضرع کنند و زاری نمایند بسوی پروردگار خود بِصِدْقٍ مِنْ نِيَّاتِهِمْ براستی
از نیتهای خود وَوَلَهٍ مِنْ قُلُوبِهِمْ و بشوق و محبت از دلهای خود یا بالکلیه توجه نمایند بحضرت او لَرَدَّ عَلَيْهِمْ
هر آینه باز گرداند خدای تعالی بر ایشان كُلَّ شَارِدٍ هر رمیده از نعمت ایشان وَأَصْلَحَ لَهُمْ و باصلاح آورد
از برای ایشان كُلَّ فَاسِدٍ هر تباه شده را وَإِنِّي لَأَخْشَى عَلَيْكُمْ و بدرستیکه من میترسم بر شما آن

خ ٢١٣

مقیل
بروزن مسجع و قائله بمعنی نصف النهار است
و قال از باب ضرب مصدر آن قیل بفتح
اول و قائله بروزن کاهله و قیلوله بروزن
کینونه و مقال بروزن مجال و مقیل
بروزن مسجع و تقیل بروزن تفعیل
بمعنی خواب نیمروز
ق

دخلة
بحرکات ثلث در اول و دخیلة بروزن سفینه
و دخیل کامیر و دخلل بروزن سنگر
و دخال بروزن کتاب بمعنی آهنگ
و نیت مرد و کار او و جزء او و درونی و پنهانی
اوست
ق

المعتام
عام از باب ضرب و عیام از باب
فرح مصدر آن عیم بفتح اول و عیمه
بزیادتی تاء و عیمه بکسر اول گزین مال است
و اعتام بروزن افتعال بمعنی
گرفت گزین مال را
ق

غربیب
بکسر اول جمع آن غرابیب بفتح اول است
و آن بمعنی پیری است که سیاه کرده
باشد ریش سفید خود را برنگ و می گویند
که اسود غرابیب یعنی سیاه
بسیار سیاه
ق

تکونوا فی فترة اند باشید که در کار اهل جاهلیت بودید منتظر بعثت پیغمبر خاتم وقد کانت امور مضت بتحقیق
که واقع شد کارهائی که گذشت چون تقدیم خلفاء ثلثه بود ملتم فیها میل کردید از او میلة کنتم فیها
میلی که بودید در آن عندی غیر محمودین نزد من ناستودگان و نا ستایشکان ولئن رد علیکم و اگر باز گردانید
شود بر شما امرکم کار شما که بود بیعت من و تمام خلافت پیغمبر انکم لسعداء هر آینه باشید نیکبختان وما علی
و نیست بر من الا الجهد مگر جهد نمودن در دعوت شما بمثل آن ولو اشاء و اگر خواستمی ان اقول آنکه بگویم لقلت
هر آینه میگفتم و گوهر تحقیق بالماس در میسفتم مراد حضرت از این کلام آنست که شما ای اهل خلاف عنا ظلم
و ستم کردید بر اهل بیت رسول الله ص و تقدیم بر ایشان جستید و حق ایشان غصب کردید و انواع قبایح
در باره ایشان بجا آوردید عفی الله عما سلف عفو کناد خدا از آنچه گذشت و تقصیر و ستمها منقاد بر خاندان رسالت

خ ومن کلام له علیه السلام ٢١٤ وقد

و از جمله کلام آنحضرتست ع وقد سئله ذعلب الیمانی که در وقتی که سؤال کرد او را ذعلب یمانی فقال هل
گفت که هل رأیت ربک یا امیر المؤمنین آیا دیده پروردگار خود را ای امیر مؤمنان فقال علیه السلام
پس فرمود آنحضرت ع افا اعبد ما لا اری آیا می پرستم چیزی را که نمی بینم قال گفت ذعلب و کیف تراه
چگونه میبینی او را فقال آنحضرت فرمود که لا تراه العیون نمی بینند او را چشمها بمشاهدة العیان بدیدن ظاهر
و آشکار و لکن تدرکه القلوب و لکن در می یابند او را دلها بحقایق الایمان با رکان ثابته ایمان که آن تصدیق است
بوجود و وحدانیت او و بصفات حسنی قریب من الاشیاء او سبحانه نزدیک است بهمه چیزها غیر ملامس در
حالتی که نیست لمس کننده آنها بعید منها دور است از اشیا غیر مباین در حینی که نیست جدا شده
از آنها زیرا که قرب بملامسة و بعد بمباینة از خواص جسمیه است حضرت عزت منزه است از مشابهت جسم
و جسمیت پس معنی قرب او اتصال علم و قدرت اوست بهر چه ظاهر است و باطن و معنی بعد و مباینت اوست انفکاک
هر ممکن متکلم بلا رویة سخن آفریننده است بی فکری و اندیشه مرید بلا همة خواهنده چیزها است
بی قصدی و عزیمتی که سابق باشد بر آن صانع بلا جارحة صنع کننده است چیزها را بی آلات جسمانی از دست
و پا و غیرها لطیف لا یوصف بالخفاء لطیفی است که موصوف نمیشود بنهانی و پنهانی زیرا که لطافت او بمعنی
دقت قوام نیست که مخصوص است با جسام بلکه معنی لطف و تصرف اوست در ذرات تصرفی که مخفی است بر اشیاء مدرک
برای افاضه کمالات کبیر لا یوصف بالجفاء بزرگیست که وصف کرده نمیشود بستم و غلظت ذات بصیر لا
یوصف بالحاسة بیناست که موصوف نمیشود بقوت حاسه رحیم لا یوصف بالرقة مهربانست که وصف
کرده نمیشود برقت که آن عبارتست از سوزش قلب زیرا که اینها انفعالات جسمانیه است تعنوا الوجوه لعظمته
خوار میشوند و ذلیل رخسارها از برای بزرگواری او و تجب القلوب و میطپند دلها من مخافته از هیبت و ترس او

خ ومن کلام له علیه السلام ٢١٥ وفیه

فی ذم اصحابه این کلامی عالی مقام ایراد نموده در مذمت و نکوهش اصحاب خود احمد الله حمد و ثنا
میگویم معبود بر حق را علی ما قضی بر آنچه قضا فرموده من امر از هر کاری و قدر و تقدیر فرموده از

ذعلب
بکسر الذال المعجمة اسم رجل من اصحاب
امیر المؤمنین علیه السلام ذو لسان
بلیغ فی الخطب شجاع القلب والیمن
محرکة ما عن یمین القبلة من البلاد
وهو یمنی و یمانی
دره

والعیان
بالکسر المعاینة وتعنو تخضع و تذل
علی بناء المجهول مضطرب و مراده علیه السلام
تنزیهه تع عن الرؤیة بحاسة البصر و شرح
کیفیة الرؤیة الممکنة له و لما کان تع
منزها عن الجسمیة و لواحقها من
الجهة و توجه البصر ادراکه به و انما
یری و یدرک بحبیب ما یمکن البصیرة
العقل لا جرم نزه تع عن تلک و اثبت
له هذه
دره

خ ٢١٤

قوله
متکلم بلا رویة تنزیه له عن کلام
الخلق لکونه تابعا للرویة و یعنی کونه
متکلما انه اوجد الکلام فی
بعض الاجسام کما فی الشجرة التی
کلمت موسی علیه السلام و ما زعمه الا
شعریون من انه متکلم بلسان
و شفتین فخطاء بدیهی فانه
لو کان کذلک لکان
جسما له آلة
محدثا و هو
محال
دره

نمود مِن فِعلٍ از هر کرداری وَعَلی اَمثالِی مِنکُم و برابچه از فرمایش نمودم بشما و چونکه قضا الحاضر علم باز نگاهداشت تا

که اعم است از فعل و قول تفصیل قضا است و ایجاد اشیا چه خواهان از این جهت فرمود قضا یا امر و هدی وانفصل اَیَّتُهَا الفِرقَةُ الَّتی

اِذا اَمَرتُ لَم تُطِع ای گروهی که چون امر کردم شما را بطاعت اطاعت نکردید و از من منحرف شدید وَاِذا دَعَوتُ

لَم تُجِب و چون خواندم شما را بعبادات اجابت ننمودید اِن اُمهِلتُم خُضتُم اگر مهلت داده شدید شروع کردید بنا فرمانی

وَاِن حُورِبتُم خُرتُم و اگر مقاتله کرده شدید ضعیف شدید و ان ودید بعضی وبتحرتم بجیم اقم شدید یعنی عدل

کردید و اعراض نمودید ازان وَاِنِ اجتَمَعَ النّاسُ و اگر جمع شدند مردمان عَلی اِمامٍ بر پیشوائی طَعَنتُم مفارقت

کردید ازان وَاِن اُجِئتُم و اگر خوانده شدید اِلی مُشاقَّةٍ بسوی مشقت و آن جنگ است نَکَصتُم باز گردید

اذان لا اَبا لِغَیرِکُم این دعائیست بذل غیر ایشان و اینما نیست منوعی از تلطف با ایشان چه تخصیص سلب پدر

غیر مفهم اثبات پدر است برای ایشان و وجود پدر مستلزم عطوفت و تلطف است ما تَنتَظِرُونَ بِنَصرِکُم چه انتظار

میکشید بیاری دادن خود وَالجِهادِ عَلی حَقِّکُم و جهاد کردن بر حق خود از غنائم غیر آن اَلمَوتُ مراد که

شهادتست اَوِ الذُّلَّ یا خواری که ترک جهاد است لَکُم مر شما راست فَوَاللهِ لَئِن جاءَ یَومِی پس بخدا سوگند که

اگر آید روز رحلت من از دنیا وَلَیَأتِیَنّی و البته میاید و دمرك بسوی من لَیُفَرِّقَنَّ هر اینه جدا اندازد یعنی

وَبَینَکُم میان من و میان شما وَاَنا لِصُحبَتِکُم قالٍ و من مر صحبت شما را دشمن دارنده ام وَبِکُم غَیرُ کَثیرٍ و بشما

نیستم بسیار یعنی کثرت قوت و بنای شوکت من از شما حاصل نمیشود چه شما ضعیفید اندك لِلّٰهِ اَنتُم از برای

خدا شما موجود شده اید یعنی علت غائی در ایجاد شما امر است باحکام الهی و منقاد شدن بان اَما دِینٌ یَجمَعُکُم

ایا نیست دینی که جمع آرد شما را وَلا حَمِیَّةٌ تَشحَذُکُم و نیست غیرتی و حمیتی که تیز دارد شما را و بواسطه آن

مردانه وار دفع کنید اعدای دین را اَوَلَیسَ عَجَباً ایا نیست عجب و غریب اَنَّ مُعاوِیَةَ یَدعُو که معاویه بکارزار میخواند

الجُفاةَ الطَّغامَ مر ستمکاران جفا کاران بد فرومایگان فَیَتَّبِعُونَهُ پس پیروی میکنند او را عَلی غَیرِ مَعُونَةٍ

وَلا عَطاءٍ بر غیر یاری دادن معاویه ایشان را و بخشش نمودن که مضاعف ساختن لشکریان چه بذل معاویه کرا نبود

برو شاقیا بل قسمت امیر المؤمنین ع بر وجه رزق و عطا بود بی تفضیل اشراف بر دیگران وَاَنا اَدعُوکُم

و من میخوانم شما را بر راه حق وَاَنتُم تَرِیکَةُ الاِسلامِ و حال آنکه شما بقیه اید اسلامید وَبَقِیَّةُ

النّاسِ اِلَی المَعُونَةِ و بقیه مردمانید بسوی یاری دادن اَو طائِفَةٍ مِنَ العَطاءِ یا جماعتی که محفوظ میشوند

از انعام و بخشش من فَتَفَرَّقُونَ عَنّی پس متفرق میشوید از من وَتَختَلِفُونَ عَلَیَّ و اختلاف میورزید بر من

اِنَّهُ لا یَخرُجُ اِلَیکُم بدرستیکه بیرون نمی اید بسوی شما مِن اَمرِی از کار من رِضیً فَتَرضَونَهُ تا خوشنود گردید که با آن

راضی شوید وَلا سُخطٌ فَتَجتَمِعُونَ عَلَیهِ و نه خشمی که مجتمع شوید بر آن یعنی شما با من موافقت نمیکنید

در مواضع رضا و خشم وَاِنَّ اَحَبَّ ما اَنا لاقٍ اِلَیَّ و بدرستیکه دوستترین چیزیکه بسوی من که ملاقات کننده ام بان

اَلمَوتُ مرگست تحلت تذانفا قَد دارَستُکُمُ الکِتابَ بتحقیق که خواندم با شما کتاب الهی را که قرآن است

وَفاتَحتُکُمُ الحِجاجَ و ابتدا کردم حجت آوردن را با خصما وَعَرَّفتُکُم و شناسا گردانیدم شما را ما اَنکَرتُم آنچه

ندانستید انرا وَسَوَّغتُکُم و گوارانیدم برای شما ما مَجَجتُم آنچه از دهان بیرون انداختید لفظ تسویغ مستعار است

از برای اعطاء چه آنحضرت با ایشان داد آنچه محروم بودند ازان از فئی یا از علومی که قبول نمیکردند از دهان ایشان

قبل از این لَو کانَ الاَعمی یَلحَظُ کاشکی کور مینگریست اَوِ النّائِمُ یَستَیقِظُ یا خواب کننده بیدار میگردید

اشارت

خضتم
وخاض الماء یخوضه از باب نصر یعنی در اند(ر) آب راه و گفته خدای تعالی کنا نخوض مع الخائضین یعنی بودیم ما که فرو میشدیم در باطل و ناچیز و پیروی میکردیم گمراهان را ق

اجئتم

خرتم
خوار بضم اول آواز گاو و گوسفند و آهوان و او از باب نصر است و خور بفتحتین بمعنی سستی است مثل خوور بروزن سرور و تخویر از باب تفعیل و خوار گشتن مرد سستی است و خایر بروزن کامل ق

خ ٣١٥

تشحذکم
شحذ السکین کمنع یعنی تیز کرد کارد را مثل اشحذه از باب افعال و شحذ الجوع المعدة یعنی برافروخت گرسنگی معده را ق

الطغام
بروزن سحاب فرومایه از مردم است و بد زبون از پرنده است واحد آن طغامه بزیادتی ها ق

تریکة
ترکه از باب نصر یعنی دست بداشت و ماند او را و واگذاشت و تریکة بروزن سفینه زنی است که ماند بی شوهر در خانه و شوهر کرده نمیشود و تریکه آنچیزی است که مانده است او را بسیل از آب و ترکه الرجل بروزن فرحه مانند از مردان بعد از مردن و آن را میراث گویند ش

اشارتست بجهل و غفلت ایشان و اقرب بقوم و شمشیر بدو نیام کن بواسطهٔ قومی من الجهل
از اهل جهالت و نادانی بالله فانهم مغوبین و بخدا که کشندهٔ ایشان مغوبست فی مودتهم ابن
النابغة یعنی در دوست کنندهٔ ایشان پسر نابغه یعنی عمرو عاص که بکردن نافعان پیشوا خارجیان و نابغه در لغت

خ ومن كلام له عليه السلام ۲۱۰ ریو

بمعنی اغارت آنحضرت که فرمود وقد ارسل رجلا من اصحابه در وقتیکه فرستاده بود مردیرا از اصحاب
خود يعلم له علم قوم که بداند از برای او خبر کروهی را من جند الكوفة از لشکر شهر کوفه هموا
باللحاق بالخوارج که قصد کرده بودند به پیوستن خارجیان وكانوا على خوف منه عليه السلام و بودند
انکروه ترسان از آنحضرت فلما عاد اليه الرجل پس چون باز کشت بسوی آنحضرت آنمرد قال له فرمود مر اورا
أأمنوا آیا ایمن بودند فقطنوا پس اقامت نمودند ام جبنوا یا ترسیدند فظعنوا پس کوچ کردند بجانب
خوارج شتافتند فقال الرجل بل ظعنوا يا امير المؤمنين پس گفت آنمرد که اقامت ننمودند بلکه کوچ
کردند ای امیر مؤمنان فقال عليه السلام پس آنحضرت فرمود که بعدا لهم دوری باد ایشانرا كما
بعدت ثمود همچنانکه هلاک شدند قوم ثمود و دور شدند آما لو اشرعت الاسنة اليهم بدانکه اگر راست
کرده شود نیزها بسوی ایشان وصبت السيوف و ریخته کردن شمشیرها على هاماتهم بر فرقهای ایشان هر آینه
لقد ندموا هر آینه پشیمان شوند على ما كان منهم بر آنچه واقع شد از ایشان ان الشيطان اليوم بدرستیکه
شیطان امروز قد استفلهم خواسته است تفریق و هزیمت ایشانرا وهو غدا و او فردا متبرئ منهم بیزار
شود از ایشان ومتخل عنهم و رها کننده و بیرون رونده از ایشان فحسبهم بخروجهم پس بسست
ایشانرا عقوبت بیرون رفتن ایشان من الهدى از راه راست وارتكاسهم و واژگون کرده شدن ایشان في
الضلال والعمى در گمراهی و کوری وصدهم عن الحق و باز داشتن ایشان از راه ایمان وجماحهم
و سرکشی ایشان في التيه در بیابان حیرانی و سرگردانی اشعار فرمود لفظ جماح را از برای خروج ایشان از فضیلت عدل بطرف افراط

خ ومن خطبة له عليه السلام ۲۱۷ ریز

برجهل ایشان بمطالب خود

روی عن نوف البكالي روایت کرده اند از نوف که منسوب بوده بقبیله بکر با فتح آن و آن قبیله ایست از
حمیر قال خطبنا بهذه الخطبة امير المؤمنين عليه السلام گفت که خطبه فرمود ما را باین خطبه امیر المؤمنین
عليه السلام بالكوفة در شهر کوفه وهو قائم در حالتیکه ایستاده بود على حجارة بر سنگی که نصبها له جعدة بن هبيرة
المخزومي نصب نموده بود از برای او جعده مخزومی که پسر هبیره بود و مادر او ام هانی که خواهر امیر
المؤمنین صلوات الله عليه بود وعليه مدرعة من صوف و بر آنحضرت دراعه از پشم بود وحمائل سيفه
و دوالهای شمشیر او ليف از پوست درخت خرما وفي رجليه نعلان و در پاهای او دو کفش بود من ليف
هم از لیف خرما وكان جبينه ثفنة بعير یعنی گویا پیشانی مبارکش مهجور از نوی شتر بود از کثرت سجود فقال
عليه السلام پس فرمود که الحمد لله الذي اليه مصائر الخلق سپاس و ستایش مر خدایرا که بسوی اوست بازگشتها
جمیع آفرینشها وعواقب الامر و عاقبتهای همه کارها نحمده انحمد افعند که حمد میکنیم او را على عظيم

در اقرب

بصیغه امر از باب افعال قرب بفتح
اول و اخفای کردن شمشیرست در قراب
بکسر اول یعنی در غلاف و چنین که غلاف
قربست و اقراب آنست که شمشیر را در غلاف
در آورد میکنند مثل اقراب از باب
افعال یا کوشش تمام و غلاف است
از برای شمشیر
ق

در اللحاق

بفتح لحق به از باب سمع لحقه
یعنی دو رسید باو و دریافت او را مصدر
آن لحق بفتح اول و لحاق بر وزن
سحاب میآید
ق

و قطنوا

از باب نصر قطونا بر وزن سرور یعنی استادند
آنجا و اقامه کردند و قطن فلانا یعنی جاکیر
کرد فلان را پس آن قاطن
بمعنی جاکیرست و جمع آن
قطان بر وزن رمان است
ق

در استفلهم

فله از باب نصر یعنی رخنه کرد او را
و فل القوم یعنی گریزانید قوم را
وافتلوا و تفللوا یعنی گریختند
و بهزیمت رفتند
ق

ارتكاسهم

رکس بفتح اول یعنی بر گردانیدن چیزیست
بر این نحو که بر کرده اول آخر را ارکسهم
یعنی نگون کرد ایشان را وارتکس
یعنی نگونسار شد
قاموس

احسانهای بزرکی انعام او و نیز برهانهای بر برهان واضح که دالست بر وجود آن و نوامی فضیله قائمها
دیوا فرورنده فضل و نعمت و حمد یکون لحقه قضاء حمدی که باشد مرحق او را کذاردن ولشکره اداء و
مرسپاس او را ادا کردن والی ثوابه مقربا و بسوی پاداش او نزدیک کرداننده ولحسن مزیده موجبا و
مرزیادتی نیکوئی او را واجب سازنده ونستعین به رجاء میخواهم یاری استعانة راج لفضله مثل یاری
خواستن امیدوارنده مرخدای او را مؤمل لنفعه آرزومند مرسود او را واثق بدفعه اعتماد کننده بدفع کردن
او مضرت را او را معترف له بالطول اعتراف کنندۀ بزرگی و بخشش کرم او مذعن له بالعمل والقول گردن
نهنده او را بکردار و گفتار و نؤمن به و ایمان میاوریم باو ایمان من رجاه مثل ایمان کسیکه امید داشته باو
موقنا در حالتیکه یقین دارنده باشند و اناب الیه و بازگردیده بسوی او مؤمنا در حالتیکه ایمان آورنده
باشد باو وخنع له و فروتنی نماید بسوی او مذعنا هنگامی که بسوی او گردن نهنده باشد واخلص له واخلاص
ورزد مر او را موحدا در محلی که بتوحید او قایل شونده باشد وعظمه و بزرگ داند او را ممجدا وخشیه
که بزرگی یاد کننده باشد او را ولاذ به و پناه گیرد باو راغبا مجتهدا وقتیکه رغبت نماینده و اجتهاد کننده باشد
بسوی او لم یولد سبحانه متولد نشد حق سبحانه و تعالی فیکون فی العز مشارکا تا باشد در عزت و بزرگی شریک
سابق خود ولم یلد و ولد ننهاد فیکون موروثا هالکا تا باشد میراث برده شده و هلاک امده باشد
مماثل الاخر خود متصل داشته و او ولد را بواسطه آنکه ذاتست مجرد و اگر مولود مسبوق باشد و ولد
بلد ذاتست منفی حاجت و نیز آنکه انسان خواهان ولدست بجهت احتیاج بوی و اینکه دعوه اخلاص بکرد
واقع شده بواسطه آنست که دلالت بر انانی که اثبات و لد میشمودند برای او تعالی عن ذلک ولم یتقدمه وقت
ولا زمان متقدم نداشت برا و هیچ وقتی و هیچ زمانی زیرا که وقت حادثست و باری تعالی قدیم مقارنه حادث
محالست ولم یتعاوره زیاده ولا نقصان و نوبت بنوبت فرا نگرفت او را زیادتی و نقصان زیرا که آن لوازم جسم
واو سبحانه از آن منزه است بل ظهر للعقول بلکه ظاهر شد مر عقلها را بما ارانا با نچه نمود ما را من علامات
التدبیر المتقن از نشانهای تدبیر محکم والقضاء المبرم و حکم استوار و جمیع امور فمن شواهد خلقه
پس از جمله گواهان آفرینش او است خلق السموات آفریدن آسمانها موطدات بلا عمد در حالتیکه
بر داشته شده است و محکم واستوار بی ستونی قائمات بلا سند بر پا ستاده بی اعتمادی دعاهن خواند
انهارا یعنی حکم فرمود بر ایشان بطلب کامله بانکه موجود شوند فاجبن پس اجابت نمودند او را و موجود کشتند
طائعات مذعنات در حالتیکه فرمان بردار بودند و انقیاد نماینده غیر متلکئات نه آنکه توقف کننده
باشند ولا مبطئات و درنگ نماینده ولولا اقرارهن له بالربوبیة و اگر نبودی اقرار آسمانها مر وی را بپروردگاری
او واذعانهن بالتطوع و گردن نهادن ایشان بطوع و رغبت لما جعلهن نکردانید ایشانرا موضعا
لعرشه جای عرش خود ولا مسکنا لملائکته و نه محل سکون فرشتگان خود ولا مصعدا للکلم الطیب و نه جای
بالا رفتن گفتار خوب پاکیزه والعمل الصالح و کردار شایسته من خلقه از آفرینش او و جعل نجومها اعلاما
کردانید ستارهای انها را نشانها یستدل بها الحیران نشانهای که راه میجویند بآن شخصی که سرگردان باشند فی
مختلف فجاج الاقطار در جاهای آمد شد راههای جوانب جهان لم یمنع ضوء نورها باز نداشت روشنی نور
ان ستارها را ادلهمام سجف اللیل المظلم تاریکیهای شب تار ولا استطاعت و توانائی نداشت جلابیب

خنع له
خنوع فروتنی و خاکساری است و جمیع فروتنیها
خنع بدو فتحه و اخنعته الحاجة از باب
افعال یعنی فروتن کردانید او را
حاجت
ق

لم یتعاوره
تعاور کتخاف بمعنی بحسن کشیم
اور هنت و اعور از باب افعال
یعنی ظاهر شد و ظاهر کردانید او را
و اعاره یعنی عاریه داد او را و همچنین
و اعتوار و اشتق از باب افتعال یعنی
نوبت بنوبت کرفتند ایشان
آنچیز را
ق

خ ٢١٧

موطدات
وطد الشی یطده وطدا و طدة
یعنی ثابت کردانید و کران ساخت
او را اشیا وطده از باب تفعیل و طیدا
موطود ثابت و کران کرده شده است
ق

طواعیه
طاع له یطاع از باب نصر و یطاع لزبا
فرح یعنی فرمان برده شد از باب او
و طواعیه بر وزن ثمانیه بمعنی طاعت
و فرمان بردارست
قا

وادلهمام
مصدرست از ادلهم الظلام از باب
افعلال اشتدلام یعنی کثیف
و سیاه شد تاریکی و ادهمود ادلهم
مبالغه در تاریکی و سیاه مظلم
بر وزن جعفر بمعنی تاریکست
خ

سواد الحنادس پردهای سیاه ظلمتهای بسیار ان تردّ ما شاع آنکه باز گرداند آنچه آشکار شد فی السموات
در آسمانها من تلألؤ نور القمر از درخشیدن نور ماه فسبحان من لا یخفی علیه پس منزه است کسی که از عیب
ونقصان آنکه پوشیده نیست براو سواد غسق داج سیاهی تاریکی شب ولا لیل ساج ونه شب
آرامیده فی بقاع الارضین المتطاطئات در بقعهای زمینهای پست فرو رفته ولا فی یفاع السفع
ونه در کوههای بلند سیاه رنگ مایل بسرخی المتجاورات نزدیک یکدیگر ودر جوار هم وما یتجلجل به الرعد
ومخفی نیست براو آنچه آواز میکند بآن رعد فی افق السماء در کنارهای آسمان وما تلاشت عنه
وآنچه متلاشی و نابود میشود از او بروق الغمام برقهای ابر ومنکشف نمیشود بر او ضیا بواسطه اضمحلال
آن وما تسقط من ورقة وآنچه میافتد از برگ درختان که تزیلها عن مسقطها زایل میکردانند آنرا
از جای افتادنش عواصف الانواء بادهای جهنده که حاصل میشود بسبب نجوم ساقطه از منازل قمر که آن
بیست وهشت منزلست چون غروب باد وباران وحرارت وبرودت را نسبت میدادند بطلوع وسقوط آن نجم چنانچه
مشهور است در افواه بواسطه آن اضافه نموده عواصف را بانوا وانهطال السماء وریزش آسمان زایل میکردانند
برگهارا از جنبش باران از ابرها ویعلم مسقط القطرة ومیداند جای افتادن قطره باران ومقرها
وقرارگاه آنرا ومسحب الذرة وکشیدنگاه مورچه خورد ومجرها ومحل کشیدنش آنها وما یکفی البعوضة وآنچه
بس است پشه را من قوتها از قوت آن وما تحمل من الانثی وآنچه بر میدارد آنرا ماده فی بطنها در شکم
خود الحمد لله الکائن سپاس وستایش مر خدای راست که بوده است قبل ان یکون کرسی پیش از آنکه بوده باشد
کرسی که زیر عرش وزبر آسمانهاست او عرش یا عرش که زبر کرسیست او سماء او ارض یا آسمان وزمین
او جان او انس یا پریان وآدمیان لا یدرک بوهم دریافته نمیشود بدریافتن دانستن ولا یشغله
سائل ومشغول نمیگرداند او را از غیر هیچ درخواهنده ولا ینقصه نائل وکم نمیگرداند بحر کرم او را کسی
که عطا بستاند بعطا وبخشش ولا ینظر بعین ودیده نمیشود بهیچ چشم ولا یحد بأین ومحدود نمیگردد
بآین که او کجاست در چه مکانست از مقدار ومکان ولا یوصف بالازواج وموصوف نمیشود بهم جفتان
زیرا که بریست از همتایان ولا یخلق بعلاج ونمی آفریند بالت چون سایر صانعان ولا یدرک بالحواس
ودریافته نمیشود بحاسهای ظاهره وباطنه ولا یقاس بالناس وقیاس کرده نمیشود بمردمان الذی کلم موسی
تکلیما آنخدائیکه سخن گفت با موسی سخن گفتنی که بیرون بود از تحمل سماع بشر واراه من آیاته عظیما ونمود
باو از نشانهای قدرت خود چیزی بزرگ اگر شنیده او از بزرگ آنها بلا جوارح ولا ادوات بی آلات
واعضا ولا نطق وبی گویا شدن ولا لهوات وبی گوشتپارهای اندرون دهن که بسبب آن نطق حاصل
میشود بعضی گفته اند مراد بآیات معجزات حضرت موسی است که آن انشقاق دریاست وقلب عصا باژدها
وغیرها بل ان کنت صادقا اما این اضراب از معرفت ذات او یعنی نه چنین است که راه توانی بر بذات بیچون
او که اگر تو باشی صادق در معرفت خدا ایها المتکلف لوصف ربک ای تکلف کننده در وصف کردن
پروردگار خود فصف جبرئیل ومیکائیل پس وصف کن جبرئیل ومیکائیل را وجنود الملائکة
المقربین ولشکرهای فرشتگان که مقرب درگاه اویند مستقرند فی حجرات القدس در حجرهای قدس یعنی
در مقام طاهر از کدورات شهوات وغضب عن آن صفا شده مرجحنین مایلند بزیر از جهت خضوع وخشوع

جلابیب
جمع جلباب بالکسر وهو القمیص
وثوب واسع للمرأة دون الملحفة او ما
تغطی به ثیابها من فوق کالملحفة و
هو الخمار والحنادس جمع حندس بالکسر
الظلمة المظلم والظلمة والیفاع المرتفع من
الارض ما یتجلجل به صوت الرعد والعواصف
الریاح الشدیدة والانواء جمع النوء
وهو النجم الذی مال للغروب او سقوط النجم
فی المغرب وطلوع آخر تقابله من ساعته
فی المشرق والانهطال الانصباب
والمسحب المجر علی وجه الارض والذر صغار
النمل واحدها ذرة جثة الشعیر والله اعلم
ونهر
والنائل
النوال العطاء واللهوات بالتحریک جمع
لهاة کحصاة وهی سقف الفم وقیل هی اللحمة
الحمراء المتعلقة الی اصل الحنک والحجرات
بضمتین وفتح الجیم جمع حجرة کغرفة وهی
الدار
ونهر

منظر
مرجحنین
جمع اسم فاعل بتقدیم الجیم بر حاء مهمله
وشد نون بعد از یاء از باب افعلال
بشد لام ارجحن یعنی میل کرد وجنبید
وافتاد بیکجا وارجحنت البحر یعنی
آب یعنی بلند شد آب نماو جنبش نمود
ودر بعض مرجحنة بصیغه اسم فاعل از
باب مذکور یعنی لشکرها اسیاهات
کیان

منع أوهامهم عن فهمه متحیر است عقلهای ایشان أن یحدّوه أحسن الخالقین آنکه حدّ نهایت بنهایت مانند
آفریند کان او و إنّما یُدرک بالصفات جز این نیست که دریافته میشوند بصفتها ذوو الهیئات و الأدوات
صاحبان اصولها و آلتها و من ینقضی و آنکسی که منقضی شود و بسر آید اجل او إذا بلغ أمد حدّه بالفناء چون
برسد بپایان نهایت خود بفنا و نیستی فلا إله إلا هو پس نیست هیچ معبودی بحق مگر آنکه ذات کبریا أضاء بنوره
روشن شده بنور او کلّ ظلام هر همه تاریکی علم و جهالت جمیع عالم بنور وجود او از ظلمت عدم بنور وجود نمادر و بواسطه
لمعات انوار لطف او ظلمت جهالت بنور علم شریعت مبدّل و أظلم بظلمته و تاریک شد بتاریکی او کلّ نور هر نور
چون انوار وجود و نفوس بشریت که بپوشانید از ظلمت عدم و جهل أوصیکم عباد الله بتقوی الله ای بندگان
خدا وصیت میکنم شما را به پرهیزکاری و ترسکاری از خدا الذی ألبسکم الریاش آنخدا یکه بپوشانید بشما لباس
فاخره و أسبغ علیکم المعاش و واسع و تمام گردانید بر شما اسباب معیشت زندگانی را فلو أنّ أحداً یجد
پس اگر کسی از مردم تمامی یافت إلی البقاء سلّماً بسوی بقا نردبانی را أو لدفع الموت سبیلاً یا از برای دفع مرگ راهی
لکان ذلک هر آینه بود آنکس سلیمان بن داود علیه السلام سلیمان پیغمبر که بود پسر داود الذی سخّر له ملک آنکه
مسخّر شد برای او ملک الجنّ والإنس پادشاهی پری و آدمی مع النبوّة با پیغمبری و عظیم الزلفة و بزرگی
قرب او بحضرت عزت فلمّا استوفی طعمته پس چون تمام فرا گرفت طعمه خود را و استکمل مدّته و تمام کرد مدت
عمر خود را در دنیا رمته قسیّ الفناء انداخت او را کمانهای فنا بنبال الموت به تیرهای مرگ و أصبحت الدیار
منه خالیة گردید شهرها بعد از او خالی و المساکن معطّلة و مسکنها از وی تهی و ورثها قوم آخرون و
بمیراث بردند آن مسکنها را قومی دیگر و إنّ لکم و بدرستیکه مر شما را فی القرون السالفة در روزگارهای
پیشین لعبرة هر آینه عبرتیست از حال ایشان و گذشتن این جهان أین العمالقة کجایند عمالقه و أبناء
العمالقة و پسران عمالقه که پادشاهان حجاز و یمن بودند از اولاد عملیق بن لاود بن ارم بن سام بن نوح أین الفراعنة
کجایند فراعنه و أبناء الفراعنة و پسران فراعنه که ملوک مصر بودند با استقلال و بیکونه در دریا
غرق شدند با لشکرها و امثال و گرفتار شدند ببلاها و اغلال أین أصحاب مدائن الرسّ کجایند اصحاب مدائن
رس که اصحاب شعیب پیغمبر بودند الذین قتلوا النبیّین آنانی که کشتند پیغمبران را و أطفئوا سنن المرسلین
و فرو نشاندند چراغهای طریقه رسولان را و أحیوا سنن الجبّارین و زنده کردند طریقههای متکبران را أین
الذین ساروا بالجیوش کجایند آنکسانی که سیر کردند با لشکرها و هزموا الألوف و هزیمت دادند
هزاران هزار را و عسکروا العساکر و گرد آوردند لشکرها را و مدّنوا المدائن و بنا کردند شهرها

خ منها ۲۱۸

بعضی دیگر از این خطبه در صفات صاحب الزمان صلوات الله علیه و آبائه قد لبس للحکمة جنّتها بتحقیق که قائم منتظر
منتظر پوشانده است برای حکمت و طریقه نعمت جنّتها سپرها و لباس آنرا و این مشتمل است از برای زهد و عبادت و علم
علم و دعوت جمله اینها مقدمه و أخذها بجمیع أدبها و گرفت حکمت را بجمیع طریقههای پسندیده آن من الإقبال
علیها از اقبال کردن بر آن و المعرفة بها و از معرفت پیدا کردن بعلوّ مرتبت آن و التفرّغ لها و فارغ
شدن و تنها بودن از برای اخذ آن فهی عند نفسه ضالّته پس حکمت نزد او بمنزله گمشده است التی یطلبها

ملک
بضم میم پادشاهی و بفتح و کسر آن ملک
بر وزن کتف پادشاه بعنی میر و مالک
بر وزن صاحب پادشاه است
جمع آن ملوک بر وزن قسور و املاک
بر وزن اشجار و ملکاء بر وزن علماء
و ملاک بر وزن کفار و ملک بر وزن رمح
و ملک بتحریک بمعنی فرشته واحد ملائکه
و ملائک بر وزن دراهم که بمعنی فرشتگان است
و ملکه ملکا از باب ضرب یعنی دست یافت
او را در حالتی که توانا است بر خود بکار او
پرداختن مصدر این ملک بحرکات ثلث
و ملکه بتحریک و مالک ملک بحرکات ثلث
و بتحریک و مده و ضمه یعنی نیست از برای او
چیزی که خداوند میشود او را
ق

۳۱۷

قسیّ
بکسره و شد یاء جمع قوس است و اصل آن
قووس بود مثل فلوس پس واو را مقدم داشتند
بر سین پس را کردانیدند قسوو و واو
قلب بیا کردند و اقواس و قیاس بر وزن
کتب نیز جمع اند از قوس و قوس
بمعنی کمان است مذکر و مونث هر دو
میآید و التصغیر آن قویس و قویسه
ق

و عمالقه
بر وزن فراعنه و عمالیق بر وزن قنادیل
گروهی اند که پراگنده شده اند در شهر
از فرزندان عملیق بر وزن قندیل
ق

که میجویدانرا وحاجته التی یسئل عنها وحاجت اوست که سوال میکند از ان فهو مغترب پس انحضرت غریب است

یعنی غایب است از مردمان و مخفیست از ایشان اذا اغترب الاسلام هرگاه که غریب شود اسلام و کم شود عمل کنندگان

بان و تسلط پیدا کنند مخالفان کما قال صلعم بدا الاسلام غریبا و سیعود غریبا فضرب بعسیب ذنبه و بزند

طرف دنب خود را و این عبارتست از استقرار و رفع کردن خلل از دین چه عادت شتر اینست که

چیزی ایذا میرساند او را بعسیب دنب و چون ایذا او را مرتفع میشود از حرکت میدهد دنب خود را والصق الارض

و بچسباند بزمین بجرانه پیش گردن خود را و این کنایتست از شدت ضعف و عدم امداد و استعانت مردمان او را

بقیة من بقایا حجته قائم آل محمد بقیه ایست از بقیه های حجت خدا یعنی ائمه هدی علیهم السلام خلیفة من خلائف انبیائه

خلیفه ایست از خلیفهای انبیا علیهم السلام ثم قال علیه السلام بعد از ان انحضرت فرمود که ایها الناس ای گروه مردمان

انی قد بثثت لکم بدرستیکه من پراکنده کردم برای شما المواعظ التی وعظ بها الانبیاء موعظها

و پندهائیکه پند دادند بان پیغمبران اممهم امتان خود را و ادیت الیکم و رسانیدم بشما ما ادت

الاوصیاء آنچه رسانیدند وصیای پیغمبران الی من بعدهم بانکسانیکه بودند بعد از ایشان و بعد

و اشقیاء و ادبتکم و ادب کردم شما را بسوطی بتازیانه موعظه خود برای رضای خدا فلم تستقیموا

پس راست نگشتید و از بادیه ضلالت بصراط مستقیم توجه ننمودید وحدوتکم بالزواجر و راندم

شما را برهبری زاجره و دلایل مانعه از راه ضلال فلم تستوسقوا پس جمع نشدید برای خدا و منتظم نگشتید

راه صواب لله انتم اتتوقعون شما آیا چشم دارید اماما غیری پیشوائی غیر از من یطا بکم الطریق که

ببرد برای شما طریق خدا را و یرشدکم السبیل و دلالت نماید شما را راه راست الا انه قد ادبر من الدنیا

بدانید که پشت کرده است از دنیا ما کان مقبلا آنچه روی آورده است و اقبل منها و رو آورده است

از دنیا ما کان مدبرا آنچه پشت کرده است یعنی آنکه پشت بود بدنیا کرده و با آخرت او رو آنکه رو بدنیا

او بود پشت بآخرت کرد و ازمع الترحال و مصمم ساختند کوچ کردن را عباد الله الاخیار بندگان

خدا که نیکوکارند و باعوا قلیلا من الدنیا لا یبقی و فروختند از دنیا اندکی را که نماند بقا بکثیر من

الاخرة لا یفنی بسیاری از آخرت که نمیباید فنا ما ضر اخواننا چه چیز مضرت رسانید برادران

ما را الذین سفکت دماؤهم آنانیکه ریخته شد خونهای ایشان بصفین در روز صفین مراد عمار

یاسر علیه است و ابو الهیثم تیهان و خزیمة بن ثابت ذو الشهادتین و هاشم بن عتبة بن ابی وقاص و عبد الله

بدیل بن ورقاء خزاعی و مسلم بن عبد ربه ازدی الا یکونوا الیوم احیاء آنکه نباشند امروز زندهای

یسیغون الغصص که فرو خورند غصهها را از اعدا دین و یشربون الرنق و آشامند آب تیره را از مفسد

قد والله لقوا الله بخدا که رسیدند برحمت خدا فوفاهم اجورهم پس رسانید بتمام و کمال مزدهای ایشان

در صحبتها و احلهم دار الامن و فرود آورد ایشان را بسرای امن بعد خوفهم بعد از ترس ایشان از دنیا

این اخوانی کجا شدند برادران من الذین رکبوا الطریق آنانکه برنشستند براه دین و مضوا

علی الحق و گذشتند بر طریق حق این عمار کجاست عمار یاسر و این ابن التیهان و کجاست ابن تیهان

یعنی ابو الهیثم مالک بن مالک و گفته اند مالک بن عمرو بن حارث و این ذو الشهادتین کجاست

خداوند دو شهادت یعنی ابو عماره خزیمة بن ثابت انصاری اوسی که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله شهادت او را

بعسیب

عسیب بر وزن امیر استخوان دم است مثل عسیبه بزیادتی ها و باضافه جلد روئیدن موی است از دم و عسیب فحل آب جستن بز نر است بر ماده و مخفی از باب ضرب است

ق

و ازمع

زمع بر وزن جبل کار زنده در کار و عازم دل گذارنده در کار است و ازمعت علی الامر یعنی عزم کردم بر آن کار و ازمعت الامر یعنی برجا داشته شد بر آن کار مثل زمعت از باب تفعیل است

ق

خ ۲۱۸

والترحال

بفتح اول مصدر است از رحل از باب منع یعنی کوچ کرد و رحلته از باب تفعیل یعنی کوچانیدم او را پس آن کس راحل است یعنی کوچ کننده و جمع آن رحال بر وزن رکع میاید و مرحله جای فرود آمدن است و جمع آن مراحل بر وزن مساجد است

ق

رنق

رنق الماء از باب فرح یعنی تیره شد آب مصدر آن رنق بفتح اول و رنق بتحریک در نوق بر وزن سرد می آید پس آن از باب رنق بر وزن عدل و رنق بر وزن کتف و بر وزن حیدر است

ق

بشهادت رسیدند و مرد شمرده شدند وَاَین نُظَرَاؤُهُم و کجایند نظیران ایشان مِن اِخوانِهِم از برادران ایشان اَلَّذِینَ

تَعَاقَدُوا آنانکه عقد کرده بودند با یکدیگر و عهد نمودند باهم عَلَی الْمَنِیَّةِ بر مرگ تا شهید شدند در دین وَاُبْرِدَ بِرُؤُسِهِم

و فرستاده شده بود سرهای ایشان اِلَی الْفَجَرَةِ بسوی فاجران که امیران اهل شام بودند ثُمَّ ضُرِبَ بِیَدِهِ

اِلَی لِحْیَتِهِ بعد از آن آنحضرت دست زد بر محاسن شریف خود و گرفت آنرا فَاَطَالَ الْبُکَاءَ پس دراز

کردانید گریه را ثُمَّ قَالَ بعد از آن فرمود اَوْهِ عَلَی اِخْوَانِیَ ای برادران من اَلَّذِینَ تَلَوُا الْقُرْآنَ که تلاوت نمودند

قرآن را فَاَحْکَمُوهُ پس استوار ساختند آنرا وَتَدَبَّرُوا الْفَرَائِضَ و اندیشه کردند مفروضات آنرا فَاَقَامُوهَا

پس بپای داشتند آنرا وَاَحْیَوُا السُّنَّةَ و زنده کردند احکام شریعت را وَاَمَاتُوا الْبِدْعَةَ و میرانیدند بدعت را

دُعُوا لِلْجِهَادِ خوانده شدند از برای جهاد فَاَجَابُوا پس اجابت کردند وَوَثِقُوا بِالْقَائِدِ و اعتماد

کردند بر کشنده و پیشرونده خود که در نفس نفیس خود است فَاتَّبَعُوهُ پس متابعت و پیروی نمودند

ثُمَّ نَادَی بعد از آن ندا فرمود بِاَعْلَی صَوْتِهِ به بلندترین آواز خود که اَلْجِهَادَ الْجِهَادَ بشتابید بقتال و

جهاد عِبَادَ اللّٰهِ ای بندگان خدا اَلَا وَاِنِّی مُعَسْکِرٌ بدانید که من با لشکر کننده ام فِی یَوْمِی در

همین روز فَمَنْ اَرَادَ الرَّوَاحَ پس هر که خواهد روانه شدن و توجه نمودن اِلَی اللّٰهِ بسوی رحمت خدا فَلْیَخْرُجْ

پس باید که بیرون آید قَالَ نَوْفٌ گفت نوف بکالی که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام عَقَدَ لِلْحُسَیْنِ عقد کرد از برای

پسر خود حسین علیه السلام فِی عَشَرَةِ آلَافٍ در ده هزار مرد وَلِقَیْسِ بْنِ سَعْدٍ فِی عَشَرَةِ آلَافٍ و از برای قیس بن سعد در ده هزار

مرد وَلِاَبِی اَیُّوبَ الْاَنْصَارِیِّ و از برای ابی ایوب که خالد بن سعد بن کعب بود از بنی نجار فِی عَشَرَةِ آلَافٍ

در ده هزار مرد وَلِغَیْرِهِمْ و از برای غیر ایشان عَلَی اَعْدَادٍ اُخَرَ بر شمارهای دیگر از لشکریان وَهُوَ یُرِیدُ

و آنحضرت علیه السلام میخواست الرَّجْعَةَ اِلَی صِفِّینَ باز گشتن را بسوی صفین فَمَا دَارَتِ الْجُمُعَةُ پس نگردید جمعه

حَتَّی ضَرَبَهُ تا آنکه زد او را بشمشیر الْمَلْعُونُ ابْنُ مُلْجَمٍ مطرود و مرجوم عبد الرحمن بن ملجم لعنه الله از رحمت خود دور

کرداناد او را وَتَرَاجَعَتِ الْعَسَاکِرُ پس باز گشتند لشکریان فَکُنَّا پس بودیم ما کَاَغْنَامٍ همچو گوسفندان

فَقَدَتْ رَاعِیَهَا که گم کرده باشند شبان خود را تَخْتَطِفُهَا الذِّئَابُ که بربایند ایشان را گرگان مِنْ کُلِّ مَکَانٍ از هر جانب

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ ٣١٩ ربط

مدار این خطبه مشتمل است بر حمد ملک منان و فائده بعثت پیغمبران و مدح قرآن و تخویف مردمان از

عذاب نیران اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سپاس و ستایش مر خدا راست اَلْمَعْرُوفِ مِنْ غَیْرِ رُؤْیَةٍ که شناخته شده بی دیدن و

اَلْخَالِقِ مِنْ غَیْرِ مَنْصَبَةٍ آفریننده بی رنج کشیدن خَلَقَ الْخَلَائِقَ بِقُدْرَتِهِ آفرید خلقان را بتوانائی خود وَاسْتَعْبَدَ

الْاَرْبَابَ بِعِزَّتِهِ و بنده ساخت خداوندان را بسلطنت و بزرگواری خود وَسَادَ الْعُظَمَاءَ بِجُودِهِ و مهتر شد بر بزرگان

به بخشش فراوان خود وَهُوَ الَّذِی اَسْکَنَ الدُّنْیَا و او کسیست که ساکن گردانید در دنیا خَلْقَهُ آفریدگان خود را

وَبَعَثَ اِلَی الْجِنِّ وَالْاِنْسِ و فرستاد بسوی پری و آدمی رُسُلَهُ فرستادگان خود را لِیَکْشِفُوا لَهُمْ تا کشف کنند برای

بصیرتهای ایشان عَنْ غِطَائِهَا از حجاب دنیا یعنی از پردهای هیئت جسمانی و حجب ظلمانی نادانی یا بکبر و غم

و وحی نمانی وَلِیُحَذِّرُوهُمْ و تا بترسانند ایشان را مِنْ ضَرَّائِهَا از دنیا که زیان رساننده است وَلِیَضْرِبُوا لَهُمْ اَمْثَالَهَا

و تا بیان کنند برای ایشان داستانها و عبرتهای دنیا را و لِیُبَصِّرُوهُمْ عُیُوبَهَا و تا بنمایند بایشان عیبهای

آوه
بر وزن حمزه و آوه بر وزن حیثت و آوه بر وزن آیین و آه بمد و کسره
واو و مشدده و سکون هاء و آوه با سقاط
هاء و آوه بمد الف و فتح واو مشدده
و سکون هاء و آوه بر وزن کافر
و آوه بمد الف و کسره هاء و تنوین داده میشود
و آوه بسکون آه و مد بدون تنوین واو کلمه ایست
که گفته میشود نزد اوشکایت و اندوه
تنوین و آه او ناه از باب نصر و آوه
تاوّها از باب تفعیل و تاوه از باب
تفعل یعنی گفت این کلمه را
ق

مُعَسْکِر
بصیغه فاعل فراهم کننده لشکر
و مُعَسْکَر بصیغه مفعول محل و موضع
لشکر و عَسْکَر بر وزن جعفر بمعنی جمع
مردم و بمعنی بسیار از هر چیزی است
و عسکر از لیل تاریک شب است
ق

الجُمُعَة
بضم اول و سکون میم و ضم هر دو و ضم
جیم و فتح میم بر وزن همزه روز
جمعه معروف است و جمع آن جُمَع بر
وزن صُرَد و جمعات بضم اول و
سکون ثانی و جُمُعات بضمتین
و جُمَعات بفتح میم میآید
ق

دنیا مکار و لیکن جون علیهم و نامیمون کنند بر ایشان دنیا خبر بمینبر بغیبر کرفته شده من تصرف مصاحها
از کردش صحتها این جیها و اسقامها و بنیاد بهائها ان و حلالها و حرامها و حلال ان حرام ان وما اعد الله
سبحانه و با بخیر ماده ساخت حقیقها و تعالی للمطیعین منهم مر فرمان بوداران از ادم مثاو بر بان و العصاة
و کناهکاران ایشان من جنة و نار از بهشت جاودان و اتش بیران و کرامة و هوان و بزرکواری و خواری
احمده حمد ستایش میکویم او زاد رحینی کنا بهم کنند لما انزا الی نفسه بسوی ذات و کما استحمد الی خلقه همچنانکه
طلب حمد کرد انکا بنان جعل لکل شیء قدرا کرد انید از برای هر چیز اندازه نوشتن و لکل قدر اجلا و برای هر
اندازه مدت معتین و لکل اجل کتابا و برای هر مدتی نوشته مبین منها فی ذکر القرآن بعضی از این خطبه
دنیا کوینده است مدح کردن فرمان فالقرآن امر زاجر پس قرآن فرماینده است بطاعت و باز دارنده است
وصامت ناطق و ساکت است بحسب ظاهر و کویاست بحسب دلالت و معنی بیان امر حجة الله علی خلقه برهان و دلیل
خداست بر خلقان او و هدایت کننده ایشانست بجنان اخذ علیهم میثاقهم فرا کرفت بر خلقان عهد و پیمان
ایشان از عمل کردن بقرآن و ارتهن علیه انفسهم و کرو کرفت بر ایشان نفسها ایشان را بان اتم نور
نوره و تمام کرد بقرآن نور خود را و اکرم به دینه و کرامی کردانید بان دین خود را و قبض نبیه صلی
الله علیه و آله و قبض فرمود و اخذ نمود پیغمبر خود را و قد فرغ الی الخلق در حینی که فارغ شده بود با کلیه
توجه نموده بسوی خلقان من احکام الهدی به بر سانیدن حکمهای هدایت بسبب قرآن فعظموا منه سبحانه پس
تعظیم و تکریم کنند از حق سبحانه و تعالی ما اعظم من نفسه آنچه تعظیم فرموده ذات خود را بان یعنی تکریم تعظیمی که
مناسب تعظیم کردن او باشد نفس خود را فانه لم یخف عنکم شیئا پس بدرستیکه او نپوشانید از شما چیزی را
من دینه از دین خود و لم یترک شیئا و نکذاشت چیزی را رضیه که او خوشنود باشد از اعمال صالحه و کاه
یا مکروه شما و دار از افعال سیئه الا و جعل له علما بادیا مکر که کردانید برای ان نشانه هویدا و ایه محکمه
و علامت مستوار و اشکار اتزجر عنه که باز دارد از ان مکروه را او تدعوا الیه یا بخواند بسوی رضی خود
فرضاه پس رضا و خوشنودی او فیما بقی و احد در انچه باقیست از زمان اینده یکیست و سخطه فیما بقی و احد خشم
و غضب او در انچه باقی ماندست از مستقبل یکیست یعنی حکم الهی در بود هر چه رضی یا سخط بود هر وقعات و جمیع اوقات
اعلموا انه لن یرضی عنکم بشیء و بدانید که خدای تعالی خوشنود نمیشود از شما بچیزی سخطه که خشم کرده باشد
و راضی نبوده از ان علی من کان قبلکم بر کسی که بود پیش از شما و لن یسخط علیکم بشیء و هر که خشم نمیکند
بر شما بچیزی رضیه که خوشنود شده باشد بان ممن کان قبلکم از کسی که بود پیش از شما و انما تسیرون
و جز این نیست که شما سیر میکنید فی اثر بین در علامتی نمایان و تتکلمون برجع قول و سخن میکنید باز کردانیدن
سخن قد قاله الرجال من قبلکم که کفته اند انرا مردانی که پیش از شما بوده یعنی دلائل واضحه که متداول
بوده میان پیشینیان شما بان تکلم میکنید ان زمان قد کفاکم مؤونة دنیاکم بتحقیق که کفایت کرد خدای تعالی شما
مؤونت و مشقت دنیای شما را و حثکم علی الشکر و برانکیخت شما را بر شکر نعمتها و افترض من السنتکم الذکر
و فرض کردانید از زبانهای شما ذکر حق را و اوصاکم بالتقوی و وصیت کرد شما را به پرهیزکاری و جعلها
منتهی رضاه و کردانید تقوی را نهایت خوشنودی خود و حاجته من خلقه و حاجت خود از خلقان خود
یعنی انچه خواسته کانت طلب فرموده تقوی پرهیزکاری و انتساب اجتناب نمودن ایشان از بره کاریها فاتقوا الله

مصابیحها
مصابیح بروزن مضار جمع مصباح
بمعنی صبح و شده است صبح بضم اول
و صبح بکسر اول و صباح بروزن سحاب
شده ست و روشن بیمار است و بیزار شدن
از هر عیب است صبح یصبح از باب ضرب
یعنی تندرست شد پس ان کس را صحیح
بروزن امیر و صحاح بروزن
سحاب کویند و جمع ان صحاح
بروزن رجال و اصحاء بروزن
افعلاء و صحائح بروزن فضائل میاید
و میکویند اصح الله فلانا یعنی برد
خدای تعالی بیماری او را
ق

لم یخف
بکسر خاء از اخاف یخیف خاف یخاف
از باب فرح یعنی ترسید و مصدر ان
خوف بفتح اول و خیف بیاء و مخافه
بروزن مفعله و خیفه بکسر اول و
خوف بمعنی کشتن و بمعنی کارزار نیز هم
امده و بمعنی دانستن هم میاید و رجل
خاف بروزن مال یعنی بسیار
ترسنده
ق

سخطه
از باب فرح یعنی خشم کرفت او را
و سخط بروزن منصور دشوار و ناخوش
داشته شده است و سخطه و سخط بروزن
و سخط بروزن یک و سخط بروزن معصد
خشم کرفتن ضد خوشنودی
ق

خ ۳۱۹

الذی انتم بعینه پس بپرهیزید از مخالفت او که شما در پیش نظر او هستید و نواصیکم بیده و موهای پیشانی شما بید
قدرت او است و تقلبکم فی قبضته و گردیدن شما در قبضه حکمت او است تخصیص نواصی یا از جهت آنست
که از اشرفست و مکرم است و انتم و اقرب الیه ان اسررتم علیه اگر پنهان دارید اعمال خود را علیه داناست و ان
اعلنتم و اگر آشکار کنید بیدا را قد وکل بذلک بتحقیق که وکیل کرده بان نوشتن حفظة کراما
حافظان با کرامت یعنی کرام الکاتبین را لا یسقطون حقا نمی اندازند حق را بهیچ حال و لا یثبتون
باطلا و اثبات نمیکنند باطل را در صحیفه اعمال یعنی آنچه واقعی است ثبت مینمایند قطره ای از آن زیاد و کم
نمیکنند و اعلموا و بدانید ای بندگان خدا انه من یتق الله آنکه هر کس بترسد از خدای تعالی یجعل له مخرجا
پیدا میکند برای او راه بیرون شدن را من الفتن از فتنهای آنجهان و اینجهان و نورا من الظلم و نوری که خلاص میکند
او را از ظلمتهای عصیان و یخلده و جاوید گذارد او را فیما اشتهت نفسه در آنچه دوست دارد نفس او و ینزله
و فرود آورد او را منزل الکرامة عنده در منزل کرامت و بزرگواری نزد خود فی دار اصطنعها لنفسه در سرای
که ساخته آنرا از برای ذات خود که دوستان او باشند محبان و دوستان او ظلها عرشه سایه آن عرش او است سبحانه
و نورها بهجته و نور آن حسن و زیبائی عرش او و زوارها ملائکته و زیارت کنندگان آن فرشتگان او
و رفقاؤها رسله و رفیقان و مصاحبان آن پیغمبران او فبادروا المعاد پس بشتابید بمعاد که بازگشت است
عبا و سابقوا الآجال و پیشی گیرید بطاعات بر آجال مدت زندگانی فان الناس پس بدرستیکه مردمان
یوشک ان ینقطع بهم نزدیکست که بریده شود از ایشان الامل آرزوی ایشان و یرهقهم الاجل و در
یابد ایشان را نهایت عمر و یسد عنهم و بسته شود از ایشان باب التوبة در توبه رجوع از معصیت فقد
اصبحتم پس نزدیکست که بگردید از شما فی مثل ما سأل الیه الرجعة در مانند آنچه سؤال کردند بسوی آن
بازگشت را آنجها بعد مرگ من کان قبلکم آنکسانیکه بودند پیش از شما یعنی کسب اعمال صالحه کنید پیش از آنکه مثل
جماعتی باشید که بعد از مرگ تمنای رجوع کنند بدنیا از برای کسب اعمال حسنه که قوله تعالی یا لیتنا نرد فنعمل غیر الذی
کنا نعمل و انتم بنو سبیل و شما راه گذریانید در دنیا اغنیا و وافقید علی سفر من دار و بر سفر کردن از
سرائیکه لیست بدار که نیست بحسب حقیقت سرای شما بلکه غریبید در آن قد اوذنتم منها اعلام کرده شد
شما را از آنجا بالارتحال بکوچ کردن از آنجا و بگذاشتن آنرا و امرتم فیها و مامور شدید در آن
بالزاد بتوشه برداشتن و اعلموا بدانید بعلم یقین انه لیس لهذا الجلد الرقیق آنکه نیست مر این پوست تنک را
صبر علی النار شکیبائی بر آتش دوزخ فارحموا نفوسکم پس رحم کنید بر نفسهای خود در این سرا فانکم
قد جربتموها بتحقیق که آزموده اید نفوس خود را فی مصائب الدنیا در مصیبتهای این دنیا فرأیتم
جزع احدکم پس دیدید جزع و فزع یکی از کسان خود را من الشوکة تصیبه از خاری که میرسد باو
و العثرة تدمیه و در زدن که خون آلود سازد او را و الرمضاء تحرقه و بواسطه ریگ گرم زمین
بسیار گرم که بسوزاند او را فکیف اذا کان پس چگونه باشد در وقتی که باشد بین طابقین من نار در میان
دو طبقه از آتش ضجیع حجر در حالتیکه همخوابه سنگ سوزان باشد که وقودها الناس و الحجارة و این
است بعذاب جسمانی و قرین شیطان و باشد همنشین دیو سرکش و این تنبیه است بعذاب روحانی اعلمتم
آیا دانسته اید ان مالکا اذا غضب علی النار که خازن دوزخ چون خشم کند بر آتش دوزخ حطم بعضها

خ ٢١٩

کراما
کرام بتحریک جمع کریم و بخشنده و فضل آن کرم بالضم و مصدر آن کرامة بر وزن سماحة و کرم بتحریک و کرمه بزیادتی ها است و وصف آن کریم و کرمه و کرمه بر وزن فرحه و مکرم بالضم میم و فتح راء و مکرمه بزیادتی ها و کرام بر وزن غراب و کرام بر وزن رمان و کرامه بزیادتی ها و جمع آن کرماء بر وزن فضلاء و کرام بر وزن رجال و کرائم بر وزن شداید می آید و جمیع کرام کرامون بواو و نون است
ق

الرمضاء
رمض بتحریک سخت افتادن آفتاب است بر ریگ و غیر او و رمض یومنا از باب فرح یعنی سخت شد گرمای روز ما و رمضت قدمه یعنی سوخت کف پای او از رمضاء بر وزن حمراء یعنی زمین تفتیده سیاه گرم
ق

بعضی را بشکند آتش بعضی دیگر را از غایت احراق و جوشش تغیّظ من بسبب غضب و غضب او چه آتش در امر او است و از او تر
و هر بار وإذا زجرها و هرگاه که زجر کند آتش را بقهر تو ثبت بر جهد شرر آن من توابها از مبادی دهان
جزعا من زجرته بجهت جزع کردن و فزع نمودن از زجر او وأیها البقن الکبیر ای پیر بزرگ سال الذی
قد لهزه القتیر که آمیخته است بمویش موی سفید کیف أنت چگونه باشی تو إذا التحمت چون متصل شود و پیوند
أطواق النار طوقهای آتش بعظام الأعناق باستخوانهای گردنها ونشبت الجوامع و فرو رود غلها
آتش در اعضا تو حتی أکلت لحوم السواعد تا آنکه بخورد گوشتهای بازوها را فالله الله پس بترسید از خدا
و اجتناب نمائید از گناه معشر العباد ای بندگان خدا وأنتم سالمون در حالتی که شما ابدا مستید فی الصحة در
تندرستی قبل السقم پیش از بیماری وفی الفسحة و در فراخی قبل الضیق پیش از تنگی فاسعوا فی
فکاک رقابکم پس سعی کنید در گشادن و آزاد کردن گردنهای خود من قبل أن تغلق پیش از آنکه بسته
شود رهائنها گروهای آنها بغضبان از دنیا ممکن نباشد خلاص شدن از بارگاه هیچ باب اسهروا عیونکم بیدار
کنید چشمهای خود را از خواب غفلت واضمروا بطونکم و باریک نمائید شکمهای خود را باز داشتن از شهوت
بیش از تحلت و استعملوا أقدامکم بکار فرمائید قدمهای خود را در طاعت وأنفقوا أموالکم
و انفاق کنید مالهای خود را از زر و جنس و زکوة وخذوا من أجسادکم و بگیرید از بدنهای خود یعنی ثابت
قدم باشید در مقابله تجودوا بها علی أنفسکم تا جوانمردی کنید بر جانهای خود در روز محاربه ولا
تبخلوا بها عنها و بخل مکنید با بدان از نفسهای خود در راه خدا فقد قال سبحانه پس بتحقیق که فرموده
است حق سبحانه و تعالی در کلام معجز نظام خود که إن تنصروا الله ینصرکم اگر یاری دهید خدا را در طاعت
یاری دهد خدا شما را در محل مشقت ویثبت أقدامکم و استوار گرداند قدمهای شما را در مواضع لغزش وقال
و نیز فرموده که من ذا الذی یقرض الله کیست آنکسی که قرض دهد خدا را قرضا حسنا قرض دادنی نیکو
که خالص باشد از ریا و منت یعنی غرض او از قرض رضای او سبحانه فیضاعفه له پس مضاعف گرداند ثواب را
از برای او وله أجر کریم و مر او را باشد مزدی با کرامت که بهشت باشد و نعمت او است فلم یستنصرکم پس یاری
نخواست حضرت باری از شما من ذل از جهت ذلت و خواری ولم یستقرضکم و قرض طلب نکرد از شما من قل
از جهت کمی و دشواری استنصرکم یاری خواست از شما وله جنود السموات والأرض در حالتی که
مر او راست لشکرهای آسمان و زمین وهو العزیز الحکیم و او است غالب توانا و محکم کار و بغایت استوار
واستقرضکم و قرض خواست از شما وله خزائن السموات والأرض در حالتی که مر او راست خزینههای
آسمان و زمین وهو الغنی الحمید و او است بی نیاز و ستوده در امور وإنما أراد و جز این نیست که خدای عز و جل اراده
در استنصار و استقراض از شما أن یبلوکم آنکه آزمایش کند با شما یعنی معامله آزمایش کنندگان نماید أیکم أحسن
عملا که کدام از شما نیکوتر است از روی کردار فبادروا بأعمالکم پس پیشی گیرید بعملهای شایسته خود تکونوا
مع جیران الله تا باشید همسایهای خدا فی داره در سرای خدا رافق بهم رسله که رفیق ساخته ایشان را
با پیغمبران خود وأزارهم ملائکته و زیارت ایشان را فرموده فرشتگان خود را وأکرم أسماعهم و
گرامی داشته گوشهای ایشان را از آنکه تسمع حسیس نار أبدا از آنکه بشنوند
آواز آتش را هرگز وصان أجسادهم و نگاه داشته جسدهای ایشان را از آنکه تلقی لغوبا ونصبا از آنکه

والبقن
الشیخ الکبیر و نهره خالط و القتیر کامیر
الشیب او اوله و الالتحام الالتصاق
والجامعة الامر کلزمه زنة و بمعنی الجوامع
جمع جامعة و هی الغل لانها تجمع الیدین
الی العنق و فکاک الرقاب بالفتح
فتحها و القل ضد الکثرة
در بار

حسیس
حس بکسر اول بمعنی جنبیدن و گذشتن
بو و هست نزدیک بسبب شنوی تو
آواز او را و بمعنی شکل حسیس
بر وزن امیر و حسیس بمعنی صدا است
و حس در دست کمی گیرد ز زنان زاینده
بعد از زائیدن
ق

خ ۳۱۹

لغوبا
لغب از باب منع و از باب سمع
و از باب کرم بمعنی مانده شدن سخت ترین
مانده شدن و مصدر آن لغب بفتح
الغین و لغوب بر وزن سرور و لغوب
بر وزن صبور بیاید و الغبه از
باب افعال بمعنی مانده گردانیدن او را
و تلغب از باب تفعل و لغبه از
باب تفعیل نیز بهمان معنی است
ق

برنج وورد نماند کی مشقت ذلک فضل الله این تفضل واحسان وعطا خداست یؤتیه من یشاء میدهد بهر کرا میخواهد ازاحبا والله ذو الفضل العظیم و خداوند تفضل واحسان بزرگ است بر کسیکه سعداً أقول ما تسمعون میکویم انچه میشنوید ازاحوال هر دو سرای والله المستعان و خدای یاری خواسته شده است یعنی از او یاری میخواهیم علی نفسی و انفسکم بر نفس خود و نفسهای شما وهو حسبنا و نعم الوکیل و اوبس است ما را در جمیع امور و نیکو کفیلی است که کار ما را

خ و من کلام له علیه السلام ٢٢٠

(بازو اکذاوند)

از جمله کلام انحضرتست که فرمود للبرج بن مسهر الطائی مر برج مسهر طائی را وقد قال و در انوقت که کفته بود انملعون بحیث یسمعه بحیثیتی که میشنید انحضرت قول او را لا حکم الا لله که هیچ حکمی نیست مکر خدای را و کان من الخوارج وانملعون از جمله خارجیان بود اسکت خاموش باش قبحک الله زشت کرداناد خدا و دور کرداند ترا از خیر خود یا اثرم ای افتاده دندان فوالله لقد ظهر الحق پس قسم بخدا بتحقیق که ظاهر شد فکنت فیه ضئیلا پس بودی تو در زمان ظهور حق ضعیف و نحیف شخصک لاغر و حقیر تن تو خفیا صوتک پنهان و نرم آواز تو و این کنایت است از حقارت او و ندرت او در اسلام و بی اعتباری او در میان انام و خمول ذکر او در میان اصحاب حتی اذا نعر الباطل تا انکه آواز کرد باطل و این کنایت است از قوت و کثرت اوست نجمت نجوم قرن الماعز چون بر آمدن شاخ بز و وجه شبه پنهان بودن او در میان قرنا ما عز سرعت ظهور است کنایه

خ و من خطبة له علیه السلام ٢٢١

روی ان صاحبا له یقال له همام مروی است که مصاحبی بود مر انحضرت را که او را همام بن شریح کفتندی کان رجلا عابدا مردی بود عابد و زاهد فقال له یا امیر المؤمنین پس کفت با انحضرت که ای امیر مؤمنان صف لی المتقین وصف کن برای من متقیان را و پرهیزکاران را حتی کانی انظر الیهم تا غایتی که کویا من نظر میکنم بایشان فتثاقل عن جوابه پس تکاسل فرمود از جواب و تکاهل نمود از ان ثم قال علیه السلام یا همام بعد از ان فرمود که ای همام اتق الله بپرهیز از خدای تعالی و احسن و نیکوئی کن با انام فان الله مع الذین اتقوا پس بدرستیکه خدای تعالی با جماعتی است که پرهیزکاری میکنند والذین هم محسنون و با انکسانی که نیکوکارانند فلم یقنع همام پس قانع نشد همام بهذا القول باین کفتار حتی عزم علیه تا انکه سوکند داد بر انحضرت بار دیکر قال فحمد الله کفت راوی پس انحضرت ستایش فرمود خدا را واثنی علیه و ثنا کفت بر عظمت او و سبحانه وصلی علی النبی صلی الله علیه وآله وسلم و درود فرستاد بر پیغمبر ثم قال پس زبان مبارک بجواب او کشاده فرمود اما بعد اما پس از حمد الهی و حضرت رسالت پناهی فان الله سبحانه وتعالی پس بدرستیکه حق سبحانه وتعالی خلق الخلق آفرید خلقان را حین خلقهم هنکامی که آفرید ایشانرا غنیا عن طاعتهم بی نیاز از طاعت ایشان امنا من معصیتهم ایمن از عصیان ایشان لانه لا تضره زیرا که ضرر نمیکند او را معصیة من عصاه نافرمانی کسی که راه عصیان سپرد با او ولا تنفعه و سود نمیدهد او را طاعة من اطاعه فرمان بردارئ کسی که فرمان برد او را بلکه ضرر معصیت عاید است بعاصیان و منفعت طاعت راجع است بمطیعان فقسم بینهم پس قسمت نمود در میان خلقان معایشهم

یا اثرم
ثرم بتحریک شکستن دندانست از بیخ یا خود دندانی از چهار دندان پیشین و چهار پسین از اوست یا انکه خاصست بچهار دندان پیشین و فقدان ثرم از باب فرح و وصف آن در مذکر اثرم بر وزن احمر و در مؤنث ثرماء بر وزن حمراء است و ثرمه بثرمه از باب ضرب و اثرمه از باب افعال یعنی شکست از بیخ دندان پیشین او را
ق

و نعره
نعره بضم اقتر و نعره بر وزن بشره درون بینی است و نعر از باب منع و از باب ضرب استعمال آن بیشتر است یعنی فریاد و صدا کرد از بینی مصدر آن نعیر بر وزن امیر و نعار بر وزن غراب میاید
ق

و همام
بر وزن شداد و بمعنی سخن چینی است و همام ابن حارث و همام بن زید و همام بن مالک صحابی بوده اند و هم بفتح اول بمعنی اندوه است و تفرقه در میان هم و غم نیست در معنی و در این باب بعضی تفرقه کرده اند که غم اندوه است که انسان دلتنک بود و هم اندوهی است بی سبب لکن بعضی کرفته اند است در استعمالات عرب این تفرقه نیست و فعل آن از باب ضرب میاید
ق

حتیث

معلقه‌ها ایشانرا وَوَضَعهُم مِنَ الدُّنیا وفها ایشانرا از دنیا مَواضِعَهُم بمواضعی که بود با ایشان سزاوار فالمتقون
فِیها پس متقیان در دنیا هُم اَهلُ الفَضائِلِ ایشانند اهل فضیلتها نفسانیه و بری از صفتها رذیله و خلقهای
ناپسندیده مَنطِقُهُم الصَّوابُ گفتار ایشان صوابست و موافق اراده رب الارباب وَمَلبَسُهُمُ الاِقتِصادُ وپوشش
ایشان میانه رویست در امور وَمَشیُهُمُ التَّواضُعُ وروش ایشان فروتنی است برای صاحب غفور غضّوا
اَبصارَهُم فروخوابانند چشمهای خودرا عَلی العِلمِ النّافِعِ لَهُم بر علم فائده مند برای خود نُزِّلَت اَنفُسُهُم فِی
البَلاءِ فرود آید نفسهای ایشان از ایشان در گرفتاری کَالَّتی نُزِّلَت فِی الرَّخاءِ فرود آمدن نفسها در
فراخی وآسانی زیرا که ایشان شکسته‌اند صولت وشهوت بهیمیه را و جمیع اوقات و بداشته‌اند اشیاه خودرا
در مقام رضا بقاضی الحاجات و حبس کرده‌اند نفسهای سرکش را و ورزانیده‌اند او مطیع بنسبت ایشانرا غیر از قرب بار گاه
او و اوقات مجتمعه زمان خودرا صرف مینمایند بتحصیل چیزی که مخلوق شده‌اند برای آن و بجمیع الوجود روی
آورده‌اند بفرمان حضرت یزدان و بیقین دانسته‌اند که آنچه با ایشان میرسد از مشقت و محنت هرچند عظیم
اما حقیرست در جنب فرمان ملک کریم پس محن نزد ایشان منحه است و بلیه مثل نعیم لَولا الاَجَلُ الَّذی کَتَبَ اللهُ
لَهُم اگر نبودی اجلی که سرنوشت کرده خدای تعالی برای ایشان لَم تَستَقِرَّ اَرواحُهُم قرار نمیکرفت روحهای
ایشان فی اَجسادِهِم در بدنهای ایشان طَرفَةَ عَینٍ بقدر نگریستن دیده شَوقًا اِلَی الثَّوابِ بجهت آرزو
مندی ثواب الهی وَخَوفًا مِنَ العِقابِ و ترسکاری از عقوبت نامتناهی عَظُمَ الخالِقُ عظیم و بزرگ است خالق
فی اَنفُسِهِم در نفسهای ایشان فَصَغُرَ ما دُونَهُ پس کوچک است آنچه غیر او سبحانه است فی اَعیُنِهِم در چشمهای
ایشان فَهُم وَالجَنَّةُ پس ایشان و بهشت یعنی نسبت ایشان بان کَمَن قَد رَاٰها همچو نسبت کسی
که دیده باشد آنرا بعین الیقین چه ایشانرا علوم یقینیه حاصل شده که جاری مجری نظر دیدنست کما قال
علیه السلام لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا فَهُم فیها مُنَعَّمُونَ پس گویا که ایشان بالفعل در بهشت عدن
بناز و نعمت مشغولند وَالنّارُ و ایشان و آتش یعنی نسبت ایشان بدوزخ کَمَن قَد رَاٰها همچو نسبت
کسی است که دیده باشد آنرا فَهُم فیها مُعَذَّبُونَ پس گویا ایشان در نار معذبند و بدست آتش سوزان گرفتار
و این بیقین را بوعد کردگار و وعید آفریدگار حاصل کرده‌اند قُلُوبُهُم مَحزُونَةٌ دلهای ایشان محزون
و مغموم و شُرُورُهُم مَأمُونَةٌ و شرهای ایشان ایمن کرده شده است از جهت عدم ایذاء ایشان بخلقان وَاَجسادُهُم
نَحیفَةٌ و جسدهای ایشان لاغر است بواسطه کثرت عبادت وَحاجاتُهُم خَفیفَةٌ و نفسهای ایشان بدنیا خفیف است
و سبک زیرا که از دنیا نخواستند مگر مقدار سد رمق وَاَنفُسُهُم عَفیفَةٌ و نفسهای ایشان پاکیزه است
صَبَرُوا اَیّامًا قَصیرَةً صبر کردند و شکیبائی ورزیدند در روزهای اندک اَعقَبَتهُم در عقب دادند
این ایام ایشانرا راحَةً طَویلَةً با سایش دراز دو جوار اله تِجارَةٌ مُربِحَةٌ تجارتی سود کننده یَسَّرَها
لَهُم که آسان کردانید آن تجارت را برای ایشان رَبُّهُم پروردگار ایشان اَرادَتهُمُ الدُّنیا خواست ایشانرا
دنیا وَلَم یُریدُوها و نخواستند ایشان دنیا را وَاَسَرَتهُم و اسیر کرد ایشانرا بخواری دنیا فَفَدَوا
اَنفُسَهُم مِنها پس فدیه دادند نفسهای خودرا از آن گرفتاری اَمّا اللَّیلَ فَصافُّونَ اَقدامَهُم اما در شب
پس صف زننده کانند قدمهای خودرا در نماز تالینَ در حالتی که خوانندگانند لِاَجزاءِ القُرآنِ جزوهای
قرآنرا در دل شبها یُرَتِّلُونَهُ میخوانند آنرا بترتیل و تانی و تفکر در معانی ترتیلا یعنی خواندنی از الحضر

منطقهم
منطق بکسر طاء سخن نطق بضم سخن گفتن
از باب ضرب انطاق بسخن در آوردن
مناطقه باهم سخن کردن منطیق بلیغ گویا
بلیغ یقال ماله ناطق ولا صامت ای حیوان
نطاق بکسر میان بند مردان
انتطاق نطاق پوشیدن زن و میان
بستن مرد بمنطقه و آنچه بآن میان
را بندند منطقه بالکسر کمربند
صراح

نحیفة
نحف از باب سمع و از باب کرم
یعنی لاغر شد یا اندک گشت نزار
دکم گوشت در آفرینش پس نحیف
ونحوف بر وزن منصور و نحیف
بر وزن امیرست و جمع آن نحاف
بر وزن رجال است و انحفه غیره
از باب افعال یعنی نزار و لاغر
کرد اورا غیر او
ق

مربحة
ربح فی التجارة از باب علم یعنی طلب
فزونی سود کرد در بازرگانی و ربح
بالکسر اول و ربح بتحریک و رباح
بر وزن سحاب اسم آن چیزیست
که سود کرده شده و اربحه
یعنی سود مند کردانیدم اورا
ق

صلوات الله وسلامه علیه منقولست که ترتیل حفظ وقوفست واداء حروف واین شامل جمیع انچیزها است که
اعتبار کرده اند از ادا ومد وغیر ان زیرا که حفظ وقوف رعایت جانب معنیست واداء حروف نگاهداشت طرف
لفظ یحزنون به اندوهگین میسازند بقرآن انفسهم نفسهای خود را باندیشه کردن در ان و
یستثیرون به وبیرون میاورند بان دواء دائهم دوای درد خودشان را فاذا مروا بایة
پس چون بگذرند بایتی فیها تشویق که در او باشد آرزومند کردن بنعمتها رکنوا الیها میل کنند
بسوی ان طمعا بجهت طمع کردن در ان وتطلعت نفوسهم الیها ودیده ور شود ومنتظر باشد نفسهای
ایشان بسوی ان شوقا بجهت آرزومندی بوعده که فرموده باشد حقتعالی در این ایه تا برکت از ثواب ونعیم
وجنت وظنوا انها وگمان برند که ان ایه نصب اعینهم پیش چشمهای ایشان برپا است وکوشش مینمایند
بروجهی که حقتعالی خواسته واذا مروا بایة وچون بگذرند بایتی فیها تخویف که در ان ترسانیدنی باشد
از انچه حق جل وعلا ابدان وعید فرموده از عذاب وعقاب اصغوا الیها فرو دارند بسوی ان مسامع
قلوبهم مواضع سمع دلهای خود را وظنوا وگمان برند ان زفیر جهنم وشهیقها که ابتدا آواز جهنم ونهایت
ان که زبانه کشیدن بمثابه ابتدا آواز حمار است ونهایت ان فی اصول اذانهم در بیخهای گوشهای ایشانست فهم
حانون پس ایشان پشت خم دهنده باشند ومیل کنند بجهت خضوع علی اوساطهم بر میانهای خود در
رکوع مفترشون بر زمین نهندگان لجباههم پیشانیهای خود را واکفهم وکفهای خود را ورکبهم و
زانوهای خود را واطراف اقدامهم وجوانب قدمهای خود را در سجود از روی خشوع یطلبون الی الله طلب
میکنند بسوی خدا فی فکاک رقابهم در خلاص کردن وازاد ساختن گردنهای خود را از نار واما النهار
واما در روز فحلماء علماء پس بردباران دانایان ابرار اتقیاء نیکوکاران وپرهیزکاران قد
براهم الخوف بتحقیق که تراشیده ایشان را خوف وخطر بری القداح همچو تراشیدن تیر چوبه واین اشارتست باشتغال
احوال اخرت ایشان ینظر الیهم الناظر مینگرد بسوی ایشان نظر کننده فیحسبهم پس میپندارد ایشانرا
مرضی بیماران بحسب ظاهر وما بالقوم من مرض وحال انکه نیست این قوم را بیماری بلکه زرد وضعیف شده اند
بواسطه کثرت ریاضت وبیداری ویقول ومیگوید این ناظر قد خولطوا بتحقیق که شوریده ومشوش گردانیده
شده اند در گفتار ولقد خالطهم وهر اینه امیخته با ایشان امر عظیم کار بزرگی که ان اتصال ایشانست
بملا اعلا واشتغال سر ایشان بانوار حق جل وعلا پس بنابر این بواسطه این تکلم میکند بچیزی که بیرونست
از متعارف عقلا واز این جهت است که نسبت میدهند ایشانرا بجنون با وجود انکه هستند و فنون لا یرضون
من اعمالهم القلیل وراضی نمیشوند از عملهای خود بعمل اندک ولا یستکثرون الکثیر وبسیار نمیشمارند
عمل بسیار را فهم پس ایشان لانفسهم متهمون مر نفسهای خود را تهمت کننده اند ومن اعمالهم مشفقون
واز عملهای خود ترسندگانند که مبادا که قبول نیفتد وپذیرفته نگردد ومرویست که امام زین العابدین ع در موسم حج
ودر احرام تلبیه میفرمود ناگاه بیهوش میفتاد چون باهوش امد از انحال پرسیدند فرمود که میترسم که حقتعالی در جواب
فرماید لا لبیک ولا سعدیک هر گاه که مقربان درگاه باین نوع ترسان باشند پس وای بغیر ایشان و نیز در وصف
ایشان میفرماید که اذا زکی احد منهم چون ستایش کرده شود یکی از ایشان خاف مما یقال له ترسد
از انچه گویند مر او را فیقول پس گوید انا اعلم بنفسی من غیری من داناترم بنفس خود از غیر خود وربی اعلم

حانون
جمیع حان از حنا یحنو از باب نصر
خم شدن و برگردیدن ... وصف
آن حان بغیر ... شوند ... گشته

رکبهم
رکب از باب سمع مصدر آن رکوب ...
میاید و رکب بفتح اول ... جمع آن
رکب ... و رکبه از باب
فرح بمعنی ... شد ... از
باب نصر بمعنی ...

براهم
برء ... برید از باب ضرب
بری بفتح اول ... تراشیدن تیر ... بری
... شده ...

٢٢١ خ

فحلماء ...

فیحسبهم
حسب از باب نصر حسبا بفتح اول
و حسبانا بضم ... بالکسر ...
... برای ... حسب بکسر ... بمعنی
شمرده شده ...
... گمان ... داشتن
از باب علم ... مضارع آن
بکسر میاید ... مصدر
آن ...

احد منهم ...

و پروردگار من داناتر است منّی بنفسی از من بنفس من بعد از آن میگوید که نجنبانید او را گوید که اللّهمّ لا
تؤاخذنی بار خدایا مگیر مرا بما یقولون بانچه میگویند مردمان و اجعلنی و بگردان مرا افضل ممّا یظنّون
فاضلتر از انچه گمان میبرند و اغفر لی و بیامرز برای من ما لا یعلمون انچه نمیدانند بحسن ظن مرا بنیکوئی نام میبرند
فمن علامة احدهم پس از نشانهٔ یکی از ایشان انّک تری له است که می بینی او را قوّة فی دین قوت و
استحکامی در دین خدا و حزماً فی لین و احتیاط در نرمی و بردباری و ایماناً فی یقین و ایمانی در یقین بود
در راه حضرت باری و حرصاً فی علم و حرصی در دانش و علماً فی حلم و دانائی در بردباری
و قصداً فی غنی و میانه روی در توانگری و خشوعاً فی عبادة و فروتنی در پرستش و تجمّلاً فی فاقة و تجمّل
کردن در فقر و بی‌چیزی و صبراً فی شدّة و شکیبائی در سختی و طلباً فی حلال و طلب روزی حلال
و نشاطاً فی هدی و نشاط پیدا کردن در راه راست و تحرّجاً عن طمع و باز ایستادن از طمع یعمل الاعمال
الصّالحة میکند کارهای شایسته و هو علی وجل و حال آنکه بر ترس است از آنکه مبادا نباشد پذیرفته یمسی
شبانگاه میکند و همّه الشّکر در حالتیکه قصد او شکر نعما است و یصبح و بامداد میکند و همّه الذّکر و حال
آنکه قصد او ذکر خدا است یبیت حذراً شب میگذراند ترسان و هراسان بواسطهٔ مظنّهٔ فوت عمل صالح از او و
یصبح فرحاً و بامداد میکند فرحان و شادان بسبب اشتغال او در شب بطاعت و عبادات حذراً لما حذر ترسان بانچه
ترسانیده شده است من الغفلة از بیخبری و فرحاً بما اصاب و فرحان بانچه باو رسیده من الفضل و الرّحمة
از فضل الهی و رحمت بخشش او و ان استصعبت علیه نفسه اگر سرکشی کند بر او نفس او فیما تکره در انچه
مکروه شمارد لم یعطها سؤلها ندهد او را خواهش او فیما تحبّ در انچه دوست داشته نفس او قرّة عینه و روشنی
چشم او فیما لا یزول در انچیزیست که بزوال نمی آید از نعم اخرویه و زهادته و زهد او فیما لا یبقی
در چیزیست که باقی نمیماند نمی پاید از امور دنیویه یمزج الحلم بالعلم می آمیزد بردباری را بدانائی و القول بالعمل
و گفتار را بکردار تراه می‌بینی او را بحیثیتی که قریباً امله نزدیک باشد امید او قلیلاً زلله اندک باشد
خطا و لغزش او خاشعاً قلبه ترسان دل او قانعة نفسه قناعت کننده نفس کامل او منزوراً اکله اندک
خورش او بقدر ضرورت بر آنکه دانسته باشد که بطنه مزیل فطنه است سهلاً امره آسان کار او بجهت دوری
او از امور دنیویه حریزاً دینه محفوظ است دین او از دستبرد اهل هوی میتة شهوته مرده است شهوات او مکظوماً غیظه
فرو خورده شده خشم او و دشمن تحمّل آزار الخیر منه مأمول خیر از او است امید داشته و الشّرّ منه مأمون
و شر از او است ایمن کرده شده ان کان فی الغافلین اگر باشد در میان غافلان کتب فی الذّاکرین نوشته
شده است در زمرهٔ ذاکران چه دل او باشد ذاکر اله حسب قال الله تعالی لا تلهیهم تجارة و لا بیع عن
ذکر الله و ان کان فی الذّاکرین و اگر باشد در جملهٔ ذاکران لم یکتب من الغافلین نوشته
نشود از جملهٔ غافلان چه با غافلان نبا شد با ذاکران بطریق اولی یعفو عمّن ظلمه عفو کند در
گذرد از کسی که ظلم کند باو و یعطی من حرمه و ببخشد بکسی که محروم گرداند او را و یصل من قطعه
و بپیوندد بکسی که ببرد از او بعیداً فحشه دور باشد فحش او یعنی چیزی که سزاوار نباشد نگوید لیّناً قوله
نرم باشد گفتار او غائباً منکره ناپیدا کارهای ناشایسته او حاضراً معروفه نمایان کارهای پسندیدهٔ او مقبلاً خیره
روآورنده فعل نیکوی او و مدبراً شرّه پشت کرده عمل بد او فی الزّلازل وقور در جنبشها کم آزار و با وقار است

نشاطاً
بروزن سحاب نشط از باب سمع مصدر آن نشاط بفتح اوّل و وصف آن ناشط بروزن کامل و نشیط بر وزن امیر است یعنی خوش وقت و شاد شد نفس او از برای کردن آن کار و غیر آن مثل تنشّط از باب تفعّل
ق

حذراً
بفتح اوّل و کسر ثانی است و حِذر بکسر اوّل و بفتحتین بمعنی پرهیز کردن است مثل احتذار از باب افتعال و محذوره بروزن منصوره و فعل آن از باب علم می آید و وصف او حاذوره و حذِر بروزن کتف و حذُر بفتح اوّل و ضم ثانی است
ق

خ ۲۲۱

اکله
بضم اوّل و بدو ضمه روزی و نصیب از دنیا است و اُکله بضم اوّل و آن لقمه است که خورده شود و آن کرشوه و خورش است که خورده شود و جمع آن اُکَل است بروزن صُرَد و اَکله بفتح اوّل هیأت خوردن است
ق

میتة
مات یموت و یمات و یمیت یعنی مرد و میت بتخفیف اوّل کسی است که مرده است و میّت بروزن سیّد و مائت بروزن فاعل کسی است که نمرده است و خواهد مرد و در مؤنث میتة و میّتة بتخفیف و تشدید گویند
ق

غمگین وَفِي الْمَكَارِهِ صَبُورٌ و در سختیها نفس بسیار صابر وَفِي الرَّخَاءِ شَكُورٌ و در فراخی نعمت بسیار شاکر
لَا يَحِيفُ حیف نکند نقصان ننماید عَلَى مَنْ يُبْغِضُ بر کسی که دشمن دارد او را وَلَا يَأْثَمُ و گناه نمیکند فِيمَنْ يُحِبُّ
درباره کسی که دوست دارد او را يَعْتَرِفُ بِالْحَقِّ اعتراف میکند بحق قَبْلَ أَنْ يُشْهَدَ عَلَيْهِ پیش از آنکه گواهی داده
شود بر آن لَا يُضَيِّعُ ضایع نمیسازد مَا اسْتُحْفِظَ چیزی را که طلب حفظ کرده شده باشد از او وَلَا يَنْسَى و فراموش نمیکند
مَا ذُكِّرَ چیزی را که بیاد داده شده باشد وَلَا يُنَابِزُ بِالْأَلْقَابِ و نمیخواند مردم را بلقبها بد یعنی بر کل اسمها که ولا تنابزوا
بالالقاب وَلَا يُضَارُّ بِالْجَارِ و کزند نمیرساند همسایه را هیچ باب وَلَا يَشْمَتُ بِالْمَصَائِبِ و شادی نمیکند بمصیبتهای دیگران
وَلَا يَدْخُلُ فِي الْبَاطِلِ و داخل نمیشود در باطل و امر ناحق وَلَا يَخْرُجُ مِنَ الْحَقِّ و بیرون نمیرود از حق إِنْ صَمَتَ اگر
خاموش شود لَمْ يَغُمَّهُ صَمْتُهُ غمگین نسازد او را خاموشی وَإِنْ ضَحِكَ و اگر بخندد بر از زد لَمْ يَعْلُ صَوْتُهُ بلند
نسازد آواز خود را چه همیشه یاد مرگ باشد وَإِنْ بُغِيَ عَلَيْهِ و اگر ستم کرده شود او صبر شکیبائی نماید حَتَّى يَكُونَ
اللَّهُ تا باشد خدا هُوَ الَّذِي يَنْتَقِمُ لَهُ که انتقام کشد از برای او نَفْسُهُ مِنْهُ فِي عَنَاءٍ نفس او از او در رنج کشیدن
باشد وَالنَّاسُ مِنْهُ فِي رَاحَةٍ و مردم از او در آسایش بود أَتْعَبَ نَفْسَهُ برنجاند نفس خود را در طاعت
لِآخِرَتِهِ برای آخرت خود وَأَرَاحَ النَّاسَ و آسایش دهد مردم را مِنْ نَفْسِهِ از نفس خود برای رضای حضرت عزت بُعْدُهُ
عَمَّنْ تَبَاعَدَ عَنْهُ دور شدن او از کسیکه دور باشد از او زُهْدٌ وَنَزَاهَةٌ زهد پاک دامنی و دنوه و نزدیکی او
مِمَّنْ دَنَا مِنْهُ بکسیکه نزدیک باشد از جانب او لِينٌ وَرَحْمَةٌ نرمی و مهربانی لَيْسَ تَبَاعُدُهُ نیست دور شدن او بِكِبْرٍ
وَعَظَمَةٍ بسبب کردن کشی و بزرگی وَلَا دُنُوُّهُ و نیست نزدیکی او بِمَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ بواسطهٔ مکر کردن و فریفتن
قَالَ راوی گوید که چون آنحضرت سخن باینجا رسانید فَصَعِقَ هَمَّامٌ پس بیهوش شد همام صَعْقَةً بیهوش شدنی كَانَتْ
نَفْسُهُ فِيهَا که بود جان او در آن صعقه یعنی از کمال حقانیت و مهابت این سخنان یعنی از شوق جان داد و روی بسفر آخرت
نهاد فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ پس فرمود امیر المؤمنین ع أَمَا وَاللَّهِ بدانکه بحق خدا لَقَدْ كُنْتُ أَخَافُهَا عَلَيْهِ
هر آینه بودم من که میترسیدم از اینحالت بر همام ثُمَّ قَالَ بعد از آن فرمود هَكَذَا تَصْنَعُ الْمَوَاعِظُ الْبَالِغَةُ همچنین
میکند موعظهای که برسد بحد کمال رسیده باشد بِأَهْلِهَا بجماعتی که از اهل آن باشد فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ پس گفت آن
حضرت را گوینده که آن عبد الله بن الکوا بود که بود دیوانه گفت باین حضرت که فَمَا بَالُكَ أَنْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ پس چیست حال
تو ای امیر مؤمنان که اثر نکرد در تو اینحالت ترکرد در تو فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ پس فرمود آنحضرت که وَيْحَكَ وای بر تو
بیک دور از رحمت إِنَّ لِكُلِّ أَجَلٍ وَقْتًا بدرستیکه هر اجلی را وقتیست لَا يَعْدُوهُ که در نمیگذرد از آن اجل و
سَبَبًا لَا يَتَجَاوَزُهُ و سببی است که از آن تجاوز نمیدارد فَمَهْلًا پس آهسته باش لَا تَعُدْ لِمِثْلِهَا باز مگرد بمانند
این کلمات فَإِنَّمَا نَفَثَ الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِكَ پس جز این نیست که شیطان دمید بر زبان تو این نوع سخنان

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ رکب ٢٢٢

يَصِفُ فِيهَا الْمُنَافِقِينَ وصف میکند در این خطبه منافقین را میفرماید نَحْمَدُهُ حمد میکنیم و ستایش مینمائیم خدا را
عَلَى مَا وَفَّقَ لَهُ بر آنچه توفیق داد بنده را از برای آن مِنَ الطَّاعَةِ از انقیاد و فرمان برداری وَذَادَ عَنْهُ
و بر آنچه دفع کرد و باز داشت او را مِنَ الْمَعْصِيَةِ از عصیان و نافرمانی وَنَسْأَلُهُ و در میخواهیم از او لِمِنَّتِهِ تَمَامًا تمامی
مر نعمت او را تمام آن وَبِحَبْلِهِ اعْتِصَامًا و بر ریسمان استوار او که دین است چنگ در زدن را و نَشْهَدُ و گواهی

ولا ینابز
تنبز بفتح اول بمعنی عیب است و مصدر است
از نبزه ینبزه از باب ضرب بمعنی لقب
کرد آن مرد را مثل نبزه از باب تفعیل و
نبز بتحریک بمعنی لقب است و نبزه بر وزن
کتف نا کس در حسب و خوی را گویند
در حیله نبزه بر وزن همزه مردی را
لقب کننده مردم و تنابز از باب
تفاعل عیب کردن و خواندن
یکدیگر است بلقبها
ق

خ ٢٢١

ولا یشمت
شمت از باب فرح یعنی شاد شد به بلیه
و غمی که بدشمن رسید مصدر آن شمات
بر وزن سحاب و شماتة بزیادتی تاء
میآید
ق

صمته
صمت بفتح اول و صموت بر وزن سرور
و صمات بر وزن غراب خاموش شدن است
مثل اصمات از باب افعال و تصمیت از
باب تفعیل و این هر سه باب لازم و متعدی
هر دو آمده است
ق

فصعق
از باب سمع یعنی بیهوش شد مصدر آن صعق
بفتح اول و صعقه بزیادتی تاء و تصعاق بر وزن
تکرار است و صعقا آن صعق بر وزن
کتف میآید و اصعقه یعنی بیهوش کرد او را
ق

میدهم اَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ آنکه محمد عبد الله بندهٔ برگزیدهٔ او و فرستادهٔ اوست تعالی المنان خَاضَ
اِلَی رِضْوَانِ اللهِ شروع کرد از جهت رضاء و خوشنودی خدا بر اِنکِلَّ غَمْرَةٍ در هر شدت و محنت وَ تَجَرَّعَ فِیهِ و فرو خورد
در ادای رسالت و ابلاغ کُلَّ غُصَّةٍ همه اندوه و غمومرا وَقَدْ تَلَوَّنَ لَهُ و بتحقیق که متلون شدند و دو رنگی اختیار
کردند منافق گشتند وَ الْأَدْنَوْنَ نزدیکان او وَ تَأَلَّبَ عَلَیْهِ و جمع شدند بر او و متفق گشتند بر مخاصمهٔ او
الْأَقْصَوْنَ دوران یعنی خویش و بیگانه بمحاربهٔ او برخواستند و معرکه نبرد برای وی آراستند وَ خَلَعَتْ
اِلَیْهِ الْعَرَبُ و انداختند بسوی او عرب اَعِنَّتَهَا لجامهای مرکب خود را از اطراف جهان وَ ضَرَبَتْ اِلَی مُحَارَبَتِهِ و زدند در
در توجه نمودن بمقاتله و کارزار او بُطُونَ رَوَاحِلِهَا شکمهای راحلهای خود را از اکناف بیابان این تمثیل کرده
ملبوس در سرعت یعنی بسرعت هرچه تمامتر توجه نمودند بجانب آنحضرت حَتَّی اَنْزَلَتْ تا آنکه فرود آوردند بِسَاحَتِهِ بساحت
آنحضرت عَدَاوَتَهَا دشمنی خود را مِنْ اَبْعَدِ الدَّارِ از دورترین سرای وَ اَسْحَقِ الْمَزَارِ و بعیدترین زیارتگاه اُوصِیکُمْ
عِبَادَ اللهِ وصیت میکنم شما را ای بندگان خدا بِتَقْوَی اللهِ بپرهیزکاری و ترسکاری از خدا وَ اُحَذِّرُکُمْ و حذر میفرمایم
شما را اَهْلَ النِّفَاقِ از نفاق نمودن با اهل نفاق فَاِنَّهُمُ الضَّالُّونَ پس بدرستیکه ایشانند گمراهان
الْمُضِلُّونَ گمراه کنندگان خلقان وَ الزَّالُّونَ و لغزندگان از جادهٔ شریعت الْمُزِلُّونَ لغزانندهٔ مردمانند از
طریق هدایت یَتَلَوَّنُونَ اَلْوَاناً متلون شوند برنگهای مختلف وَ یَفْتَنُّونَ افْتِنَاناً و متنوع میشوند در اقوال و افعال
بنوعهای متشتت و آراء منتشره وَ یَعْمِدُونَکُمْ و قصد میکنند شما را بِکُلِّ عِمَادٍ بهر بنائی وَ یَرْصُدُونَکُمْ و چشم
میدارند شما را بِکُلِّ مِرْصَادٍ بهر کمینگاهی قُلُوبُهُمْ دَوِیَّةٌ دلهای ایشان صاحب درد است چون غل و حسد و کینه و غیرها
وَ صِفَاحُهُمْ نَقِیَّةٌ و ظواهر ایشان پاکست بجهت نمایش اشکار یَمْشُونَ الْخَفَاءَ میروند در نهان براه اهل نفاق
وَ یَدِبُّونَ الضَّرَاءَ و میجنبند بر هیچ نرم رفتن کسی در بیشه هم بیچیده از درختان که اصلا حرکت ندهد
برگهای آنرا وَصْفُهُمْ دَوَاءٌ و وصف نمودن ایشان طریق هدایت را دوا و درد ها است وَ قَوْلُهُمُ شِفَاءٌ و گفتار ایشان
در باب هدایت شفای مرضها است زیرا که قائلند باقوال زهاد در وصف کردن زهد و دیگر وَ فِعْلُهُمُ الدَّاءُ الْعَیَاءُ
و کردار ایشان درد بیدوا زیرا که میکنند عمل فساق و کار کفار حَسَدَةُ الرَّخَاءِ حسد برندگان مومنانند در
فراخی و کامکاری ایشان وَ مُؤَکِّدُوا الْبَلَاءِ و تاکید کنندگان بلاء اند و محکم سازندهٔ آن وَ مُقْنِطُوا الرَّجَاءِ
و نومید کردانندهٔ مومنانند از امید واری و سعی نمایندگان اند بر ایشان بسختی امر و دشواری و از اینجاست که گفته‌اند
منافق بشیر است غبار که در روشنی نهر است و برو نتوان نگار لَهُمْ بِکُلِّ طَرِیقٍ صَرِیعٌ مر منافقان راست بکل طریق صریع بهر راهی افکنده
وَ اِلَی کُلِّ قَلْبٍ شَفِیعٌ و بسوی هر دلی شفیع خواهش کننده و پوسنده از اقوال و افعال مشتبه بحق وَ لِکُلِّ شَجْوٍ
دُمُوعٌ مر هر غصه و اندوهی را دموع اشکهای انبوه یعنی اظهار توجع میکنند از برای هر رضا مصیبتی یَتَقَارَضُونَ
الثَّنَاءَ میکنند بنوبت یکدیگر ثنا و محمدت را وَ یَتَرَاقَبُونَ الْجَزَاءَ و چشم میدارند جزا را یعنی ظاهر اید حمد و ثنا
یکی بکری میگو شند و باطنا منتظر زوال نعمت و حلول نقمت یکدیگر گویند اِنْ سَأَلُوا اگر سؤال کنند اَلْحَفُوا الحاح
کنند در سؤال وَ اِنْ عَذَلُوا و اگر ملامت کنند کَشَفُوا ظاهر سازند عیبها کسی را که نصیحت کنند او را در اقوال و افعال
او یعنی در نزد ناصحان در املا عیبوا او را اشکار کنند وَ اِنْ حَکَمُوا و اگر حاکم سازند ایشان را اَسْرَفُوا اسراف کنند در احکام
قَدْ اَعَدُّوا آماده و مهیا ساخته اند لِکُلِّ حَقٍّ بَاطِلاً برای هر حق باطلی را وَ لِکُلِّ قَائِمٍ مَائِلاً و برای هر راست ایستاده مایل
میل کننده وَ لِکُلِّ حَیٍّ قَاتِلاً و برای هر زنده کشنده این کنایتست از فتنه که موجب کردد بقتل وَ لِکُلِّ بَابٍ مِفْتَاحاً

أَعِنَّتَهَا
عنان بکسر یعنی از باب ضرب و نصر
معنی ... و ظاهر شد پیش تو و نیما
آمد و عنان بروزن کتاب رشته
و درازی لجام است که بکفه داشته میشود
بدو چارپا و جمع آن اعنه بروزن
ائمه و عنن بروزن کتب
میاید
ق ر

وَ اَسْحَقِ
سحق بضم اول و بضم دوم بمعنی دوری است
و قد سحق از باب کرم و از باب
علم یعنی دور شد و مصدر آن سحق بضم
اول است یعنی دور شدن
ق

یَفْتَنُّونَ

خ ٢٢٢

یَفْتَنُّونَ
فتنه بمعنی آزمایش و گمراهی و گناه و کفر
و رسوائی و عذاب و شکوه و گداختن
طلا و نقره و گمراه کردن و دیوانگی و
بلاست و مال و فرزندان و آمد و شد
کردن مردم است در رایها و اندیشها
و فتنه یفتنه از باب ضرب یعنی انداخت
او را بفتنه و فتنه از باب تفعیل و افتنه
از باب افعال بسیار و مفتن بروزن
معظم و مفتون بروزن
منصور است
ق ر

وَ صِفَاحُهُمْ
بکسر اول و صفح بفتح اول بمعنی سوی و جانب است
و از آدمی پهلوی اوست و صفح از روی شمشیر
پهنای اوست و صفحا اول بهم آمده
و جمع آن صفاح بروزن
رجال
ق ر

وَ الضَّرَاءَ
بروزن سماء تخفیف را و درخت در هم شده
و... را گویند و ضری از باب خرج ضری
... و ضراوه بروزن سماحه

و برای هر دری کلیدی و لکل لیل مصباحا و برای هر شبی چراغی بجهت حیله پنهان و فریب دادن مردمان استعاره فرموده
لفظ مفتاح را از برای حیله و لفظ لیل را از برای امور که تاریک و مخفی و لفظ مصباح را از برای رای
حیله آمیز که داخل شوند بسبب آن در هر امر مشکل یعنی منافقان از جهت فریب دادن مؤمنان در صدد آنند که بکلید
مکر درهای امور مشکله را بگشایند و ظلمت خفای آن را بمصباح فروغ تزویر زایل کنند یتوسلون و وسیله میجویند
الی الطمع بالیأس بسوی طمع کردن بنومیدی از آنچه در دستهای مردم است یعنی اظهار زهد میکنند تا آن
لیقیموا به را تا بپای دارند بان اسواقهم بازارهای خود را و ینفقوا و رواج دهند اعلاقهم چیزهای نفیس
خود را یقولون میگویند فیشبهون پس تشبیه میکنند حق با باطل را و یصفون و وصف میکنند راه حق را
فیموهون پس زر اندوده و ملبس میکنند مثل زر قلب قد هونوا الطریق بتحقیق که مهیا ساختند راه را یعنی مسلک
معامله با اندیشهای مختل و اضلعوا المضیق و کج کرده اند و گران ساختند تنگنای طریق و مقام ورود داخل
شدن را در امور بسبب ثقل مکر و حیل فهم لمة الشیطان پس ایشان گروه شیطانند الا ان حزب الشیطان
بدانکه گروه شیطان و تابعان او هم الخاسرون ایشانند زیانکاران در هر دو جهان

خ ومن خطبة له علیه السلام ۲۲۳

این خطبه در نعوت جلال و صفات کمال حضرت متعالست و ترغیب مردمان بطاعت و تنفیر ایشان از معصیت و تخویف
ایشان از اهوال قیامت الحمد لله شکر و سپاس مر خدایراست الذی اظهر من آثار سلطانه که ظاهر گردانید از نشانهای
سلطنت و پادشاهی خود و جلال کبریائه و عظمت و بزرگواری خود ما حیر مقل العقول چیزی که متحیر ساخت
دیدهای بصیرت را من عجائب قدرته از قدرت عجیبه و توانائی غریبه خود و ردع خطرات هماهم النفوس
و باز داشت همتهای نفسها را یعنی امور خفیه را که در خاطرها خطور میکنند عن عرفان کنه صفته از
شناختن حقیقت صفت او چه عقول انسانی و خاطرها عاجزند از رسیدن بکمال معرفت او و اشهد و گواهی
میدهم ان لا اله الا الله آنکه نیست هیچ معبودی بسزا بجز خدای تعالی شهادة ایمان گواهی از سر ایمان که
این تصدیق قلبی است بخدا و انچه آورده اند انبیا و اقرار کردن بانها و ایقان و از سر یقین که اعتقاد راسخ است
بانکه این تصدیق مطابق واقع است و اخلاص و از سر اخلاص که آن ترک هر چیزیست که نه لائق بود ذات واجب است
و اذعان و از سر اذعان که آن ثمره اخلاص است و مراد بثمره اخلاص عبادتیست که تابع اخلاص است و اشهد
و گواهی میدهم ان محمدا عبده و رسوله آنکه محمد بنده ستوده او و فرستاده او است بکافه بندگان ارسله
فرستاد او را و اعلام الهدی دارسة در وقتی که نشانهای راه ناپدید شده بود و مناهج الدین طامسة و راههای
گشاده دین که قوانین شریعت است مضمحل و فنا بوده بود فصدع بالحق پس ظاهر ساخت آنحضرت راه حق را
و نصح للخلق نصیحت کرد مر خلقان را و هدی الی الرشد و راه نمود براه راست و امر بالقصد و امر فرمود بمیانه
روی و دور شدن از افراط و تفریط صلی الله علیه و آله صلوات فرستاد حق تعالی بر او و بر آل اطهار او
و اعلموا عباد الله و بدانید ای بندگان خدا انه لم یخلقکم آنکه حق تعالی نیافرید شما را عبثا ببازی و لم یرسلکم
و رها نکرد شما را همل و اگذاشته بی خود علم مبلغ نعمه دانست مقدار نعمتهای خود را که وارد ساخته علیکم
علیکم بر شما و احصی شمرد و ضبط کرد احسانه انعام و اعطای خود را که رسانیده الیکم بسوی شما

فاستفتحوا

والله: بالضم وتخفيف الميم المشكل والمبهم والهاء عوض عن همزة في وسط ... من الملائمة الموافقة ... بالضم وتشديد الميم المصاحب للأصحاب في السفر والحضر للواحد والجمع
وحمته: حم الشيء معظمه ومن الظهيرة شدة حرها والحم والحمم الرماد والفحم وكل ما احترق من النار والواحدة حممة والحمة بالضم والتخفيف السم وقد تشدد وتطلق على الإبرة التي تلسع بها ... الحية والعقرب ... وحمة كل دابة سمها ... والمراد هنا الحرارة ... الحمة بالتخفيف ... من احراق النار ... في الضرة
والمقر: ... المقر بالضم
اليقين: ...

فَاسْتَفْتِحُوهُ پس باید که خواهید سؤال کنید از او آنچه مشکل است بر شما وَاسْتَنْجِحُوهُ و بجوئید روا کردن حاجت از او
وَاطْلُبُوا إِلَيْهِ و طلب کنید میل نمائید بسوی او وَاسْتَمْنِحُوهُ و طلب عطا کنید از او وَمَا قَطَعَكُمْ عَنْهُ پس قطع نکرد
شما را از او حِجَابٌ هیچ پرده وَلَا أُغْلِقَ عَنْكُمْ دُونَهُ و بسته نشد بر شما نزد او بَابٌ هیچ دری وَإِنَّهُ لَبِكُلِّ مَكَانٍ
و بدرستیکه او سبحانه حاضر است بهر مکانی بعلم بی پایان وَفِي كُلِّ حِينٍ وَأَوَانٍ و در هر وقتی و زمانی است بدانش بی‌غایت
وَمَعَ كُلِّ إِنْسٍ وَجَانٍّ و با هر آدمی و پری است باهر لَا يَثْلِمُهُ الْعَطَاءُ رخنه نمیکند نعمتهای بی پایان او را دادن و
بخشیدن وَلَا يَنْقُصُهُ الْحِبَاءُ و کم نمیکرداند او را سخاوت نمودن وَلَا يَسْتَنْفِدُهُ سَائِلٌ و تمام نخواستن نمیتواند
عطای او را هیچ سائل وَلَا يَسْتَقْصِيهِ نَائِلٌ و بپایان نمیرساند نعمت او را هیچ عطیه کامل یعنی هر چند از نفوس
سائل فوق سؤال او اندر بیابد با عطای او کم نمیکردد چه خزانه کرمش بی نهایت و غایت است وَلَا يَلْوِيهِ و باز
نمیگرداند او را شَخْصٌ عَنْ شَخْصٍ شخصی از شخصی دیگر وَلَا يُلْهِيهِ و مشغول نمیگرداند او را
صَوْتٌ عَنْ صَوْتٍ آوازی از آوازی دیگر وَلَا تَحْجُزُهُ و باز نمیدارد او را هِبَةٌ عَنْ سَلْبٍ هیچ بخشیدنی از ربودن
وَلَا يَشْغَلُهُ و مشغول نمیسازد او را غَضَبٌ عَنْ رَحْمَةٍ خشم کردن از مهربانی نمودن وَلَا تُولِهُهُ و شیفته و حیران
نمیکرداند او را رَحْمَةٌ عَنْ عِقَابٍ هیچ رحمتی و رأفتی از عقوبت او وَلَا يُجِنُّهُ و پنهان نمیکند او را الْبُطُونُ
عَنِ الظُّهُورِ و باطنها از ظاهرها وَلَا يَقْطَعُهُ الظُّهُورُ و قطع نمیکند او را ظاهرها عَنِ الْبُطُونِ و باطنها
چه حضرت بیچون هم ظاهر است و هم باطن و هم رحیم و هم منتقم اشاره فرموده باجتماع اضدادی که در تحت
قدرت او است بسوی کمال قدرت او و تنزیه او از قدرت بشر و شبیه نیست که اجتماع احوال متضاد باعتبارات مختلفه است
که اعتبار میکند آنها را عقول قَرُبَ فَنَأَى نزدیک است بعلم فنای پی برد و دور است از نظر عقل و بلند است از روی
مرتبت فَدَنَا پس نزدیکست بجهت نقص و قصور وَظَهَرَ و نمایانست من حيث الآلاء والصفات فَبَطَنَ پس
پنهانست من حيث الذات وَبَطَنَ و پنهانست من حيث الحقيقة فَعَلَنَ پس آشکار است من حيث السماوات
وجزا داد وَلَمْ يُدَنْ و جزا داده نشد لَمْ يَذْرَأِ الْخَلْقَ بنا فرید خلق را بِاحْتِيَالٍ بحیله و کلفت و مشقت
وَلَا اسْتَعَانَ بِهِمْ و یاری نخواست با ایشان لِكَلَالٍ بجهت در ماندن أُوصِيكُمْ عِبَادَ اللَّهِ وصیت میکنم
شما را ای بندگان خدا بِتَقْوَى اللَّهِ بترسکاری از خدا فَإِنَّهَا الزِّمَامُ پس بدرستیکه تقوی مانند مهار است که میکشد
بنده را بسوی ترهکر دگار وَالْقِوَامُ و چیزیست که باو قائمست کار و باو ستمداد فَتَمَسَّكُوا پس چنگ در زنید
بِوَثَائِقِهَا با ستوارهای تقوی که آن لزوم عبادات است وَاعْتَصِمُوا و اعتصام و زید بِحَقَائِقِهَا بحقیقتهای
تقوی که آن لزوم اخلاص است در طاعات تَؤُلْ بِكُمْ تا باز دارد شما را إِلَى أَكْنَانِ الدَّعَةِ بمواضع پناه راحت
وَأَوْطَانِ السَّعَةِ بجایهای فراخی عیش و استراحت وَمَعَاقِلِ الْحِرْزِ و پناهها موضع استوار وَمَنَازِلِ الْعِزِّ و منزلهای
ارجمند در جوار کردگار فِي يَوْمٍ در روزیکه تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ چشمها خیره شود در و دیدها وَتُظْلِمُ لَهُ الْأَقْطَارُ
و تاریک می‌شود مر او را جوانب و اطراف وَتُعَطَّلُ فِيهِ و معطل میشود در او صُرُومُ الْعِشَارِ و رمهای شتران آبستن
ده ماهه مخصوص عشار از جهت آنست که ایشان عزیزترند نزد عرب وَيُنْفَخُ فِي الصُّورِ و دمیده شود در صور
فَتَزْهَقُ كُلُّ مُهْجَةٍ پس از آن بیرون آید هر جانی وَتَبْكَمُ و کنگ و لال گردد كُلُّ لَهْجَةٍ هر زبانی وَتَذِلُّ و خوار
و پست شود الشُّمُّ الشَّوَامِخُ کوههای بلند عالی مقدار وَالصُّمُّ الرَّوَاسِخُ و سنگهای سخت متصل بهم فَيَصِيرُ صَلْدُهَا
پس بگردد سختهای آن سَرَاباً رَقْرَقاً سرابی درخشان در نظر خیال وَمَعْهَدُهَا و جای سکون آن کوهها قاعا

والنجح
الظفر بالحوائج و التنجح و الاستنجاح تنجز الحاجة
والمنحة بالكسر العطية و الاستمناح طلب العطية
والحباء ككتاب العطاء والنقد ه افناه
استنفده والنائل العطاء ولواه عن الامر افتله
ثانية و الهاه اللعب اذا اشغله و الهبة و الهبات
وهبة اذا اعطاه بلا عوض و السلب الاختطاف
الاختلاس و الوله التحير وله ادا
تحير و تاه الفقد و ذرء الخلق وكلت
من الشئ كلالا اعييت و ذممه فانزم
شدة و الكياب ما يزم به و نزول بالجزم
لانه جواب الامر اى ترجع و الاكنان
جمع كن و هو السترة الاكنة الراحة و
والمعاقل جمع معقل وهو الملجأ و الحرز
الحفظ و تشخص فيه الابصار اى تبقى مفتوحة
لا تطرف و الاقطار الجوانب و الصروم
بالضم جمع صرمة و هى القطعة من الابل
نحو الثلثين و العشار بالكسر النوق اتى
اتى عليها بعد طروق الفحل عشرة
اشهر و الواحدة
العشراء
ق

خ ۲۲۳

وزهق الشئ
بطل و هلك و المهجة بالضم الدم او دم
القلب و الروح و بكم الصبى من باب علم
اذا خرس و الشم و الشوامخ الجبال
العالية و الصم الرواسخ الصلبة
الاثبتة و السراب ما تراه نصف
النهار كانه ماء و الرقرقة التى
كان الماء يجرى فى وجهها و رقرق الماء
صببه رقيقا و معهدها مكان
سكونها منها
دم

متملقاً زمین هموار بی انحراف و بی نشیب و فراز ولا شفیع یشفع و هیچ شفاعت کننده نباشد که شفاعت نکند ایشان را
ولا حمیم یدفع و هیچ خویشی دفع عذاب ننماید ولا معذرة تنفع و هیچ عذری سودمند ننماید

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢٢٤ رکد

این خطبه در ذکر لطف الهی است به بندگان بواسطه ارسال آنحضرت رسالت پناهی بر ایشان و تنفیر خلقان از تعلقات
دنیا بعثه برانگیخت حق سبحانه و تعالی پیغمبر را حین لا علم قائم وقتی که نبود هیچ علامتی هدایت یابنده ولا منار
ساطع و هیچ نشانه مرتفع ولا منهج واضح و هیچ راه روشن نافعی از گفتار و اشعار است بانکه مردمان
مادام که مکلفند ناچار است که در میان ایشان هادی باشد از پیغمبر یا امام منصوب از قبل خدا اوصیکم عباد الله
وصیت میکنم شما را ای بندگان خدا بتقوی الله به پرهیزکاری از خدا واحذرکم الدنیا و میترسانم شما را از دنیا
فانها دار شخوص بیرون رفتن است یعنی دنیا سرای انتقال است جای نایابدار است نه محل قرار ومحلة تنغیص و جای ناخوش
کردانیدن اهل خواهش است ساکنها ظاعن ساکن شونده او کوچ کننده است وقاطنها باطن و مقیم او جدا شونده
تمید باهلها میگردد دنیا باهل خود میدان السفینة همچو گردیدن کشتی در دریا تصفقها العواصف
که بر هم میزنند او را بادها سخت جهنده فی لجج البحار در میان آبهای دریا یعنی تغیرات دنیا همچو حرکات کشتیست در دریا
و حوادث روزگار همچو احوال کشتی در وقت امواج و اضطراب فمنهم الغرق الوبق پس بعضی از ایشان غرق
شده اند هالک که آن کافرانند و منافقان و غاصبان ومنهم الناجی و بعضی بکرانه رهنده اند و رستگار علی متون الامواج
بر پشتهای موجهای هالک تحفزه الریاح میرانند ایشان را بادها باذیالها بدامنهای خود وتحمله علی
اهوالها و بر میدارند ایشان را بر هولها و وحشتهای خود و این جماعتی اند که مخلوط ساخته اند عمل شایسته
وامید هست که عاقبت غرق نشوند فما غرق منها پس آنکه غرق شد از آن کشتی فلیس بمستدرک پس نیست
دریافته شده وما نجی منها و آنکه نجات یافت از آن فالی مهلک پس متوجه است بجائی که موت نازل
شود یعنی همچنانکه مسافر بحر هر جا که در رود باشد ایمن نیست از هلاک و بر رهگذر فوت است که هر که در دنیا
اگر چه از مرض و مخاوف نجات مییابد لیکن فوت و فنا بر گذرگاه راست عباد الله ای بندگان خدا الان فاعملوا
اکنون عمل کنید برای خدا والالسن مطلقة در اینجا که زبانها روان است گویا والابدان صحیحة
و بدنها صحیح اند و توانا والاعضاء لدنة و عضوها نرم اند وبار بر جا والمنقلب فسیح و جای گردش کشاده
والمجال عریض و جای جولان پهناور قبل ارهاق الفوت پیش از ادراک فنا وحلول الموت و فرود آمدن
مرگ فحققوا علیکم پس تعین کنید بر خود نزوله نازل شدن مرگ را ولا تنتظروا وچشم مدارید قدومه در آمدن او را

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢٢٥ وکم

در این خطبه اظهار عصمت و شجاعت خود مینماید و کمال قرب خود بحضرت رسالت و منقبتها که او راست ولقد علم المستحفظون
و هر آینه بدانستند حفظ کنندگان دین و کتاب من اصحاب محمد صلی الله علیه و آله از صحابه آنحضرت پیغمبر
انی لم ارد علی الله که من رد و منکر دو مر بر خدا ابتاء ولا علی رسوله و نه بر رسول او ساعة قط در هیچ ساعتی هرگز
او امر و نواهی او واینه در قول و فعل انکار و دلالت واضح دارد بر عصمت آنحضرت بحیثیتی که هرگز

قاع
زمین نرم هموار است که گشاده شده از او کوهها و پشتهها و جمع آن قیع بکسر قاف و قیعه بزیادتی ها و قیعان بروزن جیطان و اقواع بروزن افعال و اقوع بروزن ارجل میآید ق

سملق
بروزن جعفر زمین هامون نرم است ق

تنغیص
نغص از باب فرح یعنی تمام نشد مراد او و نغص الله علیه العیش و تنغیصه متعدی نغص و نغص علیه یعنی تیره گردانید خدای تعالی بر او زیستن را ق

تمید
بر وزن تبیع ماد یمید میدا و میدانا بتحریک یعنی بحرکت آمد و مایل گردید و نمو کرد ق

خ ٢٢٤

والغرق
بفتح اول و کسر ثانی غرق فی الماء از باب فرح یعنی فرو رفت در آب و غرق شد پس الغرق غرق بروزن کتف و غارق بروزن کامل و غریق بروزن امیر و جمع آن غرقی بروزن سکری است ق

الوبق
بروزن کتف وبق از باب ضرب و وعده از باب فرح و وجل از باب حسب و ورث یعنی هلاک شد مصدر آن وبوق بروزن سرور و موبق بروزن مجلس است ق

لدنة
لدن بفتح اول نرم از هر چیز است و در مونث لدنه بزیادتی ها و جمع آن لدان بروزن رجال و لدن بضم اول میآید و فعل آن از باب کرم است ق

مرتکب کبیره و صغیره نشده و مشعر است بانکه دیگران رد قول خدا و رسول او کردند بر تنبیه که امامت و بیرا که بفرموده
خدا و رسول بود رد کردند و در وقت رحلت حضرت رسالت که دوات و قلم طلب فرمود برای ثبت امامت او مانع شدند
و رد قول پیغمبر کردند و دعا خدایه برین سبب نیز همچنین دیگر دلالت ما هیئت خود میفرماید که وَلَقَدْ وَاسَيْتُهُ
بِنَفْسِي و هرآینه مواسات کردم با آنحضرت بنفس خود فِي الْمَوَاطِنِ الَّتِي تَنْكُصُ فِيهَا الْأَبْطَالُ در مواضعی که باز
میگردیدند دلیران و پهلوانان وَتَتَأَخَّرُ الْأَقْدَامُ و باز پس میرفتند قدمهای مردان نَجْدَةً بجهت شجاعتی اَكْرَمَنِي
اللهُ بِهَا که گرامی داشت مرا حق تعالی بآن مراد آنست که حضرت رسالت را همچو نفس خود دانستم و متحمل امور صعبه
کارها شاقه شدم و او را بر نفس خود اختیار کردم و از جمله مواضع که امیرالمؤمنین حضرت رسالت را بر نفس خود اختیار
فرموده بیتوته او بود بجای آنحضرت با عدم خوف از هجوم کفار و بسبب آن آیه کریمه وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ
مَرْضَاتِ اللهِ در حق او نازل شد و دیگر در روز احد که لشکر اسلام منهزم شدند و خبر قتل پیغمبر در افواه مردمان
شیوع یافت در آن روز از او شجاعتی دید که جبرئیل امین گفت یا رسول الله مر و امیرالمؤمنین را مواساتی بکمال
مواسات نسبت بتو آنحضرت فرمود که چگونه مواسات ننماید و حال آنکه او از من است و من از او و جبرئیل
ندا در داد در میان مردمان که لَا سَيْفَ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ وَلَا فَتَى إِلَّا عَلِيٌّ و دیگر در روز خندق که کسی بمبارزت عمرو
عبدود بیرون نمی آمد آنحضرت بمیدان آمد یک ضربت او را بقعر سقر فرستاد و حضرت رسالت پناه صلعم درباره آن
ضربت فرموده که لَضَرْبَةُ عَلِيٍّ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ أُمَّتِي إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ و در روایتی دیگر خیر من عبادة الثقلین دیگر
میفرماید وَلَقَدْ قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و هرآینه قبض نموده شد روح حضرت رسالت وَإِنَّ
رَأْسَهُ لَعَلَى صَدْرِي در حالتی که سر مبارک آنحضرت بر سینه من بود وَلَقَدْ سَالَتْ نَفْسُهُ و روان شد خون او
فِي كَفِّي در کف من وقتی که او را فرمود در محل حلقت فَأَمْرَرْتُهَا عَلَى وَجْهِي پس مالیدم آنرا بر روی خود بجهت
تیمن و تبرک و این منافات ندارد بنجاست خون از جهت تخصیص خون حضرت رسالت و استثنا آن از سایر دماء
و مؤید اینست آنچه مرویست که ابا طیبه حجام بیاشامید خون آنحضرت را در حین حجامت کردن فرمود او را که لا یتجع
بطنک دیگر حضرت ولایت علیه السلام میفرماید که وَلَقَدْ وُلِّيتُ و هرآینه مباشر شدم غُسْلَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَآلِهِ غسل دادن پیغمبر را وَالْمَلَائِكَةُ أَعْوَانِي در حالتی که فرشتگان یاری دهندگان من بودند
فَضَجَّتِ الدَّارُ پس بانگ کرد و بگریه و ناله در آمد سرا وَالْأَفْنِيَةُ و کوها و کودکی سرا یعنی فرشتگانی که حاضر بودند
آنجا بفریاد آمدند و ناله آغاز کردند در وقت تجهیز آنحضرت مَلَأٌ يَهْبِطُ گروهی از فرشتگان فرو می آمدند
وَمَلَأٌ يَعْرُجُ و جماعتی عروج مینمودند وَمَا فَارَقَتْ سَمْعِي و جدا نشد از گوش من هَيْنَمَةٌ مِنْهُمْ
آواز نهان ایشان يُصَلُّونَ عَلَيْهِ در صفتیکه صلوات میفرستادند بر او حَتَّى وَارَيْنَاهُ تا آنکه پوشانیدیم او را
فِي ضَرِيحِهِ در قبر خود پس فَمَنْ ذَا أَحَقُّ بِهِ مِنِّي پس کیست سزاوارتر بآنحضرت از من حَيًّا وَمَيِّتًا در حالت حیات
و ممات فَانْفُذُوا عَلَى بَصَائِرِكُمْ پس جاری شوید بر بصیرتهای خود که از عقاید تیز است یا عقول سلیمه
وَلْتَصْدُقْ نِيَّاتُكُمْ و باید که راست باشد قصدهای شما فِي جِهَادِ عَدُوِّكُمْ در غزای دشمن شما فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ
إِلَّا هُوَ پس بحق آنکه نیست هیچ معبودی سزا بجز آن ذات کبریا إِنِّي لَعَلَى جَادَّةِ الْحَقِّ که من هرآینه بر میان
حق وَإِنَّهُمْ و ایشان یعنی مخالفان لَعَلَى مَزَلَّةِ الْبَاطِلِ هرآینه بر جای لغزیدن باطلند أَقُولُ مَا تَسْمَعُونَ میگویم
آنچیزی که میشنوید از حقیقت و بطلان وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ و آمرزش میخواهم از خدا لِي وَلَكُمْ از برای خود و از برای شما

نجدة
نجده بفتح نون بمعنی زمین بلند است و نجده بمعنی اندوه و هنگ ... و نجید بروزن منصور و امیر مرد دلیر و اندوه رسیده است و نجده بمعنی قتال و شجاعت و شدت و وحشت و ترس است ق

الافنیة
بروزن اشربه جمع فناء بروزن سماء و فناء الدار آن چیزی است که فراخ و گشاده از پیش خانه است مثل فنی بروزن غنی که انهم جمع فناء است و فنی از باب فرح و از باب سمع یعنی غیبت شد ق

خ ۲۲۵

هینمة
بفتح اول و سکون ثانی و فتح نون و میم صدائی که شنیده و آهسته است و بمعنی تره است و هیم بروزن حیدر پنبه است و هینمة بکسر ها و نون اول مهره است از برای آنکه فشن زن مرد را بدوستی ق

مزلة
زلت از باب ضرب و زللت از باب فرح یعنی لغزید پای تو در گل یا در سخن گفتن مصدر آن زل بفتح اول بروزن امیر و مزلة بفتح اول و کسر ثانی و مزلول بروزن سرور و از لل بجهت مبالغه می آید و ازله از باب افعال یعنی لغزانید او را غیر او ق

خ وَمِنْ خُطْبَةٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٢٢٦

این خطبه در ذکر علم او سبحانه است بجمیع جزئیات و ترغیب عباد بتقوی و عبادات و اعلام ایشان بشرف اسلام و ایمان
و تنبیه ایشان بر نعمت قرآن یَعْلَمُ عَجِیجَ الْوُحُوشِ فِی الْفَلَوَاتِ حق سبحانه و تعالی میداند آواز و ناله حیوانات وحشی را
در بیابانها وقتیکه بدرگاه او ناله میکنند بواسطه نباریدن باران و عدم نباتات وَمَعَاصِیَ الْعِبَادِ فِی
الْخَلَوَاتِ و میداند معصیتهای بندگان را در خلوتها وَاخْتِلَافَ النِّینَانِ و آمد شد ماهیها فِی الْبِحَارِ الْغَامِرَاتِ
در دریاهای بسیار وَتَلَاطُمَ الْمَاءِ و برهم خوردن موج زدن آب بِالرِّیَاحِ الْعَاصِفَاتِ ببادهای سخت جهنده
با اضطراب وَأَشْهَدُ و گواهی میدهم أَنَّ مُحَمَّداً نَجِیبُ اللَّهِ آنکه محمد مصطفی صلعم گرامی داشته و برگزیده خداست
وَسَفِیرُ وَحْیِهِ پیغام آورنده وحی او سبحانه و تعالی وَرَسُولُ رَحْمَتِهِ و فرستاده رحمت او باهل دنیا أَمَّا بَعْدُ
اما پس از حمد و ثنا و درود بر سید انبیا فَإِنِّی أُوصِیکُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وصیت میکنم شما را به پرهیزکاری و ترسکاری
از خدا الَّذِی ابْتَدَأَ خَلْقَکُمْ آنخدائیکه آغاز کرد آفرینش شما را وَإِلَیْهِ یَکُونُ مَعَادُکُمْ و بسوی او میباشد باز
گشت شما وَبِهِ نَجَاحُ طَلِبَتِکُمْ و باو است فیروزی و بصواب شدن مطلوب شما وَإِلَیْهِ مُنْتَهَى رَغْبَتِکُمْ و بسوی
او است نهایت مرغوب شما وَنَحْوَهُ قَصْدُ سَبِیلِکُمْ و بجانب او است میانه رفتن شما در راه وَإِلَیْهِ مَرَامِی مَفْزَعِکُمْ
و بسوی او است مواضع انداختن قصدهای خود تان در ترسها فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ پس بدرستیکه ترسکاری از خدا
دَوَاءُ دَاءِ قُلُوبِکُمْ دوای دردهای دلهای شما است مَرَضِ أَجْسَادِکُمْ و شفای بیماریها بدنهای شما است
بسبب برکت کم شدن غذا بواسطه کم خوردن چنانکه در حدیث آمده که معده خانه درد و بیمار است و دوا کم خوردن
وَصَلَاحُ فَسَادِ صُدُورِکُمْ و صلاح تباهی سینههای شما است از لوث حسدها و کینها وَطُهُورُ دَنَسِ أَنْفُسِکُمْ
و پاک کننده چرکهای شما است که آن رذایل نفسانیه و هیئات ردیه ظلمانیه است وَجِلَاءُ عَشَاءِ أَبْصَارِکُمْ
و نور تاریکی دیدهای شما است وَأَمْنُ فَزَعِ جَأْشِکُمْ و ایمنی ترس دل شما است وَضِیَاءُ سَوَادِ ظُلْمَتِکُمْ
و روشنی ظلمت جهل شما است چه ظلمت جهل مانع است از ادراک حقایق بر وجهی که خالق فرموده است
فَاجْعَلُوا پس بگردانید طَاعَةَ اللَّهِ فرمانبرداری خدا را شِعَاراً دُونَ دِثَارِکُمْ پوشش درونی در زیر
پیرهنی خود و امر است بلزوم تقوی و طاعات وَدَخِیلاً دُونَ شِعَارِکُمْ و بدانید طاعت خدا را داخل کرده شده در زیر
پوشش درونی و این تاکید امر است باخلاص در عبادات و گردانیدن آن از جمله ملکات ذات وَلَطِیفاً بَیْنَ
أَضْلَاعِکُمْ و خوب و نیکو در میان پهلوهای خود و این کنایت است از اعتقاد خوب و بودیعه نهادن در قلوب وَأَمِیراً
فَوْقَ أُمُورِکُمْ و امر کننده بالای امرها و این متعلق است برای طاعت باعتبار وجوب آن امر یعنی طاعت خدا را
امیر خود دانید سر از فرمان او مپیچید وَمَنْهَلاً لِحِینِ وُرُودِکُمْ و آبخور وقت فرود آمدن شما بدان و وجه تشبیه
آن نیز برای طاعت باعتبار آنست که آن مظنه سیراب شدن است از شراب ابرار وَشَفِیعاً لِدَرَکِ طَلِبَتِکُمْ و شفاعت
کننده برای دریافتن مطلوب وقت اضطرار وَجُنَّةً لِیَوْمِ فَزَعِکُمْ و سپر برای روز فزع شما از اهوال
قیامت از آتش سوزان وَمَصَابِیحَ لِبُطُونِ قُبُورِکُمْ و چراغها برای اندرونهای قبور ظلمانی
وَسَکَناً لِطُولِ وَحْشَتِکُمْ و آرامیدن برای درازی وحشت و جزع خود وَنَفَساً لِکُرَبِ
مَوَاطِنِکُمْ و گشایش و فرح برای اندوهها مواضع خود فَإِنَّ طَاعَةَ اللَّهِ حِرْزٌ پس بدرستیکه طاعت

عجیج
عج یعج از باب نصر عجا و عجیجا
بر وزن امیر یعنی فریاد کرد و بلند
کرد صدا را مثل عجعج از باب دحرج
و عج الناقه یعنی بانگ کرد شتر
ق

والنینان
بکسر اول نون و بضم آخر یعنی دواب
و بمعنی ماهی است و جمع آن نینان
بر وزن حیتان و انوان بر وزن
اعضان
ق

مرامی
بر وزن مقاتل جمع رمی بروزن مفعل
یعنی جای انداختن رمی الشیء و بالشیء
از باب ضرب یعنی انداخت آن چیز را
مثل ارمی از باب افعال و ارتمی از باب
افتعال یعنی تیر انداخت
ق

وَبَصَرُ عَمَى أَفْئِدَتِکُمْ و بینائی کوری
دلهای شما است که آن
جهل است و رذایل
نفسانیه است و شفای

خ ٢٢٦

درن
بتحریک ریم و ریمناک شدن است
درن الثوب والعرض و الخلق یعنی
ریمناک شد جامه و ناموس و خوی
و فعل آن از باب فرح و مصدر آن
درن بتحریک و دناسه بر وزن صباحه
و پس آن چیز درن بر وزن کتف
و جمع آن ادناس است
ق

وغشاء
بر وزن سماء پوشش و پرده است
و کلمه غشوه علی بصره و قلبه غشوة بفتح
اول و غشاوه بحرکات ثلث بر اول
و غاشیه بر وزن ناطقه و غشیه بضم
اول و غشایه بضم اول و کسر آن
یعنی بر چشم و دل او پوشش و پرده است
و غشیه الامر از باب فرح و تغشاه
از باب تفعل یعنی پوشید امر او را
کار ق

خدا پناهی است نگاه دارنده من متالف مکتنفة از مواضع تلفی که احاطه کننده باشد بشما و مراد از ان
مواضع رذایلست که محیط شود بنفس و موجب هلاک ان شود و مخاوف متوقعة و از محلهای خوفی
که چشم داشته شده باشد مراد اهوال آخرتست و خوفهای قیامت و اوار نیران موقدة و از گرمی آتشهای
برافروخته شده در عقبی فمن اخذ بالتقوی پس هر که گرفت تقوی را شعار خود عزبت عنه الشدائد
غایب شد از او سختیها بعد دنوها بعد از نزدیک شدن انها و احلولت له الامور و شیرین شد برای او کارها
بعد مرارتها بعد از تلخی ان و انفرجت عنه الامواج و کشاده شد از او موجهای اهوال دنیویه و غمو
ان هلکات جسمانیه و هیئات دنیان بعد تراکمها بعد از برهم نشستن موجها و اسهلت له الصعاب و آسان گشت
برای او دشواریهای رذایل نفسانیه بعد انصابها بعد از رنجه شدن انها و هطلت علیه الکرامة و بزان
بر او فیض حضرت عزت بعد قحوطها بعد از نایافت شدن ان و تحدبت علیه الرحمة و مهربانی کرد بر او رحمت الهی
بعد نفورها بعد رمیدان و تفجرت علیه النعم و روان شد بر او نعمتها بعد نضوبها بعد از فرو رفتن ان
و وبلت علیه البرکة و بارید بر او برکت مانند باریدن باران بزرگ قطره بعد ارذاذها بعد از اندک باریدن او
فاتقوا الله الذی نفعکم پس بترسید از خدا که برخوردار کرد شما را بموعظته به پند خود و وعظکم
و پند داد شما را برسالته بفرستادن رسول خود و امتن علیکم بنعمته و منت نهاد بر شما بنعمت خود فعبدوا
انفسکم پس رام کردانید نفسهای خود را لعبادته برای پرستش او واخرجوا الیه و بیرون ایید بسوی او
من حق طاعته از عهده حق فرمان برداری او ثم ان هذا الاسلام دین الله پس بدانکه این اسلام دین خدا
الذی اصطفاه لنفسه که برگزید انرا از برای ذات خود و اصطنعه و پرورد انرا علی عینه بر نظر علم
بعنایت خود و اصفاه و برگزید انرا خیرة خلقه برای بهترین آفریده خود و اقام دعائمه و بپاداشت ستونهای
انرا که ان قواعد و قوانین او است در دلهای مومنان علی محبته مبنی بر محبت و دوستی خود و محتمل است که
ضمیر محبته راجع باشد بحضرت رسالت چه اگر محبت و لزوم اتباع او نباشد قایم نشود دین اذل الادیان
ذلیل و خوار گردانید جمیع دینها بعزته بسبب ارجمندی آن دین مبین و وضع الملل و پست کرد همه ملتها را برفعه
بر بلندی این ملت دین متین و اهان اعدائه و خوار ساخت دشمنان انرا بکرامته بکرامت و غایت بزرگی
و خذل محادیه و فرو گذاشت اعدا و مخالفان او را بنصره بسبب نصرت و معاونت ان و هدم
ارکان الضلالة و ویران کرد اصول و پایهای گمراهی را برکنه بسبب اصل و اصول ان و سقی و اب داد من
عطش من حیاضه هر که تشنه بود از حوضهای حکمت تا معرفت ان و این کنایت است از علمای اعلم
که اوعیه علوم و حکمتند و راه نمایان انام و اتاق الحیاض و پر کرد حوضها مستفیدین را بمواتحه بکنند
اب زلال اسرار دان که ائمه معصومین اند ثم جعله پس گردانید ان دین را بحیثیتی که لا انفصام لعروته
هیچ انقطاعی نیست مر کوشه محکم انرا که ان عقاید صحیحه است و مکارم اخلاق و لا فک و هیچ گشادگی
نیست لحلقته مر حلقه تنک انرا که اهل دین اند و لا انهدام و هیچ ویرانی نیست لاساسه مر بیخ و بنیاد
انرا که کتاب و سنت است و لا زوال و هیچ نقلی نیست لدعائمه مر ستونهای انرا با اعتماد انرا و لا انقلاع
و هیچ برکندگی نیست لشجرته مر درخت عالی مقدار و اصل بر منه انرا و لا انقطاع و هیچ بریدگی نیست
لمدته مر مدت ظهور انرا و لا عفاء و هیچ کهنگی نیست لشرائعه مر طریقهای انرا و لا جذ و هیچ نهایتی نیست لفروعه

مرشاخهای

اوار
گغراب گرمی آتش و گرمی آفتاب و تشنگی
و دود و زبانه آتش است و باد جنوب
و جمع آن اور گغرد است وارض
اوره بر وزن فرحه یعنی زمینی است
بسیار سخت گرم و ارنا یوارة
و یغیرنا از باب ضرب و نصر
یعنی جمع گرد باد او
ق

عزبت
بالعین المهملة و الزاء المعجمة از باب نصر
و ضرب یقال عزب عنی فلان ای بعد
و غاب و بمعنی دور رفتن ستور از چراگاه
یقال عزبت لا ابرای بعدت فی المرعی
لا تروح و اعزاب دور گردانیدن
صراح

انصابها
در نسخ صحیحه بلفظ انصابها دیده شده
که مصدر باشد از باب افعال نصب
یعنی بعد از بر پا خواستن
دشواریها
۱۲

۲۲۶
خ

ارذاذها
رذاذ کسحاب باران سخت یا باران
همیشه بارنده یعنی خرد بارند قطره است مانند
غبار یا آن غبارانست که بعد از آب باشد
و ارذت السماء بارذال المعجمة ویدت
از باب نصر یعنی باران خرد قطره همیشه
بارید
ق

محادیه
حاده از باب مفاعله یعنی خشم گرفته
او را و المحادة المعاداة و المخالفة و ان
زغضة و حاده یعنی خلاف کرد او را و
المحادة خلاف کردن
ق

و اتاق
تئق السقاء از باب فرح یعنی پر شد مشک
و اتاقه از باب افعال یعنی پر کرد مشک را
تئق یعنی پر شد زید از خشم یا از اندوه
و اتاق القوس یعنی بر کرد تیر را
در کمان
ق

و لا جذ
و لا جذ بذ

رهنماهای بلند پروازان ذاکران مسائل و امجاث منفرعه انست وَلَا ضَنْكَ و هیچ تنگی نیست لِطُرُقِهِ مر راههای
مبرهن ازا وَلَا وُعُوثَةَ و هیچ دشواری نیست لِسُهُولَتِهِ مر همواری ازا وَلَا سَوَادَ و هیچ سیاهی نیست لِوَضَحِهِ مر روشنی ازا
وَلَا عِوَجَ و هیچ کجی نیست لِانْتِصَابِهِ مر راستی ایستادن ازا وَلَا عَصَلَ و هیچ پیچ نیست فِي عُودِهِ در چوب
منحنی ان وَلَا وَعْثَ و هیچ پکستانی نیست که باز فرو روندان لِفَجِّهِ مر راه مستحکم ازا وَلَا انْطِفَاءَ و هیچ فرو نشاندن
نیست لِمَصَابِيحِهِ مر چراغهای منور ازا که ان علما و عرفاء اسلامند وَلَا مَرَارَةَ و هیچ تلخی نیست لِحَلَاوَتِهِ مر شیرینی
ازا که طعم ایمانست و ذوق عرفان فَهُوَ پس دین اسلام دَعَائِمُ بناهای بلندیست که ان عبادات است مؤید
ازین است قول حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله که بنی الاسلام علی خمس دعائم اَسَاخَ در اورد و فرو خلید
وعلا فِي الْحَقِّ در راه درست و ذات اَسْنَاخَهَا بیخهای مشید و محکم ازا و ثَبَّتَ لَهَا و ثابت کرد بامداد از برای
ان بناها آسَاسَهَا بنیادها ازا و یَنَابِیعُ و دین اسلام چشمهایست غَزُرَتْ عُیُونُهَا که وافر است چشمهای روان
ان که اصول کتابست و سنت اعتبار و فور و انفجار علوم و حکمت ازان و مَصَابِیحُ و چراغهایست شَبَّتْ
نِیرَانُهَا که بر انگیخته شده آتشهای ان بجهت انبیا و مَنَارٌ و نشانهایست اقْتَدَی بِهَا که پیروی کرده اند بان
سُفَّارُهَا مسافران و أَعْلَامٌ و علمهایست که قُصِدَ بِهَا قصد کرده شده است بانها فِجَاجُهَا راههای ان و
مَنَاهِلُ و آبخورهایست رَوِيَ بِهَا که سیراب شده اند بان وُرَّادُهَا واردشدگان ان جَعَلَ اللهُ فِیهِ گردانید
خدای تعالی دران دین مُنْتَهَى رِضْوَانِهِ نهایت خوشنودی ازا و ذِرْوَةَ دَعَائِمِهِ بلندیها ستونهای عزائم خود آن
نفوق است بر سائر ادیان و سَنَامَ طَاعَتِهِ و کوهان طاعت خود که باین بالا رود مر اوج عبادت فَهُوَ عِنْدَ اللهِ پس دین
اسلام نزد خدا وَثِيقُ الْأَرْكَانِ استوار است و صولان رَفِيعُ الْبُنْيَانِ بلند است امر ان مُنِيرُ الْبُرْهَانِ نور
دهنده است دلیل واضحان که قرآنست مُضِيءُ النِّيرَانِ روشن است آتش درخشنده ان که علوم است و حکمت
عَزِيزُ السُّلْطَانِ و حجت ارجمند است سلطنت ان یعنی غالب است حجت ان مُشْرِفُ الْمَنَارِ بلند است نشانه قدر ان
که ائمه معصومین اند که علامت و حجت دین مبین اند مُعْوِذُ الْمَثَارِ عاجز کننده است خلق را از ستون انگیختن او
یعنی بر هم زدن دین ان فَشَرِّفُوهُ پس بزرگوار گردانید این دین را وَاتَّبِعُوهُ و پیروی کنید این
حبل المتین را وَأَدُّوا إِلَيْهِ حَقَّهُ و برسانید بسوی او حق او را که قواعد و قوانین است وَضَعُوهُ و بنهید
ازا مَوَاضِعَهُ در جایهای خویش ثُمَّ إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ پس بتحقیق که حق سبحانه بَعَثَ مُحَمَّداً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَآلِهِ بر انگیخت محمد بن عبد الله را صلی الله علیه و آله بِالْحَقِّ بدرستی و راستی بسوی خلقان حِينَ دَنَا مِنَ الدُّنْيَا
وقتی که نزدیک بود از دنیا الْاِنْقِطَاعُ منقطع شدن و بریده شدن وَأَقْبَلَ و هنگامی که روی آورد مِنَ
الْآخِرَةِ از سرای باقی الْاِطِّلَاعُ مطلع شدن و مشرف شدن و خواست دقول حضرت رسالت صلی الله علیه و آله که من
و قیامت هیچو این دو انگشتیم و اشارت فرمود بانگشت سبابه و وسطی وَأَظْلَمَتْ بَهْجَتُهَا و وقتی که تاریک شد روشنی
دنیا بعد إِشْرَاقٍ بعد از نورانیت و درخشندگی وَقَامَتْ بِأَهْلِهَا و بپا داشت اهل خود را عَلَى
سَاقٍ بر ساقهای مشقت وَخَشُنَ مِنْهَا و درشت شد از دنیا مِهَادٌ فراش فرمان وَأَزِفَ مِنْهَا و نزدیک شد
ازان قِيَادٌ بنیانی که میکشند بدان دابه را برای رحل فِي انْقِطَاعٍ مِنْ مُدَّتِهَا در بریدن مدت ان و اقتراب
و نزدیک مدت مِنْ أَشْرَاطِهَا از علامتهای زوال ان وَتَصَرُّمٍ مِنْ أَهْلِهَا و بریدن از اهل ان وَانْفِصَامٍ
مِنْ حَلْقَتِهَا و گسستن از حلقه اجتماع ان وَانْتِشَارٍ مِنْ سَبَبِهَا و پراکنده شدن از ریسمانی که استوار بود بدان کارهای

وَلَا وُعُوثَةَ
وعث بفتح اول جای نرم است که نه ریگ باشد نه خاک و پنهان شود در آن قدمها در رفتار و وعثه راه دشوار را گویند مانند وعث بر وزن کتف
ق

لِوَضَحِهِ
بتحریک روشنی از راه است و جمع آن اوضاح بر وزن افعال است و بمعنی سپیدی صبح و سپیدی راه و سپیدی پیشانی اسب نیز گویند
ق

وَلَا عَصَلَ
بتحریک بمعنی کجی است و جمع آن اعصال بر وزن اشجار است و عصل بمعنی کجی در زیر دم اسب و فعل آن عصل از باب فرح پس او عصل بر وزن کتف او اعصل بر وزن احمر و جمع آن عصال بر وزن رجال است
ق

ج

غزرت
بالعین والراء المعجمتین غزیر بر وزن امیر بمعنی بسیار از هر چیز است و غزیره بر وزن سفینه بسیار شیر و بمعنی چاه و چشمه آب است و بمعنی چشم بسیار اشک ریز است و غزر بکسر گرم مصدر آن غزاره بود و غزر بفتح و ضم اول می آید
ق

شعوز
عوز بتحریک بمعنی نیاز است و عوز الشیئ از باب حرب بمعنی نایاب شد آن چیز و عوز الرجل نیازمند شد آن مرد مثل اعواز از باب افعال و عوز الامر بمعنی سخت و دشوار و عوز بمعنی بر انگیختن است ق

جهانیان وَعَفاءٍ مِنْ اَعْلامِها و نا پدید شدن از علامتها نشانهای آن وَتَكَشُّفٍ مِنْ عَوْراتِها و برهنه شدن از عورتهای
آن که ظهور امور رسوا کننده است وَقِصَرٍ مِنْ طُولِها و کوتاهی از درازی آن جَعَلَهُ اللّٰهُ سُبْحانَهُ گردانید
خدای سبحانه و تعالی حضرت رسالت را صلی الله علیه و آله بَلاغاً لِرِسالَتِهِ رساننده مر رسالت او را وَكَرامَةً
لِاُمَّتِهِ و مکرمت و عاطفت مر امت او را وَرَبِيعاً لِاَهْلِ زَمانِهِ و بهار از برای اهل روزگار او وَرِفْعَةً
لِاَعْوانِهِ و سر بلندی مر یاری دهندگان او وَشَرَفاً لِاَنْصارِهِ و بزرگواری مر نصرت دهندگان او ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْهِ
الْكِتابَ پس از آن فرو فرستاد بر آنحضرت قرآن را که بر سید مختار کتاب را نُوراً لا تُطْفَاُ در حالتی که نوریست
که فرو نشانیده نمیشود مَصابِيحُهُ چراغهای روشن آن وَسِراجاً لا يَخْبُو تَوَقُّدُهُ و چراغیست که فرو نشانده نمیشود
افروختن آن وَبَحْراً لا يُدْرَكُ قَعْرُهُ و دریائیست که یافته نمیشود ته آن وَمِنْهاجاً لا يُضَلُّ نَهْجُهُ و راه راستیست
که گمراه کرده نمیشود نور درخشان آن وَشُعاعاً لا يُظْلِمُ ضَوْءُهُ و شعاعیست که تاریک کرده نمیشود نور درخشان
او وَفُرْقاناً لا يُخْمَدُ بُرْهانُهُ و فرقانیست میان حق و باطل که فرو نمی نشیند برهان ساطع آن وَتِبْياناً لا تُهْدَمُ
اَرْكانُهُ و اساسیست که ویران کرده نمیشود اصلهای آن وَشِفاءً لا تُخْشَى اَسْقامُهُ و شفائیست که ترسیده
نمیشود بیماریهای آن وَعِزّاً لا تُهْزَمُ اَنْصارُهُ و غالبیست که شکسته نمیشوند نصرت دهندهای آن وَحَقّاً
لا تُخْذَلُ اَعْوانُهُ و حقیست که فرو گذاشته نمیشود یاری دهندگان آن فَهُوَ مَعْدِنُ الْاِيمانِ پس قرآن کان
ایمانست وَبُحْبُوحَتُهُ و میان حقیقی آن وَيَنابِيعُ الْعِلْمِ و چشمهای پر آب علم و عرفان وَبُحُورُهُ و دریاهای معارف آن
وَرِياضُ الْعَدْلِ و بستانهای عدل و داد وَغُدْرانُهُ و آبگیرهای زلال بستان آن وَاَثافِيُّ الْاِسْلامِ و دیگپایهای اسلام
وَبُنْيانُهُ و اساس و اصل آن وَاَوْدِيَةُ الْحَقِّ و وادیهای واسع حق و صدق وَغِيطانُهُ و زمینهای فراخ آن وَبَحْرٌ
لا يَنْزِفُهُ الْمُسْتَنْزِفُونَ و دریائیست که تهی نمیکنند از آب کشندگان وَعُيُونٌ لا يُنْضِبُها الْماتِحُونَ
و چشمهائیست که بته نمیرسانند آب کشندگان وَمَناهِلُ لا يَغِيضُها الْوارِدُونَ و آبخورهائیست که کم نمیکنند
از او فرود آیندگان وَمَنازِلُ لا يَضِلُّ نَهْجَها الْمُسافِرُونَ و منزلهائیست که گم نمیشوند از راه مستقیم آن
سفر کنندگان وَاَعْلامٌ لا يَعْمَى عَنْها السّائِرُونَ و نشانهائیست که کور نمیشوند از دیدن آن سیر نمایندگان و
آكامٌ لا يَجُوزُ عَنْها الْقاصِدُونَ و پشتهائیست که عدول نمیکنند از آن قصد کنندگان جَعَلَهُ اللّٰهُ گردانید
او را خدای تعالی رِيّاً لِعَطَشِ الْعُلَماءِ سیرابی مر تشنگی دانایان را وَرَبِيعاً مرعی و بهار لِقُلُوبِ الْفُقَهاءِ
از برای دلهای فقیهان وَمَحاجَّ لِطُرُقِ الصُّلَحاءِ و مقصدها مر طریقهای صالحان را وَدَواءً لَيْسَ بَعْدَهُ داءٌ
و دوائیست که نیست بعد از او دردی وَنُوراً لَيْسَ مَعَهُ ظُلْمَةٌ و نوری که نیست با آن تاریکی وَحَبْلاً وَثِيقاً عُرْوَتُهُ
و ریسمانیست که محکم است گوشه آن وَمَعْقِلاً مَنِيعاً ذِرْوَتُهُ و پناهیست که استوار است بلندی آن وَعِزّاً لِمَنْ تَوَلّاهُ
و ارجمندیست برای کسیکه قیام نماید بکار آن و محبت ورزد با آن وَسِلْماً لِمَنْ دَخَلَهُ و صلحیست از برای کسی
که در آید در آن وَهُدًى لِمَنِ ائْتَمَّ بِهِ و راه راستیست برای کسیکه اقتدا کند بآن وَعُذْراً لِمَنِ انْتَحَلَهُ و عذر برای کسیکه منسوب
سازد بخود او را وَبُرْهاناً لِمَنْ تَكَلَّمَ بِهِ و دلیل واضحیست برای کسیکه متکلم شود بآن وَشاهِداً لِمَنْ خاصَمَ بِهِ و گواه برای کسیکه
مخاصمه نماید بوسیله آن وَفَلْجاً لِمَنْ حاجَّ بِهِ و فیروزی برای کسیکه حجت آورد بآن وَحامِلاً لِمَنْ حَمَلَهُ و حامل قیام نماید
حامل و بر و سر برای کسیکه دارد او را بفرمانهای احکام او وَمَطِيَّةً لِمَنْ اَعْمَلَهُ و شتر بارکش کار کن برای
کسیکه کار فرماید از جهت اعمال صالحه او وَآيَةً لِمَنْ تَوَسَّمَ و نشانه برای کسیکه

رفیعه
بکسر اول رفع از باب منع یعنی برداشت
و رفعة و تخریک لا دالت و بحرکات ثلث
در اول اشاره و رفع از باب کرم رفاعه
نیز یعنی گشت بلند آواز و رفع
در رفعة بکسر اول یعنی بزرگوار شد
و بلند شد مرتبه او پس او رفیع بر وزن
امیر است ق

یخبو
یضل غ د

لا یخمد
بحبوحه
بضم هر دو با موحده و تبجح الهار
الا باب تفعل یعنی در میان ساخت او را
و بحبوحه مکان میان از منزلها و جای اوست
ق

غدرانه
بضم اول غدر بکسر دو قطعه ایست از آب
که باقی گذاشته باشد او را سیل و غدران
بر وزن عثمان جمع
آنست
ق

خ ٢٢٦

اثافی
بفتح اول و شدیا جمع اثفیه بضم
و کسر اول سه سنگ است از سه سنگ که
نهاده میشود بر او دیک ق

غیطانها
بکسر اول غوط بضم اول معرب پست و فراخ
از زمین است مثل غائط و غائط بر وزن
کامل جمع آن غوطه بضم اول و غوط
بر وزن فعال و غیطان بر وزن حیطان
و غیاط بر وزن رجال میاید و غوط
بفتح اول پستی و همواری ق

و اکام
بر وزن رجال جمع اکمه بتحریک
یعنی پشته از زمین بلند از یک
سنگ است
ق

منفجر شود و شد بر کرد بلاغات هذا نیران کقوله تعالی ان فی ذلک لآیات للمتوسمین وجستن ابن اسامه

وسیر برای کسیکه دریر کیرد او را وعلما لمن وعی ودانش برای کسیکه بد کوش نکه دارد وحدیثا لمن روی و

از برای کسیکه روایت کند بان چیز را واست قصص قرآن یا قول و کلام از برای کسیکه از ان نقل کند چیزی ان احسن حدیث وحکما لمن

قضی وحکم مر کسی را که حکم فرماید بان

خ ومن خطبة له علیه السلام ۱۹۹

و از جمله کلام فصیح فرجام آن امام همام است کان یوصی به اصحابه که وصیت میکرد بان اصحاب

خود را باین خبر که تعاهدوا امر الصلوة تعهد کنید کار نماز و لکم مناجات است با حضرت قاضی الحاجات وحافظوا علیها

و محافظت نمائید بر ان با شرایط وارکانش در جمیع اوقات واستکثروا منها وبسیار خواهید از نماز بکثرت مداومت

وتقربوا بها ونزدیکی جوئید از ان بسوی حضرت عزت فانها کانت علی المؤمنین پس بدرستیکه نماز هست بر جمیع مؤمنان

کتابا موقوتا فریضه کرده شده که تعیین نموده شده است وقت ان الا تسمعون آیا نمی شنوید آیا گوش فرا نداشته اید

الی جواب اهل النار بجواب اهل دوزخ حین سئلوا وقتیکه پرسیده شوند ایشان ما سلککم فی سقر که چه چیز

در آورد شما را در دوزخ قالوا لم نک من المصلین گویند نبودیم ما از نمازگذارندگان وانها وبتحقیق که نماز

لتحت الذنوب میریزاند گناهان را حت الورق مثل ریختن برگ از درختان وتطلقها ورها میکند گناهان را

اطلاق الربق چون رها کردن بند گردن بهایم از گردن چهارپایان وشبهها رسول الله صلی الله علیه وآله وتشبیه

نموده نماز را حضرت رسول صلعم بالحمة بالجمة چشمه کرم شده در کوی که واقع باشد علی باب الرجل

بر در سرای مرد فهو یغتسل منها پس او غسل کند از ان فی الیوم واللیلة در روز وشب پنج

مرات پنج نوبت فما عسی ان یبقی علیه پس چه ممکن است که باقی ماند بر او من الدرن از چرک آنچه

وما در نماز را آنحضرت رسالت صلعم تشبیه فرموده بکفارات ووارد شده اند که از ابی عبدالله جعفر بن محمد الصادق ع پرسیدند که

چیست که زانی مسمی نشده بکافر وتارک نماز را تشبیه فرموده اند بان فرموده که زنا وشبیه ان بسبب غلبه شهوت است که زانی

بان امر شنیع مرتکب میشود اما تارک نماز ترک نمیکند نماز را مکر بجهت استخفافا وقد عرف حقها وبتحقیق که شناختند

حق نماز را رجال من المؤمنین مردانی از مؤمنان الذین لا تشغلهم عنها آنانی که مشغول نمیکرداند

باز نمیدارد از نماز ایشان را زینة متاع آرایش متاع این جهان ولا قرة عین ونه روشنی چشم من ولد

از فرزند ولا مال و نه مالی انعالها یقول الله سبحانه میفرماید حق سبحانه وتعالی در مدح ایشان که

رجال لا تلهیهم تجارة مردانی که مشغول نکرداند ایشان را سوداگری ولا بیع ونه خرید وفروختی عن ذکر

الله از یاد کردن خدای تعالی واقام الصلوة واز بپای داشتن نماز وایتاء الزکوة وودادن زکوة وکان

رسول الله صلی الله علیه وآله وبود حضرت پیغمبر نصبا بالصلوة رنج کشنده بنماز بعد التبشیر له بالجنة

بعد از بشارت دادن او را ببهشت عنبر سرشت لقول الله سبحانه بگفتار حضرت پروردگار که وأمر

اهلک بالصلوة وامر کن اهل خود را بنماز وطاعات واصطبر علیها وصبر نمای بر مشقت ان فکان یأمر بها

اهله وبود آنحضرت که امر میکرد بنماز اهل خود را ویصبر علیها نفسه وصبر میفرمود بر ان نفس خود را ثم

ان الزکوة پس بدانید بتحقیق که زکوة جعلت مع الصلوة کردانیده شده است با نماز قربانا چیزی که تقرب

جوینده با نزدیکی جستن لاهل الاسلام از برای مسلمانان فمن اعطاها پس هر که بدهد زکوة را بجهت طیب النفس

کنحت
حت الورق بحت از باب نصر یعنی افتادن برگ از درخت مثل انحتت از باب انفعال وتحتت از باب تفاعل وحت الشی یعنی فرود آورد آن چیز را
ق

والربق
ربق بکسر اول وسکون ثانی ریسمانی است که در او چند حلقه است که بسته میشود بانها چهارپایان وهر رسته ربقه بکسر وفتح دو است وجمع آن ربق بر وزن عنب وارباق در باقی مراید واز باب نصر وضرب میاید
ق

خ ۲۳۷

بالحمة
بفتح وجموم بر وزن صبور بمعنی چاه پرآب است وجم بفتح اول بسیار از هر چیز است مثل جمیم بر وزن امیر وجم از باب معلم وبمعنی کثر شده است مثل جمه بر وزن ؟ وجمع آن جما بکسر وجموم بضم مراید ودر بعضی نسخ بالحمة بحاء حطی روایت شده وان بفتح اول بمعنی چشمه است که در او آب گرم است که مریض ند وطلب شفا میکند از او
ق

والدرن
بتحریک درن الثوب از باب فرح یعنی چرک گرفت جامه مثل ادرن از باب افعال است آن جامه لذلک بر وزن کتف ومدرن بر وزن مکرم بمعنی وسخ است
ق

بها بخوشی نفس خود بان فانها تجعل له پس بدرستیکه ان زکوة کردانیده برای او کفارة پوشاننده گناهان

ومن النار حجابا وازاتش دوزخ پرده میان او واتش ودر بعضی روایت حجازا واقع شده یعنی منع کننده صاحب

خود را از نیران ووقایة ونگهدارنده از اتش سوزان فلا یتبعنها پس باید که تابع ندارد بزکوة احد نفسه

هیچ یک نفس خود را یعنی زکوة را از سر طیب نفس ورغبت دهد نه از روی کراهت ولا یکثرن علیها وباید

بسیار نکرداند بر زکوة دادن لهفه دریغ خوردن واندوه کشیدن خود را فان من اعطاها پس بدرستیکه

هر که داد زکوة را غیر طیب النفس بها در حالتیکه نا خوش است نفس او از مشقت ان وناراضی از ان یرجو بها

در تو قتیکه امید وار باشد بان ما هو افضل منها چیزی را که فاضل تر است از ان نزد کردکار فهو جاهل بالسنة

پس او نادانست بسنت طهر و روش پیغمبر مغبون الاجر زیان شده در اجر ضال العمل کمراه در کردار

طویل الندم دراز پشیمانی او بود ذا القرار ثم اداء الامانة پس بعد از نماز وزکوة در فضل ادای

امانت فقد خاب پس نومید شد من لیس من اهلها کسی که نیست از اهل امانت انها بدرستیکه

امانت عرضت علی السموات المبنیة عرض کرده شد بر اسمانهای بنا کرده شده رفیعة القدر والارضین المدحوة

ودر زمینها کستر انیده شده والجبال ذات الطول وکوهها که طویل است بغایت المنصوبة برپا کرده

شده ودر نهایت رفعت فلا اطول پس نیست هیچ دراز تری ولا اعرض ونه عریض تری ولا اعلی ونه بر تری

ولا اعظم ونه بزرکتری منها از اسمانها وزمینها وکوهها ولو امتنع واکر امتناع کردی از قبول امانت

منها شیء چیزی از ان اسمانها وزمینها بطول بسبب درازی او عرض یا پهنای او قوة یا توانائی او عز

یا ارجمندی لامتنعن هر اینه میتوانستند که امتناع کنند ویاز ایستند از انقیاد امر ولکن اشفقن من العقوبة

ولکن ترسیدند از عقوبت الهی وعقلن ما جهل ودانستند انچه ندانست من هو اضعف انکسی که او ضعیف تر

بود منهن از ایشان در مقدار جثه وتوانائی وهو الانسان وانکس ادمیست که قبول امانت نمود انه کان

بدرستیکه هست ادمی ظلوما ظلم کننده بنفس خود بترک امانت جهولا نادان بعقوبت ان بسکه امر بلا غفرها اشا

بمضمون ایه کریمه انا عرضنا الامانة الی اخره ان الله سبحانه بدرستیکه او سبحانه وتعالی لا یخفی علیه پوشیده

نیست بر او ما العباد مقترفون انچه بندکان اکتساب میکنند فی لیلهم ونهارهم در روز وشب لطف به

لطیف است با ایشان یعنی دوناست امور باطنه ایشان خبرا از روی اکاهی واحاط به ومحیط است با ایشان علما

از روی دانش با متناهی اعضاؤکم شهوده عضوهای شما کواهان اویند وجوارحکم جنوده ودستها

شما لشکریان انتقام کشنده او وضمائرکم عیونه وضمیرهای شما دیدبانان او وخلواتکم عیانه وخلوتهای شما

خ ومن خطبة له علیه السلام رح ٢٢٨

در این کلام اظهار فطانت خود مینماید ومعرفت او بجمیع انواع مکر وحیل وترک ان بجهت رضای خدای عز وجل

والله ما معویة بادهی منی سوکند بخدا که نیست معاویه عظیم تر وزیرک تر از من در استعمال کردن عقل وفطنت وارد

ملا ینبغی یا اظهار اراده ما ینبغی وچونکه غدر ذیله است تحت فجور هیچ ناکرده وفاضلی اهل تحت عقل ایشان

جهت صفر ما نیدکه ولکنه یغدر ولیکن غدر میکند بیوفائی مینماید ویفجر وبزه کاری میکند ومیل نمیشود

از حق نمیشد از عقوبت خصیمات ولولا کراهیة الغدر واکر نبود کراهت بیوفائی لکنت من ادهی

لهفه

بفتح لام وفتح هاء واخره فاء بمعنی اندوه است و حسرت

اندوه کین شدن و لهف بمعنی آن است

دریغ خوردن و یا لهفه بفتح لام کلمه

که از ان خورده میشود اندوه و

یا لهفی علیک بفتح لام و کسر هاء

بمعنی اندوه است بر تو و یا لهف باسقاط

یاء و یا لهفا که یا قلب الف شده و چنانچه

کفته میشود یا ابی و یا اباه

ق

کراهة

بفتح کاف وکسر راء وتخفیف هاء وکره

از باب منع یعنی ناخوش داشت اورا ومصدر

آن کره بضم و فتح اول وکراهة بر وزن

سماحة وکراهیة بر وزن علانیة و

کرهة بر وزن مرحله است و ضمه داده

هاء او و مستشنی کره بفتح اول وکره بر

وزن کتف وکرهیة بر وزن امیر بمعنی جر است

ناخوش داشته شده وکره الیه تکریها

از باب تفعیل یعنی ناخوش کرد اورا بسوی او

دو صمیمی یا خصلت باو

ق

خ ٢٢٧

الناس بود سخت جوینده عذر باشد از مردم و فرو شد حیله های او ولکن کل غدرة فجرة ولیکن هر عذری پیوفائی هر کرده از فرمان حق و کل فجرة کفرة و هر فجوری و نافرمانی کافر شدن است از معبود مطلق که حلال داند آن فجور را یا آنکه مراد این باشد که هر فجوری کفران نعمت خدا است و لکل غادر لواء و مر هر یک از غادر را علمی یعرف به که شناخته میشود بآن غادر بآن علم یوم القیمة در روز قیامت چنانچه در خبر نبوی وارد شده و الله ما استغفل بالمکیدة و سوگند بخدا که غافل کرده نشده ام بغفلت بالمکیدة بمکیدة نمودن یعنی مرا غافل نیافته اند تا بواسطه آن کید کنند بمن و لا استغمز و خواسته نشده ام بغمز کردن تا من یعنی ضعیف کردن و عاجز کردانیدن مرا بالشدیدة بکار سخت و دشوار و زبدة کلام آنست که مرا ضعیف و عاجز ندیده اند تا بشدائد ضعیف شوم و عاجز گردم و بعضی و لا استغمز را استغمر خوانده اند یعنی جاهل نکرده اند

خ و من کلام له علیه السلام رط

حاصل این کلام ترغیب صحابه است به بقاء بر سلوک طریق هدی و عدم توحش ایشان در آن بجهت قلت سالکان آن چیز از جمله خطابات استیحاش جستن در طریق بجهت عدد اندک یا قلت آن ایها الناس ای گروه مردمان لا تستوحشوا متوحش و اندوهگین مشوید فی طریق الهدی در راه راست لقلة اهله بجهت کمی اهل آن فان الناس پس بتحقیق که مردمان اجتمعوا علی مائدة جمع شده اند بر خوان شبعها که سیری آن خوان که متاع دنیا است قصیر کوتاه است وجوعها و گرسنگی آن که فقد لذات جسمانی است تا احتیاج بعد از موت بطعام حقیقی و کمالات نفسانی و جود آن مائده در عدا و عقبا طویل دراز و بپا داشته ایها الناس ای گروه مردمان انما یجمع الناس جز این نیست که جمع میکند مردمان را در عذاب اینجهان و آنجهان الرضی خوشنودی ایشان بمنکرات و السخط و خشم ایشان با آنچه هست محبوب و مرضی خالق البریات و انما عقر ناقة ثمود و جز این نیست که پی کرد ناقه ثمود را که ناقه صالح پیغمبر بود که باستدعای قوم بطریق معجزه از سنگ بیرون آورده بود رجل واحد یکمرد که نام او قدار بن سالف بود فعمهم الله بالعذاب پس همه ایشان را رسانید حق تعالی و عقاب لما عموه بالرضا چون عام کردند آن کشتن را آن مرد واحد را باخود بخوشنودی یعنی چون همه ایشان راضی شدند بعقر ناقه خدای تعالی عذاب را بر همه ایشان و اسناد کشتن فرمود بهمه ایشان بنا بر عموم شرکت در رضا بان مباشر فقال سبحانه پس فرمود او سبحانه که فعقروها پس پی کردند ناقه صالح را فاصبحوا نادمین پس صبح کشتند پشیمان فاخذتهم العذاب پس فرا گرفت ایشان را عذاب فما کان پس نبود مر ایشان عذاب الا ان خارت ارضهم مگر که آواز کرد زمین ایشان بالخسفة بفرو بردن خوار السکة المحماة مثل آواز دادن آهن گرم کرده زگرم شده فی الارض الخوارة در زمین نرم ایها الناس ای گروه مردمان من سلک الطریق الواضح هر که سلوک کند براه روشن ورد الماء وارد شود باب زندگانی و من خالف و هر که مخالفت کند وقع فی التیه بیفتد در بیابان باهلاک بانواع

خ و من کلام له علیه السلام رل

این کلام از جمله کلام آنحضرت است قاله که فرموده است آنرا عند دفن سیدة النساء فاطمة علیها السلام نزد دفن کردن بهترین زنان فاطمه زهرا علیها السلام کالمناجی به رسول الله صلی الله علیه و آله مثل راز گوینده با آن گفتار با رسول از روی اسرار عند قبره نزد قبر آن سید ابرار السلام علیک یا رسول الله

کل غدرة فجرة غ ل و کل فجرة کفرة غ ل

الدهی و الدهاء فی اللغة الفکر و جودة الرای و قیل الدهاء استعمال العقل فیما لا ینبغی شرعا مع اظهار ارادة الخیر الغدر ضد الوفاء و کل غدرة فجرة و کل فجرة کفرة بسکون العین فی کلها علی فعلة للمرة الواحدة و یروی کل الغدرة و الفجرة و الکفرة بضم الفاء و فتح العین فی جمیعها کالهمزة بغیر کثیر الغدر و کثیر الفجور و الکفر اشار علیه السلام الی کفر معاویه و لعل وجه لزومه بالغدر ان الغادر علی وجه استباحته و استحلال ما هو حرمته ضروری فی الدین کافر قطعا در

شبعها غ ل

ما استغفل و لا استغمز بضم الاولی و الاخیرة فی کلیهما علی بناء المجهول للمتکلم ١٢

و خار الثور خوار ای صاح و خسف المکان ذهب فی الارض و خسف الله به الارض ای غاب به فیها و السکة بالکسر الحدیدة التی یحرث بها الارض و الارض الخوارة الضعیفة و التیه المفازة التی یتحیر سالکها در

سلام من بر تو باد ای فرستادهٔ خدا عَنّی از جانب من وَعَنْ اِبْنَتِکَ و از دختر تو النّازِلَةِ فی جِوارِکَ که فرود آینده است در همسایگی تو وَالسَّریعَةِ اللِّحاقِ بِکَ و شتابنده در رسیدن بتو چه بعد از انحضرت بچهل روز یا بیشتر یا کمتر هم گفته اند وفات یافت تعالی و بقاتاسف قَلَّ یا رَسولَ اللّهِ اندک شد ای رسول خدا عَنْ صَفِیَّتِکَ از مفارقت دوست برگزیدهٔ تو صَبْری شکیبائی من وَرَقَّ عَنْها و ضعیف شد از فوت او تَجَلُّدی چالاکی و مردانگی من اِلّا اَنَّ لی مگر آنکه مرا فِی التَّاَسّی بِعَظیمِ فُرْقَتِکَ در شکیبائی کردن ببزرگی مفارقت تو وَفادِحِ مُصیبَتِکَ و مصیبت گران بار تو مَوْضِعَ تَعَزٍّ جای صبر کردن است فَلَقَدْ وَسَّدْتُکَ پس هر آینه بر بالین نهادم ترا فی مَلْحودَةِ قَبْرِکَ در لحد قبر تو وَفاضَتْ بَیْنَ نَحْری و روان شد بالای سینهٔ من وَصَدْری و میان سینه من نَفْسُکَ خون تو مراد خون قادح رسول الله است که جاری شد وقت وفات او فَاِنّا لِلّهِ پس بدرستیکه ما از آن خداوندیم وَاِنّا اِلَیْهِ راجِعونَ و بتحقیق که ما بسوی جزای خدای تعالی باز گردنده ایم فَلَقَدِ اسْتُرْجِعَتِ الْوَدیعَةُ پس بتحقیق که فرا گرفته شده امانت وَاُخِذَتِ الرَّهینَةُ و گرفته شد گرو کرده این استعاره است برای سیدة النساء باعتبار آنکه زنان ودایع گرامند و شاید که مستعار باشد از برای نفس شریف آن معصوم باعتبار آنکه نفوس در این ابدان همچو ودایع اند در استرجاع آن و همچو رهون اند بعهد و پیمان بعهد خدا و میثاق او اَمّا حُزْنی فَسَرْمَدٌ اما اندوه دائمست وَاَمّا لَیْلی فَمُسَهَّدٌ و اما شب من بی خواب کرده شده است اِلی اَنْ یَخْتارَ اللّهُ لی تا آنکه اختیار نماید خدا مرا دارَکَ الَّتی اَنْتَ بِها مُقیمٌ در سرای تو که با اقامت کرده و بکرامت آن ورود و سَتُنَبِّئُکَ و زود باشد که آگاه کرداند اِبْنَتُکَ دختر تو بِتَظافُرِ اُمَّتِکَ عَلی هَضْمِها بهم پشت شدن امت تو بر شکستن و خورد کردن استخوانهای پهلوی او و آزردن او و ستاندن باغ او و منکر ساختن بنا گذاشتن امر پس تفحص فرما از فعال او و از احوال من که از فغان چه اظهار کند فَاَحْفِها السُّؤالَ پس تمام کن از او سؤال او وَاسْتَخْبِرْهَا الْحالَ و خبر بخواه از او از حال هذا وَلَمْ یَطُلِ الْعَهْدُ این گذشت از احوال و دراز نشده زمان مفارقت وَلَمْ یَخْلُ مِنْکَ الذِّکْرُ و خالی نشده یاد تو فَکَمْ مِنْ غَلیلٍ مُعْتَلِجٍ پس بسا عطش پر جوشنده با پریشان مضطرب بِصَدْرِها لَمْ تَجِدْ بسینه او که نیافته دوا مصیبت و اندوه و حزن که آن را فَاِلی بَثِّهِ سَبیلاً گشایش خود راهی فَتَقولُ وَیَحْکُمُ اللّهُ پس گفت خدا حکم کند میان من و دشمن وَهُوَ خَیْرُ الْحاکِمینَ و او بهترین حکم کنندگانست وَالسَّلامُ عَلَیْکُما و سلام خدا بر شما باد سَلامَ مُوَدِّعٍ همچو سلام کسی که وداع نماینده باشد لا قالٍ نه دشمن دارنده وَلا سَئِمٍ و نه ملال یابنده فَاِنْ اَنْصَرِفْ پس اگر باز گردم فَلا عَنْ مَلالَةٍ پس نه از ملالت است وَاِنْ اُقِمْ و اگر اقامت کنم بر سر قبر طاهر تو فَلا عَنْ سوءِ ظَنٍّ پس نیست از بدگمانی بِما وَعَدَ اللّهُ الصّابِرینَ بانچه وعده داده خدا صابران را

خ ومن کلام له علیه السّلام ۲۳۱

اینکلام در تنفیر مردمانست از این جهان و ترغیب ایشان در طاعت یزدان اَیُّهَا النّاسُ ای مردمان اِنَّمَا الدُّنْیا دارُ مَجازٍ بدرستیکه دنیا سرای گذشتن است و واگذاشتن وَالْآخِرَةُ دارُ قَرارٍ و آخرت سرای قرار گرفتن و توطن نمودن فَخُذوا مِنْ مَمَرِّکُمْ پس فرا گیرید از محل گذشتن خود که دنیا است توشه لِمَقَرِّکُمْ از برای قرارگاه خود که آخرتست وَلا تَهْتِکوا اَسْتارَکُمْ و مدرید پردهای خود را آشکار کردن گناهان عِنْدَ مَنْ یَعْلَمُ اَسْرارَکُمْ

تعز

مصدر است از باب تفعل و اصل آن تعزی است از عزی یعزی از باب فرح عزاء بر وزن سماء بمعنی صبر و شکیبائی و عزاء تعزیة از باب تفعیل یعنی شکیبائی و عزاء تعزیة از باب تفعیل یعنی شکیبائی خورند بعضی بعضی دیگر را ۱۲

ملحودة

لحد بفتح اول و بضم هم آمده بمعنی شکاف در عرض قبر است لحود بر وزن منصور و الحاد و لحود جمع آن است و لحد القبر کمنع یعنی ساخت برای قبر شکاف در عرض و لحد المیت یعنی دفن کرد مرده را و قبر لاحد و ملحود بر وزن کامل و منصور یعنی قبر صاحب لحد است ق

خ ۲۳۰

مسهد

سهد بضم اول بی خوابی است و قد سهد کفرح یعنی بیدار گردید و سهد بدو هم مردم کم خوابند و سهدته یعنی کم خواب کردم او را و مسهد کمعظم یعنی کم خواب گردانیده شد ق

فاحفها

امر است از باب افعال احفاء و حفا السؤال یعنی بر گردانید مکرر خواستن را و حفی بمعنی الحاح کننده در خواستن است و جمع آن حفواء بر وزن علماء است و حفیته یعنی والا داشتم او را بر کاوید ق

معتلج

بصیغه فاعل علجه از باب نصر یعنی غلبه کرد او را در مداوا ق

ولا سئم

سام الشیء بمعنه از باب فرح یعنی ستوه آمد و ملول شد از آن چیز مصدر آن سام بفتح اول و سکون همزه و سئمة بفتح اول و سامة ق

نزد کسی که دانا است بر پوشیدهای شما **واخرجوا من الدنیا** و بیرون برید از دنیا **قلوبکم** دلهای خود را باعراض نمودن از متاع آن **من قبل ان یخرج منها** پیش از آنکه بیرون برده شود از آن ابدانکم بدنهای شما یعنی همت خود را مصروف بر حطام دنیا مسازید بلکه دل را و باز آخرت بربندید توشه برای آن راه مهیا سازید عمر گرانمایه را بغفلت در دنیا مگذرانید **ففیها اختبرتم** پس در دنیا آزموده شدید بانواع بلاها و تکالیف شاقه **ولغیرها خلقتم** و برای غیر دنیا آفریده شدید پس عمل برای آن کنید **ان المرء اذا هلک** بدرستیکه مرد چون مرد **قال الناس ما ترک** گویند مردمان که چه گذاشت **وقالت الملائکة** و گویند فرشتگان **ما قدم** چه چیز از پیش فرستاده و از زاد سفر آخرت چه برداشت **لله آباءکم** خدا نگهدار باد پدران شما را این کلمه ایست که عرب آنرا برای تعظیم مخاطب میگویند بعضی گفته اند که لام لله لام تعجب است یعنی شما را تعجب باد **فقدموا بعضا** پس از پیش فرستید بعضی را از اموال بعنوان صدقات و خمس و زکوة در همه آن **یکن لکم** تا محروم نشوید **یکن لکم قرضا** تا باشد شما را منفعت و در بعضی روایت یکن لکم قرضا است یعنی قرض باشد آنچه از پیش فرستاده اند چه حق تعالی از آن اضعافا مضاعفة رد میکند بشما هم در دنیا و هم در آخرت **ولا تخلفوا کلا** و واپس مگذارید همه مال را با اهمال ذکوات و صدقات **فیکون علیکم** پس باشد **کلا** گرانی بر شما و در روز جزا مؤاخذه و عقوبت

خ ومن كلام له عليه السلام ٢٣٢

کان کثیرا ما ینادی به اصحابه بود آنحضرت که بسیار ندا میفرمود اصحاب خود را باین کلام که **تجهزوا** آماده شوید و کار سفر را بسازید برای این سفر **رحمکم الله** که رحمت کناد خدا بر شما **فقد نودی فیکم** پس بتحقیق که ندا کرده شد است در میان شما **بالرحیل** برحلت نمودن از این سرا **واقلوا العرجة علی الدنیا** و کم کنید اقامت را بر دنیا مقیم شدن بر دنیا **وانقلبوا بصالح ما بحضرتکم** و بازگردید بصالح آنچه نزد شما است **من الزاد** از توشه که طاعت است و تقوی **فان امامکم** پس بدرستیکه در پیش شما است **عقبة کؤودا** گریوه که بالا رفتن بر آن دشوار است مثل مرگ و سؤال قبر **ومنازل مخوفة مهولة** و منزلهای ترسناک هولناک **لا بد من الورود علیها** که ناچار از فرود آمدن بر آن منازل **والوقوف عندها** و درنگ ایستادن نزد آن برای جواب و حساب **واعلموا** و بدانید **ان ملاحظ المنیة** که مواضع نگریستن مرگ **نحوکم** بجانب شما دانسته همیشه هست **وکانکم بمخالبها** و گویا شما گرفتار بچنگالهای مرگ که خلاصی از آن متعذر است **وقد نشبت فیکم** و بتحقیق که در او بخته است چنگالها در شما **وقد دهمتکم منها** و فرو گرفته است شما را از مرگ **مفظعات الامور** کارهای شدید دشوار مانده **ومعضلات المحذور** و دوگران شدهای مکروه و مشقتها که نرسانند از آن اهل سعادت و شقاوت را **فقطعوا علائق الدنیا** پس قطع کنید از خود تعلقات دنیا را **واستظهروا** و پشت قوی سازید **بزاد التقوی** بتوشه پرهیزکاری **وقد مضی شیء من هذا الکلام** و بتحقیق که گذشت چیزی از این کلام در خطبه سابقه **بخلاف هذه الروایة** بر خلاف این روایت

خ ومن كلام له عليه السلام ٢٣٣

این کلام بلاغت فرجام آنحضرت است **کلم به طلحة والزبیر** که تکلم کرده است با طلحه و زبیر **بعد بیعته بالخلافة** بعد از بیعت کردن مردمان با آنحضرت بخلافت و خواستن حضرت ولایت **وقد عتبا علیه** و بتحقیق که عتاب کرده بودند طلحه و زبیر با آنحضرت **من ترک مشورتهما** از ترک مشورت آنحضرت با ایشان

الاستعانة في الأمور بهما وترك طلب اعانت در كارها با ايشان لقد نقمتما يسيرا بتحقيق كه ناخوش داشتيد
اندكی را كه آن ترك مشورت با شما و برابر كردن شما را با ديگران در عطا و اين هر دو اگر چه نزد ايشان
بود و كثير ليكن بر آنحضرت بجهت حقيقت آن سهل بود و يسير وارجأتما كثيرا و باز پس بوديد بسيار را از مصالح
دين يعنی آنچه ظاهر كرده بوديد و كرده بوديد آن را و ديد اند كه نسبت با آنچه در خاطر داشتيد از آثار حسد و كين و
تحريف شريعت سيد المرسلين ألا تخبراني آيا خبر نميدهيد مرا أي شيء كان لكما فيه حق كه كدام چيز است كه مر شما را
در آن حقيست دفعتكما عنه كه باز داشتم شما را از آن أو أي قسم استأثرت عليكما به يا كدام بخشی است شما را
كه بر گزيدم بر شما با آن و خود اختيار كردم و بشما نرسانيدم و منع از آن نمودم أم أي حق رفعه إلي يا كدام حق
بود كه رسانيد بمن أحد من المسلمين يكی از مسلمانان ضعفت عنه كه سست شدم از تنفيذ آن أم جهلته
يا جاهل بودم بآن أو أخطأت بابه يا خطا كردم در آن باب والله ما كانت لي بخدا سوگند كه نبود مرا
في الخلافة در خلافت رغبتی ولا في الولاية إربة و نه در والی بودن و حاكم شدن حاجتی بواسطه علم
بعدم تمشيت آن ولكنكم دعوتموني إليها ليكن شما خوانديد مرا بسوی آن خلافت وحملتموني عليها و بر
داشتيد مرا بر آن فلما أفضت إلي پس چون رسيد بمن خلافت نظرت إلى كتاب الله نظر كردم بكتاب خدا
وما وضع لنا و بآنچه وضع كرد از برای ما از شريعت و كرامت وأمرنا بالحكم به و امر كرد ما را بحكم كردن بآن
كتاب فاتبعته پس پيروی كردم او را وما استسن النبي صلى الله عليه وآله و آنچه سنت نهاد پيغمبر صلعم فاقتديته
پس بآن اقتدا كردم فلم أحتج في ذلك پس محتاج نشدم در آن إلى رأيكما بسوی فكر و انديشه شما ولا رأي غيركما
و نه بانديشه غير شما ولم يقع حكم جهلته و واقع نشد حكمی كه جاهل باشم بآن فأستشيركما تا مشورت خواهم
از شما وإخواني من المسلمين و از برادران خود از مسلمانان ولو كان ذلك و اگر بودی با من آن جهالت
لم أرغب عنكما رغبت نگردانيدمی از شما ولا عن غيركما و نه از غير شما وأما ما ذكرتما و اما آنچه ذكر
كرديد شما من أمر الأسوة از اقتدا كردن به پيغمبر خدا در تسويه نمودن در عطا فإن ذلك أمر پس
بدرستيكه آن كاريست كه لم أحكم أنا فيه برأيي كه حكم نكردم من در او برای خود ولا وليته هوى مني
و حاكم نگردانيدم در او هوای نفس خود را بر آن امر كه كار رود در بعضی و وليته بتخفيف لام واقع شده
هوى مفعول له باشد يعنی والی نشدم در آن امر بجهت هوای نفس خود بل وجدت أنا وأنتما بلكه يافتم
من و شما ما جاء به رسول الله صلى الله عليه وآله چيزی كه آورد او را رسول الله صلعم قد فرغ منه
در حالتی كه فارغ گشته بود از آن و پرداخته و آنچه با همه آن ساخته فلم أحتج إليكما پس محتاج نشدم
بشما فيما قد فرغ الله در آنچه پرداخته خدا من قسمه از تدبير كردن در آن كار وأمضى فيه حكمه
و روان گردانيده در او حكم خود را فليس لكما والله عندي پس بحق خدا كه نيست مر شما را نزد من ولا لغيركما
و نه مر غير شما را في هذا در اين كار عتبى عتابی و سرزنشی أخذ الله بقلوبنا وقلوبكم فرا گيراد خدای
تعالی دلهای ما و دلهای شما را إلى الحق بسوی حق و صواب وألهمنا وإياكم و بيفكناد در دل ما و شما الصبر
شكيبائی در ثبات و شبهه نيست كه آنحضرت از برای تأثير موعظه خود از دل ايشان كشيد و اگر اقوال
و افعال او همه حق بود و صدق و صواب ثم قال عليه السلام پس از آن فرمود رحم الله رجلا رحمت كناد
خدا مردی را رأى حقا كه ببيند حقی را فأعان عليه پس ياری دهد بر آن با خلوص و اعتقاد أو رأى جورا بيند ستمی را

نقمتما
بفتح قاف و كسر عين از باب ضرب و علم آمده است و نقمة بفتح و كسر قاف و نقمة بر وزن فرحة پاداش و عقوبة كردن است و جمع آن نقم بر وزن كلم و نقم بر وزن عنب و نقمات بر وزن كلمات و مصدر آن نقم بفتح قاف و تنقام بر وزن تكرار است
ق

ارجأتما
ارجاء الامر از باب افعال بمعنی پس انداختن آن امر كار را و ازين است مرجئة كه طايفه اند از قدريه پس اگر مهموز نسازی در لغت ميگوئی رجل مرجی
ق

ومادفع

خ ۲۳۳

اربة
ارب بكسر اول مثل اربة بكسر اول و اربة بضم اول و ارب بكسر اول بمعنی بد زشت و پليد و بمعنی تجربه است و ارب بمعنی اندام و بمعنی عقل و فرهنگ است و بمعنی دام و دين است و بمعنی فرح و شادی و بمعنی حاجت هم هست مثل اربة بكسر اول و ضم اول و مثل ارب بتحريك و مأربة بحركات ثلث در راء كه بمعنی حاجت است
ق

من قسمه
بفتح اول قسمه از باب ضرب بمعنی پاره پاره كرد و بخش كرد او را و ... تجزيه ... بكسر اول و ضم ... قسم بكسر ... و در وزن منبر ... بمعنی سيره و ... است و جمع ... تمثال ... اشجارست و قسم ... بمعنی عطا ... و بمعنی ... اخلاق

ستم و فساد را فرا گرفته پس باز کرداند او را از غبارها و کان عوناً بالحق و باشد یاری دهنده براه حق علی صاحبه مصادبر او

خ ومن کلام له علیه السلام رلد

این کلام از جمله کلام آنحضرتست که فرموده و قد سمع قوماً من اصحابه در وقتیکه شنید از گروهی از صحابهای خود یسبّون اهل الشام که دشنام میدادند اهل شام را ایام حربهم بصفّین در روزهای که جنگ ایشان واقع شد بود در صفین انّی اکره لکم بدرستیکه مکروه میشمارم برای شما ان تکونوا سبّابین اینکه باشید دشنام دهندگان باهل شام و لکنّکم لو وصفتم اعمالهم و لکن اگر وصف کنید عملهای بد ایشان را او ذکرتم حالهم و یاد کنید عللهای ایشان را دین کان اصوب فی القول باشد بهتر در گفتار و ابلغ فی العذر و بلیغ تر در عذر چه ظاهر است که وصف اعمال ایشان اظهار ضلالت و ستمکاری ایشانست بر وجه نصیحت و ارشاد و متنبّه کردن سبیل بر آن باشد که حق سبحانه در قرآن مجید فرموده که و لا تسبّوا الّذین یدعون من دون اللّه فیسبّوا اللّه عدواً بغیر علم و قلتم مکان سبّکم ایّاهم و بگوئید بجای دشنام دادن شما بر ایشان که اللّهمّ احقن دماءنا بار خدا نگهدار خونهای ما را و دماءهم و خونهای ایشان از ریخته شدن و اصلح ذات بیننا و بینهم و اصلاح کن میان ما و میان ایشان بمحبت و آشتی نمودن و اهدهم و راه نمای ایشان را من ضلالتهم از گمراهی ایشان حتی یعرف الحق تا بشناسد حق را من جهله کسیکه ندانسته او را و یرعوی و باز ایستد عن الغیّ و العدوان از گمراهی و دشمنی من لهج به کسی که حریص باشد بان و تبعه

خ ومن کلام له علیه السلام رله

و از کلام امیر المؤمنین علیه السلام است قاله که فرموده بصفّین در بعضی از روزهای صفین و قد رای و در آن حال که دید ابنه الحسن علیه السلام فرزند خود امام حسن را یتسرّع الی الحرب که شتابندگی میفرمود در رفتن بجرب اهل شام املکوا عنّی نگهدارید از من هذا الغلام این پسر را لا یهدّنی که فرو نشکند مرا بجهت اندوه فانّنی انفس بهذین پس بدرستیکه من بخل میورزم باین دو فرزند یعنی الحسنین علیهما السلام اراده کرده است باینکلام امام حسن و امام حسین را یعنی بخل می‌ورزم بامام حسن و امام حسین علی الموت بر مرگ نسبت بمرگ خویش و پیوند لئلّا ینقطع بهما تا منقطع نشود بمرگ این دو فرزند نسل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ذریه رسول خدا قال السید رحمه اللّه املکوا عنّی هذا الغلام من اعلی الکلام و افصحه سید قدس سره فرموده که قول آنحضرت که املکوا عنّی هذا الغلام از رفیعترین کلامست و فصیح ترین آن

خ ومن کلام له علیه السلام رلو

فرموده است اینکلام را باصحاب خود وقتی اضطرب علیه اصحابه وقتی که بهم بر آمدند و پریشان شدند بر او اصحاب او فی امر الحکومة در کار حکومتی که واقع شده در حرب اهل شام ایّها النّاس ای مردمان انّه لم یزل امری معکم بدرستیکه همیشه کار من با شما علی ما احبّ بر وجهی بود که دوست میداشتم آنرا حتّی نهکتکم الحرب تا آنکه ضعیف و نزار کرد شما را کارزار و قد و اللّه اخذت منکم و بحق خدا که فرا گرفتم از شما بعضی را و ترکت و ترک کردم شما را از جهت نقض بیعت و هی لعدوّکم انهک در ما

که این حرب مر دشمن شما را أنهك بستوه آورد و بانواع قتل خوار نمود لقد کنت امس بتحقیق که بودم دیروز
امیرا امر کننده بر شما فاصبحت الیوم مأمورا پس گردیدم امروز مأمور امر کرده شما و محکوم حکم شما وکنت امس بودم
دیروز ناهیا نهی کننده شما فاصبحت الیوم منهیا پس گردیدم امروز نهی کرده شما وقد احببتم البقاء بتحقیق
که دوست داشتید شما بقای عمر را ولیس لی ان احملکم و نیست مرا که حمل کنم شما را علی ما تکرهون بر آنچه مکروه میباشید شما کردن

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۳۷

و از کلام آنحضرت است که صادر شده از او بالبصرة در شهر بصره وقد دخل وقتی که داخل شد علی العلاء بن زیاد الحارثی
بر علاء بن زیاد حارثی یعوده که عیادت کند او را وهو من اصحابه و او از اصحاب آنحضرت بود فلما رای سعة
داره پس چون دید فراخی سرای او را قال فرمود که ما کنت تصنع این استفهام است بسبیل توبیخ چه سعت دار
منافی هذا است طور ابرار یعنی چه میکنی ای علاء بسعة هذه الدار فی الدنیا بفراخی و گشادگی این سرا در دنیا
وانت الیها فی الآخرة کنت احوج وحال آنکه بسوی فراخی خانه در آخرت بودی محتاج تر وبلی ان شئت
بلغت آری اگر خواهی میرسی بها الآخرة بسبب آن بدار القرار تقری فیها الضیف که مهمانی کنی در او
مهمانان را وتصل فیها الرحم و پیوند کنی در او با خویشان وتطلع منها الحقوق و برآری از او حقها را
مطالعها از مواضع طلوع وظهور آن که حقوق شرعیه است فاذا انت قد بلغت بها پس آن هنگام تو
رسیدهٔ بالآخرة بثواب دار القرار فقال له العلاء پس گفت مر او را علاء که یا امیر المؤمنین ای امیر مؤمنان
وشفیعا اشکو الیک شکایت میکنم بسوی تو اخی عاصم بن زیاد از برادر خود که عاصم بن زیاد است قال و ما له
فرمود او را چیست مر او را قال لبس العباء گفت که میپوشد گلیم را وتخلی من الدنیا و خالی شد از متاع دنیا
قال فرمود که علیّ به این نام باب فعل امر است که ائتونی به است یعنی بیاورید او را فلما جاء پس
چونکه آمد قال فرمود که یا عدی نفسه ای دشمنک نفس خود لقد استهام بک مر اینه شیفته و سرگردان کرده
تورا الخبیث پلید ناپاک که شیطان است وتو خیال میکنی که این روش موافق اراده رحمن است اما رحمت
ایا رحم ندادی از این کردار و نا پسند علی اهلك وولدك بر اهل وفرزند خود که ترک حقوق شرعی کرده روی بجهاد
اورده اتری الله آیا گمان میبری که خدا تعالی احل لك الطیبات حلال کرده باشد برای تو چیزهای پاک و نیکو
وهو یکره و حال آنکه کاره باشد از او نخواهد ان تاخذها که فراگیری انوا انت اهون علی الله من
ذلك تو خوارتری بر خدا از این عمل قال گفت یا امیر المؤمنین ای امیر مؤمنان هذا انت فی خشونة ملبسك
چگونه است که میبینم تو را در درشتی پوشش وجشوبة مأکلك وغلظت خورش خود با آنکه تو امام و مقتدای
قال ویحك فرمود که وای بر تو انی لست کانت بدرستیکه نیستم من همچو تو ان الله تعالی بدرستیکه خدا تعالی
فرض علی ائمة الحق فرض کرده بر امامان عدل و حق ان یقدروا انفسهم که اندازه کنند نفسهای خود را
بضعفة الناس بمردمان ضعیف ونادار تا ... کیلا یتبیغ بالفقیر تا بر نشورد و بجوش نیاید بالفقیر

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۳۸

فقره نیز شود او

اینکلام صادر شده از آنحضرت وقد ساله سائل وقتی که پرسید او را سائلی عن احادیث البدع از حدیثهای

انهك: ... از باب ... فرخ یعنی فراخ کرد ... در وسع ... تکلف ... قوانائی ... در وسع است

ق
تقری
قری الضیف قری بکسر اول و قصر ... مهمانی کرد مهمان را واز باب ضرب است

ق
یا عدی
مصغر عدو است ... قلب ... شد بجهت تخفیف ... در ان ... بمعنی دشمن است ... واحد وجمع مذکر و مؤنث میاید ... آن اعداء بروزن ... اعادی ... ارجمع ...

ق
استهام
هام از باب ضرب ... بروزن ... سرگشته

ق
تبیغ
التذیل
تبیغ بفتح ... جوشیدن خون است ... وباغ یبیغ از باب ضرب ... شد و تبیغ الدم یعنی جوشید خون وزیادتی کرد و تبیغ اللبن یعنی بسیار شد شیر

خ ۲۳۷

نبود و او روده که نبود در عهد حضرت رسالت ع عمّا فی ایدی الناس و از انچه در پیش مردمانست من اختلاف الخبر
از خبرهای مختلف و سخنها گوناگون فقال علیه السلام پس فرمود که انّ فی ایدی الناس حقّا و باطلا بدرستیکه در
میان مردمانست اقوال حق و باطل و صدقا و کذبا و راست و دروغ و ناسخا و دلیل نسخ کننده دلیلهای سابق و منسوخا
و دلیل نسخ کرده شده یعنی دلیلهای سابق بر لاحق و عامّا و دلیلی که حکم او شامل همه اشخاص است در همه زمانها
و خاصّا و دلیلی که حکم او مخصوص است به بعضی مردمان یا بعضی زمانها و محکما و دلیلی بی اشتباه و متشابها و دلیل
محتمل مشتبه که محتاج باشد در تعیین مراد بدلیل مرجّحی بواسطه مخالفت ظاهر یا اجمال آن و حفظا و دلیل
نگهداشته شده از غلط و تغیّر و اختلال که شنیده شده باشد از رسول ذو الجلال و وهما و دلیل گمان
برده شده بغلط بی رعایت بقواعد حفظ و اشکال مثلا توهّم شده باشد که عامّ است فی نفس الامر خاص بوده
باشد یا ثابت است و حال آنکه منسوخ بوده یا بعکس و قد کذب علی رسول الله صلی الله علیه و آله بتحقیق که
دروغ بسته شد بر رسول خدا ص علی عهده در زمان او حتّی قام تا آنکه برخواست آنحضرت خطیبا در آن حال
که خطبه خواننده بود فقال علیه السلام پس فرمود من کذب علیّ هر که دروغ گفت بر من متعمّدا در حالتی
که عمد کننده باشد در آن فلیتبوّأ مقعده پس باید که جای گیرد نشستن خود را من النّار از آتش نیران
و انّما اتاک بالحدیث و بدرستیکه اورد یعنی رسانید بتو حدیث رسول را اربعة رجال چهار مرد لیس لهم خامس
که نیست ایشان را پنجمی که تواند نقل حدیث کرد و روایت نمود زیرا که ناقل حدیث یا منافق است یا غیر منافق
و غیر منافق یا آنست که بغلط گمان میبرد یا نه بلکه مصون است از اغلاط و اوهام و این کس یا آنست که عارف نیست
بشرایط روایت از ناسخ و منسوخ و غیر آن یا عارف است بروایت و موصوف بدرایت اول از این اقسام اربعه
رجل منافق مردیست منافق مظهر للایمان که ظاهر کننده ایمانست متصنّع ادا بنده خود بالاسلام
بشرایع و احکام اسلام لا یتأثّم از گناه پرهیز نمیکند و لا یتحرّج و از معصیت باک نمیدارد یکذب علی رسول الله
صلی الله علیه و آله دروغ میگوید بر رسول خدا ص متعمّدا در حالتی که بعمد این افترا میکند همچو روایت قیس بن ابی حازم
و جریر بن عبدالله بجلی که رسول فرموده باشد که خدای تعالی را ببیند در قیامت و حال آنکه دیدن او محالست در دنیا
و آخرت و همچو بنی امیه که حدیثها دروغ روایت میکردند در فضیلت خلافت خود در آن چیزهای باطل
و دیگر احادیث موضوعه بسیار است که اهل نفاق اختراع نموده اند فلو علم الناس پس اگر دانستندی مردمان آنکه
منافق کاذب که آن دروغگو منافق است و دروغ گوی لم یقبلوا منه قبول نکردندی از او و لم یصدّقوه و
باور نداشتندی گفتار او را و لکنهم قالوا ولیکن گفته اند که این صاحب رسول الله صحابه رسول خدا است
رآه دیده است پیغمبر را و سمع منه و شنیده است از او و لقف عنه و فرا گرفته از او روایت را و بما رسانیدن
فیأخذون بقوله پس فرا میگیرند گفتار او را با این گمان و قد اخبرک الله و حال آنکه خبر داد ترا خدای تعالی
عن المنافقین از حال منافقان بما اخبرک بانچه خبر داد ترا و وصفهم و وصف کرده ایشان را بما وصفهم
به لک بانچه وصف نمود ایشان را برای تو حیث قال الله تعالی انّ المنافقون لکاذبون ثم بقوا بعده
پس باقی ماندند بعد از حضرت رسالت ص فتقرّبوا پس تقرّب جستند الی ائمّة الضلالة به پیشوایان گمراهی
والدعاة الی النار و خوانندگان باتش سوزان بالزور و البهتان بواسطه دروغ و بهتان بوسیله علمای
همچو بنی امیه و عباسیان فولّوهم الاعمال پس والی ساختند ایشان را بر عملها و کردارها و جعلوهم حکّاما

و نودا شدند

قفو الاخبار
قصه بصیغه غایب باب المد بعین برگشت بسوی او و برید شد از غیر تو به منزل او و فی منزل از باب تفعیل بمعنی فرود
آورد او را در منزل اشته: ابتیه از باب افعال
و نبوّء المکان یعنی حلول کرد و آباد
در آن مکان شد ایا آنه از باب افعال
که بهمین معنی است و تبوّء المکان
از باب تفعّل نیز بهمین معنی دارد و مباءة
بر وزن مسحابه منزل
و مکان را گویند
ق

لقف
از باب سمع لقفه یعنی گرفت او را
بشتاب وقتی که انداخته شد بسوی او مصدر
آن لقف بفتح اول و لقفان بر وزن
رمضان مر آید
ق

خ ۳۳۸

والدعاة
بضم اول جمیع داعی است دعا از باب
نصر یعنی خواست و خواند مصدر آن دعاء
بر وزن غراب و دعوی بر وزن سکری است
و دعوة بفتح اول بمعنی سوگند و خواندن
بطعام است و بضمه داده بمعنی و دعوه
بکسر اول ادعا کردن در نسبت و خویشی است
و دعی بر وزن غنی کسی است که به پسر
خوانده قرار او را و کسی است که تهمت
زده شده است در نسبت که
حرام زاده است
ق

وگردانيدند ايشان را حاكمان عَلَى رِقَابِ النَّاسِ بر گردنهاى مردمان فَأَكَلُوا بِهِمُ الدُّنْيَا و خوردند با ايشان دنيا را
بسبب ايشان وَإِنَّمَا النَّاسُ مَعَ الْمُلُوكِ و بدرستيكه مردمان با پادشاهانند وَالدُّنْيَا و با دنيا
فريب دهنده جاهلان إِلَّا مَنْ عَصَمَ اللَّهُ مگر مردى كه نگاه داشت خداى تعالى او را از كذب و بهتان و مغرور
شدن با بن جهان و بن اشاد نست بغلة صالحان فَهَذَا أَحَدُ الْأَرْبَعَةِ پس اين منافق يكيست ازين چهار مرد كه ذكر آمد
در بيان وَرَجُلٌ سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و دوم از آن چهار مرد مرديست كه شنيد از رسول خدا
شَيْئاً چيزى را لَمْ يَحْفَظْهُ كه حفظ نكرد و فرا نگرفت عَلَى وَجْهِهِ بر آن وجهى كه بود فَوَهِمَ فِيهِ پس گمان غلط برد
در آن وَلَمْ يَتَعَمَّدْ كَذِباً و عمداً نگفت دروغ را فَهُوَ فِي يَدَيْهِ پس آن خبر در دست تصرف اوست يَرْوِيهِ
روايت ميكند آن را وَيَعْمَلُ بِهِ و عمل ميكند بآن وَيَقُولُ و ميگويد كه أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ من شنيدم آن را از رسول خدا فَلَوْ عَلِمَ الْمُسْلِمُونَ پس اگر دانستندى مسلمانان أَنَّهُ وَهِمَ فِيهِ كه او
غلط كرده در او بگمان لَمْ يَقْبَلُوهُ مِنْهُ قبول نكردندى از آن روايت را وَلَوْ عَلِمَ هُوَ أَنَّهُ كَذَلِكَ و اگر دانستى
او را كه همچنين است يعنى عين غلط است و محض وهم لَرَفَضَهُ هر آينه ترك كردى او را از نقل كردن وَرَجُلٌ ثَالِثٌ
و مرد سيم از چهار نفر مرديست كه سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ شنيده است از حضرت رسالت
پناه شَيْئاً چيزى را يَأْمُرُ بِهِ كه امر كرده بآن ثُمَّ نَهَى عَنْهُ پس نهى فرموده از آن وَهُوَ لَا يَعْلَمُ و او ندانست آن نهى را
أَوْ سَمِعَهُ يا شنيد از آنحضرت يَنْهَى عَنْ شَيْءٍ كه نهى ميفرمود از چيزى ثُمَّ أَمَرَ بِهِ پس امر كرد بآن بامر كردن كه
وَهُوَ لَا يَعْلَمُ و او عالم نشد بآن فَحَفِظَ الْمَنْسُوخَ پس ياد گرفت نسخ كرده شده را وَلَمْ يَحْفَظِ النَّاسِخَ
و ياد نگرفت نسخ كننده را فَلَوْ عَلِمَ پس اگر دانستى او أَنَّهُ مَنْسُوخٌ كه محفوظ او منسوخ است نه ناسخ لَرَفَضَهُ
هر آينه ترك كردى و روايت آن را نكردى وَلَوْ عَلِمَ الْمُسْلِمُونَ و اگر دانستندى مسلمانان إِذْ سَمِعُوهُ مِنْهُ وقتى كه
شنيدند آن خبر را از او أَنَّهُ مَنْسُوخٌ كه منسوخ است و ناسخ نيست لَرَفَضُوهُ هر آينه وا ميگذاشتندى و عمل بآن نميكردندى
وَآخَرُ رَابِعٌ و يكى ديگر از آن راويان كه چهارم ايشانست لَمْ يَكْذِبْ عَلَى اللَّهِ دروغ نگفت بر خداى تعالى
وَلَا عَلَى رَسُولِهِ و نه بر رسول خدا مُبْغِضٌ لِلْكَذِبِ دشمن دارنده دروغ است خَوْفاً لِلَّهِ بجهة ترسيدن از خداى تعالى
وَتَعْظِيماً لِرَسُولِ اللَّهِ و بزرگ داشتن رسول حق جل و علا وَلَمْ يَهِمْ و گمان غلط نكرده در آن بَلْ حَفِظَ مَا سَمِعَ
بلكه ياد گرفت از پيغمبر آنچه شنيد عَلَى وَجْهِهِ بر وجهى كه بهمان وجه رسيد فَجَاءَ بِهِ پس آورد آن را عَلَى مَا سَمِعَهُ بر
همان وجه كه شنيد از آنحضرت لَمْ يَزِدْ فِيهِ كه زياد نكرد در آن وَلَمْ يَنْقُصْ مِنْهُ و كم نكرد از آن وَحَفِظَ النَّاسِخَ
و ياد گرفت نسخ كننده را فَعَمِلَ بِهِ پس عمل كرد بآن وَحَفِظَ الْمَنْسُوخَ و حفظ كرد نسخ كرده شده را فَجَنَّبَ عَنْهُ
پس اجتناب نمود از آن وَعَرَفَ الْخَاصَّ وَالْعَامَّ و شناخت خاص و عام را فَوَضَعَ كُلَّ شَيْءٍ پس نهاد هر چيزى را
از آن مَوْضِعَهُ در جاى خود بمقتضاى مقام وَعَرَفَ الْمُتَشَابِهَ وَمُحْكَمَهُ و شناخت كلام متشابه و محكم از او وَقَدْ
كَانَ يَكُونُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و بود كه واقع ميشد از رسول خدا الْكَلَامُ لَهُ وَجْهَانِ
سخنى كه بود او را دو وجه بودى از فهم فَكَلَامٌ خَاصٌّ پس كلامى بود مخصوص بشى دون شى وَكَلَامٌ عَامٌّ و كلامى بود شامل
هر شى فَيَسْمَعُهُ پس ميشنيد او را مَنْ لَا يَعْرِفُ كسيكه نميشناخت مَا عَنَى اللَّهُ سُبْحَانَهُ بِهِ كه چه خواسته است حق
تعالى بآن وَلَا مَا عَنَى بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ و نه چه خواسته بآن رسول خدا فَيَحْمِلُهُ السَّامِعُ پس حمل
ميكرد اين كلام را شنونده وَيُوَجِّهُهُ و توجيه مينمود آن را عَلَى غَيْرِ مَعْرِفَةٍ بِمَعْنَاهُ بدون معرفتى و شناختى بمعنى آن

وما

خ ٢٣٨

وهم فيه
وَهم خطور كردن چيزيست در دل يا وهم مرجوح از دو طرف نسبت كه تردد كرده شود در او و جمع آن اوهام ... و وَهِمَ فى الحساب از باب فرح يعنى غلط كرد در شمار و حساب و وَهَمَ فى الشى از باب ضرب يعنى رفت گمان او بسوى آن چيز و توهّم از باب تفعّل يعنى گمان كرد او و اتّهم از باب افتعال و وهّم از باب تفعيل يعنى بگمان و غلط افكند او را ق

لم ينقص
نقص بفتح اول زبان در نصيب است و نقصه از باب نصر يعنى كم كردن و كم شدن لازم و متعدى آمده و در حديث شهرا عيد لا ينقصان يعنى دو ماه عيد فطر و اضحى ناقص نميشد در حكم اگر چه ناقص آيد شمار روزها و نقيصه بر وزن سفينه ... و نقص ... از باب كرم يعنى ... از باب تفعيل ... و انتقصه و تنقّصه يعنى كم كرد او را ق

وما قصد بما بچه قصد کرده شده است باین کلام وما خرج من اجله وبا بچه بیرون نامده انکلام از جهت آن و لیس کل اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم وسوند همه صحابهای رسول خدا بحا کان یسأله که سؤال کنند از او و یستفهمه وطلب فهم احکام میکردند از او و کثیرهم بعضی همه ایشان احکام میکردند از او حتی ان کانوا لیحبون تا غایتی که بود ند که دوست میداشتند ان یجیء الاعرابی انکه بیاید بادیه نشینی او الطاری یا نو واردی فیسأله پس سؤال کند از رسول خدا حتی یسمعوا تا بشنوند بفهم خود مستفید کردند و کان لایمر بی و بود که نمیکذشت بمن من ذلک شیء از این قبیل چیزی الا سألت عنه مگر که پرسیدم از او و حفظته و حفظ میکردم او را فهذه وجوه ما علیه الناس پس این است وجههای انچه بر آنند مردمان فی اختلافهم در مخالف بودن ایشان و عللهم و سببهای ایشان فی روایاتهم در اختلاف روایتهای ایشان

خ ومن خطبة له علیه السلام ۲۳۹

حاصل این خطبه در صنایع عجیبه و بدایع غریبه است چنانکه میفرماید وکان من اقتدار جبروته و بدیع لطائف صنعته و از توانائی عظمت و بزرگواری او و بدیع لطایف صنعته نیکوئیهای بدیعه عجیبه او ان جعل آنکه گردانید من ماء البحر الزاخر از آب دریای موج برآورنده المتراکم بر هم نشسته بر سر یکدیگر المتقاصف رد کننده موجها یکدیگر یبساً جامداً زمین خشک را ثم فطر منه بعد از آن آفرید از آن اطباقاً طبقهای چرخ گردان ففتقها پس بگشود آن طبقها را سبع سموات بهفت آسمان بعد از آنکه رتقها بعد از بسته شدن آن فاستمسکت بامره پس چنگ در زد بفرمان رب العالمین و قامت علی حده و ایستادند بر نهایت خود از کمال تمکین بحمل ها بر داشتن طبقها را الاخضر المثعنجر آب سبز روان والقمقام المسخر و دریای بزرگ رام کرده او سبحانه است قد ذل لامره بتحقیق که رام شد امر او را آن دریا بی آرام واذعن لهیبته و گردن نهاد مر هیبت و جلال کبریائی او را بآنکام و وقف الجاری منه و ایستاد آب جاری از آن دریا لخشیته بجهت ترس ملک علام و جبل جلامیدها و آفرید سنگهای زمین را و نشوز متونها و پشتهای بلندآنرا واطوادها و کوههای بزرگ آنرا فارساها پس ثابت کردانید آن کوهها را فی مراسیها در جاهای ایستادن خود والزمها و لازم کردانید آنرا قرارتها در قرارگاه خود فمضت رؤوسها فی الهواء پس گذشت سرهای آن کوهها در هوا ورست اصولها و استوار شد بیخهای آن کوهها فی الماء در آب دریا فانهد جبالها پس بلند کردانید کوهها زمین را عن سهولها از زمینهای هموار و اساخ قواعدها و فرو برد و استوار کردانید اصول و بنیان آنرا فی متون اقطارها در پشتهای کنارهای مواضع انصابها و در جاهای بر پای ایستادن فاشهق قلالها پس بالا برد سرهای آن کوهها را واطال انشازها و دراز ساخت جاهای بلند آنرا وجعلها و گردانید آن کوهها را در زمین اوتاداً میخها استوار فسکنت علی حرکتها پس ساکن شد و آرام گرفت بر جنبش خود من ان تمید باهلها از آنکه حرکت دهد اهل خود را او تسیخ بحملها یا فرو برد بار خود را او تزول عن مواضعها یا بگردد از جای خود فسبحان من امسکها پس پاک است آن خدائی که نگهداشت زمین را بعد موجان میاهها پس از موج و اضطراب آبهای آن و اجمدها و خشک گردانید آنرا بعد رطوبة اکنافها بعد از تری اطراف و جوانب آن فجعلها پس گردانید آنرا لخلقه مهاداً برای آفریده خود بستر و قرارگاه و بسطها و منبسط ساخت و بگسترانید آنرا لهم فراشاً از برای ایشان فرشی فوق بحر لجی بالای دریای ژرف بر مپا از کد لایجری ایستاده که روان نمیشود و قائم لایسری و بر پا که نمیرود

دیروبا الامیکند بنابار الریاح العواصف یا که تمام نجمند و مخضد وبجنباند اثر الغمام الذوارف ابر و ریزنده و
عنداً اثر فی ذلک بستیکه در آنچه کفته شد از ابن عباس با دعزنا بالعبر و مرابیر عبار کردنت و پند کونش این بحی

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢١٣

بلدیکه ... کنبیر کند ... از عنو ... خدای

آورده اند که درد وقتی که اکثر اصحاب حضرت قاعد شدند از قتال اهل شام نحضرت بدرگاه بی نیاز برداز بر شکایت
فرمودکه اللهم ایّما عبد من عبادک مرکدام بنده از بندکان تو سمع مقالتنا العادلة کرشنود
کفتار ما را که با عدالت و نه بر غیر الجائرة نه با جور و جفا و المصلحة فی الدین و الدنیا که اصلاح کننده است در دین
و دنیا غیر المفسدة و نه افساد کننده و تباه سازنده فابی بعد سمعه لها پس باز ایستاد از کار بستن ما روان پس از
شنیدن آن مقال الا النکوص عن نصرتک مکر از باز داشتن از یاری دادن تو و الابطاء عن اعزاز دینک
وکاهلی کرد از عزیز کردن دین تو فانا نستشهدک علیه پس بدرستیکه ما
کواهی میخواهیم از تو بران سرکشنده با دیر عقلت یا اکبر الشاهدین ای بزرکترین کواهان شهادة از روی
کواهی دادن و نستشهد علیه کواهی مطلبیم بر او جمیع من اسکنته از همه کسانی که ساکن کردانیده تو ایشان را
ارضک در زمین خود و سمواتک و در آسمانهای خود ثم انت بعد پس از آن تو بعد از نصرت او المغنی عن
نصره بی نیاز از یاری دادن او ... و الآخذ له بذنبه و کیرنده او ... بکناه او

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢١٤

مراد این خطبه بر ذکر صفات حضرت عزت و نعوت کمال حضرت رسالت الحمد لله شکر و سپاس و ستایش بی قیاس
مر خدایرا العلی عن شبه المخلوقین که بلند است از مانند بود او با فهم شدکان الغالب لمقال الواصفین
بر تراست مر کفتار وصف کنندکان الظاهر بعجائب تدبیره آشکار است بواسطه تدبیرات عجیبه و صنایع غریبه
خود للناظرین بر نظر کنندکان الباطن بجلال عزته نهانست بسبب بزرکی عزت و رفعت خود عن
فکر المتوهمین از اندیشه کمان برندکان العالم بلا اکتساب دانا است بی کسب کردن دانش و لا ازدیاد و
بی زیاده کردن بینش و لا علم مستفاد و بی دانش فایده کرفته از دیکران بلکه علم او بالذات است دانای اشکار نها
المقدر لجمیع الامور اندازه کننده و انجام نماینده همه کارها بلا رویة بی اندیشه کردن در آن و لا ضمیر و
بی چیزی که در خاطر کیرد از اراده و عزم بران الذی لا تغشاه الظلم آنخدائیکه نمی پوشاند او را تاریکیها
و لا یستضیء بالانوار و روشنی نمیجوید بنورها و لا یرهقه لیل و در نمی یابد او را هیچ شب و لا یجری علیه
نهار و جاری نمیشود بر او روز لیس ادراکه بالابصار نیست دریافتن او بدیدها و لا علمه بالاخبار و نیست دانستن او
بخبرها چه و منزه است از آنها چنانچه مخفی نیست بر اولی النهی منها فی ذکر النبی صلی الله علیه و آله بعضی بکر
از این خطبه در صفت پیغمبر است ارسله بفرستاد حضرت حق پیغمبر خود را بالضیاء با روشنائی نبوت
و قدمه و مقدم داشت او را بمحبت فی الاصطفاء در برکزیدن او برسالت فرتق به پس بهم بسته
با جواد المفاتق کشادیها پراکنده عالم را و نظام داد با و امور متفرقه بنی آدم را و ساور به و غلبه
جست برای جنک بواسطه او المغالب بر غلبه جوینده و ذلل به و رام کرد با او الصعوبة دشواری طریق
هدایت را که ناخ شده بود از اهل شرک و جهالت و سهل پیدا سازنده کرد با او الحزونة درشتی احوال را

تردد ... والفرقه ... وصفها وکسرها ... حرف الحلق ... لتاخذ ... وذلک ... الکرامه ... اردسعت ... ایما عبد ... فی ایما زائدة مؤکدة والنکوص الرجوع علی الاعقاب ومراده علیه السلام غی هذا الکلام ... العلیه المعقود ... ایام الجهاد اعداء الدین ... علیه درهم

خ ٢٤١

التشبیه ... بالفتح ... المبحر ... وحزنه ... ومحرون منصور ... کریم ... تفاعزان ... آن حزنه بضم ... ق

ختم سرح الضلال تا آنکه رها کرد گمراهی را عن یمین و شمال از جانب راست و چپ ببرکت حضرت رسالت و طرح نمود رذایل تفریط و افراط را از قوای نفوس عاقله

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢٣٤

در ذکر طینت طیبه و پاکیزگی اصل حضرت رسالت است و بیان ائمه هدی علیهم السلام عالمان بحق است و اشهد انه عدل عدل و گواهی میدهم که خدای تعالی عادلیست که عدل میکند با اهل عالم و حکم فصل و جدا کننده ایست که فصل میکند حق را از باطل بین الانام و اشهد ان محمدا عبده و گواهی میدهم که محمد بنده ستوده او است و سید عباده و بهتر بندگان او است کلما نسخ الله الخلق فرقتین جعله فی خیرهما هر گاه که نقل کرد خدا خلقان را از اصول خودشان بواسطه تناسل بدو فرقه جعله گردانید آنحضرت را فی خیرهما در بهترین آن دو فرقه و گفتار مراد آنست که وقتی که ایجاد کرد دو فرقه را از خلقان از اصول خودشان حضرت رسالت را بهترین آن دو فرقه گردانید و تفضیل داد او را بر ایشان همچنانکه فرموده که انا محمد بن عبد الله بن عبد المطلب ان الله خلق الخلق فجعلنی فی خیرهم ثم جعلهم فرقتین فجعلنی فی خیرهم ثم جعلهم بیوتا فجعلنی فی خیرهم فانا خیرکم بیتا و خیرکم نفسا یعنی من محمد بن عبد الله بن عبد المطلبم بدرستیکه خدای تعالی بیافرید خلقان را پس گردانید مرا در بهترین ایشان بعد از آن گردانید ایشانرا گروه گروه پس گردانید مرا در بهترین ایشان بعد از آن گردانید ایشانرا در خانها و منازل خودشان و گردانید مرا بهترین ایشان پس من بهترین شما ام از روی منزل که مکه مبارکه و مدینه طیبه است و از روی اهل بیت که شمع شبستان هدایت اند و بهترین شما ام از روی نفس لم یسهم فیه عاهر یعنی حصه نکرد در ذات او زناکار و لا ضرب فیه فاجر و معاشرت ننمود در اصول او فاجری از فجار یعنی دامن امهات و آباء او از زنا معصوم بود و محفوظ چنانکه فرموده که لم یزل ینقلنی الله من اصلاب الطاهرین الی ارحام الطاهرات حتی اخرجنی فی حقیقتا آدم را بیافرید نور مرا بودیعه در جبین او نهاد پس آن نور همیشه منتقل میشد از صلبهای طاهر برحمهای زنان طاهر تا منتهی شد بعبد المطلب بعد از آن منتقل شد بعبد الله بوجود آمد محمد و علی از ابو طالب پس تولد ما از نکاح باشد نه از سفاح الا و ان الله سبحانه فرموده بدانکه خدا قد جعل للخیر اهلا گردانید برای خیر و نیکوئی اهلی را بدانکه للحق دعائم و برای حق ستونها با شکوه است و للطاعة عصما و برای فرمانبرداری پناهی را که ائمه هدی اند یا براهین قاطعه و دلایل ساطعه که باز اعتصام کنند و دست یقین در حبل المتین آن زنند و معونت جستن بر طاعت آنجناب بوده و ان لکم و بدرستیکه مر شما را است عند کل طاعة عونا نزد هر طاعت یاریست و مددکاری من الله از جانب خدای تعالی یقول علی الالسنة که میگوید بر زبانها چون قرآن کریم و یثبت الافئدة فیه و ثابت میگرداند دلهای مؤمنان را در آن چنانکه میفرماید الا بذکر الله تطمئن القلوب فیه کفاء لمکتف یعنی در او کفایت است برای کسیکه اکتفا کنند باشد بآن و بس باشد از باری غیر آن و شفاء لمشتف و شفا است برای شفا خواهنده از آن و اعلموا ان عباد الله بدانید که بندگان خدا المستحفظین علمه که نگاه دارندگان اند علم او را و راه یافتگان اند باسرار پیش و یصونون مصونه نگاه میدارند نگاه داشتنی او را و یفجرون عیونه و روان میکنند چشمهای معارف او را با تشنه او را و یتواصلون بالولایة می پیوندند بهم بواسطه قرب ایشان با نجناب بر دو گاه و یتلاقون بالمحبة و ملاقات میکنند یکدیگر بمحبتی سزاوار و یتساقون بکاس رویة و شراب میدهند یکدیگر را بجامی سیراب کننده که علم است و اسرار و یصدرون بریة و باز میگردند با سیرابی

الیسهم
سهم بفتح اول بهره و نصیب و جمع آن سهمان بروزن عثمان و سهم تیریست که قرعه زده میشود با و جمع آن سهام بروزن رجال و قد سهم از باب منع و از باب کرم مصدر آن سهوم بروزن سرور ق

عاهر
عهر المرأة کمنع و مصدر آن عهر بفتح اول و کسره و فتحتین و عهارة بفتح اول میآید یعنی آمد آن زن را ببار فجور و زنا کرد مشار الیه و آن زن را عاهرة و معاهرة بصیغه اسم فاعل گویند ق

کفاء
بجوانب ... کتاب و مکافئه مصدر از کافاه از باب مفاعله یعنی پاداش داد او را و کافا فلانا یعنی شبیه او شد ... میگویند هذا کفائه بفتح اول و کفیه بروزن شریف و کفیئه بروزن سفینه و کفوه بروزن ... و کفوه بضم و کفوه بکسر کاف و سکون فاء و کفوه بضم اول و سکون ثانی یعنی این مثل اوست و جمع آن اکفاء بروزن افعال و کفاء بروزن کتاب است ق

روِیه
روی من الماء و اللبن از باب فرح ریا بفتح اول و ریا و روی بروزن عصی و ترووی از باب تفعل و ارتوی از باب افتعال یعنی سیراب شد از آب و شیر و اسم از این روی بکسر اول است و ... بروزن ... مشغول ... ق

از زلال حکمت پروردگار لا تشوبهم الریبة آمیخته نمیشود با ایشان شك و گمان ولا تسرع فیهم الغیبة
و نمی‌شتابد در ایشان بدگوئی کردن از پس سرهای ایشان علی ذلك بر آنچه مذکور شد از اوصاف عقد خلقهم
أحکام فهم بسته شده است اعضای ایشان و طبیعت ایشان فعلیه یتحابون پس بر آن مکارم اخلاق دوستی میکنند
با یکدیگر و دوستان خلقان و به یتواصلون و با ان میپیوندند بهم فکانوا و ایشان هستند در مبادرت مانند ما اکتنف ضلیل
البذر همچو آنچه فرو نامده تخم از یکدیگر یکو ینتقی که برگزیده میشود و ینتخل منه پس فرا گرفته میشود از آن
و یلقی و انداخته میشود فقد میزه التخلیص تحقیق که تمیز کرده آن تخم را پاك کردن و خالص کردن آن و
هذبه التمحیص و پاکیزه کرده او را از موده و مجد قبول و سائید پس همچنانکه تخم نوع متفاضل است نیز
بعضی نیکو و متخلص از شایبه اشیاء و دیگران بندگان که مذکور شدند بواسطه اوصاف حمیده و متمیز شدند از سایر
از صفات ذمیمه نیز افضل است از غیر خود و متمیز از ما عداء خود فلیقبل امرء پس باید که قبول کند مرد گرامی
بقبولها بقبول کردن آن نصیحتی که وارد شده در ترغیب بطاعت فلیحذر قارعة و باید که حذر کند از کوبنده
زمانه اقیامت قبل حلولها پیش از فرود آمدن آن ولینظر امرء و باید که نظر کند مرد فی قصیر ایامه
در روزهای کوتاه خود و قلیل مقامه و در اندك ایستادن خود فی منزل در منزل دنیا که ایام دنیا است
حتی یستبدل به تا بدل نماید به آن منزل مقامی دیگر را که سرای آخرت است بعوض آن اخذ نماید فلیصنع پس باید
که بکند عمل صالح لدار المتحوله برای موضع انتقال خود و معارف منتقله و برای مکانهای معروفه خود که معرفت دارد
با انتقال آن فطوبی لذی قلب سلیم پس خوشحالی باد و خیر بسیار مر خداوند دل سالم از امراض غل و حقد و عقاید فاسده
و حب جاه و سایر اعراض باطله دنیویه اطاع من یهدیه که فرمانبرداری کسی را که راه مینماید او را و آن امام زمان است و سایر ائمه هدی
و تجنب من یردیه و دور شد از کسی که او را هلاك و تباه میسازد از ائمه ضلال و اصاب سبیل السلامة و رسید
براه سلامت ببصر من بصره به بینائی کسی که بینا ساخت او را و طاعة هاد امره بفرمان برداری راه نمائی که فرمود
با و طریق حق و بادر الهدی و شتافت براه راست قبل ان تغلق ابوابه پیش از آنکه بسته شود درهای او و تقطع اسبابه
و پاره پاره شود سببهای او و استفتح التوبة و طلب گشودن در توبه را و اماط الحوبة و دور کرد از خود گناه را فقد
اقیم بر ایستاده شد علی الطریق بر راه حق و هدی نهج السبیل و راه نموده شد بمیانه راه راست

خ ومن دعائه علیه السلام رج ٣٤٣

و از جمله دعاء آنحضرت است که کان یدعو به کثیرا که بسیار میخواندند او را و مداومت مینمودند بر آن الحمد لله شکر و سپاس
مر خدا راست الذی لم یصبح بی که نکردانید مرا در صباح میتا مرده ولا سقیما و نه بیمار ولا مضروبا علی عروقی
بسوء و نه زده شده بود رگهای من بواسطه بدی و از دست دشمن جفا کار ولا ماخوذا باسوء عملی و نه
گرفته شده بر بدترین کردار خود ولا مقطوعا دابری و نه بریده شده پشت من بقطع فرزند ولا مرتدا عن
دینی و نه بر گشته شده از دین خود ولا منکرا لربی و نه انکار کننده پروردگار خود ولا مستوحشا من ایمانی
و نه اندوهگین شده و دهشت کشیده از ایمان خود ولا ملتبسا عقلی و نه شوریده شده از عقل خود ولا معذبا
و نه عذاب کرده شده بعذاب الامم من قبلی بمثل عذاب امتها که پیش از من بودند اصبحت در صباح در آمدم
عبدا مملوکا بنده مالک شده ظالما لنفسی ستمکار بنفس خود لك الحجة علی مر تراست حجت بر من ولا

الریبة
اسم من الریب وهی التهمة والظنة
والتمحیص الابتلاء والاختبار والقارعة
البلیة التی تقرع القلب بشدة المخافة
والقرح الضرب بشدة الاعتماد و طوبی
اسم الجنة وقیل شجرة فیها اصلها
فعلی من الطیب فلما ضمت الطاء
انقلبت الیاء واوا
ق

یردیه
ردی از باب نصر یعنی هلاك شد فاردا
از باب افعال یعنی هلاك کرد او را و ردا
بر وزن کتاب چادر و جامه بیرون است
که اندازند بر دوش و آن معروف است
و مصدر او بزیادی یاء و رجل ردی
کثیف یعنی هلاك شونده و در
مؤنث ردیه
ق

خ ٣٤٢

اماط
ماط یمیط از باب ضرب یعنی جدا کرد
در حکم و تهدید کرد و باط عنی یعنی
یکسو شد از من و دور کرد لازم و متعدی
هر دو آمده مثل اماط از باب افعال و در
صغر مصدر آن میط بفتح اول و سکون
بتحریک می‌آید
ق

وحوبه
بفتح اول بمعنی گناه آمده مثل حاب
باسقاط ها و حوب بفتح و ضم اول
و میگویند که حاب بکذا یعنی گناه
کرد باین حسین
ق

حجة لی وصبح حجتی نیست مرا الا استطیع توانائی ندارم از آنکه بگیرم چیزی را الا ما اعطیتنی مگر آنکه
داده باشی از عطیات ولا اتقی ونمی پرهیزم الا ما وقیتنی مگر از چیزی که نگه داشته مرا اللهم بار خدایا
انی اعوذ بک بدرستیکه پناه میگیرم بتو ان افتقر فی غناک از آنکه محتاج شوم بغیر در توانگری تو
او اضل فی هداک یا گمراه گردم در راه نمودن تو او اضام فی سلطانک یا مظلوم شوم از جفا ظالمی
در غلبه سلطنت تو او اضطهد یا مقهور گردم والامر لک وحال آنکه امر مر تو راست عنایت کند منفعتها هر چیز
ومنع میکند آنچه میخواهی اللهم بار خدایا اجعل نفسی بگردان نفس مرا اول کریمة بخشش گرامی داشته
تنتزعها که بیرون کشی از من کرائمی از گرامی داشتهای من واول ودیعة واول ودیعه ترتجعها که باز ستانی
از من ودائع نعمک عندی از نعمتها بامانت گذاشتهای تو نزد من مراد آنست که برخوردار ده مرا بهمه جوارح
با قوای سلیم تا وقت رحلت من از دنیا تا نبری خلل بچیزی بر آن کشید جان پیش از همه که آنهم از قوی والات مستلزم بقا
سلامت است تا وقت ممات ومثل این کلام میمنت انجام است کلام حضرت رسالت پناه که اللهم متعنی بسمعی وبصری
واجعلهما الوارث منی یعنی بار خدایا برخوردار کن مرا بگوش وچشم من وبگردان این هر دو را وارث من اللهم بار
خدایا انا نعوذ بک پناه میگیریم بتو ان نذهب عن قولک از آنکه برویم از گفتار تو یعنی عمل ننمائیم بآن
او نفتتن عن دینک یا در فتنه انداخته شویم از دین بزرگوار تو او تتابع بنا یا پیاپی در آید ما را الاهواء اهوائنا هوا
دون هدی الذی نزد هدایتی که جاء من عندک که آمده از جانب تو

خ ومن خطبة له علیه السلام

خطبها بصفین این خطبه از جمله خطبی است که فرموده است در صفین اما بعد اما بعد از حمد الهی ودرود بر حضرت
رسالت پناهی فقد جعل الله لی علیکم حقا پس بتحقیق که گردانیده خدا برای من بر شما حقی بولایة امرکم
بولایت وامارت من بر شما یعنی واجب گردانیده بر شما که مرا اطاعت والی خود کنید ودر جمیع امور منقاد شوید ولکم
علی من الحق مر شما راست بر من از حق مثل الذی لی علیکم مانند حقی که مرا است بر شما است بر آنکه بر والی واجب
رعایت حقوق رعیت از محافظت وقسمت بسویت آنچه نافع باشد ایشان را در دنیا وآخرت فالحق اوسع الاشیاء
وحق فراخترین چیزها است فی التواصف در وصف کردن آن با یکدیگر واضیقها فی التناصف وتنگترین چیزها
در انصاف دادن آن با همدیگر چه کلفت گفتار دگرست واساس آن است از مشقت کردار ولا یجری لاحد جاری نمیشود
حق برای هیچیک از مردم الا جری علیه مگر که جاری شده بر او برای دیگران ولا یجری علیه وجاری نمیشود
بر او الا جری له مگر که جاری شد برای او بر دیگران مثل حق زوج ثابت نمیشود مگر بطاعت وحرمت زن
ولو کان لاحد ان یجری له واگر باشد مر یکی را که جاری شود حق برای او ولا یجری علیه وجاری نشود بر او
لکان ذلک هر آینه باشد آن حق خالصا لله سبحانه خاص مر حق سبحانه را دون خلقه نه خلقان او
لقدرته علی عباده بجهة توانائی او بر بندگان خود ولعدله فی کل ما جرت علیه صروفه بجهة عدل او در همه چیز
که جاری شد بر آن چیز صروف قضائیه کردشهای قضای او ولکنه جعل حقه علی العباد ولیکن او سبحانه گردانید
حق خود را بر عباد ان یطیعوه بآنکه فرمان برند او را بخلوص اعتقاد وجعل جزائهم علیه وگردانید جزای ایشان را
بر خود مضاعفة الثواب افزون کردن ثواب تفضلا منه بجهة تفضل نمودن از جانب خود وتوسعا بما هو
من المزید اهله وتوسع فرمودن با نچه حق سبحانه وتعالی اهل آنست از زیادتی عطیه ثم جعل سبحانه من

اضام
مجهول متکلم از مضارع ضام حقه
از باب ضرب استضعام یعنی کرد
حق او را وخواست کم کردن حق او را

اضطهد
بصیغه مجهول متکلم از مضارع اضطهد
از باب افتعال واضطهد به از باب افتعال

التواصف
وصف بصیغه از باب ضرب
ووصف کرد او را

ق

کرد انید حق سبحانه من حقوقه از حقهای خود حقوقا حقی چند را افترضها که فریضه کرد آنرا لبعض الناس علی

بعض از برای بعضی مردمان بر بعضی از ایشان فجعلها پس کردانید آن حقوق را بجهتی که تتکافؤ فی وجوهها

با یکدیگر برابر میشوند در وجههای آن و یوجب بعضها و واجب میکردانند بعضی از آن حقوق چون طاعت بعضا

بعضی دیگر را مثل هدایت قبول نصیحت و لا یستوجب بعضها و سزاوار کردانیده نمیشوند بعضی از حقوق

الا ببعض مکر ببعضی دیگر چون استحقاق رعایت ائمه دین بطاعت و متابعت و اعظم ما افترض سبحانه

و بزرکتر آنچه فریضه کرد حق سبحانه من تلک الحقوق از این حقها واجب الرعایة حق الوالی علی الرعیة

حق والی و حاکم است بر رعیت و حق الرعیة علی الوالی و حق رعیت بر والی و حاکم حق و الی حق والی

بر رعیت و حق رعیت بر والی فریضة فرضها الله سبحانه فریضه ایست که فرض کردانید آنرا حق سبحانه لکل

علی کل از برای همه بر همه فجعلها پس کردانید آن حقوق نظاما لالفتهم صلاح کار الفت ایشان و عزا

لدینهم و ارجمندی دین ایشان هیچو اجتماع مردمان در مساجد برای نماز یومیه و جمعه و عید و حج و عمره و امثال آن

از امور دینیه فلیست تصلح الرعیة پس نیست که بصلاح آید رعیت الا بصلاح الولاة مکر بصلاح والیان و

تصلح الولاة و بصلاح نمی آیند والیان الا باستقامة الرعیة مکر براست شدن رعیت بطاعت و انقیاد فاذا

ادت الرعیة پس چون ادا کنند و برسانند رعیت الی الوالی بسوی حاکم خود حقه آنچه حق واجب است از طاعت و

ادی الوالی الیها و ادا کند والی بسوی رعیت حقها آنچه حق ایشانست از رعایت عز الحق بینهم عزیز و ارجمند

حق شود در میان ایشان و قامت مناهج الدین و راست کردد راههای دین و ایمان و اعتدلت معالم العدل

و با اعتدال ایستند نشانهای عدل و احسان و جرت علی اذلالها و روان شود بر وجوه خود السنن سنتها و روشهای

عالمیان فصلح بذلک الزمان پس بصلاح آید زمان بسبب آن و طمع فی بقاء الدولة و امیدوار شود

در باقی ماندن دولت مسلمانان و یئست مطامع الاعداء و مایوس و نومید کردد مواضع طمع دشمنان

کویند که روزی احنف بن قیس بصحبت معاویه رفت از او پرسید که ای احنف چکونه است حال زمان ما کفت تو و زمان ما

اکر خوبی اصلاح مبا بصلاح میآید زمان و اکر با فساد میکوشی فاسد میشود زمان و اذا غلبت الرعیة و الیها

پس اکر غالب شوند رعیت بر والی خود او اجحف الوالی برعیته یا تعدی کند والی بر رعیت اختلفت

هنالک الکلمة مختلف کردد آنجا کفتار و ظهرت معالم الجور و ظاهر شود نشانهای جور و

و کثر الادغال فی الدین و بسیار کردد افساد در دین اسلام و ترکت محاج السنن و متروک

شود راههای روشن و سنتهای سید انام علیه الصلوة و السلام فعمل بالهوی پس عمل کرده شود بهوا و هوس

نفس و عطلت الاحکام و فرو کذاشته شود حکمهای خدا و کثرت علل النفوس و بسیار شود علتهای

نفسها از شبهات باطله و امور منکره و اخلاق رذیله فلا یستوحش پس غمکین کرده نشود یعنی مردم متوحش

نشوند لعظیم حق برای حقی بزرک که عطل معطل کرده و خراب شود و لا لعظیم باطل فعل و برای

باطلی بزرک که کرده شود فهنالک تذل الابرار پس آنجا خوار شوند نیکوکاران و تعز الاشرار و عزیز

باشند بدکرداران و تعظم تبعات الله سبحانه و بزرک کردد عقوبتها خدا عند العباد نزد بندکان فعلیکم بالتناصح

فی ذلک پس بر شما واجبست یکدیکر را نصیحت کردن در آن و حسن التعاون علیه و نیکو یاری کردن

با آن فلیس احد پس نیست هیچ احدی و ان اشتد علی رضاء الله حرصه و اکر چه سخت شود بر

اذلالها

ذل بفتحتین از باب ضرب یعنی خوار شد

و بمعنی نرم و رام شدن هم آمده و ذل

الطریق بکسر اول و فتحتین راه

کفته میشود امور الله جاریة اذلالها

وزن اشجار جمع ذل بکسر اول یعنی کارها

خدا روان است راههای او

خ ۲۴۴

والادغال

دغل بفتحتین عیب و فساد در کار است که تباه

کند او را و جمع آن ادغال بر وزن اشجار

و ادغال بر وزن اجبار است و مصدر

... کثیف و دغل بر وزن ... یعنی

جائی است که صاحب خیانت ... یعنی پنهان

شود در او از ناکاه بکیرد ... ادغال

افعال یعنی ناپدید شد در آنجا و ادغلت

یعنی خیانت کرد با او و ناکاه کرفت او را

دغل کردا ... غال الامر یعنی در آورد

در آن کار آنچه تباه می کند او را

و ادغلته کروهی اند که ... بعید

والادغال عیب و خیانت ... دغل

فیه از باب ... یعنی در آمد

هنالک در آن در آمد

... حاجر

ومحاج

السنن جمع محجة و هی جادة الطریق

خوشنودی خدای تعالی حریص و تطاول فی العمل اجتهاده و دراز کند در کردار کوشش او و مبالغ حقیقة
ما الله سبحانه اهله نیست بحقیقت آنچه باری تعالی سزاوار آنست من الطاعة له از فرمان برداری او
ولکن من واجب حقوق الله سبحانه ولیکن از حقهای خدای تعالی لازمست علی العباد بر بندگان النصیحة
بمبلغ جهدهم نصیحت کردنست بقدر طاقت ایشان والتعاون و یاری دادن یکدیگر را علی اقامة الحق
بینهم و بر پای داشتن حق میان خودشان ولیس امرؤ و نیست هیچ مردی وان عظمت فی الحق منزلته و اگر
چه بزرگ باشد در حق منزلت و مرتبه او وتقدمت فی الدین فضیلته و مقدم باشد در دین اسلام
فضیلت و مرتبت او بفوق ان یعان بالای آنکه اعانت او کنند و مستغنی از آنکه یاری او دهند علی ما حمله الله
بر آنچه حمل کرده خدای تعالی او را بر او من حقه از حق خود بلکه محتاج است بمعاونت زیرا که تکلیف خدا بطاعت
بحسب وسع مکلف است و طاقت ایشان و وسع کاهست که مشروط میباشد بمعاونت پس هیچکس بی نیاز نباشد از معاونت
ولا امرؤ و نیست هیچ مردی وان صغرته النفوس و اگر چه خورد شمرند او را نفسهای مردمان واقتحمته العیون
و خوار و حقیر دانند او را چشمها بدون ان یعین علی ذلک بغیر آنکه یاری دهد بر آن حق و اگر چه
قبول صحه نباشد از مسلمانان او و یعان علیه یا یاری داده شود بدان بجهة فقر و احتیاج غرض از این کلام معجز نظام
حث و ترغیب است بر الفت و اتحاد در دین و عار دانستن فقر فقیر را و ضعف ضعیف را و عدم استغنای غنی از
فقیر و قوی از ضعیف و روده اند که چون حضرت امیر این کلام گوهر بار در رشتهٔ ادا فرمود فاجابه علیه السلام
رجل من اصحابه پس جواب داد آنحضرت مردی از اصحاب او بکلام طویل بسخنی دراز یکثر فیه که بسیار میکرد
در آن الثناء علیه مدح و ثنا بر آنحضرت ویذکر سمعه وطاعته له و یاد میکرد شنیدن و فرمان
بردن کلام او را فقال علیه السلام پس آنحضرت فرمود که ان من حق من عظم بدرستیکه از حق کسیکه بزرگ باشد
جلال الله سبحانه فی نفسه بزرگواری خدا در نفس او وجل موضعه و بلند باشد موضع این حق من قلبه
از دل او ان یصغر عنده آنست که خورد باشد نزد او لعظم ذلک از جهت بزرگی جمال و جلال الهی کل
ما سواه همه آنچه غیر اوست وان احق من کان کذلک و بدرستیکه سزاوارترین کسیکه باشد باین صفات و متصف
باشد باین صفات لمن عظمت نعمة الله سبحانه علیه کسیست که بزرگ باشد نعمت خدا بر او ولطف احسانه الیه
و نیکو باشد انعام او سبحانه نسبت باو فانه لم تعظم نعمة الله سبحانه پس بدرستیکه بزرگ نشد نعمت خدا
علی احد بر یکی از مردمان الا ازداد حق الله علیه مگر که زیاده گردیده شد حق خدا بر او عظما بزرگی و بسیاری
وان من اسخف حالات الولاة و بدرستیکه از سست ترین حالتهای والیان عند صالح الناس نزد اکثر
مردمان ان یظن بهم آنست که گمان برند بر ایشان حب الفخر دوستی فخر و نازیدن را و یوضع امرهم و بنا
نهاده شود کار ایشان علی الکبر بر تکبر و گردنکشی وقد کرهت و بتحقیق که ناخوش داشته ام ان یکون جال
فی ظنکم آنکه باشد که جولان نماید در گمان شما انی احب الاطراء که من دوست میدارم ستودن را و
استماع الثناء و گوش داشتن ثنا و مدحت ولست بحمد الله کذلک و نیستم بحمد خدا و شکر او همچنانکه گمان
میبرند مردمان ولو کنت احب و اگر بودمی دوست میداشتمی ان یقال ذلک که گفته شود آن لترکته
هر آینه ترک کردمی آن را انحطاطا لله سبحانه بجهت فرو افتادن و پست شدن از برای عظمت خدا عن تناول
ما هو احق به از فرا گرفتن چیزی که سزاوارتر است بآن من العظمة والکبریاء از بزرگی و خداوندی

و در ثنا

ولکن
تخفیف النون و رفع النصیحة و التعاون و در بعضی نسخ بتشدید النون و نصب النصیحة و التعاون و در آن است که اسم باشد از لکن

یصغر
بفتح عین در مضارع و کسر و ضم بمعنی کرم و فرح در ماضی میآید مصدر آن صغر بروزن عنب و صغارة بروزن سماحة و صغار و صغر بدو فتحه و صغران بروزن عثمان است و صفت صغیر و صغار بضم و صغران بضم آمده و جمع آن صغار بروزن رجال و صغراء بروزن شعراء میآید و اصاغر جمع اصغر است
ق

۲۴۴

لم تعظم
عظم از باب کرم عظما بروزن عنب و عظامة بروزن سحابة بمعنی بزرگ شد و صفت آن عظام بروزن غراب و عظام بروزن زنار است و عظمة بتحریک و عظامة بروزن رمانة و عظموت بروزن جبروت بمعنی کردنکشی و بزرگی و ناز و بزرگی قدرت
ق

الاطراء
اطراء از باب افعال بمعنی غلو و مبالغه کردن در ستایش او و طراء علیهم از باب نصر بمعنی آمد بر ایشان از هر جانب مصدر آن طرء بفتح است و طرو بروزن سمو است و طرو از باب کرم بمعنی نو و تازه شد مصدر آن طراوة است
ق

و ربما استحلی الناس الثناء و بسا که شیرین آمده است مردمان را ثنا و مدحت بعد البلاء بعد از آزمایش خدا
ایشان را در اعطاء و نعمت و کرامت و تنبه کرامت و حکومت فلا تثنوا علی پس ثنا مگوئید بر من بجمیل ثناء بنیکوئی ثنا
لاخراجی نفسی بجهت آنکه غرض من از اطاعت شما بیرون آوردن من است نفس خود را الی الله سبحانه و الیکم
بسوی خدا و بسوی شما من البقیة فی حقوق از بقیه حقها و واجبها که لم افرغ من ادائها نپرداخته‌ام از ادای آن و
فرائض لا بد من امضائها و فریضه‌ها که ناچار است از گذرانیدن آن و چون طاعت شما از ادای واجب باشد من حکومت
شما و مدحت شوم بر اطاعت فلا تکلمونی پس تکلم مکنید با من بما تکلم به بآنچه تکلم کرده شوند بآن الجبابرة
گردنکشان و لا تتحفظوا منی و نگه مدارید خویشتن را از من بما یتحفظ به بآنچه خویشتن را نگه میدارید
از ترک مثاة عند اهل البادرة نزد خداوندان تندی و تیز خشمی از قهاران و جباران و لا تخالطونی و مخالطت
مکنید با من بالمصانعة بمدارا کردن برشوه و مانند آن و لا تظنوا بی و گمان مبرید بمن استثقالا گران شمردن
من نفس خود را فی حق قیل لی در حقی که گفته شود بمن و لا التماس اعظام لنفسی و نه درخواستن من از شما
بزرگ داشتن ایشان مرا فانه من استثقل الحق پس بدرستیکه کسیکه گران شمرد خود را از حقی ان یقال
له که گفته شود مر او را او العدل ان یعرض علیه یا عدلی که عرض کرده شود بر او کان العمل بهما باشد عمل کردن
بحق و عدل علیه اثقل بر او گرانتر فلا تکفوا پس باز مایستید عن مقالة بحق از گفتار بحق او مشورة
بعدل یا از صلاح اندیشی بعدل و استعنوا فانی لست فی نفسی پس بدرستیکه من نیستم در نفس خود بفوق ان اخطی
ببالای آنکه خطا کنم و منزه از گناه باشم و لا آمن ذلک و ایمن نیستم از آن من فعلی از کردار خود الا ان یکفی الله
مگر آنکه کفایت کند خدا من نفسی از نفس من ما هو املک به منی چیزی که او سبحانه مالکتر است بآن
از من این کلام بر سبیل انقطاع است بسوی خدا نه بر سبیل جرم و خطا چه او معصوم است از همه بدیها و زشتیها فانما
انا و انتم و بدرستیکه من و شما عبید بندگانیم مملوکون مالک کرده شدگان لرب لا رب غیره مر پروردگاری را
که هیچ پروردگاری نیست غیر او یملک منا مالک میشود از ما ما لا نملک بچیزی که مالک نمیشویم من انفسنا
از نفسهای خود و اخرجنا و بیرون آورد ما را مما کنا فیه از آنچه بودیم در آن الی ما صلحنا علیه بچیزی که بصلاح
ما را آن از اسلام فابدلنا پس بدل کرد ما را بعد الضلالة بعد از گمراهی بالهدی براه راست و اعطانا و عطا
فرمود بما البصیرة بینائی بعد العمی بعد از کوری این تلقین است برای تأدیب شکر گذاردن بندگان نعمت اسلام و ایمان

بعد از آنکه بودند و او ان فطرت — **خ و من کلام له علیه السلام** — در زمان جاهلیت در طغیان و کفران

در این کلام شکایت قریش را بحضرت عزت عرضه میدارد و از روی مناجات بدرگاه قاضی الحاجات آورده میگوید
اللهم انی استعدیک بار خدایا یاری میخواهم از تو علی قریش بر قبیله قریش فانهم پس بدرستیکه ایشان قد
قطعوا رحمی قطع کردند پیوند خویشی مرا و اکفؤا انائی و برو افکندند ظرف آب مرا یعنی منقلب ساختند
و تغییر دادند خلافت را و اجمعوا علی منازعتی و اتفاق کردند بر نزاع کردن با من حقا کنت اولی به
حقی که من بودم سزاوارتر از آن من غیری از غیر خود و روایت کرده‌اند که رسول از دنیا رحلت فرمود هنوز امیر
المؤمنین ع بتجهیز آنحضرت مشغول بود که ابوبکر آمد منتظر آنحضرت بود تا چون فارغ شود با او بیعت کند در آن
حال مغیرة بن شعبه آمد گفت یا ابابکر برای چه اینجا نشسته گفت انتظار امیر المؤمنین میکشم تا بیرون آید

بالو

من البقیة
و فی خط الرضی علیه الرحمة من التقیة بالتاء و المعنی
فان الذی اتقیه من طاعة انما هو اخراج لنفسی
الی الله تعالی و الیکم من طاعة الخلق فیما یجب علی
من الحقوق او کان حجة السلام انما یعبد الله
بغیر التقیة فی شیء من عبادته و اداء
واجب حقه الاحد سواه خوفا منه او رغبة
الیه و کانه قال لم افعل شیئا الا
و هو اداء حق وجب علی فکیف استحق
ان تثنوا لاجله بثناء جمیل
دره

من التقیة — خ ل
لا تخالطونی — خ ل
اخطی
علی صیغة المعلوم للمتکلم و فی بعض النسخ
بالیاء بدون الهمزة و هذا فی الکلام اعتراف
بعدم العصمة فانها لطف من الله یفعله بالمکلف
و هذا من ارتکاب المعاصی کقول یوسف
و ما ابرئ نفسی ان النفس لامارة بالسوء
الا ما رحم ربی
بهجة

خ ل
احیطی

خ ۲۱۴

استعدیک
اعدی زیدا علیه یعنی یاری کرد و اعانت کرد
و تقوا ساخت زید را او استعداء امر باب
استفعال یعنی طلب کرد و خواست یاری و قوة
اقرب
ق

قد قطعوا رحمی
ای قطعوا قرابتی و اجرانی مجری الاجانب
منهم لتعصب الحق و الخذلان او قطعوا
رحمی عن الرحمن و جعلونی اجنبیا منه
لاولویة فی الظاهر سلما فقوله و اکفؤا
اولی بالمؤمنین من انفسهم و سبیل المعنی انه
یکون لهم متابعة ابدا لهم عنه المعاذیر
بهجة

با او بیعت کنم زیرا که او اولی بود مردمان باین امر بجهت سبقت و قرابت و علم و معرفت بکتاب و سنت گفت اگر این امر را میکنید در نهایت خوبی خواهد بود و قیصر بود در شکم مادر از روی این ذارد که او و امثال این امر باشد عباس بنیاد دادن باب گفت بعد از آن عمر آمد چون امیر را عبیدا از او دریافت نشست او را گرفت و بسقیفه بنی ساعده برد و سایر قریش بر ایشان اجتماع نمودند مثل عبد الرحمن بن عوف و ابی عبیده بن جراح و سعد وقاص و عثمان بن عفان و سعید بن زید و خالد بن الولید و عیاش بن ربیعه و غیر ایشان و همه با ابوبکر بیعت کردند تا کار بمرتبه رسید که بحجره امیر المؤمنین آمدند بجهت بیعت و حضرت فاطمه فغان برداشت و کار بفتنه کشید که معلوم و مشهور است و در کتب مبسوط مسطور و از این جهت است که آنحضرت این شکایت میفرماید بحضرت عزت و میگوید که فقالوا الا ان فی الحق ان تأخذه پس گفتند قریشیان که بدرستیکه در حق است اینکه بگیری منصب خلافت را وفی الحق ان تمنعه و در حق است که ممنوع شوی از آن بعینه خلافت و منع آن هر دو و علی السوية مینشستند تمیز نمیکردند حق را از باطل و میگفتند که فاصبر مغموما پس صبر کن در این امر در حالتی که غمناک باشی او مت متأسفا یا بمیر در حالتی که تأسف خورنده باشی فنظرت پس نظر کردم فاذا لیس لی رافد پس آن هنگام مرا یاری دهنده نبود و رد فعی آن الامر و لا ذاب و نه باز دارنده آن از شر اعدا یا مر و لا مساعد مدد و یاری کننده از اصحاب و اقوام الا اهل بیتی مگر جماعتی قلیل از اهل بیت من فضننت بهم پس بخل کردم با ایشان عن المنیة از مرگ و قتل فاغضیت پس بهم نزدیک آوردم پلکها چشم را علی القذی بر خاشاک یعنی در ملیه و مشقت مثل کسی بود که خاشاک در چشم او افتاده باشد و جرعت یعنی و جرعه فرو بردم آب دهن را علی الشجی بر اندوه و غصه در گلو مانده و صبرت من کظم الغیظ و شکیبائی ورزیدم از فرو خوردن خشم علی امر من العلقم بر امری که تلخ تر بود از درخت علقم که در نهایت تلخیست و الم للقلب و بدرد آورنده تر دل را من حز الشفار از کاردهای بران تر اعضا و آنحضرت را در نهایت غصه و الم بگذاشتند فقد مضی هذا الکلام و بتحقیق که گذشت این کلام فی اثناء خطبة متقدمة در میان خطبه پیش از این الا انی کررته هنا مگر آنکه مکرر کردم اینجا را لاختلاف الروایتین بجهت اختلاف الفاظ این

خ **ومن هذا الکلام** ۲۳۳

و از جمله کلام آنحضرتست که واقع شده فی ذکر السائرین الی البصرة در ذکر روندگان بشهر بصره لحربه علیه السلام از برای محاربه نمودن با آنحضرت و تتمه از این فصل در اوائل کتاب مسطور یافته فقدموا علی عمالی پس پیش آمدند بر عاملان من و خزان بیت مال المسلمین و خزینه داران مال مسلمانان الذی فی یدی که بود در دست من و علی اهل مصر کلهم فی طاعتی و بمجموع اهل شهری که همه بودند در فرمان و علی بیعتی و بر بیعت من فشتتوا کلمتهم پس پراکنده کردند سخن موافق ایشان را و افسدوا علی جماعتهم و تباه ساختند بر من اتفاق ایشان را و وثبوا علی شیعتی و بر جستند بر شیعیان من فقتلوا طائفة منهم پس بکشتند جماعتی را از ایشان غدرا از روی بیوفائی و طائفة و گروهی دیگر عضوا علی اسیافهم گزیدند بر شمشیرهای خود یعنی دندان بر دندان نهادند در حین مسابقه و این کنایه است از اثبات ایشان بر مقاتله فضاربوا بها پس زدند بر محاربه شدند حتی لقوا الله صادقین و قتال نمودند با دشمنان تا آنکه رسیدند بوعده خدا و پروردگار خود در حالتی که صادق بودند پاک اعتقاد

خ **ومن کلام له علیه السلام** ۲۳۴

تا خذه ... و بعض النسخ البلیه ... العظیم ... الرحمة ... فصرعلم و فی بعض النسخ بالنون ...

تمنعه باثناء علی صیغة الخطاب المجهول فی جمیع النسخ ... الحزن ... تلقف الحر

رافد ... اقارب ... ق

خ ۲۳۵

والذاب الناصر ... فضننت بهم ... علم و ضرب ... النصر ... الشجی ... العلقم ... الحر ... العربی ... قلتمو ... ق

دانستن انحضرت که فرموده لما مر بطلحة و عبد الرحمن بن عتاب بن اسید که بکذشت بر طلحه و عبد الرحمن بن عتاب بن اسید ابی العاص بن امیة بن عبد الشمس بن عبد مناف و هما قتیلان یوم الجمل در حالتی که هر دو کشته شده بودند بعد روز جمل و بخاک ندامت افتاده لقد اصبح ابو محمد بهذا المکان غریبا هر اینه کردید ابو محمد یعنی طلحه باین موضع غریب و دور از وطن و دیار و قاتل او مروان بن حکم بود که از لشکر او بود در روایت امده که در روز جمل الجمل از میان لشکر خود تیری انداخت و او را از پا در اورد که ای بندکان خدا الصبر الصبر کنید که نصرت است و اجر مروان بجانب او نداد و کفت بغلامی از غلامان خود که تحریص طلحه مرا بر قتل عثمان زیاده بود از تحریص علی بر کشتن او مرا او را میکشتم اما تو پنهان دار تیر را هرا ابو بجانب او انداخت برادر خود و میفتاد کفت که سبحان الله من ندیدم امروز بلکه هرکز مشاهده نکردم مرد قرشی را که ضایع تر از خون باشد بعد از این کفتار بدا القریش افتاد پس فرمود انحضرت که اما و الله لقد کنت اکره ان تکون قریش قتلی تحت بطون الکواکب آگاه باشید بخدا سوکند که من بودم که خوش نمیداشتم ان تکون قریش انکه باشند قریشیان قتلی کشتهای افتاده تحت بطون الکواکب در زیر پوشکهای ستارکان که نباشد چیزی بپوشاند ایشان را ادرکت و تری ادراک کردم و دریافتم کینه خود را من بنی عبد مناف از فرزندان عبد مناف و افلتتنی و رهیدند از من اعیان بنی جمح بزرکان بنی جمح و در بعضی از نسخ اعیان واقع شده یعنی مجهم یعنی برستند از من جلال بنی جمح که ان عبد الله بن صفوان بن امیة بن خلف است و عبد الرحمن بن صفوان جمح پسر عمرو بن هصیص بن کعب ابن لوی بن غالب است و کعب سه پسر بوده مرة و عدی و هصیص مره از اجداد رسول الله است و عمرو منسوبست بعدی و ابی و امیه پسران خلف اند که از هصیص اند لقد اتلعوا اعناقهم بتحقیق که افراشته بودند ایشان کردنهای خود را الی امر لم یکونوا اهله بسوی کاری که نبودند ایشان اهل آن فوقصوا دونه پس شکسته شد کردنهای ایشان نزد این کار

خ ۲۴۸ و من کلام له علیه السلام

مدار این کلام بر وصف مرد متاله است که جمیل عارفان قد احیا عقله بتحقیق که مومنی که سالک عارفست زنده ساخته عقل خود را بمشغول ساختن ان در عمارت عالم روحانی و امات نفسه و میرانیده نفس اماره خود را بمجرای جسد و ویرانی حتی دق جلیله تا انکه باریک شده بزرک بدنش و لطف غلیظه و لطیف شده و نازک کشته کثیف او که قسا و قلب اوست بریاضت عبادت و برق له و درخشنده برای او لامع کثیر البرق برق بسیار درخشان انوار تجلی الهی است و لمعان نور انیت باطنیه فابان له پس هویدا شد ان نور درخشنده از برای او الطریق راه هدایت و سلک به و سلوک کرد بان لمعان السبیل در صراط مستقیم و طریق قویم و تدافعته الابواب و دفع کردند او را درهای ریاضت که ان زهد است و تقوی و عبادت از دری بدری الی باب السلامة تا بدر سلامت و دار الاقامة در دار اقامت و ثبتت رجلاه و استوار شد پاهای او بطمانینة بدنه با سکون بدن او فی قرار الامن و الراحة در دار امن و راحت و ودر مقر اسایش و کرامت بما استعمل قلبه بسبب انکه بکار داشت دل خود را بانواع طاعات و ارضی ربه و خوشنود ساخت پروردکار خود را بعبادات انحضرت تمام مقامات کاملین را درین چند کلمه بلیغ و جهی تعبیر فرموده که اشاره به وصف عارف باحیا عقل و بریاضت تامه و تحصیل کمالات علمیه و عملیه و تکمیل سعادات اخرویه دو مرتبه استعداد وصول بعوالم لاهوتیه و امانت نفس اشارتست بانکه نفس اماره بدبو متوهم ...

و تری

و تر بفتح اول کینه را کویند یا کسر کردن و تر کینه است مشدد و بفتح عده که بمعنی کینه نیست و هم چنیست و تره بر وزن سفینه و قد و تره یتره از باب ضرب یعنی کینه ورکرد او را مصدر آن و تر بفتح اول و تره بر وزن عده میاید
ق

افلتتنی

کمان الامر فلتة بفتح اول یعنی بود این کار ناکاه از غیر اندیشه و تفکر و افلتنی الشیء از باب افعال یعنی رست از من آن چیز و تفلت من از باب تفعل یعنی جست و برست ناکاه و الفلتة چیزه از باب افعال یعنی رها نید او را اخراد و فلات بر وزن کتاب بمعنی ناکهان است
ق

اعیان

و الاعیان بالنون جمع العین و هو السید و الرئیس و فی بعض النسخ بالراء المهملة جمع عیر و هو الحمار و غلب علی الوحشی و الاعیار سادات القوم و ارادوا بهم و به فسرت الکلمة و قال الجوهری عیر القوم سیدهم

اتلعوا

اتلع قم الرجل رفعه و تطاوله و التلع بالتحریک طول العنق و المراد بالامر السلطنة و الامارة
بحر

فوقصوا

وقص عنقه از باب ضرب یعنی شکست کردن او را و وقصت عن بشکست کردن او لازم و متعدی هر دو امده و وقص بحرکت بمعنی کوتاهی کردن است در کردن و قص از باب فرح است
ق

باتش مجاهده وریاضت بگدازد و در مقام ملامت بیامده او وا از نفس غافل گردانید مطمئن سازد و حصول آن موقوفست بقطع مشتهیات نفسانیه و هواجس خیمانیه وتدقیق جلیل وتلطیف غلیظ که آن قطع مادهٔ ظلمانیه وعلایق شیطانیست بسبب ریاضت بدنیه و رسیدن بسر حد فنا و حقیقت و کثرت لمعان برق ایمانست بچیزی که عارض سالک میشود بعد از ریاضت از ظهور انوار الهیه که مثل برقست در سرعت لمعان و اختفا آن و این لمعان در عرفا نیا بتجرید مسمی است با وقات و چون سالکات منتظران وقتست از این جهت او را ابن الوقت میگویند هرگاه که این لمعان بظهور رسید شاه راه طریقت روشن ساخته عارف را بطریق حقیقت کشید و ابانه الطریق مخبر است و ابواب اشارتست و ابواب ریاضت از زهد و عبادت و معنی تدافع طی مرتبه اولست و مرتبه بمرتبه و از نبی ناجی تا باب السلام سلامتی که آن در بیت السالم او انحراف از صراط مستقیم و منهج قویم و بعد از طی این همه انتهای همت استوار میشود با آرامید و قرار بدل در مقام طمانینه در دار القرار امنیت و راحت که جنت با وجود عظمت مرتبه در جنب آن مثل ما حضریست کقوله تعالی اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ کَانَتْ لَهُمْ جَنّٰتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا خٰلِدِیْنَ فِیْهَا لَا یَبْغُوْنَ عَنْهَا حِوَلًا یعنی آنانکه بگروید ند بکتاب و رسول و کردند عملهای پسندیده و شایسته مر ایشانراست بهشتهای فردوس یعنی بوستانها مشتمل بر اشجار ما حضر و پیش کش در حالتیکه جاوید باشند در آن نخواهند از آن بهشتها بدلی یا نطلبند از ایشان تحویل بمکانی دیگر زیرا که همه

مطالب دل از مهیا باشد **خ** **ومن سورة التكاثر** ٢٤٩ **رمط** الشان باشد

اینکلام را براد فرموده بعد تلاوت اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ و بعد از خواندن سوره الهکم التکاثر و سبب نزول این سوره آنست که بنی عبد مناف و بنی سهم بر یکدیگر تفاخر کردند بکثرت مردم قبیله و مردم بنی عبد مناف بیشتر آمدند بنی سهم گفتند بسیار مردم ما در غزا هلاک گشته شده اند مار ند و مرده را شمار میکنیم چون بر این نوع شمردند قوم بنی سهم بیشتر آمدند بسه خانواده و خویشخانه این سوره فرستاد که الهکم التکاثر الی آخر یعنی مشغول کرد شما را فخر کردن به بسیاری قوم تا حدی که آمدید بگورستانها و شمار کردید و گفته اند معنی این آنست که مشغول شدید بتکاثر اموال و اولاد و مستغرق معیشت گشتید تا آنکه بمردید و آمدید بمقابر و چنین است که همت غافل مصروف دنیا شود و از آخرت فراموش کند که اجل ناگاه فرو دآید و چند امت سود ندارد **شعر** روزیکه اجل کند شبیخون البته بباید از جهان رفت کو دل نخود اسیر دنیا آسان ز ره جهان توان رفت حقا که زود باشد که بدانید عاقبت تکاثر و تفاخر را یعنی وقت مردن پس حقا که زود بدانید خطا را ای خود را وقت نشور چنان باید که مرده و زنده مباهات کنید اگر بدانید دانستنی بیگمان که چه در پیش دارید هر آینه شما را باز دارد مفاخرت و مکاثرت بخدا که خواهید دید دوزخ را اول از دور در وقتی که بعرصات درآئید پس بخواهید دید آنرا دیدنی بچشم بیشک وقتی که بوی در آئید پس هر آینه پرسیده شوید آنروز در وقت محاسبه از نعمتها که بدان مشغول شده اید از عبادتها خطاب مخصوص است بهر که دنیا او را از دین باز داشته و گفته اند مخاطب کفار اند و اصح آنست که اعم دارند چه همه کس را از شکر نعمتی که داشته سؤال خواهند کرد بعضی آنرا تخصیص کرده اند با بسر و رطب یا بنا نیه حمل تا لذت نوم یا اعتدال و یا اسلام یا شرایع یا قرآن

الهیکم
لهیا از باب نصر لهوا بفتح اول یعنی بازی کرد مثل الهی از باب افعال و الهاء از باب افعال یعنی بازی آورد و او را از این و مشغول کرد او را و تلاهی آلات و افتراز بازیست و لهیة از باب فرح یعنی دوست داشت او را و لهی عنه یعنی زاید شد و ترک کرد یاد کردن او را و لهاة بروزن فلاة گوشتیست مشرف بر حلق که آنرا زبان کوچک گویند و جمع آن لهوات بتحریک و لهایات بیاء بدل واو و لهی بکسره و فتح اول میآید
ق

المقابر
قبر بفتح اول جای دفن آدمیست و قبور بروزن سرور جمع آنست و مقبرة مثلثه الباء بروزن مکنسة محل قبرهاست و قبره یقبره از باب نصر و ضرب مصدر آن قبر بفتح اول و مقبر بروزن مقعد میآید یعنی دفن کرد او را و اقبر از باب افعال یعنی ساخت برای او قبر را و قبور بروزن صبور از زمین ناهموار است و از درخت خرما درخت است که زود بار آورد یا درخت خرمائیست که بار آن در شاخ آن باشد
ق

واشهر است که صحت و فراغت چه نعمت آمده که دو نعمت است که بیشتر مردمان در آن مغبونند و قدر آن نمیدانند
صحت و فراغت و خاطر جمعی و در بعضی از تفاسیر مذکور است که نعیم محمد است که محمد را از دعوت و ملت
سنت و اتباع او خواهند پرسید **شعر** چه نعمت است بزرگ از خدا که بر ثقلین سپاس دار این نعمت
فرض العین القصه چون انحضرت این سوره را تلاوت نمود فرمود که یا له مرامها الامر بالله الامر جرات
که داخل شده در مشغاله و همادیه تحت نفس یعنی بقوم نفر با پدرش برای تعجب کرده معطلو نیز که تفاخر
ما اتعدد که چه و زنست این از نظر اعتبار و لولا الابصار و زوروا و زیارت کنند کان قبور را ما اغفل
که چه غافلند از روز شمار و خطر او کار بزرگی را که ما افظعه چه فظیع و شنیع است مردمان ابرار لتقلید
استخلوا منهم مراتبه خالی خواسته اند از اهل قبور و ترک کرده ای عدد که هر چند به هند عظیم را که آن عبرت
که مدتیست را تا در ایشان و ثنا و شوشتم و فرا گرفته اند ایشان را امر مکان بعید از جماد و در کنار
ایشانست بکثرت قبور که دانسته بسیاری بنا بر ایشان اقیم صباع ا بابهم یفتخرون انا ابو صخ افتنا
پدران خود میبازند امر بعید یعنی الهلکی شتکاثرون یا بشمارها الکان با هم معاضه میکنند بکثرت قسم
و بسیار نشنید یرجعون منهم باز میکرد اند از ایشان اجسادا خوت چند پهلوها افتاده را و حرکات سکنت
و حرکات رو بکون نهاده را و لان یکونوا عبرا فهر آینه انکه باشد محل پند کرفتن احق من ان یکونوا مفتخرا سزا
و است از انکه باشند جای تفاخر کردن و لان یهبطوا بهم و انکه فرود آیند با ایشان بجناب ذلة بکوشه
خواری احجی من ان یقوموا بهم بعزت سزاوارتر است در عقل از انکه بایستند با ایشان مقام عزة در مقام ارجمندی و
بزرگواری لقد نظروا الیهم هر اینه نظر کردند بسوی ایشان بابصار العشوة بدیدهها پوشیده بحجب جهل و
ضربوا منهم و رفتند از ایشان فی غمرة جهالة در بیخی نادانی و بسیار سفلی و لو استنطقوا عنهم و اگر
سخن کفتن خواهند از مردگان عرصات تلک الدیار الخالیة از عرصهها ان دیار ازمانه خراب و الربوع
الخالیة و از منزلها خالی از اصحاب لقالت هر اینه کوید بجواب تو هو فی الارض ضلالا رفتند در زیر
کنند کان و ذهبتم فی اعقابهم جهالا و هر بدینما در عقبها ایشان نادان و بنجران تطئون فی هامهم
پای میزنید بر فرقها ایشان و تستنبتون فی اجسادهم و زبان میکنید بجسدها خاک بر کرد ایشان و ترتعون
فیما لفظوا و میچرید و برخورداری میابید در آنچه انداخته اند از متاع این جهان و تسکنون فیما خربوا
و ساکن میشوید در آنچه خراب کرده اند از او و انما الایام بینکم و بینهم و بجز این نیست که روزها مابین شما و ایشان
بوالی کویا ایند بر یا بحال و نوایح علیکم و نوحه و زاریکنان بر شما چه لیالی و ایام احیاء با موات میرسانند
پس کویا که همراه با ایشان میشوید بواسطه ان نالان و کریانند اولئکم سلف غایتکم انکروه مردم کار
پایان کار شما اند بر فتن از اینجا و فراط مناهلکم و پیش روندکان شما اند بمواضع فرود آمد بآب الذین کان
لهم انکار که بود برای ایشان مقاوم العز مقامها عزت و ارجمندی و حلبات الفخر و جاهای فخر و بزرگی
یعنی بزرگیهای فراهم و در شمار ملوکا و سوقا در حالتیکه پادشاهان بودند و جماعتی پیش کرنه کان بنا و افتخا
سلکوا فی بطون البرزخ سبیلا رفتند در شکمهای برزخ براه خود و برزخ مابین ما دنیا و آخرت که از
دفن کرکشتنا بعث تسلطت الارض علیهم فیه کاشته شد زمین برایشان در آن برزخ و مقهور و ذلیل
کنند در تحت ان فاکلت من لحومهم پس خورد زمین از گوشتهای ایشان و شربت من دمائهم و آشامید

یا له
واللام فیه لام الجر للتعجب کقولهم یا للماء
والجار والمجرور فی محل النصب لانه المنادی
ویروی یا مراة و مرا ما دزورا و خطرا
منصوبات علی التمیز والمرام المطلب والتزهد
الزائرون اسم للواحد والجمع کالخصم
والضیف والخطر الاشراف علی الهلاک
والفظیع الشنیع الذی جاوز الحد فی
شدة واستخلوا ای اتخذوا تخلیه
الندی بهم وشانهم وقیلای وجدوا
خالیا دره
یا مرهما غد
ای عدد

وتستنبتون
غد
والعشوة ...
... دل و خوت ... خلت وسقطت
والحجاب الغطاء و تقطر ...
واحدروا العشوة مرض فی العین ینقص
الابصار و ... تنعمون والفطو
... ترکوا والفارط السابق الی الماء
والحی ... والاقوام جمع مقوم
واحد ... خیر ... للسباق
... ادب والشوق ... لسوقه
... الملک من الامراء والاقیال
والبرزخ الحاجز بین الشیئین والمراد
مابین الدنیا والاخرة من وقت الموت
الی البعث
دره

خویشها ایشان فاصبحوا فی فجوات قبورهم پس صبح کردند در فرجهای قبر خود جمادا لا ینمون جمادی و بسته شده که افزایش نمیکنند و بلند نمیشوند وضمارا لا یوجون و غایبی که یافت نمیشوند واصلا امید رجوع ایشان نیست لا یفزعهم ورود الاهوال نمیترسانند ایشان را فرود آمدن هولها و خوفها ولا یحزنهم تنکر الاحوال و غمگین نمیسازد ایشان را مکروه و ناخوش شمردن حالها ولا یحفلون بالرواجف و باک نمیدارند بزلزلها و جنبشهای زمین ولا یاذنون للقواصف و گوش نمینهند بسخت جهنده بادها غیبا لا ینتظرون غایبانند که انتظار کشیده نمیشوند از جهت عدم رجا برجوع ایشان وشهودا لا یحضرون و حاضرانند در قبر که حاضر نمیشوند بدنیا رجوع نمی نمایند وانما کانوا جمیعا یکدست بودند فراهم آمده و بهیئت مجموعی باهم بوده فتشتتوا پس پراکنده شدند از هم و هر یکی بگوشه افتادند والافا و باهم خو کرده فافترقوا پس جدا شدند از یکدیگر وما عن طول عهدهم و نه از دور زمان روزگار ایشانست ولا بعد محلهم و نه از دوری منزل و محل قرار ایشان عمیت اخبارهم که پنهان شد خبرهای ایشان وصمت دیارهم و کر شد دیار ایشان یعنی شنیده نشده دیار از ایشان ولکنهم سقوا ولکن ایشان آشامیده شدند کاسا بدلتهم کاسه که بدل ساخت ایشان را بالنطق خرسا بگویائی گنگی را وبالسمع صمما و بشنوائی کری را وبالحرکات سکونا و بحرکتها آرام را فکانهم پس گویا ایشان فی ارتجال الصفة در ذکر وصف ایشان صرعی سبات افتادگان خوابند جیران لا یتانسون همسایهاانند که با یکدیگر خو کرد نمیشوند واحباء لا یتزاورون و دوستانند که مایل بیکدیگر نمیکردند بلیت بینهم بوسیده شد میان ایشان عری التعارف بندهای شناخت ایشان وانقطعت منهم و بریده شد از ایشان اسباب الاخاء ریسمانهای مواخات و دست برادری گرفتن فکلهم وحید پس همه ایشان تنها اند وهم جمیع و حال آنکه فراهم آمده اند بیکجا وبجانب الهجر و بطرف دوری اند وهم اخلاء و حال آنکه دوستانند و مشتاق یکدیگر لا یتعارفون للیل صباحا نشناسند مر شب را صباحی ولا لنهار مساء و نه مر روز را شبی ای الجدیدین ظعنوا فیه هر شب و هر روزی که رحلت کردند در آن بسوی قبور کان علیهم سرمدا هست بر ایشان همیشه تا روز نشور شاهدوا من اخطار دارهم مشاهده کردند از خطرها و هولهای سرای خود افظع مما خافوا قصبح تر و زشت تر از آنچه میترسیدند در دنیا ورأوا من آیاتها و دیدند از نشانهای آن سرا اعظم مما قدروا و اعظم تر از آنچه تقدیر کرده بودند در دنیا فکلا الغایتین پس هر دو غایت که غایت مؤمنان و کافرانست یعنی نهایت سعادت و شقاوت مدت لهم کشیده شد برای ایشان مراد آنست که مدت سعادت و شقاوت که از امر غیبت نامزد ایشان شد الی مباءة تا منزل بازگشتن فاتت مبالغ الخوف پس آمد موضع نهایت ترس ایشان از جحیم والرجاء و جای امید ایشان از نعیم یعنی بعضی بنیران و برخی بجنان واصل شدند که فریق فی الجنة و فریق فی السعیر فلو کانوا ینطقون بها پس اگر گویا بودندی بانچه دیدند از احوال و اهوال آن سرا لعیوا هر آینه در ماندندی بصفة ما شاهدوا بوصف آنچه مشاهده کردند وما عاینوا و آنچه معاینه دیدند بیان رسیدند ولئن عمیت آثارهم و اگر ناپدید شد اثرهای ایشان وانقطعت اخبارهم و بریده شد خبرهای ایشان لقد رجعت فیهم هر آینه بازگشت در ایشان ابصار العبر بصرهای عبرت گرفتن وسمعت عنهم و شنید از ایشان آذان العقول گوشهای خردها برید برفتن وتکلموا و سخن گفتند من غیر جهات النطق بی جهتهای گویائی یعنی بزبان حال فقالوا پس

یتمون خ د
ضمارا
بروزن کتابا از مال چیزیست که امید باز آمدن او نباشد و ضمر ضمورا بمعنی آشکارا است و ضمر کنصر و کرم مصدر آن ضمور بروزن سرور است
ق

یحزنهم خ د
غیبا
بروزن رکع غاب یغیب از باب ضرب بمعنی پنهان شد غیابة بکسر و غیوبة بضم و غیاب بفتح و کسر اول و غیبة بکسر می آید و صفت آن غایب و جمع آن غیب بروزن سکر و غیاب بروزن رمان و غیب بروزن عمر بگر می آید
ق

الا فاخ د
شهودا
و شهد کرکع جمع شاهد بمعنی حاضر و شهد کسمعه شهودا بمعنی حاضر شد
ق

۳۴۵

الافا
بضم اول و الفه از باب علم مصدر آن الف بفتح اول و آن بکسر الف بر وزن کاتب بمعنی خو گیرنده و جمع آن الاف بروزن کفار است و در مؤنث آلفه و جمع آن آلفات بالف و تاء می آید
ق

منازل خ د
صرعی
وقد صرعه از باب منع بمعنی افکند او را و صریع بروزن امیر بمعنی مصروع و افکنده شده است و جمع آن صرعی بروزن سکری می آید
ق

ددست خ د
سبات
سبت بفتح اول بمعنی آسایش است و بمعنی مرد پر خواب است و بمعنی مرد کاردان آن سختیات مثل سبات بروزن غراب و فعل آن از باب نصر و از باب ضرب است و بمعنی القطع کرده مانند برایشکه فقط سبات بمعنی پر خواب یا تنهاء از بابیر

گفتند که کلحت الوجوه النواضر یعنی ترش شد رخهای تازه و رعنا و خوت الاجساد النواعم و تهی
شدند از روح و افتادند رخهای مدلل و خار بدنهای نرم با طراوت و تمازکی و لبسنا اهدام البلی و پوشیدیم
جامهای پوسیدگی و کهنگی را و بچاشیدیم اکراه مارا ضیق المضجع تنگی خوابگاه و تواردنا الوحشة
وازهم میراث گرفتیم تنهائی و بیکسی را و تمکنت علینا و پر شدند بر ما الربوع الصموت منزلهای خاموش که قبور
فانمحت محاسن اجسادنا پس محو شدند و نابود گشت نیکوئیهای جسدهای ما و تنکرت معارف صورنا ناشناخته
شد شناختهای صورتهای ما و پوسیده و ریزیده شد رخسار مدلل و خارهای بدنهای ما و طالت فی مساکن
الوحشة و دراز شد در مسکنهای تنهائی اقامتنا مقیم شدن ما و لم نجد من کرب و نیافتیم از کثرت اندوه فرجا
فرجی و گشایشی و لا من ضیق و نه از تنگی خوابگاه متسعا جای فراخی و آسایشی فلو مثلتهم پس اگر تمثیل
کنی و تصویر نمائی ایشان را بعقلک در خرد و رای خود او کشف عنهم یا اگر برداشته شود از ایشان محجوب
الغطاء لک پردهای پوشش از برای تو و بدید بینی مشاهده کنی ایشان را وقد ارتسخت اسماعهم بالهوام
و حال آنکه استوار شده سمعهای ایشان بجانوران زیر زمین فاستکت پس کر شدند گوشها و اکتحلت ابصارهم
بالتراب و سرکشند چشمها ایشان بخاک فخسفت پس بکو و غرو رفته و تقطعت الالسنة و بریده شد
زبانها فی افواههم در دهنهای ایشان بعد ذلاقتها بعد از تیز بودن زبانها و همدت القلوب و فرو مردند
دلها فی صدورهم در سینهای ایشان بعد یقظتها بعد از بیدار بودن آنها و عاث و تباه کرد فی کل جارحة منهم
در هر اندامی از ایشان جدید بلی نو پوسیدگی سمجها که قبیح و زشت ساخت آن اندام را و سهل و آسان کرده
طرق الافة الیها راههای آفت را بسوی آن اجسام مستسلمات در حالتیکه گردن نهاد کانسند برای آن آفتها
فلا اید تدفع پس نه دستها است که بلا را دفع کنند و لا قلوب تجزع و نه دلها که بجزع و فزع در آیند
لرایت اشجان قلوب هر آینه بینی تو بعد از این تصویر و تمثیل یا کشف حجاب اندوههای دلها را و اقذاء عیون
و خارها چشمها را لهم من کل فظاعة مر ایشان را در هر شنیع و رسوائی صفة حال لا تنتقل و صفتهای که
منتقل نشود از آن بحال دیگر و غمرة لا تنجلی و سختی که منجلی نگردد و بطرف نشود و کم اکلت الارض
پس بسا که خورد زمین من عزیز جسد از بدن ارجمند و انیق لون و زیبا رنگ که خوش بشد کان فی الدنیا
که بود در دنیا غذی ترف غذا خورده ناز و نعمت و ربیب شرف و پرورده شرف و رفعت تعلل
بالسرور و کرم بهانه میکرفت یعنی متمسک میشد بشادی فی ساعة حزنه در ساعت اندوه خود و یفزع الی السلو
و پناه میبرد بزوال مکروه ان مصیبة نزلت به اگر مصیبتی نازل میشد باو و از بهانه گرفتن و پناه جستن ضنا
بنضارة عیشه بجهت بخیلی کردن بود به نیکوئی زندگانی خود و شحاحة بلهوه و لعبه و بخل ورزیدن
بلهو و بازی مشغول شدن با مود بعبارة خود فبینا هو یضحک الی الدنیا از جائیکه میخندید و خوشحالی مینمود الی
الدنیا بدنیا و مبتهج و مسرور بود بآن و یضحک الیه و میخندید بدنیا و خوشحال بود بآن فی ظل عیش
غفول در سایه عیش بیخبر سازنده از احوال آنرا اذ وطئ الدهر به حسکه ناگاه روزگار رکاب او و نما
بخار سعد او این کنایت است از نوائب و مصائب سختیهای آن و ضرب المثل برای کسیکه گرفتار شود در شدائد محن
و غموم و نقضت الایام قواه و شکستند و نهاد هر قوتهای او و نظرت الیه الحتوف و رخ نمودند بر مرگها
من کثب از نزدیکی فخالطه پس آمیخت با وی بث لا یعرفه غمی که نشناخته خانواده و اهل و نجیله

الربوع
بفتح و ضمه و ربع بفتح اول خانه و سرای است
هر کجا که هست و جمع آن رباع بر وزن
رجال و ربوع بر وزن سرور و اربع بر وزن
افلس و اربعاء بر وزن اشجار می آید و ربع بمعنی
محله و جای ورود آمدن است و بمعنی جماعه
و گروه مردم است
ق

والصموت
بضم و ضمه جمع صامت است و صمت
بفتح اول و صموت بر وزن سرور
و صمات بر وزن غراب خاموش
شدن است مثل اصمات و تصمیت
ق

یقظتها
بتحریک بمعنی بیداری نقیض خواب است
و قد یقظ از باب کرم و از باب فرح
یعنی بیدار و هشیار شد مصدر آن یقاظه
بر وزن صحابه و یقظه بتحریک است
و صفت آن یقظ بر وزن
کتف و یقظان بر وزن
سکران و جمع آن ایقاظ
بر وزن اشجار است
ق

خ ٢٤٩

فی کل
سمجها
سمج از باب کرم سماجة بر وزن سحابه
یعنی زشت شد پس آن سمج بفتح اول و سمج
بر وزن کتف و سمیج بر وزن امیر و جمع آن
سماج بر وزن کتاب است و سمجه تسمیجا
از باب تفعیل یعنی زشت کرد او را
ق

وغمرة لا تنجلی
شدت آن چیز است و محل ازدحام آن
و جمع آن غمرات است بر وزن سکرات
و غمار بر وزن رجال است
ق

ترف
ترفه بضم اول ناز و نعمت و نازکی
آسایش است و ترف از باب فرح
یعنی بناز زیست
ق

نبود و نجیّ همّ ما کان یجده و اندوه پنهان که هرگز نمی یافت آنرا و تولّدت فیه و متولد شد در او فترات علل
سستیها و شکستگیهای علتهای زندگانی آنس ما کان بصحته در مدتی که انس گرفته بود بچیزی که موافق بود بصحت او
ففزع الی ما کان عوّده الاطباء پس پناه برد با نچه عادت داده باشند او را طبیبان من تسکین الحارّ بالقارّ
از ساکن گردانیدن گرمی بسردی و تحریک البارد بالحارّ و حرکت دادن سردی بگرمی فلم یطفئ ببارد پس فرو ننشاند
گرمی را بسردی الّا ثوّر حرارة مگر که برانگیزد گرمی را و لا حرّک بحارّ و حرکت نداد سردی را الّا هیّج برودة مگر که برانگیزد
سردی را و لا اعتدل بممازج و معتدل نشود با میخته ای لتلک الطبایع مر این طبیعتهای گرم با سرد را الّا
امدّ منها مگر که مدد کند از انها کلّ ذات داء هر خداوند دردی را حتی فتر معلّله تا آنکه سست شود علت زایل کننده
او که طبیب است و ذهل ممرّضه و غافل شود بیمار پرستار او و تعایا اهله و درمانده شوند اهل او بصفة دائه
بصفت کردن درد او و خرسوا عن جواب السائلین عنه و گنگ شوند از جواب پرسندگان از ان درد و
تنازعوا دونه و نزاع کنند نزد او شجیّ خبر یکتمونه اندوه خبری که میپوشانیدند آنرا از او و بنجوی میگفتند
ابند فقائل هو لما به پس بعضی قائل شوند که آن اندوه بجهت چیزیست که با او است از مرض پرخطر و ممنّ لهم
و بعضی دل دار زوال اندازنده بوده ایاب عافیته باز گشتن عافیت شفای او و مصبّر لهم و بعضی صبر فرماینده
بوده ایشان را علی فقده بر نایافتن او یذکّرهم بیاد دهد ایشان را اسی الماضین پیروی گذشتگان من قبله
از پیش او فبینا هو کذلک پس در اثنای آنکه بوده باشد مریض با ان حال علی جناح من فراق الدنیا
واقع بر بال فراق دنیا و ترک الاحبّة و ترک دوستان با وفا اذ عرض له عارض ناگاه پدید آید او را عارضه و حادثه
من غصصه از غصهای و اندوهها او فتحیّرت له نوافذ فطنته پس متحیر شود فکرهای او که فرو رونده بوده اند
در دقایق معانی و یبست رطوبة لسانه و خشک شود تری زبان او فکم من مهمّ من جوابه عرفه پس بسا
اهتمام کننده و الحاح نماینده باشد از جواب او که شناسد او را فعیّ عن ردّه پس درماند از باز گردانیدن
جواب او و دعاء مؤلم لقلبه و از خواندن بدرد آرنده دل او سمعه که شنود آنرا فتصامّ عنه پس خود را کر نماید
از آن من کبیر کان یعظّمه از بزرگی که تعظیم کرده باشد او را او صغیر کان یرحمه یا کوچکی که مهربانی کرده
باشد و انّ للموت لغمرات بدرستیکه موت را سختیها است هی افظع که آن زشت تر است من ان تستغرق
بصفة از آنکه فرا گرفته شوند همه آن بوصف کردن او تعتدل یا راست شود شرح آن سختیها علی عقول
اهل الدنیا بر عقلهای اهل دنیا [illegible] فرموده که مراد از غمرات شدائد است که هر یک از آن سختیها از فراق [illegible]

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۵۰ ن

این کلام آنحضرت قاله عند تلاوته گفته است آنرا نزد خواندن او آیه کریمه رجال لا تلهیهم تجارة
و لا بیع عن ذکر الله و معنی آیه آنست که مردانی که مشغول نگرداند ایشان را هیچ معامله سودمند و هیچ خرید و فروش
از یاد خدا انّ الله سبحانه جعل الذکر بدرستیکه حق سبحانه و تعالی گردانید مطلق ذکر را یا قرآن را
جلاء للقلوب روشن کننده دلها از شک و ریب تسمع به میشنوند دلها بسبب ذکر نصایح و مواعظ را
بعد الوقرة بعد از گرانی از ادراک آن نصایح و تبصر به و می بینند بواسطه آن فکر اشیاء حسنه را
لا بعقیده و بسبب او بعد العشوة بعد از تاریک شدن دیده بصیرت ایشان و تنقاد به و منقاد میشوند

خ ۲۴۹

بعد المعاندة پس از ستیزه کردن و عناد ورزیدن و ما برح لله و همیشه مر خدا را عزت آلاؤه که عزیز است و ارجمند
نعمتهای او و فی البرهة بعد البرهة در مدتی دراز بعد از مدتی دراز و فی ازمان الفترات که آن در زمانهائیکه
میان دو رسول است از رسولان خدا عباد بندگانیست ناجاهم فی فکرهم که راز گفت با ایشان و با ایشان در اندیشه‌های
ایشان وکلمهم فی ذات عقولهم و سخن کرده با ایشان در خردهای ایشان که آن نفوس ناطقه ایشانست فاستصبحوا
پس چراغ افروختند بنور یقظة بنور بیداری فی الاسماع در گوشها و بدان فایدها و الابصار و دیدها
بدیدن عبرتها و الافئدة و در دلها بدریافتن معقولها یذکرون بایام الله یاد میدهند روزهائی را که خدا در آنها
برای عقوبت شمردن کردار و یخوفون مقامه و میترسانند از مقام حق تعالی که موقف حسابست و شمار و بازداشت
که واقع شده بود در امم ماضیه و آنچه کرد حق سبحانه با ایشان از انتقام و استکبار و این بیم کنندگان بمنزلة الادلة
بمثابه راه نمایانند فی الفلوات در بیابانها من اخذ القصد کسی که گرفت راه راست را حمدوا الیه طریقه
ستایش کردند بسوی او راه او را و بشروه بالنجاة و بشارت دادند او را برسیدن او به بهشت و من اخذ
یمینا و شمالا و هر که فرا گرفت جانب راست و چپ که از جانب افراط و تفریط است ذموا الیه الطریق نکوهش
کردند بسوی او گمراهی او را و حذروه من الهلکة و ترسانیدند او را از معذب شدن در برزخ و گرفتار شدن
در دست مالک دوزخ فکانوا کذلک مصابیح تلک الظلمات پس بودند آن بندگان همچنین چراغهای
آن ظلمتها و ادلة تلک الشبهات و راهنمایان آن شبهها و ان للذکر لاهلا و بدرستیکه مر ذکر حق را اهلی است
اخذوه که فرا گرفتند آنرا من الدنیا بدلا از متاع و زخارف دنیا بدل آن فلم تشغلهم پس مشغول
نکرد ایشانرا تجارة ولا بیع عنه سوداگری و خرید و فروختی از آن ذکر یقطعون به قطع میکنند بذکر
و میگذرانند ایام الحیوة روزگار زندگانی را چه آنکه چیزی قناعت میکنند بغیر ذکر نمی پردازند و یهتفون
آواز میدهند بالزواجر عن محارم الله بنهی کنندها و بازدارندها از حرام کردهای خدا فی اسماع
الغافلین در گوشهای غافلان پریشان روزگار و یامرون بالقسط و امر میفرمایند مردمانرا بعدل و داد
و یاتمرون به و خود فرمان میبرند آنرا و ینهون عن المنکر و باز میدارند مردمانرا از کار ناشایست
و یتناهون عنه و خود باز میایستند از آن فکانما قطعوا الدنیا پس گویا بریدند راه
دنیا را الی الآخرة بسوی آخرت و هم فیها و ایشان در آن فشاهدوا ما وراء ذلک پس مشاهده
کرده اند آنچه هست در پس دنیا از امور عقبی و دیده اند احوال بهشت و دوزخ را فکانما اطلعوا پس گویا
مطلع و دیده ور شده اند غیوب اهل البرزخ بر پوشیدهای اهل برزخ فی طول الاقامة فیه در درازی
مکث در او و حققت القیمة علیهم و درست و راست ساخته قیامت وعده بر ایشان عداتها وعدهای خود را فکشفوا
غطاء ذلک پس کشف کرده و برداشته اند پرده‌ها را لاهل الدنیا از برای اهل دنیا حتی کانهم
تا آنکه گویا میبینند ما لا یری الناس چیزی را که نمی بینند مردمان این سرا و یسمعون و میشنوند آنچه را
لا یسمعون چیزی را که نمیشنوند مردمان فلو مثلتهم لعقلک پس اگر ممثل کنی و تصور نمائی صورت احوال ایشانرا
در عقل خود فی مقاومهم المحمودة در مقامهای پسندیده ایشان و مجالسهم المشهودة و مجلسهای شناخته
ایشان که مقامات عبادت است و قد نشروا و حال آنکه باز کرده اند دواوین اعمالهم نامهای کردارهای خود را
و فرغوا لمحاسبة انفسهم و فارغ شده اند و گشته مهیا برای حساب کردن نفسهای خود علی کل صغیرة و کبیرة

والبرهة
بفتح اول و ضمه داده میشود مدتی دراز از روزگار است
یا آنکه اعم از آن است که دراز باشد
یا نه و بره از باب سمع مثل زمین
رمضان یعنی بره کردن و گشتن و بعد
از بیماری و سپیدی گالیده او در وصف آنها
ایره مذکر و بره در مؤنث
آمده است
ق

في الفلوب
ق
والفترات
تحریک فتر یفتر از باب نصر و ضرب
مصدر آن فتور بروزن سرور و فتار
بروزن سحاب مر آید یعنی ساکن شد بعد از
جوشش و نرم شد بعد از تندی و قوله کتاب
فترة من الرسل ای سکون و انقطاع من الرسل
والفترة فعلة من فتر عمله یفتر فتورا اذا
سکن فیه والفترة انقطاع ما بین الرسولین
عند جمیع المفسرین
مجمع
اهلا غ د

٢٥٠
خ

کانما غ د

فکانهم غ د

الدواوین
دیوان بکسر اول و گاهی فتحه داده میشود
جای فراهم آمدن نامها و نوشتهها است
و دیوان نوشته ایست که نوشته میشود
در او مردم اهل لشکر و اهل بخشش
و اول کسیکه وضع کرد او عمر است
و جمع آن دواوین بروزن سلاطین
بر اصلی که داده‌ست و دیاوین بیاء
بر اصل مفرد او که دوان است مر آید
و دو و تبها از باب تفعیل یعنی نوشت
دیوانها را
ق
قصر غ د

و بر هر کاری خورد و بزرگ امروا بها که مامور گشته اند بان فقصروا عنها پس باز ماندند از ان او نهوا عنها یا نهی
کرده شده اند از ان فغرطوا فیها پس تقصیر کرده اند در ان وحملوا و برداشته اند ثقل اوزارهم گرانی گناهها
خود را ظهورهم بر پشتهای خود فضعفوا پس ضعیف شده اند عن الاستقلال بها از ایستادن بجوی خود
بان فنشجوا پس باواز بلند گریستند نشیجا گریستنی مغرورت بغصه اند و تجاوبوا و جواب گفتند یکدیگر نحیبا
جواب گفتنی شافی از جمیع جو یعجون الی ربهم از از برمیدارند بزاری در درگاه پروردگار خود من مقام ندم
از مقام پشیمانی و اعتراف و معترف شدن بارتکاب انواع معاصی لرایت اعلام هدی هر اینه میدیدی ایشان را در
ان تمثیل و تصویر نشانهای هدایت ومصابیح دجی و چراغهای تاریکی قد حفت بهم الملائکة
که گرد در آمده باشند بایشان فرشتگان و تنزلت علیهم السکینة و فرود آمده بر ایشان سکون وارامش و فتحت لهم
و فتحت لهم ابواب السماء و گشاده شد برای ایشان درهای آسمان و اعدت لهم و مهیا گردانیده برای ایشان مقاعد
الکرامات جایهای نشستن کرامات در مقام اطلع الله علیهم فیه در مقامی که
مطلع است خدا بر ایشان در مقام بالبرکات فرضی سعیهم پس راضی و خوشنود باشد از سعی ایشان در
اعمال صالحات و حمد مقامهم و ستایش کند مقام معهود ایشان را با انواع تکریمات یتنسمون بدعائه روح در
حال که بویند بواسطه خواندن او فریدگار و طاعت روح التجاوز نسیم روح در گذشتن از گناه
وهائن فاقته ایشان گروگانهای فاقه اند احتیاج الی فضله بسوی فضل آفریدگار و اساری ذلته و اسیران خواری بند
لعظمته برای بزرگواری ملک جبار جرح طول الاسی جراحت کرده درازی اندوه و غصه قلوبهم دلهای
ایشان را و طول البکاء و درازی گریه ریش کرده عیونهم دیدهای ایشان را لکل باب رغبة
هر دری رغبتی الی الله سبحانه بسوی خداوند تعالی منهم ید قارعة از جانب ایشان دستی کوبنده در ان
است یعنی دعاها اجابت نمی‌شود طلب نمی‌کنند ایشان الا از درگاه او که افاضات و عطیات بسیار
یسئلون سوال میکنند من لا تضیق لدیه از کسیکه تنگ نمیشود نزد او المنادح جاهای گشاده و لا یخیب علیه
الراغبون و نومید نمیشوند بر در گاه او الراغبون رغبت نمایندگان فحاسب نفسک پس حساب نمای نفس خود را
در دنیا لنفسک از برای نفس خود در عقبی فان غیرها من الانفس پس بدرستیکه آن نفسهای دیگر
لها حسیب غیرک شمار کننده است غیر از تو و آنها حفظه اند و کرام الکاتبین و انبیا که ثبت میکنند
میکرد آنرا عمر خود را و در آن وقت شصت ساله بود چون حساب کرد بیست و یکهزار و پانصد بود فغشا و شیون و فغان
کرد و با خود گفت اگر هر روز یک گناه کرده باشم بیست و یکهزار و پانصد گناه میشود و اسوأتاه و واویلاه در
حالی که حفظه عرض کنند او را بر الجبار فی الحال بیفتاد و غالب بودند که مکلف است بر تزکیه ازدن

خ

ومن کلام له علیه السلام رب

و از کلام موعظه نظام آن امام همام است قاله عند تلاوته که فرمود آنرا نزد تلاوت نمودن او آیه کریمه
یا ایها الانسان ما غرک بربک الکریم الخ یعنی ای فریب داد ترا چه چیز فریفت ترا امیر و ترا که موصوف است
بصفت کرم اذحض مسؤول حجة ای انسان باطل ترین سوال کرده شده است از روی برهان و اقطع مغتر معذرة
و برنده ترین فریفته شده است از روی عذر آوردن کند نما اخذ بعضا لقد ابرح جهالة بنفسه
هر آینه سخت نهاد بنادانی بر نفس خود و مبالغه کرد در تحصیل جهالت و او در عجب انداخت و در خشم هست

فنشجوا
تحبیب
فی مفقد
خ ۲۵۰
فادغة
والاسی
تحایب

در که میدان شهوت دنیا تاختنا او وادرا خرث هلاک ساخت یا أیّها الإنسان ای آدمی ما جرّأك علی ذنبك
چه چیز دلیر ساخت ترا بر گناه خود وما غرّك بربّك وچه چیز دور و مغرور ساخت ترا به پروردگار خود
وما آنسك بهلكة نفسك وچه چیز انس داد ترا به اهلاک کردن نفس خود أما من دائك بلول آیا نیست
از درد جهالت تو بلند رستنی أم لیس من نومتك یقظة یا نیست از خواب غفلت تو بیداری أما ترحم من نفسك
آیا رحم نمیکنی بر نفس خود ما ترحم من غیرها آنچه رحم میکنی بر غیر آن و چون انگر جانا تو او لیستان ترحم فلربما
تری الضاحی پس بسیار می بینی برون آمده لحرّ الشمس برای گرمی آفتاب فتظلّه پس سایه میبری او را بجهت
مهربانی وعدم مشقت او وتری المبتلی بألم ومیبینی گرفتار برابد دردی یمضّ جسده که میسوزد بدن او را
فتبکی رحمة له پس گریه میکنی بجهت مرحمت بان گرفتار فما صبّرك پس چه صابر ساخت ترا علی دائك بر درد
والم تو وجلّدك وقوی کرد ترا علی مصائبك بر مصیبتهای دائم تو وعزّاك وشکیبائی فرمود ترا
عن البكاء بر گریه کردن و زاری نمودن علی نفسك بر نفس خود که گرفتار است بمحنت و خواری وهی
أعزّ الأنفس علیك وحال آنکه آن نفس عزیزترین نفسها است بر تو وكیف لا یوقظك وچگونه بیدار
نمیسازد ترا خوف بیات نقمة ترس شبیخون خشم خدا وقد تورّطت بمعاصیه وحال آنکه افتادی
در معصیتهای او مدارج سطواته در درجه های گرفتاریها و قهر و جلال و غلامت او ومن داء الفترة پس داوی
از درد سستی فی قلبك که در دل تو است بعزیمة بجدّ و جهد کردن در طاعت ومن كری الغفلة واز خواب
غفلت فی ناظرك در بینائی خود بیقظة به بیداری در عبادت وكن لله مطیعا وباش برای خدا فرمان برنده
وبذكره آنسا وبیاد او انس گیرنده وتمثّل وتصور کن وتمثیل نمای فی حال تولّیك عنه در حالت رو گردانیدن
تو از خدا إقباله علیك رو آوردن او را بر تو یدعوك إلی عفوه که میخواند ترا بعفو و غفران خود وتغمّده
وقصد کرده پوشش گناه تو بفضله باحسان و انعام خود وأنت متولٍّ عنه وحال آنکه رو گردانیده از او إلی
غیره ومتوجهی بغیر او فتعالی پس بلند است او سبحانه و برتر کار او من قویّ از مردی قوی وبا وجود اینحال
ما أحلمه چه حلیم و بردبار است آن ذات شریف وتواضعت وپستی تو من ضعیف از مرد ضعیف وبا وجود
این صفت ما أجرأك علی معصیته چه دلیری تو بر معصیت کردن او وأنت فی كنف ستره وحال آنکه تو در
پناه پوشش او مقیم اقامت کننده وفی سعة فضله ودر فراخی احسان او متقلّب گردنده ورونده
فلم یمنعك فضله پس باز نداشت از تو انعام و احسان خود ولم یهتك عنك
ستره ونَدرید از تو ستر پرده غفران خود را بل لم تخل من لطفه بلکه خالی نشدی از فضل و احسان او مطرف
عین بقدر یک چشم زدنی فی نعمة یحدثها لك در نعمتی که پدید میآورد آنرا برای تو او وسیّئة یسترها علیك
یا گناهی که میپوشاند بر تو او وبلیّة یصرفها عنك یا بلائی که میگرداند آنرا از تو فما ظنّك به
پس چیست گمان تو به پروردگار خود لو أطعته اگر مطیع باشی و فرمان بردار او وأیم الله و قسم بخدای تعالی
لو أنّ هذه الصفة اگر این صفت که اقبال کردن کار است تو و ادبار تو از او بر عکس کار کانت فی متّفقین فی القوّة
باشد در دو کس که متفق باشند در قوت و برابر در توانائی لکنت أوّل حاکم مر اینه باشی تو اول حکم کننده
علی نفسك بر نفس خود بذمیم الأخلاق باخلاق مذمومه ومساوی الأعمال وعملهای بد نا پسندیده وحقّا
أقول ودرست و راست میگویم ما الدنیا غرّتك نفریفت دنیا که فریب دهد ترا ولكن بها اغتررت ولیکن

البلول
علی صیغة الافعال ای صیرک لنا غیر
متوحش وبلول بالضم یقال بل من مرضه
اذا برء وقوله یمض بصیغة الافعال
یقال مضه الجرح وامضه ای المه والجلادة
القوة والشدة والصلابة وجلدک بالتشدید
ای جعلک اجلادا او المصاب
بالضم المصیبة ای الشدة الغاذلة
وعزاک ای سلاک وجعلک صابرا والعزاء
الصبر او حسنه وضحی فلان کدعا
ای برز للشمس وضحی کسعی ورضی ای اصابته
الشمس

مصائبك
والفترة
الانکسار والضعف ومطرف العین
کمسجد بمعنی المصدر والزمان وطرف
البصر ای تحرک والمرة منه طرفة وطرف
العین نظره وایم الله اصله ایمن
وهو اسم وضع للقسم الی الجیلی الله
تسعی وقیل جمع یمین
وقد تقدم
بهجة

والمساوی
جمع مساءة وهی النقائص والمعایب
ومساوی الاعمال قبائحها کالشغل
ای طهرت الدنیا لک والعظات
جمع عظة کالعدة بمعنی الموعظة
او ذکر ما یلین القلب
بهجة

مطرف

الیقظة

بمتاع او فریفته و شیفته گشته و لقد کاشفتک العظات و هر آینه آشکارا کرد ترا پندها و آذنتک علی
سواء و ظاهر ساخت ترا برابر و راستی و هی بما تعدک و هر آینه دنیا با آنچه وعده میدهد ترا من نزول البلاء
بجسمک از فرود آمدن بلا بجسم ضعیف تو و النقص فی قوتک و نقصان در قوت تو و شکستن اعضاء ضعیف تو
اصدق و اوفی صادق تر است و وفا کننده تر من ان تکذبک از آنکه دروغ گوید با تو او تغرک یا فریب دهد ترا از
که فریب دادن از لوازم غفلت است و دنیا صاحب عقل نیست و او مخلوق نشده برای فریب دادن بلکه سریع الفناء
و نسبت فریب دادن بدنیا از نوع مجاز است نه حقیقت و لرب ناصح لها و هر آینه بسا نصیحت کننده از برای دنیا عندک متهم
نزد تو بتهمت فریب داده است و صادق من خبرها و بسا راستگوینده از خبر دنیا که نزد تو مکذب بدروغ داشته شده است
اذا تعرفتها و اگر شناسی کار دنیا را فی الدیار الخاویة در خانهای ویران قبل الربوع الخالیة و در منزلهای
خالی از صاحبان که قبور است لتجدنها هر آینه بیابی تو دنیا را من حسن تذکیرک از نیکوی یاد دادن تو را
و بلاغ موعظتک و رسانیدن پند و عبرت تو بتو بجای که بمحلة الشفیق علیک بمنزله مهربان باشد
و الشحیح بک و بخل نماینده بزوال تو و ضرر رسیدن تو و لنعم دار من لم یرض بها دارا و هر آینه
که خوش سرای کسیست که خوشنود نشد باو از برای مسکن و محل من لم یوطنها محلا و چه خوش محل کسی است
وطن نساخت و قرار نگرفت بجای و مقام و ان السعداء بالدنیا غدا و بدرستیکه نیکبختان بسبب دنیا فردا
هم الهاربون ایشانند گریزان منها الیوم امروز از دنیا اذا رجفت الراجفة چون بلرزد زمین لرزیدنی
و حقت بجلائلها القیمة و ثابت گردد قیامت بحالهای بزرگ آن و لحق بکل منسک
و پیوسته شد بهر جایگاه عبادت اهله اهل آن مکان و بکل معبود عبدته و بهر پرستیده شده پرستندگان او
و بکل مطاع و بهر فرمان برده شده اهل طاعته اهل فرمان او فلم یجز فی عدله و قسطه پس جزا داده نشود
در عدل و داد او یوم بود خرق بصر فی الهواء دریدن شعاع بصر در نگریستن در هوا و لا
همس قدم فی الارض و نه آهسته نهادن قدمی در زمین الا بحقه مگر بحقیقت و راستی آن یعنی هر حرکتی اگر چه
چشم زدنی باشد در هوا و قدم نهادنی باشد در زمین جزا داده خواهد شد آنچه حق آن باشد فکم حجة یوم ذاک
داحضة پس بسا حجتی در آن روز که باطل باشد و علائق عذر منقطعة و بسا علایق عذری که بریده شده باشد
و غافل فتحر من امرک پس طلب کن از کار خود ما یقوم به عذرک آنچه قائم شود بآن عذر تو و تثبت
به حجتک و ثابت شود بآن حجت تو و خذ ما یبقی لک و فراگیر آنچه باقی ماند ترا از ثواب این جهان مما لا
تبقی له از آنچه باقی نماند برای او از متاع این جهان و تیسر لسفرک و مهیا شو برای سفر خود و شم
برق النجاة و بنگر بنظر بصیرت درخشیدن رستگاری و ارحل مطایا التشمیر و بار کن شتران دامن در چیدن

خ ومن کلام له علیه السلام ٢٥٢ ر ب

در اینکه امیر المؤمنین علیه السلام تبری میکند از ظلم کردن بر انام و الله لان ابیت
علی حسک السعدان قسم بخدا اگر شب کنم بر خار سعدان که آن خاری است درشت مسهدا در حالتی
که بیدار باشم در جمیع اوقات و اجر فی الاغلال یا کشیده شوم در غلها مصفدا در حالتی که دستهای من
بسته در بند کرده شده باشم احب الی دوست تر است نزد من من ان القی الله و رسوله از آنکه برسم بخدا و

خ ١٥١

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ در روز رستخيز ظَالِماً لِبَعْضِ الْعِبَادِ در حالتى كه ظلم كننده باشم بر بعضى بندگان وَغَاصِباً لِشَيْءٍ
مِنَ الْحُطَامِ و غصب كننده چيزى از متاع اين جهان وَكَيْفَ أَظْلِمُ أَحَداً و چگونه ستم كنم بر يكى لِنَفْسٍ يُسْرِعُ
إِلَى الْبِلَىٰ از براى نفسى كه ميشتابد بسوى پوسيدن قُفُولُهَا بازگشتن وَيَطُولُ فِي الثَّرَىٰ و دراز ميشود
در خاك حُلُولُهَا فرود آمدن او وَاللّٰهِ قسم بخدا كه لَقَدْ رَأَيْتُ عَقِيلاً بتحقيق ديدم برادر خود عقيل را وَقَدْ أَمْلَقَ
در حالتى كه درويش بود و فقير حَتَّى اسْتَمَاحَنِي تا بمرتبه كه درخواست از من مِنْ بُرِّكُمْ صَاعاً از گندم شما يك
صاع وَرَأَيْتُ صِبْيَانَهُ و ديدم كودكان او را شُعْثَ الْأَلْوَانِ پراكنده‌هاى رنگ مِنْ فَقْرِهِمْ از غايت درويشى
و بينوائى ايشان كَأَنَّمَا سُوِّدَتْ وُجُوهُهُمْ گويا كه سياه كرده شده بود رخسارهاى ايشان بِالْعِظْلِمِ به نيل
وَعَاوَدَنِي مُؤَكِّداً و بازگشت بمن در حالتى كه تاكيد كننده بود و الحاح نماينده وَكَرَّرَ عَلَيَّ الْقَوْلَ و مكرر ساخت
بر من آن گفتار را مُرَدِّداً در حالتى كه ترديد كننده بود و اعاده نماينده آن فَأَصْغَيْتُ إِلَيْهِ پس فرو داشتم
بسوى او سَمْعِي شنوائى خود را فَظَنَّ أَنِّي أَبِيعُهُ پس گمان برد كه من ميفروشم باو دِينِي دين و تقوى خود را
وَأَتَّبِعُ قِيَادَهُ و در پى مهار او روم مُفَارِقاً طَرِيقَتِي در حالتى كه مفارقت جسته باشم از طريقه خود
خود چون او مبالغه ميكرد و ابلغ الحاح بسر حد نهايت رسانيد فَأَحْمَيْتُ لَهُ پس گرم كردم از براى او حَدِيدَةً
آهنى را ثُمَّ أَدْنَيْتُهَا پس نزديك گردانيدم آن را مِنْ جِسْمِهِ از بدن او يعنى فرمودم تا نزديك او بردند بى آنكه عضو
بر آن واقع شود لِيَعْتَبِرَ بِهَا تا عبرت گيرد بدان فَضَجَّ پس فرياد كرد و ناله در گرفت ضَجِيجَ ذِي دَنَفٍ مِنْ
ناله كردن شتر خداوند بيمار گران مِنْ أَلَمِهَا از درد كه احساس نمود بمجرد نزديك آن آهن سوزان وَكَادَ أَنْ يَحْتَرِقَ
و نزديك شد كه بسوزد عضو او مِنْ مِيسَمِهَا از اثر آن آهن داغ كننده فَقُلْتُ لَهُ پس گفتم مر او را ثَكِلَتْكَ
الثَّوَاكِلُ يَا عَقِيلُ گريه كنادت اى عقيل مادرانى كه گم كرده باشند فرزند را و بواسطه آن گريه و زارى
و نوحه سرائى آغاز كرده أَتَئِنُّ آيا ناله ميكنى مِنْ حَدِيدَةٍ از آهنى كه أَحْمَاهَا إِنْسَانُهَا گرم كرده باشد
آدمى لِلَعِبِهِ براى بازى خود وَتَجُرُّنِي و ميكشى مرا إِلَىٰ نَارٍ سَجَرَهَا باتشى كه بر افروخته شده باشد از جبار
خداوند قهار آن لِغَضَبِهِ براى غضب خود أَتَئِنُّ مِنَ الْأَذَىٰ آيا تو ناله ميكنى از رنج اين آهن سوزان
وَلَا أَئِنُّ مِنْ لَظَىٰ و من ناله نكنم از تاب و تب آتش سوزان وَأَعْجَبُ مِنْ ذٰلِكَ و عجب‌تر از حال عقيل
طَارِقٌ طَرَقَنَا آينده بود كه در شب نزد ما بِمَلْفُوفَةٍ فِي وِعَائِهَا هديه پيچيده شده در ظرف خود و معجونى
و سر بسته كرده شده گويند كه آن حلواى عسل بود كه شخصى آن را در جامى پيچيده در شب نزد آنحضرت آورده و
آنحضرت معلوم داشت كه مقصود هديه آورنده كارى بود كه مستلزم ظلم بود پس يكى از اهل بيت را فرمود كه
شَنِئْتُهَا دشمن داشتم آن هديه را كَأَنَّمَا عُجِنَتْ بِرِيقِ حَيَّةٍ گويا سرشته شده بود به آب دهن مار أَوْ قَيْئِهَا
يا از قى او يعنى اين حلوا در نظر من مشابه چيزى بود كه آميخته شده باشد بدان فَقُلْتُ پس گفتم باو أَصِلَةٌ
آيا اين عطيه ايست كه بآن متوسل شوى بچيزى أَمْ زَكَاةٌ أَمْ صَدَقَةٌ يا زكوة است يا صدقه فَذٰلِكَ مُحَرَّمٌ عَلَيْنَا
أَهْلَ الْبَيْتِ پس آن حرام كرده شده است بر ما كه اهل بيت رسوليم فَقَالَ پس گفت آن هديه آورنده كه لَا ذَا وَلَا ذَاكَ
نه اين است و نه آن وَلٰكِنَّهَا هَدِيَّةٌ و ليكن هديه ايست كه آورده‌ام براى ملاطفت و طمع در رأى و وسيله براى اخذ
شىء فَقُلْتُ پس گفتم كه هَبِلَتْكَ الْهَبُولُ گريان باد براى تو چشم مادران أَعَنْ دِينِ اللّٰهِ أَتَيْتَنِي آيا از دين
خدا آمدى بمن لِتَخْدَعَنِي تا فريب دهى مرا فريب دهى آيا آمده كه مرا فريب دهى از دين خدا با اين بهانه أَمُخْتَبِطٌ آيا خواهند

الْقُفُولُ الرجوع من السفر والاملاق الافتقار
والعظلم كزبرج نبت يصبغ به وهو بالفارسية نيل او هو الوسمة واتبع قياده اى اطيعه والقياد والذنف بالتحريك المرض الملازم
شُعْثَ الشُّعُورِ غُبْرَ الْأَلْوَانِ نخ
ودنف المريض اى ثقل والثكل فقدان المرأة ولدها والثواكل جمع ثاكلة ولفظ غير لا يجمع الا جمع المؤنث
طَرِيقِي نخ
والميسم بكسر الميم المكواة وسجرها بالتخفيف اوقدها واحماها والسجور ما يسجر به التنور
يُجِرُّنِي نخ

خ ٢٥٢

وشنئتها بكسر النون ابغضتها والصلة العطية اى نحلته والخباط مرض كالجنون وليس به والمختبط الذى يطلب معروفك من غير سبب سابق بينكما من رحم او معرفة سابقة او سابقة معروف مثل سلفه والهجر الهذيان

معرفتی از من بی سابقه معرفت امر ذو جنة یا دیوانه ام تهجر و یا بیهوده میگوئی والله لو اعطیت بخدا سوگند

که اگر داده شوم الاقالیم السبعة باقالیمها هفتگانه بما تحت افلاکها با آنچه در زیر آسمانهاست علی ان

اعصی الله بر آنکه عصیان ورزم از خدا فی نملة در خصوص مورچه اسلبها که بربایم از او جلب شعیرة پوست جوی ما فعلته

نکنم این کار را و ان دنیاکم عندی و بدرستیکه دنیای شما نزد من لاهون من ورقة هر آینه خوارتر است از برگی فی فم

جرادة در دهان ملخی تقضمها که خورد آنرا ما لعلی چیست مر علی را و لنعیم یفنی با نعمتی که فنا پذیرد و لذة لا تبقی

بالذتی که پرتو بقا بر آن نمی تابد نعوذ بالله پناه میبرم بخدا من سبات العقل از غلبه خواب غفلت و قبح الزلل

و از زشتی استقامت بنده بر طریق / با و بنای منجو اهم در آمود

خ ومن دعاء له علیه السلام ۲۵۳

مبین لغزید و به تنشیر و / دنیویه و اخرویه

و از جمله دعاء آنحضرت است اللهم صن وجهی بالیسار بار خدایا نگاه دار آبروی مرا بتوانگری و عدم احتیاج بغیر

و لا تبذل جاهی و مده منصب مطلوب مرا که اعانت است بر طاعت و دفع بذلت مهانت بالاقتار بدرویشی و احتیاج

فاسترزق پس روزی طلبم که بدرویشی از احتیاج و بذل کنی مطلوب مرا طلب رزق کنم طالبی رزقک از روزی خورندگان تو و استعطف

و مهربانی خواهم شرار خلقک از بدان آفریدگان تو و ابتلی و مبتلا شوم بحمد من اعطانی بستایش کسی که داد مرا

بمن عطا را و افتتن و در فتنه افتم بذم من منعنی بنکوهش کسی که باز داشته باشد از من جود و عطا و انت

من وراء ذلک کله و حال آنکه تو از پس آن ولی الاعطاء صاحب عطا و بخشش و المنع و باز دارنده بندگانی از آن

چه قبض و بسط در ید / قدرت و بدستیکه تو

خ ومن خطبة له علیه السلام ۲۵۴

انک علی کل شیء قدیر / بر هر چیزی از عطا و منع توانائی

در این خطبه مذمت میکند دنیا را بکثرت بلا و بواسطه آن تنفیر میفرماید مردمان را از اتباع آن فانها سریعة الزوال و

میگوید که دار بالبلاء محفوفة دنیا سرائیست ببلا احاطه کرده شده و بالغدر معروفة و به بیوفائی شهرت

پیدا کرده چه بحسب ظاهر و مستعار است و لذات شهوات او ناپایدار لا تدوم احوالها دائم نمیباشد حالهای

آن غدار و لا تسلم نزالها و سلامت نمیباشند فرود آیندگان آن سرای مر خوار احوال مختلفة حالهای

گوناگونست و تارات متصرفة و مرتبه باز گردیده و متغیر و متبدل شده العیش فیها مذموم زندگانی در

نکوهیده است و الامان فیها معدوم و ایمنی از او نیست شده و انما اهلها فیها و بدرستیکه اهل دنیا در دنیا

اغراض مستهدفة نشانها بند کرد آینده شده بطرف تیر اثر ترمیهم بسهامها میاندازد ایشانرا به تیرهای خود و

تفنیهم بحمامها و فانی میسازد ایشانرا بمرگ خود و اعلموا عباد الله و بدانید ای بندگان خدا انکم و ما انتم فیه که

شما را آنچه هستید در آن من هذه الدنیا از حالات آن علی سبیل من قد مضی قبلکم بر راه و روش آنکسانی

که گذشتند پیش از شما ممن کان اطول منکم اعمارا از آنانی که بودند دراز تر از شما از روی عمرها و

اعمر دیارا و معمورتر از روی سرها و ابعد آثارا و دورتر از روی اثرها و نشانها که آن بناها عالیه بودند

و کوشکهای بر افراشته که بعید بودند از رسیدن بکنگرهای آن از غایت طول آن یا دور بودند از تقدیر

مثل آن کردن از نهایت عظمت آن اصبحت اصواتهم هامدة گردید آوازهای ایشان فرو مرده و ریاحهم

راکدة بادهای غرور ایشان ساکن شده و از غرور گشته و اجسادهم بالیة و بدنهای ایشان پوسیده

و دیارهم خالیة و سرهای ایشان از ایشان خالی گردید و آثارهم عافیة و اثرهای ایشان ناپدید شده

فاستبدلوا

جلب شعیرة

جلبه بحلبه از باب ضرب و از باب نصر یعنی راندا و را از جانبی بجانبی دیگر و جلب از باب سمع یعنی فراهم آمد و جلبه بضم القاف پوستی است که بالای زخم پیدا میشود در وقت به شدن زخم و جلبه پوستی است که بر بالای شتر کشند و اجلب العوذه تعویذ را در جلبه که پوست باشد ق

تقضمها ١٢

لا تبذل ١٢

سبات العقل

سبات بر وزن غراب خواب اندکی یا خواب خفی و پنهان است یا سبات ... بر سر تا آنکه برسد بدل و بعضی گفته اند که با اصطلاح اطباء خواب طولانی است نه نزدیک بسکته و تفاوت آنها این است که سکته دفعة واحده می باشد و او بتدریج حاصل میشود و در سکته آگاهی نمی باشد و در او آگاهی هم میرسد و عقل بمعنی جای است آمده لیس شاید مراد این باشد که پناه میبرم بخدا از خواب

فاستبدلوا ببدل کردند بالقصور المشیدة بقصرها بکچ محکم کرده استوار والنمارق الممهدة
وبالشهاگسترده شده ونکار القبور والاحجار المسندة بصخرها وسنکهای تکیه کرده بهم والقبور اللاطئة
وبقبرها هموارشده بزمین زمین فرو رفته الملحدة لحد کرده شده وشکافته کشته التی قد بنی علی الخراب کبنا کرده شده
بخرابی وبویرانی فبنائها بنای انها سرای نفود وشیدها بالتراب وبنهاد بخاک استوار کرده شده است بنای
فتعلها متغیرة پس منزل از قبور قریبست وساکنها مغترب وحال اینکه ساکن ان غریبست بین اهل محلة در
میان اهل محله موحشین که متوحشانند ومیانشان و اهل فراغ ودر میان اهل فراغت بجسب ظاهر منشاغلین که
مشغولند بهم وبخود کرفتار بحسب حقیقت لا یستانسون بالاوطان انس نمیکیرند بان وطنها ولا یتواصلون
ونمی پیوندند بیکدیکر تواصل الجیران چون پیوستن همسایها علی ما بینهم بر انچه میان ایشان است
من قرب الجوار از قرب همسایکی ودنو الدار ونزدیکی سرا وکیف یکون بینهم تزاور وچکونه باشد میان ایشان
زیارت کردن یکدیکر را وقد طحنهم وحال انکه خاک هموار کرده بدنهای ایشان را بکلکلة البلی بسینه پوسیدکی
خود واین مستعار است برای خاک باعتبار قوتش او در پوسیده کردن بدن واکلتهم الجنادل والثری ونخورده
ایشان را سنکها وخاکها وکان قد صرتم وکوئیا کردیدید شما الی ما صاروا الیه بانچه کردیدند ایشان بسوی
ان وارتهنکم وبکرو کرفته شما را ذلک المضجع ان خوابکاه وضمکم وبهم ورده شما را ذلک المستودع
ان امانتگاه جایگاه فکیف بکم پس چکونه باشد حال شما اکر وه مغرور شدکان لو تناهت بکم الامور
اکر بپایان رسد شما را کارها وبعثرت القبور وبیرون اورده شوند مردها قبرها هنالک تبلو کل نفس
در انجا بیازماید هر نفسی ما اسلفت انرا که از پیش فرستاده وردوا الی الله وباز کردانیده شوند بسوی خدا
مولیهم الحق که خداوند ایشانست براستی وضل عنهم وکم شود از ایشان ما کانوا یفترون انچه بودند
که افترا میکردند از شر کراهی

خ وکان من دعائه علیه السلام ٥٢

اللهم انک آنس الآنسین لاولیائک بار خدایا بدرستیکه تو مونس ترین انسانی مر دوستان خود که منقطع اند
از ماسوی واحضرهم بالکفایة وحاضرترین ایشان بکفایت کردن حاجات وبر اوردن مهمات مر ذات
للمتوکلین علیک مر جماعتی را که اعتماد کنند که ایشان بر تو در همه حالات تشاهدهم مشاهده میکنی ایشان را
فی سرائرهم در سرها وپوشیدها ایشان وتطلع علیهم ومطلع میشوی بر ایشان فی ضمائرهم در ضمیرهای
ایشان وتعلم مبلغ بصائرهم ومیدانی مقدار عقول وبصیرتهای ایشان فاسرارهم پس سرهای ایشان لک
مکشوفة مر تو منکشفاست اشکار وقلوبهم ودلهای ایشان الیک ملهوفة بسوی تو محزونند ستمدیده اند
ان اوحشتهم الغربة اکر بوحشت اندازد ایشان را بیکسی انسهم ذکرک مونس باشد ایشان را یاد کردن تو
وان صبت علیهم المصائب واکر ریخته شود بر ایشان مصیبتها لجأوا الی الاستجارة بک پناه کیرند بسوی پناه بردن
خواستن بتو بدرستیکه معرفت ایشان بجهت انستکه ایشان یان ان ازمة الامور بیدک بانکه مهارهای
کارها بدست تست ومصادرها عن قضائک وموضع صدور ان کارها از قضاء حکمت تست
اللهم فان فههت بار خدایا اکر درمانم وعاجز شوم عن مسئلتی از خواهش خود او عمهت یا متحیر کردم
عن طلبتی از طلب کردن خود فدلنی پس راه نمای مرا علی مصالحی بر مصلحتهای من وخذ بقلبی وبکیر دل

والفارق ... [illegible]
... الاطفیة ... المطیرة
کلکلة
الکلکل بر وزن قدقد وکلکال بر وزن بلبال سینه ... یا میان جنبرکردن ... ... در زمان بالای سینه است ق
بعثرت
بعثر ... ...
خ ٢٥٥
فههت
عمهت
... ...

إلى مَراشِدِهم بسوی مواضع رشد وهدایت خود فلیس ذلک بِنَکیرٍ پس نیست آن کار ناشایسته مِن هدایتک

از هدایتهای تو لا ببدیعٍ و نه بدیع و غریب مِن کفایاتک از کفایتهای تو اللّٰهمّ احملنی بار خدایا بنشان مرا علی

عفوک بر بخشش خود ولا تحملنی علی عدلک و منه بنای کار مرا بر عدل و داد خود

خ ومِن کلامٍ له علیه السّلام ر ٢٥٦

اینکلام تعریض است بمخالفان که بعد از رسول خدا ص فتنه انگیختند و خود را در مقام مخالفت و بدعت انداختند و ترک

سنت و طاعت خود را مستحق قهر الهی ساختند لِلّٰه بلاءُ فلانٍ این کلمه فقیل لله ابوه ولله درّه است که موضوع

از برای مدح و ثنا و مراد بفلان بعضی از اصحاب که در زمان حضرت رسالت بودند و قبل از انتشار فتنه بعد از آن

حضرت واقع شد وفات نمودند یعنی خدا نگه دارد شهرهای آن صحابه را فلقد قوّم الأودَ پس بتحقیق راست کرد کجی

دین را وداوی العمد و دوا کرد مرض جماعت را واقام السنّة و بپا داشتند سنت طریقت شریعت را وخلّف الفتنة

و باز پس انداختند فتنه و بدعت را ذهب بر فتند بجانب نقیّ الثوب در حالتی که بودند پاکیزه جامه پاک قلیل العیب

و کم عیب یعنی از میان مردمان اصاب خیرها رسیدند به نیکوئی سنت که آن قواعد مبنیّه است که شارع وضع آن

نموده وسبق شرّها و پیشی گرفتند بر بدی آن که بدعتها ئیست که اهل ضلال احداث آن کردند ادّی الی اللّه

طاعته رسانیدند بخدا فرمان برداری او را واتّقاه بحقّه و پرهیز نمودند از حرام او و ترسیدند از نکال او

بادای حق عبادت او رحل رحلت کردند وترکهم فی طرقٍ متشعّبةٍ و واگذاشتند مردمان را در راههای متفرقه

لا یهتدی فیها الضّالّ که راه نمی یابند در آن گمراه ولا یستیقن المهتدی و یقین نمیکند راه یافته بجهت کثرت اقوال

خ ومِن کلامٍ له علیه السّلام ر ٢٥٧

این کلام را ایراد نموده فی وصف بیعته بالخلافة در وصف بیعت کردن مردمان بخلافت وقد تقدّم مثله

و گذشت مثل اینکلام بالفاظٍ مختلفةٍ بلفظهای مختلف و گونا گون از آن امام همام و جواب اصحاب ان کسانی که احتیاد در رسالت

نمودن یا والحاح بسیار بیعت نمودند و در آن باب مبالغه از حد میکردند اینکلام از آنجهت آنحضرت اخبار میفرماید بایشان و بطریق تعداد

که آمده بودند بجهت بیعت وبسطتم یدی و گشادید دست مرا فکففتها پس باز داشتم دست خود را ومددتموها و مد نمودید آنرا و کشیدید

فقبضتها پس فرا گرفتم و فرو نگذاشتم آن را ثمّ تداککتم علیّ پس کوفتید یکدیگر را و انبوهی کردید بر من تداکّ

الإبل الهیم همچون انبوهی کردن شتران تشنه علی حیاضها بر حوضها یوم ورودها در روز فرود آمدن

بآب حتّی انقطعت النّعل تا آنکه بریده شد بند نعلین وسقط الرّداء و افتاد ردا از دوشها ووطئ

الضّعیف و لکد کوب شد ضعیف ناتوان وبلغ مِن سرور النّاس و رسید از شاد شدن مردمان ببیعتهم ایّای بجهت بیعت

کردن ایشان با من ان ابتهج بها الصّغیر اینکه خوشحال شد بآن جوانان وهدج الیها الکبیر و بر رفتند لرزان بسوی

آن پیران وتحامل نحوها العلیل و تکلف و مشقت رفتند بجانب آن بیماران وحسرت علیها الکعاب و روی

در کشف کردند دختران بسوی بیعت دختران نارپستان

خ ومِن خطبةٍ له علیه السّلام رح ٢٥٨

مدار این خطبه ترغیب عباد است بپرهیزکاری و ترسانیدن ایشان از حضرت باری فانّ تقوی اللّه

الاَوَد

اوَد از باب فرح یاود اودا بمعنی کج شد وصف آن در مذکر آوَد بر وزن احمد

و در مؤنث اوداء بر وزن حمراء میآید واوّد به از باب تفعیل قاوّد

از باب تفعل بمعنی خم دادم و راست در خم شد

تداکّ

مصدر است از باب تفاعل و دکّ بفتح دال از باب نصر بمعنی کوفتن و بمعنی ویران کردن است و دکّ

الجدار است هموار باشد از ریگ است شد و دکة

بر زیادی ح و جمع آن دکاک بر وزن رجال است

متشعّبة

مشتعبة

وردها

الهیم

بکسر ها بمعنی شتران تشنه بجهت تمام از باب ضرب مصدر آن هیم بفتح ها و هیمان بر وزن رمضان می آید بمعنی دوست داشت آن زن را و گرفتار شد به هیام بر وزن غبار گرفتار شد عاشق شد

حتّی ابتهج بها الکعاب

یبهج از باب ضرب و کسر باب بر وزن تهذاد و هدجان بر وزن رمضان و هداج بر وزن

کتاب راه رفتن مرد سالخورده است

والکعاب

و کعبه بضم اول شتر و پاکیزه زمان کعب برآمدن و کعوب بر وزن سرور بلند شدن برآمدن پستان گوید است مثل کعب از باب تفعیل مصدر آن کعابة بر وزن کتابة و فعل آن از باب ضرب و نصر می آید و گویند جاریة کعاب بر وزن کتاب و مکعّب بر وزن محدّث و کاعب بر وزن فاعل یعنی کمر ... نار پستان

بپوید درستیکه پرهیزکاری فَاِنَّ التَّقْوی مِفْتاحُ سَدادٍ کلید است بسوی درستی و استقامت و بر طرف نمودن وَذَخیرَةُ مَعادٍ
و ذخیره روز بازپسین وَعِتْقٌ مِنْ کُلِّ مَلَکَةٍ و آزادی از هر بندگی بندگردن است وَنَجاةٌ مِنْ کُلِّ هَلَکَةٍ و
رستگاری از هر تباهی و گمراهی بِها یَنْجَحُ الطّالِبُ بتقوی و پرهیزکاری کامیاب میشود خواستار طلب کننده مطالب را
وَیَنْجُو الْهارِبُ و نجات می‌یابد گریزنده از عقاب حضرت وَتُنالُ الرَّغائِبُ و رسیده میشود عطایای بسیار
فَاعْمَلُوا پس سعی کنید در کار وَالْعَمَلُ یُرْفَعُ در حالتیکه کردار برداشته میشود بسوی کردگار وَالتَّوْبَةُ تَنْفَعُ
و توبه و استغفار سود میدهد در دار القرار وَالدُّعاءُ یُسْمَعُ و دعا شنیده میشود در درگاه آفریدگار وَالْحالُ
هادِئَةٌ و نفاق حال را نمانده است وَالْاَقْلامُ جارِیَةٌ و قلمهای کرام الکاتبین روان است بنوشتن
کردار نیک و بد وَبادِرُوا بِالْاَعْمالِ و بشتابید بعملها شایسته پیش از آنکه بپایان عمر عُمُراً ناکِساً بر عمری که باز
گردانده است ضعف و سستی را بضعف ناتوانی رسیده گردانیده اَوْ مَرَضاً حابِساً یا بیماری که از کارها باز دارنده است
از عمل در دنیا تا بیابی اَوْ مَوْتاً خالِساً یا مرگ که ربایندگان است فَاِنَّ الْمَوْتَ پس بدرستیکه مرگ هادِمُ لَذّاتِکُمْ
ویران کننده لذتهای شما است وَمُکَدِّرُ شَهَواتِکُمْ و تیره سازنده آرزوهای شما وَمُباعِدُ طِیّاتِکُمْ و دور کنند
منزلهای منویه شما زائِرٌ غَیْرُ مَحْبُوبٍ زیارت کننده است غیر دوست داشته شده وَقِرْنٌ غَیْرُ مَغْلُوبٍ همسر غیر
مغلوب که با او غلبه نتوان کرد و نتوان است وَواتِرٌ غَیْرُ مَطْلُوبٍ کینه جوییست غیر طلب کرده شده قَدْ اَعْلَقَتْکُمْ
حَبائِلُهُ بتحقیق آویخته در شما دامهای او وَتَکَنَّفَتْکُمْ غَوائِلُهُ و فرو گرفت شما را مصیبتها و آفتهای او
وَاَقْصَدَتْکُمْ مَعابِلُهُ رسید شما را پیکانهای عریض او وَعَظُمَتْ فیکُمْ سَطْوَتُهُ و بزرگ شد در میان شما قهر
کردن او وَتَتابَعَتْ عَلَیْکُمْ عَدْوَتُهُ و پیاپی شد بر شما جور و ستم او وَقَلَّتْ عَنْکُمْ نَبْوَتُهُ و اندک گشت از شما
دوری جستن او فَیُوشِکُ اَنْ تَغْشاکُمْ پس نزدیک است که بپوشاند شما را دَواجی ظُلَلِهِ تاریکیهای
سایه بانهای او وَاحْتِدامُ عِلَلِهِ و سختی و گرمی بیماریهای او وَحَنادِسُ غَمَراتِهِ و تاریکیهای سختیهای او و
غَواشی سَکَراتِهِ و بیهوش کنندهای شدتهای او وَاَلیمُ اِرْهاقِهِ و دردناک رسیدن او وَدُجُوُّ اِطْباقِهِ
و تاریکی پوشیدن او وَجُشُوبَةُ مَذاقِهِ و درشتی و غلظت چشیدن او فَکَاَنْ قَدْ اَتاکُمْ بَغْتَةً پس گویا آمده است
بشما ناگاه فَاَسْکَتَ نَجِیَّکُمْ پس خاموش کند هم رازان شما را وَفَرَّقَ نَدِیَّکُمْ و متفرق سازد مجلس‌نشینان
وَعَفّی آثارَکُمْ و نیست کرده آثار شما را وَعَطَّلَ دِیارَکُمْ و معطل کرده خانه‌های شما را وَبَعَثَ وُرّاثَکُمْ و برانگیزد
وارثان شما را یَقْتَسِمُونَ تُراثَکُمْ که قسمت کنند میراث شما را بَیْنَ حَمیمٍ خاصٍّ لَمْ یَنْفَعْ در میان خویشاوند
خاص که نفعی نرساند وَقَریبٍ مَحْزُونٍ لَمْ یَمْنَعْ و میان خویش غمگینی که منع نکند وَآخَرَ شامِتٍ لَمْ یَجْزَعْ و
دیگری که شادی کنند بود که جزع ننماید فَعَلَیْکُمْ بِالْجِدِّ وَالْاِجْتِهادِ پس بر شما است جد بودن و کوشش نمودن
وَالتَّاَهُّبِ وَالْاِسْتِعْدادِ و مهیا شدن و مستعد گشتن وَالتَّزَوُّدِ فی مَنْزِلِ الزّادِ و توشه برداشتن در منزل
توشه که دنیا است وَلا تَغُرَّنَّکُمُ الدُّنْیا پس باید که فریب ندهد شما را این سرا کَما غَرَّتْ مَنْ کانَ قَبْلَکُمْ
همچنانکه فریب داد کسانی را که بودند پیش از شما مِنَ الْاُمَمِ الْماضِیَةِ از امتان گذشته وَالْقُرُونِ الْخالِیَةِ
و قرنهای پیشینه اَلَّذینَ احْتَلَبُوا دِرَّتَها آنانکه دوشیدند شیر بسیار دنیا را یعنی خیر کثیر او را
بخاطر خود وَاَصابُوا غِرَّتَها و رسیدند بغرور و غفلت دنیا که ایام سلامت است وَاَفْنَوْا عِدَّتَها
فنا ساختند شمار او را وَاَخْلَقُوا جِدَّتَها و کهنه کردند نو او را

المجالس
المانع والحائل المختلف والطیات جمع طیة بالکسر وهی المنزل المسفر والقرن بالکسر کفوک بالشجاعة والواتر القاتل والوتر الذخر
الذخر ... الهلاک ... جمع حبالة بالکسر ... والمعابل جمع معبلة ... والتقارب نصل عریض طویل ... بالفتح ... اذا دام ... فی الغزیرة ... والدواجی جمع داجیة ... والعلیة

(۲۵۸) فعلت ...
الاحتدام ... والغمرة ... جمع ظلمة وهی السحاب والاحتدام ... شدة الحر والغیظ والارهاق الاعجال ... والطباق ... بالکسر ... الشیء الغلیظ ... کما تقول ابن ابی الحدید ... والحمیم القریب ... بالکسر کثرة العاقلین ...

و این کنایت است از استیصال ایشان بانچه فرا گرفتند از او از صحت و مال و منال و غیر ذلک اصبحت مساکنهم
گردید مسکنهای ایشان اجداثا قبورها و اموالهم میراثا و مالهای ایشان میراث لا یعرفون من اتاهم نمیشناسند
کسی را که آمد بر سر گور ایشان و لا یحفلون من بکاهم و باک نمیدارند کسی را که گریه کرد برای ایشان از دوستان
و خویشان و لا یجیبون من دعاهم و جواب نمیدهند کسی را که خواند ایشان را باشکار فیها فاحذروا الدنیا پس حذر
کنید از دنیا فانها غرارة پس بدرستیکه دنیا مغرور کننده است خدوع و بغایت فریب دهنده معطیة منوع
دهنده است باز گیرنده ملبسة نزوع پوشاننده است باز کننده لا یدوم رخاؤها نمی پاید آسانی و فراخی آن
و لا ینقضی عناؤها و بسر نمیاید رنج و محنت او
و لا یرکد بلاؤها و ساکن نمیشود بلا و مشقت او

خ منها ۱ رظ ۲۵۹

فی صفة الزهاد در بعضی دیگر از این خطبه در وصف زاهدانست و تعریف عابدان کانوا قوما من اهل الدنیا
زاهدان گروهی اند از اهل اینجهان و لیسوا من اهلها و نیستند از اهل آن بجهت انصراف دلهای ایشان
در محبت یزدان و مطالعه انوار ملک منان فکانوا فیها پس هستند در این جهان کمن لیس منها همچو کسیکه
نیست از اهل آن از جهت عدم تعلق ایشان بآن عملوا فیها عمل میکنند در آن بما یبصرون بچیزی که مشاهده
کردند از انوار علمی که کشید ایشانرا براه خدا و بادروا فیها و شتاب کردند و شتافتند در آن ما
یحذرون بدفع آنچه میترسیدند از عذاب عقبی تقلب ابدانهم میگردد بدنهای ایشان بین ظهرانی
اهل الآخرة در میان اهل آن سرای گذشتگان و معاشرت با اهل دنیا بواسطه توجه ایشان بحضرت مولی
یرون اهل الدنیا می بینند اهل دنیا را یعظمون موت اجسادهم که بزرگ میدانند مرگ جسدها را از
روی جهل و طغیان بر آنکه نمی بینند کمالی را ورای کمال ابدان و هم اشد اعظاما و ایشان سخت ترند از روی
بزرگ داشتن لموت قلوب احیائهم مرگ دلهای زندگان خود زیرا که نمی بینند کمالی را بالای کمال
دل خود چه ایشان دل زندگانند و نیکو داشتن و طاعت و بواسطه این میرسند باهل آخرت و مایلان دنیا خالی اند از علم
و عمل و دل مردگانند بسبب جهالت و عدم طاعت
و پست این میگردند از اهل شقاوت

خ و من خطبة له علیه السلام ۱ رش ۲

خطبها بذی قار این خطبه را آنحضرت خوانده است بذی قار و هو متوجه الی البصرة در حالتیکه متوجه بود بسوی بصره تا کمک
نصرت شیعه خود و ذی قار موضعیست که در آن حرب واقع شد میان عرب و فرس قبل از ظهور دین سید المرسلین علیه صلوات
المصلین ذکرها الواقدی فی کتاب الجمل یاد کرده است این خطبه را واقدی در کتاب جمل و غرض آنحضرت از این خطبه
مدح حضرت رسالتست بانوجه که حضرت رسول صلعم مبعوث شد برسالت فصدع بما امر به پس آشکار و هویدا کرد
آنچه مأمور شده بان از جانب خدا و بلغ رسالة ربه و رسانید رسالت پروردگار خود را با بنای روزگار فلم الله به الصدع
پس بهم درود بدو رخنه ظاهر که در اسلام شد و رتق به الفتق فهو بواسطه او فتق و مرمت کرد او پراکندگی ایشان
در کفر و مذهب باطله و الف به الشمل و الفت داد بسبب او بین ذوی الارحام بما خونبها و بدان بعد العداوة
الواغرة برای دشمنی که بود با خشم سوزان فی الصدور در سینهها و الضغائن القادحة و کینهای خلل دهنده
فی القلوب در دلهای ایشان

خ و من کلام له علیه السلام ۱ رسا ۲

خدوع

خدعه از باب منع یعنی فریفت او را و خدعت بالوما جوی خوشی و دشواری از حالی که نمیداند مرد مصدر
آن خدع بفتح اول و کسر هم آمده و اسم این
خدیعه بمعنی فریب است و خدوع بر وزن
صبور مرد بسیار فریب آورنده است
مثل خدعه بر وزن همزه و خدعه بضم اول
کسی است که فریب میدهد مردم را بسیار
ق

اقوا ما خ

ظهرانی

بفتح اول و نون است ظهر بجاست و ظهراو ظهریه
یعنی گردانید حاجت را پس پشت انداخت
و اتخذه ظهریا بالکسر یعنی گرفت او را پس پشت
و ظهر یعنی آشکار کرد انید مصدر آن
ظهور بر وزن سرور و هو بین ظهریهم
و ظهرانیهم بفتح راء و نون و بین اظهرهم
بر وزن رجلین یعنی او در وسط قوم است
و در معظم ایشان است
ق

الواغرة

وغره بفتح اول سخت گرما است و وغرت
الهاجرة از باب وعد یعنی سخت شد
گرمگاه روز وغر بفتح اول و وغر بحرکت
کینه و دشمنی و افروخته شدن در خشم
و قد وغر صدره از باب وعد و از باب
وجل یعنی پر شد سینه او از کینه مصدر آن
وغر بفتح اول و وغر بحرکت است
ق

الضغائن

بر وزن سقاین جمع ضغینه بر وزن سفینه است
و آن بمعنی کینه است مثل ضغن بکسر اول
و فعل آن ضغن از باب فرح است
۱۲

کلم به عبد الله بن زمعة تکلم فرمود با این کلام با عبد الله بن زمعة بن اسود بن مطلب بن اسد عبد العزی
کذا ب وهو من شیعته و بود از شیعیان و محبان آنحضرت وذلک و منشاء این تکلم با او آنکه قدم علیه آمد
بر او فی خلافته در ایام خلافت فطلب منه مالاً پس طلب کرد از او مالی را از اموال اهل اسلام فقال
علیه السلام پس فرمود آنحضرت ان هذا المال بدرستیکه این مال لیس لی ولا لک نیست مر مرا و نه تو را تا حلال باشد
بر تو اخذ آن و جایز باشد مرا اعطای آن وانما هو فیء للمسلمین و بدرستیکه اینمال غنیمت مسلمانانست
وجلب اسیافهم و کشیده شده شمشیرهای ایشانست فان شرکتهم پس اگر شریک بوده با ایشان فی حربهم
در محاربه کردن ایشان با دشمنان کان لک مثل حظهم باشد تو را مانند نصیب و بهره ایشان والا و اگر شریک
نبوده با ایشان فجناة ایدیهم پس چیده شده از دستهای ایشان سعی و کوشش کرده اند در کسب آن لا تکون
لغیر افواههم نخواهد بود آن مال برای غیر دهنهای ایشان

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۴۲

اورده اند که روزی آنحضرت پسر خواهر خود جعدة بن هبیره مخزومی را فرمود که خطبه بخواند چون بمنبر برآمد حصر
شد و نتوانست که دهان بگشاید و سخنی افاده نماید چون آنحضرت آنحال مشاهده نمود روی بمنبر آورده و خطبه
طویلی انشا فرمود که بعضی از آن اینکلام است که الا ان اللسان بضعة من الانسان بدانکه زبان
پاره ایست از آدمی فلا یسعده القول پس یاری نمیدهد زبان را گفتار اذا امتنع هرگاه که امتناع کند
آدمی از آن گفتار ولا یمهله النطق و مهلت نمیدهد زبان را گویائی اذا اتسع وقتی که اتساع پیدا
کند معانی او در بیان یعنی چونکه لسان آلت انسانست پس هرگاه که امتناع کند انسان از قول نفسانی ممتنع
شود لسان از نطق و هرگاه متسع شود ذهن او بمعانی و مضمون شود مطیع او قول نفسانی حاصل اهمال
ندهد نطق لسان را وانا لامراء الکلام و بدرستیکه ما هر آینه امیران کلامیم یعنی زمام تصرف سخن در کف
کفایت ماست همچو تصرف امرا است در ممالک خود وفینا انتشبت عروقه و در ما فرو رفته رگها و بیخهای
کلام وعلینا تهدلت غصونه و بر ما فرو هشته شده شاخهای کلام با حسن نظام واعلموا و بدانید
رحمکم الله که رحمت کناد شما را خدا انکم فی زمان که شما واقع شده اید در زمانی القائل فیه بالحق قلیل
که گوینده بحق در آن اندکست واللسان عن الصدق کلیل و زبان از گفتن براستی کند است واللازم
للحق ذلیل و ملازم حق خوار و بیمقدار است اهله معتکفون علی العصیان اهل آن زمان مقیم شده اند
بر عصیان و عدوان مصطلحون علی الادهان سازکاری کننده اند بر مدارا کردن و مداهنه نمودن
با فاسقان فتاهم عارم جوانان ایشان بدخو و بیشرم اند وشائبهم آثم و پیران ایشان عاصیند
وعالمهم منافق و دانایان ایشان منافق است وقارئهم مماذق و قرائت کنندگان ایشان ناپاک کننده غیر
خالص در دوستی لا یعظم صغیرهم کبیرهم تعظیم نمیکند کوچک ایشان بزرگ ایشانرا ولا یعول غنیهم فقیرهم
و نفقه نمیدهد توانگر ایشان درویش ایشانرا

خ ومن کلام له علیه السلام ۲۴۳

روی الیمانی عن احمد بن قتیبة عن عبد الله بن یزید عن مالک بن دحیة روایت کرده یمانی از
احمد بن قتیبه از عبد الله بن یزید از مالک بن دحیه قال کنا عند امیر المؤمنین علیه السلام گفت که

جلب
جلب یجلب از باب ضرب و از باب نصر بمعنی راندن او را از جائی بجائی دیگر و معانی بسیار از برای آن در کتب لغت ذکر شده که هیچ یک مناسب مقام نیست مگر کسب و کسب کردن که گفته میشود جلب لاهله یعنی کسب کرد از برای اهل خود و طلب کرد و چاره سازی کرد از برای عیال خود و شاید مراد حضرت این باشد که آن مال کسب شمشیرهای ایشان است والله اعلم ۱۲ منه

وجناة
جنی الثمرة یعنی چید میوه را و هر چیزی که چیده میشود او جنی بر وزن عصی و جناة بر وزن قناة است و ثمر جنی یعنی میوه ایست که چیده شده است در همان ساعت و از تعبیر شارح ظاهر میشود که جناة را مفرد مؤنث از فعل ماضی گمان کرده و این وهم و خطا است بلکه جناة اسم است ۱۲ منه

بضعة
بضع بفتح اول از باب منع بمعنی بریدن گوشت و بمعنی شکافتن و بمعنی پاره پاره کردن گوشت و بمعنی زن کردن و شوهر کردن و جماع کردن و البضعة بفتح اول و گاهی کسره داده میشود پاره از گوشت و جمع آن البضع بفتح اول و البضع بر وزن عنب و البضاع بر وزن رجال و البضعات بر وزن ثمرات است

شائبهم * میاید ق

الیمانی ره

بود هم نزد امیر المؤمنین علی بن ابی طالب صلوات الله و سلامه علیه فقال پس فرمود وَقَد ذُكِرَ عِندَهُ اختلاف

النّاسِ در حالتیکه مذکور شد نزد او اختلاف مردمان در خلق و خُلق اِنَّما فَرَّقَ بَینَهُم بدرستیکه جدائی انداخت

میان مردمان مَبادی طینَتِهِم مبداهای جبلت و سرشت ایشان وَ ذلِکَ اَنَّهُم قَد کانوا و این بجهة آنست

که ایشان بوده اند فِلقَةً مِن سَبَخِ اَرضٍ وَ عَذبِها پاره از زمین شوره و زمین شیرین وَ حَزنِ تُربَةٍ وَ سَهلِها

و خاک درشت و خاک نرم فَهُم عَلی حَسَبِ قُربِ اَرضِهِم پس ایشان بر حسب نزدیکی زمین خود متقارب بو

و نزدیک بهم میشوند بیکدیگر وَ عَلی قَدرِ اختلافِها یَتَفاوَتونَ و بر مقدار اختلاف زمین خود متفاوت میشوند

مخصوص تخصیص خاک بذکر در میان عناصر بجهة آنست که این جزء اغلب است و این ترتیب همچنانکه

خطبهٔ اول معلوم محرر شد مخفی نیست که خاک بحجت غالب است بر او از کیفیات مذکوره اثر عظیم دارد

در اختلاف صور و اخلاق چه غالب است جماعتی که متولد شدند در شهرها شوره زار مزاج ایشان حار و یابس

است و سخافت بدن و بدی اخلاق لازم ایشان بر عکس مردمی که تولد نموده اند در بلادی که خاک آن شیرین است

و آب آن خوشگوار و چون معلوم شد که اختلاف مردمان بسبب اختلاف طینت و جبلت است فرمود فَتامُّ الرُّواءِ

ناقِصُ العَقلِ پس تمام منظر نیکو دیدار کم عقل است زیرا که برای عقل و فهم و خوبی افکار میبایدکه

سر دراز نوعی از پیش باشد تا بطن مقدم دماغ بر وجه کمال بود و اعضا موضع حواس از آن دور نباشد

بر اخذ احساس و این موجب آنست که چشم فرو رفته بود و فراخ و غیر آن باید که نیکو بود از این امر که تعلق

و جمال تمام تواند کرد و مخفی نیست که موصوف باین آثار بسیار نیکو منظر نباشد و دیگر وَ مادُّ القامَةِ قَصیرُ الهِمَّةِ

و کشیده قامت کوتاه همت است بواسطهٔ دوری دماغ او از دل چه مبدا حرارت غریزی دل است و هر عضو که خارج

و داخل او اغراض نفسانیه چون فطنت و ذکاء و شجاعت و حسن ظن و جودت رای و نشاط و علو همت در قلت انفعا

از اشیاء ذاکر اند بر فرط حرارت غریزیه و ضد آنها بر برودت پس کسی که جرم قریب دماغ بدل نموده بسبب حرارت

است در دماغ و حصول اضداد آن از رذایل وَ زاکِی العَمَلِ قَبیحُ المَنظَرِ پاکیزه کردار زشت منظر است

و کردار بد چنانکه امد بسبب آن بکفتار وَ قَریبُ القَعرِ بَعیدُ السَّبرِ و نزدیک نیک بعید یعنی منتر است دور

دراز است ما بین تا علو و بعید دورین است و صاحبانی بواسطهٔ قرب دماغ او وَ مَعروفُ الضَّریبَةِ

مُنکَرُ الجَلیبَةِ نیکو خوی با خویش است از او بیجود کنند بتکلف مثل آنکه بدل باشد خود را استجا

نماید و بخیل باشد و بسیار قرب کرامند وَ تائِهُ القَلبِ مُتَفَرِّقُ اللُّبِّ حیران و دل پریشان خاطر کند

عقلت وَ طَلیقُ اللِّسانِ حَدیدُ الجَنانِ تیز دل است و زبان روان زبان

خ وَ مِن کَلامٍ لَهُ عَلَیهِ السَّلامُ

قالَهُ فرمود آنحضرت این کلام را وَ هُوَ یَلی غُسلَ رَسولِ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَ آلِهِ وَ تَجهیزَهُ در حال

که مباشر غسل حضرت رسالت بود و تکفین و دفن او بِاَبی اَنتَ وَ اُمّی این جار و مجرور و متعلق

بفعل محذوف که آن فدیت یعنی بفدای تو میکنم پدر و مادر خود را لَقَدِ انقَطَعَ بِمَوتِکَ هر آینه

بریده شد بمرگ تو آنچه که غالبان ما لَم یَنقَطِع بِمَوتِ غَیرِکَ چیزی که بریده نشد بمرگ غیر تو مِنَ النُّبُوَّةِ

وَ الاِنباءِ از نبوت پیغمبری و خبر دادن از دین و ایمان وَ اَخبارِ السَّماءِ و خبرهای آسمان زیرا که تو بودی

خاتم رسولان و پیغمبران خصوصیت خاص شد که تو بود و مصیبت عظیمه شد که مثل آن نیست در جهان

فتامّ الرّواء
بضم اول زینت زیدا یعنی دیدیم
زیدرا و از باب منع است و رئیة بکسر
اول بر وزن تلیه بمعنی رؤیة و دیدن است
و که داع بر وزن شداد بمعنی بسیار
بیننده است و رداء بر وزن غراب
و مرآة بر وزن مرضاة بمعنی نظرگاه
و جای دیدن چشم است و ترئیة
از باب تفعیل بتر زیبانی
طینتهم و نیکولی است
نظرگاه است
ق

خ ٢٤٣

و مادّ القامة
قام اهله بمعنی ایستاد و بکار ایشان خود متعهد شد بمعنی است
و اقام الشیء بمعنی آرام داد آن چیز را و قامة
الانسان بفتح اول و ربه بکسر اول و قومة
بواو بدل الف و قومیة بزیادتی یا نسبت
و قوامه بر وزن سحابه بمعنی درازی قد و قامت
مردم است و جمع آن قامات و قیم
بر وزن عنب آمده و هو قویم بر وزن حسن
و امیر و قوام بر وزن شداد یعنی او نیکو
قد و بالا است
ق

و الضّریبة
بر وزن سفینه بمعنی طبیعت و خوی است
و بمعنی شمشیر و تیزی او است مثل مضرب
بر وزن مقعد و مضربه و ضریبه بمعنی پاره
از پنبه است و مردی را گویند که شمشیر زده
شده باشد
و الانباء ق
و الانباء

خصّصت حتّی صرت مسلّیاً تا انکه گردیدی تسلی کننده عمّن سواک از مصیبت هر که غیر تست و عممت و عام گردید

مصیبت او حتّی صار النّاس فیک سواءً تا انکه گردیدند مردمان یکسان در ماتم تو و لولا انّک امرت بالصّبر

و اگر نبودی که امر فرمودی تو بشکیبائی و نهیت عن الجزع و نهی نمودی از جزع و نوحه نمائی لانفدنا علیک

هر اینه تمام میکردیم بر تو ماء الشّؤون آب چشمی که حاصل میشود از رگهای کاسه سر که قریب بجانب حاجبست

و لکان الدّاء مماطلا و هر اینه درد و غم پیوسته بودی و الکمد محالفا و اندوه و الم لازم این اشارتست

بعدم ترک گریه و نوحه و قلّا لک و اندک بودی بر تو هما خونبار بودن و دوام اندوه جانها فدا برای تو باید اید

و لکنّه و لیکن مرگ تو ما لا یملک ردّه چیزیست که مالک و توانا نیست کسی برد و منع آن و لا یستطاع

دفعه و استطاعت و قدرت ندارد بر دفع آن بابی انت و امّی یکی باد من فدای تو باد اذکرنا عند ربّک

یاد کن ما را نزد پروردگار خود ای فدای او پدر و اجعلنا من بالک و در آور ما را در دل خود و اهتمام فرما در کار شکر

خ و من خطبة له علیه السلام ۱۸۵

این خطبه در صفات کمال و نعوت جلال حضرت ملک متعالست و شمه از نعت حضرت رسالت و ذکر مخلوقات عجیبه و مصنوعات

غریبه حضرت عزّت الحمد لله سپاس و ستایش مر خدا برا الّذی لا تدرکه الشّواهد که در نمی یابد او را حواس

و لا تحویه المشاهد جمع نمیشوند باو محاضر و مجالس زیرا که منزه است از امکنه و احیاز و لا تراه النّواظر

و نمی بینند او را چشمها و لا تحجبه السّواتر و محجوب نمی سازند او را پردها الدّالّ علی قدمه راه نماینده است بقدم

و بود خود بحدوث خلقه علی وجوده و بحدوث خلقان خود بر وجود ذات خود چه ممکن الوجود محتاج

بواجب الوجود و باشتباههم و بمانند بودن ایشان یکدیگر را علی ان لا شبه له بر انکه هیچ مانند نیست او را

الّذی صدق فی میعاده انخدائی که صادقست در وعده گاه خود و ارتفع عن ظلم عباده و مرتفع

و دور است از ظلم کردن بر بندگان خود و قام بالقسط فی خلقه و قایم است بعدل و راستی در میان خلقان خود و

عدل علیهم و عادلست بر ایشان فی حکمه در حکم کردن خود مستشهد بحدوث الاشیاء استشهاد کرده

شده است بحدوث چیزها علی ازلیّته بر ازلیت و قدمیت او و بما وسمها به و بانچه علامت کرده ایشان را بان

من العجز از ناتوانی و احتیاج علی قدرته بر توانائی خود و بما اضطرّها الیه و بانچه مضطر ساخته ایشان را بان

من الفناء از فانی شدن علی دوامه بر دوام وجود خود واحد لا بعدد یکیست نه دو بحسب عدد و

دائم لا بامد و دائم الوجود است نه بمدت و قائم لا بعمد و قائم و پاینده است نه بسبب ستون و پشتیبان

چه جمیع اشیاء باو مستند است و او فقیر از سند و شمه از دلایل این در خطبه الحمد لله الدّالّ علی وجوده

بخلقه سمت ذکر یافته تتلقّاه الاذهان استقبال میکنند او را ذهنها لا بمشاعرة نه بر وجهی که درک کنند بحواس

و تشهد له المرائی و شهادت میدهند برای وجود او مواضع رؤیت از نواظر و افکار و مطرح تفکر

لا بمحاضرة و نه بمحاضره یعنی بحاضر شدن باو در امکنه و محتملست که مراد برائی نفس اثار و قدرت باشد

چه آنها شاهدند بوجود او سبحانه بجهت دلالت وجود معلول بر وجود علّت لم تحط به الاوهام

احاطه نکنند او را وهمها زیرا که ادراک وهم متعلق بمادیاتست و باری تعالی منزه است از ان پس مدرک نشود

بل تجلّی لها بها بلکه هویدا شد برای وهمها با نها چه فهم معترفند بوجود او سبحانه و موحّدان او از جهت

ماء الشّؤون

بضمه جمع شأن بفتح اول و آن بمعنی کار و حالست و جمع آن شئون بر وزن نسور و شأن بر وزن رجال و شأن گذرگاه اشک است بمعنی چشم و جمع آن اشئن بر وزن ارجل و شئون بر وزن نسور آمده و شأن شانه از باب منع بمعنی آهنگ و قصد کرد و قصد او را

ق

الکمد

کمد بضم اول و بفتح و بفتحتین بمعنی تغیر رنگ و رفتن صفای آن و بمعنی اندوه سخت و بمعنی اندوه پنهان از اندوه است و کمد کفرح بمعنی بازار دل مبتلا شد و وصف آن کامد بر وزن کاهل و کمد بکسر میم و کمید بر وزن امیر یعنی مریض القلب

ق

محالفا

حلف تحلیف از باب ضرب بمعنی سوگند خورد و مصدر آن حلف بکسر اول و فتح آن و حلیف بر وزن کتیف و محلوف بر وزن منصور و محلوفه می آید و حالفه از باب مفاعله بمعنی پیمان کرد با او

ق

مستشهدا

لا تحویه

حواه از باب ضرب حیاً بفتح اول و حوایه بر وزن صباحه و حوی علیه از باب فتعال یعنی گرد و نگاه داشت او را و گفته شده است که از حیه ماخوذ است حیه و مار از حوی بر گرد شدن و بهم آمدن او و از برای دراز زند کانی او و حوی بر وزن عنیته گرد شدن هر چیز است مثل تحوی از باب تفعل و حویه آن چیز است که گرد شده است از روده مثل حاویه و بشد یاء و جمع آن حوایا بر وزن بلایا می آید

ق

احتیاج ایشان باو وبها امتنع منها وبسبب آنکه مدرک جزئیات نهادیه اند ممتنع شد ادراک او از اوهام
ایشان قاصر از ادراک معانی کلیه مجرده که مبدا ادراک واجب الوجود ند والیها حاکمها وبسوی اوهام
انام تفویض کرد محاکمه خود را در امتناع احاطه آن باو سبحانه چه اوهام سرگردانند در معرفت او ومقر شدند
بعدم امکان ادراک او وبعضی گفته اند که مراد باوهام عقول است یعنی عقولی را که مدعی اند بسبب احاطه او وبه اوهام
خصوص گردانید عقول سلیمه را حکم ساختن بآنچه از عقول مدعیه ناحکم کرده اند بآنکه آن عقول مدعیه اهلیت
ادراک ندارند ومحیط نتوانند شد بذات او سبحانه ودر این ماده دعوی بی معنی میکنند لیس بذی کبر امتدت
خداوند مقدار بزرگ امتدت به النهایات که کشیده شده باشد باو نهایتها فکبرته تجسیما پس بزرگ کرده
باشند نهایات او را بجسم گردانیدن او ولا بذی عظم وخداوند جثه عظیم تناهت به الغایات که متناهی
شده باشد باو غایتها فعظمته تجسیدا پس بزرگ گردانیده باشند آن غایات او را جسد عظیم بل کبر شأنا
بلکه بزرگ است از روی شان ورتبه وعظم سلطانا وعظیم است از روی پادشاهی واشهد ان محمدا وگواهی
میدهم که محمد ص عبده المصطفی بنده برگزیده اوست وامینه الرضی وامین پسندیده اوست صلی الله
علیه وآله درود فرستاد خدا تعالی بر او وبر آل او وارسله بوجوب الحجج وفرستاد او را با حجتهای واجبه ولا
وظهور الفلج وبا رستگاری ظاهر وایضاح المنهج وبا هویدا کردن راه فبلغ الرسالة پس رسانید
پیغام خدا را صادعا بها در حالتی که ظاهر کننده آن بود بر خلایق وحمل علی المحجة وحامل شد بر راه راست
روشن دالا علیها در حالتی که راه نماینده بود بر آن واقام اعلام الاهتداء وبر پا داشت علمهای راه یافتن را
ومنار الضیاء ونشانهای روشنی را وجعل امراس الاسلام وگردانید ریسمانهای اسلام را متینة
محکم ودر غایت استحکام وعری الایمان وگرههای ربط ایمان را وثیقة بنهایت استوار

خ ١ منها سو ٢٦

فی صفة عجیب خلق اصناف من الحیوان بعضی دیگر از این خطبه واقع شده در آفرینش عجیب غریب از اصناف
حیوانات ولو فکروا واگر اندیشه کردندی بندگان فی عظیم القدرة در نعمت عظیمه آفریدگار وجسیم النعمة
ونعمتهای جسیمه وی لرجعوا الی الطریق هر آینه باز گشتندی براه راست وخافوا عذاب الحریق و
ترسیدندی از عذاب آتش سوزان ولکن القلوب علیلة ولیکن دلها بیمارند از علت جهالت والابصار مدخولة
ودیدها عیبناک از غشاوه ظلمت الا ینظرون آیا نظر نمیکنند الی صغیر ما خلق بسوی کوچک آنچه آفریده
از حیوان مثل مور وپشه وزنبور وملخ وغیر آن کیف احکم خلقه که چگونه محکم ساخت آفرینش او را واتقن ترکیبه و
واستوار گردانید ترکیب او را وفلق له السمع والبصر وشکافت وپدید آورد از برای او شنوائی وبینائی
وسوی له العظم والبشر وتسویه کرد وبحد اعتدال باز داشت برای او استخوان وپوست را انظروا الی النملة
نظر کنید بمورچه فی صغر جثتها که در غایت خوردی جثه او ولطافة هیئتها ونازکی شکل وصورت او لا تکاد
تنال نزدیک نیست که رسیده شود ودریافته گردد بلحظ البصر بنگریستن بگوشه چشم ولا بمستدرک
الفکر ونه بدریافتن فکر کیف دبت که چگونه میرود علی ارضها بر زمین خود وصبت علی رزقها
وبجنبش میشود بر روزی خود تنقل الحبة نقل میکند دانه را فی مستقرها در قرارگاه خود بجهت ذخیره
تجمع فی حرها جمع میکند دانه را در گرمای خود لبردها از برای سرمای خود وفی ورودها ودر آمدن او

غ
خاکمها

الامراس
ترتته بحرکت ریسمانها است وجمع آن
مرس باسقاط ها وجمع جمیع آن امراس
بر وزن اشجار است ومرس بالتحریک از باب نصر
یا از باب فرح یعنی افتادن ریسمان از یک
سوی چرخ ومحل مرس بر وزن سدا
یعنی بر میت بصاحب مرس بر وزن
کتاب یعنی صاحب
تحتی
ق

غ ق
المرتضی الصفی

خ ٢٩٦

مدخولة
دخل الدواب بضم مصدر آن دخل ودخلات
یعنی در آمد نقیض خرج است ودخل بفتح دال
وبتحریک بمعنی درد وعیب در بیست آن
چیزی است که در آمده است بدرون تو از بیماری
شدن در خرد یا در تن ودخل از باب فرح
ودخل بر بنای مجهول مصدر آن دخل
بتحریک است ودخل
مخطوطة
فی دل
بمعنی سوفالی
وفریب دادن ودر داشتن
ق

هیأتها
ق د
التنظر
ت
وصبت الی دیقها
غ ل

والبشرة
بضجیین ادم است ومراد پوست در مرد وزن
وجمع وکاهی تثنیه کرده میشود وجمع گرده میشود
بر ابشار وظاهر پوست آدم است وجمع بشرات
بتحریک وزمادی وجمع جمع ابشار
مبایه ق

بسوراخ لِصَدِّ ریها از برای بازکشتن از آن بواسطه دانه پس میشتابد ورها لک مهلت و ضایع نمیسازد
اوقات فرصت آورده اند که مور چه میرسد که دانها در زمین عفونت پیدا کند تباه شود بیرون میز
میآورد تا نسیم بران افتاده رطوبتی که در اوست زایل شود و از عفونت محفوظ ماند و اکثر اینکار را در شب میکند تا اشکار
نشود و در مهتاب این عمل میکند تا در وید او بهتر باشد و اگر جای او نمناک بود ترسد که دانه سبز شود ازا
بدو پاره کند تا سبز نشود و اگر دانه کشنیز باشد بچهار پاره کند زیرا که میداند که نیم دانه کشنیز سبز میشود
حاصل که جمع دانه میکند در تابستان از برای زمستان و وارد میشود بسوراخ از برای صدور
مَکْفُولٌ بِرِزْقِهَا در حالتیکه کفیل کرده شده است برسانیدن روزی او مَرْزُوقَةٌ بِوَفْقِهَا روزی داده شده
بر وفق او لَا یُغْفِلُهَا الْمَنَّانُ فرو نمیگذارد نمله را خدای بسیار نعمت دهنده وَلَا یَحْرِمُهَا الدَّیَّانُ
و محروم نمیکند او را خداوند جزا دهنده وَلَوْ فِی الصَّفَا الْیَابِسِ و اگر چه باشد در میان سنگ خشک
هموار وَالْحَجَرِ الْجَامِسِ و در سنگ محکم استوار وَلَوْ فَکَّرْتَ و اگر اندیشه کنی فِی مَجَارِی أَکْلِهَا در
مواضع جریان غذای او وَفِی عُلْوِهَا وَسُفْلِهَا و در بلندی و پستی عروق و اعضای او وَمَا فِی الْجَوْفِ آنچه در
اوست مِنْ شَرَاسِیفِ بَطْنِهَا از طرفهای پهلوها که محیط است بشکم او وَمَا فِی الرَّأْسِ و آنچه در سر او است
مِنْ عَیْنِهَا وَأُذُنِهَا از چشم و گوش او لَقَضَیْتَ مِنْ خَلْقِهَا هر آینه حکم کنی از آفرینش آن عجبا تعجب و
غرابت آن وَلَقِیتَ مِنْ وَصْفِهَا تَعَبًا هر آینه برسی از وصف کردن آن برنج و تعب خصوصا از شرح آن
و بینش فَتَعَالَی الَّذِی أَقَامَهَا پس بلند است خداوندیکه بپا داشته او را و چه او را عَلَی قَوَائِمِهَا بر قایمهای
او که آن دست و پای او است وَبَنَاهَا و بنا کرد او را عَلَی دَعَائِمِهَا بر ستونهای بدن او که آن عصبها و استخوانهای
اوست لَمْ یَشْرَکْهُ شریک نشد او را فِی فِطْرَتِهَا در آفریدن آن نمله فَاطِرٌ هیچ آفریننده وَلَمْ یُعِنْهُ
و یاری نداد او را عَلَی خَلْقِهَا بر آفرینش آن قَادِرٌ هیچ توانائی وَلَوْ ضَرَبْتَ فِی مَذَاهِبِ فِکْرِکَ و اگر سیر کنی
در راههای فکرت خود لِتَبْلُغَ غَایَاتِهِ تا برسی بغایتهای آن فکر مَا دَلَّتْکَ الدَّلَالَةُ راه ننماید ترا راه نماینده
إِلَّا عَلَی أَنَّ فَاطِرَ النَّمْلَةِ مگر آنکه آفریدگار مورچه با وجود صغر هُوَ فَاطِرُ النَّخْلَةِ او آفریدگار درخت خرما است
با وجود کبر لِدَقِیقِ تَفْصِیلِ کُلِّ شَیْءٍ بجهت دقت و لطافت تفصیل هر چیز از جنبنده و غیر جنبنده وَغَامِضِ
اخْتِلَافِ کُلِّ حَیٍّ و پنهانی اختلاف هر زنده و روینده یعنی از جهت آنکه در هر یک از نمله و نخله تفصیل
هست در غایت لطافت و دقت و اختلاف شکل و هیئات و چون بسیار از حکمت بدیهه عقل مشاهده است
از آنکه ضرورت نیست از ان صانعی و حکیمی که تخصیص کند و ممتاز نماید هر یک را باین حالات از مباینات
ممکنات پس هر یک از نمله و نخله شریکند در احتیاج بصانع حکیم که خاص کرداند هر یک را باوصاف
لایقه بر وفق حکمت وَمَا الْجَلِیلُ وَاللَّطِیفُ و نیست بزرگ قدر و درشت مقدار وَالثَّقِیلُ وَالْخَفِیفُ
و گران و سبک وَالْقَوِیُّ وَالضَّعِیفُ توانا و ناتوان فِی خَلْقِهِ در آفرینش او إِلَّا سَوَاءٌ مگر یکسان نظر بقدرت او
سبحانه وَکَذَلِکَ السَّمَاءُ وَالْهَوَاءُ و همچنین است آسمان و هوا وَالرِّیَاحُ وَالْمَاءُ و بادها و آب
و در قدرت او هیچ تفاوتی نیست در آن فَانْظُرْ پس نظر کن إِلَی الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ بآفتاب و ماه وَالنَّبَاتِ وَالشَّجَرِ و گیاه و درخت
وَالْمَاءِ وَالْحَجَرِ و آب و سنگ وَاخْتِلَافِ هَذَا اللَّیْلِ وَالنَّهَارِ و مختلف بودن شب و روز وَتَفَجُّرِ هَذِهِ الْبِحَارِ
و روان شدن این دریاها وَکَثْرَةِ هَذِهِ الْجِبَالِ و بسیاری این کوهها وَطُولِ هَذِهِ الْقِلَالِ و درازی این سر کوهها

زِنْدِهَا

الصفا
بالفتح و القصر سنگ سخت است از صفاة بزیادتی ها بر وزن فلاة و آن بمعنی سنگ سفید است که بر او نمیروید گیاه و را مثل صفوات که آن نیز جمع است از صفا و جمع جمع آن اصفا است بر وزن اسماء و ظلفت الناقة و صفوت از باب کرم یعنی بر شیر شد پستان

عَلَی رِزْقِهَا

شَرَاسِیف
بر وزن عصافیر جمع شرسوف بر وزن عصفور است و آن بمعنی سر استخوان نهات که مشرف بر شکم است و شرسوف لشتری است که پی گرده شده است یکی از پایهای او و بمعنی کار بزرگ و داهیه است و شرسفه از باب دحرج بد بودن خلق است

ح ٢٤

فِی خَلْقِهَا
وَلَوْ ضَرَبْتَ
غَایَاتِهِ
النَّخْلَةِ

فِطْرَتِهَا
فطر بکسر و فطره بفطره از باب نصر و ضرب یعنی شکافت آنرا و فطر بفتح اول شکاف و فطور جمع آنست در قول مجید از کوه است و دیگر ظاهر شده یا بعد سر گرفتن و بفتح اول آمده و فطره بکسر صدقه فطر است و بمعنی خلقت که بر آن آفریده شده است بچه در رحم مادر خود و بمعنی دین اسلام آمده

وتفرق هذه اللغات منفرق بودن این لغتها والالسن المختلفات و زبانهای مختلف کوناکون فالویل لمن انکر
المقدّر پس وای مر کسانی را که انکار کردند تقدیر کننده این اشیا را و جحد المدبر و جاحد شدند تدبیر کنند
این مخلوقات و بمضمون نموت و نحیا و ما یهلکنا الا الدهر قایل شدند زعموا انهم کالنبات که ایشان کمان بردند که
اینان مثل کیاه زمین اند ما لهم زارع که نیست مر ایشانرا ابر فرو دیننده ولا لاختلاف صورهم صانع
و نیست مر اختلاف صورتهای ایشانرا آفریننده و لم یلجأوا الی حجة و ملجا نشدند بسوی حجتی و تنبیه فیما ادعوا
در آنچه دعوی کردند ولا تحقیق لما اوعوا و نه بسوی تحقیق و یقینی از برای آنچه نکاه داشتند و هل یکون
بناء من غیر بان یا میشود بنائی بدون بنا کنند و جنایة من غیر جان یا جنایتی بدون جنایت کننده و ان شئت
قلت فی الجرادة و اگر خواهی کوئی در ملخ آنچه در مورچه کفتم اذ خلق لها چون آفرید از برای او عینین
حمراوین دو چشم سرخ بینا و اسرج لها و برافروخت برای او حدقتین قمراوین دو حدقه روشن
با ضیا و جعل لها و آفرید از برای او السمع الخفی شنوائی نهان و فتح لها و کشود از برای او الفم
السوی دهن معتدل مناسب و جعل لها و کردانید برای او الحس القوی حس قوی یا متقوت ان قوت
و نابین شکر خاکست و صنعت و مصر و نابین و دو دندان بهما تقرض که بآن میبرد کیاه را و منجلین
و دو داس بهما تقبض که بآن میکیرد و میدرود یرهبها الزراع میترسد از او زراعت کنندکان فی زرعهم
در زراعت خود ولا یستطیعون ذبها و نمیتوانند دفع کردن او را و لو اجلبوا بجمعهم و اگرچه جمع شوند
بهیئت مجموعی خود و متفق کردند دفع او حتی ترد الحرث تا آنکه میاید بکشت زار فی نزواتها در جستنهای
خود و تقضی منه شهواتها و تمام کند از آن آرزوهای خود و خلقها کلها و همه آفرینش او ولا یکون اصبعا
مستدقة نیست مقابل انکشت باریک دقیق فتبارک الله الذی پس بزرکست خدائی که یسجد له
سجده میکند او را از روی خضوع و خشوع من فی السموات والارض هر که در آسمانها و زمین است طوعا
و کرها باختیار و اجبار و یعفر له خدا و وجها و در خاک میمالند برای او رخسار و روی او را و یلقی بالطاعة
الیه و منقاد میکنند فرمانبرداری او بسوی پروردکار خود سلما و ضعفا در حال سلامت و حال ضعف و انکسار و
یعطی القیاد و میدهد مهار اختیار را رهبة و خوفا بترس عذاب و خوف عقوبت فالطیر مسخرة لامره
پس مرغ رام کرده شده است بفرمان او احصی عدد الریش منها شمرده و ضبط نموده شماره پرهای او و النفس
و نفس زدن او را با وجود کثرت شماران و ارسی قوائمها و استوار ساخت پایهای او را علی الندی بر تری چون مرغ
بحری و الیبس و بر خشکی چون مرغ بری قدر اقواتها تقدیر کرد قوتهای مرغ را و احصی اجناسها و شمرد و ضبط
کرد او زد جنسها او را مراد بجنس لغوی که صادق میاید بنوع و صنف فهذا غراب پس این مرغ غرابست
و هذا عقاب و این همانست و هذا حمام و این کبوتر است و هذا نعام و این شتر مرغ است دعا کل طائر
خواند هر مرغ را باسمه بنام خودش استعاره فرموده و ضمن دعا از برای حکم قدرت الهیه بر دخول الشیئ
در تحت وجود کقوله تعالی و للارض ائتیا طوعا او کرها قالتا اتینا طائعین و تکفل برزقه و ضامن
شد برای روزی او و انشاء السحاب الثقال و پیدا کرد ابرهای کران باران فاهطل دیمها پس فرو ریزانید
کران باران بهاران را و عدد قسمها و شمرد بهای قسمتهای باران را بهر زمین بعد حاجت فبل الارض
پس تر ساخت زمین را بعد جفوفها بعد از خشکی آن و اخرج نبتها و بیرون آورد کیاه را بعد جدبها

تقرض
قرضه یقرضه از باب ضرب یعنی برید او را و قرضه یعنی یاد داش جزا داد او را و قرض الشعر یعنی کفت شعر میت را و قریض یعنی شعر است و قراضه بالضم آنچه از چیزی که افتاده است به بریدن و فرض بفتح اول و بکسر هم آمده آنچه کسی پیش فرستاده از بدی و نیکوئی
ق

منجلین
بکسر میم بجلن بفتح اول یعنی فرزند است و بمعنی پدر است و بمعنی نکار است و بمعنی فرزند بسیار است و بمعنی رفتن سخت است و بمعنی راه در دشت است و فعل آن از باب فرح است و منجل پر وزن منبر چیزیست که باو درو کرده و بریده میشود کشت و زرع و آنرا بفارسی داس کویند
ق

خ ٣٥٩

تقبض
قبضه یقبضه یعنی فرا کرفت آنرا بدست و قبض کردن چیزیست بهمه دست و قبض الطائر یعنی شتاب کرد پرنده و قبض بر وزن جعفر یعنی مرد و مقبض بر وزن منزل و مقعد و منبر برنده است در همه آنچیزیست که کرفته میشود دست باو مثل شمشیر و تیره و کمان و غیر اینها و از باب ضرب آمده است
ق

و تکفل دیمها
دیم بر وزن عنب جمع دیمه بکسر است و آن باران است که همیشه مرآید در آن پی رعد و برق و دام یدوم از باب نصر و یدام از باب خاف یخاف

وخطبه بعد از قحطی و خشکسالی

خ ومن خطبة له علیه السلام سر ٢٢٧

جدفيها پس سالی آن

في التوحيد این خطبه در بیان وحدانیت الهی است و اصول اسلام کما ینبغی قال السید وتجمع هذه الخطبة وجامع
است این خطبه من اصول العلم از اصول و قواعد جنس علم سیما علم کلام ما لا تجمعه خطبة آنچه جامع آن نیست
هیچ خطبه دیگر ما وحّده من کیّفه قایل نشد بیگانگی او سبحانه کسی که اثبات کیفیت و صفت زایده کرد او را و ذات او
برهان منافات کیفیت با وحدانیت در خطبه اولی سمت تحریر یافت ولا حقیقته اصاب و بحقیقت ذات
او نرسید من مثّله کسی که مثل و مانند پیدا کرد او را که مثل شیء مشارک او است در ذات یا در بعضی اجزای او
یا در صفتی که خارج باشد از او و او سبحانه شریک ندارد در ذات والا محتاج میبود بممیزی از خارج پس لازم
میاید که واجب الوجود محتاج باشد و این محال است و شریک ندارد در بعضی از اجزاء والا لازم آید که مرکب
باشد و ترکیب صفت ممکنات است و نیز شریک ندارد در صفت خارج از ذات زیرا که ثابت شد در خطبه اولی
که صفات زاید ندارد ولا ایاه عنی و نه او را خواسته من شبّهه کسی که تشبیه کرد او را بچیزی از ممکنات
ولا صمده من اشار الیه و نه قصد کرد او را کسی که اشارت نمود بسوی او و توهّمه و توهم کرد او را در جهتی
از جهات چه منزه است از اشاره وهمی و عقلی بجهة عدم احاطه وهم و عقل بکنه آن ذات از جمیع جهات
کل معروف بنفسه مصنوع هر شناخته شده بکنه خویش مخلوق است نه خالق زیرا که هر شناخته شده بکنه محسوس
است و باری تعالی غیر محسوس و کل قائم فی سواه معلول و هر قائم بغیر خود علت یافته شده است یعنی محتاج
بعلت و آنکه عالم منزه است از احتیاج بغیر فاعل لا باضطراب آلة کننده فعلها است نه بحرکت دادن آلات
و ادوات مقدّر لا بجول فکرة اندازه کننده است نه بجولان دادن و دور اندیشه در کیفیت ایجاد فعل
زیرا که فکر و اندیشه از لواحق نفوس بشریت است غنی لا باستفادة توانگر است نه بفایده گرفتن از دیگران
چون سایر توانگران لا تصحبه الاوقات همراه نمیشود او را وقتها زیرا که آن مستدعی معیت است و مقارنه
زمان و این از لواحق حرکت فلکیه است که آن از توابع جسمیه است که متاخر است از وجود او و وجود فلکیه از آن
متاخر است و بود واجب الوجود پیش از وجود وقت و زمان متاخر باشد بمراتب از وجود حضرت صانع پس نباشد معیت
اوقات و ظرفیت و احاطه آن بذات او سبحانه ولا ترفده الادوات و یاری نمیدهد او را آلات سبق الاوقات
کونه پیشی گرفته است بر اوقات بودن او والعدم وجوده و سبقت گرفته بر عدم وجود او زیرا که هر مسبوق
بعدم نیست مگر حادث و ممکن الوجود والابتداء ازله و بر ابتدای عالم ازلیت او بتشعیره المشاعر بعطا
کردن او حواس را عرف ان لا مشعر له شناخته شد که هیچ حاسّه نیست او را زیرا که چون متحقق شد که او
خالق حواس است پس معلوم گشت که او منزه است از حواس و بمضادته بین الامور و بضد پیدا کردن او میان اشیا
و افریدن او هر یک را از اضداد عرف ان لا ضدّ له دانسته شد که هیچ ضد نیست آن ذات مبدع را زیرا که اگر او را
ضدی بودی او را در فعل هر آینه خالق آن ضد هم خالق خود بودی و این محال است و ممتنع و بمقارنته بین الاشیاء
و بقرین ساختن او میان اشیاء میکند عرف ان لا قرین له معلوم شد که هیچ قرینی نیست او را ضادّ النور
بالظلمة ضد ساخت روشنی را بتاریکی بسبب ضدیت والوضوح بالبهمة و بیاض را بسواد والجمود بالبلل
و خشکی و بستگی را ببلل و تری والحرور بالصرد و گرمی را بسردی مؤلّف بین متعادیاتها الفت اندازند

ضاد بمعنی مخالف
معد ... ای بمعنی مانند است ... ثبت
و از اضداد است جمیع ... است و از آن
موارد دیگر ... علیهم ... و ... بحکمه
یعنی مخالف ... بر دی درد ... و مانند ... یعنی
هر کرد ... او را و منع کرد او را ... و ضد
المعرفه یعنی ... گرد ... را ضد یعنی
خشناک گردید و مضادّه از باب مفاعله
یعنی مخالفت کرد او را ... متضاد ...
یعنی همه مخالف یکدیگرند
ق

خ ٢٢٧

لا ترفده

وضح
وضوحا ای انکشف و انجلی والبهم
بالضم جمع البهمة وهو المجهول الذی لا یعرف
و ذکره ابن میثم علیه الرحمة و ابن ابی الحدید
من ان الوضوح البیاض والبهمة السواد
لیس فی کتب اللغة نعم الموجود فیها الوضح
بفتحتین البیاض والبهمة ... السواد
و هما غیر ما ذکراه والجمود بالضم الیبوسة
والبلل بالفتح الرطوبة والحرور فی اللغة
کرسول الریح الحارة ... اللیل
والمراد هنا الحرارة والصرد
بالتحریک معرّب ... مقادیب
...

میان دشمنان از اشیا یعنی بان چیزها بنکه دشمن یکدیگر باشند مُقارِنٌ بَیْنَ مُتَبایِناتِها نزدیک کردانند و
جمع سازنده است میان جدا شدهای انها مُقَرِّبٌ بَیْنَ مُتَباعِداتِها و نزدیک رانده است میان دور شدهای ان اشیاء
مُفَرِّقٌ بَیْنَ مُتَدانِیاتِها جدا کننده است میان نزدیک شدهای انها لا یُشْمَلُ بِحَدٍّ احاطه کرده نمیشود بحدی وَلا یُحْسَبُ
بِعَدٍّ وشمار کرده نمیشود بشماری زیرا که واحد حقیقی است که کثرت را براو راه نیست وَاِنَّما تَحُدُّ الاَدَواتُ اَنْفُسَها
وجز این نیست که احاطه میکنند الات نفسهای خود را چون حواس وَتُشیرُ الآلاتُ اِلی نَظائِرِها واشاره میکنند الها
بنظیرها و مثالهای خود بتخمین وقیاس مَنَعَتْها مُنْذُ بازداشت انها را کلمهٔ منذ که موضوع است از برای ابتدا غایت
القِدْمَةَ از قدیم بودن بجهة وجود اغاز وَحَمَتْها قَدُ ومنع کرد انها را لفظ قد که برای تقریب ماضی است
الاَزَلِیَّةَ ازلی بودن بجهت انکه استعمال این لفظ در حوادث که مقید اند بقسمی ماه وسال وَجَنَّبَتْها لَوْلا ودور
کردانید انها را لفظ لولا دالست بر امتناع کمال شئ از جهت وجود نقصان در ومثل انها احسن بدا لولا
کذا التَّکْمِلَةَ از کامل بودن در حسن بِها تَجَلّی صانِعُها بان الات تجلی کرد صانع وخالق انها لِلْعُقُولِ
برای عقلها عقلا یعنی بوجود انها معلوم شد که انها را صانعی وافریدکاری هست وَبِها امْتَنَعَ عَنْ نَظَرِ الْعُیُونِ
بان الات ممتنع شد از نظر چشمها یعنی بواسطهٔ ایجاد الات ومخلوقیت دانی که مدرک بحس بصر بند معلوم شد
که او سبحانه نیست مثل انها در مدرک شدن بحس بصر یا انکه مراد ان باشد که وجود انها چونکه سبب کمال عقول است
وکمال عقول ما سبب علم ما باینکه دیده نمیشود او سبحانه بحس بصر ها پس ان الات اسبا علم ما باشند بعدم
رؤیته لا یَجْری عَلَیْهِ روان نمیشود بر ذات حضرت السُّکُونُ وَالْحَرَکَةُ ساکن شدن ومتحرک بودن زیرا که انها
از لوازم اجسام اند وَکَیْفَ یَجْری عَلَیْهِ وچگونه جاری شود بر او ومتصف کردد بان ما هُوَ اَجْراهُ ان
چیزی که او روان کردانید انرا ومخلوق او بان متصف ساخت وَیَعُودُ فیهِ وچگونه باز کردد ما هُوَ اَبْداهُ
انچیزیکه او در ابتدا پیدا کرد انرا وَیَحْدُثُ فیهِ وبچه نوع حادث شود در او ما هُوَ اَحْدَثَهُ انچه پدید اورد
اِذًا انرا اذا این هنگام که جاری شود بر ذات بیچون او حرکت وسکون لَتَفاوَتَتْ ذاتُهُ هر اینه متفاوت شود ذات
او بزیاده ونقصان وبواسطهٔ اینکه تعاقب این دو امر که مخصوص اشیا ء موکد واقع اند در حیزها وَلَتَجَزَّءَ
کُنْهُهُ وهر اینه متجزی شود حقیقت او بانقسام زیرا که انها خاص اند باجسام وهر جسم قابل تجزیت وانقسام
وَلامْتَنَعَ مِنَ الاَزَلِ هر اینه ممتنع شود از ازلیت مَعْناهُ معنی ازلیت وحقیقت ان که عدم اولیت وجود است
بجهت حدوث حرکت وسکون وَلَکانَ لَهُ وَراءٌ وهر اینه او را باشد پس از وَجْهٍ اَمامٌ چونکه یافت
شود او را پیش که حرکت کند بسوی ان زیرا که هرچه پیش دارد پس دارد بیکمان نعم که او را پس وپیش باشد
از حقیقت ازلیت بیرون نیست بجهت لزوم حوادث باو پس او سبحانه از حرکت وسکون مبرا باشد وَلالْتَمَسَ
التَّمامَ وهر اینه طلب کند تمام شدن را بحرکت کردن در ان نقصانی اِذْ لَزِمَهُ النُّقْصانُ زیرا که لازم است
متحرک را نقصان تا بحرکت کمال یابد انچه در او است بالقوه بفعل ابد وَاِذًا واین هنگام لَقامَتْ آیَةُ الْمَصْنُوعِ
فیهِ وهر اینه قائم شود علامت مخلوقیت در وبجهت حرکت وسکون ان لوازم مخلوقیت است وَلَتَحَوَّلَ دَلیلاً
وهر اینه بکردد دلیل بر وجود صانع او یعنی وجود دلالت بر مصنوعیت وکند بَعْدَ اَنْ کانَ مَدْلُولاً عَلَیْهِ
بعد از انکه بود دلیل اورده شده بر صانع او از مصنوعات او چه مصنوع دلیل صانع است وَخَرَجَ بِسُلْطانِ الاِمْتِناعِ
وبیرون رفت ذات بیچون او بواسطهٔ غلبهٔ امتناع از نظر عبارت مِنْ اَنْ یُؤَثِّرَ فیهِ از انکه تاثیر کند در او

قوله علیه السلام
منعتها منذ القدمة وحمتها قد الازلیة
وجنبتها لولا التکملة الضمایر المنصوبة فی الافعال
الثلثة تعود الی الالات والادوات
وهی مفعولات اولی والقدمة والازلیة
والتکملة مفعولات ثانیة ومنذ وقد ولولا
محلها الرفع بالفاعلیة ومعنی الکلمة الاولی
ان اطلاق لفظ منذ علی الالات والادوات
فی مثل قولنا هذه الالات وجدت منذ
کذا یمنع کونها قدیمة اذ کان وضعها
لابتداء الزمان وکذلک لفظ قد
علیه شفقیة الابتداء وکذلک
بتعیین الابتداء وحینئذ لا شئ
من هذه الالات والادوات
ازلیة بتقدیم وکذلک لفظ قد ولو
ورد

وقد روی
برفع القدمة والازلیة والتکملة والضمایر
المنصوبة بالافعال مفعولات اولی ومنذ
وقد ولولا مفعولات ثانیة وتکون المعنی
ان قدمه تعالی وازلیته وکماله منعت
الادوات والالات من اطلاق
منذ وقد ولولا علیه سبحانه ولدلالتها
علی الحدوث والابتداء المنافیین
لقدمه وازلیته وکماله والروایة
الاولی اولی لوجودها
فی النسخة الرضی بخط
ورد

ایضاً

ما يؤثر في غيره يعنى تأثير ميكند در غير او بجهت مكان الذي لا يحول ولا يزول از زمانى كه متغير نميشود
از حالى بحالى و قابل نميشود در هيچ زمانى ولا يجوز عليه الأفول و روا نيست بر او غايب شدن بعد از ظهور
زيرا كه اينها مستلزم تغيرند و تغير مستلزم امكان و بارى تعالى منزه است از اين لم يلد فيكون
مولودا نابوده باشد زائيده شده و نيست پدر كسى ولم يولد فيصير محدودا تا بوده باشد محدود در
اطراف جل عن اتخاذ الأبناء بلند است از گرفتن پسران وطهر و منزه و پاكست عن ملامسة النساء
از لمس كردن با زنان لا تناله الأوهام نميرسد با و وهمها فتقدره تا تقدير و اندازه كند او را ولا تتوهمه
الفطن و توهم نميكنند او را زيركيها فتصوره تا تصور كنند او را ولا تلمسه الأيدي و لمس نميتوانند
كرد او را دستها فتمسه تا امساس كنند او را لا يتغير بحال متغير نميشود بهيچ حالى ولا يتبدل في الأحوال
و متبدل نميگردد بتبدل كيفيات و صفات در ازمان ولا تبليه الليالي والأيام و كهنه نميسازند او را
شبها و روزها ولا يغيره الضياء والظلام و متغير نميگرداند او را روشنى و تاريكى ولا يوصف بشيء
من الأجزاء و موصوف نميشود بجزئى از جزءها ولا بالجوارح والأعضاء و نه بآلتها و عضوها ولا
بعرض من الأعراض و نه بعرضى از عرضها ولا بالغيرية والأبعاض و نه بغير بودن و بعض بودن بجهة منزه بودن
از صفات زائده از ذات كبريا و مبرا است از مقارنه با اشياء و اجزاء ولا يقال له حد ولا نهاية و گفته نميشود
او را حد و پايان ولا انقطاع ولا غاية و نه منقطع شدن و نه نهايت بودن ولا أن الأشياء تحويه و نه آنكه
اشياء احاطه كرده اند او را فتقله تا كه برداشته اند او را أو تهويه يا بپستى افكنند او را أو أن شيئا يحمله يا آنكه
چيزى برداشته باشد او را فيميله پس ميل دهد او را أو يعدله يا راست نگاه دارد او را بدانكه نصب تقدير و
تمايله بر آن مقدر است چنانچه در نسخه كه بخط سيد رحمه واقع شده و در بعضى روايت برفع واقع شده اند
بطريق عطف ليس في الأشياء بوالج نيست در اشياء داخل شونده ولا عنها بخارج و نه از آنها بيرون شونده
زيرا كه دخول و خروج از لوازم اجسام است يخبر لا بلسان خبر ميدهد نه بزبان ولهوات و نه بگوشتهاى پاره دهان
بلكه بآفريدن علم او ويسمع لا بخروق و ميشنود مسموعها و نه بسوراخها وأدوات و نه بآلتها سمع
يقول ولا يلفظ ميگويد سخن را و تلفظ نمينمايد از باز دهان ويحفظ ولا يتحفظ و حفظ ميكند اشيا را و باز نميگيرد
از او ويريد ولا يضمر و اراده ميكند و در دل نگاه نميدارد زيرا كه سمع او عبارت است بعلم او بمسموعات
و قوت سامعه و حفظ او راجع است بعلم او بانچه هست از حكمت و مصلحت يحب ويرضى و دوست ميدارد و خوشنود
ميشود من غير رقة بى تنگى دل ويبغض ويغضب و دشمن ميدارد و خشم ميگيرد من غير مشقة
بى رنجى كه باو رسد پس محبت راجع است باراده كه مبدأ فعلست كه بسبب آن بنده قرب پيدا ميكند باو و رضاى
او علم او است بطاعت و بغض او بكراهت او كه آن علم او است به بنده بعد استحقاق ثواب و رحمت و غضب او علم
او است بعصيان و اراده عقوبت او نه هيجان شدن نفس از تصور موذيى كه مستلزم مشقت است يقول لمن
اراد كونه كن ميگويد بچيزى كه خواهد بودن او را بلفظ كن كه امر است بوجود پس اثر ميكند پس ميباشد
و موجود ميگردد فيكون لا بصوت يقرع نه بآوازى كه بكوبد حاسه سمع را مثل ساير اصوات و لا
بنداء يسمع و نه بخواندنى كه شنيده شود بآن صماخ بلكه حادث شدنيست بى تراخى و توقف در عقب اراده
وإنما كلامه سبحانه فعل منه و جز اين نيست كه كلام او سبحانه فعليست از او انشأه كه بيافريد آن را ومثله

لا تدركه الحواس
لانه ليس بجسم ولا جسمانى و كل محسوس
اما جسم او جسمانى فينتج انه تعالى ليس بمحسوس
ولا تلمسه الايدى لصدق انها تلمسه
لصدق انها ليست لان اللمس اعم من المس
كلاهما ممتنعان عليه لاستلزامهما الجسمية
الممتنعة عليه تعالى
دره

ولا تبليه
الايام والليالي لانه تعالى ليس بزمانى
بل خالق تعالى لتعريف الزمان حركة فلكية
ولان لحوق الابلاء له تغير في ذاته وقد
علم امتناع التغير عليه دره

ولا يوصف
بشيء من الاجزاء لان كل ذى جزء مفتقر
الى جزئه الذى هو غيره فكان مفتقرا
الى غيره فكان ممكنا في ذاته هذا
هذا خلف
دره

خ ٢٤٧

ولا بالجوارح
والاعضاء لما يلزمه من الجسمية والتركيب
والجزئية ولا يقال له حد ولا نهاية لان
الحدود والنهايات من عوارض الاجسام
ذوات الاوضاع
عالى جهها
دره

ولان الاشياء
يحويه فتقله او تهويه دون ما بعد الف او
مضروبا و عليه نسخة الرضى ره وذلك
باضمار ان عقيبها في جواب النفى وروى
مرفوعا على العطف والمعنى انه تعالى ليس
بذى مكان تحويه فيرتفع بارتفاعه
وينخفض بانخفاضه لان
ذلك من لوازم الجسمية
دره

ومتمثل ساختن او را در پیغمبر او و جبرئیل او و جبهی از احبا چنانچه در شجره موسی علی نبینا و علیه السلام لم یکن بودن

کلام من قبل ذلک کائنا پیش از ان زمان موجود و لو کان قدیما اگر بودی کلام او سبحانه قدیم لکان

الها ثانیا هر اینه میبود معبود دویم واجب الوجود لذاته زیرا که اگر ممکن بودی هر اینه صفتی میبود قائم بذات

او سبحانه بجهت امتناع قیام صفت شئ بغیر پس ان صفت اگر معتبر میبود در کمال الهیت لازم میامد نقص او

سبحانه و ایضا و اگر معتبر نمیبود در ان لازم میامد که زاید باشد بر کمالی که لایق شان او بود زاید بر کمال نیز

نقص است پس ثابت شد که اگر کلام او قدیم بودی واجب الوجود و معبود دوم بودی لا انفصال کان گفته شدی

که بود ان کلام بعد ان لم یکن پس از انکه نبود موجود و چون ثابت شد که کلام او سبحانه فعل او است

همچنانکه جمیع مخلوقات اگر قائم میبود و فیجری علیه الصفات المحدثات پس جاری کردانید میشد بر او

صفتهای محدثات و لا یکون بینها و بینه و نمیبود میان انها و میان ان ذات فصل فرقی که موجب تمیز باشد

و لا له علیها فضل و نه مر او را بر ان فعل زیادتی که بدان ممتاز شود فیستوی الصانع و المصنوع

پس برابر میشدند خالق و مخلوق و یتکافا و یکسان میبودند المبتدع و البدیع نو افریده شده و نو افریننده

خلق الخلائق افرید خلقها را علی غیر مثال خلا من غیره بر غیر مثالی و شبحی که مسبوق باشد بر وضع و کشیده

از غیر او تا از ان فرا گیرد کیفیت خلق را و لم یستعن علی خلقها باحد من خلقه و یاری نخواست در افرینش خلق بیاحدی من

خلیفه هیچ یک از خلقان خود و انشاء الارض و افرید زمین را فامسکها پس نگاه داشت او را بقدرت

کامله من غیر اشتغال بی مشغول شدن او بامری دون امری و ارسیها و ثابت کردانید او را علی غیر قرار

بر غیر جایگاه قرار و اقامها و برداشت او را بغیر قوائم بی پایه‌ها و رفعها و برافراشت او را بغیر

دعائم بی ستونها و حصنها و استوار کرد و نگاه داشت او را من الاود از میل کردن از مرکز حقیقی

خود یا بجهت عظم جثه ان و الاعوجاج و از کج شدن ان و منعها و منع فرمود و باز داشت او را من

التهافت از افتادن و الانفراج و از هم رفتن از سستی اوتاد ها استوار کرد میخهای زمین را و ضرب اسدادها

و بنیاد کرد سدها یعنی کوههای متین را در میان مراقلیم و استفاض عیونها و در ان ساخت پر اکنده کردانید

چشمهای زمین را در اقطار و خد اودیتها و شکافت رودخانهای او را بسیلها و امطار فلم یهن ما بناه پس سست

نشد چیزی که بنا فرمود او را و لا ضعف ما قواه و ضعیف نشد انچه قوی کردانید او را هو الظاهر علیها و او ست

ظاهر و هویدا بر زمین بسلطانه و عظمته بسلطنت و بزرگی خود و هو الباطن لها و او ست پنهان مر اهل زمین را

بعلمه و معرفته بدانش و معرفت خود و العالی علی کل شئ منها و او است بلند بر هر چیزی از زمین بجلاله

و عزته بزرگی و ارجمندی خود لا یعجزه شئ منها طلبه عاجز نمیکرداند او را چیزی از زمین که طلب کند او را

و لا یمتنع علیه و ممتنع نمیشود و باز نمی ایستد بر او فیغلبه تا غالب شود ان چیز بر او و لا یفوته و فوت نمیشود

از او السریع منها شتابنده از او فیسبقه تا سبقت کیرد بر او سبحانه و لا یحتاج الی ذی مال و محتاج

نمیشود بخداوند مال فیرزقه تا روزی دهد ان مال دار او را خضعت الاشیاء له فروتنی نموده اند همه چیزها

مر قدرت او را و ذلت و فروتنی لیل شده اند مستکینه لعظمته در حالتی که خوار و بیمقدارند مر عظمت و جلال او را

لا تستطیع الهرب توانائی ندارند که بگریزند من سلطانه از سلطنت و جبروت او الی غیره بسوی غیر او

فتمتنع من نفعه و ضره تا باز ایستند از سود و ضرر او اگر چه از نفع گریز نمیباشد اما مراد سلب قدرت از اشیاء

فیجری

بصیغه معلوم و مجهول هر دو در نسخ ضبط شده است و یا در اخر کلمه منصوب است بان مقدر بعد از فاء واقع در جواب نفی چنانچه نصب یا و یدر فیستوی واقع

و همزه در یتکافا بان مقدر بعد از فاء واقع در جواب نفی است و لا یکون عطف بر لا یکون است

فیجری علیه الصفات

فیجری و

و قوله لا یکون

ای لو کان محدثا لجرت علیه الصفات لا احکام المحدثه فلم یکن بینه و بین الاجسام المحدثه فرق فکان یستوی الصانع و المصنوع و هذا محال و لا له علیها فضل لاشتراکه معها فی الحاجه الی الصانع

ولم یستعن

لما یوجب الاستعانه کونه ناقصا بذاته مفتقرا الی ما کان مفتقرا الیه و هو محال

و کونه انشاء الارض الیس کالواحد منا

یمسک المثقل فیشتغل بامساکه عن کثیر من الامور و لانه تعالی قادر لذاته لا یعجزه شئ و لا یشغله شان عن شان و منعها

عن التهافت و الانفراج ای جعلها کره واحده ثابته فی حیزها و منعها ان تساقط قطعا او ینفرج بعضها عن بعض

و کونه لا یعجزه

لما ذکره لان القدیم واجب الوجود تام العلم و القدره لا نقصان فیه باعتبار و کون کل ما عداه مفتقرا فی الوجود الیه فلا جرم لم یتصور ان یعجزه شئ طلبه او یمتنع علیه شئ بقوته فیغلبه او لقوته سریع الحرکه فیسبقه اذ یستلزم ذلک العجز المستحیل علیه

براو و بر نفوذ بر امتناع ایشان از او و لا کفو له و هیچ همتائی نیست مر او را فیکافئه تا مانند و همسر باشد او را
و لا نظیر له و مثل نیست مر او را فیساویه تا مساوی باشد با او و کفو و مانند نیست که تماثل و تعادل و همرتبه باشد
نظیر و مانند نیست که تماثل او و برابر او باشد هو المفنی لها او فانی کننده اشیاء بعد وجودها پس از هستی آنها
حتی یصیر موجودها تا آنکه میگردد موجود آنها کمفقودها همچو معدوم آنها چنانچه او سبحانه فرموده
کما بدأنا اول خلق نعیده و اعاده نمیباشد مگر بعد از اعدام و افناء و لیس فناء الدنیا و نیست فناء و نیستی
دنیا بعد ابتداعها بعد از آفرینش آن باعجب من انشائها عجیب تر از آفریدن اول بار و اختراعها و از نو
پیدا کردن آن و کیف و چگونه عجیب و نادر بر ایجاد شئ باشد و لو اجتمع جمیع حیوانها و حال آنکه اگر جمع
شوند همه حیوانات دنیا من طیرها از مرغان و بهائمها و چارپایان و ما کان من مراحها و آنچه باشد
از حیوانات که در شبانگاه آورده میشوند بر نشستن گاه و سائمها و آنچه باشد چرا کرده در چراگاه و اصناف
اسناخها و جمیع صنفهای اصول حیوان و اجناسها و جنسهای ایشان و متبلدة اممها و طائفهای حیوانات
که غبی و بی فهم اند و اکیاسها و فهیم صاحب عقل اند علی احداث بعوضة بر پیدا کردن پشه ما قدرت علی
احداثها توانائی نداشته باشند بر پیدا کردن آن و لا عرفت و ندانند و نشناسند کیف السبیل الی ایجادها
که چگونه است راه بسوی موجود کردن آن پشه و لتحیرت عقولها و هر آینه حیران شود عقلهای ایشان فی علم ذلک
در دانستن آن طریق و تاهت و عجزت قواها و متحیر و عاجز شود قوتهای ایشان در آن بحر عمیق و تناهت
و رجعت و باز ایستند و باز گردند خاسئة در حالتی که خوار باشد و ذلیل حسیرة با فتور و کلال از رسیدگی
افکار عارفة بانها مقهورة و شناسا بآنکه ایشان مقهور و مغلوب اند و بعجز مقرة و اقرار کار
بالعجز اقرار کننده بعجز و نا توانی عن انشائها از آفریدن مثل آن پشه مذعنة بالضعف گردن نهاده
بضعف و نا توانی عن افنائها از فانی کردانیدن آن بمعونت صانع مختار زیرا که اگر خواهد حق تعالی آن نیز
میدهد قدرت که امتناع نماید از ابداء و اظهار و انه سبحانه یعود و بدرستیکه حق سبحانه عود میکند بعد فناء
الدنیا پس از فانی شدن دنیا وحده لا شیء معه در حالتی که تنها باشد که هیچ چیز با او نباشد کما کان قبل
ابتدائها همچنانکه بود در آغاز پیش از ایجاد آنها کذلک یکون بعد فنائها همچنین خواهد بود بعد فنا
ایشان بلا وقت و لا مکان بی وقتی و جائی و لا حین و لا زمان و بی هنگامی و زمانی این نقض نیست بفنای عالم
و افلاک و انجم عدمت عند ذلک معدوم میشود نزد آن حالت الآجال و الاوقات اجلها و وقتها و
زالت السنون و الساعات و زایل میشود سالها و ساعتها فلا شیء پس هیچ چیز نخواهد بود الا الله
الواحد القهار مگر خداوندی که متحد است بذات و قاهر و غالب بر مخلوقات الذی الیه مصیر جمیع الامور
آنخدائی که بسوی اوست بازگشت همه کارها بلا قدرة منها کان ابتداء خلقها بی قدرت و توانائی اشیاء بود
آغاز آفرینش آنها و بغیر امتناع کان فناؤها و بغیر امتناع از جانب آنها هست فنا و نابودی آنها و لو قدرت
و اگر توانا بودندی علی الامتناع بر امتناع نمودن و سرباز زدن لدام بقاؤها هر آینه دایم بودی بقای آن
لم یتکاءده صنع شیء منها و دشوار نشد بخدا تعالی آفریدن چیزی از اشیاء اذ صنعه در حینی که آفرید آن را و لم
یؤده منها و گران نکرد او را از آنها خلق ما برأه و آفرید آنچه پدید آورد و خلقه و بیافرید آن را و لم یکونها
و موجود نساخت آنها را لتشدید سلطان از جهت محکم و استوار کردانیدن سلطنت و عظمت خود و لا لخوف

حیوانها
حیوان بتحریک و حیاة بر وزن فلاة
و حیوة بفتح اول و سکون ثانی بمعنی زندگانی
در زیستن ضد مردن است حیی بر وزن
رضی حیاة بر وزن سماء و حیّ یحیّ با دغام
یا میاید و حیوة طیبة بر وزن قناة
روزی حلال است تا بهشت و حیوان
بر وزن رمضان جنس حی و زنده است
و اصل او حییان
بیا و است
ق

مراحها
و قد راح یراح از باب فرح مثل خاف یخاف
یعنی سخت وزید باد و مصدر او ریح بکسر
می آید و یوم ریح بر وزن سید یعنی روز آنست
که باد سنگین دارد و راح الشجر یعنی درخت
بار دار شد و اراح فلان یعنی مرد فلان
یعنی نفس زد و یعنی برگشت بسوی او از جان
بعد از ماندگی و یعنی گردید صاحب
آسایش و یعنی داخل شد در باد
و مراح بفتح میم جائی است
که میرود از آن گروه
یا می آید بسوی او ق

و المراح
بالضم ما ترى الماشية بالليل و بالفتح
الموضع الذي يروح منه القوم او يروحون
اليه و السائمة الراعية المرسلة للرعى و
اسناخها اصولها و المتبلدة
ذوا البلادة و هي ضد الزكاء و الاكياس
ذوو الذكاء و الفهم و التحاشي البعد
و الصاغرة ايضا و الحسير الكليل و لم يتكاءده
الذي لم يشق عليه و يجوز لم يتكاءده با
لتشديد و الهمزة اصله من العقبة الكؤود
و هي الشاقة و لم يؤده اى تثقله

ورده
تودعه د

من زوال ونقصان ونه بجهت ترس از زوال شدن ونقص پذیرفتن ولا للاستعانة بها ونه برای یاری خواستن بانها علی
ند مکاثر ونه برای همتای بسیار نزاع کننده با وی بغلبه ولا للاحتراز بها ونه برای محترز شدن بانها من ضد مثاور
از ضد برجهنده بانها ونه برای حصول غلبه بر عناد ولا للازدیاد بها فی ملکه ونه برای زیاد کردن بوجود آنها در پادشاهی خود
ولا لمکاثرة شریک فی شرکه ونه برای غلبه نمودن بر شریک در شرکت او تا بواسطه آنها بر ایشان غالب شود ولا لوحشة
کانت منه ونه بجهت وحشت و تنهائی که بود از جانب او فاراد ان یستأنس الیها پس خواست انس گیرد با بجا ایشان
ثم هو یفنیها پس او فانی میکند آنها را بعد تکوینها بعد از ایجاد آنها لا لسأم دخل علیه نه بجهت
ملالتی که داخل شده باشد بر او فی تصریفها در تحویل و گردش آنها وتدبیرها و باصلاح آوردن آنها ولا
لراحة واصلة الیه ونه بجهت راحتی که رسنده باشد باو ولا لثقل شیء منها علیه ونه بجهت گرانی چیزی
از آنها بر ذات او لا یمله طول بقائها ملول نمیسازد او را درازی بقای آنها فیدعوه تا بخواند او را ملالت او تا
الی سرعة افنائها بسرعت فانی ساختن آنها ولکنه سبحانه لیکن او سبحانه وتعالی دبرها بلطفه تدبیر کرده و اصلاح
آورد آنها را بلطف و احسان خود وامسکها بامره و نگاه داشت همه را بفرمان خود واتقنها بقدرته و محکم و مضبوط
ساخت آنها را بتوانائی کامل خود ثم یعیدها بعد از آن اعاده کند ایشان را و بوجود آورد بعد الفناء بعد از فنا
آنها من غیر حاجة منه الیها بی حاجتی از او بسوی آنها ولا استعانة بشیء منها علیها و بی یاری خواستن و بچیزی
از آنها بر اعاده آنها ولا لانصراف من حال وحشة ونه بجهت بازگشتن از حال وحشت و تنهائی الی حال
استئناس بسوی انس گرفتن با ایشان ولا من حال جهل وعمی ونه از حال نادانی و بی بصیرتی الی علم والتماس
بحال دانش و خواهش ذات آنها ولا من فقر وحاجة ونه از درویشی و احتیاج الی غنی وکثرة بتوانگری و بسیاری
ولا من ذل وضعة ونه از خواری و پستی
الی عز وقدرة بارجمندی و زبردستی

خ ٢٦٨ ومن خطبة له علیه السلام

یختص بذکر الملاحم این خطبه در حوادث و وقایع است که بعد از آنحضرت بظهور آمد [illegible]
الا بابی وامی بدانید که پدر و مادر من فدای کسانی باد که بعد از من بامامت منصوص باشند و در وقت شریعت هنگام
عمیا حفظ دین نمایند هم من عدة ایشان از جماعتی معدودند که اسماؤهم فی السماء معروفة نامهای ایشان در آسمان
معروف و مشهور است نزد خدا و ملاء اعلی وفی الارض مجهولة و در زمین نامعلوم بواسطه عدم عرفان مردمان
بحال ایشان الا فتوقعوا آگاه باشید پس انتظار کشید ما یکون من ادبار امورکم آنچه را که بوقوع میاید از پشت
کردن کارهای شما بجهت دولت اشرار که بنی امیه اند و بنی عباس وانقطاع وصلکم و بریده شدن پیوند
اندامهای شما بسبب متفرق شدن ایشان را بر آنها و اضطراب شما واستعمال صغارکم و کار فرمودن ضعفا و ابدان
شما را باعمال شاقه ذاک آن کارها یعنی وقوع آن فتنها و حوادثها حیث تکون ضربة السیف در محلی خواهد
که باشد زدن شمشیر علی المؤمن بر بنده مؤمن اهون من الدرهم آسانتر از کسب درهم من حله از وجه حلال
آن بواسطه صعوبت کسب حلال در آن حال ذاک حیث یکون المعطی اعظم اجرا من المعطی این خود
در وقتی باشد که آنکسیکه داده شده باشد باو مال بزرگتر باشد از روی مزد و ثواب بجهت فقر و کثرت عیال
از دهنده مال بجهت پیدا شدن حرام و کمی اخلاص در بذل مال ذاک حیث تسکرون آن محلی باشد که
مست شوید من غیر شراب بی آشامیدن شراب بل من النعمة والنعیم بلکه مستی از کثرت و بسیاری نعمت و نعیم باشد

مکاثر
بصیغه اسم فاعل است و کثره بفتح اول و بکسر هم آمده بمعنی بسیاری است و کثرت بضم و آن بمعنی معظم شیئی و اکثران نیز آمده است و کثر ککرم فعل است در جمیع معنی مردی است صاحب مال و از جمله مکثار بر وزن مصباح و مکثر بر وزن منبر بمعنی مردی است بسیار گوی و کثار کغراب و کتاب جماعتها اند و کاثروهم فکاثروهم یعنی غلبه جستند بانها در کثرة پس غالب آمدند بر آنها ق

مثاور
بصیغه اسم فاعل است ثور بمعنی بر انگیختن و بر جهیدن و بالا رفتن و قائم شدن سنگ خواره و مع است بهم بر پریدن و ثاوره از باب مفاعله مصدر آن بر وزن مقاتله و قتال می آید بمعنی بر جهید بر او ق

شرکه
شرک بکسر اول و شرکه بتر بکسر اول و ضم اول هم آمده بمعنی انباز و رفیق در سودا و معامله شدن است و شریک بر وزن امیر بمعنی مشارک و همباز است و جمع آن شرکاء بر وزن اشجار و شرکاء بر وزن شرفاء می آید و در مؤنث شریکه بر وزن سفینه و جمع آن شرائک بر وزن شدائد است و فعل آن از باب علم می آید ق

صغارکم
بر وزن طلاب جمع صاغر است بر وزن طالب که بمعنی مرد خشنود بخواری و صغره بر وزن کتبه نیز جمع آن آمده و قد صغر ککرم مصدر آن صغر کعنب و صغار بر وزن سحاب آمده بمعنی راضی بخواری شد ق

و غرور غفلت وتخلّفوا من غير اضطرار پس سوگند خورد بدين مضطر شدن شما بان بلكه بجهت اغماض
عين از عظمت و جبروت خدا و غفلت از نشأه عقبى وتكذبون من غير احراج و دروغ گو شديد بدون تنگ
گرفتن كار يعنى بى ضرورت و حاجت بيان بلكه بجهت عناد شما بر كثرت دروغ با خبار فانّه اذا عضّتكم
البلاء پس از حوادث روزگار وقتى باشد كه بگزد شما را بلا وفتنهاى دوران كما يعضّ القتب همچنانكه ميگزد
پالان غارب البعير ميانه كوهان شتران تا سر انجام كار شما بمرتبه رسد كه گوييد از روى ملالت و پريشانى
كه ما اطول هذا العناء چه دراز است اين رنج وخوارى وابعد هذا الرجاء وچه دور است اين اميد فراخى
باصلاح حال اهل اين زمان بسبب شنيدن اخبار وكثرت فجار ايها الناس اى گروه مردمان القوا هذه الازمّة
بيندازيد اين مهارها را التى تحمل ظهورها الاثقال كه برداشته است پشتهاى آنها گرانيها را من ايديكم
از دستهاى خود لفظ ازمّه مستعار است براى انديشهاى فاسد و ارای باطل وظهور كه حامل اثقال اند مستعار است
از براى اعمال و اثقال كنايه است از معاصى وانواع آثام يعنى مرتكب انديشهاى فاسده واراى باطله ايشان مشويد
اين از نظر اعتبار ميبينيد ولا تصدّعوا على سلطانكم ومتفرق و پراكنده مشويد بر آنكه خليفه شما است مراد آنحضرت است
فتذمّوا غبّ فعالكم پس مذمت كنيد نفسهاى خود را در عقب فعلهاى خود ولا تقتحموا وبزور داخل مشويد ما استقبلتم
در آنچه پيش آورده است شما را من فور نار الفتنة از جوش بلند آتش فتنه واميطوا ودور شويد عن سننها از طريقه
آن آتش بعيد نمودن از اختلاف آراى ارباب اهل ضلال وخلّوا قصد السبيل لها وواگذاريد ميانه راه را از براى
آن فتنه فقد لعمرى پس بحق زندگانى من سوگند يهلك فى لهبها المؤمن كه هلاك ميشود در زبانهاى آتش آن
فتنه اشتعال مؤمن پسنديده فعال ويسلم فيها غير المسلم وسالم ميماند در او غير مسلمان از اهل نفاق وضلال
اين اخبار از جمله مغيبات است كه آنحضرت فرموده پيش از وقوع چه فتنه بنى اميه دراز كشيد واز ان بنى عباس نيز هم
كارو سيد انما مثلى بينكم مثل السراج فى الظلمة جز اين نيست كه داستان من در ميان شما مثل چراغ است در تاريكى
يستضيئ به من ولجها روشنى ميجويد از من هر كه در آيد در آن واقتباس نمايد از روشنى آن فاسمعوا ايها الناس
پس بشنويد اى مردمان اين پند را وعوا ونگاه داريد در خاطر خود واحضروا آذان قلوبكم وحاضر سازيد گوشهاى
دلها را تفهموا تا فهم كنيد آنچه نافع است وسودمند

خ ومن خطبة له عليه السلام سط ٢٦٩

مدار اين خطبه بر تقوى است و زهد كامل وتذكير نعم حضرت بارى وتنبيه مردمان از غرور اين جهان فانى اوصيكم ايها الناس
وصيت ميكنم شما را اى مردمان بتقوى الله بپرهيزكارى از خدا وكثرة حمده وبسيارى ستايش كردن او على آلائه اليكم
بر نعمتها كه رسيده اند بشما ونعمائه عليكم و بر نعم كثيره او كه واقع شده اند بر شما وبلائه لديكم و بآزمايش او
كه نزد شما است از خير وشر كم خصّكم بنعمة وتدارككم برحمة فكم خصّكم بنعمة پس بسا كه خاص كرد شما را بنعمتى
وتدارككم برحمة ودريافت شما را برحمتى وعاطفتى اعورتم له اشكارا كرديد شما عورات يعنى معاصى خود را براى او
فستركم پس پوشانيد شما را لباس ستر وقلم عفو بر جريده شما كشيد وتعرّضتم وپيش آمديد شما بانواع معاصى لاخذه
از براى گرفتن او شما را فامهلكم پس مهلت داد شما را واوصيكم بذكر الموت ووصيت ميكنم شما را بياد كردن مرگ
واقلال الغفلة عنه وكم كردن غفلت وبيخبرى از آن وكيف غفلتكم وچگونه است غفلت شما عمّا ليس
يغفلكم از چيزى كه فرو نگذارد شما را وطمعكم وچيست طمع شما فيمن ليس يمهلكم در كسى كه مهلت نميدهد

والقتب
قتب بكسر اول يعنى پالان است وقتب بتحريك
بيشتر استعمال ميشود اين معنى يا اينكه قتب بكسر
اول پالان كوچك است بقدر اندازه كوهان
شتر وجمع آن اقتاب بروزن افعال
ميايد
ق

وغارب
بروزن قاتل ميان دو شانه يا ميان
كوهان شتر است وگردن وجمع آن غوارب
بروزن فواعل آمده ومى گويند حبلك على غاربك
يعنى ريسمان تو در گردن تو است اين
كنايه از طلاق است
يعنى برو وهر جا كه خواهى
ق

جد
ما استقبلتم

خ ٢٦٨

ولا تصدّعوا
نهى است از باب تفعّل تصدّع يعنى پراكنده
شد مشتق از صدع بتشديد صاد ودال
وصدع از باب منع يعنى شكافت
امر او وجد ابكرد ومصادع بروزن مساجد
راههاى آسان است وهموار است در سبز
از زمين وواحد آن مصدع بروزن
مقعد است
ق

وغبّ
بكسر غين معجمه يكروز ميان ماب آمدن شتر
وآمدن تب است از باب ضرب يعنى غبّت
الابل وابل غاربة وقال الكسائى اغببت
القوم وغببت عنهم اى جئت يوما وتركت
يوما لعلّ زرغبّا تزدد حبّا وغبّ
كل شيئى عاقبته وغبّت الامور صلحت
الى اواخرها

وامیطوا
ماط يميط از باب ضرب مصدر آن ميط
يعنى دور شد وماط عنى يعنى يكسو شد از من ودور
كرد لازم ومتعدى هر دو آمده مثل اماط از باب افعال
ق

وهلاک سازنده شما را فکفی واعظاً بموتی پس کافیست پند دهنده مردهائیکه عاینتموهم معاینه دیدید ایشان را
حملوا الی قبورهم که برداشته شدند بسوی قبرها غیر راکبین بی آنکه بوده سوار شوندگان وانزلوا فیها
و فرود آورده شدند در آن قبور غیر نازلین بی آنکه بوده فرود آیندگان در آن کانهم گوئیا ایشان لم یکونوا للدنیا
نبودند از برای دنیا عُمّاراً عمارت کنندگان اصلاً وکان الآخرة و گوئیا سرای آخرت لم تزل لهم داراً همیشه بود خانه ایشان
خانه و سرا اوحشوا ما کانوا یوطنون وحشت کردند از چیزی که بودند که وطن میگرفتند از این سرا و اوطنوا ما کانوا
یوحشون و وطن گرفتند چیزی را که بودند که از او وحشت میکردند یعنی سرای عقبی واشتغلوا بما فارقوا
و مشغول بودند بچیزی که از او مفارقت نمودند واضاعوا ما الیه انتقلوا و ضایع ساختند چیزی را که بسوی
او منتقل شدند لا عن قبیح یستطیعون انتقالاً نه از فعل زشت استطاعت دارند از روی منتقل شدن از او ولا
فی حسن یستطیعون ازدیاداً و نه در فعل نیکو توانائی دارند از روی زیاده ساختن انسوا بالدنیا انس گرفتند
بدنیا فغرّتهم پس فریب داد دنیا ایشان را و وثقوا بها و اعتماد کردند بر دنیا با روزی فصرعتهم پس انداخت
ایشان را بر خاک هلاک فسابقوا پس سبقت ورزید ای بندگان خدا رحمکم الله که رحمت کناد خدا بر شما و
کبریه بواسطه طاعات و عبادات الی منازلکم بسوی منزلهای شما التی امرتم ان تعمروها که مامور شده اید بعمارت
کردن آن والتی رغبتم فیها و آن منازلی که رغبت کنند شده اید در آنها و دعیتم الیها و خوانده شده اید بسوی آنها
واستتموا نعم الله علیکم و تمام کنید نعمتهای خدا را بر خود بالصبر بشکیبائی نمودن علی طاعته بر طاعت و عبادت
او والمجانبة لمعصیته و دوری جستن از نافرمانی او فان غداً من الیوم قریب پس بدرستیکه فردا با امروز
نزدیکست ما اسرع الساعات فی الیوم چه شتابنده اند ساعتها در فنای روز و ما اسرع الایام فی الشهور
و چه شتابنده اند روزها در فانی ساختن ماهها و اسرع الشهور فی السنین و چه شتابنده اند ماهها در اعدام
سالها واسرع السنین فی العمر و چه شتابنده اند سالها در افنای عمرها

خ ومن خطبة له علیه السلام ع

این خطبه در بیان شدت و ضعف ایمانست فمن الایمان ما یکون ثابتاً مستقراً فی القلوب پس بعضی از ایمانست که
میباشد ثابت و قرار گرفته در دلهای مردمان چه مصدق باشد بجمیع ما جاء به حضرت رسالت و ورود از جانب حضرت ملک
ذو الجلال راسخ در قلوب مؤمنان و منه ما یکون عواری و بعضی دیگر از ایمانست که باشد عاریتها بین القلوب
والصدور و نیایا در میان دلها و سینها الی اجل معلوم تا وقت معلوم یعنی بی ثبوت و قرار در او فاذا کانت لکم
براءة من احد پس هرگاه که باشد شما را بیزاری از یکی کافران و منافقان فقفوه پس موقوف دارید او را بیزاری کنند
او را بحال خود حتی یحضره الموت تا آنکه حاضر شود او را مرگ و توبه نکرده بمیرد فعند ذلک یقع پس نزد
آن حالت یقع حد البراءة واقع شود حد بیزاری یعنی هرگاه خواهید تبری کنید از یکی از اهل کفر و فسق پس
موقوف دارید تا حالت موت او و تبادر نکنید بر موت او به بیزاری نمودن از او بجهت آنکه ممکن است که اسلام آورد
پس هرگاه که بمیرد در حالت کفر و فسق منقلع شده باشد جایز است تبری نمودن از او و مخفی نیست که مراد
براءت براءت مطلقه است و الا جایز است تبری نمودن از فاسق در حال حیوة او و براءتی که مشروط باشد بالمراد
والهجرة قائمة علی حدها الاول و هجرت باقیست بر حد خود که آن هجرت حضرت رسالت ص از مکه بمدینه و حرمت
خفیفت هجرت از روی لغت ترک متوطنه و در عرف ترک بلد کفر است و ... بهجرت حضرت رسالت ...

فسابقوا الخ
المنازل منازل الجنة ومراتب الابرار
فیها و عمارتها بالاعمال الصالحة الموافقة
لمقتضی النوامیس الالهیة وتحصیل الکمالات
النفسانیة لهم وقوله اسرع الساعات
الی آخره بیان لقرب الغد الذی کنی به عن القیمة
من الیوم فان الساعة سریعة الاتیان و
الانقضاء و سرعتها مستلزمة لسرعة
مجیء الشهر وانقضاء المستلزمین لسرعة
مجیء السنة وانقضائها المستلزمین لسرعة
انقضاء العمر العالمین فیه لکن انقضاء
بالقیمة فان الساعات مستلزمة
لسرعة انقضاء العمر وقرب غده من
یومه واتی فی الکل بلفظ التعجب تاکیداً
لبیان تلک السرعة وهو کلام شریف
بالغ فی الفصاحة والموعظة
والله التوفیق
(م)

خ ٢٧٠

والعواری
جمع عاریة ای هو وان کان فی
محل الایمان الحقیقی الا ان حکمه
حکم العاریة فی البیت والمراة
التبرزی
(م)

اند از حقیقت این نوع صادق باشد هجرت بر هجرت کسی که هجرت کند از باطل و متوجه شود بسوی آنحضرت و بسوی ائمه معصومین
در طلب دین و حضرت عزت بخطاب در بهشت و ورود یافته که المهاجر من هاجر ما حرم الله علیه مقصود امیر المؤمنین از این فقره
دعوا ناس است بدین اسلام و اقتباس دین از او و از اهل بیت او و حدیث لا هجرة بعد الفتح منافات با این ندارد زیرا
که معنی این حدیث این است که هجرت نیست از مکه بعد از فتح آن بسوی مدینه و سلب خاص مستلزم سلب عام نیست پس
هجرت قائم باشد ما کان لله ما دام که باشد مر خدا را فی اهل الارض حاجة در اهل زمین حاجتی یعنی
طلب عبادتی من مستسر الامة از امتی که نهان کننده باشد دین خود را از اشرار و معلنها و از آشکار کننده آن
لا یقع اسم الهجرة واقع نمیشود اسم هجرت علی احد بر یکی از مسلمانان الا بمعرفة الحجة فی الارض مگر بشناختن
حجت خدا در زمین که امام زمانست فمن عرفها پس هر که شناخت او را و اقرار بها و اقرار کرد بامامت او
فهو مهاجر پس او مهاجر است کسی که هجرت کند از ضلالت بهدایت و روا بود او ثواب هجرت و لا یقع اسم الاستضعاف
واقع نمیشود نام ضعیف شمردن در ایمان علی من بلغته الحجة بر کسی که رسیده باشد او را حجت از جانب امام زمان
فسمعتها اذنه پس شنیده باشد آنرا گوش او و وعاها قلبه و نگاه داشته باشد او را دل او ان امرنا صعب
مستصعب بدرستیکه کار ما بغایت دشوار است یعنی شان ما و کمال ما خارج از شان و کمال اغیار است چه ظاهر آن بغایت مستعصیه
و امور غائبیه بغایت مشکل است لا یحتمله بر نمیدارد آن امر را و قبول نمیکند کمالات و کیفیت صدور امور غریبه عجیبه
الا عبد مگر بنده که امتحن الله قلبه للایمان آزموده باشد خدا دل او را برای ایمان و لا یعی حدیثنا
و نگاه نمیدارد سخن ما را الا صدور امینة مگر سینهای امین از شائبه شک و ریب و احلام رزینة و خردهای
آرمیده و با وقار و تمکین که مملو باشند از محبت و معرفت حضرت رب العالمین و ائمه معصومین در منزل جلال احکام
که در مقام انکار نبودند و حق معرفت ما شناختند و کمالات و اشارات و فهم نکردند ایها الناس اسئلونی
ای مردمان سلونی بپرسید از علوم و احکام ایمان قبل ان تفقدونی پیش از آنکه نیابید مرا در این جهان فلانا
بطرق السماء پس بدرستیکه من بر اههای آسمان و زمین که طرق معرفت منازل ساکنان سموات است از ملا اعلی و مرا
ایشان نزدانم و وحی نازل از حضرت منان اعلم منی بطرق الارض دانا ترم از علم خویش براههای زمین بواسطه
کمال اتصال من بفرشتگان و انقطاع از این جهان پس از من سؤال کنید طرق مذهب را قبل ان تشغر برجلها
پیش از آنکه بردارد پای خود فتنة تطأ فی خطامها فتنه که پا زند در مهار خود و تذهب باحلام قومها و ببرد
خردهای قوم خود را و این فتنه بنی امیه است که اطراف عالم را پامال کرد و عقول را بواسطه سخت نیست و بیهوش ساخت

بواسطه شدت غفلت در میان

خ ۲۷۱ ومن خطبة له علیه السلام

وصعوبت آن و از راه خودداری ز

دعا

مدار این خطبه در ترغیب عباد است بعبادت و تخویف ایشان از اهوال قبر و احوال قیامت الحمد لله شکرا
لانعامه سپاس و ستایش میکنم خدا را از جهت شکر نعمت دادن او و استعینه و یاری میخواهم از او علی
وظائف حقوقه بر وظیفهای حقهای او از واجبات و تطوعات و مایر مندوبات عزیز الجند دارای لشکر غالب
لشکر او که انبیا و اولیا و احبای اویند عظیم المجد بزرگ بزرگواری او و اشهد ان محمدا صلی الله علیه
و آله عبده و رسوله و گواهی میدهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده او و فرستاده او است مکافه خلقان دعا
الی طاعته بخواند خلق را فرمانبرداری او و قاهر اعداءه و قهر کرد و مغلوب ساخت دشمنان او را

ولا یعی
مضارع از وعی از باب ضرب یعنی
نگاه داشت و گرد کرد و ادعاء از باب
افعال در همه معنی
ق

رزینة
رزن بفتح اول جای بلند است که در او آب میماند
است و جمع آن رزون بروزن سرور میآید
و رزان بروزن جبال میآید و رزن
بالکسر جای سنگ است که آب در وی جمع
گرد شدن آب است و جمع آن بروزن
جبال است و رزن از باب کرم یعنی
آهسته و آرام شد و رزنه از باب
نصر یعنی برداشت تا بنگر گرانی
و سبکی او را

و فی
بعض النسخ لا یحمله
الا ملک مقرب او نبی مرسل
او مؤمن امتحن الله قلبه
للایمان
ع

ومنادی بلند کننده ... امیر الله ... ترا پیش از ایشان

خ ۲۷۰

تشغر
مضارع است از شغر الکلب که منع یعنی برداشت
سگ پای خود را تا شاشید یا شاشید یا
پا برداشت و شاشید و شغر الرجل المرئة
از باب نصر مصدر آن شغور بروزن سرور
آمده یعنی برداشت هر دو پای خود را برای
جماع مثل اشغر ق

تطأ
مضارع است از وطئه از باب فرح
یعنی پای بر نهاد و سود او را مثل وطاءه
از باب تفعیل ق

خطامها
بکسر اول است خطمه تخطیمه از باب ضرب
یعنی زد بینی او را و خطم بالخطام یعنی کرد
خطام بروزن کتاب رسن است و
خطام بالکسر هر چیزی است که نهاده شده
بر بینی شتر تا بگه کشیده شود او و جمع آن
خطم بروزن کتب میآید

جهاد و عزم نیت ندیدی قتال کردن و کار زار نمودن از دین متین و کلا متبعین عن ذلک باز منع کرده اندا و را
از دعوی اجتماع علی تکذیبه انفاق خلقان بر دروغ گو کرداندی او و ال التماس لاطفاء نوره و طلب نمودن
مردمان خاموش کردن نور او را فاعتصموا بتقوی الله پس متمسک شوید و چنگ فرو زنید بپرهیزکاری از خدا فان لها
پس بدرستیکه مر تقوی و پرهیزکاری را حبلا و ثیقا عروته ریسمانیست که بند آن استوار است گوشه آن و دسته آن
و معقلا منیعا ذروته و جای پناهیست که محکم و پایدار است بلندی او و بادروا الموت پس سبقت کیرید بر مرگ نظر
و شتابید بتهیه اسباب عبادت بواسطه احتراز جستن فی غمراته در سختیهای ان و امهدوا له و مهیا کنید بهم عبادات
او را در زمان اختیار قبل حلوله پیش از فرود آمدن ان با اضطرار و اعدوا له آماده شوید برای ان قبل نزوله
پیش از فرود امدن آن فان الغایة القیامة پس بدرستیکه پایان کار رحلت بسوی قیامت است و کفی بذلک واعظا
و کافیست قیامت موعظه دهنده لمن عقل مر کسی را که غافل نباشد نه غافل و معتبرا لمن جهل و محل عبرت کسی
که جاهل باشد و قبل بلوغ الغایة و پیش از رسیدن بغایت کار که قیامتست ما تعلمون چیزیست که میدانید
شما من ضیق الارماس از تنگی قبرها و شدة الابلاس و سختی شکستگی و اندوه آن موضع با نومید و هول
المطلع و از خوف موضع اطلاع فرشتگان عذاب و روعات الفزع و ازترسهای فزع عقاب و اختلاف
الاضلاع و بهم در رفتن استخوانهای پهلو بجهت فشردن قبر و استکاک الاسماع و از کر شدن گوشها در
و ظلمة اللحد و از تاریکی لحد گور و خیفة الوعد و ترس وعده خدا و سؤال منکر و نکیر و غم الضریح و پوشش
شکاف قبر و ردم الصفیح و استوار کردن سنگها بالای قبر فالله الله عباد الله پس بترسید از خدا ای
ای بندگان خدا فان الدنیا ماضیة بکم پس بدرستیکه دنیا گذرانست شما را علی سنن بر یک طریقه که آن
طریق مرگ است که مختلف نمیشود حکم آن اصلا و انتم و الساعة فی قرن و شما و قیامت و قیامت در
در یک ریسمان و این کنایت است از قرب ایشان و کانها و گویا که قیامت قد جاءت باشراطها آمده است با شرطها
خود را و آن علامتهاست از ظهور دجال و دابة الارض و خروج یاجوج و ماجوج و غیر آن از مقدمات آن
و ازفت بافراطها و نزدیک گردانیده پیشرو فتنهای خود را که آن مقدمات ظهور قیامتست و وقفت بکم علی
صراطها و باز داشته شما را بر صراط خود و کانها و گویا قیامت قد اشرفت بزلازلها مشرف ساخته محنتهای
خود را و اناخت بکلاکلها و فرو خوابانیده سینهای خود را و انصرمت الدنیا باهلها و منقطع گشته و بریده
شده دنیا با اهل خود و اخرجتهم و بیرون گردانیده ایشان را من حضنها از کنار پرورش خود فکانت کیوم مضی
پس هست همچو روزی که گذشته او شهر انقضی یا ماهی که منقضی گشته و صار جدیدها و گردیده نو
رثا کهنه و پوسیده و سمینها غثا و فربه او لاغر و داخل شده اهل خود را فی موقف ضنک المقام در موضعی
که تنگست جای او و امور مشتبهة عظام و در کارهای مشتبه عظیمه و نار شدید کلبها و در آتشی
که سخت است حرص بودن با بدان و اضرار و عال لجبها بلند است آواز پر هول آن ساطع لهبها بلند شونده
است زبانهای آن متغیظ زفیرها خشم گیرنده است اعلی منکران متأجج سعیرها برافروخته است التهاب سوزان
بعید خمودها دور است فرو نشستن آن ذاک وقودها فروزانست هیمه آتش سوزان آن مخوف وعیدها
ترسناک است وعده بدان عم قرارها غمگین کننده است قرارگاه آن مظلمة اقطارها تاریک است جوانب آن
حامیة قدورها گرم است دیگهای جوشان آن فظیعة امورها شنیع و قبیح است کارهای پرهول آن و سیق الذین اتقوا

یتشبه
ای یتفرقه و المعقل کمسجد الملجأ
و ذروة بالضم و الکسر اعلاه و جهدت
الفرس جهدا البطئه و الارماس جمع
رمس و هو القبر و الابلاس بالکسر مصدر
ابلس من باب افعال ای خاب و یئس و الابلاس
ایضا الانکسار و الحزن و المطلع الاطلاع
من اشراف الیفع و هو له خوفه و فزعه
و الروعة و القرعة و استکاک الاسماع
صممها الصفیح کامیر الحجارة العراض
و ردمها سد القبر بها و السنن مثلثة السنن
الطریقة و القرن بالتحریک حبل یقرن
البعیران و اشراطها علاماتها و ازفت
بکسر العین قربت و افراطها مقدم
الهمزة مقدماتها و منه افراط الصبح
اراد انها قریبا سیره
دره

و الکلکل
الصدر و الرث بتشدید الثاء المثلثة البالی
و الغث بالفتح و التشدید المهزول
و الضنک بالفتح الضیق و کلبها بالتحریک
شرها و اذاها و اللجب ایضا بالتحریک الصوت
و الساطع المرتفع و زفیر النار سمع لتوقدها
صوت اختراق النفس للشدة و السعیر
النار و لهبها و تأججه اشتداد حرها و الوقود
بالفتح الحطب و بالضم الایقاد
م ج

دکی
اسم فاعل از ذکیت النار از باب نصر
ذکوا یعنی افروخته و ذکا بالقصر یعنی سخت شد
زبانه کشیدن اتش و ان اتش زکیة بود
غنیة است یعنی زبانه کشنده و ذکوه و دکیة
بضم و هر چیزی را گویند که با وی افروزند
اتش را یعنی هیزم
عمیق خرابها
ع د

ربهم و رانده شوند تا آنکه بر هر کاری که کردند بسوی پروردگار خود الی الجنة بسوی بهشت زمرا گروه گروه
باشند فقد امن العذاب ایمن شده از عذاب و انقطع العتاب و بریده شد از ایشان سرزنش و زحزحوا
و دور کرده شدند عن النار از آتش دوزخ و اطمانت بهم الدار و آرام گرفته با ایشان سرای عقبی
و رضوا المثوی و القرار و خوشنود شدند از مأوی و قرارگاه الذین کانت اعمالهم آنکسانیکه بود کردارهای
ایشان در دنیا زاکیة خالص و پاکیزه از شائبه ریا و اعینهم باکیة و چشمهای ایشان گریان و کان لیلهم
و بود شب ایشان فی دنیاهم در دنیای ایشان نهارا روز روشن تخشعا و استغفارا از جهت فروتنی نمودن و طلب
مغفرت کردن و کان نهارهم لیلا و بود روز ایشان شب توحشا و انقطاعا بواسطه وحشت یافتن
و بریدن از مردم روزگار و جعل الله لهم و بگرداند خدای تعالی برای ایشان الجنة مآبا بهشت را جای بازگشت
و الجزاء ثوابا و پاداش عمل ایشانرا ثواب بسیار و کانوا احق بها و بودند ایشان سزاوار بهشت
و اهلها فی ملک دائم و اهل بهشت و پادشاهی دائمی باشند و نعیم قائم و در نعمتهای ثابت غیر فانی فاعتبروا
عباد الله پس عبرت گیرید ای بندگان خدا بما رغبتهم الیه بآنچه رغبت کردند ایشان بفوز فائز گردید فیروزکار
میشود رستگار شما و باضاعته بضایع ساختن آن یخسر مبطلکم زیانکار میشود تبه کار شما بادروا
آجالکم و پیشی گیرید بر اجلهای خود باعمالکم بکردارهای خود فانکم مرهونون پس بدرستیکه شما گرو کرده شده اید
بما اسلفتم بآنچه پیش فرستاده شده اید از اعمال و مدینون و جزا داده شده اید بما قدمتم بآنچه پیش داشته
اید از افعال و کان قد نزل بکم المخوف و بتحقیق که فردا در آید بشما چیزی مخوف و هولناک که مرگست فلا رجعة
تنالون پس بعد از مرگ بازگشتی نیست که برسید بآن برای تدارک کار و لا عثرة تقالون و نه بیرد از لغزش
که عفو کرده شوید یعنی در آن روز طاعت کردن و کسب معصیت نمودن فائده ندهد و نیز رسانید برای آنکه
مرا در تکلیف نیست استعملنا الله کار فرماید و مشغول گرداند ما را خدای تعالی و ایاکم و شما را بطاعته
و طاعة رسوله صلی الله علیه و آله بفرمانبرداری خود و فرمانبرداری پیغمبر خود و عفی عنا و عنکم و عفو کناد از ما
و شما بفضل رحمته بزیادتی مرحمت و عاطفت خود الزموا الارض ملازم شوید بقرار و گیرید در زمین
و اصبروا علی البلاء و صبر کنید بر بلاها و مکروهها و شکیبائی ورزید بر فتنه و آفات و لا تحرکوا بایدیکم
و مجنبانید دستهای خود را و سیوفکم و شمشیرهای خود را فی هوی السنتکم در هوا و خواهش زبانهای خود این
کنایت است از منع و اراده سب و دشنام و نهی جهاد در غیر وقت امام و لا تستعجلوا و مشتابید بما لم یعجله
الله لکم بچیزی که تعجیل نفرموده خدای تعالی آنرا برای شما از غزا و جهاد پیش از ظهور امام علیه السلام فانه من
مات منکم پس بدرستیکه کسیکه بمیرد از شما علی فراشه بر بستر خود و هو علی معرفة حق ربه و حال آنکه
عارف بوده باشد بحقیقت پروردگار یعنی شناخته باشد صفات ثبوتیه و سلبیه و عدل و حکمت او سبحانه
و حق رسوله و دانا باشد بحق پیغمبر خود یا بنظر تو که اعتقاد کرده باشد که او اشرف و خاتم انبیا است و معصوم
از کبیره و صغیره و سهو و نسیان و اهل بیته علیهم السلام و عالم باشد بحق اهل بیت او یا باینکه معترف باشد که
بعد از پیغمبر امیر المؤمنین ع وصی پیغمبر است بلافصل و امام بحق است نه غیر او و بعد از آن ولد او امام حسن بعد
از او امام حسین تا صاحب الزمان علیهم صلوات الله الملک المنان یکی بعد از دیگری و همه معصوم منصوص و از او اعلم
و محفوظ از سهو و نسیان مات شهیدا مرده باشد در حالتیکه شهید بود یعنی ثواب شهدا یابد و وقع اجره علی الله

زمرا
بضم ... جمع زمرة ... گروه ... جماعة ...
ق

عثرة
... لغزش ...
ق

تقالون
جمع مخاطب مجهول مضارع از باب افعال ... فسخ کردن بیع ...
ق

خ ۳۷۱

شود و وقع اجره علی الله و واقع شود مزد او بر خدا تعالی و استوجب ثواب ما نوی و مستوجب شود آنچه ثواب
نیت کرده من صالح عمله از عمل شایسته و صبر بلیه و قامت النیة و باشد نیت او در غزا با امام عادل مقام اصلات
بسیفه در مقام بر کشیدن او شمشیر خود را منیعی نیت و بغزا قایم مقام جهاد باشد و ثواب آن بنا بر اعمال او متو
شود فان لکل شیء و بدرستیکه مر هر چیزی را از دولت عدل و جهاد با امام مدة و اجلا گر مدتی است و نهایتی

خ ومن خطبة له علیه السلام ٢٧٢ عب

مدار این خطبه بر ترغیب مردمان است بتقوی و تحریص ایشان بر اطاعت اوامر و نواهی حضرت باری الحمد لله الفاشی فی
الخلق حمده و سپاس مر معبودی را که آشکار است حمد و سپاس او در میان خلق او چه هیچ چیز نیست که نعمت عام او بوی نرسید
والغالب جنده و غالب است لشکر او که مؤمنانند که غالبند بر اعدا ایشان یا جهت با فرشتگان بارگاه او که غالب
بر جمیع آنچه مامور میشوند والمتعالی جده بزرگ است عظمت بی غایت او احمده حمد میکنم خدا را علی نعمه التوام
بر نعمتهای او که متوافر است و الائه العظام و بر عطایای او که عظیم و متکاثر است الذی عظم حلمه آنچنان خداوندی که بزرگ
حلم و بردباری او بجنسی که همیکرد بندگان از ایشان جرایم فعفی پس عفو میکند از گناهکاران وعدل فی کل ما قضی و عدل
بجای میاورد در هرچه حکم کرد بآن وعلم ما یمضی و ما مضی و میداند آنچه میگذرد و آنچه گذشت مبتدع
الخلائق بعلمه آفریننده خلقانست بعلم و دانش شامل خود و منشئهم و پدید آورنده ایشانست از کتم عدم بصحرای وجود
بحکمه بامر کامل خود بلا اقتداء بی پیروی کردن او بکسی در ایجاد ایشان ولا تعلیم و بی تعلیم دادن او را غیر او و
لا احتذاء و بی اقتدا کردن لمثال صانع حکیم مر نمونه صنعت کار درستکردار و همچنانکه دأب صناع
ولا اصابة خطاء و بی نسبت بخطای با سطر بیکه اگر بیابد شیء را بر سبیل اتفاق بی علم او بآن ولا حضرة
ملاء و بی حضور گروه توانای دانا که مشورت کند با ایشان در ایجاد واشهد ان محمدا صلی الله علیه و آله عبده
و رسوله و گواهی میدهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده ستوده او است و رسول برگزیده او ابتعثه برانگیخت او را بر اهل عالم والناس
یضربون فی غمرة در حالتیکه مردمان میرفتند در شدت و سختی جهالت و یموجون فی حیرة و بهم برمی‌آمدند در گمراهی
ضلالت قد قادتهم بتحقیق کشیدند مهارهای ایشان را ازمة الحین مهارهای هلاکت واستغلقت علی افئدتهم و بسته
بود بر دلهای ایشان اقفال الرین قفلهای پوشش مثل که جهالت است و ضلالت اوصیکم عباد الله وصیت
میکنم شما را ای بندگان خدا بتقوی الله به پرهیزکاری که نگاه داشتن نفس است از ارتکاب مناهی و امر اجتناب از نواهی
فانها پس بدرستیکه تقوی حق الله علیکم حق خداست بر شما والموجبة علی الله حقکم و تقوی واجب کرداننده
حق شما است بر خدا وان تستعینوا علیها بالله و اینکه یاری خواهید بر تقوی از خدا و تستعینوا بها علی الله
چون تقوی برسید بثواب خدا و دفع عقاب و عذاب فان التقوی فی الیوم پس بدرستیکه تقوی در امروز در دنیا
الحرز والجنة پناه است و سپر از فتنه و انواع شرور و فی غد الطریق الی الجنة و در فردا راه بسوی بهشت
مسلکها واضح راه تقوی روشن است و سالکها رابح و رونده آن با نفع است و مستودعها
حافظ و یا ما ننکیرنده آن نگهدارنده نفس خود است از افتادن در گناهان و در عذاب نیران لم تبرح عارضة
نفسها همیشه تقوی عرض کننده است نفس خود را علی الامم الماضین والغابرین بر امتها که گذشته اند
و باقی مانده لحاجتهم الیها غدا بجهت حاجت ایشان بآن یعنی که تقوی عرض میکند نفس خود را

والتوام
بضم اوله جمع توام بالفتح و هو الولد یقارنه ولد آخر فی بطن واحد
قال الخلیل اصله ووام علی وزن فوعل
فابدلوا من احدی الواوین تاء افلکی اذا
من الولد توام و هما توأمان والجمع توائم
مثل قشعم و قشاعم و جاء فی جمعه توام
فعال بضم الفاء و هی اللفظة التی وردت
فی هذه الخطبة در هر

والآلاء النعم
واحدها الا بالفتح و قد یکتب بکسر الباء
در هر

ملاء ملاءة از باب منع بمعنی گروه و جمع هنید
و مصدرش ملاء بالفتح است و ملاءة
بر زیاده ها و ملاءه بکسر است میاید و ملاء بر
وزن جبل با یکدیگر مشورت کردن و بمعنی
اشراف و غلبه و بزرگان و بمعنی گروه
و جماعت است
ق

خ ٢٧٢

ابتعثه
از باب افتعال مثل بعثه از باب منع است
یعنی فرستاد او را و بعث بفتح اول و بعث
بتحریک لشکر را گویند و جمع آن بعوث
بر وزن سرور است ق

والحین بفتح اول بمعنی هلاک و نیست شدن
و بمعنی از ما پیش و قد حان یعنی هلاک گردید
و احانه الله یعنی هلاک گرداند او را خدای
ق

الرین
بفتح اول بمعنی سرشت و زنگ گرفتن
و پوشیده گردیدن و چرکین شدن است
و ران ذنبه علی قلبه یرین از باب
ضرب یعنی غلبه گردید گناه او بر دل او
و سیاه کرد او را و مصدر آن رین
بر وزن است
ق

برامتها و نیز با مخالف بگوید با ایشان با همقال که رغبت نماید بمضامین وی جمیع ما و رسال و متحمل امور شاقه خود
در مرافقت عن بوده باشد که محتاج شوید بمن در محشر قیامت و موقف عرض إذا أعاد الله وقتی که باز
گرداند خدای تعالی ما أبدی آنچیزی را که پیدا آورده بود در ابتدا یعنی وقتی که اعاده کند آنچه ایجاد کرده در ابتدا
وأخذ ما أعطی و بگیرد آنچه داده بود بعباد وسأل عمّا أسدی و بپرسد از آنچه فرستاده بود از احسانها و اسباب النعم
فما أقلّ من قبلها پس چه اندک است کسانی که قبول کرده اند تقوی را وحملها و برداشتند او را حقّ حملها همچنانکه
حق برداشتن است أولئک آن جماعت الأقلّون عدداً کمند از روی شمار وهم و ایشانند أهل صفة الله
سبحانه آن جماعتی که موصوفند و ستوده اند و ممدوح اویند إذ یقول وقتی که میگوید در کلام بزرگوار خود که و
قلیل من عبادی الشکور یعنی اندکند از بندگان من که شکر کنندگانند فأهطعوا بأسماعکم إلیها پس شتا
بنمائید بسمعهای خود بسوی شنیدن منافع تقوی وألظّوا بجدّکم و مداومت نمائید بجد و جهد خود در بعضی
ألظّوا واقع شد یعنی ملازمت نمائید بجهد خود علیها بر مواقع تقوی واعتاضوها و عوض بستانید از
من کلّ سلف از هر پیش شده خلفاً بر آینده ومن کلّ مخالف موافقاً و از هر مخالفی موافقی مراد آنست که هر که مو
کند بتقوی و بعد از آن مخالفت نماید در امری پس سزاوار آنست که بر طرف تقوی باشد و دران امر میل نکند
بمخالفت چه تقوی نیکو عوض است از آن مخالفت أیقظوا بها نومکم بیدار سازید بتقوی خواب غفلت خود
واقطعوا بها یومکم و قطع کنید بان روز معصیت و شهوت خود را وأشعروها قلوبکم و شعار سازید تقوی را
بدلهای خود یا آنکه آگاه سازید با و قلوب خود را وارحضوا بها ذنوبکم و بشوئید با تقوی گناهان خود را
وداووا بها الأسقام و مداوا کنید بان دردها و بیماریهای خود را وبادروا بها الحمام و سبقت گیرید
با و بر مرگ واعتبروا بمن أضاعها و عبرت گیرید با و بکسی که ضایع ساخت تقوی را ولا یعتبرنّ بکم و باید که
عبرت نگیرد بشما من أطاعها آنکسیکه با طاعت تقوی پرداخت ألا وصونوها آگاه باشید و نگاه دارید تقوی را
وتصوّنوا بها و نگاه دارید بتقوی نفس خود را از قهر الهی وکونوا عن الدنیا و باشید از دنیا نزّاهاً پرهیز
کنندگان از آنچه نهی کرده اند شما را از آن وإلی الآخرة ولّاهاً و باشید بسوی آخرت شیفته شدگان و تشنگان
ولا تضعوا و پست مسازید من رفعته التقوی کسیرا که بر داشت او را تقوی و پرهیزکاری ولا ترفعوا و بلند
مشمارید من رفعته الدنیا کسیکه بلند کرده است دنیا او را ولا تشیموا بارقها و در پی نقشه مشوید برق
دنیا ولا تسمعوا ناطقها و مشنوید بسمع قبول گوینده مدح او و کشف کننده زینت او که آن نفس است و شیطان
ولا تجیبوا ناعقها و اجابت مکنید خواننده شما را بدنیا ولا تستضیئوا بإشراقها و روشنی مجوئید بروشنی دنیا
و پیروی مکنید اندیشهای را که راه نمایند اند بسوی تحصیل متاع دنیا و زینتهای آن ولا تفتنوا بأعلاقها
و در فتنه میفتید بچیزهای نفیس دنیا فإنّ برقها خالب پس بدرستیکه برق دنیا خالب است یعنی باران دهنده نیست
در بیابان ونطقها کاذب و گفتار او دروغ بی فروغ است وأموالها محروبة و مالهای او گرفته شده است
بتمامی یا بعضی در معرض تلف وأعلاقها مسلوبة و نفیسهای او ربوده شده بتاراج ألا وهی بدانید که دنیا
المتصدیة العنون پیش آینده ایست پیش رونده والجامحة الحرون سرکش ایستاده والمائنة الخؤون
دروغگو بسیار خائن والجحود الکنود و منکر ناسپاس والعنود الصدود منحرف شونده ا
میل کننده از حق والحیود المیود برگردنده اعراض کننده حالها انتقال حال او زوال است ووطأتها زلزال

انتهی الاسراع معروف فاهطعوا اهطع من باب منع اسرع والظّوا الظّ الملحّ والمداومة علی الامر وکذا من باب قد ... والظوا الزموا ... بجد ای جهدکم والشعار ما یلی الجسد ... رحضوا من باب منع ای غسلوا

وحملها ورجعوا فاهطعوا والنزاه جمع النازه او النزیه وهو المتباعد عن موجب الذم وکذا الولاه والواله وهو المشتاق ذو الوجد حتی تکاد یذهب عقله

والظوا

الشیم النظر الی البرق انتظاراً للمطر وشام البرق یشیمه من باب ضرب اذا نظر الیه والاعلاق الصالح واعلاقها نفائسها جمع علق

خ ۲۲۲

نزّاهاً

ولّاهاً وبرق خالب

خلّب لا مطر معه ومال محروب ای مأخوذ بالکلیة والمتصدیة والعنون جمع العنن وهو الاعتراض والعنوان ایضاً الدابة المتقدمة فی السیر والجموح کصبور الدابة التی تغلب الفارس فلا یملکها والحرون ... التی لا ینقاد اذا اشتد بها الجری وقف والمائنة الکاذبة والخؤون الخائنة والکنود کصبور الکفور للنعمة والعنود بالفتح المائل عن الطریق والصدود بالفتح المعرضة

و مزه شدن و جنبش ما لا ما لست وَ غيرها ذلّ چهيدى او خوار گشت وَ جدّها هَزلٌ و جدّ او مسخره است وَ اشهرُ
وَ عُلوُها سُفلٌ و بلندى او پستى است و ذيور ديست ذار حربُ وَ سَلبٍ سراى ستاندن ما لست و بودن متال وَ نَهبٍ وَ
عَطبٍ و غارت نمودن اصحاب و هلاك كردن احباب اهلُها على ساقٍ اهل او ايستاده اند بر بندگاه و با ساقه و
كنايت است از عدم استقرار ان و سختى و مشقت ان وَ سياقٍ در روفتن و رحلت نمودن با انواع شد و حسرت
وَ لحاقٍ وَ فراقٍ و به پيوستن بجدا شدن قد تحيّرت مذاهبها بتحقيق كه متحير و سرگردانست طرق و خبر او اسناد
خيرمد بنا اسناد مجاز يست و مراد انست كه متحيرند مردمان او و پى ذاهبها خبر او وَ اعجزت مهاربُها و عاجز كرد
است گريزگاه كه طلب او ميكنند محلهاى فرار خود وَ خابت مطالبُها نوميد است طلوبهاى او فاسلمتهم المعاقلُ
پس فرو گذاشت يعنى در پناه خود نگرفته ايشانرا جايهاى پناه او وَ لفظتهم المنازل و انداخته يعنى جا نداده
ايشانرا منزلهاى او وَ اعيتهم المحاولُ و مانده ساخته ايشانرا حيلهاى او فمن ناجٍ معقورٍ پس بعضى از
اهل دوزگار رستكار يست كه زنده شده بمصائب وَ لحمٍ مجزورٍ و بعضى از قبيل گوشتيست بريده از نوائب وَ شلوٍ
مذبوحٍ و پاره عضو يست يا فتاده از شدايد وَ دمٍ مسفوحٍ و خونيست بخته وَ عاضٍّ على يديه
و گزنده ايست بر دستهاى خود از ندامت وَ صافقٍ بكفيه و زننده ايست كفهاى دست خود را بهم وَ مرتفقٍ بخديه و نهنده
دست خود را بر هر دو رخساره خود از حسرت وَ زارٍ على رأيه و عيب كننده بر انديشه خود وَ راجعٍ عن عزمه و رجوع
نماينده از عزم و قصد خود وَ قد ادبرت الحيلة و بتحقيق كه پشت كرد حيله انگيختن وَ اقبلت الغيلة و روى
آورد ناگاه كشتن وَ لات حين مناصٍ و نيست هنگام گريختن هيهات هيهات چه دور است چه دور است
فرح و خوشحالى در اين سراى پر شرور قد فات ما فات بتحقيق كه فوت شد انچه فوت شد از اسباب سرور وَ ذهب ما ذهب
و در رفت انچه رفت از امور وَ مضت الدنيا لحال بالها و گذشت دنيا بحال دلخواه بار زوى اهل خود فما بكت
عليهمُ السماءُ وَ الارضُ پس نگريست بر اهل دنيا و زكار اسمان و زمين وَ ما كانوا منظرين و نبودند مهلت داده شدگان
بادنك ساعتى از زمان

خ ٢٢٢ ومن خطبة له عليه السلام ع

وَ من الناسِ من يسمى هذه الخطبة القاصعة و بعضى از مردمان نام ميدهند اين خطبه را بقاصعه و قصع بمعنى
نشخوار كردن و تحقير كردن است و وجه تسميه انست كه انحضرت اين خطبه را بر اهل كوفه خواند در حالتى كه سوار بود
بر ناقه كه نشخوار ميكرد يا در اين خطبه تحقير و تصغير ابليس كرده وَ هى تتضمن ذمّ ابليس لعنه الله و اين خطبه
متضمن مذمت شيطان لعين است و سرزنش او وَ على استكباره بر سركشى كردن او وَ تركه السجود لآدم عليه السلام
و ترك سجده كردن او مر ادم را در حينى كه مامور شدند جميع ملائكه بسجده او وَ هو انه اول من اظهر
العصبية و انكه او كسى بود كه اظهار سركشى كرد و نافرمانى وَ تبع الحمية و پيروى غيرت و تكبر نمود و تحذير نمود
و دور كردن در اين خطبه است مردمان را فى سلوك طريقه در روفتن بطريق او و مامور شدند بفرمان او الحمد
لله شكر و سپاس مر خدا يراست الذى لبس العز و الكبرياء كه پوشيد غالبيت و بزرگوارى را وَ اختارهما
لنفسه و اختيار نمود اين هر دو صفت را براى ذات عالى خود كه از كسوت خاص منزهست از نقصان عارى دون خلقه
نه براى خلق خود كه محتاج اند در وجود و زوال و غير ان بحضرت بارى وَ جعلهما حمًى و گردانيد اين دو صفت را
از براى خود وَ حرمًا على غيره و حرام بر غير خود وَ اصطفاهما لجلاله و برگزيد اين هر دو را براى بزرگى خود وَ جعل

والحيود
كصبور المائلة ايضا و ما دت بميد و بميد
ميودا اى مالت فان كان عادة فها
ذلك سميت الحيود و الميود وقال
دوار تغرب الاحسن فى صناعة البديع
ان يكون الراء فى الحرب ساكنة ليوازن السكون
فى نهب و من فتح الراء اراد سلب المال
من حربته اى سلبت ماله و السلب بالتحريك ما يسلب
و عطب بالتحريك الهلاك و الساق الشدة و
السياق نزع الروح و قد ساق سوقا
و سياقا و اللحاق بالفتح مصدر لحق به
و المعاقل كالملاجئ الحصون و ما يلجأ اليه
و المحاول محاله جمع وهى الحيلة و المعقور المجروح
و المجزور المقطوع و الشلو بالكسر العضو و عضا
الحيوان المذبوح او الميت و المسفوح
المسكوب و زرى عليه عابه و عاتبه و الغيلة
الاخذ على غرة
در بر

خ ٢٢٢

والمناص
مصدر قولك ناص ينوص نوصا اى فر
وراغ و يكون المناص ايضا بمعنى الملجأ و
المفزع و لات حرف سلب و قد اختلف فيها
على امرين فى حقيقتها و فى ذلك ثلث مذاهب
احدها انها فى الاصل فعل ماض بمعنى نقص
ثم استعمل للنفى او اصلها ليس بكسر الياء
فقلبت الفا و ابدلت السين تاء و ثانيها انها
كلمتان لاء النافية و التاء لتانيث اللفظ
كما فى ثمه و انما وجب تحريكها لالتقاء
الساكنين و ثالثها انها كلمة و بعض
كلمة لانها لاء النافية و التاء
زائدة فى اول الحين و ان
كتبت مفردة
در بر

اللعنة علی من نازعه و کردانید لعنت و دوری از رحمت را بر آنکه نزاع کرد با او فیهما در این دو صفت من عباده
از بندگان او ثم اختبر بذلک پس آزمود یعنی معامله آزمایندگان کرد بدان ملائکته المقربین فرشتگانی را
که مقرب درگاه او بودند لیمیز المتواضعین منهم تا ممیز گرداند متواضعان و فروتنان ایشان را من المستکبرین از
متکبران و گردنکشان ایشان فقال سبحانه پس فرمود او سبحانه و هو العالم بمضمرات القلوب در حالتی که
دانا است بنهانیهای دلها و محجوبات الغیوب پوشیدهای غیبها انی خالق بشرا من طین بدرستیکه من آفریننده ام
آدمی را از گل فاذا سویته پس چون تمام کردانم خلقت او را و نفخت فیه من روحی و بدمم در قالب او چیزی
از روح که مخلوق منست فقعوا له پس روی در افتید برای او ساجدین در حالتی که سجده کنندگان باشید
فسجد الملائکة کلهم اجمعون پس سجده کردند فرشتگان همه ایشان مجموعا الا ابلیس مگر ابلیس پر تلبیس
اعترضته الحمیة پیش آمد غیرت و تکبر فافتخر علی آدم پس فخر کرد بر آدم علیه السلام بخلقه بآفرینش خود و تعصب
علیه و متعصب شد بر او لاصله بجهت اصل فطرت خود که آن آتش است و تفضیل نمود آن را بر خاک فعدو الله
پس دشمن خدا است امام المتعصبین پیشوای تعصب کنندگان و سلف المستکبرین و پیشرو متکبران و گردن
کشان الذی وضع اساس العصبیة که نهاد بنیاد عصبیت را در میان بندگان و نازع الله و نزاع کرد
با خدا رداء الجبریة در ردای کبریا و عظمت و ادرع لباس التعزز و پوشید لباس عزت که مخصوص است
بحضرت عزت و خلع قناع التذلل و بر کند از خود پوشش بندگی و ذلت الا ترون آیا نمی بینید کیف صغره
الله که چگونه تصغیر و تحقیر نموده خدای تعالی بتکبره بسبب گردن کشی او و وضعه و پست کرد او را بترفعه بواسطه
تکبر و بلند پروازی او فجعله فی الدنیا پس کردانید او را در دنیا مدحورا رانده شده از رحمت و اعد
له فی الآخرة و آماده ساخت برای او در آخرت سعیرا آتش بر افروخته و لو اراد الله سبحانه و اگر خواستی
خدای تعالی ان یخلق آدم آنکه بیافریند آدم را من نور یخطف الابصار از نوری که بربایند دیدها را ضیاؤه روشنی
آن و یبهر العقول و غالب شود بر عقلها رواؤه نضارت و زیبائی آن و طیب و از چیزی خوشبو یاخذ الانفاس
عرفه که بگیرد نفسها را از بوی او لفعل هر آینه میکرد آن چنان و لو فعل و اگر چنان کردی لظلت له الاعناق
هر آینه کردیدی کردنهای بندگان برای او خاضعة فروتنی نماینده و لخففت البلوی فیه و هر آینه سبک بودی و آسان
آزمایش و امتحان در او علی الملائکة بر فرشتگان و لکن الله سبحانه و لکن حق سبحانه و تعالی یبتلی خلقه مبتلا میساخت
آفریدگان خود را ببعض ما یجهلون اصله ببرخی از چیزی که نمیدانند اصل آن چیز را و معرفت ندارند بغرض
آن تمییزا بالاختبار لهم بجهت متمیز ساختن ایشان را بواسطه آزمودن و نفیا للاستکبار عنهم و سلب
نمودن گردنکشی را از ایشان و ابعادا للخیلاء منهم و دور گردانیدن کبر و تبختر از ایشان فاعتبروا
پس اعتبار گیرید بما کان من فعل الله بابلیس با آنچه بود از فعل خدا با ابلیس خبیث اذ احبط عمله الطویل
وقتیکه باطل کرد عمل دراز او را و جهده الجهید و کوششهای با جد و جهد او را و کان قد عبد الله و بود که پرستش
نموده خدا را ستة آلاف سنة شش هزار سال لا یدری نیست معلوم مردمان و متردد ند که آن شش هزار سال امن سنی
الدنیا آیا از سالهای دنیا بود ام من سنی الآخرة یا از سالهای آخرت بدانکه آنحضرت علم داشت بسالهای عبادت ابلیس
لیکن تفصیل نمود از جهت آنکه اذهان مردمان از آن قاصر بود که احاطه نماید شش هزار سال آخرت را زیرا که روزی
از آن پنجاه هزار سالست از سالهای دنیا هر گاه که ضرب کنند شش هزار را در سیصد و شصت حاصل ضرب صد

فقعوا
بصیغه جمع امر حاضر از وقع یقع از
باب منع مصدر آن وقوع بر وزن سجود است
بمعنی افتاد و فرود آمده پس وقوع و وقع بر وزن
رکع گویند و قوله تم فقعوا
بمعنی خروا و اسجدوا
تفسیر شد
۱۲
لیمیز بالغ

الجبریة
بتحریک فرقه ایست قایل بجبر خلاف قدریه
و بسکون با غلط است و جبار بمعنی متکبر گشته
پس الجبریة بتحریک و الجبروت و الجبریة
به کسر یعنی او ظاهر کبریا و تکبر است
ق

مدحورا
دحر بمعنی منع و دور کردن و بمعنی دفع است
مثل دحور بر وزن سرور و فعل آن
از باب جعل است و وصف آن داحر
بر وزن کامل و دحور بر وزن صبور است
ق

خ ۲۷۳

عرفه
عرف بفتح اول بوی است خواه خوش باشد
خواه گندیده و بیشتر استعمال او در بوی
خوش است و عرفه بزیادتی ها بمعنی بوی است
و عرف یعرف از باب ضرب یعنی
دانست و شناخت مصدر آن معرفه
بفتح میم و کسر راء و عرفان به دو کسره و شده
میآید

والخیلاء
بضم اول و فتح ثانی و مد آخر و کسر اول کذلک
بمعنی کبر و بزرگ منشی یقال ذو خال و خیلاء
و ذو مخیلة ای ذو کبر
صراح

و جهده
بفتح اول بمعنی توانائی است و بضم اول هم
استعمال آمده و بمعنی سختی و رنج هم آمده
و جهد از باب منع یعنی کوشید
شعر اجتهد از باب
افتعال
ق

هشتاد هزار هزار هزار مبشود و این مقوله بر معنی مشکل است حاصل که عمل شش هزار ساله او باطل و ضایع شد
عَلٰی کِبرِ ساعَةٍ واحِدَةٍ بر تکبر نمودن یکساعت فَمَن بَعدَ اِبلیسَ پس کیست که بعد از ابلیس یَسلَمُ عَلَی اللهِ بسلامت ماند
بر خدا بِمِثلِ مَعصِیَتِهِ بمانند معصیت ابلیس یعنی کیست که باز گردد بسوی خدا سالم از عقوبت و حال آنکه کرده
باشد مثل معصیت ابلیس را که تکبر است در طاعت کَلّا ما کانَ اللهُ سُبحانَهُ حقا که نیست که خدای تعالی لِیُدخِلَ الجَنَّةَ
بَشَراً که در آورد در بهشت آدمی را بِاَمرٍ اَخرَجَ بِهِ مِنها مَلَکاً بامری یعنی تکبری که بیرون برد بان از بهشت فرشته را
اِنَّ حُکمَهُ بدرستیکه امر خدای تعالی فی اَهلِ السَّماءِ وَاَهلِ الاَرضِ لَواحِدٌ در اهل آسمان و زمین یکیست وَما بَینَ
اللهِ وَبَینَ اَحَدٍ مِن خَلقِهِ و نیست میان او و میان هیچیک از خلقان هَوادَةٌ مصلحی فی اِباحَةِ حِمًی در مباح ساختن
مقاصد خود را که آن عزت و کبریا است حَرَّمَهُ اللهُ حرام کرده است آن را خدا عَلَی العالَمینَ بر جمیع عالمیان فَاحذَروا
عَدُوَّ اللهِ پس بترسید از دشمن خدا اَن یُعدِیَکُم بِدائِهِ که با شما گذارد درد بید و ای خود را وَاَن یَستَفِزَّکُم
و سبکبار کرداند شما را بِخَیلِهِ وَرَجِلِهِ بسواران و پیادگان خود که اعوان و انصار وی اند فَلَعَمری پس سوگند بزندگانی
من لَقَد فَوَّقَ لَکُم هر آینه بزه کمان نهاد برای شما سَهمَ الوَعیدِ تیر وعید را که آن اغوا و اضلال است وَاَغرَقَ
لَکُم و بر کشید کمان را برای قصد شما بِالنَّزعِ الشَّدیدِ بکشیدن سخت وَرَماکُم و انداخت بسوی شما مِن مَکانٍ قَریبٍ
از جای نزدیک این اشارتست بحدیث نبوی که ان الشیطان یجری من ابن آدم مجری الدم و قوله لولا الشیاطین یحومون
علی قلوب بنی آدم لنظروا الی ملکوت السموات و خطاب کرد با حضرت حق تعالی فَقالَ و گفت رَبِّ بِما اَغوَیتَنی
ای پروردگار من بسبب آنکه بیره کردی مرا لَاُزَیِّنَنَّ لَهُم هر آینه بیارایم برای ایشان معاصی را فِی الاَرضِ در زمین
وَلَاُغوِیَنَّهُم اَجمَعینَ و هر آینه گمراه کنم همه ایشان را مگر بندگان خالص تو که انبیا اند و ائمه هدی اند انداخت ابلیس
این سهم و وعید را قَذفاً بِغَیبٍ بَعیدٍ انداختنی مقرون بغیبها که بغایت دور بود از علم او وَرَجماً بِظَنٍّ غَیرِ
مُصیبٍ و گفتنی مقرون بگمان ناصواب یعنی این قذف او از سر جهل بود و طغیان و غافل بود بجزا اغوا و اضلال
و غافل بود از عقوبت اغوای و دران و این منافات ندارد با آنکه گفته اند و ظن خود را کما قال الله تع و لقد صدق
الی قوله المؤمنین زیرا که مظنه آن بود که او اغوای ایشان نمود اجبارا و حال آنکه ایشان باختیار خود غاوی
شدند و معنی رجم بظن غیر مصیب داشتند پس ظن او باین غیر مصیب باشد و تصدیق او در وقوع غوایت ایشان
نه اغوا پس بینهما منافات نباشد و ممکن است بود که مراد انحصار اینجا باشد که حکم او بغوایت جمیع خلقان حکمت
ناشی از ظن غیر مصیب بود و اما استثنا کردن او مخلصان را از اینحکم پس از جهت تصدیق قول او سبحانه است
که اِنَّ عِبادی لَیسَ لَکَ عَلَیهِم سُلطانٌ نه از سر ظن او صَدَّقَهُ بِهِ اَبناءُ الحَمِیَّةِ باور داشتند شیطان را اهل
حمیت که مشغولند بامور باطله وَاِخوانُ العَصَبِیَّةِ و برادران عصبیت که استبداد دارند باشیاء فاسد وَفُرسانُ
الکِبرِ وَالجاهِلِیَّةِ و سواران تکبر و جاهلیت حَتّی اِذَا انقادَت لَهُ تا آنکه گردن نهاد برای او الجامِحَةُ مِنکُم
سرکش شما وَاستَحکَمَتِ الطَّماعِیَةُ مِنهُ فیکُم و مستحکم شد طمع کردن او در شما با اغوا و اضلال فَنَجَمَتِ الحالُ
پس آشکارا شد حال شما در او مِنَ السِّرِّ الخَفِیِّ از سر نهان اِلَی الاَمرِ الجَلِیِّ بسوی امر روشن نمایان یعنی غوایت
شما از قوت بفعل آمد و شد سطوت کامل غدر او و بروز آن در شما ظاهر و هویدا گردید اِستَفحَلَ سُلطانُهُ
عَلَیکُم بزرگ شد تسلط و استیلای او بر شما وَدَلَفَ بِجُنودِهِ و نزدیک کردانید لشکرهای خود را نَحوَکُم بجانب
شما فَاَقحَموکُم پس انداختند شما را بواسطه غوایت و ضلالت در وَلَجاتِ الذُّلِّ در غارهای مذلت که مشو

هواده
هوده بمعنی توبه و رجوع بسوی حق است و هوده از باب تفعیل یعنی گرداهنید او را بسوی دین هود و هواده بر وزن سحابه بمعنی نرمی و چیزی است که بسبب آن چیز امید صلاح باشد و تهاود بر وزن تذکار و مهاوده با یکدیگر وعده کردن و با یکدیگر صلح کردن و میل نمودن با هم عود کردن است
ق

عباد الله
خ د

وحمی
بر وزن الی و مد دادن کشش اعزاز و حمیه بکسر اول آن چیزیست که باز داشته شده است و حمی المکان از باب افعال یعنی آن مکان را قورق کرد از فرود آمدن یا از چریدن علف آن و حمی الشیء بحمیه از باب ضرب حمیا بفتح اول و حمایة بر وزن کتابه و محمیه بر وزن مضربه یعنی باز داشت آن چیز را و منع کرد از او

یعدیکم
خ د

و الطماعیه
بر وزن علانیه و طماع بر وزن سحاب و طمع بدو فتحه مصدرند از طمع فیه از باب فرح یعنی امید داشت و یعنی امید منفعت برد و طمع از باب کرم بمعنی گشت بسیار امید و طمع بحرکت رونق لشکر است و جمع آن اطماع بر وزن اشجار است
ق

ودلف
الشیخ یدلف از باب ضرب یعنی رفت مرد پیر با کام کوتاه از روش نرم و آهسته مصدر آن دلف بفتح و دلف بحرکت و دلیف و دلفان بر وزن رمضان است
ق

بوده باشد بیرون شدن از آن وَأَحَلُّوكُمْ و فرود آوردند شما را وَرَطَاتِ الْقَتْلِ در زمینهای هموار که هیچ طریقی نبوده از آن
بیرون توان آمدن از آن و خود را به سر حد نجات رسانید وَأَوْطَؤُوكُمْ و بداشتند شما را إِثْخَانَ الْجِرَاحَةِ در سختی
جراحتها تا عاجز شوید از مقاومت طَعْناً فِي عُيُونِكُمْ نیزه زدنی به نیزه زدن در چشمهای شما تا کور گردید از دیدن
صواب وَحَزّاً فِي حُلُوقِكُمْ و بریدن بریدنی که واقع شد در حلقهای شما وَدَقّاً لِمَنَاخِرِكُمْ و کوفتن کوفتنی سوراخهای بینی
شما را وَقَصْداً لِمَقَاتِلِكُمْ و شکستن شکستنی کارزار کنندگان شما را که کارزار میکردند با اهل عدوان طغیان
وَسَوْقاً بِخَزَائِمِ الْقَهْرِ و راندن راندنی به حلقهای بینی مهار قهر إِلَى النَّارِ الْمُعَدَّةِ لَكُمْ بسوی آتش مهیا کرده شده
برای شما فَأَصْبَحَ پس گردید أَعْظَمَ فِي دِينِكُمْ بزرگتر در دین شما حَرَجاً از روی جراحت کردن وَأَوْرَى فِي دُنْيَاكُمْ
و بیرون آورنده تر آتش زنه را در دنیای شما قَدْحاً از روی آتش زدن از آتش زنه مِنَ الَّذِينَ أَصْبَحْتُمْ از آنکسانی که
گردیدید شما لَهُمْ از برای ایشان مُنَاصِبِينَ آشکار کنندگان معادات محاربه وَعَلَيْهِمْ مُتَأَلِّبِينَ و
بر ایشان جمع شوندگان به مضاربه و مقاتله فَاجْعَلُوا عَلَيْهِ پس بگردانید بر او حَدَّكُمْ منع کردن خود را از فرمان او
وَلَهُ جِدَّكُمْ و برای او جهدهای خود را در دفع او فَلَعَمْرُ اللَّهِ پس قسم به بقای خدای تعالی لَقَدْ فَخَرَ عَلَى أَصْلِكُمْ که فخر کرد
شیطان بر اصل شما که خاک است و از روی استکبار گفت که أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ یعنی من بهترم از
آدم زیرا که آفریدی مرا از آتش که جسم لطیف است نورانی و آفریدی آدم را از گل که جسم کثیف ظلمانی است وَوَقَعَ فِي حَسَبِكُمْ
و افتاد در حسب شما و بطریق مذمت گفت أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ یا اینست که تکریم و تعظیم کردی او را بر من
وَدَفَعَ فِي نَسَبِكُمْ و طعن کرد در نسب شما یعنی نکوهش نمود شما را و عزیمت خود را وَأَجْلَبَ بِخَيْلِهِ عَلَيْكُمْ
و کشید سواران خود را بر شما وَقَصَدَ بِرَجِلِهِ و متوجه گردانید پیادگان خود را سَبِيلَكُمْ بر رهگذر شما
يَقْتَنِصُونَكُمْ بِكُلِّ مَكَانٍ با شما را صید میکنند در همه جا وَيَضْرِبُونَ مِنْكُمْ و میزنند از شما كُلَّ بَنَانٍ همه اطراف
انگشتان را یعنی شما را بهر جا که میخواهند میبرند لَا تَمْتَنِعُونَ بِحِيلَةٍ باز نمی ایستند به هیچ حیله وَلَا تَدْفَعُونَ
بِعَزِيمَةٍ و دفع نمیکنید شما شر ایشان را از نفسهای خود به عزم کردن و قصد ایشان نمودن فِي حَوْمَةِ ذُلٍّ در معظم
مذلت و خواری وَحَلْقَةِ ضِيقٍ و حلقه تنگی در تنگنائی وَعَرْصَةِ مَوْتٍ و در عرصه مرگ و فنا وَجَوْلَةِ بَلَاءٍ و
گردش بلا در دنیا فَأَطْفِئُوا پس بمیرانید و فرو نشانید مَا كَمَنَ فِي قُلُوبِكُمْ آنچه پنهانست در دلهای شما مِنْ نِيرَانِ
الْعَصَبِيَّةِ از آتش سوزان عصبیت وَأَحْقَادِ الْجَاهِلِيَّةِ و کینهای زمان کفر و جاهلیت از اشارت به مخالفان آن
حضرت فَإِنَّمَا تِلْكَ الْحَمِيَّةُ جز این نیست که حمیت جاهلیت و عصبیت تَكُونُ فِي الْمُسْلِمِ میباشد در مسلمان مِنْ
خَطَرَاتِ الشَّيْطَانِ از افکندهای شیطان وَنَخَوَاتِهِ و بزرگی نمودنهای او وَنَزَغَاتِهِ و تباهی کردنهای او وَنَفَثَاتِهِ
و دمیدنهای او و وسوسهای او وَاعْتَمِدُوا وَضْعَ التَّذَلُّلِ و قصد کنید نهادن فروتنی را عَلَى رُءُوسِكُمْ بر سرهای خویش در
عبادت و طاعت وَإِلْقَاءَ التَّعَزُّزِ و انداختن بزرگی و سلطنت را تَحْتَ أَقْدَامِكُمْ در زیر قدمهای خود تا از
خَلْعَ التَّكَبُّرِ و بر کندن گردن کشی را مِنْ أَعْنَاقِكُمْ از گردنهای خود در طاعت وَاتَّخِذُوا التَّوَاضُعَ و فرا
گیرید فروتنی را مَسْلَحَةً بَيْنَكُمْ به مثابه جماعت سلاحدار که نگهبانی ثغر میکنند میان خود وَبَيْنَ عَدُوِّكُمْ إِبْلِيسَ
وَجُنُودِهِ دشمن خود که آن ابلیس است و لشکریان او در دفع وسوسه فَإِنَّ لَهُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ پس بدرستی
که ابلیس را از هر گروهی جُنُوداً وَأَعْوَاناً لشکریانست و یاری کنندگان وَرَجِلاً وَفُرْسَاناً و پیادگان و سواران
وَلَا تَكُونُوا كَالْمُتَكَبِّرِ و مباشید همچو تکبر کننده که قابیل است عَلَى ابْنِ أُمِّهِ بر پسر مادر خود که هابیل

والورطة
الارض المطمئنة لا طریق فیها والورطة الهلاك ایضا والاثخان مصدر اثخن فی العدو ای اکثر منه وبالغ حتی کثفت شانه وصار کالشیء الثخین والجراحة الجراحة فالاثخان علی هذا منصوب لانه مفعول ثان وانتصب طعنا علی المصدر وفعله محذوف ای فطعنوکم فی عیونکم طعنا للاثخان والحز القطع
درة
د

والخزائم
جمع خزامة بالکسر وهی حلقة من شعر تجعل فی انف البعیر یشد بها الزمام وورى الزند اخرج ناره وهذا الزند اورى من هذا ای اکثر اخراجا للنار واجلب علیه جمعه والجلبة الاصوات فی الحرب والغارة ولتقیضوا لکم یتصیدونکم
درة

ضیق د

خ ۲۷۳

والبنان
اطراف الاصابع وهو جمع واحدته بنانة یقال بنان مخضب لان کل جمع لیس بینه وبین واحده الا الهاء فانه یذکر ویوحد
د عرصة
درة
نزغاته ع ه

وحومة الشیء
معظمه وما استدار منه علی کثرة وموضع هذا الجار والمجرور نصب علی الحال والجولة الموضع الذی یتجول فیه وکمن فی قلوبکم من باب نصر وفرح ای استتر ومنه الکمین فی الحرب والنخوة الافتخار والتعظم والنزغ الافساد والنفث هو اقل من التفل لان التفل لا یکون الا ومعه شیء من الریق والنفث نفخ لطیف بلا ریق والمسلحة کمحکمة القوم الذین یحفظون الثغور من العدو
درة

بتخصیص نبوه یا بن ام نا یعجو انکه پنهان نه بجی بودند جهت انکه والد از روی الحال ما در داشته ما بین غیر از نطفه
که جزو ما در بجی و لد داشته اند او حاصل نمیشود یا بواسطه انکه قابیل قطع نسب به دیگر کرد بقتل یا بجهت زیاد تی شفقت
ما در و نسبت بپسر یعنی تکبر میکنید مثل تکبری که قابیل بر هابیل نمود من غیر ما فضل جعله الله فیه بدون
فضلی و امتیازی که کردانید خدای تعالی برای هابیل در ان کار سوی ما الحقت العظمة بنفسه غیر از این که دست تکبر
و فخر بنفس و من علو الحسد او دشمنی که ناشی شد بود او از حسد و قدحت الحمیة فی قلبه و اشتعل کرد
حمیت جاهلیت بر دل او و من نار الغضب از اثر خشم و نفخ الشیطان فی انفه و دمید ابلیس لعین یعنی
من ریح الکبر از باد خود بینی و کردن کشی الذی اعقبه الله به الندامة که در پی او در آورد خدا
بسبب ان کبر الندامة ندامت و حسرت را و الزمه و لازم او گردانید آثام القاتلین گناهان جمیع کشندگان الی
یوم القیامة تا روز قیامت از آن جهت بقوله تعالی من اجل ذلک کتبنا علی بنی اسرائیل انه من قتل نفسا بغیر نفس
او فساد فی الارض فکانما قتل الناس جمیعا یعنی بسبب آن قتل نوشتیم و حکم کردیم بر بنی اسرائیل که هر کس که بکشد
کسی را بی آنکه او کسی را کشته باشد و بر او قصاص لازم شده و بی آنکه فسادی کرده باشد در زمین یعنی قطع طریق
یا دزدی یا زنا بشرط احصان پس همچنان باشد که همه مردمان را کشته باشد از حیثیت که هتک حرمت دما کرده و مردم را
دلیر ساخته باشد بر قتل و وارد شده که من سن سنة سیئة فعلیه وزرها و وزر من عمل بها الی یوم القیمة یعنی
هر که طریقه بدی پیدا کند پس وبال او بر او است و وبال آنکس که بر آن عمل کرده تا روز قیامت و قابیل اول کسی بود
که بدعت قتل بنا نهاد پس لازم او باشد گناهان جمیع کشندگان الا و قد امعنتم فی البغی بدانید که بتحقیق در فساد
و بغاوت مشغول شدید بدرستی و افسدتم فی الارض و تباهی کردید در زمین با هلاک بنی آدم مصارحة لله در آنکار
کرا شکارا جنگ کننده بودید مر خدا را بالمناصبة بعداوت و دشمنی و مبارزة للمؤمنین و بیرون شدن
مر مؤمنان را بالمحاربة بمقاتله و کارزار احتمال دارد که خطاب باصحاب معاویه باشد که بمبارزت اولیاء الله بیرون
آمده بودند و محاربه را ابتدا نموده بودند فالله الله پس بترسید از خدای فی کبر الحمیة در گردنکشی حمیت و فخر
الجاهلیة و نازش جاهلیت فانه ملاقح الشنان پس بدرستی که کبر محل آبستنی است که آبستن کنندها عداوت
و دشمنی اند چه او سبب دشمنیست مردمان را همچو فحول که سبب آبستنی دوابند و منافخ الشیطان و جای
نفخ دمیدن شیطان التی خدع بها که فریب داد شیطان بدان الامم الماضیة امتهای گذشته و القرون
الخالیة و قرنهای سابقه حتی اعنقوا تا آنکه دویدند بشتاب فی حنادس جهالته در تاریکیهای نادانی و مهاوی ضلالته
در مواضع افتادن در گمراهی ذللا عن سیاقه رام کرده بودند از راندن او سلسا فی قیاده و روان بودند
در کشیدن او امرا تشابهت القلوب فیه کاری که متشابه بودند دلها در ان و متحیر کردید از آن و تتابعت
القرون علیه و پیاپی شدند قرنهای ماضیه بر آن و کبرا تضایقت الصدور به و تکبری که تنگ شد سینها بآن و پر
دلها بکینها بجهت آن الا فالحذر الحذر آگاه باشید بپرهیزید من طاعة سادتکم از فرمانبرداری
مهتران خود و کبرائکم و بزرگان خود الذین تکبروا عن حسبهم آنانکه تکبر نمودند از حسب خود و ترفعوا فوق نسبهم
و ترفع جستند بر بالای نسب خود و القوا الهجینة و انداختند کار زشت را که عیب و نقص مردمان است در حسب
نسب و صفات حسب ایشان علی ربهم بر پروردگار خود و جاحدوا الله و منکر شدند از خدا ما صنع بهم آنچه
کرد با ایشان از احسان مکابرة لقضائه بجهت نبرد کردن بنزرکی مر قضای او را و مغالبة لآلائه و غلبه جستن

معتم
فی المبعو البشیح فیه من استعین فی الارض ای دو
فیها بعیدا و المصارحة المکاشفة و
المجاهرة و الملاقح ههنا جمع ملقح و هو
المصدر بمعنی الالقاح و الشنآنة ما ل
الشجاعة البغض و قد شنانة شنأ و شنانا
بالتسکین و شنآنا بالتحریک و العنق ضرب
من سیر الدابة و الابل و اعنق الفرس و فرس
معناق ای جید العنق و الحناس الظلم
و المهوی و المهواة ما بین الجبلین و نحو
ذلک و تهادی القوم فی المهواة
اذا سقط بعضهم فی اثر بعض
درر

خ ٢٧٣

و قوله
ذللا منتصب علی الحال جمع ذلول و هو السهل
المنقاد و السلس کالکتف السهل اللین المنقاد
و الاسم السلس بالتحریک و قال ابن الاجابة
السلس جمع سلس بالتحریک و هو السهل
الینقاد و امرا منصوب بتقدیر الفعل ای اعتمدوا
امرا و کبرا معطوف علیه او نصب کبرا
علی المصدر بان یکون اسماء واقعا موقعه
کالعطاء موضع الاعطاء و الهجینة
الفعل القبیح فعیلة بمعنی المفعولة در دری
الهجنة علی فعلة کالمضغة و اللقمة
و المراد بها الاستهجان
درر
الهجینة

با او من نعمتهای او زیرا فانّهم پس بدرستیکه ایشان قواعد اساس العصبیّة قاعدهای بنای عصبیت و حمیت جاهلیت اند

و دعائم ارکان الفتنة و ستونهای رکنهای فتنه و آشوب و سیوف اعتزاء الجاهلیّة و شمشیرهای نسبت دادن

بجاهلیت فاتّقوا الله پس بترسید از خدای تعالی و لا تکونوا و مباشید لنعمه علیکم مر نعمتهای او را که بر شما است

اضدادا ضدها که بطریق کفران نعمت و عدم شکر دشمن او باشید و لا لفضله عندکم و مر احسان او را که نزد شما است

حسّادا حاسدان که بواسطه کفران زایل گردانید نعمت را از خود چون حاسد که حسد او زوال نعمت است از غیر

و هر که از او صادر شد چیزی که موجب زوال نعمت باشد پس گویا او حاسد نفس خود است و میشاید که مراد نهی باشد

از حسد بردن بر مردمان یعنی بر نعمت یکدیگر حسد مبرید و لا تطیعوا الادعیاء و فرمان مبرید خوانده‌ها را الذین

شربتم بصفوکم که آشامیدید یعنی ممزوج گردید با صافی خود که ایمانست و انواع فضایل کدرهم آب تیره ایشان را

که فتنه است و سایر رذایل و خلطتم بصحّتکم و آمیختید بتندرستی خود که آن خلوص ایمانست مرضهم بیماری ایشان را

که نفاق و عصیان است و ادخلتم فی حقّکم و داخل ساختید در حق خود باطلهم امر باطل ایشانرا و هم اساس الفسوق

و ایشان بنیاد فسقها اند و احلاس العقوق و پلاسهای آزردن یعنی پلاسهای خشن که پشت چهارپا را

سازند و این کنایتست از افسار اتّخذهم ابلیس فرا گرفت شیطان ایشانرا مطایا ضلال شتران بارکش گمراهی

و جندا بهم یصول و لشکری که با ایشان صولت میبرد علی الناس بر مردمان و تراجمة ینطق و ترجمانی که گویا است

علی السنتهم بر زبانهای ایشان استراقا لعقولکم بجهت دزدیدن مر عقلهای شما را بوسیله مقدمات و همیشه

و اهیه و قضایای کاذبه غیر صائبه و اقوال باطله و افعال قبیحه و دخولا فی عیونکم و بجهت در آمدن در دیدهای

شما و نفثا فی اسماعکم و دمیدن در گوشهای شما بکلمات مزخرفه از احوال دنیه دنیویّه فجعلکم پس گردانید

شما را مرمی نبله جای انداختن تیر خود و موطئ قدمه و محل رفتار خود و مأخذ یده و موضع گرفتن دست

جنابیدن خود فاعتبروا بما اصاب پس عبرت گیرید بآنچه رسید الامم المستکبرین بامتهائی که تکبر کنندگان

بودند من قبلکم پیش از شما من بأس الله از سختی عذاب خدا و صولاته و حملهای او و وقائعه و قتالهای او

و مثلاته و عقوبتهای او و اتّعظوا و پند پذیرید بمثاوی خدودهم بمقامهای رخسارهای ایشان در قبور و

مصارع جنوبهم و مواضع افتادن پهلوهای ایشان و استعیذوا بالله و پناه گیرید بخدا من لواقح الکبر

از فحولی که آبستن کنندها کبر ند و افتخار که آن شبهها و اهیه و خیالهای غیر واقع است کما تستعیذونه همچنانکه

پناه میگیرید بخدا من طوارق الدهر از حوادثی که در شب نازل میشود در روزگار فلو رخّص الله فی الکبر

پس اگر رخصت فرمودی خدای تعالی در کبر نمودن لاحد من عباده مر یکی را از بندگان خود لرخّص فیه

هر آینه رخصت فرمودی در آن لخاصّة انبیائه مر خاصّه پیغمبران خود را ولکنّه سبحانه و لکن او سبحانه

و تعالی کرّه الیهم التکابر مکروه و ناخوش گردانید بسوی ایشان تکبر و گردن‌کشی را و رضی لهم التواضع

و خوشنود شد برای ایشان فروتنی را فالصقوا بالارض پس چسبانیدند بزمین خدودهم رخسارهای خود را

از غایت خشوع و عفّروا فی التراب وجوههم و مالیدند روهای خود را بخاک از فرط خضوع و خفضوا

اجنحتهم و پست کردند بالهای خود را للمؤمنین برای مؤمنان و متقیان و کانوا و بودند پیغمبران قوما مستضعفین

قومی ضعیف شمرده قد اختبرهم الله که امتحان فرمود ایشانرا خدای تعالی بالمخمصة بگرسنگی و ابتلاهم

و مبتلا گردانید ایشانرا بالمجهدة بانواع مکروهات و امتحنهم بالمخاوف و آزمود ایشانرا بمواضع خوف و ترس و مخضهم

دلاد و عیاله
جمیع دعی بروزن غنی است و آن کسی است که
پسر خوانده تو او را و کسی است که تهمت زده
شده است در نسبت که حرام زاده است
و دواعی الدهر بروزن فواعل حوادث
روزگار است و دعا از باب نصر یعنی
خواست و خواند مصدر آن دعاء
بروزن غراب و دعوای بروزن
سکری است
ق ۱۲

واحلاس
حلس بکسر اول گلیمی است بر پشت شتر
زیر پالان و گلیمی است که گسترده
میشود در خانه زیر گستردنیها و حلس
بتحریک نیز آمده و جمیع آن احلاس
بروزن افعال و حلوس بروزن سرور
و حلسه بروزن قرده و حلس
البعیر تحلیسه از باب ضرب
یعنی پوشیده شتر را
بگلیمی

خ ۲۷۳

والعقوق
بروزن سرور مصدر است از عقّ
والده از باب نصر عقوقا و معقّة بروزن
مذلّة یعنی آزار دید گردید پدر را ضدّ
برّ است یعنی نیکوئی کرد پسر او
عاق و عقّ بضم اول و عقق
بتحریک است
ق

مثاوی
ثوی المکان ثویّ از باب ضرب مصدر آن
ثواء بروزن سماء یعنی دراز گرد
ایستادن بالمکان یا اکنه ثوی بالمکان
یعنی فرود آمد بمکان و مثوای بفتح اول
و قصر آخر جای فرود آمدن است
و جمیع آن مثاوی بروزن
مراعی می‌آید
ق

واختبار کرد ایشان را بالمکاره بانواع مکروهات فلا تعتبروا الرضی والسخط پس اعتبار مکنید خوشنودی خدا و سخط
و خشم او را بالمال والولد بکثرت مال و فرزند جهلا بمواقع الفتنة والاختبار و بجهت نادانی شما
بمحلهای وقوع فتنه و آزمایش فی مواضع الغنی والاقتار در جایهای توانگری و درویشی فقد قال الله سبحانه
پس تحقیق که فرموده حق سبحانه وتعالی ایحسبون انما نمدهم به آیا می پندارند ایشان که آنچه مدد میدهیم و زیاد
میگردانیم ایشان را بآن من مال وبنین از مال و پسران نسارع لهم میشتابیم برای ایشان فی الخیرات در
نیکوییها بخوبیها بل لا یشعرون بلکه نمیدانند و شعور ندارند فان الله سبحانه یختبر پس بدرستیکه حق سبحانه
وتعالی میآزماید عباده المستکبرین بندگان خود را که تکبر کننده اند فی انفسهم در نفسهای ایشان باولیائه
المستضعفین بدوستان ضعیف شمرده شده فی اعینهم در دیدهای ایشان ولقد دخل موسی بن عمران
و بتحقیق که درآمد موسی بن عمران ومعه اخوه هرون صلی الله علیهما درحالتیکه با او بود برادر او هرون
علی فرعون بر فرعون لعین وعلیهما مدارع الصوف و بر ایشان بود دراعهای پشمین وبایدیهما العصی و بدستهای
ایشان عصاهای چوبین فشرطا له پس شرط کردند مر فرعون را ان اسلم اگر مسلمان شود بقاء ملکه جاوید بودن
پادشاهی او را و دوام عزه و همیشه بودن ارجمندی و سلطنت او فقال پس گفت فرعون با قوم خود که الا
تعجبون آیا تعجب نمیکنید من هذین از این دو شخص یشرطان لی که شرط میکنند مرا دوام العز دایم بودن
عزت و رفعت وبقاء الملک و باقی ماندن پادشاهی وهما و حال آنکه ایشان واقع اند بما ترون بآنچه می بینید
من حال الفقر والذل از حالت درویشی و خواری و بی اعتباری فهلا القی علیهما پس چرا انداخته نشده
ایشان اساورة من ذهب دستینجنها از طلا و این گفتار او اعظاما للذهب بجهت بزرگ داشتن
ایشان بود طلا و نقره را وجمعه و گرد کردن آن را واحتقارا للصوف و حقیر شمردن پشم ولبسه و پوشیدن
آن و بسبب تحقیر ایشان چندگاه ملاقات موسی و هرون بفرعون میسر نشد چنانچه طبری در تاریخ خود
آورده که چون موسی و هرون بمصر آمدند چند سال آنجا مکث نمودند و هر صباح و رواح بدر خانه
فرعون میرفتند طلب اذن میکردند و فرعون حال ایشان میدانست و از آمد شد ایشان با خبر بود
و نیز موکلان فرعون را خبر میکردند و طلب ایشان و چون نظر بظاهر ایشان کرده اعتبار نمیکردند
و هر روز هر دو بدر خانه فرعون آمده میگفتند انا رسول رب العالمین فرعون و فرعونیان با ایشان
ملاعبه میکردند و میخندیدند بر ایشان و تعجب مینمودند از گفت و شنید ایشان تا آخر الامر [illegible]
شد ولو اراد الله سبحانه و اگر خواستی خدای تبارک وتعالی بانبیائه به پیغمبران خود حیث بعثهم
وقتی که برانگیخت ایشان را ان یفتح لهم آنکه بگشاید از برای ایشان کنوز الذهبان گنجهای طلا و ظاهر سازد
بر روی خاک ومعادن العقیان و کانهای زر پاک ومغارس الجنان و محلهای نشاندن درخت که از باغها
مشجر است وان یحشر معهم و آنکه جمع کند با ایشان طیر السماء مرغان آسمان را ووحوش الارضین و
جانوران زمینها را لفعل هر آینه کردی بی گمان ولو فعل و اگر کردی این چیزها را لسقط البلاء هر آینه
ساقط شدی آزمایش کردن ایشان بسبب تضعیف از دوستان بجهت عدم استضعاف ایشان همچنین ساقط شدی
بلای پیغمبران بصبر و فقر از مستکبران وبطل الجزاء و باطل شدی جزا و پاداش بلیه و عبادات بجهت شمول
بلا و عطا غات واضمحل الانباء و نیست شدی پیغام و خبرهای حق که انبیا اگر افضل خلایق اند لیکن محتاجند

مدارع
جمع مدرعه و آن جامه ایست که بفارسی زره گویند بکسر اول شرنشت (?) و گاهی مذکر کرده می شود و جمع آن ادرع بروزن ارجل و ادراع بروزن اشجار و دروع بروزن بروج میآید و دریعه بروزن کنیزه جامه ایست شتر در آخر بروزن رمانه
ق

اساورة
السخط ... والاقتار
سوار کغراب و کتاب دست برنجن و در مثل پیاله بضم اول و اسوره بروزن اکرمه و اساور بروزن اکابر و اساوره بروزن ... و سور بضم و سمور بروزن ... جمع آن است و سوره بضم اول منزله ایست و از این است سوره قرآن
ق

العقیان

والذهبان
بالکسر و ذهب بتحریک بمعنی زر است و مونث هم آمده و واحد آن ذهبه بهاء است و جمع آن اذهاب بروزن افعال و ذهوب بروزن سرور است و ذهبان بضم اول نیز بمعنی صاحب نهایه گفته است والذهبان جمع ذهب کخرب ... ذکره البخاری ... در ره

طیور
والعقیان
بالکسر الذهب الخالص وقیل هو ما ینبت منه نباتا ولیس مما یحصل من الحجارة
در ره

بریاضت و اعراض از دنیا و نزول وحی بر ایشان ولما وجب للقائلین و هر آینه واجب نشدی برای قبول
کنندگان اوامر و نواهی اجور المبتلین مزدهای آزمایش کنندگان ولا استحق المؤمنون و مستحق نشدندی
مؤمنان ثواب المحسنین ثواب نیکوکاران از آنکه حاصل شده باشد از مجاهده نمودن با نفس و شیطان ولا لزمت
الاسماء معانیها و لازم نشدی اسمها بمعنیهای حقیقیه خود مثلا هرگاه کسی را که مؤمن نامیدندی نگفتی از روی حقیقت مؤمن بود
زیرا که حقیقت ایمان در کسیست که تصدیق کند بجنان و خالص شود بر امر یزدان و این موجود نمیشود در آن زمان زیرا
که آن مجبور بر ایمان میشود بواسطه رغبت در نعم این جهان و رهبت از عذاب آن و همچنین میشود هرگاه کسی را مسلمان نامیده
باعتبار آن میگفتند ولکن الله سبحانه جعل رسله و لکن خدای سبحانه و تعالی گردانیده است پیغمبران خود را
اولی قوة فی عزائمهم خداوندان قوت و توانائی در عزیمتها و قصدهای خود و ضعفة فیما تری الاعین
و ضعیفان در آنچه می بینند از آن چشمها من حالاتهم از حالتهای ایشان از فقر و فاقه و انواع ریاضت مع
قناعة تملأ القلوب با راضی شدن باندک چیزی که پر سازد دلها را والعیون و چشمها را غنی از روی
توانگری و بی نیازی و خصاصة تملأ الابصار و گرسنگی که پر گرداند بینائیها را والاسماع و گوشها را اذی
از روی رنج و آزار مر کرا ایشان قادر نبودند بر معیشت و استطاعت نداشتند بر امتعه دنیویه بلکه دانسته از
آن کم نشستند و از اسهل آن کذاشتند و چنانچه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله رقعه بر جامه و کفش میکرد و بر مرکب برهنه سوار
میشد و کسی را در سواری ردیف خود میکرد و با غلامان همنشینی میکرد و حال آنکه بسیاری از معموره دنیا تحت
تصرف او بوده و امیر المؤمنین ع متأسی بآنحضرت بر این طریقه سلوک میفرمود ولو کانت الانبیاء و اگر بودندی
پیغمبران اهل قوة لاترام خداوندان توانائی که آهنگ کرده نشود یعنی بقصد کسی ضعیف نکردند و عزة
لاتضام و سلطنتی که ستم کرده نشود یعنی مغلوب کسی نگردد و ملک تمد نحوه و پادشاهی که کشیده
شود بجانب آن اعناق الرجال گردنهای مردمان و تشد الیه و سخت کرده شود بسبب قطع کردن بسوی آن
عقد الرحال گرههای پالان مرکبان یعنی اگر پیغمبران بزی پادشاهان میبودند بمثابه که همه خلایق توجه بایشان
نمایند و التجا بایشان کنند لکان ذلک هر آینه بودی این حالت اهون علی الخلق آسانتر بر خلقان فی الاعتبار
در عبرت گرفتن بایشان و رغبت بحال ایشان کردن و اطاعت ایشان نمودن و ابعد لهم و دورتر برای ایشان
من الاستکبار از تکبر نمودن بر ایشان ولآمنوا و هر آینه ایمن بودندی آن پیغمبران عن رهبة قاهرة لهم
از ترس قهر کننده مر ایشان را او رغبة مائلة بهم یا از رغبتی میل نماینده با ایشان فکانت النیات مشترکة
و بودی نیتهای خلقان غیر خالص بحضرت عزت و آمیخته بشهوت رغبت و رهبت والحسنات مقتسمة و نیکوئیها قسمت
یافته یعنی مختلف شدی بخلوص نیت از ریا و سمعه ولکن الله سبحانه اراد و لیکن خدای سبحانه و تعالی اراده فرموده
ان یکون الاتباع لرسله که باشد پیروی کردن برسولان او والتصدیق بکتبه و گرویدن بکتابهای او و
الخشوع لوجهه و فروتنی نمودن برای ذات بیهمتای او والاستکانة لامره و متضرع و متخاشع شدن بامر او
والاستسلام لطاعته و گردن نهادن برای فرمانبرداری او امورا له خاصة کارهائی که خاص از برای او باشد
لا تشوبها من غیرها شائبة آمیخته نباشد از غیرها شایبه امیزش از ریا و سمعه و کلما کانت و هرگاه که باشد البلوی
والاختبار اعظم آزمایش کردن خلق آزمودن بزرگتر کانت المثوبة والجزاء اجزل باشد پاداش [illegible]
جسیم تر الا ترون آیا نمی بینید بدیدهٔ بصیرت ان الله سبحانه اینکه حق سبحانه و تعالی اختبر الاولین من لدن

قناعة
قناعت بر وزن صناعت بمعنی اکتفا کردن
و خوشنود شدن ببودن است مثل قنع
بتحریک و قنعان بصورت عثمان و فعل
آن از باب فرح است و صفت آن
قنع بر وزن کتف و قانع بر وزن
کاهل و قنوع بر وزن صبور
و قنیع بر وزن امیر است
و از باب منع
نیز آمده است

خصاصة
خصة بالفتح از باب نصر یعنی خاصه
کرد و برگزید او را بآن چیز مصدر آن
خص بالفتح و خصوص و خصوصیت است و
خصاصه

لاترام
رام الشئ از باب سمع یعنی قصد کرد آنرا
و نزدیک شد او را مصدر آن رام بالفتح است
و رمان بکسر اول
میآید

ولاتضام
ضامه حقه از باب نصر یعنی ستم کرد و استضامه
از باب استفعال یعنی کم کرد حق او را
و خواست کم کردن حق او را پس او ضمیم
بر وزن صبیح و مستضام است و ضمیم
بفتح اول بمعنی ظلم و ستم است و جمع آن
ضیوم بر وزن سرور است و ضیم
مصدر است که جمع کرده شده است
و ضام یضوم از باب نصر
لغتی است در ضام
یضیم از باب
ضرب

جماعت اولاد را مِن لَدُن آدَمَ از نزد آدم صفی علیه السلام اِلَی الآخِرِینَ مِن هذَا العالَمِ تا گروه آخرین از این عالم باَحجارٍ
لَا تَضُرُّ بسنگهائی که ضرر نمی‌رسانند وَلَا تَنفَعُ و نفع نمی‌بخشند وَلَا تُبصِرُ و نمی‌بینند وَلَا تَسمَعُ و نمی‌شنوند
فَجَعَلَها بَیتَهُ الحَرامَ پس گردانید آنها را بیت المحرم خود اَلَّذی جَعَلَهُ اللهُ لِلنّاسِ آنخانه که گردانیده است آنرا خدا
برای مردمان قِیاماً بپای دارنده احوال مردمان در آنجهان یا احوال اهل مکه باجتماع مردمان بسوی آن ثُمَّ وَضَعَهُ
پس نهاد آنخانه را بِاَوعَرِ بِقاعِ الاَرضِ بدشوارترین بقعهای زمین حَجَراً از روی سنگ وَاَقَلِّ نَتائِقِ الدُّنیا
و کمترین قطعهای مرتفعه دنیا مَدَراً از روی کلوخ وَاَضیَقِ بُطُونِ الاَودِیَةِ و تنگترین میانهای وادیها قُطراً
از روی جانب بَینَ جِبالٍ خَشِنَةٍ کوههای درشت وَرِمالٍ دَمِثَةٍ و ریگهای نرم وَعُیُونٍ وَشِلَةٍ و چشمهای اندک
وَقُرًی مُنقَطِعَةٍ و دِیههای بریده که میان آنها با یکدیگر راه خراب است لَا یَزکُو بِها خُفٌّ که نمو نمی‌کنند و فربه نمی‌شود با نمو
غیر نمود و غیره پای شتر وَلَا حافِرٌ و نه مثل سم اسب وَلَا ظِلفٌ و نه سم شکافته ثُمَّ اَمَرَ سُبحانَهُ آدَمَ وَوَلَدَهُ
بعد از آن امر کرد خداوند عالم آدم و فرزندان او را اَن یَثنُوا اَعطافَهُم اینکه میل دهند اطراف خود را نَحوَهُ
بجانب آن موضع فَصارَ مَثابَةً پس گردید مرجع لِمُنتَجَعِ اَسفارِهِم از برای طلب منافع سفرهای خود شان
وَغایَةً لِمُلقَی رِحالِهِم و نهایتی از برای انداختن بارهای خود چه موسم حج مجمع خلق عالم میباشد و ارباب تجارت
بجا بظهور میرسد تَهوِی اِلَیهِ میافتد بسوی آن موضع یعنی مایل میشوند بجانب آن ثِمارُ الاَفئِدَةِ میوهای دلها
مِن مَفاوِزِ قِفارٍ از بیابانهای بی‌آب و گیاه سَحِیقَةٍ که دور باشد از منزلها یعنی میشوند دلها که ثمار افئده عبارت
از آن مایل است بسوی آن از بیابانها و فرود از زمینها وَمَهاوِی فِجاجٍ عَمِیقَةٍ و از راههای گشاده دور و دراز و
وَجَزائِرِ بِحارٍ مُنقَطِعَةٍ و از جزیرهای دریاها بریده و جزیرها عبارت از انقطاع از جهت آنست که دریا قطع کرده آنرا از بزرگی
زمین و احاطه نموده حَتّی یَهُزُّوا مَناکِبَهُم تا آنکه می‌جنبانند دوشهای خود را ذُلُلاً از روی مذلت خوار
یُهَلِّلُونَ لِلّهِ حَولَهُ آواز بلند میکنند بلبیک گفتن برای خدا در حوالی آن وَیَرمُلُونَ عَلی اَقدامِهِم
میدوند بر قدمهای خود شُعثاً غُبراً لَهُ ژولیده موی و خاک آلود برای رضای معبود قَد نَبَذُوا السَّرابِیلَ در حالتیکه
انداخته اند پیرهنها خود را وَراءَ ظُهُورِهِم در پس پشتهای خود احرام بیت الحرام وَشَوَّهُوا و زشت ساخته اند
بِاِعفاءِ الشُّعُورِ بسیار موها مَحاسِنَ خَلقِهِم نیکوئیهای آفرینش خود را ابتلاءً عَظِیماً از جهت
آزمایش بزرگ وَامتِحاناً شَدِیداً و امتحان سخت وَاختِباراً مُبِیناً و آزمودن هویدا وَتَمحِیصاً بَلِیغاً و آزمایش
کامل رساننده باشد بحد انتهی جَعَلَهُ اللهُ گردانید حق سبحانه آنخانه را سَبَباً لِرَحمَتِهِ سبب رحمت و عطوفت خود وَوُصلَةً
اِلی جَنَّتِهِ و آلت وصل بسوی بهشت خود وَلَو اَرادَ اللهُ سُبحانَهُ و اگر خواستی خدا تعالی اَن یَضَعَ بَیتَهُ الحَرامَ
اینکه بنهد بیت الحرام محترم خود وَمَشاعِرَهُ العِظامَ و مواضع عظیمه مناسک عبادت خود را بَینَ جَنّاتٍ وَاَنهارٍ در
میان بوستانها خرم و خوش و جویها وَسَهلٍ و زمین نرم وَقَرارٍ جَمِّ الاَشجارِ و آرامگاه بسیار درختها دانِی
الثِّمارِ نزدیک میوه یعنی میوها نزدیک باشد بگرفتن مُلتَفِّ البُنی بهم در پیچیده بناها یعنی کثرت عمارتها
مُتَّصِلِ القُری دیهها بهم پیوسته و بناهای زراعت بَینَ بُرَّةٍ سَمراءَ میان گندم مایل بسرخی وَرَوضَةٍ خَضراءَ
و مرغزار سبز وَاَریافٍ مُحدِقَةٍ و کشت زارها محیط بجوانب وَعِراصٍ مُغدِقَةٍ و ساحتها با آب وَرِیاضٍ
ناضِرَةٍ و روضه‌های تازه وَطُرُقٍ عامِرَةٍ و راههای آباد لَکانَ قَد صَغُرَ قَدرُ الجَزاءِ هر آینه بود که تصغیر
کرده شد ثواب عمل جزا را عَلی حَسَبِ ضَعفِ البَلاءِ بر حسب ضعف بلا و کم آن ولیکن اراده بسیار مضاعف شود آزمایش

قیاماً
ای عماداً و فلان قیام اهله ای یقیم بشؤونهم
و مکان وعر بسکون العین صعب المسالک
او المقام و النتائق جمع نتیقة
بمعنی مفعولة من النتق و هو ان تقلع
الشیء فترفعه من مکانه و ترمی به و الدمثة
اللینة و کلما کان الرمل الین و اسهل
من ان یتنسب و عیون وشلة ای قلیلة
الماء و ثنیت الشیء من باب رمی اذا عطفته
و ردّدته و عطفا الرجل جانباه و
المنتجع اسم مفعول من الانتجاع و هو طلب
الکلاء و الماء فی الاصل ثم سمی کل من
قصد من یرجو النفع فیه منتجعاً و
المفازة بالکسر جمع مفازة و المفازة
الارض لا نبت بها و لا ماء و المغفل
جمع فج و هو الطریق الواسع بین جبلین
و ذللاً حال و یهللون یرفعون
اصواتهم بالتهلیل و الاهلال
رفع الصوت
درهم

والسربال بالکسر
القمیص و کل ما یلبس کالدرع و غیره
نبئ سربالاً و التشویه تقبیح
الخلقة و المشاعر مواضع المناسک
و القرار المستقر من الارض و الجم الکثیر
و البنیة بالضم و الکسر ما بنیته و جمعها
بنی بالضم و الکسر و البرة الواحدة
من البر و هو الحنطة و الاریاف جمع ریف
و هی الارض فیها زرع و خصب
و المحدقة المحیطة و العدق
الماء الکثیر
درهم
مغدقة
عرصة
عرض
رض

وتخفیف عذاب و لو کانت الاساس المحمول علیها اگر بودی بنیانی که نهاده شده بر او بنا آن من الاحجار
المرفوع بها وسنگهائی که برداشته شده بان بنیت من زمرد خضراء من زمرد سبز و یاقوتة
حمراء و از یاقوت سرخ خوش نما و نور و ضیاء و نوری درخشنده و روشنی بخشنده لخفف ذلک مصارعة الشک
تخفیف کردی این بنا ها مصارعة الشک فی الصدور و منازعه شک را در سینها و ترس دادن آن سینها ولوضع
مجاهدة ابلیس و هر آینه بنهادی کوشش ابلیس را عن القلوب از دلها ولنفی معتلج الریب و هرآینه نفی
کردی شک را که غالب میشود بر بعضی من الناس از مردمان ولکن الله سبحانه ولیکن خدای تعالی یختبر عباده
بانواع الشدائد میازماید بندگان خود را بانواع سختیها و یتعبدهم بالوان المجاهد و بندگی میخواهد از ایشان
برنگهای جهدها و انواع سعیها و یبتلیهم و مبتلا میسازد ایشان را بضروب المکاره باصناف مکروهها اخراجا
للتکبر بجهت بیرون بردن تکبر و کردن کشی من قلوبهم از دلهای ایشان واسکانا للتذلل و بواسطه آرام
دادن فروتنی و خواری فی نفوسهم در جانهای ایشان ولیجعل ذلک و تا بگرداند آن را ابوابا فتحا درهای
گشاده فراخ الی فضله بسوی فضل و انعام خود و اسبابا ذللا و سببهای رام شده لعفوه برای آمرزش خود
فالله الله پس بترسید از خدا عباد الله ای بندگان خدا فی عاجل البغی در ستم کردن در این جهان و آجل
وخامة الظلم و از بدی عاقبت ظلم در آن جهان و سوء عاقبة الکبر و از زشتی عاقبت کبر در آن گیتی فانها پس بدرستی که
آن تجبر و ظلم و کبر مصیدة ابلیس العظمی صیدگاه بزرگ شیطانست و مکیدته الکبری و کید بزرگ او است
التی تساور قلوب الرجال که میجهد بدلهای مردمان مساورة السموم القاتلة همچو برجستن با سموم کشنده فما تکدی
ابدا پس عاجز نمیشود هرگز و نقص پیدا نمیکند و لا تشوی احدا و خطا نمیکند مقتل هیچیک را یعنی تیغ هلاکت و ضلالت
بمحل خود میرساند لا عالما لعلمه نه عالم را بجهت علم او و لا مقلا فی طمره و نه درویش را در جامه کهنه چه فی الجمله
کبر و ظلم تاثیر عظیم دارد در نفس عالم و فقیر با وجود آنکه حالت ایشان منافات دارد با این هر دو و عن ذلک
ما حرس الله و از این ستم و کبر نگاه میدارد خدای تعالی عباده المؤمنین بندگان خود را که بصفت ایمان متصفاند
بالصلوات بوسیله نمازها که منافی است بالکلیه با تکبر مشتمل بر کمال خضوع و انکسار والزکوات و بزکاتها که منکر
نعم فاینه است کبر و تقصیر فی تکبر است از طاعت بر زکات و مجاهدة الصیام و بکوشش نمودن در داشتن روزها
فی الایام المفروضات در روزهای که فرض کرده است آن را خدا و آن صبر کردنست بر گرسنگی جوع و عطش و دلا بامر او
نیز منافی تکبر است از طاعت بر فرض کرده خود تسکینا لاطرافهم بجهت آرام دادن
دستها و پایها بندگان از عصیان و تخشیعا لابصارهم و فروتن ساختن دیدهای ایشان و تذلیلا لنفوسهم
و رام کردانیدن نفسهای ایشان و تخفیفا لقلوبهم و ساکن کردانیدن دلهای ایشان و اذهابا للخیلاء عنهم
و بیرون بردن کبر و تجبر از ایشان لما فی ذلک برای آنکه در این مذکورات است من تعفیر عتاق الوجوه
از مالیدن رخسارها که بهتر است بالتراب بخاک مذلت تواضعا بجهت فروتنی نمودن و الصاق کرائم الجوارح بالارض
از چسبانیدن اعضای بزرگوار بر زمین تصاغرا بجهت حقیر شدن و لحوق البطون بالمتون و لاغر شدن
شکمها بر پشتها من الصیام از داشتن روزه مانند کلا بجهت رام شدن نفس سرکش مع ما فی الزکوة با آنچه در زکوة
است من صرف ثمرات الارض از صرف نمودن میوهای زمین و غیر ذلک و غیر آن از زکوة انعام و نقدین الی
اهل المسکنة والفقر بسوی درویشان و فقیران و مستحقان انظروا الی ما فی هذه الافعال نظر کنید بسوی

والمعتلج اسم مفعول من الاعتلاج وهو الالتطام والاضطراب
والمجاهد جمع مجهد وهی المشقة وفتح الهاء مفعولة ای مفتوحة وکذلک فی الدال مهملة
در خاتمة الظلم سوء عاقبته
معتلج
والمصیدة بکسر المیم وسکون الصاد وفتح الیاء الشبکة و المصادبة والمساورة والمواثبة والکدی الحافر اذا بلغ به حفره الی موضع صلب لا یمکنه حفره واکدت المطالب اذا صعبت فی وجه طالبها فتعذرت وشوت القرینة اذا لم یصب المقتل یقال اشواه یشویه اذا رماه و لم یصب مقتله والطمر الثوب الخلق
مصیدة

خ ۲۷۳

وتخفیفا
وعتائق جمع عتیقة وهی کرائم الوجوه وحسانها والتعفیر التذلیل المتهور والعاجم الطرائح جمع ناجیه والقدع مصدر است از قدع از باب منع یعنی باز داشت او را و اقدعه از باب افعال وقدع فرسه یعنی کشید لگام او را تا بایستد
والصاق

انچه دراین کارها است من نفخ نواجم الفخر از فهر کردن بزرگیهای ظاهر شده وقدع طوالع الکبر و دفع
نمودن کبرهای بلند برآمده بعد از آن توبیخ اهل کوفه میکند بر مفاخرت و جهل ایشان که باعث فتنها شده و سبب
آشوبها و سفرها بدیکه ولقد نظرت و هر آینه نظر کردم پس بدیدم فما وجدت احدا من العالمین پس نیافتم
هیچیک را از عالمیان یتعصب لشیء من الاشیاء که تعصب کند و تکبر نماید برای چیزی از چیزها الا عن علة
مگر بجهت علتی و سببی که برمیدارد تحتمل تمویه الجهلاء تلبیس جاهلان را و تسویل ایشان را او حجة تلیط باینجه
برهانی که میچسبد بعقول السفهاء بعقلهای بیخردان غیرکم و بغیر شما فانکم تتعصبون پس بدرستیکه شما تعصب
میکنید لامر از برای امری ما یعرف له سبب که معروف و مشهور نیست مر او را سببی ولا علة و نیست
مر او را علتی اما ابلیس اما شیطان پس فتعصب علی آدم لاصله پس تعصب کرد و تکبر نمود بر آدم بجهت
اصل او وطعن علیه فی خلقته وطعن کرد بر او در آفرینش او فقال انا ناری پس گفت من از آتشم حاصل شده ام
وانت طینی و تو از گل آفریده شده واما الاغنیاء و اما توانگران من مترفة الامم که از متنعمان امتها بودند
فتعصبوا پس تکبر نمودند لآثار مواقع النعم مر اثرهای مواضع وقوع نعمتها فقالوا پس گفتند نحن اکثر اموالا واولادا
ما بیشتریم از روی مالها و فرزندان وما نحن بمعذبین و نیستیم ما عذاب کرده شده کان فان کان لابد من العصبیة
پس اگر باشد ناچار از عصبیت و تکبر فلیکن تعصبکم پس باید که باشد تعصب و کبر شما لمکارم الخصال
برای خصلتهای کریمه و فضیلتهای پسندیده و محامد الافعال و فعلهای ستوده و محاسن الامور و کارهای حسنه
التی تفاضلت فیها که از یکدیگر افزون آمده باشند در آن امور المجداء والنجداء بزرگواران و دلیران من
بیوتات العرب از خانه‌زادهای عربان و یعاسیب القبائل و بزرگان قبیلها بالاخلاق الرغیبة بخلقهائی
رغبت کرده شده در آن والاحلام العظیمة و بحلمهای بزرگ والاخطار الجلیلة و بقدرها و منزلهای بلند
والآثار المحمودة و اثرها و صنعهای ستوده فتعصبوا پس تعصب کنید لخلال الحمد برای خصلتهائی که باعث ستودن
باشد من الحفظ للجوار از محافظت حق همسایگی والوفاء بالذمام و وفا نمودن بعهد و امان والطاعة
للبر و فرمانبرداری کردن مر نیکوکاران را والمعصیة للکبر و نافرمانی کردن مر اهل استکبار را والاخذ بالفضل
و فراگرفتن فضل و کرم والکف عن البغی و باز ایستادن از ستم والاعظام للقتل و بزرگ داشتن
کشتن مسلمان والانصاف للخلق و انصاف دادن و داد کردن مر خلق خدا را والکظم للغیظ و فرو خوردن
خشم نزد فوران غضب واجتناب الفساد فی الارض و دوری جستن از تباهی در زمین واحذروا و
بترسید ما نزل بالامم قبلکم از آنچه فرود آمد بر امتهائی که پیش از شما بودند من المثلات از عقوبتها
بسوء الافعال ببدی فعلها و ذمیم الاعمال و زشتی عملها فتذکروا فی الخیر والشر پس یاد آورید
در نیکی و بدی احوالهم حالهای گذشتگان را که از حال مخالفان بود و عصیان و خذلان ایشان
و کثرت عبادت و صبر و مجاهده نمودن ایشان واحذروا و بترسید ان تکونوا امثالهم از آنکه باشید
مانند ایشان فاذا تفکرتم پس هرگاه تفکر کردید فی تفاوت حالیهم در متفاوت بودن هر دو حال ایشان فالزموا
پس لازم شوید کل امر هر کاری را لزمت العزة به که لازم شد ارجمندی بسبب آن حالهم بحال ایشان وزاحت
الاعداء له عنهم و دور شده و بیکطرف گشته دشمنان از ایشان بجهت آن کار سعادت آثار که از طاعت
و انواع عبادت و مدت العافیة فیه و ممتد شد رستگاری در آن کار علیهم بر ایشان وانقادت النعمة له و کشیده

شده

خ ۲۷۳

والتمویه
التلبیس من موهت النحاس اذا غشیته بالذهب ... تلیط ای تلصق ...

والحلم
جمع حلم ... ی

والاخطار
جمع خطر ... ی

والخول
... ی

شده نعمت بجهت آن معهم با ایشان ووصلت الکرامة له و پیوند داده کرامت و بزرگواری که مراورا داشت
حبلهم بر رود ریسمان هدایت ایشان ذامر الاجتناب للفرقة بکل امر یعنی کاری که موجب عال
ابوار است زوال عداغذادد و شد کشت مر فرقه اسلام والزوم للالفة و لازم شمردن الفت اندازد
والتحاض علیها و ترغیب کردن بران والتواصی بها و وصیت کردن بان واجتنبوا و اجتناب نمائید و دوری جوئید
کل امر کسر فقرتهم از هر کاری که شکسته پشت ایشان را واوهن منتهم و سست کرد قوت ایشان را من تضاغن
القلوب از کینه جستن دلها بیکدیگر و تشاحن الصدور و دشمنی کردن سینها کینها و تدابر النفوس و پشت
بر یکدیگر کردن نفسها دار افتراق وتخاذل الایدی و فرو گذاشتن دستها از معاونت یکدیگر و تدبروا
احوال الماضین و تدبر و تفکر نمائید در حالهای گذشتگان من المؤمنین قبلکم از مؤمنان که پیش از شما بودند
کیف کانوا که چگونه بودند فی حال التمحیص والبلاء در حال آزمایش و فتنه الم یکونوا اثقل الخلائق
آیا نبودند گران ترین خلقان اعباء از روی بارها گران واجهد العباد و جهد کننده ترین بندگان بلاء
از روی آزمایش و امتحان واضیق اهل الدنیا و تنگترین اهل این جهان حالا از روی حال ایشان اتخذتهم
الفراعنة فرا گرفته بودند ایشان را فرعونیان عبیدا بندگان و غلامان فساموهم پس رنج رسانیدند
ایشان را سوء العذاب به بدترین نکال و عقاب وجرعوهم و بکلو فرو کردند ایشان را المرار تلخیها غذا
فلم تبرح الحال بهم پس بود همیشه حال ایشان فی ذل الهلکة در خواری هلاکت و فنا وقهر الغلبة و
ماندن ایشان را بقسلط و استیلاء لا یجدون حیلة نیابند حیله و مکر برا فی امتناع در ممتنع شدن از ظلم
کردن با ایشان ولا سبیلا الی دفاع و نه راهی بسوی دفع کردن از خود بلا و عذاب ایشان حتی اذا رای
الله تا آنکه چون دید خدای تعالی جد الصبر منهم کوشش و شکیبائی از ایشان علی الاذی بر رنج کشیدن
فی محبته در دوستی او والاحتمال للمکروه متحمل شدن ایشان مر امر مکروه و ناشاد را من خوفه بسبب
خشیت و ترسکاری از و جعل لهم کردانید برای ایشان من مضایق البلاء از تنگناهای بلا و محنت
فرجا گشایشی فابدلهم العز پس بدل کرد برای ایشان عزت و ارجمندی را مکان الذل بجای مذلت و خواری
والامن مکان الخوف و امنیت را بجای خشیت و ترسکاری فصاروا ملوکا پس گشتند ایشان پادشاهان
و زوکار حکاما حاکمان ذوی الاقتدار وائمة اعلاما و پیشوایان نشانها نامداران وبلغت الکرامة
من الله و رسید از خدا مکرمت بمنتهی طلب برای ایشان ما لم تذهب الآمال الیه بهم در مرتبه که نبود املها فاذر
مملکت ایشان از نزد خداوند بغیر رحمتی که اصلا ایشان امید نداشتند از عزت و مملکت ایشان از سلطنت
داد مثل یوسف و موسی و هرون و سایر بنی اسرائیل و غیر ایشان که در مذلت و نهایت مذلت بودند
و مشقت و در نهایت رغایب عزت شدند و مملکت فانظروا پس نظر کنید بدیده اعتبار کیف کانوا
که چگونه بودند ایشان حیث کانت الاملاء مجتمعة محلی که بودند جماعتها متفق والاهواء مؤتلفة
و هواها و اندیشهای موافق والقلوب معتدلة و دلها بحد اعتدال و استوا و الایدی
مترادفة و دستها در عقب یکدیگر ایستاده در یاری دادن والسیوف متناصرة و شمشیرها یاری کننده یکدیگر
والبصائر نافذة و بصیرتها فرو روند در حجب مشتبهها از جهت دفع فتنه والعزائم واحدة و عزمهای
و قصدها یکی شده در نصرت ملت الم یکونوا اربابا آیا نبودند خداوندان مالکان فی اقطار الارضین در اطراف

والتحاض
حضّه یعنی برانگیخت ... و حضه علی القتال ... حثه و حضضه ... و هم مصدر و هم اسم مصدر ... ظاهر آن است که اسم مصدر باشد ... الاباب مفاعله ... صاحب خود را والتحاض از باب تفاعل یکدیگر را بر آن غالبین ... بکار رفت ق

والفقرة
بالکسر والفتح من خرزات الظهر و یقال لمن اصابته مصیبة شدیدة قد کسرت فقرته
در م

جرع المرار غذ

والمنة
بالضم القوة والتضاغن التحاقد والتشاحن التعادی والتدابر التقاطع والتخاذل عدم التناصر والاعباء الاثقال واجهد العباد اتعبهم سامهم سوء العذاب الزموهم ایاه والمرار بالضم شجر مر اذا اکلت منه الابل قلصت مشافرها و یستعیر شرب المرار للشر مع بلوغ شدید المشقة والاملاء الجماعات الواحد ملاء ... العقوب ... والمترادفة المتعاونة
در م

نعمتها و ملوکا و پادشاهان علی رقاب العالمین بر گردنهای عالمیان فانظروا پس نظر کنید الی ما صاروا
الیه با نچه گردیدند بسوی آن فی اخر امورهم در آخر کارهای خودشان حین وقعت الفرقة وقتیکه
واقع شد جدائی و تشتت الالفة و پراکنده شد پیوستگی و اختلفت الکلمة و مختلف شد گفتار و الافئدة
و متفرق گشت دلها و تشعبوا مختلفین و منتشر شدند در حالتی که اختلاف کنندگان بودند و تفرقوا متحاربین
و متفرق گشتند در حالتیکه کارزار کنندگان بودند قد خلع الله عنهم بتحقیق که برکند خدا از ایشان
لباس کرامته جامه مکرمت و عزت و سلبهم و دور بود از ایشان غضارة نعمته تازگی و خوشی نعمت خود را
و بقی و باقی گذاشت قصص اخبارهم قصهای خبرهای ایشان را فیکم در میان شما عبرا از جهت آنکه عبرت باشد
للمعتبرین منکم مراعتبار کنندگان را از شما فاعتبروا پس عبرت پذیرید بحال ولد اسمعیل بحال فرزندان
اسمعیل یعنی آل قحطان و آل معد که اکاسره و قیاصره مثل نوشیروان و پرویز بودند که غالب شدند بر ایشان
پیش از ظهور محمد آخر الزمان بواسطه اختلاف گفتار ایشان و بنی اسحق و پسران اسحق از اولاد روم بن عیص
اسحق که بواسطه اختلاف نسطوریه و یعقوبیه و ملکانیه حال ایشان ضعیف شد و قیاصره بر ایشان مستولی
شدند در روم و عاجز شدند ایشان و از آنجا پراکنده بجد و مدینه آمدند و ایشان بهود خیبر بودند و قریظه و
نظیر و وادی القری و قینقاع و بنی اسرائیل علیهم السلام و فرزندان یعقوب که بواسطه اختلاف کلمه مستولی شد بخت نصر
با بلی و نشام بر همه ایشان فما اشد اعتدال الاحوال پس چه سخت است برابر شدن حالهای شما بحالهای
ایشان در لزوم خیر با الفت و اجتماع در مبدا بحال و التزام شر بتفریق و انقطاع و اقرب اشتباه الامثال
و چه نزدیک است مانند بودن داستانها شما بان فرق تاملوا امرهم اندیشه کنید کار ایشان را فی حال
تشتتهم در حالت پراکندگی ایشان و تفرقهم و متفرق شدن ایشان لیالی در روزگاریکه کانت
الاکاسرة و القیاصرة بودند پادشاهان فارس و پادشاهان روم اربابا لهم خداوندان ایشان
یحتازونهم جمع میکردند ایشانرا عن ریف الافاق از کشتزار آفاق و بحر العراق و از دریای عراق
و خضرة الدنیا و سبزه دنیا این کنایت است از بلاد معمور یعنی ایشانرا جمع میکردند از شهرهای آبادان و
میراندند الی منابت الشیح بسوی مواضع ستن و منه و مهافی الریح و جای وزیدن باد که مقرهای بود با نوع
نکد و عنا و نکد المعاش و با مکنه سختی معیشت و کی این کنایت است از بریه و مواضع بعیده فترکوهم پس گذاشتند
ایشانرا عالة مساکین در حالتی که درویش بودند و بیچاره در نهایت فقر و فاقه اخوان دبر و وبر
برادران دشواری و تنهائی در بعضی روایت اخوان دین واقع شده یعنی برادران قرض مراد آنست که همه ایشان
در نهایت تنگی و مشقت بودند و همه دست قرض کوفتا باذل الامم دارا خوار ترین امتها بودند
از روی خانه و اجدبهم قرارا و تنگترین ایشان از روی قرارگاه لا یاوون نازمیکردند الی جناح دعوة
بنا لخواندنی براه حق که یعتصمون بها چنگ در زنند بان و لا الی ظل الفة و نه بسوی سایه الفتی که یعتمدون
علی عزها اعتماد کنند بر ارجمندی آن فالاحوال مضطربة پس حالهای ایشان پریشان بود و الایدی
مختلفة و دستهای ایشان ناموافق بود و بی سامان و الکثرة متفرقة و بسیاری و انبوهی ایشان پراکنده
فی بلاء ازل در رنج سخت و در شوار و اطباق جهل و معطمات تا دانی و شدائدان من بنات موؤدة از دختر
زنده در گور کرده و اصنام معبودة و بتان پرستیده بعبادت آنها اورده و ارحام مقطوعة و خویشاوندیهای

وبقی
لشبد قاف بقی از باب فرح بعد از آن
بقاء بروزن سماء و بقیا و بفتح زای و بقا
بروزن عصی یعنی زیست و زنده گانی کرد
و ماند در جهان ضد فانست و ابقاه
ارباب افعال و بقاه ارباب تفعیل و تبقاه
ارباب تفعل و استبقاه ارباب استفعال
یعنی زنده و باقی گذاشت او را و اسم
از این تقوی بروزن دعوی است و
قصص ضم داده بیتقف
ق
و بقی قصص

والقصص
کعنب جمع قصه بالکسر و هو کعنب
و یحدث بها و کسری بالکسر و الفتح
لقب ملوک الفرس و هو معرب خسرو و جمع
کسرا کاسرة علی غیر قیاس لان قیاسه
کسرون بفتح الراء مثل عیسون
بفتح السین و قیصر لقب من ملک الروم
و احاز الشئ اذا جمعه
درم
یحتازونهم
ند

خ ٢٧٢

ومهافی

والریف
بالکسر ارض فیها زرع و خصب و سعة فی
الماکل و المشرب و بحر العراق قیل هو الدجلة
و الفرات
دبر
اخوان دبر و بر

والشیح
بالکسر نبت و المهافی الریاح المواضع
التی تهفوا فیها ای تهب الریاح العاذة
الصحاری و نکد المعاش ضیقه و قلته و العالة
جمع عائل و هو ذو العیلة و هو الفقر
و الوبر الکعد و الدبر الجرح فی ظهر البعیر
و الوبر للبعیر بمنزلة الصوف للضان
و لا یاوون ای لا یلتجئون و لا یعتصمون
و الازل بسکون الزاء الضیق و اطباق
الجهل اما مصدر من اطبق النجوم اذا
کثر و ظهرت او جمع طبق ای اجهل
متراکم بعضه فوق بعض و شمل الغارة
فرقهم من کل جانب
اصعب الغار
درم
لا یاوون
و اطباق

پریشان شده وغارات مشنونة وغارتهای پراکنده گردانیده شده این اخبار است از آنچه در میان عرب واقع شده بود
از انواع فتنه وکفر بسبب بت پرستی واز حروب که حادث بود در میان ایشان چون حرب یوم النجاد ویوم ذی عوج
ویوم الرقیط وحروب ایام داحس وغبرا وحربی که واقع شد میان عبس وذبیان که پسران بغیض بودند وغیر آنها از حروب
فانظروا پس نظر کنید الی مواقع نعم الله علیهم بمواضع وقوع نعمتهای خدا بر ایشان حین بعث الیهم رسولا
وقتی که فرستاد بسوی ایشان رسول را که حضرت محمد است صلی الله علیه وآله فعقد بملته طاعتهم پس منعقد ساخت
بملت ودین خود طاعتهم فرمانبرداری ایشان را وجمع علی دعوته الفتهم وگرد آورد بر دعوت خود الفتهم
امیختگی اجتماع ایشان را کیف نشرت النعمة علیهم چگونه پراکنده ساخت وفراخ گردانید نعمتی که بر ایشان
بود جناح کرامتها بال کرامتهای خود را واسالت لهم ورواکرد از برای ایشان جداول نعیمها
رودخانهای ناز ونعمت خود را والتفت الملة بهم وپیچیده شد آن ملت با ایشان فی عوائد برکتها
در منافع برکت خود فاصبحوا پس گردیدند فی نعمتها در نعمت آن ملت غرقین غرق شدگان از غمار وسعت
نعمت ایشان وعن خضرة عیشها از سبزی عیش آن نعمت فکهین خوشحال بودند شادان قد تربعت الامور
بهم بتحقیق که متمکن شدند واستوار کردید با ایشان کارهای مطلوبه فی ظل سلطان قاهر در سایه سلطان غالب
واین کنایت است از اسلام باعتبار تسلط وغالبیت آن بوجود باجود حضرت رسالت وآوتهم الحال وجا داد ایشان را
حال ایشان الی کنف عز غالب بسوی پناه ارجمندی غالب چه سعادت دنیویه واخرویه بدولت اسلام روی با ایشان نهاد
وتعطفت الامور علیهم ومهربانی کردند کارها بر ایشان فی ذری ملک ثابت در بلندیهای پادشاهی ثابت
استوار فهم حکام علی العالمین پس ایشان حاکمانند بر عالمیان وملوک فی اطراف الارضین
وپادشاهانند در جوانب زمینها واقطار جهان یملکون الامور مالک میشوند کارها را علی من کان یملکها
علیهم بر کسی که بود مالک آن کارها بر ایشان ویمضون الاحکام وامضا میکنند وجاری میسازند حکمها را
فیمن کان یمضیها فیهم در کسی که جاری میساخت حکمها را در ایشان لا تغمز لهم قناة نیم کرده نمیشود برای ایشان
نیزه بسبب کمال قوت ایشان ولا تقرع لهم صفاة وکوفته نمیشود از برای ایشان سنگی بجهت غایت جرأت ایشان
این هر دو کنایتند از قوت وقدرت وعدم مغلوبیت ایشان از غیر الا وانکم بدانید بدرستیکه شما قد نفضتم
ایدیکم افشاندید دستهای خود را عن حبل الطاعة از ریسمان طاعت وترک کرده اید آنرا وثلمتم ورخنه کرده اید
حصن الله حصار خدا را المضروب علیکم که زده شده است بر شما باحکام الجاهلیة بحکمهای جاهلیت
که آن خروج شما است از طاعت امام زمان خود بموجب قول حضرت رسالت که من مات ولم یعرف امام زمانه مات
میتة الجاهلیة فان الله سبحانه پس بدرستیکه خدای تعالی قد امتن منت نهاده علی جماعة هذه الامة
بر جماعت این امت فیما عقد بینهم در آنچه منعقد ساخت در میان ایشان من حبل هذه الالفة از ریسمان
این الفت حیث قال تعالی لو انفقت ما فی الارض جمیعا ما الفت بین قلوبهم ولکن الله الف بینهم یعنی بمحمد اگر
انفاق کنی وصرف نمائی آنچه در همه زمین است تا الفت اندازی میان مردمان نتوانی که الفت دهی در میان دلهای ایشان
لکن خدا الفت داد میان دلهای ایشان التی ینتقلون فی ظلها آن الفتی که انتقال میکردند در سایه آن
ویأوون الی کنفها وجا میگرفتند بسوی پناه گاه آن بنعمة لا یعرف احد من المخلوقین بنعمتی که نمیشناسد احدی از خلایق
هیچیک از قیمتها او لها قیمة مر آنرا قیمتی وبهائی لانها زیرا که قیمت آن الفت وبهای آن ارجح من کل ثمن

شنت
از باب افتعال لغة از باب نصر یعنی جمعیت ایشان را
متفرق ساخت بغیر کتوه دمار کرد او را مشتق لفظ
از باب تعقیق غرقین جمع غرق بروزن
کتف است غرق المال از باب فرح یعنی
فرو رفت وغرق شد در آب پس اکنس غرق
بروزن کتف وغارق بروزن کاتب
وغریق بروزن امیر وجمع آن غرقی
بروزن سکری است
ق

فکهین
جمع فکه بروزن کتف وفکه از باب فرح
فکها بتحریک وفکاهت بروزن صباحت
وصف آن فکه بروزن کتف وفاکه
بروزن کاتب یعنی خوش نفس خنده کننده
شگفته است یا آنکه مزاح میکند با یاران
دمی خنداند ایشان را وتفاکه از باب
تفاعل با یکدیگر شوخ کردن است
ق

ذرى
بضم اول بالای هر چیز است وبالای کوهان
وکوه وذروه بالضم والکسر یک ذره اپناه
دپوشش تعالی آنانکه وزاک ای فی کنفک
وستر کی یعنی آنچه برباد داده شود یعنی
سرنگ ریخته از چشم وتندری بمعنی
بر بالای کوه وکوهان

ینتقلون ضراح
یقتعلون
یأوون

صفاة
وصف الناقة وصفوت از باب کرم
یعنی برسید شد شتر وصفاة بروزن
نواة سنگ سخت تیر است که چیزی نرویاند
گیاه را وجمع آن صفوات وصفا
یا سقاطها وجمع آن اصفاء بروزن
اسماء ساید
ق

افرغون تواتث از هر نجاتی واجل من کل خطر بزرکتر است از هر مزلتی وعطائی واعلموا وبدانید انکم
صرتم بدرستیکه شما کردید بعد الهجرة پس از هجرت از شهر مکه بمدینه اعرابا عربان بادیه نشین که نافهم
نفهم ایشان بجهت آنکه آفرینند بجهل و کفرها دامکه اختلاط نکرده اند با اهل دین و طریق ایشان نکرده اید
کما قال الله عزوجل الاعراب اشد کفرا ونفاقا وبعد الموالات و کردید بعد از دوستی احزابا کروه های مختلف
بحسب نفسانیه مثل ناصبین و ناکثین و قاسطین و مارقین که حرب کردند با امیر المؤمنین ع ما تتعلقون من
الاسلام نمی آویزید از اسلام الا باسمه مگر باسم او ولا تعرفون من الایمان ونمی شناسید از ایمان الا
رسمه مگر رسم ناتمام او که ان اظهار شهادتین است بزبان و در دل نفاق و طغیان تقولون میگوئید شما
النار ولا العار این کلمه ایست که اهل کبر میگویند در استنهاض خود و قوم خود از برای فتنه و نار و عار و
منصوبند بفعل مقدر و تقدیر کلام انست که تقولون ادخلوا النار ولا تقربوا العار یعنی میگوئید
که درآئید باتش حرب و نزدیک نشوید به ننگ و عیب کانکم تریدون گویا که میخواهید ان تکفؤا الاسلام
آنکه برگردانید اسلام را علی وجهه بروی آن همچو برگردانیدن اناء انتهاکا لحریمه بجهت شکستن حرمت
حریم با احترام آن ونقضا لمیثاقه و شکستن پیمان آن الذی وضعه الله لکم آن اسلامی که نهاده
از خدای تعالی برای شما حرما فی ارضه حرمی در زمین خود که مانع ایشانست از هر عداوت عادی
وطغیان طاغی وامنا بین خلقه وایمنی میان خلقان خود وانکم ان لجأتم و بدرستیکه اگر شما پناه
برید الی غیره بسوی غیر آن یعنی اعتماد کنید بر غیر دین اسلام از شجاعت و حمیت و کثرت قبیله و عشیره
حاربکم اهل الکفر محاربه کنند با شما کفار ثم لا جبرئیل ولا میکائیل بعد از ان نه جبرئیل امین
و نه میکائیل فیء متکین ولا مهاجرین ولا انصار و نه مهاجرین و نه انصار ینصرونکم یاری دهند
شما را در دفع اعدای شما الا المقارعة بالسیف مگر کوفتن بشمشیر ابدا حتی یحکم الله بینکم
تا آنکه حکم کند در میان شما وان عندکم الامثال و بدرستیکه نزد شما است داستانها من باس الله
از شدت و عذاب خدا و قوارع و عیدها و کوبنده عقوبات او وایامه و روزهای نکال او و وقایع و واقعهای
او ان وقایعیکه در زمان حضرت رسول ص و بعد از او بظهور رسید ولا تستبطؤا پس دیر مشمرید وعید
بیم کردن خدا را جهلا باخذه بجهت جاهل بودن بگرفتن او و از احوال موت و اهوال قبر و شدت حال آخرت
وتهاونا ببطشه و بجهت خوار داشتن اخذ او بعقاب ویأسا من باسه و نومید شدن از سختی عذاب او فان
الله سبحانه پس بدرستیکه خدای تعالی لم یلعن القرن الماضی لعن نکرد قرن گذشته را بین ایدیکم
که پیش از شما بودند الا لترکهم مگر بجهت ترک ایشان الامر بالمعروف امر کردن مردمان را باموری حسنه
والنهی عن المنکر و باز داشتن ایشان را از امور قبیحه فلعن السفهاء فلعن کرده سفیهان را
کما قال عز اسمه اولئک الذین لعنهم الله لرکوب المعاصی بجهت ارتکاب معصیتها والحکماء
و دانایان از رحمت خود دانایان را لترک التناهی بجهت ترک باز ایستادن از منها الا وقد قطعتم بدانید که
بتحقیق که قطع کردید و بریدید قید الاسلام بند اسلام را و عطلتم حدوده و معطل ساختید حدهای
با نظام او را وامتم احکامه و فرا نهید احکام او را الا وقد امرنی الله بدانید که امر فرمود مرا حضرت معبود
بقتال اهل البغی بکارزار اهل ظلم و طغیان بجنگ اهل ناشزه که متابعت و اتباع والنکث و اهل شکستن

النار
والا العار منصوبتان باضمار فعل ای ادخلوا النار ولا تقربوا العار وهی کلمة جاریة مجری المثل
ایضا یقولها ارباب الحمیة والا
جبرئیل ومیکائیل مرفوعان
تتذلون

ان تکفؤا
مکفاة الاناء والکفائة ای کببته وقلبته کان الاسلام اراد ان تنزل باخیتم فره وقوله انتهاکا عرضیتی بالغ فی شتمه وقوله انتهاکا ونقضا منصوبان علی المفعول له والعامل فیها ان تکفؤا والروایة المشهورة بنصب جبرئیل ومیکائیل ومهاجرین ویجوز علی التشبیه بالنکرة والا لکلمة ای عقبها بعد لا بالنکرتین وقد روی بالرفع فی الجمیع درهم

خ
۲۷۳

ببطشه خ د
لترکهم خ

والمقارعة
المضاربة والقرع والدق وهی منصوبة علی المصدریة وقیل هی استثناء منقطع والصواب ما ذکر فی النصب علی المصدریة وروی ولا المقارعة الرفع تقدیره والا لکم بوجه من الوجوه ان المقارعة والقرع الدق والحکم الذی هو غایة للمقارعة هو افاضته صورة النصر علی احد الفریقین والانقهار علی الاخر واحدکه القتل او الموت بالقضاء والاجال
بحجة
المناهی خ
ذیعیت
خ

که اصحاب جمل اند یعنی طلحه و زبیر و توابع ایشان وَالْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ اهل فساد و تباهی در زمین که خوارجند مارقین
که بیرون رفتند از دین اسلام و امر الهی که واقع شده بود در جهاد حیث قال عز اسمه فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا
الَّتِي تَبْغِي الآیة و قول حضرت رسالت پناهی یا علی انّک ستقاتل بعدی الناکثین و القاسطین و المارقین فَأَمَّا النَّاکِثُونَ
پس اما شکنندگان بیعت فَقَدْ قَاتَلْتُ پس مقاتله کردم با ایشان وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ و اما اهل عدوان
فَقَدْ جَاهَدْتُ پس جهاد کردم با ایشان وَأَمَّا الْمَارِقَةُ و اما بیرون روندگان از دین فَقَدْ دَوَّخْتُ پس
بتحقیق که قهر کردم مر ایشان و خوار گردانیدم ایشان را در زمین وَأَمَّا شَيْطَانُ الرَّدْهَةِ و اما دیو زده که
ذو الثدیه است که رئیس خوارج نهروان است فَقَدْ كُفِيتُهُ پس بتحقیق که کفایت کرده شدم از او و رده کوکند
در نهروان که در او آب بوده و وجه تسمیه ذو الثدیه آنست که یکدست او مثل ثدی بود که بر سر آن موی چند رسته
بود مانند موی شتر و شبیه به پستان زنان است و نام اصلی او حرمله بود از قبیله بجیله و پیغمبر او را شیطان رده
خواند و امیر المؤمنین او را بقتل آورد و بعد از قتل خوارج او را در آن کو یافتند و بواسطه آن نسبت داده
شده بآن و گفته اند که مراد شیطان معهود است که مصور شده بود بصورت محسوس در نظر آنحضرت چون ملائکه
و جن که مشاهد انبیا و اولیا میشوند و گویند که آن شیطان از آن جنیان بود که در زمان رسول در جعفر
حضرت امیر با ایشان مقاتله نمود در چاهی که معهود بود در آن نواحی و مردان نمیتوانستند که از آن چاه آب کشند و بعد از فتح
چون آنحضرت ملکه عصمت داشت در مقام نصرت بود بر قهر شیطان او از صیحه شیطان را استماع فرمود و در آن
صیحه اضطراب دل او را شنید چنانچه میفرماید که محفوظ شدم از شر شیطان رده بِصَعْقَةٍ بآواز با شکوه سَمِعْتُ
لَهَا که شنیدم مر آنرا وَجْبَةَ قَلْبِهِ اضطراب دل او را وَرَجَّةَ صَدْرِهِ و جنبانیدن سینه غافل او را بعضی روایت
کرده اند که امیر المؤمنین عم در وقت مقاتله با اهل نهروان نعره زد که ذو الثدیه از تاب آن صیحه کوبخته
در آن گو افتاد او را مرده در آن گو یافتند وَبَقِيَتْ بَقِيَّةٌ مِنْ أَهْلِ الْبَغْيِ و باقی مانده بقیه از اهل ستم
چون معاویه و اهل شام وَلَئِنْ أَذِنَ اللَّهُ سبحانه و اگر دستوری دهد حق تعالی فِي الْكَرَّةِ عَلَيْهِمْ در بازگشتن
بر ایشان و توفیق دهد و مهیا سازد اسباب عود را لَأُدِيلَنَّ مِنْهُمْ هر آینه غالب شوم بر ایشان و باز
گیرم دولت را از ایشان بغیر موافقت یزدان وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِلَّا مَا يَتَشَذَّرُ مگر آنکه متفرق شوند
فِي أَطْرَافِ الْأَرْضِ در جوانب زمین تَشَذُّراً متفرق شدنی و اندکی از ایشان رستگار شود أَنَا وَضَعْتُ بِكَلَاكِلِ
الْعَرَبِ من پست کردم سینها و اکابر قریش را بعوامل وَكَسَرْتُ و شکستم نَوَاجِمَ قُرُونِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ
شاخهای پیدا از قبایل ربیعه و مضر یعنی کردانند بزرگان ایشان را زبون وَقَدْ عَلِمْتُمْ مَوْضِعِي و بتحقیق که
شما دانسته اید مرتبه مرا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله از رسول الله بِالْقَرَابَةِ الْقَرِيبَةِ بخویشاوندی نزدیک وَالْمَنْزِلَةِ
الْخَصِيصَةِ و بمنزلت خاص که معلوم است نزد همه خواص زیرا که من ابن عم مادری و پدری رسول
الله ام چه مادر عبد الله و ابو طالب فاطمه بنت عمرو مخزومی بود زن عبد المطلب رضوان الله علیهم و داماد حضرت
رسالتم و پدر پسران دختر وی وَضَعَنِي نهاد مرا حضرت رسالت فِي حِجْرِهِ در کنار خود وَأَنَا وَلَدٌ در حالتی
که من طفل بودم و از جهت کمال اختصاص يَضُمُّنِي ضم میفرمود مرا إِلَى صَدْرِهِ بسینه مبارک خود وَيَكْنُفُنِي
و در آغوش میگرفت مرا فِي فِرَاشِهِ در فراش خود وَيُمِسُّنِي و می سود بمن جَسَدَهُ بدن شریف خود را
وَيُشِمُّنِي و میبویانید مرا عَرْفَهُ بوی لطیف خود وَكَانَ يَمْضَغُ الشَّيْءَ و بود که میخواید چیزی را و طعام

وجبة
وجب القلب یعنی طپید و اول مصدر
آن وجیب بفتح اول و وجیب بروزن
امیر و وجبان بروزن رمضان میاید
و وجب یجب از باب ضرب یعنی لازم شد
مصدر آن وجوب و جبه بروزن
جیة میاید
ق

رجة
رج بفتح اول یعنی جنبانیدن و
جنبیدن را بتر را نیست و رجرجه
بروزن فعلله لرزیدن و اضطراب است
مثل ارتجاج از باب افتعال
ق

لأدیلن
و قد اداله از باب افعال یعنی دولت داد او را
و ادال از باب افعال بمعنی غلبه کرد است
و گفته میشود اللهم ادلنی علی فلان یعنی بار خدایا
غالب گردان مرا بر فلان
ق

ح ٢٧٣

بکلاکل

یکنفنی
کنفه از باب نصر یعنی نگاه داشت او را
و حفظ کرد و یاری کرد او را مثل اکنفه
از باب افعال ق

یلقمنیه
از باب تفعیل بنون و قایع و با و بیکلقم
لقم بفتحتین میانه راه و لقم بالسکون
دهانه راه بستن از باب نصر و التقام فرو
خوردن لقمه و لقمتها بالکسر لقا و لقمتها
اذا ابتلعتها فی مهلة و القمته
غیره لقمتها و القمته و رجل لقمة
کثیر اللقم و لقمان نام حکیمی معروف
صراح

عجیبة

ان کان عد

ثم يلقمنيه پس لقمه میداد مرا بان از فرط شفقت و احترام وما وجد لي و نیافت از من كذبة في قول
دروغی را در گفتار ولا خطلة في فعل و نه خطائی را در کردار ولقد قرن الله سبحانه به صلى الله عليه وآله
و بتحقیق که قرین گردانید خدای تعالی به پیغمبر خود من لدن أن كان فطيما از وقتیکه بود از شیر باز کرده شده أعظم
ملك بزرگترین فرشته را من ملائكته از فرشتگان خود یعنی جبرئیل امین يسلك به می برد او را بر راه
المكارم بر راه مکرمتهای جلیلة القدر بزرگ قدر و محاسن أخلاق العالم و بر خوبیهای خلقهای عالم ليله ونهاره
در شب و روز او ولقد كنت أتبعه و هر آینه بودم که میرفتم در پی او اتباع الفصيل همچو رفتن بچه شتر
أثر أمه در عقب مادر خود يرفع لي بلند میکرد از برای من في كل يوم در هر روزی علما نشانه را
من أخلاقه از خلقهای نیکوی خود ويأمرني و میفرمود مرا بالاقتداء به به پیروی او صلى الله عليه وآله
به پیروی کردن بخود ولقد كان عليه السلام و هر آینه بود سید انبیا يجاور في كل سنة که مجاور میشد در هر سال
بحراء بکوه حراء فأراه پس میدیدم من او را ولا يراه غيري و نمیدید او را غیر از من ولم يجمع بيت واحد
و جمع نکرد هیچ یک خانه را يومئذ في الإسلام در آن روز در اسلام یعنی در آن روز هیچکس مسلمان نبود
غير رسول الله صلى الله عليه وآله وخديجة غیر رسول خدا و خدیجه کبری وأنا ثالثهما و من سیم ایشان بودم أرى میدیدم
نور الوحي نور وحی الهی و نور پیغمبری را وأشم و میبوییدم ريح النبوة بوی پیغمبری را یعنی یافته بودم
بنفس قدسی او آنچه مشاهده میفرمود یعنی بصیرت از اسرار وحی و رسالت و علوم تنزیل و دقایق تأویل
ولقد سمعت و هر آینه شنیدم رنة الشيطان آواز و ناله شیطان را حين نزل الوحي عليه
وقتی که فرود آمد وحی بر خاتم پیغمبران فقلت يا رسول الله پس گفتم که ای فرستاده خدا و ای پیغمبر عالی
مقدار ما هذه الرنة چیست این آواز و ناله فقال هذا الشيطان پس فرمود که این شیطانست
قد أيس من عبادته نومید شد از پرستش کردن مردمان او را إنك تسمع ما أسمع بدرستیکه تو میشنوی آنچه
میشنوم من وترى ما أرى و میبینی آنچه میبینم من إلا أنك لست بنبي مگر آنکه تو نیستی پیغمبر ولكنك
لوزير و لیکن تو وزیر منی وإنك لعلى خير و بدرستیکه تو بر راه خیری و صواب ولقد كنت و هر آینه بودم
معه با پیغمبر لما أتاه الملأ وقتی که آمدند بآنحضرت من قريش جماعتی از قریش بامتحان فقالوا له يا
محمد پس گفتند مر او را که ای محمد إنك قد ادعيت عظيما بدرستیکه تو دعوی کردی کاری بزرگ را لم يدعه آباؤك
که دعوی نکردند آن را پدران تو ولا أحد من بيتك و نه هیچ یک از خانواده تو ونحن نسألك أمرا و ما
سؤال کنیم از تو کاری را إن أجبتنا إليه اگر اجابت کردی ما را بان کار وأريتناه و نمودی بما آنرا علمنا
دانستیم أنك نبي ورسول که تو پیغمبر خدائی و فرستاده الهی وإن لم تفعل و اگر نکردی این کار را
علمنا دانستیم أنك ساحر كذاب که تو جادو کننده و دروغ گوئی فقال صلى الله عليه وآله پس فرمود آنحضرت
وما تسألون چه میپرسید قالوا تدعو لنا گفتند بخوان برای ما هذه الشجرة این درخت را حتى تنقلع
تا بر کنده شود بعروقها با رگهای خود وتقف بين يديك و بایستد پیش تو فقال صلى الله عليه وآله پس
فرمود آنحضرت إن الله بدرستیکه خدا على كل شيء قدير بر همه چیزی توانا است فإن فعل الله ذلك لكم
پس اگر بکند خدای تعالی از برای شما أتؤمنون آیا ایمان میآرید وتشهدون بالحق و گواهی میدهید بحق
و عناد میکنید قالوا نعم گفتند بلی قال فإني سأريكم فرمود پس بدرستیکه من زود باشد که بنمایم بشما

وبحراء
بکسر حاء و مد احراء به از باب فعال یعنی
جز سزاوار کردار او را و بحری از باب تفعیل
کردار او را و جری یعنی طلب کرد آنچه سزاوار
در گردن دیگری یا امکان یعنی درنگ کرد
در آنجا و حری از باب ضرب یعنی کم شد
و احراء الزمان یعنی کم کرد او را روزگار
و حراء بر وزن کتاب و حرا بر وزن
علا روایت شده از عیاض و منصرف
و غیر منصرف کرده میشود و کوهی است
در مکه که در آن غاریست که عبادت
کرده است در آن حضرت
پیغمبر ص
ق

وأنك لوزیر بود

خ ٢٧٣

رنة
بفتح اول بمعنی صدا است و فعل آن رن
یرن از باب ضرب است یعنی صدا و فریاد
کرد مصدر آن رنین بر وزن امیر است
و رنن شجر یک چیزی است که فریاد کند
در آب در زمستان
ق

ذلك لكم

بعروقها

قلبه یقلبه از باب ضرب یعنی بر گردانید
از روی او را اشیرا قلبه از باب افعال
و قلبه از باب تفعیل و قلیب بر وزن
امیر چاه است یا چاه کهنه دیرینه است
و مؤنث هم میاید و جمع آن اقلبه
بر وزن امرجه و قلب بدو ضمه
و قلبه بضم اول
میاید
ق

ما تطلبون آنچه طلب میکنید وانی لاعلم و بدرستیکه من میدانم انکم لا تفیئون الی خیر آنکه شما باز نمیگردید
بجانب خیر که دین اسلام است بواسطهٔ اصرار شما و جاهلیت خود وان فیکم من یطرح فی القلیب و بدرستیکه
در میان شما کسیست که انداخته شود در چاه چون عتبه و شیبه که پسران ربیعه بودند و ابوجهل پسر هشام و ولید بن مغیره
وامیة بن عبد شمس و بختری بن هشام و غیر ایشان که کشته گشتند در بدر و پاهاشان را کشیده انداختند در چاه
ومن یحزب الاحزاب و در میان شما کسی است که جمع سازد لشکرهای کفار را از اقطار چون ابوسفیان بن حرب
و عمرو بن عبدود و صفوان بن امیه و عکرمة بن ابی جهل و سهیل بن عمرو و غیر ایشان از کفار قریش و این
اخبار بغیب معجزهٔ دیگر است از آنحضرت ثم قال علیه السلام پس فرمود آنحضرت بطریق خطاب گفتار بدرخت
یا ایتها الشجرة که ای درخت ان کنت تؤمنین بالله اگر هستی که ایمان داری بخدا والیوم الآخر و بروز بازپسین
وتعلمین انی رسول الله و میدانی که منم فرستادهٔ خدای رب العالمین فانقلعی پس برکنده شو بعروقک
برگهای و بیخهای خود حتی تقفی تا آنکه بایستی بین یدی پیش من باذن الله بفرمان خدا فوالذی بعثه
بالحق پس بخدائیکه برانگیخت او را بالحق براستی و درستی پیغمبر که انقلعت بعروقها برکنده شد برگها و بیخها
وجائت و آمد بسوی آنحضرت ولها دوی شدید و در حالتیکه مر او را صدائی و ندائی سخت بود وقصف
و آوازی بود او را کقصف اجنحة الطیر مثل آواز بالهای مرغ حتی وقفت بین یدی رسول الله تا آنکه
بایستاد پیش حضرت رسالتپناه مرفرفة حرکت کنان و چون مرغ بال زنان والقت بغصنها الاعلی و انداخت
شاخ بلندترین خود را علی رسول الله بر پیغمبر خدا وببعض اغصانها علی منکبی و بعضی شاخهای خود را بر دوش
وکنت عن یمینه و بودم من از جانب راست آنحضرت که بر او باد سلام حضرت عزت فلما نظر القوم الی ذلک
پس چون نظر کردند آنگروه بسوی آن معجزه قالوا علوا و استکبارا گفتند از روی بزرگی و گردنکشی فمرها پس بفرما
اندرخت را فلیاتک نصفها تا بیاید بسوی تو نیمه آن ویبقی نصفها و باقی ماند نیمه دیگر بجای خود فامرها
بذلک پس امر فرمود بآن درخت باین حکم فاقبل الیه نصفها پس پیش آمد بسوی وی نیمه او کاعجب اقبال
واشده مانند عجیب‌ترین روی آوردنی و سخت‌ترین آن دویدنی از روی آواز وکادت تلتف پس نزدیک شد
که بپیچد برسول الله صلعم فقالوا کفرا و عتوا پس گفتند از روی کفر و سرکشی فمر هذا النصف پس امر کن باین نیمه
فلیرجع الی نصفه تا باز گردد بنیمهٔ دیگر کما کان همچنانکه بود در اصل فامره ع پس امر فرمود آنحضرت او را فرجع
پس باز گشت فقلت انا پس من گفتم که لا اله الا الله نیست هیچ معبودی سزای پرستش مگر معبود بحق و خداوند
مطلق انی اول مؤمن بک بدرستیکه من اول کسی‌ام که ایمان آورنده‌ام بسوی تو یا رسول الله ای پیغمبر عالی
مقدار و فرستادهٔ آفریدگار و اول من اقر و اول کسی‌ام که گروید بان الشجرة فعلت بآنکه این درخت کرد ما فعلته
آنچه کرد از آمدن و رفتن و باز گشتن بامر الله بفرمان خدای تعالی تصدیقا لنبوتک بجهت گرویدن بر پیغمبری تو
واجلالا لکلمتک و بزرگ داشتن گفتار تو فقال القوم کلهم پس گفتند همه آن قوم شقاوت آثار که
که او پیغمبر نیست بل ساحر کذاب بلکه جادوی کننده است دروغ گفتار عجیب السحر عجیب و غریبست سحر او خفیف
فیه سبک است و چابکدست و هل یصدقک فی امرک آیا تصدیق میکنند ترا در امر پیغمبری تو الا مثل هذا
مگر مثل این یعنون یعنی میخواستند ابوبکر را که در آنروز گفتار این قرشی بود آنحضرت را مکذب کردند و لهذا فرمود که وانی
لمن قوم و بدرستیکه من از گروهی‌ام لا تاخذهم فی الله که فرا نمیگیرد ایشان را در راه خدا لومة لائم سرزنش کردن

ما انحنی عنیتا

یا تم لا تفیئون الی الخیر وان منهم من یطرح
فی القلیب ومنهم من یحزب الاحزاب فمن
عیب الله الغیب واطلعه علیه وارتضاه له فعلم
بحسب القوة الحدسیة القدسیة القلیب
هو قلیب بدر ومن طرح فیه کعتبة وشیبة
ابنی ربیعة وامیة ابن عبد الشمس وابی
جهل والولید ابن مغیرة وغیرهم طرحوا
فیه انقضاء الحرب وکان ذلک
الخبر من اعلام نبوته ص ومحزب الاحزاب
امیة
فهو ابو سفیان وصفوان بن
وعکرمة ابن ابی جهل وسهیل بن
عمرو وغیرهم
(در)

خ ۲۷۳

قوله ع
عمار اللیل کنایة عن قیامهم فیه بالعبادة
روی ان احدهم اذا اکل عن الجوع علق
نفسه بحجر حتی یصبح عقوبة لها وقوله منار
النهار استعارة لفظ المنار لهم باعتبار
کونهم یهدون الخلق الی الطریق الیه کالمنار
فی الطریق المحسوس وکذلک لفظ الحبل
للقرآن باعتبار کونه سببا لمستعلیه ومتدبریه
الی الرقی درجات الحیوة الباقیة کالعلوم و
الاخلاق الفاضلة کالحبل الذی هو
سبب الارتقاء والاستقاء من الماء
وذکر الخضرة والایناع فی
النعیم الجمیل استعارة
بلیغ
مجرور عطف بیان
بحبل الله
وکانه یعلمون

هیچ سرکشی کننده سیماهم که علامتهای آن گروه اخیار سیما الصدیقین علامتهای صادقانست و کلامهم و سخن ایشان

کلام الابرار سخن نیکوکارانست که ان امر بمعروفست و نهی از منکر عمار اللیل عمارت کنندگان شب اند بطاعت خالق

و منار النهار و نشانهٔ روز اند در دعوت خلایق بوحدانیت یتمسکون بحبل القران چنگ زننده اند بریسمان محکم

قران یحیون سنن الله زنده میکنند طریقهای الهی را و سنن رسوله و راههای حضرت رسالت پناه را لا یستکبرون

گردنکشی نمیکنند و لا یعلون و بلندی نمیجویند و لا یغلون و خیانت نمی نمایند و لا

یفسدون و راه فساد نمیپویند قلوبهم فی الجنان دلهای ایشان در بهشت

برین است چه نفوس قدسیهٔ ایشان مشاهده میکنند انچه اماده است از نعمت

فراوان در انمکان و اجسادهم فی العمل و جسدهای ایشان

در این جهان در عمل کردن است

و مشغول بعبادت حضرت منان

تمت الخطب بعون الله و حسن توفیقه

باب المختار من کتب امیر المؤمنین ع

و رسائله الی اعدائه و امراء بلاده

این بابیست در آنچه برگزیده شده است از مکتوبهای حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب ع و رسالهای او بسوی دشمنان او

و امیران شهرهای او و یدخل فی ذلک و داخل است در این مقاله ما اختیر انچه اختیار کرده شد من عهوده از عهدهای

که فرستاده الی عماله بسوی عاملان خود و وصایاه و وصیتهای او لاهله و اصحابه برای اهل و اصحاب خود

و من کتاب له علیه السلام ۱

الی اهل الکوفة و این مکتوب از جملهٔ مکاتیب آنحضرتست که در حین نزول او بماء العذیب بصحبت امام حسن و عمار

یاسر فرستاد بسوی اهل کوفه عند مسیره نزد رفتن او من المدینة الی البصرة از شهر مدینه بشهر بصره

شوند دلیران کوفه بقتال اصحاب جمل من عبد الله علی امیر المؤمنین الی اهل الکوفة این نامه ایست

از بندهٔ خدا علی که امیر مومنانست بسوی کوفیان جبهة الانصار که بیشانی یاری دهندگانند بنی اند این استعاره است

از برای کوفیان باعتبار شرف ایشان در انصار مانند جبهه نسبت ببدن و سنام العرب و کوهان عرب اند و این کنایه است

از بلندی و رفعت ایشان اما بعد اما پس از حمد الهی و صلوات بر حضرت رسالت پناهی فانی اخبرکم عن

امر عثمان پس بدرستیکه من خبر میدهم شما را از کار عثمان بن عفان و مقتول شدن او حتی یکون سمعه تا باشد

شنیدن آن کعیانه همچو دیدن ان ان الناس بدرستیکه مردمان طعنوا علی عثمان طعن کردند بر فعل شنیع عثمان

فکنت رجلا من المهاجرین پس بودم من مردی از هجرت کنندگان اکثر استعتابه بسیار میکردم در رضاجوئی او

باز گشت او بحیری که خوشنودی مردمان باز آرد و اقل عتابه و کم میکردم سرزنش او را و کان طلحة و الزبیر

و بودند طلحه و زبیر اهون سیرهما آسان ترین سیر کردن ایشان فیه در قتل او الوجیف و آن شتابیدن بود با

اضطراب چه در نصیحت او اهمال میکردند و او را از امور شنیعه تنبیهی نمینمودند و ارفق حدائهما و نرم ترین

راندن ایشان العنیف درشتی سخت بود چه این هر دو نفر کتابت اندازند سرعت ایشان در قتل او حجت

جبهة الانصار

یکون ان یراد به جماعة الانصار فان الجبهة فی اللغة الجماعة و یمکن ان یراد به سادة الانصار و اشرافهم لان الجبهة من الانسان اعلی اعضائه فیکون استعارة و کذا یمکن لفظ السنام بالفتح استعارة لاجل الرفعة و العلو لان السنام اعلی اعضاء البعیر

در ج

و العیان

مروزن کتاب مصدر است از باب مفاعله یعنی معاینه عیانا بالکسر از باب مفاعله و عیان و معاینه بمعنی دیدن بچشم است

۴۷

استعتابه

عتب بتحریک بمعنی ملامت است و عتاب بکسر اول و معاتبه مصدر آن از باب مفاعله و قصر همگی آید لا از باب تفعل و تفاعل و مفاعله بمعنی باهم وصف کردن خوی بد و غضب است و عتیب بکسر اول بمعنی بسیار خشم گیرنده است و عتبی بضم اول و قصر آخر بمعنی خوشنودی است و استعتاب بمعنی خواست از او خوشنودی را و لیکن از اضداد است

ق

طعنوا علیه در

و الوجیف

وجف یجیف از باب ضرب یضرب بمعنی طلبیده و بی آرام شد مصدر آن وجیف بفتح اول و وجیف بر وزن امیر و وجوف بروزن سرور میاید و وجیف بفتح اول و وجیف هم از رفتن است

ق

و حداء

بر وزن غراب مصدر است از حدی الابل و حدا بالابل حدو بالفتح الابل و حداء بروزن غراب یعنی بانگ زد و راند شتر را

ق

نوغیب مینمودند بر قتل او و مردم را از دور و نزدیک جمع میکردند بر جمع او و زبیر میگفت که بکشید او را که تغییر
داد دین سید المرسلین را و عثمان در حینی که محصور شد میگفت که وای بر طلحه که او را چنین و چنین دادم کرد
و الحال قصد خون من دارد **و کان من عایشة فیه فلتة غضب** و بود از جانب عایشه در باب قتل عثمان فلتة غضب یعنی
غضبی بیکبار و خشمناک شد او در قتل او و در کتب معتبره مذکور است که روزی عثمان بر منبر بود و مسجد از صحابه
پیغمبر مملو عایشه از پس پرده نعلین و پیراهن رسول الله را بنمود و گفت هنوز این نعلین و پیراهن انحضرت
کهنه نشده تو دین او را تبدیل کردی و تغییر سنت و راه او دادی و با یکدیگر سخن درشت گفتند عایشه
او را و در جواب گفت **اقتلوا نعثلا قتل الله نعثلا** یعنی بکشید مرد دراز ریش بیشامو را که خدا بکشد این مرد را
دلیر را و نعثل یهودی بود دراز ریش رذل و دنی **فاتیح له قوم** یعنی تقدیر و تعیین کرده شد برای او قومی
که **فقتلوه** بکشند او را بهمچنان در الحال **و بایعنی الناس** و مبایعت کردند با من مردمان در حالتی **غیر
مستکرهین** که اکراه کرده نشده بودند یعنی ایشان از بهر قهر بر این کار نداشتند **و لا مجبرین** و اجبار کرده نشدند
در ان امر **بل طائعین مخیرین** بلکه در حالتی بود که بطوع و رغبت خود در انکار و اقدام نمودند و باختیار
خود در ان شروع کردند **و اعلموا ان دار الهجرة** و بدانید که خانه هجرت یعنی مدینه **قد قلعت باهلها**
برکنده شد با اهل او **و قلعوا بها** و برکندند ایشان از ان دیار و روانه بجانب بصره شدند بقصد فتنه و آشوب **و جاشت**
و جوشید **جیش المرجل** مثل جوشیدن دیک مسین از نار **و قامت الفتنة** و بر پای خواست فتنه و در آورد
علی القطب بر مدار دین و اسلام مراد نفس نفیس خوش است که مدار علیه نمااست دین اسلام **فاسرعوا الی امیرکم**
پس بشتابید بسوی امیر خودتان بی انتظار و با دل و مبادرت نمائید و بشتابید جهاد **عدوکم** بسوی جهاد
دشمن خدا با کال اقدام **انشاء الله** ان شاء الله اگر اراده خدای تعالی بان تعلق گرفته باشد

ومن کتاب له علیه السلام ب

الیهم بعد فتح البصرة این نامه بعضی از نامهای انحضرت که فرستاد بسوی اهل کوفه بعد از فتح بصره و
جزاکم الله من اهل مصر و جزا دهاد خدا شما را که از اهل شهرید **عن اهل بیت نبیکم** از خاندان پیغمبر شما
احسن ما یجزی العاملین بر نیکوترین جزای عمل کنندگان **بطاعته** بفرمان برداری او **و الشاکرین**
و بهترین جزای شکر کنندگان **لنعمته** مر نعمت حکایت **فقد سمعتم** پس بتحقیق که شنیدید شما گفتار امیر
خود را **و اطعتم** و فرمان بردید چون تدبیر خود **دعیتم** و خوانده شدید **فاجبتم** پس اجابت کردید

ومن کتاب له علیه السلام ج

کتبه لشریح بن الحارث قاضیه این نامه ان حضرت است که نوشته بشریح بن حارث که قاضی انحضرت بود در کوفه
گویند هفتاد و پنج سال قاضی کوفه بود مگر دو سال یا چهار سال که در فتنه عبدالله بن زبیر العوام از حجاج
لعین التماس کرد که قضا کوفه را از او معاف دارند و در زمان انحضرت بواسطه مسئله بینت و را او را عزل نمود
و بعد از ان نصب فرمود **روی ان شریح بن الحارث قاضی امیر المؤمنین ع** در روایت امده که شریح بن حارث
قاضی امیر المؤمنین بود همچنانکه مذکور شد **اشتری علی عهده دارا** خرید در عهد انحضرت خانه را **بثمانین دینارا**
هشتاد [illegible] **فبلغه علیه السلام ذلک** پس رسید باو این خبر **فاستدعاه** پس طلبید او را **و قال** و فرمود که **بلغنی**

نعثل
بروزن جعفر از گفتار ثالث نعثل مرد پیر بی خرد گفتارست و نعثل یهودی بود در مدینه مرد پیشی که تشبیه کرده میشد باو عثمان بن عفان ق

اتیح
تاح له الشیء از باب تفعیل یعنی ساخته نداز برای ان چیز مثل تاح یتیح از باب ضرب که بهمان معنی است و اتاحه الله از باب افعال یعنی ساخت و تقدیر کرد خدای او را فاتیح بریاء مجهول یعنی پس ساخته و تقدیر کرده شد ق

جاشت
جاش البحر و القدر و غیرهما جیشا از باب ضرب یعنی جوشید دریا و دیک و غیر آنها و مصدر ان جیشان یعنی جوشیدن بر وزن سرور و جیشان بر وزن رمضان میاید ق

تشریح
هو شریح بن الحارث الکندی استقضاه عمر علی الکوفة فلم یزل بها بعد ذلک قاضیا خمسا و سبعین سنة لم یتعطل الا سنین استعفی الحجاج فیهما من القضاء فی فتنة ابن الزبیر فاعفاه و عمر عمرا طویلا قیل انه عاش مأة و ثمان و ستین و قیل نقص مأة سنة و توفی فی سنة سبع و ثمانین و کان خفیف الروح مزاحا و قد عزله علیه السلام شریحا عن القضاء مع مخالفته له فی مسائل کثیرة من الفقه مذکورة فی کتب الفقهاء ره

دسید بمن آنک ابتعت دانکه تو خریده دار را بثمانین دینارا گخانه را بهشتاد دینار وکتبت کتابا
ونوشته نوشته در این باب واشهدت فیه شهودا گواه کرفته در خریدن آن گواهان را فقال شریح
پس شریح کفت قد کان ذلک یا امیر المؤمنین بتحقیق که بود این چنین ای امیر مؤمنان قال ذلک
فنظر الیه پس نظر کرد امیر مؤمنان بسوی او نظر مغضب بنظر خشمکین ثم قال له یا شریح بعد از ان
فرمود که ای شریح اما انه سیاتیک بدانکه زود باشد که بیاید بسوی تو من لا ینظر فی کتابک کسی که
نظر ننماید در قباله تو ولا یسئلک عن بینتک و سؤال نکند از ان گواهان تو مراد ملک الموت است حتی یخرجک
منها تا انکه بیرون برد ترا از ان سرا شاخصا در حالتی که باشی چشم باز نمانده ویسلمک الی قبرک و
بسپارد ترا بقبر تو خالصا در حالتی که مجرد باشی از خان و مان فانظر یا شریح پس نظر کن ای شریح و بر حذر
باش لا تکون ابتعت که نباشی که خریده باشی هذه الدار این خانه را من غیر مالک از غیر مال خود
او نقدت الثمن یا نقد کرده باشی بها را من غیر حلالک از غیر حلال خود فاذا انت پس در انحالت
تو قد خسرت زیان زده باشی دار الدنیا ودار الاخرة هم در سرای دنیا وهم در سرای اخرت اما انک لو کنت
بدانکه اگر تو بودی اتیتنی که میامدی بمن عند شرائک نزد خریدن تو ما اشتریت چیزی را که خریدی از بهشتاد
دینار لکتبت لک کتابا هر اینه مینوشتم برای تو قباله علی هذه النسخة برین نسخه عبارت اثار که مذکور خواهد
شد فلم ترغب پس رغبت نمیکردی فی شراء هذه الدار در خریدن این سرا بدرهم بیک درهم فما فوقه یعنی
اینچه فزون ازان باشد یعنی از هیچ چیزی نمیخریدی نه بقلیل و نه بکثیر والنسخة هذه و آن نسخه اینست که هذا
ما اشتری این چیزیست که خرید عبد ذلیل من عبد قد ازعج بنده خوار بمقدار از بنده مشرف بموت
قد ازعج للرحیل از جای خود بر انگیخته شده است بجهت رحلت از دنیا بی لعتبار وصف مشتری بمون
وذلت ازجهت عجب و فخر است که عارض او شده بواسطه شرای سرا ووصف بایع بمیت ازجهت تنزیل
موت بالقوة بمنزله موت بالفعل از وی اشتری منه دارا خرید مشتری ازان بایع دارا من دار
الغرور سرای را از سرای فریب که باقی مانده من جانب الفانین از طرف فوت شدکان وخطة الهالکین
ودفعه هلاک شدکان وتجمع هذه الدار واحاطه نموده باین سرا حدود اربعة چهار حد که هر حدی
ازان واقع است در طرفی از اطراف وکنار با نوعیکه الحد الاول منتهی الی دواعی الافات حد اول از
ان چهار حد منتهی میشود باشیائیکه خوانند افتها مانند زن وخادم و دابه واولاد واتباع که از لوازم
سرا اند والحد الثانی وحد دوم ازان چهار حد ینتهی الی دواعی المصیبات منتهی میشود بچیزهائی
که خوانند مصیبتها مانند از موت زن واولاد وعشایر وفوت خادم وغایبه وغیران والحد الثالث
وحد سیم ازان حدود اربعه ینتهی الی الهوی المردی منتهی میشود بسوی ارزوئی که هلاک کننده
صاحب دارا است بقصر با دجه محافظت دار ومتاع دنیا مکار وموجب الفت تمام است باین منعمه تا باید
وازین سبب بعض است از دار القرار والحد الرابع وحد چهارم ازان حدود ینتهی الی الشیطان المغوی
منتهی میشود بسوی دیو کمراه کننده از سلوک طریق کوکار بجذب نفس بمشتهیات دنیا وفیه و در این حد یشرع
باب هذه الدار باز کرده میشود در این سرا چه شیطان باغوای خود مبدء خواهشی رد دواعی باعث بر سرای ان
دار و برانروها بیشمار دیو شیطان هیچ حدخانه است انچه ضار میشود ازو وازو موجبات فتح شهوات میجوید

ازعج
بصیغه مجهول از باب افعال از زجر از باب
منع بمعنی بی ارام کرد واو را از جا بیرون کنند
او را از جای بیشتر ازعج از باب افعال فانزعج
از باب انفعال یعنی پس کنده شد وزعج
بتحریک بی ارام شدن است وزعاج
بمعنی مفتاح زنی است که قرار وارام
نمی کیرد در جائی
ق

خطة
خطة بمعنی راه است وکتاره بحر بی از کنار سمت
وجائی است در بیامه ولیکر کاه ششیهما است
قریه بیمن وکسره وانچه مشهود باشد نسبت داده
میشود بنیرها که خط بواسطه انکه جزیرها میشود انجا
نیز نامه آنکه انجا جاری روئیدن نیزه باشد
وخطه بکسر الحا زمینی است که یار ما کندها ازه
باران ق

ل ٣

وکسرا
بکسر اهی و فتح الف اسم آمده پادشاه
در سر معرب خسرو است یعنی صاحب
ملک فراخ واکاسره کا جامرو
کبا هره کزیاد تیه واکاسسه کا فاضله
وکسوه برو زن سرور جمع ان است و عیار
کسرون عیوان سنت اسلوبی او کسیری
وکسرو آمده وکسره بکسر الف قطعه از
شیئی شکسته شده است وکسر بکسب جمع
آن است وکسیر کامیر بمعنی شکسته شده است
وجمع آن کسری وکساری بفتح است
وفعل آن از باب ضرب است
ق

انرا است اشترى هذا المغترّ بالأمل خريد اين فريفته شده من هذا المزعج بالأجل از اين بركنده شده بو

هذه الدار اين سرا را بالخروج عن عزّ القناعة بسبب بيرون آمدن او از عزت قناعت والدخول في

ذلّ الطلب والضراعة و در آمدن در ذلت طلب و خواري و فروتني چه قناعت مستلزم اقليت حاجت است بخلقان و آن

مستلزم عزت قناعت و مستغني بودن از ايشان بر زيادتي خانه بود كه ما خذ مستلزم ذل طلب و ضراعت بسوي مردمان

فما أدرك هذا المشتري پس آنچه دريابد اين مشتري فيما اشترى در آنچه خريد از آن بايع من درك از اصابت

درك و از پي درآمدن فعلى مبلبل أجسام الملوك پس بر ملك الموت است كه شاند و شوريده كننده بدنهاي پادشاهان

و فنا كرداننده تنهاي ايشان وسالب نفوس الجبابرة و ربايندهٔ جانهاي گردنكشان ومزيل ملك الفراعنة

و زائل كننده پادشاهي فرعونيان مثل كسرى مانند كسرى و اين اسم جنس ملوك فرس است وقيصر و اين اسم جنس

ملوك روم است وتبّع كه اسم جنس ملوك يمن است وحمير كه دو قبيله يمن است و آن حمير بن سبا بن يشجب بن يعرب بن قحطان

است و تخصيص اين ملوك تنبيه است از براي اين كه حمير با وجود قصر امل منظور داشتن اجل نبايد از درك چيز پادشاهان

با وجود طول عمر و اهل اين ملك و مملكت را بر نبر بند بايد كه غرض مردند كه ملك سبز بسبب فرماني و انداختن جرا

رفتند يك پس بايد كه با قلب كفاف راضي شود ابقا ضي و نصب العين خود سازد احوال جباران زمان ماضي را ومن

جمع المال على المال و آنكه جمع كرد مال را بر بالاي مال فأكثر پس بسيار ساخت آن را ومن بنى و آنكه بنا نهاد و

شيّد و محكم كرد و برافراخت وزخرف و زينت داد بطلا ونجّد و بيارايش بسباط و مانند آن وادّخر و ذخيره

نهاد واعتقد و اخذ ضيعه و بستان نمود ونظر بزعمه للولد و نظر كرد بگمان خود للولد براي عاقبت فرزند خود و جمع كرد

اموال را از براي او اشخاصهم جميعاً فرستادن همه ايشان إلى موقف العرض والحساب بموقف عرض اعمال

و حساب اعمال است وموضع الثواب والعقاب و مكان ثواب بندگان و عذاب ايشان إذا وقع الأمر بفصل

القضاء در وقتي كه واقع شود امر بحكمي كه جدا كننده حق باشد از باطل وخسر هنالك المبطلون و زيانكار شوند

آنجا تبهكاران شهد على ذلك العقل گواه است بر اين سخنان عقل عقلا إذا خرج من أسر الهوى

وقتي كه بيرون رود از بندگي آرزوي نفس وهوا وسلم و برهيده شود من علائق الدنيا از آويزشهاي دنيا زيرا

كه عقل هرگاه كه درگذرد هوا اسير نفس بود در دست نفس اماره گرفتار قبول نميكند اين سخنان موعظه آثار

ل ومن كتاب له عليه السلام

كتبه إلى بعض أمراء جيشه اين نامه ايست كه نوشته بسوي بعضي از اميران لشكر خود و آن عثمان بن حنيف است كه

در بصره عامل آنحضرت بود و در سال اين نامه بوده درستي بود كه طلحه و زبير با لشكر بسيار با نداران متوجه شده بودند و

جماعتي از اهل بصره بيعت آنحضرت را شكسته و عثمان ابن صوف را بعرض رسانيد آنحضرت اين نامه را بسوي فرستاد

فإن عادوا پس اگر باز گردندان شكنندگان بيعت إلى ظلّ الطاعة بسايهٔ فرمانبرداري و از روي اختيار حرب

اطاعت ميل كنند فذاك الذي نحبّ پس اين چيز است كه دوست ميداريم از ايشان آن را از جماعت وإن توافت الأمور

بالقوم و اگر تمام شود كارها بآن گروه يعني موافق شود اسباب مخالفت ايشان و همه متفق شوند در ميل كردن

إلى الشقاق والعصيان بمخالفت و نافرماني فانهد بمن أطاعك پس برخيز با كساني كه اطاعت تو كنند و فرمان بردار تو اند

إلى من عصاك بسوي جمعي كه نافرماني كنند تو را واستغن بمن انقاد معك و بي نياز شو با كساني كه گردن نهند

منقاد شوند بحكم تو عمن تقاعس عنك از مستغني بودن از كسي كه بازايستد از ياري تو فإن

وحمير بكسر الحاء وفتح الياء ابو قبيلة من اليمن وهو حمير ابن سبا بن يشجب بن يعرب ابن قحطان وشيّد اي رفع البناء واحكمه زينه وزخرف زين بالزخرف الذهب ونجّد التنجيد التزيين بالفرش والبسط واعتقد اي جعل لنفسه عقدة وهي الضيعة والعقار واشخاصهم خبر مبتداء وخبره فعلى مبلبل المقدم ذكره در بر

وانهد اي تنهض والمتقاعس الذي يخرج الى الجهاد من غير نية وبصيرة وانما يخرج كارها مرايا والتقاعس تقعس بتحريك بيرون آمدن سينه ودرون شدن پشت ضد حدبت فاقعاس اكر شدن و بسيار شدن آن تقاعس عن الامر بازايستادن ازو و واپس شد وتقاعس الفرس بعنف نرم نشد و بيت آب برگشته خو

ل ۴۱

اذربيجان اسم اعجمي غير منصرف والالف مقصورة والذال ساكنة كذا ضبطه ابن ابي الحديد ورايت في بعض كتب اللغة قديما اذربايجان بالالف الممدودة وبالالف بعد الباء كما هو المشهور في الالسنة الآن ومنهم من ضبطها بالالف المقصورة وفتح الذال والياء الساكن المعجمة بعد الباء ايضا كما هو الآن ۱۲

واستغن عاد

منهودة عاد

اذربايجان

المتکارهِ پس بدرستیکه کراهت دارنده از حرب مغیبه خیرٌ من مشهده غایب بودن او بهتر است از حاضر بودن او و
قعوده اغنی من نهوضه و نشستن او بی نیاز کننده تر است مر شما را یعنی با نفع تر و مفیدتر است از برخاستن او
او زیرا که ظاهر خواهد ساخت آنچه در دل او است از خذلان و مردم اقتدا با او نموده فرار خواهند نمود از قتال اهل خلاف

ل ومن کتاب له علیه السلام هی

الی الاشعث بن قیس این نامه ایست فرستاده است بسوی اشعث بن قیس وهو عامل اذربیجان و عامل اذربیجان بود
وان از مراغه و حلب است تا ساحل بحر طبرستان و طرف عرب و اشعث عامل ان موضع بود از قبل عثمان و در دست او
بود اموال مجموع از بلاد و وقتی که حضرت امیر بمنصب خلافت و مسند امامت نشست او را تنبیه فرمود
بحفظ ان اموال و اشعث از جانب امیر المؤمنین ع خوفناک بود و جازم بود بآنکه آنحضرت او را بر این عمل نخواهد
گذاشت زیرا که چیزها از او صادر شده بود نسبت بآنحضرت ع و بعد اسلام و چون حال بر این منوال بود آنحضرت
این نامه را بوی نوشت وانّ عملک لیس لک بطعمة و بدرستیکه عمل تو نیست طعمه که ترا منفعت دهد ولکنه
فی عنقک امانة و لیکن در گردن تست امانتی که رعایت کنی آنرا و طریق دیانت و انت مسترعیً و تو
خواسته شده نگهبانی کردن یعنی از تو حفظ امور مملکت و اموال ان خواسته اند لمن فوقک برای کسیکه
بر تو است که امیر و مولای تست لیس لک ان تفتات فی رعیة نیست ترا که بر خود قیام نمائی در کار رعیت
بی اذن والی حکم کنی در میان آن جماعت ولا تخاطر و نیست ترا که در خطر افکنی خود را با اقدام نمودن بر امور عظیم
الا بوثیقة مگر بحجتی که اعتماد کنند بران در اسلام وفی یدیک مال و در دست تو هست مالی من مال الله
عز و جل از مال خدائی که او ارجمند است و بزرگوار و انت من خزانی و تو از خزینه داران منی حتی تسلمه الیّ
تا آنکه تسلیم کنی مال را بمن ولعلی الا اکون و امید هست که نباشم من شر ولاتک لک بدترین والیان تو مر ترا
والسلام و واو ساکن از غم و اندوه بر تو باد این کلام بلاغت نظام متعرض است بر البیان دیگر و طمع انداختن او
و بعد مؤاخذه تا انکه بر زد بجانب شمنا این روایت است که چون نامه آنحضرت بوی رسید اهل اعمال خود را طلبید و گفت
که مرتضی علی مرا بوحشت انداخته و از من فردا خواهد نمود تمام مال اذربیجان را من بمعویه لاحق میشوم گفتند که اولی
وانسب آنست که پیش او بروی و در این مادة مبالغه بسیار نمودند و از این مقوله برگشت و پیش از آنکه آنحضرت بکوفه تشریف
شریف برد بکوفه رفت و چون آنحضرت بکوفه تشریف شریف ارزانی فرمود اموال او را تفتیش کرد چهار صد هزار درهم
یافت همه را اخذ نمود و امام حسن و امام حسین و عبد الله بن جعفر را استشفاع نمود آنحضرت بشفاعت ایشان
سی هزار درهم برای او گذاشت هر چند الحاح نمود فرمود که یک درهم از این زیاده نخواهد بود که ... میکردی با او
بر تو حلال

ل ومن کتاب له علیه السلام و باشد

الی معویة این نامه ایست بمعویه فرستاد بمصحوب جریر بن عبد الله بجلی انّه بایعنی القوم بدرستیکه مبایعت کردند با من گروه
مسلمانان الذین بایعوا ابا بکر و عمر و عثمان آنانی که مبایعت کرده بودند با بی بکر و عمر و عثمان علی ما بایعوهم
علیه بر آنچه مبایعت کردند با ایشان از خلافت اگر چه امامت و خلافت آنحضرت بلا فصل بعد از حضرت رسالت
ثابت بود بنص حضرت عزت اما آنحضرت این سخن را بر حسب مقتضی عقیده قوم ادا فرمود از روی مدارا و تقریب ایشان
باجماع و اتفاق بر آن تحدید او لیکن بآنکه چون اعتقاد ایشان آن بود که مبنی خلافت بر عقد بیعت است
از بیعت آنحضرت بر طریق حجت لازم گردانید بر ایشان شهود که چون مردمانی که مبایعه کرده بودند با خلفای ثلثه از

الطعمة بالضم المأکلة والمستغرق من جعله رجعیا و فی زیارة الائمة واسترعاکم امر خلقه ای جعلکم ولاة علی خلقه وجعلهم رعیته لکم تحکمون بهم بامرکم والرعیة المرعیة فعلیه بمعنی مفعوله در کم

ان تفتات مضارع افتات من باب الافتعال یقال افتات برایه بالفاء والهمزة اذا استبد برایه وعمل باعتقاده والمخاطرة التقدم فی الامر العظام والاشراف فیها علی الهلاک واخذ فلان بالوثیقة فی امره ای احتاط لها در کم

ل ۵

وقوله انما الشوری الی قوله فان خرج عن امرهم خارج... واهل حلّ فی المهاجرین والانصار لانهم اهل الحل والعقد من امة محمد ص فاذا اتفقت کلمتهم علی حکم من الاحکام کاجتماعهم علی بیعته وتسمیته اماما کان ذلک اجماعا حقا وهو رضی الله ای مرضی له و سبیل المؤمنین الذی یجب اتباعه فان خالفهم احد ... وخرج عنه بطعن فیهم و خرج عن اجماعهم علیه بخلاف صورته وطعنه فیه علیه السلام بقتل عثمان ونحوه ... بخلاف اصحاب الجمل و ... فی نکث بیعته ردوه الی ما خرج عنه ... الی قاتلوه علی اتباعه غیر سبیل المؤمنین حتی ترجع الیه ... در کم

مهاجر و انصار با من مبايعت نمودند فلم يكن للشاهد پس نباشد براى اين بيعت حاضر را ان يختار كه اختيار كند غير كسى را كه
بيعت بر او واقع شده و لا للغايب ان يرد و نه غايب را كه رد كند آنچه مردمان بان بيعت نموده اند بلكه بر شاهد و غايب
لازمست كه بيعت نمايند با من و واجبست بر ايشان كه منقاد امر من شوند و انما الشورى للمهاجرين و الانصار
و جز اين نيست كه مشورت كردن در امر خلافت براى مهاجرين است و انصار چه ايشان اهل حل و عقدند از امت محمد
فان اجتمعوا على رجل اگر مجتمع شوند بر مردى مراد نفس نفيس خود است فسموه اماما پس او را امام نام نهند
كان ذلك لله رضى باشد اين امر براى خوشنودى حضرت بارى فان خرج من امرهم خارج پس اگر بيرون رود
از فرمان ايشان بيرون رونده بطعن بطعنه زدن مراد طعن مردمانست بانحضرت بر قتل عثمان او بدعة يا بدعت
نهادن در زاركه آن نصب معويه است ردوه باز گردانند او را الى ما خرج منه بسوى آنچه بيرون رفته از آن فان
ابى پس اگر سرباز زند قاتلوه كارزار كنند با او على اتباعه بر پيروى كردن او غير سبيل المؤمنين غير راه
مؤمنان كه راه متابعت و مبايعت ايشان است و ولاه الله و بنا بر عدم متابعت واگذارد او را خداى تعالى
ما تولى با آنچه بر گشته بواسطه آن حد او و وا دارد او را در آخرت بعذاب سخت چنانچه قال تعالى نوله ما تولى و نصله جهنم
و لعمرى يا معوية و بزندگانى قسم ميخورم اى معويه لئن نظرت بعقلك اگر نظر كنى بعقل خود دون هواك
نه بهواى نفس اماره لتجدنى هر آينه يابى مرا ابرأ الناس بيزارترين مردمان من دم عثمان از خون عثمان و لتعلمن و
هر آينه بدانى تو انى كنت فى عزلة منه بودم در كوشه از آن امر و كناره بودم در نفس الامر الا ان تتجنى
مگر آنكه دعوى جنايت ميكنى بر من بدروغ فتجن پس ميپوشانى ما بدا لك آنچه ظاهر شد ترا از برائت من از آن خون والسلام

٧ و من كتاب له عليه السلام ٧

اليه ايضا اين نيز مكتوب آنحضرت كه نوشته در جواب نامه معاويه اما بعد اما پس از حمد خدا و صلوات بر حضرت
انبيا عليه التحية و الثناء فقد اتتنى منك پس بتحقيق كه آمد بمن از جانب تو موعظة موصلة پندى چند بهم پيوند
كرده كه بر چيده از سخنان مردمان و انشائات ايشان و رسالة محبرة و پيغامى آراسته شده بكلمات نامربوط نمقتها
كه زينت داده آن را بدان كتاب بضلالك بگمراهى خود و امضيتها و روان ساختى آن را بسوء رايك بدى راى خود
و كتاب امرئ و نامه مردى كه ليس له بصر يهديه نيست و را بينائى كه راه نمايد او را و لا قائد يرشده
و نه كشنده كه راه نمايد او را بجانب هدايت و ارشاد كند قد دعاه الهوى بتحقيق كه خوانده است او را آرزوى نفس
فاجابه پس اجابت كرد آن هوا را و قاده الضلال و كشيده است او را گمراهى فاتبعه پس پيروى نموده است او فهجر
لاغطا پس هذيان گفته در آن حال كه او آوازدهنده است با آوازهاى مختلفه و كلمات غير مناسبه بحيثيتى كه مفهوم نشود
از آن مدعا او و ضل خابطا و گمراه شده در حالتى كه خبط كننده است در راه يعنى حركت نماينده است حركتى بى انتظام و
بى لزوم كه موجب افتادن باشد مانند حركت ضعيف البصر و منه هذا الكتاب اين كتاب جواب نامه معويه است كه فرستاده
بود بجانب آنحضرت و مضمون آن نامه اين بود كه اين نامه ايست از معوية بن ابى سفيان بعلى بن ابى طالب اما بعد پس اگر هستى تو بر آن
طريقه كه بودند ابو بكر و عمر من با تو قتال نميكنم و جدال نمى نمايم و لكن اهمال تو در امر عثمان موجب اهمال من
در بيعت تو است بسبب آنكه اهل حجاز حاكمان بودند در آن هنگام كه حق در ميان ايشان بود چون از آن كردند اهل شام بر ايشان
حاكم شدند و قسم بجد كه نيست حجت تو بر اهل شام همچو حجت تو بر اهل بصره و نيست حجت تو بر من همچو
تو بر طلحه و زبير زيرا كه ايشان با تو مبايعت كردند و من با تو مبايعه نكردم اما فضل بودند اسلام و قرابت تو با سيد

تعزله

يعنى امرى بمعنى اعتزال و كناره شدن يك سو گرديدن و عزله يعزله از باب ضرب و عزله از باب تفعيل يعنى دور كرد او را يكسو كرد ق

تتجنى از باب تفعل و تجنى از جنى يجنى از باب ضرب مصدر آن جنايه بر وزن كتابه است بمعنى گناه كردن است مثل اجتنا از باب افتعال و تجنيا از باب تفعل و جوجان بر وزن فاعل يعنى گناه كننده است و جمع آن جناة بر وزن رماة و بر وزن كفار ميايد ق

محبّرة

بر وزن معظمه كه منقش است كه در چشم آن نقطهاى سياه و سفيد است و جمع محبر اثر ادبرابر آن معانى ... عديده و ازان جمله مبالغه در چيزى است كه صفت كرده شده باشد بحسن و خوبى چنانچه در قاموس ذكر شده و مناسب اين مقام اين معنى است ١٢ م

يقظى غد

لاغطا

لغط بتحريك بمعنى صدا و غوغا است يا لغط صداهاى پوشيده شده است كه فهميده نشود و جمع آن الغاط بر وزن اشجار است و لغط از باب منع و از باب تفعيل و از باب افعال يعنى صدا و غوغا كردن ق

انا مردم از تو و بنی هاشم منع نمیکنیم از آنچو این نامه را آن حضرت در سند این جواب بمعاویه نوشته و اول آن این است

ومن كتاب له عليه السلام ٨ ح

اما ما شجر بين اهل الشام و بين اهل البصرة و بينك و بين طلحة والزبير فلعمري ما الامر الا واحد یعنی آنچه مشاجره کردی یعنی کلام میان اهل شام و میان اهل بصره و میان تو و طلحه و زبیر پس قسم بزندگانی من که نیست انکار مگر یکچیز و اصلا اختلاف در آن نیست لانها بيعة واحدة زیرا که آن یک بیعت است لا يثنى فيها النظر که دوباره کرده نمیشود در او نظر از باب البناء فی لا يستأنف فيها الخيار و از سر گرفته نمیشود در آن اختیار الخارج منها طاعن یعنی بیرون رونده از آن طعن کننده است از روی شقاق و واجبست جهاد با او تا اتفاق والمروّی فيها مداهن و اندیشه کننده در صحت آن بعد تحقق و استقرار آن مداهنه کننده و مدارا نماینده است از روی نفاق

ومن كتاب له عليه السلام ٩ ط

این نامه ایست که نوشته و فرستاد الى جرير بن عبد الله البجلي بجانب جرير بن عبدالله البجلي لما ارسله الى معوية محلی که فرستاد او را بسوی معاویه و جواب نداده بود او را بجواب فاصل جلی و سبب مکث او آن بود که معاویه عزم جزم کرده بود بر مخالفت امیرالمؤمنین ع و فرستاده بود کسی را بمصر باحضار عمرو عاص بجهت اخلاص که از قبل عثمان والی آنجا بود پس چون حاضر شد با وی مشورت کرد در مخالفت آن حضرت و ابا نمود و بعد از مبالغه بسیار بوعده حکومت مصر بمخالفت راضی شد و گفت صاحب فضایل و سوابق پس صفا و مناقب و شوان کرد مگر بیکچیز بجلم و بد معویه گفت من چو کتم آنچه در امر بکم و بیش و صبر کنم بر سر شخص نوشتن و تلخی نلش انکاه فرا گرفت بیعت از اهل شام و چون خبر بیعت امیرالمؤمنین و سید جریر را فرستاد و بجرب عده دو در چنین که جریر مکث کرده بود نزد معاویه آنحضرت این نامه فرستاد باو که اما بعد اما پس از حمد خدا و درود رسول اذا اتاك كتابي چو برسد نامه من بتو فاحمل معوية على الفصل پس حمل کن معاویه را بر قطع میان مصالحه و محاربه و خذه بالامر الجزم و فرا گیر او را بکار جزم و یقین ثم خيره پس ازان مخیر ساز او را بين حرب مجلية میان جنگی که بیرون کننده مردم باشد از وطن او سلم مخزية یا آشتی که خوار کننده باشد سلطنت و شوکت او را و در بعضی و اینجا مخزیه بجیم فتح شد یعنی آشتی که غالب بذرند فان اختار الحرب پس اگر اختیار کند کارزار را فانبذ اليه پس بینداز بسوی او عهد حرب را و تخویف افکنا همچنانکه او تخویف میسازد وان اختار السلم و اگر اختیار نماید مصالحه را فخذ بيعته پس بگیر بیعت او را بیعت و مجادله والسلام

ومن كتاب له عليه السلام ى

این نیز نامه آنحضرت است بجانب معاویه فاراد قومنا قتل نبينا بدانکه مراد آنحضرت باین قوم اهل قریش اند که قصد حضرت رسول داشتند بالاخره اخراج کردند بنی هاشم را از مکه و محبوس ساختند ایشان را در شعب ابی طالب و حرام کردند بر خود مکالمه و مبایعه و مخالطه را با ایشان و باین مضمون صحیفه نوشتند و بر در خانه کعبه آویختند و این در سال هفتم بود از نبوت پس حق سبحانه ارضه فرستاد تا از آنجو در سوا نام حق تعالی و دست کاتب شل شد و او منصور بن عکرمه بود از بنی عبدالدار و سه سال بر این اقامت کردند و حق سبحانه اخبار فرمود پیغمبر خود را بخوردن ارضه آن صحیفه را سوای نام بزرگوار او آنحضرت بابی طالب اخبار کرد و ابوطالب اعلام ایشان نمود حضرت بجهت تبشیر فضیلت بسبب اسلام خواست قصه را با دیگر حالات اخبار معویه بود بر این منهج که اراده کردند قوم ما کشتن پیغمبر ما واجتياح اصلنا و از بیخ بر کندن اصل عالی گوهر ما را وهموا بنا الهموم و اراده کردند بما غمها والامر

وَ فعلوا بنا الا ان عيل وكردند بما كه انقال ازد و كرده‌ها ما صنوا و مسّونا العذب ومنع كردند ما را ابن عزم

واين كنايت است از طيب عاشن بعضى كفته اندمراد بعذب معنى حقيقى است كه ابر خوش است وَ أَحَلُّونا الخوف

و بوشانيدند بما الباس ترسيدن وَ اضْطَرُّونا اِلَى الجَبَلِ الوعر ومضطرو بيچاره ساختند ما را بسوى كوه درشت

در شعبها مكه وَ أَوْقَدُوا لَنا و برفروختند از براى ما نارَ الحَرْبِ آتش جنك و كارزار فعزم الله لنا اين عزم

كرد خداى تعالى از براى ما على الذب بر دفع كردن ما عداء عن حوزته از ناحيه پيغمبر و الرّمى من وراء حرمته

و برانداختن ايشان از پس حرمت اسلام يعنى دور كردانيدن ايشان از ان حريم مشرّفه و منع ايشان نمودن از

تعرض رسانيدن بنفس و عرض و مال ان شيخ روز محشر مؤمنا يبغى بذلك الاجر مؤمن ما همچو ابوطالب كرد

بان دفع و مى جست بدان اجر را و كافرنا يحامى عن الاصل و كافر ما حمايت ميكرد از اصل جليلنا بسبب خويشى

ايشان همچو حمزه و عباس و هشام بن عمرو بن عامر و زهير بن ابي اميه مخزومى و مطعم بن عدى بن نوفل بن عبد مناف

و ابو البخترى بن هشام و زمعه بن اسود بن عبد المطلب كه در بدايت اسلام متصف بصفت كفر بودند و من اسلم

من قريش و انكه مسلمان شده بود از قريش غير بنى هاشم و بنى عبد المطلب خلو مما نحن فيه خالى بود از

انچه ما در او بوديم از مخالفت اعدا بحلف يمنعه بهم سوكندى و با مشركان كه مانع بود از تعرض كافران

او عشيرة تقوم او يا بقرابتى كه قائم بود دونه نزد او فهم من القتل بمكان امن

پس ايشان بودند از قتل بجاى امنيت و اذنبا بموضع سلامت و فراغت و كان رسول الله صلى الله عليه و آله و بود رسول خدا اذا احمرّ البأس و قتيكه

سخت شد كارزار و احجم الناس و باز پس شدند مردمان قدّم اهل بيته پيش داشت اهل بيت خود در معارك

فوقى بهم و نكاه داشت بسبب تقدم ايشان اصحابه و صحابهاى خود را حرّ السيوف و الاسنّة از كرمى شمشيرها و نيزها

فقتل عبيدة بن الحارث پس كشته شد عبيدة بن حارث بن عبد المطلب يوم بدر در روز بدر بدست عتبة بن

ربيعه و قتل حمزة و كشته شد حمزة بن عبد المطلب يوم احد در روز جنك احد بحربه وحشى حبشى و قتل جعفر

و كشته شد جعفر طيار يوم مؤتة در روز مؤته كه دهى است نزديك بلقا كه قريب بشام است و اراد من لو شئت

خواستكسى كه اكر خواهم ذكرت اسمه ياد كنم نام او را و اين كنايت است از نفس نفيس خود يعنى منم خواستم من مثل الذى

ارادوا من الشهادة مثل انچيزى كه اراده كردند انكرام از شهادت و لكن آجالهم و لكن اجلهاى ايشان عجّلت

شتابنده شده بود و منيته اخّرت و مرك انكس كه مؤخر كرده شده يعنى اجل من مؤخر بود فيا عجبا للدهر

پس اى عجب مر روزكار را اذ صرت يقرن بى وقتيكه كردم بنحوى كه همسر ميشود بمن من لم يسع بقدمى كسيكه سعى

نميكند در نصرت دين بكام بيشتر نهادن من در كارزار و اين كنايت است از عدم مماثلت او بر جهاد و عدم سعى او در اقامت

دين كردكار يعنى او بيرهى من نميكند در محاربه كفار و در دفع فجار و لم تكن له كسابقتى و نبود و را هيچ سابقه

من در اسلام التى لا يدلى احد بمثلها انچنان سابقه كه نزديكى نميجويد بخدا هيچيك از مردمان بمثل آن الّا ان

يدّعى مدّع مكر انكه دعوى سبقت كند مدعى كه نتواند الاّ اعرفه چيزى را انصاف كه نمى‌شناسم انرا هيچ حال ولا اظنّ

الله و كمان نميبرم خدا نعرفه انكه شناسد انچيز را زيراكه واقع نيست مدعا ان مدعى نه در ماضى و نه در زمان

در استقبال و الحمد لله و شكر و سپاس مر خداى راست على كل حال بر جميع احوال و اما ما سألت و اما انچه درخواست

اهمو بمرضع فتلة عثمان الیك از دفع كردن كشندكان عثمان بسوى تو و حكم باحضار ايشان نزد تو با و خود

انكه معين نمى‌بينند ايشان فانى نظرت فى هذا الامر بدرستيكه من نظر كردم در اين كار و بتامل نمودم درين

حشو
پوشيدن بمعنى فارغ و پرداخته است و در پوشش
خلوة بر بنياد ... است و جمع ان احشاء بروزن
اسناد است خود المكان از باب نصر خلوا
بروزن سستو و خلاء بروزن سما يعنى
پرداخته و تهى شد مكان
ق
بحلف
حلف بحليف از باب ضرب بمعنى سوكند خوردن
مصدر آن حلف بفتح و كسر لام آمده است
و حليف بمعنى هم سوكند است و عهد و پيمان
ميان دو كس ق

بحليف عذ

خفق عد

حظ عد

تعجبا عد

ن ١٠

تقديم عد

واحجم
بتقديم حاء المهمله بر جيم بفتح اقر
بمعنى بر كردانيدن و بمعنى باز داشتن و باز ايستادن
سپاهان و بمعنى نكردن است و فعل آن از باب
ضرب و اكثر بر آيد و بجا بمعنى كند است
ق
لا يدلى عذ

و مؤته
بضم ميم و سكون همزه جايكاهى است
بمشارق شام كه كشته شد در او جعفر بن
ابى طالب و بعد انجا ساخته موقع شمشيرها و جاى ...
مؤته بود مكان حمزه
١٢

لم تسع
بسكون سين از باب منع كه معنى
باشد وارد است بفتح سين از باب
فرح نيز وارد شده است و غالب
نسخها بضبط اول منصوص است
و الله اعلم

فلم اره پس ندیدم انرا یسعنی دفعهم الیک که دست باشد مرا دفع کردن ایشان بسوی تو ولا الی غیرک و نه بسوی
غیر تو بواسطه عدم اقتدار من بر آن بسوی حکم شرع سید مختار زیرا که تو ولی خون عثمان نیستی و وارث او که چون مدعا
قتله عثمان از امیر المؤمنین و خواست انحضرت ایشانرا الا ای منبر رفت و فرمود که بر خیزید ایشان که قتله عثمان اند بر خواستند
از مهاجر و انصار زیاده از ده هزار پس بر ظهر تقدیر انحضرت را امر بود تسلیم جماعت بسیار و دفع ایشان با تیغ و
وبا وجود این در میان ایشان کسانی بودند که رسول الله گواهی داده بود پیش جمعی کثیر به دخول ایشان بجنات تجری
الانهار و وصول ایشان بدرجات ابرار و مع ذلک پیش جماعت بسیار از اصحاب رسول مختار بصحت رسید بود که
عثمان احداث بسیار در دین کرده بود و تغییر کثیر داده و استحلال بعضی از امور محرمه کرده و بعضی از ضروریات دین را
منکر شده پس بنابر این چگونه جمعی عظیم را از اصحاب سید المرسلین بدست دشمن رکین توان داد برای قصاص
انچنین که اکثر مسلمین بر سلوک او ناشایست او بود خشم کین بعد از ان تهدید مینماید معاویه را و تخویف و منکند
از طلب قتله عثمان و مینفرماید که ولعمری و قسم بزندگانی من لئن لم تنزع اگر باز نایستی عن غیک و شقاقک
از گمراهی و خصومت خود لتعرفنهم عن قلیل هر اینه بشناسی ایشانرا از پس اندک زمانی یطلبونک که طلب میکنند
ترا و نباشد لا یکلفونک طلبهم تکلیف نکنند ترا در طلب خود فی بر ولا بحر در بیابان و دریا و
ولا جبل ولا سهل و نه در کوه و نه در زمین نرم و هموار بلکه در هیچ مکان الا انه مگر انکه انطلب طلب یسوءک
طلبی باشد که غمگین گرداند ترا وجدانه یافتن ان وزور لا یسرک و زائرانی که باشند که شاد نکرداند ترا لقیانه
دیدن با ایشان و بنا بر این زور اسم جمع است بمعنی زائران و واو ضمیر باعتبار افراد لفظ است و میتواند بود که مصدر باشد
بمعنی زیارت و ملاقاتی که شاد نگرداند ترا بر دیدن ان والسلام لاهله و درود بر کسانی که اهل ان باشند

و من کتاب له علیه السلام

الی معاویة ایضا این نیز نامه ایست که فرستاده است انحضرت بجانب معاویه و کیف انت صانع و چگونه باشی تو
کار کننده اذا تکشفت عنک چون باز شود از تو جلابیب ما انت فیه من دنیا جامها و پردهای انچیزی که تو
در اوئی از محبت دنیا قد تبهجت بزینتها متحسن شد و اراسته گشت بزینت و اراستگی خود و خدعت بلذتها
و فریب داد بلذت خود دعتک خواند ترا بسوی خود فاجبتها پس اجابت کردی او را و دعوت او را وقادتک
و کشید ترا بخود فاتبعتها پس پیروی کردی او را وامرتک و امر کرد ترا بمعصیت فاطعتها پس فرمان بردی
او را و هر امری که در نکاه تو بخوبی نمود و انه یوشک و بدرستیکه نزدیکست ان یقفک واقف
که باز دارد ترا دانده که ان خدای تعالی است یا مراد نفس نفیس خویش باشد علی ما لا ینجیک منه مجن و انچه نجات ندهد
ترا منجی هیچ نجات دهنده فاقعس عن هذا الامر پس باز ایست از این کار و خذ اهبة الحساب و فراگیر
استعداد حساب برای روز شمار و شمر و دامن در میان زن یعنی مهیا و اماده شو لما قد نزل بک برای
چیزی که فرود امد بتو از حرب یا مرگ ولا تمکن الغواة و تمکین مده گمراهان را من سمعک از شنوائی خود این
این کنایت است از گوش کردن و انچه گمراهان میکردند از تزیین نمودن بانواع معاصی و مراد بغواة عمرو بن عاص است
و مروان و مرد ودوالکلاع حمیری و غیره و الا تفعل و اگر نکنی انچه من میگویم بتو از ابا نمودن از اشیا
منهیه اعلمک اعلام کنم ترا ما اغفلت من نفسک انچه غافل ساخته و فرو گذاشته از نفس خود که ان
اصول و فروع ایمانست فانک پس بدرستیکه تو مترف طغیان کرده نعمت یعنی نعمت ترا باغی ساخته قد اخذ

و العمر شر بفتح قاف و ضم آن و العمر بضمتین ... دعا ... بر وزن ... مسجد و عبادتگاه یهود است و نصاری و کفار است و بفتح بمعنی ... شده است از ان است لعمری که قسم است و الفتحتین هم امده است

تنزع

نزع عن الامر انتهی عنه و الغی بالفتح الضلال و الشقاق بالکسر المخالفة و العداوة و الزور بالفتح الزائر و الزوار یقال رجل زائر و قوم زور و زوار مثل سفر و سافر و سفار و اللقیان لقاء و اللقیانا بالضم اللقاء ... هر اتجلیب الملحفة ... و تزینت ... ای یقرب

و وقفه علی ذنبه ای اطلعه علیه و اقعس ای تاخر و الاهبة بالضم فالسکون العدة بالضم ما یتهیأ للامر و یستعد به و شمر ثوبه رفعه و شمر ما نزل بک بصیغة الامر ای جد و اجتهد و خف و الغواة بالضم جمع غاو و هو الضلال و الا تفعل لا یمال ...

و ما ذکر تحذیر لمعاویة و تنفیر عن اصراره علی معصیة الله بادعاء ما لیس له ای یقرب ان یطلعک مطلع ... لا بد لک منه مما یخاف من الموت و ما یستلزمه من معاصیک من کحوق العذاب

الشیطان منک مأخذه فرا گرفته دیو سرکش از تو موضع گرفتن خود را و شروع نموده در تو در کار شروع خود
وبلغ فیک امله و رسیده است در تو آرزوی شیطان وجری منک و جاری شده است از تو مجری الروح
والدم در محل جاری شدن روح و خون یعنی در خون و گوشت تو در آمده ومتی کنتم یا معویة و کی بودید
شما ای معویه ساسة الرعیة سیاست کنندگان رعیت وولاة امر الامة و والیان و حاکمان کار امت بغیر
قدم سابق بی تقدمی سبقت گیرنده در آن کار ولا شرف باسق و بی شرفی بلند و عالی در جمیع آثار یعنی
پیش از این تو رتبه این امر نداشتی و شرفی و فضلی که باعث این باشد نیز در تو نبود پس بچه جهت مرتکب این امر
شدی ونعوذ بالله و پناه میگیریم بخدا من لزوم سوابق الشقاء از لازم شدن شقاوتهای سابقه
پیش گرفته این کنایت است از بی سعادتی انشقی واحذرک و میترسانم ترا ان تکون متمادیا از آنکه باشی در
نهایت نیز ... فی غرة الامنیة در فریفتن آرزوها مختلف العلانیة والسریرة
در حالتیکه مختلف است آشکار و نهان تو این کنایت است از نفاق او وقد دعوت الی الحرب و بتحقیق که خواندی
مرا بجنگ کردن فدع الناس جانبا پس بگذار مردمان را در جانبی واخرج الی و بیرون آی بسوی من
واعف الفریقین و عفو کن هر دو گروه را من القتال از کارزار کردن لیعلم تا دانسته شود ایّنا
المرین علی قلبه که کدام یک از ما محل غلبه گناه است دل او والمغطی علی بصره و پوشیده شده است
ظلمت بینائی او فانا ابو حسن پس منم که ابو الحسنم قاتل جدک کشنده جد مادری تو که عتبة بن ربیعه
است که پدر هند بوده وخالک و کشنده خال تو که ولید بن عتبه است واخیک و بقتل رساننده برادر تو
که حنظلة بن ابی سفیان است شدخا یوم بدر بشکستن سر ایشان در روز حرب بدر وذلک
السیف معی و آن شمشیری که سر ایشان را افکنده ام اکنون با من است وبذلک القلب القی عدوی
و بآن دل و جگر کارزار کرده ام با دشمن خود ما استبدلت دینا بدل نکرده ام دین را بدین دیگر
ولا استحدثت نبیا و پیدا نکرده ام از نزد خود پیغمبری را وانی و بدرستیکه من لعلی المنهاج الذی ترکتموه
بر راهی که ترک کرده بودید شما طائعین در حالتیکه بطوع و اختیار مطیع بودید بآن ترک و انکار
ودخلتم فیه و در آمده بودید در آن مکرهین در حالتیکه باکراه و اجبار شما را داخل گردانیده بودند
یعنی بظاهر مسلمان بودید و بباطن کافر وزعمت و گمان بردی انک جئت ثائرا بعثمان که تو آمدی در حالتی که
طلب کننده خون عثمانی ولقد علمت و هر آینه دانسته حیث وقع دم عثمان که کجا واقع است خون عثمان یعنی
اشارتست بطلحه و زبیر و اتباع ایشان فاطلبه من هناک پس طلب کن خون او را از آنجا که مبدأ ان کنت طالبا
اگر هستی جوینده خون او فکانی قد پس گویا که من بتحقیق دیدم ترا تضج من الحرب که فریاد کنی از جنگ در آن
اذا عضتک وقتی که گزیده باشد ترا آن حرب ضجیج الجمال بالاثقال همچو فریاد کردن شتران بسبب بارهای گران
وکانی بجماعتک و گویا من بینم بجماعت تو تدعونی در حالتیکه میخوانند مرا جزعا من الضرب المتتابع
از جهت زاری نمودن از ضرب پیاپی و طعن پی در پی والقضاء الواقع و از حکمی که واقع شده بقتل دلیران
ومصارع بعد مصارع و از مواضع افتادن ایشان برخاک بعد از جاهای افتادن دیگران بر عرصه هلاک
الی کتاب الله بسوی کتاب خدا که آن قرآن است وهی کافرة جاحدة و حال آنکه آن جماعت کافرهاند انکار کننده
ایمان او مبایعة حائدة یا بیعت کننده اند عدول نماینده از آن این از اخبار غیبیه است که پیش از وقوع آن از آن

وساسة
جمع سائس مثل قادة که جمع قائد است
ساس الطعام یساس از باب فرح و یسوس
از باب سمع وسیس بر وزن قیل وساس
از باب فعال وسوّس از باب تفعیل یعنی
افتاد سوس بضم سین و آن کرمی است
که میافتد در پشم و خوراکها وساسة الرعیة
سیاسة بکسر سین یعنی فرمان کردم
آن را و فلان مجرب قد ساس یعنی
فعل ادب آموزنده است و سیس
علیه یعنی ادب آموخته شده است
ق

واعف
لیعلم

باسق
بسق علیهم یعنی بلند شد برایشان فی غرة
بکسر اول عزة از باب نصر مصدر آن
غر بفتح اول و غرور بر وزن سرور
و غرة بکسر مرآة یعنی فریب داد او را
ق

بعثمان
تدعونی

والمرین
بفتح المیم الصیغه اسم مفعول است از ران و زنبه
علی قلبه یرین از باب ضرب یعنی غلبه کرد
گناه روبر دل او و سیاه کرد او را مصدر
آن رین بفتح اول و ریون بر وزن
سرور است
ق

شدخا
شدخ از باب منع شکستن چیزی است
و گفته شده است که شکستن چیز خشک است
و تشدخ از باب تفعل بمعنی انشدخ از
باب انفعال است یعنی شکسته شد
و امر شادخ بروزن کاهل یعنی
کاری است که مایل بیک سوی است
ق

حضرت

حضرت حادث شد و از جمله معجزات و کرامات آنعالیجناب است مرویست که در ليلة الهرير ضرب يد اللهی کار بجائی
کشید که اهل شام در مقام استغاثه در آمدند فریاد الامان الامان در گرفتند و در آن شب سی و شش هزار کس از ایشان
کشته شدند و آنچه آنحضرت بدست مبارک خود بقتل آورده بود پانصد و بیست و سه منافق بودند تا کار بجائی رسید
که اهل شام شور و فریاد بر آوردند که گفتند الله الله في البقية الله الله في الحرم والذرية معاویه چون شنید این فریاد بر
بر آمد نگاهی کرد در آن معرکه دید که اهل عراق شمشیرهای چون الماسهای خونآشام بر مفارق اهل شام فرود میآرند
چکاچک آن هر که میشنود مجنون شده مانند لرزه بر اعضای معاویه افتاد نعره زد و عمرو عاص را طلبید گفت کجا
شد حیله تو و چیست چاره ما و تو او حیله انگیخت تا سیصد مصحف را بر سر نیزه کردند و ایشانرا بآن خواندند
تا منجر شد بآن تفصیلی که سابقا سمت تحریر یافت و باین حیله بقية السيف لشکر جان بدر بردند

ل ومن وصية وصى بها عليه السلام ١٢ يب

جيشاً له بعثه الى العدو این مکتوبیست از آنحضرت و وصیتنامه که وصیت فرموده بآن در محلی که فرستاد لشکری را
خود را بسوی دشمن باین طریق که فاذا نزلتم بعدو پس چون فرود آئید شما بدشمنان او نزل بكم عدو یا فرود
آید بشما اهل عدوان فليكن معسكركم پس باید که باشد لشکرگاه شما في قبل الاشراف در پیش مکانهای رفیع
او سفاح الجبال یا پایین کوههای منیع او اثناء الانهار یا مواضع میل کردن جویهای آب کیما تكون لكم
ردءاً تا باشد آن مواضع شما را یاری دهنده در ضرر شبیخون و خراب و دونكم مرداً و نزد شما جای باز گشتن بعد از فرار
نمودن در ضرر و لتكن مقاتلتكم و باید که باشد کارزار شما من وجه او اثنين از یکجهت یا دو جهت تا با تمکین باشد
و افزار زیرا که کارزار از جهات بسیار موجب ضعف است بر لشکری بشما و اجعلوا لكم رقباء و بگردانید برای خود
نگاهبانان في صياصي الجبال در سرهای کوهها و بمناكب الهضاب و بر پشتهای پشتها و اطراف آن لئلا يأتيكم
العدو تا نیاید بشما دشمن من مكان مخافة از جای ترس او امن یا از جای ایمن که وقوع چنانچه حضرت رسالت
کرد در حینی که واقع شده رو و نا مکر در مقابله دشمن واعلموا و بدانید ای مردمان ان مقدمة القوم آنکه پیشرو
لشکر عيونهم دیدهای ایشان هست و عيون المقدمة طلائعهم و دیدهای مقدمه لشکر دیدبانان ایشان اند
واياكم والتفرق و بپرهیزید از پراکنده شدن لشکریان فاذا نزلتم پس چون فرود آئید فانزلوا جميعاً
پس فرود آئید همه مجموعی واذا ارتحلتم فارتحلوا جميعاً و چون بار کنید منتقل شوید همه یکبار واذا غشيكم
الليل و چون فرو آید بشما شب فاجعلوا الرماح كفة پس بگردانید نیزهها را گرد اگرد خود نصب کرده و لا
تذوقوا النوم و مچشید خواب را الا غراراً مگر خواب اندک چون باشید یا او مضمضة یا حرکت آب جفنان
مانند حرکت آب در دهان

ل ومن وصية عليه السلام ١٣ يج مراد هم قدر خواب است

لمعقل بن قيس الرياحي این وصیتیست از جمله وصایای آنحضرت که فرموده از برای معقل بن قیس ریاحی حين
انفذه الى الشام وقتی که فرستاد او را بشام في ثلاثة آلاف در میان سه هزار مرد مقدمة له تا باشد
مقدمه لشکر آنحضرت اتق الله بپرهیز از خدای تعالی الذي لا بد لك من لقائه آنخدائیکه ناچار است ترا از دیدن
بجزای او ولا منتهى لك دونه و هیچ نهایتی نیست مر ترا غیر از او این اشارتست بملازمت تقوی از
ساختن جهاد بر نفس خود ولا تقاتلن الا من قاتلك و مقاتله مکن مگر با کسیکه در صدد محاربه بر آید تو
وسر البردين و سیر کن در هر دو طرف روز که محل خنکی هواست و کم حدت آن وغور بالناس و در ...

المعسكر
بفتح الكاف موضع العسكر والاشراف بالفتح الاماكن العالية و قبلها بفتحتين او بضمة وسكون قدامها و سفح الجبل سفحه و سفح الجبل اسفله حيث يسفح فيه الماء و اثناء الانهار جمع ثنى وهي منعطفها والردء بالكسر العون والرقباء بالضم و بالفتح الحفظة على صياصي الجبال اعاليها واطرافها و اصل الصياصي القرون ثم استعير ذلك للحصون لان به يمتنع كما يمتنع ذو القرن بقرنه كذا قاله ابن ابي الحديد ١٢ المصيغة شوكة الديك و قرن البقر والظباء والحصن وكل ما امتنع به و جمعها صياصي
درر

ل ١٢

والهضاب
بالكسر جمع هضبة وهي الجبل المنبسط على وجه الارض ومناكبها اعاليها والمقدمة بكسر الدال وهم الذين يتقدمون الجيش واصله المتقدمة فحذفت التاء والطلايع طائفة من الجيش يبعث ليعلم منها احوال العدو والعيون الجواسيس وكفة اي مستديرة حولكم كالدائرة و كلما استدار كفة بالكسر نحو كفة الميزان وكلما استطال كفة بالضم نحو كفة الثوب وكفة الرمل وهو ما كان منه بالجنب والغرار بالكسر القليل من النوم وغيره واصل المضمضة تحريك الماء في الفم وهو كناية عن قلة النوم
درر

خواب کن با مردمان بجهت استراحت انحراف وَرَفِّهْ فِی السَّیْرِ و آسان کن کار را در رفتار یعنی سلوک نرم روی
اختیار کن و جانب سرعت و تیزی را بگذار وَلَا تَسِرْ اَوَّلَ اللَّیْلِ و سیر مکن در اول شب یعنی در مشقت و تعب فَاِنَّ اللّٰهَ
جَعَلَهُ سَکَنًا پس بدرستیکه خدای تعالی گردانیده است شب را محل آرام و راحت وَقَدَّرَهُ مُقَامًا و اندازه کرده
آنرا جای اقامه ایشان برای استراحت لَا ظَعْنًا نه جای کوچ کردن و متحمل حمل شدن با نواع مشقت فَاَرِحْ فِیهِ بَدَنَکَ
پس راحت ده در شب بدن خود را وَرَوِّحْ ظَهْرَکَ و راحت ده پشت مرکبهای خود را یا پشت خود را از تعب فَاِذَا
وَقَفْتَ پس چون توقف کردی حِینَ یَنْبَطِحُ السَّحَرُ در وقتی که منبسط شود سحر او و حِینَ یَنْفَجِرُ الْفَجْرُ یا هنگامی
که گشوده شود صبح متوجه شو و سیر کن عَلٰی بَرَکَةِ اللّٰهِ پس سیر کن ببرکت خدا فَاِذَا لَقِیتَ الْعَدُوَّ پس چون برسی بدشمنان
فَقِفْ مِنْ اَصْحَابِکَ وَسَطًا پس بایست میان اصحاب خود در میان ایشان بجهت استواء طرفین در وصول اوامر تو بایشان
وَلَا تَدْنُ مِنَ الْقَوْمِ و نزدیک مشو بآن گروه دُنُوَّ مَنْ یُرِیدُهُمْ چه نزدیک شدن کسیکه خواهد اَنْ یُنْشِبَ الْحَرْبَ
که جنگ فرو برد بجنگ وَلَا تَبَاعَدْ عَنْهُمْ و دور مشو از ایشان تَبَاعُدَ مَنْ یَهَابُ الْبَأْسَ همچو دور شدن
کسیکه بترسد از سختی حرب دلیران و با من امر قیام نمای حَتّٰی یَأْتِیَکَ اَمْرِی تا آنکه بیاید بتو فرمان من در باب آنکه
چه میباید کرد با دشمنان وَلَا یَحْمِلَنَّکُمْ و باید که باعث نشود شما را شَنَآنُهُمْ عداوت و دشمنی ایشان عَلٰی
قِتَالِهِمْ بر مقاتله کردن با ایشان قَبْلَ دُعَائِهِمْ پیش از خواندن ایشان وَالْاِعْذَارِ اِلَیْهِمْ و پیش از عذر
آوردن بسوی ایشان

ل وَمِنْ کِتَابٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ ید

اِلٰی اَمِیرَیْنِ مِنْ اُمَرَائِهِ و از جمله نامه
آنحضرت این نامه است که فرستاده مصحوب مالک بن حارث بسوی دو امیر از امیران لشکر خود و ایشان زیاد بن نضر
حارثی و شریح هانی بودند که ایشان را امیر مقدمه لشکر گردانیده بود وَقَدْ اَمَّرْتُ عَلَیْکُمَا و بتحقیق
که امیر ساختم بر شما وَعَلٰی مَنْ فِی حَیِّزِکُمَا و بر آنکسی که بجای شما است یعنی در ناحیه شما از مردمان دیگر مَالِکَ بْنَ
الْحَارِثِ الْاَشْتَرَ مالک را که پسر حارث اشتر است فَاسْمَعَا لَهُ پس بشنوید سخن او را وَاَطِیعَا و فرمان
برید او را وَاجْعَلَاهُ و بگردانید او را دِرْعًا وَمِجَنًّا زره و سپر در هر خوف و خطر انکشاف است از
نگاهداشتن و ایشان را از شر دشمنان همچنانکه زره و سپر که نگاهدارنده صاحب خودند فَاِنَّهُ پس بدرستی
مالک مِمَّنْ لَا یُخَافُ وَهْنُهُ کسیکه ترسیده نمیشود ضعف او یعنی کسی خوف ندارد از سستی او در معارک
بجهت آنکه ثابت قدم است و بهالک وَلَا سَقْطَتُهُ و دیگر خوف نیست افتادن و لغزیدن او یعنی هیچکس بر
او ترسی ندارد از افتادن و بواسطه رای صائب او وَلَا بُطْؤُهُ و همچنین ترسی نیست از دیر جنبیدن او عَمَّا الْاِسْرَاعُ
اِلَیْهِ اَحْزَمُ از چیزی که شتافتن با احتیاط اقرب است وَلَا اِسْرَاعُهُ و نه از شتافتن او اِلٰی مَا الْبُطْؤُ عَنْهُ اَمْثَلُ
بچیزی که دیر جنبیدن از او اولی و انسب است

ل وَمِنْ وَصِیَّةٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ یه

لِعَسْکَرِهِ قَبْلَ لِقَاءِ الْعَدُوِّ بِصِفِّینَ از جمله وصایای آنحضرت که فرموده بلشکر خود از رسیدن
بدشمن در موضع لَا تُقَاتِلُوهُمْ کارزار مکنید با دشمنان حَتّٰی یَبْدَؤُکُمْ تا آنکه ابتدا کنند ایشان بحرب
شما فَاِنَّکُمْ بِحَمْدِ اللّٰهِ پس بدرستیکه شما بحمد خدا و شکر او عَلٰی حُجَّةٍ که بر دلیلی روشنید و برهانی هویدا وَ
تَرْکُکُمْ اِیَّاهُمْ و گذاشتن شما ایشان را حَتّٰی یَبْدَؤُکُمْ تا آنکه ابتدا کنند بحرب شما حُجَّةٌ اُخْرٰی و حجتی و برهانی دیگر است
لَکُمْ عَلَیْهِمْ مر شما را بر ایشان بجهت آنکه هرگاه ایشان ابتدا بحرب کردند متحقق شد تجاوز کردن ایشان با امر خدا

والسکن التحریک ما یسکن فیه والظعن بالفتح الارتحال والانبطاح الاتساع والانبساط والتشبث الشئ بالشئ علقته به والشنآن بالسکون والتحریک البغض والعداوة در ره

والحیز بکسر الیاء المشددة المستتر الفلقان فی جفن العین جلدها اصغر وهنه الاشتر اسم رجل در ره

نهاب اللثق ١٢

واللقط الهیع بالکسر والجن بالفتح فالکسر استعاران بعتبار وقایته اهم شره عنده هم کالدرع والمجن صاحبها والسقط بالفتح العثرة والزلة وما قال ابن ابی الحدید من ان السقطة الغلطة لم اره فی کتب اللغة

ل ١٣

والحزم ضبط الرجل امره واخذه بالثقة وامثلها الی الصواب والامثل الافضل ای الاقرب الی الخیر ومالک بن الحارث الاشتر النخعی کان فارسا شجاعا رئیسا من اکابر الشیعة وعظمائها شدید التحقق بولاء امیر المؤمنین علیه السلام ونصره وقال فیه بعد موته رحمه الله لقد کان لی کما کنت لرسول الله صلی الله علیه وآله ومات الاشتر فی سنة تسع وثلثین متوجها الی مصر والیا علیها لعلی علیه السلام قیل سقی سما وقیل انه لم یصح وانما مات حتف انفه کذا قال ابن ابی الحدید در ره

ونصرت رسول که با علی حرب حروبی ثابت کرد بدفعات ایشان در زمین و بکر آنکه ابتدا کننده بحرب هستید و ذات
از حجت متعکد از آن نیز و اجبت اعتدا برایشان مثل آن بنصر الهی که فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم فاذا کانت
الهزیمة باذن الله پس هرگاه که واقع شود هزیمت برایشان بفرمان یزدان فلا تقتلوا مدبرا پس مکشید
پشت کننده گریزنده را و لا تصیبوا معورا و مرسانید ضرب و طعن را بکسیکه عضوی نمایان باشد مادر برای ضرب
شمشیر و سنان و لا تجهزوا علی جریح و مکشید مجروح افکار را و لا تهیجوا النساء و بر میانگیزانید خشم
زنان ایشان باذی برنج و آزار و ان شتمن اعراضکم و اگر چه دشنام دهند عرضهای شما را و بواسطه آن
عرض شما را ببرند و سببن امرائکم و سب کنند امیران شما را فانهن ضعیفات القوی پس بدرستیکه زنان ضعیفات القوی
والانفس والعقول ضعیفانند بقوتها و نفسها و عقلها ان کنا لنؤمر بدرستیکه بودیم ما که مامور شدیم بالکف
عنهن بباز ایستادن از ایشان در زمان حضرت پیغمبر اکرم و انهن لمشرکات در حالتیکه ایشان مشرک بودند و بعلت
کفر مغلول و ان کان الرجل و اگر بود که مردی لیتناول المرأة فی الجاهلیة که میگرفت زنی را در زمان
جاهلیت بالفهر بسنگی که بدان بوی خوش سایند او الهراوة یا بعصا ذکر داشت که فیعیر بها پس سرزنش کرده میشد
و عقبه من بعده و نسل و بعد از آن باد کرده

ل وکان یقول علیه السلام ۱۵ بو

اذا لقی العدو محاربا و بود آنحضرت که میفرمود ابتدا چون میرسید بدشمن در حالتیکه حرب کنند بود با ایشان
اللهم الیک افضت القلوب بار خدایا بسوی تو رسیده است دلها بمناجات و از غیر بگسسته و سوی تو رسیده طاعات
و مدت الاعناق و کشیده شد گردنها بجانب تو بطلب حاجات و شخصت الابصار و باز مانده دیدها
از ترس اخذ مواهب تو و نقلت الاقدام و نقل کرده شده قدمها بسعادات و انضیت الابدان و لاغر شد
بدنها در طاعات اللهم بار خدایا قد صرح مکنون الشنآن بتحقیق که ظاهر شد عداوت نهان کرده شده و جاشت
مراجل الاضغان و جوش زد دیکهای کینها در سینها اللهم خداوندا انا نشکو الیک بدرستیکه ما شکایت میکنیم بتو
غیبة نبینا از ناپدید غایب شدن پیغمبر ما و کثرة عدونا و بسیاری دشمن ما و تشتت اهوائنا و از پراکندگی
هواهای ما ربنا افتح بیننا ای پروردگار ما حکم فرما میان ما و بین قومنا و میان ما و گروه ستیزه شعار ما بالحق حکمی
براستی و صواب آشکار کردن کار دلها ما و آرزوهای ما متمیز شود محق از مبطل و صواب از ناصواب و انت خیر الفاتحین
و تو بهترین حکم کنندگانی

ل وکان یقول علیه السلام ۱۶ بن

لاصحابه عند الحرب آنحضرت میفرمود مر اصحاب خود را نزد محاربه از بهر نصیحت که لا تشتدن علیکم
باید که سخت نیاید بر شما فرة بعدها کرة گریختنی که بعد از او باز گشتن باشد یعنی باید که گریختن مانع باز
گشتن شما نباشد و لا جولة بعدها حملة و نه جولان کردن که بعد از او حمله آوردن باشد و اعطوا
السیوف و بدهید شمشیرها حقوقها حقهای آنها را و آن کار نیک زدن است بر آن بدان دلیران و وطئوا للجنوب و جای دهید
برای پهلوها لتحار مصارعها مواضع افتادن آنها و اذمروا انفسکم و حریص گردانید نفسهای خود را
علی الطعن الدعسی بر زدن نیزه با اثر و الضرب الطلحفی و زدن سخت پر خطر و امیتوا الاصوات
و بمیرانید آوازها را یعنی آواز بلند مکنید فانه اطرد للفشل پس بدرستیکه آن رانندهتر است ترس را از دل
و جگر و الذی فلق الحبة و بحق آن خدائیکه شکافت دانه را و برأ النسمة و بیافرید انسان را
ما اسلموا مسلمان نشدند معاویه و عمرو عاص و مروان و اتباع ایشان و لکن استسلموا و لیکن گردن نهادند

هزم العدو
کسرهم و قتلهم و الاسم الهزیمة
و المعور من المقاتلین من امکن نفسه و المعور القبیح السریع
ظهر فیه موضع خلل للضرب فهو معور
و الاجهاز علی الجریح اتمام قتله و الفهر
بالکسر فالسکون الحجر قدر ما یدق به الجوز
او ما یملاء الکف و الهراوة بالکسر العصا
و العقب بالفتح فکسر الولد و ولد الولد
ذکرا او انثی
منه

لا افضاء
الی الشیء الوصول الیه بالملامسة و شخوص
البصر ارتفاعه نحو الشیء بحیث لا یطرف
و انضیت الابدان ای هزلت و صرح ای کشف
و هو فعل لازم و الشنآن العداوة و
البغضاء و مکنونه المستور منه و المراجل
جمع مرجل بکسر و هو القدر و جیشها
غلیانها و الاضغان بالفتح جمع
الضغن بالکسر و هو الحقد
منه

ل ۱۵ بعده ۱۶ ل

و الفرة
المرة من الفرار و الکرة العطفة من الکر
و هو الرجوع علی العدو و المصارع
مواضع الصرع للقتیل و ذمرته زجرته و حثثته و الدعس بفتح الدال و سکون
العین و کسر السین منسوب الی الدعس
و هو الاثر و الحشو

و الضرب الطلحفی
بکسر الطاء و شد اللام بعدها یاء و الیاء فی آخره
للمبالغة و اللام مثلثة و سمعت بزیادة
کما زعمه ابن ابی الحدید
منه

از دو روی ظاهر شده است پس شما تسلیم شدید و اسروا الکفر و پنهان داشتند کفر را در دلهای خود فلما وجدوا اعوانا علیه
پس چونکه یافتند یاری کنندگان و نصرت دهندگان بر کفر اظهروه اظهار کردند آن کفر را و نمایان ساختند آن را

و من کتاب له علیه السلام ل ۱۸

الی معویة جوابا عن کتاب منه این نامه ایست که آنحضرت بمعاویه فرستاده در جواب نامه که نوشته بود
با آنحضرت و در آنجا طلب شام نموده تا از جنگ متقاعد شود و وده اند که معاویه در این امر مشورت کرد بعمرو عاص
پس عمرو بخندید و گفت بمعاویه کجائی تو که هنوز قرابت علی را نشناخته معاویه گفت انا از عبد المناف هستیم
گفت بلی و لیکن نبوت ایشان را بود نه تو را و اگر میخواهی بنویس آنچه فلک خواهان آنست و حسب نسب خود را
نوشت و بعضی بکوزها الات و در نامه درج کرد که زاید بر من مرتبه نیست با و جواب شام را با مر کذا و نزاع و جنگ
از میان بردار و باش در طاعت من فرمانبردار و نامه را بمردی داد از سکاسیک که او را عبد الله بن عقبه میگفتند
و او را بجانب آنحضرت فرستاد چون آنحضرت آن نامه را مطالعه نمود در جواب نوشته که و اما طلبک الی
الشام و لغا طلب کردن تو بمن شام را فانی لم اکن پس بدرستیکه نیستم من لاعطیک الیوم که بدهم تو را مروز
ما منعتک امس آنچه منع کردم از تو دیروز زیرا که تو ملاحظه حلال و حرام نمیکنی و در نیت ظلم و ستم مکری
چون چنین کسی را نصب تو از کردن بحکومت فرمان روائی و اما قولک و اما گفتن تو ان الحرب قد
اکلت العرب که کارزار خورد عرب را و نابود ساخت ایشان را الا حشاشات انفس بقیت مگر
بقیهای جانها که مانده اند الا و من اکله الحق بدانکه هر که خورد او را حق و نابود ساخت فالی الجنة پس او رو
نمود بجانب بهشت عنبر سرشت و من اکله الباطل و هر که خورد او را امر باطل که از خلاف و نفاقست فالی النار
پس او رسید او را سبوی آتش سوزان و اما استواؤنا فی الحرب و الرجال و اما آنچه در نامه ثبت کرده بودی
از برابری ما در کارزار و تساوی ما در مردان و اهل و تبار فلست بامضی علی الشک پس نیستی تو روندی
بر شک منی علی الیقین از رفتن من بر یقین در طلب حق و استحقاق خلافت و اما منت بشر است از رفتن
تو در شک در طلب امر خلافت و لیس اهل الشام و نیستند شامیان شورو با حرص علی الدنیا حریص
بر دنیا من اهل العراق علی الاخرة از اهل عراق بر آخرت چه همت دنی اهل شام مصروفست بر متاع
دنیا زیرا که غیر متیقن اند بعقبی بخلاف اهل عراق که منظور اصلی ایشان آخرتست نه در دنیا بجهت تیقن
ایشان بآن سرو علم ایشان بسرعت زوال این سرا پس حرص اینها بیشتر باشد از آنها و اما قولک انا بنو عبد
مناف و اما قول تو که ما فرزندان عبد منافیم فکذلک نحن پس همچنانیم ما و لکن لیس امیة کهاشم و
لیکن نیست امیه که جد جد تو بود بمراتب همچو هاشم که جد جد من بود و لا ابی سفیان کابی طالب و نه ابو
سفیان که پدر تو بود همچو ابو طالب که پدر من بود زیرا که بنی هاشم همه پاک بودند از شرک و الودگی و بنی امیه
ناپاک بودند در نهایت پلیدی و اما ان اصداد نبوت و ولایت و عصمت بودند ایشان منابع خبائث
و شرارت و معصیت و لا المهاجر کالطلیق و نیست هجرت کننده با پیغمبر مانند رها کرده شده از بند
اسیری این تعریض است بابو سفیان و معویه که رسول الله ایشان را در اوایل اسلام اسیر کرده و بعد از آن ایشان
منت نهاده واگذاشت و اهل مکه را که طلقا میگویند بواسطه همین است و لا الصریح کاللصیق

خشاشات
خشاش بر وزن غراب و خشاشه
بقایای کاه بازمانده جان است در بیمار
یا در ریش و زخم دار و خشاش بر وزن
کتاب جائی است که در او گیاه خشک باشد
و حشیش بر وزن امیر هم گیاه خشک است
و محاش بفتح اول جمع محشه بفتح است در آن
بمعنی در برست و محش بفتح اول جای رکیا...
خوب را گویند و حش النار یعنی برافروخت
آتش را برای سوزانیدن ق

لاعطینک غ د

فالنار فالنار غ د

کالطلیق
طلق از باب کرم یعنی گشاده روی شد
و هو طلق الوجه بحرکات ثلث در اول
و طلق الوجه بر وزن کتف و طلیق الوجه
بر وزن امیر بمعنی شگفته و خندان روی
روشن از او دست و لسان طلق
ذلق بفتح اول و طلیق ذلیق
بر وزن امیر و طلق ذلق
بر وزن کتب و طلق ذلق
بر وزن صرد و طلیق ذلق بر وزن
کتف بمعنی زبان است تیز و طلق بدو
بجیر از باب ضرب یعنی گشاده است
خود را به سرنگ و طلق از باب سمع
یعنی در رشد و طلیق بر وزن
امیر و سنگر شده است
که رها کرده شده است
از و بند
ق

نیست خالص پاکیزه نسب همچو امتحنه وچنانچه نیست مجرد دعوی و طلب آن تا شائف شبر انکه امهات ایشان همه

نبودند از زنا و فجور ولا المحق کالمبطل ونه زانست کفتنا در دست کرده او کر مراد نفس نفیس خود شاست همچو تبه

کار بد کردار کر مراد نفس معاویه باشد ولا المؤمن کالمدغل ونه ایمان آرنده کرونده بحق مانند معتقد بد خلق

ولبئس الخلف وهر اینه بد خلفیست ربغالم خلف یتبع سلفا خلفی که تابع میشود سلفی را که هوی فی نار

جهنم افتاده در آتش جهنم وفی ایدینا بعد و در دستهای ماست بعد از این همه فضایل و کمالات فضل النبوة

مرتبت پیغمبری التی اذللنا بها العزیز که خوار کردانیدیم بسبب رحمند با مقدار را ونعشنا بها الذلیل

وبلند کردانیدیم بواسطه آن خوار بیمقدار را چه معلومست که هر که خلاف اهل بیت کرد بخوار شد در دنیا بطعن

ولعنت و در آخرت باتش دوزخ با نواع عقوبت و هر که پیروی ایشان کرد در دهر دو عالم قرین عزت شد غریق رحمت

ولما ادخل الله العرب وچونکه درآورد خدای تعالی عرب را فی دینه در دین اسلام خود افواجا فوج فوج کروه کروه

واسلمت له هذه الامة وکردن نهادند برای او این امت با شکوه طوعا وکرها از روی رغبت از روی کراهت

کنتم ممن دخل فی الدین بود بید شما از انکسیکه داخل شد در دین اما رغبة یا بجهة رغبت کردن در دنیا و غنیمت

واما رهبة و یا بجهة ترسیدن از قتل و محاربه علی حین فاز اهل السبق بسبقهم بر هنکامی که فیروزی یافته

بودند سابقان بسبقت کرفتن خود وذهب المهاجرون الاولون و رفته بودند هجرت کنندگان که پیش از

زمان بودند بفضلهم بفضیلت طریقه خود و چون حال تو ایمعاویه این است که شنیدی فلا تجعلن للشیطان پس مکردان

از برای شیطان فیک نصیبا در ذات خود بهره وعلی نفسک سبیلا و بر نفس خود راه را هی و فرجه و از سر یقین قبول

کن و متمسک بحبل ولای من شو

ومن كتاب له عليه السلام ل ١٩

الى عبدالله بن العباس رحمه الله وهو عامله على البصرة این نامه ایست از انحضرت که فرستاد بسوی عبدالله بن

عباس رضی الله عنه که عامل آن حضرت بود بر اهل بصره و در آنجا درشتی بسیار میکرد بر بنی تمیم بجهة آنکه ایشان در روز جمل

از کروه طلحه و زبیر بودند و بواسطه این ایشان را حزب شیطان میخواند چونکه شدت و غلظت او بر جمعی از شیعیان آن حضرت

قدام بنی تمیم و غیر آن دشوار بود از آنجهت حارثه شکایت او با آنحضرت نوشت و این نامه فرستاد بعبدالله بن عباس و چنانکه

واعلم ان البصرة مهبط ابلیس بدانکه بصره محل فرود آمدن ابلیس است ومغرس الفتن وموضع نشاندن نهال

فتنها و تلبیس است بر آنکه کوشه ایست دور از والیان و مملو از مفسدان فحادث اهلها پس حدیث کن با اهل بصره بالاحسان

الیهم بر نیکوئی کردن با ایشان واحلل عقدة الخوف وبکشا کره ترس را عن قلوبهم از دلهای ایشان وقد

بلغنی و بتحقیق که رسید بمن تنمرک لبنی تمیم بد خوئی کردن و در خشم شدن تو مر بنی تمیم را وغلظتک علیهم

و درشتی نمودن تو برایشان وان بنی تمیم لم یغب لهم نجم و بدرستیکه بنی تمیم غایب نشد ایشان را اختری از

برج شرف و خطر الا طلع لهم آخر مکر که طالع شد برای ایشان اختری دیکر وانهم و بدرستیکه ایشان

لم یسبقوا بوغم مسبوق نشده اند بکینه کشیدن فی جاهلیة ولا اسلام در زمان جاهلیت کفر و نه

در حین اسلام بلکه همیشه ایشان را مشتفی و کینه کشی بوده وان لهم بنا و بدرستیکه مر ایشان راست با ما

رحما ماسة خویشی کشنده و پیوسته وقرابة خاصة و نزدیکی خاص کشنده در نسب چه بنی هاشم و بنی تمیم

بهم میرسند در الیاس بن مضر زیرا که هاشم پسر عبد مناف بن قصی بن کلاب بن مرة بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک بن

نضر بن کنانة بن خزیمة بن مدرکة بن الیاس است و تمیم پسر مر بن اد بن طابخة بن الیاس نحن ماجورون ما تو ابدادشیدیم

المرج

ای جنی خالص النسب والصیق الدعی

الملصق بغیر ابیه والمدغل المصغر

الفاعل ما یستمل باطنه علی فساد کمفاق

بنحوه وسلف الرجل ابائه المتقدمون

وخلفه من یجیئ بعده ونعشه الله رفعه

والافواج جمع الفوج وهو الجماعة

من الناس وما فی شرح الفاضل علیه الرحمة

من ان الفتوح الجماعة الکثیرة لم اره

فی کتب اللغة

درهم

ثمر ک

ثمر از باب فرح وثمر از باب تفعیل

وتنمر از باب تفعل یعنی خشمگین شد

ابد شد خوی او وثمر غ الجبل از باب نصر

یعنی بالا رفت بکوه و ثمره پلنک جانور

بودن نیست در هر جا که باشد واثمر بر وزن

احمر آن جیزی نیست که در او خالها باشد

از سفید و سیاه و اثمر بر وزن کتف

وثمر بکسر را هم پلنک نیست

ق

وغم

بفتح اهل بمعنی نفس و بمعنی گران کمی مجرد است

وغم بمعنی جنگ و بمعنی گرسنه جعیت

و ترغم از باب تفعیل یعنی خشم گرفت

بمراد

ق

علی صلیتها بر بهوشتن بران قرآب وما زورون وکناه برداشته شده علی قطیعتها بر بریدن از ان نسبت فارتبع یا ابن عباس پس آهستگی کن در انچه از تو صادر میشود ای پسر عباس جانب ابی ورفق را از دست مگذار ودر بعضی نسخ اباالعباس واقع شد برای اکرام فرحمك الله فیما جری پس رحمت کناد ترا خداد در انچه جاری شد علی یدك ولسانك بر دست تو وبر زبان تو من خیر وشر از نیك وبد فانا شریکان فی ذلك پس ما شریکیم در ان یعنی چون تو لایتوا اینجا از قبل ما رئیس پس گویا شریکیم با تو در انچه سر میزند از تو وکن عند صالح ظنی بك باش نزد گمان شایسته من در حق تو یعنی کن که ظن من در حق تو نیکو بود ولا یفیلن رأیی فیك وباید که سست نشود رای من در شان تو والسلام

ومن کتاب له علیه السلام ل

الی بعض عماله این نامه ایست از انحضرت بسوی بعضی از عاملان خود اما بعد اما بعد از حمد رب العالمین وصلوات بر سید المرسلین فان دهاقین اهل بلدك پس بدرستیکه اهل شهر تو دهقانان شکوا منك شکایت کردند از درشتی تو غلظة وقسوة از درشتی وسختدلی تو واحتقارا وجفوة وحقیر شمردن وجفا کردن تو فنظرت پس نظر کردم مدیده بصیرت فلم ارهم پس ندیدم ایشان را اهلا لان یدنوا سزاوار آنکه نزدیک کرده شوند لشرکهم بجهت شرک ان مجوسیان انش پرست ولا ان یقصوا ویجفوا ونه آنکه دور کرده شوند وجفا کرده شوند لعهدهم بجهت عهد کردن ان طایفه مجوس با مؤمنان فالبس پس بپوش برای ایشان جلبابا من اللین پرده از نرمی تشوبه که آمیخته باشی از ان بطرف من الشدة بطرفی از سختی وداول لهم وبگردان روزگار را برای ایشان بین القسوة والرأفة میان سختدلی ومهربانی وامزج لهم وبر آمیخته کن برای ایشان بین التقریب والادناء میان نزدیک گردانیدن ونزدیک رسانیدن والابعاد والاقصاء ومیان دور ساختن ودور داشتن ان شاء الله تعالی اگر خواسته باشد خدای تعالی

ومن کتاب له علیه السلام کا

الی زیاد بن ابیه بدانکه زیاد پسر سمیه ام ابی بکره است که ابو سفیان او را پسر خود خواند بود وبجهت عدم معرفت پدر او را زیاد بن ابیه میگفتند که از او حاصل شده از غایت شهرت مادر پسر زیاد شد واو زیاد پسر خوانند کفت ...

اسید عبید الله پسر زیاد پسر جوانمرد بود که لشکر بکربلا فرستاد در شهادت امام مظلوم حسین بن علی علیهما السلام حضرت امیر این نامه نوشت بسوی زیاد مذکور وهو خلیفة عبد الله بن العباس رحمه الله علی البصرة وقتی که او خلیفه عبد الله بن عباس بود بر اهل بصره وعبد الله عامل امیر المؤمنین علیه السلام یومئذ علیها وعبد الله عامل امیر المؤمنین بود در ان روز بر اهل ان دیار وعلی کور الاهواز وفارس وکرمان وبر ناحیهای اهواز وفارس وکرمان وانی اقسم بالله وبدرستیکه سوگند میخورم بخدا قسما صادقا سوگند راست وانرا یقین لئن بلغنی که اگر برسد بمن از زیاد انک خنت من فیء المسلمین که تو خیانت کرده از غنیمت اهل شام شیئا صغیرا او کبیرا چیزی اندک یا بزرگ از ان اموال لاشدن علیك هر اینه حمله کنم بر تو شدة تدع حمله از روی غضب که بگذارد ترا قلیل الوفر درحالتی که باشی اندک مال ثقیل الظهر گران پشت با ثقال ضلال ضئیل الامر حقیر کار درحال نهال یعنی ان مال را از تو اخذ کنم وبستحقان برسانم وبگذارم ترا در ان حال با انواع پریشانی بار خیانت برده بمال القرض زده ووبال وازین کلام لازم

آبا العباس

روزون ... رجحی بنا ابوزر وهو الاثم واصله موزورون ولکنه جاء بالالف لیحاذی به الف ماجورون فاربع من ربع اى توقف وتثبت ویقال اربع علی نفسك اذا ضعف واعطاء ...

الدهقان

بتلیث الاول وان کان الفتح اشهر رئیس القریة ومقدم اصحاب الزراعة ولیصرف ان کان نونه اصلیة ویمنع من الصرف للوصف والالف والنون الزائدتین ان کانت نونه زائدة وجمعه الدهاقین فعلی الاول وزنه فعلال وعلی الثانی فعلان من الدهق وهو الامتلاء ...

ل ۲۰

والقسوة

بالفتح غلظة القلب وشدته والجفاء ضد البر وغلظ الطبع ایضا وقصاه ابعده والمداولة ان یقلب مرة جید من القسوة والرأفة علی الاخرة والاخذ لکل منهما من الاخذة وهی الاداوة اى مرة بهذا ومرة بهذا والکورة بالضم اهل المدینة والناحیة والجمع کور مثل غرفة وغرف

والاهواز

بلاد مشهورة فی ناحیة البصرة وتطلق الاهواز علی سبع کور لکل کورة منها اسم ویجمعهن الاهواز وفارس وکرمان والروم بلاد معروفات ومنه اطیب فارس والشدة بالفتح الحملة والوفر بالفتح المال والکثیر ... کبیر لفظا ومعنی

یعنی اینکه این احوال تلف انفاق و نقل ظهور فضول مراز نقل امیر المؤمنین باشد بر آنکه لازم نیست که هما از فضل فاعل ذاتی

و من کتاب له علیه السلام ۲۲ کب

الیه ایضاً این نامه دیگر است که فرستاده بسوی زیاد مذکور بر مضمون زیر و باین طریق که از زیاد قناعت کن در صرف اموال فَدَعِ الْإِسْرَافَ پس بگذار اسراف را مُقْتَصِداً در این حال که میانه رو باشی در صرف مال وَاذْكُرْ فِي الْيَوْمِ غَداً و یاد کن در امروز حال فردا را که آن اموال عبرت تو شود وَأَمْسِكْ مِنَ الْمَالِ و نگهدار از مال بِقَدْرِ ضَرُورَتِكَ بمقدار ضروری خود وَقَدِّمِ الْفَضْلَ و از پیش فرست زیاده را یعنی صرف کن آنچه زیاده است از ضروری بمستحقان لِيَوْمِ حَاجَتِكَ از برای روز حاجت خود که قیامت است أَتَرْجُو آیا امید داری أَنْ يُعْطِيَكَ اللَّهُ ابا امید میداری که بدهد ترا خدای تعالی أَجْرَ الْمُتَوَاضِعِينَ ثواب فروتنان وَأَنْتَ عِنْدَهُ مِنَ الْمُتَكَبِّرِينَ و حال آنکه تو باشی نزد او از متکبران و گردن کشان وَتَطْمَعُ و طمع میکنی در نزد خدا وَأَنْتَ مُتَمَرِّغٌ فِي النَّعِيمِ حال آنکه تو باشی غلطان در نعیم این جهان تَمْنَعُهُ الضَّعِيفَ که منع کنی او را از عاجز بیچاره وَالْأَرْمَلَةَ و از زن بی شوهر و از یتیم بی پدر أَنْ يُوجِبَ لَكَ که لازم گرداند از برای تو ثَوَابَ الْمُتَصَدِّقِينَ ثواب صدقه دهندگان ظاهر آنکه تصدق کنی بر ایشان وَإِنَّمَا الْمَرْءُ مَجْزِيٌّ و جز این نیست که مرد جزا داده شده است بِمَا أَسْلَفَ بآنچه از پیش فرستاد وَقَادِمٌ عَلَى مَا قَدَّمَ و آینده است بر آنچه تقدیم نموده وَالسَّلَامُ

و من کتاب له علیه السلام ۲۳ کج

إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ و از جمله نامه آنحضرت است بسوی عبد الله بن عباس وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقُولُ و بود عبد الله که میفرمود مَا انْتَفَعْتُ بِكَلَامٍ منتفع نشدم بکلامی بَعْدَ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بعد از کلام رسول خدا كَانْتِفَاعِي بِهَذَا الْكَلَامِ همچو نفع کردن من از این کلام که أَمَّا بَعْدُ اما پس از حمد الهی و درود بر حضرت رسالت پناهی فَإِنَّ الْمَرْءَ پس بدرستیکه مرد قَدْ يَسُرُّهُ شاد میگرداند او را دَرْكُ مَا لَمْ يَكُنْ لِيَفُوتَهُ دریافتن چیزی که نبود که فوت شود از او بجهت جود و جوان در قضای خدا وَيَسُوؤُهُ و اندوهناک میکرداند او را فَوْتُ مَا لَمْ يَكُنْ لِيُدْرِكَهُ که فوت شدن چیزی که نبود که دریابد او را بموجب تقدیر و ظاهر است که فرح بچیزی که ناچار است و صول او و اندوه بر چیزی که ضروریست فوات او خلاف عقل است و در نظر عقول و چون طبیعت انسان مجبول است بآنکه شاد گردد بادراک مطالب و اندوه شود بر فوت مآرب فَلْيَكُنْ سُرُورُكَ پس باید که شاد شوی تو بِمَا نِلْتَ مِنْ آخِرَتِكَ بآنچه یافته باشی از فواید آن جهان باین مضمون که قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا وَلْيَكُنْ أَسَفُكَ و باید که باشد اندوه تو عَلَى مَا فَاتَكَ مِنْهَا بر چیزی که فوت شود از تو از مقاصد آن جهانی یعنی کمالات نفسانی و ملکات فاضله انسانی که موجب نجات و رجا باشد در درگاه ربانی وَمَا نِلْتَ مِنْ دُنْيَاكَ و آنچه یافتی تو از متاع دنیا فَلَا تُكْثِرْ بِهِ فَرَحاً پس بسیار مکن در آن بسبب فرح و شادی زیرا که فرح و شادی مباش بر نیل متاع این جهان که إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ وَمَا فَاتَكَ مِنْهَا و آنچه فوت شد از تو از متاع دنیا فَلَا تَأْسَ عَلَيْهِ جَزَعاً پس اندوهگین مباش بر آن از روی جزع کردن و ناشکیبائی نمودن بر آن که لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلْيَكُنْ هَمُّكَ و باید که باشد همت تو فِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ در چیزی که بعد

مرا بکار آید بزنان **ک ومن کلام له علیه السلام کد** [٢٤] دستکار آخر زمانه

قبیل موته این کلام آنحضرت است که فرموده پیش از موت خود یعنی قریب برحلت لما ضربه ابن ملجم در وقتی که زخم
زد او را ابن ملجم لعنه الله که لعنت کناد خدا او را و دور گرداناد او را از رحمت خود و اینکلام را براد نموده علی
سبیل الوصیة بر سبیل وصیت باین وجه وصیتی لکم ان لا تشرکوا بالله شیئا وصیت من برای
شما آنستکه شریک نسازید و انباز نگیرید بخدای تعالی هیچ چیز را ومحمد صلی الله علیه و آله فلا تضیعوا سنته و محمد پس ضایع مسازید
طریقه هدایت او را اقیموا هذین العمودین و بپا دارید این هر دو ستون را که اصل ایمانست
واوقدوا هذین المصباحین و بر فروزید و روشن گردانید این هر دو چراغ را که نور توحید است
و لمعه نبوت محمد وخلاکم ذم این کلام از ممادح عرب است یعنی خالی باد از شما مذمت و نکوهش هر دو سرا
انا بالامس صاحبکم من دیروز بودم مصاحب شما والیوم عبرة لکم و امروز عبرت روزگارم برای شما
وغدا مفارقکم و فردا مفارقت کننده ام از شما ان ابق اگر باقی مانم از این ضربت جانستان پس فانا
ولی دمی پس من ولی خون خودم آنچه خواهم با قاتل خود بجای آورم وان افن و اگر فانی شوم و از این ضربت
بدی نهر هنگام باقی اوزم فالفناء میعادی پس فنا وعده گاه منست وان اعف و اگر
عفو کنم و از سر قصاص او در گذرم فالعفو لی قربة پس عفو کردن مرا نزدیکی جستن است بحق
تعالی وهو لکم حسنة و عفو برای شما نیکوئیست در عقبی فاعفوا پس عفو کنید و در گذرید از خطا
الا تحبون آیا دوست نمیدارید ان یغفر الله لکم آنکه بیامرزد حق تعالی گناهان را از برای شما والله
ما فجأنی من الموت بخدا سوگند که ناگاه نیامد بمن از جانب مرگ وارد کرهته فرود آینده که مکروه
شمارم آنرا ولا طالع انکرته و نه طلوع کننده که منکر دارم آنرا زیرا که آن وارد مألوف و محبوب من است
والطالع مقصود و مرغوب وما کنت و نبودم در اشتیاق بموت الا کقارب ورد مگر همچو جوینده آبی که
فرود آید بآب و قارب در اصل لغت کسی را گویند که میان او و آب یکشب باشد این اشارتست بشدت شوق او بموت و
طالب وجد و همچو طلب کننده که بیابد آنچه مطلوب او است وما عند الله خیر للابرار و آنچه نزد خدا است
از نعیم آنجهانی بهتر است مر نیکوکاران را این دلیلست بر مقامات عالیه و حالات رفیعه آن ذات عالی زیرا که آنچه
مقتضای جبلت بشریت آنست که از مرگ گریزان باشد و آنحضرت از آن مشتاق بود و خواهان وقد مضی
بعض هذا الکلام بتحقیق که گذشت بعضی از اینکلام میمنت انجام فیما تقدم در آنچه پیش از این
واقع شد من الخطب از خطبهای آنحضرت الا ان فیه ههنا مگر آنست که در این کلام که اینجا مذکور
شد زیادة زیادتی بود نسبت بکلام سابق اوجبت تکریره که واجب گردانید مکرر و کرر ذکر نمودن آن

و یکبار دیگر **ک ومن وصیة له علیه السلام که** [٢٥] مذکور آن شدن

فیما یعمل فی امواله این از جمله وصیت آنحضرت است بچیزی که عمل کرده شود بآن در مالهای او کتبها نوشت
این وصیت را بعد منصرفه من صفین پس از باز گشتن او از جنگ صفین هذا ما امر به این
چیزیست که امر کرده بآن عبد الله علی بن ابی طالب امیر المؤمنین بنده خدا علی بن ابی طالب که
امیر مؤمنانست فی ماله در مال خود ابتغاء وجه الله بجهت طلب کردن رضای حضرت ذو الجلال و بعد از آن
بطریق التفات از غیبت بتکلم میفرماید که این وصیت کردم لیولجنی به الجنة تا داخل سازد و درآورد مرا

قبیل
بر وزن زبیر تصغیر قبل است بفتح اول بمعنی
پیش نقیض بعد است و قبل بضم اول از کوه
بر او است و قبل از روزگار اول او است
و قبله بزیادتی ها بمعنی بوسیدن است و قبله
بکسر اول بمعنی جهة و سوی است و بمعنی
کعبه است
قبیل الموت
ق

کقارب
و قد قرب الابل از باب نصر یعنی رفت
شتر بشب از برای ورود فردا و مصدر آن
قرابه بکسر و اسم قرب بتحریک است
و قرب بتحریک جائی است که نزدیک
باشد آب او و قرب خواستن آبست
در شب و قرب بودن میانه
تو و آبست مگر یک شب
ق

ک ٢٤

والامنة
بتحریک است و امن بفتح اول و آمن بر وزن
کامل بی بیم و ترس شدن ضد خوف و بیم است
امن از باب فرح یعنی بی بیم شد و مصدر آن
امن بفتح اول و امان بر وزن سحاب
و امن بتحریک و امنة بزیادتی ها و امن
بکسر اول است و صفت آن امین بر وزن
کامل و امن بر وزن کتف و امین بر
وزن امیر است و امانة بر وزن صحابه
و امنة بفتح اول بمعنی امین داشتن
و اعتماد نمودن ضد
خیانت است
ق

بسبب ان بهشت ویعطینی به الامنة و بدهد بمن امنیت در جمعیت و در بعضی نسخ لیولجنی و یعطینی واقع شده بطریق
غیبت بروفق کلام ماسبق

منها

بعضی از ان وصیت اینست که وانه یقوم بذلک الحسن بن علی بتحقیق که باید قیام نماید باین امر
مولفو حسن بن علی یاکل منه بالمعروف بخورد از ان مال بوجه نیکو که موافق شریعت غرا باشد وینفق منه
فی المعروف و بنفقه بدهد و خرج نماید از ان مال در طریق حق فان حدث بحسن حدث یعنی اگر حادث
بحسن حادثه و نازله که بجهت ان کس بمیرد وحسین حی و حال انکه حسین زنده باشد قام بالامر بعده
بر خیزد بان امر بعد از حسن واصدره مصدره و باز گرداند ان امر را بجای باز گشتن ان که ان تصرف بحق
واکلی و انفاق موافق شریعت غرا است میتواند بود که ضمیر مصدر راجع بحسن باشد یعنی باز گرداند حسین ان امر را
بجای باز گردانیدن حسن که ان فعل حسن و عمل جمیل است وان لابنی فاطمة بدرستیکه مر دو پسر فاطمه راست یعنی
حسن و حسین من صدقة علی از صدقه علی از انچه گذشته است از پس خود مثل الذی لبنی علی
مثل انچیزی که مر پسران علی را است از ان صدقه یعنی باید که طریق سویت منظور دارند و راه افراط و تفریط
مسدود نمایند وانی انما جعلت بذلک و بدرستیکه من گردانیدم تولیت این امر را الی ابنی فاطمة بهر دو
پسر فاطمه یکی بعد از دیگری ابتغاء وجه الله بجهت طلب کردن رضاء الهی و قربة الی رسول الله صلی
الله علیه و آله و تقرب بحضرت رسالتپناهی و تکریما لحرمته و گرامی داشتن حرمت و تشریفا لوصلته
و بزرگوار گردانیدن پیوند با کرامت او و یشترط و شرط میکند علی الذی یجعله الیه بر آنکسی که میگرداند او را
متولی ان امر ان یترک المال علی اصوله که بگذارد مال را بر اصلهای خود یعنی اصل مال را بحال خود واگذارد
و این کنایت است از عدم اخراج ان به بیع یا هبه یا بوجهی از وجوه تملیکات و ینفق من ثمره و انفاق کند از
فایده ان حیث امر به در جائی که مامور شده باشد بانفاق ان وهدی له و راه نموده بسوی ان
وان لا یبیع و انکه نفروشد من اولاد نخیل هذه القری از درختهای خرمای این دهها ودیة نهالهای خرما
از ان حتی تشکل ارضها غراسا تا مشتبه شود زمین ان قریها از روی نشانیدن ان درختها بغیر ان چه کثرت اشجار
واثمار موجب عدم معرفت است بحال سابق ان زمین و سبب اشتباه است بغیر ان ومن کان من امائی و هر که
باشد از کنیزان من اللاتی اطوف علیهن که میگردیدم بگرد ایشان بمباشرت لها ولد مر او را فرزندی است او هی
حامل یا باشد ابستن فتمسک علی ولدها پس باز داشته شد بر فرزند خود و محافظت و تربیت ان نماید
وهی من حظه و آن از حصه و نفقه او از نصیب ان فرزند است فان مات ولدها و اگر بمیرد فرزند او وهی حیة
در حالتیکه او زنده باشد فهی عتیقة پس ان حره است و آزاد قد افرج عنها الرق بتحقیق که گشوده شد
از او رقیت و منفک گشت از او بندگی و حررها العتق و آزاد کرده است او را آزاد کردن و سید رضی الدین رحمه الله میفرماید
که قوله علیه السلام فی هذه الوصیة ان لا یبیع من نخلها ودیة گفتار آنحضرت علیه السلام در این وصیت که ان لا یبیع من نخلها ودیة
فان الودیة الفسیلة پس بدرستیکه ودیه بمعنی فسیله است که ان نهال خورد خرما است و جمعها ودی و جمعه
جمع ان ودی است و قوله حتی تشکل ارضها غراسا هو من افصح الکلام و قول آنحضرت که حتی تشکل ارضها غراسا از
فصیحترین کلامها است و المراد به و مراد آنحضرت باین کلام ان الارض انست که زمین یکثر فیها غراس النخل بسیار میشود
در ان نهال درخت خرما حتی یراها الناظر تا انکه میبیند او را نظر کننده علی غیر تلک الصفة التی عرفها بها

ودیه
بتشدید یاء بروزن غنیمه است
از باب ضرب یعنی داده شد بها
و ودی الامر یعنی نزدیک گردانید
و اودی از باب افعال یعنی هلاک
شد و ودی بروزن فتی بمعنی هلاک است
و هر دو بروزن حتی خرد از نهالهای
خرما است و احدان ودیه بروزن
غنیمه است و ودی بفتح اول
آن چیزی است که بیرون می آید
بعد از بول مثل ودی بفتح اول
ق

نخیل

والفسیلة
فسیل بفتح اول شاخهای تاک و درخت انگور است
و بعضی قایل فرموده است که درو مردی
مرد ... است شد معنول ... آن فسل
بروزن ارجل و فسول بروزن سرور و
بروزن کتاب و فسلاء بروزن شرفاء
می آید و فسل از باب کرم و از باب علم
یعنی فرومایه شد و فسیله بروزن سفینه
خرما بن است و جمع آن فسایل بروزن
شداید و فسل بضم اول و فسلان
بروزن عثمان می آید
ق

بغیر از صفتی که شناخته بود از او باز هیئة فیشکل علیه امرها پس مشکل میشود بر او کار و از زمین اندکی غرایب

و من وصیة له علیه السلام ل ۲۶

از اغراض بجهة کثرة استعمالها و بجهة غیر ها و میشود بدو کان یکتبها لمن یستعمله علی الصدقات این وصیتی است که نوشته از برای کسیکه عامل میکرد انید او را بر صدقات مستحقین و انما ذکرنا منها جملا لیعلم بها تا دانسته شود بآن و صیت انه علیه السلام کان یقیم عماد الحق که آنحضرت بود که بپای میداشت ستون راستی را و یشرع امثلة العدل و وضع میکرد مثالهای عدالت را فی صغیر الامور و کبیرها در کارهای کوچک و کارهای بزرگ و دقیقها و جلیلها و کارهای اندک و کارهای بسیار انجمله این است که انطلق علی تقوی الله وحده لا شریك له که یگانه ایست که انبازی نیست او را و لا تروعن شو برو بر پرهیزکاری و ترسکاری از خدا و حده مسلما و مترسان مسلمانان را تا ایمن باشی از عقوبات نیران و لا تجتازن علیه و مکذر بر زمین مسلمان و بوستان او کارها در حالتیکه کراهت داشته باشند مسلمان از مرور تو بر آن و در بعضی نسخ و لا تختارن است یعنی کزین مکن بجبر پن مال او را هر گاه که او کاره آن باشد و لا تأخذن منه و مگیر از او اکثر من حق الله بیشتر از حق خدا فی ماله که در مال او باشد فاذا قدمت علی الحی پس چون آئی بر سر قبیله فانزل بمائهم پس فرود آی بکنار آب ایشان من غیر ان تخالط ابیاتهم بی آنکه اختلاط کنی بخانهای شیخ و شاب ایشان ثم امض الیهم پس برو بسوی ایشان بالسکینة و الوقار با آرامی و قرار حتی تقوم بینهم تا آنکه بایستی در میان ایشان فتسلم علیهم پس سلام کنی بر ایشان و لا تخدج التحیة لهم و کم مکردان تحیت و درود را برای ایشان ثم تقول پس بگوئی که عباد الله ای بندگان خدا ارسلنی الیکم ولی الله فرستاد مرا بسوی شما ولی خدا و خلیفته و خلیفه برگزیده او لآخذ منکم تا بگیرم از شما حق الله فی اموالکم حق خدا را که در مالهای شما است از زکوة و خمس فهل لله فی اموالکم پس آیا هست مر خدا را در مالهای شما من حق حقی واجب فتؤدوه الی ولیه تا ادا کنید برسانید بسوی ولی خدا فان قال قائل لا پس اگر در جواب گوید گوینده که نیست حق خدا فلا تراجعه پس باز مگرد باو یعنی و مرباره سخن را اعاده مکن و بقول او اکتفا کن و ان انعم لك و اگر بلی گوید برای تو منعم بلی گوینده فانطلق معه پس برو با آنکس از جهت اخذ حق من غیر ان تخیفه بی آنکه بترسانی او را او توعده و بیم نمائی او را او تعسفه یا سخت گیری کنی با او او ترهقه یا تکلیف نمائی او را بدشواری فخذ ما اعطاك پس بگیر آنچه بدهد بتو من ذهب او فضة از جنس طلا و نقره فان کانت له ماشیة پس اگر باشد او را چهارپایان از گاو و گوسفند او ابل یا شتر فلا تدخلها الا باذنه پس داخل مشو در میان آنها مگر باذن او فان اکثرها له پس بدرستیکه بیشتر از مال الوان او است فاذا اتیتها پس چون آئی تو در آن اموال فلا تدخلها پس داخل مشو در آن دخول متسلط علیه مثل داخل شدن کسیکه تسلط داشته باشد بر او و لا عنیف به و نه مثل داخل شدن مرد درشت کردار با او و لا تنفرن بهیمة و مرمان چهارپایان را و لا تفزعنها و مترسان آنها را و لا تسوءن صاحبها فیها و بد مکن صاحبش را در آن و بد چهارپایان را از رد و اخذ زکوة آن و اصدع المال صدعین پس قسمت کن مال را بدو قسم ثم خیره بعد از آن مخیر کردان صاحب آن را در آن دو قسم فاذا اختار پس اگر اختیار کرد یکی از آن دو و بخشی را فلا تعرضن لما اختاره پس متعرض مشو آنچیزی که اختیار کرده باشد آنرا ثم اصدع الباقی پس قسمت کن آن باقی مانده را بدو صدعین ثم خیره پس مخیر ساز او را

و لا تروعن
ای لا تفزعن موکد بنون تاکید ثقیله از باب نصر و روع بمعنی ترس و ترسیدن است مثل ارتیاع و تروع از باب افتعال و تفعل و ارتیاع بمعنی ترسانیدن لازم و متعدی هر دو آمده
ح

و لا تجتازن
من باب الافتعال ای لا تمرن بیوت احد من المسلمین بکره مرور کردن و لا تخدج التحیة ای لا تنقصها و در نسخه بالتحیة الباء زائدة

و لا تفزعن غد
و لا تروعن غد
و الوقار و لا تختارن غد

و رزن سحاب یعنی آهسته شدن است و وقر از باب کرم مصدر آن وقاره بر وزن صباحة و وقار بر وزن سحاب میآید و وقر یقر از باب ضرب مصدر آن قرة بر وزن عدة و توقر از باب تفعل یعنی آهسته و بکفته شد رجل وقار بالفتح و وقور بر وزن سرور ق

ل ۲۷

بالتحیة غد

تعسفه
او توعده غد
من باب ضرب و العسف الاخذ بشدة و علی غیر وجه و اصله الاخذ علی غیر الطریق و العرف بالفتح الظلوم و الارهاق تکلیف العسر و الماشیة الابل و الغنم عند الاکثر من اهل اللغة و بعضهم عد البقر من الماشیة و العسیف الاجیر و الرفیق له و صدعت المال صدعین قسمته بقسمین در مع

و لا تفزعن غد
فاذا اختار غد
لما اختاره غد

فاذا اختار فلا تعرضن پس هرگاه که اختیار کند یکی از آن دو متعرض مشو لما اختاره مر آنچه را که اختیار کرده
فلا تزال كذلك پس همیشه باش همچنین یعنی باز قسمت کن باقی را و ببخش بدو بخش حتى يبقى تا آنکه باقی ماند
ما فيه وفاء لحق الله في ماله چیزیکه در او وفا کردن باشد مر حق خدا را از مال او فاقبض حق الله پس بگیر حق
خدا از مال او فان استقالك پس اگر طلب کند از تو فسخ آن قسمت را و ابطال آنرا فاقله پس فسخ کن و باطل
ان قسمت را ثم اخلطهما پس با هم بیامیز دو حصه را بعد ثم اصنع مثل الذي صنعت اولا پس بکن مانند آنچه کردی
در اول بار حتى تأخذ تا آنکه فرا گیری حق الله في ماله حق خدا را که در مال او باشد ولا تأخذن عودا
و مگیر شتر پیر که در گذشته باشد از هشت سالگی ولا هرمة و نه ضعیف بیار سا ولا مكسورة و نه دست یا پا
شکسته ولا مهلوسة و نه سل یافته شده ولا ذات عوار و نه صاحب عیب چشم ولا تأمنن عليها و امین مسازان
بر آن قسمت الا من تثق بدينه مگر کسی را که اعتماد داشته باشی به دیانت او رافقا بمال المسلمين در
حالیکه باشی مهربان با مال مسلمانان حتى يوصله الى وليهم تا آنکه برساند آنرا بوالی ایشان که امام نفس نفیس
خود است فيقسمه بينهم تا قسمت کند میان ایشان تمام را میان اصناف ثمانیه از فقراء و غارمان و غیر ایشان
ولا توكل بها و وکیل مساز با خذ آن صدقه الا ناصحا شفيقا مگر نیکو خواه مهربان و امينا حفيظا و امین نگهبان
غير معنف درشتی نماینده ولا مجحف و نه زیان رساننده مال بعنف ولا ملغب و نه رنجاننده ولا متعب و نه جفا کننده
ثم احدر پس فرود آور و بشتاب الینا بسوی ما ما اجتمع عندك آنچه جمع شده نزد تو از مال خدا نصيره تا بگردانیم
آنرا حيث امر الله به در جائی که حق تعالی امر فرموده بصرف آن مال و امر بشتاب آوردن مال بجهت آن است که تا
زود حاجت مستحقان بر آید و بجهت خوف آنکه مبادا تلف شود فاذا اخذها امينك پس چون بگیرد آن صدقه را امین تو
فاوعز اليه پس امر کن به او الا يحول بين ناقة وبين فصيلها که حایل نشود میان شتر ماده و بچه او
و او را از شیر خوردن منع نکند ولا يمصر لبنها و نه دوشد شیر شتر ماده را تمامی فيضر ذلك بولدها پس
ضرر کند شاید بفرزندش ولا يجهدنها ركوبا و جهد بسیار نکند با او و او را مشقت نرساند از روی سواری
وليعدل بين صواحباتها و باید که عدالت کند میان همراهان آن ناقه في ذلك در سواری و بينها و میان آن یعنی
طریق عدالت با همه ایشان مرعی دارد وليرفه و باید که آسان گرداند کار را على اللاغب بر مانده و مانده
در رفتار وليستأن بالنقب و باید که درنگ کند آهستگی نماید بشتر سوده پا والظالع و لنگ از رفتار بیافتد
وليوردها و باید که فرود آورد آنها را ما تمر به من الغدر بآنچه میگذرند با آن از حوضهای آب تا سیراب شوند
ولا يعدل بها و نگرداند آنها را عن نبت الارض از گیاه زمین الى جواد الطرق بسوی میانهای راهها
تا بچرند و قوت گیرند در رفتار وليروحها و باید که راحت بدهد آنها را في الساعات در ساعتهای که
بفراغت اکل و شرب نمایند وليمهلها و باید که مهلت دهد آنها را عند النطاف نزد آبهای اندک صافی
والاعشاب و نزد گیاهها حتى تأتينا تا آنکه بیارد بما آنها را باذن الله بدنا منقيات فربهها
فربه‌ها غير متعبات نه رنج داده شدگان ولا مجهودات و نه مشقت یافتگان لنقسمها تا قسمت کنیم آنها را
على كتاب الله بر منهج کتاب الهی و سنة نبيه صلى الله عليه واله و طریقه مطهره حضرت رسالت‌پناهی
فان ذلك پس بدرستیکه آن قسمتی که حاصل شد بسعی تو اعظم لاجرك بزرگتر است برای ثواب تو و
اقرب لرشدك و نزدیکتر است برشد و صواب تو ان شاء الله اگر مشیت خدا تعلق گرفته باشد

فان اختار لما اختاره
والعود بالفتح فالسكون المسن من الابل وهو الذي جاوز فى السن البزول والهرم اقصى الكبر فهو هرم وهي هرمة والمكسورة التي انكسر احدى قوائمها او ظهرها والمهلوسة الدقيقة التي هلس اي هزل وسلولا فهو مهلوس ودقه المرض من باب ضرب اي هزل
والعوار بالفتح العيب وقد يضم
الذي يوثق سوقا عنيفا بسبب المسوق واللغوب التعب
اخلطها

فقصن
وقوله وحدرت السفينة اذا ارسلتها الى اسفل واوعزت اليه في كذا وكذا اي تقدمت و حال بين الشيئين حجز والمصر حلب كل ما في الضرع من اللبن والترفيه الاراحة والاستيناء التثبت والنقب كالنقب البعير الذي رقت اخفافه وظلع البعير غمز في مشيه والغدر كصرد جمع غدير الماء والترواح الريح اوائل الزوال الى الليل ورعي القوم والبهم ذهب اليهم واراحهم والنطاف بالكسر جمع النطفة وهي الماء الصافي القليل والاعشاب بالفتح جمع عشب وهو النبات والبدن بضم فسكون جمع البدنة المعروفة السمان والواحد بادن والمنقيات التي صارت في سمنها ذات نقي وهو مخ العظم وشحم العين والنقو الكل عظم فيه مخ والنقب البعير حفي كمنعت وصار فيها نقب

ل ومن عهد له علیه السلام ۲۶

الی بعض عماله واز جمله عهدنامه آنحضرت است بسعی از عاملان خود وقد بعثه علی الصدقة ودر حالتی که فرستاده بود او را بر جمع کردن صدقه آمره بتقوی الله امر میکنم او را بپرهیزکاری خدای تعالی فی سرائر امور در کارهای پوشیده او وخفیات اعماله و کردارهای نهان او حیث لا شهید غیره در جائی که هیچ شاهدی وحاضری نباشد غیر از او سبحانه ولا وکیل دونه وهیچ نگهبانی نباشد بجز او وآمره وامر میفرمایم او را الا یعمل بشیء من طاعة الله که عمل نکند بچیزی از طاعت خدا فیما ظهر در آنچه ظاهر سازد فیخالف الی غیره پس مخالفت کند بغیر آن فیما اسره در آنچه در نهان پنهان دارد یعنی باید که نهان با آشکار موافق باشد در کردار و طاعت فرمانبرداری ومن لم یختلف سره و کسیکه مختلف نباشد سر و علانیته نهان و آشکار او وفعله ومقالته و کردار و گفتار او فقد ادی الامانة پس بتحقیق که ادا کرد حق امانت را واخلص العبادة و اخلاص بجا آورد در عبادت حضرت عزت وآمره وامر میفرمایم او را الا یجبههم آنکه متوجه نسازد مکروه را با ایشان و نرنجاند ایشان را بچیزی واز او ولا یعضههم و دروغ نگوید و بهتان نبندد نسبت با ایشان ولا یرغب عنهم تفضلا و رغبت نگرداند از ایشان بجهة افزونی جستن بالامارة علیهم بحاکم بودن بر ایشان فانهم پس بدرستیکه ایشان الاخوان فی الدین برادرانند در دین خدا والاعوان و یاری دهندگانند علی استخراج الحقوق بر بیرون آوردن حقها مستحقه وان لک فی هذه الصدقة وبدرستیکه ترا در این صدقه واین التفات است از غیبت بخطاب یعنی بدرستیکه ترا در این صدقه نصیبا مفروضا بهره ایست فرض کرده شده وحقا معلوما و حقیست دانسته شده وشرکاء اهل مسکنة و شریکانی است ترا در این صدقه که درویشانند وضعفاء ذوی فاقة وضعیفانی که صاحبان فقر و احتیاجند وانا موفوک حقک و بدرستیکه ما ادا کنندگانیم حق ترا بتمام فوفهم حقوقهم پس تمام برسان بایشان حقهای ایشان را والا و اگر نرسانی حقوق ایشان را بایشان فانک پس بدرستیکه تو باشی از من اکثر الناس از بیشترین مردمان خصوما از روی خصمی یوم القیمة در روز قیامت وبؤسا و از روی سختی لمن خصمه عند الله مر کسی را که دشمن او نزد خدا الفقراء فقیرانی باشند که از قوت سال عاجز باشند والمساکین و مسکینانی که هیچ چیز نداشته باشند والسائلون و درویشانی که خواهنده طعام باشند از مردمان والمدفوعون و دفع کرده شدگان از زکوة که عامل باشند والغارمون و قرض داران که دین را انفاق کرده باشند در غیر عصیان وابن السبیل و راه گذریان که منقطع باشند از اوطان ومن استهان بالامانة و کسیکه استخفاف کند در امانت ورتع فی الخیانة و چرا کند در خیانت ولم ینزه و پاک نسازد نفسه ودینه نفس خود و دین خود را عنها از رذالت خیانت فقد احل بنفسه پس بتحقیق که فرود آورده باشد بنفس خود فی الدنیا در سرای دنیا الخزی رسوائی و فضیحت را وهو فی الآخرة و او در سرای عقبی اذل واخزی خوارتر و رسواتر باشد با انواع عقوبت وان اعظم الخیانة و بدرستیکه بزرگترین خیانت خیانة الامة خیانت کردن امت است وافظع الغش و زشت‌ترین خیانت غش الائمة خیانت امامان ایشان نیز که مدار خیانت ایشان بر اغماض عین است از فرموده خدا و پیغمبر خود و بواسطه آن دغا با نیز پیروی ایشان نموده مشغول میشوند بآن فلاجرم فضایح و قبایح ایشان

ل ۲۸ والا تفعل

والسلام **ل ومن عهد له عليه السلام كط** ونتوانست نوشت را

الى محمد بن ابى بكر رضى الله عنه لما قلده مصر اين كتابت از جمله عهدنامه مختصريست كه
فرستاد بسوى محمد بن ابى بكر هنگامى كه در كردن و كرد ولايت شهر مصر را باو و از ابنا جمله انجا بش فرستاد
فاخفض لهم جناحك پس نرم فرود آر براى ايشان بال خود را والن لهم جانبك و نرم كن از براى ايشان
جانب خود را يعنى متواضع باش با ايشان و متكبر و گردن كش مباش وابسط لهم وجهك و بسط كن براى ايشان
رخسار خود را و اين كنايت از بشاشت يعنى بشاش و طلاقت چهره باش واس بينهم و برابر
كار نماى در طرق و مواسات در ميان ايشان مرعى دار في اللحظة والنظرة در ملاحظه و مناظره اين كنايت
از استقصاء عدالت در ميان بزرگ و كوچك ايشان است موجب حفظ يعنى نهايت عدالت رعى دارد در ميان
خورد و بزرگ ايشان حتى لا يطمع العظماء تا آنكه طمع نكنند بزرگان في حيفك لهم در ميل حيف تو از عدالت
براى ايشان بواسطه آن در دادن ظلم نفسند ولا ييأس الضعفاء و نوميد نشوند ضعيفان من عدلك
عليهم از عدالت تو در دادگسترى نسبت ايشان فان الله تعالى يسائلكم و بدرستيكه خداى تعالى سؤال خواهد كرد از شما
معشر عباده اى گروه بندگان عن الصغيرة من اعمالكم از عملهاى كوچك شما والكبيرة و از كردارهاى بزرگ
والظاهرة والمستورة و از فعلهاى آشكار و نهان شما فان يعذب پس اگر عذاب كند شما را بر فعل قبيح شما
فانتم اظلم پس شما ستمكاريد مستحق عقوبت وان يعف و اگر عفو كند و درگذرد فهو اكرم پس او كريم تر است از
عفو و از ظلم بر صدور افعال تفضيل بجهت او و واجب او است با آنكه هر چه تفضيلست از جمله غير است واعلموا
عباد الله و بدانيد اى بندگان خدا ان المتقين بدرستيكه پرهيزگاران ذهبوا بعاجل الدنيا بردند نعمتهاى
شتابنده و زوال پذير اين جهان را واجل الآخرة و نعم آينده آن جهان را چه ايشان را از هر چه در خوب
بيافتند و بواسطه آن خير عنايت ازلى شامل حال ايشان شده دنيا و آخرت يافتند فشاركوا پس شريك شدند
اهل الدنيا في دنياهم با اهل دنيا در دنياى ايشان يعنى بقدر ما يحتاج بى زيادتى و اسراف ولم يشاركهم
و شريك نشدند با ايشان اهل الدنيا في آخرتهم اهل دنيا در آخرت ايشان زيرا كه اهل دنيا سرمايه
عمر در باختند و خود را مستحق عذاب آنجهانى ساختند سكنوا الدنيا ساكن شدند اهل آخرت در دنيا
بافضل ما سكنت بفاضل ترين و بهترين آنچه ساكن شوند و وجه استعمال ايشان در كار دنيا بر وجه مشروع
و رضاى حق در آن بود واكلوها و خوردند طيبات آن را بافضل ما اكلت بهترين آنچه خورند از وجه حلال
فحظوا من الدنيا پس ظفر يافتند از دنيا بما حظي به المترفون بآنچه ظفر يافتند بآن جماعت متنعمان بنعمت كه كنند كار
دران واخذوا منها و فرا گرفتند از دنيا ما اخذه آنچه فرا گرفتند آن را الجبابرة المتكبرون جباران مسلط و متكبر
گردنكش ثم انقلبوا عنها پس از آن باز گرديدند از دنيا و متوجه عقبى شدند بالزاد المبلغ بتوشه رساننده بمقصد
و المتجر الرابح و با تجارت سود دهنده اصابوا لذة زهد الدنيا رسيدند بلذت ترك دنيا في دنياهم
در دنياى خود وتيقنوا و يقين دانستند انهم جيران الله غدا آنكه ايشان همسايهاى خدااند فردا في آخرتهم در
آخرت خود لا ترد لهم دعوة باز كرده نميشود دعاى ايشان خواندنى مشتمل بانواع رحمت و استرحمت ولا ينقص
لهم و كم كرده نميشود مر ايشان را نصيب من لذة بهره از لذت نعمت فاحذروا عباد الله الموت پس بترسيد
اى بندگان خدا از مرگ و قربه و نزديك سببه واعدوا له عدته و مهيا سازيد براى آن ساز و براق آن فانه

واس بينهم
بكسر و ضم اول پيش داد و شريك ساخت
در كارها و اساة بالهمزه مواساة
از باب مفاعله يعنى داد از بار او را
و غمخوارى او كرد و كرد او را در آن مال
بيش و با آنكه خبر باشد مواساة
و غمخوارى كه بقدر كفاف و بسر بردن
و اگر بهمت فزونتر از كفاف بسر
نيست بمواسات و اسه بروزن
علم امر است و غمخوارى بمعنى
شكرانه بمعنى اندوه
كلين است
ق

المبلغ
المتجر

حظى
حظوة بضم و كسر اول و حظة بروزن
عدة مرتبه و بهره داشتن از دل ما
و جمع آن حظى بروزن عنب و حظاء
بروزن رجال مى آيد و حظى لكل
من الزوجين عند صاحبه از باب
فرح يعنى بهره مند و خوش مند
شد هر يك از زن و شوهر
نزد آن ديگرى و بهره مندى
از پادشاه مثل احتظى
از باب افتعال و آن
زن حظية بروزن
عطيه است
ق

ل ۲۹۰

یأتی و بدرستیکه مرگ میآید بامر عظیم با کارهای بزرگ شگرف و خطب جلیل و کارهای خطرناک بسیار هولناک بخیر
لا یکون معه شر ابدا این بدل است از امر عظیم یعنی همراه مرگست نیکی که نیست با آن بدی هرگز اگر باشد از اهل
طاعت او شر لا یکون معه خیر ابدا و این بدل خطب جلیل است یعنی همراه موتست بدیی که نیست با آن
نیکی هرگز اگر باشد از اهل معصیت مراد آنست که مرگ را این دو صفت است نسبت به نیکوکار و بدکردار
فمن اقرب الی الجنة من عاملها پس کیست نزدیکتر به بهشت از عمل کننده برای آن و من اقرب الی النار من عاملها
و کیست نزدیکتر بآتش از عمل کننده برای آتش سوزان و انتم و شما ای بندگان خدا طرداء الموت رانده شدگان
مرگید ان اقمتم له اخذکم اگر بایستید برای او بگیرد شما را و ان فررتم منه ادرککم و اگر بگریزید دریابد شما را
و هو الزم لکم من ظلکم و مرگ ملازم‌تر است بشما از سایهٔ شما الموت معقود بنواصیکم
مرگ بسته شده است بموی پیشانی شما این کنایت است از عدم خلاص از چنگ او هرگاه که موی پیشانی گرفتند
ممکن نیست خلاص و الدنیا تطوی من خلفکم و دنیا در نوردیده شده از قفای شما و شادکامیهای شما
فاحذروا پس بترسید نارا قعرها بعید از آتشی که تک آن بغایت دور است و حرها شدید و حرارت آن بغایت
سخت است و عذابها جدید عذاب آن نو و تازه است که کلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غیرها لیذوقوا العذاب
و در بعضی نسخ حدید بجای غیر منقوطه وارد شده یعنی عقاب آن گرزهای آهنین است عقابان بند قرار است کقوله تعالی
و لهم مقامع من حدید این دوزخ که وصف آن مذکور شد دار لیس فیها رحمة سرائیست که نیست در او واسعت
و رحمت و لا تسمع فیها دعوة و شنیده نمیشود در او خواندن مشتمل بحاجات و استرحامات و لا تفرج فیها کربة و گشوده
نمیشود در او هیچ اندوه و محنتی و ان استطعتم ان یشتد خوفکم من الله و اگر توانید که خوف را بمرتبه برسانید که
محکم شود خوف و ترس شما از جانب خدا و ان یحسن ظنکم به و نیکو گردد گمان شما باو سبحانه و تعالی که او فیضان
بانواع رحمت و نعمت فاجمعوا بینهما پس جمع کنید میان خوف و خشیت و میان حسن ظن بحضرت عزت چه حسن ظن
سبب رأفت و رحمت است و تصدیق بوعدهٔ مرحمت و مغفرت و خوف و خشیت و غایت بر پاس سطوت و صولت
حضرت عزت و وعید نقمت و عقوبت و آن مستلزم انقباض جوارح است از انواع معصیت فان العبد پس بدرستیکه
بنده انما یکون حسن ظنه بربه جز این نیست که میباشد نیکوئی ظن او به پروردگار خود علی قدر خوفه من ربه
بر مقدار ترس او از پروردگار خود و ان احسن الناس ظنا بالله و بدرستیکه نیکوترین مردمان از روی گمان
بحضرت منان اشدهم خوفا لله سخت‌ترین ایشانست از روی ترس از خدای اجل و اعلی و اعلم یا محمد بن ابی بکر
و بدان ای محمد ابی بکر و بدان ای محمد بن ابی بکر انی قد ولیتک که من والی کردانیدم ترا و حاکم ساختم ترا اعظم
اجنادی فی نفسی بر بزرگترین لشکریان خود در ضمیر خود یعنی لشکریانیکه در دل من وقعی عظیم دارند از روی
کثرت اهل مصر که آنها اهل مصرند و انت محقوق پس تو سزاواری ان تخالف علی نفسک که مخالفت کنی بر نفس
اماره خود بعون الهی و ان تنافح عن دینک و مخاصمه و دفع نمایی از دین خود بانهایت و جمیع مناهی را و لو لم
یکن لک و اگر نباشد مر ترا الا ساعة من الدهر مگر یک ساعت از روزگار و لا تسخط الله و بخشم
میاور خدا را برضا احد من خلقه بخوشنودی یکی از خلقان او فان فی الله خلفا من غیره پس بدرستیکه
هست در رحمت خدا عوضی که از غیر او حاصل میشود و لیس من الله خلف فی غیره و نیست از جانب خدا
عوضی که در غیر او یافت شود مراد آنست که عوضی که از غیر خدا بتو میرسد در خدا یافت میشود و صحت(؟) در ایک(؟)

اجنادی
جمع جند بمعنی لشکر است و آن لشکر را گویند
و جند یاری کنندگان را گویند و جند
بمعنی شهری است و از اینست اجناد شام
که پنج شهرست که هر یک را جندی گویند
و جند بمعنی زمین سبز را
می‌گویند
ق

و انتم غد

غد
فاحذروا عباد الله

ل ۳۹

محقوق
بصیغهٔ اسم مفعول حق یحق از باب
ضرب حقا بفتح اول بمعنی سزاوار بودن است
و حقه از باب نصر بمعنی غلبه کرد او را و حق
او را مر یحق از باب نصر و یحق از باب
ضرب حقه بفتح اول بمعنی واجب
و ثابت شد آن کار بلا کمان
لازم و متعدی آمده است
۱۲

ان تنافح
نفح الطیب از باب منع بمعنی رسید بوی خوش
و مسلمان نفح بفتح اول و نفاح بمعنی
عطا و نفحان بر وزن رمضان
و نفحت الریح بمعنی وزید باد
از عذاب پاره او را گویند
النفحه و بسیار آن است
که خاص دیده اتیحه(؟)
و نافحه از باب مفاعله بمعنی
دو دو شد او را
یعنی دشمن
کرد او را
ق

عوضی که از خدا بتو میرسد در غیر خدا یافت نمیشود صلّ الصّلوة بگذار نماز را لوقتها المؤقّت لها در وقتی که معیّن
و مفروض شده برای آن ولا تعجّل وقتها لفراغ و شتاب مکن در وقت نماز لفراغ بجهت فارغ شدن از آن
ولا تؤخّرها عن وقتها و تأخیر مکن آنرا از وقت مؤخّر خود لاشتغال از جهت مشغولی بکاری واعلم و بدان
بتحقیق که انّ کلّ شیء من عملک که هر چیزی از عمل صالح تو تبع لصلوتک تابع مر نماز تراست یعنی که اگر
نماز تو مقبولست عملهای دیگر نیز مقبولست والّا فلا بموجب فرموده حضرت رسالت پناه صلعم که اوّل ما یحاسب به
العبد الصلوة فان تمّت صلوته سهل علیه غیرها من العبادات ومن نقصت صلوته فانّه یحاسب علیها و علی غیرها
یعنی اوّل چیزی که حساب کرده شود بنده با آن در روز حساب نماز است پس اگر تمام باشد نماز او آسان باشد بر او غیر آن
از سایر عبادات و هر که ناقص است نماز او پس شمار کرده میشود بر نماز و بر غیر آن یعنی دشوار میشود بر او تمام عبادات

ومنه

و از جملهٔ عهدنامه که مذکور داشته شد این کلام است که فانّه لا سواء پس بدرستیکه نیست یکسان امام الهدی
پیشوای راستی که مراد نفس نفیس خود شان است و امام الرّدی و پیشوای گمراهی که مراد نفس معویه است و آنانکه
بعد از پیغمبر صلعم نفاق پیشه کردند و بغصب خلافت با نحو متفرّد ساختند و ولیّ النّبیّ و عدوّ النّبیّ و دوست
نبیست و دوست پیغمبر و دشمن پیغمبر و لقد قال لی رسول الله و بتحقیق که پیغمبر صلعم فرمود مرا انّی لا اخاف علی
امّتی بدرستیکه من نمی ترسم بر امّت خود مؤمنا و لا مشرکا نه بر ایمان آرنده و نه بر شرک آرنده امّا المؤمن
فیمنعه الله امّا بنده مؤمن پس باز میدارد او را خدا تعالی از کفر و عصیان بایمانه بسبب ایمان و امّا المشرک
فیقمعه الله و امّا بنده مشرک پس قهر میکند و خوار میسازد او را خدا تعالی بشرکه بسبب شرک و طغیان و لکنّی
اخاف علیکم و لیکن میترسم بر شما کلّ منافق الجنان از هر نفاق دارنده در دل عالم اللّسان دانا بزبان
یقول ما تعرفون که بگوید هر چیزی را که میشناسید از خوب و صواب و یفعل ما تنکرون و کند هر چیزی را که منکر
اید او موجب عقاب

ومن کتاب له علیه السّلام

الی معاویة جوابا این نامه از جملهٔ نامهای آنحضرت است که فرستاد بجانب معاویه در جواب نامهٔ او و هو من محاسن
الکتب و این نامه از جملهٔ نامهای مستحسن آنجناب است که در نهایت فصاحت و بلاغت و براعت است امّا بعد امّا
پس از حمد خدا و درود بر سیّد انبیا فقد اتانی کتابک پس بتحقیق که آمد بمن نامهٔ تو تذکر فیه اصطفاء
الله تعالی محمّدا صلّی الله علیه و آله که یاد کرده در آن برگزیدن خدای تعالی محمّد را لدینه از برای دین اسلام خود
و تأییده ایّاه و قوّت دادن خداوند او را بمن ایّده من اصحابه بآنکسی که قوّت داد او را از اصحاب و
او و لقد خبّأ لنا الدّهر پس بتحقیق که پنهان کرد برای ما روزگار منک عجبا از طرف تو چیزی عجیب و غریب
اذ طفقت تخبرنا در آن وقت که درایستاده که خبر میکنی ما را ببلاء الله عندنا با دمای خدا که نزد ما است
از احسان و افضال او و نعمته علینا و نعمت دادن او سبحانه مر ما را فی نبیّنا در شان پیغمبر ما و ندانسته که ما دانا
تریم بآن اخبار فکنت فی ذلک پس هستی تو در اخبار این خبر با کناقل التّمر الی هجر همچو نقل کننده خرما
بجانب هجر و آن شهریست از شهرهای بحرین که معدن خرما است و این ضرب المثلی است از برای کسیکه حمل
کند چیزی را بسوی معدن آن تا منتفع شوند از آن و اصل این مثل آنست که احمقی از شهر هجر ببلده رسید که خرما

مبغض خشند از اتباع نمودن یاد کرده بتحقیر برو که بفروشد کسی خرما بهجر یعنی بشهر هجر که معدن خرماست او داعی مسدده

با هنسی تو بود و این اخبار مانند کسی که خواند باشد راستی نماینده و بصواب نیدنده خود را الی النضال بسوی

تیر انداختن با یکدیگر با وجود آنکه اولی آنست که استاد شاگرد خود را خواند بان کار و این ضرب المثل است از برای

کسیکه اعلم خود را تعلیم دهد و زعمت و کان یزعم ان افضل الناس فی الاسلام فلان و فلان که

فاضلترین مردمان در اسلام و ایمان فلان و فلانست و این کنایت است از ابو بکر و عمر و هیچ شبهه نیست

که تفضیل دادن معویه مکر از بر امیر المؤمنین از علامات بغض او بود بر کین است چنانکه در کشف الغمه مذکور

که از حضرت رسالت پناه پرسید که یا رسول الله علامت بغض امیر المؤمنین چیست فرمود که تفضیل غیر بر علی بغض

انحضرت کفر است و حب فرموده حضرت نبوی (ص) که حب علی ایمان و بغضه کفر پس آن کافر جاحد باشد و مغضوب

درگاه الهی فذکرت امرا ان تم پس یاد کرده امری را بتفضیل دوشان ابی بکر و عمر که اگر تمام باشد و محقق الوقوع

اعتزلک کله یکسو باشد از تو همه آن فضایل چون نباشد در ذات تو هیچ چیز از آن خصایل و ان نقص

و اگر ناقص بود و وقوع نداشته باشد لم یلحقک ثلمه نرسد بتو شکست آن و نباشد بر تو ننگ و عار آن

زیرا که در اثبات فضیلت ایشان هیچ نقصی بتو نمیرسد بواسطه عدم نسبت تو با ایشان و ما انت و الفاضل

و المفضول و چیست ترا یعنی چه مناسبت است برای تو در فاضل و مفضول نمودن فاضل و مفضول و السائس و

المسوس و تمیز کردن میان دارنده رعیت و میان نگاهداشته شده در فروع و اصول و ما للطلقاء و چه کار است

مر اسیران آزاد که رها کرده شده اند از بند در روز فتح مکه که ابو سفیان است و اتباع او و ابناء الطلقاء

و پسران رها کرده شدها که معویه است و غیر او از اولاد ایشان و التمییز بین المهاجرین الاولین با امتیاز

نمودن میان مهاجران پیشین یعنی جماعتیکه ایشان را از بند اسیر آزاد کرده باشند چه مناسبت است از برای تمیز کردن

میان مهاجران و ترتیب درجاتهم و وضع کردن درجها و مرتبهای ایشان را بجای خود و تعریف طبقاتهم و شناسا

کردانیدن طبقها و صنفهای ایشان یعنی تو که هنوز از غش کفر و شرک خالص نشده چه دانی که در امور خلافت

و دین فاضل کیست و مفضول چیست هیهات چه دور است اینکار لقد حن قدح لیس منها آواز

داد نصیبی از قمار که نیست از جوهر نصیبهای آن این ضرب المثل است از برای کسیکه فخر کند بکروهی و نسبت دهد

با ایشان و حال آنکه از ایشان نباشد و اصل این آنست که چون یک نصیب قمار از جوهر نیست باقی نصیبها نباشد

هر گاه مکرر دانند از مهره و زنا مید او را از او کمر مخالف او از نوافق او نبود و بدان شناسند که از جنس آنها نیست

این کلام تعجب است از بد کوهری و ناپاکی معاویه و طفق یحکم فیها و بدایستاد که حکم کند و امامت و خلافت

من علیه الحکم لها کسیکه مضطر است در عاجل و آجل حکم کردن برای خلافت این مثلی مکرر است از برای

کسیکه حکم کند بقضیه قومی و حال آنکه او از اراذل ایشان باشد و اصلا اهلیت حکم نباشد و الا تربع

ایها الانسان علی ظلعک آیا نمی ایستی ای آدمی بر لنگی خود در برداشتن با دیگران و تعرف قصور

ذرعک و آیا نمیشناسی قصور کشیدن بقدر دست خود و این مثلی است از برای معاویه باعتبار

قصور او از رتبه سابقان و تتأخر حیث اخرک القدر و باز پس میایستی هر جا که باز پس داشت ترا تقدیر در مرتبه تو

فما علیک غلبة المغلوب پس نیست بر تو مغلوب بودن مغلوب شده و لا لک ظفر الظافر و نیست برای تو

فایده فیروزی ظفر یابنده و انک لذهاب فی التیه و بدرستیکه تو روندهٔ بسیاری در بیابان گمراهی رواغ عن القصد

ل ۳۱

قوله ناقل التمر ... الی هجر ... صراح

والطلقاء طلق از باب کرم ... طلقا ... از زن ... و طلاق ... کرده شده است از زن

ثم تفضل ...

حن ... یا شاد ... کرده و خانه ... صاحبان

قدح ... قدح ... بر وزن ... فادیک ... و قدح فیه از باب منع ... کرد

رواغ ... مکر و غدر ...

و میل کننده از میان راه مستقیم طریق قویم الا تری غیر مخبر لک آیا نمی‌بینی و نمی‌شنوی تو نه بر کسی را که خبر دهنده
نیست برای تو بجهت عدم قابلیت تو بخطاب من کنایه است از استحقار آن نابکار یعنی آن بد گهر هیچگاه مر
نیست که استحقاق داشته باشد باین اخبار زیرا که در حکم بهیمه است و ساقط از درجه اعتبار لکن بنعمة الله
احدث و لیکن من بنعمت خدا سخن میگویم یعنی بجهت شکر پروردگار با او سخن میکنم ان قوما استشهدوا
بدرستیکه گروهی شهید شدند فی سبیل الله در راه خدا من المهاجرین از جماعت مهاجران و لکل
فضل و مر هر یکی را مرتبه هست حتی اذا استشهد شهیدنا تا آنکه چون شهید شد شهید ما که آن
حمزه عبد المطلب است رضوان الله علیهما قیل سید الشهداء گفته اند او را بهترین شهیدان و خصه رسول الله
و خاص کرد او را پیغمبر خدا بسبعین تکبیرة بهفتاد تکبیر عند صلوته علیه نزد نماز گذاردن او بر او که هر بار
که پنج تکبیر میگفت جماعتی از ملائکه حاضر میشدند و با هر جماعت نماز میگذارد او لا تری آیا نمی‌بینی تو
ان قوما قطعت ایدیهم آنکه گروهی بریده شد دستهای ایشان فی سبیل الله در راه خدا و لکل فضل
و هر یکی را فضلی است و مرتبه رجحی در روز جزا و آن جعفر بن ابی طالب بود که در جنگ موته دستهای او را انداختند
و حق تعالی در عوض آن دو بال مرصع بوی داد که در بهشت با ملائکه طیران میکند حتی اذا فعل بواحدنا تا
آنکه چون کرده شد بیکی از ما آن کار کما فعل بواحدهم همچنانکه کرده شد بیکی از ایشان قیل الطیار فی الجنة
گفتند که جعفر طیران کننده است در بهشت ذو الجناحین و خداوند دو بال جوهرنگار است و لولا ما
نهی الله عنه و اگر نبودی نهی کرده حضرت پروردگار را آن من تزکیة المرء نفسه از ستودن مرد نفس خود
در مقام افتخار لذکر ذاکر هر آینه ذکر کردی ذکر کننده مراد نفس نفیس خودش است یعنی هر آینه ذکر میکردم
فضائل جمة فضیلتهای بسیار تعرفها قلوب المؤمنین که میشناسد آن فضائل را قلوب مؤمنان
و لا تمجها آذان السامعین و بیرون نمی‌اندازند آنها را گوشهای شنوندگان بلکه بسمع اصغاء قبول میکنند
فدع عنک پس ترک کن از خود و واگذار من مالت به الرمیة کسیرا که صید او را از مقصد بست
صیدی که انداخته شده باشد تیر بسوی آن و این ضرب المثل است از برای کسیکه صید او را از هوی غرضهای باطله
او و قضیه صیدیست که بسوی او تیر انداخته و اصل مثل آنست که مردی قصد کرده بود بچیزی ناگاه صیدی پیش
او آمد و او میل کرد از قصد اصلی خود و متوجه صید او شد و مراد حضرت از این مثل اصحاب اغراض اند مثل
عمرو عاص بی اخلاص و غیر او یعنی بمعاویه بگذار اصحاب اغراض را و التفات مکن بآنچه میگویند در حق ما فانا
صنائع ربنا پس بدرستیکه ما پرورده پروردگار خودیم و تربیت یافتگان باصناف کرامت و الناس بعد
و مردمان پس از این صنائع لنا پرورده ما اند و رسیده شده باب احسان ما یعنی ما از آن ذاتیم که حق سبحانه
تربیت فرموده است ایشان را بانواع تربیت خود و اکرام نموده بصنوف مکرمت خود در میان عالمیان و دیگران
در سلک و لتصنع علی عینی و این تصریح است بآنکه ایشان منصوص من قبل الله و مخصوص بالطاف کثیره
الهی اند لم یمنعنا قدیم عزنا باز نداشت ما را غلبه قدیم ما و لا عادی طولنا و انعام و مکرمت دیرینه ما
علی قومک بر گروه تو ان خلطناکم بانفسنا آنکه مخلوط شدیم بشما بنفسهای خود فنکحنا پس نکاح
کردیم زنان شما را و انکحنا و بنکاح شما دادیم زنان خود را فعل الاکفاء مانند کردار همسران و
لستم هناک و نیستید شما آنجا که باشید مثل ما و انی یکون ذلک کذلک و از کجا باشد مانند بودن شما

و منا

وَمِنَّا النَّبِيُّ وهمان انکه از ماست پیغمبر که مخبر صادقست وَمِنْكُمُ الْمُكَذِّبُ واز شما است دروغ گوئی کافر که ابو جهل در زمان ما است
وَمِنَّا أَسَدُ اللَّهِ واز ماست شیر خدا که مراد نفس نفیس خویش است یا حمزة عبد المطلب وَمِنْكُمْ أَسَدُ الْأَحْلَافِ
واز شما است سید احلاف که ان اسد عبد العزی است که هم سوگند بود با زبیر حارث بن فهر و عبد مناف در ربیعه
نمودن با بنی قصی وَمِنَّا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ واز ما است دو سید که بهترین جوانان اهل بهشتند یعنی حسن
حسین اند وَمِنْكُمْ صِبْيَةُ النَّارِ واز شما است کودکان که مستحق دوزخند که مراد اولاد عقبة بن ابی معیط اند که حضرت
رسالت پناه بر سبیل تخاطب گفته بود بعقبه که لَكَ وَلَهُمُ النَّارُ یعنی تو او اولاد تراست دوزخ یا مراد اولاد مروان بن حکم
وَمِنَّا خَيْرُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ واز ما است بهترین زنان عالمیان که فاطمه زهرا است وَمِنْكُمْ حَمَّالَةُ الْحَطَبِ واز شما است
بردارنده هیمه و مراد ام جمیل بنت حرب است خواهر ابو سفیان که از غایت عداوت خار و خاشاک در سر راه پیغمبر
میانداخت و بواسطه این فردای قیامت هیمه کش دوزخ خواهد بود فِي كَثِيرٍ مِمَّا لَنَا وَعَلَيْكُمْ همچنین است حال
در بسیاری از محاسن و مساوی از انچه ما راست از صفات حسنه و شما راست از اوصاف رذیله ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا
فَإِسْلَامُنَا مَا قَدْ سُمِعَ پس اسلام ما انست که شنیده شد وَجَاهِلِيَّتُنَا و جاهلیت ما انچه ما را بود پیش از ظهور
اسلام از فضیلت و شرافت آباء و امهات لَا تُدْفَعُ دفع کرده نمیشود وَكِتَابُ اللَّهِ يَجْمَعُ لَنَا و کتاب خدا که قرآن است
جمع میکند برای ما مَا شَذَّ عَنَّا انچه دور مینمود از ما از کار خلافت وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى و آن گفتار الهی است جل
جلاله و عظم شانه که وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ یعنی خداوندان خویشیها یعنی اینان
سزاوارترند بمیراث گرفتن از بعضی دیگر در حکم خدا و شبهه نیست که اولو الارحام حضرت رسالت پناه اولی الامر اند
من بعد من ولی باشم بمنصب امامت و خلافت وَقَوْلُهُ سُبْحَانَهُ و دیگر گفتار حق سبحانه و تعالی است که إِنَّ أَوْلَى
النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ یعنی بدرستیکه سزاوارترین مردم با براهیم لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ ان اند که پیروی کردند او را وَهَذَا النَّبِيُّ
و این پیغمبر عالیشان که مراد حضرت رسالت است وَالَّذِينَ آمَنُوا و انانکه ایمان آورده اند وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ
و خدای تعالی یار مومنانست و ناصر ایشان پس اقربیت با نبی و اسبق مومنان و افضل ایشان ولی باشد بمنصب و میراث پیغمبر
اخر الزمان فَنَحْنُ مَرَّةً أَوْلَى بِالْقَرَابَةِ پس ما یکبار اولی ایم بخویشی بانحضرت وَتَارَةً أَوْلَى بِالطَّاعَةِ و بار دیگر اولی
بطاعت و اجابت وَلَمَّا احْتَجَّ الْمُهَاجِرُونَ عَلَى الْأَنْصَارِ و چون حجت آوردند مهاجران در فضیلت خود بر انصار
يَوْمَ السَّقِيفَةِ در روز سقیفه بنی ساعده بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بقرب ایشان برسول خدا فَلَجُوا عَلَيْهِمْ
ظفر یافتند بر انصار فَإِنْ يَكُنِ الْفَلَجُ بِهِ پس اگر باشد ظفر و غلبه در نزدیکی و قرب و خویشی پیغمبر فَالْحَقُّ لَنَا دُونَكُمْ
پس حق ما را باشد نه شما را زیرا که ما اقربیم و نزدیکتر بانحضرت وَإِنْ يَكُنْ بِغَيْرِهِ و اگر باشد ظفر بغیر آن فَالْأَنْصَارُ
عَلَى دَعْوَاهُمْ پس انصار بر دعوی افضلیت خود ثابت باشند زیرا که بر این تقدیر بود خبر الائمة من قریش خبری است
که دلالت کند بر بطلان ان گفتار وَزَعَمْتَ و گمان بردۀ ای معاویه أَنِّي لِكُلِّ الْخُلَفَاءِ حَسَدْتُ که من مر همه خلیفها را
یعنی ابو بکر و عمر و عثمان که دعوی خلافت کردند حسد بردم وَعَلَى كُلِّهِمْ بَغَيْتُ و بر همه ایشان باغی و جاحد بودم
فَإِنْ يَكُنْ ذَلِكَ پس اگر باشد این دعوی فی نفس الامر كَذَلِكَ همچنانکه تو میگوئی فَلَيْسَ الْجِنَايَةُ
عَلَيْكَ پس نیست جنایات ان بر تو و نمیرسد ترا دعوی آن کردن زیرا که تو نیستی از جمله خلیفها رسول خدا فَيَكُونَ
الْعُذْرُ إِلَيْكَ تا باشد عذر او ردن من بسوی تو و ادا عذر از تو بعد از ان مثل زدن باین مصرع وَتِلْكَ شَكَاةٌ
ظَاهِرٌ عَنْكَ عَارُهَا و این گله کردنیست که نیست زایل ننگ ان تو عار ان زیرا که در این دعوی تا صادق باشی یا کاذب که از تو معلوم

الاحلاف — حلیف
بسته قبایل عبد الدار و جمح و بنی مخزوم
و عدی و کعب و سهم سوگند خوردند
لانهم لما اراد بنو عبد مناف اخذ
ما فی ایدی بنی عبد الدار من الحجابة والرفادة
واللواء والسقایة و ابت عبد الدار
عقد کل قوم علی امرهم حلفا موکدا
علی ان لا یتخاذلوا فاخرجت بنو
عبد مناف جفنة مملوة طیبا و
غمسوا ایدیهم فیها و تعاقدوا ثم مسحوا
الکعبة بایدیهم توکیدا فسموا المطیبین و تعاقدت
بنو عبد الدار و حلفاؤها حلفا
آخر موکدا فسموا الاحلاف
انتهی عنه التفرد عن الجمهور
و در روا الفلج الفوز
والظفر

شکاة
شکاة امره الی الله یعنی برد گله خود
بسوی خدا و مصدر آن شکو ای بر وزن
تکمی و شکوی و شکاة بر وزن عفاة و
شکاوة بر وزن صفاوة و شکیة
بر وزن سفینة و شکایة بر وزن
کتابة است و شکی از باب تفعیل
و اشتکی از باب افتعال و تشاکوا
از باب تفاعل یعنی گله کردند
بعضی بر بعضی دیگر و بعضی
گویند شکاة نالیدن
از درد کسی است
در تو کردن
ق

نیست و اگر صادق هستی چنانکه زعم تست که ایشان خلیفه بودند پس نیست تو جز اینکه تا باشد عذر او و دفع من بسوی تو
بلکه این از فضول کلام تست که هیچ فایده از آن بر تو مترتب نشود و این مصراع از ابی ذویب است که از برای معشوقه خود
گفته بود و مصرع اول از این بیت و عیّرها الواشون انّی احبّها یعنی سرزنش کردند و عیب کنند کان معشوقه را که من
دوست میدارم ورا و از عیب کان بی است که منفک است از تو سلک و عار آن و این مثلیست برای کسیکه انکار کند کار برا
که اصلا ربطی و تعلقی با و نداشته باشد و قلت انّی قلت اقاد و گفته که من بودم که کشیده میشدم چنانکه
کما یقاد الجمل المخشوش چنانکه میکشند شتر را که چوب در بینی او کرده باشند که مهار کرده باشند حتی ابایع تا بیعت
کنم و بیعت نمایم بی اختیار و لعمر الله و قسم به بقای خدا که لقد اردت ان تذم هر اینه اراده کردی که مذمت کنی مرا پس
پس مدح کردی با این گفتار و ان تفضح و خواستی که رسوا کنی مرا فافتضحت پس خود رسوا شدی زیرا که بر تقدیر اکراه
من پس عدم اجماع امت ثابت شود پس خلافت ایشان مدخول باشد غیر مستحکم و ما علی المسلم و نیست بر مسلمان من غضاضة
هیچ خواری و نقصانی فی ان یکون مظلوما در آن که باشد ستم رسیده ما لم یکن مادامکه نباشد شاکا
فی دینه شک کننده در دین خود و لا مرتابا بیقینه و نه در ریب افتنده در یقین خود بلکه خواری و نقصان ظالم را بود
در دنیا بطعن و لعن و در آخرت به غضب و عقوبت و هذه حجتی و این صورت حجت من است الی غیرک بسوی غیر تست
از جماعت ظلمه قصدها قصد آن حجت داشتن برای تو که تمیز حق نمیتوانی نمود از باطل و بصیرت تو کور است و از دل حجت
و لکنی اطلقت لک منها و لکن من ها کردم از برای تو از آن صورت حجت بقدر ما سنح بمقدار آنچه پیش آمد و خطور
کرد من ذکرها از یاد کردن آن بجهت ضرورت ثم ذکرت بعد از آن ذکر کرده بودی در آن نامه ما کان من امری و
امر عثمان آنچه بود از کار من و کار عثمان فلک ان تجاب عن هذه پس تراست که جواب داده شوی از این کلمات
لرحمک منه بجهت قرابت و خویشی تو از او فایّنا کان اعدی له پس کدام من دشمن تر بودم مر او را و اهدی
الی مقاتله و راه نماینده تر بطرق قتل او و مقاتله که سبب آن گردید امن بذل له نصرته آیا کسی که
بذل کرد از برای او نصرت و اعانت خود را فاستقعده پس طلب قعود نمود و نشستن او را و استکفه و طلب باز داشتن
کردن او را ام من استنصره یا کسی که او یاری خواست از او فتراخی عنه پس درنگ کرده و باز پس ایستاده و نصرت او
ننمود و بث المنون الیه و پراکند ساخت اسباب مرگ را بسوی او حتی اتی قدره علیه تا آنکه آمد حکم الهی بر او
آورده اند که چون کار بر عثمان سخت گشت آنحضرت کسی بجانب او فرستاد و نصرت خود را بگوش او رسانید و گفت نصرت
تو نمیخواهم و لیکن بنشین تا ببینیم چه خواهد بود و چون آنحضرت نصرت خود را عرض نمود از بدگمانی قبول
آن ننمود و تصور کرد که آنحضرت مردم را بر او گماشته و از معاونت و اعانت طلبید او و علم نمیداد و تعلل مینمود
تا آنکه عثمان کشته شد کلا والله حقا قسم بخدا لقد علم الله المعوقین منکم هر اینه دانسته است خدا
باز دارندگان را از شما و القائلین لاخوانهم و گویندگان مر برادران خود را هلم الینا که بیائید بسوی ما
و لا یاتون البأس الا قلیلا و نمی آیند بجنگ مگر اندکی از احیا و ما کنت لاعتذر و نبودم من که عذر
آورم من انی کنت از آنکه بودم انقم علیه که عیب میکردم بر وی و بانکار مینمودم بدع او احداثا کارهای تازه
ناپسند بوده و دور از شرع و صواب بلکه مفتخرم من بانکار آن زیرا که از جمله آن بدع حضرت رسول مهزور را که موضعی
در بازار مدینه تصدق فرموده بود بر مسلمین عثمان از راه سبیل اقطاع بحارث بن حکم داد که برادر مروان بود
و فدک را بمروان مسلم داد و چون افریقیه را فتح کرد خمس غنایم آنرا که مؤلف بسیار از آن بمروان داد و این

قوله
هذه حجتی الی غیرک قصدها والظاهر ان
مراده علیه السلام ان حجتی هذه علی کونی
مظلوما فی اخذ البیعة غیر لست
المقصود بها ذلک ... الا ...
خاطب غیرک من القصد بها غیرک ...
ظلموا واما ذکرت لک منها بقدر
الحاجة الیه وسنح لی ان اذکره ...
فعلا ذکره قوله
لعمر الله

وقوله
الی غیرک قصدها خبر و مبتداء والجملة
خبر لهذه وهذا خلاف ما عبر به الشارح
الظاهر من بیانه ان هذه حجتی مبتداء
و خبر ولیس کذلک وایضا بما ذکره
الشارح من سبب قصده علیه السلام
غیر معاویة فی الغاء الحجة بانه لا تمیز
بین الحق والباطل ولا یدری الصحیح
من السقیم فی غیر محله
۱۲

ل ۳۱

معقوله نیابد است مراد آنحضرت آنست که سبب آنکه من براو اینها بود فان کان الذنب الیه پس اگر بود گناه بسوی او از ارشاد

و هدایة له و بود ارادت نمودن من و هدایت کردن من او را فرب ملوم لا ذنب له پس بسا ملامت کرده شده از کاری که

هیچ گناهی نیست او را در آن کار و این مثلیست برای کسیکه ظاهر شود از او بر مردمان امری که براو انکار کنند و حجت و

عذر او را ندانند و بکو مثل زد باین مصراع که و قد یستفید الظنة المتنصح و اول بیت این است که و کم سقت

فی آثارکم من نصیحة یعنی بسا که راندم در عقبهای شما نصیحت را و گاه هست که فایده میکیرد تهمت را مبالغه

کننده در نصیحت این مثلیست از برای کسیکه در نصیحت مبالغه نماید تا آنکه متهم شود و غرض آنحضرت آنست که متهم

داشتن مرا بسبب نصیحت نیابد بود و ما اردت الا الاصلاح و نخواستم مگر اصلاح او و دین را ما استطعت

آنمقدار که توانستم لیکن اگر نصیحت پذیر نباشد اینکو را چه گناه و ما توفیقی الا بالله و نیست توفیق ما مگر من

بخصرت اله علیه توکلت بر او اعتماد میکنم و بسوی او رجوع آنابت میاریم و ذکرت و یاد کرده که نیست برای من نزد تو

لیس لی ولا لاصحابی و نه اصحاب مرا عندک نزد تو الا السیف مگر شمشیر پس بتحقیق خندانیدی

پس هر آینه بخندانید او را گریه مرا و یاران مرا بعد استعبار پس از اشک فرو آوردن با این کفتار یعنی هر که شنید این کلام

ترا از مؤمنین خندید از روی تعجب بیاد کوبیدن ایشان بر دین بجهت تصریحی که چه تو دار و متی الفیت

بنو عبد المطلب کجا یافت شدند پسران عبد المطلب عن الاعداء ناکلین که از دشمنان و ابیون دشمنان

بوده باشند از جهت جبانت و بالسیوف مخوفین و بشمشیر ترسانیده شده باشند و مر ایشان شیر

بیشتر رجولیت اند از رو باه صفتان چاره اندیشه دارند فلبث قلیلا پس درنگ کن اندکی یلحق الهیجا حمل

تا ملحق شود بصف جنگ حمل بن بدر و این مثلیست برای وعید اعدا بجهت بالنحل بدایت فی آنزمان

بود از قشیر اکر اشتران او را غارت بره بود ند او در مهیجا رفت بدلاوری و شتران خود را باز استد از اعدا

فسیطلبک پس زود باشد که طلب کند ترا من تطلب کسی که طلب میکنی او را و یقرب منک و نزدیک شود

بتو ما تستبعد آنچه دور میشمردی و انا مرقل نحوک و من شتابنده ام بجانب تو فی جحفل در لشکر بسیار

عظیم من المهاجرین و الانصار از مهاجران و انصار و التابعین باحسان و تابعین به نیکوئی شدید زحامهم که سخت

انبوهی ایشان ساطع قتامهم مرتفع است غبار ایشان گویند که نود هزار کس بود متسربلین سرابیل الموت

در بر کنندگان پیراهنهای مرگ را این کنایت است از زرهها و جوشنها که در بر داشتند همچو پوشش کفن احب اللقاء

الیهم دوسترین ملاقاتها بسوی ایشان لقاء ربهم ملاقات کردن ایشان است پروردگار خود را و قد صحبتهم ذریة

همراه است ایشان را ذریه بدریة فرزندان مبارزان خونخوار و سیوف هاشمیة و شمشیرهای هاشمی است قد عرفت

که شناختی تو مواقع نصالها مواضع وقوع دمهای شمشیر و پیکانهای تیرها را فی اخیک در کشتن برادر تو که آن

حنظله نابکار است و خالک و در قتل خال تو که ولید پلید است و جدک و در کشتن جد تو که عتبه بد کردار است و

اهلک و در هلاک کردن اهل تو که جفا پیشه بودند و ستمکار و ما هی و نیست آن اسیر از الظالمین ببعید

از ظالمان و ستمکاران دور

ك و من کتاب له علیه السلام لب ۳۲

الی اهل البصرة و از نامه آنحضرت که فرستاده بسوی اهل بصره و قد کان من انتشار حبلکم و بتحقیق

که بود پراکنده شدن ریسمان پیمان شما و شکستن عهد شما و شقاقکم و بغض و عداوت و نزاع و مخالفت شما

و الظنة
بکسر ظاء و تشدید نون تهمت
و جمع آن ظنن بر وزن عنب
و ظنین بر وزن امیر بمعنی تهمت زده
شده است و اظنة از باب افتعال
بمعنی تهمت زده ما در اکمته
لم یکن عالیا ... یعنی متهم
که تهمت زده شده است
یظنن ... از باب افتعال
و مصدر آن تفعیل
کرده شد ...
...
ق

الهیجاء
بر وزن حمراء بمعنی جنگ و کارزار
گویند ...
بفتح ... از باب ضرب یعنی
بر انگیخته شد ...
...
بر وزن ...
و هیاج بر وزن
کتاب است
ق

ل ۳۱

مرقل
از ارقل از باب افعال بمعنی شتاب کردن
بر وزن مفعال ... مرقل بر وزن
محسن و مرقل ...
شتابنده
ق

جحفل
بر وزن جعفر لشکر بسیار ...
و جحفل مرد بزرگ پهلوان است ...
...
وا ... ق

زحام
بر وزن کتاب مصدر باب مفاعلة است
و بمعنی ازدحام ...
...
از باب ...
گروه ...

ما لم تغبوا عنه آنچه غافل و ذاهل نیستید از آن اصلا بلکه با خبرید از آن شقاق و خلاف فعفوت عن مجرمكم
پس در گذشتم از گناه کار شما و رفعت السيف برداشتم شمشیرها را عن مدبركم از پشت داده شما در فرار و
قبلت من مقبلكم و قبول کردم توبه را از رو آورنده شما بطاعت کرده کار فان خطت بكم پس کر کام نهاد شما
الامور المردية کارهای باسا زنده و هلاك كننده شما و سفه الآراء الجاهلة دیجردی اندیشهای غم
جور و ظلم الى منابذتي بسوی اظهار عداوت بمن و خلافي و مخالفت کردن بمن فها انا ذا پس اینك من قد قربت
جيادي نزدیك اوردم اسبان کار زار خود را و رحلت ركابي و بالان نهادم بر شتران سواری خود و لئن الجأتموني و
اگر مضطر سازید مرا الى المسير اليكم بسوی رفتن بجانب شما لاوقعن بكم هر اینه واقع گردانم بشما وقعة لا يكون
يوم الجمل اليها واقعه که روز جمل نسبت بان واقعه نباشد الا كلعقة لاعق مگر همچو لیسیدن لیسنده بقیه از طعام
و شما ای اهل بصره کم عداوت من برمیان بسته اید مع اني عارف با وجود انکه من شناسا یم لذي الطاعة منكم
برای فرمانبردار از شما فضله مرتبه و مرتبت را و ذا النصيحة حقه و برای نصیحت کننده حق او را غير متجاوز
در حالتی که تجاوز کننده نیستم از متهم الى بري که تهمت زده شده باشم بسوی کسیکه بری شد از معصیت و لا
ناكثا الى وفي و نه شکننده عهد بسوی وفادار

ومن كلام له عليه السلام ل ۳۳ ج

الى معاوية و از جمله نامه آنحضرت است بسوی معاویه فاتق الله فيما لديك پس بترس از خدا در آنچه نزد تست
از مال مسلمانان و شهرهای ایشان و انظر في حقه عليك و نظر کن در حق خدا که آن طاعت و عبادت است
بر تو و ارجع و باز گرد الى معرفة ما لا تعذر بجهالته بسوی شناختن چیزی که معذور نیستی بجهالت آن
از امور واجبه و اشیاء مفروضه که آن طاعت خدا و رسول است و امتثال و انقیاد نمودن با ائمه هدی فان للطاعة اعلاما
واضحة پس بدرستیکه مر فرمانبرداری خدا را نشانهای ثابت و روشن و تابان از کتاب الهی و سنت رسالتپناهی و منهج ائمه
غالی علیهم صلوات الله الملك الولي و سبلا نيرة و راههای نورانی درخشان و محجة نهجة و راه راست و روشن و غاية
مطلبة و نهایت مطلوبه که آن سعادت باقیه اخروی است يردها الاكياس که وارد میشوند بر آن طریق زیرکان
فطن و يخالفها الانكاس و مخالفت میکنند با آنها ابلهان کور باطن من نكب عنها هر که عدول کرد از آن
اعلام و حجج الهی جار عن الحق حیران شد از یافتن راه حق در بعضی روایات بجیم واقع یعنی عدول کرد از راه حق
و خبط في التيه و خبط کرد و سرگردان شد در بیابان گمراهی و غير الله نعمته و تغییر داد خدای تعالی نعمت او را و احل
به نقمته و فرود آورد باو خشم و غضب خود را فنفسك نفسك پس بترس از نفس اماره خود و حذر کن از او که
میفرماید ترا نفس سرکش از هواهای دلکش که موجب خواری دارین است فقد بين الله لك سبيلك بدرستیکه
بیان فرمود خدای تعالی و روشن گردانید از برای تو راه ترا که موصل است بسعادت ابدی و حيث تناهت بك امورك
و هر جا که بپایان انجامد و منتهی شود بتو کارهای فاسده تو و بسر آمد عمر تباه تو فقد اجريت الى غاية خسر پس روان
شوی بسوی نهایت خسران و محلة كفر و بموضع حلول کفر و طغیان که آن آتش سوزان است فان نفسك قد اولجتك
که نفس خبیث تو افکنده است ترا شرا در بدی و تباهی که آن مخالفت است بطاعت خدا و رسول و امام حق
و اقحمتك غيا و فرو انداخت ترا در گمراهی و جهالت و در بعضی نسخ اوحلتك واقع شده یعنی انداخت ترا در گل
ضلالت و اوردتك و فرود آورد ترا المهالك در مواضع هلاکت که آن شبهات مرضیه است و امور مضله و اعرضت

لم تغبوا
غبی الشیء و غبی عنه از باب فرح غباء
بروزن عصی و غباوة بروزن ... یعنی ندانست و آگاه نشد از آن چیز
و هو غبی بروزن غنی و غبا الشیء منه
یعنی پوشیده شد از او آن چیز
ق

مطلبة
بشد طاء و فتح لام از باب افتعال
بصیغه اسم مفعول بمعنی مطلوبه است
و طلبه از باب نصر یعنی خواست و جستجو کرد
او را و گرفت او را مثل تطلبه از باب
تفعل و اطلبه از باب افتعال
ق

و الاكياس
العقلاء و کاسه یکیسه از باب ضرب
یعنی غلبه کرد او را در زیرکی و الانکاس
جمع نکس بکسر نون و هو الدنی من الرجال
و نکب من باب نصر و فرح ای عدل و التخبط
المشی علی غیر استقامة و التخبط
و تردی فی ... او حلك
ای الغمك فی الوحل و هو مستعار
لما فیه من التعسیر و الاقحام
فی الامر بشدة و الوعر
بسکون العین ضد السهل و قد
وعر المکان و اوعر به الطریق
و عر علیه ... الی ...
در هم

علیك وتو ساخت | ل ومن وصیة له علیه السلام لد ۳۴ | برتو المسالك
داده‌ها خون که آن طرق | | هادیه امام زمانست

للحسن بن علی علیهما السلام از جمله وصیت آنحضرتست بحسن بن علی علیهما السلام کتبها الیه که نوشته است از برای او بحاضرین
بموضعی که حاضر بودند بجا اصحاب او عند انصرافه من صفین نزد باز گشتن از جنگ صفین من الوالد الفان
این وصیت از پدر نیست شونده المقر للزمان واگذارنده تمام اینست المدبر العمر پشت بکرده مر عمر خود را
وعنا المستسلم للدهر گردن نهاده برای روزگار رحیفا کار الذام للدنیا مذمت کننده دنیای بی اعتبار الساکن
مساکن الموتی از امیدها در مواضع سکونت مردها الظاعن عنها غدا کوچ کننده از آن مسکنها فردا الی المولود
المؤمل بسوی فرزند امید دارنده ما لا یدرك بچیزی که در نمی یابد و راه بندارد السالك سبیل من قد هلك
راه رونده براه کسی که هلاك شده غرض الاسقام نشانه تیرهای بیماری ورهینة الایام
ومکرو دین روزهای نا پایدار استغفرهو لفظ رهینه از برای فرزند عالی مقدار باعتبار آنکه هم
چنانکه رهن مربوط است بمال القرض نشانه مربوط الوجود است بروزگار ورمیة المصائب هدف
مصیبتها بیشمار وعبد الدنیا وبنده دنیا غدار وتاجر الغرور تجارت کننده چیزی که سبب غرور است
غفلت در مکانها پایدار واین باعتبار بذل نفس است در تحصیل دنیای بی وفا وغریم المنایا وطلبکار
مرگهای خونخوار واسیر الموت وگرفتار مرگ در آخر کار وحلیف الهموم وهم سوگند غمها بنا چار وقرین
الاحزان وهمنشین اندوهها باضطرار ونصب الآفات وبرپا کرده شده آفتها از یمین ویسار وصریع
الشهوات وافکنده شده شهوتها بی نهار وخلیفة الاموات وبازکار مردگان در دل افکار اما بعد اما پس از
محامد حضرت واهب العطایا وصلوات بر سید کاینات فان فیما تبینت پس بدرستیکه در آنچه دانستم من ادبار الدنیا عنی
از پشت کردن دنیا بسوی از من وجموح الدهر علی وسرکشیدن روزگار بر جفا بر من واقبال الآخرة الی
و روآوردن آخرت بسوی من ما یزعنی چیزیست که باز میدارد مرا عن ذکر من سوای از یاد کردن کسی که هست غیر از من و
الاهتمام بما ورائی واز همت داشتن و غمخواری نمودن من بانچه از پس فوت من است انا مونیتو بر غیر انی حیث
تفرد بی غیر آنکه من بحیثیتی ام که منفرد است بمن دون هموم الناس بدون غمهای مردمان هم نفسی غم جان من
یعنی چیزی که لازم نفس من است در دنیا همین غم نجات من است با هول العقبی نه چیزهای دیگر از امور یکه متعلق است
بدنیا فصدفنی پس تصدیق کرد مرا رأیی اندیشه یا تدبیر من وصرفنی عن هوای وگردانید مرا از آرزوی نفس
من وصرح لی و هویدا ساخت برای من محض امری خالص بودن کار من فافضی بی پس رسانید مرا الی جد لا یکون
فیه لعب بجد و جهدیکه نیست در او بازی وصدق لا یشوبه کذب وبراستی که مخلوط نیست باو دروغی که
منکشف شد مرا بعلت بودن بذات انفراد و در این رسالت بکارهائی که محقق الوقوع است در آخر کار ووجدتك
بعضی یافتم ترا ای فرزند بعضی از اعضای خود بموجب اولادنا اکبادنا بل وجدتك کلی بلکه یافتم ترا همه خود
زیرا که هستی بعد از من امام و جانشین و مشابه من در علوم کثیره و فضایل وافره حتی کان شیئا لو اصابك
تا غایتیکه گویا چیزی که برسد تو را اصابنی رسیده بمن وکان الموت لو اتاك وگویا مرگ اگر آید بتو اتانی
آمده بمن فعنانی من امرك پس خواسته از کار تو ما یعنینی آنچه خواسته مرا من امر نفسی از کار نفس خود هم
فکتبت الیك پس نوشتم بسوی تو کتابی هذا این نوشته خود را مستظهرا به در حالیکه پشت قوی باشی

حاضرین
اسم موضع بالشام وروی جعفر بن بابویه القمی رحمه الله ان هذه الوصیة کتبها علیه السلام الی ابنه محمد بن الحنفیة رضی الله عنه
الرهینة ما یرهن والرهینة تقع الادال وشد الیاء والحذف والتاء للنقل الاسم مثل الوصیفة الی الاسمیة الصرفة
والتحلیف المحالف والنصب الرجل نصبا من باب فرح تعب
الشاوك

الاحزان
ل ۳۴
یزعنی
ورائی
فصدفنی
صرفنی

الفان
نهاه اسم فاعل ... علی المنقوص بحذف الیاء لمراعاة القرینة ویجوز مع اللام حذف الیاء واثباتها والاثبات هو الوجه ومع عدم اللام یجوز الاسکان واسقاط الیاء وهو الوجه
والمقر للزمان ای مقر له بالغلبة والقهر المعترف بالعجز فی تصرفاته کانه قدره خصما ذا باس تقر الاقران له وتاجر الغرور ای تجارته الدنیا غرور وجعله علی الکتاب الحقیقة الباقیة

بان نوشتن أن أنا بقيتُ لك اگر من باقی مانم برای تو أو فنيتُ يا فانی شوم يعنی در حال حيوة و ممات من از اينهمه

فانی اوصيك پس بدرستيكه من وصيت ميكنم ترا بتقوى الله به پرهيزكاری خدا يا بنیّ ای پسرك من تصغير

شفقت است ولزوم امره و ملازمت حكم او سبحانه وعمارة قلبك بذكره و معمور و آباد ساختن دل

خود بياد كردن او والاعتصام بحبله و چنگ در زدن بريسمان وی و او كه آن دين اسلام است و گويند

كه ريسمان كرده اند نيكوئی را بچيزی كه سبب وصال الهی باشد آن حبل الله است و بعضی گفته اند كه آن قرآن است و در

روايت آمده كه روزی اعرابی آمد و از حضرت رسالت پناه پرسيد از معنی قوله هذه الآيه واعتصموا بحبل الله جميعا

و در آن وقت امير المؤمنين ع در پهلوی رسول الله ص نشسته بود حضرت دست مبارك بر دوش او نهاد و فرمود كه اين

حبل الله است چنگ در او زنيد تا نجات يابيد وأیّ سببٍ أوثق و كدام ريسمان استوارتر است من سببٍ

بينك وبين الله از ريسمان عهدی كه ميان تست و ميان خدا إن أنت أخذت به اگر هستی تو كه فراگيری آنرا أحيِ

قلبك زنده كن دل خود را بالموعظة به پند نصيحت و علم و حكمت وأمته و بميران دل را يعنی نفس اماره را

بالزهادة بترك لذت دنيا و قطع كن تعلقات دنيا را از مرجعت وقوّه باليقين و تقويت كن دل را بنور يقين

ونوّره بالحكمة و نورانی كردن او را بعلم و طاعت وذلّله و رام ساز او را بذكر الموت بياد كردن مرگ وقرّره و

قرار داده او را بالفناء بفانی شدن وبصّره و بينا كردن او را فجائع الدنيا بمصائب و الام دنيای غدار وحذّره

و بترسان او را صولة الدهر از حمله آوردن روزگار وفحش تقلب الليالی والايام و از زشتی گرديدن روزها

و شبها چرخ دوار واعرض عليه و عرض كن بر او اخبار الماضين خبرهای گذشتگان وذكّره و بياد آور او را

بما اصاب با آنچه رسيد من كان قبلك بكسانی كه پيش از تو بودند من الاولين از پيشينيان وسِر فی آثارهم

و سير كن در آثار و علامات ايشان وديارهم و در سراهای ايشان فانظر پس نيكو بديده بصيرت فيما فعلوا

در آنچه كردند وعمّا انتقلوا و از آنچه انتقال كردند وأين حلّوا و كجا فرود آمدند ونزلوا و كجا نزول

نمودند فانك تجدهم پس بدرستيكه تو بعد از اين تامل ميابی ايشان را قد انتقلوا عن الاحبة كه انتقال

نموده اند از مصاحبان و دوستان خود وحلّوا دار الغربة و فرود آمدند در سرای غربت با محنت فراوان وكأنك

عن قليل گويا تو از پس اندك زمانی قد صرت كأحدهم گرديده همچو يكی از ايشان فأصلح مثواك پس

بصلاح آور جای و مرجع خود را ولا تبع آخرتك بدنياك و مفروش آخرت خود را بدنيای خود ودع القول

و بگذار گفتار را فيما لا تعرف در آنچه نشناسی از امور والخطاب و واگذار خطاب كردن را فيما لم تكلّف

در آنچه مكلف نشده و مامور وأمسك عن طريقٍ و باز ايست از راهی اذا خفت ضلالته چون ترسی از

گمراهی آن فإن الكفّ پس بدرستيكه باز ايستادن تو عند حيرة الضلال نزد سرگردانی گمراهی

خير من ركوب الاهوال بهتر است از ارتكاب نمودن اشياء مخوفه و امور مهلكه وأمر بالمعروف و امر كن

بكار نيكو تكن من أهله تا باشی از اهل معروف وأنكر المنكر و انكار كن كار زشت را بيدك ولسانك

بدست و زبان خود تا باشی به نيكوئی موصوف وباين من فعله و جدا شو از كسی كه كند كار زشت را بجهدك

بقدر مشقت و طاقت خود وجاهد فی الله و جهاد كن در راه خدا حق جهاده همچنانكه حق جهاد او است

ولا تأخذك و بايد كه فرا نگيرد ترا فی الله در راه خدا لومة لائم سرزنش ملامت كننده وخض

الغمرات الی الحق شروع كن در سختيها در حال توجه بسوی حق حيث كان هر جا كه باشد آن حق و

وفحش

بضم اول زشت و فاحشه بمعنی آن چيزی است كه بسيار زشت باشد بدرانه از زنا باين و فاحشه هر چيزی زشت كه نهی كرده خدای از او و فحشا در زنا و بخل كردن در ادای زكوة و فاحش كسی است كه زفت و بخيل است بسيار و فاحش بسيار غلبه كننده است و فحش از باب كرم بمعنی بد و زشت شد و مصدر آن فحش بضم اول ميايد و فحش بمعنی زشتی در پاسخ و از ايست حديث پيغمبر كه فرمود بعايشه كه لا تكونی فاحشة يعنی مباش ستمكننده در جواب و افحش از باب افعال بمعنی فحش گفت

وخض الغمرات

امر است از خاض الماء يخوض بمعنی در آمد آب را مصدر آن خوض بفتح اول و خياض بر وزن كتاب مي آيد مثل خوضه از باب تفعيل و اخاضه از باب افعال و خاض بالفرس يعنی آورد اسب را در آب و خاض الشراب يعنی آميخت آب شراب را و خاض الغمرات يعنی بزور و ستم در شد بسختيها و غمره الشیء شدت الحرب و محل ازدحام آن و جمع آن غمرات بر وزن سكرات و غمار بر وزن رجال و غمر از باب فرح آمده

تفقّه فی الدین و بیاموز علم فقه و دانا شو باحکام دین و عوّد نفسک و عادت ده نفس خود را الصبر
علی المکروه در شکیبائی بر امر مکروه و غیر مرغوب و نعم الخلق التّصبّر و نیکو خلقی است شکیبائی
نمودن در سختیهای زمانه که واقع شود فی الحقّ در راه حق و الجئ نفسک و باز گذار نفس خود را فی الامور
کلّها در جمیع کارها الی الهک بمعبود خود فانّک تلجئها پس بدرستیکه در اینحال پناه میدهی کارهای خود را
الی کهف حریز بسوی پناهی استوار و مانع عزیز بسوی دارنده ارجمند و اخلص فی المسئلة و خالص
ورزید در درخواستن عطیّات لربّک مر پروردگار خود را فانّ بیده العطاء پس بدرستیکه در دست قدرت
اوست بخشش فواید و الحرمان و بازداشتن هم بید اقتدار اوست محروم ساختن از مقاصد و اکثر الاستخارة
و بسیار کردان خیر خواستن را در هر کار از کردگار و تفهّم وصیّتی و دریاب این وصیّت مرا که پندهائیست
بغایت سودمند و لا تذهبنّ عنک صفحا و مرو در حالتی که رو گردانند باشی از نصیحت و پند فانّ خیر القول
پس بدرستیکه بهترین گفتارها ما نفع آنست که نفع دهد بر دارنده و اعلم بدان ای فرزند ارجمند انّه لا خیر فی
علم لا ینفع و هیچ چیزی نیست در علمی که نباشد سودمند و لا ینتفع و نفع گرفته نشود بعلم لا یحقّ تعلّمه
که سزاوار نیست آموختن آن بحکم خداوند بیچون چون سحر و کهانت و هر چه مخالف است با علم دین و ملت ای بنیّ
ای پسرک من انّی لمّا رأیتنی بدرستیکه من چون دیدم خود را قد بلغت سنّا که رسیده ام بسالی که در گذشته از
شصت سال و رأیتنی و دیدم خود را ازداد وهنا که زیاده شده ام در سستی و ضعف حال بادرت بوصیّتی
الیک شتافتم بوصیّت کردن من بسوی تو و اوردت خصالا منها و آوردم خصلتها را از آن وصیّت
قبل ان یعجل اجلی تا آنکه مبادا شتاب نماید بمن اجل من دون ان افضی الیک بی آنکه برسانم بتو بما
فی نفسی با نچه در ضمیر من است از نصایح و مواعظ او انقص فی رأیی یا آنکه مبادا که نقصان پذیر شوم در
اندیشه خود کما نقصت فی جسمی همچنانکه نقصان یافته ام در تن خود بسبب ضعف قوی او یسبقنی
الیک یا آنکه پیشی گیرد مرا در رسانیدن نصیحت بسوی تو بعض غلبات الهوی بعضی از غلبهای هوی و فتن الدنیا
و فتنهای دنیا غرض موانع ایام است فتکون پس باشی تو کالصّعب النفور همچو مرکب رمنده سرکش
و انّما قلب الحدث و بدرستیکه دل کسیکه نو رسیده است کالارض الخالیة همچو زمین خالیست
که هیچ تخمی در وی نباشد ما القی فیها من شیء آنچه انداخته شود در آن زمین از تخمی قبلته قبول کند پس بدین جهت
فبادرتک بالادب پیش شتافتم بتو بتعلیم ادب و راه خدا قبل ان یقسو قلبک پیش از آنکه سخت شود دل تو
و یشتغل لبّک و مشغول شود عقل تو با مور خاطر خواه لتستقبل بجدّ رأیک تا رو بیاوری بجدّ و جهد اندیشه
خود من الامر از کارها ما قد کفاک آنچه کفایت کرده اند برای تو اهل التجارب اهل تجربه
از یافتن بغیته و تجربته جستجو و تجربه خود را فتکون پس باشی تو قد کفیت کفایت کرده شده
زحمت الطلب آن رنج طلب نمودن و عوفیت و رستگار شده من علاج التجربة از معالجه تجربه
فاتاک من ذلک پس آمد بتو از آن علم تجربه ما قد کنّا ناتیه آنچه ما آمدیم بدو و طلب آن نمودیم بزحمت بسیار
و استبان لک و هویدا شد برای تو مما اظلم علینا منه آنچه تاریک بود بر ما از آن ای بنیّ ای پسرک من
انّی و ان لم اکن عمّرت بدرستیکه اگر چه نبوده ام که عمر یافته باشم عمر من کان قبلی همچو عمر کسانی که بوده اند
پیش از من فقد نظرت فی اعمالهم پس بتحقیق که نظر کردم در عملها و کردارهای ایشان و فکّرت

فی اخبارهم وفکر کاری فرمودم در خبرهای ایشان وسرت فی آثارهم وسیر نمودم در آثار و اطوار ایشان
حتی عدت تا آنکه گردیدم در علم بتجربهای کاحدهم همچو یکی از ایشان بل کانی بلکه گویا من بما
انتهی الی با نچه رسیده بمن من امورهم از کارهای ایشان قد عمرت عمر یافته ام مع اولهم الی آخرهم
با اول ایشان تا آخر ایشان فعرفت صفو ذلک پس شناختم صافی آن را من کدره از تیرگی آن و نفعه
من ضرره و سود آن از ضرر آن فاستخلصت لک پس خالص و پاکیزه ساختم برای تو من کل امر نخیله
از هر کاری خلاصه و مختار آن کار را و توخیت لک و طلب کردم برای تو جمیله آنچه نیکو بود و مرضی گردید
وصرفت عنک و باز گردانیدم از تو مجهوله نادانسته و نامرضی آن را و رأیت حیث عنانی و دیدم من چنانچه که
مهم بود مرا من امرک از کار تو ما یعنی الوالد الشفیق آنچه مهم است پدر مهربان را بفرزند و اجمعت علیه
و درست کردم عزم خود را بر آن من ادبک از ادب پسندیده تو ان یکون ذلک که واقع شود آن و انت
مقبل العمر حال آنکه تو پیش آینده عمری شده و پیش آمده ای مقبل الدهر تازه جوان دوران ذو نیة سلیمة
خداوند قصد سلیم از انحراف و نفس صافیة و نفس پاکیزه از کدورات و ان ابتدئک و بتحقیق که ابتدا کنم ترا
بتعلیم کتاب الله بآموزانیدن کتاب خدا و تأویله و تفسیر و بیان آن و شرایع الاسلام و تعلیم طریقهای اسلام و احکامه
و حکمهای آن و حلاله و حرامه حلال و حرام آن لا اجاوز ذلک بک در نمیگذرم از آن تعلیم تو الی غیره بسوی
غیر کتاب الله احکام الهی ثم اشفقت پس ترسیدم ان یلتبس علیک آنکه پوشیده شود بر تو ما اختلف الناس فیه
آنچه اختلاف کردند اندر دین مردمان من اهوائهم و هوسهای فاسده نفس خود و آرائهم و فکرهای باطله خود مثل
الذی التبس علیهم مانند آنچه پوشیده شد بر ایشان از مسائل عقلی که مکتنف است بشبهها عقاید گمراهی کردن
موجب عقوبت است و تباهی فکان احکام ذلک پس بود محکم کردن آن علوم بر تو علی ما کرهت بر آنچه
کراهت داشتم من تنبیهک له از آگاه کردن تو بر آن احب الی دوستر بسوی من من اسلامک از واگذاشتن تو الی
امر لا آمن علیک به بسوی کاری که ایمن نباشم بر تو در آن کار به الهلکة از هلاک شدن و امید که رجوت
و امید میدارم ان یوفقک الله فیه که توفیق دهد ترا خدا در آن لرشدک برای راه صواب تو و ان یهدیک
و آنکه نماید ترا لقصدک بمیانه روی خود تا از گمراهی دور باشی از اختلاف در اصول و فروع دین الهی و این
همه برای تعلیم دیگران است که چون زنهار آنها آگاهی کامی فعهدت الیک پس فرمودم بسوی تو وصیتی هذه
وصیت خود را که این است واعلم یا بنی و بدان ای پسرک من ان احب ما انت آخذ به الی که دوستترین آنچه
فرا گیرنده بآن بسوی من من وصیتی از وصیت نمودن من تقوی الله پرهیزکاری در راه خدا و به همه
و الاقتصار علی ما فرضه الله علیک و اقتصار کردن بر آنچه فرض کرده است خدا بر تو از اعمال و افعال و الاخذ
بما مضی علیه الاولون من آبائک بآنچه گذشتند بر آن پیشینیان من آبائک از پدران تو والصالحون
من اهل بیتک و صالحان از اهل خاندان تو این دلیل است بر آنکه پدران ایشان همه مؤمنان بوده اند که
بر جمیع مخالفان فانهم پس بدرستیکه ایشان پدران و صالحان لم یدعوا ان نظروا ترک نکردند نظر کردن
در امور نفع دهنده در عرصه قیامت لانفسهم برای نفسهای خود کما انت ناظر همچنانکه تو نظر کننده و فکروا
و فکر کردند در عواقب امور و پرهیز و اجتناب از معاصی کما انت مفکر همچنانکه تو فکر کننده ثم
ردهم آخر ذلک پس باز گردانید ایشان آخر فکر و نظر ایشان الی الاخذ بما عرفوا بفراگرفتن الخ

مقتبل
اقبل از باب افعال بمعنی آمدن است
یعنی رو کرد و قبل بالکسر الشیء و اقبل یعنی لازم
آن چیز را گرفت و ادا و قابله از باب
مفاعله بمعنی رو برو کرد او را و قابل الکتاب
یعنی برابر کرد این کتاب را باو و تقابلا
از باب تفاعل یعنی رو برو شدند
اندو یکدیگر و رجل مقابل نقیح
یعنی مردی است که بزرگوار است نسب او
از جانب پدر و مادر و اقتبل امره
از باب افتعال یعنی از نو گرفت کار خود را
و رجل مقتبل الشباب بصیغه مفعول
یعنی مردی است که ظاهر نیست در او
نشان پیری و اقتبل الخطبه
یعنی بی اندیشه گفت خطبه را
ق

عهدت
بکسر است و عهد بمعنی وصیت است و بمعنی
تقدم بر کسی است در چیزی و بمعنی پیمان و بمعنی
سوگند است و قد عاهده از باب مفاعله
یعنی سوگند داد او را و عهد بمعنی وصیت است
که نوشته میشود برای والیان و بمعنی ملاقات
مشتق است از قول عرب عهد الله بعزوجل
که دیدم او را و عهد بمعنی حفظ و بمعنی رعایت
و بمعنی حرمت و بمعنی امان یعنی زنهار
و ذمه و ملاقات نمودن و بمعنی
شناختن از آن است
ق

نشناختند وَالْاِمْسَاكِ عَمَّا لَمْ تُكَلَّفُوا و باز ایستادن از آنچه تکلیف کرده نشده اند فَاِنْ اَبَتْ نَفْسُكَ پس اگر
سر باز زند نفس تو اَنْ تَقْبَلَ ذٰلِكَ که قبول کند آنرا دُونَ اَنْ تَعْلَمَ بی آنکه بدانی كَمَا عَلِمُوا چنانکه دانستند
ایشان فَلْيَكُنْ طَلَبُكَ ذٰلِكَ پس باید که باشد طلب کردن تو آنرا بِتَفَهُّمٍ وَتَعَلُّمٍ بفهمیدن و آموختن
لَا بِتَوَرُّطِ الشُّبُهَاتِ نه با فتادن در ورطه شبهها وَعُلُوِّ الْخُصُومَاتِ و بلند کردن خصومتها و نزاعها
وَابْدَأْ قَبْلَ نَظَرِكَ فِي ذٰلِكَ پیش از نظر کردن تو در آن بِالْاِسْتِعَانَةِ بِاِلٰهِكَ بیاری خواستن تو در آن
بمعبود خودت وَالرَّغْبَةِ اِلَيْهِ و براغب شدن بسوی آن فِي تَوْفِيقِكَ در توفیق دادن او ترا وَتَرْكِ كُلِّ شَائِبَةٍ و
بوا گذاشتن هر آمیزشی اَوْلَجَتْكَ فِي شُبْهَةٍ که در برد ترا در شبهه باطله در دین اَوْ اَسْلَمَتْكَ اِلٰى ضَلَالَةٍ یا تسلیم
کند ترا و برساند بسوی گمراهی در راه یقین فَاِذَا اَيْقَنْتَ پس چون یقین کنی تو اَنْ قَدْ صَفَا قَلْبُكَ آنکه صاف
شده دل تو فَخَشَعَ پس خاشع گشت برای رضای خدا وَتَمَّ رَأْيُكَ و تمام شد اندیشه تو وَاجْتَمَعَ و مجتمع شد و کامل
هَمُّكَ فِي ذٰلِكَ و قصد تو در آن کار هَمًّا وَاحِدًا یک قصد فَانْظُرْ پس نظر کن فِيمَا فَسَّرْتُ لَكَ در آنچه تفسیر
کردم آنرا برای تو بفکر راست وَاِنْ اَنْتَ لَمْ يَجْتَمِعْ لَكَ و اگر جمع نشود مر ترا مَا تُحِبُّ آنچه دوست میداری در واقع
مِنْ نَفْسِكَ از نفس خود وَفَرَاغِ نَظَرِكَ وَفِكْرِكَ و از فارغ شدن نظر و فکر تو از موانع فَاعْلَمْ اَنَّكَ پس
بدان بدرستیکه تو اِنَّمَا تَخْبِطُ الْعَشْوَاءَ خبط میکنی و میبری راه مانند شتر کور که نمی بیند پیش خود را
در رفتار وَتَتَوَرَّطُ الظَّلْمَاءَ و می افتی در ورطه تاریکیهای هلاکت وَلَيْسَ طَالِبُ الدِّينِ و نیست طلب کننده
دین اسلام مَنْ خَبَطَ کسیکه خبط کند مانند شتر کور اَوْ خَلَطَ یا بیامیزد امور را بیکدیگر از فرط تصور وَالْاِمْسَاكُ
عَنْ ذٰلِكَ و باز ایستادن از آن اَمْثَلُ مانندتر است بحق و بهتر در راه خداوند مطلق فَتَفَهَّمْ پس دریاب
ای پسرک من وَصِيَّتِي وصیت مرا در هر باب وَاعْلَمْ اَنَّ مَالِكَ الْمَوْتِ بدان بدرستیکه خداوند مرگ هُوَ مَالِكُ
الْحَيٰوةِ اوست خداوند زندگی وَاَنَّ الْخَالِقَ و بتحقیق که آفریننده هُوَ الْمُمِيتُ اوست میراننده وَاَنَّ الْمُفْنِيَ و بتحقیق
که فانی کننده هُوَ الْمُعِيدُ اوست اعاده کننده وَاَنَّ الْمُبْتَلِيَ و بدرستیکه مبتلا کننده بانواع مشقت و بلا
هُوَ الْمُعَافِي اوست رستگاری دهنده از جمیع بلیه وَاَنَّ الدُّنْيَا و بتحقیق که دنیا لَمْ تَكُنْ لِتَسْتَقِرَّ نبود که قرار گیرد و ادامه
بپذیرد اِلَّا عَلٰى مَا جَعَلَهَا اللّٰهُ عَلَيْهِ مگر بر طریقه که گردانیده دنیا را حضرت عزت بر آن مِنَ النَّعْمَاءِ از دادن
نعمتها وَالْاِبْتِلَاءِ و گرفتاری و آزمایش وَالْجَزَاءِ فِي الْمَعَادِ و پاداش در روز باز گردش اَوْ مَا شَاءَ و از آنچه خواست او
مِمَّا لَا نَعْلَمُ از آنچه نمیدانیم و بعد از آن نسبت باغلب مردمان است با حکم عام باشد و بعضی از اسرار کردگار چنانچه
میفرماید الخلاصه ابرار که فَاِنْ اَشْكَلَ عَلَيْكَ پس اگر مشکل شود بر تو شَيْءٌ مِنْ ذٰلِكَ چیزی از آن اسرار
فَاحْمِلْهُ پس حمل کن آنرا عَلٰى جَهَالَتِكَ بر نادانی خود بر آن اسرار و حواله کن آنرا بسوی آفریدگار زیرا که اوست دانای
نهان و آشکارا این نه بسبب آنکه علوم آنرا قاصر است از ادراک اسرار ربانی فَاِنَّكَ اَوَّلَ مَا خُلِقْتَ پس بدرستیکه
تو در اول حال که مخلوق شدی جاهل و نادان بودی ثُمَّ عَلِمْتَ بعد از آن دانا گشتی بتوفیق عالم الاسرار که وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ
مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ الآية وَمَا اَكْثَرَ مَا تَجْهَلُ و چه بسیار
بود آنچه نمیدانستی مِنَ الْاَمْرِ از کارها بسوی آخرت وَيَتَحَيَّرُ فِيهِ رَأْيُكَ و حیران و سرگشته بود در آن اندیشه تو
وَيَضِلُّ فِيهِ بَصَرُكَ و گمراه بود در آن بینائی تو ثُمَّ تُبْصِرُهُ بعد از آن بینا گشتی بآن بَعْدَ ذٰلِكَ بعد از آن زمان
فَاعْتَصِمْ پس چنگ در زن بِالَّذِي خَلَقَكَ بآن خداوندیکه آفرید ترا وَرَزَقَكَ و روزی داد ترا وَسَوَّاكَ و تسویه

وَالْعَشْوَاءِ
بر وزن حمراء شتر ماده است که نمی بیند
پیش خود را و عشی اللیل ای الظلام و عشواء بفتح اول
و عشواء بر وزن حمراء یعنی که چند شب آن شب را
از جهت آنکه میکند از برای روشنی خواستن
و عشوه بفتح و کسر اول آن آتش را میگویند
و عشوه بفتح اول امری است مثل عشواء
بر وزن حمراء و خبط خبط عشواء
مثلی است یعنی کور پیدا و راه گم کرده چون
شتر کور پای را بر زمین یعنی بر پشت
آن کار را بر غیر بصیرت میکنی

وَالظَّلْمَاءِ
بفتح اول بر وزن حمراء و ظلمة بضم اول
و بدو ضمه و ظلام بر وزن سحاب
یعنی تاریکی و رفتن بروشنی است و لیلة ظلماء
بر وزن حمراء یعنی شبی است که سخت تاریک است
و لیل ظلماء تاریک است و ظلم یظلم از باب ضرب
یعنی ستم کرد و مصدر آن ظلم بفتح اول و صفت آن
ظالم و مظلوم است و ظلمة بکسر لام و ظلامة بر وزن
ثمامه آن چیزی است که شکوه کرده شود بسبب آن
و داد خواهی میکند از جهت آن ستم در آن
ظلم از باب افعال و ظلیم از باب سمع
یعنی تاریک شد

علمت بعد

وبغدیل اعضای تو کرده ولتکن له وباید که باشد برای او سبحانه تعبدک پرستش تو والیه رغبتک و بسوی او
رغبت تو ومنه شفقتک و از جانب او خشیت و ترس تو واعلم یا بنی وبدان ای پسرک من ان احدا لم ینبئ
عن الله سبحانه که هیچ یک از بنی خبر نداد از خدای تعالی کما انبأ عنه نبینا صلی الله علیه وآله همچنانکه
خبر داده از او پیغمبر ما صه فارض به پس راضی و خوشنود باش باخبار او رائدا در حالتی که او مانند پیشرو و آب و گیاه است
از برای کسانی که در بیابان بی آب و گیاه از تشنگی و بی برگی مشرف بهلاکت شده باشند والی النجاة قائدا و در
حالتی که بسوی رستگاری کشنده است سرگشتگان بادیه ضلالت را فانی لم آلک پس بدرستیکه من تقصیر نکردم
برای تو نصیحة نصیحت کردن و پند دادن ترا وانک لن تبلغ و بدرستیکه نرسیده بنهایت بلوغ فی النظر لنفسک
در نظر کردن و اندیشه نمودن از برای نفس خودت وان اجتهدت و اگر چه جهد کنی مبلغ نظری لک بمقدار
رسیدن نظر و اندیشه من از برای خود واعلم یا بنی وبدان ای پسرک من انه لو کان لربک شریک آنکه اگر
بودی پروردگار ترا شریکی و انبازی لاتتک رسله هر اینه آمدندی بتو پیغمبران او ولرأیت آثار ملکه وسلطانه
و هر اینه میدیدی آثار و علامات پادشاهی و بزرگواری او را همچو آثار سلطنت عظمت الهی ولعرفت افعاله وصفاته
میشناختی فعلها او را وصفاتش و صفتهای او را بواسطه آن راه مییابی بوجود او زیرا که علم بذات فرع معرفت
آثار او است و چون ارسال رسل و انزال کتب و آثار و افعال از غیر او سبحانه وقوع ندارد پس واجب الوجود یکی است
در ذات وصفات همچنانکه صفتهای پر که ولکنه اله واحد یعنی ولکن واجب الوجود خدا یکتاست کما وصف
نفسه همچنانکه وصف فرموده است ذات خود را در قرآن که الحکم اله واحد لا یضاده فی ملکه احد و ضد نیست
در پادشاهی او هیچکس ولا یزول ابدا و زوال پذیر نیست هرگز ولم یزل و نیافته زوال در هیچ حالی زیرا که
واجب الوجود است ذات متعال اول قبل الاشیاء بلا اولیة او است پیشی از همه چیزها بی بدایتی
وآخر بعد الاشیاء بلا نهایة و آخر است بعد از همه چیزها بی نهایتی و غایتی و وجه این در خطبها بقدر سمت ذکر یافته
عظم بزرگ شد و بلند عن ان تثبت ربوبیته از آنکه اثبات کرده شود صفات ربوبیت او باحاطة قلب او برسیدن دل
و در یافتن عقل او بصر یا دراک قوه باصره فاذا عرفت ذلک پس چون شناختی این گفتار را فافعل کما ینبغی
پس بکن همچنانکه سزاوار است لمثلک ان یفعله مر مثل ترا که بکند آن کار را فی صغر خطره در خردی مقدار
خود وقلة مقدرته و کمی اقتدار خود وکثرة عجزه و بسیاری افتقار خود وعظیم حاجته و بزرگی حاجت خود
الی ربه بسوی پروردگار خود فی طلب طاعته در طلب کردن فرمانبرداری او والخشیة من عقوبته و ترس از عذاب او
والشفقة من سخطه و ترس از غضب او فانه بدرستیکه او سبحانه لم یأمرک الا بحسن امر نفرموده ترا مگر بکار نیکو
ولم ینهک و نهی نکرد ترا الا عن قبیح مگر از آنچه زشت است و ناروا یا بنی ای پسرک من انی قد انبأتک عن
الدنیا بتحقیق که من خبر میدهم ترا از دنیا وحالها وزوالها وانتقالها و از حالات و زوال گشتن آن و منتقل
شدن آن وانبأتک من الآخرة و با خبر میکردانم ترا از احوال آخرت وما اعد لاهلها فیها و آنچه آماده کرده شده
برای اهل آخرت در آنجا از کثرت نعمت و لذت و فرحت وضربت لک فیهما و بیان میکنم از برای تو در دنیا و آخرت الامثال
مثلها و داستانها را لتعتبر بها تا عبرت گیری بآنها وتحذو علیها و برابر کنی و پیروی نمائی بر آنها انما مثل من خبر
الدنیا بدرستیکه داستان کسی که آزموده دنیا را بعقل خود کمثل قوم سفر همچو داستان گروه مسافرانست نبا بهم که موافق
نیامد ایشان را منزل جدیب جای تنگ و ناخوش و بی آب و گیاه این مثل هو منا نیست که بر نیاید دل ایشان چنانکه در آن

لم آلک اتی
یالو از باب نصر آلو بفتح اتی دالو
بضم و شد و واو والیا بضم الیاء و کسر لام
و شد یاء والا بر وزن حصی بمعنی کوتاهی کرد
و درنگ نمود و کوتاهی گشت کرد والو بکسر کاف
گفت بر وزن عتو والیة بر وزن رضیة وایا
بمعنی الف مقصور و بمعنی کوتاهیست
و فعل آن لاوا یلا از باب فتح
هتا از باب تفعیل بمعنی کند

خورد
ق

وتحده
حذا النعل حذوا بفتح اجره حذاء او ابر وزن
کتاب یعنی اندازه و برابر کرد نعلین را و برید
و حذا النعل بالنعل والقذة بالقذة یعنی
برابر کرد این نعل را با آن نعل و این پر تیر را
این پر تیر و حذا الرجل نعلا یعنی پوشانید
مردی را یعنی مشد احتذاء از باب افتعال
و حیفا حذوا یعنی کرد که برای او کرده
ق

آوگاغذ واخرا
تلنیف

سفر
جمع سافر مثل صحب جمع صاحب
در حلبی سفر یعنی قوم سفر یعنی اجره
سافرة بر وزن کاملة و اسفار بر وزن
اشجار و سفار بر وزن رمان یعنی صاحب
سفر که ضد حضر است و سافر بر وزن
کامل بمعنی مسافر است و مجرد
آن نیامده
ق

والجدیبة غد
نبا غد

تنگنای قرار گرفته اند او وسیلهٔ نزهت سرای وسعت فضا اخرت ساخته اند چنانچه میفرماید که فأمّوا منزلاً خصیباً
پس قصد کنند از انجا منزلی که مشحون است بانواع المطعم و اشربه سایر لذات بدنیه وجناباً مریعاً و بنیکاهی که مملوّ است
بزیبها و خاصیتها الذیذه غیر متناهیه فاحتملوا پس متحمل شده اند ان مؤمنان و برداشتند وعثاء الطریق توحشت
راه را وفراق الصدیق و مفارقت دوستان دلخواه وخشونة السفر و درشتی سفر پر خطر وجشوبة المطعم
و غلظت طعام مکدر لیأتوا تا اسعة دارهم تا بیابند بکشادگی سرای خود و منزل قرارهم و بجای قرار گرفتن
خود فلیس یجدون پس در انجا نمی یابند لشیء من ذلک مر چیزی را از ان امور بر سر خود المأ دردی و آزاری
ولا یرون نفقة و نمی بینند نفقه را که بذل کنند در انجا مغرماً تا وانی ولا شیء احب الیهم و نیست چیزی
که دوست تر باشد بسوی ایشان مما قربهم از انچه قریب سازد بمنزل با سعادت ایشان من منزلهم از منزل
خودشان وادناهم من محلتهم و نزدیک کرداند ایشان را بمحل با کرامت خود ومثل من اغتر بها و داستان
کسی که فریب بخورد و بدنیای غدار کمثل قوم مثل داستان جماعتی است کانوا بمنزل خصیب که
باشند در منزل فراخی با نعمت بسیار فنبا بهم پس موافق نیاید ایشان را الی منزل جدیب بسوی منزل
قحط که مفقود باشد دران خوشی و راحت و مملو باشد بانواع نقمت و عقوبت فلیس شیء اکره الیهم پس نیست
چیزی مکروه تر بسوی ان گروه ولا افظع عندهم و نه شنیع تر و سخت تر نزد ایشان من مفارقة ما کانوا
فیه از مفارقت نمودن از انچه بودند دران از انواع نعمت الی ما یهجمون علیه بسوی انچه ناگاه رسیدند بران
از اصناف نقمت و یصیرون الیه و میگردند بسوی ان با صد محنت و مشقت این مثل منافقان و عاصیان است که
کام خود از دنیا بر داشتند و اخرت را نا کام گذاشتند و خاک حسرت بر چشمها انباشتند و تخم عقوبت اخرت در دنیا بر ای
خود کاشتند یا بنی ای پسرک من اجعل نفسک میزاناً بگردان نفس خود را ترازو فیما بینک و بین غیرک
انچه در میانه تست و میان غیر تو از افعال حسنه و اعمال سیئه فاحبب لغیرک پس دوست دار برای غیر خود ما تحب لنفسک
انچه دوست میداری برای نفس خود تو واکره له و مکروه شمار از برای او ما تکره لها انچه مکروه میشماری برای خود
ولا تظلم و ستم مکن کما لا تحب ان تظلم همچنانکه دوست نمیداری که ستم رسیده شود و احسن و نیکوئی کن بغیر
خود کما تحب ان یحسن الیک همچنانکه دوست میداری که نیکوئی کنند بسوی تو و استقبح من نفسک و زشت شمار
از نفس خود ما تستقبح من غیرک انچه زشت میشماری از برای خود و ارض من الناس و خوشنود باش از انچه
میرسد از جانب مردمان تو بما ترضاه لهم با انچه خوشنود میشوی ایشان را من نفسک از نفس تو ولا تقل
ما لا تعلم و مگوی انچه نمیدانی و ان قل ما تعلم و اگر چه اندک باشد انچه میدانی ولا تقل ما لا تحب و مگوی بهو
نفس انچه دوست نمیداری ان یقال لک که گفته شود بر تو واعلم و بدان ای فرزند ان الاعجاب ضد الصواب
که کردن کشیها و خودبینیها ضد صوابها و ناشایستها است زیرا که ان از رذایل است نه از فضایل وآفة الالباب و مضر
عقلها است بواسطهٔ انکه از امراض نفسانیه است که رساننده صاحبش بسر حد هلاکت ابدیه فاسع فی کدحک
پس سعی کن در رنج دست خود و کوشش نمای در کسب خود ولا تکن خازناً لغیرک و مباش خزینه دار از برای غیر
خود یعنی بخل و رزیدن در انفاق و جمع نمائی اموال را برای اعقاب و اذا انت هدیت پس هرگاه که راه نموده
شدی لقصدک بسوی راه میانه که مبرا است و سمت افراط و تفریط فکن اخشع ما تکون لربک پس باش خاشع ترین
چیزها انچه میباشی برای پروردگار خود واعلم ان امامک و بدان بدرستیکه در پیش تست طریقاً ذا مسافة بعیدة

جنباً
جنب بفتح اول یعنی پهلو و جناب کسحاب
بمعنی درگاه است جمع آن اجنبه کا عزجه
یقال اخصب جناب القوم و هو خصیب الجناب
و جدیب الجناب و فرس طوع الجناب
بالکسر ای سلس القیاد صراح

مریعاً
بروزن امیر چراگاه پر آب و علف
شدن مراع بروزن مصباح و جمع آن
امرع کا رخیده و امراع کاصحاب میاید
و امرع الوادی بحرکات ثلث در راه
مرجعه بروزن صباحه یعنی پر گیاه
بود مثل امرع از باب افعال و کمان
کردن مریع را از رتع یرتع که از باب
ضرب است و بمعنی بالیدن و فربه
شدن است خطاء است بلکه
از مرع است نه رتع
۱۲

فنبا ذر

الی محلتهم ذ
من محلتهم نذ

فنبا بهم
محتمل بلکه مظنون است که مهموز اللام
باشد بمعنی بیرون رفتن یقال نبأ علیهم
یعنی بیرون آمد بر ایشان و نبأ من الارض
الی الارض یعنی بیرون رفت از زمین
بزمین دیگر و بمعنای شارح مناسب
نباو ناقص و معتل اللام است چنانچه
در قاموس ذکر شده
۱۲

داهی که خداوند مسافت دور است و مشقة شدیدة و دشواری سخت از اهوال قبور و نشور و انه لا غنی بک فیه و بدرستی
که هیچ بی‌نیازی نیست ترا در آن راه عن حسن الارتیاد از نیکوئی طلب آنچه قائم مقام طعام و شراب و منشاء راحت
و استراحت است در آن که آن اعمال صالحه است که مقوی ارواح است و مقوی نفس مطمئنه و موصل بنده بثواب حقیقت و درجات عالیه
وقدر بلاغک و اندازه‌ای که ترا بمقصد رساند تو باشد بمقاصد علیه من الزاد از توشه که تقوی است و پرهیزکاری
مع خفة الظهر با سبکی پشت از بار گران عصیان فلا تحملن علی ظهرک پس بار مکن بر پشت خود فوق طاقتک آنچه
زاید باشد بر قدر طاقت تو که اگر متحمل آن شوی فیکون ثقل ذلک پس باشد گرانی آن وبالا علیک وبال و زیادتی
بر تو در آنجهان و اذا وجدت من اهل الفاقة و چون بیابی از اهل فقر و حاجت من یحمل لک زادک کسی که بردارد
برای تو توشه ترا الی یوم القیمة تا روز قیامت فیوافیک به غدا پس برساند آن زاد را بتو فردا حیث
تحتاج الیه جائی که محتاج باشی بدان فاغتنمه پس غنیمت شمار او را و حمله ایاه و بار کن او را
بان زاد و اکثر من تزویده و بسیار کردن توشه دادن او را و انت قادر علیه در حالتی که توانا باشی بر آن
فلعلک تطلبه پس شاید که تو طلب کنی او را فلا تجده پس نیابی او را و اغتنم من استقرضک و غنیمت
شمار کسی را که طلب قرض کند از تو فی حال غناک در حالت توانگری تو لیجعل قضاءه لک تا بگرداند ادا کردن
آنرا فی یوم عسرتک در روز دشواری تو در روز شمار و اعلم ان امامک و بدان بدرستیکه در پیش تست
عقبة کؤودا گریوه بغایت دشوار و پر مشقت آن برای طریق آخرت باعتبار مشقت آن راه و کثرت موانع
المخف فیها که سبکبار در آن احسن حالا نیکوتر حال است من المثقل از گرانبار بشغل آثام و انواع رذایل
و المبطئ علیها و دیر جنبنده بر آن گریوه از رفتن بواسطه فضائل اقبح امرا زشت کارتر است من المسرع از شتابنده
چه هر که سبکبار است شتابنده تر است و ان مهبطک بها و بدرستیکه موضع فرود آمدن تو از آن گریوه ترا یعنی
جائی که بعد از نزول تو باشد از آن گریوه لا محالة بیشک و شبهه اما علی جنة او علی نار یا بهشت است یا دوزخ
فارتد لنفسک پس طلب و اختیار کن و اکتساب زاد از راه تمام از برای نفس بوسیله کسب اعمال قبل نزولک پیش
از فرود آمدن تو در آن و وطئ المنزل قبل حلولک و نرم ساز منزل خود را پیش از نزول تو در آن فلیس بعد الموت
پس نیست پس از مرگ مستعتب چیزی که طلب خوشنودی کنند بواسطه آن از ارتکاب افعال حسنه بجهت عدم تکلیف
در آن و لا الی الدنیا منصرف و نیست بسوی دنیا باز گشتنی و اعلم و بدان ان الذی بیده خزائن السموات و
الارض بدرستیکه آنکسیکه بدست قدرت اوست خزینهای آسمانها و زمینها قد اذن لک فی الدعاء دستوری داد ترا
در دعا کردن برای مقاصد دنیا و آخرت و تکفل لک بالاجابة و ضامن شد برای تو باجابت کردن که فرمود
ادعونی استجب لکم و امرک ان تسئله و امر کرد ترا که درخواهی از او آنچه خواهی لیعطیک تا ببخشد بتو
و تسترحمه و طلب رحمت کنی از او لیرحمک تا رحمت کند ترا و لم یجعل بینک و بینه و نگردانید میان تو
و میان خود من یحجبه عنک کسی را که مانع باشد از وصول رحمت و مغفرت او سبحانه بتو و لم یلجئک و
و الجا نکرد ترا الی من یشفع لک بکسی که شفاعت کند لک از برای تو الیه بسوی او سبحانه و لم یمنعک ان اسأت
و منع نکرد فعل بد ترا من التوبة از توبه کردن و برگشتن و پشیمان شدن از آن و لم یعیرک و سرزنش نکرد ترا
بالانابة بباز گشتن از گناه و رجوع کردن بدرگاه او و لم یعاجلک و شتابزدگی نکرد با تو بالنقمة بخشم
کردن و غضب نمودن و لم یفضحک و رسوا نکرد ترا حیث الفضیحة بک جائی که رسوائی بتو اولی

الارتیاد
دیاد و ید ارتیاد یعنی طلب است و مراد دو
دیواد دیر دید یکس قبل رسیدن در رفتن با سلب
ملاده مثنی و امر ... و رو ...
یعنی ... زده و صغیران رو یداست
وقدر زده و از دو او وبرده دا دو ...
و ... و ... یعنی تحقیق ...
و ملایمت ... و ... عقبه ... است
یعنی یکبار ... او را ...
مگر آنکه یعنی او باشد
ق

ذیل ...

کؤودا
... عقبه ...
...
بردوش بردو ... بسیار ...
... از باب تفعیل یعنی ... در آن
چیزی ... کشیده ... آن ...
کود ... صبور و ...
یعنی سر بالائی سخت و دشوار است
ق
من یحجبه عنک
فارتد
امر است از باب افتعال یعنی طلب کن ...
ارتیاد یعنی طلب کردن است از راد ...
از باب ... که شرح آن ذکر شد
۱۲
حیث نفرضت الفضیحة
د د

بتو نرساند تو بود د مهیا خلقان وَلَمْ یُشَدِّدْ عَلَیْکَ و سخت نگرفت بر تو فِی قَبُولِ الْإِنَابَةِ در قبول کردن باز
گشتن تو وَلَمْ یُنَاقِشْکَ و مناقشه نکرد و دقت ننمود با تو بِالْجَرِیمَةِ بگناه کردن تو وَلَمْ یُؤْیِسْکَ مِنَ الرَّحْمَةِ
و نومید نکردانید ترا از بخشش خود وَلَمْ یَسُدَّ عَنْکَ بَابَ التَّوْبَةِ و نبست از تو در قبول کردن توبه و بازگشت را
بَلْ جَعَلَ نُزُوعَکَ عَنِ الذَّنْبِ حَسَنَةً بلکه گردانید بر هم نامدن ترا از گناه را بتو از آن حسنه و نیکوئی و الطاف نامتناهی وَحَسَبَ
سَیِّئَتَکَ وَاحِدَةً و حساب کرد بدی ترا واحده یکی در جزاء و عقاب وَحَسَبَ حَسَنَتَکَ و حساب نمود نیکوئی ترا عَشْراً ده مقابل
آن در ثواب وَفَتَحَ لَکَ و گشود برای تو بَابَ الْمَتَابِ در بازگشت را برضای خود در طلب را بعطای خود وَبَابَ الِاسْتِعْتَابِ
و در طلب کردن خوشنودی فَإِذَا نَادَیْتَهُ پس هرگاه که خواندی او را سَمِعَ نِدَاءَکَ شنود آواز ترا وَإِذَا نَاجَیْتَهُ
و چون راز گوئی با او عَلِمَ نَجْوَاکَ داند راز ترا فَأَفْضَیْتَ إِلَیْهِ پس میرسی تو بسوی رحمت او بِحَاجَتِکَ بحاجت
خود وَأَبْثَثْتَهُ و منتشر داشتی و میکنی با او ذَاتَ نَفْسِکَ حاجت درونی خود را وَشَکَوْتَ إِلَیْهِ هُمُومَکَ و شکایت
میبری بسوی او از غمهای درونی و المهای بیرونی خود وَاسْتَکْشَفْتَهُ کُرُوبَکَ و طلب کشف میکنی از او سبحانه اندوههای دل افکار
خود را وَاسْتَعَنْتَهُ و یاری میخواهی از او عَلَی أُمُورِکَ بر کارهای دشوار خود وَسَأَلْتَهُ و در میخواهی از او مِنْ خَزَائِنِ رَحْمَتِهِ
از خزینهای رحمت نامتناهی او مَا لَا یَقْدِرُ چیزی که قادر و توانا نیست عَلَی إِعْطَائِهِ بر دادن آن غَیْرُهُ جز او سبحانه مِنْ زِیَادَةِ الْأَعْمَارِ
از افزونی عمرها وَصِحَّةِ الْأَبْدَانِ و سلامتی بدنها از آفتها وَسَعَةِ الْأَرْزَاقِ و فراخی روزیها ثُمَّ جَعَلَ فِی یَدَیْکَ
پس از آن گردانید در دستهای تو مَفَاتِیحَ خَزَائِنِهِ کلیدهای عطایای خود بِمَا أَذِنَ لَکَ فِیهِ بآنچه دستور داد ترا
مِنْ مَسْأَلَتِهِ از درخواستن آن فَمَتَی شِئْتَ پس هرگاه که خواستی اسْتَفْتَحْتَ بِالدُّعَاءِ طلب گشودن کردی بوسیله دعا
أَبْوَابَ نِعْمَتِهِ درهای نعمتهای او وَاسْتَمْطَرْتَ و طلب باران شدن کردی از او سبحانه شَآبِیبَ رَحْمَتِهِ بارانهای رحمت
و احسان او فَلَا یُقَنِّطَنَّکَ پس نباید که نومید نگرداند ترا از کرم و احسان او إِبْطَاءُ إِجَابَتِهِ دیری اجابت دعای تو فَإِنَّ
الْعَطِیَّةَ عَلَی قَدْرِ النِّیَّةِ پس بدرستیکه عطا دادن بر مقدار قلت و کثرت نیت بر گشتن و خلوص عقیده او و ربما
أُخِّرَتْ عَنْکَ و بسا که تاخیر کرده میشود از تو الْإِجَابَةُ روان شدن دعای تو لِیَکُونَ ذَلِکَ تا باشد آن تاخیر
أَعْظَمَ لِأَجْرِ السَّائِلِ بزرگ کننده تر مر مزد خواهنده را وَأَجْزَلَ و بسیار کننده تر لِعَطَاءِ الْآمِلِ مر عطا و بخشش امید
دارنده وَرُبَّمَا سَأَلْتَ الشَّیْءَ و بسا که درخواستی چیزی را فَلَا تُؤْتَاهُ پس داده نشد آنرا وَأُوتِیتَ خَیْراً مِنْهُ و داده
شد چیزی را که بهتر بود از خواهش تو عَاجِلاً أَوْ آجِلاً در دنیا یا در عقبی أَوْ صُرِفَ عَنْکَ یا باز داشته شد
از تو لِمَا هُوَ خَیْرٌ لَکَ چیزی از بلیه که صرف آن بهتر بود ترا از عطیه فَلَرُبَّ أَمْرٍ قَدْ طَلَبْتَهُ پس بسا امری که طلب کردی
آنرا از حضرت عزت فِیهِ هَلَاکُ دِینِکَ که در او بود فساد دین تو لَوْ أُوتِیتَهُ اگر داده شدی آن مسئول تو پس هرگاه
که بنده سؤال کرد از حق سبحانه بچیزی که در نفس الامر متضمن فائده است عاجلا یا آجلا حضرت عزت اجابت میفرماید هرگاه که
مطلوب خالی است از صلاح حوالهٔ آن برب العباد است اگر خواهد عطا میفرماید اگر نمیخواهد منع مینماید اگر مطلوب فساد است پس از جانب
ممنوع است فَلْتَکُنْ مَسْأَلَتُکَ پس باید که باشد خواهش تو فِیمَا یَبْقَی لَکَ در چیزی که باقی ماند برای تو جَمَالُهُ نیکوئی آن
وَیُنْفَی عَنْکَ و نیست کرده شود از تو وَبَالُهُ و وزر آن فَالْمَالُ لَا یَبْقَی لَکَ پس مال باقی نماند برای تو بجهت سرعت
زوال وَلَا تَبْقَی لَهُ و باقی نمانی تو نیز برای آن بهیچ حال وَاعْلَمْ و بدان أَنَّکَ إِنَّمَا خُلِقْتَ لِلْآخِرَةِ بدرستیکه جز این نیست
که تو آفریده شده برای عقبی لَا لِلدُّنْیَا نه برای دنیا وَلِلْفَنَاءِ و مخلوق شد برای فانی شدن در این جهان لَا
لِلْبَقَاءِ نه برای جاوید ماندن در آن وَلِلْمَوْتِ و از برای مردن لَا لِلْحَیَاةِ نه از برای زندگی در این سرا

ذلک نفسک
ذا اسم اشاره الا المذکر و ذی للمؤنث ... و ذه فی الوقف ... و یجوز ... و الثانی ... علیها ها التنبیه و تثنیته ذان ... الف ذا ... الف التثنیه ... و قری قوله تعالی ان هذان لساحران ... ولام زائدة ... ولا تدخل الکاف الخطاب ... للمؤنث ... والتخفیف ...

ل ۳۴

و در قاموس است ...

فی منزل قلعةٍ و بدرستی که تو در منزلی هستی که بنای برکندن گذاشته‌اند و دار بلغةٍ و سرائی که محل اکتفا نمودن
بقدر ضرورت است و طریقٍ الی الآخرة و در راهی که راجع است بسوی آخرت و انّک طرید الموت و بدرستی که تو
مانند صیدی رانده شده مرگی الذی لا ینجو منه هاربه آن مرگی که نجات نمی‌یابد از او گریزنده آن و لا یفوته
طالبه و فوت نمیکند او را جوینده آن و لا بدّ انّه مدرکه و ناچار است که او را باشد دریابنده آن فکن منه علی
حذرٍ پس باش از مرگ در حذر کردن و محترز بودن ان یدرکک که دریابد ترا از آنکه و انت علی حال سیّئةٍ و حال آنکه
تو باشی بر حالت بدکاری و مشغول بگناه قد کنت تحدّث نفسک بتحقیق که هستی تو که سخن میگوئی با نفس خود
منها از آن فعل بد بالتوبة با نامه و استغفار و با نفس خود وعده توبه میدهی فیحول پس در آید حائل میشود میان
بینک و بین ذلک و میان تو و میان آن کار فاذا انت پس آن هنگام تو قد اهلکت نفسک هلاک کرده باشی
نفس خود را یا بنیّ ای پسرک من اکثر من ذکر الموت بسیار کن یاد کردن از ذکر مرگ و ذکر ما تهجم علیه
و یاد کردن بچیزهائی که ناگاه در آئی بر آن و تفضی و برسی بعد الموت الیه بعد از مرگ بسوی آن از اهوال قبور و احوال نفخ صور
و اجعله و بگردان آن را و احوال آخرت را امامک در پیش خود حتّی تا آنکه در جائی که بیاید ترا اجل
یأتیک تا اینکه بیاید بتو و قد اخذت منه حذرک در حالتی که تو فرا گرفته باشی از او پرهیز و ترس خود
را و شددت له ازرک و محکم کرده باشی برای او قوت خود را و لا یأتیک بغتةً و نیاید بتو ناگهان
فیبهرک پس غالب شود بر تو و ترا از رنج رساند و ایّاک ان تغترّ و بترس از آنکه فریب خوری بما تری بآنچه میبینی
و ملاحظه مینمائی من اخلاد اهل الدنیا الیها از میل اهل دنیا بسوی او و تکالبهم
علیها و از حریص شدن ایشان بر آن مانند سگ بر طعام فانّ فقد نبّأک الله عنها پس بتحقیق که خبر داد ترا حق
تعالی از عیب دنیا و نعت لک نفسها و وصف نمود برای تو حقیقت دنیا را و تکشّفت لک و کشف نمود
ظاهرها خود برای تو عن مساویها از عیبهای آن فانّما اهلها پس بدرستیکه اهل دنیا بعینه مانند آنکه
منظور ایشان است کلابٌ عاویةٌ و سگان فریاد کننده اند و سباعٌ ضاریةٌ و درندگان صید کننده بجز آنکه
تمام یهرّ بعضها علی بعضٍ فریاد میکنند بعض از اهل دنیا بر بعضی و یأکل عزیزها و میخورد ارجمند ایشان
ذلیلها حقیر ایشان را و یقهر کبیرها صغیرها و قهر میکند و مسلط میشود بزرگ ایشان بر کوچک ایشان
نعمٌ معقّلةٌ طایفه از ایشان مانند چهارپایان بسته شده اند بطوق شریعت و از روی حقیقت افتاده اند
در مراتع طبیعت که فهم نمیکنند احکام دین و ملت را و اخری مهملةٌ و گروه دیگر رها کرده شده اند در چراگاه
شهوت قد اضلّت عقولها بتحقیق که گم ساخته اند عقلهای خود را بارتکاب معصیت و رکبت مجهولها
و سوار شده اند بر بیابان مجهول بی نشان دنیا سروح عاهةٍ شتران چرنده آفت رسیده بوادٍ وعثٍ
در بیابانی که نهایت دشوار است در غایت درشتی لیس لها راعٍ یقیمها که نیست آن چهارپایان را
شبانی که راست کرد عمل ایشان را و نیست از کجی و لا مسیمٌ یسیمها و نیست کسی که بچراند ایشان را سلکت
بهم الدنیا برد ایشان را دنیا طریق العمی براه کوری و بی بصیرتی که آن گمراه خواهد بود و اخذت
بابصارهم و فرا گرفت دیدهای ایشان را عن منار الهدی از دیدن نشانهای راه راست فتاهوا فی حیرتها
پس سرگردان شدند در حیرت دنیا و غرقوا فی نعمتها و غرق گشتند در نعمت آن و اتّخذوها ربّاً
و فرا گرفتند او را پروردگار خود و پرستش آن نمودند فلعبت بهم پس بازی کرد دنیا با ایشان و لعبوا بها

منزل قلعة
بضم القاف و سکون اللام ای لا یصلح للاستیطان
والاقامة والبلغة کغرفة بضم الباء و سکون اللام
ما یتبلغ به من العیش و شددت ازرک
بفتح الهمزة القوّة و بهره ای
غلبه والاخلاد المیل والسکون الیه
والتکالب التواثب والمساوی
المعایب والعاویة من الکلاب
الضاریة بالصید والمولعة به
یهرّ من باب ضرب
والکلب الیه ... وهو صوت دون النباح
من قلة صبره علی البرد
بالفتح ... نعم معقلة المشدودة
بالعقال
درهم

ونعتت ه

وتکشفت ه

والعمه
والعمه المتارة ...
والسروح جمع سرح وهو المال
السائم والعاهة الآفة
والوعث الذی تغیب فیه الاقدام
ولا حافظ ... فیه
... فیه ولا مسیم ...
الراعی ... درهم

وبازی کرفتند ایشان یا مشغول و نسوا ما وراءها و فراموش کردند آنچه در پس دنیاست از احوال هول دار

الفراد و وعقد امهلت ... ایشان از تسفر الظلام تا روشن شود تا ببینهای عجب ایشان ایشان نزد موت ... ظاهر

شود ایشان امور آخرت و اهاویل مخوفه بعد از موت کان قد وردت الاظعان کویا وارد شد محملها

مسافران از برای سفر کردن بوادی عقبی یوشک من اسرع ان یلحق نزدیک شد که آدمی شتابنده بسوی آن

کرهای خود و رونده شود چراو راکب است بر مرکب لیل و نهار که در سرعت مرور داشت و عبور بر امیر و رشد کان

بحطام دنیای ناپایدار متنبه شوید که مراکب سریع السیر است بجانب شما و ای مشاشر اهل غرور دنیا هوش باشید

که عنقریب رجوع شما بسوی جزای کردار است نزد حق تعالی و احتمال دارد که فقره آخر از برای تو عیب عباد باشد

در اسرع سیر بدهد اتیه قرب الهی در عقبی و اعلم یا بنی و بدان ای پسرک من ان من کانت بدرستیکه کسی باشد

مطیته اللیل و النهار سواری او در شب و روز فانه یسار به پس او سیر کرده شده است یعنی همیشه در سیر

و رفتار و ان کان واقفا و اکرچه باشد ایستاده در این سیر غدار و یقطع المسافة و قطع میکند مسافت

و طی میکند منازل و مراحل را و ان کان مقیما وادعا و اکرچه باشد اقامت کننده با انواع فراغت و اعلم یقینا

و بدان بعلم یقین انک لن تبلغ املک آنکه تو نمیرسی مرکز امل باز و خود زیرا که امال متجدد است لایزال و لن

تعدو اجلک و در نمیکذری از اجل خود و انک و بدرستیکه تو هستی فی سبیل من کان قبلک در راه

کسیکه بود پیش از تو فخفض فی الطلب پس سست باش در طلب مال و اجمل فی المکتسب و خوبی کن

در آنچه کسب کرده شده است یعنی بوجه حلال کسب کن فانه رب طلب پس تحقیق که بسا جستنی قد جر الی

حرب که کشیده شد بر بودن مال و لیس کل طالب بمرزوق و نیست هر جوینده روزی داده شده و لا کل

مجمل بمحروم و نه هر نیکوئی کننده یعنی کسب کننده بوجه حلال محروم شده از روزی و اکرم نفسک و کرامی

دار نفس خود را عن کل دنیة از هر دنائت و رذالتی و ان ساقتک و اکرچه براند ترا الی الرغائب بسوی

رغبتها و عطیها بس فانک لن تعتاض پس تحقیق که تو عوض داده نمیشوی بما تبذل من نفسک عوضا

با آنچه بذل میکنی از نفس خود عوضی زیرا که مال خسیس عوض نفس نفیس نباشد و لا تکن عبد غیرک و

مباش بنده غیر خود بسبب طلب کردن از او و قد جعلک الله حرا و حال آنکه کردانید ترا خدا بنده آزاد و ما

خیر خیر و چیست نیکوئی مالی که لا یوجد الا بشر یافت نشود مکر بشر یعنی بریاضت نفس بشر و یسر و چیست نیکو

آسانی لا ینال الا بعسر که نرسد بان مکر بدشواری و ایاک ان توجف بک مطایا الطمع و بپرهیز

آنچه که بشتابند ترا شتران سواری طمع فتوردک پس فرود آورند ترا مناهل الهلکة در مواضع هلاکت و

و تباهی که اماکن رذائل است مانند آن و ان استطعت ان لا یکون و اکر توانی که نوعی نمائی که نباشد

بینک و بین الله میان تو و میان خدا ذو نعمة خداوند نعمتی از مردمان فافعل پس بکن این را فانک مدرک

قسمک پس بدرستیکه تو دریابنده قسمت خودی از روزیکه در لوح محفوظ مقسوم شده و آخذ سهمک

و فراکیرنده نصیب خودی از معیشتی که از برای تو مقدر کشته **شعر** دادند از خدا مقدر رزق همه عالم را بیابان انداز رزق خلق

همین خورد و ممنون کس مباش و ان الیسیر من الله سبحانه و بدرستیکه اندکی حاصل شود از جانب خدای تعالی اکرم و اعظم

کرامی تر و بزرکتر است من الکثیر من خلقه از بسیاری که حاصل شود از خلقان و زیرا که آنچه از او است

آنچه از اینها است هدیه و ان کان کل منه و اکرچه همه آنها از جانب او است ... مثلا ... و نقل فی کرم ...

زوید
شتیر بود مقیم اهل آب یعنی آهستکی
و رویدا یعنی آهسته و رویدک عمرا
اسم مفعول است یعنی بکذار او را اهلا حق
مرتشوید را کاف بکرونی که بمنزله باشد
و روید چهار نوع است اسم فعل است
چنانچه ذکر شد و صفت است چنانچه
کویند سار سیرا رویدا یعنی سیر کرد سیر
کردنی بسهولت آهسته و حال واقع میشود
چنانچه کویند سار القوم رویدا یعنی
سیر کردند در حالتی که آهسته رو
بودند ... شده است روید بمعنی
... کردید است حال از برای آن معرفه
و مصدر هم می آید چنانچه میکویند
رویدا عمرو بالاضافه یعنی آهسته رفتن
عمرو کفته میشود رویدکی ... کاف هرکاه
و رویدکن بکسر کاف در ... مونث
و رویدکما در تثنیه مذکر و مونث
و رویدکم در جمع مذکر و رویدکن
لا ... در جمع مونث

ک ۳۴

ایتها الرغائب
لن تعتاض
لا ینال
ایاک بابنه

... الواوع
...
تجاوز و خفض ... الاجمال فی الطلب
التشمیر ...
بالتحریک ...
... المناهل المعاطش
...

مدرک قسمک و آخذ سهمک
فانک

نمودن تو ما فرط من صمتک چیزی را که تقصیر شده باشد از سکوت ایسر آسانتر است من ادراکک ما فات
از دریافتن تو چیزی را که فوت شده من منطقک از کلام تو یعنی لا بد است از حفظ زبان و ضبط آن از آنچه سزاوار
نیست از گفتار آن وحفظ ما فی الوعاء و نگاه داشت آنچه در ظرف مضبوط است بشد الوکاء به بستن سر آن
بند آن پس ظرف دل را مسدود سازی به بند خاموشی وحفظ ما فی یدیک و نگاه داشت آنچه در دستهای تست از اموال
احب الی دوست تر است نزد من من طلب ما فی ید غیرک از طلب کردن آنچه در دستهای غیر است ومرارة الیأس
و تلخی نومیدی از انتفاع کسان خیر من الطلب الی الناس بهتر است از طلب نمودن و اظهار حاجت کردن بسوی
مردمان والحرفة مع العفة و پیشه کاری و تنگی روزی که مقرون باشد با عفاف و پرهیزکاری خیر من الغنا
مع الفجور بهتر است از توانگری که مقرون باشد با بزه کاری والمرء احفظ لسره و مرد نگه دارنده تر است اسرار
نهانی خود را از سپردن به دیگری زیرا که اهتمام او در حفظ بیشتر است از ایشان ورب ساع و بسا سعی نماینده
فیما یضره در چیزی که ضرر رساند باو و او در اول سعی ضرر آن نداند من اکثر هر که بسیار گوید اهجر
طریق هرزه و بیهوده پوید ومن تفکر و هر که متفکر باشد و اندیشه نماید ابصر بینا شود قارن اهل الخیر
پیوسته شو با نیکوکاران تکن منهم تا باشی از ایشان وباین اهل الشر جدا شو از بدان تبن عنهم تا جدا باشی
از ایشان بئس الطعام الحرام بد طعامیست طعام حرام وظلم الضعیف و ستم کردن بر ناتوان افحش
الظلم زشت ترین ستم است نزد عقلا اذا کان الرفق خرقا هرگاه که باشد نرمی بجای درشتی کان الخرق رفقا
باشد درشتی در مقام نرمی نعم ما قیل **شعر** بجائی که نرمی شود سودمند درشتی کنی بجا که باشد پسند
و میشاید که معنی کلام این باشد که هر گه نرمی را در جای غلظت کار فرماید لا بد است که غلظت را هم در مقام نرمی استعمال
نماید استعمال شیء در غیر موضع نشاید ربما کان الدواء داء بسا باشد دوا درد والداء دواء و درد دوا
که گاه هست که آنچه بنده اعتقاد صلاح آن کرده مضر باشد و گاه عکس این صورت رخ مینماید وربما نصح غیر الناصح
و بسا که نصیحت کرد غیر نصیحت کننده وغش المستنصح و خیانت نمود آنکسی که نصیحت خواسته شده است از او
وایاک والاتکال علی المنی وحذر کن از اعتماد کردن بر آرزوهای این جهان فانها بضایع النوکی پس بدرستیکه
آرزوها این سرمایه های احمقانست و بیخردان والعقل حفظ التجارب عقل نگه داشت تجربه نمودنست در امور
بخصوص علوم تجربی بجهت آنکه اصل عظیم است در ما ینبغی وخیر ما جربت و بهترین آنچه تجربه کردی ما
وعظک آنست که پند دهد ترا بادر الفرصة بشتاب هنگام فرصت یافتن عمل از برای آخرت قبل ان تکون غصة
پیش از آنکه باشد ترا از فوت آن غصه و پشیمانی لیس کل طالب یصیب نیست هر طلب کننده مطلوب که برسد
بآنچه طلب مینماید ولا کل غائب یؤوب و نیست هر غایبی که از غربت باز آید ومن الفساد اضاعة الزاد و از جمله
تباهیست ضایع ساختن توشه آخرت ومفسدة المعاد و موضع فساد معاد در روز قیامت بسبب معصیت ولکل
امر عاقبة و مر هر کاری را نهایت است که بآن سزاوار است سوف یاتیک زود باشد که بیاید بتو ما قدر لک
آنچه تقدیر کرده شده است از برای تو التاجر مخاطر تجارت کننده خود را در خطر و هلاکت انداخته است
ورب یسیر انمی من کثیر و بسا مال اندک که نمو و زیادتی آن بیشتر باشد از مال بسیار لا خیر فی معین مهین هیچ
چیزی نیست از یاری دهنده ضعیف ولا فی صدیق ظنین نه در دوست متهم ساهل الدهر ما ذل لک و سهل فراگیر
روزگار را ما ذل لک قعوده مادام که رام باشد برای تو شتران خواسوار شده رفتار او بر متعال است از برای وقت

ل ۳۴

یعنی مادام که دوست تو طلب لطف نماید دور نباشد از کرم تو ازو ولا تطلبن ... بعضی خود را
بیچاره نماند از جهتها وحیاءً اکثر منه بجهت امیدی بیشتر ازان وایاک ان تجمح بک و بدور کن ازانکه
سرکشی کند با تو مطیة اللجاج مرکب ستیزگی وجنگ جوئی احمل نفسک و بار کن نفس خود را من اخیک
انبوا دند خود صاحب ... علی الصلة بپیوستن وعند صدوده و نزد ممنوع شدن
او علی اللطف والمقاربة بر نیکوئی کردن ونزدیکی جستن وعند جموده و نزد بخل ورزیدن
علی البذل ببخشیدن وعند تباعده و نزد دور شدن او علی الدنو بنزدیکی نمودن
او وعند شدته و نزد سختی ودرشتی او علی اللین بنرمی کردن وعند جرمه و نزد گناه
علی العذر بر عذر او ... حتی کانک له عبد تا بمرتبه
که گویا تو بنده او و گانه و گویا که او ذو نعمة علیک خداوند نعمت بر تو وایاک
ان تضع ذلک حذر کن از آنکه بنهی آنرا فی غیر موضعه در غیر موضع آن که لیاقت ندارد او ان
ان تفعله بغیر اهله و از آنکه بکنی آنرا بغیر اهل آن ... لا تتخذن عدو صدیقک صدیقا
فرا مگیر دشمن دوست خود را دوست که اگر فرا گیری او را دوست خود فتعادی صدیقک پس دشمنی خواهی کرد با دوست خود
وامحض اخاک النصیحة وخالص کن برای برادر خود نصیحت وموعظه را حسنة کانت خواه آن نصیحت
در نظر او نیک باشد ... وتجرع الغیظ و فرو خور جرعه خشم را فانی لم ار جرعة
پس بدرستیکه من ندیدم جرعه واشامیدنی احلی منها عاقبة که شیرین تر باشد ازان در عاقبت کار ولا الذ مغبة و نه
لذیذ تر در فرجام کار ولن لمن غالظک و نرم باش مر کسی را که غلظت و درشتی کند با تو فانه پس بدرستیکه
بواسطه نرمی تو یوشک ان یلین لک نزدیکست که نرم گردد برای تو وخذ علی عدوک وجوی کن و بگیر
بر دشمن خود بالفضل بعطا واحسان فانه پس بدرستیکه ان عطا احلی الظفرین شیرین تر است از دو نوع ظفر
که یکی ظفر یافتن است باو ... دیگری با احسان وان اردت قطیعة اخیک پس اگر اراده کنی بریدن
از برادر خود فاستبق له من نفسک بقیة پس باقی گذار برای او از نفس خود بقیه یرجع الیها تا باز گردد
بسوی آن بقیه ان بدا ذلک له یوما ما اگر پدید آید خوی او در روزی از روزگار ومن ظن بک خیرا
و هر که گمان برد بتو خیر را فصدق ظنه پس راست گردان گمان او را ولا تضیعن حق اخیک وضایع مساز حق برادر
خود را اتکالا علی ما بینک وبینه بجهت اعتماد بر آنچه میان تو و میان اوست از محبت و اخوت فانه لیس لک
باخ پس بدرستیکه نیست برادر تو من اضعت حقه کسیکه ضایع کنی حق او را ولا یکن اهلک
اهل وعیال تو اشقی الخلق بک بدبخت ترین خلقان بسبب تو ولا ترغبن فیمن و رغبت مکن در کسی
زهد فیک که بی رغبتی کند در تو ... ولا یکونن اخوک وباید که نباشد برادر تو
اقوی علی قطیعتک قوی تر بر بریدن تو منک علی صلته از تو بر پیوستن باو ...
قطع ترا ... باید که تو وصلت او ... ولا یکونن و باید که نباشد ... علی الاساءة اقوی
و بد کردن قوی تر منک علی الاحسان از تو بر احسان نمودن ولا یکبرن علیک و باید که بزرگ نباشد بر تو ظلم
من ظلمک ستم کسیکه بر تو ستم کند فانه پس بدرستیکه ظالم یسعی فی مضرته سعی میکند در مضرت خود
ونفعک و سود تو از ثواب ... که ... مظلوم ... ولیس جزاء من سرک ...

عند صرمه
صرم بفتح ... از باب ضرب بمعنی بریدن
صرم بضم ... وضم ... است بمعنی بریدن و دورا
بریده شدن جدا شدن و صرم فلان ...
یعنی برید سخن فلانرا و صرم ... بمعنی بریده شد
... صارم بفتح و کسر ... سیدن
... وصارم بمعنی کامل شمشیر
برنده است مثل صرام بر وزن صبور
وصارم بمعنی کارگذارنده ... است
وبمعنی دلیر هم آمده و صدر ان ...
از باب کرم است ق

فی غیره

وخذ علی عدوک

احلی الظفرین

ولا الذ مغبة
بفتح میم و عین معجمه وشد باء مفتوحه بر وزن
مرحله بمعنی سر انجام است مثل غب بکسر ...
... بالست روزی و تشنگی روز
دیگر است ... ریارت کردن
این ... است که ... از باب ...
که بگیرد روزی ... روزی ...
... از باب ضرب ... یار...
یک روز نه یک روز ... فم ...
... است وجمیع آن
... انجاز است
ق

پاداش کسی که شاد کرداند ترا آن نشود مانکه غمگین سازی اورا چه نزد عقلا مذموم است که شاد کننده خود را
در ورطه اندوه اندازی واعلم یا بنیّ وبدان ای پسرک من انّ الرزق رزقان که مطلوب وذی منصرف
بود دو قسم است رزق تطلبه روزی که طلب میکنی اورا و مبدا آن حرص وهوا است ورزق یطلبک وروزی
که طلب میکند ترا و آن تقدیر الهی است فان انت لم تأته پس اگر تو نیائی بسوی آن روزی اتاک بیاید او بسوی تو
ما اقبح الخضوع وچه زشت است فروتنی عند الحاجة نزد احتیاج وافتقار والجفاء وچه قبیح است سختدلی
عند الغنی نزد توانگری واقتدار انّ لک بدرستیکه آنچه نافع است ترا من دنیاک از متاع دنیای تو
ما اصلحت به مثواک آن مقداریست که بصلاح آوری بدان جای اقامت خود را در دار القرار وان کنت جازعا
واگر باشی ناشکیبا علی ما تفلّت بر آنچه بر رفت وجدا شد من یدیک از هر دو دست تو از متاع دنیا فاجزع
پس ناشکیبا باش علی کل ما لم یصل الیک بر هر چه نرسید بتو از امور استدل علی ما لم یکن
استدلال کن بر آنچه نبود بما قد کان بآنچه موجود است فان الامور اشباه پس بدرستیکه کارها
مشابه اند یکدیگر را در این سرای پر ضرر ولا تکونن ممن لا تنفعه العظة ومباش از آن کسیکه سود ندهد او را
پند الا اذا بالغت فی ایلامه مگر وقتیکه مبالغه کنی در الم رسانیدن وایذا کردن او فان العاقل
پس بدرستیکه مرد خردمند یتعظ بالادب پند میگیرد بنوعی از ادب والبهائم لا تتعظ وچارپایان پند
نمیگیرند الا بالضرب مگر بزدن اطرح عنک واردات الهموم بیفکن از خود غمهای فرود آمده را
بعزائم الصبر بعزیمتهای شکیبائی وحسن الیقین و به نیکوئی یقین خود که خبر الهی یا بن طریق که
بعین الیقین بدانی که آنچه او سبحانه فرموده موافق حکمت است ومحض عدالت من ترک القصد هر که
ترک کرد طریق خوب راست را جار جور کرد وداخل شد در راه ناراست وبعضی بجاء مهمله خوانده اند یعنی در ماند
در راه حیرت وسرگردانی والصاحب مصاحب وهمراه در نفع رسانیدن مناسب خویش است مناسب وموافق
والصدیق من صدق غیبه ودوست خالص ومحب مخلص است که صادق باشد در غیبت خود والهوی
شریک العمی یعنی هوای دنیا واروی نفس شریک کوری است در عدم اهتداء رب قریب ابعد من بعید بسا خویش
نزدیک که دورتر است از بیگانه دور ورب بعید اقرب من قریب وبسا بیگانه دور که نزدیکتر است
از خویش نزدیک در ایصال نفع ودفع شر والغریب من لم یکن له حبیب وغریب کسیست که نباشد او را دوستی
من تعدی الحق هر که در گذشت از حق ضاق مذهبه تنگ شد جای رفتن او ومن اقتصر علی قدره
وهر که اقتصار کند بقدر ومرتبه خود کان ابقی له باشد پاینده تر او را واوثق سبب فدا خذت به ومحکمتر سببی
که چنگ زنی در دنیا سبب بینک وبین الله سبحانه که میان تست ومیان خدا ومن لم یبالک وهر که بالک
از تو ودر یافتن مرام تو نیندیشد فهو عدوک پس او دشمن تست باعتبار عدم مبالات قد یکون الیاس
ادراکا گاهست که میباشد نومیدی دریافتن نجات اذا کان الطمع هلاکا هرگاه که باشد طمع سبب هلاک
یعنی چون طمع در امری مودی بهلاک گشت پس نومیدی از آن دریافتن نجات است لیس کل عورة تظهر نیست
هر موضع برهنه معایب که ظاهر باشد برای ضرب خصم مضادیرا ز جهت امکان غالب شدن ودر غلو یافتن
از این قبیل است قول آنحضرت که ولا کل فرصة تصاب ونیست هر فرصتی رسیده بطالبان آن وربما اخطا
البصیر قصده وبسا که خطا کرد بینا راه راست آنچه خواست واصاب الاعمی رشده ورسید نابینا براه راست

لغات

کان الامر فلتة یعنی بود آن کار ناگاه از غیر اندیشه وتفکری وافلتنی الشیء از باب افعال یعنی بر رفت آنچیز از من وتفلّت هم از باب تفعّل یعنی بجست وبر رفت ناگاه مثل انفلت از باب انفعال
ق

وان جزعت قد

لم یبالک
بلوته از باب نصر یعنی آزمودم اورا ومصدر آن بلو بفتح الف ولام وبلاء بر وزن سماء است
واسم از این بلوی بر وزن سکری است یعنی آزمایش وبلیة بر وزن صفیة وبلوة بکسر
اقر وبلاء بر وزن سماء یعنی اندوه و غم است وجمع آن بلایاست ولا ابالیه یعنی
سوگند خورده ...
ومتعدی بمعنی آمده است
ق

ل ۳۴۶

ولا ابالیه
از باب مفاعله بالته بر وزن قائمة
وبلاء بر وزن کتاب ومبالاة بر وزن
مفاعله یعنی پروا میکنم وباک ندارم
ازه ولم ابال باسقاط یاء ولم ابل
تخفیف همزه وحذف لام ولم ابل
بکسر لام
ق

براه راست خود پس باید که او عجب پیشه نکند و این نوع میکند از اشعار خود نسازد آخر الشرّ و مؤخّر سازد بدی را تا ممکن

فانّك اذا شئت پس بدرستیکه تو هرگاه خواهی تعجّلته تعجیل میتوانی کرد بان وقطیعة الجاهل

وبریدن از نادان تعدل صلة العاقل برابری میکند با پیوستن بعاقل خورده دان ومن امن الزمان

هرکه امین باشد روزگار را خانه خیانت کرد روزگار با او ومن اعظمه وهرکه بزرگ شمرد او را اهانه

خوار کرداند او را زیراکه خیر دنیا فانی مانند صحّت وجوانی وامنیّت ونار ونعمت باندک فرصتی مبدّل میشود

بنقیض آنها لیس کلّ من رمی اصاب نیست هرکه تیر اندازد رساند بنشانه ومقصود خود حاصل

ساخت اذا تغیّر السلطان هرگاه که متغیّر شود پادشاه در نیات تغیّر الزمان متغیّر شود زمان با چه تعلّق

بخیر و شرّ متعلّق است بپادشاه زمان واز پیش گذشت که معویه از احنف بن قیس پرسید که چیست حال زمان گفت

توئی زمان چه صلاح تو صلاح زمان است وفساد تو فساد زمان سل عن الرفیق قبل الطریق بپرس از همراه پیش از

سلوک نمودن در راه وعن الجار قبل الدار وسؤال کن از همسایه پیش از خریدن خانه از اینجا ماخوذ است آنچه

مشهور است که الرفیق ثمّ الطریق والجار ثمّ الدار ایّاك ان تذکر من الکلام بپرهیز از آنکه ذکر کنی از

کلام ما یکون مضحکاً چیزیکه باشد خنده آورنده وان حکیت ذلك عن غیرك واگرچه حکایت کنی آنرا

سخنان از غیر خود وایّاك ومشاورة النساء وبپرهیز از مشورت کردن با زنان فانّ رأیهنّ الی افن

پس بدرستیکه فکر ایشان مؤدّی میشود بضعف ونقصان وعزمهنّ الی وهن وقصد ایشان راجع میشود

بسستی وعدم اتقان واکفف علیهنّ وباز دار بر ایشان من ابصارهنّ دیدهای ایشانرا بحجابك ایّاهنّ

بپرده نشاندن تو ایشانرا فانّ شدّة الحجاب پس بدرستیکه سختی پرده نشاندن ابقی علیهنّ باقی‌تر است

بر ایشان ولیس خروجهنّ ونیست بیرون رفتن زنان باشدّ من ادخالك سخت تر از در آوردن تو

من لا یوثق به علیهنّ کسیرا که اعتماد باو نتوان کرد از مردان بر ایشان وان استطعت ان لا یعرفن غیرك

واگر توانی که نشناسند غیر تو را فافعل پس بکن اینچنان ولا تملك المرأة ونباید که مالك نگردانی زن را

من امرها از کار خویش ما جاوز نفسها آنچه متجاوز باشد از قدر ضرورت نفس او از متاع فانّ المرأة ریحانة

پس بدرستیکه زن ریحانه است یعنی محلّ لذّت واستمتاع ولیست بقهرمانة ونیست کارفرما در افعال واوضاع کلی

ولا تعد بکرامتها ودر مگذر بسبب حرمت وکرامت ایشان نفسها از نفس ایشان بانچه درست نباشد از کسوه مانند آن

ولا تطمعها وبطمع مینداز ایشانرا فی ان تشفع لغیرها که شفاعت کنند غیر خود را وایّاك والتغایر

وبپرهیز از غیرت بردن وناموس او ونسبت دادن بچیزی یعنی او متّهم ساختن زن بفعل فی غیر موضع غیرة در غیر جای غیرت

وتهمت زدن فانّ ذلك پس بدرستیکه غیرت بردن یدعو الصحیحة میخواند تندرست را الی السقم بسوی بیماری

والبریئة الی الریب وبیگناه را بسوی گناهکاری واجعل لکلّ انسان من خدمك وبگردان برای هر

آدمی از خدمتکاران خود عملاً تأخذه به کاری که مواخذه کنی او را بان کار یعنی کاری وخدمتی را نامزد کسی کن تا از

خدمتکاران فانّه احری پس بدرستیکه ان سزاوارتر است ان لا یتواکلوا با آنکه وا نگذارند بیکدیگر کارهای

دشوار را فی خدمتك در خدمتکاری تو واکرم عشیرتك وگرامی دار خویشان خود را فانّهم پس بدرستیکه

ایشان جناحك الّذی به تطیر بال تو اند که طیران میکنی بان واصلك الّذی الیه تصیر واصل تواند که بسوی

ان باز میگردی در زمان افتخار بر مردمان ویدك الّتی بها تصول ودست تو اند که بدان حمله میکنی بر دشمنان

الاشد

والافن بالتحریک ضعف الرأی والافن بالفتح والسکون ضعف الرأی والنقص

والقهرمان بالفتح الّذی الیه الحکم بالامور کالخازن والوکیل والحافظ لما تحت یده والقائم بامور الرجل بلغة الفرس

افن

ولا تطمعها

قهرمانة

غیرة

ل ۳۴

استودع الله

فاسأله

الله بامانت میسپرم بخدا دینک و دنیاک دین و دنیای ترا و اسئله و در میخواهم از حضرت عزت خیر القضاء لک
بهترین حکم را برای تو فی العاجلة و الآجلة در اینجا و بعد از آن و الدنیا و الآخرة در دنیا و آخرت والسلم

ل ومن کتاب له علیه السلم ۳۵

الی معاویة این نامه را نیز فرستاد بسوی معاویه و اردیت جیلا من الناس کثیرا بتحقیق هلاک کردانیدی بواسطه
گمراهی جماعت بسیاری از مردم را و بیاء خدعتهم بغیک فریب دادی ایشانرا بگمراهی خود و القیتهم و انداختی
ایشانرا فی موج بحرک در موج دریای جهلهای نامتناهی خود تغشاهم الظلمات فرو گرفته ایشانرا
تاریکیهای ضلالت که راه نمیبرند بواسطه آن بجوی هدایت و تتلاطم بهم الشبهات و موج میزند با ایشان شبهه
چون شبهه قتل عثمان و تحکیم حکمین و غیر آن و بواسطه آن غرق شده اند در گرداب حیرت و جهالت فجاروا و حیران
شدند و در بعضی روایت بجیم واقع شده یعنی پس گردیدند از فریب داده شدگان عن وجهتهم از طریق هدایت خود
که موصل بود بوصول بسعادت و متابعت آنحضرت که موصل است بجنت و نکصوا علی اعقابهم و باز گشتند
از آن متابعت بر پاشنهای خود یعنی عود نمودند بر کفر اصلی خود و تولوا علی ادبارهم و برگشتند بر پشتهای خود یعنی
پشت بر حق کردند و رو بباطل آوردند و عولوا علی احسابهم و اعتماد کردند بر حسبهای خود از اصل و مال الا
من فاء من اهل البصائر مگر کسی که باز گشت از اهل بصیرتها فانهم فارقوک پس بدرستیکه ایشان مفارقت کردند از
تو و مرتکب طریق حق شدند بعد معرفتک پس از شناختن ایشان راه باطل ترا و هربوا الی الله و گریختند بسوی
خدای تعالی من موازرتک از معاونت نمودن تو اذ حملتهم وقتی که سوار کرده بودی ایشانرا علی الصعب بر شتر [illegible]
و عدلت بهم و بر گردانیدی ایشانرا عن القصد از راه میانه که میانه بود از افراط و تفریط مراد [illegible]
فاتق الله یا معویة پس بترس از خدا ای معاویه فی نفسک در آنچه متعلق است بنفس خود از انواع حیل و مکر و [illegible]
الشیطان و منازعت کن با شیطان قیادک در باز کشیدن خود از طغیان و عصیان فان الدنیا منقطعة
عنک پس بدرستیکه دنیا بریده است از تو و دور غائبست و الآخرة قریبة منک والسلم و آخر بود مکتوب [illegible]
عفو [illegible]

ل ومن کتاب له علیه السلم ۳۶

الی قثم بن العباس این نامه آنحضرتست که فرستاد بسوی قثم بن عباس و هو عامله علی مکة و او بود عامل
آنحضرت بود بر اهل مکه اما بعد اما پس از حمد و صلوات فان عینی بالمغرب پس بدرستیکه جاسوس من
که در مغربست مراد شامست که از حد مغرب یمن است کتب الی نوشته است بسوی من نامه یعلمنی اعلام نمود
مرا انه وجه الی الموسم که روانه کرده بسوی حج اناس من اهل الشام مردمانی از اهل شام یعنی معاویه
بسوی مکه فرستاد العمی القلوب که کور است دلهای ایشان الصم الاسماع کر است گوشهای ایشان الکمه الابصار
که کور است چشمهای بصیرت ایشان الذین یلتمسون الحق بالباطل که طلب میکنند حق را بباطل یعنی طلب دین حق
بپیروی معاویه میکنند و یطیعون المخلوق و فرمان میبرند مخلوق را فی معصیة الخالق در نافرمانی خالق و یحتلبون الدنیا
درها و میدوشند از پستان دنیا شیر آنرا بالدین بهانه طلب دین و بواسطه آن فریب خلایق میدهند و یشترون
عاجلها و میخرند متاع این جهان را باجل الابرار المتقین بمتاع آن جهان که نصیب نیکوکاران و پرهیزکاران
و لن یفوز و هرگز ظفر نمی یابد بخیر الا عامله مگر کسی که عمل کننده آن بود و لا یجزی جزاء الشر و جزا داده نمیشود بجزاء شر

ل ۳۵

ارجیتم
ای اهلکتم جمیعا مراد الناس جمیعا [illegible]
[illegible] و الجهة بالکسر یقال هذا وجه الرای [illegible]
[illegible]
الموازرة کالمفاعلة المعاونة
[illegible]

[illegible]
بر وزن [illegible]
[illegible]
یلتمسون

الا ما عمله مکر کننده شرفا تم علی ما فی یدیک پس بپای دار آنچه در دستهاست از امور ملکی مکر و اموال رعیت
قیام الحازم الصلیب همچو ایستادن احتیاط کننده سخت توانا والناصح اللبیب و نصیحت کننده خردمند التابع لسلطانه
و پیرو پادشاه خود و بعضی روایات التابع واقع شده یعنی نفع رساننده الی خود المطیع لامامه فرمانبرنده امام عالیشان
خود مراد آنحضرت است صلوات الله علیه و ایاک و ما یعتذر منه و حذر کن از آنچه که معذرت باید گفت از آن و لا تکن
عند النعماء بطرا و مباش نزد نعمتها شادان و نازان و لا عند البأساء فشلا و نزد سختیها سست و هراسان

ك ومن کلام له علیه السلام لز ٣٧

الی محمد بن ابی بکر این نامه ایست که فرستاده بمحمد ابی بکر لما بلغه توجده وقتی که رسید بآنحضرت غمگین شدن
محمد من عزله بالاشتر از معزول او و بسبب اشتر عن مصر از شهر مصر یعنی از معزول شدن او از شهر مصر و بسبب الحاق شدن
اشتر بآن شهر بحکم امیر المؤمنین علی علیه السلام ثم توفی الاشتر پس از آن وفات یافت اشتر فی توجهه الی مصر متوجه شدن
او بمصر قبل وصوله الیها پیش از رسیدن بآنجا آورده اند که بفرموده معاویه زهر در عسل کرده باو خورانیدند و بسبب
وفات یافت در راه و قد بلغنی موجدتک و بتحقیق که بمن رسید ملال یافتن تو من تسریح الاشتر از روان
کردانیدن من اشتر را الی عملک بسوی کار تو و انی لم افعل ذلک و بدرستیکه نکردم من انکار را استبطاء لک فی
الجهد بجهت دیر شمردنی که مر تو را بود در کوشش نمودن و لا ازدیادا لک فی الجد و نه بسبب زیاد شدن تو در نعمت
و بزرگی و توانگری و لو نزعت ما تحت یدک و اگر برکنم آنچه در زیر دست تست من سلطانک از حکومت و ایالت
تو لولیتک هر آینه والی سازم ترا ما هو ایسر علیک بر چیزی که آسان تر باشد بر تو مؤنت آن از روی رنج
کشیدن در ترویج قواعد و سوء عذاب و اعجب الیک و عجیب و شگفتتر باشد ترا ولایة او در حکومت آن ان الرجل
الذی کنت ولیته بدرستیکه مردی که من والی ساخته بودم او را امر مصر بر امر شهر مصر کان رجلا لنا ناصحا
مردی بود برای ما نصیحت کننده و تدبیر نماینده و علی عدونا شدیدا و بر دشمنان ما سخت عقاب کننده فرحمه الله
پس رحمت کناد خدا او را فلقد استکمل ایامه پس بتحقیق که تمام کرد روزهای عمر خود را و لاقی حمامه و بمرگ رسید
خود و نحن عنه راضون و ما از او خوشنودیم اولاه الله رضوانه عطا کناد او را خدا خوشنودی خود را
و ضاعف الثواب له و دو چندان کناد ثواب خود را برای او فاصحر لعدوک پس ظاهر شو یعنی بیرون آی برای دشمن خود
و امض علی بصیرتک و روان شو بر بینائی خود و شمر و چست و چالاک شو لحرب من حاربک برای جنگ
کردن با کسی که جنگ کرده با تو و ادع الی سبیل ربک و بخوان مردمان را براه پروردگار خود و اکثر الاستعانة بالله
و بسیار کردان یاری خواستن از خدا یکفک ما اهمک تا کفایت کند ترا آنچه مهم تر است و ابتلا
یعنک و یاری دهد ترا علی ما ینزل بک من البلاء ان شاء الله تعالی بر آنچه فرود آید بتو از بلا و محنت

ك ومن کتاب له علیه السلام لح ٣٨

الی عبد الله بن العباس رحمه الله این نامه آنحضرت است که فرستاده بسوی عبد الله عباس بعد مقتل محمد بن
ابی بکر بمصر پس از کشته شدن محمد ابی بکر در شهر مصر اما بعد اما بعد از سپاس خدا و درود بر سید انبیا
فان مصر قد افتتحت پس بدرستیکه شهر مصر کشوده شد و قتل محمد بن ابی بکر و کار محمد ابی بکر ...

الصلیب
جنب بضم و ... و صلب بضم اول ... شدید
... مفتوحه و صلیب ...
گویند ... از باب کرم و ...
و ... آن ... نفع ...
... تصلیب از باب ... سخت
کردم ... از باب لازم و متعدی
... ق

بلغنی ...
توفی ...
بلغنی ...
بک

بطرا
بروزن کتف وصف است از بطر بتحریک بمعنی
نشاط و تبختر و بمعنی قلت برداشت
نعمت و بمعنی خوف و بمعنی نافرمانی کردن
نعمت و مکروه داشتن چیزی است که سزاوار
کراهت نباشد و معنی همه کفر حق است
و علاج کننده دردها ... بیطر
و بروزن حیدر و بیطر بروزن امیر و بیطار
بروزن قیدار و بیطر بروزن ...
گویند و بیطره بصیغه اسم فاعل
و صفت آنرا ابیطر ... گویند
ق

موجدتک
بروزن منزلة و جد علیه بکسر جیم یجد
وجدا و جدة و موجدة یعنی خشم
کرفت و تجده و جدا یعنی ...
او شد و در ... استعمال ... کنند
فقط و وجد المال ... یجده
وجدا ... وجدة
یعنی ... کردید
ق

ابی بکر بود رحمت کناد خدا او را شهید شد بتیغ کین اشرار فعند الله نحتسبه پس نزد خدا طلب میکنیم اجر مصیبت او را ولدا ناصحا
نهان او را واقع شد در حالیکه او فرزندی نصیحت کننده بود و عاملا کادحا و عمل کننده سعی نماینده رنج کشنده و سیفا
قاطعا و شمشیری برنده بر اهل عدوان و طغیان و رکنا دافعا و رکنی دفع کننده دشمنان انحضرت او را فرزند خوانده زیرا
که پسر زن انحضرت بود و چنانکه سمت ذکر یافت و قد کنت حثثت الناس و بتحقیق بودم که ترغیب و تحریص نمودم مردمانرا
علی لحاقه بر لاحق شدن بمعاونت او و امرتهم بغیاثه و امر کردم ایشانرا بفریاد رسیدن او و قبل الوقعة پیش از واقعه
شهادت او و دعوتهم و خواندم ایشانرا سرا و جهرا در نهان و آشکار و عودا و بدءا و در بازگشتن و ابتدا
نمودن یعنی در همه حال ایشانرا امر کردم بمعاونت او فمنهم الاتی پس بعضی از ایشان آینده بودند کارها در حالتی
که کراهت داشتند از آن و منهم المعتل و بعضی از ایشان بهانه جو بودند کاذبا در حینی که دروغگو شده بودند
و منهم القاعد و بعضی یکی از ایشان نشسته بودند خاذلا در وقتیکه فرو گذارنده او بودند اسئل الله
درمیخواهم از خدای تعالی ان یجعل لی منهم اینکه بگرداند برای من از ایشان فرجا عاجلا گشایشی زود از محنت و غم
فوالله پس قسم بذات خدا لولا طمعی عند لقاء العدو که اگر نمیبود طمع من نزد ملاقات کردن با دشمن فی الشهادة
در شهید شدن و توطینی نفسی و دل نهادن من نفس خود را علی المنیة بر مرگ و رسیدن بعالم آخرت لاحببت هر آینه
دوست داشتم الا القی که نبینم مع هؤلاء یوما واحدا با این طایفه یکروز و لا التقی بهم ابدا و نرسیدم با ایشان
در هیچ وقت
ابشان را هرگز

ل ومن کتاب له علیه السلام لط ٣٦

الی عقیل بن ابی طالب این نامه انحضرت است که فرستاده بسوی عقیل بن ابی طالب که برادر او بود فی ذکر جیش
انفذه در یاد کردن لشکری از قریش که روانه ساخت ایشانرا الی بعض الاعداء بجانب بعضی دشمنان و هو
جواب کتاب و این نامه جواب کتابی است کتبه الیه اخوه عقیل که نوشته بود بسوی او برادر او عقیل در شکایت
آن لشکر و اهمال ایشان در استیصال دشمنان و عدم دلیری و شجاعت ایشان در محاربه خصمان چون حضرت نامه او را
مطالعه نمود در جواب نوشت فسرحت الیه پس روانه کردم بسوی آن بعض دشمنان جیشا کثیفا من المسلمین لشکری انبوه
از مسلمانان فلما بلغه ذلک پس چونکه رسید خبر بدشمنان آن لشکر که از ان شمر ذیل هاربا چست شدند در حینی
که گریزان بودند و نکص نادما و بازگشتند در حالتی که پشیمان بودند فلحقوه پس رسیدند بدشمنان ببعض الطریق
در بعضی راه و قد طفلت الشمس در این حال که میل کرده بود آفتاب للایاب بغروب کردن فاقتتلوا شیئا پس کارزار کردند
در زمان بغایت قصیر کلا و لا هیچ بتلفظ کردن کلمه لا و لا که منقطع میشود در زمان قلیل حقیر این کنایت است
از قصر زمان محاربه ایشان و مانند این محاورات قول ابی دهمان شعر و اسرع فی العین من لحظة و اقصر
فی السمع من لا و لا فما کان پس نبود انکار زار کردن الا کموقف ساعة مگر بمقدار ایستادن ساعتی حتی نجا جریضا
تا آنکه نجات یافتند در حالتی که غمناک بودند در سو کوار بعد ما اخذ منه بالمخنق پس از آن که گرفته بود از ایشان
گلوگاه با نواع آزار و لم یبق منه و باقی نماند بود از ایشان غیر الرمق مگر بقیه جان فکار فلایا بلای ما نجی
لای یعنی شدت و ان مفعول مطلق فعل محذوف است و لای دوم و تیم از برای تاکید است و ما مصدریه است در موضع رفع
که فاعل فعل مقدر است و تقدیر کلام اینست کما شدة النجاة شدة متصلة بشدة اخری یعنی بر نجات است
نجات یافتن ایشان از دست دشمن سختی متصل بسختی دیگر یعنی سختی بسیار فدع عنک قریشا پس ترک کن از خود

آخذ لیتبعه قد

نخبته
اجتنب کذا عند الدال طلب و اجتنبه
نحوری و هی الاجرطفقت الشمس تطفیه
اذا مالت للغروب و الایاب الرجوع
و قوله کلا و لا ای شیئا قلیلا جدا و التشبیه
بالقلیل السریع الفناء و الحروف
عند اهل اللغة کلا و ذا کم قف الموقف
کمجلس بکسر القاف و الجریض المغموم المهموم
الذی یبلغ ریقه ای همه و حزنه بالجهد
و یکاد یموت لذلک و المخنق فتح
النون المفتوحة موضع الخنق موضع
الخنق بکسر النون و الرمق بالتحریک
بقیة الحیوة
دره

عند لقائی عدوی
قد

و لای
الشدة و الابطاء و کلاهما مصدر و العامل
محذوف و لای الاول مصدر و الثانیه فی موضع
الفاعل و التقدیر فلای لایا نجاه
ای عسر و ابطاء ابطاءا و الغایة
فی تکریر اللفظ فی قوله فلایا بلای المبالغة
فی وصف البطاء ای شدیدا مقرونا بلای
دره

معنی قد

قریش را و ترکاضهم فی الضلال با شتافتن ایشان در زیادکاری در گمراهی و تجوالهم فی الشقاق و با جولان
نمودن و گردیدن ایشان در نزاع و ستیزه کاری و جماحهم فی التیه و با سرکشی ایشان در بیابان حیرت و سرگردانی
فانهم پس بتحقیق که ایشان قد اجمعوا علی حربی اتفاق کرده اند بر محاربه نمودن با من کاجماعهم همچو اتفاق
کردن ایشان علی حرب رسول الله صلی الله علیه و آله قبلی بر کارزار کردن با رسول خدا که واقع بود پیش از من
فجزت قریشا عنی پس جزا دهد قریش را از جانب من الجوازی جزاها و ستمهائی که کردند با من فقد قطعوا رحمی
پس بتحقیق که قطع کردند خویشی مرا و سلبونی و ربودند از من سلطان ابن امی پادشاهی پسر مادر مرا یعنی پیغمبر را
که هر دو پسران فاطمه بنت عمرو بن عائذ مخزومیند که مادر عبد الله و ابوطالب است و هر که قطع رحم کند اهل است در آیه
کریمه و تقطعوا ارحامکم اولئک الذین لعنهم الله و اما ما سألت عنه و اما آنچه سؤال کردی از آن من رأیی
فی القتال از اندیشه من در مقاتله و محاربه فان رأیی قتال المحلین پس بدرستیکه رای من مقاتله کردنست
با حلال کنندگان عهد خدا حتی القی الله تا آنکه برسم بثواب او سبحانه و تعالی لا یزیدنی زیاده نمی سازد مرا کثرة
الناس حولی بسیاری مردمان در گرد من عزة ارجمندی و شوکت را و لا تفرقهم عنی و نه متفرق و پراکنده
شدن ایشان از من وحشة خوف و ترس را و لا تحسبن ابن ابیک و مپندار پسر پدر خود را و لو اسلمه الناس
و اگر چه فرو گذارند او را مردمان و روزگار متضرعا زاری کننده متخشعا فروتنی نماینده و لا مقرا للضیم و نه قرار
دهنده و ثابت کننده ستم را واهنا سست شونده در حالی که ناشی شود از دفع ستم و لا سلس الزمام و نه روان مهار للقائد
برای کشنده ستمکار و لا وطیء الظهر و نه پایمال کننده پشت یعنی رام سازنده آن للراکب المقتعد برای سوار
نشسته آن و لکنه و لکن پسر پدر تو کما قال اخو بنی سلیم همچنانست که گفت برادر بنی سلیم در حق خود این
بیت را فان تسألینی کیف انت فاننی یعنی پس اگر بپرسی از من که چگونه توئی پس بدرستیکه من صبور علی ریب
الزمان صلیب پس شکیبا صبر کننده ام بر سختی روزگار و سختم در حالها که ناشی شود یعز علی ان تری بی کآبة دشوار
می آید بر من اینکه دیده شود بمن اندوه و محنت فیشمت عاد او یساء حبیب پس شاد گردد دشمن و غمناک گردد
دوست من یعنی اظهار نکردن من کآبه و غصه را بجهت آنست که تا سبب شماتت اعدا و کدورت احبا نشود

ل و من کتاب له علیه السلام ۳۷

الی معاویة و این نامه ایست که فرستاده بجانب معاویه فسبحان الله اراد لفظ سبحان الله در اینجا از برای تعجب
است یعنی پس استحقاق تنزیه خدا بر استوار آنکه واضح باشد بمثل افاعیل عجیبه شنیعه تو ای معاویه یا آنکه منزه است
او سبحانه از آنکه فاعل این اباطیل فظیعه تو باشد ما اشد لزومک للاهواء المبتدعة چه سخت است ملازمت
تو ای معاویه مر هواهای نو پیدا آمده رخ گشوده را و الحیرة المتبعة و سرگشتگی پیروی نموده شده را که آن
تصدیق است بخلافت فریفتن مردم بوسیله دنیا و خوی گذاری مع تضییع الحقائق با ضایع کردن چیزها
که خواست بود آنهم و اطراح الوثائق و انداختن چیزهائیکه موثوق و معتمد بود شرایع التی هی لله طلبة
که آنها مر خدا را مطلوبند و موافق حکم حضرت صانع و علی عباده حجة و بر بندگان او حجتند برهانند
و آن اعتقاد داشتن بامامت خلافت من بعد از حضرت رسالت است فاصله که اهل آن منم فاما اکثارک الحجاج
پس اما بسیار کردن تو حجت آوردن را فی عثمان و قتلته در شأن عثمان بن عفان و کشندگان او فانک پس بدرستیکه تو

و ترکاضهم
ظاهرا واو آن بمعنی مع باشد و محتمل است که عاطفه باشد و ترکاض بفتح اول مصدر است بر وزن
تکرار و رکض بفتح اول از باب نصر
جنبانیدن پای است و بمعنی دور کردن
و بمعنی بر انگیختن اسب از برای دویدن
بزدن پا بر پهلوی او و رکض
جنبانیدن پا بهاست از پرنده
و رکض بمعنی دویدن است
ق

و تجوالهم
بفتح اول مصدر است جال فی الحرب از باب
نصر جولة بفتح اول و جال فی الطواف
جولا بفتح و ضم اول و جوولا بر وزن
سرور و جولان بر وزن رمضان
و جیلان بکسر اول و جول از باب
تفعیل و مصدر آن تجوال بر وزن
تکرار است و اجتیال از
باب افتعال بمعنی گردید
در جنگ و در طواف
کرد او
ق

ل ۳۹

و جماحهم
بکسر اول جمع الفرس از باب منع
یعنی توانا شد اسب سواری و سرکشی
و زیادتی میکند مصدر آن جمع بفتح
اول و جموح بر وزن سرور و جماح
بر وزن کتاب میآید و صفت
آن جموح بر وزن صبور است
ق

و اطراح غلط

انما نصرت عثمان جز این نیست که یاری کردی عثمان را حیث کان النصر لك در جائیکه فائده یاری دادن مر ترا بود یعنی بان یاری در طلب

خلافت و حکومت خود ساختی وخذلته و فرو گذاشتی او را حیث کان النصر له در جائی که نصرت دادن او نافع

بود وان در زمانی بود که او طلب نصرت کرد از تو و تو متقاعد شدی از آن و شمه از این مقوله در اوراق سابقه سمت تحریر پذیرفت

ل و من کتاب له علیه السلام ما ۴۱

الی اهل مصر این نامه ایست نامه آنحضرت که فرستاد باهل مصر لما ولی علیهم الاشتر در حینی که والی ساخت

بر ایشان مالک اشتر را من عبد الله علی امیر المؤمنین این نامه ایست از جانب بنده خدا علی بن ابی طالب امیر المؤمنین که امیر مؤمنان

و پیشوای ایشانست الی القوم الذین غضبوا لله بسوی گروهی که خشمگین شدند از برای رضای خدای

حین عصی فی ارضه در وقتی که فرمان برداری نشد خدای تعالی در زمین خود وذهب بحقه و برده شد حق او یعنی

هنگامی که غاصب شدند ظالمان از خدا و نافرمانی او را شعار و دثار خود ساختند حق او را غصب کردند فضرب

الجور سرادقه پس زد جور و ستم سراپرده خود را علی البر والفاجر بر نیکوکار و بدکردار والمقیم والظاعن و بر

اقامت کننده در وطن و بر کوچ کننده از دیار فلا معروف یستراح الیه پس هیچ امر پسندیده نباشد که راحت نموده شود

از روی توجه باو و نه از کار ولا منکر یتناهی عنه و هیچ کار ناشایسته نباشد که باز ایستاده نمیشود از وی اجتناب

نمودن از آن اما بعد اما پس از حمد خدا و صلوات بر سید انبیا فقد بعثت الیکم پس بتحقیق که فرستادم بسوی

شما عبدا من عباد الله بنده از بندگان خدا لا ینام ایام الخوف که نمیخوابد در روزهای ترسیدن از اهل عدوان

ولا ینکل عن الاعداء و باز نمیگردد از دشمنان ساعات الروع در ساعتهای هراسیدن از ایشان اشد علی

الفجار و سخت تر است بر فاجران من حریق النار از سوختن آتش سوزان وهو مالک بن الحارث و کسیکه

که متصف باین صفت است مالک بن حارث اشتر است اخو مذحج که برادر مذحج بن جابر مالک بن [illegible]

سبا است و سبا پدر قبیله ایست از یمن فاسمعوا له پس بشنوید سخن او را واطیعوا امره و فرمان برید امر او را

فیما طابق الحق در آنچه مطابق بود موافق حق فانه پس بدرستیکه مالک سیف من سیوف الله شمشیریست

از شمشیرهای خدا لا کلیل الظبة کند نیست تیزی شمشیر او ولا نابی الضریبة و نافرمان نیست

بر محل ضرب و بخود تیغ خونخوار این کنایت است از شجاعت و نجدت او در محاربه فان امرکم ان تنفروا پس اگر امر کند

شما را که بجهاد بیرون آیید فانفروا پس بیرون روید و اگر فرماید شما را که اقامت کنید وان امرکم ان تقیموا

در خانه خود فاقیموا پس اقامت نمائید در خانه فانه لا یقدم پس بدرستیکه او در پیش نمیشود ولا یحجم و واپس نمیشود ولا

یؤخر و بعد نمیدهد ولا یقدم و در پیش نمیدارد دشمنان را الا عن امری مگر از فرمان من وقد آثرتکم به و بتحقیق که

اختیار کردم من او را برای شما علی نفسی بر نفس خود لنصیحته لکم برای نصیحت کردن او شما را و شدة

شکیمته و سختی امر عنان او علی عدوکم بر دشمنان شما از کفار یعنی نفس این کنایت است از شدت طاقت او بر دشمنان

ل و من کتاب له علیه السلام مب ۴۲

الی عمرو بن العاص این نامه ایست از آن فرموده بسوی عمرو عاص در وقتیکه متابعت کرده بود با معاویه بطمع شهر مصر

و با اختصاص و بعضی خاص فانك قد جعلت دینك پس بدرستیکه تو گردانیدی دین خود را تبعا لدنیا امرئ

تابع دنیای مردی ظاهر غیه که ظاهر است گمراهی او مهتوك ستره دریده شده پرده او وقباحت او

[Margin notes]

نقیع بفتح نون و کسر حاء ... و جمع
کسیکه عمر را ... شنید ... حیث
فلانا ... کشید ... جانی بجای
دیگر و ... روزبان ... است
که ... الملک ... راماند
آنجا ... امید ... الا
شرح

و نکته
او لم یقطع الضریبة و الاضافة الی
الضریبة اضافة اسم الفاعل
الی المفعول و لا ناب عن الضریبة
مدیم

ل ۴۱

والضریبة
بمعنی ... طبیعت و خوی است
و ... شمشیر و تیزی ... است
بمعنی ... بر ... ضریبه
... شمشیر زده شده باشد ضریبه
... فضایل است
... و خراج
... خانه ... و
... شده باشد ق

والظبة
... تیزی شمشیر ... زده
که مانند آن است و جمع آن ... اصل
... ظبات ... لف
... و ضم
... باید
ق

عادت معاویه و بنی امیه آن بود که زمان بعثت تا انحضرت امامرو بنی هاشم منکشوند ابشان را بسفاهت نسبت میدادند
و خود را ستایش مینمودند مذهب خود را با ساع مردمان میرسانیدند از این جهت انحضرت فرمود که یشین الکریم مجلسه
یعنی عیب میکنند نمره دنیا پاک مرد کریم برد که او را در مجلس خود با وجود اینکه از کل عیب مبراست و یسفه الحلیم بخلطته
و بیخرد میخواند حلیم و بردبار را با مخلطان و مصاحبان خود با آنکه بکمال العقل و دانش آراسته و بجمیع صفات حسنه و اخلاق
کریمه پیراسته فاتبعت اثره پس فتنی ابعمرو در پی او بطمع دنیا و طلبت فضله و طلب کردی افزونی و
یعنی عطا و احسان او را اتباع الکلب للضرغام همچو پیروی کردن سگ شیر را یلوذ الی مخالبه که پناه
میگیرد بچنگالهای صید کردن او و ینتظر ما یلقی الیه و انتظار میکشد چیزی را که انداخته شود بسوی او من فضل
فریسته از زیادتی صید او فاذهبت دنیاک و آخرتک پس ببردی یعنی در باختی دنیا و آخرت خود را با ینکار
و لو بالحق اخذت و اگر بحق فراهم گرفتی مطلوب خود را ادرکت ما طلبت در مییافتی آنچه طلب کردی از منافع
دنیا ناپایدار فان یمکننی الله پس اگر تمکین دهد مرا خدا منک و من ابن ابی سفیان از گرفتن تو و پسر ابی سفیان
اجزکما جزا دهم شما را هر دو بما قدمتما بآنچه از پیش فرستاده اید از اخرت از عصیان و ان تعجزا و اگر عاجز
گردانید مرا و بتبقیا و بقا یابید بعد از من فما امامکما پس آنچه در پیش شما است از عذاب آخرت شر لکما بدتر است از برای
شما کقوله تعالی و لعذاب الآخرة اشد و ابقی والسلام

و من کتاب له علیه السلام ل مج ٤٣

الی بعض عماله این نامه را ارسال فرموده بسوی بعضی از عاملان خود اما بعد اما پس از حمد الهی و درود بر حضرت
رسالت پناهی فقد بلغنی عنک امر پس بتحقیق که رسید بمن از جانب تو کاری ان کنت فعلته اگر کرده
آنکار را فقد اسخطت ربک پس بتحقیق که بخشم آورده پروردگار خود را و عصیت امامک و نافرمانی کرده
امام و پیشوای خود را اخزیت امانتک و خوار کرده امانت خود را یعنی سست گردانیده عهدی را
که فرا گرفته از امام خود بلغنی رسید بمن انک جردت الارض آنکه تو پوست کنده زمین را این کنایت
از لخت نمودن و جمیع اموال را از صاحبان آن و باقی نگذاشتن چیزی از آن از برای ایشان فاخذت ما تحت قدمیک پس
فرا گرفته چیزی را که در زیر قدمهای تو بود از محصولات و دفاین زمین و اکلت ما تحت یدیک و خورده چیزی را
که در زیر دستهای تو بود از مالها که غیر حاصل زمین است و دفاین غار فارفع الی حسابک پس رفع کن بسوی من حساب خود را
و اعلم ان حساب الله و بدانکه حساب خدا در قیامت اعظم من حساب الناس بزرگتر است از حساب مردمان از رعایا والسلام

و من کتاب له علیه السلام ل مد ٤٤

الی عبد الله بن العباس این نامه را بسوی او ارسال فرموده و بعضی از کاتبان گفته اند که عبد الله بن عباس نبود و ارسال
این نامه در حینی بود که او را بر بصره والی کرده بود و از آنجا مال بسیار برداشته بمدینه آورد و نامه نوشت
با انحضرت که چون مرا اهل و عیال بسیار هست از اموال را بر من مسلم دارید و صاحب منهاج آورده که این عامل عبید الله
عباس بود و مثل این بحال عبید الله سزاوارتر است از عبد الله و بهر تقدیر چون نامه با انحضرت رسید جواب نوشت
که اما بعد پس از حمد خدا و درود بر سید انبیا فانی کنت اشرکتک فی امانتی پس بدرستیکه بودم که شریک
ساختم ترا در امانت خود که آن ولایت است بر امور اهل اسلام و جعلتک و گردانیدم ترا شعاری و بطانتی

یشین

شان از یشین از باب ضرب یعنی زشت گردانیدن
آن و ضد زان یزینه یعنی آراست او را تو و شاین
بر وزن مساجد عیبها و زشتیها است
ق

بخلطته

خلط تخلیط از باب ضرب و خلطه
از باب تفعیل یعنی آمیخت او را خلط
پس آمیخته شد و خلیطه بمعنی مخالط و آمیزنده است
شریک و ندیم که بمعنی منادم است و تثنیه و جمع
در او مساوی است کلاهی و جمع آن
خلط بضم و خلطا بر وزن
شرکا می آید
ق

جو دو دو دو

ل ٤٣

شعاری

شعار بر وزن کتاب جامه است و علامت
در جنگ و در سفر و بمعنی آواز ابر و بمعنی
درخت و در این معنی بفتح هم آمده و بمعنی
جامه که زیر جامه پوشند که آن
متصل بموی بدن باشد و در معنی تیر هم
بفتح آمده
ق

منه

الی بعض عماله وهو

بطانتی

بکسر اول بمعنی نهان است و ظاهر در مقابل
شهرت و از جامه آستر او است
خود ظهاره که روی جامه است
ق

جانشین بودی و استر جامه خود یعنی ترا ملاصق بدن خود کردانیدم و خاص خاص ترا نمودم و اسرار خاصه
خود را در کف کفایت تو نهادم ولم یکن رجل من اهلی و نبود مردی از اهل من اوثق منک فی نفسی استوارتر
وامین تر از تو در نفس من لمواساتی بجهت یاری دادن تو مرا وموازرتی و معاونت نمودن تو مرا
واداء الامانة الی و رسانیدن امانت بمن فلما رایت الزمان پس چون دیدی زمانه را علی ابن عمک
بر پسر عم خود قد کلب که حریص شد بجنگ و آزار رسانیدن والعدو قد حرب و دشمن را که خشمناک شد
غضب و امانة الناس قد خزیت و امانت مردم را که خوار شد و هذه الامة قد
فنکت ... باکاه کنند و شغرت و پراکنده کنند قلبت لابن عمک برکردانیدی برای پسر عم خود ظهر المجن
سپر را و سلوک کردی با او طریق عناد ... ابن مثلیست برای کسی که مخالفت کند بعد از آنکه
... بوده باشد ففارقته پس مفارقت کردی ازو مع المفارقین با جماعت مفارقت کنندکان
وخذلته ... وکذاشتی او را مع الخاذلین با کروه فرو کذارندکان وخنته و خیانت کردی با او مع
الخائنین با خیانت کنندکان فلا ابن عمک آسیت پس نه پسر عم خود را مواسات کردی ولا الامانة
ادیت و نه امانت را ادا نمودی ... بجهت ... امانت
وکانک لم تکن الله ترید بجهادک ... بجهاد کوشش خود وکانک لم تکن
علی بینة من ربک ... وکانک انما کنت تکید
... ابن امت را ... عن دنیاهم ...
وتنوی غرتهم ... غفلت ایشان عن فیئهم ... از ایشان
فلما امکنتک الشدة پس چون ... فی خیانة الامة در خیانت نمودن با امت
اسرعت الکرة ... وعاجلت الوثبة
کردی ... واختطفت ما قدرت علیه ...
اموالهم المصونة ... لاراملهم وایتامهم
... اختطاف الذئب الازل ... دامیة المعزی الکسیرة
بر خون آلوده ... فحملته ... الی الحجاز
بسوی حجاز ... رحیب الصدر ...
غیر متاثم من اخذه ... کانک
لا ابا لغیرک ... حدرت الی اهلک ...
من ابیک وامک ...
... فسبحان الله ...
... اما تؤمن بالمعاد ...
او ما تخاف من نقاش الحساب ... ایها المعدود کان عندنا ...
من ذوی الالباب ... کیف تسیغ شرابا وطعاما ...
وانت تعلم ... انک تاکل حراما وتشرب حراما ...

غرتهم
... از باب ... غرتهم
... سرور ...
...

فنکت

الوثبة
بفتح الاول ... سکون الثانی ...
بفتح الاول ...
از باب ...
... بفتح ...
...

الازل
... ازل مصدر ...
... الازل ...
...
...
همراه است
ق

تحمله

متاثم
... کتاب ...
... از باب ...
در حسابست ...
... کردن ...
... یا ...

و منبری کنیزان او و تنکح النساء و نکاح میکنی زنان را من مال الیتامی و المساکین از مال یتیمان و مسکینان و
المؤمنین و از مال مؤمنان و المجاهدین و جهاد کنندگان الذین افاء الله علیهم آنانی که گردانید غنیمت را
بر ایشان هذه الاموال از این مالها و احرز بهم و استوار کرد بسبب ایشان هذه البلاد این شهرها را از
تصرف دشمنان فاتق الله پس بترس از خدای تعالی و اردد الی هؤلاء القوم و باز گردان بسوی اینجماعت
اموالهم مالهای ایشان را فانک ان لم تفعل پس بدرستیکه اگر نکنی اینکار را ثم امکننی الله منک پس
قدرت دهد مرا خدا از اخذ تو لاعذرن الی الله فیک هر اینه عذر کردن نمایم بسوی خدا در باب تو و لاضربنک
و هر اینه بزنم ترا بسیفی الذی ما ضربت به احدا بشمشیر خود که نزدم بآن هیچ یکی را الا دخل النار
مگر آنکه در آمد در آتش سوزان و و الله و قسم بذات خدا لو ان الحسن و الحسین فعلا که اگر حسن و حسین کرده
باشند مثل الذی فعلت مانند آنچه کردی تو ما کانت لهما عندی هوادة نباشد مر ایشانرا نزد من هیچ
صلحی و آشتی و لا ظفرا منی باراده و فیروزی و مراد نیافتنی از من بخواهشی حتی آخذ الحق منهما تا آنکه فرا گیرم حق را
از ایشان و ازیح الباطل و زایل گردانم امر باطل را که ناشی شده باشد عن مظلمتهما از ستم ایشان و اقسم بالله رب
العالمین و سوگند میخورم بخدای که پروردگار عالمیانست ما یسرنی شاد نمیکرد اندمرا ان ما اخذته من اموالهم
که آنچه فرا گرفته تو از مالهای ایشان حلال لی اترکه میراثا اگر حلال باشد مرا که بگذارم آنرا میراث لمن بعدی برای
کسانی که باشند بعد از من فضح رویدا پس بچران اشتر را در وقت چاشت باهستگی این ضرب المثلیست از برای
کسیکه وضع سرعت کند در موضع مهلت و اصل این مثل آنست که مردی بچرانید شتر خود را در وقت چاشت
و در اثنای آن او را بسرعت هر چه تمامتر سیر میفرمود و اشتر بواسطه سرعت سیر اصلا سیر نمیشد پس او را گفتند
ضح رویدا و مراد آنحضرت آنست که در تصرف آن اموال آهسته باش و تعقل صورت انفاق نمای و تعجیل منمای در آن
و اسراف منما تا مستحقان از آن محفوظ شوند از روی مهولت و فراغت فکانک پس گوئیا تو قد بلغت المدی
رسیده بمدت و دفنت تحت الثری و مدفون شدی در زیر خاک و عرضت علیک اعمالک و عرض کرده شد بر تو
عملهای تو بالمحل الذی ینادی الظالم فیه بمحل و مکانی که فریاد میکند ستمکار در او بالحسرة با ندامت خود و کن
با نچه فوت شده از او و یتمنی المضیع و آرزو میکند ضایع کننده حق کسان الرجعة باز گشتن بدنیا بجهت
تدارک آنچه از او صادر گشته از انواع عصیان چنانچه حقتعالی از آن خبر میدهد در قرآن که فارجعنا نعمل صالحا
و دیگر رب ارجعون لعلی اعمل صالحا فیما ترکت و لات حین مناص و نیست هنگام گریختن از عذاب و عقوبت
بدانکه تشبیه کرده اند لات را بلیس پس عمل کرده اند عمل او را و اوگاه هست که حین نام مرفوع مینمایند بر آنکه اسم
او باشد بنا بر این ضمیر او مستتر باشد و استعمال نمیکنند لات را الا با حین و بعضی گفته اند تا زائده است و بنا بر این

تقدیر فاعل با ... احتیاج

ل ۴۵ و من کتاب له علیه السلام ۵۵

و الله اعلم

الی عمر بن ابی سلمة المخزومی این نامه ایست از نامهای آنحضرت که فرستاد بسوی عمر بن ابی سلمة بن عبد الاسد المخزومی
و او ربیب حضرت رسول صلعم بود و مادر او ام سلمه بود که زوجه پیغمبر است و هو عامله علی البحرین و او عامل
امیرالمؤمنین ع بود در بحرین فعزله پس او را عزل فرمود و استعمل غیره مکانه و عامل ساخت غیر او را بجای او و در
بعضی نسخ واقع شده که و استعمل النعمان بن عجلان الزرقی مکانه یعنی عامل ساخت نعمان بن عجلان زرقی را

بفتح فای و سکون (?) بمعنی قوم ... و بضم اول بمعنی ... و جمع ... و هوادة بروزن ... بمعنی ... و چیزی است که بسبب آن ... امید صلح باشد
ق

فضح
امر است از باب تفعیل ضحیته تضحیة یعنی خورانیدم او را در چاشتگاه و ضحیت الشاة یعنی گشتم گوسفند را در آن وقت و ضحیت الغنم یعنی چرانیدم گوسفندها را در چاشتگاه و ضحی از باب نصر و منع و فرح میآید و ضحی بضم اول و قصر آخر آفتاب است و ضحاء بروزن سماء وقت است که نزدیک است به زوال و بر گشتن آفتاب و آنرا چاشت گویند
ق

ل ۴۴
ضح المال
ق

المدی
بفتح اول بروزن فتی بمعنی غایت و پایان است مثل مدیة بضم میم و مداء بکسر و مد آخر و مدیة بحرکات ثلث در اول بمعنی شفره و کارد بزرگ است و جمع آن مدی بکسر و ضم اول و قصر آخر می آید
ق

و کان عامله
ق

بجای او واز مهتران انصار بود از بنی زریق اما بعد اما پس از حمد باری و صلوات نامتناهی بر سید
رسالت پناهی فانی پس بدرستیکه من قد ولیت النعمان بن عجلان الزرقی علی البحرین بتحقیق که والی کردم
ساختم نعمان بن عجلان را بر بحرین و نزعت یدک و برکندم دست تو را از آن مملکت بلا ذم لک بی مذمتی
که مر تو را باشد و لا تثریب علیک و بی سرزنشی که بر تو باشد فلقد احسنت الولایة بتحقیق که نیکو کردی
ولایت و حکومت را و ادیت الامانة و ادا کردی طریق امانت و باشد فاقبل الی پس اقبال کن بسوی من
غیر ظنین در حالتی که نیستی تهمت نهاده شده در کردار و لا ملوم و نه ملامت کرده شده در آن کار و لا متهم
و نه تهمت زده در کار رو بار و لا ماثوم و نه گنه کار نزد ما فقد اردت پس بدرستیکه قصد کردم
و لقد اردت المسیر و بتحقیق که خواستم من رفتن خود را الی ظلمة اهل الشام بسوی ستمکاران اهل شام و
روزکار و احببت و دوست داشتم ان تشهد معی که حاضر باشی با من در آن معرکه خونخوار فانک پس بدرستیکه
تو ممن استظهر به از آن کسی که پشت قوی میشوم بان علی جهاد العدو بر کار زار نمودن با دشمنان و بر روزگار
و اقامة عمود الدین و بر پای داشتن قواعد ستون دین پروردگار

ومن کتاب له علیه السلام ٤٣

الی مصقلة بن هبیرة الشیبانی این نامه آنحضرت است که فرستاده بجانب مصقلة بن هبیرة شیبانی و هو عامله
اردشیر خره و او عامل بود بر اردشیر خره بلغنی عنک امر رسید بمن از تو کاری ان کنت فعلته اگر
کرده باشی آن را فقد اسخطت الهک پس بدرستیکه بخشم آوردی خدای خود را و اغضبت امامک و خشمگین
کرده امام و پیشوای خود را انک تقسم بدرستیکه تو قسمت میکنی فیء المسلمین غنیمت مسلمانان را الذی
حازته رماحهم که جمع کرده آن را نیزهای ایشان و خیولهم و اسبان ایشان و اریقت علیه و ریخته شده بر آن غنیمت
دماؤهم خونهای ایشان فیمن اعتامک در آنکه اختیار کردند ترا و برگزیدند من اعراب قومک از اعراب بادیه نشین که
قوم تواند فو الذی فلق الحبة پس بحق خداوندی که شکافت دانه را در زیر زمین و برء النسمة و آفرید آدمی را لئن کان
ذلک حقا اگر باشد آن کار راست و درست لتجدن بک علی هوانا هر آینه بیابی بجود بر من هوانا خواری و بی مقداری
یعنی بر من واجب و لازم باشد که انواع خواری بتو برسانم و لتخفن عندی میزانا و هر آینه سبک شوی نزد من
از روی ترازو و این کنایه است از صغر منزلت او نزد آنحضرت یعنی سبک شود مرتبه تو و پست گردد رتبه تو نزد آنحضرت
فلا تستهن پس استخفاف مکن بحق ربک بحق پروردگار خود که آن حقوق مستحق است و لا تصلح دنیاک
و بصلاح میاور دنیای خود را بمحق دینک بکاستن دین خود فتکون من الاخسرین اعمالا پس باشی از زیان
کاران از روی کردار الا و ان حق من قبلک بدانکه حق کسی که از قبل تست و قبلنا و از قبل ما من المسلمین از مسلمانان
فی قسمة هذا الفیء در قسمت نمودن این غنیمت سواء یکسانست یعنی همچنانکه بر من لازمست که آن حقوق را از من
خود صرف نمایم بر تو نیز واجبست که همین طریقه را مرعی داری یردون عندی علیه وارد میشوند برای گرفتن
غنیمت و یصدرون عنه و باز میگردند از آن بجهت قسمت صلاح الحال در قسمت آن
نمیشود بر تو نیز

ومن کتاب له علیه السلام ٤٤

الی زیاد بن ابیه این نامه آنحضرت است که فرستاده بسوی زیاد بن ابیه و قد بلغه و وقتیکه رسید بآنحضرت ان
معاویة قد کتب الیه که معاویه نوشته بود بسوی او نامه میخواست بفریبد او را و استلحاق

خوره فذ
عضبت فذ
اعتامک فذ

بدعوی کردن فرزندی او با پسر او یعنی پسر ابو سفیان است وَقَدْ عَرَفْتُ و بتحقیق که من دانستم اَنَّ مُعٰاوِیَةَ کَتَبَ اِلَیْکَ

معویه نوشته بتو نامه یَسْتَزِلُّ لُبَّکَ میخواهد که بلغزاند عقل ترا از زوال و صواب بگفتن ناصواب وَیَسْتَفِلُّ غَرْبَکَ

و طلب میکند که رخنه کند در تیزی و تندی تو و یوبایه عقیبه ترا و میشکند تیزی ترا و [illegible] فَاحْذَرْهُ پس حذر کن

ازو ازاد فَاِنَّمٰا هُوَ الشَّیْطٰانُ پس بدرستیکه او شیطانست یَأْتِی الْمَرْءَ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ می آید بمرد از پیش روی او وَمِنْ

خَلْفِهِ از پس او وَعَنْ یَمِینِهِ و از جانب راست او وَعَنْ شِمٰالِهِ و از جانب چپ او لِیَقْتَحِمَ غَفْلَتَهُ تا بر جهد در [illegible]

بیخبری او وَیَسْتَلِبَ غِرَّتَهُ و برباید او زاد در حین فریفته شدن او وَقَدْ کٰانَ مِنْ اَبِی سُفْیٰانَ و بتحقیق که بود از ابی سفیان

فِی زَمَنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطّٰابِ در زمان عمر خطاب فَلْتَةٌ گفتاری بی اندیشه ناگاه مِنْ حَدِیثِ النَّفْسِ از سخن نفس اماره که

ان اظهار کردن زنا بود که خود کرده بود وَنَزْغَةٌ مِنْ نَزَغٰاتِ الشَّیْطٰانِ و کششی و وسوسه از کششها و وسوسهای شیطان

لاٰ یَثْبُتُ بِهٰا نَسَبٌ که ثابت نمیشود بان گفتار و وسوسه نسبی وَلاٰ یُسْتَحَقُّ بِهٰا اِرْثٌ و سزاوار نمیشود بان میراثی

زیرا که او مقر بود بزنا و باز استلحاق و ارث ثابت نمیشود در شریعت غرا و مجمل این قضیه انست که زیاد بن

ابیه مجهول النسب بود جماعتی ادعای فرزندی او میکردند چنانکه سابقا مذکور شد و از جمله یکی ابو سفیان بود

و گفتار بی اندیشه او ان بود که روزی در حضور عمر زیاد را قرشی خواند حاضران تعجب کردند عمرو عاص گفت

اگر قرشی باشد عمر را بعصا راند ابو سفیان قسم یاد کرد که او قرشی است قسم یاد کرد که اگر تو بشناسی او را

بدانی که بهترین اهل تست گفت کیست پدر او ابو سفیان گفت منم بخدا که نهادم او را در رحم مادرش گفتند

چرا نمیگوئی کلا خود بسازی گفت میترسم از این عیب کند یعنی عمر که عتاب کند مرا و حد زند که چرا زنا کردی پس

از گفتار او ثابت شد که او زنا کرده و بزنا نسب و ارث متحقق نمیشود پس قول او ممنوع و مدفوع باشد و استلحاق

و همیشه منزلت ان زیاد ان مدعی باشد اصلا ثابت نشود و قرار نگیرد در هیچ حال کما قال ع وَالْمُتَعَلِّقُ بِهٰا و اویزنده

بان گفتار کَالْوٰاغِلِ همچو کسی است که ناخوانده در مباشرت شراب خوردن در اید برای شراب خوردن اَلْمُدَفَّعِ همیشه

دفع نمایند و منع کنند او را از شراب خوردن وَالنَّوْطِ الْمُذَبْذَبِ و همچو چیزی اویخته و بجنبانیدن که در سر همیشه

جنبانست و استقرار نمیگیرد فَلَمّٰا قَرَأَ زِیٰادٌ الْکِتٰابَ پس چون بخواند زیاد نامه انحضرت را قٰالَ شَهِدَ بِهٰا

گفت که گواهی داد ابو سفیان بان گفتار وَرَبِّ الْکَعْبَةِ بحق پروردگار کعبه وَلَمْ تَزَلْ فِی نَفْسِهِ همیشه این خبر در نفس

خود داشت حَتّٰی ادَّعٰاهُ مُعٰاوِیَةُ تا انکه بخواند او را معاویه و سید رضی الدین رضی الله عنه فرموده که قوله علیه السلام

اَلْوٰاغِلُ هُوَ الَّذِی یَهْجُمُ عَلَی الشَّرْبِ لِیَشْرَبَ مَعَهُمْ یعنی واغل که در قول انحضرت واقع شد انکسیست که

هجوم کند برای اشامیدن با شراب شامندان وَلَیْسَ مِنْهُمْ و حال انکه از ایشان نباشد فَلاٰ یَزٰالُ مُدَفَّعاً مُحٰاجَزاً پس همیشه

دفع نموده شود و منع کرده شود وَالنَّوْطُ الْمُذَبْذَبُ هُوَ مٰا یُنٰاطُ بِرَحْلِ الرّٰاکِبِ نوط مذبذب انچیزیست که اویخته شود بار

مرکب سوار مِنْ قَعْبٍ اَوْ قَدَحٍ از کاسه چوبین یا قدح وَمٰا اَشْبَهَ ذٰلِکَ یعنی انچه مانند باشد باین فَهُوَ اَبَداً یَتَقَلْقَلُ

پس انچیز همیشه جنبان باشد [illegible] اِذٰا حَثَّ ظَهْرَهُ هرگاه که [illegible]

ل وَمِنْ کِتٰابٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلاٰمُ مح

اِلٰی عُثْمٰانَ بْنِ حُنَیْفٍ الْاَنْصٰارِیِّ عٰامِلِهِ عَلَی الْبَصْرَةِ این نامه انحضرتست که ارسال نموده بسوی عثمان

حنیف انصاری که عامل او بود بر اهل بصره [illegible] که رسید بانحضرت [illegible] وَلِیمَةِ قَوْمٍ [illegible]

یستفل

فلّ از باب نصر و فلّل از باب تفعیل بمعنی رخنه کردن و تفلّل از باب تفعّل و انفلال از باب انفعال بمعنی رخنه شدن

ق

غربک

غرب بفتح غین معجمه بمعنی استدراء و جرئت و تیزی او بمعنی غراب بروزن سحاب که بمعنی تیزی است و غرب بمعنی تیزی و شکفتگی و غراب بضم اغراز تیزی اوست

ق

النوط

بفتح النون ناطه از باب نصر بمعنی اویخت او را و انتیاط از باب افتعال بمعنی اویخته شد و انواط بروزن اشجار جمع اوست و نیاط بروزن کتاب دل را گویند

ق

کیا یرمد

المذبذب

بصیغه اسم مفعول و ذبذبه بمعنی اندوختن و جنبانیدن چیزی اویخته شده و ذبذبه بمعنی نیست و ذبذب بروزن جعفر الت که اویخته شود بر هوا از برای زینت

ق

القعب

بفتح القاف و سکون العین قدح بزرگ از چوب و جمع قعاب

ق

خوانده شد بطعام عروسی و مهمانی کرده‌ی من اهلها از اهل ان شهر فمضیت الیها پس رفتی بخوردن ان طعام اما بعد
پس از حمد واهب العطیات و درود و سپاس بر سید البریات یا ابن حنیف فقد بلغنی ای پسر حنیف پس تحقیق که رسید بمن
ان رجلاً من فتیة اهل البصرة که مردی از جوانان اهل بصره دعاک خواند ترا الی مأدبة بسوی طعام
عروسی فاسرعت الیها پس شتابان رفتی بسوی ان طعام و تکرّ علیک الجفان بثریدها و مکرر و زده شد
بر تو کاسهای بزرگ که مملو بود بثریدها فاکرعت پس تو دهن بر ان نهاده و بلذت تمام اکل ان نموده از قبیل
خوردن آب خوشگوار ثم عطفت علی اللحم پس میل کرده بگوشت بریان فاکلته پس خوردی انرا اکل یتیم قرم
میجو خوردن یتیمی که بسیار ارزومند گوشت باشد و نهشت عظمه و بدندان کندی استخوان گوشت دار نهش ضبع هرم
مانند بدندان کندن کفتار پیر استخوانرا تستطاب لک الالوان خوش میکردند برای تو نعمتهای رنگارنگ
و طعامهای گوناگون و تنقل علیک الجفان و نقل میکردند بر تو کاسهای بزرگ را و ما ظننت و گمان نبردم من انک
تجیب ازانکه تو اجابت کنی الی طعام قوم بسوی طعام جماعتی که عائلهم مجفو درویش ایشان جفا یافته باشد و
غنیهم مدعو و توانگر ایشان خوانده شده تخصیص اغنیا بکرامت و دعوت دلیل است بر انکه ایشان با نعام
اراده نموده اند بمقدار یا بر نقصا حقها پس موافقت ایشان کردن در اجابت دعوت مشعر است بر راضی شدن فعل ایشان
فانظر الی ما تقضمه پس نظر کن باینچه میخوری انرا من هذا المقضم از ان ماکول فما اشتبه علیک علمه پس هر چه که
مشتبه است بر تو علم ان و تردد داری در حلیت ان فالفظه پس بینداز انرا از دهن قبول و ما ایقنت و انچه یقین
کردی بطیب وجوهه بخوشی و خوبی وجههای حلیت ان فنل منه پس تناول نمای از ان الا و ان لکل مأموم
اماماً بدانکه هر ماموم را پیشوائی است یقتدی به که اقتدا میکند باو در همه احوال و یستضیء بنور علمه
و روشنی میجوید بنور دانش او در اقوال و افعال الا و ان امامکم بدان بدرستیکه امام و پیشوای شما قد اکتفی
من دنیاه اکتفا کرده از دنیای خود بطمریه بدو کهنه جامه که ان دستار است و جامه پشمینه و من طعمه از طعام
خود بقرصیه بدو قرص جو نابخته خود الا و انکم بدانید بدرستیکه شما لا تقدرون علی ذلک قادر نیستید
بر ان نوع که من اکتفا کرده ام بان و نمیتوانید که بمقدار ان از ماکول و ملبوس قناعت کنید و لکن اعینونی
و لکن یاری دهید مرا بورع بباز ایستادن از محارم و اجتهاد و جد و جهد نمودن در پاک دامنی و عفة و پرهیز
کاری نمودن و سداد و براه راست رفتن فوالله پس قسم بذات خدا ما کنزت من دنیاکم که گنج ننهاده ام از دنیای
شما تبراً زر غیر سکه دار را و لا ادخرت و ذخیره نکرده ام من غنائمها از غنیمتهای ان وفراً مال بسیار را و لا
اعددت لبالی ثوبی طمراً مهیا نکرده ام و اماده نساخته ام برای جامه پوسیده خود که پوشیده ام طمراً کهنه دیگر را
بلی کانت فی ایدینا فدک بلی بود در دستهای ما یعنی در تصرف ما فدک من کل ما اظلته السماء از هر انچه سایه
افکنده بود انرا اسمان یعنی از جمیع امتعهٔ دنیا همین فدک در تصرف ما بود فشحت علیها پس بخیلی کردند بر ان نفوس
قوم یعنی گروهی از مردم که مدعیان خلافت و اتباع ایشان بودند و سخت عنها و جوانمردی کردند از ان نفوس
اخرین نفسهای دیگران یعنی بنی هاشم که بطریق منازعه و مجادله بگذاشتند و مناظره انرا بحکمه قیامت انداختند
و جود انرا کالعدم انگاشتند و فدک قریه بود از خیبر که پیغمبر بعد از فتح مصالحه فرمود با اهلش و پیغمبران وان خاصه
حضرت رسالت بود در حال حیات خود بفاطمه علیها السلام اعطا نموده و چون ابوبکر والی شد ستاندند انرا از فاطمه
علیها السلام غصب کردند و عطیه پیغمبر را قبول ننمود پس حضرت فاطمه بوی فرستاد که چون تو قبول نداری از روی عطیه پس ترکه

المأدبة بضم الدال الطعام یدعی الیه القوم
فتیة اهل البصرة جمع فتی
قصاع کبار
تنقل
تکرر
قرم
ل ۴۸

میراث نمی گذارد جواب داد که پیغمبر فرمود نحن معاشر الانبیاء لا نورث ما ترکناه فهو صدقة پس فاطمه فرمود با وجود
اینکه دیگری با تو در این حدیث موافقت ندارد من در عطای حضرت رسالت گواه دارم امیر المؤمنین و ام ایمن
شهادت بر این وجه دادند گفت این شهادت تمام نیست در تقدیر تمامیت این هبه از پیغمبر نبود بلکه از مسلمانان بود
اما در دست وی بود فاطمه که این زور و مکابره شنید ابا بکر گفت و شنید فائده نداد با جماعت خطبه خواندند
مشتمل بر عدم خفیت با جماعت و توبیخ ایشان و تقصیر کردن ایشان در حق انبیاء زنان و گریه کنان بروضه
پدر بزرگوار رفت و بقول هند بنت اثاثه تمثیل فرمود که شعر قد کان بعدک انباء وهنبثة لو کنت
شاهدها لم تکثر الخطب انا فقدناک فقد الارض وابلها واختل قومک لما غبت وانقلبوا یعنی بدرستی
که بعد از تو بدید آمد خبرها و موضع اختلال احوال و شداید امور و کثرت ظلم اگر تو اینجا حاضر میبودی
بسیار نمیشد امور عظیمه و وقایع عجیبه بدرستیکه ما یافتیم ترا همچنانکه یافتن زمین است باران بزرگ قطرات
خود را و اختلال نمودند قوم تو در امور دین چون تو غایب گشتی و بازگشتند بطریق اصلی خود که کفر است بعد
از آن بخانه خود بازگشت و سوگند خورد که دیگر با ابوبکر و عمر سخن نگوید و بر ایشان بمخالفان نفرین نمود و در حین وفات
وصیت فرمود که این طایفه بر او نماز نکنند و او را تشییع نکنند و این قضیه در کتب معتبره مثل کشف الغمه
بتفصیل مذکور است چون این ماجرا بمحکمه قیامت افتاد از این جهت آنحضرت فرمود که ونعم الحکم الله و نیکو
حکم کننده ایست خدای تعالی وما اصنع بفدک وغیر فدک و چه میکنم بفدک و غیر فدک والنفس
مظانها فی غد جدث و حال آنکه نفس منزلهای او در فردا قبر است تنقطع فی ظلمته که بریده شود در تاریکی
آثارها اثرهای او وتغیب اخبارها و غایب گردد خبرهای او وحفرة و گودالیست لو زید فی فسحتها
که اگر زیاده کرده شود در گشادگی آن واوسعت یدا حافرها و فراخ کنند او را دستهای کنندگان لاضغطها الحجر والمدر
هر آینه تنگ سازد آن را سنگ و کلوخ بنا چار وسد فرجها و بر بندد فرجها و رخنهای او را التراب المتراکم خاک بر هم
نشسته بسیار وانما هی نفسی اروضها بالتقوی ضمیر هی راجع است بهمت مستفاد از لذات جسمانیه و علایق دنیه
که از مقام معلوم میشود از سوق کلام و تقدیر چنانست که انما همتی نفسی اروضها بالتقوی یعنی جز این نیست که همت و مقصود
من نفس من است که ریاضت دهم او را بپرهیزکاری لتاتی آمنة تا بیاید ایمن یوم الخوف الاکبر در روز ترس بزرگتر
که آن اهوال قیامت است انواع عذاب و عقوبت وتثبت علی جوانب المزلق و ثابت استوار باشد بر اطراف
لغزیدنگاه که آن طریق دوزخ است و صراط مستقیم چه ریاضت نفس از اعراض متاع دنیا و انقطاع مواد توجه
بطاعت و عبادات حضرت حق بسبب اختتامیت است در عقبی موجب قرب بملأ اعلی ولو شئت و اگر خواهم اطعمه
واشربه لذیذه و البسه فاخره لاهتدیت الطریق هر آینه میبایم راه الی مصفی هذا العسل
بصفا کرده شده این عسل دنیا ولباب هذا القمح و مغز این نان گندمین ونسائج هذا القز و بافتهای این
ابریشمها [illegible] از جهة آنست که در مکه و حجاز هر کس [illegible] الذ و اطیب طعام است
ولکن هیهات لیکن چه دور است ان یغلبنی هوای که غلبه کند مرا هوا و آرزوی نفس من ویقودنی جشعی
و مرا بکشد حرص شدید من بطعام الی تخیر الاطعمة بسوی اختیار نمودن طعامها و برگزیدن آنها از برای نفس [illegible]
ولعل بالحجاز او الیمامة و شاید که در حجاز و یمامه من لا طمع له فی القرص کسی باشد که هیچ طمع
او را در قرص نان نکند ولا عهد له بالشبع و هیچ معهود نباشد مر او را دیگر در سیری [illegible]

والفدک
بفتحتین قریه ایست از قرای المدینه و بینهما دو منزل ... و بین خیبر دون مرحله

مظانها
جمع مظنة بفتح میم و کسر ظاء و آن جائیست که گمان برده میشود ... ق

ارو ضها
راض المهر از باب نصر رام کرد کره را ... مصدر آن ریاض بر وزن کتاب و ریاضة نیز ... و الفتح بر وزن ... و مصدر آن روضه ... ق

لباب
بر وزن غراب بمعنی خالص است و لباب کل شئ خالصه ولب بضم لام بمعنی ... و خالص هر چیز است ... ولب بمعنی خرد و عقل است و جمع آن الباب و البب ... ق

والقمح
قمح اسم گندم است ... ق

آو بالیمامه ... ذ

آو بالیمامه ... ذ

ممکن است که در یمامه و حجاز کسی باشد که قدرت نداشته باشد بر نان یا قرص و شکم او سیر نباشد بواسطهٔ آن پس
چگونه سیر شوم از انواع طعامها و اختیار نمایم اصناف خوردنیها اَوْ اَبِیتَ مِبْطاناً یا چه روا است که خواب کنم در
حالتیکه باشم بزرگ شکم از بسیاری خوردنی وَحَوْلِی بُطُونٌ غَرْثَی و حال آنکه باشد در گرد اگردم شکمهای
گرسنه وَاَکْبادٌ حَرّیٰ و جگرهای تشنه اَوْ اَکُونَ کَما قالَ الْقائِلُ یا باشم همچنانکه گفته است گوینده که مقول است
قول او و او حاتم بن عبد الله طائی است که این بیت گفته وَحَسْبُکَ داءً اَنْ تَبِیتَ بِبِطْنَةٍ وَحَوْلَکَ اَکْبادٌ تَحِنُّ
اِلَی الْقِدِّ یعنی بس است ترا از روی درد و الم که خواب کنی بشکم پر از طعام و شراب و حال آنکه باشد در گرد تو جگرها
که از غایت تشنگی آرزومند باشد به قدح آب که ساخته باشند او را از پوست ءَاَقْنَعُ مِنْ نَفْسِی آیا قانع شوم از نفس خود
و راضی گردم بِاَنْ یُقالَ اَمیرُ الْمُؤْمِنینَ باینکه گویند امیر مؤمنان وَلا اُشارِکُهُمْ و حال آنکه شریک ایشان نباشم
فی مَکارِهِ الدَّهْرِ در مکروهات روزگار اَوْ اَکُونَ اُسْوَةً لَهُمْ یا باشم مقتدای ایشان فی جُشُوبَةِ الْعَیْشِ در غلظی و
درشتی زندگانی با انواع تعب و پریشانی فَما خُلِقْتُ پس مخلوق نشدم لِیَشْغَلَنِی اَکْلُ الطَّیِّباتِ برای آنکه مشغول
سازد مرا طعامهای خوشبو و بالذات کَالْبَهیمَةِ الْمَرْبُوطَةِ همچو بهیمهٔ بسته شده هَمُّها عَلَفُها که همت و قصد او علف
خوردن باشد اَوِ الْمُرْسَلَةِ یا مانند بهیمهٔ رها کرده شده شُغُلُها تَقَمُّمُها که مشغولی او پیروی کردن خاکروبهای خانه باشد
یا کیاههائی که در میان آن باشد تفحص کند و بجوید تَکْتَرِشُ پر سازد شکنبه را مِنْ اَعْلافِها از علفهائی که پیدا کرده باشد
از آن وَتَلْهُو او غافل باشد عَمّا یُرادُ بِها از آنچه خواسته شده باشد با او اَوْ اُتْرَکَ سُدیً یا فرو گذاشته شوم برای آنکه ترک کرده شوم
ضایع و معطل که اصلا مکلف نباشم اَوْ اُهْمَلَ عابِثاً یا واگذاشته شوم غافل یا بازی کنندهٔ و بلهو مشغول شوم اَوْ اَجُرَّ حَبْلَ
الضَّلالَةِ یا بکشم ریسمان گمراهی را اَوْ اَعْتَسِفَ طَریقَ الْمَتاهَةِ یا در نوردم راه حیرانی و سرگردانی وَکَاَنّی بِقائِلِکُمْ
و گویا که من میبینم گویندهٔ شما یَقُولُ که میگوید بنا بر ظن غالب که اِذا کانَ هذا قُوتُ ابْنِ اَبی طالِبٍ هرگاه باشد
این مقدار قوت پسر ابی طالب فَقَدْ قَعَدَ بِهِ الضَّعْفُ پس نشانده او را ضعف و سستی عَنْ قِتالِ الْاَقْرانِ از مقاتله کردن
با همسران وَمُنازَلَةِ الشُّجْعانِ و برابری کردن با دلیران اَلا وَاِنَّ الشَّجَرَةَ الْبَرِّیَّةَ بدانکه درخت بیابانی اَصْلَبُ عُوداً سخت
تر است از روی چوب وَالرَّوائِعَ الْخَضِرَةَ و درختهای خوش آینده سبز اَرَقُّ جُلُوداً نازک ترند از روی پوست وَالنّابِتاتِ الْعِذْیَةَ
و گیاههای رسته بباران در بیابان اَقْوی وُقُوداً قوی ترند از روی آتش فروختن وَاَبْطَأُ خُمُوداً و دیرتر است از روی
فرو مردن وَاَنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَآلِهِ و من از رسول خدا صلی الله علیه و آله در مقام قرب کَالصِّنْوِ مِنَ الصِّنْوِ
همچو نخلها که از یک بیخ رسته اند وَالذِّراعِ مِنَ الْعَضُدِ همچو ساعد از بازو که در متانت با یکدیگر یکسانند
و در مقدار و معیشت هم اند و معنی است هم از روی صورت اما از روی معنی اتحاد نور است چنانکه حدیث انا و علی من نور واحد
مخبر است و اما از روی صورت و معیشت پس همانند خبر معتبر یا علی لحمک لحمی و دمک دمی مشعر است وَاللهِ لَوْ تَظاهَرَتِ
الْعَرَبُ قسم بذات خدا که اگر هم پشت شوند گروه عرب عَلی قِتالی بر کارزار من لَما وَلَّیْتُ عَنْها هر آینه روی نگردانم
از ایشان وَلَوْ اَمْکَنَتِ الْفُرَصُ و اگر دست دهد فرصتها مِنْ رِقابِها از گردنهای ایشان اشاره باین کنایت است از اجتماع
ایشان در قتال یعنی اگر جمیع اهل عرب اجتماع نمایند در جدال لَسارَعْتُ اِلَیْها هر آینه شتاب کنم بسوی محاربهٔ ایشان و جهد
در دو باشد که جهد کنم فی اَنْ اُطَهِّرَ الْاَرْضَ در آنکه پاک سازم زمین را مِنْ هذَا الشَّخْصِ الْمَعْکُوسِ از این شخص باژگونه
شده در دین یعنی معاویه که روی از قبلهٔ حقیقی گردانیده و خود را در مراتب بهیمی و مواقع سبعی انداخته وَالْجِسْمِ الْمَرْکُوسِ
و از این کالبد روح نکونسار شده که از تحصیل کمالات دینی و تکمیل لذات جسمانی پرداخته و دین و طریق حق را با لکلیه

ل ٤٨

غرث
غرث از باب فرح یعنی گرسنه شد و صفت آن غرثان بر وزن سکران و جمع آن غرثی بر وزن سکری و غراث بر وزن رجال می آید
ق

حرّی
والحرّ بالفتح والتشدید ضد البرد و الحرارة ضد البرودة و الحرّی بالکسر و التشدید العطشی و الحران العطشان و الانثی حرّی مثل عطشان و عطشی
مجمع

والمبطان بالکسر عظیم البطن لکثرة الاکل و البطنة بالکسر الامتلاء من الطعام
والقد بالکسر و التشدید وعاء یقدّ من جلد غیر مدبوغ
والجشب الغلیظ من الطعام و یقال طعام جشب للذی لیس معه ادام
در

اُهْمَلُ غد

وتقمم الشیء القمامة و هی الکناسة و المزبلة بالضم المهملة و الاعتساف السلوک فی غیر طریق
در

والروائع
والمتاهة
الارض تیاه فیها و تتحیر
...العطف علی ... و کذلک ...
والشجرة البریة التی تنبت فی البر الذی لا ماء فیه والروائع الاشجار ... نضارتها ... والعذیة الزرع ... بالکسر و سکون الزرع الذی لا یسقیه الا ماء المطر
... اخذ من ...
والمرکوس المردود مقلوبا کالمنکوس
در

باخته و بواسطهٔ آن خود را در اسفل السافلین انداخته و طریق جهد و اجتهاد در تطهیر ارض بجای آورده‌ام حتی یخرج

المدرة تا آنکه بمرتبه برسد که بیرون آید کلوخ من بین حب الحصید از میان دانه نبات درویده مثل جو و گندم

که مبتضرر نفع یابند مردمان از آن دانه لفظ مدره مستعار است از برای معویة بن ابی سفیان باغیان ضرر رسانیدن

او بعقیدهٔ مردمان و لفظ حب حصید مستعار است از برای مؤمنان باعتبار خلوص عقیدهٔ ایشان و انتفاع مردمان

از علم ایشان ملخص آنکه زمین را پاک کردانم بقتل او و تمیز کنم حق را از باطل چنانکه تمیز کرده میشود حبوب از مدر

الیک عنی یا دنیا دور باش از من ای دنیا بسیار مدهی فحبلک علی غاربک پس ریسمان مهار تو بر بالای

کوهان تست برو هر جا که خواهی قد انسللت من مخالبک بتحقیق که بیرون آمدم از چنگالهای تو و افلت من

حبائلک و رهیدم از دامهای تو و اجتنبت الذهاب و دوری شدم از رفتن تو فی مداحضک در مواضع

لغزش تو این القوم الذین غررتهم کجااند گروهانی که فریب دادی ایشان را بمداعبک بمزاح و بازی

خود این الامم الذین فتنتهم کجااند جماعتهائی که در فتنه انداختی ایشان را بزخارفک بآرایش مجازی

خود فها هم رهائن القبور اینک ایشان گروهانند که سپرده اند ایشان را در قبرها و مضامین

اللحود و پنهانند که در شکم لحدها گور رفتند و الله بخدا سوگند لو کنت شخصا مرئیا اگر میبودی تو شخصی

دیده شده و قالبا حسیا و کالبدی محسوس و ادراک شده لاقمت علیک حدود الله هر آینه اقامت میکردم

بر تو حدها الهی را فی عباد غررتهم در حق بندگانی که فریب دادی ایشان را بالامانی بآرزوهای خیالی

و امم القیتهم و در حق امتانی که انداختی ایشان را فی المهاوی در مواضع فرو افتادن ظلمانی و ملوک اسلمتهم

و در حق پادشاهانی که سپردی ایشان را الی التلف بسوی هلاک کشتن و اوردتهم و فرود آوردی ایشان را موارد

البلاء در مواضع و رود بلا و محنت اذ لا ورد که نیست آنجا فرود آمدنی و لا صدر و نه جای باز گشتنی هیهات

چه دور است عورات بلیات و نهایت آن غافات و اغات من وطئ دحضک کسیکه پای نهاد بر محل لغزیدن تو

زلق لغزید از جادهٔ شریعت و من رکب لججک هر که سوار شد بر میانهای دریای پرخطر تو غرق غرق کرده شد

در دریای تلخ معصیت و من ازور عن حبالک و هر که کوشه کرفته شد از دامهای تو وفق توفیق داده شد در

عبادت و طاعت و السالم منک لا یبالی و رستگار از تو باک ندارد ان ضاق به مناخه که تنگ شود باو

خوابگاه او و الدنیا عنده کیوم حان انسلاخه و دنیا نزد آن شخص همچون روزیست که آمده هنگام گذشتن او

اعزبی عنی دور شو ای دنیا از من فوالله لا اذل لک قسم بذات خدا که دلیل نمیشوم مر ترا تا آنکه رام شوم تو

فتستذلینی پس خوار سازی مرا و لا اسلس لک و نرم نمیشوم مر ترا و بردار نمیشوم مر ترا تا آنکه نرم شوم بتو فتقودینی

پس بکشی مهار مرا بجانب هلاک و ایم الله و سوگند میخورم بخدا یمینا استثنی فیها بمشیئة الله سوگندیکه استثنا

میکنم در او مشیت و ارادهٔ خدا را یعنی مقارن میسازم او را بکلمهٔ ان شاء الله از جهت موافقت بقول حضرت اله کر و لا

تقولن لشیء انی فاعل ذلک غدا الا ان یشاء الله لاروضن نفسی که هر آینه ریاضت دهم و رام کنم نفس خود

را بریاضت تهیش معها که شاد شود نفس من بآن و خوشنود کردد الی القرص بقرص جو اذا قدرت علیه

چون قادر شود و دست یابد بر او مطعوما از جهت مطعوم و ماکول و تقنع بالملح و قانع شود بنمک مادوما ادوی

نان خورش و لادعن مقلتی و هر آینه بگذارم سفیدی چشم خود را کعین ماء همچو چشمهٔ آب نضب معینها که فرو

رود و دادت و آن پریشین مستفرغة دموعها و آنحال که مطلوب باشد تهی شدن اشکهای او به بهشت و رستگاری

و المدحض المزالق و الیک عنی ای ابعدی و حبلک علی غاربک کنایة من کنایات الطلاق ای اذهبی حیث شئت لان الناقة اذا القی حبلها علی غاربها فقد فسح لها ان ترعی حیث شائت و تذهب این شائت

و انسللت خرجت و مضامین اللحود ای القبور تضمنتهم و مکان دحض ای مزلة

القرون القوم

فها هم

حسیا

لججک ازور حبالک

اخذ جانبا و اعزبی بالعین المهملة و الزاء المعجمة ای ابعدی و لا اسلس اقبح الام ای لا انقاد و الریاضة التادیب و التعوید و البشاشة الارتیاح و الخفة و النشاط و مش بعض من باب ضرب دفتح الجنب معینها القیح الیم الرفتی الماء

روز بازپسین تمتلی السائمة ای پر میشود شکم چرا کننده من رعیها از چریدن خود فتبرك تا بخوابد تشبع
الربیضة و سیر شود گله گوسفند من عشبها از گیاه خود فتربض تا بخواب گاه خود شتابد این کنایت
است از نفس و اشتغال او بسبیل توبیخ است و یاکل علی و میخورد علی من زاده از توشه خود فیهجع
پس خواب میکند قرت اذا عینه خوش باد مردم چشم او این هنگام اذا اقتدی بعد السنین المتطاولة
که همراه پیروی کنند بعد از سالهای دراز بالبهیمة الهاملة بچهارپای واگذاشته با بچرد هر جا که خواهد
و السائمة المرعیة و بچرندهٔ چرانیده شده که اسیر حرص است و هوا چه شخصی که مولای معرفت و عبادت مخلوق شد
باشد جای بزنیست که نفس خود را فروگذارد تا بچرد در مرغزار دنیا و هر چه خواهد کند طوبی لنفس خوشا مر نفسی را
ادت الی ربها فرضها که ادا کرد بسوی پروردگار خود فرض خود را از فرائض و عرکت بجنبها بؤسها و مالید
پهلوی سختی خود را یعنی صبر کرد بر مشقت طاعات و عبادات و شکیبائی نمود بر بلیات و آفات و هجرت فی اللیل
و فرو گذاشت در شب غمضها از خواب خوش خویش و احیا شب نمود بطاعت و عبادت خویش حتی اذا غلب الکری
علیها تا آنکه غالب شد خواب بسبب بر او افترشت ارضها فرش ساخت زمین خود را و توسدت کفها و بالش کرد
خود را فی معشر اسهر عیونهم در میان گروهی که بیدار ساخته باشد چشمهای ایشان را خوف معادهم ترس روز
معاد ایشان و تجافت عن مضاجعهم و دور گشته باشد از خوابگاههای ایشان جنوبهم پهلوهای ایشان
برای روز معاد کقوله تعالی تتجافی جنوبهم عن المضاجع یدعون ربهم خوفا و طمعا و همهمت بذکر ربهم و
با واز خفی مترنم شده باشند بذکر پروردگار ایشان شفاههم لبهای ایشان و تقشعت و وا شده باشد
چو واشدن میغ از آسمان بطول استغفارهم بسبب درازی آمرزش خواستن ایشان ذنوبهم گناهان ایشان فاتق الله
یا ابن حنیف پس بترس از خدای تعالی ای پسر حنیف و لتکفف اقراصك و باید که کفایت کنند قرصهای نان تو
لیکون من النار خلاصك تا باشد از آتش دوزخ خلاص شدن تو

ل ومن کتاب له علیه السلام مط

الی بعض عماله بنامه بر ارسال نموده بجانب بعضی از عاملان خود اما بعد اما پس از حمد خدا و درود بر سید
انبیا فانك ممن استظهر به پس بدرستیکه تو از آنکسی که پشت قوی میشوم با و علی اقامة الدین و بر پا
داشتن دین پروردگار واقمع به و بر میکنم بسبب او نخوة الاثیم گردنکشی گناهکار و اسد به و استوار
میسازم بمعاونت او لهاة الثغر المخوف کلوی دربند ترسناك را فاستعن بالله پس یاری خواه بخدای کریم
علی ما اهمك بر آنچه غمناك کرد ترا و اخلط الشدة و بیامیز سختی را بضغث من اللین بقدری از نرمی
نرمی یا هر که مهمی نبود ترا از او وارفق و نرمی کن ما کان الرفق ارفق مادام که نرمی کردن ترا
نرمتر باشد و اعتزم بالشدة و ببند دل بسختی حین لا یغنی عنك وقتی که بی نیاز نکرداند ترا الا
الشدة مگر سختی یعنی وقتیکه سختی بسیار مهم است که اصلا از تو زایل نشود پس دل بند بسختی دل الله
پر سختی و شکیبائی نمای در آن واخفض للرعیة فرو دار برای رعیت جناحك بال خود را با خضوع و الن
لهم و نرم کن برای ایشان جانبك جانب خود را از روی خشوع و آس بینهم و تسویه و عدالت نمای میان
ایشان فی اللحظة در نگریستن و النظرة و نظر نمودن و الاشارة و اشارت کردن و التحیة و درود
گفتن حتی لا یطمع العظماء تا آنکه طمع نکنند بزرگان فی حیفك در میل تو از راه صواب در ظلم تو

ذ رعیها
والرعی بالکسر الکلاء و بالفتح المصدر والربضة کسفینة جماعة من الغنم او البقر تربض فی اماکنها ای الکسائی ربوض البقر و الغنم مثل بروك الابل و جثوم الطیر و التهجع بالضم النوم لیلا و هجع من باب منع و عرکت بجنبها بؤسها ای صبرت علی بؤسها والمشقة التی تنالها یقال قد عرك فلان بجنبه الاذی اعرض عنه و صبر علیه
در م

ل ٤٩

والغامض من الارض المطمئن و تجافت ای نبت و ارتفعت والهمهمة الصوت الخفی و تقشعت ای زالت و ذهبت کما یتقشع السحاب استظهر به احتج به کالظهر والنخوة بالفتح الکبر والعظمة والاثیم الاثم واللهاة کحصاة و هی سقف الفم و والثغر موضع المخافة فی فروج البلدان والضغث النصیب من الشیء یختلط بغیره
در م

غ ل
و ابسط لهم وجهك

و ساد
خ ل

و اعتزم بلذا ای الزمه و اخذ به و آس بینهم ای اجعلهم اسوة و رد بها بینهم
اشد منه اسوة سعید
د م

بوجه ناصواب و لا ییأس الضعفاء و نومید نشوند ضعیفان من عدلک از داد تو و السلام

ل و من وصیة له علیه السلام ن

للحسن و الحسین علیهما السلام لما ضربه ابن ملجم لعنه الله و از جمله وصیت آنحضرت است که فرموده مر امام حسن و
امام حسین را در وقتیکه ضربت رسانید بسوی او پسر ملجم لعنه الله اوصیکما بتقوی الله وصیت میکنم شما را
بتقوی و پرهیزکاری خدا و ان لا تبغیا الدنیا و باینکه طلب نکنید دنیا را و ان بغتکما و اگر چه طلب کند دنیا شما را و لا
تأسفا علی شیء منها و اندوهناک مشوید بچیزی از دنیا زوی عنکما که کناره کرده شود از شما و دست شما باو
نرسد و قولا بالحق و گویا شوید بگفتار حق و اعملا للآخرة و عمل کنید برای آخرت در بعضی و اعملا للاجر
واقع شده یعنی کار کنید برای ثواب نیک و کونا للظالم خصما و باشید مر ستمکار را دشمن و للمظلوم عونا
و مر ستمدیده را یار و معاون اوصیکما وصیت میکنم شما را و جمیع ولدی و اهلی و همه فرزندان و اهل خود
و من بلغه کتابی و هر که برسد باو نوشته من بتقوی الله به پرهیزکاری از خدا و نظم امرکم و بهم پیوستن و تنسق
شدن شما در کار خود و صلاح ذات بینکم و بصلاح اندیشیدن شما در میان خود و معاشرت و یاری دادن
یکدیگر و قطع منازعات و خصومات از میان خود فانی سمعت پس بدرستیکه من شنیدم جدکما رسول الله صلی الله علیه و آله
انجد بزرگوار شما رسول خدا یقول که میگفت صلاح ذات البین افضل من عامة الصلوة و الصیام
بصلاح اندیشیدن در میان مردمان و قطع منازعات ایشان نمودن فاضلتر است از همه نماز و روزه الله الله
بترسید از خدا فی الایتام در حق یتیمان فلا تغبوا افواههم پس مدهید نوبت بنوبت دهنهای ایشان را از طعام
نوکه یعنی طعام دهید ایشان را در هر وقتی از اوقات نه گاهی و گاهی و لا یضیعوا بحضرتکم و باید ضایع
نشوند ایشان نزد شما و بی بهره از گرسنگی و برهنگی نباشند و الله الله و بترسید از خدا فی جیرانکم در حق همسایگان
خود فانهم پس بدرستیکه حسادت در حق همسایگان وصیة نبیکم وصیت پیغمبر شما است ما زال یوصی بهم
همیشه وصیت میفرمود برعایت حال ایشان حتی ظننا تا غایتی که گمان بردیم انه سیورثهم که زود باشد که میراث
دهد ایشان را و الله الله و بترسید از خدا فی القرآن در شان قرآن لا یسبقکم بالعمل به غیرکم و باید
که پیشی نگیرد بر شما بعمل کردن بقرآن غیر شما از مسلمانان و الله الله و بترسید از خدا فی الصلوة در باب نماز
فانها پس بتحقیق که نماز عمود دینکم ستون دین شما است و الله الله و بترسید از خدا فی بیت ربکم
در رعایت کردن خانه پروردگار خود لا تخلوه خالی مگذارید آنرا از اعمال مناسک و طواف ما
بقیتم مادام که هستید در دنیا فانه ان ترک پس بدرستیکه اگر متروک شود از مطاف لم تناظروا مراقبت کرده
نشوید باعطاف بلکه باز گرفته شود از شما الطاف و الله الله و بترسید از خدا فی الجهاد در باب کارزار
با دشمنان دین کردن و غزا با صیانت باموالکم و انفسکم بمالها و نفسها خود و السنتکم و بزبانهای
خود فی سبیل الله در راه خدا جل جلاله و علیکم بالتواصل و بر شما است بهم پیوستن و التباذل
و با یکدیگر اعطا و احسان نمودن و ایاکم و التدابر و بترسید از پشت کردن بیکدیگر و التقاطع
و از هم بریدن و لا تترکوا الامر بالمعروف و النهی عن المنکر ترک مکنید فرمودن به نیکوئی و نهی از منکر را
کشتن اذیت کردن فیولی علیکم تا والی کرده نشود بر شما اشرارکم بدان شما ثم تدعون پس دعا کنید فلا
یستجاب لکم پس مستجاب نشود برای شما ثم قال پس از آن فرمود که یا بنی عبد المطلب ای پسران عبد المطلب

لا الفینکم

لا تبغیا
بغی الصبی الشیء یبغیه ابتغیه از باب ضرب
یعنی طلب و جستجو کردم و خواستم آنرا
و لا تأسفا بفتح سین از باب ضرب
اسف بتحریک شد اندوه و اسف اسم
آن اسافه پروزن سحابه و اسف
علیه یعنی خشمناک شد و اسیف بروزن
امیر مرد در بسیار اندوه گین الحزن بینده
و اسیف یعنی بیر فرتوت در زد
اندوه گین شوند و نازک دلان
عشق اسوف بروزن صبور
ق
یلذا نجی ق د

لا تخلوه
و انفیتکم
مخفف وجده از فضیح ضایع موکد
بنون ثقیله از باب افعال الفاه
یلفیه یعنی یافت او را و می یابد او را
و تلافاه از باب تفاعل یعنی در یافت
او را و تفاء بروزن سما یعنی خاک
و خرده ریزه بر روی زمین است
و هر وزیایه اندک خراب است
ق

تلتوون غ د

لا الفینکم باید که نیابید شما را تخوضون دماء المسلمین که شروع کنید در خونهای مسلمانان خوضا
شروع کردنی تقولون قتل امیر المؤمنین قتل امیر المؤمنین گوئید که کشته شد امیر مؤمنان کشته
شد امیر مؤمنان یعنی بواسطه شبهات منع و طلب قصاص نه بجوی خونهای مسلمانان دراز مکنید الا لا
آگاه باشید لا یقتلن بی باید که کشته نشود بسبب من الا قاتلی مگر کشنده من انظروا بنگرید اذا انا مت
هرگاه که من میرم من ضربته هذه از این ضربت ابن ملجم فاضربوه پس بزنید او را ضربة بضربة زدنی
بمثل آن زدن ولا یمثل بالرجل باید که عقوبت نکنند آن مرد ببریدن اعضای او از گوش و بینی و غیر آن
فانی سمعت حبیبی رسول الله صلی الله علیه و آله پس بدرستیکه من شنیدم از رسول خدا یقول که میگفت
ایاکم والمثلة حذر کنید از مثله کردن و اعضا بریدن ولو بالکلب العقور و اگر چه باشد آنکس که بسگ گزنده
بسیار

ومن کتاب له علیه السلام ۵۱ نا

الی معاویة از این نامه آنحضرت است که فرستاده بسوی معاویه فان البغی والزور بدرستیکه ستم و دروغ یوتغان المرء هلاک میکنند مرد را و عدل
نمودن و سخن دروغ گفتن هلاک میکنند مرد را فی دینه ودنیاه در دین و دنیای او ویبدیان خلله و ظاهر میسازند
نقص او را عند من یعیبه نزد کسیکه عیب میکند او را وقد علمت و بتحقیق که میدانی انک غیر مدرک که تو
که تو یابنده نیستی ما قضی فواته آنچیزی را که قضا کرده شده است فوت آن که او مواله بسوی یافتن انتصار عثمان
وقد رام اقوام امرا بغیر الحق و بتحقیق که طلب کردند قومی چیزی خون عثمان را بنا حق چون اصحاب جمل فتألوا
پس تأول کردند علی الله بر حق تعالی یعنی حمل کردند ظاهر قرآن را بر معنی که مراد و مرضی و مبنا نبود در هیچ محل و بواسطه
آن طلب خون عثمان کردند خروج کردند بر من فاکذبهم پس دروغ داشت حق تعالی قول ایشان را یعنی مذمت فرمود
ایشان را بنقض عهد که آن نقض بیعت آنحضرت است حیث قال الذین ینقضون عهد الله من بعد میثاقه الخ
فاحذر یوما پس بترس از روزی یغتبط فیه رشک برده شود در او یعنی مردم تمنا کنند حال او را و در آن روز
من احمد عاقبة عمله کسیکه ستوده یافته باشد عاقبت کردار خود را و در بعضی نسخ یغتبط و فرح شد
یعنی در روز که مسرور و خوشحال باشد کسیکه عاقبت کار خود را محمود یابد ویندم من امکن الشیطان و پشیمان
باشد آن کسیکه قدرت داد شیطان را امر قیاده از کشیدن مهار فلم یجاذبه پس منازعه نکرد با او در کار خود
و بالکلیه فرود آمد او را وقد دعوتنا و بتحقیق که خواندی مارا ای معاویه الی حکم القرآن بسوی حکم قرآن
در باب تحکیم ولست من اهله و نیستی تو از اهل قرآن یعنی اهلیت آن نداری که استخراج احکام معانی از آن کنی
ولسنا و نیستیم ما ایاک اجبنا که قول ترا اجابت کنیم ولکنا اجبنا القرآن ولکن اجابت میکنیم قرآن را فی حکمه
بسوی حکم او که مطابق حق است

ومن کتاب له علیه السلام ۵۲ نب

و موافق واقع والسلام
الی معاویة ایضا آنحضرت است بسوی معاویه حاصل این نامه سرزنش است از آنجهت که تو متعا اما بعد اما بعد از
ستایش خدا و درود بر حضرت رسالت فان الدنیا مشغلة عن غیرها پس بدرستیکه دنیا مشغول سازنده است
دستباز داشتن است از غیر آن یعنی غافل شدن از آن جهان و مشغول شدن با متعه فانیه این جهان ولم یصب
صاحبها منها شیئا و نمیرسد خداوند دنیا از او چیزی الا فتحت له حرصا علیها مگر که میگشاید برای
او حرص را در زود او ولهجا بها و حرص بخود را بنا آن ولن یستغنی صاحبها و هرگز غنی و بی نیاز نمیشود
صاحب دنیا بما نال فیها بآنچه رسید در دنیا عما لم یبلغه منها از آنچه نرسیده از آن ومن

ایاکم والمثلة
وهی بضم المیم وسکون الثاء المثلثة التنکیل
وهی التی نهی عنها لما فی المثلة تعذیب الحیوان
وقسوة القلب وشفاء الغیظ وکل ذلک
رذائل یجب الانتهاء عنها
در م

یوتغان ـ یتوغان
وتغ بتحریک بمعنی گناه و بمعنی هلاک شدن
و بمعنی سرزنش کردن و کم خرد بودن است
در سخن و تغ بمعنی درد و بد گفتن در باد واه
و فعل همه از باب فرح میآید مثل جهل و اوتغه الله از باب افعال بمعنی هلاک
گردانید او را خدای واوتغ فلانا
یعنی بازداشت فلان را یا بند کرد
او را احد طبیه یا بدرد ورد
اود ق

ل ۵۱

المشغلة
کالمرحلة بفتح المیم والغین المعجمة
ما یشغلک واللهج بفتح الاول
الحرص الشدید
در ی

نال منها
وقد
لم یبلغه فیها

وَرَاءِ ذٰلِکَ و از پس آن فِرَاقُ مَا جَمَعَ جدا شدن از آنچه جمع کرده وَنَقْضُ مَا أَبْرَمَ و شکستن آنچه استوار کرده بِمَا بجهت آنکه ندانسته الحاق و طمطراق صحبت دنیا بیهوده و نفاق اند اندک بهره خواهند دید پس بگیر از شر خود
وَاعْتَبِرْ بِمَا مَضَىٰ و اکو عبرت کبری با نچه گذشت حَفِظْتَ مَا بَقِيَ حفظ کنی آنچه باقی ماند از عمر یعنی محافظت این
نما از تضییع آن در امور باطله و تسویلات شیطانیه و صرف کنی از در متابعت امامی که ما نشوا از قبل حضرت اهل بیت و اهل
وَمِنْ كِتَابٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
إِلَىٰ أُمَرَائِهِ عَلَى الْجُيُوشِ از کتابت آنحضرت است که فرستاد بامیران لشکر خود مِنْ عَبْدِ اللّٰهِ عَلِيٍّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
این نامه ایست که صادر یافت از جانب بنده خدا علی امیر مؤمنان إِلَىٰ أَصْحَابِ الْمَسَالِحِ بسوی یاران صلح
داد برای دفع دشمنان دین پروردگار أَمَّا بَعْدُ اما بعد از سپاس کردگار و صلوات بر سرور انبیا و سید ابرار
فَإِنَّ حَقًّا عَلَى الْوَالِي پس بدرستیکه سزاوار است حاکم را أَنْ لَا يُغَيِّرَهُ آنکه متغیر نگرداند او را عَلَىٰ رَعِيَّتِهِ
از حال رعیت خود فَضْلٌ نَالَهُ زیادتی که رسیده باشد باو از فضل الهی و عنایات پادشاهی وَلَا طَوْلٌ
خُصَّ بِهِ و نه انعام و احسانی که مخصوص باشد باو بعطوف و لطف ما متناهی وَأَنْ يَزِيدَهُ و دیگر بر والی سزاوار
است آنکه زیاده گرداند او را مَا قَسَمَ اللّٰهُ لَهُ آنچه قسمت کرده برای او خدا مِنْ نِعَمِهِ از نعمتهای خود دُنُوًّا
مِنْ عِبَادِهِ نزدیک شدن به بندگان او وَعَطْفًا عَلَىٰ إِخْوَانِهِ و مهربانی را بر برادران خود أَلَا وَإِنَّ لَكُمْ عِنْدِي
بدانید که مر شما راست نزد من أَنْ لَا أَحْتَجِزَ دُونَكُمْ سِرًّا که امتناع نکنم یعنی نگاه ندارم پنهان از
إِلَّا فِي حَرْبٍ مگر در حرب اعدا از حرب استثنا فرموده زیرا که اعلام بجمیع خطط اسرار بعضی از اهل عناد با موافق
کرا هذا است نسبت بعضی از عساکر مسلمانان انتشار این خبر با عدوان بسبب افاده شدن ایشان به تهیهٔ قتال و مستعد
گشتن ایشان با سباب جدال و لهذا آنحضرت در وقتی که متوجه لشکر بر اطرافی و ولایتی میشدند
سفر را از مردم پنهان نمودند وَلَا أَطْوِيَ دُونَكُمْ أَمْرًا و دیگر مر شما راست نزد من آنکه فرو نپوشم بر شما کاری را إِلَّا فِي حُكْمٍ
مگر در حکم شرع و یعنی مشورت میکنم با شما در امور که متعلق بصلاح دنیوی است نه باحکام دینیه زیرا که
مشورت را در او مجال نیست وَلَا أُؤَخِّرَ لَكُمْ حَقًّا عَنْ مَحَلِّهِ و تاخیر نکنم برای شما حقی را از محل خود وَلَا
أَقِفَ بِهِ دُونَ مَقْطَعِهِ و توقف نکنم بان حق پیش از مقطعش یعنی قطع و فصل کردن آن در وقت بجهت غایت اهتمام
وَأَنْ تَكُونُوا عِنْدِي و آنکه باشید نزد من فِي الْحَقِّ سَوَاءً در راه حق مساوی یکدیگر فَإِذَا فَعَلْتُ ذٰلِكَ
پس چون بکنم این کارها مذکوره را وَجَبَتْ لِلّٰهِ عَلَيْكُمُ النِّعْمَةُ واجب شد مر خدا را بر شما نعمت شکر آن
وَلِي عَلَيْكُمُ الطَّاعَةُ و مر مرا بر شما اطاعت فرمان وَأَلَّا تَنْكِصُوا عَنْ دَعْوَةٍ و آنکه باز نگردید از خواندن
برای جهاد وَلَا تُفَرِّطُوا فِي صَلَاحٍ و تقصیر مکنید در صلاح عباد وَأَنْ تَخُوضُوا و آنکه شروع کنید الْغَمَرَاتِ
در شدتها و سختیها إِلَى الْحَقِّ بسوی راه حق و طریق درست فَإِنْ أَنْتُمْ لَمْ تَسْتَقِيمُوا لِي پس اگر شما راست نایستید
برای من عَلَىٰ ذٰلِكَ بر آن امور لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ نباشد هیچیک أَهْوَنَ عَلَيَّ خوارتر بر من مِمَّنِ اعْوَجَّ مِنْكُمْ
از آنکه کج شود از شما از راه حق بواسطهٔ عدم فرمان ذی الجلال ثُمَّ أُعْظِمُ لَهُ الْعُقُوبَةَ پس بزرگ کرده
برای او عقوبت و نکال را وَلَا يَجِدُ عِنْدِي فِيهَا رُخْصَةً و نیابد نزد من در آن رخصتی که دور کند عقوبت خصوصی از نخل اصیلان
و شفاعت کسی در حق او فَخُذُوا هٰذَا پس فرا گیرید این امور را مِنْ أُمَرَائِكُمْ از امیران خود وَأَعْطُوهُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
و بدهید بایشان از قبل نفسهای خود مَا يُصْلِحُ اللّٰهُ بِهِ أَمْرَكُمْ آنچه را که اصلاح کند خدا بان کار شما را امر

المسالح
سلاح بکسر سین و سلیم بر وزن امانت
و سلمان بر وزن عثمان افزار جنگ را
با سلاح آهن افزار ها را التهابات
و مالحه گویند مرزیست هم اعده و سلاح
شمشیر است و سلاح جایی است که چند
مشده نزدیکتر باشد و بمعنی عسا کر
آمده و مسلحه بر وزن مفصله سرحد
میان مسلمانان و کفار است و جماعت
نیز گفته‌اند گروهی که صاحب
سلاح و مهیای جنگ باشند
و ایشان را نیز مسلحه گویند
و رجل سالح مرد کور
با سلاح

لا تنکصوا لا امر تخواند
بکسر کاف و ضم آن نکص عن الامر از باب
ضرب و از باب نصر چنانچه جوهری ذکر نموده
کشید پیش رفتن از کار و نکص بمعنی استدبار
و مصدر آن نکص و نکوص بر وزن
مرمد و منکص بر وزن مقعد آمده و نکص
بر عقبیه یعنی باز گشته به پس ما این کنایه
از آنست که بر گشت از آنچه بود از خیر

عن صلاح
اعوج
از باب افعلال قد اعوج اعوجاجا
یعنی کج شد گر شدن و عوج جنتر از باب
تفعیل یعنی کج کرد او را و تعوج پس کج شد
و عوج از باب فرح یعنی کج شد و اسم
از عوج بر وزن عنب بمعنی کجی

معاونت ایشان نمی‌مهربان خود را از هر چیز توقع
غالبیت ایشان نباشد **ل ومن کتاب له علیه السلام** بر اعدا

الی عماله علی الخراج این نامه آنحضرت است که ارسال فرموده بسوی کارکنان خود بر خراج اهل اسلام و اهل ذمه من
عبد الله علی امیر المؤمنین این نامه‌ایست از جانب بنده خدا که آن علی بن ابی طالب است امیر مؤمنان الی اصحاب
الخراج بسوی یاران که جای بیع ما خراج‌اند اما بعد اما پس از حمد خدا تعالی و صلوات بر سید عالمیان فان من لم
یحذر ما هو صائر الیه پس بدرستیکه کسیکه نترسید از چیزیکه بازگردنده است بسوی او از احوال آن جهان
لم یقدم لنفسه از پیش نفرستاد برای نفس خود ما یحرزها چیزیرا که محافظت کند و نگهدارد نفس او را و اعلموا
ان ما کلفتم یسیر و بدانید که آنچه مکلف شده‌اید اندک است و آسان و ان ثوابه کثیر و ثواب آن عظیم است
و بی پایان و لو لم یکن فیما نهی الله عنه و اگر نبودی در آنچه نهی کرده از آن من البغی والعدوان از ستم
نمودن و تعدی کردن عقاب یخاف عذابی و نکالی که ترسیده میشوند از آن لکان فی ثواب اجتنابه هر آینه
بودی در ثواب اجتناب نمودن از آن ما لا عذر فی ترک طلبه چیزیکه هیچ عذری نباشد در ترک طلب آن چه او
سبحانه داد در منع قبایح و نهی معاصی و حکم است فوز ثواب و نجات از عقاب پس اگر عفو کرد از عقاب بنده که
مرتکب قبایح است باقی میماند او را حرمان از ثواب که نمیتواند بود و حسرتها منشوء دخول باشد در جنان و
امنیت از عذاب نیران فانصفوا الناس پس عدالت نمائید در حق مردمان من انفسکم از نفسهای خود تان
واصبروا لحوائجهم و صبر کنید و شکیبائی ورزید در انجام حاجتهای ایشان فانکم خزان الرعیة پس بدرستی
که شما خازنان رعیتید و وکلاء الامة و وکیلان امتید و سفراء الائمة و رسولان امامانید و لا تحسموا
و نبرید ما بین مجمل مسائل در بعضی و این نسخه واقع شده و سبیل مهملین یعنی قطع مکنید احدا عن حاجته
هیچیکرا از حاجتی که مر او راست و لا تحبسوه عن طلبته و محبوس و ممنوع مکردانید او را از آنچه مطلوب
او است و لا تبیعن للناس و مفروشید برای مردمان فی الخراج در مال خراج کسوة شتاء جامه زمستان و لا صیف
و نه جامه تابستان و لا دابة یعتملون علیها و نه دابه که کار میکنند بدان و لا عبدا و نه بنده که باشد از خدمت
کاران و لا تضربن احدا و مزنید البته هیچ یک را سوطا تازیانه لمکان درهم بجا درهمی یعنی بسبب مزد
از برای اخذ درهمی و لا تمسن و مس مکنید مال احد من الناس مال هیچ یک از مردمان مصل که نماز
کذارنده باشد بقبله اسلام و لا معاهد و نه عهد کننده و ذمه نگاه دارنده یعنی قبول نماینده او از اهل کفر
الا ان تجدوا فرسا و سلاحا مگر آنکه بیابید از اهل معاهده اسبی یا سلاحی را یعدی به علی اهل الاسلام
که ستم کنند با شد بسبب آن بر اهل اسلام فانه لا ینبغی للمسلم پس بدرستیکه سزاوار نیست مر مسلمانان را
ان یدع ذلک آنکه بگذارد آن را فی ایدی اعداء الاسلام در دستهای دشمنان اسلام فیکون شوکة علیهم
پس باشد آنچیز قوت ایشان بر مسلمانان و لا تدخروا انفسکم نصیحة و منع مکنید از نفسهای خود
نصیحت را بلکه نصیحت را بسمع اصغا قبول کنید و لا الجند حسن سیرة و نه از لشکر نیکوئی سیرت را و لا
الرعیة معونة و نه از رعیت نصرت را و لا دین الله قوة و نه از دین خدا قوت را و ابلوا فی سبیله و بدهید
در راه خدا ما استوجب علیکم آنچه سزاوار است بر شما فان الله سبحانه قد اصطنع پس بدرستیکه
خدا تعالی نیکوئی کرد عندنا و عندکم نزد ما و نزد شما ان نشکره بجهدنا بجهت آنکه شکر کنیم او را

بکوشش خود و از نصرت و یاری که بارها بهم رسیده بما بلغت قوتنا بانچه رسید قوت ما در دفع غائبات بخدا خود
ولا قوة الا بالله — در دین و دنیا — و هیچ قوتی نیست مگر بیاری خدای عزوجل

ك ومن كتاب له عليه السلام ٥٢

الى امراء البلاد في معنى الصلوة و از نامهٔ آنحضرتست که فرستاد بسوی امیران شهرها خود در بیان توقیت نماز اما بعد

اما پس از حمد حضرت واهب العطیه و درود بر حضرت رسالت فصلّوا بالناس الظهر پس نماز گذارید با مردمان نماز پیشین را
حين تفيء الشمس وقتیکه باز میگردد آفتاب از قیام روی بزوال مِن مربض العنز یا بمقدار خوابگاه بزو این
وقت فضیلت نماز ظهر است وصلّوا بهم العصر و بگذارید با ایشان نماز عصر را والشمس بيضاء در حالی
که آفتاب سفید باشد و زرد نشده حيّة في عضو من النهار و زنده باشد در پاره از روز حين يسار فيها
فرسخان در وقتیکه سیر کرده میشود در آن پاره روز بمقدار دو فرسخ راه در اسفار در این قول اشعار
لطیف است چه تشبیه فرموده غروب شمس را بموت او و اصفرار شمس بمرض او که مشرف باشد بر هلاک پس نقاء او
بحالت مضاکه باقی بود اوست بر قوت نور انیه بحیات وصلّوا بهم المغرب و بگذارید با ایشان نماز شام را
حين يفطر الصائم وقتیکه افطار میکند روزه دار ويدفع الحاج و باز میگردند حاج از عرفات
تعلیق وقت نماز شام بوقت افطار روزه دار و حاج بواسطه آنست که آن سبوق است با فهام مخاطبین بجهت اشتهار این
دو فعل باین وقت وصلّوا بهم العشاء و بگذارید با ایشان نماز خفتن را حين يتوارى الشفق وقتی که
پنهان میشود سرخی از جانب مغرب الى ثلث الليل تا سر یکی شب وصلّوا بهم صلوة الغداة و بگذارید
با ایشان نماز صبح را والرجل يعرف وجه صاحبه در حالتیکه مرد بشناسد روی صاحب خود را باشراق نور
وصلّوا بهم صلوة اضعفهم و بگذارید با ایشان نماز ضعیفترین ایشان یعنی نماز سبک بگذارید ولا تكونوا
فتانين و مباشید در فتنه اندازندگان بدراز ساختن نماز تا باشد ضعیفان و پیران دشوار که طاقت نیاورند جماعت را
دکنت — بدراند

ك ومن عهد له عليه السلام ٥٣

لمالك بن الحارث الاشتر النخعي رحمه الله على مصر واعمالها این از جملهٔ عهدنامهٔ آنحضرتست
که نوشته او از برای اشتر نخعی که والی بود بر مصر و بر کارکنان آن بلاد حين اضطرب امر محمد بن ابي بكر
هنگامی که مضطرب شد بر ایشان کار محمد بن ابی بکر و ضبط آن دیار نتوانست وهو اطول عهد كتبه و این عهدنامه دراز ترین
عهدنامهاست که نوشته او واجمعه للمحاسن و جامعترین آنست بجمیع محاسن و مواعظ بسم الله الرحمن الرحيم
ابتدا میکنم بنام خدای بخشاینده مهربان بر خلقان هذا ما امر به این چیزیست که امر کرده بآن عبد الله علي امير
المؤمنين بندهٔ خدا علی که امیر مؤمنانست و پیشوای ایشان مالك بن الحارث الاشتر مالک بن حارث
اشتر را في عهده اليه در عهد خود که جاری ساخته بود بسوی او حين ولاه مصر وقتی که والی و حاکم ساخت
او را در مصر جباية خراجها بجهت گرد کردن خراج آن بلاد و جهاد عدوها و غزا کردن با دشمنان ستمگر
و دفع کافران واستصلاح اهلها بصلاح آوردن مردمان آن اطراف وعمارة بلادها و معمور ساختن شهرهای آن
جوانب امره بتقوى الله امر فرموده او را بتقوی و پرهیزکاری از خدا وايثار طاعته و اختیار کردن طاعت فرمان
بردار حق جل و علا واتباع ما امر به و پیروی کردن آنچه فرموده است في كتابه در کتاب خود که قرآنست من فرائضه
وسننه از فرضها و سنتهای خود التي لا يسعد احد که سعادتمند نمیشود هیچیک الا باتباعها مگر به پیروی

ربیض الغنیمه
ربضت الشاة توبض از باب ضرب یعنی خوابید گوسفند هم چنانکه در شتر گویند بركت الابل مصدر آن ربض بفتح اول و ثانی بزیادتی واو و روبض و ربیض مسرور و در لغت بکسر اول است و جای خوابیدن مرابض گویند بر وزن مساجد واحد آن مربض بر وزن مسجد و در بعضها غیر است یعنی خوابانید گوسفند را غیر او در ربض بر وزن امیر گوسفند و شبان انها است که فراهم آمده اند
در خوابگاه گوسفندان — لحاج فمن عرفه غ ل
العشاء الآخرة غ د
بهم الغداة غ د

کتبه للاشتر غ د
جیوة — جباية
جبا از باب فتح و از باب ضرب بمعنی گرد کرد مصدر آن جیوة بکسره بر وزن عقده و جبا بر وزن رضی و جباوة بر وزن کتابه و جبایه بیاء بدل واو و جبا بفتح بر وزن عصر و جبو گفته اند که جبا از باب فتح نیامده بلکه از باب رمیت و جباوه و جیوه بکسر هر سه و جباوه بفتح آن خبریست که گرد کرده شده است در حوض از آب ق

نموده فرایض و سنتهای او و لا یشقی و شقی و بدبخت نمیگردد الا مع جحودها مگر با انکار نمودن آنها و فوت و
اضاعتها و ضایع ساختن مضمون مشو و ان ینصر الله سبحانه و دیگر آنکه امر کرده باو آنکه یاری دهد خدا را
بیده و قلبه و لسانه بقلب و دست و زبان خود یعنی باطن تو که آنها را مشغول سازد در طاعت حضرت واهب العطیات فانه جل
اسمه پس بتحقیق که خداوندی که بزرگ است اسم او و قد تکفل متکفل و ضامن شده بنصر من نصره بیاری دادن
کسی که یاری دهد او را در طاعات و اعزاز من اعزه و ارجمند کردن کسیکه ارجمند کرده اند او را باعزاز دین و شعار
مؤمنین و مؤمنات و امره و امر کرده او را ان یکسر من نفسه عند الشهوات آنکه بشکند نفس خود را نزد شهوات
و یزعها و باز دارد او را عند الجمحات نزد سرکشیهای آن در پی لذات این فقره اشارتست بعلاج نفس سرکش که
دنیا خصلت ظهیر او را تا مقصد و از شود در طاعت ربانی و غیر ذلک و جزیره بکراز مشتهیات جسمانی فان النفس پس بدرستیکه
نفس انسانی بجهت غلبه خواهشات بدنی امارة بالسوء بسیار فرماینده است ببدی که مقتضای دواعی شهوت و
غضبی است چون اسب سرکش پس بر رغبت از اطاعت حضرت سبحانی الا ما رحم الله مگر کسیکه رحم فرماید بلطف تام و بالطاف
عمیم خود حافظ بنده خود شود او را ز سر نفس و وعید با جسمانی ثم اعلم یا مالک پس بدان ای مالک انی قد وجهتک بدرستیکه
من متوجه ساختم تو را الی بلاد قد جرت علیها دول بشهرها که دولتها گذشته است بر آن بشهرها کرده ایشان زمانها قبلک که
پیش از تو بودند من عدل و جور از داد کردن و ستم نمودن و ان الناس ینظرون و بدرستیکه مردمان میکنند
من امورک بکارهای تو فی مثل ما کنت تنظر فیه در مثل آنچه بود که نظر میکردی در آن من امور الولاة
از کارهای والیان که واقع شده بود قبلک پیش از تو و یقولون فیک و میگویند در شان تو ما کنت تقول فیهم
آنچه میگفتی در شان ایشان و انما یستدل و بدرستیکه استدلال کرده میشود علی الصالحین بر صالحان و شایستگان
بما یجری الله لهم با آنچه جاری میگرداند خدا تعالی برای ایشان علی السن عباده بر زبان بندگان خود یعنی مستدل میشود
کردار بر صلاحیت بندگان خیر او در مجالس و محافل پس توقعی کن یا مالک که ذکر خیر تو بر السنه عباد جاری شود و شکایت
زبانها ساری گردد فلیکن احب الذخائر الیک پس باید که دوسترین ذخیرها بسوی تو ذخیرة العمل الصالح ذخیره
کردار شایسته باشد فاملک هواک پس مالک شو هوای نفس خود را و مقهور ساز او را و شح بنفسک و بخل نما
بنفس خود عما لا یحل لک از چیزی که حلال نباشد مر تو را فان الشح بالنفس پس بدرستیکه بخل نمودن بنفس الانصاف
منها انصاف دادن است از او فیما احبت و کرهت در آنچه دوست داشت و مکروه داشت پس
بخیلی کن بنفس خود از عدالت حضرت عزت و اشعر قلبک و آگاه گردان دل خود را الرحمة للرعیة بمهربانی با رعیت
و المحبة لهم و دوستی نمودن برای ایشان و اللطف بهم و نیکوئی کردن و مکرمت بجای آوردن با ایشان و لا
تکونن علیهم مباش بر ایشان سبعا ضاریا درنده حمله کننده و صید کننده تغتنم اکلهم که غنیمت شمری
خوردن ایشان را چون شیر درنده فانهم صنفان پس بدرستیکه ایشان دو صنفند اما اخ لک فی الدین
یا برادر تواند در دین و ملت و اما نظیر لک فی الخلق یا مانند تواند در صورت آفرینش یفرط منهم الزلل لغزش
میکنند از ایشان انواع ملاهی و پیش میگیرد از ایشان اصناف معاصی و تعرض لهم العلل و پیش می‌آید مر ایشان را
علتها و سببهائی که باز میدارد ایشان را از طاعت حال ایشان و متصل با حکومت و یؤتی علی ایدیهم فی العمد و
الخطاء و وارد میشود لغزش و علل بر دستهای ایشان که باعث شوند بر نوع ایشان در گناه عمد و خطا قرار داده که
چون ایشان معصوم نیستند پس صادر میشود از ایشان با قوادر مردمان با تقرها نفس خود شان انواع عصیان و طغیان

عند الجمحات
جمع الفرس از باب منع یعنی توانا شد
اسب پیش دستی کرده و زیادتی کند
معصان جمح یجمح ... و جموح بروزن
سرود و جماح بروزن کتاب مراد
وصف ان جموح بروزن صبور
و جمحت المرأة زن جابر ... گرد
زن شوهر خود از خانه بیرون رفت
بجز اهل خود و جمحات جمع آن
و ان ... ق

فذخیرة العمل الصالح
احب الذخائر
جایز است رفع احب بنابر آنکه اسم باشد
از برای فلیکن و جایز است نصب آن
بنابر آنکه خبر باشد و ذخیرة هم جایز است
رفع و نصب آن بنابر ... و خبریه
و در بعضی نسخ ذخیرة بالرفع بدون
اضافه ... خبر ... شده
خبر ... باسم و قرائة رفع و نصب
در او جایز است با ... و خبریه

سبعا ضاریا
... الکلب بالصید ... و ... الضاری
من الکلاب ... به الصید
و تعود اکله

فاعطهم من عفوک پس بده با ایشان از عفو خود و صفحک و از اعراض نمودن خود از گناه ایشان مثل الذی تحب
مانند آنچه دوست میداری ان یعطیک الله که بدهد تورا خدا من عفوه و صفحه از عفو و اعراض خود از گناهان
تو بدانکه عفو ابلغ است از صفح زیرا که صفح آنستکه اعراض کنی از مجرم و از صفحهٔ وجه خود اما باقی باشد در دل تو انتقام
آن و لهذا تقدیم عفو نمود بر صفح فانک فوقهم پس بدرستیکه تو بالای ایشانی و توقع داری بر ایشان
ووالی الامر علیک فوقک و والی و حاکم امر تو فوق تو برتر است از تو یعنی شاه والله فوق من ولاک و خدا بالا
آنکس استکه والی ساخت ترا در میان مردم وقد استکفاک امرهم و خواست حقیقتا از تو کفایت کردن تو را در کار
ایشان یعنی انجاح امر ایشان وابتلاک بهم و آزمایش کرد تورا ببلوی شوون تو با ایشان ولا تنصبن نفسک
نصب مکن نفس خود را لحرب الله تعالی برای حرب کردن خدا با تو یعنی غضب نمودن او بر تو و تو را در سلسله
عقاب کشیدن بجهت مخالفت با امر او فانه لا یدی لک پس بدرستیکه هیچ قوتی نیست مر تورا بنقمته با قهر و خشم خدا
ولا غنی بک و هیچ بی نیازی نیست تورا عن عفوه ورحمته از عفو کردن و رأفت و مهربانی او بلکه در دنیا
و آخرت محتاج عفو و رحمت اوئی ولا تندمن علی عفو پشیمان مشو بر عفو کردن از گناهکار ولا تبجحن
بعقوبة و شادمان مباش بعقوبت کردن بجهت بدکردار ولا تسرعن و شتاب مکن الی بادرة وجدت عنها مندوحة
بر تیزی غضبی که یابی از آن وسعتی و گنجایشی در نفس ولا تقولن انی مؤمر و مگو که من امارت و حکومت داده شده ام
بر شما و بواسطهٔ آن امر کنند امر اطاعت کرده شود آمر فاطاع پس فرمان برده میشوم در آن امر فان ذلک پس بدرستیکه آن گفتن
ادغال فی القلب فساد است در دل بواسطهٔ آنکه عجب است و تکبر و منهکة للدین و محل ضعف و نقص است
مر دین را وتقرب من الغیر و نزدیکی جستن است از تغیر فاهیت جمیعت نعمت کقوله تعالی ان الله لا یغیر ما بقوم حتی
یغیروا ما بانفسهم واذا احدث لک و چون پدید آید برای تو ما انت فیه آنچه تو در اوئی من سلطانک
و حکومت تو ابهة او مخیلة بزرگی و یا کبری فانظر پس نظر کن الی عظم ملک الله بعظمت پادشاهی خدا
فوقک که بالای تست وقدرته منک و توانائی او از تو علی ما لا تقدر علیه بر چیزی که توانا نیستی بر آن
من نفسک از نفس خود فان ذلک پس بدرستیکه آن نظر کردن یطامن الیک تسکین میکند بسوی تو
من طماحک از بلندی تو یعنی تکبر تورا میشکند که بر تو از طرف میباشد ویکف عنک و باز میدارد از تو من غربک
از تیزی خوی تند ویفیء الیک و باز میگرداند بسوی تو بما عزب عنک چیزی را که غائب شده از تو بواسطهٔ
استکبار من عقلک از خرد تو ایاک ومساماة الله حذر کن از برتری کردن با خدا فی عظمته در بزرگی او
والتشبه به و مانند کردن خود را با او فی جبروته در بزرگواری او فان الله پس بدرستیکه خدا یذل کل
جبار ذلیل میگرداند هر گردنکش را ویهین کل مختال و خوار میسازد هر خود بین متکبر گردنکش را انصف
الله انصاف ده خدا را وانصف الناس و انصاف ده مردمان را من نفسک از نفس خود ومن خاصة اهلک
و از اهل خاص خود بطریق عدالت ومن لک فیه هوی و از کسیکه تو را در او دوستی نفس است من رعیتک
از رعیت تو فانک پس بدرستیکه تو ان لا تفعل اگر نکنی آنچه گفتم تظلم ستمکار باشی ومن ظلم عباد الله
و هر که ظلم کند بر بندگان خدا و رد نکند مظالم ایشان را کان الله خصمه باشد خدا خصم او دون عباده
نزد بندگان تو در محکمهٔ قیامت ومن خاصمه الله و هر که مخاصمه و دشمنی کند خدا با او ادحض حجته باطل
سازد حجت او را وکان لله حربا و باشد خدا او را دشمن حتی ینزع تا آنکه بر کند اثم را از خود و یا بازگشت

تبجحن
مضارع از باب تفعّل مؤکد بنون ثقیله
بتقدیم الجیم علی الحاء المهملة بالکسر
بمعنی شاد شدن است و فخر نمودن
بجح از باب فرح میآید و از باب
منع سست و ضعیف است و بجحه
تبجیحا از باب تفعیل بمعنی شادکردن او
تبجح از باب تفعّل بمعنی پس او
شاد شد
ق

لا یدی ولا یدا
بفتح دال و قصر آخر دو این لغت است در ید
چنانچه در صحاح ذکر شده است و بعض العرب
تقول لا ید ید امنی کما قال الراجز
یا رب سار بات ما توسدا
الا ذراع العیس او کف الیدا
وقال ابن میثم وکنی بعدم الیدین
عن عدم القدرة یقال مالی بهذا الامر یدا
اذا کان مما لا یطاق وحذف النون
من یدین لمضارعته المضاف
وقیل لکثرة الاستعمال
انتهی
۱۲

ابهه
بضم اول و فتح ثانی و تشدید ثالث و بتاء
بر وزن سکرة بمعنی بزرگی و خود
و سرکشی و زیرکی و تیز خاطری و گردن
کشی و بزرگواری است
۱۲

من عقلک

ويتوب توبه كند از آن وليس شيء ادعى و نيست چيزى خواننده تر الى تغيير نعمة الله بسوى تغيير نعمت خدا
وتعجيل نقمته و تعجيل خشم و غضب او من اقامة على ظلم از اقامت بر ستمكارى فان الله پس بدرستيكه خداى تعالى سميع
دعوة المضطهدين شنونده دعاى مظلومانست وهو للظالمين و او سبحانه براى ستمكاران بالمرصاد بر كمين
گاهيست يعنى حاضر و بيننده است وليكن احب الامور اليك و بايد كه دوستترين كارها بسوى تو اوسطها في الحق
ميانه‌ترها باشد در آنچه حق است و موافق اراده معبود مطلق واعمها في العدل عامترين آنها باشد در عدل
واجمعها لرضى الرعية و جامع ترين آنها مر رضا و خوشنودى رعيت فان سخط العامة پس بدرستيكه خشم عوام
يجحف برضى الخاصة مى برد رضا و خوشنودى خواص را بالتمام وان سخط الخاصة و بدرستيكه خشم خواص يغتفر
امرزيده ميشود مع رضى العامة با رضاى عوام وليس احد من الرعية و نيست هيچيك از رعيت اثقل على الوالي
گرانتر بر والى مؤونة از روى مؤونت يعنى سنگين تر في الرخاء و در زمان فراخى و آسانى از والى واقل معونة له
و كمتر از روى يارى كردن مر او را في البلاء در زمان گرفتارى واكره للانصاف و كراهت دارنده تر مر عدالت او را
واسئل بالالحاف و درخواهنده تر بالحاح مبالغه واقل شكرا و كم شكرتر عند الاعطاء نزد عطا دادن
وابطأ عذرا و دير عذرپذيرنده تر عند المنع نزد باز داشتن واضعف صبرا و ضعيف تر از روى شكيبائى عند
ملمات الدهر نزد فرود آمدن حوادث روزگار من اهل الخاصة از خواص رعيت كه ميپندارند خود را از طبقه عظمى
در رفعت قدر وانما عماد الدين و جز اين نيست كه ستون دين وجماع المسلمين و جمع شدن مسلمانان و
العدة للاعداء و كاردستگى براى دفع دشمنان العامة من الامة عوام امتند از ضعفا و كبار فليكن صغوك لهم
پس بايد كه باشد محبت تو مر ايشان را وميلك معهم و ميل طبيعت تو با ايشان وليكن و بايد كه باشد ابعد
رعيتك منك دورترين رعيت از تو واشنأهم عندك و دشمن ترين ايشان نزد تو اطلبهم طلب كننده ترين
ايشان باشد لمعايب الناس مر عيبهاى مردمان را فان في الناس عيوبا پس بدرستيكه در مردمان عيبها
الوالي احق من سترها كه والى سزاوارتر كسى است بپوشانيدن آن عيوب فلا تكشفن پس كشف مكن و آشكار مساز
عما غاب عنك از آنچه غايب است از تو منها از عيوب ايشان فانما عليك پس بدرستيكه بر تو لازم است تطهير
ما ظهر لك پاك كردن آنچه ظاهر شود مر ترا از عيوب والله يحكم و خداى تعالى حكم ميكند
على ما غاب عنك بر آنچه غايب است از تو از سرائر مردم فاستر العورة پس بپوشان زشتيها را ما استطعت مادام
كه توانى يستر الله منك تا بپوشاند خداى تعالى از تو ما تحب ستره آنچه دوست ميدارى پوشش آنرا من رعيتك
از رعيت خود اطلق عن الناس بگشا از مردمان عقدة كل حقد گره هر كينه را واقطع عنك و قطع كن
از خود سبب كل وتر سبب هر پيوند مر انتقام را وتغاب و نادانى نما خود را عن كل ما لا يضح لك از هر چه صحيح
نباشد مر ترا يعنى لايق نباشد بحال تو يا و چو انكه غالب باشى بآن ولا تعجلن الى تصديق ساع و شتاب مكن با
داشتن قول غماز كه سخن چين است پيش حاكم بجهة اظهار بدى فان الساعي غاش پس بدرستيكه غماز خيانت كننده است
در كار صالحان وان تشبه بالناصحين و اگر چه مانند باشد در آن قول بناصحان ولا تدخلن و داخل مساز في
مشورتك بخيلا در مشورت خود بخيل را يعدل بك عن الفضل كه باز گرداند ترا از فضل و احسان ويعدك
الفقر و وعده دهد ترا بدرويشى مانند شيطان كقوله تعالى الشيطان يعدكم الفقر چه مستحسن نزد او
جبر نيست كه ملايمات بجويد و او و ترا داده ميتابد ولا جبانا و نه ترسنده را يضعفك عن الامور و بكردا اخل

صغوك بكسر اول و سكون ثانى آن صغا نصيبوا از باب نصر و صغى از باب فرح صغا بروزن حصا و صغا بروزن ... گرديدن ...

نعمت ... بكسر ... از باب ... و ... گرديدن ...

وتر بكسر ... وتر ... از باب ... بروزن عده ... كينه ...

وتغاب ... امر است از تغابى ... از باب تفاعل ...

مشاوره و شنا ورئ مشو بسنائی جکو که ضعیف سازد ترا از امرهای پر خطر و لا حریصا یزین لک الشره و نه حریص

جمع مال را که بیاراید برای تو شدت حرص را بالجور بسبب ستمکاری فان البخل و الجبن و الحرص غرائز شتی یعنی

بدرستیکه بخل و بددلی و حرص طبیعتهائی اند پراکنده و بسیار و زائل اکنده یجمعها سوء الظن بالله که جامع

و شامل آنها است بدگمانی بخدا چه بدگمانی ناشی میشود از عدم معرفت بانچه لائق است او را و واجب الوجود است پس

کسیکه جاهل است بصفات او سبحانه نمیداند که او جواد است و فیاض و از جانب او هیچ بخلی نیست در افاضه عوض

و جاهل باین صفت متصف است بصفت بخل و حرص زیرا که اعتماد ندارد بر مبدأ فیاض و بواسطه آن منع

میکند از بذل و تخویف و میترساند از فقر و فوت صید هدف نفس او و او را بحرص و ترسانا دارد از آنکه تیر هدف دارا

میدانسته که بواسطه آن میگریزد از قتال بکفار و جبان میبود و بدگمانست ببقیه حمد ذو الجلال ان شر وزرائک و

بدرستیکه بدترین وزیران تو من کان آنکسی است که بوده باشد للاشرار قبلک وزیرا مر بدکاران را که پیش از تو بوده اند

وزیر و معین و مراد باین اشرار والیانی اند که در ایام مدت عثمان خلیفه بوده اند و من شرکهم فی الاثام و هر کسیکه شریک

باشد مر ایشان را فی الاثام در گناهان فلا یکونن لک بطانة پس نباید که باشد اینکس اهل خاص و صاحب راز

تو فانهم پس بدرستیکه ایشان اعوان الاثمة یاران گناهکاران اند و اخوان الظلمة و برادران ستمکاران و انت

واجد منهم و تو یابنده از ایشان کسی را که خیر الخلف بهترین خلفی و بدلیست برای وزارت ممن له مثل آرائهم

از آنکسی که مر او را باشد مثل رایها و عقلها ایشان و نفاذهم و مثل نافذ گشتن فرمان ایشان و لیس علیه مثل آصارهم

و نباشد بر او مثل بارهای گران ایشان از جور و عصیان و اوزارهم و گناهان ایشان ممن لم یعاون ظالما علی ظلمه از آنکه یاری

نکرده خیر خلق است یعنی او از آنکسی باشد که یاری نداده باشد ستمکار را علی ظلمه بر ستم او و لا آثما علی اثمه و نه

گناهکار را بر گناه او اولئک اخف علیک ایشان سبکترند بر تو مؤونة از روی مشقت و شدت و احسن لک و نیکو

و نیکوترند مر ترا معونة از روی یاری دادن و احنی علیک مهربانترند بر تو عطفا از روی مهربانی کردن

و اقل لغیرک و کمترند از برای غیر تو الفا از روی الفت گرفتن فاتخذ اولئک خاصة پس فرا گیر ایشان را خاصه

خود لخلواتک برای خلوتهای خود و حفلاتک و مجلسهای خود ثم لیکن آثرهم عندک پس باید که باشد برگزیده

ترین ایشان فاضلترین ایشان نزد تو اقولهم بمر الحق قائلترین ایشان بتلخی گفتار انچه حق است و موافق برضای معبود

مطلق و اقلهم مساعدة و کمترین ایشان از روی یاری دادن فیما یکون منک در آن چیزی که واقع شود از تو مما

کره الله از آنچه مکروه شمرد آنرا خدا لاولیائه برای دوستان خود و نخواهد که از خیر ایشان صادر شود

واقعا ذلک در حالیکه واقع شود آن گفتار و نصیحت از او و قلت مساعدت کردار او من هواک از هوا و

آرزوی نفس تو حیث وقع هر جائی که واقع شود یعنی باید که منشا آن قول صواب و قلت مساعدت در نا صواب هر جا که واقع شود

از هوای نفس تو باشد که در رضای الهی بوده تا از اذیت کردن خود موافق نباشد با مخالفت آنکه کاری کنی بجهت

مصلحت اهل بود و نکار و موافق اراده کرد بکار رو او بدر مصلحت منع بجز آن شود و الصق باهل الورع و الصدق

و چسبان شو باهل ورع و راستی و دور شو از اهل فسق و نار است ثم رضهم پس از آن رام گردان ایشان را علی

ان لا یطروک بر آنکه غلو نکنند در مدح تو و لا یبجحوک و شاد نکنند ترا بباطل لم تفعله بباطلی که نکرده باشی

آنرا فان کثرة الاطراء پس بدرستیکه بسیاری مبالغه در مدح تحدث الزهو پیدا میسازد تکبر و نخوت را و تدنی

من الغرة و نزدیک میگرداند بعجب و ادعجمند و لا یکونن المحسن و المسیء عندک و باید که نباشد نیکوکار و

آصارهم

اصر بفتح همزه بمعنی سنگینی و بمعنی عهد نمودن و بند کردن و بعضی آنها گفته اند

و اصر بکسر همزه بمعنی پیمان و گناه گردان است

و در این معنی بضم هم آمده و در همه معانی بفتح هم آمده و جمع آن آصار بر وزن

آثار و اصران بر وزن عثمان می آید

لخلواتک

الفا

بکسر و فتح همزه و الف بکسر همزه بمعنی الیف

بر وزن امیر است یعنی هم نشین و دوست و

جمع آن آلاف بر وزن اشجار و جمع الیف

الائف بر وزن شدائد است و الوف بر

وزن جسور بسیار الف و دوستی و خوگیرنده است

و جمع آن الف بر وزن کتب می آید

و الفه بالضم علم مصدر آن الف بکسر

و فتح همزه است و آن گشتن الف بر وزن

کاتب یعنی خوگیرنده و جمع آن آلاف

بر وزن کفار است

بمر الحق لک

ل ۵۶

الغرة

لخلواتک

رضهم

راضی الفهر از باب قصر یعنی رام کرد

کرد و مصدر آن ریاض بر وزن کتاب

و ریاضة بزیادتی تا هم آید پس اسم آن رائض

بر وزن کاتب است و جمع آن راضة و اصل

آن روضة بضم کافر و کفره و معاش

بر وزن کفار می آید

بدکار نزد تو بمنزلهٔ سواءٍ یعنی برابر یکسان بی تفاوت در رجحان فانّ فی ذلک پس بدرستیکه در آن یکسان بودن تزهیداً لاهل
الاحسان بی رغبتی کردنست مر اهل احسانرا فی الاحسان در احسان ایشان وتدریباً وخو کردنست لاهل الاساءة
فی الاساءة در بدی ایشان یعنی تسویهٔ محسن ومسیء موجب آن میشود که اهل احسان رغبت نکنند از احسان خود وباعث
آنست که عادت کنند بدکاران در بدی خود والزم کلّاً منهم ولازم کن هر یکی را از ایشان ما الزم نفسه بانچه
لازم گردانید بر نفس خود یعنی مقابل ساز اسائه واحسان را بمثل آن واعلم انّه لیس شیءٌ بادعی وبدانکه نیست چیزی
خواننده تر الی حسن ظنّ والٍ برعیّته بحسن ظن حاکم نسبت برعیت خود من احسانه الیهم از احسان نمودن او
با ایشان وتخفیفه المؤونات علیهم وسبک گردانیدن او مشقت وتعب را بر ایشان وترک استکراهه ایّاهم
وترک کردن اکراه خود را بر ایشان علی ما لیس له قبلهم بر آنچه نیست او را نزد ایشان یعنی ترک کردن اکراه بر منع
از ایشان فلیکن منک پس باید که باشد از تو فی ذلک در آن امور امرٌ یجتمع لک به امری که جمع شود مر ترا بآن کار
حسن الظنّ برعیّتک نیکوئی ظن برعیت خود فانّ حسن الظنّ پس بدرستیکه نیکوئی ظن یقطع عنک
قطع میکند از تو نصباً طویلاً رنج دراز را وانّ احقّ من حسن ظنّک به وبدرستیکه سزاوارترین کسی که نیک
گمان تو باو لمن حسن بلاؤک عنده آنکسی است که نیک امتحان وآزمایش تو نزد او وانّ احقّ من ساء ظنّک به
وبتحقیق سزاوارترین کسیکه بدگمان تو باو است لمن ساء بلاؤک عنده کسی است که بد آزمایش تو نزد او و لا
تنقض سنّةً صالحةً ومشکن طریقهٔ شایسته را عمل بها صدور هذه الامّة که عمل کرده اند با
اعیان واکابر امت واجتمعت بها الالفة وجمع شده بسبب آن الفت وصلحت علیها الرعیّة وبآن جماعت
وبصلاح آمده اند بر آن رعیت ولا تحدثنّ سنّةً ومپیدا منما رسمی را که تضرّ بشیءٍ من ماضی تلک السنن
که ضرر رساند بچیزی از گذشتهٔ آن سنتها ومخالف آن باشد فیکون الاجر پس باشد ثواب لمن سنّها مر کسی که وضع
کرد آن طریقه را والوزر علیک ووبال وگناه بر تو بما نقضت منها بسبب آنچه شکستی از آن سنن نیکو که خلاف
صواب است واکثر مدارسة العلماء وبسیار کن از درس خواندن با علماء ومنافثة الحکماء ومشورت کردن با حکیمان
فی تثبیت ما صلح علیه در استوار ساختن آنچه بصلاح آمده بر آن امر بلادک کار شهرهای تو واقامة ما استقام
به الناس قبلک وبرپا کردن آنچه راست ایستاده اند با آن مردمان که پیش از تو بوده اند واعلم انّ الرعیّة طبقاتٌ
وبدان بدرستیکه رعیت بر هفت طبقه اند لا یصلح بعضها الّا ببعضٍ که بصلاح نمی آید بعضی از آن طبقات
مگر ببعضی دیگر در حصول مطالب ولا غنی ببعضها عن بعضٍ وهیچ بی نیازی نیست بعضی از ایشان را از بعضی در وصول
مآرب فمنها جنود الله پس بعضی از آن طبقات لشکرهای خداوند که غازیانند ومنها کتّاب العامّة والخاصّة و
بعضی دیگر نویسندگان عوام وخواص ومنها قضاة العدل وطایفهٔ دیگر از آن قاضیان عادلند وحاکمان شریعت نبوی
ومنها عمّال الانصاف والرفق وجماعتی دیگر از آن عاملان با عدل ومهربانی ومنها اهل الجزیة والخراج
وبعضی دیگر از آن اهل جزیه اند وباج من اهل الذمّة ومسلمة الناس از ذمیان ومسلمانان ومنها التجّار
واهل الصناعات وفرقهٔ دیگر از آن تاجرانند وپیشه وران ومنها الطبقة السفلی وگروهی دیگر از آن طبقهٔ زیرند
من ذوی الحاجة والمسکنة از خداوندان احتیاج وبیچارگی وکلٌّ وهر یک از آن ارباب استحقاق قد سمّی الله سهمه بتحقیق نام برده
خدای تعالی در کتاب خود علی الاجمال سهم ونصیب ایشان را از صدقات همچو فقرا ومساکین وعاملان زکوة ووضع علی حدّه
ونهاده است بر مرتبه ومنزلهٔ هر یک از آن طبقات فریضته بر آنچه فریضه واستحقاق لزوم عمل واجب ثبت نموده اوّلا

نصباً
نصب از باب فرح یعنی مانده شده
ورنج برده والنصب التعب از باب افعال
یعنی مانده گردانید او را ... در رنج رسانید
او را ... والنصب بفتح ... والنصب بتحریک
والنصب بضم ... النصب بدهٔ ...
... از ... که گویند ...
بروزن کتف یعنی بیمار دردمند است
والنصب المرتض ... از باب ضرب
یعنی دردمند ورنجور کرد او را ...
النصب از باب افعال
ق

علی الاساءة
خ ل

حقّهم
خ ل

تنقض
خ ل

منافثة
خ ل
مناقشة
خ ل

اهل الجزیة
بکسر اول جزاء ومروزن ... پادشاهی ...
مثل جازیه بروزن کاتبه وجزاه به وجزاه
علیه یعنی پاداش داد او را بآن چیز وبرآن چیز
جزاءً بروزن سماءً ... جازاة
مجازاة وجزاءً از باب مفاعله وجزیه بکسر اول
باج وخراج زمین است یا جزیه آن چیزی است
که گرفته میشود از جماعت ذمیان ...
ایشان وجمع آن جزا بروزن
رضی وجزی بکسر اول
وجزاء بروزن
رجال می آید
ق

فی کتابه در کتاب خود که قرآن مجید است وسنة نبیه و سنت پیغمبر خود ص والعهد منه عندنا و عهدی از او نزد ما
محفوظا که محفوظ است نگاه داشته شده است چه هر یک از این طبقات صنفی است مقابل دیگری اعمال که بطاقت فالجنود
باذن الله پس لشکریان بفرمان خدا حصون الرعیة حصارهای رعیتند و زین الولاة و آرایش والیان و حاکمانند
و عز الدین و عزت دینند و سبل الامن و راههای امنند یعنی مسلمانان و لیس تقوم الرعیة
و نیست که قائم شوند رعیت الا بهم مگر بایشان ثم لا قوام للجنود پس هیچ نظامی نیست لشکر را الا بما
یخرج الله لهم مگر بآنچه بیرون آورد خدا برای ایشان من الخراج الذی یقوون به از خراجی که قوت میشوند
بآن علی جهاد عدوهم بر جهاد دشمنان خود و یعتمدون علیه و اعتماد میکنند بآن فیما یصلحهم در آنچه
بصلاح آورد ایشان را و یکون من وراء حاجتهم و میباشد از پس ایشان یعنی حاجت ایشان موقوفست بآن ثم
لا قوام لهذین الصنفین پس از آن هیچ قوامی و نظامی نیست مر این دو صنف را الا بالصنف الثالث مگر بصنف
سوم من القضاة و العمال از قضاة یعنی حاکمان و عاملان زکوة و الکتاب لما یحکمون من المعاقد بجهت آن
چیزی که نویسندگان استوار میسازند از عقدها معاملات و مناکحات و یجمعون من المنافع و عاملان جمع کنند از منفعتها
و یؤتمنون علیه و امین داشته شوند بر آن من خواص الامور و عوامها از خواص کارها
و عوام آن و لا قوام لهم جمیعا و هیچ انتظامی نیست مر همه ایشان را از این طبقات ثلثه الا بالتجار مگر بتاجران و ذوی
الصناعات و خداوندان صنعتها فیما یجتمعون علیه در آنچه جمع میشوند بر آن من مرافقهم از منفعتهای خود و یقیمونه
و بپا میدارند آن را من اسواقهم از بازارها و معاملات خود و یکفونهم و کفایت میکنند ایشان را من الترفق بایدیهم
از طریق آهستگی و نرمی بدستهای خود ما لا یبلغه از آنچه نمیرسد بآن رفق غیرهم منفعت غیر ایشان از طبقات دیگر
که اهل حاجت و مسکنتند ثم الطبقة السفلی پس طبقه زیرین من اهل الحاجة و المسکنة از محتاجان و مسکینان
الذین یحق رفدهم و معونتهم آنانند که سزاوار است ایشان را نصرت و یاری ایشان و فی الله لکل سعة
و در رحمت خدا است مر هر یکی را گنجایشی و لکل علی الوالی حق و مر هر یکی راست بر والی حقی بقدر ما
یصلحه و بقدر آنچه بصلاح آورد و ادا کردن و بنا فول من جنودک پس والی گردان از لشکر خود کسی را انصحهم فی
نفسک ناصح‌ترین ایشان را در نفس خود لله مر خدا را و لرسوله و رسول او را و لامامک و امام تو را از روی
اجرای شریعت و انفاذ احکام و اقامت حدود و اوامر و نواهی بر وجه اراده او متابعت شریعت سید المرسلین موافق رضای
کافه مخلوقات و انقاهم جیبا و پاکیزه‌ترین ایشان را از روی گریبان و این کنایه است از امانت یعنی موصوف باشد بصفت امانت
و دیانت و افضلهم حلما و فاضل‌ترین ایشان از روی حلم و بردباری ممن یبطئ عن الغضب از آنکه دیر کند
بغضب کردن و یستریح الی العذر و استراحت یابد بعذر یعنی عذر بپذیرد و یرأف بالضعفاء و مهربان
باشد بضعیفان و ینبو علی الاقویاء و بلند جوید بر زبردستان و میل نکند بمطلوب ایشان و ممن لا یثیره العنف
و از آنکسی باشد که برنینگیزاند او را درشتی غیری و لا یقعد به الضعف و ننشاند او را سستی از امری
که اقامت آن واجبست ثم الصق بذوی الاحساب پس بچسب بصاحبان نیکوییها از مکارم و مآثر و اهل البیوتات
الصالحة و با اهل خانهای شایسته و پسندیده و السوابق الحسنة و بخداوندان سابقهای نیکو ثم اهل النجدة و الشجاعة
پس با اهل دلیری و مبارزه دلیران در معرکه مقاتله و السخاء و السماحة و بصاحبان سخاوت و جوانمردی فانهم
پس بدرستیکه این طوایف جماع من الکرم مجامع انواع بزرگوارند و شعب من العرف و شاخهای احسانند

رأف بیک بحرکات ثلث در همزه از باب منع و از باب فرح و از باب کرم یعنی مهربانی کند و ببخشاید خدای تو مصدر آن رأفة بفتح همزه و رآفة بروزن سحابة و رأف بتحریکست مثل رأف از باب منع و رؤف بقلب همزه بواو و صفت آن رائف بفتح همزه و رؤف بروزن قدس و رؤوف بروزن صبور و رئف بروزن کتف و رأف بروزن صاحب می‌آید

یقوون — یقیمون

ولا یقعد — قعد بتحریک بمعنی بر شدن و بمعنی پیش آمدن و نهادن بزمین و بالای پیش دهن است قعد از باب فرح مصدر آن قعد بتحریک و قعد بفتح دال و صفت آن قعد برخفة جمع آن قعد و قعد فلان یعنی بزرگ و پیر شد و بسیار شد قعد ماله یعنی پیش شد مال او و بسیار شد و پیر شد قعد الامر قعدا یعنی دیر شد بروزن سرور یعنی روا شد آن کار بر استی و قعد یعنی بزرگی شر و قعد از باب کرم و قعد از باب تعب

وعمن

نیکوئی ثم تفقد من امورهم پس از آن جستجوی کن از کارهای ایشان ما یتفقد الوالدان چیزی را که جستجو
میکنند آن را پدران و مادران من ولدهما از فرزندان خود یعنی نهایت شفقت و مهربانی در دریافت امور ایشان بکن و لا
یتفاقمن فی نفسک و باید که دشوار نباید در نفس تو شیء قویتهم به چیزی که تقویت کنی ایشان را بآن و لا تحقرن
و حقیر نشمری لطفا تعاهدتهم به لطفی را که تعهد کنی ایشان را بآن فانه پس بدرستیکه
ان لطف و رأفت داعیة لهم خواننده است ایشان را الی بذل النصیحة لک بعطا کردن نصیحت و موعظه برای تو و
حسن الظن بک و نیکوئی گمان بتو و لا تدع و ترک مکن تفقد لطیف امورهم تجسس کارهای خرد ایشان را
اتکالا علی جسیمها بجهت اعتماد کردن بکارهای بزرگ ایشان فان للیسیر من لطفک پس بدرستیکه مر اندکی
از لطف ترا موضعا ینتفعون به موضعیست که فائده میگیرند بآن و للجسیم موقعا و مر لطف بزرگ ترا موقعیست
لا یستغنون عنه که بی نیاز نمیشوند از آن و لیکن آثر رؤوس جندک عندک و باید که باشد برگزیده
ترین رئیسان و سرداران لشکر تو نزد تو من واساهم آنکسی که مواسات کند با لشکریان فی معونته در یاری دادن
بایشان و افضل علیهم و فضل کند و احسان نماید بر ایشان من جدته از توانگری خود بما
یسعهم بچیزی که بفراخی و آسانی برسد بایشان و یسع من وراءهم و گنجایش داشته باشد بکسانی که از عقب ایشانند
من خلوف اهلیهم از بازپس ماندگان اهل ایشان حتی یکون همهم هما واحدا تا آنکه باشد قصد همه ایشان
فی جهاد العدو در کارزار نمودن با دشمنان فان عطفک علیهم پس بدرستیکه شفقت تو بر ایشان یعطف قلوبهم
علیک مهربان میسازد دلهای ایشان را بر تو از صغار و کبار و لا تصح نصیحتهم و درست نمیشود نصیحت ایشان الا
بحیطتهم علی ولاة امورهم مگر بسبب نگاهداشت و شفقت ایشان بر والیان امور ایشان و قلة استثقال
دولهم و بکمی گران شمردن دولتهای ایشان و ترک استبطاء انقطاع مدتهم و ترک دیر شمردن انقضاء
مدت دولتهای ایشان فافسح فی آمالهم پس گشایش ده در امیدهای ایشان و واصل و پیوند کن ایشان را من حسن
الثناء علیهم در نیکوئی مدحت و ستایش نمودن بر عملهای ایشان و تعدید ما ابلی و در شمردن و اظهار کردن
آنچه داده و نموده اند از انواع هنر و دستبرد در مرتبه‌ای که کرده اند ذوو البلاء منهم خداوندان افعال و هنر از ایشان
فان کثرة الذکر پس بدرستیکه بسیار یاد کردن لحسن افعالهم مر کردارهای نیک ایشان را تهز الشجاع بجنبش
می‌آورد دلیران را بحرب و تحرض الناکل و ترغیب میکند بازگشته گریزان را بحرب ان شاء الله اگر خواسته باشد خدا
ثم اعرف پس از آن بشناس لکل امرئ منهم برای هر مردی از ایشان ما ابلی آنچه را که از افعال کرده و
انواع مکروه بدشمن رسانیده و لا تضمن و در ضم مکن خود بلاء امرئ الی غیره آثار مردی را بسوی
غیر آن مرد و لا تقصرن به و تقصیر مکن بمدح آن مرد دون غایة بلائه نزد نهایت آثار او و لا یدعونک
و باید که نخواند ترا شرف امرئ بزرگواری مردی الی ان تعظم من بلائه بسوی بزرگ شمردن از آثار و هنر
ما کان صغیرا آنچه باشد صغیر حقیر و لا ضعة امرئ و نه کمی مردی الی ان تستصغر من بلائه بسوی
صغیر شمردن از ماثر و هنر او ما کان عظیما آنچه باشد عظیم و بزرگ و اردد الی الله و رسوله و باز
گردان بسوی خدا و رسول ما یضلعک آنچه گران کرده ترا من الخطوب از کارها مشکل و یشتبه
علیک من الامور و مشتبه کرد بر تو از کارها فقد قال الله سبحانه پس تحقیق که حق سبحانه فرمود
لقوم احب ارشادهم مر گروهی که دوست داشت راه نمودن ایشان را یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله

واطیعوا

من جدته
بکسر جیم و فتح دال و جده الملک یجده وجدا
مثلثه و جده بمعنی بی نیاز گردید و وجد بضم اسم
بمعنی توانگری است و بحرکات ثلث هم
آمده و جده از باب افعال بمعنی بی نیاز
ساخت او را
ق

من خلوف اهلیهم ج

تهز
بضم اهتز الشیء از باب افتعال بمعنی جنبید و هز
و هزه بمعنی جنبانید او را و هزیز بر وزن
امیر بمعنی صدا است و بمعنی جنبیدن باد است
و هزه بکسر بمعنی نشاط است و شاد
شدن است
ق

عطفک

یستعظم

ولا ضعة
وضعه یضعه از باب منع یعنی نهاد او را
بر زمین و فرود آورد او را و مصدر آن
وضع بفتح است و موضع بکسر ضاد و فتح
موضع بر وزن منصور می آید و وضع فلان
نفسه یعنی خوار کرد و فرود آورد نفس
او را مصدر آن ضعة بفتح است و وضوع
بر وزن سرور و ضعه بفتح ضاد و ضعه بکسره
بکسر ضاد است و وضع فی تجارة بنا بر مجهول
یعنی زیان کرد در تجارت و کار کردن
مصدر آن ضعه بفتح و کسر ضاد و ضعه
روان سفینه است
ق

وَاَطِیعُوا الرَّسُولَ ای آنکسانی که ایمان آورده اید فرمان برید خدا را و رسول او را وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ یعنی فرمان برید امرا را
یعنی حاکمان و امیران از شما که نایبان رسول اند و امامان عادل فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِی شَیْءٍ پس اگر نزاع و خلاف
کنید در چیزی و مشتبه شود امری بر شما فَرُدُّوهُ پس باز گردانید آنرا اِلَی اللّٰهِ وَالرَّسُولِ بسوی خدا و رسول او
فَالرَّادُّ اِلَی اللّٰهِ پس رد کننده آن امر مشتبه بخدا اَلْاٰخِذُ بِمُحْکَمِ کِتَابِهِ فراگیرنده است کتاب متقن و محکم او را وَالرَّادُّ
اِلَی الرَّسُولِ و رد نماینده مسائل خفیه بسوی پیغمبر اَلْاٰخِذُ بِسُنَّتِهِ الْجَامِعَةِ اخذ نماینده است بسنت و طریقه او
که جمع کند جمیع احکام و مسائل است غَیْرِ الْمُفَرِّقَةِ نیست متفرق سازنده زمره مردمان را از یکدیگر بلکه سبب اتفاق و جمعیت
و مودت و الفت است و اولو الامر حافظانند و حل مشکلات ثُمَّ اخْتَرْ لِلْحُکْمِ پس اختیار کن برای حکم کردن بَیْنَ
النَّاسِ میان مردمان اَفْضَلَ رَعِیَّتِکَ فِی نَفْسِکَ بهترین رعیت خود را در نفس خود مِمَّنْ لَا تَضِیقُ بِهِ الْاُمُورُ از آنکه
تنگ نشود بر او کارها وَلَا تُمَحِّکُهُ الْخُصُومُ و غالب نشوند بر گفتار او دشمنان بلجاج و طغیان وَلَا یَتَمَادَی فِی الزَّلَّةِ
و دراز نکشد در لغزش وَلَا یَحْصَرُ و درمانده نشود مِنَ الْفَیْءِ اِلَی الْحَقِّ از باز گشتن بسوی حق اِذَا عَرَفَهُ چون عارف
شود آن وَلَا تُشْرِفُ نَفْسُهُ عَلَی طَمَعٍ و دیده ور نشود نفس او بر طمع کردن وَلَا یَکْتَفِی بِاَدْنَی فَهْمٍ و اکتفا نکند بادنی
فهمی دُونَ اَقْصَاهُ بی رسیدن بپایان فهم اَوْقَفَهُمْ فِی الشُّبُهَاتِ توقف کننده ترین ایشان باشد در شبهها وَآخَذَهُمْ
بِالْحُجَجِ و فرا گیرنده ترین ایشان باشد بحجتها وَاَقَلَّهُمْ و کمترین ایشان باشد تَبَرُّمًا از روی دلتنگی بِمُرَاجَعَةِ الْخَصْمِ بسبب باز
گردیدن خصم بسوی او در مرافعات وَاَصْبَرَهُمْ و صابرترین ایشان باشد عَلَی تَکَشُّفِ الْاُمُورِ بر منکشف شدن
کارها وَاَصْرَمَهُمْ و قاطعترین ایشان باشد عِنْدَ اتِّضَاحِ الْحُکْمِ نزد روشن شدن حکم مِمَّنْ لَا یَزْدَهِیهِ اِطْرَاءٌ او
دیگر آنان کسی باشد که متکبر نسازد او را بسیار ستودن وَلَا یَسْتَمِیلُهُ و مایل نگرداند او را اِغْرَاءٌ بر انگیختن غیر
نمودن ایشان وَاُولٰئِکَ این گروه موصوف باوصاف مذکوره قَلِیلٌ اندکند در جهان ثُمَّ اَکْثِرْ پس از آن بسیار کردن
تَعَاهُدَ قَضَائِهِ تعهد کردن نگاه داشتن کار او در میان مسلمانان وَافْسَحْ لَهُ فِی الْبَذْلِ و گشاده کن برای
او در بخشیدن مَا یُزِیحُ عِلَّتَهُ چیزی را که زایل سازد عذر او را در عاجز شدن از قیام بقضا وَتَقِلُّ مَعَهُ و اندک شود
با آن بذل و عطا حَاجَتُهُ اِلَی النَّاسِ احتیاج او بمردمان وَاَعْطِهِ مِنَ الْمَنْزِلَةِ لَدَیْکَ و بده او را از مرتبه و مرتبتی
که بتو است مَا لَا یَطْمَعُ فِیهِ غَیْرُهُ چیزی که طمع نکند در آن غیر او مِنْ خَاصَّتِکَ از ملازمان خاص تو لِیَاْمَنَ
بِذٰلِکَ تا ایمن شود بدان اِغْتِیَالَ الرِّجَالِ لَهُ عِنْدَکَ از ناگاه گرفتن مردمان او را نزد تو بتهمت فَانْظُرْ فِی ذٰلِکَ پس نظر کن
در اینکار نَظَرًا بَلِیغًا نظری بلیغ بدرستیکه از موافقان فَاِنَّ هٰذَا الدِّینَ پس بدرستیکه این دین قَدْ کَانَ اَسِیرًا بود گرفتار
فِی اَیْدِی الْاَشْرَارِ در دستهای بدکاران و مفسدان از اهل ظلم یُعْمَلُ فِیهِ بِالْهَوٰی که عمل کرده میشود در او بروی نفس
وَتُطْلَبُ بِهِ الدُّنْیَا و طلب کرده میشود با او دنیای اعتبار ثُمَّ انْظُرْ فِی اُمُورِ عُمَّالِکَ پس نظر کن در کارهای کار
کنان خود فَاسْتَعْمِلْهُمْ اخْتِبَارًا پس کار فرما ایشانرا از روی آزمایش وَلَا تُوَلِّهِمْ و والی مساز ایشانرا محاباة
از روی عطا کردن از ایشان وَاَثَرَةً و بر خود اختیار کردن در نصب بی مشورت فَاِنَّهُمَا پس بدرستیکه
اخذ عطا برای محاباة و استقلال در تعیین غیر رای حکومت جِمَاعٌ مِنْ شُعَبِ الْجَوْرِ وَالْخِیَانَةِ گرد آورنده
است شاخهای جور و خیانت را زیرا که ان محاباة و استبداد خروج است از فضیلت عدالت و امانت چه غایت
عدالت در اعطای ولایت سعی و اجتهاد است در طلب والی اصلح برای عباد و بلاد و لازم اصلح عباد امانت است
و عدم سعی در خیانت وَتَوَخَّ مِنْهُمْ و طلب کن از ایشان برای ولایت اَهْلَ التَّجْرِبَةِ خداوندان امتحان و آزمایش را

غ د
غَیْرِ الْمُفَرِّقَةِ

غ د
لَا تُمَحِّکُهُ

ح د ایضاح ولاتمحکه
تَکَشُّفِ غ د

محک از باب منع ستهیدن و ستیزه کرد
پس المحک بر وزن کتف و مماحک
بر وزن مقاتل و محکان بر وزن عطشان
و متمحک بصیغه اسم فاعل از باب تفعل و متماحک
بصیغه مذکور از باب تفاعل بمعنی ستیزنده
کننده با یکدیگر
ق

ل ۵۵

لَا تَحْصَرُ
بفتح صاد مهمله حصر کفرح بمعنی تنگ
کردن و بند شدن سخن است از کثرت و غیر آن
مثل احصار از باب افعال و حصر بفتحتین
تنگ سینه و بخل و عاجزی در گویایی و باز ماندن
از خواندن یعنی قادر نشدن بر ادای آیت
و فعل آن حصر از باب فرح و حصیر
بر وزن امیر مرد تنگ سینه شد
حصر بر وزن صبور
ق

غ د
فَاِنَّ الْمُحَابَاةَ
وَالْاَثَرَةَ

والحياء وصاحبان حيا من اهل البيوتات الصالحة از اهل خانهاى شايسته والقدم فى الاسلام المتقدمة
واهل رسوخ وثبات قدم در اسلام كه متقدم باشند بحسب دين وعمر فانهم پس بدرستيكه ايشان اكرم گرامى ترند
اخلاقا از روى خلقهاى نيكو واصح وصحيح ترند اعراضا از روى اسباب استحقاق واقل فى المطامع كمترند در
مواضع طمع اشرافا از روى ديدن وبلند شدن وابلغ فى عواقب الامور ورسنده ترند در عاقبتهاى كارها نظرا از روى
نظر كردن بديده بصيرت ثم اسبغ عليهم پس از آن تمام كن براى ايشان الارزاق روزيهاى ايشان را فان ذلك
بدرستيكه اسباغ ارزاق ايشان قوة لهم توانائيست از براى ايشان على استصلاح انفسهم بر صلاح
نفسهاى ايشان وغنى لهم وبى نيازيست ايشان را عن تناول ما تحت ايديهم از فرا گرفتن آنچه در زير
دستهاى ايشانست از اموال بيت المال وحجة عليهم وحجتيست بر ايشان ان خالفوا امرك اگر مخالفت كنند امر ترا
وتجاوز نمايند از فرموده تو او ثلموا امانتك ويا بشكنند امانت ترا كه ارتكاب خيانت شود از ايشان ثم تفقد اعمالهم
پس از آن تفحص نماى عملهاى ايشان را وابعث العيون وبفرست جاسوسان را من اهل الصدق والوفاء كه راستى
و وفا باشند عليهم بر ايشان يعنى مشرف وناظر بر سر ايشان كه احوال ايشان را حفظ كنند واخبار اعمال
ايشان را بتو رسانند فان تعاهدك فى السر پس بدرستيكه تعاهد نمودن تو در نهان لامورهم مر كارهاى ايشان را حدوة لهم
برانگيختن است مر ايشان را على استعمال الامانة بر كار داشتن امانت والرفق بالرعية ونرمى كردن
با رعيت بطريق عدالت وتحفظ من الاعوان ونگاه دار خود را از يارى دهندگان با خيانت فان احد منهم
پس اگر يكى از ايشان بسط يده الى خيانة بگشايد دست خود را بسوى خيانتى در مال رعيت يا در مال عامه
اجتمعت بها عليه عندك كه جمع كند آن خيانت را بر او نزد تو اخبار عيونك خبرهاى ديدبانان تو اكتفيت
بذلك بايد كه اكتفا كنى بآن اخبار شاهدا از روى گواه فبسطت عليه العقوبة پس بگشا بر او عقوبت خيانت را
فى بدنه در بدن او واخذته وفرا گيرى او را بما اصاب من عمله با آنچه رسيد او را از عمل خويش ثم نصبته پس
ان نصب كنى او را بمقام المذلة در مكان خوارى ووسمته بالخيانة ونشان كنى او را بخيانت وقلدته ودر گردن
كنى او را بمنزله قلاده عار التهمة ننگ تهمت يعنى عدو بانت با بن علامت او را بشناسند وتفقد امر الخراج
وتفحص كن كار خراج را بما يصلح اهله بچيزى كه بصلاح در آرد اهل خراج را فان فى صلاحه وصلاحهم پس بدرستيكه
در صلاح خراج وصلاح اهل خراج صلاحا لمن سواهم صلاح است مر غير ايشان را از ارباب خراج ولا
صلاح لمن سواهم وهيچ صلاحى نيست مر كسانى را كه غير ايشانند الا بهم مگر بايشان لان الناس كلهم زيرا
كه همه مردمان عيال على الخراج واهله عيالند بر خراج واهل خراج وليكن نظرك فى عمارة الارض
بايد كه باشد نظر تو در عمارت زمين ابلغ فرا رسنده تر من نظرك فى استجلاب الخراج از نظر كردن تو در
كشيدن خراج وباج از ايشان لان ذلك زيرا كه خراج لا يدرك الا بالعمارة دريافته نمى شود مگر بعمارت
زمين ومن طلب الخراج بغير عمارة وهر كه طلب كند خراج را بدون عمارت اخرب البلاد خراب كرده باشد شهرها را
واهلك العباد وهلاك كند بندگانرا ولم يستقم امره وراست نگردد وصلاح نيابد كار او الا قليلا
مگر اندكى از زمان تا خراب شود فان شكوا ثقلا پس اگر شكايت كنند سنگينى مال ديوانى را او علة يا آفت
او انقطاع شرب يا بريدن حصه آب او بالة يا كم شدن باران او احالة ارض يا متغير شدن زمين از حال
زراعت اغتمرها غرق كه پوشانده او را غرق كه سيلاب او اجحف بها عطش يا هلاك كرده است او را تشنگى

امره عليه السلام
باستصلاح كل صنف من الاصناف
المتقدمة باوصاف يجب ان يكون اهلها
ولنعبه فى مقامه لصنف العاقل لمجتنب تتفكر
لم يصلح لهذه المرتبة اوصافا ذكرها
لثانى قضاة العدل وقبلهم له اوصاف
داره ونهاه فيهم ابو الحيرة فوا الى الصنف
الثالث العمال وميزهم ايضا باوصاف
وامره فيهم ادابر مصلحة اما الاوصاف
فقوله فتوخ الى قوله فى عواقب الامور
نظرا واما الاوامر فاولها ان يتخير
فى امورهم فيستعملهم بعد التجربة
والاختيار ولا يوليهم محاباة
واثره وثانيها ان تعتقد
بالتهذيب كان بالصفات
المذكورة
ق

الثالث
ان يسبغ عليهم الارزاق وبين العلة
فى ذلك من ثلثة اوجه وهو الى قوله
امانتك الرابع ان يتفقد اعمالهم
ويبعث العيون والجواسيس من
اهل الصدق والوفاء عليهم
الخامس ان يتحفظ من خيانة الاعوان
من العمال وارشد بقوله فان
احد الى قوله التهمة
ق
بماوحجوا

وخشک گشته باشد تا دست ایشان بجهت قلت آب و سوء حال ایشان خففت عنهم باید که تخفیف کنی از ایشان
ما ترجو خراجی که امیدوار باشی ان یصلح به امرهم که بصلاح آید بآن کار ایشان ولا یثقلن علیک باید
که گران نباشد بر تو شیء خففت به المؤونة عنهم چیزی که تخفیف کردی بآن مؤنت و مشقت را بر ایشان
فانه ذخر پس بدرستیکه آن تخفیف ذخیره ایست یعودون به علیک که باز میگردانند آنرا بر تو فی عمارة
بلادک در عمارت شهرهای تو و تزیین ولایتک و در آرایش ولایت تو چه مملکت بآن معمور و آباد میشود مع
استجلابک با وجود کشیدن تو بجانب خود حسن ثنائهم نیکوئی ثنای ایشانرا و ستایش تو و تبجحک با وجود اظهار
شادی تو باستفاضة العدل فیهم بشایع شدن خبر عدالت تو در میان ایشان معتمدا در حالتی که اعتماد کننده
باشی افضل قوتهم بر افزونی قوت ایشان از دولت بما ذخرت عندهم بانچه ذخیره نهاده نزد ایشان من
اجمامک لهم از رفاهیت و آسایش دادن ایشان بسبک کردن اثقال والثقة منهم و اعتماد کردن ایشان
بما عودتهم بانچه عادت داده ایشانرا بآن من عدلک علیهم از عدالت تو بر ایشان فی رفقک
بهم در نرمی کردن تو با ایشان فربما حدث من الامور پس بسا پیدا شود کارها ما اذا عولت فیه
علیهم چیزی که چون اعتماد کنی در آن کار بر ایشان من بعد از پس حسن کردار احتملوه بردارند آنرا
طیبة انفسهم به در حالتی که خوش باشد نفسهای ایشان بآن برداشتن فان العمران پس بدرستیکه مملکت آباد
محتمل ما حملته بردارنده است چیزی را که بار کنی او را بآن از کارها و انما یؤتی خراب الارض جز این نیست که وارد میشود
زمین خراب من اعواز اهلها از افتقار و درویشی اهل آن زمین یعنی فقر و احتیاج سبب خرابی است
و انما یعوز اهلها و نیست بسبب فقیر و محتاج میشوند اهل آن زمین لاشراف انفس الولاة بجهت مشرف
شدن نفسهای والیان یعنی طمع کردن ایشان علی الجمع بر جمع اسباب و اموال و سوء ظنهم و بدگمانی ایشان بالبقاء بباقی ماندن
عمل و دولتهای ایشان و قلة انتفاعهم و کمی نفع گرفتن ایشان بالعبر بعبرتهای دوران و عدم اعمال ایشان
مغرورند بر مصالح ثم انظر فی حال کتابک پس از آن تامل کن در حال نویسندگان خود فول علی امورک پس
معزول کن آنکه بکارهای خود خیرهم بهترین ایشان را و اخصص رسائلک و خاص گردان نامه‌های خود را التی تدخل
فیها که درمیاری در آنها مکائدک و اسرارک کیدهای خود و دفع دشمن و اصلاح عباد و امور آنها از جهت دفع فساد
باجمعهم بجامع ترین ایشان لوجوه صالح الاخلاق مر وجوه خلقهای شایسته و کردارهای پسندیده ممن لا
تبطره الکرامة از آنکسی که از حد در نگذراند او را و شادی و فرح کرامت و بزرگی فیجترئ بها علیک پس دلیر گردد
بسبب آن بر تو فی خلاف لک در مخالفت تو بحضرة ملاء بحضور گروه بزرگان و لا تقصر به الغفلة و کوتاه نگرداند
او را غفلت و بیخبری عن ایراد مکاتبات عمالک علیک از وارد نمودن نامهای کارکنان تو بر تو و اصدار جواباتها علی
الصواب عنک و از باز گردانیدن جوابهای آن بر وجه صواب از تو و فیما یاخذ لک و در آنچه فرا گیرد از برای تو
و یعطی منک و میدهد از جانب تو و لا یضعف و ضعیف نگرداند عقدا اعتقده لک عقدی را که بسته
باشد از برای تو بلکه باید که استوار سازد و لا یعجز و عاجز نشود عن اطلاق ما عقد علیک از گشادن
آنچه بسته باشد بر تو بلکه باید که بگشاید آنرا و لا یجهل مبلغ قدر نفسه فی الامور و نادان نباشد
بمقدار مرتبه نفس خود در امور فان الجاهل بقدر نفسه پس بدرستیکه نادان بقدر نفس خود یکون بقدر
غیره اجهل میباشد بقدر غیر خود جاهل تر چنانکه مشهور است ثم لا یکن اختیارک ایاهم

و ثقتک

تبجحک

تدخل مکائدک

یعوز

پس از آن باید که نباشد اختیار کردن تو ایشان را علی فراستك یعنی بر فراست خود یافتن تو و استنامتك و بر آرامیدن و اعتماد کردن تو برای او وحسن الظن منك و نیکوئی گمان از تو فان الرجال پس بدرستیکه مردان یتعرفون لفراسات الولاة میشناسانند خود را از برای فراستها و الیان بتصنعهم بخوب نمودن ایشان و حسن خدمتهم و به نیکوئی خدمت ایشان شناختن ولیس وراء ذلك بجهة که نیست غیر آن من النصیحة والامانة شیء از نصیحت کردن و امانت چیزی ملک نگاه داشتن تا نزد و الیان مختار شوند ولکن اختبرهم ولیکن امتحان نمای ایشان را بما ولوا للصالحین باچیزیکه والی و دوست شده اند مر نیکان شایسته را ملک پیش از تو فاعمد لاحسنهم پس قصد کن مر نیکوترین ایشان را کان فی العامة که بوده باشد در میان عوام اثرا از روی علامت واعرفهم و شناساترین ایشان بالامانة بحفظ امانت وجها از روی وجه یعنی دشنا و باشد بمحافظت امانت و دیانت فان ذلك پس بدرستیکه آنچه مذکور شد دلیل علی نصیحتك لله راه نماینده است بر نصیحت کردن تو برای خدا ولمن ولیت امره و برای کسیکه والی شده کار او را واجعل لراس کل امر و بگردان برای سر هر کاری من امورك از کارهای خود راسا منهم سرداری را از ایشان که بیان نماید لا یقهره کبیرها که نشکند و مغلوب نگرداند او را کاری که بزرگ باشد از آن امور و لا یتشتت علیه و پراکنده نشود براو کثیرها امری که بسیار باشد از آن ومهما کان فی کتابك من عیب هر وقت که باشد در نویسندگان تو عیبی فتغابیت عنه که تو غفلت ورزی از آن عیب الزمته الزام کرده شوی بان و اخروی نزد خدا و خلق ثم استوص پس از آن وصیت بپذیر بالتجار و ذوی الصناعات با تاجران و پیشه کاران واوص بهم خیرا و وصیت نما با ایشان امر نیکو را المقیم منهم بیکدیگر این بدل است از ضمیر بهم یعنی وصیت کن امر شایسته را بکسیکه مقیم است از ایشان بنفس خود والمضطرب بماله و بکسی که حرکت کننده است بمال خود در بلدان بمال تجارت و اکتساب منفعت والمترفق ببدنه و بکسیکه کار کننده است ببدن بدستهای خود یا هستی یعنی بکسی که طالب منفعت بصنعت و پیشه کاری فانهم مواد المنافع پس بدرستیکه ایشان مادهای منفعتها اند واسباب المرافق و سببهای چیزهائیکه نفع کرده باشد بان وجلابها و کشندگان منفعت اند من المباعد از مواضع دور والمطارح و از مواضعها دور با مشقت شدید فی برك در بیابان تو وبحرك و در دریای تو وسهلك و در صحرای هموار تو وجبلك و در کوههای تو وحیث لا یلتئم الناس و بجائی که بهم نمی پیوندند مردمان لمواضعها در مواضعها در جاهائی که مواضع نفع است ولا یجترئون علیها و دلیری نمیکنند بر رفتن بر آن بجهت صعوبت سفر کردن در آن و دشواری راه آن فانهم سلم پس بدرستیکه کاسبان و تاجران آشتی اند و محل امنی لا تخاف بائقته که ترسیده نمیشود سختی آن آشتی یعنی هیچ خوف و خطری نیست در آن وصلح لا تخشی غائلته وصلح اند که خوف آن نمیشود از بدی آن صلح وتفقد امورهم و جستجو کن کارهای ایشان را بحضرتك بحضور خود وفی حواشی بلادك و در نواحی شهرها و دور بلد خود واعلم مع ذلك و بدانکه با وجود دانستن این ان فی کثیر منهم آنکه در بسیاری از ایشان است ضیقا فاحشا تنگی مفرط وشحا قبیحا و بخیلی زشت واحتکارا للمنافع و نگه داشتن اطعمه از برای منافع وتحکما فی البیاعات و حکومت نمودن برای بیعها یعنی بحکم خود و هوای نفس فروختن بی رجوع بشرع اقدس و بعرف اهل اسلام و احتکاری که منع واقع شده در شرع حبس کردن جو و خرما و مویز و روغن و نمک

متعلقات
تصحیحه مخاطب از حضرت علی اشتر
المراد
والمیل منه ...

وعدم بیع آن در زمان احتیاج مردمان وَذٰلِكَ بَابُ مَضَرَّةٍ لِلْعَامَّةِ و احتکار در مضرتست از برای عوام و
عَيْبٌ عَلَى الْوُلَاةِ و عیبست بر والیان امور فَامْنَعْ مِنَ الْاِحْتِكَارِ پس منع کن از حبس کردن اطعمه
مذکوره با وجود احتیاج مردم بآن فَاِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صلعم پس بدرستیکه رسول خدا مَنَعَ مِنْهُ منع فرموده از احتکار
وَلْيَكُنِ الْبَيْعُ و باید که باشد خرید و فروخت بَيْعًا سَمْحًا خرید و فروختی با سماحت و جوانمردی بِمَوَازِينِ
عَدْلٍ با ترازوهای راست وَاَسْعَارٍ لَا تُجْحِفُ بِالْفَرِيقَيْنِ و بنرخها که نقصان نرساند بهر دو گروه مِنَ الْبَائِعِ
وَالْمُبْتَاعِ از فروشنده و خرنده فَمَنْ قَارَفَ پس کسیکه کسب کند حُكْرَةً احتکار را بَعْدَ نَهْيِكَ اِيَّاهُ
پس از نهی کردن تو او را از احتکار فَنَكِّلْ بِهٖ پس عذاب کن او را بان کار وَعَاقِبْ مِنْ غَيْرِ اِسْرَافٍ و عقوبت
نمای او را بی‌آنکه از حد تجاوز نمائی در ایذا و آزار ثُمَّ اللّٰهَ اللّٰهَ فِي الطَّبَقَةِ السُّفْلٰى پس بترس از خدا
در طبقه زیرین مِنَ الَّذِينَ لَا حِيلَةَ لَهُمْ از آنانکه هیچ چاره نیست ایشانرا در وجه معیشت وَالْمَسَاكِينِ و
الْمُحْتَاجِينَ از مسکینان و محتاجان وَاَهْلِ الْبُؤْسٰى وَالزَّمْنٰى و سختی کشیدگان و افکار شدگان فَاِنَّ
فِي هٰذِهِ الطَّبَقَةِ پس بدرستیکه در این طبقه قَانِعًا قناعت کننده است بانچه بدو دهند و از سؤال وَمُعْتَرًّا
و محتاجی که پیش آینده است بسؤال از اصحاب اموال وَاحْفَظْ لِلّٰهِ و نگاه دار برای خدا مَا اسْتَحْفَظَكَ
ما امر کرده نگاه داشتن آنرا از تو مِنْ حَقِّهٖ فِيهِمْ حق خود را در ایشان وَاجْعَلْ لَهُمْ و بگردان از
برای ایشان قِسْمًا مِنْ بَيْتِ مَالِكَ نصیبی را از بیت المال خود وَقِسْمًا مِنْ غَلَّاتِ صَوَافِي الْاِسْلَامِ و
از انچه ذخیره کرده از غلهائی که حاصل شده باشد از قریه‌هائی غنیمت اسلام فِي كُلِّ بَلَدٍ در هر شهری فَاِنَّ
لِلْاَقْصٰى مِنْهُمْ پس بدرستیکه مر دورترین ایشانراست مِثْلُ الَّذِي لِلْاَدْنٰى مانند انچه هست نزدیکتر وَكُلٌّ
قَدِ اسْتُرْعِيتَ حَقَّهٗ و هر یک از ایشان خواسته شده نگهبانی که محافظت حق او کنند فَلَا يَشْغَلَنَّكَ عَنْهُمْ پس باید که غافل
نکرداند ترا از ایشان بَطَرٌ از حد درگذشتن تو در نشاط و سرور فَاِنَّكَ لَا تُعْذَرُ پس بدرستیکه تو نیستی معذور بِتَضْيِيعِ
التَّافِهِ بضایع ساختن اندکی از امور لِاِحْكَامِكَ الْكَثِيرَ الْمُهِمَّ برای استوار ساختن تو بسیاری از آن امور که مهم و ضروری
باشد فَلَا تُشْخِصْ هَمَّكَ عَنْهُمْ پس بر مدار قصد خود را از ایشان باش راعی و غمخوار ایشان وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ
لَهُمْ و بگردان رخسار خود را از برای ایشان یعنی بوجه تکبر روی مگردان بر ایشان بلکه اقبال کن بر ایشان از روی تواضع
وَتَفَقَّدْ اُمُورَ مَنْ لَا يَصِلُ اِلَيْكَ مِنْهُمْ و جستجو کن کارهای کسیکه نمیرسد بسوی تو از ایشان مِمَّنْ تَقْتَحِمُهُ الْعُيُونُ
از آنکسیکه حقیر مینمایند او را دیدهای اعیان وَتَحْقِرُهُ الرِّجَالُ و خوار میشمارند او را مردان فَفَرِّغْ لِاُولٰئِكَ
پس خالی ساز و واپرداز از برای آن جماعت یعنی معین ساز از برای ایشان ثِقَتَكَ امین و معتمد خود را
مِنْ اَهْلِ الْخَشْيَةِ وَالتَّوَاضُعِ از اهل ترس و فروتنی بجهت تفحص احوال ایشان فَلْيَرْفَعْ اِلَيْكَ پس باید که رفع
کند و عرض نماید آن امین و اظهار کند بتو اُمُورَهُمْ کارهای این جماعت را ثُمَّ اعْمَلْ فِيهِمْ پس از آن عمل کن در شأن
ایشان بِالْاِعْذَارِ اِلَى اللّٰهِ بعذر درست آوردن الی الله سبحانه بنوعیکه عذر تو مقبول افتد يَوْمَ تَلْقَاهُ روزیکه برسی بثواب او
فَاِنَّ هٰؤُلَاءِ پس بدرستیکه ایشان مِنْ بَيْنِ الرَّعِيَّةِ از میان رعیت اَحْوَجُ اِلَى الْاِنْصَافِ مِنْ غَيْرِهِمْ محتاج‌ترند
بعدالت و داد گستری از غیر ایشان وَكُلٌّ و برای هریک فَاَعْذِرْ پس عذر درست آور اِلَى اللّٰهِ بسوی خدا
فِي تَأْدِيَةِ حَقِّهٖ اِلَيْهِ در رسانیدن حق او باو بی تقصیر و انتظار وَتَعَهَّدْ اَهْلَ الْيُتْمِ و تعهد کن و ملاطفت نما
یتیمان را وَذَوِي الرِّقَّةِ فِي السِّنِّ و صاحبان رقت و تنگی را از سالها یعنی پیرانی که بمکبر سن رسیده باشند و از جهة

اهل البؤسی
بفتح اول و تسکین آخر و بائس بفتح اول بمعنی شکنجه و بمعنی سختیست در جنگ و بائس از باب کرم یعنی دلیر شد مصدر آن باس بفتح الاولست و صفت آن بئیس بروزن امیرست یعنی دلیر شد و بئس از باب سمع یعنی سخت شد نیازاو و مصدر آن بؤس بروزن سرور بئیس بروزن امیر و بؤسی بروزن بشری میاید ق

معترا
عره از باب نصر مصدر آن عر بفتح است و اعتره و اعتر به از باب افتعال یعنی فقیر شد و معتر بمعنی فقیر و پیش آینده معروفست بغیر سؤال ق

یحقره

وکل عذره الی الله فاعذرنه

صوافی
جمع صافیة است و هی ما حصل الغنیمة ... ره

والتافه
بروزن کامل تفه از باب فرح بمعنی کم و فرومایه شد و مصدر آن تفه بتحریک و تفوه بروزن سرورست و تفه فلان تفوها بروزن سرور یعنی کم و بیخرد شد فلان و تفه از باب نصر و سمع یعنی لا غر و تباه شد ق

تقصیر دارد

معاش ایشانرا عاجز کننده من لا حیلة له از آنکسی که هیچ چاره نیست و را در تحصیل اموال و لا ینصب
للمسئلة نفسه و برپای نمیکند از برای سؤال نفس خود را بجهت عنا و ذلّت و آنچه مذکور شد علی الولاة
ثقیل بر والیان و حاکمان گرانست و الحق کله ثقیل و حق همه آن گرانست بر بندگان و قد یخففه الله
و سبک میگرداند آنرا خدای تعالی علی اقوام طلبوا العاقبة بر گروهی که طلب کردند عاقبت نیکو را
فصبّروا انفسهم پس شکیبائی فرمودند نفسهای خود را در طاعت خدا و وثقوا و اعتماد کردند بصدق
موعود الله لهم بوعده خدا برای ایشان و اجعل لذوی الحاجات منک و بگردان برای حاجتمندان
از جانب خود قسما نصیبی را تفرغ لهم فیه بشخصک تا بپردازی در آن بتنهائی از برای ایشان در آن قسم
نفس خود را و تجلس لهم و بنشینی از برای ایشان مجلسا عاما در مجلس عام برای رضای ملک علام فتتواضع
فیه پس فروتنی نمائی در آن مجلس لله الذی خلقک برای خدائی که آفریده است ترا و تقعد عنهم جندک
و بنشانی یعنی منع کنی از ایشان لشکر خود را و اعوانک و یاری دهندگان خود را من احراسک و شرطک از پاسبانان
و سرهنگان خود حتی یکلمک تا سخن کند با تو متکلمهم سخن گوینده ایشان غیر متتعتع که مضطرب نباشد در سخن کردن
و شوریده خاطر و پریشان بال نباشد در گفتن سخنان بلکه بجرأت تمام احوال ایشانرا بر تو عرض نماید فانی سمعت
رسول الله صلی الله علیه و آله پس بدرستیکه شنیدم از رسول خدا یقول که میفرمود فی غیر موطن در غیر موضع واحد یعنی
در مواضع متعدده لن تقدس امة که هرگز پاک نمیشوند امتی لا یؤخذ للضعیف فیها که گرفته نشود در آن
برای شخص ضعیف و نحیف گرد در آن امت حقه من القوی حق او را از توانائی که حق او را بناحق
و خود تصرف کند غیر متتعتع در حالتیکه مضطرب و شوریده خاطر نباشد در گفتن بحقیقتی که بخوانند او را
ثم احتمل الخرق منهم پس بردار درشتی گفتار از ایشان و العیّ و درماندگی را در سخن گفتن ایشان
تا ایشان بفراغت خاطر سخن خود را بعرض برسانند و نحّ عنهم و دور کن از خود الضیق و بدخوئی و تنگ خوئی و
الانف و ننگ داشتن را از مختلط شدن با ایشان یبسط الله علیک تا بگستراند خدا بر تو بذلک بسبب آن
اکناف رحمته اطراف رحمت خود را و یوجب لک و واجب گرداند برای تو ثواب طاعته مزد فرمانبرداری خود را
و اعط ما اعطیت هنیئا و بده آنچه میدهی بخاطر خوش و خوشگوار و امنع فی اجمال و منع کن از مستحقان در
خوبی گفتار و ملاطفت کردار و اعذار و عذر خواستن و درون غمی و دوستی که منسوب باشد بانواع مرحمت ثم
امور من امورک پس از آنجا کارهاست از امور تو لابد لک که ناچارست ترا من مباشرتها از آنکه
خود قیام نمائی بمباشرت آن منها اجابة عمالک بعضی از آن امور اجابت کردن عاملان خود را بما یعیا عنه
کتابک بآنچه درمانده شوند از آن نویسندگان تو و منها اصدار حاجات الناس و بعضی دیگر از آن باز گردانیدن
حاجتهای مردمانست عند ورودها علیک نزد وارد شدن آن حاجتها بر تو مما تحرج به صدور اعوانک
از آنچه تنگ شوند بسبب آن سینهای یاری کنندگان تو و عاجز شوند از اصلاح آن و اوردهٔ ... بر ایشان و امض لکل یوم عمله
و بگذران برای هر روز کار او را فان لکل یوم ما فیه پس بدرستیکه برای هر روزی است آنچه واقع شود
در آن بر وفق تقدیر و چنانکه گفته اند کار امروز بفردا مگذار زینهار که بفردا بر سر نوبت کار دیگر است و اجعل
لنفسک و بگردان برای نفس خود فیما بینک و بین الله در آنچه میان تو و میان خداست از آن وقتها که ادا
حقوق ایشان افضل تلک المواقیت بهترین آن وقتها را و اجزل تلک الاقسام و بزرگترین آن بخشها را

و شرطک
شرط بضم معنی معروفست و بعضی از آن
از باب نصر و ضرب ... و شرط اسبی خود ما
و آنکس است و بعضی شریف و بزرگ ... و از اضعاف
و شرط بضم ... بشکر که کرده که بیست که ...
مرتبه در جنگ حاضر مرتضی جنگ
و شرط بر وزن نصره که بهر یافته گان
مایم کرده ... کنندگان معروف
و ایشان شرطی ... بر ...
و شرط بر وزن ... ق
قالعی نه ف

متتعتع
تعتع الرجل تعتعة بزیادی ... یعنی
سستی و سعفت شده است و تعتع
کسی که ... در سخن و ... او ...
مرکرد و تعتع فی الکلام ...
کرد در سخن از ... یا ... ف
زبان ق

ل ع ٥

هیئة ...

و الخرق
بحرمین و شدیا ... فی المنطق
از باب ... خلیا مگر ... بسته
شده زبان ... در سخن ... بار ... و ...
از باب ... و ... در سخنی ... و ...
... باب ... [illegible]
آن ... بر وزن ... سکر ... و ...
بر وزن ... میاید
ق

حذان او قات وان کانت کلها لله واگرچه باشد همه آن وقتها که مصروفست بمهمّات صغیر و کبیر برای رضای خدا
اذا صلحت فیها النیة هرگاه که شایسته باشد در آنها نیّت تو وسلمت منها الرعیة وسلامت باشند از آن
رعیت تو این اشارتست بآنکه حسن تدبیر والی از رعایت خود از قسم عباداتست ولیکن وباید که باشد فی خاصة
ما تخلص لله به دینک در خاصان وقتی که خالص کرده باشی برای خدا دین خود را اقامة فرائضه بپای داشتن
فرایض خدای التی هی له خاصة آنچنان فرایضی که مخصوصاتست بخدا فاعط الله من بدنک پس بده از بدن
خود فی لیلک ونهارک در شب خود و روز خود ووفّ ما تقربت به الی الله من ذلک
آنچیزی که نزدیکی جوئی بان بسوی حقتعالی از آن کاملا غیر مثلوم و بی رخنه که رسیده باشد بجهد کمالی عیب
قصور ولا منقوص و بی آنکه کاسته شده باشد نقصان پذیرفته بالغا من بدنک ما بلغ رسیده باشد از بدن تو ما
بلغ با نجه رسید یعنی بقدر وسع طاقت واذا قمت فی صلوتک للناس وهرگاه که برخیزی در نماز خود برای مردمان
فلا تکونن منفرا پس مباش رماننده مردمان بدرازی ساختن آن ولا مضیعا و نه ضایع کننده ارکان و واجبات
و احکام مفروضه آن فان فی الناس پس بدرستیکه در میان مردمان است من به العلة کسیکه با واست علّتی و بیماری
وله الحاجة مر او راست حاجتی وقد سئلت رسول الله صلی الله علیه و آله و بتحقیق که پرسیدم از رسول خدا حین وجّهنی الی
الیمن وقتیکه فرستاد مرا بسوی یمن کیف اصلّی بهم که چگونه نماز کذارم با ایشان فقال صلّ بهم پس فرمود
که نماز گذار با ایشان کصلوة اضعفهم همچو نماز کذاردن ضعیفتر ایشان از روی خفت واقل واجب وکن
بالمؤمنین رحیما وباش بمؤمنان مهربان واما بعد هذا واما پس از این زمان که این نصیحت کرده شد بعضی صفات
نمودی فلا تطولنّ پس دراز مکن احتجابک عن رعیتک در پرده شدن تو از رعیت خود یعنی دور شدن از
ایشان فان احتجاب الولاة عن الرعیة پس بدرستیکه در پرده شدن والیان از رعیت شعبة من الضیق
جزویست از تنگی و بخیلی وقلة علم بالامور وکمی دانش بکارها والاحتجاب منهم و پنهان شدن از ایشان
یقطع عنهم قطع میکند از ایشان علم ما احتجبوا دونه دانش چیزی را که در حجاب شده اند از آن والیان
نزد آن فیصغر عندهم الکبیر پس خرد میشود نزد رعیت چیزی بزرگ چون ظلم و عدوان که ناشی شود
از مردی عظیم الشان چه بواسطه شان او آنرا حقیر میشمرند ویعظم الصغیر و بزرگ میشود خورد چو گناه صغیر
ضعیفان که عرف انرا بزرگ شمرند بواسطه تصغیر مردمان حرمت آن ضعیفان را ویقبح الحسن و زشت میشود نیکو
ایشان ویحسن القبیح و نیکو میشود نزد ایشان زشت ویشاب الحق بالباطل و آمیخته میشود حق بباطل و مشتبه
میشوند بیکدیگر وانما الوالی بشر لا یعرف و جز این نیست که والی آدمیست که نمی شناسد ما توارای عنه الناس به
انچیزی پوشیده اند او را مردمان از آن من الامور از کارها پوشیده ولیست علی الحق سمات و نیست بر حق علامتها
تعرف بها که شناخته شود بان ضروب الصدق من الکذب انواع راستی از دروغ اینها اشارتند بمفاسد
که لازمه احتجابند منحرفا از دایره صواب وانما انت احد رجلین و جز این نیست که تو یکی از دو مردی اما
امرؤ سخت نفسک یا مردی هستی که سخاوت کرده باشد نفس تو بالبذل فی الحق ببخشیدن و دادن در راه حق فیم
احتجابک پس در چه چیز است محجوب شدن تو من واجب حق تعطیه از حق واجبی که میدهی آنرا او فعل کریم
تسدیه یا از فعلی نیکو که احسان میکنی آنرا بجهد و خواهی که محو و نقوا از او مبتلی بالمنع یا مردی هستی که
مبتلا شده باشد بواسطه آن محجوب شده باشد فما اسرع کفّ الناس پس چه بسیار سرعت دارد باز داشتن مردمان

ابیات
مراد از کتاب جمیع سیمه برحرفی عده ابیت
و سیم بفتح اعلی معنی نشان و داغ است
و جمع آن و شمره بروزن سروری آمده و سیم
یسیمه از باب ضرب بمعنی نشان کرده
او را بداغ کردن مصدرا و سیم
بفتح سین و سمه بروزن عده و سام
و سیمه جمع است گرمان کرده بمعنی حیوان
در جاریها سکلمها و صاهر تهای مختلف
و اقسام صدیه تهاد میسم بروزن منبر
آهن داغ است که باو نشان کرده میشود
و جمع آن مواسم و میاسم بروزن
مساجد بر آید
ق
فلا تطولنّ ...
فیصغر ...
ویقبح ...
ویحسن ...

ل ۵۵

تسدید
بصیغه باب افعال اسدی بسدیها یعنی
نیکوئی کرد میان آنها از او اسدی الیه
یعنی خوبی کرد باو مثل سدّی تسدیه از باب
تفعیل ق
نفسه ...
من سئل ...
بفتح همزه مسئله ا من ذا الی الله یعنی پروردگار خود را
سعی جدا المصدران سئلوا بروزن ...
...

بسوی تو عن مسئلتك از سؤال کردن تو اذا ايسوا من بذلك چون نومید شوند از بذل و بخشش تو مع ان
اكثر حاجات الناس اليك با آنکه بیشتر حاجتهاء مردمان بسوی تو مما لا مؤونة فيه عليك چیزیست که هیچ
مشقتی نیست در آن بر تو من شكاة مظلمة از شکایت کردن ستمی او طلب انصاف في معاملة یا طلب عدالت
است در معامله نمودن تو با ایشان ثم ان للوالي پس از آن بدان که مر والی است خاصة وبطانة مخصوصان
و نزدیکان فيهم استئثار در ایشان است برگزیدن مال غیر از برای خود و تطاول و دراز دستی کردن و قلة
انصاف في معاملة فاحسم مؤونة اولئك پس قطع کن مؤونت آنکسان را بقطع اسباب تلك الاحوال ببریدن
اسباب آن حالها که باعث این افعال قبیحه است ولا تقطعن لاحد من حاشيتك و قطع مکن برای هیچیک از
کسانیکه در گرد و کنار تو اند وحامتك و از نزدیکان تو اند قطيعة پاره زمینی تا بتصرف ایشان در آید
ولا يطمعن منك و باید که در طمع نیفتد از جانب تو في اعتقاد عقدة در گرفتن قریه تضر بمن يليها
که ضرر رساند بکسی که در پهلوی آن قریه است من الناس از مردمان في شرب در حصه آب او عمل مشترك
یا کار مشترك يحملون مؤونته على غيرهم که نهند مشقت آنرا بر غیر خود بطریق بیگار گرفتن فيكون مهنأ ذلك
لهم دونك پس باشد خوش گوارئی آن برای ایشان نه برای تو وعيبه عليك في الدنيا والآخرة و باشد
عیب و عار و عقوبت پشیمانی آن بر تو در دنیا و آخرت والزم الحق من لزمه و الزام کن حق را بر کسیکه لازم شده باشد
آنحق او را من القريب والبعيد از نزدیک و دور وكن في ذلك و باش در آنکار صابرا شکیبا محتسبا و خواهنده
مزد صبر از خدا واقعا ذلك وحال آنکه واقع شده آن الزام حق من قرابتك وخاصتك از خویشان تو
حيث وقع هر جا که واقع شده باشد خواه مقربون نعمت ایشان باشد یا رضا وابتغ عاقبته وطلب کن عاقبت
آنکار را که ذکر جمیلست در دنیا و ثواب جزیلست در آخرت بما يثقل عليك منه بچیزیکه گران باشد بر تو از آن
فان مغبة ذلك پس بدرستیکه عاقبت آن محمودة ستوده شده است در نظر مردمان وان ظنت الرعية
و اگر گمان برند رعیت بتو حيفا ستمی و انحرافی در امری فاصحر لهم پس اظهار کن برای ایشان بعذرك عذر
صحیح و دلیل واضح خود را در آن رای اذان واعدل عنك ظنونهم و میل ده از خود دور دار گمانهای ایشان را
باصحارك باظهار عذر درست خود فان في ذلك پس بدرستیکه در اظهار رياضة منك لنفسك ریاضتی است از تو برای
نفس تو ورفقا برعيتك و نرمی است و ملاطفت و مهربانی بر رعیت تو واعذارا تبلغ فيه حاجتك و عذر
آوردن درستیکه میرسی در آن بحاجت خود من تقويمهم على الحق از راست کردن ایشان براه حق ولا تدفعن
صلحا و دفع مکن صلحی را دعاك اليه که خواند ترا بدان عدوك دشمن تو ولله فيه رضا که باشد خدا را
در آن خشنودی فان في الصلح دعة لجنودك پس بدرستیکه در آن صلح آرامش لشکرهای تو است وراحة
من همومك و آسایش از غمهای تو وامنا لبلادك و ایمنی مر شهرهای ترا ولكن الحذر كل الحذر و لیکن
حذر کن بهمه حذر یعنی نیك حذر کن من عدوك بعد صلحه از دشمن خود بعد از آشتی او فان العدو ربما قارب
پس بدرستیکه دشمن بسا باشد که نزدیک میآید ليتغفل تا غفلت را غنیمت شمرد فخذ بالحزم پس فرا گیر طریق
احتیاط را واتهم في ذلك حسن الظن و متهم ساز در آن صلح نیکوئی گمان بدشمن که از ظن و غدر ایشان
وان عقدت بينك وبين عدوك و اگر عقد کنی میان خود و میان دشمن خود عقدة عهدی و پیمانی او
البستة منك ذمة یا پوشانی او را از خود ذمه لباس زنهار را فحط عهدك بالوفاء پس نگاه دار عهد

لاتقطعن

عقدة ق
بفتح عین مهمله و سکون قاف بر وزن شهرت است و عقده
که مرد جمع آن است و عقده بکسر عین و سکون قاف
گویند که صاحب آن احتکار کند ...
هر زمینست که در آن فراخی ...
و عقده ... هر چیز خوب آن است و عقده
سفوف است زیرا که نام هر زمین فراخ ساکن است
و غیر سفوف است زیرا که علم زمین معین است
ق

وحامتك غ

وخواصك غ

ظنونك

ل ٥٥

فلا تغدرن
مثلثة الدال غدرة بر وزن نصر و ضرب
و سمع مصدر آن غدر بفتح اول و غدران
بر وزن رمضان می آید یعنی بیوفائی کرد و صفت
آن در مرد غادر و غدار بر وزن شداد و غدیر
بر وزن سکیت و غدور بر وزن صبور
و غدر بر وزن صرد می آید و در زن بر وزن
صبور و شداد و غداره ... گفته
میشود در دشنام یا غدر بر وزن صرد یا
مغدر بر وزن مقعد و یا مغدر بر وزن
منزل و زن را غدار بر وزن قطام
گویند ق

ذمتها خود را بوفا کردن باز وارع ذمتك بالامانة و رعایت کن ذمتها و قرارها را بامانت نه بخیانت و دغل
واجعل نفسك جنة و بگردان نفس خود را سپر دون ما اعطيت نزد آنچه دادی از عهد و پیمان یعنی نگهدار
او را همچنانکه نگاه میدارد سپر او را از تیرها و شمشیرها فانه ليس من فرائض الله شيء پس بدرستیکه
نیست از فریضه های خدا چیزی الناس اشد عليه اجتماعا که مردمان سختتر باشند بر آن از روی اجتماع و
اتفاق مع تفرق اهوائهم با وجود متفرق بودن آرزوهای گوناگون ایشان وتشتت آرائهم و پراکندگی
اندیشهای گوناگون ایشان من تعظيم الوفاء بالعهود از تعظیم داشتن وفا بعهدها و پیمانها وقد لزم ذلك
المشركون بتحقیق که لازم نموده اند وفای عهد را مشرکان فيما بينهم در میان خودشان دون المسلمين
نه مسلمانان و حال آنکه میان ایشان کار معکوس باشد لما استوبلوا بجهة آنکه یافته اند وبال را من عواقب
الغدر از عاقبتهای غدر و بیوفائی در حال و مآل فلا تغدرن بذمتك پس بیوفائی مکن بذمتهای خود
ولا تخيسن بعهدك و مشکن عهد و پیمان خود را ولا تختلن عدوك و فریب مده دشمن خود را بعد از سوگند و پیمان فانه لا يجترئ
على الله پس بدرستیکه دلیری نمیکند بر خدا الا جاهل شقي مگر نادان بدبخت وقد جعل الله عهده
وذمته و بتحقیق که گردانید خدای تعالی عهد و پیمان خود را امنا ایمنی و امان افضاه که گشاده ساخت و گسترانید
او را بين العباد برحمته در میان بندگان برحمت خود وحريما يسكنون الى منعته و حریمی که آرام میگیرند
بسوی استواری آن و محفوظ میمانند با التجا کردن بآن و قوت آن ويستفيضون الى جواره و میرسند بانواع بسوی
همسایگی خدا و پناه او فلا ادغال پس نیست هیچ تباه کردنی ولا مدالسة و نه فریب دادنی ولا
خداع فيه و نه فریب دادنی در عهد و پیمان ولا تعقد عقدا و مبند عقدی و عهدی که تجوز فيه العلل
که جایز باشد در آن علتها و احتمال مفسدها و بهانها بجهت فریب دادن مردمان ولا تعولن و اعتماد مکن على
لحن القول بر خطا گفتار و میل نمودن بجمله که در آن احتمال رود به تعریض و کنایه بعد التأكيد والتوثقة
پس از محکم ساختن و استوار کردن آن ولا يدعونك ضيق امر و نباید که بخواند ترا بسبب تنگی امری
لزمك فيه عهد الله که لازم شده باشد بر تو در آن عهد خدای تعالی الى طلب انفساخه بغير حق
بطلب تباه ساختن آن بغیر حق فان صبرك على ضيق امر پس بدرستیکه شکیبائی تو در تنگی کاری ترجو
انفراجه که امید داری باشی بواسطه آن وفضل عاقبته و افزونی عاقبت آن خير من غدر تخاف
بهتر است از بیوفائی که بترسی تبعته از وبال آن وان تحيط بك من الله فيه و آنکه محیط شود بتو از خدای تعالی در آن عهد
طلبة لا تستقيل فيها دنياك مطلوبی که استقبال نکنی در آن مطلوب دنیای خود را ولا آخرتك و نه در آخرت خود
یعنی نباشد چیزی در دنیا و آخرت که استقبال نفس باشد مگر بخیر و کمال نه بشر و وبال و در روایتی لا تستقبل
یعنی نباشد ترا از آن بیعت مطلوبی که طلب فسخ آن بیعت کنی در آن مطلوب در دنیا و نه در عقبی اياك والدماء
بپرهیز از خونهای مردمان و سفكها بغير حلها و ریختن آن که نه بر وجه حلال باشد فانه ليس شيء ادعى
لنقمة پس بدرستیکه نیست هیچ چیز خواننده تر مر خشم خدا را ولا اعظم لتبعة و نه بزرگتر مر وبال و نکال را
ولا احرى بزوال نعمة و نه سزاوارتر بزوال نعمت وانقطاع مدة و بریده شدن مدت حیات من سفك الدماء
بغير حقها از ریختن خونهائی که بغیر حق باشد والله سبحانه مبتدئ بالحكم و خدای تعالی ابتدا کننده است بالحکم
بين العباد بحکم کردن در میان بندگان فيما تسافكوا من الدماء در آنچه ریختند از خونها مر یکدیگر را يوم القيامة

ولا تخیسن
خیس بفتح خاء معجمه و سکون یاء در لغت نقض کردن عهد است و ... بالعهد عیسی از باب ضرب یعنی بیوفائی کرد در پیمان و شکست او را ... یعنی خدعه کرد او را و ختل بفتح و کسر یعنی فریب داد ... و او را امیر المؤمنین علیه السلام
ق

المؤكدة

ولا تعولن
بکسره و ضم عین العقد از مضارع ... از باب ضرب ... داده ... بفتح ... از باب ... بمعنی فریب ... بر ... بکسره
ق
منقحه

در روز قیامت بکرفتن تسبحز ترین عقوبت فلا تقوین سلطانک پس تقویت مکن سلطان خود را بسفک
دم حرام بریختن خون حرام فان ذلک پس بدرستیکه ریختن خون مما یضعفه از چیزهاست که ضعیف میسازد
ان حاکم را و یوهنه و سست میکرداند کار محکم او را بجهت تنفر انام و غضب ملک علام بل یزیله بلکه زایل
میکرداند او را از منصب سلطنت وینقله و نقل میکند او را ازین سرا بسرای آخرت بجهت قصاص ولا عذر لک
عند الله و هیچ عذری نیست تو را نزد خدا ولا عندی و نه نزد من فی قتل العمد در کشتن بعمد و قصد
لان فیه زیرا که در قتل بعمد قود البدن قصاص تن است وان ابتلیت بخطاء و اگر مبتلا شوی
بقتل خطا وافرط علیک سوطک و پیشی کیرد بر تو و تعدی کند در تازیانه تو او یدک بعقوبة
یا دست تو بعقوبت بشکنجه کردن و بواسطه آن منجر بقتل شود فان فی الوکزة پس بدرستیکه در
زدن فما فوقها پس آنچه بالای اوست از دو مشت یا سر یا غیر آن مقتلة جای کشتن است فلا تطمحن
بک نخوة پس بلند نکرداند تو را نخوت شوکت و تکبر سلطانک تکبر و استیلای پادشاهی تو عن ان تؤدی الی اولیاء المقتول از آنکه برسانی باولیای کشته
شده حقهم حق ایشان را از دیت وایاک والاعجاب بنفسک و بپرهیز از خودبینی بنفس خود والثقة
بما یعجبک منها و از اعتماد کردن بچیزی که بعجب آرد تو را از نفس خود و بعجب مایل سازد وحب الاطراء
و از دوستی تو مبالغه کردن در مدح و ثنای تو فان ذلک پس بدرستیکه آن اعجاب و حب اطراء من اوثق
فرص الشیطان از استوارترین فرصتهای شیطانست فی نفسه در نفس و لیمحق ما یکون تا محو کند آنچه هست
من احسان المحسنین از نیکو کردن نیکوئی کننده وایاک والمن علی رعیتک و بپرهیز از نهادن منت
بر رعیت خود باحسانک بسبب احسان نمودن تو او التزید یا اظهار مرتبه زیادتی خوبی فیما کان
من فعلک در آنچه یافت شد از کردار تو او ان تعدهم یا آنکه وعده دهی ایشان را فتتبع موعدک
پس از پی اندازی وعده کرده خود را بخلفک بسبب خلاف کردن تو در آن فان المن یبطل الاحسان
پس بدرستیکه منت نهادن باطل میکرداند احسان را والتزید یذهب بنور الحق و مرتبه جستن بر غیر میبرد
نور حق را والخلف یوجب المقت و خلاف در وعده واجب میکرداند خشم را عند الله والناس نزد خدا و مردمان
قال الله تعالی فرموده است خدای تعالی کبر مقتا کبر بزرکتر است از روی دشمن داشتن عند الله نزد خدای تعالی
ان تقولوا ما لا تفعلون آنکه بکوئید آنچه نکنید وایاک والعجلة بالامور و بپرهیز از شتافتن بکارها
قبل اوانها پیش از رسیدن زمان آن او التساقط فیها یا افتادن و غلو کردن در آن امور اذا تنکرت هرگاه
معلوم نباشد وجه تحصیل آن چون نظر افراط است او الوهن عنها یا سستی از ایقاع آن اذا استوضحت
چون روشن باشد وجه تحصیل آن از جهت آنکه طرف تفریط است و افراط و تفریط هر دو مذموم است پس طریقه
خیر الامور اوسطها را مرعی باید داشت فضع کل امر پس بنه هر کاری را موضعه در جای خودش واوقع
کل عمل و واقع ساز هر کرداری را موقعه در محل وقوع خویش وایاک والاستئثار و بپرهیز از
برگزیدن برای نفس خود بما الناس فیه اسوة با آنچه مردمان در آن یکسانند والتغابی عما تعنی به
از تغافل در نظر از آنچه از اهتمام ایشان مما قد وضح للعیون از آنچه روشن شده است
برای دیدها اعیانا و معلوم شده بعین الیقین چو مظالم و غیر آن فانه ماخوذ منک پس بدرستیکه آن

نخوة: بفتح نون تکبر از باب نصر و ... یعنی تازید و بزرگی نمود ... دالنخوة از باب ... یعنی زیاد شد بزرگی نمودن او. ق

واللجاجة: بفتح اللام و لجاج بروزن سحاب ستیزه کردن است لججت از باب ... و لججت از باب ضرب یعنی استیزه کردی و بکسر را لجوج بروزن صبور و لجوجه مبالغه ... یعنی ستیزه کننده. ق

دسورة حدیک: سورة خمر و غیر آن بفتح الف تیزی ... مثل سوار خمر بر ... خراب ... و سورة مجد نشان و علامت و بزرگی ... و سورة برو شده ... سورة سلطان غلبه پادشاه و سپاه ... ق

سطوة: بفتح اول سطا علیه و سطا به سطوا بفتح اول و سطوة بزیادتی تا یعنی حمله کرد بر او و یا او غلبه کرد سخت گرفتن و حمله کردن. ق

چیز گرفته شده است از تو یعنی آنچیز را اجبار از تو خواهند گرفت لغیرک برای غیر تو وعما قلیل و از پس
اندک زمانی تنکشف عنک منکشف از تو و نمایان گردد اغطیة الامور پردهای کارها آن امور که بعد از
که بعد از موانع حجابها پنهانست و نمودار شود وینتصف منک و باز ستانده شود از تو للمظلوم
از برای ستم رسیده املک حمیة انفک زیر دست خود دار تندی خشم خود را وسورة حدک و تیزی غضب
خود را وسطوة یدک و حمله و درازدستی خود را وغرب لسانک و تیزی زبان خود را واحترس من کل
ذلک و نگاه دار خود را از همه این بدیها بکف البادرة بباز گرفتن خود را از سرعت عقوبت وتأخیر السطوة
و واپس انداختن حمله کردن حتی یسکن غضبک تا ساکن شود غضب تو فتملک الاختیار پس مالک
و قادر شوی بر اختیار و اقتدار خود ولن تحکم ذلک من نفسک و هرگز محکم و استوار نگردانی تسکین
غضب را در نفس خود حتی تکثر همومک تا بسیار سازی غمهای خود را بذکر المعاد الی ربک بیاد کردن بازگشت
بسوی پروردگار والواجب علیک و واجب و لازمست بر تو ان تتذکر ما مضی آنکه یاد کنی آنچیز را که گذشت
لمن تقدمک مر کسی را که مقدم شده بر تو من حکومة عادلة از حکمی که با عدالت بود
او سنة فاضلة یا طریقه که افزونی دارد در نیکویی بر غیر خود او اثر عن نبینا یا خبری از پیغمبر ص او فریضة
فی کتاب الله یا امر واجب متحتم که واقع است در کتاب خدا فتقتدی پس اقتدا کنی بما شاهدت بانچه مشاهده
کردی مما عملنا به فیها از آنچه عمل کردیم ما بان در امر حکومت و خلافت وتجتهد لنفسک و جهد
کنی برای نفس خود فی اتباع ما عهدت الیک در پیروی کردن آنچه عهد کردم بتو فی عهدی هذا در این عهد
نامه خود واستوثقت به و طلب استواری کردم بان من الحجة لنفسی علیک از حجت گرفتن برای نفس خود بر تو
لکیلا تکون لک علة تا نباشد ترا بهانه عند تسرع نفسک نزد شتافتن نفس تو الی هواها
بسوی آرزوی خود فلن یعصم من السوء پس هرگز نگاه ندارد از بدی ولا یوفق للخیر و توفیق نمیدهد بنیکوی
الا الله تعالی مگر خدای عزوجل وقد کان فیما عهد الی رسول الله ص و بتحقیق که بود در آنچه عهد کرد بمن
رسول خدا فی وصایاه در وصیتهای خود تحضیض علی الصلوة ترغیب کردن بر نماز والزکوة وما
ملکت ایمانکم و زکوة دادن بر شفقت بر آنچه مالک شده دستهای شما از بندگان فبذلک اختم لک
بما عهدت پس بان ختم میکنم برای تو آنچه عهد کردم بتو ولا حول ولا قوة الا بالله العظیم و نیست
قوتی و گردیدنی مگر

ل **ومن هذا العهد** ش

بخدای بزرگوار بزرگ قدر
و این از جمله عهدنامه مذکور است وهو آخره و آن آخر اوست وانا اسأل الله و من درخواهم از حضرت عزت بسعة
رحمته بفراخی رحمت و در جمیع مطلوب وعظیم قدرته و بزرگی توانایی او وعلی اعطاء کل رغبة بر دادن
هر مرغوب ان یوفقنی وایاک آنکه توفیق دهد مرا و ترا لما فیه رضاه مر آنچیز که در اوست
خوشنودی او من الاقامة علی العذر الواضح از راست ایستادن بر عذر هویدا و دلیل روشن الیه والی
خلقه بسوی خدا و خلقان او مع حسن الثناء فی العباد از نیکویی ثنا و ستایش در میان بندگان وجمیل
الاثر فی البلاد و اثر نیک و علامت خوب در شهرها وتمام النعمة وتضعیف الکرامة و تمامی نعمت
اعطاء و افزونی کرامت و رحمت وان یختم لی ولک و آنکه ختم کند برای من و تو بالسعادة والشهادة
بسعید گشتن و شهید شدن انا الیه راغبون بدرستیکه ما بسوی خدای تعالی رغبت کنندگانیم و

جوابا والسلام علی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلام و صلوات بر رسول خدا باد و بر اهل بیت مجاد او مخفی نیست که بر ظاهر
ارشاد که هیچ چیزی نیست افضل و رنات حکومت امر که مبدء ارباب امارت که آنحضرت در این عهدنامه بود بیعه نهاد
از حکومت علمی و عملی و خلقی و مدنی و سیاسی که هر که بعمل آرد بسعادت دارین مستسعد شود و این از دانش زلیف
و کمال قوت علمی که از سید انبیاء مبرا شده که رفته و همین قدر کافیست نزد اهل بصیرت بر شرف و کمال فضیلت آنحضرت

ل ومن کتاب له علیه السلام ۵۸

الی طلحة والزبیر مع عمران بن الحصین الخزاعی این نامه ایست از نامهای آنحضرت که نوشته بسوی
طلحه و زبیر مصحوب عمران بن حصین خزاعی بجهة دفع خصومت و خزاع قبیله ایست از ازد و ذکره ابو جعفر الاسکافی
ذکر کرد این نامه را ابو جعفر اسکافی فی کتاب المقامات در کتاب مقامات که تصنیف فرموده فی مناقب امیر المؤمنین علیه السلام
در مناقب جمله صفات که بود مشتمل جمله امیر مؤمنان و اسکاف بوشتا بزرگ میان بصره و نهروان اما بعد اما برای
حمد خدا و سلام و صلوات بر سید انبیا انی لم ارد الناس تا که من اراده نکردم بیعت مردمان را حتی ارادونی
تا آنکه ایشان اراده نمودند بیعت مرا ولم ابایعهم و متابعه نکردم با ایشان حتی بایعونی تا آنکه متابعت
کردند بمن وان العامة لم تبایعنی و آنکه عامه مردمان متابعه نکردند بمن لسلطان غاصب بجهت پادشاه
کننده که اجبار نموده باشد ایشان را بران بیعت ولا لعرض حاضر و نه بجهة مال و متاعی که حاضر بوده نزد
فان کنتما بایعتمانی پس اگر شما بودید که متابعت کردید طائعین در حالتیکه فرمانبردار بودید با خیال خود آن
بیعت نمودید فارجعا پس باز گردید و توبا و توبه نمائید الی الله بسوی خدای تعالی من قریب بزودی وان
کنتما بایعتمانی و اگر بودید که متابعت نمودید کارهین در حالتیکه کاره بودید و ناراغب فقد جعلتما لی
پس بتحقیق که گردانیده شما مرا علیکما السبیل بر خود راه حجت باظهارکما الطاعة بظاهر ساختن شما طاعت و رغبت را
واسرارکما المعصیة و پوشیده شما گناهی را که آن نفاق است و موجب خشم خدا لوانفس و آفاق ولعمری و سوگند بزندگانی
من ما کنتما باحق المهاجرین که نیستید شما سزاوارترین مهاجران بالتقیة والکتمان بتقیه کردن و پوشانیدن
ما فی الضمیر خود وان دفعکما هذا الامر و بدرستیکه دفع کردن شما این کار را من قبل ان تدخلا فیه
پیش از در آمدن شما در آن کار کان اوسع علیکما بود گشاده تر بر شما من خروجکما منه از بیرون رفتن شما از آن
بعد اقرارکما به بعد از اقرار شما بان کار چه نقض عهد لازم بر شما نوشته شد و ابداع آن نکنند فانما ینکث علی نفسه
نامه در شما کشت وقد زعمتما و بتحقیق که شما گمان برده اید انی قتلت عثمان که من کشتم عثمان را فبینی وبینکم
پس در میان من و میان شما شاهد است من تخلف عنی وعنکما من اهل المدینة کسیکه تخلف کرد از من و از شما
از اهل مدینه یعنی کسیکه اجنبی است اصلا و غایب جانب داری هیچ یک نمیدارد و میدانند که من اصلا معاونت نکردم در قتل
عثمان بلکه ان معاونت از جانب شما بود ثم یلزم کل امرئ پس از آن الزام کرده میشود هر مردی از سرزنش و عار
بقدر ما احتمل بمقدار آنچه بر داشته از گناه و عدوان فارجعا ایها الشیخان پس باز گردید ای پیران سال خورده
عن رایکما از اندیشه باطل خود فان الآن اعظم امرکما العار پس بدرستیکه اکنون بزرگترین کار شما عار است
من قبل ان یجتمع العار والنار پیش از آنکه جمع شوند عار با آتش نیران در روز شما و هیچ عاری بدتر از آن
نیست که جامع گردد با آتش که خود را
مخالف نماید که از خود را

ل ومن کتاب له علیه السلام ۵۹

مبتهم نمایند از اصحاب کبار ببینند با آتش دوزخ کرفتار

إلى معوية أمّا بعد اما پس از حمد الهی و نعت حضرت رسالت پناهی فإنّ الله سبحانه پس بدرستیکه حق تعالی
جعل الدّنیا گردانید دنیا را لما بعدها برای آنچه پس از آنست از آخرت وابتلی فیها أهلها و بیازمود در دنیا
اهل دنیا را یعنی معامله آزمایندگان کرد لیعلم أیّهم أحسن عملاً تا ظاهر و هویدا کردد که کدام یك از ایشان
بهتر است بکردار و کدام یك در عمل ... ولسنا للدّنیا خلقنا و نیستیم ما که برای دنیا آفریده شده
ولا بالسّعی فیها أمرنا و نه بسعی کردن در طلب متاع دنیا مأمور شده ایم وإنّما وضعنا فیها و جز این نیست که نهاده
شده ایم در اینجا لنبتلی بها تا آزموده شویم بآن وقد ابتلانی الله بك و بتحقیق که امتحان کرد و آزمایش کرد
خدا تعالی مرا بتو تا بخوانم ترا بطاعت خدا وابتلاك بی و مبتلا ساخت ترا بمن تا طاعت نمودن من کنی فجعل أحدنا
پس گردانید یکی از ما را حجّةً علی الآخر حجت بر دیگری و وجه آنکه آنحضرت حجت بود بر معاویه آنست که او را دعوت کرد بطاعت
کردگار و متابعت خود که امام مفترض الطاعه بود و از طلب دنیا منع کرد و این مخفی نیست که حجت خداست بر آن تا دعوی
نکند روز قیامت که من غافل بودم و اصلا نمیدانستم که راه حق کدامست و وجه آنکه معویه حجت است بر آنحضرت
آنست که عصیان نمود و دنیا را ... و مخالفت آنحضرت اختیار کرد و شبهه نیست که این حجت خداست بر نقض او بر طلب آنحضرت
معبود فعدوت علی طلب الدّنیا پس دویدی بر طلب دنیا و بعد از آنکه امتحان نابسند کردی و از حد گذرانیدی بر طلب کردن آنچه بتأویل القرآن
بتأویل قرآن چنانکه حمل کردی خطاب آیه کریمه یا أیّها الّذین آمنوا کتب علیکم القصاص فی القتلی که خاص است
بقاتل و اولیای مقتول بعمو و بواسطه آن داخل نمائی نفس خود را در آن خطاب فطلبتنی و طلب کردی مرا
بما لم تجن یدی از آنچه که جنایت نکرده است دست من ولا لسانی و نه زبان من از قتل عثمان و شریك شدن
من بزبان وعصبته أنت وأهل الشّام بی و بستی تو آنرا و اهل شام بمن وألّب عالمکم و حریص کردانید
دانای شما جاهلکم نادان شما را وقائمکم و ایستاده شما قاعدکم و نشسته شما را بطالب آن خون و من مراد
بعالم ابو هریره است و مغیرة بن شعبه و امثال ایشان از صحابه و قائم عمرو عاص بی اخلاص و مروان بن حکم و امثال ایشان
فاتّق الله فی نفسک پس بپرهیز از خدا در نفس خود ونازع الشّیطان و منازعه کن با شیطان قیاده
دو کشیدن ترا براه ضلالت واصرف إلی الآخرة و بگردان بجانب آخرت وجهك روی خود را فهی پس آخرت
طریقنا و طریقك راه ماست و راه تو واحذر أن یصیبك الله منه و بپرهیز از آنکه برساند بتو خدا
بعاجل قارعة عذابی بکوبنده و نزدیک زود رساننده که شتابنده باشد بتو تمسّ الأصل که مس کند اصل تو را و برسد
اثر آن بر بنیان تو وتقطع الدّابر و قطع کند از بیخ از پس تو بماند از نسل و قد که قطع دابر القوم الّذین
ظلموا فإنّی پس بدرستیکه من أولی لك بالله سوگند میخورم برای تو ألیّة غیر فاجرة سوگند یکه دروغ
نباشد لئن جمعتنی وإیّاك که اگر جمع کند مرا و ترا جوامع الأقدار قدرها جمع کننده و تقدیرات الهی
کریم ساننده فهم او ودفع مردمانند لا أزال بباحتك همیشه باشم در ساحت تو حتّی یحکم الله بیننا
تا آنکه حکم فرماید خدا میان ما و تو وهو خیر الحاکمین و او بهترین حکم کنندگانست

و من كتاب له عليه السلام

وصّی بها شریح بن هانی چون نامه آنحضرت که وصیت کرده بآن شریح بن هانی را که قاضی بصره بود لمّا جعله علی
مقدّمته در وقتیکه گردانید او را پیشرو لشکر خود که متوجه میشد إلی الشّام بسوی شام اتّق الله بپرهیز از عذاب
خدا و پناه بخدا فی کلّ صباح ومساء در هر بامداد و شبانگاهی و در جمیع احوال وخف علی نفسك

جناه
بسکون جیم از جنی یجنی از باب ضرب جنایه
بروزن کنایه جنایت یعنی گناه کرد
وتجنّی از باب تفعّل وهو جان بروزن
قاض یعنی او گناه کننده است و جمع آن
جناة بضم جیم بروزن رماة و جناة بروزن
کفار می آید ق

وعصبته
عصب اللحم از باب فرح یعنی بسیار
پی آمد گوشت و عصب بفتح اول یعنی
... دیدن و یاد شدن و بستن و پیوستن
و معانی دیگر است و فعل آن در همه
آنها از باب ضرب می آید ق
... ص

والب
بشدّ اللام از باب تفعیل و الب الابل
یا لبها از باب ضرب یعنی جمع کرد
شتر را و الب الحمار طریدته یعنی
راند خر ... سخت شد
التبها از باب تفعیل ق

أولی
بصیغه متکلم آلی یؤلی ایلاء
یعنی سوگند خورد سوگند خوردنی مثل تألّی
از باب تفعّل و ائتلی از باب افتعال
یعنی سوگند و قسم یاد کرد و الیّه
بفتح همزه بروزن فعیله
یعنی سوگند و جمع آن الایا
آمده صراح

و بترس بر نفس خود الدنيا الغرور از دنیا فریبنده ولا تأمنها على حال و ایمن مباش از آن یعنی مطمئن مشو به آن بر هیچ حال واعلم انك و بدانکه بدرستیکه تو ان لم تردع نفسك اگر باز نداری نفس اماره خود را عن كثير مما تحب از بسیاری از آنچه دوست میداری از اقوال و افعال مخافة مكروه بجهت ترس از آنچه کراهت داشته باشی از اهوال سمت بك الأهواء بر دارد ترا هواها و ارتفاع دهد الى كثير من الضرر بسوی بسیاری از ضرر و وبال فكن لنفسك پس باش مر نفس خود را مانعا رادعا منع نماینده و باز دارنده ولنزوتك عند الحفيظة و مر جستن خود را نزد خشم و تهور واقما قامعا خوار نماینده و شکننده

ك ومن كتاب له عليه السلام

الى اهل الكوفة این نامه ایست که فرستاد بسوی اهل کوفه عند مسيره من المدينة الى البصرة نزد رفتن آن حضرت بسوی بصره بجهت جنگ جمل اما بعد اما بعد از حمد و ثنا و درود بر رسول فانى خرجت من حيى هذا پس بدرستیکه من بیرون آمده ام از قبیله خود اما ظالما یا در حالتیکه ظلم کننده ام و اما مظلوما یا در حالتیکه ظلم بمن رسیده و اما باغيا و یا ستمکار و اما مبغيا عليه یا آنکسی ام که ستم واقع شده بر او و اینکلمات از باب تجاهل عارف است زیرا که آن حضرت را یقین بود که حقیقت حال او بر اهل کوفه منکشف نبود یا بزعم خصم چنانچه در قرآن ورود یافته که وانا او اياكم لعلى هدى او فى ضلال مبين وانا اذكر الله و من یاد میدهم خدا را من بلغه كتابى هذا بکسی که رسید باو این نامه لما نفر الى در حینی که بیرون آید بسوی من و اگر لما مخفف خوانده باشد و لنفر بمعنی لینفر یعنی هر آینه باید که بیرون آید بجانب من در این هیجا فان كنت محسنا پس اگر باشم نیکوکار اعاننى یاری دهد مرا چون نیاز افتد وان كنت مسيئا و اگر باشم بدکردار استعتبنى بجوید از من آنچه خوشنود سازد او را و راضی شود باز یعنی گو که کار آن حضرت اجرای احکام قرآن بروجه حکمت و مصلحت بوده لیکن نظر بنادانی و اعتقاد هر کس از ضعف و قوت ما بر دوستان صادق و مخلصان موافق احوال آن حضرت اظهار آن نموده است

ك ومن كتاب له عليه السلام

الى اهل الامصار این نامه دیگر از آنحضرت که نوشته آنرا باهل شهرها که در تحت تصرف او بود يقتص فيه قصه میفرماید در این نامه و حکایت میکند ما جرى بينه و بين اهل الصفين آنچه جاری شده بود میان او و میان اهل صفین وكان بدء امرنا و بود ابتداء کار ما انا التقينا آنکه رسیدیم ما والقوم من اهل الشام با آن قومیکه بودند از اهل شام والظاهر ان ربنا واحد و ظاهر آنست که پروردگار ما یکیست ونبينا واحد و پیغمبر ما یکیست ودعوتنا فى الاسلام واحدة و دعوت ما در اسلام یکیست یعنی هر دو گروه امام در وهر زمانی از زمان یکی بجهت اعتقاد لا نستزيدهم افزونی نمیخواستیم از ایشان فى الايمان بالله در ایمان آوردن بخدا والتصديق برسوله و در گرویدن برسول خدا ولا يستزيدوننا و افزونی نمیخواستند از ما والامر واحد و کار ما و ایشان یکیست الا ما اختلفنا فيه مگر آنچه اختلاف کردیم در آن من دم عثمان از خون عثمان بن عفان ونحن منه براء و ما هستیم بری از آن خون فقلنا پس گفتیم ما تعالوا نداو بیائید تا دوا و علاج کنیم ما لا يدرك اليوم چیزی که در یافته نمیشود امروز باطفاء النائرة بفرو نشاندن آتش عداوت جنگ و تسكين العامة و آرام دادن عوام حتى يشتد الامر تا آنکه سخت شود کار امامت و يستجمع و گرد آیند اهل اسلام فنقوى على وضع الحق پس توانا شویم بر نهادن حق فى مواضعه در جاهای خود پس احسن نظام این کلمات

یعنی خرمنا

بفتح میم و سکون دال و الکسر البدء والبدءة و بفتح اول در هر دو یعنی ابتدای امر بدانکه آنچه اکثر در جمع عوده عوده آید در جمع عوده و بدء ودیع عوده و بدء یعنی برگشت از آن رای که اول آمده بود و بدء بفتح اول یعنی سید و بزرگ است و بمعنی جوان عاقل است و بمعنی بهره و النصیب او نشتر بکر کشند آمده شد بدء به زیادی ها و جمع آن البداء بر وزن افعال و بدوء بروزن سرور است یعنی بزرگها و جوانها و النصیبها

ق

ل ٢٦

و حمست

از باب فرح یعنی سخت و صلب شد در دین و بمعنی جنگ کردن است با او حمس بروزن کتف و حمس بروزن احمر است و احمس دلیر را گویند مثل حميس بروزن امیر و حمس بروزن کتف و احمس سال سخت است و حمس اللحم یعنی بریان کرد گوشت را و حمس فلانا یعنی بخشم آورد فلان را مثل احمس و حمسه و حميسة بروزن سفینه گوشت بریان شده است و حمیس تنور است که بخته میشود در او نان

ق

از خواندن انحضرت ایشانرا بامر دین بتبعیت سوی رب العالمین چه قضیه ما ز خون خواستن عثمان سهل است برا که قاتل او نتیجه
معلوم نیست بواسطه انکه جماعت بسیاری از صحابه کبار اتفاق داشتند بر قتل او و چونکه دین در زمان عثمان ضعف پیدا کرده
بود انحضرت تشبیه فرمود انرا ببیماری ضعیف نحیف و گفت اگر در دین داری بد بیماری بگو با من مجتمع شوید بدو او و علاج ان نماید و بقوت
نماید و از همه بدعتی و انحرافی و بصحت باز آورد استقامت دهد ایشان نشنودند انکار لم یسمع انکاشتند و مدعلت شدند
فقالوا پس گفتند در جواب بل نداویه بالمکابرة بلکه دوا میکنیم بمکابره و مخالفه فابوا پس سر باز زدند
از این حتی جنحت الحرب تا انکه برهنه کشود محارم مقاتله و در گرفت و استوار شد وقدت نیرانها
وافروخته شد اتش ان و حمیت و سخت دشوار شد و در بعضی روایت بشین معجمه واقع شد یعنی برافروخته
شدان و بخشم و غضب فلما ضرستنا و ایاهم پس چونکه بدندان گرفت و گزید کار زار ما و ایشان را
و وضعت مخالبها و نهاد چنگالها خود را فینا و فیهم در ما و ایشان اجابوا عند ذلک اجابت کردند نزد
انحال غول ظما و متوجه شدند الی الذی دعوناهم الیه بسوی چیزی که خواندیم ما ایشانرا با نکه ان صلح است و صیانت
نماید در صبا البلیة المر فاجبناهم پس اجابت کردیم ایشانرا الی ما دعوا با نچه خواندند از حکم حکمین و
سارعناهم و مسارعت کردیم با ایشان الی ما طلبوا بسوی انچه طلب کردند از خلاص شدن از حرب و قتل و حرب
ضر حتی استبانت علیهم الحجة تا انکه هویدا شد بر ایشان حجت ما وانقطعت منهم المعذرة و منقطع گشت
از ایشان معذرت آوردن و دلیل جستن بر مطالبه خون و قایل شدند بر انکه ایشانرا هیچ حقی در ان خون نیست شکایت
ایشان در لماده بیموقع بود دانستند که سلوک ایشان از دعوی خون عثمان خواستن سهل است از بخشش خون هفتاد
انمها جر انصار و تابعین فمن تم علی ذلک منهم پس هر که تمام شد بر انچه ما گفتیم یعنی قول ما را بسمع رضا اصغا نمود
فهو الذی انقذه الله پس او انکسیست که رهانیدش و از خدا انها من الهلکة از هلاک دنیا و نکال عقبی ومن لج و
تمادی و هر که ستیزه کرد و از ان و در از کشید عنا و ضلال را فهو الراکس پس نکونسار است و مرد و عقل و مغلوب
و مردود شده از وراه حق در ظلمت جهالت و شبهه باطله و گرفتار گشته الذی ران الله علی قلبه که قساوت غرور و غفلت
پوشانیده است دل انرا بر دل او و زنگار انکار بر ان نهاده و لهذا مهر عصیان و طغیان بر دل او نقش بسته و در دست شیطان
مقید شده و گرفتار وصارت دائرة السوء علی راسه و گردید دائره بدی بر سر ان جاهل تیره روزگار مرجع امثال
و فضاحت و عذاب نکونسار و گرفتار ندی دهر و غالب بغضب و عقوبت کما قال الله تعالی والله ارکسهم بما کسبوا یعنی باز گردانید
خدا ایشانرا بسوی عقوبت بکسب کفران و طغیان و انواع معصیت

ل ومن کتاب له علیه السلام

الی الاسود بن قطبة صاحب جند حلوان از نامه انحضرت که فرستاد بسوی اسود قطبه صاحب لشکر حلوان
اما بعد پس از حمد و ثنا و نعت سید عالمیان فان الوالی اذا اختلف هواه پس بدرستیکه والی و حاکم
چون مختلف شود هوای او گردد تبهوا منعه ذلک بازدارد او را از اختلاف کثیرا من العدل از عدل بسیار و
انصاف بسیار فلیکن امر الناس پس باید که باشد کار مردمان عندک فی الحق سواء نزد تو در امر حق یکسان
فانه لیس فی الجور پس بدرستیکه نیست در ظلم و ستم عوض من العدل عوضی و بدلی از عدل و انصاف والی
فاجتنب ما تنکر امثاله پس دور شو از چیزی که انکار میکنی امثال انرا از غیر خود وابتذل نفسک و بذل
کن نفس خود را یعنی همیشه ثابت قدم باش فیما افترض الله علیک در انچه فرض کرده خدا بر تو از کارهای واجبه
تو امید دار انحال که امیدوار باشی ثواب او را و متخوفا عقابه و ترسان باشی عقاب و عذاب او والله اعلم

وحیث — والمعذرة بفتح میم و ضم ذال معجمه اسمست و عذر بضم الف بمعنی بهانه است و اعذار بر وزن اشرار جمع آنست و عذره یعذره از باب ضرب مصدر آن عذر بفتح اول و عذر بضم اول و عذار بر وزن کتاب و معذرة بر وزن معیدة و معذرة بضم ذال می‌آید یعنی بهانه گرفت او را و معذرة مثلثة الذال اسم مصدر است و بهمین معنی است عذره از باب افعال

ق

وقدت

ل ۲۰

وتمادت

لم یفرغ

فرغ منه از باب منع و از باب سمع و از باب نصر یعنی خالی شد دست او از آن کار و پرداخت آن کار را مصدر آن فروغ بر وزن سرور و فراغ بر وزن سحاب و وصف آن فرغ بر وزن کتف و فارغ بر وزن کامل می‌آید و فرغ الماء از باب فرح یعنی ریخته شد آب و فرغه بر وزن صباح یعنی ناشکیبائی و بیقراری است و فواغه بضم اول است والطفه مردیست

ق

اِنَّ الدُّنيا دارُ بَلِيَّةٍ بدرستیکه دنیا سرای بلاء و گرفتاریست لَمْ يَفْرَغْ فارغ نشد از طاعت صاحِبُها
قَطُّ فيها ساعَةً صاحب وی هرگز در او یکساعت اِلّا كانَتْ فَرْغَتُهُ مگر که بود فارغ شدن او عَلَيْهِ حَسْرَةً
يَوْمَ الْقِيمَةِ بروی ندامت روز قیامت وَاِنَّهُ لَنْ يُغْنِيَكَ و بدرستیکه بی نیاز نمیکرداند ترا عَنِ الْحَقِّ شَيْءٌ اَبَدًا
از حق هرگز چیزی وَمِنَ الْحَقِّ عَلَيْكَ و از حقیقتست بر تو حِفْظُ نَفْسِكَ نگهبانی کردن نفس خودت و
الْاِحْتِسابُ عَلَى الرَّعِيَّةِ و حساب کردن بر رعیت بطریق امر معروف و نهی منکر بِجُهْدِكَ بجد و جهد خود
فَاِنَّ الَّذي يَصِلُ اِلَيْكَ مِنْ ذلِكَ پس بدرستیکه آنچه میرسد بتو از ثواب عمل اَفْضَلُ مِنَ الَّذي يَصِلُ
فاضل تر است از آنچه میرسد بسبب تو برایشان از عدل و احسان یعنی ثواب تو برقیام امر رعیت و نگاهداشتن نفع ایشان و

ل ومن كتاب له عليه السلام ۶۰

اِلَى الْعُمّالِ الَّذينَ يَطَأُ عَمَلَهُمُ الْجَيْشُ این نامه ایست از آنحضرت بسوی عاملان که میگذرد بر شهرهای ایشان
لشکریان یعنی بر زمان ایشان اسب میرانند و افساد میکنند مِنْ عَبْدِ اللّٰهِ عَلِيٍّ اَميرِ الْمُؤْمِنينَ این نامه از جانب بنده خدا علی
که امیر مومنانست اِلى مَنْ مَرَّ بِهِ الْجَيْشُ بسوی کسانیکه گذشتند بایشان لشکر مِنْ جُباةِ الْخَراجِ از جمع کنندگان
خراج وَعُمّالِ الْبِلادِ و عاملان شهرها اَمّا بَعْدُ اما پس از ستایش پروردگار و درود بر رسول مختار فَاِنّي قَدْ سَيَّرْتُ
جُنُودًا پس بدرستیکه من از شهر بیرون فرستادم لشکرها را هِيَ مارَّةٌ بِكُمْ که گذرندگانند بشما اِنْ شاءَ اللّٰهُ اگر خواهد خدا وَقَدْ
اَوْصَيْتُهُمْ و بتحقیق که وصیت کردم ایشانرا بِما يَجِبُ لِلّٰهِ عَلَيْهِمْ بچیزی که واجبست برای خدا بر ایشان بر عمل
کردن بآن مِنْ كَفِّ الْاَذى از باز داشتن رنج و آزار وَصَرْفِ الشَّذى و باز گردانیدن شر و سختی وَاَنَا اَبْرَأُ
اِلَيْكُمْ و من بری میشوم بسوی شما وَاِلى ذِمَّتِكُمْ و بسوی ذمت شما مِنْ مَعَرَّةِ الْجَيْشِ از مضرت لشکر یعنی اصلا راضی نیستم
بر آنکه مضرت رسانند لشکریان بشما اِلّا مِنْ جَوْعَةِ الْمُضْطَرِّ مگر از گرسنگی بیچاره لا يَجِدُ عَنْها که نیابد از گرسنگی
خود مَذْهَبًا اِلى شِبَعِهِ راهی بسوی سیری فَنَكِّلُوا پس دور گردانید مَنْ تَناوَلَ مِنْهُمْ ظُلْمًا عَنْ ظُلْمِهِمْ
کسیرا که فرا گیرد از ایشان ستمی را از ظلم ایشان وَكُفُّوا اَيْدِيَ سُفَهائِكُمْ و باز دارید دستهای سفیهان و بیخردان خود را
عَنْ مُضادَّتِهِمْ از دشمنی کردن با خیل و حشم ایشان وَالتَّعَرُّضِ لَهُمْ و متعرض شدن بایشان فيمَا اسْتَثْنَيْنا
مِنْهُمْ در آنچه استثنا کردیم آنرا از ایشان که آن گرسنگی مضطر است وَاَنَا بَيْنَ اَظْهُرِ الْجَيْشِ و من در میانه
هستم در میان لشکر یعنی کتابت آنست که آنحضرت مرجع ایشانست فَارْفَعُوا اِلَيَّ پس رفع کنید و عرض نمائید
مَظالِمَكُمْ بمن مظالم خود وَما عَراكُمْ و آنچه ظاهر شده است مِمّا يَغْلِبُكُمْ از آنچه غالب شده بر شما مِنْ اَمْرِهِمْ
از کار ایشان ملازم خودتان وَلا تُطيقُونَ دَفْعَهُ در آنحال که توانا نباشید دفع کردن آنرا اِلّا بِاللّٰهِ مگر بیاری
خدا وَبي و بمن فَاَنَا اُغَيِّرُهُ پس من تغییر میدهم آنرا بِمَعُونَةِ اللّٰهِ بیاری خدا اِنْ شاءَ اللّٰهُ اگر خواهد خدای تع

ل ومن كتاب له عليه السلام ۶۱

اِلى كُمَيْلِ بْنِ زِيادٍ النَّخَعِيِّ و این نامه ایست از آنحضرت که فرستاد بسوی کمیل زیاد وَهُوَ عامِلُهُ عَلى هيتَ و او عامل آن
بود بر هیت که شهریست از نواحی فرات يُنْكِرُ عَلَيْهِ تَرْكَهُ که منکر بود بر او و ناخوشی بر لشکر کردن و متعرض شدن
او دَفْعَ مَنْ يَجْتازُ بِهِ منع کسی که میگذشت بآن بلد مِنْ جَيْشِ الْعَدُوِّ از لشکر دشمن طالِبًا لِلْغارَةِ در آنحال
که طالب غارت بود و فنا اَمّا بَعْدُ اما پس از ستایش الهی و صلوات بر حضرت رسالت پناهی فَاِنَّ تَضْييعَ الْمَرْءِ
پس بدرستیکه ضایع کردن مرد ما وُلِّيَ چیزی را که والی ساخته شده است بر آن وَتَكَلُّفَهُ و رنج کشیدن او

مَا كَفى بِجُزئى كه كفايت كرده شده يعنى بجزئى كه بازداشت تو بجز كفايت كرد از منع دشمن لِعَجزٍ حاضِرٍ
هر آينه عجز نيست آماده وَرَأىٍ مُتَبَّرٍ و راى تباه شده و زجر اغنيا دور افتاده وَاِنَّ تَعاطِيَكَ الغارَةَ
و بدرستيكه فرا گرفتن تو غارت را عَلى اَهلِ قِرقيسِيا كه آن جزيره است از جزاير شام يعنى ناحيه ... تو بر غارت
اَنَّهُ فى تَعطيلِكَ فرو گذاشتن تو مَسالِحَكَ الَّتى وَلَّيناكَ سلاح دارانرا در آنجايكه والى ساختيم
ترا بر آنجا لَيسَ لَها مَن يَمنَعُها كه نيست مر آنجا را كسى يعنى دشمنى كه منع كند آنرا وَلا يَرُدُّ الجَيشَ عَنها و نه آنكه
بگرداند لشكر را از آنجا لَرَأىٌ شَعاعٌ هر آينه راى پراكنده است و بنياد و كار تو ناتمام فَقَد صِرتَ جِسراً
پس بتحقيق كه گرديدى پلى كه محل عبور است لِمَن اَرادَ الغارَةَ مر كسيرا كه اراده غارت كند مِن اَعدائِكَ
از دشمنان تو عَلى اَولِيائِكَ بر دوستان تو غَيرُ شَديدِ المَنكِبِ در آن حال كه سخت نيست دوش تو يعنى
استوار نيست قوت تو در دفع دشمنان وَلا مَهيبُ الجانِبِ و نه با هيبت جانب حوالى تو با ترسند از آن كه ...
وَلا سادٍّ ثَغرَةً و نه سد كننده رخنه را كه راه دشمنست در آنجا وَلا كاسِرٍ لِعَدُوٍّ شَوكَةً و نه شكننده شوكت
قوت دشمن را وَلا مُغنٍ عَن اَهلِ مِصرِهِ و نه بى نياز كننده از اهل شهر خود دفع اعدا را وَلا مُجزٍ عَن اَميرِهِ
و نه كفايت كننده از امير خود

ل وَمِن كِتابٍ لَهُ عَلَيهِ السَّلامُ

اِلى اَهلِ مِصرَ مَعَ مالِكِ بنِ الحارِثِ الاَشتَرِ رَحِمَهُ اللهُ و از نامه آنحضرت است كه باهل مصر فرستاد بمصاحبت
مالك اشتر لَمّا وَلّاهُ اِمارَتَها وقتيكه والى گردانيد او را بر حكومت آن اَمّا بَعدُ اما بعد از ستايش واهب
العطيات و صلوات سيد البريات فَاِنَّ اللهَ سُبحانَهُ پس بدرستيكه حق سبحانه و تعالى بَعَثَ مُحَمَّداً صَلَّى اللهُ عَلَيهِ
وَآلِهِ برانگيخت محمد مصطفى را ص نَذيراً لِلعالَمينَ بيم كننده مر عالميانرا وَمُهَيمِناً عَلَى المُرسَلينَ
و گواه و نگهبان بر پيغمبران فَلَمّا مَضى ع پس چون رحلت كرد و گذشت آنحضرت تَنازَعَ المُسلِمونَ الاَمرَ منازعت كردند مسلمانان
در كار خلافت مِن بَعدِهِ از پس آنحضرت فَوَاللهِ پس قسم بخدا ما كانَ يُلقى فى رُوعى وَلا يَخطُرُ بِبالى كه انداخته
نميشد در دل من و خطور نميكرد در خاطر من اَنَّ العَرَبَ تُزعِجُ هذَا الاَمرَ كه قبيله عرب بيرون برند كار خلافت را
مِن بَعدِهِ ع بعد از رحلت آنحضرت ص عَن اَهلِ بَيتِهِ عَلَيهِمُ السَّلامُ از اهل بيت پيغمبر وَلا اَنَّهُم مُنَحّوهُ
عَنّى مِن بَعدِهِ و نه آنكه دور كننده باشند آن كار را از من فَما راعَنى پس نترسانيد مرا از طلب آن و منع نكرد
مرا از مطالبه نمودن منصب خلافت اِلَّا انثِيالُ النّاسِ مگر بجنبش آمدن مردم عَلى فُلانٍ بر ابى بكر بن ابى قحافه
يُبايِعونَهُ مبايعه كردند او را فَاَمسَكتُ يَدى پس نگاه داشتم دست خود را حَتّى رَاَيتُ راجِعَةَ النّاسِ تا آنكه
ديدم بازگشتن مردمان و مرتد شدن ايشانرا بعد از فوت آنحضرت وَقَد رَجَعَت عَنِ الاِسلامِ كه رجوع كردند از
دين اسلام يَدعونَ اِلى مَحقِ دينِ مُحَمَّدٍ ص ميخواندند مردمانرا بسوى ابطال دين محمد فَخَشيتُ پس ترسيدم
اِن لَم اَنصُرِ الاِسلامَ كه اگر يارى نكنم دين اسلام را وَاَهلَهُ و اهل اسلام را اَن اَرى فيهِ ببينم در دين رخنه ثَلماً
اَو هَدماً شكستگى يا ويرانى تَكونُ المُصيبَةُ بِهِ عَلَىَّ كه باشد مصيبت آن كار بر من اَعظَمَ مِن فَوتِ وِلايَتِكُم
بزرگتر از فوت ولايت شما الَّتى هِىَ مَتاعُ اَيّامٍ قَلائِلَ آن ولايتى كه آن برخوردارى در روزهاى اندكست
يَزولُ مِنها ما كانَ زايل ميشود از آن آنچه هست كَما يَزولُ السَّرابُ همچنانكه زايل ميشود سراب اَو كَما يَتَقَشَّعُ السَّحابُ
يا همچنانكه از هم واميشود ابر فَنَهَضتُ فى تِلكَ الاَحداثِ پس برخاستم در آن حادثها و اوقات حَتّى زاحَ
الباطِلُ تا آنكه نيست و نابود شد باطل وَزَهَقَ و زايل شد و نيست شد وَاطمَاَنَّ الدّينُ و آرام گرفت دين وَتَنَهنَهَ

و نازا بنا دارد و نصرت کفار و اصحاب فساد بلکه در زمان خلافت ابی بکر بسیاری از اعراب کشتند از دین و مرتد شدند
و اصحاب او از آن امر عاجز و حیران شدند چون انحضرت این امر را چنان دید صحابه را دلداری کرده بزور بازوی حیدری اهل ارتداد را
بسفر فرستاد و بنا ل ومن هذا الكتاب سرّ امر دین را انتظام داد
و از این امر مذکور داشت اینکه انی فی الله لو لقیتهم واحداً بدرستیکه من بحق خدا که اگر ملاقات میکردم با ایشان
در حالتی که تنها میبودم وهم طلاع الارض کلها ملأ و حال آنکه ایشان پر همه زمین بودند هرگز ما بالیت ما باک
نمیداشتم ولا استوحشت و مستوحش نمیشدم وانی من ضلالهم و بدرستیکه من از گمراهی ایشان الذی
هم فیه که هستند در آن گرفتار والهدی الذی انا علیه و از راه راستی که هستم من بر آن لعلی
بصیرة من نفسی هر آینه بر بصیرتم و بر بینائی از نفس خود ویقین من ربی و بر یقینم از جانب پروردگار خود
وانی الی لقاء الله لمشتاق و بدرستیکه من بسوی رسیدن پروردگار مشتاقم ولحسن ثوابه لمنتظر راج
و مر نیکوئی ثواب او را هر آینه منتظرم و امیدوار ولکنی اسی و لکن من غمگین میشوم ان یلی هذه الامة
که والی شوند این امت را سفهاؤها سفیهان و بیخردان ایشان که بوئی از کمال و معنی نداشته باشند وفجارها
و فاجران و بدکاران ایشان که از طاعت و فرمان باری تعالی خارج باشند و روی از مناهی او بر نتابند فیتخذوا پس فرا گیرند
مال الله دولا مال خدا را دولتها کردند که هرچند روز از گروهی بگروهی رسد وعباده خولا و بگیرند بندگان
خدا را بندگان و اسیران والصالحین حربا و صالحان را حرب کنندگان والفاسقین حزبا و فاسقان را
مخصوصان و گروه خود داشتگان فان منهم الذی پس بدرستیکه از ایشان کسی است شرب فیکم الحرام که آشامید
میان شما خمر حرام را وجلد حدا فی الاسلام و زده شد تازیانه از روی حد در اسلام و آن مغیرة بن شعبه بود از بنی
امیه که در عهد عمر والی بود از قبل او بکوفه و حالت مستی با مردمان نماز گزارد و نماز را زیاده کرد از دو رکعت و محراب قی کرد
و علید بن عتبة بن ابی معیط که برادر مادری عثمان بود در عهد او والی بود از جانب او و نیز شراب خورد و در حالت مستی
گزارد با مردمان و در محراب قی کرد تا آنکه حد زدند و عزل کردند وان منهم من لم یسلم و از ایشان کسی که مسلمان
نشد حتی رضخت له علی الاسلام تا آنکه داده شد مر او را بر اسلام الرضائخ عطیها آنکه آن بو سفیان
و پسر او معاویه که از مؤلفة قلوب بودند و از برای طمع مسلمان گشتند و ظاهراً و کافر بودند باطناً فلولا ذلک
پس اگر نمیبود فساد بینها اکثرت تالیبکم بسیار نمیکردم گرد آوردن شما را و تانیبکم و سرزنشی نمودن و سرزنش
کردن شما را وجمعکم و فراهم آوردن شما را وتحریضکم و ترغیب کردن شما را ولترکتکم و هر آینه
ترک میکردم شما را اذا ابیتم وقتیکه سر باز زدید ووَنیتم و سستی نمودید در قتال اعداء الا ترون آیا نمی بینید
الی اطرافکم باطراف و جوانب خود قد انتقصت که نقصان یافته است والی امصارکم و بسوی شهرهای خود
قد افتتحت که گشوده شده است بدست اعداء والی ممالککم و بسوی مملکتهای خود تزوی که قبض و جمع
کرده شده والی بلادکم و بسوی بلادهای خود تغزی که بر انگیخته شده است لشکر بجانب آن انفروا رحمکم الله و
بیرون روید که رحمت کناد خدا شما را الی قتال عدوکم بسوی کارزار کردن با دشمنان خود ولا تثاقلوا الی الارض
و گرانی منمائید بخود بسوی زمین فتقروا بالخسف تا قرار دهید خود را و خوشنود کنید خود را بمنقصه و لت ملّت و مذمّت
وتبوؤا بالذل و باز گردانید شوید بخواری بعد عزت و تمکین ویکون نصیبکم الاخس و باشد نصیب شما
خسیس تر و پست تر ان اخا الحرب بدرستیکه برادر جنگ هم بیدار الارق کسیکه بیدار است این

طلع الارض
طلاع الکوکب از باب نصر یعنی هویدا و آشکار شد
همستاره و طلاع بکسر طاء اسم است از اطلاع
حدیده در شدن و بعضی جای بلند بیت کوه
بیجوانند و بعضی روز و ناحیه و بعضی پهلو آن ... بیت
همچو از قدر زمین بیت یا زمین بیت کوهستان
خانه شد و بعضی بار آمده و طلاع اسم
بروزن کتاب بمعنی چیزیست
جمع آن طلع بضم اول
هاید ق

جلد ۴

ل ۴۷

آسی
صیغه متکلم وحده از فعل مضارع
اسی یاسی از باب فرح یعنی اندوه
نعیتمه یقال اسی مصیبته الحزن
واسیت علیه اسی تحزنت له و اسی
معدن آن علیه اندوه است و اسوان
بر وزن سکران اندوهگین
خالارق
ارق بتحریک بیداری در شب است
مشتق ارق از باب فعل وارق
از باب فرح بیرنگس ارق بروزن
کتف و ارق بروزن کاظم است
ارقه از باب افعال فارق
از باب تفعیل یعنی بیدار کرد او را
ق

کنایت است از کسیکه منبسط باشد در امور و متهور باشد در محافظه طریق حزم و احتیاط کوشش نکند حاضر [illegible]

و هر که خواب کند از منیم عنه خواب نکرده اند از دشمنان یعنی هر که غافل شد از دشمن خود دشمن از او غافل

نمیشود بلکه در کمینند ل **ومن کتاب له علیه السلم** شرح حیله و مکاید

الی ابی موسی الاشعری این نامه ایست از آنحضرت که ارسال فرمود بسوی ابی موسی اشعری و هو عامله

علی الکوفة در حالتیکه او عامل آنحضرت بود بر شهر کوفه و قد بلغه و رسیده بود بسوی او عنه از جانب او تثبیطه

الناس و باز داشتن و منع ساختن او مردمان را عن الخروج الیه از بیرون شدن بسوی آنحضرت خلایق

لما ندبهم در حینیکه خوانده بود ایشانرا لحرب اصحاب الجمل برای جنگ اصحاب جمل من عبد الله علی امیر

المؤمنین این نامه ایست از بنده خدا علی که امیر مؤمنانست الی عبد الله بن قیس بسوی عبد الله بن قیس

اما بعد اما بعد از حمد الهی و صلوات بر سید رسل کما هی فقد بلغنی عنک قول پس تحقیق که رسید بمن

از جانب تو گفتاری در تعطیل ساختن مسلمانان از قیام اثبات بجنگ بصره و گفتار آن بود که جنگ فتنه است

پر خطر و صواب نیست که از پیغمبر که او قول مناسب است بمحضر امیر مؤمنان که هو لک ان گفتار برای تست باعتبار

ظاهر بین و علیک و بر تست باعتبار تنفیر مردمان از اطاعت امیر مؤمنان یعنی آنکه مخلوط ساختی حق را بباطل پس

حق آن برای تست که ظاهر باطل بر تست که رعنا و عصیان این گفتار موجب تنفیر از طاعت امام مفترض الطاعه که

فرمان او فرمان خداست و رسول او فاذا قدم علیک رسولی پس هر گاه که بیاید رسول من بر تو فارفع ذیلک

پس بردار دامن خود را واشدد مئزرک سخت کن ازار خود را یعنی چست و چالاک شو برای شتافتن بکارزار

واخرج من جحرک و بیرون آی از سوراخ خود که مشابه است بسوراخ روباه در گفتار واندب من معک

و بخوان هر کرا که با تست فان حققت پس اگر تحقیق کنی این کار را و دریابی که این امر وجوب متابعت ماست فانفذ

پس برو انشور وان تفشلت و اگر ترسناک شوی و ضعیف شوی از مضرت انکار فابعد پس دور شو و اظهار انکار

وایم الله و سوگند بخدا لتؤتین من حیث انت که هر آینه آورده شوی هر جا که باشی ولا تترک و واگذاشته

نشوی حتی یخلط زبدک تا آنکه مخلوط و آمیخته شود مسکه تو بخاثرک بشیر غلیظ فاسد تو وذائبک

بجامدک و گداخته تو بنا گداخته تو این کنایت است از مخلوط شدن احوال صافیه او بکدر چون غرض

بمذلت و سرو او بغم و نعم او بنقم و سهولت او بصعوبت و حتی تعجل و تا شتاب کرده شوی عن قعدتک از نشستن

خود و تحذر من امامک و بترسی از پیش خود کحذرک همچه ترسیدن تو من خلفک از پی خود و این کنایت

است از خوف یعنی همیشه ترسان و هراسان باشی یا مرادان باشد که تو در هر دو جهان ترسان باشی و ما هی بالهوینی التی ترجو

و نیست این قصه معهود که وقایع اصحاب جمل است سهل و آسان چنانکه امید میداری ولکنها الداهیة الکبری و لیکن

آن بلیه عظیمی است که بزرگترین همه مصیبتهاست یرکب جملها و سوار کرده میشود بر شتر بارکش او و یذلل

صعبها و رام کرده شود شتر سرکش او و یسهل جبلها و نرم کرده شود کوه دشوار او و هر یک ازینها کنایت

از شدت آنحال است یعنی از جدال فاعقل عقلک پس ضبط کن عقل خود را از ذات الصواب و از این فتنه عظیمه

رجوع با عقل خود کن تا متیقن شوی بحقیقت آن واملک امرک و مالک شو کار خود را و خذ نصیبک و

حظک و بگیر نصیب و بهره خود را از اطاعت فان کرهت پس اگر مکروه شماری این حال را فتنح پس دور شو و از ما توجه

الی غیر رحب ولا فی نجاة کن بسوی غیر گشادگی و رستگاری فبالحری لتکفین پس سزاوار است که کفایت کرده

میزرک
بکسر میم ازار و بضم میم حامل بستن ازار و بکسر میم بمعنی اصلیست و آنچه بر بالای
بعضی بستنه ازار پوشیدن است
و ازار بمعنی جامه و مؤنث است مثل
میزر بر وزن منبر ازار بارا
بکسر میم ازار جامه و ازار بکار میشود
[illegible] ازار گویند ق

من جحرک
بضم جیم معجمه و سکون حا مهمله سوراخی است
که بکند آنرا گزنده و درنده بجهت
مأوی خود شد جحران بروزن غلمان جمع
آن جحرة بر وزن عنبة و احجار جمع
آن ججارت و جحر الضب گنج بعنی
داخل شد بسوراخ و سوراخ
ق

علیک رسولی

زبدک
بضم زا و سکون با مسکه و زبده یعنی خوردنید
[illegible] شیر و مزوید کمنصب صاحب
مسکه را گویند ق

بالهوینا تسهل
بضم ها تصغیر هونا مؤنث
اهون است که از باب تفعل
بضم ها و سکون [illegible] سحاب
و همانه یعنی خوار شد
و هان هونا بضم آسان شد
آسان شد
ق

لا فی نجات

شود و مؤمن و متقی انکار و اتّبت نائم و تو باشی در خواب غفلت یعنی چون راضی نیستی به گفتار و افزای حق پس در وبنگر کای تا و بلت باطل حتی لا یقال این قائل تا به تدبیر کرد گفته نشود که کجاست فائل و التفات نکند بسوی تو یعنی حضور و غیبت بلکه وجود و عدم تو در انحال یکسان باشد والله اتم الحق مع محق و سوگند بخدا انکاری که تو ابان میخوانم مرا بسبب حقیقت که با گوینده حق است و پیدا کننده ان مرادم نفس نفیس خود است که الحق مع علی و علی مع الحق و ما انبالی بما صنع الملحدون و باک ندارم بانچه کردند ملحدان و دو بن احداث نمودند قبل

ل ومن کتاب له علیه السلام

کنند کان از ان ساقط و السلام طریق یقین

الی معویة جوابا غرّ کتاب منه از جمله کتابت انحضرت است که فرستاد بسوی معاویه در جواب کتاب او اما بعد اما پس از حمد حضرت اله و درود و تحیت بر رسول الله فانا کنا نحن و انتم علی ما ذکرت پس بدرستیکه بودیم ما وشما بر انچه یاد کردی من الالفة والجماعة از دوستی و مجموعی ففرق بیننا و بینکم امس پس جدائی انداخت میان ما و شما دیروز یعنی در بدو اسلام انّا امنّا و کفرتم انکه ما تصدیق محمد صلعم اختیار کردیم و شما کفر اظهار کردید و الیوم ان استقمنا و امروز انکه مستقیم و راستیم در طریق الهی و فتنتم و شما در فتنه افتادید و کجی مکر الهی و ما اسلم مسلمکم و اسلام نیاورد مسلمان شما الّا کرها مگر بکراهت نه بطوع و رغبت و بعد ان کان انف الاسلام کله و پس از ان که بود ظهور و قوت اسلام یعنی اشراف کرام ان همه بودند لرسول الله صلعم حزبا مر پیغمبر خدا را صلعم گروه با شکوه مصاحب هر چند تمام شراین اشارتست با بوسفیان که بعد از فتح مکه عباس برای او امان خواست از رسول الله صلعم و چون او در انجد صحبت انحضرت او برده اسلام بر او عرض فرمود قبول نکرد بعضی خواستند که کردنش بزنند عباس دیگرباره حمایت کرده که اکرام او نمود قبول نکرد دفعه دیگر قبول کند و نه مکرر نبرا با کرد عباس گفت مکو کلمه اسلام تا کشته نشوی و اکر چه بدل نکوئی پس تنهان کفت بزبان نه برغبت جان و ذکرت و یاد کردی در نامه بمعاویة انّی قتلت طلحة و الزبیر که من کشتم طلحه و زبیر را و شرّدت بعائشة و راندم عایشه را دران هنکام و نزلت بین المصرین و فرود امدم میان دو شهر که کوفه است و بصره باز در نامه و ذلک امر غبت عنه و این کاریست که تو غایب بوده ازان فلا علیک پس نیست هیچ ضرری ازان امر بر تو و لا العذر فیه الیک و نیست عذر کفتن بجهت ان انکار بسوی تو نزد کرد کار در جزا و رجوع بعقل خود میکرد و ستیزه و عناد و امیکذاشت میدانست که بمقتضای ما علی حرب حربی هر که با امام مفترض الطاعة محاربه کند چنانست که با خدا محاربه نموده و هر که با خدا محاربه نماید کافر است پس بحکم فحاربوا علی کفره واجب شد جهاد و قتال با ان کروه ضاله بی قیل و قال و ذکرت و دو نامه یاد کردی انک زائری فی المهاجرین و الانصار تو زیارت کننده منی در میان مهاجرین برای محاربه و مجادله و قد انقطعت الهجرة و حال انکه منقطع و بریده شد هجرت یوم اسر اخوک روز که اسیر شد برادر تو عتبة اشارتست بانکه ایشان داخل مهاجرین نبودند در روز ابتدا اسیر ابو کسیت یعنی یزید بن ... در روز فتح مکه اسیر شد و انچه نقل معلوم شد که بعد از فتح ابو سفیان با پسران او و جماعت ایشان اکرفتند بسوی خود اوردند و پیغمبر صلعم بر ایشان منت نهاد و انها اسیر حیل ... نمود و طلقا نام نهاد و بعد از ان فرمود که لا هجرة بعد الفتح بواسطه انکه دار الحرب دار الاسلام شد فان کان فیک عجل پس اکر هست در تو شتابی بزیارت من فاسترفه پس طلب کن فراخی عیش را در این عرصه که دنیا مانند صنادید قریش که بحرب اهل اسلام و اعیان بیرون میایند فانی ان ازرک پس بدرستیکه اکر زیارت کنم ترا و ملاقات نمایم با تو

وما ابالی

انف بفتح اول بمعروفست و جمع ان انوف بر وزن سرور و اناف بر وزن اشجار و انف بر وزن اربعه ... و انف یعنی جهتر است و انفه با شهاد از باب ضرب و از باب بصر ... و کعبه خدای تعالی و انفا بر وزن صاحب و انف بر وزن کنف و خوانده شده است باین هر دو وزن یعنی این ساعت یعنی الان و قتی که نزدیک میشود از ان

فاستوعر

حزبا

رفه ... بر وزن اسیر و رفهان بر وزن سکران و منزفه بر وزن ... یعنی اسایش کننده و بناز و نعمت زیسته و ارفهم الله از باب افعال و رفهم ... از باب یعنی ... اسایش داد خدای ایشان را و رفه الرجل از باب منع رفها بفتح و کسر ... در ... سرور یعنی ... و اسان شد زندگانی ...

فذلك جدك پس این لایق است و سزاوار است که تو فخر کنی و انما یعنینی لینفعه منک بانکه خدا تعالی برانگیخت ما

مر برای محنت و مشقت و مصیبت تو و ازرنی و اگر نوزنی بار مکنی مر فکما قال اخو بنی اسد بن خالد

مادر تو همچنانست که گفت برادر بنی اسد رهبا در استاخو کر مستقبلین ریاح الصیف تضربهم بحاصب

بین اغوار و جلمود یعنی استقبال کنندگان ایشان بادهای تابستان که موصوفند بشدت حرارت و حدت بادها میزنند

استقبال کنندگان خود را بسنگ ریزهای که میان زمینها نشیب است و میان سنگهای بزرگ و کوه که بر ایشان

رانخورند و عندی و نزد من است السیف الذی اعضضته شمشیری که زدم با آن شمشیر بجدک و خالک

واخیک بجد و خال و برادر تو فی مقام واحد در یک مقام چنانکه در جنگ بدر شمشیر رسید و زد با آن شمشیر که

بمحضر در روز بدر عتبه و شیبه و حنظله را بقتل رسانید فانک والله پس بدرستیکه تو بخدا سوگند

ما علمت انچه من دانستم اینست که الاغلف القلب پوشیده دل یعنی در غلاف و شبیها با مله و هیئت

حاجبه از ادراک حق المقارب العقل که عقل تو نادان و الاولی ان یقال لک و سزاوار است که گفته

شود مر ترا انک رقیت انکه تو بالا رفتی سلما اطلعک بر نردبانی که پدید کرد ترا مطلع سوء علیک

بجای بد که واقع شود بر تو لا لک نه برای منفعتی که برای تو باشد لانک نشدت زیرا که تو طلب کردی

غیر ضالتک غیر گمشده خود را و رعیت چرانیدی غیر سائمتک غیر چرا کرده خود را این هر دو مثالند

از آنکه شخصی طلب امری کند که او اهل آن نباشد چنانکه میفرماید که طلبت امرا لست من اهله و طلب

کرده کاری را که نیستی تو اهل آن کار و لا فی معدنه و نه داخلی در کان آن کار و آن طلب خلافت و امامت است

و طلب خون عثمان که اصلا نیست او لایق بان که آن طغیان و عصیانست فما ابعد قولک من فعلک پس چه دور است

گفتار تو از کردار تو و قریب ما اشبهت و نزدیکست مانند بودن تو من اعمام و اخوال بعمها و خالهای

خود حملتهم الشقاوة که حامل شد ایشان را شقاوت ابدی و بدبختی اخروی و تمنی الباطل و آرزوهای

باطل که آن نصرت دادن اهل شرکست و مصر بودن ایشان علی الجحود بمحمد بر منکر شدن محمد فصرعوا

مصارعهم پس انداخته شدند در مواضع افتادن خود حیث علمت جائی که دانسته تو چون در بدر و حنین

و غیر آن و در عقبی بعذاب نیران لم یدفعوا عظیما دفع نکردند واقعه عظیم را که بایشان رسید و لم یمنعوا حریما

و منع نکردند کسی را که حرم خود را بوقع سیوف بواقع شدن شمشیرها ما خلا منها الوغی که خالی نبود

از آنها کارزار و لم تماشها الهوینا و نرسید بایشان آسانی و آهستگی بلکه رسید دردنیا بایشان جلاء

که دانسته تو و در دنیا خار و در آخرت که فار و قد اکثرت فی قتلة عثمان و بتحقیق که بسیار کفتی و از حد

سخن کردن در اینکه کشندگان عثمانرا فادخل فیما دخل فیه الناس پس داخل شو در آنچه داخل شدند مردم از بیعت

ثم حاکم القوم الی پس آن حاکم کن با آن گروه بسوی من احملک و ایاهم علی کتاب الله تا حمل کنم ترا و ایشانرا

بر کتاب خدا و اما تلک التی ترید و اما آن خدعه که میخواهی که بآن فریب دهی تا تثبیت حکومت تو کنم بر اهل شام

فانها خدعة الصبی پس بدرستیکه آن فریب دادن کودکست عن اللبن از منع شیر فی اول الفصال اول باز گرفتن او

ومن كتاب له عليه السلام

شیر و ابتدا شروع اودا غذیه کر مقوی و مطلب ابدانست

ابزنا مرد بتدارست که بسوی معاویه فرستاد در جواب نامه او و اما بعد اما بعد از ستایش پروردگار بمالمین و صلوات بر سید

حاشیه:

غ د

للنقیه

اغضضته

از باب افعال است اغضضته و عضضته علیه

از باب سمع و منع بدندان بهمله بغیر نکی و داشتم

او را بدندان یا بزبان مصدر آن عض

بفتح عین و عضیض بمعنی بزدن امیر است

و بعین معجمه و ضاد بیز روایت شده

چنانچه بعین معجمه و صاد مهمله هم روایت شده

اغضضته شد ق

اغصصته

داء علة القلب

بالاضافة الی القلب الذی لایضر له و کان

قلبه فی غلاف و المقارب بکسر الراء

الذی لیس بتام و بشی متقارب بالکسر

وسط بین الجید و الردی و قال ابن میثم

المقارب بکسر الراء الذی لیس بتمام

و فی القاموس ان المقارب بفتح

الراء و هو الوسط بین الجید و الردی

و تقارب الجید بغیر کم شد شرآن

او در شر شد تشتت انها

۱۲

لم تماشها

من المماشاة مسبب باب الفعل و هر

مستعار و المراد ان ذلک السیوف

لم تجی ضربها الهوینا یعنی سهولته

و لم یکن سعیها وروی لم تماسه بالسین

المهملة من المماسة ای لم یجی الهوینا شیئا

من ذلک شبهه

لم تماشها من الکلام

خدعة و الغماء

بفتح اول و کسر ثانی مصدر است

از خدعه از باب منع یعنی فریفت

او را و خواست باو دشواری فرا چو راهی

از جای که نمیداند و قوله ع الحرب

خدعه بحرکات ثلثه و در ام

است

ق

والسلام لاهله

المرسلین فقد آن لک ان تنتفع پس بحقیقتی که آمد ترا هنگام آنکه فائده گیری باللمح الباصر نظر صائب من عیان
الامور دیدن بدایه امرها عواقب را ظاهر کردد خوب بر من انی از عیان عواقب فقد سلکت مدارج اسلافک
پس بتحقیق که تو سلوک کردی در روشهای پیشینیان خود بادعائک الاباطیل بدعوی کردن تو چیزها که باطل است
واقتحامک غرور المین و داخل شدن تو بسختی در غرور دروغ والانتحالک الاکاذیب و بخود بستن چیزها که کذب محض است
و حیله و مکر بفروغ وبانتحالک ما قد علا عنک و دعوی کردن بسوی نفس خود چیزی را که بغایت بلند
از تو و از منصب خلافت است طلب نمودن ولایت و امامت وابتزازک و ربودن تو لما اختزن دونک چیزی را
که ذخیره نموده شده است غیر تو از مال مسلمانان فرارا من الحق بجهت گریختن از حق و طاعت یزدان و
جحودا لما هو الزم لک وانکار کردن تو چیزی را که لازم تر است ترا من لحمک و دمک از گوشت و خون
تو که آن طاعت امام است مما قد وعاه سمعک از آنچه نگاه داشته است آن را قوت سامعه تو و ملئ به صدرک
و پر کرده شده سینه تو از دلایل وجوب اطاعت و برهان لزوم اطاعت از جمله نصوص بیشمار و مناقب بسیار در علو
رتبت و رفعت آنحضرت شنیده بود و دانسته در مقامات مشهوره و معهذا تجاهل میکرد و عناد میورزید لعنه الله و
جحدوا بها واستیقنتها که در قرآن واقع شده منظر بنیست فماذا بعد الحق الا الضلال پس نیست بعد از حق
مگر گمراهی وبعد البیان الا اللبس و بعد از بیان و ظهور حق مگر پوشیدگی کار بر اهل ملاهی فاحذر الشبهة
پس بپرهیز از شبهه باطله واشتمالها علی لبستها و مشتمل شدن آن بر پوشیدگان خود فان الفتنة پس بدرستیکه
فتنه طال ما اغدفت جلابیبها دراز کشید فرو گذاشتن او پردهها خود را واغشت الابصار ظلمتها و پوشانید
دیدها را ظلمتهای آن وقد اتانی کتاب منک و بتحقیق که آمد بمن نامه از جانب تو ذو افانین من القول
که خداوند جنسهای گوناگون بود از گفتار بعضی کلمات او هیچ مناسب یکدیگر نبود ضعفت قواها عن السلم
که ضعیف است قوتهای آن از نهج صلح و آشتی و معترف نیست با نواع درشتی و زشتی و از روی معنی باطل غیر محکم
است واساطیر لم یحکها علمک و افسانهای ضایعه که حکایت نکرد او را از تو علم هیچ علمی و لا حلم و نه
بلکه مشتملست این کتاب بر چیزهای ناصواب از خشونت و غلظت باوجود آنکه در معرض صلح و عطوفت اصبحت منها
کردیده از انشای پریشان کالخائض فی الدهاس همچو فرو رونده در مکانی سخت و ریگستان والخابط فی الدیماس
و مانند خبط کننده در جای سخت تاریک که موجب هیبت و سرگردانی و ترقیت الی مرقبة و ترقی کرده بموضع
بلند نگرنده بعیدة المرام که بعید است از مطلوب نازحة الاعلام دور است نشانهای آن این کتابت منت از علم
هدایت او دور و آنچه مطلوب او است از خلافت و حکومت بر اهل اسلام تقصر دونها الانوق که قاصر میگردد
نجمه بلند پرواز و آن مرغیست سیه مانند کرکس که در جایگاه بلند سخت آشیان مینهاد از سرها کوه و
ان و یحاذی بها العیوق و برابر میشود با این موقع کوکب عیوق که در غایت و نهایت دوری است بلند
از اشارت بعلو درجه مرتبه خلافت و امامت علم و صوفی معاویه ابن و مرتبه عالیه و حاش لله ان تلی
مر خدا بر ان تلی للمسلمین بعدی که والی شوی بر مسلمانان و متکفل امر ایشان گردی بعد از صدر اورود او یا
کشتن یا فرد آمدن یعنی منزه است او سبحانه از آنکه راضی شود بمثل تو کسی که والی متکفل امر ایشان باشد نصب
نماید در امور ایشان او اجری لک علی احد منهم عقدا یا جاری کردانم برای تو بر یکی از مسلمانان عقد او
عهدا عقد یعنی ذا باعهد با امری که قبل از من یا بعد من خلیفه باشد بر ایشان فمن الآن پس از این زمان

الباصر
اللمح
ای نظر صائب و دانان و المبصر جمیع هر چه
و المذاهب و الاقتحام بالکسر الدخول فی الشی
من غیر رویة و الغرور بالضم مصدر و بالفتح الاسم
المین
من انتحالک
بالفتح الکذب و الابتزاز الاستلاب
و انتحال الکلام ادعاه لنفسه
بالعین المعجمة و الدال المهملة جلب بها بالکسر
الخ و جمعها و جلب الابصار بالعین
المعجمة غطاه و العین المهملة لتستبها
الخ و هو خطأ العین
اغشت

ل ۷

و الافانین
جمیع افنان و هو جمع فن ای الاسالیب
المختلفة و حاک الثوب نسجه مرتب
نسجه و حوک الکلام نظمه و تعبیر الشارح
بالحکایة و حمله علی معنی سهو و خطأ
و الحلم بالکسر واحد الاحلام العقول
الدهاس بالفتح المکان اللین
برمل و لا تراب
مغض

و الدیماس
بالفتح و الکسر سرب و شبه خانه زیر زمین
و الکن و الحمامه و جمیع دیامیس و دیامس
فی الانوق
و الانوق
کصبور العقاب الرخمة او طائر اسود
له عیه شبیه لدجاجة

من الان

فتدارک نفسک پس دریاب نفس خود را و تهیه ده بشناس و انظر لها و نظر کن برای نفس خود فانک ان فرطت پس

بدرستیکه تو اگر تقصیر کنی در این کار حتی ینهد الیک تا آنکه برخیزند بسوی تو عباد الله بندگان خدا ارتجت علیک

الامور بسته شود بر تو کارها و منعت و منع کرده شوی امرا هو منک الیوم مقبول از کاری که آن از تو مقبول

و آن تو نیز است | کشت بطاعت

و من کتاب له علیه السلام ۷۱

از معاویه باز | الهی و السلم

الی عبد الله بن العباس و از نامه آنحضرت است که نوشته بسوی عبد الله بن عباس و قد تقدم ذکره و بتحقیق که گذشت ذکر

این کتاب بخلاف فی هذه الروایة بخلاف این روایت نزد اختلاف در الفاظ و کلمات اما بعد اما پس از سپاس

حضرت ملک علام و صلوات بر سید انام فان العبد پس بدرستیکه بنده خدا لیفرح هر آینه فرحان و شادان

میشود بالشیء الذی لم یکن لیفوته بسبب رسیدن بچیزی که نبود که از او فوت شود مثل غنی و صحت و بقا و غیر آن

و یحزن و حزین و غمگین میگردد علی الشیء الذی لم یکن لیصیبه بر چیزی که نبود که برسد باو فلا یکن افضل

ما نلت فی نفسک پس باید که نباشد فاضلترین آنچه یافتی آنرا در نفس خود من دنیاک از دنیای خود بلوغ

لذة رسیدن لذتی او شفاء غیظ یا شفای خشم در کشیدن انتقام و لکن اطفاء باطل و لکن باید که مراد تو

و بر طرف ساختن باطل باشد او احیاء حق یا پاینده کردانیدن و رواج دادن حقی و لیکن سرورک و باید که

باشد شادی تو بما قدمت بچیزی که از پیش فرستادی از کردار شایسته و اسفک علی ما خلفت و اندوه تو

بر چیزی که گذاشتی از دنیا که انفاق نکرده و صرف ننموده بر وجه شایسته و همک فیما بعد الموت و قصد تو

در چیزی | بکار آید از

و من کتاب له علیه السلام ۷۲

که بعد از مرگ | برای نجات باشد

الی قثم بن العباس و از نامه آنحضرت است که ارسال فرموده بسوی قثم بن عباس و هو عامله علی مکة و او

عامل آنحضرت بود در شهر مکه و والی بر اهل آن اما بعد اما پس از حمد الهی و درود بر حضرت رسالت پناهی فاقم

للناس الحج پس بپای دار از برای مردمان حج را با همه مناسک آن و ذکرهم بایام الله و یاد ده مردمان را

بر روزهای خدا که عقوبت فرموده بندگان را بسبب عصیان و طغیان ایشان و اجلس لهم العصرین و بنشین برای

ایشان بامداد و شبانگاه فافت پس فتوی ده المستفتی طلب کننده فتوی را بر وجه فرموده حضرت باری و

علم الجاهل و تعلیم کن نادان را و ذاکر العالم و مذاکره کن با دانا و لا یکن لک الی الناس و باید که نباشد

مر ترا بسوی مردمان سفیر پیغام رسانی الا لسانک مگر زبان تو و لا حاجب و نه دربانی الا وجهک مگر روی

خندان تو و لا تحجبن ذا حاجة و باید که محجوب نگردانی خداوند حاجت را عن لقائک بها از رسیدن بتو

بجهت حاجت فانها پس بدرستیکه آن حاجت ان ذیدت عن ابوابک اگر بازداشته شود از درهای سرای تو

فی اول وردها در اول وارد شدن آن لم تحمد فیما بعد ستوده نشود آن حاجت در آنچه بعد از آنست با علی

قضائها بر گذاردن آن فانظر الی ما اجتمع عندک پس نظر کن بآنچه جمع شود نزد تو من مال الله

از مال خدای تعالی فاصرفه الی من قبلک پس صرف کن آنرا بآنکه نزد تست من ذوی العیال از صاحبان عیال

و المجاعة و گرسنگان پس نشان حال مصیبا به در حالیکه رساننده باشی آنرا مواضع المفاقر و الخلات

بمواضعی که جایگاه فقر است و احتیاج و ما فضل عن ذلک و آنچه افزون آمد از آن فاحمله پس بار کن

و منعت ...

قثم

بضم قاف و فتح ثاء بر وزن زفر اسم است معدول

از قاثم بمعنی جمع کننده معدول از عامر است

و قثم کرم کننده نیکیها است از برای عیالی

شد قثوم بر وزن صبور که گرد کننده

بدیهیات و نیکیهاست و قثم و مال المال

از باب نصر یعنی جمع کرد یکبار از برای

او از مال بسیار و قثم از باب ضرب یعنی

کرد و گرد کرد او را و قثم از باب

کرم یعنی تیره رنگ شد

ق

ذیدت

بالذال المعجمة الذیاد الطرد و المفاقر

کالمساجد الحاجات یقال سد الله

مفاقره ای اغناه و سد وجوه فقره

درج

للمستفتی

و الخلة

بالفتح الحاجة و الفقر و قوله الخلة

تدعوا الی السلة بالفتح یعنی پریشانی

و بی چیزی میخواند بسوی دزدی و خل از باب

نصر و اختل بر بناء مجهول یعنی نیازمند شد

و در حل مختل بر وزن معد و مشتق از باب

افتعال و خلیل بر وزن امیر و اخل بر وزن

اشد یعنی مردی است بی چیز و

مختل و خلیل

نیازمند شده

ق

وانظر

انرا و روا منساز الیشانرا بسوی ما لیقسمه تا قسمت کنیم آنرا فیمن قبلنا در میان انکسانی که هستند نزد ما اهل مکه
و بفرما اهل مکه را ان لا یاخذوا من ساکن که نگیرند از هیچ ساکن شده در سرای اجرا مزد برای سکنی انجا
فان الله سبحانه یقول پس بدرستیکه حق سبحانه فرموده سواء العاکف فیه والباد یعنی گردانیدیم مسجد الحرام
و مکه را یکسان برای بندگان که مقیم اند و برای مسافران که انجا نزول کنند فالعاکف المقیم به پس عاکف مقیم
مکه است والبادی الذی یحج الیه و بادی انکه قصد کند بسوی ان من غیر اهله از غیر اهل مکه وفقنا الله و ایاکم
توفیق دهد خدا ما را و شما را لمحابه برای هر انچه دوست دارد از محبوب و مرضی او والسلام

ل و من کتاب له علیه السلام عج

الی سلمان الفارسی قبل ایام خلافته از جمله کتابت انحضرت است که نوشته بسوی سلمان فارسی ره پیش از ایام
خلافتش اما بعد اما پس از حمد و اهداء صلوات بر حضرت سید ابرار فانما مثل الدنیا مثل الحیة پس
بدرستیکه مثل داستان دنیا مثل داستان مار است لین مسها که نرم است سودن آن قاتل سمها کشنده است زهر او
فاعرض پس اعراض کن و بگردان روی خود عما یعجبک فیها از انچه بشگفت در آورد ترا در دنیا لقلة ما یصحبک
منها از جهت کمی چیزی که همراه باشد ترا از متاع دنیا وضع عنک همومها و بنه از خود غمهای دنیا را لما
ایقنت به بجهة انچه یقین کرده از من فراقها از جدا شدن از آن و کن آنس ما تکون بها و باش در زمان
انس گرفتن انس گیرنده بچیزی که هستی با آن احذر ما تکون منها ترسنده ترین بودن تو از این سرای فا
فان صاحبها پس بدرستیکه صاحب این کلما اطمأن فیها هر بار که آرام گرفت در آن الی سرور بهجت و فرحی اشخصته
عنه بر خیزانید او را از آن سرور الی محذور بسوی نفسی که ترسانیده شده مردم از آن یعنی آرام گرفتن صاحب دنیا
بلذائذ شهوات و مستلزم غم و محنتی است که محذورات دنیا و عقبی والی ایناس ازالته و بسوی خوگر ساختن
او را انس دادن با این سرا زایل میگرداند عنه الی ایحاش والسلام از آن بوحشت افکندن و دمانیدن و ناساختن

ل و من کتاب له علیه السلام عد

الی الحارث الهمدانی این نامه انحضرت است بسوی حارث همدانی و همدان بسکون میم قبیله ایست از یمن و تمسک بحبل
القرآن و چنگ در زن بریسمان محکم قرآن تا برهد ترا از چاه طبیعت بسوی روضه رضوان واستنصحه و ناصح خالص خود
ساز قرآن را واحل حلاله و حلال دان حلال انرا و حرم حرامه و حرام دان حرام انرا و صدق بما سلف
من الحق و باور دار بانچه گذشت از امر حق و از انبیاء مرسل و اعتبر بما مضی من الدنیا و عبرت گیر بانچه
گذشت از دنیا ما بقی منها انچیز را که باقی مانده از این سرای سوفا فان بعضها یشبه بعضا پس بدرستیکه بعضی
از دنیا مانند است ببعضی دیگر در عمل و آخرها لاحق باولها و آخر ان پیوسته است باول ان و کلها حائل مفارق
و همه دنیا زائل است و جدا شونده با حال و عظم اسم الله و بزرگ دار نام خدا را ان تذکره الا علی حق
باینطریق که یاد نکنی او را مگر بر حق یعنی بدروغ سوگند مخور بنام خدا و استشهاد مبادرت با او بامر باطل واکثر
ذکر الموت و بسیار کن یاد مرگ را وما بعد الموت و انچه پس از مرگ است از احوال و اهوال قیامت و لا تتمن الموت
و ارزو مکن مرگ را الا بشرط وثیق مگر بشرطی استوار که آن صرف عمر است در طاعت کردگار یعنی تمنی کن حال مرگ
خود را اماده کن برگ و نوای آن راه را پیش از رسیدن تو بانجا از زاد علم و عمل و تقوی و بعد از انکه این جمله را جمع
داشته باشی اگر آرزوی ان سفر کنی بجای خویشست واحذر و بترس کل عمل از هر کاری که یرضاه صاحبه لنفسه

والباد
ای الذی من اهل البدو والبدو خلاف الحضر و قوله بادون فی الاعراب ای خارجون من البدو وارد ده البادیة ای الخروج الی البادیة و البدو و منه سمیت البادیة لظهورها و البدو بالضم مع فتح الظهور و منه الحدیث ونهی عن بیع الثمرة قبل بدو صلاحها ای قبل ظهوره و هو ان یحمر البسر او یصفر
مجمع

وآنس
منصوب علی ان یکون حالا للضمیر کن و ما مصدریة و احذر خبر کن ای حال کونک آنس بها و الغرض اذا استأنست بها و امنت علیها حوادثها فکن فی تلک الحالة احذر ما تکون فیها
۱۲

وهو الحارث
الاعور الهمدانی صاحب امیر المؤمنین علیه السلام کان احد الفقهاء له قول فی الفتیا وهو المخاطب فی قوله علیه السلام یا حار همدان من یمت یرنی وهذا المقصر من کتاب طویل الیه وقد امره باوامر و زجره عن زواجر مدارها علی تعلیم محاسن الاخلاق و مجالس الآداب

خوشنود باشد صاحبش برای نفس خود ویکره لعامة المسلمین و مکروه شمرد برای مسلمانان چون اخبار آن
کردن خیرات و احسان که کراهت داشته باشند که از غیر او واقع شود بلکه باید که هرچه برای نفس خود خواهی از او
کنی برای ایشان و آنچه نخواهی برای نفس خود طلب نکنی بر دیگران واحذر کل عمل یعمل به فی السر و حذر کن
از هر عملی که عمل کرده شود پنهان از دیدنها ویستحیی منه فی العلانیة و حیا کرده شود از ان در آشکارا
چون بمعاودت کرد او واحذر کل عمل اذا سئل عنه صاحبه و بترس از هر کرداری که چون پرسیده شود
از ان صاحب او انکره منکر شود او واعتذر منه و عذر او رود از ان کار ولا تجعل عرضک غرضا
و مگردان عرض خود را نشانه لنبال القول از برای تیرهای گفتار از ملامت و غیبت با دیگران ولا تحدث
الناس و حدیث مکن بمردمان بکل ما سمعت بهر چیزی شنیدی از ان فکفی بذلک کذبا پس کفایت میکند ترا این
از روی دروغ ولا ترد علی الناس و باز مگردان بر مردمان کل ما حدثوک به بهر آنچه سخن گویند ترا این فکفی
بذلک جهلا پس کافیست ترا این از روی نادانی واکظم الغیظ و فرو خور خشم را و تجاوز عند المقدرة
و عفو کن نزد توانائی واحلم عند الغضب و بردبار باش نزد غضب کردن بر مردمان واصفح مع الدولة
و اعراض کن از عقوبت با وجود دولت تکن لک العاقبة تا باشد مر ترا عاقبت عافیت واستصلح و بصلاح
کل نعمة انعمها الله علیک هر نعمتی را که انعام کرد خدا تعالی بر تو ولا تضیعن و ضایع مساز من نعم الله عندک
نعمتی را از نعمتهای خدای تعالی که نزد تست بقلت سپاس و غفلت ولیر علیک و باید که دیده شود بر تو اثر
ما انعم الله به علیک از آنچه انعام فرموده حق تعالی از آن خیر بر تو که آن شکر و یاد کردنست و خیر احسان
با مردم نمودن واعلم ان افضل المؤمنین و بدان بدرستیکه فاضل ترین مؤمنان افضلهم تقدمة
فاضل ترین ایشانست از روی پیش فرستادن عبادت من نفسه واهله وماله از نفس خود و مال و اهل خود
فانک بدرستیکه ما تقدم آنچه پیش میفرستی من خیر از امر خوب و نیکو یبق لک ذخره باقی میماند از برای
تو ذخر ان خیر عما تو خیره و آنچه واپس میاندازی یکن لغیرک خیره میباشد از برای غیر تو خیر او
واحذر صحابة من یفیل رایه و حذر کن از صحبت کسی که سست باشد اندیشه او و نیکو عمله و بد باشد کردار او فان
الصاحب معتبر بصاحبه پس بدرستیکه صاحب قیاس کرده شده است بمصاحب خود چه صحبت را اثرهای بسیار است
واسکن الامصار العظام و ساکن باش در شهرهای بزرگ و دور شو از منزلهای که ساکنان آنجا بغیر
مشغول میباشند و از عبادات غافل میباشند از ذکر و طاعت و کم میباشند در آن اهل علم و ارباب اهلیت و از آنجا [illegible]
شعر ده مرده بره زد راه چو کند عقل ابی نور ز نبی بود نو کند فانها پس بدرستیکه شهرهای بزرگ جامع
المسلمین محل اجتماع مسلمانانست و مواضع رواج دین و عرفان بنابراین حضرت رسالتپناه فرموده که علیکم بالسواد الاعظم
واحذر منازل الغفلة و حذر کن از جایهای غفلت والجفاء و مواضع ظلم وقلة الاعوان علی طاعة الله و کمی
انصار که یاری نمایند بر طاعت پروردگار واقصر رایک و اقتصار کن اندیشه خود را علی ما یعنیک بر آنچه بکار
تو آید وایاک ومقاعد الاسواق و دور دار خود را از مواضع نشستن در بازارها فانها پس بدرستیکه بازارها
محاضر الشیطان مواضع حاضر شدن شیطانست و معاریض الفتن و مواضع پیش آمد فتنهای زمان از برای محل نو
شهوتست و موضع هیجان رغبت بمتاع این جهان و موضع ایمان کاذبه و اقوال باطله واکثر ان تنظر و بسیار
گردان نظر کردن خود را الی من فضلت علیه بسوی کسیکه تفضیل داده شده بر او فان ذلک پس

لنبال
نبال بعنوان کتاب جمع نبل است و نبل بفتح اول [illegible]
تیرها و احدی ندارد یا واحد از لفظ نیز ندارد
و جمع آن نبالی [illegible]
[illegible] استیجار [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

العاقبة غد

فانک غد
ذخره
[illegible] ذخره [illegible]
[illegible] از باب افتعال
[illegible]
[illegible]
[illegible] ذخر [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از باب افتعال [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بلد بسلم

بدرستیکه آن نظر کردن من ابواب الشکر از بابهای شکر الهی است برای نعم نامتناهی ولا تسافر فی یوم جمعة
وسفر مکن در روز جمعه حتی تشهد الصلوة تا حاضر شوی نماز را الا فاصلا فی سبیل الله مگر وقتیکه
بیرون رونده باشی در راه خدا مانند قصد جهاد و غیر آن از عبادات برای حضرت قاضی الحاجات او فی امر تعذر به
یا در کاری که تو معذور باشی بآن کار واطع الله فی جمیل امورك و فرمان بر خدا را در همه کارهای خود فان
طاعة الله پس بدرستیکه طاعت خدا فاضلة علی ما سواها افزونتر است بر هر چیز که غیر اوست وخادع نفسك
فی العبادة و فریب ده نفس خود را در عبادت یعنی در کار بندگی با او معامله فریب دهندگان کن و از در ملاطفت و مدارا
او را بر عبادات آر از آنکه مقاهره و مقاصات وارفق بها و رفق و نرمی نما و مدارا کن با آن ولا تقهرها و قهر
مکن او را بانواع ایذا وخذ عفوها ونشاطها و فرا گیر عفو کردن او را و نشاط و سرور او را مانند اطفال با نشاط
تا باشد در فرح و انبساط الا ما کان مکتوبا علیك مگر آنچه نوشته شد بر تو و حتم گشته من الفریضة از فرض
خدا فانه پس بدرستیکه فریضه الهی لا بد من قضائها ایجاد است از قضا کردن و ادا نمودن آن وتعاهدها عند محلها
و تعهد نمودن آن نزد محل آن وایاك ان ینزل بك الموت و بپرهیز از آنکه فرود آید بتو مرگ وانت آبق من ربك
و تو باشی گریزان از طاعت پروردگار خود بواسطه مشغول شدن فی طلب الدنیا و طلب متاع این جهان
وایاك ومصاحبة الفساق و دور دار خود را از مصاحبت فاسقان فان الشر بالشر ملحق پس بدرستیکه بدی
ملحوق است ببدی ووقر الله و تعظیم کن خدا را واحبب احباءه و دوست دار دوستان او را واحذر الغضب
و حذر کن از غضب کردن فانه جند عظیم پس بدرستیکه غضب لشکری بزرگ است من جنود ابلیس از لشکرهای شیطان

ومن کتاب له علیه السلام

الی سهل بن حنیف الانصاری از جمله نامه آنحضرت است که ارسال فرموده بجانب سهل بن حنیف انصاری و
وهو عامله علی المدینة در حالتیکه او عامل آنحضرت بود بر اهل مدینه فی معنی قوم من اهلها در معنی گروهی
از اهل مدینه لحقوا بمعاویة که ملحق شدند بمعاویه اما بعد اما پس از حمد حضرت آفریدگار و صلوات بر رسول
مختار فقد بلغنی پس تحقیق که رسید بمن ان رجالا ممن قبلك آنکه مردانی از کسانیکه نزد تو اند یتسللون الی
معاویة میروند یکیک بسوی معاویه فلا تاسف علی ما یفوتك پس باید که تاسف و اندوه نخوری بر آنچه فوت
میشود ترا من عددهم از عدد ایشان ویذهب عنك من مددهم و آنچه میرود از تو مدد ایشان فکفی لهم
غیا پس بس است ایشان را از روی گمراهی ولك منهم شافیا و کافی است مر تو را از ایشان شفا دهنده و از غم ایشان
وا رهنده فرارهم گریختن ایشان من الهدی والحق از راه راست و درست وایضاعهم و شتافتن ایشان الی
العمی والجهل بکوری و نادانی است وانما هم و بدرستیکه ایشان اهل الدنیا صاحبان دنیا اند مقبلون
علیها رو آورندگانند بدنیا ومهطعون الیها شتابندگانند بسوی آن قد عرفوا العدل بتحقیق که شناختند
عدل را و راه و رویه آنرا وسمعوه و شنیده اند آنرا ووعوه و در گوش گرفته اند آنرا وعلموا و دانسته
ان الناس عندنا آنکه مردمان نزد ما فی الحق اسوة در حق برابرند یکسان فهربوا الی الاثرة پس گریختند
از حق بسوی آنچه بهر خود باشد که بکنند در اخذ اموال باستقلال فبعدا لهم وسحقا پس دوری باد ایشان را
و دوری یعنی دور باد ایشان از رحمت حضرت پروردگار انهم والله بدرستیکه ایشان بخدا سوگند لم ینفروا من جور

ل ۷۵

یوم الجمعة

بیرون نشد اند بواسطهٔ خود فسادا و لم یلحقوا بعدل یعنی و نپیوستند به عدل و داد وانّا لنطمع فی هذا الامر ان یذلّل
ما طمع میداریم در این کار ان یذلّل الله لنا که رام کرداند حق تعالی برای ما از صعبه دشواری آن را و یسهّل لنا و عره یعنی آسان
سازد برای ما حزنه سختی آن را ان شاء الله اگر خواهد خدا والسّلام علیک و سلام و تحیت بر تو باد و السلام

و من کتاب له علیه السّلام عو ۷۶

الی المنذر بن الجارود العبدی و از نامهٔ آنحضرت است که فرستاده بسوی منذر بن جارود عبدی و قد خان فی بعض
ما ولّاه در حینی که خیانت کرده بود در بعضی از آنچه والی ساخته بود او را من اعماله از عملهای خود یعنی
انبلاد امّا بعد امّا پس از ستایش حضرت حق جلّ و علا و صلوات بر رسول مجتبی فانّ صلاح ابیک غرّنی منک پس بدرستیکه
صلاح پدر تو و تقوی و ورع او فریب داد مرا از جانب تو و ظننت پس گمان بردم انّک تتبع
هدیه که پیروی میکنی طریقهٔ هدایت پدر خود را و تسلک سبیله و سلوک مینمائی راه و سیرت او را فاذا انت
پس این هنگام تو فیما رقی الیّ عنک در آنچه رسانیده شد بسوی من از جانب تو لا تدع لهواک انقیادا و امیکذاری
برای نفس خود کردن نهادن را بلکه پیوسته مطیع نفس امّاره خودی و لا تبقی لآخرتک عتادا و باقی نمیکذاری
برای آخرت خود ساز و توشه تعمر دنیاک عمارت میکنی دنیای خود را بخراب آخرتک بسبب خرابی آخرت خود
و تصل عشیرتک و میپیوندی بخویشان خود بقطیعة دینک ببریدن از دین خود و لئن کان ما بلغنی عنک
و اگر باشد آنچه رسید بمن از جانب تو حقّا راست و درست لجمل اهلک هر آینه شتر اهل تو و شسع نعلک و
دوال نعلین تو خیر منک بهتر است از تو بتمثیل فرموده از برای او این دو چیز را بجهت دلالت بر خواری و غایت
حقارت او و من کان بصفتک و هر که باشد بصفت تو فلیس باهل ان یسدّ به ثغر پس نیست اهل آنکه
قابل آنکه بسته شود باو رخنهٔ حصاری او ینفذ به امر یا روان کرده شود و گشوده گردد باو کاری او یعلی له قدر
یا بلند کرده شود برای او مقداری و مرتبه او یشرک فی امانة یا شریک کرده شود در امانتی او یؤمن علی خیانة
یا امین گذاشته شود بر خیانتی فاقبل الیّ پس روی آور بسوی من حین یصل الیک کتابی هذا وقتی که برسد
بتو این کتاب من ان شاء الله اگر خواهد خدا و المنذر بن الجارود هذا و این منذر که مذکور شد
هو الّذی قال فیه امیر المؤمنین علی علیه السّلام آنکسیست که فرموده است در او امیر المؤمنین علیه السّلام انّه
لنظّار فی عطفیه بدرستیکه او بسیار نظر کننده است در دو طرف و دو شقّ بدن خود بجهت تبختر مختال
فی بردیه تکبر کننده در دو برد خود و برد جامهٔ منقش است که بنا بر قیمتی باشد یعنی تازنده است بلباس و اساس خود
تفّال فی شراکیه بادمندهٔ است در بند نعلین خود یعنی افشانندهٔ است خاک و غبار را از شراکهای خود چنانکه

و من کتاب له علیه السّلام عز ۷۷

فعل خرامنده‌گان و خود بینان است

الی عبد الله بن العبّاس رحمه الله این مکتوبیست که بجانب عبد الله بن عباس فرستاد امّا بعد امّا پس از
محامد و درود و تحیت بر رسول مختار فانّک لست بسابق اجلک پس بدرستیکه تو نیستی پیشی
گیرنده بر اجل خود و لا مرزوق ما لیس لک و نه روزی داده شده چیزی که نیست برای تو و اعلم بانّ الدهر
یومان و بدانکه روزگار دو روز است یوم لک روزی از برای تو باشد و فرح و یوم علیک و روزی

ل ع ۷

حزنه
و حزن بفتح اوّل درشت و سخت از زمین است مثل حزنه بزیادتی تاء و احزن از باب افعال یعنی کشت در زمین درشت
ق
اصعبه دشوار شد
بدیه آخر شد
بفتح اوّل است و بدی بفتح اوّل و بدیه بزیادتی یاء و کسره داده بمعنی پیغمبر راه و روش و طریقه است و بهدی بر وزن مهتر ...
که کرده بمعنی بدیه مراد و بدی الی الضیم آخر و قصر آخر بمعنی راه است مذکر ...
و بدیه از باب ... یعنی راه را نمود او را
ق

رقی
بصیغهٔ مجهول ... از باب تفعیل و رقی از باب فرح یعنی بلند شد بسوی او مثل ارتقی از باب افتعال و ترقی از باب تفعیل و رقی علیه کلاما از باب تفعیل یعنی برداشت و بلند کرد بر او کلامی و سخنی
ص

عتاد
عتاد بر وزن سحاب تحفه و چیزیست که مهیا سازند برای سفر و اعتد جمیع آن است بر وزن احبه و اعتد اکرم یعنی آماده شد آماده شدنی
ق

شسع
بکسر اوّل دوال نعلین است که در میان انگشتها کشند مثل شسع بکسره و شسع بزیادتی نون ... مشدده
ص

باید دو روح از اینجاست که گفته‌اند یوم علینا و یوم لنا و ان الدنیا دار دول و بدرستیکه دنیا سرای گردش دولتهاست

فما كان منها لك پس آنچه از دنیا برای تست از نعمتها اتاك میاید بتو على ضعفك با وجود ضعف و سستی تو در تحصیل آن

وما كان منها عليك و آنچه از دنیا بر تست از نعم لم تدفعه بقوتك دفع نمیکنی آنرا بقوت خود یعنی قادر نیستی بر منع

ل ومن كتاب له عليه السلام عج

الى معاوية این کتابیست از آنحضرت که فرستاده بمعاویه اما بعد اما بعد از ستایش خدا و درود بر حضرت رسالت

فاني على التردد في جوابك پس بدرستیکه من بر تردد در جواب تو والاستماع الى كتابك و گوش فرا داشتن بسوی

کتاب تو لموهن رايي هر آینه سست کننده‌ام فکر مرا ومخطئ فراستي و بخطا افکننده‌ام فراست و زیرکی

وانك و بدرستیکه تو اذ تحاولني الامور وقتیکه میخواهی از من کارها را وتراجعني السطور و باز میگردی

با من در سطرها و نامها كالمستثقل مانند کسیکه بسیار گران کننده خواب باشد النائم خواب کننده و وجه شباهت

کم صبری است که تكذبه احلامه که بدروغ دارد او را خوابهای او والمتحير القائم و مانند متحیر ایستاده يبهظه

مقامه که گران کند او را ایستادن او لا يدري اله ما ياتي ام عليه نداند که آیا نافع است او را آنچه

میاید یا مضر است مراد آنست که مقام متحیر است در مطلب امر خلافت و امامت و علم ندارد باینکه عاقبت آن نسبت باو

خیر است یا شر ولست به و نیستی تو بان مستثقل نائم و متحیر قائم غیر انه بك شبيه مانند غیر اینکه او بتو

شبیه است یعنی تو اصلی در آن و بدان جهت مشبه به میباشی از مشبه واقسم بالله و سوگند یاد میکنم بخدا انه

لولا بعض الاستبقاء که اگر نمیبود بعضی از باقی گذاشتن مدارا و مسامحه نمیشد لوصلت اليك

مني قوارع هر آینه میرسید بتو از جانب من کوبندها که شدائد حربست و انواع محن تقرع العظم که میکوبد

استخوان را وتهلس اللحم و میبرد گوشت بدن را واعلم ان الشيطان و بدان بدرستیکه شیطان لعین قد

ثبطك باز داشت ترا عن ان تراجع از آنکه باز گردی احسن امورك بنیکوترین کارهای خود مراد اطاعت حضرت

وتاذن لمقال نصيحتك و بشنوی گفتار نصیحت کننده خود را والسلام

ل ومن حلف كتبه عليه السلام عط

بين اليمن وربيعة این سوگند نامهٔ آنحضرت است که واقع شده میان اهل یمن که قحطانند و میان ربیعة نزار بن معد بن

عدنان نقل من خط هشام بن الكلبي نقل کرده شد از خط هشام بن کلبی هذا ما اجتمع عليه اهل اليمن این

سوگندنامه ایست که جمع شده‌اند اهل یمن حاضرها وباديها حاضران و غیر حاضران وربيعة حاضرها وباديها

و ربیعه حاضران و غیر حاضران انهم على كتاب الله آنکه ایشان باشند بر کتاب خدا يدعون اليه خوانند مردمان را بسوی

آن کتاب ويامرون به و امر کنند بمضمون آن ويجيبون و اجابت کنند من دعا اليه کسیرا که خواند مردمان را بسوی آن کتاب

ويامرون به و امر کنند بمضمون آن ويجيبون و اجابت کنند من دعا اليه کسیرا که خواند مردمان را بسوی آن کتاب وامر به

وامر نماید لا يشترون به ثمنا قليلا و نخرند بان بهای اندک یعنی بدل نکنند از آنچیزی ولا يرضون به

بدلا و خوشنود نشوند بان بعوض وانهم يد واحدة و بدرستیکه ایشان یکدست باشند یعنی متفق‌اند با هم على من خالف

ذلك بر هر که مخالف کننده آن وتركه و وا گذارد آنرا انصار بعضهم لبعض یاری دهندگان باشند بعضی از ایشان

بعضی دیگر را دعوتهم واحدة خواندن ایشان یکیست لا ينقضون عهدهم نشکنند عهد خود را لمعتبة عاتب

دول
دولة بضم و فتح گردیدن روزگار است بخوبی و بدی ... سرانجام ... داده میخواهد یا آنکه دولة بضم ... در روز بازپسین و آن جهان است و دولة بفتح در دنیا و این جهان است و جمع آن دول بحرکات ثلث در اول است

لموهن از
ومخطئ از
فراستي
بکسر اول ... از فرست از باب نصر یعنی دانا ... و فراست ... زیرک ... سواری اسبان ... و دانائی ... و فرس از باب کرم یعنی زیرک شد بسواری اسبان ق

المتحير فد

ل ۷۸

تهلس فد

يبهظه
بهظني الامر بهظ الامر از باب منع و ابهظني از باب افعال یعنی رنجه کرد مرا آن کار و ظاء معجمه بیشتر از ضاد است ق

تهلس
الهلس بفتح اول است نیکوئی بسیار را گویند و الهلس بمعنی تاریکی و لاغری است و هلس بیماری ... مثل ... و هلسه المرض تهليسه از باب ضرب یعنی لاغر کرد او را بیماری و هو اهلس بر وزن درهم سبک تنان را گویند ق

بجهة عتاب و سرزنش عتاب نبايند و لا لغضبٍ على ضنينٍ از براى غضب كردن غضب كننده و لا لاستيلاء لقومٍ نه
و نه بجهة خوار كردن ذكر و فهم گروه ديگر را و لا لاستبدال قوم قوما و نه بجهة دشنام دادن قومى قوم ديگر را على
ذلك براين شروط اند شاهدهم و غائبهم حاضر ايشان و غائب ايشان و عالمهم و جاهلهم و خردمند ايشان
و نادان ايشان ثمّ انّ عليهم بذلك پس بدرستيكه بر ايشانست با آنچه مذكور شد عهد الله و ميثاقه و عهد خدا
و پيمان او انّ عهد الله كان مسئولا بدرستيكه عهد خدا پرسيده خواهد شد روز جزا و كتب على بن ابو طالب و نوشت
ابو عهد نامه را على ابى طالب بدانكه آنحضرت ابو طالب را در حالت جر برفع نوشته بسبب شهرت از اسم شريف پس جارى مجراى علم
كه مبنى و محكى است

ل ومن كتاب له عليه السلام ف ٨٠

بجانب خود الى معاوية من المدينة اين مكتوب آنحضرتست كه نوشته بمعاويه آن فرستاد في اوّل ما بويع له بالخلافة در اوّل
حالى كه متابعت كرده شد بخلافت ذكره الواقدى في كتاب الجمل ذكر كرده واقدى اين مكتوب را در كتاب خود كه مسمّى است
بكتاب جمل من عبد الله على امير المؤمنين اين نامه از بنده خدا عليست كه امير مؤمنانست و پيشواى ايشان الى
معاوية بن ابى سفيان بسوى معاويه كه پسر ابى سفيانست امّا بعد امّا بعد از ثناى ايزدى و نعت نبوى فقد علمت
اعذارى فيكم و اعراضى عنكم بدرستيكه دانستى اظهار كردن عذر خود در شما و رو گردانيدن مرا از شما در باب
نصيحت عثمان و اعراضى عنكم و رو گردانيدن مرا از شما بعد از نوميدى شما از قبول نصيحت و عجز از نصرت
حتى كان ما لا بدّ منه تا آنكه واقع شد آنچه از آن ناچار بود از وقوع آن و لا دفع له و هيچ نفى نبود مر آن را هيچ وجه
و الحديث طويل و گفتار در آن كار دراز است و الكلام كثير و سخن در آن باب بسيار است در قتل و حكايتهاى آن
و قد ادبر من ادبر و بدرستيكه پشت داد كسيكه پشت داد و اقبل من اقبل و رو نهاد كسى كه رو نهاد از اينكه ايشان
با اهل جمل و شرح قصّه آن برسبيل اجمال فبايع من قبلك پس متابعت كن با كسى كه نزد تست آن جرير بن عبد
الله البجلى بود كه رسول آنحضرت بود و اقبل الىّ و پيش آى بسوى من فى وفدٍ من اصحابك در ميان جماعت آيندگان
بجانب من از اصحاب خود و السلام

ل ومن وصيّة له عليه السلام فا

لعبد الله بن العباس اين وصيت نامه آنحضرتست كه فرمود مر عبد الله بن عباس را عند استخلافه اياه على البصرة
نزد خليفه ساختن آنحضرت او را بر بصره سع الناس بوجهك گشاده باش با مردمان بروى خود اين كنايتست از بطلاقت
وجه خنده روئى و مجلسك ديگر گشاده باش بمجلس خود و اين اشارتست از فروتنى و خوش خوئى و حكمك و در
باش بحكم خود و اين ايماء است بعدل و راستى و ايّاك و الغضب و برحذر باش از غضب كردن بر مردمان فانّه پس بدرستيكه
كه غضب نمودن طيرة فال بد گرفتن است يعنى شآمت است من الشيطان از جانب ديو سركش و اعلم انّ ما قربك
من الله و بدانكه آنچه نزديك كردانيد ترا بخدا بآنحضرت فرديك كادنيا عدك من النار و دور گردانيد ترا از آتش نار
القرار و ما باعدك من الله و آنچه دور گردانيد ترا از رحمت كرم كار بقربك من النار نزديك گردانيد ترا از آتش
دوزخ

ل ومن وصيّة له عليه السلام فب ٨٢

لعبد الله بن العباس از وصيت آنحضرتست مر عبد الله بن عباس را لمّا بعثه در وقتيكه فرستاد او را
للاحتجاج على الخوارج بجهة حجت آوردن بر خوارج لا تخاصمهم بالقرآن مخاصمه مكن
با ايشان بقرآن فانّ القرآن حمّال پس بدرستيكه بردارنده معانى فراوانست ذو وجوه خداوند وجههاى
بسيار است چه اكثر قرآن نص نيست و آنچه مطلوبست از آن تقول و يقولون ميگوئى تو و ميگويند ايشان

و لكن

لمسته
بروزن مقعد و عتب بفتح اول بمعنى خشم
گرفتن است و در اين معنى عتبان و معتب
بروزن مقعد و معتبه بكسر ميم و تا مثل او
و عتب بفتح بمعنى ملامت است مثل
عتاب بروزن كتاب
مصدر آن از باب نصر
و ضرب است

سقيفهم (فف) و حلمهم (فف)

لمسته
بتحات و تشديد يا و مستنبه
از باب نصر بمعنى دشنام داد او را
مصدر آن سب بفتح هم آمده
و سبب بكسر اول و وجع تار بسيار
دشنام دهنده است مثل سب
بكسر اول و سبه بفتح اول و ثانى

ل ٨٠

ابو طالب
ظاهر اين است كه كتب ابو طالب
بواو در حالت جر سهوى باشد از كاتب
يا آنكه آنچه از نسخ بنظر رسيده براو
ضبط شده و اعتذار شارح با آنكه
در بسيارى حيثيت جارى مجراى
علم است از آنچه احكام علم
برابو طالب جارى شده مرضى و
صواب نيست چگونه صحيح باشد
و حال آنكه در كلمات آنحضرت
كه را ابو طالب در حالت جر
بيا ذكر شده نه بواو

و حلمك (١٢) طيرة
طيرة
بروزن قردة و طيرة نيز بروزن
قردة و طيرة بكسر اول بمعنى
فال بد گمان شئامت كنند
و تطير بد و مستر از باب تفعل
يعنى بآن فال بد گرفت
فى

ولكن حاججهم بالسنة ولكن حجت ادبا ایشان بسنت ظهر و احادیث نبوی پیغمبر زیرا که سنت کفایت اینست و این از مراتب
انستکه احتجاج بان اظهر باشد در ابطال مذهب خوارج انقرانچه حضرت رسالت لقا متحد میکرد بر قتال و
جنات و فتنه و غیران و نزاع نیست در وقوع ان بمعجزه مشاهده ان و احتجاج بمشاهد اقوی است از غیران فانهم
لن یجدوا عنها محیصا پس بدرستیکه ایشان نیابند از سنت گریز

ل ومن کتاب له علیه السلام ۸۳ فح

کانهم فیها عدول
الی ابی موسی الاشعری ازنامه انحضرت که فرستاد بسوی ابی موسی اشعری جوابا فی امر الحکمین و جواب کتابی که نوشته
بود با نحضرت در امر حکمین ذکره سعید بن یحیی الاموی ذکر کرده این نامه را سعید بن یحیی اموی فی کتاب المغازی در کتاب خود
که موسوم است بکتاب مغازی فان الناس قد تغیر کثیر منهم پس بدرستیکه مردمان متغیر شده اند بسیاری از ایشان
عن کثیر من حظهم از بسیاری از بهره خوشان که ان برات و ایمان فمالوا مع الدنیا پس میل کرده اند با دنیا
ونطقوا بالهوی و گویا شده اند بهوا و ارزوی نفس اماره وانی نزلت من هذا الامر و بدرستیکه من فرود
امده ام در این امر خلافت منزلا معجبا بمنزلی که عجب اورنده است اینای روزگار را که چگونه محکوم حکم رعیت شده
در قبول حکم و راضی بتحکیم شده امر نموده ایشان اجتمع به اقوام جمع شده اند در ان منزل اقوامی که عجب
اعجبتهم انفسهم که بعجب اورد ایشانرا نفسهای ایشان و بواسطه ان در دواعی عاهت فتادند فانی پس بدرستی
که من بتحکیم اداوی منهم قرحا دوا میکردم از ایشان ریشی را که ان فتال من است از اشراران اخاف ان
یکون علقا که میترسیدم که باز گردد ان ریش بخون غلیظ که بدتر باشد از ان حالت فلیس رجل فاعلم پس نیست مردی که
بشناس هیچ مردی احرص علی جماعة امة محمد صلی الله علیه وآله حریصتر باجماع و اتفاق امت محمد صلوات الله علیه والفتها و بر الفت ایشان
منی از من ابتغی بذلک حسن الثواب مطلب بایقاع از اجتماع و الفت حسن الثواب نیکوئی ثواب را وکرم المآب و کرم بازگشت
مرجع و معاد را وسأفی و زود باشد که وفا کنم بالذی وأیت علی نفسی بانچه عهد کرده ام بر نفس خود
احسن وان تغیرت و اگر چه متغیر شد تو عوض صالح ما فارقتنی علیه از شایسته انچه مفارقت کردی از
برای ان متحرض فرهبته کشتی بقول عمرو عاص بی اخلاص فان الشقی من حرم پس بدرستیکه بدبخت کسی
که محروم گشت نفع ما اوتی از نفع انچه داده شد با وی من العقل والتجربة از عقل و تجربه علوم چه در وا
جاهل تر از انکسی نیست که با وجود شخصی که خلافت و امامت او بنص ثابت شده باشد او را عزل کند و معویة بن
ابی سفیان را نصب نماید وانی لاعبد و بدرستیکه من تنک میدارم ان یقول قائل بباطل از انکه بگوید گوینده
امر باطلی را وان افسد و انکه من تباه کردانم بسبب ان امر باطل امرا قد اصلحه الله کاری را که صلاح اورده باشد
خدای تعالی فدع ما لا تعرف پس بگذار از انچه نمیشناسی از مسائل فان شرار الناس پس بدرستیکه بدترین مردمان
طائرون الیک شتابنده اند بسوی تو باقاویل السوء بگفتارهای بد سمعنا لا طائل چنانچه مخفی نیست
برهیچ عاقل زیرا که اصحاب صفین ترا فاسد کردند و فتنه تابع ایشان شدی بجهت ضعف رای

ل ومن کتاب له علیه السلام ۸۴ فد

لما استخلف الی امراء الاجناد و از نامه انحضرت است که فرستاد بسوی امیران لشکرها وقتیکه خلیفه شد
اما بعد اما پس از حمد خدا و درود بر سید انبیا فانما اهلک من کان قبلکم پس بدرستیکه هلاک شدند
انکسانی که بودند پیش از شما انهم منعوا الناس الحق بدرستیکه ایشان منع کردند مردمان را از حق

والاشعری
اشعر بروزن احمر نام شاعری است
ولقب عمرو بن حارث اسدی است زیرا که
مو ستولد شد و حالی انکه بر بدنش موی بسیار بوده
وان طایفه قبیله ایست بیمنی و از
قبیله است ابو موسی اشعری میگویند
شعر محرک الفا و شعر بتحریک انچه
بر جسد روید غیر کرک و پشم و جمع
ان اشعار و شعور و شعار
مجمع البحرین
ق

ط ا ا عز

انیجوی یز

و ک یم د

والاموی
بفتحتین و تشدید الیاء وصف للسعید
و بنو امیه بضم الهمزه و تشدید یا قبیله است
از قریش و نسبت باو اموی بضم الهمزه
و بفتح ثانی و اموی بتحریک دانستم
بضم ا... و تشدید
مجمع البحرین
ق

لاعبد
بفتح الباء از باب فرح است و عبد
بتحریک بمعنی خشم و بمعنی جنگ سخت
و بمعنی ندامت و ملامت نفس و حرص
و انکار است و عبد کفرح فعل ان
در همه این معانی می اید و عبد
بفتحتین بمعنی قوت و بمعنی زهر
و بقاء و بمعنی ننگ و عار امده
ق

فاشتروه پس فروختند حق را بمتاع بی اعتبار واخذوهم بالباطل و فرا گرفتند ایشان امر باطل را
بعوض آن فاقتدوه پس پیروی کردند باطل را و آن را قدوه و متبوع خود گردانیدند
در اینجهان و بواسطهٔ آن معذب شدند در آن جهان

تمت مکاتیب امیر المؤمنین بعون مالک یوم
الدین وصلی الله علی محمد
افضل النبیین و آله
وذریته
الاکرمین

باب المختار

من حکم امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام این بابی است در بیان آنچیزیکه برگزیده شده است از حکمهای
عالیه مقدار و مواعظ تام عیار حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب صلوات الله علیه تسلیما الهی و تحیات نامتناهی
بر آنحضرت باد و مواعظه از موعظها و نصایح آن عالیجناب و یدخل فی ذلک و داخل است در این باب
المختار آنچه اختیار کرده شده است از اجوبة مسائله از جوابهای مسئلها که از آنحضرت استفتا نموده شد
والکلام القصیر و از کلام مختصر و سخن مختصر الخارج که بیرون آمده است از معدن جواهر زواهر حکمت
آنحضرت و واقع شد فی سائر اغراضه در باقی غرضهای نصیحت شعار او قال علیه السلام و فرموده است آنحضرت
کن فی الفتنة کابن اللبون باش در زمان فتنه همچو شتر بچه که در آمده باشد در سه سالگی لا ظهر فیرکب
نه پشتی است او را که بر او سوار شوند و لا ضرع فیحلب و نه پستانی که از آن شیر دوشند خبر شبه عدم
انتفاع ظالمانست یعنی بحیثیتی باش در زمان فتنه که کسی طمع نکند در تو از طریق قوت و نه از راه مکنت و مال همچو
ابن لبون که از رکوب و ضرع آن منتفع نمیشوند این نهی است از جمع مال و از اظهار قوت نفس در زمان فتنه تا اهل آن
فتنه طمع نکنند در مال و قوت و قال علیه السلام و فرموده است آنحضرت بیت بلیک کلمه را در بیان آداب و حشم
مکارم اخلاق کلمه اولی اینست که ازری بنفسه من استشعر الطمع حقیر داشت و پست کرد نفس خود را کسی
که شعار خود ساخت طمع را یعنی انواع اهانت و مذلت ملازم نفس خود گردانید همچو شعار که جامه ایست که ملاصق و متصل
بدن است و چه نیکو گفته شعر بذکر الطامع فی ثیاب الذل و نعم ما قیل العبد حر ما قنع والحر عبد ما طمع شعر
مرد طامع را داند خانه خانه مقام ٭ از طمع خیزد مذلت وز قناعت احترام کلمه دویم و رضی بالذل من
کشف عن ضره و راضی شد بذلت و خواری کسیکه برداشت پرده از ضرر خود یعنی ظاهر ساخت بمردمان پریشانی و تنگی
معیشت خود را پس باید که فقیر ننماید خود را در نظر مردمان حقیر و کلمه سیم و هانت علیه نفسه من امر علیها
لسانه و ذلیل و خوار شد بر او نفس او کسی که امیر و حاکم ساخت بر نفس خود زبان خود را یعنی کسیکه زبان خود را
محافظت ننمود و قادر نشد بر ضبط آن بمرتبه که بی تامل و تفکر آنچه مشتهی طبع او بود بر زبان راند قدر
و منزلت او نزد مردمان باقی نماند و بسا که از جانب ایشان ایذا باو رسد همچنانکه از جانب او ایذا بایشان رسید
پس معلوم شد که در اکثر زمان زبان مرد است و مرد با جهان ... که موجب قتل او میشود در زمان

لاضرع
ضرع الیه بحرکات تضرع مدرا
یعنی فروتنی و زاری کرد و تن داد بامری مصدر آن
ضرع بحرکتین و ضراعه بفتح است یا آنکه
ضرع از باب فرح و از باب منع
یعنی آن است که فروتنی کرد و ضرع الیه
باب کرم یعنی سست و ناتوان شد و
ضرعه فرسه از باب منع یعنی غلبه کرد
اسب او بر اسب او نرم گرد او را و ضرع بکسر
ما یمنیز وانسته است و ضرع بفتح اول
یعنی پستان است و ضرع از برای شتر
خلف است بکسر و در حیز شتر از سایر
حیوانات ضرع است
بفتح ق

ازری علیه
ازری باب ضرب زریا بفتح اول و زرایه
بروزن کتابه و مزریه بفتح میم و کسر را
و مزرات بفتح میم و زا یا بروزن
عفران یعنی عیب کرد او را و خشم گرفت
شعرا ازری از باب افعال و ازری
بالامر یعنی خوار داشت و خرد شمرد
آن کار را او رحل میرزا بروزن
مفتاح یعنی مردیست که عیب
بکند بر مردمان ق

شعر زبان سرخ سر سبز میدهد برباد خموش باش که سر در سر زبان نکنی وکلمهٔ ذاخم الامان فی حفظ اللسان
اشاره بدین معنی است ما اخرج قال ناصر زبان تو همگی از زبان بود مکن فطر تنبا چو خزانهٔ زبان بود
وکلمهٔ چهارم البخل عار بخیلی نمودن سرزنش مردمانست در روزگار بلکه سبب ندامت دنیا چنانکه در جای
دیگر اشاره باین خبر نموده که البخیل یکسب العار ویدخل النار هیچ ممسک نکرد روی بهشت بلکه باو کم
رسد بوی بهشت باز از بخل و بخیلی بر حذر تا نشوی مرتهنان سقر وکلمهٔ پنجم والجبن منقصة ترسناکی
بددلی محل نقصانست زیراکه کسب غنایم دنیا و حصول درجهٔ علیا و مرتبهٔ عظمی در عقبی متفرع است
شجاعت نه بجبانت همچنانکه شجاعت اصل کمالات است در انسان جبانت اصل نقصانات است در ایشان وکلمهٔ ششم
الفقر یخرس الفطن عن حجته درویشی گنگ میسازد زیرکرا از حجت او یعنی منقبض میسازد نفس او را
وسست میگرداند زبان او را از حجت آوردن و اقامت برهان نمودن چه فقیر میترسد که بواسطهٔ بی اعتباری او بر
مردمان رد کنند بر وی سخنان پس سکوت اختیار میکند اقدام نمینماید بمقابلت خصمان وکلمهٔ هفتم والمقل
غریب فی بلدته اندک مال غریب است در شهر خود بجهت عدم التفات مردمان وکلمهٔ هشتم العجز آفة عاجز بودن در
انکسب مال آفت او است یعنی نقص مرتبت او است در نظر عالمیان یا آنکه عجز از محافظت نفس و منع آن
از اتباع شهوات و لذات دنیا موجب آفت است در آنجهان وکلمهٔ نهم والصبر شجاعة وشکیبائی در طاعت و معصیت
دلیریست باعتبار آنکه صبر مفاوضت نمودن است با نفس اماره تا منقاد شود بقبایح لذات و آن مستلزم اسم شجاعت است
وکلمهٔ دهم والزهد ثروة زهد توانگریست زیراکه آن اعراض است از متاع دنیا و از غنا نفس است وکلمهٔ القناعة کنز لا یفنی
مؤید این است شعر قناعت توانگر کند مرد را خبر ده حریص جهانگرد را وکلمهٔ یازدهم والورع جنة وورع که
اجتناب است از شبهات ولازمست نفس را حصار سپریست از برای باز داشتن عذاب دوزخ وکلمهٔ دوازدهم ونعم القرین
الرضا نیکو همنشینی است رضا دادن بقضا و در جمیع احوال خوشنود شدن از خدای تعالی و آن وقتی متحقق شود که محبت
الهی در طبیعت چنان راسخ باشد که احوال مختلفه مثل صحت و مرض و غنی و فقر و حیات و ممات یکسان باشد نزد بنده و
حضرت رسالت پناهی فرموده الرضا بالقضا باب الله الاعظم شعر فاید مرد بجنات رضا است
فاتح کنج کرامات رضا است بی رضا روضهٔ رضوان مطلب فیض سرچشمهٔ حیوان مطلب وکلمهٔ سیزدهم
والعلم وراثة کریمة دانا شدن باحکام شریعت نبوی میراثی است سودمند و گرامی یعنی کسیکه میراث
او از جانب پدر علم باشد و میراثی که میبرد مردمان نیز علم باشد این میراث بس گرامی و بسیار نفع بخلاف
یافتن مال که میراث گذاشتن از متاع سریع الزوال شعر علم دادند بادرین و بقا روزی دونان شد مال
یکی فوق سما و دیگری تحت سمک قال الله تعالی والذین اوتوا العلم درجات و من یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا
وقال صلعم العلماء ورثة الانبیاء شعر هر که را علم نیست گر اهلست دست او زان سرای کوتاه است
مرد را علم ده دهد بنعیم مرد را جهل در کشد بجحیم وکلمهٔ چهاردهم والآداب حلل مجددة و آداب شریعت
مصطفویه و مکارم اخلاق حمیده حلهائیست تازه و نو که هرگز کهنه نشود و مندرس نمیگردد استعاره فرموده
لفظ حلل مجدده را از برای آداب باعتبار در اوردینی که متلبس است آن چیز بواسطهٔ ممارست مداومت بر آن
آداب نادر میشود و متجدد میگردد وکلمهٔ پانزدهم والفکر مرآة صافیة فکر که التفات است بصور معلومات
است در عقل آئینه ایست صافی از برای دیدن سبک معنی لفظ مرآت از برای فکر مفکره باعتبار انتقاش است بصور و اشیا

منقصة
بفتح القاف والصاد وفی الصحاح المنقصة النقص والنقیصة العیب ونقص از باب نصر بمعنی کم کردن و کم شدن لازم و متعدی هر دو آمده ونقص الماء از باب کرم بمعنی خوش مزه شدن آب یعنی خوش شدن آب امیر است
ق

الفطن
بالفتح فالکسر وفطنة بالجبر الکسر زیرک دانا بودن فطن به وفطن الیه وفطن له از باب کرم وفرح ونصر مصدر آن فطن بحرکات ثلث در اول وفطن بتحریک وفطون بروزن کتب میآید وصف آن فاطن وفطین وفطون بروزن صبور وبروزن کتب وبروزن عدل است وجمع آن فطن بضم اول میآید
ق

بلدته
بفتح اول وسکون ثانی وبلد بتحریک بهم یکم وهر پاره از زمین که عمارت شده باشد وخرابه هم آمده وابده باشد با خراب
ق

الوراثة
بالکسر الله ورث اباه وورث منه ابیه بالکسر از باب حسب یرثه وامثال یعنده ورثا و وراثة وارثا ورثة بکسر الکل در همه اینها یعنی یافت میراث از پدر خود
ق

والفکر غلط

همچنانکه مرغ که در او صور محسوس میشود و کلمهٔ شانزدهم صَدْرُ العاقلِ صندوقُ سِرّه سینهٔ خردمند
صندوق سرّ او و مخزن سخن پوشیدهٔ او است که آنکه مبدأ ورود اغیار و کلمهٔ هفدهم البشاشةُ حِبالةُ المودة
گشاده روئی دام دوستی مردمان و خوشخوئی با ایشان دام دوستی است یعنی همچنانکه حبالة سبب اخذ صیدات
بشاشت نیز علت اخذ خاطر مردمان است در دام مودت **شعر** شیرین زبانی و لطف و خوشی توانی که پیلی بموئی کشی
و کلمهٔ هیجدهم اینست که الاحتمالُ قبرُ العیوبِ بردباری نمودن شداید و مکاره گور عیبها است پوشاننده عارها
یعنی همچنانکه قبر ستر جیفه میکند همچنین متحمل شدائد شدن و ثبات ورزیدن در مکاره عیوب را مستور مینماید
زیرا که مردمان بواسطهٔ این صفت پسندیده عیب او را مذکور نمیسازند بلکه دایم بمدح او لب میگشایند نیز
هرگاه مردمان کاظم غیظ و اشتعال خوساخته متحمل شدائد و مکاره شوند که از مردم غیر با ایشان رسیده باشد صلح و
صفا در میان هم پیدا شود و هیچکدام بعیب یکدیگر مشغول نشوند کما قال السید رضی الله عنه علیه الرحمة قال وروی
کرده اند که امیر المؤمنین ع فرموده فی العبارة عن هذا المعنی ایضا در بیان کردن از همین معنی یعنی این کلمه را که المسالمةُ
خبئُ العیوبِ مصالحه کردن نهان کردن عیبها است یعنی هرگاه که واقع شود مصالحه میان مردمان عیبهای ایشان
مستور میماند و هیچکس بعیب ایشان نمی پردازد و کلمهٔ نوزدهم مَنْ رَضِیَ عن نفسه کثُرَ الساخطُ علیه
کسی که خوشنود باشد از نفس خود بجهت اعتقاد کمال او در صفت و فضل بسیار باشد خشم کننده و ناخوشنود شده
بر او یعنی هرکه بردارد نفس خود زیاده بر قدر آن و اعتقاد نماید کمال خود را و حال آنکه نزد مردمان کمتر از آن
باشد پس بسیار شود انکار ایشان در حق او و ناخوشنود و دشمن شوند بر او بواسطهٔ این صفت رذیله و کلمهٔ
بیستم الصدقةُ دواءٌ منجحٌ صدقه دادن دوا ایست حاجت برآورنده یعنی بردارندهٔ امراض نفسانی و
جسمانی استعمال لفظ دوا از برای صدقه باعتبار آنست که صدقه حسنه ایست که میبرد سیئه را که دای نفسانی است
و دیگر آنکه صدقه مستجلب سیم و ادعیهٔ صالحه است که سبب دفع امراض بدنیه همچنانکه حضرت رسالت پناه ص فرموده
که داووا امراضکم بالصدقة و کلمهٔ بیست و یکم اعمالُ العبادِ فی عاجلهم نُصْبَ اعینهم فی آجلهم و عملها
مردمان که واقع میشود در عاجل ایشان که این جهان است نصب ایشان در پیش چشمهای ایشان
در آجل ایشان که در آن جهان است بر تقدیر رفع نصب نصب مصدر است بمعنی مفعول و معنی چنین که اعمال ایشان
کرد در این جهان میکنند برپای کرده شده است در پیش چشمهای ایشان در آنجهان چه مقرر است که در یوم
تبلی السرائر آشکارا گردد هر آشکار و نهان و این بواسطهٔ آنست که نقوش منتقش در دنیا بملکات خیر و شر
لکن چونکه در اغطیهٔ بدنی اند از ادراک آن محجوب اند پس در وقتی که زایل شود آن حجب بواسطهٔ موت شاهد
کنند و نصب العین ببینند نتیجه کرده اند کما قال الله سبحانه و کشفنا عنک غطائک فبصرک الیوم حدید
پس معلوم شد که در روز نظاهر شود جمیع اعمال عباد تا طیب از خبیث ممیز گردد و رسوائی که بر افعال
قبیحه مترتب شود **شعر** گر پرده ز روی کارها بردارند ان کیست که رسوای دو عالم نشود و قال علیه
السلام و فرموده آنست اعجبوا لهذا الانسان تعجب کنید مر این انسان را و تفکر
نمائید در آن تا بواسطهٔ آن راه برید بصانع عالمیان ینظر بشحم که می بیند به پیه چشم و یتکلم بلحم
و میگوید بگوشت پارهٔ زبان و یسمع بعظم و میشنود با استخوان گوش و یتنفّس من خرم و نفس میزند
از سوراخ یعنی روایت است از امام جعفر صادق علیه السلام که در بعضی قرائت چنین است و این بدان که خلق الانسان ضعیفا

فرموده

صندوق
بضم اول و گاهی فتحه داده میشود و زندوق
و سندوق لغتها است و صنادیق
و جمع آن صناديق است ق

والبشاشة
بفتح اول وبش بفتح اول باشاشة برادر
سیاحة گشاده روی شدن است
و فعل آن از باب فرح میآید
ق

وحِبالة
بکسر اول حبالة از باب نصر یعنی بست
رسیمان و حبالة بروزن کنایه بمعنی
دام است مثل احبل و حبول زیادی
و بضم اول و حبل الصید از باب نصر
یعنی گرفت صید را بدام و حبلت
المرأة از باب فرح یعنی آبستن
شد زن
ق

منجح

وخباء
بفتح اول و سکون ثانی خباء از باب
منع یعنی پوشیده او را مصدر آن خباء
بفتح اول است مثل خبأ از باب تفعیل
ق

وخرم
بفتح اول خرم الخرزة یخرم ثقبها از
باب ضرب یعنی سوراخ کرد و دریدن
مثل خرم ثقبها از باب تفعیل و خرم هذه
یعنی سوراخی هست پرده میان حد بینی
و دو شاخ خرم هم از باب فرح یعنی
پیسر شکافته شد پرده میان دو منخر او
ق

زمو که چگونه انسان ضعیف باشد مثال آنکه نظر میکند بشحم و میشنود بعظم و گویا میشود بلحم او زده اند
مردی روزی بود در زیر درخت خضر بود و در درخت صنوبر نشسته گاه برگی از درخت افتاد و او را برداشته بر او نوشته
جاری شد که من الذی انبت الورق علی الشجر یعنی کیست آنکه رویانید برگ را بر درخت و این حالت برگی از درخت
بیفتاد بر او نوشته الذی انبت الورق علی الشجر هو الذی شق علی الوجه البصر واسمع عظما فی رأسه فی
انظروا لما فی ذلک یعنی آنکس برگ در درخت رویانید که چشم را بر صفحه روی شکافته و شنوانید در سر استخوان
گوشت پاره را در دهان گویا کرده و قال علیه السلام اذا اقبلت الدنیا علی قوم چون روی نهاد دنیا بر گروهی
و متاع خود را با ایشان عطا نمود اعارتهم محاسن غیرهم عاریت دهد با ایشان نیکوئیهای دیگران را استعاره
لفظ عاریه را از برای آنکه لاکن باعتبار عدم دوام است و اذا ادبرت عنهم و چون پشت کرد از ایشان
سلبتهم محاسن انفسهم و برباید از ایشان نیکوئیهای نفسهای ایشان را یعنی کسیکه موافقت کرد او را دولت
موافق او هستند جمیع ابنای خیر و اعتقاد مردمان در شان او چنانست میشود که او مجمع فضایل است و بنا هست نکرده
مید هند بوی محاسن غیر او را و چون پشت کرد دولت و سیل بدان نکبت اعتقاد میکنند در شان او نقصان و بنا
هستی که میزنید او و محاسن او را و نسبت مید هند او را بدکردن و عیب بنا گفته اند شعر دوست شدند آنکه
زمانه نواخت دشمنند آنکه را زمانه فکند و قال علیه السلام خالطوا الناس مخالطة اختلاط کنید
با مردمان اختلاط کردنی بروجه احسن بحیثیتی که ان متم معها اگر بمیرید با ان مخالطه بکوا علیکم بگریند
بر شما بجهة مکارم اخلاق و حسن رفتار وان عشتم و اگر زنده باشید حنوا الیکم آرزومند شوند میل کنند
بسوی شما بفرح و انبساط و قال علیه السلام اذا قدرت علی عدوک چون قادر شوی بر دشمن مظفر شوی بر او فاجعل
العفو عنه پس بگردان عفو خود را از او و درگذشتن از گناه او شکرا للقدرة علیه شکر از مر قدرت یافتن
بر او خفته اطلاق لفظ شکر بر عفو بر سبیل مجاز است و از قبیل اطلاق اسم لازم است بر ملزوم چه درگذشتن از
انتقام دشمن مستلزم اعتراف است بنعمت قدرت که اعتراف بنعمت قدرت و شکر است پس عفو مستلزم شکر باشد
شعر فلا تترکن العفو عن کل زلة فما العفو منه مؤم وان عظم الجرم و قال علیه السلام
اعجز الناس من عجز عن اکتساب الاخوان عاجزترین مردمان کسی است که عاجز باشد از دست
آوردن برادران و حسن معاشرت نمودن با ایشان و مدارا نمودن و مواساة کار فرمودن با خویشان
و بیگانگان زیرا که اکتساب اخوان مفتقر است بکرم اخلاق و حسن سیرت با ایشان و آن از امور
طبیعیه است کرامت او را بر ایشان پس عاجز از آن اکتساب عجز مردمان باشد واعجز منه و عاجزتر از آن
کس من ضیع من ظفر به منهم کسی است که ضایع کرد و فرو گذاشت کسی را که فیروزی یافت باو و او را
مصاحب خود گرفت از برادران زیرا که نگاه داشتن ایشان آسانتر است از کلفت تحصیل ایشان پس سبب
حفظ ایشان که از ظفر است بایشان آسان باشد مضیع ایشان اعجز و قال علیه السلام فی الذین اعتزلوا
القتال معه و ایشان در حق آنانکه گوشه گرفتند از کارزار نمودن بمصاحبت و موافقت
او خذلوا الحق فرو گذاشتند راه حق را و تکاسل ورزیدند در آن و لم ینصروا الباطل و یاری
ندادند کار باطل و نا حق را چون محمد بن سلمه و اسامة بن زید و سعد ابی وقاص و عبد الله عمر و ابو موسی
اشعری و احنف بن قیس که رخصت حاصل کردند از آن و ندیده اشخاص که با آنحضرت بکار زار حاضر نشوند و

محاسن
بر وزن مساجد احسن بضم الف بمعنی جمال
و خوشی روی است نقیض قبح و زشتی و جمع آن
محاسن بر غیر قیاس است و حسن از باب کرم
و نصر بمعنی نیکو روی شد و وصف آن حاسن
بر وزن کامل و حسن بتحریک و حسین بر وزن
امیر و حسان بر وزن غراب و حسان
بر وزن رمان و جمع آن حسان بر وزن
رجال و حسانون بر وزن کنارون و
حسنه بتحریک بمعنی نیکوئی و جمع آن
حسنات است
ق

عشتم عشا غ

ظفر به
و ظفر بضم اول و ثانی و ضمه هر دو استاده است
بمعنی ناخن آدمی و غیر آن است مثل ظفور
بر وزن عصفور و جمع آن اظفار بر وزن
اشجار و اظافیر بر وزن قنادیل است
و ظفر بظفر از باب ضرب بر ناخن زدن
ناخن خود را است ظفره از باب تفعیل و
اظفره از باب افعال و ظفره و ظفر به
و ظفر علیه کفرح و اظفره کاقتصر
یعنی ظفر یافته بر او
ق

مغفرت است که اگر نصرت خود منکر شدند چون بالاتر دیگران فیروز می‌شوند بهره و جهاد این کلام اشارت است بو
ایشان در ضلالت کوئیا انحضرت ص در دعوای ایشان فرموده که ایشان اگر چه فروگذاشتند خود را و مخالفت کردند را
اما باز مدد دادند مرا با جلاد او مدد خصمان ما ندادند زنان و قال علیه السلم اذا وصلت الیکم اطراف
النعم چون رسید بشما طرفهای نعمهای الهی یعنی اوایل آن فلا تنفروا اقصاها پس رم مدهید یعنی منقطع مسازید باقی
آن نعمتها را و از خود مسلوب نمائید طرفهای اخر آن را بقلة الشکر بکمی شکرگذاری و میل بکفران نعمت بسبب زوال
و انقطاع آنست همچنانکه شکر موجب زیادتی است لئن شکرتم لازیدنکم و لئن کفرتم ان عذابی لشدید اشکار است
بر آن نعمت شکر **شعر** شکر گوی ز بی‌نهایت عالم الغیب و الشهادة را و قال علیه السلم من ضیعه
الاقرب کسی که ضایع سازد او را و نرسانند باو منفعت خویشان نزدیکتر از اهل و اقوام اتیح له الابعد
تقدیر کرده شود برای معونت و منفعت او دورتر بجهت عنایت ملک علام و قال علیه السلم ما کل مفتون
یعاتب نیست هر فتنه افکنده شده بمعصیت که فائده دهد او را عتاب و سرزنش مردم در و ترک آن بلکه بسا هست
که عتاب مردمان موجب اصرار او میشود در عصیان و سبب لجاجت و طغیان او و قال علیه السلم تذل الامور
للمقادیر ذلیل و رام اند کارها برای مقدارها یعنی مطاوعت و فرمان بردار تقدیر بحسب قضای امر بی‌کار و
خالق قضا و قدر حتی یکون الحتف فی التدبیر تا آنکه میباشد مرگ و هلاک مقتضی مقدر در آنچه کان میبرد از او
ادمی تدبیر صالح بسبب جهل بشر قدر و چون محض تقدیر باشد فهم ما قیل **شعر** از قضا سرکنگبین صفرا فزود
روغن بادام خشکی مینمود و سئل علیه السلم عن قول النبی ص پرسیده شد آنحضرت از قول پیغمبر که
غیروا الشیب و لا تشبهوا بالیهود تغییر دهید پیری را بخضاب و مانند نشوید بجهودان بسبب ترک خضاب
تا کافران دشمنان محارب به بینند شما را در قوت و شباب فقال انما قال صلی الله علیه و آله ذلک
پس آنحضرت فرمود جز این نیست که پیغمبر فرمود این کلمه طیبه را والدین قل در آنوقت که اصحاب دین
اندک بودند از روی عدد و اصلا قوت نبود در اسلام فاما الان و قد اتسع نطاقه فاما در این زمان
که وسیع است و منبسط لباس دین و ضرب بجرانه فرو زده است سینه خود را بر زمین در ثبات و تمکین فامرؤ
و ما اختار پس مرد مفوض است بچیزی که اختیار نماید او را بعد از مبالغه در تغییر آن یعنی اگر خواهد خضاب کند
و اگر خواهد ترک آن کند و اگر چه منتهی نیست در این زمان نیز اما تاکید آن بمرتبه اول نیست استعاره فرموده لفظ
نطاق را که آن شقه طویل است که کشیده شود بر زمین و لکیل آن برای اسلام باعتبار عموم و انبساط
آن و جران که آن صدر بعیر است از برای دین باعتبار تمکن و ثبات و استقرار و استعلاء آن و قال علیه السلم
و فرمود آنحضرت من جری فی عنان امله عثر باجله استعاره فرموده لفظ جری را از برای سرعت
خوض در امل و لفظ عنان را از برای فجاءه اجل باعتبار غافل بودن از آن یعنی هر که رود در عنان آرزوی
خود و سبک گیرد لجام آن را ناگاه بلغزد با اجل خود و آن تنبیه است در پی امل نشاید و غافل گشتن از اجل نباید
شعر چند دنبال مهمی بکند و ز فکر جهان کین کمین کاه اجل بر سر نیازد ناگهان و قال
علیه السلم اقیلوا ذوی المروات عثراتهم عفو کنید در گذرید از لغزشهای خداوندان مروت و عفو کنید لغزشهای
ایشان را و از ارتکاب گناهها فما یعثر منهم عاثر پس نمی‌لغزد از ایشان لغزنده‌ای و بر روی در نمی‌آید الا و ید
الله بیده مگر که ید توفیق و عنایت حضرت الله دست او است پس برمی‌دارد او را از لغزش

نطاقه
کمر بند دراز که در جامه پوشیدن است که می‌بندند زنان و می‌بندد بیانش را و منطقه دراز که کمر است آن چیزیست که زنان بر می‌بندند کرده باو و نعلق بیطق از باب ضرب یعنی گفتن و صدا دهن رسانیدن و المنطق الرجل باو مقصود شد و آن را برای ستر میان کمر بند منطقه مرد را کوینه ق

نیست امنی از باب نصر یعنی ساخته شد و از آن جمله چیز مقدر را از باب افعال یعنی ساخته و تقدیر کرده و آماده که حاضر کرده شد مهیا کرده شد و اباح یعنی ساخته و تقدیر کرده نعمتی که بدو در کار می‌باید و این حکم اولیت که ساخته و تقدیر کرده شده ق

ذیل نسیه اقتبه قد

بجانب مید هدند یا آنکه صاحب مروت تنزیه نفس خود مینماید از اشیائی که بجا آل دونبا شد پس او سبحانه موفق
میسازد او را بان و اکر احیانا در ذلت و غربت صادر میشود از او حق تعالی او را ازین مرتبه وضع بد بحیث
رفیع میرساند و از این کلام معجز نظام مستفاد میشود که هرگاه بنده نوعی سلوک نماید که موجب رضای
پروردگار باشد او سبحانه نزد ذلت مدد او و حافظ او باشد نعم ما قیل **شعر** هر که او معامله با حق کند کو بلند
فرشتهٔ مدد دست و پا نکه دارد **وقال علیه السلم قرنت الهیبة بالخیبة** یعنی میفرماید که مقرون شده است
و پیوسته کشته ترسکاری بنومیدی **والحیاء بالحرمان** و ملازمست شرمندگی بمحرومی یعنی هرکه خوف
داشته باشد از شان کسی نومید خواهد بود از مکرمت او و هر که حیا داشته باشد از شخصی محروم خواهد بود
از عطیهٔ او و مصدقهٔ الحیاء تمنع الرزق موید این است و غرض از ایراد این سخن مرمت مات ذهبیت حیا
که مذموم است **والفرصة تمر مر السحاب** و فرصت طاعت و عبادت میکذرد چون کذشتن ابر در سرعت
فانتهزوا فرص الخیر پس مبادرت نمایید بفرصتهای خیرات و مبرات تا فوت نشود آن اوقات و کلمهٔ للتاخیر آفات
مقوی اینست **شعر** کار امروز بفردا نکذاری زنهار که بفردا بسی عذر کار در کرانست **وقال علیه السلم**
لنا حق میفرماید آنحضرت که مارا حقی هست لازم و متحتم کرانا مهلافت است **فان اعطیناه** پس اکر داده
شدیم بان حق فبها **والا رکبنا** و اکر نداد ند حق ما را سوار میشویم **اعجاز الابل** بر کفلهای شتران رکوب
بر اعجاز ابل مستعار است از برای مشقت شدید و صبر طلب یعنی اکر حق ما را نمیرسد متحمل مشقت شدید
میشویم و صبر میکنیم بومن لنا وقتی که آن حق ما عاید شود **وان طال السری** و اکرچه دراز باشد شب
رفتن و سید قدس سره میفرماید که **وهذا القول من لطیف الکلام** یعنی این کلام از کلام ملیح نغز آنحضرت است
وفصیحه و نیز فصیح اینجناب **فی معناه** و معنی این کلام شریف آنست که **انا ان لم نعط حقنا** بدستیکه
ما اکر داده نشویم بحق خود **کنا اذلاء** باشیم خوار و بیمقدار و پیر نشان سوکوار **وذلک ان الردیف یرکب**
عجز البعیر خروج این معنی از آن کلمه بجهت آنست که سواره در عقب شخصی سوار میباشد بر کفل شتر **کالعبد**
والاسیر مانند بنده و اسیر کرده **ومن یجری مجراهما** و مانند کسی که جاری شد باشد در مکان و مرتبه ایشان از
مردم حقیر فقیر **وقال علیه السلم** و نیز قول آنحضرت است که **من ابطا به عمله** هر که کاهلی سازد او را عمل او
لم یسرع به حسبه تیز و تند نکرداند او را نیکویی نسب او که معد باشد در مقام افتخار مراد از عدم اسراع تاخر
او است یعنی هر که نباشد او را عمل نیکوئی که رفع مرتبه او کند و نسب جد او پس متاخر شود بسبب این از محاسن
و ماثری که تعداد میشماید او را در موضع مفاخرت در وقتی که نسبت واقع شد یعنی تند نسازد او را بلکه
در عقب اندازد او را نسب ابا و اجداد بزرگوار او **وقال علیه السلم من کفارات الذنوب العظام** از کفارتهای
کناهان عظیم است که پوشانندهٔ خطاهای بزرگ **اغاثة الملهوف** فریاد رسی بیچاره مظلوم **والتنفیس**
عن المکروب و غم زدائی از اندوهگین منغموم چه اغاثت طاعتیست متعدی نفع و منفعت در بخشت فواید بسیار از انجمله
زجر ظالم است و انجات مظلوم و توطین نفس بر قهر قوت غضبیه و هرچند که طاعتی عظیم باشد مدخلیت آن
در کفاره معصیت اکثر خواهد بود **وقال علیه السلم یا ابن آدم** ای فرزند آدم **اذا رایت ربک سبحانه**
هرگاه ببینی که پروردگار تو که پاکست از کل عیوب **یتابع علیک نعمه** دمادم میدهد بر تو نعمتهای خود را بی
تشویش **وانت تعصیه** تو عصیان میورزی با او و نافرمانی میکنی در اوامر او **فاحذره** پس بترس از او

والحیاء
جمع آخر بر وزن سماء بمعنی شرم و آزرم است
و حیی منه از باب فرح حیاء بر وزن
سماء و استحیی منه از باب استفعال بمعنی
بمعنی و استحی منه باسقاط یاء و استحیی
بحذف یاء و تعدیه بمعنی شرم دا
از او و وصف از آن حیی بر وزن
غنی است بمعنی شرم دارنده و حیاء
بر وزن سماء بمعنی فرج از حیوانات
صاحب سبل و سم و شکافته
و درنده کان است و کاهی
بقصر نیز می آید و جمع آن
احیاء بر وزن اسماء
و احییه بر وزن ارجعه
منتهی
ق

تنبیه

اعجاز
بر وزن اشجار و عجز بحرکات ثلث اول
و عجز بر وزن ندس و عجز بر وزن کتف پس
بمعنی آخر چیز است و بهمین سبب سرین
و کفل را عجز میگویند و جمع آن اعجاز
بر وزن افعال میاید و عجز بفتح اول و عجز
بر وزن مجلس و معجزه بزیادتی ها
و بفتح جیم در هر دو و عجزان بر وزن
رمضان و عجوز بر وزن سرور بمعنی سست
و ناتوان بودن است و فعل آن
از باب ضرب و سمع است
ق

والسری
بر وزن هدی رفتن در همه شب است و کاهی
مذکر کرده میشود و سری یسری از باب ضرب است
ق

و دور شوا نگناه که منابع نعمتها و چون معصیت سند راجح است از اله تا داخل نشوی در آتش دوزخ ترجمه
مِن حَیثُ لا یَعلَمُونَ وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ مَا اَضمَرَ اَحَدٌ شَیئاً در دل نگرفته هیچکس چیزی را اِلّا ظَهَرَ فی فَلَتاتِ
لِسانِهِ مگر که ظاهر شود در گفتارهای زبانکه بی اندیشه و تفکر از او صادر شد و آن در وقت غفلت او
از آن و اشتغال او بمهمی غیر از آن وَصَفَحاتِ وَجهِهِ و در صفحهای رخسار او چه چون لسانی و وجهی مظهر چیز
ذهنی است پس تصور انفسانی مبادی آثار ظاهر است چون ظهور آثار خشم و عداوت در چهره مانند زردی روی
و جلو سرخی خجل **شعر** گر نهان دارد کسی سر تو از بد نافتن در گفتار روی انکس یاد را شای در یاب
وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ اِمشِ بِدائِکَ ما مَشی بِکَ ببر درد خود را مادام که بر دوش تو اوست نصیحت بعوض تو نبا شد
یعنی باید که مرد مریض با وجود طبیعت خود کند بر حیله نمودن در دفع بیماری بجز کار نکنی تا ماده ردی بتحلیل او قوت
ذات دادن بدواهای مقویه تا مقاومت نماید در دفع علت و میتواند بود که معنی بر این نهج باشد که مرگاه مرض
بر تو مستولی شود باید که در اخفاء آن کوشی چنانکه در بعضی روایت یافته که از کنوز بر است کتمان صدقه و مرض
و مصیبت کوشید و شرب الم نوشیدن و بر مردم پوشید وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ اَفضَلُ الزُّهدِ اِخفاءُ الزُّهدِ فاضل
ترین زهد که اعراض است از متاع دنیا نهان داشتن است از نظر برایا تا دور باشد از مخالطت معنی سمعه و ریا
دنیا انچیزی که پیوسته میشود بعنا وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ اِذا کُنتَ فی اِدبارٍ هرگاه که باشی تو از مطلوب دور
کرد آنیدن و نرسیدن بمقصود وَالمَوتُ فی اِقبالٍ و مرگ بسوی تو در روی نهاده فَما اَسرَعَ المُلتَقی پس چه زود
شتابانست انچیزیکه هم پیوسته میشود بعنا از قطع منازل عمر و طی مراحل آن وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ فی کَلامٍ لَهُ
اَلحَذَرَ اَلحَذَرَ حذر کن هم چنانکه حق حذر است از معاصی و اجتناب نمای از ملاهی فَوَاللهِ لَقَد سَتَرَ
پس قسم بخدای که هر آینه مستور ساخته و پوشانیده در نظر تو عفو معصیت را حَتّی کَاَنَّهُ قَد غَفَرَ
تا انکه گویا امرزیده پس بر حذر باش از گرفتن او ترا فجائه وَمِن کَلامٍ لَهُ عَلَیهِ السَّلامُ و از کلام معجز نظام آن
امام همام است وَقَد سُئِلَ عَنِ الاِیمانِ در وقتیکه سؤال کرده شد از حقیقت ایمان و علامات فروع آن
از احوال و افعال و اقوال فَقالَ پس فرمود که اَلاِیمانُ عَلی اَربَعِ دَعائِمَ ایمان کامل قائم است بر چهار
ستون که معد یکی از آنها موجب نقص ایمانست و مخفی نیست که اصل ایمان استکمال قوه نظریه بتصور
امور و تصدیق بحقایق نظریه و عملیه بقدر طاقت بشریه و کمالات آن منجلی شدنست بملکات فاضله
و مکارم اخلاق که متفرع میشوند بر چهار ستون عَلَی الصَّبرِ اول بر شکیبائی نمودن که آن از لوازم عفت است
وَالیَقینِ و دوم بر یقینی که آن حکمت است و علم بحقایق نظری و عملی که کمال معرفت است جز این کمال
تا ملکه و یقین نشود منتهی نگردد بحکمت وَالعَدلِ سیم بر عدل که ناشی است از فضیلت حکمت و عفت و
شجاعت وَالجِهادِ و چهارم بر جهاد که آن ملکه ایست از برای اقدام نمودن بر اموری که مقاومت و صبر از آن و
ولا نواز شجاعت است و انحصر صنف صبر همقد ذات بود یکی صنفا زیرا که او اند عا است از جمیع جهات
و مؤمن از او خالی نیست هیچ حالی از حالات بجهة آنکه صبر در نعمت مبتلا شد و هم در نعمت است که خود را
تسکین ندهد در نعمت فانی بنجهان و مطمئن نشود بان و بداند که از امر نیست غاریتی و چیزیست که البته
پس اگر صبر نکرد در آن و عنان ارادت خود را کشیده نداشت از آن عارض میشود او را بطر و کبر و طغیان و بواسطه آن میرسد
بجحیم و نیز او صبر بر محنت و شکیبائیست از چیزیکه منافی طبیعت است از موت اعزه و فوت اموال و اعراض و حدوث الام و امراض

فلتات
بفتحات و فلتات الجمیس لغزشهای است که در مجلس روی میدهد از گفتهای لغو و بیجا و کان الامر فلتة یعنی بیجد بیکبار ناگاه از غیر آمد رفت و تفکر و افلتنی الشیئ از باب افعال یعنی برست از من آن چیز و تفلت منی از باب افتعال یعنی بجست و برست ناگاه و افتلت الکلام از باب افتعال یعنی بی اندیشه گفت سخن را
ق
ضاحملکت مرد

ودعائم
و دعمه از باب منع یعنی ستون کرد پس برپا کرد او را و دعمه بکسر اول و دعام بر وزن کتاب و دعامه بزیادتی ها ستون خانه است و چوبهای که برپا کرده شده است از برای دار بست و شاخ رز بر او افکندن و جمع آن دعم بر وزن کتب و دعائم بر وزن شدائد میآید و دعام بر وزن کتابه بزرگ و مهتر است بواسطه آنکه گروه او را تکیه می کنند در کارها
ق

و قبا بطاعات واجبات از عصیان و منهیات تا محروم نگردد از اجور و حسنات فالصبر منها علی اربع شعب
پس شکیبائی که یکی از ان چهار صفت است بر چهار شعبه است که هر یک از انها لازم عقب است علی الشوق
اول صبر آرزومندی است بجنت و نعیم والشفق دوم صبر ترسیدنست از جحیم والزهد سیم صبر ترک دنیا
و شهوات والترقب و چهارم صبر چشم داشتن مرگ که شکننده لذاتست فمن اشتاق الی الجنة پس هر که
مشتاق شد بهشت سلا عن الشهوات باز ایستاد از آرزوها و بیرون رفت از لذتها و من اشفق من النار
و هر که ترسید از آتش دوزخ اجتنب عن المحرمات دوری کرد از چیزهای محرمه و من زهد فی الدنیا و هر که زهد
ورزید و رغبت نکرد بمتاع دنیا استهان بالمصیبات سبک نامد مصیبتها از دردمان بلیات و من ارتقب
الموت و هر که چشم داشت مرگ را و انتظار آن کشید سارع فی الخیرات شتاب نمود در خیرات و مبرات والیقین
منها علی اربع شعب و یقین که از جمله آن چهار دعائم است بر چهار اغصانست علی تبصرة الفطنة بر بینا
گردانیدن زیرکی و کاردانی بودن آن در مسائل علمی و تأول الحکمة و بر تفسیر قرآن و استخراج کلام ملک علام
و سید انام و ائمه کرام ع و موعظة العبرة و بر پند گرفتن عبرت از اوضاع و احوال خیرات و شرور و سنة الاولین و بر
ملاحظه نمودن طریقه و روش پیشینیان و سرگذشت اهل قرون و دهور فمن تبصر فی الفطنة هر که
بینا گردید بزیرکی و فطنت و زیرکی خود تبینت له الحکمة مبین و هویدا شد برای او حکمت علمی و عملی و من تبینت
له الحکمة و هر که هویدا گشت او را حکمت عرف العبرة شناسا شد بعبرت گرفتن از احوال دیگران
و من عرف العبرة و هر که بشناخت عبرت گرفتن را از قرون ماضیه فکانما کان فی الاولین پس گویا
که بوده است در میان پیشینیان والعدل منها علی اربع شعب و عدل که از اوصاف اربعه مذکوره است مشتمل است
بر چهار غصن علی غائص الفهم بر فهم غوص کننده بدقایق تا برسد بدقایق معانی و غور العلم و فرو رفتن
در قعر دریاهای بی پایان دانش و حقایق و زهرة الحکم و بر طراوت و تازگی حکمتهای صادره از عدالت و
نورانیت و وضوح آن و رساخة الحلم و بر استواری و پا برجائی که نقیض سفاهت است و سبکباری
و بدانکه فضیلت جودت فهم و غور علم اگرچه داخلند در تحت حکمت و فضیلت حلم داخل در تحت شجاعت لکن
چون عدل فضیلتی است موجوده در اصول ثلثه پس فی الحقیقة ان اصول با فروع خویش شعب عدل باشند فمن
فهم پس هر که فهم کرد و بطور زیرکی رسید علم غور العلم دانا شد بنهایت دانش و من علم غور العلم
و هر که دانا شد بغور و رفتن در قعر بحر علم صدر عن شرائع الحکم باز گردید از مواضع انجور حکم و حکمت
زیرا که غالبا بمعانی کلام یزدانی و کلام نبوی فصل کنند اختصاصات مرتبها بحکومت عادله و بشریعتها فاصله و من حلم
و هر که حلم ورزید و بردباری نمود لم یفرط فی امره تقصیر نکرد در امور سهل و شدید خود و عاش فی الناس حمیدا
و زندگانی در میان مردمان با دعاتی که ستوده شده است والجهاد منها علی اربع شعب و جهاد که یکی از آن
ستونهاست بر چهار اغصانست علی الامر بالمعروف بر فرمودن بنیکوئی والنهی عن المنکر و بر باز داشتن
از فعل زشت و ناشایست والصدق فی المواطن و بر راستی در جمیع مکان و شنئان الفاسقین
و دشمنی با فاسقان و فاجران فمن امر بالمعروف پس هر که امر نمود بمعروف و نیکوئی شد ظهور المؤمنین سخت
ساخت پشتهای مؤمنان را و ظهیر ایشان شد و من نهی عن المنکر و هر که باز داشت بفعل منکر ناشایست ارغم
انوف المنافقین در خاک مذلت مالید بینیها منافقان را و ایشان را بخاک برابر کرد و من صدق فی المواطن

وهرکه

سلا
سلاة و سلا عنه از باب نصر و از باب فرح سلوا بفتح اول و سلوا بروزن علوا و سلوان بروزن غفران یعنی فراموش کرد او را و خرسند و بیغم شد و اسلاه از باب افعال یعنی واکرد و کشود غم او را ق

و شعب
بروزن صرد است و شعب از باب فرح یعنی دور شد و شعبه بضم اول بمعنی گروهی از چیزیست و بمعنی شکافی است در کوه که جای میگیرد در او پرنده و جمع آن شعب بروزن صرد و شعاب بروزن کتاب میاید ق

زهرة الحکم ج د

من شرائع ج د

شنئان
شنئا از باب منع و از باب سمع یعنی دشمن داشت او را مصدر آن شنئا بحرکات ثلث در اول و شنئانه بروزن سحابه و شنئان بروزن رمضان و شنئان بروزن سکران میاید در حالت شنئان و امرأة شنآنة یعنی مرد دشمن و زن دشمن و شناه بروزن کراب کسیست که دشمن دارند مردم او را ق

من صدق ج د

وهر که واشب بود نجات یابد قضی ما علیه یعنی ادا نکند آنچه بر او واجب بود از ظاهر و باطن ومن شنیء الفاسقین
وهر که دشمن داشت فاسقان را وغضب لله وغضب کند بر ایشان از برای رضای خدا غضب الله له خشم کند
حق جل وعلا بر ایشان از برای او وارضاه یوم القیمة وراضی وخوشنود سازد حق سبحانه او را در
روز قیامت واکر چه بخصومت مشغول شده بود فانما چونکه اشیاء باضدادها معلوم میشوند
اما بر جهت بعد از آن تبیین مبنای دعائم کفر و شکر و آکه اضداد دعائم ایمانند بر این وجه والکفر
علی اربع دعائم و کفر بر چهار قائم است بر چهار دعائم و اصل این جمل است بعضانم عالی یا انست خالق نه
بر وجه لا ابتو و انکار نمودن بعضی از پیغمبران یا جمیع او یا از ضروریات دین یا شک و یکی از آن و منها کفر نشان
است که موصوف بعذاب قابل و انها مشرع میشوند بر این دعائم ادبعه علی التعمق بر دوقسمت و افراط و زیادتی
در طلب حق و بی دادن قدر او بمنفعتان و زیاده حق و است و لا از آن محدد انانیت است التعمق والتنازع و
بر نزاع کردن با یکدیگر و مکابره نمودن و آن رذیله افراط است از فضیلت علم که مسمی بحکمت و منشاء این
اعتماد است بر جهل مرکب و لا از این دوام عمی است ردا حق والزیغ و میل و کج شدن که ان رذیله تفریط است از فضیلت
علم و این مسمی است بغباوه و جهل بسیط لا از او است قبیح حسن و حسن قبیح والشقاق و بر خلاف و رفیق بودن
و طریقه اعتساف مرعی داشتن و آن از رذیله افراط است از فضیلت شجاعت و این مسمی است بتهور و لا از آن
عسر صاحب الله است بر صاحب آن و ضیق مخرج او از امور سانحه چنانچه میفرماید فمن تعمق لم ینب کسیکه تعمق ورزید
بحق و او ننیب الی الحق برگشت با حق و نشد با اهل حق ملحق ومن کثر نزاعه و کسیکه بسیار باشد نزاع او
خصومت او بالجهل بسبب جهالت دام از آن دائم عماه عن الحق دائم شد کوری او از اصل هر مطلب حق ومن زاغ
و هر که میل کرد از راه راست ساءت عنده الحسنة بد نمود نزد او نیکی و خیر خواهی وحسنت عنده
السیئة و نیک نمود نزد او بدی و تباهی وسکر سکر الضلالة و مست شد مستی گمراهی ومن شاق و کسی که مخالفت
ورزید با اصحاب حق و طالب حق وعرت علیه طرقه و دشوار شد بر او راههای امور پیش او و بسبب تدبر و تفکر بیجا
واعضل علیه امره و سخت شده دشوار کردید بر او کار او و بواسطه سفاهت بد کرداری قضا علیه مخرجه
و تنگ شد بر او جای بیرون رفتن او از امور بجهت عدم علم و بودباری والشک علی اربع شعب و شک که تردد و تحیر
است در احد طرفی نقیض نیز منشعب است بر چهار شعبه علی التماری بر جدال کردن بر آنچه حق است و صواب والهول
و بر خوف بر اقدام نمودن بر امور چه شک در امور مستلزم خوف است در اقدام بر آن والتردد و منع کردن و منفعل
شدن از بعضی حرمات شک بعضی دیگر و این کسیکه ریب و شک علاقه او شد باشد والاستسلام و
بر کرفتن نهادن برای تباهی و هرزه کاری و هلاکت دنیوی و اخروی فمن جعل المراء دیدنا پس کسیکه کرد
جدال را عادت خود و اقوال و افعال لم یصبح لیله صبح نکرد شب ظلمانی او و این کنایه است از عدم
وضوح حق او از شب بسبب شک و جهل و ترسیدن او بر روز نور آن حق در هیچ محل ومن هاله و کسیکه
ترسانید او را ما بین یدیه آنچه در پیش او است از اهوال نکص علی عقبیه باز کشت بر پاشنهای پا
خود با استعجال ومن تردد فی الریب و هر که تردد کرد در شک کردن بسبب اشتغال در آنچه او را شایع شد
او را بوهم اختیال وطئته سنابک الشیاطین پامال کردند سمهای شیاطین و از سمهای ستوران کرم دنیا یا
حرمت فضلال ومن استسلم و کسیکه منقاد شد و کردن نهاد لهلکة الدنیا والاخرة مر تبا هی دنیا و آخرت

والزیغ
بفتح اول زاغ یزیغ از باب ضرب یعنی
کژ و خم شد مصدر آن زیغ بفتح اول
و زیغان بروزن رمضان و زیغوغه
بروزن کینونه میاید و زاغ
البصر یعنی خیره شد چشم
ق

وسکر
کفرح مصدر آن سکر بفتح اول وسکر
بتحریک وسکر بضم اول وسکر
سکران بروزن رمضان میاید و ضعف
آن سکر بروزن خشن میاید وسکران
کعطشان و در مونث سکره
کوئیچه سکری کسلمی وسکرانه کرحمانه
میاید وسکر بدو فتحه
بمعنی خمر است
ق

لم ینب ؟
لم یثب ؟
وعرت ؟

وعرت
بضم عین و عر بفتح اول ضد اسانسته
که دشوار باشد مثل وعر ککتف و وعر
ککل بمعنی وعیر کامیر و اوعر کاحمر
و قد وعر المکان از باب کرم یعنی
دشوار شد اسخا و از باب وعد
و ولع نیز آمده ق

سنابک
کساحد جمع سنبک بضم اول و فتح یا وزن
قنفذ است و سنبک کناره و طرف سم
و از شمشیر طرف آن پیش الکت و از
باران آغاز و از خود آن طرف
است که بر سنبر که غیر
آن است
ق

هلك فيهما جميعاً هلاك شد در دنيا با نواع شدائد و در آخرت باصناف عقوبت و قال السيد الرضي الدين رضي
الله عنه و سيد رضي الدين رضي الله عنه ميفرمايد كه و يتبع هذا الكلام ما تركناه ذكره يعني بعد از اين مقال كلامي
طويل است ترك كرديم اورا خوف الإطالة از جهت ترس دراز كشيدن اقوال در اين باب و الخروج عن
الغرض المقصود في هذا الكتاب و بيرون رفتن از غرضي كه مقصود است در انتخاب اين اختصار الفاظ است و اقتصار
ابواب و قال عليه السلام فاعل الخير خير منه و فرموده است حضرت ولايت پناه صلوات الله عليه كه كننده خير و
نيكوئي بهتر است از آن نيكوئي و فاعل الشر شر منه و كننده شر و بدي بدتر است از آن بدي زيرا كه علت افضل و اقوي
است از معلول و قال عليه السلام كن سمحاً و لا تكن مبذراً و فرموده آنحضرت كه باش جوانمرد در بخشيدن و مباش تبذير و
اسراف كننده كه آن جانب افراط سماحت است و كن مقدراً و باش اندازه نگاه دارنده در انفاق نمايند بر عباد
بمقداري كه ما ينبغي يعني بر وجه عدل و لا تكن مقتراً و مباش تقصير كننده در انفاق بهيچ حال چه افراط و تفريط
سماحت است و افراط و تفريط هر دو مذموم اند بدان دليل كه خير الامور اوسطها و قال عليه السلام اشرف
الغنى ترك المنى شريفتر توانگري ترك آرزوها است زيرا كه آن لازم قناعت است و قناعت مستلزم غنا
بدليل القناعة كنز لا يفنى و قال عليه السلام من سارع الى الناس بما يكرهون كسيكه شتابان باشد بسوي
مردمان بچيزي كه مكروه شمرند و كاره آن باشند قالوا فيه ما لا يعلمون گويند در حق او چيزي كه ندانند
بواسطه غالب شدن قوت غضبيه بر عقول ايشان نزد تصور مكروه و قال عليه السلام من اطال الامل
كسي كه دراز كرد اميد و آرزوي خود را و بسيار ساخت اميد خود را اساء العمل بد ساخت عمل خود را زيرا كه طول
امل مستلزم غفلت است و تقصير در عمل و قال عليه السلام و فرموده آنحضرت و قد لقيه در حالتيكه رسيدند باو
عند مسيره الى الشام نزد رفتن او بجانب شام دهاقين الانبار دهقانان بلد انبار كه در نواحي شام است فترجلوا
له پس پياده شدند براي تعظيم و توقير آنجناب و اشتدوا بين يديه و دويدند در پيش ركاب عالي
آنجناب فقال ما هذا الذي صنعتموه پس فرمود چيست اين كاري كه كرديد شما از راه اجلال فقالوا خلق منا پس گفتند اين
خوئيست و روشي از ما نعظم به امراءنا كه تعظيم ميكنيم بآن اميران و حاكمان خود را فقال پس فرمود آنحضرت
والله ما ينتفع بهذا امراؤكم بخدا سوگند كه فائده نميگيرند باين كار اميران شما و انكم لتشقون به على
انفسكم و بدرستيكه هر آينه شما مشقت مينهيد باين كار بر نفسهاي خود يعني خود را در رياضت و محنت
مياندازيد و تشقون به في آخرتكم و شقاوت حاصل ميكنيد باين در آخرت خودتان بجهت تعظيم غير خدا
و ما اخسر المشقة و چه زيانكار است مشقتي و محنتي كه باشد وراءها العقاب در پي آن عقاب و عذاب
و اربح الدعة و چه سودمند است آسايشي كه باشد معها الامان من النار با آن ايمني از آتش دوزخ و من
و من وصيته لابنه الحسن ع و از وصيت آنحضرت است كه فرموده مر پسر خود امام حسن را يا بني
از براي شفقت است مر حضرت احفظ عني اربعاً نگاه دار از من چهار كلمه را در باب اكتساب فضائل و اربعاً
و چهار ديگر را در باب اجتناب از رذائل لا يضرك ما عملت معهن ضرر نرساند ترا آنچه كني
بآنها و اين تكرار از براي دو مكان ثانيا بجهت آنست كه اربع اول از باب كسب فضائل خلقيست و اربع ثانيه
از باب معامله نمودن با خلقان با آنكه اولي از باب اثبات است و ثانيه از باب نفي پس بينهما تباعد باشد معنا
و ثانيا تجانس است بآنكه اربع اول مرغوب فيه است و اربع آخر مرهوب عنه اما اربع اول اين است كه ان

سمحاً
بفتح سين و سكون ميم و فتح حا از باب كرم
يعني سخي و جوانمرد شد مصدر آن سماح
بروزن سحاب و سماحة و سموح بروزن
سرور و سموحة و سماحة بفتح اول كه سماح بروزن
كتاب ميآيد بمعني اسم فاعل است مثل
فهو سمح بفتح اول و سكون ثاني و ميم
يعني سخي و جوانمرد است و سميح
آن سميح بروزن
زبير است
ق

دهاقين
بروزن قناديل دهقان بضم و بكسر اول
دهقان يعني بزرگ ده است يا بزرگ و سالار عجم
كدخدا است و بمعني پيشواي بزرگ و كلان عجم
و سر گروه كشور است و اين لفظ معرب است
و جمع آن دهاقنة و دهاقين بروزن
فراعنة و سلاطين مي آيد و دهقنة
از باب فعللة يعني كردند او را بزرگ
گروه دهقان ق

أغنى الغنى العقل يعني بدرستيكه بهترين انواع توانگرى خرد است زيراكه بسبب آن مرء از لغزش حاصل ميشود وأكبر
الفقر الحمق و بزرگترين انواع درويشى حماقت است و كم خردى زيراكه آن مستلزم خوارى است و شماتت
اعدى بلكه بدترين درويشى حماقت است بجان عزيزان بشنو از من اين كلام شاهد از انبيا وأكرم الحسب
حسن الخلق و گرامى‌ترين حسبى شرفى بحسب عرف خوش خويى است و بشاشت چه شرف نژاد بى مايه حقيقت
اشرف حسب كالا فضائل نفسانيه باقيه است **مثنوى** بهترين چيزها خلق نكو است خلق خلق
نيكو از آن نيكو است هركه خلقش نخلق الله خلق او خوشنود نيست هيچ فلكش برد معير نيست وأوحش
الوحشة العجب و وحشتناك‌ترين وحشتى عجب است و خودبينى زيراكه معجب بجهت اعتقاد فضيلت در حق
خود خود را هم صحبت ديگران نمى‌بيند و مردمان از او رميده‌اند و گريزانند بجهت سربلندى او و استغناى او
غير **شعر** مرد خودبين برفيق و غمگسار مهربان ماند اندر تنگناى وحشت آباد جهان و چهارده
كه اجتناب از ايشان لازمست و واجب است كه مصنف فرمايد يا بنى اى پسرك من إياك ومصادقة الأحمق
بپرهيز از دوستى نمودن با احمق و بى خرد فإنه يريد أن ينفعك پس بدرستيكه احمق ميخواهد نفع رساند تو
فيضرك پس ضرر ميرساند ترا بسبب حماقت و ابلهى و غباوت و كم خردى وإياك ومصادقة البخيل و بپرهيز
از دوستى كردن با بخيل فإنه يقعد عنك پس تحقيق كه او بنشيند از دوستى نمودن با تو يعنى بر نخيزد بيارى
دادن تو أحوج ما تكون إليه در محتاج‌ترين چيزى كه باشى تو محتاج بسوى آن وإياك ومصادقة
الفاجر و بپرهيز از دوستى كردن با بدكار تبه روزگار فإنه يبيعك بالتافه پس بدرستيكه او بفروشد
مرتبه ترا بچيزى اندك و بى بضاعت بواسطه بدنامى و بزه كارى **شعر** با بد كم نشين كه صحبت
بد گرچه پاكى ترا پليد كند آفتابى بدين بلندى را ذره‌اى ناپديد كند وإياك ومصادقة
الكذاب و اجتناب كن از محبت و دوستى با دروغگوى فإنه كالسراب پس بدرستيكه او همچو سرابست
سراب آنست كه شعاع آفتاب در نيمروز در زمين هموارى افتد لمعان اندر خشند در نظر آبى چون آب بموج يقرب
عليك البعيد نزديك گرداند بر تو دور را ويبعد عنك القريب و دور گرداند از تو نزديك را
بگفتار ناصواب همچنانكه لازمه سراب است وقال عليه السلام وهو آن حضرت عم كه لا قربة بالنوافل هيچ نزديكى
جستن نيست بحضرت خدا بافعال سنت إذا أضرت بالفرائض وقتى كه ضرر رساند بافعال واجب بتخفيف
آن و نقص فضل آن بجهت تعب و ملالى كه حاصل شده باشد از اداء نوافل مراد بنفى قربت نفى كمال قربت
و فضيلت آنست نه نفى ذات آن وقال عليه السلام لسان العاقل وراء قلبه زبان خردمند در پس دل او است
يعنى عاقل اول تامل نمايد در گفتن و سنجيده خود را ملاحظه فرمايد و بعد از آن اظهار كند و چه زيبا گفته‌اند
نخست تامل ده مر تا قول بدل انديشه كن تا نگويند ايشان بيدل دانا بايد سخن وقلب الأحمق وراء لسانه و دل
احمق و بيخرد در پس زبان او است يعنى احمق ظاهر نمايد قول خود را و بعد از آن در وى تامل نمايد گو دل با
نمودى تابع قول زبان از زبان خود بمعناى هذا اندر با فقال السيد و سيد خدمتش رد رحمه العزيز
مبغرا بذكره وهذا من المعانى العجيبة الشريفة يعنى اين الفاظ بلند از معنيهاى عجيبه شريفه و بد
لطيفه والمراد به أن العاقل لا يطلق لسانه و مراد بآن كلام آنست كه عاقل روان نميسازد زبان
خود را الا بعد مشاورة الروية مگر بعد از مشورت نمودن با انديشه خود ومؤامرة الفكرة و صلاح

اوحش
وحشة بفتح اول بايد و بكين نوبت و ترسيدن و خلوت كردن با كسى ... وحش شبيه از باب وعد يعنى
انداخت جامه را در ترس آنكه رسيده شود باو مثل وحش از باب تفعيل و رجل وحشان بر وزن سكران يعنى مرد اندوهگين و غمناك و جمع آن وحاشى بفتح حاء و قصر آخر مى‌آيد و بات وحشا يعنى خوابيد گرسنه و هم
اوحشوا بر وزن افعال يعنى ايشان گرسنه خوابيده شدند ق

الفاجر

الاحمق
و حمق از باب كرم و از باب فرح يعنى گول و كم خرد شد مصدر آن حمق بضم اول و حمق بدو ضمه و حماقة بر وزن سماحة و انحمق و استحمق نيز بهمين معنى است پس اين كس احمق بر وزن احمر است يعنى كم خرد و در جمع گفته ميشود قوم و نسوة حماق بر وزن رجال و حمق بدو ضمه و حمقى بر وزن سكرى و حماقى بر وزن سكارى بفتح و ضم اول و حمق بر وزن قفل مثل
وراء
وتنك ... ق
وراء

دیدن بتفکر خود و الاحمق تسبق حذفات لسانه و بی عقل سبقت میگیرد اند اختهای زبان او و الفاظ
که بی تامل از او صادر میشود از ان و فلتات کلامه و گفتارها سخنان او که بی تفکر و تامل از او بی فعل آمده
باشد علی مراجعة فکره و مماخضة رایه بر باز گردیدن بخاطر فکر و بیش او و متحرک شدن ضمیر اندیشه
او و بسیار نگریستن او در امور سانحه فکان لسان العاقل تابع لقلبه پس گویا زبان خردمند تابع
دل او است و کان قلب الاحمق تابع للسانه و گویا که دل نادان پیرو زبان او است و قد روی عنه علیه السلام
و بتحقیق که روایت کرده شده است از آنحضرت علیه السلام هذا المعنی بلفظ آخر این معنی بلفظی دیگر و بعبارتی غیر
از این عبارت و هو قوله و آن قول آنحضرت است که قلب الاحمق فی فیه یعنی دل احمق در دهن او است
و لسان العاقل فی قلبه و زبان عاقل در دل او است و معناهما واحد و معنی این عبارت و عبارت اول
بالمآل یکیست در نظر عقل و قال علیه السلام لبعض اصحابه فی علة اعتلها و فرموده است آنحضرت مر یکی
از اصحاب خود را در مرضی که بیمار شده آنکس بآن این قول را که جعل الله ما کان گرداند حق سبحانه و تعالی
آنچه واقع شد من شکواک از بیماری تو حطا لسیئاتک ساقط کننده گناهان تو فان المرض لا اجر فیه پس
بدرستیکه بیماری نیست هیچ مزدی در آن و لکنه یحط السیئات و لکن میافکند گناهان و کردارهای بد تو را
و یحتها حت الاوراق و میریزاند آنها را همچو ریزانیدن برگهای درخت جه نسبت او بمرض سبب ریزانیدن
روییدن آن گناهان است بتمامی از ان باعتبار کسر قوت شهوت و غضب که مبدء ذنوب اند و رجوع مریض بتوبه
و انابت و خضوع و خشوع او بدرگاه رب العزة که باعث مغفرت است و انما الاجر فی القول باللسان بدرستی
که مزد در گفتار بزبان است و العمل بالایدی و الاقدام و در کردار بدستها و قدمها و ان الله سبحانه یدخل
و بتحقیق که سبحانه و تعالی داخل میگرداند بصدق النیة بواسطه درستی ~~بر~~ و راستی قصد
اعتقاد و السریرة الصالحة و سریره شایسته و حسن طویت من یشاء من عباده هر کرا که میخواهد از بندگان
خود الجنة بهشت عنبر سرشت و سید قدس سره میفرمایند و اقول صدق علیه السلام میگویم که راست فرموده
است آنحضرت علیه السلام ان المرض لا اجر فیه که هیچ مزدی نیست در او بیماری لانه من قبیل ما یستحق علیه العوض زیرا
که مرض از قبیل آنچیزیست که سزاوار میشوند بر آن بعوضی از خصم منا لان العوض یستحق زیرا که عوض مستحق
و سزاوار علی ما کان بر آنچه واقع است فی مقابلة فعل الله تعالی بالعبد در برابر فعل خدای تعالی
بر بنده من الالام و الامراض از المها و مرضهای که عارض میشوند و ما یجری مجری ذلک و آنچه جاری
میشود در مجاری آن از اصناف هموم و غموم و الاجر و الثواب یستحقان و مزد و ثواب هر دو مستحق میشوند سزاوار
میگردند علی ما کان فی مقابلة فعل العبد بر آنچه واقع است در برابر کردار بنده فبینهما فرق پس میان
عوض و اجر فرقی بسیار است و قد بینه علیه السلام و بتحقیق که بیان فرموده است این فرق را آنحضرت صلوات الله
علیه کما یقتضیه علمه الثاقب چنانچه اقتضا کرد آنرا دانش او که سوراخ کننده حجابهای امور است
و فرو رونده بقعر بحار و رایه الصائب و فکر او که رسنده است بصواب و قال علیه السلام فی ذکر
خباب بن الارت و فرموده است حضرت ولایت پناه صلی الله علیه و آله در یاد کردن او و صفات حمیده و صفات
پسندیده خباب بن الارت خباب بخاء معجمه و با مشدده مردی صحابی بود از مهاجرین که وفات نمود در کوفه
بعد از باز گشتن امیر المؤمنین علیه السلام از مجادله صفین و اول کسی بود که آنحضرت او را در کوفه دفن فرمود

حط
و حط بفتح اول از باب نصر بمعنی نهادن است و فرود گذاشتن بار است از ستور و آسم از این حط بکسر اول بر وزن شده است و گفته خدا تعالی حطة یعنی فرود آورد از ما گناهان ما را یا آنکه بگوئید که خواستن ما حطة است یعنی آنکه فرود آورده شود از ما گناهان ما را و مترجم گوید که حطة بکسر اول مصدر است از حط مثل رکبه و جلسه و خبر مبتداء محذوف است یعنی مسئلت ما فرود آوردن گناهان است
٥

حت
حت الورق از باب نصر یعنی افتاد برگ مثل انحتت از باب انفعال و تحاتت از باب تفاعل و تحتحت از باب تفعلل و حت الشئ یعنی فرود آورد آن چیز را و حتی بمعنی تا و حرف است از برای انتها و غایت و از برای تعلیل میباشد و بمعنی الا است و در استثنا میگوئی نمی ایستم تا آنکه تو بایستی و جر داده میشود برغایت و رفع داده میشود بر ابتدا و نصب داده میشود بر عطف و از برای این گفته است فراء که میمیرم و در نفس من از حتی چیزی است
ق

و بعد از دفن او را مدح نمود بستر صفت باین طریق که یرحم الله خبّاباً رحم کند خدای تعالی خبّاب بن ارت را
فلقد اسلم راغباً پس بدرستیکه اسلام آورد در حالتی که رغبت کننده بود باسلام آوردن با خلوص اعتقاد
وهاجر طائعاً و هجرت اختیار نمود از وطن ها و فرمانبرداری آمد بملازمت حضرت رسالت در حینی که فرمان برنده
بود در کمال انقیاد وعاش مجاهداً و زندگانی کرد در حالتی که کوشش نماینده بود در جهاد طوبی لمن
ذکر المعاد خوشا کسی که یاد کند بازگشت و مرجع خود را و اعتقاد نماید بآن از روی صدق ثواب وعمل للحساب و عمل نیکو
کرد از برای روز حساب وقنع بالکفاف و قناعت کرد بمقدار رزقی که منع نمود او را از سؤال و خواهش بی کار
یا فتن ثواب ورضی عن الله تعالی و راضی شد و خوشنود از حضرت رب الارباب بر آنچه عطا فرموده او را از وجه
معاش و ثواب روز حساب وقال علیه السلام و فرموده آنحضرت علیه السلام لو ضربت خیشوم المؤمن اگر بزنم بر اصل
بینی مؤمن بسیفی هذا بشمشیر خود که اینست علی ان یبغضنی بر آنکه دشمن دارد مرا و عداوت مرا در دل
گیرد ما ابغضنی دشمن ندارد مرا ولو صببت الدنیا و اگر بریزم دنیا را بجماتها بهمه اموال و اسباب آن
علی المنافق بر منافق دارنده دو رو علی ان یحبنی بر آنکه دوست دارد مرا ما احبنی دوست ندارد مرا وذلک
و آن دو نوع محبت مؤمن و ثبات عداوت منافق لانه قضی بجهت آنست که قضا تعلق گرفته بآن و حکم الهی
جاری شده است بر آن فانقضی علی لسان النبی الامی پس گذشت بر زبان پیغمبر نانویسنده ناخواننده
انه قال یا علی لا یبغضک مؤمن بدرستیکه آنکه دشمن ندارد ترا مؤمن متقی زیرا که پاک اصل است و پاک دین
ولا یحبک منافق و دوست ندارد ترا منافق شقی زیرا که ناپاک زاده است و بدآیین و صفت حضرت رسالت
با میت تنبیه است بآنکه کمال علم او با وجود این صفت یکی از معجزات اوست شعر نگار من که بمکتب نرفت و
خط ننوشت بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد وقال علیه السلام سیئة تسوءک بدی که اندوهگین و رسانند
تو را بجهت پشیمان شدن تو از اکتساب آن خیر عند الله بهتر است نزد خدای تعالی من حسنة تعجبک از
نیکوئی که عجب آورد در تو و در نکر اندازد زیرا که پشیمانی و پریشانی بر گناه ماحی آنست بی اشتباه و عجب در حسنه کاهی
که میکرداند آن حسنه را اشتباه وقال علیه السلام قدر الرجل علی قدر همته قدر و منزلت مرد و مقدار او به قدر همت اوست
یعنی منزلت و مرتبت مرد نزد مردم در نیکنام در تعظیم و اعتبار و تصغیر و احتقار بر قدر همت او است در اکتساب
اسباب شرف و فضیلت پس بلند همت بر مرتبه از آن اقتصار نمینماید و روز بروز بر مقدار خود میافزاید
از پست همت این کار نمی آید زیرا که همت قوتیست داعیه بر بلندی مرتبه وصدقه علی قدر مروته و قدر راستی و
مرد و قدر مروت اوست زیرا که مروت خصلتیست که موجب ارتکاب حق است و اجتناب از چیزی که باعث عار
نفس است و امر مستهجن پس لازم او صدق باشد و قوت و ضعف آن بحسب قوت و ضعف مروت است وشجاعته علی قدر
انفته و شجاعت و دلیری مرد بر قدر حمیت و هیجان خشم او بر آنچه محافظت آن باید کرد زیرا که حمیت ننگ
داشتن است از مکروه و دفع کردن کار زشت و ناشایست پس حمیت و غیرت مبدأ شجاعت باشد وعفته
علی قدر غیرته و پاکدامنی مرد بر قدر غیرت اوست زیرا که غیرت نفرت طبیعت است از تحمل مشارکت غیر
در امری که مخصوص است باو و محبوبست نزد او و این نفرت باعث میشود او را از مرغوبی کردن شهوات در امور
که مختص است بغیر و مرغوبست نزد آن غیر وقال علیه السلام الظفر بالحزم فیروزی یافتن باشیاء مطلب
دنیوی و اخروی و باحتیاط است و هشیاری والحزم باجالة الرای و هشیاری باعمال فکر است و اندیشه

قنع
قنوع بروزن سرور خواستن یعنی
فروتنی گردیدنست و بمعنی خوشنودی بنیاد
بقضیت و فعل از این از باب منع
و مصدر الفناعة بروزن صحابه
یعنی میخواهم از خدا راضی بنصیب
خود را و قناعه بروزن صحابه
راضی و خوشنود بنصیب است مثل قنع
بتحریک و قنعان بروزن عثمان
و فعل از این که بمعنی خواستن
نباشد از باب فرح آمده است
فقد ن د
قنع ن د
ق
لو ضربت
خد
لما ابغضنی خ ل
شقی ن د
والکفاف
بالفتح و کففته منه یعنی دفع کردم و باز
ایستانیدم او را و برگردانیدم فکف
پس دفع شد و برگردید لازم و متعدی
هر دو آمده و کف فالشیء بروزن
سحاب مانند الخبر است و کفاف
از روزی آن چیزیست که باز ایستاده است
از مردم و بی نیاز شده است
کفف بتحریک ق
خیشوم
بفتح خا بروزن حیزوم بالای بینی
بینیست از قلم بینی و آنچه زیر است
از استخوانهای سرکه تنگ است
و ملیوان خانید و خشمه از باب
ضرب یعنی شکست خیشوم او را
ق
وانفته
بتحریک والقیاس منه از باب فرح بمعنی ننگ و عار
بر داشتن از او و مصدر آن الانفة بتحریک
و الانف بر وزن نیاد است
ق

در تحصیل مقاصد وَالرَّأیُ بِتَحصِینِ الأَسرارِ و اندیشهٔ ثابته با ستوار کردن سرها است باسرار نشستن
باستیاط ظفر قریب و بعید و متوسط بر حزم است که مقدم داشتن عمل را از برای حوادث ممکنه پیش از
وقوع آن بچیزی که ابعد است از غرور و اقرب است بسلامت و آن سبب قریب است از برای ظفر و حزم مقارن
بمطالب متوسط اجالهٔ رای است عمل فرمودن آن در تحصیل مآرب و آن سبب قریب است از برای حزم و بعید
تحصین اسرار آن چیزیست که مطلوبست و آن سبب قریب است از برای رای ثابته وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ اِحذَرُوا
صَولَةَ الکَرِیمِ اِذا جاعَ حذر کنید از حمله بردن شریف النفس بلند همت وقتی که گرسنه شود یعنی
سخت شود حاجت او زیرا که بجوش می‌آید او را حمیت و می‌ماند از خود زاد رکابها بلند و انتقام کشید از کردنکشان
زورمند وَاللَّئِیمِ اِذا شَبِعَ و حذر کنید از حمله بردن ناکس چون سیر شود و توانگر گردد بمال حقیر زیرا که منتهی
میشود در لئامت بر مقتضای طبع مستقیم وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ قُلُوبُ الرِّجالِ وَحشِیَّةٌ دلهای مردمان رمنده است
بحسب فطرت و بتحقیق ایزد خطب همت و کوتاهت فَمَن تَأَلَّفَها پس کسیکه بدست آورد بالفت و محبت آن دلها
اَقبَلَت عَلَیهِ روی آورند برو بمعونت و نصرت وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ عَیبُکَ مَستُورٌ عیب تو پوشیده شده است
ما اَسعَدَکَ جَدُّکَ مادام که یاری میکند ترا نیکوئی بخت تو و توافق اسباب مصالح زیرا که غنا و توانگری
و موافقت اسباب نیکوئی میپوشاند عیبها را و لهذا عیوب ملوک و اکابر مخفی میشود و اگر چه کثیر باشد و
کبیر و چون آنها مفقود شدند عیوب از پردهٔ خفا خارج نمودند و صاحب خود را هدف تیر طعن و ملامت ساختند و
قالَ عَلَیهِ السَّلامُ اَولَی النّاسِ بِالعَفوِ سزاوارترین مردمان بعفو کردن اَقدَرُهُم عَلَی العُقُوبَةِ قادرترین ایشانست
بعقوبت نمودن زیرا که عفو صادق نمی‌آید مگر با قدرت بر عقوبت پس توانا اولی است که متصف باشد بآن صفت
وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ السَّخاءُ ما کانَ اِبتِداءً سخاوت که ملکه احسانست و بذل بمستحقان است که باشد ابتدا
سؤال از مردمان چه آن بخالص است از شمع ریا و غیر آن فَاَمّا ما کانَ عَن مَسئَلَةٍ پس اما آن سخا که باشد
از سؤال سائلان و خضوع فقیران فَحَیاءٌ وَتَذَمُّمٌ پس آن از شرمندگی است و ننگ داشتن از الحاح ایشان
و مذمت مردمانست وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ لا غِنَاءَ کَالعَقلِ نیست هیچ توانگری همچو خرد زیرا که دلیل
صوابست و دور از ابتذال و توانگری بدون عروض زوال وَلا فَقرَ کَالجَهلِ و نیست هیچ درویشی مانند نادانی
زیرا که آن موجب ضلالتست و وبال وَلا مِیراثَ کَالاَدَبِ و نیست هیچ میراثی همچو ادب یعنی همچو میراث
گرفتن ادب از آباء که آن عبارتست از متحلی شدن بمکارم اخلاق از جهت تفضیل آن بر مال وَلا ظَهِیرَ کَالمُشاوَرَةِ
و نیست هیچ یاری دهنده همچو مشورت کردن و صلاح اندیشیدن با اهل دانش زیرا که آن نفع است از تو
و کثرت عدد بی قیل و قال بهنگام تدبیر صواب رای نیک مراد صد سپاه چو رای نیک وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ
الصَّبرُ صَبرانِ صبر دو صبر است یعنی دو قسم است قسم ان باعتبار صَبرٌ عَلَی ما تَکرَهُ اول صبر نمودن بر آنچه مکروه
میشمارد آن را از حوادث روزگار و این قسم از اخلاق در تحت شجاعت وَصَبرٌ عَمّا تُحِبُّ و دوم شکیبائی
نمودن از آنچه دوست میدارد آن را از مشتهیات بجهت تربیت نفس از خصوصیات آن و این فضیلت از اخلاق است
در تحت عفت وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ الغِنَی فِی الغُربَةِ وَطَنٌ توانگری در غربت وطن است زیرا که مستلزم سکون
و راحت است همچنانکه در حضر باشد وَالفَقرُ فِی الوَطَنِ غُربَةٌ و درویشی در وطن غربت است زیرا
که مستلزم بودن خلوت از علماء و استراحت است مانند سفر وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ القَناعَةُ مالٌ لا یَنفَدُ و بری

با جالة
بر وزن اقامه مصدر است از باب افعال
جال فی الحرب از باب نصر یجول جولة
بفتح اول حمله از باب تفعیل مصدر آن
تجوال بر وزن تکرار بفتح اول است و جاله
از باب افتعال و اجتیال از باب
انفعال یعنی گردید در جنگ بگرد و دور
از باب افعال اجال یعنی گردانید
او را و تجاول از باب تفاعل یعنی
گردیدند بعضی از ایشان بر بعضی
در جنگ ق

الکبیر ـ د

لا غنی ـ ه
جدّک
بفتح اول بمعنی طالع و بخت است و بمعنی بهره
و نصیب است و بمعنی بهره مند شدن است
و بمعنی روزی و بمعنی بزرگی و بمعنی کناره
نهر است مثنی جدّ بکسر اول و جیده
بزیادی یاء مثنی جده بضم اول ب
ق

غناء
بفتح اول بر وزن سماء است و غنی بر وزن
الی بمعنی توانگری ضد بی چیزی است و نیاز مند
بودن و هر گاه فتحه داده شود اول غنا
مد داده شده است آخر او و اسم از این
غنه بضم اول و کسر او است و غنوه
بضم اول و غنیان بر وزن
عثمان است
ق

ینفد ـ ل

ابتداء او عن رسول الله صلی الله علیه و آله قناعت که بس است ملکت و اسباب معاش است که فانی نمیشود و همیشه صاحب آن
محترم است نزد مردم مصرع هر که قانع شد بخشک و تر شه بحر و بر است و استعاره لفظ نفاد بما
از برای قناعت باعتبار آنست که با وجود آن احتیاج نمی افتد بمال وقال علیه السلام المال مادة الشهوات
مال مادة شهوات است زیرا که بمال حاصل میشود مشتهیات که میکشد بعقوبات و لهذا گفته اند شعر
امید اگر بدیده تحقیق بنگری درویشی اختیار کنی بر توانگری وقال علیه السلام من حذرك كمن بشرك
کسی که بترساند ترا از امری اندوه بار گو که آن همچو کسیست که بشارت دهد ترا برستگاری چه بسبب آن رستگار
میشوی از آن فعل محذور منه وقال علیه السلام اللسان سبع ان خلی عنه عقر زبان درنده ایست که اگر واگذاشته شود
بجوش بی تفکر و تدبر عقر میکند و گزندگی میکند از هر که بزند پس واجبست حفظ زبان نمودن و سخن بی اندیشه
بر زبان نراندن لفظ سبع و صفت عقر مستعار اند از برای اهمال لسان باعتبار آنکه آن در اکثر احوال سبب
هلاکت است و موجب اذیت وقال علیه السلام المرأة عقرب حلوة اللبسة زن کژدمیست نیش زن و اما حلوة اللسبة
که شیرینست گزیدن آن بجهت لذت مباشرت که ناقص ماده حیوة است و موجب ضعف قوی بدن لذت
بمثابه زهرست در آخر کار و در ظاهر شیرینست و صورتا وقال علیه السلام الشفیع جناح الطالب شفاعت
خواه بال طالبست باعتبار که میپرد او بمطالب شعر چون نباشد مرغ بی پر مراد و کو ظفر
شد شفاعت خواه حاجتمندرا چون بال و پر وقال علیه السلام اهل الدنیا کرکب یسار بهم و هم نیام اهل این
جهان مانند کاروانی اند که میبرند ایشانرا و هم نیام و حال آنکه ایشان هستند در خواب گران یعنی
ایشان سیر مینمایند و نزدیک میشوند بعالم آخرت در حالتی که هستند بخواب غفلت شعر دریغا
در خواب و روز عمر بود درکوهی چون بمیرند از غرور خویش باشند آگهی وقال علیه السلام فقد الاحبة
غربة نایافتن دوستان غربت است زیرا که موجب تنهائیست و وحشت و قال علیه السلام فوت الحاجة اهون
من طلبها الی غیر اهلها فوت کردن حاجت آسانترست از طلب نمودن آن بغیر اهلش چون لئیمان زیرا
که در آن طلب غالبا عدم حصول است بحاجت و مع هذا موجب زیادتی ذل سوال است از ایشان وقال
علیه السلام لا تستحی من اعطاء القلیل حیا مکن از دادن اندک فان الحرمان اقل منه یعنی
که نومید کردن است از آن یعنی حقارت آن بیشتر است نزد اهل اعتبار وقال علیه السلام اذا لم یکن ما
ترید هر گاه که واقع نشود آنچه خواهی فلا تبل کیف کنت پس باید که باک نداشته باشی از کیفیتی که
باشی از عدم حصول مرادات خود زیرا که سعی و اهتمام آن موجب مضرتست و تباهی بدانکه لا تبل بمعنی
لا تبال بیجو که الف محذوف شده بجهت کثرت استعمال از قبیل لا ادر و در بعضی نسخ بر اصل خود واقع
وقال علیه السلام العفاف زینة الفقر پاکدامنی زیور درویشیست زیرا که آن فضیلتی است که مزین صاحب
خودست در محنت حال وقال علیه السلام لا تری الجاهل الا مفرطا نمی بینی نادانرا مگر بسبب جهالت از حد در
گذرنده است او مفرطا یا تقصیر کننده و این هر دو طرف عدول اند از عدالت بخلاف دانا که اختیار میکند
وسط را که حد عدالت و قال علیه السلام اذا تم العقل نقص الکلام چون تمام شد خرد مرد نقصان یابد
کلام او زیرا که عاقل بکلام بیهوده متکلم نمیشود قابل بلکه میگوید سخن چند پخته و گفتار سنجیده و آن موجب
نقص کلام است شعر مرد چو عقلش بیفزاید بجا کاهد سخن زانکه بافرهنگ گفتار اندک آید

وقال

اللسبة
بالفتح کالمسة لفظا و معنی لسبة
النحلة و غیرها از باب ضرب و منع
یعنی گزیدن مار و جز آن اورا و لسب
فلانا بالسوط یعنی زد فلانرا تازیانه و لسب
از باب فرح یعنی چسپید باو و لسب
العسل و نحوه یعنی لیسید عسل و مانند آنرا
منه غفر ق

اللسعة
فلا تبل
بفتح با و سکون لام قبل از و حذف الف تا آنکه
تبالی بجهت تخفیف ابدا شده یا ورا
بعد از و حذف لام ناهیه لام آخر مجزوم شد
پس بالتقاء ساکنین میان الف و لام الف
ساقط شد هذا ما فی الصراح و بیان شارح
که حذف الف بجهت کثرت استعمال است
در غیر محل است زیرا که باید بعد از
اسقاط الف لا تبل بکسر لام
باشد نه بسکون مگر آنکه
مراد حذف یاء و الف
الطلب فی نسخه تخفیف
باشد
ق

العفاف
بفتح اول بر وزن سحاب و عف عفا
از باب ضرب بفتح اول و عفافا بر وزن
سحاب و عفافه بزیادتی تاء و عفه بکسر
اول و سکون او عفت بفتح اول و عفیف بر
وزن امیر یعنی باز ایستاد از آنچه حلال
و خوب نیست و پارسا شد و بعضی
از باب ضرب و منع اند
ق

فلا تبال ...

وقال علیه السلام الدهر یخلق الابدان روزگار کهنه کرداند بدنها را بمهیا ساختن اسبابها و یجدد الامال
تازه و نو میسازد ارزوها را بامید طول صحت و بقا و یقرب المنیة و نزدیک میکرداند مرک را و یباعد
الامنیة و دور میکرداند ارزو را من ظفر به کسی که فیروزی یافت بانچه مراد او بود از متاع دنیا
نصب و بجود شد یعنی بجهد کد و عناد و حراست و طلب با دیگران و من فاته و کسی که فوت کرد متاع دنیا
تعب رنج و زحمت کشید بر نیافتن انچه بان محتاج است و بواسطه عدم مراد بفقر و فاقه مبتلا شد
وقال علیه السلام من نصب نفسه کسی که نصب نمود نفس خود را للناس اماما برای مردمان امام و پیشوا
یعنی هرکه خود را پیشوای مردمان کرداند فعلیه پس واجبست برو ان یبدأ بتعلیم نفسه که ابتدا کند به
تعلیم دادن و اموختن نفس خود را باداب و احکام اسلام قبل تعلیم غیره پیش از تعلیم دادن غیر خود را تا تعلیم
او بر وفق قوانین شریعت باشد و لیکن تادیبه بسیرته و باید که باشد ادب ساختن و تعلیم دادن او غیر خود را
بسیرت و فعل جمیل خود قبل تادیبه بلسانه پیش از ادب کردن او بزبان خود زیرا که فرمان بردن مردمان
بافعال بیشتر است از فرمان بردن ایشان باقوال و معلم نفسه و مؤدبها و اموزاننده نفس خود و ادب کننده
احق بالاجلال سزاوارتر است بتعظیم و تکریم من معلم الناس و مؤدبهم از اموزاننده مردمان و ادب کننده
ایشان بمکارم اخلاق و محاسن اعمال وقال علیه السلام نفس المرء خطاه الی اجله نفس زدن مرد کامهای
او است بسوی اجل خود زیرا که نفسی که میزند چیزی از عمر او کم میشود و بسوی مرک نزدیکتر میکردد وقال علیه السلام
کل معدود منقض هر شمرده شده که عبارت از نفس است بسر رسنده است و کل متوقع ات و هر چیز چشم داشته شده
که مرکست اینده است پس تکیه بدنیای بی اعتبار بود و او بدار الفنا وقال علیه السلام ان الامور اذا
اشتبهت بدرستیکه کارها چون پوشیده شود اعتبر اخرها باولها اعتبار کرده میشود اخر ان باول ان
یعنی هرکاه که ملتبس شود در مبادی امور معرفت وجه تحصیل ان و تفسیر داخل شد در ان قیاس میباید کرد
بر ان اخر ان را و استدلال میباید نمود بر انکه اخر ان هیچنین خواهد بود در عمر پس لازم است توقف نمودن
در تحصیل دنیا مدة زمان ومن خبر ضرار بن ضمرة الضبابی عند دخوله الی معاویة از خبر
ضرار بن ضمره ضبابی است از حال امیر المؤمنین و امام المتقین علیه صلوات الله رب العالمین نزد داخل شدن او
بسوی معویه و مسئلته له عن امیر المؤمنین و پرسیدن معاویه او را از حال امیر المؤمنین ع قال فاشهد
گفت پس گواهی میدهم لقد رأیته و بتحقیق که دیدم انحضرت را فی بعض مواقفه در بعضی از موضع
وقوف و قد ارخی اللیل و حالتی که فرو گذاشته بود شب سدوله پردهای خود را و این کنایت است از
شدت ظلمت و تاریکی او یعنی دیدم انحضرت را در شب تار و هو قائم فی محرابه و وقتی که ایستاده بود در محراب
عبادت خود بخضوع و خشوع قابض علی لحیته بدست گرفته محاسن خود را از بسیاری اندوه و الام
یتململ تململ السلیم می جنبید و میتپید از الم مانند بی ارام بودن مار گزیده و یبکی بکاء الحزین
و گریه میکرد همچو گریه کردن غم رسیده و یقول و میفرمود که یا دنیا یا دنیا الیک عنی این هر دو
جار و مجرورند متعلق بفعل محذوف و در این تقدیر است که ارجعی عنی الیک مکررند از جهت تاکید
یعنی ای دنیا الیک رجوع کن از من و دور شو و رجوع کن بسوی خود و بخود مشغول باش ابی تعرضت ابا
بسبب فریب دادن من پیش من امدی و خود را بمن عرض میکنی ام الی تشوقت یا بسوی من ارزومند شدی فتطلب من

یخلق
خلق الثوب از باب نصر و از باب کرم و از باب سمع یعنی کهنه شد جامه
مصدران خلوقة بروزن حمولة و خلق بحرکتین و خلق
بحرکات است و خلق بحرکتین بمعنی کهنه است
از برای مذکر و مؤنث و جمع ان خلقان
بروزن عثمان میشود و اخلقه از باب
افعال یعنی پوشانید او را جامه
کهنه و خلق از باب کرم یعنی
گشت خلیق بروزن امیر
یعنی سزاوار
ق

اذا اشتبهت
ع

خطاه
بضم اول و فتح ثانی جمع خطوة
از باب نصر خطوا بفتح اول و خطر
از باب افتعال اختطاء از باب
مذکور بقلب یعنی راه رفت و خطوه
بضم و فتح اول و قصر اخر و خطو بر
وزن ... می اید و خطو بفتح اول
یک گام است و جمع ان خطوات
بتحریک می اید و تخطی الناس از
باب تفعل و اختطاء از باب
افتعال یعنی بر ... گذشت مردم
و گذشت از ایشان
ق

لا هانَ حینُكِ نزدیك مباد هنگام مرگ تو و غرور تو هیهات است دور است این طمع تو یعنی غرّی غیری فریب

ده غیر مرا از غافلان مغرور لا حاجة لی فیكِ هیچ حاجتی نیست مرا در متاع دنیا تو و هیچ امر هلا از او

بعد از او خطاب نموده بدنیا همچو خطاب کردن با زوجه مکروهه فرمود که قد طلّقتُكِ ثلاثاً بتحقیق که طلاق

دادم ترا سه طلاق لا رجعة فیها که هیچ رجوعی نیست در طلاق تو و این کنایت است از مفارقت حقیقی بالکلیه

طریق استعاره بر آنکه لفظ طلاق وعدد آن مقام موثر نیست بر قطع نکاح آنحضرت بواسطه آنکه مدار استعارات

مطلوب نیست احکام شرعیه و نصب ثلاثا بر مصدر است و بر این تقدیر است که ثلث طلقات یا بر ظرف بود یعنی ثلاث مرات

دیگر خطاب به دنیا فرمود که فعیشُكِ قصیرٌ پس عیش تو کوتاه است وخطرُكِ یسیرٌ و قدر تو اندك است

وأملُكِ حقیرٌ و امید تو خوار است آه مِن قلّة الزّادِ آه از کمی توشه و زاد راه وطولِ الطّریقِ و درازی راه

وبُعدِ السّفرِ و دوری سفر و قرارگاه وعظیمِ المورِدِ و بزرگی جای فرود آمدن و منزلگاه خطاب در این فصل اگر

چه متوجه است بدنیا اما فی الحقیقه خطاب و عتاب با نفس است و نهی کردن او از نفسهای دنیا و عدم اغترار او

بلذات این سرا ومِن کلامٍ له علیه السّلام و از جمله کلام آنحضرت است که فرموده عندَ مسیرِه الی الشّامِ

نزد رفتن او بجانب شام للشّامیّ مرها من کلام سأله وقتی که پرسید از آنحضرت أکانَ مسیرُنا الی الشّامِ

آیا هست رفتن تو بطرف شام بقضاءِ اللهِ وقدرِهِ بقضای خدا تعالی و قدر او بعد کلامٍ طویلٍ بعد از

کلامی دراز هذا مختارُهُ که این کلام مختار و برگزیده شده است از آن و بعضی از آن کلام طویل اینست که فرمود

در جواب شامی والّذی فلقَ الحبّةَ وبرأَ النّسمةَ یعنی بحق آنخدائی که بشکافت دانه را و بیافرید ذی روح

بنی آدم را از کتم عدم ما وطئنا موطئاً پا ننهادیم در هیچ موضع قدم ولا هبطنا وادیاً و فرود نیامدیم

بهیچ وادی در آن عرصه پر درد عالم الّا بقضاءٍ وقدرٍ مگر بقضا و قدر بود که داعی عالم و آدم شامی بعد از

استماع این کلام گفت نمی بینم برای خود مزدی در این سفر خطوات زیرا که ثواب مترتب میشود بر امور اختیاریه

نه بر امور اجباریه آنحضرت فرمود که مَه ایّها الشّیخُ خاموش باش ای پیر بلند سن لقد عظّمَ اللهُ اجرَکم

مرا اینه بزرگ و بسیار گردانید حق تعالی مزد شما را فی مسیرِکم در رفتن شما وانتم سائرون در آنحال که سیر

کننده بودید وفی منصرفِکم و در باز گشتن شما وانتم منصرفون در وقتی که باز گردنده بودید ولم تکونوا

فی شیءٍ من حالاتکم و نبودید در هیچ چیز از حالات خود مکرهین باکراه و اجبار داشته شدگان ولا الیها

مضطرّین مضطر و مجبور شدگان شامی گفت چگونه چنین باشد و حال آنکه قضا ما را راند بسوی آن

امور فقال علیه السّلام پس آنحضرت فرمود که ویحَكَ و این کلمه ایست که وقت ترحم گویند همچنانکه ویلك

کلمه ایست که در وقت عذاب گویند یعنی هلاک بر تو رحم کناد از نوع سخنان و تو ایا مرزاد لعلّكَ ظننتَ قضاءً

لازماً شاید که تو گمان بردی که باشد قضائی که لازم است و متحتم وقدراً حاتماً و قدری که واجب است بر کوشیدن نفس کردن عمل

بود قضا بعلم واجب تعالی که الزام کننده بنده باشد و قدر را بر ایجاد واجب و لازم بوده و فوقان علم

و حال آنکه قضا و قدر وارد بافند بمعنی خلق و بمعنی ایجاب و بمعنی علم اول فقضیهنّ سبع سموات فی یومین

وقضی ربّك الّا تعبدوا الّا ایّاه سیم وقضینا الی بنی اسرائیل فی الکتاب چهارم قدر مشترک است با انجم

تقدیر شده از قضا و ما انجم تکلیف کرده شده با انجم قضا حکم اجمالی است و قدر تفصیل آن حکم است

اول مبنا شد با جبار و دوم و سیم باختیار مرجع تدبیر اراده مقضی اول کرده که آن خلق است تقدیر کرد اقسام

عیشك

بفتح اول حیات یعنی زندگانی که از اسباب خیر و نیکی باشد و همچنین بکسر اول بمعنی روزگار است یا بمعنی وقت معین است که یکبار است یا بیشتر یا هیچ وقت بعید سالی یا هشت سال است یا یکسال یا شبانه روز یا ماه یا هر صبح و شام و جمع آن احیان بر وزن ازمان و جمع جمع آن احاین بر وزن اباطیل می آید و حین بفتح اول بمعنی هلاک و محنت شدن است و بمعنی آزمایش است و حان یعنی هلاک شد و احانه الله یعنی خدا هلاک کند او را ق

قوله

مه بفتح میم و سکون ها اسم فعل است یعنی بس کن و ساکت شو و قلت مه مه ویقال مهمهت به ای زجرته یعنی باز ایست و مهمه بمعنی زجر است و جمع آن مهامه بر وزن دراهم ق

ویحك

ویح کلمه ایست بمعنی رحمت و بخشودن است و رفع آن بابتدائیه و نصب آن باضمار فعل یعنی الزمه الله و یحاله و یحا در و کلمه زید کلمه واحده است یعنی و یکاله یا آنکه اصل ویح و در آن پیوسته مجموع کلمه در ویح و بلام در دیگر و لیس در و لیس و بیاء در و یب و در اعم کلمه ثالث است ق

حتم است از این جهت حضرت فرمود ولو کان ذلک کذلک واگر باشد قضا وقدر بهمان معنی که تو اراده کردی لبطل الثواب والعقاب هر آینه باطل باشد ثواب وعقاب در دار القرار وسقط الوعد والوعید وساقط گردد وعده ابرار ووعید اشرار زیرا که ثواب وعقاب است ان الله سبحانه بدرستیکه حق سبحانه وتعالی امر عباده امر فرمود بندگان خود را تخییرا از روی اختیار دادن ومخیر ساختن ونهاهم ونهی نمود ایشانرا تحذیرا از روی ترسانیدن پس بنده مخیر باشد در فعل خود اگر اطاعت کند ثواب یابد واگر عصیان ورزد مستوجب عذاب شود پس آنچه آنحضرت با اغنیا وعاصیان اگر دید فرموده حقیقتا بود که اعلام نمود به پیغمبر وپیغمبر اخبار کرده بود وفرمود که یا علی انک ستقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین بعد من آنکه دوان مکره بود وبی اختیار باین طریق که حق سبحانه نداشته بود او را باجبار در این کار بلکه مشغول شد باین کار از روی اختیار وبواسطه آن رسید بثواب بسیار از این جهت فرمود که وکلف یسیرا یعنی تکلیف نمود حق تعالی بندگان را بکار آسان با اختیار ولم یکلف عسیرا وتکلیف نکرد بکار دشوار باجبار واعطی علی القلیل کثیرا وداد بر اندکی از کردار ثواب بسیار ولم یعص مغلوبا وعاصی کرده نشد یعنی بنده عاصی نشد از روی مغلوبیت که مجبور بوده باشد بی اختیار ولم یطع مکرها وفرمانبردار کرده نشد یعنی بنده فرمان او نبرده در وقتیکه مکره باشد ومضطر ولم یرسل الانبیاء لعبا ونفرستاد پیغمبران را بجانب خلقان از روی بازی ولم ینزل الکتب للعباد عبثا وفرو نفرستاد کتابها را برای بندگان بی فایده واز بیهودگی ولا خلق السموات والارض وما بینهما ونیافرید آسمانها وزمینها را وآنچه میان آنها و آنچه در میان آنهاست باطلا وبیهوده ذلک این کار وصفت باطل ظن الذین کفروا گمان آنانست که کافر بودند فتبیکه فویل للذین کفروا پس وای مر آنانرا که کافر شدند من النار از آتش دوزخ روز دین بعد از این فرمود که ای پیر این مقاله عبده اوثان وجنود شیطانست وشهود دروغ واهل عمی از صواب آن طایفه که مدعی این مقوله باشند قدریه ومجوس این امت اند پیر گفت چیست قضا وقدری که ما سیر نکردیم الا بآن فرمود که آن امر خداست وحکم او بعد از این این آیه را تلاوت نمود که وقضی ربک الا تعبدوا الا ایاه یعنی حکم کرد وواجب گردانید پروردگار تو آنکه نپرستید الا او را پس قضا اینجا بمعنی حکم است نه بمرتبه که بنده را از اختیار بیرون برد وبسرحد اجبار کشد پیر چون استماع این قول نمود برپا خواست فرحناک وخوشحال وگفت انت الامام الذی نرجو بطاعته یوم النشور من الرحمن رضوانا اوضحت من دیننا ما کان ملتبسا جزاک ربک عنا فیه احسانا یعنی تو آن امامی وپیشوائی که امید میداریم بسبب فرمانبرداری او روز بعث ونشور از حضرت خداوند بخشاینده خوشنودی را روشن کردانیدی وظاهر وهویدا ساختی از دین ما آنچه پوشیده بود پس بما جزا دهاد ترا پروردگار تو از ما بدان ایضاح تو امر ملتبس ما را جزای مشتمل باحسان وانعام وقال علیه السلام خذ الحکمة انی کانت فرا گیر حکمت را که آن کلامی مطابق واقع از هر جا که باشد از موافق ومنافق فان الحکمة پس بدرستیکه علم حکمت تکون فی صدر المنافق میباشد در سینه منافق فتلجلج فی صدره پس مضطرب میگردد در سینه او وقرار نمیگیرد بجهت عدم صلاح موضع آن ودر بعضی نسخ فتخلج است یعنی پس مضطرب میکند در سینه منافق حتی تخرج تا آنکه بیرون میآید فتسکن الی صواحبها پس آرام میگیرد نزد صاحبان خود فی صدر المؤمن در سینه مؤمن موافق نزد که او از اهل است وکلمه لا تنظر الی من قال وانظر الی ما قال قبیل این است وقال

سبحانه
سبّح بالنهار یعنی شنا کرد در نهر
آن سبح بفتح اول وسکون باء یکبار
در او سابح وسبوح یعنی شناور است
از گروه سیاحین وسبحان الله بر وزن
غفران یعنی دور دانیدن خدا از بدی وفرزند
از برای خدا ... بر مصدریت
یعنی ... خدای را
... وسبح ازلیه ... مصدر ...
سبحان بضم ... وسبحه
بضم اول ... از ... دیگر
خدا ... شمرده میشود
... او
ق

انی
بفتح اول وقصر آخر بر وزن حتی بمعنی حیث
یعنی اینجا بمعنی کیف است یعنی چگونه و بمعنی
این است یعنی کجا وانی بمعنی حرف شرط
وانی از باب ضرب یعنی آمد وقالد
کرد مصدر آن انی بفتح اول بر وزن
بر وزن امین ودانان بر وزن غراب
ودانان بر وزن ... آید ...
دانان بر وزن غراب ودانان
بر وزن شده ووانه بر وزن
بهزه یعنی بر ... بسیار
آه وناله کننده ونق
والماء یعنی ریخته
آب را
ق

علیه السلام فی مثل ذلك و فرموده است آنحضرت در مثل این گفتار الحِکمَةُ ضالّةُ المؤمن حکمت گمشدهٔ مؤمن
است فخذ الحکمة پس فرا گیر حکمت را ولو من اهل النفاق و اگر چه باشد یابنده آن از اهل نفاق و استعارهٔ
لفظ ضالّه از برای حکمت باعتبار آنست که از شأن مؤمن آنست که طلب آن کند هم چنانکه صاحب ضالّه
که در طلب آنست و قال علیه السلام قیمة کل امرئ ما یحسنه قیمت هر مردی و مرتبهٔ هر شخصی نزد مردمان
چیزیست که نیکو میکند و نیکو میداند آنرا از هنر و عرفان پس کوشش نمایند در تحصیل آنچه اعلای کمال
است نسبت باینان دانش آموز از تو او در سر هوای دولتست ز آنکه هر کس را بقدر دانش او
قیمتست قال السید الرضی رضی الله عنه ... هذه الکلمة التی لا تصاب لها قیمة یعنی این
کلمه ایست که یافته نمیشود مر او را قیمتی و لا توزن بها حکمة و سنجیده نمیشود با او در مثل
این کلمه نصیحتی چه مقرر است که از علوم و صناعات مباحه هر که علم او بیشتر است قیمت او وافر است
و اگر علم و عقل نبودی انسان مثل بهائم میبود و حیوان با صورت و هیئت که منقش باشد بر بنیان پس بجهت اختلاف
درجات او در علم و معرفت مختلف میگردد مقدار مرد در قیمت و لا تقرن الیها کلمة و قرین کرده نمیشود با او
در مثل این کلمه یعنی نصیحتی چه مقرر است که از علوم و صناعات مباحه هر که علم او بیشتر است قیمت او وافر است
و اگر علم و عقل نبودی انسان چون بهائم بودی و قال علیه السلام اوصیکم بخمس فرموده آنحضرت که وصیت میکنم شما را
به پنج کلمهٔ حکمت آثار لو ضربتم الیها که اگر بزنید بسوی طلب آن گفتار آباط الابل بغلهای شتران یعنی
اگر سوار شوید و بسرعت هر چه تمامتر شتران را دوان سازید و سفر بواسطهٔ رسیدن باین کلمات با برکات
اینست لا یرجون احد منکم الا ربه و لا یخافن الا ذنبه باید که امید نداشته باشد یکی از شما مگر از پروردگار
خود و نترسد مگر از گناه و کردار خود زیرا که هر چه غیر او در طلب و معرض زوال و فناست بجهت آن هر چه
فانی میشود بجانی که متعلق است باو و لا یستحین احد و شرم نکند هیچیک اذا سئل عما لا یعلم
چون پرسیده شود از چیزی که نداند ان یقول لا اعلم از آنکه گوید که نمیدانم و آنرا عیب خود داند
چه در حدیث آمده که هر که فتوی دهد بغیر علم داشتن باحکام دین لعنت کنند برو ملائکهٔ آسمان و زمین
و لا یستحین احد و حیا نکند هیچکس و شرم ننماید اذا لم یعلم الشیء چون نداند چیزی را ان یتعلمه
از آنکه بیاموزد آنرا و خود را دانا کند بان زیرا که علم شفای مرض جهل است و طلب شفا حسن است از پیر و
جوان آورده اند که یکی تعلیم میگرفت در اوان بزرگ سالی شخصی گفت تو را شرم نمیآید در این سن تعلیم گرفتن
گفت که مرا شرم نیامد از جهل در بزرگ سالی بدحالی چگونه شرم آید مرا بر کبر سن تعلیم
گرفتن او و علیکم بالصبر و بر شما باد وصیت میکنم شما را بشکیبایی نمودن در طاعت یزدان و اجتناب از عصیان
فان الصبر من الایمان پس بدرستیکه صبر از ایمان کالرأس من الجسد همچو سر است از بدن و لا خیر فی جسد
لا رأس معه هیچ خیری نیست در بدنی که نباشد سر با آن و لا فی ایمان لا صبر معه و نه در ایمان
که نباشد صبر و شکیبایی با آن و از اینجاست که گفته اند هر کرا صبر نیست ایمان نیست و قال علیه السلام
و فرموده آنحضرت صلوات الله علیه لرجل افرط فی الثناء علیه مر مردی که افراط مینمود در ثنا کردن با وی
و از حد میگذرانید در ستایش نمودن و کان له متهما و حال آنکه بود مر آنحضرت را تهمت نهنده بسبب بعض عداوت
انا دون ما تقول من زیر آنم که تو میگویی و فوق ما فی نفسک و بالای آنکه در نفس تو پنهان میداری

قیمه
به کسر قاف بمعنی ارزش هر چیزیست و جمع آن
قیم بر وزن عنب میآید و ماله قیمة
بجزم یاء یعنی نمیرسد او بقیمه و ارزش
و قومت السلعه از باب تفعیل یعنی گران
کردم کالا و متاع را مثل استقمته از
باب استفعال و قامت الامة مائة
دینار یعنی رسید قیمت کنیز بصد دینار
و مقام بفتح میم و ضم میم هر دو ...
جای توسط ... اقامت است
و اسم مکان بر وزن اسم مفعول
میآید و اگر بفتح میم باشد از قام است
و اسم مکان بر وزن
مفعل است
ق

اباط
بر وزن اشجار و ابط بکسر اول است
و آن پهنای زیر بغل است که بغل گویند
و گاهی مؤنث کرده میشود و تأبط از باب
تفعل یعنی نهاد آنرا زیر بغل و تأبطه الشیء
یعنی فرود آورد او را اخلال و تأبط
از باب تفعل یعنی داخل کردن جامه
در زیر دست راست پس انداختن
او است بر روی دوش دست چپ و گفته
میشود که حقیقه اباطی یعنی کردم
او را اباطی یعنی خود اباط
بر وزن کتاب میآید
ق

یعنی تو مدح میکنی مرا برابر بالاتر از آنچه در ذات منست و تعظیم مینمائی فوق آنچه سزاوار است و حاصل
آنکه ظاهر تو مخالف باطن تست چه زبان تو ثنای من گوید و دل تو بعداوت من برپا است و قال
علیه السلم بقیّة السّیف ابقی عدداً آنچه باقی مانده است از ضرب شمشیر باقی ماندنشان بیشتر است در عدد و اکثر
ولداً و بیشتر است از جهت فرزند بجهة عنایات الهی و لطفهائی که با ایشان مصروف شده بتقریب موجع انسانی و باز بریده (ماندن)
نسل مقتول بفضل نامتناهی و معنی این قول تصریح است بظاهر آنکه در تجربه و تتبع مشخص شده که بعد از
آنها در جنگها باقی ماندند و قال علیه السلم من ترک قول لا ادری کسیکه ترک کند گفتار نمیدانم را نادانسته
بجواب دادنها مکنا اصیبت مقاتله رسیده شود بجانب او مواضع قتل او یعنی کسیکه متنبه نبوده باشد
تو بجهتی که نداند سبب هلاکت دنیا و آخرت او گردد و قال علیه السلم رأی الشیخ احبّ الیّ اندیشه پیر دانا
دوست تر است بسوی من من جلد الغلام از چالاکی مرد زرنگی نوجوان توانا زیرا که رای پیر صاحب تدبیر
صادر میشود از عقل و تجربه و فکر صائب و اندیشه ثاقب و آن موجب ظفر و فتح جمیع حالات است و چالاکی
جوان مبنی است بر تهور و القای نفس در امور مهلکه و آن موجب هلاکت معتمدی چند از اشراف بنی آدم
و از این قبیل است الرأی قبل شجاعة الشجعان و روی من مشهد الغلام و در بعضی نسخ بدل من جلد من مشهد
الغلام یعنی رای پیر بهتر و محمودتر است نزد من از حضور نوجوان در معرکه زیرا که حضور و مصاحبت
و مجالست او موجب کسب حرص است و هوا و قلت تفکر و تدبر و قال علیه السلم عجبت لمن یقنط عجب دارم
کسی را که نومید شود از رحمت خدا و مغفرت الهی و معه الاستغفار و حال آنکه با او باشد استغفار نمودن
و طلب غفران کردن و فیما انقلنا از تناهی و حکی عنه ابو جعفر محمّد بن علی الباقر علیه السلم حکایت کرد از امیر
المؤمنین ابو جعفر محمد بن علی الباقر علیه و علی آبائه الکرام الصلوة و السلام انه قال علیه السلم که فرمود
آنحضرت صلوات الله علیه کان فی الارض امانان که بود در روی زمین دو امان من عذاب الله تعالی از عذاب
و عقاب خدا بهمان و قد رفع احدهما پس برداشته شد یکی از آن هر دو امان فدونکم الآخر پس بر شما
آن یکی دیگر فتمسّکوا به پس چنگ زنید بآن امان اما الامان الذی رفع اما آن امان که برداشته شد
فهو رسول الله صلی الله علیه و آله پس آن پیغمبر خدا بود و امّا الامان الباقی و اما آن امان که باقی
مانده است فالاستغفار پس آن آمرزش خواستن است از گناهان و ما کان الله لیعذّبهم یعنی
نیست خدای تعالی که عذاب کند خلقان را و انت فیهم و حال آنکه تو باشی در میان ایشان زیرا که تو هستی
رحمت عالمیان و فرموده در باب استغفار و ما کان الله معذّبهم و نیست خدای غفار عذاب کننده اهل روزگار
و هم یستغفرون و حال آنکه ایشان گناهکار آمرزش خواهند از آفریدگار و سید فقیر میفرماید که
و هذا من محاسن الاستخراج یعنی این گفتار از نیکوئیهای استخراج اسرار است و بیرون آوردن و
لطایف الاستنباط و از لطایف استنباط افکار دانشمندان و استظهار آن و قال علیه السلم من اصلح ما
بینه و بین الله کسیکه بصلاح آورد آنچه میان او است و میان یزدان بتقوی و پرهیزکاری اصلح الله
ما بینه و بین الناس بصلاح آورد خداوند عالمیان آنچه میان اوست و میان مردمان از معاشرت
و زندگانی زیرا که تقوی صلاح قوت شهوت و غضبی است که فساد ایشان مبدا فساد است میان خلق و
و من اصلح امر آخرته و کسیکه بصلاح آورد کار آخرت و عقبای خود را اصلح الله امر دنیاه باصلاح

جلد
بکسر جاء و جلد بفتح یک پوست از
هر حیوان است و جمع آن اجلاد
بروزن افعال و جلود بروزن سرور
می آید و جلد که از باب نصر یعنی زد بتازیانه
او را و جلده یعنی رسید پوست او را
و جلد بمعنی سخت است و بمعنی توانائی
و آن بکسر جیم بفتح قوی و صلبند
بروزن امیر گویند و جمع آن اجلاد
و جلداء بروزن علماء و جلاد
بروزن رجال و جلد بضم نیز
میاید و جلد از باب کرم
و بمعنی جست و چابک باشد
مصدر آن جلاده بفتح
اول و جلوده بضم و جلد
بتحریک است
ق

مشهد
شهده کسمعه شهودا یعنی حاضر شد
پیش وی حاضر شد و شاهد یعنی مرد
حاضر و شهود و شهید گرگی جمع
و شهد و شهداء و شهداء
بضم گاه آمده یعنی محضر مردم و مشهد
لرئیه بکذا و شهادة یعنی ... و گواه
چیزی که نزد او بود از خبر و شاهد
اول کننده خبر و شهد جمع آن
جمع و شهود و اشهاد جمع جمع
و شهادة اسم مصدر است ...
و مشهد بکذا یعنی قسم ...
همچنین
ق

او بغير خدا تعالى كار دنيا او و از براى كه مصالح آخرت معاملت حق ز امكان او خالق و اين مستلزم
صلاح دنيا اوست و من كان له من نفسه واعظ كه باشد مر او را از قبل نفس خويش واعظى و پند
دهنده كه منع كند او را از معاصى كان عليه من الله حافظ باشد مر او را از خدا نگهبانى كه خدا نگاه ميدهد
او را از عذاب آخرت و قال عليه السلام الفقيه كل الفقيه دانا تمام دانا كه باشد در دين كامل و توانا
من لم يقنط الناس كسيست كه نوميد نگرداند مردمان را من رحمة الله از رحمت و از فرح خدا و لم
يؤيسهم و نا اميد و محروم نسازد ايشان را من روح الله از روح و راحت خدا جل و علا و لم يؤمنهم
و ايمن نگرداند ايشان را من مكر الله از مكر خدا و اخذ و باس و تا دلير نشوند در گناه پس لازمست
بر حكيم آگاه كه هر نفسى را دوا نمايد بدواى خاص و تشخيص نمايد مرض هر نفسى را و مناسب آن علاج فرمايد
بر عام و خاص تا شايد كه از امراض جهل و معاصى خلاص يابند پس كسانى كه صحيح باشند و مبرا از آلام
جهالت و عصيان و مطيع باشند بفرمان يزدان و عند معصيت هجا عنى كه مستقيم باشند با سقام عصيان و
طغيان ترسيب زهر امر و عبد عباد و قال عليه السلام اوضع العلم پست ترين دانش و فروتر بيش آنها
و قف على اللسان اين است كه باشد بر زبان و مؤدى نشود بعمل و ظاهر نشود آثار آن در اعضا
اركان زيرا كه قول بى عمل فايده ندارد و جمعى نمى بر سر اين است غواى جاهلان و اين است در آنرا
موجب بادى زيان و ارفعه و بلندترين دانش ما ظهر فى الجوارح و الاركان آنست كه ظاهر شود
آثار او در اعضا و اركان بندگان يعنى مقرون باشد بعمل بحيثيتى كه ظاهر شود آثار آن علم در عبادت بر جو
هيچو ظهور علت در معلول و اين علم منقطع نمى شود و قال عليه السلام ان هذه القلوب تمل
بدرستيكه اين دلها ملال ميگيرند و سير ميشوند كما تمل الابدان همچنانكه ملال ميگيرند و سير ميشوند بدنها از طعام
فابتغوا لها پس طلب كنيد و بجوئيد براى آنها طرائف الحكمة لطائف حكمت كه آن كلمه مستحسن است غريب
مبهجه نفوس باشد هميشه در اكتساب علوم با نشاط تمام و مراد بكلام در اين مقام كلمات نافع كه محتاج نباشد
متفكر تا سبب كلال و ملال نشود و قال عليه السلام لا يقولن احدكم و فرموده آن حضرت كه نگويد يكى از شما يعنى
استعاذه نكند بخدا بدين عنوان اللهم انى اعوذ بك من الفتنة يعنى بار خدايا من پناه ميگيرم بتو از فتنه
زمان لانه ليس احد زيرا كه نيست هيچ يك از شما الا و هو مشتمل على فتنة مگر كه او مشتمل است
و محيط است بر بليه كه مشكل است منع آن و لكن من استعاذ و لكن كسى كه پناه گيرد بخدا فليستعذ
پس بايد كه پناه گيرد من مضلات الفتن از فتنهاى گمراه كننده و هلاك سازنده فان الله سبحانه يقول
پس بدرستيكه خداى سبحانه و تعالى ميفرمايد در كلام معجز نظام و اعلموا انما اموالكم و اولادكم فتنة يعنى بدانيد
كه مالهاى شما و فرزندان شما فتنه است در دنيا و معنى ذلك و معنى اين كلام عالى مقام انه سبحانه يختبرهم
آنست كه خداى سبحانه و تعالى ميآزمايد بسبب معامله او ما نشر كنند ميكند با بندگان فى الاموال و الاولاد در مالها
و فرزندان ايشان ليتبين الساخط لرزقه تا ظاهر شود و هويدا گردد خشم كننده بر روزى خود او الراضى
بقسمه و راضى شوند بقسمت روزى خود و ان كان سبحانه و اگرچه هست حق تعالى اعلم بهم داناتر با ايشان من انفسهم
از نفسهاى ايشان و لكن لتظهر و لكن تا ظاهر شود و آشكارا گردد الافعال التى بها افعالى كه بسبب آن كردار و فعل
كه بسبب آن يستحق الثواب و العقاب مستحق ميشوند بثواب و عقاب و ميرسند بثواب و عقوبات لان بعضهم

ذلم يؤيسهم
آيس از باب سمع يعنى نا اميد شد مصدر آن
اياس بروزن سحاب مى آيد و يأس و آيسه
از باب افعال و آيسه از باب تفعيل يعنى
نوميد كردم مر او را و آيس بفتح الهمزه بمعنى
حيره و مستولى شدن دانست و آيس
از باب حسب يحسب بكسر سين در ماضى
و مضارع يعنى نوميد شدم مصدر آن آيس
بفتح است و ايسان پايدار از آن
بروزن و معنى انسان است و جمع آن
اياسين بروزن فناديد است
لم يقنط

تمل
بفتح ميم ملالة و ملالت مصدر از باب فرح يعنى
بستوه آمدم و سير شدم از او مصدر آن
ملل بحركت و ملة بفتح الميم و ملالة بروزن
صبابه و ملل با سقاط الف است مثل
اطنى و املى فعل از باب افعال يعنى بستوه
آوردم او را و ملول بروزن صبور
و ملوله بزيادتى تا و ملوله بروزن ... حالت
يعنى بستوه آمده و ملى شك شده ...
بكسر الميم يعنى شريعت و ... ملت
يا مله يكيش و دين ... ملت و مله
مشتق يعنى داخل شد در شريعت
دين امه يعنى خوبى ...
مغرق المشتى يعنى شتاب
كرده و در رفتن
يستحق ... ق

زیرا که بعضی از مردمان یُحِبُّ الذُّکُورَ دوست میدارند پسرانرا وَیَکرَهُ الاِناثَ و مکروه میشمارند دخترانرا
وَبَعضُهُم و جماعتی دیگر از ایشان یُحِبُّ تَثمیرَ المالِ و میدارند بسیار کردانیدن مال را وَیَکرَهُ اِنثِلامَ الحالِ
و مکروه میشمارند رخنه شدن و پریشان گشتن حال را و سبک شدن میسر نباید که وَهذا یعنی این تفسیر مِن غَریبِ ما سُمِعَ
مِنهُ عَلَیهِ السَّلامُ فِی التَّفسیرِ از غریب و عجیب اخبار است که شنیده شده از آنحضرت در تفسیر تبیین این آیه وَسُئِلَ عَلَیهِ السَّلامُ
و سؤال کرده شد آنحضرت عَنِ الخَیرِ ما هُوَ از خیر که چیست آن و خیر چیز است فَقالَ پس فرمود که لَیسَ الخَیرُ
اَن یَکثُرَ مالُکَ نیست خیر آنکه بسیار شود مال تو وَوَلَدُکَ و فرزندان تو وَلکِنَّ الخَیرَ اَن یَکثُرَ عِلمُکَ
لکن خیر است که بسیار کردد علم و دانش تو وَاَن یَعظُمَ حِلمُکَ و بسیار بزرگ شود حلم و بردباری تو وَاَن تُباهِیَ النّاسَ
و آنکه فخر نمائی با مردم روزگار بِعِبادَةِ رَبِّکَ بپرستش پروردگار خود زیرا که فخر حقیقی در پرستش خداست
و فرمان برداری حق جلّ و علا است و اعتقاد کردن اصول دین در نفس خود نه بر طریق عجب و سمعه و ریا فَاِن
اَحسَنتَ پس اگر نیکوئی کنی در احوال و افعال حَمِدتَ اللهَ حمد کوئی و ستایش نمائی خدا را وَاِن اَسَأتَ
و اگر بدی کنی و مرتکب عصیان شوی اِستَغفَرتَ اللهَ آمرزش خواهی از حضرت باری تعالی وَلا خَیرَ فِی الدُّنیا
و هیچ خیری نیست در دنیا اِلّا لِرَجُلَینِ مگر مر دو مرد را رَجُلٍ اَذنَبَ ذُنُوباً مردیکه گناهی کرده که گناه
چند فَهُوَ یَتَدارَکُها بِالتَّوبَةِ پس تدارک نمود آنرا بتوبه و بازگشت بخداوند وَرَجُلٍ یُسارِعُ فِی الخَیراتِ
و مردی که بشتابد در خیرات و مبرات و پیشی گیرد در حسنات وَلا یَقِلُّ عَمَلٌ مَعَ التَّقوی و اندک نیست هیچ
عملی و کرداری با تقوی و پرهیزکاری وَکَیفَ یَقِلُّ و چگونه اندک باشد ما یُتَقَبَّلُ چیزی که مقبول افتد
نزد حضرت باری جه افعال مقبوله مترتب میشود بر او ثواب و حاصل میشود بمکافات الا ثواب بدانکه
مرضی اعم است از مقبول زیرا که خدای تعالی راضی است بعدل او احسان مؤمن و کافر اما قبول نمیکند آنرا الا از
مؤمن پس مقبول از افعال آنست که فاعل او مستحق ثواب باشد و مرضی اعم فلهذا آنحضرت ع ایثار لفظ یتقبل
نمود بر یرضی وَقالَ عَلَیهِ السَّلامُ اِنَّ اَولَی النّاسِ بِالاَنبِیاءِ و فرمود آنحضرت بدرستیکه سزاوارترین مردمان
بپیغمبران اَعلَمُهُم بِما جاؤُوا بِهِ داناترین ایشانست بآنچه آورده اند آنرا از نزد یزدان ثُمَّ تَلا عَلَیهِ السَّلامُ و
پس آنحضرت خواند از فرمان ایزد اکبر اِنَّ اَولَی النّاسِ بِاِبراهیمَ لَلَّذینَ اتَّبَعُوهُ وَهذَا النَّبِیُّ وَالَّذینَ آمَنُوا یعنی
سزاوارترین مردمان بابراهیم پیغمبر هر آینه آنانند که پیروی نمایند او را بانچه بوی آمد از احکام الهی و دیگر
پیروی کند این پیغمبر را مراد محمد است ص و کسانیکه بوی ایمان آوردند و عالم شدند بآنچه باو نازل شد
از اوامر و نواهی ثُمَّ قالَ عَلَیهِ السَّلامُ بعد از آن فرمود که اِنَّ وَلِیَّ مُحَمَّدٍ ص بدرستیکه دوست محمد صلی الله علیه
و آله مَن اَطاعَ اللهَ کسیست که فرمانبردار خدا را وَاِن بَعُدَت لُحمَتُهُ و اگرچه دور باشد خویشاوندی او با آنحضرت
بمانند سلمان و مقداد و ابوذر و بلال وَاِنَّ عَدُوَّ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَآلِهِ و بدرستیکه دشمن محمد
مَن عَصَی اللهَ کسی است که عاصی شد فرمان خدا را وَاِن قَرُبَت قَرابَتُهُ و اگرچه نزدیک باشد خویشی و
پیوند او بوی رسالت پناه مانند ابولهب و ابوجهل که از فرمان غافل بودند و از این مقوله است قول سید الساجدین
و زین العابدین علی بن حسین بن علی بن ابیطالب صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین که اِنَّما خُلِقَتِ النّارُ
لِمَن عَصَی اللهَ وَلَو کانَ سَیِّداً قُرَشِیّاً وَالجَنَّةُ لِمَن اَطاعَ اللهَ وَلَو کانَ عَبداً حَبَشِیّاً یعنی جز این نیست که
آفریده شده است آتش دوزخ برای کسیکه نافرمان بود خدا را اگرچه سید قرشی باشد و مخلوق شده

اِناث
بکسر اول است و اناث از باب تفعیل یعنی بزرگ از بر او دانات ... جمع انثی ... جلی است مثل ... بروزن ... بعضی جزء ... مثل درخت ... کوچکهای بسیار است ... بروزن مفعال یعنی زمین نرمیست بسیار گیاه روینده
ق

تثمیر
مصدر است از باب تفعیل ... گردانیدن مرد مال خود را بسیار کردن و اثمر از باب افعال یعنی بسیار شد مال او و ثمر ... با درخت ... ثمره ... جمع آن ثمار ... و جمع آن اثمار است ...
ق

تقوی

یقل
بکسر قاف ... بضم ... بمعنی کم ضد کثرة و کثیر است ... از باب ضرب ... بروزن امیر ... بفتح و ضم ... یعنی ... است و اقله از باب افعال یعنی کم کرد او را مثل قلله از باب تفعیل است
ق

اعلمهم

لحمته
بضم اول و لحمه بفتح ... خویشی را ... میگویند و جمع آن لحم بروزن ... بروزن ... بروزن ... و لحمه ... پاره از آن است ... خویشی است و لحمه تاری است کرداده در میان هر تار جامه و آنرا پود گویند
ق

بهشت برای کسیکه فهمان بود خدا را اگرچه غلام حبشی باشد وقد سمع رجلاً من الحروریة یتهجد ویقرء وبدرستیکه
آنحضرت علیه السلام شنید مردی از حروریه را و آن فرقه بودند و حروریه جماعتی اند از خوارج که منسوبند
بحروری و آن قریه ایست نزد کوفه که در اول حال آنجا جمع شدند برای محاربه نمودن با آنحضرت یتهجد
که بیداری میکشید در عبادت و نماز شب میگذارد ویقرء و قرائت قرآن میکرد گویند این آیه را میخواند
که امّن هو قانت آناء اللیل ساجداً وقائماً الآیة با واز حزین و میگویند کمیل بن زیاد در خدمت آنحضرت
ایستاده بود از خواندن او آهی کشید حضرت فرمود که سبب چیست گفت از صوت حزین این قاری کاشکی من
موئی میبودم در بدن او و باهم باشم این کلام حزین را از او میشنیدم فرمود که مکش و این آرزو مکن
و بعد از مدتی که در جنگ خوارج بدست آنحضرت کشته شد کمیل را طلبید فرمود که این مقتول آن قاریست
که آرزو میکردی هنوز آن آرزو داری گفت استغفر الله من کل خطاء یجری علی اللسان القصیح چون
آنحضرت استماع قرائت نمود فرمود فقال پس گفت نوم علی یقین خیر من صلوة فی شک خواب شخصی که
بر یقین باشد بامامت و وجوب اطاعت و اقتدا نمودن او و دستبردار احکام بهتر است از نماز گذاردن
در شک داشتن بشان آن امام همام و این قریست که دشمنان علی را نماز بی ثمر است اگرچه پیشه
اکثر کنند بپیشانی وقال علیه السلام اعقلوا الخبر اذا سمعتموه دریابید خبر را چون بشنوید آنرا
عقل رعایة بدانید با فهم و رعایت که آن تدبر است و فهم معنی آن لا عقل روایة و اینکه نه بدانید با فهم روایت
که مجرد نقل لفظ باشد بدون تدبر معنی فان رواة العلم کثیر پس بدرستیکه راویان علم بسیارند و رعاته
قلیل و رعایت کنندگان اندکند و منقولست که در انجیل وارد شده که ان ناقل الاخبار من غیر رعایة
وروایة کاعمی یأخذ دنانیر وهو لا یفرق بین زیوفها ونقودها واشتری سلعة ثم صبّت ما فی
کیسه فوجد الناقد اکثر زیوفا فرده علیه وهو لا یدری ممن اخذه وعلی من یرده فبقی بلا نقد ولا سلعة
یعنی بدرستیکه نقل کننده خبرها بدون رعایت کردن و تدبر نمودن مانند کوریست که فرا گرفته
باشد دیناری چند را از کسی و حال آنکه فرق نکرده باشد میان سره و ناسره آن و بخرد متاعی چند را و
بعد از آن بریزد دنانیر را که در کیسه داشته باشد پیش بد نقد کننده و جدا سازنده زر از سره و ناسره
بیشتر آنرا ناسره پس رد کند آن زر ناسره را بر او و اخذ نماید سلعه را و نداند که آن زر را از که گرفته
و برکه رد نماید کرد پس بماند بی نقد و سلعه وسمع رجلاً یقول و شنید آنحضرت از مردی که
میگفت انا لله وانا الیه راجعون بدرستیکه ما همه از آن خدائیم و در سلسله بندگی او در بندگی
و ما بسوی او باز گردندگانیم فقال پس فرمود نزد اینها گفت که ان قولنا انا لله بدرستیکه گفتن ما که انا
لله اقرار علی انفسنا بالملک اعتراف ماست بر نفسهای خود بپادشاهی الهی وقولنا انا الیه راجعون
و گفتن ما که انا الیه راجعون اقرار علی انفسنا بالهلک اقرار است بر نفسهای خود بهلاکت و نیستی وقال علیه السلام وقد
مدحه قوم فی وجهه فرمود آنحضرت و حال آنکه بتحقیق که مدح میکردند قومی آنحضرت را در برابر او فقال
پس فرمود که اللهم انک اعلم بی من نفسی بار خدایا تو داناتری بمن از نفس من وانا اعلم بنفسی منهم و من
داناترم بنفس خود از ایشان اللهم اجعلنا خیراً مما یظنون بار خدایا بگردان ما را بهتر از آنچه گمان میبرند
واغفر لنا ما لا یعلمون و بیامرز از برای ما آنچه نمیدانند ایشان از ذنوب اولی وقال ع و فرمود آنحضرت که

لا یستقیم

اعقلوا
بصیغه امر از عقل است یعنی دریافت آن خبر را
بسیار اعقلوا بر وزن محمد مصبور از باب ضرب
یضرب میآید
ق

رعایه
بکسر را و رای بر وزن کاملی بمعنی چراننده
و نهرکسی است که استیلا بکار کرده
و پرستاری میکند اشیا را و جمع آن
رعاة بر وزن رماة و رعیان بر وزن
غفران و رعاء بضم را و کسر او
و مد آخر میآید و رعاها از باب منع
و رعی امره یعنی نگاه داشت کار او را
و رعت الارض یعنی بسیار شد چراگاه
زمین و رعت الماشیه ترعی
از باب منع رعیا بفتح را و رعایة
بر وزن کتابة یعنی
چرید دستور
ق

وقد سمع رجلاً

روایة
بکسر را و روی الحدیث بروزن باب
ضرب روایة بر وزن کتابة و ترا
از باب تفعیل یعنی باز گفت خبر را
و هو راویة بر وزن کاتبة یعنی باز
گوینده خبر است و روی من الماء
از باب فرح ریا بفتح را و ریا
و روی بر وزن حصی یعنی سیراب
شد از آب
ق

لا یستقیم قضاء الحوائج راست نشود گذاردن حاجتها برآوردن حاجتها الا بثلث مگر بسه
خصلت باستصغارها بکوچک شمردن آنچه حاجتها باین رو مبادا چنان دانسته بر علو همت و سماحت لتعظم تا عظیم
شمرده شود یعنی بحسب عظم پیدا کند که مشهور شود در نظر و باستکتامها و پوشانیدن آن چه آن حالت بروزی
از ریا و سمعه لتظهر تا ظاهر شود یعنی تا حق سبحانه از ان ظاهر کرداند و بتعجیلها و شتافتن بکی نمودن در حاجتها
ایشان لتهنأ تا گوارنده شود حاجتها برایشان بجهت شتابیدن کننده و تبعیض و تتمیه محتاج الیه بجا
ایشان ظاهرا تم متعلق است متعلق و از این جهت است که قضا برواجع اند بلفظ حوائج و قال علیه السلام یأتی علی
الناس زمان می‌آید بر مردمان روزگاری لا یقرب فیه که مقرب نباشد در آن و از هیچکس نزد مردمان الا الماحل
مگر مکار دغاز و سخن چین مر مردمان بسوی سلطان زمان و بروایتی ما حل یعنی هزال الا عبی و لا یظرف فیه
و ظریف خوانده نشود در آن زمان یعنی هیچکس را ظریف نگویند الا الفاجر مگر گناهکار کاذب ولا یضعف فیه
و ضعیف خوانده نشود در آن یعنی ضعیف نگویند هیچکس را الا المنصف مگر انصاف دهنده و قائم بعدل
الصدقة فیه غرما شمرند صدقه را در آن زمان تاوان وصلة الرحم منا و پیوستن بخویشان از منت نهادن
برایشان والعبادة استطالة علی الناس و عبادت خدا کردن گردن کشی کردن و خود را بزرگ شمردن بان
بر مردمان فعند ذلک پس نزد آن آوان یکون السلطان بمشورة الاماء باشد سلطان زمان و پادشاه
مردمان بمشورت کنیزان و امارة الصبیان و امیری کودکان و تدبیر الخصیان و صلاح اندیشی خصیه کندگان
و خواجه سرایان و نامردان و قد رئی علیه ازار خلق مرقوع و دیده شد بر آنحضرت ازاری کهنه که پاره
چند که پاره چند بر آن دوخته بود فقیل له فی ذلک پس گفته شد او را در آن صفت یعنی پرسیدند از او از
کیفیت این هیئت فقال پس در جواب فرمود که یخشع له القلب خشوع میورزد و فروتنی میکند از برای آن دل
کبر پیشه و تذل به النفس و رام میشود بآن نفس اماره و یقتدی به المؤمنون و پیروی میکنند بان مؤمنان
تا بینند و قال علیه السلام ان الدنیا و الآخرة عدوان متفاوتان بدرستیکه دنیا و آخرت دو دشمنند متفاوتند
و متخالف و سبیلان مختلفان و دو راه اند مختلف و مخالف فمن احب الدنیا پس هر که دوست داشت دنیا را
و تولاها و دوستی ورزید او را و ابغض الآخرة دشمن داشت آخرت را و عاداها و اظهار دشمنی مرعی داشت
با آن وهما و این دنیا و آخرت نزد هوشمند طالب بمنزلة المشرق و المغرب بمثابه مشرق و مغرب اند وماش
بینهما و رونده در میان این هر دو و کلما قرب من واحد هر بار که نزدیک شود بیکی از آن بعد من الآخر دور
میگردد از دیگری و هما بعد و این دنیا و آخرت بعد از این حال ضرتان دو ضره اند یعنی مثل دو زن اند در حبالة
نکاح یک مرد که هر یکی ضره آن دیگر است و عن نوف البکالی و منقول است از نوف بکالی
منسوب ببکاله و آن قبیله ایست از یمن قال گفت که رأیت امیر المؤمنین ذات لیلة دیدم امیر المؤمنین را
در شبی از شبها و قد خرج من فراشه که بیرون آمده از خوابگاه خود فنظر الی النجوم پس نظر کرد بستارگان فقال
یا نوف پس فرمود که ای نوف اراقد انت ام رامق آیا در خوابی یا بیداری فقلت پس گفتم که در خواب نیستم
بل رامق یا امیر المؤمنین بلکه بیدارم ای امیر مؤمنان فقال یا نوف طوبی للزاهدین فی الدنیا خوشحال
باد مر زاهدان را در دنیا و مشتغلان الراغبین فی الآخرة و مرغبت نمایندگان در آخرت اولئک قوم
ایشان جماعتی اند اولیاء الله اتخذوا الارض بساطا که فرا گرفتند زمین را بساط و فرش و ترابها فراشا

و خاک

لتعظم
بضم عین الفعل عظم از باب کرم عظما بروزن عنب و عظامه بروزن سحابه بزرگ شد و صفات عظیم بروزن امیر و عظام بروزن غراب و عظام بروزن زنار است
ق

لیهنأ
لتهنأ
بمجهول غایب مؤنث است از مضارع ابواب تفعیل و هنیء از باب فرح و هنی از باب کرم مصدرش هنائة بروزن سحابة و هناء لی الطعام یعنی گوارا شد مرا طعام مضارع آن از باب ضرب و منع و نصر مرآید و هناء از باب منع و نصر و ضرب و هناء از باب تفعیل یعنی گفت او را گوارا باشد تو را
ق

غرما
بضم و لی و غریم بمعنی امیر بمعنی وام دارنده وام دهنده است و بمعنی مغرم و غرامة بروزن سحابه آن چیزیست که لازم است ادا کردن او و تاوان او و ماده این شر غرم الضیم و مغرم بروزن مکرم است
ق

عن الاخرة

الخصیان
بکسر خاء و خصاء از باب ضرب مصدر است خصیه و مجهول کشیدن برآید یعنی کشیدن خصیه او را خصی و خصی بروزن غنی و مخصی بروزن مرمی یعنی خصیه کشیده شده و جمع آن خصیه بکسر و خصیان بروزن غلمان
میاید ق

وغطاء او را جامهٔ خواب و ما آنها طیبا و آب را شربت خوشبو والقرآن شعارا و قرآن را جامه که ملاصق

بدن است والدعاء دثارا و دعا را جامه که بر بالای جامه پوشند لفظ شعار را استعاره فرمود از برای قرآن

باعتبار قرب آن با ایشان و ملازمت ایشان با آن همچو جامهٔ زیرین که ملازم بدن است و قریب با آن و لفظ دثار را

از برای دعا باعتبار حفظ و نگهداشت ایشان با و از عذاب نیران همچنانکه جامهٔ بالائین که حافظ بدن است

و اطلاق لفظ شعار را از برای قرآن و دثار را از برای دعا شاید از آن قرار باشد همچنانکه دثار که بالای شعار است

و مؤید این است حدیث افضل عبادة امتی تلاوة القرآن ثم قرضوا الدنیا پس بریدند دنیا را و قطع نمودند

از او قرضا بریدنی از روی رغبت یعنی قطع علایق و عوایق کردند بقدر مقدور علی منهاج المسیح بر طریقه

حضرت عیسی علیه التحیة والثناء ان داود النبی علیه السلام ای نوف بدرستیکه داود پیغمبر ع قام قیام مینمود

بدعا و عبادت فی مثل هذه الساعة من اللیل در مثل این ساعت از شب یعنی نصف آخر شب بود و در همین

وقت برمیخواست از برای مناجات کردن با رفیع الدرجات فقال پس فرمود که انها بدرستیکه این ساعت ساعة

لا یدعو فیها عبد که دعا نکند در او هیچ بنده الا استجیب له مگر که مستجاب شود برای او آن دعا الا

ان یکون عشارا الا آنکه باشد ده یک ستاننده از اکابر و کارروائیان مثل تمغاچی و باج ستان او عریفا

یا باشد یعنی شناسا کننده یعنی کسیکه راه نمونی کند بر ایشان یعنی ظلما بر ایشان ستم کند او شرطیا

یا عوانی که یاری کننده ظالمانست در ظلم و شرط در اصل لغت بمعنی علامت است چونکه عوام علامتی

نصب میکنند بر نفس خود که بآن شناخته میشود در میان مردمان از این جهت باین اسم مسمی شده او صاحب

عرطبة یا باشد خداوند عرطبه وهی الطنبور و عرطبه طنبور است او صاحب کوبة یا باشد خداوند کوبه

وهی الطبل و کوبه دهل است که آلت لهو است زیرا که صاحب این امور ملازم معصیت است که مانع استجابت

دعا و قبول دعا از جانب خداست قال السید رضی الله عنه وقد قیل ایضا و بعضی هم گفته اند که ان

العرطبة الطبل والکوبة الطنبور عرطبه دهل است و کوبه طنبور و قال علیه السلام ان الله افترض علیکم

بدرستیکه حق تعالی فرض گردانید بر شما فرائض فریضه چند را که آن اصول خمسه است و فروع واجبه

فلا تضیعوها پس ضایع مسازید و ترک ادا یا اتیان بآن از جهت سمعه و ریاء وحد لکم حدودا

و تبیین فرمود برای شما حدها از احکام شرعیات فلا تعتدوها پس در مگذرید از آن حدود زیرا که

موجب عقابات است ونهاکم عن اشیاء و باز داشت شما را از چیزی چند که آن مناهی باشد

فلا تنتهکوها پس مدرید پرده و مشکنید حرمت آنها را نا کرده بدستیکه موجب عقابات وسکت لکم عن اشیاء

و خاموش شد از برای شما از چیزی چند و بیان ننمود آنها را ولم یدعها نسیانا و ترک نفرمود آنها را از روی

فراموشی بلکه عدم تعیین و تبیین و تعلیم آن موجب حکمت بود و محض مصلحت فلا تتکلفوها پس رنج

مکشید در تعلم آن مثل بحث از کنه واجب و بحث از قضا و قدر و تحقیق نمودن حقیقت روح و غیر ذلک

وقال علیه السلام لا یترک الناس شیئا من امر دینهم ترک نمیکنند مردمان چیزی را از کار دین خودشان

لاستصلاح دنیاهم برای طلب صلاح دنیای خود الا فتح الله علیهم مگر که میگشاید حق تعالی بر ایشان

ما هو اضر منه چیزی را که ضرر رساننده تر بود از آن زیرا که بتخفیف طاعت و تاخیر وقت آن و بجهة

اصلاح کار دنیای با مشقت مثل تجارت و تقدیر علما جنت ضرر است بدنیا و بآخرت که از آخرت

شعار

بروزن کتاب بمعنی جامه که زیر جامه پوشند که او متصل بموی بدن باشد و در این معنی هم بفتح آمده و اشعره بروزن اسرجه و شعر بروزن کتب جمع است ق

دثار

بروزن کتاب بمعنی جامه ایست که بالای شعار پوشند که ملاصق بدن است عشار بالفتح

ده یک ستان عاشر هم از باب ضرب بمصدر آن عشر بفتح و عشور بروزن سرور است و عشر هم از باب تفعیل بمعنی گرفت عشر مالهای آنها را

و عشار بروزن شداد فقیض گیرنده عشر است

او عریفا

عریفا

بروزن امیر کسیست که می شناسد یاران خود را در عرف از باب نصر و کتب عرافة بروزن کتابة یعنی گردید کارشناس گروه و عریف سرکرده و رئیس گروه است یا آنکه عریف نقیب و شناساننده غیر کار گذارنده آن گروه است ق

شرطیا

شرطه بروزن غرفه گروهی اند از یاری کنان کارگذاران معروف اند و ایشان شرط بضم اول بروزن ترکی و شرطی بروزن جهنی است ق

عرطبة

بروزن فعللة بمعنی عود است که یکی از سازها است یا عرطبه طنبور است که آن چهار تار کوسند یا بمعنی کوس است یا کوس حبشی است و بضم عین هم آمده ق

ومفرد است که آخوف بد بنا بدل کردن امر پست صعب تر وضرر ناکتر وقال علیه السلام رب عالم قد قتله
جهله ابنا دانائی که کشت او را نادانی او وعلمه معه لا ینفعه وعلم او که با او بود نفع نرسانید او را هیچ
کسیکه علمی را آموزد که محتاج الیه نباشد چون علم سحر وحساب ونجوم وهیئة وعلم نسب وغیر ذلك وبواسطة
اشتغال او بان از علم دین با فائده پس اینچنین عالمی که جاهل باشد از احکام اسلام کشنده است او را جهل
او وهلاك کننده او است در آخرت زیراکه او را در زمره جاهلان حشر کنند با چندین عقوبات والامر
بالله وقال علیه السلام لقد علق بنیاط هذا الانسان بضعة هر آینه بتحقیق آویخته شده است برگ دل بن آدم
که مشاهد ومحسوس است گوشت پاره وهی اعجب ما فیه وان پاره گوشت عجیب ترین چیزیست در او وآن
القلب وآن دل است وان له مواد من الحکمة ومر آن را حاصل است وذخیرها از حکمت وانواع فضایل واضدادا
من خلافها وضد چند از خلاف حکمت چون جهل وسایر رذایل فان سنح له الرجاء پس اگر پدید آید او را
امید فاروی نفس وهو اذله الطمع خوار ساز داو را طمع واروی وان رذیلت افراط است از فضیلت
عدل وسخا ومنفر عنه است بلزوم ملکت حرص مهلك کما قال علیه السلام وان هاج به الطمع واگر هیجان
کند باو طمع اهلکه الحرص هلاك آورد او را حرص بدهر وسرا وان ملکه الیأس واگر دست یابد
او را نومیدی که تفریط است از فضیلت قتله الاسف بکشد او را اندوه خوردن بر مافات وان عرض
له الغضب واگر عارض شود مر او را غضب وخشم اشتد به الغیظ سخت شود باو خشم وشدت غیظ که طرف
افراط غضب است که منتهی است بطیش وان موجب ازار است وتلخی عیش وان اسعده الرضا واگر یاری کند
او را خوشنودی ورکاری نسی التحفظ فراموش کند نگه داشتن وترك غفلت خود را وعدم تحفظ رذیلة
است که لازم او افراط است در رضا بهر چه حاصل شود از دنیا وان غاله الخوف واگر غالب شود او را ترس
در هیئن غفلت ودر بعضی نسخ غاله بغین منقوطه است یعنی اگر ناگاه فرا گیرد او را ترس شغله الحذر
مشغول سازد او را ترسیدن ومشغول شدن بحذر رذیلتی است که لازم او افراط است در خوف که اعراض نماید
انسان از طریق حزم وعمل بمناسبات امر مخوف وان اتسع له الامن واگر فراخ شود مر او را ایمنی و
منبسط شود بان استلبته الغرة ربابید او را فریب غرور واستلاب غرور رذیلتی است که لازم ان افراط
ایمنی است وان اصابته مصیبة واگر برسد او را مصیبتی وبلیتی فضحه الجزع رسوا کند او را
بیقراری وزاری وفضیحت جزع رذیلة است که لازم ان تفریط است از فضیلت صبر بر احتمال مکاره
وان افاد مالا واگر فائده گیرد از مالی اطغاه الغنی طاغی سازد او را توانگری واطغاء غنی رذیلتی
که لازم ان افراط است در کثرت مال وان عضته الفاقة واگر بگزد او را درویشی وضرر رساند باو
بیچیزی شغله البلاء مشغول گرداند او را بلا ومحنت واشتغال رذیلة تفریط است از فضیلت صبر بر فقر
وان جهده الجوع واگر کوشش دهد در تعب انداز داو را گرسنگی قعد به الضعف بنشاند او را
سستی ونا توانی وقعود از ضعف لازم تفریط است در عدد اکل وان افرط به الشبع واگر از حد بگذرد
او را سیری وپرخواری کظته البطنة در تعب ورنج انداز داو را پری طعام واین رذیلتی است که لازم افراط
شبع است از فضیلت عدل در اکل فکل تقصیر به مضر پس هر تقصیری وتفریطی از این امور ناخوش او را
ضرر رساننده است وکل افراط له مفسد وهر افراطی واز حد در گذشتن از ان او را تباه کننده است

نیاط
بکسر نون ناطه از باب نصر نوطا بفتح ای علقه یعنی
آویخته او را و انتاط از باب افتعال یعنی آویخته
شد و نیاط بر وزن کتاب علاقه را گویند و نیاط
از کمان و مشک آویخته شده از آنهاست
و نیاط آویخته شده هر چیزیست با نیاط
رگ ستبریست که آویخته شده باو دل وجمع
آن انوطه بر وزن اغربه و انواط بر وزن
افعال و نوط بر وزن لوط هم آید
ق

بضعة
بفتح اول و گاهی کسره داده میشود و پاره از گوشت است
وجمع آن بضع باسقاط تاء و بضع
بر وزن عنب و ابضاع بر وزن رجال
و بضعات بر وزن ثمرات هم آید
و مبضع بر وزن منبر نیشتر را گویند
و بضع بفتح اول از باب منع بمعنی بریدن است
و بضع بکسر اول و گاهی فتحه داده میشود
گروهی و پاره از شب است و میانه سه است
تا نه یا پنج یا میانه یک است تا چهار
یا از چهار است تا نه یا هفت است
ق

خذف فیها
الجر اله خذف بر وزن کتاب بمعنی
مخالفت ضد موافقت است و بمعنی ایستادن
پیراهن است و خذف گکتاب و تندید
دادن ان لحن است قمیص است از پهلو شکافته
و پهلو شکافته است
ق

وهذا اعتدال در جمیع امور مستحسن است حضرت ولایت پناه صلی الله علیه وآله اشاره فرمود باین کلمات
با برکات بتقویم قوم بجی و حفظ او بر حد اعتدال تا مؤدی نشود بجانب تفریط و طمع بحرص و یاس یا سف
و غضب بغیظ و غیر ذلک از تفاصیل مذکورات وقال علیه السلم نحن النمرقة الوسطی نمرقه در اصل
لغت بالشی است که تکیه کنند بر او از هر دو جانب و درمیان باشد و مراد اینجا عدل شی است یعنی ما اهل بیت
رسول ایم که بر حد اعتدال واقعیم و متوسطیم میان افراط و تفریط بها یلحق التالی بان لاحق میشود تالی
که عبارتست از مفرط مقصر مثل جماعتی که تفضیل غیر معصوم بر ایشان کنند و این امر شنیع سنت
جماعتی کشته که بغض اهل عصمت و طهارت دارند و در بادیه ضلالت و مخالفت سرگردان اند پس بر ایشان
لازم است که مراحل ضلالت را طی کنند تا بما که حق و اهل هدایت ایم برسند و اگر در بادیه گمراهی ابد الدهر
بمانند والیها یرجع الغالی و بسوی ما باز میگردد غالی که عبارتست از مفرط متعصب مانند جماعتی که
غلو دارند بمرتبه که ایشان را از حد بشریت بمرتبه ربوبیت و بالوهیت میرسانند و واجب است که ما را
غلو و مراحل افراط را قطع کنند و بازگشت نمایند باهل حق که در منهج صدق و مقصد وسط ثابت اند
و اگر نه در وادی کفر مخلد بمانند وقال علیه السلم لا یقیم امر الله سبحانه بپا نمیدارد امر خدا را الا من لا یصانع
مگر کسیکه مدارا و مداهنه نکند و رشوت نستاند برای ابطال حق و تا نهند از اعطیه ولا یضارع و فروتنی و ضراعت
پیشه نکند با غیر خود یعنی تواضع و تذلل ننماید با ظالم و مداهنه نکند با او و تقرب نجوید ولا یتبع المطامع
و پیروی نکند طمعها را و اقامت دین با قوت باشد و شوکت وقال علیه السلم و فرمود آنحضرت ع
وقد توفی سهل بن حنیف الانصاری رحمه الله بالکوفة در حالتی که وفات کرده بود سهل بن حنیف
انصاری در کوفه بعد مرجعه معه من صفین بعد از بازگشتن او با آنحضرت از صفین و
کان من احب الناس الیه و بود او از دوستترین مردمان بسوی امیرالمؤمنین ع لو احبنی جبل
دوست بدارد مرا کوه با شکوه لتهافت هر آینه بیفتد پاره پاره از محنت و اندوه [illegible]
کوه و معنی ذلک و معنی این مقال اینست ان المحنة تغلظ علیه اینست که محبت دو غلیظ و سخت کرده
بر او یعنی نهایت مرتبه شد فتسرع المصائب الیه پس شتابد مصیبتها دمادم بسوی او ولا یفعل
ذلک و کرده نمیشود اینکار یعنی تعجیل مصائب و نوائب بواسطه محبت اسد الله الغالب الا بالاتقیاء
الابرار مگر به پرهیزکاران نیکوکار المصطفین الاخیار و برگزیدگان نیکوکار وهذا مثل قوله ع
و این گفتار مثل قول آنحضرت است که من احبنا اهل البیت هر که دوست دارد ما را که اهل بیتیم فلیستعد
للفقر جلبابا پس مهیا سازد برای فقر و انکسار جلبابا پرده استوار تشبیه فرموده صبر را که مترتب میشود
بر فقر بجلباب فیر که میپوشد صبر فقر را همچنانکه جلباب که میپوشد بدن را وقد یؤول ذلک
بتحقیق که تاویل کرده شده است این کلام بر دیگر وجه علی معنی آخر بمعنی دیگر لیس هذا موضع ذکره
که نیست اینمقام جای یاد کردن آن بعضی بفقر و فاقه ظاهری حمل کرده اند خشونت عیش و تنگی حال و
بعضی حمل کرده اند فقر و فاقه را بسوی خدای تعالی یعنی کسیکه توطین نماید نفس خود را و بدو مود او عزم جزم
نماید بر رضا بعث بر قیام و اقدام نماید در عبادت حق جل و علا در طول عمر خود و بر طریقه ما
عمل نماید با نظر بقیه فقر و فاقه است و شکستگی و افتقار در درگاه عفو و دوری از دنیا تا بر فتن و بسوی حق تعالی او

النمرقة — بکسر نون و فتح آن در مجمع ضبط شده و بکسر نون و راء و ضم هر دو در صراح ضبط شده و بحرکات ثلث در ق بمعنی بالش خرد است یا آن چیزیست که افکنده میشود در میان زین از برای نشستن سوار و یا چیزیست که از اسپه میشود بر روی جامه از ابریشم یا قالی ق

والمطامع — بروزن مقاعد جمع مطمع و طمع فیه وبه از باب فرح یعنی امید داد و باور داد ورزید مند است برا و مصدر آن طمع بحرکه و طماع بروزن سحاب و طماعیه بروزن علانیه است و طمع از باب کرم یعنی گشت پر امید و مطمع بروزن مقعد آن چیزیست که امید داشته میشود در او و مطمعه بزیادتی ها آن چیزیست که امید داشته میشود از برای او و جمع آن مطامع است ق

توفی

لتهافت — هفت یهفت از باب ضرب یعنی پراکنده شد از برای سبکی که داشت و هفت یعنی سخن بسیار گفت بی روش و بی رویه و هفت الشی یعنی پست شد آن چیز و فرومایه شد و مصدر آن هفت بفتح است و هفات بروزن غراب میآید و تهافت از باب تفاعل بمعنی افتادن است ق

ومطلوب باقی است وبعضی گفته‌اند مراد فقر دنیا نیست زیرا که بسیاری از اهل غنا مستغرق محبت الهی اند بلکه مراد فقر آخرت است پس گویا معنی کلام این است که هر که ما را دوست دارد تو شه طاعت بر دارد از برای حشر فقر بود قیامت و سید مرتضی علم الهدی قدس سره فرموده معنی این است که هر که دوست دارد ما را باید نفس خود را متذلل و رام گرداند برای صبر بر مکروهات و آماده سازد او را برای طاعات چه فقر در اصل لغت مهار کردن شتر سرکش است از برای رام کردانیدن آن و مؤید این است آنکه در روایت واقع شده که روزی امیر المؤمنین علیه السلام کروهی را دید در بارگاه خود فرمود که ای قنبر اینان چه کسانند گفت شیعیان حضرت تواند فرمود که نیست در رویشان سیمای شیعیان قنبر گفت علامت شیعیان چه چیز است فرمود شکم گرسنگان لب تشنگان چشم گریانان وقال علیه السلام لا مال اعود من العقل نیست هیچ مالی پر فائده تر از خرد زیرا که او سرمایه هر نیکی و سعادت است ولا وحدة اوحش من العجب نیست هیچ تنهائی ترسناک تر از عجب و خود پسندی زیرا که معجب بجهت تفوق خود و مردم را حقیر داشتن خود دیگران متنفر میشوند و رم میکنند از او و این مستلزم وحشت و تنهائی است ولا عقل کالتدبیر نیست هیچ عقلی همچو تدبیر که آن تصرف عقل عملی است در مصالح بر وجهی که سزاوار باشد ولا کرم کالتقوی و هیچ کرمی نیست همچو پرهیزکاری زیرا که از مستلزم زهد دنیا است و بذل آن متاع بسهولت طبع نفس پس هیچ کرمی مثل آن نباشد ولا قرین کحسن الخلق و هیچ همنشینی نیست همچو نیکوئی خوی و خوش خلقی با خلق خدا زیرا که آن سبب صیانت از اهانت و موجب مخالطه و مصاحبت با ایشان با صفا ولا میراث کالادب و هیچ میراثی نیست همچو ادب که میراث داران بی رنج و تعب ولا قائد کالتوفیق و هیچ کشنده نیست بخیر همچو توفیق الهی و مراد بتوفیق توافق اسبابی است که وجود شرایط فایده بحصول آن ولا تجارة کالعمل الصالح و هیچ تجارتی نیست مانند کردار پسندیده زیرا که بسبب آن بدست می‌آید درجات عالیه آخرت ولا ربح کالثواب و هیچ سودی نیست مثل ثوابی زیرا که بآن حاصل میشود مرتبت و تقرب نزد رب الارباب و آن بن حاصل ارباح است و اتم منافع ولا ورع کالوقوف عند الشبهة و هیچ ورعی نیست همچو باز ایستادن نزد شبهه تا منجر نشود بحرام و مناهی و معاقب نگردد بعقوبت الهی و ورع عبارت است از باز ایستادن از مناهی ولا زهد کالزهد فی الحرام و هیچ زهدی نیست همچو زهد در حرام و عدم رغبت در آن ولا علم کالتفکر و هیچ علمی نیست همچو تفکر کردن در آلای الهی زیرا که بسبب آن رسد بعرفان الهی کما هی و مصداق این است آنکه در حدیث وارد شده که تفکر ساعة خیر من عبادة ستین سنة یا آنکه مراد تفکر باشد در مفهومات و همچو احادیث و تفاسیر و سایر فقهیات ولا عبادة کاداء الفرائض و هیچ عبادتی نیست همچو ادا کردن فریضه‌ها از اصناف واجبات زیرا که ثواب آن بیشتر است از مندوبات ولا ایمان کالحیاء والصبر و هیچ ایمانی نیست مانند ایمانی که کمال پیدا کرده باشد بحیا و شکیبائی زیرا که این هر دو از اشرف شعب ایمانند و باینها تمام میگردد ایمان ولا حسب کالتواضع و هیچ مکرمتی و نژادی نیست مثل فروتنی نمودن با بندگان خدا زیرا که آن موجب محبت است در دلهای ایشان و سبب استعظام ایشان او را ولا شرف کالعلم و هیچ شرفی نیست همچو دانش زیرا که آن موجب نعمت و مرتبه عالی است در دنیا و آخرت ولا مظاهرة اوثق من المشاورة و هیچ پشتبانی نیست استوارتر از مشورت کردن با اهل بینش زیرا که آن مورث صواب است ولا عز کالحلم و نیست هیچ عزتی و ارجمندی همچو صفت بردباری وقال علیه السلام اذا استولی الصلاح چون مستولی شود صلاح و غالب گردد نیکوئی

اعود

وعود بمعنی بازگشتن و بمعنی عروف است و بمعنی زیارت بیمار و بمعنی ثانی و بمعنی راه قدیم است و عود بضم بمعنی چوب است و عود نیی است که می‌نوازند و عید کسی را گویند که معتاد تو باشد از غم یا مرض یا اندوه و مانند آن و بمعنی روزی که مردم در آن روز جمع شوند و معاد بمعنی آخرت است و بمعنی حج و مکه و بمعنی جنت است و عاید یعنی نیکی و احسان و بمعنی صله و بمعنی مهربانی و بمعنی منفعت است اعود یعنی انفع است

ق م

ولا ربح

بکسر را یعنی ربح فی التجاریه از باب علم یعنی طلب فزونی کرد و سود برد در بازرگانی و ربح بکسر را و ربح بکسر را و فتح یک ورباح بر وزن سحاب اسم آن چیز است که سود کرده شده است در او و تجارة رابحة یعنی تجارتی است که نفع کرده شده است در او و اربح از باب افعال یعنی ذبح کرد از برای مهمانها بچه شتر را و اربح الناقة یعنی دوشید شتر را چاشت و میان روز

ق

علی الزمان واهله بر روزگار و مردمان روزگار ثم اساء رجل الظن برجل پس از آن بد کند مردی گمان نیکو

برجل لم تظهر منه خزیة بمردی که ظاهر نباشد از او فضیحتی و در بعضی روایت خربة است یعنی بمردی که ظاهر

نباشد از او اثری و خطیئتی فقد ظلم پس بتحقیق ظالم باشد چه ستمکار در آن گمان کما قال الله تعالی ان بعض الظن

اثم و اذا استولی الفساد و هرگاه که مستولی گردد فساد و تباهی علی الزمان واهله بر زمان و اهل زمان

فاحسن رجل الظن برجل پس نیکو گرداند مردی گمان را بمردی در آن اوان فقد غرر پس انداخته باشد

خود را در فریب غفلت بسبب آن گمان و قیل له علیه السلام و گفته شد آن حضرت را کیف تجدک یا امیر

المؤمنین چگونه می یابی خود را یعنی چه حال داری ای امیر مؤمنان فقال در جواب فرمود که کیف یکون

حال من یفنی ببقائه چگونه باشد حال کسی که در معرض فناء در می آید ببقای خود و یسقم بصحته

بیمار میشود بصحت اعضا و اجزاء خود یعنی چه نوع باشد حال شخصی که غایت بقای او فنای او میشود

و سبب فوت او و غایت صحت او عین بیماری او میشود و سبب غنای او و یؤتی من مامنه و مبتلا میشود او یعنی بلا

داخل میگردانند بر او از مامن خویش که دنیا است انواع مکاره و فتن و بلاها و قال علیه السلام کم من مستدرج

بسا کسیکه درجه بدرجه نزدیک گردانیده شده بعقوبت و مرتبه بمرتبه قریب پیدا کرده بغرور غفلت بالاحسان

الیه بسبب انعام نمودن و بخشیدن بر او نعمتها بعاقبت این طریق که هر بار خطائی کرده در مقابل وعطا

داده و او از عطا پنداشته تا بیکبار گرفتار شده بعقوبت هم چنانکه در قرآن وارد شده که سنستدرجهم

من حیث لا یعلمون و املی لهم ان کیدی متین و مغرور بالستر علیه و بسا فریب داده شده بالستر علیه بسبب

پوشیده شدن و مخفی بودن نافرمانی او و مفتون و بسا در فتنه انداخته شده بحسن القول فیه بجهت

حسن گفتار مردمان در حق او و ما ابتلی الله احدا و مبتلا و گرفتار نساخت خدای تعالی هیچ احدی را بمثل الاملاء

له بمانند مهلت دادن او در روزگار و از این کلام عالی مقام چنان معلوم میشود که ابتلا و امتحان خدای تعالی

بر چهار وجه است اول احسان نمودن بسوی عبد بعضی نعم دویم ستر معصیت بر او سیم حسن قول در او و ثنا

خلق بر او و چهارم امهال و تاخیر در او و قال علیه السلام هلک فی رجلان فرمود که هلاک شدند

در شان من دو مرد محب غال دوستی که غلو کننده باشد در محبت من بحیثیتی که اعتقاد الوهیت یا نبوت کند

در حق من و مبغض قال و دشمنی که مبالغه کننده باشد در دشمنی من و بجهت بغض و عداوت اندر دل خود

داشته چه غلو نمودن در محبت و بغض طرفی افراط و تفریط محبت وسطی اند و مستلزم نفاق و کفر و سبب هلاکت

در آخرت و قال علیه السلام اضاعة الفرصة غصة ضایع کردن فرصت در غیر طاعت خدای تعالی موجب

اندوه است در آخرت و قال علیه السلام مثل الدنیا کمثل الحیة مثل دنیای غدار مثل مار است لین

مسها که نرم است مس کردن و سودن آن از بیرون و السم الناقع و زهر کارگر است فی جوفها در اندرون آن

یهوی الیها میل میکند بسوی آنچه ظاهر است از آن از لینت و لذات آن الغر الجاهل فریفته شده نادان و

یحذرها و حذر میکند از آن ذو اللب العاقل خداوند خرد و مرد زیرک بمعرفت باطن آن خلاصه کلام در وجه

تمثیل و تشبیه آنست که لذت دنیا و طیبات آن مانند جلد حیه است که لین است و مزین و آنچه حاصل میشود از

لذات آن که آن هیئتی است متمکن است در جوهر نفس که بسبب آن حاصل میشود تعذیب در آخرت مانند سم

حیه که سبب الم است و عقوبت و از اینجاست که گفته اند فرد جهان چو مار و افعی پیچ پیچ است همان

خوبه بفتح الف ... گناه مثل حابه و حاب و حوب بضم الف ... میگویند که حاب بکذا یعنی گناه کرد باینچنین و حوب بفتح الف و بضم هم آمده بمعنی اندوه و وحشت هم آمده و حوب بفتح الف ... پدر و مادر را گویند و بمعنی اندیشه و نیاز و بمعنی هلاکت هم آمده و حوب بمعنی سست و ضعیف را گویند ق

و یسقم بفتح قاف و سقام بر وزن سحاب و سقم بر وزن جنبه و سقم بر وزن قفل بیمار است و سقیم از باب فرح و ... کرم بمعنی بیمار شد پس ... سقیم بر وزن امیر و جمع آن سقام بر وزن کتاب است ق

الغر بکسر ... است که فریب خورده و غره فریب ... از باب ... مصدر آن بفتح ... غرور بر وزن سرور ... بکسر ... یعنی فریب داد او را ... او را ... و غریر و مغرور وصف آن است یعنی فریفته شده

همان بهتر که در دست تو هیچ است وَقَدْ سُئِلَ عَلَيْهِ السَّلامُ عَنْ قُرَيْشٍ و پرسیده شد آنحضرت از قریش یعنی
از صفات و اخلاق ایشان در حسب علیش فَقالَ اَمّا بَنُو مَخْزُومٍ فَرَيْحانَةُ قُرَيْشٍ اما فرزندان
مخزوم که بطنی اند از قریش پس نبت خوشبوی قریش اند و وجه تشبیه این جماعت بریحانه آنست که مخزومیه
اینها بوده و بوی نبات هم بسیار ماند بوی خزامی که چیزی بر نبت در لون او نیز ماند بود و صلبون آن نباتا
و این هر دو صفت را غالب اولاد او موجود بود از این سبب ایشان را بریحانه قریش کفتند چون مردان ایشان
کنایه است و در زنان ایشان لطافتی بود از این جهت فرمود بطریق خطاب عام که تُحِبُّ حَدِيثَ رِجالِهِمْ
دوست میداری انکس که قابل خطابی سخن مردان ایشان را بسبب زیبائی وَالنِّكاحَ فِي نِسائِهِمْ و
وقوع نکاح را در زنان ایشان بواسطه تزین و تصنع آن زنان وَاَمّا بَنُو عَبْدِ شَمْسٍ و اما فرزندان عبد
شمس بن عبد مناف فَاَبْعَدُها رَأْياً پس دورترین قریشند از روی اندیشه این کنایت است از جودت و قوت
رای که فلان بعید الرای در صورتی میکویند که ببیند شخصی مصلحت امور را از جای دور و بجهت قوت رای
خود وَاَمْنَعُها لِما وَراءَ ظُهُورِها و منع کننده ترین ایشانند مر پشتهای خود را و این کنایت است از شدت
حمیت و حمایت حریم خود یعنی مرتکب امری نمیشوند که مردمان در پس ایشان سخنهائی لایق کویند وَاَمّا
نَحْنُ و اما ما که فرزندان هاشمیم فَاَبْذَلُ پس بذل کننده تر و بخشنده تریم لِما فِي اَيْدِينا مر آنچیزی را
که در دستهای ماست وَاَسْمَحُ و جوانمردتر و دلیرتریم عِنْدَ الْمَوْتِ نزد رسیدن مرگ بِنُفُوسِنا بدادن
جانهای خود و این کنایت است بکمال شجاعت و صبر در محاربه وَهُمْ اَكْثَرُ و بنو مخزوم و بنو عبد شمس بیشترند
از روی حیله و غدر وَاَمْكَرُ وَاَنْكَرُ و مکارترند با انکارتر وَنَحْنُ اَفْصَحُ و ما فصیح تریم در کفتار
وَاَنْصَحُ و ناصح تر و نفس غدار وَاَصْبَحُ و نیکوتر از روی رخسار یعنی در ما است صفات حمیده و ایشان عاریند از
ستایش پسندیده وَقالَ عَلَيْهِ السَّلامُ شَتّانَ بَيْنَ عَمَلَيْنِ چه دور است میان دو کردار عَمَلٌ تَذْهَبُ لَذَّتُهُ کرداری
که برود لذت آن وَتَبْقَى تَبِعَتُهُ و بماند آنچه تابع آنست از شقاوت اخروی وَعَمَلٌ تَذْهَبُ مَؤُونَتُهُ و کرداری
که برود رنج و کرانی آن وَيَبْقَى اَجْرُهُ و باقی ماند مزد و ثواب آن وَقالَ عَلَيْهِ السَّلامُ وَقَدْ تَبِعَ جِنازَةً و در وقتی
آنحضرت پیروی (در پی) جنازه فَسَمِعَ رَجُلاً يَضْحَكُ پس شنید که مردی خنده میکرد فَقالَ عَلَيْهِ السَّلامُ پس فرمود
آنحضرت که كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيها کوییا که مرگ از دنیا عَلى غَيْرِنا كُتِبَ بر غیر ما نوشته شده وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيها و کوییا
حق که کنایت است از وجوب نزول موت در دنیا عَلى غَيْرِنا وَجَبَ بر غیر ما واجب کشته وَكَأَنَّ الَّذِي نَرى و کوییا
که آنچه میبینیم مِنَ الْاَمْواتِ از مردکان سَفْرٌ عَمّا قَلِيلٍ مسافرانی اند که از بس اندک زمانی اِلَيْنا راجِعُونَ
بسوی ما باز کردنده کاشند نُبَوِّئُهُمْ اَجْداثَهُمْ فرود میآوریم ایشان را بقبور ایشان وَنَأْكُلُ تُراثَهُمْ و میخوریم
میراث ایشان را بخصوص ایشان كَاَنّا مُخَلَّدُونَ بَعْدَهُمْ کوییا ما خواهیم بود جاوید بعد از ایشان در
جهان قَدْ نَسِينا كُلَّ واعِظٍ بتحقیق که فراموش کردیم کلمه و قصه پند دهنده را یا هر نفس پند کوینده را از هلاک
وَرُمِينا بِكُلِّ جائِحَةٍ و انداخته شده ایم بهر آفت مهلکه و داهیه مستاصله یعنی بهر چیزی که موجب هلاک
دنیا و عقبی است از انواع مصیبت طُوبى لِمَنْ ذَلَّ فِي نَفْسِهِ خوشا مر آنکسی را است که خوار شد و شکسته نمود در
نفس خود و بمنزله بود که مراد از طوبی درخت طوبی باشد و آن درختی است واقع در بهشت در خانه رسول
یعنی درخت طوبی مر شخصی را است که نفس خود و مطالب کسبه و پاک شد یعنی حلال کسب است او

شتّان
بفتح تا و اخر شتّ است از باب
ضرب یعنی پراکنده شد مصدر آن
شتات بفتح اول و شتات بر وزن سحاب
و شتیت بر وزن امیر میاید و کلمه مذکوره
شتّان اسم است و اخره یعنی حرف آخر آنست
میان انستان دکرده داده میبود نون
شتان بواسطه آنکه تثنیه شتّ
باشد و مصروف باشد از شتت بواسطه
انکه مرفوع بعد از شتّ نمی آید
بلکه تثنیه را از بیرون از ایرید نقل کرده
که شتان منصوب است و در هر حال بواسطه
انکه دو مدی ندارد که مصروف از تثبت باشد
پس فتحه که در نون شتان است همان
فتحه است که در تا شتّ است و این
فتحه دلالت میکند بر آنکه شتان
مصروف از فعل ماضی است
ق

تبعة
تبع بالکسر لمانی و تبعة از باب فرح
یعنی رفت از پی او و مصدر آن تبع بتحریک
و تباعة بفتح اول میاید و تبعة بر وزن
فرحه و تباعه بر وزن کتابه چیزی است
که از برای تو در راه حاجت و نیاز باشند
ظلم و ستم و مثل آنست یعنی عاقبت
اندیشی که از برای او روی دهد
ق

وصلحت سیرته و بصلاح آمد سیرت او یعنی عقیده او خجسته شد که بسبب اخلاق حسنه نمود و حسنت خلیقته
و نیکو شد کردار بیرونی او یعنی مرتکب عمل صالح گشت و از قبایح اجتناب کرد و انفق الفضل من ماله و نفقه
کرد افزونی را از مال خود یعنی آنچه زیاده بود از ما یحتاج او و تصدق نمود و امسک الفضل من لسانه
و نگه داشت افزونی را از زبان خود یعنی زبان خود را نگاه داشت از چیزی که فایده بر آن مترتب نبود و عزل
عن الناس شره و جدا کرد از مردمان بدی افعال خود را و اصلاً مرتکب ایذاء و آزار ایشان نشد و وسعته
السنة و گنجایش داد او را سنت یعنی در جمیع اوان اشتغال نمود بامور شرعیه و در همه حالات مشغول
گشت بطریق و روش حضرت رسالت و لا ینتسب الی بدعة و منسوب نشد ببدعت که آن راه شیطنت است
و طریقه ضلالت قال السید سند قدس سره میفرماید و من الناس و بعضی از مردمان من ینسب هذا الکلام کسی
که نسبت میدهد این کلام عالی مقام را الی رسول الله صلعم بحضرت رسالت پناه صلعم و قال علیه السلام غیرة الرجل
ایمان غیرت مرد ایمان است زیرا که آن مستلزم سخط ما سخط الله است از اشراک و جعل شریک و امثال آن و سخط ما
سخط الله موافق سخط و رضا او سبحانه است چنانچه مقتضی عقل و اکمل انسان و از عین ایمان است و غیرة
المرأة کفر و غیرت زن کفر است زیرا که آن باعث است بر تحریم ما احل الله که آن اشتراک بودن است
با دیگری در حباله یکمرد و تحریم ما احل الله و سخط ما رضی الله کفر است لا محالة و قال علیه السلام لانسبن
الاسلام هر آینه نسبت میدهم اسلام را نسبة لا ینسبها احد نسبت دادنی که نسبت نکرده آن را هیچ یک
قبلی پیش از من از قرون ماضیه مراد نسبت تعریف است چه هر که تعریف میکند شیء را نسبت میدهد
او را باصل آن پس معنی چنین باشد که تعریف میکنم اسلام را تعریف کردنی که هیچ کس از امم سالفه تعریف
نکرده اند و آن این است که الاسلام هو التسلیم اسلام تسلیم نفس است زیرا که آن انقیاد امر حق است
و در امر و نهی اطاعت خالق اکبر و این تفسیر لفظیست بلفظی دیگر که اعرف و اشهر است و التسلیم هو
الیقین و تسلیم یقین است که لازم کمال تسلیم است یقین بحقیت و صدق کسی که امر او است تا تسلیم و تکریم
تا محقق شود کمال انقیاد و تعظیم و این تعریف بلازم مساوی تسلیم است و الیقین هو التصدیق و یقین
تصدیق است یعنی اعتقاد ثابت جازم مطابق واقع که حاصل شود از برهان قطعی و التصدیق هو الاقرار و تصدیق
اقرار است بکردگار و پیغمبر و امامان و آنچه آورده اند از نزد آفریدگار از احوال معاد و غیره و این نیز تعریف
لفظی است بلفظ اعرف و الاقرار هو الاداء و اقرار ادا نمودن آنچیزیست که باو اقرار کرده از اصناف واجبات و انواع
مفروضات و این تعریف شیء است بخاصه آن و الاداء هو العمل و ادا عمل است برای حضرت عزت و این نیز
تعریف لفظیست بلفظ اشهر و مآل این نسبت تعریف اسلام است بعمل که تعریف است ببعضی خواص که اشهر است و اکمل
یعنی مسلم کامل در اسلام آنست که جمع کند میان علم الیقین و عمل صالح خالص از شمعه و ریا تا بدرجات علیا
و مرتبه اعلا دار اصا شود و قال علیه السلام عجبت للبخیل یستعجل الفقر عجب دارم مر بخیل را که میخواهد تعجیل
در رسیدن را الذی هو منه هرب که او از آن میگریزد زیرا که فایده نمیگیرد از آنچه در دست او است پس گویا
فقیر است و محتاج و یفوته الغنی و فوت میشود او را توانگری الذی ایاه طلب که او را طلب میکند زیرا
که حظ او از مال بسیار اندک است و بس مثل فقیر فیعیش فی الدنیا پس زندگانی میکند در این جهان عیش
الفقراء مانند زیستن فقیران و در دنیا بسبب عدم حظ او با متعه دنیا و یحاسب فی الآخرة حساب

غیرة
بفتح اول و غار علی امرأته یعنی رشک برد
بر زن خود و غارت المرأة علی زوجها
مصدر آن غیرة بفتح اول بر وزن حیره
و غیر بر وزن دیر و غار بر وزن دار
و غیار بر وزن خیار میآید و غیران
بر وزن سکران و صفت از آن است
و غیور بر وزن صبور و جمع
آن غیر بضمه است و مغیار
بر وزن مصباح و جمع آن
مغاییر بر وزن مصابیح است
ق

هرب
یهرب از باب ضرب یعنی گریخت
مصدر آن هرب بتحریک و
مهرب بر وزن مقعد و هربان
بر وزن رمضان میآید و هربه
از باب تفعیل بعنی رکردم و کریزاندم
او را و اهرب از باب افعال
یعنی بسیار پرید و تهرب
بضم اول بمعنی پیه
و العمل الصالح یکم است
ق

کرده میشود در آنجهان حساب الاغنیاء مثل حساب توانگران بواسطه جمع کردن اموال و فراهم آوردن
اسباب غنا شعر مشتاب سوی درویشی بحیل بدکان آنجهان چو مفلسان دو خزانه چو منعمان
وقال علیه السلام عجبت للمتکبر یعنی عجب دارم مر تکبر کننده گردنکش را الذی کان بالامس نطفة که بود دیروز
نطفه بی مقدار و آب منی بی اعتبار ویکون غدا جیفة و خواهد بود فردا جیفه مرداری و عجبت لمن شک
فی الله و عجب دارم مر کسی را که شک کند در وجود و وحدانیت معبود بسزا و هو یری خلق الله و حال آنکه
میبیند آفرینش او و داند که فعل فاعل دلالت دارد التزاما و مصنوعات خلق بر صانع چنانکه او سبحانه
فرموده که افی الله شک فاطر السموات والارض و عجبت لمن نسی الموت و عجب دارم از کسیکه فراموش
کند مرگ را و هو یری من یموت و حال آنکه میبیند مر کسی را که میمیرد و بعضی را بیت الموتی واقع
شده یعنی و حال آنکه مشاهده میکند مردگان را و عجبت لمن انکر النشأة الاخری و عجب دارم
مر کسی را که انکار کند آفرینش دوم را که آن معاد است و هو یری النشأة الاولی و حال آنکه میبیند
آفرینش اول را که آن وجود او است بنطفه چه ایجاد انسان از نطفه ابداع است از ماده قال الله تعالی و لقد علمتم النشأة
الاولی فلولا تذکرون یعنی چون دانستید نشأة اولی را پس اعتبار گیرید و استدلال کنید بنشأة اولی بر اخری
و عجبت لعامر دار الفناء و عجب دارم مر عمارت کننده سرای فنا را و تارک دار البقاء و ترک کننده
عمارت سرای بقا را اختصار باد فرموده محل تعجب در این گروه از برای متغیر بودن ذات ایشان و تحقیر کردن
احوال ایشان وقال علیه السلام من قصر فی العمل هر که تقصیر کند در کار آفریدگار ابتلی بالهم گرفتار
شود بغم و اندوه روزگار زیرا که غالب احوال صاحب تقصیر طلب متاع دنیا حقیر است بسعی و مشقت کثیر و از
مشهورات است که خذ من الدنیا ما شئت و خذ من الهم ضعفه یعنی فرا گیر از دنیا آنچه خواهی و از هم و غم دو مقابل
آن و در حدیث قدسی وارد شده که یا دنیا اخدمی من خدمنی و اتعبی من تبعک یعنی ای دنیا خدمت کن کسی را
که خدمت من کند در رنج و مشقت انداز کسی را که متابعت تو میکند در پی تحصیل تو میباشد و لا حاجة
لله و هیچ حاجتی نیست مر خدا را فیمن لیس لله در آنکسی که نیست مر خدا را فی نفسه و ماله نصیب در نفس
او و مال او حظی و بهره یعنی کسیکه ضایع کرد حقوق الهی را در تن و مال ساقط میکرد نزد او جل و علا بجهت آن نبا
بر کنایه فرموده از سقوط قدر نزد وی تعالی بعدم احتیاج او سبحانه در آنکس چنانچه فرموده قل ما یعبؤ بکم ربی
لولا دعاؤکم یعنی بگو بعبا که چه قدر باشد شما را نزد خدا من اگر نه خواندن و پرستیدن باشد شما را او را چه شرف
انسان بشناخت و عبادت و بدون آن نزد معبود قدر و منزلت نخواهد داشت و میتواند بود که عدم اعتنا
الهی بباب استغنا باشد یعنی لطف حقتعالی فائده ندهد کسی را که بر خود رحم نکند همچنانکه فایده نمیبخشد معالجه طبیب
مریض را گاهی که قبول نکند معالجه او را و اهتمام ننماید بزوال مرض خود وقال علیه السلام توقوا البرد فی اوله
نگاه دارید خود را از سرما در اول آن که فصل خریف است زیرا که نزد عدم توقی بود بهر یعنی اول ورود هوا بر ابدانی
که بسبب حرارت و یبوست صیف تخلخل یافته و بتحلیل رفته و حرارت غریزی انضعف پیدا کرده و طبیعت منجمد
بر برودت گشته بود در انصورت برودت با یبوست که طبیعت موت است جمع میشود و سبب خوف ابدان و ضعف آن میگردد
وتلقوه فی آخره و پیش آیید و بسرما در آخران که اوایل فصل ربیع است بجهت اعتدال حرارت و رطوبت
لیل و نهار که ماده حیات است و انکسار سورت سرما بجهت رفتن فصل بهار و بسر در ملاقات آن منتعش میکردد حرارت غریزی

نسی
بحر سیمین و نسیه از باب فرح نسیا
بحر هی و نسیانا بر وزن غلمان و نسیانه
بر وزن کتابه و نسوة بفتح اهل
کرد او را و انساه ایاه از باب افعال
یعنی فراموش کننده کرد او را و نسی
بکسره و فتح اول آن چیزیست
که فراموش کرده شده است و نسی
بر وزن غنی کسیست که بسیار
فراموش کار است مثل نسیان
بفتح اول

ابتلی
بصیغه مجهول یعنی بلی الثوب از باب
فرح یعنی کهنه شد جامه مصدرش
بلاء بر وزن سماء و بلی بر وزن
رضا میآید و ابلاه از باب افعال
یعنی کهنه کرد جامه را و حسیس
بلاه از باب تفعیل و ابتلیته

وقوف اند الحاصل مشوّش بسبب آن بعد از این اشاره مینماید بکیفیت تأثیر نوعی از بروز خریف و تلقّی برد و برف و منع باران و جهه
که فانّه یفعل فی الابدان یعنی بدرستیکه سرما اثر میکند در بدنها کفعله فی الاشجار یعنی مثل اثر کردن او در درختها
اوّله یحرق و آخره یورق اوّل میسوزاند و برگ را از آن میریزاند و آخرش میرویاند و نشو و نما بآن میرساند و قال عظم
الخالق عندک بزرگی خدا نزد تو یصغر المخلوق فی عینک خرد میکرداند مخلوق را در دیده تو و مینماند
آن را از نظر اعتبار تو یعنی بعضی نسخ عظم بصیغه امر است از باب تفعیل و یصغر مجزوم بجواب امر یعنی بزرگ کردان خالق را
در نظر اعتبار خود تا کوچک کرداند خالق مخلوق را در چشم تو گویند که دنیا لقمه ایست و اهل صبر و شیطان کلبی
عقوبا مضرت پس هرکه انداخت این لقمه را بسوی آن سگ بجهت دفع ضرر او از خود هیچگونه ملتفت شود بسوی آن
لقمه و بنظر اعتبار در او نکرد و وزده اند که بعضی از زهّاد گفتند که فلان زاهد است گفت در چه چیز گفتند در دنیا
گفت دنیا نزد خدای تعالی بقدر پر پشه نیست پس چگونه اعتبار توان کرد زهد در او و حال آنکه زهد در شی موجب آن شد
و دنیا نزد من لاشی است و شبهه نیست که عدم اعتبار دنیا در نظر او باین مرتبه بجهة تعظیم و توقیر او بود خالق خود را
و قال علیه السّلم و قد رجع من صفّین آنحضرت این موعظه را فرمود در وقتی که باز گشت از صفّین فاشرف علی القبور
بظاهر الکوفة پس مطّلع گشت و دیده ور شد بر قبرهائی که واقع بودند بظاهر کوفه یعنی بمکانی که مشرف بود در کنار
کوفه یا اهل الدّیار الموحشة ای اهل خانهای وحشتناک و المحالّ المقفرة و مواضع خالی شده از ساکنان
خاک و القبور المظلمة و قبرهای تاریک هولناک یا اهل التّربة ای اهل خاک یا اهل الغربة ای اهل غربت
و دور شده از محلّت یا اهل الوحدة ای اهل تنهائی و بیکسی یا اهل الوحشة ای اهل وحشت و ترس انتم لنا فرط
سابق شما ما را پیشروی هستید سبقت گیرنده برای تهیّه جا و مهیّا ساختن مقام و نحن لکم تبع لاحق
و ما مر شما را پیرویم در عقب در آینده بشما امّا الدّور فقد سکنت امّا خانهای شما را پس مسکن کرده اند
و امّا الازواج فقد نکحت و امّا زنان شما را پس بنکاح در آورده اند و امّا الاموال فقد قسمت و امّا
مالهای شما را پس قسمت کرده اند هذا خبر ما عندنا این است خبر آنچه نزد ما است فما خبر ما عندکم پس چیست خبر
آنچه نزد شما است ثمّ التفت الی اصحابه پس التفات فرمود و نظر کرد بجانب صحابهای خود فقال پس گفت امّا لو اذن
لهم ای آگاه باشید ای اصحاب که اگر دستوری داده میشدند ایشان فی الکلام در سخن کردن لاخبروکم هر آینه خبر میدادند
شما را انّ خیر الزّاد التّقوی که بدرستیکه بهترین توشه در این سفر پرخطر تقوی و پرهیزگاری است و قال
علیه السّلم و فرمود آنحضرت صلوات الله علیه و قد سمع رجلا و حال آنکه شنید از مردی یذمّ الدّنیا
که مذمّت و نکوهش میکرد دنیا را ایّها الذّامّ للدّنیا ای آنکسیکه مذمّت کننده دنیائی المغترّ بغرورها
که فریفته شده بفریب دنیا المنخدع باباطیلها و انخداع یافته با باطیل نفس و هوا ثمّ تذمّها بعد چه چیز
مذمّت میکنی دنیا را اتغترّ بالدّنیا آیا فریفته میشوی بدنیا ثمّ تذمّها پس از آن مذمّت میکنی از روی نکو
اوردی و مبالغه انت المتجرّم علیها آیا تو جرم نهنده بر دنیا و اثبات کننده گناه براو ام هی المتجرّمة علیک
یا او جنایت نهنده است بر تو دوا از جناب معصیت متی استهوتک از کجا سرگشته و حیران کردترا ام متی
غرّتک یا از کجا فریب داد ترا بمتاع خود ابمصارع آبائک آیا بمواضع افتادن پدران
من البلی از پوسیدگی و ریزه ریزه شدن ام بمضاجع امّهاتک یا بجایهای خواب مادران تو تحت الثّری
در زیر خاک استفهام از برای انکار است کم علّلت بکفّیک چند علاج داده ای و پرستاری کرده ای بکفهای خود بیمی بجودی

المقفرة
بصیغه اسم فاعل از باب افعال قفر
و مقفره ببادیه زمین خالی است مثل
مقفار بر وزن مصباح و قفار بر وزن
رجال و قفور بر وزن کسر و در جمع آن است
و اقفر المکان از باب افعال یعنی
خالی شد جای و اقفر الرّجل یعنی خالی
شد از اهل خود در رفت طعام او
دیگر نشد و قفر مثل کفرح یعنی
قلیل گشت و قفر الطعام
یعنی بی نان خورش شد
طعام
ق

فرط
المنخدع
بدو فتحه و فرط از باب نصر فرطا بر وزن
سرور یعنی پیشی گرفت و سابق شد براو
و در گذشت و فرط فی الامر یعنی کوتاهی کرد
در آن کار و ضایع کرد آن مصدر آن
فرط بتحریک میآید و فرط ولد یعنی
مرد و شد او فرزندان خورد و کوچک مثل
افترطهم از باب افتعال و فرط القوم یفرطهم
از باب ضرب یعنی پیشی گرفت ایشان را
بسوی نوبت آب و فرط بتحریک آن
چیزی است که در پیشی شده است خود را
از اجر و مزد و فرط آن چیزی است
که در یافته نشده است از
فرزند او
ق

خواند با انها تو در سایر خویشان و کم مرضت بیدیک چند بیمار را که کردی بدست های خود ابنا از عقلا

نمود که تبغی لهم الشفاء طلب میکردی از برای ایشان شفاء و دوا و تستوصف لهم الاطباء و میجوئی

صفت دوا از برای ایشان و طبیبان لم ینفع احدهم شفقتک فائده نداد هیچ یک ابنا را اشفاق تو بهر ایشان

و لم تسعف فیه بحاجتک بر آورده نشدی در باره آنکس بطلبتک بمطلوبت که جویا او بودی از بهر او و لم تدفع عنه

و دفع نکردی مرضی را از او بقوتک بتوانائی خود که صرف او نمودی قد مثلت لک به الدنیا نفسک بتحقیق که

تصویر و تشبیه کرد این دنیا غدار ترا بآنکس و بمصرعه مصرعک و تشبیه کرد بموضع هلاک او جای هلاکت

ترا ان الدنیا دار صدق بدرستیکه دنیا سرای راستی است کسی را که راستی نماید لمن صدقها برای کسیکه تصدیق

کرد او را یعنی تشبیه کرد و اعتراف نمود بتغیر و زوال و تمثیل و تصویر او و دار عافیة و سرای عافیت است و ایمنی

از عذاب لمن فهم عنها برای کسیکه فهم کرد از او و دریافت آنچه خبر میدهد بان از مواعظ و عبرها تا محترز

شود از او و آفات آن و بواسطه آن مصون شود از عذاب نیران و برسد بروضه جنان و دار غنی و سرای توانگری است

لمن تزود منها برای کسیکه توشه طاعت گرفت از آن برای سرمایه روز بازار آخرت و دار موعظة و سرای عظه

و نصیحت است لمن اتعظ بها برای کسیکه پند پذیر شد با از انقلابات و تغیرات مسجد احباء الله دنیا

مسجد و سجده گاه دوستان خدا است که در او مشغول شوند بانواع عبادات و مصلی ملائکة الله و جای نماز فرشتگان

خدا است که در صفوف مؤمنان نماز کنند و مهبط وحی الله و موضع فرود آمدن وحی خدا است بر انبیا و متجر

اولیاء الله و جای تجارت دوستان خدا است اکتسبوا فیها الرحمة که کسب نموده اند در او رحمت خدا و ثواب

اخروی و ربحوا فیها الجنة و سود کرده اند در او بهشت عنبر سرشت را در روز جزا فمن ذا یذمها پس کیست

که مذمت میکند این سرا را و قد آذنت ببینها و حال آنکه اعلام کرده خلایق را بافتراق و جدائی خود و نادت

بفراقها و ندا کرده ایشان را بفراق و زوال خود و نعت نفسها و اهلها و خبر مرگ داده نفس خود و اهل خود

یعنی اعلام نموده بمردمان فنای خود را و هلاک اهل خود را فمثلت لهم پس تصویر کرد برای ایشان و تشبیه نمود

ببلائها البلاء بمحنت و گرفتاری خود گرفتاری آنجهان را و شوقتهم بسرورها و آرزومند ساخت ایشان را

بسرور و خوشحالی خود الی السرور بخوشی و شادی آنجهان چه هرچه در این عالم است صورت و مثال عالم

غیب است یعنی بلا و سرور دنیا دلالت میکند بر آنچه اعظم و ادوم است از بلا و سرور آخرت و راحت بعافیة

شبانگاه کرد بعافیت و سلامتی و ابتکرت بفجیعة و بامداد کرد بمصیبت و گرفتاری و این کنایت است از سرعت

انتقال احوال دنیا و تبدل اطوار آن از نعمت بنکبت و از صحت بعلت این تمثیل و تشویق و ابتکار دنیا ترغیبا

بجهت رغبت گردانیدن مردمانست بآن جهان و ترهیبا و ترسانیدن از اهل این جهان و نکال آنجهان و تخویفا و خوف

انداختن از نظر آن و تحذیرا و محترز ساختن از عواقب آن فذمها رجال پس مذمت کردند دنیا را

مردانی چند غداة الندامة در بامداد ندامت و حسرت که وقت عذاب است و عقوبت و حمدها آخرون و ستایش

کردند و ستایش نمودند دنیا را مردان دیگر یوم القیامة در روز عقبا دمشو باشد ذکرتهم الدنیا یاد داد ایشانرا

دنیا از مواعظ و عبر فتذکروا پس یاد کردند و قبول نمودند و حدثتهم و خبر داد ایشانرا از تغیر خود فصدقوا

پس تصدیق نمودند بان و وعظتهم و پند داد ایشانرا فاتعظوا پس پند گرفتند بان و دست ما به آخرت کردند

دادن و قال علیه السلام ان لله ملکا ینادی فی کل یوم بدرستیکه مر خدا راست فرشته که ندا میکند در هر روز

لا یغنی عنه دوائک و لا ینفعه بکاؤک قد

لم تسعف

یعنی محصول و قضاء حاجت و سعف حاجته از باب منع و اسعف از باب افعال یعنی قضا کرده برآورده حاجت را و اسعف یعنی نزدیک شده و سعف لم تسعف یعنی شاخه درخت خرما از برای او و سعف از باب علم یعنی تراکید اند او باد در دستی ولیدن کردن و سعوف بروزن سرور کار حال بزرگ و کار خاریست و بعضی برشته مردم السعف از نیکوکاری و غیر او و حکی ان ساعف بصیغه اسم فاعل از باب مفاعله یعنی جانب نزدیک شدن

و متجر

بینها

بمعنی الجمع بالمعنی جدا شدن و بمعنی پیوستن است و این ضداست و مثاله همچو ظرف بسیم بمعنی تمکن ... از ... بمعنی جدا شدن چون زید یکدیگر وانا از باب افعال یعنی جدید و جدا کرده او را غیر او و ابانت المرأة عن الرجل یعنی جدا شدن زن از مرد بطلاق گرفتن پس از آن زن بائن بر وزن کاتب گویند بان بمعنی بائن بر وزن سحاب یعنی آشکار و روشن شد

ق

هذا کوا حد

ازدو وبنهادنیا لِدُوا لِلْمَوْتِ بزاید از برای مردن وَاجْمَعُوا لِلْفَنَاءِ وجمع کنید اسباب واموال دنیا را از
برای فانی شدن وَابْنُوا لِلْخَرَابِ وبنا کنید از برای خراب گشتن این اشارتست بغایت دنیا وعاقبت آن یعنی غایت
زائیدن وجمع کردن وبنا نهادن موت وفنا وخرابیست واز این کلام عالی مقام ما خوذ است اینکه
قلیل عمرنا فی دارِ دنیا ومرجعنا الی بیتِ التراب لَهُ مَلَكٌ ينادي كل يومٍ لِدوا لِلْموتِ وابنوا للخراب
وقال علیه السلام الدنیا دار ممرٍّ لا دار مقرٍّ دنیا سرای گذشتن گاهست یعنی دنیا جائیست که از ان عبور
باید کردن و سرای آخرت شدن نه جای مکث نمودن وهمیشه ایستادن وَالنَّاسُ فِيهَا رَجُلَانِ ومردمان در
دنیا دو صنف مردند که در ونیستاوند یستادن اند اول وَرَجُلٌ بَاعَ نَفْسَهُ مرد یست که فروخت نفس خود
بمتاع دنیا فَأَوْبَقَهَا پس هلاک کرد نفس خود را در عقبی وَرَجُلٌ ابْتَاعَ نَفْسَهُ ودوم مردیست که خرید
نفس خود را بزهد وتقوی در دنیا وبانفاق در وجوه خدا فَأَعْتَقَهَا پس آزاد کرد نفس خود را از عذاب روز
دوزخ را وقال علیه السلام لا یکون الصدیق صدیقا نمیباشد دوست دوست حقیقی حتی یحفظ اخاه تا آنکه
نگه دارد کسی را که برادر او است فی ثلاث در سه وقت از اوقات فی نکبته اول در حال شدت ومحنت او
عدم انجاح حوائج که او وجدائی ننماید بیوفائی نکند وغیبته ودوم در حال غایب بودن که حفظ
الغیب او را مرعی دارد وزبان از غیبت او وصدق نماید ووفاته وسیم در وقت وفات او که ابناء او را نیکی نماید
بحقوق واجبه وفراموش نکند او را بدعا واستغفار وقال علیه السلام من اعطی اربعا کسیرکه داده شد چهار
لم یحرم اربعا محروم نشد از چهار چیز من اعطی الدعاء کسیکه داده شد دعا وموفق شد بان لم یحرم
الاجابة محروم نشد از روا کردن ومستجاب شدن آن ومن اعطی التوبة وکسی که داده شد توبه وانابت
باخلاص لم یحرم القبول محروم نشد از قبول توبه ودخول او در زمره خواص ومن اعطی الاستغفار
وکسیکه داده شد استغفار وآمرزش خواستن در گناه وبیگاه لم یحرم المغفرة محروم نشد از آمرزیدن گناه و
من اعطی الشکر وکسیکه داده شد شکر نعمتها فراوان لم یحرم الزیادة محروم نشد از زیاده کردن آن
وتصدیق ذلک ومصدق آنچه گفته شد از این مذکورات واقع است فی قول الله سبحانه در گفتار
حق سبحانه وتعالی قال الله تعالی فی الدعاء فرموده است او سبحانه وتعالی در دعا در کتاب کریم خود
که ادعونی استجب لکم بخوانید مرا تا اجابت کنم شما را وقال فی الاستغفار وفرموده است در خواستن استغفار
ومن یعمل سوء هر که بکند بدی را که از ان ضرر بغیر رسد او یظلم نفسه یا ظلم کند بر نفس خود ثم یستغفر الله
پس از ان آمرزش خواهد از حق تعالی یجد الله غفورا رحیما یابد خدا را آمرزنده گناهان او ومهربان بر وی بفضل
خود وقال فی الشکر وفرموده است در امر شکر لئن شکرتم لازیدنکم اگر شکر کنید هر آینه زیاد کنم برای شما نعمت
نیکوان وقال فی التوبة وفرموده است در شان توبه انما التوبة علی الله بدرستیکه قبول توبه بر حق تعالی
بطریق وعده که خلف نمیشود ثابت للذین یعملون السوء بجهالة مرکسی راست که بدی میکنند بسبب نادانی ثم یتوبون
ثم یتوبون من قریب پس از ان توبه میکنند از نزدیکی که پیش از حضور موتست فاولئک پس آن جماعت که مذکورند
بعد از گناه توبه کردند یتوب الله علیهم توبه میپذیرد حق تعالی بر ایشان وکان الله وهست حق تعالی علیما حکیما
دانا بتوبه تائبان حکم کننده باینکه تائب را عقوبت نباشد وقال علیه السلام الصلوة قربان کل تقی
نماز آنچیزیست که بان تقرب ونزدیکی جوید برحمت خدا هر پرهیزکاری والحج جهاد کل ضعیف والحج

في نهجه

بفتح اول بمعنی مصیبت است وجمع آن
کوب بروزن سرور می آید ومیگویند
که نکبة الدهر یعنی رسید از روزگار
بنکبت ونکب عنه از باب نصر
واز باب سمع یعنی برگشت از او
ومصدر آن نکب بفتح اول ونکیب
بتحریک ونکوب بروزن سرور
میاید مثل نکبت از باب تفعیل
وتنکب از باب تفعل ونکبه تنکیبا
یعنی برگردانیدم او را لازم ومتعدی
هر دو آمده از باب تفعیل ومنکب بروزن
مجلس فرا هم شده سر شانه و بازو است
ونکب سوی

في

الی دار مقر

بدر

في کتاب الله تعالی

قربان

قرب منه از باب کرم وقربه از باب
سمع یعنی نزدیک شد مصدر آن قرب بالضم اول
وقربان بروزن عثمان وقربان بکسر اول
میاید وآن کسی را قریب گویند واحد
وجمع در او یکسان است ومقربه بفتح
اول وراء حرکات ثلث هر دو ، وقربه
بضم اول وقربه بضمه وشد با و
وقربی بضم اول وقصر آخر مثل بشری
بمعنی نزدیکی وخویشی است وقرب
از باب فرح بمعنی شکوه دارد از درد
شکم وقرب الابل بمعنی ...
شتر ... از ... ورود فردا

في

کذاردن وغزاکردن هر ضعیف است زیرا که ضعیف بجهت جبن وضعف قلب در ثبات قدم در جهاد برنج از
لوازم اوست که مرتکب شدن باعمال شاقه جهاد او باشد واگرچه جهاد نمودن با کفار اعظم ارکان اسلام است
ولکل شیء زکوة ومر هر چیز را زکوتیست وزکوة البدن الصیام وزکوة بدن روزه داشتن است زیرا
که اگرچه قوت بدن بسبب روزه کم میشود مثل صنوف مال لکن مثاب میشود یعنی بسبب حقیقت کردن قطع قوت شهوانی
وغلبه قوای روحانی وپاک شدن نفس از کدورات شیطانی هم چنانکه مال که بسبب زکوة ظاهرا نقصان
میپذیرد باطنا نمو پیدا میکند وجهاد المرأة حسن التبعل وغزای زن نیکوئی معاشرت با شوهر
زیرا که لازم او مجاهده نمودن است با نفس با فرمان ومقهور ساختن وضعف کردانیدن آن در اطاعت شوهر
وقال علیه السلام استنزلوا الرزق بالصدقة طلب کنید فرود آمدن روزی را یعنی مستعد شوید از برای نزول
بصدقه دادن ومن ایقن بالخلف جاد بالعطیة وکسیکه یقین کرد بعوض باز دادن جاد بالعطیة جوانمردی کرد
بعطا دادن زیرا که میداند یقینا که بدل این عطا باو میرسد در دنیا وعقبی وقال علیه السلام تنزل المعونة
علی قدر المؤنة فرود می آید معونت واعانت بر قدر مؤنه محتاج یعنی حضرت عزت میفرستد روزی را بقدر حاجت
از جهت تکفل او سبحانه بارزاق بندگان با امداد لطف وافضال ذی الجلال میرسد بهر بنده بقدر ربط او بوی
وقال علیه السلام ما عال امرؤ اقتصد درویش نشد ودرویش نگشت مردی که در نفقه دادن حد
وسط نگاه داشت یعنی نه اسراف نمود ونه تقتیر ودر قرآن وارد شده ولا تجعل یدک مغلولة الی عنقک
ولا تبسطها کل البسط فتقعد ملوما یعنی مگردان دست خود را بسته بکردن خود تا بر بسط آن توانا باشی
واین کنایه است از امساک ومکشای دست خود را همه کشادن بسط یعنی عبارتست از اعطاء وکل البسط
اشارتست باسراف یعنی اسراف مکن چه اگر اسراف کنی بنشینی ملامت کرده شده درمانده ومحتاج یعنی باعتدال
گرای واز طرفین تفریط وافراط که تقتیر وتبذیر است احتراز نمای **قطعه** مبند از همه حال دست بکردن
که خصلتیست نکوهیده پیش اهل نها مکن بیجا اسراف نیز چندان بجل که هر چه هست بیکبار کنی ز دست رها
چه در میان این هر دو راه چندان تفاوتست که از آفتاب تا سها بس احتیاط وسط را است در جمیع امور بدین
دلیل که خیر الامور اوسطها وقال علیه السلام قلة العیال احد الیسارین کمی اهل وعیال یکی از دو
توانگریست در مال زیرا که هر که را اندک باشد عیال وعیال او آسان باشد معیشت او وسع همچنانکه
در حین تنگی حال کثرت مال برابر است والتودد نصف العقل ودوستی کردن وحسن معاشرت نمودن
با مردمان نصف تصرف عقل علیست در تدبیر کار معاش ونیمه دیگر قهر وغلبه است بر ایشان یعنی چون انسان
محتاج است بمعاش بغیر خود وعقل او در معامله نمودن با خلق یا بر جهه تودد است وانچه لازم او است از معاشرت
جمیله وصفا محمود وترغیب یا بر ضد این از قهر وغلبه پس تودد وانچه از لوازم اوست نصف تصرف عقل
باشد در تدبیر امر معاش والهم نصف الهرم وغم واندوه نصف پیریست مراد آنست که پیری یا طبیعی است
ویا کسب امر خارجی است که هم است وحزن وخوف که مستلزم هرم اند پس هم که همچو نصف هرم است قسم طبیعی
باشد وقسمی یا شد از نسبت هم بین شغاره فرموده از برای هم لفظ نصف را واراده نموده نصف سببی هرم
وقال علیه السلام ینزل الصبر علی قدر المصیبة فرود می آید صبر نزد حضرت عزت باندازه مصیبت
صبر در جو الهی است که بسبب بلا نازل میشود ومن ضرب یده علی فخذه عند مصیبته کسیکه بزند

التبعل
بتشدید عین مصدریست از باب تفعل وبعل
بفتح اول شوهر را گویند وجمع آن بعال
بعنان رجال ورجال بر وزن مشهور
وتا از برای تأنیث جمع است وبعل بر وزن
سرود می آید در مؤنث نیز بعل وبعله
نیز گاه ... بعل از باب منع بعولت
شوهر مصدر آن بعولة بر وزن حمولة
وتبعل المرأة از باب تفعل بر وزن
بر دوختن شوهر خود را یا آنکه آراسته
شد از برای شوهر ونیز بر وزن کتاب
بمعنی جماع وبازی کردن شوهر است
با اهل وزن خود مشتق شد تباعل
از باب تفاعل ق

العیال
بکسر اول وعال یعیل از باب ضرب مصدر آن
عیل بفتح اول عیله بر وزن ... وجمل بر وزن
سرود وصهیل بر وزن صبیح است یعنی درویش
شد وجمع آن عالة بفتح اول وعیل بر وزن
رکع وعیاء بر وزن سکری می آید و
عیال بر وزن رجال جمع عیل بر وزن
کثیر است وجمع جمع آن عیائل است
مترجم گوید که هاده عیال را
ذکر کرده اند وعاله را جمع
وهذا این عیائل را جمع
گفته اند
ق

دست خود را بر ران خود زدن نزد مصیبت خود حبط اجره باطل شود مثوبت او زیرا که ران زدن ناشی از عدم
رضا بقضای الهی و آن موجب حبط ثوابیست که مترتب میشود بر صبر و بعضی گفته اند که ثواب سابق نیز محو میشود
بواسطهٔ این عمل وقال علیه السلام کم من صائم لیس له من صیامه الا الظماء و بسا روزه دار که نیست
او را از روزه داشتن خود مگر تشنگی و این در وقتی است که صائم جاهل باشد از احکام صوم و روزه دارد
غیر بر نهج شریعت و طریقهٔ مأموربه و تخصیص ظما بدین جوع بواسطهٔ آنست که آن اغلب است بر عرب از جوع
بسبب حرارت هوا و کم من قائم لیس له من قیامه الا العناء و بسا ایستاده در شب برای عبادت که نیست
او را از برخواستن خود مگر رنج و بیداری کشیدن بجهت جهل بشرایط و آداب طریق طاعت حبذا
نوم الاکیاس چه نیکوست خواب عاقلان زیرکان بسبب آنکه فطن بواسطهٔ فطانت جمیع امور را در مواضع
خود بجا می آورند پس بیداری خواهند کشید در موضع بیداری و خواب خواهند کرد در موضع خواب بخلاف جاهل
که عمل بعکس خواهند نمود و افطارهم و چه نیکوست روزه گشودن عاقلان زیرا که ایشان بسبب دانش در روزهای
حرام روزه خواهند خورد و در روزهای غیر حرام روزه خواهند داشت با شرایط و آداب آن بخلاف جاهل
که در روزهای حرام روزه خواهند داشت بسبب جهل و در روزهای غیر حرام بی شرایط و آداب روزه خواهند
داشت و گفته اند که اکیاس مثاب میشوند بر نوم و اکل بواسطهٔ آنکه ایشان خواب میکنند و میخورند بقصد آنکه
قوت پیدا کنند بر طاعت الهی پس نوم و اکل ایشان طاعت باشد و مصداق این است قول حضرت رسالت پناه ص
نوم العالم عبادة وقال علیه السلام سوسوا ایمانکم بالصدقة سیاست کنید ایمان خود را یعنی
حفظ آن نمائید بصدقه و مراد آنست بصدقه دادن استدعای توفیق کنید از حق تعالی از برای ثبات بر شرع
استقامت بسبب ایصال نفع بعباد او و میتواند بود که مراد این باشد که نگاه دارید ثواب ایمان خود را یعنی که
هرگاه صدقه واجبه مقارن ایمان شود ثواب او اعظم و اوفر خواهد بود از آنکه صدقه مقارن نباشد پس [illegible] کنید
این زیاده را از ثوابی که حاصل میشود بزکوة وحصنوا اموالکم بالزکوة و استوار سازید مالهای خود را از شائبهٔ
حرام و از تطرق قطاع الطریق بزکوة دادن وادفعوا امواج البلاء بالدعاء و دفع کنید موجهای
دریای بلا را یعنی حوادث متواتره و وقایع متوالیه بلا و محن را بدعا کردن بدرگاه خدای جل و علا و مصدق
اینست قول سید الساجدین ع ان الدعاء والبلاء لیتوافقان الی یوم القیمة ان الدعاء لیرد البلاء وقد ابرم
ابراما ومن کلام له علیه السلام لکمیل بن زیاد النخعی این کلام آنحضرت است مر کمیل بن زیاد النخعی را
قال کمیل بن زیاد گفت کمیل بن زیاد النخعی که اخذ بیدی امیر المؤمنین علیه السلام گرفت دست مرا حضرت امیر المؤمنین
فاخرجنی الی الجبان پس بیرون برد مرا بسوی صحرا فلما اصحر پس چون بصحرا رفت تنفس الصعداء نفس کشید
مانند نفس کشیدهٔ حسرت خوردهٔ اندوهناک ثم قال یا کمیل بعد از آن فرمود که ای کمیل ان هذه القلوب
اوعیة بدرستیکه این دلها ظرفها است فخیرها اوعاها پس بهترین دلها یاد گیرنده ترین آنها است
از برای حکمت و موعظه فاحفظ عنی پس نگاه دار و یاد گیر از من ما اقول لک آنچه میگویم از برای تو
از ذهن تو و از جملهٔ آن این است الناس ثلثة مردمان سه فرقه اند در نظر عاقل فعالم ربانی یکی
اول عالم ربانی است که در علم ربوبیت ماهر است و کامل و ربانی در اصل لغت منسوب برب است و الف
و نون زیاده کرده اند از برای مبالغه در نسبت همچو روحانی و مراد بعلم ربوبیت علم شریعت غرا است

والظماء والجوع
الظماء بفتح [illegible] و ظماء از باب
فرح یعنی تشنه گردید با سخت ترین تشنگی و
[illegible] ظماء بتحریک و ظماء
بر وزن سحاب و ظماءه بزیادتی تاء
در وصف انسان ظمئ بر وزن عاصی
و ظمآن بر وزن سکران و در زن
ظمئی بر وزن فعلی و جمع آن
ظماء بر وزن کتاب میاید و جمع
[illegible]
[illegible]
و اظماء از باب افعال و ظمّاء از
باب تفعیل یعنی تشنه
گردانید او را
ق

والعناء
بالفتح و عنی از باب فرح عناء بر وزن
سماء و تعنّی از باب تفعیل یعنی رنج برد
و اعناه از باب افعال و عنّاه از باب تفعیل
یعنی رنجانید و رنج رسانید او را
و عنیان بر وزن عنوان [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و [illegible] از باب
فرح [illegible]

وکسب اخلاق حسنه نمودن و عالم شدن باحوال مبدأ و معاد و توجه نمودن بحضرت مولی و متعلم علی سبیل

النجاة و قسم دویم تعلیم گیرنده است بر سبیل نجات و رستگاری یعنی اموزنده علوم دینیه است از جهت نجات

یافتن در دنیا از جهالت و در اخرت از عذاب و عتاب حضرت عزت و همج رعاع و قسم سیم مگسی چند

ضعیف و حقیر که ملتطخ و الوده اند باحداث و حیف و این کنایت است از عوام الناس که فرو رفته اند بانواع

رذایل و قبایح اتباع کل ناعق پیروانند هر اواز کننده را براه باطل یمیلون مع کل ریح میل کنند باهر باد

واین کنایت است از انکه ایشان بسبب ضعف اعتقاد یعنی متمسک نمیشوند بیک مذهب بلکه متزلزلند مذبذب

لم یستضیئوا طلب روشنی نکرده اند بنور العلم بنور دانش و بینش بلکه مانده اند در بادیه ظلمات اباد جهل و

ولم یلجئوا و پناه نبرده اند الی رکن وثیق بسوی اصلی استوار یا بنیادی که اعتقاد ایشان حقیر رها شده است

یا کمیل العلم خیر من المال ای کمیل علم بهتر است از مال العلم یحرسک علم نگاه میدارد ترا از وبال و انت

تحرس المال و تو نگه میداری مال را از کسی که کمین کند از دنبال والمال تنقصه النفقة و مال ناقص میکرداند

او را نفقه کردن والعلم یزکو علی الانفاق و علم زیاد میشود و نمو پیدا میکند بر نفقه دادن زیرا که

هدایت نمودن مردمان بر خالق و بیان تفاصیل علوم از برای خلایق موجب فتح ابواب علوم است از برای

عالم صاحب یقین و سبب ثوقت بر ادله و براهین و منشاء وصول بعلوم متفرقه و استحسانات متشتته

وصنیع المال یزول بزواله واحسان نمودن بمال زایل میشود بزوال مال و موید این است انکه حق سبحانه

در کلام معجز نظام خود مال و متاع دنیا را اندک خوانده که قل متاع الدنیا قلیل و دانش را بکثرت خیر

موصوف ساخته که ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا و حضرت امیر کبیر علیه صلوات الله الملک القدیر بطریق

نظم اشارت باین مضمون نموده شعر رضینا قسمة الجبار فینا لنا علم وللاعداء مال فان المال یفنی

عن قریب وان العلم باق لا یزال علم دادند بادرین و بقارون زر و مال شد یکی فوق سما و دیگری تحت

سمک یا کمیل بن زیاد معرفة العلم دین بدان ای کمیل بن زیاد شناختن علم دینی است که بسبب ان جزا داده میشوند

یعنی حاصل میشود دین کامل بعلم و دانش و عارف شدن باصول و فروع ان یا معرفت علم دینی است که جزا و پاداش

داده میشود در روز دین به یکسب الانسان الطاعة بعلم کسب میکند ادمی طاعت خود را فی حیوته در

زندگی خود و جمیل الاحدوثة بعد وفاته و حاصل میکند سخن پسندیده را بعد از فانی شدن او و از ذکر

جمیل بعد ثنای فراوان از جانب خالق و مخلوق والعلم حاکم و علم حکم کننده است بر کیفیت تحصیل مال از وجوه

حلال و صرف او بمصارفی که مستحسن است والمال محکوم علیه و بر مال حکم کرده شده است و چنانچه

ظاهر شد از این مقال یا کمیل بن زیاد هلک خزان الاموال ای کمیل بن زیاد هلاک شدند یعنی البته

منجر بهلاک دنیا و عقبی میشوند خزینه نهندکان مالها بغیر در نفس نفیس خود با ملابس ضلال وهم احیاء و حال

انکه ایشان زنده کانی اند پریشان خاطر و مشوش البال والعلماء باقون و عالمان باقی اند ما بقی الدهر

مادام که باقیست روزگار اعیانهم مفقودة ذاتهای ایشان نا یابست وامثالهم فی القلوب

موجودة و صورتهای ایشان در دلها موجود است ها ان ههنا لعلما جما اگاه باش که بدرستی اینجا

علمیست بسیار و از برای تعلیم واشار الی صدره و اشاره فرمود این گفتار بسینه بی کینه خود

بلند ان فرمود که لو اصبت له حملة اگر یابم بحاملان طریق حق پیر مینمایم ان علم را در دل ایشان

همج
همج مگس کوچک است شبیه پشه که بر روی گوسفند و خر نشیند و همج گوسفندان ... که لاغر باشند و همجه واحد آن ... همج حمقا است و همج ... گرسنگی و ... و اندیشه در عاقبت کار ... گردن است و همج ... مثل ... لایل تاکید است و همجه از باب افعال یعنی پنهان کرد او را و همج بروزن امیر جوانی از اهو است یا بارک معانی از ... است
ق

رعاع
بفتح اول بروزن سحاب جوانان فرومایه اند و جوهری گفته الرعاع الاحداث الطغام و صاحب شمس العلوم گفته الرعاع السفلة من الناس قال عمر فی الموسم یجمع رعاع الناس ای سقاطهم و اخلاطهم و یقال لسقاتهم و رعاعة بزیادی شتر مرغ را گویند و کسی را گویند که از برای او خردی و عقل نیست و رعاع بروزن سلسال جوانی مالیده خوش قد و قامت است
ق

بلى اصيب بلى مى‌يابم لقنا بكسيكه سريع الفهم است غير مامون عليه غير ايمن شده بر او بواسطه انحراف او
از جاده حق مستعملا آلة الدين بكار دارنده است آلت دين را للدنيا از براى دنيا ومستظهرا وپشت
قوى كننده وغلبه جوينده بنعم الله بنعمتهاى يزدان على عباده بر بندگان او وبحججه بحجتها وبراهين او
على اوليائه بر دوستان و شاكر بندگان او او منقادا يا مبرهم بقبول كننده قول حق بدون حجت و برهان در بعضى
روايات ومنقادا است يعنى يا ملتفت ميكنم بفرمان بردار لحملة الحق مر بردارندگان حق را لا بصيرة له كه
هيچ بصيرتى نيست او را في احنائه در اطراف وجوانب وبعبارت ديگر در ادراك برهان وحجت ينقدح الشك
في قلبه بر افروخته ميشود آتش شك در دل او وسعد هر طلبى از مطالب ومسئله از مسائل لاول عارض
من شبهة مر اول پيش آمده از شبهه كه ناگاه بر دل او غلبه الا لا ذا ولا ذاك بدانكه نه اين منقاد
و نه آن سريع الفهم مر بود از حاملان علم اند بر وجهى كه من ميخواهم او منهوما باللذة يا بر سم
بكسى كه حريص است با شتياق التذاذ بنوعيه سلس القياد داده است كشيدن او يعنى فرمان بردار است للشهوة
از براى آرزوى نفس خبيثه او مغرما بالجمع يا حريص كردانيده شده است بجمع كردن مال والادخار
و ذخيره نهادن در زير زمين اين هردو كس ليسا من رعاة الدين نيستند از رعايت كنندگان دين
في شيء در هيچ چيزى اقرب شيء شبها بهما نزديكترين چيزى از روى مشابهت مانند بودن باين هردو
حريص بمتاع دنيا الانعام السائمة چهارپايان چرا كننده اند در صحرا اولئك كالانعام بل هم اضل
كذلك همچنانكه مذكور شد از نيافتن حاملان پسنديده و وجود بردارندگان نكوهيده يموت العلم
ميميرد علم و مندرس ميشود بموت حامليه بمردن بردارندگان نكوهيده ناگزير طينت و يعنى موت علم بموت
حاملان او بمثابه آن احوال مذكور است بعد از آنكه صاحب علم داشته باشند حامل آن توانند
بود و از وجود آنكه صاحب آن نداشته باشد اللهم بلى اين كلام مرد و انعقاد منافل منزلة كلمة
استثنا است يعنى اگر چه نفوس خبيثه مذكوره و غالب دنيا است لكن اين هست كه لا تخلو
الارض خالى نميشود زمين از هيچ زمان من قائم لله از كسى كه قيام نماينده باشد از براى خدا بحجة
برهانى قاطع و دليلى لامع اما ظاهرا مشهورا يا آشكار و مشهور و معروف بنحوى كه متمكن باشد در
اظهار علم و عمل وقيام نمودن بحجت عملى غرض چون امامانى كه ظاهر بودند از ائمه اثنا عشر او خائفا مغمورا
يا ترسان مستور بجهت كثرت اعدا و قلت احبا مانند حجت عصر لئلا تبطل حجج الله و بيناته تا باطل نشود
حجتهاى خداوند عزوجل و دليلهاى روشن او و رفعت و رد و اين تصريح است بوجوب امام در همه ايام و بوجود حجة
قائم بر امام بمقتضاى حكمت علام جبر جواد لطف براى بشر ظهور او لطفى ديگر چون وجود پيغمبر
كه پيش از بعثت لطف بود و بعد از آن لطفى ديگر و كونه و اين سبب است مر ظهور صاحب الزمان را و
استطالت مدت غيبت او و ملول شدن و غمگين شدن از امتداد دولت ظلمه يعنى چند باشد امتداد دولت
ظالم و كى منقضى شود مدت غيبت و اين اولئك و كجا ماندن آن امامان كه وصيت آنند و كم اند و الله
الاقلون آن گروه بحق خدا كمترند عددا از روى شمار و الاعظمون و بزرگترند قدرا از روى مرتبه
بهم يحفظ الله بايشان نگاه دارد خداى تعالى حججه و بيناته و برهانهاى روشن خود را بوجود ايشان
چرا ايشان حافظ شرع مبين اند و نگاه دارندگان دين متين حتى يودعوها تا آنكه بامانت سپارند

بلى ... جمع آن بكسر ... ولقن از باب فرح يفرح ... يافتن ... ولقن بر وزن كتف است ... يعنى زود يابنده ولقن از باب افعال يعنى ... داشت و حفظ كردن ... و تلقين ... از باب تفعيل بمعنى فهمانيدن است ... تجربه هم بمعنى كرانه و گوشه است ... بمعنى منقضه جايها ... ولغات ... بمعنى غراب شهرى است ... بمعنى فرو ... است
ق
او منقادا
مغرما بالجمع ... صيغه اسم مفعول از باب افعال ... بر وزن ... حريص ... بودن پيوسته و هميشه و ... ومنيت شدن و شكنجه و عذاب كردن است ... ومغرم بر وزن مكرم ... كسى است كه گرفتار ... معذب بشكنجه ... ومغرم حريص شده ... بر وزن ... دوام دهنده و ... ومغرامه بر وزن ... كه لازم ... ادا كردن ... ودادن ... يودعوها ... مثل غرم بضم ...
ق

بیخ وبیبنان الصحی والنظر انهم بنظرایشان بیمثال خود وبرزعون بهاو میخزایند البحر زافی قلوب اشباههم
در دلهای امثال خود هجم بهم العلم هجوم کرد وبیکبار نازل شد بایشان علم علی حقیقة البصیرة بر حقیقت بصیرت
وبینائی از نزد پروردگار بی وقت واندیشه زیراکه علوم ایشان لدنی است نه حدسی حاصل از اجتهاد وافکار
واکتساب مراد بحقیقت بصیرت استبصار درشیء است چون علم یابان و بعضی گفته معنی بر قلب است یعنی علوم
ایشان هجوم کردند بعلم بر حقیقت بصیرت وباشروا بخودی خود در رفتند روح الیقین بروح یقین
یعنی بی واسطه غیر یافتند لذت یقین را در دین واستلانوا ونرم شمردند ما استوعره المترفون
آنچه ناشناسا بودند ودشوار گرفتند از متنعمان وبناز ونعمت پرورده‌گان از خشونت مضجع وملبس
وجشونت مطعم ومصابرت صیام وسهر وانسوا وانس گرفتند بما استوحش منه بچیزی که رمیدند از آن
الجاهلون بیاملان وناداناں از علم وحلم وذکر وطاعت وسایر امور مذکوره وصحبوا الدنیا وهم
شدند دنیا را بابدان بدنها وروحها ملکه ارواحها معلقة بالمحل الاعلی روحهای ایشان آویخته است
بمحل اعلی که عرش برین حضرت علی اعلاست یعنی ارواح ایشان شیفته اند بمشاهده جمال جلال حضرت مولی
ونعم ما قال **شعر** خشت زیر سر وبر تارک هفت اختر پای   دست قدرت نگر ومنصب صاحب جاهی اولئک
آنجماعت متصف اند باین صفات ومتسم بانیسمات خلفاء الله فی ارضه خلیفهای خدا اند بجای او حکم کنند
در زمین او والدعاة ودعوت کنندگان مردمانند الی دینه بسوی دین متین او آه آه دریغا دریغا شوقا الی
رؤیتهم بجهت رؤیت مشتاقم بدیدن ایشان وباب یقین بسته از آن غروم مهم کمیل بن زیاد که اذا کمیل انصرف اذا شئت
باز گرد از اینجا اگر میخواهی در وقتی دیگر یا کمیل وقال علیه السلم المرء مخبوء تحت لسانه مرد پنهان است در زیر
زبان تا سخن نگوید شناخته نشود مرتبه ومقدار او **شعر** مرد پنهانست در زیر زبان خویشتن
قیمت وقدرش ندانی تا نیاید در سخن واز اینجاست که گفته اند تکلموا تعرفوا یعنی سخن کنید تا شناخته
شوید وقال علیه السلم هلک امرؤ لم یعرف قدره هلاک کشد مردی که نشناخت مقدار ومرتبه خود را
زیراکه هر که نشناخت خود را باین عنوان که ممکن الوجود است ودر وجود محتاج بواجب الوجود
پس نشناخت خالق ومعبود خود را فهو هالک شد از جهان ومعذب شد ابدا الابد دیران بجهت عدم معرفت
بمعبود منان با آنکه هرکه نشناسد مرتبه خود را مظنه آنست که از حد خود بیجا وز نماید بواسطه آن برمردم
جور کند بادو وبزبان ودست بایشان وایذا وآزار رساند بایشان وهمیشه در مقام استهزاء وسخریه باشند تا
بواسطه این هلاک شود وقال علیه السلم وقد سئل لرجل سأله مردی راکه سؤال نمود از وی آنکه یعظه
انکه پند دهد اورا ونصیحت فرماید لا تکن ممن یرجوا الاخرة مباش از جمله آنکسی که امید داشته باشد
ثواب آخرت را بغیر عمل بدون عمل شایسته ویرجی التوبة وتأخیر کند توبه وانابت را ودر بعضی روایت ویرا مشعوله
واقع شد یعنی مدافعه نماید توبه بطول الامل بدرازی آرزو وامید طول عمر یقول فی الدنیا گوید در دنیا
بقول الزاهدین بقول گفتار زاهدان وتارکان دنیا ویعمل فیها وعمل کند در او بعمل الراغبین
بکردار راغبان وطالبان این جهان ان اعطی منها اگر داده شود از متاع دنیا لم یشبع سیر نشود
از آن وان منع منها واگر منع کرده شود از آن لم یقنع قناعت نکند ومضطر وپریشان گردد یعجز
عاجز شود عن شکر ما اوتی از شکر کردن آنچه داده شده باشد از عطا ویبتغی الزیادة وطلب

ه ایتسوا
والتمس بحرکات ثلث در وزن بغیر ارام شد
باو ودالتمس بحرکات بمعنی گروه بسیار مردم
قبیلهٔ است که یکجا مقیم باشند والتمسه
از باب افعال بغیر ارام کرده اید اورا
خسته دخته بغیر یافته اورا وبالتمس
بضم قمرو وجرکات ثلث بدون وهمزه
وهمزه بمعنی سیم پیمبرات والتس بضم قمر
والتمس بحرکت وتخفیف بزبان داده ام
بجز چیزی که ارام شدن وضد وحشت
است وادای انس است والعسه بمعنی
معنیه بمعنی آنست شد
ازوسه بر وزن مرحومه
ق

مخبوء
بصیغه اسم مفعول خباءه از باب منع
یعنی پوشیده اورا ومصدر آن خبا بفتح
اول است مثل خباء از باب تفعیل واختباه
از باب افتعال میگویند ایرو وخباءة
بر وزن همزه یعنی زنیست که از خانه
بیرون نمی آید وخباء بفتح اول آن چیزیست
که پوشیده شود وخابیه است شد بفتح
بر وزن امیر در مخفیه بزبان یکدر آنجا
بضم اول آن گیر که مستوره مخدره
که شوهر نرفته باشد
ق

کند زیادتی را فیما یبقی در آنچه باقی مانده باشد ینهی یا زدارد مردمان را از کار بد و لا ینتهی و خود باز
نایستد از آنچه نهی فرماید یامر امر کند بندگان را بما لا یاتی بآنچه نتوان آن نماید یحب الصالحین
دوست دارد صالحان و شایستگان را و لا یعمل عملهم و نکند کار ایشان را امرا انست که عمل نکند عملی که مثل
ایشان باشد نیز اگر دنعل غیر خود پس موصوف محذوف باشد و صفت در مقام او واقع شده و بعد از ان مضاف
محذوف کشته و مضاف الیه در مقام او وارد شده تقدیر کلام چنین بوده باشد که و لا یعمل عملا کعمل عملهم
و یبغض المذنبین و دشمن دارد گناهکاران را و هو احدهم و حال آنکه او یکی از ایشان باشد و یکره الموت مکروه
شمارد مرگ را لکثرة ذنوبه از جهة بسیاری گناهها خود و یقیم علی ما یکره الموت له و پایستد بر آنچه مکروه
میشمارد مرگ را برای آن از انواع عصیان یعنی اقدام نماید بجمیع منهیات و مصر شود بر ان ان سقم اگر بیمار شود
ظل نادما میگردد پشیمان و ان صح و اگر صحت یابد امن لاهیا ایمن شود در حالتی که بازی کنند باشد غافل
اهل غفلت و نسیان یعجب بنفسه عجب کند بنفس خود یعنی خود پسند گردد اذا عوفی چون عافیت داده شود
از بیماری و صحت یابد از ان و یقنط و نومید شود اذا ابتلی چون مبتلا شود و گرفتار گردد ان اصابه بلاء
اگر برسد باو بلاء و محنت دعا مضطرا دعا کند و اظهار نیاز کند بدرگاه بی نیاز در حالتیکه بیچاره باشد
و ذلیل و ان ناله رخاء و اگر برسد باو فراغت و آسانی اعرض مغترا اعراض کند و رو بگرداند در حینی
که فریب خورده باشد از متاع قلیل تغلبه نفسه غالب شود او را نفس اماره او علی ما یظن بر آنچه گمان
دارد از مطالب این جهان و دوام تمتع و از متاع بیکران و مغفور شدن جمیع ذنوب او و در آنجهان و لا یغلبها
و غالب نشود بر نفس خود علی ما یستیقن بر آنچه یقین میداند از فوت و عقوبت الهی و وعد و وعید
و حساب و صراط و غیران یخاف علی غیره ترسد بر غیر خود بادنی من ذنبه بکمتر از گناه او و یرجو لنفسه
و امید میدارد برای نفس خود باکثر من عمله بیشتر از عمل خود ان استغنی اگر مستغنی شود و توانگر گردد بطر
سخت فرحناک شود و شادان و فتن و در فتنه افتد یعنی مرتکب عصیان شود و طغیان و ان افتقر و اگر درویش
گردد قنط نومید شود و وهن و سستی کند یعنی ضعیف الاعتقاد شود یقصر اذا عمل تقصیر کند هرگاه
که بعمل گردن نهد زاید و یبالغ اذا سال و مبالغه و الحاح نماید هر چون زبان بسوال گشاید ان عرضت له شهوة
اگر عارض شود و پیش آید او را هوای نفس اسلف المعصیة پیش دارد معصیت را و سوف التوبة و باز
پس اندازد توبه را نابت را و ان عرضته محنة و اگر پیش آید او را محنتی و بلیتی انفرج عن شرائط الملة
واشود از شرطهای ملت یعنی بیرون رود از فضیلت صبر که شرط اعظم ملت است یصف العبرة وصف کند
عبرت را یعنی فرماید بمردمان عبرت گرفتن را از تغیرات انتقالات دنیا و لا یعتبر و خود عبرت نگیرد و یبالغ فی
الموعظة و مبالغه کند در پند دادن و لا یتعظ و خود پند نپذیرد فهو بالقول مدل پس او بگفتار خود
مفتخر است و مستظهر و من العمل مقل و از کردار مفلس است و بی بهره بنافس فیما یفنی رغبت کند در آنچه
فانیست و منعدم میشود و لذات جسمانی و یسامح فیما یبقی و مسامحه کند و سهل فرا گیرد در آنچه باقیست از امور
اخروی و نعیم جاودانی یری الغنم مغرما میبیند ماخذ غنیمت را که از حقوق واجبه موصله شود بستحقان تاوان
و الغرم مغنما و میبیند محل غرامت را که از مقاصد طغیان است جای غنیمت فراوان یعنی مرتکب شود آنها که سبب خسران
و نیز است و اصلا مشغول نشود بطاعت الهی که موجب حصول بهشت است یخشی الموت ترسد از مرگ و اهوال آن

و یقنط
و قنط از باب نصر و ضرب و حسب و کرم
قنوطا بر وزن سرور مثل قنط از باب
فرح مصدر آن قنط بتحریک و قناطه
بروزن صباحه و قنط از باب منع
و از باب حسب ایند و فی الحقیقه از
آن با بها نیست بلکه بر جمیع میان
لغتین است پس بکسر عین در ماضی
و مضارع ماضی از باب فرح و مضارع
از باب ضرب است و بفتح عین در
ماضی و مضارع ماضی از ضرب و مضارع
از باب فرح است پس اخس
قنط بر وزن کتف و قنط
یعنی نومید کرد او را
ق

قنتی ...

...

و الغنم
بضم اول و غنیم بر وزن امیر و غنیمه
بزیادتی ها و غنم بضم اول آن مالیست که در
تاخت و تاراج بدست آید و غنم از باب
فرح مصدر آن بضم اول و غنم بتحریک و غنیمه
بر وزن سفینه و غنمان بر وزن عثمان
می آید و غنیمه فیروزی در چیزی بی دشواری
یا آنکه غنم بضم اول است و آنچه بتاخت
و تاراج گرفته شود غنیمه است
و غنم بتحریک گوسفندیست واحد
از لفظ خود ندارد و یکی واحد
آن شاه است و غنم مونث است
و اسم است از برای جنس و جمع
آن اغنام بر وزن
اشجار است
ق

ولا يُبادِرُ الفوتَ و نشتابد سبقت نگیرد بر فوت باعمال الصالحة و افعال الحسنة يَسْتَعْظِمُ مِنْ معصيةِ غيرِهِ
عظیم شمرد از معصیت غیر خود ما يَسْتَقِلُّ آنچه اندك شمرد اكثر منه بیشتر از ان مِنْ نفسه از نفس بجز خود
و يَسْتَكْثِرُ مِنْ طاعةِ غيرِه و بسیار شمرد از طاعت غیر خود ما يَحْقِرُ آنچه حقیر و اندك داند از ان مِنْ طاعةِ غيرِه
از طاعت و عبادات غیر خود فهو پس آن شخص که موصوف باین صفات است عَلَى النّاسِ طاعِنٌ بر مردمان طعنه
زننده است و لِنَفْسِهِ مُداهِنٌ و برای نفس خود نرمی و مدارا نماینده اللّغوُ مع الاغنياءِ سهو گفتن با
توانگران احبُّ اليه دوست تر است بسوی او مِنَ الذّكرِ مع الفقراءِ از ذکر خدا کردن با درویشان يحكمُ على
غيرِه حکم میکند بر غیر خود را امر مکروه لنفسه از برای خوشحالی و فراغت بنفس خود و لا يحكمُ عليها و حکم
نمیکند بر نفس خود لغيره از برای غیر خود بر شكل غيره را است میباید غیر خود را انجهر و يُغْوي نفسه و گمراه
میسازد نفس خود را زو شر فهو يُطاعُ پس فرمان برده میشود در ارشاد یعنی مردمان فرمان او میبرند و بوی را
میل میکنند و يَعْصي و خود عصیان میکند مرتکب مناهی میشود و يَسْتَوفي و تمام میستاند و لا يُوفي و تمام نمیدهد
و يَخْشى الخَلْقَ و میترسد از مخلوق في غيرِ ربّه در غیر کار پروردگار خود و لا يَخْشى ربَّه و نمیترسد از پروردگار
خود في خَلْقِه در کار مخلوق و قال السّيّد رضي سید رحمه الله فرموده که و لو لم يكن في هذا الكتاب و اگر نمیبود در این کتاب
الّا هذا الكلامُ مگر اینکلام هر آینه بس است انجام لكفى به موعظةً ناجعةً هر آینه کافی بودی از روی پند پند دهنده
در قلوب انام و حكمةً بالغةً و از روی حکمت رسنده بهر حد تمام و بصيرةً لِمُبصِرٍ و از روی بینائی مر بیننده را امدید
یقین و عبرةً لناظرٍ مفكّرٍ و برای عبرت گیرنده نظر کننده فکر نماینده در اینکلام مبین و قال عليه السّلام لكلّ
امرئٍ هر مردی را از مردمان در زندگانی جهان عاقبةٌ حُلوةٌ عاقبتی است شیرین که خواست دلخواه است او مُرّةٌ یا عاقبتی
است تلخ که ان داخل شدن است در دوزخ که فريقٌ في الجنّة و فريقٌ في السّعير و قال عليه السّلام و فرمود ان لكلّ
مُقبِلٍ ادبارًا مر هر روی آورنده را پشت دادنی است فما أدبرَ و آنچه پشت داد و برگشت كأن لم يكن گویا هرگز
نبود پس عاقل باید که در حین اقبال لذات دنیا مغرور نشود و در حین اقبال شدائد نعمت همه نگردد بلکه
از اول مغرور نشود و تهمیل نهد زیرا که از ایشی بر نمود و بنزد امید منجی بر فقره در نابی مهیدان از دنیا
و تو غیبت بعقبی تو خیانت بحضرت مولی و قال عليه السّلام لا يَعدَمُ الصّبورُ الظّفرَ همه مر نمیبازد بلکه
همیشه میتابد بصبر کننده فیروزی را بمطلوب مقصود و ان طال به الزّمانُ و اگر چه دراز باشد باو زمان
سنین و شهور **شعر** گوشت چو نوح نبی صبر هست در غم طوفان   بلا بگردد و کام هزار ساله برآید
و مقرر است که هر که در تیر باران حوادث سپر صبر در کشید البته خدا امید بحصول مراد میرسد و اگر چه روزگار
متمادی شود زیرا که صبر مفتاح است در خانه واحد جز بکلید گشوده نگردد کلید در گنج مقصود صبر است
در بسته انکس که بگشود صبر است و قال عليه السّلام الرّاضي بفعلِ قومٍ راضی و خوشنود شونده بکار کردن
از خیر و شر كالدّاخلِ فيه معهم همچو در آینده است در آن کار با ایشان یعنی شریکست با ایشان در نفع
و ضرر و على كلِّ داخلٍ في باطلٍ و بر هر در آینده در باطل اثمانِ دو گناه حاصل است اثمُ العملِ به گناه کردن
بان کار و اثمُ الرّضا به و گناه خوشنودی بان که عمل قلب است و قال عليه السّلام ما اختلفت دعوتان مختلف
نشد دو خواندن بطریق الهی الّا كانت احديهما ضلالةً مگر که بود یکی از دو گمراهی مصداق این است
قول حضرت ذو الجلال که فماذا بعد الحقّ الّا الضّلال چه بعد از حق است بجز باطل و هیچ واسطه نیست نزد عقلا

ناجعة
بنجع الطعام از باب منع یعنی گوارا شد
خوراک خورنده او را و نجع العلف في الدّابّة
و نجع الوعظ و الخطاب فيه یعنی داخل شد
علف در چارپا و پند سخن در دل پس
اثر و نشان کرد در آنها مثل انجع
از باب افعال و تنجّع از باب تفعیل و اذ
نجوع بروزن صبور یعنی ایجابت
گوارنده و انتجع از باب افتعال
یعنی خواست گیاه را از جای او
و انتجع فلانا یعنی آمد فلان را
از برای طلب معروف
و نیکوئی او
ق

لا يعدم فی ل
لا يعدم
بفتح دال مهمله و عدم بضم اول و بدو ضمه
و عدم بتحریک یعنی نیست شدن و غایب شده
در نیست شدن مال و چارپای و عدمه
از باب علم عدما بضم اول و عدما بتحریک
و اعدمه از باب افعال یعنی نیست کرد او
حدای او را و اعدم فلانا یعنی بازداشت
فلانی را و عدم بروزن کتف بی خرد است
و جمع آن عدما بروزن شرفاء
می آید و عدیم بروزن امیر یعنی
بی خرد است و فعل آن عدم
از باب کرم می آید و عدیم
بمعنی بیچاره است
ق

پس بدانکه حق طریق اهل بیت است که نزد حق مقبول است و غیر راه ایشان باطل و نامقبول و این مذهبی است نزد ارباب عقول و اصول و قال علیه السلام ما شککت فی الحق مذ اریته شک نکردم در حق که اصول و فروع شریعت غرا است مذ اریته از آن زمان که نموده شد بمن و قال علیه السلام ما کذبت و لا کذبت دروغ نگفتم اصلا و بدروغ نسبت نکردند مرا قطعا و لا ضللت و لا ضل بی و گمراه نشدم هیچ با از رفتن و گمراه نشدند بسبب من و قال علیه السلام للظالم البادی مهتم کننده و اکر ابتدا نماینده باشد بستم خود نه جزا دهنده ستم بمثل آن از روی شرع غدا بکفه عضة بکف او گزیدنیست از ندامت کقوله تعالی یوم یعض الظالم علی یدیه و قال علیه السلام الرحیل وشیک کوچ کردن از این منزل پر وحشت نزدیک شونده و قال علیه السلام من ابدی صفحته هر که آشکار کرد رخسار خود را یعنی نصب نمود نفس خود را للحق برای اظهار حق در روزگار هلک عند جهلة الناس هلاک کند نزد مردمان نادان شرار بجهت ضعف حق و قوت باطل نزد آن اشرار و قال علیه السلام اعتصموا بالذمم چنگ در زنید بعهود و عهود فی اوتادها در میخهای آن که شرائط و اسباب حفظ آن یعنی متمسک شوید بمحافظت عهود و پیمانها و وفا نمودن بدان و نقض نکردن آن تا نگاه داشته شوید از عذاب و آن استعاره فرموده لفظ اوتاد را از برای شرائط عهود که سبب حفظ آنست همچنانکه وتد از برای حفظ خیمه است که محفوظ میشود بدان و لفظ اعتصموا استعاره است از برای محافظت و وفا بآن و قال علیه السلام علیکم بطاعة من لا تعذرون بجهالته بر شما باد فرمان بردن کسی که معذور نیستید بنادانستن شما او را امر در طاعت خدا و رسول است و ائمه خود صلوات الله علیهم و این بدیهی است که عذری مسموع نیست بجاهل بودن ایشان از جهت وجوب تعلم قوانین شرعیه از ایشان و این فقره اشارتست بقوله تعالی اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و قال علیه السلام قد بصرتم و بتحقیق که گردانیده شدید براه داشت ان ابصرتم اگر بینا شدید بچشم بصیرت و قد هدیتم و براه راست نموده شدید ان اهتدیتم اگر راه یابید و اسمعتم و شنوانیده شدید بچیزی که دلالت میکند بر سبیل رشاد ان استمعتم و اگر مستمع شدید بآن چیز یعنی این توفیق الهی و الطاف نامتناهی خواهد بود زیرا که او بشما مبصر و هادی و مسمع شما است بطریق حق و قال علیه السلام عاتب اخاک عتاب و ملامت کن برادر خود را بو کار بد بالاحسان الیه به نیکوئی کردن بسوی او و اردد شره و باز گردان شر او را بالانعام علیه بنعمت دادن بر او یعنی بجای عتاب قولی و فعلی احسان نمای باو و انعام نما در حق او زیرا که احسان و انعام انفع است در حصول دادن او بسوی خود و دفع شر نمودن از خود و قال علیه السلام من وضع نفسه کسی که بنهد نفس خود را یعنی بنشیند مواضع التهمة در جاهای تهمت فلا یلومن پس باید که ملامت و سرزنش نکند من اساء به الظن کسی را که بد کند با و گمان خود یعنی بگمان شود باو در آن مواضع و از اینجا است که حضرت رسالت فرموده که اتقوا من مواضع التهم و قال علیه السلام من ملک استاثر هر که پادشاه شد در کارها و تملک پیدا کرد برانها برای نفس خود و استقلال ورزید در آن مراد آنست که دیدن شان ملوک استبداد داشتن و انفراد بامور مرغوبه بواسطه تسلط و عدم منازع و این ضرب المثلیست از برای کسیکه غالب باشد بر امری پس مختص شود بآن و منع کند غیر خود را از آن و قال علیه السلام من استبد برایه هر که منفرد شد بفکر خود یعنی بسر خود اندیشه نمود هلک بسر حد هلاک رسید زیرا که منفرد شدن انسان برای خود قبول نکردن نصیحت و استشاره در غیر آن مظنه خطا است

شعله جهد / که نزدیکه غاضبی / بعضی دال معجمه کذب کذب از باب ضرب / یعنی دروغ گفت مصدر آن کذب بر وزن / کتف و کذب بکسر و کذبه بر وزن / کلمه بر وزن فرحه و کذاب بر وزن / کتاب و کذاب بکسر و تشدید / دال مهمله / غ د / قد البادی خدا

غ د / استعصموا

ولا کذبت / بضم ذال معجمه بصیغه مجهول از باب تفعیل متکلم / مصدره از فعل ماضی و اکذوبه بر وزن / احدوثه و کذبی بر وزن بشری و مکذوب / بر وزن منصور و مکذوبه بر وزن / و کذبه بر وزن مرحله و مکذبه / بر وزن مکحله و کذاب بر وزن / فاعله و کذبان بر وزن عثمان / و کذاب بر وزن غراب / بمعنی دروغ است و اینها / اسم هند از مصدر / ق

که مستلزم هلاکت است پس گویا چنین فرموده که من استبد برأیه فهو فی مظنة الهلاکة وَمَن شاوَرَ الرِّجالَ و
هرکه مشورت نماید با مردمان نیک اندیش شارکها فی عقولها شریک شود با ایشان در عقلها ایشان زیرا که
او مستفید رای اصلح است از ایشان پس گویا مثل آن عقلی که حاصل است نزد جمیع ایشان پیش او حاصل است
وقال علیه السلام من کتم سره هرکه پنهان کرد سر خود را از غیر کانت الخیرة بیده باشد اختیار افشا و کتمان بدست
او بخلاف کسی که افشا کرده زیرا که او متمکن نیست در این صورت از کتمان پس مختار نباشد در آن این فقره
ترغیب است بر کتمان وقال علیه السلام الفقر الموت الاکبر درویشی و احتیاج مرگیست که بزرگ تر است
از انواع مرگها باعتبار تضاعف الام و شدائد فقیر در جمیع وقت حیات بخلاف مرده که یکبار است چه
پی بری هر لحظه مرگی دیگر است وقال علیه السلام من قضی هرکه گذارد حق من لا یقضی حقه حق کسی که از ادای
حق او نکند و آن کس حق او را فقد عبده پس بتحقیق که بنده کرده او را زیرا که قضای حق غیر بی آنکه انتفاع حاصل شود
از او و صنعی کرده مصدر شده بسبب مشابه عبودیت است و بندگی وقال علیه السلام لا طاعة لمخلوق فی
معصیة الخالق هیچ طاعتی نیست مر مخلوقی را که آن واقع شود در معصیت خالق همچون تقرب جستن بوضع
باب معصیت پس آن طاعت باطل است و معیوب وقال علیه السلام لا یعاب المرء بتأخیر حقه عیب کرده نمیشود
مرد بواپس انداختن حق خود از دین و غیر آن انما یعاب جز این نیست که عیب کرده میشود من اخذ ما
لیس له کسی که فرا گرفته است چیزی را که نبوده مر او را زیرا که اول حقیقت ثانی ظلم و عدوان و این از جمله
رذائل است و اکبر عیوب وقال علیه السلام الاعجاب یمنع من الازدیاد خود بینی منع میکند از زیاد کردن
هنر چه باید بعد از نهایت کمال محال است وقال علیه السلام الامر قریب امر خدا که موت است نزدیک است
است با اهل دنیا والاصطحاب قلیل و صحبت داشتن بیکدیگر اندک است در این سرا وقال علیه السلام
قد اضاء الصبح لذی عینین بتحقیق که روشن شد صبح برای صاحب دو چشم که استعاره است لفظ صبح را
از برای طریق خدا و لفظ ضیا از برای وضوح آن طریق و لفظ عینین را از برای عقل یعنی راه حق و
دین نزد اهل بصیرت همچو صبح روشن است وقال علیه السلام ترک الذنب اهون ترک گناه آسان تر است
من طلب التوبة از طلب توبه کردن و رجوع بدرگاه الهی نمودن وقال علیه السلام کم من اکلة بسا یکبار
خوردن منعت من اکلات که مانع باشد از خوردنها بسیار این مثال کسیست که افراط کند در اکل
بحیثیتی که بیمار گردد پس آن اکل منع کند او را از اکلات یا مثال شخصی است که معاشرت کند با پادشاه
و منبسط و گستاخ شود با او و بعد از آن افراط نماید در انبساط و این افراط انبساط سبب بعد و انتقام
وقال علیه السلام الناس اعداء ما جهلوا مردمان دشمنان چیزی اند که جاهل اند بآن چه اعتقاد اکثر جهال
آنست که تصورات و اعتقادات همه ایشان حقیقت و کمال پس دشمنی میکنند با معتقد خلاف آن حال

شعر کردند از قصور خویش چیزی مردمان ‌ ‌ دشمن آن چیز باشند اکثر ابلهان

وقال علیه السلام من استقبل وجوه الآراء کسیکه استقبال نمود طرق اندیشه را و تفحص و استقرای آن نمود عرف
مواقع الخطاء شناخت مواضع وقوع خطا را زیرا که آن مستلزم معرفت خطا است از صواب و این ترغیب است
در استشاره و فکر نمودن در استصلاح اعمال قبل از وقوع او در آن وقال علیه السلام من احد سنان
الغضب لله کسیکه تیز ساز سنان غضب را برای رضای خدا قوی علی قتل اشداء الباطل توانا

الخیرة
بکسر اول و فتح ثانی و خا و یا مع کسر ... مبتهج
یعنی صاحب ... گشت و خار از ...
... خیره بکسر اول
و خیر بر وزن حیث ... خیره ...
مزید ... تفضیل ... بر خیر او
مثل خیره از باب تفعیل ...
یعنی برگزید آن ... جنبار
کرم ... و خیره بکسر ... خیره
بر وزن ... اسم مصدر است
از آن و خیر بمعنی نیک است و جمع
الخیار و خیور بر وزن ... است
و اخیر بمعنی خیر است

من اخذ ما لیس

تمنع زاد الاکلة
بفتح الف ... یکبار خوردن است و الاکلات
بتحریک جمع آن است و الاکلة بضم الف
لقمه است ... خورده ... و آن گروان و خور
که خورده ... و جمع آن ... الاکل بر وزن
... است و الاکلة ... خورد است
و الاکل بحرکات ثلث ... بد کشتن
غایبانه است و الاکلة ... از باب
نصر یعنی ... و آن
الاکل بفتح الف ... بر وزن
... آید ... آن اکل
بر وزن ... بر وزن
... جمع آن

مواضع
خطا
الاکل بتحریک
... آید

شود بر کشتن جماعتی که شجیع‌ترین ظالمان‌اند و غلیظ‌ترین ایشان و لهذا آنحضرت بقتل او وعده جبابره عرب را

و اقویاء ایشان را وقال علیه السلام اذا هبت امراً فقع فیه یعنی چون ترسی از کاری پس واقع شو در آن کار فان

شدة توقیه اعظم مما تخاف منه یعنی پس بتحقیق سختی حذر کردن و خود نگاه داشتن از آن اعظم است از آنچه

می‌ترسی از آن زیرا که بیم بلا اخوفست از نفس بلا بعضی گفته‌اند که هر بلائی که در دنیاست توقع آن اعظم است

از وقوع آن در نفس و هر بلائی که در عقبی است وقوع آن بر اضعاف آنچیزیست که متوقع است وقال علیه السلام آلة الریاسة

سعة الصدر یعنی آلة سروری فراخی سینه است یعنی زاد کردن آن عبارتست از آنکه انسان منع نکند قوت تحمل را نزد

ورود احداث تا مشوش نشود در آنچه وارد میکردد بر او از احداث و سعة صدر فضیلتی است مندرج در تحت

شجاعت و لازم ریاست است و مکمل سیاست وقال علیه السلام ازجر المسیء بثواب المحسن زجر کن و منع نمای

بدکار را بپاداش نیکوکار که آن ثواب را لایق است تا جانب ورود کار زیرا که تصور این ثواب او را بحضور ورود

مایل میکند او را باحسان و دور میکند از عصیان وقال علیه السلام احصد الشر من صدر غیرک بقلعه من صدرک یعنی قطع کن بدی را از

صدر غیر خود یعنی از سینه غیر خود بکندن آن از سینه خود زیرا که بدی تو از برای غیر

ظاهر میشود امارات آن در لغات قول و صفحات وجه و غیر آن تغیر غیر است و اضمار تحصیل آن پس علاج آن

بعد از آن باشد وقال علیه السلام اللجاجة تسل الرأی یعنی ستیزه فرا میگیرد و میبرد اندیشه خوب

زیرا که انسان گاه هست که لجاج میکند در طلب شیئی با آنکه رای صلاح در تحصیل ثانی است پس لجاج فوت

کند رای اصلح است و مفوت مطلوب غالباً وقال علیه السلام الطمع رق مؤبد یعنی طمع بندگی است پاینده زیرا

که طمع مستلزم تعبد و اطاعت است مر کسی را که مطموع فیه نزد اوست که طمع باقی باشد پس طامع دائم

العبودیت باشد مر مطموع فیه را مادام که بر صفت طامع باشد و لازم این معتبر است وقال علیه السلام

ثمرة التفریط الندامة فائده تقصیر و اضاعه حزم است پشیمانی و حسرت وثمرة الحزم السلامة

و فائده احتیاط و هوشیاری سالم بودنست از ندامت و عدم وقوع در بلیت و حزم عبارتست از بیشتر نمودن

در اندیشه و پیش بینی کردن در امور موهومه و متخیله و احتراز نمودن بقدر امکان از خلل آن شعر مباد

غافل از حزم بر کرانه مشو که حزم سپر بلای زمانه است وقال علیه السلام من لم ینجه الصبر اهلکه الجزع یعنی کسیکه

نجات ندهد او را شکیبائی اهلاک کند او را جزع یعنی اندوهناک شدن و زاری کردن و بی‌قراری زیرا که آن موجب فوت

ثواب است و کوفتگی وقال علیه السلام واعجباه یعنی و تعجب کنید اتکون الخلافة بالصحابة ولا تکون بالصحابة

جانشینی پیغمبر بصحابه یعنی بمجرد صحبت یعنی آنکه مقترن شود با او قرابت و علم و عصمت ولا تکون بالصحابة والقرابة

و نباشد خلافت مقترن بصحبت و قرابت و غیر آن از علم و عصمت این نص است بر آنکه مدعیان خلافت

بغیر و تکیه خلافت شدند و روی له شعر فی هذا المعنی و روایت کرده‌اند که مر آنحضرت را شعریست

در این معنی که فرموده بطریق خطاب نمودن با عثمان در جواب آنکه استدلال کرده بودند بر حقیت خلافت

عثمان بشورای جمهور و صحبت او با رسول خدا و این است که فان کنت بالشوری ملکت امورهم یعنی پس اگر

بودی تو که بمشورت کردن مالک شدی بر کارهای مردمان و متصرف گشتی در امر خلافت فکیف بهذا والمشیرون

غیب پس چگونه مالک شدی باین کار بر خطر و حال آنکه مشورت کنندگان غایب بودند و بنی هاشم

که از صحابه کبار بودند یعنی منصب مشورت از برای تعیین خلافت خوض نمودن در آن از بنی هاشم

هبت

بکسر های هوز و فتح تاء خطاب باب نهایب

مثل خاف یخاف بمعنی ترسید مثل ارتاب

از باب افتعال و بکس ما ما و بروزن

کاتب و مهیوب بروزن مضبور و هیاب

بروزن شداد و هیب بروزن سید

گویند مصدر آن هیبة بفتح ها

و مهابة بروزن سحابة می‌آید

ق

خفت نه

اللجاجة

بفتح لام و لجاج بروزن سحاب

و لجاجة بزیادتی ها بمعنی ستیزه کردن است

لجت از باب فرح و ضرب یعنی

ستیزه کردی و آن کس را لجوج بروزن

صبور گویند

ق

والندامة

بفتح ندم از باب فرح مصدر آن

ندم بتحریک و ندامه بروزن صبا

و تندم از باب تفعل یعنی پشیمان

شد پس آن نادم بروزن کاهر و ندمان

بروزن سکران و جمع آن

ندامی بروزن سکاری و ندام

بروزن کتاب و ندام بروزن

کفار می‌آید

ق

واعجبا

عجبت منه از باب فرح یعنی

متعجب شدم از او و عجبته تعجیبا یعنی

بشگفت افکندم او را و می‌گویند

که امر عجیب بتحریک عجیب

بروزن امیر و عجاب بروزن غراب

و عجاب بروزن رمان

یعنی کاری که شگفت آرد

ق

که غایب بودند از آن زیرا که اجل صحابه اند و اکبر ایشان و جماعت که حاضر بودند در سقیفه از برای مشاورت جمعی اندک بودند از غیر هاشمیان پس خلافت تو ایشان را ثابت نشود بمشورت ایشان وان کنت بالقربی حججت خصیمهم و اگر هستی که بقرابت غالب شدی بحجت و روی بر کینه کشی ایشان در این امر غیر تو اولی بالنبی و اقرب پس غیر تو سزاوار تر است به پیغمبر و نزدیکتر یعنی علی که بمنزله نفس پیغمبر باشد و محلی بجمیع خصال بر وجه کمال اند اشارت است بنفس نفیس خود و شرح زبده جواب استدلال و تعلیل استحقاق غاصبان خلافت است که استحقاق خلافت یا معلل است بشوری یا بصحبت سید انبیا یا بقرابت آن خلاصه برایا اگر اول باشد پس چگونه عثمان والی و خلیفه مردمان شد بشوری و حال آنکه اکثر کسانی که متفق اشاره بودند حاضر نبودند در شوری و اگر دویم باشد پس چه نوع مالک مسلمانان شد با وجود کسیکه او را صحبت و قرابت هر دو با شد و اگر سیم است پس غیر او اولی است به پیغمبر و اقرب با سید البشر و هر دو وجه اشاره بنفس نفیس خود پس ثابت شد که بهیچ وجه من الوجوه عثمان صلاحیت خلافت و استحقاق امامت نداود دری بهانه بمنزله آفتاب نیست و قال علیه السلام انما المرء فی الدنیا و فهمو آنحضرت که جز این نیست که مرد در دنیا غرض تنتضل فیه المنایا نشانه ایست که تیر ها اندازند در آن مرگها و فاتها یعنی عرضها و مرضها که سبب موت شوند و نهب تبادره المصائب و غارتیست که میشتابند بآن مصیبتها و المها و مع کل جرعة شرق و با هر شامیدنی شکسته شدن است در حلق و فی کل اکلة غصص و در هر خوردنی غصها در گلو گرفتها و این کنایت است از شرب لذات دنیا و عدم خلوص آن از المها یعنی صافها و بکدورات آمیخته و خوشیها و فرح آن بغصه و ترح آمیخته **مثنوی** جهان از هر کلی بر بوک خار نیست خرابی در پی هر نو بهار نیست وصال غنچه بی خار جفا نیست چراغ لاله بی باد فنا نیست جهان گو گنج زاد و ما و با او و گو خرمانها بدنها با او است کو از نوی لطف جوی شهد یابی و گر تریاق خواهی زهر یابی نه سرسبزی و بیجن بینی نه شمشاد که او از ده زهر اینها زاد ولا ینال العبد نعمة و نمیرسد بنده بنعمتی الا بفراق اخری مگر بجدا شدن از دیگر نعمتی زیرا که نعمت فی الحقیقة لذتست در مشغول شدن نفس با و موجب عدم اشتغال او است بلذتی دیگر پس با هم جمع نشوند ولا یستقبل یوما من عمره و پیش نیاید روزی از عمر او الا بفراق آخر من اجله مگر بفراق روزی دیگر از اجل مقرر او فنحن اعوان المنون پس ما یاری دهندگان مرگیم زیرا که هر نفسی تقریبی است از برای مرگ چه انفاس خطوات موت باشد پس گوییا که انسان ساعی و سارع است در موت خود و انفسنا نصب الحتوف و نفسهای ما نشانه مرگهاست فمن این نرجوا البقاء پس از کجا امید میداریم بقا و دوام و استمرار را و هذا اللیل و النهار و حال آنکه این شب و روز لم یرفعا من شیء شرفا بر نداشتند از چیزی بلندی را و روز و شب الا اسرعا الکرة مگر که شتاب با خستند در باز گشتن فی هدم ما بنیا در خراب کردن آنچه بنا کردند و بر افراشتند و تفریق ما جمعا و پراکنده ساختن آنچه گرد کردند و عکس آن داشتند و قال علیه السلام لا خیر فی الصمت عن الحکم هیچ چیزی نیست در خاموشی از حکم کردن بر وفق دانش و حکمت بلکه کما انه لا خیر فی القول بالجهل همچنانکه هیچ چیزی نیست در گفتار بجهل و نادانی و قال علیه السلام یابن آدم ای پسر آدم ما کسبت فوق قوتک آنچه اندوختی از در هم و دینار باز از قوت خود در دنیا تا باید فانت فیه

تنتضل
و تضل البعیر از باب فرح یعنی مانده شد شتر و لاغر شد و در نج گشید و النضلة از باب فعل یعنی لاغر و مانده گردیم شتر را و ناضله مناضله از باب مفاعلة و النضال الجبر اللغی یعنی تیر انداز کرد با او در اندا ختن تیر و النضلة از باب تفعیل یعنی بیت کردن سیم الاد تیر اندازی
ق

و نهب
بفتح های نهب یعنی غنیمت است و آن مالی است که از کفار در جنگ گرفته شده و جمع آن نهاب بر وزن کتاب است و نهب از باب منع و از باب تفعیل بمعنی بغارت بردن آید
ق

شرق
بتحریک و شرق بر ریعه یعنی گرفت بلعوم راو آب در حلق یعنی در وکنین شد و شرق الدم فی عینه یعنی سرخ شد خون در چشمهای او و شرقت الشمس از باب نصر یعنی بر آمد آفتاب و مصدرش شرق الصبح ای اضاء و شروق بر وزن سرو رست مثل شرقت از باب افعال و شارق بر وزن کاهل آفتاب و ریت وقتی که بر میآید شرق شرقه بمعنی اجر و شرقه بر وزن فرحه و شریق بر معنا امیر و شایق سوی شرقی را گویند و جمع آن شرق بضم اول است
ق

خازن لغیرک پس توقع از این دنیا خزینه داری برای غیر خود نمائی وقال علیه السلام ان للقلوب شهوة یعنی هست که
مر دلها را آرزو نیست و اعمال و اقبالا لکوعها نفرح مالاعمال وادبارا و پشت دادن بنفرت و ملال فأتوها
پس بیائید بجانب دلها من قبل شهوتها و اقبالها از جانب رغبت و اقبال او از طرف ادبار و کلال فان القلب
پس تحقیق که دل اذا اکره چون بستم و اکراه بر کاری داشته شد عمی میکردد کور و مراد آنست که اکراه نمودن
نفس بر فکر کردن در شیئی از اشیا وقتیکه نافر باشد نفس از آن از جهت ملال و ضعف قوت آن زاید میکردد
او را کراهت و نفرت و حاصل میشود او را بسبب حال مانع و هم و خیال از ادراک آنچه تفکر میکند
در او پس ادراک شیئی نمیکند و اگرچه آن واضح باشد هویدا مانند اعمی فرق در عجز فهم معانی
شد معلول او و اهل ذانکه تکلیف بر باده آورد کوری دل وکان علیه السلام یقول غضب که میفرمود
یقول متی اشفی غیظی چگونه صحیح کردانم غیظ خود را واراده خشم نمایم اذا غضبت چون در غضب
ایم احین اعجز عن الانتقام آیا وقتی که عاجز شوم از انتقام و کینه کشیدن با وجود غیظ فیقال لی
پس گویندم لو صبرت اگر صبر میفرمودی و شکیبائی پیش میکردی اولی میبود از زدن او ام حین
اقدر علیه یا وقتی که قادر باشم بر انتقام فیقال لی پس گویندم لو غفرت اگر عفو میفرمودی
و بعفو از میشافتی بهتر میبود از برای ثواب تغفر فرمود با این کلمه طیبه و رزیله شفاء و غیظ و اراده آن
زیرا که لازم او است ملامت کردن خلقان بر اضطراب و قلق نفس نزد عجز از انتقام و بر ابقاء عفو
و ترک فضیلت عفو نزد مکنت و قدرت بر انتقام وقال علیه السلام و فرمود آنحضرت وقد مر بقذر علی مزبلة
وقتیکه گذر کرد به پلیدیکه در مزبله بود هذا ما بخل به الباخلون این آنچیز است که بخل کردند با
بخیلان تنگ حوصله وروی انه قال و روایت کرده شد که آنحضرت فرمود که هذا ما کنتم تتنافسون
فیه بالامس یعنی این آنست که بودید که رغبت مینمودید شما در پیروز بشوق تمام اشاره فرمود بتغابت از جهت
اود ر مقام ذی غایت وقال علیه السلام لم یذهب من مالک نرفت از مال تو ما وعظک آنچه پند
تو را بعبرت گرفتن با حوال سریع الزوال یعنی دفتنه شما آنچه رفت از مال تو بر طریق امتحان و ابتلا خدا از جهت
وجود منفعت و بقاء ثمره او که موعظه است و عبرت وقال علیه السلام ان هذه القلوب تمل بدرستیکه
این دلها ای مبتلا کلال و ملال میگیرند از بسیار اشتغال بر امور معضله کما تمل الابدان همچنانکه
بدنها ملال میگیرند از استعمال صنایع عظیمه و اعمال حسنه فابتغوا لها پس طلب کنید از برای خوشحالی آن دلها
طرائف الحکم حکمتهای خوش آینده با طراوت و کلمات مستحسنه با بشاشت تا از دام ملال و قید کلال
خلاص شوید وقال علیه السلام لما سمع قول الخوارج و فرمود آنحضرت وقتیکه شنید گفتار خوارج را که
لا حکم الا لله یعنی هیچ حکمی نیست مگر خدا را کلمة حق یراد بها باطل این سخن حق است که میخواهند بآن
باطل را زیرا که حکم آنحضرت همان حکم خدا بود و بغیر هو ده او سبحانه امام بود و ایشان منکر او بودند
پس قول ایشان موافق فعل نبوده باشد و بنا این تقریر پیش تقدم سمت تحریر یافت وقال علیه السلام فی
صفة الغوغاء و فرمود آن امام همام علیه السلام در صفت غوغا عوام هم الذین اذا اجتمعوا غلبوا
ایشان آنانند که چون گرد آیند غلبگی نمایند واذا تفرقوا لم یعرفوا و چون متفرق شوند شناخته
نشوند وقیل بل قال و بعضی گفته اند که روایت نه آنچنانست که مذکور شد بلکه این است که آنحضرت

اشفی... سکلم وحده از مضارع... بجهت... ازالة کنم غیظ را...
مرهی... ازی... مستقیم...

وعجزه... شیخ الجیم و کسر... عجز از باب ضرب... وجع... سست... صعیف شد

علیه السلام الامین

نقده... بروزن کتف... قذر کفرح... قذارة... پلید... ملک... از باب...

الحکمة...

غوغا... بروزن... کسر... ملخ... از باب ضرب... سرکوب...

فرمود هم الذین اذا اجتمعوا ضرّوا یعنی ایشان آنکسانند که چون اجتماع نمایند ضرر رسانند و اذا تفرقوا
نفعوا و چون پراکنده شوند بمنفعت گرایند فقیل پس گفتند بآنحضرت قد علمنا مضرة اجتماعهم بتحقیق
که میدانیم مضرت جمع شدن ایشانرا فما منفعة افتراقهم پس چیست منفعت پراکندگی ایشان فقال در جواب فرمود
که یرجع اصحاب المهن الی مهنهم باز گردند صاحبان خدمتها بخدمتهای خود از صناعت است و حرفة ایشان
فینتفع الناس بهم پس فائده میگیرند مردمان از ایشان کرجوع البناء الی بنائه همچو رجوع نمودن بنا بر ساختن
خود و النساج الی منسجه و بازگشتن بافنده بموضع بافتن خود و الخباز الی مخبزه و نان پزنده بجای نان پختن خود
و غیر ذلک و قد اتی بجان و بتحقیق که آورده شد نزد آنحضرت جنایت کننده و معه غوغاء و در حالتیکه با او بود
غوغای عوام فقال علیه السلام پس فرمود که لا مرحبا بوجوه لا تری کشادگی و خوشی مباد روهائی را
که دیده نمیشوند همیشه اجتماع الا عند کل سوأة مگر نزد کار زشت و قال علیه السلام ان مع کل انسان
ملکین بدرستیکه با هر آدمی دو فرشته است موکل یحفظانه که نگاه میدارند او را تا نهایت اجل فاذا جاء
القدر خلیا بینه و بینه خالی کنند میان انسان و میان اجل مقرر او و ان الاجل بدرستیکه اجل مقدر جنة
حصینة سپریست استوار که مانع او نمیتواند شد هیچ صاحب اقتدار تا حین نزول امر مقدر و بدانکه اجل انسان
بر دو قسم است اجل طبیعی و اجل اخترامی اجل طبیعی ضروریست که ممکن نیست دفع آن نزد فنای رطوبت
غریزی چه روح را ناچار است از فنا نزد تحلل رطوبت غریزیه که ممکن نیست بقای روح با فنای آن
بجهة قیام او بآن پس در حین بقاء رطوبت غریزیه متحمل الفنا باشد و اجل اخترامی غیر ضروریست و نسبتش برا
کران متعلق است باسبابی که ممکن است دفع آن همچو قتل و غیره و مراد از اجل در این مقام اجل ضروریست پس
هرگاه اراده الهی باشد که شخصی برسد تا اجل ضروری دفع میکند از او اسباب هلاکت را فهو اجل او سپر باشد
متحصن و بغایت استوار و قد قال له طلحة و الزبیر و گفتند مر آنحضرت را طلحه و زبیر نبایعک بیعت میکنیم ترا علی
انا شرکائک بر این شرط که ما شریکان تو باشیم فی هذا الامر و این امر خلافت فقال علیه السلام پس در جواب
فرمود که لا نه چنین است که شما میگوئید که شریکان خلافت باشیم و لکنکما شریکان
و لیکن شما هر دو شریکان هستید فی القوة و الاستعانة در توانائی و یاری خواستن و عونان و یار هستید علی
العجز و الاود بر ناتوانی و کج باختن و قال علیه السلام ایها الناس ای گروه مردمان اتقوا الله بترسید از خدا
الذی ان قلتم سمع آنخدائیکه اگر گفتید شنید و ان اضمرتم علم و اگر در دل گرفتید دانست و بکند او
رسید و بادروا و سبقت گیرید بطاعات الموت الذی ان هربتم منه ادرککم بر مرگی که اگر گریزید
دریابد شما را و ان اقمتم اخذکم و اگر بایستید فرا گیرد شما را فیهلاک شما شاید و ان نسیتموه
ذکرکم و اگر فراموش کنید او را یاد دارد شما را یعنی بهر حالی که باشید پس ایخفتگان
زمان بیدار شوید که مرگ در کمین است و ای مستان زمانه هشیار گردید که رجوع بحضرت رب العالمین
است و ای مغروران سر در ایام دنیا متنبه شوید و ای سرگشتگان بهوش آئید که ایام حیات را
زمان ممات در عقب است **رباعی** آنکس که دل نهاد و فارغ بنشست میدانست
که مهلتی و تاخیری هست کو میخ مزن که خیمه میباید کند کو رخت منه که بار میباید بست
و قال علیه السلام لا یزهدنک فی المعروف بایدکه بی رغبت نگرداند ترا در احسان من لا یشکره

لك انكسی که شکر نگوید ترا برای تو و حق نعمت تو بجای نیاورد فقد یشکرک علیه من لا یشکو
ترا بر احسان و جزا میدهد بر آن من لا یستمتع بشیء منه کسیکه تمتع نیافته بچیزی از آن وقد تدرک
من شکر الشاکر و گاه در مییابی از شکر شکر گوینده اکثر مما اضاع الکافر بیشتر از آنکه ضایع کرد آن
آن کافر نعمت والله یحب المحسنین و خدا دوست میدارد احسان کنندگان را تنبیه فرمود بر ترک زهد
معروف بسبب صغری اولی فقد یشکرک علیه من لا یستمتع بشیء منه و صغرای دوم وقد تدرک
من شکر الشاکر اکثر مما اضاع و صغرای سیم والله یحب المحسنین و تقدیر کبری و صغرای اولی
وکل ما یشکرک علیه من لا یستمتع بشیء پس از این صغری و کبری لازم آید که واجب باشد عدم زهد
در احسان که اخذان شاکر نباشد و تقدیر کبرای ثانی اینست فکل ما قد ترک من شکر الشاکر فیه اکثر مما
اضاعه الکافر بنا بر این جایز نباشد زهد در آن و تقدیر کبرای ثالث اینکه و کل من احب الله تو
ان یفعل ما لاجله احبه پس بواسطه این رغبت باید کرد باحسان وقال علیه السلام کل وعاء یضیق
بما جعل فیه هر ظرفی تنگ میشود بآنچه نهاده میشود در آن الا وعاء العلم مگر ظرف علم که دلست
فانه یتسع پس بدرستیکه آن گشاده است بآنچه در او جا داده میشود و دل که محل علم است گنجایش دارد بهر چیز
از علوم که در او واقع شود و این از جهت آنست که ادعیه محسوسه متناهی است که تنگ شود بآنچه در
او موضوع شود از جهت تناهی امتناع از تداخل او و عیبه معقوله که آن نفوس است زیرا که غیر متناهیة
القوه است و غیر متناهیة القبول پس غیر متناهیة الاتساع باشد از برای ادراک اشیاء و حفظ آن وقال
علیه السلام اول عوض الحلیم من حلمه اول عوضی که حاصل میشود حلیم و بردبار را بسبب حلم و او اول
انصاره علی الجاهل آنست که مردمان یاری کنند او را و یند بر نادان زیرا که حلم مهر افزاید و دل با او گرا
وقال علیه السلام ان لم تکن حلیما فتحلم اگر نباشی بردبار پس تکلف خود را بر بردباری دار فانه قل من
تشبه بقوم پس بدرستیکه اندکست که کسی مانند سازد خود را بگروهی بحسب صفات الا اوشک ان یکون منهم
مگر که نزدیک باشد که باشد از ایشان زیرا که بان عادت میکند چون عادت ممتد شود طبیعت گردد وقال علیه السلام
من حاسب نفسه ربح هرکه حساب و شمار کرد با نفس خود بر عمل صالح کردن سود یابد ومن غفل عنها خسر و کسیکه غافل
شد از نفس خود و فرو گذارد او را ابتر خود زیان کار شد ومن خاف امن و کسیکه ترسید از خدا و نار وعید ایمن در
ومن اعتبر ابصر و هرکه اعتبار گیرد از حوادث زمان بینا گردد باحوال هر دو جهان ومن ابصر فهم و هرکه بینا
باشد به بصیرت فهم کند هر اهل افادات مطالب را ومن فهم علم و هرکه فهم کند دانا گردد من جمیع الوجوه
بغایات مقاصد ماب بدانکه علم اعم از فهم است زیرا که فهم شیء علم بآنست و جهی از وجوه و علم تحقق شیء است
بر جمیع الوجوه وقال علیه السلام لتعطفن الدنیا علینا هر آینه میل کند و مهربانی نماید بنا بر ما بعد شماسها
بعد از سرکشی کردن و دمیدن آن عطف الضروس مثل میل کردن ناقه بدخوی که گزد دوشنده را بدندان
تا شیر ندهد او را بولد او بجهت زیادتی شفقت و علی ولدها بر فرزند خود این کلام معجز نظام اشارتست
بعهد قائم و ظهور دولت او به پیوند او که تجدید دین محمدی نماید و رواج مذهب اهل البیت فرماید و عود
کند مردمان بکیش ایشان بالتمام وتلا عقیب ذلک و خواند آنحضرت در عقب اینکلام این آیه کریمه را که و نرید
ان نمن و میخواهیم که منت نهیم علی الذین استضعفوا فی الارض بر آنانی که ضعیف شمرده شده اند در زمین

وعاء
بکسر و مد ظرف یعنی آوند ضرب
یعنی نگاه داشت ادعیه و گرد کرد او را
شد او عاه از باب افعال و وعاء
بر وزن کساء و ضمه و الاخیف اسم
او عاء بکسر همزه بدل واو یعنی ظرف
و کاسه و کوزه و خم و قدر و امثال
آن ... و اثر ... جمع گوئید بر وزن ... و جمع
آن اوعیه بر وزن ...
و او عاء بر وزن افعال
می آید و اوعیه
بر وزن کاهل
یعنی ...

ابن
کلام مطابق ...
معنی ...
ولاسیما فی ...
فلیت ...

ورابح الا او اوشک
... از باب علم یعنی طلب ...
... منها
خسر گفتم و ضرب مصدر آن خسر
... خسر ...
... خسران بر وزن
غفران و خساره بر وزن سحابه
و خسار بر وزن سحاب می آید
یعنی ...

و امن
بکسر میم و فتح امن و امن بر وزن کاهل
... ایمن شدن ... از باب
...
...
...
یعنی دانست

وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً و بگردانیم ایشان را امامان دین و پیشوایان مردمان روی زمین وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِینَ و بگردانیم
ایشانرا وارثان ملک و جانشین پیغمبران والحمد لله والمنة که در آخر الزمان دولت آل محمد علیهم السلام بظهور خواهد
رسید و حق از باطل امتیاز خواهد یافت روز بروز چرخ برین علی رغم دشمنان بدسگال تایید و انصاف خواهد داد
این بیت منقولست لِکُلِّ اُنَاسٍ دَوْلَةٌ یَرْقُبُونَهَا وَدَوْلَتُنَا فِی آخِرِ الدَّهْرِ تَظْهَرُ هر کسی را دولتی از آسمان
امید باشد دولت آل علی آخر زمان ابدی باشد وقال علیه السلام اِتَّقُوا اللّهَ بپرهیزید بپرهیزیدنی از خدا
تَقِیَّةَ مَنْ شَمَّرَ مانند پرهیز بردن کسی که چست ساخته در طاعت و عبادت تجرید در حالت تجرید ساختن خود
از علایق دنیا وَجَدَّ و جهد کند جد و رنج بواسطه آن دمی که تشمیر در حالت تجرید وعجالت کردن خود را و تَنَا
وَاَکْمَشَ فِی مَهَلٍ و سرعت نمود در حالت مهلت در زمان مهلت که آن تمام عمر است فَبَادَرَ عَنْ وَجَلٍ
و مبادرت کند و پیشی گیرد بعبادت بجهت ترسیدن حضرت عزت وَنَظَرَ فِی کَرَّةِ الْمَوْئِلِ و فکر کردند در
رجوع کردن بملجا و مال وَعَاقِبَةِ الْمَصْدَرِ و در عاقبت باز گشتن بسوی ذی الجلال وَمَغَبَّةِ الْمَرْجِعِ
و در پایان مرجع و مثوی و غایت منتهی خود وقال علیه السلام الْجُودُ حَارِسُ الْاَعْرَاضِ عطا و بخشش نگهبان
عرضها است از شتم جهلا وَالْحِلْمُ فِدَامُ السَّفِیهِ و بردباری التصاف کردن سفیه است از شایبه گفتن سفاهت
چه حلم منع میکند سفیه را از سفاهت پس حلم او همچو فدامی باشد که آن خرقه است که بر بالای ابریق نهند
تا آنچه بگیرد او را از ورود ضار باشد خالی از امتزاج اشیای دیگر وَالْعَفْوُ زَکٰوةُ الظَّفَرِ و درگذشتن از
گناه زکوة فیروزیست بر اعدا و دستکاریست از عقوبت عظمی و رسید بدرجه حسنی وَالسُّلُوُّ عِوَضُکَ
مِمَّنْ غَدَرَ و فراموش کردن غم یعنی غم و اندوه بخود راه ندادن و خورسند شدن عوض تست از آنکسی که غدر
کرد و جفا نمود و امر فرموده باین فقره بلیغه بدفع غمی که سانح شده باشد بسبب غدر آنکسی که قصد تو او
وفا او ترغیب نموده را باین طریق که زوال غم عوض تست از غدر آن بیوفا وَالْاِسْتِشَارَةُ عَیْنُ الْهِدَایَةِ
و طلب شورت ذات هدایت است و راه راستی زیرا که آن طلب اصلح آراست در امور پس ملتزم هدایت باشد
وَقَدْ خَاطَرَ و بتحقیق که مشرف بر هلاک شد مَنِ اسْتَغْنٰی بِرَأْیِهِ کسیکه بی نیاز شد از غیر برای عیب رایه
خود زیرا که استبداد برای خود مظنه عثرات است وحق لزلة وَالصَّبْرُ یُنَاضِلُ الْحِدْثَانَ و شکیبائی تیر میکند
بر تیرها حوادث روزگار و وقایع آن اشتعار فرموده لفظ مناضله را از برای صبر باعتبار آنکه دفع میکند بلاها را
که حادث میشود از جزع نمودن در مصائب وَالْجَزَعُ مِنْ اَعْوَانِ الزَّمَانِ جزع کردن و فزع نمودن در
مصائب از یاری دهندگان نمائبست در رنجها ساختن مرد و وفا وَاَشْرَفُ الْغِنٰی تَرْکُ الْمُنٰی و بزرگترین
توانگری ترک آرزوهاست زیرا که غنای نفس بکمالات نفسانیه است و آن مستلزم ترک طمع است پس
اختیار فرموده بلا از آن ملزوم وَکَمْ مِنْ عَقْلٍ اَسِیرٍ و بسا عقلی که اسیر و گرفتار است عِنْدَ هَوًی اَمِیرٍ نزد
هوائی که امرکننده است بکار استعاره فرموده لفظ امیر از برای هوا باعتبار انقیاد عقل مر هوائی را
که غالبست و مسلط بر او وَمِنَ التَّوْفِیقِ حِفْظُ التَّجْرِبَةِ و از توفیق الهی است نگاه داشتن تجربه یعنی نصب
و مداومت نمودن بر آن وَالْمَوَدَّةُ قَرَابَةٌ مُسْتَفَادَةٌ و محبت و دوستی خویشی است فایده گرفته شده
هر جا که صداقت و مودت واقع است استفاده لازم است وَلَا تَأْمَنَنَّ مَلُولًا و البته ایمن مباش از ملول شده
در دلها بوده اند همچنین را و موثوق مدار دوستیها را و اشکا چه بواسطه سرعت اعراض ملول از صاحب خود بجهت ملال

المَئِنّ

بفتح المیم و کسر الهمزه و دال التیه دلیل
از باب ضرب مصدر آن دال بفتح است
در دوم و دل بر فتحا حسنه و ذیبی بروزن امیر است
یعنی پناه گرفت و هر جانی جست و روش
و دال بفتح میم و مرید بروزن مجلس یعنی پناه است
و دامر از باب مفاعله یعنی جست رمانی را
و دو ابر الی المکان یعنی پیش گرفت بسوی آنجا
و دوال بفتح دال بمعنی آغاز حفظ خرد و معنی
انجام است و صلان اوال بروزن احمر
یا دوال بیاداست جبل بهمزه و جمع
آن ادوال بروزن شداد آمده است
ق

فِدام

بکسر اول فدام بفتح اول درمانده انجمن است
در کرانی و سستی و کمی جنبیدن و فدام ستبر
گول جفاکار است و جمع آن فدام بروزن
رجال است و در مونث فدامه بروزن
صباحه و فدومه بروزن سخونه است
و فدم علیه بالفدام از باب ضرب و فدم
از باب تفعیل یعنی نهلو دانان بند بر اهد دیگ
او و فدام بروزن کتاب و هم بند است
و فدام بکسر اول و فتح آن و بروزن
شداد و تنور حیری است که می بندند عجم
و کبران دهن وقت آب
کشیدن
ق

ایمن نمیتوان بود بر صداقت او **شعر** از ملول ایمن مباش و ز وصد اقت از امجوی دل بعهد او مبند
و از دل با او مکوی وقال علیه السلام عُجْبُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ عجب و خودبینی مرد بنفس خود اَحَدُ حُسَّادِ عَقْلِهِ
یکی از حاسدان عقل او است زیرا که مقتضای عقل از دیاد فضایل است و عجب مانع این است وقال علیه السلام
اَغْضِ عَلَی الْقَذَی چشم بپوش بر خار این کنایت است از احتمال مکروه و کظم غیظ یعنی تحمل نمای بر
رنج و الم دنیا و خشم فرو خور و در این سرای غصه و بلا وَالْاَلَمِ تَرْضَ اَبَداً و اگر نه خوشنود نخواهی شد
زیرا که طبیعت دنیا مشوب است بمکاره پس هر که نخواهد احتمال آن و اگر نه موجب دوام تعب خواهد بود بسبب سخط و
غضب وقال علیه السلام مَنْ لَانَ عُوْدُهُ کسی که نرم باشد چوب درخت او کَثُفَتْ اَغْصَانُهُ بسیار باشد شاخهای
او یعنی هر که حسن خلق و خوبی سیرت پیشه کند و با مردمان طریق مسامحه و مساهله نماید او زیاده شود و قوت گیرد
وقال علیه السلام اَلْخِلَافُ یَهْدِمُ الرَّأْیَ مخالفت کردن و منازعت نمودن با یکدیگر ویران سازنده رای است
زیرا که خلاف مهیج قوت غضبیه است پس فایز نشود صاحب خلاف با صابت رای وقال علیه السلام مَنْ نَالَ اسْتَطَالَ
کسیکه رسید بجاه و مال گردنکشی کرد و در اغلب احوال وقال علیه السلام فِیْ تَقَلُّبِ الْاَحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ
الرِّجَالِ در گردش حالها چون انتقال از مرتبه بمرتبه از اقبال با دبار و از غنی بفقر یا بعکس معلوم میشود
گوهرهای نیک و بد مردمان که آن اخلاق کریمه محموده و خصایل مذمومه است چه بسیار هست که غنی چون فقیر
میشود متبدل میگردد حالات او و همچنین که فقیر غنی گشت متغیر میشود صفات او وقال علیه السلام حَسَدُ
الصَّدِیْقِ مِنْ سُقْمِ الْمَوَدَّةِ حسد بردن دوست از بیماری دوستی او است از جهت آنکه حسد دلالت میکند بر ضعف
مودت و عدم خلوص محبت از شایبه کدورت وقال علیه السلام اَکْثَرُ مَصَارِعِ الْعُقُوْلِ تَحْتَ بُرُوْقِ
الْمَطَامِعِ بیشتر مواضع افتادن خردها و لغزیدن آن در زیر برقهای مواقع طمع است استعاره فرموده
لفظ مصارع را از برای هوای عقل و میل آن بمطموع فیه و انجذاب و بجانب آن بر حسب چه سابق است
با وهم و خیال از تخییل امور نافعه و لفظ بروق مستعار است از برای آنچه لایح میشود و ساطع میگردد
از تخیلات و توهمات طمع **شعر** چو طمع برق خرمن افروزد عقلهای فرو کان زیاد در افتد
در دقتها وقال علیه السلام لَیْسَ مِنَ الْعَدْلِ الْقَضَاءُ عَلَی الثِّقَةِ بِالظَّنِّ نیست از عدالت حکم کردن
بصفات و ذمیمه بر کسیکه امین است و معتمد بمجرد گمان بلکه آن محض ظلم است زیرا که علم بوثاقت او راجح است و اصل
در هر کسی آنست که او ثقه باشد مادام که خلاف آن ظاهر نشود پس سوء ظن نزد این حال معصیت و بیرون از
عدالت کقوله تعالی اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وقال علیه السلام بِئْسَ الزَّادُ اِلَی الْمَعَادِ الْعُدْوَانُ عَلَی الْعِبَادِ
بد توشه ایست برای سفر آخرت ستم کردن بر بندگان خصوصا غربا الم تسمع بان الظلم غاد جزاء الظلم
عند الله ما و وقال علیه السلام مِنْ اَشْرَفِ اَفْعَالِ الْکَرِیْمِ غَفْلَتُهُ عَمَّا یَعْلَمُ از شریفترین کارهای کریم
غفلت و بیخبری او است یعنی تغافل و زیرکی و خود را غافل نمودن از آنچه میداند از قبایح لئیم مردم
وقال علیه السلام مَنْ کَسَاهُ الْحَیَاءُ ثَوْبَهُ هر که بپوشاند حیا جامه خود را باو لَمْ یَرَ النَّاسُ عَیْبَهُ
نبینند مردمان عیب و عار او را و نباشد او را عیبی که دیده شود تا اگر باشد مستور شود در نظر مردمان
بواسطه آن صفت پسندیده و خلق حمیده وقال علیه السلام بِکَثْرَةِ الصَّمْتِ تَکُوْنُ الْهَیْبَةُ
به بسیاری خاموشی یافت میشود مهابت و خشیت زیرا که صمت غالبا از توابع عقلست و مهابت از اهل

اغض
بفتح همزه بصیغه امر است از باب افعال و اغضی از باب افعال یعنی نزدیک کرد پلکهای چشم را و اغضی علی الشیء یعنی خاموش شد و ساکت شد بر آن چیز و اغضی اللیل یعنی تاریک شد شب و پوشید همه چیز را مثل غضا یغضو در این حال و غضی عنه طرفه یعنی بست از او چشم یا فرو خوابانید ق

الاطماع

قوله
من کساه الحیاء ثوبه لم یر الناس عیبه یعنی هر کسی که بپوشاند باو حیا جامه خود را نمی بینند کسی عیب او را و محجوب و مستور میماند لفظ الحیاء فاعل است از کسی و ضمیر منصوب مفعول اول و ثوبه مفعول ثانی آن فعل است و ضمیر ثوبه راجع بحیاء است و مراد این است که فضیله حیا مستلزم ترک معایب است پس دیده نمیشود عیباو الا آنکه مراد آنکه اگر مرتکب شود عیبی را از رذایل در نهایت ستر و اخفای آن عیب است پس مستلزم آن است که دیده نمیشود عیب او
٥٦٤

عقل ظاهر است و بالنصفة یکثر المواصلون و بداد کردن و عدالت کار فرمودن بسیار میشوند پیوستگان
یعنی هر که عدالت را شعار خود ساخت مردم باو پیوندند و رغبت کنند بصداقت او و مطیع او شوند و اگر صفت
ضعف از دست رها کند و بجانب بغی گراید خویش و بیگانه از او متنفر شوند فکم تری فیه الانصاف فاطعه
بین الرجال و ان کانوا ذوی رحم و بالافضال تعظم الاقدار و بجود و احسان بزرگ میشود قدرها و مرتبهای
مفضل و محسن از جهت حاجت مردمان باو و محبت و مودت ایشان باو و این سبب علو مرتبه او است در نظر ایشان و بالتواضع
تتم النعمة و بفروتنی تمام میشود نعمت حضرت منان زیرا که لازم متواضع در شکر کذاری نعم او سبحانه است و بنده کان
و ان سبب مزید نعمت است و کمال ان فرد شکر نعمت نعمتت افزون کند هر که کند شکر زیادت برد و باحتمال المؤن
یجب السؤدد ببرداشتن مؤنتها و رنجها و مشقتها ثابت و واجب میشود مهتری زیرا که متحمل شدن بمؤن خلق
مستلزم فضیلت سعه صدر است که منشا سؤدد است و بالسیرة العادلة یقهر المناوی و بروش راست
مقهور میگردد دشمنی زیرا که مردم را رغبت بعادل بیشتر است و یاری او نمایند که دشمن او را در وحشت انفراد
میگذارند و بالحلم عن السفیه یکثر الانصار علیه و ببردباری از سفیه بسیار میکردد یاری دهندکان
بر او زیرا که صفت حلم را شعار خود ساخته و از جانب غضب محترز شده و آتش غیظ را در کانون سینه
مشتعل نکردانیده تا سبب بها شود و موجب جفای او نکردد و قال علیه السلم العجب لغفلة الحساد عن
سلامة الاجساد عجب است از غافل شدن حسد برندکان از سلامتی جسدها یعنی صحت و راستی و سلامتی جسمها
نعمتی است بزرگ که فوق ان نعمتی نیست که بر منبر او باشد پس عجب است از حاسد که حسد میبرند بمتاعی که کمتر است از او
از روی و بسیر حسد نمیبرند بفوق او در مرتبت و قال علیه السلم الطامع فی وثاق الذل طمع کننده بمال و جاه
کسان در بند خواری و گرفتاری در دست خسان است شعر مگذر ز طمع که افتی بخواری و ذلت طامع
از همه کس منفعلست و قد سئل عن الایمان پرسیده شد انحضرت از حقیقت ایمان فقال علیه السلم پس
در جواب فرمود که الایمان معرفة بالقلب یعنی ایمان کامل شناختن است اعتقاد باصول خمسه و
اقرار باللسان و اقرار کردن بزبان بموافقت جنان و عمل بالارکان و کردار بدن و با بر وفق شریعت غرا
و قال علیه السلم من اصبح علی الدنیا حزینا کسیکه کردد بر فوت متاع دنیا حزین و غمکین فقد اصبح
لقضاء الله ساخطا پس بتحقیق که کردیده قضا و حکم خدا را خشمکین زیرا که لازم حزن عدم رضا
بمقتضی رب العالمین و قال علیه السلم من اصبح یشکو مصیبة کسیکه کردد بمثابه که شکایت نماید از مصیبتی
و بلیتی نزلت به که فرود امده مر او را فقد اصبح یشکو ربه پس بتحقیق که کردیده بمرتبه که شکایت نماید از
پرورد کار خود زیرا که لازم شکوای مصیبت مبتلی است کراز حضرت عزت و من اتی غنیا و کسیکه امد نزد
توانکری فتواضع پس فروتنی نمود او را لغناه از جهت غنا و توانکری او ذهب ثلثا دینه برفت دو ثلث
او دانکار زیرا که مدار دین بر اعتقاد است و قول و عمل و متواضع مذکور در تواضع خود از دو اخیر خارج
است پس فخارج باشد از دو ثلث دین یا انکه مدار دین بر کمال نفس است بفضیلت حکمت و عفت و
شجاعت و متواضع مذکور مضیع از جهت وضع تواضع در غیر موضع ان و مضیع عفت خود است
از جهت خروج ان از ان صفت بر ذیلت فجور تا بمرتبه که کویا عابد غیر خدا است پس او هادم دو ثلث
دین خود باشد و قال علیه السلم من قرء القران کسیکه خواند قران را فمات فدخل النار

السؤدد
بضم سین و دال و سؤدد بضم اول
بدون همزه و سؤدد بر وزن سرور
و سؤدد بر وزن قنفذ بمعنی مهتر المن
د ساد و سید بر وزن کیس بمعنی مهتر
یا ساید کم از سید است و ساده و سایه
جمع آن است اسواد او اسواد او
اسوداد الکاحستر و اجماء یعنی
سیاه کردید و سید قوم بزرگ ایشان است ا
و اسودان خرما و آب است یا مار و کژدم
و سواد شخصی مال بسیار است و سواد
بلد و قریهای شهر و عدد بسیار
و سواد ناکس عامه مردم است و سواد
قلب سیده دانه آنست و اسم حبه است
سویداء و اسودان و سودان
ق

خاتمه بشکوا ربه
ج ل

والمناوی
بضم میم و کسر واو المعادات
کالمناواة کذا فی الدره و فی الصراح
مناواة دشمنی کردن است با هم واصله
الهمز من النوء و هو النهوض و نواة
بمعنی آهنگ کردن است از باب علم
یقال نواه بنواه اراده بحاجته
و قضاها له و نواک الله ای صحبک فی سفرک
و حفظک و بمعنی دوری و جدائی یقال انوی
منزلا کذا و کذا و نواة بمعنی دانه
خرما یقال اکلت التمرة و نویت
النواة و النوی تهای ربیعت
بهار آید
١٢

پس بعد از مرگ داخل شده در آتش بزرگ فهو ممن کان پس او از آن کسی خواهد بود که یتخذ آیات الله هزوا که فرا
گیرد آیتهای خدا را مسخره و افسون زیرا که دخول قاری که دنیا را و مستلزم آنست که تدبر و تفکر نکرده باشد در معانی
قرآن و عمل ننموده باشد بمضمون آن فهم او مثل مستهزئی قرآن باشد و غیر معتقد بمضمون آن پس لفظ هزوا مستعار است
از برای شخص آن بجمیع و قال علیه السلم من لهج قلبه بحب الدنیا کسیکه مولع و حریص باشد دل او بدوستی دنیا
غدا التاط منها بثلث ملتصق شود و بچسبد دل او از حب دنیا بسه کار هم لا یغبه اندوهی که نیابد او را روزی
دون روزی بلکه مستمر با او باشد بدون تفاوت و حرص لا یترکه و حرصی که فرو نگذارد او را بلکه همیشه
با او باشد بطریق ملازمت و امل لا یدرکه و امیدی که در نیابد آن را در عاقبت و قال علیه السلم کفی
بالقناعة ملکا کافیست قناعت از روی پادشاهی بسر زیرا که بقناعت حاصل میشود غنا و تفوق
بر خلق خدا مصرع هر که قانع شد بخشک و تر شه بحر و بر است و بحسن الخلق نعیما و پسندیده است
نیکو خوئی از روی ناز و نعمت زیرا که خلق نیکو موجب صفای خواطر است و علاوه و ثمر لهذا دانست و حب دنیا
و عقبی پس استعاره فرموده لفظ ملک را از برای قناعت زیرا که غنی و ترفع با ین هر دو استوار است و استعاره
نمود لفظ نعیم را از برای حسن خلق بجهت آنکه لذت و استراحت با ین هر دو پایدار است و سئل علیه السلم
عن قوله تع و پرسیده شد آنحضرت از حیوة طیبه که واقع شده در قول حضرت عزت عز شانه و عظم برهانه فلنحیینه
حیوة طیبة یعنی هر اینه زندگانی دهیم بنده صالح را در دنیا بزندگی خوب فقال پس حضرت در جواب فرمود
هی القناعة یعنی حیات طیبه حال قناعت است و اکتفا نمودن باندک بضاعت و قال علیه السلم شارکوا
الذی قد اقبل علیه الرزق شریک شوید آنکسی را که روی بهاو آورده روزی فانه پس بدرستیکه مشارکت با او
اخلق للغنی سزاوارتر است بتوانگری و اجدر باقبال الحظ و لایق تر است بروی آوردن بهره و نصیب
زیرا که مشارکت با او کردن مظنه اقبال حظ مشارک و در روی آوردن روزی او است و قال علیه السلم فی قوله تعالی
و فرمود آنحضرت در تفسیر عدل و احسان که واقع شده در قول حضرت ملک منان که ان الله یأمر بالعدل
والاحسان یعنی بدرستیکه حق سبحانه امر میفرماید عباد را بعدل و احسان العدل الانصاف والاحسان
التفضل عدل انصاف دادن است و رعایت فرمودن در امور واجبه و احسان تفضل نمودن و
استحبات نمودن در امور مندوبه و این تعریف لفظ است بلفظی که نزد سائل اشهر بود و اعرف و قال علیه السلم
من یعط بالید القصیرة کسیکه بدهد بدست کوتاه یعنی عطای اندک بدو داده میشود که یعط بالید الطویلة
داده شود بدست دراز یعنی بعطاء بسیار از نعمت و ثنا که آماده کرده باشد برای او حضرت ربانی و سید رضی الدین
میفرماید که و معنی ذلک یعنی معنی این کلام خجسته نظام ان ما ینفقه المرء آنست که آنچه نفقه میکند مرد
من ماله از مال و متاع خود فی سبیل الخیر و البر در راه خیر و نیکوئی که قربت است و ان کان یسیرا و اگر چه
باشد حقیر و اندک فان الله تعالی پس بدرستیکه حق سبحانه و تعالی یجعل الجزاء علیه عظیما کثیرا میگرداند جزا
و مزد آن بزرگ و بسیار کقوله تعالی و مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع
سنابل فی کل سنبلة مائة حبة والیدان ههنا و دو قصه طویله کرده این فوق کلام مذکور است عبارة
عن النعمتین عبارتند از دو نعمت صغیر و عظیم ففرق علیه السلم بین نعمة العبد و نعمة الرب تعالی
فما نعمت نعمة و نعمة الرب ... فجعل هذه قصیرة ... تلک طویلة

لهج
بکسر عین لهج به از باب فرح یعنی برآغالید
و تحریص کرد و ستیزنده باو پس ملازمت
کرد بر این کار و لهجه بفتح اول لهجه
بتحریک زبان را گویند و ملهج
بر وزن محمد کسی است که میخواهد
و عاجز است از کار کردن
ق

لا یغبه یغد

والتاط
از باب افتعال یعنی چسبید
بدل امر و لاط الحوض از باب نصر
یعنی مالید گل حوض را و لاط فی الامر
لاطا یعنی ستیزه و الحاح کرد در آن
کار و لاط الله فلانا لیطا بفتح
اول یعنی نفرین کرد خدای تعالی فلان را
و لوط چیز چسبنده است مصدری است
وصف کرده شده باو
ق

الحظ علیه

لا یغبه فی سبیل
بکسر عین معجمه غب بکسر اول سرانجام
چیز است مثلی ... برده زن ... و غب
آمدن با لبست روزی و تشنگی روز
دیگر است از شتر و غب در زیارت کردن
آنست در هر هفته و غب از تب
آن است که یکروز درو ... روز
دیگر و غبت الماشیة از باب
ضرب یعنی آشامید چارپا یکروز
نه یکروز مثل غبوب که آنهم مصدر است
و اغب القوم از باب افعال یعنی آمد
آن گروه را روزی و ترک کرد روزی و غب
لحم اول از باب ضرب ... آن
معنی است و غبت اللحم
از باب ضرب است
یعنی گندیده
گوشت
ق

و این نعمت خداوند داد زیرا که ان نعم الله ابداً فیزاید که نعمتها حقیقیة و نعمائی همیشه تضعف علی نعم الحلق یعنی افزونی

و زیادتی داد بر نعمتهای خلایق اضعافاً کثیرة زیادتیها بسیار و بیشمار اذ کانت نعم الله تعالی زیرا که

هست نعمتهای افریدگار اصل النعم کلها اصل همه نعمتها فکل نعمة پس هر نعمتی که هست در دنیا و عقبی الیها

ترجع بسوی نعمتهای نامتناهی الهی رجوع مینماید حال و مرجع ان بسوی او کشیده میشود و منها تنزع و از او

انتزاع مییابد فکیف یؤدی الشکر حال کماله و ان طالت الایام و اتصل العمر و قال علیه السلام لابنه

الحسین علیهما السلام و فرمود انحضرت مر پسر خود امام حسن را لا تدعون الی مبارزة مخوان البته مرمرا

بسوی مبارزت و بیرون امدن بمحاربه و ان دعیت الیها و اگر خوانند شوی بسوی مبارزت فاجب پس اجابت

کن بطریق مبادرت از جهت دفع هلاکت فان الداعی باغ پس بدرستیکه خواننده بسوی محاربه ستمکار است

و الباغی مصروع و ستمکار افتاده در بیم هلاکت است با جانفکار و تفصیل این کلام انست که خواندن

بمبارزت بیرون امدن از فضیلت شجاعت بطرف افراط که تهور است و این بغی است و عدوان زیرا که خروج است

از فضیلت عدل در قوت غضبیة و اما انکه باغی مصروع است در اغلب احوال مستعد است هلاکت بسبب بغی

و گاه هست که میکوید بر ان مکوی سلامت و اما ببین معنی الباغی مصروع انست که باغی در مظنه انست

که مصروع باشد و قال علیه السلام خیار خصال النساء شرار خصال الرجال بهترین خصلتهای زنان

بدترین خصلتهای مردانست و ان خصال الزهو و کبر است و گردنکشی و الجبن و ترس و بددلی و البخل و امساک

فاذا کانت المرأة مزهوة پس هرگاه که زن متکبره باشد لم تمکن من نفسها تمکین ندهد از نفس خود یعنی تن

در ندهد هیچ حال نزد مردم اجنبی و اذا کانت بخیلة و هرگاه که باشد بخل کننده حفظت مالها نگاه

دارد مال خود را و مال بعلها و مال شوهر خود را و اذا کانت جبانة و هرگاه باشد ترسناک فرقت

من کل شیء یعرض لها جدا شود از هرچه پیش اید او را از نتایج تسویلات شیطان و از وساوس شهوتیه

نفس اماره و قیل له علیه السلام و گفتند انحضرت را که صف لنا العاقل وصف کن از برای ما خردمند را

و اوصاف او را بیان فرمای فقال پس در جواب فرمود که هو الذی یضع الشیء مواضعه عاقل انکسی است

که نهد هر چیزی را در جایهای خود فقیل فصف لنا الجاهل گفتند پس وصف کن برای ما جاهل را فقال

قد فعلت پس فرمود که تحقیق که کردم ان وصف را بروجهی که معلوم شد بطریق مقابله در وصف عاقل قال

الرضی یعنی علیه السلام سید رضی رضی الله عنه فرمود که اراده فرموده باین کلام عالی مقام ان الجاهل هو الذی

لا یضع الشیء مواضعه انکه جاهل انکسیست که ننهد هر چیزی را در مواضع خود فکان ترک صفته

صفة له پس باشد ترک کردن صفت جاهل صفت و علامت او از انکه بخلاف وصف العاقل زیرا که هست جاهل

بخلاف وصف عاقل و قال علیه السلام و فرمود انحضرت علیه السلام و الله قسم بمعبود که دنیاکم هذه هر اینه این دنیای

شما اهون فی عینی خوارتر است در چشم من من عراق خنزیر از استخوانها بیگوشت خوک که

باشد فی ید مجذوم در دست صاحب جذام و ان علتیست که عارض میشود بسبب خلط محترق خبیث متعفن

که منتشر شده باشد در جمیع بدن و این خلط هرگاه که غالب باشد فاسد میکند اعضا است اولا و ثانیا مفرق ان

و این مرض خبیث عسر العلاج است و شبهه نیست که هیچ چیز اخبث و اعظم از خنزیر نیست که در دست مجذوم

خنزیر باشد پس کلام انحضرت اشاره باشد بنهایت خست دنیا و تنفیر مردمان از ان و قال علیه السلام ان قوما عبدوا الله

یقال نعما فی نعم تضعف

یقال فرقت فرق

یکبر من الفعل فرق بیت سمعا ربا

تفرق یعنی جدا کرده میانه آشکار امعمد

آن فرق یقع الهمزة و فرقان سوار تشحیحها

میاید و تریاقی فاروق بطریق اضافه

مستو و بیجی تریاقهاست بواسطه انکه

جدا میکند میان بیماری و تندرستی را

و فرق از باب فرح یعنی ترسید و

پس فرق از باب علم و فرح مکسور العین

بمعنی خوف و ترس است نه جدائی و فرق

مفتوح العین از باب نصر بمعنی جدا است

پس تعبیر شارح فرقت مکسور العین

بجدا شد سهو و خطا است

۱۲

عراق

بضم اول و عرق بتحریک تراویدن پوست

حیوان از ابی که در تن اوست و انرا

بفارسی خوی گویند و رجل عرق بر وزن

صرد یعنی مردی است بسیار عرق کننده

و عرق از باب فرح یعنی عرق کرد

و عرق العظم از باب نصر یعنی خورد

انچه به استخوان بود از گوشت و عرق

فی الارض یعنی رفت در زمین و بعضی

انرا از باب ضرب نقل کرده اند

و عراق بر وزن غراب استخوانی است

که خورده است گوشت آن

عراق بر وزن کتاب

ق

رغبة یعنی بسبب رغبت کروهی که پرستیدند خدا را بجهت رغبت ثواب فتلک عبادة التجار پس این عبادت تاجران
که خواهان عوض اند در آن کار است وان قوما عبدوا الله رهبة و بدرستیکه قومی که عبادت خدا کردند
از جهت ترس خدا و خشیت از عقاب فتلک عبادة العبید پس آن عبادت بندگان است که غالب است بر ایشان
ترس از ابدا و وعید وان قوما عبدوا الله شکرا و بدرستیکه طایفه پرستش نمودند خدا را بواسطه شکر
شکر نعمت فتلک عبادة الاحرار پس این عبادت آزادگانست از قید رغبت و رهبت و خاص است بر اولیای
برای حضرت عزت و قال علیه السلم المرأة شر کلها زن بدیست همه موضع او و شر ما فیها و بدترین چیزی در
او است انه لا بد منها آنست که هیچ چاره نیست از او و التماس باو و از جهت آنست که مدار بر موونت اوست و وضع
و این شر عاجل است و التذاذ شهوت وجود و فانی از طاعت حضرت عزت و این مستلزم شر آجل است و تمام ترتب
او از روی احتیاج باو بواسطه آنست که آن سبب شر و آنست سبب شقاوت میباشد از مسبب و قال علیه السلم
من اطاع التوانی هر که فرمانبردار سستی کردن را در امور ضیع الحقوق ضایع سازد حقها را الهی
بمرتبه که ایشان بمطاوعت نتواند نمود و قال علیه السلم و من اطاع الواشی و کسیکه فرمان برد سخن چین
و غماز را ضیع الصدیق ضایع کرداند دوست با وثوق و اعتماد که هر که از او خوشنود نشود و قال علیه السلم
الحجر الغصب فی الدار سنگ غصب شده در سرای رهن علی خرابها در گرو است در خرابی و خرابی شدن آن سرا
نسبت استعاره فرموده لفظ رهن را از برای غصب از جهت آنکه خرابی بیت غاصب مستلزم است همچنانکه در
مستلزم ادای دین است این فقره کنایت است از مطلق مستلزم بودن ظلم مر هلاک ظالم را و خرابی آنچه بنا کرده
و این مضمون مثل سخن پیغمبر است صلی الله علیه و آله که اتقوا الحرام فی البنیان فانه اساس الخراب یعنی بپرهیزید از وضع مصالح
از حرام در اصل خانه پس بدرستیکه بنا نهادن بالای حرام اصل خرابیست و بیان کشتن آن قریه و
و در روایت واقع شده که هذا الکلام للنبی صلی الله علیه و آله این کلام از حضرت رسول الله است صلی الله علیه و آله و سید منیف
که و لا عجب ان یشتبه الکلامان و هیچ عجب نیست که مشتبه شوند دو کلام لان مستقاهما من قلیب
که آب کشیدن ایشان از یک چاه است و مفرغهما من ذنوب و محل ریختن آن از یک دلو و شاهد این مضمون
قول حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله که انا و علی من نور واحد قال علیه السلم یوم المظلوم روز مظلوم که روز
جزای ظالم است در عقبی علی الظالم بر ظالم که روز انتقام مظلوم در دنیا اشد سخت تر و دشوار
تر است من یوم الظالم از روز ظالم که ستم کند علی المظلوم بر مظلوم ستم شده زیرا که مظلوم
گذشت آنچه باو رسید عن قریب در دنیا و آخرت مأخوذ و منتقم بخلاف ظالم که در دنیا مظلوم است و
مطعون و در عقبی مردود است و ملعون و بانواع عقوبت معذب و قال علیه السلم اتق الله بعض التقی
بپرهیز از خدای تعالی ببعضی تقوی و ان قل و اگر چه اندک باشد زیرا که ترک زاد و تقوی بالکلیه موجب
هلاکت دائمی است و عقوبت نامتناهی در این سفر پر خطر و اجعل بینک و بین الله سترا و بگردان
میان خود و میان خدا پرده که آن حفظ حدود الله است و ان رق و اگر چه باشد آن پرده رقیق و تنک
شاید که بعد توفیق بخشی در هر دو عقبی و قال علیه السلم اذا ازدحم الجواب هرگاه که انبوه شود
و بسیار گردد جواب در مسئله واحد خفی الصواب پنهان گردد صواب و ممتاز نگردد حقیقت
آن از خطا بجهت کثرت اجوبه و اختلاط آن و اکثر این در مسائل اجتهادیه واقع میشود و قال

علیه السلم

الواشی
وشی به الی السلطان وشیا بفتح اول و وشایة
بر وزن کنایه یعنی سخن چینی و غمازی کرد نزد پادشاه
و وشی بفتح اول نقش و نگار کردن جامه است
وشی الثوب از باب ضرب وشیا بفتح
اول و شیة حسنة بر وزن عدة یعنی آراست
و نقش و نگار کردن و نیکو ساختن جامه را
مثل وشیة از باب تفعیل و وشی کلام
بفتح یعنی دروغ گفت در سخن و شیة
الفرس بر وزن عده رنگ اوست
و قوله تعم لا شیة فیها یعنی نیست
در او رنگی که مخالف رنگ او باشد
ق

ذنوب
بفتح اول بر وزن صبور بمعنی دلو است
یا دلویست که در او آب باشد یا دلوی
که پر باشد یا کمتر از پر باشد و ذنوب
بمعنی بهره و نصیب است و جمع آن اذنب
بر وزن افعله و ذنائب بر وزن فعائل
و ذناب بر وزن کتاب نیاید و ذنوب
بمعنی فرات و بمعنی یکطرف ایست
یا گوشت سرین یا گوشت سر سرین است
و ذنوب از هر چیز اوست و جمع
جمع ذنوبات است و ذنبه
از باب نصر و ضرب یعنی پر شد
اورا
ق

علیه السلام ان لله تبارک و تعالی بستیکه مر خداوند را که بسیار خیرست و بلند مرتبه فی کل نعمة حقا در هر نعمتی حقی
که آن شکران نعمت است فمن اداه پس هر که ادا کرد و رسانید او را حق او زاده منها زیاده ساخت برای او از آن
نعمت کقوله تعالی لئن شکرتم لازیدنکم و من قصر عنه خاطره و هر که تقصیر کرد از شکر گذاری آن خاطر در خطر افکند
خود را و مشفق بزوال نعمته بزایل شدن نعمت او را و بانواع بلیه و عقوبت کقوله تعالی لئن کفرتم ان عذابی لشدید
وقال علیه السلام اذا کثرت المقدرة هرگاه که بسیار شود توانائی قلت الشهوة اندک گردد آرزو و خواهش زیرا
که قلیل القدرة از فوت مطلوب میترسد و میشود در دل او این دغدغه می افکند بنا بر این در پی او رواست و کثیر القدرة
چون از فوت و انعدام مستغنی از آنست وقال علیه السلام احذروا نفار النعم حذر کنید از رمیدن نعمتها بسبب عدم
شکر بر آن فما کل شارد بمردود پس نیست هر رمیده باز گردانیده شده بموضع آن پس واجب باشد تقیید نعمت
بشکر گذاری آن تا ... باشد از زوال و رجا زانکه نعمت چون رمید و دور شد باشد محال وقال
علیه السلام الکرم اعطف من الرحم کرم مهربان تر است از خویشی یعنی کرم بسبب مهربانی منعم علیه است
از رحم بر رحم خود زیرا که عطوفت کریم طبیعی است و عطوفت خویش گاه بتکلف است نه بمیل طبیعی وقال
من ظن بک خیرا فصدق ظنه کسیکه گمان برد بتو نیکوئی پس راست کن گمان او را یعنی بکن در حق او آنچه تو گمان
از نیکوئی و خیر جوئی وقال علیه السلام افضل الاعمال بهتر عملها و کردارها ما اکرهت نفسک علیه
آنست که باکراه و اجبار بداری نفس خود را بر آن زیرا که فایده اعمال صالحه تطویع نفس اماره است برای
عاقله و اکراه و اجبار نفس اماره موجب انکسار و مقهور شدن او است پس هر چند اکراه او بیشتر باشد انقیاد
او اکثر باشد فی اکراه او افضل است و این نظیر قول رسول الله است که افضل الاعمال احمزها یعنی فاضل
ترین عملها اشق است وقال علیه السلام عرفت الله سبحانه شناختم حق سبحانه و تعالی را و علم بذات او پیدا
کردم بفسخ العزائم بباطل کردن عزیمتها و قصدها و حل العقود و گشودن عقدها یعنی بسته شده در
خاطرها و وجه استدلال بفسخ عزائم و حل عقود بر معرفة الله آنست که عزائم و عقود تغییر خاطر متعلقه
ممکنند که محتاج اند بطرف ... و علت بمرجحی و موثری و این مرجح اگر بنده است پس کلام در آن بعینه
همان کلام در اولست و بنا بر این لازم می آید دور و تسلسل و دور و تسلسل محالست پس ناچار است که منتهی
شود بمرجحی و موثری غیر از بنده و آن مقلب القلوب است فثبت المطلوب و وجه دیگر آنست که عازم میشد
در نفس خود فسخ امر را و میدید میشد اند که فعل و بنیت پس لا بد است از فاسخی و فاعلی که تصرف کند در
ضمیر او و آن عالم السر و الخفیات است که فسخ عزم نموده بجهت مصلحت بنده و خیریت او چه گاه هست که خیر
بنده در فسخ است و او علم بآن ندارد و دانای نهان و آشکار عالمست بمصلحت آن بنده وقال علیه السلام
مرارة الدنیا حلاوة الآخرة تلخی دنیا بکام دلها شوکه مرضی کرده شود باستثنای آخرتست بلذت
سعادت و ثواب پایدار و حلاوة الدنیا مرارة الآخرة و شیرینی دنیا بی غیبا باستیفای لذات و شهوات
تلخی آخرتست بانواع عقوبات پس تا وقال علیه السلام فرض الله الایمان تطهیرا من الشرک فرض ساخت
و واجب گردانید خدای تعالی ایمان را که تصدیق بوحدانیت است بجهت پاک کردن دلها از شرک و طغیان والصلوة تنزیها
عن الکبر و فرض گردانید نماز را که لازم او تواضع و فروتنی است برای پاک ساختن از گردنکشی والزکوة تسبیبا
للرزق و واجب ساخت زکوة اموال را بجهت سبب ساختن از برای روزی مستحقان از اهل ایمان از برای روزی

زاده الله

والمقدرة
بحرکات ثلث در دال است و قدر بتحریک
بمعنی قضا و حکم و مبلغ چیزیست و بضم
آمده مثل مقدار بر وزن مفتاح و بمعنی
طاقت است مثل قدر و جمع آن اقدار
بر وزن اشجار و قدریه بتحریک منکران
قدرند و قدر یقدر از باب نصر
یقدر از باب ضرب مصدر آن
قدر بفتح اول و قدر بتحریک میاید و قدره
علیه و له بمعنی قضا کرد و حکم نمود
و قدر بمعنی جمع نمودن و قوه است
مثل قدر بضم و مقدره مثلثه
الدال ق

نفار
بکسر نون نفر الامر ینفر دن از باب
ضرب یعنی رمیدند از برای آن کار
مصدر آن نفار بر وزن کتاب
و نفور بر وزن سرور و نفر بر وزن
امیر میاید و نفرت الدابة تنفر
از باب نصر و تنفر از ضرب یعنی بانگ کشید
چارپا و دور شد مصدر آن نفور بر وزن
سرور و نفار بر وزن کتاب میاید
پس آن چارپا را نافر بر وزن کاهل
گویند و نفید نفو و بر وزن سرور
گویند و نفر الظبی یعنی رسید آهو
مصدر آن نفر بفتح اول و
نفران بر وزن رمضان
میاید
ق

توانگران زیاده شدن اموال ایشانست بان و الصیام تثبیتاً للاخلاص الخلق و روزه را بجهت اثبات اخلاص
مردمان ما زیراکه دراو شکرنیست و مشقت و هجران نمودن از لذت و متنبه گشتن بو گرسنگی فقیران توان و
الحج تقویة للدین و حج را بجهت قوت دادن از برای دین مبین زیراکه در او واقع میشود اجتماع مسلمانان
و اظهار شرایع و شعایر و عبادت معبود عالمیان و الجهاد عزاً للاسلام و جهاد کردن با کفار بجهت عزت
و ارجمندی اسلام و استعلا مرتبه آن و الامر بالمعروف مصلحة للعوام و فرمودن بمعروف نیکوئی بجهت مصلحت
عوام الناس و احتراز ایشان از حرام و النهی عن المنکر ردعاً للسفهاء و باز داشتن از کار ناشایست
بجهت منع نمودن سفیهان از معاصی و آثام و صلة الارحام منماة للعدد و پیوستن بخویشان از انعام و
احسان برای موضع و زیادتی و زیاد شدن عدد ایشان چه توصل موجب انتفای عداوت و مخاصمه و مقاتله سبب قطع
و نقصان و القصاص حقناً للدماء و قصاص و اگر معاوضه قتل و جراحت است مثل آن بجهت نگاه داشتن
خونهای مسلمانان کقوله تعالی و لکم فی القصاص حیوة و اقامة الحدود اعظاماً للمحارم و برپای داشتن
حدود را بجهت بزرگ داشتن مواضع حرمت معبود و ترک شرب الخمر تحصیناً للعقل و ترک آشامیدن
بجهت استوار ساختن خرد و نگاه داشتن او از فساد و مجانبة السرقة ایجاباً للعفة و دوری
از دزدیدن برای واجب گردانیدن پرهیزکاری بر بندگان و ترک الزنا تحصیناً للنسب و ترک زنا برای نگاه
داشتن نسب از اشتباه مردمان و ترک اللواط تکثیراً للنسل و ترک لواطه را بجهت بسیار ساختن نسل
آدمیان و الشهادات استظهاراً علی المجاحدات و گواهیها را برای یاری خواستن و طلب ظهور نمودن بر
انکار کرده شده‌ها از حقوق عباد و ترک الکذب تشریفاً للصدق و ترک دروغ را برای بزرگوار
گردانیدن راستی در مصالح معاش و معاد و السلام اماناً من المخاوف و سلام را بجهت ایمنی از مواضع خوف
ابنای روزگار زیراکه سلام مشعر است بر سلامت و دوری از غل و عداوت و احتراز از آنها و الامامة نظاماً
للامة و پیشوائی را برای پیوستگی است که اقتدا نمایند باو و بپیوسته بسبب نظام و الطاعة تعظیماً للامامة
و طاعت و فرمانبرداری امام را بجهت تعظیم و تکریم مرتبه امامت و کرامت و کان علیه السلام یقول و بود آنحضرت که میفرمود
احلفوا الظالم سوگند دهید ستمکار را اذا اردتم یمینه چون خواهید سوگند خوردن او را در انکار
مظالم بانه بریء من حول الله و قوته باینطریق که او بری است از حول خدا و از قوت و توانائی او فانه
پس بدرستیکه ظالم اذا حلف بها چون سوگند خورد بخدا باین نوع سوگند کاذباً در حالتیکه دروغگو باشد
در آن عوجل شتابیده شود عقوبت و اذا حلف بالله الذی لا اله الا هو و چون سوگند خورد باین وجه که
سوگند میخورم بخدائی که نیست هیچ معبود بسزا الا او لم یعاجل شتابیده نشود در عقوبت لانه از جهت
آنکه آن حالف قد وحد الله سبحانه بیکانگی یاد کرده خدای تبارک و تعالی را پس بواسطه شرافت تهمید تو
ما حیل میشود در معاجل و وارد شده اند که ساعی نزد منصور دوانقی آمد کیفیت صادق علیه السلام چنین و چنین در حق تو
میکوید تو را با نواع مذمت در مجلس مذکور میساز منصور امر فرمود استحضار امام علیه السلام و چون امام علیه السلام
حاضر شد فرمود که اینسخنان از من روایت میکنی کرد صادق انکار نمود و ما از اینسخنان مبراء و منزهیم ملکه ساعی بطریق کذب
بعرض رسانید بعد از آن حلف نمود تمام را بر بری است از حول و قوة خدا اگر کاذب باشد هنوز منقطع نشده بود
کلام آن ملعون از حلف که فلج او را عاجل شد و پای خود بر زمین میکشید مانند گوشت پاره که همراه خود کشند

والمنماة القلب فد
بفتح المیم و فی الحدیث من انتمی الی غیر موالیه
فعلیه لعنة الله ای من انتسب الی غیرهم من قولهم
نمیت الرجل الی ابیه نمیاً نسبته الیه
و نما الشیء ینمی من باب رمی نماء
بالمد کثر و فی اللغة ینمو نمواً
الرحم فد
من باب قعد و فی الخبر لا تمثلوا
بنامیة الله یعنی الخلق لانه ینمی
من نمی الشیء ینمی اذا زاد
و ارتفع و نمیت له علمه رفعته الی غیر
و منماة اعمالهم هو مفعلة من النمو
و الزیادة و نمیت الحدیث
له مخففاً اذا بلغته علی وجه
النمیمة و الافساد
مجمع

والسلم خه
والسلام خه
والتلام خه

حقنا بر وزن ١٢
بفتح حا مصدر است حقنه از باب ضرب
و یحقنه از باب نصر یعنی باز داشت او را پس
او محقون بر وزن منصور و حقین بر وزن
امیر است یعنی باز داشته شده مثل احتقنه از
باب افتعال و حقن دم فلاناً یعنی باز داشت
خون فلان را و رهانید او را از کشتن و حقنه
بفتح حا اسم دوائی است در شکم و جمع آن حقان
بر وزن اشجار می آید و حقنه بضم حا
هر داروئی است که ریخته شده است
به بیمار حقنه کننده است
و حاقنه بر وزن کاظمه
یعنی معده است
ق

پس نام او از صحف منسوخ نباشد وقال علیه السلام یا ابن آدم کن وصی نفسک یعنی ای فرزند آدم باش وصی نفس خود مادام
که در حیوة باشی واعمل فی مالک و عمل کن در مال خود ما تؤثر ان یعمل فیه آنچه اختیار میکنی که عمل کنند در
آن مال من بعدک از پس تو در مال یعنی صرف کن مال خود را در مواضع شرعی وقال علیه السلام الحدة ضرب
من الجنون افراط غضب و تیز خشمی که لازمه او خروج قوه غضبیه است از طاعت عقل نوعی است از دیوانگی
لان صاحبها یندم زیرا که صاحب او پشیمان میشود بعد از ما ارتکبه هیچ بود آنکه صاحب جنون فان
لم یندم پس اگر پشیمان نشود از آن کار فجنونه مستحکم پس دیوانگی او قوی و استوار وقال علیه السلام
صحة الجسد من قلة الحسد صحت بدن و تندرستی از کمی حسد است زیرا که لازمه حسد افراط غم است و هم
در دیدن و افراط آن موجب احتراق حرارت غریزیست که قوام بدن بدانست و سبب انتفا و عدم اشتعال آن و انطفای
آن موجب مرض و کمی و هزال بدن **شعر** نهال کینه چو در بوستان سینه نشست ملال از هر رساند بکام جان
بر او درخت حسد چنانکه میوه دارد که شهد ناب صبر و بر بر او اصبر علی حسد الحسود فان صبرک
قاتله کالنار تاکل بعضها ان لم تجد ما تاکله حسد چو آتش بر فروزد هم از اول حسود را بسوزد
وقال علیه السلام لکمیل بن زیاد النخعی و فرمود آن حضرت مر کمیل بن زیاد را یا کمیل مر اهلک ای کمیل امر
کن مر اهل خود را ان یروحوا فی کسب المکارم مر اهل خود را که کسب کنند کسب اخلاق کریمه و صفات حسنه و سمات
مستحسنه و یدلجوا فی حاجة من هو نائم و بروند در شب در حاجت کسیکه او در خواب است کنایه فرموده لفظ نائم
از غیر متکلف از برای طلب حاجت یعنی التماس کن و کوشش کن در قلب فی الحاجة بواسطه قضای حاجات آنکه او تکلف نمی
و مشقت نکشد از طلب حاجت فوالذی وسع سمعه الاصوات پس قسم بذاتیکه وسعت شنوائی او همه آوازها
و رسید بینائی بهمه ما من احد اودع قلبا سرورا که نیست هیچ یکی که بسپارد بدلی سروری و فرحی و
برساند باو شادی و خوشحالی الا و خلق الله تعالی مگر که بیافریند خدای تعالی برای او من ذلک السرور لطفا
از آن سرور لطفی را و مراد بلطف چیزیست که انسان بواسطه آن قریب باشد بصلاح حال او فاذا نزلت
به نائبة پس چون فرود آید باو حادثه و واقعه جری الیها روان شود آن لطف بسوی آن نائبه کالماء فی انحداره
همچو آب در فرو شدن آن بزمین نشیب حتی یطردها عنه تا آنکه براند آن نائبه را از او چنانکه تطرد
غریبة الابل همچنانکه میرانند شتر غریب را باضطراب پس کسیکه این فرح بمؤمن رساند بصلاح حال
او نزد حق تعالی و نزد مردمان و افاده میشود از برای او دفع بلائی که فرود آید بآن وقال علیه السلام اذا
املقتم چون درویش شوید محتاج گردید فتاجروا الله بالصدقة پس تجارت کنید با خدای تعالی بصدقه
دادن یعنی استفاضه کنید بصدقه و عطاء ثواب سبحانه را در دنیا و عقبی بجهت اعتماد بقول او تعالی ان
الله یجزی المتصدقین که هر که تو بازرگانی با کردگار مفلسان را دست گیراند و فلاکت نبیند
وقال علیه السلام الوفاء لاهل الغدر غدر عند الله تعالی وفا کردن با اهل بیوفائی بیوفائیست نزد حضرت
حق تعالی زیرا که وضع چیزیست در غیر موضع آن والغدر باهل الغدر وفاء عند الله و بیوفائی با اهل
بیوفائی وفاست نزد حق تعالی زیرا که وضع شیء است در موضع آن کقوله تعالی واما تخافن من قوم خیانة
فانبذ الیهم علی سواء در روایت وارد شده که این آیه نازل شد در شان یهود بنی قریظه که میان ایشان و میان پیغمبر آخر الزمان
عهد بود و ایشان عزم کردند بر نقض آن پس حق سبحانه اخبار نمود پیغمبر خود را بآن تا امر فرمود او را بمحاربه ایشان بجهة

الحدة
بکسر اول و حدّ علیه یحدّ از باب ضرب مصدر آن
حدّه بتحریک میآید یعنی خشمگین شد
و حدة الرجل یعنی خشمگین شدن او است
و حاده از باب مفاعله یعنی خشم گرفت
او را و رجل حدید بر وزن امیر و حدّ
بر وزن خراب یعنی مردی است تیز در زبان
آور شدن و در دانستن و در فهمیدن
و در خشم گرفتن و جمع آن احداد
بفتح اول و کسر ثانی و تشدید دال و احدّه
و حداد بر وزن کتاب
میآید
ق

المقتم
صیغه معلوم از باب افعال است ملقه
از باب نصر یعنی زدود و پاک کرد او را
و ملق دادن مر یاران است آنچه را که
در وی و فعل آن از باب فرح است
و املق از باب افعال یعنی درویش و بیچیز
شد و الملقت الفرس یعنی بچه انداخت
اسب و آن بچه را ملیق بر وزن امیر
گویند و املق الثوب یعنی شست جامه را
و امتلقه از باب افتعال یعنی بیرون
کرد او را
ق

مجازات نقض عهد ایشان پس از اینجا نیز معلوم شد که غا نمودن با اهل غدر غدر است بعهد خدا و غدر با ایشان
در حین غدر ایشان وفا است بعهد خدا نکوئی با بدان کردن چنانست که بد کردن بجای نیکمردان وقال
علیه السلم کم من مستدرج بالاحسان بسا کسا استدراج کرده شده بسبب نیکوئی کردن خدا او وستایش
نمت خوب را الیه ومغرور بالستر علیه بسا او وبسا فریب خورده بپوشیدن بر گناه وهفتون وبسا
امتحان کرده شده بحسن القول فیه وما ابتلی الله سبحانه کفا مره بمثل الاملاء له بنیکوئی کفار مرد حق او وامتحان نکرد بعمل احدا
احدا بمثل الاملاء له وقد مضی هیچکس را مانند مهلت دادن او وادر معصیت وبتحقیق که گذشت
هذا الکلام فیما تقدم الا انکلام در پیش از این مذکور شده مگر ان فیه ههنا زیادة مفیدة ان
که در او است اینجا زیادتی فایده دهنده

فصل فیه نذکر شیئا من اختیار غریب کلامه علیه السلم این فصلیست که در او نام میکنیم چیزی را

که اختیار کرده شده از کلام غریب عجیب انحضرت علیه السلم است المحتاج الی التفسیر که احتیاج دارد بعضی از ان عبارت
بتفسیر وتبیین فی حدیثه علیه السلم در بعض حدیث شریف انحضرت واقع است که فاذا کان ذلک ضرب یعسوب الدین
ذلک علامتهائیست که ذکر فرموده وقوع انها را در اخر الزمان برای ظهور کار خلافت امام صاحب
الزمان یعنی پس هر گاه که واقع شوان علامتها دانستن ما ضرب یعسوب الدین بذنبه یعنی پادشاه دین
دین پناه وامام قائم صاحب جاه با اتباع خود در اقطاع زمین مسکون استقرار فرموده لفظ یعسوب که در اصل
موضوع است از برای پادشاه زنبوران برای صاحب الزمان ووجه تشبیه انحضرت بیعسوب الدین پاکی ظاهر باطن
او است زیرا که نحل مخصوص دالایات ونه مینشیند بر نجس ونا پاک بسبب نمی بابد بغطا مر میشود از او الاطیب
وطاهر ولطافت خود بکثافت بدل نمیکند وزبل طهارت خود را بلوث نجاست نیالاید بر شاخ گل خوشبوی وشکوفه
پاکیزه مینشیند بر گلها وشکوفها لطیف تنا ول مینماید پاکیزه وقتی که در درون او بشکل لعاب تازه خوش
مزه جمع میشود وشربتی بیرون مینماید که در دار وخانه حکمت صفت فیه شفاء للناس در شان او واستعمال ما بانحضرت
نیز هست است بهمین سمت دیگر انکه مؤمن مثل زنبور عسل است که اکل طیب واجتناب از نجس وخبیث پس
تشبیه آن حضرت بیعسوب که امیر زنبوران است در کمال لطافت باشد بدانکه در اثبات ضرب ذنب ان برای چند
قولست اول انکه ضرب بمعنی سیر است در ارض وذنب استعاره است از برای اعوان واتباع انحضرت وبا از برای
استصحاب یعنی سیر میفرماید در عرصه زمین انشاه عالمیان بمصاحبت انصار واعوان خود بجهة تسخیر جهان
وتثبیت عدالت در میان ایشان وقول دوم آنست که چون زدن زنبور ذنب خود را بر زمین بواسطه
او است پس کنایت فرموده بذنب از نصب شدن وسکون قائم المحمد در میان اعدا وخالفان از جهة قتل
ایشان وقول سیم انست که ضرب ذنب کنایتست از توران وغضب انحضرت از برای اثبات دین خدا در میان
کافه برایا وانرو که بلند است یعنی صاحب الزمان شوان در اول غضب خود را از برای دفع اعدا ونصب
دین خدا فیجتمعون الیه پس جمع شوند اتباع وانصار بسوی ان قائم آل طه کما یجتمع قزع الخریف
همچنانکه جمع میشوند پارهای ابر متفرق در فصل خریف وجه تشبیه سرعت اجتماع است بواکه قزع خریف سریع
التألف است قال السید وسیلقتین تفسیرها که یعسوب الدین السید العظیم المالک الامور الناس یومئذ یعنی
یعسوب دین سید وسرور عظیم القدر است که مالک ومتصرف همه کارها مردمان باشد والقزع قطع الغیم التی لا ماء

یعسوب
یعسوب بر وزن یفعول امیر زنبور عسل است
و نر از زنبور عسل است و حسیب سر کرده
بزرگ است مثل عسوب بر وزن صعبود
و یعسوب قسمی از لیکها و یرغ است
کوچک از ملخ یا بزرگتر از ان است
و یعسوب سپیدی است در روی اسب
و یعسوب دایره و خط کردی است
بر مرکفل اسب و حسیب یعسوب اصل
حبستن نر است بر ماده یا عسب
آب منی نر است یا عسب انچه
زاییده میشود از دو یا نتیجه اوست
و فعل از این از باب
ضرب می آید
ق

قزع
بحرکت و به فتحه پارهای از ابر است واحد آن
قزعه بحرکت است و قزع خردهای شتران است
و قزع شتران بسر کوچکیست دوالکه باز دارند
موی از جاهای سر کودک و قزع ارتشیم آن
چیزی است مانند پنبه و کنده میشود در بهار
و بمعنی خاشاک سر آب رود است
و قزعه بحرکت فرزند زنا و حرام زاده است
و قزع الظبی از باب منع قزوع بر وزن
سرو دریعنی شتاب کرد آهو و قزع
یعنی سبک شد و قزع یعنی از رنگ
گردید آهسته شد و این
از اضداد است
ق

فيها وقزع پارهای ابر است که نباشد آب باران در آن واین بدین جهت است که این ابر در رفتار اسرع میباشد یعنی
مراد آنست که در وقت ظهور حضرت صاحب الزمان اصحاب وی واعوان او نزد وی جمع میشوند وشتابان چون پارهای ابر بی آب
اسرع است در سیر وبعض فقرات این خطبه واقع شده در حدیث او که هذا الخطیب الشحشح وسید
منفرد باید که یرید الماهر بالخطبة یعنی اراده فرموده بلفظ شحشح سخنی را که استاد باشد بخطبه خواندن
الماضی فیها وکذا آن در روان باشد در آن نیز لکنه نهایت نماند که دشوار باشد در آن وکل ماض فی
کلام او سیر فهو شحشح وهم رونده وکذا رونده در گفتار ورفتار پس او شحشح است پس معنی بر این نهج
باشد که استاد فصاحت وبلاغت تا نیز عنان است واین اشارتست بصعصعة بن صوحان واو از خطبای
شیعه امیر المؤمنین بود والشحشح فی غیر هذا الموضع البخیل الممسك ولفظ شحشح در غیر این مقام
بمعنی بخیل است امساک تمام فرمود ان للخصومة قحما ودر حدیث او واقع است که بدرستیکه مر خصومت
ومنازعت را قحم است یرید بالقحم المهالك اراده نمود بقحم مواضع هلاك را لانها تقحم اصحابها زیرا که خصومت
میاندازد اصحاب خود را فی المهالك والمتالف فی الاکثر در مواضع هلاک ومواقع تلف در بیشتر احوال
ومن ذلک قحمة الاعراب واینجا ماخوذ است عبارت قحمة العرب وهی ان تصیبهم السنة ومراد از آن
اینست که برسد بعرب قحط سال فتتعرق اموالهم پس بدندان اخذ میکند گوشت باقیهای مواشی خود را از
استخوان بجهت شدت جوع فذلك تقحمها فیهم پس آن حال میاندازد قحط سال را در میان ایشان وقد قیل فیه
وجه آخر وتحقیق که گفته اند در معنی عبارت قحمة الاعراب وجهی دیگر وهو انها تقحمهم بلاد الریف ان وجه
آنست که قحط سال بعنف در آورد ایشان را در شهرهای باز واغنیا نمیکند ای تحوجهم یعنی محتاج گرداند ایشان را
الی دخول الحضر بسوی داخل شدن ایشان در سبزه زارهای بلدان عند محول البدو نزد تنگیها وانقطاع
آب از اسمائها اذا بلغ النساء نص الحقاق چون برسند زنان بمنتهای عقول وادراک امور بر وجه وثوق
وبحدی که روا بود تزویج ایشان وتصرف ایشان در حقوق فالعصبة اولی پس عصبه محرمه که از خویشان
پدری اند از برادر وعم اولی است بکار ایشان از خویشان مادری وبروی نص الحقاق ومروی است از بعضی
نص الحقائق در موضع نص الحقاق والنص منتهی الاشیاء پس نص عبارتست از منتهای چیزها ومبلغ اقصاها
وجای رسیدن بغایتهای آن اشیا کالنص فی السیر چون نص که در سیر استعمال میکنند لانه اقصی ما تقدر
علیه الدابة زیرا که آن نص سیر پایان ترین سیری است که قادر است بر آن چارپا بر رفتن بجانب آن وتقول نصصت
الرجل عن الامر اذا استقصیت مسئلته عنه ومیگوئی تو این عبارترا که نصصت الرجل عن الامر هرگاه
که بپایان رسانی سؤال کردن امری را از مردی لتستخرج ما عنده فیه تا طلب کنی بیرون آوردن چیزی را که
نزد او است بواسطه آن چیزیکه تحقیق آن نموده فنص الحقاق یرید به الادراك پس اراده کرده است آنحضرت
بکلمه نص الحقاق رسیدن بمقام استحقاق لانه منتهی الصغر زیرا که رسیدن زن بانهایت ایام صغر است
والوقت الذی یخرج منه الصغیر وغایت وقتیکه بیرون میاید از او صغیر وحد الی حد الکبیر وهو من
افصح الکنایات عن هذا الامر ولفظ نص حقاق از فصیحترین کنایتها است از این واغربها وغریب تر
وعجیب تر است فاذا بلغن النساء ذلك پس چون رسیدند زنان بآن محل که حد کبر است فالعصبة اولی
بالمرأة پس عصبه یعنی خویشان پدری سزاوارترند بآن زن من امها از مادر او اذا کانوا محرما هرگاه

الشحشح
بروزن جعفر وشحشح بحرکات ثلث در اصل بمعنی
بخیل وبمعنی حریص وارد شده است وشحشح
بیابان فراخ را گویند وکسی است که بوسیله
برچیزی قیام نماید وبمعنی بدخوی وبمعنی خطیب بلیغ
که ماهر باشند در خطاب وبمعنی دلیر وصاحب
غیرت است وبمعنی لعوق پرصدا آن واز
زمین آنست که آب روان نشود در او وگر
آب باران بسیار وزمینی را گویند که بالکه
باران روان شود واین از اضداد است
ق

العرب خ د
قحما
بضم اول وفتح ثانی بروزن صرد جمع قحمه
از راه است وقحمه بضم اول در اصل بدجهات
وبمعنی مهلکه وجای بلا است وسال سخت
وقحط است ق

وهو خ د
تقحمها خ د
تقحمهم خ د
فی بلاد خ د
البلاد الحضر خ د

والسنة
بدو فتحه بمعنی سال است وجمع آن سنون
بکسر سین وواو ونون است وسنه بمعنی قحط
وتنگ سال وبی بر وبار باشد از زمینها است
وطعام سنه بروزن کتف خوردنی است
که آمده است بر او سالها ق

الریف
بکسر اول زمینی است که در او کشت وزرع
وآب وعلف وفراخ سالی وفراخی در خوردن
وآشامیدن وجمع آن ارباب ضر است

والخضر ق
الکبر خ د
بضم اول وخضر بروزن صرد جمع خضره
بمعنی سبزی است وخضر کفرح یعنی سبز شد
ق

محل
بفتح اول بروزن صبور وبروزن سرد ومحلة
وممحل وممحال ومحل ومحلة از زمین زمینی
که ناسو علف را گویند ومحل بفتح اول
بمعنی قحط وتنگ سالی ودمیده نشدن
بیابان است ق

کران عصبه محرم زن باشند مثل الاخوة والاعمام مانند برادران وعموها وبتزويجها وهم عصبه او اولى است
بشوهر دادن زن رسيده باين مقام ان اراده واذلك اگر خواهند تزويج او را يكى انا نام والحقاق
محاقة الام ولفظ حقاق محاقه مادر او است للعصبة مر خويشان پدر بر آنكه محرم او باشند في المرتبة
در شان زن وهو ان محاقة الجدال والخصومة مناز عت كردن است ومخاصمه نمودن با يكديگر وقول
كل واحد للآخر وگفتن هر يك از عصبه مادر وعمها ومرادند پدر او اكه انا احق منك بهذا يعني من سزاوار
ترم از تو بكار اين زن در دادن او بشوهر ويقال منه حاققته حقاقا وگفته ميشود از اين حاققته حقاقا
مثل يعني من دعوى حقيقت خود كردم بر او دعوى حقيقت كرد بر من وبعضى گفته اند التشديد الا يعني مجادله و
منازعه كردم با او ومجادله كرد با من وتدقيق وتحقيق كه گفته شد ان نص الحقاق بلوغ العقل بدانستكه
نص حقاق بمعنى رسيدن است بعقل وهو الادراك وان زمان ادراك مرتبه استحقاق است لانه منه زيرا كه آن
حضرت صلوات الله عليه انما اراد جز اين نيست كه اراده فرموده منتهى الامر الذي تجب فيه الحقوق والاحكام
باپايان كارى كه واجب ميشود بان حقها وحكمها از صحت نكاح وانحلال وحرام وغير آن ومن رواه نص
الحقائق وانكسيكه روايت كرده از آنحضرت نص الحقائق فانما اراد جمع حقيقة پس جز اين نيست كه
اراده نموده بان جمع حقيقت را هذا اينكه مذكور شد تفسير اين كلام فرموده گويا آنچيزيست كه ذكر كرده ازآن
ابوعبيد القاسم بن سلام در كتاب خود والذى عندى وان بنائى كه نزد من است ان المراد بنص
الحقاق هيهنا انست كه مراد بنص حقاق در اين مقام بلوغ المرأة رسيدن زنست الى الحد الذي
يجوز فيه تزويجها بحدى كه جايز باشد در او شوهر دادن او وتصرفها في حقوقها ومتصرف شدن
او در حقوق خويش تشبيها بالحقاق من الابل بجهت مانند كردن زن بحقاق كه از نوع شتر است وهي
جمع حقة وحق وحقاق جمع حقه است وحق وهو الذي استكمل ثلث سنين وآن شتريست كه تمام
شده باشد او را سه سال وعند ذلك يدخل في الرابعة ودر آمده باشد در سال چهارم وعند ذلك ونزد سال چهارم
يبلغ الى الحد الذي يتمكن فيه ميرسند بحدى كه متمكن ميشد در او وقادر ميشد من ركوب ظهره از سوارى پشت او
ونخسه في السير وانيدن او در رفتار والحقائق ولفظ حقائق كه در روايت ديگر واقع شده
ايضا جمع حقة نيز جمع حقه است چنانچه ظاهر است كسيكه در علم لغت ماهر است وفاق بوجه جمع حقه حقاق
وجمع حقاق حقق وحقائق ليس وجمع الجمع حقه باشد فالروايتان جميعا پس هر دو روايت بتمامى ترجعان
الى معنى واحد با جمع ميشود بيك معنى وهذا واين معنى كه من ذكر كردم اشبه بطريقة العرب مانندتر است
بقاعده عرب من المعنى المذكور اولا از معنى كه ذكر كرده شد در اول بجهت اشتمال اين وجه ثانى
بر تشبيه [illegible] وفي حديثه ان الايمان يبدو وبدرستيكه ايمان پديد ميشود لمظة في القلب همچو نقطه
سفيدى در دل اهل عرفان كلما ازداد الايمان هر چند زياده ميشود ايمان ازدادت اللمظة زياده
ميشود ان نقطه تا بان تا آنكه قوت ميكنند واستوار ميكردد [illegible]
ايمان اللمظة مثل النكتة او نحوها من البياض لمظه مانند نكته است يا مانند آن از سفيدى [illegible]
ومنه واز همين معنى است كه قيل فرس الملمظ گفته شده فرس الملمظ اذا كان بجحفلته هر گاه كه باشد
بلب بر اسب شئ من البياض چيزى از سفيدى نمايان پس حاصل كلام راجع بانست كه حضرت

نص الحقيق
ودر حديث على عليه السلام كه اذا بلغ النساء
نص الحقاق يا نص الحقائق فالعصبة
اولى يعنى وقتى كه رسيدند زنان به نهايتى كه
خردمند مى شوند در آن بانكه توانا مى شوند در حقاق
يعنى بستيزه و داورى كردن با يكديگر يا آنكه داورى
كرده شده است در ايشان پس گفته است
هر يك از ياران كه من سزاوارترم بوى
يا استعاره است از حقاق كه شتر
در سه سالى يا در چهار است يعنى تا
[illegible] است ونص الحديث
[illegible] يعنى برداشت
در [illegible] كردن
[illegible]

والملمظه في [illegible]
بضم اول سپيدى است در لب پائين است
مثل لمظه تحريك وان اسب را الملمظ برو زن
احمر گويند بالملمظه سپيدى است در دو لب
او يعنى بالملمظه نقطه سياهى است در جلى [illegible]
اندك از روغن است كه مى كير از ايا [illegible]
خود وچيزى است در سپيدى در دست
و پا يا در پاى اسب بكردا كردم
و الملمظه نقطه از سپيدى است در اين
چند است
وفي حديثه
بجحفلته
بتقديم جيم مجحفله بر حا مهمله بروزن
جعفر بزيادى ه لب است در اسب
و شتر و الدف

پیدا میکند در دل مؤمن نقطه سفید نورانی که سویدای دل عبارت از آنست هر چند که او را اجلا میدهد
بذکر و طاعت نور او صفا افزاید و پرتو میدهد حق را و ظاهر میکند و زیاده میشود بقدر افزونی
ایمان و نقصان و اگر از آنها برساخت بگناه و معصیت پوشیده شد بر او حق و بقدر افزونی عصیان
افزون میشود تیرگی آن چنانچه گفته اند که **مثنوی** هر که را زنگست مر او را دل شود
زین فنکها خوار و خجل   چون نباید کشت دل را تیرگی   نفس دون و ابلیس کرد تیرگی و

فی حدیث ان الرجل مد و ستیکه مرد اذا کان له الدین الظنون چون باشد مر او را دین بگمان و بداند
که قبض میکند او مدیون یا نه یجب علیه واجبست بر او و ان یزکیه انکه زکوة بدهد لما مضی برای
انچیزیکه گذشت از زمان یعنی زکوة ایام گذشته انرا برساند بمستحق اذا قبضه هرگاه که قبض کند انرا
از غایبان و این صورتی است که تاخیر دین از جهت مطل باشد چنانکه قول شیخ جعفر طوسی و شیخ مفید است
رحمهما الله فالظنون الذی لا یعلم صاحبه پس ظنون آنست که نداند صاحب ان دین ایقبضه ایا قبض میکند
انرا من الذی هو علیه از انکسی که بر او واجبست ادا یا مدیون بقبض او و نمیرساند فکانه الذی یظن به پس
گویا صاحب دین گمان میبرد بحصول ان دین فمرة یرجو پس یکبار امید میدارد قبض انرا و مرة لا یرجو
وهو من افصح الکلام و بار دیگر امید ندارد بقبض ان و کذلک و همچنین کل امر تطالبه هر امری
که مطالبه میکنی تو انرا و لا تدری علی ای حال انت فیه و نمیدانی که تو بر کدام چیز هستی در وجود
و عدم ان کار فهو ظنون پس ان ظنون است و علی ذلک قول الاعشی و بر این معنی واقع است قول اعشی که
ما یجعل الجد الظنون الذی نیست این چنین که گردانیده شود چاهی که مظنه آب شود که جنب صوب
اللجب الماطر و گردانیده شده آواز ابر و باران مثل الفراتی اذا ما طما مانند آب فرات در فتنی که زیاده میشود
یقذف بالبوصی والماهر اندازد کشتی را با شناگر و کشتیبان استاد در فن سباحت فی الجد البئر و جمعه اجداد
والظنون لا یدری فیه ظنون انکه معلوم نباشد که هل فیها ماء ام لا یا در وی آب است یا نه و یا فراتی از برای
تاکید مبالغه است همچنانکه میگویند الدهر بالانسان دواری ای دوار یعنی روزگار با انسان
بسیار دور کننده است و محتمل است که یاء فراتی برای نسبت باشد یعنی نهر فراتی باشد و مراد اعشی آنست
که عاقل نمیگرداند حکم چاهی که در او آب نباشد باران بر گردان نباید همچو آب فرات مغرق که کشتی را
با کشتیبان میاندازد و فی حدیثه انه شیع جیشا بدرستیکه انحضرت تشییع میفرمود یعنی از پی رفت
لشکری را بعزم غزا که بغزا میفرستادش فقال و میفرمود که اعزبوا عن النساء عزب سازید باز دارید نفس
خود را از زنان ما استطعتم انقدر که توانید فی معناه و معنی این کلام غالبا آنست که اصدفوا
عن ذکر النساء اعراض نمائید باز گردید از یاد کردن زنان و شغل القلب بهن و از مشغول کردن دل
با ایشان و امتنعوا من المقاربة لهن و امتناع نمائید از نزدیکی و خوش نمودن و منزه باشان
یعنی احتراز کنید از مجامعت زیرا که ان مضاجعت فی عضد الحمیة زبون میکند در بازوی
غیرت یعنی خرد و مرد میسازد بازوی مردی را و تفلیح فی معاقد العزیمة و خلل میآرد در مواضع عقد عزیمت و قصد
یعنی سست میگرداند عزیمت نمودن بر دفع اعدا و اهل خصومت و تکسر عن العدو و میشکند صاحب خود را
از دشمن و یلفت عن الابعاد فی الغزو و کمی میگرداند از دور رفتن در غزا کردن و سعی بلیغ در ان باب

والجد
بضم امر و شد نام جایی است در جایگاه بی گیاه و جایی است بر آب و جایی است کم آب و این از اضداد است و جد یجد از باب نصر و ضرب بمعنی بریدن است
کشف ق

صوب
بفتح اول بمعنی ریخته شدن آب است و بمعنی ضد خطاست و بمعنی قصد و آهنگ کردن و بمعنی ریختن و بمعنی آمدن باران است از آسمان
ق

اذ لا غ د

یجعل غ د   الظنون غ د

صوب غ د

بالبوصی غ د

لا یعلم غ د

واللجب الذی غ د
بتحریک شور و غوغا و فریاد و بمعنی جنبیدن شدن کوه و موج دریاست و فعل آن از باب فرح است و میگویند که جیش لجب بر وزن کتف یعنی لشکریست که شور و فریاد و غوغا بسیار دارد
ق

والبوصی
بضم اول و شد یا قسم از کشتی خورد است که او را زورق گویند معرب بوزی است و بوص بفتح اول بمعنی پیش رفتن و گریختن و پیش شدن و بمعنی شتاب کردن و پنهان شدن و بمعنی گریختن و بمعنی ستره کردن و بمعنی
و تکسیر غ د ق

بجای آوردن وکل ممتنع من شیء و هر که امتناع نمود از چیزی فقد اعذب عنه پس از ذات نفس خود
اتیان والعاذب والعذوب الممتنع وعاذب وعذوب کسیست که باز ایستاده است عن الاکل والشرب ذات تا شامیدن
وخوردن وفی حدیثه کالیاسر الفالج و فلان همچو قمار باز قاهر ینتظر اول فوزة من قداحه که انتظار
میکشد اول فیروزی از تیرهای قمار خود والیاسرون هم الذین یتضاربون بالقداح علی الجزور یاسرون
آنکسانند که قمار میبازند با یکدیگر بتیرهای قمار بر شتر کشتنی همچنانکه عادت عرب است والفالج القاهر الغالب
فالج بمعنی قهر کننده غالب شونده است یقال میگویند که یعنی استعمال میکنند لفظ فالج را باین طریق که فلج علیهم
یعنی غالب شد بر ایشان و فلجهم یعنی غالب شد از اقوال الراجز گفته است رجز خواننده در معارک حرب از برای اظهار شجاعت
خود انی کما رأیت فالجاً قد فلجا یعنی وقتیکه دیدی غالب شونده را که غالب شد بر خصما وفی حدیثه کنا اذا احمر
البأس بودیم ما که چون سرخ میشد آتش شکر حرب با اعدا اتقینا برسول الله صلعم خویشتن را نگاه میداشتیم
به پیغمبر خدا فلم یکن احد منا پس نبود هیچ یک از ما اقرب الی العدو منه علیه السلام نزدیکتر بدشمن از آنحضرت
ومعنی ذلک و معنی کلام عالی مقام آنست که اذا عظم الخوف من العدو و چون عظیم میشد ترس از دشمنان
واشتد عضاض الحرب و سخت میشد گزیدن حرب یعنی ضرر آن بنهایت میکشید فزع المسلمون میگریختند ملتجی میشدند
الی قتال رسول الله صلعم بنفسه بجانب کارزار کردن پیغمبر خدا صلعم بنفس نفیس خود تا کار فرماید فینزل
الله تبارک وتعالی علیهم النصر به علیه السلام پس فرو فرستد خدا تعالی بر ایشان یاری را بوجود آنحضرت و یأمنوا
و ایمن میشدند مسلمانان مما کانوا یخافونه از آنچه میترسیدند از آن بمکانه بسبب مکان و وجود آنحضرت غالب میشدن
ایشان و قوله احمر البأس و قول آنحضرت که احمر البأس کنایة عن اشتداد الامر کنایت است از سختی کارزار و قد
قیل فی ذلک اقوال و بتحقیق که گفته اند در لفظ احمر البأس چند نوع گفتار احسنها نیکوترین اقوال
انه تشبیه حمی الحرب آنست که آنحضرت تشبیه فرموده گرمی حرب را بالنار التی تجمع الحرارة والحمرة با آتشی که
جمع میکند گرمی و سرخی را بفعلها و لونها بکردار خود و رنگ خود و مما یقوی ذلک و از آنچه تقویت
میدهد اینقول را قول رسول الله صلعم گفتار حضرت رسول خدا است و قد رأی وقتی که دید مجتلد الناس شمشیر
زدن مردمان را یوم حنین در روز جنگ حنین و هی حرب هوازن و آن جنگ هوازن بود الآن حمی الوطیس
اکنون گرم شد وطیس الوطیس مستوقد النار و وطیس جای برافروختن آتش است فشبه پس تشبیه فرمود
حضرت رسول صلعم ما استحر آنچه گرم شد من جلاد القوم از جلادت قوم برانگیختن آتش و جوش
باحتدام النار بشعله زدن آتش و شدة التهابها و سختی زبانه کشیدن آن برای سوختن دلیران جفاکش
انقضی هذا الفصل منقضی شد و بنهایت رسید این فصل و رجعنا و باز گشتیم الی سنن الغرض الاول بطریقه
غرض اول فی هذا الباب در این باب که آن ایراد بعضی کلام است از اقوال امیر من هذا الکتاب واقع شد
وقال علیه السلام و فرمود آنحضرت علیه السلام لما بلغه وقتیکه رسید بآن قدوه انبیا اغارة اصحاب معاویة بر خبر
غارت کردن اصحاب معاویه علی الانبار بر اهل انبار فخرج بنفسه پس بیرون رفت بنفس نفیس خود ماشیا در حالتی
که پیاده میرفت یعنی پیاده متوجه شد حتی اتی النخیلة تا آمد بنخیله آن موضعیست نزدیک کوفه
بچند میل از آن دور فادرکه الناس پس دریافتند او را مردمان وقالوا یا امیر المؤمنین و گفتند ای امیر مؤمنان
و پیشوای متقیان نحن نکفیکهم ما کفایت کنیم برای تو کار ایشان فقال علیه السلام پس فرمود آنحضرت واتقیه

الجزر

بفتح اول و دوم صبور شتر یا ماده شتر ذبح کرده شده است و جزایر بر وزن اکابر و جزر بروزن ... و جزرات بزیادت الف و تاء جمع آن است و جزور بمعنی گوسفند ذبح کرده شده است و واحد آن جزرة بفتح اول است و جزور بمعنی بعیر یعنی نر آن رسید که ذبح کرده شود شتر و جزار بر وزن شداد و جزیر بر وزن سکیت کسی است که نحر کند شترها و صناعت نحر کردن آنرا جزاره بر وزن کتابه گویند ق

علیهم بیرة د

حمی الوطیس

حمت الشمس والنار از باب فرح حمیاً بفتح اول و حمواً بواو بدل از یاء و حمیاً بضم اول و فتح ثانی و تشدید یاء یعنی سخت شد گرمی آفتاب و آتش و احماها و حماها الله از باب افعال و تفعیل گرداند خدای تعالی آفتاب و آتش را گرم و حمی الفرس یعنی گرم شد اسب و عرق کرد ق

فحضنا غد

قسم بخدا ما تكفوننى انفسكم كفايت نميكنيد براى من كار نفسهاى خود را يعنى دفع ضرر از عصيان شما بهيترات
از تعب من از عداوت ايشان چه اگر عصيان شما نميبود من مشغول نميشدم بدفع ايشان و شما عصيان خود را بر طرف
نميساختيد اصلا فكيف تكفوننى غيركم پس چگونه كفايت كنيد از براى من غير خود را ان كانت الرعايا قبلى لتشكو
حيف رعاتها پيش از من لتشكو حيف رعاتها كه شكايت ميكردند از حيف و ستم رعاة و حكام فاننى اليوم
پس بدرستيكه من امروز لاشكو حيف رعيتى هر اينه شكايت ميكنم از انحراف و ميل رعيت خود حيف والحيف الجور و عيث
حمل ايشانست بر مكروهات چون اخذ اموال ايشان بغير حق و حيف رعيت بر والى جنايات و عصيان ايشانست در حق
او كاننى المقود گوئيا من كشيده شده ام و تابع وهم القادة و ايشانند كشنده و متبوع اى الموزوع يا منم باز
داشته شده در ميان لشكر و از اختيار ممنوع وهم الوزعة و ايشانند پيش روان لشكر بجهت اصلاح و نظم
و تاخير لشكريان فلما قال هذا القول پس چون گفت فرمود اين گفتار را فى كلام طويل قد در كلامى دراز قد
ذكرنا مختاره كه ما ذكر كرديم برگزيده او را فى جملة الخطب در جمله خطبهاى آنحضرت تقدم اليه يعنى متقدم شد بسوى
آنحضرت رجلان من اصحابه دو مرد از اصحاب او فقال احدهما پس گفت يكى از آن دو مرد انى لا املك الا
نفسى بدرستيكه من مالك نيستم مگر نفس خود را و اخى و برادر خود را يعنى من قدرت دارم بر نفس خود و برادر
خود فمرنا پس امر كن ما را بامرك يا امير المؤمنين بامرى كه خواهى اى امير مؤمنان ننفذ له تا روان شويم
براى آن فقال پس آنحضرت فرمود كه و اين تقعان مما اريد و بكجا واقع ميشويد از آنچه ميخواهم از شما دو مرد
يعنى از شما دو كس چه بر ميايد تا چه عقده گشايد و قيل و گفته اند كه اتى الحارث بن حوط اتاه عليه السلام
و تحقيق كه حارث بن حوط آمد نزد آنحضرت بعد از تقاعد و اعتزال او از محاربه اصحاب جمل فقال اترانى
پس گفت ايا ميبينى مرا اظن كه گمان ميبرم ان اصحاب الجمل انكه اصحاب جمل يعنى لشكريان عايشه كانوا على
ضلالة بودند بر گمراهى و تباهى فقال يا حار پس فرمود آنحضرت كه اى حارث انك نظرت تحتك بدرستيكه
تو نظر كردى بزير خود كه شبهه اصحاب جملست و لم تنظر فوقك و نظر نكردى ببالاى خود
كه آن حقى است كه با ولى خدا است بفرموده خداى عز و جل و حاصل آنكه حق بالاى باطلست بفوقيت فضيلت
و شرافت و احتمال دارد كه مراد بنظر بتحت نظر بجانب باطل باشد و نظر بفوق نظر بجانب حق فحرت پس سرگشته شدى از
حق و معاون و ناصر امام مفترض الطاعه نشدى و در بعضى نسخ و اثبت حيرت بكسر حاء مهمله واقع شده كه متحير
باشد فحرت يعنى سرگردان شدى در واقع شبهه باطله و در بعضى بجيم صحيح باشد فجرت يعنى جور كردى بر نفس
خود كه حق را نشناختى و با امام مفترض الطاعه نبردى انك لم تعرف الحق بدرستيكه تو نشناختى حق را
از يقين فتعرف اهله تا بشناسى اهل حق را و در بعضى نسخ فتعرف من اتاه است يعنى تا بشناسى كسى را
كسيكه اباكند حق را و قبول آن نكند و لم تعرف الباطل و نشناختى باطل را فتعرف من اتاه تا بشناسى
كسيرا كه آمد بسوى باطل فقال الحارث پس گفت حارث فانى اعتزل پس بدرستيكه من گوشه گيرم
در اين امر خطير مع سعد بن مالك و عبد الله بن عمر با سعد مالك كه سعد ابى وقاص است و عبد الله بن عمر
فقال عليه السلام پس گفت آنحضرت كه ان سعدا و عبد الله بن عمر لم ينصرا الحق بدرستيكه سعد وقاص و عبد الله
عمر يارى نداده اند حق را و هيچ و لم يخذلا الباطل و فرو نگذاشتند باطل را و لكنها ازا حوال و ما بعد الحق
الا الضلال ايشان نظر بو شبهه از منطوق و تعاونوا على البر و التقوى منظور داشتند لا تعاونوا على الاثم

والعدوا

تكفوننى

والوزعة

بمد و فتحه بر وزن كفره جمع وازع بر وزن كافر
و ايشان كار داران اند كه باز ميدارند
از حرام كرده شده ها عصيان و وزعته
از باب فرح يعنى باز داشتم فاتزع از باب
افتعال يعنى پس باز ايستاد و اوزعه
بالشيء از باب افعال يعنى بر انگيختم او را بآن چيز
ق

حوط بد

فخرت

بضم حاء معجمه خطاب مذكر از خور است
بر وزن قلت از خار يخور و خوار بالضم
آواز گاو و گوسفند و آهوان و آواز
تيرها است و خاير بر وزن كاهل مرد
سست را گويند شد خوار بر وزن شداد
كه بهمين معنى است و خور بفتحتين
خرور بر وزن سرور و تخوير از باب
تفعيل بمعنى سستى و نسبت كردن است
پس معنى اين كلمه فخرت اين است
كه سست و ضعيف شدى
از اعتقاد
ق

والعدوان و هر که نظر از خود بدارد بتحقیق و زیاد به عدوان بکذارد ظلم و عدوان بدستم و عدوان سپاه آورده کم مخلیکه عثمان کشته شد سعد وقاص غنام را ابتاع نمود و متوجه بادیه شد و در انجا با این اغنام معیشت میکرد تا وفات نمود و عبدالله عمر ملتجی شد بخواهر خود حفصه که زوجه پیغمبر بود بعد از آنکه متابعه نمود با امیر المؤمنین علیه السلام لکن با آنحضرت بحرب جمل نرفت و معذرت نمود با نیکه عبادت مرا عاجز کردانیده از فرود و محاربه من فهو با امیر المؤمنین و فهو با اعداء او و امیر المؤمنین علیه السلام احتیاجی ندارد بنصرت من چه مردی ام ضعیف متعبد عذرها اینچنین نزد خرد بیشکی عذر نیست بلکه بتر از گناه وقال علیه السلام صاحب السلطان کراکب الاسد یغبط بموقعه و هو اعلم بموضعه صاحب پادشاه مانند کسیست که سوار است بر شیر چه تشبیه او بمکان خطرات چنانچه میفرماید که یغبط بموقعه حسد میبرند بمرتبه او و هو اعلم بموضعه او داناتر است بمنزلت خود از خوف خطر و هلاکت انکلام در غایت متانت است زیرا که راکب شیر با او زا میباندازد بر زمین هلاک و یا مبدا او زا بر پنجهای تیزک مقرب سلطان نیز همین حالت دارد زیرا که باد سبب نظام ملک او را هلاک میاندازد که نجات نیابد یا بسیاست میکشد و هلاک مینمایند و یا خود ایمن بر مال و جاه و قال علیه السلام احسنوا فی عقب غیرکم تحفظوا فی عقبکم نیکوئی کنید در عقب و نسل دیکران تا نکهداشته شوید در نسل خود یا حسانی که مجازات مرتبت میشود در طبیعت مردمان و دیکری کو چنیل نیکو احسان مهربانی میشود مردمان با فرزندان ایشان وقال علیه السلام ان کلام الحکماء اذا کان صوابا کان دواء و اذا کان خطاء کان داء بدرستیکه سخن حکیمان و دانایان اذا کان صوابا چون باشد درست و راست کان دواء باشد دوا و شفاء امراض و اسقام جهالت و اذا کان خطاء و هرگاه باشد نادرست کان داء باشد درد ضلالت و باعث بر اضلال بندکان حضرت عزت زیرا که ایشان بسبب حسن اعتقاد بکلام حکیمان و تاثیر کلام در نفوس ایشان در شبهات میافتند و در طرف ضلال را اختیار مینمایند و از اینجهت است که کفته اند که زلة العالم زلة العالم و ساله رجل و سوال کرد از آنحضرت مردی ان یعرفه آنکه تعریف کند برای او و ما الایمان که چیست ایمان فقال علیه السلام پس فرمود که اذا کان غدا چون باشد فردا فاتنی پس بیا نزد من یعنی فردا نزد من آی حتی اخبرک تا خبر دهم ترا علی اسماع الناس بر شنیدن مردمان یعنی نزد حضور ایشان فان نسیت مقالتی پس اکر فراموش کنی کفتار مرا حفظها علیک غیرک یاد کیرند آن مقاله مرا بر تو غیر از تو کسانی که در پای منبر حاضر بودند فان الکلام کالشاردة پس بتحقیق که سخن همچو کوسفند رمنده است یثقفها هذا که میابد آن را این شخص یعنی بعضی و یخطئها هذا و خطا میکند از آن بعضی و نا میپابند و شیک صیغه میفرماید که و قد ذکرنا ما و بتحقیق که ما ذکر کرده ایم ما اجابه به چیزی را که آنحضرت جواب کفت آن سائل را فیما تقدم من هذا الباب در آنچه از پیش کذشت از این باب و هو قوله الایمان علی اربع شعب و ان قول آنحضرت یا ابن آدم ای پسر آدم لا تحمل هم یومک الذی لم یاتک علی یومک الذی قد اتاک بر روز خود که آمده است فانه ان یک من عمرک پس بدرستیکه اکر باقی باشد از عمر تو در این عالم یات الله فیه برزقک میاورد خدا تعالی در آن روز بر رزق تو روزی ترا چنانچه معتاد شده در ایام و قال علیه السلام احبب حبیبک هونا ما دوست بدار دوست خود را اندکی یعنی بر حد اعتدال یعنی دار بر جمیع اسرار خود مطلع مکردان عسی ان یکون بغیضک شاید آنکه بکردد دشمن تو یوما ما روزی از

عقیب
بفتح اول و بوزن کتف و حقب بفتح اول بمعنی فرزند است و بمعنی فرزند فرزند است و عقب بضم و عقب بدو ضمه پایان کار است و بر وزن کتف بمعنی قدم است که پاشنه پا باشد و عقب بتحریک بمعنی پا است که کرده بشود از او زهها و چلها و فرق میان عقب و عقیب آن است که عقب نزد در نکرست و عقب پای سفید است و عقبه بمعنی زد پاشنه او را و عقبه بمعنی از پس خود کذاشت او را مشهر. عقبه از باب افعال که بهمین معنی است ق

غدا

اسماع

علی هم یومک

ان یکن

یغنطک

یغضبک

دوزخها افتادن انرا بنوعى امتداد رسانند زيرا أَوْ أَبْغِضْ بَغِيضَكَ و دشمنى كن بدشمن خود هَوْنًا مَا دشمنى برفق و آسانى
بسى هر فحش رسانند كه باشد او ممكن است عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ شايد كه او بگردد دوست تو يَوْمًا مَا روزى
از روزها و آن موجب شرمندگى تو باشد پس در حب و بغض جانب اعتدال را مرعى دار و قال عليه السلام النَّاسُ
فِي الدُّنْيَا عَامِلَانِ مردمان در اين جهان دو عمل كننده اند عَامِلٌ فِي الدُّنْيَا لِلدُّنْيَا يكى عمل كننده است در دنيا
از براى دنيا قَدْ شَغَلَتْهُ دُنْيَاهُ بتحقيق كه مشغول ساخته او را دنياى او عَنْ آخِرَتِهِ از كار آخرت و اصلا
بفكر عقبى نپرداخته يَخْشَى عَلَى مَنْ يُخَلِّفُ الْفَقْرَ مى‌ترسد بر آنكسى كه باز پس ميگذارد از اهل و فرزند
فقر او را در دنيا وَ يَأْمَنُهُ عَلَى نَفْسِهِ و ايمن ميگرداند فقر را بر نفس خود يعنى نمى‌ترسد از فقر خود در آخرت
و توشه سفر آخرت از براى خود مهيا نمى‌سازد و از فقر اصغر خود ميترسد و از فقر اكبر باك ندارد فَيُفْنِي عُمُرَهُ فِي
مَنْفَعَةِ غَيْرِهِ پس فانى ميسازد عمر خود را در منفعت غير خود غافل از آنچه او را فردا دست دهد از خسران
وَ عَامِلٌ عَمِلَ فِي الدُّنْيَا لِمَا بَعْدَهَا و دويم عاملى است كه عمل كند در دنيا براى چيزى كه بعد از او است از امور
عقبى فَجَاءَهُ الَّذِي لَهُ مِنَ الدُّنْيَا پس آيد او را آنچه او را حاصل شده است روزى او كه مكتوب است در لوح محفوظ
بِغَيْرِ عَمَلٍ بى كردارى و كسبى فَأَحْرَزَ الْحَظَّيْنِ مَعًا پس جمع كرده باشد هر دو بهره را و هم نصيب دنيا و آخرت
يكجا وَ مَلَكَ الدَّارَيْنِ جَمِيعًا و مالك شده باشد هر دو سرا را باهم بتوفيق آفريدگار فَأَصْبَحَ وَجِيهًا
عِنْدَ اللَّهِ پس بگردد با آبروى نزد پروردگار لَا يَسْأَلُ اللَّهَ حَاجَةً نخواهد از خدا حاجتى فَيَمْنَعَهُ
كه منع كند او را بلكه حاجات او نزد قاضى الحاجات منجح باشد كه مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَ اللَّهُ لَهُ وَ رُوِيَ و روايت
واقع شده أَنَّهُ ذُكِرَ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ كه ياد كردند نزد عمر بن الخطاب فِي أَيَّامِهِ در روزهاى خلافت او حَلْيُ الْكَعْبَةِ
زيور كعبه را وَ كَثْرَتُهُ و بسيارى آن فَقَالَ قَوْمٌ پس گفتند گروهى از اصحاب او در آن باب لَوْ أَخَذْتَهُ اگر فرا
گيرى آن حلى را فَجَهَّزْتَ بِهِ پس ساز كنى بآن جُيُوشَ الْمُسْلِمِينَ لشكرهاى مسلمانان را لَكَانَ أَعْظَمَ لِلْأَجْرِ
باشد بزرگتر از براى اجر و ثواب وَ مَا تَصْنَعُ الْكَعْبَةُ و چه ميكند كعبه بِالْحَلْيِ به زيور و زيور بود و بكار مى‌آيد
فَهَمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِذَلِكَ پس قصد كرد عمر بر اخذ آن زيور وَ سَأَلَ عَنْهُ و پرسيد از اخذ آن أَمِيرَ
الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ از امير المؤمنين و امام المتقين على بن ابى طالب فَقَالَ پس آنحضرت فرمود كه إِنَّ
الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بدرستيكه قرآن فرو فرستاده شده عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بر حضرت پيغمبر وَ الْأَمْوَالُ
أَرْبَعَةٌ و حال آنكه مالها در آن زمان چهار نوع مذكور است أَمْوَالُ الْمُسْلِمِينَ يكى مالهاى مسلمانان فَقَسَّمَهَا
پس قسمت فرموده آن را بَيْنَ الْوَرَثَةِ ميان وارثان فِي الْفَرَائِضِ در فريضهاى ايشان وَ الْفَيْءُ و دويم غنيمت
دار الحرب فَقَسَّمَهُ پس تقسيم نموده آن را عَلَى مُسْتَحِقِّيهِ بر مستحقان آن وَ الْخُمُسُ و سيم خمس فَوَضَعَهُ اللَّهُ پس
وضع فرموده آن را حضرت معبود حَيْثُ وَضَعَهُ آنجا كه تعيين نموده كه از آنكه ميبايد داد يعنى بهاشميين وَ
الصَّدَقَاتُ و چهارم صدقات و زكوات فَجَعَلَهَا اللَّهُ پس گردانيد آن را خداى تعالى حَيْثُ جَعَلَهَا آنجا كه
مقرر نموده است يعنى در ميان اصناف ثمانيه وَ كَانَ حَلْيُ الْكَعْبَةِ فِيهَا و بود زيور كعبه در كعبه يَوْمَئِذٍ در آن روز
فَتَرَكَهُ اللَّهُ عَلَى حَالِهِ پس واگذاشت آن را خداى تعالى بر حال خود همچنانكه بود وَ لَمْ يَتْرُكْهُ و ترك نكرد
و وانگذاشت آن را نِسْيَانًا از روى فراموشى وَ لَمْ يَخْفَ عَلَيْهِ و پوشيده نشد بر او مَكَانًا آنكه موضع
بلكه علم داشت بآن موضع فَأَقِرَّهُ پس ثابت كردان آن را حَيْثُ أَقَرَّهُ اللَّهُ در آنجا كه ثابت كرده است

حلى
بفتح حاء و سكون لام بمعنى پيرايه است
و آن جمع زيور است كه از طلا و نقره يا از زر گوهر ساخته
از كان برآيد مانند طلا يا از سنگهاى قيمتى چون گوهر
اما بمعنى حلى و پيرايه است و جمع آن حلى
بر وزن عصى و بضم حاء و كسر لام آيد و حلى
بفتح حاء و علاء بر وزن قناة
پيرايه شمشير است و جمع آن حلى از باب
فرح گفته شده كه با خود نيست
از حلى بفتح حاء بمعنى آراسته شد
در چشم و حلاوه تحليه از
باب تفعيل بمعنى پوشانيدن
او را پيرايه يا گردش
پيرايه را از براى او
شيئًا ما

فقسمها
فقسمه

از اخذ تا تعالى قد سوله وفرستاده او فقال له عمر پس گفت عمر لولاك اگر نمیبود تو لا افتضحنا

رسوا میشدیم وحال آنکه و سوابق خبر نداشتن نادانان از حجت تفقد او بر افضل عالمیان قدر اُتی

المعلى بخالد پس اگر کار او نیز بود نا بجا لخود را بیجا و رُوی انه علیه السلام دو مرد بستا فی زدند

نقات که از خمس غنیمة و خمس الکبیر و رفع کردند بسوی او پیغمبر ص و رسانیدند بجلائن سرقا من مال

الله دو مرد دزدیدند از مال خدای تعالی یعنی از بیت المال اما احدهما عبد یکی از آن دو مرد بنده کنیز بود

شد من مال الله از مال خدا که بیت المال است و الآخر و آن مرد دیگر من عرض الناس از عوام

الناس و از ساير ايشان فقال عليه السلام پس حضرت فرمود که اما هذا اما این که بنده است از بیت المال فهو من

مال الله پس او از مال خداست و لا حد علیه مال الله اکل بعضه بعضا خورده است بعضی از او بعضی دیگر را

و اما الآخر و آن مرد دیگر که از عوام الناس است فعلیه الحد پس بر او است حد زدن فقطع یده پس برید

دست او را بمقتضی شریعت غرا و قال علیه السلام لو قد استوت قدمای و فرمود آنحضرت که اگر استوار شود

و محکم و استوار گردد قدمهای من من هذه المداحض از این مواضع لغزنده لغیرت اشیاء هر آینه

تغییر دهم چیزهای چند را از اقوال و احکام و البته و هکذا کمان سابق استوا اقدام را کنایه برداشته و بنا

و تمکن را از اجرای احکام مسند امامت بر وجه آن با اتمام و لفظ مداحض را استعاره فرموده از برای مسائل

اجتهادیه که محل لغزش اقدام عقول است و اراده فرموده از لفظ اشیاء احکامی که مخالفان نقصان اجرا

کرده اند پیش از خلافت او بر خلاف حق که نه موافق عقل است و نه مطابق نقل و قال علیه السلام اعلموا

علما یقینا بدانید بعلم یقین ان الله آنکه خدای تعالی لم یجعل للعبد نکرده است برای بنده و ان عظمت

حیلته و اگرچه بزرگ باشد چاره سازی او بمقصود و اشتدت طلبته و سخت باشد جستجوی او بمطلوب

و قویت مکیدته و قوی باشد مکر اندیشی او در دام مرغوب اکثر مما سمی له بیشتر از آنکه نامزد

کرده شد از برای او و فی الذکر الحکیم در لوح محفوظ که صاحب کتب محکم متقن است و آن لوحی که

انجم مذکور است بطریق تثبت و کتابت امور محکمه متقنه و احکام صائبه محفوظ است از تغییر و انحراف

ملیت در دائره امر کرو پیش نگنجد در سر قدر چون و چرا ره ندارد و لم یحل بین العبد

و نبیت حایل و مانع نیاید بنده فی ضعفه و قلّة حیلته در ناتوانی او و کمی چاره سازی او در طلب

روزی و بین ان یبلغ ما سمی له و میان آنکه برسد آنچه نامزد شده از برای او فی الذکر الحکیم در

لوح محفوظ و العارف لهذا و شناسا ماننده این سخن کار العالم بر که عمل کننده بدان اعظم الناس

بزرگترین مردمانست از جهت رو آسایش فی منفعة در نفع رسانیدن و التارک له و ترک کننده آنرا

نمان الشاک فیه که شک کننده باشد در آن اعظم الناس بزرگترین مردمانست شغلا از روی

مشغولی گرفتار فی مضرة در ضرر و مشقت دنیا رب منعم علیه و بسا کسی که نعمت داده شده است

مستدرج بالنعمی نزدیک گردانیده شده بخشم خداست و بسبیل تدریج بواسطه کثرت نعمت و فرو بی عطیه مانی

طریق که هر آینه که خطائی کند عطائی و نعمتی داده شود از عطا و تفضل خدا و تا آنکه نجات بعقوبت

مناقب شود و رب مبتلی و بسا گرفتار شده ببلیة و محنت مصنوع له بالبلوی نکوئی کرده شد برای او

بواسطه بلیه گرفتار و با بی حجه که نعم غیر متناهیه و مثوبات کثیره با و عطا نماید بسبب صبر آن محنت و بلیت

عرض الناس
لعضهم اهل شهری است در شام و بعضی بعد و حابی است
و از نهر و دریا میان او است و از خبر و سخن بزرگ
است شد اعراض برویدن کتاب و عرضی
از مردم لبعضهم اهل بزرگ ایشان است و فتحه داده شود
و عرض از شمشیر پهلوی او است و از کردن
هر جانب او است و عرض رفتن پسندیده
و ستایش کرده شده در میان و نام پسندیده
و مذموم و در شتران است و گفته میشود که اهو عرض
الناس بعضهم اهل بعضی را از عامه مردم است
و از خواص نیست و نظر الیه عن عرض
لبعضهم و دیدم ضمیمه یعنی نگاه کرد
بگوشه چشم بان
ق

مجمع ۸ ل

فَذَرْنَا يُّهَا الْمُسْتَمِعُ پس رها کردن اِشنونده این سخنا فِي شُكْرِكَ در شکر کردن خود بر نعمت یزدان وَ قَصِّرْ مِنْ عَجَلِكَ و کوتاه کن از شتابی که در تحصیل متاع این جهان و قف و توقف کن و بایست عِنْدَ مُنْتَهَى رِزْقِكَ نزد پایان روزی خود یعنی متاع نیاز چون بتو بیاید بپوشد شعر بهر آن قسمت که بود اکر نشد بجد و جهد کس افزون نکردد وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَجْعَلُوا عِلْمَكُمْ جَهْلًا مکردانید علم خود را که نشاء آخرت دارید جهل و نادانی وَيَقِينَكُمْ شَكًّا و یقینی که دارید با حوال اخرت شک و بدکمانی بجهت ترک کردن عمل آنچه را که عالم و متیقن با حوال آن جهان که عمل کننده نباشد و آن بمنزله انست که جاهل باشد با نچه میداند از احوال او و شک کننده باشد و آن و در حدیث وارد کشته که اَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا عَالِمٌ لَا يَنْتَفِعُ مِنْ عِلْمِهِ بِشَيْءٍ و جای دیگر پیغمبر فرماید که اهل النار لیتاذون من ریح العالم التارک بعلمه شعر علم کو اعمال نشانش نیست کالبدی دارد و جانش نیست علم درخت و عمل او ثمر خاص برای ثمر آمد شجر شاخ که بیمیوه بود ناخوش است مطبخیان را مدد آتش است پس باید که عالم در عمل کوشد و در سر و علن لباس طاعت و عبادت پوشد چنانکه پیغمبر فرماید که اِذَا عَلِمْتُمْ فَاعْمَلُوا چون عالم شدید پس عمل کنید وَاِذَا تَيَقَّنْتُمْ فَاقْدِمُوا و چون یقین حاصل کردید پس اقدام کنید پیش روید در عبادت و طاعت وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اِنَّ الطَّمَعَ مُورِدٌ بدرستیکه طمع فرود آرنده طامع است و متعهد او برسیدن او بطمع غَيْرُ مُصْدِرٍ نیست فاکننده بضمان و متعهد استعفا فرموده لفظ ضامن را از برای طمع بجهت وثوق طامع باو همچو ضامن که موثوق به مضمون له است وَرُبَّمَا شَرِقَ شَارِبُ الْمَاءِ و بسا که کلو کرفته شد آشامنده آب قَبْلَ رِيِّهِ پیش از سیراب شدن او و این کنایت است از عدم وصول طامع بنهایت مطمع خود وَكُلَّمَا عَظُمَ قَدْرُ و هر بار که بزرگ شود قدر الشَّيْءِ الْمُتَنَافَسِ فِيهِ مقدار چیزی که رغبت کرده شده است در آن وَعَظُمَتِ الرَّزِيَّةُ لِفَقْدِهِ عظیم شود مصیبت از برای نایافتن آن و فاقد شدن بر آن وَالْاَمَانِيُّ و آرزوها نفس تُعْمِي اَعْيُنَ الْبَصَائِرِ کور میسازد چشمهای بصیرتها از ادراک حق وَالْحَظُّ و نصیب بهره وَيَأْتِي مَنْ لَا يَأْتِيهِ می آید بکسی که نمی آید بسوی آن بجهت آنکه ضعیف باشد و مضطر پس احتیاج نباشد کشیدن بار و متاعب برای مطالب او را اشکال و بسبب تنفیر عبارات از طمع و آنچه لازم او است از حرص و طول امل وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِكَ خدایا من پناه میکیرم بتو اَنْ تُحَسِّنَ فِي لَامِعَةِ الْعُيُونِ از آنکه نیکو نماید در چشمهای درخشنده عَلَانِيَتِي آشکارا من وَتُقَبِّحَ فِيمَا اُبْطِنُ لَكَ و زشت باشد در درون که موافق با حسن ظاهر نباشد مُحَافِظًا در حالتیکه محافظت کننده باشم نکه دارم عَلَى رِيَاءِ النَّاسِ مِنْ نَفْسِي از نفس خود در سر و علن بِجَمِيعِ مَا اَنْتَ مُطَّلِعٌ عَلَيْهِ مِنِّي متعلق است بمحافظا یا ریاء الناس یعنی محافظت ریا نمایم برای نفس خود بجمیع آنچه تو مطلعی بر آن از من یا باشم برای نفس خود نکاهدارنده ریاء مردمان که متعلق باشد بجمیع آنچه مطلع باشی از من فَاُبْدِيَ لِلنَّاسِ پس ظاهر نمایم مر مردمان را حُسْنَ ظَاهِرِي نیکویی ظاهر خود را وَاُفْضِيَ اِلَيْكَ و برسم بسوی تو بِسُوءِ عَمَلِي بکردار خود تَقَرُّبًا اِلَى عِبَادِكَ بجهت نزدیکی جستن بسوی بندکان تو وَتَبَاعُدًا مِنْ مَرْضَاتِكَ و دوری جستن از محل رضا و خوشنودی تو این تلقین طریق استغنا است بمردمان چه او معصوم است از شائبه کناهان و اظهار بندکی و فروتنی است بر خالق دو جهان وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا وَالَّذِي اَمْسَيْنَا مِنْهُ لا نافیه از برای تاکید نفی مقسم علیه است یعنی سوکند بحق کسیکه شب نکاه کردیم

از توفیق او فی غمرة لیلة دهماء در بقای تاریکی شب تکشّر عن یوم أغرّ که ظاهر شود و لایح میگردد از ان
شبها اندوه و دوش ما کان کذا و کذا که بود چنین و چنین استعاره فرمود لفظ کشر را که ان تبسّمی
که ظاهر میشود با ان دندانها از برای استعاب ان شور نفذ و قال علیه السلام قلیل تدوم علیه اندکی که
دائم باشی بر او ارجی من کثیر مملول منه امید داشته‌تر است از بسیاری که ملامت اید نماید از او
و قال علیه السلام اذا اضرّت النوافل بالفرائض هرگاه که ضرر رسانند نفلها بفریضها فارفضوها
پس ترک کنید ان نوافل را و مثل اینجا گذشت و ما تقدم ذکر ما فت و قال علیه السلام لیس الرویة مع الابصار
نیست دیدن با بصر که بینائی عقل و اگاهی دلست و دیدنها بچشم ظاهر فقد تکذب العیون اهلها پس بتحقیق که
دروغ میگویند چشمها با اهل خود چنانکه چیزی دور را کوچک می‌بینند و از نزدیک بزرگ و لا یغشّ العقل
خیانت نمیکند خرد من استنصحه با کسی که طلب نصیحت کند از او و مراد انست که اعتماد در علوم بر عقلست
نه حس از جهة کذب او در بعضی و قال علیه السلام بینکم و بین الموعظة حجاب من الغرة میان شما و میان موعظه
پرده ایست من الغرة از غرور یعنی از فریب غفلت که دارد با دلهای شما و صلت فی قال علیه السلام جاهلکم
مزداد نادان شما فزون کننده گناه است و عالمکم مسوّف و دانای شما تاخیر کننده توبه و انابت است بدرگاه
اله و قال علیه السلام قطع العلم قطع کرد علم را عذر المتعلّلین عذر بهانه جویندگان را در تقصیر عمل
یعنی علم پیدا کردن بما جاء به النبی از بشارت و نظارت و عالم شدن بوجود صانع و صفات او و با خبر شدن
از غرور احوال ماضین قطع کننده عذر بهانه جویندگانست در دعوی جهالت کردن مسئله در انصورت
مسموع نیست که گویند انا کنّا عن هذا غافلین و قال علیه السلام کل معاجل یسأل الانظار هر شتابانیده شده بسوی اجل
در میخواهد مهلت دادن را بجهت فرط تقصیر و کل مؤجّل و هر وعده داده شده بان یتعلّل بالتسویف
بهانه میجوید بتاخیر توبه است و ترک عمل نسبت بمعاجل و مؤجل و قال علیه السلام ما قال الناس
لشیء نگفتند مردمان مر چیزی را طوبی له مگر که این کلمه طوبی له یعنی خرمی و خوشحالی از برای او است الا و قد
خبأ له الدهر مگر که پنهان کرد از برای او روزگار یوم سوء روز بدی را که ضرر رساند با او در اخر کار
چه هر گل خرمی در عقب دارد خار غم و هر نوش عیش در پی دارد نیش طیش شعر هر که زین باغ دم گیاهی
دغا نکرد هر که زد شیرخ جرخ خدنگی خطا نکرد خیاط روزگار بیالای هیچکس پیراهنی نداخت که اخر
قبا نکرد و قد سئل عن القدر و بتحقیق که پرسیده شد انحضرت صلوات الله علیه از سرّ قدر فقال طریق
فرمود که طریق مظلم یعنی قدر راهیست ظلمانی فلا تسلکوه پس مروید با ان تا گمراه نشوید
و بحر عمیق و دریاییست بی پایان فلا تلجوه پس داخل مشوید در او تا در بحر ضلالت غرق نشوید
و سرّ الله و سریست از اسرار خدا فلا تتکلفوه پس خود را در رنج میندازید با استن ان استعاره فرمود
از برای قدر لفظ طریقی که موصوف باشد بظلام از جهة غموض بحث و تصرف در هر دو او و عدم
اهتداء خلق بحق از سلوک کردن در ان و همچنین لفظ بحر عمیق را استعاره نمود از برای ان بجهة تنگ بحث در ان
و لفظ سرّ الله اشاره است بعدم اباحت خوض در ان و عدم تکلیف بحث کردن از ان و قال علیه السلام اذا
ارذل الله عبدا هرگاه که پست و ناکس گرداند خدا بنده را بواسطه عدم سلوک او در طریق فرمان
و مرتکب شدن او بعصیان حظر علیه العلم منع کند حرام سازد بر او علم احکام ایمان یعنی توفیق هد

فارفضوها
بضم فاء و کسران و رفضه یرفضه امر
باب نصر یعنی دست بداشت از او و دلکا [illegible]
آن را و مصدر آن رفض بفتح اخر و رفض
بتحریک می‌آید و رفض الوادی یعنی فراخ
شد رود خانه مثل ارفض از باب
افعال و ارفض یعنی انداخته شد
و رفیض بروزن امیر یعنی جیزی است
انداخته شده مثل مرفوض برای
منصور و رفض شکسته شده
از نیز آمده است
ق
انتهی

ولا یغش خیانة
بضم غین معجمه و غشه از باب نصر یعنی خالص
گردانید پند دادن را و خیانت کرد او
یا انکه اشعار کرد خلاف آنچه در دل و ضمیر
داشت مثل غششه از باب تفعیل و غش
بکسر اول اسم است از این باب یعنی خیانت
و غش بمعنی کینه و حسد است
و غش بضم اول کینه را
گویند و جمع آن غشوش
بواو و نون و مغشوش
آن است که صاف
و خالص نباشد
ق

او زاد وان اینکلام ذالت انکه جهالت از رذالت است و شرافت دانایی از فضیلت قال علیه السلام فرمود
انحضرت کان لی فیما مضی اخ فی الله بود مرا در زمان سابق برادری در طریق خدا صادق و موافق وان بود
غفاری بود و بعضی گفته اند که عثمان بن مظعون بوده و کان یعظمه فی عینی و بود که بزرگ میکرد او را در
چشم من صغر الدنیا فی عینه خردی دنیا در چشم روشن بین او یعنی مستصغر دنیا بود و ناظر آن بعین حقارت
واین مستلزم عظم او بود در عیون اهل الله و کان خارجا من سلطان بطنه و بود بیرون آمده از
سلطنت و غلبه شکم خود واین کنایت است از خروج او از شهوات نفسانیه و عدم انقیاد او بنفس اماره و خلوص
او از نصفات رذیله و توجه نمودن او بجانب فضیلت عفت و علو همت فلا یشتهی ما لا یجد پس آرزو نمیکرد
چیزی را که نمی یافت ولا یکثر اذا وجد و بسیار بکار نمیداشت چون مییافت بسبب عدم رغبت او در امتعه
دنیویه و امور فانیه و کان اکثر دهره صامتا و بود در بیشتر اوقات خود خاموش چه مرتکب کلام ما لا یعنی
نمیشد فان قال بذّ القائلین پس اگر در امدی بگفتار غالب شدی بر گویندگان و ذکار و نقع غلیل
السائلین و فرو نشاندی تشنگی سؤال کنندگان را بزلال علم و فیض دانا از مسئلهای دشوار و کان ضعیفا
مستضعفا و بود خوار و بیمقدار و ضعیف شمرده شده واین کنایت است از کثرت تواضع او و او را ضعیف
خوار میشمردند فان جاء الجد پس اگر در امدی وقت کوشش در کارزار فهو لیث غاد پس او شیر بود
شتابنده و ستیزه کننده از غایت خشم و غضب در دویدن و در روایتی عاد بعین مهمله واقع شده که مشتق باشد از عدو
یعنی او شیری بود دونده و صل واد و اژدهای بیابان که در غایت غضب است هرگاه حمله او بودی بر دشمنان
تیز و نکایت نما از ایشان بر آوردی بجهت تقرب بحضرت رب و کان لا یدلی بحجة فرو نمیگذاشت هیچ حجتی
و برهانی حتی یأتی قاضیا تا بیاید بمحکمه قاضی یعنی او حاکم مستقل بود در کار ساختن حجت در موضع آن و
محتاج نبود بحاکمی غیر خود در آن واین اشارتست بعدالت او و وضع نمودن و جمع اشیاء در مواضع خود و کان لا
یلوم احدا و بود که ملامت نمیکرد هیچ یکرا علی ما یجد العذر فی مثله بر آنچه مییافت عذر را در مثل آن
حتی یسمع اعتذاره تا آنکه میشنید عذر آوردن او را و در روایتی علی ما لا یجد العذر واقع است یعنی
ملامت نمیکرد احدی را و اگرچه علم نمیشد بعذر آن چه تجویز میکرد که فی نفس الامر او را عذری باشد و او مطلع
نا شده پس بواسطه این ملامت او نمیکرد تا آنکه استماع اعتذار او مینمود و کان لا یشکو وجعا و بود که شکایت
و گله نمیکرد از هیچ دردی الا عند برئه مگر نزد خوش شدن از درد واین از کمال رضای او بقضای حق سبحانه
و تعالی و صبر او در بلایا و کان یفعل ما یقول و بود که میکرد آنچه میفرمود و لا یقول ما لا یفعل و
نمیگفت آنچه نمیکرد واین تنبیه است علما را کتاب و کان ان غلب علی الکلام و بود که اگر مغلوب میشد
بر کلام لم یغلب علی السکوت مغلوب نمیشد بر خاموشی در مجلس کرام و لئام واین ایماء است بترک نمودن
مجادله و مغالبه در اقوال و عدول از قول ما لا یعنی بخاموشی و کان علی ما یسمع و بود بر شنیدن
احرص منه علی ان یتکلم حریص تر از آن بر گویا شدن از جهت ترجیح دادن جانب استفاده بر افاده واین از
فضیلت حکمت است و کان اذا بدهه امران و بود که چون ناگاه رسیدی با و دو کار ینظر ایهما اقرب الی
الهوی نظر کردی که کدام یک از آنها نزدیکتر است بهوای نفس فخالفه پس مخالفت کردی با آن یعنی آنچه خلاف
نفس بود اختیار کردی و چونکه غرض انحضرت از نقل این صفات و اذکار اقتدای سامعان بود بان اوصاف حمیده

تعیم
غال بعجمه بذ بند ذال بمعنی غلبه است
شهی نمیده بروزن صغیره بمعنی خماری که کنده
شده است وقد بذ بمعنی فرو است و
بندیت گعلیت بناازه
وبذاذ بروزن کتاب وبذوذ
بتحریک وبذوذ بروزن مسعود
یعنی بد حال شدی و بد حال
شدنی وبذذ بذید کامیر بطن
مردم و بمعنی ناشده است
ق

غاب خود

غاد
بعین معجمه بصیغه اسم فاعل اصل آن
غادی است بروزن هادی و آن بمعنی برآمدن است
و غدوه بالضم ای بمعنی بامداد است
مثل غداة بروزن غلاة و غدیه
بروزن عشیه و جمع آن
غدوات بتحریک و الف
و غدایا و غدائیه
از باب نصر یعنی بامداد
ان یتمع ... کرد
ق

انحلال ... خود

بعد از این فرمود که فعلیکم بمکارم الاخلاق پس بر شما است که متصف شوید باین خلقهای پسندیده و اوصاف
حمیده فالزموها پس پابستید بران وتنافسوا فیها و رغبت کنید در ان تا با یکدیگر سبقت بجویید فان لم
تستطیعوها و اگر نتوانید که متصف شوید بان فاعلموا پس بدانید ان اخذ القلیل اینکه فرا گرفتن
اندکی از ان خیر من ترک الکثیر بهتر است از فرو گذاشتن بسیاری از ان وقال علیه السلام لو لم یتوعد الله اگر بیم نفرمودی
خدا علی معصیته بر نافرمانی خود لکان یجب ان لا یعصی هر اینه واجب بودی که عصیان کرده نشدی
خدا یعنی در خور او عصیان نکردندی شکرا لنعمه از جهت شکر نعمت او که انعام با ایشان فرموده و مع ذلک بران بیم فرموده
پس ترک عصیان بطریق اولی باشد وقال علیه السلام و فرمود آنحضرت ع وقد عزی الاشعث بن قیس و تسلیه
بر صبر و ترغیب مینمود اشعث بن قیس را عن ابن له از وفات پسری که مر او را بود یا اشعث ای اشعث ان
تحزن علی ابنک اگر اندوهناک شوی بر موت پسر خود فقد استحقت منک ذلک الرحم پس بتحقیق که استحقاق پیدا کرده
و سزاوار شده الرحم قرابت و خویشی وان تصبر و اگر صبر کنی و شکیبایی نمایی ففی الله پس در رحمت خدا است
من کل مصیبة در هر مصیبتی و ماتمی خلف عوض یا افزونی یا اشعث ای اشعث ان صبرت اگر صبر کنی
جری علیک القدر و جاری شود بر تو تقدیر ربانی وانت ماجور و حال انکه تو با مزد باشی وان جزعت و اگر
جزع کنی و زاری جری علیک القدر روان شود بر تو تقدیر حضرت عزت وانت مازور و حال انکه باشی با وزر
و معصیت ابنک سرک پسر تو شاد ساخت ترا در حالتی و هو بلاء و فتنة و حال انکه ابتلا بود و فتنه
برای تو بود کقوله تعالی انما اموالکم و اولادکم فتنة زیرا که او سبب است بخل و جهل و حرص و غیر ان را زیرا
چنانکه در حدیث واقع شده که ان الولد مجبنة مبخلة مجهلة محزنة و اندوهناک گرداننده برادر ... و فاقه و هو
و رحمة و حال انکه ان ثواب است و رحمت نزد ذی الجلال و ایمن شد از اهوال روز رستخیز کقوله تع انما یوفی الصابرون
اجرهم بغیر حساب وقال علیه السلام و فرمود آنحضرت علی قبر رسول الله ص بر بالای قبر پیغمبر خدا ساعة دفن
در ساعتی که مدفون شد ان الصبر لجمیل الا عنک بدرستیکه شکیبایی هر اینه نیکو است مگر از مفارقت تو
ای گزیده خدا وان الجزع لقبیح الا علیک و بدرستیکه جزع و بیقراری زشت است مگر بر موت تو ای خلاصه
اصفیا وان المصاب بک لجلیل و بدرستیکه ماتم و اندوه که رسیده شده است بسبب تو هر اینه عظیم است
وانه قبلک و بعدک لجلل و بدرستیکه مصیبتی که واقع است پیش از تو و پس از تو هر اینه آسانست و حقیر نسبت
باین مصیبت انتهی و لیکن بعضی گفته اند که لفظ جلل از لغات اضداد است و اینجا بمعنی عظیم است یعنی مصیبت تو پیش
از رحلت تو جلیل است و عظیم بجهت تصور انکه هر خطو الامر و بعد از تو هم چنین بسبب اختلال کار دین و
اسلام و ظهور دشمنان و غلبه ایشان بر اهل بیت تو در زمان ما و وجه اول ظاهر است چنانچه بدیهه عقل حاکم
است بان وقال علیه السلام لا تصحب المائق مصاحبت مکن با نادان فانه یزین لک فعله پس بدرستیکه او میاراید
جلوه دهد در نظر تو و یود ان تکون مثله و دوست میدارد که باشی تو مانند او در حماقت یعنی احمق تصور نمیکند
نقصان خود را بلکه خیال میکند که نفس او کامل است و دوست دارد که غیر او مثل او باشد و بعضی از حکما گفته اند
که احمق تصور میکند مضار خود را بصورت منافع و بنابراین لازم میاید که اکثر مردمان احمق باشند زیرا که تصور
میکنند خلایق بنابر انکه مضار ایشان است بصورت منافع خود وقد سئل و بتحقیق که سوال کرده شد آنحضرت
عن مسافة ما بین المشرق والمغرب از مسافتی که میان مشرق و مغرب است فقال مسیرة یوم للشمس فرمود در جواب که

مازور: بروزن مسعور وزر بکسر اول گناه و گرانی و ادوات و آلات جنگ و بار گران را گویند و جمع آن اوزار بروزن افعال
... و وزر از باب وعد ... وزر از باب ... مصدران وزرا
بفتح اول ... بروزن ...
من کل ... بروزن موجود ... ۱۲

والمائق: بروزن کامل و موق بضم اول ... که از ... و بمعنی گرد و غبار است و بمعنی گوشه چشم از سوی بینی است و جمع آن امواق بروزن اشجار می آید و موق ... گفته میشود احمق مائق بروزن کامل و جمع آن ... بروزن ... بروزن ... بروزن ...

مقدار رفتار دو دویست هر آفتاب را انجواب اقناعی است و اما تحقیق ما بین هر دو باعتبار تعیین مساحت ارض تا فلک نیز علم او راجع است بعلم هندسه و آنحضرت عدل فرموده از جواب برهانی بجواب اقناعی بجهة عدم رتبه سائل بفهم آن و قضا معاج او وره است که مساحت کرده اند هندسین عرض ارض را و تقدیر نموده اند از ربع بیست و چهار هزار میل و تقدیر قطر آن کرده اند بهفت هزار و ششصد و سی میل و گفته اند که عظم شمس صد و شصت و شش مقابل زمین است و ربعی و ثمنی از آن و قطران دو برابر است و قال علیه السلام اصدقائك ثلاثة و دوستان تو سه نفر اند و اعدائك ثلثة و دشمنان تو سه نفر اند فاصدقائك پس دوستان تو صدیقک دوست تو است و صدیق صدیقک و دوست دوست تو و عدو عدوك و دشمن دشمن تو و اعدائك و دشمنان تو عدوك دشمن تو و عدو صدیقک و دشمن دوست تو و صدیق عدوك و دوست دشمن تو و بدانکه مراد حضرت بعداوت و صداقت خالصه اند نه مشوبه و حکم باینکه صدیق و عدو عدو صدیق است حکم اکثری است نه دائمی از جهت آنکه محتمل است که صدیق غالی نباشد باینکه صدیق تو را صدیق هست چه جا آنکه مصداق و معادی او باشد و بر همین قیاس است حکم کردن باینکه عدو صدیق و صدیق عدو عدو است و قال علیه السلام و فرمود آنحضرت لرجل رآه یسعی علی عدو له بمردی که دید او را که سعی میکرد و شتاب میکرد در ضرر رسانیدن دشمنی که او را بود بما فیه اضرار بنفسه بچیزی که در او مضرت رساندن بنفس خود است انما انت کالطاعن نفسه جز این نیست که تو مثل آنکسی که نیزه زننده باشد بنفس خود بجهتی که بکشد بدان نیزه از سینه او و از طرف پشت او بیرون آید لیقتل ردفه تا آنکه بکشد کسی را که در پس پشت او سوار است و قال علیه السلام ما اکثر العبر چه بسیار است مواضع عبرتهای و زکار و ما اقل الاعتبار و چه اندک است عبرت گرفتن و اعتبار پذیرفتن و این توبیخ سامعین است بر ترک اعتبار از تغیرات و تبدلات روزگار و ما احسن ما قیل کاخ جهان پر است ز ذکر گذشتگان لیکن کسی که گوش کند این ندا کم است و قال علیه السلام من بالغ فی الخصومة اثم کسیکه مبالغه نماید در منازعه و مجادله گناهکار باشد و من قصر فیها ظلم کسیکه تقصیر نماید در خصومت ستم رسیده شود و لا یستطیع و توانائی ندارد ان یتقی الله آنکه پرهیزد از خدا من خاصم کسیکه دعوی مخاصمت او چه غایت علیه عدالت در خصومت دارد و این تقریر است فطر فی افراط و تفریط در خصومت بجهت لزوم ظلمی که مستلزم اثم است و انظلامی که مستلزم خفا رنی و ندامت است و تنبیه بر عدالت در خصومت و خصومت بر عدالت نصفت چه غایت عدالت در خصومت دارد و قال علیه السلام ما اهمنی ذنب امهلت بعده نکرده مرا گناهی امهلت بعده که مهلت داده شوم بعد از آن حتی اصلی رکعتین تا بگذارم دو رکعت نماز و از بعد خواهی این تلفیق است از برای دیگری و اشارت است باینکه ادای صلوات کفاره سیئات است و ذکر نز آنحضرت از این حکم مستثنی است بجهت آنکه معصوم است از همه خطیئات و منکرات و سئل و پرسیده شد حضرت کیف یحاسب الله الخلق که چگونه حساب خواهد کرد حق سبحانه و تعالی با خلایق بجهة نوع شمار اعمال ایشان خواهد نمود علی کثرتهم با وجود بسیاری ایشان فقال پس فرمود که کما یرزقهم همچنانکه روزی میدهد ایشان را علی کثرتهم با وجود کثرة ایشان فقیل پس گفتند که کیف یحاسبهم و چگونه حساب میکند با ایشان و لا یرونه و حال آنکه نمی بینند او را خود را قال کما یرزقهم و لا یرونه فرمود همچنانکه روزی میرساند بایشان و نمی بینند او را انکلام ساعات فرجام مصر به نفی رؤیت حضرت غرض تنبیه اغرض و قال علیه السلام رسولك

ردفه

ردف بکسر اول سوار شونده در پس سوار است مثل ردیف بر وزن امیر و مترادف بصیغه اسم فاعل از باب افتعال در لغت هر چیزی است که از پی رفته است چیزی را و ستاره ایست واقع نزدیک نسر و هر یک از روز و شب را ردف گویند و ردف هم نشین پادشاه است از دست راست و در نشاند او را ابجای خود وقتی که بجنگ رود

ق

العبر

والعبر بر وزن عنب جمع عبره بکسر اول و ان بمعنی عجب است یعنی شگفت اعتبر از باب افتعال یعنی شگفت نمود و عبر بفتح اول بمعنی انگیزش است دیگر از آنچه از چشم بریزد و عبر که مصدر آن عبر بفتح اول و استعبر از باب استفعال یعنی جاری شد اشک وی و اندوهگین شد و عبر الرؤیا از باب نصر مصدر آن عبر بفتح اول و عباره بکسر اول میاید و عبّر از باب تفعیل یعنی تفسیر کرد خواب را و خبر کرد باخر آنچه منتهی میشود بآن کار آن

ق

ترجمان عقلک فرستاده تو از برای تو پیام رسانا کننده عقل تست تصرف در مهما یعنی پیغام برنده مبین است فطر و فهم باشد چه او بر کمال عقل تو دلالت تمام دارد زیرا که رسول تعبیر میکند مقدار عقل مرسل و جهل او را از برای مرسل الیه و یعبر نامه و کتابک ابلغ من ینطق عنک و نامه تو بلیغ ترین کسی است که سخن گوید از جانب تو دلیل بدان زیرا که مطابق مرسل است ضابط مراد او بخلاف آنکه لسان غیر باشد در مباحثه زیادتی و نقصان راه دارد در زبان وقال علیه السلام ما المبتلی الذی قد اشتد به البلاء نیست گرفتاری که سخت شده باشد با او بلا باحوج الی الدعاء محتاج تر بدعا من المعافی الذی لا یامن البلاء از رستکاری که ایمن نباشد از بلا و عنا بلکه هر دو مساویند در حاجت بدعا مبتلا برای زوال بلا و معافی برای دوام عافیت و خلاصی او از عنا وقال علیه السلام الناس ابناء الدنیا مردمان پسران دنیا اند ولا یلام الرجل علی حب امه و ملامت کرده نمیشود مرد بر دوستی مادر خود این توبیخ است از برای مردمان بر دوستی ایشان بمتاع این جهان و لفظ ابنا مستعار است از برای ایشان باعتبار تولد ایشان از دنیا و ثبات بنیها بالطبع میلان ایشان بسوی آن و لفظ الام مستعار از برای ایشان و این لوم از قبیل آنست که گویند افعال قبیحه طبیعی فلانست و جبلی او پس هیچ لوم نباشد بر او وقال علیه السلام ان المسکین رسول الله بدرستیکه درویش بیچاره بینوا پیغام آور خداست بفرستاده او جو یا رزق خود است از مردمان دنیا و مصداق این است کلمه واقرضوا الله قرضا حسنا فمن منعه پس هر که منع کند او را فقد منع الله پس بتحقیق که منع کرده است خدا را ومن اعطاه و هر که اعطا کند با و فقد اعطی الله پس بتحقیق عطا کرده است خدا وقال علیه السلام ما زنی غیور قط هرگز زنا نکرد غیرت دارنده زیرا که غیور هرگاه که قصد زنا کرد تخیل نمود مثل این عمل را در حق خود پس معاضد کرد خیال او را از شنیع دانستن آن منع نمود خود را از آن وقال علیه السلام کفی بالاجل حارسا کافیست اجل نگهبان عمر زیرا که انسان محفوظ الوجود است در مدت عمر خود پس اجل که عبارت است از مدت عمر حافظ و حارس وجود باشد پس لفظ حارس مستعار باشد از برای اجل باعتبار آنکه انسان هالک نمیشود مادام که اجل با او باشد وقال علیه السلام ینام الرجل علی الثکل خواب میکند مرد بر قتل فرزند خود ولا ینام علی الحرب و خواب نمیکند بر بوده شده مال سید رضی الله عنه میفرماید که ومعنی ذلک یعنی معنی این کلام بلاغت نظام آنست که مرد یصبر علی قتل الاولاد صبر میکند بر قتل فرزندان از جهت عدم امکان تدارک و لا یصبر و صبر نمیکند علی سلب الاموال بر بوده شدن مالها بجهت امکان انتزاع و استرجاع آن و این کلام دلالت میکند بر شعف مرد بر جمع مال بمرتبه که تفضیل میدهد بر اغراض دیگر احتیاج بیشتر دارد و از بجهت مطالب و وقوع مآرب بعضی گویند که منشا تفضیل اینکه فوت فرزند تلف یک کراست و سلب اموال تلف سایر اهل و عیال و مصداق این است صدقه والقنیه آیت من القتل وقال علیه السلام مودة الآباء دوستی پدران قرابة بین الابناء خویشی و نسبت و پیوند میان پسران والقرابة احوج الی المودة و قرابت محتاج تر است بمحبت من المودة الی القرابة از محبت بقرابت استعاره فرموده لفظ قرابت را از برای اتصال و پیوند میان ابنا باعتبار مودت پدر و قرابت بجهت احتیاج قرابت بمودت بدون عکس وقال علیه السلام اتقوا ظنون المؤمنین بپرهیزید از گمانهای مومنان فان الله جعل الحق علی السنتهم پس بدرستیکه خدای تعالی گردانیده است حق را بر زبانهای ایشان چه بجهت صفای ضمایر ایشان حجابها از سرایر و افکار ایشان برخیزد و حقی در فیه ناطق میشود السنه ایشان مگر بحقی که منشا آن اماراتی صادقه و مثل این است قول حضرت رسالت

پناهی اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله وقال علیه السلام لا یصدق ایمان عبد راست نمیشود ایمان بنده
بیقین حتی یکون بما فی ید الله تا آنکه باشد بآنچه در ید قدرت خالق قدیم است و ضمین است اوثق منه استوار
تر از آن بما فی یده بآنچه در دست او است از منافع دنیویه چرخ برین زیرا که یقین کامل الایمان است حسن
رجاء و صدق توکل و رضا و اعتماد کامل بر روزی دادن او سبحانه و او تعهد رزق نموده و از آن چیزی که حاصل
است در دست او و مثل این است قوله تعالی ما عندکم ینفد و ما عند الله باق وقال علیه السلام لانس بن
مالک فرمود آنحضرت مر انس بن مالک را و قد کان بعثه و فتی که فرستاده بود او را الی طلحة و الزبیر
بسوی طلحه و زبیر لما جاء الی البصرة در حینی که آمده بودند ایشان بسوی بصره بذکرهما شیئا سمعه که
بیاد دهد انس ایشان را چیزی که شنیده بود من رسول الله ص از پیغمبر خدا ص فی معناهما در معنی خروج
ایشان فلوی عنهما امیرالمؤمنین چه حضرت پیغمبر گفته بود بطلحه و زبیر که انکما ستقاتلان علیا و انتما له ظالمان
یعنی زود بود که شما مقاتله کنید با علی علیه السلام و شما از ظالمان باشید و او مظلوم و انس از جمله حاضران
مجلس بود و چون روز جمل واقع شد آنحضرت او را فرستاد بسوی ایشان برای شهادت فلوی عن ذلک پس
پیچیده شد از آن شهادت و اعراض نمود از آن فرجع الیه علیه السلام پس بازگشت بسوی آنحضرت فقال پس گفت
انی انسیت ذلک الامر بدرستیکه من فراموش کرده شده ام آن امر یعنی الحال بیاد ندارم قول پیغمبر را
فقال علیه السلام پس حضرت فرمود که ان کنت کاذبا اگر باشی ای انس دروغ گوینده در این گفتار فضربک
الله بها پس بزند مر ترا خدا تعالی بسبب کلمه کاذبه بیضاء لامعة سفیدی درخشان واضح است که
بیضا در موضع جر باشد بانکه بدل ضمیر بها باشد یعنی آشکارا کند بر تو حق سبحانه قطعه سفیدی درخشنده را
لا تواریها العمامة که پوشیده نسازد آنرا دستار و یعنی البرص را اراده فرمود باین گفتار علت برص را که ظاهر شود
بر رخسار فاصاب انسا پس رسید بانس بن مالک هذا الداء این درد و مبتلا شد باین مرض فیما بعد
در زمانی که بعد از این مقال بود یعنی در اندک زمانی برص پیدا شد فی وجهه در روی نامبارک او فکان
لا یری پس بود که دیده نمیشد الا مبرقعا مگر در حالتی که برقع افکنده شده بود بر رو و در بعضی روایت
متبرقعا یعنی مگر برقع پوشیده بجهة خجالت و شرمندگی و شیخ جمال الملة والدین مطهر قدس الله روحه
الاطهر در منتهی الفصول آورده که امیرالمؤمنین ع مردم را بگواهی خوانده در قول حضرت پیغمبر ص واله من کنت
مولاه فعلی مولاه پس دوازده مرد از انصار گواهی دادند و انس بن مالک گواهی نداد و حضرت فرمود
که ای انس چه منع میکند ترا از شهادت و حال آنکه تو از پیغمبر ص شنیدی آنچه اینها شنیدند انس در جواب
جواب گفت یا امیرالمؤمنین بکبر سن رسیده ام و فراموش کرده ام در یافته حضرت فرمود که اللهم ان کان کاذبا
فاضربه ببیاض لا تواریه العمامة باندک زمانی علت برص او ظاهر شد لعنة الله علی من کتم الشهادة
الحقة و اتبع هواه المضلة وقال علیه السلام ان للقلوب اقبالا و ادبارا بدرستیکه مر دلها را رو نهادن
و پشت دادنی فاذا اقبلت پس چون پیش آیند لها فاحملوها علی النوافل پس حمل کنید ایشانرا بر نافلها
از جهت نشاط و انشراح ایشان در آن و اذا ادبرت و چون پشت کنند فاقتصروا بها علی الفرائض
پس اقتصار کنید بر فرضها دون نافلها تا ملال پیدا نکنند و کوفتگی نشوند باتیان آن وقال علیه السلام
فی القرآن نبأ ما قبلکم در قرآن است خبر آنچه پیش از شما است از احوال قرون ماضیه و خبر ما بعدکم

انسیت
بصیغه مجهول متکلم وحده از ماضی باب افعال و نسیه از باب افعال فرح نسیانا بکسر اول و نسیا بر وزن علما و نساوة بر وزن کتابه و نسوة بفتح اول یعنی فراموش کرد او را و انساه ایاه از باب افعال یعنی فراموش گردانید او را و نسی بکسر و فتح اول آن چیزی است که فراموش کرده شده است ق

متبرقعا
والعمامة بکسر اول بر وزن کتابه بمعنی کلاه خود و جمع آن عمائم است که گذاشته میشود بر سر و این چیزی است که پیچیده میشود بر سر و جمع آن عمائم بر وزن ... شده اند و عمام بر وزن کتاب میاید و قد اعتم از باب افتعال و تعمم از باب تفعل و استعم از باب استفعال یعنی پیچید عمامه و دستار را بر سر ق

وخبر آنچه بعد از شما است از امور وزمان آخر وحکم ما بینکم فی حدیث طویل وحکم آنچه میان شما است از احکام
نسخه وقال علیه السلام ردّوا الحجر من حیث جاء باز گردانید سنگ را از جائی که آمد فانّ الشرّ پس بدرستیکه بدی
لا یدفعه الّا الشرّ دفع نمیکند او را الا بدی وکنایه فرموده بحجر از شر ورد حجر من حیث جاء از مقابله بمثل است یعنی دفع
کنید شر را بشر کقوله تعالی فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی کلوخ انداز را پاداش سنگ است وقال علیه السلام
وفرمود آنحضرت در تعلیم کتابت لکاتبه عبید الله بن ابی رافع مر نویسنده خود را عبید الله بن ابی رافع
که از موالی پیغمبر صلعم بود الق دواتک اصلاح کن دوات خود را بمداد واطل جلفة قلمک
دراز ساز زبانه قلم خود را تا سریع باشد در امتداد وفرّج بین السطور وگشاده کن میان سطرها وقرمط
بین الحروف ونزدیک بهم آور میان حرفها را یعنی حروف را نزدیک بهم بنویس فانّ ذلک پس بدرستیکه
کتابت نمودن باین طریق اجدر بصباحة الخط سزاوارتر است بزیبائی ونیکوئی خط وقال علیه السلام انا
یعسوب المؤمنین وفرمود آنحضرت که من مقدم وپیشوای مؤمنانم وپادشاه ایشانم والمال یعسوب
الفجّار ومال مقدم وپیشوای فاجرانست سید رضی الله عنه میفرماید که ومعنی ذلک ومعنی این کلام شریف وما حصل
این حدیث لطیف انّ المؤمنین یتّبعوننی آنست که مؤمنان پیروی میکنند مرا در افعال واقوال والفجّار
یتّبعون المال وفاجران وعاصیان تابع اند مال را کما یتبع النحل یعسوبها همچنانکه تابعند زنبوران یعسوب
خود را وهو رئیسها ویعسوب سر ایشانست وقال له بعض الیهود گفت بامیر مؤمنان بعضی از جهودان
ما دفنتم نبیّکم دفن نکردید پیغمبر خود را حتّی اختلفتم فیه تا آنکه رو آوردید باختلاف در او فقال
علیه السلام پس حضرت فرمود در جواب آن جهود که انّما اختلفنا عنه جز این نیست که ما اختلاف کردیم از او
یعنی از آنچه صادر شد از او از اخبار بعضی گفتیم که اراده فرموده باین لفظ این مضمون را وبعضی گفتیم مضمون
دیگر را یا اختلاف در جانشین او کردیم لا فیه نه آنکه اختلاف کردیم در او یعنی شک نکردیم در رسالت
ونبوت او ولکنکم ولکن شما ما جفّت ارجلکم من البحر خشک نشده بود پاهای شما از دریا که
گذشتید وبتان دیدید حتّی قلتم لنبیّکم تا آنکه گفتید پیغمبر خود را از سر جهل یعنی موسی ع
اجعل لنا الها بگردان از برای ما خدایان یعنی تعیین معبودان کن از برای ما کما لهم آلهة همچنانکه مر ایشان را
یعنی بت پرستان را خدایان هست قال گفت پیغمبر شما یعنی موسی انّکم قوم تجهلون بدرستیکه شما
گروهی هستید جاهل ونادان وشک کردن در رسول اعظم مستلزم شک در انبیا نیست لازم آید که شما شک کرده
باشید در نبوت موسی ع وقیل له وگفتند مر آنحضرت را که بایّ شیء غلبت الاقران بچه چیز غالب شدی بر همسران
خود فقال علیه السلام پس جواب فرمود که ما لقیت احدا ملاقات نکردم مرد نبرد کسی را الّا اعاننی
علی نفسه مگر که یاری داد مرا بر نفس خود سید قدس سره میگوید که یومی بذلک اشاره میفرماید
آنحضرت باین کلام الی تمکّن هیبته فی القلوب بسوی تمکن وقرار گرفتن هیبت خشم او در دلها انام وقال
علیه السلام لابنه محمد بن الحنفیة وفرمود آنحضرت مر پسر خود را محمد بن حنفیه رحمة الله یا بنیّ
ای پسرک من انّی اخاف علیک الفقر بدرستیکه من میترسم بر تو از درویشی که بواسطه آن احتیاج
تمام کنی بر انام وقانع نشوی بداده ملک علام فاستعذ بالله منه پس پناه گیر بخدا از این فقر و
احتیاج فانّ الفقر پس بدرستیکه درویشی منقصة للدین محل نقصان دین است باعتبار اهتمام بامور

الق دواتک
بفتح همزه وکسر لام امر است از باب افعال
لاق الدواة یلیقها از باب ضرب
... لوق بفتح الف وسکون ...
میاید واین قهار از باب افعال نیز کرد
از برای دوات لیقه ونیکو کرد سیاهی
از او ولاق بر یغنی با کرفت باو
ولاق به الثوب یعنی برازنده شد
جامه باو ولا یلیق یک یعنی در خورد
تو نیست وسزاوار تو نیست
ق

جلفة
بکسر الجیم جلفه از باب نصر باز کرد
پوست را ... جلیف بر
امیر ومحلوف بر وزن منصور است
وجلیف از باب فرح مصدر آن جلف
تحرک وجلفة بر وزن صحبا
میایند وجلف بکسر آن شکسته وپاره
از آن خشک ... ویاره از
هر چیز است وجلفه از قلم
میانه ... از اوست
تا سر قلم وفتحه داده ...
ق

یومی به

معیشت و آنچه لازم اوست نصف او ز بلیه مذهشة للعقل و حاجت پریشانی و سرگردانی عقل است بسبب ضیق معیشت
نزد عیاله داعیة للمقت خوانند است بچشم حقارت بواسطه شکایت و منافی امنیع غنی نیستند و خصلت
رسالت پناهی که اللهم احینی مسکینا و امتنی مسکینا و احشرنی فی زمرة المساکین زیرا که مسکین کسی است
که او را فی الجملة باشد و بآن قناعت کند و بواسطه احتیاج محتاج بخلق نشود و فقیر کسی است که هیچ چیز
نداشته باشد و در تنها فاقه باشد و از این جهت است که در حدیث واقع است که کاد الفقر ان یکون کفرا و قال
علیه السلام لسائل سأله عن معضلة و فرمود آنحضرت مر سؤال کننده را که سؤال کرد از مسئله مشکله
سل تفقها و لا تسئل تعنتا یعنی بپرس مسئله را از جهت فهمیدن و احکام شرع دانستن و مپرس از جهت
نزاع جستن و چراغ جهل و مغالبه فرو ختن فان الجاهل المتعلم پس بدرستیکه نادانی که فرا گیرنده
علم باشد شبیه بالعالم مانند است بدانا و ان العالم المتعسف و بدرستیکه دانائی که رونده باشد بر بیراهی
و غالب جوئی شبیه بالجاهل مانند است بنادان پس سؤال از روی طلب علم حسن است و از روی جدل و عجز قبیح
و قال علیه السلام لعبد الله بن العباس و فرمود آنحضرت عبد الله بن عباس را و قد اشار علیه و حال آنکه اشارت
کرده بود بر آنحضرت فی شیء لم یوافق رایه در چیزی که موافق نبود برای آن عالی منصب و آن خبر امارت معاویه
بود در شام و تولیه طلحه و زبیر را اهل بصره و اهل کوفه و مجمل این قصه آنست که عثمان چون کشته شد
و مردمان بیعت کردند با امیر المؤمنین ع عبد الله بن عباس بخدمت آنحضرت آمد و بیعت کرد و گفت یا امیر المؤمنین
امر بیعت واقع شد اما من ایمن نیستم از حیل و مکر اهل زمان کتابی بنویس برای طلحه مشتمل بر استمالت و ولایت
بصره را برای او مقرر دار و نامه دیگر برای زبیر و حکومت کوفه برای او مسلم کردان و در آن کتاب درج فرما
چیزی که موجب خوشی ایشان باشد و هم چنین با معاویه بن ابی سفیان کاغذها و در کتاب او ذکر قرابت
و صله ارحام و تفویض ولایت شام بجهت او نما تا بیابند تو بیعت کنند پس اگر منصوب شدند بر فتنا چاره نمود
تو علاج باید کرد و الا بجای او دیگری نصب فرما تا بجا دفع نمود دنیا با آنحضرت این رای را موافق ندیده فرمود
که ای ابن عباس معاذ الله که من دین خود را بفساد آرم از برای دنیای غیر لک ان تشیر علی مر است که اشارت
کنی بر من و اری و مرا است که ببینم اندیشه را و تامل نمایم در صحت و فساد آن فاذا عصیتک پس چون نافرمانی
کنم تو را بواسطه علم من بفساد آن فاطعنی پس اطاعت کن مرا و منقاد فرمان باش و روی انه علیه السلام لما
ورد الکوفة و مرویست که آنحضرت چون آمد بکوفه قادما من صفین در حالتی که آینده بود از حرب صفین
مر بالشبامیین مرور فرمود بشبامیین و شبام بکسر شین قبیله ایست از عرب فسمع بکاء النساء علی
شنید گریه زنان را علی قتلی صفین بر کشتهای صفین و خرج الیه حارث بن شرحبیل الشبامی و بیرون آمد
بسوی آنحضرت حرث بن شرحبیل شبامی و کان من وجوه قومه و بود حرث از دوستان و اعیان
قوم خود فقال له پس فرمود آنحضرت مر او را اتغلبکم نساؤکم آیا غالب میشوند بر شما زنان شما علی
ما اسمع بر آنچه میشنوم الا تنهونهن آیا نهی نمیکنید ایشان را عن هذا الرنین از این ناله کردن و بغیر
دفغان کردن و اقبل یمشی معه و روی آورد که برود معه با امیر المؤمنین ع و هو علیه السلام راکب
و آنحضرت سوار بود فقال له پس فرمود او را ارجع باز گرد فان مشی مثلک پس بدرستیکه رفتن
مثل تو مع مثلی با مثل من فتنة للوالی فتنه و بلا است برای والی حاکم و مذلة للمؤمن و محل خواری است برای

تعنتا
بمعنی التعلم مصدر است از باب تفعل
عنت بتحریک بمعنی تباه و بمعنی گناه و بمعنی
هلاک و بمعنی واصل کردن و بمعنی دشواری بر مردم آ
و حقیقة تعنتا از باب تفعیل بمعنی سخت
گرفت بر او و الزام کرد و جاء متعدیا بر
بناء فاعل از باب تفعیل بمعنی آمد در جائیکه
میخواهد لغزدین او را ق

شرحبیل
بضم شین و فتح راء و در شرح قاموس
ذکر کرده که شرحبیل بروزن خزعبیل ذکر
ذکر کرده خاصیتا بر وزن قذعمل و
قذعمل را ضبط کرده بضم قاف و فتح
ذال از این کلمات معلوم میشود که شرحبیل
بضم شین و فتح راء است و الله اعلم
لمحرره صحابه
ق

عن هذا الرنین
نحو
الشبامی
بکسر شین و شدید لسبته است
و شبام بروزن کتاب
قبیله ایست معروف
١٢

مؤمن و این ایماء است باخراج نمودن از جاه باستخدام غیر و قال علیه السلام و فرمود آنحضرت وقد مر بقتلی
الخوارج یوم النهروان در وقتیکه گذشت بکشتهای خارجیان در روز نهروان بؤساً لکم سختی باد شما را
انتصاب او بفعل مضمر است و در این است که قدر الله لکم بؤساً یعنی تقدیر کند خدا برای شما سختی را لقد
ضرکم بدرستیکه ضرر کردند و رسانیدند بشما من غرکم کسی که فریب داد شما را فقیل له پس گفته شد مر آنحضرت را
من غرهم یا امیر المؤمنین که فریب داد ایشان را ای امیر مؤمنان فقال پس فرمود که الشیطان المضل دیو گمراه کننده
گمراه کننده و الانفس الامارة بالسوء و نفسهای بسیار فرماینده به بدی غرتهم فریب داد ایشان را بالامانی
بآرزوها باطل و فسحت لهم و گشاده کرد از برای ایشان و بسیار گردانید بالمعاصی معصیتها را و انواع
رذایل و وعدتهم الاظهار و وعده داد ایشان را بغالب کردن ایشان را در کارزار فاقتحمت بهم النار
پس در آورد ایشان را بسرعت هر چه تمامتر در آتش دوزخ در عاقبت کار و قال علیه السلام اتقوا بپرهیزید ای بندگان
خدا معاصی الله از معصیتها و نافرمانیهای خدا فی الخلوات در خلوتها فان الشاهد هو الحاکم پس
بدرستیکه گواه حاکم است یعنی آنکسی که شاهد است بر معاصی شما حاکم است بر شما بجزای آن و قال علیه السلام
و فرمود آنحضرت لما بلغه وقتیکه رسید باو قتل محمد بن ابی بکر رضی الله عنه کشته شدن محمد پسر ابابکر
ان حزننا علیه بدرستیکه اندوه ما بر قتل او علی قدر سرورهم به بر مقدار شادی قاتلان اوست
بقتل او الا انهم لکن اینقدر هست که ایشان نقصوا بغیضاً کم کرده شدند از دشمنی یعنی یکی
از دشمنان ایشان کم شد و نقصنا حبیباً و کم کرده شدیم از دوستی یعنی یک دوست ما کم شد و قال علیه
السلام العمر الذی اعذر الله فیه عمری که عذر ما ورد خدای تعالی در او الی ابن آدم بسوی پسر آدم
ستون سنة شصت سال است مراد با عذار خدا اهمال او است بنده را در مدتی که مظنه تحصیل زاد عقبی مما
باشد یعنی عمری که در او مهلت داد خدای تعالی بنده را بتحصیل زاد تقوی و اکتساب طاعات شصت سالست زیرا
که بعد از شصت سالگی ضعیف میشود قوای نفسانیه و بدنیه و کلال پیدا میکند از عمل پس هر که تقصیر کرد
در ما بین شصت سالگی عمر او متوجه میشود و منقطع میگردد حجت او باعتذار و قال علیه السلام ما
ظفر من ظفر الاثم به فیروزی نیافت آنکه گناهکار کرد او را معصیت خدا بسبب او و ممکن شد نصرت او
و خواهد زیرا که او مقهور درگاه الهی شد و قال علیه السلام الغالب بالشر مغلوب غالب شونده ببدی
مغلوب و منکوب است چه او مغلوب نفس و هوا است که بدترین دشمن است او را و چگونه مظفر باشد کسیکه
در جنگ دشمنی باشد که بدترین اعداست و قال علیه السلام ان الله تعالی فرض بدرستیکه خدای تعالی فرض کرده است
فی اموال الاغنیاء در مالهای توانگران اقوات الفقراء قوتها و روزیها فقیران را که آن زکوة اموال
ایشانست فما جاع فقیر پس گرسنه نشد هیچ فقیری بمضطر الا بما منع غنی مگر بسبب آنکه منع کرد
او را توانگر و الله تعالی جاء سائلهم عن ذلک و خدای تعالی خدای سؤال کنند ایشانست از آن
منع در روز محشر و قال علیه السلام الاستغناء عن العذر بی نیاز شدن از عذر گناه او زدن بسبب بکار
طاعت و اجتناب از معصیت اعز من الصدق به عزیزتر است و ارجمندتر از راستی عذر در ارتکاب
معاصی زیرا که ترک عذر عزت نفس بیشتر است از عذر آوردن و اگر چه صاحب او صادق باشد در آن
عذر نقص الامر زیرا که صاحب عذر در الاخر میشود بمدلت خواری پس از شایع شدن عذر او و کذا فوا

بغضاء
بفتح اول بر وزن امیر و بغض بضم اول بمعنی
دشمنی است ضد دوستی و بغضه بکسر اول و بغضاء
بر وزن حمراء بمعنی دشمنی است و بغض از
باب کرم و از باب نصر و از باب فرح
بغض و دشمن شد مصدر آن بغاضة بر
وزن صباحة است پس آنکس بغیض
بر وزن امیر است یعنی دشمن و گفته میشود
بغض جدک یعنی دشمن شد
بخت تو
ق

تعالی
از باب تفاعل بمعنی بلند است و هرگاه امر کنی
میگوئی تعال بفتح لام یعنی بیا بالا و اتبعه مر علی
بکسر عین و ضم لام و در تعدیه بفتح اول و قصر اخر
و مع حال بر وزن ما بمعنی آمدم او را از اعلا
معال علی یعنی بالا کن بر سر و علوا الشئ بحرکات
در اخر و علاوه الشئ بضم اول و علاوه
بر وزن بلا بالاتر از چیز است و علا
از باب نصر علوا بر وزن ستوا
یعنی بلند شد و وصف آن علی بر وزن
غنی است و هم چنین است علا از
باب فرح
ق

وقال علیه السلام اقلّ ما یلزمکم لله تعالی کمتر چیزی که لازمست شما را برای خدا تعالی ان لا تستعینوا بنعم
الله آنست که یاری نخواهید بنعمتهای او علی معاصیه بر معصیتها و نافرمانیهای او یعنی نعم او را در معصیت
صرف مکنید زیرا که وضع نعمت از برای استقامت است در طاعت پس کسیکه بطاعت مشغول نشود لا اقل باید
که ترک معصیت نماید و قال علیه السلام ان الله تعالی بدرستیکه خدا تعالی جعل الطاعة گردانید فرمان برداری را
غنیمة الاکیاس غنیمت زیرکان عند تفریط العجزة نزد تقصیر کردن عاجزان از فرمان برداری و حضرت بیان
چرا کیاس اشتغال میکنند فطنت خود را بانچه سزاوار است از طاعت و عبادت و عجزه تقصیر مینمایند در آنچه فرمان
کردگار است و قال علیه السلام السلطان وزعة الله فی ارضه سلاطین عادل بازدارندگان خدا اند یعنی
از جانب خدا بازدارنده اند جاهل غافل را در زمین از ارتکاب عصیان بعضی از شارحین برآنند که مراد
بسلطان معنی مصدری است که آن قهر و تهدید است فلهذا خبر او بصیغه جمع واقع شده و وزعه جمع وازع است یعنی زاجر
و صله مبتدا محذوف است در این تقدیر است که ذوو السلطان وزعة الله است یعنی صاحبان سلطنت و قهر و تهدید
بازدارندگان خدا اند و ابن میثم در شرح خود آورده که نزد من وجهی دیگر هست که اوضح است از این وجه و آن
بر این نهج است که اگر سلطان نباشد ممنوع نشوند مردمان از ارتکاب معاصی و انتهاک محارم الا باین وجه که
موکل باشد بهر یک از ایشان وازعی و رادعی که منع کند او را از آن معاصی و چون سلطان کافیست در کف
جمیع مردمان و منع ایشان از عصیان پس همچو وزعه جمیع مردمان باشد فصح صحیح باشد که گفته شود السلطان
وزعة الله و انصح بجهت کمال هیبت و سیاست او و قیام او و دفع مفاسد و انتقام و داد دادن و نظیر این است قول سبحانه و تعالی
که ان ابرهیم کان امة چه ابراهیم امت گفته از جهت کمال او در علم و تقوی و قال علیه السلام فی صفة المؤمن المؤمن بشره
فی وجهه مؤمن شادی در رخسار او نمایان است و حزنه فی قلبه و اندوه او در دل او پنهانست یعنی بشره او برافروخته
و دل او سوخته اوسع شیء صدرا فراخ ترین چیزیست از روی سینه یعنی گشاده است سینه او بجهت معارف و صفات
حمیده و اخلاق پسندیده و اذل شیء نفسا و خوارترین همه چیز است از روی نفس بسبب تواضع و فروتنی یکره
الرفعة کراهت دارد از سربلندی و برتری و یشنأ السمعة و دشمن دارد دنیا و خودفروشی را طویل غمه
دراز است اندوه او بجهت قلت زاد سفر آخرت بعید همه دور است بلندی همت او در طلب مطالب عالیه سامیه
کثیر صمته بسیار است خاموشی او بجهت کثرت فکر در امور معاد مشغول وقته مشغول است وقت او بذکر و طاعت
شکور صبور بسیار شکر کننده است بنعمتهای آفریدگار صبور بسیار صابر است در مصیبت و بلا مغمور بفکرته
غرق شده است بدریای اندیشه خود در ملکوت آسمان و زمین و امثال آن ضنین بخلته بخیل است بدادن حاجت خود
بدیگران مگر بر بینیاز درویشی زمان در بعضی از نسخ خلته بضم خا واقع شده بمعنی صداقت یعنی سرعت نمیکند بصداقت
احدی بجهت قلت اخوان سهل الخلیقة سهل و آسان است خوی او لین العریکة نرم است طبیعت او نه متکبر و بانخوت
نفسه اصلب من الصلد نفس او سختتر است از سنگ بجهت استحکام عقیده و شجاعت و هو اذل من
العبد و او خوارتر است از بنده زرخرید بواسطه کمال عبودیت و قال علیه السلام لو رای العبد الاجل اگر ببیند
بنده اجل خود را و مصیره و عاقبت خود را لابغض الامل هر اینه دشمن دارد آرزوی نفس را و غروره و فریب او را
استعمال لفظ مصیر از برای اجل بجهت سرعت انقضا نماید که مستلزم فنا است و غرض بدرد باغترار نفس ببقا
و عدم تنبه او بسرعت سیر عمر فرموده که رباعی ای کاش بدانمی که من کیستمی در دایره وجود بر چیستمی گر نیکم

ای اقل عدد
بشره
بکسر اول و بشر بفتحتین آدمی است و برای ... در او مرد و زن و واحد و جمع و کاهی تثنیه
کرده میشود و جمع کرده میشود بر ابشار و ظاهر پوست آدمی است و بعضی گفته اند جمع بشره است
بتحریک و زیادتی ها و ابشار جمع جمع است و بشر بکسر اول طلاقت یعنی گشاده رویی است
و بشارت بکسر اول اسم مصدر است مانند بشری بر وزن حبلی و خبر است
که داده میشود به بشارت دهنده و بضم هم آمده است
ق

بخلته
بفتح اول و ثانی و خلة بفتح اول بمعنی درویشی و پریشانی دنیا و مستمندی و حاجتمندی است و خل از
باب نصر یعنی نیازمند شد و بخلته بزیادتی ...
یعنی بزرگوار است و دوستی برادری و خلیله
بکسر اول سینه بمعنی دوستی است از برای ...
بر وزن و از برای واحد و جمع و خل
بکسر و ضم اول دوست مخصوص است یا اگر
فتحه داده شود بگر آنکه آورده شود
یا او گفته شود کان لی و دا اخلاء
ق

عقلشان شود که بکوشی بر خود اینکه از دنیا بکوشی وقال علیه السلام لکل امرء فی ماله شریکان مراد از شریکان مهر دو را
در مال او صعو شریکست الوارث والحوادث یعنی وارث و حوادث است یعنی دیگری که خانه بهار و روزگار که مفنی مال است
وقال علیه السلام الداعی بلا عمل کالرامی بلا وتر خواننده بدرگاه خدا عز و جل بی وسیله عمل کالرامی بلا وتر یعنی
اندازنده تیر است بی زه کمان چه اثری بر آن مترتب نشود و تیر دعا بهدف اجابت نمیرسد وقال علیه السلام
العلم علمان یعنی جنس علم منحصر است در دو نوع علم مطبوع یکی مطبوع است که طبیعت عقل داد و کافی باشد
وان علم الاصول است یعنی اثبات صانع و توحید و عدل و صفات ثبوتیه و سلبیه و نبوت و امامت و معاد ومسموع
و دوم مسموع است چون مسائلی که متعلق بسمع و احکام شرعیه است که مسمی است بعلم فروع ولا
ینفع المسموع و نفع نمیدهد علم مسموع اذا لم یکن المطبوع وقتی که نباشد علم مطبوع زیرا که علوم
نقلیه فروع علوم عقلیه اند لهذا صحت عبادات منوط است باصول خمسه و بعضی گفته اند که مراد از مطبوع علوم
ضروریه بدیهیه اند و مسموع علوم نظریه مکتسبه و بدیهی است که مکتسب منتفع نمیشود تا امری که مستند نباشد
برهان و مقدمات یقینیه وقال علیه السلام صواب الرای بالدول صواب تدبیر و اندیشه صواب وابسته است بدولتها
یقبل باقبالها و یذهب بذهابها می آید بامدن آنها و میرود برفتن آنها و امدن نکبتها زیرا که صواب رای در
اسباب دولت است چون دولت رو بادول باشد دلالت بر ذهاب دولت بر صواب رای هیچ دلالت علم معلول باشد
بر علت وقال علیه السلام العفاف زینة الفقر پارسا بودن از حرام و خود را نگاه داشتن از اثام و محرز شدن
از سوال کردن از مردم آرایش درویشیست والشکر زینة الغنی و شکر گذاری آرایش توانگریست و افزاینده نعمت
وقال علیه السلام یوم العدل علی الظالم اشد روز عدل کردگار بر ستمکار نابکار سخت تر است من یوم
الجور علی المظلوم از روز ستم کردن ستمکار بر ستم رسیده دل افکار وقال علیه السلام الاقاویل محفوظة
گفتارها نگاه داشته شده است یعنی در صحایف اعمال کقوله تعالی ما یلفظ من قول الا لدیه رقیب عتید والسرائر
مبلوة و عقاید و نیات آزموده شده است و پرسیده شده در روز قیامت و میتواند بود که مراد این باشد که
اقاویل هر کس مسموع شده اند محفوظ میکردند و متمیز میشود خیر و شر و جید و ردی آن از یکدیگر بخلاف نیات او
که همه آن مختلف میشود حسن و قبح و خبث و طیب آن الا باختبار وکل نفس بما کسبت رهینة هر نفسی بانچه کسب کرده
و اندوخته در گرو است و گرفتار والناس منقوصون مدخولون الا من عصم الله و مردمان ناقص کرده شده اند و معیوب و مدخول داخل
کرده شده اند در عقول ایشان علت و عیب بسیار الا من عصم الله مگر کسی که نگاه داشته است او را حضرت آفریدگار
سائلهم متعنت سوال کننده ایشان از روی تعنت جوینده است خطا و غلط کسی را ومجیبهم متکلف و جواب
دهنده ایشان رنج کشنده است در جوابی که مطابق واقع نباشد یکاد افضلهم رایا نزدیک
باشد که فاضل ترین ایشان باندیشه یرده عن فضل رایه باز دارد او را از فضل اندیشه او الرضا
خوشنودی او و بیکاری والسخط وخشم و بیکاری یعنی بعضی ایشان او بجوانب اندو ایقان و اتقان باشد بلکه بجهة
قلت بصیرت داشتن در غضب نیز و سعی نماید که مندفع شود باو خصم یا راضی کردد بهر باطل و غیر واقع که جاری شود
بر زبان او ویکاد اصلبهم عودا و نزدیک باشد که سخت ترین ایشان بچوب درخت یعنی استوار ترین ایشان
در دین تنکاه اللحظة تاثیر کند در او و متغیر سازد او را یک نگاه کردن و یتغیر بهانا خدا وتستحیله الکلمة
الواحدة و او را متحول بگرداند او را یک کلمه که صادر شود از نشر نفس و اشتهوا و بنا معاشر الناس یکی در ...

اتقوا الله بپرهيزيد از خدا فكم من مؤمل ما لا يبلغه پس بسا اميددارنده چيزى كه نرسد باو وبان ما لا يسكنه
وبسا بنا كننده بنائى كه ننشيند در او وجامع ما سوف يتركه وبسا جمع كننده مالى كه زود باشد كه بر جا بگذارد او را
وازان بپرهيزد ولعله من باطل جمعه وشايد كه آن مال را از باطل فراهم آورده باشد ومن حق منعه
واز حقى كه منع كرده او را أصابه حراما رسيده باشد باو حرامى واحتمل به آثاما وبرداشته باشد بان حرام گناهها
فباء بوزره پس باز گردد بوزر آن وقدم على ربه آسفا وبرسد بپروردگار خود اسف خورنده اندوهگين شده لاهفا
حسرت خورنده در آن حال قد خسر الدنيا والآخرة بتحقيق كه زيان كرده در دنيا و آخرت ان بى بهره ماندن در هر دو ذلك
الحالت چنانكه هو الخسران المبين زيان روشن است وهويدا در هر دو جهان وقال عليه السلام من العصمة تعذر المعاصى
از اسباب نگاه داشتن نفس است از بديها متعذر شدن معصيتها وقادر نبودن بر آن زيرا كه عصمت ملكه ايست
وكاهى كه حاصل ميشود اين ملكه از ممارست ترك معصيت نزد عدم وجدان آن وعدم قدرت بر آن وقال
عليه السلام ماء وجهك جامد يقطره السؤال آب روى تو كه حياست بسته است ميچكاند آن را سؤال
فانظر عند من تقطره پس بنگر كه نزد كه ميچكانى آن را پس از اهل آن كن وقال عليه السلام الثناء باكثر من الاستحقاق
ثنا گفتن بيشتر وزياده بر استحقاق ملق تملق است شديد است در قول وافراط در مدح والتقصير عن الاستحقاق
وكوتاه كردن ثنا از استحقاق وعدم نشاى آن عى او حسد در ماندن است در سخن يا حسد بردن باشد ثنا
گفتن بقدر استحقاق وقال عليه السلام اشد الذنوب عند الله سخت ترين گناهان نزد خدا ما استهان به صاحبه
آنست كه خوار دارد آن را صاحب آن وسهل گيرد زيرا كه آن مستلزم ملازمت است بر آن تا آنكه ملكه شود ودال بر جرئت
در عصيان خدا وبيم مؤيد اينست قول الهى كه وتحسبونه هينا وهو عند الله عظيم وقال عليه السلام من نظر
في عيب نفسه كسيكه نظر كرد در عيب نفس خود بجهت اشتغل عن عيب غيره باز ايستاد واعراض نمود از عيب غير
خود بجهت عيب گرفتن او از نقصان نفس خود ومن رضى برزق الله وهر كه راضى وخوشنود شد بروزى داد
او را خدا لم يحزن على ما فاته اندوه نكشيد بر آنچه فوت شد از او در دنيا ومن سل سيف البغى وهر كه كشيد شمشير
ستم را وبناحق قتل او ورد بعضى از بنى آدم قتل به كشته شد بان شمشير ستم بجهت جزاى مجازات در دنيا
اهل عالم فرد هر كه تيغ ستم كشد بيرون اجلش در زمان بريزد خون ومن كابد الامور وهر كه
رنج كشيد بنفس خود در كارها دشوار ومقاسات كرد بشدايد وصعوبات آن عطب متعرض هلاك شد و
من اقتحم اللجج وكسيكه فرو رفت در ميان درياها واز كمالات شناورى مرتكب شد بامور عظيمه يعنى هر كه انداخت
خود را در امرهاى عظيم كه تحصيل آن صعب باشد چون از كتاب فنون حروب تدبير غرق غرق شد وهلاك
شد در مظنه هلاك ومن دخل مداخل السوء وكسيكه داخل شد در مواضع بد وامكنه بد اتهم
تهمت زده شد بدى واگر چه مرتكب نشد بدى چه انجا مظنه است كه متهم شوند ببدفعلى وبدكردارى ومن
كثر كلامه وهر كه بسيار شد گفتن او با اهل عرف كار كثر خطؤه بسيار شد خطاى او ودر گفتار زيرا
كه قادر نيست بر ضبط كلام كثير وتامل نميكند در صحت وفساد آن وسهوها واقع ميشود براى اين بايد كه كثير
الكلام تامل نمايد در سخنان خود وجهد نمايد در اكتفا كردن بكلام يسير تا محفوظ ماند از كثرت خطا هيچ ولعن
كه بر حرف اغتنام قليل فايده است واگر بسيار شد در ضبط آن متعذر است بواسطه عدم ضبط وبسيار است كه
فرصت ميبايد اغتنام نمايد بعضى از حكما گفته اند كه كلام قليلى كه مصون باشد از خطا بهتر است از

آثاما
بفتح الف بروزن سحاب معنى گناهكار وبكسر
كردن است وبمعنى پاداش گناه دادن است
وماده مقصور آن اثم بوزن مجلس واثيم
بروزن امير بسيار دروغ گوينده است
واثم بروزن صبور واثم از باب
منع وبمعنى از باب ضرب گناه كرد
واثم بكسر الف بمعنى گناه است
واثم بمعنى شراب ومعنى قمار هم آمده
واثم از باب علم يعنى بزه كار
كار شد ومصدر آن اثم
واثم كه مقعد است واثمه
اثما از باب منع وارباب
تقصير يعنى شمرد بزه
كار كناه او

بقطره ق
تقطره ق
ما استخف ق

عطب
بحركتين العطب از باب فرح يعنى هلاك شد
وعطب از باب نصر يعنى نرم شد وعطبه ارباب
افعال يعنى هلاك كرد وشكست اورا غيراوه وعطب
بروزن حسن يعنى درويش است وعطب
بضم اول وسكون ثانى بروضه پنبه را گويند
وعطب بفتح اول ترو تازگى اوست
مثل عطوب بروزن سرور
عطب البعير والفرس
يعنى شكسته شد شتر
واسب
ق

کثیر که مشوب باشد بخطا همچنانکه طلای قلیل که مصون باشد از غش انفع است از کثیر مغشوش و مَن کَثُرَ خَطاؤُهُ و هر که بسیار شد خطای او قَلَّ حَیاؤُهُ اندک شد حیای او بسبب کثرت مقابلهٔ او بمردمان و در چیزی مستحیا منه وَمَن قَلَّ حَیاؤُهُ و کسیکه اندک شد حیای او قَلَّ وَرَعُهُ اندک شد اجتناب و پرهیزکاری او از منکر زیرا که حیا شعبه‌ایست از ورع پس قلت او مستلزم قلت ورع باشد وَمَن قَلَّ وَرَعُهُ و کسیکه اندک شد ورع او ماتَ قَلبُهُ بمیرد دل او زیرا که چون قلب ملتزم اعمال حسنه و افعال حمیده که فرع علم و ورع است نشود پس عدم آن موجب موت قلب شد وَمَن ماتَ قَلبُهُ و هر که بمیرد دل او یعنی خالی شود از علم و عمل دَخَلَ النّارَ داخل شود در آتش دوزخ بفرموده حضرت امیر وَمَن نَظَرَ فی عُیُوبِ النّاسِ هر که نظر کرد در عیبهای مردمان فَأَنکَرَها پس منکر شد بآن و تنفر نمود از آن ثُمَّ رَضِیَها لِنَفسِهِ پس از آن راضی شد بآن عیبها از جهت نفس خود فَذلِکَ الأَحمَقُ بِعَینِهِ پس آنکس مرد احمق است بحماقت و سفاهت صرف بجهت مخالفت نمودن او برای خود که آن انکار عیوب غیر است فِی القَناعَةِ مُلکٌ لا یَنفَدُ قناعت نمودن و تساهل کردن در اسباب معیشت بقدر ضرورت ملکی است که فانی نمیشود و سمت فوت نمیپذیرد **شعر** کسیکه قناعت در وطن چو عنقا کرد کجا بملک دو عالم سر فرود آید وَمَن أَکثَرَ ذِکرَ المَوتِ هر که بسیار کرد یاد مرگ را رَضِیَ مِنَ الدُّنیا بِالیَسیرِ خوشنود شد از متاع دنیا باندک بجهت علم او بعدم انتفاع او بکثیر و بجهت آنکه لابد از مفارقت است از انتفاع حقیر وَمَن عَلِمَ أَنَّ کَلامَهُ مِن عَمَلِهِ و کسیکه دانست که کلام او از جمله کردار اوست قَلَّ کَلامُهُ اندک خواهد بود گفتار او إِلّا فیما یَعنیهِ مگر در آنچه مهم است در غرض او از کلمات حسنه شرعیه و اثبات این مدعا باین شکل که کلام از جمله اعمال است و همه اعمال مکتوبند در صحیفه صاحبان و صغار مثبوت بر فضول آن و مؤاخذه میکردند نتیجه این نتیجه است که کلام مکتوب مثبوت و مؤاخذه میکردد صاحب او بر فضول سیئی آن که نتیجه کو خواهد بود کم گفتن او وَقالَ علیه السّلام لِلظّالِمِ مِنَ الرِّجالِ ثَلاثُ عَلاماتٍ فرمود آنحضرت مر ستمکار را از جمله مردمان سه علامت است یَظلِمُ مَن فَوقَهُ بِالمَعصِیَةِ ستم میکند کسی را که برتر و بالای اوست از مردم یعنی کسی که خالق او است یا ما فوق او بسبب معصیت و فسوق وَمَن دونَهُ بِالغَلَبَةِ و بر کسی که زیر دست اوست بغلبه کردن بر حقوق وَیُظاهِرُ القَومَ الظَّلَمَةَ و هم پشتی میکند گروهی را که اهل ظلم اند اهل عموم وَقالَ علیه السّلام عِندَ تَناهِی الشِّدَّةِ تَکونُ الفَرجَةُ نزد بپایان رسیدن سختی گشایش است و خوشحالی وَعِندَ تَضایُقِ حَلَقِ البَلاءِ یَکونُ الرَّخاءُ و نزد تنگ شدن حلقهای بلا یعنی احاطه نمودن شدائد باطراف آدمی بحیثیتی که مخلصی نباشد او را آسایش است و فراخی **عربیه** کَم لَیلَةٍ مِن غُمومِ الدَّهرِ مُظلِمَةٍ دَجیاءُ مِن بَعدِها صُبحٌ مِنَ الفَرَجِ وَقالَ علیه السّلام لِبَعضِ أَصحابِهِ فرمود آنحضرت مر بعضی از اصحاب خود را بخطاب لا تَجعَلَنَّ أَکثَرَ شُغلِکَ مگردان بیشتر شغل خود را بِأَهلِکَ وَوَلَدِکَ باهل خود و فرزند خود یعنی بسیار بایشان مشغول مشو باقی اوقات را صرف عبادت کن فَإِن یَکُن أَهلُکَ وَوَلَدُکَ أَولِیاءَ اللهِ پس اگر باشند اهل تو و فرزند تو دوستان خدا فَإِنَّ اللهَ لا یُضیعُ أَولِیاءَهُ پس بدرستی که خدای تعالی ضایع نمیسازد دوستان خود را وَإِن یَکونوا أَعداءَ اللهِ و اگر باشند دشمنان خدا فَما هَمُّکَ وَشُغلُکَ بِأَعداءِ اللهِ پس چیست غم تو و مشغولی تو بدشمنان خدا وَقالَ علیه السّلام أَکبَرُ العَیبِ أَن تَعیبَ ما فیکَ مِثلُهُ بزرگترین عیب آنست که عیب کنی چیزی را که باشد در ذات تو مانند آن عیب بیش از او واقع شده وَهَنَّأَ بِحَضرَتِهِ رَجُلٌ رَجُلاً تهنیت گفت بحضور آنحضرت مردی مردی را بِغُلامٍ وُلِدَ لَهُ بپسری که متولد شده بود مر او را فَقالَ لَهُ

رضی
بکسر العین الفعل رضی عنه و رضی علیه رضی
از باب فرح یعنی خوشنود شد از او و مصدر آن
رضا بکسر راء و قصر آخر و رضوان بر وزن
عثمان و بضم اول در هر دو و مرضاة نقیض
آن است ضد خشم گرفتن و ناخوشنود
و وصف آن راضی بر وزن کاتب و جمع
آن رضاة بر وزن رماة است
و رضی بر وزن غنی و جمع آن
ارضیاء بر وزن اغنیاء و
رضاة بر وزن رماة و رضی
بر وزن کتف و جمع آن
رضوان بر وزن ...
میآید
ق

حلق
بر وزن عنب است و حلقه بفتح اول
زره است و هر چیزی که گرد است میان
خالی از آهن و فولاد و غیر آن است جمع
آن حلق بتحریک و حلق بر وزن عنب
و حلقات بتحریک میآید و حلقات
بکسر هم نیز آمده و شاید که حلقات
بکسر حاء جمع جمع باشند که حلق است
نه جمع حلقه بواسطه آنکه فعله
بر فعلات جمع بسته نمیشود
حلقه رأسه کلیه از
باب ضرب یعنی زدود
و ستره موی سر او را
و مصدر آن
حلق و تحلیق است

لتهنئک الفارس پس گفت حضرت که بواسطهٔ این خوش طالعی که تو داری عطا خوش کرد و بخشش بسیار دهد ترا
کسی که حاذق است و ماهر در دفع سپاه و سواران یا کسیکه متفرس است که کامل در فراست زیرکی این کلمه از آن
که عرب در حین تهنیت بسیکه پسر میگفتند و چون این نوع تهنیت از علامت موافق انحضرت نیفتاد از اینجهة منع این نمود
فقال علیه السلم لا تقل ذلک پس فرمود که مگو این کلمه را در وقت تهنیت و لکن قل و لیکن بگوی در آن
حین که شکرت الواهب که شاکر باشی خداوند بخشنده را و بورک لک فی الموهوب و برکت داده شوی
در بخشیده شده که ولد است و بلغ اشده و برسد آن فرزند بمنتهی قوت و کمال و رزقت برّه و روزی شوی نیکوی
او و نقل از ارشاد است که کیفیت تهنیتی که مذکور شد این بود که عبد الله بن عباس بخدمت
او حاضر شد امیر المؤمنین ع احوال او را پرسید عرض کرد که امشب خدا او را فرزندی متولد شد حضرت امیر
متوجه منزل او شد و تهنیت مولود گفت بهمین طریق که انجا ذکر شد فرمود بعد از آن گفت چه نام کردی او را
عبد الله گفت ایا بجز شما تسمیه فرمائید او را من چگونه سبقت کنم بر شما در تسمیه او حضرت دست مبارک بر حنک
آن مولود نهاد و چیزی خواند و فرمود که فراگیر ابن ابا الملوک که من او را علی نام کردم و کنیت او ابو الحسن بعد از آن
او را فرزندی حاصل شد محمد نام و محمد را پسری متولد شد علی نام و علی را فرزندی عبد الله نام و انجناب بود که
حضرت فرموده بود و این عبد الله اول خلفای عباسیه بود و ملقب است بسفاح و بعد او ابو جعفر دوانقی تا معتصم
ملکت بنام رضی معجز نشان بود خبر صحیح مبدا انجناب بود و مشهور است و روایت شده که و بنی رجل
من عماله بناء فخما بنا کرد مردی از عاملان بلاد او بنائی عظیم و عماراتی والا در ایام او فقال علیه السلم
پس فرمود که اطلعت الورق رؤسها ظاهر کرده اند برآورده نقرها و سرهای خود را کنایه فرمود با این از
ظهور اثر نقرها در بنا یعنی ظاهر شد غنا تو بنحو بنا و عمارت البناء یصف بدرستیکه این بنا وصف
میکند لک الغنی ترا بغنا و قیل له و گفتند مر آنحضرت را لو سد علی رجل باب بیته که بسته شود بر مردی
در خانه اش و ترک شود و گذاشته شود در آنخانه من این کان یاتیه رزقه از کجا باشد که آید باو روزی که او را
باید فقال علیه السلم پس فرمود آنحضرت که من حیث یاتیه اجله از آنجا که آید باو اجل او این نسبت حیثیت روزی
بحیثیت اجل از جهت اشتراک ایشان در مبدا واحد که ان علت صانع ما است و عزی علیه السلم قوما عن
تعزیه فرمود و امر بصبر نمود انحضرت گروهی از مرده مات لهم که مرده بود مر ایشان را فقال پس فرمود که ان هذا
الامر بدرستیکه این که موت است لیس لکم بدا نیست که بشما آغاز کرد بلکه از ابتدا آدم این امر معهود است
منتهی ولا الیکم انتهی و نه بشما است نهایت او و نه بلکه تا انتهای عالم این حکم مقرر است لانه و قد کان
صاحبکم هذا و بدرستیکه مصاحب و همراه شما بود یسافر اختیار سفر نمود فعدوه فی بعض اسفاره
پس شما دید او را در بعض سفرهای خوش یعنی تعداد ایام سفر او کنید فان قدم علیکم پس اگر باز آید
و داخل شود بر شما فیها و الا قدمتم علیه و گر نه شما پیش آیند او را و جزما و قال علیه السلم ایها الناس
ای گروه آدمیان لیرکم الله فی النعمة باید که ببیند شما را خدای تعالی در نعمت وجلین خوفناک و ترسناک کما
یراکم من النقمة هم چنانکه میبیند شما را از نقمت و عقوبت فرقین ترسناک و هراسان انه من وسع علیه
بدرستیکه کسیکه فراخ کرده شد بر او فی ذات یده در ذاتیکه در دست او است از متاع دنیا فلم یر ذلک استدراجا
پس ندید آن توسع رزق را بنائی و تدریج نزدیک کردانیدن خدا او را بعقوبت فقد امن مخوفا پس تحقیق که

المنهمک
بحرکات ثلث در عین [illegible]
و همچنین [illegible]
بر تعب و مشقت و قد [illegible]
از باب فرح و از باب کرم [illegible]
و مضارع آن از باب ضرب [illegible]
منع و از باب [illegible]
بنا [illegible]
د [illegible] از باب تفعیل [illegible]
از [illegible]
و [illegible] از باب منع [illegible]
ضرب [illegible]
اوردا
ق

الورق
[illegible]
[illegible]
[illegible]
افعال و ورق بروزن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و ورق [illegible]
[illegible]
ق
من النقمة [illegible]

ایمن کردید از کار ترسید شده و مَن ضُیّقَ علیه و کسیکه تنگ کردانیده شد بر او فی ذات یده یعنی در آنچه
دست او است فلم یر ذلک اختبارا پس نبیند آن تضییق را از مودن خدا او را بان فقد ضیّع مأمولا
پس ضایع ساخته چیزی را که امید داشته شد از او اجر صبر بر اختبار نمودن بفقر زیرا که شاید نسبت با آنکه نعمت بلا است و واجب
مقابله آن بشکر همچنانکه نعمت بلا است و واجبست مقابله آن بصبر و قال علیه السلام یا اسراء الرغبة اقصروا
ای اسیران رغبت و آرزوی نفس و هوا کوتاه سازید او را و دو داد این سرا فانّ المعرّج علی الدنیا پس بدرستیکه
بالارونده بر دنیا و میل کننده بدین سرا لا یروّعه منها نمیترساند او را از دنیا او را الّا صریف انیاب
الحدثان مگر آواز دندانهای فتنها و حادثها لفظ صریف انیاب مستعار است از برای مقدمات موت از امراض
مخوفه و غیر آن که منع نمیکنند ایشان را از دنیا الا نوائب و مصائب دهر یا ایها الناس ای گروه مردمان
تولّوا من انفسکم متولی شوید از نفسهای خود یعنی بخود خود مباشر شوید و مشغول گردید تأدیبها با صلاح
آوردن نفسهای خود و اعدلوا بها و بگردانید نفسها را عن ضراوة عاداتها از جرأت کردن و اقدام بر آنچه
عادتهای خویش از هوا و آرزو که مضر باشد در آخرت لا تظنّن کان البشر بکلمة خرجت من احد یعنی که بیرون آید
دهان یکی از مردمان سوءاً بدی را یعنی گمان بد مبر بقول مردمان و انت تجد لها و حال آنکه می یابی مر آن کلمه را فی الخیر
محتملاً در نیکوئی احتمالی زیرا که حمل کردن قول غیر بر خیر حسن ظن است که از مکارم اخلاقست و قال علیه السلام اذا
کانت لک الی الله حاجة چون باشد مر ترا بدرگاه اله حاجتی فابدأ پس آغاز کن پیش از حاجت بمسئلة الصلوة
بدرخواستن از خدا تعالی صلوة و سلام را علی النبی بر پیغمبر ثم اسئل حاجتک پس از آن درخواه حاجت خود را
فان الله پس بدرستیکه خدا عزّ و جلّ اکرم من ان یسئل حاجتین کریمتر از آنست که خواسته شود از او دو خواهش
فیقضی احدیهما پس روا کند یکی از هر دو را و یمنع الاخری و منع کند یکی دیگر را از این و این قول سؤال از
عقب است از امیر بوسیله درود بر پیغمبر شفاعت خواهش هرگاه که صلوة فرستاده بر او قبل از حاجت قال علیه
المراء پس باید که ترک نماید خصومت کردن با عیب‌جویان و قال علیه السلام من الخرق از بی راهی و حماقت است
و تعسف نمودن در امور و در کار المعاجلة قبل الامکان تعجیل نمودن در کارها پیش از امکان و اقتدار
و الاناة بعد الفرصة و سستی کردن بعد از فرصت کردن زیرا که اول طرف افراط است و ثانی طرف تفریط
و این هر دو مذموم اند و قال علیه السلام لا تسئل عمّا لا یکون مپرس از آنچه بوقوع نیامده از احکام
ففی الذی قد کان پس در آنچه واقع شده لک شغل مر ترا مشغولیست از استنباط مسائل
کثیره و احکام دقیقه آن و قال علیه السلام الفکرة مرآة صافیة اندیشه آئینه ایست صافی از برای انتقاش
صور معقوله و هیچ انتقاش مرآت بصور محسوسه و الاعتبار منذر ناصح و عبرت گرفتن از احوال دیگران
از احوال فضیحه بیم کننده نصیحت کننده او و کفی ادباً لنفسک و کافیست برای ادب کردن نفس خود
تجنّبک ما کرهته لغیرک دوری تو از چیزی که مکروه میشمری آنرا برای غیر خود و قال علیه السلام
العلم مقرون بالعمل دانش پیوسته شده است بکردار و بمقتضی حکمت المستبد در کمال نفس انسانیه زیرا
که علم کمال قوت نظریه است و عمل کمال قوت عملیه و هیچ کمال نیست مر نفس انسانیه را مگر در قوت علمیه و عملیه
فمن علم عمل پس کسیکه عالم باشد لا بد است که عمل بعلم کند تا نفس او کامل شود و العلم یهتف بالعمل و علم
آواز میدهد بعمل برپا خاستن فان اجابه پس اگر اجابت کرد عمل ندای علم را مقرون شد نفس بکمال و الا ارتحل

اسراء
اسر بفتح اول جمع اسیر است و اسر بضمه
پایهای سخت است و بدو فتحه آبگینه است
و اسار بر وزن کتاب چیزیست
که بسته میشود بآن و اسیر بدو ضمه
جمع است و اسیر بر وزن امیر بمعنی بندی
و قید کرده شده است و در زندان
داشته شده است و اسراء بر وزن
امراء و اساری بر وزن سکارا
و اساری بفتح اول و قصر آخر
و اسری بر وزن سکری
جمع آن است
ق
محمد آقا زاده
یلخیره زاده

و الحدثان
بفتح اول و سکون ثانی آفت است و حدث
بفتح اول از باب نصر نو را گویند
مصدر آن حدوث بر وزن
سرور است و حدثه بر وزن
سحابه و حدثان روزگار
مصیبتها و سختیهای او است
منه حفظه دوست
ق

ضراوة
بفتح اول ضری از باب فرح ضری
بر وزن عصی و ضراوة بر وزن صحابه
و ضریا بفتح اول و ضراء بهمزه بدل ایاء
یعنی حریص شد و ضراه بر وزن تضریة
از باب تفعیل و اضراء از باب
افعال یعنی حریص کرد او را
ق

عَنهُ و اگر اجابت نکرد بکوچ او و رد بار تحال و منجر شد بزوال استعاره فرموده لفظ هتف را که بمعنی کردن صدا
ندا ساختن برای علم دیرا که عمل موکد علم است و مصیر او است پس عمل ملکه و ترک آن موجب نسیان او و مستلزم غفلت
از آن پس زوال پذیر شود بواسطه ترک عمل و از این قبیل است کسیکه صنعتی دارد و عمل نمیکند بمرور و سنین
اعوام فراموش میکند تفاصیل آنرا بحیثیتی که تمکن ندارد بر آن فعل خصوصا در اعمال دقیقه با اعتبار مفاد
بعمل بواسطه وجوه کمال انسان باین هر دو دهمار و محتمل است که مراد بارتحال عدم منفعت باشد مجاز او این از
قسم اطلاق اسم ذی الغایت باشد بر غایت و معنی و مراد آن باشد که هر که عمل را مقارن علم نساخت هیچ منفعت بر
مرتب نشد همچنانکه بر جهل مترتب نمیشود پس علم و جهل او در عدم انتفاع یکسان باشد **شعر** هر چند علم
لیک بی عمل چون نخار خشکیدن که بوی بی کل قطرهٔ وقال علیه السلام یا ایها الناس انکروا دنیا متاع الدنیا
حطام موبی متاع دنیا گیاه و برگ خشکیده که وبا اورده است و فانی ساز نده است پس نگهداشتن او موجب
مضرت و آخرت و سبب هلاکت است فتجنبوا مرعاه پس دور شوید از چرا گاهی که قلعتها احظی من کند
و بعلت کردن از آن با استعجال سود مند است من طمأنینتها انا در کوفتن را و بفراغت بال و بلغتها ازکی
و اندکی از قوت دنیا که بر آن رو کنند است پاکیزه تر است من ثروتها از توانگری شدن او بسبب آنکه بعد از
فنا و وبال حکم علی مکثر بها حکم کرده شده است بکسیکه بسیار مال دارد شده است بدرویشی و کم چیزی بجهت قلت
زاد و کمی سرمایهٔ آخرت بالفاقة و اعین من غنی عنها و یاری داده شده است کسیکه بی نیاز شد از آن
بالراحة یا سایش و تن و من راقه زبرجها کسیکه تعجب اورد او را ازاین زیب او را عجب نمود و زینت بان عقب
ناظریه کمها دو چیز را و ور دو چشم او کوری داد از آنکه اعمای اصلی است بمعنی ندیده بصیرت او و اکور کرد است
از دراک بنحو بعد او است و احوال الخرت هی الدنیا نقول لعله فيها حلت جد امن ملسئي وقتکی ولا يعز دک
طول ابتنا فقولی مضحك والفعل مبكي ومن استشعر الشغف بها و کسیکه شعار خود ساخت محبت دنیا
ملأت ضميره اشجانا پر ساخت دنیا باطن او را باندوهها ما لامال لهن رقص علی سویدا قلبه که آن اندوها
را است اضطراب و حرکت بر میاد لان مشعون و حرکت فکر و خیال است و اهتمام زینت دنیا و فراهم و دن آنهم
لشغله عمی مشغول میکرد اند او را اندوهی بی ثبات از وهم بحزنه و غمی محزون میسازد او را و کذلك همچنین
جدا از غمی بر او وارد اید حتی یؤخذ بكظمه تا آنکه فر اگرفته میشود راه نفس آن مغرور و هلاك میشود بانواع
هموم و غموم و اصناف محن و شرور فیلقی بالفضاء پس انداخته میشود بفضا قبر منقطعا ابهراه
در آنحال که بریده است رگهای و مقهورا هینا علی الله فناؤه اسانست بر خدا فانی ساختن او نمودن علی
الاخوان القاؤه و بر برادران انداختن او بگور و انما ینظر المؤمن و جز این نیست که نظر میکند مومن
بدنیا بعین الاعتبار بدیدهٔ اعتبار و عبرت گرفتن و یقتات منها و قوت فراهم میکند از او و سطن الاضطرار
شکم بیچارگی یعنی اخذ قوت لا یموت میکند از او وز یاد بر آن احتراز مینماید فی یسمع فیها و میشنود در او
باذن المقت بگوش دشمن داشتن و الابغاض و عدم عظیم پند اشتن ان قیل اثری اگر گویند توانگری
قبل اکدی گویند که باند خیری یعنی لذت مومن در دنیا موجب ضرر و داخت و اسمحت است بمحن و بلیه
و ان فرح له بالبقاء و اگر شاد کرده شود بیقا و هستی حزن له بالفناء اندوهناك کرده شود بفنا و بلیه
هذا ابن یلا و بعث امت مردن مادا اوفی یا تهم یوم فيه يبلسون و حال آنکه نیامده با ایشان روزیکه دلو

قلعتها
بضم عین معجمه آن چیزیست که کنده شود
از درخت مثل لغة و کفه میشود که منزل لفا
منزل قلعه بضم اول و بیم و ضمه و قلعه
بر وزن همزه یعنی منزل ما جای و طن
گرفته شدن نیست یا جاییست که
نمیدانند از آنجا بجای دیگر کی خواهم
رفت والدنیا دار قلعة بضم اول
یعنی دنیا خانه برکنده شدن است
و هو علی قلعة یعنی او بر کوچ
کردن است
ق
انما متاع

و بلغتها
بضم اول آنچه کفایه کرده شده و بس کرده
شده باندک از زندگانی است که ما
بتحریک کوری است که زاینده میشود با او مردم
با گمه هر کوری است مادر زاد و کمه یعنی گشت
شب کور و کمه بصره یعنی رسید بچشم او
تاریکی که ناپدید میشود برا او روشنی و کمه
العین بر وزن معظم کسی است
که کشته میشود چشمهای او و کامه
بر وزن کاهل کسیست که سرخود
میرود و نمیداند
که کجا میرود
ق

بو مبتلا شوند او در محنت غربت بسبب هوا که شدا بودند و قال علیه السلام ان الله سبحانه وضع الثواب بدرستیکه
خدای تعالی وضع کرد ثواب را علی طاعته بر فرمانبرداری خود و العقاب علی معصیته و عقوبت بر نافرمانی
خود ذیادة لعباده عن نقمته بجهت باز داشتن بندگان خود از عقوبت خود وحیاشة لهم الی جنته و
بجهت جمع کردن ایشان و داخل ساختن بهشت قال علیه السلام اخبار میفرماید در این فصل از احوال زمانیکه
در آخر الزمان پیدا شوند باین طریق که یاتی علی الناس زمان میاید بر مردمان زمانی لا یبقی فیهم من القرآن
که باقی نماند در میان ایشان از قرآن الا رسمه مگر اثری که از نقل و نوشت بزبان نه بعمل بجوارح و ارکان
و من الاسلام الا اسمه و از اسلام مگر نام او و مساجدهم یومئذ مسجدهای ایشان در آن روز عامرة
من البناء آباد شوند از بنا کردن خراب من الهدی خراب باشند از امامانی که هادیان و رهنمایندگان
باشند بر حق سکانها ساکنان مساجد و عمارها و عمارت کنندگان آن شر اهل الارض بدترین اهل زمین
منهم تخرج الفتنة از ایشان بیرون آید فتنه و الیهم تاوی الخطیئة و بسوی ایشان ماوی و جای گیرد خطا یردون
باز گردانند من شذ عنها کسی را که تنها مانده از آن فتنه فیها در آن فتنه بعنف [illegible] و یسوقون و میرانند
من تاخر عنها کسی را که باز پس مانده الیها بسوی آن باجبار یقول الله سبحانه میفرماید خداوند عالم که
منزه است از معایب و نواقص فبی حلفت بمن سوگند خوردم لابعثن علی اولئک [illegible]
بسوی ایشان فتنة اترک الحکیم فیها حیران فتنه ای که بگذارد حکیم و ماهر علوم را در آن حیران و متحیر و
سرگردان و قد فعل بتحقیق که کرد اینچنین یعنی این نوع فتنه را بعمل آورد و بتکلم در آورد چنانکه [illegible]
از زمان ما این چگونه باشد حال دیگر زمان و نحن نستقیل الله و ما طلب اقاله میکنیم از خدای تعالی عثرة الغفلة
بسر در آمدن غفلت را یعنی از خدا در میخواهیم که زایل گرداند خبطی را که از [illegible] غفلت صادر میشود و روی
انه علیه السلام و روایت واقع شد که آن حضرت علیه صلوات الله الملک الاکبر قلما اعتدل به المنبر کم
بود که راست شد با و منبر و قرار گرفتی بر بالای آن الا قال امام الخطبة مگر آنکه فرمودی در پیش
خطبه خود این کلام بلاغت را ایها الناس اتقوا الله ای گروه مردمان بترسید از خدای تعالی فما خلق امرؤ عبثا
پس بدانید که آفریده نشده هیچ مردی بیهوده فیلهو تا بازی جوید و در بطر [illegible] لهو و لعب [illegible] نماید و لا ترک سدی
و فرو گذاشته نشده مهمل و عاطل فیلغو تا بیهوده گوید و دم بیفایده زند و ما دنیاه و نیست دنیای مردم
التی تحسنت له که نیکو نموده [illegible] خود بخلف من الآخرة عوض از آخرتی التی قبحها کرد
نموده او را سوء النظر عنده بدی نظر نزد او و ما المغرور و نیست فریفته شده الذی ظفر من الدنیا
که فیروزی یافت از دنیا باعلی همته ببلندترین همتی کالآخر الذی ظفر من الآخرة همچو دیگری که فیروزی
یافت از آخرت بادنی سهمته بکمترین قسمت و نصیب خود زیرا که اعظم متاع دنیا با وجود حقارت نسبت
بحقیر معروف [illegible] و اصغر نعم عقبی با وجود عظمش نسبت [illegible] موصوف است [illegible] باشد
بعقبی اهل [illegible] دنیا [illegible] باشد [illegible] نصیبی [illegible] از عقبی غرض [illegible] این فصل
تفضیل آخرت بر دنیا و قال علیه السلام لا شرف اعلی من الاسلام نیست هیچ شرفی بلندتر از اسلام
زیرا که منازل سعادت دنیا و آخرت [illegible] کافی [illegible]
مسلمانی [illegible] و لا عز اعز من التقوی و نیست هیچ عزتی [illegible] عزیزتر [illegible] تقوی [illegible]

ذیادة
بکسر اول و ذود بفتح اول راندن و دور کردن
و دفع نمودن است مثل ذیاد و ذیاده
یعنی راندن و مذوده بروزن [illegible]
زبان و توبره گاه چارپایان
ح

حیاشة
بحاء مهمله [illegible] حاشیه [illegible] گرد کرد
[illegible] در [illegible] و [illegible]
[illegible] شترست و [illegible]
[illegible] کردن است از [illegible] خدا [illegible]
و همچنین [illegible] از غیر خدا [illegible]
[illegible] و حاشا [illegible]
نوشته از [illegible] ح

الحکیم [illegible]

سهمه
بضم اول و سهم بفتح اول بهره و نصیب
و جمع آن سهمان بروزن عثمان و سهمه
بضم اول میاید و سهم تیر است که [illegible]
زده میشود و جمع آن سهام بروزن
رجال و سهم بضم اول [illegible] زیاد است و
سهم خردمندان و حکما [illegible]
و سهمه بضم اول قرابت و نزدیکی
و بمعنی بهره و نصیب است و سهام
بروزن سحاب [illegible]
که [illegible]
در گرم [illegible] باشند
تار عنکبوت
ق

فرد زیراکه مستلزم کرامتست و رفعت درجه نزد حضرت عزت کقوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقیکم
چون کرامی تر نبود از مردم پرهیزکار کفت عند الله اتقیکم بقرآن کردکار **و لا معقل احسن من الورع**
و نیست هیچ پناهی استوارتر از اجتناب نمودن از محارم و متزین شدن باعمال جمیله و صفات حسنه زیرا که هر گاه
بوسیلهٔ آن از اشد مخاوف اخروی و متفرقیت شد بر رحمت حضرت احدیت **شعر** ز بیکی بر پرهیز کن کو قریبتر
دارد طمع کا دروی نیست محکم تر پناهی از ورع **و لا شفیع انجح من التوبة** و نیست شفاعت خواهی رساننده تر
از توبه کردن از کناه و باز کشتن بحضرت اله زیرا که توبه مستلزم مغفرت محارم است و انها هم اما ثم بخلاف سایر شفعا
شعر چون کناهی کرده باشی و رحمت پرهیز باشی شفیع توبه عذر کناهت بهتر است از هر شفیع **و لا کنز اغنی من القناعة**
و نیست هیچ کنجی بی نیاز کننده تر از کنج قناعت زیرا که ان غنا نفسیست که هیچ حاجت باز نیست بخلاف غنا که از مر
مالست **مصرع** هر که قانع شد بخشک و تر شه بحر و بر است **و لا مال اذهب للفاقة من الرضا بالقوت**
و نیست هیچ مالی برنده تر مر درویشی را از راضی شدن بقوت که لازم قناعتست **شعر** هر که راضی شد باینچه
خدا بهره میابد از رضا خدا **و من اقتصر علی بلغة الکفاف فقد** هر که اقتصار کرد بر قدر ضرورت بقدر کفاف
و اکتفا نمود بان که ما زیاده او و او از سؤال و منصف شد ازدواو بعفاف **فقد انتظم الراحة** پس بتحقیق که
منتظم و پیوسته شد براحت و داخل شد در سلک اسایش **و تبوأ خفض الدعة** و جا کرفت در زیر
اسرا حت و رسید به خفض و ارامش **و الرغبة مفتاح النصب** و رغبت کردن بدنیا کلید رنج است
و عنا **و مطیة التعب** و مرکب ما رکش تعب و بلا استعاره نمود لفظ مفتاح و مطیه را زیرا رغبت کردن دنیا
بجهت انکه رغبت سبب مشاغبت در دنیا **و الحرص و الکبر و الحسد دواع** حریص بودن و تکبر نمودن
و حسد بردن خواننده کانند لهما **الی التقحم فی الذنوب** بر عقب زدن در کناهها **و الشر جامع لمساوی**
العیوب و شر جمع کننده است عیبها بد و زشت را از جمله صفت شر بر جمیع عیوب همچو صنعتی از انواع شعر
بر تنگ عیب مکن بلبر راد و سوا مکن پیش مردم عیبها زشت و بد امکن **و قال علیه السلام لجابر بن**
عبد الله الانصاری و فرمود انحضرت مر جابر بن عبد الله انصاری را **یا جابر قوام الدنیا باربعة** یا جابر بنای
دنیا و صلاح ان بچهار کس باز بسته است **عالم مستعمل علمه** اول عالمی که بکار دارنده باشد علم خود را
و جاهل لا یستنکف ان یتعلم و دوم جاهلی که ننک نداشته باشد از انکه بیاموزد علم را **و جواد لا یبخل**
بمعروفه و سیم بخشنده که بخل نکند باحسان خود **و فقیر لا یبیع اخرته بدنیاه** و چهارم درویشی که نفروشد
اخرت خود را بدنیای خود **فاذا ضیع العالم علمه** پس هر کاه که ضایع سازد عالم علم خود را و عمل بان نکند **استنکف**
الجاهل ان یتعلم ننک داشته باشد از انکه فرا کیرد علم از او **و اذا بخل الغنی بمعروفه** و هر کاه که غنی بخل کند
بانعام و عطای خود **باع الفقیر اخرته بدنیاه** بفروشد فقیر اخرت خود را بدنیا و مرتکب قبایح شود **یا جابر من کثرت**
نعم الله علیه ای جابر کسیکه بسیار باشد نعمتهای خدا بر او **کثرت حوائج الناس الیه** بسیار باشد حاجتهای
مردمان بسوی او **فمن قام لله فیها بما یجب** پس هر که قیام نماید برای رضای خدا تعالی در ان نعمتها بچیزی که واجب
است چون شکر نعما و بذل و زبان و صرف کردن ان نعم بمصارف ان و احسان نمودن بامردمان **عرضها للدوام و**
البقاء پیش اورده است ان نعمتها را برای دوام و بقا **و من لم یقم لله فیها بما یجب** و هر که قیام ننماید برای رضای
خدا در ان نعمتها بچیزی که واجبست از اداء حقها نعمی که کفران نعمتها بد و صرف نکند انرا **عرضها للزوال**

الدعوة
بتحریک و وقع از ارباب کرم و دوع
ارباب وضع لسیما نکسیر و دیع بروزن
امیره و اوع بروزن کتابیست بغیر ارام
و قرار کرفتن مثل تقیع از ارباب افتعال
لقب و اه بتاء سود و ع مه بعنان منصور
بغیر ارامش و ودیعت بروزن سفینه
[illegible]
شدایدست و شرعه لعصیم الرتقه
بروزن ایمره و قدمه بروزن اسحابه
و دوعیح ادعی و تانی بمعنی تراحت
و خوشی و فراخی لعیه مشن بیت
ق

و دو قیع
[illegible] بتحریک و جمیع انه و وقعات
[illegible] صعید [illegible]
[illegible] زخم و دا الود [illegible]
بتحریک

بنقعه
[illegible] یعه طرانکه کرده بود
[illegible] نیاز مهر [illegible]
[illegible] سفالها باد و حوادث
[illegible] کرده شد [illegible]
[illegible] و دیدن آن کردن [illegible]
[illegible] و عبث [illegible]
[illegible] ریاست دیگر [illegible]
[illegible]
[illegible] بکویل و [illegible]
شعر
ق

لِلزَّوالِ وَالفَناءِ پیش اوردانها از برای نزول غضبها فقد روی ابن جریر الطبری فی تاریخه و روایت کرد ابن جریر طبری
در تاریخ خود عن عبدِ الرّحمنِ بن ابی لیلی الفقیه از عبد الرحمن بن ابی لیلی که فقیه امامیه بود و مجتهد
اثنا عشری کانَ ممّن خرجَ لِقتالِ الحجّاجِ معَ ابنِ الاشعثِ عبد الرحمن از انکسانی بود که خروج کرده بود
بر فرزند برای محاربه حجاج بن یوسف ثقفی با پسر اشعث که عبد الرحمن بن محمد اشعث کندی بود
انّه قال که گفت ابن ابی لیلی فیما کان یحضّض بهِ النّاسَ علی الجهادِ در انچه تحریص میکرد مردم را بر جهاد
انّی سمعتُ علیًّا بدرستیکه من شنیدم از علی عالی نژاد رفع اللّه درجته بلند کرداناد خدای تعالی
درجه مرتبه او را فی الصالحین در میان صالحان عباده و اثابه و ثواب دهاد او را ثواب الشهداءِ والصدّیقین
ثواب شهیدان و بیقین باور دارندگان و دوستان یقولُ که میفرمود آنحضرت یومَ لقینا اهلَ الشّامِ روزیکه
رسیدیم باهل شام ایّها المؤمنونَ ای جماعت مؤمنان اِنّه مَن رأی عدوانًا بدرستیکه کسی که دید ستمی را یُعمل به که
عمل میکنند بآن جاهلان و منکرًا یُدعی الیهِ و فعلی قبیح و ناشایست را که میخواهند بسوی آن فانکره بقلبهِ پس
انکار کرد انکار او را بدل خود فقد سلم پس بتحقیق که بسلامت ماند از مؤاخذه در عاجل و آجل و بریء پس
بیزار شد از گناه در انکار باطل و من انکره بلسانه و کسی که انکار کرد او را بزبان خود فقد اُجر پس بتحقیق که اجر
یافت و هو افضلُ من صاحبه و او بهتر و فاضل تر است از دیگری از هر کسی که منکر است بقلب و من انکره بالسّیفِ
و کسی که منکر شد انکار را بشمشیر و نبرد کرد لتکونَ کلمةُ اللّهِ هی العلیا بان قصد تا شود که کلمه خدا که کلمه
توحید و رتبه اسلام است بلندتر و عالی مقدارتر و کلمةُ الظّالمینَ هی السُّفلی و کلمه ظالمان که کلمه کفر است
پست تر و زبون تر فذلکَ پس انمرد الّذی اصاب سبیلَ الهدی کسیست که رسیده است براه هدایت و راه راست
نماینده گان و قامَ علی الطّریقِ و ایستاده است بر راه خدا و نوّر فی قلبهِ الیقینُ و روشن شده است در دل او نور
یقین و قد قال علیه السّلام فی کلامٍ آخرَ که و بتحقیق که فرموده است آنحضرت در کلام دیگر یجری هذا المجری
که جاری شده در مجرای این کلام که گذشت و حاصل هر دو و یکی منکر است از کلام اینست که فمنهم المنکرُ
للمنکرِ بیدهِ ولسانهِ وقلبهِ پس بعضی از مردمان انکار کننده فعل منکرانند و عمل ناشایست بدست خود و زبان
خود و دل خود فذلکَ المستکملُ لخصالِ الخیرِ پس انکس تمام کننده است خصلتهای خیر را و صفتهای
نیکو را و منهم و بعضی دیگر از ایشان المنکرُ بلسانهِ وقلبهِ انکار کننده است بزبان خود و دل خود و التّارکُ
بیدهِ و ترک کننده است بدست خود فذلکَ المتمسّکُ بخصلتینِ پس انکس چنگ در زننده است بدو خصلت
که آن انکار کردن است بلسان و قلب من خصالِ الخیرِ از خصلتهای نیکو و مضیّعٌ خصلةً و ضایع کننده
خصلتی دیگر که آن انکار بدست است و منهم المنکرُ بقلبهِ و بعضی دیگر از ایشان انکار کننده است بدل خود و التّارکُ
بیدهِ ولسانهِ و ترک کننده است بدست خود و زبان خود فذلکَ الّذی ضیّعَ پس انکس ضایع کننده است
اشرفَ الخصلتینِ شریفترین دو خصلت را منَ الثّلاثِ از سه خصلت که آن انکار بقلب است و منهم
تارکٌ و بعضی دیگر از ایشان ترک کننده است لانکارِ المنکرِ انکار کردن فعل منکر بلسانهِ وقلبهِ ویدهِ
بزبان خود و دل خود و دست خود فذلکَ میّتُ الاحیاءِ پس انکس مرده زندگانست باعتبار خلو او از
جمیع خصال خیر و نیست بهتر و نیست بخود و ما اعمالُ البرِّ کلُّها و نیست همه کردهای نیک والجهادُ فی
سبیلِ اللّهِ و کارزار با کفار در راه خدا فی جنب الامرِ بالمعروفِ نزد فرمودن به نیکوئی

والنهی

خصلة
... و فرو ... و جمیع آن
خصال بر وزن رجال ...
... و خصلت ... آمده است
... خصلت دیگر ... و خصال
... کتاب یعنی فرزند است
... و خصال اشتر ...
... اسیر ... کرده است

وَالنَّهْیِ عَنِ الْمُنْکَرِ و باز داشتن از بدی اِلَّا کَنَفْثَةٍ مگر همچه دمیدنی کردن و آب دهن فی بَحْرٍ لُجِّیٍّ در دریای عمیق
مراد آنست که اعمال بر و جهاد نسبت با امر معروف و نهی از منکر چیز اندکیست در نهایت قلت و کمی است همچنانکه
نفثه در دریا نهایت قلت است نسبت بدریا پس چه نسبت بینهما قلت باشد وَاِنَّ الْاَمْرَ بِالْمَعْرُوْفِ و بدرستیکه فرمودن
بر نیکوئی وَالنَّهْیَ عَنِ الْمُنْکَرِ و باز داشتن از بدی لَا یُقَرِّبَانِ مِنْ اَجَلٍ نزدیک نمیکردانند اجل را و مقدّر را وَلَا
یَنْقُصَانِ مِنْ رِزْقٍ و کم نمیکنند روزی مقرر را وَاَفْضَلُ مِنْ ذٰلِکَ و فاضل‌تر از امر معروف و نهی از منکر کَلِمَةُ
عَدْلٍ عِنْدَ اِمَامٍ جَائِرٍ کلمه حقیست نزد پادشاه جور کننده ستمکر وَعَنْ اَبِیْ جُحَیْفَةَ و مرویست
از ابی جحیفه قَالَ سَمِعْتُ اَمِیْرَ الْمُؤْمِنِیْنَ ع یَقُوْلُ که گفت شنیدم از امیر المؤمنین که میفرمود اِنَّ اَوَّلَ
مَا تُغْلَبُوْنَ عَلَیْهِ مِنَ الْجِهَادِ الْجِهَادُ بِاَیْدِیْکُمْ بدرستیکه اول چیزیکه مغلوب میشوید شما بر آن از جهاد جهاد
کردن شما است بدستهای خودتان با ارباب عناد و طغیان ثُمَّ بِاَلْسِنَتِکُمْ پس بزبانهای خودتان ثُمَّ بِقُلُوْبِکُمْ پس با
دلهای خودتان و معنی مغلوبیت قلوب از جهاد آنست که مردمان هرگاه مغلوب شوند بدستها و زبانهای خود بجانب
منکر کردانیده و ممتاز شوند بمفهوم شدن از انکار دیر زایل شود انکار از قلوب ایشان و اصلاً باقی نماند در ایشان
انکار منکر فَمَنْ لَمْ یَعْرِفْ بِقَلْبِهٖ مَعْرُوْفًا پس هر کسیکه نیکو نداند بدل خود معروف را وَلَمْ یُنْکِرْ مُنْکَرًا و انکار نکند
فعل منکر را قُلِبَ باز کردانیده شود فَجُعِلَ اَعْلَاهُ اَسْفَلَهٗ پس کردانیده شد اعلای او را باسفل یعنی سرنگون شود
در قعر بدیها خلق و عمل منکس شود عقل او در بدیها و رذایل و قبایح وَقَالَ عَلَیْهِ السَّلَامُ اِنَّ الْحَقَّ ثَقِیْلٌ مَرِیْءٌ
بدرستیکه حق باعتبار صعوبت در دنیا و فراغت صاحب آن در عقبی گرانست گوارنده و خوشگوار وَاِنَّ الْبَاطِلَ
خَفِیْفٌ وَبِیٌّ و بدرستیکه باطل باعتبار فراغت و آسانی در این جهان سبکست مهلک است در آن با نکال و وبال
وَقَالَ عَلَیْهِ السَّلَامُ لَا تَاْمَنَنَّ عَلٰی خَیْرِ هٰذِهِ الْاُمَّةِ ایمن مباش بر بهترین این امت عَذَابَ اللهِ از عذاب خدا در دنیا
و نه بد آخرت لِقَوْلِ اللهِ سُبْحَانَهٗ بجهت قول خدای سبحانه فَلَا یَاْمَنُ مَکْرَ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُوْنَ پس
ایمن نمیشوند از مکر یزدان یعنی از خدا و با غفلت خلقان و از گرفتن او ناگهان مگر گروه زیانکاران وَلَا
تَیْاَسَنَّ لِشَرِّ هٰذِهِ الْاُمَّةِ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْکَافِرُوْنَ یعنی بدرستیکه نومید نمیشوند از رحمت
خدا عالم الامانه مگر گروه ناگرویدگان چه شاید که بنده عجب پیشه کند بعد توبه نماید فقط هر یا شنیع مناهی
که از مرکب فرو دانند یعنی در آخر بلاتی که زمین بر شیر نوبند وَقَالَ عَلَیْهِ السَّلَامُ اَلْبُخْلُ جَامِعٌ لِمَسَاوِی الْعُیُوْبِ
بخیلی کردن جمع آرنده بدیهای عیبهاست از اعمال رذیله و افعال قبیحه زیرا که مستلزم جمیع مواضع بذل مال
و بوضع مال در نقصان و مقتضی فجور است از جهت غنی بودن و در تحصیل مال خروج او از حد
عفت بطرف افراط و مستلزم دنائت است از جهه آنکه بخیل با الخود بخل است بنفس خود و مقتضی ظلم است با
بدیهه عقل با این حاکم است و این رذایل اربع امهات عیوب و رذایل دو تحتانیها رذایل کثیره مندرج
و چون حرص و حسد و کذب و شره و دنائت همت و غدر و خیانت و قطیعه رحم و عقوق و ایناء و غیر آن
و از این جهت است که میفرماید و هُوَ زِمَامٌ و بخل مهاد است بقاید بر کشیده میشود و اِلٰی کُلِّ سُوْءٍ
بسوی هر بدی وَقَالَ عَلَیْهِ السَّلَامُ اَلرِّزْقُ رِزْقَانِ جنس روزی شامل است دو نوع روزی رِزْقٌ تَطْلُبُهٗ
روزیکه تو طلب میکنی او را وَرِزْقٌ یَطْلُبُکَ و روزیکه طلب میکند ترا فَاِنْ لَمْ تَاْتِهٖ اَتَاکَ پس اگر نیائی
بسوی او آید بسوی تو فَلَا تَحْمِلْ هَمَّ سَنَتِکَ پس منه غم سال خود را عَلٰی هَمِّ یَوْمِکَ بر غم روز

کنفثة
بفتح اول و نفث بنفث مانند ضرب
و ینفث مانند ینصر و نفث بفتح اول
مانند باد است و ... از ...
آن باد است که آب ... بیرون ... باشد
نفث الشیطان ...
شر النفاثات فی العقد ...
سحر کننده است ...
کنایت ... است
بیه گرفته از دهن ...
پدر کرده ...
و در بعضی و نفث ...
یعنی شتاب کرد
ق

ابی جحیفه
بضم اول و فتح ثانی بر وزن جهینه
وهب بن عبدالله صحابی است و جحفه
بفتح اول باره ایست از روغن و باز مانده
آب است در اطراف حوض و ضمه لواو
داده میشود اول او و مانند بریده شدن
در شکم و جحفه بازی کردن نیکوئی است
شکل جحف باسقاط هاء و جحفه بضم
اول آن چیزی است که کشیده شده است
از برای چاه یا آنچه باز مانده است
در چاه بعد از کشیدن و جحف
از باب منع یعنی باز کرد
لو بیت او را و جحف یعنی
کاوید او را و کرد کرد
او را
ق

خودت وقال عليه السلام كفاك كل يوم ما فيه بس است ترا هر روزی انچه در اوست نذور داوست شعر
بر تو زمانه که مقدر بکند دانش بخورد و بود فان تكن السنة من عمرك پس اگر باشد ان سال از عمر تو
فان الله تعالى پس بدرستیکه خدای تعالی سيؤتيك بدهد ترا در هر روزی تازه في كل غد جديد هر بامدادی نو ما
قسم لك انچه را که قسمت کرده برای تو و اگر تكن السنة من عمرك پس اگر نباشد ان سال از عمر تو
فما تصنع بالهم پس چه کار داری و چه میکنی بغم خوردن لما ليس لك بچیزی که نیست مر ترا ولن يسبقك
اليه یعنی سبقت نکیرد بر تو الی رزقك بسوی روزی تو طالب طلب کننده و جوینده ولن يغلبك عليه غالب
و غالب نمیشود برای ان رزق غالب شونده یعنی هیچکس روزی ترا اخذ نمیتواند نمود بر وجه حلال و اگر چه جهد
نماید ولیکن ممکن است که اخذ کند انرا بر وجه غصب و عدوان ولن يبطئ عنك و دیر نمیشود از تو
ما قد قدر لك انچه مقدر شده برای تو وقد مضى هذا الكلام و تحقیق گذشت این کلام فيما تقدم
من هذا الباب در انچه متقدم بود از این باب الا انه ههنا اوضح واشرح مگر انست که اینجا روشن تر
و مشروح تر است فلذلك كررناه پس از این جهت مکرر کردیم انرا على القاعدة المقررة في اول
هذا الكتاب بنا بر انقاعده که قرار داده شده در اول این کتاب از انکه هرگاه اتفق الكلام المختار في
في روايته فنقل على وجهه ثم وجد بعد ذلك في رواية اخرى موضوعا غير وضعه الاول اما بزيادة مختارة او لفظ
احسن عبارة فتقتضي الحال ان نعيده استظهارا للاختيار وغيرة على عقائل الكلام وقال عليه السلام رب مستقبل
يوما ليس بمستدبره بسا استقبال کننده روزی که نیست پشت بر کننده از روز بلکه در اثنای ان روز
میمیرد و جان میسپرد ومغبوط في اول ليلة بسا کسی که ارزو شده است خوشحالی و سعادت او در اول شب قامت بواكيه
في اخرها که برخواستند گریه کنان او در اخر ان شب فرق میان مغبوط و محسود انست که مغبوط مطلوبیت مثل
نعمت او باعدم زوال ان نعمت از او و محسود مطلوبیت زوال نعمت او با حصول ان مر طالب را باشد وقال عليه
السلام الكلام في وثاقك کلام در بند تست ما لم تتكلم به مادام که تکلم نکرده
باشی بان کلام فاذا تكلمت به پس چون تکلم کردی بان صرت في وثاقه گردیدی تو در بند ان فاخزن لسانك
پس نگاهدار زبان خود را و در خزانه دار همان كما تخزن ذهبك همچنانکه در خزانه مینهی طلای خود را
وورقك و نقره خود را فرب كلمة پس بسا کلمه که سلبت نعمة گرفت و برد نعمتی را وجلبت نقمة و کشید
بدی و نقمتی بجهت صاحب خود از سبب ان برای انکه شعر سخن گفتن و کوتاه نباید نمود مگر اول اندیشه کنند و نگاه ما
باشد تا از نگاه دو اندیشه نباید کردن کی جواب گفتن و اندیشه باطل باشد وقال عليه السلام لا تقل ما
لا تعلم مگوی چیزی را که ندانی بل لا تقل كل ما تعلم بلکه مگوی هر چیزی را که میدانی از سخنان بیفایده
ما لا يعني فان الله سبحانه قد فرض پس بدرستیکه خدای سبحانه و تعالی فرض کرده على جوارحك
كلها بر همه اعضای تو فرائض یحتج بها علیک فریضها معین که حجت میاورد بان فرائض بر تو و ترا
ملزم میسازد يوم القيامة در روز قیامت وقال عليه السلام احذر ان يراك الله بپرهیز از انکه
ببیند ترا خدای تعالی عند معصيته نزد نافرمانی تو او را ویفقدك و نیابد ترا عند طاعته نزد
فرمانبرداری تو او را فتكون من الخاسرين پس تو در انجا از زیان کاران فاذا قويت پس هرگاه
که توانا باشی فاقو على طاعة الله پس توانا باش بطاعت خدای تعالی واذا ضعفت و چون ناتوان باشی فاضعف

عن معصية الله يعني نتوان باشي از نافرماني حق جل و علا و قال عليه السلام الركون الى الدنيا ميل كردن بدنيا
دنيا مع ما يعاين منها با وجود آنچه معاينه ميشود از او از تغير و زوال جهل نادانيست بجهت آنكه سزاوار آن
نبود مثل آن باقى بان و اعتماد نمودن بمتاع آن و مستعد شدن با موت بانيه باقيه آن جهان و التقصير
في حسن العمل تقصير كردن در نيكوئى كردار اذا وثقت بالثواب عليه چون واثق باشى بثواب بر آن
كار غبن زيان نيست بسيار و بر آنكه ترك كردن خير كثير بعمل يسير موجب پشيمانيست در آخر كار و الطمأنينة
الى كل احد و آرام گرفتن بهر كس قبل الاختبار پيش از آزمودن عجز ناتوانيست و تجسس و تفحص كردن
كبر از او شد و احتياط بسوى او يا تقرب نمودن با او و قال عليه السلام من هوان الدنيا على الله از خوارى
دنيا است بر حق تعالى انه لا يعصى الا فيها آنكه عصيان كرده نميشود يعنى نافرمانى او نميكنند مگر در دنيا
و لا ينال ما عنده الا بتركها و نميرسند بآنچه نزد خداست از نعمتها علما و مراتب عظمى الا بتركها مگر بترك دنيا
و قال عليه السلام من طلب شيئا كسى كه طلب كرد چيزى را بكوشش خود بر او غالب است كه ناله او و بعضه ميرسد بان يا بعضى
از آن و قال عليه السلام ما خير بخير بعده النار نيست خيرى كه مستحق باشد كه بجهت وقوع او خير گويند
آنچيزى كه بعد از او آتش دوزخ است و ما شر بشر بعده الجنة نيست شرى كه مستحق نام شر باشد آن
شرى كه بعد از او بهشت است و كل نعيم دون الجنة محقور و هر نعيمى و نعمتى نسبت ببهشت حقير است و
بيمقدار و كل بلاء دون النار عافية و هر بلائى و محنتى نسبت با آتش دوزخ عافيت است و راحت بسيار
و قال عليه السلام الا و ان من البلاء الفاقة بدان بدرستيكه از جمله بلا و محن درويشيست و بى چيزى و اشد
من الفاقة مرض البدن و سخت تر از درويشى بيمارى بدنست و اشد من مرض البدن مرض القلب
و سخت تر از بيمارى بدن بيمارى دلست كه آن بد اعتقاديست و بد انديشى و تفاوتيست ميان مرض بدن و مرض قلب بجهت تفاوت
غايت است كه موت محسوس و موت معقولست و آنچه لازم هر دو است از شكنجه و عذاب و آنچه فوت ميشود
بسبب آن از عافيت حسيه و عقليه الا و ان من النعم سعة المال بدانكه از جمله نعمتها فراخى مالست و
افضل من سعة المال صحة البدن و فاضلتر از وسعت مال صحت بدنست و افضل من صحة البدن تقوى
القلب و بهتر از صحت بدن پرهيزكارى دلست از رذائل چه آن موجب دولت عاجل است و سعادت آجل و قال
عليه السلام المؤمن ثلاث ساعات مر مؤمن را سه ساعتست در روزگار فساعة يناجي فيها ربه پس يكى
از آن ساعتها ساعتى است كه راز ميگويد با پروردگار خود و ساعة يرم فيها معاشه و دوم ساعتى
كه اصلاح ميكند در آن و بصلاح مياورد كار معاش خود را كه ناگزير است از آن و ساعة يخلي بين نفسه
و بين لذتها و سيم ساعتى است كه وا ميگذارد ميان نفس خود و ميان لذت آن فيما يحل و يجمل در آنچه حلال
باشد و نيكو يعنى حظ او از آن در حلال باشد نه حرام و ليس للعاقل ان يكون شاخصا و نيست مر عاقل را
كه روانه باشد از شهرى بشهرى الا في ثلاث مگر در سه چيز مرمة لمعاش و اصلاح كردن معاش
يعنى كسب معيشت نمودن در آن او خطوة في معاد يا گام نهادن و برداشتن در امر معاد مثل حج رفتن
و زيارت انبيا و ائمه بجا آوردن او لذة في غير محرم يا لذتى در غير فعل حرام و قال عليه السلام ازهد
في الدنيا بى رغبت باش در متاع دنيا يبصرك الله عوراتها تا بينا گرداند ترا خداى تعالى بر عيوب آن
در آنكه راغب دنيا كور است در نظر او از عيوب او و لا تغفل و غافل مشو از طاعت خدا و اف

فلست بمغفول عنک نا نباشی که غافل باشند از تو در جمیع حالات و قال علیه السلام تکلموا تعرفوا سخن کنید
تا شناخته شوید فان المرء مخبوء تحت لسانه پس بدرستیکه مرد پنهانست در زیر زبان
خویشتن تهنیت فعلش نمو ثانی نا پیدا بدو سخن و قال علیه السلام خذ من الدنیا ما اتاک فرا گیر از متاع دنیا
انچه آید بتو و تولّ عمّا تولّی عنک و برگردان از انچه برگرداند از تو و روی بر تافت فان
انت لم تفعل پس اگر تو نکنی انچه گفته شد از قناعت و سلوک نکنی در این راه فاجمل فی الطلب
پس بوجه جمیل بوده باش در طلب امور مطلوبه از امور طلب و قال علیه السلام رب قول انفذ من صول
بسا گفتار که او اثر هست با انجاح مرادها اسان تر از حمله کردن با اضرار و از وجهی فرمانی بسیار کارها
حاصل میشود که بصول و حمله عشری از ان حاصل نمیشود و قال علیه السلام کل مقتصر علیه کاف هر چیزی
که اقتصار کرده شده است بر او کافیست در امر معاش کال ما فیه و حقیقت امر اینست اقتصار نمودن از دنیا بر مبلغی
بسیر یعنی مبنا برای که اقتصار کند بر مقداری که ممکن باشد دفع ضرورت با آن و انستغنی کافی و مغنی
هر قانع را از ما سوای آن و قال علیه السلام المنیة و لا الدنیة اختیار بکن مرگ را و اختیار مکن پستی و خواری
چه مرگ اسهل است از انکه تحمل ذلت و خست و نیز و التقلل و لا التوسل و لازم شو بقوت اندکی
و قناعت کن بر آن و لازم مشو متوسل شدن با غنیای دنیا و متوجه شدن بجانب ایشان و بسیار از کرام
موقوف اند بر همتی و متوسل نشدند بغیر و من لم یعط قاعدا و کسی که داده نشد در حالتی که نشسته است
لم یعط قائما داده نشد در حالتی که ایستاده است کنایه فرموده است بقاعد قائم از طلب کردن بسهولت و صعوبت
یعنی هر کرا روزی نشد بسهولت طلبی و اسانی نفع نرسانید او را تعسف در طلب روزی و الدهر یومان
روزگار دو روز است یوم لک روزی برای تست گران و ما نعمت در فاو سخت منفعت است و یوم علیک
و روزی بر تست که از زمان ضیق و بلا و مشقت و مضرت فاذا کان لک پس هر گاه که باشد از برای تو
فلا تبطر پس از حد در مگذر از سرور و شادی و اختیار موجب زوال نعمت است و اذا کان علیک
و هر گاه بر تو باشد فاصبر پس صبر کن بر دشواری امور که از اسباب انواع رحمت است و قال علیه السلام مقاربة
الناس فی اخلاقهم نزدیک شدن بمردمان در اخلاق که نیکو کردن ایشان و مخالق شدن بخلقها ایشان امن
من غوائلهم ایمن شدنست از کینهای ایشان و قال علیه السلام لبعض مخاطبیه و فرمود ان حضرت
مر بعضی از خطاب کنندگان خود را و قد تکلم در وقتی که تکلم کرده بود بکلمه یستصغر مثله بکلامی که حقیر
و خورد میشمرند مانند او را از قول مثلها از گفتن مانند آن لقد طرت شکیرا هر اینه پرواز کردی
در حالتی که فرخ نه و خورد پیش از پر او بودن و هدرت سقبا و آواز کردی در حالتی که مثل بچه شتر
بودی پیش از رسیدن بحد آواز کردن استعاره فرموده لفظ شکیر و سقب را از برای آن کسیکه باعتبار نقص او
بکلامی از شان او نبود مثل آن گفتن و قال السید و سید قدس سره میفرماید که و الشکیر ههنا اول ما ینبت
لفظ شکیر که انجا واقع شده چیزیست که اول میروید من ریش الطائر از پر مرغ قبل ان یقوی و یستحصف پیش
از انکه قوت بهم رسد و سخت شود و السقب الصغیر من الابل و سقب بچه ایست از شتر و لا یهدر و بانگ نمیکند الا
بعد ان یستفحل مگر بعد از انکه بزرگ شود و بانگ نماید و قال علیه السلام من اوما الی متفاوت
کند بکارهای متفاوت که جمع آن دشوار باشد مافوق و سع و طاقت خذلته الحیل فرو

گذاشت او را چاره سازیها یعنی حیله و تدبیرها و فائده ندهد در تحصیل آن و قال علیه السلم فرموده آن
حضرت قد سئل در حالتیکه سؤال کرده شد عن معنی قولهم لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم
از معنی قول مردمان کلمهٔ حوقله را که آن لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم است انا لا نملک مع الله شیئا
بدرستیکه ما مالک نیستیم با خدای تعالی در چیزی و با او شریک نیستیم در ملکیت و لا نملک من دون الله و ما مالک
نیستیم بجز از خدای تعالی اشیا چیزی را الا ما ملکنا و مالک نیستیم مگر چیزی را که ما مالک کرداند ما را
فمتی ملکنا پس هر وقت که ما مالک کرداند ما را ما هو املک به منا چیزی را که او مالک تر و توانا تر است
بآن از ما کلفنا تکلیف فرمود ما را در آن از انفاق واجبه و مندوبه و صدقات مفروضه و مستحبه و متی
اخذه منا و هر گاه که فرا گرفت آن را از ما بجهت حکمتی و مصلحتی که بود در آن از ما وضع تکلیفه عنا
وضع کرد و برداشت تکلیف را از ما و از صاحب برسید از معنی کلمهٔ حوقله فرمود لا حول علی ترک المعاصی و لا قوة
علی فعل الطاعات الا بالله و قال علیه السلم لعمار بن یاسر رحمه الله و فرمود آنحضرت بعمار بن یاسر و قد سمعه
در وقتیکه شنید او را و هو یراجع المغیرة بن شعبة کلاما که مراجعت میکرد و باز میگردانید بمغیرة بن شعبه
کلامی را و با وی مجادله میکرد در گفتاری دعه یا عمار بگذار او را ای عمار فانه لم یاخذ من الدین
او فرا نگرفت از دین اصلا الا ما قاربته الدنیا مگر چیزی که نزدیک شد او را دنیا یعنی عمل نکرد از دین
مگر بانچه مستلزم دنیا است و علی عمد لبس علی نفسه و بر قصد است که پوشید و
بر نفس خود لیجعل الشبهات تا بگرداند شبهها را یعنی اشیائی را که مانند بحق و بحسب واقع غیر حقند
لسقطاته غذا و دنده مر لغزشهای خود را یعنی بعد از این پیشوا سازند برای فریب مردمان و قال علیه السلم ما
احسن تواضع الاغنیاء للفقراء چه نیکست تواضع نمودن توانگران برای فقیران لما عند الله بجهت طلب
کردن آنچه نزد خدای تعالی است از ثوابها و احسن منه و نیکوتر از آن تیه الفقراء علی الاغنیاء
تکبر فقیران بر توانگران اتکالا علی الله بجهت اعتماد کردن بر خدای تعالی بچیزی که ضرورت بآن
از ما یحتاج دنیا و قال علیه السلم ما استودع الله امرأ عقلا ابود یعنه نهاد خدای تعالی بهیچ مردی خرد
الا لیستنقذه به مگر بجهت نکه برهاند مرد را بسبب آن خرد روزی از دوزخها اگر این بلای دنیا
و عقوبت عقبی و قال علیه السلم من صارع الحق صرعه هر که کشتی گرفت یعنی مغالبه و مقاومت نمود با حق
انداخت او را و مخذول و مغلوب گردانیدش بجهت آنکه حق سبحانه و ملائکه و کتب و رسل او و صالحان
از اعوان و انصار حق اند هیچکس را قدرت آن نیست که با ایشان مقاومت جوید و طریق مغالبه پیش گیرد و
قال علیه السلم القلب مصحف البصر دل مصحف بینائی چشم است یعنی هر چه منقش میشود و منطبع میگردد بر لوح
دل آنچه بحواس ظاهره مدرک میشود پس دیده ظاهر میخواند آنچه در قلب است بعد از آن ظاهر میشود
در نظر انسان آنچه در لوح دل همچو مصحفی باشد که او خواند آنچه با دیده و قال علیه السلم التقی رئیس
الاخلاق پرهیزکاری سردار اخلاق حسنه است بجهت افضلیت او بر سایر اخلاق زیرا که او مستلزم جمیع سعادات ابدیه است
بخلاف هر فردی از افراد اخلاق و قال علیه السلم و لا تجعلن ذرب لسانک مگردان تیزی زبان خود را
علی من انطقک بر کسیکه بنطق در آورد ترا و بلاغة قولک و مگردان بلاغت گفتار و بیان خود را
علی من سددک بر کسیکه بصواب نطق و تسلیم ترا ابن عم التلبیت از برای صواب کسیکه تحصیل علوم داد اکند

از غیر خود و بعد از آن باشتغالت این علوم و آداب با معلم خود در صدد مغالبه و مخاصمه در نمی‌آید قال الشاعر
شعر أعلّمه الرّمایة کلّ یوم فلمّا اشتدّ ساعده رمانی یعنی تعلیم میدادم او را تیر اندازی هر روز پس چون محکم شد
علم تیر انداختن مرا غایت نشانه نکرد وقال علیه السلام کفاک ادبا لنفسک بس است ترا ادب کردن
مر نفس خود را اجماعی که آزاد باشند از وساوس تسویلات شیطان دغا و خالص کند و بندگی هوا
اجتناب ما تکرهه من غیرک دور شدن تو از آنچه که مکروه میشمری انرا از غیر وقال علیه السلام من صبر
صبر الاحرار و هر که صبر کرد همچو صبر جماعتی که آزاد باشند از وساوس تسویلات شیطان دغا و خالص
کند و بندگی هوا و نفس صبو و بغایت شکیبا و الا سلا سلو الاغمار و گرنه زایل شد اندوه او همچو
زایل شدن غم نادان و غافلان و فی خبر آخر انه علیه السلام قال و فرموده است این کلام را للاشعث بن قیس
آنحضرت مر اشعث بن قیس را معزیا در حالتی که تعزیه گوینده و بصبر فرماینده بود و از فوت پسر آن
صبرت صبر الاکارم اگر صبر کنی همچو صبر بزرگواران و شایستگان مستحسن و نیکو باشد نزد حضرت ملک منان و الا
سلوت و اگر صبر چنین نکنی زایل شود از غم و اندوه سلو البهائم همچو رفتن چهارپایان نزد انداختن بار گران
وقال علیه السلام فی صفة الدنیا و فرموده حضرت در وصف نمودن دنیا که محنت الدنیا تغرّ دنیا مغرور میکند
بزینت و تضرّ و میرساند مضرت و محنت و تمرّ و تلخ میشود بمفارقت یا میکند دلیر عشق ان الله تعالی
لم یرضها بدرستیکه خدای تعالی راضی نشد بدنیا ثوابا لاولیائه که ثواب باشد برای دوستان او و لا عقابا
لاعدائه و نه عقاب و عذاب برای دشمنان و ان اهل الدنیا کرکب و بدرستیکه اهل دنیا همچو کاروانیند
بیناهم حلوا در میان آنی که ایشان نزول نمایند اذ صاح بهم در همان آن آواز دهد ایشان را سائقهم
راننده ایشان فارتحلوا پس رحلت کنند در آن الا انما الدنیا کمنزل راکب اراح عشیا و هو
فی الصبح راحل بدانکه بینا ظرف است مضاف بقوله هم حلوا که مبتدا و خبر است و مقرر است که هر گاه او را اضافه
نمایند بجمله الف اشباعی داخل او میشاید لفظا او مرفوع المحل است با بتدائیه بین مرفوع المحل است باینکه خبر او است
منکر او و تقدیر چنین است که وقت صاح سائقهم بین اوقات حلولهم و خبر فی الحقیقة متعلق بین است
و تقدیر حقیقی اینست که وقت الصیاح ثابت او کاین بین اوقات الحلول وقال علیه السلام لابنه الحسن و فرمود
حضرت مر پسر خود امام حسن را یا بنی ای پسر من لا تخلفن وراءک و این مگذار بعد از خود شیئا من
الدنیا چیزی را از متاع دنیا فانک تخلفه پس بدرستیکه تو این میگذاری انرا لاحد رجلین
برای یکی از دو مرد اما رجل عمل فیه بطاعة الله یا مردی که عمل کند در آن بطاعت خدا فسعد بما شقیت
به پس نیکبخت گردد بانچه سمت شقاوت پیدا کردی بجمع او در آن و اما رجل عمل فیه بمعصیة الله
و یا مردی که عمل کند در آن بمعصیت خدا فکنت عونا له علی معصیة الله پس باشی تو یاری دهنده او بر معصیت
خدا و لیس احد هذین حقیقا و نیست هیچ یک از این دو مرد سزاوار ان تؤثره علی نفسک با اینکه اختیار
کنی عمل و را بر نفس خود و یروی هذا الکلام و روایت کرده شده است این کلام علی وجه آخر
بر وجهی دیگر و هو و آن این است که اما بعد یا بنی اما بعد ای پسر من بعد از حمد خدا و درود رسول فان الذی فی یدک
پس بدرستیکه انچه در دستهاست من الدنیا از متاع دنیا قد کان له اهل قبلک بود از او صاحبی
پیش از تو صائر الی اهل بعدک و آن باز کرده است بسوی جماعتی که بعد از تو وانما انت جامع لاحد

دیگر

زحمتها پس حیران بیست که تو جمع کننده متاع دنیا از برای یکی از دو مردی رجل عمل فیما جمعته بطاعة الله مردی
که عمل کند در آنچه جمع کردۀ از ابطاعت خدا و از او در خیرات و مبرات صرف کند فسعد بما شقیت پس سعادتمند
بانچه شقاوت پیدا کردی بآن او ورجل عمل فیه بمعصیة الله یا مردی که عمل کند در آن بمعصیت خدا از او دری
معاصی خرج نماید فشقی بما جمعت له پس شقاوت ورزید بانچه تو جمع کردی برای او ولیس احد هذین
و نیست هیچ یک از این دو مرد اهلا ان تؤثره علی نفسک اهلیت آنکه برگزینی تو او را بر نفس خود
و تحمل له علی ظهرک و آنکه برداری از برای او بر پشت خود گناهان او را فارج لمن مضی
برای کسیکه گذشت رحمة الله رحمت و بخشش خدا را و لمن بقی و برای کسیکه باقی ماند رزق الله روزی
خدا را و قال علیه السلام و فرمود آنحضرت لقائل قال بحضرته استغفر الله مر قائلی را که گفت در حضور
کلمه استغفار ثکلتک امک گریه کناد بمرگ تو مادر تو اتدری ما الاستغفار آیا میدانی که چیست
استغفاری که بر وجه تمام باشد مقرون بجمیع شرایط معتبره آن ان الاستغفار درجة العلیین بدرستی
که استغفار کردن درجه جماعتی است که بلند مرتبه و عالی رتبه اند بطاعت حضرت علی اعلی آنکه منزلت جماعتی
که مسکن ایشان در بهشت منازل عالی است و هو اسم واقع علی ستة معان و استغفار اسمی است که واقع
شده بر شش معنی و مراد آنست که این شش معنی بفعل نیاید استغفار معنی ندارد و ثمره بر آن مترتب نشود اولها الندم
علی ما مضی اول از آن معانی شش پشیمانیست بانچه گذشت از گناه و عصیان والثانی العزم علی ترک العود
الیه ابدا و دوم عزم جزم کردن بر ترک بازگشتن بسوی آن همیشه والثالث ان تؤدی الی المخلوقین
حقوقهم و سیم آنکه ادا کنی و برسانی بخلایق حقهای ایشان را حتی تلقی الله سبحانه املس تا برسی بحضرت
خداوند تعالی که پاک باشی از گناه و از نیامدن مظالم لیس علیک تبعة نباشد بر تو وامی که بر عهده واثری از حقوق
واجبه والرابع ان تعمد الی کل فریضة علیک چهارم آنکه قصد کنی بهر فریضه که بر تست ضیعتها
که ضایع ساخته از بعضی قضا کنی فرایضی را که بر طبق شرع از تو صادر نشده و اعمال خود را موافق سازی
بر طریقه نبوی فتؤدی حقها پس بگذاری حق آنرا بر آن وجه که مطالب شده بآن والخامس ان تعمد الی
اللحم الذی نبت علی السحت و پنجم آنکه قصد کنی بگوشتی که روئیده است از اکل حرام فتذیبه بالاحزان پس
بگدازی آنرا باندوهها و آلام حتی تلصق الجلد بالعظم تا آنکه بچسبد پوست بدن باستخوان و ینشاء
بینهما لحم جدید و برویاند میان پوست و استخوان گوشت تازه از حلال والسادس ان تذیق الجسم الم
الطاعة و ششم آنکه بچشانی ببدن الم طاعت را کما اذقته حلاوة المعصیة همچنانکه چشانیده بودی او را
شیرینی معصیت فعند ذلک پس نزد حصول این امور شش تقول استغفر الله میگوئی استغفر الله تا موجب
مغفرت شود نزد الله و قال علیه السلام الحلم عشیرة بردباری عشیره خویش و اتباع است مر آدمی یعنی مثل
خویشاوند است برای بار مردمان همچنانکه منتفع میشود بمعونت عشیره و خویشان پس استعاره لفظ عشیره کرده
حلم باعتبار آن باشد که آن حلم صاحب خود را انتفاع میرساند همچنانکه منفعت میرساند عشیره که حامی او است
و قال علیه السلام مسکین ابن آدم بیچاره فرزند آدم مکتوم الاجل پنهان داشته شده است اجل او مکنون
العلل پوشیده شده است عرضها و مرضهای او محفوظ العمل نگاه داشته شده است کردار او در صحیفه تؤلمه
البقة بدرد می آورد او را پشه و تقتله الشرقة و میکشد او را آب در گلو گرفتن و فرو رفتن

ونفیشة العرفة و متعفن میسا او داعر قی کردن غرض از این کلام کر نفوس انسان شهوة کبر و عجب و فخر و
روی انه علیه السلام کان جالساً فی اصحابه در روایات واقع شده که آنحضرت نشسته بود در میان اصحاب خود
اذ مرت بهم امرأة جمیلة پس بگذشت بایشان زنی صاحب جمال فرمقها القوم پس نظر کردند با و اصحاب
بابصارهم بدیدهای خود آنحال فقال علیه السلام پس فرمود آنحضرت ان ابصار هذه الفحول طوامح بدرستی
که دیدهای این نرها بلند نظرند و از ذلک و بدرستیکه آن بلندی نظر سبب هبابها سبب هیجان شهوت ایشان
و منشاء سکرشان فاذا نظر احدکم پس هرگاه که نظر کند یکی از شما الی امرأة تعجبه بزنی که بشگفت آورد
او را چه این واقع محرک شهوتست که داعی شیطان است کسیکه نکاح نمیکند غالب است که او را وادار کند
بر محافظت نظر خود از حرام فلیلامس اهله پس باید که ملامسه کند یعنی جماع نماید با زوجه خود فانما هی امرأة
کامرأة پس بدرستیکه این زن نیست مثل آن زن فقال رجل من الخوارج پس گفت مردی از خارجیان لعنهم
قاتله الله کافراً بکشد او را خدا در حالتی که کافر است ما افقهه این چه فقاهت است فوثب الیه القوم پس جستند
بسوی او اصحاب لیقتلوه تا بکشند او را فقال علیه السلام پس فرمود آنحضرت که مهلت دهید او را انما
هو سب بسب جز این نیست که جزای این شخص دشنامی است بدشنام او عفو عن ذنب یا عفو کردن از
گناه اطلاق خارجی لفظ کفر را بر آنحضرت بجهت آن است که نزد خوارج لعنهم الله آنحضرت مخطی است و هر خطیه نزد ایشان
کفر است و محتمل است که ضمیر مفعول در قاتله الله کفراً راجع باشد بمرد خارجی بنا بر منقول قول سید رضی الدین
رحمه الله باشد یعنی هلاک کرد او را خدای تعالی و معاقب سازد او را آن خارجی در حالتی که کافر است و عاصی در درگاه باری
و منقول قول آن مرد خارجی ما افقهه باشد و قال علیه السلام یکفیک من عقلک بس است ترا از عقل
که راهی تو ما اوضح لک آنچه روشن سازد برای تو سبیل غیک من رشدک راه ضلالت و گمراهی تو را
از راه رشد و صواب تو این اشارتست بنا بر عقل عملی و قال علیه السلام افعلوا الخیر بکنید کار خیر را از برای
رضای حق و لا تحقروا منه شیئاً و حقیر مشمرید از آن چیزی را فان صغیره کبیر بدرستیکه کوچک خیر
بزرگ است و قلیله کثیر و اندک او بسیار باعتبار کثرت ثواب آن در روز شمار و لا یقولن احدکم و باید
که نگوید یکی از شما ان احداً اولی بفعل الخیر منی که فلانی یکی سزاوارتر است بکردن خیر از من یعنی تو
در طاعات و عبادات جد و جهد بلیغ نما و در قصد این باش که در خیرات بهتر باشی از غیر و اگر چنانچه در این
ماده منافسه شود و گوئی که فلان یکی اولی است فیکون والله کذلک پس بخدا که خواهد بود همچنان ان
للخیر والشر اهلاً بدرستیکه مر خیر و شر را صاحبانند فمهما ترکتموه منهما پس هر وقت که ترک کردید یکی از آن
دو کار را کفاکموه اهله کفایت کنند شما را آن صاحبان آن اگر شما ایشان نباشید بطاعات حق تعالی اند که آن
هستند که عصیان نمینمایند او را در هیچ وقتی از اوقات بلکه همیشه مشغولند در عبادات پس باید که جهد
نمائید در اصلاح اعمال تا بحیثیتی که سبقت گیرید بر غیر در خیرات و مبرات و محتمل است که مراد از خیر نفع غیر باشد
پس معنی بر این نهج باشد که اگر شما بفقیر ندهید حق او را احسان نکنید با او غیر شما متصدی این امر شود با آنکه حق
سبحانه بفضل خود غنی گرداند فقیر را مانند آنکه مثل بعضی از شارحین نیز منصوب کرده یکفاکموه قائم مقام
مظهر است و تقدیر چنین که فمتی ترکتم واحداً منهما کفاکموه چنانچه معتبر شده این و میتواند بود که راجع با
بهما و تقدیر او بر این توجیه باشد که ایما شیء ترکتموه منهما کفاکموه اهله و نظر این قول حق سبحانه است که

وقالوا مهما تاتنا به یعنی هر چه میآوری ما را بان از آیتی ما نحن لک بمؤمنین و قال علیه السلام من اصلح سریرته هر که بصلاح آورد امر پنهان
خود را نیز از عقاید و نیات اصلح الله له علانیته بصلاح آورد خدای تعالی حال ظاهر او را از کفایت مهمات
و من عمل لدینه و کسی که عمل کرد برای دین خود و مشغول شد بطاعات و عبادات کفاه الله امر دنیاه
کفایت کرد حق تعالی کار دنیا او را از مرادات و مطلوبات و من احسن فیما بینه و کسی که نیکو ساخت در آنچه
میان او است و بین الله و میان معبود عالمیان کفاه الله کفایت کرد او را خدا تعالی ما بینه و بین الناس
آنچه میان او است و میان مردمان زیرا که احوال ظاهره در صلاح و فساد نتیجه و آثار احوال باطنه اند و قال علیه السلام
الحلم غطاء ساتر بردباری و موانسات پرده ایست پوشاننده اخلاق رذیله و العقل حسام قاطع و عقل
تیغی است برنده نفس اماره فاستر خلل خلقک بحلمک پس بپوشان نقصان خوی خود را به بردباری خود و قاتل
هواک بعقلک و کارزار کن با آرزوی نفس خود بمدد عقل خود و قال علیه السلام ان لله عبادا بدرستیکه مر خدا را
بندگانند یختصهم بالنعم که خاص میکرداند ایشان را بنعمتهای فراوان لمنافع العباد برای نفعهای بندگان
فیقرها پس ثابت میکرداند نعمتها را فی ایدیهم در دستهای ایشان ما بذلوها مادام که میدهند انها را بمستحقان
فاذا منعوها پس هرگاه که منع کردند و باز داشتند نعمتها را از اهل استحقاق نزعها منهم نزع فرمود حق
سبحانه آن نعمتها را از ایشان ثم حولها الی غیرهم پس ازان گردانید آن نعم را بغیر ایشان تا صرف نمایند بمصرف
آن و قال علیه السلام لا ینبغی للعبد سزاوار و نیست مر بنده را ان یثق بخصلتین که اعتماد کند بدو خصلت
العافیة و الغنی و آن عافیت است از بلیه و غنا است و توانگری انما متعذر نبو بینا تراه معافیا
در اثنای وقتی که میبینی او را تندرست و رستگار اذ سقم ناگاه گردید مریض و بیمار و بینا تراه غنیا و در میان
زمانی که میبینی او را مالدار اذ افتقر ناگاه گردید محتاج و پریشان و در نکارانکلام تنفر است از غفلت در رعایت
و قال علیه السلام من شکی الحاجة الی مؤمن کسیکه شکایت برد حاجت خود بسوی مؤمنی فکانما شکاها الی الله
پس گویا شکایت کرده بان بدرگاه الهی زیرا که مؤمن حبیب خدا است پس شکایت با وهیچ شکایت باشد بحضرت عزت
و من شکاها الی کافر و هر که شکایت کرده بسوی کافری فکانما شکی الله تعالی پس گویا که شکایت کرده
از حق تعالی زیرا که کافر عدو خدا است پس شکایت بسوی او مانند شکایت خدا باشد بعدو او و قال علیه السلام فی بعض
الاعیاد و فرمود آنحضرت در بعضی از عیدها رمضان انما هو عید جز این نیست که عید است لمن قبل الله صیامه
مر کسی را که قبول کرد خدا تعالی روزه او را و شکر قیامه و پسندید و ثواب داد بر ایستادن او در نماز و کل یوم
لا یعصی الله فیه و در هر روزی که در او عاصی نباشند بلکه مطیع و منقاد او باشند فهو یوم عید پس آن روز
عید است و قال علیه السلام ان اعظم الحسرات یوم القیمة بدرستیکه بزرگترین حسرتها و ندامتها در روز قیامت
حسرة رجل کسب مالا حسرت مردیست که اندوخته باشد مالی را فی غیر طاعة الله در غیر فرمان خدا و فراهم آورده
باشد آن را از طرق محرمه و وجوه محظوره فورثه رجلا پس بمیراث میبرد همان مال را مردی فانفقه فی طاعة الله
سبحانه پس نفقه کند آن مرد آن مال را در طاعت رب العزة فدخل به الجنة پس در آید بسبب انفاق بهشت عنبرسرشت
و دخل الاول به النار و در آید اول بسبب آن مال بدوزخ در روز قیامت و این کلام ماخوذ است از حدیث
حضرت رسالت پناه است و قال علیه السلام اشد ندامة من کان له مال و لم یخرج حقوقه فمات و انتقل الی
ورثته فاخرج حقوقه و اذا کان یوم القیمة یوضع ماله علی المیزان و یؤمر الی جهنم بسبب ماله و یؤمر لوارثه الی

الجنة بسبب مال غیره یعنی سخت تر است روز پشیمانی آنکسی که او را مالی بوده باشد حقوق واجبه آنرا اخراج نکند و
بمیرد و منتقل شود آن مال بوارث او و او حقوق واجبه آنرا اخراج کند هرگاه که روز قیامت باشد مال او را در
میزان اعمال نهند مرکننده او را بعد از رنج بسبب مال او و وارث را امر نمایند به بهشت بسبب مال غیر و قال علیه السلام ان
اخسر الناس صفقة بدترین سودکار زیانکارترین مردمان اند یکدسته بدکنش نهاد بیجهت هیچ کوده و اخیبهم
سعیا و نومیدترین ایشان اند در کوشش کردن رجل اخلق بدنه مردی است که کهنه کرد بدن خود را و صرف نمود
همه عمر خود را فی طلب امالیه و طلب آرزوهای خود و لم تساعده المقادیر و مساعدت نکرد او را مقدرهای الهی
علی ارادته بر اراده و خواست او در مال فخرج من الدنیا بحسرته پس بیرون رفت از دنیا بحسرت و ندامت خود
وقدم علی الاخرة بتبعته و درآمد باخرت بعقوبانی که ناشی از طلب مال او بود و قال علیه السلام الرزق رزقان
روزی دو قسمت است طالب رزقی که طلب کننده صاحب خود است و مطلوب و رزقی که طلب کرده شده است یعنی
صاحب او طلب کننده است استعاره لفظ طالب برای رزق بجهت وجوب وصول او است بصاحب خود پس شبیه است
بچیزی که طالب صاحب خود باشد فمن طلب الدنیا پس هرکه طلب کند دنیا را طلبه الموت طلب کند او را موت
حتی یخرجه عنها تا بیرون برد او را از دنیا بعد از آنکه ... ومن طلب الاخرة و هرکه طلب کند آخرت را
طلبته الدنیا طلب کند او را دنیا حتی یستوفی رزقه منها تا آنکه بستاند تمام روزی خود را از دنیا اینکلام
مهمیست انجام ما خواست السعید من اخذ من الدنیا بحظه و اشقی من تملك بعضا ... کسی که
خدمت میکند او در تعب و رنج انداز کسی که میرهی میکند ترا و قال علیه السلام ان اولیاء الله بدرستیکه
دوستان خدا هم الذین نظروا الی باطن الدنیا آنانند که نظر کردند بحقیقت دنیا و کنه آن یعنی ملاحظه
نمودند آنچیزی را که مندرج است در تحت لذات از محن و بلیات و تبعات و مواخذات اذ نظر الناس الی ظاهرها
در وقتیکه نظر کردند مردمان بظاهر او از لذات متجدده و جمع اموال و اشتغلوا باجلها و مشغول
شدند بعاقبت آن که ثواب عملست بعد از اجل اذا اشتغل الناس بعاجلها وقتیکه مشغول شدند
مردمان بمتاع شتابنده سریع الزوال آن فاماتوا منها پس میراندند از دنیا ما خشوا ان یمیتهم چیزی را که
ترسیدند که بمیراند ایشان را و آن چیز نفوس اماره اند که میترسیدند که غالب شوند بر ... و هلاک سازند ایشان را
و سبب هلاکت عقبی کردند و ترکوا منها و ترک کردند از دنیا ما علموا انه سیترکهم آنچیز را که میدانستند بعلم یقین
که بزودی ترک میکند ایشان را از متعه فانیه ان و رأوا و دیدند بدیده بصیرت استکثار غیرهم
منها استقلالا بسیار خواستن غیر خودشان را از متاع ناپایدار استقلال الا اندك خواستن نسبت بچیزی که سزاوار است
طلب آن از برای زاد عقبی و درکهم لها و دیدند دریافتن خود را از آن متاع فوتا فنا و زوال آنرا اعداء
ما سالم الناس ایشان دشمنان چیزی اند که صلح کردند مردمان با آن از متاع دنیا و سلم ما عادی الناس
و صلح کنان اند با چیزی که دشمنی کردند مردمان با ایشان از امور عقبی بهم علم الکتاب بسبب ایشان دانسته
شد قرآن زیرا که بوجود ایشان حل غوامض و مشکلات قرآن میشود و به علموا و بقرآن دانسته شدند
یعنی معروف و مشهور گشتند در میان مردمان و بهم قام الکتاب و با ایشان قائم شد کلام ملك علام و مستقیم
گشت از تغیر و تبدیل و به قاموا و بآن کلام قائم شدند ایشان یعنی نیکو نمودند و منهاج آن را
کشتند لا یرون مرجوا فوق ما یرجون نمی بینند امید داشته شده را فوق ما میخواهند بالای آنچه امید دارند

از عذاب و لا مخوفاً و فرمیبینند متوسط شده از فوق تا بجا خوفن با لای انچه میرسند از عذاب حق جل و

علا و شبهه نیست که این صفتها اتم مکلفات و قال علیه السلم اذکروا انقطاع اللذات یاد کنید بریده شدن

لذتها را بعقبا دو بقاء التبعات یاد کنید باقی ماندن اثامی و عقوبات را که تابع اند ورعفی و قال علیه السلم

اخبر تقله آزمایش کن مردمانرا تا دشمن داری ایشانرا بسبب ظهور دنائت و قبح بواطن ایشان که ظاهر شود از اخبار

این مثل ضرب المثلیست از برای استزالم اخبار مردم تا اجتناب نمودن داز ایشان بسبب ظاهر شدن قبح بواطن باخبار

و این امر بیست بمعنی اخبار و کقوله تعالی فلیمدد له الرحمن مدّا ای یمد الرحمن مدّا و غرض ندمت مردمانست و بیان معایب

ایشان و حاصل معنی آنست که اختبار میکنند مردمانرا بکمکروا و بواسطه افعال رذیله و بواطن قبیحه که از اختبار

ظاهر میشود دشمن میدارند بکند بکروا و من الناس و بعضی از مردمان من یروی هذا الکلام انکسب که روایت

میکنند این کلام را عن النبی ص از حضرت رسالتپناه ص و مما یقوی و از انچه قوت میدهد انه من کلام امیر المؤمنین

انکه این کلام امیر المؤمنین ما حکاه تغلب چیزیست که حکایت کرده از تغلب که راوی بسیار از روات ثقاتست

و از ابن اشترا قال حدثنی ابن الاعرابی گفت حدیث کرد بمن ابن اعرابی قال که گفت قال المامون گفت

مامون لولا ان علیا علیه السلم قال اخبر تقله اگر نمیبود که علی علیه السلم فرمود اخبر تقله لقلت انا اقله تخبر

میگفتم من که اقله تخبر یعنی دشمن دار مردمانرا تا آزمایش کنی مثل عبد ایشانرا و حسن عداوت و قال علیه السلم

ما کان الله لیفتح علی عبد باب الشکر نیست که خدای تعالی بکشاید بر بنده در شکر را و یغلق عنه باب الزیادة

و ببندد از او در زیادتی نعمت را و لا لیفتح علی عبد باب الدعاء و نیست که بکشاید بر بنده در دعا را و

یغلق عنه باب الاجابة و ببندد از او در اجابت را و لا لیفتح علی عبد باب التوبة و نیست که بکشاید

بنده در توبه و یغلق عنه باب المغفرة و ببندد از او در آمرزش را این کلامیست که آن عالی مقدار اشاره

کرده که شکر و دعا و توبه مستلزم زیادة و اجابت و مغفرتست مصدق این کلام قرآن معجز نظامست حیث قال

عز اسمه لئن شکرتم لازیدنکم و قوله واجیب دعوة الداع اذا دعان و قوله انی لغفار لمن تاب و سئل علیه السلم

و سؤال کرده شد از آنحضرت ایهما افضل که کدام فاضل تر است از این دو خصلت العدل و الجود داد کردن

یا بخشش نمودن فقال علیه السلم پس فرمود آنحضرت که العدل یضع الامور مواضعها عدالت نهنده کارها را

در جایهای خود بدان نهج که بایدو شاید و الجود یخرجها عن جهتها و سخاوت بیرون میبرد این امور را از جهات خود

زیرا که جود مقتضی آنست که جواد بیرون کند انچه مال است از موضع خویش که آن موقع حاجت است و العدل

سایس عام و عدالت نگاه دارنده عالمست و الجود عارض خاص و سخاوت امریست عارضی که خاص است

بکسی که دست عطیه و بخشش او فالعدل اشرفهما و افضلهما پس عدالت شریفتر و فاضلتر از این دو خصلت

باشد و قال علیه السلم الناس اعداء ما جهلوا مردمان دشمن انچیزی اند که نمیدانند و قال علیه السلم الزهد

کله بین کلمتین من القرآن همه زهد منحصر است در میان دو کلمه از قرآن و آن اینست قال الله تعالی

فرمود حق سبحانه لکیلا تأسوا علی ما فاتکم تا اندوهناک نشوید از انچه فوت شد از شما و لا تفرحوا

بما آتیکم و شاد نکردید بانچه داد خدای تعالی بشما و من لم یأس علی الماضی و کسیکه اندوهگین

نشد بر گذشته و لم یفرح بالآتی و شاد نگشت بآینده فقد اخذ الزهد بطرفیه پس بتحقیق که فرا گرفته

زهد را بهردو طرف خود و این کنایتست از استکمال و غایت زهد بعنی اخذ نموده زهد را در حقیقت

انرا و قال علیه السلم الولایات مضامیر الرجال لانها و حکومتها مواضع نمودن مردانست اشعار فرمود
لفظ مضامیر که عبارت از امکنه ایست که اسبانرا در ان موضع بجهت مسابقه میدوانند و برای ولایات بجهت
دلالات مظنه معرفت خیر و شر است همچنانکه مضامیر مواضع خیر و شر و قوت و ضعف اسبانست و قال علیه السلم
ما انقض النوم لعزائم الیوم چه شکننده و پراکنده ساخت خوابست عزیمتهای روزها را یعنی هر که خواب کرده فوت
شد از او وقتی که عزم ان داشت که عمل کند و ان بضرب المثل برای کسیکه عزم داشت بر امری
پس غافل شود از ان و با تهاون نماید تا انکه منتقض شود عزم او و همچنانکه شخصی قصد سیر کند تا متوفر شود و در ورود
بر سیر خود پس کسیکه عزم کرده بر کاری باید که اصلا تکاهل و تکاسل نورزد در ان تا بموجب للتاخیر افات
زیانکار نشود و قال علیه السلم لیس بلد باحق بک من بلد نیست شهری سزاوارتر بتو از شهری یعنی همه یکسانند
در بودن برای عبادت خیر البلاد ما حملک بهترین شهرها انست که بردارد مؤنت ترا یعنی در خیر باد
همین قدر کافیست که متحمل ما یحتاج تو شود و قال علیه السلم و قد جاءه نعی الاشتر و فرمود انحضرت در
انزمان که امد باو خبر دهنده مالک اشتر مالک و ما مالک فوت شد مالک چه چیز بود مالک رفع
مالک بفعل مقدر داشت یعنی مرد مالک یا انکه مبتدا باشد خبر او صله شرطیه که بعد از
او است و ما مالک جمله معترضه با ما استفهامیه در معرض تعجب نمودن از فوت مالک در دین و شجاعت
او در معال حرب بنا بر انکه رفع مالک بفعل مقدر باشد ای مات مالک یعنی انست که مرد مالک و
مردی بود مالک در قوت و شجاعت لو کان جبلا اگر بودی کوه لکان فندا هر اینه بودی منفرد و
تنها از کوهها دیگر و مستقل در علو و ثبت در قوت و شوکت لا یرتقیه الحافر یا الامر فیت بر او هیچ
دارنده راه پرتاز و لا یوفی علیه الطائر و قصد بالا نشد نمیکرد بر او مرغ ملبند پرواز و او در مقام
خصمان و مقاتله اعدا شجاعی بود یگانه و مبارزی بود مردانه مستبد فقیر سره منفرد الفند المنفرد من
الجبال الفند واصل لغت بمعنی توحیدست که منفرد باشد از کوهها و قال علیه السلم قلیل مدوم علیه
اندکی که مداومت نموده شود بر او از کارهای نیکو مانند خیرات و احسانات خیر من کثیر مملول منه بهتر است
از بسیاری که ملول شوند و منزجر و متنفر گردند از فعل ان و قال علیه السلم اذا کان فی رجل
خلة رائقة چون باشد در مردی خصلت حسنه خوش اینده فانتظروا اخواتها پس انتظار کشید
توقع دارید از او امثال این فضیلت را از مکارم اخلاق زیرا که طبع و مظنه انست که امثال ان از او
بفعل اید اشکال مقریبست با بن قول که اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه و قال علیه السلم لغالب بن
صعصعة ابی الفرزدق و فرمود انحضرت مر غالب بن صعصعه که پدر فرزدق بود فی کلام دار بینهما
در کلامی که دایر بود در میان ایشان ما فعلت ابلک الکثیرة چکرد شتران بسیاری که داشتی و کجا بردی
انرا فقال پس در جواب گفت دغدغتها الحقوق یا امیر المؤمنین متفرق و پراکنده ساخت انرا حقهای
مردمان یعنی در صدقات و زکوات و دیون مردمان خرج شد ای امیر مومنان فقال ع پس حضرت فرمود که
ذلک احمد سبلها ان تفرقه ستوده ترین طرق متفرق ان شترانست بعد از ان اشاره فرمود بفرزدق و
گفت ای غالب این غلام چه کس است گفت پسر منست یا امیر المؤمنین و شروع در شعر نمود و شعرها خوب از او
نظهور میاید میتواند که او اشعر شعرا باشد انحضرت فرمود که قران بیاموز که ان بهتر از شعرست او دو اندکه

فرق زن و هیچ شر ابن را بت را نقل میکرد در مجالس و دائم این کلام در خاطر او بود تا آنکه نفس خود را مقید ساخت بر تجبیر و از قید آزاد و است و پای خود را بند داشت جمیع فرا نوا حفظ نمود وقال علیه السلام من اتجر بغیر فقه کسیکه تجارت کند بی دانش باحکام بیع و شری فقد ارتطم فی الربا پس بتحقیق که بیفتد در ربا و ممکن نباشد او را خلاصی از آن مادام که جاهل باشد بمسائل بیع و شری وقال علیه السلام من عظم صغار المصائب کسیکه بزرگ دارد مصیبتهای کوچک را ابتلاه الله بکبارها مبتلا گرداند او را خدای تعالی بمصیبتهای بزرگ زیرا که بواسطه عدم رضای او بقضا و تضجر و تسخط او بحکم خدا مستعد آن گردد که وارد شود بر او زیادتی بلا وقال علیه السلام من کرمت علیه نفسه کسیکه گرامی شد و بزرگوار گشت بر او نفس او هانت علیه شهوته خوار شد بر او شهوت او بجهت تضاد این دو صفت و منافی این دو خصلت چه اکرام احدهما مستلزم اهانت دیگریست وقال علیه السلام ما مزح امرء مزحة مزاح نکرد هیچ مردی مزاح کردنی الا مج من عقله مجة مگر آنکه انداخت پاره از عقل خود را انداختنی زیرا که مزاح مخالف رای اصلح است و مؤذنست بنقصان رای که مشعر است بنقصان عقل و دیگر آنکه مزاح آبروی مرد میبرد و مهابتش کم میشود و بسبب آن بعضی عارض میشود و موجب ملالت میگردد و عقل مقتضی صیانت عرض است از ملالت پس مزاح باعث نقص عقل او باشد وقال علیه السلام زهدک فی راغب فیک بی‌رغبتی تو در چیزی که رغبت کننده باشد در تو نقصان حظ کمی حظ است و نصیب چه کثرت اخوان از تمامیت حظ است بجهت اعانت ایشان در اصلاح امر معاش و معاد پس رغبت نکردن با ایشان مستلزم نقصان حظ باشد و رغبتک فی زاهد فیک و رغبت کردن تو در چیزی که بی رغبت است در تو ذل نفس خواری نفس است و این خود بیّنست که راغب بودن بکسی که رغبت کننده نباشد مستلزم مذلت است و خضوع وقال علیه السلام ما لابن آدم و الفخر چیست مر فرزند آدم را با تفاخر کردن اوله نطفة که اول او ابتدای خلقت او منی است که گندیده و بی اعتبار و آخره جیفة و آخر او مردار است متعفن و بمقدار لا یرزق نفسه روزی نمیدهد نفس خود را و قادر نیست بر آن اصلا و لا یدفع حتفه و دفع نمیکند مرگ خود را و توانا نیست بر منع آن قطعا وقال علیه السلام الغنی و الفقر بعد العرض علی الله توانگری و درویشی بعد از عرض کردن نکو داشتن کردگار زیرا که غنی حقیقی آنست که توانگر باشد بثواب و در آن فقر و فقیر آنکه گرفتار باشد بعذاب و محتملست که معنی مراد این باشد که ملائکه ارزاق عباد را منقسم میسازند بعد از آنکه عرض کرده اند بر حکیم الحکماء و او سبحانه حکم فرمود بر صلاح آن پس ارزاق قابل زیادت و نقصان نیست پس طلب و تعب در آن فائده نخواهد داد و مؤید اینست کلام آنحضرت در جای دیگر فرمود که الرزق مقسوم وکذا المرء لا ینفع یعنی دو قسمت ناشده است تعب مردم فائده نمیدهد در تحصیل آن وسئل علیه السلام و پرسیدند از آنحضرت عن اشعر الشعراء از شاعرترین شاعران و گویند این سائل ابو الاسود دؤلی بود که استفسار نمود از بهترین شاعران فقال پس آنحضرت فرمود که ان القوم لم یجروا بتحقیق که گروه شاعران ندوانده نشده اند فی حلبة در میدان اسبانی که جمع کرده شده باشند برای دوانیدن تعرف الغایة عند قصبتها که شناخته شود پایان ایشان نزد پیشی گرفتن در میدان استعاره فرمود از برای طریق واحد لفظ حلبه اگر عبارتست از اسبانی که جمع کرده باشند در یکموضع برای مسابقه یعنی شعر ایشان در یک منوال نیست

ویعود حلمک تعلّماً
کالمجالس لیستعیب
فتعرض عن غشه
ویستصرخ فلا یستجیبه
ومثلهم لغو وتب
من یشکر عمل المعصیة
عفو من رضی عنه
من قبل منه
وصح طلبی
فقد یبیت
وطلب الغضب
وملک یحول عنه

تا دانسته شود بایان ایشان و معلوم کردد افضلیت هر یک از ایشان بلکه هر یک ساوی خاص دارند که در
نظم یعنی یکی تمام مهارت در غبت و یکی در وصف و یکی در عشق ماهر بود و یکی در طرب و نشاط و نیز
فان کان ولا بد پس اکر بیافت شود افضل شعرا و باکزیر باشد بیافت شد فالملک الضلیل بعنی پادشا
ایشان است که فاسق و کمراه است در طریقه ایمان یرید امرء القیس اراده فرموده باین کفتار امرء القیس را و او را
پادشاه کفته بجهت خوبی شعر او در اکثر حالات و مقامات و ضلیل کفته باعتبار آنکه او شارب خمر بود و زانی
و بعضی کویند که بواسطه آنکه در آخر عمر نصرانی شد و قال علیه السلام الا حر یدع هذه اللماظة لاهلها آیا آزاد
مرد آزاد مرد میکذارد این پس مانده را که هیچ بقیه طعام است در دهان لاهلها برای اهلش آن را غافل و نا دانسته اند مراد
لفظ لماظه را از برای دنیا باعتبار حقارت دنیا در نظر عقلا ان انه لیس لانفسکم ثمن بدرستیکه نیست نفسهای
شما را بهائی الا الجنة مکر بهشت پاکیزه شریف کقوله تعالی ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم
الجنة فلا تبیعوها الا بها مفروشید نفسها را مکر بان بها و قال علیه السلام علامة الایمان ان تؤثر
الصدق نشانه ایمان آنست که اختیار کنی راستی را حیث یضرک در جائی که ضرر رساند بتو علی الکذب حیث
ینفعک بر دروغ بیفروغ در جائی که منفعت رساند بتو و ان لا یکون فی حدیثک و آنکه نباشد
سخن تو فضل من علمک افزونی از دانش تو یعنی نکوئی آنچیز را که نمیدانی چه هر که کوید چیزی را که عالم
نباشد باو پس آنچیز هست علم او خواهد بود و هر که کوید چیزی را که عالم نباشد بان پس قول او فاضل خواهد
بود از علم و ان تتقی الله و آنکه بپرهیزی از خدا فی حدیث غیرک در سخن کفتن تو در حق غیر خود تا غیبت
کردن با شنودن یا آنکه دروغ و افترا نشود بلکه در حدیث غیر احتیاط تمام کنی و آنچه آنکه هست اظهار نمائی بی زیاده و نقصان
و قال علیه السلام یغلب المقدار علی التقدیر غالب میباشد قدر و اندازه کردن سبحانه بر اندازه نفس خود
حتی تکون الآفة فی التدبیر تا آنکه میباشد آفت در تدبیر و قد مضی هذا المعنی فیما تقدم بروایة تخالف بعض هذه الالفاظ
در تدبیر اصلا نفعی بجهت جهالت بنده باسباب تقدیر و مثل این معنی در آنچه تقدم گذشت بروایتی که مخالف بعضی از
و قال علیه السلام الحلم و الاناة توأمان توامان بر یکدیگر و تانی دو فرزند یک شکمند استعاره فرموده لفظ توامان را
برای حلم و تانی باعتبار تلازم ایشان در مرتبه واحد ینتجهما علو الهمة نتیجه آنها بلندی همت و اثبات
از برای ایشان باعتبار دخول آنها است در ضمن علو همت یعنی حلم و اناة تابع و نتیجه اند و منشاء حسن
علو همت و قال علیه السلام الغیبة جهد العاجز غیبت کردن توانائی عاجز است از انتقام زیرا که اکثر
غیبت از کسی صادر میشود که قادر نیست بر انتقام غیر و بواسطه عجز زبان بغیبت او میکشاید تا فی الجمله
توانائی و تسلطی پیدا کند و قال علیه السلام رب مفتون بحسن القول فیه بسا کسیکه در دام بلیه
الهی افتاده بسبب نیکوئی کفتار مردم در شان او یعنی در آن حال که کمان میبرد که مدح مردمان در باره او
صدق و کمال انسانی لازم او است و سبحانه آن نفایش کبر و کسر نفس او میکند که عجب و تکبر پیشه کرده
و اکر خضوع و تذلل کرده و شکستکی در افتاد در کار خود کردانیدن ناچیز پس باید که مرد صحیح فکر نماید در این
که مادح کاذبست یا صادق اکر کاذب است پس مستهزی او است و اکر صادق است پس صحیح نکوید در باره خود
قاصر باشد و فریفته نشود تا از زمره متکبران و کردن کشان نباشد و قال علیه السلام الدنیا خلقت لغیرها
دنیا آفریده شده است از برای غیر خود زیرا که غرض از ایجاد او آنست که مستعد شوند برای ثواب عقبی و

تخلق لنفسها و افریده نشده است از برای نفس خود یعنی مقصود از افرینش او استمتاع لذات نیست در ایجاد قال
علیه السلام ان لبنی امیه مرودا یجرون فیه یعنی مر بنی امیه را جا مهلتی داده نیست با مجال زمانی و مقصود بنی امیه
امد و سلاطین بجرون فیه که رانده میشوند دران وان مدت دولت ایشان است یعنی مادام که ایشان متفق الکلمه
باشند و ثابت قدم بر اجتماع و اتفاق خود دولت ایشان باقی خواهد بود و لو اختلفوا فیما بینهم و اگر اختلاف
کنند در میان ایشان ثم کادتهم الضباع لغلبتهم پس از ان کید و مکر کنند با ایشان تا کفتار ماننده کفتار
باشند در زور ذالک هم خستا و سبعیت لغلبتهم هر اینه غالب کردند برایشان و ایشان را مغلوب و مقهور سازند
سید رضی ره گفته که و المرود هنا مفعل بمعنی الارواد یعنی مرود درین گفتار مصدر میمی است بمعنی ارواد
و هو الامهال و الانظار و ان بمعنی مهلت دادن و واگذاشتن و هذا من افصح الکلام و اغربه و این کلام از افصح
کلام است و غریب و عجیب ترین بیان فکانه علیه السلام شبه المهل الذی هم فیها بالمضمار الذی یجرون فیه الی الغایة پس کویا انحضرت تشبیه فرموده است
المهلة التی هم فیها مهلتی را که بنی امیه واقع اند در ان بالمضمار الذی یجرون فیه بمیدان که دوان شوند
دران الی الغایة تا پایان آن فاذا بلغوا منقطعها پس چون رسیدند بمحل انقطاع ان انتقض نظامهم
بعدها شکسته شد نظام و پیوستگی ایشان بعد از ان و قال علیه السلام فی مدح الانصار و فرمود انحضرت
برادر مدح انصار هم والله ربوا الاسلام کما یربی الفلو مع غنائهم بایدیهم السباط و السنتهم السلاط ... که ایشان تربیت دادند
اسلام را کما یربی الفلو همچنانکه تربیت داده میشود اسب کره جهت تعظیم و اکرام و تشبیه تربیت
اسلام بتربیت فلو جهت عنایت است یعنی انصار انچه کمال حسن عنایت اسلام بود بجای اوردند مع
غنائهم با وجود توانگری و بی نیازی ایشان بایدیهم السباط بدستهای خویشتن که کشاده شده در سخاوت و السنتهم
السلاط و زبانهای خویشتن که تیز بود با فصاحت و بلاغت و قال علیه السلام العین وکاء السه چشم
بند بند نشستن حفظ کننده او از خروج ریح استعاره فرمود لفظ وکاء از برای عین باعتبار محافظت کردن انسان
نفس خود را در بیداری از خروج ریح از موضع دبر و لهذا اگر خواب غالب شود بر چشم و کوشش منتفض شود و ضو
خواه در حین اضطجاع یا قعود یا قیام یا غیر ان بعضی گفته اند که مراد انست که هرگاه چشم نگه ندارند از طعامها
مایل میشوند بخوردن ان انچه بنظر ایشان در امد میکنند بخوردن ان و منجر میشود حال ایشان بنفخ و اسهال و از انجه
که گفته اند فلان یاکل بالعین یعنی فلان نادام که میبیند میخورد و هذا من الاستعارات العجیبة
و این کلام از جمله استعارهای عجیبه اوست کانه شبه السه بالوعاء گویا تشبیه کرده دبر را بظرف و العین
بالوکاء و چشم را ببند فاذا اطلق الوکاء پس هرگاه که رها کرده شد بند ظرف لم ینضبط الوعاء
منضبط نشد ظرف و هذا القول فی الاشهر و الاظهر من کلام النبی و این قول در انچه مشهور تر و ظاهر تر است من کلام
النبی از سخنان پیغمبر اخر الزمان است و در روایت امده که سخنی در مجلس پیغمبر خواب بر او غالب شد بنا بر ان بجهت
او پیغمبر را اهل مجلس بخندیدند و امد انحضرت منکران شد فرمود که العین وکاء السه و قد رواه قوم لامیر
المؤمنین و روایت کرده اند این کلام را جماعتی مر امیر المؤمنین ع و ذکر ذلک المبرد و ذکر کرده است
این کلام را مبرد فی کتاب المقتضب فی باب اللفظ بالحروف در کتابی که مسمی است بمقتضب در باب تلفظ
بحروف تهجی و قد تکلمنا علی هذه الاستعارة و سخن کردیم ما برین استعاره موصوف فی کتابنا الموسوم
بمجازات الاثار النبویة در کتاب خود که نامیده شده بمجازات اثار نبویه یعنی بکنایات احادیث نبوی و قال

[illegible] فذلك قول الله [illegible]
وعظكم [illegible]
فليس [illegible]
[illegible]
خطبة [illegible]
[illegible]

علیه السلام فی کلام له و فرموده آنحضرت در کلامی که مر او راست یعنی از جمله خطبه اوست که در زمان خلافت
فرموده و در آن اول و اظهار اختصاص و قرابت خود نموده نسبت بحضرت رسالت پناه صلعم و منتهی ساخته از ابتشیع صحابه
باتبعیّت که فاختار المسلمون بعده پس اختیار کردند مسلمانان بعد از حضرت رسالت بآراء ایشان بفکرهای
فاسد خود رجلاً منهم مردی را از خود که آن ابابکر است فقارب و سدّد پس نزدیک شد بر خلاف و سدید
آن نمود بحسب استطاعته بقدر توانائی خود علی ضعف و حدّ بر سستی و کوششی که بود در ذات یعنی
او و بود سزاوار نبود در آن امر بلکه متزلزل بود در آن ثم ولاه بعده والیاً بعد از رحلت او بر او سزاوار خلافت
کرد آنرا بعد از خود والی و حاکمی مسبد غدیر شرا از این فقره اخذ نموده آنچه فرموده و ولیهم وال یعنی والی
ایشان شد والی که عمر خطاب است فاقام پس بجو قرار داد امر را و استقام و راست شد و از یعنی مستوی گردید
حتی ضرب الدّین بجرانه تا آنکه بزد دین پیش سینه خود را بر زمین و این کنایت از استقرار و تمکین و اهل
اسلام بعد از فتنه لشکرها و غوغا بیشمار علی عسف و عجز کانا فیه برین هیچ و ناتوانی که بود در او یعنی احکام
اسلام بر آن نهجی که لازم بود عمل ننمود ثم ولاه بعده ثالثاً بعد از آنکه او نیز رخت بسفر آخرت کشید طلب خلافت
کردند ثالثی که آن عثمانست لم یکن یملک من نفسه شیئاً مالک و قادر نبود از نفس خود چیزی را یعنی ضبط
نفس شوم سرکش خود نمیتوانست نمود غلب علیه اهله غالب شدند بر او اقربای او فقادوه الی اهوائهم
پس کشیدند او را بسوی مدّعیات و آرزوها خود کما یقود الولیدة البعیر المخطوم همچنانکه میکشد بچه خود
شتر مهار کرده را فلو یزل الامر بینه و بین الناس پس همیشه این امر دور میان او و میان مردمان بود و هیچوقت با
مردمان یکجهت نبود بلکه یبعد تارة دور میشد یکبار از صواب بدایشان و یقرب اخری و نزدیک میشد
کاهی بر ایشان حتی نزلوا علیه تا آنکه فرود آمدند بر او و اجماع و اتفاق نمودند بر قتل او فقتلوه
پس کشتند او را بجوری تمام تا سه روز بی غسل و دفن انداختند بعد از سه روز او را در مقبره یهودان دفن
کردند ثم جاؤا الیّ پس از آن آمدند بسوی من یریدون بیعتی اراده نمودند بیعت مرا فقال ع یأتی علی
الناس زمان عضوض میاید بر مردمان زمانی گزنده بسیار دشوار اسناد عضوض از قبیل لیله نائم و نهاره
صائم و بسبیل مجاز است یعض الموسر فیه یعنی زمانی که بگزد توانگر در آن زمان علی ما فی یدیه بر آنچه
در دستهای اوست و این کنایت است از بخل او یعنی جمع کند مال را برای نفس خود و انفاق نکند او بر مستحقان
و مراد آنست که در آن زمان امساک غالب باشد بحیثیتی که آنچه در دست اغنیا باشد از مال فقرا بمنزله چیزی
باشد که بدندان آن را گزیده باشند خورده و لم یؤمر بذلک و حال آنکه مأمور نشده باشد بآن کار بجهت
آنکه قال الله تعالی فرموده است حضرت عزت شانه که ولا تنسوا الفضل بینکم و فراموش مکنید فضل کردن را
در میان خود بلکه احسان نمائید در حق یکدیگر بجهت آنکه او سبحانه بفضل خود بر شما انعام فرموده تا رستگار
شوید تنهد فیه الاشرار بلند شوند در آن زمان بدکاران و تستذل الاخیار و خوار شمرده شوند نیکوکاران و یبایع المضطرون و مبایعه کنند با بیچارگان که قادر بر ثمن نباشند از روی اجبار و اکراه و قد
نهی رسول الله صلعم و حال آنکه نهی فرموده پیغمبر و حال آنکه نهی فرموده عن بیع المضطرین از بیع کردن بیچارگان
زیرا که ایشان سزاوار ایثار و احسانند نه مبایعه و قال ع یهلک فیّ رجلان هلاک میشوند در شأن من دو مرد
محبّ مطرود دوست مبالغه کننده در مدح بحیثیتی که مرا بمرتبه الوهیت یا نبوت رسانند و باهت مفتر و

چنان نهند دروغ گوی چون خارجیان و مخالفان که مفضول را مقدم و فاضل را معزول کنند هذا مثل قوله علیه السلام
وان مثل تو یا آنحضرت علیه السلام که یهلك فیّ رجلان هالك میکردند دعوی من دو مرد محبّ غالی و دشمن غالی کند
در محبت و مبغض قال در دشمنی مبالغه نماینده در عداوت و سئل علیه السلام عن التوحید والعدل پرسیدند
ازان منبع افضال از توحید و عدل فقال التوحید ان لا تتوهمه پس فرمود که توحید آنست که توهم
نکنی و در وهم نیاری باری تعالی را زیرا که هر چه در وهم و خیال در آید مُنبِئ از جنس محسوسات و ذوات مرکبه
او و ازان منزه است پس غایت توحید آنست که هر چه که در وهم در آید و مُنبِئ باشد از ذات او سبحانه سلب کنی
چه آن از جمله مخلوقست چنانچه منقولست از امام محمد باقر علیه السلام که کل ما میزتموه باوهامکم فهو مخلوق و
والعدل ان لا تتهمه و عدل آنست که متهم نسازی خدای تعالی را بفعل قبیح یعنی هر فعل قبیح که کسی کند که عاقل
نباشد بقبح آن یا محتاج باشد بان و حق سبحانه از این هر دو منزه است و قال علیه السلام لا خیر فی الصمت عن الحکم
و فرمود که هیچ خیری نیست در خاموش بودن از حکمت که قول صواب است و کما انه لا خیر فی القول
بالجهل چنانکه خیری نیست در گفتار بجهالت و قال علیه السلام فی دعاء استسقی به و فرمود آنحضرت
در دعائی که باران طلبید بان دعا اللّهم اسقنا ذلل السحاب دون صعابها یا خدا باران ده ما را از ابرهای رام کرده
شده دون صعابها نه از ابرهای سرکش که کثیر الاضطراب باشد سید قدس سره فرموده که و هذا من
الکلام العجیب الفصاحة و این کلام از قبیل کلامی است که عجیبست در فصاحت و غرابت و ذلک
انه علیه السلام شبه و آن از جهت آنست که آنحضرت تشبیه فرموده السحاب ذوات الرعود ابرهای خداوند
رعدها و البوارق و برقها اندر والریاح والصواعق و صاحب بادها و صاعقها اند بالابل
الصعاب بشتران سرکش التی تقمص برحالها که بر میجهند با بارها و تتوقص برکبانها و بر میجهانند
سوار را از دوش و جولان و شبه السحاب الخالیة و تشبیه نموده ابرها که خالی اند من تلک الروایع از
امور مخوفه بالابل الذلل بشتران رام التی تحلب طیعة که دوشیده میشوند و بدهد آن شیرها طبیعت اند و فرمان
بردار و تقعد مسمحة و مرکب ساخته میشوند در وقتیکه منقاد شوند و خوش رفتار و قیل له علیه السلام گفتند
آن قدوة ارباب ذکر لو غیرت شیبك یا امیر المؤمنین اگر تغییر دهی سفیدی موی خود را بخضاب ای امیر
مؤمنان ما را مستحسن میبود فقال علیه السلام پس فرمود آنحضرت الخضاب زینة و زینت کردن هوا آنست
ونحن قوم فی مصیبة و ما گروهی هستیم در مصیبت گرفتار و در ماتم فوت مانده زیرا که رسول الله صلعم فوت
شدند یعنی ماتم حضرت رسالت پناه صلعم و قال علیه السلام منهومان لا یشبعان دو حریص اند که سیر نمیشوند
اصلا طالب علم یکی طالب کننده علم از برای دین و خدا و طالب دنیا و دیگری جوینده دنیا و قال علیه السلام
القناعة مال لا ینفد قناعت مالیست که نیست نمیشود شعر قناعت توانگر کند مرد را خبر
کن حریص جهان گرد را و قد روی بعضهم و روایت کنند بعضی مردمان هذا الکلام عن النبی صلعم
این کلام را از حضرت رسالت پناه صلعم و قال علیه السلام لزیاد بن ابیه فرمود آنحضرت مر زیاد بن ابیه را
وقد استخلفه در وقتیکه خلیفه ساخته بود او را لعبد الله بن العباس از برای عبد الله بن عباس
علی فارس بر فارس و اعمالها و عملهای آن فی کلام طویل کان بینهما در کلامی دراز که بود میان ایشان
نهاه فیه عن تقدم الخراج که نهی فرموده بود او را در آنکلام از پیش افتادن و بردن خراج و زیاد

انفد بمعنی کوفتن استعمل العدل بکار دار عدالت را واحذر العنف والحیف وحذر کن از بیرهنر
وجور وستم کردن فان العنف یعود بالجلاء بدرستیکه عنف باز میکردد بر رعایا بجلای وطن و
آوارکی والحیف یدعو الی السیف وستمکاری میخواند بشمشیر یعنی بمحاربه نمودن رعایا با والی ظالم و بعد
او بشمشیر غیره وقال ع اشد الذنوب ما استخف به صاحبه سخت ترین کناهان آنست که سبک شمارد آنرا
صاحب آن زیرا که بواسطه استصغار مرتکب آن میشود همیشه و در کسب او میکوشد وقال ع ما اخذ الله
علی اهل الجهل فرا کرفت خدای تعالی بر خداوندان جهل ان یتعلموا آنکه تعلیم کیرند حتی اخذ علی اهل العلم
تا آنکه فرا کرفت بر اهل علم ان یعلموا آنکه تعلیم کنند زیراکه وجوب تعلم علم بر جاهل مستلزم وجوب تعلیم
بر عالم کامل و در حدیث وارد است که من تعلم علما فکتمه الجمه الله یوم القیامة بلجام من النار و بدانکه علم بر دو قسم
است عقلی و نقلی و ناچار است در عقلی از تنبیه کننده بر ادله و براهین و در نقلی لابد است از بیان کننده
و ذاهب نماید بر اصول و فروع دین مبین و بر متعلم واجب است فرا کرفتن آن از دو زی یقین وقال ع شر
الاخوان من تکلف له بدترین برادران کسیست که تکلف کرده شود برای او زیرا که تکلف مستلزم مشقت
و آن شر نیست که لازم اخ متکلف له است پس او شر اخوان باشد وقال علیه السلام اذا احتشم المؤمن اخاه
چون در غضب آورد یا خجل سازد مومن برادر خود را فقد فارقه پس بتحقیق که جدا شده است مفارقت او وزیرا که
هر چه موجب خشم و شرم و خجالت است اخر الامر منجر میشود بمفارقت قال السید قدس سره فرمود سید رضی
الدین قدس سره وهذا حین انتهاء الغایة بنا این هنگام منتهی شدن غایت ماست الی قطع المختار من
بسوی قطع کردن کلام بر کزیده شده من کلام امیر المؤمنین که از کلام معجز نظام امیر مؤمنان است
و مقتدای متقیان حامدین لله سبحانه در حالیکه ستایش کنندکانیم حق سبحانه و تعالی را علی ما من
بر آنچه منت نهاده و انعام فرموده من توفیقنا از موافق ساختن ما بما مطلوب من لم ما انتشر من اطرافه
برای فراهم آوردن چیزی که پراکنده بود از طرفهای آن کلام و تمنین انجامه و تقریب ما بعد من اقطاره
و نزدیک کردانیدن آنچه دور بود از جوانب آن متمنیا بلا غیر فرجام و مقرر من العزم در حالیکه قرار دهنده
عزم و قصد کما شرطنا اولا همچنانکه شرط کردیم در اول کتاب علی تفضیل اوراق من البیاض
زیاده کردانیدن ورقی چند از بیاض لکل باب من الابواب هر بابی از ابواب لیکون لاقتناص الشارد
تا باشد از برای صید نمودن از الکلام واستلحاق الوارد و لاحق نمودن فرود آمده که بود نا رسیده و از
وما عسانا ان یظهر لنا و چیزیکه شاید ظاهر شود برای ما بعد الغموض پس از پنهان بودن و یقع الینا و واقع
شود بسوی ما بعد الشذوذ پس از تنها ماندن و جدا شدن آن از آنچه بخوبه تصرف در آمده از کلام آن عالی
مقام وما توفیقنا الا بالله و نیست توفیق ما مگر بحق جل و علا علیه توکلنا
بر او توکل و اعتماد میکنیم وهو حسبنا و او بس است ما را در هر امور
ونعم الوکیل و نیکو کارسازی است او جلت و عظمت نعمائه و ذلک
فی رجب اتمام این کتاب در رجب المرجب بود من سنة
اربعمائة ... [illegible]

والحمد لله ... [illegible]
[illegible] علی محمد و آله ... [illegible]

پنجم شعبان
۱۳۳۲

بسم الله تعالی شانه

حمد و سپاس خارج از حوصله وهم و قیاس سزاوار ذات کبریائی ایزد است که بمقتضای کریمه خلق الانسان علّمه البیان پس از بعثت عظمای ایجاد انسان را ازبین ممکنات بموهبت کبرای سحر لسان و لطف بیان سرافراز و از سایر مخلوقات ممتاز فرمود که لولاه لاختل نظام العالم وصلوة بلاحد و درود بلاحسد بنبی سالک طریق رشاد و رسول افصح من نطق بالضاد را رواست که دقایق معضلات را کاشف و حقایق مشکلات را عارف است محمد سید الکونین والثقلین والفریقین من عرب و من عجم منزه عن شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم احمد مرسل که خرد خاک دست بر دو جهان بسته فتراک اوست امی گویا بزبان فصیح از الف آدم و میم مسیح و تحیات زاکیه و نعوت نامیه مر آل اطهار او وجود مقدس را بجاست که فصاحت را بهتر معدن و بلاغت را بر ترمخزنند علیهم صلوات لا انتهاء لها کیلا فدیهم الفانی وعلیهم ان الکلام ملک الایام مع سعة الافهام تقصر عن معشار وصفهم در بعد بر ضمایر صافیه ابناء اقطار و فصحای روزگار کالشمس فی رابعة النهار روشن و آشکار است که بعد از کلام مجید ربانی و خطاب حمید سبحانی که لو اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بمثله لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا کلامی بالاتر و سخنی والاتر از کلمات معجز آیات حضرت امیر المؤمنین و یعسوب الدین علی بن ابی طالب علیه و علی اولاده سلام الله الملک الغالب از مکمن غیب بعرصه وجود و شهود رسیده و نخواهد رسید هزاران ملک خلیل در بحر فصاحتش غریق و سیل السنه سحبانان عالم در وادی بلاغتش حیران و کلمات ففی کل شطر منه روض من المنی و فی کل سطر منه عقد من الدرر خامه کلمات دو بار و فرمایشات نهج البلاغه که تالی کتب سماوی و تمام قواعد سیاست و تمدن را حاوی آینه تمام نمای ان هو الا وحی یوحی علّمه شدید القوی و حقیقه محکمه کلام علی کلام علی و ما قاله المرتضی مرتضی عبارات بلاغت آمیزش کاشف اسرار و بیانات فصاحت انگیزش حلال معضلات علوم الهیه مطالب عالیه اش رافع شبه و شکوک و محبوب ارباب سیر و سلوک اسناد مبین از بیان جلالتش کال و مقدام و هفت دریا میان بنانش نال که لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثله مددا کتاب فضل ترا آب بحر کافی نیست که تر کنی سر انگشت و صفحه بشماری و در اسلاف علوشان و رفعت بنیان این کتاب عالی الاعتاب و بهتمالش بر دقایق خفیه و اسرار علیه جمعی از فحول علما و نحاریر اعیان مباهات و افتخار در مقام شرح کلمات شریفه و بیان نکات لطیفه آن بر آمده اند و هر یک بقدر الطاقه حدی از این فیض بوده اند و گوی سعادت ربوده اند ما نوا قفا اثر الحسن الذکر بعدهم اولئک علیهم صلوات من ربهم و رحمة و از جمله شروح شرحی است که محرر و مدقق بصیر زین العلماء العاملین و فخر الفقهاء الباذلین العلم الزکی لا زاده مولانا حبیب الله صاحب تفسیر منهاج الصادقین قدس الله روحه و نور الله مضجعه البهی نگاشته و بیادگار گذاشته که بزبان حال گویاست هذا کتابنا ینطق علیکم بالحق و این کتاب مستطاب بر نجمات صوریه و معنویه چون بزبان فارسی بود و نفع عام و فیض تام داشت از بین شروح طباع اولی الابصار و محبوب جمهور در انظار گردیده بطوریکه با آنکه کمتر بطبع رسیده بود بجهة کثرت طالبین چون قرص خورشید قلیل و کمیاب شده بود و بسیاری از نسخ آن مهجور گردیده بودند لهذا این بنده شرمنده علی اکبر ابن محمد علی عفی الله عن جرائمهما قربة الی الله و طلبا لمرضاته با هزاران صعوبات و هزاران مشقات در مقام طبع آن بر آمده و با کمال دقت مراقبت نمود این کتاب جلیل را بتهذیب وافی و تجدید کافی در تصحیح آن بطبع رسانیدم و این بنده اگر چه قصیر الباع و قاصر الذراع و لایق استباق میدانی اظهار فضل و شایستگی نیستم ولی بحمد الله و منه طبع این کتاب بطوری که منظور نظر کیمیا اثر دانشمندان بود گردیده خوش آمد گل وزان خوشتر نباشد قل بفضل الله و برحمته فبذلک فلیفرحوا هو خیر مما یجمعون متمنی از ناظرین آنکه هر گاه خطائی بیابند بپوشند و در اظهار عیب نکوشند و عین الرضا عن کل عیب کلیلة چرا که الانسان محل النسیان و من ذا الذی ترضی سجایاه کلها کفی المرء فضلا ان تعد معایبه و ما توفیقی الا بالله المجیب علیه توکلت و الیه انیب

تحریر شد فی شهر رمضان المبارک

فی سنه ۱۳۳۲

قد تم الاعمال ... معادیه و ... التهذیب والتصحیح ... تسوید احمد ... شد مطابعه نقطه ... فی شهر رمضان سنه ۱۳۳۲

هو
العلی الکبیر

هو الموفق لتصحیح الکتاب والمستعان للارشاد الصواب

تمت
الکتاب
المستطاب بعون الملک
الوهاب حسب الامر جناب مستطاب عمدة
التجار وزبدة الاخیار المرحوم المغفور
آقا میرزا محمد علی طاب ثراه وجعل الجنة مثواه
آقا میرزا علی اکبر تاجر کتاب فروش طهرانی
در مطبعه جناب مستطاب فخر الحاج الحاج عبد
الرحیم مسمی بتاریخ یوم پنجشنبه ۲۲ شهر
شعبان المعظم سنه ۱۳۳۲ بنوبت طبع آراسته
گردید بید حرره العبد الاحقر الفقیر
الاثم الجانی ابن محمد علی
محمد حسین [illegible]

والمؤید لتحصیل الثواب والیه المرجع والمآب

اللهم
اغفر لی ولمن وقف
[illegible] بحق محمد
وآله

بلؤمي لأطلبنك بكرمك ولئن ادخلتني النار لأخبرن اهل النار
بحبي لك الهي وسيدي ان كنت لا تغفر الا لاوليائك واهل طاعتك
فالى من يفزع المذنبون وان كنت لا تكرم الا اهل الوفاء بك فبمن يستغيث
المسيئون الهي ان ادخلتني النار ففي ذلك سرور عدوك وان ادخلتني
الجنة ففي ذلك سرور نبيك وانا والله اعلم ان سرور نبيك
احب اليك من سرور عدوك اللهم اني اسئلك ان تملأ قلبي حبا لك
وخشية منك وتصديقا بكتابك وايمانا بك وفرقا منك و
شوقا اليك يا ذا الجلال والاكرام حبب الي لقاءك واحبب لقائي
واجعل لي في لقائك الراحة والفرج والكرامة اللهم الحقني بصالح
من مضى واجعلني من صالح من بقي وخذ بي سبيل الصالحين واعني
على نفسي بما تعين به الصالحين على انفسهم واختم عملي باحسنه واجعل
ثوابي منه الجنة برحمتك يا رب العالمين واعني على صالح ما اعطيتني

فكيف يسئلك من يسئلك وايقن ان الخلق لك والامر اليك
تباركت وتعاليت يا رب العالمين الهي وسيدي عبدك ببابك
اقامته الخصاصة بين يديك يقرع باب احسانك بدعائه و
يستعطف جميل نظرك بمكنون رجائه فلا تعرض بوجهك الكريم
عني واقبل مني ما اقول فقد دعوتك بهذا الدعاء وانا ارجو ان لا
تردني معرفة مني برأفتك ورحمتك الهي انت الذي لا يحفيك سائل
ولا ينقصك نائل انت كما تقول وفوق ما نقول اللهم اني اسئلك
صبرا جميلا وفرجا قريبا وقولا صادقا واجرا عظيما اسئلك يا
رب من الخير كله ما علمت منه وما لم اعلم اسئلك اللهم من خير
ما سئلك منه عبادك الصالحون يا خير من سئل واجود من اعطى
اعطني سؤلي في نفسي واهلي وولدي ووالدي واهل حزانتي واخواني
فيك وارغد عيشي و [illegible] صلح جميع احوالي واجعلني